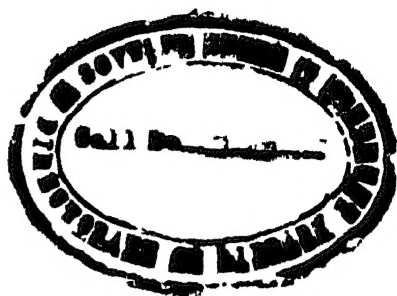

ଅତୁଳଚନ୍ଦ୍ର ବକସା ବଚନାବଳୀ

୧ମ ସଂସ୍କରଣ

ସମ୍ପାଦକ—କବିଚନ୍ଦ୍ର ଡେବୀ

**ATULCHANDRA BARUA RACHANAVALI, Vol. II, a
compilation of eleven volumes of literary works of Shri
Atul Chandra Barua, edited by Prof. Kanak Chandra Deka,
Price : Rs. 200-00**

অতুলচন্দ্র বৰুৱা ৰচনাবলী
দ্বিতীয় খণ্ড

প্ৰথম সংস্কৰণ : ১৯৯৬

প্ৰচ্ছদপট শিল্পী : ঐলোক্য দত্ত

প্ৰকাশক : বৰুৱা প্ৰকাশন
নৱগিৰি, চান্দমাৰি
গুৱাহাটী—৮১১০০৩

মূল্য : দুশ টকা

মুদ্ৰক :
অকণোৱৰ প্ৰেছ
শিলপুখুৰী, গুৱাহাটী—৩

মোৰ দুগ্ৰন্থ

লেখকসকল প্ৰায়ে দুখীয়া হৈ ওপজে। অতি কম সংখ্যাকেহে সাহিত্য চৰ্চা ত নামি কিতাপ লিখি নিজে প্ৰকাশ কৰিবলৈ সাধি আছে। আলোচনী, বাৰ্তালোচনী শ্ৰবণিকা, পৰে লিখা কিতাপৰ পাতনি আদিত লিখি সাহিত্য চৰ্চা কৰি থাকিয়ে তেওঁলোকে জীৱন-লীলা সামৰে। বহুতৰ আকৌ লেখাবোৰে পুস্তক ৰূপ ধাৰণ কৰিও প্ৰকাশৰ পোহৰ নাপায়, লেখাবোৰ লেখা হৈয়ে থাকে : লেখকে সেই আটাইবোৰকে দলনিত পোনা মেলাৰ দৰে ছেদেলি-ভেদেলি কৰি এৰি যায়।

বচনা-সম্ভাৰ লেখকৰ মানস-সম্ভান। সম্ভানক জীৱনত সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈ লোকসমাজৰ দ্বাৰা সমাদৃত হোৱা দেখিবলৈ প্ৰত্যেক পিতৃ-মাতৃয়ে হাবিয়াহ কৰে। সেয়েহে লিখিত সম্ভাৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু প্ৰকাশিত সাহিত্য-সমলবোৰো প্ৰণালীবদ্ধ কৰি ৰাখিবলৈ সকলো লেখকৰে আন্তৰিক বাসনা।

অশু কথাত কবলৈ গলে সকলো ৰচিত পুথি ৰচিয়তাৰ বংশধৰ। বংশধৰে পিতৃ-পুৰুষৰ নাম উজ্জল পাবক নোৱাৰক তেওঁলোকৰ পৰা অপত্য-প্ৰেহ আৰু তদাৰক আশা কৰে। ৰচক আৰু তেওঁৰ ৰচিত সমলৰ মাজতো তেনে এটি সম্পৰ্ক অন্তৰ্নিহিত থাকে। সেই চিন্তা-ধাৰাৰে অনুবৰ্তী হৈ মই মোৰ ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত হৈ ওলোৱা লেখাখিনিৰ কিয়দংশেৰে ৰচনাৱলীৰ প্ৰথম খণ্ড যুগুত কৰিছিলো। পুথিকেইখনৰ সংৰক্ষণ আৰু সহজ-লভ্যতাই আছিল

মুখ্য উদ্দেশ্য। প্ৰথম খণ্ডত সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা, সমালোচনা সাহিত্য, সাহিত্য-দৃষ্টি, সাহিত্য-জীৱন, অসমীয়া লোক-সাহিত্য, অসমীয়া কাব্যত প্ৰেমৰ বোঁৱতী স্মৃতি, মনসা-কাব্য আৰু ওজা-পালি, আৰু অসমীয়া অভিধান আৰু ভাষা—এই আঠখন পুথি সন্নিৱিষ্ট হৈছিল। বচনাৱলীত অন্তৰ্ভুক্ত হ'বলৈ বাকী থকা পুথিবোৰো লাহে লাহে ছপাপ্ৰাপ্য হৈ অহা দোখ আৰু প্ৰথম খণ্ড বচনাৱলীৰ প্ৰাণ সন্দৰ্ভ পাঠ্য-পাঠিকা আৰু পুথি-ভঁৰালসমূহৰ আদৰ আছিল লক্ষ্য কৰি, লগতে হিতাকাজীক বন্ধু দুই চাৰিজনৰ অকৃত্ৰম উদগনি। অধুনা বচনাৱলীৰ দ্বিতীয় খণ্ড ৰাইজৰ আগলৈ আগবঢ়োৱা হ'ল।

বিভিন্ন সময়ত প্ৰকাশ হোৱা গ্ৰন্থসমূহৰ প্ৰথম প্ৰকাশে সদাশয় পাঠকৰ মনত প্ৰতিদায়ক সৃষ্টি কৰিছিল তাৰ এটি ক্ষুদ্ৰ আশাস এটাকৈ বচনাৱলীৰ শেষৰ পানে পৰিশিষ্টত সম্পাদকে মজুত থাকে নকালগু হ'ব যে সম্পাদক শ্ৰীমান কনকচন্দ্ৰ ডেকা অধ্যাপকৰ অপৰিমেয় যত্নৰ ফলতে বচনাৱলীৰ প্ৰকাশ। তেওঁলৈ এই চেগাও নোণ অন্তৰৰ অকুণ্ঠ শলাগ যাচিলোঁ।

দ্বয়োশন বচনাৱলীত ইমানলৈ অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা পুথি—স্মৃতিৰ ৰঙিয়া, শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী, ছন্দশিল্পী ভোলানাথ দাস, খেলিমেলি, সানমহলি শঙ্কৰদেৱ, মাজনিশাৰ সাধু আদিৰ লগত মুকলি প্ৰকাশ বন্ধুনাথ গৌধৰী বচনাৱলী, চিন্তাধাৰা আদি পুথিৰ সুদীৰ্ঘ পাতনিবোৰ, মোৰ জীৱন-নৈৰ চৌবোৰ শিতানৰ শতাধিক প্ৰকাশিত প্ৰবন্ধ আৰু জয়ন্তী, স্মৃতি, বাঁহী, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, অসম বাণী, আৱাহন, নীলাচল, কি ফুলে ফুলালা, জনমভূমি অসম বাহিৰি, পয়োৱা, দীপক, অগ্নীভূত, জোনবাই, উত্তৰণ, ৰহিমলা, জনশিক্ষা, পোৰ বিচিত্ৰা, নাম নাই, জ্যোতি, তৰঙ্গ

আদি আলোচনী আৰু মধ্যবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ
দৰে বিবিধ গ্ৰন্থ আৰু ভাষণালৈত সিঁচৰতি হৈ থকা সাহিত্য-
সমলবোৰ থূপ খুৱালে কমেও আৰু দুখন বচনাৱলীৰ সম্ভাৰ
ওলাব। সেই কাম সম্প্ৰতি হৃজ্জৈয় ভৱিতব্যতাৰ অতল গৰ্ভত।
আজিলৈ মিনতি ইমানেই।

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ

নৱগিৰি,
চানমাৰি,
গুৱাহাটী-৩
পিন-৭৮ ১০০৩

}

২২/৫/৯৬

[অশীতি-বৰ্ষ-পূৰ্ত্তিৰ জন্মদিন]

সম্পাদকৰ নিবেদন

বৃহৎ অসমীয়া জাতিগঠন আৰু অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ সৌধ
নিৰ্মাণত গদ্যৰ আৰু বিস্তৰ অৱদান যোগাৰ্ত্ততা ওজা সাহিত্যিক
সকলৰ ভিতৰত পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা
অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, ড° মহেশ্বৰ নেওগ, ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাৰ
খোজত খোজ মিলাই যোৱা আনগৰাকী সাহিত্যিক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ
বৰুৱা ডাঙৰীয়া। বৰুৱাৰ গদ্য সাহিত্যৰ সম্পৰ্কত আন্তৰ্জাতিক
খ্যাতিসম্পন্ন লোক-সাহিত্যিক, পণ্ডিত-গৱেষক ড° প্ৰফুল্লদত্ত
গোশ্বামীক এক সাক্ষ্য প্ৰসঙ্গত অধ্যাপক ৰঞ্জিত কুমাৰ গোশ্বামী
প্ৰশ্ন সোধাত ভাল অসমীয়া গদ্য লেখকৰ নাম উল্লেখ কৰোতে
কেৱল পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা আৰু শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ নামহে
উল্লেখ কৰিছে। ড° গোশ্বামীৰ এই অসিদ্ধ নিশ্চয় প্ৰতিধানযোগ্য।*

নামোল্লেখ নকৰিলেও তেওঁৰ অসমীয়া বৰ্তমান সাহিত্যিকৰ
ভাষা ছুৰ্বেয়া, প্ৰবাসভঙ্গী ক্ৰটিং, বিষয়বস্তু পাবত গজা, আনৰ
পৰা ধাৰ কৰি আনি যোণ-টাপ দি মৰা বিধৰ। শ্ৰীবৰুৱাৰ ৰচনা-
ৰাজি তেনেই নিমজ আৰু প্ৰাঞ্জল, ৰচনাৰীতি প্ৰাণস্পৰ্শী, বিষয়-
বস্তু ভূমিত গজা, অসম ভূমিত, ভাৰত ভূমিৰ পৰা ঘাইশিপা ফুটি
ওলোৱা। তেখেতৰ অনুবাদ সাহিত্য আৰু কিছুমান ৰচনাত পাশ্চাত্যৰ
সাহিত্য সম্ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলেও সেইগোৰে বাছকৰনীয়া কথাশিল্পী
বৰুৱাদেৱৰ হাতৰ পৰশ পাই 'মই অসমীয়া, মই ভাৰতীয়' বুলি
উদাত্তকৰ্ণে ঘোষণা কৰিছে। ইন্দ্ৰধনুৰ সাতবঙৰ দৰে শ্ৰীবৰুৱাৰ
সাহিত্যত বিবিধ ৰসৰ সঙ্গীতৰ ঘটিছে। তাৰ ভিতৰত ময়ূৰ ময়ূৰী
চালি ধৰি সঁচাৰ দৰে বৰুৱাৰ সাহিত্যৰাজিৰ দুই এখন পুথিত হাস্য-
ৰসে উজান ধৰিছে। হাস্যৰসৰ কাষে কাষে সখী চিত্ৰলেখাৰ

* কথা—সাহিত্য-আলোচনী, অক্টোবৰ, ১৯২০

আগত বাজকুমাৰী উৰাই মদনৰ পীড়া ব্যক্ত কৰাৰ দৰে বকৱাৰ
সাহিত্যত শৃংখাৰ বসেও প্ৰায়ন আনিছে।

বকৱাদেৱৰ পুথিৰ আকাৰত ওলোৱা আৰু অতীতৰ সঁচৰিত
হৈ থকা বচনাসমূহ ধূপাই প্ৰকাশ কৰাৰ এটা চুকহ কাৰ হ'ব।
১৯৯৩ চনত প্ৰকাশিত 'অতুলচন্দ্ৰ বকৱা বচনাৱলীৰ' প্ৰথম খণ্ডত
আঠখন পুথি ইতিপূৰ্বে সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। হেতুবাধীক পৃষ্ঠাৰ
বাজকীয় সংস্কৰণটো সাহিত্যপ্ৰেমী শ্ৰদ্ধীসমাজে আদৰি লোৱাত
লেখক-সম্পাদক উভয়ে কৃতজ্ঞ হৈছে। সম্প্ৰতি বাৰশৰো অধিক
পৃষ্ঠাৰ 'অতুলচন্দ্ৰ বকৱা বচনাৱলী'ৰ দ্বিতীয় খণ্ডটো আমি বাইজৰ
হাতত অৰ্পণ কৰিবলৈ পাই পৰম সুখী হৈছো। দ্বিতীয় খণ্ডটোত
বকৱাৰ ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত এবাৰখন পুথি ধূপাই ছপা কৰা হৈছে।
বকৱাদেৱৰ সমস্ত বচনাৰাজি গোটেই ছপা কৰিবলৈ হ'লে কল্পেও
তেনে চাৰিটা খণ্ড হ'ব। গ্ৰন্থখনি সম্পাদনা কৰোঁতে বকৱাদেৱৰ
মূল বচনা অক্ষত অৱস্থাত ৰখা হৈছে।

গ্ৰন্থখনিৰ পৰিশিষ্ট শিতানত বকৱাদেৱৰ প্ৰকাশিত গ্ৰন্থৰাজিৰ
সম্পৰ্কত বিজ্ঞ পণ্ডিত ব্যক্তিসকলে যথাসময়ত আগবঢ়োৱা অভিমত-
সমূহৰ গোটাচৰেক সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

অতুলচন্দ্ৰ বকৱা বচনাৱলীৰ দ্বিতীয় খণ্ডটো সম্পাদনা কৰোঁতেও
বকৱাদেৱৰপৰা সকলো ক্ষেত্ৰতে অকুণ্ঠ সহায় আৰু তেখেতৰ
সুসাহিত্যিক সহধৰ্মিণী স্নিগ্ধতা হিৰণ্যপ্ৰভা বকৱাৰপৰা সততে পাই
অহা অকৃত্ৰিম স্নেহ আৰু প্ৰেৰণা পাইছো। তাৰবাবে দুয়োৰে ওচৰত
আমি ঋণী হৈ থাকিলো। অকণোদয় প্ৰেছৰ স্বাধিকাৰ ভাতৃৱয়
শ্ৰীকৃষ্ণকুমাৰ শৰ্মা, শ্ৰীঅণ্ডমান শৰ্মা আৰু কৰ্মচাৰী সকলৰ পূৰ্ণ
সহযোগ কৃতজ্ঞতা সহকাৰে স্বীকাৰ কৰিবলৈ লাগিব।

শেষত 'ব্ৰহ্ম কৃপাহি কেৱলম্' আপুৱাকা স্মৰণ কৰি অমাৰ
অনিচ্ছাকৃত ভুল-ত্রুটিৰ বাবে সবাবোৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিলো।

সূচীপত্ৰ

বিষয়	পৃষ্ঠা
১। প্ৰজাসভাৰ নিৰ্ব্বন্ধ (১৯৫৭/গুৱাহাটী)	৩—১৬৭
(ক) প্ৰেম ১৯৪১/গুৱাহাটী	৯—১৫
(খ) নাৰীৰ আকৰ্ষণ ১৯৫৩/বঙিয়া	১৬—২১
গ) কচি, সৌন্দৰ্য্য, সভ্যতা আৰু সাজপাৰ ১৯৪০/গুৱাহাটী	২২—২৮
(ঘ) বিবাহ আৰু কৌমাৰ্য্য ১৯৪১/গুৱাহাটী	২৯—৩৬
(ঙ) বিবাহ আৰু যৌনাচাৰ ১৯৪৭/খিলং	৩৭—৪৯
(চ) দাম্পত্য সম্বোগ ১৯৫৭/গুৱাহাটী	৫০—৫৯
(ছ) উদ্ভাস্ত প্ৰেম আৰু কুমাৰী জননী খিলং/৬২	৬০—৬৯
(জ) উৎসৱ, বন্ধন, প্ৰেম আৰু সভ্যতা গুৱাহাটী/৫৭	৭০—৭৪
(ঝ) যোজোনা আৰু ডাকৰ বচনত নাৰীৰ স্বৰূপ বঙিয়া/৫১	৭৫—৮৯
(ঞ) জনসংখ্যা সমস্যা, গুৱাহাটী/৫৭	৯০—১০৮
দ্বিতীয় ভাগ (গল্প থপু)	
(ক) সৌভাৰীৰ অৰ্শলাভ খিলং/৪৬	১০৯—১১৩
(খ) তীৰ্থযাত্ৰীৰ গুপ্তপ্ৰণয়, বঙিয়া/৫৩	১১৪—১২২
(গ) বাণী এনিবলীনৰ বিচাৰ খিলং/৬০	১২৩—১৩৪
(ঘ) ন-পুৰণি গল্পৰ চাটনি/বিহুৰী পত্নী: দাম্পত্য প্ৰেমৰ এটি ছবি খিলং/৪০	১৩৫—১৬৭
২। ভূমি আৰু জীৱন (১৯৫৮)	১৬৯—১৪১
(ক) প্ৰস্তাৱনা	১৭৩—১৭৬

বিষয়	পৃষ্ঠা
(খ) মাটিৰ আকৰ্ষণ	১৭৭—১৮০
(গ) সমাজ, কৃষি আৰু গাঁৱৰ ইতিবৃত্ত	১৮১ - ১৮৭
(ঘ) ভূমি বিভাগৰ আঁতিগুৰি	১৮৮ - ১৯১
(ঙ) আকৰবী ভূমি-নীতি	১৯২ - ১৯৫
(চ) পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্য, তাৰ শাসন-প্ৰণালী	
আৰু ভূমিনীতি	১৯৬—২০৫
(ছ) আহোম যুগৰ শাসন-প্ৰণালী আৰু বিষয়-বাব আদি	২০৬—২১৬
(জ) আহোম আৰু আদি বৃটিছ যুগৰ ভূমি-নীতি	
আৰু খাজনা	২১৭—২২৩
(ঝ) অসমৰ বিভিন্ন ধৰণৰ জমিৰ চমু-ইতিবৃত্ত	২২৪—২৩২

দ্বিতীয় খণ্ড

(এ) ভূমি-নীতি সংস্কাৰৰ পটভূমি	২৩৩—২৩৫
(ট) ভূমি-নীতি সংস্কাৰৰ কৃমিকা	২৩৬ - ২৪২
(ঠ) মাটিৰ মালিকী স্বৰূপ আৰু খাজনাৰ মূলতত্ত্ব	২৪৩—২৫৩
(ড) তলভূমিৰ বায়ত	২৫৪—২৬৪
(ঢ) মাটিৰ বাটোৱাৰা আৰু খণ্ড-বিখণ্ড কৰা নীতি	২৬৫—২৭০
(ণ) সমৰায় খেতি	২৭১—২৭৭
(ত) ভূদান	২৭৮—২৮৬
(থ) ছেটোলমেণ্ট, চিলিং, আধিয়াৰ আৰু প্ৰজাস্বৰূপ	
আইনৰ আভাস	২৮৭—২৯৪

তৃতীয় খণ্ড

(দ) হাতীৰ পিঠিত মাটি বিচাৰি	২৯৫—৩০৩
(ধ) মানিকৰ জানত টুলুঙা নাওৰ বুকুত	৩০৪—৩১৫
(ন) ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ স্থান নিৰূপন	৩১৬—৩২৯
(প) মন্দিৰ লগত খেতি পৰিদৰ্শনত	৩৩০—৩৪১

বিষয়

পৃষ্ঠা

৩। মদন আৰু বসন্ত (১৯৬১)

৫৪৩

(ক) নাৰীৰ বিজয় পতাকা

৩৪৭ - ৫৫৬

(খ) হৰ-পৌৰীৰ বসতি হওক

৩৫৭ - ৫৬৪

(গ) মায়া নে মতিভ্ৰম

৩৬৫ - ৩৭৫

(ঘ) ববলোন্সৰ ঘৰুৱা জীৱন

৩৭৬ - ৩৮৩

(ঙ) প্ৰণয়ৰ জখলা

৩৮৪ - ৩৯৫

(চ) বিয়াৰ দৰা-বজা আৰু সংসাৰ

৩৯৬ - ৪০৭

(ছ) নাৰীৰ ভাৰতীয় আদৰ্শ

৪০৮ - ৪১২

জ) নাৰীৰ প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্য

৪১৩ - ৪৩৫

(ঝ) নাৰী-সৌন্দৰ্য্য আৰু বিজয়ী

৪৩৬ - ৪৪২

(ঞ) পৰকীয়া প্ৰেম

৪৪৩ - ৪৫৩

(ট) পৰিবৰ্তনৰ সোঁতত বিবাহ, সমাজ আৰু

মানৱ প্ৰকৃতি

৪৫৪ - ৪৬২

(ঠ) বিজয়ীত গুপ্ত পিৰীতি

৪৬৩ - ৪৭৫

ড) দেৱতাৰ জন্ম বহন

৪৭৬ - ৪৮৪

৪। নৰী কথা (১৯৬৩)

৪৮৫ - ৬০৫

(ক) প্ৰস্তাৱনা

৪৯১ - ৪৯৯

(খ) হজৰত আদাম আৰু বিবি হাৱা

৫০০ - ৫০৪

(গ) হজৰত নূহ আৰু মহাপ্লাৱন

৫০৫ - ৫০৯

(ঘ) হজৰত হুদ আৰু সম্ৰাট ছাদাদ

৫১০ - ৫১৪

(ঙ) হজৰত ইব্ৰাহিম আৰু সম্ৰাট নমকদ

৫১৫ - ৫২৩

(চ) হজৰত ইব্ৰাহিম আৰু মক্কা নগৰৰ উৎপত্তি

৫২৪ - ৫৩০

(ছ) হজৰত ইউচুফৰ কাহিনী

৫৩১ - ৫৪৪

(জ) হজৰত মুছা আৰু সম্ৰাট ফেৰাউন

৫৪৫ - ৫৫৬

(ঝ) হজৰত দাউদ

৫৫৭ - ৫৬৩

(ঞ) হজৰত ছোলেইমান

৫৬৪ - ৫৬৯

বিষয়	পৃষ্ঠা
(ট) হজৰত ইছা	৫৭০—৫৮১
(ঠ) হজৰত মহম্মদ	৫৮২—৬০৫
৫। ডাকে বোলে শুনা উপায় (১৯৬৪)	৬০৭—৬৭৩
(ক) বাণিজ্যৰ ফল কৃষিত পায়	৬১৭—৬২৭
(খ) তিনিশ ষাঠিজোপা কৰা কল	৬২৮—৬৩৭
(গ) সাহিত্য পাঠল পাঁচত ঘন	৬৩৮—৬৪৯
(ঘ) জুতিৰ হাল, জুতিৰ ফাল	৬৫০—৬৬০
(ঙ) ডাকৰ বচনত বতৰ আৰু বাৰিষা	৬৬১—৭৭৩
৬। লোকনেতা শিৱ (১৯৬৭)	৬৭৫—৭৯২
(ক) অতঃৰণিকা	৬৮০—৬৮৪
(খ) শিৱ-শঙ্কৰ-ভোলানাথ	৬৮৫—৬৯৬
(গ) সতী-গোৰা-পাৰ্বতী	৬৯৭—৭০৭
(ঘ) হৰ-পাৰ্বতীৰ বিয়া	৭০৮—৭১৯
(ঙ) লুতুৰা তঙুৱা শিৱ গোসাই	৭২০—৭৩২
চ) বলিয়া গোসাই জঁটীয়া ভাঙৰা	৭৩৩—৭৪৩
(ছ) কৃষক শিৱ ভোলানাথ	৭৪৪—৭৫৩
(জ) শিৱ শক্তিৰ সময়	৭৫৪—৭৬২
৭। বাগ্মিনেতা দেশভক্ত ফুকন (১৯৭৭)	৭০৩—৮০৪
(ক) দেশভক্ত ফুকনঃখোৰতে জীৱনীটো	৭৬৭—৭৭০
(খ) বাগ্মী ফুকন	৭৭১—৭৭৮
(গ) যম বজাৰ আদালতত ওকণ ফুকন	৭৭৯—৭৮৩
(ঘ) কানি-বেপাৰীৰ মোকদ্দমাত বেৰিষ্টাৰ ফুকন	৭৮৪—৭৮৯
(ঙ) ফুকনৰ পণ্ডিতৰ মোকদ্দমাত ফুকন চাহাব	৭৯০—৭৯৬
(চ) দেশভক্ত ফুকনৰ বাস্তৱত আকলিক	
স্বাক্ষৰৰ স্বাক্ষ	৭৯৭—৮০৪

৮। নৱবত্ন (১৯৮৮)

৮০৫ ৯১৬

- (ক) অসম-কেশৰী অস্থিকাগিৰী আৰু অসম
(খ) বেহুধৰ শৰ্মা (গোটাচেৰেক স্মৃতিৰ টেকুৰা)
(গ) ডিম্বেশ্বৰ নেওগ (এটি জীৱনালেখ্য)
(ঘ) উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাক : স্মৃতিৰ স্মৃতি
(ঙ) হেম বৰুৱা : জীৱন দৰ্শন আৰু সাহিত্য
(চ) শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী
(ছ) সঞ্জীতাচাৰ্য্য কীৰ্ত্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈ
(জ) ভৱানন্দ দত্ত
(ঝ) চন্দ্ৰকান্ত অভিধানৰ কোহিৰাম দাস

৮০৮-৮১৯
৮২০ ৮২৮
৮২৯ ৮৩৯
৮৪০ ৮৪৬
৮৪৭ ৮৫৮
৮৫ ৮৭৩
৮৭৪-৮৯১
৮৯২-৯০৫
৯০৬-৯১৬

৯। গল্প ভাৰতী (১৯৫১)

৯১৭ ১০০৮

- (ক) চৰৈৱেতি চৰৈৱেতি : গৈ থাক, গৈ থাক
(খ) সত্য নাম (ছান্দোগ্য উপনিষদ)
(গ) দ-দ-দ (বৃহদাৰণ্যক উপনিষদ)
(ঘ) অপকৰ্প (কেন উপনিষদ)
(ঙ) নচিন্তেতা (কঠোপনিষদ)
(চ) বামায়ণ কেনেকৈ হ'ল (বামায়ণ)
(ছ) অপকৰ্প জাতক (জাতক)
(জ) তপ্পলনালী জাতক (জাতক)
(ঝ) দেৱধৰ্ম্ম জাতক (জাতক)
(ঞ) ব্যাধ-কপোটী কথা (মহাভাৰত)
(ট) পুৰুষীয়া পখীৰ উপাখ্যান (হৰিবংশ)
(ঠ) স্তম্ভক মণিৰ কথা (হৰিবংশ)
(ড) ভাগৱত পুৰি কেনেকৈ হ'ল (ভাগৱত)
(ঢ) শুক নিগদতি ৰাজা শুনা পৰীক্ষিত (ভাগৱত)

৯ ১ -৯২৭
৯২৮ ৯৩৪
৯ ৫ ৯৩৭
৯৩৮ ৯৪১
৯৪২ ৯৪৬
৯৪৭-৯৫০
৯৫১-৯৫৮
৯৫৯-৯৬১
৯৬১ ৯৬৮
৯৬৮ ৯৭৩
৯৭৪ ৯৭৮
৯৭৮-৯৮৩
৯৮৪ ৯৮৯
৯৮৯-১০০০

বিষয়

পৃষ্ঠা

(৭) দেবত দণ্ড জ্ঞপ্ত পূজা (ভাগৱত)	১০০১ - ১০০৭
(৮) শ্বক্ৰা শ্বন্দবী আৰু চান্দন মুনিৰ উপাখ্যান (ভাগৱত)	১০০৭ - ১০১৮
১০। ওলট-পালট (১৯৫৭)	১০১৯ - ১০৪৫
(ক) ষাঁড়ৰ গাখীৰ	১০২৩ - ১০২৪
(খ) টেঙৰ লগুৱা	১০২৫ - ১০২৬
(গ) কুলক্ষীয়া ভিখাৰী	১০২৬ - ১০২৮
(ঘ) বৰফুকনৰ বৰবজ্জা	১০২৮ - ১০৩০
(ঙ) বজা নবনাৰায়ণৰ বিচাৰ	১০৩০ - ১০৩২
(চ) কাৰ বুদ্ধি কিমান	১০৩৩ - ১০৩৩
(ছ) বেজৰ নাকত খৰে খালে	১০৩৩ ১০৩৪
(জ) পুতলাৰ বিচাৰ	১০৩৫ - ১০৩৭
(ঝ) কলা জোঁৱাই আৰু বেমাৰী শহুৰ	১০৩৭ - ১০৩৯
(ঞ) বায়ুৰ বিচাৰ	১০৩৯ ১০৪২
(ট) পৰীক্ষা	১০৪২ - ১০৪৩
(ঠ) কাঁজৰ বিচাৰ	১০৪৩ ১০৪৫
১১। সন্ধিয়াৰ সাধু (১৯৬৩/খিলং)	১০৪৭ - ১১৯৮
আগকথা। প্ৰথম খণ্ড	১০৪১ - ১০৫০
(ক) অমৰা মৰে, নিজৰা জৰে	১০৫১ - ১০৫২
(খ) উপায় গ'ল ওপৰলৈ	১০৫৩ - ১০৫৪
(গ) প্ৰহাৰেণ ধনজয়	১০৫৫ - ১০৫১
(ঘ) গগত মৰিল গজহস্তী	১০৫১ - ১০৫৮
(ঙ) পুনৰ মুচিকো ভব	১০৫৯ - ১০৬০
(চ) ডিৰীক নকৰা হিত	১০৬১ - ১০৬২
(ছ) ডোবো অৰ্জ: মোবো অৰ্জ:	১০৬৩ - ১০৬৩

বিষয়

পৃষ্ঠা

(জ) অদ্য বুদ্ধ উন্মায়য়	১০৬৪ - ১০৬৫
(ঝ) ছব্, ছব্, বটা চবাই	১০৬৬ - ১০৬৯
(ঞ) বহাব বহবৈ, তিপামৰ ভাদৈ	১০৭০ - ১০৭১
(ট) মাঘতো নহয়, যেঘতো নহয়	১০৭২ - ১০৭৫
(ঠ) হাতীৰ দাঁতৰ কৰা	১০৭৫ - ১০৭৭
(ড) ধোহোৰ মোহোৰ লোক	১০৭৭ - ১০৭৮
(ঢ) কাৰ্য্যৰ বুজিয়া ভাও, ছাগৰো পখালিবা পাও	১০৭৮ - ১০৮২
(ণ) দহৰ চক্ৰে ভগৱানো জুত হয়	১০৮২ - ১০৮৪
(ত) মাহ কবাই খাওঁ, বাটে বাটে যাওঁ	১০৮৫ - ১০৮৭
(থ) কি হুম্ হুম্, কি গুম্ গুম্	১০৮৭ - ১০৮৮
(দ) হৰিহৰ চক্ৰে যো বীৰ উপজল	১০৮৯ - ১০৯০
(ধ) ওলোটা বুজিলি বাম	১০৯০ - ১০৯১
(ন) অদ্য ভক্ষ্য ধম্মগুণঃ	১০৯১ - ১০৯২
(প) তলৰ মাটি ওপৰ কৰা	১০৯২ - ১০৯৫
(ফ) যাবৎ চন্দ্ৰাৱলী তাৱৎ কুণীয়া	১০৯৫ - ১০৯৮
(ব) উপকাৰীক অজগৰে খায়	১০৯৯ - ১১০১
(ভ) তেলীয়া সাৰেঙৰ সাজন-কাচনভে গ'ল	১১০১ - ১১০৩
(ম) বামুণৰ গৰখীয়া	১১০৩ - ১১০৫
(য) ছয় চন্দ্ৰা বাৰ আখি	১১০৫ - ১১০৬
(ৰ) প্ৰথম প্ৰহৰত প্ৰহু ঢেঁকী অৱতাৰ	১১০৭ - ১১০৮
(ল) আৰিৰ মূৰা, চিতলৰ গদা	১১০৯ - ১১১০
(ৱ) তিনি অতিথি লছোন পৰক	১১১০ - ১১১১
(শ) পূৰ্বলগা ভৱিষ্যতি	১১১১ - ১১১২
(ষ) আমাৰ বৌ দানী	১১১২ - ১১১৩
(স) সজৰ লগত সজতি হ'ল, হধু কৰিলো পান	১১১৩ - ১১১৪
(হ) আক কিমান জোকাৰিব লাগিব, বোপাই	১১১৫ - ১১১৫

দ্বিতীয় খণ্ড

(ক) মায়া বুলবুল (কাশ্মিৰী সাধু)	১১১৬ ১১১৯
(অ) বায়ুগৰ বল্লৰা (কাশ্মিৰী সাধু)	১১২০—১১২৬
(আ) নৈবোৰ কেনেকৈ হ'ল (কাশ্মিৰী সাধু)	১১২৭—১১৩২
(ই) কটাইনাহেৰা পুথুৰীৰ পানী	১১৩৩—১১৩৮
(ঈ) সাউদৰ পুতেকৰ সাধু	১১৩৮—১১৪৩
(উ) বিধাতাৰ লিখন	১১৪৩ ১১৫০
(ঊ) বুদ্ধিয়ক দৰ্জি	১১৫১—১১৫৭

তৃতীয় খণ্ড

(অ) হুম্মন্তৰ লগত বামচন্দ্রৰ যুদ্ধ	১১৫৮—১১৬৩
(আ) নাৰদৰ দৰ্পচূৰ্ণ	১১৬৪ ১১৬৯
(এ) ভাঙৰ কোন	১১৬৯—১১৭৫
(ঐ) মদালসা	১১৭৫—১১৮৪
(ঊ) ফেটা-সাপৰ অহিংসা ধৰ্ম	১১৮৫—১১৮৭
(ঋ) কাণ্ডিক গণপতিৰ আৰয়াঅৰি	১১৮৭—১১৮৮
(অং) জ্যোপদীৰ দৰ্পচূৰ্ণ	১১৮৯—১১৯৩
(অঃ) বিশ্বামিত্ৰৰ ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ	১১৯৩—১১৯৮

ଅତୁଳଚନ୍ଦ୍ର ବକସା ବଚନାବଳୀ

ଦ୍ଵିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

ପ୍ରଜ୍ଞାପତିବିବିକା

PRAJAPATIR NIRBANDHA : This book is divided into two parts. The first part is all about women, their ways and charms, love, marriage and morals. All the essays of the first part, illustrated profusely from classics of the world, are refreshing and thought-provoking, thus making happy reading. The second part contains a number of stories, each with an amusing background. Those who are listening to the call of PRAJAPATI will find this an enchanting treatise—**THE ASSAM TRIBUNE.** 4. 3. 58.

প্ৰকাশক

শ্ৰীকৃষ্ণনাথ দাস

উজ্জ্বলবজাৰ, গুৱাহাটী।

মূল্য : পাঁচ টকা

অৰ্গণ

স্বৰ্গীয় শ্ৰীনাথ ডেকাৰ

পুণ্য স্মৃতিত

প্ৰথম সংস্কৰণ ১৯৭৭, আগষ্ট

দ্বিতীয় সংস্কৰণ ১৯৫৮, আগষ্ট

তৃতীয় সংস্কৰণ - ১৯৬২, ডিচেম্বৰ

প্ৰকাশকৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্ৰক :

শ্ৰীকালীচৰণ পাল

নবজীবন প্ৰেছ

৬৬ গ্ৰেঞ্জীট, কলিকতা-৬

নিবেদন

প্ৰজাপতিৰ নিৰ্বন্ধ হেনো ভগৱানৰ বিনন্দীয়া সৃষ্টিৰ মূল ৰহস্য ।
বিধি বা অদৃষ্টৰ এই নিৰ্বন্ধৰ হেতুকেই পুৰুষ আৰু নাৰীৰ জীৱনৰ
এছোৱা কালত অতিক্ৰিতে উভয়ৰ প্ৰতি উভয়ৰ আকৰ্ষণ অতি প্ৰবল
হৈ উঠে । তেতিয়া তেওঁলোকে নেদেখা সৌন্দৰ্য্যও দেখে, সুগুণা
সঙ্গীতো শুনে আৰু সৃষ্টিৰ সকলো পদাৰ্থতে নতুন জেউতি আৰু অৰ্থ
দেখিবলৈ পায় । জীৱনৰ এই কালছোৱাই মৌৱন, আৰু যৌৱনৰ
মূল বস্তু প্ৰেম । গতিকে প্ৰেম আৰু যৌৱনৰ কাৰ্য্য-বিলেপন অতিশয়
আমোদজনক চৰ্চ্চা । বিশেষতঃ ডেকা বয়সৰ লগত ই তেনেই
খাপ খাই পৰে ।

১৯৪০।৪১ চনৰ কথা । তেতিয়া আমি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ‘ডেকা
ডিগ্ৰি’ (Bachelor of Arts) লৈ কলেজৰপৰা বাহিৰ হৈ
কামৰূপ একাডেমিত শিক্ষকতা কৰিছিলোঁ । আলোচনীৰ পাতত
হোৱাই নোহোৱাই দুই একোটা প্ৰবন্ধ লিখা অভ্যাস তেতিয়া
আগতকৈও চৰিছিল—বিশেষকৈ, ‘প্ৰগতি সমিতি’ৰ দিনৰেপৰা
আমাৰ সকলোৰে আতা বিহগী কবি শ্ৰীৰঘুনাথ চৌধাৰীদেৱৰ
উদগনিত । ইংৰাজী কিতাপ দুই চাৰিখন পঢ়ি প্ৰেৰণা পাই ‘বিবাহ
আৰু কৌমাৰ্য্য’, ‘কচি, সভ্যতা আৰু সাজপাৰ’ আদি গোটাচেকেৰ
প্ৰবন্ধ তেতিয়াই ‘জয়ন্তী’ত লিখা হৈছিল । তেতিয়াৰ সহকৰ্মী আৰু
হে’ডমাষ্টাৰ শ্ৰদ্ধেয় বন্ধু শ্ৰীঈশ্বৰপ্ৰসাদ চৌধুৰীদেৱে (এতিয়া তেওঁ
প্ৰচাৰ বিভাগৰ ডিৰেক্টৰ) তাকে দেখি আমাক বন্ধুভাৱে কৈছিল
—“এতিয়া আপুনি এইবোৰ প্ৰবন্ধ নছপাব ; বিয়া কৰোৱাৰ পাছত
ছপাব” । সন্দেহ আৰু সসঙ্কোচে তেখেতৰ উপদেশকে সাবোগত

কৰি সেই পৰ্য্যায়ৰ প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰিবলৈ এৰি দিছিলো, বিশেষতঃ, এজন গাল্লিক বন্ধুৰ সেই সময়ত আদি-বসৰ গল্প লিখি জীৱনৰ ওপৰঞ্চি অৱলম্বন প্ৰাইভেট টিউচনটি কিদৰে গৈছিল সেই কথাও আমাৰ মনত তেতিয়া সজীৱ আছিল।

বিয়াৰ পাছত আৰু কলেজৰ অধ্যাপনা কৰি থাকোঁতে সেই বিষয়ে ভবা হৈছিল কিন্তু কাৰ্য্যত প্ৰবলভাৱে আগ বাঢ়িবলৈ কঠাবোধ হৈছিল, কাৰণ, শিক্ষা বিভাগৰ চাকৰি আৰু অধ্যাপনা অনেক সময়ত মুক্ত লিখনিৰ পথ-কণ্টক অধুনা সেই ৰামো নাই, সেই অযোধ্যাও নাই : সেই অবিবাহিত অৱস্থাও নাই, অধ্যাপনাও নাই। সময়ৰ সোঁতত কৰ্ম্মক্ষেত্ৰও বিক্ষিপ্ত হৈ আগবাঢ়ি আহোঁতে এতিয়া অতীতৰ সেই প্ৰবন্ধ, গল্পাদিলৈ মনত পৰাও, বন্ধুৰ প্ৰেম-নাৰায়ণৰ উদগনিতে নে খুচুলানেও নাভানো প্ৰবণাবোৰ খুপ খুৱাবলৈ বাধ্য হলো। এনেতে প্ৰকাশকৰ ওদৰে সহানুভূতি লভি সেইবোৰে পোনেই প্ৰেচলৈ দৌৰ মাৰিলে।

গল্প আৰু প্ৰবন্ধবোৰ ন-নৈ সজোৱাত পণ্ডিত ৩কমলনাৰায়ণ, ত্ৰীথানেশ্বৰ শৰ্ম্মা কবিৰাজ আদি লোকসকলৰ প্ৰবন্ধাদৰ পৰা প্ৰভুত সাহায্য পোৱা হৈছে। অধ্যাপক বন্ধু ত্ৰীৰজনীকান্ত শৰ্ম্মাদেৱে কুমাৰ-সম্ভৱৰ অনুবাদখনি হাত ফুৰাই দি কৃতাত্ম কৰিছে, আৰু প্ৰবন্ধ যুগুত কৰাৰেপৰা প্ৰফ চোৱালৈকে আদ্যোপান্ত সকলো কামত বন্ধুৰ প্ৰেমনাৰায়ণেই সহায় কৰিছে। মুখৰ ধন্যবাদত বাহিৰে তেওঁলোকক যাচিবলৈ লেখকৰ অশ্ব একে নাই। তাকে লৈয়ে তেওঁলোক তুষ্ট থাকিব বুলি জানি ইমানতে তেওঁলোকলৈ, আৰু লগতে সজ্জন পাঠকসকললৈ—ইয়াকে মিনতি হামাৰী’ স্বৰূপে আগবঢ়োৱা হ’ল। ইতি—

দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ কথা

এটি বছৰ উকলি যাবলৈ নোপাওঁতেই 'প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ' শেষ হোৱাত অ'ত ত'ত অলপ-অচৰপ যোগ-বিয়োগ কৰি ইয়াৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ উলিওৱা হ'ল। বিশেষকৈ 'জনসংখ্যা সমস্যা' প্ৰবন্ধটিত কিছু কথা নকৈ সংযোজনা কৰাৰ উপৰিও 'উৎসৱ, বন্ধন, প্ৰেম আৰু সভ্যতা' নামৰ আৰু এটা নিবন্ধ নকৈ যোগ দিয়া হৈছে। মূল্য কিন্তু আগৰ সমানেই ৰখা হৈছে। সদাশয় পাঠকসকলৰ শুভেচ্ছাই আমাৰ স্বপ্ন। ইতি

পোন্ধৰ আগষ্ট, '৫৮ }
নৱগিৰি, গুৱাহাটী }

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

তৃতীয় সংস্কৰণৰ কথা

পৰিবৰ্ত্তন আৰু পৰিবৰ্ত্তনৰ দ্বাৰা কিতাপখনৰ এইবাৰ নামে-কামে এটা নতুন সংস্কৰণ উলিয়াবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। পুৰণি প্ৰবন্ধত কৰা আৱশ্যকীয় সাল-সলনিৰ উপৰিও 'উদ্ভাস্ত প্ৰেম আৰু কুমাৰী জননী' শিতানৰ নতুন প্ৰবন্ধ এটা আৰু 'বাণী এনিবলীনৰ বিচাৰ', 'বিহুৰ বৰঙণি', 'বিহুৰ পত্নী' আদি গোটাচৰেক গল্প, কাহিনী আৰু ঘটনাৰ যথায়থ বৰ্ণনাৰ সংযোজনা—এই সংস্কৰণৰ বিশেষত্ব। উল্লেখ নকৰিলে ভুল হব যে এইবাৰ সকলো আহি-কাকত চাই দিয়া বাবেই নহয়, উৎসাহ, উদ্দীপনা আৰু উপদেশেৰে উপকৃত কৰা বাবেও লেখক তেওঁৰ অগ্ৰজ-প্ৰতিম বন্ধু শ্বসাহিত্যিক শ্ৰীমুক্তি নাথ বৰদলৈৰ ওচৰত থগী। এতিয়া ই পাঠকৰ উপাদেয় হলেই হয়।

শ্বিলং

ইতি

২৫.১২.৬২

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

প্ৰজাপতিৰ বিৰুদ্ধ

(আলোচনা প্ৰভ)

প্ৰেম

ভাল পাওঁ কিয় মই ? কি মতে বুজাওঁ তেৰা, ভাল পাওঁ

কিয়নো তোমাকে ?

বিশ্বৰ মাধুৰীবাশি জীৱনৰ মউ-কোঁহ অ'ছে দেখি

লুফাই তোমাতে ।

— দেৱকান্ত ।

কিছুমান লোকক দেখিলে আম'ৰ মনত উলাহ লাগে আৰু অগ্ৰ কিছুমানক দেখিলে অ'কো বিনা কাৰণতে বিৰক্তিশোধ জাগে । কিছুমান লোকৰ কথাই আমাৰ কাণত মৌ বৰষে, আন কিছুমানৰ মাত শুনিলেই খং উঠে । অ'কো কাৰো কথা শুনি থাকিও আমনি নালাগে — “অমৃত পিয়ন্তে যেন হুণ্ডাচ পিয়াস”, অগ্ৰ কিছুমান লোকৰ ভাল কথাও অ'কো ভীষণ তিতা লাগে । কিছুমানৰ সান্নিধ্য আৰু সঙ্গস্থৰ আমাৰ কাম্য আৰু উপভোগ্য হয়, আৰু অগ্ৰ কিছুমানক দেখিলে দূৰতে বিদূৰ হবলৈ মন যায় । এনেবোৰ আকৰ্ষণ আৰু বিকৰ্ষণৰ গুৰিত আছে মনত থকা আত্মীয়তা বা বৈৰীতা, মিল বা অমিল, অথবা মিত্ৰতা বা শত্ৰুতা । মিলতেই মিলন সম্ভৱ হয়, অমিলত নহয় । কবিয়ে কম কথাতে কোৱা নাই—

হৃদয়েই যদি হৃদয় নাপায়

হৃদয়ে বিচাৰে হৃদয় কিয় ?

মিলে দুটি প্ৰাণ কোটিৰ মাজত,

অৰ্থ বিহীন সিও নে ধিয় ? (শ্বেদালি)

নিজবাই নৈলৈ আৰু নৈয়ে সাগৰলৈ বৈ গৈ মিলি যাবলৈ বিচাৰে । সমধৰ্মী সকলো বস্তুৱে একত্ৰ হবলৈ বিচৰাটো স্বাভাৱিক কথা । মাহুহৰ মনেও সমধৰ্মী

মনৰ লগত মিলিবলৈ আগবাঢ়ি যায়। মনৰ এই সময়খীয়া গুণবোৰৰ সৃষ্টি সম্পৰ্কে জ্যোতিষে সন্দেহ ব্যাখ্যা দিয়ে।

মানৱ মনৰ ওপৰত গ্ৰহ-নক্ষত্ৰাদিৰ প্ৰভাৱ বিপুল। জ্যোতিষ মতে গ্ৰহৰ প্ৰভাৱভেদে বিভিন্ন মানুহৰ মনত বিভিন্ন ভাৱ আৰু কৰ্মৰ সৃষ্টি আৰু উৎকৰ্ষ ঘটে; যেনে, কোনো গ্ৰহৰ প্ৰভাৱত জন্ম লাভ কৰা লোক হয়তো প্ৰেমিক, ধাৰ্মিক আৰু পৰাক্ৰমী হয়, আৰু আন কোনো গ্ৰহৰ প্ৰভাৱত জন্ম লাভ কৰা লোক আকৌ সমাজৰ বিৰুদ্ধিতাজন, পান্দুৰাত আৰু দুৰ্বলমনা হয়। কোনোৱে মাছ, মাংস, কণী, গৰ্খাৰ আদি ভাল নাপায়—অন্ত কিছুমানে আকৌ এইবোৰৰ নামত পগলা হোৱাদি হয়। কিছুমানে জনহিতকৰ কাৰ্য আৰু চিন্তাতে জীৱন কটায়, আন কিছুমানে আকৌ পৰিশ্ৰমাতৰ হৈ অহৰহ পৰৰ ঘোষ খোচৰাতে ৰত থাকে। এনে লোকে দেখা গৈছে যাৰ দৈ-গাখীৰ খালে পেট কামোৰে আৰু মৌ খালে বমি হয়! কোনোৱে আকৌ ওজাপালি গাত বা ভাগৱত-পাঠ শুনিবলৈ গৈ বাহিৰা গল্প-গুজবতে সময়খিনি কটায়, অন্য কোনোৱে একান্ত মনে সেইবোৰ শুনি বিভোল হয়। মানুহৰ প্ৰভাৱৰ এনেবোৰ গুণ গ্ৰহৰ প্ৰভাৱতে হয় বুলি জ্যোতিষী পাণ্ডিত্যলব্ধ কয়।

গ্ৰহবোৰৰ ভিতৰতে, আকৌ মিত্ৰতা আৰু বৈৰিতা আছে। যি যি গ্ৰহৰ ভিতৰত মৈত্ৰী ভাব আছে সেই সেই গ্ৰহৰ প্ৰভাৱত জন্ম লোকককলো পৰস্পৰে মিত্ৰভাবাপন্ন, আৰু অবিভাবত অৱস্থিত গ্ৰহবোৰৰ দৰেই শত্ৰুভাবাপন্ন হয়। বিয়াৰ আগতে গ্ৰহৰ মিল-অমিলৰ এইবোৰ কথা গণনাৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় কৰাৰে দৰা-কছাৰ ভোৰা চোৱা বা যোটন-শুদ্ধি বিচাৰ কৰা বোলে। সমগুণবিশিষ্ট বা মিত্ৰভাবাপন্ন মনৰ মানুহ হৈ মিলন সম্ভৱ। নহলে জোৰ কৰি মিলন ঘটালে সি ছাগ আৰু বাঘৰ অথবা সাপ আৰু নেউলৰ মিলনৰ দৰে অসম্ভৱ কাৰ্য্য হয়।

চুহকে লো আৰ্ক্ষণ কৰে। মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তিয়েও পৃথিৱীৰ বুকুলৈ দূৰৰ বস্তু টানি আনে। সমগুণসম্পন্ন মনেও সেইদৰে তদনুকূপ মনক আৰ্ক্ষণ কৰে। এই আৰ্ক্ষণৰ ফলতে সৃষ্টি হয় বন্ধুত্ব; তেতিয়াই ঘটে দুটি পৃথক মনৰ মধুৰ মিলন নৱ-নাৰীৰ মিলনৰ গুৰিভো আছে এই আৰ্ক্ষণ।

যিদিন হস্তে চকু টাট মাৰি

তুমি উজ্জলিলা মোৰ;

সেই দিন ধৰি যেন নিলা হৰি
 তিল তিলক'ই সকলোবোৰ ।
 তিল তিলক'ই হৰিলা বিশ্ব
 তিলোত্তমা হৈ কৰিলা নিঃস্ব
 কাটিলো জোনৰ মুখ ;
 আকাশৰ কোলা কৰিলা উদ্য
 বসন্তৰ নিলা মনৰ বং
 নৈ-ৰ নথলা স্তম্ভ । — শ্ৰেয়ালি

এনেকুৱা যি আকৰ্ষণে এজনৰ মনক অন্যজনৰ মনৰ পিনে আকৰ্ষণ কৰে তাকেই প্ৰেম আখ্যা দিয়া যায়। প্ৰেমৰ সাধাৰণ অৰ্থ ভাল পোৱা বা অন্তৰৰ আকৰ্ষণ। প্ৰেমৰ তত্ত্ব বিচাৰি নানা ভনে নানা সময়ত নানা কথাৰ অৱতাৰণা কৰিছে। ধৰ্ম-পিপাসুসকলৰ মতে পৰমাত্মা বা স্বয়ং ভগৱানৰ পৰাই জীৱাত্মা বা জীৱসকলৰ সৃষ্টি হৈছে, ভাক সেই বাবেই, মাক-বাপেকৰ ঘৰখনে বিয়া দিয়া ছোৱাল'ৰ মন আকৰ্ষণ কৰি থকাৰ দৰে, পৰমাত্মাই জীৱাত্মাক আকৰ্ষণ কৰি থাকে। সেই অৰ্থেই প্ৰাণীসকলৰ কাৰ্য্যৰ মাজেদি নানা প্ৰকাৰে প্ৰকাশ পায়। গতিকে প্ৰেম বা প্ৰীতিৰ কথাটোও ব্যাখ্যা কৰা তেনেই উজু নহয়।

সংসৰৰ সাধাৰণ লোকৰ মতে বিপৰীত লিঙ্গৰ প্ৰতি বিপৰীত লিঙ্গৰ যি জৈৱিক আকৰ্ষণ সেয়ে প্ৰেম। সহজ কথাত নাৰীৰ প্ৰতি পুৰুষৰ আৰু পুৰুষৰ প্ৰতি নাৰীৰ অথবা খালিঙ্গৰ প্ৰতি পুংলিঙ্গৰ আৰু পুংলিঙ্গৰ প্ৰতি স্ত্ৰীলিঙ্গৰ যি আকৰ্ষণ বা আন্তৰিক প্ৰীতি সেয়ে প্ৰেম। পুৰুষ-নাৰীৰ সঙ্গৰ বাসনা বা মিলনৰ ইচ্ছাতে প্ৰেমৰ জন্ম। এঠ বাসনা সৃষ্টিৰ মূল কাৰণ। ই সকলো প্ৰাণীৰ জন্মগত প্ৰবৃত্তি। অধুনিক মনোবিজ্ঞানমতে ছমহীয়া শিশুৰো অন্তৰত এই যৌনাকৰ্ষণ প্ৰচ্ছন্ন পাকে, আৰু ক্ষেতিয়াবা ই কাৰ্য্যতো ফুটি উঠে। গতিকে ইয়াৰ বৰ্ত্তমানতে সৃষ্টিৰ বিকাশ বুলি সহজে ধৰা যায়।

সঙ্গম-বাসনাৰ জন্ম সম্পৰ্কে বৃহদাৰণ্যক উপনিষদত এইদৰে কোৱা আছে—
 আৰ্হিম প্ৰজাপতি যেতিয়া অকলে আছিল, জগতত দ্বিতীয় প্ৰাণী এটাৰ যেতিয়া জন্মই হোৱা নাছিল, তেতিয়া এদিন তেওঁৰ অন্তৰত বয়নৰ প্ৰবল আকাঙ্ক্ষা জাগি উঠিল। কিন্তু উঠিলে কি হ'ব? তেওঁ যে নিঃসঙ্গ! বক্তালালসাব তাড়নাত থাকিব নোৱাৰি তেওঁ তেতিয়া নিজকে দুভাগত বিভক্ত কৰিলে আৰু

এভাগক পতি আৰু অন্য ভাগক পত্নী আখ্যা দিলে। তেতিয়াৰ পৰাই পত্নী হ'ল নামে-কামে পতিৰ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী আৰু যৌন মিলনৰ সঙ্গিনী।

খ্ৰীষ্টধৰ্ম্ম মতেও হৃষ্টিৰ প্ৰথম নাৰী ইভৰ জন্ম সেই একেদৰেই হৈছিল। হেনো—ভগৱানে হৃষ্টিৰ বিলাসত মগ্ন হৈ এদিন খেলাৰ চলেৰেই অ'দাম নামে পুৰুষৰ হৃষ্টি কৰিছিল। তাৰ পাচত ভেঙে আদামক এখন বিতোপন ফুলনিত খেলি থাকিবলৈ দিছিল। আদামে খেলে। খেলে সঁচা, কিন্তু খেলাৰ বং-ধেমালিত যেন তেওঁৰ অন্তৰ সম্পূৰ্ণৰূপে ফুলি উঠে। আদামে আনন্দত হাঁহে, কিন্তু সেই হাঁহিতৰা মুখতো সদায় যেন কিবা এক স্নানমাই বেথাপাত কৰে।

ভগৱানে এদিন আদি তেওঁৰ চেনেহৰ পুত্ৰৰ এই অৱস্থা দেখিলত তেওঁৰ অন্তৰ কৰুণাত বিগলিত হ'ল। তেওঁ দিবা-দৃষ্টিৰে চাই বিচক্ষণ চিলিংসকৰ দৰে অ'দামৰ অন্তৰৰ ব্যাধি ধৰি পেলে। অ'দামৰ দূৰাকাংক্ষাৰ ব'বেও যথায়োঁগ্য ব্যৱস্থা কৰিলে। ভগৱানে অ'দামৰ বুকুৰ তলৰ কামি-হাড এডাল অতিক্ৰিতে পুতুকৈ ডাঙিলে তাৰ পৰাই এগৰাকী দীপ লিঙ্গ ধুনীয়া নাৰী সৃষ্টি কৰিলে। এই নাৰীমূৰ্ত্তিৰেই নাম হ'ল ইভ। ইভক দেখি কিবাজানে অ'দামৰ মন অতিক্ৰিতেই নাচি উঠিল। দুয়ো বৃদ্ধি-ধেমালিৰ পুলকভৰা আনন্দত দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে এই হাতেই এমাত্ৰ হল গৈ অ'দামৰ সখ-দুখৰ লগৰী, জীৱন-তোষিণী প্ৰণাধিকা পত্নী (better half)।

গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটোৱে কৈছিল—পুৰুষৰ দুটামূৰী দেখি ঈশ্বৰে তাক দুটুকুৰা কৰি পেলালে আৰু এইদৰেই হৃষ্টি হ'ল পুৰুষ আৰু নাৰীৰ। আখ্যানটো আৰু অলপ বহুলাই কোৱা যাওক। হৃষ্টিকৰ্ত্তাই প্ৰথমে এটা কিন্তু-ত-কিমাকাৰ অদ্ভুত জীৱ সৃজন কৰিছিল। তাৰ অংশ দুয়োৰা হাত, দুয়োৰা ভৰি, দুটা মূৰ আৰু অৱলম্বটো সেই অন্তৰ্ভুক্ত বিশাল। বলৰ দৰ্পত সি হৈ পৰিল তেনেই উৰঙীয়া বাঁডৰ দৰে উদণ্ড। গুৰুগোসাঁই একো নামানি উদ্ভাৱণ কৰি ফুৰাত দেৱতা-সকলৰ অনুবোধত এদিন ভগৱানে সেই জন্তুটোক ধৰি হাতেৰে ছিৰি দুফাল কৰিলে আৰু দুয়ো ফালৰ পৰা দুটা প্ৰাণী সাজিলে। তাতেই হৃষ্টি হ'ল পুৰুষ আৰু নাৰী। সেয়েহে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ পৰস্পৰৰ প্ৰতি পৰস্পৰৰ ইমান আকৰ্ষণ—ইমান টান। তেতিয়াৰেপৰা নব-নাৰীয়ে পৰস্পৰৰ সঙ্গ লভিবলৈ ইমান ব্যাকুল হৈ পৰিল। সঙ্গৰ সঘন সংস্পৰ্শ বা সান্নিধ্যই ঘনিষ্ঠতা আনে আৰু ঘনিষ্ঠতাই

গাঢ় হৈ প্ৰেমত পৰিণতি লভে। পুৰুষ আৰু নাৰীৰ পাৰ্থিৱ প্ৰেমেও ৰক্তি-সঙ্কমৰ মাজেদি পূৰ্ণতা লভিবলৈ বিচাৰে।

আধুনিক যুগৰ মনস্তাত্ত্বিক পণ্ডিত ফ্ৰাইড, ফৰেল আদিৰ মতেও সকলো প্ৰেমৰ মূল কাৰণ যৌন-লিপ্সা (Libido)। সেই হেতুকেই প্ৰেমৰ পৰা ওপজা নতুবা প্ৰেমকেই মূল বস্তু হিচাপে লৈ লিখা ন টক, উপন্যাস, কবিতা, গল্প আদি সাহিত্যৰো আদি মূল যৌন ক্ষুধা। (Poetry, drama, romance, chivalry are sublimated products of libido and would have no existence in a libidoleless world—Frend)। যৌন-সম্বন্ধ নথকা পৃথিৱীত এই বোৰৰ ঠাই নাই। নগ্ন যৌন-ক্ষুধাকো যে সাধনাৰ মাজেদি, গাখীৰ উত্তলাই ঘিউ তৈয়াৰ কৰাৰ দৰে, এক অপাৰ্থিৱ মোহত পৰিণত কৰা যায়—তাক প্ৰাচ্যৰ ঋষিসকলে প্ৰমাণ কৰিছে। পাশ্চাত্যৰ পণ্ডিতসকলে তাক মানিবলৈ টান পায়। সি অল্প কথা।

সাগৰক উদ্দেশ্য কৰি যেতিয়া নৈ তিৰ্থাক গতিত পৰ্বতৰপৰা ভৈয়ামলৈ নামি আহে তেতিয়া তাত প্ৰতিবন্ধক নৰজে। বৰং প্ৰতিবন্ধকে খৰশ্ৰোতা তটিনীৰ জলধাৰাক ক্ৰোধবিষ্ট কৰি তাত শক্তিকে দান কৰে। ঠিক সেইদৰে নৰ-নাৰীৰ অন্তৰৰ মিলনাকাজী বাসনাও প্ৰতিবন্ধকৰ সম্মুখীন হলে উত্তৰোত্তৰ শক্তিশালী হৈ উঠে। প্ৰতিবন্ধকৰ মাজেদি অপ্ৰাপ্তিৰ বেদনা আৰু ক্ৰোধত মনৰ মনে যি দুৰ্বাৰ স্ফৰাৰ তোলে তাতো ফুটি উঠে বিশ্বনিয়ন্তাৰ বিনন্দীয়া সৃষ্টিৰ অসীম ৰহস্য। এই বেদনাই সৃষ্টিৰ মূল মন্ত্ৰ। ৰবি ঠাকুৰৰ কথাত—এই অসন্তোষেই মানুহক কৰ্ম-ৰত কৰি ৰাখিছে আৰু কৰ্মক কৰ্মৰ সজীৱ গাবলৈ শিকাইছে। সন্তোষ বা পৰিতৃষ্ণি যতই লোভনীয় বা কাম্য নহওক—ই কাৰ্য্য আৰু কাব্য উভয়ে ব্যাঘাত ঘটায়। যিদৰে ‘অ’ বৰ্ণমালাৰ আদি অক্ষৰ অথচ ইয়ে সমস্ত ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ লগত সংযুক্ত, অসন্তোষ আৰু অপৰিতৃষ্ণি ঠিক সেইদৰে সৃষ্টিৰ আৰম্ভত বৰ্ত্তমান আৰু ইও সমস্ত মানৱ-প্ৰকৃতিৰ লগত সংশ্লিষ্ট। ইহি আৰু চকুলোৰ মিহলি সোঁতত মানৱে প্ৰেমৰ ভৰীত উঠি জীৱন-যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে।

ভগৱানৰ লগত জড়িত কৰি দি প্ৰেমক কেতিয়াবা অপাৰ্থিৱ বুলি সজোৱা যায় যদিও, তাৰ মূল বস্তু যে ইঞ্জিয় পৰিতৃষ্ণি বা যৌন-বিহাৰ তাক অস্বীকাৰ কৰা টান। একালে যেনেকৈ উন্নীত আৰু পৰিজীৱিত হৈ ই ভগৱদ্ভক্তি

আখ্যা পায়, অগ্নি পিনেদি সাধাৰণ ক্ষেত্ৰত ইয়াক 'ইন্দ্ৰিয় পৰিতৃষ্ণিৰ মাজিত বুদ্ধি' বুলিও গণ্য কৰা যায়। যোগীৰাজ সৰ্বাশিৰেও পোনতে নিজৰ জিতেজিৱ-তাৰ কথা বৰকৈ কৈ থাকি শেষত ভগৱান কৃষ্ণৰ মোহিনী নাৰীৰূপ দেখি বিচলিত হৈছিল! অকল বিচলিত হৈয়ে থকা নাছিল, তেতিয়া—“সবে যোগ ধ্যান সৈল, ক্ষতাক মাতিবে লৈল, প্ৰাণেশ্বৰী চাপা মোৰ পাশ।” তাৰ পাছত আকৌ শিৱই “স্ত্ৰী বুলি বৃক্ষক চুষ্ট আক্কেৱালি; দেখিয়া হাসন্ত নাৰী ৰূপে বনমালী।” ইমানতো জানো যোগীৰাজ ত্ৰিলোচনৰ অন্তৰত ইন্দ্ৰিয় পৰিতৃষ্ণিৰ বুজুকা সঘুলি নাছিল বুলি কবৰ বাট থাকে।

দেৱাদিৱেৰ মহাদেৱৰ ধৰেই যুগাৱতাৰ পুৰুষ আৰামচন্দ্ৰক সীতাৰ অৱেষণত কুৰৌতে সীতাৰ চিন্তাত দিব্‌বিদিক্ পাহৰি অশোক গছ জুপিকে জানো সীতা-ভ্ৰমত সাবট মাৰি ধৰা নাছিল? বিবহত ক'তৰ হৈ প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাই আৰু যে কত কি নকৰে! সাহিত্যত ত'ৰ অসংখ্য উদাহৰণ আছে। মুঠ কথা, সীতাক পাবৰ ক'ৰণে বিবৰ্ণী ৰম্যচন্দ্ৰ দিলেৰে বাকুল হৈ পৰিছিল, বিবৰহ তেনে পৰিস্থিতিত সদাশে লোকেই প্ৰায় একে ধৰণে ব্যাকুল হব। মিলনৰ প্ৰতিবন্ধকে অথবা বিচ্ছেদে প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ অন্তৰত নিৰ্ভৰতাৰে আঘাত কৰে। তেতিয়াই সৃষ্টি হয় ল'লাৰ, তেতিয়াই ৰচিত হয় গীত, নাটক, উপাখ্যান, গল্প আদি আৰু তেতিয়াই জন্ম লাভ কৰে কলা, চিত্ৰ, ভাস্কৰ্য্যাদি। কবিৰ কাপেদি তেতিয়া অশোক-আপুনি ওলায়—‘পদুম ফুলৰ পাপৰি নহয়, পাপৰি প্ৰাণৰ মোৰ। শোকৰ নহয়, দুখৰ নহয়, প্ৰেয়সৰা চকুলোৰ।’ চহা যুৱক-যুৱতীৰ মুখেদি তেতিয়া সৃষ্টি ওলায়—

হাঁহে হৈ চৰিম গৈ তোমাৰে পুখুৰীত

পাৰ হৈ চৰিম গৈ চান্দত।

ঘায়ে হৈ সোমাম গৈ কোমাৰে শৰীৰত

মাথি হৈ চুমা দিম গালত ॥

—এনে ধৰণৰ অনেক গীত। তাৰেই জালত ভক্ত কবিয়ে অহেতুকী গীতিৰ নিৰ্ঘৰ্ণন স্বৰূপে কান্দি কান্দি নিৱেদন কৰে—

ও কপ মাধৱী, পাপৰিতে নাৰি, কি দিয়ে কবিৰ বশ;

তুমিসে ভক্ত, তুমিসে মন্ত্ৰ, তুমি উপাসন ৰস।

তেনে পৰিস্থিতিতেই ৰোমান্টিক প্ৰেমিক প্ৰাণৰ আবেগত কৈ উঠে—

“O Romeo, Romeo ! wherefore art thou Romeo ? Deny thy father and refuse thy name for my sake ; or if you wilt not, be but my sworn love, and I no longer will be a Capulet.”

এইদৰে প্ৰেমৰ বন্দনা যুগে যুগে দেশে দেশে মানৱৰ বিচিত্ৰ কাৰ্য্যাবলীৰ মাজেদি হৈ আহিছে অংক হৈ থাকিব। প্ৰেমিক প্ৰেমিকাই যৌৱনৰ চকল বতাহ গাত লাগিলে সদায়ে নিজক সৃষ্টিৰ অৰ্দ্ধ মানৱ-মিথুন ভাবি লৈ পুৰণি পৃথিৱীত নতুনৰ ভাও দি থাকিব। ইয়াতেই সৃষ্টিৰ মাহাত্ম্য—ইয়াতেই প্ৰেমৰ গোৱৰ! অমাৰ আশংকা কবি বেজবৰুৱাই সেই বাবেই কৈছিল—

প্ৰেমত ঘূৰিছে ভূমণ্ডল

প্ৰেমত ঢুলিছে শতদল।

দাৰ্শনিক কবি শ্ৰম'ৰেও জীৱনৰ চয় গীত গাই উচ্চৰণে কৈছিল—

দিয়লটি মোৰ ধৰাহি মৃগন

অংশ প্ৰাণ-সখা সময় নাই।

পাখি হেনি সো জীৱন পখীটি

অনন্তৰ পিনে উৰি যে যায়।

আজিয়েই দিয়া বংশে কিয়

কেনে জানে মোৰ কালি কি হ'ব ?

হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বয়স

হাতে অতীতে সামৰি থব!

গুৱাহাটী

১২৪১

নাৰীৰ আকৰ্ষণ

যুগ যুগ ধৰি পুৰুষে নাৰীৰ বন্দনা কৰি আহিছে। এই বন্দনা ভক্তই ধ্বংস-
তাৰ আগত উচৈচহৰে গোৱা বন্দনাৰ দৰে বন্দন নহ'ল; ই মৌন বন্দন। পুৰুষৰ
সকলো কাৰ্য্যৰ মাজেদি এই বন্দনাৰ স্তব বা 'জ থাকে; সাহিত্য, কাব্য'
চিত্ৰ, ভাৱৰ্থ্য আদি সকলো জগৎৰ ফলাৰ ফলত আছে নাৰী। নাৰীয়ে
পুৰুষক সদায় সকলো কামতে পৰোক্ষ বা প্ৰত্যক্ষভাৱে উৎসাহ আৰু উদ্দীপনা
দি থাকে। নাৰীপ্ৰেম ব'দ দিলে সদস্ত জনিয়া নীৰস মকতুমিত পৰিণত
হ'ব। সেয়েহে এক শ্ৰেণীৰ বৈষ্ণৱ ল'গিয়ে নৰা' মূৰ্তিতেই তেওঁলোকৰ অন্তৰৰ
পুত প্ৰেম ঢালি দি বসময় সাহিত্যৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ভক্ত কণি চণ্ডীদাসে
ৰামী নামৰ ধুবুৰী এজনীৰ প্ৰেমৰ মাজেদিয়ে স্বয়ং ভগৱানৰ ৰূপ দেখিছিল
আৰু সেইবাবে তেওঁ সেই ধুবুৰীজনাকৈই উদ্দেশ্য কৰি গাইছিল—

তুমি বজাকিনী ৰাম!

ও দুটি চৰণ শীতল জানিয়া

শৰণ ল'বু অমি।

আৰু সেই ৰামীকৈই নি যজ্ঞন, ভজন, সদা। গায়ত্ৰী আদি সকলোৰে
মূলবস্তু বুলি গ্ৰহণ কৰিছিল—

তুমি বজাকিনী, আমাৰ বমণী, তুমি হও পিতৃমাতৃ

ত্ৰিসন্ধা যাজ্ঞন, তোমাৰি ভজন, তুমি বেদমাতা গায়ত্ৰী।

গল্প, উপহাস; কাব্য আদিৰ কথা ব'দ দি বাস্তৱ জীৱনলৈ আহিলেও
দেখা যায় যে নাৰীৰ সাৱিত্ৰ্য আৰু নাৰীৰ প্ৰেৰণাতেই বিশ্বৰ বেছিভাগ
শ্ৰেষ্ঠ বস্তু নিৰ্মিত হৈছে। তাজমহল নাৰী প্ৰেমৰেই নিদৰ্শন। নাৰীৰ প্ৰেমত
মতলীয়া হৈয়ে নবক'সুৰে একে ৰাতিৰ ভিতৰতে অন্তৰৰ আলি বান্ধি উলি-
য়াইছিল; শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই অতল বাৰিষিত প্ৰক'ণ্ড সেতু বান্ধিছিল; সম্ৰাট
অষ্টম এডোৱাৰ্ডে মহামূল্য ৰাজসিংহাসন ত্যাগ কৰিছিল।

মংবাৰ নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্টৰ জীৱনৰ এটা কাহিনীয়ে পুৰুষৰ জীৱনৰ
ওপৰত নাৰীৰ প্ৰভাৱ সহজে কিছূ ইঙ্গিত দিয়ে। নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্টৰ

প্ৰেমিকাৰ নাম আছিল জোচেফাইন। জোচেফাইনৰ প্ৰতি নেপোলিয়নৰ প্ৰেমৰ কথা ভাবিলেই বুজিব পাৰি যে প্ৰেম—এটি উভৈজিহ্বা শক্তিৰ নামাস্তব মাথোন।

জোচেফাইন আছিল নেপোলিয়নতকৈ ছয় বছৰে ডাঙৰ। ছয়োৰে যেতিয়া প্ৰথম সাক্ষাত হয় তেতিয়া জোচেফাইনৰ বয়স ৩৩ বছৰ আৰু নেপোলিয়নৰ মাত্ৰ ২৭ বছৰ। তাৰ উপৰিও জোচেফাইন আছিল এগৰাকী বিধবা তিবোতা। দেখাতো ধুনীয়া বুলিব নোৱাৰি। দাঁত পোকে খোৱা, দুটি শিশুৰ মাক। যি নহওক, এই হেন জোচেফাইনেই নেপোলিয়নৰ মন আকৰ্ষণ কৰি তেওঁৰ সমস্ত হৃদয় দখল কৰি লৈছিল। তেওঁৰে প্ৰেমত পৰি মহাবীৰ নেপোলিয়নৰ দৰে বীৰো এদিন তেনেই বলিয়া হোৱাৰ দৰে হৈছিল।

সময়ৰ মূল্য বুজাত নেপোলিয়ন এগৰাকী অদ্বিতীয় লোক আছিল বুলি আজিও খ্যাতি আছে। তেওঁ নিজেই কৈছিল—মই হয়তো কেতিয়াবা যুদ্ধত হাৰিব পাবো; কিন্তু সময় হলে কোনো দিন মই এক মুহূৰ্ত্তও হেৰুওৱা নাই (I may lose battles but no one will ever see me lose minutes)। আচৰিত কথা এই যে নেপোলিয়নে তুমুল সংগ্ৰামৰ মাজত সৈন্য পৰিচালনাত সম্পূৰ্ণৰূপে ব্যস্ত থাকিও নিতৌ একোখনকৈ প্ৰেম-পত্ৰ জোচেফাইনলৈ লিখিবলৈ সময় পাইছিল। তাৰে এখন চিঠিত এইদৰে আছে—
My dear Josephine,

You have inspired me with a love which has taken away my reason—I can't eat ; I can't sleep. I don't care for my friends ; I don't care for my glory ; I value victory only because it pleases you. If it were not for that, I should leave the army and hurry back to Paris to fling myself at your feet.

You have inspired me with a limitless love ; you have filled me with an intoxicating frenzy. Never an hour passed without my looking at your portrait and never an hour passes without my covering it with kisses.—অৰ্থাৎ “হে মোৰ প্ৰিয়তমা জোচেফাইন, তুমি মোক এনে এটি প্ৰেমত মত্তলীয়া কৰিছা যাৰ উদ্ভাৱনাত মই খাবলৈ পাহৰোঁ। জ্বলৈ পাহৰোঁ ! মই মোৰ বন্ধু-বান্ধৱক ভ্ৰক্ষেপ নকৰোঁ। গোৰৱৰ আকৰ্ষণেও মোক টলাব নোৱাৰে। যুদ্ধ-বিজয়ৰ গোৰৱ মই এই কাৰণত মাথোন পাবলৈ বিচাৰোঁ।

যে ই তোমাক আনন্দ দিয়ে। সেয়ে নোহোৱা হ'লে যুক জয়ৰ আশা এৰি মই আজিয়ে পেৰিচলৈ ঘূৰি গৈ তোমাৰ পদত নিজক সমৰ্পন কৰিলোঁহেঁতেন।

“তুমি মোক কিবা এক অসীম প্ৰেমৰ বাগীত মন্তলীয়া কৰি ৰাখিছা। এনে এক ঘণ্টা দিনটোত নাষায়—যেতিয়া মই মোৰ বুকুৰ মাজত হুমাই ৰখা তোমাৰ ছবিটো নাচাওঁ; এনে এক ঘণ্টা সময় নাষায় যেতিয়া মই সেই হৃদয়ৰ সৰু ছবিটোক চুঘনৰ পৰশ নিদিওঁ।”

খেলী, কীটচ, বাইৰণ, গুৰুচৰণ আদি ৰোমাণ্টিক যুগৰ ইংৰাজ কবিসকলৰ জীৱনত এনেকুৱা প্ৰেমৰ কাহিনী ভূবি ভূবি পোৱা যায়। ফৌ ব্ৰন নামৰ প্ৰেয়সীৰ প্ৰতি থকা গুপ্ত প্ৰণয়ৰ বাগীয়েই আছিল কবি কীটচৰ কাব্য-সাধনাৰ উত্তেজিকা শক্তি। তেওঁৰ দৰে বাক কবিসকলৰো অন্তৰত এগৰাকী নহয় এগৰাকী নাৰীয়ে একপ্ৰকাৰে নহয় একপ্ৰকাৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছিল।

একো গৰাকী নাৰীয়ে আকৌ একাধিক জগদ্বিখ্যাত পুৰুষৰ ওপৰতো যিদৰে আৰিহতা বিস্তাৰ কৰি গৈছে— তাৰিলে আঁচৰিত নহৈ নোৱাৰি। উদাহৰণ স্বৰূপে ৱিলিয়াম শেক্সপীৰে তেওঁৰ জীৱনৰ পাৰি। তেওঁ মাত্ৰ ৩২ বছৰ বয়সত আছিল; কিন্তু সেই ডোঙৰ পালন নিবন্ধে তেওঁ নিশ্চিন্তা পুৰুষৰ পত্নী হৈ তিনিওকো যত্নৰ মুখত পেল'ও শেষত নিজে নিয়তিৰ কৰাল গ্ৰাসিত পৰে।

ক্লিয়পেট্ৰা তেতিয়া আছিল—অলৈকন্তেদ্ৰিয়াত। সেই সময়ত নানা কাৰণত তেওঁৰ জীৱন বিপদাপন্ন হোৱাত তেওঁ এজন্য সঘনীয় ভায়েককেই বিয়া কৰাবলৈ বাধ্য হয়। সেই সময়ত ৰোমৰ বিখ্যাত অধিনায়ক চিজাৰে অলৈক-জেন্দ্ৰিয়া আক্ৰমণ কৰি ক্লিয়পেট্ৰাক তেওঁৰ আগলৈ আনিবলৈ আদেশ দিলে। ক্লিয়পেট্ৰাৰ পেটে পেটে বিজয়ী বাৰ চিজাৰৰ সন্মুখলৈ আহিবলৈ হাবিয়াহ হৈছিল, কিন্তু তেওঁৰ স্বামীৰ অহুমতি নথকাত সেইটো সহজে সম্ভৱ নাহল।

অৱশেষত তেওঁ কলে-কোশলে চিজাৰৰ ওচৰলৈ আহিল যে আহিলেই। কণৰতী নাৰীৰ অন্তৰত কণৰ গৰ্ভ অলপ নহয় অলপ থাকেই। পুৰুষৰ দুৰ্বলতা তেওঁলোকে জানে আৰু সেইবাবেই যিমান শক্তিশালী পুৰুষটো নহওক—নাৰীৰ কণৰ জোৱাৰত উঠি নোযোৱাকৈ নাথাকে বুলি তেওঁলোকে ভাবে। যি হওক, ক্লিয়পেট্ৰোৱো এখন সৰু নাৰত উঠি কাৰ্পেটেৰে নিজক মেৰিয়াই তাৰ ভিতৰত বাহ ললে। তাৰ পিছত চাকৰ এটাৰ কাকত উঠি নাৱৰপৰা নামি চিজাৰৰ

ওচৰলৈ গ'ল। চিজাৰৰ ওচৰ পাই তেওঁ কৰ্পেটৰ ভিতৰৰপৰা ওলাই নানা ভাষাত আকাশী পৰিৰ ধৰে নৃত্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ক্লিয়পেট্ৰাৰ কণ দেখি চিজাৰ তেনেই মুগ্ধ হ'ল। হবৰ কথাও! চিজাৰৰ বয়স আছিল সেই সময়ত ৪৪ বছৰ আৰু ক্লিয়পেট্ৰাৰ আছিল মাত্ৰ ষোল্ল বছৰ। চিজাৰে ক্লিয়পেট্ৰাক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিলে। আমাৰ স্বৰ্গবি নাৰায়ণ দেৱে কৈছিল—

কোমল বাঁহ দেখিলে বলদৰ বাঢ়ে বল।

যুৱতী দেখিলে হয় পুৰুষ পাগল।

এই ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হ'ল!

ইফালে ক্লিয়পেট্ৰাৰ পূৰ্বৰ স্বামীয়ে এই খবৰ পাই ভগ্নাত ক্লিয়পেট্ৰাক হত্যা কৰিবলৈ চেলু বিচাৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এদিন সেইদৰে ফুৰোঁতে চিজাৰে জানিব পাৰি তেওঁক শিক্তপাল খেদা দি খেদি নিলে। তৎ-মৎ নাপাই নাৱত উঠি পলাই যাওঁতে বেচেৰা সাগৰত নাও ডুবি মৰিল।

ইতিমধ্যে চিজাৰৰ ঔবসত ক্লিয়পেট্ৰাৰ এটি ল'ৰা উপজিল। চিজাৰৰ এগৰাকী বিবাহিতা পত্নী আছিল। ৰোমৰ কঠোৰ ধৰ্মনীতি মতে সেই সময়ত কোনেও এগৰাকীতকৈ বেছি পুত্ৰা বিয়া কৰাব নোৱাৰিছিল। চিজাৰ তেতিয়া বিনোৰত পৰিল। অৱশেষত তেওঁ এটা বুধি সাজিলে। তেওঁ ধৰ্ম্মযাজক-সকলক হাত কৰি লৈ তেওঁলোকৰ হতুৱাই প্ৰচাৰ কৰাই দিলে—যে চিজাৰ মানুহ নহয়। তেওঁ আমন (Ammon)ৰা পুৰুষ দেৱতাৰ অৱতাৰ। এটি পুত্ৰ জন্মাৰ কাৰণেহে তেওঁ পৃথিৱীত অৱতীৰ্ণ হৈছে।

মানুহে কিছুদিন এই কাহিনী শুনিলে। কিন্তু হাজাৰেই হওক—মিছা কথাব ঠেং চুটি। চিজাৰৰ ছলনা বুজিবলৈ ৰোমবাসীসকলৰ সবহ দিন নালাগিল। তেওঁলোকে চিজাৰক ধৰি হত্যা কৰিলে।

অতিয়া মাৰ্ক এক্টনিয় ৰোমৰ হৰ্ষাকৰ্ত্তা হ'ল! তেওঁ এবাৰ গৈ সন্মিলিত ইচ্ছিপ্ত বাহৰ কৰি আছিল। ক্লিয়পেট্ৰাই সেই খবৰ পাই আকৌ নতুন চিকাৰৰ সন্ধানত বাহিৰ হবলৈ ছিৰ কৰিলে। তেওঁ এইবাৰ আৰু এটা অভিনৱ উপায় উলিয়ালে। তেওঁ ওচৰ-পাজৰৰ ধুনীয়া ধুনীয়া ল'ৰা-ছোৱালী এজাক গোটাই লৈ সিহঁতক বিতোপনকৈ সজালে আৰু নিজেও সাজি-কাচি সিহঁতৰ মাজত পাটবাণীজনা হৈ ওলাল। আটোয়ে গৈ ইচ্ছিপ্ত পালে।

এটনিয়ে ক্লিয়পেট্ৰাৰ ৰূপৰ কাহিনী শুনি আছিল। আজি ক্লিয়পেট্ৰা নিজে গৈ তেওঁৰ ওচৰত হাজিৰ হোৱাত তেওঁ পোনতে হতভম্ব হোৱাৰ দৰে হৈছিল; কিন্তু ৰূপহী ক্লিয়পেট্ৰায়ে পোনেই ছলাহী কথাৰে তেওঁৰ ওচৰত আত্ম-নিবেদন কৰাত তেওঁ তেনেই মুগ্ধ হ'ল। ক্লিয়পেট্ৰাক তেওঁ আশ্ৰয় দি ৰাখি মনোমত-ভাৱে পত্নীৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিলে। ক্লিয়পেট্ৰাৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি হ'ল। তেওঁৰ ব্যৱহাৰ আৰু মোহিনীৰূপে এটনিক তেনেই মোহ নিয়ালে। ক্লিয়পেট্ৰাক তেওঁ ইমানে ভাল পালে যে তেওঁক সমগ্ৰ এচিয়াৰ ৰাজ্যসমূহ এখন এখনকৈ উপহাৰ দিলে।

ৰোমত এটনিৰ এই কামুকতাপূৰ্ণ বদান্যতাৰ বাতৰি বিয়পি পৰিল! যি ৰোমবাসীয়ে চিজাৰৰ দৰে পূজ্য নেতাকো হত্যা কৰিব পাৰে তেওঁলোকে জানো এটনিক স্মৃতে এৰিব? সকলোবোৰ লোক তেনেই খঙাহস্ত হৈ উঠিল। এটনিয়ে সকলো খবৰ পালে। উপায়ান্তৰ নাপাই তেওঁ শেহত ক্লিয়পেট্ৰাক শেহবাৰৰ কাৰণে আলিঙ্গন কৰি চৰুলো টুকি টুহিয়ে আপোন-ঘাতী হ'ল।

ঘটনা কিন্তু সিমানতে শান নাকাটিল। সমগ্ৰ ৰেণে 'যত দোষ নন্দবোষ' বুলি ক্লিয়পেট্ৰাকেই দোষিণী সাব্যস্ত কৰিলে। ক্লিয়পেট্ৰাই দেখিলে যে ৰূপ লাৱণ্যৰ এপাত অস্ত্ৰেৰে তেওঁ ৰেণৰ শতসহস্ৰ লোকৰ লগত যুঁজিব কিদৰে! সকলো ভাবি-চিন্তি তেওঁ শেহত নিজেও এটনিৰ দৰে আত্মহত্যাৰ মাজেদিয়ে চিৰ-শান্তি লভিলে। এনেকুৱা ঘটনা জগতৰ বুৰঞ্জীত বিৰল।

নাৰীৰ-সৌন্দৰ্য্যৰ মাৰুফতা এনেকুৱাই। ই কেতিয়াবা অগ্নিয়ে পতঙ্গ জন্ম কৰাৰ দৰে উদ্ভাস্ত শ্ৰেণিকক ভষ্মীভূত কৰে! কেতিয়াবা আকৌ লমিধ গছৰ গৰ্ভত থকা জুয়ে গছজোপাকে পুৰি ছাই কৰাৰ দৰে নাৰীৰ ৰূপে ৰূপৰ আধাৰকেই ছবৰস্তাৰ কৰাল গ্ৰাসত পেলায়। হিন্দুসকলৰ মতে ত্যাগৰ দ্বাৰা যি নাৰী-ৰূপ পৰিশোধিত নহয় সি কেতিয়াও শ্ৰেণৰ পূজ্য হ'ব নোৱাৰে। মহাকাব্য কালিদাসৰ কুমাৰসম্ভৱত এই কথা স্পষ্ট হৈ উঠিছে। তাত উদ্ভিন্ন-যৌৱনা পাৰ্ৱতীয়ে পোনতে নিজৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ দ্বাৰায়ে শিৱক কৰায়ত্ত কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। ষথৰ্থতে তেওঁ তাত কিছুদূৰ অগ্ৰসৰো হৈছিল। অন্ততঃ তেওঁ অকাল-বসন্তৰ আবিৰ্ভাৱত নিজৰ ৰূপ-যৌৱনৰ জোৱাৰ তুলি শিৱৰ অন্তৰত এটা আলোড়ন তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। কিন্তু হলে কি হ'ব? যি শিৱ, যি যজ্ঞলক্ষণ, যি জগতৰ হিতকাৰক—সি বাহ্যিকতাৰ সামগ্ৰী নহয়; সি অন্তৰৰ

বস্তু, ত্যাগৰ মাজেদি লাভ কৰিবলগীয়া বস্তু। সেয়েহে বাহ্যিক মোহৰ হেতু বা বিচ্ছাৰৰ কাৰণ শত্ৰুৰ হাতত ধৰা পৰাত পুষ্পধনু কামদেৱ গুহ হব লগীয়া হৈছিল। সেয়েহে পাৰ্কৰীয়ে অন্তৰেৰে সৈতে নিজৰ ৰূপক ছিকাৰ দি ধ্যানৰ মাজেদি ফুটাই তোলা ৰূপেৰেহে পুনঃ শিৱক বশীভূত কৰিছিল। গতিকে নাৰীৰ ৰূপ বাহ্যিক আকৰ্ষণৰ বস্তু হলেও, যি নাৰী-সৌন্দৰ্য পুৰুষৰ কাৰণে মগ্নলব্ধ, সি নাৰীৰ অন্তৰৰ বস্তু। সিয়ে পুৰুষৰ কাৰণে হিতকাৰী উত্তেজিকা শক্তি ; অন্তৰৰ অক্ষুবস্তু প্ৰেৰণা।

নাৰীৰ ভালপোৱাই যিদৰে পুৰুষক উদ্দীপনা যোগায়—সেইদৰে আওহেলায়ো নৈবাস্তৱ গভীৰ গুহালৈ ঠেলি দিয়ে। টলষ্টয়ৰ জীৱনৰ কাহিনীয়ে তাৰ দৃষ্টান্ত। বিৰাণী বছৰ বয়সত টলষ্টয়ে ঘৈণীয়েকৰ আওহেলা আৰু খেচখেচনি সহ কৰি থাকিব নোৱাৰি এদিন ঘৰৰপৰা ওলাই গ'ল। তেতিয়া ১১১০ চনৰ অক্টোবৰ মাহ। ৰুচিয়াৰ ঠাইবোৰ বৰফেৰে ঢাক খোৱা। মেটুৱৈ লগা জ্বৰত কাল-সন্ধ্যা বাহিৰ হৈছিল টলষ্টয়—অনিৰ্দিষ্ট স্থানলৈ বুলি। এঘাৰ দিন পাৰ হ'ল, তেওঁৰ খা-খবৰ নাই। পিছত জনা গ'ল তেওঁ গৈ এটা ৰেলষ্টেছনত নিমো-নিয়াত পৰি শুক্ৰবাৰ অভাৱত মৰি আছে। ওচৰত থকা দোকানী-পোহাৰী-বোৰেও তেওঁক চিনিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ অন্তিম অনুৰোধ আছিল—তেওঁৰ শটোৰ কাষলৈ যেন পত্নীক কেতিয়াও আহিবলৈ দিয়া নহয়! এয়ে আছিল পত্নীৰ নিশ্চয় অনাদৰত ঘটা বিশ্বৰ এগৰাকী শাস্তি-দুতৰ অন্তিম দৃশ্য।

এনেকৈয়ে অনেক ঘটনাই হৃদয়ৰকৈ দেখুৱায় যে তিৰোতা হয় পুৰুষৰ জীৱন-যাত্ৰাৰ সহচৰী, সুখ-দুখৰ লগৰী, অথবা কেতিয়াবা কেতিয়াবা মৃত্যুৰো কাৰণ স্বৰূপ। তথাপি নাৰীৰ আকৰ্ষণ সহজে অৱজ্ঞা কৰিব পাৰে এনে পুৰুষ সৃষ্টিত বিৰল। সেই বাবেই গীতাত গোৱিন্দ মিহাই কৈছে—

সিটো গৃহবাস ভাৰ্য্যাৰেলে দাস
কহিলোঁ পৰম আৰ্ধ্য।
বানৰক যেন নৰ্ত্তকে নচাৱে
স্বামীক নচাৱে ভাৰ্য্যা ॥

ৰঙিয়া

১৯৫৩

কচি, সৌন্দৰ্য্য, সত্যতা আৰু সাজসাজ

ভিন্ন-কচিহি লোকাঃ—অৰ্থাৎ বেলেগ বেলেগ লোকৰ বেলেগ কচি—বোলা কথাৰ বৰ খাটি কথা । হাজাৰ-বিজাৰ লোকৰ সাধাৰণ আকৃতি-প্ৰকৃতি একে নিচিনা হলেও কোনো দুজন মানুহৰে ঠগ তেনেই একে নহয় । মন আৰু প্ৰকৃতিত এই কথা আৰু বেছি পৰিমাণে খাটে । প্ৰকৃতিৰ ৰাজ্যত বিহৰণ কৰা প্ৰাণীপুঞ্জৰ বিৰাট বৈচিত্ৰ্যলৈ লক্ষ্য কৰিয়ে কবিয়ে কৈছে—

কাৰো সৈতে কাৰো মিল

নোহে নোহে একো ভিল,

খেলে খেলে গিয়াতি ও খেলে খেলে জাত :

গৰু পহু নৰকুল ;

গাজ কলি কুঁহি ফুল ;

চামে চামে গছনি ও চামে চামে পাত । —জ্ঞান মালিনী

মুঠতে ব্যক্তিৰ লগত ব্যক্তিৰ আৰু জাতিৰ লগত জাতিৰ কিছুমান বিষয়ত মিল থাকিলেও অমিলহে বেছিটো দেখিবলৈ পোৱা যায় । সৌন্দৰ্য্যৰ বিষয়ে মানুহৰ যি ধাৰণা তাতো সেই একে কথাই খাটে ; বিশেষকৈ ব্যক্তি সৌন্দৰ্য্যত । উদাহৰণ দিলে কথাটো কিছু স্পষ্ট হৈ পৰিব । চেপেটা নাক ইয়োৰোপীয়ান-সকলৰ কাষে সৌন্দৰ্য্যৰ অন্তৰায় ; অষ্ট্ৰেলিয়াৰ লোকে আকৌ তাকেহে প্ৰশংসা কৰে, আৰু ইউৰোপীয়ান মানুহৰ দীঘল নাক দেখি চৰাইৰ ঠোঁট বুলি হাঁহে । নীলা চকু, দীঘল চুলি আদিবোৰ ভাৰতীয় নাৰী-সৌন্দৰ্য্যৰ বিশিষ্ট উপাদান হলেও পশ্চিমত এইবোৰৰ আদৰ নাই । সোণালী চুলি থকা আৰু পিতল-চকুৰা নাৰী পশ্চিমত ৰূপৱতী বুলি পৰিগণিত হয়—; অসমীয়া সমাজত এনে ধৰণৰ তিবোতা কিছু বৰ কুলক্ষী ।

পিছল মঙ্গল যাৰ পিছটা যে কেশ

পাৱে পাৱে ঘসে ফিটো কুলক্ষণ বেশ ॥ ৩৩ ॥

সেই নাৰীজনী অতি বৰ কুলক্ষী ।

সত্যে সত্যে কহো মই অৰূপ কাহিনী ॥

(লক্ষ্মী-চৰিত্ৰ)

বহল মুখ, হাড় প্ৰলোভা পাল; লৰ ভবি আৰু ভাতিব কাণে চীন খেদীয়া
নাৰীৰ সৌন্দৰ্য্য বহলৰ; ভাবভীৰু লোকে সেই সৌন্দৰ্য্যক আশ্বৰ্য্য নকৰে। আকৌ
একে পৰাকী নাৰীকেই এজনে চাই কণ্ঠতী বুলি প্ৰশংসা কৰিব, আৰু এজনে
চাই তেওঁকেই কুকণী বুলি পৰিহাস কৰিব। কাল বা সময়ও সৌন্দৰ্য্য-বিচাৰত
মানৰ মনৰ ওপৰত ছাপ বহুৱায়। অৰ্থাৎ একোজন যেনেকুৱা নাৰীক লোকে
কৰ্ম্মী বুলি ধৰে পৰৱৰ্তী কালত হয়তো তেনেকুৱা নাৰী মাথুহৰ চকুত নগৰা
হয়। এনে এদিনো আছিল বেতিয়া অসমীয়া লোকে পূৰ্ণ চন্দ্ৰৰ তুল্য কুলা
পালৰ উৰ্দ্ধ ভন-বিশিষ্ট নাৰীক কুলকণী বুলি অভিহিত—

পগুহল ফুলা বাৰ উৰ্দ্ধ হুই ভন

সেই নাৰী কুলকণী জানা নাথায় ॥ ৩৫ ॥ (লক্ষী-চৰিত্ৰ)

কিন্তু আজি জানো অসমীয়া যুৱকে যুৱতীৰ ৰূপ বিচাৰত এই মান-দণ্ড
ব্যৱহাৰ কৰিব? সেইবাবেই এইটো নিসন্দেহে কব পাৰি সৌন্দৰ্য্য-বিচাৰৰ
লগত সভ্যতাৰ সম্বন্ধ তেনেই পাতল।

কলৰ ধোনাত কোমল চাউল আৰু এঠা বৈবে অসমীয়া লোকে অলপান
খোৱা দৃশ্যটো ইউৰোপীয়ান এজনে যেনে আমোদ আৰু কোতুহলেৰে চাব তেনে-
কৈয়ে ইউৰোপীয়ানৰ থানা খোৱাত কাটা-চামুচ, ছৰী-কটাৰীৰ ব্যৱহাৰ দেখিও
অসমীয়া লোকে সেই একে ধৰণৰে আমোদ পাব। ইউৰোপীয়ান মহিলাই
ভাৰতীয় মহিলাক দেখি যিধৰে এজপা কাপোৰ অনাহকত গাত মেৰিয়াই লোৱা
বুলি হাঁহে ঠিক তেনেকৈয়ে ইউৰোপীয়ান মহিলাক দেখিও ভাৰতীয় নাৰীয়ে
অৰ্দ্ধনগ্না বুলি লাজত তলমুৰ কৰে। সেই কাৰণেই এজন প্ৰসিদ্ধ লেখকে
কৈছে যে বস্তুত সৌন্দৰ্য্য নাথাকে, সৌন্দৰ্য্য থাকে দৰ্শকৰ মানস-চকুতহে।
(Beauty is no quality in things themselves ; it exists only in
the mind which contemplates them and each mind receives a
different beauty) সঁচাকৈয়ে একোটা বস্তুকে বেলেগ লোকে বেলেগ দৃষ্টি-
ভঙ্গীৰপৰা চায় আৰু তাত বেলেগ সৌন্দৰ্য্য দেখে।

সৌন্দৰ্য্য-সমূহা মানৱৰ আদৰ্শ প্ৰতীক। সেই বাবেই অসভ্য বনবাসীৰপৰা
সুন্দৰ্য্য সোধ-নিধানীলৈকে সকলো লোকে নিজক বিকৃত কৰিবলৈ নানা
অলঙ্কাৰ বা আভৰণ পিন্ধে। অসভ্য হলেও অলঙ্কাৰ আঁল-নোপোকা জাতি

পৃথিৱীত নাই। প্ৰাচীন গ্ৰীকবিলাকেও প্ৰথমে শিলৰ, তাৰ পিছত পিডলৰ আৰু অন্তৰ্বেষত সোণ ৰূপৰ অলঙ্কাৰ গঢ়ি লৈছিল বুলি ইতিহাসে প্ৰমাণ দিয়ে। মিছৰৰ পিৰামিডবোৰৰ ভিত্তবত থকা অলঙ্কাৰেও জানো সেই একে কথাৰেই প্ৰমাণ দি দিয়ে?

অসভ্য জাতিবোৰৰ মাজত যন্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰতকৈও আগতে অলঙ্কাৰৰ ব্যৱহাৰ চলিছিল। আজিও এগৰাকী চাওঁতাল নাৰীয়ে হাতত বালা, ভিঙিত হাব আৰু ভৰিত নেপুৰ পিন্ধোতে প্ৰায় ৪।৫ সেৰ কাঁহ খৰচ কৰে। সিহঁতে তাকে কৰিয়ে স্তম্ভ পায়। আমাৰ অসমীয়া তিবোতাৰ মাজতো কেক, নাক-ফুল আদিৰ ব্যৱহাৰ আছে। আফ্ৰিকাৰ তিবোতাবিলাকেও কাণত ডাঙৰ বিন্ধা কৰি নানা প্ৰকাৰ ধাতুৰ অলঙ্কাৰ পিন্ধে। আমেৰিকাতো এই নিয়ম প্ৰচলিত আছে। আফ্ৰিকা বা আমেৰিকাৰ কোনো কোনো তিবোতাই ধাতুৰ অলঙ্কাৰ সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰিলে জন্তুৰ হাড় নাহঁব। চৰাইৰ নখ বা ঠোঁটকেই অলঙ্কাৰ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে। নাক-ফুল, কেক, মুঠখাক আদিৰ ব্যৱহাৰ অসমীয়া তিবোতা-সমাজৰপৰা আজিকালি উঠি যাবলৈ ধৰিছে। পাবন্ততো কেকৰ ব্যৱহাৰ আছিল। কচি স্ক্ৰু আৰু স্ক্ৰুমাৰ হৈ অহাৰ লগে লগে পুৰণি অলঙ্কাৰে নতুনকৈ ঠাই দি ব্যৱহাৰিক জগতৰ পৰা বিদায় লৈছে।

মাহুহে পোনতে অলঙ্কাৰ কিয় পিন্ধিছিল আৰু বস্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰ কেতিয়া আৰু কেনেকৈ হ'ল সেইটো ভাবিব লগীয়া বিষয়। বহুতে কয় যে প্ৰয়োজনৰ তাড়নাত হে মাহুহে এইবোৰ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল; কিন্তু আৱশ্যক বা প্ৰয়োজন বোলা কথাটো সদায় অৱস্থা আৰু বস্ত্ৰৰ লগত জড়িত। যেনে, চহা খেতিয়কৰ কাৰণে হালবোৱা নাঙলখন অতি আৱশ্যকীয় বস্তু। কাগজ-পেঞ্চিল নহলে ছাত্ৰৰ নচলে। ভ্ৰমণকাৰী ৰাজ-কৰ্মচাৰীক আকৌ চাইকেল বা হাৱাগাড়ী লাগে। খেতিয়কে হাৱাগাড়ীখন নহলেও চলিব পাৰে; ছাত্ৰই হালগৰুৰ প্ৰয়োজন অসম্ভৱ নকৰে। এইদৰে দেখা যায় পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক বস্তুৱেই এজনৰ মহন প্ৰয়োজনৰ প্ৰয়োজনত লাগে। তেন্তে অলঙ্কাৰৰ বো আৱশ্যক কি? বৰ অৱস্থাত হাবি-বৰনিড নাইবা পৰ্ৱতৰ গুহাত বাস কৰিও অসভ্য অনাৰ্য্যবোৰে শিলঙটিকেই অলঙ্কাৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল কিয়? ইয়াতে ফুটি উঠে মানৱৰ দৌৰ্দ্ৰৱ্যপূৰ্ণতা; ইয়াতেই লক্ষ্য কৰিব পাৰি—ৰূপ-শিৱাসী মানৱ-মনৰ লোভুপ বান্ধা! আজিও অসমৰ অনেক গাঁৱলীয়া তিবোতাই 'কাঁহ বা

এজন পণ্ডিত লোকে কয় যে চিত্ৰ-বিচিত্ৰ বং আৰু অলঙ্কাৰ অকল সৌন্দৰ্য্য কাৰণেই ব্যৱহাৰ হোৱা নাছিল। ই শত্ৰুক বণত বৃদ্ধ কবিত্ব কাৰণেও ব্যৱহৃত হৈছিল। বৃদ্ধ ভয় কবিলে নতুবা কোনো দুৰ্দান্ত বনৰীয়া ভক্ত বধ কবিলে আনন্দ আৰু পুৰস্কাৰৰ চিন স্বৰূপেও অলঙ্কাৰ উপহাৰ দিয়া হৈছিল। এনেবোৰ অলঙ্কাৰ সদায় অৱস্থা আৰু পৰাক্ৰমৰ পৰিচায়ক আছিল। আজি-কালিও মূল্যহীন অলঙ্কাৰ যবত বাধি বহুতে গৌৰৱ অহুভৱ কৰে। মূল্যহীন অলঙ্কাৰ বাৰ যবত সবহ পৰিমাণে আছে তাকেই গাঁৱলীয়া লোকে সন্মান্ত লোক বুলি মানে।

পাৰীষিক শোভা বৰ্দ্ধন কৰা অলঙ্কাৰৰ বিশেষ গুণ। মাহুহৰ জীৱনত এনে এটা সময় আছে—যেতিয়া চাৰিওফালৰ প্ৰকৃতিত দেখা যায় এটি অনিৰ্ফলজনীয় আনন্দ, চিৰ সৌন্দৰ্য্যৰ এটি মায়াময় চিত্ৰ। তেতিয়া নিজক বিভূষিত কৰি সকলোৱে আত্মতৃপ্তি লাভ কৰে। কিন্তু শেষত এনে এটা সময়ো আছে যেতিয়া অশ্ব-সন্তোষ, বিলাস-বিহাৰৰ সকলোবোৰ ভাব এটি এটিকৈ অন্তৰ্হিত হয়। তেতিয়া হুনিয়াৰ কোনো বস্ত্ৰে তেওঁক পৰিতৃপ্তি দিব নোৱাৰে। সেই সময়ত এটা বিৰাট অৱসাদে বিশ্বক গ্ৰাস কৰি অহা বেন গহ্বৰমান হয়, আৰু অলঙ্কাৰ বা বসন-ভূষণে তেওঁক আমোদ দিবলৈ অসমৰ্থ হয়। এই চুটা বয়সেই যৌৱন আৰু বাৰ্দ্ধক্য। যৌৱনৰ নৱবাগ উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে নাৰী-পুৰুষ দুয়ো জাতিৰ প্ৰত্যেকে আন পক্ষক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ অন্তৰ্কিতে হলেও যত্নৱান হয়। এইটো লক্ষ্য কৰিব লগীয়া যে হৃদয়ৰ অঙ্গভূষণ বা মূল্যহীন সাৰণাৰ যুৱক-যুৱতীৰ কাৰণেহে অধিক কাম্য বস্তু। মাহুহ বুঢ়া হৈ অহাৰ লগে লগে সময় যতে তেওঁ আনকি ডাঢ়ি-চুলি কটাবলৈও আশা এৰে। গতিকে অলঙ্কাৰ বাহঁকৈ যৌৱনৰেই সামগ্ৰী। এই অলঙ্কাৰ বা সাজপাৰৰ সৌন্দৰ্য্যজ্ঞান আৰু কচিও, জাতি আৰু ব্যক্তিভেদে বেলেগ বেলেগ হয়। নিকোৰণত বি যুৱকে দাঁত নোবোলায় তাক কুৰুদ'তীয়া বা গাহৰিদ'তীয়া বুলি যুৱতীলকলে ঘৃণা কৰে। দাঁত বোলোৱা বা দাঁত বঢ়োৱা মালয়ান-সকলৰ বিবাহৰ পূৰ্ব-লক্ষণ।

অনেক পাৰ্ৱৰ্ত্য জাতিৰ লোকে শৰীৰৰ দানৱ স্থানত আঁচুৰি নাইবা অস্ত্ৰ উপায়ে দানৱ প্ৰকাৰৰ ছবি আঁকি দোৱাটো ভাল পায়। আগতে নগ্না যুৱকবোৰৰ তিষ্ঠত্বতো খিৰোৰে বং দি নাইবা অস্ত্ৰ উপায়েৰে স্পষ্ট

বিহ্বল চিহ্ন অঙ্কন কৰিব পাৰে, নিহিঙকহে ধুনীয়া আৰু বিবাহৰ উপযুক্ত বিবেচনা কৰা হৈছিল।

বহুতৰ আকৌ ধাৰণা আছে যে ত্ৰিৰোক্তাবোৰ পুৰুষতকৈ বিলাসী। এইটো ভাৰ্য্যকথিত সভ্য-সমাজত খাটিলেও অজ্ঞত জাতিৰ মাজত ভালকৈ নাখাটে। নিসকলৰ মাজত পুৰুষেহে ত্ৰিৰোক্তাক মানা একাৰে জুলাই বিয়াত সন্মত কৰাব লাগে। গতিকে পুৰুষবৰে অলঙ্কাৰ আৱশ্যক বেছি। নিহিঙৰ মাজত যি পুৰুষে বল-বিক্ৰমেৰে সকলোকে মুগ্ধ কৰিব পাৰে, তালৈহে যুৱতী বিয়া লোৱাৰ। ইয়াৰ কাৰণ দুটা হ'ব পাৰে। আগৰ দিনত মাহুহে সততে বন্য জন্তুৰ লগত যুঁজি থাকিব লাগিছিল। গতিকে হুহু-সবল পুৰুষৰ আশ্ৰয়ত নাখাকিলে সন্মান প্ৰদান পাব লাগিছিল। বিতীয়াতঃ, বলৱান পিতৃৰ সন্তানো নিৰোগী আৰু বলৱান হয় : এই প্ৰথা যে কেৱল অজ্ঞত-বোৰৰ মাজতহে আছিল এনে নহয় ; জ্ঞাত আৰ্য্যসকলৰ মাজতো ইয়াৰ জন্মৰ প্ৰচলন আছিল। যুৱকৰ প্ৰথাই তাৰ সাক্ষ্য দিয়ে। সীতা, যোপদী, আটালাকা আদি হৰদ্বীপসকলৰ অৱস্থাত পতি-বৰণেই ইয়াৰ উজ্জল পটভূমি। মহাযুগত ইউৰোপত বাহুবল আৰু সাহসিকতাৰ (Chivalry) এটা যুগেই আহিছিল। নাট্যাচাৰ্য্য শেক্সপীয়েৰৰ নাটকত আৰু ঔপন্যাসিক ডটৰ উপ-ন্যাসত তেনে সাহসিতাপূৰ্ণ বাহুবলৰ বিস্তৰ আখ্যান পোৱা যায়। তাহানিব সেই দৈহিক বলৰ যুগ গ'ল।

বৰ্জমান যুগক লেখনীৰ যুগ বুলিব পাৰি। সেই বাবেই পুৰুষৰ অৱস্থাৰ ঠাই আজিকালি চাকৰি আৰু বেতনে লৈছে। আগৰ দিনত বলী লোকৰ আশ্ৰয়ত হাবিয়ে-বননিয়ে ফুৰাৰ পৰিবৰ্ত্তে আজিকালি ফুৰিব লাগে পকী বাস্তৱত নতুন বোলছবিৰ বিলাস ভৱনত। সেইবাবেই কচিবো পৰিবৰ্ত্তন হোৱা স্বাভাৱিক।

বস্ত্ৰ-পৰিধানৰ আদিম উদ্দেশ্য আছিল শীত আৰু তাপৰ প্ৰমাণ পৰীক্ষা কৰি লজ্জা-নিবাৰণ কৰা। অৱশ্যে ই যে বিলাস বা আকৰ্ষণ উপকৰণ নাছিল, এনে নহয়। অনেক আদিম জাতিৰ স্ত্ৰী আৰু ত্ৰিৰোক্তাই কালত বঙা-বগা বৰণৰ এবোৰে মান কাপোৰ আজিও মেৰিয়াই লয়। লজ্জা নিবাৰণেই তাৰ বাহিৰে উদ্দেশ্য নহয় ; বিপৰীতে বৰক বুঢ়ী বা মনোবোগ আকৰ্ষণ কৰাৰে তাক লক্ষ্য।

আফ্ৰিকাৰ ভিতৰৰা ঠাইবোৰৰ অবিবাহিত ডেকা গাভৰুৱে নাৰায়ণ, কুৰ বস্ত্ৰ একোখনিৰে যৌনাক আৱৃত কৰি ৰাখে। বিবাহিতবোৰ নৱ। অবিবাহিত আৰু বিবাহিতৰ সেয়ে চিন। লাহে লাহে এই নীতিৰ পৰিবৰ্ত্তন খণ্ডি আহিব লাগিছে।

অষ্ট্ৰেলিয়াড আকৌ ডেকা আৰু গাভৰুবোৰে কঁকালত একোডাল ডোল পিন্ধি বঙা কাপোৰ অলপমান যৌনাকৰ ওপৰত ওলমাই থয়। এইবোৰৰ পৰা এজন পণ্ডিতে কয় যে বস্ত্ৰ পৰিধানৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য অকল শাৰীৰিক লজ্জা আৱৰণ কৰা বা পীড়োফ তাপৰণৰা বন্ধা পোৱাই নাছিল— অন্য প্ৰকাৰে আনক আকৰ্ষণ কৰাটোও আছিল (Excite through the unknown or hidden)।

চীন দেশৰ তিব্বোতাৰ ভৰি সৰু নহলে কুৰূপা বুলি সকলোৱে ঘিণায়। সেই-কাৰণে সৰুৰেপৰা ছোৱালীৰ বাতে ভৰি সৰু হয়, তাৰ বাবে টান জোতা পিন্ধাই নাইবা অন্য উপায়েৰে চেটী কৰা হয়। এইদৰে দেখা যায় কচি, সত্যতা, সৌন্দৰ্য্য আৰু সাজপাৰৰ মাজতো কোনো স্থায়ী সম্বন্ধ নাই। মানৱ-মনৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে এই বোৰবোৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটি থাকে। অক্ষুৰণশীল মানৱ প্ৰকৃতিয়ে বিভিন্ন ঠাইৰ চালচলন দেখি নানা কচিৰ সৃষ্টি কৰে। সেয়েহে চীন দেশৰ নৰ-নাৰী উভয়ে এতিয়া মূল্যবান আৰু দেখনিয়াৰ সাজপাৰৰ প্ৰতিযোগিতাৰ ঠাইত বাহিৰলৈ গলে কোন কিমান সাধাৰণভাৱে, সাধাৰণ সাজপাৰত ঘাব পাৰে— তদ্বৎ, মনে মনে প্ৰতিযোগিতা চলায়। তাত আজি নীতি হৈ পৰিছে— সাধাৰণ কাপোৰৰ বেচ অলপীয়া।

নিকা হওক মাথো সেয়ে আমাৰ ধুনীয়া ॥

পশ্চিকে গম্ভীৰীল জগতৰ শক্তিৰীল মানৱ প্ৰকৃতিয়েও লম্বায় ন-ন অভিকচিৰ সৃষ্টি কৰি সমাজক ন-ন ৰূপ দি যাব— ই ধুকপ।

বিবাহ আৰু কৌমাৰ্য

বৌৱনত ভবি দিলে আৰু সংসাৰ চলাবলৈ সৰ্ব্ব হলে সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰাটো সচৰাচৰ সকলোৰে কৰ্তব্য; কিন্তু বহু কেন্দ্ৰত এনে নিষ্কৰ ব্যতিক্ৰম দেখা যায়। কিছুমানৰ দৈহাত কোনো অভাৱ নাই, স্বাস্থ্যও নিপোতল; ইকালে কপে-জপে ধন্য ঘূৰতী কন্যাও বিয়াৰ বাবে তেওঁলোকে পাইছে; তথাপি বিয়া নকৰাই তেওঁলোক চিৰকুমাৰ হৈ থাকে। এনে ব্যতিক্ৰম কাৰণ বিশ্লেষণ আমোদজনক কাম। ওৱেষ্টাৰমাৰ্ক নামৰ চাহাব এজনে তাহানি এই বিষয়ে কিছু আলোচনা কৰিছিল; তেওঁৰ যুক্তিবোৰ উল্লেখ কৰি আমি বিবাহ বনাম কৌমাৰ্যৰ কথা গোটাচেৰেক আলচ কৰিম।

জয়জয়তে কৌমাৰ্য ব্ৰতৰ মূল কাৰণবোৰ নো কি কি ভাৱিব লগীয়া কথা। ইয়াত অৱশ্যে নানা পণ্ডিতৰ নানা মত। বহুতে কয়—অৰ্থনৈতিক সঙ্কটেই ইয়াৰ অন্ততম কাৰণ। বিবাহৰ সংখ্যাৰ হ্ৰাস-বৃদ্ধিৰপৰা সমাজৰ আৰ্থিক অৱস্থা বহু পৰিমাণে অনুমান কৰিব পাৰি। সত্যতা বিস্তাৰৰ লগে লগে যাবুহে সমাজত উচ্চ ধৰণে থাকিবলৈ শিকিছে। উন্নত ধৰণৰ খোৱা-লোৱা, উন্নত ধৰণৰ শিকল-উষণ আৰু উন্নত ধৰণৰ ধৰ্ম-যোৱালি কৰিবলৈ হলে অৰ্থৰ আৱণ্টক; কিন্তু আধুনিক শিকাই যথোচিতভাৱে সকলোকে অৰ্থোপাৰ্জন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়া নাই। সেই বাবেই আৰ্থিক কাৰণত শিকিতগৰুৰ মাজত বিবাহৰ সংখ্যা কমিব লাগিছে। ইয়াক পশ্চিমীয়া শিকাবো এটি কেৰোণ বুলিব পাৰি। ইউৰোপীয় শিকাই যিবোৰ দেশত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পৰা নাই, সেইবোৰত বিবাহে নব-নাৰীৰ জীৱনত সমতাব সৃষ্টি কৰিব পৰা নাই বুলিয়েই যাবুহে কয়।

পশ্চিমীয়া শিকাৰ বস্ত্ৰাহ নলগা দেশবোৰ লিহান লাহ-বিলাহত মন্ত নহয়। সেইবোৰ ঠাইৰ ভিৰোঁতানোবেও বাৰীৰ ওপৰত দুৰ্জহ বোজা নহৈ খাৰীৰ কাৰ্যত লৰ্জৰোঁতাকাৰে লহায় কৰে। সত্যতাৰপৰা ওপজা সজ্জা বা জেজ

ভেঙলোকৰ নাই। আনকি কোনো কোনো সময়ত তিব্বতাই স্বামীৰ ভৰণ-
পোষণ বহন কৰে। ভেঙলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰেও পৈতৃক সম্পত্তি
শোষণ নকৰি আৰ্জনতহে সহায় কৰে। এই বাবেই গাঁৱৰ হোজা লোকে ধাৰ-
ঋণ কৰিও বিয়া কৰিবলৈ মন মেলে। ভেঙলোকৰ মনত বিবাহ অস্তব
বৌলিমা পূৰণৰ উপায় মাথোন নহয়; কৰ্ম্মস্বয়ং সংসাৰ বিবচনৰ এটি বিশিষ্ট
আছিল। ইয়াত ভেঙলোকৰ ঘোঁৰনৰ চকল বুজুকা দুটি উঠে বুলি নটক
স্বয়ং পৰিভ্ৰমৰ মাজেদি জীৱন স্বয়ং কৰি তুলিবলৈহে বাসনা আগি উঠে
বুলি কব পাৰি।

ইউৰোপৰ কৃষক সম্প্ৰদায়ৰ মাজতো এই প্ৰথা বহু পৰিমাণে প্ৰচলিত।
গৃহীণীয়ে স্বামীক অকল ঘৰত আলপৈচান ধৰিয়ে কান্ধ নাথাকে, পথাৰলৈ
গৈ গৰু বখি নাইবা মাহ মাৰিও সহায় কৰে। অৱস্থাপন্ন অথবা ধনী
সম্প্ৰদায়ৰ মাজত কিন্তু এনেকুৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। আমাৰ দেশ
হবে তাতো চহকীৰ ঘৰৰ কস্তাবোৰৰ ধাৰণা এই যে গিৰিয়েকসকলে ভেঙ-
লোকক দুখত ৰাখিবলৈ লাগিব। সেয়ে কাৰ্য্যত নঘটিলে বৈহিক জীৱনত
হাই-কাজিয়া, অৱসাদ, বিচ্ছেদ আদি আহি পৰে।

তথা-কথিত অসত্য জাতিৰ মাজত কোমাৰ্য্য-ব্ৰত নাই বুলিলেই হয়।
সিহঁতে বিবাহক এটি বৰ ডাঙৰ কাৰ্য্য বুলি নাভাবে। জাগতিক অন্যান্য
কাৰ্য্য হ'বে সিহঁতৰ বিয়াখনো স্বাভাৱিক ভাৱেই হৈ যায়। বিয়া সিহঁতৰ
কাৰণে বৰ খেছি চিন্তা কৰিবলগীয়া বিষয় নহয়। সিহঁতৰ মতে, কলত হলে
গছত আপোনা-আপুনি ফুল-ফল হোৱাৰ দৰে, উপযুক্ত বয়সত বিয়া হোৱাটো
মাজুৰ কাৰণেও ভেৰেই স্বাভাৱিক কাৰ্য্য। অনাদি কালৰপৰা এইদৰেই
সিহঁতৰ জীৱন চলি আহিছে। সিহঁতৰ মতে পতি-পত্নী দুয়োবো দুয়ো
সহায়; দুয়োবো দুয়ো অল্পপুৰক আৰু পৰিপুৰক। অসত্যসকলৰ দৰে তথা-
কথিত সত্যসকলৰো কিন্তু পতি-পত্নীৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহায়ৰ ওপৰতে
বৰ্দ্ধি থাকে। সেই কাৰণেই পত্নীক বোলা হয় অৰ্দ্ধাঙ্গিনী অৰ্থাৎ জীৱনৰ
আধা। সেই হেতুকে বিধবা নাৰীয়ে বৃত পতিৰ চিন্তাত উঠি জীৱন ত্যাগ
কৰাৰ উপায়ৰপৰা অতীত কুসংস্কৃতি বিৰল নহয়। প্ৰকৃততে হয় বিতীৰ্ণ বিবাহ
নহয় নাৰীৰ মনতেই স্বাধীনতা—ই আৰু সৰ্বস্বামীসকলক দিব, বীতি
অজিৱ। সেই কাৰণেই মনোৱাৰ মতীয়ত ইমান কৰুণ কাৰ্য্য হ'ব

আহিছে। ছী অথবা পুৰুষ কোনো সদায় অকলে থাকিব নোৱাৰে—এয়ে আছিল তেতিয়াৰ সমাজৰ ধাৰণা।

ঐক্যপ্ৰতিষ্ঠা বাধ্যতাৰে বৈবাহিক ত্যাগ (voluntary abstinence) কথা জনিবলৈ পোৱা নাযায়। যাহুহ সেই বিশাল ক্ষতিবেই এটি অৰ্থ। ঐক্যপ্ৰতিষ্ঠা নিয়ম যাহুহেও মানিব লাগিব। সেয়ে নহলে ঐক্যপ্ৰতিষ্ঠা বাধ্যতাক অজিগ্ৰাহক অথবা অসাধাৰণৰূপে পৰিচয় দিবলৈ উল্ল সাধনা কৰিব লাগিব। যৌন মিলনৰ নিয়ন্ত্ৰিত ঐক্যপ্ৰতিষ্ঠা অন্যান্য জীৱজন্তুৰ সঙ্গ-কাল নিৰ্দ্ধাৰিত আছে; কিন্তু যাহুহৰ ইমানেই যে অন্যান্য জীৱ-জন্তুৰ সঙ্গ-কাল নিৰ্দ্ধাৰিত আছে; কিন্তু যাহুহৰ নাই। তগৰানে যাহুহক বিবেক-বিশিষ্ট কৰি সজাটোৱেই ইয়াৰ মূল কাৰণ।

ঐক্যপ্ৰতিষ্ঠা নিয়ম নামানি চলিবলৈ হলে কঠোৰ ত্ৰুত আৰম্ভ কৰিব লাগিব। তেনে ত্ৰুতৰ মাজেদি ত্ৰুচ্চৰ্য সাধনাত সিদ্ধিলাভ কৰিব পাৰিলে ভাল কথা, নোৱাৰিলে কিন্তু বিপদ। পাৰিলে ভীষ্ম, শকুণাচাৰ্য, আচাৰ্য পি. চি. বয় আনন্দৰাম বৰুৱা আদিৰ নামৰ শাৰীতেই নাম উঠিব, নোৱাৰিলে গাঠুৱা সম্ৰাটৰ শিক্তৰূপে পৰিচিত হব লাগিব।

আধুনিক যৌন-বিজ্ঞানৰ মতে প্ৰত্যেক স্বাস্থ্যবান যুৱক-যুৱতীৰ বয়স-সম্বন্ধত বিয়া হোৱা উচিত। সেয়ে নহলে সমাজৰ শৃংখলা ঠিক নাথাকে আৰু অবৈধ মিলন অৱত্যাৱী হৈ পৰে। মনৰ কোতুহল দূৰ কৰিবলৈ আৰু ইন্দ্ৰিয় সুখৰ আশ্বাস লবলৈ এটা বয়সত যুৱক-যুৱতীৰ মন চকল আৰু উদ্গীৰ হৈ পৰে। এগৰাকী বিখ্যাত লেখিকাই কৈছে যে এনে যুৱক-যুৱতীও অনেক আছে যিসকলে একেবাৰে সঙ্গ-সুখৰ আশ্বাস নোপোৱাতকৈ যেই সেই পুৰুষ বা স্ত্ৰীকেই বয়সযোগ্য বুলি বিবেচনা কৰে। (Until society does early marriage practicable for all healthy adult men and women of say twenty to twenty-five years of age—extra-marital relationship however undesirable is inevitable; because there are men to whom at times any woman seems better than no woman.) যদ্বি চক্ৰকো আৱৰ্ণেৰে কৰ—স্ত্ৰী-সম্বন্ধৰ পৰা সজ্ঞান, সৌভাগ্য আৰু বল লাভ হয়—“প্ৰজা সৌভাগ্যমৈবৰ্থ বসন্ত-জিৱন্তং বলম্।” এতিয়া কোৱাটাইব লোকৰ মাজত কেমেৰুৱা প্ৰথা প্ৰচলিত হোৱা যাবলৈ :—

ইয়াগণ (Yabgan) বিলাকৰ ভিতৰত বিবোৰ লোক যোবা বা বিবোৰ ভৰুৱা অৱস্থাত, সেইবোৰত বাহিৰে আন কোনোৱে বিয়া নকৰোৱাকৈ নাথাকে। মুনিহ চুহুৱাৰ ঠিক পিছতেই ভিবোতাবোৰে অন্ত বাৰী প্ৰৱণ কৰিব লাগে।

দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ হাবিতলীয়া জাতিবোৰৰ ভিতৰতো কোনো 'চিব-হুৱাৰ বা চিবহুৱাৰী' হৈ নাথাকে। আমোদৰ কথা এই যে গ'ল্ড কষ্টৰ প্ৰায় কোনো ডেকাৰে হুৱাৰ অৱস্থাত নথাকে। সিংহলতো খুচা বয়লৈ বিয়া নকৰোৱা মানুহ প্ৰায়ে দেখিবলৈ নাই। উত্তৰোত্তৰ বিষয়ে মাৰ্চেলেক কয় যে—No unmarried class exists to disturb the society with its loves and broils."—অৰ্থাৎ প্ৰেম আৰু দন্দ-খব্বিলাৰ কাহিনীৰে সমাজত আহকাল জন্মাবলৈ কোনো মানুহ অবিবাহিত হৈ নাথাকে। বাণ্য-বিবাহো ইয়াত আছে। ইয়াৰ প্ৰত্যেক মুনিহ বা ভিবোতা, প্ৰত্যেক ল'ৰা বা ছোৱালী, কানোবাৰ পতি বা পত্নী।

অসভ্য জাতিৰ যি লোকে উপযুক্ত সময়ত বিয়া নকৰায় তাক সকলোৱে আচৰিত মানুহ নাইবা পগলা বুলি হাঁহে। চাৰ্ভন্তালবিলাকৰ মাজত যদি কোনোবা মানুহে অবিবাহিত থাকিবলৈ চেষ্টা কৰে, তেন্তে তেওঁক মতা-মাইকী সকলোৱে শিণায় আৰু চোৰ নাইবা হিংস্ৰক যাহুকৰতকৈও হীন বুলি বিবেচনা কৰে। সেই মানুহজনক সিহঁতে অমানুহ বুলি মাতিবলৈ ধৰে।

কাক্ৰিবিলাকৰ ভিতৰত অবিবাহিত লোকৰ কোনো কাৰ্য্যতেই মাত নাই। জিগুৱাত মানুহৰ ভেতিয়ালৈ বিয়া নহয় ভেতিয়ালৈ তেওঁৰ কোনো ক্ল্যা নাই বুলি ধৰা হয়। অসমৰো গাঁৱে-কুঞা আদিৰে ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথা পাড়ল বুলি যেনে-সবাহে তেওঁলোকক যুৰুৱাৰ স্থান দিয়া নহয়।

কিৰিয়াববিলাকে বিধান কৰিছিল যে অবিবাহিত অৱস্থাত যি লোক পৰলোকলৈ যায় তাক দেৱতাই বৰ্গলৈ বাব নিদিয়; মাজৰাটতেই শুবি কৰি অধু-পৰমাত্মত পৰিণত কৰে। অসমৰ অনেক পাৰ্ব্বত্য লোকৰ মাজতো ব্যাধক ধাৰণা এই যে অবিবাহিত অৱস্থাত ধৰা লোক কৃত হৈ গছে-বছে বাৰীৰ কোণত বা আলিৰ দাঁতিত থাকে।

এইটো কথা পাৰি যে তথাকথিত অসভ্যবোৰে অসভ্য লোকতকৈ আগে বিয়া কৰায়। উক্ত আৱেৰিকাৰ অধিকাংশ অধিবাসীয়ে আৰু কালিফৰ্ণিয়াৰ সকলো লোকে ১২/১৪ বছৰতেই বিয়া কৰায়। যথ্য মেক্সিকোত ১৪/১৫

বহুবীয়া কোনো ছোৱালীক অবিবাহিতা হৈ থকা দেখা নাযায়। ব্ৰেজিলত মতাই ১৫/১৮ বছৰৰ ভিতৰত বিয়া কৰায়।

চীন দেশত অবিবাহিত অৱস্থাত ল'ৰা-ছোৱালী মৰিলে সি পিতৃ-মাতৃৰ পক্ষে বৰ শোকৰ কাৰণ হয়। সেই বাবেই আনকি জন্ম নাইবা মৃত কোনো দুৰ্বাৰোগ্য ৰোগ হলেও বিবাহ অবিবাৰ্য্য; বৰঞ্চ তেনেবোৰ কাৰণত বিবাহ বেছি শীঘ্ৰে আৱশ্যকীয় হয়। আচৰিত কথা এই যে তেওঁলোকে যুগ পুৰুষ লগতো কোনো বৃত্ত কন্যাৰ কাল্পনিক বিবাহ পাতি উৎসৱ কৰে।

টাৰ্টাৰবিলাকৰ ভিতৰত বিমান বয়সীয়াই নহওক, যদি অবিবাহিত থাকে, তেন্তে তেওঁক মাহুহ বোলা নহয়; তেওঁক বোলা হয় 'গাটো'। এনে অবিবাহিত ৩০।৪০ বছৰীয়া 'গাটো'ক ১৩।১৪ বছৰীয়া বিবাহিত লোকে কিবা কথা বেয়াকৈ কলেও তাক তেওঁ নীৰৱে সহ কৰিব লাগিব। হিব্ৰুবিলাকৰ মাজতো এটা প্ৰবাদ আছে—“He who has no wife is no man” —জীবিহীন লোক মাহুহ বুলিয়ে পণ্য নহয়।

পুৰণি আৰ্য্যসকলে অবিবাহিত অৱস্থাক অধৰ্ম (impiety) বা দুৰ্ভাগ্য বুলিছিল। তেওঁলোকৰ মতে পুত্ৰহীন লোক নবকত পৰে; 'পুত্ৰ' নামে নবকৰণৰ পিতৃ-মাতৃক পৰিজ্ঞান কৰে বুলিয়েই মতা সম্ভাৱক পুত্ৰ বোলা হয়। অতীজৰেপৰা এইদৰে ধৰ্মৰ লগত বিবাহৰ ওতপ্ৰোত সৰু। মনুৰ মতে বিবাহ জীৱনৰ দ্বাদশ সংস্কাৰ মাক সেইবাবেই ধৰ্মীয় কৰ্তব্য। প্ৰত্যেক মাহুহে ইয়াক মানিব লাগে। ব্ৰাহ্ম ধৰ্মৰ মতে বিয়া নকৰোৱালৈকে মাহুহ অৰ্দ্ধ-মানৱ।

গ্ৰীকসকলৰ ভিতৰত বিবাহ প্ৰথা ব্যক্তিগত কাৰ্য্য নহয়; সমাজৰ লগত ইয়াৰ অকাট্য সৰু। স্পাৰ্টাত ৰাষ্ট্ৰই ঠিক কৰি দিয়া মতে বিবিলাকে বিয়া নকৰাইছিল তেওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে দণ্ডৰ মতে অভিযোগ খাটিছিল। কলন (Solon)ৰ সংস্কাৰত বিবাহক ৰাষ্ট্ৰৰ পবিত্ৰৰ্শন বা শুভাৰ্থাধাৰৰ ভিতৰত ধৰা আছিল। এখেলেও অবিবাহিত নৰ-নাৰীৰ বিৰুদ্ধে দণ্ডৰ ৰীতি মতে গোচৰ চলিছিল। পিছত অৱশ্যে এনে নিয়ম শিথিল হৈ আহে।

পুৰণি ৰোমত চেলসবিলাকে অবিবাহিতৰ ওপৰত কৰ লগাইছিল। কহিয়াত এতিয়াও প্ৰায় কৌমাৰ্য্যৰ কথা ভাবিলে পোহা নাযায়। পুৰুষ ২৮ বছৰ হওঁতে পিতাকে জনায় যে তেওঁ বিয়া কৰাব লাগে। নকলে

দেশতে যে একে নিয়ম এনে নহয়। জুলুবিলাকৰ ভিতৰত আকৌ গৰু-বহু পুৰি অৰ্থ উপাৰ্জন কৰিব নোৱাৰাকৈ বিয়া নকৰায়।

অনেক ঠাইত বহু-বিবাহ প্ৰচলিত। বহু-বিবাহৰ সম্পত্তিৰ লগত কিছু সম্পৰ্ক আছে। কিচ্‌মিল দ্বীপৰ মেকিনত বহু যুৱক আকৌ অৱস্থাৰ হেঁচাত অবিবাহিত হৈ থাকিব লগীয়াত পৰে; কাৰণ অৱস্থাপন্নসকলৰ একো একো জনেই অনেক পত্নী বিয়া কৰাই সম্পত্তিৰ পৰিচয় দিবলৈ ব্যৱস্থা হয়। কোচিন ভাৰতীয়সকলৰ (Cochin Indians) ভিতৰত অনেক যুৱকেই বুঢ়ী বা অকামিলা বিধবাক কম খৰচত বিয়া কৰাত বাহিৰে অন্য উপায় নাপায়, কিয়নো ধনীসকলেই প্ৰায় সকলোবোৰ ধুনীয়া যুৱতী চোৱালী টকাৰ বলেৰে কিনি বিয়া কৰায়। কোনো কোনো সময়ত একোজন গৃহস্থ, সবল, দুখীয়া যুৱকে এজনী বুঢ়ী বিধবা বিয়া কৰাবলৈও সন্মত নাপায়—ইপিনে আকৌ বয়সস্থ কম ধনী একোজনোই চাৰি-পাঁচজনী গাভৰু বিয়া কৰায়। ইয়াকেই প্ৰাচ্য উপমহাৰে কোৱা যায় বোলে ‘থাব নোৱাৰাৰ পাততহে ৰৌ মাছৰ মুৰ।’

ইউৰোপৰ কালে চকু দিলে দেখা যায় যে, আধুনিক সভ্যতা বিস্তাৰৰ লগে লগে বয়স যোৱাত বিয়া কৰা প্ৰথা বেছিকৈ চলিছে। আৰ্থিক অনা-টনেই ইয়াৰ মূল কাৰণ। নগৰ-চহৰবোৰতেই ইয়াক বেছিকৈ দেখা যায়। কাৰণ নগৰ বা চহৰত বিয়া কৰাবলৈ হলে প্ৰথমেই ভাবিব লাগিব—উপা-ৰ্জনৰ এটি হুচল পৰম কথা। দ্বিতীয়তে লাগিল পত্নীক ৰাতে সমাজ অমুসাৰে হৃদয় দ্বন্দ্ব, হৃদয় লাভপাৰত ৰাখিব পাৰি তাৰ হৃদয় ব্যৱস্থা। এই-বোৰ কৰিবলৈ হলে অৰ্থ নহলে নহয়। এনেবোৰ কাৰণতেই অৰ্থ উপাৰ্জনৰ বাট নথকা শিকিত ডেকাই বিয়াৰ নাম লবলৈ ভয় কৰে। ইয়াক বাধ্যতা-মূলক কোৱাৰ্থ বুলিব পাৰি।

আজি-কালিৰ শিক্ষা বুলিলেই যন্ত্ৰিকৰ শিক্ষা মাথো বুজা যায়। সেই বাবেই শিকিতসকলে যন্ত্ৰিকৰ চালনা কৰিব পৰা কাম নাপালে অন্য কাৰণেৰে আৰ্থোপাৰ্জন কৰিবলৈ সক্ষম নহয়। ইপিনে আকৌ মগজৰ কাৰ্যৰ দ্বাৰা জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰাতকৈ হাতৰ কাৰণেৰে সহজে কৰিব পাৰি। হাতৰ কাৰ্যৰ নাটনি নাই বুলিলেও হয়। যন্ত্ৰিকৰ কাম পাবলৈ বেছি পলম লাগে। বিয়াও পলমকৈ হয়। দৰ্জী, বুচি আদিৰে সহজে আৰু সোনকালে বিয়া কৰায়। শিকিতসকলৰ বিয়া কৰাত পলম হলে দুটা বিপদৰ আগতকৈ দেখা

যায়। তেওঁলোকে নিজৰ জীৱনৰ বৈয়ত অৱস্থাত সন্তানক সংসাৰৰ কোনো উপযুক্ত কাৰ্য্যত লগাই দিবলৈ সক্ষম নহয়। তদুপৰি বহুত শিক্ষিত যুৱকক প্ৰেম-বিবাহৰ তীব্ৰ জ্বালাত জলাকলা হোৱাও দেখা যায়।

এজন লিখকে কৈছে যে সভ্যতা-বিকাৰৰ লগে লগে, লাহৰিলাহৰ নামগ্ৰী দৈনিক বাঢ়ি অহাৰ কাৰণে, প্ৰকৃতিৰ প্ৰলোভন আৰু দাবী উপেক্ষা কৰিবলৈও মাহুছে কিছু পৰিমাণে শিকিছে। বৈজ্ঞানিক যুগৰ বিবিধ আৱিষ্কাৰে মানৱ-মন বিক্ৰিষ্ট কৰি যৌন স্বৰূপ কল্পনা কৰাই দিছে। "There are so many more pleasures now that can be enjoyed as well as or even better in celibacy". অৰ্থাৎ ইন্দ্ৰিয় স্বৰূপ পৰিহাৰ কৰিও মানসিক আৰু শাৰীৰিক নানা প্ৰকাৰ স্বৰূপ কুমাৰ হৈ বেছি ভালকৈহে উপভোগ কৰিব পাৰি।

মানসিক শক্তিৰ বিৰাট পৰিচালনা আৰু অসীম উৎকৰ্ষ সাধনাই কৌমাৰ্য্যৰ এটি প্ৰধান লক্ষ্য। বিবাহৰ কথাবলৈয়ে আজি কোনো শিক্ষিত নব-নাৰী ব্যস্ত নাথাকে। মাহুহৰ মিলন-কাৰী মনে আজি সংসাৰত উন্নতিকামী হৈ নতুনৰ সন্ধানত ব্যস্ত হবলৈ শিকিছে। যৌন-বাগনাৰ আধিক্যই মন্ত্ৰিৰূপে উৎকৰ্ষ সাধনত প্ৰতিবন্ধক জন্মায়। প্ৰকৃতিৰ বাধ্যতা লক্ষ্য কৰিলে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে বেছি কামুক জন্তুবোৰ কাম-প্ৰযুক্তিত বেছিকৈ আসক্ত থাকে বাবেই বেছি মূৰ্খ। ঘোঁৰা, গাহৰি আদিয়েই ইয়াৰ প্ৰমাণ। তথাপি ইন্দ্ৰিয় আসক্তি বা যৌন কামনা বিনাশৰ দ্বাৰা মানসিক শক্তিৰ বিকাশ সাধন কৰিবলৈ নিবিচাৰি তাৰ অনুন্নয়নৰ দ্বাৰাহে তাকে কৰিবলৈ বিচৰাটো বিজ্ঞান-সম্মত পদ্ধতি।

সভ্যতা বিস্তাৰৰ লগে লগে মাহুহৰ আদৰ্শ আৰু আকাঙ্ক্ষাও উচ্চ হৈ আহিল। আদৰ্শৰ মিলন নহলে—মনৰ ঐক্য নহলে শিক্ষিত যুৱক-যুৱতীৰ মিলনে অনৰ্থক আহৰণৰহে স্ৰষ্টি কৰে। এনেবোৰ চিন্তা প্ৰত্যেক শিক্ষিত লোকৰ মনতেই উদয় হয়। সেই বাবেই শিক্ষিতৰ মাজত কৌমাৰ্য্য ইমান বেছি।

কিছুমান মাহুহৰ মতে বিবাহ কেৱল ইন্দ্ৰিয় সন্তোগৰ এটি উপায় মাত্ৰ আৰু সেইবাবেই ই পাপ কাৰ্য্য। নাপুৰুষ ওচৰৰ কোল আতীয় লোক কিছুমানক এজন বিহুনেৰীয়ে কথা প্ৰসঙ্গত হুহুৰি—“কুৰুবেও পাপ কৰিব

পাবেনে?" সিহঁতে উত্তৰ দিছিল—"নহলে তাব জন্ম হয় কেনেকৈ?"

নিউ হিৱাইডিচবিলাকৰ মতে সহবাস অপৰিহাৰ্য কাৰ। টেৰিষ্টিয়ান-বিলাকৰ বিশ্বাস যে মৃত্যুৰ কেইমাহমান আগবেশৰা খ্ৰী-সংসৰ্গ সম্পূৰ্ণ ত্যাগ কৰিব পাৰিলে মাতৃহ পোনেই বৰ্গ লৈ যাব পাৰে। কালিকৰ্ণিয়াৰ ফেথোক'বিলাকে হেনো চিকাৰলৈ যোৱাৰ তিন দিন আগবেশৰা খ্ৰী-সংসৰ্গ পৰ্য্যন্ত পৰিত্যাগ কৰিব লাগে। নহলে চিকাৰ পোৱা নাযায়—এয়ে তেওঁ-লোকৰ ধাৰণা।

ঐশ্বৰ্য্য লোকৰ বিশ্বাস এৰছৰৰ ভিতৰতে সন্তান হলে মাক-বাপেকে সমাজৰ পৰিহনা খাব লাগে। তেনে লোকক কুকুৰৰ লগত তুলনা কৰা হয়। কিজী বীপত পতি-পত্নীয়ে নৈশ মিলনৰ বাবে চৌৰ্য্যবৃত্তি অৱলম্বন কৰিব লাগে। আনকি একে ঘৰৰ ভিতৰত স্বামী খ্ৰীৰ চলাচল অপো-জ্ঞীয় বুলি বিবেচনা কৰা হয়।

দেৱতাৰ কাৰণে জীৱন উচ্চৰ্গা কৰি ইন্দ্ৰিয় ধমনৰ দ্বাৰা পৱিত্ৰ জীৱন ধাপন কৰিবলৈ লোৱা ব্ৰহ্ম-নাৰীৰ সম্প্ৰদায় বহু দেশত আছে। বিবাহ বন্ধনৰ পৰা যি সাংসাৰিক মোহ ওপজে সি উচ্চ চিন্তা বা গভীৰ ধ্যানত ব্যাঘাত জন্মায়—এনে ধাৰণায়ে সন্ন্যাসী আৰু খৃষ্টি-মুছিসকলৰ খ্ৰী-সংসৰ্গ ত্যাগৰ মূল কাৰণ। তেওঁলোকৰ মতে কামিনী-কাঞ্চন মোক্ষ লাভৰ ঘোৰ প্ৰতিবন্ধক।

বৌদ্ধ বীজিনীতিমতে কামতাৰ আৰু অজ্ঞানতাই মানৱ-জাতিৰ দুখৰ কাৰণ। ঐতিহ্য কোৱা আছে যে, জ্ঞানীলোকে বিবাহিত জীৱনক ক্লেশকাৰী অগ্নিকুণ্ড বুলি ত্যাগ কৰিব লাগে। সেইবাবেই বৌদ্ধধৰ্ম্মমতে বিবাহিত হৈ কোনো সন্ন্যাসী হ'ব নোৱাৰে। ভিতৰতৰ কিছুমান লামাক বিয়া কৰাবলৈ হিয়া হয়—কিন্তু বিবাহে বিয়া নকৰায় তেওঁলোকক বেছি পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰা হয়। তিব্বতীলোকৰ সৰ্ব্বোত্তমতাবে অবিবাহিতা থাকিব লাগে।

জীৱনৰ বহিঃ বৈবাহিক জীৱনৰ প্ৰাৰম্ভ আৰু সমাপ্ত আছে, তথাপি অবিবাহিত সকলকো অসাধাৰণ লোক বুলি প্ৰজাৰ চকুৰে চোৱা হয়। খ্ৰীষ্ট-ধৰ্ম্মৰ কোনো কোনো কৈদৰ ধৰ্ম্মগুৰুসকলে বিশ্বাস আৰু প্ৰচাৰ কৰে যে আদাম আৰু ইভে অষ্টকৰ্ণাৰ আজ্ঞা উলংঘা নকৰাহেঁতেন, অৱশ্যে লজিলেহেঁতেন। সেইবাবেই পাপৰ প্ৰতিশ্ৰুতি হিচাপে আদাম-ইভেৰ কণ্ঠধ্বসকল মৰণশীল হৈ ক'ব পৰা নাই। আৰু পুনঃ জন্মবলীয়া হ'ল—সেয়েহে মাতৃহ মৰণশীল।

কামাৱলী

বিবাহ আৰু যৌনাচাৰ

বিয়াক হৈবাজীত Marriage বোলে। Merry অৰ্থাৎ মজিয়াল বা ফুৰ্ত্তিবাজ খবৰ লগত বানানৰ কাৰণেই ইয়াৰ পাৰ্থক্য থাকিলেও অৰ্থৰ ফালেদি কিন্তু হয়ো সগোন্ধ মূলি চিনাকি দিছে। পাশ্চাত্যত বিয়া নং বা আনন্দৰেই কাৰ। বিয়াৰ আগতে তাত খাদী-খীৰ মূখৰ চিনাকি, বচনৰ চুপতি, হাঁহি-খিকিন্দালি আদি কং-বহইচৰ নামাকটা পৰ্ক হৈ যোৱাক উপ-বিও সহ-ভ্ৰমণ, সহ-ভোজন, সহ-নাচন আদি নহবোনিজাত্যুতক অনেক কাম হৈ যায়। বিবাহে তেওঁলোকক সহবাসৰ আইন-লগত বহুজাতি মাজ দিছে। বিবাহৰ পিছতো তেওঁলোকৰ কিবা কাৰণত মনোমালিন্য হলে—এবা-এবি হোৱাৰ অৰ্থাৎ বিবাহ-বন্ধন বিচ্ছিন্ন কৰাৰ দস্তব আছে। সেইবাবে পাশ্চাত্য জগতত বিবাহ সিমানে সমস্তাৰ কথা নহয়।

প্ৰাচ্যত, বিশেষকৈ ভাৰতত বিবাহ এটি গধূৰ দায়িত্বৰ কাৰ। বিবাহে জী-পুৰুষৰ মাজত লগ-গ্ৰহি বান্ধি দি জুয়োৰো প্ৰতি জুয়োৰো কৰ্ত্তব্যৰ দায়িত্ব যুৰত তুলি দিয়ে। বিয়াৰ মাল্য যুৰত লোৱাৰ লগে লগে দৰ্কা-কজাই দেৱ-বিজ্ঞ আৰু সামাজিক সাকী কহি কিছুমান দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে। এয়ে প্ৰাচ্যৰ হিন্দু-বিবাহৰ সাধাৰণ নিয়ম।

হিন্দুকলৰ ভিতৰত এটা বিশ্বাস চলি আহিছে যে বিয়াৰ কন্যা বহি দৰাতকৈ বিয়াৰ আগতে ৬৭ হৈও থাকে, তথাপি বিয়াৰ দিনাৰপৰা তেওঁ দৰাতকৈ চাপৰ হবই হব। বলভদ্ৰই হেনো বিয়াৰ দিনা নাভালেৰে খেঁৱি বিয়াৰ কন্যাক দৰাতকৈ চাপৰ কৰি দিয়ে। ইয়াৰ অৰ্থ এয়ে হয় পৰম-সে যাক-বাণেকৰ বৰষণ-জুৱনী মুকলি-মূৰীয়া পাতকৰ মুখ বিয়াৰ দিনা-পৰা দায়িত্বৰ বোজাত দেঁ-খাই যায়। পাৰ্হিৰ্য জীৱনৰ চিত্তাই হৰষৰ-বলভদ্ৰ হয়।

আবগ্যক যুগত মাজলৈ বৈবাহিক জীৱন অতিশয় মুকলি-মূৰীয়া আছিল। নিম্নত বৰ্ষৰ বাহুজানে ডাক খুন্দাৰক কৰি ফুলিলে। বিজ্ঞানলগ্ন বিবাহিত

জীৱনৰ কৰ্তব্য কিবাবে বিধি-নিবন্ধ হৈ আছিল—তাৰ ইতিহাসো অতিশয় আৱোহজনক।

ধৰ্ম শব্দৰ অৰ্থ যি ধৰি বাথে (ধ+যন্); অৰ্থাৎ সমাজখনক বিধি-ব্যৱস্থা যি ভাগি যাব নোৱাৰাকৈ যি বান্ধি বাথে। হিন্দুধৰ্মত এই অৰ্থ ভালকৈ খাটে, কাৰণ হিন্দুধৰ্ম ক্ৰমাৎ পঢ়ি উঠা কিছুমান নীতি-নিয়মৰ সমষ্টি। বৌদ্ধ, খ্ৰীষ্ট, ইচলাম আদি ধৰ্মৰ দৰে ইয়াক কোনো এগৰাকী মহা-পুৰুষে কোনো এক নিৰ্দিষ্ট সময়ত প্ৰচাৰ কৰা নাই। ইয়াৰ চিৰাচৰিত নীতি-নিয়মবোৰে ইয়াক ভাগি থান-বান্ধি হৈ যাব নোৱাৰাকৈ বাধিছে। তেনেহলে দেখা যায় সমাজৰ নীতি আৰু শৃংখলাই ধৰ্ম। মাহুহৰ বোনাচৰক নীতি-নিয়মৰ ভিতৰলৈ আনি সামাজিক স্বীকৃতি দান কৰাই বিবাহ। মনীষী বাৰ্ণাৰ্ড শ্বৰ যতে ই আইনসমূহ বেস্তা-সন্তোষ বা ইঞ্জিয়ৰ পৰিতৃপ্তি (legalized prostitution)। মহানটকত সেইবাবেই পত্নী সম্পৰ্কে কোৱা হৈছে—

কাৰ্য্যেযু মন্ত্ৰী, কৰণেষু দাসী।

ধৰ্মেষু মাতা, ক্ষময়া ধৰিজনী॥

প্ৰেহেষু মাতা, স্বপণেষু বেস্তা।

বন্ধে সখী লক্ষণ সা প্ৰিয়া মে॥”

অৰ্থাৎ তিবোতা দাসীৰ কাৰণে মন্ত্ৰী, দাসী, পত্নী, আই, সখী আদি সকলো।

অতীততে খ্ৰী-পুৰুষৰ বোনাচাৰ বা সন্তোষত বাধা-বিধিনি নাছিল। নিষক্ৰুণ ৰতি-বিলাসত সকলোৰে সমান অধিকাৰ আৰু সুবিধা আছিল। ইঞ্জিয় পৰিতৃপ্তিৰ কাৰণে কোনেও বিবাহৰ আইন-সমূহ অধিকাৰ লাভিবলৈ বাট চাব নালাগিছিল। কামতাব জাগ্ৰত হলেই তাৰ চৰিতাৰ্হ প্ৰত্যেকেই সহজ কথা হৈ পৰিছিল। পিয়াহত পুখুৰীৰ পানী বিলম্বে অবাধে খোৱা যায়, কাম-কৃত্য জাগিলেও নব-নাৰীয়ে সেইদৰে ভোগৰ সাজেদি তাৰ পৰিতৃপ্তি লাভিব পাৰিছিল। এই নীতি সিদিনালৈ কচিয়াৰ অধিকাংশ লোকৰ মাজত অবাধে চলি আছিল: এনে ধৰণৰ অবাধ মিলন আৰু বিচৰণ ঐশ্বৰ্য্যত কচিয়াতে কিয়-সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ মাজতেই প্ৰচলিত আছিল। স্বাভাৱতঃ এনেবোৰ কাৰ্য্যৰ অজস্ৰ উদাহৰণ পোৱা যায়।

স্বাভাৱতঃ আদিপৰ্বৰ ঐতিহ্যত ব্ৰহ্ম পাণ্ডৱে তেওঁৰ পত্নী কৃতীক অত

পাত গ্ৰহণ কৰি সন্তান জন্মাবলৈ বুজনি বিয়াৰ হুলেবে নানা দৃষ্টান্ত দি কৈছিল—

অনাবৃতাঃ কিল পুৰা ত্ৰিগ্ৰ অংগন্ ববাননে ।

কামাচাৰবিহাবিধ্যঃ অত্ৰাশ্চাক্ৰহানিনি । ইত্যাদি ।

—১১৬৪ আদিপৰ্ক

সেই গোটেইখিনি কথাৰ ভাঙনি দিলে এনেকুৱা হব—হে চাক্ৰহাসিনি ! পূৰ্ব যুগত নাৰীজাতি বোন লীলাৰ কেন্দ্ৰত পত্ৰ নিচিনাই আছিল—লজ্জাহীনা, নিৰঙ্গুণ, অনাবৃত্তা। তেওঁলোকে তেতিয়া আনকি বিয়াৰ পাছৰ-পৰাই পতিক এৰি ইচ্ছাত্মসাবে অস্ত্ৰ পুৰুষৰ লগত বিচৰণ কৰিব পাৰিছিল। তেনে কৰিলে একো অধৰ্ম নহৈছিল। কিয়নো প্ৰাণীগণৰ ই চিৰন্তন স্বভাৱ। মাত্ৰহত বাহিৰে প্ৰাণী-জগতৰ অন্যবোৰ ছীৰ-জহুই আজিও বিবেৰণ শূন্য হৈ প্ৰাচীন ধৰ্ম অঙ্গুসৰণ কৰি থাকে। মহৰ্ষিসকলে সকলো কথা প্ৰত্যক্ষ দেখিছিল কাৰণে আজিও এই নীতি অঙ্গুসৰণ কৰে; আৰু উত্তৰ-বৃক্কত এই নীতি আজিও চলি আছে। যি কাৰণত এই নীতি উঠি গ'ল তাক উদ্ধালক মূনিৰ পুত্ৰ খেতকেতুৰ কাহিনীত বৰ্ণোৱা আছে। খেতকেতুৱে পিতাকৰ লাপাকততে নিজৰ মাকৰ ওপৰত পৰপুৰুষৰ অন্যায় বলাৎকাৰ দেখি জগতত জী-পুৰুষৰ কাৰণে বিবাহ-বন্ধন কঠোৰ কৰি দিয়ে।

চকাৰ চৈব মৈৰ্যাদানিমাং জীপুংসম্বোদ্ধৃবি ।

১১৬১৬ (আদি পৰ্ক) ।

এইদৰে ক্ৰমে ভিৰোতাৰ কাৰণে বহুপতি ভজন নিৰ্ব্ব হ'ল যদিও পুৰুষৰ কাৰণে বহুপত্নী গ্ৰহণৰ সুবিধাটি হলে চলি থাকিল। ব্যাসদেৱে মহাভাৰততেই পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ দ্ৰৌপদীৰ লগত বিয়াৰ স্থিৰ কৰি এইদৰে উপদেশ দি থলে—“মাত্ৰহৰ মাত্ৰত এনেকুৱা বহুপতিৰ বিধান নাথাকিব। পাণ্ডৱ-সকল মাত্ৰহ নহয়। তেওঁলোক দেৱতাৰ অংশ। দ্ৰৌপদীও বৰ্গ-লক্ষীৰ অৱতাৰ। গতিকে পূৰ্ব-জন্মৰ শ্ৰদ্ধতি বশতঃ আৰু মহাদেৱৰ বচন হেতুকে এক দ্ৰৌপদীয়ে এতিয়া পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ ভাৰ্য্য হোৱাত দোষ নাই; দেৱতা-সকলৰ কাৰণে এনেকুৱা বিবাহ বিধি-বিহিত। অন্য ম'হনৰ কাৰণে ই ধৰ্ম নহয়। অৰ্থাৎ দেৱাংশত জন্ম পুৰুষসকলৰ কেন্দ্ৰত বহুত পুৰুষৰ ভিতৰত

একোপৰাকী পত্নী থাকিব পাৰে, কিন্তু সামান্য লোকৰ ক্ষেত্ৰত সি বিধি-বিহিত নহয়।

মূঠ কথা, মুনিসকলৰ আৰু দেৱতা বা দেৱতাৰ অংশ লৈ জন্ম লোকসকলৰ কাৰণে সেই সময়ত নীতি-নিয়ম আছিল সূক্ষ্ম। সেয়েহে মহাভাৰতত আছে যে মুনিৰাজ্য বান্ধীৰ দহোটা আৰু গোতমী জটিলৰ সাতোটা পতি আছিল। ইফালে নিৰ্জৰ বিবাহিতা পত্নী থকা সত্ত্বেও পাণ্ডৱসকলৰ ভিতৰত ভীম আৰু অৰ্জুনে অনেক ঠাইত অন্য পত্নী সাময়িকভাৱে হলেও গ্ৰহণ কৰিছিল। সেইবোৰৰ যুক্তি অৱশ্যে মহাভাৰত-গ্ৰন্থতো ব্যাসদেৱে নিদিয়াটক থকা নাই। উল্লুপীয়ে যেতিয়া অৰ্জুনক নাগবাভ্যলৈ নি যুক্তিৰে কৈছিল— “হে পাৰ্শ্ব, মই তোমাৰ অস্থবজ্ঞা ভক্তা! তুমি মোক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰা।” (ভক্তাঞ্চ ভক্তমাং পাৰ্শ্ব! সত্যমেতন্মতং ব্ৰাহ্মণ!।)—আৰু সেইদৰে হিড়িম্বায়ো যেতিয়া ভীমক কাতকভাৱে কৈছিল— “হে শ্ৰিয়, তুমি মোক যদি সঁচাকৈয়ে পত্নীৰূপে বাৱহাৰ নকৰা তেন্তে সত্যে সত্যে কৈছোঁ যে ময়ো আপোনঘাতী হৈ মৰিম” (প্রত্যাখ্যাতা ন জীৱামি সত্যমেতদ্ ব্ৰতীমি তে)। তেতিয়া অৰ্জুনে আৰু ভীমে অৱস্থাৰ দাস হৈ আত্মৰক্ষা কৰিবলৈহে ক্ৰমে উল্লুপী আৰু হিড়িম্বাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিছিল।

ভীমাৰ্জুনে অসুখ পত্নী গ্ৰহণ কৰাৰ পক্ষে দুই এটা আকৰ্ষণীয় যুক্তি আছেই; কিন্তু মুনি আৰু দেৱতাসকলৰ বৰ্ণনত হলে সমাজৰ বিধি-ব্যৱস্থা অনেক সময়ত কতি হৈ পৰি বৈছিল যেন অনুমান হয়। অন্য নালাগে, মহাভাৰতৰ দীৰ্ঘতম অধিৰাজ জয়বৃদ্ধান্তলৈয়ে চাওক—। ঘটনাটো মূল মহাভাৰতৰ শ্লোকৰ ভাঙনিতে দিয়া হ’ল। (আদি পৰ্বৰ ১১৮ অধ্যায়ৰ ৯৮ পৰা ২১ নম্বৰ শ্লোকৰ ভাঙনি;)

পূৰ্বকালত উত্তৰা নামে এজন বিচক্ষণ ঋষি আছিল। সমতা নামে দেৱতাৰ এগৰাকী প্ৰিয়তমা ভাৰ্যা আছিল। উত্তৰা ঋষিৰ ভায়েক আছিল দেৱতাসকলৰ পুৰোহিত অয়ং পণ্ডিত বৃহস্পতি। এদিন দেৱতাক বৃহস্পতি কাকোঁৱৰ হৈ গৈ বোৱেক সমতাৰ ওচৰ চাপিল। সমতাই দেৱতাক বৃহস্পতিৰ মন্ত্ৰলক্ষ বুজিব পাৰি বুজনি দি কলে—“তোমাৰ ককায়েকৰ মই বিবাহিতা পত্নী আৰু তোমাৰ পুজনীয় বোৱেৰা। ককায়েকৰ ওচৰত মই এতিয়া সৰ্বস্বৰূপী। তুমি পণ্ডিত লোক। গতিকে জানি-বুজি এই অসমত গুৰুৱাৰ

পৰা তুমি বিবত থাক। বিশেষতঃ তোমাৰ ককায়েক মহাত্মা উত্তম্যৰ পুত্ৰই এতিয়া ধ্যানৰ বলত মোৰ গৰ্ভতে বডল বেদ অধ্যয়ন কৰিব লাগিছে। তুমিও ইফালে অব্যৰ্থবেতা; গতিকে মোৰ এটি মাত্ৰ স্ত্ৰ উলম্বত দুটি সন্তানৰ স্থান কেনেকৈ হব? গতিকে তুমি ক্ষান্ত হোৱা।”

মমতাই এইদৰে কোৱাতো পৰম ভেজৰী পণ্ডিত বৃহস্পতিয়ে নিজৰ কামাত্মৰ চিন্তক নিবৃত্ত কৰিব নোৱাৰিলে (কামাত্মানং তদাত্মানং ন খশাক নিয়চ্ছিম্)। তেওঁ যেতিয়া কামভাববহিতা মমতাৰ প্ৰতি দুৰ্কাৰ্য্যহাৰ কৰিবলৈ উদ্যত হ’ল, তেতিয়া গৰ্ভস্থ বালকক মাতৃ দিলে—“পিতৃব্য, আপুনি কাম-ব্যৱহাৰত প্ৰবৃত্ত নহব (ভো স্তাত! মা পমং কামং...); কাৰণ ইয়াত দুজনৰ ঠাই নাই। ঠাই নিচেই তাকৰ। তাতে মই আপো আহি বৈ আছোঁ। আপুনিও অব্যৰ্থবীৰ্য্য। গতিকে মোক আপুনি অবধা পীড়া নিদিব।”

বৃহস্পতিয়ে গৰ্ভস্থ বালকৰ কথালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰি ৰমণাৰ্থে স্কলোচনা মমতাক বধাবিহিত ধৰি ললে। তেতিয়া উপাৱন্তৰ নাশাই মমতাৰ গৰ্ভত থকা সেই মূনি-পুত্ৰই নিজৰ চৰণযুগলৰ দ্বাৰা এনেকৈ পথৰুদ্ধ কৰি ধৰিলে যে মমতাৰ গৰ্ভত বৃহস্পতিৰ শুক্ৰ-প্ৰৱেশ সম্ভৱ নহ’ল। প্ৰভাৱশালী বৃহস্পতিয়ে তেতিয়া ক্ৰুদ্ধ হৈ গৰ্ভস্থ উত্তম্য-পুত্ৰক শাপ দিলে—“পাবণ্ড, সমস্ত প্ৰাণীৰ বাহিত এনে মধুৰ ক্ষণত তই মোক বিনেৰে দুৰ্কাৰ্য্যহাৰ কৰিলি তাৰ বাবে তই দীৰ্ঘকালৰ কাৰণে অন্ধ হবি।” সেয়েহে উত্তম্যৰ পুত্ৰ দীৰ্ঘতমা ঋষি আছিল জন্মাত্ম। এনেকুৱা অনেক কাহিনী মূল মহাত্মাৰতত আছে।

এনে ব্যৱহাৰক ধৰ্ম্মাচাৰ জুৰুলি ব্যক্তিচাৰ আখ্যা দিয়া যায়। কিন্তু ‘যি দেশৰ যি ভাও, তজা মাছৰ চাৰি পাও।’ সেই সময়ত সেয়ে আছিল ধৰ্ম্ম আৰু ঐচ্ছিক সেই ধৰ্ম্মাচাৰ বা ব্যক্তিচাৰৰ মাজেদিয়ে,—আধুনিক যুগত ইংৰাজী শিকাব মাতেদিয়ে মহাত্মা গান্ধী, জৱাহৰলাল নেহৰু আদি মনীষীসকল গঢ় লৈ উঠাৰ দৰে,—বেদব্যাসৰ দৰে পৰম পণ্ডিত জিকালজ্ঞ ঋষিৰো জন্ম হৈছিল। কেনেকৈ হৈছিল তাক অসমীয়া মহাত্মাৰতত আদি-পৰ্কৰ পৰাই কোৱা যাক—।

এদিন পৰাশৰ মূনি হাতত কমণ্ডলু লৈ দিন-চলবীয়া ময়ূৰাৰ পাৰেদি

বার্তক। বাটত যাহুহ-তুহুহ কোনো নাই। নৈব পাৰতো কেও ক'তো নাই। ঋষিয়ে বাটলৈ চাই দেখে এগৰাকী দীপ্লিণ যুৱতী কতাই মদীত নাযি পা ধুব লাগিছে। ওচৰতে এখন নাও বন্ধা আছে। ঋষি গ'ল নৈ পাৰ হবলৈ। তেওঁ নিজৰ পৰিচয় দি যুৱতীক নৈখন পাৰ কৰি দিবলৈ ধৰিলে। যুৱতীয়ে ঋষিৰ কথা মতে ঋষিক নান্দত তুলি ললে আৰু নাও-খন বাই নিবলৈ ধৰিলে।

একেই নিৰ্জন নৈৰ বুকু, তাতে দিন-তুপমীয়া নাৱৰ ওপৰত ঋষি আৰু যুৱতী ষাড। ঋষিৰ সংঘত মন চঞ্চল হৈ উঠিল। তেওঁ যুৱতীৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ নাম-ধাম অহিলে। যুৱতীয়ে কলে—তেওঁৰ নাম সত্যবতী; ধীৱৰ বজাৰ জীৱৰী। পাত মাছৰ গোন্ধ থকা বাবে তেওঁক যাহুহে মংস্তগন্ধা বুলিও মাতে।

কামোদ্ভূত ঋষিয়ে ইয়াতে এটি স্কন্ধা পালে। তেওঁ তৎক্ষণাত্ কস্তাৰ পাৰ মংস্ত-গন্ধা ষাডাই দিবলৈ বুলি কমণ্ডলুৰ পানী—সমুদ্র চন্দন-মিশ্ৰিত আতৰ আৰু গোলাপজল—যুৱতীৰ সৰ্ব্বপৰীৰত ধঁহি দিলে। লগে লগে ঋষিৰ মুখবপৰা সহাস্ত বচন ওলাল—

হযোক অম্বলা ভ্ৰাণ তোৰ শৰীৰৰ।

হৈবেক যোজনগন্ধা নাম শ্ৰেষ্ঠতৰ ॥

অৰ্থাৎ—আজি মই ধঁহি দিয়া এই গন্ধ-জলৰ প্ৰভাৱত তোমাৰ শৰীৰ লগায় স্পৰ্শকৃত আমোল-মোলাই থাকিব আৰু তোমাৰ নামো হব মংস্তগন্ধাৰ ঠাইত যোজনগন্ধা বা গন্ধৱতী।

ঋষিয়ে তাৰ পিছত কথাৰ লাছতে প্ৰস্তাব দিলে—“সত্তবে স্তম্বৰী মোক দেহ আলিঙ্গন।” সত্যৱতী তো, মহা বিপাকত পহিল! নাৰীৰ কাৰণে আত্ম নিৱেদন সহজ কথা নহয়। যদিও আতৰ-গোলাপজলৰ গোন্ধত মন উন্নত হৈ আছিল, যদিও পুৰুষ পৰাণৱৰ স্পৰ্শ ই তেওঁৰ ধৰ্ম্মবিত্ত যৌৱনৰ তপত তেওঁৰ প্ৰবাহ বোৱাইছিল, যদিও নৈৰ বুকুৰ নিৰ্জনতাই যৌৱনৰ বিৰোধী মনক উত্তলা কৰি তুলিছিল—তথাপি ইমান সহজে তেওঁ যৌনাচাৰৰ চৰম কাৰ্য্যৰ বাবে আত্মসমৰ্পণ কৰে কেনেকৈ? লাজ আৰু আত্ম-অভিমান নাৰীৰ অধঃ-দুৰ্গৰ দুৰ্জয় দুৱৰী বন্ধপ। তথাপি লাজ-মান কাতি কৰি বৈ তেওঁ উত্তৰ দিলে—‘মই অবোধ বালিকা। একো নাজানো। তুমি কিন্তু ঋষি।

তুমি সকলো জানা। এনে হলত মই তোমাক অসন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰো ;
সন্তুষ্ট কৰিবলৈও অসমৰ্থ ! কি উপায়েৰে মো মই বাক তোমাক এতিয়া
তুমি ?” —

মঠো অৰুছি বোলা তুমি সৰ্বজ্ঞান ।

কেন মতে তোমাক স্তম্ভতি দিবো দান ?

তাৰ উত্তৰত—“দিওক শৃংগাৰ আবে, আন কিছু নাই” বুলি ঋষি আৰু এখোজ
আগবাঢ়ি গ’ল ; কিন্তু দ্বীপৰ-কল্পা সত্যৱতীও কম নহয়। অন্য নহলেও
যৌৱনে তেওঁক শিকাইছে যে অবাধ আত্ম-সমৰ্পণ স্তম্ভতিসম্মত কৌশল নহয়।
যুৱতীৰ প্ৰাথমিক অসম্মতিয়ে মিলনাকাঙ্ক্ষী প্ৰেমিকৰ সন্তোষ-স্পৃহা বৃদ্ধি কৰে।
সত্যৱতীয়ে কলে—“ঋষিৰাজ, তুমি ঋষি হৈ কেনে অহিতকৰ প্ৰস্তাৱ দিছা
চোৱাচোন ! চাৰি ওফালে পুণা-তোয়া যমুনাৰ জল। ভলক ভলকপী নাৰাণ বুলি
ধৰা হয়। তাৰ ওপৰত আকৌ নৌকা ! নৌকাও মাতৃস্বৰূপ। এনে হলত
নৌকাসম্বন্ধে গ ধৰ্ম-নিষিদ্ধ নহয় জানো ?”

সত্যৱতী বোলে কোনো বাক্য অমঙ্গল ।

চতুঃপাৰ্শ্বে বেচি আছে যমুনাৰ জল ॥

নৌকাই ভননী সম ভলে নাৰাণ ।

ইয়াত শৃংগাৰ দিলে ধৰ্ম অকাৰণ ॥

ঋষিৰ বৃত্তিবলৈ বাকী নাৰাকিল যে তেওঁৰ অভিযান তেনেই বাৰ্ষ হোৱা নাই।
কেৱল কাৰ্যোন্মত্তা খেজুৱৎ সত্যৱতীয়ে তেওঁক ব্যগ্ৰ কৰিহে তুলিছে। তেওঁ
তেতিয়া তপৰ বলত নদীৰ সোমাজতেই ৰীপ এটা নিৰ্মাণ কৰিলে। ৰীপত
নানা প্ৰকাৰ গছ-গছনি। ফলে-ফুলে ৰীপ তেতেই আভিচ্চাৰ হৈ পৰিল।
ঋতুৰাজ বসন্তৰ তাত আবিৰ্ভাৱ হ’ল ! চাই থাকোঁতেই নৌকাৰে গৈ
পৰাণৰে সত্যৱতীক বাহত ধৰি ৰীপত তুলিলগৈ।

সত্যৱতীয়ে তেতিয়া আকৌ আপত্তি তুলিলে—“দিন-চুপৰৰ বেজিৰ
পোহৰত সন্ধ্যা জানো সন্তৰ ? পুৰুষৰ কাৰণে সি সন্ধ্যা হলেও লজ্জাৱতী
বমণীৰ কাৰণে অসন্তৰ। মই এনে হেন দিনৰ পোহৰত তোমাৰ প্ৰস্তাৱত
মাত্তি হব নোৱাৰোঁ।—“দিনতে শৃংগাৰ দান হুহি ব্যৱহাৰ।” তুমি দেখোন
ঋষি হৈও কেনে অজ্ঞান কথা কোৱা—“তুমি দেখো অনায়াস কৰাহা জানি ভনি।”

ঋষিয়ে তেতিয়া উত্তৰ দিলে—“ভলক, তুমি এই বৃহত্তম বি আদেশ

দিয়া তাকে মই কৰিবলৈ প্ৰস্তুত। কিন্তু হলে তুমি মোক নিৰাশ নকৰিবা।”

বি বোলহ মানে সবে কৰিবাক পাৰোঁ।

নেদেহ শূদাৰ দান ইহাতেসে হাৰো ॥

এই বুলি তেওঁ তপস্বী বলন্ত দিনতে এছাৰ কৰি পেলালে। চাৰিওফালে
কুঁৱলীয়ে আগুৱিলে। কাকো ক’তো নেদেখা হ’ল। ঋষিয়ে তেতিয়া সত্য-
বতীক আৰু কথা কবলৈ সুবিধা নিদি—

দিওক শূদাৰ আৱে এৰা আল জাল।

নিদিলে নেবিবো আৰু নাপাতা জগাল ॥

এহি বুলি পৰাশৰে ধৰিলা হাতত।

পুৰিলা শূদাৰ আপোনাৰ অভিমত ॥

পৰাশৰ-সত্যবতীৰ এই গুপ্ত আৰু আজিৰ বিচাৰত অবৈধ মিলনৰ
ফলতেই জন্ম হৈছিল মহামুনি ব্যাসদেৱৰ। দীপত জগ্মিছিল কাৰণেই তেওঁক
বোলা হৈছিল বৈশাম্বন ব্যাস। বেদ, পুৰাণ, ভাৰত, ভাগৱত আদি ষটোতা
বেদব্যাস এৱেই। এই সত্যবতীয়ে পিছত বজা শাক্তদ্বৰ পত্নী হৈছিল।

নব-নাৰীৰ মাজত থকা মুক্ত-বিহাৰৰ অনেক কাহিনী পুৰণি পুথিৰ পাতে
পাতে আছে। পুৰাণৰ মতে ঋগ্-ঐজাপতি ব্ৰহ্মায়ে এৰাৰ নিজ কণা
সৰস্বতীৰ প্ৰতি কামাসক্ত হৈছিল। তেনেকৈয়ে মিচৰীৰ দেৱতা আমনে
তেওঁৰ মাজুৰ, ক্লেদিনেতিয়াৰ দেৱতা ওতিনে তেওঁৰ কন্যাৰ আৰু ৰোমৰ
দেৱতা জুপিটাৰে তেওঁৰ সখোদৰা ভগ্নী জোনোৰেই ৰূপ দেখি বিচলিত
হৈছিল বুলি পুথিত উল্লেখ আছে।

বৈবাহিক সম্বন্ধ নোহোৱাকৈও অতীজৰ আৱণ্যক সমাজত যে মুক্ত-
সন্তোষ বাককৈয়ে চলি আছিল তাৰ সাক্ষী তাহানিৰ ভৌম হিড়িম্বাৰ মিলন
আৰু ষটোৎকচৰ জন্ম; তাৰ সাক্ষী মণিপুৰত হোৱা অৰ্জুন-চিত্ৰাঙ্গদাৰ মিলন
আৰু বক্ৰবাহনৰ জন্ম; তাৰ সাক্ষী পাতাল-পুৰীত উলূপী-অৰ্জুনৰ মিলন।
মহাভাৰতত আছে যে উলূপীয়ে অৰ্জুনক এই যুক্তি দেখুৱাই বতি-ভিকা
খুজিছিল যে কামাৰ্জা নাৰীৰ প্ৰাৰ্থনাত এক বাতিৰ যৌন সন্ধ্যা শাস্ত্ৰমতে
অৰ্হ নহয়। সেই যুগত হেনো মাহেকীয়া ঋতুৰ অন্তত ঋতু-স্নাতা
নাৰীয়ে বি পুৰুষকে বতি-ভিকা কৰিছিল তেৱেঁই সেই নাৰীৰ বনস্বামনা
পূৰণ কৰিবলৈ বাধ্য আছিল। সেয়ে নহলে তেওঁৰ ভ্ৰূণ-হত্যাপাতক
লাগিছিল। ব্ৰহ্মচাৰী অৰ্জুনে তেনেকৈ অবগত উৰ্বশীৰ যৌন-মিলনৰ

আকাজ্ঞা পূৰ নকৰা বাবেই অভিশপ্ত হৈ এবছৰৰ কাৰণে নপুংসক হব লগীয়া হৈছিল।

কোৱা বাহুল্য যে ঋষিসকল ব্ৰহ্মচাৰী হৈ সত্ততে ধ্যানত নিবিষ্ট আছিল আৰু ধ্যান ভাগিলেই কামোন্মেষ হলে সুবিধা যুক্তি তেওঁলোকে কাম প্ৰযুক্তি চৰিতাৰ্থ কৰিছিল। এই কাৰ্য্যত বৰ্গৰ অপ্সবাসকলেই আছিল তেওঁলোকৰ পৰম বান্ধৱী স্বৰূপ। ঋষি-মুনিসকলৰ লগত অপ্সবাসকলৰ কিমান ঠাইত যে কিমান প্ৰকাৰে মিলন আৰু বতি-বিলাস ঘটাইছিল তাৰ হিচাপ দিয়া কঠিন। একালে ঋষিসকলে কাম-প্ৰযুক্তিৰ দাস হৈ তাৰ চৰিতাৰ্থৰ দ্বাৰা সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰি সংসাৰী হব নোৱাৰে, ইকালে অপ্সবাসকলো প্ৰকৃতিত চিৰ চঞ্চলা নবীনা যুৱতী; নৃত্য-গীতেই তেওঁলোকৰ কাম। গতিকে দুয়োৰে কণিক প্ৰীতি-সন্তোষৰ সহায় হৈ পাৰিছিল দুয়ো। এনে চঞ্চল-মিলনৰ ফলতেই অনেক বিখ্যাত লোকৰ জন্ম হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে তববাজ মুনৰ ঘৃতাচী নামৰ অপ্সবাৰ লগত হোৱা বতি-সঙ্গমৰ ফলতেই জন্ম হৈছিল দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ, সেই একে ঘৃতাচী অপ্সবাকেই ব্যাসেও বশৰ কৰিছিল, আৰু তাৰ ফলতেই জন্মিছিল শুকদেৱ। কোথৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি ঋষি বিশ্বামিত্ৰও এসময়ত কামৰ বশীভূত হৈ মেনকা নামৰ অপ্সবাৰ পাকত পৰিছিল—আৰু সেই মিলনৰ ফলতেই জন্ম হৈছিল শকুন্তলাৰ। তাতকৈও বিস্ময়কৰ কথা মহাতাৰতৰ আদি পৰ্ব্বতেই আগতে উল্লেখ কৰা খেতকেতু আৰু উদ্ধালক মুনৰ আখ্যানত পোৱা যায়। ঘটনাটো এনেকুৱা:

উদ্ধালক ঋষিৰ পুত্ৰ খেতকেতু আছিল তেতিয়া চেঙেলীয়া ল'ৰা। এদিন ঋষি উদ্ধালকে খেতকেতু আৰু পত্নীৰ লগত বহি কথা পাতি আছিল। এনেতে এটা ঘূৰা ব্ৰাহ্মণে আহি খেতকেতুৰ মাকক বলপূৰ্বক টানি লৈ গ'ল। খেতকেতুৱে পিতাকৰ ফালে সহায়ৰ কাৰণে চালে। কিন্তু পিতাকে একো প্ৰতিকাৰ নকৰা দেখি তেওঁ পিতাকৰ প্ৰতি ক্ৰুদ্ধ হৈ নিজেই ঘাবলৈ ওলাল তেতিয়া পিতাক উদ্ধালক ঋষিয়ে তেওঁক বুজনি দি কলে—“খং নকৰিবা বোপা; এয়ে আৰাৰ এতিয়া নিত্যবৰ্ণ, সমাজ-অনুযোজিত কৰ্ম। গো-জাতিৰ নিচিনা নাবী জাতিয়েও স্বজাতীয় শত-শত্ৰু পুৰুষৰ লগত সঙ্গ কৰিব পাৰে। তাত কোনো অধৰ্ম নহয়।”

খেতকেতু, কিন্তু ঋষিৰ পুত্ৰ। তেওঁ এনে অসমত বীতি সমৰ্থন নকৰিলে। তেওঁ নিজে ঋষিৰ জাত কৰি পিছত গৈ সমাজত দ্বায়ী বিবাহ প্ৰথাৰ প্ৰচলন কৰিলে। তেতিয়াৰেপৰা মুক্ত-সঙ্গম বা যৌন-চিন্সাৰ নিবন্ধন নিবৃত্তি বন্ধ হৈ আহিল। ইয়াকে হিন্দুৰ বিয়াৰ আদি হাঁতহাস বুলি বহুতে কব খোজে। খেতকেতুৱে বিবাহ-প্ৰথা পোন প্ৰথমে হিন্দু-সমাজত প্ৰচলন কৰাকেই বা নকৰাকেই—এইটো কিন্তু ঠিক যে তেওঁ ব্যক্তিচাৰী ৰতি-সন্তোষক ৰিধি-নিৰিধি কৰি সমাজত এটা পৰিৱৰ্ত্তন আনিছিল। এই পৰিৱৰ্ত্তনে সমাজত শৃঙ্খলা আনি দিলে।

অতিজৰ কোনো কোনো দেশত এনে সমাজ ব্যৱস্থাও আছিল যে যি কোনো নৱ-বিবাহিতা বধূকেই সৰ্বপ্ৰথম উপভোগ কৰাৰ অধিকাৰ সেই দেশৰ বজা, মহাবজা বা সামন্তসকলৰ আছিল। ই ক্ষয়তালীশকলে ইন্দ্ৰিয় পৰিতৃষ্ণিৰ কাৰণে কৰা খেচ্ছাচাৰিতাৰ বাহিৰে আন একো নাছিল। তেনে-কুৱা আৰু এটা প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল—তাৰ নাম আছিল—নিয়োগ প্ৰথা। তাৰ সহায়ত মৃত বা জীৱিত পতিৰ নামতো অন্তৰ দ্বাৰা পুৰোহিতাদেশৰ ব্যৱস্থা আছিল। তেনেকৈয়ে ব্যাস মুনিয়ে ধৃতৰাষ্ট্ৰ আৰু পাণ্ডুৰ জন্ম দিছিল। আমাৰ অসমৰ প্ৰাচীনঋগীয় ডাকপুৰুষো ভগ্ন এনেকৈয়ে হৈছিল বুলি জনা যায়। ডাকৰ মাক আছিল নিসন্তান তিৰোতা। স্বামী থকাতো তেওঁ সন্তানৰ মুখ দেখা নাছিল। পিছত এদিন ডাটৰ পতিত বৰাহ্মিহিবৰ আহি সেই ঘৰত আলহী থাকিল। পুতেক পামত থকা কাৰণে শাওৱেকে বোৱাৰিয়েকক আলহীৰ স্তন্যপান লাগিবলৈ দিলে। লগতে ইয়াকো কলে যে আলহী তুওঁ হলেই তাই ল'ৰা পাব। ফলত সেয়ে হ'ল—পণ্ডিত বৰাহ্মিহিবৰ অহুগ্ৰহত সঁচাকৈয়ে বুঢ়ীৰ সেই বোৱাৰীয়েকৰ গৰ্ভতেই ডাকপুৰুষ উপজিলহি।

ওপৰত উল্লেখ কৰা কাৰ্য্যাবলীৰ পৰা স্পষ্টকৈ বুজা যায় যে সমাজত যৌন বিষয়ৰ খেচ্ছাচাৰিতা একালত বাককৈয়ে চলিছিল। বিবাহ প্ৰথাই খেচ্ছাচাৰিতাৰ বহু পৰিমাণে অবসান ঘটায়। খেচ্ছাচাৰিতা বা ব্যক্তিচাৰৰ পিছতেই বহুপতি বিবাহৰ প্ৰচলন হয়। নাৰীৰ সংখ্যাভাৱতাৰ কাৰণেই হওক বা সমাজৰ মজল বিধানৰ বাবেই হওক, বহুপতি বিবাহ এসময়ত বৰ প্ৰয়োজনীয় প্ৰথা হৈ উঠিছিল। সেই সময়ত কন্তাবদ্ৰ লাভৰ কাৰণে পিতৃ-মাতৃ বৰ আহুল হৈ পৰিছিল; একোজনী কন্তাক দহজন পুত্ৰৰ সমান বুলি গণ্য

কৰা হৈছিল—“ননপুত্ৰাঃ সম্য কন্তা।” প্ৰকৃতিৰ অপবিসীম কৃ-সম্পত্তিক কৰায়ত্ত কৰিবৰ কাৰণে কৰ্ম্মঠ লোকৰ সংখ্যা বঢ়াব লগীয়া হৈছিল আৰু এই সংখ্যা-বৃদ্ধিত নাৰীয়ে আছিল একমাত্ৰ সঁজুলি। নাৰীৰ সংখ্যা কম হলে সেই কাৰ্য্য অসম্ভৱ। নাৰীৰ সংখ্যালভাৰ হেতুকে বহুপতি বিবাহ এক-প্ৰকাৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছিল। তিব্বতৰ ফালে পাৰ্ৱতা কৈদ কিছুমানৰ মাজত আজিকোপতি বহুপতি-বিবাহৰ প্ৰথা প্ৰচলিত আছে। তেনে ধৰণৰ বিবাহ তাত একান্তবৰ্ত্তী পৰিয়ালৰ ভ্ৰাতৃসকলৰ মাজত আগতেও হৈছিল— আজিকালিও হয়। দ্ৰৌপদীৰ পঞ্চপতি গ্ৰহণ তাতানীৰ উজ্জল নিদৰ্শন। অবল ভাৰততে নহয় ইংলণ্ড, স্কটলেণ্ড আৰু আয়াৰলেণ্ডৰো কোনো কোনো ফৈদৰ মাজত এই প্ৰথাৰ প্ৰচলন আছিল বুলি উল্লেখ পোৱা যায়।

কালৰ চকৰি ঘূৰাৰ লগে লগে পুৰুষ হৈ আহিল সমাজত সৰ্কোঁসৰ্কী। নাৰীৰ প্ৰভুত্ব হ্ৰাস পাবলৈ ধৰিলে। যি নাৰীয়ে একালত ৫০ জন পুৰুষকো বতি-দানৰ মাল্লেদি বৈবাহিক বান্ধোনত বান্ধি ৰাখিছিল তেওঁ হৈ পৰিল ক্ৰমাৎ পুৰুষৰ খেলাৰ পুতলা নতুবা চন্দুকৰ মূল্যৱান সম্পত্তি স্বৰূপ। পুৰুষৰ স্বাৰ্থপৰতা ইমানেই বাঢ়ি আহিল যে একো একো পুৰুষে বহুত গৰাকী পত্নী গ্ৰহণ কৰি লাহ-বিলাহত কাল কটাবলৈ ধৰিলে। ইয়াকেই কয়—বান্ধুগৰো একাল, বতৰাৰো একাল। অৰ্থাৎ চিৰকাল কাৰো ভাগ্য একেদৰে নাযায়। ব্যক্তিৰ জীৱনত এই সত্য বিগৰে খাটে, সমাজৰ জীৱনতো সেই একেদৰে খাটে। কবিয়ে তাকেই কৈছে—

চিৰকাল মাধুৰ্য্য সমানে নাযায়,

বাজপুত্ৰ যায় বন,

দৰিদ্ৰৰো সিংহাসন :

চক্ৰৱৰ্ত্ত দুখ-সুখ বুঝিছে সদায় ;

কালৰ কুটিল গতি বুজে কোনে ভাই ?

বহুপত্নী বিবাহ, উপপত্নী-বিবাহ, দাসী-প্ৰথাৰ প্ৰচলন আদিবোৰেই পুৰুষৰ আপোনপেটীয়া স্বভাৱৰ পূৰ্ণ পৰিচয় দিয়ে। বুদ্ধিমান পুৰুষে নিজৰ স্বাৰ্থপৰ কাৰ্য্যৰ বৃত্তিমুক্ততা প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাবলৈও হেলা নকৰে। ভগৱান কৃষ্ণ আৰু ঋষি-মুনিসকলৰ দৃষ্টান্ত দি সমাজৰ প্ৰতিপত্তিশীল আৰু আচাৰ্য্যন্ত লোক-সকলেও বহুপত্নী বিবাহক নিজ নিজ শক্তি আৰু সামৰ্থ্যৰ পৰিচায়ক হিচাপেই গ্ৰহণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

বহুপত্নী-বিবাহত পুৰুষৰ কামাসক্তিৰ বিপুলতা আৰু ভোগাকাঙ্ক্ষাৰ কাৰ্ণশব্দতা বাককৈয়ে ফুটি উঠিছিল যদিও, কৃষিপ্রধান ঠাইবোৰত কিন্তু তেনে প্ৰথা সম্পূৰ্ণকৈ প্ৰয়োজনৰ স্ৰষ্টি হিচাপেই প্ৰতীয়মান হৈছিল। কাৰণ শস্ত্ৰ পচোৱা, চপাই-কোঁচাই অনা আদি কাম তেতিয়া তিবোতাই কৰিছিল। গভিৰে সবহ খেতি কৰিবৰ কাৰণে ঘৰত সবহ নাৰীৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। আজি-কালিও গাঁও-ভূঁইত খেতিয়ক লোকে তিবোতাক তেনে কামতেই বেছিকৈ খটায়; আৰু কৃষিৰ প্ৰয়োজনে আজিও সেই প্ৰথাৰ প্ৰয়োজনীয়তা প্ৰমাণ কৰে। আজিও কেনিয়াৰ কিপচিগি (Kipsigis of Kenya)-সকলৰ মাজত বহুপত্নী-বিবাহ প্ৰথা কৃষকসকলৰ মাজত পূৰ্ণপ্ৰায়তৰে চলি আছে। তাত একো একো কৃষকৰ পত্নীসকল কৃষি-সংক্ৰান্ত কামত কৃষি ডেবকৃষি-মাইল দুৰে দুৰে থাকে।

পুৰণি কালত বহুপত্নী-বিবাহৰ আৰু এটি কাৰণ আছিল বণ-বিগ্ৰহ জনিত পুৰুষৰ সংখ্যাগ্ৰস্ততা আৰু নাৰীৰ সংখ্যাধিক্য। কৃষ্ণজাত বণৰ অন্তত হাজাৰ হাজাৰ বিধবাই কিদৰে কান্দোনাৰ বোল তুলিছিল তাৰ বিবৰণ পঢ়িলে চকুলো সামৰা টান। গীতাত সেইবাবেই অজুৰে কৈছিল—

যামীক মাৰিলে তাৰ বতেক যুৱতী।

বিধবা হৈবেক ভজিবেক উপপতি ॥

সন্ততি সন্তান তাৰ হৈবে অধস্তৰ।

জাতি নষ্ট ভৈলে হৈবে বৰ্ণত সঙ্কৰ ॥

বালি-বধৰ পিছত তেওঁৰ পত্নী তাকে স্ত্ৰীৰে পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰা আৰু বাৰণ বধৰ পিছত মন্দোদৰীক বিতীৰ্ণণে গ্ৰহণ কৰা কথা—এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখৰ যোগ্য। একোখন যুদ্ধ বা মহাযুদ্ধৰ অন্তত অসংখ্য বিধবা নাৰীয়ে নিঃসহায় অৱস্থাত পৰি পত্যস্তৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

পুৰণি কালত বজা, মহাবজা বা আঢ়ায়লৈ লোকসকলে বহুপত্নী বিবাহ কৰিছিল যদিও এগৰাকী পত্নীহে তেওঁলোকৰ ধৰ্মপত্নী আছিল। বাকীসকলক কামপত্নী বুলিহে জনা গৈছিল আৰু ধৰ্ম-পত্নীত বাহিৰে অন্তৰোবৰ ধৰ্ম-কৰ্মত পণ্ডিত লগত সম্পৰ্ক নাছিল। বজাৰ ক্ষেত্ৰত ধৰ্মপত্নীৰ জৰিয়তে জন্মা সন্তান-সকলেহে ৰাজ্যলাভ কৰিবলৈ সন্মৰ্ষ হৈছিল। সেই হেতুকে বজাসকলে একাধিক পত্নী গ্ৰহণ কৰিলেও ধৰ্মপত্নীৰ ক্ষেত্ৰত নিৰ্দিষ্ট পৰিয়ালৰ পৰাহে

বিয়া কৰাইছিল। কেতিয়াবা বক্তৃক্ষলুৰিতাৰ ভয়ত তেওঁলোকে নিজৰ সম্বন্ধীয়া-সকলৰ ভিতৰতে বৈবাহিক সম্বন্ধ পাতিবলৈও বাধ্য হৈছিল। আধুনিক যুগত অৱশ্যে সম্বন্ধত বিয়া নকৰোৱা আৰু একাধিক পত্নী গ্ৰহণ নকৰাটোৱে সৰ্ববাদী-সম্মত নীতি হৈছে।

আকৌ, হিন্দুধৰ্ম্মমতে পতি-পত্নীৰ সম্বন্ধ ইহ-জন্মৰেই বাঞ্ছনীয় নহয়, ই পূৰ্বজন্মৰ সম্বন্ধ। পদ্মপুৰাণৰ মতে “পূৰ্ব জন্মনি বা কণ্ঠা তাং কণ্ঠাং লভতে পতিঃ।” অৰ্থাৎ পূৰ্বজন্মত যি পত্নী আছিল, পৰ্বজন্মতো সেই পত্নীকেই পতিয়ে পায়। তথাপি কিম্ব এইটোও মানি লোৱা হৈছে যে বিয়াৰ সময়ত পত্নীয়ে ইচ্ছা কৰে তেওঁৰ স্বামী কপৰান হওক; পত্নীৰ মাকে ইচ্ছা কৰে জেঁৱাই-ল'ৰা ধনীৰ ঘৰৰ হওক (তেতিয়া হলে মোৰ জী-সুখত থাকিব); পিতাকে ইচ্ছা কৰে বেনী তেওঁৰ জেঁৱায়ক শিক্ষিত হয় (যাতে বহুজনৰ আগত তেওঁ গৌৰৱ কৰিব পাৰে); “জ্ঞাতিবৰ্গৰ” অভিলষ—বৰাটো উচ্চ বংশৰ হওক; অগ্ৰাণ্য লোকসকলে ভাবে—আমাৰ আৰু কি, খোৱা-বোৱাটো ঠিক হলেই হ'ল।

কণ্ঠা কাময়তে কপং মাতা বিত্তং পিতা ক্রতুঃ।

জ্ঞাতয়ঃ কুলমিচ্ছন্তি যিষ্টানমিতবে জনাঃ।

খিলং,

১৯৪৭

দাম্পত্য সন্তোগ

মিয়াৰ বন্দবস্ত ঠিক-ঠাক হৈ যোৱাৰ লগে লগে বৰ-কন্যাৰ উভয়ৰে উভয়ৰ প্ৰতি এটি অনিৰ্বৰ্তনীয় আকৰ্ষণ জন্মে। নৈষ্ঠিক হিন্দু এজনৰ মতে সেই আকৰ্ষণৰ মূল হেতু দুয়োৰো আত্মাৰ জন্মান্তৰ মিলনৰ ক্ষীণ স্থিতি। মনোবৈজ্ঞানিক পণ্ডিতে কব—ই জৈৱিক আকৰ্ষণ, বা যৌন মিলনৰ বাসন। বসু আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক কবিয়ে কব—ই হৃদয়ৰ প্ৰতি গুপজা মানৱ মনৰেই এটি স্বাভাৱিক আকৰ্ষণ—ইত্যাদি, ইত্যাদি। এই আকৰ্ষণৰ কাৰণ লাগিলে যিয়েই নহওক, ই যে অছে, তাক হলে কেৱে অস্বীকাৰ নকৰে। এই আকৰ্ষণেই বৈবাহিক সম্বন্ধৰ গুৰি শিপা, আৰু ইয়েই স্ত্ৰী-পুৰুষৰ মিলন মধুৰ কৰি তোলে। বৰফ গলি হোৱা নিজৰাৰ দৰে ই দম্পতী-যুগলৰ অন্তৰত চিৰকাল বৰ্তমান থাকে আৰু ইয়েই কষ্টময় ব্যস্তৰ জীৱনৰ শুকান মৰুভূমিকে ফুলে-ফুলে জাতিকাৰ নন্দন-কাননত পৰিণত কৰে। ইয়েই যৌন মিলনৰ মাজেদি বুঢ়া লুইতত নতুন ধল আনি দাম্পত্য জীৱনত অক্ষুৰ্ণ উৎসাহ আৰু আনন্দৰ যোগান ধৰি থাকে।

মানৱ জীৱনৰ প্ৰাথমিক লক্ষ্য আনন্দ ল'ত। কেৱে বিচাৰে ত্যাগৰ মাজেদি মনৰ বিমল আনন্দ, কেৱে বিচ'ৰে ঐহিক সুখৰ প্ৰাচুৰ্য্যৰ মাজেদি ভোগৰ তৃপ্তিময় আনন্দ, অগ্ৰ কেৱে আকৌ বিচাৰে ৰাজ-শক্তিৰ সহায়ত পোবা প্ৰভুত্বৰ উতলা আনন্দ। তেওঁলোকৰ মানৱ কামন'ৰ তৃপ্তিয়েই স্বৰ্গ, হতাশাই নৰক। ওমাৰেও এদিন কৈছিল—

পৃথিৱী মাজত পৃথিলে বাসনা

ধৰিবা তাকেই সৰগ বুলি;

বিফল বাসনা, কঠোৰ নিৰাশ

ধৰে নৰকৰ ছবিটি তুলি।—দুৰৰা

এই সুখ আৰু আনন্দকে বিচাৰি মানুহে জীৱনত সদায় হাবাথুৰি খাই খুৰি ফুৰে, তাতেই—“কাৰোবা ভাগ্যত মিলিছে সপোন, কাৰোবা

ভাৰ্য্যত একে ৰে নহ'।' যৌন সম্বোধন এনেবোৰ স্বৰূপ বা আনন্দৰে এবিধ।

আনন্দ, তৃপ্তি আৰু জীৱনৰ স্বচ্ছন্দত বৰ্দ্ধন আধুনিক সভ্যতাৰ অন্যতম দান। ইয়াৰ উদ্দেশ্যেই সৃষ্টি হয় ফলা, বস্ত্ৰ, সজ্জা আদি নানা প্ৰকাৰৰ ভাৰ্য্যত বস্তু। ইয়াৰ কাৰণেই একেটা বস্তুকে নানান প্ৰকাৰে সজাই নানান প্ৰকাৰৰ ৰূপ দি তাত ভাৰ্য্যতৰ আৰোপ কৰিবলৈ আবহমান কালৰপৰাই চেষ্টা চলাই আহিছে আৰু চলি আছে। সেয়েহে একোটা বিধ-যৰে নানান কাব্য, উপহাস, গল্প আদি দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেয়েহে একে শব্দটো আখ্য নক্কে মহাভাৰতত ব্যাসদেৱে আৰু নাটকত কালিদাসে—

গাঁৱৰ খাচিয়াসকলে বাঁহৰ চুড়াত তদা তাত জ্বাই নি তাকে ভোক ল'গিলে খাই তৃপ্তি লভে, আনন্দ পায়। মাটি খন্দা জুনিয়াই সবহকৈ মটিৰ দালি এসোপা সবহীয়া ভাতৰ লগত খাবলৈ পালেই জ্বাই হয়। গাঁৱৰ খেতিয়ক এওনে গৰম-কলি পৰাৰত কাম কৰি ৰাতি দুপৰীয়া কৰলৈ আহি পইতা তাত কেইটামান পোৰা হাঁহ-ককীৰে পৰম তৃপ্তিৰে খাই আনন্দ পায়। কোনোৱে আকৌ দুপৰীয়াৰ সেই একে ভোকৰ ভাত মূঠিকৈ অনেক জ্বাই ব্যঞ্জনৰে অকচিপূৰ্ণ কৰি খাইহে স্বৰূপ পায়। সাধাৰণ কথা এই যে ভোকত ভাত খাব লাগে। সেই ভাত খাকে-পাততে খোজা যায়, মৃত্যুৰ বিবিধ ব্যঞ্জনৰেও খোৱা যায়। বিবিধ ব্যঞ্জন আৰু মূল্যবান পাচলি সৰু লোৰে ফাৰণে সজ্জা নুহব পাৰে, কিন্তু সজ্জাৰণ শাক-পাচলিকেই নানান প্ৰকাৰে ৰান্ধি কলিকৰ কৰি খোৱাটো হলে সৰুলোৰে সজ্জাৰণ সজ্জাৰ সজ্জা হ'ব। দাম্পত্য জীৱনৰ উপভোগৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথাই খাটে। এই উপভোগ সহায় নিত্য নৱমৰ প্ৰয়াসী।

পনিয়ল মিষ্ট ফল। কিন্তু খাব নাজানিলে পক্ষা পনিয়লো কিঞ্চিৎ কেহ লাগে। হাতেৰে মোহৰি পিটিকি খোৱাটোৱে পনিয়ল খোৱাৰ প্ৰণালী। তাকে নাজানিলে পনিয়লৰ মিষ্টতা পোৱা নাযায়। লজী বেছলাই তেনে ধৰণৰ উপমাৰ দ্বাৰাই কামোদ্ভূত পতি লখিলাৰক ফুল-শৰ্যাৰ নিশা শাস্ত কৰিছিল—

তপত ভাত খালে প্ৰভু মুখৰ যায় চাল।

জ্বাই-শতাই খালে প্ৰভু অধিক লাগে ভাল ॥

কেঁচা ডালিম খালে প্ৰভু মুখত লাগে কেঁহা।

পকা ডালিম খালে প্ৰভু জ্বৰ পৰে দেহা ॥ ইত্যাদি

অৰ্ধাং প্ৰসাধনে শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য বৃদ্ধি কৰাৰ দৰে ৰতিৰ পূৰ্বে কৰা প্ৰাণদিক্ ক্ৰিয়ায়ো স্বৰূপৰ সম্পূৰ্ণতাৰ যোগান ধৰে। যিদৰে অতিশয় কঠিন লো এডোখৰকো তপতাই বগা কৰি লৈ যথা ইচ্ছা ভাজ দিয়া যায়, ন'ৰীকো সেইদৰে বিধি-ব্যৱহাৰে জাগৃত কৰি ললেহে সঙ্গমৰ পূৰ্ণ আনন্দ আৰু চৰম তৃপ্তি পোৱা যায়।

কাৰো মতে ভাৰ্যা, পুত্ৰ লাভৰ কাৰণেহে; স্বথ-সন্তোষৰ কাৰণে নহয়। তেওঁলোকৰ মতে আমোদ-প্ৰমোদ নিৰর্থক, ৰতি-বিলাস পাপজনক। পুত্ৰ লাভৰ কাৰণে বি পৰিমিত সন্তোষ নহলে লহয়, তাতেই দম্পতী তুষ্ট থাকিব লাগে। অন্য কথাত তেওঁলোকৰ মতে ৰতি-স্বথ বিবাহৰ পৰোক্ষ ফলহে, উদ্দেশ্য নহয়। তেওঁলোকে উদাহৰণ দিয়ে যে প্ৰকৃতিৰ ৰাজ্যত গছ-লতা, পক্ষী-পতঙ্গী প্ৰভৃতি সকলো প্ৰাণীৰে মিলনৰ উদ্দেশ্য ফলোৎপাদন বা অপত্য লাভ। ফলোৎপাদনৰ কাল উপস্থিত হলেই গছত ফুল হয় আৰু ফুলত ৰজ: পক্ষীৰ আবিৰ্ভাৱ হয়; অন্য সময়ত নহয়। ইতৰ জন্তুৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰাণ সেয়ে নীতি। পতঙ্গৰ মাজত আকৌ অধিকাংশই কাম প্ৰবৃত্তি চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ সৈ মুত্থাৰ মুখত নিশ্চিত হয়। তথাপি হুবুজে কাৰণে সিহঁতে কামোদ্গমন দমন কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰে (For the majority of the insects to love, and to die are synonymous and yet they make no effort to resist the amorous frenzy which urges them on.—*Evolution of Marriage*.)

কিন্তু মানুহৰ ক্ষেত্ৰত জানো এনে যুক্তি মানুহৰ স্বাভাৱিক কাৰ্য্যৰ সৈতে খাপ খাই পৰে? যদি পৰে তেন্তে সৃষ্টিৰ ঐষ্ট জীৱ মানুহ আৰু অন্যান্য জীৱ-জন্তুৰ মাজত পাৰ্থক্য ৰক্ষিল ক'ত? শাস্ত্ৰৰ উক্তি বিয়ানেই আওৰাই ফোৰা নাহাওক লালিলে অথাপি স্পষ্ট কথা এই যে পুত্ৰ-কামনাৰ তাড়নাত কোনো কেতিয়াও সঙ্গমাসক্ত নহয়; বৰকৈ বহুক্ষেত্ৰত পুত্ৰলাভ সঙ্গম-স্বথৰ ওপৰিকি লাভহে। প্ৰকৃতিৰ অন্যান্য জীৱ-জন্তুৰ লগত মানুহক তুলনা কৰি—কবির ভাৱত কব স্মাৰিক।

সিবোৱে গাইছে, সহজে

বইছে সহজে,

সহজত নাই ভুল,
 মাহুহে নাগয়ে সহজে
 নকয় সহজে
 নানাচে সহজে
 সহজ নহয়
 বিকাশ মহন্ত ফল ;—
 তাতেহে তাৰ শ্ৰেষ্ঠ গৰ্ব—
 তাতেহে ঈমান স্মোল,
 তাতেহে ঘটে পদে পদে তাৰ
 হেজাৰ হেজাৰ ভুল।—বৰকাকতী।

মাহুহে জ্ঞান, বুদ্ধি আৰু যিবেচনা খটাই প্ৰয়োজনৰ লগত উপভোগৰ
 সুন্দৰ সমন্বয় ঘটাব পাৰে। সেই কাৰেই প্ৰকৃতিয়ে মাহুহৰ কাৰণে সন্তোষৰ
 কাল অথবা নিয়ম-প্ৰণালী আদি নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া নাই।

অন্যান্য কলাবিজ্ঞানৰ দৰে বক্তৃতা-বিত্তাসো এবিধ কলা, আৰু এই কলাৰ
 উৎকৰ্ষ সাধনো অন্যান্য কলাৰ দৰে বিনা যত্নত বা বিনা সাধনাত নহয়।
 সেয়েহে শূকাৰৰ ক্ষেত্ৰতো বোড়শ শূকাৰ আৰু চৌষষ্ঠি কলাৰ উল্লেখ পোৱা
 যায়, আৰু সেয়েহে দেশে দেশে নানা প্ৰকাৰ গুল্ক প্ৰণয়ন আৰু ঔষধাদি
 আবিষ্কাৰৰ দ্বাৰা কামকলাৰ উৎকৰ্ষ সাধন অতীতত হৈছিল আৰু আজিও
 হব লাগিছে। বাৎস্কায়নৰ ‘কামসূত্ৰ’ এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাচীন গ্ৰন্থ। এই শাস্ত্ৰই অন্য
 নহলেও অতীতৰ আত্মাৰ সূত্ৰতো হিন্দুসকলে কিদৰে জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ চৰ্চ্চাৰ
 দৰে সন্তোষ-বিত্তাসৰ বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীও উদ্ভাৱন কৰিছিল—তাৰ পৰিচয়
 দিয়ৈ। কামকলা চৰ্চ্চাত মুহূৰ্তমানসকলো কম নাছিল। বৰঞ্চ মধ্যযুগত
 সঙ্গমৰ প্ৰণালী আৰু উৎকৰ্ষ সাধনৰ চৰ্চ্চাত তেওঁলোকে হাতে-কলমে হিন্দু-
 সকলকো স্নেহ পেলাইছিল বুলিলেও ভুল নহব। তেওঁলোকৰ হেৰিমি ঔষধ
 আৰু হেৰিমি প্ৰণালীৰ কাম-সন্তোষ এসময়ত দেশ-বিদেশত জনাজাত হৈ
 পৰিছিল। সেই সময়ৰ সম্ৰাটসকলৰ ভোগ-বিত্তাসৰ চিত্তাকৰ্ষক কাহিনী আজিও
 অনেক লোকৰ মুখে মুখে বৈ আছে।

আমোল-ফেলাই-বোঝা ভায়েল-পাৰ্ণক শুণ যে সঙ্গমৰ ক্ষেত্ৰতো কম
 নহয় তাক আজিও বিহগীত, বনগীত আদিৰ পৰা জনা যায়। তামোলত

অ'হুদি দি কন্যা ক মো'হিনী মৰা আৰু পলুৱাই নিয়া'ৰ বতৰ। গাঁও-হুঁইত
ন-কথা নহয়। বিহগীততো আছে—

কিনো তামোলখনি দিলি ঐ 'মইন' ?

তুখনি হ'তেবে লগৌ।

সেই তামোলখনি খাবৰ-ঐ-পৰা ঐ

তেমাৰ লগত বলিয়া হলৌ।

• • • • •

নেখাইও নেবাৰি খ'লেও ম'মুৱায়

বাকৈৰ থুৰি তামোলখনি।

থুৰীয়া তামোলত কি স্বাদ কৰিলি

মতা হাঁহে পাৰিছে কলী। ইত্যাদি।

কথিত আছে, মোগল বাদশাহসকলৰ সময়ত নিশা অ'হ'ৰৰ অন্তত
বতি-লভোগৰ পূৰ্বে স্নান তামোল-পাণ খোৱাৰ প্ৰথা আছিল। 'কৰ্পূৰ-
তামুল' হিন্দুসকলৰ মতেও কামোদ্দাহন বৃদ্ধিকৰক। সেয়েহে বিয়াৰ পিছত
দৰা-কন্যাৰ ফুল-শয্যাৰ নিশা আহাৰৰ অন্তত কন্যাই দৰাক 'কৰ্পূৰ-তামুল'
দিয়াৰ প্ৰথা আভিষ্কাপতি চলি আছে।

পিছে, এসময়ত এজন মোগল বাদশাহে নিশা তেওঁলৈ সৰ্জাই দিয়া
আমোল-মোলীয়া তামোল এখনৰ আধা খাই বাকী আধা ওচৰতে পেলাই
দি গৈ পত্নীসকলৰ লগত উপগত হৈছিল। তামোলত অ'হুদি কৰা আছিল।
ৰাতি পুহালত ঘৰ সাৰিবলৈ গৈ এগৰাকী পৰিচাৰিকাই সেই তামোলখনৰ
আধখিনি মজিয়াত পালে। তামোলত মিহলি থকা অ'হুদিৰ সুবাসত
ওচৰৰ ঠাইডোখৰ ভেনেই আমোদিত হৈ আছিল। পৰিচাৰিকাই তামোল-
ডোখৰ খোৱাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলে। তাই সেই তামোল খালে।
অলপ পাছতেই তাইৰ গা ৰঙিৎ ৰঙিৎ লাগি আহিল। ক্ৰমাৎ তাই
উন্নত্বাৰ দৰে হ'ল। উত্তেজনাত চটকটাই, লৰি জপিয়াই কুৰিবলৈ ধৰিলে।
অৱস্থা বিস্ময় দেখি সম্ৰাটৰ হেফিমক খবৰ দি জনা হ'ল। অলপ গম-
গতি লৈ চতুৰ হেফিমে সকলো কথা বুজি পালে। তেওঁ ততালিকে
চিকিৎসাও হাতত ললে। তেওঁ জানে—হলেকেহে ভুল কঢ়া ৰাৱ। গজিছে
পৰিচাৰিকাৰ কাম-ব্যৱিৰো উপশয়ৰ ব্যৱস্থা তেওঁ স্বকা-বিহিতভাৱে কৰিলে

—সংগোপনে, আত্মতীয়াই বন্ধা এটি প্ৰকোষ্ঠ, বাজভৱনৰ অন্য বোণ্য লোকৰ সহায়ত।

হেকিমি ঔষধৰ গুণ সেই সময়ত ইমানকৈ প্ৰবল আছিল যে বিলাসী ধনীসকলৰ নিজৰ নিজৰ কাৰণে সৰুসোবে হুকীয় হেকিমি আছিল। বাজীকৰণ বসীকৰণ, হেকিমি আদি ঔষধ আৰু মন্থক ভয় নকৰা লোক স্বেতিয়া কৰিছিল বুলিলেও হয়। আতৰ, গৌলাপজল আদিৰ, দাক, সুবাসিত কৰি ধোৱা পাৰিপাৰ্শ্বিকতা, উত্তেজক খাদ্য আৰু হেকিমি ঔষধৰ গুণে, মোগল সম্ৰাট-সকলে সদায় একাদিক পত্নীৰ লগত পূৰ্ণ সন্মত কৰ্মজ লভিছিল। মুছলমানী (ছিমি) কৰা কাৰ্য্যয়ে, স্বাস্থ্যৰ হিতকৰী বীজিলৈ থাকি সন্মতৰ শক্তিকেই বঢ়ায় বুলি আজিও চিকিৎসা-বিজ্ঞানে অভিযত প্ৰকাশ কৰিছে।

হিন্দুসকলেও মেদক, চ্যৱনপাশ আদি অনেক বক্তিবৰ্জক ঔষধৰ আবিষ্কাৰ আৰু ব্যৱস্থা কৰিছিল, কিন্তু হলেও, তেওঁলোকে বতিমুখ বুদ্ধি আৰু বতি-শক্তিৰ কাৰণেই ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰিছিল—ব্ৰহ্মচৰ্য্য আৰু যোগবলৰ ওপৰত। ভূগৰ্ভত থকা নিজৰাৰ পানী নাদ বা পুখুৰী খন্দি বন্ধ কৰি ৰাখি প্ৰয়োজমতে যথাইচ্ছা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ব্ৰহ্মচৰ্য্য আৰু যোগাভ্যাসৰ সহায়ত সংগ্ৰহ আৰু সঞ্চয় কৰা জীৱনী-শক্তিকে। হিন্দুসকলে গাৰ্হস্থ্য জীৱনত প্ৰৱেশ কৰি থকাৰ পাছত সন্তোষৰ ক্ষেত্ৰত যথাইচ্ছা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তেনেকৈয়ে লাভ কৰা অলৌকিক শক্তিৰ দ্বাৰা যোগীৰাজ শ্ৰীকৃষ্ণই ধোল হাজাৰ ৰমণীকে নমোমত বতিমুখ দান কৰিব পৰিছিল বুলি শাস্ত্ৰই ইজিত দিয়ে। তেনেকৈয়ে কামৰূপাধিপতি নৰকাসুৰে অসংখ্য ৰমণীক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰি ৰমণৰ পূৰ্ণ হৃদয় প্ৰদান কৰিব পাৰিছিল। এইদৰে যুগে যুগে বজা, মহাবজা, সামন্ত বজা আৰু আচাৰ্য্য লোকসকলে অসংখ্য জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ বিকাশ আৰু উৎকৰ্ষ সাধনৰ কাৰণে চেষ্টা কৰাৰ দৰে কামৰূপলোকে চৰ্চ্চা ব্যাকৈয়ে কৰিছিল।

মহাকবি কালিদাস অমৰ কাব্য ‘কুমৰ-সম্ভৱ’ত নৱপৰিণীতা পত্নীৰ লঙ্ঘন হোৱা সন্তোষৰ এটি বিচিত্ৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। সেই যুগৰ কামৰূপ আৰু পত্নীসন্তোষৰ এটি ছবি এই বৰ্ণনাই ফুটাই তুলিছে।

গিৰিৰাজ-কল্পা মৌৰীয়ে ধ্যান কৰি শিৱক পতি পালে। বিয়াৰ অন্তত শিৱ দেৱতাসকলক বিদ্বান দি, দাসৰ সূহৰ্গ, গণ। বিয়াৰ পাছত বাসৰ ঘৰ নৱদম্পতীৰ কামনাৰ সামগ্ৰী। ভটুৱা শব্দৰেও তেওঁৰ বাসৰ ঘৰটো

গছৰ পাত, ফুলৰ মালা আনিবেই জৰুৰীয়া কবি সজাইছিল। শয়নশয্যা বটনা কৰা হৈছিল ভূমিৰ ওপৰত। সেই সময়ত উমাৰ অৱস্থা মন কৰিব লগীয়া !

“লজ্জা ললনানাং ভূষা” অৰ্থাৎ লজ্জাই বমণীৰ ভূষণ। পাৰ্কীতীয়েও নৱৰ বধু-সম্মতিত লজ্জাবে বিভূষিতা হৈ মৌনতা অৱলম্বন কৰিছিল আৰু যাঁওনে-নাৰ্দ্ধীক বালৰ গৃহত প্ৰৱেশ কৰিছিল। শিৱ পাৰ্কীতী বা হৰ-গৌৰীৰ মিলন হিন্দুসকলৰ আদৰ্শ দাম্পত্য মিলন। সেয়েহে বিয়াৰ আশীৰ্বাদত সন্ধ্যা দত্তা-কন্ঠাৰ্দ্ধ “হৰ-গৌৰী বসতি হৃৎক” বুলি আশীৰ্বাদ বিয়া হয়। তেওঁতে হৰ-গৌৰীৰনো কেনেকৈ শোনতে যাবখন আৰম্ভ হৈছিল তাক জানিবলৈ হেঁপাহ ওপজাতি সৰুলোকে পক্ষে স্বাভাৱিক; অন্ততঃ নৱ দাম্পতীৰ পক্ষে স্বাভাৱিকেই নহয়, উচিতো। কবি কালিদাসে ‘কুমাৰ-সম্ভৱ’ৰ ৮ম সৰ্গত হৰ-গৌৰী মিলনৰ এটি বিৰোপন বৰ্ণনা চিত্ৰ দিছে। তাৰেই প্ৰথম বৃষ্টিটো শ্লোকৰ ভাঙনিৰে প্ৰবন্ধ সামৰা যাওক—

১। হৰ-পাৰ্কীতীৰ বিবাহ হৈ যোৱাৰ পাছত পাৰ্কীতীয়ে হৰৰ প্ৰতি ভয়-স্বলিত অঙ্গুৰাগ পোষণ কৰিছিল, আৰু তাতেই তেওঁৰ দেহে কামনাৰঞ্জিত হৈ এক অপকূপ মনোহৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল।

২। উমাই প্ৰথমতে মহাদেৱৰ কোনো কৰাৰ উদ্ভৱ নিদিছিল। মহাদেৱে কাপোৰিত ধৰিলে তেওঁ এবাৰি ঘোঁৰাৰ ভাব দেখুৱাইছিল। ‘একেলগে শোওঁতেও মুখামুখিকৈ হুঙুইছিল, পিছমুখ হৈহে হুঙুইছিল।’ এই সকলোবোৰ কৰা সন্দেহে কিন্তু পাৰ্কীতী প্ৰিয়তম স্বামীৰ প্ৰীতিৰেই কাৰণ হৈ পৰিছিল।

৩। কোতুল বশতঃ স্বামীয়ে মিছাই টোপনি ঘোঁৰা ভাঙি ধৰিলে পাৰ্কীতীয়ে (চুবকৈ) তেওঁৰ মুখলৈ চায়; আকৌ প্ৰিয়ই মিচিকিয়াই হাঁহি চকু মেলি চালে—বিড়লীয়ে ছাট মাৰি ধৰা যেন পাই—তেওঁ চকুৰোৰ মুদি দিয়ে।

৪। শঙ্কৰে তেওঁৰ নাতিদেহত হাত দিলে তেওঁ সেই হাত সসঙ্কোচে ত্ৰস্ত কৰি থয়; তথাপি তেওঁৰ পাৰ্চৰ পৰিষেয় বস্ত্ৰৰ খোচনাটি কিন্তু আপুনি ফুলকি যায়।

৫। পাৰ্কীতীৰ সখীয়েকসকলে আগতে তেওঁক লিকাই বৈছিল—“হে সখি, তুমি কোনো প্ৰকাৰে ভয় নকৰি নিৰ্জনত অকলে শঙ্কৰৰ সন্তোষ সাধন কৰিবা।” তেওঁ ভনি বৈছিল সখীয়েকসকলৰ কথা; কিন্তু যেতিয়া গৈ প্ৰিয়তমৰ ওচৰ

পালে তেতিয়া তেওঁ সেই সকলোবোৰ উপদেশ পাহৰি গ'ল।

৬। পাৰ্কৰীক কথা কোৱাবলৈ প্ৰশ্নৰ-বিষয়-নাথাকিলেও-প্ৰশ্ন-কৰি-থকা স্বামীৰ মনোভাব তেওঁ চকুৰে চাই গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু যুৰ ছুপিয়াই উত্তৰ দিছিল।

৭। নিৰ্জুনত স্বামীয়ে তেওঁৰ পাটৰ পৰিধান (অতৰ্কিত) সোলোকাই লুকাই থলে তেওঁ (উপাযান্তৰ হৈ) নিজৰ দুই হাতেৰে হৰৰ চকু টুটা বন্ধ কৰি ধৰিছিল, কিন্তু (হলে কি হব ?) হৰে (দপালত থকা) তৃতীয় চকুটোৱেদি যে তেতিয়াও চাই আছিল। তাকে দেখি (হৰৰ তৃতীয় নয়নৰ দৃষ্টি নিৰোধ কৰিবলৈ উপায় নাপাই) নিষ্ফলপ্ৰয়াস হৈ তেওঁ কাতৰ হৈ পৰিছিল।

৮। (ওঁঠত চুমা খাব খুজিলে পাৰ্কৰীয়ে মুখ লৰচৰ কৰা বাবে) পাৰ্কৰীৰ কামসন্তোষত অধৰ চুম্বন নাছিল; তাত আটক কৰি ধৰিব-লগীয়া হোৱা কাৰণে (প্ৰিয়হ) গাঢ়ভাবে আলিঙ্গন কৰিব পৰা নাছিল, তাৰে ফলত প্ৰিয়তমৰ মনও (কিঞ্চিৎ ব্লেঞ্চ উপজিলেও তাৰ প্ৰতিকাৰ নাছিল অক নবোটাৰ এই প্ৰকাৰ অত্যন্ত দুৰ সন্তোষে হৰক প্ৰকাৰ স্তৰে প্ৰীতিহে দান কৰিছিল।

৯। অধৰ দংশন নকৰাকৈ মুখত ধৰি থোৱা চুমা, শৰীৰত আঘাত নকৰাকৈ দিয়া নখ-পীডন হৰৰ এনে ধৰণৰ আলহুৱা সদয় ৰতি-ক্ৰীড়াহে পাৰ্কৰীয়ে সহ কৰিব পাৰিছিল—অন্তপ্ৰকাৰৰ নোৱাৰিছিল।

১০। ৰাতি পুৱালত ৰাতিৰ ঘটন জানিবৰ ফলত উদুগ্ৰীৰ হোৱা সতীক্ষণৰ মনৰ কোঁতুহল পাৰ্কৰীয়ে লাজতে দূৰ কৰিব নোৱাৰিছিল; কিন্তু কবলৈ অন্তৰখনেও উগল-খুগল লগাইছিল।

১১। পাৰ্কৰীয়ে যেতিয়া (গোপনে গৈ) দ্যাপোণখন লৈ (ৰাতি) স্তৰতি সন্তোষত হোৱা চিনৰোৰ চান্ধ, তেতিয়া প্ৰিয়তম হৰেও (হাতত-সাৰে-ভৰিত-সাৰে, গৈ স্তেৰৰ পাছফালে (লাহেকৈ) বহি লয়। তাতেই দ্যাপোণত নিজৰ প্ৰতিবিম্বৰ লগতে পাছফালে প্ৰিয়তমৰো প্ৰতিবিম্ব দেখি পাৰ্কৰীয়ে লাজতে কেনে ভাবেই যে নেদেখুৱাছিল।

১২। (বিয়াৰ পাছত) পাৰ্ৱতীৰ জননী মেনকাই কণ্ঠাৰ ঘোঁৱন স্বামীয়ে উপভোগ কৰা জানি অতিশয় স্তম্ভী হৈছিল; কাৰণ নিজৰ জীয়েকক স্বামীৰ স্ত্ৰীগী হোৱা দেখিলে মাতৃৰ মনত আৰু কোনো কষ্ট নাথাকে।

১৩। মহেশ্বৰে পাৰ্ৱতীৰ লগত দিনদিয়েক এইদৰে অতিবাহিত কৰাৰ পিছত ৰতি-বসৰ মোল পাই পাৰ্ৱতীয়ে ক্ৰমে ৰতিকষ্ট অনুভৱ নকৰা হৈ আহিল।

১৪। তেতিয়া (ক্ৰমে এতিয়া) প্ৰিয়ই বুকুত সাবট মাৰি ধৰিলে তেওঁ। প্ৰিয়ক আলিঙ্গন কৰিব ধৰিলে; চুমা খাব খুজিলে মুখ ফিৰাই নিনিয়া হ'ল; প্ৰিয়তমে হাতেৰে মেখেলাত ধৰিব খুজিলে তেওঁ নামত মাত্ৰ (শিথিলভাৱে) বাধা দিব ধৰিলে।

১৫। কিছু দিনৰ ভিতৰতে উভয়ৰে প্ৰতি উভয়ৰ প্ৰেম ৰাঢ়ি আহিল। এই কথা ভাব-ভঙ্গীৰ দ্বাৰা জনা গ'ল। তেতিয়া ছয়ো ছয়োকো প্ৰশংসা কৰে; ঠাট্টা-মন্তব্য কৰে, আৰু অতি অলপ সময়ৰ বিৰহতেই অতিশয় কাতৰ হৈ পৰে।

১৬। প্ৰিয়াই যিদৰে নিজৰ সাধ্যানুসাৰে স্বামীৰ মনস্তষ্টি সাধন কৰিছিল, স্বামীয়েও সেইদৰে প্ৰিয়াৰ মনোৰঞ্জন সাধন কৰিছিল। জাহ্নবীয়ে যিদৰে সাগৰ-সঙ্গম ত্যাগ নকৰে—সাগৰেও যিদৰে জাহ্নবীক এৰি নিদিয়ৈ ঠিক সেইদৰেই এই দম্পতীৰো প্ৰেম অবিচ্ছেদ্য হৈ পৰিছিল।

১৭। নিৰ্জনত গৈ শিৱই পাৰ্ৱতীক কাম-ক্ৰীড়াৰ বিবিধ উপদেশ দি নিজৰ শিষ্য কৰিছিল। পাৰ্ৱতীও যুৱতী-হুলভ ৰতি-নৈপুণ্য শিক্ষা কৰি তাকেই গুৰুদক্ষিণা স্বৰূপে (কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত) শিৱক দিছিল।

১৮। স্বামী শিৱই যেতিয়া অধৰ দংশনৰ দ্বাৰা স্তম্ভতি সম্পাদন কৰিছিল, তেতিয়া পাৰ্ৱতীয়ে বেদনা অনুভৱ কৰি নিজৰ কোমল হাতেৰে প্ৰিয়াৰ গা পিহি দিছিল। প্ৰিয়ই আকৌ এৰি দিলে—তেওঁ শঙ্কৰৰ যুৱত থকা স্ত্ৰীডল চন্দ্ৰকলা মুখৰ ওপৰত থকেক লৈ অধৰৰ বেদনা দূৰ কৰিছিল।

১৯। শঙ্কৰৰ কপালত থকা চকুটো চুমা খাওঁতে পাৰ্ৱতীৰ কপালৰ ওচৰত থকা কেঁকোৰা চুলিৰ স্তম্ভিত্তি দ্ৰব্যৰ দ্বাৰা মলিয়ন হলে তেওঁ

পাৰ্শ্বভীৰ পদুমগন্ধী স্মৃতি নিখাস-প্ৰখাসৰ দ্বাৰা তাক পৰিশোধিত কৰি
লৈছিল।

২০। এইবোৰে মহোৎসবে ইন্দ্ৰিয়-স্বৰ্গত নিবন্ত হৈ স্বৰ্গলোকত লুপ্ত কৰি
শৈলবাজৰ ঘৰত পূৰ্বা এমাহ হৈমবতী উষাৰ লগত বিহাৰ কৰিছিল।

জৱাহৰী,

১৯৫৭

উদ্ভাস্ত প্ৰেম আৰু কুমাৰী জননী

উদ্ভাস্ত প্ৰেমে দেশ, কাল আৰু পাত্ৰৰ ব্যৱধান নামানে। ই মাহুহক উচিত-অমুচিত, পাত্ৰ-অপাত্ৰ, যোগ্য-অযোগ্য আদিৰ ভেদাভেদ জ্ঞান পাহৰাই দিয়ে। এই প্ৰেমৰ উন্মাদনাত পৰি পুৰুষ-নাৰী উভয়ে কেতিয়াবা নকৰিব-লগীয়া কামো কৰি পেলায়। তেতিয়া তেওঁলোকৰ গুৰু হৈ পৰে তাহানী মোহিনীৰ মোহত পৰা দেৱাদিদেৱ মহাদেৱ—

নাহি শ্ৰুতি বুদ্ধি জ্ঞান, কামানলে দহে প্ৰাণ
লাজ-কাজ এৰিল শঙ্কৰ ॥’— হৰমোহন (কীৰ্ত্তন)

উদ্ভাস্ত প্ৰেমৰ অসংখ্য দৃষ্টান্ত সকলো ধৰ্মগ্ৰন্থতে আছে। ইউচুফ-জোলে খাৰ কাহিনীও হৰমোহনৰ কাহিনীৰ দৰে উদ্ভাস্ত প্ৰেমৰে অগ্ৰা এটি দৃষ্টান্ত মাথোন। পুৰাণত আছে—তাহানি স্বৰ্গৰ অম্বৰা বন্তাই দেৱল নামে মূনি এজনৰ লগত উপগত হবলৈ ইচ্ছা কৰি মুনিক এদিন নিভৃত স্থানত নিজৰ গুপ্ত বাসনা জ্ঞাপন কৰিছিল। মুনিয়ে তেওঁৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিবলৈ ইতঃ-ততঃ কৰাত তেওঁ তেওঁক শাস্ত্ৰোক্ত বচনেৰে তীতি প্ৰদৰ্শন কৰি কৈছিল— “শাস্ত্ৰত জানো তুমি পোৱা নাই যে ৰমণাভিলাষিণী ৰমণীক পৰাভুখ হৰিলে পুৰুষ কুষ্ঠীপাক নৰকত পৰে?” ক্ৰশকায় মূনি তথাপি মান্তি নহ’লত অম্বৰা বন্তাই তেওঁৰ শৰীৰত সেই মুহূৰ্ত্তপৰা আঠোটি ভাঁজ লাগিবলৈ অভিশাপ দিলে। তেতিয়াৰেপৰা দেৱল মূনি ভঙ্গুৰ আৰু দুৰ্বল হ’ল। দৈত্যগুৰু শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ যুৱতী কন্যা দেৱযানীয়েও এদিন প্ৰেমৰ তাড়নাত জলা-কলা হৈ দেৱগুৰু বৃহস্পতিৰ পুত্ৰ কচৰ ওচৰত আত্মনিৱেদন কৰি বিফল-মনোৰথ হৈছিল।

এসময়ত মহাবীৰ অৰ্জুনে দিব্যান্দ্ৰ আৰু নিত্য-গীতাৰ শিক্ষাৰ কাৰণে ইন্দ্ৰলোকত গৈ সংযতব্ৰতী ছাত্ৰৰ দৰে কাল যাপন কৰিছিল। তেতিয়া ইন্দ্ৰৰ আদেশত ইন্দ্ৰপুৰীৰ অপূৰ্ব-সুন্দৰী অম্বৰা উৰ্বশীয়ে এদিন গুপ্ততে তেওঁৰ সঙ্গস্থ কামনা কৰিছিল। উৰ্বশী আছিল পৌৰৱ বংশৰ মাতা আৰু সেইবাবে অৰ্জুনৰ গুৰু-স্থানীয়া। তেওঁক মহাবীৰ অৰ্জুনে সেইভাৱেই গ্ৰহণ কৰিছিল।

উৰ্বশীৰ এনে অসঙ্গত প্ৰস্তাৱ পাই অৰ্জুন বিমোহত পৰিছিল। তেওঁ যুক্তিৰে উৰ্বশীক প্ৰত্যাখ্যান কৰিলত কামাতুৰা উৰ্বশীয়ে তেওঁক শাস্ত্ৰৰ বচন মাতি উত্তৰ দিছিল— “অপ্সৰা কোনো দিনে কোনো নিয়মৰ বশৱৰ্তী নহয় ; তেওঁ উপগত হোৱা বিধি-বিহিত কাম !” তথাপিও কিন্তু অৰ্জুনে তেওঁৰ মনোবথ পূৰণ নকৰিলে। তেতিয়া তেওঁ ক্ৰোধপৰৱৰ্ত্ত হৈ অৰ্জুনক নপুংসক হ'বলৈ অভিশাপ দিছিল।

হিন্দুসকলৰ সকলো দেৱ-দেৱীৰ পূজা আছে, নাই কিন্তু স্বয়ং সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰ। কিয় নাই তাকে। বিচাৰি বিচাৰি পুৰাণ-কৰ্ত্তা ৰক্ষিয়ে পাইছে গৈ নাৰীৰ অভিশাপত। ঘটনাটো এনেকুৱা। স্বৰ্গৰ অপ্সৰা মোহিনী এদিন কামাসক্ত হৈ কামপ্ৰবৃত্তি উপলম্বৰ কাৰণে সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰ ওচৰ চাপিল। ৰতিপতি কামদেৱৰ সহায় লৈ তেওঁ ব্ৰহ্মাক বিচলিত কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে।

ব্ৰহ্মা সেই সময়ত যোগনিদ্ৰাত। নিদ্ৰাৰপৰা জাগি উঠি তেওঁ সম্মুখত মোহিনীক দেখিলে আৰু তেওঁৰ ভাৱ-ভঙ্গীৰপৰা মনৰ গুপ্ত অভিলাষ বুজিব পাৰি সন্দেহ ভাষণেৰে কলে— “মাতা মোহিনী, তোমাৰ অভিলাস সিদ্ধিৰ কাৰণে তুমি অত্যাচাৰ কৰিছ। মই তোমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ কৰিব নোৱাৰিম।” মোহিনীয়ে কলে— “স্বয়মগতা ৰমণীক ৰমণ নকৰিলে পুৰুষ পবজঘাত নৰক গামী হয়—ই শাস্ত্ৰৰ কথা।” তথাপি ব্ৰহ্মা মাতি নহ'লত তেওঁ ব্ৰহ্মাক অভিশাপ দি কলে— “তুমি মোৰ যাচি দিয়া প্ৰেম গ্ৰহণ নকৰি যিদৰে মোক অৱহেলা কৰিলা, তোমাকো সেইদৰে পৃথিৱীৰ কোনো লোকে পূজা নকৰিব। আজিৰপৰা পৃথিৱীত অত্যাচাৰ দেৱ দেৱীৰ পূজা থাকিব ; কিন্তু তোমাৰ নাথাকে। বৰঞ্চ যি তোমাক ভুলতেও পূজা কৰে তেওঁৰ কামনা বাসনা বিফল হ'ব।” সেইদিন ধৰি পৃথিৱীত ব্ৰহ্মাৰ পূজা নাই। অপ্সৰা কামিনীৰ অভিশাপত তেওঁৰ এই দশা।

পিছে, ব্ৰহ্মাই হেনো এই ঘটনাটো বিস্ময়ক কলেগৈ। বিস্ময়ে সকলো বিষয় শুনি বুজি ব্ৰহ্মাক কলে— “ইয়াৰ বাবে দৰাচলতে দোষ তোমাৰহে। কাৰণ নাৰীও জানে তোমাৰে সৃষ্টি নহয় ? নাৰীও প্ৰকৃতিৰ এটা শক্তিহে। তুমি সেই শক্তিক অপ্ৰজ্ঞা বা অৱজ্ঞা কৰিলে তোমাৰ সৃষ্টি ৰব কেনেকৈ ?” ব্ৰহ্মা নিৰ্ৰঙ্কুৰ হ'ল।

(২)

পুৰণি অসমত আহোমসকলৰ ভিতৰত এটা ধাৰণা আছিল যে সাধী ভাৰ্য্যাই শুদ্ধভাৱে যত্নেৰে ৰাতিৰ ভিতৰতে তুলা ধুনি, সূতা কাটি, কাপোৰ বৈ সেই কাপোৰ পতিক পিন্ধিবলৈ দিলে—সেই কাপোৰ যেতিয়ালৈ তেওঁৰ গাত থাকে তেতিয়ালৈ যুঁজত শত্ৰুপক্ষত তেওঁক কোনো প্ৰকাৰে ঘাইল কৰিব নোৱাৰে। সেয়ে মন্ত্ৰপুত বহু। ইও প্ৰেমৰ পৱিত্ৰতাৰে অগ্ৰতম নিদৰ্শন স্বৰূপ।

উত্তৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা পুৰণি আৰ্য্যসকলৰো অনেকৰে এনে এটা বন্ধমূল ধাৰণা আছিল যে ভোমোৰাই মো চুহিবলৈ নোপাৱা ফুলেৰে ইষ্ট-দেৱতাক পূজা কৰি ৰণলৈ ওলালে ৰণত জয়লাভ হুনিশ্চিত। এনে ধাৰণাৰ শিপা আছে মনোবিজ্ঞানৰ ভেটিত। অগ্ৰ ক্ষেত্ৰত যহ-তহ, প্ৰেম, মৰম বা প্ৰজ্ঞাৰ ক্ষেত্ৰত হলে ই দৃঢ়কৈ খাপ খাই পৰে। সেইবাবে বোধহয় প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত ইমান অন্তৰা, ইমান শত্ৰুতাৰ প্ৰবলতা। বিলাত আমেৰিকা আদি ঘূৰি অহা উচ্চ-শিক্ষিত, সম্ভ্ৰান্ত বংশৰ যুৱকেও তেওঁৰ প্ৰেমিকাক অগ্ৰৰ লগত হলিগলি কৰি ফুৰা দেখি গুলীৰ আঘাতেৰে তেওঁক হুমি-শায়িনী কৰা আৰু নিজেও বুকুত গুলীকে শেষ সম্বল হিচাপে গ্ৰহণ কৰি পৰলোকলৈ গতি কৰাৰ বোম্বাৰ্জৰ ঘটনাৰো গুৰিশিপি বোধহয় তেনে প্ৰেম-কাহিনীতে পোৱা যাব। বিধবা নাৰী আৰু তিৰোতা-মৰা বৰলাৰো সেয়েহে বিয়াৰ বজাৰত মূল্য অযথাভাৱে হ্ৰাস হয়। সেই বাবেই কুমাৰা মাতৃ অথবা অবিবাহিতা জননীৰ কথা হজম কৰিবলৈ সমাজে টান পায়। সমাজত তেনে নাৰী বহিষ্কৃতাও হয়। অকল দেৱতাৰ পূজাতে নহয়—মাতৃহৰ প্ৰেমৰ পূজাতো অকলুষিত মন-প্ৰাণৰ পূৰ্ণ-আহুতিহে সকলোৰে কাম্য।

পিছে বাৰিষা যেতিয়া নদীত কোবাল সোঁতেৰে প্ৰবল বানপানী আহে আৰু দুয়ো পাৰৰ আলি-মথাউৰি আদি ভাঙি-ভোহোৰাই লৈ যায়, যেতিয়া সেই বাঢ়নী পানীক বাধা দিয়ে কোনে? পানী শুকাবলৈ ধৰিলেহে তাৰ যথাবিহিত প্ৰতিকাৰ হাতত লোৱা হয়। যৌৱনৰো দোকলটক বিপুল ধল আহিলে সমাজৰ কৃত্ৰিম নীতি-নিয়মবোৰে সেই ধলৰ গতিত বাধা দিবলৈ অনেক ক্ষেত্ৰত অসমৰ্থ হোৱা দেখা যায়। এই ঘটনা জটিল কোনোবা অনাদি কালৰপৰা চলি আহিছে আৰু অনন্ত কাললৈ চলিয়ে থাকিব।

আকৌ প্ৰকৃতিৰ বহুশ্ৰু ভেদৰ প্ৰয়াস মানৱৰ এটি চিৰন্তন প্ৰৱৃতি। তেনে বহুশ্ৰু ভেদৰ ঢৰ্কাৰ আকাজক্ষা আৰু উদ্ভাস্ত যৌৱনৰ ক্ষণিক অস্বাদ লাভৰ প্ৰাণান্তকাৰী বুভুক্ষাই এদিন কুমাৰী কুন্তীদেৱীকো অভিতুতা কৰিছিল। ফলত তেওঁ নৈৰ পাৰৰ নিভৃত স্থানত স্বয়ং সূৰ্য্যদেৱতাক আৰাধনা কৰিছিল— অস্তৱৰ দুৰ্দম বাসনাৰ পৰিনিৱৃতিৰ অৰ্থে। তাৰেই ফলত মংগলীৰ কণ্ঠৰ জন্ম। তেনে বাসনাৰ তাড়নাতে পৰ্বত-কুমাৰী হিড়িম্বাই বাহুবলী ভীমসেনক অলপ দিনৰ কাৰণে হলেও পতিক্ৰমে বৰণ কৰিছিল। বাৰণৰ ভগ্না শূৰ্পনখায়ে তেনে প্ৰৱৃতিৰ বশৱন্তী হৈ। বাম-লক্ষণক পতি-বৰণ কৰিবলৈ গৈ তেওঁলোকৰ হাতত নানা প্ৰকাৰে লাটিঘটি হৈছিল। ইতিহাস আৰু পৌৰাণিক ক হিনীবোৰত এনে উদাহৰণ ভূবি ভূবি পোৱা যায়।

প্ৰচলিত এটা জনপ্ৰবাদমতে খ্ৰীষ্টধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্ত্তক মহাত্মা য়োশ্বখ্ৰীষ্টৰ জন্ম হৈছিল কুমাৰী মৰি়মৰ গৰ্ভত, পুৰুষসংসৰ্গ বিহীনভাৱে। ইহুদীসকলে কিন্তু সেই কথা বিশ্বাস কৰা নাছিল। তেওঁলোকে সেই সময়ৰ একাধিক লোকক য়োশ্বৰ পিতৃহৰ লগত জৰিত কৰিব খুজিছিল।

মহাত্মা বুদ্ধদেৱৰো বজা শুদ্ধোদন আছিল লৌকিক পিতৃহে। প্ৰবাদ আছে যে বজা শুদ্ধোদনৰ পত্নী মায়াদেৱীয়ে গৰ্ভ-ধাৰণ কৰিছিল সপোনত শুবুলা হাৰ্তা দেখি; তাৰ বাবে স্বামী-সহবাস নিমিত্তমাত্ৰ আছিল।

জৈন ধৰ্মৰ প্ৰাৰম্ভক মহাবীৰৰো জন্ম বহুশ্ৰাবৃত। ধৰ্মৰ আখ্যান মতে তেওঁৰো পিতৃ নাই। মাতৃয়ে স্বামী-সংসৰ্গবিহীনভাৱে দৈৱাত্মগ্ৰহণে সন্তান-সম্ভৱা হৈ তেওঁক জন্ম দিছিল।

গ্ৰীচ আৰু ৰোমৰ আখ্যানবোৰত এনে ধৰণৰ অলেখ কাহিনী আছে। গ্ৰীচ আৰু ৰোমৰ প্ৰেমৰ দেৱতা বেকাছে নিজৰ জন্ম লাভ কৰিছিল ছেমেলী নামৰ এগৰাকী কুমাৰীৰ গৰ্ভত। মিছৰৰ আখ্যানমতেও তেওঁলোকৰ পাতালৰ দেৱতা অছিৰিছৰ (Osiris) জন্ম হৈছিল নীথ (Neith) নামে এগৰাকী অবিবাহিতা কুমাৰীৰ গৰ্ভত। তেনেকৈয়ে ফ্ৰিজিয়াৰ দেৱতা এট্ৰিছৰ (Atus) জন্ম নানা (Nana) নামৰ অবিবাহিতা কুমাৰীৰ গৰ্ভত। এনেৰোৰ কাহিনী পুৰণিকালত সহজে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল আৰু তেনেকৈ ওপজা লোকসকলকো অসামান্য বুলি সত্যতে গণ্য কৰা গৈছিল। এনে

বহুতময় জন্ম-বৃত্তান্ত গ্ৰহণ কৰিব পৰাটো তেতিয়া যেন সন্মান আৰু গৌৰৱৰহে কথা হৈ পৰিছিল।

পুৰুষসংসগবিহীনভাৱে সন্তান লাভ নাৰীৰ কাৰণে একেবাৰে অসম্ভৱ নহয় বুলি আজিৰ বিজ্ঞানেও স্বীকাৰ কৰিছে, তথাপি আজিৰ সমাজে তাক তেনেদৰে গ্ৰহণ কৰিবলৈ ৰাজী নহয়। সমাজৰ তেনে প্ৰতিৰোধৰ হেতুকে ভ্ৰূত পিতৃৰ অনেক শিশুই কুমাৰী মাতৃৰ উদৰ ত্যাগ কৰি ভূমিষ্ঠ হোৱাৰ লগে লগেই আজিকালি খাবিহন, চুৰা-পাতনি, ডাষ্টবান আদি শোভা কৰিবলগায়া হয়। তাৰে অনেকে অতিশীঘ্ৰে পঞ্চম প্ৰাপ্ত হয়; দুই একোজনে গৈ অনাথ আশ্ৰমকে পিতৃগৃহৰূপে গ্ৰহণ কৰি অনিশ্চিত ভৱিষ্যতৰ বিশাল কালসমুদ্ৰত জীৱনতৰী মেলি দিয়ে। বিজ্ঞানৰ জন্ম-নিৰোধক গুণালাব আবিষ্কাৰে তেনে ধৰণৰ জন্ম সংখ্যাত হ্ৰাস কৰিছে সঁচা; কিন্তু সমূলি বদ্ধ কৰিব পৰা নহ'ল। ইংলণ্ড, আমেৰিকা আদি দেশ-বোৰত বিজ্ঞানৰ সকলো সা-সুবিধাৰ স্বেযোগকো উপেক্ষা কৰি এই ধৰণে জন্ম লাভ বৰা সন্তানৰ সংখ্যা আজিও ক্ৰম-বৰ্দ্ধমানৰূপে চলিবই লাগিছে। বস্তুতঃ পশ্চিম দেশবোৰত পঢ়াশলীয়া বালিকা-জননা বুলি কথা এষাৰো সৰুজনবিদিত আৰু সৰুজনগৃহাতভাৱে চলি থকা দেখা যায়। এই বিষয়ে কাকত-পত্ৰতো বাকৈয়ে আলচ হয়।

ব্ৰিটেইনৰ ক্ৰয়ডন নামে চহৰৰ স্কুলবোৰত পঢ়াশলীয়া বালিকা-মাতৃৰ সংখ্যা অত্যন্ত চহৰতকৈ অধিক। যদিও এনেকুৱা বিষয়ৰ বিখ্যাসযোগ্য সম্পূৰ্ণ খবৰ আৰু হিচাপ পোৱা প্ৰায় অসম্ভৱ; তথাপি ক্ৰয়ডন শিক্ষা সমিতিৰ চেৰাৰমেন মিছেড মেথেবিন কেচোনে প্ৰচাৰ কৰা হিচাপৰপৰা বুজা যায় যে ১৯৫৮ চনত ইংলণ্ড আৰু ৱেলচত ষোল বছৰৰ তলত ৩৭৯ গৰাকী মাতৃ আছিল; তাৰে ৩০৫ গৰাকী ১৫ বছৰীয়া, ৬২ গৰাকী ১৪ বছৰীয়া, ১০ গৰাকী ১৩ বছৰীয়া, ৭গৰাকী ১২ বছৰীয়া আৰু এগৰাকী ১১ বছৰীয়া আছিল। সেই একে বছৰতে স্কটলেণ্ডত ৩০ গৰাকী অন্যান্য ষোল বছৰীয়া বালিকাৰ মাতৃত্ব লাভিছিল। এই বছৰৰ পিছৰপৰা নংখ্যা বাঢ়িছে বুলি সমাজ-সেৱাসকলে স্বীকাৰ কৰিছে।

ইংলণ্ডত অবিবাহিতা মাতৃ আৰু আৰু তেনে মাতৃৰ সন্তানসকলৰ তথা-
ৰধান লোৱা জাতীয় কাউন্সিলৰ (National Council for the

unmarried Mother and her Child ৰ) সম্পাদকে কয়—‘সমাজ বন্ধনৰ শিথিলতা আৰু মিলা-মিচাৰ অবাধ স্বাধীনতাই দেশত কুমাৰী জননীৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ এটি প্ৰধান কাৰণ। এনে পৰিবৰ্ত্তনৰ বিৰুদ্ধেও আকৌ আইন প্ৰণয়ন অৰ্থহীন। সমাজৰ আৰু ব্যক্তিৰ নিজ নিজ দায়িত্বজ্ঞানৰ ওপৰতহে এনে অহিতকৰ কাৰ্য্যৰ উৎপাতন নিৰ্ভৰ কৰে। আইন প্ৰণয়নে ইয়াক বাধা দিব নোৱাৰে।

এই অৱনতি দূৰীকৰণৰ দুটা উপায় আছে। পোনতে স্কুল-কলেজবোৰত যৌন বিজ্ঞানৰ প্ৰচুৰ জ্ঞান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পোৱা উচিত। এই শিক্ষা কিন্তু ডেকা শিক্ষক অথবা দায়িত্বজ্ঞানহীন শিক্ষকৰ দ্বাৰা দিয়া উচিত নহয়। তেনে শিক্ষকৰ দ্বাৰা এই শিক্ষা শ্ৰেণীত দিবলৈ হলে উপকাৰৰ ঠাইত পুনঃ অপকাৰৰ মাত্ৰাহে বঢ়াৰ আশঙ্কা আছে। যৌন বিষয়ৰ বহুশব্দৰ যিমানে প্ৰকট আৰু বিদিত হৈ পৰিব, যৌৱনত ভৰি দিবলৈ ওলোৱা শিশুবোৰেও বিষয়টোৰ প্ৰতি সিমানে উদাসীনতা দেখুৱাব।

দ্বিতীয়তে, অভিভাৱক আৰু শিক্ষকৰ ভিতৰত আলাপ-আলোচনা সঘনে হৈ থকা ভাল। দুয়ো পক্ষৰ সহযোগিতাতহে সেই সমস্যাৰ সমাধান সম্ভৱ হ'ব। ই এটা চকাৰ গাড়ী নহয়।

কুমাৰীৰ মাতৃত্ব ধাৰণৰ মূল কাৰণ কি হ'ব পাৰে সেইটো অন্বেষণ আৰু বিশ্লেষণ কৰি কোনো কোনোৱে কয় যে সৃষ্টিতঃ বিষয়ত প্ৰকৃতিৰ গুপ্ত বংশ উদ্ঘাটন আৰু যুৱা মনৰ কোতুলক নিবাৰণৰ উৎকট চেষ্টাই ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ। এবাৰ-বাৰ বছৰ বয়সৰপৰা যৌৱনৰ বলিয়া বা ল'ৰা-ছোৱালীৰ শৰীৰ আৰু মনৰ ওপৰত বৰলৈ ধৰে। তেতিয়া প্ৰকৃতিৰ ন ন বংশ উদ্ঘাটন কৰি নজনা কথা জানিবলৈ সিহঁতৰ মন উদ্ভাৱল হয়। তাৰেই ফলত সিহঁতে ন-ন ক্ষেত্ৰত নতুন নতুন পৰীক্ষা চলাবলৈ আৰম্ভ কৰে।

অন্য এটা কাৰণ এই যে বহুত ল'ৰা ছোৱালীয়ে সৰু কালত পিতৃ-মাতৃৰ পৰা নিজৰ নিজৰ ঘৰত যথোচিত মৰম-চেনেহ আৰু আপত্তান নাপায়। কালত মুকণি পৃথিৱীলৈ ওলাই যেতিয়া অন্য কাৰোবাৰপৰা আপোনভাৱে আকোৱালি লোৱা মৰম-দৰদৰ সঁহাৰি পায়, তেতিয়া সিহঁতৰ মনে পোনেই সেই মৰমৰ ওচৰত সেও হৈ পৰে আৰু তাৰ প্ৰতিদানত নিজক নিঃশেষ কৰি ঢালি দিবলৈ অকণো ইতস্ততঃ নকৰে। এনে অৱস্থাত কিশোৰ মনৰ

কৌতুহল নিবাৰণৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় যৌন জ্ঞানৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু অভি-
ভাৱকৰ জৰিয়তে শিশুকালত শিশুবোৰক মৰম চেনেহৰ পূৰ্ণ আশ্বাস দান—
এই দুয়োটা প্ৰতিবিধান সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰয়োজনীয়।

(৩)

কামকলাৰ চৰ্চ্চা আৰু উৎকৰ্ষ সাধনে যুগ যুগ ধৰি জাতীয় বুৰঞ্জীৰ
ক্লষ্টি আৰু সভ্যতাৰ অধ্যায়ত অগ্ৰগণ্য বৰঙণি যোগাই আহিছে। অৰ্থো-
পাৰ্জনৰ পিছতেই ই ধৰ্ম্মৰো এটি প্ৰধান বৰ্ণ বা বাঞ্ছিত স্তম্ভল বুলি পৰি-
গণিত হৈছিল। কামকলা চৰ্চ্চাৰ প্ৰধান উপকৰণ বা বাঞ্ছিত স্তম্ভল বুলি
পৰিগণিত হৈছিল। কামকলা চৰ্চ্চাৰ প্ৰধান উপকৰণ বা আহিলা আছিল
এক শ্ৰেণীৰ নাৰী সম্প্ৰদায়। তেওঁলোক গণিকা নামে পৰিচিত আছিল।
গণিকা বা বেশ্য শব্দ কালক্ৰমত অধঃপতিত হলেও একালত গণিকা সম্প্ৰ-
দায়ক ধৰ্ম্ম আচৰণৰ সহায়ক বুলি ধৰি পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰা হৈছিল। আনকি
গণিকা-গৃহৰ মৃত্তিকা যজ্ঞাদি পৱিত্ৰ অনুষ্ঠানৰো অপৰিহাৰ্য্য সামগ্ৰী আছিল।

প্ৰাচীন কালত আমেৰিকা, আফ্ৰিকা আৰু আনকি ভাৰতৰো অনেক
লোকৰ মাজত গণিকা প্ৰথাৰ দিপুল সমাদৰ আছিল। ই অত্যৱশ্যকীয়
অনুষ্ঠানবোৰৰ ভিতৰতে এটা বৈ পাৰাছিল। কামকলাৰ চৰ্চ্চা আৰু বিক্ৰমত
ই সৰ্বতোপ্ৰকাৰে সহায় কৰিছিল। বাস্তৱ্যনৰ কামশূন্যত ইয়াৰ স্তম্ভল
বৰ্ণনা পোৱা যায়। মহাকবি কালিদাস, ৰজা বিজয়াদিত্য আদি মহৎ
লোকসকলো এই অনুষ্ঠানৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল। ঈজিপ্ত, বেবিলন আদি
দেশৰ দেৱ গৃহবোৰতো গণিকা অনুষ্ঠানৰ পৃথক বন্দোবস্ত আছিল। ভাৰতত
মোক্ষদাম সাধুসকলৰ কাৰণেও কামকলা চৰ্চ্চা ধৰ্ম্মৰ চতুৰ্গৰ এক বৰ্ণ
আছিল (ধৰ্ম্ম, অৰ্থ; কাম আৰু মোক্ষ - এই চতুৰ্গ)।

প্ৰাচীন প্ৰাচত আকৌ পত্নী আছিল কেৱল গৃহস্থীৰ শৃঙ্খলা ৰক্ষা আৰু
সন্তান উৎপাদনৰ দ্বাৰা সমাজৰ স্ৰষ্টি-বৃদ্ধি অটুট ৰখাৰ এক প্ৰকাৰ আহিলা
স্বৰূপ। উদঙ যৌন বুজুক্ষা নিবাৰণৰ দ্বাৰা সমাজত সাম্যভাব আনি দিছিল
একশ্ৰেণীৰ ব্যৱসায় নাৰী সম্প্ৰদায়ে আৰু তেওঁলোকে অখ্যা দিয়া হৈছিল
গণিক। তেওঁলোকে চলন সুৰণ, পোছাক-পৰিচ্ছদ আৰু প্ৰসাধনৰ কলা-
কৌশলৰ সহায়ত যোত্ৰবান সকলক আকৰ্ষণ কৰি নি তেওঁলোকৰ অৰ্ণ-

গৌৰৱৰ ছত্ৰছায়া গ্ৰহণ কৰিছিল। তাতো শুল্লা বন্ধাৰ কাৰণে তেওঁলোক হৈ পৰিছিল সমাজৰ এটি অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ। বোমত ক্ষিত্ত গণিকা-বৃত্তিৰ প্ৰয়োজন অতি কম আছিল। যুদ্ধত লাভ কৰা দাসীৰ সংখ্যা বৃদ্ধিয়ে ইয়াৰ ঘাই কাৰণ আছিল। দাসীবোৰেই গণিকাৰ স্থান পূৰ কৰিছিল।

মধ্যযুগৰ ইউৰোপতো ৰাজহুৱা স্থানবোৰৰ ওপৰে-পাজৰে গণিকা-গৃহ ৰখাৰ প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। ঠাই বিশেষত নৱাগত বিশিষ্ট আলহীক উপযুক্ত গণিকাৰ দ্বাৰা আপ্যায়িত কৰা এটা প্ৰচলিত ৰীতি হৈ পৰিছিল। অতিথি-সেৱাৰ দ্বাৰা নাৰীয়ে পুত্ৰলাভ কৰাৰ উদ্বাহৰণ উপনিষদৰ যুগতো পোৱা যায়।

ডাক-পুৰুষৰ জন্মৰ বিষয়ে অসমতো প্ৰবাদ আছে যে ডাকৰ জন্মও অতিথি সেৱাৰ ফলতেই হৈছিল। প্ৰায় এহেজাৰ বছৰ আগৰ কথা। বৰপেটাৰ দক্ষিণে থকা লোহিডঙৰ নামে গাঁও এখনত ডাক-পুৰুষৰ জন্ম হৈছিল।

লোহিডঙৰা ডাকৰ গাঁও।

তিনিশ ঘাটিটা পুখুৰীৰ নাও।

ডাকৰ বাপেকৰ সাতোটা পুত্ৰক] সাতোৱে বিয়া কৰাইছিল। ছ-টাৰ ল'ৰা-ছোৱলী আছিল; কিন্তু সপ্তমটিৰ একো নাছিল। এই সপ্তমটিৰ গৃহিণীয়ে শাস্ত্ৰৱেদৰ আদেশত এবাৰ দিনদিয়েকৰ বাবে অতিথি গুহ্ৰাৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া হৈছিল। ভূগাক্ৰমে পণ্ডিত বৰাহমিহিৰে সেই সময়ত উজ্জয়িনীৰ পৰা কামাখ্যা দৰ্শনৰ কাৰণে আহি অতিথিৰূপে তাত আছিলহি। পণ্ডিত বৰাহমিহিৰক পৰিচৰ্চ্যা কৰাৰ ফলত এই গৰাকীৰ ভাগ্যত পুত্ৰ সন্তান এটি লাভ হৈছিল। এৱেঁই আছিল ডাকপুৰুষ। ডাকৰ বচনত আছে—

ডাকৰ বাপেকৰ সাতোটি ভাই।

ছয়টিৰ ল'ৰা লুৰী সকটিৰ নাই ॥

এদিন আসিয়া মিহিৰ মুনি।

অতিথি স্বৰূপে বৈল। আপুনি ॥

খাণ্ডৱী বোলে অতিথি বোপা।

টঙি ৰাখিবা গৈছে সাতোটি আপা ॥

যৰত নাই মুনিহ লোক।

কেনেকৈ বাপা স্বধিম তোক ?

তেতিয়া মিহিৰ মুনিয়ে তাৰে উজ্জ্বল বৃটীক কলে—

নালাগে চাউল-চৰু, নালাগে জুই ;
খেৰ এমুঠি দিয়া তাতে থাকিম শুই।

অতিথিৰ এনে নম্ৰ কথা শুনি—

স্বাস্থ্যবী বোলে সৰুজনী আই।
তোৰ লগত একো ছা-ছলি নাই ॥
ঘৰৰ কৰমক পাছে কৰা।
অতিথি বাপাৰ আল ধৰা ॥
বেটাৰ ৰূপালে নাই পো।
অতিথি পূজি ছলি কোলে লো ॥

এইদৰে আলপৈচানত তুট্ট হৈ যাবৰ সময়ত অতিথি মিহিৰ মুনিয়ে বৰ দিছিল—

তুট্ট ছইয়া মিহিৰে দিলা বৰ।
পুত্ৰ এক হব মোৰ সম-সৰ।

তাৰেই ফলত ডাক-পুৰুষৰ জন্ম।

পুৰণি ভাৰতত গণিকা প্ৰথাই সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ নাৰী আৰু কণ্ঠাসকলৰ যৌন সততা বন্ধাত সহায় কৰিছিল বুলি সকলোৱে স্বীকাৰ কৰে। গণিকা-বোৰে নৃত্য-গীত আদি কাম-কলাৰ বিশিষ্ট আৰু সূক্ষ্ম বিষয়বোৰত বিশেষ পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰিব লাগিছিল। তেওঁলোকক সমাজে সেইবাবেই প্ৰজাৰ চকুৰে চাইছিল। গণিকাগৃহৰ দুৱাৰ-দলিৰ মাটি তীৰ্থভূমিৰ দৰে পৱিত্ৰ বুলি আজিও বুঢ়ালোকে কয়।

কথাতে কয়, ‘সৰ্বমত্যন্তং গৰ্হিতম্’ অৰ্থাৎ সকলোৰে অতিমাত্ৰা বেয়া। গণিকা বৃত্তিৰো অতিমাত্ৰা হোৱাত চীন, কচ্চিয়া আদি ঠাইত তাক কঠোৰ আইন প্ৰণয়নৰ দ্বাৰা বন্ধ কৰিব লগীয়া হৈছিল। এই দুয়ো দেশত বেজা-বৃত্তিৰ আতিশয্যৰ ফলত এসময়ত সমস্ত দেশত নানা প্ৰকাৰ দুৰ্নিবাৰ, দুৰাৰোগ্য ৰোগ বিয়পি পৰি জাতি আৰু সমাজকে পঙ্কু কৰি তুলিবলৈ উপক্ৰম কৰিছিল। ফলত দুয়ো দেশত চৰকাৰীভাৱে এই বৃত্তি সম্পূৰ্ণৰূপে বন্ধ কৰি দিয়া হৈছিল।

সুপ্ৰচলিত জন-প্ৰবাদ এটাৰ মতে কবি কালিদাসৰো মৃত্যুৰ কাৰণ আছিল
লক্ষ্মীৰা নামৰ বিখ্যাত গনিকা এগৰাকীৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ অন্তৰৰ
দুৰ্গন্ধাৰ উদ্ভাস্ত প্ৰেম।

ছিলঃ,

১৯৬২

উৎসব, বন্ধন, শ্ৰেয় আৰু সভ্যতা

সকলো হৃদয়ৰ বন্ধনৰে আবৰণ আছে। সেই আবৰণৰ আঁৰ কাপোৰ গুচাইহে সৌন্দৰ্য্য প্ৰকাশ পায়। মন ৰূপ লৌহক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ আবৰণে সৌন্দৰ্য্যৰ কাৰণে যেন চুষকৰ দৰেহে কাৰ্য্য কৰে। অগ্নি নালাগে ধুনীয়া পত্ৰ বা গোলাপ ফুলৰ কথাকে ভাবক! দেখিব, এইবোৰ ফুলৰো সৌন্দৰ্য্য পোনতে সেউজীয়া বেটু-পাতৰ দ্বাৰা আবৃত থাকে। তাকে লক্ষ্য কৰি জানো আমাৰ প্ৰকৃতি-কবি বসুনাথ চৌধাৰীয়ে গোলাপৰ বিষয়ে কোৱা নাই ?—

কাৰ পৰশত ফুলিলি বান্ধৈ

অ' মোৰ দৰদী গোলাপ পাহি!

জামল পাতৰ ওৰণি গুচাই,

কাৰ ফালে চাই মাৰিলি হাহি ?

মানৱৰ গোৱৰৰ মুখ্য অৱলম্বন, মানৱৰ প্ৰগতি-পথৰ প্ৰধান পৰিমাণ সভ্য-তাও তেনে এখন আঁৰ-কাপোৰহে। মাহুহ যিমানে সভ্য হৈছে সিমানে সি সাজ-পাৰ, অলঙ্কাৰ পাতি, চাল-চলন আদিৰ ন ন নমুনা উলিয়াই নিজৰ প্ৰকৃত ৰূপ আৰু প্ৰযুক্তিৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰিছে। সভ্যতাৰ লগত পৰিবৰ্তন সাঙোৰ খাই আছে। উৎকৃষ্টবপৰা উৎকৃষ্টতৰলৈ গতি কৰা পৰিবৰ্তনকে প্ৰগতি বা উৎকৰ্ষ বোলা যায়। সভ্যতাও মানৱ মনৰ মানৱৰ কাৰ্য্যৰ এটা প্ৰগতিকামী স্ৰোত মাখোন। সভ্যতাই মানৱৰ নগ্নতাক আবৰণ পিন্ধাই ন-ৰূপ দিয়ে; অঙ্গীলতাক সজাই-পৰাই শ্ৰীল বা মাৰ্জ্জিতলৈ পৰিবৰ্তন কৰে। পিছে সভ্য সমাজত যিবোৰ কাৰ্য্য নিৰ্লজ্জতাৰ পৰিচায়ক, যি ভাষা অঙ্গীল বুলি গণ্য—সেইবোৰ জানো প্ৰকৃততে সম্পূৰ্ণকৈ অবাহনীয় বা অপ্ৰয়োজনীয় ? জীৱ সৃষ্টিৰ হেতু জনম-প্ৰক্ৰিয়া! তাৰে ওপৰত বহু সানি, তাকেই ঢাকি-ঢুকি আকৰ্ষণীয়তাকৈও আকৰ্ষণীয়তৰ কৰি তাৰ মাজেদিয়ে জানো প্ৰেম, প্ৰণয়, শ্ৰীতি, যোনাকৰ্ষণ আদিৰ সৃষ্টি হোৱা নাই ? সেয়ে জানো সাহিত্য, ধৰ্ম, কৰ্ম আদিৰ মূল বস্তু নহয় ?

চাকি খোৱা বস্তু চাবলৈ আনকি সৰু ল'ৰা এটিবোৰ আগ্ৰহ জন্মে। ক্ৰম-বৰ্দ্ধমান জীৱন্ত বস্তু চাকি ৰখাও সহজ কাম নহয়। এখিনিতে কাশ্মীৰী পণ্ডিত শিহ্লন মিশ্ৰৰ বিষয়ে চলি অহা এটা কাহিনী কোৱা যাওক। ৰজাই শিহ্লন মিশ্ৰক নিয়োগ কৰিছিল ৰাজ-কণ্ঠ্যৰ গৃহ-শিক্ষক হিচাপে, কিন্তু ৰজা আছিল এগৰাকী সন্নিহান ব্যক্তি। সুন্দৰী ৰাজকন্যাক সন্মুখত ৰাখি সদায় পাঠ শিকাওঁতে জানোচা ছাত্ৰী আৰু শিক্ষকৰ ভিতৰত কেনেকৈ যুঁত-বহিৰ সন্ধৰ্ষ ঘটে এই আশঙ্কা কৰি ৰজাই দুয়োবোৰ মাজত আঁৰ-কাপোৰ এখন তৰি দিয়ালে। আঁৰ-কাপোৰৰ আঁৰৰপৰাই শিহ্লন মিশ্ৰই ৰাজকুমাৰীক কাব্য ইতিহাস আদি পঢ়াবলৈ ধৰিলে। কাব্যৰ লগত অলঙ্কাৰ শাস্ত্ৰ শেষ কৰিলত পৰীক্ষাৰ সময় আহিল। পণ্ডিতে কলে—“মই একোটা বাক্য কয়, তুমি তাৰ লগত খাপখোৱা বাক্যটো দি ছন্দ আৰু অলঙ্কাৰ পূৰ কৰিবা।” কাৰ্য্যতো সেয়ে হ'ল। পৰীক্ষা হয়তো কেইবাদিনো চলিল। কেতিয়াবা পণ্ডিতে কয়—“পছম ধুনীয়া, কিন্তু বিধিৰ বিড়ম্বনাত যদি সি মেঘৰ আঁৰ-কাপোৰ ভেদি চন্দ্ৰৰ শুভ্ৰ কান্তি দেখিবলৈ নাপায় তেন্তে তাৰ অন্তৰতো জানো বেদনা নাহে?” উত্তৰত যুৱতী ৰাজকন্যায়ো যথায়থভাবে কয়—“বেদনা নিশ্চয় আছে, কিন্তু ওপৰত থকা চন্দ্ৰইহে আৱৰণ ভেদ কৰি নিজৰ শাস্তিময় কান্তি পছমক দিব লাগে। নহলে চন্দ্ৰৰ মহত্ব ক'ত?”

ঠিক এনেকৈয়ে কটাকটি চলে। চুপতিৰ মোহত দুয়োবোৰ সময় কেনেকৈ উকলি যায় দুয়ো নাজানে। আঁৰ-কাপোৰৰ আঁৰত থাকি চট্ফটাই দুয়ো কাল কটায়। শেষত প্লোকেৰেই প্ৰমোত্তৰত স্থিৰ হ'ল যে দুয়ো বাধা বিধিনি নামানি দুয়োকে একোবাৰ চাই লব। সেয়ে হ'ল। তাৰ পিছত যি হব পালী-পহৰীয়াৰ চকুত ধূলি মাৰি ডেকা পণ্ডিতৰ লগত যুৱতী ৰাজকন্যা পলাই গুচি গ'ল।

ৰজাই দুয়োকে ধৰাই আনিলে। পণ্ডিতক কাৰাবাস দিয়া হ'ল। পণ্ডিতে কাৰাবাসতেই ‘শান্তি-শতক’ আদি কবিতাৰ পুথি লিখি বিশ্বৰ সাহিত্য-উঁহাললৈ অল্পপম বৰঙনি যোগালে। সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এনে কাহিনী আৰু অনেক আছে।

পিছে, বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখা যায় যে যি কাৰ্য্যৰ অবাধিত প্ৰকাশক বৰ্ৰবতা, অসভ্যতা, নিৰ্লজ্জতা আদিৰ পৰিচায়ক বুলি ধৰা হয়, যাৰ লগত

স্যাঙোৰ খাই থকা ভাষাক অঙ্গুলী আখ্য। দিয়া হয়, সেইবোৰেই সভ্যতাৰ সৌম্যজত মাজে মাজে উক্ দি ওলাই সভ্যতাক জীৱনী-শক্তি দান কৰে; সেইবোৰেই বসন্ত বোমৰৰ ছিটাৰ দৰে পৰিমিত ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা সভ্যতাৰ শোধানাগাৰ বা মাপকাঠি হৈ পৰে। কৃষ্টি, সভ্যতা, সমাজ-আদিৰ মূল বস্তু উৎসৱ-আনন্দবোৰেই তাৰ উজ্জল সাক্ষী। বিহু নাচ, হোলি, 'বল ডেকা' আদি আটাইবোৰ উৎসৱৰ গুৰি শিপা, জীৱনৰ তথাকথিত অনাৰ্য্য ভাবৰ লগত জড়িত। এই সকলোবোৰৰ মাজেদি যৌৱনৰ পুঞ্জীভূত উদ্দাম বাসনাই উদ্ভা-নৰ মাজত নিৰূপিত গতিত পৰিচালিত হোৱা নিজৰাৰ দৰে জিল্মিলকৈ দেখা দিয়ে। পোনতে হোলি উৎসৱৰ কথাই কোৱা যাওক। ই এটি বসন্তো-ৎসৱ। বসন্তৰ আগমনৰ আগ বতৰা লৈ ফাগুনী পূৰ্ণিমাৰ নাতিশীতোষ্ণ নিশাই মানৱৰ অন্তৰত যি দুৰ্নিবাৰ শিহৰণ জগায়—এই উৎসৱে জানো তাৰে এটি প্ৰতীকৰূপে দেখা নিদিয়ে? কোনো কোনো ঠাইত এই উৎসৱক শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুতনা বান্ধনী বৰ কৰা দিন বুলি ধৰি তেনে ভাবৰ দ্বাৰা ইয়াৰ আনন্দক পৱিত্ৰ কৰি তোলা হয়। শতকপী পুতনাক বসন্তকোঁৱৰ কৃষ্ণই এই দিনতে বধিছিল বুলি কৃষ্ণক নিৰ্মাণ কৰাতো বাণ্য নাই। এনে ধৰণৰ ব্যাখ্যা নানা ঠাইত নানা ধৰণে চলি আহিছে। যিভাৱেই চোৱা যায় সেই ভাবেই ই ৰূপ লয়।

দক্ষিণ ভাৰতত উৎসৱৰ দিনা তিব্বতাসকলে গোৱা গীত আৰু বচন-বোৰত ৰতি-বিলাপ অৰ্থাৎ কামদেৱ ভণ্ম হোৱাত তেওঁৰ পত্নী ৰতিয়ে কান্দি-কাতি গোৱা বিলাপ-গীত বৰকৈ গোৱা হয়। ইফালে ডেকা ল'ৰা ছোৱা-লীবোৰ হোলি খেলাৰ লগে লগে কামুকতা-ভৰা অঙ্গুলী সঙ্গীত গাই নাচে; ইহা, জোকোৱাজুকি কৰে, তথাপি সেই দিনত কোনেও কাৰো একো অপ-বাধ নধৰে।

পঞ্জাবৰো কোনো কোনো ঠাইত এইদিনা নিলাজ কথাৰে গীত গাই গাই মাত্ৰলম্বি কৰা বিধি বিহিত কাম।* দিনটো ডেকাসকলৰ কাৰণে গুপ্ত

* The chief features of this Holi celebrations are singing of lewd songs, sprinkling of coloured water on the another, rowdy crowds and a general atmosphere of licence—Epics, Myths and Legends of India by P. Thomas.

যৌৱনৰ মুক্ত ক্ষুৰণৰ ভোগালী দিন। মাদ্ৰাজৰ কোনো কোনো ঠাইত এই দিন কুস্তৰ মাজত, গছৰ আঁৰত মৃত-মাইকীয়ে খেদাখেদি কৰে, লুকা-ভাঙ খেলে। ইন্দোৰত এই উৎসৱ পাঁচ দিন চলে আৰু পঞ্চম দিনাক বংপঞ্চমী বোলা হয়। সেইদিনা এখন ডাঙৰ দৰবাৰ হয় আৰু তাত উচ্চ কৰ্মচাৰীসকলকো বং দি ডেকা ডেকেৰী, লৰা-তিবোতা আদিয়ে খেয়ালি কৰে।

দৌল পূৰ্ণিমা আৰু ফল্গু উৎসৱৰ কথা একাধিক পুৰণি সংস্কৃত নাট আৰু শাস্ত্ৰত উল্লিখিত আছে। দৌল-পূৰ্ণিমাৰ আগ দিনা কোনো কোনো ঠাইত মেঘ দাহ বা তেৰাবৰ পোৰা এটা শাস্ত্ৰীয় অনুষ্ঠান আছে। এই ভেৰাবৰেই অসমৰ ভেলাঘৰত ৰূপান্তৰিত হোৱা বুলি বহুতে ভাবে। পশ্চিম ভাৰতত ইয়াক হোলিকা পোৰা বোলে। হোলিকা হেনো ৰাৱণৰ ভনীয়েক আছিল। এই ভেৰা-ঘৰ পোৰা কাৰ্য্য মাঘ বিহুৰ লগত জড়িত হৈ আছে আৰু বিহু উৎসৱৰ লগত জড়িত আছে বিহুগীত, হুচৰি গীত আদি যৌৱন-জগোৱা মুকলি গীতবোৰ।

শ্ৰীকৃষ্ণই গোপীসকলৰ লগত এই ফল্গু উৎসৱ দিনা হেনো বং খেলিছিল। পিছে আকৌ কৃষ্ণনো কোন? চান্দোগ্য উপনিষদত প্ৰাসঙ্গিকভাৱে নামমাত্ৰ উল্লেখ থকাত বাহিৰে বৈদিক সাহিত্যত কৃষ্ণৰ উল্লেখ পাবলৈ নাই। মহাভাৰতৰ যুগতহে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূৰ্ণ প্ৰাক্তৰ্ভাব হয়। তেওঁক বহুতে প্ৰাক্‌বৈদিক যুগৰ অনাৰ্য্য দেৱতা অথবা অতিমানৱ বুলিও গণ্য কৰে। কিন্তু হিন্দুসকলৰ মানত তেওঁ হ'ল “কৃষ্ণস্ত ভগৱান স্বয়ং।” বৈষ্ণৱ-ধৰ্ম্মৰ ৰাধাকৃষ্ণৰ আবিৰ্ভাবো নাৰী পুৰুষৰ মাজত থকা জৈৱিক আকৰ্ষণ নতুবা আত্ম-পৰমাত্মাৰ মাজত থকা পৱিত্ৰ আকৰ্ষণৰ এটা ক্ষুদ্ৰ বিকাশ বা ৰূপক বুলি গণ্য কৰা হয় (It is a finer form of sex-worship -- P. Thamas)।

এইদৰে সভ্যতাই ঢাকনি দি ৰখা মানৱৰ নয় আকাজ্ঞাবোৰেও কোনো কোনো দিনত মুক্ত ক্ষুৰণ বিচাৰি উধাও হয়। দেশৰ দস্তৰ মতে এইবোৰেই একে। একোটি উৎসৱত পৰিণত হৈছে। এনে উৎসৱৰ ছেলু লৈ মানৱৰ ৰক্ত আকাজ্ঞাই— আয়েয়গিৰিয়ে বাম্প, ধোৱা, গলিত ধাতু আদি উদ্যাবণ কৰাৰ দৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। বিহুৰ উৰুকাৰ দিনা গালি খোৱা মঙ্গল-জনক; লক্ষ্মীপূজাৰ দিনাৰ শাও-শপনি আশীৰ্ব্বাদৰ তুলা—এনেবোৰ ধাৰণাবোৰে জড়িত আছে মানৱৰ ৰক্ত মনৰ ক্ৰুদ্ধতাভৰা কোভ। যি উৎসৱৰ মাজেদি

তেনে কোত প্রকাশ পায় সিয়েই সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ জীৱন্ত ইতিহাস
স্বৰূপ। গতিকে এইটো নিঃসন্দেহে কোৱা যায় যে সভ্যতা, সংস্কৃতি আদি-
বোৰ আদি মানৱৰ আদিম মন আৰু প্ৰবৃত্তিৰ বিচিত্ৰ আভৰণ মাত্ৰ, আকা-
ঙ্কাৰ নিৰুদ্ভিৰ উপায় বা মাৰ্গ নহয়। সেয়েহে কবিৰ ভাষাত কোৱা যায়—

ষিভাৱে দেখিবা এই সংসাৰ তাওনা ;
সেই ভাৱে গৰাসিব তোমাৰ জীৱন ;
হিংসা ঘেষ চকু দিলে পাবা হিংসা-ঘেষ,
প্ৰেমত দেখিবা তুমি মধুৰ মিলন।

গুৱাহাটী,

১৯৫৭

যোজোনা আৰু ডাকৰ বচন নাৰীৰ স্বৰূপ

অসমৰ গাঁও-ভাঁইবোৰত আজিকোপতি তথাকথিত আধুনিক সভ্যতাৰ পোহৰ ভালকৈ পৰা নাই। গাঁৱৰ মানুহে খেতপীয়েৰ-কালিদাসৰ বিখ্যাত উক্তিৰোৰ আশ্ৰাই কথাৰ যুক্তি দিব নোৱাৰিব পাৰে সঁচা, কিন্তু কেতিয়াবা কেতিয়াবা একো একোটা মানুহে অসমীয়া যোজনা-ফকৰাবোৰ ফটাকট মাতি যিদৰে নিজৰ যুক্তিবোৰ শাৰী লগাই দিয়ে, তাক ভাবিলে তবধ মানিব লাগে। ডাকৰ বচন বোলে বেদৰ বাণী। ডাকৰ বচনক যিদৰে অসমীয়া মানুহে বেদৰ বাণী বুলি ধৰি লয়, যোজনাবোৰৰ যুক্তিযুক্ততাও সেই একেদৰেই মানি লয়। ধৰিবলৈ গলে এই যোজনাবোৰ ডাকৰ বচনৰেই এটি অংশবিশেষ। ডাকৰ বচনৰ দৰেই এইবোৰে মানুহক জীৱন পথত পোহৰ দেখুৱাই আগবঢ়াই নিয়ে।

বিজুলীৰ চকামকা পোহৰে একাৰৰ বস্ত্ৰৰ একোটি স্পষ্ট-অস্পষ্ট ৰূপ দেখুৱাই দিয়াৰ দৰে জীৱনৰ প্ৰতিটো অৱস্থাৰ ওপৰতেই এই যোজনাবোৰে একো চমকা পোহৰ পেলাই দি গৈছে; কিন্তু এইবোৰত একোটা বহুশব্দ ব্যাখ্যা সোমাই থাকে; কথাবোৰো ভকতীয়া ধৰণৰ। গতিকে যোজোনা বোলোঁতে ফকৰাবোৰৰ কথা ইয়াত বাদ দিয়া হৈছে।

যোজোনাৰ মাজেদি অসমীয়া নাৰীৰ স্বৰূপ কিদৰে ৰূপায়িত হৈছে তাকে চোৱা যাওক। পোনতে তিৰোতাৰ ৰূপ সম্বন্ধে। “ৰূপত যুগে ধৰে” আৰু “যতই সুন্দৰী নাৰী ততই অনর্থকাৰী” এনেবোৰ বচনে ৰূপতকৈ বেছিকৈ গুণলৈহে মন দিবলৈ কৈছে। চট্টগ্ৰাম অঞ্চলত প্ৰচলিত গোটাচেৰেক মৌখিক বচনও এই একে ধৰণৰ ভাবেই প্ৰকাশ কৰা দেখা যায়। অম্ববাদ কবি উলিয়ালে অসমীয়াত সেইবোৰ একে ভাবৰ মাত কথা হৈ পৰে, যেনে—

অতীব সুমিষ্ট আম প্ৰায়ে পোক-মুক্ত।

ৰূপৱতী ৰমণীও অত্যন্ত বিশ্বস্ত ॥

অধিক পাতৰ গছ প্ৰায়ে ফলহীন।

ৰূপহী ৰমণী প্ৰায়ে সন্তান বিহীন।।

অসমীয়াত বস্তুতঃ—“ৰূপে কি কাজ কৰে ; গুণেহে সংসাৰ তৰে” অথবা
“ৰূপে কি কৰিব, গুণে যদি নাটে”— বুলি বচনো আছে।

সেই বুলি কিন্তু আদৰ্শ নাৰীৰূপৰ চিত্ৰও যোজনা-ফকৰাবোৰে নিদি-
য়াই থকা নাই।

দীঘল চুলিৰে, দীঘল নাকেৰে কঁকাল সৰুকে, ওখই-পাখই শুবনী -
এই গৰাকীয়েই যেনিবা স্ত্ৰী বা শুবনী তিৰোতা। চুলি নথকা তিৰোতাৰ
বিষয়ে কোৱা হয়—বোলে—

মাজ যুৰত নাই চুলি,

পৈষেকে মাতে ৰূপহী বুলি।—

অৰ্থাৎ ৰূপহী আখ্যা পাবলৈ হলে দীঘল চুলিকোচা থাকিবই লাগিব।
তেনেকৈ আকৌ নাক দীঘল নহয়—এনে তিৰোতাক ৰূপহী বুলিবলৈ গলেও
ব্যঙ্গ কৰি কোৱা হয়—

ৰূপকে চাবা নে গুণকে চাবা—

যেন সবগৰ তৰা ;

একোকেই দেখোন নিন্দিব নোৱাৰি -

নাকটোহে অলপ খঁৰা।

তেনেকৈ আৰু কোৱা হয়—“খঁৰা-নাকী ছোৱালীৰ, পেটুৱা দৰা”— ইত্যাদি।

কঁকাল-ডাঙৰী, তিৰোতাৰ আপচু। পিন্ধি-উৰি ওলালে বোলে বান্দৰীও
হুন্দৰী হয় ; তথাপি ডাঙৰ কঁকালৰ তিৰোতাক পিন্ধি-উৰি, চুচি-মাজি
ওলালেও হুন্দৰী বোলা নাযায়। ঠাট্টাৰ স্বৰত তাকেই কৈছে বোলে—

সজালোঁ পৰালোঁ নগাই নিব বুলি,

নগাই এৰি গ'ল কঁকাল ডাঙৰ বুলি।

সেয়েহে আজিৰ দিনত উপবাস খাটি নতুবা কঁকালত আটি-আটি চান্দৰ
বান্ধিও গাভৰু ছোৱালীয়ে কঁকাল সৰু কৰিবলৈ যত্ন কৰিব লাগে বুলি অভিজ্ঞ-
সকলে কয়। কোৱা বাতল্য, বহুতে এই উপদেশ আখৰে আখৰে মানিবলৈও
যত্ন কৰে।

তিৰোতা কেনে হব লাগে বা কেনে হব নালাগে—সেই বিষয়ে কোৱা আছে—

যাৰ ঘৰত মতা-মুৱা তিৰী,
তাৰ ঘৰত নাই ছিৰী।

* * *

টোপনিৰ নেণ্ডান ৰাতিপুৱা (বা বৰেৰ পুৱা)
তিৰীৰ নেণ্ডান সৰু-মুৱা।

○ ○ ○

বাঢ়নীৰ বুটি;
তিৰীৰ চুটি।

○ ○ ○

হাতী শুননী দাঁতে;
তিৰোতা শুননী মাতে। ইত্যাদি

অলঙ্কাৰ-প্ৰিয়তা সকলো তিৰোতাৰ মনৰ গুণ। নাৰীৰ ই জন্মগত প্ৰবৃত্তি বুলি আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। ফুলে সৌৰভৰ সহায়ত ভোমোৰাক আকৰ্ষণ কৰাৰ দৰে ডাক-জমকতাৰ সহায়ত পুৰুষৰ মন আকৰ্ষণ কৰিবলৈ তিৰোতাৰ অন্তৰতো এটি আকাজকা সদায় বৰ্ত্তমান। ৰূপৰ বজাৰত তিৰোতাৰ ঈৰ্ষা আৰু প্ৰতিযোগিতা অন্তত: যুৱতা অৱস্থাত সদায় আছেই আৰু থাকিবও। অলঙ্কাৰে শৰীৰৰ শোভা বঢ়ায়; আৰু সেইবাবেই তিৰোতাৰ অলঙ্কাৰ কৰণে ইমান হাবিয়াহ। অলঙ্কাৰৰ লোভত তিৰোতাই কেতিয়াবা বয়সীয়া লোকলৈও বিয়; লোমাখলৈ সন্মত হয়। তাৰ দৃষ্টান্ত গ্ৰাম্য সমাজত বিস্তৰ আছে। দ্বিতীয় দাৰ-পৰিগ্ৰহ কৰিবৰ সময়ত ভ.বী বুঢ়া-বৰে সদায় নিজৰ ঘৰৰ পুৰণি আ অলঙ্কাৰবোৰৰ প্ৰদৰ্শনী পাতি কণ্ঠাৰ মন আকৰ্ষণ কৰিবলৈ যত্নপৰ হয়। অলঙ্কাৰৰ লোভত তিৰোতাৰ মন কিদৰে নাচি উঠে তাৰ ইন্দ্ৰিত যোজোনাই দিছে—

সেগেৰ কৰীয়া খোপ;

তোলৈ নাযাওঁ, যাম বাপেৰলৈ,

মাহী আই বুলিবি মোক।

নাৰীৰ অলঙ্কাৰৰ প্ৰতি থকা এনে স্পৃহাকেই উপহাস কৰি কোৱা হয়—

পাণৰ নাকাটিবা চান।

সাতখন কোবৰ কৰীয়া গঢ়াই দিম,

জোকাৰিবি লেবেল কাণ।

আকৌ তেনেকৈয়ে—

আলমুৱা তিৰী, গাত নাইকিয়া ছিৰী ;

জোটা-জোটে পিন্ধি যায় পিতলৰ বিৰি।

ভাল সাজপাৰ পিন্ধি অলঙ্কাৰ-পাতিৰে জকমকীয়া হৈ থাকিলে সময়ত কুশ্ৰী নাৰীকো স্ত্ৰী যেন দেখা যায়। সেইদেখি আজিৰ দিনত বিয়া-সবাহ নাইবা চিনেমা খৰত চোৱাৰ দৰে আগৰ দিনত ছোৱালী চোৱা নহৈছিল। বেউলা-লখিন্দাৰৰ আখ্যাতনতেই সেই কথা স্পষ্টকৈ পোৱা যায়। পুতেক লখিন্দাৰৰ কাৰণে ছোৱালী বিচাৰোঁতে বণিকপ্ৰবৰ চন্দ্ৰধৰ ভেৰছন কৰি গৈ পানী আনিবলৈ যাওঁতেহে বেউলাক চাইছিল। তাকেই যোজোনাই কৈ থৈছে—

আছ চাৰি গধূলি, শালি চাৰি পুৱা ;

জাকৈ বাওঁতে ছোৱালী চাবি, কোন কেনেকুৱা।

কালিদাসে তাহানি ‘তৱী শ্ৰামা’কেই আদৰ্শ হন্দৰী নাৰী বুলি বৰ্ণনা কৰা দেখি আজিৰ অনেক পাঠক স্তম্ভিত হয়। যে’জোনাত অসমীয়া ‘সুতিৰী’ৰ যি ৰূপ-বৰ্ণনা বা গুণৰ বিচাৰ পোৱা যায় সি আৰু একাঠি চৰা। সেই মতে হলে—

সুতিৰী ফেদেলী ; সফল ফদলী ;

সুজল বৰিষণ ; সুপুৰুষ কিৰিষণ ;

সুপুৰুষ ৰামা ; সুতিৰী শ্ৰামা।

সিমানৈ নংয়, আৰু কোৱা আছে বোলে—

মাটি কিনিবি চিটা-বান্ধনি

গৰু আনিবি গাই ;

ছোৱালী আনিবি এলাই-জাবৰী

ঘৰ ৰাখিব তাই !

তেনেহলে দেখা গ'ল ঘৰধৰা ঠিক ছোৱালী হ'ল—এলাই-জাববীভনীহে !
ইয়াকে শুনি কোনোৱে হয়তো কব—

হায়, কালৰো কাল বিপৰীত কাল ;
হৰিণে চেলেকে বাঘৰ গাল।

অৰ্থাৎ ৰূপৱতীক চেৰ পেলাই ফেদেলীহে আগবাঢ়িল। শিছে আকৌ
'শ্ৰামা' মানে 'ক'লী' নহয় দেই ! জুইত পোৱা সোণৰ বৰণটোহে বোলে
শ্ৰামা স্ত্ৰীৰ বৰণ; আৰু সেই শ্ৰামা স্ত্ৰী বোলে শীতত গৰম আৰু গৰমত
আৰামজনক শীতল। সংস্কৃতত তাকে কৈছে—

শীতকালে ভবেদুষ্ণ উষ্ণেষ্ণু শ্ৰুতশীতলা।

তপ্ত কাঞ্চনবৰ্ণভা—স্যা শ্ৰামা পৰিকীৰ্ত্তিতা।

অসমীয়া যোজনাবোৰত নাৰীৰ ৰূপ আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ বিষয়ে পোৱা ধাৰ-
ণাৰ দৰে গুণ আৰু প্ৰকৃতিৰ বিষয়েও যথেষ্ট কথা পোৱা যায়। আজি-
কালি ছোৱালীৰ শিক্ষাত যিদৰে নাচ-গান, লেখা-পঢ়া আদি বিষয়ত জোৰ
দিয়া যায়, যোজনা-ফকৰাবোৰে সেইদৰে এইবোৰত জোৰ দিয়া নাই।
যোজনা ফকৰাবোৰে ঘাইকৈ জোৰ দিছে বোৱা-কটা বিষয়ত। আজিকালিৰ
লেখা-পঢ়াৰ ঠাই আগতে বোৱা-কটাই লৈছিল বুলি ধৰিব পাৰি। বোৱা-
কটা নাজানিলে অসমীয়া ছোৱালীৰ কাৰণে আগৰ দিনত দৰা পোৱাই বৰ
কঠিন আছিল; যেনে—

লবৰ মন গ'ল আচু-দিয়া বিহা, হাতেও নহলোঁ কাজী;

যাবৰ মন গ'ল পিলিঙা ডেকাগৈ, কপালত নাহিলোঁ সাধি।

আৰু তেনেকৈ—

শালক শিঙিয়ে হাঁহে;

তয়ো একাজী, ময়ো একাজী

ভালেহে গৰাকী নাহে।

অকাজী তিবোতাৰ স্বামী হোৱাটোও এটা দুৰ্ভাগ্যৰ কথা বুলি ধৰি
লোৱা হয়; যেনে—

থুপুৰীৰ (অৰ্থাৎ অকাজী তিবোতাৰ) পৈ,

'মাজে ফুটা ছৈ;

কাটি খায় কাটনা—

এই তিনিৰ যমৰ যাতনা।

ব'ব-কাটিব নজনা তিৰোতাক উপহাস কৰিবলৈ নানা প্ৰকাৰৰ যোজো-
নাৰো সৃষ্টি হৈছে; যেনে—

এহাত কাপোৰৰ দুহাত দহি;

কলৈ যোৱা ফোপজহী ?

* * *

দুডাল সূতা এডালকৈ;

লহপহকৈ নিয়ে বৈ।

* * *

তাইৰ সমান নাই কাজী,

এসেৰ কপাহেৰে বটে এডাল পাঁজি।

* *

কাজীৰ টিকাত পাঁজি;

অকাজীৰ টিকাত মুগাৰ মেথেল!

যায় থমথমকৈ বাজি।

* * *

বৰবোঁ কিমান কাজী;

বেৰৰ জলঙাইদি, চাই পঠিয়ালোঁ

ধৰিব নাজানে পাঁজি।

আকৌ কাজী নহয়, অথচ লচপচকৈ কাজী দেখুৱাবলৈ যায়, এনে তিৰো-
তাক উপলক্ষ্য কৰি কেৱা হয় -

তিনি গৰুলি তৰি ললে তাঁত;

উদ্ভটিত নিলে গৈয়েকৰ দাঁত।

অসমীয়া লোকৰ মাজত এটা ধাৰণা আছে যে মাক কাজী হলেই সাধা-
ৰণতে জায়েকো কাজী হয়। সেই বাবেই বিয়াৰ কাৰণে ছোৱালী ধৰিবলৈ
গলে অনেক সময়ত মাকৰ গঢ়-গতি লক্ষ্য কৰিয়েই ছোৱালীৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ
চলন-ফুৰণ আদি অনুমান কৰা যায়। কথাতোই কয় বোলে—

বুঢ়া লোকে এইদৰে কয় যদিও ই বুঢ়া লোকৰহে উপদেশ; ডেকা, সংসাৰী মানুহে কাণেৰে শুনি তাক হয় বুলি যুব ছপিয়ালেও—হাতে-কামে তাক মানি চলিব নেৱাৰে। সঁতা, হেলেন আদি তিবোতাৰ কাৰণে পৰ্বত কি হৈ গৈছিল, অ'ক ৰাজ্য বা ভূমিৰ কাৰণে সিহিঁনা মাথোন কি থৈয়া-নথৈয়া ৰণ হৈ গ'ল ত'ক সকলোৱে জানে। কড়ি বা অৰ্থৰ কাৰণে দৈনন্দিন জীৱনতেই কেনে দুৰ্য্যটনাবোৰ হয়হি—তাকো কোনে'নে নজনা নহয়; অথচ এই সকলোবোৰ ত্যাগ কৰিব পাৰিছে কেইজনে? গতিকে এনে উপদেশক অনাসক্ত সিদ্ধ পুৰুষৰ বচন বুলি ধৰি লৈ সংসাৰী সকলে এখোজ পিছ ত'হকি কব লাগিব—

—তিবী হস্তে গিৰা,

তিবী হস্তে হতছিৰী।

মহাভাৰততো আছে ন গৃহং গৃহমিত্যাভঃ, গৃহিণীং গৃহমুচ্যতে।” অৰ্থাৎ তিবীয়েহে গিৰী। তাকেই আকৌ কোৱা হয়—

ঘৈণীয়েই ঘৰ, ঘৈণী নহলে ঘৰ লৰফৰ,—

আক ঘৰে পতি পণী খালে-পতি যখিনী।

দৈগঙ্গাসদলৰ হ ততোই যেতিয়। ধৰণৰ চাৰি-কাঠী, তেওঁলোকে ইচ্ছা কৰিলেই ইয়াক স্থৰৰ আলয় বা দুখৰ বন্দীশাল কৰি তুলিব পাৰে। দম্ব-কাজিয়া যি ধৰত সততে গুপ্তচে সি ধৰ আক ঘৰ হৈ নাথাকে। কথাতোই কয় বোলে—

ভায়ে ভায়ে দম্ব লাগে, পৰে পায় আশ,

তিবোতাৰ দম্ব লাগে ঘৰতে প্ৰবাস।

মতাই চপাহ-কোঁচাই সকলো বস্তু আনি ঘৰত দিবহি পাৰে, কিন্তু তিবো-তাই তাক যতাই-পিতাই আৱশ্যকীয় বস্তু তৈয়াৰ কৰি নিদিলে সকলো মিছা। তাকেই কৈছে—

ৰজাৰ দণ্ডিত বনত বাস,

তিবোতাৰ দণ্ডিত পইতাত গ্ৰাস।

তাকেই এইদৰেও কোৱা যায়—

ৰজাৰ দণ্ডিত কটা যায়,

তিবীৰ দণ্ডিত পইতা খায়।

ঘৰৰ লক্ষ্মীস্বৰূপ। এই হেন তিবোতাৰ মন কেনেকুৱা আৰু তেওঁলোকক কেনে ব্যৱহাৰ কৰিব লগে পুৰুষমাত্ৰেই জন্মিবলৈ যত্ন কৰা উচিত। অজিৰ তিবোতা জীৱনৰ প্ৰায় সকলো কামতেই পুৰুষৰ সমান শাৰীত। আগতে কিন্তু তেনেকুৱা নাছিল। এনে সময়ো আছিল যেতিয়া তিবোতাক নিৰ্জীৱ পদাৰ্থৰ দৰে জ্ঞান কৰি ব্যক্তিগত সম্পৰ্ধৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। তেতিয়া বালা, যুৱা, বৃদ্ধ—এই তিনিও কালতে নাৰী স্বতন্ত্ৰবীয়া হব নোৱাৰিছিল। মাৰ-কিল শোখাই তিবোতাক সদায় শাসনত ৰাখিলেহে গৃহস্থী ঠিক থাকে, এয়ে আছিল মাহুৰৰ ধাৰণা। “দাত শিল, তিবীক কিল, চলিক চাপৰ, কুৱৰক বাৰি; তেহে গৃহস্থ বব পাৰি।” নতুবা আকৌ—

কচাৰা ধৰাণা শিলে;

তিবোতা চলাবা কিলে।

অথবা—

তিবীক নামাতিবা মিটে,

বাহ-খৰি নিদিবা চিতে।

এয়ে আছিল গৃহস্থীৰ নীতি। গিৰিৱেশৰ শলাগনি পোৱাটো তিবোতাৰ কাৰণে আছিল প্ৰথম সৌভাগ্যৰ কথা আৰু ‘ভোলানাথ পুৰুষক স্বামীৰূপে পোৱাটো তেওঁৰ কাৰণে আছিল যেন পূৰ্ব জন্মৰ তপস্কাৰহে ফল।

—পৈয়েকে বুলিলে কাজী;

মন ভাল লাগিছে আজি।

আৰু—লোণে আমলখীয়ে খালোঁ;

কোনোবা জন্মত তপস্কা কৰিছিলো—

তোলানাথ পুৰুষক পালোঁ।—

এনেবোৰ কাৰণতেই অনেক সময়ত ছোৱালী বিয়া দি উঠি মাক-বাপেকে কৈছিল—“যমে নিলেও নিয়া; জেংগায়ে নিলেও নিয়া।”

বান-বাৰিষা যেতিয়া পৰ্বতীয়া ধল নামি আহে, তেতিয়া জানো সি সন্মুখৰ বাধা-বিঘিনিৰে কিবা ভ্ৰূক্ষেপ কৰে? যৌৱনৰ বান আহিলে নাৰীৰ অন্তৰো ঠিক তেনেকুৱা হয়। অনুৰাগত মতলীয়া হোৱা অন্তৰে তেতিয়া সন্মুখৰ বাধা-বিঘিনি মানি চলিবলৈ টান পায়। উপযুক্ত বয়সত বিয়াৰ কাৰণে ছোৱালীৰ মন ব্যাকুল হৈ পৰে। কিন্তু সংসাৰত সোমালেই

শাহৰেকৰ কেনে ব্যৱহাৰ পায়—সেই চিন্তাই তেওঁক কিছু বিব্রত কৰি তোলে। এফালে শাহ-এনৰ কথা হৈছে তেন্তে অতীত বাসনাৰ সোণালী সপোন, আৰু আনফালে তেওঁক শাহ-শেবৰ কঠোৰ শাসনৰ ভয়—এই দুই ভাবৰ সংঘৰ্ষ সেয়ে সমগ্ৰত গাভৰু চোৱাল ব মনত কেনেকৈ যে ফুৰা হৈ ফুটি উঠে। সেই বাবেই যে মোহাম্মদ গোত্ৰপ বোলে—

ମୋର ସ୍ବାଧୀନତା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଦିନ ।

শাহু-শুভৰ মা- নিত নি পোলা- হিয়া।

বোরবদেবী প্রাচীন : এসময় সমাজত ন-কথা নহয়। শাহ-
শাহরব ফৌজ শাসতঃ দেবীর গা লগা তিরেত হে উঠব পাৰে—
এয়ে আশাৰ দেবী নঃলেদেবী দেবী—

ম'ল্ল গবন চ।ন থ।ব ;

শ নে গান্ধ নে নব। বাবা ।

সদায় ঐক্যে ঐক্যেই যদি সবাই ১৪৪ বর্ষকে কেতিয়াবা বোঝা-
কে যদি শ্রমের মূল্য জানে এবং শ্রমের পক্ষে - তাতে তেওঁ হাতে-
সবগুণি পোরা। দিয়ে—

শক্তি আইৰ লাহ মাত থানে .

বচনকণ মনন মনন জ। বুলিলে,

সবগুণ পেয়ালা ৭৫ লোঁ।

পণ্ডিতসকলে ঐ গৈছে যে ত্ৰিৰাতাৰ চৰিত্ৰ আৰু পুৰুষৰ ভাগ্য এই
 ছুটা বিষয় মাত্ৰঃ নাল গৈ দেৱতাতো নাজানে। যোজোনাবোৰত যি
 পোৱা যায় সি ক্ষিৰ অনেক নাৰীৰ কৰণে সিমানে প্ৰীতিস্বৰ নহয়।
 লেনিন্দাত কথ কোৱা আৰু বটৰ সেখোৱা ত্ৰিৰাতাৰ বিষয়ে কোৱা
 হয় -

তিৰীব লেনিগ্ৰা, বৰষুণৰ কণিগ্ৰা,

ধৰে ড়াই নকৰে মুবচ ;

এই তিনিৰ সম্মান নাই কুঁৱচ ।

আৰু যাছৰ নানিবা সৰুকী।

তিবোতাৰ নানিবা বজাৰ লোটে।

সেইদৰে—পুৰুষৰ লঘু লপ্পলপীয়া ;

নাৰীৰ লঘু ঘৰ-বেৰোৱা ।

তেনেকৈয়ে—ল'ৰা নষ্ট হয় হাটত ;

বোৱাৰী নষ্ট হয় ঘাটত ।

অনেক অসমীয়া যোজোনাই ইয়াকো স্মৃচনা কৰে যে পত্নীয়ে সদায় স্বামীৰ পৰা কথ-সম্পত্তি পালেহে আৰুজ্ঞা কৰে । মাকৰ মৰম আৰু পত্নীৰ মৰমৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাই কোৱা হয়— “মাকে চায় মুখলৈ, তিবোতাই চায় হাতলৈ ।”—অৰ্থাৎ বহুত দূৰ দূৰি-চাক যেতিয়া কোনো মানুহৰ ঘৰ পায়হি তেওঁৰ মুখলৈ চাই মাকে ভাবে বাছাই বৰ কষ্ট পালে, মুখখন তেনেই শুকাই আহিছে । তিবোতাই হ'লে কিন্তু স্বামীয়ে তেওঁৰ কাৰণে কি লৈ ঘূৰি আহি পালেহে নহ'ব সিহঁত । তেওঁৰ ভাৰ্য্যাক কোৱা হয়—

দুখীয়া হ'লেই লেতেৰা, ভাৰ্য্যাই নেদেখে হিত ;

বাটত লগ পাহ মিঠাৰে নেসোধে,

দিব লাগে বুলি কিবা দিত ।

আৰু যেতিয়া আহিব কালৰ বেহা ;

পাচীৰ তিৰীও বুলিব পেহা ।

সেইদৰেই আকো—

লাহতী মৰে লাহত ;

পৈয়েক মৰে ঘুড়ুৱীয়া কাহত ।—ইত্যাদি

“মাছে নিচিনে নৈ ; তিবোতাই নিচিনে পৈ”—এনে ধৰণৰ যোজোনা নাই পণ্ডিতসকলে কোৱা—“কথিতা, বৰিতা, লতা ; নতিষ্টন্তি বিনাশ্ৰয়া”—কথাৰ সাৰবত্তা প্ৰমাণ কৰে । পতি অবিহনে তিবোতা যেনে নিৰাশ্ৰয়া, ভাৰ্য্যা অবিহনে স্বামীও তেনে নিৰাশ্ৰয়ে তেনে অনাদৃত হয় । কোনো কোনো ধৰ্ম্মকাৰ্য্যত ভাৰ্য্যা নহ'লেই নচলে । শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰই সীতাৰ অবিহনে সোণৰ সীতা তৈয়াৰ কৰিছে হেনো যজ্ঞ সমাপন কৰিছিল । সেইদৰে সমাজত—

পিতৃ অবিহনে সংসাৰৰ পৰে ভাৰ,

মাতৃ অবিহনে ভোজনৰ ছাৰখাৰ ;

ভ্ৰাতৃ অবিহনে শত্ৰুৱে পাৰে লাই,

ভাৰ্য্যা অবিহনে কুচিত নিদিয়ো ঠাই ।

আৰু—হাতৰ লাথুটি বাটৰ সাৰথি, বিপদৰ সাৰথি ভাই;

ভাৰ্য্যা শুৱনী বেঁহিতা তিৰোতা, গোহালি শুৱনী গাই।

সতিনীৰ প্ৰতি সতিনীৰ ঈৰ্ষাও যুগ যুগ ধৰি চলি আহিছে। এবৰ আখ্যানৰেপৰা তেজীমলাৰ আখ্যানলৈকে এনে অনেক আখ্যান আছে যিবোৰে মাহীমাৰ লেবেলা মৰম আৰু সতিনীৰ ডেই নিয়া ঈৰ্ষাৰ অলেখ উদাহৰণ সমাজক দি আহিছে। গতিকে এই বিষয়ৰ যে ফকৰা-ৰোজো-নাও যথেষ্ট থাকিব তাক সহজে অনুমান কৰা যায়। মাহীমাৰ মৰম সাধাৰণতে কেনেকুৱা ধৰণৰ হয়, তাকে দেখুৱাবলৈ কোৱা হয়—

কিনো কম মাহী আঠৰ গুণ;

থোজে"। খাবলি—দিয়েহি লোণ।

আৰু—সমান সতিনীৰ পো;

ঘুমটি নাহে চকুত লো। - ইত্যাদি

সতিনীৰ কথা কবলৈ হলেই বহুপড়া বিবাহৰ কথা ওলাই পৰে। ঘৰৰ কাম-কাজৰ সূচলৰ কাৰণেই একাধিক পত্নী বিবাহ সমাজে সমৰ্থন কৰিছিল। আনফি নিজৰ স্বামীলৈ আৰু এগৰাকী তিৰোতা বিয়া কৰাই আনি সতিনী খাটিবলৈও অনেক তিৰোতাই হাবিয়াহ কৰিছিল আৰু আজিও তাকে কৰে। দন্দ কৰিবলৈ হলেও সতিনী লাগে—এয়ে তেওঁলোকৰ যুক্তি। সাহীসকলৰ ভিতৰতো পতিৰ লাগী হবলৈ সকলোটিয়ে খৱ কৰে; কিয়নো নতিনী খাটি পতিৰ লাগী হৈ লব পাৰিলে বাকী সতিনীসকল তেওঁৰ দাসীৰ দৰে হৈ পৰে। সেই কাৰণেই চালাক আৰু যুঁজাক প্ৰকৃতিৰ তিৰোতাই সতিনী খাটিবলৈ বৰ ইচ্ছাহে কৰে—

লাটিম বৰুৱাক খাটিম,

লাগে তিনি কড়া ভবিম,

তেও সতিনী খাটিম।

লাগী তিৰোতাই সতিনীসকলৰ ওপৰতহে প্ৰভুত্ব চলায়। এনে বহু ; স্বামীকো তেওঁ হাতৰ মুঠিত ৰাখিবলৈ সমৰ্থ হয়। তেওঁ বেয়া কৰিলেও সেয়ে স্বামীৰ মানত ভাল; তেওঁ দোষ কৰিলেও স্বামীয়ে সেই দোষ নেদেখে। সেয়েহে যোজোনাত কয়—

লাগী তিৰোতাই শিতানত কাহে;
পৈয়েকে বোলে মোৰ অমৃত যেন লাগে।

অথবা— লাগীয়ে ভাঙিলে কাঁহী;
মিচিকি থলে হাঁহি।
এলাগীয়ে ভাঙিলে কঁতৰা;
গড়গাঁও পালেগৈ বতৰা।

আৰু— সতিনী বহীয়া পৈ;
এবাৰ হতুয়ায়, এবাৰ কন্দুয়ায়,
পখালি কোলাত লৈ। ইত্যাদি

বহু পত্নী বিবাহ সমাজত সদায় গৃহীত নীতি হৈ আহিছে যদিও এক-স্ত্ৰী
বিবাহকেই প্ৰশস্ত বুলি যোজনা-লক্ষ্যৰাই ইঙ্গিত দিয়ে। চট্টগ্ৰামত প্ৰচলিত
এটা যোজনামতে—

হুগছেৰে ছেপি ধৰা বাহৰ যি গতি;
দ্বিপত্নীক জন-ভাগ্য জনিবা তেমতি।

আমাৰ অসমীয়াত কোৱা হয়—

এক তিৰায়া লোদোব-পোদোব,
দুই তিৰায়া গাতৰ ইন্দুৰ;
তিনি তিৰায়াই নাপায় ভাত;
চাৰি তিৰায়াৰ মূৰত হাত।

‘জীটি লোকৰ, পেটিহে বুৰ’—বুলি বুঢ়া বুঢ়াসকলে এটা কথা কয়।
সেই ধাৰণাকে লৈ নেকি গাঁৱে-ভূঞা বিয়া কৰাই নিয়া তিৰোতাক পুত্ৰৰ
মাক নোহোৱালৈকে ভাগ্যৱতী বুলি জ্ঞান কৰা নহয়। গতিকে পুত্ৰৱতী
হবলৈ বিবাহিতা তিৰোতাৰ অন্তৰত প্ৰবল তেপাহ। পুত্ৰ লাভ হলে বংশ
ৰক্ষা হয় আৰু পূৰ্ব-পুৰুষসকলে পিও পায়। পুত্ৰ নামে নবৰূপৰা পুত্ৰই
হেনো পিতৃ-মাতৃক ৰক্ষা কৰে। গতিকে পুত্ৰমুখ দৰ্শন পিতৃ মাতৃৰ আনন্দ
আৰু আগ্ৰহৰ কথা। তাকেই যোজনাত কোৱা হয়—

কত ভাগ্যে (কত জন্মৰ মূৰত) পুত্ৰৱতী নাৰী;
কত ভাগ্যে (কত জন্মৰ মূৰত) তামোল-পাণৰ বাৰী।

কত ভাগ্যে (কত জন্মৰ যুৱত) পৰক পৰে বায় :

কত ভাগ্যে (কত জন্মৰ যুৱত) ভাতক ভাতে খায় ।

ডাকৰ বচনত আকৌ তিৰোতাৰ সন্মুখে ভ'লকৈয়ে নিৰ্দেশ দিয়া আছে,
যেনে—

স্বামীৰ মনক সদা বুজিব ;

স্বামীৰ মন বুজি আচৰিব ।

আক, সতী নাৰীৰ কাৰ্য্য হ'ব লাগে—

আপোন স্বামীত সদায় মন ;

স্বামীক দেখে যেন ন'বায়ণ ।

স্বামী যদি খায়, কৰে আহাৰ ;

স্বামী নাখাইলে ভুঞ্জে নিকাৰ ।

নিৰ্দে, স্বামীৰ সেৱে চৰণ ;

বেলয় ডাকে সতীৰ লক্ষণ ।

বদনত তিৰোতা কেনে হ'ব লাগে ?—

যি ন'বা বন্ধন শালাক যাে ;

মিষ্ট কবি পাক কৰে সদায় ।

ন'হি ম'তবোল নকৰে দ্বন্দ ;

খ' তে'লাইলেও নোবোলে মন্দ ।

সিটে গুহস্থৰ বঢ়ায় শ্ৰী ;

বেলয় সেহি লক্ষ্মী প্ৰী ।

ঘৰখন চলোৱা তিৰোতাৰ মুখ্য কৰ্ত্তব্য । তেওঁ সদায় আয় চাই
ব্যয় কৰি চলিব লাগে

গৃহিণী ভহয়া বোলয় কঠোৰ ;

আয় নাচাই ব্যয় কৰে প্ৰচুৰ ।

ডাকে বোলে সেই কলক্ষণী নাৰী ;

ঘৰ চলাইবে কভু নাপাৰি ।

পৰিত্যাগ কৰিবলগীয়া তিৰোতাৰ লক্ষণ ডাকে এইদৰে দিছে—

একগুণ বোলোতে দ্বিগুণ বোলে ;

স্বামীৰ শয্যা পাৱেৰে গৈলে ।

যি স্ত্ৰী প্ৰভাতে নিদ্ৰা যায়;
 বাহী শয্যাতে সূৰ্য্যে পায়।
 উদয় কালত নিলিপে ঘৰ;
 ডাকে বোলে তাইক চাৰিও নৰ।

এইদৰে যোজোনা-ফকৰা, ডাকৰ বচন আদিয়ে নাৰী-চৰিত্ৰৰ গুণ-দোষ-
 বোৰ নিকপণ কৰি থৈছে আৰু এইবোৰৰ সহায়ত অসমীয়া গাঁৱলীয়া সমাজ
 আজিলৈও বহু পৰিমাণে পৰিচালিত হৈ আহিছে।

বঙিয়া,

১৯৫১

জনসংখ্যা সমস্যা

সসাগৰা পৃথিবীৰ ভূভাগৰ পৰিমাণ প্ৰায় ছয় কোটি বৰ্গমাইল (৫৭,৫১০,০০০ বৰ্গমাইল)। ইয়াৰ অনেক অংশ পাহাৰ-পৰ্বত, হাবি-জঙ্গল, মৰুভূমি-তৰুভূমি আদিয়ে আগুৰি আছে। ল'ৰা-তিৰোতা, ডেকা-বুঢ়া, কেঁচুৱা-আদহীয়া আদি সকলোকে ধৰি লৈ সমগ্ৰ দুনিয়াৰ জনসংখ্যা হ'ল মুঠতে দুশ কৰি কোটি। আকৌ সকলো মানুহ নচুবা সকলো দেশৰ মানুহ সমান ওখ নহয়। দীঘল চুটি, খোৰা-টেপেৰা আদি সকলো মানুহৰ উচ্চতাৰ গড় উলিয়ালে চাৰি ফুটৰ বেছি ওখ নহব।

এদিন যমৰঙাই কিবা কাৰণত চিত্ৰগুপ্তক কলে, “চিত্ৰগুপ্ত, সৃষ্টিকৰ্তা ব্ৰহ্মাৰ একো কাম-কাজ নেহোৱা হৈছে। তাহানি তেওঁ এবাৰ মানুহক যি মতা-তিৰোতা এই দুই ভাগত ভগাই সৃষ্টি কৰিলে তেতিয়াৰে পৰা গত-স্তুগতিৰ স্ততিত মানুহ জগিবহ লাগিছে-মৰিবহ লাগিছে। মানুহৰ সংখ্যা ক্ৰমাৎ বাঢ়ি অহি আজি সমগ্ৰ পৃথিৱী আগুৰি পেল'ইছে। পুৰুষ আৰু নাৰী—এই এহাল জীৱৰপৰাই, মই দেখিছোঁ এতিয়া গোটেইখন জগৎ মানুহেৰে ভৰি পৰিল। হাবি জঙ্গল পৰ্বত-পাহাৰ, আৰু শ-বতাহ, জল-স্থল—সকলো ঠাই মানুহে ছানি পেলালে। অন্য জ-জন্তুৰ থাকিবলৈ ঠাই নাইকিয়া হৈ আহিল। মই এওঁ মানুহবোৰ মাৰি আনি অন্ত কৰিব নোৱাৰা হলোঁ। তাতে অকৌ ধনুন্তদিৰ বংশৰ ডাক্তৰ-কবিৰাজবোৰ ওলাই মাৰি-মৰকো নাইকিয়া কৰিব ধৰিছে। মোৰ দূতে গৈ অনেক সময়ত একো একোজন লোকৰ জীৱ আনিবলৈয়ে ডাক্তৰ-কবিৰাজৰ লগত দস্তৰ-মতে একোখন গ্ৰাং-গডোন্ধৰ বণ কৰিব লগীয়া হয়। সেই গতিকে মই এতিয়া পৃথিৱীৰ ওখাকথিত বৰলোকসকলক পাৰিলে অতৰ্কিতে পুটুংকৈ জীৱ-চাকিটো ছুমাই দি হুংপিও বন্ধ কৰি ডাক্তৰ-কবিৰাজসকলৰ চকুত ধূলি মাৰিহে আনো। কিন্তু সদা-সৰ্বদা এইদৰে কিমান ছেগ চাই চাই চোৰৰ দৰে কাম কৰিবা? তুমি এটা কাম কৰা: ঠাই এডোখৰ বাছি

বিচাৰি ঠিক কৰা ; এদিনৰ ভিতৰতেই সমগ্ৰ জগতৰ মানুহ মাৰি আনি তাতে কবৰ দিয়া যাওক । তাকে কৰোঁতে আমাৰ কষ্ট অৱশ্যে বহুত হব—হওক তথাপি, এদিনহে হব । তাৰ পিছত কিন্তু ব্ৰহ্মাই আকোঁ সৃষ্টি আৰম্ভ কৰিব লাগিব আৰু সৃষ্টি পুনঃ বৃদ্ধি পায়মানে আমাৰ জিৰণিৰ কাৰণেও ইতিমধ্যে কিছু সময় ওলাব । এইদৰে একোটা কামৰ দ্বাৰা কৰ্ম-ৰত আমালোকৰ জিৰণিৰ আঁহৰি আৰু নিশ্চয়। সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰ কাম চাৰোটা ওলাব ।”

চিত্ৰগুপ্তই কথাটো উত্তম যেন বুজিলে । তেওঁ ততালিকে নিজে কবৰ খান্দিবৰ কাৰণে মাটিৰ পৰিমাণ কৰাত লাগি গ'ল । কিছু কাল গুপ্তি-গপি চাই হিচাপটো অলপ গোলমলীয়া যেন পাই তেওঁ তাহানিৰ টোডৰমল, হপকিঞ্চন, বগল আদি জৰীপত পাঠকত লোকসকলৰ জঁউবোৰকো, ‘চমন’ কৰি আনি মাটি জোখ-মুখ কৰিবলৈ লগাই দিলে । চুয়ো ফালৰ পৰা হিচাপত ঠিক হ’ল যে বেছি নালাগে, আধা মাইল মাটি হলেই হব । সেইমতে যম ৰজাক বাতৰি দিয়া হল ।

যম ৰজাই শুনি আচৰিত হ’ল । তেওঁ পোনেই কলে, “আধামাইল মাটিত পৃথিৱীৰ দুশ কুৰি কোটি মানুহ কিদৰে কবৰ দি । যাব ? অসম্ভৱ কথা । হিচাপত নিশ্চয় কিবা ভুল হৈছে ।” চিত্ৰগুপ্তই উত্থা-মুখাকৈ হিচাপ কৰি ভুল কৰিছে । এই ভ বি তেওঁ ততালিকে চিত্ৰগুপ্তক মাতি পঠালে । চিত্ৰগুপ্ত আহিল আৰু কলে, “মহাৰাজ, চাওক, দাখলে আৰা মাইল আৰু পুতলে আধা মাইল আৰু গভীৰতৰ ফালেদিও আৰা মাইল এই পৰিমাপৰ গাতটো হলে স্তাত হব প্ৰায় ওঠৰশ চল্লিশ কোটি নকট (১৮.৩২.২৭, ৪৪.০০ ঘনফুট) । প্ৰত্যেক ম’ম্বুহক গড়ে লাগিব ৪ ফুট দীঘল, ২ ফুট পুতল আৰু এক ফুট দ-৮ ঘনফুটকৈ । তেতিয়া হলে ২৩০ কোটি লোকক সহজে স্তাত কবৰ দিব পৰা হব । আমাৰ পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা দুশ-কুৰি-কি বাইছ কোটিহে হৈছে এতিয়া । গতিকে ওপৰত এক তৰপ মাটি দিলেও সহজে আধা ঘন-মাইলতেই সকলো ঠিকঠাক হব । মহাৰাজ, হিচাপত ভুল নাই । এতিয়া কেৱল সকলোকে কিদৰে একে সময়তে মাৰি অনা যায় তাকেহে ভাবক ।”

যম ৰজাই হিচাপ পৰীক্ষা কৰি চাই ঠিকেই পালে । তেওঁ মূৰত আঙুলি দি আগ-পাছ সকলো গমি চালে ।

এইদৰে থাকোঁতেই বিষ্ণু আৰু সদাশিৱ ওলালহি। যমে তেৰা'সকলক ৰহিবলৈ আসন দি পান্দো অৰ্থো পূজা-অভ্যর্থনা কৰিলে। তাৰ পিছত তেওঁ নিজৰ সমস্তাটো কলে। ভাং খাই উঠি যোৱা জটীয়া ভাঙুৰীয়ে কথা শুনি পোনৈ চকু ৰঙাকৈ চাই ক'লে—“যম, সংযত হৈ কথা কবা। সংহাৰ তোমাৰ কাম নহয়। সি মোৰ দায়িত্ব; মোৰ কৰায়ত্ত কাম। সংহাৰৰ গৰাকী তুমি নোহোৱা—মই। তুমি মাত্ৰ সেই কামত মোৰ আজ্ঞাবহ ভূত্য। তুমি অনর্থক চৰ্চা কৰি মোৰ কামত হেতা-ওপৰা কৰিবলৈ আহিলে বিপদ আছে।”

কিছু পৰ নীৰৱে থাকি যমে কলে—“প্ৰভু, মইতো আপোনাৰ আজ্ঞা-ধীন ভূত্যই। পিছে ভূত্যয়ো জানো প্ৰভুক আৱশ্যকমতে গিৰিহতৰ মঙ্গলৰ কাৰণে কথা নকয়? ময়ো তাকেই কৰিছোঁ। আপুনি শূশানত ধ্যান কৰি থাকোঁতে অথবা ভাঙৰ চিলিম আৰু ভাঙৰ লাড়ু খাই নিচাত থাকোঁতে ইপিনে মন্ত্ৰহৰ সংখ্যা বাঢ়ি গৈ গৈ গোটেইখন সংসাৰ ভৰি পৰিল। ইফালে ভগৱান বিষ্ণুৰ অন্তঃস্বৰ্গ পাঠ প্ৰহুজৰীৰ বংশধৰসকলে তোমাৰ দূতবোৰক কেনো প্ৰাণীৰে ‘চৰাইল যাব দিব নোখোজে। এই সমস্ত জানো আপোনাৰ সমস্তা নহয় প্ৰভু?”

তেতিয়া বিষ্ণুয়ে কলে, “যমৰাড, তুমি বাক এই সমস্ত ৰ কথা, এতিয়া নাভাবিলেও হ'ব। মই মিষ্ট ৰ দলখুচক এই কামত আগেয়ে লগাইছিলোঁ। তেওঁ পৃথিবীৰ শস্তা আৰু জনসংখ্যা সম্বন্ধে হিচাপ কৰি সকলো খবৰ মে'ন ওচৰত দাখিল কৰিছে। জলিয়ান হাৰুলি, ৰাছেল আদিয়েও জনসংখ্যা বৃদ্ধি কেনেকৈ কামোনা যাব—সেই বিষয়ে চিন্তা কৰিব লাগিছে। ভাৰতৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী জৱাহৰলালকো মই কৈছে। তেৱেঁ সেই বিষয়ে চিন্তা কৰি যাজে সময়ে দুই-একোটা ভংকাৰ দিব ধৰিছে। পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ বিষয়ে তেৱেঁ এতিয়া বিধি পাৰলৈই বক্তৃতা দিয়ে। পিছে তেওঁ হ'ল বাজ-নীতিজ্ঞ লোক। সেই কাৰণে তেওঁৰ পাণ্ডিত্য আৰু সাহস অনেক সময়ত জনমতে—পুখুৰীৰ পানীক পুগীয়ে ঢকাৰ দৰে ঢাকিবলৈ চায়। তথাপি তেওঁ পাঁচ বছৰীয়া আচনিত বৰলা বল দি কিছু ভাগৰিলে এই সমস্তা নিশ্চয় ভাগলৈ হাতত ল'ব। তুমি চাই থাকোঁচোন। অনর্থক চিন্তা কৰি চকুৰ টোপনি নোহোৱা হ'ব নালাগে।” ইয়াকে কৈ গুৱা-পাণ খাই জটীয়া ভাঙুৰী আৰু বিষ্ণু দুয়ো দেৱতা উঠিল।

যমে চিত্ৰগুপ্তৰ ফালে চাই কলে—“বুজিছা গুপ্ত, আজিকালি চাকৰি কৰা টান হৈ আহিল। গৰাকোসকলে সদায় ভাবে। তেওঁলোকেহে সকলো জানে আৰু সকলো বিষয়ে চিন্তা কৰে। জগৎখনৰ কাৰণে অগ্ৰ কোনেও নাভাবে, নিচিন্তে আৰু একো নকৰে—এয়ে ভেৰাসকলৰ ধাৰণা; নহলে বাকু চোৱা। আগৰ দৰে হাজাৰে হাজাৰে মাহুহ এতিয়া জানো আমি মাৰি আনিব পাৰো? আগে য'ত মৰণৰ সংখ্যা এশ আছিল, আজি তাত দহ-পোন্ধৰৰ বেছি আমি নাপাওঁ। কৰবাত যদি বেমাৰতো মাহুহ এটামৰে তেওঁ—এক শ্ৰেণীৰ মাহুহ গুলাকি দেশত হাহাকাৰ তুলি দিয়ে বোলে অনাহাৰত মাহুহ মৰি থাক্তাং হ'ল, মহামাৰিয়ে দেশ উছন কৰিলে, হাহজা যেমানে গাং-দুং পুত্ৰ নিলে, ব'কপে মাহুহৰ মাজত ধ্বংসল ল খেলিলে, ধুমুহাই দেশ উপাত্ত কৰিলে, বনপানীৰ গাসত গাওক গাং উছন হ'ল ইত্যাদি ধানৰ আৰা ত কাণৰ কণা-মাকৰি সৰে। বাতৰি কাকতৰ পিঠিত উঠি এহেবোৰ চিত্ৰগুপ্তৰ খলকসিয়ে সমাজত ধোৰ চাঞ্চল্যৰ সৃষ্টি কৰে। আজিৰ সমাচে পাৰিলে মৃত্যু-দূতক তেওলোকৰ নগৰ-চহৰ, গাঁও ভূই আদিৰ চাৰি সামাৰ চৰালেকে যাব দিব নোথোজে। এফালে এনেদৰা মৰণ-নিষেধ, অগ্ৰগণ্যে অগ্ৰগ জন্ম বৃদ্ধি—এতে যেন আজি সচলে ৰে সাহায়া প্ৰচেষ্টা। দেখা যাওক এই বিৰাট বিভ্ৰমৰ মাজত সংসৰ আৰু কিমান দিন ঠকলমে চলে! আৰু বুজিছা চিত্ৰগুপ্ত! আমাৰ প্ৰভুসকলেও কিন্তু মোৰ বোবেৰে নিজ নিজ জনপ্ৰিয়তা বজায় ৰাখিবলৈহে সততে সচেষ্ট থাকে, লোকনিৰন্তৰৰ চিৰন্তন হিত-কামনা তেওঁলোকৰ সাধনা নহয়।”

চিত্ৰগুপ্তই কলে “মহাৰাজ, আমাৰ নো কি? মই হিচাপ ৰাখিব লাগে। হিচাপ ৰাখিম আৰু যাব যাব আয়ুস যেতিয়া শেষ হয় তেওঁলোকক পুৰিৰীৰপৰা ধৰি আনিবলৈ দূত পঠাবৰ কাৰণে কাকত পত্ৰ আপোনাৰ অন্তৰত পেচ কৰিম। আপুনি হুকুম দিব। খতম!”

মৃত্যুবজা যমে তেতিয়া কলে, “চিত্ৰগুপ্ত, তাকে কৰিলেই কিন্তু আমাৰ কৰ্তব্য কৰা নহ'ব। আমি তলতীয়া চাকৰিয়ালে গিৰিহঁতক আউসী-একা-দশীৰ কথা সোঁৱৰাই দিম; ভেৰাসকলে পালে পালক, নাপালে যদি নাই। গতিকে তুমি ভালকৈ চাই-চিন্তি—লাগিলে পৃথিবীলৈ গৈ পুখি-ভঁড়ালবোৰত

শুণ্ডভাৱে কাকত-পত্ৰ পঢ়ি শুনি এখন ইস্তাহাৰ বাহিৰ কৰা। তাত জন্ম-মৃত্যুৰ সমস্তাটো দেখুৱাবলৈ যত্ন কৰিবা।”

যমৰ আদেশ পাই চিত্ৰগুপ্ত কামত লাগি গ’ল; আৰু সঁচাসঁচিকৈয়ে এখন ইস্তাহাৰো বাহিৰ কৰিলে। তাৰেই সাৰমৰ্ম অহকাণে পছকাণে বাগৰি আহি পৃথিৱীতো অলপ-অচৰপ এলাল। তাকেই জুকিয়ালে এনেকুৱা হব—তাহানি প্ৰাচ্যৰ পণ্ডিতে শ্লোকত কৈছিল বোলে—

যাবৎ কণাগতাঃ প্ৰাণাঃ যাবন্মাস্তি নিৰিদ্ৰিয়ং,

তাবচ্চিকিৎসা কৰ্তব্য।—কালশ্চ কুটীলা গতিঃ।

অৰ্থাৎ প্ৰাণবায়ু উৰি যাওঁ উৰি যাওঁ হোৱালৈকে আৰু ইন্দ্ৰিয়বোৰ তেনেই নিষ্ক্ৰিয় হৈ নপৰালৈকে মানুহে চিকিৎসা কৰাই চাব লাগে—কাৰণ কালৰ গতি অতিশয় কুটিল। কোটিয়াবা পেটুফুটাও তৰে আৰু আঠৰ ছালযোৱাও মৰে। তাকেই ডাক পুৰুষে কৈছে বোলে—‘হুৰুৰে মানে বাবা, নমৰে মানে চাবা।’

(২)

এইদৰে চাওঁতে চাওঁতে, মৰণৰ হাত এবাৰলৈ মানুহে যত্ন কৰোঁতে কৰোঁতে এতিয়া পৃথিৱীত মৃত্যু-সংখ্যা ক্ৰমাৎ আচৰিতভাৱে কমি আহিছে আৰু জনসংখ্যা হলে উলাহেৰে বাঢ়ি আহিব লাগিছে। আগৰ দিনত দেশত মাৰি-মৰক হৈ নতুবা যুঁজ-বাগৰ লাগি হাজাৰে-হাজাৰে মানুহ মৰিছিল। আন নালাগে আজি যি ইংলণ্ডত মৃত্যুৰ হাৰ অতি নগণ্য—সেই ইংলণ্ডত চতুৰ্দশ শতিকাৰ মাজ ভাগত হোৱা এটা মহামাৰিতে গোটেই দেশখনৰ এক-তৃতীয়াংশৰ বেছি লোক মৃত্যুৰ গ্ৰাসত পৰিছিল। বুৰঞ্জীয়ে কয়—
“Pestilence after pestilence ravaged the land and then in 1348-49 came the awful epidemic called the Black Death, which in a single year swept away more than a third of the entire population, and which reappeared in 1362, 1367 & 1370.”—W. H. Hudson. এই মহামাৰি এবাৰেই নহয়, অৰ্দ্ধ শতাব্দীৰ ভিতৰতে তিনিবাৰ হৈছিল।

ভাৰতত এনেকুৱা কিমান মহামাৰি যে আগেয়ে হৈছিল তৰ হিচাপ নাই। সিদিনা অসমতো ক'লা-আজাৰত হাজাৰে হাজাৰে মানুহ কিদৰে পৰলোকী হ'ল তাৰ ককণ স্মৃতি গাঁৱৰ বুঢ়া-মেথ। মানুহৰ মনত আজিও সজীৱ হৈ আছে। এইদৰে মৃত্যু-সংখ্যা বেছি আছিল কাৰণে জন্ম-নিৰোধ মানুহৰ মনত পাপ বুলিয়েই পৰিগণিত হৈছিল, কাৰণ সেয়ে নহলে দেশ উছন হব। সেই কাৰণে হিন্দু শাস্ত্ৰকাৰসকলে উচ্চকণ্ঠে প্ৰচাৰ কৰিছিল যে পুত্ৰ অবিহনে কোনেও মানুহক 'পুং' নামে নৰকৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিব নোৱাৰে। অৰ্থাৎ মানুহে জন্মলাভ কৰি জীয়াই থাকি উপযুক্ত বয়সত বিয়া কৰাই পুত্ৰোৎপাদন নকৰিলে সি নিজেতো পৰজন্মত পুং নামৰ নৰকত পৰেই— পিতৃ-পিতামহসকলকো তালৈ টানি নিয়ে। গতিকে “পুত্ৰাৰ্থে ক্ৰিয়তে ভাৰ্য্যা পুত্ৰপিণ্ডঃ প্ৰয়োজনম্”—তেৰাসকলৰ উপদেশ। গতিকে গৰ্ভাধান, পুংস্ৰবণ আদিৰ অন্তৰ্ধান।

ইফালে আকৌ পুত্ৰোৎপাদন হলেহে মানুহ বিৰত থাকে বুলি ভাবি তেৰাসকলে বিধান দিলে—“দশ পুত্ৰাঃ সম কন্যা!” অৰ্থাৎ এজনী কন্যা জন্মিলে—দহোটা পুত্ৰ জন্মাৰ দৰে হয়। বহুতাদানব দৰে পুণ্যৰ কাম নাই। এনে কন্যোতেও যদি কেতিয়াবা একে বুলত যথেষ্ট বিবাহযোগ্য নাৰী নাথাকে—তেন্তে অস্তবিধা ঘটিব পাৰে বুলি বিধি দিয়া হ'ল—“স্ত্ৰীৰত্নং তুষ্ণুলাদাপি!” অৰ্থাৎ নাচ বুলৰ পৰাও পৰ্জী গ্ৰহণ কৰা যায়; অৰ্থাৎ ভিৰোতাত চুৱা নাই।

বাইবেলতো ভগৱানে মানুহক সৃষ্টি কৰি উপদেশ দিলে, “তুমি পৃথিৱীটলৈ গৈ তোমাৰ পো-পৰিয়াল বৃদ্ধি কৰাগৈ”। (Go and multiply thyself) সেইবাবে Old Testamentত ডাঙৰ পৰিয়ালক ভগৱানৰ আশীৰ্ব বুলি গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। জন্ম-নিৰোধ খ্ৰীষ্টান ধৰ্ম্মতো সৰ্ব্ববাদা সন্মত বিধি নহয়। কিন্তু হলেও পশ্চিমৰ দেশবোৰতেই ইয়াৰ প্ৰচলন আজি বেছি।

পুৰণি অসমীয়া সমাজতো ডাঙৰ পৰিয়াল এটা কাম্য বস্তু। কথাতো কয়—“সাত ভাই যাৰ, কুঁহিয়াৰৰ খেতি তাৰ!” আৰু “জাককৱাৰ নাও বামেৰেও যায়।”

আজিৰ জগতত ৰোগ-ব্যাদি আৰু মৃত্যুৰ বিৰুদ্ধে সংঘবদ্ধভাৱে সফলোৱে যুঁজ আৰম্ভ কৰিছে। ফলত মৃত্যুৰ হাৰ কমি গৈছে আৰু জন্ম-

হাৰ বাঢ়িছে। বৈ থকা নদীৰ পানীক ভাটীত বান্ধ দি উজানত তাৰ পানীৰ প্ৰবাহ সেই অন্তৰ্গতে কম ই দিবলৈ ব্যৱস্থা নকৰিলে সি জলৰ প্ৰাৱন সৃষ্টি কৰি প্ৰলয়ৰ সূচনা কৰিবহঁ। জৈৱিক সোঁতৰো সেই একে কথা। জন্ম-নিৰ্বা-নত্বা জন্ম-নিঃস্ৰৱণৰ ব্যৱস্থা নকৰি মৃত্যু-নিৰ্বা-ৰণৰ কামত যত্নপৰ হলে পৃথিৱীত নৰ-প্ৰাৱন অনিবাৰ্য্য। এই ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জনসংখ্যাই আজি পৃথিৱীৰ এটা বিৰাট সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছে।

পাশ্চাত্য জগতে আজি যদি কিহবাত বেছি উন্নতি কৰিছে—তেতি কবই লাগিব যে ৰোগ আৰু একাল-মৃত্যু নিৰ্বাৰণ, শিক্ষাৰ সম্যক প্ৰচাৰ সাধন আৰু দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণতহে তেওঁলোকে বেছি সফলতাৰে আগ বাঢ়িব লাগিছে। এচিয়াৰ দেশবোৰতো এইবোৰৰ উন্নতি হ'ব ধৰিছে সঁচা; কিন্তু পাশ্চাত্যৰ দেশবোৰত হোৱাৰ দৰে হোৱা নাই আৰু বৰ্তমান পৰিস্থিতিত হ'বও নোৱাৰে। জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড উন্নত কৰিবলৈ প্ৰাচ্যতে চেষ্টা চলিছে—পাশ্চাত্যৰ দেশবোৰৰ দৰেই; কিন্তু উন্নতিত অশাস্ত্ৰৰূপে সম্ভৱ হোৱা নাই। কিয়? তাৰ ঘাই কাৰণ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জনসংখ্যা। জীৱন-ধাৰণৰ মান বাঢ়ি আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিলেও আকৌ জনসংখ্যা ইমান বেছিকৈ বাঢ়ে যে সি আকৌ তললৈ নামি যাবলৈ বাধ্য হয়।

মনীষী বাট্টেও ৰাছেলে এঠাইত এইদৰে কৈছে—“Every increase in production, instead of increasing the standard of life, is quickly swallowed up by an increase in population. Eastern populations do not know how to prevent this and Western bigots prevent those who understand the problem from spreading the necessary information. What is bad in the West is easily spread—our restlessness, our militarism, our fanaticism and our ruthless belief in mechanism. But what is best in the West, the spirit of free enquiry, the understanding of the condition of general prosperity, and the emancipation from superstition—these things, powerful forces in the West, prevent the East from acquiring. So long as this continues, Eastern population, will remain on

the verge of destitution, and in proportion as they will become destructive through envy."

অক্ষল খেতিৰ উন্নতি আৰু অধিক শস্য উৎপাদনৰ কাৰণে উৎকট চেষ্টা চলালে নহব-কাৰণ শস্যৰ উৎপাদন বঢ়াৰ লগে লগে যদি জনসংখ্যাও অতিপাত বাঢ়ি গৈ থাকে তেনেহলে উৎপাদনে জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগত কোনোমতে ফেৰ মাৰিব নোৱাৰিব। ফলত হব দেশত দুৰ্ভিক্ষ আৰু মানুহৰ অবস্থাৰ ক্ৰমাৎ তৰলতি। তেতিয়া মানুহ অসন্তুষ্ট আৰু বিদ্ৰোহী হৈ উঠে স্বাভাৱিক কথা। সামাজিক বিদোহৰ-সেই বাবেই জনসংখ্যাৰ অপৰিমিত বৃদ্ধি এট মূলীভূত কাৰণ।

গছৰ গুটি সৰি তললৈ অনেক পুলি গজে। তাৰ ২/৪ টাহে বাচি থাকে, বাকীবোৰ মৰি মৰহি যায়। মানুহৰ সৃষ্টি আৰু বৃদ্ধি সম্পৰ্কত মানুহৰ ধাৰণা ১৮শ দিনত তেনেকুৱাই আছিল। অৰ্থাৎ প্ৰকৃতিক এই বিষয়ে সম্পূৰ্ণ অজানতা দিয়া হৈছিল। কিন্তু বিজ্ঞান উন্নত হৈ অহাৰ লগে লগে মৰি বা মৰহি যোৱাৰো বন্ধ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল। অৰ্থাৎ মানুহ জন্মিলে জীয়াই পৰিহাৰ লগি এটা মল মানুহৰ বিজ্ঞান-সম্মত চেষ্টা। ফলত মৃত্যু-নিৰ্দ্দেশ আৰু ক্ৰম-বৃদ্ধি-এৰা মল প্ৰাচ্য জগতৰ নবসমাজৰ নীতি। এনে নীতিৰ স্বৰূপ বিক পৰিণতি হৈছে মানুহৰ অবস্থাৰ শোচনায় অৱনতি।

মানুহ সমাজৰ আদিম অবস্থাপৰাই মানুহে জীৱন ধাৰণৰ কাৰণে প্ৰকৃতিৰ লগত যুঁজি অহিছে। খাদ্য সমস্যাই তেওঁলোকৰ ঘাই সমস্যা। এই সমস্যা সমাধানৰ কাৰণে মানুহে প্ৰথমে হাবিবে-বননিয়ে চিকাৰ কৰি ফুৰিব লগি হৈছিল। তাৰ পিছত আৱশ্যক মতে পশু পালন কৰিবলৈ শিকিলে। তাৰ পিছত অৰিল কৃষি আৰু কৃষিৰো পিছত দেখা দিলে শিল্প বিপ্লৱ (Industrial Revolution)।

জলিয়ান হাওলিৰ মতে খৃষ্ট পূঃ ৮০০০ বছৰতে পৃথিৱীত কৃষিৰ আৱিষ্কাৰ হৈছিল। তেতিয়া পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা আছিল এক কোটি। তেওঁৰ হিচাপ-মতে ২ঃ পূঃ ৮০০০ বছৰত পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা আছিল ১ কোটি, খৃঃ পূঃ ৫০০০ বছৰত আছিল ২ কোটি, খৃষ্টাব্দ ৪০০ত ২০ কোটি, খৃষ্টাব্দ ১৬৫০ চনত ৫৪ কোটি আৰু ১৯৫০ চনত ২১০ কোটি।

হিচাপ কৰি দেখা গৈছে যে পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা শতকৰা বছৰি ১.১৬ কৈ বঢ়িছে, অৰ্থাৎ প্ৰত্যেক এশটা মানুহৰ ভিতৰত বছৰি প্ৰায় দুটাকৈ মানুহ বাঢ়িছে। অৰ্থাৎ দৈনিক পৃথিৱীত ৭০,০০০ টাকৈ (জুলিয়ান হাৰ্ভলিৰ মতে ৬০,০০০ টাকৈ) মানুহ পৃথিৱীত বাঢ়িব লাগিছে। অৰ্থাৎ একো একো দিনতে একোখন ভাল ডাঙৰ নগৰৰ লোকসংখ্যা উপজিব লাগিছে। তাকেই এহদৰেও কব পাৰি যে লোকসংখ্যাৰ ফালেদি পৃথিৱীত দিনে প্ৰতি একোখন নগৰ গঢ়ি উঠিব লাগিছে। এহদৰে বছৰেকত পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা বাঢ়িছে— ২৫ নিযুত বা ২৫ কোটিকৈ। এই নিৰিখে বাঢ়ি থাকিলে আৰু এশ বছৰৰ মূৰত পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা হ'ব ৫৪০০ নিযুত বা ৫৪০ কোটি, দুশ বছৰৰ মূৰত ১৪,৫০০ নিযুত বা ১৪৫০ কোটি, তিনিশ বছৰৰ মূৰত ৪৫০০০ নিযুত বা ৪৫০০ কোটি।

এতিয়া পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা ২২০ কোটি।

প্ৰতিদিনে পৃথিৱীত প্ৰায় ২০০ কোটি লোকসংখ্যাৰ দৈনিক বৃদ্ধি হ'ব ৬০,০০০ জন, য'ত ২৪০০ জন, মিনিটত ৪০ জন আৰু তিনি চেণ্ডেণ্ডত ২ জন। বাঢ়িছে তেনে তিনি চেণ্ডেণ্ডত দুটাকৈ, জন্মানৰিখ বিশ্ব তাতকৈ বেছি হ'ব; কাৰণ মৃত্যু ১৭ দিনত ৬ চেণ্ডেণ্ডত দুজনকে বাঢ়িছে। এতিয়া দুয়োটা মিলাই চোপ যাক:

পৃথিৱীৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ২৪০০ জন মিনিটত ৬৮ টা, অৰ্থাৎ দৈনিক ২৭,২২০ টাকৈ অৰ্থাৎ বছৰত ৩,৫৭,৪০,৮০০ টা। এতিয়া মিনিটত বাঢ়ে ৪০ টা আৰু মিনিটত মৰে ৬৮ টা, গতিকে জন্ম হয় মিনিটত ১০৮ টাকৈ অৰ্থাৎ চেণ্ডেণ্ডত ১.৮ টাকৈ আৰু মৰে ১,৫৫,৫০০ টা জন্মে।

অসমৰ লোকসংখ্যা ২০,৪৩,৪০৭ অৰ্থাৎ পৃথিৱীৰ মানুহ ৬ মৰ্টা এটাও নমৰাকৈ ৰাখিব পাৰিলেই জনসংখ্যাৰে ৬ মৰ্টাৰ ভিতৰতে অসম এখন উপজিব। ভাৰতৰ জনসংখ্যা হিচাপ কৰি চাই উলিওৱা হৈছে যে অবিভক্ত ভাৰতৰ জনসংখ্যা বাঢ়িছিল বছৰি ৫০ লাখকৈ আৰু এতিয়া বিভক্ত ভাৰতত বাঢ়ে বছৰি ৪০ লাখকৈ। বৰ্তমান নিৰিখত বাঢ়ি গৈ থাকিলে পৃথিৱীৰ লোকসংখ্যা ৬০ বছৰত এতিয়াৰ দুগুণ হ'ব।

মৰণৰ কথাটি আৰু অলপ চোৱা যাক। পৃথিৱীত প্ৰতি মিনিটত ৬৮ টা আৰু চেণ্ডেণ্ডত এটাতকৈ বেছি মানুহ মৰিব লাগিছে। পৃথিৱীৰ দুশ

কুৰি কোটি মানুহে তেনেহলে দেখা যায় মৃত্যুৰ শাস্তি-বঁটা পাবৰ কাৰণে চিঠিখেলত নাম দি ক্ষণৰ পিছত ক্ষণ লেখি নীৰৱে বাট চাই আছে। মৃত্যু দেৱতায়ো অবিৰামভাৱে পুৰস্কাৰ দিবই লাগিছে। প্ৰত্যেক চেকেণ্ডত অন্ততঃ এজনে পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছেই। এইদৰে একো বছৰৰ ভিতৰতে প্ৰায় ৩৥ কোটি লোকে (৩,৫৭,১০,৮০০ লোকে) পুৰস্কাৰ পায়; অৰ্থাৎ মৃত্যুৰ শাস্তি-ময় শয্যাতে বিশ্রাম লাভ কৰে। কিন্তু ইমান লক্ষ কোটিবাব খেল হৈ যোৱা সত্ত্বেও জীৱমানসকলৰ ভাগ্যত সেই পুৰস্কাৰ মিলা নাই। অৱশ্যে এই পুৰস্কাৰ লভিবলৈ মানুহে হেতা-ওপৰা নকৰে। বৰং তাৰ হাত সাৰিবলৈহে সকলোৰে চেষ্টা; তথাপি চিঠিখেলত নাম উঠিলে কাৰো বক্ষা নাই—পুৰস্কাৰ গ্ৰহণ কৰিব লাগিবই। এই অৱশ্যন্তাৰী পুৰস্কাৰ হাজাৰ হাজাৰ লোকে দৈনিক চকুলোৰে গ্ৰহণ কৰি থকা সত্ত্বেও মানুহে নিজক অমৰ বুলি ভাবিহে অনেক কাম কৰে। মানুহৰ এই আচৰিত মূৰ্খামিকে লক্ষ্য কৰি মৃত্যুপতি যম-ৰজাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত যুধিষ্ঠিৰে জানো কোৱা নাছিল—

“অহনুহনি ভূতানাং গচ্চন্তি যমমন্দিৰং; শেষাঃ স্থিৰমিম্ভুন্তি কিমাক্ষৰ্য্যং অতঃপৰম্?”—

এতিয়া কথা হ'ল, মানুহৰ সংখ্যা যদি ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈয়ে থাকে, তেন্তে খেতিৰ উৎপন্নই জানো এনেদৰে ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জনসংখ্যাক পোহপাল দিব পাৰিব? খৃষ্ট ভনৰ আঠ হাজাৰ বছৰৰ পূৰ্বে মানুহে পোনতে খেতি কৰিবলৈ শিকে বুলি পণ্ডিতসকলে ভাবে। তেতিয়া পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক দুই বৰ্গমাইলৰ ভিতৰত জনসংখ্যা আছিল এটাকৈ। অৰ্থাৎ দুই বৰ্গমাইলৰ শস্ত্ৰ একোটা মানুহে পাবলৈ আশা কৰিব পাৰিছিল। আজি বেলজিয়ামত গড়ে একো বৰ্গমাইল ভূমিত ৭৫০ টাকৈ লোক আছে। কামৰূপৰ জনবহুল মৌজা একোটাতে মানুহৰ বসতি তদনুৰূপেই হয়। অৰ্থাৎ খেতি আৱিষ্কাৰৰ আদিম অৱস্থাৰ লোকৰ পোন্ধৰ শতক বেছি ঘন বসতি। অৱশ্যে ইংলণ্ডৰ লোকসংখ্যাৰ বেছিভাগেই শিল্পজীৱী। ইংলণ্ডৰ কথা বাদ দি ভাৰতৰ বা পাকিস্থানৰ কথা ধৰিলে দেখা যায়—এই দুয়ো দেশত প্ৰতি বৰ্গমাইলত ২৭৪ টাকৈ লোক আছে।

এই ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জনসংখ্যাক থুৱাই ৰাখিবলৈ হলে আধুনিক প্ৰণালীত খেতি আৰম্ভ কৰিব লাগিবই। কিন্তু যিমানেই খৰচ কৰি আধুনিক প্ৰণালীত

খেতি নকৰক—সি এদিন গৈ খৰচ আৰু যত্নৰ অল্পপাতে উৎপাদন বা ফল দিবলৈ এবিহাই। অৰ্থাৎ এবিধা মাটিত ধান খেতি কৰিলে সাধাৰণতে ৫।৬ মোন ধান পোৱা যায়। তাত সাৰ দি ৪।৫ টকা বেছি খৰচ কৰি বেছিকৈ চহাই খেতি কৰিলে হয়তো ১৫।২০ মোন হবগৈ। তাতোকৈ বেছি খৰচ আৰু মেহনত কৰি খেতি কৰিলে হয়তো ২৫।৩০ মোন হব। কিন্তু যিমানেই খৰচ কৰা নাযাক, যিমানেই যত্ন লে'ৱা নহওক, এবিধা মাটিত এশ মোন নহব। অৰ্থাৎ উৎপাদিকা শক্তি আৰু যত্নৰ সীমা আছে। সেই সীমাৰ সিপাৰে গৈ সি আৰু হাজাৰ যত্ন কৰিলেও ফল নিদিয়া হয়। তেতিয়া কি হব? তেতিয়া বিপ্লৱ আহিবই। ধ্বংস তেতিয়া অনিবাৰ্য্য।

জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু খাদ্য-সঙ্কটৰ মহা-সমস্যা মাত্ৰ দুটা উপায়ে সমাধান হব বুলি চিন্তাশীল মনীষাসকলে আজি ভাবে। সেই উপায় দুটাৰ এটা হৈছে জন্ম-নিয়ন্ত্ৰণ আৰু আনটো বিবিধ প্ৰকাৰৰ শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি। পণ্ডিত নেহৰুৰ মতে প্ৰথমটো পৰিণামত পয়ৰিয়াল গঠন আৰু আনটো অধিক শস্য উৎপাদন।

ইংৰাজ পণ্ডিত মালখুচৰ মতে জনসংখ্যা বৃদ্ধি বন্ধ কৰাৰ তিনিটা উপায় আছে; যেনে—মানসিক দমন (moral restraint), দুখ-দৈন্য বৃদ্ধি (misery) আৰু পাপাশ্ৰয় (vice)। তেওঁ নিজে এজন ধৰ্ম্মবাজক আছিল কাৰণে পাপক প্ৰশংসা দিয়া কথাক অন্তৰ্বে সমৰ্থন নকৰিছিল। বাকী দুটা উপায় অৰ্থাৎ মানসিক দমন আৰু দুখ-দৈন্যৰ সৃষ্টি—এই দুয়োটা উপায়কে লাগতিয়াল বুলি তেওঁ ভাবিছিল। তেওঁৰ মতে দুখ-দৈন্যই মানুহক হতাশ কৰি শীঘ্ৰে মৃত্যুৰ মুখত পেলায়। কিন্তু মালখুচে এই কথা লিখা আজি প্ৰায় ডেৰশ বছৰৰ বেছি '৫' গ'ল। ইমান দিনৰ অন্তত কিন্তু মানুহে আজি তেওঁ দেখুৱা তিনিটা পদ্ধতিৰ নিষেধ পৰাটোহে আৱণ্টকায় বুলি মানি লব ধৰিছে। কিয়নো জন্ম দৈন্যক আশ্ৰয় কৰি বসন্তপ্ৰাপ্ত হোৱাতকৈ মূলতে জন্ম নিৰোধ কৰা শ্ৰেয়ঃ। মানসিক দমন জনসাধাৰণৰ কাৰণে এটা ঢুকি নোপোৱা আদৰ্শ মাত্ৰ; কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত সি সহজ-সাধ্য নহয়।

ভাৰতৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ পৰিমাণলৈ লক্ষ্য কৰি কব পাৰি যে ভাৰতে প্ৰত্যেক দহ বছৰৰ ভিতৰত একোখন গ্ৰেটব্ৰুটেইন প্ৰসৱ কৰে। অৰ্থাৎ

দহ বছৰৰ ভিতৰত ভাৰতত যিমান জনসংখ্যা বাঢ়ে, গ্ৰেটব্ৰিটেইনৰ জনসংখ্যা বৰ্তমানে সিমান; সিমান কিয়, হিচাপত অলপ কমহে।

আজি ভাৰতৰ জনসংখ্যা গড়ে প্ৰতি বৰ্গমাইলত ৩০০; আমেৰিকাৰ ছ-গুণ। অৱশ্যে ইউৰোপতকৈ এতিয়াও গড়ে প্ৰতি বৰ্গমাইলৰ লোকসংখ্যা ভাৰতত অনেক কম। বেলজিয়ামৰ লোকসংখ্যা গড়ে প্ৰতি বৰ্গমাইলত ৭৫০, ব্ৰিটেইনৰ ৫৩০ আৰু ইতালীৰ ৪০০। কিন্তু এইবোৰ দেশ ঘাইকৈ শিল্প-প্ৰধান। সেই কাৰণে ১৯৫১ চনৰ ২৬ এপ্ৰিলত প্ৰকাশ হোৱা **New York Times**ৰ মতে “Mr. Nehru said, India was over-populated by American standard but was not by European standards and being a big country, should support a big population” অৰ্থাৎ ইউৰোপৰ তুলনাত ভাৰতত এতিয়াও জনসংখ্যাধিক্য সমস্যা অহা নাই।

এতিয়া ভাৰতৰ জনসংখ্যাৰ পিয়ল কৰি ভাৰতৰ চেম্ৰাছ কমিছনাৰ শ্ৰী আৰ. এছ. গোপালস্বামীয়ে ১৯৫১ চনৰ চেম্ৰাছৰ সম্পৰ্কে কোৱা দুই এটা কথা উল্লেখ কৰা যিওক। ১৮৮১ চনতে পোনতে আৰম্ভ হোৱা চেম্ৰাছৰ পৰা তৰ পিছৰ চেম্ৰাছৰ লোকসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বিষয় গৱেষণা কৰি গোপাল-স্বামীয়ে কয় যে ৩ ডিৰ ৩৬ কোটি ভাৰতীয় এই নিৰিখে বাঢ়ি থাকিলে ১৯৬১ চনত ৪১ কোটি, ১৯৭১ চনত ৪৬ কোটি আৰু ১৯৮১ চনত পৈ ৫২ কোটি হব।

আমেৰিকা আৰু কছিয়াৰ লোকসংখ্যা লগ লগালে আজি ভাৰতৰ লোক-সংখ্যাতকৈ কম হব; কিন্তু উক্ত দুখন দেশৰ মাটিৰ কালি ভাৰতৰ প্ৰায় দহগুণ হব। অৰ্থাৎ উক্ত দুখন দেশত এতিয়াও অনেক মাটি গৰাবাদ আছে; কিন্তু ভাৰতত সেই পৰিমাণে নাই। ইউৰোপৰ প্ৰত্যেক জন লোকে নিজৰ খেতিৰ মাটিৰ গড়ে ৩০ অংশতহে খেতি কৰিছে; কিন্তু ভাৰতীয় লোকে নিজৰ মাটিৰ গড়ে শতকৰা ৪৩ অংশত খেতি কৰিছেই।

ভাৰতত এতিয়া ৫,৫৮,০৮৯ খন গাঁও আৰু ৩০,১৮ খন চহৰ আছে। ২১৫০ লাখ লোক গাঁৱত বাস কৰে আৰু ৬১৯ লাখ লোক চহৰত বাস কৰে। ভাৰতৰ লোকসংখ্যাৰ শতকৰা ১৭.৩ টাহে চহৰত বাস কৰে, বাকীখিনি গাঁৱতেই। জনসংখ্যা প্ৰতি বছৰে হাজাৰত ৪০ আৰু মৃত্যু সংখ্যা প্ৰতি বছৰে হাজাৰত ২৬ অৰ্থাৎ হাজাৰত ১৩ কৈ বাঢ়িব লাগিছে।

ভাৰতৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ সমস্যাটো কিন্তু সকলোৱে সমভাৱে লোৱা নাই। অধ্যাপক হীৰেন্দ্ৰ মুখাৰ্জীৰ মতে, ‘The percentage of population in our country has been lower than in the West. India’s population increased three-fold between 1750 and 1941 But the population of United Kingdom in that period increased over five times in spite of large migration. India’s rate of increase to-day is about the same as Holland’s’.

বঢ়া আৰু মৰাৰ সংখ্যাৰ হিচাপ এইদৰে হ’ল। মতা-মাইকাৰ সংখ্যা সম্পৰ্কে ত্ৰীগোপালস্বামী ডাঙৰায়াই কয়—প্ৰত্যেক শতাব্দীত মতা মানুহৰ ভিতৰত গড়ে এতিয়া ভাৰতত ১৪৭ জনা মাইকী আছে। আগৰ তিনিটা পিয়লত হাজাৰ মতাৰ ভিতৰত ক্ৰমে ৩৩, ৩৪১ আৰু ১৪২ জনা মাইকী আছিল। ইয়াৰ পৰা দেখা যায়, ভাৰতত মতা-মাইকাৰ সংখ্যা সদায় কম হৈ আহিছে। সেই বাবেই নেকি “দশপুত্ৰঃ সম কন্যা” -শ্লোকৰ উৎপত্তি! অৰ্থাৎ মানুহক পুত্ৰোৎপাদনতকৈ কন্যা জন্ম দিয়াত উৎসাহ দিয়াই ইয়াৰ ঘাই উদ্দেশ্য হ’ব পাৰে। সংখ্যাৰ এনেদৰে চাই তেনেদৰে ক’ব লাগিব আজিৰ যুগত একাধিক পত্নী গ্ৰহণ অন্যথেনে নহ’ল, দোষাধীৰও।

জন্ম-নিৰোধক পৰিমিত পৰিয়াল নিৰ্দ্ধাৰণ, বহু-বিবাহ বৰ্জনে আদিৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ হিচাপ-নিকাৰৰ ফালৰপৰা চাই প্ৰয়োজনীয় বুলি প্ৰতিৱৰ্ত্তন হলেও বৈচিত্ৰ্যময় জগতৰ খচনাৱলীটো কিন্তু তাক সত্তে সম্মতি নকৰে। মনত বাখিব লাগিব যে বিশ্ববৰ্ণে পুৰুষ মহাত্মা গান্ধীও আছিল তেওঁৰ শিতাকৰ চতুৰ্থ পত্নীৰ চতুৰ্থ সন্তান; উপৰোক্ত বিবিধকতাৰ মাজত হয়তো জগতে হতাশ বহুৰ দৰে দেশ-নেতা, টলষ্টয়ৰ দৰে মনীষী নতুবা নেপোলিয়ানৰ দৰে মহা-বীৰৰো আবিৰ্ভাৱ দেখিবলৈ নাপালোহেঁতেন। তথাপি তেনেকুৱা মহাপুৰুষ আবিৰ্ভাৱ—যেতিয়া হ’ব লাগে হ’বই বুলি মানি লৈহে চলিব লাগে। কিয়নো স্বপ্নজন্মী বিৰাট পুৰুষৰ সংখ্যা তাকৰ আৰু তেওঁলোকৰ জন্ম বিধিনিষ্ঠাৰ ইচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে বুলিয়েই মানিব লাগিব।

যোৱা ১৯৫১ৰ চেন্সাছে আৰু এটি কথা দেখুৱাইছে। হিচাপত দেখা গৈছে যে ভাৰতত প্ৰত্যেক দুটা মতা মানুহৰ ভিতৰত একোটা হৈছে বিয়া কৰাইছে। অৰ্থাৎ মুঠ মতা মানুহ যিমান তাৰ আধাখিনিয়েই অবিবাহিত।

মাইকীৰ কথা আৰু বেছি আচৰিত। প্ৰত্যেক পাঁচজনো মাইকী মাহুহৰ ভিতৰত প্ৰায় দুজনোয়ে অবিবাহিতা। এইবোৰ সমস্যাৰ সমাধানো জানো বাটৰ কৰ্তব্য নহয়? জনসংখ্যা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ লগে লগে বিবাহৰ নাতিতো যাতে ব্যতিচাৰ নবটে — সেইটোলৈও লক্ষ্য ৰাখি তদন্তৰূপ আইন আৰু ব্যৱস্থা কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰই শীঘ্ৰে হাতত লোৱা উচিত।

আজিৰপৰা বাইশ বছৰ পিছত আমেৰিকাত কেনেবোৰ পৰিবৰ্তন আহিব আৰু সেই পৰিবৰ্তনৰ লগত জড়িত থকা সমস্যাবোৰ কিবাবে সমাধান কৰা হ'ব তাৰ চিন্তা সেই দেশৰ লোকে অহিচোৱা কৰিছে। জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগত সঙ্গত থকা খাদ্য-সমস্যাৰ কথা তেওঁলোকৰ ভিতৰতে জৰ্জৰ আৰু হেৰিডন নামে পণ্ডিত এজনে এইদৰে কৈছে—

“How will we eat in 1976? Today each of us requires about four pounds of food products per day. Many of us are currently consuming more than that and some 20 million Americans are shortening their lives by over-eating. By 1976 we will have about 40 million more mouths to feed at home alone to say nothing of commitments abroad. This puts a considerable burden on the industry of farming. Today each worker on a U. S. farm feeds 16 people; by 1976 he will have to feed 20 or more. To do this by present methods would require about 120 million more acres of arable lands but even with the best irrigation, drainage and clearing, we can not get more than 40 million”.

অৰ্থাৎ বাইশ বছৰ পিছত আমেৰিকাৰ মাহুহ ইমান বাঢ়িব যে আজি তাত যিমান ঠাইত খেতি কৰা হৈছে তাতকৈ আৰু বাৰ কোটি একৰ মাটিত খেতি কৰিলেহে আটব। কিন্তু তেওঁলোকে যত্ন কৰিলেও চাৰি কোটি একৰৰ বেছি মাটি সেই দেশত আৰু খেতিৰ উপযুক্ত কৰিব নোৱাৰে। তেন্তে উপায়? উপায় উলিয়াইছে—সাগৰত বা অগ্ৰ পানীত গজা এলগি নামৰ এক শ্ৰেণীৰ পানীঘাঁহ খাবলৈ যুগুত কৰাটো।

“But algae can swell the world’s protein supply. Many types which grow in fresh water contain about 50 p. c. protein.” জাপানীসকলে এই এলগি শ্ৰেণীৰ পানীৰুহ এতিয়া বৰকৈ খায়। ইয়াক খাবলৈ বেয়া লাগে যদিও খাওঁতে খাওঁতে সি তেওঁলোকৰ কাৰণে এবিধ সুখাত্ত বস্তু হৈয়ে পৰিছে হেনো। “But their so-called ‘delicate grassy flavour’ is not attractive and much scientific work must be done before they can be converted economically into real or synthetic steaks.”

ভগৱানৰ কৃপাত আমাৰ দেশত অৱশ্যে এতিয়াও জাপানীসকলৰ দৰে খাড়াভাৱত ঘাহ খাব লগীয়া অৱস্থা হোৱা নাই। পাঁচ-বছৰীয়া পৰিকল্পনা চলি থাকিলে তেনে অৱস্থা শীঘ্ৰে নাহিব বুলিও বিশ্বাস হয়। কিন্তু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ হাৰে হলে খাটাতকৈ কৈ দিয়ে যে সেই দিন ভাৰততো এদিন তহিবই। ভাৰতৰ লোকৰ ফ'ৰণেও আজি সেয়েহে আগ ধৰি জনসংখ্যা সমস্যা আৰু খাত্ত সমস্যা, এই দুয়ো সমস্যাৰ আগ-চিন্তা কৰিবৰ সময় আহিছে। বজা-ঘৰীয়া আৰু এজা-ঘৰীয়া চিন্তাশীল লোকসকলে এই বিষয়ে ভাবিব বুলি আশা কৰা হ'ল। তাকে নকৰিলে কিন্তু চিহ্নগুপ্তই তেওঁৰ হিচাপ যথাসময়ত যথাস্থ নত পেচ কৰিবওঁ। অকল সমস্যাৰ কথা কলেও নহ'ল, তাৰ সম্যক সমাধানৰ ব্যৱস্থাও লগে লগে দিব লাগিব।

(৩)

আধুনিক যুগ বিজ্ঞানৰ যুগ। বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীৰ সকলো কাৰ্য্য যুক্তিপূৰ্ণ কাৰণৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। বিজ্ঞানে মানৱৰ সুখ-স্বচ্ছন্দতা বৃদ্ধিৰ কাৰণে বিশ্বাসী ভৃত্যই প্ৰভুৰ কাৰণে কাম কৰাৰ দৰে কৰিছে। মানুহে বিজ্ঞানক তদন্তুয়'য়ী ব্যৱহাৰ কৰি জীৱনৰ কাম নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছে। পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণ বা 'ফেমিলি প্লেনিং' তেনে এটি বিজ্ঞান-সম্মত পৰিকল্পনা।

স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতেও অন্যান্য অনেক দেশৰ দৰে পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ আঁচনি গ্ৰহণ কৰিছে। পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণ মানে অকল জন্ম-নিৰোধেই নহয়; স্বেচ্ছা, সমৃদ্ধি আৰু প্ৰয়োজনৰ লগত সমন্বয় ৰাখি নিয়মীয়া পৰিয়াল গঢ়ি তোলাটোও পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ অন্তৰ্গত লক্ষ্য।

শিশু-হীন গৃহে পুৰুষহীন উদ্যানে সমান। ফুলহীন লতা, ফলহীন গছ আৰু তৰু তৃণহীন প্ৰান্তৰ যেনে; শিশুহীন ঘৰখনো সেই একে ধৰণৰ। গতিকে সন্তানহীন ঘৰত সন্তানোৎপাদনৰ কাৰণে বিজ্ঞান-সন্মত ব্যৱস্থা কৰাও পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণ আঁচনিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কাম। পণ্ডিতসকলেও কৈছে—

অমৃতং শিশিৰে বহি

অমৃতং শিশু-ভাষিতম্

অমৃতং যুৱতী ভাৰ্যা

অমৃতং পুত্ৰ পণ্ডিতঃ।

অৰ্থাৎ জাৰৰ দিনৰ জুই, শিশুৰ ঠানাক-ঠুতুক মাত, যুৱতী ভাৰ্যা আৰু পণ্ডিত পুত্ৰ—এই বেইটো বস্তু অমৃত-সদৃশ। গতিকে ঘৰখন গুৱাই তুলিবলৈ শিশু লাগিবই। সঁচাকৈয়ে শিশু আৰু বৃদ্ধলোক গৃহস্থালিৰ একোপৰ অলঙ্কাৰ স্বৰূপ। কিন্তু অপৰ্যাপ্তৰূপে জোটাভুটিকৈ কাণে-মূৰে পিন্ধা অলঙ্কাৰে শৰীৰৰ শোভা বৃদ্ধি নকৰি মাত্ৰহে কুশ্লী কৰিহে তোলে। গৰমত যুহ মলয়াৰ বা অতি মনোৰম সঁচা, কিন্তু মলয়াৰ স্থলত ধুমুহা কেতিয়াও কাৰো কাম্য নহয়। পিয়াহত পানী উপাদেয় হলেও তাৰ স্থলত প্ৰলয়কৰী বানপানী কাৰো বাঞ্ছনীয় নহয়। সমলোৰেই ‘অতি’ বৰ্জনীয়। কবিয়েও কৈছে যে ‘অতি’ শব্দ সদায় অৱনতি শব্দৰ লগত সাঙোৰা থাকে—পোহৰৰ লগত ছাঁ থকাৰ দৰে। অৱনতি শব্দৰেই মাজৰ ঢুটা আখৰ বাৰ পৰি ‘অতি’ হৈছে; গতিকে ‘অতি’ সদায় অৱনতিৰ লক্ষণ, আৰু সেইবাবে সকলোতে ‘অতি’ বৰ্জনীয়:—

অতি সঙ্গী সদা অৱনতি :

আলো সঙ্গী ছায়া যথা। অতি উদ্ভূত,

উচ্ছ ছায়া ‘অৱনতি’ মধ্য দি অক্ষৰ ;

অতি হোৱে ‘অৱনতি’ পূৰ্বৰ লক্ষণ। — সীতাহৰণ কাব্য

ঠিক সেইদৰে অনেক শিশুৰ বিকিন্দিলাৰে ভৰা, খাণ্ড-বগ্নহীন দুখপূৰ্ণ খৰখনে কাৰো কাম্য বা বাঞ্ছনীয় নহয়। পুত্ৰই ‘পুং’ নামে নবকৰ পৰা পিতৃক উদ্ধাৰ কৰে সঁচা। কিন্তু কলি যুগত বহুপুত্ৰাও ‘নবকী’ বুলি বুঢ়া লোকসকলে কয়; সেয়েহে ঘৰৰ উপাৰ্জনৰ লগত সযত্নৰাখি পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণ কৰা আৱশ্যকীয় বুলি সকলো শিক্ষিত লোকে আজি মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰে; “গাঁঠিত নাই ধন; বৰসবাহলৈ মন” হলে কি হব? তেনে অৱস্থাত সকলোৰে মনে-প্ৰাণে ভাবে, নিজৰ পৰিবাৰটো যেন আয় বা আৰ্জনৰ লগত খাপখোৱা হয়। জীৱনটো যেন পৰিয়ালৰ ভৰণ-পোষণৰ চিন্তাত দুৰ্ব্বল হৈ নপৰে।

দুশ টকা দৰমহা পোৱা চাকৰিয়াল এজনৰ দুটা মাত্ৰ পৰিয়াল থাকিলে গাই পতি এশ টকাকৈ খৰচ কৰিব পাৰে। চাৰিটা প্ৰাণী হলে প্ৰত্যেক মাত্ৰ পঞ্চাশ টকাকৈ ভাগত পাব। আঠোটা প্ৰাণী হলে মাত্ৰ পঁচিশ টকাকৈ পাব! তেনে স্থূলত জীৱন ধাৰণৰ মান বা Standardও নামি যাবলৈ বাধ্য।

তাতে আকোঁ অনিৰ্দ্ধিষ্টভাৱে লে'কনংখ্যা বাঢ়ি গলে নিবহুতা সমস্যা, খাণ্ড সমস্যা, বোগত মৃত্যু আদিৰ পৰিমাণে সেই হিচাপে বাঢ়িব। ভাৰতত যোৱা দহ বছৰৰ ভিতৰত চাৰি কোটি ম'হুহ বাঢ়িছে। মৃত্যুৰ ফালেদি চালেও আচৰিত চিত্ৰ দেখা যায়। আজিৰ হেন দিনটো ভাৰতত বছৰি প্ৰায় সোতৰ লাখ শিশু জন্মৰ এবছৰৰ ভিতৰতে মৰে। বছৰি মৃত্যু হোৱা লোকসকলৰ শতকৰা পঞ্চাশজনেই দহ বছৰৰ তলৰ শিশু। এনে স্থূলত নিয়ন্ত্ৰণৰ মাজেদি পৰিয়াল গঢ়ি তুলিবলৈ আজি সকলোৱে বাঞ্ছা কৰা তেনেই স্বাভাৱিক। কাৰণ, সেয়ে হলে প্ৰত্যেক শিশুৱে আৱশ্যকীয় তহাৱদান পায়। কিন্তু বাঞ্ছা কৰিলেই সকলো নহয়। তাৰ লগে লগে বাঞ্ছাকল্পতক বৃদ্ধৰো দৃষ্টি হব লাগিব। তাকে কৰিবলৈ অৱশ্যে ভাৰত চৰকাৰে পাঁচ-বছৰীয়া পৰিকল্পনা অস্থায়ী কাম হাতত লৈছে। সেই উদ্দেশ্যে ভাৰত চৰকাৰে প্ৰথম পাঁচ-বছৰীয়া পৰিকল্পনাত ৩৫ লাখ, দ্বিতীয় পৰিকল্পনাত ৫ কোটি আৰু তৃতীয় পৰিকল্পনাত ৫০ কোটি টকা খৰচ কৰিছে আৰু কৰিব।

তৃতীয় পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত অৱশ্যে ভাৰতত গাঁও আৰু চহৰ অঞ্চলত অপৰ্যাপ্ত পৰিমাণে ‘ক্লিনিক’ বা চিকিৎসাগৰ খুলি পৰিয়াল পৰিকল্পনা সম্প-

কীয় কাম ব্যাপক কৰিবৰ কাৰণে আঁচনি আছে। দ্বিতীয় পৰিকল্পনাত অসমত ৬০খন 'ক্লিনিক' খোলা হৈছে। তাৰে ১খন গাঁৱত; ৫১খন চহৰত তৃতীয় পৰিকল্পনাত আৰু ১২০খন খোলা হ'ব। ধাত্ৰী শিক্ষা দিয়াৰ ব্যৱস্থাও কৰা হ'ব।

প্ৰথম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত ভাৰতত মাত্ৰ এশ সাতচল্লিচটা 'ক্লিনিক' খোলা হৈছিল। দ্বিতীয় পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত ইয়াৰ বাহিৰেও এহাজাৰটা ক্লিনিক গাঁৱত, পাঁচ শ-টা ক্লিনিক চহৰত খোলা হৈছে। টকা খৰচ হোৱাৰ লগে লগে যথার্থ কাম যাতে হয়, তৃতীয় পৰিকল্পনাত সেইটো লক্ষ্য বখা উচিত হ'ব। বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিবোৰৰ আৱশ্যকতা বা প্ৰয়োগ দেখুৱাৰ আগতে পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তাহে গাঁৱে-ভূঁয়ে বিস্তাৰিতভাৱে বুজাব লাগে।

এতিয়া ভাৰতৰ ভিতৰত পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰশিক্ষণৰ বাবে তিনিটা অনুষ্ঠান গঢ়ি উঠিছে: এটা বোম্বাইত (Family Planning and Research Centre in Bombay), এটা ৰমণগ্ৰামত (Family Planning Demonstration and Experimental Centre at Ramanagram); আৰু এটা কলিকতাত (All India Institute of Hygiene and Public Health, Calcutta)। এইবোৰৰ উপৰিও ছটা আঞ্চলিক প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰ খোলাৰ প্ৰস্তাৱ চলি আছে।*

এনেবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ অনুষ্ঠানৰ দ্বাৰা অংশ হ্ৰুদ্প যথেষ্ট কাম হ'ব বুলি ভাবি সকলো ৰাজ্যৰ মেডিকেল ট্ৰেইনিং ইন্সটিটিউটবোৰত পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ শিক্ষা ডাক্তৰসকলক দিবলৈ খৰচ দিয়া হৈছে। 'ক্লিনিক' পাতিব পাৰিলে

*Facilities in this regard are proposed to be extended by the establishment of six regional training centers in the near future. Side by side, short-term intensive or orientation courses for doctors, social workers and health visitors who are already engaged in the work, are also being organized at different places in different states.—V. K. B. Pillai, I. C. S.

তাৰ খৰচ চৰকাৰে বহন কৰিবলৈও গাত লৈছে।* ৰেজীয়া আৰু ৰাজ্যিক পৰিয়াল পৰিকল্পনা ব'ৰ্ডৰ যুক্তি আৰু পৰামৰ্শত এই কাৰ্য্য চলিব লাগিছে।

ইয়াৰ উপৰিও পৰিভ্ৰমণকাৰী প্ৰশিক্ষকৰ দল এটা ঘৰি ফুৰিব বুলিও আশ্বাস পোৱা গৈছে।* একো একো ঠাইত থুপুৰি কৰি শিক্ষা দিয়াতকৈ এই ভ্ৰমণকাৰী প্ৰশিক্ষকৰ দ্বাৰাহে শিক্ষা বিস্তাৰ বেছি কাৰ্য্যকৰী হ'ব বুলি আশা কৰা যায়—কিয়নো এপাত তালে নবজাৰ দৰে পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীৰ ভিতৰতো এটা পক্ষক শিক্ষা দিলেই ফলোদয় নহয়। পুৰুষ, স্ত্ৰী দুয়োফো বজালেহে উপদেশ কাৰ্য্যকৰী হ'ব।

পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ সমস্যা এটা জাতীয় সমস্যা, অকল ডাক্তৰৰ সমস্যা নহয়। সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক দুয়োফালেদি এই সমস্যাই বিবিধ ৰূপ ধৰি নানা আংকাল সৃষ্টি কৰিব লাগিছে। পৰিয়াল নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা ভাৰতৰ দৰে ঠাইত অকল আৱশ্যক নহয়, জৰুৰীভাৱে আৱশ্যকীয় হৈ পৰিছে। এনে এটি বিহাৰ সম্যক জ্ঞান আৰু উপকাৰিতা গাঁৱে-ভূঁৱে বিস্তাৰিতভাৱে বিয়পাবলৈ যথেষ্ট যত্ন আৰু অৰ্থব আৱশ্যক হ'ব। কিন্তু এই অৰ্থ একপ্ৰকাৰে ব্যয় হৈ পুনঃ অগ্ৰ প্ৰকাৰে বাটুৰ ভঁড়াললৈ আহিব।

***Medical training institutions have been urged to include the subject in their training programme and hundred per cent financial assistance has been offered to them by Government of India to open Family Planning Clinics—D. P. Karmarkar, Union Health Minister. (Dated 20.6.58)**

***As some people find it difficult to go to the training centers, touring training teams are being organized so that instead of trainees going to the centres for instruction, instructors may go to the trainees—Ibid.**

প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ

দ্বিতীয় ভাগ

(গল্প ধৰ্ম)

সৌভৰীৰ স্বৰ্গলাভ

মাক্কাতাৰ আমোলৰ কথা । বজা মাক্কাতাৰ নাম আজিও মানুহৰ মুখে মুখে । তেওঁৰ ৰাজত্ব কালত সৌভৰী নামে এজন ঋষি আছিল । পৰাক্ৰমত ৰজাৰ যি খ্যাতি—তপ-যপ, যজ্ঞ-সাধনাত মুনিৰো সিমানেই খ্যাতি । তেওঁৰ অদ্ভুত সাধনাৰ কাহিনী শুনিলে আজিও গাৰ নোম শিয়'ৰি উঠে । গৰম-কালি টকা-কটা ব'দৰ তাপত মানুহে যেতিয়া ক'লৈ যাওঁ গোপাল ক'লৈ যাওঁ কুপাল লগায়, তেতিয়া ব'দত চাৰি কুৰা জুই চাৰিওফালে জলাই লৈ তাৰে মাজত বহি তপস্বী আৰম্ভ কৰিছিল । শীতৰ ঠেৰেকা লগা জাৰত মানুহে যেতিয়া জুইৰ কাষ নেৰে, তেতিয়া তেওঁ গৈ পৰ্ব্বতৰ ওপৰৰ বৰকত বহি ধ্যান আৰম্ভ কৰিছিল । জাব-জহ, বতাহ-বৰষুণ, ঘৰ-বাহিৰ, তেওঁৰ কাৰণে তেনেই ভেদাভেদ নাইকিয়া হৈ পৰিছিল । জন্মৰপৰাই তেওঁ ব'ৰাগী হৈ কাল কটাইছিল । সংসাৰৰ ভোগ-বিলাস আৰু বিষয়-বাসনাৰ বতাহে তেওঁক সমূলি স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰিছিল ।

এবাৰ জাৰকালি আশ্ৰমৰ এমূৰে থকা সৰোবৰটোৰ মাজত এটা শিলত বহি ঋষিয়ে তপস্বী আৰম্ভ কৰক । তেতিয়া ভয়ঙ্কৰ জাব । শীতত ঋষিৰ গাৰ তেজ গোট মৰাৰ দৰে হৈছে ; হাত;ভৰি জঠৰ, তথাপি তেওঁৰ কিছু আভঙ্গই নাই । তেওঁ তপস্বীতে মগ্ন ।

অনেক দিন এইদৰে অতিবাহিত হ'ল। বতাহ-আহাৰী হৈ মূনি ধ্যানতেই মগ্ন। অৱশেষত ব্ৰতৰ অৱসান হোৱাত এদিন তেওঁ ধ্যানবপৰা সাৰ পালে। চকু মেলি চাই দেখে তেওঁ সৰোবৰৰ পানীৰ মাজত। ওচৰতে এহাল বৌ-মাছে পোৱালিবোৰ লগত লৈ হৰিষ মনে ঘূৰি ঘূৰিছে। সিহঁতৰ স্তম্ভ আৰু আনন্দ দেখি ঋষিৰ মনত সন্তোষ লাগিল আৰু লগে লগে অলপ ঈৰ্ষাও উপজিল। তেওঁ বহুখিনি সময় সিহঁতৰ বং-ধেমালি চাই থাকিল।

অতৰ্কিতেই ব'ৰাগী ঋষিৰ মনৰ মাজেদি কিবা এটি নতুন আকাজক্ষা বিজুলীয়াই গ'ল। লগে লগে সংসাৰৰ ভোগ নো কেনেকুৱা তাৰে জুতি চাবলৈ তেওঁৰ বৰ মন গ'ল। কিন্তু মন গলে কি হব? তেওঁ সংসাৰৰ আশ্বাদ পায় কেনেকৈ? ব্ৰত-উপবাসত শুকাই-খি গাই থকা ভিক্ষাৰী মুনিলৈ জানো কোনোবাই কন্যাদান কৰিব? ভাৰ্য্যাৰ অবিহনে সংসাৰ কেনেকৈ হয়?

ঋষি কিন্তু কম প্ৰতিজ্ঞাৰ লোক নহয়। তেওঁ যি কৰোঁ বোলে কৰিবহঁ। সাহসত তৰ দি তেওঁ নিজৰ বিয়াৰ কাৰণে ছোৱালী ধৰিবলৈ মনস্থ কৰিণে। হাজাৰে হওক নিজক নিঃকিন বা বয়সীয়া বুলি ভাবিবলৈ সকলোৱে চান পায়। ঋষিয়ে সম্ভৱ নিজৰ ৰূপ-গুণ, বল-বয়স আদিৰ কথা পাহৰিয়ে গৈছিল। ছোৱালী বিচাৰোঁতে তেওঁৰ আকৌ চকু পৰিল গৈ ভালবো ভালতহে। এলাপেছা ছোৱালীত নহয়, বজাৰ ছোৱালীত! তেওঁ সেই উদ্দেশ্যে খোজা-বঢ়া কৰিবলৈ বজাৰ এচৰলৈ গ'ল।

মাদ্ধাতা বজাৰো এপাল ছোৱালী। সংখ্যাত পৰাশজনী। পুতেক আছিল তিনিটা। জীয়েকহঁতৰ কোনোজনী ৰূপ-গুণত কম নহয়। আটাই কেইজনীয়ে জাকত-জিলিকা, চালে চকু-বোৱা, সৰবৰহী! সকলোৰে ৰূপ-গুণৰ কথা মানুহৰ মুখে মুখে।

জীয়েকহঁতৰ সয়ম্বৰ কাৰণে বজাই ইতিমধ্যে সকলো প্ৰকাৰ যো-জা কৰি আছিল, কেৱল দিনটোহে ঠিক কৰা নাছিল। এনে সময়ত সৌভৰী ঋষিয়ে গৈ বিয়াৰ কাৰণে বজাক এজনী ছোৱালী খুজিলে। কথা শুনি বজা তেনেই অবাঁক হ'ল। পোনতে তেওঁ সপোন যেনহে পালে। ঋষিৰ ই মায়া নে মতিভ্ৰম তেওঁ তাক একো বুজিলে। থিয়ে হওক, তেওঁ বাক ছাল-ছিগা মুনিলৈ ছোৱালী দিয়ে কোন সতে? চকু হাতত লৈ—কল্লাক নদীত পেলাই দিয়াৰ দৰে দিলেহে হব? ইফালে সৌভৰীবো তপৰ প্ৰভাৱ তেওঁ

জানে? তেওঁকো পোনে-পোনে বিমুখ ৰবি পঠাবলৈ বজাৰ সাহস নাই। তেওঁ দোমোজাত পৰিল।

অলপ পৰ ভাবি গুণি থাকি বজাই এটা উপায় উলিয়ালে। তেওঁ ভাবিলে ঋষিৰ আগত সঁচা কথা কোৱাই ভাল। নহলে ঋষিয়ে শাপি ভয় কৰিব পাৰে। এই ভাবি তেওঁ ঋষিক কলে যে তেওঁৰ আটাইকেইজনী জীয়েকে সয়ম্বৰ পণ কৰিছে। এনে স্থলত সিহঁতৰ কোনোবাই যদি ঋষিক পতি-বৰণ কৰিবলৈ বাজী হয় তেন্তে তেওঁৰ কোনো আপত্তি নাই।

ঋষিয়ে বজাৰ মনৰ কথা বুজিলে। তেওঁ ভাবিলে, বজাই তেওঁক বিদ্ৰূপ কৰিবলৈ হে সয়ম্বৰৰ কথা উলিয়াইছে। কাৰণ বজাই জানে যে জটাম্বাৰী, কোপী ন-পৰিহিত বুঢ়া তপস্বীক কেতিয়াও তেওঁৰ জীয়েক নালাগে কোনো যুৱতীয়ে পতি-বৰণ নকৰে। গতিকে ঋষিয়ে ক'লে—বজাৰ আদেশ হলে ঋষি গৈ বাজকুমাৰীসকলৰ অন্ততঃ দৰ্শন লাভ কৰি আহিব খোজে।

বজাই তুৰন্তে সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে আৰু কলে যে কন্তাসকলৰ কোনো-বাই যদি ঋষিৰতক পতি-বৰণ কৰে তেন্তে তেওঁ গৌৰৱ অমুভৱ কৰিব।

বজাৰ কথাত অংঙাৰ জুৰ বাজি উঠিছে; কাৰণ তেওঁ ভালকৈ জানে যে তেওঁৰ প্ৰাণৰ পুতাল ৰচকী জীয়েকবাইতে লাও-লোৱা ঋষিৰ প্ৰস্তাৱ শুনি তেওঁক পতি-বৰণ কৰা দূৰৰ কথা, হাহিবহে।

ঋষিয়ে এং ভাৱল্যৰ পোতক উলিয়ালে মনে মনে সংকল্প কৰিলে। তেওঁ গৈ বাজ-ভৱনত সোমাল। ঋষিৰ লগতে যোৱা বাজ-দূত এজনে বাজকন্তাসকলৰ আগত ঋষিৰ অভিপ্ৰায় কৈ দিলেগৈ।

তেতিয়া কিন্তু বাজকন্তাসকলৰ চৰুত মূনি মূনি হৈ থকা নাছিল। তেওঁ সিবিলাকৰ চকুত এজন দীপ-লিপ যুৱক ৰূপেহে প্ৰতীয়মান হৈছিল। সেই-বাবে ঋষিৰ অভিপ্ৰায় বুজি একে একে পঞ্চাশজনী বাজকুমাৰীয়ে আহি ঋষিৰ মূৰত বৰমাল্য প্ৰদান কৰিলে।

ইফালে এই আচৰিত কাৰ্য্যৰ খবৰ তৎক্ষণাত নগৰত ৰজনজনাই গ'ল। বজাৰ কাণতো পৰিলগৈ। বজা ততালিকে ভিতৰলৈ আহিল। আহি দেখে কথা অবিবৰল সঁচা। বজাৰ আটাইকেইজনী ছোৱালীয়ে ঋষিৰ ডিঙিত মালা দিছে। বজায়ে ঋষিৰ মূখলৈ ভালকৈ চাই দেখে ঋষিও আগৰ সেই সোতোৰা-সোতোৰ চালৰ সৌভৰী ঋষি নহয়। তেওঁৰ ঠাইত এজন থলন্তৰ

‘মুৱকহে! তেওঁ তেতিয়া বাধ্য হৈ ঋষিক প্ৰণাম জনালে আৰু ঋষিৰ মহিমা বুজিব নোৱাৰি একে খৰে চাই থাকিল।

ঋষিয়ে কলে—“মহাৰাজ, প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা কৰিবলৈ যথাবিহিত ব্যৱস্থা কৰাই ভাল। ভগৱানৰ ইচ্ছাত সকলো হয়! ভাল-বেয়া, ডাঙৰ-সৰু, সুকণ-কুকণ সকলো মনৰ সৃষ্টি অথবা চাক্ষুস ভ্ৰম। ভগৱানৰ ইচ্ছাতেই মায়াৰ তেনেবোৰ আৱৰণ আঁতৰি যায়। ‘কণ্ঠা কাম্যগতি কণং—কন্যাই কণকেই বৰণ কৰিব খোজে; আৰু আপোনৰ কন্যামোৰেও তাকেই কৰিছে।”

ৰজা তেতিয়াও শুদ্ধ হৈয়ে থাকিল। তথাপি তেওঁ পূৰ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী জীয়েকহঁতক ঋষিলৈ বিয়া দিলে। ঋষিয়েও বিয়াৰ অন্তত ৰাজ-কন্যাসকলক আশ্ৰমলৈ লৈ গ’ল।

আশ্ৰম পোৱাৰ লগে লগে ঋষিৰ তপৰ প্ৰভাৱত আশ্ৰমত বহুত ধুনীয়া ধুনীয়া ঘৰবাৰী হৈ পৰিল। ৰজাৰ কন্যাসকলে গৈ আনন্দ মানেৰে সেইবোৰ ঘৰত প্ৰৱেশ কৰিলে। নিষ্কৰ্ম আশ্ৰম চাহ থাকে তেই সুন্দৰ জনশৱত পৰিণত হ’ল। ঋষিয়ে তাত ৰাজহুমাৰীসকলৰ লগত মনৰ আনন্দত বিহাৰ কৰিবলৈ লাগিল।

সন্তোগ-বিহাৰৰ মাজেদি ঋষি আৰু ৰাজকন্যাসকলৰ অনেক দিন কাটি গ’ল। অনেক বছৰ অতিবাহিত হ’ল। মুনিৰ মনত তেতিয়াও ভোগৰ প্ৰতি আসক্তি কম নাই। তেওঁ এদিন অকলে অকলে বহি ভাবিলে—‘মাছ এহালিৰ সংসাৰ দেখি ময়ো সংসাৰৰ ভোগত লিপ্ত হলোঁ। ভোগত নো কেনেকুৱা আসক্তি আহে তাকে অনুভৱ কৰাই আছিল মোৰ উদ্দেশ্য। কিন্তু আজি ইমান বছৰ পাৰ হ’ল—তথাপি যেন মোৰ ভোগৰ প্ৰতি আসক্তি অকণো কম হোৱা নাই, বৰং বাঢ়িছেহে। কেতিয়াবা যে এই ভোগৰ মাজেদি তপ্ৰিৰ চৰম সীমা পামগৈ ত’ৰো অশা নাই।’

এনেকৈয়ে ভাবি ভাবি তেওঁ পুনঃ সংসাৰ ত্যাগ কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। তেওঁ তেতিয়া তপৰ প্ৰভাৱত অজস্ৰ ধন-সম্পত্তি কৰি সেইবোৰ ল’ৰা-ভিৰোতাসকলক দিলে। তাৰ পিছত মনৰ অভিলাষ মুনিয়ে খুলি কৈ পত্নীসকলৰপৰা যেতিয়া বিদায় ভিক্ষা কৰিলে—তেতিয়া তেওঁলোকো স্বামীৰ লগতে যাবলৈ ওলাল। সৰ্বসম্মতিক্ৰমে লৰাইতৰ ওপৰত সা-সম্পত্তি এৰি সকলোটি হাবিলৈ গৈ হৰি-আৰাধনাত কাল কটাবলৈ লাগিল।

ধ্যান-তপস্বীদিৰ মাজেদি গৈ এদিন ঋষিৰ অন্তিম কাল উপস্থিত হ'ল।
তেওঁ পত্নীসকলে, প্ৰবোধ দি ধ্যানত বহি চিৰকাললৈ চকু মুদি । পত্নী-
সকলেও ওচৰৰপৰা ফাঁচ-লৈ গোটাই আনি চিতা মাৰি পতিৰ শব্দ শুন
কৰিলে আৰু তৰ অহত পতিৰ লগতে সকলোটি । দেখা দেখি ক'ব
গ'ল। পৰলোকত পতি-পত্নী সকলোৰে স্বৰ্গাস কৰিলে নই কেৱল
নেদেখিল, কিন্তু তেওঁলোকত যি মিন-পীতিৰে তেওঁলোকে সঁচাকৈয়ে এখন
স্বৰ্গৰাজ্যৰ সৃষ্টি কৰিছিল তাৰ হলে সেই কালৰ ক'ব সন্দেহ নাছিল
খিল।

তাথযাত্ৰাৰ গুপ্ত প্ৰণয়

বখাটো শুনিলে হয়তো—বন্ধৰ ছেগত সন্তীয়া টিকেটত তীৰ্থভ্ৰমণ কৰি অহা যাত্ৰা দুই-এজনে উচপ খাই উঠিব। পিছে, ওজাৰ হাতৰ মুদ্ৰা দেখি, আঙুলিয়াই দেখুৱা বুলি ভুল বুজা তন্ত্ৰৰ পলায়নৰ অভিনয়, গল্পই নকৰাব বুলি আমি ধৰি লৈছোঁহক। ভয়ৰ কাৰণ ইয়াত নাই, কাৰণ ই গল্পহে।

যি হওক, বৰ্ণনা কৰি 'লোৱা গল্পটো পোৱা হৈছে পুৰণি বুৰঞ্জীৰ পাতত। বগা ত্ৰকান পাতে আগুৰি বখা ক'লা কুঁহিয়াৰৰ ভিতৰত অমৃত-সদৃশ বস থকাৰ দৰে বুৰঞ্জীৰ ক'লা বৰ্ণনাবোৰৰ মাজত এই প্ৰেমৰ আখ্যা-নটো যে কেনেকৈ আছে ভাবিলে আচৰিত হ'ব লাগে। বুৰঞ্জীখনৰ নাম 'বাহাৰিছান-ই-গাহাৰি'। ই আমাৰ পুৰণি অসমীয়া বুৰঞ্জী দিলাকৰ দৰে মূল্য-বান গ্ৰন্থ। সপ্তদশ শতিকাত জাহাঙ্গিৰ আৰু চাহজাহানৰ দিনত—মোগল-দ্বিলাকে এসময়, কোচদিহাৰ, বঙ্গদেশ, বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাতে কিদৰে আক্ৰমণ কৰি যুঁজ চলাইছিল তাৰে যথাযথ বৰ্ণনা ইয়াত স্তম্ভবকৈ দিয়া আছে। ই ফাৰ্চি ভাষাত লিখা এখন ধুৰ্নীয়া বুৰঞ্জী। লিখক মিৰ্জা নাথান। ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰিছে আমাৰ অসমৰেই এগৰাকী লক্ষপ্ৰতিষ্ঠ পণ্ডিত ড° ময়িদুল ইচলাম বৰাই। ইয়াত হাজো, চাংসাৰি, জটীয়া আদি ঠাইৰ স্তম্ভৰ ইতি-বৃত্ত বৰ্ণোৱা আছে। তাহানি বঙিয়াৰ ইতিবৃত্ত লিখিবলৈ লওঁতে ইয়াত বঙিয়াৰো বিৰা পুৰণি কথা থাকিব পাৰে বুলি ঘাটি-ঘুটি চাওঁতে—ওলাই পৰিল এই তীৰ্থ যাত্ৰীৰ প্ৰণয় কাহিনীটো! 'বাহাৰিছান-ই-গাহাৰি'ৰ লিখকেও কৈছে তেওঁ হেনো বুৰঞ্জীৰ পাতত এই গল্পটো পাইছিল। গল্পটো যিমানদূৰ সম্ভৱ মূল কাহিনীৰ ওপৰতে তৰি দিয়া হৈছে—

এবাৰ এজন বৰ ধাৰ্মিক লোক মক্কালৈ হজ্জ কৰিবলৈ গৈছিল। গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে বাটত তেওঁৰ বৰ ভাগৰ লাগিল। নালাগিব বা কিয়? জেঠ মহীয়া ব'দ, তাতে পথ হ'ল মক্কাৰ মাজে মাজে, য'ত পানী এটোপা বা গছ এজোপা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। কেৱল চাৰিও পিনে বো-বোৱা বান্ধিৰ প্ৰকাণ্ড প্ৰাস্তৰ! যুৰৰ ওপৰত চৌ-চৌৱা ব'দ।

ইফালে সিফালে মুখ ঘূৰাই চাওঁতে তেওঁ অকস্মাৎ দেখিবলৈ পালে—
পক্ষা ঠেকেৰৰ দৰে বড়। গালেৰে আঁহ-বয়সীয়া এগৰাকী মহিলা হাতত
লাথুটি লৈ শুদা ভৰিৰে মৰুভূমিৰ মাজৰ বাটেদি আগবাঢ়িব লাগিছে। ব'দ
অ'ৰু গৰমত উৰ্ভাল থকা তেজবোৰে যেন গাল আদি সৰ্ব্ব অৱয়ৱতে কাটি-
যাওঁ খুটি খুঁওঁ লগাইছে।

ধাৰ্মিক বন্ধাৰব মনত খুঁতুৱনি লাগিল—এই মহিলাগৰাকী নো কোন ?
কিয় : অদ্ভুত বসতে এনে কঠোৰ বৈবাগ্য অৱলম্বন কৰিলে ?

তেওঁ লাহেকৈ সলিলে—আইদেউ, আপুনি নো কোন আৰু শুধা ভৰিৰে
অকলে এওঁদৰে কিয় ভ্ৰমণ কৰিছে ?

মহিলাগৰাকীয়ে মূৰ দাঁড়ি চ'লে আৰু লাহেকৈ উত্তৰ দিলে—হে সাধু
পথিক বন্ধু, তুমি মোৰ কথা নেসোধাই ভাল। কাৰণ মোৰ কথা শুনিব
লাগিলে তুমি মোৰ কিবা অসুবিধা হব পাৰে।

ধাৰ্মিক সাধুয়ে কলে—নয় আইদেউ, কওঁক। মোৰ বিপদলৈ ভয়
নকৰিব। মই বিপদক ভয় কৰা বিয়া যাত্ৰী নহওঁ।

মহিলা ২ উত্তৰ দিলে—মই এওঁদৰে শুদা ভৰিৰে এককথন তীৰ্থ পৰ্য্যটন
কৰিব লগে। এইখন চতুৰ্দশ তীৰ্থ। কিয় এনেকৈ যুৰিছোঁ বাক কম ;
ব'লা গন্তব্য স্থান অ'গে পাবগৈ।—এইদৰে ছোটো যাবলৈ লাগিল।

তীৰ্থস্থান পেৰাত সাধু গৈ মহিলাগৰাকীৰ ওচৰত বহি ললে আৰু তেওঁৰ
তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ গুপ্ত বংশা শুনিবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ পৰিল। মহিলাগৰাকীয়েও এবাৰ
নোৱাৰি কবলৈ লাগিল—

মোৰ গোৰা গোঁস বৰ ডাঙৰ আছিল। মইহে আজি কিবা বোলে—
'হস্তী ১ মাথি ২গো, গো-খোজত তল গলোঁ, কচুত ভাঙিলোঁ আহি কাচি।'
মোৰ বাবা আছিল ইচ্চকুৰাইন্ চহৰৰ এজন 'মুফ্টি', বা 'জুৰিষ্ট', আৰু
তাৰেহে মাদ্ৰাচৰ মোলবী ? ময়েই আছিলোঁ তেওঁৰ একমাত্ৰৰ সন্তান।

বাবাজানৰ অভয় ধন-সম্পত্তি। খাওঁতা কেৱল ময়েই বুলিলে হয়।
সৰুৰেপৰা ধুনীয়া বুলি মোৰ এটা খ্যাতি আছিল। বাটৰ মানুহেও মোক
দেখিলে মোৰ ক'লে এটাৰ দৃষ্টিপাত নকৰাকৈ যাব নোৱাৰিছিল। সেই
সময়ত মোৰ কণ-গুণৰ কথা মানুহৰ মুখে মুখে হৈ পৰিছিল।

মই লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিলোঁ। ৰূপত ৰূপহী, গুণত সববৰহী। বাবাজানৰ তাকে দেখি অপৰ অশ্রুতৰ আনন্দ! তেওঁৰ অজস্র ধন-দৌলতেৰে চুকি পোৱা—সন্তোষৰ সকলো প্ৰকাৰ তেতিয়া মোৰ ক্ষুদ্ৰ ইচ্ছাৰ তীৰ্থ—অভাৱ-অভিযোগ সি বহু মই বুজিছিলোঁ। লক্ষ-বিশংসৰ কৰে বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। তুমি মোৰ কাৰণে তেতিয়া হৈ পৰিছিল—স্বত্ব-সন্তোষ, বহু-বহুচৰ অক্ষয়। তেতিয়া বেনগো চাওঁ হেৰিগৈ দৈবো, মোৰেহ মাথোন জয়।

কালৰ চৰণি ঘূৰিবলৈ ধৰিলে মোৰ গাঁত অনাথৰ বোৱনৰ বাউলিৰ বাগি আছিল মন মনোহা হৈ উঠিল। শৰীৰত ধনে ঘনে অপূৰ্ণ শিহৰণ অজস্র কাৰণ ধৰিলে। বিস্তৃত মনৰ গৰ্ভটো মোক হলে এনে এটা ধাৰণা দিলে যেন মোৰ তুলনাত ভগৱত মোৰ নগত যোৰ হব পৰা যুৱক তেতিয়ালৈ নজাই নাছিল।

মোৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ একে একে ক্ষেত্ৰবাটাও আছিল। মই কিন্তু দৰা-জনৰ কথা স্তন্য বাক্যে নো কোনো ক্ষেত্ৰত দৰাজন দেখিও প্ৰত্যেকটো প্ৰস্তাৱকে ঠিকিছোঁৰে দাঙি-ঠাঙি দিালে ধৰিলোঁ। বহুত ধুনীয়া দৰাই হতাশাকে শেষ সম্বল কৰি মোৰ প্ৰচৰণৰ। ভগা হিয়াৰে উত্তৰি গ'ল। বহুত মাফ-বাপেকে অপমানকে সন্মান বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। মোৰ অন্তৰ কিন্তু অবিচলিত হৈয়ে ৰ'ল।

এদিনৰ কথা। বাতিপুৰা মই থিৰিকোঁৰ মুখত থিয় হৈ ওচৰত থকা বাস্তৱ-চৌত চকু দি আছে। একেই পুৱাৰ সূৰ্য্য-কিৰণ, তাতে পুলকভৰা মোৰ মন। শিমলু তুলা উৰি দৰাৰ দৰে মোৰো মনটো, উৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। দূৰত দৃষ্টি থৈ, কল্পনাকে সাৰণি কৰি লৈ—মনটো গৈ আছে, গৈ আছে! এনেতে মোৰ চকু পৰিল বাটেদি যোৱা এটা গাৱল। নোদোক চেহেৰাৰ খুলন্তৰ ডেকাৰ ওপৰত। মোৰ গাটো যেন কিবা এক নজনা কৰণত শিঁয়ৰি উঠিল। সমস্ত শৰীৰতে তেজৰ শ্ৰোত পিৰ-পিৰাহ খোঁ। যেন লাগিল। মই থঙেকৰ কাৰণে তেনেই বলিয়াৰ দৰে হ'লোঁ। ইয়াৰ আগতে কিমান দিন কিমান ধুনীয়া ধুনীয়া যুৱকক দেখিছিলোঁ, কেনে দিন হলে এনেকুৱা অজস্রৰ কথা নাছিলোঁ। মনত ধাৰণা হৈছিল যেন এই যুৱকজনেহ

বিশ্বব সন্নে থিনি সৌন্দর্য্য অ'ক সন্নে থিনি মাদকতা লৈ জন্মগহণ কৰিছিল।
সেই ডেকাডনে অক্ষয় মোৰ ফালে চাই পৰিয়ালে। ময়ো চালো।
কিয় ন'তানে তেওঁক মোৰ চিৰ পৰিচিত খেন লাগিল। মই তেওঁক
মন'ই অনিবে। একে তেওঁৰ লগত কথা পাতিলো।

পূর্ব দিক দিয়া গঙ্গা নদী প্রাচীরে যায়। জুপাষা মাছে; আকৌ আবেলি
যায়। মুঠ দ্বিতীয় তুলে থাকে। চন্দ্রবাসী বোঝা থাকে, দ্বিতীয় সিঁহত
মেঘ লগ্নায়া নত।। তুলে থাকে মনো উদাস উদাস লাগে। প্রতিবে
মই এই যুদ্ধক্ষেত্র সদস্য ছেগ বুজি যাব তালৈ আবিবলৈ অনুবোধ
করি। তবে মনোহর। বোধ মেঘ অনুবোধ উপেক্ষা করা তেওঁর
দেবে বুল। দ্বিতীয় গঙ্গা নদী নল। অমি দুসোকে দুয়ো
দিনের চৌকি পাঠাতে ন ওভি ব বধলে ধরিলে। খন্তেকর
বিচ্ছেদে অতঃপর মনসেই জীবিল।

[illegible]

মৃত ভাতা। রুবথন একো বন্ধ ব'ব দ'ঠব ধামাটোব সাক্ষরখন
 শুচাই দেখো। মেব প্রণাণিক একু হুঙ্গুন মেব চবক ললে এবি, ধামা
 ভিতরতে ম'ব ব'ব অ'ছে। মেব শব'ব ভ'ত জব-ঘ'মে ধামিল। মুখ
 শুকা' গল মুখ ও চন্দ্র ট'ক'বিলে। চু'বেদি সবিশ'হব ফুল দেখিবলৈ
 ব'বিলো।

বিপদে মৈয়্যাই পরম বল বুলি ভাবি বাটলৈ চাই চাই চিন্তা কৰি
থকোঁতে দেখি - - অমৰ আবিচিনিয়ান ধোৰ-চহিচ এটা সেই পিনেদি
গৈছে। মই তাৰ হৃদিত্তেৰে মাতিলোঁ। সি আহিল। মই তাক খোটাণী-
টোলে মাত নি গেলোঁ। যে সি যদি কাকো নোঁকোৱাকৈ ঘূৰক-
টেৰ শটো কাপাবেৰে মেৰিয়াই নি বাৰীৰ এচুকত ক'ব দিব পাৰে

তেন্তে তাক বি লাগে মই তাকে দিম। সি প্ৰথমে টকা-পইচাৰ কথা কলে। মই দিলোঁ। তাৰ পিছত সোণৰ মোহৰ আৰু ধুনীয়া কাপোৰ-কানি খুজিলে। মই তাকে দিলোঁ। তাৰ পিছত পাৰণ্ডাই মোৰ ওচৰত অসং প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে। মই মান্তি নহলোঁ। তেতিয়া সি কলে যে সি গৈ এই নবহত্যাৰ কথা তেতিয়াই বাস্তৱ কৰি দিব। মেৰ ভয় লাগিল। চকুৱেদি চকু-লো বাগৰি আহিল। চকু-লো টুকি টুকি সন্মানতকৈ ডাঙৰ একো হব নোৱাৰে বুলি ভাবি মই অগত্য। তাৰ প্ৰস্তাৱতেই মান্তি হলোঁ। কাৰ কথাতেই কাম হ'ল। সেই সময়ত মোৰ শৰাবৰ আৰু মনৰ অৱস্থা কি হৈছিল কোৱা অসম্ভৱ! যি হওক, পাপীয়া দুৱকৰ শটো নি বাৰীত কবৰ দিলে।

সেইদিন সেইদৰেই গ'ল। তাৰ পিছত মই অমৰ সেই নবশোঁ চহিচ-টোক যথোচিত শাস্তি দিম বুলি ভাবিছিলো, কিন্তু সহ্য নহ'ল। জানোচা সকলো কথা সদৰি হৈ পৰে এই ভাৱে মোক বন্দা দিলে। দুৰাৰোগ্য ৰোগৰ দৰে মই সকলো সঁচি থাকিলোঁ। সি দৰ ছেগ লৈ মন্দমতি লোকে কেনেকৈ নিজৰ অভিপ্ৰাণ সিদ্ধ কৰে তাক সেই ঘটনাত মোক বুজালে।

দিনদিয়েকৰ পিছৰ কথা। সেই আবিচিনিয়ান চহিচটোৰ লগতে ওচৰা-উচৰিকৈ আৰু নটা চহিচ থাকে। তাৰে সৈতে সিহঁত তত দহোটা। সকলোবোৰৰ লগালগি ঘৰ। ঘৰ নামতহে খোৱাথেপিকৈ বন্ধা অগ্ৰি। দিনৰ দিনটো ধোঁৱা চলাই অগ্ৰি তাতে সিহঁতে অনাপ আমোদ প্ৰমোদ কৰে। মদ খায়; গোপনে বাইলী অনে; নাচে, গীত গায় ইহে আৰু কত বা-বহুইচ কৰে।

সিদিনা সিহঁতে দহজনে মিলি নজনী বাইজী আনি নিজ নিজ খোটা-লীত ৰাখিছে। আবিচিনিয়ানটোৰ নাই। আবিচিনিয়ানটোৱে ক'লে—আটায়ে একেলগে ক্ষুৰ্তি কৰোঁহক ব'ল। মোৰ বাইজী নাই বুলি ভয় নকৰিবা। মোৰ তোমালোকতকৈও ভাল বাইজী আছে। লাগিলেই আনিম। আনিব লাগিলে তোমালোকৰ চকু থিয় হৈ যাব।

সকলোৱে বুজি ৰেখিলে আটায়ে লগ হৈ মদ খালেহে আৰাম লাগে।

অকলে খোৱাতকৈ লগেভাগে খালে এই বস্ত্ৰৰ স্মৃতিটো। সম্পূৰ্ণ কৈ পোৱা যায়। গতিকে সিহঁতে সকলোৱে মিলি উন্নৈশটো হৈ এটা মুকলি কোঠাত বহি ললে আৰু আৰম্ভ কৰি নাচ-গান কৰি পিবলৈ লাগিল।

থাই আছে, থাই আছে; এনেতে সেই পাণ্ডু, মোৰ পূৰ্বৰ চিনাকী আৰিচিনিয়ানটোৰ হঠাৎ মোলৈ মনত পৰিল। সি মৰদৰ জালত সকলো পাহৰি আমাৰ ঘৰৰ পৰিবেষ্টনত সেমল অৰু পোনেই মই শুই থকা খোঁটালীটোৰ ওচৰলৈ গৈ থিৰিফাত ঢকা দিবলৈ লাগিল। মই 'কোন' বুলি সোধাত সি মোক বাহিৰলৈ মাতিিল। মই থিৰিকো খুলি নিদিলো। সি তেতিয়া ৰাস্তাৰ পৰা শিলগুট দলিয়াই দি কটলৈ ধৰিলে—সিদিনা তোমাৰ কথামতে মই ম'হুৰটে, কাৰ দি থৈছোঁ। তুমি হ'ক দিয়া মতে মই কাকো কোৱা নাই। আজি তাক মই খান্দি উলিয়াম। তুমি এলাই নাছিলে মই আজি শিলগুট মাৰি তোমাৰ থিৰিকো ভাঙিম আৰু সকলো কথা সকলোৰে আগত কৈ দিম।

নোৰ আকৌ ভয় লাগিল। গম লৈ জানিলোঁ বাবাজান তেতিয়াও ঘোৰ টোপনিত। মই অগত্যা ছুৱাৰখন খুলি হাতত-সাৰে ভৰিত-সাৰে বাহিৰলৈ ওলাই আহিলোঁ। কুলস্কাৰ অ'বিচিয়ানটোৱে দৌৰি আহি মোক তাৰ মন্ত বাহু দুটাৰে আঁকোৱালি ধৰি, শেনে চৰাই-পোৱালি নিয়াৰ দৰে নি সকলোৰে আগত হাজিৰ কৰিলেগৈ। চহিচ-গ'ৰে মোক সিহঁতৰ গৰাকিনী বুলি ভালকৈ জানে। বাইজীহঁতৰো অনেকে মোক চিনে। সকলোৱে মৰদৰ জালত ইহিৰ ৰোল তুলি দিলে অৰু কৰলৈ ধৰিলে—তুমিও আমাৰ দৰেই? বাঃ বাঃ ছুনিয়া! আহা, অ'হা খোৱা, পিয়া, স্মৃতি কৰা! ছুনিয়া এনেকুৱাই! কোনো দেখাত, কোনো নেদেখাত! কোনো বাহিৰত, কোনো ভিতৰে ভিতৰে, নজনাটক! হাঃ হাঃ হাঃ!

মই দেখিলোঁ কথা বিষম। তথাপি মৰদত শৰা দি নাক মুচৰি বুদ্ধি এটা উলিয়ালোঁ। মই কলোঁ—মোৰ আজি গা ভাল নহ'ব অ'। মই তহঁতৰ আজি বেহেৰায়ে হওঁ।—সিহঁতেও মান্তি হোৱা যেন দেখুৱালে।

মই তেতিয়া সিহঁতক মদ ঢালি দিবলৈ ধৰিলোঁ। সিহঁতেও মোৰ হাতে মদ খাবলৈ পাই স্বৰ্গ হাততে পালে। শেষত মই সিহঁতক ইমান সঘনে মদ দিবলৈ ধৰিলোঁ যে সিহঁতে মদ খাই থাই অচেতন হৈ পৰিল। সকলোটি টোপনিত লালকাল হোৱাৰ দৰে হ'ল।

মই তেতিয়া ভাবিলো—ইহঁত জীয়াই থাকিলে মোৰ কলঙ্ক এদিন বাহিৰ হ'বই হ'ব। গতিকে এই ছেগতে ইহঁতক শেষ কৰি থোৱাহঁ ভাল। জহ অ'ক শত্ৰুৰ বোলে কণ-কঠীয়া নামাৰিলে বিপদ থাকে। এই ভাবি মই দা এখন লৈ সিহঁতৰ সফলোটিকে খপিয়াই খপিয়াই ফাটিলোঁ। এইদৰে ৬-৭শটা এণী হত্যা কৰা হ'ল। আগতেও এটা! মুঠ কুৰিটা!

গিৰ্জাদিনা ওচৰৰ ঠাংবোৰত হাহাকাৰ লাগি পৰিল! কিন্তু মোক সন্দেহ কৰে কোনে?

তাৰ কিছু দিনৰ অন্তত মই ভাবিলো—কিৰে তাৰ কপেই শত্ৰু; আৰু এই কৰ্ম, লতাই গঢ়ল অস্ত্ৰ কৰি থকাৰ দৰে কোনো পুৰুষবিশেষক আশ্ৰয় কৰি থাকে। ন'বাব সৌন্দৰ্যৰ পুৰুষ অহল উদালমেই নহয়, বখায়াও। ন-লৈ ন'বাব ব'দে ব'দে বিপদ। গতিকে ময়ো বিয়াৰ বন্ধনত সোমোৱাই ভাল। এই ভাবি মই বিয়া লোমালোঁ। এটা অচক-ধুৰ্ম্মীয়া বাহ্যৱান যুগ্মত মোৰ বিয়া হ'ল গ'ল। কল্হান বোলে সদাৰ কপেই কাম্য। গাঁৱীয়া ব'দে ব'দে চানোঁ। অন্যন্য দ-ভাৰীৰ দৰে ময়ো বাহ্যক ব'দোঁ। মোৰ বিয়াৰ কৰবলৈ মোৰ সাক্ষী নহ'ল; হুজাও নগ'ল।

বিয়াৰ পাছৰ প্ৰথম পাশৰ কথা। মোৰ পক্ষে যোঁনব প্ৰথম আশ্বাদ হ'ল যে মোৰ বিয়াৰ পাছলৈ নিশা! মোৰ স্বামী খাই বে উঠি মে তাকে আনতে হ'ল তেতিয়া। মোৰ বিধি-ব্যৱস্থাৰ অনুসৰণ কৰি শুবলৈ গ'লোঁ। মোৰ স্বামীৰ পক্ষ মক্ষাৰৰ ভক্ত তাক মই আগতে নাজানিছিলোঁ। বিছনাত উঠিলে গ'ল মূৰ মলমলীয়া গেক পাই সকলো বুজিলোঁ। মোৰ ভাল নল গিল। তথাপি যে উপায় নাহ। নতুনপৰ ইফালে সিক'লে কিবা কিবি খুঁজ খুঁজ কৰি থকাতে স্বামীৰ টোপান অহিল। নকেৰে ঘোৰ-ঘোৰা-বলে ব'লিল। গতিয়া কিয় জানো—মই ভাবিলোঁ খময়ে যদি মোক কেনেবাকৈ এসত্ৰী বুলি গম পায় তেনেহলে মোৰ কি গতি হ'ব? এই চিন্তাহঁ মোক তেনেহঁ ব্যাহুল কৰি তুলিলে! মই অস্থিৰ হৈ পৰিলোঁ।

ভাবি ভাবি মই এটা বুদ্ধি সাজিলোঁ। মোৰ পৰিচাৰিকাগৰাকী আছিল ১৭১৮ বছৰীয়া। তাই দেখাত বেছ ধুনীয়া আৰু কিছু পৰিমাণে মোৰ দৰেই। অনেক সময়ত মাহুহে-পেটত সন্দেহ ওপজাতোই নেকি-মোক সেয়ে তাই মোৰ কিবা সন্দেহীয়া নেকি? মোৰ ভনী বুলি সন্দেহ কৰিবলৈ

কাৰো সাধ্য নহয় তাইৰ সাধাৰণ জন্মৰ দেখি। বাহিৰলৈ ওলাই আহি
তাইক মই নানা কথা বুজালোঁ। তেওঁৰ পিছত মোৰ গহনা আৰু পোছাক-
এৰ প্ৰিয়তা দিওঁৰ স্বামীৰ হেৰুৱাই থাবিহলৈ কলোঁ। তেওঁ মোৰ
বৰ অনুৰক্ত। মই যি বলোঁ তেওঁ সেইমতে শৰিলে। সাজ-পাৰ পিন্ধি
গৈ স্বামীক মই শিকাই দিয়া মতে প্ৰশংসা কৰিলে। স্বামী-ও মদৰ জালত
তাইক মই বুজি ভাবিলে অকল বাহিৰৰ অস্তিত্ব কাল হৈ পুনঃ নিদ্ৰা-
মগ্ন হ'ল।

মঠ তাইক পক্ষকে কৈছিল যে মে'র জাম্বি'র তাঁ পনি আহিলে তাই
বাগি'রাল জাহিল পক্ষ মোক মে'র ৩ জন'র, ৩লক্ষ'র আদি দূবাই দিব।
তই কিছু সময়ত তা ব'ল'নিল। তাহ'লে এ নাহিল। শুণে থকিল।
তাহ'লে মে'র ঈই জাম্বি'র তাহে দল দ্বি'লৈ পাতিছিল।

‘শুষ্ঠ হৈ মত কাহোক ভাবল গৈ ততক - গাই সচ-পাখবোৰ
খুজিলে । তাত সিহ মেক গাঁৱ নোহোৱা ব’ ডৰি শুই পৰি !
সাঁলি ল’ ১ ; যাহে নল মৰি বলা ০ ১ ভা ৫ নেচা স্মা’মে
সাৰ প’ - !

নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ১. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ২. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৩. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৪. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৫. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৬. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৭. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৮. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ৯. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা
 ১০. নতুন মনোভাবের জন্যে তিনি তাঁর মামলার ছেলে দলগা

মুখ তাকান ফেঁদে মতে ধৰি ফিঁদাৰ পৰা নম'হ মাটিত থলো অন্ধ
 আতলক ব, স পাব-কানিবে ব খুল ভলকৈ শিকিল লো। তাৰ পিছত
 তাক টেবোই টনি নি অমাৰ খৰি থোৱা ঘৰটোৰ খৰিবেৰৰ ওৰত
 তুলিলো। তাৰ পিছত আমাৰ শোৱা খেঁটালীৰ পৰা চাকিটো নি তাৰপৰা
 তেল ঢালি দি খৰি থোৱা ঘৰটোত জ্বই লগাই দিলো। ঘৰ পুৰি গ'ল।
 পৰিচালিকাও ভয়ভূত হ'ল। মই হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে আহি বিহনাত
 শুই থাকিলো। মোৰ গা কঁপিব ল ধাৰলে। স্বপ্নে বাহিৰত হাই-উকমি
 শুনি স'ৰ পাই উঠিল অন্ধ মোক মৰম কৰিলে। মোৰ গাৰ কঁপনি কিন্তু

তেতিয়াও মৰা নাছিল। স্বামীয়ে কিন্তু মোৰ সেই কঁপনি জাৰত হৈছিল নে ডৰতহে তাৰ কোনো স্তংস্থৰই পোৱা নাছিল। ফলত মোৰ প্ৰতি মৰম তেওঁৰ বাঢ়িছিলহে।

এইদৰে মই সংসাৰ আৰম্ভ কৰিলোঁ। মোৰ হলে ইমান বছৰৰ সুদীৰ্ঘ বৈবাহিক জীৱনতো স-সন্ততি একো নহ'ল। দেখাত আমাৰ স্বামী-স্ত্ৰী দুয়োৰো জীৱন স্নততেই অতিবাহিত হৈছিল। কোনেও নজনাকৈ মোৰ অন্তৰত কিন্তু এই একুৰি এটা নব-নাৰী বধৰ পাপৰ জুইকুৰা সদায় জ্বলি আছিল। কেতিয়াবা মই যেন এই পাপৰ বিভাষিকাত কঁপি উঠোঁ। মনত মোৰ লেশম'ত্ৰও শাস্তি নাছিল। তাখ'পি কিন্তু মনৰ কথা খুলি কবলৈ কোনো দিন সাহস নহৈছিল।

পিছে, এদিন এজন সাধু পীৰ চাহেবৰ আগত মই মোৰ অন্তৰৰ সকলো কথা খুলি কলোঁ। এনেবোৰ পাতকৰ কথা কৈ লৈ কঢ়াত তেওঁৰ মোৰ প্ৰতি কৰুণা উপজিল। তেওঁ মোক এই পাপৰ প্ৰতিকাৰৰ অৰ্থে একৈশখন তীৰ্থ পদব্ৰজে পৰ্য্যটন কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। সেইমতে মই মোৰ স্বামীৰ পৰা তীৰ্থ পৰ্য্যটনৰ কাৰণে অন্তমতি লৈ এট কাৰ্য্য আৰম্ভ কৰিছোঁ। এতিয়া চৈধ্যখন তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰা হ'ল। আৰু সাতখন বাকী। সেই সাতখন ভ্ৰমণ কৰিলেহে মোৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ অন্ত পৰিব। মই ভ্ৰমণ কৰিছোঁ খাছোঁ! থাকিমো।

কথা শেষ হ'লত সাধুজনে ক'ল -অ ইদেউ, অ'পুনি যি কৈছে ই আপোনাৰ অন্তৰৰ স'তৰ পৰিচয় দিছে। তাৰ্থযাত্ৰীসকলৰ বেছি ভাগেই তীৰ্থ কৰে পুণ্যৰ আশাতকৈও পাপৰ তাড়নাতহে। বাক বিদায়হে আইদেউ, আমাক গল্পই সুস্তায়। যথো তাৰ্থ-যাত্ৰীয়ে। মোৰো জীৱনৰ অতীত কাহিনী মনত পৰিলে—আমাৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰাই নহব! গতিকে, বিদায়! মাতৃ, বিদায়!

প্ৰতিধ্বনি হ'ল—বিদায়!

ৰঙিয়া

বাণী এনিবলীনৰ বিচাৰ

ইতিহাস বৰণীয় আৰু আকৰ্ষণীয় হয় তাত থকা আকৰ্ষণীয় আখ্যানবোৰৰ কাৰণে। হাজাৰ হাজাৰ বছৰৰ আগতে কোনো এখন যুঁজত কোন হাৰিছিল, কোন জিকিছিল, তাৰ বিৱৰণ আমাৰ কাৰণে একো আকৰ্ষণীয় সামগ্ৰী নহয়; কিন্তু সেই যুগৰ মানুহবিলাকে কেনেকুৱা বস্তুৰ কাৰণে যুঁজ কৰিছিল তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱন কেনেকুৱা আছিল, মিলা-শ্ৰীতি, প্ৰেম-সুগা আদিৰ কাৰ্য্যত তেওঁলোক কেনে ধৰণৰ আছিল আদি কথাবোৰেহে আমাক বেছিটো আকৰ্ষণ কৰে আৰু প্ৰকৃততে এইবোৰ কথা ইতিহাসৰ জীৱনী-শক্তিৰ দৰে। ইংলণ্ডৰ বাণী এনিবলীন কেতিয়াবাই মৰিল; ৰাজদণ্ডত তেওঁৰ শিৰশ্ছেদ হ'ল — তাত আচৰিত হ'ব লগীয়া একো নাই। কাৰণ, বিচাৰৰ দেৱতাজনাকো অন্ধ বুলি মানি লোৱা হয়। মানুহ জন্মিলেই মৰে; গতিকে বাণী এনিবলীনৰ মৃত্যুও এটা সাধাৰণ ঘটনা; কিন্তু কি কাৰ্য্যৰ কাৰণে তেওঁৰ শিৰশ্ছেদ হ'ল, মহাৰাণী হৈও কেনেকৈ তেওঁ ৰজাৰ কটোৱালৰ হাতত প্ৰাণ শোধালেগৈ, সেই ঘটনাটোহে যুগযুগান্তৰ ধৰি আকৰ্ষণীয় হৈ থাকিব।

বাণী এনিবলীনৰ বিচাৰ ষোড়শ শতিকাৰ (১৫৩৩ খৃঃ) মাজ ভাগৰ ইংৰাজসকলৰ বিচাৰৰ প্ৰতীক স্বৰূপ। বিচাৰৰ কাৰণে ইংৰাজসকলৰ সুখ্যাতি আছে। বাণী এনিবলীনৰ বিচাৰে কিন্তু 'যাৱৎ-চন্দ্ৰ-দিবাকৰ' ইংৰাজ ৰজা এজনাৰ মোহাক্ক বিচাৰৰ অধ্যাতিহে ঘোষণা কৰি থাকিব। 'দোষীয়ে গমকে নাপালে, ইফালে তেওঁৰ বিচাৰ হৈ গ'ল আৰু মৃত্যুদণ্ডত তেওঁ দণ্ডিত হ'ল'— এনে ধৰণৰ কথা।

তেতিয়া ইংলণ্ডৰ ৰাজসিংহাসত অষ্টম হেনৰী আছিল ৰজা। ৰজা আৰু 'চাৰ্চ' (গিৰ্জা) দুয়ো সেই সময়ত সমান ক্ষমতাসালী আছিল। মানুহে ৰজাক বিধে ভয় কৰিছিল স্বৰ্গৰ গুৰিয়াল পোপকো ঠিক সিমানেই ভয় কৰি চলিছিল। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পোপৰ শাসন ৰজাৰ শাসনতকৈও কটকটীয়া বিধৰ আছিল। পোপৰ ধৰ্ম্মাদেশ মতে কোনেও দেশত এজনীৰ

বিহুমানো অন্য এজনী তিবোতা বিধিমেতে বিদ্বা কৰিব নোৱাৰিছিল, দ্বিতীয় দাবপৰিগেহ কৰিব লগীয়া হ'লে প্ৰথম গৰাকীক বিধিবিহিতভাৱে পৰিত্যাগ কৰিহে তাকে কৰিব পাৰিছিল। সেই পৰিত্যাগৰ কাৰণেও কিছুমান বন্ধা-ধৰ্মা নিঃশ্বাস আছিল। বিশেষাৱস্থায় কাৰণত পৰ্জ্বক দোষী বা দুষ্টা বুলি সব্যস্ত কৰিব পাৰিহে বিবাহ বিচ্ছেদ গ্ৰহণ হৈছিল। পৰ্জ্বৰ বিবাহ-বিচ্ছেদৰ কাৰণে প্ৰস্তাৱ তুলিব পৰা নিয়ম আছিল; কিন্তু কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত তেনে প্ৰস্তাৱ প্ৰায় কোনো দিন উত্থাপিত নহৈছিল। বজা অষ্টম হেনৰীয়ে পোপৰ এই ক্ষমতা বচি লবলৈ নানা প্ৰকাৰে যত্ন কৰিছিল; কাৰণ অষ্টম হেনৰীৰ অভীষ্ট সিদ্ধিৰ পথত পোপৰ এই ক্ষমতা ঘোৰ কটকটকি থিয় দিছিল। কামুকতাত অষ্টম হেনৰীৰ নাম সন্তলোৰে মুখত আজিকোপতি এটা জনপ্ৰবাদৰ দৰে হৈ আছে।

পোপৰ পৰা চৰ্চ্চৰ এই ক্ষমতা বচি লবলৈ বজা অষ্টম হেনৰীয়ে যি বাৰ সন্মতি কৰিছিল তেওঁৰ পৰৱৰ্তী পুৰুষৰ এও নতুন আঁঠুৰ হুণ্ডা কৰিছে। মুঠ-মুঠে কৈ দিব পাৰি যে এই ক্ষমতা কাটি গৈ নিহৰ হস্তত ললে আৰু ওলোটকৈ যোৱা নগ্ৰী নেতা চাৰ্লস মাচ য়ৰ Sir Thomas More, অকালচৰ্চ্চৰ বিয়া (Biography of Rich-
ard III) ক'লেই 'নন্দমুখ'ৰ 'ত্যাগ' কৰিবলৈ ল'গা কৰা নাছিল। এইদৰে চৰ্চ্চৰ লৈ বিৰুদ্ধবাদ পুষ্টি দিব 'নন্দমুখ'ই বজা চৰ্চ্চৰ পাদ্ধি লৈছিল — ধৰ্মৰাজ বা ধৰ্মপাল (The Good King Henry V), এই পৰিহিতত বজাৰ হাজাৰ পিকছে কোনো মাত্ৰ একাধাৰে মাত্ৰতগৈ সাহস কৰা হ'ল। চৰ্চ্চৰ সময়কালত তেওঁৰ প্ৰভুততে তেওঁৰ হাতলৈ আহিল। কৰ্ত্তৃত্ব লভাৰ এনে দৌলপতৰ গুৰিত আছিল তেওঁৰ অৰব নিত্য নৱ-কামী হুনিবৰ বতি বুজুকা। বগী এ'নলীনৰ বিয়াৰ কাহিনী তাৰে এটি দৃষ্টান্ত।

অষ্টম হেনৰীৰ প্ৰেমসী পত্নী অকাল প্ৰথম বগী আছিল আৰাগাণৰ বগী কোথৰিণ (Queen Catherine of Aragon)। কোথৰিণ কপৱতী আৰু গুণৱতী বগী আছিল; কিন্তু সেই কপ-গুণে অষ্টম হেনৰীৰ নিতে নৱ কপ-পিয়াসী সন্তৰ পৰিতপ্ত কৰি ৰাখিব পৰা নাছিল। কামুক বজা হেনৰী ফুলনিৰ ভয়ৰ দৰে সদায় নন ফুলৰ ফুল-মধু গ্ৰহণতে ব্যস্ত আছিল। পিছত তাকে বৰোঁতে বৰোঁতে এপাহ ফুলত তেওঁ ভালকৈয়ে আবদ্ধ হ'ল। এনি-

বলীন নামৰ এগৰাকী দীপলিপ ঘোড়শীত তেওঁ মন-প্ৰাণ সমৰ্পণ কৰিলে। তেওঁ ক্ৰমে এনে অল্পভৰ কৰিবলৈ ধৰিলে যে কুমাৰী এনিবলীনক তেওঁ বৈধ-ভাৱে তেওঁৰ লগত ৰাজপাৰ্টত বহুৱাবলৈ লাগিব। দিনে-নিশাই, শয়নে-সপোনে সদায় সকলো সময়তে তেওঁ প্ৰাণৰ এনিবলীনক কোনোমতে বিবাহ বন্ধনত বান্ধ খুৱাই আনি নিজৰ কৰি লব, এনে চিন্তাই তেওঁক ব্যস্ত কৰি তুলিলে। এইখিনিতেই পুনঃ কৈ থোৱা ভাৱ যে এজনী বিবাহত, পত্নীৰ বিয়ম নো অন্য এজনী গ্ৰহণ কৰিবলৈ অনুমতি নিদিয়াৰ ক্ষমতা সেই সময়ত ইংলণ্ড পোপৰ হাতত আছিল।

এনিবলীনক বিয়া কৰাবলৈ হাবিয়াস কৰি তাৰ বাবে অংশেৰে বিচাৰি ৰজা অষ্টম হেনৰী চাৰ্চৰ ওচৰ চাপিল। চাৰ্চৰ অধিকৰ্ত্তা পোপে কিন্তু একোপধ্যে ৰজাক কেনে অৱৈৰ কামৰ বাবে অনুমতি নিদিলে। ৰজাই তেতিয়া নিৰুপায় হৈ চাৰ্চৰ পুৰোহিত-বিচপৰ সহায় বিচাৰিলে। নানা প্ৰকাৰৰ প্ৰলোভন ৰজাই তেওঁলোকৰ আগত গোপনে দাঙি ধৰিবলৈ ধৰিলে। ৰাজশক্তিৰ ৰাজসিক প্ৰলোভনবোৰে পুৰোহিতসকলক বিচলিত নকৰাই নাথাকিল। তেওঁলোকে সেই প্ৰলোভনৰ বশত হৈ এদিন প্ৰকাণ্ডে কলৈ বাধ্য হ'ল যে বাণী কেথেৰিনৰ লগত ৰজাৰ পূৰ্বে যি বিয়া হৈছিল, সেই বিবাহ-বন্ধন নাকচ কৰিবলৈ তেওঁলোকে যথেষ্ট কাৰণ আৰু প্ৰমাণ পাইছে। তেওঁলোকৰ মতে বাণী কেথেৰিনক অষ্টম হেনৰীৰ ককায়েক আৰ্থাৰে বিয়া কৰাইছিল। আৰ্থাৰৰ মৃত্যুত অষ্টম হেনৰীৰ অভিলাষ অনুসাৰেই 'চাৰ্চে' এবাৰ সেই বিয়া বিধিমতে হোৱা নাছিল বুলি ঘোষণা কৰিছিল এতিয়া তেওঁলোকে পুনঃ বিচাৰ কৰি পালে যে সেই বিয়া সম্পূৰ্ণ হৈছিল আৰু তাৰেই ফলত অষ্টম হেনৰীৰ লগত হোৱা তেওঁৰ বিয়া নিৰ্বন্ধ। সেইবাবে তেওঁলোক সকলোৱে বিবাহত একমত হৈ ৰজাৰ সেই বিবাহ বন্ধন বাতিল হ'ল বুলি ঘোষণা কৰিলে। পোপে বিচপসকলৰ সেই অভিমত গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। বাণী কেথেৰিনে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে হোৱা বিচাৰৰ একো স্তম্ভৰূপে নাপালে। ৰজাই বিচাৰৰ সেই দিকান্তমতে বাণী কেথেৰিনক পৰিত্যাগ কৰিলে আৰু এথেকে বিলম্ব নকৰি নোনেপোনে গৈ তেওঁৰ প্ৰাণৰ পুতলা ঘোড়শী এনিবলীনক বিয়া কৰাই দিলে।

বাগী কেথেৰিণৰ ঠাই এতিয়া ৰূপহী এনিবলীনে অধিকাৰ কৰিলে। এনিবলীনক বজাই মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণেও নেবা হ'ল।

এইদৰে দুটি বছৰ তথৈ-সন্তোষে উকলি গ'ল। বিয়াৰ তৃতীয় বছৰত এটি সন্তান জন্মৰ পিছৰেপৰা বজাৰ মন ক্ৰমে বিগৰি আহিল। এনিবলীনে তেওঁক সুখ দিব নোৱাৰা হ'ল। দুয়োৰো মাজত মতভেদ হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। বজাই তেতিয়া ন-কৈ আৰু এগৰাকী বিয়া কৰাবলৈ মন মেলিলে।

কথাতে বৈছে—'ৰজ মন গজ-মন, য'তে ইচ্ছা ত'তে চন'; অৰ্থাৎ মন কৰিলেই চন কৰিব পাৰি বোলা কথাটো দুয়োৰে ক্ষেত্ৰত খাটে। বজা হেনৰীয়ে এইবাৰ জেন চিম্ব (Jane Seymour) নামৰ যুৱতী এগৰাকীক বিয়া কৰিবলৈ মনতে পাঙিলে; কিন্তু কাৰ্য্যসিদ্ধি কি উপায়ে হব তাৰ কাৰণে তেওঁ পুনঃ বন্ধনা জল্পনা কৰিব লগীয়াত পৰিল। প্ৰথম সমস্যা হ'ল—তেওঁৰ এনিবলীনৰ লগত হোৱা বিবাহ-বন্ধন ছিন্ন কৰা যায় কেনেকৈ? সেয়ে নহলে নতুন বিয়া তেওঁৰ কাৰণে যে নিষিদ্ধ হব!

বজাৰ কথা কবই নালাগে, উচ্চ ক্ষমতাত আধিষ্ঠিত থকা বিষয়াসকলৰ মন যোগাই কাম কৰিবলৈয়ে তলতায়ো অনেক কৰ্ম্মচাৰী সততে কেনেভাৱে ব্যস্ত থাকে, দৈনন্দিন জীৱনত অলপ মন কৰিলেই সদায় দেখা যায়। বজা অষ্টম হেনৰীৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হ'ল।

পৰিচাৰিকাবোৰে বজাৰ মন খিদৰে বুজি অগ্ৰে তেনেকৈ বুজিব নোৱাৰে। হেনৰীৰো এগৰাকী পৰিচাৰিকাই বজাৰ মনোভিলাষৰ সন্বেদ পাই বজাৰপৰা বিশেষ অন্তৰ্গত লাভ কৰাৰ আশাত মৰণত শৰণ দি এদিন তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ কলে—“মহাৰাজ, অতি গোপনীয় কথা এটা শুনি মোৰ মনটো উচ্চৈশ্বৰ্য্য হৈছে। মহাৰাজে অভয় দিলে কথাটোৰ ভেদ ভাঙিব পাবো।” বজাই কলে—“তোৰ 'কোনো অপৰাধ নথৰোঁ বাক। কি মনত আছে নিঃসন্দেহে ক।” বজাই নিভয় দিয়াত তাই কলে—“আপোনাৰ বাগী-আইৰ হেনো প্ৰপুৰুষত আসক্তি হৈছে। কথাটো হলে ৰাষ্ট্ৰ হৈ পৰিছে।”

বজাই পানীত পৰা মানুহে ওপঙি-অঁহা গছ পোৱা দিলে আৰু তাতেই ধৰি তাৰ প্ৰম খেদিবলৈ ধৰিলে। বহুত অনুসন্ধানৰ অন্তত ওলাল যে লেডী উৱিঞ্চিল্ড নামে এজনী মহিলাই পোনতে কথাটো উলিয়াইছিল।

বজাই বহুত কষ্ট কৰি নিজে কিবা খবৰ পোৱাৰ আশাত গুপ্তভাৱে গৈ লেডী উৱিংফিল্ডৰ ঘৰ পালে; কিন্তু পালে কি হব? 'অতি বেজাৰৰ কথা অতি অসহন'—ইতিমধ্যে লেডী উৱিংফিল্ড মৰি ভূত হৈ গৈছে; কিন্তু এই অৱস্থাতো তেওঁ একেবাৰে নিৰাশ নহ'ল। কাৰণ, তেওঁ অসু-সন্ধান কৰি জানিব পাৰিলে যে মৰাৰ আগতে লেডী উৱিংফিল্ড বোলা তিৰোতাভনীয়ে বাণীৰ গুপ্ত-প্ৰেমিক কেইজনৰ নাম হেনো কৈ গৈছিল। সেইমতে প্ৰথমজন হ'ল—লৰ্ড ৰচফল্ড (Lord Rochfold)। এওঁ বাণী এনিবলীৰ সহোদৰ ভাতা। ৰাফী চাৰিজন ভদ্ৰলোক ৰাজপৰিয়ালৰে লোক; নাম—নৰিচ (Norris), ৱেষ্টন (Weston), ব্ৰেৰিটন (Brereton) আৰু গায়ক মাৰ্ক স্মিটন (Mark Smeaton)।

বজাই দেখিলে যে এই কেইজন লোকৰ বিৰুদ্ধে বাণীৰ লগত গুপ্ত-প্ৰেমত ভুড়িত থকা বুলি অভিযোগ অনা সম্ভৱ নহব, কাৰণ তাৰ প্ৰামাণ্য সাক্ষী নাই। বাণীৰ বিৰুদ্ধে এলাপেচাভাৱে প্ৰেমৰ বিশ্বাসঘাতকতাৰ গোচৰ তৰিবলৈ যোৱাটোও সহজ কথা নহব। কেনেকৈ গোচৰ তুলিলেও যদি সি নিটিকে তেনেহলে কি হব? গতিকে বজাই ভাবিলে—দিন পালে খেন পোৱা যায়। গতিকে বাণীক আগে ভয় কৰা যাওক। ৰামায়ণত তাহানি সাতক ৰামচন্দ্ৰই ছল কৰি বনৰ মনোৰম সৌন্দৰ্য চাবলৈ পঠোৱাৰ-ছলেৰে বনবাস দিয়াৰ দৰে বজাই বাণীকো কুসজ্জিত নৌকা এখনত লওন টোৱাৰ চাবলৈ জলভ্ৰমণত পঠালে; কাৰণ, আগতে বাণীয়ে বজাৰ আগত তেনে এটি অভিনাষ ব্যক্ত কৰিছিল।

সজাই পৰাই উলিওৱা ধুনীয়া নাও এখনত বাণীক তুলি লোৱা হ'ল। নাও লয়লাস গতিত চলিবলৈ ধৰিলে। পূৰ্বকল্পিতমতে বহুত দূৰ যোৱাৰ পাছত তেওঁক কোৱা হ'ল যে দ্বিচাৰিগী দোষত তেওঁক নিৰ্ৰাসিত কৰা হৈছে আৰু ৰাজ-আদেশত তেওঁক লখন টোৱাৰত বন্দী কৰি ৰখা হ'ব। কথা শুনি বাণীয়ে প্ৰমাৰ গণিলে; চকুৰে ধোঁৱা-কোৱা দেখিলে। তেওঁ সপোনত আছে নে সচিহ্নত আছে তাকেই যেন ঠিক কৰিব নোৱাৰিলে। যি বজাই তেওঁৰ কাৰণে পূৰ্বৰ বিবাহিতা পত্নীকো ত্যাগ কৰিলে, যি এদিনাখন তেওঁৰ ওচৰত আত্মসমৰ্পণ কৰি শপত খাই কৈছিল যে তেওঁ তেওঁৰ প্ৰাণতকৈও প্ৰিয় আৰু মূল্যবান, তেৱেঁই যদি এনে নিষ্ঠুৰ আদেশ

দিলে, তেন্তে ইয়াতকৈ অদূৰে নিৰ্মম পৰিহাস তেওঁৰ কাৰণে আ'ক কি হব পাৰে? এই অৱস্থাত পৰি তেওঁ চলিলে। দুটোপাকে মাত্ৰ ভগবানৰ উদ্দেশ্যে আগবঢ়াই—তেওঁকেই সাক্ষী। কবি কলে—“হায় ভগৱান, তুমি মহান বিচাৰক। ইয়াৰ বিচাৰ তুমি কৰিব, প্ৰভু! এনে অপমান অ'ক সহ কৰিব লগীয়া পোৱাতকৈ মৃত্যু মোৰ বৰ শত গুণে শ্ৰেয়ঃ।” কিন্তু তেওঁৰ গোচৰ শুনিব কেনে? হেৰেই নোৱাৰে। আন এগৰাকী বাণীৰ সোণৰ সংসাৰ ছাৰখাৰ কৰা নাছিল। তেতিয়াও জনোৱা আৱ-বিচাৰৰ গৰাকী ভগবান ওপৰত নাছিল।

বাণী বন্দিনা হৈ থাকিলে। বিচাৰৰ কাৰণে দিন পিছুৱাই দিয়া হ'ল। ইতিমধ্যে সাক্ষীৰ অৱেষণত ৰজা বাস্তৱ হৈ পৰিল। ক'ৰন সাক্ষীৰ নামত একেবাৰে একো নাথাকিলে নো কি বিচাৰ সম্ভৱ হ'ব? ৰজাৰ ইঙ্গিত পাই সংশ্লিষ্ট সেই পাঁচজন লোকসকলৰ চাল-চলন আৰু প্ৰলোভনৰ দ্বাৰা কিবা সৈ কঢ়াব পাৰি নেকি তাৰ বাবে ৰজাৰ তোষামোদকাৰী বিষয়াসকল দেহেকেহে লাগি গ'ল। ৰজাৰো নিজ যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিলে। উক্ত বিষয় কেইজনক ৰাজদ্রোহত অভিযুক্ত কৰি গৈল ভীতি প্ৰদৰ্শনে কৰা হ'ল; কিন্তু সকলো বিফল গ'ল। সকলো মিছা হ'ল। তেনে এটা গহত গৰু উঠা কথা শুনি অপবাৰ বাবে অফণো ভয় নকৰি সকলোৱে বহুশৃংখল-ভাৱে চক খাইহে উঠিল। নাৰিচ বেণা জনে কলে—“লাগলে মৰিম, তথাপি এনে মিছা অপবাৰ আৰু জংগ খটনা এটাত স্ব-ইচ্ছাই জড়িত হম কেনেকৈ? ধৰ্ম্ম জানো পৃথিৱীত নোহোৱাই হ'ল?”

এটাবোৰেও দালি নগলিব যেন পাই ৰজাৰ চাটুকাৰ বিষয়াবোৰে অইন উপায় অৱলম্বন কৰিলে। তেওঁলোকে গাংগা স্মিটনক এলগ দুৰ্বলময়না যেন পাই তেওঁলোকে নানান প্ৰকাৰে এনে ভয় দেখুৱাবলৈ বাৰিণে। অকলে নি তেওঁক কেঁৱা হ'ল যে ৰাজদ্রোহ, ভাৰসা কৰা। কাৰবাৰ মুখেদি সেই বিষয়ে কিবা অলপ প্ৰমাণ হলেহে নোৱাৰে ধোবাবৰা কৰে। পৰিত্ৰাণ নাহ—শাস্তি প্ৰাপ্তদণ্ড। ৰজাৰ ইচ্ছাৰ ওপৰতে তেতিয়া সকলো নিৰ্ভৰ কৰে। বৰ্ত্তমান অভিযোগতো পাৰিত্ৰাণৰ এটা উপায় আছে। ৰজাক প্ৰকৃততে বাণী এনিবলীৰ ব্যক্তিচৰিতৰ প্ৰমাণে লাগে; কাৰ লগত তেনে ব্যক্তিচাৰৰ অভিযোগ হৈছে সেই সম্পৰ্কে তেওঁ পিয়ন জনিবলৈ ইচ্ছুক নহয়। গতিকে

নিজক জড়িত কৰিলেও সিম'ন একো ভয়ৰ কাৰণ নাই। বজাৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধিত নিজক বিপন্ন কৰিও স্মিটনে তেওঁক সহায় কৰিবলৈ ওলোৱা বুলি জানিলে বজাই তেওঁক নিশ্চয় তিৰস্ক'ৰৰ ঠাইত পুৰস্কাৰেহে দিয়াৰ সম্ভাৱনা।

এনে প্ৰলোভনত পৰি স্মিটন কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় হ'ল। বিয়াসকলৰ এজনৰ পিছত অৱজনে আহি তেওঁক ননা প্ৰকৰে ফুচুলাবলৈ ধৰিলে। শেষত চয়তানৰে জয় হ'ল।

বাণী এনিবলীনক তেতিয়া বিচাৰৰ কাৰণে এদিন ৱেষ্টমিনষ্টাৰৰ বিচাৰালয়লৈ অনা হ'ল। তেওঁৰ বয়স তেতিয়া ছাবিশ বছৰ। তেজোদ্দীপ্ত চেহেৰা আৰু চলচলীয়া চকুৰে তেওঁ 'জুৰি'ৰ (বিচাৰকসকলৰ) সমুখীন হ'ল। উনত্ৰিশজন বচা বচা 'পিয়াৰ'ৰ (peers) ওপৰত বজাই বিচাৰৰ ভাৰ দিলে। দেখাত গহীন-গম্ভীৰ আৱেষ্টনৰ মাজতে বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। বিচাৰ চলিল—কিন্তু সাক্ষী হলে নাই। বন্দী কৰি ৰখা দোষী পাঁচজনে আইনতঃ সাক্ষ্য দিব নোৱাৰে। গতিকে যথাবিহিতভাৱে পোনতে বাণীক পৰপূৰণৰ লগত অবৈধ প্ৰণয়ত লিপ্ত থকা অপৰাধত অভিযুক্ত কৰি লিখি উলিওৱা দোষৰ বৰ্ণনা তেওঁৰ আগত পঢ়ি শুনাওঁ হ'ল। বাণীয়ে তেওঁক অভিযুক্ত কৰা দোষৰ বৰ্ণনা এয়ে প্ৰথম শুনিলে। তেওঁৰ দুগালেদি সবৰফে দুপাৰি চকুলো বাগৰি গ'ল। যাৰ কথাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সেই অভিযোগ তৰি দিয়া হৈছে সেই স্মিটনো তাত নাই। যাৰ বাৰ লগত সাঙুৰি দি গোচৰ কৰা হৈছে তেওঁলোকৰো কোনোজন তাত নাই। দোষীৰ কাৰণে একাধাৰ মৃত মতিবলৈও কোনো উকাল-মুক্তিয়াৰ নাই। এয়ে হ'ল বিচাৰ।

অপৰাধৰ বন পঢ়ি শুনাওঁ হ'লত বাণীক সেধা হ'ল—“আপোনাৰ এতিয়া স্তব্ধ কি?”

“বস্তব্য আৰু কি থাকিব পাৰে?” বাণীয়ে উত্তৰ দিলে।

“তেনেহলে আপুনি দোষ স্বীকাৰ কৰিছে বুলি আমি ধৰি লব পাৰোঁ?”

‘নোৱাৰে। আপোনাৰ লগে যিহঁকে ধৰি নলৈকে মই কওঁ আৰু সদায়ে কম-মই নিৰ্দ্দোষী।’

“আপুনি নিৰ্দ্দোষী বুলিলে কি হব? যি পাঁচজন লোক আপোনাৰ লগত এই অপৰাধত অপৰাধী তেওঁলোকে নিজমুখে স্বীকাৰ কৰিছে। গতিকে

আমি বিচাৰত পালোঁ আপুনি বিবাহিত জীৱনত বিশ্বাস-বাতৰুতা কৰি দ্বিচাৰিণী হোৱা দোষত দোষী। সেইমতে আমি আইনত: আপোনাৰ প্ৰাণ-দণ্ডৰ বিধান দিলোঁ। আপোনাক এই গুৰুতৰ অপৰাধৰ বাবে অগ্নিদাহনৰ দ্বাৰা প্ৰাণদণ্ড দিয়া হ'ব। আপুনি ইচ্ছা কৰিলে মহিমাময় মহাৰাজৰ ওচৰত অবেদন কৰি অগ্নিদাহনৰ পৰিবৰ্ত্তে শিৰশ্ছেদৰ অনুমতি লব পাৰে।”

ৰাণী এনিবলীন নীৰৱ হ'ল। তেওঁক পুনঃ কাৰাগাৰলৈ লৈ যোৱা হ'ল। ৰজা অষ্টম হেনৰীৰ তেতিয়া মনত খেলালে— ইতিহাসে এনে এটি কুসম্ভৱ কাৰণে তেওঁৰ দৃষ্টি সঁচা সঁচা সঁচা গঢ়ি গৈছে। গতিকে তেওঁ অগতঃ আক এটা অতিযোগত বৰ্ণক হৃদয়ত দোষী সাব্যস্ত কৰিব পাৰিলে ভ'ল হয়। তেওঁ তেতিয়া বিচাৰি থকা বিয়া-যোগাৰ কৰি ৰাণী এনিবলীনৰ সিক্কে আক এটা গোচৰ এইমতে কৰিছে যে ৰাণী এনিবলীন হেনৰীৰ লগত যি সোমোৰ ব অগতে আলা ৱ নৰ্থাম্বাৰলেণ্ডৰ (Earl of Northumberland) লগত বাগ্দত্তা হৈ আছিল। গতিকে ৰজাৰ লগত হোৱা বিবাহ-বন্ধন এনেয়ে নিবিড় আছিল। ৰজাৰ নিজ মুখৰ এনে জ্ঞানবন্দীয়ে গোচৰৰ বথেষ্ট প্ৰমাণ; আক অগ্ৰ সাক্ষ্য প্ৰয়োজন নাই। তথাপি গোচৰৰ বায় দিওঁতে এটোও লিপিবদ্ধ কৰি বখা হ'ল যে ৰাণী এনিবলীনক তেওঁৰ আৰ্ল অৰ্ নৰ্থাম্বাৰলেণ্ডৰ লগত হোৱা বাগ্দত্তা বিবাহৰ সম্পৰ্কে আৰ্ক-বিপে নিজে অকলে অকলে সন্নিবিষ্ট জানিব পাৰিছিল যে ৰাণীয়ে সেই কথা স্বীকাৰ কৰিছিল। ফলত উচিত বিচাৰমতে ৰজা-ৰাণীৰ বিবাহ-বন্ধন বাতিল কৰা হ'ল। বিচাৰকসকলে সেইটো গ্ৰাহ কৰিলে। এই গোচৰৰ মৰ্ম আক তাৰ সিদ্ধান্তও ৰাণীক তেওঁৰ মৃত্যু-দণ্ডৰ আগতে শুনাই দিয়া হ'ল। নকৈ দৰ পৰিগ্ৰহ কৰিবৰ কাৰণে ৰজা অষ্টম হেনৰী এতিয়া সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত— এয়ে হ'ল গোচৰৰ খাটাং সিদ্ধান্ত।

গোচৰৰ সিদ্ধান্ত শুনি ৰজাই আনন্দ পালে। কামনাৰ শত লহৰীয়ে তেওঁৰ হিয়া-সৰোবৰত থলধনি তুলিলে। ৰাণী এনিবলীনো তেওঁৰ বাগ্দত্তা বিবাহৰ কথা স্বীকাৰ কৰি ৰজাক সহায় কৰিছে বুলি জানিব পাৰি তেওঁ ভাবিলে— অহা, এনিবলীন কেনে সন্তুষ্ট! এনে বুলি জনা হলে প্ৰথমটো অভিযোগৰ কোনো প্ৰয়োজনে নহ'লহেতেন; কিন্তু যি হবৰ আছিল হ'ল— এতিয়া তাক আক ঘূৰাব নোৱাৰি। ঈশ্বৰে যি কৰে সেই সকলোবোৰ ভাল

বাবেই বুলি মানি লব লাগে। ইয়াকে ভাবি ৰাণীৰ প্ৰতি দয়াপৰবশ হৈ তেওঁ ৰাণীক পুৰি মাৰিবলৈ নিদি শিৰশ্ছেদৰ দ্বাৰা তেওঁৰ প্ৰাণ লবলৈ আদেশ দিলে।

ৰাণী এনিবলীনে তেওঁৰ প্ৰাণৰ দেৱতা মহাৰাজ ইংলণ্ডেশ্বৰৰ এই সহানুভূতিপূৰ্ণ ওহুগ্ৰন্থৰ কথা শুনি কৈছিল—“হায়! মই যদি ইয়াৰ আগতে মৰিব পাৰিলোহঁতেন! সেয়ে হলে মই নিশ্চয় মহাৰাজৰ এনে যাতনাদায়ক কৰুণাৰ হাত সাৰিব পাৰিলোহঁতেন!”

ৰজাৰ মনত ঋন্তেকৰ কাৰণে ৰাণী এনিবলীনৰ প্ৰেমৰ পূৰ্বস্মৃতি জাগিলত তেওঁ তুৰন্তে আদেশ দিলে যে ৰাণীয়ে যাতে মৃত্যু-যন্ত্ৰণা অকণো অনুভৱ কৰিবলৈ নপায় তাৰ বাবে কেলে (Calais) নগৰৰপৰা অতিলীঘে এজন পাকৈত ৰুটোৱাল আনিব লাগে। ৰজাৰ এই সহানুভূতিৰ কথা ৰাণীক কোৱা হ'লত তেওঁ কৈছিল—“আঁয়ে দেহি, কি প্ৰেম! তেওঁৰ পত্নী হোৱাটো কিমান ভাগ্যৰ কথা! পিছে ৰজাই বোধহয় পাহৰিয়ে গৈছে যে মোৰ ডিঙিটো নিচেই অক্ষুণ্ণমানহে (I have only a little neck)!”

যি পাঁচজন পুৰুষৰ লগত ৰাণীৰ অবৈধ মিলনৰ কাহিনী সাঙুৰি দিয়া হৈছিল, তেওঁলোকৰো চাৰিজনৰ শিৰশ্ছেদ হ'ল। কোৱা বাহুল্য যে এই চাৰিজনৰ এজন আছিল ৰাণীৰ ভাতৃ। পঞ্চমজন হ'ল গায়ক স্মিটন। তেওঁৰ দোষ কিছু বম বুলি তেওঁৰ শিৰশ্ছেদ নহ'ল, তেওঁক কাঁচি দি মৰা হ'ল।

এইদৰে ৰাণী এনিবলীনে উদ্ভাস্ত প্ৰেমৰ হোমায়িত তিল-তিলকৈ নিজক আহুতি দিলে। উষ্মগ আৰু উৎকৰ্ষাৰ মাজেদি দিনৰ পিছত দিন নিয়াই লণ্ডন টাৱাৰৰ কাৰাগাৰত কাল উদ্যাপন কৰোঁতে ৰজা অষ্টম হেনৰীৰ প্ৰেৰিত লোকে গৈ যেতিয়া দোষৰ স্বীকাৰোক্তি বিচাৰি তেওঁৰ ওচৰ চাপিছিল- তেতিয়া ওৰে নিশা বহি তেওঁ স্বামী হেনৰীলৈ এখন চিঠি লিখিছিল। সি অজিও অমৰ হৈ আছে। তাৰ ভাবানুবাদ তলত দিয়া হ'ল।

“প্ৰাণমিকেশ্ব,

মোৰ প্ৰতি আপোনাৰ ৰোষ আৰু সেই ৰোষৰ ফলত হোৱা মোৰ এনে কাৰাবাস মোৰ কাৰণে এটা আচৰিত কাহিনী যেন লাগিছে। মই সেই বিষয়ে কাৰ আগত বাক কি ক'ব পাৰোঁ? ক'মাই বা ক'মিম কাহ? আপোনালৈ লিখিবলৈয়ে কথা বিচাৰি পোৱা নাই। সঁচাকৈয়ে মই তেনেই হতভম্ব হৈছোঁ।

আপুনি মোৰ ওচৰলৈ মোৰ দোষৰ স্বীকাৰোক্তি নিবলৈ এনে এজন লোকক পঠাইছে যি মোৰ চিৰশত্ৰু প্ৰাণ-বৈৰী। আপুনি সেই কথা নজনাও নহয়। তেওঁ আজি আৰি মোক সেই কথা কোৱাৰ লগে লগে মই আপোনাৰ অভিসন্ধি আৰু উদ্দেশ্য বুজি পালোঁ। আপুনি যদি সঁচাকৈয়ে কয় যে সত্য কথা কলে মই মুক্তি পাম মই নিশ্চয় তাকে কৰিবলৈ ৰাজী; কিন্তু আপুনি যেন আপোনাৰ দুখুৱী পত্নীক এনে এটা মিছা কথা কোৱাবলৈ স্বত্ব নকৰে যিটো মই কোনো দিন সপোনতো ভবা নাছিলোঁ—কাৰ্য্যত কৰা দূৰৰ কথা। সত্য কথা কবলৈ হলে মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস, জগতত কোনো পত্নীয়ে স্বামীক মোৰ দৰে নিঃশেষ কৰি আত্মোৎসৰ্গ কৰা নাই। মোৰ বাক আপোনাৰ দিবলৈ কি বাকী আছিল বুলি ভাবে? মোৰ দৰে অমূল্য পত্নী যদি কোনোবা ৰজা বা ঘৰবাজে আগতে পাইছিল—মই সেইটো নাজানো। আপুনি জানি থব, দুখুৱী এনিবলীনে আপোনাৰ প্ৰতি অন্তৰত যি প্ৰগাঢ় প্ৰেম ৰাখিছিল তাৰ পূজাৰিণী হৈ মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ তেওঁ অকণো ইতস্ততঃ নকৰে। আপোনাৰ সন্তুষ্টৰ বাবে মই যিকোনো মুহূৰ্ত্ততে মৰিবলৈ সাজু আছোঁ, কিন্তু এনে অসহনীয় অপৰ্য্যয় লৈ নহয়। আপুনি জানে—মই মাত্ৰ এজনী সাধাৰণ ৰমণী আছিলোঁ; আপুনিয় আপোনাৰ বুকুত তুলি লৈ মোক এদিন আপোনাৰ ৰাণী পাতিছিল। সেই গৌৰৱৰ অৱমাননা মই জানে মোৰ জীৱনৰ কোনো মুহূৰ্ত্তত কেতিয়াবা কৰিব পাৰিম? ৰাণীৰ পদবী মোৰ কাৰণে কল্লনাৰে। অগোচৰ আছিল। আপোনাৰ দুৰ্লভ প্ৰেম আৰু কৰুণাকৈ অন্তৰত লৈ মই আপোনাত আত্মসমৰ্পণ কৰাৰ পিছ মুহূৰ্ত্তৰ পৰা কৃতজ্ঞতাৰ্পণ অহৰেবে মোৰ কৰ্ত্তব্য কৰি আহিছিলোঁ। মোৰ দোষক—মই আজিও ভাবি নাপাওঁ। গতিকে মোৰ একান্ত অনুৰোধ আপুনি মোৰ ওপৰত এটা অলৌকিক অপৰ্য্যয় জাপি দি মোক ক্ষমিকিনী নকৰিব! মোৰ মৃত্যু যদি আপোনাৰ কৰ্ম্মাণ্ডে সেই মৃত্যু মই এই মুহূৰ্ত্ততে ইহ-মুখে বৰণ কৰিবলৈ সাজু আছোঁ। মোক কিন্তু এইদৰে কলঙ্ক-কালিমা সানি আপুনি বধ নকৰিব। মোৰ অক এটা অনুৰোধ মোৰ পোনাৰূপৰ বিষয়ে! তাত জনো মোৰ উদৰত আপোনাৰ কোনোবা এক অজ্ঞাত মুহূৰ্ত্তৰ ইমোদেপ উপভোগৰ প্ৰতিদান নহয়? তাইৰ প্ৰতি যেন কেতিয়াও অবিচাৰ নকৰে। আপুনি ৰজা! আপুনি বিচাৰক! ধৰাত আপুনি বিশ্ব-

পালক ভগৱানৰ প্ৰতিভা। গতিকে মোৰ ক্ষেত্ৰতো যেন আপোনাৰ স্তবিচাৰৰ কাৰ্পণ্য নহয়। মোক মাত্ৰ তাকেহে লাগে। স্থায় বিচাৰত যদি মোক আপুনি দোষী পায়, তেন্তে মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ মোৰ ধনিষ্ঠামানো কুণ্ঠা নাই; কিন্তু মোৰ পৰম শত্ৰুক বিচাৰৰ ভাৰ নি মিছা দোষত দোষী সাব্যস্ত কৰি, মিছা কলঙ্কৰ বোজা মোৰ মূৰত তুলি দি মোক যেন আপুনি মৰিবলৈ নিদিয়।

মই মুকলি বিচাৰ অস্থান কৰোঁ। মোৰ যদি সচাক্ষেয়ে কিবা দোষ আছে তেন্তে বিচাৰত সেইটোও প্ৰমাণ হ'ব আৰু তাৰ বাবে উগ্ৰতম শাস্তি মোৰ ওপৰত আপুনি বিধান কৰক। মই তাৰ বাবে প্ৰস্তুত। তেনে মুকলি বিচাৰ পাতিলে আপুনিও হয়শে মোৰ নিকলুষতা দেখি আপোনাৰ মনৰ সন্দেহ দূৰ কৰিব পাৰিব। শাস্তি বিধান কৰিবলগয়া হ'লেও আপোনাৰ কাৰ্ত্তি চক্ৰ-দিবাক্ষৰ থাকে মানে থাকি যাব। মই আপোনাৰ ওচৰত বাৰম্বাৰ মিনতি কৰিছোঁ, স্নেহত নিমজ্জিত হৈ মোক আপুনি মৰিবলৈ নিদিব—মই এতিয়াও সম্পূৰ্ণৰূপে নিষ্কলুষ, নিস্প'প আৰু সম্পূৰ্ণৰূপে আপোনাৰে পত্নী। গতিকে অবিচাৰৰ মাঙে দি 'ন মোক আপুনি বধ নকৰিব। তাকে কৰিলে নিশ্চয় আপুনি মোৰ বধৰ ভাগী হ'ব আৰু এদিন নহয় এদিন সেই বান-বিচাৰক, মহাপ্ৰভু ভগৱানৰ ওচৰত নিজে জবাবদিহ হ'ব লাগিব। তেতিয়া বাক আপোনাৰ কবলৈ কি থাকিব?

মোৰ শেষ অনুৰোধ, আপুনি মোক আপোনাৰ বোম্ব-বহিত পুৰি মৰিবলৈ এ'ব দিছে, দিয়ক; কিন্তু মোৰ লগতে আকৌ নিৰপৰাধী লোক কিছুমানকো অ নি মিছা অপৰাধত জড়িত কৰি সকলোকে বিনা অপৰাধত বধ নকৰিব। দোষী লোক হাজাৰ হাজাৰ মৰক; কিন্তু যেন নিদোষী এটি প্ৰাণীয়েও কোনো প্ৰকাৰে ৰাজ বোম্ব বা ৰাজদণ্ড ভুগিব লগীয়া নহয়। সেয়ে হ'লে আপোনাৰে বন্ধ হ'ব। মোৰ ওপৰত কলঙ্কৰ বোজা তুলি দিবলৈ গৈ যদি আপোনাৰ বিষয়াসকলে এটাৰ ঠাইত অনেক লোকক কলঙ্কিত কৰে তেনেহলে সেই অপৰাধৰ বাবে জানো অলঙ্ক আপোনাৰে নহব? সঁচাকৈয়ে যদি এই অভাগিনীয়ে এদিন আপোনাৰ হৃদয়টো, আপোনাৰ পৱিত্ৰ প্ৰেম আৰু অন্তৰ্হৃদয় আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল, সঁচাকৈয়ে যদি এনিবলী'ন নাম এদিন আপোনাৰ কাণত তৃপ্তিকৰ লাগিছিল, এটি দিনৰ কাৰণে হ'লেও যদি কেতি-

যাব। এই হতভাগী এনিয়ৈ আপোনাক লেশমাত্ৰ আনন্দ দান কৰিব পাৰিছিল —
তেন্তে তাইৰ এই ক্ষুদ্ৰ অনুৰোধ আপুনি আজি বৰ্ণা কৰক। মই আৰু
ইয়াতকৈ অধিক আপোনাৰপৰা একো নিবিচাৰোঁ, আপোনাক আৰু আমনিও
নকৰোঁ। 'ত্ৰিনিতি' ভগৱানকো খাটিছোঁ আপোনাক স্তুতি দিয়ক। বন্দিনী
বেশত কাৰাৰুৱা হৈ থাকি পৱিত্ৰ মে' মাহৰ ছয় তাৰিখে টাৱাৰ কাৰা-
গাৰৰ প্ৰকোষ্ঠত বহি মই আজি অভাগিনী এনিবলানে উপৰোক্ত এই চিঠি
লিখিছোঁ। আপোনাৰ চিৰাহুগত, বিশ্বাসৰ পত্নী এনিবলান।

বাণী এনিবলানৰ উপৰোক্ত চিঠিয়ে কামুক ৰজা অষ্টম নেৰোৰ অন্তৰত
কেনে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিছিল জনা ন'যায়, কিন্তু এনিবলানৰ শিৰশ্ছেদ ঘট-
বীতি হৈ গ'ল। প্ৰেম শ্ৰীতিৰ ইতিহাসত এই ঘটনা উদ্ভাস্ত প্ৰেমৰ জবজ্বল
দৃষ্টান্ত স্বৰূপে চিৰকাল অবিশ্বৰণীয় হৈ থাকিব।

শিল্প

ন-গুৰণি গুপ্তৰ চাটনি

(১)

বিহুৰ বৰঙনি

বৰা ড'ঙৰাণা তেতিয়া অবিবাহিত। বন্ধু মংলত তেওঁক সকলোৱে মিষ্টৰ বৰা বুলি মতে সেন সমাত বাবে তেওঁৰ তৃতীয় দশক পাৰ হবলৈ জাননা দিছে। সেইবাবেই হওক ব সকলোৰে যাবে-তাবে লগত চুপতি মাৰি মাৰি অভ্যস্ত হোৱা বাবেই হওক, কথা কোৱাত তেওঁৰ কোনো প্ৰকাৰ দ্বিধা ব খোজোজনাহঁ। অনকি নাৰা সমাজতো সসম্মানে কথাৰ কটাকট কৰাত তেওঁৰ অক্ষণে সন্তোষ নোহে। তেতিয়া তেওঁ অতিখিল চহৰৰ ব্ৰহ্মপ্ৰান্তৰ থক নংখুয়াই নগে ঠাইৰ অসপ অংগ হৰ্ভ'য় এটি চুকত। বৰ এটা ভ'ব, কবি তেওঁ একলে থাকে। একলে মন, বান্ধনি ল'ব, এটাও থাকে; কিন্তু সি থাকে পাক-বাবে এটা কেঠনিত। সি তেওঁৰে পিয়ন। তেওঁ হাকিম, সি পিয়ন। ছয়ো অলতত কাম কৰে।

সেইদিনা বিহুৰ চান্দা ভুলিবলৈ কেগাবাকী মাংসবান্ধা মহিল। তেওঁৰ ঘৰলৈ গৈছিল। বয়সত তেওঁলোক মহিল যেনিয়া আছিল ব্ৰহ্মপুৰ; কিন্তু পোছাক-পৰিচ্ছদ, অঙ্গ-প্ৰস'দন এ মনৰ উল্লস-উৎসাহৰ পিনেদি প্ৰত্যেকে আছিল যেন একেগৰাকী বোঁড়গীত। খোজত আভিজাত্যৰ লয়লাস, মুখত অমোল-মালীয়া, গোক, চকুত বিজুলী চমক।

সেইদিনা বাৰটো আছিল শনিবাৰ। তেতিয়া সময় অপৰাধৰ প্ৰায় সাতমান বাজি গৈছে। একেই শনিবাৰ, তাতে সন্ধিয়া। দলটোও হ'ল তদ্রমহিলাৰ। তেওঁলোক সকলোৱে লগ হৈ চান্দাৰ বাবে সেইদিনা ডেকা হাকিম মিষ্টৰ বৰাকে যৌথভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ওংল। বৰাৰ ঘৰত বিজুলী বাতিজলি আছে, কিন্তু ঘৰৰ কোঠালিবোৰেহে ভিতৰবৰণা বন্ধ। তাকে দেখি এগৰাকীয়ে বাৰাণ্ডালৈ গৈ দুৱাৰত টুকুৰিয়াই দিলে; বাকী কেইগৰা-

কীয়ে কাঠের বাবাঙার নামনিতে খিড়িকীয়েদি অহা পোহবত ইফালে-সিফালে চকু ফুৰাই তহল দিলে ।

বৰা ডাঙৰীয়া ওলাই অ'হি বাবাঙার বিজুলী বাতি জ্বলাই অকণো অপ্রস্তুত নোহোৱাৰ দৰে ইংহিটি মাৰি ক'লে—“অ’ বাইদেউইত । পিছে ইমান সোণকালে অ'হিল যে ? মই আকৌ অলপ পলমকৈ আহিব বুলিহে ভাবিছিলো ।”

—তাৰ মানে ? অ'মি জনো অ'পোনাৰ সময় দিছিলো আহিম বুলি, অলপ পলমকৈ অ'হিম বুলি ভাবিছিল যে ?—এগৰাকীয়ে কলে ।

—সময় দিব ন'লাগে নহয় । প্রচণ্ড ধুমুহাৰে আগজাননী পে বা যায়; মধুৰ মলয়াই ও'নে কাৰবাক কেতিয়াও আগজাননী দি অ'হে !—এৰাই কলে ।

—নহয়, নহয় ! অ'মি পলমকৈ অ'হিম বুলি ত'পুনি কিয় ভ'বিছিল ? অ'মি অ'হিম বুলি আপুনি কিবা ক'ম প'ইছিল নেকি ?—এজনীয়ে কলে ।

অ'হ এজনীয়ে ওপৰতে মাত দি কলে—“নহয় নহয় অ', মিষ্টাৰ বৰা এতিয়া 'ক'ৰা কামত ব্যস্ত আছিল—অলপ প'ছত অ'হা হ'লে তেখেতে তা' প'হ'হেঁতেন । অ'মি বেছি সময় নথ'কোঁ বাকী ।”

ও'পুনি একপ্রকাৰে বুজিছে যিহেঁতেন । কৈছেই নহয়—‘য'দুশী ভাৱনা যন্ত্ৰ, সিদ্ধিৰ্ভবতি ত'দুশী’—এৰাই কলে ।

—ও'নেলে ত'ম'ৰা ভাৱনা সিদ্ধি হ'ব আজি ? পিছে, পলমকৈ অ'হা হ'লে ভাল প'হ'হেঁতেন ব'ল, ব'থ টো'ৰহে ম'নে বুজি না'পালো । এতিয়া কিবা ব'ম'ৰ ব'লে সময় ঠিক ক'ৰ, অ'ছিল নেকি ? কোনোবা আহিব লগীয়া আছে নেকি ?—

—অ : অ'পোনা'লোকে ইমানকৈ ম'নে চিচাৰিছে কিয় ? সহজ কথা সহজভাৱে ললেহে তাৰ অর্থ ওল'য় । তা'ৰ ম'নে ৰঙালী বিহলৈ এতিয়াও বহুত দিন ব'কী । পলমকৈ অ'হা হ'লেও হ'লহেঁতেন । ধৰি ল'ক মই তাকেহে কৈছোঁ । হ'বনে ?—এৰাই কলে ।

—অ' এতিয়াহে বুজিছোঁ । অ'মি অ'ৰো অ'হা কিবাহে বুজিছিলোঁ । পিছে ত'লেই হ'ল—সুভাগ্য হ'ল । সুভাগ্য হ'লে শীঘ্ৰে ক'ৰাই ভাল ।—

—কৰিব পাৰিলে ভাল, কিন্তু নোৱাৰি যে !—

বৰাৰ কথা শেষ হ'বলৈ নৌ পাওঁতেই এজনীয়ে মাত লগালে—“পিছে

এটা কথা কওঁ, বেয়া নাপাব দেই! আপোনাৰ ঘৰৰ নতুন ধুনীয়া পৰ্দা-বোৰ দেখি আমি মিছেছ বৰাকো ইয়াতে পাম বুলিহে ভাবিছিলো। তিবোতা নথকা হ'বত ধুনীয়া পৰ্দা অৰ্থহীন! নহয় জানো বাক?'

— কিয়? আপোনালোক জানো যত? আপোনালোকে দেখোন তিবোতা!—

— তিবোতা মানে বিবাহিতা তিবোতা।—

— আপোনালোক বিবাহিতা নহয় নেকি? কেতিয়া নো বিবাহ-বন্ধন ছিঙিলে?—

— এ: নহয়। আপুনি বুজিও হুবুজা ভাও ধৰিছে। আপোনাৰ বিবাহিতা তিবোতা, অৰ্থাৎ মিছেছ বৰা। আনৰ তিবোতা নহয়। আমি আনৰ তিবোতা!—

— অ' এতিয়াহে বুজিলো। পিছে হিতোপদেশত পঢ়িছিলো—‘অয়ং নিজো পৰোবেতি, গণনা লঘুচেতস'ম্। উদাৰ চৰিতানাং তু বস্ত্ৰধেব নটুৎকম্।’ অৰ্থাৎ এওঁ নিজৰ, তেওঁ পৰৰ এনে ভাব লঘুচেতা সাধাৰণ লোকসমলৰ কাৰণেহে; গুৰুচেতা উদাৰ লোকৰ কাৰণে সকলোবোৰেই নিজৰ!—পিছে সি যিহেতু, মুঠতে পৰ্দা লগোৱাত যদি বেয়া পাইছে তেন্তে বাক পৰ্দা খুলি থম। পিছে আপোনালোকে বোধহয় স্বীকাৰ কৰিব যে আজিৰ যুগত ভদ্ৰতা প্ৰকাশ পায় আত্মগোপনতহে। মই সেই ভদ্ৰতাৰ কাৰণেই হ'বত পৰ্দা লগাই আত্মগোপন কৰিছোঁ বাক! কেনে হয়?—

— আমি ভালকৈ বুজি নাপালো। আপুনি নো আত্ম-গোপন কৰিলে কেনেকৈ?—

— কিয়? আপোনা'লোকেই দেখে ন এইমাত্ৰ কলে— পৰ্দা নলগোৱা উকা ঘৰহে বিয়া নকৰোৱা ডাং বৰলাৰ বাসভৱন। মোৰ ঘৰত পৰ্দা লগাই তেন্তে মই আত্মগোপন কৰিছোঁ! নহয় জানো? পিছে শুনক— তেনেকৈ ময়ো যদি কওঁ— ওৰণি নথকা নাৰীসকলহে অবিবাহিতা— তেতিয়া বাক ভুল হ'ব নেকি? আজিকালি যেখন বিবাহিতা নাৰীয়ে ওৰণি লবলৈ এৰিছেই। তেওঁলোকেও আত্মগোপন কৰা নহ'নে? তেওঁলোকে সম্পূৰ্ণৰূপে আধুনিক ভদ্ৰমহিলা— ময়ো তেনেকৈ ভদ্ৰলোক! কেনে হ'ব? ছয়ো একে পথৰ পৰিষ্ক নহ'ম নে?—

—মিষ্টাৰ বৰাক কথ'ত নোৱৰাহে। কামেৰে চোৱা যাওক। আবন্ত
কৰা!—এজনীয়ে কলে।

বৰাই পোনেই মাত লগালে—মাফ কৰিব, মাফ কৰিব। মন্থনহিতাত
পঢ়িছিলো—‘ন জাতু কাম ক’মানামুপভোগেন শাম্যতি। হবিষা কৃষ্ণবজ্ৰৈ ব
ভূয় এণ্ডিৰদ্ধিতে’।

—তাৰ মানে?

—তৰ মানে কাম কেতিয়াও উপভোগৰ দ্বাৰা নিবৃত্ত নহয়; জুইত
ঘিউ ঢালিলে জুই দুগুণে জলাব দৰে কামে’ ভোগৰ মাজেদি দুগুণে বাঢ়ি
উঠে। গতিকে কাম সৰ্বতোভাৱে বৰ্দ্ধনীয়।

—তাৰ মানে কাম কৰিব নালাগে—এজনীয়ে কলে।

—নহয় অ’, তই বুজিব পৰা নাই। মিষ্টাৰ বৰাক ক’ম তোৰ বা
মোৰ কামেৰে সৈতে একে নহয়। তেওঁ কেই মহ’দেউৰ কথা—তই কেই
ভগা লাউৰ কথা। সেইবাবে এতিয়া বাক বাদ। আপোনাৰ কামশাও
এৰি এতিয়া আমাৰ কামশাপলৈ আহক। ইবোৰ-সিবোৰ তৰ্ক এতিয়া
নাখাটে; এতিয়া বিহৰ চান্দা কিমান দিয়া কওক! নহলে আমাক বাকচৰ
চাবি দিয়ক। আমি যিখিনি নিব লাগে লৈ বাকী খিনি এৰি যাম।—
এইবুলি গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি আটায়ে ঘৰৰ ভিতৰ সোমাল আৰু পোনেই
বৰাৰ শোৱাকোঠালৈ পালেগৈ।

বৰা ডাঙৰীয়া অলপ অপ্ৰস্তুত হ’ল। তথাপি তেওঁ পৰাজয় স্বীকাৰ
কৰিবলৈ মান্তি নহৈ লগে লগে ভিতৰলৈ গৈ কলে—পিছে আপোনালোকক
বহিবলৈ দিবলৈ মোৰ হলে বহা কোঠালতঃ চক-চোকা আদি সকলো
আছে! শোৱা কোঠাত মই শোওঁহে। ইয়াত বহা সা-সঁজুলি একো বখা
নাই। মোৰ শুদা বিচনাখনহে ইয়াত আছে। চকী মাত্ৰ এখনহে আছে।

এজনীয়ে কলে—মিষ্টাৰ বৰা, আমি জানো নাজানো—আপুনি শোৱা
কোঠাত শোৱে আৰু বিচনাত শোৱে? বিচনাত আপুনি নহয়, সকলোৱে
শোৱে। সেইটো জানো কব লগিছে? পিছে বহিব খুজিলে আমি বিচ-
নাতো বহিব পাৰিম। আমাক সিংহাসন নালাগে নহয়। বোলে—‘বহিব
জানিলে মাটিয়ে পাৰা; খাব জানিলে চাউলেই চিৰা।’—ইয়াকে কোৱাৰ
লগে লগে এজনী এজনীকৈ আটাই কেইজনীয়ে ফ্ৰাম বিচনা ঢকাৰে ঢাক

থাই থকা বৰা ডাঙৰীয়াৰ স্মৃশোভন কোমল বিচনাখনত বহি পৰিল।

এজনীয়ে তেতিয়া কলে—ব্ৰহ্মচাৰী লোকৰ বিচনা কোমল হব নাপায়।

—ব্ৰহ্মচাৰী বুলি আপোনাক মই জানো। শপত থাই কৈছে? পদা
দেখিয়েই দেখোন ভণ্ড তপস্বী বুলি বুজিছে।—বৰাই কলে।

—মিষ্টাৰ বৰা, তেনেকৈ কলে আমি কিন্তু সন্ধান হব লাগিব।

এজনীয়ে কলে।

—কিয়হে, সন্ধান আমি হয় নে মিষ্টাৰ বৰ হব? তেওঁ যিমানেই
কথা কোৱাত পটু নহওক, কামত আমাক বেঁধাৰে। আজি আমি তেওঁৰ-
পৰ আমাৰ প্ৰাপ্য আদায় কৰিহে যাম।—অন্ত এগৰাকীয়ে মাত লগালে।

—বিমান দিব লাগিব কওঁক।—বৰাই কলে।

প্ৰত্যেকৰ বাবে বৰ টকাকৈ মুঠতে ষাঠি টকা দিলেহ হব।

কিয়হে আমি বাৰটকীয়াহে হলো নেকি? কুৰি টকাকৈ এশ টকা
লাগিব।—অন্ত এজনীয়ে কলে।

—নহয়, বাক সৰ্ব্বমুঠ পঞ্চাশ দিয়ক তেওঁ। আক কোনেও নমাতিবাইক।

—তুহাংগৰাকীয়ে কলে।

—হব বাক! আজি চহী কৰি দিলেহ হব। অহা ম হব প্ৰথম সপ্তা-
হতে আমি টকা লৈ গামহি।—চতুৰ্গব'দ্বীয়ে কলে

—দিহে যদি আজিনো নিয়াত কি প্ৰাপ্তি?—পঞ্চমজনীয়ে কলে আক
চ'ন্দাৰ বদীটো বৰা ডাঙৰীয়াৰ ক'লে আগ বঢ়াই দিলে। বৰাই ইতস্ততঃ
কৰা যেন দেখি এগৰাকীয়ে তেওঁৰ হাতত ফলমটো হুলি দি কলে—চহীটো
দিয়ক। এইখিনিতে দিয়ক। টকাৰ সংখ্যা আমি লিখিম।—

বৰাই বিয়াৰ দৰাৰ দৰে—‘যথা নিগুক্তোহস্মি তথা কৰোমি’ ভাৱে চহীটো
দিলে। টকাৰ সংখ্যা পঞ্চাশ লিখি তেওঁলোকে বৰাক দেখুৱালে। বৰাই
হাঁহি এটি মাৰি কলে—আপোনালোক ভুট্ট হলেই হব বাক। লাগিলে
দৰমহা আটাইখিনিকে দিয়া যাব।

—কি হব?

—টকা আদায় হব আক পুণ্য হব। যথাবিহিতভাৱে অভ্যৰ্ণনাও হব।
নহয় জানো?

—এৰা, পঞ্চাশটকীয়া অভ্যৰ্ণনা কৰা হ'ব বিহতলীত। হবনে?

—হব। পিছে, যথাসময়ত নাপাহৰিলেই বন্ধা! ‘কাকো দেখি দুৱাৰ বান্ধে’ নহয় যেন।—

—পাহৰা নাযায়; পাহৰা ন’যায়। ভয় নাখাব। অবিবাহিত ডেকা হাৰ্ষিক কোনে পাহৰিব? অন্ততঃ আমাৰ কলেজীয়া ছোৱালীবোৰে নাপাহৰে। আমি আজিয়ে গৈ কৈ থম। তেওঁলোকে অন্ততঃ আপোনাৰ বাবে—‘কাকো দেখি বান্ধে বাঢ়ে; কাকো দেখি দুৱাৰ বান্ধে’ নকৰিব। দুৱাৰ খোলা ৰাখিব।—

আটায়ে বৰা ডাঙৰীয়াৰ বটাৰপৰা তেতিয়া তামোল, মচলা আদি যিয়ে যি পালে খালে আৰু যাবলৈ এলাল। বৰা ডাঙৰীয়াই বিদায় দিবলৈ ইয়াকৈ মাত্ৰ কলে—অ’ চান্দা নিবৰ দিনা বিশ্ব আপোনালোক আটামে আহি কষ্ট নাখালেও হব। ক’ৰ হাতত দিব লাগে কওঁক, ময়ে দিমগৈ।”

তপৰাই উঠৰ আহিল—ভয় নাখাব, মিষ্টাৰ বৰা। এগৰাকী মাত্ৰ পঠাম। হব তেওঁ? কে নজনী? আহিম আপুনিৰে কওঁক বাক! নহলে মিছ ভূঞাকৈ পঠাম নেকি? তেৱেঁই এইবাৰ অভ্যর্থনাৰ মহিলা চেক্ৰেটাৰী।”

বৰাই কলে—“মিছেছসকল আহোঁতেই মোৰ এনে অৱস্থা। আকৌ মিছ ভূঞা আহিলে অ’সন-বসন দিবলৈয়ে মোৰ শক্তি নোহোৱা হব।”

আও! চোৱাহে মিছ ভূঞাৰ নম কোৱাত মিষ্টাৰ বৰাই আকৌ অ’সনৰ লগতে বিহৰ বসনো দিব খোজে। আমাক হলে বহিবলৈয়ে দিলে বিচনাতহে! বাক জনা গৈছে।— এগৰাকীয়ে কলে।

—ক্ষমা কৰিব লক্ষ্মী বাইদেউ! মই কিন্তু চকী-চোফাহে দিছিলোঁ; আপোনালোকেহে কচিমতে অ’সন ললে তাহানি শ্ৰীবংশ ৰজাৰ ৰাজসভাত লক্ষ্মী ত’ক শনিয়ে লে’ব’ৰ দৰে। গতিকে কোপ নকৰে যেন।—

—নাই মিষ্টাৰ বৰা! বেমানিহে কৰিছোঁ। বেয়া নাপাব দেই।

এনেকৈ-কৈ দলেবলে তেওঁলোক ওলাই গ’ল। বৰা ডাঙৰীয়াই পিছভহে ভাবিলে—হায়, এওঁলোকক চাহ এটোপাও যচা নহ’ল। তেওঁলোকে কেনে অভদ্ৰ বুলি ভাবিছে চাগৈ!

যিমানে সাংসী আৰু বুৰিয়ক ডেকা নহওক, চঞ্চলা নাৰীৰ আগত তেওঁৰ ধৈৰ্য্যচ্যুতি হ’ব যে হবই!

(২)

বিভূষী পত্নী

অসম বুৰঞ্জীত পোৱা যায় যে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ গোৰা গেঞ্জী বৰ ভাল নাছিল। তাকে চাকিবৰ বাবে তেওঁ তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ কু-কীৰ্ত্তি যি যি বুৰঞ্জীত লিখা আছিল সেই সকলোবোৰ বিচাৰি অনি পুৰি শেলাই-ছিল। তেওঁ ভাবিছিল বুৰঞ্জীবোৰ পুৰিলেই তেওঁৰ পূৰ্ব-পুৰুষসকলৰ বৃত্তান্ত কোনেও আক নাজানিব। তেনেকুৱা কীৰ্ত্তিমতী ৰমণী এগৰাকীৰ কথা শুনক।

সিদিনা চেটেঁল ষ্টেট লাইব্ৰেৰীলৈ গৈ কিতাপ এখন হাতত লৈ পাত লুটিয়াই দেখে যে তাৰ ভিতৰৰ এটা পাত কোনে গাই ৰেডেৰ ফাটি পুনঃ তাতে কাগজ মাৰি আঠাই থৈছে। পাছত যাতে তাৰ বাবে নিজে কাৰো ওচৰত জবাবদিহী হ'ব লগীয়াত নপৰে সেই উদ্দেশ্যে কটা পাতটো-লৈ লাইব্ৰেৰীয়ান গোস্বামীৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলে। তেখেতে মোল ঘেম শ্বৰত স্বাভাৱিক হাঁহিটি মাৰি কলে—“একো ভয় নাই, নিয়ক। সেই কটা-পাতৰ বুৰঞ্জী আছে। মই কম বাক।”

মই কিতাপখন লৈ তেওঁৰ পাছে পাছে তেওঁৰ কক্ষলৈ গলোঁ। তেতিয়া তেওঁ তামোল এখন মোৰ ফালে আগ বঢ়াই দি কলে—“শুনক। নিয়া-জনৰ নাম নকওঁ। তেওঁ এজন চিভিলিয়ান। তেওঁ পঢ়িবলৈ কিতাপ-খন নিছিল। পুৱা কিছু পঢ়াৰ পাছত অফিচলৈ যাবৰ সময় হ'ল। তেওঁ কিতাপখন তেওঁৰ মেজৰ ওপৰতে এৰি থোৱা-বোৱা কৰি অফিচলৈ গ'ল।

“মেজৰ ওপৰত ধুনীয়া নতুন কিতাপখন দেখি তেওঁৰ বিভূষী পত্নীয়ে তাক এবাৰ পাত লুটিয়াই চোৱাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলে। এই কটা পাতটোৰ কথাখিনি পঢ়ি তেওঁৰ হেনে ভয় খং উঠিল। তাত হেনো তেওঁৰ জাতিৰ বিৰুদ্ধে কিবা লিখা আছিল।”

মই সুধিলোঁ—“ইংৰাজ লিখকে লিখা কিতাপখনত আকোঁ তেওঁৰ জাতিৰ কথা কি ওলাল?”

তেওঁ কলে—“তেওঁৰ জাতি মানে বিবি হাওৱাৰ বিষয়ে অৰ্থাৎ ইভৰ বিষয়ে কিবা বোলে বেয়াকৈ লিখা দেখিলোঁ। তেওঁ গিৰিয়েকৰ ব্ৰেডৰ

বাকচৰপৰা ব্লেড এখন উলিয়াই লৈ যিটো পাতত সেই কথাখিনি লিখা আছিল সেই পাতটো তেনেই নিপাত কৰি কাটি নি ফটা কাকতৰ 'বাক্কেট'ত পেলালে। গধূলি অফিচৰপৰা উভতি গৈ গিৰিয়েকে চাহ-জল-পান খাই উঠি কিতাপখন এবাৰ পঢ়িবলৈ হাতত তুলি ললে। হঠাৎ তেওঁৰ সেই বটা পাতটোত চকু পৰিল। তেওঁ নতুন কিতাপখনৰ সেই অৱস্থা দেখি খঙত ঘূতগ্নি হ'ল। পোনেই তেওঁ ঘৈণীয়েকক কলে—'এই কাম নিশ্চয় আয়াৰ হব, নহলে আমাৰ বৰ পুত্ৰ ডলৰ। তুমি কি কৰিছিলি? বৰখনত এনে অসভ্যালি কোনে কৰে তুমি অন্তত জনা উচিত।'

ঘৈণীয়েকে তেওঁক কলে— আপুনি নো এইবোৰ বাজে কিতাপ পঢ়ে কিয়? তাত কি আছিল জানে? চাওক পঢ়ি—এই বুলি তেওঁ ফটা কাকতৰ বাক্কেটৰপৰা বটা পাতটো বিচাৰি আনি গিৰিয়েকৰ হাতত দিলে। গিৰিয়েকে পঢ়ি চাই তাৰ এঠাইত পালে—

Woman, dog and care,
The more you beat them
The more they bend—

গিৰিয়েকে মুখেৰে একো নামাতি পাতটো কোনোমতে এঠাৰে আগৰ ঠাইত লগালে আৰু কিতাপখন ঘূৰাই দিওতে মোক কলে—বুজিছে নে, মই অ'ক তেওঁক ব'ম বহিম একো ভুৰুললোঁ। তেৱেঁ যে সেই কামটো কৰিব তাক মই আজিও ভাবিলে বিশ্বাস কৰিব নোখোজে! বিশ্বাস কৰিব নুভুলিলে পিছে কি হব—*Facts are sometimes stranger than fiction*. মোক আপুনি জমা কৰিব। মোৰ ভাণ্ডা বিছৰ্ঘা; নহলে বোধহয় এই ঘটনা নঘটিলাইহেঁতেন।

মই তেখেতক কি ক'লো, ক'ব পাৰে? মই আপোনাৰ কিতাপতে পোৱা সেই দলৰাটি শলোঁ—বোলে 'দাত শিল, তিৰীক কিল, ছলিক চাপৰ, কলৰক বাৰি। তেহে গুংস্থ বৰ পাৰি' ॥

(৩)

বৰুৱা সেন্দূৰৰ ব্যৱহাৰ কেনেকৈ হবলৈ পালে?

বৰুৱা সেন্দূৰৰ ব্যৱহাৰ কেনেকৈ হবলৈ পালে সেই সম্পৰ্কে ইউৰোপ-সকলৰ মাজত তলৰ আখ্যানটো সকলোৱে বিশ্বাস কৰে:—

এসময়ত চাৰিজন বন্ধু আছিল। সিহঁতে চাকৰি বিচাৰি গৈ বাতি হ'লত এখন হাবিৰ মাজৰ আম গছ এজোপাৰ তলত শুবলৈ ললে। প্ৰত্যেকে পাল পাতি জাগি থাকি পহৰা দিব লাগিব বুলি স্থিৰ হ'ল। সেইমতে প্ৰথম প্ৰহৰ বাতি যিজনে পহৰা দিলে তেওঁ আছিল বৃত্তিত বাঢ়ে। বাকী তিনিওজন সেই সময়ত শুলে। তেওঁ হাবিৰ মাজত জুই এতৰা ধৰি তিনিওকে পহৰা দি থাকিল। বহি পহৰা দিয়া সময়খিনিৰ ভিতৰত তেওঁ কাঠৰ এটা ধুনীয়া নাৰীমূৰ্তি সাজি ফেলিলে। এতিমধ্যে তেওঁৰ পহৰাৰ সময় উকলিল। তেওঁ পুতলাটো জুৰি কাষতে এৰি অন্তৰ্ভুক্ত জগাই দি টোপনিত পৰিল।

দ্বিতীয় মানুহজন আছিল এজন সোণাৰী। তেওঁ পুতলাটো দেখি ভাবিলে এনে ধুনীয়া পুতলাটো অলঙ্কাৰ পিন্ধালে আৰু ধুনীয়া হব। ইয়াকে ভাবি তেওঁ জোলেঙাৰপৰা অলপমান সোণ উলিয়াই লৈ কিছুমান অলঙ্কাৰ গঢ়িলে আৰু পুতলাটোৰ হাতে-কাণে পিন্ধালে। অলঙ্কাৰ পিন্ধাই দিয়াত পুতলাটোৱে যেন ঠিক হাপো-হাঠো কৰি উঠিল। পহৰাৰ সময় শেষ হোৱাত তেওঁ পুতলাটো সেই অৱস্থাতে এৰি টোপনিত পৰিল। তৃতীয়জন বন্ধুৱে পহৰা দিবলৈ বহিল।

চতুৰ্থজন আছিল তপতী। কাপোৰ বোৱাত তেওঁৰ পটুতা জনাজাত। তেওঁ ধুনীয়া পুতলাটোক কিছুমান ধুনীয়া-ধুনীয়া পোছাক সাজি দি পিন্ধাই উলিয়ালে। পুতলাটো কেংল জী উঠিবলৈহে বাকী, নহলে সি খাতৰ মূৰ্তি লুকুৱা এটি জীৱন্ত নাৰীমূৰ্তি। তেওঁৰো সময় উকলি গলত চতুৰ্গ বন্ধুজনক টোপনিৰপৰা জগাই দি তেওঁ শুবলৈ গ'ল।

এই চতুৰ্থ বন্ধুজনা আছিল এটা সেন্দূৰ-বেপাৰী। তেওঁ মূৰ্তিটো দেখি ভাবিলে—মইনো ইয়াক কি দিম? মোৰ লগত সেন্দূৰত বাহিৰে একো নাই। মই বাক সেন্দূৰকে লিপি দি চাওঁচোন! এই ভাবি তেওঁ মূৰ্তিটোৰ কপালত সেন্দূৰৰ ধুনীয়া ফোট এটি দিলে। তাৰ পাছত মূৰ্তিটোৰ গালে-মুখে তেওঁ বঙা সেন্দূৰৰ টুকুৰীয়া বঙা প্ৰলেপ দি তাক তেজগোৰা বৰণ এগৰাকীৰ দৰে কৰি তুলিলে। ধোঁহাতে-পিঠোতে ফোট-বং দিওঁতে দিওঁতে পুতলাটো জী উঠিল। বাতিও পুগল।

চাৰিওজন বন্ধুই স্বৰ্গ্যৰ বঙা ব'দত সেই মনোহৰ নাৰী-মূৰ্তিটো দেখি সেইফালে ধৰ লাগি চাই ব'ল। চাওঁতে চাওঁতে সেই নাৰী-মূৰ্তিয়ে যেন

বাঢ়ি আহি যৌৱনত ভৰি দিলে। চাৰিওৰে মনত তেতিয়া গৈ নাবী-জনীক পত্নীৰূপে পাবলৈ প্ৰবল হাবিয়াস জন্মিল। পিছে নাবী হ'ল এজনী, দৰা চাৰিটা। কেনেকৈ হব? কোনে নিব তাকে লৈ চাৰিওৰো মাজত কন্দলৰ সৃষ্টি হল।

ঠিক সেই সময়ত এটা সাধু সন্ন্যাসী যাওক সেই পিনেছি! সাধুক দেখি চাৰিও বন্ধুই উথনা-উথনি কৰিবলৈ এৰি তেওঁৰ ওচৰ চাপিল আৰু কলে—“হে সাধু, আপুনি আমাৰ চাৰি বন্ধুৰ ম'জৰ এই কাজিয়াখন ভাঙি দিয়ক। নহলে আমি বন্ধু হলেও কলা-কলি কৰি মৰিমহঁক।”

সাধুৱে তেওঁলোকৰপৰা সকলো কথা আদিবপৰা অন্তলৈ শুনি উঠি এই-দৰে ৰায় দিলে—যিয়ে মুক্তিটো স'জিছিল। তেওঁ হব এই কণ্ঠাৰ পিতৃ। যি সাজপাৰ পিন্ধাইছিল। তেওঁ হব তাইৰ ভ্ৰাতৃ। যি অলঙ্কাৰ পিন্ধাই-ছিল। তেওঁ মোমায়েক। সৰ্বশেষত গালে-মুখে ঘঁহি শিহি কপালত সেন্দূৰৰ ফোট পিন্ধাই যি যি তেওঁৰ সুপ্ত যৌৱন জগাই তুলিল। তেৱেঁই ত্ৰায়তঃ এই কণ্ঠাৰ পতি। তেৱেঁ এইক বিয়া কৰা উচিত হব। বাকী কেইজনে তেনেকৈ সহায় কৰাইক।”

কাজিয়াখন ভাঙিল। সাধুৰ কথামতেই কাম হ'ল। সেইদিন ধৰি সেন্দূৰৰ ফোট নাবীৰ কপালত স্বামীৰ দ্বিতীয় স্বৰূপ হৈ বিৰাজ কৰিবলৈ ধৰিলে। ‘মানিলে ধান, নামানিলে পতান’ হৈ সি আজিও নাবী সমাজত চলি আছে।

(৪)

কান্য়কুজৰ ৰাজকুমাৰী

খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতিকাত হিউৱেন চাং নামে এজন চীন দেশীয় পৰিব্ৰাজক ভাৰতলৈ আহিছিল। সেই সময়ত ভাৰতবৰ্ষ অনেক সৰু সৰু ৰাজ্যত বিভক্ত আছিল। অসম দেশৰ নাম সেই সময়ত কামৰূপ আছিল আৰু সেই কামৰূপ ৰাণ্যৰ ৰজা আছিল কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মা। উত্তৰ ভাৰতৰ ৰজা আছিল হৰ্ষবৰ্দ্ধন। তেওঁৰ ৰাজধানী আছিল কনৌজত। পৰিব্ৰাজক হিউৱেন চাঙে ভাৰতৰ নানা ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰি সেই সেই ঠাইবোৰৰ একেটি টোকা লিখি ৰাখিছিল। তেওঁ ভাৰতত প্ৰায় পোন্ধৰ বছৰ আছিল।

হিউৱেন চাং যেতিয়া কাগজলৈ গৈছিল তেতিয়া কানাকুওৰ বিষয়ে এটি আখ্যান তেওঁ মাতৃৰ মূখে মূখে শুনিছিল। তাকে তেওঁ নিজৰ ভ্ৰমণ কাহিনীত লিপিবদ্ধ কৰি এৰিছিল। সেই কাহিনী মতে কানাকুওৰ প্ৰ'চ'ন ব'ডধানী আছিল কুন্তমপুৰত।

কুন্তমপুৰত এসময়ত এজন বজা আছিল—নাম ব্ৰহ্মদত্ত। বজা ব্ৰহ্মদত্ত বৰ গুণী, জ্ঞানী আৰু দয়ালু আছিল। প্ৰজাসকলে তেওঁক বৰ ভয় আৰু ভক্তি কৰিছিল। সমগ্ৰ ভূখণ্ডীপত (ভাৰতবৰ্ষত) তেওঁৰ স্তখ্যাতি বৈ বৈ পৰিছিল। জনহাদমতে তেওঁৰ এহাজাৰ গুণৱান পুত্ৰ আৰু এশ পৰম ৰূপৱতী কন্যা আছিল।

সেই সময়ত গন্ধৰ্ব তীৰত এজন্য ঋষি আশ্ৰম পাতি বাস কৰিছিল। তেওঁ তপস্বীৰ বলত অজৰ-অমৰ হৈ পৰিছিল। বহুত হাজাৰ বছৰ হেনো তেওঁ ঘেৰা তপস্বীত কটাই দিছিল। এনেকৈ তপস্বীত নিমগ্ন থাকোঁতে খান্বে হৈ তেওঁ এসময়ত গৈ এজোপা স্নাত বৃক্ষৰ হৈ পৰিছিল।

‘তপস্বী : এনেকৈ মগ্ন থাকোঁতে এদিন আকাশেদি উৰি যোৱা চৰায়ে কেনেবাৰ ন্যাগ্ৰেণ নমে গছৰ গুটি এটা তেওঁৰ ওপৰত পেল'ই দিলে। গুটিটো আঁহী মূনিৰ ডিঙি আৰু কাষৰ মাজত পৰিল আৰু তাতে বৈ থাকিল দিন চোৰেকৰ পছত ৰ'দ বৰষুণ পৰি গুটিটোৱে শিপা আৰু গজালি মেলিলে। তমাং সেই গজালি এজোপা বৃক্ষ বৃক্ষত পৰিণত হ'ল আৰু সিহে মহাতপা ঋষিক ব'দ-বৰষুণৰপৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ ধৰিলে।

মুনিয়ে এদিন তপস্বীৰপৰা সাৰ পাহ সেই গছজোপা তেওঁৰ কান্ধৰপৰা উভাল এলাব খুজিলে, কিন্তু ওপৰলৈ চাহ গছজোপাত নিশ্চিন্তমনে বাহ লৈ থকা গোটাচোৰেক চৰাহ ধৰি সিহঁতে তেওঁৰ পুতৌ জগিল। তেওঁ তেতিয়া গছজোপাৰ একো হানি-বিহিনি নকৰি ভাবি-চিন্তি ক'ল কটাবলৈ ধৰিলে! কান্ধত মহাবৃক্ষ লৈ তপস্বীত মগ্ন থকা সেই ঋষিক ওচৰৰ মাহু-বোৰে নাম দিলে মহাবৃক্ষ ঋষি।

এইদৰে থাকোঁতে এদিন ঋষিয়ে ৰাজকন্যাবোৰক গন্ধৰ্ব ঘাটত স্নান কৰি থকা দেখিবলৈ পালে। ৰূপ-ঘোৱনসম্পন্ন, দাঁশ্লিপ্, ৰাজকন্যাসকলক নখীত নাহৰি-মাতুৰি স্নান কৰা দেখি ঋষিৰ মনত কামভাবৰ উদ্ভেদ হ'ল। তেওঁ কান্ধৰ গছজোপা নমাই থৈ গন্ধাত গা-মূৰ ধুই-পখালি পৰিষ্কাৰ হ'ল আৰু দুই এখোজকৈ কুন্তমপুৰলৈ গতি কৰিলে।

ৰজা ব্ৰহ্মদত্তই ঋষিৰ আগমনৰ কথা শুনি তেওঁক পাণ্ডে-অৰ্ঘ্যে পূজা কৰি আগন্তুক ৩ নিমি আৰু আগমনৰ উদ্দেশ্য কৰিলে। ঋষিয়ে কলে, “মহাৰাজ, তপস্কান্ত ইমান কাল নবৰে থকাৰ পাছত এতিয়া মোৰ অন্তৰত সংসাৰ কৰ্ম্মল প্ৰলম্ব হৈ পাত জন্মিছে। গতিকে সংসাৰ বন্ধাৰ কাৰণে আপুনি আগতে নব এগৰাকী কন্যাতকী বন্যাক মেলৈ সম্প্ৰদান কৰিব লাগে।”

ৰজা বিমোহিত পৰিল। তেওঁ জানে যে উগ্রতপা মুনিক পৰাখুখ কৰিলে ঋষিয়ে তেওঁক তুমুহুতে শাপি ভস্ম কৰিব পাৰে। ইফালে কন্যাসকলৰো মত নোলোৱাকৈ তেওঁ সিবিলাকৰ কাকো জেব কৰি ঋষিলৈ বিয়া দিব নোথৈ জে। গতিকে ভাৰ্ম্মি-চিন্তি তেওঁ ঋষিক কলে—“হে ঋষিৰাজ, আপুনি সেই সম্পৰ্কে নিশ্চিন্ত থাকক আৰু সম্প্ৰতি আশ্ৰমলৈ গৈ তাত বিজ্ঞান লওক। মই মোৰ কন্যাসকলৰ লগতো পৰামৰ্শ কৰি আপোনালৈ যথাসময়ত বিবাহৰ শুভ প্ৰস্তাৱ প্ৰেৰণ কৰিম। মোক আপুনি তাৰ বাবে সম্প্ৰতি গোটে একে দিন সময় দি।” মুনিয়ে ‘তথাস্ত’ বুলি হঠাৎ বিদায় ললে।

ইফালে ৰজাই কন্যাসকলৰ আগত তেওঁলোকৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱটো উলিয়াবহে পালে, সঙ্কলনৰে হাঁহিঠাঠি কৰি ৰজাৰ কথা মিছা ধেমালি বুলি উকুৱাই দিলে। ৰজাই সেই বিষয়ে দুই কৈ তেওঁলোকৰ কোমল মনত আৰু ১০ দিন ভুৰুভিলে।

প্ৰতিবেশে ৰজা ধোৰ চিন্তাত পৰিল। দিন গৈ অহাৰ লগে লগে তেওঁৰ মনৰ চিন্তা আৰু উদ্ভিন্নতা গঢ়ি আহিল। দিনক দিনে তেওঁ ক্ৰমে ক্ৰমে থকাই যাবলৈ ধৰিলে। খোৱা-বোৱাৰো একো নিশ্চয়তা নোহোৱাত পৰিল। তাকে দেখি এদিন ৰজাৰ নিচেই হুমলীয়া জীয়েকে কলে, “পিতা, আপুনি কি এনেকৈ আহাৰ-বিহাৰ, নিদ্ৰা-বিশ্ৰাম আদিৰ প্ৰতি উদাসীন হৈ নিজৰ শৰীৰটোৰ বিনাশ সাধন কৰিবলৈ ওলাইছে? মই আপোনাৰ মনৰ চিন্তা দূৰ কৰিবলৈ যিহকে লাগে গাকে কৰিম, আপুনি মোক আপোনাৰ অশ্লিষ্ট কাৰণটো কবই লাগিব।”

ৰজাই কলে, “আই, ঋষিৰ অভিশাপত মোৰ বিনাশ আসন্ন। তেওঁৰ লগত বিয়াৰ প্ৰস্তাৱত ভোমালোকৰ অমান্তিয়েই তাৰ একমাত্র কাৰণ। মোৰ এই শাস্তিময় ৰাজ্যখনো তেওঁৰ শাপত ছাৰখাৰ হব। ভোমালোকৰ কি গতি হয় তাকে মই অনুমান কৰিব পৰা নাই। এইবোৰেই মোৰ চিন্তাৰ কাৰণ।”

ব ভক্তনাথই ক'লে, “নেন্তে পিতা, অপুনি মনৰ সকলো চিন্তা ভাবনা বিহাৰ কৰি মোকৈ সোঁতলৈ সম্প্ৰদান কৰক। মই সৰ্বভোক্তাৰে প্ৰস্তুত।”

জাতিৰ কথাত্তান বজাৰ বুৰৰ ওপৰৰপৰা যেন মহা ভাৰ এখনহে ঠাৰিল। তেওঁ তেওঁলৈকে তাকে কৰিবলৈ মান্তি হ'ল। মংগা সমৰেংহেৰে ১০০ টকৈকেক নি মূনিৰ লগত অৰ্থমত দিয়া দিলে।

কথ-প্ৰসঙ্গত থাকিয়ে এদিন বজাৰ স্তম্ভিলে, “মহাৰাজ, আপুনি যে ৫ পে নৰ নিচেই গুৰুলীয়া জায়েককহে মোলৈ বিয়া দিলে, বাকী ১১ গৰাকীৰ কাকে নিৰ্দ্ধাৰে, তাৰ কাৰণ কি?”

২০ ৩ সত্য কথাকালো ব্যাখ্যা হল। তেওঁ তেওঁৰ বাকী ১১ গৰাকী জীয়াৰ ৩২ টকাৰ ২০ টকা মূনিৰ কলে। মূনিৰ ৩২ টকা গৌৰৱত আঘাত লাগিল। খঙত বি. ৩. ২. তেওঁ ক'ল উঠিল “কণ্ডুয়া কপ-যৌৱনৰ ওপৰত পিতাৰ মন অন্ধাৰ নে মোক অন্ধমান কৰাৰ ফল সিহঁতেও বুজা উচিত। ১০০ টকাৰ ৩২ টকা ত সিহঁত এই মুহূৰ্ত্তবপৰাই আপচু হৈ পৰক ৩২ টকাৰ প্ৰত্যেকৰে পিঠিত বগী-কুঁজ ওলাওক।”

পদবিৰ শাপ তথলৈ নাহাৰ। বজাৰ নিৰানবৈজনী কপৱতী কল। তুমুহুৰ্ত্তে কল ৩২ টকা বৰুপা হ'ল। সিহঁতৰ ওচৰত-বিনয় অক বজাৰ কাতৰ অহুৰে ১০০ টকাৰ লৈ পৰিলে। ৩২-বিমোচনৰ উপায় নেলাল। বজাৰ মন্যৰ পিঠিত ৩২ টকা বৰপৰাই ৩২-মপুৰৰ নম শেহত কন্যা কুজা বা বৰুজা হ'ল।

অসমৰে ৩২-নং অভিভাৱ সন্তান লোকে কান্যকুজৰ লোক বুলি গোঁৱৰ কৰিব খোজে।

(৫)

দাম্পত্য প্ৰেমৰ এটি ছবি

অ. নি. বিলম্বৰ মাঙত এটা আখ্যান চলি আছে। কিছুকাল পূৰ্বে তেওঁলোকৰ সমাজত এহাল অদৰ্শ দাম্পত্য আছিল! সিহঁত দুয়োৰো মিলা-প্ৰতি দেখি সকলোৱে আচৰিত হৈছিল। পিছে, বিবাহিত জীৱনৰ মাজেদে সিহঁতৰ বিচ্ছেদ ঘটিব লগীয়া হ'ল। এদিন মতাটো মৰি থাকিল। মতিবীজনয়ে পতিৰ শোকত সমুত্তা হবলৈ ওলাল। তাই পাঁচ দিন ভাত-না একো ন'থালে অকপতিৰ শব্দটোৰ ওচৰতে আশানত বহি কান্দি থাকিল।

এনে সময়ত কিছুমান ডকাইতক সেই স্থানতে পিং দি বধ কৰা হ'ল। বজাই সিহঁতৰ শ-বোৰ কিছুদিনৰ কাৰণে পহৰা দি ৰাখিবলৈ এটা সৈনিকক সেই কামত নিযুক্ত কৰিলে। পহৰা দি অকলে অকলে ইফাল-সিফালকৈ ঘূৰি থাকোঁতে সি সেও তিৰোতাভনীক দেখিলে। সি ওচৰ চাপিল আৰু নানাভাৱে তাক সাঙুৱা দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ সাঙুৱা আৰু সহায়ত্বিত ক্ৰমে ক্ৰমে তাই ইমানে মোহ গ'ল যে মৃত পতিৰ শোক তাই পাহৰিয়ে পেলালে।

এইদৰে দুয়ো নিভৰ শ ৰখি থাকোঁতে এদিন ডকাইতহঁতৰ এটা শ কোনোবাহ চুৰ কৰি নিলে। বখীয়া সৈনিক বিমোহিত পৰিল। কৰ্তব্য অৱ-হেলা কৰাৰ পৰিণাম কেনে বিষম হব তাৰি ভয়ত তাৰ ভয় নোহোৱা হ'ল। তিৰোতাগৰাকীৰ তাৰ প্ৰতি সহায়ত্বিত জন্মিল। তাই বুধি এটা দি তাক এইদৰে সাঙুৱা দিলে—“তুমি কি? ইমান দুখ কৰিছা? মোৰ স্বামীৰ শটেকৈ তুমি নি পিং দিয়াৰ দৰে ৰাখাটো। ভয় কিহৰ?”

সেইমতে ক'ম কৰি সৈনিক বাচিল আৰু তিৰোতাগৰাকীকো শোক-পৰা বচাবলৈ নিজে সামৰি ললে। দুয়োৰো নতুন সংসাৰ আৰম্ভ হ'ল।

উপৰোক্ত ঘটনাটোৰ দৰে পুৰুষৰ পক্ষৰ দাম্পত্য প্ৰেমৰ ৰূপটোৰো এটা ফাল দেখুৱাবলৈ অসমীয়া সমাজতে একাধিক দৃষ্টান্ত জীয়াই আছে। সিদ্ধি-নাথন মাত্ৰ এগৰাকী ডচপদত ৰঙ্গসায়ী কামচাৰীৰ পত্নী-বিয়োগ ঘটিলত তেওঁ কান্দি কান্দি চিঞৰি গগন বিদগ্ধ কৰিছিল। কেইটা দিনৰ পিছলৈ কান্দি কান্দি সৰলোৰে অ'গত বাবে বাহৰ তেওঁ কৈছিল “মই আৰু বিয়া নকৰাওঁ ঐ। মোক কোনেও বিয়া কৰাবলৈ নধৰিব ঐ। মই এইদৰেই থাকিম। এনে গুণবতী ভাৰ্য্যাৰ কথা, মই জীৱনত কেনেকৈ পাহৰিম?” তেওঁৰ আগত কোনেও বিয়াৰ কথা উত্থাপন কৰা নাছিল, তেনে কথা উত্থাপন কৰাৰ লোকে, সময়ো নছিল।

পিছত, পত্নী-বিয়োগৰ দুমাহ উল্লি নোযাতোঁতে তেওঁ বিয়া কৰাবলৈ ছোৱালী বিয়াৰি বলিয়াৰ দৰে হৈ স'দয়াৰপৰা ধুবুৰালৈকে ঘূৰি ফুৰিছিল। তেওঁ বন্ধু-বান্ধবৰ আগত তাৰ কাৰণ দৰ্শাছিল— তেওঁৰ হেনো ঘৰখন নৰায়। আগৰ গৰাকীৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰো উত্থুৱা হ'ব। তেওঁৰ পিতাকে তিনি গৰাকী বিয়া কৰাইছিল, এতিয়া দি। চুৰ-খ'ৰকৈ হলেও বিয়া কৰাই তেওঁ পুনঃ ঘৰ পতিলে।

দোষ কাৰ ?

ভাইটিহঁতৰ কাৰণে বোলগ গৃহ-শিক্ষক। ভাইটি, বিজ্ঞ আৰু আৰু তহু তিনিও অকল এটা খোজাৰ পৰা প্ৰথম কৰ্মা বুলিয়েই হব পাৰ, দেউতা আৰু অ'য়ে মোক অলপ বেছি মৰম কৰে। দলৈল বাওঁত বিজ্ঞ, তহু আৰু মই—তিনিও যাওঁ। কেতিয়াবা মটৰত যাওঁ আৰু কেতিয়াবা মটৰ কৰ-বালৈ নিলে খোজ কঢ়িয়ে যাওঁ। তেতিয়া আমাৰ লগত অ'মাৰ পুৰণি মালী লহকৰ যাব। স্কুল টাৰ্টা ৩০ৰ লগ ল'গ সি আকৌ আমাক লৈ আনোঁগৈ।

মই তেতিয়া প্ৰবেশিকা ব'ৰ্ডৰ দলে সাং হৈছোঁ। অকল যে সাজ-পাৰৰ পাৰিপাৰ্শ্ব আৰু চালচলন ল'ল'ল'ৰ বাবে স্কুল মেৰ প্ৰশংসা আছিল এনে নহয়, পঢ়াৰো সন্দৰ্ভত প্ৰথম শেৰা হ'ব মোৰ প্ৰশংসা সকলোৰে মুখে মুখে তৈ পৰিছিল। ব'ৰ্ডৰ পৰীক্ষা চৰ পাৰ লগে লগে পঢ়াৰ চিহ্ন অলপ বাটল। গণিতত মোৰ অগৰপৰা ভাল বুলি খ্যাতি আছিল। শিল্প সাহিত্য বিষয়তো মই সমূলি হুপ্স নাপাইছিলোঁ। সেই বুলি পৰীক্ষাত সঠিকত পথম হ'ব পৰা নাছিলোঁ, ব'ৰ্ডে কেতিয়াও কম নম্বৰে পোহা মনত নপৰে। মেৰ বাবে বথা বুদ্ধ গৃহ-শিক্ষক বামচৰণ মহাশয়ে গণিতপ্ৰিয় মানুহ। সান্ত্বিত্য পঢ়িবলৈ বা পঢ়াবলৈ তেওঁ ভাল নাপায়। সেই কাৰণে হ'ব উই আৰু গণিত মাথোন তেওঁ নিকাৰিছিল। সংস্কৃত আৰু সাহিত্য ম'ৰ নিজে পঢ়ি লব লাগিছিল।

'নিজৰা' সেইবাৰ আমাৰ মেট্ৰিকৰ পঠ্য। স্কুলত প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী বাইদেৱে যি পঢ়ুৱায় তাত মোৰ সমূল্য মন বহা লাছিল। তেওঁ বুজা কথা কেই বুজাই থাকে আৰু কঠিন কিবা অলপ পালে বাহিৰা কথা কৈ সময় নিয়ায়। আমিও তেওঁৰ ডাবি-ভকি, গালি-শপনি আৰু বকনিৰ ভয়ত একো প্ৰশ্ন নকৰোঁ। প্ৰেমৰ কথা কিবা পালেই তেওঁ নিজেই আগেয়ে বড়-চড়া পৰি উঠে আৰু থঙেৰে—এইবোৰ কি লিখিছে? একো আত্মক

নাহ। ‘পুচ্ছ ওন’—বুলি পত্নী হইয়া। আমিও তেওর কথা মতেই কবিতার কিছু অংশ অংশ বুজা, ছবুজা বা বিপর্যত প্রকাবে বুজাইকো। এবি থৈ যাওঁ। এদিন আমার শ্রেণীর প্রতিমার এন ছবুজা কবিতা এ’ড-খব বুজাবলৈ কবয়ে পালে, প্রধান শিক্ষক বাইদেবে তাইক নো কিয়ান নবকিলে? আনকি চবিত্তর দোষ খটিচ বুলি কৈ অভিভবকক সন। বুলি ডাবিও দিলে। বেচেহায়ে লাজ আক অপমানত কদি পেলাইছিল। এইদেব আমার শ্রেণী সাংসার শিখা ছিল।

বহু দিনব্যয় তাই আছিলে, ভাইট নব গু শিক্ষক বারংক সন। তাব কঠিন ব্যাখ্যার বুজি লন, ঠিক নো টি এ। কবিতা ব নাহ নে, তেওর চব চাচি বৈ নব নো নো তেও শিক্ষক বুলি যে তেওর অগণ্য বস সন। তন ন, ‘কন মত নিজেই সে দিন স্নেহ চহ দিও। শিক্ষক বন্য বণ্য’ পুত্ৰ আশি, ব্যস্ত বত অনিশা অমকি অংশ ওহ।

লগে গলে সবক বস সন। শে ল ব স্তব, অনন্তে প্রবেশে, এদ ন সন পদি নব চিত্তত পবি। এদিন ভিলে কিলে কথাস, তাব বনি নব পবন ওবল বণ্য নব বিহে। এন কথ নব বি ন দিও মেব স এত অব-পাশ সপ-মন লগে লগে নব নব নব মত অটিলে কে দিবা’ কবি। নত এ অনা অন্ত ন কবিতে-মেত হতে মোব বা বুঢ় শিক্ষক অক ভাইট খ ডব শিক্ষক বখি দিয়া কব। মেব মন দি সি ওব লান নেব কথ্য তন অসন বুলি উঠি লইয়া।

ভাইট অন্ত নব ছা সন সদ মেব সগণি নব মবি কয়টি অমব ডো ছা ন বুঢ় চব তক ভলকৈ সতি, বুঢ় পাবে। তেওঁ অসমা। বুজালে শুনি খাশি বস বস ভালাগে। সাহিত্য বসে ব লগে লগে নব নব গল্প কন। তেব বুঢ় ছা ব মেসদা বীজ-গণিত ব খাশা মতি ইকায়, হন্যাদি। তলৈ মেব দৈব তা। আকৌ তব যিতি দেখি থাও উ। মন দিব কৈ দেখু, ই কণ্ড—যথ তেব ছা ব গুণ অম স ন জ নেব দি ওহ নো। তহে শিবি,

আমাক ভানো শিকিবলৈ দিবি? আমাক শিকালেহে বুজিলাহেতেন কেও
কেনে বুজায়। তেও জানে আমাক শিকাব?

—শিকাব তো! তই নেবা'ব কিয়? তেও জানে। তোক নিশিকাও
বুলিছে?—সি কয়। আয়ে ভিতৰৰপৰা আমাৰ তৰ্কখন শুনি মোক মাতে—
মিন। কি ক'জিয়া কৰিছ? তে'ৰে যদি কিবা শিকিবলগীয়া আছে তেন্তে
নিশিক গৈ কিয়? বুঢ়া শিক্ষকে বু'ব নে'ব বে নেকি?

—তেও অসমীয়া অক সাক্ষৰ নিশিকা।। মই খং কৰা'ব ধৰে কে
উঠে।

—সে'ব, অসমীয়া নে শিকাব লগেন? অসমীয়া দেখোন এনো
পাৰি। ত'তনো ক'বানটো আছে? অ'মি দেখোন সদা অসমীয়া সঙ.
গেই। - আয়ে কয়।

—অসমীয়াত আ'কিকালি ছুশ নম্বৰ মত নেকি? মই দেখোন সো'নো
দিন অসমীয়া পঞ্চম নম্বৰে 'ন ম'তলৈ 'ন হ'ল।

--কিল? ছেক্স মাষ্টাৰে কিল 'নো'ব নেকি?

—প'ৰে, পিচে বে প বু'ন মত দেখা ন'।

—অ'ক'নিচৈ, সে'ব বিদ্যাখিনি 'ৰা প'ৰে বুলি ল'জ ল'গ? ত'ল
খুলি নম্বৰ কিয়? দিমস দিনে বেঁচুকা 'হ' গৈছে। তই 'নো'ক'ট' দিব
প'ৰ, অথচ পঢ়াখিনি শিলি দা' নে'ৰ। তেও 'ন'তলৈ 'ন'। মই
বাক তেও'ল ল'লিলে সৈ' দিনে তেই গৈ 'ন'। ই 'ন' 'ন'দিমান
নপঢ়িলে 'ন' হ'ব: ই'তৰ 'ন'ৰীক 'ন'তলৈ 'ন' দি' অ'গ'। তা'লৈ 'ন'।
মই নীৰবে শুনি 'ন'।

পি'ছিনা প'ৰ ড'ৰ শিক্ষক আ'বি ব'নি 'ই'ব ব'ল' 'ন' মো'ব
পিছত মো'ব ব'ৰ 'ন' হ'ল সেনেক গৈ 'ন'লৈ শিক্ষক 'ন' 'ন' পঢ়া
শিৰিম! কিবা 'ন'লৈ যদি 'ন'ৰ দিব মো'ব 'ন'। তে' 'ন' 'ন' কি
ভা'বি! ইমান দিন 'ন' 'ন' মো'ক ভাল 'ন'লৈ বুলি 'ন' 'ন'।
এতিয়া পঢ়া 'ন'লৈ 'ন' ভা'বি? সেনেক সাক্ষৰ 'ন' 'ন' কোনটো
ক'বিতা 'ন'লৈ ব'ভিম ই'ভা'বি চি'ভা'ল সেনদিন মো'ব ভ'ন টে'পনি
ন'ল; ব'ভিৰ আ'শা প'লে টে'পনিৰ 'ন'লৈ চি'ভা'ল 'ন' 'ন' উ'গ-
ক'প ধৰে।

বাতি পুরাল। পোহৰ ঘোঁরাৰ লগে লগেই মই উঠি দাঁত পৰিষ্কাৰকৈ ধুই হাত মুখ ধুই উঠি চাহ খালো। সময় ঘোঁরাৰ লগে লগে মোৰ চিন্তা বেছিকৈ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। ভলকৈ সাজ-পাৰ পিন্ধি আচ্ছিত মুখ চাই মূৰ ফণিয়ালো। নতুন শিক্ষকে স্ন' ধহিলে কিবা কয় বুলি মনত অলপ ভয় হ'ল। স্ন' নহিলে আকৌ মথখন কিবা ফপৰা হৈ থাকে অক মনটোও প্রবুল্ল নহয়। অৱশেষত তেখেতে বাতে স্ন' ধহা গম নাপায়, তালৈ য'ব বাথি অতি সাৱধানে মুখত অলপ ধহিলো। তাৰ পিছত 'সাদৰী', 'নিজৰ' অক সংস্কৃত পঢ়ৰ বাঙনিখন সাজুকৈ বাথি শিক্ষক অহালৈ বাট চাহ থাকিলো।

১ ৰে সাত বটা ব লগে লগে শিক্ষক অহিল। গতানুগতিকভাৱে তেওঁ - মাতিলে সিদ্ধি! অতি ভিতৰত আঁছিল। তেওঁ শিক্ষকৰ মাত এনিয়েই "লগ অতি ফল, - মাষ্টৰ শপা, মিনতিৰ বাছনি পৰীক্ষা ওচৰ পালেহি। তেওঁৰ ভাবুজা কিবা আছে বোলে। কেইদিনমান বিস্মতে পঢ়িব নালাগে। "মাইকটো পঢ়ব, পাবিব নহয়?" শিক্ষকে—ভল, আহিবলৈ কক— বুজা মাতৰ খস অকনে এহেৰে ত পঢ়িগাহ বচি থাকিল। মই নিতল ন কক এহেৰে লা মাত অক লগতে বসত নোৱাৰা কবা কচুৰি কক ন বসতৰ পিয়া দিলো। তেওঁ গ'ম স্বভাৱৰ লোক; তথাপি সিদ্ধি, ম, মং চহু দি যে পাৰ পিছত তেওঁ তলমূৰকৈ অলপ হাহিলে। হব পাৰে নতুন শিক্ষকদলৰ অক নতুন ছাত্ৰৰ কথা ভাবি। হব পাৰে ইমান দিনৰ অসুখ মেৰ গপ ভাঙ দিগি।

বাৰে মোৰ মনত মত পতন নি—ছব, অক্লিপৰবা মোক পঢ়ুৱাৰ কগি বুলি কৈ থেন চকৰ চৰত থিয় হলো, অক তেওঁ 'হে, লে মোবত বহিলো।

"হে, মই তেনে তেনাক পঢ়ুৱাব পাৰিম? — তেওঁ কলে।

- পঢ়াৰে; নোৱাৰিব কলেই? তাহাটোকে আপোনাৰ কথা বৰ ভাঙিলে।

- পিন্ধ ভলকৈ কক? তেওঁ পঢ়া নোৱাৰিলে মই শান্তি নিদিওঁ ব'হে নেনেক কা হ'লো। পিছে তুমি হৈছা চোট'ন'ৰ 'ফাষ্ট গাল'। মোৰ খুল হলে ন'হাৰিবা আকৌ। তে'মালোকৰ বাইপেৰেবাঁতৰ বৰে আমি তে'মালোকক শিক্ষাব নাপানো।

তেওঁ 'নেনেকৈ' কাব্যত মই ল'খতে বড় পৰে। তেওঁ ক'ল,
—আৰম্ভ কৰ। মই ভয়ে ভয়ে 'নিচৰ'ৰ 'হোমৰ কাব্যত' নামৰ কবিতাটো
উলিয়াই দিলোঁ। তেওঁ অংকৌ ব'ল—পঢ়, আৰম্ভ কৰ। মোৰ পঢ়ি
বলৈ লাজ লাগিল। মতা ম'লুহৰ অংগত মই কোনো দিনে পঢ়িব নোৱাৰোঁ।
সেইবাবে লাঠোক কলোঁ—মং নোৱাৰোঁ, অংপুনি পঢ়ি দিয়ক। কোঁদাৰ
লগে লগে চ'দৰৰ অংগটোৰ সৈতে হেঁহাতখনে মোৰ মুখখন অংপোনা-
অংপুনি ঢাকি দিলে। তেওঁ অলপে অংগটোৰ ওপৰত কলে এৰাতো
তেওঁ লোকক 'হোমৰ কাব্যত' অ'নেহে ৰি নিয়; অ'মি হ' নিজে যাওঁ।
মোৰেই ভুল হৈছিল। এই ব'ল 'নেকৈ' প্ৰায়ে সিন্ধু কাৰণে বিয়া কি বস্তু,
কেই দিহা, পৰিভ্ৰমণ কি বিনোদ, সফল কোন ধন্যৰ কি মত, কোন দেশৰ
কি ৰাতি ইত্যাদি কথা এক দিনে উল ভাৰা কবলৈ ধৰিলে। মই
কিতাপখনৰ পিনে চকু দি তেওঁৰ কথা মনোযোগেৰে শুনি থাকিলোঁ।
সেইদিন ৰবীন্দ্ৰনাথৰ অলপ ম'গ পঢ়িল, কিন্তু প্ৰসঙ্গিক পৰিচয়
দিব। তেওঁক সমুগল।

১৮৮০ খ্রিঃ, দেবদত্ত শেখর নামে এক জন বালক জন্ম। সপ্ত সন্তানটো
 পটিলে আটটি অক্ষর বিবর্তন ঘটে যানো লাগে। কবিতাটো ব'লে কবির
 বাল্য, চৈতন্য মূল্য; বিবর্তন অক্ষর অক্ষর পলি" গানো দশাধা
 য। সুতরাং নতুন শব্দকে ব'লে যিনি এক পক্ষের কথা নিষ্কাশিত
 যক্ষর অধ্যয়ন, ব'লে যিনি যিনি এক পক্ষের কথা নিষ্কাশিত
 পক্ষের কথা নিষ্কাশিত।

বাড়ি পৰক্ষা গ'ল। মঠ 'ম' হ'ল। মেৰ ক'বনে প্ৰথম হোৱা
একা বাঁচত্ৰ নাছিল; কাৰণ ৫ ক ল'ৰেৰ পৰিক্ষাতে মঠ প্ৰথম হৈ
অৰ্হাট হোৱা। তথাপি গুৰুৰ ৮০মি পৰীক্ষাৰ ফল পাই কিছু অনন্দ
লাগিল, নৱণ হ'বলৈ তেওঁৰ ম'হন সাধিত্যত প্ৰথম হ'লো। ঘৰতো
পৰীক্ষাৰ ফল আৰু মনৰ আনন্দ দেখি মোক নতুন শিক্ষকৰ তলতেই থিয়
দিন অবশ্যক হয় পঢ়াইলৈ কলে। বুন শিক্ষকে ০৮টিতক পঢ়াবলৈ ধৰিলে।

ফেনেল পৰীক্ষা হৈ গ'ল। দুই বছৰ শিক্ত খবৰ লেল। অসমীয়াত
V ভি) পেলো। ইষ্ট নৃষ্টি অঙ্ক লগৰ ব্ৰাহ্মণে মোৰ এশ সা ধৰিবলৈ
ধৰিলে দেউতা হাতৰো মনত ব'ল গিল। দুই গ বশতঃ অঙ্কত বোঝা কৰা

বাবে বৃত্তি নাপালে। তথাপি অসমীয়াত অশ্ৰুতীত কৃতিত্ব লাভি অন্তৰখন
আনন্দত নাচি উঠিল। খবৰ ওলোৱাৰ দিনাই নতুন শিক্ষকলৈ এটি উপহাৰ
দি পঠাইছিলোঁ—নিজৰ নতুন পাৰ্কৰ পাউণ্টেন পে'নটে। ন'বাখিব বুলি
ভয় লাগিছিল। সেহি বাবে লিখি পঠাইছিলোঁ গ্ৰহণ নকৰিলে অপমান কৰা
বুলি ভাবিম আৰু গুলি চ'ৰ খাবলৈ নাহিলে বৰ লাভ পাম। —মই
মতা বাবেই তেওঁ গুলি খালি দিলে প্ৰথমে ভাবিছিলোঁ যদিও সেইটো
নহয়। দেউলাই বোনাগ চিহ্ন এখন দি মাতি পঠাইছিল। যি হওক, তেওঁ
গুলি আনি। মেৰুও নাগিলি। 'ম'ৰ কথা দেউতা' বুলি কৈ দি
লাভ নপেলায় বুলি। যি বুলি নহয় তেওঁ প্ৰশ্ন নকৰিলে। অন্ধ
এদিন কিয় নেহে পেলো নহি। উঠে আৰু পোনে মোক এৰা
নকলে। বন্ধা বি.

সেইমাহে মনৰ শিঙাৰ ক'ল কল - - - - - বহি ভাবিছিলোঁ কিছু
দৈন্য-পিপাসাত সিহঁত কটিলে। নিশা চাওনি - - - - - চহৰৰ ভেঁকা
হালিমা হাবল দঙ্গা লাগে মৰ বা - - - - - গ'ল। দঙ্গা - - - - - অপোন
বুলিছিল সে - - - - - শিশু - - - - - গাৰ - - - - - বি এ পাছ
কৰাৰ পিছলৈ - - - - - চৰি - - - - - বি - - - - - জমি - - - - -
হৰ - - - - - দি - - - - - গুলি - - - - - হম - - - - - চিহ্ন - - - - - সমে - - - - -
বি - - - - - দি - - - - -

যি হওক - - - - - পি - - - - - জমি - - - - - আহি স্বামিৰ মনৰ লগত
পূৰ্ণ পৰিচয় - - - - - সঙ্গ - - - - - দূৰ - - - - - কাটিলে - - - - - ইমান স্বামি নহ' দিলে
যে মই তেখেতক তেখেতৰ বি - - - - - স্বামীদেৱ বুলি মাতিবলৈ ধৰা লোঁ।

সেই চাই চাবি দিন - - - - - কথা। সপোনলৈ ভবা নাছিলোঁ মতা
মানুষবোৰ কে - - - - - সেনে - - - - - যত্ন - - - - - অজ্ঞান শূন্য হ'ব পৰে বুলি।
যৌৱনৰ মৰুত - - - - - স্বামীদেৱ - - - - - নিজৰ পাৰ্শ্বৰ যাব পাৰিছিল, সি
প্ৰথমতে মোক - - - - - সঙ্গ - - - - - ৰোনা প; সেহি বুলি মই যে নতুন স'ণাৰ
নতুন আনন্দ মল - - - - - ৰে - - - - - ও - - - - - নহয়। পৰ্ণ - - - - - আছিল
ইমানেই যে - - - - - তে - - - - - ৰ - - - - - দ - - - - - এটা - - - - - তে - - - - - অব - - - - - প্ৰকাশ

কৰিব পাৰিছিল; মোৰ পক্ষে কিন্তু দিনদিয়েকলৈ সন্তৰ হোৱা নাছিল।
লাহে লাহে মোৰো কিন্তু সকলো ব্যৱস্থান দুৰ হবলৈ ধৰিলে। স্বামীৰ মন
তেওঁ কোৱাৰ দৰেই সৰল আৰু অসন্ধি বুলি ভাবি মই মোৰ ভাৱনৰো
স্থ-দুখৰ সকলো কাহিনী একে একে তেওঁক কবলৈ ধৰিলোঁ। এদিন কথা
প্ৰসঙ্গতে মই মোৰ নতুন 'পাৰ্কাৰ পেনটো' গৃহ-শিক্ষকক উপহাৰ দিয়াৰ কথা
উল্লেখ কৰি তেওঁৰ গুণ-গৰিমা বৰকৈ বখানিলোঁ। স্বামীয়ে যে সেই কথা
তেনেই সৰল সহজভাৱে গ্ৰহণ কৰি পৰা ন'ছিল, সেই কথা তেতিয়া গম
পোৱা নাছিলোঁ।

এদিন স্বামীৰ তত্ত্বমুখিক্ৰমে ডেকা 'ছাব'ন খৰ খবলৈ গিঅ'ৱা কৰিলোঁ।
সেইদিনা শনিবাৰ। ডেকা 'ছাব'ন খৰ গাঁৱত। তেওঁ তিনিমুঠ বজাত
আঁঠু পাতে। হাত দুখ ধুবলৈ দি মই তেখেতৰ লগত কথা পতিলোঁ;
লগ লগে চাহ-জলপান কৰাও, শিগি গ'লোঁ।

চাৰি ব'ৰণী। চাহ-জলপান সজুৱোৱা ত স্বামীৰ আঁঠুতেনে নাই চাওঁ-
গৈ। মই 'ছাব'ন লগত কথা পাতি কৈওঁ হেথৈ আঁঠু ভিতৰ সোমল।
তেখেতক সমান দুখুৰ বৰ কাৰো 'ছাব'ন হ'ল মই তাতালিকৈ
বনো—এওঁতেই আমাৰ ডেকা 'ছাব'ন নমুখৰ তালৈ, স্বামীদেৱে
কিন্তু এতিনমুঠাৰ বিদি 'ছাব'ন বুলি তলতালৈ কৰাচনক কেৱল দৰে কৈ
জিতবলৈ সোমাই গ'ল। মই তেখেতৰ এনে পৰামৰ্শ বিচকি পালোঁ।
বাঁদৰ তাক প্ৰকাশ নকৰি তেওঁৰ পাছে গ'লোঁ ভিতৰলৈ গ'লোঁ। হাত-ভৰি
ধুবলৈ পানী দি হোম-কাৰলৈ চাহ অনিবলৈ বুলি চাহঘৰলৈ গ'লোঁ। স্বামী-
দেৱে কল-নালাগে, মা' ভিতৰতেই থক। তোমাৰ শিক্ষকক বাহিবত
দিয়াগৈ। মোৰ এটা ককাৰা কাম আছে; মই বদ নোখ'বোঁ। তেওঁ
কোৱা মইতাই কাম হ'ল। চাহ খোৱা-লত স্বামীদেৱে ওলাই গ'ল, আৰু
'ছাব'ন কৈ গ'ল—তুমি বহা। কথা-বতল, পানীৰলৈ অজি সমা নহ'ল।
'ছাব'ন চাবে চাৰিমান বজাত যাবলৈ ওলাইছিল। মই তেওঁক ঘৰ নিদিলোঁ।
কাৰণ স্বামীৰ লগত বিশেষভাবে পৰিচয় কৰি দিম বুলি ভাবিলোঁ। কলোঁ—
মোৰ স্বামী কিবা কামৰ লেঠাত ওলাই গ'ল, তেনে অৱস্থাত তেখেতৰ
লগত ভালকৈ চিনাকি কৰি নিদিয়াই মই আপোনাৰ যি দিন নোৱাৰোঁ।

আজি নিশা আপুনি ইয়াতেই আলহী থাকিব লাগিব। — অগত্যা মোৰ অন্তৰোধ এৰাব নোৱাৰি অনিচ্ছা সত্ত্বেও তেওঁ থাকিবলৈ বাধ্য হ'ল।

সেই দিনা স্বামী বাতি চাৰে ন বজাতহে উভতিল। ন-বজালৈ বাট চাই, নহা দেখি 'ছাৰ'ক মহ খুংই-বুৰাই শুবলৈ আদৰ-সাদৰকৈ শয্যা পাতি দিলোঁ। বাহিৰৰ খোটালাত 'ছাৰ'ৰ বিছনা। তেওঁ শুবলৈ বুলি বিছনাত উঠোঁতেই মোৰ স্বামী আহি পালে। মই দুধাৰমুখত থিয় হৈ 'ছাৰ'ৰ লগত কথা পাতি আছিলোঁ। স্বামীদেৱ দেখোন অপ্ৰত্যাশিতভাৱে আহি চকী এখনত বহি পৰিল। 'ছাৰ'ক তেওঁ অল্প কথাৰ মাজতে তেওঁৰ 'ফাউণ্টেন'টো কিমান দি অনিছিল জ্ঞািলে। ছাৰে সকলো কথা বিবৰি কলে। কোৱা বাহুল্য যে এই কলমটোকেই মই তেওঁক উপহাৰ দিছিলোঁ। স্বামীদেৱে আক আধক কণা নকৈ হাত-ভৰি ধুওঁ ভাত খাই শুই থাকিল। তেখেতৰ আচৰণ দেখি মোৰ মনত বৰ বেয়া লাগিল।

পিছদিনা পুৱা উঠি তেওঁ 'ছাৰ'ক দুটি চাহ খাই উঠি বাগিচা — বুলি কৈ ওলাই গ'ল। 'ছাৰ'ক দুটি চাহ খাই উঠি গ'ল; চাহ নাখালে। তেখেতৰ আচৰণত মই বৰ লাজ পালোঁ। ছবো' গ'লগৈ। মই তেখেতক স্বামীৰ অন্তৰিধাৰ কথা কৈ যোৱা নোপোৱাকৈ বিদায় দিলোঁ।

সেইদিনা সন্ধিয়া দুটি চাহ খাই স্বামীদেৱে মোক কলে — মিন, তুমি প্ৰতি এমাহমানৰ বাবে দেউতাহঁতৰ ওচৰলৈ যোৱা গৈ। মই দুটা ল বিশেষ কৰণত কলিকতাৰ ফ'ল যাব লাগে। মই ৭ মণ্ডে সৰত হোৱা নাছিলোঁ। কিন্তু তলকৈ বুজাই কেবলত সন্মত হ'বলৈ বাধ্য হ'লোঁ। পিছদিনাখন মই বৰে নি সোঁও মোক দেউতাহঁতৰ ঘৰত থৈ আহিল।

. . .

এনহ দুমাহকৈ তিনিমাহ পাৰ হ'ল। স্বামীয়ে মোক নি লৈ নাছিল। কলিকতালৈ যাও বুলি তেওঁ চাৰি মাহৰ ছটি লৈ খিলং পালেগৈ। মোৰ অন্তৰোধত দেউতাহঁত তেওঁৰ এজন বন্ধুৰপৰা স্বামীদেৱৰ ঠিকনাটো আনি মোক দিলে। মই তিনিখন চিঠি লিখিলোঁ, উত্তৰ নাই। অৱশেষত এদিন এটা খামত স্বামীৰপৰা চিঠি এখন আহিল। মই আশ্চৰ্য্যৰে চিঠিখন খুলি পঢ়িবলৈ ধৰিলোঁ। দুটা মাত্ৰ বাক্য মিন! মই বেংধহয় প্ৰবঞ্চিত

হৈছে। সন্মতি তাতেই থাকি তুমি—যদি কিবা পাপ কৰিছিল—তাৰ প্ৰায়শ্চিন্ত কৰা। —চিঠি পঢ়ি মই একো বুজিব নোৱাৰিলোঁ। ভাবিলোঁ কাৰ পাপ! কি প্ৰায়শ্চিন্ত? এইবোৰ আতিশুৰি নথকা অব্যস্তৰ প্ৰশ্নই মোক চিন্তা-সাগৰত পেলালে। এই চিঠিৰ কি উত্তৰ দিম ভাবি নাপাই বাতিটোৰ কাৰণে চিঠিখন গাৰুৰ তলত থলোঁ। দেউতাহঁতে সোধাত স্বামী ভালে থকা বুলি কলোঁ। বাতি ভাল টোপনি নহ'ল। নানা প্ৰকাৰ কু-স্বপ্নই মনটো আৰু অধিক চিন্তামগ্ন কৰি তুলিলে। দুখতে দুখ দিবলৈ হবলা—সোঁহাত আৰু সোঁ চকু সমানে নাচিবলৈ ধৰিলে।

বাতি পুৱাল। দেউতা বটৰ ফালৰপৰা বেগাই আহি ক'লে—হাকিম বাপ'ৰ বোলে কিবা দুৰ্ঘটনা ঘটিছে—খিলঙত। এতিয়া শয্যাশায়ী। —কেনেইক কি হৈছে—বুলি সোধাত তেওঁ উত্তৰ নিদি হুমুনিয়াহ কাটিলে। অ'য়ে দেউতাৰ পৰা সকলো শুনি কান্দিবলৈ ধৰিলে। আইক সোধাত তেওঁ কলে—নালাগে তই শুনিব; শুনিলে অধিক দুখ পাবি। কোনোবাই মাতি নি বিশ্বাসঘাটকতা কৰি আঘাত কৰিছে।

মই শেতেলিত পৰি কান্দিবলৈ ধৰিলোঁ। খিলঙলৈ যাবলৈ মটৰ ঠিক কৰিবলৈ দেউতাই ড্ৰাইভাৰক কলে। কেনেকৈ গৈ খিলং পালোঁ, মোৰ মনত নাহঁ। গপুলি সমাও স্বামীদেৱ থক দূৰৰ কাষত মটৰ ব'লগৈ। আৰ্মি পোনে পোনেই তেখেতৰ শেতেলিৰ ওচৰলৈ গলোঁ। গৈয়েই মই যি দেখিলোঁ সি বৰ্ণনাৰ ওতত। তেওঁ শেতেলিত পৰি আছে। ওচৰত দুজন ডাক্তৰ। মূৰ আৰু গাৰ কেইবা ঠাইতো 'বেন্দ্ৰেজ'। মই গৈয়েই ভৰিত ধৰি কান্দিবলৈ ধৰিলোঁ। সন্মুখে মোৰ ফালে সৰুৰূপৰে চলে। মোৰ হ'তখন নি তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত ললে। মোৰ ক'ন্দোন অ'ৰু বাঢ়িল।

ডাক্তৰ আৰু অস্ত্ৰাগ্ৰ লোকে মোক কান্দিবলৈ হুক দি নানা-প্ৰকাৰে আপহাস আৰু স'তনা দিবলৈ ধৰিলে। স্বামীদেৱৰ গালৰ ওপৰেদি দুধাৰি চকুলো বৈ গ'ল। তেওঁ এটা হুমুনিয়াহ কাটিলে। মুখেৰে একো ফুটাই কব নেৱাৰিলে। হুমুনিয়াহ লগে লগেই তেওঁৰ প্ৰাণস্বৰূপ বাহিৰ হ'ল। ডাক্তৰে ততালিকে পৰীক্ষা কৰি চহ কলে 'শেষ'!

গুৱাহাটী,

প্ৰতিকাৰ

বৰাট হস্পিটেল, শ্বিলং। ২০শী মৌজাদাৰৰ বৰপুত্ৰ বিশ্বজিত বৰুৱাই পেণ্টৰ বেমাৰত ভুগি নানান জো-বেজ, ডাক্তৰ কৰিৰাজৰ হতুৱাই চিকিৎসা কৰাই আৰোগ্য লাভিব নোৱাৰি অৱশেষত বৰাট হস্পিটেলত আশ্ৰয় লৈছে। চিকিৎসকসকলৰ পুত্ৰৰ গুণত পোঁৱ অস্ত্ৰোপচাৰ ভালে ভালে হৈ গ'ল। তেওঁলোকে পেট ফালি নাড়িৰ যা চিকিৎসা কৰি পুনঃ স্তম্ভৰকৈ চিলাই থলে। এতিয়া বোগীৰ চিঞৰ-হাথৰ নাই; চৰ্শটি ফুটি নকৰে। বিষ কমিছে। অজি অলপ পিছুতেই আঁঠু ডাক্তৰে কাপোৰৰ পটি থহাই দি পুনঃ নতুন পটি দি'। বিশ্বজিতে দুদিন অগতে নিজেই নিজৰ চিলাই দেখি ভাবিছিল—হায়! পেণ্টত বৰালি মাছৰ দৰে চিলাইৰ চিন চিবকাললৈ বৈ গ'ল!! নিৰপৰাধ লখিন্দ এব ওস্থি গিলি থৈ সতী বেউলাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি বৰালি মাছৰ এই দশা হৈছিল। কিন্তু মই? মইনো কেতিয়া কাৰ কি অপৰাধ বাৰিহিলা? ভগৱনৰ * স্তিময় বাজ্যত আঘাত নহলে ক'তো প্ৰতিদাতা নহয়। পৃথৰ্বীৰ নিৰল পানী। তাত শিলাগুটি এটা পেলাই দিলেহে চো উঠে....।

এইদৰে ভাবি থাকোঁতে ঘেৰিয়াৰ দুৰ্কাধ্য সঁথৰৰ দৰে অতীতৰ কাহিনীবোৰে সপোন বিভীষিকাৰ ওপত'ৰণা কৰে! চিন্তাত সি ব্যাকুল হৈ পৰে। কিন্তু এফালে আশঙ্কাত তাৰ হিয়াখন চিৰিং কৰি উঠে। আকৌ বহুদূৰ পিছুতে ভাবিবলৈ পৰে এই পাৰচাৰিকা ধাতবোৰ! বোগীৰ পৰিচয়ঃ সিহঁতৰ কথব্য! জীৱনৰ যুথ-সন্তোগ সোপাকে পৰিহাৰ কৰি বোগীৰ তাল স্পন্দ নতেই সিন্তে যুথ পায়। কি বংশস্থয় জীৱন! কিবা হুবুজা মোহৰ বচন নে সাংসাৰিক ঘটনাৰ কদৰ্ঘ্যতাৰ বিতৃষ্ণাত! ঐহিক জুথৰ বাসনাত নে প্ৰবোধকাৰক দ্বন্দ্ব বাসনাত? এনেবোৰ অৱস্থাৰ চিন্তাত সি অস্থিৰ হৈ পৰে।

তাৰ একলশৰায়া আটোম টোক বি ফেৰালিটো। ওচৰতে এখন সৰু

মেজ, তাৰে ওচৰত চিমনি-আতচখানা। বৰকৈ ঠাণ্ডা পৰিলে চিমনি জ্বলাই কোঠালিটো আৰামজনকভাৱে উম ৩ ৰখা হ'ব। পোহৰৰো বেছ স্তবিধা আছে। অৱশ্যেষমতে বিজুলী-বাতিৰ 'চুফচ' টিপি দিলে চাকি জলি উঠে। থিৰিস্তাবোৰক থিৰিকী বুলিব নেহাঁহিয়েহ, ইচ্ছামতে খাতৰাই ধব পৰা একোখন বেৰ। এনে পৰিস্থিতিৰ আয়নাৰ নিশ্চিত যে জপাই থলেও মেলা জপোৱাৰ ইয়ত্তা কৰি নোৱাৰি। দুপৰীয়া ফুৰাল থিৰিকীৰ স্তৰকাৰে হৃদয়ৰ সেউজীয়া সবল গছবোৰত কুৰাখি সি ভাবি থাকে। চকুৰ আগতে সি দেখিবলৈ পায়—সুৰ্য্যোজীৱনৰ বিনন্দিত। 'দনবোৰ আৰু বোৱনৰ দুৰাৰ-দলিৰ সোণাল' সপোন-কাহিনী বিলাক! সবল গছবোৰত খুন্দিয়াই বতাহে এটা অবিৰাম সোঁ। সোণনি শব্দ তোলে। সেই স্তৰৰ লগত স্তৰ মিলাই বিশ্বজতৰো স্মৃতি-কাহিনীবোৰে অৱতটো খেলিবলৈ ধৰে। এই ছোৱালী-বোৰ! গাভৰু ছোৱালীবোৰ! সন্ত হমান লাজকুৰী বা কিয়? আচহুৱা মন্ত্ৰহৰ কথাই নালাগে, পৰিৱৰ্তে মুকলি এজনক দেখিলেও দূৰলৈ গৈ লুকাব খোজে, যেন তেওঁৰ অষ্টনিধিৰ ভগবৰ সঁচাৰ-কাঠীডাল হাতৰপৰা কোনো-বাটৈ জেৰেৰে কাটি লৈ য়ি! নিজে দিশ্ত অনে দেদেখাকৈ ঘৰকৰ বেহ-কপ চাবলৈ, চ'ল-চলন দক্ষ্য কৰিলে—কা'বাৰ্তা শুনিবলৈ হমান লালানিত কিয়? কিমান চে ব'ল কেই দেখিছো—প্ৰাণৰ কথা খলি কবলৈ সন্তৰ শক্তি নাই। অপ্ৰকাশত আৱেগৰ গীৰ বেদনাই—প্ৰকাশ বিচাৰি বুৰ ফুলাই তোলে, প্ৰাণত আগ্ৰে পৰ্বতৰ সৃষ্টি কৰে, তথাপি মুখেৰে কথা শুফুটে—বিধাতাৰ কি অপূৰ্ব সৃষ্টি! কি তুৰ্কোধ্য বহুত! সৃষ্টিৰ আদিৰে পৰা বোধকৰোঁ। প্ৰেমৰ পৱিত্ৰ প্ৰজাত নৰীয়ে প্ৰথমে অৰ্ঘ্য দিব পৰা নাই। বিধাতাই হযাৰ গোঁৱৰ নিষ্ঠুৰত ৰ পুৰুষৰ একচেতীয়া সম্পত্তি কৰি থৈছে। পুৰুষৰ পৰশ নোপোৱালৈকে নৰীৰ পুৰুষত কামনা হিয়াত উপজি হিয়াতে মাৰ যায়। ই জগতৰ এটি নিশ্চয় সত্য। নৰীৰ জাতিটো সেই বাবেই বৰ তুৰ্কোধ্য। নিজক একোখন বহুতৰ ঢাকনিৰে ঢাকি ৰাখি নাৰ পোৰে বাক কি আমোদ পায়? বাক এই অসমীয়া ধাই জন্মিয়েই! তাইতো এদিনো তাহৰ প্ৰকৃত পৰিচয় নিদিলে। ঘৰ ক'ত, পিতা মাতা কোন, কি কাৰণতেই বা এনে এটা উৎসগিত জীৱন যাপন কৰিবলৈ পালে—ইত্যাদি কথা কিমান দিন শুধিলো! তাই মুখৰ সেই চিৰ-লগৰীয়া হাঁহিটোবে কয়—

আপুনি সেইবোৰ নজনাহে ভাল ; কাৰণ আপুনিও পুৰুষ। —তাইৰ এই আঘাৰ কথা বিৰাট সাঁথৰৰ দৰে লাগিছে। আপুনিও পুৰুষ ! তাৰ ম'নে পুৰুষে তাইৰ ওপৰত কিবা ঘোৰ অত্যাচাৰ কৰিছে। কিন্তু ক'ত ? সেয়ে হোৱা হলেতো তাইৰ ব্যৱহাৰত তাৰ পৰিচয় ফুটি উঠিলহেঁতেন !.....

অবুজ আশংকাত তাৰ অন্তৰ কঁপি উঠে। ৰ' লাগি একেধৰে বাহিৰলৈ চাই সি ভাবি থাকে : সংসাৰখন কি বিচিত্ৰ ! এনে অনেক লোক আছে যি নিজৰ ক্ষুদ্ৰ জীৱনৰ গোঁৱৰ ঘোষণা কৰিয়ে ভূমিকম্প আনিব খোজে ; কিন্তু এই ধাইজনীৰ উৎসৰ্গিত জীৱনৰ ইতিহাস কি বহুশ্রম্য !

চিন্তাকুলভাৱে এইদৰে বহি থাকোঁতে হঠাৎ অসমীয়া ধাইজনী ই'হি ই'হি সোমাই আহে। তাইৰ পাছে পাছে ত'ইক খেদি এজনী খাচীয়া ধাই আহি তাইৰ লগত কিবা এখন কাকতৰ কাৰণে কঢ়া-অ'জোৰা কৰে। তাই অস্থিৰ হৈ উঠে—কাৰো অসুখৰ নকৰোঁ বুলিয়েই ইমান দিনে সঁচি বাখিছোঁ—এতিয়া আক কিয় দিয়' দিয়া হলে আগতেই দিলোঁহেলে। নিজে পুৰি মৰিলেও আনক নাৰিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাই বাবেই এহু অৱস্থা—। কথাষাৰৰ লগে লগেই তাই ডাং কৰে কোঠালিৰ পৰা ওলাই গ'ল। খাচীয়া ধাইজনীও পাছে পাছে খেদি গ'ল।

বিশ্বজিতৰ সপোন ভ'গিল। ধাইৰ আগত সি পুনঃ বাস্তৱ ৰাজ্যলৈ আহিল। ধাইহঁতৰ যুঁজৰ কাৰণ সি একো বুজি নাপালে। যুঁজ কৰোঁতে কোঠালিত পিচলি পৰি যোৱা অকণমান কাকত এডুংৰি তাৰ চকুত পৰিল। বহুশ্রমৰ জানোচা কিবা সন্তোষ পোৱায়ে বায়—এই ভাবি সি কোনেও নেদেখাকৈ লাতোকৈ গৈ আতৌ-পুতৌকৈ কাকতখন তুলি আনি গাৰৰ কাষত লৈ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। বোধকৰোঁ কাকত কেইখামনে, আছিল। বোধ হয় বেলেগ বেলেগ চিঠি। তাৰে এখন মাথো বিতৰ হাতত পৰিল। পঢ়ৰ লগে লগে তাৰ অন্তৰত যেন কিবা এটা অ'চন বেমাৰ প্ৰৱেশ কৰি সমস্ত শৰীৰকে অৱশ্য কৰি তুলিলে। সি অকণো পাঁচবলৈ লাগিল—

মৰমৰ ভনাটি,

বোধহয় তুমি মোক চিনি নোপোৱা ; কিয়নো মই বটীনা, বটীনা আৰু বজ্জিতা। চিনি নাপালেও বোধহয় মোৰ জীৱনৰ বিষয়ে অহ-কাণে পছ-

কাণে কিছু শুনিছা। অৱশ্যে সেইবিলাক কৈ সময় কটোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। মুঠতে, মই বৰ্জিতা, স্বামী-স্নেহৰ পৰা চিৰ-বঞ্চিতা। তুমি হয়তো মোৰ দুখ, মোৰ বেদনা আৰু হৃদয়ৰ জ্বলা যন্ত্ৰণাৰ বিষয়ে ভাবিব নোৱাৰা, মোৰ দুখ কি তাক তুমি অতুল কৰিব নোৱাৰা, কিয়নো তুমি ভুক্তভোগ্য নোহোৱা। তুমি আত্মপাস্ত জনা হলে আৰু তোমাৰ হিয়া থকা হ'লে, তোমাৰ দয়া-মায়া থকা হলে এই অভাগিনীয়ে আজি এই পাপৰ দুৰ্ভাগ্য জীৱন লৈ আপচুভাৱে কাল কটাব নাল'গিলহেঁতেন। তাৰ বাবে দায়া কোন? অপৰাধ কাৰ? কেনে বিচাৰ কৰিব? ইমান দিনে ইচ্ছা থকা সত্ত্বেও তোমালৈ একো লিখ নাছিলোঁ; তাৰ কাৰণ তেতিয়া আছিল। তুমি মুছলিমুৰায়া পখিলী-বতাহী! সঁসাৰৰ দুখ-যন্ত্ৰণা কি তোমাৰ ভালমুৱা প্ৰাণে বুজিব নোৱাৰিছিল। সন্তানৰ স্নেহ কি, তাক তুমি বুজিব নোৱাৰিছিল। ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত তুমি আজি সন্তানৰ জননী। সন্তানৰ প্ৰতি স্নেহ কি বস্তু তাক তুমি আজি বুজিব পাৰিছা! মোৰ আই বৃদ্ধা; মহাযাত্ৰাৰ অগ্ৰণী পথিক। মৃত্যুৰ দুৱাৰ-দলিত ভৰি দিছে - অন্তৰত কণ্ঠা-স্নেহৰ এটি হিং-ভগা বিননি লৈ। এদিন তুমিও তোমাৰ কন্যাৰ কাৰণে হয়তো এনে এটি সৰুৰূপ বিননি লৈ জাৱন যাত্ৰা কৰিব লাগিব, কিয়নো প্ৰকৃতিৰ ৰাজ্যত দানৰ প্ৰতিদান আছে; উত্তৰৰ প্ৰত্যুত্তৰ আছে; বিশ্বৰ প্ৰতিবিশ্ব আছে; ক্ৰিয়াৰ প্ৰতিক্ৰিয়া আছে; অপকাৰৰ প্ৰতিশোধ আছে। স্বকাৰ কৰোঁ মই দোষী, মই মহাপাপিনী। কিন্তু কোন ধৰ্মৰ আশ্ৰয় লৈ তেখেতে মোৰ বিধবা মাতৃৰ ঘৰত সোমাই বিধবাৰ একোটা সন্তানক এনেভাৱে সমাজৰ চকুত কলুষিত কৰিলে? মোৰ সোণৰ সংলাৰ চুৰমাৰ কৰি মোৰ বুকুৰ ধন (জীৱনক) মোৰ মনৰপৰা, মোৰ এই দুই বাহুৰপৰা উৰুটাই নিলে? বিধিয়ে তাৰ কি প্ৰতিকাৰ নকৰিব ভনীটি? মই তেখেতক কৈছিলোঁ - ভনীটি, ভুলে-শুধাই, বেয়াই-ভালে, দুখে সুখেই মানৱ জীৱন। মই অবলা নাৰা, মোৰ ভুল হ'ল। তেখেত অতিজাত, উচ্চশিক্ষিত, সজ-বংশজাত যুৱক হৈ মোক ছলাহী কথাৰে সমাজৰ এনে ঘৃণাৰ পাত্ৰ কৰিলে কিয়? তেখেতে বাক এনে ভুল কৰিলে কিয়? ই জানো তেখেতৰ অন্তৰ্নিহিত পুৰুষত্বৰ অৱমাননা নহয়? ক'ত আজি তেখেতৰ সেই স্নেহৰ নীলিমা, ক'ত সেই মা-ধন। কিয় আজি নিলীমা সমাজৰ চকুত পতিতা? কিয়

আজি মা-খন জাবজব জননী ? মা-খন সঁচাকৈয়ে জাবজব জননী নে ? নে তাই এজনী সমাজ-ভীক কাপুকবৰ, তথাকথিত আধুনিক শিক্ষিত উচ্চ পদবীপ্ৰাপ্ত ভদ্ৰলোকৰ পত্নী ভদ্ৰ-মহিলা ? তাইক জানো তেৱেঁই এদিন, সমাজৰ অজ্ঞাতে হলেও, সেই মৰ্যাদা, সেই গোঁৱৰ, সেই আনন্দ দান কৰা নাছিল ? কোনে আজি সমাজক বাধা দি আচল সত্যটো প্ৰকাশ কৰি কবহি—তাই ঘৃণনীয় নহয়—জাবজব জননী নহয় । হওক, ঈশ্বৰ যদি আছে তেন্তে তেওঁ সকলো দেখি আছে ।

ভনীটি, মোৰ ইচ্ছা নহয় যে মোৰ দুৰ্ভাগ্য জীৱনৰ বেদনাপূৰ্ণ কিছুমান কথাৰে তোমাৰ কাণত বিহ ঢালি তোমালোকৰ হৃথৰ সংসাৰত বাধ-প্ৰতিবাদ, সন্দেহ বিক্ষোভৰ সৃষ্টি কৰিম । কিন্তু বহুত দুখত তোমালৈ কিছু লিখি অন্তৰত শাস্তি পাম বুলিয়েই লিখিলোঁ । তুমি তেখেতক ভালভাৱে সোধিবা, পাৰিলে মোৰ হৈ অহুনয়ে সোধিবা, গুৱাহাটীত নোলিয়া বুলি তেখেতৰ স্নেহৰ অধিকাৰিণী কোনেবা আছিল নেকি ? — আক কবা, তাই আজি জীৱনৰ যথাসৰ্বস্ব হেৰুৱাই নিজৰ বাবে নিজকে দায়া বুলি ধৰি—তেখেতৰ প্ৰভা-সন্তানক সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰি কলুষিত জীৱনৰ বাকোছোৱা কাল কটাবলৈ অভিলাষ কৰে ! যদি তেখেতৰ দয়া হয়, ভনীটি, মই চিৰকাল তোমাৰ চিৰদাসী হৈ অকুণ্ঠিত চিন্তে তোমাৰ পদ-সেৱা কৰি জীৱন যাপন কৰিবলৈ অভিলাষ কৰোঁ । তোমালোকৰ গৃহস্থা-লীন পৰিচাৰিকাবোৰৰ ভিতৰত মোকো এজনীকৈ গ্ৰহণ কৰি মোৰ জীৱন বন্ধা কৰাত তোমাৰ জানো কিবা আপত্তি হব ? তাকৈ মই অধিক একো নিবিচাৰোঁ, পাবৰো যোগ্য নহওঁ বুলি জানো । এইফেৰা হৃথৰপৰা যেন মই বঞ্চিত নহওঁ তাৰ বাবে তুমি যত্ন কৰিবা বুলি আশা কৰিছোঁ, কিয়নো তুমিও নাৰী ; নাৰী-অন্তৰৰ সকলোখিনি অল্পভূতিৰে নাৰী । স্বীকাৰ কৰোঁ, এশবাৰ মানি লওঁ তুমি নাৰী হলেও তোমাৰ আক মোৰ ভিতৰত ব্যৱধান বিৰাট ; তুমি পত্নম, মই পলাশ . তুমি বন্দনৰ পাৰিজাত, মই হাবিত গজা গন্ধহীন বনফুল ; তুমি সবগৰ অপ্সৰা মই মৰতৰ কিৰাতকল্যা । মই সইতে সইত, তিনি সইত খাই কৈছোঁ— তোমাৰ মই পৰিচাৰিকা হব পাৰিলে এনে কঠোৰ জীৱন-যাপন কৰিম যি ভিক্ষুণীসকলৰো ঈৰ্ষাৰ বস্তু হব । মই স্বীকাৰ কৰিবলৈ কুণ্ঠিত নহওঁ যে

মই মূখ্য পাপিনী, কিবা পাপৰ বলত হাতৰ বন্ধ হাততে হেৰালোঁ।
তাৰ বাবে কিছু আন কাৰণে দোষী কৰিব নোখোজোঁ। এইটো কিছু
ধুকপ যে তোমাৰ ভক্তগ্ৰন্থত মোৰ আশ্ৰয় লাভ হলে—ত্যাগৰ মাজেদি
ভৱিষ্যৎ ভৱনত এনে সাধনা কৰিম যে তাৰ বলত সিজন্মত তেখেতক
মোৰ বাহিৰে অগ্ৰে মোৰ বুৰুৰ মাজৰপৰা আঁতৰাই নিব নোৱাৰিব।
তুমি নিশ্চয় পৰজন্মৰ বাঞ্ছাখিনি দেখি ঈৰ্ষা নকৰিবা। মাহুহে পৰজন্ম
বিশ্বাস কৰে, হয় মনৰ দুৰ্জলতাৰ হেচাত, নহয় সাংসাৰিক জালা-যন্ত্ৰণাত
জলাকলা হৈ। বৰ্তমান সময়ত হয়তো মই দুয়োটাৰে অধীনত আছোঁ।
ভগৱানৰ ৰাজ্যত আত্মবিকৃতাবে কৰা কাম কোনোটো অথলে নাযায়;
এনে বিশ্বাসতে আশাৰ সাঁকোৱেদি বুলি গৈ বৈতৰণী পাৰ হব খুজিছোঁ। তুমি
মোক কমা কৰিবা, অন্তৰৰ বেদনাৰ তাড়নাত বহুত কথাই লিখিলোঁ।
মাক কৰিব, ভনীটি! অন্তৰৰ উথলি উঠা ভাব চকুৱেদি কিছু আক কলমেদি
কিছু ল'হঁছে। ভাষাৰ দোষ তুমি নকৰিবা বুলি আশা কৰিছোঁ। আজিলৈ
বিদায়, ভনীটি!”

৭৮ শেষ ৫ ৮ ৭ লগে লগে কেতিয়া চিঠিখন বিছনাৰ ওপৰত পৰিল—
বিগুই গমেই ন'পালে! সি চকুৰে ধোঁৱা-কোঁৱা দেখিবলৈ ধৰিলে। শুই থকা
বিছনাখনৰ অন্তিমত পাহৰি গ'ল। খন্তেকৰ কাৰণে শূণ্যত ভাহি থকা যেন
অনুমান হোৱাত চকুৰ আগতে বাস্তৱতকৈও স্পষ্ট হৈ অতীতৰ সোঁৱৰণীবোৰ
উৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে! সপোন, নে মায়া, নে মতিভ্ৰম! ক'ত সেই
ৰূপহী—ক'তেই বা তাইৰ জাবজ সন্তান মদন? গাঁৱৰ সমাজ বহিল; বিচাৰ
হ'ল—সন্তানৰ পিতৃ কোন? গাঁৱৰ দুখীয়া বিধবা ৰূপহী; পুপ্প-বিয়াৰ ছমাহ
পিছতেই ৰূপহী দুলাবাৰী হৈছে। স্বামীৰ পৱিত্ৰ স্মৃতি বুকুত বান্ধি যোৱনৰ
সকলে। সখ-সন্তোষৰ মূৰত ছলাঞ্জলি দি পৱিত্ৰভাৱে দুবছৰ কটাইছে। বৈধ-
ব্যৱ কি কঠিন বিধান! বিবাতাই যেন তাইক জন্ম দিছিল—মানৱ-জীৱনৰ
কলুষতাময় দুৰ্ভেদ কষ্ট বহন কৰিবলৈহে। সমাজৰ বন্ধনৰ ওপৰত হেঁচা দি
তাইৰ দুখৰ বোজা দুগুণ কৰিব কাৰণে যোৱনৰ দেৱতাই আকৌ মাজে-
সমেয়ে অকুল চঞ্চলতাৰ সৃষ্টি কৰে। একালে হিন্দু সমাজৰ কঠোৰ বিধান,
আনফালে অনাছুত যোৱনৰ গীতিপুৰ্ণ আহ্বান। ৰূপহীয়ে এই দোমোজাৰ
মাজত অস্থিৰ অন্তৰ লৈ ভালেমান দিন কটালে। কিন্তু মানৱ প্ৰকৃতিৰ

সমাজৰ নিষেধ-বিধানে সহজে বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰে। অন্তৰৰ স্তম্ভ বাসনা-
বোৰে তথোগ স্তম্ভ পাৰেই চৰিতাৰ্থতা লাভৰ কাৰণে নিজৰ প্ৰাপ্য দাবী
উত্থাপন কৰে। আজলী ৰূপহীৰ জীৱনতো সেয়ে ঘটছিল। সম্ভ্ৰান্ত মৌজা-
দাৰৰ ল'ৰা বিশ্বজিতৰ প্ৰাণোভনত কপাহীয়ে নিজৰ অৱস্থা পাইব গৈছিল।
ইমান দিনে সমাজৰ নিষেধণত মৰহি থকা প্ৰাণৰ কোমল বাসনাবোৰ
বিশ্বৰ সন্নিধ্যত পুনঃ সজাগ হৈ উঠিছিল। দিগ্ৰ প্ৰতিজ্ঞা আছিল ৰূপহীৰ
সি দিয়া স্বপ্ন। ৰূপহীৰ যেতিয়া অন্তঃসত্ত্বা সেই সময়ত মৌজাদাৰ ডাঙ-
ৰীয়াই পুতেকৰ মতি-গতিৰ কথা দম পাই চহৰৰ এজনী শিক্ষিত ছোৱালাৰ
লগত লৰালৰিকৈ দিয়া পাতিলে। বিশ্বজিতেও মাক-বাপেকৰ গালি-গালাজ
অ'ক সমাজৰ গৰিহণৰ ভয়াত নিজৰ মতামত একো নিদি সকলো কাম
নাৰীৰ দৰে গ'ল

বিশ্বী সকলোম হৈ গ'ল; কিন্তু বিয়াৰ দিনত উৎসৱৰ কোলাহল, ঢুলীয়া-
কালিয়াৰ বাতনৰ বোল আৰু "চৰ-চুবুৰীয়াৰ আনন্দৰ কিৰীলিয়ে ৰূপহীৰ
অন্তৰত যেন মুক্ত বেদনাৰেহে অৱতাৰণা কৰিলে। সংসাৰ তাইৰ কাৰণে
তেনেই অসাৰ আৰু ছলাহী যেন লাগিল। তথাপি সেই সকলোবোৰ তাই
নাৰীৰে সহি থাকিল।

দিন দিয়েকৰ পিছৰ কথা। এদিন বিশ্বজিত গৈ সন্ধিয়াৰ একাৰৰ ছেগ
লৈ ৰূপহীৰ লগ ধৰি কলে যে পিতৃ-আজ্ঞা লঙ্ঘন কৰিব নোৱাৰেহে তেওঁ
বিয়াত মত দিলে। যি হওক—সন্তানৰ পিতৃদেৱৰ সন্তুষ্টিৰ দি সমাজত তেওঁক
হেয় নকৰিবলৈ অন্তৰায় বিনয় কাম কৰাৰ মনে মনে খৰচ দি থাকিবলৈ
তেওঁ গতি ললে। তাৰে নদৰিলে টকা পইচা আৰু অন্যান্য গোপন সাহায্য
পোৱা দূৰৰ কথা, মৌজাদাৰে তাইক পুলিচতো দিব পাৰে বুলি লগতে ভয়
খুৱালে। ৰূপহীৰ চকুৱেদি অতৰ্কিতে দুখাৰি চকুলো বৈ গ'ল। পুৰুষৰ
নিৰাকৰণ বিশ্বাস-ঘাতকতা আৰু কাপুৰুষালি দেখি তাইৰ অন্তৰ ঘুণা আৰু
অশ্লশ্ৰেণ্যতাৰে ভৰি পৰিল। হুমুনিয়াহ কাঢ়ি তাইকৈ উঠিল—হায় ভগৱান!
বিশ্বৰ গজনা নিঃশব্দ হৈ নাৰীৰে সহ কৰিবলৈয়ে নাৰীৰ সৃষ্টি নেকি প্ৰভু?
পুৰুষৰ অন্তৰ যদি ইমান কঠোৰ, পুৰুষৰ কথা যদি ইমান ছলাহী, তেন্তে
নাৰীক তেওঁৰ সজিনীয়া ৰাখি এজিলা কিয় প্ৰভু? নাৰী জানে তেনে?..
থন্তেক যোৱা নাৰীৰে থাকিল।

যথাসময়ত ৰূপহীৰ বিচাৰ হ'ল। মোজাদাৰ ডাঙৰীয়া হ'ল বিচাৰক। ৰূপহীয়ে জাৰজ সত্ৰানৰ পিতৃৰ নাম কবলৈ ন'ৰাজ হ'ল। সমাজে তাইক এৰি থলে। ... এদৰীয়া হৈ জুই প'নৰ আলগ হৈ থাকিল।

দিন যাবলৈ ধৰিলে। কদীৰ্ঘ এবছৰৰ মূৰত বিশ্বজিহ্বৰ ঘৰত এজনী জন্মক কন্যা উপজিল। বিবান্ধিত পত্নী অন্তস্বা হ'বৰেপৰা বিশ্বজিহ্বৰ প্ৰাণত আনন্দ অ'ক আশঙ্কাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া চলি আছিল। যেতিয়াই সি শুনিবলৈ পালে যে সি জন্মক কন্যা এজনীৰ পিতৃজৰ গোৱৰ লাভ কৰাছে, তেতিয়াই তাৰ অন্তৰ শিষাদৰ কালিমাই ছাটি শ্লেলে। ভাবি-চিন্তি খন্তেকৰ কাৰণে সি বিব্ৰত হ'ল। মনত হিৰ হ'ল তাৰ ষোপাঙ্জিত পাপ-ৰেই ই উচিত প্ৰায়শ্চিত্ত! নিজৰেই কৰ্মফল। এনে ভাব মনলৈ আহিবৰে পৰা তাৰ শয়নে সপোনে শাপি নোহোৱা হ'ল। লাহে লাহে সি শুকাই খ'লাই যাবলৈ ধৰিলে। যৌবনৰ উন্মাদ উত্তেজনাৰ বশবৰ্তী হৈ ৰূপহীৰ প্ৰতি যি অনায়াস-অবিচাৰ কৰিছিল জীৱনৰ প্ৰতিটো কণ্ঠতেই যেন সি তাৰ প্ৰতিফল পাবলৈ ধৰিলে। নেদেখা জুই একুৰাই তাৰ অন্তৰ অহৰহ ডেই-পুৰি নিবলৈ ধৰিলে। ল'হে ল'হে তাৰ বেমাৰ হ'ল, মোজাদাৰে চিকিৎসাৰ কাৰণে তাক থলিঙলৈ পঠালে। ..

অতীতৰ এই আটাইবোৰ কথা ভাবি থাকোঁতে অসমীয়া ধাইজনীয়ে কেতিয়া আহি তাৰ আগৰপৰা চিঠিখন লৈ গ'ল সি তাৰ উমানেই নাপালে। তাৰ পিছত ডাক্তৰ আহি তাৰ পেটৰ পট্টিবোৰ খুলি দি পৰীক্ষা কৰি চাই সম্পূৰ্ণ আৰাম হোৱা বুলি ধোষণা কৰিলে অ'ক এদিনৰ কাৰণে জিৰণি লৈ ঘৰলৈ যাবলৈ উপদেশ দি গুচি গ'ল।

এবণ্টা গ'ল। অসমীয়া ধাইজনীয়ে বিশ্বজিতক অ'বেলিৰ জলপান দিলেহি। সি ধাইজনীৰ ফালে চাই কলে—নীলিমা, কমা কবিবা—তোমাক নীলিমা বুলি মতাৰ কাৰণে; মোৰ বিশ্বাস, সেইটোৱেই তোমাৰ নাম; নহয়নে?

—নহয়, সেইটো মোৰ নাম আগতেহে আছিল, কিন্তু আজিকালি নহয়। আজিকালি মই 'পৰ্চিয়া' বুলিয়ে পৰিচিত, কিয়নো চিঠিবসকলে মোৰ নাম পৰ্চিয়া দিছে। ভাল, অধিক নকওঁ। আপুনি পোৱা চিঠিখন বহুদিন আগেয়ে লিখা। তাৰ পিছত বহুত পৰিবৰ্ত্তন ঘটিব। আই ঢুকিল। প্ৰাণৰ পুতলিও মোক এৰি গ'ল। ফলত মই এইখিনি প'লোঁহি। এতিয়া

বেমাবীক শুশ্ৰূষা কৰা'ই আমাৰ কৰ্তব্য, আমাৰ ধৰ্ম। আমাৰ প্ৰাণ সকলোৰে একোটি কাহিনী আছে—প্ৰত্যেকটো বিষাদ আৰু বেদনাৰ সিক্ত। কিন্তু আমাৰ আত্ম-জীৱনৰ পৰিচয় কৈ বেমাৰীৰ লগত হলি-গলি কৰা আমাৰ কাৰণে বিধি-নিষিদ্ধ। গতিকে মোৰ অন্তৰোধ যেন মোৰ কণ্ঠস্থিত জ্ঞানৰ কথা আপুনি কৰে, আগত নকয়! নকয় এইদৰে যে তাক কলে তা বৰ্ণনা কৰিলে কৰে। একো লাভ নহব। অ'পুনি জানে নে যে মোৰ এনে এদিন আছিল যিদিনা মই সকলোৰে অস্পৃগা স্বাক্ষৰ অনুভূত আছিলোঁ। খ্ৰীষ্টান পাদ্ৰাসকলৰ অনুগ্ৰহত আজি কণীয়াৰ পৰিচৰ্যাৰ এই সুখকণ পাইছোঁ। সেইবুলি আজিও খ্ৰীষ্টান হোৱা নাই, নবত সনাইছোঁ প্ৰয়োজনৰ খাটিৰত। হিন্দু ধৰ্মত মোৰ ঠাই নাই যদিও মই হিন্দু-বিবৰূপে মৰিবলৈ পালেই স্তব্ধ পাম। মোৰ এই সাধনাৰ ফলত যদি জগতৰ কেনো এজন লোকৰো এফেৰা উপকাৰ হয় তেন্তে সেয়ে মোৰ জীৱনৰ চৰম পূৰ্ণ প্ৰাৰ্থ্য হ'ব।

ধাইজনীয়ে আৰু কথা ক' নোৱাৰিলে। তাইৰ চৰ্ছাপৰা সৰসৰকৈ চকুলো ওলাই উঠিলেদি বাগৰি গ'ল। অ'নে দেখাৰ ভাৱত তাই কোঠালিৰ পৰা স'উংকৰে ওলাই গ'ল। তাইৰ কাহিনীটো বিশ্বজগতৰ মনত তাৰ নিজৰ জীৱনৰেই এটা প্ৰতিবিম্ব বা প্ৰতিকাহিনী যেন অনুমান হ'ল। চিন্তাত তাৰ পেটোত নিশা, ভাল টোপনি নাছিল। নানা অবস্থৰ স্বপ্নই মনত তাৰ বিৰাট বিভীষিক, আৰু ভীষণ অৱসাদৰ ছাটি কৰিলে।

ৰাতি পুৱাল। চান্ধ বজাত বিশ্বক নিবৰ ক'বৰণে মটৰ জাহি। সি বিচনৰ পৰা উঠি হাত-মুখ ধুই ধাইজনীৰ জীৱনৰ কথা পুনৰ ভাবিবলৈ ধৰিলে। যোৱাৰ আগতে সি ধাইজনীৰপৰা আৰু একাধাৰ ল'খা ঠিক কৰিল'ব। ধাইজনীক সি মতাই জানি কলে—তুমি মোক পিন্ধাস কৰা, তোমাৰ জীৱন কাহিনীয়ে মোৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰিছে। তোমাৰ কাৰণে মই কি কৰিব পাৰোঁ নিৰ্দেশ দিয়া। মই মোৰ জীৱনৰ চিনাকি আজি তোমাক নিদিওঁ। মুঠতে যোৱা অন্যান্য দুই একোজনৰ দৰে অধম কণ্ঠক। ভগৱানে কৰিলে তোমাৰপৰা পোৱা জ্ঞানৰ সহায়ত মই মোৰ পাপৰ প্ৰায়-শুদ্ধ কৰিব পাৰিম। ধাইজনীয়ে কলে—আপোনাক কবলগীয়া মোৰ একো নাই। বাস্তৱিক যদি আপুনি উল্লিখ কৰিছে যে নাৰী সঁচাকৈয়ে পুৰুষৰ দ্বাৰা ল'লিত, বঞ্চিত আৰু নিপীড়িত, তেন্তে তাৰ প্ৰতিকৰ কৰিবলৈ

উচিত ক্ষেত্ৰত কেতিয়াও কৃতিত নহ'ব বুলি মই আশা কৰিলোঁ । সমাজত যদি অ'পোনাৰ ক্ষৰিয়তে অন্ততঃ এজন অপৰ'ধী পুৰুষও নিজৰ ভুল শুধ-
ৰাই অ'বল নাৰীৰ প্ৰতি সদা হ'বলৈ শিক তেন্তে তাকেই মই মোৰ
সাধনাৰ সিদ্ধি বুলি ভাবিম । অধিক নকওঁ । আপুনি অ'জি য'ব । পৰি-
চৰ্চাত যদি কেতিয়াবা আম'ৰ কাৰোবাৰ কিবা দোষ-ত্ৰুটি হৈছিল — তাক
যেন পাহৰি যায় । নমস্কে । বিদায় । — ইয়াকে কৈ ধাইজনী ওলাই গ'ল ।

কথাখিনি বিশ্বজিতৰ কাণত আকাশীবাণী যেন লাগিল । কিছুপৰ তল-
মূৰকৈ বহি থাকি সি কৈ উঠিল — নিজৰ প'পৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিমেই কৰিম ।
ওচৰ-চুবুৰীয়া, বন্ধু বান্ধব, অ'ত্মীয়-স্বজন শিশু-ম'হু আদি সকলোৰে স্নেহ-
বন্ধন ছিন্ন কৰি, নিজৰ আত্ম-গোৰৰ অ'ক সমাজৰ বিবি-নিঃসংকে নেওচি
বিশ্বৰ অন্তৰে গহীন গম্ভীৰ স্তৰে গৰ্জি কৈ উঠিল — 'প্ৰতিক'ৰ' ! সে'মাই
অহা মটৰৰ 'হৰ্ণ'তে যেন প্ৰতিধ্বনি হ'ল প্ৰতিক'ৰ ! প্ৰতিক'ৰ !!

শিল্প.

১৯৪৩

ଭୂମି ଆଠ ଜୀବନ

ଅତୁଳ ଚନ୍ଦ୍ର ବରହା ଏମ. ଏ. ;ଏ ଡି. ଏଫ.

প্রকাশক

শ্রীকৃষ্ণনাথ দাস

বহু প্রকাশ

উজানবজাৰ

গুৱাহাটী

বেটু-পাতৰ চিত্ৰ-শিল্পা

আপ্ৰবোধ সেন গুপ্ত

শ্রীৰবীন্দ্ৰ ভট্টচাৰ্য্য

প্রথম প্রকাশ : ১৯৫৮, অক্টোবৰ

গ্রন্থকাৰৰ দ্বাৰা

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মূল্য ৩ ৫ টকা

মুদ্ৰক

শ্রীৰামাংগাবিন্দ বসাক

লীকান্ত গ্ৰেছ,

৭৫, বৈঠকখানা ৰোড

কলিকতা—১

উৎসৰ্গ

পৰম আৰাধ্য শ্ৰীযুত ভোগৰাম বৰুৱা পিতৃদেৱতাৰ
শ্ৰীচৰণযুগলত

নিবেদন

অতিজ্ঞানৰ উম দি লিখা ভূমি সম্পৰ্কীয় কিতাপ অসমীয়াত নাই। আমৰ ভাষা, সাহিত্য আৰু সমাজৰ তেনে এটি অভাৱ উপলব্ধি কৰি “ভূমি আৰু জীৱন” বচনা কৰা হৈছে। ই লিখকৰ স্বদৈৰ্ঘ্য এটি যুগৰ ভূমি সংক্ৰান্ত বিষয়ৰ ক্ষুদ্ৰ অভিজ্ঞতা আৰু অধ্যয়নৰ ফল স্বৰূপ। ইয়াক যুগুত কবোঁৱে কংগ্ৰেছ এগ্ৰেৰিয়ান কমিটিৰ ৰিপোৰ্ট, কামৰূপ জিলাৰ ‘ৰি-এছেছ-মেণ্ট গ্ৰুপ ৰিপোৰ্ট’, ‘হৰিজন’ কাকত, ‘অসম লেণ্ড ৰেভিনিউ মেইনুৱেল ‘চাইনা-টুডে’, ‘১৯৫০ৰ ভাৰত’ আদি কাকত-পত্ৰ আৰু পুস্তকাধিৰ উপৰিও ছাৰ এডোয়াৰ্ড গেইট, বি. এইচ. বেডেন পৱেল, ড° ৰাধাকমল মুখাৰ্জী, ড° নীহাৰীলাল ৰায়, ড° পি. ছাৰান অধ্যাপক এছ. চন্দ্ৰশেখৰ, ডাঃ শ্ৰীকৃষ্ণাৰ ভূঞা, ড° বাণীকান্ত কাকতি, ড° বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, ঐতিহাসিক কনকলাল বৰুৱা, পত্নতাত্ত্বিক ৰাজমোহন নাথ, পামি দত্ত, বিনোবা ভাবে, জে. চি. কুমাৰাঙ্গ, পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰু আদি মণীষীসকলৰ প্ৰামাণিক গ্ৰন্থৰাজিৰপৰা যথেষ্ট সমল আহৰণ কৰা হৈছে। প্ৰবন্ধৰ প’দ-টীকাত সেইবোৰৰ অনেকৰে উল্লেখ আছে। এই কামত প্ৰতিবন্ধকৰ মাজেদি কেনেকৈ আগবঢ়া হৈছে পুস্তকৰ প্ৰস্তাৱনাতে তাৰ আভাস আছে।

“ভূমি আৰু জীৱন” তিনি খণ্ডত বিভক্ত। প্ৰথম খণ্ডত ভূমি আৰু ভূমি বিভাগৰ ঐতিহ্য, দ্বিতীয় খণ্ডত ভূমিৰ মালিকী স্বত্ব আৰু ভূমি নীতি

সংস্কাৰৰ মূল কথা আৰু তৃতীয় খণ্ডত বৰ্ত্তমান ভূমি বিষয়াসকলৰ কৰ্ত্তব্য আৰু অৱকাৰৰ অভিজ্ঞতাৰাজিত যেন গোটাচেষ্টা সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। বুৰঞ্জীয়ে ঢুকি নে পোৱা কামৰ অথবা মৰণাতীত যুগৰ কাহিনী বৰ্ণোৱা কিস্কিং নিৰূপণ, নেদেখা দেৱতাৰ পৌৰাণিক কথা কোৱাও সহজ, কিন্তু ভীৰন্ত লোকসমূহ আৰু ভীৰন্ত দেৱতাৰ বিষয়ে সত্য কথা বিবৃত কৰা কঠিন। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত ই বস্তুতঃ বিপদ-সঙ্কলো। সেই হেতুকে তৃতীয় খণ্ডৰ ২টন। সেইটোৰ বৰ্ণনাতো দাবতাত ভাৰ যায় বুলি শঙ্কা কৰি এইচোৱা পুথি মোৰ চিব-হিঁতৈষা উপদেষ্টা আৰু বাক্সৰ কক্ষতুল্য গুৰু গায়াধীশ শ্ৰীহলীৰাম ডেকা ডাঙৰ-বাক দেখুৱা হৈছিল। তেখেতে অত-তত হাত ফুৰাই গন্ত্ লগাই দি আমাক কৃতার্থ কৰিছে।

দাৰ্শনিক কবি আৰু ভূমি-নীতিজ্ঞ পণ্ডিত শ্ৰীহৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাদেৱে “ভূমি অৰু জীৱন” বচনাত লিখকক নানা প্ৰকাৰে উৎসাহ দিয়াৰ উপৰিও কণ্ঠ অৱস্থাৰ ভয় স্বাস্থ্যৰেও আশঙ্কা চকাত বহি লৈ ভালেকিখন বচন। নিজ কণ্ঠে শুনি আমাক আৱশ্যকীয় পৰামৰ্শ দিছিল। লিখক তেখেতৰ ওচৰত বিশেষভাৱে ৰুণী। চ কৰি জীৱনৰ গুৱাহাটীয়া কালডোখৰত সাহিত্য-ক্ষেত্ৰত যৎকিঞ্চিৎ যি চেষ্টা কৰা হৈছে সেই সকলোখিনিৰ স্তৰিঃ আছে বিখ্যাত বস-সাহিত্যিক আৰু বৈজ্ঞানিক বন্ধু শ্ৰীশ্ৰেয়সীৰামদত্তৰ খেঁচনি বা উদগনি। তেখেতৰ উপকৰণৰ মূল্য অন্তৰতহে অনুভৱ কৰা যায়। এই সকলৰ উপৰিও ডাঃ জৱকান শইকয়া, ড° মহেশ্বৰ নেগে ক্তসাহিত্যিক শ্ৰীবেণুধৰ শৰ্মা, কাশীশিল্পী শ্ৰীলক্ষেশ্বৰ শৰ্মা, সাহিত্যমোদী শ্ৰীধনোজ চন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীশৰৎচন্দ্ৰ বৰুৱা আদি সদাশয় লোকসকলে উৎসাহ আৰু উপবামৰ্শেৰে লিখকক সততে সাহায্য কৰি আহিছে।

শেষত এইটো নকলে নচলে যে গুৱাহাটী আলোচনা চক্ৰৰ সভাসকলৰ কাৰণে ভূমি অৰু জীৱন’ ন-চিচাত ভৰোৱা পুৰণি তেল মাখোন। ইয়াকে ভাৱ-জ্ঞানৰ পূজাৰ উদ্দেশ্য সদাশয় পাঠ্য-পুজাৰীসকল ওচৰত ‘মিনতি হামাৰী’ স্বৰূপে নিবেদন কৰা গ’ল। হতি

গুৱাহাটী

২ অক্টোবৰ, ১৯৫৮

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

ভূমি আৰু জীৱন

(প্ৰথম খণ্ড)

প্ৰস্তাৱনা

এক'ণপটীয়া অধ্যয়ন আৰু ধাৰাবাহিক লেখা যাবে তাৰে ভাগ্যত নঘটে। যিসকলৰ জীৱনত “পঢ়ে, পঢ়ুৱায়, ৰেংগে পাণ; এই তিনি নিচিন্তে অ’ন.” বচন খাটে তেওঁলোকেহে অধ্যয়ন আৰু ৰচনাৰ জীৱনৰ ব্ৰতৰূপে লব পাৰে। সঁচাকৈ ব্ৰত নহলে, ঐকান্তিকতা আৰু অধ্যৱসায় নাথাকিলে—কোনো মহৎ কাম হ’ব নোৱাৰে। সেইবুলি খন্তেকীয়া চিন্তা আৰু ছেগা-চোৰোকা চেষ্টাৰ দাব যে কোনো কামেই নহয় এনেও নহয়। টুকুৰা-টুকুৰ কাঠেৰে নানা সজুলি তৈয়াৰ হোৱাৰ দৰে খন্তেকীয়া, চিন্তা আৰু চেষ্টাৰ ফলতো ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ধৰণৰ জনহিতকৰ কাম হৈ উঠে, কোনো চিহ্নাই বিফলে নাযায়। কবিয়েও কৈছে—

‘যি কামকে কৰা, যি ভাবকে ভাবা, যি কথাকে কবা ভাই;

তাৰে গুটি পৰি, শস্য গজিব; আনিব লাগিব দাই।’ — দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা
সেয়েহে ভাব তৰঙ্গ স্বৰূপে এই ক্ষুদ্ৰ পুস্তক প্ৰথমৰ প্ৰচেষ্টা। চৰকাৰী চাকৰি হেঁচাৰ মাজেদি, ডাৱৰীয়া বতৰত বেলি চোৱাৰ দৰে, মনে যেতিয়াই খন্তেকৰ কাৰণে মুকলি পৃথিৱীখনৰ কাণ্ডাংলী নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ অৱসৰ পায় তেতিয়াই ভাব তৰঙ্গীৰ চৌ এফোটা উঠে। তাহানি কবি জ্ঞানানুভৱ দ্বাৰা তেখেতৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কবিতাবোৰক কি ‘চিন্তা-তৰঙ্গীণী’ ন’ম দিছিল আজিহে বুজিব পাৰিছোঁ। মাহুৰৰ মনটো সঁচাকৈয়ে যেন এখন নিজৰা আৰু চিন্তা-বোৰ তাৰ সৰু সৰু চৌ; নৈৰ বুকুত মিলি নোযোৱালৈকে নিজৰা অবিৰাম বৈ থকাৰ দৰে শেষ নিশ্বাস নপৰালৈকে জীৱন প্ৰবাহো চলি থাকে। ধীৰ-স্থিৰভাৱে আত্ম-বিশ্বাস আৰু ভগৱানত ভাৰসা ৰাখি চলি থকাই জীৱনৰ ধৰ্ম।

সংসাৰত মাহুৰে বিচাৰে কি? কিহৰ কাৰণে মাহুৰ বলিয়া? কোনোও অৰ্হাকৰ কৰিব নোৱাৰে যে সংসাৰী মাহুৰৰ একমাত্ৰ কাম্য বস্তু স্বত্ব-শান্তি।

এই তথ বা শাস্তি নানা ফালৰপৰা চাই নানা জনে নানা প্ৰকাৰে কল্পনা কৰে। বাস্তৱত সম্পূৰ্ণৰূপে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰা ই এটি আদৰ্শ বুলি কলেও বেছি অনুখা নহব। পুত্ৰহীনে পুত্ৰ কামনা কৰে, পুত্ৰ লাভ হলে তেওঁ ক্ষেতিয়াও কব নোৱাৰে যে তেওঁ প্ৰকৃত তথ পাইছে। তেতিয়া তেওঁৰ বাসনা অন্য কোনো বস্তু লাভৰ কাৰণে ঢাল খায়। ধনহীনে ধন বিচাৰে। ধন পালেও কিন্তু তেওঁ সন্তুষ্ট হ'লোঁ বুলি কব নোৱাৰে। সংসাৰৰ ভোগ আৰু ভোগ-লিপ্সা এনেকুৱাই। সেইবাবেই ৰহস্যবাদী কবিয়ে স্তৰীয়া ভাষাত কৈছে—

‘ভোগতেই মন্ত্ৰহৰ তৃপ্তি পলোৱা হলে—

বাসনাও নোৱাৰে থাকিব ;

মন্ত্ৰহৰ বাসনাৰ সমাধি শয়ন হলে—

জীৱন-মৰণো নাথাকিব।’

—নলিনী দেৱী

গতিকে দেখা যায় তথ-শাস্তি সংসাৰত মৰীচিকাভ্ৰমৰ দৰে। ইয়াৰ শিখা মনৰ ভিতৰত। মনৰ মাততে তাক বিচাৰি নাপালে বাহিৰ জগতত পোৱা নাপায়। সেই ভাৱতে ইংৰাজ কবি মিল্টনে কৈছিল—মাতুৰ মনেই জগৎ আৰু নবকৰ সৃষ্টি কৰে, স্বৰ্গকো নৰকলৈ আৰু নৰককো স্বৰ্গলৈ পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰে।* আমাৰ দুৱৰা কবিয়েও তেওঁৰ ‘ওমৰ তাৰ্থ’ত কৈছে—

“মনৰ মাজত পুৰিলে বাসনা

থৰিব; তাকেই সবগ বুলি

বিফল বাসনা কঠোৰ নিবাসে

যে নৰকৰ ছবিটি তুলি।”

(দুৱৰা)

মনৰ মাজত শাস্তি অমৃতৰ বাজ যাব নাই তেওঁ তাক বাহিৰত হাজাৰ বিচাৰিলেও নাপায়। অথবা এইদৰেও কোৱা যায় যে যি নিজৰ মনৰ

* The mind is its own place, and in itself
Can make a heav'n of hell, a hell of heaven.

“Paradise Lost”—Book II.

মাজতে থকা স্তম্ভৰ এই উপস্থানটি অন্তৰ্ভুক্তি আৰু কল্পনাৰ মাজেদি উপলব্ধি কৰিবলৈ যত্নবান নহয়, তেওঁ কেতিয়াও তথ্য হ'ব নোৱাৰে। এই স্তম্ভভুক্তি উপলব্ধিৰ কাৰণে ভগৱৎ কৰুণাৰ দৰকাৰ। কৰ্তব্যকে ধৰ্ম বুলি ধৰি লৈ যি লোকে জীৱন-যুঁজত আগ বাঢ়ে আৰু ফলাফল সকলো ভগৱানত অৰ্পণ কৰিবলৈ শিকে তেওঁ মৃগনাম্ভৰ গন্ধকলাই পোৱাৰ দৰে অন্তৰ্নিহিত স্তম্ভ উপলব্ধি কৰিবলৈ শিকে। নেতাজী স্তম্ভাৰ দস্তৰ দৰে উগ্ৰ বিপ্লৱী পুৰুষেও তেওঁৰ চিঠি এখনত সেইবাবেই কৈ গৈছে—“মনেৰ মध्ये স্তম্ভ ও শান্তি নাথাকিলে কোনও অবস্থায় (বাহিৰেৰ অভাব দূৰ হইলেও) মানুহ স্তম্ভী হইতে পাৰে না। স্তম্ভাং সাংসাৰিক সকল কৰ্তব্য কৰাৰ সঙ্গে সঙ্গে বিশ্ব-জননীৰ চৰণে হৃদয় নিবেদন কৰা চাই।”

‘মিনতি হামাৰী’, ‘শৰণ গচ্ছামি’ এনে ধৰণৰ নিজক বিশ্বনিয়ন্তাৰ চৰণত ঢালি দি সৰু হৈ যোৱা ভাব যদি আমি মনলৈ আনিব পাৰোঁ, তেনেহলে আমাৰ ময়মন্ত অহমিকা ভাব নহঁকিয়া বৈ। তেনে মুহূৰ্তত প্ৰধান মন্ত্ৰীয়েও অন্তৰত উপলব্ধি কৰিব যে মৃত্যু গাৱলীয়া এজনৰো জীৱন তেওঁৰ জীৱনৰ দৰেই একে পদাৰ্থেৰে আৰু একে ভাব-গতিৰে গঢ়া; একেডাল শিকলিৰে সিও এটা আঙঠি। গতাত ভগৱান ক্ৰীষ্ণই সেইবাবেই অজ্ঞানক উপদেশ দিছিল—“হে কোন্তেয়! যিকোনো কাম- ভক্ষণ, হোম, দান, তপস্যা, যিহকে নকৰা কয় তাক মোত অৰ্পণ কৰি কৰিবা—

“যং কৰোষি যদদাসি যজ্ঞং হোষি দদাসি যং।

যং তপন্তসি কোন্তেয় তং বৃকশ যদপণম॥” ৯.২৭ ॥

কঠিন গছৰ সেউজীয়া পাতৰ মাজেদি ওলাই ওচৰৰ ঠাই অমোহিত কৰা স্তম্ভস্থি ফুলটোৰ দৰে কঠোৰ কৰ্তব্যেৰে ভৰা হৃদয়ৰ ভাৱনৰ মাজেদি মনত ফুলি উঠা শান্তি পুষ্পও ব্যক্তি আৰু সমষ্টিৰ কাৰণে হিতকৰ, প্ৰাতি-দায়ক আৰু মনোহাৰী। গীতাৰ মতে স্বধৰ্ম বা কৰ্তব্যৰ মাজেদিয়ে লোকে শান্তি, স্তম্ভ আৰু স্বৰ্গ পাব পাৰে। সেইবাবেই যুদ্ধক্ষেত্ৰত ত্ৰিয়মান অজ্ঞানক সখা কৃষ্ণই কৈছিল—“স্বধৰ্মে নিধনং শ্ৰেয়ঃ, পৰধৰ্মো ভয়াবহঃ” অৰ্থাৎ নিজৰ কৰ্তব্য কৰি লাগিলে মৰিয়ে যোৱা, আনৰ কৰ্তব্য বা ধৰ্মত হেতাওপৰা নকৰিবা। ক্ষত্ৰিয় হৈ যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হোৱা অজ্ঞানৰ সেই সময়ত

যুদ্ধ কৰাত বাহিৰে অন্য ধৰ্ম নাছিল। “হতো বা প্ৰাপ্তশ্চি স্বৰ্গং, জিত্বা বা ভোক্যসে মহীম্” স্বৰ্গং যুদ্ধত মৰিলে স্বৰ্গ, তৰিলে ৰাজ্য—এয়ে আছিল তেওঁৰ লক্ষ্য।

গতিকৈ দেখা যায় যাৰ যি কৰ্তব্য সেয়ে তাৰ ধৰ্ম, আৰু নিজ নিজ কৰ্তব্য বিবেক বুদ্ধিৰে সম্যকভাৱে কৰি যাব পৰাতেই তেওঁৰ স্মৃতি আৰু পুণ্য হয়। শিক্ষকে শিক্ষাদান, খেতিয়কে খেতি, বহুৱাই কাম-বন, বিচাৰকে বিচাৰ—এই ধৰণে সকলোৰে নিজৰ কাম যথাশক্তি কৰি গলেই সমাজৰ আৰু দেশৰ উন্নতি হব। বৈজ্ঞানিক আৰু দাৰ্শনিকসকলে সেইবাবে সৃষ্টিৰ কোনোটো বস্তুকে অলাগতিয়াল বুলি নান্নাৰে। তেওঁলোকৰ বিচাৰত যত্নেৰে উলিওৱা ভুল তত্ত্ব (theory) এটাৰ যি মূল্য শুদ্ধটোৰো সেই একে মূল্য; কিয়নো সময়ৰ সোঁতত ক্ষেতিয়াবা শুদ্ধ তত্ত্বটোও ভুল বুলি প্ৰমাণ হবগৈ পৰে। গতিকে কোনে, বস্তুৱে তেওঁলোকৰ মতে মূল্যহীন নহয়। তেওঁলোকৰ মানত কয়ল, আৰু হাঁৰা একে বস্তু; তাপৰ তাৰতম্য মাত্ৰ। সেই দৃষ্টিৰে চালে দেখা যাব যে হালৰ মূৰ্তি ঠেলা চহা খেতিয়কজনৰ যিমন আনন্দক নিউটন, বাৰ্নাড শ্ব, নেহৰুৰো যিমনে আৱণ্টক। প্ৰত্যেকেই কোনো এক মহাজানৰ যেন একোটা অঙ্গ, বিৰাট সৃষ্টিযন্ত্ৰৰ একো একোটা অংশ! সকলোৱে নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰত কৰ্তব্য কৰি গলেহে ধৰ্ম আচৰণ কৰা হব। তেনে এটি ধাৰণাই ‘ভূমি আৰু জীৱন’ ৰচনাৰ কাৰণে বিশেষকৈ দায়ী। কিয়নো ভূমি বিভাগত কাম কৰি ভূমিৰ কথা আৰু ভূমি বিভাগৰ কৰ্ম-চাৰীৰ জীৱনৰ কিঞ্চিৎ আভাস আমাৰ দেশৰ ভৱিষ্যৎসকলৰ আগত দাঙি নধৰিলে—“মেলত থাকি নামাতে উচিত, দোষে পায় কিঞ্চিৎ কিঞ্চিত” হব বুলি আমাৰ ধাৰণা। সেয়েহে ভাগৱতৰ উপদেশ মানি প্ৰস্তাৱনা আগবঢ়োৱা হ’ল—“কৰ্মেণ যৎ যৎ সকলং পৰৈশ্চ, নাৰায়ণেতি সমৰ্পণোত্তম”।

মাটিৰ আকৰ্ষণ

মাটি বুলিলেই বহুতৰে হয়তো মনটো বিগৰি যায়। ‘সকলো মাটি কৰিলি’, ‘যত্ন-চেষ্টা সকলো মাটি হ’ল’—এনে কথাই মনলৈ বিফলতাৰে আনে। মাটি এৰিবৰ এই ইচ্ছাটো মনৰ কোনটো কোণত লুকাই থাকে বুজা নাযায়। মাটিৰ পৃথিৱীতে থাকি, মাটিৰ শৰীৰকে লৈ মাহুতঃ মাটিকে এৰি ফুৰিব খোজে, কিমাশ্চৰ্য্যং অতঃপৰম্ ?

পিছে, ভূমি বা মাটিৰ কথা শুনি আপুনি মুখ বিকটাই দিব পাৰে সঁচা, কিন্তু মাটিৰ লগত থকা সম্বন্ধটো হলে মৰিও এৰিব নোৱাৰে। ধৰক ৰাজকোঁৱৰ আপুনি; সোণৰ পালেঙত আপোনাৰ মাক-বাপেক শোৱে; সোণৰ পালেঙত আপুনি উপজিছে; সোণৰ কটাৰোৰেহে আপোনাৰ নাভি ছেদন কৰা হৈছে; তথাপি সোণৰ পালেঙত জন্ম বুলিও আপোনাক জানো স্বৰ্ণ-পালঙ্গস্থ হোৱা বুলি কব? কব—ভূমিস্থ হোৱা বুলিহে। ‘মোৰ জীৱন সৌন্দৰ্য’ বোলা প্ৰবন্ধত ৰসদাজ বেজবৰুৱাই লেইবাবেই কৈছিল—নামত ভূমিস্থ হৈছিল যদিও আচলতে তেওঁ হেনো নৌকাস্থ হৈছিল। কাৰণ পুৰ্ণিমা নিশা নাৱেৰে মাক-বাপেক ব্ৰহ্মপুত্ৰত গৈ থাকোঁতে নৌকাত তেওঁৰ জন্ম হৈছিল।

মাটিৰ লগত উমলিবলৈ, মাটিত ধূলি-ঘৰ সজি দৰা-কইনা খেলিবলৈ হাবিয়াস হোৱাটো সকলো লব-ছোৱালাৰে প্ৰবৃত্তি। আনকি হিন্দুসকলৰ গোঁসাঁই কলীয়া কৃষ্ণো; এদিন মাটিখাই, মাটিত লুহৰি-পুতুৰি হৈ থাকিলে আমোদ পাৰ্চাইছিল, আৰু সেহিবাবেহে আন আন দহজনী সাধাৰণ মাকৰ দৰে তেওঁৰ মাক যশোদাই খঙত একোনাহ হৈ কৈছিল—“কিয় মাটি খাইলি অ’বে গোপাল। কোৱায়া অ’জি তোৰ কাৰাবো ছাল ॥” তেতিয়া—“মই মাটি খোৱা নাই, লাগিলে চোৱা” বুলি কৃষ্ণই যেতিয়া মুখ মেলি মাকক দেখুৱালে, তেতিয়া যশোদাই তাত দেখিলে কি?—“যশোদা! সন্দৰ্ভা দেখন্ত পাছে। সমষ্ট জগৎ গৰ্ভতে আছে ॥” ইত্যাদি; ইয়ো সেই মাটিৰে কথা।

মহাকবি টেনিছনৰ যুগজয়ী কবিতা ইনক-আৰ্ডেনত আছে—ইনক-আৰ্ডেন ফিলিপ বে' আৰু এনীলী—ইহঁত তিনিও হেনো সাগৰৰ বালিত ধূলিঘৰ স'জি দৰা-কইনা খেলিছিল। তাতে কোনো দিন ইনক হয় দৰা এনীলী কইনা আৰু ফিলিপ আলহী। আকৌ কেতিয়াবা ফিলিপ দৰা, এনীলী কইনা আৰু ইনক আলহী। কইনা সদায় এনীলীয়ে হয়, দৰা হোৱা লৈ ফিলিপ আৰু ইনকৰ মাজত কেতিয়াবা যুঁজ লাগে। তেতিয়া বেচেৰী এনীলীয়ে এই বুলি আখ্যাস দি কাজিয়া ভাঙি দিয়ে—

“কিয়নো কন্দল বাক কৰাইক দুয়ো অবাবত।

হৈ ক্ষুদ্ৰ পত্নী মই তোষম দুয়োফো তোমাৰাৰ উত্তয় গৃহত ॥”

(দীননাথ চহৰীয়া); ইও মাটিৰে কথা।

আজিও আপুনি আকাশী যানত অভিলাসমতে বিহৰণ আৰু বিচৰণ কৰিব পাৰে, জাকজমকীয়া জাহাজত জল-ভ্ৰমণ কৰিব পাৰে; গগনস্পৰ্শী উচ্চ অট্টালিকাৰ ভিতৰত গৰম কালি শীতল বতাহ লৈ আৰাম কৰিব পাৰে; ক্ষিভ ভূমি এৰিব নোৱাৰে; মাটিৰ লগত সদৃশ বিচ্ছিন্ন কৰিব নোৱাৰে। যি পঞ্চ-ভূতেৰে আপোনাৰ শৰীৰ গঠিত, তাৰো প্ৰথমটোৱেই ক্ষিতি বা মাটি। “মাটিৰ মাহুহ ভাই, মাটিতে মিলিবা যাই”—এই কথা ধুকপ।

সেই দেখিয়েই নেকি মাটিয়ে মাহুহক অতুষ্ণ, অহৰহ অবিৰামভাৱে আকৰ্ষণ কৰি থাকে। দৰ্শক গমি চালে দেখা যাব যে মাহুহক কিয়—ফল, ফুল, ডাল, পাত, চৰাই-চিৰিকটি আদি ওপৰত থকা সকলো বস্তু বা জীৱ-জন্তুকেই মাটিয়ে নিজৰ বুকুলৈ আকৰ্ষণ কৰি থাকে। সকলোবোৰ যেন ধৰিত্ৰীৰ বুকুৰ আগমগ্নহ, আৰু সেয়েহে ধৰাই সকলোবোৰকে নিজৰ কলি জাৰ ওচৰলৈ আকৰ্ষণ কৰি থাকে। দাৰ্শনিক পণ্ডিত নিউটনে সেই আকৰ্ষণৰ কথা ভাঙি-পাতি আমাৰ আগত কোৱাৰ আগতেও পৃথিৱীৰ সেই আকৰ্ষণ আছিল আৰু আমি স্বীকাৰ নকৰিলেও সি থাকি যাব। মাহুহৰ পঞ্চভূতী বেহুৰ আদি আৰু অন্তও সেই মাটিয়ে। মাটিৰ মাহুহে মাটিৰ মাহুহৰ প্ৰতি হিংসা, ঘেৰ, দ্ৰোণিত, প্ৰেম, ঘৃণা, দাৰ্শন্য আদি দেখুৱাই পুনঃ মাটিতে এৰিব বিলীন হয়। মাটিৰ লগত থকা মানৱ জীৱনৰ এই অকাট্য সম্বন্ধ উপলব্ধি কৰিব পাৰিয়ে হবলা তাহানি মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে মাহুহৰ সকলো বোণৰ চিকিৎসা কেৱল মাটি-পানীৰেই কৰিব পাৰি বুলি বিশ্বাস

কৰিছিল আৰু কাৰ্য্যতো তাৰ প্ৰমাণ দিছিল ! বিলাতলৈ যাওঁতে আত্মজ্ঞত পৰি চাহাবৰ ল'ৰাৰ হাত ভাগিলত মহাত্মাই তেওঁৰ লগত লৈ যোৱা মাটি-পানীৰে চিকিৎসা কৰি তাক আৰোগ্য কৰিছিল ।

অ'ফো চাওক, মাটিৰ কাৰণেই- বা তাকেই অন্য ধৰণে কলে ভূমি ২। ৰাজ্যৰ কাৰণেই আজি ই দেশৰ লগত সি দেশৰ কাজিয়া, ই ৰাজ্যৰ লগত সি ৰাজ্যৰ যুদ্ধ চলিব লাগিছে । কুৰুক্ষেত্ৰৰণৰো স্মৃতিপাত হৈছিল- দুৰ্ঘ্যো-ধনৰ বিনা যুদ্ধে সূচ্যত্ৰ মেদিনী এৰি নিম্নিম বোলা একাধাৰ কথাতে । সীমাৰ মাটি অক্ষয়মানকে লৈ তেতিয়াৰেপৰা আজিও জানো সীমা যুৰিয়লি অনেক লোকৰ ভিতৰত বুদ্ধক্ষেত্ৰৰ স্মৃতি তাজ্জৰণ খেতিৰ পথাৰত অথবা দেৱানী, কোজদাৰী আদালতত নহয় ? অভিজ্ঞতাৰপৰা এইটো সহজে কোৱা যায় যে যিমানৈ ডাঙৰ মানুহ হওক লাগিলে সীমাৰ এক ইঞ্চি মাটি বেছিকৈ পালেও ভৰিপ কাৰকক ধন্যবাদ নিদি নাথাকে । মানুহৰ এই স্বার্থপৰ মোহাক ভাবেই অধিকাৰিনি বন্দলৰ মূল । বিশ্বগ্ৰাসী মহাযুদ্ধৰ যি কাৰণ সাধাৰণ মাটিৰ কাজিয়াৰো সেই একে কাৰণ, আকৃতিতহে পৃথক, প্ৰকৃতিত নহয় । বিভিন্ন দেশৰ মাজত হোৱা ভূমি সংক্ৰান্ত বিবাদবোৰ অনেক সময়ত নিৰপেক্ষ আয়োগৰ দ্বাৰা বিচাৰ কৰোৱা হয় ; সৰুৰূপা মাটিৰ কাজিয়াবোৰ ঠিক কৰে মণ্ডলে । তাতে বিবদমান জাতিৰ ভিতৰত আপোচ নহলে বা কন্দল লুপুচিলে ঘোষী হয় বিচাৰকমণ্ডলী বা নিৰ্বাচিত আয়োগ : সীমাৰ কাজিয়াত বিবাদ নাভালিলে 'যত দোষ নন্দ ঘোষ' হয় মণ্ডল । তেতিয়া কোৱা হয় মণ্ডলেই কন্দলৰ গুৰি ; আৰু ভূমি ভূমিৰ পুখি-পাঁজি হাতত থকা কাৰণেই শিক্ষাত ক-ক-ম-ম পঢ়া মণ্ডলো হয় 'গ্ৰামস্ত ৰাজা ।'

তেনেহলে দেখা যায় মানুহে ভূমিতে জন্মি, ভূমিৰ উৎপন্নৰে জীৱিত আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত হৈ ভূমিতে পুনঃ লীন যায় । জীয়া কাল ভোখৰতো ভূমিয়ে তেওঁক নানা প্ৰকাৰে আৰ্ক্ষণ কৰি থাকে । শৈশৱ যৌৱন-জৰা কোনো অৱস্থাতে মানুহে ভূমিৰ আৰ্ক্ষণ এবাব নোৱাৰে । এতিয়া দেশে দেশে জন সংখ্যা বঢ়াব লগে লগে ভূমি-সমস্তাও বাঢ়ি আহিছে । আনকি ভাৰত, চীন আদিৰ দৰে কৃষি-প্ৰধান দেশবোৰৰ প্ৰধান সমস্তাও হৈছে ভূমি সমস্তাই । চীন দেশে আজি ৭-৮ বছৰৰ অন্তত ভূমি সমস্তা প্ৰায় সমাধান

করিলে। ভাবতত আজি সেই সমস্তাই নেতাসকলক চিন্তাগ্রস্ত করি তুলিছে।
অকল নেতাসকলেই নহয়, সকলো চিন্তাশীল ব্যক্তিরো এই সমস্তাব কথা
ভ'লটকয়ে ভাবিছে; বজা-বাইজ সকলোবে উম্মেহতীয়। চিন্তাধারা আক
কার্য কোন পথেদি আগ্রব লাগিছে—সেইটো নিবপেক্ষভারে বিচার করি
সকলোরে এই সময়ত নিজ নিজ কর্তব্য করা উচিত। তাকে নকবিলে বা
করিব নোরাবিলে বনাগ্নিয়ে গছ-লতা গ্রাস করার দবে সময়ব সোঁতে
সকলোকে খবসব পথত লটি-ধটি করিবই; বক্ষা নাই।

—

সমাজ, কৃষি আৰু গাঁৱৰ ইতিবৃত্ত

মাহুহ শ্বতিৰ পূজাৰী। আবহমান কালৰপৰা সি শ্বতিৰ পূজা কৰি আহিছে আৰু অনন্ত কাললৈ তাকে কৰি থাকিব। আগলৈ চোৱাৰ লগে লগে মাহুহে পাচলৈও চায়; ভৱিষ্যতৰ সেৱালী কল্পনা মনলৈ অনাৰ লগে লগে অতীতৰ গৌৰৱময় শ্বতিবোৰো সোঁৱৰণ কৰে। ব্যক্তিগত জীৱনত যিদৰে অতীত শ্বতিৰ স্থান আছে, সেইদৰে সমাজতো আছে! গাঁৱলীয়া সমাজ, যাক লৈ অজি সভ্যতাই গৌৰৱ কৰি আহিছে, সেই সমাজনো কিদৰে পোনতে গঢ় লৈছিল, সেই গাঁৱৰনো আদিতে কেনেকৈ সৃষ্টি হৈছিল সেই কথাবোৰ জানিবলৈ স্বাভাৱিকতে মাহুহৰ খাউতি হয়।

মাহুহৰ বিষয়ে প্ৰথমে কোৱা হয় মাহুহ সমাজপ্ৰিয় জাতি। এই সমাজ-প্ৰিয়তা মাহুহৰ জন্মগত প্ৰকৃতিৰে পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ প্ৰভাৱ। ভৱত ইজনে সিজনৰ সহায় পাবলৈ বুলি মাহুহ সমাজ-বন্ধন যেন প্ৰযুক্তিৰে মাহুহক তেনে কৰে? আদি মানৱ আদামে জন্মৰ সপ্তম বিচাৰিছিল যে জৈৱিক আৱৰ্ণৰ হেতুকে পাৰস্পৰিক সংস্কৃতিসম্পন্ন এক সমাজ এখনি পাতি উন্নত জীৱন যাপন কৰিবলৈহে দুয়ো লগ লাগিছিল? এনেদৰে কথাৰ সপ্তদ নানা-জনে নানাভাৱে দিলেও স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে সমাজ খাইকৈ প্ৰয়োজনে সৃষ্টি কৰা অনুষ্ঠান। দূৰ অতীতৰ সেই যুগত যেতিয়া মাহুহে ফলাহাৰ কৰি বা কেঁচা মাংসাদি খাই জীৱন যাপন কৰিছিল তেতিয়া আছিল ‘যোগ্য ভোগ্য’ বস্তুৰূপ (Survival of the fittest) নীতিৰ পূৰ্ণ প্ৰয়োগৰ। জোৰ যাৰ মূলক তাৰ—এয়ে আছিল দৰিদ্ৰতাৰ বুৰা জীৱ-জগতৰ একমাত্ৰ নীতি বা আইন। হাবিৰ জীৱজন্তু আৰু মাহুহ একেলগে থাকিছিল, একে নিৰ্চনাকৈয়ে আহাৰ-বিহাৰ কৰিছিল। তেতিয়া প্ৰত্যেকৰ প্ৰাণৰ কাৰণে প্ৰতি মুহূৰ্ততে আছিল লড়াই। প্ৰতি মুহূৰ্ততে আগন্তুক বিপদৰ ভয়! কাৰণ, কাক কোনে মাৰি পেলায়, কি জন্তুৱে কি জন্তুক কোন মুহূৰ্তত খায়, তাৰ ইয়ত্তা নাছিল।

মানুষক ভগৱানে চিন্তা কৰিব পৰা হিতাহিত জ্ঞান দি অগ্ৰ জীৱ-জন্তুতকৈ উচ্চ স্তৰৰ কৰি সৃষ্টি কৰিছে। গতিকে অন্য জীৱজন্তুৰ যৌথ সমাজ নো হওঁতেই জীৱনৰ শক্তি আৰু বিপদ-বিঘিনিবোৰৰ ভয়ে মানুহক সমাজ পাতি থাকি ইটোৱে সিটো কৰক আৰু সহায় কৰিবলৈ শিকিলে। এইদৰে মানুহে নিজৰ জ্বিবাৰ কাৰণে পোনতে থাকিলে লৈছিল নদীৰ পাৰত অথবা পাহাৰত। নদীমাতৃক সভ্যতা আৰু পাহাৰী সভ্যতা দুয়োটা সভ্যতা এইদৰেই আৰম্ভ হৈছিল। নৰকাস্তৱ, ভগদত্ত আদি বজাসকলৰ ৰাজধানী আছিল পাহাৰৰ ওপৰত। ইফালে খ্ৰীষ্টপূৰ্ব প্ৰায় বাৰ হাজাৰ বছৰৰ আগতে ইউফ্ৰেটিছ আৰু নীল নদীৰ পাৰতে কৃষি-প্ৰধান মানৱ সমাজে পোনতে গঢ় লৈছিল বুলি পণ্ডিতসকলে কয়। তেতিয়াৰ সভ্যতা তেনেকুৱা দুয়োবিধ সভ্যতাৰে সংমিশ্ৰণ বুলিও জ্ঞান লোকসকলে নিৰ্ণয় কৰিছে।*

গাঁওবোৰেই সমাজ, কৃষি আৰু সভ্যতাৰ আদিম আৰু প্ৰাচীনতম কেন্দ্ৰ। প্ৰাণৰ শক্তাত জ্ঞান পাবৰ কাৰণে সৃষ্টি কৰি লোৱা মানৱৰ এই সমূহীয়া অহুষ্ঠানটোৱে কেনেকৈ গৈ ক্ৰমান্বয়ে ৰাজ্যত পৰিণত হ'ল আৰু সেয়ে সময়ৰ সোঁতত গৈ কেনেকৈ স্তন্যৰ স্তম্ভোত্তম ৰম্য পৃথীৰ সৃষ্টি কৰিবৰে ভাবিলে আচৰিত হ'ব লাগে।

সমূহীয়াভাৱে থাকিবলৈ লওঁতে পোনতে প্ৰত্যেক সমাজ বা গাঁৱতে একে একোজন লোকে নিজৰ বুদ্ধি আৰু শাৰীৰিক বলেৰে অনুভৱ কৰে

• The confluence of the Aryans and the Dravidians in India is an example nearer home. It was a meeting of the mountain civilization of the North and the sea civilization of the South. They had lived unknown to one another for thousands of years. When they met they had both war and peace, segregation and mixture. Both had their independently developed separate cultures. The Aryans were more intellectual and the Dravidians were more devotional. Their confluence ultimately produced a big nation in which good points of both the North and the South were absorbed—Vinoba Bhave —“Harijan”, 22. 9.51.

ওপৰত প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে! আৰু এইটো এটা মনোবিজ্ঞান সম্বন্ধত কথা। যে শক্তি আৰু গুণত সাধাৰণক যি চেৰ পেলাব পাৰে তাৰ আশ্ৰয় আৰু নেতৃত্ব পাবলৈ দুৰ্বলসকলে সদায় ইচ্ছা কৰে। বলে নোৱাৰা শিলক বোলে পৰি নমস্কাৰ কৰিব লাগে। প্ৰথমতে সমাজ গঢ়ি উঠিবলৈ ধৰোঁতেও দুৰ্বল মানুহসকলে সবলৰ ওচৰত সেইদৰেই সেও হ'ব লগীয়া হৈছিল। এইদৰে প্ৰত্যেক গাঁও বা প্ৰত্যেক সমাজতে একোজন বাহুবলী বুদ্ধিমান লোকেই নেতৃত্ব কৰিছিল। তেওঁই যিদৰে চলাইছিল অন্য লোকে সেইদৰেই চলিছিল। তেওঁই খেতিবাতিৰ কাৰণে মাটি ভগাই দিছিল, কাজিয়া-পেচাল হলে বিচাৰ কৰিছিল আৰু বিপদ-আপদৰ সময়ত দিহা-পৰামৰ্শ দি সহায় কৰিছিল। সাধাৰণতে এই বাব পুত্ৰ পৰম্পৰাভাৱে চলি আহিছিল। কিন্তু যেতিয়া গৈ তেনে নেতৃত্ব কিছু দুৰ্বল লোকৰ হাতত পৰিছিল তেতিয়া অন্য যোগাবান লোক ওলাই বলেৰে সেই নেতৃত্ব কাঢ়ি লৈছিল। এইদৰে যুঁজ-বাগৰ কাজিয়া-কন্দল আদিও সমাজত মাজে সময়ে চলি আহিছিল। নেতাৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটিলে শ শনৰ ৰীতি নীতিও কিছু বদলি হৈছিল।* এই দৰেই সৃষ্টি হৈছিল আমাৰ গুৱনি গাঁওখনি, যাৰ বৰ্ণনা কৰিয়ে দিছে—

গুৱনি আমাৰ গাঁওখনি অতি গুৱনি গছেৰে ভৰা।

ডাল ভৰি ভৰি ফলফুল ল'গে কত পাঠ তলসৰ।।

গুৱনি আমাৰ ধাননি পথাৰ ধানেৰে উপচি পৰে।

গুৱনি নবীৰ পানীভৰা ঘাট মুদৈয়ে বেপাৰ কৰে।।

ইত্যাদি

(২)

এনে ফল-ফুলে উভৈনদী, গছ-বিৰিখেৰে কুশে'ভন, বিনন্দীয়া গাঁওখনিত খেতি কেনেকৈ আৰম্ভ হৈছিল, ন'ডনৰ উৎপত্তি কেনেকৈ হ'ল ধান, মাহ,

* Indian Tenures are largely the result of changes and growths, the fruit of the wars and incursions, tribal and local conquests or usurpations and the rise and fall of ruling families.—Land Revenue in British India.

—by Baden Powell

মাৰ্কে, য' ধান আদিৰ খেতি মানুহে দিদৰে কৰিবলৈ পালে ইত্যাদি কথাবো পণ্ডিতসকলে বিচাৰ কৰিছে।

প্ৰথম অৱস্থাত মানুহ আছিল প্ৰকৃতিৰ বুকুৰ এটি বনৰীয়া জীৱ। বনত আহাৰ-বিহাৰ কৰি, বনৰ ফল-ফুল আৰু নৈ-নিজৰাৰ পানী খাই মনৰ স্বচ্ছন্দতাবে ঘূৰি ফুৰাই আছিল মানুহৰ প্ৰবৃত্তি আৰু কাম।

প্ৰকৃতিৰ বিভীষিকাৰ্হ আৰু হিংস্ৰ জন্তুবোৰৰ অত্যাচাৰে মানুহক থল পাতি থাকিবলৈ শিকালে। হাবিয়ে বননিয়ৈ ঘূৰি ফুৰোঁতে হিংস্ৰ জন্তুৰপৰা হাত সাৰিবলৈ নতুবা সৰুসুৰা চিকাৰৰ কাৰণে মানুহে একোডাল লাখুটি বা টোকাৰ হাতত লৈ ফুৰিছিল। অনেক কামত সহায় কৰা কাৰণে এই টোকাৰ আঙিও মানুহে নটা গুৰেৰে বিভূষিত কৰে; যেনে—

“হাত-সখা, পানী-জোখা।

ন'ঙ চাৰি, বহিলা প'ৰি।

শক্ৰে নাপাবে লাই,

বাটৰ সৰে থাকে চাই।

শকে শেকে ত ই বান্ধিদি ভাৰ;

নহ'ল ঠা'ল পানী হৰি প'ৰ।

কিনো বুঢ়াৰ আমে'ল;

ওভোট ই খুন্দে তামোল ॥”

এই লাখুটিয়েই অলৌ এসময়ৰ পুৰণি গড়গাও নগৰৰ স্বৰূপ সৌন্দৰ্য্যই দিয়ে—‘গড়গাওৰ পিছেল বাট; বুঢ়াকো নিচিনি, ডেকাকো নিচিনি, হাতে-পতি লাখুটি পাট।’ এই হেন লাখুটিয়েই ন'ঙলৰ পূৰ্ব পুৰুষ বুলি ধৰি লগ পাবি। ইও এটা সপুৰুষৰ দৰে কাৰিণী।

মানুহে কোনোবা এদিন হাবিত ঘূৰি থাকোঁতে কোনো এঠাইত দেখিবলৈ পালে—কিছুমান ধুনীয়া ফলৰ সৰু সৰু গছ। বাকলি গুচাই খাই দেখে খলৰে অৰল দেখে তে ধুনীয়া নহয়, বহুদিনলৈ সাঁচি ৰাখিব পৰা ধৰণৰে। সেও সেইবোৰ আনি ৰাখিলে আৰু তাৰ খেতি কৰিবলৈ মন মেলিলে। যেনেবুৰ ঠাইত এই গছবোৰ আগতে গজি আহিল ঠিক তেনেকুৱা ঠাইতে ইয়াৰ গুটি সিচি দি খেতি কৰা হ'ল। মাটিভোখৰত গুটিবোৰ যাতে সহজে পুতিব পাৰি বনৰ কাৰণে তাক খান্দি উপযুক্ত কৰিবলৈ

লাখটিকে পোনতে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। তাৰ পিছত গছৰ বেকা ডাল আনি তাৰে নাঙলৰ দৰে সজলি তৈয়াৰ কৰি লোৱা হ'ল। এইদৰে হ'ল খেতিৰ সজলি নাঙল প্ৰস্তুত, আৰু হাবিত অক্ষম্যতে পোৱা ফলবোৰেই হ'ল গম-ধান, য' ধান আৰু অম্লান ধানবোৰ। এই নাঙলৰ উৎপত্তি সম্বন্ধে কিন্তু নানা দেশত নানা কিংবদন্তি চলি আছে। তাৰে কেতবোৰৰ মতে মাহুহক নাঙল পোনতে দেৱতাই দিছিল। গ্ৰীকসকলক দিছিল - ট্ৰিপলেনচ (Triptolemos) দেৱতাই, ইজিপ্সিয়ানসকলক ওৰিছিচ (Orisis) দেৱতাই, স্পেইনদেশীয়সকলক হেবিছ (Habis) দেৱতাই আৰু চীনদেশীয় লোকসকলক দিছিল ছেন নাং (Shen Nung) দেৱতাই। ভাৰতৰ হিন্দুসকলৰ ক'ৰণে হলধৰ বা হলিৰাম স্বয়ং ভগৱানৰেই অৱতাৰ। হলধৰ বা নাঙল লোৱা অৱতাৰী পুৰুষৰূপে ভগৱান হোনা স্বয়ং অৱতাৰ হৈছিল। এইদৰে খেতিৰ আৰম্ভ আৰু নাঙলৰ ব্যৱহাৰ খ্ৰীষ্ট জন্মৰ বাৰ হাজাৰ বছৰৰো আগে হৈছিল বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে।

খেতি আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে খেতিৰ যৈ হৈ সমাজপ্ৰিয় মানুহক সংঘবদ্ধতাৰে খনিসলৈ আৰু এটা ক'ৰণ বোম্বালে। খেতি বখি গছৰ ডাল-পান্দেৰে তাৰ বান্ধি নিগালৈক খাবিবলৈ ভাষ্যমান মানুহক তেতিয়া অৱস্থা হৈ বচ পৰিমাণে বাধ্য কৰিলে।

চাৰি বননিত গোৱা তন্তুবোৰৰ ভিতৰতে গৰু অতি নিৰীহ দেখি তাকেই আনি পোনতে নাঙল টানিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল। তাৰ আগতে মাহুহেই নাঙল ঠেলি বা টানি ক'ম চলিছিল। ভাৰতত আৰু নীল নদীৰ পাৰতেই প্ৰথমে গৰু পোহা হৈছিল বুলি পণ্ডিতসকলৰ সিদ্ধান্ত। আগৰ দিনত যে গোখন ভাৰতীয় লোকৰ এটা প্ৰধান সম্পত্তি আছিল তাক অলপ ভাবিলেই বুজা যায়। হিন্দুসকলে দোষৰ দণ্ড নিৰূপণ কৰিছিল প্ৰায়শ্চিত্ত ব্যৱস্থাবে আৰু সেই প্ৰায়শ্চিত্তৰ গুৰুত্ব নিৰ্ণয় হৈছিল গৰুৰ মূল্যেৰে; যেনে, দুই ধেমু প্ৰায়শ্চিত্ত, চাৰি ধেমু প্ৰায়শ্চিত্ত ইত্যাদি। গো-দান আছিল এটি পৰম পুণ্যৰ কাম। গো-দানলৈ কোৱৰ-পাণ্ডৱ যুঁজ, বিখ্যামিত্ৰ-বশিষ্ঠৰ মনোমালিন্য আদিৰ কথা 'মহাভাৰত', পুৰাণ আদি সাহিত্যমূহে সাক্ষ্য দিয়ে।

এইদেহে গোখনৰ সহায়ত, মানুহে আৰম্ভ কৰিছিল কৃষি! তেতিয়া মাটিৰ অভাৱ সমূলি নাছিল। গতিকে মানুহে একেডৰা মাটিতে প্ৰতি বছৰে

খেতি কৰাটো অল্পচিত বুলিয়ে ধৰিছিল। সাধাৰণতে ১২ বা ৩ বছৰৰ মুৰে মুৰে খেতিৰ সফলতা মাটিকে ঢুই-এবছৰৰ কাৰণে পতিত বখা হৈছিল। বেছি দিন ধৰি একে ঠাইতে থকা অ'ক খেতিবাতি কৰাটো ধৰ্মবিকল্প কাম বুলি আনকি আজিৰ দিনতে কছাৰী, মিৰি, মিকিৰ আদি জনজাতীয় লোকসকলে ভাবে। সেইবাবেই তেওঁলোকে গাঁৱত তামোল-পানৰ বাৰী হৈ উঠিলেই—তেওঁলোক উঠি অন্য ঠাইলৈ যাবৰ হ'ল বুলি ধৰি লয়। অকাল মৃত্যু হলেতো কথ'ই নাওঁ যথাসময়ত হলেও এজন দুজন মানুহ মৰিলেই গাঁওখন সকলোৰে এবিধৰ হ'ল বুলি তেওঁলোকে ধৰি লয়। এই খবৰেই হ'ল ঠাম'ৰ কথিৰ ৬ বছৰ

(৩১)

গাঁৱক কাৰ্চীত বোলা হ'ল দিঃ (Dih), হিন্দীত গাঁও বা গ্ৰাম (Gau or gram) আৰু সংস্কৃতত গ্ৰাম। বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীৰ জেখমাখ নাছিল যদিও গাঁৱৰ মাটিবোৰ সাধাৰণভাবে গম্প্ৰকাৰে জখিমাখি লোৱা হৈছিল। মাটিৰ জেখত ব্যৱহাৰ হোৱা বিঘা, কঠ তাহানিৰ সমাট আকবৰৰ সময়ৰ জেখ। এই বিঘা, কঠাৰ চাই ভেদে পৰিমাণৰ তাৰতম্য আছে। চাহজাহ'নী বিঘা আছিল ৫ একৰ; অসম বঙ্গাদিঃ ব্যৱহাৰ হোৱা বিঘা ৬ একৰ। সেইদৰে কঠাৰো তাৰতম্য আছে। কা'চৰ, ত্ৰিহট্ট, বঙ্গদেশ অ'ক অসমৰ বাহিৰৰ অগ্ৰ ঠাংবোৰত কুৰি কঠাতহে এক বিঘা হয়। অসমৰ পাঁচ কঠাতে হয়। সেই কাৰণে এস'ৰ অসম'ৰা কৰ্মচাৰীয়ে অসমীয়া হিচাপে হিচাব কৰি ভগনাৰ পুনৰ্ভাৰ পৰিশ্ললনা এটি বাতি ধৰাত দিল্লীত দিল্লীৰ 'কঠা' মন। কৰ্মচাৰীয়ে ভুল বুজি ইতিফিং কৰি পঠাইছিল। পিছত অসমীয়া 'কঠা'ৰ ভুল পাইহে দিল্লী ন'বদ হ'ল। এনে বুজাৰ ভুল বহুত ক্ষেত্ৰতে হয় আৰু সেয়ে কেতিয়াবা ব্যক্তি অ'ক সমাজৰ জীৱনত শোকবহ পৰিণতি (Tragedy) ঘটায়। মহাকবি খেজুপীয়েৰৰ 'অথেলো' নাটৰ ভুলৰ 'ট্ৰেজেডি' বহুতৰে জীৱনৰ অনেক ক্ষেত্ৰত ঘটে। ভুলৰ বহুলা সপক্ষে সেই কাৰণে অধিক নোকোৱাই ভাল।

বিধাক আকৌ পজাবত বোলে 'ঘুমাও'। হালৰ গৰু ঘূৰোৱাৰ পৰাই 'ঘুমাও' শব্দ আহিছে। অসমৰ 'হালিচা' শব্দও 'ঘুমাও' শব্দৰ দৰে জন্ম পোৱা শব্দ। হালৰ লগত দুয়োৰো সম্বন্ধ। এইদৰে গমি চালে পোৱা যাব যে মাটিৰ জেখাণোৰৰ হয় হালৰ লগত সম্বন্ধ, নহয় শব্দৰ ওজনৰ

লগত। শহুৰো কঠা, পুৰা, বিঘা আদি আছে—মাটিৰো আছে। পিছত মাটিৰ জোখৰ যি 'নল' আছিল সিও এটা বিশেষ জোখৰ নল-খ'গৰিব পৰা লোৱা। ঠাইভেদে এই মাপবোৰৰ পৰিমাণৰ ভ্ৰাস বৃদ্ধি ঘটিল। হ'তেনহেঁ স্বাভাৱিক। খেতিৰ প্ৰণালীও তেনেকৈ পৃথক পৃথক হ'ল। অস-মীয়া' বুম খেতিৰ কথাই কোৱা যাওক। পাঁহাবৰ দাঁতিত হাবি জঙ্ঘল চাফা কৰি পুৰি, যদি মাটিত যি খেতি কৰা হয় সেয়ে বুম খেতি! কোনো কোনো ভাষাবিদ পণ্ডিতে কয় 'জু' মানে ওখমাটি, মা'ও খন্দা অৰ্থাৎ ওখমাটি খান্দি কৰা খেতি। পণ্ডিত সকলৰ মতে এনে খেতিৰ প্ৰথম অবস্থা। তলম অ'ক বঙ্গত ঈয়াক বুম খেতি বোলে, দক্ষিণ ভাৰতত কয় কুম্ৰি (Kumri), বৰ্ম্মাত কয় টৌঙ্গা (Taunga); ম'গ্য প্ৰদেশত কয় দহা (Dahya) ইত্যাদি। মূলতঃ কিছু বস্তু একেটাই। একে ক্ৰমকেই হিদ্ৰে কান্ধ, কুঞ্চ, কানাই, যাদৱ, যহ্নন্দন, ম'ব, ম'বন্দন, মা'ই আদি হাজাৰ নামত জনা যায়, একে টকা'কেই হিদ্ৰে অৰ্থ, কপয়, মোহৰ, গিনি, বেণ্ট, কমিচন তহিল, ভ'ট', ভিজিট, তহবিল, গ'ধন, খ'জন, প্ৰণ'মো, নোট, টেক, যোতুক, মা'িন, স্তম আদি বিবিধ নামত জন যায় ঠিক সেইদৰে এক বুম খেতিকে নন ঠাইত ন'ন, ন'মতজা যায়। পূৰ্বত'য়া অঙ্গল-বোৰত বছৰি এছৰি ঠাই সলাই খেতি কৰা হয়। তাৰ উদ্দেশ্য সাৰ জম' খেতি কৰা। নাম'ৰ কুঁ'য়'ৰতল' মাটিৰো একে কথা। এবা'ব কুঁহিয়াৰ বো'ৰ'ৰ পিছত দ্বিতীয়বাৰ তাতে থকা কুঁহিয়াৰ বাখি তাৰ পিছত সেই মাটিত খেতি নকৰি তা'ক চন পেল'ই ৰখা হয় উদ্দেশ্য সাৰ লক্ষ্য। কুঁহিয়াৰে মাটিৰ সাৰ বৰাকৈ টানি লয়। গতিকে কুঁহিয়াৰৰ খেতি কৰা মাটিক দুই একো বছৰ ভিৰি নিদিলে খেতি ভাল নহয়। এনেকৈয়ে অ'মাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে খেতিবাতিৰ আল তত্ত্ববোৰ জানি বুজি কাম কৰিছিল। এইবোৰ জ্ঞান নতুন আইন প্ৰবৰ্ত্তনকাৰ'সকলে তেনেই উল'াই কৰা উচিত নহয়। সেই দেখিয়ে দূৰ অতীতৰ ১৮৯১ চনতে ভাৰতীয় কৃষি-উন্নয়ন সম্পৰ্কে তদন্ত কৰি ডাঃ এচ. এ. ভয়েল্কাৰে মহত্ব দিছিল—“মই ভাৰতৰ যি ঠাইলৈকে গৈছিলোঁ তাতেই কৃষকসকলৰ মাজত খেতি-বাতি সম্বন্ধে যি সতৰ্কতা, পৰিশ্ৰম, অধ্যয়ন আৰু উদ্ভৱনী শক্তি দেখিছিলোঁ—তাতেই আৰু ভাল একো হ'ব নোৱাৰে বুলিয়ে মো'ৰ ধাৰণা!”

ভূমি বিভাগৰ জাঁতি-প্তৰি

ভূমি-বিভাগৰ সবধৰ্মিনি শৰুই আৰবী-ফাৰ্চী ভাষাৰ। তহঁছিল, তালুক নবাব, খিৰাজ, জ'ৰীপ আদি শব্দবোৰ দেখি আমাৰ ধাৰণা হয়—ভূমি-সম্পৰ্কীয় এই খিতাপ আৰু কামবোৰৰ জগা হৈছিল মুছলমান সম্ৰাটসকলৰ দিনত। দৰ'চলতে কিন্তু কথা সেইটো নহয়। মোগলসকল ভাৰতলৈ অহাৰ বহুকাল পূৰ্বতে এই বিষয় আৰু বিষয়াসকলৰ জন্ম হৈছিল। ন'ম আছিল বেলেগ বেলেগ। আনকি শাস্ত্ৰকাৰ মতুৰ দিনতো এইবোৰ আছিল বুলি তত্ত্বজ্ঞ বিদেশী পণ্ডিতসকলেও কৈ গৈছে। বেডেন প্ৰৱেশৰ মতে—এইটো খোলাভাৱে কোৱা ভাল যে আমাৰ বৰ্তমান সময়ত যি জিলা, তহঁছিল (বা তালুক) আৰু গাঁৱৰ ভূমি সন্ধান্ত বিষয়াসকল আছে এওঁলোক যদিও মোগল সম্ৰাটসকলৰ ৰাজত্বকালৰপৰা প্ৰদৰ্শনায় চলি আহিছে তেন্তে এই-বোৰ খিতাপ কিন্তু আৰ্য্য হিন্দুসকলৰ দিনৰে সৃষ্টি; আৰু বৰ্ত্তমানেও এবোৰ সেই হিন্দু ন'ম-ধাৰ্ম্মতেই ভাৰতৰ সৰু সৰু মিত্ৰ ৰাজ্য সমূহত চলি আছে। মতুৰ আইন আৰু অৱস্থা সংস্কৃত গ্ৰন্থতো এইবোৰৰ স্তংগিত পোৱা যায়। • মতুৰসংহিতাত আনকি গো-চৰণীয়া পথাৰ বা 'গোপচাৰ' সম্পৰ্কেও কোৱা আছে যে গোপবোৰৰ মাতে ঘৰণীয়া আবেষ্টনীব ভিতৰত গৰু চৰিবৰ কাৰণে মুকলি পথাৰ ৰখিব ল'গে। ইয়াৰ বৰ্ণণাবেক্ষণৰ ভাৱ সকলোৰে ওপৰত সমভাৱে বৃত্ত আছিল। মোগলৰ বজাসকলৰ দিনত বিভিন্ন খিতাপ-বোৰে নতুন : ম আৰু ৰূপ লয়, তাক আৱশ্যকমতে শাসনৰ একো একোটি অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হৈ পৰে।

• It should be explained that our modern system of district, Tahsil (or Taluk) and village officers is a direct descendant of the Moghul Imperial system and that again was derived from the Old Hindu (Aryan) state organization as it still exists in Native States and as it is traceable in the Laws of Manu and other Sanskrit writings.

—B. H. Baden Powell.

বুঢ়িছৰ অধীনলৈ ভাৰত যোৱাৰ লগে লগে ভাৰতত অনেক আঞ্চলিক বিষয়া পাতি খাজনা-পাতি তোলাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। খাজনা তুলিবৰ বাবে আৰু অন্যান্য কৰ-কাটল আদায় কৰিবৰ কাৰণে নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া ঠাইৰ নাম দিয়া হৈছিল তহছিল অৰ্থাৎ খাজনা-তোলা ঠাই (Place of collection) আৰু বিষয়াজনক বোলা হৈছিল তহছিলদাৰ। তেওঁৰ সহকাৰীজনক বোলা হৈছিল নাইব (Naib) অৰ্থাৎ সহকাৰী বা উপ-তহছিলদাৰ। পোনতে মধ্যপ্ৰদেশতে এই তহছিলদাৰী প্ৰথা ভালকৈ চলিছিল।

মাদ্ৰাজত যদিও বিষয়াজনক তহছিলদাৰ বোলা হৈছিল—তথাপি আঞ্চলিক বিভাগটোৰ নাম দিয়া হৈছিল ‘তালুক’। সেইবাবে কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁক তালুকদাৰো বোলা হৈছিল। আকৌ বোম্বাইত বিভাগটোৰকৈ তালুক বোলা হৈছিল যদিও কৰ্মচাৰীজনক বোলা হৈছিল—মামলটদাৰ (Mamlatdar)। এওঁক সহায়কবা বিষয়াজনক ‘কাৰকুন’ (Karkun) বোলা হৈছিল। ডাঙৰ তালুক হলে তাক দুই বা ততোধিক বিভাগত ভগাই মামলটদাৰক সহায় কৰা বিষয়া দিয়া হৈছিল আৰু এই বিষয়াসকলক বোলা হৈছিল মহালকৰী (Mahalkari)। এওঁলোক আছিল ঠিক নাইব-তহছিলদাৰৰ দৰে। বঙ্গদেশত তহছিলদাৰৰ ঠাইত কলেক্টৰেই (Collector) চলাইছিল। কিন্তু শ্ৰীহট্ট আৰু চিৎগং আদি ঠাইত তহছিলদাৰো প্ৰথা আছিল। ক্ৰমে ক্ৰমে কলেক্টৰৰ তলত সহায় কৰিবলৈ ছাব্-ডেপুটী কলেক্টৰৰ সৃষ্টি হয়। লগে লগে তহছিলদাৰো আছিল। পিছত তহছিল আৰু তালুক উঠি গৈ বঙ্গদেশ আৰু অসমত অকল ছাব্-ডেপুটী কলেক্টৰেই ৰখা গৈ। এওঁলোকেই আজিৰ দিনৰ সৰ্ব-বাবিৰ সৰ্বটাকৰ দৰে মাৰি-মৰক, উৎসৱ-ব্যয়ন, দুৰ্ভিক্ষ, ৰাষ্ট্ৰবিপ্লৱ, প্লাবন-অনাটন, ঋণ, পিয়ল, জৰীপ আদিৰ মকৰধ্বজ কৰ্মচাৰী সমান্তৰ্ভা ; আজিকালিৰ নাম উপপ্ৰতি সমান্তৰ্ভা।

(২)

তেনেহলে দেখা যায় যে ছাব্-ডেপুটী কলেক্টৰকে আদি কৰি ভূমি-বিষয়াসকলে, মানস-সৰোবৰবৰণা ওলোৱা চম্পু নদীয়ে ব্ৰহ্মপুত্ৰ হোৱাৰ দৰে দূৰ অতীতৰ মনুষ্য যুগতে জন্মি মোগলসম্ৰাটসকলৰ যুগতহে প্ৰকৃত সংস্কাৰ লাভিছিল। মোগল সম্ৰাটসকলৰ দিনত দেশখনক অনেক ভাগত ভাগ কৰি

সেই ভাগবোৰক চুবা বোলা হৈছিল আৰু শাসনকৰ্ত্তাক প্ৰতিনিধি (গৱৰ্ণৰ) বা নবাব খিতাপি দিয়া হৈছিল। এই চুবাক অংকো চৰকাৰ (Sirkars) ত ভাগ কৰি প্ৰত্যেক চৰকাৰত একোজন দেৱান আৰু নাজিম নিযুক্ত কৰা হৈছিল। দেৱানী আৰু ৰাজহৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়াগৰাকীক বোলা হৈছিল 'দেৱান' আৰু ফৌজদাৰীৰ কাৰণে যি বিষয়া আছিল তেওঁকে বোলা হৈছিল 'নাজিম'। স্থানীয় বিভাগক বোলা হৈছিল পৰগনা। তলত দেখুৱাৰ দৰে এই ভাগবোৰ দেখুৱাব পাৰি:—

দেশ

|

চুবা (ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া 'নবাব' বা প্ৰতিনিধি)

|

চৰকাৰ (" " দেৱান আৰু নাজিম)

পিছত কিন্তু চুবাৰ অনেক শাসনকৰ্ত্তাই বিশেষকৈ হিন্দু শাসনকৰ্ত্তাসকলে মাৰাঠাসকলৰ অমোলত স্বাধীনতা ঘোষণা কৰিছিল। সেই সময়ত হিন্দু দেশ বা চুবাবোৰত শাসন আৰু ৰাজহৰ বিষয়াজনক বোলা হৈছিল 'দেশাই' আৰু তেওঁৰ হিচাবৰক্ষক (Accountant) জনক বোলা হৈছিল 'দেশপাণ্ড্য' (Despandya)।

মোগলসকলৰ তলত পৰগনাই পৰগনাই মাটিবাৰীৰ আইন-কাহুনবোৰ মান্ত-হক বুজাই দিবৰ কাৰণে একোজন কাহুনগো ৰখা হৈছিল। কাহুন মানে নিয়ম, গো মানে ব্যাখ্যাকৰোতা (Kanungo or Qanungo; Kanun=Canon or rule; go=speaker) সেই সময়ত আমিল (Amil) নামৰ পদবীধাৰী বিষয়াই খাজানা তুলিছিল আৰু কাহুনগোই আইন কাহুন ব্যাখ্যা কৰিছিল। সেইবাবেই আজিও ব্ৰিট্ট আৰু কাছাৰত কাহুনগোৰ অন্য নাম কাহুনজ মানে আইনজ (উকীল)।

তহজ্জিদাৰৰ তলত আছিল গাঁৱৰ বিষয়াসকল। তেওঁৰ তলত আজি-কালিৰ দৰেই মোগল সম্ৰাটসকলৰ দিনতো কাননগো আছিল। একোটা তহজিলত তিনিটামানকৈ পৰগনা আছিল আৰু একোটা পৰগনাত একো-জনকৈ কাননগো আছিল। আজিকালিও সেইদৰেই একোটা ছাব-ডেপুটী চাৰ্কোলক দুটা তিনিটা বিভাগত ভগাই একো একোটা ছাব-ছাৰ্কোল কৰা

হয় আৰু প্ৰত্যেক ছাব-চাৰ্কোৱাৰ যাৱতীয় ভূমিসংক্ৰান্ত উদন্ত পোনতে তাৰ কাননগোঠ কৰে। সেইফালেদি আজিৰ বিভাগ আৰু বিয়য়াবোৰক পুৰণি মোগলসকলৰ শাসন প্ৰণালীৰেই ভগ্নাবশেষ বা প্ৰতিধ্বনি বুলিব পাৰি।

উপৰুক্ত কথাবোৰ বৰ্ত্তমান কালৰ অসম আৰু অতীত ভাৰতবোৰ অসমত বাহিৰে অন্যান্য প্ৰদেশবোৰত খাটে। অহোম যুগৰ অসমৰ ৰাজত্ব আৰু ভূমিবিভাগৰ কামবোৰ কিদৰে পৰিচালিত হৈছিল পিছত বৰ্ণোৱা হব। অহোমৰ ভূমিসংক্ৰান্ত শাসন ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰদেশৰ শাসনতকৈ নানা-প্ৰকাৰে পৃথক ধৰণৰ আছিল।

আকবৰী ভূমি-নীতি

পুৰনি ভাৰতৰ জমি-ভূমা আৰু মাটি-পিয়ল সম্পৰ্কীয় কথা ওলালেই সম্ৰাট আকবৰৰ নাম আহি পৰে। আজিও কোনো লোকে দৌল দৌলকৈ খোজ দি গলে কোৱা হয়—এওঁ টোডৰমলৰ টাঁৰ মাৰিছে। টোডৰমল আছিল মুটি বিভাগত সম্ৰাট আকবৰৰ সৈঁহাত স্বৰূপ বিষয়া। টোডৰমলেই পোন পহিলতে আকবৰৰ ৰাজ্যত অবাদা জমিবোৰৰ জৰাপ আৰম্ভ কৰে। এই কণ মোটামুটিভাৱে কৰা হৈছিল যদিও ইয়ে প্ৰথমে সম্ৰাট আকবৰৰ ৰাজ্যৰ জমিৰ লিপিবদ্ধ আঞ্চলিক পৰিমাণ এটা দাঙি ধৰে। অন্য কথাত কবলৈ গলে সম্ৰাটৰ ৰাজ্যৰ জমি সম্পৰ্কীয় সুস্পষ্ট ৰূপটো দাঙি ধৰে টোডৰমলৰ জৰীপে।

এই জৰীপ হৈ যোৱাৰ পিছতো ৰাজ্যৰ প্ৰজাই আগৰ দৰে শস্যেৰে খাজনা শোধাই আছিল। উৎপন্নৰ এক তৃতীয়াংশ শস্য আছিল ভূমিৰ নিৰ্দ্ধাৰিত খাজনা। সম্ৰাট আকবৰে এই শস্য-খাজনাক ৰূপ-খাজনালৈ পৰিবৰ্ত্তন কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে প্ৰশ্ন উঠিল—এই ৰূপ-খাজনা নিৰ্দ্ধাৰিত হব কি নীতিত? কাৰণ শস্য সদায় একেডোখৰ মাটিত একে সমানে নহয়। শস্য কমিলে খাজনাও কম, শস্য বাঢ়িলে ৰাজ-কৰো বাঢ়ে। ৰূপ-খাজনাও সেংটো ধৰা যাব কেনেকৈ? বহুত গৱেষণাৰ অন্তত ইয়াক স্থিৰ কৰা হ'ল যে বিগত উনৈশ বছৰৰ শস্যোৎপন্নৰ গড় উলিয়াই লৈ তাৰে এক তৃতীয়াংশৰ মূল্যকেই সেই মাটিৰ ৰাজহ-ৰূপে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা উচিত হব। কিয়নো পৰীক্ষাত ধৰা পৰিল যে উনৈশ বছৰৰ উৎপন্নৰ গড় উলিয়ালে ভাল-বেয়া, বেছি-কম আদি সকলো ৰকমৰ উৎপন্নৰ এটা সম্যক ৰূপ ধৰা পৰে। উনৈশ বছৰৰ ভিতৰত একোটা চক্ৰ ধৰি লৈ পৰীক্ষা কৰি চালে প্ৰকৃতিৰ দান-হুণ্ডোয়া আৰু উৎপন্নৰ হ্ৰাস-প্ৰাচুৰ্য আদি তাতে প্ৰায় খুবি থকা যেন অনুমান হয়। গতিকে উনৈশ বছৰৰ উৎপন্নৰ গড়ৰ এক তৃতী-

[illegible]

আপসব ভূমি বর্ষ জ. ব. তে দাঁটনা, ১৭ ও ১৮তল। ১২ বছর
যবে হুবে জ. ও তিলকি, তে শেনোয়া বা বরিচনীয়া বনবস্তিৰ দবে
অ. কৌ নুনশ পক্ষ। ব. ব. চরা হৈছিল। তাকে লেখেতে অনেক নতুন
অবাদা নটি ব. প. ব. ছিল।

অ'চৰিত কথা যে আন এ ত'ৰিৰ অসমত থকাৰ দৰে অ'ক'বৰ শাস-
নত একেদৰে চলিছিল। অথাৎ চাপৰি ম'ৰিৰ দৰে অস্থায়ী খেতি
থকা মাটিবোৰ একেদৰে ব্যৱহৃত হৈছিল।

আজিৰ সন্ধান ৩ বছৰ নতুনকৈ দিয়াৰ দৰে এশ এটা টেক্স মানুহে তেতিয়া দিব নল গিলি দিও, চোখা আদি ফিডুমান টেক্স আছিল বিবোৰে বায়তক ভাৰ্ষেণে হেঁ দিছিল। মাৰাঠা প্ৰভুক চোখা বা উৎপন্নৰ এক চতুৰ্থাংশ কৰ দি অনেক ঠাইত মাৰাঠাসকলৰ লুপটপৰণা প্ৰজা বন্ধা পৰিছিল। বঙ্গদেশত চোখা ধৰী শব্দৰ পৰাই চোখাৰী শব্দৰ উৎপত্তি বুলি আজিও জনা যায়।

সম্রাট আকবরে দেখিলে যে খাজনা আদায়ের কারণে স্বাধীন লোককেই মুখিয়ল ও তি দি কিছু মনফা দিলে কম সহজে হাচিল হয়। গতিকে তেওঁ জমিদার, তালুকদার আদি খিতাপের সৃষ্টি করিলে। জমির হিচাপ রাখি খাজনা আদায় করে বা বন্দকের তুল্য থাকে বলিয়েই তেওঁ আছিল জমিদার। জমিদারসহল কোনো কোনো ঠাইত 'বাজা' আর অন্য কোনো কোনো ঠাইত তালুকদার নামেৰেও অভিহিত হৈছিল। কিন্তু বাজাই বোলক বা তালুকদারেই বোলক অথবা জমিদারেই বোলক, তেওঁলোক খাজনাবহে গবাকী আছিল, জমির মালিকী বহু তেওঁলোকের প্রথমে সমুদ্রি নাছিল। এই কথাটো অলপ মন করিবলগীয়া। কিয়নো, এই জমিদারসকলেই পিছর

যুগত গৈ ম'ৰ স পদকৰ এ গিৰি হৈ পৰে। অচলত জন্মিৰ অছিল
মাটি চলে কামৰাণী জন্মি-ন'ৰ, দৰ-প'ৰ।

[illegible][illegible]

• Neither in the past nor in the present right of ownership in the land was vested in the ruler, but in the Raja or chief person was merged the state right in the land, and the ruler himself was dependent (Arabic Ta'-'id) on the chief of the tribe or the chief of the clan - Brien Powell.

* At all times reckoned along the state right, not only the administration of justice, the command of the military force etc. but (most chiefly) the right to the land including its revenue and other perquisites which they spoke of as a land right. Baden Powell.

পঁচি বুলিলে পঁচি হৈছিল। আজিৰ দিনৰ কৰ কাটলৰ বিষয়ক ধনা শ্ৰেণীয়ে যিদৰে জ্ঞান কৰে তাহানি কাননগোকে, প্ৰজা আৰু জমিদাৰসকলে সেইদৰে দেখিছিল। কথাতে ক'ব—ফিলিলে বাঙলোৱৰ ও ডৰে। ধনগুৰু নাহৰ জোৱাইক কোনো শতৰোশে দিনৰ দ্বাৰাহে উলিয়াই পঠাও পাৰিছিল—আৰু সেয়েহে তেওঁ জিও মাত্ৰহে কয়—‘প্ৰহাৰণ ধনগুৰু’। মাত্ৰহে ভাত ভাত আৰু ভক্তিহে তেওঁ। ভক্তিতোহে তেওঁহে বেছিকৈ ভজে। লক্ষ্মীপূজা বাৰ ক’ত কিমান কৰিবলৈ হয়? কিন্তু কালীপূজা আৰু দুৰ্গাপূজা হলে? কাৰণ লক্ষ্মী শৰীৰী দেৱী, তেওঁ কাৰো অন্তৰ নকৰে। কালী বা দুৰ্গাই কিন্তু দিৱ্য শক্তি হৈছে যে বটিওৱাই প্ৰাণ ফাটি নিব পাৰে; আৰু তেওঁলোক ক্ষমতাকলিৰ। গতিকে কালীপূজা যথাসম্ভৱ আয়োজিব পৰা হয়। ঠিক সেই নীতিতে ধনগুৰু সলিলেও কৰ-কালৰ বিষয়ক শাস্তিসকলে দেৱীপূজা কৰা দিগে।

সিদ্ধান্ত, সম্ভৱ আকবৰৰ দিনৰ পৰা বৰ্ত্তমান কাননগোৰ যি সমাদৰ ও ছিলা সেই সমাদৰ জমিদাৰৰে, নাছিল। কাননগো কোনো ঠাইলৈ গলে তেওঁৰ ওচৰ জমিদাৰে গৈ সমাদৰ দেখুৱাইছিল। কাৰণ তাকে নকৰিলে কাননগো নগৰ হিচাপ পৰিছিল। কাৰণ ইচ্ছা কৰিলে জমিদাৰক ‘তিৰী-গিৰি সৰিয়হৰ চাং’ বোলাৰ চাং দেখুৱাব পাৰিছিল। আজিৰ দিনত অনেক নেতৃত্ব জনগোষ্ঠীৰ ক্ষমতাৰ ওচৰ চপাৰ কোনো জনহিতসৰ কামত জমিদাৰৰপৰে ধন আদায় কৰিব লাগিলে সেইদৰেই, বাইজে ওচৰ চাপিছিল কাননগোৰ। কাননগোই যি ফাঁছিল জমিদাৰে তাকে বাঙলোৱা কামত দান কৰিছিল। ইংৰাজসকল অহাৰ পিছত নকৈ তেওঁ জমিদাৰসকলৰ ক্ষমতা আৰু ক্ষমতা কিছু অন্য বকৰৰ আছিল। সেইবাবে পিছত আলচ কৰা হ'ব। আজিৰ কাননগো কিন্তু এই কাননগোৰে নাতাপুতি।

शुद्धि क शक्ति वाक्य,

[illegible]

মহাৰ্ষি কালিদে সৌৰযুগশত ব্ৰাহ্মজ্যোতিষ ৬ ক ব মৰূপ একেখন ৰাজ্যৰে
 ছটা পৃথক্ নাম বুলা স্পষ্টকৈয়ে ৰেছে। (১) মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণ, কালিকা
 পুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ, হৰগোৰা, সদ্ধাৰ আদিত শঙ্কৰামললৈও সেই কথাকেই
 বাৰে বাৰে কোৱাৰিছে। * (২) মঠ কথা এই যে অসমৰ প্ৰাচীন নাম ব্ৰাহ্ম-

- * (১) তত্র প্রাগজ্যোতিষং নাম জাতকপময়ং পুৰম্
তস্মিন্ বসতি হৃষ্টাঙ্গা নরকো নাম দানবঃ ॥
তত্র সান্নয়ু বম্যোষু বিশালাস্থ গুহাস্চ ।
বারণঃ সহ বৈদেহা মাগিতব্যস্তত্ততঃ ॥ কিঙ্কিরা কাণ্ড ॥ ৪২
- * (২) চক্রেণ তীর্ণলোহিত্য তস্মিন্ প্রাগজ্যোতিষেখবঃ ।
তমীশঃ কামকপাশায়ত্যাখণ্ডে বিক্রমম্ ॥

ବସୁବଂଶ-୪ର୍ଥ ସର୍ଗ ୮୧।୮୫

- (১) নেপালস্থ কাঞ্চনাজিহ্ন ব্রহ্মপুত্রস্ত সন্ধ্যম্
কবতোয়াং সমাভ্যত বাবদ্ দিক্ কববাসিনীম্ ॥ যোগিনী তজ্জ ॥
কব তোয়াং সমাভ্যত বাবদ্ দিক্ কববাহিনীম্ ।
কামকশেভিঃ তং লোকাঃ গায়ন্তি পিবিবল্লিনি ॥

हवगोबी सन्नाह ।

ভূমি আৰু জীৱন : পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্য, তাৰ শাসন-প্ৰশাসনী, ভূমি-নীতি ১১৭

-জ্যোতিষপুৰ আৰু সেই প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰেই ক্ৰমান্বয়ে কামৰূপ আৰু পিছত আহোম ৰজাসকলৰ দিনত অসম নাম গ্ৰহণ কৰিছিল।

কালৰ সোঁতত নামৰ পৰিবৰ্ত্তন হৈছিল যদিও পুৰণি কামৰূপ আৰু প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ নামৰ যিখনি অসম ৰাজ্য আছিল সি আছিল আজিৰ অসমতকৈ অনেক ক্ষুণ্ণ বৃত্ত। ইয়াৰ পশ্চিম সীমা ই উত্তৰ বঙ্গ আৰু উত্তৰ বিহাৰৰে। অনেক ঠাই অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল। কে'ছবিহাৰ, বংপুৰ, জলপাই-গুৰি, দিনাভপুৰ, আদি ঠাইবোৰ পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্যৰ অংশবিশেষ আছিল। * (২)

সেই যুগত কামৰূপ ৰাজ্যৰ ৰজাৰ বংশ, মান আৰু গোঁৱৰ চাৰিওপিনে বৈ-বৈ পৰিছিল। আন ন লাগে মহাকবি কলিমাণেও ব্যাখ্যাত ইন্দুমতীৰ স্বয়ম্বৰৰ কথা বৰ্ণনা কৰি উঠি কৈছিল যে ইন্দুমতীৰ বিয়াৰ পিছত কুমাৰ অজে কন্যাৰ ঘৰলৈ আহোতে কামৰূপৰ দ্বাৰত দৰিদ্ৰ হাতৰ পিঠিৰ পৰা নামিছিল। হৰ্ষবৰ্ম্মনৰ দৰে সম্ৰাটো কামৰূপৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্ম্মাক ৰাজত্ব-বৰ্গৰ অংশৰ'তহে বহিবলৈ দিছিল। “অথচ এ মহাৰাজ্যৰাৰ অৰ্হণ কৰি যোগল সাত্ৰজ্যৈলৈকে কেবো ভৰতীৰ সত্ৰজ্যৰ ভিতৰত অসম কোনো দিন অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা নাছিল।” *

প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ নামৰ ব্যাখ্যা দশম শতিকাত ৰচিত হোৱা ‘কালিকা পুৰাণে’ এইদৰে দিছে যে ব্ৰহ্মাই হেনো আদি ত ইয়াতেই স্থিত হৈ জ্যোতিষ বা নক্ষত্ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেই কাৰণেই ইয়াৰ নাম হ’ল প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ; অৰ্থাৎ প্ৰাক্=পূৰ্ব; জ্যোতিষ=নক্ষত্ৰ বা হৰা; পুৰ=থকা ঠাই। গেইট চাহাবৰ মতে প্ৰাক্ মানে পূৰ্বদিশ বা পূৰ্বৰ, জ্যোতিষ মানে গ্ৰহ-তৰা-নক্ষত্ৰাদি উজ্জল পদাৰ্থবোৰ। গতিকে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ মানে পূৰ্বদিশৰ

* (২) Ancient Kamrupa besides the modern districts of Assam embraced the whole of North Bengal including Cooch Behar Rangpur, Jalpaiguri and Dinajpur. Its permanent western boundary is said to have been the river Kartoya in North Bengal. —“Assamese Literature” P.E.N

Series by Dr. B. K. Baua.

* ‘পুৰণি অসমৰ ধৰ্ম্মধাৰা’—ড° বাণীকান্ত শাকতি

কৰিছিল। কামৰূপৰ ৰজাৰ এই ছত্ৰৰ নাম আছিল বৰ্ণচ্ছত্ৰ। শ্ৰীকৃষ্ণই হেনো নিজ হাতে এই বৰ্ণচ্ছত্ৰ ভগদত্তক পোনেতে দিছিল। * (১) অভিষেক হৈ যোৱাৰ পিছত ৰজাসকলে কেতিয়াবা পৃথক নামে গ্ৰহণ কৰিছিল। হৰ্ষচৰিতৰ মতে কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্ম্মাবেই আগৰ নাম আছিল ভাস্কৰদ্যুতি। ৰূপ-গুণ-সাহস-বিক্ৰম শৌৰ্য্য-পাণ্ডিত্য সকলে, শিনেদি ৰজা হব লাগিছিল জাকত-জিলিকা।

সেই যুগত ধৰ্ম্মই আছিল জীৱনৰ সকলো কাৰ্য্য-ক্ষেত্ৰৰ মূল বিধি স্বৰূপ। ৰজা নিজে পৰম ধাৰ্ম্মিক হব লাগিছিল। আৰু প্ৰজাপালনতো তেওঁ যাতে ধৰ্ম্ম-নীতিৰপৰা বিচলিত নহয় তাৰ বাবে যত্ন লোৱা হৈছিল। ব্ৰাহ্মণ-সকলে শাস্ত্ৰ-নীতি ৰজাক ব্যাখ্যা কৰি শুনাইছিল আৰু সেইবাবেই তেওঁলোক সেই যুগৰ বিধি-স্বাৰুল বিষয়। (Legal Remembrance:) আছিল। সমাজত ব্ৰাহ্মণৰ সন্মান অতি উচ্চ আছিল আৰু আনকি গুৰুতৰ অপৰাধৰো কিছুমান বিশেষ বিশেষ দণ্ড তেওঁলোকৰ ক্ষেত্ৰত অপ্ৰযোজ্য আছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে ব্ৰাহ্মণৰ কোনো কাৰণতে প্ৰাণদণ্ড নহৈছিল।

ৰজাৰ ঘাই বিষয়াসকলৰ ভিতৰত সামন্ত, যুৱৰাজ, মহাসেনাপতি আৰু অমাত্যবৰ্গ ই আছিল মুখ্য কৰ্ম্মচাৰী। তদন্তৰ্থা ৰজাসকলক সামন্ত বোলা হৈছিল। * সামন্ত ৰজাসকলৰ ভিতৰত মুখ্যজনে মহাসামন্ত উপাধি পাইছিল। ৰজাৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ যুৱৰাজ নামে অভিহিত হৈছিল; কাৰণ ৰজাৰ অবিহনে তেৱেঁই আছিল ৰজা।

ৰজাই তেওঁৰ সচিবসকলৰ লগত ৰাজকাৰ্য্যৰ জটিল সমস্যাবোৰ আলচ কৰিহে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল। হিউয়েন চাঙৰ জীৱনীত আছে যে যেতিয়া ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই সচিবসকল-সমন্বিতে হৰ্ষবৰ্দ্ধনক গন্ধাৰ পাৰত লগ ধৰিবলৈ গৈছিল তেতিয়া তেওঁ সচিবসকলৰ লগত বহি আগতে কথাবোৰ নিজৰ ভিতৰত আলচ কৰি লৈছিল। মন্ত্ৰী সচিব আৰু অমাত্য—এই তিনিওটা

* (১) কামৰূপ শাসনাৱলী—ভূমিকা দ্ৰষ্টব্য।

* Among the officers of the central administration the most important were the Samantas, Yuvarajas Mahasena-pati and the Amatayas.

—Dr. B K, Barua (A Cultural History of Assam),

শব্দই আহি একে অৰ্থ বুজালেও সেই যুগত প্ৰত্যেকৰে দায়িত্ব পৃথক আছিল। মন্ত্ৰীয়ে ৰজাক শান্তিৰক্ষা, দুৰ্নীতি-নিবাৰণ, কাজিয়া-পেচালৰ আপোচ আৰু আৱশ্যকমতে সেনা-নিয়োগ সম্পৰ্কে উপদেশ দিব লাগিছিল। অমাত্যৰ কাম আছিল—ৰূপ, গাঁও, চুবুৰি আদিত থকা খেতিৰ মাটি সম্পৰ্কে আৰু খেতিৰ উপযোগী পতিত মাটি, খাজনা, কৰ আদিৰ বিষয়ে ৰজাক বা-বতৰা যোগোৱা আৰু দিহা-ভৰসা দিয়া। আকৌ অমাত্যসকলৰ ঘাই কৰ্তব্য আছিল ৰাজহ তোলা আৰু ৰাজহসম্পৰ্কে ৰজাক সন্তোষপ্ৰকাৰ পৰামৰ্শ দিয়া। সচিবৰ কাম আছিল ৰাজভঁৰালবোৰ পৰীক্ষা কৰি সঞ্চিত সামগ্ৰী আৰু অৰ্থবল সহজে ৰজাক অৱগত ৰখা। এইবোৰ দায়িত্ব সাধাৰণতে পুৰুষাত্মকমে চলিছিল আৰু বিজ্ঞ ব্ৰহ্মসকলেই এনেবোৰ কৰ্তব্যত নিযুক্ত আছিল। ৰজাসকলে দূত-প্ৰেৰণৰ দ্বাৰা সততে অন্তৰ্জাৰ লগত প্ৰীতি আৰু মিত্ৰতা স্থাপন কৰিছিল।

ৰজাৰ ৰাজ্যক সাধাৰণতে দেশ, ৰাজ্য বা মণ্ডল বোলা হৈছিল। দেশৰ সৰ্ববৃহৎ অংশটোক বোলা হৈছিল ভূক্তি (প্ৰদেশ)। তাৰ তলতে ততৈকে ক্ৰিষ্ণ নামনাচ বিভাগ একোটাক বোলা হৈছিল—‘বিষয়’ (জিলা)। বহুত গাঁৱৰ সমষ্টিত বিষয় গঢ় লৈ উঠিছিল। সেই যুগত দেশ বুজাবলৈ ‘মণ্ডল’ শব্দৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ আছিল। বৈষ্ণৱদেৱৰ কম্বোজি ফলিত আনকি কামৰূপ ৰাজ্যৰ কথাও কামৰূপ মণ্ডল বুলিহে উল্লেখ কৰা আছে।

বিষয়ৰ শাসন-কৰ্ত্তাক বিষয়-পতি (জিলাপতি) বোলা হৈছিল। তেওঁৰ অফিচ বা বিচাৰ-চ’ৰাক বোলা হৈছিল অধিকৰণ; আৰু অধিকৰণ থকা ঠাইক বোলা হৈছিল অধিষ্ঠান। আজিকালিৰ জিলাপতিৰ তলত অনেক কৰ্ম-চাৰী থকাৰ দৰে তেতিয়াও বিষয়পতিৰ তলত বহুত কৰ্মচাৰী আছিল; যেনে—ন্যায়াধিকৰণিক, ব্যৱহাৰিক, সামাপ্ৰদাতা, কাৰ্যসূ, নাৱক, কে’ষ্টাৰ ৰিক, উপৰিক, উৎখিভয়িত, লেখক, শাসয়িত, সেক্যকাৰ ইত্যাদি।

তেতিয়া বিচাৰ বিভাগ, শাসনবিভাগ, দেৱানী বিভাগ, সৈন্য বিভাগ, আদি অনেক বিভাগৰ দায়িত্ব কেতিয়াবা কেতিয়াবা একোজন লোকৰ ওপৰতে

• The Kamauli Grant indicates that the offices of ministers were hereditary and were held by Brahmins—Dr. B. K. Barua (A Cultural History of Assam).

ন্যস্ত আছিল। অৱশ্যে বিভাগ অনুসারে কামচাৰী প্ৰায়ে পৃথক থকাই নিয়ম আছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে দোতা য'য় যে আজিৰ জিলাধিপতি বা উপায়ুক্তৰ দৰে তেতিয়াৰ বিষয়াপতি নিজে ৰাজহ বিভাগৰো অধিকাৰী আছিল। গাঁৱৰ মুখিয়ালজনক সাধাৰণতে নামক বেলা হৈছিল। বজাতি ভূমিদান কৰিলে হাফ্‌লসকলক আৰু গাঁৱৰ মুখিয়ালসকলক আৰু নামকক দ্বন্দ্ববশতে জনাই দিয়া প্ৰথা আছিল।

ধৰ্ম্মৰ অনুশাসনমতে দেশৰ শাসন কৰ্ত্তা চলিছিল বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে। ন্যায়কৰ্ত্তিক বেলা ক্ষমতাৰী গৰাকীয়ে আছিল ন্যায় বিচাৰৰ মুখ্য কামচাৰী আৰু তেওঁই ভূমি সম্পদ, ধাৰণীয় বিবাদৰ নিষ্পত্তি কৰিছিল। ব্যৱহাৰিক বোলা কামচাৰী গৰাকীয়ে অধুনৰ অনুশাসন মতে কাম চলিছে নাই তদন্ত কৰি বতৰক ক্ষেত্ৰৰ মন্ত সত্য হৈ পাবি সাগিছিল। কামস্থ-সকলে বিচাৰবিভাগৰ কামকৰ্ত্তা হিচাপে ৰাখিছিল। দেশৰ ৰাজহ বাৰ্ষিকৈ সংগৃহীত হৈছিল নিম্নলিখিত বিষয়েবলৈঃ—

(১) নিৰ্মাণ্য কৰ-প'ল

(২) সাময়িক কৰ-প'ল

(৩) বাণিজ্য কৰ

(৪) দেওবাৰপৰা আদায় কৰা দণ্ড ধন।

(৫) চৰকাৰী সম্পত্তিৰ (State property) পৰা উঠা প'ল।

(৬) সামান্য বতাসকৰ-পৰা উঠোৱা কৰ কাটল।

কৰ আৰু উপকৰ এই দুয়োটা আছিল নিৰ্মাণ্য কৰ কাটলৰ ভিতৰত প্ৰধান আৰু স্থায়ী। 'চাৰ্ভাউটপ্ৰেশম্' বা যুদ্ধৰ সৈন্য অথবা পৰবাহীৰপৰা অহা সৰ্ফক প্ৰেছপল দিবলৈ তোলা কৰেই আছিল অস্থায়ী বা সাময়িক কৰবোৰৰ ভিতৰত প্ৰধান। নৈৰে বাণিজ্য কৰণে নগৰত নিয়া বস্তুৰ ওপৰতো একোটা কৰ বা শুক ধাৰ্য্য হৈছিল। বৰগাঁও ভূমিদান ফলিত ভাৰমৰ খনিৰপৰা পোৱা কৰ এটাৰো উল্লেখ আছে। তাক 'কমলাকৰ' নাম দিয়া হৈছিল। ইয়াৰ পৰা পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে যে অসমত হয়তো কৰবাত ভাৰমৰ খনিও আছিল। ভাৰমৰ মুদ্ৰাৰ কিছু পুৰণি কামৰূপ বা অসমত ব্যৱহাৰ থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাযায়। গতিকে 'কমলাকৰ' শব্দই অন্য অৰ্থও বুজাব পাৰে।

সাধাৰণতে বিষয়পতি, নায়ক, গ্ৰামিক ইত্যাদি বিষয়সকলেই বজাৰ কৰ-কাটল তুলি দিব লাগিছিল। নিধনপুৰ ফলিত সীমাপ্ৰদাতা বুলি এজন বিষয়াৰ উল্লেখ আছে। তেওঁ মাটিৰ সীমা ঠিক কৰিছিল। আঙিকালিৰ মণ্ডল সেই কালৰ সীমাপ্ৰদাতাবেই বংশধৰ।

পুলিচ বা শাস্তিৰক্ষা বিভাগৰ কৰ্মচাৰীৰ ভিতৰত দাণ্ডিক, দণ্ড-পাশিক আৰু চৌৰোদ্ধৰণিকৰ নাম পোৱা যায়। দাণ্ডিকৰ প্ৰধান কাম আছিল বিচাৰালয়ত দিচাৰ আৰু দণ্ডাজ্ঞা শুনাই দিয়া। দণ্ডাজ্ঞা অমুযায়ী দণ্ডপাশিকে নি দোষীক শাস্তি দিছিল। আজিকালিৰ হাত কেৰেয়াৰ দৰে পশা বা জৰি হাতত থকা বাবেই তেওঁৰ নাম অংগিল দণ্ড-পাশিক। চোৰ-ডকাইতৰ ওপৰত যমসদৃশ মুখ্য কৰ্মচাৰীজনৰ নাম আছিল চৌৰোদ্ধৰণিক। অসিচৰ কেৰাণীসকলক লেখক বোলা হৈছিল। যাৰ জন্মাত বা দায়িত্বত কাকত-পত্ৰবোৰ ৰখা হৈছিল তেওঁক বোলা হৈছিল কৰণিক। তৰুকাৰ বা সেক্য-কাৰ বোলা বিষয়সকলে খলিব পৰত ভূমিদান লিপিবদ্ধ কৰিছিল। এই দানপত্ৰবোৰত সাধাৰণতে দানৰ জ্ঞান, দাতাৰ নাম, উপৰি পুৰুষৰ নাম আৰু বৰ্ণন, লক্ষী, দানৰ উদ্দেশ্য, ভূমিৰ সীমা, পটীনা পটীতাৰ গুণাবলী, দানৰ ভোগস্থান, কৰণিকৰ নাম, ইত্যাদিৰ সন্ধান আছে। ভূমিৰ কৰ-কাটলৰ ব্যৱস্থা, বৰাৰ নাম, তাৰিখ আদি দলিত স্পষ্ট হৈ থাকিব লাগিছিল। এটা নামৰ অংগিলে অংগিলে নামৰ দলি বজাৰ ঘৰত গাঁথি ৰখাৰ ব্যৱস্থা আছিল।

পটন দিয়া কামিক তিনি ভাগত ভগোৱা হৈছিল; যেনে—প্ৰকৃত গাঁও, খেতিৰ মাটি আৰু গৰু চৰা পথাৰ।^১ আনসৰ স্থল বা বস্তু অংশক বোলা হৈছিল বস্তুভূমি। বস্তুভূমিৰ চৰতে খেতিৰ মাটি আৰু খেতিৰ মাটিৰ চৰতে কাঠ, বাহ, ফলন আদিৰ বাজহুৱা ঠাই উমৈহতীয়া ব্যৱহাৰৰ কাৰণে ৰখা হৈছিল। খেতিৰ মাটিক বোলা হৈছিল ক্ষেত্ৰভূমি। ক্ষেত্ৰভূমি কোনেও বেচি নাৰাখিছিল আৰু তাত খেতিৰ কাৰণে মাটি ভৰাই থোৱা

• Speaking generally in terms of agriculture it also appears that Assam villages were divided into three parts; the village proper, arable and pasture lands- Dr. B. K. Barua (A Cultural History of Assam)

আছিল। কেজালিবোৰে শত্ৰুক্ষেত্ৰৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল। গৰু চৰিষৰ কাৰণে “গো-প্ৰচাৰ” নামৰ ঠাই (আজিকালিও তাক গোপচাৰ বোলা হয়) আচুতীয়াকৈ বখা হৈছিল। জঙ্গলভূমি আৰু গোপচাৰ সকলোৰে উম্মৈহতীয়া সম্পত্তি আছিল। গোপচাৰলৈ যাবৰ কাৰণে উম্মৈহতীয়া গো-বাটবোৰ ব্যৱহাৰ আছিল।

পুৰ, কটক বা নগৰ নামে নগৰ-চহৰবোৰ অভিহিত হৈছিল। সাধাৰণতে চৰকাৰী অফিচ, দুৰ্গ বা চৰকাৰী বিষয়াৰ বাজহুৱা কামৰ কাৰণে কৰা আবাস সেই ঠাইৰ বিশেষত্ব আছিল। নগৰৰ বাট-পদূলি আছিল আহল-বহল। ৰাজমার্গ, চতুৰ্পথ, বথ্যা, বীথী আদি বিভিন্ন শব্দৰ প্ৰয়োগে কোন ৰাস্তা কেনেকুৱা তাৰ এটি আভাস দিছিল। আজিকালিও জানো ৰোড (Road), লেন (Lane), ষ্ট্ৰীট (Street) আদি শব্দৰ প্ৰয়োগে তাকে নকৰে ?

পূৰ্বতে কোৱা হৈছে যে ভূমিৰ গৰাকী বা ঘাই মালিক আছিল ৰজা। ছাবিজঙ্গল, গোপচাৰ আদিও আছিল ৰজাৰে। ৰজাই খেছাৰে ভূমিদান কৰি দানগ্রহীতাৰ ওপৰত চৰ্ত্ত নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰিছিল। কেতিয়াবা তেওঁ নিৰ্দ্ধৰকৈও ভূমিদান দিছিল। চিৰকালৰ কাৰণে দান দিয়া ভূমিও কেতিয়াবা কেতিয়াবা ৰজাই ঘূৰাই লব পাৰিছিল।* (২)

দানৰ ছবিবোৰক হুই শ্ৰেণীত ভগোৱা হৈছিল, যেনে কেজ, অৰ্থাৎ খেতিৰ উপযোগী আৰু খিল অৰ্থাৎ খেতিত বাহিৰে অন্য কামৰ উপযোগী গৰাবাদ ভূমি।

ব্ৰাহ্মণসকলক বা অন্যক গৰাবাদ ভূমি যি প্ৰণালীৰে দান কৰা হৈছিল তাক ‘ভূমি-ছিহ’ প্ৰণালী বোলা হৈছিল, কাৰণ, সাধাৰণতে খেতিত নলগোৱা

• (২) However the bulk of evidence prove that the king was the sole owner of the soil. He could alienate land at will. Moreover it appears that he could resume at will land so given, even though it had ben given originally as a perpetual grant. Dr B. K. Barua (A Cultural History of Assam).

ভূমি আৰু জীৱন : পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্য তাৰ শাসন-প্ৰণালী, ভূমি-নীতি ২০৫

ভূমিহে তেনেকৈ দিয়া হৈছিল। পিছত গ্ৰহীতাই ইয়াত যতনেৰে খেতি কৰালেও খাজনা বা কৰ দিব নালাগিছিল।

আৰু একপ্ৰকাৰ ভূমি-দানৰ প্ৰণালীক বোলা হৈছিল—“নীৰিধৰ্ম” বা ‘অপ্ৰদাধৰ্ম’ প্ৰণালী। এই প্ৰণালী বা নীতি মানে দান দিয়া ভূমি কিন্তু গ্ৰহীতাৰ দ্বাৰা দান-বিজী-হস্তান্তৰ হ'ব নোৱাৰিছিল।

ধৰ্মৰ উদ্দেশ্যে বা ব্ৰাহ্মণক বৃত্তি ৰক্ষার্থে স্বতন্ত্ৰবীয়াকৈ দান দিয়া ভূমিদান নীতিক বোলা হৈছিল ব্ৰহ্মদায় বা ব্ৰহ্মদান নীতি। এই নীতিত কেতিয়াবা বাসিন্দা লোকসহ গাঁও দান কৰি দিয়া হৈছিল। এনে গাঁৱক ‘অগ্ৰহাৰ’ বোলা হৈছিল। এজনক দান কৰিলে সেই ভূমিক বোলা হৈছিল ‘একভোগ’ আৰু বহুজনক দান কৰা ভূমিক বোলা হৈছিল ‘গণভোগ’।

পিছৰ যুগত আহোম আৰু ইংৰাজসকলে এইবোৰ নীতিক চাঙ্গি-জাবি গ্ৰহণ কৰি তাতে যোগ-বিয়োগ দি ব্ৰহ্মোত্তৰ, দেৱোত্তৰ, লাখেৰাজ আদি নাম দিছিল। ভূমিৰ বছৰেকীয়া বা সাময়িক ৰাজহক কৰ নামে অভিহিত কৰা হৈছিল। যিসকল বাসিন্দাৰ ভূমিত স্বত্বাধিকাৰ নাছিল তেওঁলোকে বেলেগ নিৰিখিত কৰ দিছিল আৰু সেই কৰৰ নাম আছিল—‘উপৰিকৰ’। আজিৰ তৌজি-বাহিৰা খাজনা বা তলতীয়া ৰায়তৰ খাজনাৰ লগত ইয়াৰ সাদৃশ্য আছে।

দোন (জোণ) আৰু নলৰ সহায়ত সেই যুগত মাটিৰ জোখ হৈছিল আৰু খাজনা সাধাৰণতে নিৰ্ধাৰিত হৈছিল ধানৰ জোখেৰে। ধান, গোধান আদিয়ে যুগে যুগে কেনেকৈ কিনা-বেচাৰ মাধ্যম স্বৰূপে গৃহীত হৈ বিনিময় কাৰ্য্যত সমাজক সহায় কৰিছিল—ভাবিব লগীয়া।

আহোম যুগৰ শাসন-জগলী আৰু বিষয় বাৰ আদি ।

অ. হোমসকলৰ চশ বছৰীয়া দ ঘলায়া (১২২৮ চনৰপৰা ১৮২৬ চনলৈ) ৰাজত বুৰঞ্জীৰ এটা বিচিত্ৰ ঘটনা । • (১) শাসনৰ দক্ষতা, যুদ্ধ বিজ্ঞাত পাৰদৰ্শিতা, ধৰ্ম-বিদ্বেষহীনতা, বিশিষ্ট ৰাজনৈতিক জ্ঞান আৰু নিৰপেক্ষতাই আছিল তেওঁলোকৰ দীৰ্ঘকালবাপী বশ্ৰুত্বৰ মূলমন্ত্ৰ । এক নায়কত্ব বন্ধা আৰু সন্মান্য বংশৰ যোগ্য লোকৰ দ্বাৰা ৰাজ্য শাসন—এই দুটা নীতি তেওঁলোকে সদায় সযতনে মানিছিল । বড়াক বোলা হৈছিল স্বৰ্গদেৱ আৰু তেওঁৰ আছিল ৰাজ্যৰ মূল কৰ্ত্ত ।

পাটকাই পৰ্বতৰ ওপৰেদি আহি চুকাফা স্বৰ্গদেৱে পোনতে অসমত ৰাজ্য স্থাপন কৰে ১২২৮ খৃষ্টাব্দত । তেওঁ ভালকৈ জানিছিল যে অসম ৰাজ্য তেওঁ অকলে জয় কৰা নাছিল । তেওঁৰ লগৰীয়াসকলে সহায় নকৰা হলে তেওঁ কেতিয়াও অসমত ৰজা হব নোৱাৰিলেহেঁতেন । সেই গতিকে তেওঁ ৰাজ্য শাসনৰ দায়িত্ব তেওঁলোকৰ লগত ভগাই লৈছিল । বুঢ়াগোহাঁই আৰু বৰগোহাঁই এই দুজন বিয়য়াই পোনতে ৰজাৰ সোঁহাত-স্বৰূপ আছিল । শিহুত দিহিদিয়া ৰজাৰ দিনত (১৬৭৫-১৬৭৬ খৃঃ) বৰপাত্ৰ গোহাঁইৰ পদবী জ্যেষ্ঠ কৰা হয় । তেতিয়াৰেপৰা এই তিনিগৰাকীয়ে আছিল শাসনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বিষয়া । আৰু ৰজাক ৰাজকাণ্ডত মন্ত্ৰণা দিয়া মন্ত্ৰী ।

আগতে কৈ অহা হৈছে যে পুৰণি অসমৰ ৰাজহ-ব্যৱস্থা আজিকালিৰ ৰাজহ-ব্যৱস্থাবৰপৰা সম্পূৰ্ণ পৃথক আছিল । ভূমি-কৰ, জল-কৰ আদিৰ

• Lord William Bentinck, Governor General of India (from 1928 to 1932) referred to the long continuance of Ahom rule in Assam as without example in history" Anglo-Assamese Relations by Dr. S. K. Bhuyan.

নাৰ মাহুহে জনাই নাছিল। ১৬৬২ চনতেই মিৰজুৰ লগত অসমলৈ অহা ছিহাবুদ্দিন নামৰ মুছলমান ঐতিহাসিক এজনে লিখি থৈ গৈছে—“খেতি-স্বৰূপৰ। মাটিৰ টেক্স বা কৰ আদায় কৰা ইয়াত নীতি বিৰুদ্ধ কথা। কিন্তু প্ৰত্যেক তিনিজন লোকৰ এজনে বজাৰ ঘৰত খাটি দিব লাগিছিল। ৰাজ-আজ্ঞা বশত পলম হলে সততে মৃত্যু-দণ্ড হৈছিল। . . বজাই সাধাৰণতে বিদেশী লোকক নিজৰ ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰিব নিদিছিল আৰু নিজ দেশৰ নৱহুকে বাহিৰ হৈ যাবলৈ বাধা দিছিল।”

ৰজা আৰু গোহাঁই নিৰ্বাচন

অসম শাসনত খাজনা, ৰাজত্ব, কৰ-কাটল আদি লগোৱাৰ মূলভাৰ আছিল ৰজাৰ ওপৰতে। উপৰোক্ত তিনিজন প্ৰধান মন্ত্ৰীয়ে তেওঁক ৰাজ-কাৰ্য্যত সহায় কৰিছিল। এই প্ৰধান মন্ত্ৰী কেইগৰাকীৰ প্ৰত্যেকৰে এলেকা নিৰ্দিষ্ট আছিল। শাসন সম্পৰ্কীয় মূল কথাবোৰত তেওঁলোক ৰজাৰ মাথোন উপদেষ্টা আছিল। কিন্তু সেইবুলি ৰজায়ে ৰাজ্যৰ শান্তিৰক্ষা, যুদ্ধবিগ্ৰহ সন্ধিস্থাপন আদি আৱশ্যকীয় কাম কাজবোৰত তিনিও গোহাঁইৰ পৰামৰ্শ লব লাগিছিল। আনকি তিনিও লগ হৈ একমত হৈ সন্মতি দিলেহে ৰজা ৰাজপাটত উঠিব পাৰিছিল। যুটীয়াভাৱে তেওঁলোক হমানেই ক্ষমতাসালী আছিল যে তিনিও লগ হৈ একমত হলে তেওঁলোকে ৰজাকো ভাঙাপতা কৰিব পাৰিছিল। এইটো কিন্তু লক্ষ্য কৰিবলগীয়া যে ৰজা বলবান হলেই গোহাঁইসকলে সিমান প্ৰভাব দেখুৱাব নোৱাৰিছিল আৰু অলপ দুৰ্বল হলেই তেওঁলোক নিজে প্ৰকৃত ৰজা হৈ পৰিছিল। এনেকৈ প্ৰতাপসিংহ, গুৱাহাটী সিংহ, কত্ৰসিংহ আদি ৰজাসকল আছিল। ল'ৰা আৰু ল'ৰা ৰজা, কমলেশ্বৰ সিংহ আদি ৰজাসকল আছিল দুৰ্বল মনৰ ৰজা। ৰজা নিৰ্বাচন সদায় সাধাৰণতে ৰজাৰ পৰিয়ালৰ অথবা ৰজাৰ বংশৰ উপযুক্ত কৌৰবসকলৰ পৰা হৈছিল। ৰজাৰ তেজৰ সৎকৃত নথকা কোনো লোক ৰজা হ'ব নোৱাৰিছিল। শৰীৰত ঘুণ থাকিলে অথবা কিবা প্ৰকাৰে অস্বস্ত হলে কোনো লোককে ৰজা পতা নহৈছিল। ৰজা নিৰ্বাচিত হোৱাৰ পিছত ৰজাই এখন হাতত কুল-দেৱতা চোমদেৱৰ মূৰ্ত্তি আৰু অন্য হাতত হেঁচাৰ লৈ যখন হাতীত উঠি চৰাইদেউ গৰুতলৈ গৈছিল আৰু স্তৰপিছত যথাবিহিতভাৱে

শিঙৰিঘৰৰ সিংহাসনত আৰোহণ কৰিছিল। হেংদান ৰাজ-ক্ষয়তাৰ চিন-স্বৰূপ। সেইবাবে মন কঠোৰ কৰি লবৰ কাৰণে হেংদান হাতত লৈ শিঙৰিঘৰত প্ৰৱেশ কৰাৰ আগতে আহোম ৰজাসকলে একোটাকৈ মাফুহ কাটিছিল। ক্ষয়িংহ ৰজাই পোনতে মাফুহৰ ঠাইত ম'হ বলি দিয়াৰ প্ৰথা চলায় আৰু শিঙত সেয়ে চলিবলৈ ধৰে। • (২)

ৰজা যেনেকৈ একোটা নিৰ্দিষ্ট পৰিয়াল বা বংশবৰণা নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল ঠিক সেইদৰে ৰজাৰ প্ৰধান বিধৱা গোহাঁইকেইজনো তেনেকৈ নিৰ্দিষ্ট পৰিয়ালবৰণা নিৰ্বাচিত হৈছিল। ৰজা আৰু গোহাঁই নিৰ্বাচনত সাধা-বৰণতে পিতাৰ ঠাই পুত্ৰই লৈছিল।

গোহাঁইসকলৰ প্ৰত্যেকৰে তলত কিছুমান বহতীয়া পৰিয়াল আছিল আৰু এই পৰিয়ালবোৰৰৰ ওপৰত গৰাকীজনত বাহিৰে আন কোনেও কোনোপ্ৰকাৰ প্ৰভুত্ব চলাব নোৱাৰিছিল। ডেভিড স্কট চাহাবৰ মতে প্ৰত্যেক গোহাঁইৰ দহ হাজাৰকৈ পাইক আছিল। সেয়ে প্ৰায় বছৰি ২০,০০০ টকাৰ সন্মান আছিল। তাৰে চিন আজিও গোহাঁইগাঁও, গোহাঁই পথাৰ, গোহাঁই-ঘাট আদি গাঁৱৰ নাম ৰৈ আছে।

সেই কালত যোগ্যতাৰ সমাধৰ আছিল যদিও নিজৰ লগা-ভগাসকলক ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়া পাতি দিয়াৰ দৃষ্টান্তও অলেখ আছে। আন নালাগে দিহিঙীয়া ৰজাই পতা প্ৰথম বৰপাত্ৰ গোহাঁইজনাই তেওঁৰ নিজৰে সতীয়া (মাহীমাকৰ পুতেক) ভায়েক আছিল।

বৰবৰুৱা আৰু বৰফুকন

ৰাজ্য বঢ়াব লগে লগে আৰু অধিক বিষয়াৰ প্ৰয়োজন হৈ আহিল। তেতিয়া বৰবৰুৱা আৰু বৰফুকন নামে আৰু দুগৰাকী নতুন বিষয়াৰ পদবী জন্মাল। প্ৰতাপসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনতেই (খৃ ১৬০৩—১৬৪১) বৰবৰুৱা আৰু বৰফুকনৰ সৃষ্টি হয়। প্ৰথমে এই পদবীবোৰ পুৰুষাত্মকৰে পোৱা বিতাপ আছিল। তাৰ পাছত বাৰটা নিৰ্দিষ্ট পৰিয়ালবৰণা এই বিষয়াবোৰ বাছি লোৱাৰ স্থিৰ হয়। প্ৰধান গোহাঁই তিনিগৰাকীৰ পৰিয়ালবৰণা কিত কোনোও বৰবৰুৱা বা বৰফুকন হ'ব নোৱাৰিছিল। কাৰণ, সম্ভাৱ বংশ

লোকৰপৰা উচ্চ বৰ্গচৰী, লোৱা নীতি থাকিলেও একে ঠাইতে যান্ত্ৰিক-ক'ম' সকলো ক্ষমতা কেন্দ্ৰীভূত নহ'য় সেইটোৱে নজৰ বখা হৈছিল।

সহিয়া'ৰপৰা কলিয়াবৰলৈ এই ভোখৰ ৰাজ্য বৰবৰুৱাৰ এলেকা আছিল; গোহাঁইসকলৰ এই ভূমিখণ্ডত পোনটীয়াকৈ একো হাফ্ট নাছিল। বৰবৰুৱায়ে এই ভূখণ্ডৰ ন্যায় শাসনৰ বাবে দায়ী আছিল। তেওঁৰেই সৈন্যধ্যক্ষও (Commander) আছিল। তেওঁ তাৰ বাবে চৈধ্য হাজাৰ পাইক পাইছিল। দিহ গোহাঁইৰ তলতীয়া পাইক আৰু বৰবৰুৱাৰ তলতীয়া পাইকৰ প্ৰভেদ হ'ল তেওঁ আছিল যে বৰবৰুৱাৰ তলতীয়া পাইকে গৈ নিৰ্দিষ্ট কালৰ কাৰণে বড়। যব:তা ৰাজহুৱা কামত খাটিব লাগিছিল। তাহানিৰ অনেক আলি-পদূলি, পুখুৰী আদি এই পাইকসকলৰ দাতৰ কাম। গোহাঁইৰ পাইকে গৈ ৰজাঘৰত খাটিব নালাগিছিল।

বৰফুকনে পোনতে ৰজাৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে কলং আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজৰ ঠাইভোখৰ মাজ শাসন কৰিছিল। পিছত তেওঁৰ এলেকা কলিয়াবৰপৰা গোহাঁইপাৰলৈ বিঃপে। তেতিয়া গুৱাহাটীত তেওঁৰ সদৰ ঠাই হয়। তেওঁৰ ক্ষমতা ক্ৰমে ক্ৰমে বৰবৰুৱাতকৈ কিয় গোহাঁইসকলতকৈও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত চৰিছিল। সাধাৰণতে ৰজাইহে দৌৰীক প্ৰাণবন্তৰ আদেশ দিব পাৰিছিল। গোহাঁইসকলৰ ক্ষমতাৰ সাধাৰণ সীমাৰ ভিতৰত সেই কাৰ্য্য নাছিল। বৰফুকনে কিন্তু দৌৰীক পানীত ডুবাই বধ কৰা আদি শাস্তি ৰজাক নোসোধাকৈয়ে দিছিল। বৰবৰুৱাৰ এই ক্ষমতা নাছিল। বৰফুকন আছিল নামনি অঞ্চলত স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰতিনিধি বিষয়া।

এওঁলোকৰ বাহিৰেও সৈন্য-বিভাগত থকাৰ দৰে পাইক বা সাধাৰণ ৰাইজক চলাবৰ কাৰণে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিক্ষা আছিল; যেনে, বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা ইত্যাদি। পাইকবোৰে শান্তিৰ সময়ত ৰাজ্যৰ আলি বন্ধা, পুখুৰী খন্দা, নঠ-মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰা আদি কামত লাগিছিল আৰু যুদ্ধৰ সময়ত সৈনিক হিচাপে কাম কৰিছিল। মুখলাবৰ জীৱন-যাশন এটা মন কৰিবলগীয়া বিষয় হৈ পৰিছিল।

বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা

পাইকৰ বিভিন্ন খেল আছিল। এই খেলবোৰৰ ব্যবহাৰ অনুসৰি বা

শুন অহুসবি গড় গৈ উঠিছিল, যেনে, কাজীৰ খেল, নাৰ্ভবেচাখেল, অথবা ভিন্নকণ্ঠবীয়া খেল, নখীপবীয়া খেল ইত্যাদি।

প্ৰজাসকলৰো 'চম্বা' নামৰ এক শ্ৰেণীৰ লোকে পাইকানি খাটিব নালাগিছিল। কায়িক খাটনিৰ পৰিবৰ্ত্তে তেওঁলোকে নিৰ্দিষ্ট হাৰত খাজনা বা কৰ দিব লাগিছিল। সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণীয়ে আছিল চম্বা, আৰু চম্বাব পৰাহে ৰাজকাৰ্য্যত বিঘৰা নিযুক্ত হৈছিল।

কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত তিনিজন আৰু অন্য কোনো ক্ষেত্ৰত চাৰিজন পাইকে এটা গোট হৈছিল। প্ৰত্যেক খেলৰ কৰ্ব্বজন পাইকৰ ওপৰত একোজন বৰা আছিল। এম জনৰ ওপৰত একোজন শইকীয়া আছিল। এহেজাৰ পাইকৰ ওপৰত আছিল হাজৰিকা; তিনি হাজাৰৰ ওপৰত ৰাজখোৱা, ছয় হাজাৰৰ ওপৰত যুস্কন—এনেকৈয়ে সৈন্যবিভাগ গঠিত হৈছিল। সৈন্যক আজিকালিৰ দৰে বজা-ঘৰৰপৰা খৰচ দি পুহিব নালাগিছিল। পাইকবোৰে বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা আদিক ভাঙিব আৰু আৰু নতুনকৈ পতিবৰ কাৰণে সমূহীয়াকৈ দাবী কৰিব পাৰিছিল। তাৰেই ফলত কৰ্মচাৰীসকলে বৰ বেছিকৈ মইমতালি দেখুৱাব অথবা পাইকবোৰক দুৰ্ব্ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিছিল। ঘৰমহাৰ পৰিবৰ্ত্তে সকলো ৰাজকৰ্মচাৰীয়ে নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক পাইক পাইছিল। উচ্চ বংশৰ লোক, পুৰোহিত বামুণসকল, উচ্চ জাতিৰ মানুহ আৰু তেওঁলোকৰ চাকৰ-বাৰুৰত বাহিৰে বাকী সকলো মতা মানুহে পোন্ধৰ আৰু শকাশ বছৰ বয়সৰ ভিতৰত ৰজাঘৰত পাই হিচাপে খাটিব লাগিছিল। সাধাৰণতে গোটৰ প্ৰত্যেক পাইকে বছৰৰ তিনি মাহ বজা ঘৰত খাটিব লাগিছিল। যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ সময়ত পাইকৰ গোটৰ দুজন, তিনিজন বা আটাই কেইজন লোকেই খাটিব লগীয়া হৈছিল। ইয়াক আতুৰ কালৰ ব্যৱস্থা বুলি থকা হৈছিল।

ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ পাইকৰ খাটনি অসম যুটিছৰ তালৈ যোৱা সময়লৈকে চলি আছিল। নামনিৰ কামৰূপ অঞ্চলত পাইকৰ ঠাইত যুদ্ধ-নানসকলে দেখুৱাই যোৱা মতে খাজনা তোলাৰ ব্যৱস্থা আছিল। সেইমতে কামৰূপৰ অনেক ঠাই পৰগণাত বিভক্ত হৈছিল আৰু পৰগণা মতে খাজনা হিচাপ হৈছিল। উজনিৰ খেল প্ৰণালীত মানুহ বহুৱা প্ৰথা মোৰাই তামূলী বকৱাৰ সৃষ্টি। স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপ সিংহৰ আদেশত ১৬০১ চনত মোৰাই তামূলী

বৰুৱাই এই কাম হাতত লৈছিল। যোগলসকলৰ মনচৰাৰী প্ৰথাৰ আৰ্হি অনুযায়ী খেল-প্ৰণালীৰ সৃষ্টি হৈছিল যুগি ৬* খুন্নাৰ অভিমত। মনচৰাৰী প্ৰথামতে নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক সৈন্যৰ ওপৰত নিৰ্দিষ্ট কৰদা আৰু বৰ্য্যাদাসকল বিষয়া নিৰূপিত হৈছিল। আজাদীন হৈ থকা উলুভীয়া সৈন্য-সংখ্যায়ে বৰ্ণচাৰীজনৰ মৰ্য্যদা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল আৰু কৰদাৰ পৰিচয় দিছিল।

অন্যান্য শাসনকৰ্ত্তাসকল

সৈন্য বিভাগ আৰু বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা আদি বিষয়াসকলৰ কথা কোৱা হ'ল। তেওঁলোকৰ বাহিৰেও বৰসোহাঁই, বুঢ়াসোহাঁই আৰু বৰপাঞ-গোহাঁই-এওঁলোকক সহায় কৰিবলৈ কাৰণে ৰাজ্যত আৰু কিছুমান স্থানীয় শাসনকৰ্ত্তা আছিল। তেওঁলোকক স্থানৰ নামেৰেই অভিহিত কৰা হৈছিল; যেনে, মৰতিখোৱা গোহাঁই, কাঁজলীমুখীয়া গোহাঁই, চাৰিং বজা, টিপাম বজা ইত্যাদি। আহোমসকলৰ আগৰ কিছুমান স্থানীয় বজা বা শাসনকৰ্ত্তাই আহোমৰ ওচৰত আত্ম-সমৰ্পন কৰাত তেওঁলোকক আহোম বজাই কৰতলীয়া শাসনকৰ্ত্তা কৰি ৰাখিছিল। এওঁলোকক বজাপোৱালি বা দাঁতিয়লীয়া বজা নামে জনা গৈছিল। এওঁলোক বহুত আছিল; যেনে, দৰঙী বজা; ডিমকুৱা বজা; বাণী, বৰহুৱাৰ, বেলতলা আদিৰ বজাসকল ইত্যাদি। এই সকলৰ ভিতৰত দৰঙী বজা বহুত বিষয়ত স্বতন্ত্ৰীয়া আছিল।

অন্যান্য কৰ্ম্মচাৰীসকল

উপৰোক্ত আহোম বিষয়া আৰু কৰতলীয়া বজাসকলত বাহিৰেও কিছুমান দায়িত্বশীল বৰ্ণচাৰী স্থানীয় সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালবপৰা অথবা তিনি, চাৰি পুৰুষ অসমত কটোৱা বিখাসী বিদেশী লোকবপৰাও নিযুক্ত কৰা হৈছিল। এওঁলোকৰ ভিতৰত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আছিল যুগনসকল। ছয়জন যুগনেৰে বৰ-বৰুৱাৰ বিচাৰ সভা গঠিত হৈছিল। তেওঁলোকৰ হুকীয়া হুকীয়া অজ্ঞাপ্ত কৰ্ত্তব্যও আছিল; যেনে, নাওঘৈচা যুগনৰ অস্ত কৰ্ত্তব্য আছিল একোটা নাওবোৱা মাজুহক বজাঘৰীয়া নাওৰ কাৰণে তৈয়াৰ কৰি বখা। জেনেকৈ বৰযুগনৰ বিচাৰ-চ'ৰাৰো ঘাই বিষয়া আছিল ছজন। যুগন। বৰবকৰ্ম্মাৰ বিচাৰ সভাৰ দৰেই এই বিচাৰ সভাও চলিছিল। এওঁলোকৰ উপস্থিতি

পৰ্বতীয়া ফুকন, তামূলফুকন, চোলাৰো ফুকন, জলভাৰী ফুকন—ইত্যাদি অনেক তলতীয়া কৰ্মচাৰী নান। কামত নিযুক্ত আছিল।

ফুকনৰ বাহিৰে যেনেহীয়া উচ্চ পদস্থ কৰ্মচাৰী আৰু এক শ্ৰেণীৰ আছিল—তেওঁলোকক বৰুৱা বোলা হৈছিল। তেওঁলোকৰো ভাণ্ডাৰী বৰুৱা, বেজ-বৰুৱা, হাতী বৰুৱা, ঘোৰা বৰুৱা ইত্যাদি একবি প্ৰকাৰৰ বৰুৱা আছিল। এওঁলোকৰো প্ৰত্যেকৰে কৰ্তব্য নিৰ্দিষ্ট আছিল।

এই সকলৰ উপৰি বাহজন ৰাজখোৱা, অনেক কাকতী, কটকী আৰু দলৈও আছিল। ৰাজখোৱা সকলৰ কৰ্ম আছিল যুদ্ধত তিনি হাজাৰ সৈন্য পৰিচালনা কৰা। সেই পিনেদি বৰবৰুৱাৰ তলতেই আছিল ৰাজ-খোৱাসকল। ৰাজহুৱা কামৰ তত্ত্বাৱধান লোৱা আৰু কাজিয়া পেচল ভাঙি দেশত শান্তি স্থাপন কৰাও তেওঁলোকৰ অন্যতম কৰ্তব্য আছিল। কাকতী সকলে বজাৰবায়ী হিচাপ কিতাপ, কাগজ পত্ৰ আদি ৰাখিছিল, কটকী-সকলে শিদেশত গৈ ৰজাৰ হকে প্ৰচাৰ কৰিছিল আৰু মিত্ৰতা স্থাপনত সহায় কৰিছিল; দলৈসকলৰ কাম আছিল হোতাতিৰ চৰ্চাৰ দ্বাৰা দেশৰ মঙ্গল বন্ধাত ৰজাক সহায় কৰা। এই দৰেই অহোম ৰাজত্বত বিভিন্ন কৰ্মচাৰীসকল নিযুক্ত হৈছিল।

বিচাৰ বিভাগ

আহোম ৰাজত্বত বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁই আৰু বৰপাণ্ডা গোহাঁই—এওঁলোকে আছিল প্ৰধান বিচাৰক। তলতীয়া বিংয়াসকলৰ বিচাৰৰ বিকল্পে 'আপীল' হৈছিল এই তিনিগৰাকী বিংয়ৰ দ্ৰুতত। বৰবৰুৱা আৰু বৰ-ফুকনৰ বিচাৰৰ বিকল্পে আপীল হৈছিল ৰাজ চৰাত। ৰজাৰ সলনি তায়-সোণা ফুকনে বিচাৰ কৰিছিল। ডাঙৰ ডাঙৰ কৰ্মচাৰীসকলে যুদ্ধত বন্দী কৰি অনা নিকিনা গোলামবোৰক চাকৰ হিচাপে পাইছিল। এই দাস বা চাকৰীৰ একপ্ৰকাৰে নিশ্চিন্ত আছিল। সিহঁতে প্ৰভুৰ ঘৰত খাটি দি জাতেট খাইল মহাত্মাৰে বাস কৰিছিল। ৰজাঘৰত খাটিব নালাগিছিল। যুদ্ধৰ সময়তো ইহঁতক একো দায়-জগৰে নাপাইছিল। সেই হিচাপে ইহঁতৰ জীৱন পাইকৰ জীৱনতকৈ সুখৰ আছিল। সেই কাৰণেই অনেক পাইকে সম্ৰাজ লোকৰ ঘৰত চাকৰ খাটিবলৈয়ে বেছি পছন্দ কৰিছিল।

অসম ইংৰাজৰ চাৰ্টাৰ্ড গ'ৱাৰ্ণ্ট অফল ডেভিড ষ্টৰ্ট চাহেবেই এম্বেয়ুৰা বাৰ হাজাৰ দ'সক মুক্তি দিছিল আৰু তাৰেই ফলত উজনিৰ অনেক ডা ডাঙ-বীয়াৰ দুখ-দুৰ্গতি বলাই-পাচিয়ে নধৰা হৈছিল।

আহোম-বিচাৰালয় বা চৰাৰ ছফ্ট ফুৰ' আৰু বাৰ ৰাজখোৱাৰ কথা আজিও বুঢ়া ন'হুংৰ মুখত শুনা যায়। বিষয়াসকলৰো ছুটা চাম বা থলপ আছিল: ভিতৰাল বিষয়। আৰু ৰাজ্যৰাল ৰা মেলঙীয়া বিখ্যা। ভিতৰ চ'ৰাত ভিকবালসকলৰ আৰু বাহিৰ চ'ৰা ৰা বাহিৰৰ কায়ত বহুদাল সকলৰ প্ৰাধান্য ৰজিছিল। নকলেও চক্ৰে যে ভিতৰালসকলে ৰাজ্যৰাল-সকলতকৈ উচ্চ শ্ৰেণীৰ বুলি গণ্য মাৰিব পাৰিছিল।

সামাজিক ব্যৱস্থা

আহোমসকলৰ ৰাজত্বত ধনী গৰিব, ডাঙৰ-সকল পাৰ্থক্য বাকৈয়ে আছিল। শ্ৰেষ্ঠ বংশৰ সন্তান লোকেহে জোতা পিন্ধিব পাৰিছিল। ছাত্ৰ বা জাপি লোৱাৰো সেই একে কথা। কোলাত উঠা সন্তান লোকৰ কাম আৰু সন্মানৰ পলিচ'ক আছিল। দিল্লী কোলাত উঠিবৰ জোখৰো সন্মান পাবলৈ অৰ্ণব্যয় নৰি নিৰ্দিষ্ট উৎসৱ লক্ষুমান পাতিলেই চলিছিল। এনে উৎসৱত সঞ্চৰণতে পায় এডোজাৰ টকা থৰছ হৈছিল।

সাধাৰণ তৰপৰ মানুহে খনিয়া বা চাদৰ বাঙ-কাছতহে লব পাৰিছিল। উচ্চ শ্ৰেণীৰ আৰু সন্তান পৰিয়ালৰ লোকসকলেহে সৌকাছত লব পাৰিছিল। সাধাৰণ লোকক পৰ্কীছৰ বাগ্‌ছবলৈ অনুমতি দিয়া নহৈছিল। চুলি ৰখা আৰু পাণ্ডবি মৰা মতা মানুহৰ কাৰণে পৰ-মৰ্যাদা আৰু বংশ গৌৰৱৰ পৰিচায়ক আছিল। কিছুমান নীচ জাতিৰ লোকক চুলি ৰাখিবলৈ কোনো কাৰণতে অনুমতি দিয়া নহৈছিল। অল্প কিছুমান তল শ্ৰেণীৰ নীচ জাতিৰ লোকে তেওঁলোকৰ কৰ্মসূচক চিন কপালত আঁকি লব লাগিছিল। উচ্চ-পদস্থ বিষয়ক দেখি তেওঁৰ নিম্নপদস্থ বিষয়াসকলে বাটত হলেও আঁঠু লৈ অভিবাদন জনাব লাগিছিল। তাৰে হাত সাৰিবৰ কাৰণে আঁৰ-কাপোৰৰ দৰে আঁৰ ধৰাৰ প্ৰণালীও আছিল।

উপাধি কিছুমানৰ অৰ্থ

সাধাৰণতে আহোম ৰজাসকলৰ নামঘোৰ 'চু'ৰে আৰম্ভ আৰু 'সু'ৰক

শেষ হৈছিল। 'চু' মানে, আহোম ভাষাত বাব (যেনে, উপাধিৰ সিংহ); 'কা' মানে মানে স্বৰ্গ। সেই দেখি চুকাফা মানে স্বৰ্গৰপৰা অহা বাঘ; ('কা' মানে অহা)। নেন=ধুনীয়া। গতিকে চুনেফা=স্বৰ্গৰ ধুনীয়া বাঘ। পাত=জৰী। গতিকে চুপাতফা=জৰীৰ দৰে স্বৰ্গৰ বাঘ। থং=ভয়ঙ্কৰ। গতিকে চুথংফা=স্বৰ্গৰ ভয়ঙ্কৰ বাঘ।

গোহাঁই শব্দও প্ৰথমতে গোসাঁই আছিল। আহোমসকলে 'স'ক 'হ' উচ্চাৰণ কৰি গোহাঁই কৰিলে। স্থানীয় লয়ম-তুস্ক সম্প্ৰদায়ৰ সঁচত এই উপাধিবোৰ গঢ়ি উলিওৱা হৈছিল। বৰগোহাঁই আহোম ভাষাত আছিল—চাওখালু (দেৱতা-প্ৰাচীন-বৃহৎ); বুঢ়াগোহাঁই, চাওফা মং (দেৱতা-ব্যাপক বেশ); বৰপাত্ৰগোহাঁই, চাও চেং লুং (দেৱতা-পবিত্ৰ-বৃহৎ)। বৰবৰুৱাক বুলিছিল—ফুকন লুং (মতা-মহৎ-ডাঙৰ)। বৰফুকনক বুলিছিল—ফুকন লুং (মতা-পূৰ্বৰ-বৃহৎ)। এইদৰেই আহোমসকলে থলুৱা সঁচত সকলোবোৰ গঢ়ি লবলৈ বদ্ধ কৰিছিল।

অজ্ঞাত্য বিষয়—

আহোমসকলে পাটকাই পৰ্বত পাৰহৈ অসমত প্ৰৱেশ কৰা সময়ত লগত তিব্বতী মানুহ অনা নাছিল। গতিকে মৰাণ, বৰাহী আদি থলুৱা লোকৰ তিব্বতী বিয়া কৰাইছিল আৰু সেয়ে তেওঁলোকক অসমৰ থলুৱা লোকৰ দৰে কৰি তুলিছিল। চুকাফা বা বামুনীকোঁৱৰ (১৩১৭—১৪০৭ খৃ)ৰ পৰা আহোম ৰজাসকলে হিন্দুধৰ্মৰ প্ৰতি বিশেষ আসক্তি দেখুৱাইছিল যদিও আচলতে জয়ধ্বজ সিংহ (১৬৪৮—১৬৬৩ খৃ) ৰজাইহে পোন প্ৰথমে বিধি অনুসাৰে হিন্দুধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে। ১৬৪১ চনৰপৰা ১৬৮১ চনলৈ বিদকল

• Hindu influence first entered the Ahom Court during the reign of King Sudangpha Bamuni Kowanr who had been brought up in a Brahman family. The influence was more marked in the reign of King pratap Singh who was personally grateful to Brahman priests for ridding him of a 'demon' which had possessed him during his prince-hood. "Anglo-Assamese Relations"—by Dr. S. K. Bhuyan.

আহোম ৰজাই হিন্দুধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছিল তেওঁলোকৰ সকলোবোৰ বৈষ্ণৱধৰ্মী আছিল। তুংখুঙীয়া ফৈদৰ মিলনৰপৰাহে আহোম ৰজাসকল শাস্ত্ৰধৰ্মী হয়। গদাধৰ সিংহই তুংখুঙীয়া ফৈদৰ গ্ৰন্থম ৰক্ষা (১৬৮১ খৃ)।

হিন্দুধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছিল যদিও আহোম ৰজাসকলে আহোম ৰীতি নীতি আৰু আহোমৰ ধৰ্ম সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিহাৰ কৰা নাছিল। সিংহানন্ত উঠাব পিছত আহোম আৰু হিন্দু ধৰ্মমতে পৃথক পৃথক নাম প্ৰত্যেকে গ্ৰহণ কৰিছিল, যেনে চুতাম্, চুত্ৰাংকা, চুহিতপাংকা আৰু চুহিৎকাৰ হিন্দু নাম আছিল কমে জগদ্বজ সিংহ, কত্ৰসিংহ, গোবিন্দ সিংহ আৰু চক্ৰবৰ্ত্তী সিংহ। মৃত্যুবোৰতো আহোম আৰু অসমীয়া তয়োৱাকৰ অক্ষৰতে কথাবোৰ লিখা হৈছিল। তামৰ কলিবোৰতো সেই একে কথা আছিল। ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ পিছৰপৰা আহোম ৰজাসকলৰ অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়াও হিন্দু আৰু আহোম এই দুয়ো ধৰ্মৰ ৰীতিমতে কৰা হয়।

১৭৭২ চনলৈকে গোহাঁই আৰু ফুকনৰ বিষয় ববীয়াসকল আহোমৰপৰাহে নিযুক্ত হৈছিল। হিন্দু বা মুছলমানৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ পদবী আছিল 'ৰক্ষা'। আহোম ৰাভ-চ'ৰাত 'পুৰ্চী' পঢ়িয়া' বুলি এজন বিষয়া আছিল। তেওঁ ফাৰ্চী ভাষাৰ কাকতপত্ৰ পঢ়ি ব্যাখ্যা কৰিব লাগিছিল। মুছলমান ধৰ্মৰ মুখ্য নেতা 'পীৰ'সকলক আহোম ৰজাই আদৰ-অৰ্থনা কৰি হিন্দুসকলক দিয়াৰ দৰে ভূমিদান দিছিল। এনে ভূমিক 'পীৰপাল' ভূমি বোলা হৈছিল। হাজো, বড়িয়া আদি ঠাইবোৰত আজিকোপতি পীৰপালৰ মাটি আছে। ই আহোমসকলৰ ধৰ্মৰ ফালেদি উদাৰতৰ পৰিচায়ক।

আহোমসকলে যে হিন্দুধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি নিজেহে হিন্দু হৈছিল এনে নহয়, *লুৱা হিন্দু আৰু অন্যান্য জনজাতীয় লোকসকলৰো কিছুমানক তেওঁলোকে আহোমৰ শাৰীলৈ তুলি আহোম সজাইছিল আৰু সেইবাবে আহোমৰ দায়িত্ব-শীল ৰাজধৰ্মত অধিষ্ঠিত কৰিছিল।*

* Some leading families appear to have been founded by patriarchs belonging to the following non-Ahom, races, tribes and communities namely Borahi, Chutia Garo, Koch, Kachari, Moran, Hindu Kalita, Hindu Dhoba, M'ri, Mogul and Muslim.—Ibid

পুণ্ডৰীক আৰু হোমসকলৰ সাতোটা মাত্ৰ বিখ্যাত পৰিয়াল আছিল। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেক পৰিয়ালে একো একোটা কৈদৰ সৃষ্টি কৰে। তেওঁলোকক সাতঘৰীয়া আৰু হোম বোলা হৈছিল। প্ৰথম তিনিঘৰ বজাঘৰীয়া লোক আছিল। তেওঁলোক আছিল বুঢ়াগোহাঁই আৰু ধৰাগোহাঁই গোষ্ঠীৰ লোক। বাকীকেইঘৰ সম্বন্ধে ন-ভেদ আছে। কাৰো কাৰো মতে দেওবাঁই, মোহন, বাইলুং আৰু চি'ৰ' এই চাৰি পৰিয়াল; আন কাৰো মতে আকো ল'হন, মন্দিৰ, ডি. দ্বৈত আৰু তুৰা - এই চাৰি ঘৰ। সি যিয়ে নহওক উচ্চ বিষয়-বাসনাৰ এনেধৰণৰ উচ্চ পৰাজ লোকৰ মাজত আবদ্ধ আছিল। আৰু বজাই স্মৃতিপূৰ্ণ প্ৰজাতি বিশ্বাস নকৰিছিল, কিন্তু বজা-বস লোক বিজ্ঞানত বিশ্বাস নকৰাই নাছিল, যেনে - বুঢ়ৰবৰুৱা পৰিয়াল। আৰু বজা-বসৰ বৰুৱা পৰিয়ালবোৰ ইত্যাদি।

এওঁৰ হাতৰে হাতী ধৰাৰ অৰ্হিত আৰু হোমসকলে খলুৱা লোকৰ সহায়ত থা। লোকক শাসন দিছিল, বজা-বস ভিতৰ কৰি কাৰো হাতত যেনে দৰ্শনময় শক্তিৰ কৰ্ম নথাকে তাৰ বাবে যত্ন লৈছিল আৰু দয়া-দাক্ষিণ্য উদ্বৃত্ত, সৰ্বদা সৰ্বদা উচিত ব্যৱস্থা কৰিছিল।

আহোম আৰু আদি-বুটিৰ যুগৰ ভূমিনীতি আৰু স্বাধীনতা

আহোম যুগত বজাই আছিল ৰাজ্যৰ সৰ্বস্বত্ব। কিংবদন্তিমতে আহোমৰ
আদি ৰজা খুনলুং (অৰ্থ, ডাঙৰ কোঁৱৰ) স্বৰ্গৰপৰা সোণৰ জখলাৰে নামি
আহি পোনতে মুংবিম্বাম (অৰ্থ, ডনমানৱৰ আৱাস বিহীন পৰিত্যক্ত)
ৰাজ্যত বজা হৈছিল। ৰজাক সেই বাবেই স্বৰ্গৰ দেৱাত্মা বুলি ভাবি প্ৰজা-
সকলে স্বৰ্গদেৱ বা স্বৰ্গদেউ বুলিছিল। গতিকে ৰজা ৰাজ্যৰ ভূসম্পত্তিৰ সৰ্ব-
স্বত্ব হোৱা একো অচৰিত কথা নহয়।

আহোম যুগত আজিৰ দৰে ব্যক্তি-স্বাধীনতা, অস্বত্ব: ভূসম্পত্তি সম্পৰ্কীয়
ব্যক্তি স্বাধীনতা, কোনো প্ৰজাৰ নাছিল। সমগ্ৰ দেশৰ ভূসম্পত্তি আছিল
সৰ্বভোগ্যপ্ৰকাৰে ৰজাৰ অধীনত। আগতে কৈ অহা হৈছে যে মোমাই
ডাঙল বৰুৱাই সপ্ৰদল শক্তিকৰণৰ দ্বাৰা ভাগতে দেশৰ মানুহবোৰক বৃত্তি,
ব্যৱসায় আৰু শাস্ত্ৰানৰ সুবিধা অৱসৰি পৃথক পৃথক খেলত বিভক্ত কৰি-
ছিল আৰু তেনেকৈ থাকিবলৈ দিছিল। এই খেল পাতি থকা প্ৰণালীয়ে
সেই যুগৰ শাসনত অত্যন্ত প্ৰসাৰে সহায় কৰিছিল। তেতিয়া টকা-পইচাৰ
বিশেষ প্ৰচলন নাছিল। প্ৰজা সকলে ৰজা-ঘৰত আৰু ৰজাৰ প্ৰধান প্ৰধান
কৰ্মচাৰীসকলৰ ঘৰত থাকি দিছিল। আলি বন্ধা, পুখুৰী খন্দা, গড মৰা
আদি উমৈহতীয়া কামবোৰ এনেকৈয়ে হৈছিল।

আগতে কৈ অহা হৈছে যে দেশৰ সাধাৰণ জেগীৰ মানুহক পাইক আৰু
সজ্জাত জেগীক চমুৱা নামে জনা গৈছিল। পোন্ধৰ বছৰ বয়সৰ পৰা পঞ্চাশ
বছৰ বয়সৰ ভিতৰত সাধাৰণ জেগীৰ সকলো মতা মানুহে পাইকানী খাটিব
লাগিছিল। তাৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰত্যেক পাইকে দুপূৰাকৈ খেতিৰ মাটি বা
গুৱামাটি খাবলৈ পাইছিল। এই মাটিৰ কাৰণে তেওঁলোকে আৰু বেলেগে
স্বাধীনতা দিব নালাগিছিল, খাটি দিয়াই হৈছিল। তাৰ জন লোকৰ একোটা
গোট আছিল আৰু গোটৰ পাইকবিলাকে পাল পাতি পাতি ৰজাৰ ঘৰত

কাম কৰিছিল। যিসকলে কিবা বিশেষ কাৰণত কাম কৰাৰপৰা বেহাই পাইছিল তেওঁলোকে প্ৰত্যেকে দুটাকৈ খাজনা দিব লাগিছিল। প্ৰত্যেক পাইকক খেতিৰ মাটিৰ উপৰিও শাক-পাচলি আৰু বস্তিৰ কাৰণে একো টুকুৰা মাটি দিয়া হৈছিল। তাৰ বাবে তেওঁ বঁচুৰি এটাকৈ খাজনা দিব লাগিছিল। ইয়াকে ঠাই বিশেষে জন-কৰ আৰু ঠাই বিশেষে জুহাল-কৰ বা জুই শালৰ খাজনা (Poll or Hearth Tax) বোলা হৈছিল। যদি দুপূৰাৰ বেছি কোনো পাইকে দখল কৰিছিল তেন্তে তেওঁ পূৰাত এটাকৈ ওপৰৰ দখলী জমিৰ কাৰণে খাজনা দিব লাগিছিল। এইবোৰেই আছিল ৰূপ-খাজনাৰ একমাত্ৰ স্থল। সোণ আৰু ৰূপৰ মোহৰত বাহিৰেও কড়িৰ ব্যৱহাৰ আছিল; তাৰৰ মুদ্ৰাৰ ব্যৱহাৰ অসমত নাছিল।

অৰ্থেতিয়াকসকলে বেছি নিৰিখে 'পলটেক্স' দিব লাগিছিল। খেতি নকৰাৰ কাৰণে বা অলসতাৰ বাবে এই বেছি খাজনাক একপ্ৰকাৰ জৰিমনা বুলিও ধৰিব পৰা গৈছিল। দ মাটিত আজিকালিৰ দৰে পাম খেতি চলিছিল। তাৰ হাল-কৰ (Plough Tax) মাত্ৰ আছিল। পাহাৰী লোকে অস্ত্ৰ খাজনাৰ পৰিবৰ্ত্তে কোৰ-কৰ (Hoe Tax) দিব লাগিছিল। মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে ধান খেতিৰ মাটি মাজে মাজে পুনৰ বিতৰণ হৈছিল। বস্তি মাটি সদায় বাপেকৰ ঠাইত পুতেকেই পাইছিল। মন্দিৰ পৰিচালনাৰ কাৰণে আৰু সন্তান পৰিয়াল কিছুমানক দান হিচাপে কিছু কিছু মাটি দিয়া হৈছিল। সেইবোৰ সেই অনুষ্ঠান বা পৰিয়ালৰ নিজৰ সম্পত্তিকপে পৰিগণিত হৈছিল।

• The main sources of revenue were the commutation money realised from men who were exempted from personal service, rent paid by Paiks when they cultivated lands in excess of those allotted to them free of charge, house-tax for houses and gardens, hearth tax, royalties on elephants and timbers and rent paid by farmers of mines and frontier traders—

Dr. S. K. Bhuyen

(Introduction : Anglo-Assamese Relations)

মূঠ কথা বজাৰ খাজনা আৰু কৰ্মচাৰীৰ দৰমহাৰ মূল বস্তু আছিল পাইকৰ খাটনি। টকা পইচাৰ প্ৰচলন খুব কম আছিল। খাটনিয়াৰ পাইক-বোৰক সাধাৰণতে কাঁড়ী পাইক বুলি জনা গৈছিল; কাৰণ যুৱৰ কাৰণে কাঁড় সজাই সিহঁতৰ সাধাৰণ কাম আছিল। কৰ্মাৰ, কুমাৰ, ডাঙা, কৰ্মাৰ তেলী, সোণোৱাল, সোণাৰী, কাৰিকৰ আদি ব্যৱসায়ৰ লোকসকলেও বজাৰ ঘৰত খটাৰ সলনি তেওঁলোকৰ ভৈয়ৰী বস্ত্ৰৰ একোটা নিৰ্দিষ্ট অংশ বাজত-বালত বা বাজুৱা অস্থানত বিনামূল্যে দিয়াৰ দ্বাৰা ধৰি লগিছিল। পদোন্নতি লাভ কৰি কাঁড়া পাইকৰপৰা মাসুহ চমুৱ হৈছিল আৰু চমুৱা হলে খাটনিৰপৰা বেহাই পাইছিল। উচ্চ জাতিৰ সন্তান লোক আৰু চমুৱা শ্ৰেণীয়ে এইদৰে খাটনিৰ সলনি নিৰ্দিষ্ট কৰ শোধাইছিল। আগতে কোৱা হৈছে যে বজা দিৱীয়া বিৰাট আলি, গড, দোজ, পুখুৰীবোৰ এনেকৈয়ে নিৰ্মাণ হৈছিল ৰাজকৰ্মচাৰীয়ে দৰমহাৰ পৰিবৰ্তে ঘৰত খটাবলৈ পোৱা পাইকক লিক্চৌ বেলা হৈছিল। আহোম যুগৰ লগুৱা লিক্চৌৰ কথা আজিও অসমৰ মাসুহৰ মুখে-মুখে।

কামৰূপ জিলাত চন্দ্ৰকান্ত সিংহ (১৮১০-১৮১৮ চন) বজাৰ দিনৰপৰা এটা ঘৰমুৰি কৰ লগোৱা হৈছিল। ইয়াৰ নাম আছিল 'খৰিক'টন'। এই কৰ মানসকলেও তুলিছিল আৰু খৰিকা একোছা সৰ্বত জমা দি সিমান টকা উঠিব লগে বুলি কৰ্মচাৰীক নিৰ্দেশ দিয়াৰ কথা জেন কিল চ'হাবেও ১৭৪২ ৫০ চনত অসমত ৰাজত্ব সৰ্ব্বদে লিখা তেওঁৰ বিৱৰণিত উল্লেখ কৰিছে।

ঠিক তেনে ধৰণৰ অন্য এটা কৰ সমসাময়িকভাৱে নগাঁও জিলাত আৰু উজনি অঞ্চলত লগোৱা হৈছিল—নাম 'গাওধন' বা 'গা-কৰ' (body tax)। এই কৰৰ হাৰ আছিল পাইকৰ জনমুৰি এটকা।

ঘৰ (আজিকালিৰ মঞ্চলদৈ) অঞ্চলত তেনে ধৰণৰ অন্য এটা কৰ লগোৱা হৈছিল—নাম 'জুইশাল-কৰ' (hearth tax)। পৃথগ্ন বা বেলেগভাৱী প্ৰতিঘৰ গিৰীৰ ওপৰত এই কৰ লগোৱা হৈছিল।

ওপৰত উল্লেখ কৰা এই আটাইবোৰ কৰ মূল খাজনাৰ ওপৰকি হিচাপে ধৰা হৈছিল আৰু উনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে এইবোৰৰ প্ৰকোপ বৰকৈ চৰিছিল।

পুৰণি কাকত পত্ৰবপৰা জনা যায় যে আহোম বজাসকলৰ ভিতৰত পোনতে শিৱসিংহ বজাই ১৪২-৪৩ চনত বীতিমতে অসম দেশৰ মাটিৰ পিয়ল বা জ'ৰীপ কৰায় আৰু সেই কাম তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী প্ৰমত্তসিংহই ১৭৪৬ চনত শেষ কৰে। এম জ'ৰীপৰ সবিশেষ কাকত-পত্ৰ পোৱা নাযায়।

ইয়াতে উল্লেখ কৰা উচিত যে উজনি অঞ্চল আৰু কামৰূপৰ খাজনা পাতিৰ ব্যৱস্থা বহু পৰিমাণে পৃথক ধৰণৰ আছিল। কামৰূপ আহোমৰ ৰাজত্বৰ সময়ত নৈ পৰিছিল আহোম আৰু মোগলৰ দন্দৰ কঠীয়া-তলী। সেই বাবেই কামৰূপত আহোমৰ আৰু মোগলৰ ৰাজহ-নীতিৰ সংমিশ্ৰণ ঘটিছিল। আহোমৰ খেল আৰু মোগলৰ পৰগণা—দুয়ো প্ৰকাৰ বিভাগ কামৰূপত আছিল। ৰাজহ আদায় কৰাৰ সুবিধাৰ্থে কামৰূপক ২৬টা পৰ-গণাত বিভক্ত কৰি এ.৩৫ জন চৌধুৰীৰ তলত ৰখা হৈছিল। অৰ্থাৎ কোনো সীমাবদ্ধ স্থানৰ সুৰক্ষাৰ অধিকাৰী। সেই বাবেই বৃটিছ যুগৰো আদি ভাগত কামৰূপৰ মৌজ দাবৰ চৌধাৰী বোলা হৈছিল। চৌধাৰীসকলে ৰায়তবপৰা তোলা ২ জনৰ একোটা নিৰ্দিষ্ট ৫ংশ পাইছিল। ৰজাঘৰত কাম কৰিব-লগীয়া কামৰূপীয়া পাইকবোৰে ৭ দিনৰ সলনি প্ৰায়ে টকা দিছিল। বৃটিছৰ যুগত স্কট চাহাবৰে চক্ৰকান্ত সিংহই লগোৱা কামৰূপৰ ঘৰমূৰি কৰ আৰু পাইকৰ কৰ উঠাই দিয়ে। বঙ্গদেশত চৌধাৰীৰ কাম কৰা সেই একে বিষ-য়াকৈ চৌধুৰী নামে জনা গৈছিল। পিছত অসমতো চৌধুৰী নক চৌধাৰীৰ পৰিবৰ্ত্তে ব্যৱহাৰ হয়।

দৰঙৰ (মঙ্গলদৈৰ) সৰ-কাটলৰ নীতি কিছু নবল ধৰণৰ আছিল। অনেক বিঘয়ত দৰঙী ৰজা সম্পূৰ্ণৰূপে স্বাধীন আছিল। সেইবাবেই আহোম আৰু মোগলৰ যুদ্ধৰ খলকনিয়ে নোপোৱা দৰং অঞ্চলত সেই সময়ত একপ্ৰকাৰ চকীয়া স্বত্বসকল গঢ়ি উঠিছিল। ৭-জাপালি, ধেমাজী নৃত্য আদি তাৰেই চিন স্বৰূপ।

দৰঙৰ মুঠ পাইক আছিল ২১,৫০০ জন। তাৰে এক চতুৰ্থাংশ মাত্ৰ বৰমুকুৰৰ ওচৰলৈ ৰাজকৰা কামত খটাবলৈ পঠোৱা হৈছিল। বাকীবোৰে দৰঙী ৰজাঘৰ বা ৰাজকৰ্ম্মচাৰীৰ ঘৰত দৰঙতে থাকিছিল। বাণী, বেল-তলা, ডিমকুৱা আদি ৰাজ্যৰ ৰজাই দেখুৱাৰে কিছু সংখ্যক পাইক আহোম ৰজালৈ পঠাইছিল।

আহোম ৰাজত্বত দোবীৰ দণ্ড বৰ উগ্ৰ ধৰণৰ আছিল। হাত্ত-কৰি কটা, আঠৰ ঘিলা কঢ়া, চকু বগা কৰা, তপত লোহাৰ চেন দিয়া আদি শাস্তিৰ দ্বাৰা বৈশ্ব চোৰ-ডকাইত, বিদ্ৰোহ-অশান্তি আদি দমাই ৰখা হৈছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা কিন্তু ইয়াকে বুজিব নালাগে যে প্ৰজাৰ ওপৰত বিনা কাৰণতে অত্যাচাৰ চলিছিল। দুটক দমন, শাস্তক পালন এয়ে আছিল আহোম ৰজা সকলৰ শাসন-নীতি। ৰাজ-বিদ্ৰোহ একো প্ৰকাৰে সহ কৰা নহৈছিল।

ইংৰাজসকলে পিছত নিজৰ শাসনৰ অৰ্থ মূলৈ দেশখন নিছিল যদিও ভালেমান দিনলৈ তাৰ শাসন-পদ্ধতিত হাত্ত দিয়া নাছিল। কেৱল বহুৰত প্ৰত্যেক ৰায়ত বা পাইকে পাল পাতি ৩৫ মাহ ৰজা যৰত খাটি দিব লগীয়া হোৱাৰ ঠাইত ইংৰাজৰ আমোলত তেওঁলোকে বছৰি জনমূৰি তিনি টকাকৈ কৰ দিব লগীয়া হৈছিল। খেদৰ বৰা, হাজৰিক, আদি বিষয়াসকলৰ জৰিয়তে এনেধৰে খাজনা তোলা টান হ'ব বুলি অনুমান কৰি যোজা আৰু মহলৰ সৃষ্টি কৰা হৈছিল। প্ৰত্যেক যোজাত বা মহলত দুবিধা অহুসৰি পাতি দিয়া যোজাদাৰ, বিষয়া, কাগতি বা পাৰ্টগৰিয়ে খাজনা তুলিছিল। এই জনমূৰি টেক্সেই শীঘ্ৰে মাটিৰ খাজনাৰ ঠাই দখল কৰিলে। ক্ৰমে ক্ৰমে মাটিৰ জোখ প্ৰৱৰ্ত্তন হ'ল। এই জোখ বা জ'ৰ'প বৰিবৰ কাৰণে পোনতে কেপ্টেইন মেথি (Mathie), কেপ্টেইন ৰাথাৰফৰ্ড (Rutherford) আৰু বগল চাহাবক (Bogle) ফিল্ডেৰ পাতি ক্ৰমে দৰং, নগাঁও আৰু কামৰূপত নিযুক্ত কৰা হৈছিল। তেওঁলোকৰ জ'ৰীপতে মাটি প্ৰথমে ৰক্তি (homestead), কপিত (agricultural) আৰু ফৰিঙতি (high land), এই তিনি শ্ৰেণীত বিভক্ত হৈছিল। আজিও কামৰূপত মাহুহে বগল চাহাবৰ জ'ৰাপক বঙলা চাহেবৰ জ'ৰীপ বুলি কথাই কথাই উল্লেখ কৰে। মূঠতে ইংৰাজ শাসনত পাইকে খাটান ৬ঠি ৰায় আৰু বাৰামাটি, খেতিৰ মাটি আৰু শাক-পাচলিৰ বাগিচা আদি সহলোৰে কাৰণে প্ৰত্যেক মাহুহে তিনি টকাকৈ খাজনা দিবলগীয়া হয়।

মহল বা যোজাত দেশখন ভাগ কৰাৰ লগে লগে খাজনা বহুবেকীয়া নিৰিখত ধাৰ্য কৰা হয়। এই নিৰিখ আৰু বহুবিস্তৃত যোজাদাৰ আৰু চৌধাৰীসকলে ১৮৩২ চনৰ পৰা ১৮৫০ চনলৈ খাজনা তুলিছিল। ১৮৫৪ চনত আকৌ ৰক্তি, কপিত, ফৰিঙতি শ্ৰেণীৰ প্ৰবৰ্ত্তন হোৱাৰ লগে লগে

খাজনাৰ নিৰিখ লৰে। বেলেগ জিলাত বেলেগ নিৰিখ ধাৰ্য্য হয়। কাম-
ৰূপতে আটাইতকৈ উচ্চ নিৰিখ হয়। তেতিয়া কামৰূপত ৰূপিত মাটিৰ
বিঘাত ৫-অনা আৰু অনান্য শ্ৰেণীৰ মাটিৰ চাৰি অনা আছিল। ১৮৭০
চনলৈ এই নিৰিখ চলিছিল। ১৮৭০ চনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ পাঁচখন
জিলাত তলত লিখা নিৰিখত খাজনা ধৰা হয়—

বস্তি বিঘাত—১০০

ৰূপিত ”—১৬৫

কৰিদ্ধতি ”—৫০

এই বছৰতেই মাটিৰ জোখ-মাখত সহায় কৰিবলৈ মণ্ডলৰ সৃষ্টি কৰা
হয়। মৌজাদাৰক মাটি পট্টনৰো ক্ষমতা দিয়া হ’ল। এই সময়তে মৌজাদাৰী
টীৰ আৰু মাটিৰ মৌজাদাৰী জোখ ওলায়। মৌজাবোৰক দুশৰ অধিক
শ্লীৰীৰ অনেক গাঁৱত বিভক্ত কৰা হয়। প্ৰত্যেক গাঁৱৰ খাজনা সংগ্ৰহ,
মাটিৰ পট্টন আদিৰ কামত মৌজাদাৰক সহায় কৰিবলৈ একোজন মণ্ডল
পাতি দিয়া হৈছিল। মণ্ডল আৰু মৌজাদাৰে মাটি জুখি এটা বহীত তাৰ
মাপ আনিব লাগিছিল। এই বহীকে চিঠা বোলা হৈছিল। চিঠাৰ পৰাই
খতিয়ান আৰু জমাবন্দী তৈয়াৰ কৰি বায়তৰ মাটি আৰু খাজনা নিৰ্ণয়
কৰা নিয়ম আছিল। এই চিঠা-জমাবন্দী আজিকোঁপতি চলি আছে।
নিয়মীয়া পট্টন (Regular settlement) আৰু দৰিয়াবাৰী পট্টন (supp-
lementary settlement) এই সময়ৰপৰাই ওলায়। প্ৰত্যেক বছৰৰ
লৈ জুনতেই মৌজাদাৰে জোখমাখৰ কাগজ দাখিল দি আগষ্টৰ শেষত
চৰকাৰৰপৰা যি সিদ্ধান্ত পাইছিল—সেয়ে আছিল নিয়মীয়া পট্টন আৰু
চেপ্তেছৰৰ পৰা পুনৰ জৰীপ কৰি আবাদী মাটিবোৰৰ হিচাপ ১৫ জাম্বুৱা-
ৰীত দাখিল দি যি পট্টনৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল সেয়ে আছিল দৰিয়াবাৰী
পট্টন। এই দুয়োবিধ পট্টনৰ মুঠ খাজনাঃ মৌজাদাৰৰ মুঠ সাধনী আছিল।
তেতিয়াৰ মৌজাদাৰৰ অৱস্থাটো বৰ অমোদজনক আছিল। শুধু আছিল
চৰকাৰৰ ঘৰৰ ঠিকাদাৰ : খাজনা সাৰি ‘কমিছন’ খোৱা ঠিকাদাৰ। ইফালে
হাততেই আছিল মাটিৰ জোখমাখৰ সমস্ত চাৰি-কাঠী।

বায়তক স্থায়ী মহলত অৰ্থাৎ য’ত মাসুহ সহজে উঠি যোৱাক সম্ভৱনা
নাই তেনে ঠাহত এক বছৰৰ পৰা দুহ বছৰলৈ খতিয়তে পট্টন লবলৈ দিয়া

দিয়া হৈছিল। একাধিক বছৰৰ পট্টনৰ জমি হস্তান্তৰ হ'ব পাৰিছিল; বহু-বেকোৱা পট্টনবোৰ নোৱাৰিছিল। হস্তান্তৰ সহায় তেপুটী কমিচনাৰ অধিকৃত বেজিটাৰ কৰিব লাগিছিল। তিনি মাহৰ অক্ষয়কালমী বি পট্টনলৈ পট্টা ইচ্ছকা দিব পাৰিছিল। মাটিৰ ম্যাদি পট্টন ব্যৱস্থাৰ তেতিয়াও হোৱা নাছিল। কিন্তু দহ বছৰ পৰ্য্যন্ত একাধিক বছৰক পট্টনৰ স্থায়ী পট্টন বোলা হৈছিল। স্থায়ী পট্টনৰ জমি হস্তান্তৰ হ'ব পৰাওকৈ বাইজক জমিৰ ওপৰত মালিকৰ স্বত্ব দান কৰিলে। ইয়াতেই 'জমিৰ ওপৰত পট্টনকৰ'ৰ স্বত্ব ওপজাৰ সূত্ৰপাত হয়; ইয়াৰ আগতে জমি আছিল 'জমি'ৰ বা বজাঘৰীয়া সম্পত্তি।

উপৰোক্ত ব্যৱস্থা ১৮৭০ চনৰপৰা ১৮৮৩ পৰ্য্যন্ত চলিছিল। ১৮৮৩ চনৰ ১লা এপ্ৰিলৰপৰাই ১৮৯৩ চনলৈ পোন আৰম্ভে বহুচনীয়া পট্টাৰ আবিৰ্ভাৱ হয়। ব্যৱস্তাৰ বহুচনীৰ জমি সৰ্ব্বোচ্চ জাতিৰ কাৰণে আৰু চোৰাং খেতিবোৰ ধৰিবৰ কাৰণে ১৮৮২ চনত কেডেষ্টেল জ'ৰীপ বিজ্ঞান সমাজত প্ৰণালীত আৱদ্ধ ৰখা হয়। ন বছৰ এই কাম চলোৱাৰ পিছত খেতিয়া দেখা গ'ল যে কাম এক দলংলৈ হোৱা নাই, ফালে খবছ বাৰ লাখ টকাৰো ওপৰ হ'লেই খেতিয়া কেডেষ্টেল জ'ৰীপ প্লেন টেকুৰ সহায়ত কৰিবলৈ স্থিৰ হ'ল। মণ্ডলক জ'ৰীপ ভালকৈ শিকাই ছবডিপুটীৰ তলত কাম কৰিবলৈ দিয়া হ'ল। ছবডিপুটীৰ সৃষ্টি হয় ১৮৯৩ চনত। মণ্ডল, ছবডিপুটী আদিৰ জ'ৰীপ লোৱাৰ কাৰণে আৰু মাটি সম্পৰ্কীয় অন্যান্য সমস্যাৰ বিষয়ে জাবিবৰ কাৰণে সেই বছৰতে সমস্ত প্ৰদেশত এজন ডিৰেক্টৰ অব লেণ্ড ৰেকৰ্ডচ নিযুক্ত ৰখা হয়। ১৯০৩ চনত বহু চনীয়া পট্টাৰ উল্লেখ ১৮৯৩ চনৰ পট্টা কাৰ্য্যকৰী হ'ব তাকে লৈ কিছুদিন ওপৰ মহলত লিখালিখি, তৰ্ক-বিতৰ্ক বাক-বিত্ততা আদি চলিছিল। মলত ফুলাৰ (পিছত চাৰ বেৰিষ্ট ফুলাৰ) চাহাবে আৰম্ভ কৰি দিয়া, মাটিৰ অৱস্থা অনুযায়ী ৰখা বিভাগ (soil unit system) বোৰ ধৰি লোৱা হয়। সেই মতে অঞ্চল কামৰূপ জিলাতে মাটিৰ ৪৮টা শ্ৰেণী ওলায়। এইদৰে ১৯০৬ চনৰপৰা সুবিচনা পট্টা আৰু তাৰ পিছত দ্বিতীয় চনা পট্টাৰ চলিছিল। পৰিবৰ্তনৰ মাজেদি এই নিয়ম এতিয়ালৈ চকি আছে।

অসমৰ বিভিন্ন ধৰণৰ জমিৰ চমু ইতিবৃত্ত

অসমত লাখেৰাজ, নিম্মিথেৰাজ ফি চিম্পুল গ্ৰেণ্ট, খেৰাজ একচনা, খেৰাজ ম্যাৰ্চি, বিশেষ ম্যাৰ্চি আদি নানা পৰ্য্যায়ৰ জমি পোৱা যায়। এইবোৰৰ প্ৰত্যেকৰে সুকীয়া সুকীয়া ইতিবৃত্ত আছে। তাৰে গোটা'চৰেক ইয়াত আলচ কৰা হ'ব।

পোনতে লাখেৰাজৰ কথাই কোৱা ভাল। কিয়নো লাখেৰাজ ভূমিক ভূমিৰ বজা বুলি কোৱা হয়। এ নিদিৰ অ'ক অ'কল নিকবেই নইয় নিলামত যোৱাৰ পিছতো পূৰ্বৰ লাখেৰাজৰ লগতই থোৱা লেঠাও গা-পাতি লোৱা বিধৰ সম্পত্তি। অন্য সম্পত্তি বা জমি মালিকৰ মেনাৰ বাবে নিলামত গলে নিলামদাৰ তাৰ ওপৰত উঠি-বজা বহি-বজা হৈ পৰে। সেই জমি বা বস্তু অগ্ৰ কৰবাত বন্ধক থাকিলেও বা দানত গৈ থাকিলেও সেহিবোৰ দান-বন্ধক আদিৰ পূৰ্ব-লেঠাও নিলামদাৰক নাপায়হি। কিন্তু লাখেৰাজ ভূমি নিলামত ডাকি নিব লাগিলে—সেহিবোৰ লেঠাই এৰি নিদিয়; আগৰ লাখেৰাজদাৰক পোৱাবদৰে নিলামদাৰৰ ডিঙি পায়গৈ। এনেবোৰ কাৰণতে লাখেৰাজক ভূমিৰ বজা বুলি মনা হয়।

“কণা হওক, কঁজা হওক, ডুঞাৰ পোৱালি ;

ফটা হওক, চিটা হওক, পাৰি টহ'লি।”—তস্যমীয়া ম'হুহে আজিলৈ সামাজিক সকলে কামতে এই নীতি মানি আহিছে। মনীৰ মান মাজ-নিশাও নেহেৰায় বুলি অসমীয়া লোকে সদায় কৈ আহিছে। সেই বাবেই যিকোনো বস্তুকেই বাতি দিবলৈ এনে সম ভাত সমায় মানী লোক কেইজনৰ আগতহে আগে নি আগভাগটো দাঙি ধৰা হয়। সেই নীতিৰে মানি জমিৰ বজা লাখেৰাজৰ কথা পোনতে উল্লেখ কৰা সমীচীন হ'ব।

খেৰাজ বা খেৰাজী শব্দই অ'ব'ব'ত খজৰা বুজায়। লা মানে নাই ; গতিকে লা—খেৰাজ মানে খজৰা নোহ'ব। লাখেৰাজ মাটিৰ সেই

গতিকে প্ৰথম অৰ্থ খাজনা নলগোৱা মাটি বা নিৰুৰ ভূমি। এনেভাৱে নিৰুৰ ভূমি আহোম ৰজাসকলৰ বিনত অনেক আছিল। কাৰণ—বিখ্যাত বেৰ-মন্দিৰ, বিশিষ্ট ব্ৰাহ্মণ, বিদ্বান ব্যক্তি আদিক আহোম ৰজাসকলে বৰকৈ মানিছিল আৰু এই সকলৰ ভৱণ-পোষণৰ অৰ্থে নিৰুৰকৈ ভূমিহাৰ দিছিল। সেই ভূমিকে চলাই-য়েলি তাৰ উৎপন্নৰে সেই সেই অহুষ্ঠানবোৰ আৰু ব্যক্তিসকল বৰ্ত্তি আছিল। এই ভূমিবোৰ নানা শ্ৰেণীত বিভক্ত আছিল দেৱোত্তৰ, ব্ৰহ্মোত্তৰ, ধৰ্ম্মোত্তৰ, ভোগোত্তৰ, পাইকান ইত্যাদি। য'ৰ অৰ্থে দান কৰা হৈছিল—তদনুযায়ী নামকৰণ হৈছিল।

উপৰোক্ত নিৰুৰ জমিশ্ৰেণীক বুজাবৰ কাৰণে 'লাখেৰাজ' শব্দটো পোনতে কোনে কেতিয়া ব্যৱহাৰ কৰিছিল তাক সঠিককৈ কোৱা নাযায়। খুব সম্ভৱ ইংৰাজসকল অহাৰ কিছুকাল পূৰ্বে মুচলমান আক্ৰমণকাৰীসকলৰ লগত হোৱা সঘন স'ঘৰৰ ফলত এই শব্দ বৈ যায় আৰু তাকেই ব্যৱহাৰত লুচল পাই ইংৰাজ শাসনকৰ্ত্তাসকলে আৰু স্থানীয় লোকে ব্যৱহাৰ কৰে। কোনো অহুষ্ঠানৰ নামৰ সম্পত্তি নহলে লাখেৰাজসকলে পুত্ৰপৌত্ৰাদিক্ৰমে ইয়াক নিৰুৰভাৱে ভোগদখল কৰি থাকিব পাৰে।

নিষ্পেৰাজ

অসম দেশ যেতিয়া বৃটিছৰ অধীনলৈ গ'ল তেতিয়া ইংৰাজ শাসনকৰ্ত্তাসকলে প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে তেওঁলোকৰ ৰাজত্বত কোনেও—অহুষ্ঠানেই হওক বা ব্যক্তিয়েই হওক—কোনো পুৰণি কিবা স্বত্বৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নিৰুৰ বা লাখেৰাজ মাটি খাব নোৱাৰিব। অৰ্থাৎ সকলো মাটিৰ ওপৰত যেনে বিবেচিত হয় সেইভাৱে কৰ লগাবলৈ শাসক ইংৰাজসকলৰ সম্পূৰ্ণ স্বত্ব থাকিব। অসমৰ প্ৰথম কমিচনাৰ মিষ্টাৰ স্কট চাহেবেই এই অকৃতজ্ঞা প্ৰচাৰ কৰি দিছিল। কাৰণ, তেওঁ অহুসন্ধান কৰি জানিব পাবিছিল যে ৰজাটো নিৰুৰ ভূমিৰ ওপৰতো মানৱ আক্ৰমণৰ দৰে আৰ্ণা-বিশদৰ সময়ত কেতিয়াবা কেতিয়াবা খাজনা লগাইছিল। মানৱ বিনত আহোম ৰজাসকলেই লাখেৰাজ মাটিবপৰা পূৰ্বত পাঁচ অনাকৈ খাজনা তুলিছিল। এই বৃত্তিকে দেখুৱাই কোৱা হ'ল যে খাজনা লগোৱা-নলগোৱাটো ৰজা বা শাসনকৰ্ত্তাৰ ইচ্ছাৰ কথা, প্ৰজা বা অহুষ্ঠানৰ দাবী হ'ব নোৱাৰে।

মিষ্টাৰ স্কটে সেই নীতিকে লৈ লাখেৰাজ মাটিবোৰৰ ওপৰতো পুৰাত পাঁচ অনা নিৰিখে খাজনা লগালে। অকল সেয়ে নহয়, এই খাজনা কিছুদিনৰ পিছতেই বচাই পুৰাত ঠাই বিশেষে সাত অনা আৰু ঠাই বিশেষে আঠ অনা কৰিলে। পাঁচ অনাৰ ওপৰত বঢ়োৱা এই দুই বা তিনি অনা বৰ্দ্ধিত খাজনাৰ নাম দিয়া হৈছিল ‘পুলিচ বৰঙনি’ অৰ্থাৎ মানৱ উন্নয়নৰ পৰা প্ৰজাক শাস্তিত ৰাখিবৰ কাৰণে পুলিচ ৰাখিবলৈ প্ৰজাৰ ই আছিল এটা বৰঙনিহে, চৰকাৰে লগোৱা কৰ নহয়। ইয়াকে জানো নকয় বোলে “মাছ বুলি নাখায়, কিন্তু জিজি বুলি খায়?”

সেই পৰৱৰ্ত্তী সেইদৰে গ'ল। মিষ্টাৰ স্কটৰ পিছতে জেনেবেল জেনকিন্স আছিল কমিচনাৰ হৈ। ইতিমধ্যে ভাৰত-চৰকাৰেও মিষ্টাৰ স্কটৰ প্ৰস্তাৱকে শলাগি লম্বৰ্ণন কৰি গহীনাই কৈ পঠিয়ালে যে অসমৰ বৃটিছ অধিকৃত লোকো ঠাইতে বৃটিছে খাজনা লগাব পাৰিব, কিন্তু অৱস্থা বুজি তেওঁলোকে পূৰ্বৰ নিম্বৰ ভূমি কিছুমান ইচ্ছা কৰিলে নিম্বৰ কৰিয়ে ৰাখিব পাৰিব। এই খিনিতেই শাসকৰ সম্পূৰ্ণ মৰ্জ্জি আহি পৰিল।

জেনেবেল জেনকিন্স বিবেচক শাসনকৰ্ত্তা আছিল। হৰবক নোহোৱাকৈ পোনেই সকলো জমিতে খাজনা লগাই প্ৰজাৰ মনত আৰাত দিয়া উচিত নহব বিবেচনা কৰি তেওঁ লাখেৰাজ জমিবোৰক বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভগালে। লাখেৰাজৰ দুটা ঘাই বিভাগ কৰা হ'ল, যেনে—১। দেৱোত্তৰ আৰু ২। ব্ৰহ্মোত্তৰ আৰু ধৰ্ম্মোত্তৰ। কি নীতিত এই বিভাগ কৰা হৈছিল তাৰ স্পষ্ট নিৰাকৰণ নাই। দেৱোত্তৰৰ ভিতৰতে পাইকান আৰু ভোগধনী জমিও বৈছিল। এই বিভাগ কেইটাক এনেকৈ ব্যাখ্যা কৰা যায় : দেৱতাৰ মন্দিৰ আদি থকা ঠাইবোৰক দেৱোত্তৰ আখ্যা দিয়া হ'ল। সেই দেৱ মন্দিৰত যিসকল পাইকে কাম কৰিছিল তেওঁলোকক ঘৰ সাজি থাকিবলৈ আৰু শাক-পাচলি কৰি খাবলৈ যি অলপ অচৰপ জমি দিয়া হৈছিল তাকে বোলা হৈছিল পাইকান লাখেৰাজ। বিধিনি ঠাইত দেৱতাৰ মন্দিৰৰ ভোগৰ কাৰণে খেতি-বাতি কৰোৱা হৈছিল সেই ঠাইক ভোগধনী লাখেৰাজ নাম দিয়া হৈছিল।

গুপ্তবাৰ ভ্ৰাক্ষণ বা গোসাঁইক বৃত্তি বন্ধাৰ কাৰণে বজাই যি নিম্বৰ ভূমি দান কৰিছিল তাকেই ব্ৰহ্মোত্তৰ আৰু সজাদি অহুষ্ঠান আৰু বিধান পতিত

লোকক ভূমিদান কৰি বজাই যি ধৰ্ম কৰিছিল তাকেই ধৰ্মোক্তৰ বোলা হৈছিল। এই চয়ো শ্ৰেণীৰ জমি কালক্ৰমত পুনৰায়ক্ৰমে চাৰি অহাড এইবোৰ ঠায়ে ঠায়ে অযোগ্য লোকৰ হস্তলৈও গৈছিল। ইয়াতেই ছেলু পাই এই শ্ৰেণীৰ জমিৰ ভূমিৰ ওপৰত জেনকিল চাহাবে আধা খাজনা ধাৰ্য কৰিলে আৰু তাৰ নাম দিলে নিলিখেৰাজ ভূমি। আধা খাজনা মানে সেই সময়ত চলিখকা সেই শ্ৰেণীৰ ভূমিৰ বি খাজনা তাৰ আধা। ১৮৭০ চনত এই নিলিখেৰাজ ভূমিবোৰত উক্তাধিকাৰী স্বত্ব হস্তান্তৰ চৰকাৰীভাৱে মানি লোৱা হয়। ইয়াৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হয় যে নিলিখেৰাজ ভূমি এসময়ত লাখেৰাজ বুলিয়েই পৰিগণিত আছিল। লাখেৰাজ ভূমিৰ পৰা পাৰ্থক্য দেখুৱাবলৈ অৰ্থবান্ধব এইবোৰ জমিৰ “নিলিখেৰাজ” নামকৰণ হৈছিল ১৮৭১ চনত।

নিলিখেৰাজ মাটিৰ যদিও আধা খাজনা বুলি সকলোৱে জানে তথাপি কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ গৰাবাদ বা জলল পৰি বন্ধা অংশত খাজনা লগোৱা নহয়। সেইবাবে নিৰ্দিষ্ট কালৰ যুবে যুবে নিলিখেৰাজ মাটিবোৰ জৰীপ কৰাই পট্টন আৰু আবাদ হোৱা ভূমিত আধা খাজনা লগাবৰ বিধি আছে। সেই নিৰ্দিষ্ট সময়লৈকে ইতিমধ্যে পট্টাদাবে পট্টন বা লীজ দি জমি আৰম্ভ কৰাই লাভবান হলেও চৰকাৰে সেইটো নথৰে। কিন্তু নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ জৰীপত যদি পট্টাদাবে চৰকাৰক প্ৰবন্ধনা কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে বুজিৰে কোনো আবাদী জমি পতিত বা গৰাবাদ বন্ধা পোৱা যায় তেন্তে সেই ভূমিত সম্পূৰ্ণ খাজনা (অৰ্দ্ধ খাজনা নহয়) লগাবৰো ব্যৱস্থা আছে।

মজলদৈৰ দৰঙ্গী বজাৰ পৰিয়ালসকলৰ যি নিলিখেৰাজ মাটি আছে সেইবোৰবোৰ আবাদী অংশত আধা খাজনাৰ নিৰিখ ধৰা হয়। কিন্তু সেই নিলিখেৰাজ ভূমিবোৰ দৰঙ্গী বজাৰ ৰাজপৰিয়ালৰ পৰা হস্তান্তৰ হলে সেই বোৰত সম্পূৰ্ণ খাজনা লাগে। ইও একপ্ৰকাৰ বিশেষ নিলিখেৰাজ, কিয়নো দান-বিজীৰ দ্বাৰা হস্তান্তৰ হলেই এই জমি, নিলিখেৰাজ হৈ নাথাকে। খেৰাজ হয়।

আউনিআটা সত্ৰৰ নিলিখেৰাজ মাটিবোৰ আকৌ অন্য এক প্ৰকাৰৰ নিলিখেৰাজ। এই নিলিখেৰাজ মাটিবোৰৰ বহু অংশতহে মাধোন অৰ্দ্ধ নিৰিখৰ খাজনা লাগে; বাকীবোৰত খাজনা নাই।

চমুৱা ভূমি

সম্পূৰ্ণ খাজনাৰ মাটিক খেৰাজ বোলা হয়। খেৰাজ পট্টাধাৰে সাধাৰণতে যোজাধাৰক খাজনা শোধাব লাগে। কিন্তু এক শ্ৰেণীৰ খেৰাজ পট্টাধাৰ আছে যিসকলে খাজনা যোজাধাৰক নোশোধাই পোনেই নি 'ট্ৰেজাৰিত' জমা দিবগৈ পাবে। এনে ভূমিকে চমুৱা-ভূমি বোলা হয়। এনেকুৱা চমুৱা-ভূমিৰ গঠা মাত্ৰ দুখন, আৰু দুয়োখনে কামৰূপ জিলাত।

বিশেষ বন্দবস্তিৰ গ্ৰেণ্ট

“কাকো সৰিল, তালো সৰিল” বুলি এটা চলিত কথা আছে। তাৰ মানে তালফলটো গছৰপৰা পাৰি দিয়া কাউৰীৰ উদ্দেশ্য নাছিল; তাল-ফল আপোনাআপুনিৰে সৰিলহেঁতেন, কিন্তু কাউৰীজনী অকস্মাৎ গৈ সেই গছৰ পৰা তালফলটো সৰিলত কাউৰীৰ গাতেই জগৰ লাগিল। তেনেকুৱা ঘটনাক কাকতালী ঘটনা বোলে। অসমৰ হাবিত চাহ আৱিষ্কাৰ হোৱা আৰু অসমৰ জঙ্গলবোৰৰ পট্টন দিয়াৰ কথাও তেনেকুৱা ঘটনায়ৈ। কোনো চাহ গছ আৱিষ্কাৰ কৰিলে সেই বিষয়ে মতভেদ আছে। কাৰো কাৰো মতে ৰবাৰ্ট ক্ৰয় নামে চাহাবে মানৱ হাতত ১৮২৩ চনত বংগুৰ চহৰত বন্দা হৈ থকা কালত কোনো এজন বুঢ়া চিংকৌৰ সহায়ত এই গছ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। কোনোৱে আকৌ মনিৰাম দেৱানেই পোনতে অসমত চাহগছ দেখিছিল বুলি কব খোজে। অন্য কাৰো মতে আকৌ অন্য কোনো চাহাবেহে আৱিষ্কাৰ কৰিছিল।

পিচে চাহ গছ যিয়েই আৱিষ্কাৰ নকৰক লাগিলে, চাহৰ খেতিৰ আৰম্ভণিয়ে যে অসমৰ ভূমি-পট্টনৰ নীতিত এটি আলোড়নপূৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তন আনিছিল সেইটো হলে স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰি। পৰ্ব্বত-পাহাৰ হাবি-জঙ্গল, বিল-পথাৰেৰে ভৰা প্ৰকৃতি জীয়াৰী অসমী আইব কোলাত বিবিধ জাতিৰ এমুঠি লোকে অতীতৰেপৰা মিলিজুলি থাকি গৈচিত্ৰ্যৰ মাজত বিৰাজ কৰা ঐক্য-বন্ধনৰ লাক্য দি আহিছে। ইংৰাজসকল অসমলৈ অহাটোও অসমীয়া প্ৰবচন “মই আছিলোঁ জাগ ৱৈ, মোক আনিলে বাঙ্গলটোকৈ”ৰ লগত খাটে। ইংৰাজসকলৰ অসম অধিকাৰ কৰি নিজ শাসনৰ তললৈ দিয়া উদ্দেশ্য সফল নাছিল। কিন্তু, অৰ্ধ-চিহ্নে অসম লক্ষীক জনো ইংৰাজৰ দৰে বেপাৰী

সৰাগৰ কোনোৱে পৰিহাৰ কৰিব পাৰে? অসম তেওঁলোকৰ হাড়লৈ গ'লত অসমৰ অটব্য অৰণ্য আৰু দুৰ্গম পৰ্বতবোৰে কেন্দ্ৰীকীকৰণ ঘটায় শাসন-সমতাৰ উত্থাপন সৃষ্টি কৰিলে। হাবি-জঙ্গলবোৰ আৰু স্বাভাৱিক অৱস্থাত কৰি শাসনৰ সুবিধা কেনেকৈ বঢ়োৱা যায় আৰু আৰু উপায় কিদৰে বুজি কৰা যায় এয়ে হ'ল তেওঁলোকৰ লক্ষ্য। এনে সময়ত চাহ গছৰ আৱিষ্কাৰ ঘনিবা পৰিচালনাৰ সুযোগৰ দৰে হ'ল। কাৰণ চাহ গছৰ খেতি অসমত ঠাইত নহয়; খলাবমা ধৰণৰ বিকৃত ভূখণ্ড, বিশেষকৈ শাহাবুৰা ঠাই চাহ-খেতিৰ কাৰণে উৎকৃষ্ট। ইকাজবিলাকৰ কাৰণে লোণালী সন্মোহন হাড়তে মিলিল। তেওঁলোকে এই ছেগতে চাহ, কফি আদি খেতিৰ কাৰণে জঙ্গল মাটি পট্টন দি দেশৰ হাবি-জঙ্গলবোৰ কিছু পৰিমাণৰ কৰ্মৰ উপায় উলিয়ালে। জঙ্গল ভূমিৰ পট্টন লোণালীৰ দৰে দুঃসাহসৰ কাৰ্যৰ কাৰণেও তেওঁলোকৰ লগা-ভগা জাতি-বুৰুগবোৰেই আগবাঢ়ি অ'ছিল। তেওঁলোকে এইদৰে জঙ্গল মাটি পট্টন দিবলৈ বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ধৰণৰ কিছুমান "জঙ্গল ভূমি পট্টন প্ৰণালী বা বিশেষ ভূমি পট্টন প্ৰণালী" (Waste Land Grant Rules or Special Grant Rules) ৰ সৃষ্টি কৰিলে। এনে ধৰণৰ নতুন নিয়ম পোনতে ১৮৮৮ চনত এল'য়া। এই পট্টনৰ ভূখণ্ডক একো একো প্ৰকাৰ 'গ্ৰেণ্ট' বোলা হৈছিল। চাহ, কফি আদি বিশেষ ধৰণৰ খেতিৰ কাৰণেই এইবোৰ ভূমি পট্টন প্ৰণালীৰ সৃষ্টি হৈছিল। ১৮৮৮ চনৰ এই নীতি মতে পট্টনৰ ভূমিৰ পৰিমাণ এল একৰ বা তিনিশ বিঘাৰ কম আৰু দহ হাজাৰ একৰ বা ত্ৰিশ হাজাৰ বিঘাৰ বেছি হ'ব নোৱাৰিছিল। পট্টন দিয়া ভূমিৰ এক চতুৰ্থাংশ প্ৰথম পাঁচ বছৰৰ জিতবত আবাদ হ'ব লাগিছিল আৰু তেনে এক চতুৰ্থাংশৰ বাবে কোম্পানী দিন কেতিয়াও খাজনা দিব নালাগিছিল। বাকী অংশৰ খাজনা আৰু আবাদৰ কাৰণেও সুবিধাজনক সৰ্ত্ত কিছুমান দিয়া হৈছিল। এইদৰে বছৰে বছৰে এই ধৰণৰ গ্ৰেণ্টৰ জমিৰ খাজনাৰ পৰিবৰ্তন হ'ব পাৰিছিল।

ইয়াৰ পাছত ১৮৮৪ চনত জঙ্গলী ভূমি পট্টনৰ দ্বিতীয় ক্ৰিষ্টি নিয়ম-কানুন ৰচিত হয়। এইবোৰ নিয়মক পুৰণি অসমৰ ভূমি পট্টনৰ নিয়মাবলী (Old Assam Rules) বোলা হৈছিল। এই পদ্ধতিত পট্টনৰ কাল নিৰ্ধাৰণৰ বছৰ আছিল। ইয়াতো পট্টনৰ এক চতুৰ্থাংশ ভূমি বিনা খাজনাত

দিয়া হৈছিল আৰু পাঁচ শ একৰ বা পোন্ধৰ শ বিঘাৰ উৰ্দ্ধ পৰিমাণ জমি মাথোন পট্টন দিয়া হৈছিল। পিছত অৱশ্যে এশ একৰ বা ৩০০ বিঘাৰ উৰ্দ্ধ পৰিমাণ জমিও পট্টন দিয়া দেখা গৈছিল। ইয়াকে নিৰানব্বৈ বছৰীয়া গ্ৰেণ্ট বুলিও জনা যায়। পট্টনৰ নিৰানব্বৈটি বছৰ উৰ্দ্ধলৈ চৰকাৰে আৱশ্যকমতে খাজনা কম বেছি কৰিব পাৰে।

১৮৬১, ১৮৬২ আৰু ১৮৬৩ চনত লৰ্ড কেনিং গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল হৈ থকা কালত ফি চিম্পাল গ্ৰেণ্টৰ নীতি নিকপিত হয়। লৰ্ড কেনিংৰ দিনৰ গ্ৰেণ্ট কাৰণে তেওঁৰ নামেৰে এই গ্ৰেণ্টবোৰক এল. চি (লৰ্ড কেনিং, গ্ৰেণ্ট নামেৰেও জনা যায়।

ফি চিম্পাল গ্ৰেণ্টৰ নীতি মতে কেতিয়াবা একৰত ২।০ ৰপৰা পাঁচ টকাৰ, কেতিয়াবা দুই টকাৰ ভিতৰত জমিৰ দাম ঠিক কৰি পট্টন দিয়াৰ স্থিৰ হৈছিল। এনেকুৱা নিৰ্দ্ধাৰিত দামক খাটাত দাম (upset price) আখ্যা দিয়া হৈছিল। এনে মাটি পট্টন দিয়াৰ আগতে তাক মাপ কৰা হৈছিল। কেতিয়াবা উচ্চতম ডাকত খৰিদ্ধাৰকে বিক্ৰী কৰি দিয়া হৈছিল। মাটিৰ দাম একে বাৰতে বা অল্পমতিক্ৰমে কিস্তি কিস্তিকৈ নিৰ্দ্ধিষ্ট কালৰ ভিতৰত দিব লাগিছিল। এইবোৰ নিয়ম ১৮৭২ চনলৈহে চলিছিল। তাৰ পিছত অৰ্থাৎ ১৮৬১ চনৰ পৰা ১৮৭২ চমৰ পিছত ফি চিম্পাল গ্ৰেণ্টৰ পট্টন সযুৰি বন্ধ কৰা হৈছিল।

ইয়াৰ পিছত ১৮৭৬ চনত কিছুমান বিশেষ সৰ্বত ত্ৰিশ চনা গ্ৰেণ্টৰ পট্টন বা লোক দিয়া হয়। ইয়াক এন এল. অ. ব ('নিউ লীজ কল গ্ৰেণ্ট') বোলে। এনে লীজ বছৰাল শিঙলৈ চলি আছিল। এনেকৈয়ে বিশেষ খেতিৰ কাৰণে অসমত অজলী ভূমি পট্টন দিয়াৰ বিভিন্ন আইন ৰচিত হৈছিল।

চিৰস্থায়ী বন্দবস্ত বা পাৰ্মেনেণ্ট ছেটোলমেণ্ট

বৰ্তমান অসমৰ গোৱালপাৰা জিলাহে মাথোন এই বন্দবস্ত আছিল। জমিদাৰী উল্লেখ আইনে এতিয়া চিৰস্থায়ী বন্দবস্তৰ তিকাচন ভাঙিবলৈ ওলাইছে। জমিদাৰসকলৰ লগত স্থায়ী বন্দবস্ত এটা কৰি পট্টন দিয়া ভূমি-কেই চিৰস্থায়ী বন্দবস্তৰ ভূমি বুলি জনা যায়। জমিদাৰসকল এই বন্দবস্ত একপ্ৰকাৰ ঠিকাদাৰৰ সনে হৈ পৰিছিল; অৰ্থাৎ নিৰ্দ্ধিষ্ট পুৰিয়ানৰ কক

শোধাই তেওঁলোকে সদায় জমি ভোগ কৰিব পাৰিছিল। যদিও তেওঁলোক পোনতে জমিৰ সৰ্ব্বস্বত্ব নাছিল আৰু ভূমিৰ ক'ম্বাইণ্ড (Proprietary right) তেওঁলোকৰ হাতত সমূলি নাছিল, অৱশ্যে ক্ৰমে ক্ৰমে তেওঁলোকে সেইবোৰ স্বত্ব আয়ত্ত কৰি লৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই বিষয়ে অৱশ্যে বহুলাই আলচ কৰা হৈছে।

খাত

ফুকন, বৰুৱা, চৌধুৰী আদি বিষয়াসকলক এসময়ত বহুত মাটি একে ঠাইতে পট্টন দিয়া হৈছিল। এইবোৰক খাত বোলা হৈছিল। খাতৰ খাজনা আবাদী অংশতহে পূৰ্ণ নিৰিখত দিব লগিছিল। এই পট্টনাব-সকলেও মৌজাধাৰক খাজনা নিদি পোনে পোনে চৰকাৰী হেজাৰিত জমা দিব পাৰিছিল। কামৰূপত এনে খাত একাধিক আছিল।

এক চন আৰু ম্যাডি মাটি

এক চন মাটিৰ বিষয় অ'গতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। ই'ৰাজ-বিলাকে অসম অধিকাৰ কৰাৰ পিছত দেশৰ সমস্ত জমিকে একচন বন্দ-বস্তত ৰায়তক খাবলৈ দিছিল; অৰ্থাৎ এটা বছৰৰ কাৰণে একেটা নিৰ্দিষ্ট খাজনা'ত বন্দবস্ত দিয়া হৈছিল। পিছত যেতিয়া দেখা গ'ল বছৰি বছৰি মটিবোৰ জোখা, খাজনা'ৰ নিৰিখ ঠিক কৰা আদি ক'মবোৰ অতিশয় কষ্টকৰ আৰু আতঙ্কসূয়া তেতিয়া পোনত দহ বছৰলৈ একাধিক বছৰৰ যি কোনো কালৰ কাৰণে পট্টন ল'বলৈ সুবিধা দিয়া হ'ল। ইয়াতেই ম্যাডি পট্টাত পট্টাধাৰক জমিৰ ওপৰত দান বিক্ৰী-হস্তান্তৰৰ ক্ষমতা মানি লোৱা হ'ল। তয়েই ব্যক্তিৰ পট্টাভুক্ত ম্যাডি জমিৰ ওপৰত স্বত্ব আৰু স্বাৰ্থ আনি দিলে। তেতিয়া'ৰ পৰা ম্যাডি মাটি ব্যক্তিগত সম্পত্তি হৈ পৰিল। একচন আৰু ম্যাডিৰ মূল জাৰ বৰ্দ্ধনৰ স্থায়ী আৰু অস্থায়ী ৰায়তৰ স্বত্বাধিপৰা পোনতে ধাৰ কৰা হৈছিল। একচন জমি নামে-কামে একচন : এবছৰৰ কাৰণে খাজনা আদায় ক্ৰমে দখল কৰিবলৈ দিয়া জমি। দান-বিক্ৰী-হস্তান্তৰ একচন মাটিত নাখাটে। অৱশ্যে কালে আকৌ ম্যাডি মাটি মালিক বা পট্টাধাৰক স্থাৱৰ সম্পত্তি। ইয়াতকৈ মূল্যবান

হাৰী সম্পত্তি য'তহে একো নাই। ইয়াক দান-বিজী-হস্তান্তৰ কৰা যায় ; বন্ধক দিয়া যায় আৰু আনকি ইয়াকে পট্টন দি পট্টাদাৰ হৈ পৰে ৰায়ত-সকলৰ কাৰণে একো একোজন ক্ষুদ্ৰ বজা-স্বৰূপ। অসমৰ ভূমিবোৰ উপকৃত যিকোনো এক শ্ৰেণীভুক্ত হৈ আছে। এই শ্ৰেণীবোৰ কিমান দিন টিকে সি চিন্তাৰ বিষয় ; কিন্তু এইটো হলে খাটাত যে অৰ্থেতিয়ক মালিকৰ হাতত থকা ৭-৭ বিঘাৰ খাতবোৰ আৰু গ্ৰেণ্টৰ বিস্তীৰ্ণ গৰাবাদ ভূমিবোৰ অবিলম্বে প্ৰকৃত খেতিয়ক আৰু দখলকাৰসকলৰ হাতলৈ যাব আৰু এইদৰে আহোম ৰাজত্বত স্প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা ভূ-স্বামী-শাসনৰ (feudal system) শেষ বন্ধনটিও শীঘ্ৰেই বিচ্ছিন্ন হব।

—

ভূমি আৰু জীৱন

দ্বিতীয় অধ্যায়

ভূমি-নীতি সংস্কাৰৰ পটভূমি

ভাৰতৰ লোকসংখ্যা জম্মু, কাশ্মীৰ আৰু অসমৰ জনজাতীয় অঞ্চলৰ কিয়-দংশৰ লোকসংখ্যা নথীকৈয়ে ৩৫ ॥ কোটিৰো অধিক। তিব্বাত কয়, পুৰুষ বেছি। প্ৰত্যেক হাজাৰ পুৰুষৰ ভিতৰত তিব্বাত আছে ২৪৭ জনীকৈ। বখাটো কত্ৰা দায়গ্ৰণ্ড সকলৰ কাৰণে নিশ্চয় কিছু আশাশ্ৰয়। সি যি হওক এই ৩৫ ॥ কোটি লোকৰ ভিতৰত শতকৰা প্ৰায় তিৰাশী জনেই গাঁৱত থাকে আৰু শতকৰা ৭০ জনেই খেতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। ১৯১৮ চনত যিহ্মা মণ্টেণ্ড চে'মফ'ৰ্ড ৰিপ'ৰ্টতে ভাৰতৰ প্ৰকৃত অৱস্থা বৰ্ণনা কৰোঁতে এই কথা স্বীকাৰ কৰা হৈছিল যে ইংলণ্ডৰ দৰে কল-কাৰখানা প্ৰধান দেশতে শতকৰা ৫৮ জন লোকে ক'ৰখানাত থাকে, মাত্ৰ শতকৰা আঠজনহে খেতিৰ লাগে। কিন্তু ভাৰতৰ শতকৰা ৭১ জনেই খেতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। • সেই কাৰণেই ভাৰতবৰ্ষ কৃষিপ্ৰধান দেশ বুলি খ্যাত। ঋষভ-সকলে অল্প জানক-নাজানক ছুটা কথা ভালকৈ জানে, সেয়ে হ'ল খোৱা-বোৱা আৰু ব'জকৰ অৰ্থাৎ খাজনা শোধাই নিশ্চিন্ত থকা। গাঁৱৰ লোকে সেয়েহে কয়—'মোকা মা'হুৱৰ ভোকা কথা, পুয়া-গধূলি চাউল কঠা।' দেশৰ বা-মাৰলীয়া ৰাজনীতি নতুবা কমভালোভীলকলৰ মুখে এক পেটে-এক কথাৰ তু তেওঁলোকে নলয়ো, নাপায়ো। তেওঁলোকৰ মতে সেইবোৰ দাবীবিধ

• Agriculture is the one great occupation of the people. In normal times a highly industrialised country like England gives 58 persons out of every 100 to industry and only 8 to agriculture. But India gives out of every hundred 71 to agriculture or pasture—Montague Chelmsford Report of 1918.

পৰিভ্ৰম্ণ নকৰা নগৰ চহৰৰ ধ'ত্ৱা বাবু সকলৰহে সময় কটোৱা চিন্তাৰ খোৰাকী। সেইবাবেই খেতিয়ক মৈমনসিঙীয়াসকলে ভাৱা বিভাটৰ মেৰু পাকৃত নোসোমাই খেতি কৰি থাই বৈ থাকি সময়ৰ মূৰত গৈ সিহঁতৰ মাতব্বৰ বা চৰকাৰৰ কথামতে কোনো এজনক ছোটটো দি অহাৰ কথাহে জানে। বছৰেকীয়া ৰাজকৰ বা খাজনাখিনি পৰিশোধ কৰাত তেওঁলোক সদায় তুংপৰ। তেওঁলোক কিয়, খেতিয়কসকলকৃতিতৰত খুব কম লোকেই আছে যি খাজনাখিনি পৰিশোধ কৰাৰ কথা আগে ন'ভাষে। খেতিৰ মাটি আৰু খাজনা—এয়ে তেওঁলোকৰ মূল সঞ্চল আৰু দেনা (assets and liabilities)। খেতিৰ চাউলমুঠি থাকিলে শাক-পাতে নিমখেৰেও দুপৰীয়া গধূলি দুসাজ খাই জীয়াই থকা যায় আৰু ৰজাৰ খাজনাফৰা শোধালে—ওপৰৰ ৰজাঘৰীয়া দ্বাৰ-জগৰে নাপায়, এয়ে তেওঁলোকৰ জীৱনৰ দৰ্শন আৰু কৰ্ম-জগতৰ আদৰ্শ।

এইদৰে দেখা যায় মাটি আৰু ৰাজ-খাজনাৰ বিষয়ে থকা সমস্তাৰোৰ ভালকৈ জানিব পাৰিলেই আৰু জানি সেইবোৰৰ সমাধান কৰিব পাৰিলেই ভাৰতৰ এটা মূল সমস্তাৰ সমাধান কৰা হয়। অন্য কথাত কবলৈ গলে ভূমি-নীতি সংস্কাৰত কৃতকাৰ্য হব পৰা হেতুকেই কৃষিপ্ৰধান চানে জাতীয় জীৱনৰ শ শ বছৰ ধৰি চলি অহা কেৰোণ গুচাই উন্নতিৰ পথত দোপত-দোপে আগবাঢ়ি জগতৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছে। কাৰণ, ভূমিৰ লগতেই কুৰি, শস্ত্ৰ আৰু দেশৰ উৎপন্ন লাভোৱা আছে। ভূমি-নীতিসংস্কাৰৰ দ্বাৰা ভূমি-সমস্তাৰ সমাধান কৰিব পাৰিলেহে ভাৰতৰ কৃষি সমস্যাৰ সমাধান হব।

ভাৰতে আজি ভূমি নীতি সংস্কাৰ-সমস্তা হাতত লৈছে। ইয়াত কৃতকাৰ্য হব পাৰিলেহে ভাৰতীয় স্বাধীনতাৰ সাৰ্থকতা হব। অসমীয়া, শুধা ভাৰতীয় সাধাৰণ লোকৰ মানত ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা এটা নিমান ডাঙৰ বস্তু নহয়। তেওঁলোকৰ বন্ধমূল ধাৰণা—যেয়ে ৰজা, স্তাবে প্ৰজা আমি। অৰ্থাৎ শালন বিয়েই কৰক, আমাৰ সমস্তাবোৰ সমাধান নহলে ৰজাঘৰে আমাৰ কাৰণে কিবা কৰিছে বুলি আমি নান্ধাবো।

• It is impossible to deal with the problem of agriculture in India without dealing with the problem of the land system—India To-day—R. Palme Datta.

ভাৰতৰ ভূমি-নীতি সমস্যা ৭-৮ বছৰ ধৰি য়েৰপাক খাই থকা এহেজাৰ এটা গাঁঠিৰে পৰিপূৰ্ণ। ইয়াত জমিদাৰ, মিৰাছদাৰ, কুৰুক, পট্টাদাৰ, বায়ত, তলত-য়-বায়ত আদি নানা শ্ৰেণীৰ খেতিয়ক আৰু নানকৰ, ব্ৰহ্মোত্তৰ, দেৱোত্তৰ, ধৰ্মোত্তৰ, লাখেবাজ নিম্পিথেবাজ, থেৰাজ, ইল'ম, চৰকাৰী, এক-চনা, যাদি আদি নানা শ্ৰেণীৰ পটনৰ চলন্তি আছে। ব্ৰাহ্মণৰ গৃহত জয়িয়ে জন্মগত আয়ত্ত কৰি লব পৰা ভাৰত ভূমিত উপকৰু লাখেবাজদাৰ নিম্পিথেবাজদাৰ, নানকৰদাৰ, জমিদাৰসকলৰ পুত্ৰ পৌত্ৰসকলেও জন্ম-স্বত্বৰ বলেৰে বিনা যত্নে পুৰুষাৰ্থৰ লেশমাত্ৰ নোহোৱাকৈয়ে ৰাভৰূথ ভোগৰ অধিকাৰী হৈ আহিছে। ইফালে কোনোৱে ঘটনাচক্ৰত দুখীয়া খেতিয়কৰ ঘৰত ওপজা হেতুকে যোগ্যতা থকা সত্বেও হাড়ভগা পৰিশ্ৰম কৰি পুৰা-গধূলি হুবেলা তুমুটি অন্নৰ সংস্থান কৰিব নোৱাৰে। কঠোৰ পৰিশ্ৰমৰ বলত যিখিনি অৰ্জন কৰে সিও আনৰ হাতলৈ গুচি যায়। তেনে অৱস্থান পৰিয়ে দুখীয়া খেতিয়কে কয় বোলে—‘অন্যক নেদোখোঁ ভাগ্যক দেখোঁ’, ঝাটি শেল মাৰি কঁটা (কাঁইচ) ঘূৰা চোহোঁ।’

এই খেতিয়ক শ্ৰেণীকেই শোষণ কৰি আকৌ অন্য কিছুমান বৃদ্ধিজীৱী বা জন্মস্বত্ব হোৱা সম্ভ্ৰান্ত লোকে বিনা পৰিশ্ৰমে ৰিল'মত কাল কটাবলৈ পায়। একালে দাবিদাৰ ককণ বিনিমি, আনফালে নিকৰা ধনা সম্প্ৰদায়ৰ সদন্ত বিলাস। ভাৰতীয় জীৱনৰ বস্তুৰ সংঘৰ্ষ উপস্থিত হৈছে এইখিনিতে। এই সমস্যাৰ যে সমাধান নহব এনে নহয়। এনেবোৰ বৈষম্য কালৰ চকৰিয়ে দূৰ কৰি আহিছে। জমিদাৰী উচ্ছেদ তেনে ধৰণৰ অগ্ৰগতিৰ খোজ। প্ৰাথমিক কালৰ চকৰিত আবহমান কালৰপৰা জমা হোৱা এট মামৰ জন-জগৰণৰ লগে লগে আতৰি নাইকিয়া হুই, তাত সন্দেহ নাই।

পৃথিবীত আজি সকলোৱে দাবী কৰে যোগ্যতাৰ সমাদৰ। কিন্তু জন্ম-স্বত্বৰ বলেৰে বিসফল সম্ভ্ৰান্ত বা পূজা হৈ আহিছে তেওঁলোকে নিজৰ কোলীনিয়ৰ অৱমাননা সহ নকৰে। তেতিয়াই বিৰোধ উপস্থিত হয় সংঘৰ্ষ দেখা দিয়ে। একালে দলিত, পীড়িত, প্ৰভাৱিত জনতা; আনফালে বিলাসী; কুলীন, বৃদ্ধিজীৱী সম্প্ৰদায়। সমাজত তেতিয়া বিদ্ৰোহ আৰু আন্দোলনৰ সৃষ্টি হয়। ভূগৰ্ভৰ উত্তাপ বাঢ়িলে জ্বালাধু বা আগ্নেয়গিৰি বাহিৰ হোৱাৰ ধৰে মুক জনতাৰ অন্তৰ ভেদ কৰি সঞ্চিত বিকোভৰাশি বিদ্ৰোহৰ আকাৰত বাহিৰ হয়। এনে বিদ্ৰোহৰ হাত লাৰিবলৈ গলে বিদ্ৰোহৰ সম্ভাৱনাই কাৰণবোৰ জানি লৈ সেইবোৰ একে একে দূৰ কৰিবলৈ যত্নৰ হোৱা প্ৰয়োজন দেশখনী বা জন-নায়কৰে কৰ্ত্তব্য। ভূমি-নাতিৰ সংকাৰ লানন তেনে এটি কৰ্ত্তব্য।

ভূমি-নীতি সংস্কাৰৰ ভূমিকা

স্বাধীনতা যুদ্ধৰ আগৰে পৰা চিন্তাশীল নেতাসকলে সদায় সভা-সমিতিত প্ৰচাৰ কৰি আহিছে যে ভাৰতৰ ঘাই সমস্যা—অন্ন-সমস্যা আৰু বস্ত্ৰ সমস্যা। পুৱা-গধূলি দুবেলা তুমুঠি কুথেৰে খাবলৈ পালে বস্ত্ৰ সমস্যাই মানুহক সিমান গীচ্ছা কৰিব নোৱাৰে। অন্ন সমস্যাৰ সমাধান হলে বস্ত্ৰ-সমস্যাবো সমাধান হব।

খাদ্য-সমস্যাও ভূমি সমস্যাবেই শাখা প্ৰশাখা স্বৰূপ। ভাৰতত এনে এদিন আছিল যেতিয়া মানুহে মাটিক সম্পত্তি বুলিয়ে গণ্য নকৰিছিল। খেতিয়ক-সকলে পথাৰত মাটি ভগাই লৈ খেতি কৰিছিল আৰু বজাৰ তাৰ বাবে কাম কৰি দি অথবা শস্ত্ৰেৰে কৰ শোধাইছিল। খেতি কৰা মাটিৰহে কৰ আছিল। মাটিত খেতি নকৰিলে কৰো নালগিছিল। ই আছিল অতি প্ৰাচীন ৰীতি।

দিন গৈ অহাৰ লগে লগে ক্ৰমাৎ একশ্ৰেণী বুদ্ধিজীৱী লোকৰ আনিতাব হ'ল। তেওঁলোকে নিজৰ কাৰ্য্যক্ষমতাৰ গুণত অথবা বিশেষ কোনো বজা বা ৰজা-হিউকৰ কাম কৰি দিয়া কাৰণে ভূমি-বৃত্তিকেই বানচ বা পুৰস্কাৰ-ৰূপে লাভ কৰি তাকেই চলাই য়েলি খেতিয়ক ৰায়তৰ পৰা ৰাজকৰৰ ওপৰত যুনকা ধৰি লৈ তাৰেই জীৱিকা নিব্বাহ কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰজা-ঘৰীয়া ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়াসকলেও এইদৰে দৰমহা লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এনেকৈয়ে অসমত ফুকন, বৰুৱা, গোহাঁই অৰ্গদ বিষয়াসকল তৰিছিল। এই সম্পৰ্কে নিছত বহলাই আলচ কৰা হ'ব। মুছলমানসকলে এইদৰে জায়গা সীৰ (ভূখণ্ড) পাইছিল।

ৰাজপুৰোহিতসকলেও তেনেকুৱা ভূমিদান পাইছিল। পণ্ডিত আৰু ব্ৰাহ্মণৰ সহায়ৰে তেতিয়াৰ যুগত বহু বেছি আছিল। কাৰণ তেতিয়াৰ যুগ আছিল ধৰ্ম্ম-শাসনৰ যুগ। ধৰ্ম্মক মানুহে সেই যুগত বৰকৈ ভয় কৰিছিল। পণ্ডিত আৰু ব্ৰাহ্মণসকল আছিল ধৰ্ম্মৰ সধাৰী, বিদ্ভাৰ অধিকাৰী।

তেতিয়াৰ যুগত অসমত, অসমত কিয় ভাৰতৰ কোনো ঠাইতে মাটিৰ

সম্পূৰ্ণ যোগ আৰু জোখ হোৱা নাছিল। আহোম ৰজাই ব্ৰাহ্মণসকলক ভূমি-দান দিয়াৰ প্ৰণালী পুৰণি পেৰা-কাৰতত আৰু তামৰ ফলি আদিত পোতা বায়। সেই যুগৰ ভূমি-দান আৰু ভূমি গ্ৰহণৰ ৰীতি-নীতিবোৰ আজিকালিও বুঢ়া মানুহৰ মুখে শুনিবলৈ ধুনীয়া সাধুকথা যেন লাগে। শ্ৰীত হৈ হেনো ৰজাহ কেতিয়াবা কোনো ব্ৰাহ্মণক কৈছিল—“ভূমি পূৰ্বোদয়তে যাত্ৰা কৰি পূৰ্ব্যাতুলৈকে দিনটোত যিমানখিনি ঠাই পৰ্য্যটন কৰিব পাৰা তৎপৰিমাণ ভূমি নিজৰ দান পাবা; অৰ্থাৎ বিনা কৰে ভূমি ডাক ভোগ কৰিব পাৰিবা। কোৱা বাহুল্য যে সেই মাটিৰ সীমাৰ ভিতৰৰ বায়তলকল তেতিয়াৰপৰা ব্ৰাহ্মণৰ অধীন আৰু কৰতলীয়া হৈছিল। এইদৰে কোনো দানগ্ৰাহী ব্ৰাহ্মণে দিনৰ দিনটো লৰি-চাপৰি ঘূৰি আহি সন্ধ্যাৰ আগে আগে যাত্ৰাৰ ঠাই পোৱাৰ লগে লগে ক্লান্ত হৈ ভাগৰত শেষ নিশ্বাস পেলাব লগীয়া হৈছিল। কোনোৱে ঘোঁৰি ঘোঁৰি গৈ পুনঃ ঘূৰিবলৈ সময় নোপোৱাত বাটতে ধাতু এৰিছিল। কোনোৱে বন্দনস্ত মতে ৰজাৰ ঘৰত ব্ৰহ্মভোজন কৰি ভূমি-দানৰ কাৰণে মাটি দেখুৱাবলৈ লৰি গৈ বাটতে পেট শূলত প্ৰাণ এৰিছিল। এতিয়াও বামুণমাৰি পথাৰ, বামুণৰ গাওঁ আদিবোৰ নামে গাঁৱলীয়া মানুহৰ মাজত চলি থকা কিংবদন্তিৰ মাজেদি তেনেবোৰ প্ৰথাৰ সাধুকথা জীয়াই ৰাখিছে।

এইদৰে যিখিনি ঠাই দানগ্ৰাহী পণ্ডিত বা ব্ৰাহ্মণে নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত পৰ্য্যটন কৰিব পাৰিছিল—সেইখিনি ঠাই তেওঁক দান দিয়া হৈছিল। জোখ-মাখৰ অভাৱত মাটিৰ সীমা আৰু পৰিমাণ দিয়া হৈছিল এইদৰে—অমুক মন্দিৰৰ পৰা পূবে গৈ আইত গছ তাৰ দক্ষিণে গৈ অমুক নদী, তাৰ পশ্চিমে গৈ অমুক গড়; তাৰ উত্তৰে অমুক পৰ্ব্বত—ইয়াৰ ভিতৰতে অমুমান ইমান মাটি। সাধাৰণ মানুহৰো মাটিৰ হিচাপ ৰখা হৈছিল এইদৰেই।

ঘুকন, বৰুৱা, গোহাঁই আদি বিষাসকলেও এনেকৈ মাটি পাইছিল। ৰজাৰ হৈ কৰ-কাটল তোলা কৰ্মচাৰীও আছিল এওঁলোকেই। তাতে কেতিয়াবা তেওঁলোকৰ মইমতালি বৰকৈ চৰিলে অথবা আচাৰ-ব্যৱহাৰ বৰ অসন্তোষজনক হলে ৰজাৰ মাজত বিৰোধ উপজিছিল আৰু সেয়ে বিব্ৰো-হত পৰিণত হৈছিল।

হংবাজসকল অহাৰ আগলৈকে ভাৰতত ভূমি-সমস্যা দেখা দিয়া নাছিল।

তেতিয়া দেশৰ লোকসংখ্যাও কম আছিল। তদুপৰি সমাজত শ্ৰেণীবিভাগ অভুলৰি নানা শ্ৰেণীৰ মানুহে নানা প্ৰকাৰ হাতৰ কাম, বোৱা-কটা, কাঠৰ কাম বাচন-বৰ্ত্তন তৈয়াৰ কৰা আদি কামত নিজক নিয়োগ কৰি সমাজৰ পুংখলা ৰক্ষা কৰিছিল। ইংৰাজসকল অহাৰ লগে লগে ভাৰতীয় লোকৰ পুৰণিকলীয়া বৃত্তিবোৰৰ ক্ৰমাৎ ভিকাচন ভাগিল। ফলত নদীয়াগৰপৰা নাপিতলৈকে সকলোৱে খেতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিবলগীয়া হ'ল। ইংৰাজ-বিলম্বেও সেই একে ছেগকে লৈ নিজৰ বেহা-বেশাৰ বিয়পাবলৈ যৎপৰোনাষ্ট চেষ্টা চলালে। শিক্ষাৰ পদ্ধতিও এনেভাৱে পৰিবৰ্ত্তন কৰা হ'ল যে শিক্ষিত লোকে ক্ৰমাৎ পৰিশ্ৰম নকৰা হৈ পৰিল।

এই স্তবিধাতে ইংৰাজসকলেও দেশৰ বুদ্ধিজীৱী, বিলাসী, মধ্যবিত্ত শ্ৰেণী-টোক হাতত লৈ তেওঁলোককেই পুতলা ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। ফলত সৃষ্টি হ'ল জমিদাৰী আৰু অত্যাচাৰ ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয় বাগনাবোৰ। জমিদাৰসকল আৰু বিষয়াসকল হৈ পৰিল তেওঁলোকৰ আজাবহ ভৃত্য অথবা নিৰ্ভৰশীল বন্ধু। ইংৰাজসকলেও তেওঁলোকৰ কন্দল সৃষ্টিৰ দ্বাৰা শাসন (Divide and rule) নাতিকেই বাহাল ৰাখি সমাজত বিশৃংখলা নোহোৱাকৈ বুৰিবে নানা প্ৰকাৰ ভূমি পট্টনৰ বিধি উলিয়ালে; যেনে— জমিদাৰী, বায়ত-দাৰী, নিজৰ, নিষ্পথেৰাজ, ম্যাডি, একচনা, বিশেষ ম্যাডি ইত্যাদি। বিনা পৰিশ্ৰমে খেঁৱা বুদ্ধিজীৱী লোকৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিল। মাটি আৰু পানীৰ ওপৰত জাৰ্খানী মেটেকা বিয়াপি পৰিলে মাটি-পানীৰ অৱস্থা যি হয় তাৰ-তীয় কৃষকৰ অৱস্থাও সেয়ে হ'ল। এই অৱস্থাৰ পৰা কৃষকক ৰক্ষা নকৰিলে দেশৰ কল্যাণ নাই।

ভূমি সমস্যা সমাধানৰ কাৰণে চিন্তা কৰি চাই ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ মহাসভায়ে সিদ্ধান্ত কৰিলে যে মধ্যবিত্ত, বুদ্ধিজীৱী অকৰ্মণ্য ভূম্যধিকাৰ-সকলৰ স্বত্ব যেতিয়ালৈকে ৰহিত নহয় তেতিয়ালৈ ভাৰতীয় কৃষকৰ উন্নতি হব নোৱাৰে। যি মাটিত কৃষকে খেতি কৰে তেওঁ বুজিব লাগিব যে সেই মাটি তেওঁৰ নিজৰ সম্পত্তি, তাৰ হিতৰ কাৰণে আৰু তাত অধিক শস্ত উৎপন্ন কৰিবৰ কাৰণে যত্ন কৰা তেওঁৰ স্বাৰ্থজড়িত কৰ্ত্তব্য। সেয়ে নহলে দেশৰ মজল নহব। মহাত্মা গান্ধীয়ে 'হৰিজন' কাৰ্যতত ১২৩৭ চনৰ দুই জালুৱাৰী তাৰিখে লিখিছিল—“প্ৰকৃত সম্বন্ধবাবৰ দিকা আমাক আমাৰ

পূৰ্ব-লুপ্তসকলে বহুকাল পূৰ্বেই দি থৈ গৈছে। তেওঁলোক কৈছিল—গোপাল জখণ্ড গোপাল ভগৱানৰ বস্তু। তাৰ নো সীমা তেন্তে ক'ত? মাহুৰে মাজ সেই সীমাৰ সৃষ্টি কৰিছে আৰু সেইবাবে তাক ভূমি দিবও পাৰে। গোপাল মানে গৰখীয়া; কিন্তু গোপাল শব্দই ঈশ্বৰকো বুজায়। আজিৰ পৰিভাষাত ইয়াৰ অৰ্থ চৰকাৰ বা বা ৰাইজ।”

স্বাধীনতাৰ বহুত দিন আগতে আমেৰিকান পৰ্যটক শ্ৰী কিটচাবে ৰেতিয়া এদিন মহাত্মাক সন্মিলিত—“কৃষকসকলৰ অস্বাভাৱ কাৰণে আপোনাৰ পৰিষ্কাৰনা কি?” মহাত্মাই তেতিয়া উত্তৰ দিছিল—“কৃষকসকলে মিজো মিজোই মাটি-বোৰ নিজৰ হাতলৈ আনি লব; আমি তেওঁলোকক তাকে কৰিবলৈ কৰিবৈ প্ৰয়োজন নহব।”

এদিন মীৰাবেনে মহাত্মাজীক আগ'থো জেইলত সন্মিলিত—“স্বাভাৱ পিছত ভূমি-বিতৰণ কিবাবে হব?” পান্ডাজীয়ে উত্তৰ দিছিল—মাটিবোৰ চৰকাৰে লব। এক প্ৰকাৰে ৰাইজেই হব চৰকাৰ। অধিকাংশ অমিদাবে তেওঁলোকৰ জমি স্বেচ্ছাই এৰি দিব যিসকলে নিদিয়ৈ তেওঁলোকৰ কাৰণে আইন প্ৰণয়নৰ প্ৰয়োজন হব।”

মহাত্মাজীৰ ইচ্ছাৰ ৰাম-ৰাজ্য গঢ়ি উঠিল। হব পাৰে সেই প্ৰজাবংশল শ্ৰীৰামচন্দ্ৰও নাই, সেই তা'গবীৰ ভক্ত হনুমন্ত, ভাট লক্ষণো নাই। গতিকে ৰাম-ৰাজ্যও গঢ়ি উঠা নাই। কিন্তু সেইবুলি মহাত্মাৰ কল্পনাৰ ভাৱত গঢ়িবলৈ নেতাসকলে যে যত্ন কৰা নাই, এনে নহয়। আচাৰ্য্য ভাবেৰ দৰে অনেকে বৰং তাকেই জীৱনৰ ব্ৰত কৰি লৈছে।

ভূমি-সমস্যা সমাধানৰ কাৰণে ইতিমধ্যে চৰকাৰৰ সংশ্লিষ্ট মন্ত্ৰালয়-কৈয়ে আলাপ আলোচনা, বিচাৰ-বিবেচনা, যত্ন-পৰীক্ষা আদি চলি আছে। আনকি বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ ৰাজহুৱাসকলে লগতৈ তাহানি :১৯৮ চনতে এই

* Real socialism has been handed down to us by our ancestors who taught “All land belongs to Gopal.” Where then is the boundary line? Man is the maker of that line and therefore he can unmake it. Gopal literally means shepherd; it also means God. In modern language it means the state i. e the people.

M. K. Gandhi

সম্পৰ্কে এখন সভা পাতি এই বিষয়ে কাৰ্য্যকৰী পদাও গ্ৰহণ কৰিছিল। তাতেই তেতিয়াৰ কংগ্ৰেছ-সভাপতি ড° বাৰ্জেসে প্ৰসাদক এই উদ্দেশ্যে এখন উপযুক্ত কমিটি গঠন কৰাৰ দিবলৈ ভাৱ দিয়া হৈছিল। তাৰেই ফলত ষ্ট্ৰিজে, চি, কুমাৰাশ্বৰ নেতৃত্বত কংগ্ৰেছ সংস্কাৰ কমিটি (The Congress Reforms Committee) গঢ়ি উঠে। আজিলৈ বিমানবোৰ মূল্যবান তথ্য আৰু উপবেশ কৃষি-সংস্কাৰ সম্বন্ধে ওলাইছে—তাৰ ভিতৰত এই কমিটিৰ উপদেশেই সবাতোকৈ অধিক মূল্যবান বুলি স্বীকৃত হৈছে। সেই অজুসাবেই দেশৰ বীতি-নীতি অৰু প্ৰয়োজনৰ লগত খাপ খুৱাই বাস্তবোৰত নানা একাৰে ভূমিনীতি সংস্কাৰৰ কাম চৰকাৰে হাতভৰ লৈছে।

ভূমিনীতি সংস্কাৰৰ সৰ্ব্ববাদী সময়ত প্ৰথম কাম হৈছে বহুমূল্য হিচাপে সমাজত থকা বুদ্ধিজীৱী নিৰুপা মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ নিৰ্মূল লাগন। খেতিয়কৰ মাটি খেতিয়কৰ নিজা সম্পত্তি হ'ব লাগিব। চৰকাৰ আৰু খেতিয়কৰ মাজত মাজৰ মাহুহ—যেনে জমিদাৰ, ভূস্বামী, জোতদাৰ, পট্টাদাৰ আদি থাকিব নোৱাৰিব। নাৰাণক, বিধবা অথবা কৰ্গীয়া লোকত বাহিৰে অন্তৰ্গত মাটিৰ মালিক হৈ মাজতে তাক পৰিচালনা কৰি মুনাফা খাই থকাৰ নীতি উঠাই দিব লাগিব। এইদৰে, কিপ্ৰকাৰৰ মাহুহে কিমান মাটি ৰাখি চলাই-মেলি থাব পাৰিব তাৰ নিৰাকৰণ আইনত বন্ধা থাকিব লাগিব।

আজিৰ দিনত দেখা যায় ভূস্বামী বা জমিদাৰৰ তলত মাটি খোৱা ৰায়তৰ স্বত্ব অনেক ক্ষেত্ৰত মনো নহয়। পাঁচ বা ছয় বছৰ এইদৰে ৰায়ত হিচাবে খোৱাৰ পিছত প্ৰত্যেক ৰায়তৰ স্বত্ব দখলী জমিত ওপজা উঠিত। স্বত্বৰ কথা অসমত ১৯২৩ চনৰ নতুন শুধৰণী-আইন মতে পাঁচ বছৰতে ৰায়তৰ এই স্বত্ব জন্মাৰ ব্যৱস্থা হৈছে। ৰায়ত বা প্ৰজাক ঘাতে জমিদাৰে খুচিমতে উচ্ছেদ কৰি দিব নোৱাৰে তাৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট নিয়ম আইনত বন্ধা থাকিব লাগে।

একোৱৰ সিৰীয়ে কিমান মাটি দখল আৰু পট্টাত ৰাখিব পাৰে তাৰ এটা নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণ (Ceiling) থকা উচিত। তাৰতৰ অনেক ৰাষ্ট্ৰত ইতিমধ্যে ১৫০ বিঘা, ২০০ বিঘা অথবা ২৫০ বিঘাৰ উৰ্দ্ধতম নিৰ্ধাৰণ একোটা দিব কৰি লোৱা হৈছে। অসমত ১৫০ বিঘাই উৰ্দ্ধতম সীমা

(ceiling) নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছে। এই পৰিমাণৰ অধিক মাটি কোনেও ৰাখিব নোৱাৰিব। কালক্ৰমত ইয়াৰে যে ব্যতিক্ৰম ঘটিব সেইটো নিশ্চিত।

এনেবোৰ নীতি-নিয়ম প্ৰবৰ্তনৰ পৰিকল্পনা আৰু কাৰ্য্য অতি মূল-জনক। কিন্তু ইয়াৰ লগে লগে যাতে প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰ মাটি ভাগ-বাটোৱাৰ হৈ ক্ষুদ্ৰতম অ'কাৰত পৰিণত নহয় তাৰ বাবেও ৰাইহুই সন্মত উচিত হ'ব। হিন্দু আৰু মুছলমান ধৰ্মৰ নিৰ্দেশমতে ৰেশৰ চলিত প্ৰথা অনুসৰি পৈতৃক সম্পত্তি পুত্ৰ আৰু অনেক সময়ত জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ মাজত ভাগ হৈ যায়। তাৰেই ফলত দেশত টুকুৰা টুকুৰা মাটিৰ পৰিমাণ আৰু তাৰ লগে লগে কৃষিৰ লোকচান বাঢ়ে।

পশ্চিমৰ নীতি কিন্তু পৃথক ধৰণৰ। আমাৰ কিছুমান পৰ্বতীয়া জাতিৰ নীতি তেওঁলোকৰ লগত মিলে। পৈতৃক সম্পত্তি পুত্ৰসকলৰ বা জী-সকলৰ এজন বা এজনীয়েহে পাব। বাকী সন্তানবোৰক তাৰ কাৰণে অল্প সম্পত্তি দিয়া হ'ব আৰু তেওঁলোক আত্ম-নিৰ্ভৰশীল হ'ব লাগিব। সেই বাবেই সেই সেই দেশৰ লোকসকল সৰুৰেপৰা দুখোৰ আত্ম-নিৰ্ভৰশীল আৰু স্বাধীন চেতীয়া হয়।

আমাৰ দেশৰ লোকৰ ধাৰণা আছে যে পৈতৃক ভিঠা এৰিব নাপায়। ই তীৰ্থ-ভূমি। ফলত হাই-কাজিয়া বাঢ়ে আৰু নিজৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বাহিৰলৈ যোৱাৰ আগ্ৰহ কাৰো নোহোৱা হয়। এনে স্থলত বহি বিয়া দি উলিয়াই বিয়া ছোৱালীয়েও আধুনিক আইনমতে ভাগ টানিবৰ হয়— তেনেহলে কি যে অৱস্থা এটাৰ সৃষ্টি হ'ব তাক সহজে অনুমান কৰা যায়। 'এটা তিলকে সাত ভায়েকে ভগাই খাইছিল' ই সাধুকথাৰে উল্লেখ আৰু এটা ৰূপক মাজ। ভাগ বাটোৱাৰ সময়ত ভাই ভাইৰ ভিতৰত মিল আনিবলৈ অৱশ্যে মেনাসকলে উপদেশৰ ছলেৰে ইয়াৰ পটভূমি সত্ততে দিয়ে।

আজিকালিৰ সামাজিক ৰীতি মতে ভাই ভাইৰ মাজত হোৱা ভাগ-বাটোৱাৰাই জমি এনেভাৱে খণ্ড-বিখণ্ড, টুকুৰা-টুকুৰা; ছিন্ন-বিছিন্ন কৰি পেলাইছে যে এই নীতি আৰু কিছু সৰহ কাল চলি থাকিলে শত্ৰুৰ উৎপাদন আৰু বেছিকৈ নাইকিয়া হ'ব আৰু কাজিয়া-পেচালৰো ওৰ নপৰিব। মাটিৰ ভাগ-বাটোৱাৰ সময়ত আশীৰ্বাদসকলৰ মাজত সন্তোষ নাথাকিলে এনেকুৱাও হয় যে একেটা ঘৰকে তেওঁলোকে জাতি-ছিতি ভগাই লবলৈও

উন্নত হয়। খেতিৰ মাটিৰ ক্ষেত্ৰতো নিচেই সূত্ৰ একোডৰা মাটিকৈ তেওঁ
লোকে এন্তোৱে ভগাই লয় যে তাত কোনেও নাঙল খুৰাব নোৱাৰাত
পৰে। ফলত মাটিৰ ফল নোহোৱা হয় আৰু মাটি চন পৰি থাকে।
এনেবোৰ কাৰণত ভূমিৰ খণ্ডীকৰণ বা বাটোৱাৰাত চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা
বাটোৱাৰা হৈ নিম্নতম কিমান পৰিমাণৰ ক্ষয় অংশ বা দাগ হব নোৱাৰে
তাৰ নিৰাকৰণ আইনত বান্ধি দিয়া।

কৃষিৰ কালৰপৰা চাই গাঁৱৰ পুনৰ সংগঠন কৰিবলৈ হলে টুকুৰা-টুকুৰ
মাটিবোৰ লগ লগাই একোটা নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ ভূমিখণ্ড তৈয়াৰ কৰিবলৈ
যত্ন চলাব লাগে। তাৰে কৰিবলৈ হলে বিত্তৰ অদল-বদল বা সাল-সলনিৰ
আৱশ্যক হব। অৰ্থাৎ এৰো একো ঠাইত ওচৰৰ মাজুহক মাটি এৰি দি
দুয়োনে কোনোৱে তাৰ সলনি নিজৰ সুবিধা হোৱাকৈ নিজৰ নিজৰ মাটিৰ
ওচৰত মাটি লব লাগিব। তেনেবোৰ সাল-সলনি কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ হলে
ক্ষয়ভাংগালী একোটি ভূমি-সংগঠন চৰকাৰী কমিটি অথবা চৰকাৰী বিষয়া
পাতি দিব লাগে। য'ত উপকৃত ধৰণৰ অদল-বদল কিয়া কাৰণত কাৰ্য্য-
কৰী নহয় তাত সেই কমিটিয়ে বা বিষয়াই আৱশ্যকমতে জমি দাম দি
অধিগ্ৰহণ কৰি লৈ সেই দামতে খেতিয়কৰ মাজত উচিত নীতি মতে
বিতৰণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। এনে বিতৰণৰ লক্ষ্য হব—খেতিৰ
সুবিধালৈ নজৰ ৰাখি মাটিৰ চৌহদ তৈয়াৰ কৰা আৰু সুশৃঙ্খল কৃষি নীতিৰ
দ্বাৰা শস্তৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰা। জ'ৰীপ বা ছেটোলমেণ্টৰ সময়ত এনেবোৰ
পৰিবৰ্তন কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ সুবিধাজনক হৈ পৰে।

মাটিৰ মালিকী স্বত্ব আৰু গাজৰাৰ মূলতত্ত্ব

মাটিৰ সীমাৰ কাজিয়া লগোৱা আৰু উদ্ধাৰ মণ্ডল-কাননগো এক যুক্তিতে শিৱ আৰু ব্ৰহ্মাৰূপ; ভাঙেও, পাতেও। মণ্ডলৰ 'কঁটাৰ মূৰতে এক টাৰ' বোলা কথা কোনে বাক শুনা নাই? কঁটাটো ধৰাৰ কাৰণতে একটাৰ মাটি হৈফাল সিফাল কৰা যদি সহজ হৈ পৰে তেন্তে কঁটাৰ মূৰতে এক টাৰ—কথাটোৰ তাৎপৰ্য্যলৈ ভয়ে বা নকৰিব কেইজন? কথাটো অলপ টং কৰি চালে পোৱা যায়—হয়ো। কাৰণ যদি থকা ঘূৰীয়া পৃথিৱীখনৰ ওপৰত বৰা অস্থায়ী সীমাবোৰ কাৰুণ্যৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ঝাঁচ কেইটাঠে কড়া-ক্ৰান্তিলৈ ধৰিব কিদৰে? ফলত জ'ৰীপ কাৰকৰ বিচাৰ বিবেচনাৰ স্থল ভালেখিনি থাকি যায়। বিচাৰত বিয়ে লাভমান হয় তাৰে কাৰণে মণ্ডল ভাল, যি ক্ষতিগ্ৰস্ত হয় তাৰ কাৰণে মণ্ডল হৈ পৰে কাল! গাঁৱৰ খুহতীয়া বুঢ়া লোকে লৌকিক ক্ৰতি শাস্ত্ৰৰ পৰা সেই কাৰণেই হয় যে তাহানি জিশঙ্কু বজাই হেনো পৃথিৱীত মণ্ডল-কাননগোৰ বোৰাশ্ব্য সহ কৰিব নোৱাৰিহে পৃথিৱী আৰু বৰ্গৰ মাজত শূন্যতে এখন ৰাজ্য পাতি লব খুজিছিল! গছৰ ওপৰত পানীৰ যোগান ধৰি থাকি আজিও নাৰিকলে তাৰেই সাক্ষ্য দি আছে বুলি মাহুহৰ ধাৰণা। নাৰিকলৰ এইধৰা ভয়-কথা মিসকলে জানে তেওঁলোকে ভূমি বিভাজন যিকোনো বিষয়াকৈ ততালিকে ডাব-নাৰিকল মাতে। কাৰণ নাৰিকল এই বিষয়াকলৰ জনম শব্দ। শব্দক যদি আনি আগত পেলাই দিলে—কোক খুটী নহব?

মহাশেহৰ নন্দী-ভূলী আৰু বিজ্ঞানবিদ্যৰ ভাল-বেতালৰ বাবে ছব্ভিগুটীৰ মণ্ডল-কাননগো যথেষ্ট শক্তিশালী বিষয়। কাননগোৰ ভয়-কথা আনতে কৈ অহা হৈছে! এজিৱা মণ্ডলৰ কথা কোৱা বাওক। বহুত প্ৰাকৃত

সীমাবদ্ধ ভূমি-খণ্ডকেই মণ্ডল বোলা হয়। অৱশ্যে মণ্ডল শব্দৰ সংস্কৃতত ইয়াত বাস্তৱেও অনেক অৰ্থ আছে। মণ্ডল শব্দই বিয়াত বামুণে বিয়া মণ্ডলৰ কথাও ডেকাসকলৰ মনলৈ আনে। তাত আচৰিত হবৰ একো নাই। 'সন্ধ্যা হ'ল'—বোলাৰ লগে লগে যদি চোৰ, পুজাবী আৰু ছাত্ৰৰ তিনিওবা তিনিটা অৰ্থ মনলৈ আহিব পাৰে তেনেহলে মণ্ডল শব্দয়ো ডেকাৰ মনত এটা ভাব, বুঢ়াৰ মনত অন্য এটা অৰ্থ জগোৱা আচৰিত নহয়। সি যি হ'লক, আজিৰ মাটিজোখা মণ্ডলক সংস্কৃত শাস্ত্ৰৰ মণ্ডল শব্দৰ পৰা অহা বুলিলে মানিব লাগিব যে এই মণ্ডলশব্দৰ অধিকাৰ তেনেহলে স্বৰ্গৰাজ্যতো আছিল। ক'ৰণ স্বৰ্গৰাজ্যতো চন্দ্ৰ-মণ্ডল, সূৰ্য্য-মণ্ডল আদি অনেক মণ্ডল আছিল। পিছে প্ৰত্ন-তত্ত্বৰ পৰা খেদিলৈ ভয় হয় জানোচা ষ্ট্ৰিক্লেমৰ "পিক্ৰিক পেপাৰচৰ" আলিৰ দাঁতিত পৰি থকা শিলাখণ্ডত যিহায়ে অৰ্থপূৰ্ণ সকেট বাহিৰ কৰিবলৈ বয় কৰা প্ৰত্নতাত্ত্বিকৰহে অৱস্থা পোৱা যায়! গতিকে মণ্ডলৰ কাৰণে বৰ উচ্চ গোত্ৰৰ সন্ধানৰ দূৰাশা এৰি ঢুকি পোৱা কথাকে কোৱা যাওক।

মণ্ডল শব্দটো গুৰিতে কোনোবা স্থানীয় 'টাইবেল' শব্দ আছিল যেন অনুমান হয়। 'মণ্ডল' নামে মুখিয়াল বা মূৰবি। এই মণ্ডলেই কোনো কোনো ঠাইত মাটিৰ কৰ-কাটল তোলে আৰু একো একো অঞ্চলৰ মাটি-বাৰী চলায়। কোনো কোনো ঠাইত সিহিনালৈকে জৰুলীমহল বুলি কিছুমান অঞ্চল আছিল। তাত মণ্ডলেই আছিল মুখিয়াল লোক আৰু তেৱেঁই সৰ্ব্বোৎকৰ্ষ। উনবিংশ শতিকাৰ সোঁ সিহিনালৈকে বঙ্গদেশৰ মেদিনীপুৰ জিলাৰ কোনো কোনো অঞ্চলক জৰুলীমহল বোলা হৈছিল আৰু তাত কলকতাই মাৰুহে লগেভাগে খেতি কৰিছিল। • গাঁৱৰ মুখিয়াল লোক-জৰুল তাত 'মণ্ডল' বোলা হৈছিল আৰু তেৱেঁই মাজতীয় সকলো বান্ধ-জৰুলৰ ভাষা দিছিল আৰু গাঁৱৰ সকলো মাটি তেওঁৰ নামতেই গটন পোৱাৰ স্মিৰন আছিল। তেওঁ অৱশ্যে কেতিয়াও বন্ধক হৈ জৰুলক হোৱা নাছিল।

• Even in Bengal traces of community right in cultivable lands were in existence in the early part of the 19th century among tribal people of what is known as "Jungle Mahal" in the district of Midnapore. R. C. A. R. C.

বৰঞ্চ অংশক অস্থায়ী সৰলোকে জমিবোৰ ভাগ কৰিহে দিছিল। এই নিয়মৰ দ্বাৰা চিন অসমৰ আৰু চট্টগ্ৰামৰ কুম খেতিত লক্ষ্য ৰখা যায়। •

এইদৰে কোনোৱে যদি দেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে মাটিজোখা মণ্ডল অহা নাই বুলি ধৰে তেনেহলে পাহাৰী ভাষাৰপৰা অহা বুলি লবলৈ যুক্তিৰ নাটনি নহব যেন পাও। যদি ইয়াতে কোৱা যায় কোমোৰ-মোমোৰ ফিল, এটা ঠিক কৰি কোৱাহে ভাল, তেনেহলে তাৰ উত্তৰ এয়ে হ'ব যে ভাৰতৰ এনেকুৱাই। এজনে কামাখ্যা দেৱীকো নি পাহাৰী দেৱী পাতে আনজনে আকৌ নি সৰ্ত্তৰ কাম কৰ লগত সহজ ২কা ভৱানী দেৱীৰ ঠাইত বহুৱায়। দ মাটিৰ সীমাৰ দৰে ভাষাৰ স্বকীয়তাৰ ইতিহাসো অনেক ক্ষেত্ৰত পৰিবৰ্ত্তন-শাপেক।

এতিয়া চে ৱা ২৪৬-২৪৭ ক ননগোই যি খাজনা বা বেণ্ট আদি ঠিক কৰে তাৰ মূল স্তৰ কি? মাটিৰ আচল মালিকেই বা কোন?

আজিৰ ভগতত 'নাঙল যাৰ, মাটি তাৰ' বুলি একাধাৰ কৰা প্ৰৱ-বিৰিখে প্ৰতিধ্বনিত হ'ব লাগিছে। কথাৰাৰ অৱশ্যে ভয়ঙ্কৰ! কাৰণ ই আমাৰ ভূমি-সম্পত্তি সম্পৰ্কীয় বৰ্ত্তমান বহুমূল হৈ থকা দাৰণাৰ ভেটিকে ৰুশাই তুলিছে। 'নাঙল যাৰ, মাটি তাৰ' ধৰ্ম্ম যিমান উচ্চ হৈ উঠে, যিমান জৰ প্ৰতিধ্বনি বিয়পিবলৈ ধৰে সিমানে অ-খেতিয়ক ভূমী-সকলৰ হিয়া কম্পমান হৈ উঠে। গভীৰ নিশা ৰঙাহৰ আৱাজত হোৱা

* The Mandali Tenure of some district originated with the patriarch, or head man (locally known as mandal) of each community of the tribal people. The Mandal was the sole representative of the community in its dealing with the outside world. Each Mandal took settlement of lands in the village on behalf of the community and he then parcelled out lands to the different members according to their requirements; keeping out certain lands for common use of the whole community. Traces of such communal rights are still to be found in the Jhumming cultivation in the Garo Hills in Assam and in the Chittagong Hill Tracts—Report of the Congress Agrarian Reforms Committee.

প্ৰতিক্ৰিয়ায়ৈ কৃপণৰ শঙ্কাৰূপ মনত আতঙ্কৰ সৃষ্টি কৰাৰ দৰে উক্ত ধৰ্ম্মিয়েও আজি নিজে খেতি-নকৰ। মাটি-গিৰীসকলৰ অন্তৰত বিভীষিকাৰ সৃষ্টি কৰিছে। তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াতে হৈছে জমিদাৰসকলৰ দ্বাৰা ধূমাধূম মাটি বিক্ৰী।

‘নাঙল বাৰ, মাটি তাৰ’ ধৰ্ম্মৰ গুৰিতে আছে এনে এটি ধাৰণা যে বায়ু পানী আৰু ভূমি জীৱৰ জন্মগত সম্পত্তি। তাৰ ওপৰত কব-কাটল, তাৰ ব্যৱহাৰত বাধা, তাৰ বিতৰণত অবিচাৰ কোনেও সহ নকৰে; কাৰণ তিনিও বিধ সম্পত্তিৰ এবিধে কোনেও হাতেৰে তৈয়াৰ কৰা নাই; মৃত্যুৰ লগে লগে সিপুৰীলৈও নিনিয়ৈ। গতিকে ইয়াৰ নিয়ন্ত্ৰণ বা বিতৰণ সদায় মুক্ত-স্বৰ বা প্ৰয়োজনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লাগে।

‘নাঙল বাৰ, মাটি তাৰ’ কথাৰ নতুন আৰু বিপ্লৱস্ফূৰ্ত্ত যেন অনুমান হয় যদিও আচলতে ই বিপ্লৱস্ফূৰ্ত্ত নহয়, বিবৰ্ত্তনস্ফূৰ্ত্তহে। এই ভাৱৰ কথা পুৰণি শাস্ত্ৰত ভালকৈয়ে পোৱা যায়। জৈমিনিৰ পূৰ্ব যীমাংসাৰ ৬ষ্ঠ অধ্যায়ৰ সপ্তম শ্লোকত আছে “বজাই কাকো মাটি একেবাৰে দি দিব নোৱাৰে, কাৰণ ই তেওঁৰ নিজ সম্পত্তি নহয়। ইয়াত খেতি কৰি তাৰ উপলব্ধি জীৱন ধাৰণ কৰি থকা সকলো লোকৰে ই উন্নৈহতীয়া সম্পত্তি।” * আকৌ কোটিল্যৰ অৰ্থ শাস্ত্ৰত আছে—“খেতিৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা মাটি কৰদাতাসকলক জীয়াই থকা কালভোখৰ কাৰণে মাজ দিব লাগে। যি-লোকে নিজে খেতি নকৰে আৰু অগ্ৰক দিয়ে তেওঁৰপৰা চৰকাৰে তেওঁৰ মাটি বাজেয়াপ্ত কৰিব লাগে। নতুনকৈ আবাদ কৰি পটন লোৱা মাটিৰ কাৰণে আৰু হঠাৎ বৰ্তা হুৱোৱাতহে মাজ খাজনা মাক দিয়া যায়।” *

* “The king cannot give away the earth, because it is not his exclusive property, but is common to all beings enjoying the fruits of their own labour on it. It belongs to all alike.” Purba Mimamsa

* “Lands prepared for cultivation shall be given to the payers (Kārada) only for life (Ekapuruṣhikaṁ). Lands shall be confiscated from those who do not cultivate them and give them to others. Either on the reason of repelling new settlements or on any other urgent occasion, the mission of taxes shall be made.” Artha Śāstra

ভেনেহলে দেখা গ'ল অতীজৰ কোনো কোনো সময়ত ৰাজ্যৰ মাটি-বাৰীৰ মালিক বুলি ধৰা হৈছিল আৰু কোনো কোনো সময়ত মাটিবাৰী আছিল ৰাইজৰ সম্পত্তি; বজা আছিল তীব্ৰ বৰ্ণবৈষম্য। এই থিনিতে মাটিৰ মালিকী স্বত্ব সম্পৰ্কে নানা মত পোৱা যায়। পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰুৱে মতে ভাৰতত জন আৰু সম্পত্তি সম্পৰ্কে ৰজাৰ ক্ষমতা ইউৰোপৰ ৰজাৰ ক্ষমতাতকৈ পৃথক ধৰণৰ আছিল। ইউৰোপত ৰজা আছিল তেওঁৰ ৰাজ্যৰ সকলো লোক আৰু সম্পত্তিৰ অধিকাৰী। এই ক্ষমতা তেওঁ তেওঁৰ তলতীয়া লৰ্ড, বেৰণ আদি কৰ্মচাৰীসকলক দিছিল। এইবোৰেই ক্ষমতাৰ খটখটী তৈয়াৰ হৈছিল। ৰজাৰ মাটি আৰু মাটিৰ লগত জড়িত থকা লোকসকল আছিল ফিউডেল লৰ্ডসকলৰ সম্পত্তিৰ দৰে, আৰু সেইমতে গৈ ৰজাৰে নিজৰ সম্পত্তিৰ দৰে। এয়ে আছিল ৰোমানসকলৰ ৰাজ্যৰ ধাৰণা।

ভাৰত কিন্তু এনেধৰণৰ নাছিল। ভাৰতত ৰজাই প্ৰজাসকলৰপৰা কিছুমান টেক্স আদায় কৰিছিল আৰু এই খাজনা বা টেক্স আদায়ৰ ক্ষমতা তেওঁ অম্ললোকৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰিব পাৰিছিল। ভাৰতত খেতিয়ক সম্প্ৰদায় গৰাকীসকলৰ চাকৰৰ দৰে নাছিল। প্ৰচুৰ মাটি পৰি আছিল আৰু সেইবোৰি কাৰো মাটি কাটি লোৱাৰ কোনো প্ৰৱণ হুঠিছিল। এই-দৰে ভাৰতত পশ্চিমৰ দৰে ভূস্বামী ক'তো নছিল। আকৌ সেইবুলি কোনো খেতিয়ক তেওঁৰ নিজৰ খেতিয়ক মাটি টুকুৰাৰ সম্পূৰ্ণ মালিকধাৰো নাছিল। স্বাধীন আৰু মাটিৰ মালিকী স্বত্ব এই দুয়োটা বস্তুৰ ধাৰণা বহু-কাল পিছত বৃটিছ লোকসকলে ভাৰতলৈ আমদানি কৰিছিল, আৰু তাৰেই বিষয় ফল আজিও আছে। *

* The whole conception of monarchical power differed from that of European Feudalism, where the king had authority over all persons and things in his domain. This authority he delegated to lords and barons who vowed allegiance to him. Thus a hierarchy of authority was built up. Both the land and the people connected with it belonged to the feudal lord and, through him, to the king. This was the development of the Roman conception of dominion. In India there was nothing of this kind. The

আচলতে মাটিৰ মালিক বজাও নাছিল প্ৰজাও নাছিল। বজায়ো মাটিক ভগৱানৰ বস্তু আৰু সেই কাৰণে তাত সকলোৰে আৱশ্যক অনুযায় অধিকাৰ আছে বুলি ভাবিছিল আৰু প্ৰজাও সেই ভাবেই গ্ৰহণ কৰি বজাক ভগৱানৰে প্ৰতিনিধিকপে জ্ঞান কৰিছিল। আজিৰ দিনতো মাটিৰ খাজনাক টেক্স নে বে'ৰ্ট নে অগ্ৰ কিবা বুলি ধৰা হয়, সেই সম্পৰ্কে নানা পণ্ডিতৰ নানা মত। যদি চৰকাৰ বা ষ্টে'টক মাটিৰ মালিক বুলি ধৰা হয় তেনেহলে খাজনা হ'ব বে'ৰ্ট। পট্টাদাৰক বা ভূমিৰ অধিকাৰীক (Land holder ক) তেতিয়া দখলকাৰ বা প্ৰজা (tenant) বুলিহে ধৰিব লাগিব। তেতিয়া মাটিৰ ওপৰত পট্টাদাৰৰ মালিকী স্বত্ব নাথাকে। মাটিৰ মালিক হ'ব চৰকাৰ বা ষ্টে'ট কিন্তু বস্তুত: জানো আমাৰ দেশৰ মাটিৰ মালিক পট্টাদাৰ ভূস্বামী-সকল নহ'ব? মাটি, স্বত্বত: ম্যাদি মাটি, সদায় পট্টাদাৰৰ নিজা সম্পত্তি বুলি গণিত হৈ আহিছে। কেতিয়াওপৰা কেনেকৈ সেই স্বত্ব আহিল তাক অংগতে বৰ্ণোবা হৈছে। ম্যাদি মাটি ম'ৰ্ত্তহে বেচা-কিনা কৰিব পাৰে, বন্ধক বা জামিন দিব পাৰে, দান বা যৌতুকত দিব পাৰে। কিন্তু আকৌ যেতিয়া খাজনা অ'দায় নহয়, নতুবা পট্টাদাৰৰপৰা অগ্ৰ কিবা কাৰণত ষ্টে'টৰ বা চৰকাৰৰ পাওনা থাকে—তেতিয়া জানো মাটি বিক্ৰী কৰি দি ষ্টে'টে পাওনাটো অ'দায় নকৰে? কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে জানো সেই মাটি চৰকাৰী কৰি নিজৰ হাতলৈ নিনিযে? সেইদৰে চালে দেখা যায় নিৰ্দিষ্ট খাজনাৰ কাৰণে ষ্টে'টে দখলকাৰক মাটি লীজ দিয়ে আৰু সেই খাজনা অনাদায়ত পুন: বিক্ৰী কৰি দিয়ে নতুবা নিজৰ অধীনলৈ নিয়ে।

king had the right to collect certain taxes from the land and the revenue-collecting power was all he could delegate to others. The peasant in India was not the lord's serf. There was plenty of land available and there was no advantage in dispossessing the peasant. Thus in India there was no landlord system, as known in the west, nor was the individual peasant the full owner of his patch of land. Both these concepts were introduced much later by the British with disastrous results.

—The Discovery of India by Jawaharlal Nehru.

যদি মালিকী বস্তু চৰকাৰৰ নাথাকে তেনেহলে বিক্ৰী কৰি নিব কেনেকৈ ? নতুবা নিজৰ হাতলৈয়ে ঘূৰাই নিব কিবাবে ?

তেনেহলে দেখা যায় পট্টাদাৰ মাটিৰ মালিক হৈও মালিক নহয়। কাৰণ খাজনা অনাদায়ত তেওঁৰ মাটি চৰকাৰে নিব পাৰে বা নিলামত বিব পাৰে। এজনৰ সম্পত্তি অন্য এজনক কিছুমান সৰ্বত্ব দিয়াৰ দৰে যদি মাটিও চৰকাৰে ব্যক্তিক দিয়ে বুলি ধৰা যায় তেনেহলে ব্যক্তি বা পট্টাদাৰৰ মাটি বিক্ৰীৰ ক্ষমতা নাথাকে। গতিকে দেখা গ'ল বৰ্তমান অৱস্থাত পট্টাদাৰ নতুবা চৰকাৰ কোনো মাটিৰ সম্পূৰ্ণ মালিক নহয়। দুয়ো নিৰ্দিষ্ট সৰ্বত্ব ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি থকা মালিক। অৱশ্যে পট্টাদাৰৰ মাটি চৰকাৰৰ ওচৰত খাজনাৰ কাৰণে জামিনত (hypothecated হৈ) থাকে।

আকৌ খাজনাক যদি মাটিৰ খেতিৰপৰা পোৱা লাভৰ অংশ বুলি ধৰা হয় তেনেহলে তাক আয়-কৰ (income-tax) বুলিও ধৰা যাব পাৰে। কিন্তু সেইটোও নহয়, কিয়নো কোনো কৃষকে খেতিৰ উৎপন্নক লাভৰ বস্তু বুলি কোৱাও নাযাব। গতিকে ইয়াত লাভৰ অংশৰ কথা চুঠে।

এইদৰে দেখা যায় আজিকালিৰ দৰে আগৰ দিনতো মাটিৰ সৰ্বস্বত্ব মালিকী হ'ব ব্যক্তিৰ ওপৰত আছিল নে কোনো সমূহীয়া অস্থান (Village Community)ৰ ওপৰত আছিল তাক ঠাৱৰকৈ একে অংশৰে কোৱা নাযায়। এই বিষয়ত নানা পণ্ডিতে নানা মত প্ৰকাশ কৰিছে। মেক্সমুল্লাৰ (১), এলফিনষ্টোন (২) আদি চাহাবসকলৰ মতে অতীত ভাৰতত মাটিৰ স্বত্ব গাঁৱৰ সাম্প্ৰদায়িক অস্থানৰ ওপৰত আছিল। আকৌ বেভেন পাৱেল চাহাবে কয় আৰু বঙ্গীয় ভূমি-আইন (The Land Laws of Bengal) বোলা কিতাপতো পোৱা যায় যে সকলো মাটিত গাঁৱৰ লোকসকল সমূহীয়া স্বত্ব কেতিয়াও নাছিল। এইটো হ'ব পাৰে যে যিৰে পতি নিজাকৈ কিছু জমি থকাৰ উপৰিও কিছুমান মাটি খেতিৰ কাৰণেই হওক, গৰু চৰোৱা আদি সমূহীয়া কাৰ্যৰ কাৰণেই হওক আচুতীয়াকৈ বখা হৈছিল। বৰ্তমান সময়ত ভূমি-দান যজ্ঞক মাটি লৈ স্থানীয় ভূমিহীন ব্যক্তিক ভৰাই দিয়াৰ দৰে ভেটিয়াও কিছুমান ঠাইত গাঁৱৰ সমূহীয়া লোকজনৰ ভূমি পট্টন লৈ মাটি

(১) India—What it can teach us—Max Muller.

(২) History of India by Elphinstone.

খেতিয়কসকলৰ মাজত ভগাই দিছিল। উনবিংশ শতিকাৰ আগছোৱাতো তেনে প্ৰথা বৰদেখৰ মেদিনীপুৰ জিলাত চলি আছিল বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে। জৰুলৰ মাটি পোনতে সমূহীয়াকৈ ভাদি দৈ সুবিধামতে ব্যক্তিগতভাৱে ল'খল কৰাৰ সূচলৰ কাৰণেই এই প্ৰথাৰ অ'বিত'ৰ হৈছিল বুলি ভাবিবৰ কাৰণ আছে। জৰুল মাটিবোৰত এই সমূহীয়াকৈ অ'ক ক্ৰম গত ব্যক্তিগত ল'খলৰ মিশ্ৰিত নীতিৰ প্ৰচলন আছিল।

মুঠতে মাটিৰ স্বত্ব সাক্ষিৰ দিবত ব্যক্তিগত স্বত্বৰ সম্পত্তি হোৱাৰ দৰ আগৰ বিনত নহৈছিল। ই কেতিয়াবা ব্যক্তিগত, কেতিয়াবা সমূহীয়াকৈ, কেতিয়াবা ৰাজকীয় বা জমিদাৰী আৰু কেতিয়াবা মিশ্ৰিত অৱস্থিত স্বত্বৰ বস্তু আছিল। মাটিও আছিল তেতিয়া প্ৰচুৰ। সাতো-পাঁচো ব্যক্তি আৰু ব্যক্তিৰ মাজত মাটিৰ ক্ষুদ্ৰ কাজিয়া তেতিয়া সিম'ন প্ৰবল নাছিল। যি কাজিয়া আছিল সি ৰজা আৰু ৰজাৰ মাজতহে আছিল।

মাটি কিনা-বেচা কৰিব পৰা এক প্ৰকাৰ পণ্য আৰু হ'ল ঘাইকৈ ইংৰাজ-সকলৰ ৰাজত্বৰ লগে লগে। “ডিচকভাৰি অব ইণ্ডিয়া” (Discovery of India) নামৰ কিতাপত পণ্ডিত নেহৰুৱে কৈছে—বুটহ শাসনৰ সৰ্বা-ভৌক চতুৰ্থলগা আৰু হুদুৰবাপী পৰিৱৰ্তন হ'ল—আগৰ কৃষি নীতিৰ উচ্ছ্ৰেত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মনোবৃত্তি সৃষ্টিত আৰু জমিদাৰী গতি তোলাত। বস্তুৰ মিলিময় প্ৰথাৰ স্থান ধনে লগে লগে য'ক মাটিও হৈ পৰিল এবিধ পণ্য-আৰু। (৩)

নৈব বান্ধ খ'তেই শিখিল হয় ত'তেই সোঁতে পোৱালি বিৱাহ কৰে। সন্মাজবন্ধৰো শিখিল গ্ৰন্থিতেই বিতিৰ নীতি বিৱৰ্তে পুলি-পোখা ধোলে। কুন্নিৰ মালিকী স্বত্ব সম্পৰ্কেও সেই একে কথাই খ'টে, আৰু সেই একে আধৰপৰাই জমিদাৰী, স্বায়ত্তোৱাৰী, মহলদাৰী আদি বিভিন্ন কৃষি নীতিৰ জন্ম।

জমিদাৰী প্ৰথা ৰে ইংৰাজবিলাকৰ হেঁদান এনে নহয়। ই পূৰ্বৰপৰাই একাবাৰে প্ৰচলিত আছিল। মুৰিয়াল লোকসকলক নিজৰ জায়ন কাল-

(৩) The most obvious and far-reaching change was the break-up of the agrarian system and the introduction of concept of private property and landlordism. Money had crept in and land become a marketable commodity—
Discovery of India,
—Jawaharlal Nehru.

ছোৱাত ভোগ কৰিবলৈ কেতিয়াবা কেতিয়াবা একো একো অঞ্চল ঠাই বিয়া হৈছিল। তাৰ পৰিবৰ্তে তেওঁলোকে বজা বা শাসনকৰ্ত্তাক স্বাস্থ্যময়ত দেখ-বন্ধা, শাসন আদি কামত সহায় কৰিছিল। জমিদাৰী প্ৰথাৰে আৰম্ভ বুঢ়িহালকাল অহাৰ আগতে তেনেকৈয়ে হৈছিল।

বুঢ়িহাল আমোলত জমিদাৰসকল আছিল পোৱতে একো একো অঞ্চলৰ আঞ্চলিক ৰাজহৰ ঠিকাদাৰৰ দৰে। নিৰ্দিষ্ট খাজনাৰ কাৰণে তেওঁলোকক নিৰ্দিষ্ট একোটা এলেকা স্থায়ীভাৱে বন্দবস্ত কৰি দিয়া হৈছিল। এইবোৰে জমিদাৰসকলে পুত্ৰ-পৌত্ৰাধিক্ৰমে উত্তৰাধীকাৰীস্বত্বে এই স্বত্ব ভোগ কৰিবলৈ ধৰিলে। অঞ্চল সেনে নহয়, ৰাজহ সংগ্ৰহৰ সুবিধাৰ্থে তেওঁলোকৰ তলত বিয়া সৈন্ত-সামন্তও ক্ৰমে তেওঁলোকৰ নিজা বস্তৱ ধৰে হ'ল। এই সৈন্ত-শক্তিৰ সহায়ত তেওঁলোকে নিজ নিজ অঞ্চলত সৰ্বময় প্ৰভুত্ব বিস্তাৰ কৰিবলৈ সুযোগ লভিলে। ফলত জমিদাৰসকল খাজনাৰ ভাৱপ্ৰাপ্ত বিঘৰা গুচি শাস্তিবন্ধা, দেশবন্ধা, বাহ্যবন্ধা আদি সকলো কৰ্ত্তৃত্ব প্ৰভু হৈ পৰিল। ক্ৰমে ক্ৰমে দেশৰ নিয়ম-কানুনৰো তদনুযায়ী পৰিবৰ্তন ঘটোৱা হ'ল। এই সৰ্বময় কৰ্ত্তৃত্ব আৰু উত্তৰাধীকাৰীস্বত্বে পোৱা জমিদাৰী—এই দুয়োটা বস্তৱ জমিদাৰসকলৰ কাৰণে ক্ৰমে গৈ হৰিণৰ মাংসই বৈবী হোৱাৰ দৰে হ'ল।

বুঢ়িহাল আমোলত তলৰ ৰায়সকলক জমিদাৰসকলে পোনতে মাটিৰ স্বত্ব লম্বলি দিয়া নাছিল। কিন্তু বাধ্যত পৰি পিছত ক্ৰমে ক্ৰমে কিছু স্বত্ব দিবলৈ ধৰে। প্ৰথমে ৰায়সকলৰ দাবাবি আৰু এৰা-এৰাবৰ ওপৰত বি খাজনা পাইছিল তাকেই জমিদাৰে গ্ৰহণ কৰিছিল; কাৰণ মাটিৰ অধীশ নাছিল। থাক বাজি বা বাউকড়ে একোটা প্ৰাকৃতিক পৰিসীমাৰ মাজত মাটিৰ আত্মনিক পৰিমাণ ধৰি 'মজবতি' দিয়াৰ নিয়ম চলিছিল।

এইবোৰে জমিদাৰসকলে যেতিয়া 'গৈ মাটিৰ' মালিকী স্বত্ব পৰ্য্যন্ত গৈ বহিল তেতিয়া জমিদাৰী অঞ্চল হৈ পৰিল তেওঁলোকৰ ভবিষ্যতলৈ চুপৰি বন। তেতিয়া কেতিয়াবা কোনো জমিদাৰ হৈ পৰে বায় বজা, কোনো কোনো সময়ত আকৌ হৈ পৰে ৰাৱণ-বজা। কাৰো দিনত ৰায়তে মাটিৰ ওপৰত স্বত্ব পোৱা বেনেই অল্পভৱ কৰে, আকৌ কাৰো দিনত বা ৰায়ত হৈ পৰে সিবিহঁতৰ বস্তৱ লগত সন্মত বন্ধা পথৰ জিহাৰী বা বাটৰ বাটকৰাৰ ধৰে। কোনো কোনো সময়ত মাটিও হৈ পৰে জিহাৰী

গিৰীৰ সীমাৰ বস্তুৰ দৰে। গাঁৱলীয়া প্ৰবাস আছে বোলে—তিনি ঘৰৰ সীমাত শক্তনেও শ নাথায়। অৰ্থাৎ শ গেলি পচি যায়। জমিদাৰী মাটিবোৰ অনেক ক্ষেত্ৰত তদুপৰ অৱস্থা হৈছিল।

বুঢ়িছ আমোলৰ আগতে অসমৰ ৰাজহ-প্ৰণালী আৰু ভূমিস্বত্ব সম্পৰ্কে আগতে আলচ কৰা হৈছে। অসমৰ ৰাজহ-প্ৰণালী যে ভাৰতৰ অগ্ৰাণ্য ঠাইৰ ৰাজহ-প্ৰণালীতকৈ কিম্বা পৃথক ধৰণৰ আছিল তাক কোনেও বুজি কৰিব নোৱাৰে। অসমত গঢ়ি উঠিছিল তৰপে-তৰপে বিষয়া, থলপে-থলপে পদ-মৰ্যাদা আৰু স্থানে-স্থানে সম্ভ্ৰান্ত পৰিচাল। আহোম ৰজাসকল ভূমিৰ মালীক স্বত্ব কাকো ক'তো নিদিবলৈ সতৰ্ক আছিল। সেইবাবে খেতিৰ মাটিবোৰ খেতিয়কে বছৰৰ খেতিৰ কাৰণেহে পাইছিল। ডাঙৰ ডাঙৰ বিধিৱাসকলে নিজৰ ভৰণ-পোষণৰ বাবে যি পাইছিল তাকো কোনো প্ৰকাৰ চিৰস্থায়ী বন্দবস্তত দিয়া নহৈছিল। তথাপি অন্য মাটিৰ তুলনাত এই মাটি একপ্ৰকাৰ সম্পত্তি হৈ পৰিছিল। তেওঁলোকে শাসনত সদায় ভঙা-পতাৰ দ্বাৰা যাতে ক্ষমতাৰ সমতা ৰক্ষা কৰিব পৰা যায় তালৈ লক্ষ্য ৰাখিছিল। এজন বিষয়াক কিছু ক্ষমতা দিলে লগে লগে তেওঁক এক পিনে পহু ৰাখিবলৈও ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। তেওঁলোকে সহুইয়া হিচাপে কাকো বৰকৈ বিশ্বাস নকৰিছিল, কিন্তু যি কোনো ঠাইৰ দুই একোজন বিশেষ ব্যক্তিক বৰেই প্ৰাধান্য আৰু ক্ষমতা দিছিল, আৰু তেওঁলোকৰ সহায়তেই শাসনকাৰ্য্য

•The Zamindars were not originally land-owners, but Revenue Agents subject to official appointment by warrant and with no power of alienation. It was a gradual process by which the position became hereditary and turned into lordship — Land Revenue in British India—Baden Powell.

• Proprietary right in land was apparently not thought of and the lordship, by grant or by official position, over an area which the serfs or subjects tilled and from which the requirement of the lord's household were supplied was the only form of "estate", other than that implied by the peasant holding.

— Baden Powell

স্বত্বলগ্নে চলাইছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে কব পাৰি যে কামৰূপীয়া ঐজাক ভেঙলোকে বিখাল কৰিবলৈ টান পাইছিল আৰু কমতা বৰকৈ নিৰিছিল, কিন্তু সেইবুলি চান্দকুচীয়া বন্ধা আদি কিছুমান পৰিয়ালক আকৌ অপৰ্যাপ্ত কমতা প্ৰদানৰ দ্বাৰা বিশ্বাস-ভাজন কৰি তুলিছিল। সম্ভাৱ্য লোক আৰু বিষয়াসকলে চাকৰ-নাকৰ, পাইক-জমি আদি পাইছিল সঁচা, কিন্তু সেইবোৰৰ স্থায়ীতা নাছিল, আৰু সেই বাবেই সকলোৰে বাস্তৱ শক্তিব প্ৰসবত তীব্ৰতাপ আত্মা বাৰিছিল। আহোম ৰাজত্বৰ পূৰ্ণ পৰ্যায়ত আছিল শিৱসাগৰ জিলাত। সেইবাবে দৰং (মজলদৈ) নগাও আদি কিছুমান ঠাই শাসিত আছিল। ক'ৰণ, যুঁজৰ সময়ত কিছুমান সেন্য পঠিয়ায়েই এই ঠাইবোৰ বহুতকৈ বে নিশ্চিন্ত থাকিব পাৰিছিল। সেইবাবে এনেবোৰ ঠাইত স্কোয়া স্কোয়া ধৰণৰ কিছুমান স্কোয়াৰ কলা আৰু কুঠি সজাৰ গঢ় লৈ উঠিছিল। যেনে—মজল-দৈৰ ওজাপালি বিখ্যাত গীত, দেওখনি বুতা, মাটিৰ পূজা, দেউল ইত্যাদি।

বৃটীছ শাসনৰ লগে লগে মাটিৰ বন্দবস্তৰ ক্ৰমাৎ পৰিবৰ্ত্তন ঘটে। ভেঙ-লোকে অসমত ঘাইকৈ ৰায়তোৱাৰী প্ৰথাৰে ৰাজহ তুলিবলৈ স্থিৰ কৰে আৰু তদনুযায়ী মাটিৰ মোটামুটি ধৰণৰ মাপ কৰায়। প্ৰথমে বৃটীছ আমোলত একেখন বহীকে চিঠা আৰু জমাবন্দিকৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। তাত দখলকাৰ সকলৰ নাম আৰু মাটিৰ পৰিমাণ এইদৰে লিখা হৈছিল—জুলাবাদ শইকীয়া পি ৬ বছৰ শইকীয়া গড়ৰ উঃ-৭ টাৰ

তপু. ৬ টাৰ, তদ ৬ টাৰ, তপ

৬ টাৰ; ইয়াৰ ভিতৰত কমবেছি

৩ বিঘা—খাজনা ২ টকা, কেট ১ পাই।

অৰ্থাৎ মূল শুল্ক আছিল—তপ (তাকমানে ততঃ পূবে), তদ (ততঃ দক্ষিণে), তপ (ততঃ পশ্চিমে), তদ (ততঃ উত্তৰে)।

এইদৰে ধৰ্মপ্ৰাণ ভাৰতৰ কোনো ঠাইতে ষ্টিক ইউৰোপৰ ফিউডেলিজমৰ অৰ্থত মাটিৰ স্বত্ব কোনো দিন স্থায়ীভাৱে ককো বিয়া নহৈছিল। অন্যৰ আহোম যুগৰ শাসন ব্যৱস্থাই কিন্তু ইউৰোপীয় ফিউডেলিজমৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰতিচ্ছবি দাঙি নথিলেও তাৰ এটা আভাস দিয়ে। সেই যুগত অসমত সাধাৰণ লোকৰ ব্যক্তিগত কমতা আৰু স্বাধীনতা প্ৰায় নাছিল বুলি কলেও খোঁচ কুল নহব।

তলতীয়া বায়ত

মাটিৰ পটন লোৱা মাহুংকে পটাদাৰ বা বায়ত বোলা হয়। পটাদাৰৰ তলত কিছুমান নিয়ম আৰু নিৰ্দিষ্ট কৰ-কাটলৰ অধীন হৈ মাটি খোৱা মাহুংক তলতীয়া বায়ত বোলা হয়। পটাদাৰে সাইকৈ দুটা কৰণত তলতীয়া বায়ত বহুৱায়; যেনে—(১) নিজে চম্ভালিব নোৱাৰা হেতুকে আনক দি নিজৰ আয় বঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্যে, আৰু (২) কোনো এক অস্থান চলাবলৈ উৎসৱৰ বাট উলিয়াবৰ কাৰণে। প্ৰথম প্ৰকাৰত পটাদাৰ নিজে খেতিয়ক হ'বও পাৰে কিন্তু তেওঁৰ মাটি পৰিমিততকৈ বেছি থকা কাৰণে নিজে চম্ভালিব নোৱাৰি সেইবোৰত বায়ত বহুৱায় অথবা বায়তক সেইবোৰ খাবলৈ দিয়ে।

অস্থানৰ কাৰণে, ঘাইকৈ ধৰ্ম্মস্থানৰ কাৰণে, আগৰ দিনত বজাই ভূমি দান কৰিছিল। এই ভূমিদানৰ পোহা উৎসৱে তহুঁ নটো চলি আছিল। সেইদৰে পণ্ডিত বা গুণৱান ব্ৰাহ্মণকো বজাই ভূমি দান কৰিছিল, আৰু সেই ভূমিৰ উৎপন্নৰে দানগ্ৰাহীসকল বৰ্দ্ধি আছিল।

সেইবোৰত বাহিৰেও ইংৰাজৰ আমোলত ভূমি দান-বিক্ৰী-হস্তান্তৰ সামগ্ৰী হৈ পৰাত ধনী ব্যক্তিসকলে যিমান পাৰে তাক ফিনি লবলৈ ধৰিলে আৰু সেইদৰে চেন ভূ-সম্পত্তি কৰি লৈ তাত বায়ত বহুৱাই তাৰ উৎপন্নৰে তেওঁলোক চলিবলৈ ধৰিলে। অল্প কথাত ভূমি হৈ পৰিল বেণাৰৰ এটি উৎকৃষ্ট সমল, পণ্যভব্য। এনেদৰে ভূমিজন্য আৰু সম্পত্তি বৃদ্ধিত কোনো প্ৰকাৰ শীমা বা বাধা নথকা কাৰণে ইচ্ছামতে সম্পত্তি ফিনি লৈ ধনীবোৰ আৰু বেছি ধনী আৰু ভূমিহীনসকল আৰু বেছি দুখীয়া হৈ যাবলৈ ধৰিলে। ভূমি-বৃদ্ধি জীৱিকাৰ এটা অৱলম্বন হৈ পৰিল। মাৰ্কি-মৰক হলে মৰাণৰ

কালত শস্যৰ আনন্দ-কোলাহল আৰু বিকিকিনি কৰাৰ কৰ হুৱোল মা
ৰেপ্তাৰি হোৱা আকাংক্ষা কৰনকৰ হুৱা হৈ উপাৰ্জনৰ ক্ষমতা বৰ্দ্ধিত
তেওঁলোকৰ সেৱত জনিতাই পৰে আৰু জনসাধাৰণৰ ভূমিৰ মূল্যবোধ

পৈতৃক ভূমিখিনি কিনি লৈ তেওঁলোককে তলতীয়া বায়ত বন্দী। আগৰ দিনত কানি খাবলৈ বা ঘৰ খাবলৈ ধন থাকে দি তাৰ হুততে মাটিখিনি কিনি বাধি ভূস্বামী বা সাধাৰণ কথাত জমিদাৰ হোৱা লোক হুতত আছিল। আজিও ভিতৰত গাঁৱত আৰু জনজাতীয় লোকক বসতিপূৰ্ণ ঠাইত এনে ধৰণৰ অত্যাচাৰ একেবাৰে উঠি যোৱা নাই। আজিও বেনাৰীকলে পৈ এনে ঠাইত বহুত হুতত টকা থাকে দি আঠ-নব্ব্ব বছৰৰ ভিতৰতে একো একোটা চুবুৰী কিনি লোৱাৰ প্ৰমাণ অনেক আছে। বড়িৱাৰ ভাৰ্য্যালক্ষ আৰু ডেফেলি অঞ্চলত এনে ধৰণৰ প্ৰথাও নৌ নিৰ্বিনাশে আছিল হৈ কুৰিত কুৰিমান ধান আৰু মূলখিনি ঘূৰাই দিয়া বকবস্তুত টকা থাকে দিয়া হয়। অৰ্থাৎ বাৰিষা লাওপানী তৈয়াৰ কৰিবলৈ ধান নাথাকিলে বা ঘৰ কিনিবলৈ পইচা নাথাকিলে মাহুহে একুৰি টকা মহাজনবপৰা থাকে আনে এই বন্দবস্তুত যে ধান পকিলে এই টকাৰ হুতৰূপে কুৰি যোন ধান দিব আৰু মূল টকা ঘূৰাই দিব। টকা দিব নোৱাৰিলে হুত সেইমতে চলি থাকিব। মূলৰ টকাৰ সলনি ধৰুৱাৰ মাটিজমিখিনি কিনি লৈ ধৰুৱা বাহু-তক বহুতীয়া কৰি লোৱা মহাজনো বহুত আছে। এনে মহাহী লোকৰ দ্বাৰা জমলা মাটি ভাঙি লৈ তেনে লোককেই তলতীয়া বায়ত পাতি চৰকাৰী বা একচনীয়া মাটিতে চৰকাৰে নজনাকৈ জমিদাৰ হৈ থকা মহাজনো অনেক পোৱা যায়।

বুড়িজীৱী ধনীসকলে বুঢ়িছৰ আমোলত আৰু তাৰ আগবপৰাও এনে ধৰণৰ অনেক উপায় অৱলম্বন কৰি আহিছে। ধন থাকে দি হুতত ধৰুৱাৰ পট্টাৰ মাটি লিখাই লৈ ভূস্বামী হোৱা জমিদাৰ আন নালাগে গুৱাহাটীতে অনেক আছে। গুৱাহাটী চহৰৰ গাতে লাগি থকা বেলতলা মৌজাৰ অধিকাংশ মাটিয়েই অৰ্থেতিয়ক মালিকসকলৰ পট্টাৰ জমি। এই মালিকসকলৰ শতকৰা ৯৯ জনেই নিজৰ পট্টাৰ মাটিৰ চৌহদ নাজানে। এনেকৈ অৰ্থেতিয়ক ভূস্বামীৰ হাতবপৰা ভূমি আৰু প্ৰকৃত অৰ্থেতিয়ক বায়তক দিয়াই কুৰি সংকাৰৰ অন্যতম লক্ষ্য বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই বুলি তলতীয়া বায়ত যে মাৰ্ফাকৰ এনে মহাজন, কিছুমান বেনাৰ, বেলে, বাকী কিছুমানকৈ নালাগে কানি হুত পট্টাৰে অনেক মাটিখিনি দি তাৰ বকবস্তুত বহুত টকা থাকে দি।

বুদ্ধিজীৱী ভূস্বামীসকলে বায়তসকলক দখল-স্বত্বপৰা বঞ্চিত কৰিবলৈ কাৰণে আজিকালি নানা প্ৰকাৰৰ কুট-বুদ্ধি খটোৱা দেখা যায়। কেতিয়াবা ডেওঁলোকে বায়তক বে'ণ্ট লৈ বচিদ নিদিয়ৈ, কেতিয়াবা ভুলকৈ দিয়ে, কেতিয়াবা অসম্পূৰ্ণকৈ মাটিৰ বা চন তাৰিখৰ উল্লেখ নিদিয়াকৈ দিয়ে, কেতিয়াবা আকৌ বায়তৰ নাম সলাই অন্য নামত দিয়ে, ইত্যাদি। কোন চনৰ খাজনা, কোনখিনি মাটিৰ খাজনা, কাৰপৰা পোৱা হ'ল; বায়ত কোন, বায়তৰ স্বত্ব কি, কিমান খ'জনা, খ'জনাৰ নিবিখ কি ইত্যাদি কৰাৰ বিতং বিবৰণ কাচি-তহে কোনো বচিদত দেখা যায়। অধিকাংশ জমিদাৰে চপা বচিদ বহী নাই; তেওঁলোকে সাধাৰণ টুকুৰা কাগজত ছিল মোহৰ নমবাকৈ আৰু বে'ণ্ট-গ্ৰহীতাৰ নাম মাতিব নোৱাৰাকৈ পেন্সিলেৰে লিখি দিয়ে। এই বচিদবোৰৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰিবলৈ হলে পুৰুষানুক্ৰমে মাটি খোৱা তলতীয়া বায়তকো বায়ত বুলি স্বীকাৰ কৰা আইনত: কঠিন হৈ পৰে। তেনে পৰিস্থিতিত তলতীয়া বায়তৰ অৱস্থা কি হয় তাক সহজে অহুমান কৰা যায়।

ভাৰতৰ জন সংখ্যাৰ শতকৰা ৭০ জনেই কৃষি-জীৱী। ভাৰতীয় কৃষিৰ কিন্তু বিশেষত্ব এই যে ই কৃষিকাৰ্য্যৰ প্ৰণালী সম্পৰ্কে সদায় পুৰণি নীতি মানি চলে, বতৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে আৰু উত্তৰাধিকাৰীসকলে খণ্ড বিখণ্ড হোৱা ভূমি-নীতি মতে কাম কৰে। ভাৰতৰ যি অনাবাদী জমি আছে তাৰ ভিতৰত খেতিৰ উপযোগী জমিৰ পৰিমাণ শতকৰা এবাৰ। তলতীয়া বায়তসকলৰ অধিকাংশই পুৰুষানুক্ৰমে দখল কৰা জমিত খেতি কৰে। অকল অসমৰেই নহয় ভাৰতৰ সকলো ঠাইৰে বায়তেখোৱা জমিবোৰ এসময়ত হয়তো এই বায়তসকলৰেই আছিল— অজ্ঞাৰ তাড়নাতহে এইবোৰ বিক্ৰী কৰি দিয়া হৈছিল। সেইদৰে অৱস্থাৰ হেঁচাচপাত তেওঁলোক নিজৰ ঘৰতেই আলহী হৈছিল। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত আকৌ বজাই দাঙি কৰি দিয়া ভূমিবো দখলকাৰসকল তলতীয়া বায়ত হৈ পৰিছিল।

পুৰণি কালত তলতীয়া বায়ত হোৱা একো লাভৰ বা ক্ষতিৰ কথা নাছিল। কাৰণ, ভূস্বামীয়ে চৰকাৰী ৰাজহতকৈ কিছুমান অধিক খাজনা বায়তৰ পৰা লৈছিল। বায়তেও ভূস্বামীক আশেৰ আঁকা আৰু নানান প্ৰকাৰে সাহায্য কৰিছিল। তেওঁলোকেও ভূস্বামীপৰা নানান প্ৰকাৰে

সা-সুবিধা পাইছিল। বেনে, কিবা আঞ্চলিক দুৰ্যোগ উপস্থিত হলে বা অন্ত কিবা কাৰণত অসমৰ্থ হৈ পৰিলে বছৰৰ পাছত বছৰেকৈও ডেউ-লোকে খাজনা নিদিয়াটো আছিল। অঞ্চল দেয়ে-বহু, কেতিয়াবা কেতিয়াবা ভূস্বামীৰপৰা আৰ্থিক সাহায্যও লভিছিল। এতিয়াও কেৱল কোনো জমিদাৰৰ পুৰণি বহীত “কন্দাকটাৰ বাবে দান”, “কুৰ্মাৰ কাৰণে বেহাই”, “তুৰ্য্যগৰ কাৰণে আঁঠা দান” এনে ধৰণৰ যত্নৰ লিখি থোৱা পোৱা যায়। মাটিৰ গিৰীৰ আগত নিজৰ হুখ জুগুতি আৰু বিকলতাৰ কথা কৈ কন্দাকটা কবিলেও কেতিয়াবা কেতিয়াবা বাৰতে খাজনা দান পাইছিল।

এই খিনিতেই বড়িয়া অঞ্চলৰ এজন স্থানীয় জমিদাৰৰ কথা মনত পৰিল। জমিদাৰ মানে বহুত মাটি থকা আৰু বাৰতক সেই মাটি খাবলৈ দিয়া মাছহ। ১৯৫২ চনত বড়িয়াৰ দক্ষিণ অঞ্চলত বৰ ডাঙৰ বানপানী হোৱাত কামৰূপৰ ডেপুটী কমিচনাৰ চাহাবে অভাৱগ্ৰস্ত অঞ্চলত সাহায্যৰ্থে ৭৭ দিবলৈ আৰু সম্ভৱমূলত ধান আটক কৰি হাতে হাতে দান লৈ বিপদাপন্ন নিবন সকলক বিতৰণ কৰিবলৈ আবেদন জাৰি কৰিছিল। পীড়িত অঞ্চল পৰিদৰ্শন কৰিবৰ কাৰণে পানী কিছু শাম কটাত ডেপুটী কমিচনাৰ চাহাবে নিজে গৈছিল। তাতে তেওঁ খবৰ কৰি গম পালে যে তাৰে স্থানীয় লোক এজনৰ প্ৰায় এহেজাৰ হোন ধান ভঁৰালত আছে। নতুন চিকাৰ পাই চিকাৰীৰ মন উজ্জল হোৱাৰ বাবে খবৰটো পাই তেওঁৰ মন উজ্জল হ'ল। তেওঁ পোনেই আমাক সকলোটোকে ওচৰলৈ মাতি নি সেই ধান ইমান দিনে কিয় আটক কৰা হোৱা নাই হ'লিলে। ধান-চাউলৰ বিভাগীয় কৰ্মচাৰীজনে টপবাই উত্তৰ দিলে “বাইজো নিদিয়ে ছাব।” কথা শুনি ডেপুটী কমিচনাৰ কাৰ্ত্তালহো চাহাবে গৰ্জি উঠিল—“কি নিবৰ্ৰক কথা কৈছা? বাইজক ধান লাগে আৰু তেনেমূলত তেওঁলোকে বাধা দিব কিয়?” উত্তৰত কৰ্মচাৰীজনে কলে—“বাইজকে নোৱক ছাব; সিহিা মোক এওঁলোকেই বাধা দিছিল।” ডি. চিৱে শুৱিলে আৰু উত্তৰ পালে “ডাঙৰীয়া, অন্ত কৰবানপৰা কৰবাৰ ধান আনি দিব পাৰে বহি দিয়ক; ইয়াত খাটলৈকে বৰষুণী নাথায়। এওঁৰ ধান মুঠিৰ ওপৰতে আমি বৰ্জি আছোঁহক। এওঁ আমাৰপৰা এই দুখিনত ধানৰ দান নলয়। অহা বছ-

বত আমাৰ ধান হলে সেই পৰিমাণে তেওঁক ধান দিলেই হব। স্তুত নাই। দাম নাই। এনে কৃষিকা চাহাবে জানো আমাক দিব ?”

চাধাব আচৰিত হ'ল। তেওঁ আৰু কিছু কথা হৈ জানিব পাৰিলে যে সঁচাকৈয়ে সেই ধানৰ উৰাল ৰাজহুৱা ধানৰ উৰালৰ দৰে। মাহুহবোৰে কৃতজ্ঞতাৰশতঃ জমিদাৰজনৰ প্ৰায় পঁচিশ পূৰাৰ পথাৰ এখনত লগ-হাল বাই খেতি কৰি দিয়ে। এনে মহাজন কিন্তু বিৰল। অল্প প্ৰকাৰে আকৌ তেওঁৰ লাভৰ পৰিমাণো কম নহয়।

আজিকালি সাধাৰণতে ৰাহতেও জমিদাৰক নামানে, জমিদাৰেও ৰায়তৰ হাড়-ছাল ককি নিব খোজে। ফলত দুয়ো দুয়োৰো বৈৰী। চৰকাৰে জমিদাৰৰ মাটিবোৰ নি ৰায়তক ভগাই দিলেই মাটিৰ সমস্যা নমৰে। খেতিৰ উন্নয়নৰ ব্যৱস্থা কৰিলেহে মৰিব।

অকল অসমতে নহয়, ভাৰতৰ সকলোবোৰ প্ৰদেশতে তলতীয়া ৰায়ত ভৰি আছে। পঞ্জাবৰ খেতিৰ মাটিৰ প্ৰায় আধাখিনি তলতীয়া ৰায়তৰ দখলত।^১ বঙ্গদেশত খেতিৰ মাটিৰ প্ৰায় এক পঞ্চমাংশ আধি খেতিৰ মাটি। উত্তৰ প্ৰদেশতো তলতীয়া ৰায়তৰ সংখ্যাই প্ৰায় ২৭ লাখ। মাদ্ৰাজতো শতকৰা প্ৰায় ৩০ জন খেতিয়কেই পৰৰ মাটি থায়। বোম্বাই প্ৰদেশত খেতিয়ক পট্টাদাৰৰ গড়ে দহ একৰকৈ মাটি আছে, অৰ্থাৎ অৰ্থেতিয়ক পট্টাদাৰৰ আছে প্ৰায় ষোল্লেকৰকৈ। এনে হোৱা সত্ত্বেও অৰ্থেতিয়ক মাটি-গিৰীসকলে কয় যে তেওঁলোকৰ হাতত মাটি থকা কাৰণেহে খেতিয়কে আৱশ্যকমতে সেই মাটি লৈ অনাৱশ্যক হলে বা খাব নোৱাৰিলে এৰি দিব পাৰে। ই তেওঁলোকৰ মতে কৃষকক প্ৰয়োজন অলুৱায়ী মাটি লবলৈ সুযোগে দিছে। অৱশ্যে মাটি-গিৰী ভাল হলে দেশত তেনে ধৰণৰ লবলৈ এটা গঢ়ি উঠাত যে ডাঙৰ সহায় হয় তাক নকলেও চলে।

এনেবোৰ জমি অধিগ্ৰহণ কৰি প্ৰকৃত কৃষক-ৰায়তসকলক দাম লৈ ভগাই দিয়াৰ কথা এটা উঠিছে। অৱশ্যে এনে সুযোগতে স্বয়ংচালিত খেতি কৰিব পূৰা হলে উপন্নয় কাৰ্য্যেদি অশেষ মঙ্গলৰ কাম হ'লহেঁতেন; কিন্তু তাকে কৰিলে নিবহুৱা সমস্যা কৰিব।^২ খেতিয়ালৈকে খেতিয়কক অল্প কামত লগাব

পৰা নাযায় তেতিয়ালৈকে সম্পূৰ্ণভাৱে যন্ত্ৰচালিত খেতিৰ কাম হাতত লব নোৱাৰি।

জাপানৰ দৰে দেশতো যন্ত্ৰ-চালিত খেতিওকে মাহুহৰ ৬২.২৬%তেৰে গৰিভাষ কৰি কৰা খেতিত বেছি নিৰ্ভৰ কৰা হয়। জাপানৰ জনসংখ্যাৰ শতকৰা ৪৬ জনেই কৃষি-জীৱী। তাৰেই আধো শতকৰা ৭০ জনেই ভূমিহীন তলতীয়া ৰায়ত। তাতো অল্পপণ্ডিত বা অখেতিয়ক মালিক আৰু মধ্যস্থ ব্যক্তি (middleman) উঠাই দিবলৈ কাৰ্য্য হাতত লোৱা হৈছে। (১) এজন আমেৰিকাৰ চাহাবে জাপানৰ মাহুহৰ পৰিভ্ৰম দেখি কৈছে “জাপানৰ শিল-বোৰতো মাহুহৰ হাতৰ সাঁচ পৰি আছে। ধৰাৰপৰা মাহুহে কিমানখিনি আদায় কৰিব পাৰে তাৰ শিলবোৰেও তাৰে সাক্ষী দিয়ে। আগ্ৰেয়সিবি আৰু আগ্ৰেয় পৰ্য্যাবোৰত বাহিৰে মাহুহে তাৰ বাকী সকলো জমিতে হাত দিছে। (২)

চীন দেশ আকৌ অসমৰ দৰে পাহাৰ পৰ্ব্বতেৰে ভৰা। তাত একে টুকুৰা মাটিতে জাপানত কৰাৰ দৰে বছৰি ২৭০টা ফচল কৰা হয়। খাদ্য ভূমি-সংস্কাৰৰ কাম হাতত লৈ অখেতিয়ক জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ জমি অধিগ্ৰহণ কৰি খেতিয়কক দিয়া হৈছে। কিন্তু জমিদাৰ শ্ৰেণী আৰু ধনী খেতিয়ক

(১) It is true that more than 46 percent of the total population or about 40 million people derives its living from the land. And of this 37 or 38 million that constitute the agricultural population, nearly 70 percent or 26 million cultivators are landless tenants. ** Both the middleman and the absentee rich landowner will be abolished—
“Hungry People & Empty Land” —by S. Chandrasekhar.

(২) Japan is the country where the stones show human finger prints, where the pressure of men on earth has worn through the iron rock. There is nothing in Japan but the volcanoes and the volcanic wastes that men have not handled—Archibald Macleish.

এই দুয়োটা শ্ৰেণীৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য ভালকৈয়ে ৰখা হৈছে। ভূমি সংস্কাৰত অৰ্থেতিয়ক জমিদাৰসকলৰহে জমি অধিগ্ৰহণ কৰা হৈছে, ধনী খেতিয়কসকলৰ জমি লোৱা হোৱা নাই। কাৰণ জমিদাৰসকলে নিজে খেতি নকৰে, পৰৰ দ্বৰত কঁঠাল ভাঙে; ধনী খেতিয়কে হলে নিজে খেতি কৰে। যদি কোনো জমিদাৰৰ খেতিৰ মাটি আৰু ফলকাৰখানাৰ মাটি এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ মাটি অপৰ্য্যাপ্ত আছে তেনেহলে তেওঁৰ খেতিৰ মাটিহে অধিগ্ৰহণ কৰা হৈছে। (৩)

(৩)

ভাৰতত ৰায়ত ঘাইকৈ দুই শ্ৰেণীৰ, যেনে—তলতীয়া ৰায়ত আৰু তল-লতীয়াৰ তলতীয়া ৰায়ত। তলতীয়া ৰায়তৰো আকৌ অনেক শ্ৰেণী আছে, যেনে হুবিদ্যাতোগী ৰায়ত, দখল স্বত্বৰ ৰায়ত আৰু স্বত্বহীন ৰায়ত। স্বত্বহীন ৰায়তকেই জমিদাৰৰ ইচ্ছাধীন ৰায়ত (Tenants at will) বোলা হয়। হুবিদ্যাতোগী আৰু দখল স্বত্বৰ ৰায়তৰ তলতো কেতিয়াবা ৰায়ত থকা দেখা যায়। এনে ৰায়তক তলতীয়াৰ তলতীয়া ৰায়ত বোলা হয়।

তলতীয়া ৰায়ত আৰু তলতীয়াৰ তলতীয়া ৰায়তে বেলেগ বেলেগ ঠাইত বেলেগ বেলেগ হাৰে খাজনা বা ৰেণ্ট দিয়ে। উৰিষ্যাতেই ভাৰতৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বেছি হাৰত তলতীয়া ৰায়তে খাজনা ভৰা দেখা যায়। উৰিষ্যাৰ গঙ্গম নামে ঠাইত একবত ওঠৰ টকাকৈ অৰ্থাৎ বিদাত ছয় টকাকৈ খাজনা তলতীয়া ৰায়তে জমিদাৰক দিয়ে। বোম্বাইত আকৌ ভাৰতৰ ভিতৰত আটাইতকৈ অধিক হাৰত তলতীয়াৰ তলতীয়া ৰায়তে খাজনা ভৰে; একবত ২৩।০ অৰ্থাৎ বিদাত প্ৰায় ন টকা। শত্ৰুৰ আধিৰো হাৰ তাতেই আটাইতকৈ বেছি; উৎপন্নৰ অংশৰ ঠিক পৰা ৫ অংশলৈ।

(৩) We have only confiscated the lands of the landlords and not of the rich peasants. The reason is this. The rich peasants participate in production quite like the industrialists in the town while the landlord does not participate in production. * * If a landlord is also an industrialist our policy is to confiscate his agricultural land only—China to-day.

উপৰক্ত বৈষম্যবোৰ দূৰ কৰিবৰ কাৰণে প্ৰত্যেক প্ৰদেশতে প্ৰজাস্বত্ব আইন তৈয়াৰ হৈছে বা হ'ব লাগিছে। অসমত পোৱতে ১৯২৬ চনত পোৱালপাৰা প্ৰজাস্বত্ব আইন তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। তাৰ পিছত ১৯৩৫ চনত অসম (অস্থায়ী বন্দবস্তৰ জিলাবোৰৰ) প্ৰজাস্বত্ব আইন 'পাছ' হয়। তাৰ পিছৰপৰা এই আইনবোৰ আৱশ্যকমতে সংশোধিত আৰু পৰিৱৰ্তিত হ'ব লাগিছে।

অসমত সুবিধাতোগী ৰায়ত হ'বলৈ হলে কমপক্ষে বাৰ বছৰ একেবাহে জমিৰ দখলত থাকিব লাগিব আৰু দখলী মাটিৰ সাধাৰণতে যি খাজনা হ'ব তাতকৈ ৰায়তে কেতিয়াও বেছি খাজনা দিব নালাগিব। উদাহৰণ স্বৰূপে যদি দখলী মাটিৰ চৰকাৰী খাজনা (শ্ৰেণী অনুযায়ী) বিঘাত ডেৰ টকা হয় তেনেহলে সুবিধাতোগী ৰায়তেও ডেৰ টকাতকৈ এপইচাও বেছি দিব নালাগিব। অৱশ্যে তেনে খাজনাৰ আধা দি বাকী খাজনাৰ কাৰণে খাটি দিলেও হয়। নতুবা মন্দিৰৰ জমি হলে বন্দবস্তমতে নিৰ্দিষ্ট নিৰিখত 'জোপ' দিলেও হয়।

দখলী-স্বত্ব ৰায়তেও জমি একেবাহে কমপক্ষে বাৰ বছৰ দখল কৰিব লাগিব আৰু নিৰ্দিষ্ট হাৰে খাজনা বা ৰে'ণ্ট জমিদাৰক দি থাকিব লাগিব। কিন্তু সেই খাজনাৰ হাৰ চৰকাৰী খাজনাৰ তিনি গুণৰ বেছি নহয়। শত্ৰুবে নিৰ্দিষ্ট খাজনা দিব খুজিলেও এক চতুৰ্থাংশৰ বেছি জমিদাৰে নাপাব। (আগতে ৫ গুণ খাজনা আৰু আধা শত্ৰুৰ বেছি খাজনা ল'ব নোৱাৰিছিল)। আজিকালি সুবিধাতোগী আৰু দখলী স্বত্ব ৰায়তে উত্তৰাধিকাৰীৰ আৰু হস্তান্তৰৰ ক্ষমতা পাইছে। অৱশ্যে হস্তান্তৰৰ ক্ষেত্ৰত দেৱালয়ৰ জমি হলে দেৱালয়ৰ ধৰ্ম্মৰ মাহুৎকহে দান-বিক্ৰী-হস্তান্তৰ কৰিব পাৰিব আৰু তাৰ আগতে দলৈক বা পট্টাধাৰক দস্তবমতে জাননী দিব লাগিব। আগতে জমি-কাৰ বা ভূস্বামীৰ বিনা অনুমতিত মাটি হস্তান্তৰ কৰিব নোৱাৰিছিল; আৰু দখল আনক দিব নোৱাৰিছিল, এতিয়া পাৰে; কিন্তু তাৰ আগতে পট্টা-ধাৰক জাননী (নোটিচ) দিব লাগে আৰু প্ৰশাস্তানৰ মাটি হলে সেই ধৰ্ম্মৰ লোককহে দান-বিক্ৰী-হস্তান্তৰ কৰিব দিব পাৰে। মাটিৰ মালিক বা জমিদাৰে ইচ্ছা কৰিলেও দখলী স্বত্বৰ খাজনা ১০ বছৰৰ জিৰাত টকাত তিনি অৰ্ধ-তকৈ বঢ়াব নোৱাৰে। তেনেকৈ তলতীয়া ৰায়তে ভূস্বামীক ৰায়তে দিয়া

খাজনাৰ শতকৰা পঞ্চাশতকৈ বেছি লব নোৱাৰে। পোনতে ইমান শনা
ধাৰ্য্য নাছিল। আগতে দখলী স্বত্বৰ বায়ত আৰু অস্থায়ী বায়তে বন্ধ-
বস্তিৰ সময় উকলি যোৱাৰ ছমাহৰ আগতে সেই জমিত থাকিবলৈ ইচ্ছা
প্ৰকাশ কৰি নোটিছ দিহে উচ্ছেদৰ হাত সাৰিব পাৰিছিল, তাকে যিসকল
বায়ত অন্ততঃ দহ বছৰ একেৰাহে দখলত আছিল তেওঁলোকেহে তেনে
নোটিচ দিব পাৰিছিল; এতিয়া বায়ত বা তলতীয়া বায়তে পাঁচ বছৰ
একেৰাহে দখলত থাকিলেই এই স্বত্ব পায়।

(৪)

দখলকাৰসকলক মাটি দিওতে আগৰ দিনত ৬টি-শতাব্দ লগত সঙ্কল্প ৰাখি
মাটিৰ মাপ কৰা হৈছিল। অৰ্থাৎ যিমানখিনি জোখৰ ৩৬টি শত্ৰুবে যিখিনি
মাটি আঁটিব মাটিৰ জোখৰো নাম তাকেই দিয়া হৈছিল। এইদৰেই শতাব্দ
দোণ, কঠা আদি মাটি জোখৰো দোণ, কঠা আদিত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।
কোনো কোনো সময়ত হালৰ লগতো সঙ্কল্প ৰখা হৈছিল, যেনে এখন হালেৰে
নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত যিমান মাটি চহাব পাৰি তাক বোলা হৈছিল—
এহালিচা মাটি।

প্ৰজা-স্বত্ব আইনত বায়তৰ স্বত্বৰ পৰিমাণ ঠিক কৰিবলৈ হিচাব-কিতাপ
(Record of rights) তৈয়াৰ কৰিবলৈ দিয়া আছে, আৰু বায়তক
দখলৰ মাটিৰ বিক্ৰী-হস্তান্তৰ আদিৰো সীমাবদ্ধ ক্ষমতা দিয়া হৈছে। আগতে
উত্তৰাধিকাৰীস্বত্বত বাহিৰে অন্তৰ্গত সকলোপ্ৰকাৰ হস্তান্তৰ জমিদাৰৰ অনুমতি-
ক্ৰমেহে হৈছিল। ইয়াৰেই ছেগ লৈ জমিদাৰে অনুমতিৰ বাবে ইচ্ছামতে
চালায় লৈছিল। আজিও অনেক জমিদাৰে বায়তৰ পৰা বে'ট বা
খাজনা আদায় কৰি ভুল ৰচিব দিয়াৰ ব্যৱস্থাও কৰে। জমিদাৰে দিয়া
প্ৰায় ৰচিবতে ছপা ঘৰবোৰ ঠিক থাকিলেও লিখা থাকে “আগৰ খাজনা
বাবদ শ্ৰীঅম্বকাৰপৰা ইমান টকা পালোঁ।” অথবা “গ’ল বছৰৰ খাজনা
বাবদ শ্ৰীঅম্বকাৰপৰা ইমান টকা পালোঁ” ইত্যাদি। তাত মাটিৰ পৰিমাণ
বিবৰণ আদি নাথাকে। ফলত যোকদমাত বা ক্ৰিবা আপত্তিৰ বিচাৰত
এই কাকতবোৰ অগ্ৰাহ্য হয়।

দেৱালয়ৰ নিষ্পিথেৰাজ বা লাখেৰাজ মাটিৰো পট্টন নিদিয়া খিনিভ
নানা বৰমৰ আমোদজনক ঘটনা ঘটে। মাটি যিখিনি তেনেকৈ কাকত-

পত্ৰত গৰাবাদ বা পট্টন নিদিয়াটোকে থাকে সেইখিনি বাবে বাবে ৰায়তক দি থাকিলেও হুতুকাই। কাৰণ দলৈয়ে বেজিষ্টাৰি কৰি কাকো পট্টন নিদিয়ে। গীৰপালৰ মাটিতো সেই একে কথা। ভেনেবোৰ মাটিৰ দলৈ বা খাদেমে কয় যে বেজিষ্টাৰিৰ কাৰণে আদালতলৈ যোৱাটো তেওঁলোকৰ পক্ষে অপমানৰ কথা; ৰায়তে বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পালে পট্টন লব নালাগে। তেনে স্থলত উপায় নাপাই দলৈৰ শ্ৰীমুখৰ বাগীকে বা শ্ৰীহস্তৰ অক্ষৰকে বেদৰ বাগীৰূপে বুকুত বান্ধি লৈ ৰায়ত তুই থাকিব লগীয়া হয়। তেনে কাকতৰ কিছুমানত লিখা থাকে “অমুক ৰোৱালয়ৰ বা গীৰপালৰ নিঃ খে: চৰকাৰী মাটিৰ বৰ্ত্তমান গৰাবাদ থকা পোন্ধৰ বিঘা মাটি শ্ৰীঅমুকাক পট্টন দিলোঁ। তেওঁ খাজনা দি মোৰ ইচ্ছাধীন প্ৰজা হৈ মাটি দখল কৰি থাকিব পাৰিব। গতিকে এনে ধৰণৰ পট্টন অনেক বাৰ দিলেও মাটি হুতুকাই। ফলত কেতিয়াবা হয় ৰায়তৰ মাজত কুকৰ্কেত্ৰ যুৱৰ ক্ষুদ্ৰ তাল্গৰণ। অনেক সময়ত দলৈয়ে খাজনাৰো বচিদ নিদিয়ে। খুজিলে গেজেৰা মাৰি কয়—“হেৰ’ তই মোক বিশ্বাস নকৰ নেকি? ইমানবোৰ ৰায়তৰ কোনেও আজিলৈ টুটাকে নকৰে, ই আকৌ মোৰপৰা বচিদ পালেহে বিশ্বাস কৰে। নাল’গে তই মোৰ মাটি খাব।” ইত্যাদি।

নতুন শুধৰণী আইনত প্ৰজাক স্থবিধা দিবৰ কাৰণে নানা প্ৰকাৰৰ নতুন নতুন কৌশল উদ্ভাৱন কৰা হৈছে। আজিকালি জমিদাৰেও ৰায়তৰ বে’ণ্ট বচিদৰ ‘কাউণ্টাৰ-ফইল’ বা নকল এটা ৰাখিব লাগে। জমিদাৰ আৰু বে’ণ্টভৰা দখলকাৰ দুয়ো এই বিষয়ত সমানে দায়ী। কিন্তু নানা কাৰণত দখলকাৰ ৰায়তবোৰে তেওঁলোকৰ দখলৰ ভূমি আজিও মণ্ডলক পথাৰত দেখুৱাই নিদিয়ে। তাৰ এটা কাৰণ জমিদাৰৰ বিৰজ্জি-ভাজন হোৱাৰ ভয়। দ্বিতীয় ভয় জানোচা এনে কৰা বাবে জমিদাৰে মাটি কাটি নি আনক দিয়ে। কাৰ্য্যস্থলত বহুত জমিদাৰে তেনে কৰাও দেখা গৈছে। আজিও বে’ণ্ট বা খাজনাৰ বচিদ অতি কম সংখ্যক ৰায়-তৰহে আছে।

আগৰ দিনত চাহ বাগিছাৰ মালিকসকলেও স্থানীয় লোকক বহুদূৰ হিচাপে খটাবৰ কাৰণে নানা উপায় অৱলম্বন কৰিছিল। কানীয়াবোৰক কানি খুৱাই কান্ধত লগাইছিল। অগ্ৰবোৰক ধন ধাৰে দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰি

সেই ধাৰত মাৰি তেওঁলোকক বাইছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সেই ধাৰৰ ক্ষত আৰু মূলত মাৰি ধৰুৱাক পট্টাৰ মাটিখিনি বাগানৰ নামত লিখাই লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। গুৱাহাটীৰপৰা মাজ কুৰি মাইল দূৰত থকা সোণাপুৰ বাগিচাই এইদৰে অশিক্ষিত জনজাতীয় লোকসকলৰপৰা অপৰ্য্যাপ্ত মাটি কিনি লৈ আগৰ পট্টাদাৰসকলকেই তলতীয়া ৰায়ত বনাই মাছৰ তেলেদি মাছ ভাজিছিল। তেনেকৈ বাগানৰ মাটি খোৱা ৰায়ত-সকলে সপাহ বা মাহদিনৰ ভিতৰত নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক দিন বাগানত খাটি দিব লাগিছিল; অৰল বাগানৰ মালিকেহে যে এনে ধৰণৰ বন্ধুৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল এনে নহয়, ধনী সম্প্ৰদায়ৰ অস্বাস্থ্য অনেক লোকেও তাকে কৰিছিল। আনকি ১২২৭ চনৰ জ'ৰীপৰ সময়তো এই প্ৰথা প্ৰবলভাৱে চলি আছিল। সেই সময়ৰ ক মকুপৰ ছেটোলমেষ্ট অফিচাৰ শ্ৰীএছ, পি, ৰেপাই ডাউবীয়াই এইধৰা তেওঁৰ দক্ষিণ-পাৰ বিভাগৰ খাজনা নিৰ্ণয়ৰ কাৰণে দিয়া ৰিপোৰ্টত "হট্টক বৈধৰু কৰি গৈছে। তেওঁৰ মতে (গুৱাহাটী চহৰৰ পূবফালে গাতে লাগি থকা) "দুইমাটি গাঁৱত জমিদাৰসকলে পূৰ্বত আঠ টকাকৈ খাজনা লয় আৰু তলতীয়া ৰায়তসকলে এই খাজনাৰ উপৰিও বছৰত আঠ দিনকৈ প্ৰত্যেক জমিদাৰৰ ঘৰত খাটি দিব লাগে। আমচং গাঁৱতো খাজনাৰ টকাৰ সলনি তলতীয়া ৰায়তৰপৰা টকাত ৬ দোণ (প্ৰত্যেক দোণত ৩০০ সেৰ ওজনৰ) ধান লোৱাৰ উপৰিও ৰায়তে কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত জমিদাৰৰ ঘৰত নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক দিন খাটি দিব লাগে। টেপেচিয়া বাগিছাত আকৌ মেনেজাৰে মাটি-খোৱা ৰায়তৰপৰা পূৰ্বত সাত টকাকৈ খাজনা লোৱাৰ উপৰিও ৰায়তক কুৰিদিনকৈ দৰমহাৰ বন্ধত বাগিছাত কাম কৰিবলৈ কয়।" * এনেধৰণৰ বেমেজালি কৰ্মে উঠি যাব লাগিছে, আৰু যিমান সোনকালে এনেধৰণৰ অহৰিখা উঠি যাব সিমানে দেশৰ কাৰণে মঙ্গলজনক।

* At Nurnati the landlords realise Rs. 8/- per Pura and require service for eight days from the tenants. In Amchang Village, each rent is realised in kind at six Dons (3½ seers each) per ruple and service in addition is required in some cases. In Tepesia, the manager of a tea garden realises Rs. 7/- in cash per Pura and expects the tenant to work on wages in his garden for 20 days.—S.P. Desai (Report on the Re-assessment of the South Bank Group of the District of Kamrup, 1927).

মাটিৰ বাটোৱাৰা আৰু খণ্ড-বিখণ্ড কৰা নীতি

পৈতৃক সম্পত্তিৰ প্ৰতি মোহ মানুহৰ জন্মগত প্ৰৱৃত্তি। অৱশ্যে জন্মগত বোলাতকৈ ইয়াক কৰ্মগত বোলাহে উচিত; কিয়নো মানুহৰ চিৰাচৰিত মনোভাব আৰু বীতিয়েহে ইয়াক এটা অৱশ্যকাৰী কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিছে। হিন্দু আৰু মুছলমান এই দুয়ো সম্প্ৰদায়ৰ ধৰ্ম্মদৰ্শ উত্তৰাধিকাৰিত্বৰ বৰষুঁ পৈতৃক সম্পত্তিৰ প্ৰতি উত্তৰ সম্প্ৰদায়ৰে মোহ বঢ়াইছে। ৩^০ বাধাকমল মুখাৰ্জীৰ মতে উত্তৰাধিকাৰিত্বৰ ক্ষেত্ৰে খণ্ডীকৰণ নীতি ইংৰাজ বিচাৰক-সকলৰ হাতত পৰি আৰু বেছি কাৰ্য্যকৰী হৈছে। (১) আগৰ দিনত খেতিৰ মাটি পৰিয়ালটোৰ অবিভাজ্য উন্নয়নীয় সম্পত্তি আছিল। পৰিয়ালৰ লুপ্ত-সবল ভেকাসকলে সদায় দূৰত পাম ৰৰি খেতি-বাতি কৰি উৎপাদিত ফল-ফসল হৈছিল। যত মূল-বাপোৰৰ অলপোচান খৰিৱৰ কাৰণে সৰু-সম্পত্তিক্ৰমে একোজন পুতেক হৰ বৰীয়া হৈ আছিল। পিতৃ-বিশ্বাসৰ পিছত ভূ-সম্পত্তিৰ কাৰণে কোনো দিন দল-খৰিয়াল নহৈছিল। তাৰ

(১) Formerly the cultivation unit was the joint family land and partition was uncommon: now the economic solidarity of the joint family has been affected by the importation of individualistic notions of property. Indeed the tendency towards sub-division which has been manifest in India during the last few decades only, has been the outcome of the interpretation of Hindu and Muhammadan law by English judges, with their strong predilection for individual succession to and private enjoyment of rights in land.

—Land Problems of India—Dr. R. K. Mukherjee.

মূল কাৰণ ভূসম্পত্তিৰ কোনো আৰ্থিক মূল্য নাছিল। ই কেৱল ভোগ-ব্ৰহ্মলব্ধে সামগ্ৰী আছিল। ইংৰাজ ৰাজত্বৰ লগে লগে, ভূ-সম্পত্তি কিনা-বেচা কৰিব পৰা হোৱাত ইয়াৰ প্ৰতি মানুহৰ আকোহ বাঢ়িল। লগে লগে ইয়াৰ বাবে মানুহৰ মাজত হাই-কাজিয়াও চৰি আহিল।

পণ্ডিত নেহৰুৱে মতে ইংৰাজসকলে ভাৰতৰ শিল্পজীৱী আৰু কলাবিদ-সকলৰ ৰোজগাৰ কলে-কোশলে বন্ধ কৰি দিয়াত তেওঁলোকে খেতিত লাগিবলৈ বাধ্য হ'ল। ফলত অগ্ৰ দেশৰ লোকে যেতিয়া কলকাৰখানা উলিয়াই তাৰ সহায়ত আগ বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে—গাঁও এৰি চহৰলৈ কোব ললে, তেতিয়া ভাৰতীয় লোকে বিৰোধ মুখত, গতি কৰিলে; অৰ্থাৎ শিল্প-বাণিজ্য এৰি খেতিত ধৰিলে, নগৰ-চহৰ ত্যাগ কৰি মাটিত কচল কৰাত লাগিল। (২) সেইবাবেই মাটিৰ সমগ্ৰ ক্ৰমে ক্ৰমে বাঢ়ি আহিল। গৈতুক সম্পত্তিৰ বিভাগ কৰা বা বাটোৱাৰাত ম'হুৰে জোৰ দিবলৈ ধৰিলে। ফলত জমি টুকুৰা-টুকুৰ হৈ পৰিল আৰু সেয়ে অধিক শক্ত উপাধনত বাধা জন্মাবলৈ ধৰিলে। অগ্ৰ দেশে যেতিয়া জমিৰ বিভাগ-কৰণত বাধা দিবলৈ আইন প্ৰণয়ন কৰিলে, ভাৰতে তেতিয়া পুৰণি শাস্ত্ৰ-সম্মতৰ পৰা যুক্তি বিচাৰি লৈ বিভাগ কৰাতহে লাগি প'ল। জমিৰ বিভাগ কৰণত বাধা দিবলৈ অগ্ৰ দেশে তেতিয়া কি কৰিছিল আৰু এতিয়াও কি কৰিছে—মন কৰিবলগীয়া।

(২) The liquidation of the artisan class led to unemployment on a prodigious scale. * * All these horde of artisans and craftsmen had no job no work and all their ancient skill was useless. They drifted to the land, for the land was still there. But land was fully occupied and could not possibly, absorb them profitably. * * India became progressively ruralised. In every progressive country there has been, during the past century, a shift of population from agriculture to industry, from villages to town; in India this process was reversed, as a result of British policy.

—Discovery of India—Nehru.

জাৰ্মানিত পৰিয়ালৰ এজন লোকেহে উত্তৰাধিকাৰী হ'ব পাৰে। তেওঁ আন আন উত্তৰাধিকাৰীসকলক শস্যৰ মূল্য হিচাপ কৰি কিছু ধন দিয়ে; ভূ-সম্পত্তি খণ্ড বিখণ্ড হ'বলৈ নিদিয়ৈ।

প্ৰাচিয়াত বৃত্তাৰ্থী পট্টাদাৰে আগতেই উইল কৰি ভূ-সম্পত্তি ক'ব হ'ব তাক জনাই দিয়ে আৰু স্থানীয় বিচাৰালয়ৰ অধিৱেশ নিৰ্দ্ধিষ্ট শস্যৰ ভিতৰত বেজিষ্টাৰ কৰি তাক চাৰিওফালে ৰাষ্ট্ৰ কৰি দিয়ে।

ডেনমাৰ্কত মাটিৰ মালিকে তেওঁৰ নো কোৱাটো পুত্ৰকে ভূমি সম্পত্তি পাব তাক উইল কৰি জনায় আৰু লগেলগে তেওঁ বাকী পুত্ৰসকলক পাবলগীয়া সম্পত্তিৰ মূল্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়ে। যদি তাকে নকৰাকৈ মালিক মৰে তেন্তে চৰকাৰেই সেই কাম কৰে।

অষ্ট্ৰিয়াতো পৰিয়ালৰ ভূমি-সম্পত্তি এজনমাত্ৰ পুত্ৰকেহে পায়; বাকী সকল উত্তৰাধিকাৰীয়ে তাৰ পৰিবৰ্ত্তে ধন বা বস্তুকিৰ স্বত্ব পায়। বিক্ৰী কৰিব লাগিলেও বিভাগ নকৰাকৈ বিক্ৰী কৰিব লাগে। ডেনমাৰ্কত আকৌ আইনমতে কোনো জমিয়ে ২½ একৰ বা প্ৰায় সাত বিঘাৰ কমত ভাগ হ'ব নোৱাৰে বুলি বান্ধি দিয়া আছে। গতিকে সেই পৰিমাণতকৈ কম কৰি মাটি বেচা নিষেধ।

ভাৰতত এনেবোৰ আইনৰূপৰ আৱশ্যকীয় সাৰ সংগ্ৰহ কৰি নতুন আইন প্ৰণয়নৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে। ডঃ বাধাকমল মুখাৰ্জীৰ মতে জাৰ্মান নীতিকে মানি ভাৰততো নিৰ্দ্ধাৰিত উত্তৰাধিকাৰীক অবিভক্ত ভূ-সম্পত্তি দি বাকী উত্তৰাধিকাৰীসকলক এটি নীতি অনুসৰি নিৰ্দ্ধিষ্ট পৰিমাণে কতিপুৰণ দিয়া উচিত। (১) এই নীতি হ'ব কৰোঁতে মাটিৰ বাৰ্ষিক ওপৰত হিচাপ নকৰি শস্যোৎপন্নৰ লভ্যাংশৰ ওপৰত হিচাপ কৰা উচিত।

(১) Thus the German Practice of the creation of a preferred heir and the compensation of the other members of the joint family according to the margin of agricultural profits and not the price at which the land can be sold, seems more suitable to Indian conditions.—Land Problems in India.

মাটিৰ দাম শত্ৰুৰ লভ্যাংশ আদি স্থিৰ কৰা কৰ্তব্য নিৰ্দিষ্ট আয়োগ বা কৰ্তৃচাৰীৰ ওপৰত দিয়া ভাল। বৰ্তমানে চলি থকা ভূমি বিভাগৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰ্তৃচাৰীৰ সহায়ত এই সম্পৰ্কে থা-খবৰ সংগ্ৰহ কৰা নীতি সমীচীন নহয়; কাৰণ ভূমি-বিভাগৰ কৰ্তৃচাৰীসকল, বিশেষকৈ তাৰ নিম্ন স্তৰৰ বিষয়াসকল আজিকালি তেওঁলোকৰ কৰ্তব্যৰ লগত সংশ্লিষ্ট থকা এহেজাৰ-এটা খবৰ গোচৰোত ব্যস্ত। তেনেস্থলত মাটিৰ মূল্য নিৰ্দ্ধাৰণ হ'ব গুৰুতৰ কাৰ্য্যৰ তাৰ তেওঁলোকৰ ওপৰত নিদিয়াটো সৰ্বভোক্তাৰূপে মঙ্গলকৰ। “কংগ্ৰেছ এগ্ৰেবিয়ান বিকৰ্ণ, কমিটি”য়েও এই কথা হুজিৰে দাঙি ধৰিছে। (২)

বাটোৱাৰাত মাটিৰ পৰিমাণ একোভাগত কিমানৰ কম হ'ব নোৱাৰে তাৰ এটি স্পষ্ট নিৰাঙ্কণ থাকিব লাগে। সম্পূৰ্ণ বাটোৱাৰাত (Perfect Partition ত) বাটোৱাৰা হৈ তৈয়াৰ হোৱা নতুন পট্টাৰ পাঁচ টকাৰ কম খাজনা হ'ব নোৱাৰা নীতি অসমৰ ভূমি-আইনত এই উদ্দেশ্যেই বাৰ্দ্ধি দিয়া হৈছিল, কিন্তু ই নিটিকিল, অৰ্থাৎ অন্য ফালেদি পট্টাৱাসকলৰ সম্মতিত পথাৰত বাটোৱাৰা কৰিব পৰা নীতিয়ে উপকৰ্ত্ত পাচটকায়া খাজনাৰ নীতি ব্যৰ্থ কৰিলে।

এতিয়া কোনো লোকে যদি অশ্রু কাৰবাৰ লগত নিজৰ নিজৰ মাটিৰ লগনিত থকা মাটি সলনি কৰি একে ঠাউকতে বেছি মাটিৰ ‘দাগ’ কৰিব খোজে তেন্তে তেনে লোকক চৰকাৰে সহায় কৰা উচিত। বিনা ‘বেজি-ট্ৰেন ফি’ত তেনে কাৰ্য্য সম্পাদনৰ কাৰণে স্বযোগ দিয়া, ভূমি-বিভাগৰ কৰ্তৃচাৰীৰ দ্বাৰা জোখ-মাপ কৰি দিয়া এনেবোৰ কাৰ্য্যৰ জৰীয়ে তেনে সহায় কৰা যায়।

(2) The third point is about the machinery for the collection of statistics. Here we are frankly of the opinion that this is not appropriate to the Revenue Department and must be entrusted to a special branch—Bureau of Economics of the Department of Agriculture or of the Land Commission. The Revenue Staff has enough work of its own. The collection of statistics requires special training.

—C. A. C. Report. (P. 183).

বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ থকা কেইবা ডবা মাটিৰ মলমি সেই কৃষকৰ কম-বেছি পৰিমাণ মাটি একে ঠাউকতে লোৱাৰ পৰা অনেক সুবিধা পোৱা যায়। তেনে ঠাইত নিজৰ সুবিধা অনুযায়ী আলি-পহুনি কৰা যায়, খেতি-বাতিৰ পৰিকল্পনা কৰা যায় আৰু সেই সকলোবোৰৰ তথ্যৰে লোৱাত গিৰিহঁতৰ বহুত সুবিধা হয়।

ভূমি বিভাগৰ কৰ্মচাৰীয়ে এনেবোৰ অকল-বাকল আৰু পৰিকল্পনাত সহায় কৰিব লাগিবহে। বস্তুতঃ ছেটোলয়েক্টৰ সহায়ত এনেবোৰ পৰিকল্পনা কাৰ্য্যকৰী কৰা সহজ হৈ পৰে।

বোম্বাইত ইতিমধ্যে মাটিৰ বাটোৱাৰা বা বিভাগ-কৰণত কিমানৰ কম পৰিমাণৰ ভাগ হব নোৱাৰে তাক আইনৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়া হৈছে। এনে পৰিমাণ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন হবহি আৰু আনকি একে ঠাইতেও মাটিৰ 'কচম' বা শ্ৰেণী অনুসৰি পৃথক হব। গুজৰাটত মাটিৰ কচমৰ ওপৰত নিৰ্দ্ধৰ কৰি তেনে সীমা ঠিক কৰা হৈছে নিয়ন্ত্ৰণ এক বা আধা একৰত। অসমতো খাজনা তোলাৰ সুবিধালৈ লক্ষ্য কৰিয়ে হওক বা মাটিৰ কৃষ্ণতম অংশীকৰণ বন্ধ কৰিবলৈয়ে হওক—ভূমি আইনত তেনে সীমা একপ্ৰকাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছিল বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে।

অকল আইনৰ দ্বাৰা দেশ-সংগঠন সম্বন্ধৰ নহয়। আইনে সমাজৰ পৃথকতা বন্ধ আৰু উন্নয়নত সহায়হে কৰিব পাৰে। মাহুহৰ মনৰ পৰিৱৰ্ত্তন নহলে কাৰ্য্যৰ পৰিৱৰ্ত্তন নহয়। গতিকে ভাই ভাইৰ ভিতৰত পৃথক হবৰ সময়ত নিজৰ আৰু বহুৰ হিতৰ কাৰণে সকলোৱে বাতে অলপ কতিগ্ৰস্ত হৈ হলেও একে ঠাইতে মাটি লবলৈ যত্নৰ হয় তাৰ কাৰণে অহুসুল মনোভাৱ সৃষ্টি কৰা সকলোৰে কৰ্ত্তব্য আৰু তৎপৰতা আইন প্ৰণয়ন হোৱাও সকলোৰে কাৰণে হিতকৰ কৰা।

এইবোৰ কথাটো লক্ষ্য কৰিয়ে ভাৰতৰ "প্লেনিং কমিচনে" ১৯৫৬ চনত নিৰ্দেশ দিছিল যে 'কমিউনিতি প্ৰজেক্ট' আৰু 'নেচনেল এক্সটেনচন প্ৰজেক্ট' বোৰৰ কৃষি উন্নয়নৰ আঁচৰিত "কমিউনিটিচন অব হাৰ্ডি" বা খেতিৰ মাটি লগ কৰা ব্যৱস্থা গাঁওবোৰত পোনতে হাতত লোৱা উচিত। বস্তুতঃ চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা ইতিমধ্যে মাটি বাতে বাটোৱাৰাৰ দ্বাৰা খণ্ড-বিখণ্ড হৈ খেতিৰ অহুশযোগী হব নোৱাৰে তাৰ বাবে পোন্ধৰখন প্ৰদেশত আইন জৈৱাক-

হৈছে। উত্তৰ প্ৰদেশৰ চৰকাৰে স্থিৰ কৰিছে যে ৩। একৰ বা প্ৰায় কুৰি
বিশ্বৰ্গৰ কম জমিৰ বিভাগ বন্ধ হ'ব। হায়দৰাবাদত সেই নিষেধ দুইৰপৰা
চকিল একৰৰ তিতবত আছে; দিল্লীত আঠ একৰ; মধ্যভাৰত আৰু
ভূপালত পোন্ধৰ একৰ; বিজ্জা প্ৰদেশত আকৌ ডোংতলী মাটিৰ কাৰণে
পাঁচ একৰ আৰু অন্য শুকান মাটিৰ কাৰণে দহ একৰত সীমা বান্ধি দিয়া
হৈছে। অসমতো শীঘ্ৰে এই বিষয়ৰ আইন প্ৰণয়ন হ'ব বুলি আশা কৰা যায়।
এনে ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধক নথকা হেতুকে ইতিমধ্যে নলবাৰী, বামপুৰ আদি
কিছুমান গাঁৱতো বস্তি আৰু খেতিৰ মাটিবোৰ নিচেই নগণ্য অলেখ খণ্ডত
বিভক্ত হৈছে। তাৰ ফলত উৎপন্নৰো যে হ্ৰাস ৬টিছে তাক নকলেও চলে।
আইনৰ সহায়তহে মাত্ৰ তেনে কাৰ্য্য বন্ধ কৰা সম্ভৱপৰ হ'ব।

—

সমবায় খেতি

হাৰ্ভাৰ নাওখন সকলোৱে লগেভাগে সমানে বাই নিয়ে বুলিয়েই হওক বা সমনীয়া ভাইব দৰে সকলোৱে মিলিভুলি কাম কৰা বাবেই হওক—সমূহীয়া দাৰ্জিৎৰ প্ৰচেষ্টাক সমবায় বোলা হয়। নামত নাথাকিলেও সমবায় আগৰ দিনত এটা কপত কামত আছিল। খেতি কৰিবলৈ পথাৰত লগ-হাল মতা, ধান কাতিবলৈ সাউৰি (সাঁৰিয়া) মতা, বিয়া-সবাহত সকলোৱে মিলিভুলি কাজ-ঘৰীয়াৰু খৰি ফালি, গাখীৰ-ডাল বিচাৰি-খোচাৰি আনি দি সহায় কৰা আদি সকলো কাম নামত নহলেও বস্তুতঃ সমবায় পৰ্যায়ভুক্ত। গাঁৱত ওচৰা-উচৰিকৈ অলপীয়া মাটি থাকিলে মালিক খেতিয়ক সকলে লগ-হাল বাই খেতি কৰে। সমানে সমানেহে কিছু লগহাল বোৱা যায়। সেই বাবেই কথা এটা আছে বোলে, “বজাৰ লগত লগ হাল বাবা কেনেকৈ?” আৰু যোজনা দি কোৱা হয় “বলীয়ে নিৰুন্নীয়ে কিহৰ হতাৰ্হতি; ধনীয়ে নিধনীয়ে কিহৰ মতামতি।” মুঠতে লগ-হাল বোৱাও সমবায় পদ্ধতিৰে কাম।

কংগ্ৰেছ ৰুৰি পুনৰ্গঠন কমিটিয়ে দিয়া নিৰ্দেশ মতেও কম মাটি থকা ভাৰতীয় পট্টাদাৰসকলে ওচৰৰ মাটি-গিৰীৰ লগত লগ লাগি খেতি কৰা সকলোৰে পক্ষে হিতকৰ। অৱশ্যে তেনেকৈ লগ হৈ সমবায় গঠন কৰাৰ পথত অনেক বিধিনি, বিশেষকৈ ভাৰতীয় সামাজিক জীৱনত, পোৱা যায় বেনে,—

- ১) জাতি আৰু বৰ্ণৰ বৈষম্য;
- ২) গাঁৱলীয়া জীৱনৰ দৰুৱা বিবাহ আৰু জিহু;
- ৩) অৱস্থাৰ ভাৰতম্য বা বৈষম্য;
- ৪) দৰুৱা কঁন্দল অথবা ব্যক্তিগত স্বাস্থ্যহীনতাৰ হেতুকে বীতি আৰু শৃঙ্খলা মানি চলিবলৈ অসমৰ্থতা;
- ৫) হুশবিচালক আৰু হুশবাৰণহীতাৰ অভাৱ, আৰু
- ৬) শাসন সংক্ৰান্ত হেমাৰি আৰু আগহেলা।

এই সকলোবোৰ আৱকালৰ ভিতৰত ভাৰতীয় কৃষকৰ কাৰণে সংহতি-
কাৰৰ অভাৱটো বেছি অহিতকৰ। ই কৃষিক্ষীৰণতেই নহয়, কৃষকৰ কাৰ্য্যব-
শ্ৰায় সকলো ক্ষেত্ৰতে প্ৰট্ট হৈ উঠে। সমূহীয়া উন্নয়নত ভেদে অসংহতি
বা খৰিয়ালে বাককৈয়ে বিধি পথালি দিয়ে। তাৰ কাৰণেই অনেক ঠাইত
হব লগীয়া ঠাইতো আলি-পদূলি, পুখুৰী, পুখিৰ্ভাল আদি হৈছে। কৃষিত
বিশেষকৈ সংহতি সদায় আৱশ্যকীয়।

ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র কৃষকৰ যুটীয়া কৃষিকৰ্ম (Co-operative joint farm)-
শোনতে বহুত মাটিত আবশ্য কৰা উচিত নহয়। - পঁচিশ পূৰ্বা বা এশ
বিঘা মানৰ একোটা 'খাক'; 'বাদ্ধ' বা 'ব্লক' বনাই লব পাৰিলে সুবিধা
হয়। অৱশ্যে পৰীক্ষামূলকভাৱে প্ৰদৰ্শনীৰ উদ্দেশ্যে চৰকাৰে খৰচত চৰকাৰে
হাজাৰ ডেৰ হাজাৰ বিঘাতো ভেদে ধৰণৰ যুটীয়া প্ৰচেষ্টা চলাই দেখুৱা
বোৱা নহয়, কিন্তু গাঁৱলীয়া কৃষকৰ কাৰণে ডাঙৰ যুটীয়া কাৰবাৰ প্ৰায়
ক্ষেত্ৰতে ভালুকৰ লাভিৰ দৰেহে হয়।

ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র কৃষকৰ সমবায় গাঁৱত গঠন কৰা অতি আৱশ্যক হৈ পৰিছে।
আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে এই সমবায়ৰ বীজ অসমীয়া খেতিয়কৰ
অন্তৰত পূৰ্ণৰূপৰাই আছে। আজিও জেঠ-আশাৰ মাহত পানী সিঁচি
কঠীয়া পাৰা, মাটি বোৱা আদি কামত সেই সমবায় মনোভাব কৃষকৰ ক্ষেত্ৰত
প্ৰট্ট হৈ উঠে। সমবায়ৰ উপকাৰিতা চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰাও প্ৰচাৰ কৰিব
লাগে; আৰু প্ৰত্যেক মহকুমাত অন্ততঃ দুটাকৈ ভেদে সমবায় প্ৰদৰ্শনী-
মূলকভাৱে ৰাখি তাত উৎকৃষ্ট বীজ, সাৰ আদিৰ যোগান ধৰিব লাগে।
গাঁৱৰ কৃষকক বুজাই-বঢ়াই সেই পথত আগবঢ়াই দিব পাৰিলেহে দেশৰ
কৃষিৰ উন্নতি আশা কৰা যায়। উপযুক্ত আইনৰ দ্বাৰাও ইয়াৰ উন্নতি সাধন
কৰা সম্ভৱপৰ হব। বৰ্তমান অৱশ্যে চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা মাটিৰ ন-পট্টনৰ
সময়ত ভূমিহীন কৃষকৰ সমবায়ক আগ-সুবিধা দিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়াৰেণা
গাঁৱে-কুঁৱে দুই-একোটা সমবায় অ'ত ডাঙৰ গঠিত হৈছে। সেইবোৰৰ পৰি-
চালনাতে স্বাভাৱিক নালগে তাৰ বাবে কৃষি ব্লিকাৰ সদায় সজ্জা থকা
উচিত; কিয়নো ভেদে কাৰ্য্যৰ এটা বিকলভাই অৱশ্যক কৃষকৰ আৰু
সকলোৰ কৃষি ভোলে।

বোকাই আৰু মাজাজত ইতিমধ্যে তেনে খেতিয়কৰ শতকৰা ৯০ জনে আৰু তাৰ লগতে শতকৰা ৭৫ ভাগ মাটিৰ মালিকে মাটি হলে সমবায় খেতি বাধ্যতামূলক কৰিবলৈ আইন ৰচনা কৰা হৈছে।

কৃষকৰ সমবায় সাধাৰণতে তিনি প্ৰকাৰৰ আছিল; যেনে -

- (১) কৃষকৰ সহ-কৃষি সমবায় (Co-operative Joint Farming);
- (২) বহু-উদ্দেশ্যমূলক সমবায়ৰ জৰীয়ে প্ৰত্যেক গাঁৱতে হোৱা উৎকৃষ্ট কৃষি-সমবায় (Co-operative Better Farming through a multipurpose Cooperative in each Village), আৰু

(৩) যৌথ-কৃষি সমবায় (Co operative Collective Farming)।

এইবোৰৰ উপৰিও সমবায় পৰিকল্পনা কমিটিয়ে Co operative Planning Committeeয়ে) আৰু এবিধ সমবায়ৰ নাম দিছিল-তলতীয়া বায়তৰ সমবায়। কিন্তু ভূমি নীতি সংস্কাৰৰ যুগত ই যুগধৰ্মৰ লগত খাপ নাখাব। কিয়নো তলতীয়া বায়ত চঠাই তেনে বায়তক মাটিৰ মালিকী স্বত্ব দিবৰ ক'ৰণেই যেতিয়া ইমান যত্ন চলিব লাগিছে তেনেদৰে তলতীয়া বায়তৰ সমবায় সৃষ্টি হলে ই তলতীয়া বায়তক তেনেভাৱেই দীৰ্ঘকালব্যাপী ৰাখিবলৈ আৰু বেছি সহায়হে ৰখিব। গতিকে তলতীয়া বায়তৰ সমবায় বৰ্তমান যুগত অপ্ৰযোজ্য আৰু অপ্ৰাসঙ্গিক।

কৃষকৰ সহ-কৃষি সমবায়ত কৃষকে নিজৰ মাটি, গৰু, হাল কঠীয়া আদি সমবায়ত দিব। এই সকলোবোৰৰ মূল্য নিকপণ কৰি লৈ মূল্য অহুসাৰে উৎপন্ন আৰু লাভৰ অংশ নিৰ্ণয় হয়। তেনে ধৰণৰ অংশ নিকপণত মাটিবোৰ মূল্য ধৰা ভাল, নহলে 'ৰীজ'ত লোৱা মাটিত নানান অসুবিধা আহি পৰে। ক'ম কৰিবলৈ অহা লোকৰো দৰমহাৰ ব্যৱস্থা থকা উচিত। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত কৃষকে হাল-গৰু সমবায়ত ভাৰ্য্যা নিদি নিজৰ সম্পত্তি কৰি ৰাখে। চীন দেশৰ সমবায়ত এই নীতি বৰ্ষকে মানি চলা হয়, আৰু তাৰ দ্বাৰা কৃষকে তাত বিস্তৰ উপকাৰো পাইছে।

খেতিৰ পৰা গাইগুটীয়াকৈ ৰাখিলে লাভৰ কি নিৰিখ হ'ব আৰু ক্ষতিৰ কি নিৰিখ হ'ব বা কি নিৰিখে দৰমহা হ'ব—সেইটো আগতে স্পষ্টভাৱে নিৰ্দ্ধাৰিত হ'ব লাগে। যদি সমবায়ভুক্ত কোনো লোকে সেই গাখী এৰি অলপ গাঁৱত বাস কৰেগৈ তেনে দৰে তেওঁক সমবায়ৰপৰা বাদ দিয়া

চলে, নহলে অন্য কোনো কাণৰতে সমবায়ৰ সভ্য বাৰ বিয়া উচিত নহয়। প্ৰত্যেক সমবায়ৰে অৱতীৰ্ণ সভ্যসকলৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত একোখন পৰিচালনা সভা (Managing Committee) থাকিব লাগে।

এনেকুৱা সমবায়ত কৰ্মীৰ কামৰ হিচাপ ৰখা যহীও থাকে। তাত কোনো কিমান সময় খাটে বা কাম কৰে তাৰ বিতং হিচাপ লিখি ৰাখিব লাগে। চৰকাৰী চাকৰিয়াল এই হিচাপ ৰখা কামত থকা ভাল। সেয়ে নহলে বহুত বেমেজালি ঘটে। কামৰ দৰমহা সচৰাচৰ সেই সেই অঞ্চলৰ চলি থকা হজুৱাৰ দৰমহাৰ নিৰিখতকৈ কম হোৱা উচিত নহয় আৰু দৰমহাও যথাসময়ত দিয়াৰ ব্যবস্থা থাকিব লাগে।

এইদৰে বছৰৰ শেষত মুঠ উৎপন্নৰপৰা (১) দৰমহা, (২) লভ্যাংশ, (মূল ধনীৰ অংশৰ শতকৰা চাৰি টকামানকৈ হব লাগে), (৩) ঋণত অনা আৰু অগ্ৰে জমা হোৱা ধনৰ হুত, (৪) নিত্য-নৈমিত্তিক খৰচ (৫) লোকচান, (৬) অপব্যয়, ২৪ৰ ভাৰা, ইত্যাদি আৰু (৭) অন্যান্য খুচুৰা খৰচ—এই-বোৰত বাদে বাকী উৎপন্নৰ শতকৰা পঁচিশ টকা মান “বিজাৰ্ত কাণ্ড”ত ৰাখি অৱশেষ লাভখিনি দৰমহাৰ অল্পপাতে অৰ্থাৎ কামৰ অল্পপাতে সমবায়-ভুক্ত লোকসকলক ভগাই দিব লাগে।

কোনো সভাই ইন্তকা দিলে আৰু তেওঁৰ ইন্তকা গৃহীত হলে অথবা কোনো সভ্য বিধি-বিহিতভাৱে বহিৰ্বৃত্ত হলে তেওঁলোকে নিজৰ মূলধন নিব পাৰিব, কিন্তু মাটি নিব নোৱাৰে। এই ধনো নিব পাৰিব আৰম্ভৰ পৰা পাঁচ বছৰৰ অন্ততহে, তাৰ আগতে নহয়। প্ৰত্যেক সমবায়ৰে নিজ নিজ অবিধামতে বিবেচনা কৰি নিয়মাৱলী ৰচনা কৰিব লাগে। সেই নিয়মাৱলী তেওঁলোকৰ কাৰ্য্য-বিধি ৰূপ।

চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা এনেবোৰ কামত মুৰলিভাৱে সহায় কৰা উচিত। আৰ্থিক সাহায্য দিয়াতকৈও পোনতে চৰকাৰী বিষয়া পঠাই সমবায়ৰ আৰ-ভৱিটো কৰি দিয়াহে হিতকৰ; কিয়নো চৰকাৰী বিষয়া অন্ততঃ স্থানীয় দলবল বা দলগত স্বাৰ্থত লিপ্ত নাথাকে বুলি ভাবিবৰ কাৰণ আছে। ঠায়ে ঠায়ে ভূমি-আয়োগ বা লেণ্ড কমিচন (Land Commission) পাতি দি সেই আয়োগবোৰৰ অধিন্তে অথবা ভূমি বিভাগৰ অধিন্তে উৎকৃষ্ট বীজ উৎকৃষ্ট লাৰ, সঁজুলি আদিৰ যোগান ধৰাৰ ব্যৱস্থা দেশৰ সকলো ঠাইতে হোৱা উচিত।

বহু-উদ্দেশ্যমূলক সমবায়ৰ দ্বাৰা কৃষিজাত বস্তুৰ বিক্ৰী, কৃষিৰ আৱশ্যকীয় সঁজুলি আদিৰ সংগ্ৰহ, ওষুধাৱলী—এনেবোৰ কাৰ্য্য সহজ আৰু লাভজনক হৈ পৰে। ব্যয় আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ দ্বাৰা জ্বলন্ত কৃষিজাত বস্তুৰ উৎপন্ন বঢ়ালে নহয়, তাৰ বিক্ৰী আৰু বিতৰণৰ কাৰণেও বৰ্দ্ধনৰ হাৰ লাগে। সেয়েহে কৃষি-কৰ্ম লাভজনক নহয় আৰু কৃষকৰ পৰিকল্পিত অৰ্থদেয় হয়। কল সংগ্ৰহ কৰা হান, খেতিৰ কাৰণে গৰু-বাহৰ স্তব্ধতা কৰা, খাজাৰি সংগ্ৰহ কৰা কাৰ্য্য—এনেবোৰ কাম এই প্ৰকাৰ সমবায়ৰ কৰ্ত্তব্যৰ ভিতৰত পৰে।

তৃতীয় বিধ সমবায় অৰ্থাৎ যৌথ কৃষি সমবায় (Collective Farming) যি কাৰণে উৎকৃষ্ট ক্ষেত্ৰ হৈছে ততুৰ্দ্ধি আৰাধ কৰি উলিওৱা কৃষিবোৰ। তেনে ভূমিত নতুন নতুন পৰিকল্পনা অনুযায়ী খেতি আৰম্ভ কৰা যায় আৰু নানা প্ৰকাৰৰ ন ন বৈজ্ঞানিক যন্ত্ৰপাতিৰে সেইবোৰ ঠাইত খেতি সহজ হৈ পৰে। কম কম মাটি থকা ডাঙৰ ডাঙৰ পথাৰবোৰৰ মালিকসকলেও একত্ৰ হৈ মিলি-জুলি যৌথ-কৃষিসমবায় আৰম্ভ কৰিব পাৰে; তাৰ দ্বাৰা অহলে নোৱাৰা কামবোৰ সুসাধ্য হৈ পৰে; যেনে—জলহীন ঠাইত জল-সিঞ্চনৰ ব্যৱস্থা কৰা, উন্নতযন্ত্ৰাভাৱে মথুউৰি বন্ধা ইত্যাদি।

ওপৰত উল্লেখ কৰা কেইপ্ৰকাৰ সমবায়ৰ বাহিৰেও আৰু অনেক ধৰণৰ সমবায় ফাৰ্ম আছে। তাৰে ভিতৰত ধনাঢ্যসকলৰ সমবায় (Capitalist Farming) আৰু চৰকাৰী সমবায় (State Farming) বিশেষ উল্লেখযোগ্য। ধনাঢ্যসকলৰ সমবায় ইংলণ্ড আৰু আমেৰিকাত বৰ বেছি। এই

* The sense of private property inherent in the peasant proprietor and tenant cannot favour the introduction of collective farms or artels in India, but the mass of the small peasant holdings may be combined into co-operative associations for the purchase and use of agricultural machinery for consolidation, for irrigation, even for rural electrification, which will overcome the low yield of Indian small farming—

Dr. R. K. Mukerjee
(Land Problems of India)

প্ৰকাৰ সমবায় কৃতিত্ব হয় ধনৰ সম্বীয়া। উৰাল সাজি তাৰপৰা খবচ কৰি, নতুন কোনো অৰ্থবান ব্যক্তিশেষৰপৰাই ধন খবচ কৰি নতুন জ্ঞানলীত খেতি কৰা হয়। কৃষকসকলে ইয়াত বানচ লৈ খেতি কৰে। মুঠতে ই খেতিয়কক একপ্ৰকাৰ কৃষি-বহুৱাহে বনায় বুলিব পাৰি। সেইবাবে সংকাৰকাৰী ভাৱত ই অগ্ৰয়োজ্য।

চৰকাৰী সমবায়ত খেতিৰ সকলো কাম চৰকাৰে চলায়। ই প্ৰদৰ্শনীৰ পথাৰ তৈয়াৰ কৰাত বিশেষ কাৰ্য্যকৰী হলেও ভাৰতীয় কৃষকৰ কাৰণে নিম্ন উপযোগী নহয়। ইয়াতো যন্ত্ৰপাতিৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ হয় আৰু কেতিয়াবা—উপকল্প দ্বয়ো প্ৰকাৰ সমবায়ে নিবহুৱা বুদ্ধিত সহায়হে কৰে। এই দুই প্ৰকাৰ সমবায়ো ভাৰতত পৰীক্ষামূলকভাৱে প্ৰয়োগ কৰা দেখা গৈছে।

সমবায়ৰ কৃতকাৰ্য্যতা নিৰ্ভৰ কৰে (১) জ্ঞানী নায়কত, (২) উৎপন্নৰ উচিত বিতৰণ, (৩) আৱণ্ণিত ত্যাগ আৰু কষ্টকাৰকৰ সামৰ্থ্য আৰু (৪) নিজৰ বুলি ভাবি সকলোৱে কাম কৰিব পৰা ক্ষমতাত।

সংস্কৃতত আছে—“সংহতি কাৰ্য্যসাধিকা”; অৰ্থাৎ মাউখে উভিলে জৰিপকৰাবো মৰণ নাই; বহুত তুণ গোটাই ফৈ সাজি মতলীয়া দঁতাল হাতীকো বান্ধি ৰখা যায়। সংহতিয়েই সমবায়। সেইবাবে সমবায়ৰ অসীম বল, অপৰিমিত শক্তি। সেইবুলি কিন্তু সমবায় প্ৰচেষ্টাক কেতিয়াও কোনো প্ৰকাৰে ব্যক্তিগত উদ্যোগ ধ্বংস কৰিবলৈ দিব নালাগে। সেইবাবে সমবায়-ভুক্ত লোকৰ নিজা ঘৰবাৰী কেতিয়াও সমবায়ত লৈ লব নালাগে। অন্ধ পিনে আকৌ সমবায়ৰ সত্যসকলে নিজৰ অনেক মাটি সমবায়ৰ বাহিৰত ৰাখি দিলেও সমবায়ৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ প্ৰীতি আৰু আকৰ্ষণ কমি আহে। ই তেনেই স্বাভাৱিক কথা।

আগতে কোৱা হৈছে যে সমবায় প্ৰেৰণা ভাৰতত ন বহু নহয়। কাৰণ আগতে ই এটা নহয় এটা কপত আছিল। ইংৰাজসকলৰ আগমনে ভাৰতীয় লোকৰ মনত ত্যাগভঞ্জন ভোগ আৰু সম্বীয়া চিন্তাতকৈ ব্যক্তিগত উক্তি প্ৰবল কৰি তোলে। ব্যক্তিগত স্বার্থ আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ পৰিপোষকতা কৰাত পান্ডিত্যই সদায় আগ ভাগ লৈ আহিছে। ত্যাগৰ আৱৰ্ণ গঢ়ি তোলা প্ৰচেষ্টা সমাজে সদায় নিৰ্বাৰ্থ কৰেই প্ৰেৰণা বোগাইছিল। সেইবাবেই পণ্ডিত নেহৰুয়েও কৈ গৈছে “পুৰুষে কৃষি প্ৰধানী গাঁৱৰ সম্বীয়া

প্ৰচেষ্টাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল। ব্যক্তিৰ আৰু পৰিয়ালৰ এনে সন্মুখীয়া প্ৰচেষ্টাৰ লগত উপভোগৰ স্বত্ব আৰু কৰ্তব্যৰ সৰ্ত্ত্ব বন্ধা আছিল। চিৰাচৰিত বীতিবোৰেই একেৰকম আইনত পৰিশৃত হৈছিল। ইয়াৰ উচিত্য নিৰূপণ কৰিছিল।”

গতিফে সেই ত্যাগ-মুহুৰ্ত্ত দীক্ষিত ভাৰতীয় সমাজ পুনঃ সেই একে যন্ত্ৰ চুনি উদ্ভীষ্ট হব হ’ল। সমবায়ৰ বাণী ত্যাগমুহুৰ্ত্তেই অক্ষৰাৰ সংস্কৰণ। ইয়াত ত্যাগৰ মাজেদি জীৱনৰ প্ৰেৰ্ত্তন ঐহিক উপভোগ সম্ভৱ হৈ পৰে। অল্প কথাত ক’লে গলে সমবায় পাবত্ৰিক তথ্যৰ সৰল নোমোগায়; জীৱিত-বহাৰ বাহাৰ তথ্য আৰু আনন্দহে ইয়াৰ লক্ষ্য। আচাৰ্য্য বিনোদা ভাৱে কোৱাৰ দৰে মাত্ৰহৰ হাতৰ পাঁচোটা আঙুলি সমান নহয়; কোনোটো দীঘল, কোনটো চুটি; কোনোটো শকত, কোনোটো দুৰ্বল। কিন্তু আটাইৰে সমবায়ত হাতখনে সকলো কাম কৰিবলৈ শক্তি পায়। সমবায়বো সেই একে কথা।

ভূদান

পূৰ্ণ কালত ভূদান বুলিলে বজাই পণ্ডিত বা ব্ৰাহ্মণক দিয়া ভূমি-দান বুজা গৈছিল। যাবে-তাৰে ভূ-দান কৰিবৰ অধিকাৰে নাছিল, নহলে নাছিল। আধুনিক যুগত কিন্তু ভূদান এটা বিশেষ ধৰণৰ আন্দোলন বুলি পৰিগণিত হৈছে। আধুনিক ভূদানৰ তৎপৰ্য ইয়াত অলপ আলচ কৰা হ'ব।

ভূদানৰ অন্তৰ্নিহিত ভাব এই যে বায়ু, পানী আৰু অ'ক্সিজেন দৰে কুসম্পত্তিও প্ৰকৃতিৰ দান। মাহুচে তাক প্ৰয়োজন ম'তে ভোগ কৰিব লাগে। ভগৱানে যেনেকৈ বায়ু, পানী আৰু গ্ৰহণৰ কাৰণে নাক, মূখ আৰু ইন্দ্ৰিয় সকলো লোককে সমভাৱে দিছে অৰ্থাৎ ভূখীযাক এটা নাক আৰু ধনীক চাৰিটা, নতুবা চকীদাৰক এখন মূখ আৰু মন্থী বা বৰচাহাবক চাৰিখন দিয়া নাই, ঠিক সেইদৰে ভূমিৰ ওপৰতো তাৰ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে সকলোকে সমান স্বত্ব দিছে। যাৰ যি পৰিমাণ প্ৰয়োজন সি তাকে গ্ৰহণ কৰিব। আজি সেয়ে নোহোৱা হেতুকে সংসাৰত অধৰ্ম হৈছে, আৰু সেই অধৰ্মৰ কাৰণেই যুদ্ধ-বিগ্ৰহ আদি হয়। ভূদানৰ জন্ম-দাতা আচাৰ্য্য ঝিনোৱা ভাৱেৰ মতে এই অধৰ্ম শুচাই ধৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তন কৰাই ভূদানৰ লক্ষ্য। সেই-বাবেই এই অভিযানৰ নাম 'ধৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তন'। ইহাকে ভূমি-দানে বোলে। দান শব্দৰ অৰ্থ ইয়াত অকল দিয়াৰে নহয় বিতৰণ কৰি দিয়াও।

ভাৰতত আজি পাঁচ কোটি ভূমি-হীন মাহুহ আছে। তেওঁলোকৰ কাৰণে অন্ততঃ পাঁচকোটি একৰ বা পোন্ধৰ কোটি বিঘা মাটি লাগে। হিচাপত পোতা গৈছে যে প্ৰায় ৭২ কোটি একৰ খেতিৰ উপযোগী মাটি ভাৰতত আছে আৰু তাৰে প্ৰায় ত্ৰিশ কোটি একৰত বহুবি খেতি হয়। কৃষি উপযোগী অনেক মাটি এনেদৰে পণ্ডিত থাকে। এনে পণ্ডিত ভূমিৰ এটা বুজন অংশ আকৌ অখেতিয়ক শট্টাদাৰৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি। এনে অৱস্থাত ঝিনোৱাজীৰ প্ৰধান লক্ষ্য ভূমি, অন্যান্য সম্পত্তি আৰু কৰ্মভাৰ

উচিত বিভাগ আৰু পুনৰ বিতৰণ হ'ব লাগে। ইয়াকেই সামাজিক বোলে; অৰ্থাৎ ন্যায় মতে সম-বিতৰণ।

মহাত্মাৰ মহাত্মা গান্ধীয়েও কৈছিল যে স্বাধীন শৰীৰৰ কোনো এটা অংশত অত্যাধিকভাৱে ভেজ জমা হলে যিকোনো শৰীৰটোক অচল আৰু কষ্ট কৰি তোলে ঠিক সেইদৰে অৰ্থ-সম্পত্তি, ক্ষমতা-প্ৰভুত্ব আদিৰ একত্ৰীকৰণেও সমাজ আৰু দেশক দোষযুক্ত আৰু অচল কৰি তোলে। আচাৰ্য্য ভাৱেহে জুদান যি ভেনে দোষযুক্ত সমাজক দোষযুক্ত কৰাৰ এটি অহিংস আঁচৰি মাৰ্গ। কাৰণ ভূদানৰ লগত কৃষ-দান, লক্ষ্যভূদান গ্ৰামদান আদি অন্যান্য দানবোৰৰ কাৰণেও আচাৰ্য্য ভাৱেৰে আঁচনিত স্থান আছে।

ভূদানৰ কথা কোৱাৰ আগতে ভূদানৰ জন্মভাতা আচাৰ্য্য বিনোবা ভায়েৰ জীৱন সপৰ্কেও অলপ জনোৱা উচিত। তেওঁ বোম্বাই ৰাষ্ট্ৰৰ কোৱালা জিলাৰ লোক। জন্ম অগমৰ দৰভূঁইকপৰ সময়ত; ১৮২৫ চনত। এতিয়া বয়স ৬৩ বছৰ। ৫ সৰু কালৰেপৰা বিদ্যা আৰু জ্ঞান অৰ্জনত স্পৃহা ভাৱেৰে বৰ প্ৰবল আছিল। ১৯১৬ চনত তেওঁৰ মহাত্মা গান্ধীৰ লগত সাক্ষাৎ হয়। তেওঁ তেতিয়াৰেপৰা মনে প্ৰাণে মহাত্মাক গুৰু মানি লয়। এবাৰ তেওঁ মহাত্মাৰ অহুমতি লৈ মনৰ শক্তি আৰু জ্ঞান-চৰ্চ্চাৰ সুবিধা বিচাৰি কালীলৈ যাব ওলোৱাত মহাত্মাই তেওঁক এই বুলি বিদায় দিছিল— “যোৱা, কিন্তু গল্পৰ পৱিত্ৰ তীৰতে। মনৰ পূৰ্ণ শক্তি যদি পোৱা নাযায় তেনেহলে যেন ঘূৰি আহি বান্ধি আশ্ৰয়ত থাক।” কাৰ্য্যত সেয়ে হ'ল। এবছৰৰ ভিতৰতে বিনোবাজী ঘূৰি বান্ধি পালেহি।

বিনোবাত্মাৰে পণ্ডিত লোক। তেওঁ অন্ততঃ বাৰটা ভাষা চম্ভৱকৈ জানে আৰু সেইবোৰ ভাষাত লব্ধবটকৈ কথা ক'ব পাৰে। ১৯৪০ চনত মহাত্মা গান্ধীয়ে ব্যক্তিগত সত্যাগ্ৰহ আন্দোলনৰ প্ৰথম সেনপতি হিচাপে আগবঢ়াই দি দেৱাপ্যমান জগতৰ আগত পোনতে বিনোবাজীক উলিয়াই দিয়ে। মহাত্মাৰ যত্নেৰে পিছত বিনোবাজীয়ে শান্তিপূৰ্ণ জীৱন যাপন কৰিবলৈ লৈছিল। কিন্তু ভগৱানে ক্ষেতিয়া কাৰ জৰীয়েতে তেওঁৰ কি অভিশ্ৰায় সিদ্ধি কৰে কেৱে নুজানে।

১৯৫১ চনৰ কথা ! হায়দৰাবাদৰ ওচৰৰ শিৱসামঞ্জী নামে ঠাইত সেইবাব সৰ্বোদয়ৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক সন্মিলন বহিছিল। তালৈ বিনোবাজীকো নিমন্ত্ৰণ কৰা হৈছিল। পোনাৰ নামে ঠাইৰপৰা তেওঁ ৫ মাৰ্চ তাৰিখে পদত্ৰজে যাত্ৰা কৰি ৫ এপ্ৰিল তাৰিখে পুৱা ৩.০০ মাইল ভ্ৰমি সন্মিলনত যোগ দিছিল।

সন্মিলনত তেওঁ শুনিবলৈ পালে যে হায়দৰাবাদৰে টেলেকনা নামে ঠাইত হত্যা আৰু বিতৰ্কিত পূৰ্ণ পৰ্য্যায় চলিছে। কমিউনিষ্টৰ ভয়ত তাৰ পুলিচসলো উত্তম ন। তেওঁ তালৈ খোজকাটি যাবলৈ স্থিৰ কৰিলে, কিন্তু হায়দৰাবাদৰ পুলিচে যি তেওঁক সেই ঠাইলৈ নাযাবলৈ ভূয়োভূয়ঃ সত্ৰবোধ কৰিলে। বিনোবাজী ভয় কৰা বিহৰ লোক নহয়; তেওঁ গ'ল যে গ'লেই।

৪ঠা এপ্ৰিল তাৰিখে বিনোবাজী গৈ শোচামঞ্জী নামে ঠাই পালে। এই ঠাই সেই সময়ত তৈ পৰিছিল নিৰ্মম হত্যা আৰু ভীতি প্ৰদৰ্শনৰ লীলাভূমি। তেওঁ গৈ তাতেই বহুৰ পাতিলে। গাঁৱৰ মানুহবোৰ গোটাই লৈ অস্থি খুঁজি কথা হবলৈ বিচাৰি দেখিলে—সকলোৰে তেনেই জুই-ছাই। দুজন হৰিভনে থিয় হৈ নিষ্ঠুৰভাৱে কলে—“আমি সেইবাব হুতনো। আমি যদি হত্যাৰ দ্বাৰা মাটি পাওঁ, তেনেহলে এই যুগুততো নৰ-হত্যা কৰিবলৈ ৰাজী আছোঁ—সিফালে লাগিলে যিয়েই হওক।”

অতিজ চিকিৎসকে বেমাৰীৰ ব্যাধি বুজি লোৱাৰ দৰে বিনোবাজীয়ে মানুহবোৰৰ অন্তৰৰ কথা বুজি পেল লে। তেওঁ তাতেই হুতাৰ কৰিলে—“এই সভাত বাক এডালো এনে লোক নোলাবনে যি অন্ততঃ আত্মী একৰ ভূমি বিনা সৰ্ত্তে দান কৰি এই আত্মৰ ভূমিহীনসকলক ৰক্ষা কৰিব আৰু ভগৱানৰ ৰাজ্যত শান্তি আনিব পাৰে? তাতে জীৱামৃত্তে বেড্ডি নানে এজন লোকে পোনেই আত্মী এবাৰ ঠাইত এশ এবাৰ ভূমি ভেটিয়াই ভেটিয়াই দান কৰিলে।

এই এশ একৰ ভূমি দানৰূপে পাই আচাৰ্যৰ মন আমন্তত নাচি উঠিল। তেওঁ বুজিলে এই কাণ্ডৰ মাৰ্গেৰে নিশ্চয় তেওঁৰ ভগৱন্ত ভগৱানৰ কিবা এটা নিৰ্দেশ আছে। তাৰ কেইদিনমান শিৱকে কৈছিল যে

তেওঁ ভূমিহীনৰ কাৰণে ভূমি সংগ্ৰহৰ সেই একে উদ্দেশ্যক লৈ গ'ল। তেওঁক গাঁৱৰ ধনী-দুখী, ভূস্বামী-ভূমিহীন সকলোৱে আহি আৰু বি মালা দান কৰিলে। তেতিয়া তেওঁৰ মুখেদি আপোনা আপুনি বাহিৰ হ'ল—“মালাৰ ফুলবোৰ কেনে ধুনীয়া বস্তু! এই ধুনীয়া ফুলৰ জন্মদাতা ধৰিত্ৰী আৰু যে কিমান ধুনীয়া। ফুল জগতখনৰ পূজাৰ বস্তু; ভূমি আমাৰ জীৱন ধাৰণৰ সঞ্চল। আপোনালোকে যোঁক ভূমি দান কৰি বক্ষা কৰক। মই দৰিদ্ৰ ভূমিহীনসকলৰ প্ৰতিনিধিকপেহে কৈ কৰিবলৈ আহিছোঁ।”

আচাৰ্য্য ভাৱে তেনে কথাত ৰাইজৰপৰা খিতাতে আশী একক ভূমি দান সংগৃহীত হ'ল। তেতিয়াই আচাৰ্য্যই ঠিক কৰিলে যে ইউক্লিডৰ ছটা বিন্দু যেতিয়া হ'ব পৰিল—তেতিয়া ‘লাইন’ বা ‘আঁচটো’ সম্পূৰ্ণ হ'ল বুলিলে ধৰি লব পাৰি। ইয়াকে স্থিৰ কৰি কাম আৰম্ভ কৰাত দুমাহৰ ভিতৰতে বাৰ হাজাৰ একক মাটি দানৰূপে সংগৃহীত হ'ল।

ষাৰ্টি বছৰ আগেয়ে মনীষী টলইয়ে কৈছিল যে মাটিৰ ব্যক্তিগত মালিকী বস্তু নীতি-বিৰুদ্ধ (immoral)। যুগশ্ৰেয়ে তাকে কব লাগিছে। আচাৰ্য্য ভাৱেৰে আঁচলতে সেয়ে ক'ল্য। মাটিৰ মালিকী বস্তু উঠি গলে আপোনা-অপুনিৰে সময়স্বয়ং ভাব বিয়পি পৰিব। কচিয়াত আৰু চীনত চৰকাৰে তাকে কৰিলে। আমাৰ ভাৰতত অহিংসাৰ দ্বাৰাই সেইকাৰ্য্য কৰিবলৈ আচাৰ্য্য ভাৱে লাগি গৈছে। মেলিৰিঙাই ধোৱা, দেখাত তেনেই নিশকতীয়া এই লোকজনেই আজি দেশত অসাধ্য সাধন কৰি কুৰিব লাগিছে।

চীন, আমেৰিকা, কচিয়া আদিয়ে যিবোৰ সমাজ-হিতকৰ কাম আইবৰ জৰিয়তে বলেৰে কৰিছে তৰতে সেইবোৰ অহিংসা আৰু ভ্যাগৰ বলেৰে কৰিব। অহিংসভাৱে চলোৱা অসহযোগ আন্দোলনৰ সহায়ত অৰ্জন কৰা ভাৰতৰ স্বাধীনতাই তাৰ উজ্জল পটভূমি।

ভাৰতৰ কঠি অন্যবোৰ দেশৰ কঠিৰপৰা সম্পূৰ্ণ পৃথক আৰু স্বতঃসম্পূৰ্ণ। যুগশ্ৰেয়ে ক'ল্য, জীৱন হিতকৰ পৰিৱৰ্তনবোৰ কাৰয়ৰ কঠিৰ লগত বাপ খোৱাটক আনিব। অন্য কথাত ভাৰতৰ কঠি আৰু চিন্তাধাৰাত অন্য চাইন-হিতকৰ পৰিৱৰ্তনবোৰ আপোনা-আপুনি লীন হ'ব আৰু কেইবোৰো আৱশ্যকমতে বহুদূৰ গুণ লব। সেইবাবেই আচাৰ্য্য বিনোদভট্টৰ ‘উজ্জল

বক্তৃষ্টে ত্যাগ কৰি অহিংস আন্দোলনৰ দ্বাৰা ভাৰতত ভূমি-সংস্কাৰ সাধন কৰা। তাকে কৰিব নোৱাৰিলে পৰিৱৰ্ত্তন যিকোনো ৰূপত আহিবই আহিব—বন্ধা নাই।* (১)

যাৰ মাটি তাৰ নাই খেতি আৰু যাৰ খেতি তাৰ নাই মাটি, এই অসঙ্গতি থাকিব নোৱাৰে। পূৰ্বতো নাছিল। এনে অসঙ্গতিৰ অৱশ্যন্তাৱী ফল উৎপন্নৰ দ্বাৰা আৰু বহিঃখোৱা শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি। অ'চাৰ্য্য বিনোবাজীৰ মতে অতিশয় শক্ত লোকে লৰোণ হি গাৰ অতিৰিক্ত ওজন কমোৱাৰ দৰে চম্ভালিব নোৱাৰাকৈ অধিক ভূমি থকা লোকেও ভূমি দান হি নিজৰ আৰু সমাজৰ কল্যাণ কামনা কৰা একে ধৰণৰ কথা।

বহুতে কব পাৰে আইনৰ দ্বাৰা ভূদানৰ কামটো সহজ বা সুসাধ্য হৈ পৰে; কিন্তু সেইটো নহয়। বি কাম সকলোৰে কাৰণে সমতাৱে গ্ৰহণীয় নহব সি সুসাধ্য নহয়। আইন সকলোৰে কাৰণে গ্ৰহণীয় নহয়। আইনেৰে গলে জমিদাৰে বেছাৰে জমিৰ সম্পূৰ্ণ হাৰ ত্যাগ নকৰে; পাৰেমানে বুজিব, আৰু নোৱাৰিলেহে বাধ্য হৈ এৰি দিয়া। ভূদানৰ দাতাই অহা বেছাই পৰিহাৰ কৰিব।

বহুতৰে ধাৰণা আকৌ ভূদানত দাতাই প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ আৰু সম্পত্তি ৰাখিবলৈ হুঁচুগ পাব। বক্তব্য: সেইটোও নহয়। কাৰণ দাতাৰ অন্তৰ সম্পূৰ্ণৰূপে বিজিত নহলেহে তেনে ঠগ-প্ৰাৰ্থনা আহি পৰিব। অন্তৰৰণৰা জানি বুজি দানকৰাসকলে তেনে নকৰে। অন্তৰ জয় কৰিব নোৱাৰিলে আচলতে ভূদান যন্ত্ৰও সফল নহয়। অন্তৰ জয় কৰিব পাবিলে জয় কৰিবলৈ বাকী একো নাথাকে। সেয়েহে আচাৰ্য্য বিনোৱাৰ হাতত পৰি মাজ এক একৰ ভূসম্পত্তি থকা অনেক লোকেও তাৰেই একোটি অংশ দান কৰিবলৈ ইহিমুখে আগ বাঢ়ি অহা পোৱা গৈছিল। এবোৰৰ কাৰ্য্য জানো দানকাৰীসকলৰ বিজিত অন্তৰৰ পৰিচায়ক নহয় ?

* (১) My mission is not to stave off a revolution. I want to prevent a violent revolution. The future peace and prosperity of the country depend upon the land problem—Vinoba Bhave.

অৱশ্যে ভূমি দানৰ বাবে ভূমি-সমস্যা সম্যক আৰু সম্পূৰ্ণৰূপে সমাধান কৰা নাযায় তাক আচাৰ্য্য ভাৱে নজনা নহয়। তেখেতৰ সেইটো চৰম লক্ষ্যও নহয়। তেখেতৰ লক্ষ্য অৰ্থনৈতিক পৰিবৰ্তন এটাৰ কাৰণে মাজুহৰ মন ক্ৰমাগত অভ্যন্তৰীণ কৰা। তেখেতে নিজে কৈছে—“অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰৰ কাৰণে এটা অক্ষুণ্ণ অৱস্থা তৈয়াৰ কৰা হৈ যোৱাৰ এই অভিযানৰ লক্ষ্য।” * (১)

আচাৰ্য্য ভাৱেৰ মতে ভূদানৰ কাৰণে মৌখিক দান যথেষ্ট—লেখাপঢ়া নালাগে। তাতে যদি কোনোৱে দানত দিয়া মাটি ঘূৰায়ে নিব খোজে নিয়ক, নিদিয়ক, নিদিয়ক! দাতাৰ অন্তৰ জয় কৰা হলে কেতিয়াও তেনে কাৰ্য্য নহয়। জোৰ-জুলুমৰ কথা ইয়াত নাই; ফুচুণনি-উকণনিৰ প্ৰশ্ন ইয়াত স্তূৰ্ণ। তথাপি হিচাপৰ সুবিধাৰ কাৰণে এতিয়া দুখনকৈ দান-পত্ৰ তৈয়াৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা হৈছে।

ভূমি সংগ্ৰহভঁৰৈকও ইয়াৰ সমুচিত বিতৰণ অধিক কষ্টসাধ্য কাম। সংগৃহীত ভূমি বিতৰণৰ চমু প্ৰণালী এই—পোনতে এটা নিৰ্দিষ্ট দিনত সংশ্লিষ্ট স্থানত থা-থবৰ দি ভূদানৰ কৰ্মসকল যাব। তাত গাঁৱৰ সৰু-বৰ মাজুহ গোট খাই গাঁৱৰ সৰ্বোত্তমকৈ ভূমিহীন লোক কোন কোন আছে তাৰে লিষ্ট কৰিব। তেনে লিষ্ট হোৱাৰ পিছত তেনে ভূমিহীন লোকৰ মাজতহে সংগৃহীত ভূমি বিতৰণ হব। বিতৰণত পোনত হৰিজন আৰু অহুৱত সন্তানসমূহ পাব। মাটি পোৱা মাজুহ কিন্তু সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰকৃত খেতিয়ক হব লাগিব। বিতৰণৰ কৃতকাৰ্য্যতাৰ ওপৰত ভূদানৰ সাফল্য ভালেখিনি নিৰ্ভৰ কৰে। ভাৰতৰ ভিতৰত অসম একেবাৰে পাছপৰা নহলেও কিছু পাছপৰা। সেইবুলি কিন্তু অসমতে ১৯৭৭ৰ ১লা জানুৱাৰীলৈকে পাঁচ হাজাৰ একৰ অৰ্থাৎ পোন্ধৰ ৰূপীয়া ভূমি ভূদানত পোৱা হৈছে। ইয়াৰে বিতৰণ হৈছে মাত্ৰ ৪২ একৰ! বিহাৰত এই সময়ৰ ভিতৰত ২১ লাখ একৰ দানৰ ৰোগেনি সংগৃহীত আৰু প্ৰায় দুই লাখ একৰ বিতৰণ কৰা হৈছে।

• (১) My mission is 'to create a proper atmosphere for economic reforms—Vinoba Bhave.

ভূমি বিতৰণৰ সময়ত ভূমি বিভাগৰ বিষয়াসকল থাকি নামজাৰিবোৰ লগে লগে কৰি গলে সুবিধা হব। তেনে নামজাৰি কৰোঁতেও দান-গ্ৰহীতা প্ৰকৃত খেতিয়ক হয় নে নহয় পৰীক্ষা কৰাৰ এটা সুবিধা ওলাব। আচল ভূমিহীনৈ মাটি নাপালে কিন্তু ভূদানৰ মূল উদ্দেশ্যই ব্যৰ্থ হব।

বিতৰণ নোহোৱালৈকে দান কৰা মাটি মালিকৰ দখলতে থাকিব। তেওঁ সেই মাটিৰ বৰীয়া আৰু পৰিচালকৰ দৰে হব (Trustee)। আচাৰ্য্য বিনোবাজীৰ মতে প্ৰত্যেক ভাৰতীয়ৰ দৰখত পঁচজন পৰিয়ালৰ বুলি ধৰি লৈ তেওঁ (বিনোবাজীয়ে) সেই ঘৰখনৰ ঠঠ পৰিয়াল এজনহে মাটিৰ মঠ অংশটো বিচাৰে; বিচাৰেও অকল দান হিচাপেই নহয় দাবী হিচাপেও। আচাৰ্য্যৰ মতে এই মঠ অংশটো মজলীয়া শ্ৰেণীৰ লোকৰপৰাহে লোৱা হয়—ধনীসকলৰপৰা লবলগীয়া অংশৰ ই পহিলা কিস্তিহে।

কোনো কোনোৱে আকৌ মাটিৰ সলনি পোনেই ধন দিব খোজে। আচাৰ্য্যই তাক নলয়। কাৰণ তেওঁ পুতেকৰ পাজ হৈ দান তিকা কৰা নাই। তেওঁৰ তিকাৰ লগত দাবীৰো জোৰ আছে। অকল তিকা হলে—তিকাৰীৰ নিৰ্ব্বাচন কোনেও হুঙনে (Beggars cannot be choosers)। গতিকে বিনোবাজীৰ তিকা তিকাও দাবীও। যি দাতাই সচাকৈ ধন দিবলৈ বিচাৰে তেওঁ সেই ধনেৰে মাটি কিনি দিব।

আজিৰ দিনত ছোৱালী বিয়া দিবলৈ হলে মাক বাপেকে পোনতে উপযুক্ত দৰা বিচাৰে। তাৰ পিছত বিয়াৰ ঠিক ঠাক হলে বিয়াৰ সময়ত আ-অলঙ্কাৰ দি বস্ত্ৰাক সজাবলৈ চায়। ভূদানতো প্ৰথমে উপযুক্ত গ্ৰহীতা বা পাজ অৰ্থাৎ ভূমিহীন উপযুক্ত কৃষক বিচাৰি উলিয়াব লাগে। তাৰ পিছত বস্ত্ৰাক অলঙ্কাৰ-পাতিৰ দৰে গুৰু, বীজ, সা-সঁজুলি আদিৰে দানৰ পাজক সজায় কৰিব লাগে।

হায়দবাদাদৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰে এই বিষয়ত ভাল ভাল নিয়ম-কানুন ঘোষণাৰি বেছ আপোহোৱাকৈ সাজি লৈছে। সেই মতে দাতাই দাতব্য ভূমিৰ “ৰাজীনামা” তহছিলদাৰক দাখিল দিয়াৰ লগে লগে তহছিলদাৰে সেই মাটিৰ খাজানা-তাজানা কিবা দেনা আছে নেকি পৰীক্ষা কৰায়। প্ৰজা দেনা নথাকিলে “ৰাজীনামা” গ্ৰহণ কৰে। তহছিলদাৰৰ মাটি চৰকাৰী হয়। তেতিয়া ভূদান অৰ্থাৎ দানৰ পাজ, দান-ভিক্ষাৰ কাৰণে

বিচাৰে। বিতৰণ হৈ যোৱাৰ লগে লগে নাৰজাৰি হয় আৰু দান গ্ৰহণকাৰীয়ে বহু বছৰলৈ সেই মাটি বিক্ৰী কৰিব নোৱাৰে। যদি জৰুৰী জমি হয় তেন্তে বখল লোৱাৰ আৰু খেতি কৰাৰ তিনি বছৰলৈ পটাবান্ধে খাজানা দিব নালাগে। এনেকুৱা কিছুমান নিৰক্ষৰ অজ্ঞাত প্ৰদেশতো আৱ-
 ৰ্জক হৈ পৰিছে। ভূদানটো কংগ্ৰেছেও দিলোঁবাৰীৰ ভূদান বন্ধৰ উপ-
 কাৰিতা আৰু সাফল্য স্বীকাৰ কৰিছে।

ভূমি বা সম্পত্তিৰ সমবিতৰণ মানে ভূমি আৰু অৰু কৰি সমানে জৰ্জৰিত
 বুজিব নালাগে। পঞ্চায়তৰ নীতিমতে দিহকে সমবিতৰণ বিবেচনা কৰা যায়
 তাকেই সমবিতৰণ বুলি মানিব লাগে। আৰু পাচোটা আঙুলি পৃথক
 হৈ নিজ নিজ শক্তি-সামৰ্থ্য লৈ থাকিও হাতখনৰ শক্তি বখাৰ দৰে প্ৰত্যেক
 লোকে নিজ নিজ সম্পত্তি ৰাখিও সমাজৰ কাৰণে দান-ধৰ্ম কৰিব লাগে।
 আকৌ সেইদৰে হাতৰ আঙুলিবোৰ অসমান যদিও কোনোটো এক ইঞ্চি
 আৰু অক্সফোনোটো এক ফুট নহয়। এনে ধৰণৰ অসমতাপূৰ্ণ সমতাকেই
 পঞ্চায়ত ধৰ্ম বোলে। কোনো ভায়েকে যেনেকৈ অল্প ভায়েকক থাকিব
 পৰিচৰ্যা বা সেৱাত বাধা দিব নোৱাৰে, মাতৃপূজাত যেনেকৈ সকলো
 সন্তানৰে সমান অধিকাৰ, ভূমাতৃৰ সেৱা বা শস্ত্ৰোৎপাদনতো কাৰো এদ-
 নীয়া অধিকাৰ নাই। ভূদানৰ ভাব আৰু কাৰ্য এনেকুৱাই।

ভূদানে ব্যাপকতা লাভ কৰি কোনো কোনো ঠাইত গ্ৰামদানত পৰি-
 ণতি লভিছে। গ্ৰামদানত সকলোৰে সুবিধাৰ কাৰণে সৰ্বজনসন্মত পৰিকল্পনা
 অজুযায়ী কাম কৰিবলৈ সুবিধা হয়। কোনো কোনো লোকৰ প্ৰশ্নৰ উত্ত-
 ৰত আচাৰ্য্য ভাৱেই কৈছে—‘কমিউনিজম’ আৰু গ্ৰামদানৰ মাজত মূল
 পাৰ্থক্য এই যে ‘কমিউনিজমে’ ভূসম্পত্তি পোনেই চৰকাৰৰ হাতলৈ লৈ
 যায়, গ্ৰামদানত ভূমিৰ মালিকী ক’ত সেই গাঁৱৰ ৰাজ্যৰ হাতত থাকে।
 তাত চৰকাৰৰ নাম-গোন্ধেই নাই।* (১)

* (১) Communism believes in the nationalisation of land.
 By one decree all land is owned by the state In Gram-
 dan ownership of land vests in the people of the village.
 The government of the state does not come into the
 picture at all—Vinoba Bhave.

ভূদানৰ ভূমি বিতৰণত গোটাচৰেক নীতি মানি চলা হয় যেনে—

(১) দান-পত্ৰত বা দানৰ হিচাপত আচাৰ্য্য বিনোবাব চহী হৈ আছিলেহে ভূমি বিতৰণ হব ;

(২) বাবিষাণ ভূমি-বিতৰণ হব পাবে ; কিন্তু পথাৰৰ শত্ব দাতাই চপাই নিয়াৰ পিছতহে মাটি কমিটিৰ হাতলৈ আহিব ;

(৩) প্ৰথম অৱস্থাত ভূমি-বিতৰণ ৰাজ্যিক কমিটিয়ে কৰিব ; স্থানীয় কমিটিয়ে কৰিব নালাগে ।

(৪) ততাতৈয়াকৈ ভূমি বিতৰণ কৰি কেঁতিয়াও ভ্ৰমসঙ্কুল নকৰিব ; আৰু

(৫) একুত ভূমিহীন খেতিয়কেহে মাটি পাব লাগিব ।

ভূদানৰো দুটা অস্থান বা দুখন পাখি আছে ; সেয়ে হৈছে—সৰ্ব্ব-সেৱা সত্ত্ব আৰু সৰ্ব্বোদয় সমাজ । প্ৰথমটো বিভিন্ন গঠনমূলক কামৰ সমষ্টি স্বৰূপ আৰু দ্বিতীয়টো ভাব প্ৰচাৰৰ বাহনৰ অস্থান । প্ৰথমটো কৰ্মময় আৰু দ্বিতীয়টো ভাবময় জীৱন্ত অস্থান । প্ৰথমটোৱে কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা আৰু দ্বিতীয়টোৱে স্বাৰ্থীন আৰু গভীৰ চিন্তাৰ দ্বাৰা জীৱনৰ প্ৰকৃত দৰ্শন প্ৰতি-পন্ন কৰে ।

ছেটোলমেণ্ট, 'চিলিং', আক্ৰিয়াৰ আৰু প্ৰজাবন্ত আইনৰ আক্ৰিয়া

ছেটোলমেণ্ট—ইংৰাজী 'ছেটোলমেণ্ট' শব্দৰ মূল অৰ্থ বন্দবস্তি বা নিষ্পত্তি। ব্যৱহাৰত কিন্তু 'ছেটোলমেণ্ট' শব্দ মাটিৰ পট্টন বা কৃষি বন্দবস্তি বুজাবলৈ খাটি অসমীয়া শব্দৰ দৰে হৈ পৰিছে। টাইম, টেবুল, প্লাচ, পেজিল আদিৰ দৰে 'ছেটোলমেণ্ট' শব্দও অসমীয়া ভাষাত আৰু অসমীয়া বাইজৰ মুখত জীপ দাবলৈ ওলাইছে। এই ছেটোলমেণ্ট দহ বছৰ, কুৰি বছৰ বা ডেৰ-কুৰি বছৰৰ মূৰে মূৰে হয়। এবাৰ ছেটোলমেণ্ট হৈ যোৱা মাটিকে নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ মূৰত পুনঃ কৃষি মাপি চাই মেপ, পট্টা আদি নতুন কৰা হয়; আৰু সেই কাৰণে আৰ্জি-ক'লিৰ সাধাৰণ অৰ্থত বুজা ছেটোলমেণ্ট-বোৰ দৰাচলতে 'ৰিছেটোলমেণ্ট' হে। অৱশ্যে 'ৰিছেটোলমেণ্ট'ৰ সময়ত যে মাটিৰ নতুন পট্টন নহয়, এনে নহয়; মাটি সম্পৰ্কে সকলো কাম 'ছেটোলমেণ্ট' বা 'ৰিছেটোলমেণ্ট'ত যতদূৰ সম্ভৱ নিষ্পত্তি কৰা হয়।

'ৰিছেটোলমেণ্ট'ত মণ্ডল-কাননগোৱে পথ'বলৈ গৈ মেপ মতে মিলাই চাই মাটিৰ শ্ৰেণী পৰীক্ষা কৰে আৰু ওদল বদলৰ আৱশ্যক হলে সেই মতে লিখি আনে; অৰ্থাৎ আগৰ খেতিৰ মাটি যদি যোৱা ছেটোলমেণ্টৰপৰা এতিয়ালৈকে এই কালডোখৰৰ ভিত্তৰত বেপাৰৰ ঠাইত বা বাৰীত পৰিণত হৈছে, নতুবা আগৰ বাৰী-মাটি যদি এতিয়া বৰধানতলী হৈছে তেনেহলে তেনেবোৰ পৰিবৰ্ত্তন খাজনা নিৰ্দ্ধাৰণৰ কাৰণে অতি অৱশ্যকীয়; কিয়নো চনপৰা আহতলী আৰু নদন বদন বৰধানতলীৰ খাজনা একে হ'ব নোৱাৰে। হলে অন্ত্য হ'ব। চুড়াল কাপি ন তামোল আৰু আগ-বা জাতি-বাছ গুচোপেৰে সৈতে টকলা বাৰীখনৰ খাজনা, কল-নাৰিচল-ভাৰোল-পান আদিৰে ভৰপূৰ বাৰীখনৰ খাজনাৰ সৈতে ক্ষেতিয়াও একে হ'ব নোৱাৰে।

শ্ৰেণী পৰীক্ষাৰ দৰে বহল পৰীক্ষাও ছেটোলমেণ্টৰ আৱশ্যকীয় কাম। হাতী দখলত থকা জমিৰ সীমা মেপৰ লগত মিলি থাকিব লাগিব। সেয়ে

নহলে আৱশ্যকমতে মেপৰ সীমাৰ লৰচৰ হ'ব। কাৰণ মেপ পথাৰৰ এটি ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিচ্ছবি মাত্ৰ। কিন্তু এনেবোৰ কাৰ্য্য বিধি-বিহিত ভাৱেহে সিদ্ধ হ'ব; অৰ্থাৎ মৃগল-কাননগোৰ ঋণচাৰালৰ গুপৰতে সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰ নকৰে। গাঁও 'পাছ' কৰা সময়ত ছেটোলমেন্ট অফিচাৰ বা এক্সিষ্টেণ্ট ছেটোলমেন্ট অফিচাৰে এইবোৰ পৰীক্ষা কৰিব লাগে। নহলে কেঁচা পট্টা পোৱাৰ শিছটো পট্টাৰাৰ আৰু দখলকাৰসকলে আপত্তি কৰি আসোঁৱাহ থাকিলে তাৰ নিষ্পত্তি কৰি ল'ব পাৰে। ছেটোলমেন্ট বা জ'ৰীপ চলি থকা সময়ত সাধাৰণতে মেপ মতে পট্টাৰাৰৰ মাটিৰ সীমা দেখুৱা নহয়, পট্টাৰাৰেহে নিজ দখল মৃগল কাননগোক দেখুৱাই দিব লাগে। মেপ আৰু পথাৰৰ সীমাৰ কিমান পৰিমাণ অমিল বা গড়মিল থাকিব পাৰে তাৰ নিৰাকৰণ আইনত বান্ধি দিয়া আছে। বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ ভূমিত সেইমতে বিচাৰ কৰি চাই মেপৰ সীমাৰ কিবা অদল-বদল কৰিব লাগিলে বিধি-বিহিতভাৱে সেই কাম কৰা হয়। নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ ভিতৰৰ সীমাৰ ক্ষুদ্ৰ গড়মিল শুধৰোৱা নহয়। ইয়াকে মেপ শুধৰনি বোলে।

ছেটোলমেন্ট আৰম্ভ হলে খাজনা বাঢ়ে, সেইটো মানুহৰ এটা সাধাৰণ ধাৰণা হৈ পৰিছে। খাজনা বঢ়াটোও অৱশ্যে তেনেই মিছা নহয়। কাৰণ আজিলৈকে যিমানবোৰ ছেটোলমেন্ট হৈছে তাৰ কোনোটাতে আপৰ খাজনাৰ হাৰ কমি নাই; বাঢ়িছেহে, এই বিৰক্তিকৰ অভিজ্ঞতাৰ বশৱৰ্তী হৈয়ে হবলা, এইবাৰ কামৰূপ ছেটোলমেন্টত মৃগল কাননগোই সীমা দেখুৱাবলৈ কোৱাত কোনো এক গিৰিষ্ঠতে উত্তৰত কৈছিল—“তইতৰ চকু নাই নেকি? জুখি নাচাৱগৈ কিয়? তইতৰ সীমা আমি খান্দি নিছো নেকি?” এই কথা আমাৰ নিজৰেই কান্ধত পৰিছিল। কিন্তু এইটো ঠিক যে ছেটোলমেন্টৰ উপকাৰিতাৰ কথা বুজাই দি থাওঁ হুস্থিৰে কামত অগ্ৰসৰ হলে পূৰ্বৰ অসহযোগিতা আঁতৰি যাব।

বাইজৰ হুবিধা-অহুবিধা আৰু খৰচৰ পৰিমাণ বুজি ল'বৰ কাৰণে ছেটোলমেন্টৰ কিছুকাল পূৰ্বে চৰকাৰৰ তৰফৰপৰা বিশেষ ধৰণৰ তথ্যস্বৰূপৰা—ছেটোলমেন্ট হ'ব লগীয়া জিলা আৰু অঞ্চলৰ এটা আপ-বতৰা Forecast) বৰাবিহিতভাৱে লোৱা হয়। তাতে আয়ৰ হ'ল দেখিলে বা বাইজৰ হুবিধা বাঢ়িব বুলি জানিলে চৰকাৰে ছেটোলমেন্ট হাতত লয়।

ছেটোলমেণ্টৰ সময়ত প্ৰায় সকলো কাম পৰাৰতে শেষ কৰা হয়।^১ নাম জাৰি, বাটোৱাৰ আদিবোৰৰ কাম যথাস্থানত পৰীক্ষা কৰি মেণ-চিঠা শুধৰোৱা হয়। ঘটনা-স্থলত পক্ষৰ সাক্ষাতত সকলো কাম ডেউলোন্ধৰ পৰা-মৰ্মত সমাধা হয় কাৰণে এই কামত আশৌৱাহ কৰা থাকে। যথার্থতে পৰস্পৰৰ ভিত্তিত আলোচনা, মিলন আৰু সম্প্ৰীতিৰ স্বাধা সকলো বিবাহৰ নিশ্চিন্তি সাধন ছেটোলমেণ্টৰ এটা ডাঙৰ ভূবিদ্যা আৰু লক্ষ্য। দেইবোৰ চিঠাত লিখিয়ে ছেটোলমেণ্টৰ সময়ত অনেক কঠিন সমস্যাৰো সমাধান কৰা যায়। ধৰি লওক—এগৰাকী বুঢ়ী ভিৰোভাই বৃত্ত্য লম্বাক্ত থাকি ডেউৰ স্বাৰৰ সম্পত্তিবোৰ তেওঁৰ আত্মীয় কুটুম কেইজনমানৰ ভিত্তিত ভগাই দিব খোজে, কাৰণ তেওঁৰ উদ্ভাধিকাৰী নাই। তেওঁ তেতিয়া বেজিষ্ট্ৰেচন অফিচলৈ গৈ কষ্ট খাব নাল'গে ঘৰতে বহি ৰাইজৰ সাক্ষাতত এচিষ্টেণ্ট ছেটোলমেণ্ট অফিচাৰৰ আগত মণ্ডলৰ চিঠাত চহী দিলেই সেই কাম সহজে সম্পন্ন হ'ব।

ছেটোলমেণ্টৰ কৰ্মকৰ্তৃসকলৰ দায়িত্বজ্ঞানৰ ওপৰত ছেটোলমেণ্ট হোৱা ঠাইৰ ভৱিষ্যৎ বহুতথিনি নিৰ্ভৰ কৰে। নকলেও হ'ব যে কৰ্মচাৰীসকল অসং বা কু-প্ৰকৃতিৰ হ'লে গাঁওখনত মেল-গোচৰৰ বীজ এনেভাবে সিঁচি থৈ যাব পাৰে যে সেই গাঁও শেষত উছন নহৈ নোৱাৰে।

ভূমি সম্পত্তীয় বেছিভাগ কাজিয়াকে দখল আৰু স্থান দেখি সহজে নিৰ্ণয় কৰা যায়। সাক্ষী-বাদীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা অনেক বিচাৰ কেতিয়াবা ভ্ৰমপ্ৰদ হ'ব পাৰে; অকল ভ্ৰমসকলেই নহ'ব তাৰ বাবে বিচাৰক কেতিয়াবা বিপৰীত সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাও আচৰিত নহ'ব। কিন্তু কাগজ-পত্ৰ চাই স্থানীয় তদন্তৰ অন্তত স্থিৰ কৰা সিদ্ধান্ত সজে ভুল নহ'ব। সেই দেখিয়ে হবলা কেতিয়াবা উচ্চ আদালতৰ আপীলত মণ্ডলৰ বিপোৰ্থনেই হাকিম, চাহাব, বৰচাহাব, সকলোকে ওফৰাই দিয়াও দেখা যায়।

ছেটোলমেণ্টৰ স্থানীয় উদন্ত এবাৰ নহয়, দুবাৰ নহয়, পুৰা তিনিবাৰ হয়। ভাৰপ্ৰাপ্ত কৰ্মচাৰীসকলে স্থানলৈ গৈ চাই-চিহ্ন-গুনি-বুজি যি সিদ্ধান্ত কৰে তাত ভুল থকাৰ আশঙ্কা কম। সেইবাবে ছেটোলমেণ্টত হৈযোৱা কিছুমান কাৰ্য্যত প্ৰতিবাদ (আপীল) বিধি-নিবিদ্ধ।

“চিলিং এক্ট”—ছেটোলমেণ্টৰ সময়ত ভূমি-সংস্কাৰ সম্পৰ্কীয় অনেক কাম সহজ সাধ্য হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে “চিলিং এক্ট”ৰেই কথা কোৱা যাওক। এই ‘চিলিং এক্ট’ বা ভূম্যধিকাৰৰ সৰ্ব্বোচ্চ পৰিমাণ নিৰ্দ্ধাৰণ আইন ১৯৫৮ চনৰ পোন্ধৰ ফেব্ৰুৱাৰীৰপৰাহে অসমত বলৱৎ হৈছে। সেই আইন মতে ভগ্নত দিয়া কাৰণবোৰত বাহিৰে অৱশ্যে কোনো কাৰণতে কোনো লোকক একাম্বৰস্তী পৰিয়ালৰ ভিতৰত ১৫০ বিঘাৰ বেছি মাটি পট্টাভুক্ত কৰি ৰাখিবলৈ বা ৰায়ত হিচাপে ভোগ কৰিবলৈ দিয়া নহব:—

(১) কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ বা স্থানীয় চৰকাৰৰ দখলত থকা জমিত এই আইন অচল।

(২) ধৰ্ম্মানুষ্ঠান বা অৱ বাজহুৱা অনুষ্ঠানৰ ভূমিৰ মাটিত এই আইন অপ্রযোজ্য।

(৩) চাহ-বাগিচা বা তৎসম্পৰ্কীয় কামত সংশ্লিষ্ট থকা জমিত এই আইন নিষিদ্ধ।

(৪) ১৮৫৫ চনৰ পহিলা জানুৱাৰীৰ আগতে আৰম্ভ কৰা একে ষাউকতে থকা ডেবশ বিঘাৰ অধিক ভূমিৰ টেঙাৰ বাগিচাৰ ক্ষেত্ৰত এই আইন বলৱৎ নহব।

(৫) কুঁহিয়াৰৰ ফাৰ্ম বা সমবায় কুঁহিয়াৰ খেতি আৰু কুঁহিয়াৰৰ কাৰখানা আদিৰ ক্ষেত্ৰতো এই আইনৰ বাস্তৱ্য অৱস্থা ভেদে শিথিল হব।

(৬) বিস্তৰ অৰ্থ-ব্যয় কৰি স্থাপন কৰা অথবা স্থায়ীভাৱে আৰম্ভ কৰা সুপৰিচালিত ফাৰ্মৰ ক্ষেত্ৰতো ইয়াৰ বাধা শিথিল হব।

মুঠ কথা—যৌথ বা একাম্বৰস্তী পৰিয়ালৰ ভিতৰত ডেবশ বিঘাতকৈ বেছি মাটি সাধাৰণতে কাকো ৰাখিবলৈ দিয়া নহব। তেনে পট্টাৰ আৰু ৰায়তসকলক, আইন কাৰ্য্যকৰী হোৱাৰ ছমাহৰ ভিতৰতে, অথবা তদুৰ্দ্ধ নিৰ্দিষ্ট কালৰ ভিতৰত, নিৰ্দিষ্ট ‘কাৰমত’ নিজৰ নামত বা দখলত ৰাখিব খোজা ডেবশ বিঘা মাটিৰ বিৱৰণ দিবলৈ প্ৰয়োগ দিয়া হৈছে। তেওঁলোকে তাকে নকৰিলে জিলাৰ উপায়ুক্তই নিজে বিচাৰ কৰি তেওঁৰ বিবেচনা মতে এশ পঞ্চাশ বিঘা মাটি তেনে পট্টাৰ বা ৰায়তক দিব। বাকী মাটি চৰকাৰী কৰাৰ ব্যৱস্থাও হাতত লব। ১৫০ বিঘা বা তাতকৈ অধিক মাটি থকা লোকৰ কাৰণে আৰু বেছি মাটি ফিনি লোৱাতো বাধা আৰ্হি পৰিছে; কাৰণ ফিনিলেণ্ড নামজাৰি নহব।

ছেটোলমেন্টৰ সময়ত এনেবোৰ মাটিৰ পৃথক বৈশিষ্ট্যৰ কথা আৰু আৱশ্যকমতে জমিবোৰ দেখুৱাই দিয়া সচল হয়।

আধিয়াৰ আৰু প্ৰজ্ঞাপন আইন—

ছেটোলমেন্টৰ সময়ত আধিয়াৰ আৰু প্ৰজ্ঞাপন আইনৰ ক্ষেত্ৰতো সেই এক ধৰণৰ সুবিধা আহি পৰে। আগৰ দিনত মাটি আধি দিয়া মানেই শস্যৰ আংশ ভাগ দখলকাৰৰ আৰু বাকী আধা পট্টাৱাৰৰ বুলি বুজা গৈছিল। 'আধা' শব্দৰ পৰাই 'আধি'। আধি-খোৱা নিয়ম কতিপয় পুৰণি আৰু তাহানি বিনিময় প্ৰথাৰ খাজনা লোৱা কাৰ্য্যৰ স্বত্বব্যাপক।

১২৪৮ চনৰ মূল আইন আৰু ১২৫২, ১২৫৫ আৰু ১২৭৭ চনৰ সংশোধিত আধিয়াৰ আইনে অসমত আধিয়াৰৰ স্বার্থ সংৰক্ষণৰ কাৰণে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট নিয়ম বান্ধি দিছে। আগৰ দিনত ভূস্বামীয়ে ইচ্ছামতে আধিয়াৰক উঠাই দিব পাৰিছিল। আধিয়াৰ আইন কাৰ্য্যকৰী হোৱাত ৰায়তৰ ঘাইকৈ দুটা বিষয়ত সহায় হ'ল; যেনে, প্ৰথম, নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণতকৈ উচ্চ নিৰিখত এতিয়া ভূস্বামীয়ে উপলব্ধ অংশ আইনত: নিব নোৱাৰে। দ্বিতীয়তে আধিয়াৰক মাটি গিৰীয়ে ইচ্ছামতে উঠাই দিব নোৱাৰে। তলৰ কাৰণবোৰতহে মাত্ৰ মাটিৰ দখল পট্টাৱাৰে পাব:—

(১) যদি মাটিৰ গিৰীয়ে আধি দিয়া মাটিত নিজে খেতি কৰিব খোজে তেনেহলে আধিয়াৰৰপৰা মাটিৰ দখল পাব; কিন্তু তাতো লেঠা আছে। কাৰণ, যদি আধিয়াৰৰ দখলৰ মুঠ মাটি দহ বিঘাৰ অধিক নহয় তেনেহলে সেই অঞ্চলত তেওঁক সেই মূল্যৰ মাটি নিদিয়ালৈকে উচ্ছেদ কৰা নাযায়। দ্বিতীয়তে আকৌ যদি আধিয়াৰৰ দখলত দহ বিঘাৰ অধিক মাটি থাকে তেনেহলে দহ বিঘা আধিয়াৰৰ কাৰণে ৰাখি বাকীখিনিৰ পৰিবৰ্ত্তে আধিয়াৰক মাটিৰ গিৰীয়ে সেই পৰিমাণ মূল্যৰ মাটি সেই অঞ্চলত দিলেহে বাকী মাটি মাটিৰ গিৰীয়ে নিজৰ খেতিৰ বাবে লব পাৰিব। এইধৰে আধিয়াৰৰপৰা লোৱা মাটি আৰু পূৰ্বৰ মাটি (নিজৰ বা একান্তৰতী পৰিয়ালৰ নামত থকা মাটি) কিন্তু ডেৰণ বিঘাৰ একোপধ্যে বেছি হব নোৱাৰিব। অৱশ্যে মাটিৰ গিৰী যদি নাৰালক, অথবা বিঘা, অথবা মানসিক বা শাৰীৰিক ৰোগত বিষমভাৱে কষ্ট, নাইবা জাৰতীয় সৈন্ত বিভাগ, স্ত্ৰী-বিভাগ বা আকানী সৈন্ত বিভাগৰ লোক হয় তেনেহলে ওপৰত উল্লেখ

কৰা হহবিবা আধিয়াৰৰ কাংশে বখা নিয়ম মানিব নালাগিব। কিন্তু যদি মাটিৰ মালিকে মাটি লৈ এবছৰৰ ভিতৰত খেতি নকৰি পতিত ৰাখে অথবা বখল পোৱাৰ দুবছৰৰ ভিতৰত অন্যক খেতি কৰিবলৈ ভাৱান্তৰ দিয়ে, তেনেহলে উচ্ছেদ হোৱা আধিয়াৰক পুনঃ মাটিৰ দখল দিয়া হব। এই নিয়মবোৰ লক্ষ্যে পৰিবৰ্ত্তিত হব লাগিছে আৰু সেই সকলোবোৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ মূল উদ্দেশ্য আধিয়াৰৰ স্বাৰ্থ যথালম্ব্য ৰক্ষা কৰা।

পট্টাধাৰৰ প্ৰাপ্য শত্ৰাংশ সম্বন্ধেও আইনে বান্ধি দিছে যে যদি মাটিৰ গিৰীয়ে আধিয়াৰক হাল-গৰুৰ যোগান দিয়ে, তেন্তেহলে মাটি-গিৰীয়ে ঘাই উৎপন্ন শস্তৰ চাৰি ভাগৰ এভাগ পাব। যদি হালৰ গৰু মাটি-গিৰীয়ে নিদিয় তেন্তেহলে তেওঁ পাচ ভাগৰ এভাগহে পাব। যদি মাটি-গিৰী আৰু আধিয়াৰৰ ভিতৰত হোৱা কোনো চুক্তিমতে এই হাৰতকৈও কম শত্ৰাংশ দিব লাগে, তেন্তে সেই চুক্তিমতেহে শত্ৰাংশ দিব। যদি একে বছৰতে একেভাৱা মাটিত কেবাটাও ফচল কৰা হয়, তেন্তে মাটি-গিৰীয়ে মাত্ৰ ঘাই ফচলৰহে অংশ পাব, প্ৰত্যেক ফচলৰ অংশ নাপায়।

এই আইনত শত্ৰাংশ আদায় কৰাৰ বাবে আধিয়াৰক ৰচিদ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা আছে। ৰচিদ নিদিলে মাটি-গিৰীক জৰিমনা কৰাৰ ব্যৱস্থাও আইনত আছে। আইন বলবৎ কৰিবৰ কাৰণে এতিয়া প্ৰত্যেক চাকৌলত 'আধি-চালিচি বোৰ্ড' পতা হৈছে।

এই আৰ্টাইবোৰ কামৰ অধিকাংশই নিৰ্ভৰ কৰিব মণ্ডলৰ মেপ-চিঠাৰ ওপৰত। যদি ছেটোলমেণ্টৰ সময়ত আধিয়াৰৰ দখল ঠিকমতে মেপত আঁকা থাকে তেন্তেহলে মাটিৰ গিৰীয়ে বা আধিয়াৰে পিছত আসে মাতিব নোৱাৰে। বিচাৰৰো স্থিতি হব।

প্ৰজ্ঞাস্বত্ব আইন

প্ৰজ্ঞাস্বত্ব আইনৰো সেই একে কথা। চৰকাৰে বান্ধি দিয়া নতুন নিয়ম মতে একাধিক বছৰ দখলত থকা ৰায়তৰ দখল এইবাৰ ছেটোলমেণ্ট হোৱা ট্ৰাইবোৰৰ মেপ-চিঠাত তোলা হব। তাৰ সহায়ত ভৱিষ্যতে দখলকাৰ আৰু মাটিগিৰী দুয়ো আইনতঃ নিজ নিজ স্বাৰ্থ সাব্যস্ত কৰিব পাৰিব। কিন্তু এনেবোৰ কাৰ্য্যতঃ ঘোষণা দুয়োফালে কিছু পৰিমাণে পোৱা যায়।

আধিয়াৰ আৰু বায়ত হিচাপে মাটিখনো লোকসকলৰ বহুতে নিজ নিজ দখল দেখুৱাবলৈ পথাৰলৈ গৈ নোথোজে; কাৰণ তেওঁলোকৰ ভয়— জানোচা দখল দেখুৱাবলৈ গৈ আগৰ খেতি কৰা মাটি ভৰাও হেৰুৱায়। লাভলৈ চাওতে জানোচা মূললৈও টনাটনি হয়, এয়ে তেওঁলোকৰ আশঙ্কা। কাৰণ মাটিৰ গিৰীয়ে খং কৰি যদি মাটি কাটনি নিয়ন্ত্ৰণ-ভেঁড়িয়া? ইফালে দখল সাব্যস্ত কৰিবলৈও আধিয়াৰ বা দখলকাৰ বায়তসকলৰ শতকৰা পঁচাত্তৰকৈ জনৰে বচিছ-পত্ৰ নাট। কাৰণ বচিছ পট্টাবাৰে নিবিয়ৈ। এনে সমস্যাতে ছেটোলমেণ্টৰ কৰ্মচাৰীয়ে স্থানীয় ভদ্রসকল ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰিলে নচলে। এনেবোৰ কাৰ্য্য নিয়াবিকৈ কৰিব পৰাৰ ওপৰতে বজা বাইজ দুয়োপক্ষৰ ভৱিষ্যৎ মঙ্গল নিৰ্ভৰ কৰিছে। আগতে তলতীয়া বায়তৰ প্ৰসঙ্গত এই বিষয়ে আলচ কৰা হৈছে।

ভূমি সংস্কাৰ—

স্বাধীনতাৰ পিছত ভূমি সংস্কাৰৰ কাম সকলোবোৰ বাহুতে চলাকাৰৰ পক্ষৰপৰা যথাসম্ভৱ ক্ৰতগতিত আগ বাঢ়িব লাগিছে। প্ৰথম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাতে ভূমি সংস্কাৰৰ ঘাই লক্ষ্য আছিল :—(১) চৰকাৰ আৰু কৃষকৰ মাজৰ তৃতীয় পক্ষ ব্যৱধান সম্পূৰ্ণৰূপে উঠাই দিয়া;

(২) প্ৰজাস্বত্ব আইনৰ সংস্কাৰ সাধন, যেনে—

(ক) দখল স্বত্ব নিৰাপদতা বক্ষা;

(খ) বে'ল্ট বা খাজনাৰ উচিত নিৰিখ নিৰ্দ্ধাৰণ;

(গ) দখলকাৰ বায়তক দখল হস্তান্তৰৰ সুবিধা দান ইত্যাদি।

(৩) মাটিৰ পট্টা আৰু বায়তৰ দখলৰ জমিৰ উচ্চতম পৰিমাণ নিৰ্দ্ধাৰণ (Ceiling) আৰু অতিৰিক্ত জমিৰ অধিগ্ৰহণ আৰু উচিত বিভবণ।

(৪) কৃষক-বহুৱাৰ অৱস্থাৰ উন্নতি সাধন।

(৫) সমবায়ৰ দ্বাৰা গ্ৰামোন্নয়ন।

প্ৰেনিং কমিচনৰ এনেবোৰ সুচিন্তিত নিৰ্দেশৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি দ্বিতীয় পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত এতিয়া তলৰ কামবোৰ লম্বা কৰিবলৈ চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা গুৰু চলিছে।

(ক) প্ৰজাস্বত্ব সংস্কাৰ (Tenancy Reforms)। এই বিষয়ৰ সন্দৰ্ভত কমিটিয়ে ভৱিষ্যৎ কৰি ১৯৫০ চনৰ ৬ মাৰ্চ তাৰিখে দাখিল কৰা, যিটো-

টুট প্ৰট্টকৈ কৈছে যে ভূমিৰ মালিকী স্বত্ব দখলকাৰ শ্ৰমিকলৈ যাব লাগে; উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে হ'ব নালাগে।

(খ) দখল বা পট্টাৰ জমিৰ উচ্চতম পৰিমাণ নিৰ্দ্ধাৰণ (Ceiling)।

(গ) সমবায়ৰ জাৰা কৃষিৰ উন্নয়ন আৰু ভূমিৰ ক্ষুদ্ৰ বাটোৱাৰ বা প্ৰতীক্ষণ নীতি বৰ্দ্ধনৰ ব্যৱস্থা অৱলম্বন, আৰু

(ঘ) ভূদানৰ মাজেদি ভূমিনীতিৰ সংস্কাৰ সাধন।

এইদৰে মধ্যস্থ নিৰ্দ্ধাৰিত মালিকৰ হাতৰপৰা জমি যাতে গৈ প্ৰকৃত কৃষকৰ হাতত পৰে আৰু তাৰ মাজেদি দেশৰ খেতিবাতিৰ উন্নতি হয় সেয়ে ভূমি সংস্কাৰৰ মূল উদ্দেশ্য। সেই উদ্দেশ্যেই 'চিলিং' আইন, প্ৰজা-
স্বত্ব আইন আদিৰ ৰচনা আৰু সঘন সংস্কাৰ হ'ব লাগিছে।

১৯৫৬ চনলৈ স্বাধীনতাৰ পিছৰ এই কালছোৱাৰ ভিতৰত অসম, বোম্বাই, মধ্যপ্ৰদেশ, উৰিষ্যা, মাদ্ৰাজ (মালবাৰ), উত্তৰ প্ৰদেশ, হায়দৰাবাদ, ৰাজস্থান, মহীশূৰ, দিল্লী আৰু হিমাচল—এই এঘাৰখন প্ৰদেশত শতাংশ-পন্নৰ এক চতুৰ্থাংশৰ বা এক পঞ্চমাংশৰ বেছি যাতে মাটিৰ গিৰীয়ে দখল-কাৰৰপৰা নিব নোৱাৰে তাৰ বাবে আইন প্ৰণয়ন হল। কাৰ্য্যকৰীও হ'ব লাগিছে। হিমাচল প্ৰদেশত আকৌ আজিকালি দখলকাৰে চৰকাৰী নিৰিখমতে ইচ্ছামতে ধন অথবা শতাংশ মাটিৰ গিৰীক দিব পাৰে। ১৯৫৭ চনৰ সংশোধনী আইন যতে অসমতো সেই নিয়ম বলৱৎ হৈছে।

সমবায় খেতিৰ মাজেদি দেশৰ উন্নতি বিধানৰ পৰিকল্পনা চলি আছে। 'চিলিং' এক্টৰ জৰীয়তে চৰকাৰে লোৱা ওপৰকি ভূমিবোৰৰ গৰাবাদ অঞ্চলত সমবায় কৃষি ফাৰ্মৰ পৰিকল্পনা কৰা উৎকৃষ্ট কাম হ'ব। খাছা নাটনিৰ লগত ফেৰ মাৰিবলৈ আৰু যুগৰ দাবীৰ চাহিদা যোগাবলৈ আইন প্ৰণয়ন আৰু পৰিকল্পনা অপৰিহাৰ্য্য। এনেবোৰ পৰিবৰ্ত্তন প্ৰগতিৰ পৰি-চালক আৰু ভৱিষ্যৎ কাৰ্য্যৰ আগ-জাননী স্বৰূপ।

• The Committee on Tenancy Reform which reported on march 6, 1956 recommended that labour and not inheritance should be the criterion in the determination of ownership of land and thus accepting the principle of "land to the tiller"—India 1957. (P250)

ভূমি আৰু জীৱন

তৃতীয় খণ্ড

হাতীৰ পিঠিত মাটি বিচাৰি

ভূ-সম্পত্তিৰ মোহে মানুহক কি নকৰে ? এই মোহ কেতিয়াবা স্বার্থ-জড়িত ব্যক্তিগত কাৰণত ওপজে, আকৌ কেতিয়াবা ওপজে কৰ্তব্যৰ লগত সংশ্লিষ্ট থকা কামৰ মাজেদি। প্ৰথমটোত মানুহৰ মৰম আৰু দ্বিতীয়টোত মাহীমানুহৰ মৰম ধৰা পৰে বুলি বহুতে কব পাৰে সঁচা, কিন্তু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত যে মাহীমানুহৰ মৰমে মানুহৰ মৰমকো চেৰ পেলাব খোজে তাকো অস্বীকাৰ কৰা টান। এই পৰ্যায়ত লিখকৰ জীৱনত কৰ্তব্যৰ মাজেদি মাটিৰ মোহ কেতিয়াবা কেনেকৈ উৎকট হৈ পৰিছিল আৰু সিয়ে সময়ত জীৱন পৰ্যন্ত বিপন্ন কৰি তুলিছিল তাৰে সত্য কাহিনী দুই-এটা দাঙি ধৰা হ'ল।

হাতীৰ পিঠিত মাটি বিচাৰি ঘোঁৰাৰ দৰে নাওৰ বুকত দুৰ্দ্ধশাগ্ৰস্ত বান-বিধ্বস্ত অঞ্চলৰ লোকক তৰাবলৈ গৈ তাহানি বন্ধুৰ উপপ্ৰতি সহায়ৰ্হা। অজয় মেচে কিদৰে প্ৰাণ হেৰুৱালে তাৰ কৰণ স্থিতি আমাৰ বচতৰে মনত এতিয়াও সজীৱ হৈ আছে। এনেবোৰ কথা শুনি কোনোৱে হয়তো নিজৰ ঢোল নিজে বজোৱা বুলি ভাবিব পাৰে, কিন্তু তাহানি যেনহেতু ফুকনে কোৱাৰ দৰে তাৰ উত্তৰত কব লাগিব—নিজৰ ডিঙিত আঁৰি লোৱা ঢোলটো ফুটা হলেও, ভগা হলেও, নিজৰ নিমিত্তেই আঁৰি লোৱা হয়। তেনে ঢোল আঁৰি—লওতাই নিজে নবজালে আন কোনে বজাবহি ? যাওঁক বাক সেইবোৰ। এতিয়া আৰম্ভ কৰা যাওঁক।

আজি আঠ-ন বছৰ আগৰ কথা। লিখক তেতিয়া বড়িয়া অঞ্চলৰ উপপ্ৰতি সহায়ৰ্হা। উপপ্ৰতি সহায়ৰ্হা। যানে ছবডিপুটী কলেট্টৰ। নতুন পৰিভাষাত ছবডিপুটী কলেট্টৰক সহায়ৰ্হা বোলে ; সহায়ৰ্হা যানে সম্যকভাৱে সকলো আহৰণ কৰি দিওঁতা। পিছে বাট-পথৰ জাবৰ-জোঁথৰ আহৰণ কৰি

পেলাই দিয়া সেই শ্ৰেণীৰ লোভৰ কথা যেন কোনেও এই প্ৰসঙ্গত নানে। সতৰ্ক কৰি দিয়াৰ কাৰণে একেবাৰে নোহোৱা নহয়। কিয়নো; সমাহৰ্তাৰ কামৰ সীমা নাই। মৰা হাতী কবৰ দিয়াৰেপৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰত মাছ কমিছে নেকি সন্ধান কৰালৈকে, কাৰবাৰ নামত কোনোবাই টকা ধাৰে লৈ পলোৱা ভগনীয়াৰ ভু-ভটং লোৱাৰেপৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত চালি কৰি থকা ভগনীয়াৰ ভিতৰত কিমানগৰাকী সগৰ্ভা তাৰ বডৰা এচেমুৱিৰ সভাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত চৰকাৰক যোগান ধৰালৈকে সকলোবোৰ কাম তেওঁলোকৰ কৰ্তব্যৰ পৰ্যায়ত পৰে। 'নফটা থেবৰ নশ গোট' বোলাৰ দৰে অনিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্যবোৰো পৰিমাণ আৰু সখ্যা অলেখ। মাটিৰ হাকিম বা সমাহৰ্তাবোৰো কৰ্তব্য অনিৰ্দিষ্ট। ইপিনে আকোঁ সতী শ্ৰোণদীৰ মালিক পাঁচ গৰাকীহে আছিল, তেওঁলোকৰ কিছু তত্ত্বাধিক !

সি যি হওক, বড়িয়াত পোনতে গৈ থান-খিতি লৈ মাটি আৰু মাজুহৰ লগত চা-চিনাকি হবলৈ নোপাওতেই চৰকাৰী আদেশ গৈ পালে—ভূটান পাহাৰৰ দাঁতি অঞ্চলত প্ৰায় বহু হাজাৰ একৰ মাটি হেনো গৰাবাদ অৱস্থাত আছে; মাজে-মাজে তাৰ পতিত পট্টাহীন জমিও আছে। তাৰ এটি সঠিক সন্ধান শীঘ্ৰে দিব লাগে।

খেতি নকৰাকৈ পেলাই থোৱা মাটি সাধাৰণতে দুই শ্ৰেণীৰ : পতিত আৰু গৰাবাদ। পতিত আৰু গৰাবাদৰ পাৰ্থক্য ঘাইকৈ এয়ে যে খেতি নকৰাকৈ একেবাৰে এবছৰ বা দুবছৰ যি মাটি পেলাই থোৱা হয় তাক পতিত বোলে। তিনি বছৰ বা ততোধিক কাল বিনা আৰাৰে পেলাই থোৱা বা পৰিষ্কাৰ মাটিক গৰাবাদ বোলা হয়।

এতিয়া ভূটান পাহাৰৰ নামনিৰ এই অঞ্চলক তামোলপুৰ অঞ্চল নাম দি তাত পৃথক উপপ্ৰতি সমাহৰ্তা নিয়োগ কৰা হৈছে। তেতিয়া সেইবোৰ অঞ্চল বড়িয়াৰে অংশ বিশেষ আছিল।

উক্ত খবৰ সংগ্ৰহ কৰিবৰ কাৰণে তাৰ পৰিল উপপ্ৰতি সমাহৰ্তাৰ ওপ-ৰত। কাৰ্য্য নিয়াবিকৈ আৰু নিতুলকৈ কৰিবৰ বাবে ভগনীয়া সংস্থাপক বিষয়া বা "ৰিকিউজি ৰিয়েলিটেচন অফিচাৰ" (সংক্ষেপে যাক "আৰ, আৰ, ও" বুলি জনা যায়) নিযুক্ত হ'ল—ক্ৰীষ্টতাপ চন্দ্ৰ গোস্বামী। লগতে এজন নতুন কাননগো। প্ৰজাপ গোস্বামী আগৰ এজন খাভনামা সংগ্ৰহ

কম্বী। চাৰাখানাত বহু সজৰ ঘেটী সাপ ঢোঁৰা সাপত পৰিণত হোৱাৰ দৰে তেৱে। এতিয়া ৰাজ কৰ্মচৰী হৈ অহা দহজন কৰ্মচাৰীৰ দৰেই কাম কৰে। তেওঁ ধৰ্মপুৰ অঞ্চলৰ কৈহাতি সজৰ গোসাঁই।

তেওঁকো লৈ আমি আটায়ে সেইদিনা কলহতে আমেৰিকা, আৰিকাৰ কৰিবলৈ যোৱাৰ দৰে মাটি বিচাৰি ওলালোঁ। মই তাৰ আশ্বতে আমাৰ আঞ্চলিক চুপাৰভাইজাৰ কাননগোৰ লগত আলচ কৰি আৰু কাকতখান চাই জানিব পাৰিছিলোঁ যে তুটান পাহাৰৰ নাৰনিত এই বিস্তীৰ্ণ অঞ্চল-ভূমি অৱস্থিত। ইকৰা, বতা, নল, খাগৰি, খেৰ বন আদিৰে এই ঠাই ভৰপূৰ। মজে মাজে একোজোপা ঔ, হিডল বা অন্ত পাহাৰী গছ। মাজে মাজে বনৰীয়া খৈৰাৰ পুলি দুই একোটা দেখা যায়। এই সমস্ত অঞ্চল বনৰীয়া হাতীৰ বিহাৰ-ভূমি। হিমালয়ৰ পাদদেশৰ এই বহল ভূমিখণ্ড সদায় বতাহত চৌ খেল থকা সেউজীয়া গছ-লতাৰে আবৃত থাকে। মাজে মাজে কৰবাত দুৰে দুৰে দুই একোখন চাওণাল, কছাৰী, গাৰো আৰু লোকৰ বসতি। ইয়াৰ বিভিন্ন অঞ্চলক মানুহে বিভিন্ন নামত জানে, যেনে, হৰিণ-চৰা, পাহাৰপুৰ, কাউলী, ডোঙাৰগাওঁ ইত্যাদি। সেই আটাইবোৰ ঠাই ঘাইকৈ কাউলী আৰু ডোঙাৰগাওঁ নামে এতিয়া জনাজাত হৈছে।

আমি আগতে দিনৰ ব ঠিক কৰি ওলালোঁ। আমি য'নে, গোসাঁই, কাননগো দুজন আৰু মই। হাতী ললোঁ তিনিটা। এটাত মই, এটাত প্ৰতাপ গোসাঁই আৰু তৃতীয়টোত কাননগো দুজন। আটায়ে কুমাৰীকাটা এৰি পূবে কাউলীমুৱা হলোঁ। কাউলী নদীৰ নাম অহুসৰি এই বিৰাট অঞ্চলক কাউলী বুলি জনা যায়। সৰু নিজৰাৰ দৰে বহল পৰ্বতীয়া নৈ এখন—নাম মোটে ক। নৈখনৰ বুৰ শিলঙটিৰে ভৰা। খৰালি শুকাই গৈছে নতাই এডালৰ দৰে হয়। ভৰ বাৰিষাত কোনো কোনো ঠাইত ইয়াৰ পানী একে তীব্ৰতৈ দ নহয়; অথচ সোঁতৰ কোব কি চাবা! সাপৰ বেজ ছিঙা ধাৰে মানুহে বগৰাই দিব খোজে। বালিপুৰ বহল বুৰখন কোনো কোনো ঠাইত আধা কাৰ্ণমান পথালিয়ে বিয়পি আছে।

আমি যেটোকা পাব হৈ হাবিত প্ৰৱেশ কৰিলোঁ। বিৰাট হাবিখনি। কিছুদূৰ যোৱাত আমাৰ পুৰণি কাননগোৱে কবলৈ ধৰিলে যে পূৰ্ণা-ছন্ন বছৰ আগতে যেনে সেইবোৰ মাটিৰ কিছু অংশ হাজো-বড়িয়া অঞ্চল

বানপানী-পীড়িত লোকসকলক বিয়া হৈছিল। পিছে বনৰীয়া হাতী আৰু মেলেৰীয়াৰ ভয় বানপানীৰ ভয়তকৈ চৰা হোৱাত তালৈ মানুহ হয় নাহিলেই, নহয় বিসৰল আহিছিল তেওঁলোকে। ঘৰৰ ফালে বানপানী শুকোৱাৰ খবৰ পোৱাৰ লগে লগে পুৰুষ সন্মানে উভতিল। এইখিনিতে কৈ থোৱা ভাল যে বাৰিষা নৱীবোৰত ধল আহিলেই হাজো-মুন্সলুৰা অঞ্চলৰ বানপানী-পীড়িত অনেক কৃষকে টালি-টোপোলা ভাৰ বান্ধি লৈ ৰঙিয়া তামোলপুৰ আলিয়েদি জঙ্গল মাটি খাবলৈ বুলি উত্তৰমুৱা হয় আৰু দিনচেৰেকৰ পিছতেই পানী শুকালে পুনৰ সেই একে বাটেদিয়ে ঘৰমুৱা হয়।

আমি যিমানৈ আগ বাঢ়িবলৈ ধৰিলোঁ ক্ৰমে হাবিও সিমানে গহীন হৈ আহিল। বেলিও প্ৰায় যুৱৰ ওপৰ পালেহি। আমি গৈয়ে আছে। তিনিওটা হাতী হাবিত তল গৈছে; আমাৰ যুৱবোৰ জঙ্গলৰ সন্মানে সন্মানে আছে। কোনো কোনো ঠাইত আমি ওখ হও, কোনো কোনো ঠাইত হাবি ওখ হয়। তেতিয়া আছিল বোধহয় আৰোণ মাহ। হাবিও গজল দি উঠিছে।

গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে দুপৰ হোৱা যেন লাগিল। হাতীৰ পিঠিত আৰোহণকাৰীসকলৰ মুখৰ মাত কমি আহিল। ইফালে ভোকে পেটত আলু-কচু খান্দিবলৈ ধৰিলে। উভতিলেও আবেলি তিনি-চাৰি বজাৰ আগতে মানুহৰ আশ্ৰয় পোৱাহি টান হব। ওপৰত চৌ-চৌৱা ব'ব।

হাতীকেইটা শাৰী পাতি লৈ সন্মানে গৈ আছে।—ওচৰা-উচৰিকৈ। মনত বনৰীয়া হাতীলৈ ভয় আছে। মই বহুতৰ ছলেৰে বিকিউজী কাননগো বাহাৰ বাবুৰ কলো (তেওঁৰ নাম আছিল বাহাৰুদিন। অসমীয়া মানুহ) —“বাহাৰ বাবু, আপুনি ইয়াত অকলে কাম কৰিব লাগিব। আপুনি যেখন আমাতকৈও নীৰৱ হৈ পৰিছে। কি ধ্যান কৰিছে? কিবা 'প্লেন' ভাবিছেনে যুষ্টি দেখিয়ে চুষ্টি জ্ঞান হেৰুৱাইছে? কণ্ঠচোন বাক আমাৰ দৰ্শনে জঙ্গল অঞ্চলত অসুস্থমান কিমান মাটি হব?”

কাননগোয়ে চকমক খাই হাতীৰ পিঠিত গা জুৰাই লৈ চাৰিওফালে এবাৰ কি জুৱাৰ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি পছিমমুৱা হৈ কলে—“ছাৰ, এই দৰ্শন দেখিয়ে ভোঁ কয়ছে কয় বহু হাজাৰ বিঘা মানৰ কাম নহব যেন পাওঁ।”

মই গৌৰীহাৰ কালে চলোঁ। দেখিলোঁ তেওঁ জোৰ কৰি হাঁহিটো টিপি বন্ধ কৰি ৰাখিছে—নতুন কাননগোৱে বেয়া পাৰ খুলিয়ে নিক্ষেপ। মই কলোঁ।

“হেঁচা বাক, আপুনি তবালে। সেইফালে জানো দক্ষিণ? আপুনি দুপৰ হোৱা দেখি নমাজৰ কথা ভাবিছে হব পাৰ। আকৌ ভালকৈ ভাবি চিন্তি চাই কণকচোন সঁচাকৈ দক্ষিণে কিমান মাটি হব?”

এইবাৰ বাহাৰ বাবুই বপুৰে উত্তৰ-মুৱা হৈ কলে, “ছাৰ এতিয়াহে মই দিশৰ উমান পাইছোঁ। দক্ষিণ এই ফালেহে ছাৰ! ছাৰ, এইফালে চাৰি-পাঁছ হাজাৰ বিঘামান নহবনে?” কথা শুনি হাতীৰ মাউতাইতে হাঁহিগৈ ধৰিলে। মাউত আছিল দুটা চাণ্ডাল আৰু এটা বৰো মাছহ। সিহঁতক ইহা দেখি বাহাৰ বাবুই পোনেই কলে—“হেঁচা মাউতাইত, তইতে মাটিৰ কথা কি জান, হো? কিয় হাঁত চেলাইচ?” এটা চাণ্ডাল মাউতে পোনেই কলে—“নহয় যে এই বাবু, আমি মাটিৰ কথাত ইহা নাই যে! কিবাত হাঁহিছোঁ।”

আমাৰ পুৰণি কাননগোৱে কলে—“হেঁচা বাহাৰ, তই পগলাই বকাদি কি কব লাগিছ? সেইখন কি দেখা নাই নেকি?” বাহাৰ বাবুই কলে—“দেখিছোঁ বাবু, সেইখন পৰ্বত।” মণ্ডল আৰু কাননগোৱে পুৰণি কাননগোক বাবু বোলে।

মই কলোঁ—“বাহাৰ বাবু, সেইখন পৰ্বত নহয়, সেইখন হিমালয়। এতিয়া কণকচোন, আমাৰ দক্ষিণে কিমান মাটি হব?” বাহাৰ বাবুই কথাটো সিমানেও ধৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ কলে—“সেইখন ছাৰ, ভূটান পাহাৰহে।” মই কলোঁ—“বাক আপোনাৰ মতেই হওক, ভোট, অক্ষা, ডকল। পাহাৰ শ্ৰেণী। এতিয়া মোৰ প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিয়কচোন।”

বাহাৰবাবু এইবাৰ আৰু গহীন হ’ল আৰু পূবলৈ ঘূৰি কলে ‘ছাৰ, মই এতিয়াহে বুজিছোঁ। এই দক্ষিণে কম পক্ষেও আঠ-দহ হাজাৰ বিঘা হব। হাতীৰ মাউতাইতে আকৌ হাঁহিলে। কাৰণ আৰম্ভৰেপৰা সিহঁতৰ দিশ ভুল হোৱা নাছিল। সিহঁতৰ লগতে এইবাৰ গোসাঁয়েও হাঁহিলে। মই কলোঁ—“আঠ-দহ হাজাৰ বিঘাটো আপুনি আজি বিন্চয় আওবাই আহিছে। বাহাৰ বাবুই কলে—“অলপ কম-বেছি হবও পাৰে ছাৰ। জুখিলে ওলাব।” মই কলোঁ—পিছত জুখিব বাক, আগতে বিন্চটো ঠিক কৰক। এইফালে জানো দক্ষিণ?”

বাহাৰ বাবুৰ ভেটিয়া ভূগোলৰ জ্ঞান আছিল হবলা। তেওঁ ঘনে ঘনে

মূৰৰ ওপৰৰ সূৰ্য্যটোলৈ চাই নিঃসহায়ভাৱে কলে, “ছাৰ মূৰৰ ওপৰত বেগি থাকিলে এনে জৰুলী ঠাইত পূব-পশ্চিম ধৰাই টান হৈ পৰে।”

মই কলোঁ, “কিয় ? ভূগোল পাহৰিলে নেকি ? যিবোৰ পৰ্ব্বতক আপুনি হিমালয় হুবুলি ভুটান বুলিলে সেই ভুটান পাহাৰ আমাৰ কোনফালে থাকে ? কামৰূপৰ উত্তৰ সীমা মনত পেলাওকচোন।” তেতিয়া বাহাৰ বাবুই কলে, “সঁচাকৈ ছাৰ, বেগিটো মূৰৰ ওপৰত উঠি মোক দিশভুল কৰি তুলিছে।”

“আৰ, আৰ ও” গোসাঁয়ে কলে—“বাক মুঠে-মাঠে কিমান মাটি হব ধেন পায় ?”

বাহাৰ বাবুই পোনেই কলে—“নাই নাই বুলিও আঠ-দহ হাজাৰ বিঘা হ'ব ছাৰ।” মই আকৌ কলোঁ—“ভালকৈ চাই-চিন্তি কওকচোন। আঠ-দহ হাজাৰ বিঘাটো আজি আপুনি ঘৰতে ঠিক কৰি লৈ অহিছে হবলা। সেয়েহে আজি আপোনাৰ হিচাপবোৰ প্ৰত্যেক বাৰতে আঠ-দহ হাজাৰ বিঘা হ'ব লাগিছে।” বাহাৰ বাবুই আকৌ কলে—“ছাৰ কম-বেছি আঠ দহ হাজাৰ বিঘা নহবনে, ছাৰ ?”

গোসাঁয়ে ঘপৰাই মাত দিলে—“আপুনি ঠিক আছে বাহাৰ বাবু! কম-বেছি নিশ্চয় হ'ব। তুমাকো সম্প্ৰতি সিমান মাটিতে লাগে। পিছে আপুনি কাম কৰিব পাৰিবনে ইয়াত ?”

বাহাৰ বাবু— কি কাম ছাৰ ?

গোসাঁই— কি কামনো কৰিব খোজে ?

মাউত এটাই কলে—“ভৰল চাক।”

বাহাৰ বাবুই খঙত একো নাই হৈ কলে—“হেই মাউত, ইয়াত বাধি বধা কৰি। হাকিম ওচৰতে আছে, জানিছনে নাই ?”

মাউতে উত্তৰ দিলে—“হামি হাকিমকে নাই বুলিছ দে ঐ।”

তেওঁলোকৰ তৰ্কৰ মাজতে মই কলোঁ—“আপুনি ইয়াত বাক জৰীপ কৰিব পাৰিব জানো ?”

বাহাৰ বাবু পৰা ২ৰ ছাৰ।

কেনেকৈ ?

টোৰেৰে অৱশ্যে টান হ'ব। কেডেইল চাৰ্ভে কৰিব লাগিব।

কথা শুনি চাৰ্কোলৰ বুঢ়া কাননগোৱে কলে—“তোৰ আজি মূৰ ঘূৰিছে হব পাৰ। এই অটব্য অৱশ্যত তহঁ কি কেডেড্ৰেল চাৰ্ভে কৰিব? মনে মনে থাক।”

বাহাৰ বাবুই এইবাৰ ভাবিলে হবলা তেওঁক হাকিমসকলে একো নজনা বুলি ধৰি লব। গতিকে তেওঁ আকৌ কলে—“হয় ছাৰ, মই এতিয়াহে অলপ বুজিছোঁ। ইয়াত প্লে'ন টেবুল চাৰ্ভেত বাহিৰে অইন চাৰ্ভে নহ'ব।”

মই নকৈ নোৱাৰিলোঁ—‘বাহাৰ বাবু, আপোনাৰ আকল ভুল হৈছে। ব'ত চেইন চাৰ্ভে নহয়, তাত জানো প্লে'ন টেবুল চাৰ্ভে হয়? চাৰ্ভে ফুলত তাহানি শিকি অহা আটাইবোৰ কথাকেই দেখিছোঁ। আপুনি এতিয়া আও-বাব। হৈছে বাক। আপোনাক আমি ৩৭ দিনৰ কাৰণে এৰি ৰাম। চাই চিন্তি, ঘূৰিপক্ষি এটা ৰিপোৰ্ট দিব।” “আৰ, আৰ, ও” গোঙ্গায়েও তাকেই কলে। কাৰণ তেখেতহে প্ৰকৃততে বাহাৰ বাবুৰ মালিক। আমি সিমানৰপৰাই উভতিলোঁ; কাৰণ তিনিজন মাউতে একে মুখে কলে বুনা (বনৰীয়া) হাতীৰ দল কৰবাত ওচৰতে আছে; এইবোৰ খোজ।”

(২)

তাৰ পিছত ছয়-সাত দিন গ'ল। লাহে লাহে বাৰ-চৈধ্য দিনো অতি-বাহিত হ'ল। তথাপি বাহাৰ বাবুৰ দেখা দেখি নাই। তিনি সপ্তাহৰ মূৰত জুৱাহাটীৰ পৰা “আৰ, আৰ, ও” গোঁসাইয়ে মোলৈ লিখিলে—“বাহাৰ বাবুৰ ৰিপোৰ্টটো আপোনাৰ মন্তব্যেৰে সৈতে পঠাওক। ‘স্কীম’ কৰিব লাগে।” ইতিমধ্যে অৱশ্যে খোজ-থবৰ কৰি মই জানিব পাৰিছিলোঁ যে বাহাৰ বাবু অ'মি অহাৰ দুদিনৰ পিছৰপৰাই কাউলীত নাই। ক'লৈ গৈছে কোনেও নাজানে।

গোঁসাইৰ চিঠি পাই বাহাৰ বাবু: বিষয়ে ভালকৈয়ে অনুসন্ধান লগালে। থানাৰ “ও, চি”কো কলোঁ। তাৰে তিনি দিনৰ পিছত পঁচিশ দিনৰ দিনা বাহাৰ বাবুই ৰঙিয়া চাকোল অফিচত মোক দেখা কৰিলেহি। আগতে বাহাৰ বাবু ৰঙিয়া চাকোলৰে মঙল আছিল। ভগনীদ্বাৰ সংস্থাপনৰ কামত প্ৰমো-চন বিচাৰি সেই বিভাগলৈ গৈছিল। তেওঁ আহি মোক যিধৰে কথাবোৰ কৈছিল—সেই দিশটো আজিও মোৰ মানস-চকুত ভাহি আছে। বাহাৰ বাবুই হাত যোৰকৈ কাতৰ নয়নে মোৰ ওচৰত নাটকীয় ভঙ্গীত কৈছিলহি—

“ছাৰ, আপুনি মোক বন্ধা কৰিব লাগে। মোৰ আপুনি প্ৰাণটো বন্ধা কৰক ছাৰ। মই এইবাৰ মৰিম। মোক আনে বাখিব নোৱাৰে। আপুনি নাৰাখিলে বাখোতা নাই। মই এইবাৰ আক নাবাছোঁ। মই নিগমে মৰিলোঁ ছাৰ।”

একে উশাহতে ইমানবোৰ কথা কোৱা শুনি মই তেনেই হতভম্ব হলোঁ। ভাবিলোঁ—এওঁৰ নিশ্চয় কিবা বিপদ হৈছে। কৰবাত কিবা দুৰ্ঘটনা ঘটা হৈছে। মই কলোঁ—“বাহাৰ বাবু, কি হৈছে কওঁক। বিপোট দিয়াত পলম হোৱা বাবে চাকৰি যায় বুলি ভয় কৰিছে নেকি?”

বাহাৰ বাবুই কলে—“নহয় ছাৰ, চাকৰিতকৈও মোৰ প্ৰাণলৈহে ভয় হৈছে।”

—কোনোবাই মাৰিব খুজিছে নেকি? ক’ত কি কৰিছিল?

—নহয় ছাৰ, কথা বিষম। আপোনালোক অহাৰ পিছ দিনাই সেই ঠাইত বুনা (বনৰীয়া) হাতী নামিছে। এপাল হাতী। মই তথাপি মৰণত শৰণ দি গৈছিলোঁ ঠাইবোৰ চাবলৈ। কিন্তু মোটোজাৰ পাৰত বুনা হাতীৰ খোজ দেখি মোৰ ধাতু উৰি গ’ল। একোটা খোজৰেই একোটা পাচিৰ সমান। বিস্ময় কৰক ছাৰ, সেইদিনা ৰাতি সপোনতো মই সেই খোজবোৰ দেখিছিলোঁ।

—আপুনি পিছে হাতী দেখিলেনে নাই?

—নাই ছাৰ, সেই হাতীৰ পাল দেখিলে নিশ্চয় মই খিতাতে মৰিলোঁ-হেঁতেন।

মোৰ হাঁহি উঠিছিল। ক’মপি হাঁহি সন্মৰণ কৰি আকৌ স্তম্ভিলোঁ—“এতিয়া আপোনাক কিহৰপৰা বন্ধা কৰি লাগে? হাতীতো নেদেখিলেই মাটিও নেদেখিলে। এতিয়া মিছা বিপোটখন দি চাকৰিটো ৰাখি দিলেই হ’ব—নহয় জানো?”

বাহাৰ বাবুই কলে—“নহয় ছাৰ। মোক অলপ কবলৈ দিয়ক। গোটেই সঁচা কথা ছাৰ। একাষাৰো মিছা নকওঁ। খোলাই দেখিছে। এই ঘৰৰ তলত আছোঁ। সেই হাতী দেখি আহি মোৰ ঘৰত জব উঠিলহি।”

—হাতী ক’ত দেখিলে? খোজহে দেখিছিল বুলিলে।

—হয় ছাৰ। মোৰ খোজ দেখাতেই হাতী দেখাৰ দৰে হ’ল। মই

জবত আজি তিনি সপ্তাহ ভুগিলো। জব এৰে আকৌ উঠে। কাউলীৰ কথা মনত পৰিলেই মোৰ আকৌ গাটো সিয়'বি উঠে আৰু লগে লগে জব আহে। জবতো মই হেনো সেইবোৰকে প্ৰলাপ কৰিছিলো। আকৌ বৰি মোক কাউলীলৈ পঠায় তেনেহলে মই আৰু নাবাছো। মোৰ জীউটোৰ বধ নলব ছাৰ। বাছি থাকিলে মই খুজি মাগিয়ে থাক। মোৰ ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ বধৰ ভাগী নহ'ব ছাৰ। মোক যন্ত্ৰণ কৰিয়ে ৰাখক, কাউলীত কাননগো নাপাতিব। ল'ৰা-তিৰোতা থকা কোনো লোককে ভাৱে নপঠাব ছাৰ।

মই হাহিলো। ভাবিলো—বাহাৰ বাবুই তৰালে। শুধাপি অভয় দাবি তেওঁক বিদায় দিলো, কাৰণ সেই অৱস্থাত তাকে কৰাত বাহিৰে মোৰ আৰু অন্য উপায় নাছিল। মোৰপৰা অভয় পাই তেৱেঁ কিকিৎ হাহিলে আৰু ঘূৰি গৈ নিজৰ ঠাইত বহিল। এইদৰে বাহাৰ বাবুৰ আৰু কাননগো হোৱা নহ'ল।

ইয়াৰ পাছত, এখনৰ পিছত এখনকৈ বাহাৰ বাবুৰ ছুটীৰ দৰ্শাস্ত আৰু খান্দিবলৈ ধৰিলে। দৰ্শাস্তবোৰ পাই পোনতে মোৰ সন্দেহ হৈছিল—নিশ্চয় বাহাৰ বাবুই মোৰ কথাত প্ৰত্যয় মানিব পৰা নাই—; তেওঁ কাননগো হোৱাৰ ভয়তে এইখন খেলা খেলিছে! পিছত দেখিলো সি নহয়। এবিন শুনিবলৈ পালো বাহাৰ বাবু আৰু ইহ সংস'ৰত নাই। লেঠাৰি নিছিগা বেমাৰৰ জাউৰিয়ে বাহাৰ বাবুক সংসাৰকণী কাউলীৰ পৰা চিৰকাললৈ আঁতৰাই নিলে। এইদৰে বাহাৰ বাবু গ'ল সঁচা, তেওঁৰ কাৰ্য্য-কলাপে কিন্তু মোৰ স্মৃতি-পটত গভীৰ বেথা-পাত কৰি গ'ল। তেওঁৰ সবল কথাবোৰ যেন আজিও মোৰ স্মৃতিৰ কৰ্ণকূহৰত বাজে! তেওঁৰ ভীতি-কাতৰ ছবিটি যেন আজিও মোৰ মানস চক্ৰত জাহ উঠে!

জীৱনৰ মোহ, চাকৰিৰ মমতা, পদোন্নতিৰ জ্বাৰ—এই আটাইবোৰে বোধহয় মাতৃংক এইদৰেই জুৰুলা কৰে!

মাণিকৰ জ্ঞানত টুলুঙা নাৱৰ বুকুত

বাৰিষা ধল আহিলে কোনো কোনো চাৰ্কোণৰ একো একোটা অঞ্চল জেনেই প্ৰলয়-পয়োদিত পৰিণত হয়। কামৰূপ জিলাৰ বড়িয়া চাৰ্কোণৰেই দক্ষিণ অঞ্চল তেনেকুৱা। নদীবোৰতো বৃহৎ বানপানী হবৰ কাৰণে বোলে একোটা নিৰ্দিষ্ট বছৰ থাকে। গাঁৱৰ মানুহবোৰৰ ধাৰণা-প্ৰত্যেক বছৰ বছৰৰ যুবে যুবে নৈত একোবাৰ ডাঙৰ ধল আহে। তাকে নৈৰ জোৱাৰ উঠাও বোলে। যৌৱন বৃদ্ধোৱা যুৱন শব্দৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ নাথাকিব পাৰে, কিন্তু কাৰ্য্যত ছয়োটা শব্দ একে পৰ্য্যায়ৰ।

১৯৫২ চনৰ কথা। বৰলীয়া, পাগলাবিয়া, পুঠিমাৰী আৰু নোনা এই চাৰিগুটা নদী সেইবাৰ একে সময়তে বলিয়া হৈ উঠিছিল। চাৰিগুটা নদীৰ উৎপাতত বড়িয়াৰ দক্ষিণ অঞ্চল প্ৰায়ে জুৰুলা হৈ থাকে। সেইবাৰৰ উৎপাত কিন্তু আগতকৈও চৰিছিল।

সেইদিনা বোধহয় শনিবাৰ। সন্ধিয়া গৰকাপ্তানি বিভাগৰ চৰকাৰী আলি-য়েদি চাইকেল মাৰি ঘূৰি আহিছে; ক'তো বানপানীৰ উমঘাম নাই। খাল-পুখুৰীবোৰ অৱশ্যে বৰষুণৰ পানীত উপচি পৰিছে। বৰলীয়া নদীৰ কাণৰ সমান হৈ নাচি-বাগি বৈ আছে। নৈৰ পাৰত নদীৰ সোঁত আৰু উঠি অহা গছ-বিবিধ চোৱা মানুহ চেষ্টা আকাশ তেতিয়াও ডাৱৰীয়া। ওলোলাই আছে। কেতিয়া বৰষুণ হয় ইয়ত্না নাই। কঠোৰ কৰ্তব্য সমাগত বুলি ভাবি অ'মাৰ মন গধুব হৈছে যদিও নতুন পানী দেখি মনত আনন্দ নালাগিও থকা নাই।

সেইদিনা ৰাতি স্থানীয় ধৰমন্ত-বীৰদত্ত ভৱনত ডেকাসকলৰ দ্বাৰা এখন নাটক অভিনীত হৈছিল। ৰাতি সোনকালে খাই-বৈ আমি ভাওনা চাবলৈ গৈছিলোঁ। ভাওনাৰ নাটক বোধহয় 'কুকুৰেজ' আছিল। ভালকৈ মনত নাই, কিয়নো চকু ভাওনাত থাকিলেও মন আছিল বানপানীৰ চিন্তাত। চাৰ্কোণত বানপানী হলে অঞ্চল খে গাওঁ-ভূইতে হয়, এনে নহয়, ছবডিপুটী

কলেইবৰ অদৰ্ভে হয়। গাঁৱৰ মানুহৰ লগতেই ভেৰে। জীউ টোপোলা বান্ধিব লাগে।

পিছে, ভাওনা চাই থাকোঁতেই বাতি প্ৰায় এবাৰমান বজাত হব্ হব্ কৰি বাস্তাৰ ওপৰেদি বৰলোয়াৰ পানী বাৰিষি আহি মাটিপালাৰ প্ৰাঞ্চলত সোমাল। চাই থাকোঁতেই ঘৰৰ ভেটি তলৰ বাৰলুইয়া হ'লহি। ভাওনাৰ কুকৰ্কেই দৰ্শকৰ চকুৰ আগতে বাস্তাৰ আকাৰ লগে। ভাওনা এৰি বাস্তাৰ ঘৰলৈ লব দিলে। ভাওনা এনেয়ে বন্ধ হ'ল। বন্ধত বাঁৰ-বৰ্ণে সেই কৰা প্ৰচাৰ কৰিব লগীয়া নহ'ল। চাৰে এবাৰমান বজাত ঘৰলৈ আহি দেখা গ'ল চাৰে ঠাইবোৰ পানীৰ তলত। ততাতৈয়াকৈ মানুহ পঠিয়াই অফিচৰ কাগজবোৰ বন্ধ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। চাৰি-পাঁচ ঘণ্টাৰ ভিতৰতে স্তব্ধ বানপানী হ'ল। বাতি বাৰ বজাৰপৰা মঙল-কাননঝো, মহাবী, কেবাণী সকলোৱে অফিচৰ কাগজ-পত্ৰ পাৰেমানে চিলিঙাত তুলিলে। বাস্তাত পানী এপেট হ'ল। অফিচৰ খিৰিকীৰ তলৰ কাঠ পানীত তল গ'ল। অফিচৰ চোতাল আৰু ঘৰৰ মজিয়াইবি পানীৰ সোঁত পৰিল। কলৰ ডুব এখন লাঙ্গি লৈ দোকমোকালিতে অফিচ ঘৰটো চাই আহিলোঁগৈ।

হুপৰীয়া টেলিগ্ৰাম কৰি ডেপুটী কমিচনাৰ চাহাবক গাঁওভূঁই আৰু অফিচৰ অৱস্থা জনালে। কেবাণী-মহাবীসকলে কলে “ভি, চি,ৰ আবেশ নহলে অফিচ তো বন্ধ ৰাখিব নোৱাৰি, কি কৰা যায়? হবদন্ত-বাঁৰদন্ত ভৱনৰ ওপৰ মহলাতে বহুৱা যাওঁক। যিহেতু আপুনি তাৰ সভাপতি, আমি কাৰো অস্বস্তিও লব নালাগে।”

কৰ্তব্যবাহিনীপুৰাই তেওঁলোকে তেনে কথা কৈছিল বৈ বিবুখিত পৰিয়ে কৈছিল না। মই কলোঁ—“অফিচ পানীৰ সোঁতে ভাঙি নেশেলো-ৱালেকৈতো আগৰ ঠাইতেই থাকিব। পিছে আপোনালোকে ভক্ত ক'তো নবহি মোৰ চ'কা ঘৰতে বহিব। অফিচৰ কাম বন্ধ কৰি এতিয়া বান-পানীৰ প্ৰকোপ ক'ত কেনে আৰু সাহায্য কোন ঠাইত কেনেকৈ দিয়া হব ইত্যাদি কথাৰ আশ্ৰয় কৰা হব; আৰু দক্ষিণ অঞ্চলৰ মঙলসকলক সেই উদ্দেশ্যে নিজ নিজ জিলালৈ পঠোৱা হব। কিন্তু এতিয়া গাঁওভূঁইৰ পৰা সৰুৰে কৰা বাৰ কিবকৈ?” এনেকৈ কৈ মই মঙলবোৰ যতাই আনি পালে-সেই পালে লবলৈ কৈ কৰা কৰাৰ আশ্বাস দি দি। আনকি সেই

ছিলে। মই নিজেও দক্ষিণৰ কতিগ্ৰস্ত অঞ্চললৈ যাবলৈ নাও বিচাৰি পঠালোঁ।

বড়িয়াত তেতিয়া মোৰ সহকাৰী উ. প্ৰ. সমাহৰ্ত্তা আছিল— অতুলচন্দ্ৰ ক্ৰীষ্ণবিজাকুমাৰ দাস। তেখেতৰ লগত আলোচনা কৰি দক্ষিণ অঞ্চল দূতগ কৰি লৈ তেখেতক একালে পঠালোঁ—মই একালে ওলালোঁ।

তেওঁ গ'ল সানাইকুছি, পূৰ্ণবৈচপৰা আদিৰ ফালে, মই ওলালোঁ ডোবোন্ধ, চনমাণ্ডৰি আদিৰ অঞ্চললৈ। তেওঁ সানাইকুছিৰ হুজুৰমান মুখিয়াল মাছুৰ সহায়ত ওলাল। মই কিন্তু খবৰ কৰিও হুদিবলৈ নাও এখনকে নাপালোঁ। বড়িয়া অঞ্চলত কাৰো নাও নাই। ইফালে বড়িশাৰপৰা ডোবোন্ধ, চনমাণ্ডৰি আদি ঠাইবোৰলৈ যাবলৈ হুবিধামতে আলি-পহুলিও নাই। নাৱেৰে সুগুপ্তে নচলে। ডোবোন্ধৰ ফালে দুই-একোখন ঘাহ কটা নাও আছে, কিন্তু সেই দুৰ্যোগৰ সময়ত কাৰ নাও, কোনে এৰি দিব? কোনেও টকা দিলেও নাও নিদিয়। নাওখনেই সকলোৰে জীউ হৈ পৰে।

পেটখিনা সন্ধিয়া গুৱাহাটীৰপৰা এজলাচী হাকিম শ্ৰীযতীন্দ্ৰ হাজৰিকাও গৈ বড়িয়াত ওলাল। জিলাৰ বৰচাহাবে হেনো বড়িয়াৰ দিলাই-বিশস্তিৰ বাৰ্ত্তা শুনি তেখেতক পঠাইছিল মোক সহায় কৰিবলৈ। দুয়ো আলচ কৰি ঠিক কৰিলো—পিছদিনা দুয়ো সেই অঞ্চলৰ কাননগোন্ধ লগত লৈ বেগৰ আলিয়েছি গৈ থাকি যতে যাবে নাও পাওঁ ধৰি লয়। নহলে কোনেও ইচ্ছাকৰি নাও নিদিয়। হৰমুৰ, যাজ্ঞা যিকবে বিধাত। মই প্ৰস্তাৱ কৰিলোঁ মোৰ যবতেই পুৱা সাত বজাত খিচিৰী-তিচিৰী কিবা অলপ খাই দিহাটো আগত লৈ আমি সকলোকেইজন ওলাম। হাজৰিকাৰ সব্বীয়া ভনীয়েক এগৰাকীক বড়িয়াতে বিয়া দিছিল। গতিকে তেওঁ কলে দুখীয়া যোৰ তাত তেনেকৈ খাই গলে ভনীয়েকক তেওঁ লাজ দিয়'হব। গতিকে তেওঁ ভনীয়েকৰ যবতেই খাই ওলাব। লাগিলে খুৰি আহি বাতিৰ কাঁজ তেওঁ যোৰ দ্বত খাব।

পুৱা সেইমতে ওলালোঁ। বেগৰ আলিয়েছি গৈ জেথি গাঁও পোৱাত আমি এখল নাও পালোঁ। নাওখন আমাক নিবলৈয়ে হেনো চনমাণ্ডৰিৰ পৰা গৈছিল। দলবাহু কটা নাও, তেনেই লক। লাজৰীয়াৰ যতে খাচ-চয়জন উঠিব পাৰি—আমৰ যতে নাৱৰীয়া হুজুৰক কাঁৰ দি কথয়লি হুজুৰ। নাৱৰীয়াইহুজুৰ কথা যতেই যবগত শৰণ দি আহি তিনিও উঠিলোঁ; কানন-

গো, হাজৰিকা আৰু মই। নাৱে বুক-বুক লগালে। তাতো নাওখনে আঁহকো কাৰেখি পানী দিছিল, অৰ্থাৎ কাঠৰ জোৰাইখি পানী নিজাম নিজামি আহি নাওখন ভৰি পৰিছিল। বাননগোৱে কলে—“মই নাৱতেই ভাঁওৰ হোৱা মানুহ। পানীক ভয় নবৰো; কিন্তু ইয়াত আঁহকো কেইজন মানুহ বাস নোহাবি। বাইচাক লৈ চাৰিজনৰ বেছি একোশয়ে বাস নোহাবি। মই আলিয়েছি ঘূৰি যিমানদূৰ পাবোঁ যাওঁ। আপোনালোক ৰাতিত যাওঁক। মোঁ নকিৰা-বাৰৰ ওচৰত লগালগি হৈ এটা ব্যৱস্থা কৰিম। আৰু এখন নাও কঢ়ালে লম; নহলে আঁটায়ে ওভোতাই ভাল হব। এই ৰাতিত হোৱা ঠিক বহু।” নাৱৰোহঁতক তেওঁ কলে “তেওঁ মাণিকৰ ভানৱ ওচৰলৈ নাও নিনিধি।”

সেই মতেই কাম হ’ল। আমি গৈ থাকিলো নাৱত; কাননগো সৈ থাকিল বানপানীৰ মাজত অঁপকোঁ ৰাটেখি। আমাৰ নাওখন বিলৰ ওপৰেখি গ’ল। বিলত চৰি-খাবী নথয়। ইফালে পানীৰ সোঁতো অলপ আছে। নাৱৰ ভিতৰলৈ সোমোৱা পানাবোৰ মই এটা কলৰ যোনাৰে অনাৱত সিঁচি গৈছিলোঁ।

হাজৰিকাৰ সদায় সহস্ৰ বদন। তেওঁ কেৱল কৈ গৈছে “মই হলে সাতুৰিব নাজানো। নাৱৰ অৱস্থা ভাল দেখা নাই।” হাজৰিকা ভেতিয়া অবিবাহিত আছিল। তাতে গুৱাহাটী চহৰত তেওঁৰ পছৰী আৰু চেহেৰা বেখি বহুত সন্মান লোকে তেওঁক ৰবিলৈ জাল পতাৰ গম মই নোপোৱাকৈ নাছিলোঁ, কাৰণ তেওঁ ভেতিয়া উজানবজাৰৰ মোৰপুখুৰীৰ পাৰৰ মোৰ শহৰদেউতাইতৰ এটা ভাড়া ঘৰতে আছিল। মই নাৱবীয়াইতক খেমানিব প্ৰবৃত্ত কলোঁ—“চাবাহে ককাইইত, মোৰ কাৰণে বৰকৈ নাথাকিলেও হব, কাৰণ মোৰ পৰিবাৰ আৰু লৰা ছোৱালী আছে; কিন্তু এখেত নতুন হাকিম। এখেতৰ কিবা হব লাগিলে বহুতৰে আশা চেন হব। হাগাভগ্না, আত্মীয়-স্বজন, বন্ধু বান্ধৱ আহিয়েতো কালিবহঁ—তেজ বহুতৰ একো সৰু নথকাসকলৰো কোনোৱে কলেজৰ “কমন্সৱত” বা “লাইব্ৰেৰীত”, অথবা কোনোৱে বা খিবীকীৰ মুখত থিয় হৈ চকুলো টুকিব।” হাজৰিকাই ইয়াহি কাকি কেৱল নহয়, নহয় বুলি সৈ থাকিল।

কিছুদূৰ বোৱাত পানীৰ কোৱাল সোঁত আৰু লাগিব ধৰে বিহুত জলকণ্ঠ বেখি মই কহিলোঁ—“কাননগোৱে কোৱা নকিৰাকাৰ বোলা হাইৰ বোলা

“আমি নোৱাৰোঁ নাৱৰীয়া ককাইহঁত ?” নাৱৰীয়াই কলে—“নহয় ছাৰ, আমি সেই পিন্ধাৰী আছিলোঁ। কাননগোৱে কোৱাপিনেহি গলে আপোনালোকে আমাৰ গাঁও চাব নোৱাৰিলেহেঁতেন।”

একো কবলৈ নো পাওঁতেই হাজৰিকাই কলে “ভেনেহলে আমি যেনে যেন কৰা সেই মানিকৰ জানৰ ফালেহে আহিলোঁ নেকি ?”

নাৱৰীয়া হুজনে একেমুখে কলে, “হয় ছাৰ, হয়।”

এই অলপ ধমুৱা হৈ কলোঁ—“এতিয়াও নাও ওলোতাৰে লোৱা। তোমা-
লোকে সোঁতত নাও এৰি দি আমাক ভবা নৱীত নাও বুৰাই মাৰিব
বিছা নেকি ?”

এজন নাৱৰীয়াই কলে—“একো নহয় বেউতা, ভগৱানৰ কৃপাত একো
নহয়।” আমি আছোঁ।” মই আকোঁ কলোঁ—“কথা শুনাহে। নাও বুৰাবলৈ
কৈছোঁ, বুৰাই লোৱা। পানীৰ সোঁত দেখি এতিয়াই আমাৰ ভয় লাগিছে।

নাৱৰীয়াই কলে—“বেউতা, আমি মানিকৰ জান পাবলৈ এতিয়াও
অপৰিহাৰ্য্য বাকী। অন্য কোন গাঁৱলৈ যাম ? প্ৰায় আধা মাইলমান গ’লে
হে গাঁও পাম। ইফালে আমাক গজা মায়ে টানিছে। হে মা গজা, তুমি
বাখিবা।”

হাজৰিকাক কি হৈছিল নাজানো—মোৰ কিন্তু বুকু কঁপি উঠিছিল। নাৱৰ
পানীৰ ওপৰত মাত্ৰ দুই আঙুলমানহে ওলাই আছিল। তাতে ফুটা
কৰা। কৰা কৈ থকা সময়তো মই পানী সিঁচিয়ে আছিলোঁ। নাৱৰীয়াই
“হে মা গজা, তুমি বাখিবা” বোলাত মই কলোঁ “কি গজা বুজিছায়ে ?
আমি মানিকৰ জানৰ পিনে আগুৱায়ে আছোঁ। নেকি ? এইখন দেখোন
পৰলোহি নৱী হব পাৰ। আমি কি ঠাই পাইছোঁ ? নাও বুৰাই লোৱা;
বুৰাই লোৱা ; কথা শুনা। গজাত থকা আমি বৰ্গ লৈ ৰাব নোখোজোঁ।

নাৱৰীয়াই কলে—“নহয় ছাৰ, নাও বুৰাব আমাৰ আক কি লাখ্য ?
মায়ে টানিছে। আমি মানিকৰ জানৰ নিচেই ওচৰ পালোঁহি। সোঁত
বৰ বেগৰে।” নাও বুৰাব খুজিলে বুৰিব পাৰে।”

নাৱৰীয়াৰ এই কথা কেই আধাৰে অন্তৰখক বেন ভেনেই চেপিলে
খবিলে। মই চকুৰে বুৰাই-বুৰাই দেখিলোঁ। আকাশনাআপুনি দুয়ো চকুৱেহি
নিৰ্ভৰ কৰিছিল। ওলালোঁ। দিহাৰ পৰা আন্ধাৰ হবৰ ভিতৰত গাভৰু

ধৰিলোঁ, কথা একো মুখেদি নোলাল। কেৱল ডাবিলোঁ নাৱৰীয়াৰ লগত
এতিয়া থং-বাগ কৰি তৰ্ক কৰাৰ সময় নহয়। যদি সঁচাকৈয়ে শিহুত
হুতনেই আমাৰ দুয়োৰো বসন্ত-কাৰুণ্য হ'ব লগা আছিল তেন্তে হ'ব।
কোনে বাধা দিব পাৰে? ঘৰলৈ আৰু লৰা-তিৰোতালৈ গৈ পৰি-
বলৈ ধৰিলে। আহিবৰ সময়ত হুত দিহা-জাৰলৈ গি আহিবলৈ নহ'ল।
হাজৰিকাৰ ইংৰাজীতে কলোঁ—“হাজৰিকা, সঁচাকৈয়ে আপোনাক লগত
আনি মই বৰ বেজাৰ পালোঁ। তথাপি যাৰ প্ৰতিকাৰ আছে তাক নক
কৰিবই লাগিব। কোনো বসন্তে আপুনি নাওখন টলং-তটং কৰিবলৈ নিদি
একেধিৰে বহি যাব।”

কথাখিনি কৈ মই নাৱৰীয়াক আকৌ শুধিলোঁ—“নাওখন কি কাঠৰে?”
উত্তৰ আছিল—“শাল কাঠৰ, ছাৰ।” মই কলোঁ, “বাক ভালেই হৈছে
বালা। গলে একেলগে যাম। নাৱো নোপঙে, আমিও নোপঙো, তেনেই
মিলি গৈছে।”

হাজৰিকাই কথাটো ভালকৈ বুজিব নোৱাৰি শুধিলে,—“তাৰ মানে?”

“তাৰমানে আন একো নহয়, ডুৱিলে তলি পাবগৈ। তয় নকৰিব।
আমিতো নিজৰ কাৰণে অহা নাই। তথাপি যদি গুগৰানৰ ইচ্ছা হয় যে
আমাৰ কাম হৈ গৈছে তেন্তে আমি যাবই লাগিব। যাম।”

এইদৰে অলপ দূৰ যোৱাৰ লগে লগে দেখিলোঁ চাৰিওফালৰ পানীবোৰ
যেন উধাতু থাই লৰি আহি কৰবাত লগ হ'ব খুজিছে। যেন কেঁচা মল
নিদৰ কাৰণে আকৰ্ষণৰ চিলনীয়েহে চেঁচা লৈছে। নাৱৰীয়াইতে নাও
বাবলৈ এৰি দিলে। তেওঁলোকৰ দুয়োৰো মুখত কেৱল—“হে মাই গুৰা,
হে মাই লুইত; তুমি বাখিবা। বোহাই আই মুহাৰাণীৰ বোহাই। তুমি
আমাক বাখিবা মাই”- ধনি।

মই মৰণত শৰণ দি কলোঁ—“এতিয়াও কাৰ হুপাই নিব নোৱাৰিনে?
পাৰা যদি চোৱা।”

—বেউতা, একো নকৰ। যায়ে টানিলে যাত স্নাত্তিৰ নাপায়। যায়ে
আমাক টানিছে। যাছে টানি নিয়া বৰলীৰ পুঙাহে যেন আমি এতিয়া।
স্নাত্তি কৰা কি কৰিব পাৰোঁ?”

কথা শুনি আক বেছি ভয় লাগিল। দুৰবপৰা গৰখীয়া কিছুমানে
হৰপায়, চিৰিবি কোৱা কাণত পৰিল—“এই কেইটা ক’ৰ অকৰা ঐ ?
যয বিচাৰি যোৱা এই কেইটা কোন ঐ ? মৰিবি মৰিবি, কাৰ চপাই ন।”

ইকালে ধ্বল সোঁতে নাওখন বাঘবেগে উটাই লৈ গ’ল। পানীবোৰ
গৈ ন’চাকৈয়ে বাহৰ চোপেৰে তৈয়াৰী, দুটা গড়ৰ দৰে দুই হেঁপৰ মাজৰ
ঠেক ঠাইত লগ হৈ কিয়ে কোবাল গতিত ওলট-পালট হৈ বৈ গৈছে।
পানীৰ একো একোটা পাক-ঘূৰনি যেন চুলি-য়েলি ওতট-গোৰে উৰাউল
হৈ বৃত্ত কৰা বেগুণীৰ বৃত্তাহে। ধীৰ স্থিৰ জলকণী নাৰায়ণৰো যে এনে
ধলয়লুৰী যুষ্টি থাকিব পাৰে এনে তাণ্ডৱ বৃত্তা কেতিয়াবা হব পাৰে
তাক অনতিজ লোকে অসুমান কৰিব নোৱাৰে।

চকুৰ পচাৰতে আমাৰ নাওখন গৈ নামনিত পৰাৰ দৰে ঠেকেচা খাই
জানত পৰিল। একে ঠেকেচাতে যেন বহি গৈ নদীৰ তলি হৈ পালোঁ
—এনেকুৱা লাগিল। নাওখন গৈ কথমপিহে পাৰত বাগৰি পৰি থকা
আঁহত গছ এজোপাত নালাগিল। যুহুৰ্ত্তৰ ভিতৰতে আমাক সোঁতে প্ৰায়
পোৱা মাইলমান বাট টানি ঘূৰাই ঘূৰাই লৈ গ’ল। হাতত ব’ঠা লৈ
নাৰীয়াইত থিয় হৈয়ে থাকিল। আমি কি ভাবিছিলোঁ, কি কৰিছিলোঁ
কব নোৱাৰোঁ।

তাৰ পিছত নাৰীয়াই কলে, “দেউতাইত আই ম’ ভগ্নতীৰ কপাত
আমি আজিলৈ বাচিলোঁ। ক’ম কৰিব দেউতাসকল! এইবাৰ মাণি-
কব জান এনে হৈ উঠিছে বুজি জনা নাছিলোঁ। আমি নাও এই পিনেদি
অনা নাছিলোঁ। এয়ে প্ৰথম।”

মই কলোঁ—“বি হ’ল, হ’ল; এতিয়াও বিপদ কাটি যোৱা নাই।
আমাক এতিয়া নি এখন গাঁৱত লগাই দিয়া। সাৱধানে বাই নিবা।
নাও পাৰ পোৱাৰ সময়তহে হেনো ডুবে, গতিকে সাৱধান।”

আমি গৈ চন্মাণুৰি নামে গাঁও পালোঁ। তেতিয়া বোধহয় দিনৰ
দুই ঘান বাজিছিল। ভয়ত ইমানপৰে ভোকপিয়াহ সকলো পাহৰি আঁজিলোঁ।
এতিয়া এনে লাগিল যেন এটোপা চাহ পালেও প্ৰাণটো ৰক্ষা পৰে।
ভূমিপি লাজত কাকো চাহ খুজিবলৈ নহ’ল। হাজৰিকা ঘোড়কে লাজ-
কৰীয়া। হৰষ কথাও; ডেকা ল’ৰা, ডাঙে আৰিটো। ইমান সৰায়ে

তেওঁ যেন মোৰ হাতত আৰু যেনো দেৱ নাৱৰীয়াৰ হাতত—“বখা নিবু-
কোহণি তথা কবোমি” হৈ পৰিছিলোঁ।

নাৱৰীয়াহুজনে নিজৰ নিজৰ ঘৰবাৰীঘোৰ বেগুণাঘলৈ ধৰিলে। দুখ-
দুৰ্গতিৰ কথা কলে। লোকচানৰ হিচাপ দিলে। ওচৰৰ লৰা-বুঢ়া, মতা-
মাইকী মাহুহে আহি ভৰি পৰিল। সকলোৰে সেই একে কথা: “আমাক
শোনকালে ধান-চাউল দি সহায় কৰক, কেঁড়তা, লহলে মৰিছ। কেঁচা কল
সিঁজাই খাইছোঁ : খাবলৈ একো নাই। চাওক উঠি আৰু কিমান ধৰ্ম
খাৰ্জিম ?”

এইদৰে থাকোঁতেই গড়কাপ্তানি বিভাগত কাম কৰা সেই ঠাইৰ মংৰী
এজনৰ আমাৰ ওপৰত পুতৌ জয়িল। তেওঁ আমাক চাহ হুগিলাচ যাচিলে।
আমিও আগহেৰে খাই ওচৰৰে গাঁও ডোবোকলৈ এবাৰ যাবলৈ ওলালোঁ।
কাৰণ ডোবোকৰ মাহুহৰ দুখ-দুৰ্গতি যিয়ে নহওক—চনমাগুৰিলৈ আহি
ডোবোকলৈ নগলে তাৰ মাহুহে আমাক সুখে নেৰে। ডোবোকৰ মাহুহ
কেৱল হাতে-কামেই নহয়, মুখেৰেও কাটন। আমি ডোবোকলৈ যাত্ৰা
কৰিলোঁ। ডোবোক ঠাইডোখৰ দ। পিতনিও তাত আছে। হুমুক বা
ভুমুক থকা বাবেই নেকি ঠাইডোখৰৰ নাম ডোবোক।

বাটত শুনিবলৈ পালে। যে ডোবোক পোৱাৰ আগতে কেইবাবাৰমান
মাহুহৰ ঘৰত আমি বিচাৰি চালে প্ৰায় ৮১০ হাজাৰ মোন ধান পাম।
কথাটো শুনিয়েই মই কলোঁ—“আঠ দহ হাজাৰ মোন ধান আয়তনত
কিমান হব, বোধকৰোঁ খবৰ দিওতাসকলৰ অসুখ নাই। তথাপি সেই
শিৰীকেইঘৰ চাবলৈ বুলি নাও বাখি খোজ কাঢ়ি আগ বাঢ়িলোঁ। প্ৰায়
আধা মাইলমান বোকাই পানীয়ে খোজ কাঢ়ি গৈ ঘিঘৰ মাহুহৰ আটা-
ইতকৈ বেছি ধান থকা বুলি শুনিছিলোঁ। তাতে ওলালোঁ গৈ। গিৰিহঁতৰ
অহুমতি লৈ জোতা খুলি গৈ নিজেই ভৰাল চালে। দেখিলোঁ ভৰালত
ধান প্ৰায় পঞ্চাশ মোন ধান হব। যিসকল লোকে আপত্তি কৰিছিল মই
তেওঁলোকক গৈ চাবলৈ কলোঁ। তেওঁলোকৰ এজনে গৈ চালে অৰ্ধ
হতাশ হ'ল। ভেৰেই কলে—“তাত আৰু অল্প কাৰো ভৰাল নাচালেও হব।”
গিৰিহঁতে তেতিয়া কলে—“ইহঁতৰ এয়ে আপত্তি আছিল। আক্লি পূৰ
হ'ল। মোৰ ভৰাল পৰীক্ষা কৰাই ধান ভৰাই হ'ব এয়ে আছিল ইহঁতৰ

প্ৰতিজ্ঞা। ইমান দিনে ইহঁতৰ দুই-চাৰিজনক যি পাবোঁ সহায় কৰিছিলোঁ।
—আজিওপৰা তাৰো ভিকাচন ভাগিল।’ আমি তেতিয়া দুয়োপক্ষকে
মকলো। কথা বুজাই দি দুয়োপক্ষৰ ভুল ভাঙি মিল’ই দি উভতিলোঁ।

বাটলৈ এলাই আহি হাজৰিকাই কলে—“বৰুৱা, মই আৰু লবিব-
চৰিব নোৱাৰা হৈ পৰিছোঁ। গা কেনে লাগিছে বৰই নোৱাৰোঁ।” তেওঁ
বনৰ ওপৰতে বহি পৰিল। মই লাজ-কাজ ক্ৰান্তি কৰি থৈ গিৰিহঁতক
ডাব দুটামান আমাক হাম লৈ দিবলৈ অহাৰোধ কৰিলোঁ। গিৰিহঁতে
চকীদুখন আথেবেথে অনি বহিবলৈ দি কলে—“অ’পোনালোকৰ লবা-
লবিখন দেখিহে চ’হ-ডলপান এফো যাচিবলৈ সাহ নহ’ল। নহলে আমিও
অসমীয়া মানুহ, অ’হী-অতিথিৰ অভ্যর্থনা আমিও জানো।” ইয়াকে কৈ
ডাব এথোক পাৰি আনিলে। আমি চাহ দিবলৈ বাধা দিলোঁ। কাৰণ,
তেতিয়া প্ৰায় চা’মিন লাজিছিল। আমি উভতি বহিয়া পাব লাগে।
ইফালে ডোবোক চাবলৈ তেতিয়াও বাকী।

ডাবৰ পানী হাজৰিকাক পোনতে যাচিলোঁ। তেওঁ কলে—“মোৰ
পেট পকাব, নাখাওঁ। অ’পুনি খাওঁক। মই শুদ্ধ পেটে আছোঁ।” কথাটো
মোৰ আধা বুজ, আধা ভুবুজা যেন লাগিল, কাৰণ শুদ্ধ পেটেতো ময়ো
আছিলোঁ। তথাপি পোনেই কলে—“পেট পকোৱাইল ভয় নকৰিব।
গৰমৰ দিনৰ মকলত অ’পুনি এই এটা মত্ৰ উৎকৃষ্ট বস্তু পাব। ডাবৰ
পানীয়ে কাকো কেতিয়াও অপকাৰ নকৰে। খাওঁক।” তেওঁ খালে। হাম
দ্বিধা থৈ জাত গিৰিহঁতে কলে—“অ’ম’ন কৰে বিষ দেউতাইত। আমি নো
ডাব কেইটাবো মানুহ নহলোঁনে? অস্ত্ৰ বস্তু আমাৰ তাত দুখীয়া বুলি
মিথ কৰি নাখায় : ডাবৰ পানী মাত্ৰ খাইছে। আমি নো ধাৰ বেচিলোঁ।
ব্লুজি এতিয়া ডাবৰ পানীও আপোনালোকত বেচিব লাগিলনে?” আমি
বক্তব্য দি তামোল একোখন খাই উঠিলোঁ। অস্ত্ৰ দ্বিভাগৰ কৰ্মচাৰী
অনেকৰে জীবাণুৰ অভিমত এই যে গাঁৱত ডাব-বাৰিফল ছব-ডিপ্টাৰ অভ্য-
র্থনৰ এটি প্ৰধান সমল। বাৰিফল থকা ঠাইত কথাটো তেনেই যিহঁতও নহয়।

(৪)

বাক্যৰে আহি ডোবোক পালোঁ। তাত ইফালে সিফালে কিছু খুৰাখিৰা
কৰি যুজিলোঁ কতিব পৰিমাণ ৰব’ৰেই ৰহয়। আমি যোৱা ৰম পাই

ডোবোৰৰ শ্ৰীপৰমানন্দ শৰ্মাই আমাক বিচাৰি আহিল আৰু লগ ধৰিলে। আমি তেওঁৰ ঘৰলৈ গলোঁ। বাবৰ ইচ্ছাও আছিল, কাৰণ এইবাৰ নাৱত যাওঁতে হাজৰিকাই এটা বিষয়ত আত্মপ্ৰকাশ নকৰি নোৱাৰিলে। নাৱবীয়াইতে চুবুৰিজঘৰ কাৰণে ইংৰাজীতে তেওঁ মোক কলে—যে গেইদিনা পুৱা তেওঁ ভনীয়েকৰ ঘৰত একো খাই যোৱা নাছিল। শুধাপেটে আধাৰণভাৱে চাহ অলপ খায়ে ওলাইছিল। কিয়নো তেওঁৰ ভনীয়েকইত উঠোতেই পুৱা শাত বাজিছিল। নাই জনি বৰ দুখ পাই কৈছিলোঁ যে তেওঁ লাজ নকৰি ঘোৰ ঘৰতে কিবাকিবি অলপ খাই লোৱা উচিত আছিল। এনে অৱস্থাত শ্ৰীপৰমানন্দ শৰ্মাই ঘৰলৈ মতাৰ ভালেই পালোঁ আৰু হাজৰিকাৰ ভোকৰ কথা অনুমান কৰি খেমাৰি তুৰত কলোঁ—“শৰ্মা, কিন্তু শুৱা চাহ দিলে নহব। শুৱা চাহে পেট পকাৱ। খাবলৈ কি আছে উলিয়াই আনক। আমাৰ আজিৰ দিনটো তেনেই বান-পানীৰ পানী ভূমি ফুৰোঁতেই গৈছে। নিজৰ ভু লবলৈকে আহৰি পোৱা নাই।

শৰ্মাই আধাঘণ্টামানৰ ভিতৰতে আমাক তপত পিঠা আৰু জিলাপিৰে চাহ দিলে। আমিও তাকে ভোক পলাই খালোঁ।

তেতিয়া প্ৰায় চকা পাতত বহোঁ বহোঁ। মই কলোঁ—“আমি এতিয়া শীত্ৰে যাওঁ। পাৰে যদি আমাক অল্প এখন অলপ ডাঙৰ নাও যোগাব কৰি দিয়ক আৰু আগবঢ়াই বৈ আহক।” শৰ্মাই পোনেনে কলে—আপুনি কলেও মই এই কাল সন্ধিয়া মাণিকৰ জানেদি বাবলৈ আপোনালোকক এৰি নিদিওঁ ছাব। মই এই ঠাইৰ মালুহ; মই ঘাট-বাট সকলো জানো। সিহিনা মাজ ৩।৫ খন নাও তাত ভুৰিছে। মালুহো হুজন অকিল। আজি আপোনালোকে এই গৰীবৰ ঘৰতে হেলা নকৰি এমুঠি শুৱাই-বিকাই খাই বৈ শুই থাকক। কাইলৈ আপোনালোকক আমি লকলোৱে দিহা-পোহা কৰি ইচ্ছাধৰবীয়াৰ কাষেদি পাৰ কৰি দিম। পি-ডব্লিউ-ডিৰ বাঙাটোত বাইজে ধৰি নাওখন টানি পাৰ কৰি দিলেই চলিব। আপোনালোক আৰু মাণিকৰ জানেদি বাৰ নালাগে। জীয়া যমৰ লগত খেলা কৰা ঠিক নহয়। আপোনালোকৰ জীৱনৰ ক্ষুণ্ণ আছে।” মাণিকৰ জীৱন হাত লাৰিব বুলি জানি আমিও সকলো শোৱা হেন পালোঁ। যিকি কৰি বাকি এডাল ঘৰতে থাকিলোঁ লোঁ।

সন্ধিয়া সাত-আঠম'ন বজাত গৰু-গাহি বান্ধি উঠি গাঁৱৰ মাহুহবোৰ আহি ভৰি পৰিল। আমি হাত-ভৰি ধুই দুয়ো দুখন আঙুৰা চকীত বহি ৰাইজৰ লগত কথা পাতি আছে। পানীৰ কথানো আৰু কিমান পাতিম ? মই কলোঁ—“শৰ্মা, আপোনালোকৰ ইয়াত কোনেও স্কৰ লগাই পুথি পঢ়িব নাজানেনে ? যদি জানে যাতক, আমি সকলোৱে পুথিকে শুনো। এনে বতৰত, বিপদ-আপদৰ সময়ত, মাহুহে ঈশ্বৰৰ নাম লোৱা ভাল।” গাঁৱৰ মাহুহবোৰে মোৰ প্ৰস্তাৱটোতে খুশী হৈল। শৰ্মাই তেওঁৰ ওচৰতে থকা শ্ৰীমুক্তাৰাম শাঠলৈ নামৰ মাহুহ এজনক মাতি আনি কলে—“দে ঐ মুক্তা, আজি হাকিমগৰুৱাক তই পুথি পঢ়িয়ে শুনো দে।” মুক্তাৰামে পোনতে অলপ নম্ৰতাৰে কেৰেজৰ কৰি উঠি মাহুহৰ তখন শৰ্মাৰ ঘৰৰ পৰায়ে আনি বিৰিট পৰ্বতে আৰম্ভ কৰিলে। আমি শুনিবলৈ ললোঁ। মাহুহে চোতাল ভৰি পৰিল। ব্যাখ্যা কৰাই ব্যাখ্যা কৰিবলৈ ধৰিলে ; মুক্তাৰ লগত বাণা ধৰাই বাণা ধৰিলে। শুনি বৰ ভাল লাগিল। ময়ো তাতে ওপৰ মূৰত চাপৰি বজাই মাজে মাজে পুথিৰ অৰ্থবোৰ ভাজি কবলৈ ধৰিলোঁ। এজন সময়ত মাহুহে এটি চুকৰ পৰা মাত দিলে—“গাকিয়েও আমাৰ অসমীয়া কথা জানে !”

এইদৰে ৰাতি প্ৰায় এঘাৰ মান বাজিল। ৰাইজৰ অন্তিমতি লৈ আমি খোৱা-বোৱা কৰি আকৌ বহিলোঁহি। ভাগবত শুবলৈ ইচ্ছা গৈছে, কিন্তু ৰাইজক পাছ দি এৰি যাবও নোৱাৰোঁ। চাওতে চাওতে ৰাতি ৰোভাগ হ'ল। আমি দেখিলো সেইদৰে থাকিলে ৰাতি অনায়াসে পুৱাবগৈ। তেতিয়া আমি ৰাইজসকলক ঘৰলৈ ঘাবলৈ অন্তৰোধ কৰি বিজ্ঞান লবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰাত ৰাইজ ঘৰাঘৰি গ'ল।

শিহুদিনা শ্ৰীপৰমানন্দ শৰ্মাৰ উপদেশ মতেই আহি বন্ধিয়া পালোঁহি। বন্ধিয়া পাই ঘৰ সোমাইছোঁহে এনেতে পৰিবাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। ভাবিলো দিল্লীত কিবা দুৰ্ঘটনা ঘটিছে। তাতে বন্ধিয়া অকলত চোৰৰ উপদ্ৰৱ বেছি। সুধিলো—“কিবা চোৰ-ভোৰ আহিছিল বেছি ? কি হ'ল ?”

“কাবৰগো সন্ধিয়া আপোনালোক আহিলনে খবৰ লবলৈ আহিছিল। তেওঁ কলে—“হাকিমক মই বিশদত কৈছোঁহি এৰি অলপ কান্দিছোঁ। কান্দি নাও লক দেখি লগত নগৈ ভাঙৰ ভুল কৰিলোঁ।” দুই সাতকীয়াহিঙে বা

ক'ত ঘূৰাই লৈ ফুৰিছে। মানিকৰ জ্ঞানলৈ নগলেই বন্ধা।"—কথা শুনি আমি সকলোৱে চকুলো মচিছিলোঁ। তেওঁ মানিকৰ জ্ঞানৰ কথা আমাক কৈছিল ?”

এনেতে ল'ৰাছোৱালীবোৰেও মোৰ মাত্ৰ তুমি চাৰিওকালৰপৰা লৰি আহি যোক আগুৰি ধৰিলে। পত্নীয়ে কলে “এতিয়াও সন্ধ্যা আছে। এই চাকৰি এৰি দিয়ক। কৰখাত আইভেট কলেজতে লোমা'ওক। এনে চাকৰি কৰিব নালাগে।” মই কলোঁ। প্ৰাণ লৈ আহিলোঁ বৈতিয়া—সম্প্ৰতি সেই-বোৰ এৰা। মই নমৰিলে আন কোনোবা মৰিব লাগিব। গা ধুবলৈ পানী দিয়া।”

আমাৰ চাৰি-পাঁচ বছৰীয়া পুত্ৰ সোণে ম'কক হুৱিলে —“দেউতাই সঁচাকৈ চাকৰি এৰি দিব নেকি মা ? আমি তেতিয়া ক'লৈ যাম ? কেনেকৈ থাম ?”

মই কলোঁ।—“শুনা, তোমাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ গোণে দিছে, শুনা। সমস্তা সি বুজে আৰু মই বুজোঁ; তুমি বুজা।”

তেওঁৰ মনৰ বোজা পালাবলৈ মই কলোঁ।—“বিপদ-বিধিনি ক'ত নাই, হোঁ ? নিং গধুৰ বুলি ভয় থাই ম'হ পলাব পাৰে জানো ?”

ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ স্থান নিকপণ

তেতিয়া কামৰূপ জিলাৰ ডি. চি. বা উপায়ুক্ত আছিল শ্ৰী বি. চি. কাপুৰ : সম্পূৰ্ণ নাম শ্ৰীবলবীৰ চাঁদ ৰা'পুৰ। তলতীয়া কৰ্মচাৰীক আৱহুকমতে 'কণে কট, কণে তুট' হৈ তিতা, মিঠা দুয়োপ্ৰকাৰ ব্যৱহাৰ দেখুৱাত তেখেত হুনিপুন আছিল। এটা ক্ষিভ মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে অন্তই তেওঁৰ কৰ্মচাৰীক অনাক্ষত নিন্দা বা আত্মদণ কৰি দিবা কলে তেওঁ তৎক্ষণাত মুখ পাতি ধৰিছিল। নিজৰ মত সহজে এৰি নিদিয়া বিজ্ঞানসন্মত ভিতৰত তেখেত আছিল অন্ততম। 'সাত ভাবন্ত' ঘূৰি আহি তেওঁ পুনৰ নিজৰ মতকে সমৰ্থন কৰিব যে কৰিবই।

১৯৫৫ চনত প্ৰথম পল্লিশৰী গৱেষণাৰ সময়ত কামৰূপত মোৰ লগতে যুটীয়াভাৱে থাকি মোৰ নিৰ্দেশত কাম কৰি থকা এজন উচ্চ-পদস্থ কৰ্মচাৰীৰ কামত দিবা এফেৰি আঙ্গোৱাহ বৈ গৈছিল। তাতে বাইজে কাপুৰ চাহাবৰ আগত গোচৰ দিয়াত তেখেত এদিন আবেলি কাম চালৈ গ'ল। তেখেতে আপত্তিবোৰ বাইজৰপৰা শুনি লৈ নিজে চোৱা-চিন্তা কৰিলে আৰু কৰ্মচাৰীজনক ডাক-বঙলালৈ মাতি নি বৰকৈ বকিলে। বাহুবলৈ ওলাই আহিও সন্ধিয়া এখন ৰাজহুৱা সভা পাতিবলৈ স্থানীয় মুখিয়াল লোকসলক কলে। কৰ্মচাৰীজনে এইবোৰ দেখি মোক কলেহি, "আজি বোধহয় কাপুৰ চাহাবে মোক সভাত প্ৰকাশ্তে নিন্দা কৰিব। মই জানো সেই সভাত থকা ভাল হব? উপস্থিত থাকিলে মই আত্মপক্ষ সমৰ্থন কৰিমই আৰু তেতিয়া হয়তো তেখেতৰ অপ্ৰিয় কথা মোৰ মুখেৰে ওলাব পাৰে। সেইটো মই ভাল পোৱা নাই। মই এই সভাত থাকিব নোখোজো। আপুনি কি কয়?" মই কলোঁ— "থাকক চোন বাক? তেওঁনো কিয় বেয়াকৈ কৰ? জিওকৰাকৈ আপোনাক কোৱা কথা একক। তথাপি বৰি বেয়াকৈ কিবা কয় মই তাৰ উত্তৰ দিম। মই ইচ্ছিত নিদিয়াকৈকে আপুনি একো নান্ধাতিব।"

যথাসময়ত সভা বহিল। মানুহ ভৰি পৰিল। একেই বিপদৰ সময়, তাতে জিলাৰ অংগ জিলাধিপতিয়ে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছে। সভাৰ মাজত পোনেই সভাৰ উদ্দেশ্য কোৱাৰ হবত কাপুৰ চাহাবে বিবক্ততা আৰম্ভ কৰি দিলে আমি শুনি তেনেই শুক হলে। তেখেত কলে —“ৰাশোনালোকে আপোনালোকৰোঁতে এইটো নাপাহৰিব যে যোৰ অকিচাৰসকল আক ময়ো মানুহ। তেওঁলোকৰ কৰ্তব্যৰ সময় বন্ধা আছে। স্কুল-কলেজৰ শিক্ষকৰ দৰে বীৰলীলা বন্ধ তেওঁলোকে নাপায়। তেওঁলোকে দিন-ৰাতিৰ ভেৰাভেৰ নোহোৱাকৈ কামত খাটিব লাগে বুলিও ক’তো লিখা নাই। তথাপি আপোনালোকে দেখিছে—দিনে-নিশাই, উজাগৰে-অনাহাৰে থাকিও তেওঁলোকে আপোনালোকৰ কেনেকৈ শুদ্ধ কৰিব লাগিছে। কোনো মূৰ্খততে ওজৰ-আপত্তি কৰা নাই; কোনো সময়ত ‘নাই নোৱাৰোঁ’ বোলা নাই। এনে স্থলত অবিৰামভাৱে কাম কৰি যাওতে যদি কিবা ক্ৰটা-বিচ্যুতিও হয় সেইবোৰ জানো আপোনালোকে ধৰি লোৱা উচিত? একেজন লোকে আটাইকে কেনেকৈ তুট কৰিব পাৰে? তেওঁলোক যদি শুচি যায় বা বোগাক্ৰান্ত হয় তেতিয়া কোন মানুহে আহি এই কাম চলাব? মই ডি চি হিচাপে অস্তিত্বভাৰণ কৰ পাৰোঁ যে তেওঁলোক দুজনলোকে আজি ছয় দিনৰ ভিতৰত যি কাম কৰিছে, সেই কাম সাধাৰণ অৱস্থাত চাৰিজন লোকে আনকি ছমাহতো শেষ কৰিব নোৱাৰিব। হাবি কাটি, মাটি জুখি, খণ্ড খণ্ডক ভগাই দিয়াৰেপৰা যান-বাহনৰ যা-যোগাৰ কৰি ম’জুহক বন্ধ-বাহানিৰে সৈতে নি খোৱা-বোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰি দিয়া, বস্ত্ৰ, চিকিৎসা আদিৰ যোগান ধৰা আদি সকলো কাম তেওঁলোকৰ ওপৰতে জাপি দিয়া হৈছে। তেওঁলোকে যথা-সাধ্য সেইবোৰ কৰিছে। এনে স্থলত আপোনালোকে তেওঁলোকৰ কামৰ অকণো প্রশংসা নকৰি কেৱল নিন্দা কৰিবলৈ যোৱাটো জানো সমীচীন হৈছে? ইত্যাদি।”

বৰচাহাবৰ এনেকুৱা বক্তৃতাত সকলো সমজুৰা তুট হ’ল। দুজনমানে নিজৰ ঘোৰ বীকাৰ কৰি বক্তৃতাত দিলে। কাপুৰ চাহাব আছিল এনেকুৱা প্ৰকৃতিৰ লোক। পিছে সভাী সভাৰ জীৱনতো অগ্নিপৰীক্ষা আছে আৰু এনেবোৰ কাৰ্য্যমূলক অফিচাৰো কেতিয়াবা অশোভন অৱস্থাৰ সম্মুখীন হয়। গতিকে, তাৰে এটা উদাহৰণ দিওঁ।

১২:৫৫ চনৰ কথা। মই তেতিয়া গুৱাহাটী চাৰ্কোলাৰ উঃ প্ৰঃ সমাৰ্জী বোধহয় মাৰ্চ মাহৰ তৃতীয় সপ্তাহমানত খবৰ পোৱা গ'ল ভূমি-মন্ত্ৰী মহোদয়ে সেই মাহৰ ভিতৰতে মিজে ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ কাৰণে মাটি চাব আৰু স্থান নিৰূপণ কৰিব। বেভিনিউ-মিনিষ্টাৰক ৰাজহ মন্ত্ৰী বোলাতকৈও ভূমি মন্ত্ৰী বে'লাহে সমীচীন হ'ব যেন পাওঁ। কাৰণ ৰাজহতকৈও ভূমি সম্পৰ্কেহে তেখেতে বেছি চিন্তা কৰিব লাগে। সি যি হওক খবৰটোত বিতং একো নথকা হেতুকে মন্ত্ৰী মহোদয়ে ক'ত মাটি চাব, কি ধৰণৰ মাটি চাব, কিমান মাটি লাগিব এনেবোৰ কথাৰ স্তংস্বত্ৰ আমি কোনেও নাপালোঁ। চিন্তিত হৈ মই বৰচাহাবক সৈন্যত তেখেতে সমস্তা সহজ কৰি কৈ থলে—'য'তে চায় দেখুৱাব। মণ্ডল-কানন-গো আৰু কাকত-পত্ৰ ঠিক ঠাক ৰাখিব।' এতিয়া কোন ঠাইৰ মণ্ডলক কম, কি কাকত আনকৈ কম, কোন গাঁৱৰ কাকত-পত্ৰ ঠিক-ঠাক ৰাখিবলৈ কম আদি কথাৰ উৱাদহ নাপাই মই পুনঃ তেখেতক জনা নজনা ভাও ধৰি কলোঁ—'সম্ভৱ জালুকবাৰীৰ কালে চাব?' তেখেতৰ উত্তৰ আছিল—'হ'ব পাৰে; ময়ো বোঁচ একো নাজানো। ভূমি আগে আটাইবোৰ ঠাই চাই লোৱা আৰু মোকো ইতিমধ্যে দেখুৱাব।'

মই নিৰূপণ হ'লোঁ। মনতে ভাবিলো মাটিত আৰু টানি মজল চোৱাত বাহিৰে দেখেন আৰু অইন উপায় নাই। কিয়নো ইমান কম সময়ৰ ভিতৰত চাইকেলেৰে ঘূৰি সমস্ত গুৱাহাটীৰ চতুৰ্দ্দিশৰ আটাইবোৰ ঠাই চোৱা সম্ভৱ নহয়। ভাবি-গুণি জালুকবাৰীৰ মাটিবোৰকেই এবাৰ ভালকৈ চাই আহিলোঁগৈ। বৰচাহাবকো নি সেইবোৰকে দেখুৱালোঁ। এইবোৰেই যথাসাধ্য সাজু হ'লোঁ।

সম্ভৱ সেইদিনা আছিল মাৰ্চ মাহৰ চক্ৰিণ তাৰিখ। সেইদিনা সন্ধিয়া তীব্ৰ খবৰ পোৱা গ'ল চাক্ৰিণ তাৰিখ শনিবাৰে ভাটীবেল। মন্ত্ৰী ভাঙুৰীয়াই মাটি চাব। মই ততালিকে জালুকবাৰী অঞ্চলৰ মণ্ডল শ্ৰীধৰেশ্বৰ দাসক যতাই আনি লাগজ-পত্ৰবোৰ পৰীক্ষা কৰি চালোঁ। ঠাইবোৰ যেনেৰ লগত মিলাই আকৌ এবাৰ চাই আহিলোঁগৈ। কানন-গো শ্ৰীকান্তনাথ পাটোৱাৰীকো ঠিকমতে সাজু থাকিবলৈ উপদেশ দিলোঁ। শনিবাৰ বুলি ডেওঁ মুখৰ ভিতৰত কিবা একাধাৰ ক'ব গুজিছিল হ'বলা, এনেতে মই কথাতো পাওঁল কৰিব

কাৰণে কলে—“সিবোৰ একো নন্দব, শনিবাৰ সকলোৰে কাৰণে শনিবাৰ। শনিবাৰৰ আনন্দ বা কষ্ট সকলোৰে কাৰণে একে ধৰণৰ হব।” তেওঁ তপ-বাই উত্তৰ দিলে—“অ হয়, ছাৰ হয়।” এইদৰে আমি তপতিয়াৰ হৈ থাকিলোঁহক।

ছাৰিষ মার্চ শনিবাৰে দুপৰীয়া চাৰ্কিট হাউচত গাড়ু হৈ বৈ থাকোঁ-তেই এক, দুইকৈ তিনি বাজিল। তেতিয়া বাজহ মন্ত্ৰী বৰা ডাঙৰীয়াই ‘চবডিপুটা’ ক’ত বুলি যোক ওচৰলৈ মাতি নি ধৰিলে—“মাটি আমি অ’জি এতিয়াই চামগৈ, ক’ত ক’ত আছে?” মই কলোঁ—“কোমৰ দিশত ক’ত চায় সেইটো কলেই হয়, চাৰিওফালে আছে।” তেখেতৰ গুৱাহাটী-খন আৰু তাৰ ওচৰৰ মাটিবোৰৰ বিষয়ে ভাল জ্ঞান আছে। তেখেতে পোনেনি কলে—“উত্তৰে ক’ত আছে?” মই কলোঁ—“ভেটেৰিনেৰি কলে-জৰ কাৰণে আমি সিদিনা মাটি বিচাৰি উত্তৰ গুৱাহাটীলৈও গৈছিলোঁ।” মন্ত্ৰীডাঙৰীয়াই কলে—“নালাগে, আমি প্ৰথমে জালুকবাৰীত চাম, তাৰ পাছত থানাশাৰাত আৰু শেহত লাগিলে বামুণীমৈদামত।” ইয়াকে কৈ তেখেত পুনঃ প্ৰকোষ্ঠত সোমাল।

মই তেতিয়া মণ্ডল-কাননগোস্বলক ধৰিলোঁ—“আমাৰ কাকত-পত্ৰ ঠিক আছেনে? বৰাডাঙৰীয়াৰ কিন্তু সকলোবোৰ জনা আছে।” উত্তৰ অহিল—“আমাৰ সকলো ঠিক আছে ছাৰ।” মই পুনঃ মণ্ডলক উদ্দেশ্য কৰি কলোঁ—“কালি চোৱা জালুকবাৰীৰ মাটিবোৰৰ কাগজ-পত্ৰ ঠিক আছে নে?” তেওঁ কলে—“হয়, আছে। সকলো কাকত-পত্ৰ মোৰ লগতে আছে। চাব নেকি ছাৰ?” মই উত্তৰ দিলোঁ—“নালাগে। যুৰু-কেজতহে ঢাল তবোলৰ দৰকাৰ। ৰাখক।”

অলপ পিছতে এজন দুজনকৈ কেবাগৰাকীও মন্ত্ৰীডাঙৰীয়া ‘চাৰ্কিট হাউচ’ৰ নিজ নিজ ককৰ পৰা ওলাই যটবত উঠিবলৈ ধৰিলে। যথো-ততালিকে চাইকেলখন ‘চাৰ্কিট হাউচ’ৰ ওচৰৰ বকুলজোপাত আঁকোঁহি থৈ কাৰ যটবত কৃশাৰ্দ্ৰাৰ্থী হৈ ওলায় আৰু মোৰ নন্দি-ভূমী মণ্ডল-কাননগোস্বলক নিয়াৰ কি ব্যৱস্থা কৰিব তাৰে ভাবি ইফালে নিকালৈ চাবলৈ ধৰিলোঁ। এনেতে ৰাজহ-মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াৰ ওচৰত থিয় হৈ, বহু-বৰচাহাঁপ কপুৰে কলে—“বকৰা, মোৰ গাড়ীখন লৈ ভূমি যোৱা। ভূমি

গৈ 'টাউন প্লেনাৰ মিষ্টাৰ মেৱাডাকো' লৈ আহা। ধোৱা, পলম নকৰিবা। সিহিলা তুমি দেখুৱা ঠাইলৈকে আমি আগবাঢ়ি যাওঁ " মোৰ আৰু কিবা কিবাব স্থবিব ইচ্ছা হৈছিল, কিন্তু তেখেত ৰাজহুৱা ডাঙৰীয়াৰ পাড়ীত ইতিমধ্যে প্ৰৱেশ কৰিলত মই নীৰৱে তেখেতৰ (ডি চি ব) পাড়ীত বহিলোঁ গৈ আৰু ড্ৰাইভাৰক কলোঁ—“ব'লা নীয়ে মিষ্টাৰ মেৱাডাৰ বঙলালৈ ব'লা।” মণ্ডল-কাননগোসকলক মই মোৰ লগতে ললোঁ।

তেতিয়া টাউন প্লেনাৰ মিষ্টাৰ মেৱাডাৰ অফিচ কুৰুশূতাৰ ৮লোক-প্ৰিয় বৰবলৈৰ পুৰণি ঘৰৰ লমুখৰ দুমহলীয়া ঘৰ এটাত। কুৰুশূতা বুলিলে মাহুহে আজিকালি হয়তো বুজিবলৈয়ে টান পাব। কিয়নো ভাল মাহুহৰ বসতি হোৱাৰ লগেলগে ঠাইৰ আপচু নামবোৰো শুচি ভাল হয়। কুৰুশূতাৰো এছোৱাক এতিয়া হেডায়েণ্ডপুৰ আৰু আন ছোৱাক শিল-পুখুৰী বোলা হয়।

ড্ৰাইভাৰক মই দ্ৰুত গতিত গাড়ী চলাবলৈ কলোঁ। অলপ কেইমিনিট-মানৰ ভিতৰতে মেৱাডাচাহেবৰ বঙলা পালোঁগৈ। মিষ্টাৰ মেৱাডা সেই সময়ত ওপৰ মংলাৰ শয়ন-কক্ষত আছিল। ঘৰটোৰ তলৰ ছোৱাত অফিচ আৰু ওপৰ মহলাত মেৱাডা চাহাব থাকে। আজিকালি এনেকুৱা ধৰ্ম্মা ঘৰৰ লগত সলয় অফিচেই সবহ। সাধাৰণতে ডাঙৰ আৰু নতুন অফিচবিলকলৰ অস্থায়ী অফিচবোৰ তেনেকুৱা।

মই গৈ পোৱা সময়ত মিষ্টাৰ মেৱাডা আছিল বিজ্ঞামত। শনিবাৰ, বাবে সেইদিনা অফিচতো আমোলা-মহৰী কোনো নাছিল। চকীদাৰটোৱে বঙলাৰ লমুখতে ফুলনিৰ ওচৰত তহল দি আছিল। চকীদাৰক মই কলোঁ—“চাহাবক মাতি দিয়া।” সি কলে—“মই নোৱাৰোঁ। ধৰ্ম্ম কবিব। এইমাত্ৰ অফিচৰপৰা গৈ শুইছ। টোপনি আহিছে হবলা।” চকীদাৰৰ হাতত কাগজ এখন পঠাব খুজিলে—তাকে সি নিবলৈ সন্মত নহল। মজীৰাহাহুৰ, বৰচাহাব ডাঙৰীয়া আদি বৰলোক সকলৰ নাম কলোঁ—তাকে সি গণিতা নকৰিলে। জাবিলোঁ—কথা বিয়ম। বিশল্যকবলী আনোতে আনোতেই এতিয়া দেখোন সময় উকলি ৰাৱ। ই কথাই কথা নহয়—মেৱাডাৰ ৰোবডটো মজীৰ ৰোষ ডাঙৰ। ইয়াকে ভাবি বটখটুত জোতাৰে পক্ষ কৰি টান টানকৈ মিষ্টাৰ মেৱাডাক মাতিবলৈ ধৰিলে।

কেইবাবোৰো মতাৰ পিছত তেখেত ওলাই আহিল। তেখেতক অহা দেখি চকীদ্বাৰে তৎপৰতা দেখুৱাবলৈ যোক কলে—“মই আপোনাক নামাতি-বলৈ কোৱা সত্ত্বেও আপুনি কিয় ‘হাল্লা’ কৰিছে?” মই কলো—“ববাহে বোণাটি, তুমি কিমান পানীৰ মাছ বুজিছো।” ভাতিয়া চুপ থাক। তোৱাৰ চাকৰি বব। ভয় নাই।”

তেতিয়া মিটাৰ মেৰাডাৰ ককালত পাইছাৰা আৰু সাত সেকিটো মান আছিল। চকু মোহাৰি মোহাৰি ওলাই অহা দেখিয়ে মই অৱহাটো বুজিলো। তেখেত আগবেশৰা মোৰ লগত পৰিচিত। সময় অকণো অশব্দীয় নকৰি মজলকামনাৰ লগে লগেই মই আগমনৰ উদ্দেশ্য বোবতে কলে। আৰু সাজু হবলৈ অস্থৰোধ কৰিলো। তেখেতেও ভিতৰলৈ গৈ অলপ সময়ৰ ভিতৰতে সাজু হৈ ওলাই আহিল আৰু সুধিলে—“তাত কোন কোন আছে?” মই কলে—“বাৰ্টত কৰ্ম ব’লক। ডি. চি, টাক ইঞ্জিনিয়াৰ, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মুখ্য কৰ্মকৰ্তাসকল, শিকায়তী, পি ডব্লিউ ডি মটী, জজল বিভাগৰ মুঠা আদি অনেক।”—কাইনেক্স মিনিষ্টাৰো আছে নেকি?—মই ‘আছে’ বুলিলো। কথা শুনি তেখেত অলপ ধমক খালে। কলে—“ব’লক বব; মই এইযাহা আহিম।” কথাবাৰ কৈয়ে তেখেত ভিতৰলৈ গ’ল। তাৰ পিছত কিছুপৰ সকলো নীৰৱ। মই অতিষ্ঠ হৈ কলে—“মিটাৰ মেৰাডা, মন্থনকল যদি বিৰক্ত হৈ ওভতে তেন্তে জগৰ মোৰেই নহয় আপোনাবোৰো হব।” তৎক্ষণাত তেখেতে আগৰ পোচাক থৈ এটা নতুন ধুনীয়া পোচাক পিন্ধি ওলাই আহিল। মিটাৰ মেৰাডা তেতিয়াও অসমত নতুন হৈয়ে আছিল।

আমি ততাতৈয়াকৈ গৈ মটৰত উঠিলো। ড্ৰাইভাৰে জালুকবাৰী অতি-মুখে মটৰ ক্ৰতগতিত চলাবলৈ ধৰিলে। যথাস্থানত গৈ দেখো—মন্ত্ৰীমহোদয়সকলৰ কোনো তাত নাই। ইফালে-সিকালে চাই নিৰুপায় হৈ অগত্যা কিজানি চাৰ্তে জ্বললৈয়ে গ’ল বুলি ভাবি পোনে পোনে তালৈ কোব ললো। কাৰণ কাৰুৰ চাহাবে এবাৰ কৈছিল যে চাৰ্তে জ্বলটো উঠাই জ্বৰাহাটীৰ বামুণীমৈদামলৈ নি তাতে ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজ পতা উচিত। তালৈ গৈ দেখো—তাতে কোনো নাই। তাতে কোনোবা এজনক সুধি উত্তৰ পালো—মন্ত্ৰীসকলৰ গাড়ী তালৈ যোৱাই নাই। মটৰ লৈ আকৌ ঘূৰিলো—জানকি গাইলো। বাওঁতে বচিভ ব’তে যাকে পাও মন্ত্ৰীসকলৰ গাড়ী, পতাকা-

গাৰী গাড়ী যোৱা দেখিছিল নে শুনিবলৈ ধৰিলে। গৈ গৈ পুনঃ বিখ্যাত বিদ্যালয়ৰ দক্ষিণে থকা পৰ্বতমালাৰ প্ৰান্ত-পথ পালে। কোনো আশংকা মন্ত্ৰীমহোদয়সকলৰ সঠিক সন্ধান দিব নোৱাৰিলে। তেতিয়া আমাৰ অৱস্থা তাহানি ঠিক বামৰ অস্থচৰসকলে আই সীতাক বিচাৰি হাবাগুৰি ধোৱাৰ দৰে হৈছিল। মটৰ চলাই আকৌ আমি ইফালে দিকালে সেই ঠাই ভোখ-বতে ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। বাটত মানুহ পালেই আমি মটৰ বখাই মন্ত্ৰী-মহোদয়সকলৰ ৰাজকীয় পতাকা-শোভিত গাৰীৰ থবৰ শুধিছিলোঁ। বিশদত বোলে ঠেও গল খজুৱায়। আমাকো কোনোৱে কলে—“কেতিয়াবাই তেনেকুৱা গাড়ী কিছুমান গাড়ীগাঁৱৰ ফালে যোৱা দেখিছিলোঁ।” অৱ কোনোৱে কলে—“এইমাত্ৰ এইপিনে পলাশবাৰীৰ ফালে যোৱা দেখিছিলোঁ। তো।”

আমি গাই হেৰোৱা দামুৰিৰ দৰে হৈ আকৌ পলাশবাৰীমূৱা হৈ চাপলি মেলিলোঁ। গাড়ী বায়ুবেগে গৈ কিজানি পলাশবাৰী পালেহেঁতেন, কিন্তু হঠাৎ কিয় জানো মোৰ মনত খেলালে—জানোচা আকৌ চাৰ্ভে জ্বললৈকে গৈছে। তৎক্ষণাৎ চাই যোৱাই ভাল হব; মাত্ৰ দুই তিনি মিনিটৰ কাম। তাকে কৰা হ'ল।

চাৰ্ভে জ্বলৰ সন্মুখলৈ গৈ দেখোঁ মন্ত্ৰীসকল তাত আছে আৰু পুনঃ ঘূৰিবলৈয়ে আৰিঘূৰি কৰিছে। ড° বিৰিক্কুম্বাৰ বৰুৱাদেৱে মোক তৎক্ষণাৎ ইংকিত দি কলে—“তুমি কোৱা, কোৱা; মন্ত্ৰীসকলক তোৱাৰ কি কবলগীয়া আছে কোৱা। নহলে যাব এতিয়া। তোমাক খুব খং কৰিছে। সোঁ তালৈ গৈয়ো তোমাক নাপালে।” চাই থাকোঁতেই মন্ত্ৰীসকল একে একে মটৰত উঠিবলৈ ধৰিলে।

মই মটৰবোৰৰ পাৰীৰ সন্মুখতে পোনেই থিয় হৈ হাত যোৰ কৰি বিনীতভাৱে কলোঁ—“এক মূৰ্ত্ত বৈ চাই ব্যৰ্থক ছাৰ। যাক এক মূৰ্ত্ত।” মন্ত্ৰীসকল মটৰবপৰা ওলাল। দুই-এগৰাকী বোধহয় মটৰত উঠাই নাছিল। ঋজুৰ মন্ত্ৰী বৰা ডাঙৰীয়াৰ লগত বহুকাল পূৰ্ণবেশৰা মোৰ চিনাকি আছিল। জেথেন্ড এম. এল. এ হৈ থকা কালত এৰাৰ এড্. মাত্ৰ কলেজৰ মাধ্যম মেজৰ ভিত্তিত তেখেত আছিল সভাপতি আৰু মই কলেজৰ অধ্যাপকসকলৰ-পৰা নিৰ্দিষ্ট বক্তা। তেতিয়াই আমাৰ দুইয়ো চিনাকি হৈছিল। তেতি-

গাৰেপৰা তেখেতে মোক সলায় অলপ মৰমৰ চকুৰে চাইছিল হবলা। সেই-
দিনা পিছে তেখেতে গাড়ীৰপৰা ফৰাৰেই উলি উলি কৰিলে ঘূৰি
“আপুনি ক’ত য়ি হুবিছিল? আপোনাৰ কৰ্মৰ-জাৰ নাইনে? সন্মত
‘এগ্ৰে’ম’ যি আহিও আমি পাচ-ছয়জন মজীয়ে এইত-এইতিপূৰ্বক-পাশত।
ই কি তামাচা পাইছে?”

মই কাৰণটো বুজাবলৈ গৈ কলে—“মহোদায় টাউন প্লেনাৰে ক্ৰিয়া
কৰি আপোনালোককে ডিচাৰি কৰিছে। ছাৰ। মোৰ যি ইচ্ছা পূৰণ
কৰা নাই।” উত্তৰ আহিল—“কোনো ক্ষেত্ৰত য়ি হুবিবলৈ যিচ্ছা
ঠাইত থাকিলে কি হয়?” তেখেতৰ বে বৰকৈ থা উঠিছিল সেইটো
স্পষ্ট বুজা গৈছিল।

মই তৰ্ক নকৰিলে। কাৰণ, সময় বিশেষে সৰ্ব্ব বুধা; নীৰৱতাই
সময়ত শ্ৰেষ্ঠ তৰ্ক। কাপুৰ চাহাবৰ কালে নিঃসহায়তাবে চাই পুঠিগালো।
উত্তৰতো নীৰৱতাকেই পালো। ডাঃ বিবিষ্ণু বৰুৱাই কেৱল কালে “লো
পাহাৰৰ দাতি-অঞ্চল ডি. চিয়ে দেখুৱালেই—ভূমি তোমাৰ বৰুৱা, কোৱা।
তেতিয়া ৰাজহ মজী মহোদয়ে কলে—“ক’ত আপোনাৰ মেশ ক’ত?
এই ঠাইৰ মেশ উলিয়াওক। মেশত আমি থিয় হৈ থকা এই ঠাইতোখৰ
দেখুৱাই দিয়ক।” কথাৰ স্তৰ কিকিৎ নবৰ হোৱা যেন তনি অলপ আৰম্ভ
হলো।

ইফালে মাহৰ মাৰ দেখি ডিলে বেঁত যেনা বোলাৰ দৰে মোৰ অৱস্থা।
দেখি মঙল কাননগো ছয়ো ভেড়িৱালৈও মটৰৰ ভিতৰতে চুৰ্তি হকৰাই বহি
আছিল। ‘টাউন প্লেনাৰে’ কোনোমতে ওলাই আহি, জগৰ ক্ৰিয়ানি পিছনি
লৈ তেখেতৰ গাতেই লাগে তাকে ডাবিয়ে হবলা জব উঠা নহা বকাৰি
চীফ ইঞ্জিনিয়াৰৰ কাৰত আশ্ৰয় লৈছিলগৈ। মই ততালিকে গাড়ীত বহি
থকা মঙলক কলে—গৈ—“ইয়াৰ মেশখন থিয়কটোন। ওলাই নাহে কিয়—
আপোনালোক?”

চুনি পকা বুঢ়া মঙলে মটৰৰ ভিতৰৰপৰাই ন-কইনাই উত্তৰ দিয়াৰ
দৰে সৰ্বকৈ কলে—“ইয়াৰ মেশ কুলতে জৰা নহ’ল ছাৰ।” কথা শুনি
থঙে-বাগে বিবুৰিত মোৰ মুখাছুট হব লগিয়া অৱস্থা হ’ল। মুখেৰে কৈল
কলে—“কাৰ দুৰটো আনিছে ভেনেহলে?” কথাৰ কৈ থিয় কৰিলে।

কিন্তু তাতেই তো সম্ভাৱ সমাধান নহ'ল। সম্ভাৱই বৰং পুজি-পোষায়ে
 দেখিলে। যেন নাই বুলি কয়, খঙত জলি-পৰ্কি বন্ধ। যদ্বায়ে তেনেই গৰা
 মাৰি ধৰিব; আছে বুলিয়ে বা কি দেখুৱায়? যেন নেদেখুৱাকৈ কিয়া
 একাৰাব কৰা কব লাগিলেও তেখেতে পোনেই কব—‘মই আপোনাক যেনহে
 আনিবলৈ কৈছোঁ, বক্তৃতা দিবলৈ কোৱা নাই।’ তেতিয়া গুৰুৰ কাক
 হলে সুবিধা পাই কোনোৱে কব—“এওঁৰ যশস-কাননগোৰ ওপৰত শাসন
 সমুলি নাই, চাৰ্কোল কেনেকৈ চলাব?” কোনোৱে ভাবিব—এওঁ নিজেই
 একো নাজীনে হবল, সকলো যশসৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। কোনোৱে
 হয়তো কব—“এওঁৰ কৰ্ত্তব্য-জ্ঞান সঁচাকৈয়ে নাই।” কাৰো মুখত হয়তো
 শুনিব—“এইবোৰি কৰ্ম্মচাৰী আজিও চাকৰিত আছে।” ইত্যাদি। মোৰ
 মনত বহুত আশঙ্কা জাগিল। খন্তেকৰ কাৰণে মোৰ ভৰিৰ ডলৰ পৃথিৱী-
 বন আঁতৰি যোৱা যেন লাগিল। এই অৱস্থাতেই বোধহয় আই সীতাই
 এবিধ “কটি ঘেঁলা বহুৱাই পাতালে লুকাও” বুলিছিল।

পিছে ভগৱানুৰ কি অপাৰ কৰুণা, হঠাৎ মোৰ মনত পৰিল চামৰাৰ
 ভাঙৰ বেগটোত থকা গুৱাহাটী চাৰ্কোলৰ সক ‘মজমুলি’ যেনখনৰ কথা।
 বেগটো ভংগৰাং মটৰপৰা উলিয়াই হাতত লৈ মন্ত্ৰীসকলৰ ওচৰ পালেগৈ।
 কুকুত ভয় আছিল যদিও মুখত সাহসপূৰ্ণ গাভীৰ্য্য দেখুৱাবলৈ যত্ন নকৰাই
 নাছিলোঁ। মন্ত্ৰীডাঙৰীয়াই মোৰ হাতত যেন নৈৰেখি খঙৰে ‘যেন ক’জ’
 বুলিলে। মই গহীনকৈ ‘আছে’ বুলি বেগটো খুলিলোঁ। বুলি ‘মজমুলি’
 যেনখনকৈ হাতত লৈ থিয় হলে। ভাগ্য ভাল আছিল হবলা—‘বেতিবিত
 বিনিটাবে’ পোনেই প্ৰশ্ন কৰিলে “আমি অহা বাস্তাটো ক’ত? আমি
 এতিয়া ক’ত আছোঁ?”—ভিতৰতে চুই উত্তৰটো লুকাই ৰাখিলোঁ—জালুক-
 বাৰীত। কাৰ্য্যত মই যেনখন হাতত লৈ ফটুকৰে বাস্তাটো দেখুৱালোঁ
 আৰু আমি এতিয়া ইমানেই আছোঁ। বুলি জেনৰণৰা ফাউণ্টেন লেনতে
 উলিয়াই ভাৱ পুৰোঁট। যুৱদৌৰে দেখুৱালে। লগতে আই সবুজতীক চিকা
 কৰি জুৱাহাটী, পুত্ৰ, ব্ৰহ্মপুত্ৰ, বিয়বিয়ালুৰ হানু আদিবোৰো নোমোৰাকৈয়ে
 টপাটপ দেখুৱাবলৈ ধৰিলে। মন্ত্ৰী মহোদয়ে সুধিলে “চাতে কুলৰ সমুখৰ
 এই ফিৰেণ ক’ত?”

মই মেপ বেখুৱাই কলে।—“ইমানতে, এইখিনিতে হব।”

—কালি পৰিমাণ কিমান হব ?

—সৌ জলখিনি বাবে পোন্ধৰ বিঘা ; মুঠতে চাৰে চাৰিবিধ বিঘা।

—সৌ পাহাৰখন আৰু তাৰ দাঁতিত চাওঁ স্কুলৰ কিমান মাটি আছে ?

—বাৱৰ বিঘা পোন্ধৰ লেচা।

—ইয়াত মুঠতে কিমান মাটি পেলাব পাৰিব ?

—এশ পঞ্চাশ বিঘা, চাৰি কঠা তিনি লেকা।

মন্ত্ৰীমহোদয়সকলে মেপতকৈ ঠাইভেঁটিবলৈহে “বেছি লক্ষ” কৰিছিল।
ময়ো সেইটোকে ইচ্ছা কৰিছিলোঁ। চৰকাৰী কৰ্মচাৰীসকল আৰু উপস্থিত
জনতাৰ মাজত চাওঁ স্কুলৰ ছেড্ মাষ্টাৰ শ্ৰীদেৱলাল ফুকনো বিয়া হৈ
আছিল। ছাত্ৰৰ খুঁত বা ঘোষ দেখিলে শিক্ষকৰ সন্মুখত উপস্থিত হৈ
স্বাভাৱিক। ফুকনবো বহুকাল শিক্ষকতা কৰা মনটোৱে ভেৰেভৰি বোৰহু
খুঁচিয়াই দিয়াত পোনেই প্ৰশ্ন কৰিলে—“মজাখাল চাটী জানো কানি... ?”
মই এইখিনিতে উত্তৰ দিলোঁ—“খৰিব জানিলে পাৰি।” মোৰ “মহীন
উত্তৰ শুনি ফুকন নীৰৱ হ’ল। অগ্ৰ মন্ত্ৰীসকলেও মেপৰ ফালে চালে—
মেপ নাচালে। তেখেতসকলৰ প্ৰত্যেকে তাক উপস্থিত কৰ্মচাৰীসকলবো
দুই একে ভনে দুই চাৰিটা প্ৰশ্ন কৰিলে। এগৰাকীয়ে সুধিলে—“ইমান মাটি
চাওঁ স্কুলৰ কাৰণে কি প্ৰয়োজন ?” অগ্ৰ এজনাই সুধিলে—“এইবোৰ
একজনীয়া মাটি নেকি ?” তৃতীয় এজনে সুধিলে—“ইমান মাটি পেলাই
ধোৱাতকৈ ইয়াত খেতি নকৰে কিয় ?” মই সাধ্যাৱলীৰে ভেৰেভৰি
প্ৰশ্নৰ সমিধান দিলোঁ। ৰাজহ মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াই তেতিয়া কলে—“কালি-
পাহাৰ ঠাইৰে চোৱাই ভাল হব। তালৈকে বন্ধ কৰ। ইয়াত ঠিক মইহে।”

কৰা শুনি অগ্ৰৰ যি নহওক, মোৰ হলে মোৰ চিকা উপস্থিতি। মোৰ
কাৰণ থানাপাহাৰ কালজ-পত্ৰ, মঙল-কানৰপো আদি মোৰ লগত নাছিল।
মই ডাৱৰ অলপ আঁতৰা বৈন পাই লাহেন্ত ভৰ দি কলে—“কিছোঁ
আগতে পাহাৰৰ দাঁতিত থকা প্ৰায় চাৰে তিনিশ বিঘাৰ সৌ চৰকাৰী
‘প্লট’টো এৰাৰ চাই গলে ভাল আছিল, ছাত্ৰ।” বিধিবিধাৱলীৰ দাঁতিত
লাগি আছে। পৰাবাৰ, মুক্তি দিহা। সদুৰূপে বিধান বাসৰ বিলটো পাৰ।

ৰাজহ মন্ত্ৰী বহা বেহে আকৌ কলে—“আদি এৰাৰ” সেইবোৰ চাই চাই

আছিলে। নহয়! আপুনিহে তাত নাথাকি সকলো পণ্ড কৰিলে। কিয় নাথাকিলে?”

মই লগে লগে উত্তৰ দিলে।—“আগতে কৈছো নহয়নে? বোৰ ইচ্ছাকৃত নহয়।”

শিকায়তী শ্ৰীঅমিয়কুমাৰ বাস ডাঙৰীয়াই মোক কলেজীয়া কালৰপৰাই জানে। তেখেতে মোৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে শুধিলে—“সেই ‘প্ৰট’টো ইয়াৰ পৰা দেখা যায় নেকি?” মই উত্তৰ দিলোঁ।—“অলপ দেখা যায়। সোঁ বিনিকি বিনিকি দেখা সেইবোৰেই মাটি। ভূমি যাওঁতে আমি মাটিৰ ওচৰতে পাম। তাৰ ওচৰলৈ মটৰ যায়। ঠাঁই:ডাখৰৰ নাম লাহুৰি ঘৰি।”

শি, ভাৱিট, ডি ময়ী শ্ৰীসিদ্ধিনাথ শৰ্মাদেৱে কলে—“ব’লক ভেনেহলে এৰাৰ সেই ঠাইডোখৰো গোৱাই যাওঁক। বৰা, বল’ক; যাওঁ বল’ক, “বামটে” দেখো ভাল যেন লাগছে। জানোবা ঠাইডোখৰো তালৈই।” গহীন-ভাৱে খুহতীয়া কথা কোৱাত শৰ্মাদেৱৰ নাম আছে।

এইবাৰ ৰাজহ ময়ী প্ৰসন্ন হ’ল যেন লাগিল। তেখেতে পোনেই মোক কলে—“এইবাৰ গাড়ী লৈ আপুনি আগে আগে যাওঁক। ঠাইতহে গৈ বব, বাটত ক’তো নবব। আমি পিছে পিছে গৈছো।”

মনতে “হে ভগৱান, তুমি যি কৰা!” বুলি আমি তৎক্ষণাত্ ডি. চিৰ মটৰত উঠি আগে আগে যাবলৈ ধৰিলোঁ—মাগৰ দৰেই মণ্ডল, কাননগো, শ্ৰীৰাম দেৱাড়া আৰু মই। গৈ গৈ পাহাৰৰ দাঁতিৰ ভাঁজটোৰে গৈ ভূমি চাই দেখো যে ময়ীমহোদয়সকলৰ গাড়ীৰ সমৰ্থলে আকৌ পিছে পিছে আহি থাকি থকাৰ ওচৰৰ ভাঁজৰ পৰা চিৰা বাট লগে ভাঁজটোৰ আৱাক দেখেখিষে। মোৰ ডি. চি.লৈ থং উঠিল; কাৰণ তেওঁক মই সেই ঠাইবোৰ ভাঁজত দেখুৱাই নিছিলো। গতিকে তেওঁ কিয় বাট ভুল কৰিব? উপায় মান্যৰ আৰু আধাকে, অবিৰাম ‘হৰ’ বজাবলৈ ধৰিলোঁ। আঘাৰ মটৰৰ ‘হৰ’ কৰি পাহাৰবোৰ ভূমি খুৱৰ থৈ আমি যোৱা বাটেদি সন্ধান পালে। পাহাৰবোৰা নাথিলেই বুলিয়ে বিশাল মূৰলি; পৰাৰ বেৰি উল্লিখিতসকলৰ পৰা প্ৰথম আউৰি বাহিল, যেনে—“এই ঠাইডোখৰ কি মাটি? কিমান দূৰ? সোঁ সেইবিনি মাটিত কিমান দূৰ? মাটিৰ দূৰ ইয়াত কিমান?

সৌবোৰত কিমান পানী উঠে? এই বিজ্ঞানত কিমান গৰু চৰে? বাহ্য কেনে? খোৱা পানী ক'ত পোৱা যাব? পানী ভাল হ'বনে? কিমান ভালত পোৱা যাব? যাহুহৰ আপত্তি হ'ব নেকি? পৰিষ্কাৰত কিমান মাটি পোৱা যাব? পাহাৰত বৰকৈ শিল আছে নেকি? এইবোৰ অকলসৈ কেতিয়াবা বীপৰ বিলম্বপৰা বনৰীয়া হাতী চৰিবলৈ নাহেনে? বিঘত হাঁহ পৰেনে? আগে এইবোৰ ঠাইত গছ ওলাইছিল, আজিকালি মোলায়নে? ইত্যাদি, এহেজাৰ এটা প্ৰশ্ন। নকলেও হ'ব যে যাবোঁ যি প্ৰশ্ন হওক মইতো উত্তৰ দিব লাগিবই; কাৰণ ভালতীয়া কৰ্মচাৰী! সাধা অহুসৰি যয়োঁ উত্তৰ দি গলোঁ।

তাৰ পিছত সকলো কথা থিয়-থিয় আলোচনা কৰি সেই ঠাইকেই মজীসকলে মনোৱীত কৰিলে। বাজহ মজী বৰাদেৱ নিজে বিদ্য-মজীও। তেখেতেই আগৰ দৰে আগৰি সন্মতি জনাই কলে—“তেখেত দেখা যায় এয়ে বঢ়িয়া হ'ব; কি কয় শৰ্মা? আমি তেখেত ইয়াকে লোৱা ঠিক কৰিলোঁ। শৰ্মা ডাঙৰীয়াই সন্মতি দিলে। বাকী মজীসকলেও হয়ভৰ দিলে। যাজাৰ তাতেই ওৰ পৰিল।

বাজহ মজীয়ে ডি. চি ক এই বিষয়ৰ প্ৰস্তাৱ আৰু সিদ্ধান্ত লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। চীক ইঞ্জিনিয়াৰ, টাউন প্লেনাৰ আৰি বিষয়াসকলেও তেওঁলোকলৈ চোৱাত “হয়, হয়” কৰিলে। এইদৰে অসমৰ প্ৰথম ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ স্থান জালুকবাৰীতে ঠিক কৰা হ'ল। সকলোৰে উদ্বিগ্ন আৰু চিন্তাই শাম কাটিলে।

মোৰ কিন্তু তেতিয়াও এটা বিষয়ত খু-হুনি মৰা নাছিল—মজীসকলৰ লৰালটো আমি বাটত হেৰুৱাইছিলোঁ ক'ত? গড়কাপ্তানি বিভাগৰ মজী শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ লগত আগতেও ঘৰুৱাভাৱে কথা কোৱাৰ অভ্যাস মোৰ আছিল। তেখেতৰ ওচৰ চাপি কথাটো সোধাত তেখেতে কলে—“আমি শোনতে বলৰ, ‘প্লুইচ গোট’ আহিব ঠাইবোৰ চালোঁগৈ। তাৰ পিছত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এমুবেবি সোমাই অন্ত যুবেদি ওলাই আহিলে।” মই তেতিয়া সকলো কথা বুজিলোঁ আৰু কলো—“আমাক আজি কিবা কুগ্ৰহই পাইছিল। প্ৰথমে বিচাৰি আনিলো ‘টাউন প্লেনাৰ’ক তাৰ পিছত আপোনাৰোঁকক বিচাৰি এইদৰেবি খুবি চাওঁ কু নকলেও হ'ব।” লভৰ বাৰি প্ৰথমতে

ইয়ার্টে অহা সময়ত আপোনালোক গাড়ীগাঁৱতেই আছিল, খিভীয়া ঘৰ চাৰ্তে স্কুলৰপৰা ঘূৰি আহোঁতে আমাৰ আগে আগে ওলাই গৈছিল। অন্য কষ্ট নাই, ভুল বুজাব বাবেহে বেয়া লাগিছে।” তেখেতে ক’লে—“স্বাস্থ্য দিয়ক। আজি শনিবাৰে সকলোকে শনিয়ে পাইছিল। শেষত ভালোই হ’ল নহয়।” ৰাজহ ময়ী ডাঙৰীয়াই ক’লে—“কি শনিৰ কথা কৈছে শৰ্মা ?” তেতিয়া শৰ্মা ডাঙৰীয়াই তেখেতক সকলো কথা বিবৰি কলে। মনটো অলপ পাতল লাগিল। দোষত শাস্তি লবলৈ বেয়া নানাগে; “উন্টা বুজিদি ৰাখ” হয় বুলিহে ভয়। শৰ্মাদেৱৰ বৰ্ণনা শুনি সকলোৱে হাঁহিলে।

(२)

আমি চাৰ্ভে জ্বলত 'ট্ৰেইনিং' লোৱা সময়ত শ্ৰীদেৱকান্ত ফুকন জালুক-
বাৰী চাৰ্ভে জ্বলত চেষ্টা মাঠৰ আছিল ; হেড্ মাঠৰ আছিল
শ্ৰীকালীৰাম দাস। ফুকনক আমি আগৰ পৰাই সম্মান কৰিছিলোঁ আৰু
ক্ষুণ্ণিত থাকে বাবে ভালো পাইছিলোঁ।। পিছত তেওঁ হেড্ মাঠৰ
হৈছিল।

মন্ত্ৰসকল যোৱাৰ জৰ্ঘনৰ পিছত হেড্ মাৰ্চৰ ফুকন ত্ৰীকালী পাটো-
ৱাৰী ক'ননগোক লগত লৈ মোৰ অস্থিচলৈ গৈছিল। সেইদিনা ভিতৰলৈ
প্ৰৱেশ কৰিয়ে তেওঁ কলে—“সিদিনা আমি আপোনাৰ ভাল মেজিক
চালোঁ। আপুনি মেজিক ক'ত শিকিলে? জালুকবাৰীত হেথোন শিকা
নাছিল, বকুৱাঘেটু?”

যট স্তম্ভিলে'—“কেনে?”

তেখেতে কলে—“আমি জুয়ো আলোচনা করিছো—আমাব এতিয়া
পেন্সন পাবব হ’ল, ইমান দিনে তুমি বিভাগৰ কোনো বিষয়াক এইবাবে
‘স্বস্তি’লি ত মাটিৰ কালি বেথুৱা দেখা নাছিলে”। আপুনি অসম্ভৱক
সত্য কৰিলে। মাটিৰ কালিবোৰো আপোনাৰ মুখত সিদিনা তেনেই আশৈ
কুটী দিলে। কালিৰ পৰিমাণবোৰ, কেনেকৈ পালে বুলিলে বাক আপুনি সি
উত্তৰ দিলেহেঁতেন, ৭”

কর্তৃক কথিত—“যিনি ‘মুক্তমূল্য’ কালো রেশ বাস্তি কল, বেশ সুবস, বেশ কল, কালো, বেশ কল। কালো, বেশ কল, বেশ কল।

পাৰে? আৰু এটা কথা নহয়; তেখেতসকলক বস্ত্ৰটোৰ এটা ধাৰণা দিবহে লাগে; বাৰী কাম আমাৰ। নহলে আমি কিয় আহোঁ?”

ফুকনে কলে—“তথাপি আমি কাম কৰিবলৈ তেতিয়াহে, জুৰাইছিল বুলিছোঁ।”

মই উত্তৰ দিলোঁ—“তাকে নকৰি উপায় কি কওকচোন বাক! বুঢ়া মঙলক আগদিনা ইয়ানটক কোৱা লক্ষ্যও হেওঁ সেই ঠাইৰ অৰ্থক নিবলৈ পাহৰিলে। সেই কথা জানো মন্ত্ৰীসকলক কোৱা কায়? মাটিৰ কালিগৈমই মই আগতে চাই থৈছিলোঁ। আৰু কালি সন্ধ্যা” তেখেতসকলক এটা ধাৰণাহে লাগে! অৱস্থাতোহে সেয়ে সমীচীন।”

পাটোৱাৰী কাননগোহাঁই কলে—“সচাকৈয়ে আমাক শনিৱে পাইছিল ছাৰ। নহলেনো আমি তেখেতসকলক আৰু তেখেতসকলে আমাক বিচাৰি ফুৰেনে?”

ফুকনে কলে—“শনিৰ শেষ বশা ভাল। আপোঁৱালোকো লেই দেখিহে সাৰিব পাৰিলে। শিছে সেইবোৰ যিথৈ নহওক, নমৰালৈকে মই হলে এই মেজিক মনত ৰাখিম।”

মই কলোঁ—“মুঠ কথা ভগৱানৰ ইচ্ছা পূৰ হ'ল। ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজে গঢ় লৈ উঠিলে আমি বেতিয়াৰা লগেভাগে গৈ তাকে চাই অতীতৰ স্মৃতি মনলৈ আনিম। লগৰীয়াসকলক কয়—ইয়াৰ লগত আমাৰ জীৱনৰ কেইটামান ফল্যবান মুহূৰ্ত কেনেকৈ লাগোৱা আছে কোনে জানিব?”

মই আজিও ভাবি আচৰিত হও যে চতুৰ কাপুৰ চাহাবেও সিদ্ধিৱা এৰাৰ মাত্ৰ মাতিবলৈও সাহ নকৰিলে। ভৱিত হ'ল লোমালে গিংহাৰীৰ হয় বোলা কথাটো তেনেই যিছা নহয়।

মল্লীৰ লগত খেতি গৰিদ্ৰশনত

বোধ হয় ১৯৫০ চনৰ কথা। এদিন হঠাৎ কৃষি-বিভাগৰ মল্লী (এতিয়াৰ নহয়, ডেভিয়াৰ) শ্ৰীমহেন্দ্ৰ মেহন চৌধুৰী বড়িয় ওলালগৈ। আগতে খা-খবৰ দি যোৱা নাছিল, তেখেতৰ সেইটো বোধ হয় দস্তাবে নহয়। সেই-দিনা তেখেতৰ লগত আছিল ৰিকিউজি পুনৰ্গঠনৰ বিষয়া (আৰ. আৰ. ও) শ্ৰীপ্ৰতাপ চন্দ্ৰ গোস্বামী। দুয়ো গৈ পুৰা ন-মান বজাত আমাৰ ঘৰৰ সন্মুখত গাড়ী বথাই চাহ একোটাওপা খাই ললে, আৰু যোকে লগতে ওলাবলৈ কলে। উদ্দেশ্য কি, যাত্ৰা ক'লৈ -তেতিয়ালৈ মোক কোৱা নাছিল। লোৱাত গোঁসায়ে কলে—‘মল্লী ডাঙৰীয়াই কাউলীত কিমান মানুহ আছে, খেতি-বাতি কেনে হৈছে ইত্যাদি চাব। আগতে কাউলীৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। কাউলী বড়িয়াৰপৰা ২৫২৬ মাইল দূৰত উত্তৰে জোটাৰ পাহাৰৰ দাঁতিত। মই ভাত-পানী খাই যোৱা ভাল হ'ব বুলি প্ৰস্তাৱ দিলোঁ, উত্তৰত ঘণৰাই মল্লী ডাঙৰীয়াই কলে—“নালাগে ব'লক। ভাত বাটত খাম।” মল্লীৰ কথাত প্ৰত্যুত্তৰ নাখাটে। তাতে চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ প্ৰকৃতি মোৰ ভনা আছে। তেখেতৰ পৰীৰ আৰু মনত বৰ শেটীয়া মানুহৰ দুৰ্কাৰ শক্তি আৰু অচৰণত খাল', পোনপটীয়া ব্যৱহাৰ কোনেও লক্ষ্য নকৰাকৈ ন'থাকে। পিণ্ড-বিধিনি, হকা-বধাক তেখেতে বালিৰ বান্ধ যেন দেখে। তেখেতৰ লগত একেলগে কৰা কষ্টকৰ অভি-যান কেইবাটাও। স্থিতি অকল লিখকৰেই নহয়, শ্ৰীপৰীধৰ বহুমতাবী, শ্ৰীমহেন্দ্ৰ ডেকা, শ্ৰীপ্ৰতাপ গোস্বামী আদি লোকসকলৰো মনত নিশ্চয় চিৰকাল অৱশেষে হৈ থাকিব।

মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে সাজু হৈ ছবতিপুলীৰ আৱন্তকীয় তৎপৰতা দেখুৱালোঁ। জীপত যাত্ৰা কৰিলোঁ ডামোলপুৰ—কুম্ভাৰীকাটা অভিমুখে। ডামোলপুৰত আৱদিনা হলে তেখেত বয়, সেই দিনা কেৱল মৌজাৰাৰ আছেবৈকি বুলি বাস্তৱ পৰায়ে হুৰি গুৰুলি বুৰি আহিব বুলি মল্লীক কৈ গুচি গল।

বাটত দুই একোটা গাজাখুৰি গল্প প্ৰত্যেকে কৈছে। কথাৰ ঠেলা-ঠেলি, ঠাট্টামকৰাও চলিছে। এটা উল্লেখযোগ্য কথা এই যে চৌধুৰীয়ে চৰকাৰী কৰ্মচাৰীসকলকো ঘোৰ নোপোহালৈকে কৰ্ম্মই বন্ধুৰং ব্যৱহাৰ কৰে। তাতে শ্ৰীপ্ৰভাণ গোসাঁই তেখেতৰ বোলে ল-পঢ়া সময়ৰ বন্ধু; বোলাইব মুখে শুনিছিলোঁ দুয়ো ল-পঢ়া সময়ত যেনে একেলগে একোটা বন্ধুতে আছিল, আৰু আত্মনিৰ্ভৰশীলতাৰ চানেকী কাৰ্য্যত দেখুওৱালৈ আৰু নান্য-কামে কংগ্ৰেছ-কৰ্ম্মী হবলৈ বুলি দুয়ো কিছুদিন চাকৰি-শাকৰ বা ব্ৰাহ্মণ-লগুৱা আহি বথা নাছিল। তেওঁলোক দুজনৰ ভিতৰত দুবিচাকি যিয়ে আগে আহে তেৱেঁ জুই ধৰি ভাত বহাব লাগিছিল। কলত কেতিয়াবা দুয়ো বাতি বহ বজালৈ কুৰে আৰু পলমকৈ আহি দুয়ো একেলগে দুখে-ভাগৰে ভাত বান্ধিব লগীয়াত পৰে। গোসাঁইৰ লগত তেখেতৰ আগৰে এনে বন্ধুত্ব আৰু সন্তাৰ। মই তেখেতসকলৰ বহুকাল পিছৰ। তথাপি কিন্তু ব্যৱহাৰত তেখেতসকলে মোৰ প্ৰতি “প্ৰাপ্ততু বোড়শে বৰ্ষে পুত্ৰ-মিত্ৰবধাচৰেৎ” নীতিৰ আৰ্হিত কাম কৰিছিল।

চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই গৈ থাকোঁতে এবাৰ সুধিলে, “হয় নে বন্ধুৱা, আপুনি বোলে আমাৰ বৰপেটীয়া মাল্লহক তামোলপুৰত মাটি নিধিয়ে। কিয় নিধিয়ে?”

কথাটো ধেমালিৰ ছলেৰে কৈছিল যদিও মন্ত্ৰীৰ ধেমালিৰে। অৰ্থ আছে বুলি ধৰি লৈ ময়ো তেনে সুবতে কলৌ - “কিয়? প্ৰকৃত তামোলপুৰ অঞ্চলত যেখন বৰপেটীয়া মাল্লহকে ভৰি আছে। কুমাৰীকাটা আৰু তামোলপুৰ যেখন বৰপেটীয়া মাল্লহকে “ফলনি”। তেওঁলোকে মাটিত থকা নাই বুলি আপত্তি কৰে নেকি? আজি যেখিৰ নহয়, মাটি পাইছেনে নাই। পিছে এটা কথা! তামোলপুৰ-কুমাৰীকাটা আহি ঠাইবোৰ কিন্তু ট্ৰাইবেল বেষ্ট’ৰ ভিতৰত। তাত নতুনকৈ অহা যেইসেই লোককে হকৰক নোহো-ৱাকৈ পট্টা ধৰিলৈ আপোনালোকেই আইন কৰি বাধা দিছে।” তেখেতে শুনি কেৱল কলে, “বহয়, মই কিছুমান মাল্লহকে কোৱা কথাহে কৈছোঁ।” মই উত্তৰ দিলোঁ, “জোৱাত ভাল হৈছে, ছাৰ; মনৰ কথা এলাই গৈছে; মনটো খোলোচা হৈছে। আজি মনত বাৰি বিৰা বিচাবে কিয়া। এতিয়া-কাৰ কৰিব বুজিলেহে আমাৰ বিপদ। আজিকালি বহুত নবহুত যোৱাকৈ

ঘোষৰ কথা জানিবলৈ নিদিয়াকৈয়ে তাৰ বিচাৰ আলেঙে আলেঙে শেষ হয়, কাঁচিৰো ছবুম হয়—সেয়ে নহলেই বন্ধা।” গোসাঁয়েও ঘোষ কথা-ডেই হয়জৰ দিলে। চৌধুৰীয়ে একে আধাৰেই কলে “সেইটো কেতিয়াও নহয়।”

কথা আধাৰ শেষ কৰিয়ে তেখেতে কলে—“কিহে, কাকতত আপোনা-লোকৰ ‘এচ্যোচনেচন’ৰ কিবা-কিবি বহুত কথা উঠা দেখিছো দেখোন। কথাটো কি? প্রমোচনৰ কথা নহয় জানো? মই কলোঁ, মূঠতে সেয়ে। মই তাকে কোৱাৰ লগে লগে উত্তৰ আছিল—“বাছি বাছি ডেকা চাই চোকা চোকা স্বৰ্গচাৰ সৰলক প্রমোচন দিয়াৰ কথা আমি সিহিঁনা ‘চীফ মিনিষ্টাৰ’ৰ লগত আলচ কৰিছিলোঁ। তেখেতেও সেই বিষয়ে ভাবিছে—পিছে প্রমোচন দিলে দেখোন কিছুমানে একো কাম-কাজ কৰিব নোৱাৰে।” মই উত্তৰ দিবলৈ বঁধ্যা হলোঁ—“আপোনালোকে বাছোঁতে আকৌ সেই একো কৰিব নোৱাৰাসকলকহে বাছে, যাতে পিছত এটা অপৰাধ দিব পাৰে।” তেখেত আক গোসাঁই দুয়ো ই’হিলে। তেখেতে ভেঁতিয়া কলে “আমি কৰোঁ, বুলি একো কৰিব নোৱাৰোঁ। ‘পাব্লিক চাৰ্ভিচ্ কমিচনে’হে সকলো কৰে।” মই কলোঁ—“কিন্তু ৰাইজৰ ধাৰণা হলে জাকৈয়ে মাছ মাৰে যদি, খালৈবহে ন’ম। বঙ্গ’ই ড’ল বোলে যাক, ঢেঁকী বুলাও নালাগে তাক।” তেখেতে কুধিলে “কেনেকৈ?” মই কলোঁ—“তাহানি ঢাকাত লীটচন লৈ চাহাবে—ভাল পাই আমীনকে জানো ছবডিপুটী কৰি দিয়া নাছিল? বৰিশালতো এচিষ্টেণ্ট নাজিবক তেওঁ প্রমোচন দি বোলে বিশেষ মেজিষ্ট্ৰেট পাতিছিল।” তেখেতে আকৌ কলে—“কেনেকৈহে?” মই চমুকৈ বৰ্ণনা কৰিলোঁ—“বীটচনবেল ভেঁতিয়া আই, চি, এছ, অফিচাৰ। তাতে ডেপুটী কমিচনাৰ। এবাৰ তেওঁ আমীন, ছবডিপুটী আদিৰ কাম চাবলৈ গৈ এজন আমীনক বৰ পাকৈত পাই কৈ আছিল—“আজিয়েছা বাবু, মই তোমাৰ হাকিম বনাম।” তাৰে কেইদিনমান পাছত চৰকাৰী হুজুম প্রচাৰ হ’ল—আজিয়েছা আমীনক ছবডিপুটী কৰা হৈছে। পিছত কিছুদিন যোৱাত কাম চলাব নোৱাৰা দেখি সকলো লোকৰ আপত্তিত আজিয়েছাক চাহেবে মেজিষ্ট্ৰেট বনাই বি আকৌ প্রমোচনহে হিলে। তাতো আইন-তাইন একে, হুজুমা কাৰণে উকীলসকলে আক ৰাইজে ঘোষ আপত্তি

কৰিলত চাহাবে এইবাৰ তেওঁক হেনো এটিটো এছ, ডি, ও কৰি দি মহুমাৰ সকলোবোৰ বাটোৱাৰা মোকৰ্জা চাবলৈ দিলে। 'তেওঁৰ' নাম হ'ল বাটোৱাৰা এচ. ডি. ও। আজিয়েচাই আমোন হিচাপেই বাটোৱাৰাৰ কাম জানিছিল। গতিকে তেওঁ সকলমে কাম চলাই বৰ্ষাপৰৱৰ্ত অৱসৰ ললে। এইদৰে অইন চৰকাৰেও যাক কুশা কৰিব খোজে তেওঁৰ কাৰণে বাটোৱাৰা এছ. ডি. ওৰ কাম তৈয়াৰ কৰিব পাৰে।" যতী ডাঙৰীয়া আৰু গোসাঁয়ে অলপ হাঁহিলে। যতী ডাঙৰীয়াই বোক উকৈ কৰি কলে— "আপোনালোকে দেইবোৰ কথা চৰকাৰক বুজাই নকয় কিয়?" উত্তৰত মই কলোঁ— "কলোঁ নহয় আপোনাকে। অন্তক কলে "উণ্টা বুজিলি বাম" হয় বুজি ভয়।"

(২)

ইমানতে আমি গৈ কুমাৰীকাটা পালোঁ। কুমাৰীকাটা বড়িয়াৰ উল্লহে, বাইছ মাইল দূৰত। তাত চৰকাৰী কৰ্মচাৰী জিৰাবৰ কাৰণে ডাকবন্ধ নাই। অথচ তাত নোবোৱাকৈ কাউলী, ডোঙৰগাঁও আদি ঠাইবোৰলৈও যোৱা টান। সকলোৱে গৈ সাধাৰণতে সেই ঠাইৰ মাৰোৱাবীৰ দোকান এখনত জিৰনি লৈ সেই বোকাৰ মেনেজাৰ শ্ৰীবুদ্ধেশ্বৰী উপাধ্যায়ৰ অবা-চিত অভ্যৰ্থনা গ্ৰহণ কৰে। আনকি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে পঠোৱা শ্ৰীপ্ৰকাশ কমিটিক কাউলীলৈ নিয়া সমাজে তাতেই জিৰনি-বাহৰ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। আমিও তাতে নামিলোঁহক।

শ্ৰীবুদ্ধেশ্বৰী উপাধ্যায়ক এই নামত জৰি অতি কম লোকেহে জানে। তাত তেওঁ মহাৰাজজী বুলিহে জনাজাত। মহাৰাজজী সেই পিছপৰা অঞ্চলৰ সঁচাকৈয়ে মহাৰাজেই। তাত স্থানীয় চাওতাল, কছাৰী আদি মানুহবোৰে তেওঁক প্ৰজাই বজাক মনা দিয়ে। কাৰ্তালহো চাহাবে তেওঁক চাওতাল বজা বুলিছিল।

উল্লেখযোগ্য কথা এই যে শ্ৰীপ্ৰকাশ কমিটি কাউলীলৈ যোৱা সময়ত বাৰিষা নুামিছিল। খিলঙৰ পৰা নিৰ্দেশ দিয়া লগেও গড়কাপ্তানি বিভাগে জনাই দিলে যে কাউলীপাৰলৈ 'জীপ' চলাব পৰা বাক্য সেই সময়ত নিৰ্মাণ কৰা কোনো প্ৰকাৰে সম্ভৱ নহব। ইফালে কমিটিক কিছুদূৰ বাৰ্জাৰে

নিৰ্মিলেও নহয়; তাকে কৰিব নোৱাৰিলে কাউলী ৰে সঁচাকৈয়ে দুৰ্গৰ ই
জলজল্গট্‌টকৈ প্ৰমাণ হব। এনে অৱস্থাত তেতিয়াৰ ডি. চি. কাৰ্ডালহো
চাহাবে মোক লকলো কণা বুজাই কৈ বান্ধাৰ কি ব্যৱস্থা হয় এটা কৰিব
লাগে বুলি কলে। মই গৈ মহাৰাজৰ লগত আৰু সেই ঠাইৰ অহতম
সম্ভাৱ লোক নেউলী বাবুৰ লগত আলচ কৰাত ছয়ো কলে, “কিয় নহব?
বান্ধা বাৰিবাও হব। আপুনি ডি. চিক নিৰ্ভৰ দি কব যে বান্ধা কৰা
হব।” কাৰ্য্যক্ষেত্ৰতো সঁচাকৈয়ে চাওতালবোৰক লগাই তলত বন-পাতবোৰ
দি ওপৰে ওপৰে এশো চাম মাটিৰে মটৰ নিব পৰা দুমাইল বান্ধা তেওঁ-
লোকে হুসপাহৰ ভিতৰত নিৰ্মাণ কৰি দিছিল।

শ্ৰীজে. বি. প্ৰধান ভোটান ৰজাৰ প্ৰতিনিধি। তেওঁৰ কুমাৰীকাটা
ঘৰবাৰী আছে। নেউলীতো ঘৰ আছে কাৰণে লোকে তেওঁক নেউলীবাবু
বুলিহে মাতে। নেউলীবাবুই কমিচনক লৈ আগে আগে মটৰ চলাই নিবলৈ
গাত ললে। মহাৰাজজী আৰু নেউলীবাবুৰ সেই ঠাইডোখৰত এনেহে
প্ৰভাৱ।

(৩)

কুমাৰীকাটা পাহাৰে মই ওচৰৰ শ্ৰীকালুচ গাঁওবুঢ়াৰ হাতীটো খবৰ
কৰিলোঁ। কাৰণ, বাট দুগম। হাতীৰে অহাযোৱা স্বেচ্ছা হয়। অৱশ্যে
হাতীত ভ্ৰমণ কৰাও কম কষ্টকৰ নহয়। তথাপি আমি কুমাৰীকাটাত
এই হাতীটো আৰু তামোলপুৰত শ্ৰীশান্তিবাম ডেকা মৌজাবাৰৰ দঁতাল
পোৱালিটো আৱশ্যকমতে খুজিলেই পাওঁ আৰু লওঁ। সকলো বিজ্ঞান
কৰ্মচাৰীয়ে এই সুবিধা ভোগ কৰে। আজিকালি অৱশ্যে বান্ধা পদূলি
হোৱাত অহা-যোৱাৰ সুবিধা হৈছে। তেতিয়া কিন্তু বান্ধাৰ চিনহে আছিল,
দুয়োফালে খাওঁ-খাওঁ যুষ্টি-খৰি-খকা দীঘল পাতৰ জল।

হাতী শালোঁ। তিনিও খাই বৈ উঠি এটা হাতীতে যাবলৈ স্থিৰ
কৰিলোঁ। মাউতেনৈতে আবোহী চাৰিজন হাতীও লক। মাউতটো
আছিল চাওতাল মাজুৰ; অসমতে উপজিছে আৰু অসমীয়া হৈছে।
হাতীত উঠা সময়ত বোধহয় দুইমান সাজিছিল। আমি হৰেক বকৰ
গল্প কৰি গৈ আছিলোঁ। মাউতৰ পছতে যৌবনী ভাঙলীয়া; তেখেতৰ

গোসাঁই; সৰ্বশেষত - মই। হাতীৰ পাত্ৰত মহাবল্লভ অস্থিৰা নাই। কেতিয়াবা পৰি যাওঁ, পৰি যাওঁ লাগে। তেতিয়াবা হাতীৰ ফুৰ ৩০ বেছি গৈ সন্মুখত দুটি খাই পৰিব খোজে। এইদৰে খাইবৈ ধৰিলে।

মাউতৰ মুখৰপৰা তেতিয়া দেশৰ পানীৰ জেৰেটা-জেৰেটা বাত এটা ওলাই আহিল। মন্ত্ৰীয়ে অলপদূৰ গৈয়ে হাঁহিলে, “মাইক, কোন ফুৰখন গোসাঁইছে কেখন ‘অ’, কিয়া নিচা-নিচা খাইছে নেকি?”

মাউতে কলে—“নাই দেউতা, নিচা ক'ৰ খাবি আৰু? মন্ত্ৰীয়া হাতীৰ কোনে দিব? সেই সব কৰ নাপায়।”

—‘তেতে তোৰ মুখত কিহৰ গোসাঁই?’ উত্তৰত মাউতে কলে—‘গোসাঁইছে যদি হাতীয়ে খাইছে কিজানি; হুৰু।’

—৫৭, হাতীয়ে নিচা খায় নেকি?

- খায় দেউতা। এই দেৱীলাল হাতীয়ে বৰকৈ নিচা বিচাৰি কৰে।

- হয়, হাতীয়ে নিচা বিচাৰে। হাতীয়ে খাওক বাক, জেৰে মুখ গোসাঁই কিয়? তই নিশ্চয় কাকি দিছ।

- নহয় দেউতা কাকি আৰু কি দিম, হাতীয়ে খাইওঁৰ পানী বোৰ গাত মাৰে নহয়। সেই দেখি গোসাঁইছে।

গোসাঁই আৰু মই দুয়ো মন্ত্ৰী-মাউতৰ কথোপকথন শুনি হাঁহিলোঁ। মই এবাৰ ঔৎসুক্য সামৰিব নোৱাৰি কলো—‘হাতীয়েও সঁচাকৈ নিচা খায় নেকি?’

চৌধুৰীয়ে কলে—“দেৱীলাল হাতীয়ে খায় আৰু খালে মাউতৰ মুখ গোসাঁই!” আৰি আকৌ হাঁহিলোঁ। এইবাৰ মাউতেও হাঁহিলে।

গোসাঁইয়ে কলে—‘হয়, এনেকুৱা কথা কেতিয়াবা ঘটে। মই তেতিয়া হাইফুলৰ মাটীৰ। এদিন ক্লাচ টেব’লত এটা ছুট ল’ৰাই ঘৰত অক’ৰি অনা নাছিল। মই তাক পাচ বেত দিম বুলি বেত লৈ হাত পাতিবলৈ ধলোঁ। সিও পোনোঁই হাতখন আগ বঢ়াই দিলে। বেত মাৰিবলৈ নো-পাওঁতেই দেখোঁ তাৰ হাতত চেক, ধপাড়ৰ চেক। হুয়োখন হাত টাই বেথো হুয়োখন হাততে। মই কলোঁ, “তই অক’লাৰ বাবে গাঁত আৰু ধপাড় খোজাৰ বাবে আক’লাত বেত খায় আছিল।” সি টপমাই উঠি

বিলে—“অহা ছাৰ, অহা নদাৰ বাবে মোক বেত দিয়ক, কিন্তু ধপাত খোৱাৰ বাবে মই বেত খাব নালাগে।”

মই হুৱিলোঁ।—“তেন্তে কোনে খাব লাগে ? চিলিমটোৱে ?”

সি কলে—“বিশ্বাস কৰে যদি কণ্ট ছাৰ ; নহলে আপুনি বেত দিব খুজিছে যেতিয়াতে দিবই। ওলোৱা হাতীৰ দাঁত জানো কেতিয়াবা আকৌ ভিঙৰ সোমায়। শিছে তাক কাটি চুটি কৰিব পাৰি। আপুনিও ইচ্ছা কৰিলে মোক পাঁচ বেতৰ ঠাইত এক বেত দিব পাৰে।”

মই হুৱিলোঁ—তেন্তে তই কব খোজা নেকি—তই ধপাত খোৱা নাই ?

সি কলে “সঁচাকৈয়ে খোৱা নাই ছাৰ।”

—“তেন্তে তোৰ হাতত চিম বহিল কেনেকৈ ?” সি কলে—“ছাৰ, কালি দেওবাৰে বৰ গৰম আছিল। ছুপৰীয়া মই ভাত-পানী খাই উঠি বাহিৰা ঘৰৰ বেঞ্চি এখনত শুইছিলো। ফুৰ ফুৰ কৈ বতাহ লগাত টোপনি আহিছিল। তেতিয়া কোনোবা দূৰে মাজুৰে আমাৰ তালৈ আহি মোক হাতখনত চিলিম দি ধপাত খাইছিল। মই শুই উঠি দেখো মোৰ হাতত ধপাতৰ চিম। হাতখন ধুই পেলায়ো দাগ থেৰাৰ নোৱাৰিলোঁ। ইয়াকে কয় ছাৰ—দুটৰ লটপট, শাস্তৰ মৰণ। কোনোবাই ধপাত খালে, কোনোবাই এতিয়া বেত খায়। এক বৰাই ধান খায়, এক বৰাই হান খায়।”

মই কলো—“দুট ! তোৰ দেখোন মুখেদি সাহিত্য বাহিৰ হব লাগিছে। তই ভাবি চাচোন, তই কিজানি টোপনি অহাত কোনোবাই ধপাত খোৱাটো লপোনত দেখিছিলি ? মনত কবচোন ধপাত খোৱা মাজুহজন তেঁতৰৰে আছিল নেকি ?

সি কলে “হয় ছাৰ তেনেকুৱা লাগিছে।” মই কলে—“এতিয়া তই তাক বেত লবলৈ দে।” এই জুলি মই তাক এটা কোব মাৰি এৰি দিলো।

(২)

মুখী ডাঙৰীয়াই কলে—“বকুৰাই কণ্ডকচোন বাক মঙলৰ বুদ্ধিৰ কথা। তই এটা কণ্ডক।”

আদামৰ অৱস্থাত বহি বকুৰা সমুদ্ৰতকৈ ইটোৱা লক্ষ্যপতিয়ে অহুকাই কণ্ডক জুলি আশেপাশে দিলে যেয়ে লাগে, মোৰ তেনে দাঙিল। তেঁতৰীয়ে এটা

চুটি কটনা কলে। তেতিয়া শ্ৰীমন্ত দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা আছিল বোধহয় কাৰুণ্যৰ তেপুটা-কমিচমাৰ। ছয়গাঁৱত আছিল আমাৰ এজন বিখ্যাত ছব্বেপুৰী কলেক্টৰ। শৰ্মাৰ ইচ্ছা হ'ল, এদিন গৈ ছয়গাঁৱৰ চাৰিও দৰাৰদৰে ঘেৰ-ঘৰটো চাবলৈ। তেওঁ এছ ডি চিক খৰি খিৰা হাতী এটা যোগাৰ কৰিবলৈ। লগে লগে তেওঁ কৈ পঠালে—মঙল-কাননগোলকল। তাত থাকিব লাগে—তেওঁ কাম চাখ।

যথাসময়ত মঙল-কাননগোলকল গৈ ঘেৰঘৰৰ ওচৰত থাকিল। ডি টি শৰ্মা ডাঙৰীয়াই এটি পোৱালি হাতীত উঠি ঘেৰঘৰৰ ওচৰ পালেগৈ। "কি জুৰ্গাণ্য, হাতীৰ পোৱালিটো বেগাই গৈ থাকি ঘেৰঘৰৰ ওচৰত হয়-থকতে বৈ বোৱাত শৰ্মাডাঙৰীয়া ওকৰি গৈ মাটিত থেকোৱা খাই পৰিল। তেওঁ যথেষ্ট কষ্ট পালে আৰু কোনোমতে মাটিৰপৰা উঠি পোছাকৰ মাটি-বোৰ গুচাই কাম বাচাওঁ বুলি উত্ততিল। ছয়গাঁও ভাৰতখানাত দুখপোৱা ঠাইত বেণ্ডজ কৰাই লৈ গুৱাহাটী পালেগৈ।

পিছ দিনা ছব্বেপুৰী কলেক্টৰ তেখেতৰ খবৰ লবলৈ যোৱাত তেখেতে বতৰহুলভ মিহি ভাষাত কলে—“হেৰি মজুমদাৰ, আপুনি আপোনাৰ মঙল-কাননগোলকলক হুৰিচোন সিদিনা মই হাতীৰপৰা মাটিত পৰি দুখ পোৱা লক্ষ্যেও তেওঁলোকে দেখোন নাই হিলেও অক মোক হুতুলিগৈও। ইয়াৰ কাৰণ কি? আপুনি মোক কবহি দেই।”

পিছ দিনা মজুমদাৰ এছ ডি. চিৱে কলেহি—“ছাৰ, তেওঁলোকে কলে চাহাবসকলে হেনো বোৰা বা হাতীৰপৰা পৰিলে কোনোবাই যদি তোলেগৈ তেনেহলে বৰ খং কৰে। তাহানি মেকুইনি চাহাবৰ ঘোলে তাকে কৰিছিল। গালি পাৰি ধমকু দিছিল। আৰু আপুনি হাতীৰপৰা পৰা দেখি বাক কোন মঙল-কাননগোই ইহিৰ পাৰে?”

শৰ্মাই কলে—“হেৰি, আপোনাৰ মঙল-কাননগোলকলৈ গৈ জাঁনে মই দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাহে; মেকুইনি চাহাব মইও। তেনেহলৈও বাক তেওঁলোকৰ ভেতৰে ধাৰণা হয় পায়নে? বাক বাওঁক এই ধাৰণা। তদ্বিত্তলৈ তেওঁলোকক কব—ময়ো অসমীয়া চাহাবহে; পৰিলে দুখ পাওঁ আৰু কেবলোমাই সহ্যহুতি দেখুৱালে তাল পাওঁ।” এইবিলম্বত মঙল-কাননগোলকল আৰি গৈ মই হুতুলি পালে। তাৰপৰা অলপ দুখহেই কৰিলি। কল হুতুলি-

বোৰে শুৱা এখন বাৰীৰ কাষেদি হাতী বাবলৈ ৰবিলে। হাতীৰ মূৰবৰা
কোৱাৰী ডাঙৰীয়াই ঘৰ এখনৰ কাষৰাক চিনিব পাৰি মাত লগালে। 'খিনি-
ইত ওলাই অ'হিলত তেওঁ হাতী ৰখাই স্থিলে—“স্বৰ্গত ইয়াত কিমান
দিন হ'ল? মাটিৰ পট্টা পাইছনে নাই?”

মাহুতজনে উত্তৰ দিলে—“এথানো পাওৱা নাই।”

মই মাজতে মাত দিলোঁ—“আপোনাৰ নাম কি আৰু কিমান দিন
ইয়াত আছে কওকচোন। মই বাক পট্টা কিয় হোৱা নাই চামগৈ। খাজনা
দিছেনে নাই?”

তেওঁ তেতিয়া ইফালে সিফালে চাই উত্তৰ দিলে—“এইখিনিৰ পট্টা
পাইছোঁ; খাজনাও দিছোঁ। সৌখিনিৰহে পোৱা নাই।”

—দৰ্খাস্ত কৰিছেনে? মই স্থিলে।

—হয়, কৰিছোঁ। মহৰীৰ হাতত পইচা দি আহিছোঁ।

—কাগজত চহী দিছে নে নাই?

—নাই। মহৰীয়ে যি দিব লাগে দিব নহয়। মই দহটকা দি আহিছোঁ
মোৰ নাম তেওঁ জানে।

মই কলোঁ—“এইদৰে নহয়। দৰ্খাস্তখন অন্ততঃ নিজে দি আহিব লাগে।
নিজে তাত চহী দি বা টিপচহী দি দৰ্খাস্তত কি লিখা হৈছে—বুজি
বাজিহে দাখিল দিব লাগে।”

উত্তৰত মাহুতজনে কলে—“আমাৰ নো সময় ক'ত? মহৰীকে গভাই
দিছোঁ। তেঁৱে যি কৰে।”

মই মাহুতজনক পুনঃ দৰ্খাস্ত দিবলৈ কলোঁ। মহৰীডাঙৰীয়াই হাতী চলা-
নলৈ মাউস্তক নিৰ্দেশ দিলে। আমি আকৌ বাবলৈ ৰবিলোঁ।

গৈ গৈ এখন কচাৰী-বস্তি পালোঁ। মহৰীয়ে হাতী ৰখাই স্থিলে—“খিনি-
ইত ওলাই, এইবাৰ মাটিৰ খাজনা দিয়ানে, সিবিয়া?”

সিহঁতকো কলে—“সিহঁত নো আকৌ কিয়? এইবাৰ খাজনা সিবিয়া
শুলি আকৌ দিব আহিছা? কেতিয়া দিলে দিলে খাজনা বাঢ়িছে, আকৌ
সেয়েদে?”

মহৰীয়ে কলে—“কিমান খাজনা দিছা?”

—মহৰীৰ দৰ্খাস্তত এই কথাখোঁ আটাইত এইবাৰ কৰিছোঁ। সিবিয়াও এতিয়া

শাটটো ধৰিছিলে। এইদৰে বৰ্ণিত থাকিলে আমি কবিলোঁ—ইয়াৰ
শৰা উঠি যাহে লাগিব।”

কোতুলেশ্বৰত: মজী ডাঙৰীয়াতকৈ আগেয়ে কবিলে—“কবিলোঁ—আছে?”

—“আছে। দুয়োখন আছে। আৰু মজীয়া কিত্তি বহুই আঁহাৰ বিব
নোৱাৰি।”

মজী ডাঙৰীয়াই কলে—“তলকৈ পৰীক্ষা কৰি চাওক, ককা; আঁহাৰ
খাজনা ইয়াত ধৰিছে। আঁহাৰ মজীয়া কবিলে—কবিলে—কি. চি.
কে পানী খুৱায়, আৰু এইবোৰক কি কৰা?”

মজী কাগজবোৰ অনাই দেখে যে নোটিছবোৰ বেৰখলি মোকৰ্শাব,
আৰু বচিদ জৰিয়না আঁহাৰহে; খাজনা নহয়। মোৰ কথাবোৰ বুজিবলৈ
বাৰী নথিছিল। মজী ডাঙৰীয়াক কৰাটো বোৰতে বুজাই দি মজী
জনক তথিলে—“ককাই, তুমি মাটি পাবৰ কাৰণে কেতিয়াবা বৰ্ণিত
কৰিছিলো নে?”

উত্তৰত তেওঁ কলে—“নাই।”

—মুগলে জানো কোৱা নাছিল?

—কৈছিল। শিছে, মজীকনো বিশ্বাস কৰো কেনেকৈ? আৰু বা কি
বিপাকত পৰে। এইদৰে ঘৰতে খাজনা দিয়াই ভাল। শিছে বৰকৈ বাঢ়ি
বল। কাৰণেহে বিকপায় হৈছে।

মজী কলে—“বাক, আগতে বিহ'ল হ'ল। এইবাৰ এখেত মজীয়াবোৰ
নিজে আহিছে—এইবোৰ চাবলৈ। বৰ্ণিত যিহে এইবাৰ হ'ল। মোৰ অধিকত
মোৰ হাতত বৰ্ণিতখন দি আহিবা। বৰ্ণিত দি পট্টা নোপোৱাকৈ বহা
কাৰণে তোমাক জৰিয়নাহে কৰিছে—তুমি শিহাৰাক দিয়া টকা খাজনা
নহয়—জৰিয়না। বৰ্ণিত এইবাৰ নিহিলে কিত্তি বহা বিপক হ'ল। শিহিচে
তোমাৰ ঘৰ ভাঙি দি তোমাক উল্লেৰ কৰিব।”

‘বৰ্ণিত বিহ বাক বেউতা’ বুলি মজীয়াৰ ঘৰ সোৱাল। ‘আৰু
যাবলৈ ধৰিলে।

কাউলী পাই দেখা গ'ল মজীৰ এখন পৰ্যায়ত যেন কোনোবাই
বিতোষণৰ কথা কৰিছে। শিহিচে মজী ডাঙৰীয়াক কবিলে—

জীৱাৰণ। কমে ওচৰলৈ গৈ ধোখোঁ এবেসেতীয়া ওখ গছবোৰত বহি
জলকীয়া কৰি লাগি আছে। কোনোজোপা গছত পাত দেখিবলৈয়ে নাই।
জলকীয়াবোৰ বগাও বঙা কোৱাভাতুৰীয়া বঙা। মই ক'লোঁ—“এইখন বিকুৰ
পাণ্ডা!” ময়ীভাঙৰীয়াই শোনেই কলে—“কি বিকুহে?” গোঁসাঁয়ে হাঁহি
উত্তৰ দিলে—“বিকু কি নাজানে? বিকিউজিক এই অকলত বিকু বোলে।
এসেতে ওচৰৰ পুৰিয়াল এটাৰপৰা গিৰিহঁতজন ওলাই আহি আমাক সন্ম
অভিধান জনালে। কাছাৰ জিলাৰ চহা লোকৰ আৰু বিকিউজিকগৰ
ককাল ভাঙি, হাত যোৰকৈ দিয়া নমস্কাৰটো অসমীয়া লোকৰ চকুত কেনেবা
কেনেবা লাগে। তথাপি ই কিন্তু নম্ৰতাৰে পৰিচায়ক।

মই তেওঁক কলোঁ—“এখেত আমাৰ অসমৰ কবি ময়ী শ্ৰীযুত মহেন্দ্ৰমোহন
চৌধুৰী।” তেওঁ আকৌ নমস্কাৰ জনালে। আমি হাতীৰ পিঠিবৰা
বন্ধক নাহিলে। ময়ীমহোদয়ে ভগনীয়াসকলৰ লগত ক'ব পাতিলে। তাৰে

এজন মানুহে নিউজ অসমীয়া মাত মাতিছিল। ময়ীভাঙৰীয়াই আচৰিত
হৈ সুধিছিল—“আপুনি এনে স্থলৰ অসমীয়া মাত কথা ক'ত শিকিলে?”

উত্তৰত সেই মানুহজনে কলে—“বেউতা, পাকিস্থান কাহানিবাই এৰি
বহু-বহু সকলো লৈ আহিলো যেতিয়া, অসমীয়া কথা নকৈ অসমীয়া মানুহৰ
লগত মিলি নগৈ থাকিলে জানে কিবা লাভ হ'ব? আমাৰ পূৰ্ব পুৰুষসকল
হেনো বহুদেশৰ আছিল? কোনে জানে যে তেওঁলোকো হয়তো এখিৰ অন্ধ
কোনোৱা প্ৰদেশৰপৰা পেটৰ দায়ত বহুদেশলৈ আহি বঙালী হৈ পৰা নাছিল?
প্ৰকৃতকৈ আমাৰ মতেৰে বেউতা যি দেশৰ অন্ধ জনৰে আমি পোহপাল
নাম সেয়ে আমাৰ দেশ; সেয়ে মাতৃভূমি।”

ময়ীভাঙৰীয়াই মানুহজনৰ কথাখিনি শুনি ক'ব হোৱাৰ বৰে হ'ল। তেওঁ
মোহনৰ লগেহে কৰিছিল—মানুহজন হয়তো কথাদৰ গুৰু-টটাটিও ভগনীয়া—
হুলাহী কথাৰে মুখৰ মানিলা নাহিছে। কিন্তু সুধিগুটি জানিব পাৰিলে
সেইসেইজন মোকেই সেই চহৰী ভগনীয়াৰ সুধিয়াল লোক আৰু সেই
অকলত উকলি ক'বক। এখিৰা মাটিত তেওঁৰেই হেনো ল'ৰ যিদিগৈ ওচৰ
মোৰি-মুৰি পাইছিল। ময়ীমহোদয়ে সেই খেতিয়কৰ মানুহৰ জেপৰ ঢোকা-
কৰীত মিলি কলে—“নিউজ খবৰ ক'ৰি জনা গৈছিল—চৰকাৰৰপৰা সেই
খেতিয়কজনে এটা বুজন ধনৰ আৰ্থিক পুৰস্কাৰ পাইছিল।

সেইদিনা আৰু বেছি ঠাই চোৱা নহ'ল। গধূলি হোৱাত কুমাৰীকটালে ঘূৰি আহা হ'ল। ঘূৰি আহোতে যজ্ঞীয়েহোৱায়ে কলে—“গোন্ধায়ী, মাহুহ চিনা বাস্তৱিকে বৰ কঠিন। অভিজ্ঞতাৰ দৰকাৰ। এহু, তি, চিনাকমে কিন্তু যেতা থাই থাই বহুত কথা শিকে।” এই উক্তৰ দিলো—“তথাপি সিংহ: পশুৰেব নানাঃ।” গছ বিৰিখত বোমহুৱ এতিয়াও এতিয়ানি বাজি উঠে ‘তথাপি সিংহ: পশুৰেব নানাঃ।

—

मदन यादव वसन्त

श्रीवल्लभचरण वसन्त

প্রকাশক :
শ্রীকৃষ্ণাচরণ দাস
কল্যাণী

মূল্য : পাঁচ টাকা

প্রথম প্রকাশ—১৯৬১, জুন
দ্বিতীয় প্রকাশ—১৯৬৫, জুন
তৃতীয় প্রকাশ—১৯৭৬, আগষ্ট

প্রযোজক :
সর্বস্বত্ব সংরক্ষিত

মুদ্রক :
শ্রীকালীচরণ দাস
নবজীবন প্রেস
৬৬ এম এল টি, কলিকতা-৬

অৰ্ণৱা

শ্রীদীননাথ চহবীয়া শতকোষ কব-কবিতা
কৃতজ্ঞ অৰ্ণৱৰ আশা সৰ্বকাম্য

নিবেদন

সৃষ্টিত মনন মৰিও অমৰ, ভৱীভূত হৈও পুনৰ্জীৱিত। ষড়্ভিগতি
মননৰ এভাৱো মননৰ মনত তদনুকপেই। যোগীৰাজ মহাশেৱে বিকৃত
মোহিনী ন'বী মৃতি দৰ্শনত বাতুল হৈ আক তপস্বী-মগ্ন মুনিসকলে স্বৰ্গ
অপেশ্বৰী সকলৰ ছলনাত বাবে বাবে তপোভ্ৰষ্ট হৈ তাৰ উজল উদাহৰণ
যোগাই আহিছে।

জীৱনৰ কোকোল-ট'কা ভৰ-মোহন প্ৰকৃতিৰ 'ঋতুগাং কুহমাকৰঃ' বসন্তৰ
দৰেই শক্তি সমৰ্থৰ গুণ-পৰিচয়ক। অল্পপানে আত্মবেদিক ঔষধৰ গুণ,
আৰু বায়ুৰ সংযোগে বাহুৰ বল বঢ়োৱাৰ ধৰে বসন্তয়ো মননৰ লগত
সহযোগ কৰি সন্ধ্যা মননৰ শক্তি বঢ়াই আহিছে। মনন আৰু বসন্ত দুয়ো
সৃষ্টিকৰ্তা ভগৱানৰ সৃষ্টিত নিবৃত্ত থকা দুখন সমল বাহু বকণ। দুয়োবো
সংযত প্ৰাণীপুৰুষ অৱতৰে তেওঁ সৃষ্টিৰ বীজ ৰোপণ কৰে, আৰু তাকেই
লুকাই থাকে প্ৰজাপতিৰ বহুতময় নিৰ্ৰাজ। মনন আৰু বসন্তৰ আলোচনা
দেইবাবেই প্ৰজাপতিৰ নিৰ্ৰাজ সম্পৰ্কীয় আলোচনাৰ এটি বিশেষ গুণ।
আমাৰ এই 'মনন আৰু বসন্ত'ও সেই হেতুকে তাৰ পূৰ্ববৰ্তী 'প্ৰজাপতিৰ
নিৰ্ৰাজ'ৰে জন্ম-বিকাশ হাজ।

‘মদন আৰু বসন্ত’ গল্প আৰু আলোচন —এই দুই ভাগত বিভক্ত।
উদাহৰণক প্ৰাধান্য দিয়া কাৰণে আলোচনাবোৰে। গল্প-প্ৰধান হৈ পৰিছে।
‘প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ’ৰ দৰে ইও বসন্তগল্পৰ সমাদৰ লভিলেই লিখকৰ প্ৰম.
সাৰ্থক হব।

‘মদন আৰু বসন্ত’ বচনাত ক্ৰয়ড, ছফেনহাৰ, উইল দুৰাণ্ট, ড° নৰ্মেন
হেয়াৰ, ড° বাৰ্ণহাৰ্ড বুভাৰ, হেভেলক এলিছ, বৰাট ডাউনাৰ্চ, মেয়াৰ,
গুৱেষ্টাৰমাৰ্ক, বিলিংটন, কিঙ্ক হলেণ্ড ডেভিচ, বাংস্ৱায়ন, স্বামী বিবেকান-
ন্দ, স্কুমাৰ বন্দোপাধ্যায়, হীৰেন্দ্ৰ দত্ত, শৈল চক্ৰবৰ্তী, ড° কাকতি,
বেণভক্ত তৰুণৰাম কুকন আদি মনীষীসকলৰ বি-বৈধ প্ৰামাণ্য গ্ৰন্থৰ অনেক
কথা আৱশ্যকমতে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। হাতে লিখা অৱস্থাত ইয়াক আমাৰ
হিতাৰ্থী বন্ধু ঔপন্যাসিক প্ৰেমেন্দ্ৰনাথ আৰু কবি শ্ৰীমদকান্ত বৰুৱাই পঢ়ি
চাই দ্বিহা-পৰামৰ্শেৰে আমাক উদ্ভাষিত কৰিছে। অগ্ৰজপ্ৰতিম বন্ধু
শ্ৰীমুক্তিনাথ বৰদলৈ আৰু তেখেতৰ স্ত্ৰৰেণ্য পুত্ৰ শ্ৰীশশীনাথ বৰদলৈয়ে
আৰ্হি-কাকত চোৱাৰ উপৰিও নানাপ্ৰকাৰে উৎসাহ-উদগনি দি আছে।
বেটুপাতৰ ছবিটো শ্ৰীমান দিবাকৰ চৌধুৰীৰপৰা শ্ৰীমদকান্ত বৰুৱাৰ
স্নেহজন্যত পোৱা হৈছে। এই সকলোৰে ওচৰত আমাৰ হিয়া-ভৰা শলাগ
ভৰাই ‘মদন আৰু বসন্ত’ক বাইজৰ আগলৈ ‘মিনতি হামাবা’ স্বৰূপে
আমি বঢ়োৱা হ’ল। অলমতি বিস্তৰণ।

খিলং
১লা জুন, ১৯৬১ }

ইতি
শ্ৰীমতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

মদন আৰু বনত

প্ৰথম পট

[পৰ]

নাৰীৰ বিজয় পতাকা

অইন সকলো ক্ষেত্ৰতে পুৰুষে নাৰীক চেৰ পেজালেও প্ৰেমৰ বৈবৰ্ণ সমৰ্থনত হলে নাৰীয়েইহে সদায় বৰষ বাঘজৰী ধৰি ইচ্ছামতে বৰ চলায়, তাত সন্দেহ নাই। কথাটোৱে পুৰুষৰ পুৰুষত্বত এটা বাঘ ঢকা মাৰে যদিও, ইতিহাসে কিন্তু এই বিষয়ত নাৰীৰ ফালেই লগ-সৰ্ব্বৰ হয়ভব (ভোট) দি আহিছে। এটা বা দুটা উদাহৰণ দিলে কথাটো স্পষ্ট হৈ উঠিব।

কথিত আছে যে মহাবীৰ আলেকজেণ্ডাৰৰ দৰে উগ্র প্ৰকৃতিৰ সেনাপতি এজনোও তেওঁৰ এগৰাকী গুপ্ত প্ৰেয়সীৰ প্ৰতি অতিশয় আসক্ত আছিল। প্ৰণয়িনীৰ পত্ন পাই হেনো তেওঁ কেতিয়াবা বৰষ মাজতো প্ৰেয়সীৰ কণ ধ্যান কৰি আত্মবিস্মৃত আৰু কৰ্তব্যবিমূৰ্ত্ত হব লগীয়াত পৰিছিল। জীৱনত নাৰীৰ দুৰ্নিবাৰ আকৰ্ষণে আলেকজেণ্ডাৰক যিধৰে মতলীয়া কৰিছিল, অল্প কোনো শক্তিয়ে তেনে কৰিব পৰা নাছিল। অৱশ্যে ভেনেৰোৰ দুৰ্বল মুহূৰ্ত্তৰ কথা সোঁৱৰণ কৰি তেওঁ যে কেতিয়াবা অজ্ঞতাৰ কৰা নাছিল এনেও নহয় !

সেই সময়ৰ জানী পণ্ডিত এৰিষ্টটলে আলেকজেণ্ডাৰৰ এই দুৰ্বলতাৰ কথা শুনি তাৰ বাবে তেওঁক এবাৰ কথা-প্ৰলঙ্ঘন ববকৈ গৰ্বেহণা দিছিল। এনে ভিৰক্তাৰ কথা কাটি-ফুটি শুনাত যি পৰাকী কণহী বয়সীৰ কাৰণে আলেকজেণ্ডাবে গৰ্বেহণা পাব লগীয়া হৈছিল, তেওঁৰ মনত এটা বৰ জ্বল উপজিল। তেওঁ ভাবিলে—নাৰীৰ সৌন্দৰ্য ভেনেৰে সঁচাকৈয়ে কণভৰুৱা নেকি ? সেই সৌন্দৰ্যৰ সাধকতাই জানো সকলোকে লম্বাভাৱে মতলীয়া কৰিব নোৱাৰে ? যদি নোৱাৰে তেনেহলে তেনে সৌন্দৰ্যৰ সৌৰৱ কৰাৰ, তেনে কণ-বৌদ্ধৰ সাধনা, কৰাৰ দ্বাৰাৰ কাৰণে সাধকতাই বা ক'ত

বাক, পৰীক্ষাকে চোৱা যাওক। ইয়াকে ভাবি তেওঁ পিছদিনা পোনতে আলেকজেন্ডাৰৰ ওচৰলৈয়ে গ'ল। আলেকজেন্ডাৰে তেওঁক আগবঢ়বে খ্ৰীষ্টি-সম্ভাষণ জনাই এৰিষ্টটলৰপৰা পোৱা তিব্বতৰ কথা উল্লেখ কৰিলে। প্ৰিয়তমৰ মুখেও তেনে নিৰ্ধাৰণ কথা শুনি প্ৰেয়সীৰ অন্তৰত প্ৰতিশোধৰ অগ্নি জ্বলি উঠিল। তেওঁ আলেকজেন্ডাৰক সজল-নয়নে হিয়া উৰু-বিয়াই আলিঙ্গন কৰি কলে,—‘প্ৰাণাধিক, মই দাস্তিক এৰিষ্টটলৰ জ্ঞানৰ চুড়া আপোনাৰ চৰণত ঢালি দেখুৱাইহে এৰিম। আপুনি ‘ঐধ্য ধৰক।’ এনেকৈ কৈ তেওঁ দৃঢ়চিন্তে অপূৰ্ব লয়লাসেৰে এৰিষ্টটলৰ বাসহানলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

এৰিষ্টটল সেই সময়ত ফুলনিৰ মাজত অধ্যয়নত মগ্ন আছিল। নিৰ্জন কুসুম-কাননত এৰিষ্টটলক তেওঁ গৈ বিচাৰি পাই দূৰৰ পৰাই ভাবিলে—বিধি নিশ্চয় আজি সুহৃদসকল। মই আজি নাৰী সৌন্দৰ্যৰ সকলো গৰিমা আৰু নাৰী-অৰুৰ সকলোখিনি য'য়া-বুহেলিকাৰে খেলা আৰম্ভ কৰিম। ভগৱানৰ নো নাৰী-সৃষ্টিৰ অভিপ্ৰায় কি তাৰেই বুজা যাব।

সঁচাকৈয়ে তেওঁ গৈ এনে মোহনীয়ভাৱে এৰিষ্টটলৰ লগত কথা আৰম্ভ কৰিলে যে জ্ঞানী এৰিষ্টটলৰ হাতৰ কিতাপ হাততে থাকিল। হৃদয়ৰ চাটুৰ্য্যাকৃত ক্ৰমে উঠি গৈ এৰিষ্টটলে জানিবা সেইদিনালৈ হৃদয়ৰ মাজেহে নেদেখাকৈ সন্নিধ্য বৃদ্ধি লভায় একে বাৰ সেই ফুলনিলৈ আহিলৈ নিমন্ত্ৰণ জনায়ে কান্ত থাকিল। হৃদয়ৰেও তাত সন্মত সন্মতি জনালে। ছয়োৰো মাজৰ প্ৰীতি-মিলনৰ আকৰ্ষণ ক্ৰমে বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। বুঢ়া পণ্ডিত হৃদয়ৰ প্ৰেমৰ জালত ভালকৈয়ে বান্ধ খাই পৰিল।

এদিনৰ কথা। হৃদয়ৰে ভাবিলে প্ৰতিশোধৰ এয়ে উৎকৃষ্ট সুযোগ। তেওঁ আলেকজেন্ডাৰৰ ওচৰলৈ গৈ কলে,—‘প্ৰাণেশ্বৰ, সহ জালত পৰিছে। বান্ধি আনিবলৈ কলে আনিব পাৰোঁ।’ আলেকজেন্ডাৰে কথাৰ ইচ্ছিত হুজিলে আৰু নতুন চকুনেৰে কৃতকাৰ্য্যতাৰ খলাস লৈ কলে—‘প্ৰাণেশ্বৰ যানিহো বাক। শিছে, বীৰব্ৰতিত শিষ্টাচাৰ বীৰে বীৰৰ প্ৰতি দেখুৱাব লাগে। যেনো ইয়াকৰে জ্ঞান, সাক্ষৰ্য্যক এৰিষ্টটলক কৰা কৰিব খোজে।’

হৃদয়ৰে কলে—‘সহয় লুৱাট, আপুনি কল বুদ্ধিছে। বিজয়ৰ চিন সন্মত চিত্ৰদৰ্শন কৰিব লাগে। আপোনাৰ এই বিজয়-গৌৰৱৰ অৰ্থে যেনো দৰ্শক

জানো? গতিকে মই তেওঁক আপোনাৰ আগত এনে ধৰনে হাজিৰ কৰিব খোজে।, বাবে তেওঁ বুজে, প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত জানিব ব্যক্তিগত হ'বহে। প্ৰেম জানিব বহু ওপৰত। গতিকে কানিনে আপুনি, কামিনীৰ ফুলনিৰ পূৰ্ব ভাৱ গছজোপাৰ ওচৰলৈ যাব আৰু মই ফুলনিৰ দাঁতৰ দৰে সেই গছটোক বাছি আনি আপোনাৰ চৰম-ডলত পেলুৱি দিম। আপুনি তেতিয়া বি কবে কৰিব। আপুনি এই প্ৰস্তাৱত মাতি, হবলৈ লগিব।, আনেককেওৰ মাতি হ'ল।

পিছদিনা কলকাতাৰ নিজৰ আগভটকৈ অধিক চকুত লগাকৈ লগালে। এলান্দে শৰীৰ পোতা আৰু বেছি বঢ়ালে। বৰক-জয়কৈ জেওঁ গৈ নিজৰ ফুলনিৰ মাজত বহু পণ্ডিত এৰিষ্টোলেৰ লগত অপূৰ্ণ কলিত অনন-কোড়া আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁ কথোৰ লাভতে সেইদিনা এৰিষ্টোলেৰ আগত এটা অলপ অলপত ধৰণৰ প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে। ব্যক্তিগত নাভাবি প্ৰেমাক পণ্ডিত এৰিষ্টোলেও তাতেই নিৰ্বিৰাধে হঠাতিতে সন্মতি দিয়ে।

কলকাতাৰ কলকাতা হৈ এৰিষ্টোলে কলকাতাতে সেই দিনা আঠকাটি ঠিক ঘোঁৰাৰ দৰে হৈ উলহত চকুটাবলৈ ধৰিলে। পক্ষা ভাটি সোকেবে তেওঁক ফুলনিৰ দেখা গ'ল। তেতিয়া লক-ডাঙৰ, নানান স্তম্ভ ফুলৰ মালা এডাল নিজ হাতে গাঁথি লৈ কলকাতাতে তাৰে ঘোঁৰাৰ লেজৰ এডাল বনালে, আৰু নিজে ঘোঁৰাত উঠাৰ দৰে এৰিষ্টোলেৰ পিঠিত উঠি যবমেৰে হাত বুলাই বুলাই তেওঁক ফুলনিৰ পূৰ্ব গছজোপাৰ তললৈ লৈ গ'ল।

Said the lady, thou must bring
Yourself to another thing;
If indeed you feel love's fire,
You must do what I desire;
Know thou, that it is my pride
This day, on your back to ride,
Through the grass and garden gay;
If you answer not with nay,
I will straightly saddle you,
That you will be the best to do.

হুয়ো গৈ দেখে স্নাত ক'ৰাৰপৰা আহি হুয়াবীৰ আলেকজেণ্ডাৰে ধক্কৰ কৰাৰে জিৰণি লৈছে। আলেকজেণ্ডাৰৰ সন্মুখত এম্বিটোল লাজত পোৱাতে শোটমোচ হ'ল। আলেকজেণ্ডাৰে একো কবলৈ নোপায়তেই তেওঁ হুয়ো-কৈ উঠি কলে—‘দেখিছো আহি হুয়ো পৰালিত হ'লো, হুয়াবীৰেই ভয় হ'ল।’ আলেকজেণ্ডাৰে কলে—‘হয়; শিহ্নে মই সেই জ্ঞান আশতেই পালো, আপুনি অলপ পলমকৈ পালে, পাৰ্থক্য মাত্ৰ ইমানহে।’

হুয়াবীয়ে তেতিয়া কলে—‘সঁচাকৈয়ে যদি নাবী-সৌন্দৰ্য্যৰ মৰ্যাদাৰ হুয়ো সমানে উপলব্ধি কৰিছে, তেনেহলে এই ঠাইতেই এটা প্ৰেমৰ বিজয় কীৰ্ত্তি-স্তম্ভ নিৰ্মাণ কৰিব লাগিব। হুয়ো মাপ্তি হ'ল আৰু কাৰ্য্যত সেয়ে হ'ল। স্তম্ভ এটা নিৰ্মাণ কৰা হ'লত তাত লিখা হ'ল—হে পৰিক, খোৱা, পিয়া আৰু প্ৰেম কৰা। কাৰণ, অস্ত কোনো কাম তাৰ সন্ধান হ'ব মোৱাৰে (Thou stranger, eat, drink, and make love: all else is not worth that)।

এটিৰ আৰ্কিহেলোচ নামে ঠাইত এই স্তম্ভ আজিও আছে। আজিও সেই স্তম্ভই নাবীৰ হাতত জানী পণ্ডিত এম্বিটোল আৰু হুয়াবীৰ আলেকজেণ্ডাৰৰ শোচনীয় পৰাভৱ ঘোষণা কৰি বিনাসী ফালৰ বুকুত নাবীৰ বিজয় পতাকা দণ্ডায়মান ৰাখিছে।

(২)

জনগ্ৰহাৰমতে কবি কালিদাস আছিল বিজয়বিহিত্য বজাৰ নৱ-বনৰ ভিতৰতে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বহু। দৈৱাৎ কবি কালিদাস আৰু বজা বিজয়বিহিত্য লক্ষ্মীৰা নামৰ একে গৰাকী গণিকাৰ প্ৰতি আনন্দ হৈ পৰিছিল। শিহ্নে, বুধিত কালিদাসক পৰাজয় কৰিব পৰা লোক সেই সময়ত বিতীৰ্ণজন্য ওপজা নাছিল।

কালিদাসৰ কথামতে সেই গণিকাই এদিন বজাৰ ভেঁৰৰ ববতে বোৰা বনাই শিঠিত উঠি অৱলুকেলি কৰিছিল। বজায়ে উদাহত আশোন-পাহৰা হৈ গণিকাৰ নিৰ্দেশত যুখেৰে চি-বি হি-ই-ই কৰিছিল। শিহ্নত উপভোগৰ সাক্ষ্যকাল কাটী হোৱাত কবি আছিল বজাই বহু

বৈছিল—‘পুৰুষৰ কাৰণে প্ৰেম তেওঁৰ জীৱন পৰ্ব্বত নহয়, কিন্তু নাৰীৰ হলে পোট্টেই জীৱনটোৱে প্ৰেমৰ বেহা ম’ৰে’না’।’ সাক্ষৰ মহাবত অৰ্জুন উক্ত হোৱাত তাৰ বাবে দেৱতা আৰু অসুখদৰ্শনৰ মাজত যি ফল উপস্থিত হৈছিল, তাকো গুণি দিছিল যে ‘হিন্দীকণধাৰী নাৰীবেহে। কলস লগোৱা আৰু ভঙা ছয়োৰো গুৰিত আছে নাৰী।’

(৩)

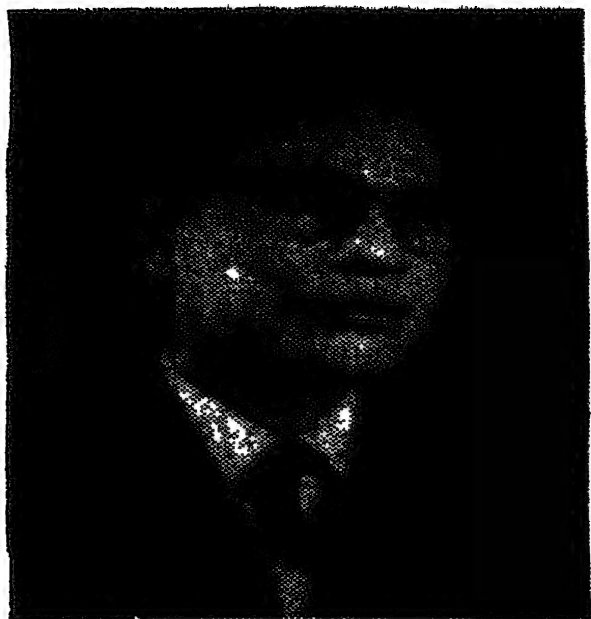
তাহানি যোগীৰাজ শিৱৰ লগত কথা বান্ধি ভগৱান কুণ্ডই নিজে এবাৰ যোগিনী নাৰীমূৰ্তি ধাৰণ কৰিছিল। মহাদেৱে সেই মূৰ্তি দেখি আশ্চৰ্য্যজন কৰিব নোৱাৰি বাতুলৰ দৰে সেই মূৰ্তিৰ পাছে পাছে লৰ দিছিল। ভূবীৰ মোহ-জালত পৰি নিজক পাহৰি যোৱা ভেনেকুৱা আৰু এটা কাহিনী মহাপুৰুষ শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ জীৱনীতো পঢ়িবলৈ পোৱা যায়।

ভগৱান শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ জন্ম হৈছিল দাক্ষিণাত্যৰ কেবল প্ৰদেশত—ঈণ্ডিয়ান পণ্ডিতকাত। মহাদেৱৰ বৰত জগিছিল কাৰণে তেওঁৰ নাম ৰখা হৈছিল শঙ্কৰ। জ্ঞান আৰু পাণ্ডিত্যৰ প্ৰভাৱত তেঁৱেই শিহুত শঙ্কৰাচাৰ্য্য নাম পায়। বৌদ্ধ পণ্ডিতসকলক শাস্ত্ৰীয় বুদ্ধিতৰ্কৰে পৰাস্ত কৰি তেওঁ হিন্দুধৰ্মৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে আৰু তাৰতত অমৈতৰ্য্যৰ গুৰু ৰূপে প্ৰতিপন্ন হয়। শঙ্কৰাচাৰ্য্য গৃহ-ভ্যাগী যতী আছিল।

কান্দীৰপৰা মাত্ৰা আৰম্ভ কৰি পাণ্ডিত্যৰ দিশিভৰণত যেন বিশেষ মূৰ্তি লুপোতে এবাৰ ঐহিমতী নামে নগৰত গৈই নগৰৰ বিখ্যাত পণ্ডিত মণ্ডন মিশ্ৰৰ লগত শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ সাক্ষাৎ হৈছিল। মণ্ডন মিশ্ৰ আছিল বুঢ়ী আৰু তেওঁৰ পত্নীৰ নাম আছিল স্বৰ্ণভাৰতী বা উত্তৰভাৰতী। উত্তৰভাৰতী দাক্ষাৎ নগৰতীক্ষণা আছিল। সেই সময়ত ‘স্বাহুৱৰ’ ইংৰাজ ধাৰণা আছিল যে তেওঁ সবৰতীয়ে আছিল—ছাগাৰাৰ শাপকৰে আৰোহণ কৰিছিল। সি যি ইওক, শঙ্কৰ আৰু মণ্ডা মিশ্ৰৰ সংকটতৰ্কাৰ আৰম্ভ হয়। পৰিৱৰ্ত্তিতকৈ সেই তৰ্কবুদ্ধত মণ্ডন মিশ্ৰক ‘পত্নী বিহীন উত্তৰ-ভাৰতীয়ে’ স্বৰ্ণভাৰতী ৰূপে পাকি অৱ-পৰাজয় বিচাৰ কৰিব দৰীয়াত পৰিল।

• Man's love is of man's life a thing apart,

His woman's whole existence—Daw John

চাকৰি জীৱনত ত্ৰিযুত অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

তেওঁ বৰাৰীতি চুয়ো পণ্ডিতৰ ভিত্তিত হুৱাবি যাদা বি-প্ৰভাৱ কবিলে হৈ
 বি-ভৰ্কত হাবিব তেওঁৰ ভিত্তিত যাদা আশোনা আশুৰিয়ে বি-প্ৰভাৱ হৈ
 লেবেলি বাব। যতন যিহঁত ডেৱিয় প্ৰাৰ্থনা কবিলে হৈ বৰি তেওঁ
 ভৰ্কুৱত পৰাত হয়, তেওঁ বিহে দিতি বৰা হৈ বৰ পৰিহাৰ কবি
 বৰী পৰিবৰ হৰে সেকৰা বৰ পৰিহাৰ কবি হৈ বৰ হৈ বৰ -
 হুয়োৰো যাজত এইটোও দিব হ'ল বিহে পৰাৱিত হৈ হৈৰে পৰাৱিত
 পৰা বা আশুৰ প্ৰহণ কবিব।

ভর-মুখ চলিবারে ধবিলে । পাচ-দ্বার বিন একবারে ভর-চলিল । কারো
হাব-জিত নাই । শিহত ক্রমে বক্ষ্য বিক্ষয় ভিড়ি ধালা মিশ্রিত হৈ
আহিবলৈ ধবিলে । তেওঁ পদ্যাক্ষর বীকার কবি গেব্বা বসন শিষ্টি সন্ন্যাস
অবলম্বন করিবলীয়াত পবিল ।

উভয়ভাৰতীয়ে ত্ৰেভিয়া ভনাই দিলে যে শঙ্কৰাচাৰ্য্যই মণ্ডন বিহীন লগৰ্ত
তৰ্কসূত্ৰত জয় লাভ কৰিছে। সঁচা, কিন্তু তেওঁ সেই বিজয়ৰ পোষক নহ'ল।
পাবলৈ হলে পুনঃ উভয়ভাৰতীকো তৰ্কসূত্ৰত পৰাস্ত কৰিব লাগিব, কিয়নো
উভয়ভাৰতী মণ্ডনৰ পক্ষী। বেহত আছে “জাখনোহৰ্জ পক্ষী”—আত্মাৰ
অৰ্দ্ধেক পক্ষী, অৰ্থাৎ পক্ষী পতিৰ অৰ্দ্ধাধিনী। গতিকে পক্ষীৰ পৰাজয় মহানে
পতিৰ পৰাজয় নহয়।

শরৎ বিমোহিত পবিত্র। তেওঁ কলেন—‘পণ্ডিত্যকলেন কেতিয়াও’ নাহি।
 লগত ‘ভরস্কৃত নকশে।’ ভাবভীষণেই তেতিয়া উক্ত-বিশে—‘আত্মনি
 শাস্ত্রজ হৈতঃ অজব দল্লি কথ্য কর কিং ? হৃদযায্যক উপনিষদতঃ জ্ঞান
 মুনিজ্ঞেতঃ বাজবদই গাগী নাথব’ বংশীর লগত পাণ্ডীর তক কবিজ্ঞান
 ডেরেইক বাজদি জনকেনে জানে ‘স্বলজ্ঞ’ নামে ‘বিদ্বান’ নাহি। ‘গগনভীষণ’
 লগত ‘স্বলজ্ঞ’ বিদ্বান বাবাহুদায় ‘স্বলজ্ঞ’ নাহিল।’

[illegible]

অৱস্থান কৰে ? শুদ্ধগন্ধ আৰু কৃষ্ণপক্ষত কাম কাৰ ক'ত থাকে ? বুৱতী নাৰীয়ে পুৰুষৰ ওপৰত তেতিয়া কি ধৰণে কাম-কলাৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পাৰে ? কি প্ৰকাৰ লোকৰ কামনা কৰে কেনে ধৰণৰ ?—

প্ৰশ্নবোৰ স্তনি শব্দৰে প্ৰশ্নাৰ গগিলে। এনে প্ৰশ্ন তেওঁ নাৰী নালাগে পুৰুষৰ পৰাও ক'জে কেতিয়াও আশা কৰা নাছিল। গৃহজাগী চিকুমাৰ ব্ৰহ্মচাৰী এজনে এনে উদ্ভট প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ে কেনেকৈ ? নিকপায় হৈ শব্দৰে এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ কাৰণে উভয়ভাৰতীক এমাহ সময় খুজিলে। তাৰতীয়েও সানন্দে সময় হি তেওঁক বিদায় দিলে।

শব্দবাচাৰ্য্যই শিল্পবৰ্গক লগত লৈ এইবাৰ পুনঃ জ্ঞান চৰ্চাৰ কাৰণে অৱগত্যত প্ৰৱেশ কৰিলেগৈ। ধ্যানত বহি চকু মুদিয়েই তেওঁ দেখিবলৈ পালে—অমৰক নামে বজা এজনে সেই দিনা মৃগয়ালৈ যাওঁতে হঠাৎ গছ এজোপাৰ তলত প্ৰাণ এলিছে আৰু তেওঁৰ দেহ অৱশিষ্টভাৱে পৰি আছে। শব্দৰে চকু মেলি চাই তেওঁৰ প্ৰাণৰ শিৰঃ সনাক্তক কলে—‘সনাক্ত ! অৱণ্যৰ সিম্বলত বৃহৎ আঁহত গছ এজোপাৰ তলত বজা অমৰক মৰি পৰি আছে। যোগবলত মই তেওঁৰ শৰীৰত প্ৰৱেশ কৰি সংসাৰ স্তম্ভৰ অন্তিমভাগত লভিমগৈ। বাহ্যনয়নীত কিছুদিন বাণীসকলৰ লগত অতিবাহিত কৰি কাম-শাস্ত্ৰৰ বাস্তৱ জ্ঞান লাভ কৰিম আৰু তাৰ অন্তত উভতি আহিম। তুমি অন্ত্যন্ত শিল্পবৰ্গসকল মোৰ শৰীৰটো পৰ্ব্বতৰ গুহাত বন্ধা কৰি ৰাখিবা।’

সনাক্তনে কলে—‘ওকলৰ, আপোনাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে আমাৰ কৰকণীয়া একো নাই। পিছে অন্তৰত ভয় হৈছে আপুনি জালোচা মন্ত্ৰেজৰ মুনিৰ অৱস্থা পায়গৈ ! মন্ত্ৰেজৰ মুনিৰে তেওঁৰ প্ৰিয় বিষয় পোৱাকলৰ ওপৰত তেওঁৰ শৰীৰ বন্ধাৰ ভাৱ-হি বৃহৎ বজা এজকৰ শৰীৰত প্ৰৱেশ কৰি বন্ধাৰ বহিৰীসকলৰ লগত বয়স-উপভোগৰ স্তম্ভ হৈছিল আৰু হুকাৰী বহিৰীসকলৰ প্ৰশ্নৰ আঁহোৰ-প্ৰাৰ্থনাক-অন্তিম তেওঁ মুকি আহিবলৈ পায়গৈ। তেতিয়া পোৱাকলই অস্ত উপায় লাগাই বাণীসকলৰ বৃহৎ-সীমানা শিকক হৈ মাজপুৰীত প্ৰৱেশ কৰি পিতৃৰ হালেৰে তেওঁৰ প্ৰাণৰ স্তম্ভত অমৰক শৰীৰত পৰিছিল।’

আমাক আপুনি চকু আঁহোচা প্ৰাণলিঙা বাস্তৱ কাম কৰি প্ৰাণবন্ধক কৰে বাটক ব্ৰহ্মি পৰ্যন্তে। তেতিয়া বয়স-কলিৰ বন্ধ আৰু অৱশিষ্টাৱশ্যক পৰিব।’

শক্বে কলে—‘হে ভক্তিমান, তোমার কথা রহস্যময়। কিন্তু তুমি জানা গোপীকলে ভগবান কৃষ্ণের সতিতী হইয়া থাকে, কখন কখন কবির পদ নাছিল। বিষয়-বাসনাভ্যাগী লোকেরা তুমি-কৃষ্ণই বল করিব নোবাবে। তুমি ভয় নাখাব।’

এইদবে কৈ শঙ্কবাচাৰ্য্যই শিৱশঙ্কৰক মোকৈ বৰি কৰাব জাব দি
যোগবলেৰে মৃত বজা অমৰকৰ দেহত প্ৰৱেশ কৰিলে। বলাৰ গাত জৈত
আছিল। তেওঁ এগ্ৰামুৰি দি জাৱি উঠি কাক বৰি কৰিলে।

তেওঁ গৈ বাজপুৰীত প্ৰৱেশ কৰিয়ে কণহী মূৰ্ছিবীসকলক, লগত কাষ-
কেলি আবদ্ধ কৰিলেগৈ। বাণীসকলে বজাৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰবোৰ কিছু
আচহুৱা যেন পাইছিল যদিও, তেওঁলোকৰ কোনোও প্ৰকাৰে সন্বেদ কৰিবলৈ
সাহ নকৰিলে। বজাই কৃপাপৰবশ হৈ বহুতৰ ছফেৰে বন্ধ কীড়া-কৌশল
প্ৰদৰ্শাইছে বুলি ভাবি সকলোটিয়ে তাত সহযোগ কৰি নীৰৱে থাকিল।
ইকালে দিন গৈ অহাৰ লগে লগে বজাই ৰাজ্য-ভাৰ অমাত্যবৰ্গৰ ওপৰত
এৰি দি কাষ-কলাৰ সৰ্বতোপ্ৰকাৰ চৰ্চ্চাতে সম্পূৰ্ণৰূপে বন্ধ থাকিবলৈ ধৰিলে।
তেওঁ শাস্ত্ৰোক্ত প্ৰজা, শ্ৰীতি, বতি, যুতি, কীৰ্ত্তি, মনোভাৱ, নিমজা, মেধিনী,
ঘোৰা, মদনোৎপাদিনী, মধা, মোহিনী, দীপালি, বশকৰী, বজৰী আৰু
মদনা—এই যোগকলা যুৱতী বমণীসকলৰ শৰীৰত কেনেকৈ অৱস্থিতি কৰে
তাৰ বাস্তৱ জ্ঞান লভিলে। তিথি অস্তসাৱে ককিতিয়া পুৰুষ আৰু মহিলা
কোন অৱস্থাত কাষকাষ কেনে অৱস্থাত থাকে আৰু জাক কেমেটক আগোৱা
বান্ধ; এই সকলোবোৰ কথাৰ সম্যক উপৰাধি তেওঁৰ হৈছে। অৱশ্যে-স্বৰ্ণভিৰ
স্থৰ আৰু আনন্দত তেওঁ আশোৰ শাৱক্য হৈ বহে। ইয়াৰে জ্ঞানৰ কলহ
অবিৰাম বৰি আছে।

[illegible]

বদান্ধিতে গালে—

ষতী হৈও বজা হ'লা—

পূৰ্ণস্বতি পাহবিলা

গুহাত তুমি এবিলা শবীৰ ;

কামশাশত বদ্ধ হৈ

কামিনীর সঙ্গ দৈ

কিয় নাক হ'লানো অধীৰ ?

ভোমার শবীৰ আমি বাথো

গুহাব মাজত আমি থাকো

এই কথা ভাবাচো এবাব ।

ভোমার আদেশ আমি পালো—

সৌরবাবলৈ গায়ক হলো

দুখৰ আমার নাই পাৰাপার ।

গুৰু তুমি ভাবাচো এবাব ॥

কা তব কান্ধা, কন্তে পুত্র:

কলারোহয়ম্ অতীৰ বিচিত্র:—

—দুখৰ আমার নাই পাৰাপার,

গুৰু তুমি ভাবাচো এবাব

—গীত শেষ হইতেই বজাৰ চক্রেদি চকুলো ছুঁয়াবি অতর্কিতে বাগদি
গল। বদান্ধি ফেইজমাই হাতত বীণ তুলি লৈ গীত সামবি বিদায় লনো
বজাৰ চৈতন্ত আছিল। তেওঁ পুনঃ যোগস্ব হৈ প্রাণ এবিলে আক বোধ-
বলৈবে নিজের শবীৰত প্রবেশ করিলেহি।

এইবার মগন মিল্লই শব্বাচার্য্যর পাছ ললে। উত্তরভাবতী ইঞ্জিয়
বদান্ধি এক ঘটনাটোরে অধ্য বিদ্যেই প্রকাশ করিল। এইটো বিদ্য
অতর্কিত সুজার বে নাবীৰ প্রেম-বন্ধনত বব বব। দোহেও যুগে যুগে জোঁজোকা
জোঁজোকা পানী খাই আহিছে। অসংখ্য শব্বাচার্য্যর দলে বতী কবলবীও
বদান্ধি প্রেম-পানীত অতি অল্প কালই ডুবেও জলমগ্ন হৈছিল।
নাবীবেই এই এক মিল্ল-কাহিনী।

इब-गौबीब समिति इक

এখন বিয়া। তাৰে দৰ্ভাৰ নাম শঙ্কৰ, কন্যাৰ নাম পাৰ্ৱতী। শঙ্কৰৰ অপৰ নাম হৰ আৰু পাৰ্ৱতীৰ অপৰ নাম দ্বৈতী। দৰ্ভাৰ বাহন আছিল মাত্ৰ এটা প্ৰকাণ্ড বলধ গৰু। তাতে উঠি ভেঁও ঘূৰি কৰে। নকলেও হয় যে হিয়াৰ পাছত বন্যৰো বাহন হ'ব গৈয়ে। কঁকালত "বাৰব" "হাল, হাতত জিঞ্জী-ডহক, কপালত এটা দ্বিতীয়ৰ চক্ৰ, মুঠ অঁটা আৰু দ্বিতীয় বাহুৱে পোটাচেৰেক বিৰাল সাপ, এয়ে আছিল দৰ্ভাৰ অকৰ বৰ্মন-কুৰ্ম। ভেঁও ঘূৰি কৰে গছৰ তলে, বাঁহৰ তলে; থাকে প্ৰশান্ত। "মাত্ৰে বাঁহে খায় ভাং। ভিক্কাবুড়িয়ে আছিল জীৱনৰ অৱলম্বন।

কন্যাও নাছিল হয়। তেওঁ আছিল এগৰাকী কপাহী পাহাৰী বৰুৱী।
নিপোতল স্বাস্থ্য, অনিন্দ্য-সুন্দৰ চেহেৰা। তেওঁ গিৰিৰাজ হিমালয়ৰ চেনেহৰ
তনয়া। ওপৰত বৰ্ণনা দিয়া স্বাভাৱনক পাবৰ কাৰণেই গিৰিৰাজ-তনয়া গৌৰী
হৈ পৰিছিল পাগলী। এৰাৰ তেওঁ নানা প্ৰবন্ধে, শব্দৰক সজুই কৰি হাতত
পায়ো দৰাৰ ঠেহ লগাত হেৰুৱাব লগাত পৰিছিল। এইহেতু দৰাভৰনৰ লগত
পাৰ্শ্বতীৰ বিধন বিয়া হৈছিল আৰু বিয়াৰ পিছত ডেৰালকলৰ বিধন ঘূৰ-
বাস হৈছিল তাক এনেদৰে সাধাৰণভাৱে অহুৱাব কৰা যায়। অন্য
বিধে নহওক, এই বিয়াখনক কিন্তু আজিৰ দিনত কোনো ইচ্ছাশীল
আধুনিক যুৱক-যুৱতীয়ে আদৰ্শ বিয়া বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাজি নহব।
আচৰিত কথা কিন্তু এই যে আজিও বিয়াত আৰু বিধি-ব্যৱস্থা,
স্বৰূপ-ভাৱণী সকলোৱে দৰাকল্যাক আশীৰ্বাদ দিয়ে সেই একাধাৰ বৰুৱা-
হব-গৌৰী বসতি হওক, অৰ্থাৎ ভোৱালোকৰ সন্ধান হওক (জিকাৰী),
হব-গৌৰীৰ সৰবৰ সৰেই আজিৰ দিনত পুৰণি-বৰুৱা-বৰুৱা বিধি
হয় তেওঁৰ ধুনীয়া বদৰাবী, ধুনীয়া সূতৰ, পাছত, আৰু-শব্দৰ, আৰু আৰু
নান্দন, আধুনিক আদৰ্শ-আৱাস, অহুৱাব, কলকৰ আৰু, কলকৰা উপযুক্ত
বিচৰা হয় যেতিয়া আধুনিকতাৰ লগত ঋণবোৱা আচাৰ-ব্যৱহাৰ, চলন-

কুৰণ, বসন্ত-কুৰণ, শিকা-দীকা, কপ-লাৱণ্য, সাজ-সজ্জাৰ জাকজমকতা, বচন-
প্রসাধন আৱিৰ্ভাৱ, ভেটিয়াও জানো হব-গোঁৰীকে সমাজে আৱৰ্ণ বংশভীৰূপে
লৈ—হব-গোঁৰীৰ বসতি হওক বোলা বচনকেই দৰা-কন্যাক আশীৰ্বাদ ৰূপে
দি থাকিব? ই কেনেধৰণৰ আশীৰ্বাদ? আশীৰ্বাদ নে অভিশাপ? এই
মূলমীয়া বচন থাকিব মূল অৰ্থ কি আৰু এই আশীৰ্বাদৰ সাৰ্থকতায় বা
ক'ত তাবিধ লগীয়া।

(২)

ভগৱান ব্ৰহ্মাই দক্ষ আদি প্রজাপতিসকলক সৃষ্টি কৰি উঠি জিৰণি লওঁতে
তেওঁৰ মনবশৰা ক্ৰমে মৰীচি, অজি, অম্বিবা, পুলস্ত্য, পুলহ, ক্ৰতু, বশিষ্ঠ,
তৃভু, দক্ষ আৰু বাৰ্ষব এই বহুজন মানস-পুত্ৰৰ জন্ম হ'ল। লগে লগে
এজনাকী বোপলিগ ৰয়ণীও উপজিল। ব্ৰহ্মাৰ সন্মত ধ্যানৰ কালত জন্মিল
কাৰণে কন্যাৰ নাম বধা হ'ল সন্ধ্যা। এওঁকেই আজিও ব্ৰাহ্মণ-সম্প্ৰদায়ে সন্ধ্যা
নামে পূজা-অৰ্চনা কৰে।

পুত্ৰসকল আৰু কন্যাৰ ভৱিষ্যৎ সম্বন্ধে চিন্তা কৰি থাকোঁতে ব্ৰহ্মাৰ মনৰ
পূৰ্বা আৰু এজন চঞ্চল পুৰুষ নিঃসৃত হ'ল। বৰ ধুনীয়া পুৰুষ। ইমান
ধুনীয়া যে সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মায়ে পুৰুষ ৰূপ দেখি বিস্মিত হৈছিল। তেওঁ ভেটিয়া
সজ্জাত সেই পুত্ৰেকক কলে—‘তুমি ইমান ধুনীয়া হৈ জন্মিছা বেটিয়া,
তোমাৰ মূৰে আৰু এটা ধুনীয়া বস্ত্ৰ দি সহায় কৰোঁ। তোমাক মই আজি
এই পাঁচ পাহী ফুল দিলোঁ। এয়ে তোমাৰ হাতত পাঁচ শব্দৰ কাৰ্য্য কৰিব।
এই পুৰুষৰ পক্ষ শব্দৰ বাবা তুমি সৃষ্টিৰ পুৰুষ-নাৰী সকলোকে সমজায়ে
সৃষ্টি কৰি। সৃষ্টি প্ৰবৰ্ত্তনত নিয়োগ কৰিব পাৰিবা। তোমাৰ পক্ষ
পুৰুষ সমূহত বৈজ্ঞানিক-মানৱ, বনজন্তু-মানৱ, ক্ষিৰ-বিজ্ঞান, পক্ষ-পক্ষী, কীট-
পতঙ্গ-কোৱা, গিৰি-পাৰ্শ্বৰ মোৰাৱি। অগ্ৰ আশীৰ্বাদ ৰূপে দুবছৰে পক্ষক
গিৰি-বনোৱা আৰু মূৰে নিজেও তোমাৰ এই পক্ষ শব্দৰ কৰ্ম্ম দিয়া।’

‘সৃষ্টি-প্ৰবৰ্ত্তন কৰোঁতে’ বৰ্ষা-সময়-জাতী বাৰ্ষিকী।

‘সৃষ্টি-প্ৰবৰ্ত্তন কৰোঁতে’ ব্যক্তি-জীবন-বিভক্তি। কালিকা-বিহীন।

‘সৃষ্টি-প্ৰবৰ্ত্তন কৰোঁতে’ বা-বা-পুৰী-পুৰী-বৰ্ষা-বৰ্ষা।

‘সৃষ্টি-প্ৰবৰ্ত্তন কৰোঁতে’ প্ৰাণ-প্ৰাণ-বিভক্তি। কালিকা-পুৰুষ-বৰ্ষা।

বিধাতা পুৰুষৰ চিত্ত মৰন কৰি উপস্থিত লভা কাৰণে তেওঁৰ নাম হ'ল মৰুথ; বিধাতাৰ মৰণৰ বা জন্মিছিল কাৰণে নাম হ'ল মনোত্তৰ; অসাধাৰণ কামৰূপী কাৰণে নাম হ'ল কামধেৱ; বহুলায়ীয়া কৰাত পটু কাৰণে নাম হ'ল কন্দৰ্প।

পিছে ব্ৰহ্মাৰ বৰ পাই কামধেৱ বৰকৈ বাঢ়ি আহিল। মোক্ষনো পিতৃ ব্ৰহ্মাই কি পাচ পাট শব দিলে চাওঁচোন—এই ভাৱি পোৱাত তেওঁ ধ্যানৰ ব্ৰহ্মাৰ প্ৰতিয়ে সেই পক্ষ শব নিক্ষেপ কৰিলে। শবৰ প্ৰভাৱত মন পুত্ৰ আৰু কন্যা সন্ধ্যাৰ দাবা পৰিবেষ্টিত হৈ থকা ব্ৰহ্মাই কামোদ্বেগত এডামুৰি দি উঠিল। তেওঁৰ সৰ্ব শৰীৰত শিহৰণ জাগিল। অন্ধ-কন্দন উপস্থিত হ'ল। তেওঁৰেই নহয়, ওচৰত থকা পুত্ৰসকল আৰু জীয়েক সন্ধ্যাৰ অন্ধ-বতো কামভাব জাগি উঠিল। কথা বিষয় হ'ল। ব্ৰহ্মাই আত্মজ্ঞানশূন্য হৈ জীয়েক সন্ধ্যাৰ প্ৰতিয়ে কামপূৰ্ণ লোলুপ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিবলৈ ধৰিলে। কন্যায়ো নাৰীহুলত দৃষ্টৰে লজ্জানম্ৰতাৰে তাৰ আশাশ্ৰয় প্ৰত্যাখ্যৰ দিলে।

এনে সময়ত বিমানত উঠি আকাশেদি মহাবৈৰ যাওক! তেওঁ তললৈ চাই তলত কামাসক্ত ব্ৰহ্মাৰ এই বিসঙ্গতিখন দেখি হাঁহিলে আৰু তললৈ নামি আহি কলে—‘হেবা প্ৰজাপতি, তুমি কি কৰিবলৈ ওলাইছা? ছিঃ ছিঃ, নিজৰ তনয়াৰ প্ৰতি তোমাৰ এনে কদাচাৰ অতি অপোহনীয়। বোৱাৰী (পুত্ৰবধূ) আৰু কন্যা দুয়ো মাতৃতুল্য (যথা মাতা তথা জামিৰিধা জামিতথা মূত্ৰঃ) ই বেদৰ নিষ্কাশ। তুমি নিজে সেই বেদৰ প্ৰকাশক হৈ কাৰ্য্যত কি কৰিবলৈ ওলাইছা? ছিঃ ছিঃ!’

ব্ৰহ্মাৰ অক্ষজ্ঞান আছিল। শবৰব এনে উপদেশত তেওঁ বৰ লাজ পালে। কথনকি আত্ম সন্ধান কৰি বহাদেৱক বিদায় দি তেওঁ ‘কন্দৰ্প’ প্ৰতি ক্ৰুদ্ধ হৈ কলে—‘যি মহাবৈৰৰ চকুৰ আগত তই যোক আজি নিস্তৰ পুত্ৰ উল্লেখে এনে লটিবটি কৰি লাজ দিলি, বাছা, তেওঁৰেই নেহ-বহিয়ে তৌকি এখিল পুৰি কৰীকৃত কৰিব।’

‘অকল’ হেনে বহু, যি বহাদেৱে ব্ৰহ্মাক এদৌকি লাজ দি হাঁহিলে, তেওঁৰো এখিক বেই এলুখৰ আলুখ আকিৰকৈ ব্ৰহ্মাই হল কামলৈ ধৰিলে। কাম-বৈৰেও নিজৰ দুৰ্ভৱ-প্ৰাৰণে লাজ পালে আৰু পাহিলে এখিন শৰবতী। সেই একে খবৰেও এখিকনি বিবলৈ অৱত লকল কৰিলে।

(৩)

‘মাছৰ নেওচান লাওপতি

মিতিবৰ নেওচান শালপতি।’

প্ৰজাপতি দক্ষৰ অনেক কন্যা আছিল। সেই কন্যাসকল প্ৰায় সকলো-
টিকে যোদ্ধান দেৱতাসকলে বিয়া কৰাইছিল। তাৰে এগৰাকীৰ নাম
আছিল সতী। সতীক বিয়া কৰাইছিল ভণ্ডুৱা মহাদেৱে।

এবাৰ দক্ষই বিৰাট যজ্ঞ এটা পাতি তালৈ জী-জোঁৱাই সকলোকে
নিমন্ত্ৰণ কৰিলে—নামাতিলে মাত্ৰ সতী আৰু মহাদেৱক। কাৰণ দক্ষই
ভাবিলে মহাদেৱক মাতিলে তেওঁৰ বাকী জোঁৱাইসকলে তেওঁক বেয়া
পাব; কিয়নো বাকী শালপতিসকলৰ লগত উঠা-বহা কৰিব পৰা সৰল
তেওঁৰ নাই।

মহাদেৱৰ পত্নী সতীয়ে পিতাকৰ এনে কাৰ্য্যত বৰ অপমান পালে।
তথাপিও তেওঁ পতিৰ অমুমতি লৈ বিনা নিমন্ত্ৰণেই যজ্ঞ চাবলৈ পিতৃগৃহ-
লৈ গ'ল। তাত সমাজৰ আগত নিজ পতি-নিকা সহ কৰিব নোৱাৰি
তেওঁ যজ্ঞ-স্থলতেই যোগ-বলেৰে দেহ-ত্যাগ কৰিলে।

মহাদেৱে তেতিয়া সতীৰ মৃত-দেহ কান্ধত লৈ শোকত বলিয়াৰ দৰে
হৈ অনাই-বনাই ঘূৰি কুৰিছিল। শেষত তেওঁৰ কান্ধৰ মৰা-শ ভগৱান
বিষ্ণুৱে চক্ৰেৰে ফাটি পেলোৱাত তেওঁ ধ্যানত নিমগ্ন হ'ল।

ইফালে সতীয়ে দেহত্যাগ কৰি গৈ পুনঃ গিৰিৰাজ আৰু মেনকাৰ দ্বৰত
পাৰ্ৱতীৰূপে জন্ম গ্ৰহণ কৰিলে। দিনে দিনে তেওঁ চন্দ্ৰ-কলাৰ দৰে বাঢ়ি
আহিবলৈ ধৰিলে। ক্ৰমে গৈ যৌৱনত ভৰি দিয়াত তেওঁৰ সৰ্ব্ব অৱয়বত
সৌন্দৰ্য্য ফুটি উঠিল। তেওঁ এনে কমলী হৈ পৰিল যে বিধাতাই দৃষ্টৰ
সকলো সৌন্দৰ্য্য গোট খুৱাই চাই থাকিবৰ কাৰণেহে তেওঁক ব্ৰজল কৰিলে
(‘সো নিখিতা বিবস্ত্ৰা প্ৰযত্নাৎ, একম সৌন্দৰ্য্য বিদূক্যেব’—কুমাৰভট্টৰ)।

এনে সময়ত এদিন দেৱৰ্থি দ্বাক্ষৰ আহক গিৰিৰাজৰ বাজপুৰীলৈ।
দ্বাক্ষৰ বি স্বভাৱ নি স্তাক কেনেকৈ এৰিব? দ্বাক্ষৰেও নিজৰ স্বাভাৱিক
কৌতুহলৰ বশবৰ্ত্তী হৈ বহুতৰ জ্বলেৰে কৈ গ'ল যে সেই বীৰ-সিংহ

স্বৰ্গতীৰ বন্যাৰ দৰা হব অৱশ্যে 'ধূৰ্জটী-মহাদেৱ'। কথাটো কানত পৰিবৰে পৰা পাৰ্ৱতীৰ অন্তৰত মহাদেৱৰ প্ৰতি অতৰ্কিতকৈ অল্পৰাগ উপজিল।

গিৰিৰাজ হিমালয়ে ভাবিলে যোগীশ্ৰেষ্ঠ মহাদেৱক 'দৰা ধৰিবলৈ যোৱাটো এলাপেচা কথা নহ'ব।' সন্ধিৰ বাহু বৃধিৰেহে কাটিব লাগে বুলি ভাবি তেওঁ এটা অলপ আঙুলকীয়া বাঁঠ ললে। 'হাতীৰে হাতী বা শৰালীৰে শৰালী দৰাব দৰে তেৱেঁ। জীয়েকৰ 'মহান্নত জোৱাৱেকক' ধৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। শৰীৰৰ কাণ্ডি উজ্জল দৌৰি বৰণ আছিল কাৰণে পাৰ্ৱতীৰ অন্য নাম আছিল দৌৰী, আৰু যাকে আলিঙ্গনকৈ মৰমতে উ-মা বুলি সম্বোধন কৰিছিল কাৰণে তেওঁকে উমা নামেও জনা গৈছিল।

পিতাক গিৰিৰাজে উমাক পঠালে ধ্যানস্থ শিৱৰ পৰিচৰ্যা কৰিবলৈ। উদ্দেশ্য আছিল সান্নিধ্য আৰু সাহচৰ্য্যৰ মাজেৰে শিৱৰ অন্তৰত উমাৰ প্ৰতি প্ৰেমাভুৱাগ জগাই তোলা। ধ্যানস্থ শিৱ আছিল তেতিয়া বৰদ্বন্দ্ব দিবলৈ ওলোলাই থকা মেঘৰ দৰে, বতাহ নলগাত নকঁপা বস্ত্ৰৰ দৰে আৰু তৰঙ্গহীন সমুদ্ৰৰ দৰে—যোগমগ্ন। প্ৰকৃতিও আছিল তেনেই নিস্তব্ধ। সেই সময়ত অবশ্যই তাত আৰ্হিৰ হ'ল পুষ্প-ধনু মননৰ আৰু লগে লগে ঋতুৰাজ বসন্তৰ। প্ৰবাসীকো প্ৰবাসত থাকিব নিদিয়ৈ বুলিয়ে বহুৰৰ এছোৱা কালৰ ন ম হ'ল বসন্ত ('বসন্তেবন্তেভুতান্ বসন্তাখ্যো ভবন্তস্ব' কাঃ পুঃ)। বসন্তৰ আগমনত শুকান বুঢ়া গছতো কুঁহিপাত আহে, শুকান হাড়-ছালতো তেজৰ পিৰ্ণিৰিৰি উঠে।

বসন্তৰ আগমনত সেই ঠাইতো শুকান গছে কুঁহিপাত মেলিলে। গছে গছে ফুল আৰু ফুলে ফুলে ভোমোৰাই শুকুৰিবলৈ ধৰিলে। বন-বিহঙ্গৰ কাকলি-বৃজনত পূৰ্বত-প্ৰান্তৰ খলক লাগিল। মনন তাক বসন্তৰ সন্মিলনত বতাহ কাষগছী হৈ উঠিল।

হাতত পুষ্প-ধনু লৈ মননে দূৰৰ পৰা শব্দক লক্ষ্য কৰি একে একে পক্ষ শব্দ নিক্ষেপ কৰিবলৈ সাজু হ'ল। বসন্তৰ উৎকৃষ্ট পুষ্পৰাজিৰে সাক্ষাত পাৰ্ৱতীক শব্দৰ ওচৰত থকা ৰেখি কাৰ্য্য নিদ্ধি সহজে হ'ব বুলি মননৰ মনত আৰু উল্লাহ লাগিল। এনে পৰিবেশত 'পূৰ্ব পক্ষ যুৱে 'জানি' কামৰোৱে শিৱলৈ বুলি পুষ্পৰাজ প্ৰেৰণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

অতি অল্পকাল পৰিবেশ আৰু মননৰ পুষ্পৰাজ প্ৰেৰণত বোম্বেৰ শিৱ

শৰীৰত ক্ৰমে বৃহৎ শিহবণ উঠিল। তেওঁ লাহেকৈ চকু মে'লিলে। দেখে
সমুখত বৃহতী উমা। উমাই এখোজ আগ বাঢ়ি মহেশ্বৰক প্ৰণাম কৰিলে
আৰু ফুলৰ মালা এটি মহেশ্বৰৰ কণ্ঠত দিবলৈ সমুখলৈ আগ
বাঢ়িল। এই ছেগতে মনে তেওঁৰ হাতৰ পৰা স্ক্ৰোহন নামৰ গ্ৰেঠ বাণ পাট
শিহলৈ প্ৰহাৰ কৰিলে। বাণৰ প্ৰভাৱত শিৱৰ হিয়াত প্লেমউৰিৰ উৎপ-
ল লাগিল। তেওঁ আত্মজ্ঞান হেৰুৱাই (হৰু কিকিঃ পৰিস্ফুটঃ) :
বিষাধৰা উমাৰ প্ৰতি ধূলুণ্ডায়। চকুৰ কাম লো লুা নৃষ্টি নিকা কৰিলে।
উমাই প্ৰিয়জনৰ এনে মধুৰ ব্যৱহাৰত লাজতে মুখখন অলপ ঘূৰালে।

কিন্তু এই অৱস্থাত শীঘ্ৰেই অভাৱনীভাৱে পৰিবৰ্তন ঘটিল। শিহৰ
মুহূৰ্ত্ততে বোন্ধিৰ শিৱ প্ৰকৃতি হ'ল। তেওঁ দূৰলৈ নৃষ্টি নিকা কৰি
দেখে কন্দৰ্পই তেওঁক লক্ষ্য কৰি অবিৰাম শব্দ সত্ৰন কৰি ল'গিলে।
তেওঁৰ উদ্ৰ ক্ৰোধ উপজিল। খঙত তেওঁৰ কপালৰ তৃতীয় নৱন
বহি ফলি উঠিল। এই অগ্নিয়ে কামদেৱক তুৰন্তে ভষ্মাং কৰি পেলালে।
চাবিও ফালে হাইকাৰ লাগি পৰিল !

ইকালে পাৰ্বতীৰ হ'ল কি? তেওঁ ভাবিলে—কি বিৰাট ব্যৰ্থতা !
অন্ধৰ এনে অসামান্য কণ, শৰীৰৰ এনে কমনীয় কান্তি—সকলো বিক্ৰ;
বদন আৰু বল্লব সহায়ত মোহিনী বেশত অং তপস্বানকে ভূলাবলৈ যত্ন
কৰিছিলোঁ; কিন্তু ব্যৰ্থ হলোঁ। এইবোৰ মিছা ম'য়া! এতিয়াহে ভুল
ভাগিল।—ইয়াকে ভাবি তেওঁ ঘৰলৈ উভতি খোজ ললে—চিন্তা আৰু
উদ্বেগেৰে—“পুত্ৰা জগাম ভবেনাভিমুখী কৰকিং।”

ঘৰ পাই উমাই শিৱ কৰিলে—এইদৰ তপস্বাৰ বলেৰে মহাদেৱক
পোৱা ৰান্ধনে নাযায় চোৱা ৰাব। মাক-বাপেকে তেওঁক তপস্বাৰপৰা
বিৰত থাকিবলৈ কত বুজালে, কত কলে, কিন্তু সকলো মিছা হ'ল।
উমা এইদৰ মোহিনী গুচি যোগিনী হ'ল। বাকলি-বসন পৰিধান কৰি,
জঁটাঘুট্ট বস্ত্ৰকেৰে তেওঁ গৈ গৌৰীশঙ্কৰ শিখৰত তপস্বা আৰম্ভ কৰিলে।
বৰ্ষাৰ জলধাৰা, শীতৰ ঠেৰেঙা লগা জাব, গ্ৰীষ্মৰ প্ৰখৰ সূৰ্য্য-তাপ একো-
লৈকে তেওঁ লক্ষ্য নকৰিলে। গছৰ পৰা পাত আৰু নিজৰাৰ পানী-
য়েই হ'ল তেওঁৰ একমাত্ৰ আহাৰ।

এইবাৰ মহাদেৱৰ অভৱ জন্ম কৰা হ'ল। তেওঁ বিবেচনা কৰি নে দা-
বিলে। জন্মগ্ৰেণে পাৰ্ৱতীৰ ওচৰত উপস্থিত হ'লহি। হাতত লাখুটি-
কমণ্ডলু লৈ তেওঁ আহি পোনতে উদ্যাক স্থিতিত—‘আই, তোমাৰ কৃষ্ণ-
কোমল দেহটোত ইমান সুন্দৰ দিহা কিয়? ভোজ্যাক কি লাগে? তুমি
বাৰ বাৰে তপস্বী কৰিছা তেওঁ কল্পহীন। তুমি শিৱাক-পাদিক পতি-
ৰূপে পাবলৈ তপস্বী কৰিছা? এই কল্পৰাজাই কৰা হ'ল বোকাৰে।
বান্ধবৰ ভিত্তিত মুকাৰ হ'ল হৰ। পক্ষৰ দাসৰ সেই বন্ধিয়াটোৰে। কি
আছে যে তেওঁক তুমি পতিৰূপে গ্ৰাহৰ স্বাক্ষৰে স্বাক্ষৰ কৰিছা? তেওঁৰ
নাই বিড়, নাই কুল, নাই বংশ, নাই প্ৰতিষ্ঠা; নাইনে নাই। একোৱে
নাই। জনিছো বোলে জনাই চায় কা, যাকে ধৰ, বিজাই নিতা,
আত্মীয়স্বন্ধে চ'য় কুল আৰু সাধাৰণ লোকক লগে-খাৰ পাৰলৈ—
মিষ্টান্নমিত্তবেজনাঃ। পক্ষৰ এইবোৰৰ এটাও নাই। তেওঁৰ জন্ম নাই,
ঠিকনা, অৰ্থ সম্পদ হ'ল শূন্য, বাসস্থান অশ্রম, অগৰীয়াকোৰ হৈছে কৃত-
প্ৰেত। কপালত অন্য একো নাই, আছে এহুৰু হুঁ। হিঃ হিঃ তেওঁৰ
আশা তুমি এৰি দিয়া, আই।’

ব্ৰাহ্মণে এইদৰে যিয়ানে শিৱ-নিদা কৰিছে, পাৰ্ৱতী সিয়ানে শিৱক
আৰু কোৱাত একো-নাই হৈছে। শেষত তেওঁ আৰু সৰু কৰি থাকিব
নোৱাৰিলে। কলে—‘ব্ৰাহ্মণ, তুমি কৃত টোকাৰা বামুণ। সেই বিৰাট
পুৰুষ মহাদেৱৰ ব্যক্তিত্বৰ কি ধাৰণা কৰিবা? তোমাৰ লগত মই আৰু
কি ভৰ্ক কৰিম? মুঠ কৰা, পক্ষৰ মিশ্ৰণ হওক, সপ্তৰ হওক, অৰুণ হওক,
কুৰুণ হওক—তেওঁক মই মনপ্ৰাণ লগি দিছো। তেওঁৰ নিদা মই সহিব
নোৱাৰোঁ। তুমি শুচি যোৱা।’

পাৰ্ৱতীৰ মুখৰপৰা এনে কথা ফুলোৱাৰ লগে লগে তেওঁৰ সমুখত
খিয় হৈ থকা বামুণৰ কণ চাওঁতে চাওঁতে বদলি হ'ল। তেওঁৰ মূৰটো
পৰা জাহ্নবীয়ে দেখা দিলে, কপালৰ তৃতীয় নয়ন উজলি উঠিল আৰু আগ
মুৰত বিত্তীয়াৰ চক্ৰকলা স্পষ্ট হ'ল। তেখেতে তেওঁৰ ছদ্মবেশী পক্ষৰ নেকি?

পাৰ্ৱতীয়ে কৈ উঠিল—‘প্ৰভু, জনিছো তুমি হেনো আত্মতোষ। তেখেত
তোমাৰ বো এতিয়াহে জুখনীলৈ মনত পৰিল নে? ইমানবোৰ পৰীক্ষা
কৰিব লাগিছে কিয়? তুমি জানো অভৰ্ঘ্যাবী নোহোৱা?—’

ভেজিয়া মহাদেৱে সম্পূৰ্ণৰূপে দেখা দি পাৰ্ৱতীৰ হাতত ধৰিলে।
পাৰ্ৱতী ন যযৌ ন তসৌ অদম্বাত ব'ল—

মাৰ্গাচলব্যতিক্ৰমাকুলিভেব সিদ্ধুঃ।

শৈলাধিৰাজতনয়া ন যযৌ ন তসৌ।

মহাদেৱে কলে—‘পাৰ্ৱতী, তোমাৰ তপস্বাই মোক জয় কৰিছে। আজিৰ-
পৰা মই তোমাৰ ক্ৰীতদাস—“অত্ৰু প্রভৃত্যবনতাজি তবাম্মি দাসঃ।”

হৰ-গৌৰীৰ যথাৰীতি বিবাহ হ'ল। শিৱই এইবাৰ আক বিচ্ছেদ নহ-
বৰ কাৰণে যথার্থতে পাৰ্ৱতীক তেওঁৰ অৰ্দ্ধাঙ্গৰে অৰ্দ্ধাঙ্গিনী ৰূপ দিলে।
তেওঁ নিজে অৰ্দ্ধনাৰীখৰ হ'ল। হৰ-গৌৰীৰ অচ্ছেদ্য অগ্নেয় মিলন ঘটিল।
লোহুৱাবেট শিৱৰ অঙ্গ নাম অৰ্দ্ধনাৰীখৰ হৰ। এই অৰ্থতেই বিবাহ-বন্ধনৰ
পিছত পত্নী হৈ পৰে পতিৰ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী। অসাৰ সংসাৰত হেনো যুগ-নয়না
নাৰীয়েহে পুৰুষৰ কাৰণে একমাত্র সাধনাৰ সামগ্ৰী। সেই নাৰী আৰু
সংসাৰৰ কাৰণেই ম'কুহে তপস্বি বুলি কৰি ধন ঘটে। তেনেকুৱা নাৰীয়ে
যদি পুৰুষৰ সঙ্গ ত্যাগ কৰিব লাগিল—তেনেহলে সেই পুৰুষৰ আৰু সং-
সাৰৰ প্ৰতি মোহ-মমতা নাইকিয়া হয়। ইয়াকে ভালকৈ বুজি পোৱা
কাৰণেই মহাপ্ৰভু হৰই পাৰ্ৱতীক নিজৰ শৰীৰৰ অৰ্দ্ধাঙ্গৰূপে ধাৰণ কৰিছিল—

‘অসাৰে থলু সংসাৰে পূজ্যা সাৰলোচনা

তদৰ্থে ধনমিচ্ছন্তি তন্ত্ৰ্যাগে ধনেন কিম্ ?

অসাৰভূতে সংসাৰে সাৰভূতা নিত্যধিনী

ইতি সন্ধিয়া বৈ শঙ্কৰৰাজে পাৰ্ৱতীং যযৌ।”

ত্যাগ আৰু তপস্বীৰ মাজেদি তৰিহুং বিচ্ছেদৰ আশঙ্কা জয় কৰি হোৱা
হৰ-গৌৰীৰ এই মিলনকেই হৰ-মহাৰাণী তৰিহুং জীৱনৰ আদৰ্শ হওক বুলি
আশীৰ্বাদ দিয়া হয়— হৰ-গৌৰীৰ বসতি হওক।

মায়ী নে মতিহীন

দীঘলীয়াটক চিঠি লিখা বহুত মাহুহৰ অভ্যাশ। মোৰ বন্ধুজনোও মোলৈ লখা লখা চিঠি লিখে। চিঠিবোৰ অৱশ্যে প্ৰেৰণৰ বহুত আঁক-বন্ধুজনো এজন সন্মত তহলোকহে, বহিলা বা পাৰ্শ্বক নহয়। প্ৰেৰণৰ দীঘল হলে বেখিবলৈ ভাল। কাৰণ প্ৰেৰণ ভোজনভোজন বৰ্খবৰ ভোজনৰ দৰে—টানি থকা বায় মানে দীঘল হয়। প্ৰেমত পৰা মাহুহৰো সেই একে কথা। প্ৰেমত পৰা মাহুহৰ প্ৰেমৰ কথাৰ আঁত নপৰে। হাতে ধৰা মাহুহৰ দৰে তেওঁ সেই একেবোৰ কথাকে কৈ থাকি আৰাম পায়। সেই কাৰণেই কবি, পাগল আৰু প্ৰেমিক এবাৰকল তিনিওকে একে পৰ্যায়ৰ প্ৰাণী বুলি খেজুপিয়ে কৈ গৈছে। মোৰ বন্ধুজন কিন্তু দেখাত উপবোক্ত কোৱোটাে প্ৰেৰিত নপৰে। চিঠি লিখিবলৈ ললে কিন্তু তেৱেঁ। সৰাৱ একোখন মহা-ভাৰত লিখে। ময়ো অৱশ্যে সেইবোৰত বস পাওঁ আৰু পঢ়ি উঠি একোটা টিপনী দি উত্তৰ দিওঁ। বৰ ব্যস্ত সময়ত অহা তেওঁৰ দুই একোখন চিঠি কেতিয়াবা মোৰ ছেপতে সপ্তাহ দুসপ্তাহলৈ নোখোলাকৈয়ে বৈ যায়। সময় পালে সেইবোৰ খুলি নিবলৈ পঢ়ে। আচৰিত কথা এই যে তেওঁৰ চিঠিত সৰাৱ এটা নহয় এটা গল্প বা কাহিনী থাকেই। কাহিনীবোৰ কেতিয়াবা দীঘল হয়, কেতিয়াবা চুটি। কেতিয়াবা চিঠিখনত মাত্ৰ কাহিনী একোটাহে থাকে। মই তেওঁক সেইবোৰ তেওঁক মনেগঢ়া গল্প মেকি স্থি পঠাইছিলোঁ। উত্তৰত তেওঁ লিখিছিল—মই হলক লৈ কব পাৰোঁ, মই যি লিখোঁ সঁচা কথা লিখোঁ; সঁচাত বাস্তবে মিছা নিলিখোঁ। তেওঁৰ অল্পমতিক্ৰমে তেওঁৰ এখন চিঠি আজি পাঠকসকলে আগবঢ়ালোঁ। তেওঁ মাহুহজনৰ স্বভাৱত আজুকীয়া কাৰণে তেওঁ স্বাধীন সন্মত নাম প্ৰকাশ কৰা নহ'ল। অগতে কৈ থোৱা ভাল যে তেওঁ বিবাহিত লোক। ল'ৰা-ছোৱালী এতিয়ালৈ পাচোটি। পুৰণি পত্নী—হৰা—পৰিয়াল-পৰিষ্কাৰাত আগবঢ়া দেখা, বোৱা নাই। ঠিকীয়েকজনী বৰ আজলী ভিৰোজ।

তাকে দেখি দুই এজন চকুচৰহা লোকে কয়—এই আকৰীজনীৰ লগত
শইকীয়া হাফিম যে গাখীৰে গুৰে মিলাৰ দৰে কেনেইক মিলি যাব পাৰিছে,
আমি হ'লে আচৰিত হওঁ। সঁচাকৈয়ে দুয়োৰো ভিতৰত বৰ মিল। এতিয়া
তলত তেওঁৰ চিঠিখনৰ হুঁহ উদ্ধৃতি দিয়া হ'ল। অলমতিবিস্তৰণ;
ইতি চিঠি—

বন্ধু,

আগৰ চিঠিত ডিব্ৰুগড় কেনেকৈ পালোঁ'ছি 'আপু' মাৰীদেউইতৰ ঘৰ
পোৱাত তেওঁলোকৰ আদৰ-আপডালত বেমাৰ কেনেকৈ গুচা যেনেই লাগি-
ছিল—লিখিছিলোঁ। আজি ডিব্ৰুগড় মেডিকেল কলেজত ভৰ্তি হৈ চিকিৎসা-
সান্থীন থাকোঁতে তাৰ নাৰ্চবোৰ নো কেনে পাইছিলোঁ, সেই সম্পৰ্কে এটা
ঘটনা লিখিলোঁদেই। কেনে পোৱা লিখিবাচোন। ভোম্বাৰ মন্তব্যবোৰ চোকা
যদিও মোৰ ভাল লাগে। মন্তব্য পাবৰ কাৰণেই মই ভোম্বালৈ চিঠিবোৰত
সত্য কথা অক্ষপটে লিখোঁ।

তাত নানা প্ৰবন্ধে এটা কয় কোনোমতে লৈ পোনতে মই অকলে
আছিলোঁ—পেন্সিং ওৱাৰ্ডত। তুমি সেইটো জানা। তাত থাকোঁতে নাৰ্চ
কেইগৰাকীৰ লগত সচৰাচৰ মই ইংৰাজীতে কথা পাতিছিলোঁ। পিছত
গম পালোঁ—সিহঁতে অসমীয়াও বঢ়িয়াকৈ জানে। তাৰ হুজুৰী নে তিনিজনী
হেনো অসমীয়া নাৰ্চ। সিহঁতে অসমীয়া মাহুৰপৰা অলপ আলেঙে আলেঙে
খাৰি ভাল পায়। কিবা ইতিহাস আছে—চান্দৈ।

মোৰ পৰিচৰ্যা কৰিছিল ঘাইকৈ তিনিজনী নাৰ্চে। তাৰে এজনী গাবো,
এজনী খাচীয়া আৰু এজনী বঙালী। তিনিওজনীৰে বে'ছ মোহলগা
ব্যৱহাৰ। খাচীয়াজনী বৰ বাংলালী। গাবোজনী ধুনীয়া আৰু বঙালীজনী
অতিশয় অমানৱিক। খাচীয়া আৰু গাবো নাৰ্চ দুজনীয়ে বোৰ লগত বহুত
দিনলৈ ইংৰাজীতে কথা পাতিছিল।

তুমি জানাটো যে মোৰ দেখাত তেনেকৈ একো বেয়া নাই। বুকুৰ
ভিতৰত কিবা বেঘৰা হৈ উপাহ নিশাহত কষ্ট পোৱা কাৰণে মেডিকেল
এম্প্লয়মেণ্ট বাকলীয়া হৈছিলোঁ। বৰলোকসকল 'হাট'ৰ বেয়াবঁটে প্ৰাৱণাগ
সৰকে। ময়ো ভাবিছিলোঁ বৰলোকৰ শাৰীতে উঠিলোঁ হবলা। মাৰ্জ-
বাজে পতীক সেই বিষয়ে কৈছিলোঁ^{১৩}; তেওঁ কিছু সেইবোৰ হুতুৰি—

আপুনি এইধৰা ভাবি থাকিলে আমি কি কৰিম বুলি চকুলো টুকি মোৰ ওচৰৰ পৰা উঠি গৈছিল।

হিম্মিটেল্ড থাকোঁতে বৌগনিগ্গৰ কাৰণে মোৰ ওপৰত পৰীক্ষাৰ কি অত্যাচাৰে যে নহ'ল! তুমি জানাই ডেকাৰিভাগৰ ভাৰিয়ালজনীয়ে মোৰ বন্ধু। গভিৰকৈ অত্যাচাৰৰ কোষ আৰু চাবিছিল।

বিজ্ঞানাত বিশেষ বেমাৰ নাথাকিলেও পৰি বঁকাটো কম বিকসিত কৰা নহয়। তথাপি থাকিব লাগে কাৰণে থাকে। অন্ততঃ সদায় ডাক্তৰ অহা সময়খিনিত ঠিক থাকে। ভাল ল'ৰাই কলি-পুৰি আগত লৈ একোতমৰে পাচি থকাৰ দৰে শান্ত নিউ হৈ থাকে। বাকী সময় উঠি, বহি, দুই একোটা কমলৈ গৈ, গল্প কৰি ফটাও। গল্প কৰিবলৈও লগ-লগ বেছি নাছিল। খবৰ লবলৈ 'অহা লোকৰ ভিতৰত তুমি এজন্য তত্ত্বলোক বা মহিলা আৰু আৰু মেডিকেল কলেজৰ অধ্যাপক আৰু ছাত্ৰ। ছাত্ৰসকলৰ ভিতৰত এগ-বাকী ভাজীও আছিল; ভেঙে কেবেলাৰ। মেডিকেল কলেজত পঢ়া আমাৰে ত্ৰিমান মণি কলেজ-বান্ধনী। ছোৱালীজনীয়ে অসবীয়া সবসবীয়াই কব পাৰে আৰু কথা-বতৰাত মাত্ৰহ মোহ নিয়াব পাৰে। মহাৰেউইতৰ ঘৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰে আৰু মাহীদেউ নিজে সঘনে গৈ ইটো নিটো নি হিঁ মোক বৰ আলাসত ৰাখিছিল। ময়ো 'দেহাৰ নাই ভাৰসা, ধনবস্ত্ৰ নো' কি আশা' বুলি ভাবি বৈছিকৈ থৰচ কৰি খোৱাৰ বিশেষ ব্যৱস্থা কৰিছিলো। সদায় পুডিং, কণী, মাছ, মাংস, দৈ, মাখন, গাখীৰ, কল আদি হৰেকবকমৰ বস্তু খাই-খাই আমনিৰে লগা হৈছিল। ওকৰ আকো এগৰা ছুৰুটাই ছুৰুটাই একোবিধ খাব লাগে। নাৰ্চবোৰে খুৱাই দি যায়হি।

খাচীয়া নাৰ্চগৰাকীয়ে সদায় পুৰা-পুৰি মোৰ 'টেম্পাৰেচাৰ' চাই লিখি লৈ গৈছিলহি। মোৰ জ্বৰ নাই, তাপ নাই, তেনেদৰে 'টেম্পাৰেচাৰ' সৰুৰ তেনেকৈ লোৱাৰ মানে কি মই বুজিব পৰা নাছিলো। এবিন নাৰ্চ-জনীক হুকিলো—'জনীটি, মোৰ নো 'টেম্পাৰেচাৰ' নি তোমালোকে কি কৰা ?

উত্তৰত তেওঁ কলে—'সেইটো আমাৰ কৰ্তব্য।' তাৰ শিহুত তেওঁ 'টেম্পা-ৰেচাৰ' নিমলৈ আহিলে কই যেমালিহে কও—'কৰ্তব্য কৰিবলৈ আহিলানেকি' 'জনীটি ?'

—'এবা আহিকৈ লাগিব।'

—‘কিয়! বব হুখ মনে কলা বেখোন! আহিবলৈ বেয়া লাগে নেকি ?
সহায় একে কাম কবি বেয়া লাগে চাগে!’

—‘একে কাম নহয়। কোনে কলে একে কাম বুলি? আমাৰ অনেক
কাম। আপুনি নেৰেখিলে কি বুজিব?’

—‘কি কি কাম নো? আহি বেখাত বেখোন সেই একেটা বস্তু পোচা-
ককে পিদ্ধি হুৱীয়া সাজপাৰত তোমালোকে সহাই সেই একেধৰণে কামকে
কবি হুবি হুবা। অৱস্তে মাইকীমাহুহে কবিলৈ বেছি কাম মাখাছিলেও
চেৰে কাম বোলাটে। তেওঁলোকৰ এটা অভ্যাসেই। আমাৰ পত্নীয়েও তোমাৰ
দৰেই কয়।’

—‘আপোনাৰ পত্নী এটা কামত থাকিব পাৰে। একে কাম নকৰাকৈও
থাকিব পাৰে, আমি নোৱাৰো। আমাৰ অনেক কাম। আমি পঢ়িবও লাগে।’

—‘ভেঙে বব ভাল কথা। একে কাম হলেহে বেয়া। বেলে আমাৰ
এতিয়া! সেই একে ধৰণে খাইছোঁ, পঢ়িছোঁ, গল্প কৰিছোঁ আৰু শুইছোঁ।’
অন্য কাম নাই। পিছে ভনীটি, মোৰ নো বেমাৰ কি?’

—‘আপোনাৰ বেমাৰ কি মই কেনেকৈ কম? বেমাৰীয়েহে জানে নিজৰ
বেমাৰ কিটো! আমি জানিবলৈ আমাৰ ইয়াত এতিয়াহে আপোনাৰ
পৰীক্ষা চলিছে। ডাক্তৰে পৰীক্ষা কৰি কব নহয়!’

—‘ডাক্তৰেতো কবই। তোমালোকে কব নোৱাৰা নেকি? ইমান দিন
এইবোৰ কাম কৰি থাকি তোমালোকেও জানিব লাগিছিল বেখোন।’

—‘আমি জানিছোঁ। নকওঁ পিছে। পৰীক্ষাত অৱলম্বিত কৈ দিব
নাশায়। আপুনি বিবাহিত নহয় নে?’

—‘এবা। নহলেনো। তোমাক মোৰ পত্নীৰ কথা কওঁনে? তেঁৱে হুই
এখিনতে পাবহি! কিয়নো হুখিলা?’

—‘জানিবৰ কাৰণে হুখিলোঁ। ভেঙে ভেঙে আহিলে ববৰম ইয়াতে
পাতি লব পাৰিব। এতিয়া বব অকলশৰীয়া পাইছে নহয় নে?’

‘এবাহে! তোমালোকে আহি কৰ্মীলাৰ দৰে বস্ত্ৰে কৰি থকা হুই,
“টেম্পাৰেচাৰ” চাই শুচি ধোৱা। কথা এবাৰ শোভিবলৈও লগ নাশায়।
পিছে হাতখনত টিপি নধৰাকৈ জানো “টেম্পাৰেচাৰ” চাব নোৱাৰি? মূৰ্খত
বা কাৰলটিৰ তলত ধামোমিটাৰত “টেম্পাৰেচাৰ” সূঁঠে দেখি?’

—‘সেইটো আমাৰ নিয়ম। হাতত ধৰি ‘পালচ’ চাওঁ।’

—‘ভেঙে তোমালোক নাড়ী-জান ধৰা নৱীও, হুবিবাজো।, পিছে আমাৰ হিন্দু ধৰ্মমতে গাভৰু ছোৱালীয়ে মজাৰ হাতত, আৰু মতাই যোৱাৰ দৰে গাভৰু ছোৱালীৰ হাতত ধৰিলে লেৱা লগেন।’

—‘কি লেঠা ?’

—‘কি লেঠা মানে—সিহঁতৰ ভিতৰত বিয়া হৈ যায়। মোৰ পৰীয়ে আহি এইবোৰ দেখিব লাগিলে চান্দে তেওঁ বা আৰু কি ভাবে ?’

—‘কি ভাবে মানে ?’

—‘ধৰ্ম্মপ্ৰষ্ট হোৱা বুলি ভাবে নেকি অৰ্থাৎ ধৰ্ম্মত: মই তেওঁৰ হাতৰপৰা পিচলি যোৱা বুলি ভাবে নেকি ?’

নাৰ্চজনীয়ে হাঁহি কলে—‘কৰ্ত্তব্য এনেকুৱাই। ইয়াকে কবোঁতে, আমি যদি কাৰবাৰ ধৰ্ম্মও নষ্ট কৰোঁ তেওঁ সি আমাৰ কৰ্ত্তব্য। নহয়, জানো ?’

কথাটো মোৰ সাঁধৰ যেনহে লাগিল। বধায়থ উত্তৰ দিব নোৱাৰি কলে—‘বঢ়িয়া কথা! পিছে মোৰ হাতত ধৰি ‘পালচ’ চাওঁতে তুমি দেখোন কথা পাতিয়ে কটোৱা। তোমাৰ লিখন হাতত ধৰা সোঁ সেই-ডালনো কি ? সেইডাল দেখোন কেতিয়াবা পূজাৰী বাম্বেণে ঘণ্টা বজোৱাৰ দৰে লটৰ পটৰ কৰি দিয়া। তাৰ নো মানে কি ?’

—‘কথা পাতিলেও আমি ‘পালচ’ বুজি পাওঁ। আপুনি কথা পাতি পাতি অন্য কাম নকৰে নেকি ?’

‘অন্য কাম মানে ?’

—‘ধৰক ভাতখোৱা, চাহখোৱা, শোৱা ইত্যাদি। আৰু তনুক। আমাৰ হাতৰ এইডালত পাৰা বাথৰ আছে। পাৰাধিনি সুৰি সুৰি গৈ ডালত পৰি লাগ হলে আমাৰ এক মিনিট হয়, তেতিয়া আকোঁ ওস্তাই দিওঁ। এয়ে আমাৰ ঘড়ী।’

কথাধিনি কৈ নাৰ্চগৰাকী গুচি গ'ল। কাম হৈ গলে সিহঁত কেতিয়াও এক মুহূৰ্ত্তও অবাৰত বৈ নাথাকে। সিহঁতৰ কৰ্ত্তব্যপূৰায়ণতা দেখি আশ্চৰ্যিত হব লাগে। ইয়াৰ নাৰ্চগোৰোহে দেখিছে। বোগীৰ লগত কথা পাতি বোগীক যৰম কৰে; ছিল বা গুৱাহাটীৰ ডাক্তৰখানাত নাৰ্চগোৰে বহুৰূপে কাম কৰি থাকে।

হুপৰীয়া অন্য নাৰ্চ এগৰাকীয়ে ঔষধ খুৱাই গ'লহি। সজিয়া আকৌ সেই খাচীয়া নাৰ্চজনী আহিল আৰু মোক গাখীৰ আৰু কটি এটুকুৰা খাবলৈ দি কলে—‘আপোনাৰ আজি ভাৰ্ত খাবলৈ দিয়া নহয়।’

‘কিয়? মইনো কি অপৰাধ কৰিলোঁ?’

—‘অপৰাধ কি কৰিছে দেখিব নহয়। মই যি কৰিবলৈ কও, আপুনি আজি ওজৰ আপত্তি নকৰাকৈ তাকে কৰিব লাগিব।’

—‘আও, ই কি কথা? তুমি বা আৰু কি কৰিবলৈ কোৱা! তোমাক ঔষধ খুৱাবলৈ নোহোৱা তো?’

—‘নকও বাক। যেতিয়া যি কৰিব লাগে কম নহয়। আপোনাৰ ভয় কি আছে? কষ্ট যি হয় আমাবহে।’

—‘ধন্যবাদ ভনীটি! কাৰো কষ্ট নহলেই ভাল!’

ধন্যবাদৰ ‘গাখীৰ’ আৰু কটি টুকুৰা খালোঁ। তাৰ পিছত বিছনাত উঠি পঢ়িবলৈ ললোঁ। তাৰ কিছু সময় পিছত বাতি প্ৰায় ১০। মান বজাত সেইগৰাকী নাৰ্চেই আহি মোক ‘হুচ’ দিলে। ‘হুচ’ দিয়া হ’লত—‘কমা কৰিব দেই’ বুলি শুচি গ’ল। মোৰ বৰ বেয়া লাগিল—গা বেয়া লগা নাই, মমটো বেয়া লাগিল। ইহঁত বেচেৰীহঁতৰ কামবোৰ কেনে ধৰণৰ! ইহঁতৰ জীৱন কিমান মহৎ আৰু উৰাৰ! এনেবোৰ নকৰিব লগীয়া কাম কৰিও কয়—কমা কৰিব! শিষ্টাচাৰে সঁচাকৈয়ে মানুহৰ অন্তৰ জয় কৰিব পাৰে।

পিছত প্ৰায় ১০। মান বজাত তেওঁ আকৌ মোৰ ওচৰলৈ আহি ‘টেম্পাৰেচাৰ’ ললে। তেওঁক মই অসময়ত ‘টেম্পাৰেচাৰ’ লবলৈ অহাত অলপ আচৰিত হৈ হুখিলোঁ—‘আজি আকৌ কি হ’ল? বহু বজাত ‘টেম্পাৰেচাৰ’ নি কি কৰিবা?’

—‘কাম আছে। আপুনি গা কেনে পাইছে?’

—‘ঠিক আছে। বৰং ভাত নোখোৱাত পাভল পাভল লাগিছে।’

—‘চাব আকৌ, বোছি পাভল হলে উৰি খাবলৈ। নকলোবোৰ শুইছে। আপুনিও এতিয়া টোপনি মাৰক। উৰি নাযাব। অ’ এটা কথা। হুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিব। জপাই থব, কিন্তু ভিতৰৰ পৰা বন্ধ নকৰিব। মই বাতি হুইয়াব বজাত আহিব।—’

কথাখিনি কৈ নাৰ্চজনী সাউং কাম খোজি গৈছে। এই ভেতৰ কথাৰ
একো মৰ্ম বুজিব নোৱাৰিলো। তুমাই কহিলে—হুৱাই কুৰিটো গৈ বেণো
তেওঁ গৈ কোনোবা ধুবুৰী পালেগৈ। এই বিছৰাত তুমি ভাই কিছৰাৰ কিয়
কিবি ভাবি কটালো। এবাৰ ভাবিলো—‘হুৱাই কুৰিটো’ নেকি ?—ভাবি গিছল
হুৱাবখন জশাই লাইট হুৱাই কিছৰাৰ কিছৰাৰ টলকা বাবিলো।

তুমি আহিল। চাবে এয়াৰ কি বান্ধ যেন বান্ধাত হুৱাবখন কোৱাৰাই
অলপ খোলা যেন লাগিল। সাব পাৰে। বিছৰাত জাৰ তুমি গৈ
ললো কোনোবো আহিছে নেকি ? বাহিৰত লাইট জলি আছিল। থিৰী-
য়েৰি কাকো নেদেখিলে। হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে হুৱাবখন গৈ হুৱাব
খুলি চালো—কোনো নাই। লাইট জলাই চালো—কোনো নাই। কুৰি
আহি আকো শুলো। চিলমিলীয় টোপনি আহিব খুজিছিল—হঠাৎ
ভাবিলে। হুৱাবখন বন্ধ কৰি লও, নহলে টোপনি নহব। কিন্তু পিছ মূহ-
ৰ্ত্ততে আকো ভাবিলে—নাচেতো হুৱাব খুলি বাহিৰলৈ বিছে। চুটকেচ-
টোত হুৱামান টকা আছিল। ভাবিলে। যদি কোনোবাই আহি চুটকেচ-
টোকে ঘাতি লৈ যায় ! এই ভাবি লাইট জলাই চুটকেচ টকাখিনি বিছৰাৰ
গাৰু তলত ললেহি, আৰু লাইট হুৱাই ভাই পৰিলে। টোপনি আহিল।

সপোনত দেখিলে—নাৰ্চজনীয়ে মোক মাতিছেহি। সাব পাই উঠি
তৎক্ষণাৎ লাইট আকো জ্বালো। কাকো নেদেখি বেয়া লাগিল। বাজিটো
আজি এইঘৰে বাব নেকি ? মড়ীটোলৈ চাই বেণো দুই বাজিলে এতিয়াও
১৫ মিনিট আছে। আকো লাইট হুৱাই জ্বালো।

আকো টোপনি আহিল। কিছৰাৰ পিছত হুৱাবখন কোনোবাই ইহু-
ওৱা শব্দ শুনিলো। টোপনি ভাগিল কিন্তু ভাবিলে—‘জঁবাৰ নহৈছে।
এইবাৰ সঁচা হ’লেও উঠি নাৰাওঁ। ভাই থাকিলে।’

হুৱাবখন সঁচাকৈয়ে কোনোবাই লাছেই খুজিলে। গম পালো কোনোবা
এজন ভিতৰ গোৱাই আহিছে আৰু ইকালে সিকালে কিবা বিচাৰি খুজিছে।
এবাৰ মোৰ বিছৰাৰ কাষলৈকো আহিল। কুত কে জব। এই সাহ কৰি
খুজিলো—‘কোন ?’

উত্তৰত শুনিলো—‘চিলাৰ। চুইচ্ ক’ত ?’

—‘কিছৰা ?’

—‘আপোনাৰ। আপোনাৰ লাইটৰ।’

—‘যোৰ লাইটৰ? যোৰ লাইটৰ চুইচ, তুমি কেনেকৈ পাবা? বৰা, এই নিজে জ্বলাই দিও।’

—‘নালাগে; পাইছো—’ বুলি ফেনৰ চুইচ খুলিলে, তাৰ পিছত বন্ধ কৰি ওচৰতে থকা লাইটৰ চুইচ টিপি লাইট জ্বালে।

বেথিলে, সেই আগৰ চিনাকি চিষ্টামজনীয়ে। মুখত অলপ হাঁহি, হাতত ‘টেম্পাৰেচাৰ’ চোৰা জ্বাৰটো। মোৰো বেথি হাঁহিছে উঠিল। কৰ্মে!—‘ইমান বাতিও আকৌ আহিলা ‘টেম্পাৰেচাৰ’ চাবলৈ! এনে অত্যাচাৰত ‘টেম্পাৰেচাৰ’ চুঠাকৈ থাকিব পাৰিবনে? মৰা মানুহৰো ‘টেম্পাৰেচাৰ’ চৰিব। এই বাতি নো বাক কিয় আহিব লাগে?’

—‘হয়, পিছে নাহিলে হব জানো?’

তেওঁ কথা কৈ কৈ যথাবীতি ‘টেম্পাৰেচাৰ’ ললে। চৌপনি হৈছিল নে শুধিলে। নিকষেণ কৰ্ত্তব্য তেওঁৰ সেই ধীৰ হিব কথাবোৰ। মই উত্তৰ দি কলোঁ!—‘তাৰ পিছত এতিয়া কি কৰিবা?’

—‘কৰিম নহয় যি কৰিব লাগে। তয় থাইছে নেহি?’

—‘অৱশ্যে ইমান বাতি চিষ্টামৰ অকলসৰীয়া আক্ৰমণ! তয় অলপ নুলাগা, নহয়।’

—‘কি কি চিষ্টামে থাৱ দিয়া?’

—‘নাথালেও তেওঁ তেওঁৰ ইচ্ছামতে কাম কৰে।’

—‘আপোনাৰ ইচ্ছা নাথাকিলে জানো পাৰে? ইচ্ছা নহলে আপুনি তেওঁ কৰাৰ ব্যৱস্থা নকৰিব।’

—‘নকৰি নো কি কৰিব? মোৰ মন্তব্য তেওঁ একো কৰিব নোৱাৰে।’

—‘হয় আপোনাৰ মন্তব্য নোৱাৰে। নোৱাৰে ক’লে, চিষ্টামৰ বডেই চিষ্টামে, ব্যক্তি বেয়া হয়।’

—‘এই বুলি তেওঁ প্ৰথমত এই থাকিবলৈ কৰে। চিষ্টামৰ বডেই চিষ্টামে পোনকৈ থাকিলে। হাতখন ঠিককৈ দিলে আৰু—একেকৈ থাকিবলৈ হওকচোন, মই আহোঁ—’ বুলি জ্বলাই দিলে। চিষ্টামৰ বডেই চিষ্টামে নাৰ ওপৰত এইখন আকৌ কি কৰিব লগীয়াত পৰিলে। অত্যা

কলৌ—‘সেইটো’ বাক কোক বুজাব নাগালে। শিঙে বুজাইছে বুজে।
তোমার এনেকৈ সোমোমার অভিজ্ঞতা আছে জানো?’

ডেওঁ কেবল হাঁহিলে আক ডংকণাং কোক গুয়া বাধি ধকাব হবে ধবি
সৈ অকতাল নলী মোৰ অকটো নাকব বিদ্ধাবে ভবাই দি কলে—‘এই-
বাব সহজ হব।’

মই কলৌ—‘এইবাব নহলে কিন্তু বাদ দিবা।’

এইবাব কিছু পৰৰ মূৰত ‘জুচ’ পালে। নাৰ্চে প্ৰত্যেক আধাবটাৰ মূৰে
মূৰে আহি নলীবে ‘জুচ’ সৈ একোটা সৰু বটলত বাধিবলৈ ধৰিলে।
কলাবে বিদ্ধি খোৱা ভুবৰ কলগছ পানীত ওপঙি ধকাব হবে নাকব বিদ্ধাত
কলী ভবাই সৈ মই বিছনাত চিড় ভেলেঙা দি পৰি আছিলোঁ। নাৰ্চে
কিবা হুৰিলেও তেতিয়া কথা কবলৈ মন নগৈছিল। ‘ও’ ‘কো’ কৈ উত্তৰ
দি কথা সামৰি থৈছিলোঁ।

বাতি প্ৰায় পুৱাল। ঘৰ এন্ধাৰ, বাজ পোহৰ হ’ল। নাৰ্চে ছৰাব-
খিৰিকী অগাই দিলে, সত্ৰৰ আনে আহি কিবা আয়নি কৰে বুলি। তাৰ
শিহত মোক কলে—‘মিঠাৰ শইকীয়া! আক আধা বটাৰ মূৰত পৰীক্ষা
গঠম্ হব। আপুনি ইচ্ছা কৰে যদি এতিয়া বাহিবলৈ সৈ ফুৰিচাকি আহিব
পাবে। এতিয়া ঘূৰি ফুৰিলেও হানি নাই।’

যোবা মনে মনে হৰ্ষকৰ ধং উঠিল। নাকত দুটুট দীঘল কলী ভবাই
শি কৈছে, মই বাহিবত ঘূৰি ফুৰিলেও ফুৰিব পাৰোঁ। বাঃ কি অক্লান্ত!
‘জাই কোৱা কলত’ পোনোই কৰিছে ভাৰি হুৰিলোঁ—‘কলীট, তুমি কেতিয়া
কলত নলী তোমাব ভাত কাৰৱাক জবাব বিছিনানে?’

ডেওঁ কলে—‘জাই! জয়োজব হোৱা নাই।’

—‘জোত হুৰি’ মানব হুৰ কি বুজিবা? আকলত কলী, হুৰ সিমান
নাপায়, কিন্তু কিবা অকতিখন লাগে।’

কলক শিহত ‘বকাকসয়ত’ ‘জুচ’ সৈ নলীভাক ‘জুচ’ উলিয়াই দি কলে—
‘এতিয়া মলৈ আপোনাৰ আকৌ নও’ আকৌ নও’ নাহিকেল’

—‘কিবা কলত’ সেমি কোৱা নহয়?’

—‘কলিৰ কলত।’

—‘কলক অকতিখন, নলী বুজিছিল। কিয় ন?’

উদ্ভবত তেওঁ কনে—“জীৱনত অভিজ্ঞতাই সকলো নহয়, জ্ঞান। অভিজ্ঞতা বাৰ দিও চলা যায়। মাহুহে বেৰি বা লেখিও জানো অনেক কথা নিশিকৈ? অৱশ্যে জ্ঞানৰ ক্ষিৰাৱ বহুত আছিল। তুমি বা বিপদত পৰিও অনেক কথা শিকো, নহয় জানো?”

তেনেকৈ কৈ নাৰ্চজনী ওলাই গ'ল। ঘটনা নিমানেই, কিন্তু তেওঁৰ কথা কিআৰাৰ হলে আজিও মোৰ কাণত কেনে বৈ বৈ বাজি আছে। তুমিও ভাবি চাবাচোন। ইতি।

চিঠি পঢ়ি সটাকৈ ময়ো কেতিয়াবা জাবোঁ—অভিজ্ঞতা আঁৰাৰ কাষে জীৱনৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে জানো অপৰিহাৰ্য্য? বন্ধুবৰ শইকীয়াদেৱৰ এই চিঠিখন পঢ়ি গৈ থাকোঁতে সোনতে মোৰ ধাৰণা হৈছিল ঘটনাটো নিশ্চয় কিবা এক ‘বোমাৰু’ত শেষ হবগৈ। পিছে এতিয়াহে বুজিছোঁ মাহুহৰ বাস্তৱটো গল্পৰ দৰে হলেও সম্পূৰ্ণৰূপে গল্প নহয়। সেয়েহে তেওঁৰ চিঠিখন প্ৰকাশৰ যোগ্য বুলি ভাবিলোঁ।

বহুলোকৰ ঘৰুৱা জীৱন

ঘৰ শব্দই সাধাৰণতে নাৰী বা তিৰোতাৰ কথা মনলৈ আনে। ঘৰ কৰা, ঘৰ পতা, ঘৰ-সংসাৰ কৰা আদি শব্দই সংসাৰ কৰা বা সংসাৰ পতাকে বুজায়। ল'ৰাটোৰ এটিয়াও ঘৰ-বাৰী হোৱা নাই, তাৰ ঘৰখন পাতিবলৈ আয়োজন কৰা হৈছে বুলিলে তাক বিয়া কৰাবলৈ যত্ন কৰা বুজা যায়। বৈদীয়েহে ঘৰ বা সংস্কৃতত 'গৃহীণং গৃহস্থ্যচ্যতে' বোলা কথা এৰুৱা আছে। এনেবোৰ কথাৰ দ্বাৰা ইয়াকে কোৱা যায় যে ঘৰ মানে তিৰোতা। কাৰণ সংসাৰ যাত্ৰাৰ আহিলাই হ'ল তিৰোতা। তিৰোতাৰ আইন-সকলত সংশ্ৰৱত যি জীৱন আবদ্ধ কৰা হয়, তাকেই বৈবাহিক জীৱন বোলে। সাধাৰণ কথাত ইয়াক ঘৰুৱা জীৱনো বোলা যায়।

ঘৰৰ বাহিৰত প্ৰত্যেকজন পুৰুষে সংসাৰ ভাণ্ডাত এটা নহয় এটা ভাও লৈ জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে। কোনোবা সন্ত্য-ভব্য ডাক্তৰ-কবিবাজ, কোনোবা উকীল-মুক্তিয়াৰ-দোকানী, কোনোবা মন্ত্ৰীমনচূপ-সচিব-কেৰাণী আৰু কিছুমান বা দাবোগা-চিপাহী-চকীদাৰ-চক্ৰবৰ্তী ইত্যাদি। পিছে, যিয়ে যি নহওক, ঘৰুৱা জীৱনত প্ৰত্যেকে কিন্তু এটা ভাও লয়, যি সকলোৰে কাৰণে একে। সেয়ে হৈছে গৃহস্থ বা ঘৰৰ মাজুজন। জগতত আন কাৰো ওপৰত প্ৰভুত্ব নাথাকিলেও প্ৰত্যেক গৃহস্থৰে কিন্তু নিজৰ পত্নীৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব থাকে। সেয়ে নহলে ঘৰখন ঘৰ হৈ নাথাকে। সেয়েহে নিচেই নিঃকিন টোকোনা-জনেও গৃহস্থ হৈ মনে মনে ভাবে—‘মোক নাফাৰিবা কম। বৈদীৰ ওপৰত হয়।’ এই ঘৰখন সকলোৰে কাৰণে হৈ পৰে জীৱনৰ পাতিয়ৰ আশ্ৰয়স্থল। আশ্ৰয়-স্থিতকৈ সকলো সময়তে মাথুহে সেই মানেই বাহিৰকণবা চাপলি যেনে বিহুৰ ঘৰখনলৈ। আনকি চৰাই-চ'কটিবোৰেও বিপদৰ আগতকৈ বেছিমে বিহুৰ স্তম্ভ বাহিৰতহে আশ্ৰয় লয়গৈ।

পিছে কথা হৈছে সকলো লোকে জানো গৃহস্থালিখনৰ ওপৰত জটিলতা বহিবজা হয় পাৰে? কিন্তুলৈ দিলা প্ৰীতিৰে ঘৰৰ সকলোৱে লহৰোপত

সংলগ্ন কৰি দায়, তেওঁলোকৰ বিষয়ে ক'ব কৰিয়া। 'একে হাই, একি বিঃ সকলে বাহিৰত নিৰ্ভৰশীল'। 'মৰমৰ পুৰিত' হৈও নিজৰ কৰ্মবত বসন্ত কপে কাল কটাবলগীয়া হৈছিল। তেওঁলোকৰ নিজৰ ভাবিয়েহে প্ৰভাৱিত হৈ সাগে। সৌভাগ্যক্ৰমে তেনে উদাহৰণ প্ৰচাৰ হৈছিল। 'বিবৰ' বিবাহ বিচ্ছেদৰ দাখিলতা প্ৰচাৰ জনতত ক'ব নোৱাৰে। 'মোৱাৰ বৰল' আশাৰ উদাহৰণে তাত তাকৰ। ইয়াত পাক্ষাত্যৰ অৱস্থাক বৰলোকৰ আধুনিক জীৱনৰ গোটাচেৰেক ঘটনা মাজ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(২)

গ্ৰীচ দেশৰ দাৰ্শনিক পণ্ডিত চক্ৰেটিছৰ নাম সকলোৰে জনিছে। পৃথিৱীৰ মহাজানী লোকসকলৰ ভিতৰত তেওঁ এজন। কাৰো কাৰো মতে তেওঁৰ যুগত তেওঁৰ সমান ডাঙৰ দাৰ্শনিক পণ্ডিত পোৱা হৈ পৃথিৱীতে দ্বিতীয় এজন নাছিল। নিজৰ মনৰ জগৎখন আৰু বহিৰ্জগতৰ কাৰ্য্যাবলীৰ সৰ্ব আৰু বহুত বিশ্লেষণত তেওঁ সন্তোষ পাই আছিল।

চক্ৰেটিছৰ পত্নীৰ নাম আছিল জেনিথ। জাগ্ৰুতৰ জেনিথ আছিল বৰ দন্দুৰী তিৰোতা; দেখাৰেখিকৈয়ে তেওঁৰ পতি চক্ৰেটিছৰ সম্পূৰ্ণ বিশবীত প্ৰভাৱিত। চক্ৰেটিছে নীৰৱে চিন্তা কৰি ভাল পায়; জেনিথে ভাল পায়— দক্ষ-খবিতাল আৰু হাই-হাজা কৰি। চক্ৰেটিছে যেতিয়া কিবা বিষয়ে চিন্তা কৰি নীৰৱে বহি থাকে, জেনিথে তেতিয়া আহি কোচাল কৰি দাখিলি পাবি তেওঁক বহি থকা ঠাইৰপৰা খেদি দিয়ে। জেনিথৰ দায়ত চক্ৰেটিছ আছিল জনতৰ নিৰ্ভৰা, অকৰ্ণণ্য, শিতিতা বোৰ এটা। 'জানী চক্ৰেটিছে কিন্তু মৈয়ীয়েকৰ কথাৰ কোনো প্ৰকাৰ প্ৰতিবাদ নকৰি হয় যদি তেনেকৈয়ে শান্তি হওক বুলি ভাবি তেওঁৰে প্ৰাধান্য মানি চলিছিল। কিন্তু, হয়নি খোজ কাঢ়িলে জানো মৈয়ীয়েকৰি যাব? কথাতে মন প্ৰাণবিহীন হোৱা নাওৱে। আন পোৱা কৰুৱে তিওঁলোকে জ'লিয়াই। চক্ৰেটিছে পঢ়াৰ চান-কৰি সমৰ্থ্য নহি থকা দেখি জেনিথৰো চক্ৰেটিছক কোৱা কৰে জনিয়ে ইয়াৰ।

এদিন চক্ৰেটিছে জনৰ খোঁটালি এটাত বহি নিমল কিবা কিতাপেৰে ক'ব আছিল। এনে সময়ত কিবা কামৰে সন্নিৱেশ কৰাৰত জেনিথৰ খুউলি। পোৱাত তেওঁ নিম্নলিখিত প্ৰকাৰত ক'ব চিন্তা কৰাৰ পৰি কামৰে প্ৰভাৱিত পাবি পাইছিল। 'তেওঁ আৱিহাৰ কৰিয়েছে কোৱা

কমলত স্তব্ধ কবিব আক জেতিয়া তেওঁ গিৰিয়েকক আক তালৈক এজাউখি
 নিল; কিন্তু চক্রেটিছে জেতিয়াৰ গাঙ্গি-সপনিৰে আকোণ নকৰিলে। তেওঁ
 দ্বিজন কালত এগৰাকীয়াভাৱে জাঙ্গিয়ে থাকিল। ভাতে খণ্ডত যুজাঙ্গি
 হৈ যিকিঙ্গাকি থাকি জেতিয়া প্ৰেত এচৰীয়া টেচ। শাৰী আদি চক্রেটিহৰ
 জুৰত সোপাংক গঙ্গি বিলে। চক্রেটিছে তেতিয়া অস্ত একে, নকবি ইয়াকে
 জাংকো কলে—‘এয়া, হুয়েতো; ইমান গাঙ্গিৰ অস্তত বাৰাংৰ যবগুণ
 হোৱাটো একে। অস্বাভাৱিক নহয়।’

কোনে জানে হয়তো পত্নীৰ এনেকুৱা ব্যৱহাৰে দ্বাৰ্ষিক পণ্ডিত চক্রেটিহৰ
 দ্বাৰ্ষিক চিন্তাৰ সোঁত আক কোবাল কবিহে তুলিছিল! সি যিয়ে নহওক,
 এয়ে আছিল বিশ্ব বিকৃত পণ্ডিত চক্রেটিহৰ যকৰা জীৱনৰ এটি চিত্ৰ।

(৩)

কতিয়াৰ শান্তি-দূত কষ্টট টলষ্টয় আছিল মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ
 ধৰ্ম-পুত্ৰ স্বৰূপ। গান্ধীজী টলষ্টয়ৰ লেখনীৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হৈছিল আক
 কৰ্ম-জীৱনত টলষ্টয়ৰ ভাৱধাৰা অনুসৰণ কৰি চলিবলৈ যত্ন কৰিছিল।
 টলষ্টয়ৰ যকৰা জীৱনৰ কথা বহুতে জানে।

টলষ্টয়ৰ পত্নী আছিল এগৰাকী বাঙালী, দেখনীয়াৰ ভিৰোভা। বিবাহিত
 জীৱনৰ আদি ছোৱাত দুয়োৰো মাজত বৰ মিল আছিল। দুয়োকো দুয়ো
 প্ৰভেদৰ কাৰণেও নেৰিছিল। দুয়ো একেলগে খোৱা-বোৱা কৰে, ফুৰা-চকা
 কৰে, নাচ-গান চান্দ আক আনকি দুয়ো কেতিয়াবা আঁঠু কাটি তগৰানৰ
 প্ৰভেদত প্ৰাৰ্থনা কৰি কয়—‘দয়াময় প্ৰভু, আমাৰ এনে মিলন যেন স্থায়ী
 হয়; কৃত্যক অস্তত যিকি কেতিয়াবা পুনৰ্জন্ম পাও’ তেতিয়াও যেন আমাৰ
 এজাএবি বহয়।’

কিন্তু কীৰক ইচ্ছাত ভেঙলোকক সেই মিলন ধীৰকাল স্থায়ী হৈ হুটিল।
 টলষ্টয়ৰ পত্নী আছিল বৰভাৱে এগৰাকী চহুচৰীয়া বীচ ‘বমোৱতি-সপন
 তিৰোজ’। তিৰোজ টলষ্টয়ৰ চিন্তাত ঘৰ বা অধ্যয়নত বত কৰা তেওঁ
 কলীদাস কবি মোকাৰিছিল। তেওঁ কমেও টলষ্টয়ৰ প্ৰতি এনে দৰা
 ‘সবায়ক-হজ’ যে টলষ্টয়ৰ চলন-চৰণ, গতিবিধি আদিতো তেওঁ সকল
 কৰিবলৈ কৰিছিল। কেতিয়াবা টলষ্টয় কবি কালত দ্বাৰ্ষিক-বনাম বা দ্বাৰ্ষিক
 হৈছিল গত তেওঁৰ পত্নীয়ে হুয়েতো সেই তেওঁৰ চান্দ-চলন-চৰণ কৰিছিল।

গাঁৱলীয়া ছোৱালীৰ বেশত টলটলৰ শিছে শিছে বুৰা ডেওঁৰ এটা মিড্য-
ক্ৰৈয়িতিক সন্মত হৈ পৰিছিল। কিন্তু সেই টলটলৰ সন্মত ডেওঁ নিজৰ লৰা-
ছোৱালীকো দুৰ্ভাগ্যবশত কৰিছিল। কেতিয়াবা ডেওঁ টলটলৰ ওচৰলৈ গৈ
নিজৰ লৰা-ছোৱালীবোৰৰ আগতে কামোদ্ভাৱণ কৰে। তুলি কৰা গুৱাইছিল।
কথাই কথাই যুৱে। বুৰি কৰা দেখুৱাটো ডেওঁৰ এটা স্মৃতিৰূপ হৈ
পৰিছিল। বাধু টলটলৰ শান্ত প্ৰকৃতি আৰু স্বৰ্গীয়কথাই বৈশ্বকৈয়ৰ সেই
ব্যাপি আৰু বেছি চৰা কৰি তুলিছিল।

পত্নীৰ কঠোৰ ব্যৱহাৰত টলটল খেবত সন্তোষ হৈ উঠিল। ডেওঁ অনাগত
ভৱিষ্যতৰ কাৰণে নিজৰ ভায়েকিত পত্নীৰ দুৰ্ভাগ্যবশতৰ কথা কিনিবলৈ ধৰিলে।
ডেওঁৰ পত্নীও কম নাছিল। ডেওঁ আছিল শিক্ষিত। স্মৃতি। ডেওঁ
পত্নীৰ বোম্ব দি পোৱতে ডায়েৰী লিখিবলৈ ধৰিলে। শিহুত ভাতো কান্ধ
নাথাকি ডেওঁ 'গোৰ কান' নাম দি পত্নীৰ ওপৰত বোবাৰোপ কৰি টল-
ন্যাণ এখনকৈ দি দি পেলাইছিল।

টলটলে ভাবিলে, জানোচা ডেওঁৰ সা-সম্পত্তি সোণাকৈ পালেই ডেওঁৰ
পত্নী নকৰে হয়। কাৰণ সন-সম্পত্তি, জৈৱিক-বিকৃতিৰ প্ৰতি যে ডেওঁৰ পত্নীৰ
অন্তৰ্ভাগ অতিশয় প্ৰবল আছিল, সেই কথা ডেওঁ ভালকৈয়ে উপলব্ধি কৰিছিল।
টলটলে সেই উদ্দেশ্যে নিজৰ সকলো সম্পত্তি পত্নী-পুত্ৰসকলৰ নামত উইল কৰি
দিলে; কিন্তু সাপেক্ষ গাখীৰ খুৱালে জানো ভাৰ-বিৰ নাইকিয়া হয়?

যুৱা অসম্পত্তিপত্নী সন্মত। টলটলে অসম্পত্তিৰ নামে। অৱশেষত
পত্নীৰ অসম্পত্তিৰ প্ৰচণ্ডতা আৰু ভিত্তি কথাত তৰু বিবক্ত হৈ। ডেওঁ
এদিন নিজৰ লৰা এৰি কহিব ওলাক। পত্নীৰ বৃত্তিপত্নী। পত্নীৰে চিৰ-
কাললৈ আঁতৰি যোৱাই আছিল ডেওঁৰ উদ্দেশ্য। শিতকালৰ হিংসাৰ
কিনাৰ কঠোৰ শিৰ কথোৱা জানো ডেওঁৰ বিবক্ত কৰিব পৰা নাছিল।
ডেওঁ টল টল বেল টোল এটাৰ দুকলি ঠাই এটাৰপৰা ডায়ে-হিমে জট
হৈ বহিল। টল টল। ডেওঁৰে কথোৱা কথোৱা এটাৰপৰা দি দি কিনিবলৈ
বৃত্ত্যৰ শিহুতো যেন ডেওঁৰ পৰটো ডেওঁৰ পত্নীৰ চাবলৈ বিয়া কৰায়।
এই কথোৱা বিয়াৰ শক্তি-দুত লোক-বৰোৱা যথাক্ৰমে পত্নীৰ দুৰ্ভাগ্যবশত
কিনাৰ, কেঁদে কিনিবলৈ কিনিবলৈ কিনিবলৈ। কিনিবলৈ কিনিবলৈ। ডেওঁৰে
পত্নীৰে কিনিবলৈ কিনিবলৈ কিনিবলৈ।

(৪)

ইংৰাজী সাহিত্যিক এডিচনৰ আকৌ বিয়া 'হেছিল অৰ্পণ' আচৰিত
ধৰণে। তেওঁ এগময়ত এজন ধনী লোকৰ ঘৰত গৃহনিৰ্মাণ কৰিছিল।
ছাৰ্জাৰ মাকে তেওঁক বৰ ধৰম কৰিছিল। সেই মৰমে পেৰেট এৰে কপ
ধাৰণ কৰিলে যে ই ক্ৰমে গৈ মাথৰীলতাই পুলি আমগছক বেৰিয়াই লৈ
মৰমেৰে গিলি পেলোৱাৰ দৰে কৰিলে। সেই বৃদ্ধা বম্বাইয়ে যুৱক এডিচনক
নাৰীত্বপূৰ্ণ প্ৰেমৰ আত্মদৰি পাৰ্কেপ্ৰকাৰে ইবদাহিক সূত্ৰত আবদ্ধ কৰি
ললে। দুয়োৰো বিয়া হ'ল সঁচা, কিন্তু বৃদ্ধাই নিজৰ ঐশ্বৰ্য্য-সম্পত্তিৰ বস্তু
একিও মোহাৰিলে। তেওঁ দুখীয়া সাহিত্যিক যুৱক এডিচনক সকলো সময়তে
নিজৰ মৰমৰ হাত-ধৰা লগুৱা বা তৃত্যৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।
বৃদ্ধা পত্নীৰ সাহিত্যিক এডিচনৰ প্ৰতি এনে ব্যৱহাৰ দেখি সেই সময়ৰ অন্য-
তম পণ্ডিত ডঃ জৰ্জনে ব্যঙ্গ কৰি যন্তব্য দিছিল—বেচেৰা এডিচনে যেন
তুবন্ধৰ ৰাজকুমাৰীৰহে পানিগ্ৰহণ কৰিলে। তুবন্ধৰ ৰাজকুমাৰীৰ ৰূপেকে বিয়াৰ
দিনা জোঁৱায়েকক হাতত ধৰি নি জীয়েকৰ হাতত গুতাই দি কয়—‘বাহা,
তোক মই এই নিৰ্কিনা গোলামটি দিলোঁ। তই ইয়াক পতি কৰিবি দেই।’

(৫)

কবি মিল্টন আছিল অগৰুো বৰ সাত্বিক আৰু পৱিত্ৰ ধৰণৰ লোক।
আমোহ-আলস তেওঁ সন্মুখি ভাল নাপাইছিল। লিছে ৰং-মেয়ালিবৰা
আন্তৰত থকা কঠোৰ প্ৰকৃতিৰ ঠৰঙা লোক নাৰীৰ প্ৰিয়ভাজন হোৱাটো নহয়।
মিল্টনেও কপ, যৌৱন আৰু বিভাবুৰিৰ গৰাকী হোৱা সত্ত্বেও পত্নীৰ প্ৰিয়পাণ্ড
হব মোহাৰিলে। এবাৰ মহন, দুবাৰ মহন, তিনিবাৰ বিয়া কৰিও তেওঁ
লোণৰ সংসাৰ এখন গঢ়িব মোহাবিলে। একে একে আটাই কেইগৰাকী
পত্নীয়ে তেওঁক পৰিহাৰ কৰিলে। এনেদোৰ কাৰণতে মোহৰ পতিত আত্ম-
প্ৰাণ ৰক্ষাৰ দৰে অসহ্য আত্মৰক্ষাৰী পুৰুষে সংস্কাৰত একেবাৰেই অৱশ্যে
কল্ম আছিল। নেতাজী জহাৰ কৰাৰ বিয়াও নিশ্চয়ই অৱস্থাৰ আকৰ্ষিক
সংস্কাৰতহে।

(৬)

বিহুজীবেকৰ পত্নীৰূপত আকৌ আৰু এটা বৰকৰ ঘটনা এটা বৰিছিল।
ওয়াৰ থৈয়াৰুৰ ইংৰাজী অৱলম্বক হিচাপে বিহুজীবেকৰ পত্নীৰূপত

চিৰাৰ্দ্ধি লোক। কিছুদূৰৈকে বিয়া কৰাইছিল, বাকি-বিচাৰি, এগৰাকী অশ-
কণ লাৱণ্যময়ী ললনাক। বিবাহৰ সময়ত কিছুদূৰৈকে বিয়েও আছিল এজন
চকল কপাহ ফ্ৰেকা। কপাহ পুজাৰী কিছুদূৰৈকে বিয়ে বৈবাহিক জীৱনত
হতাশ হব লগীয়া হ'ল। সেমুৰীয়া জামত পোন্ধৰ বছৰ নগে, তেওঁৰ কাৰী
পত্নীৰ অসামান্য কপাহ তলতে। যুগৰ বিজ্ঞা আছিল। কপাহেই পোনত
হুয়োকে ছয়ো। সন্দেহ কৰিবলৈ ৰবিলে। নকহৰ মায়েহি অধিকাৰ, টকা
আৰু যুগৰ ডাঙৰ কৰে মনীষ্য হৈ আছিল। খেৰত বিবাহি আৰু বিবাহত
হুয়ো আপোনা আপুনি ছয়োমোক্ষক। আত্মজি ধৰ্মলৈ যায় হুয়ো। ছয়োবো
বিবাহ-বিচ্ছেদ ঘটিল। আচৰিত কথ এই যে ছয়ো খেৰবাবৰ মাৰণে
ছয়োকে মৰমৰে, আলিঙ্গন কৰি, লহতোহ্মন কৰিছিল আৰু তাৰ পিছত
বিজ্ঞ অতিক্ৰিয়তে ছয়ো। পৃথক জীৱন বাপন কৰিবলৈ মান্তি হৈছিল।

(৭)

এজনা উঠি অহা অধ্যাত নতুন শিল্পীয়ে এদিন বিয়া কৰাই উঠি তেওঁৰ
গুৰু চাৰ জচুৰা বিগল্ডক দেখা কৰি কৈছিল—‘মহাশয়, মোৰ বিয়া হৈ
গ'ল। পত্নীও মোৰ দৰেই শিল্প-কলাৰ উপাসিকা। আমাৰ ছয়োবো ভাল
মন মিলিছে। মই এতিয়া ইটালিলৈ গৈ শিল্প-কলাত মনোনিবেশ কৰিব
থোজোঁ। চাৰ জচুৰা বিগল্ডে পোনেই কলে—‘বিয়া কৰা। হৈছে তেনে
হলে! তোমাৰ শিল্পী হোৱাটো হৈছে আৰু! বাৰ বিয়া! তুমি নাজানা
হবলা—বাস্তৱ কঠোৰ পৰশত আদৰ্শৰ হুঁহুকা লাহতী পাখি, ছুট লৰাৰ
হাতত পখিলাৰ পাখি ভগাব দৰে ভাগি চুবমাৰ হয়!’

(৮)

ইংলণ্ডৰ বিখ্যাত ধৰ্ম্মযাজক বিছপ কুপাৰে ক্ৰমোত্তৰ পৰিভ্ৰম কৰি জীৱনত
এটা মাত্ৰ ডাঙৰ কাম সম্পন্ন কৰিবলৈ সংকল্প কৰিছিল। সেই উদ্দেশ্যে
তেওঁ এখন অভিযান বচনাৰ কাম হাতত লৈছিল। অনেক বছৰৰ দেহপাত
কৰি কৰা অশেষ পৰিভ্ৰমৰ ফলত অভিযানখন শেষ হৈছিল। পিছে তেওঁৰ
পত্নী আছিল লিথুপুচাৰ, আৰু খাউতি, নথকা, এগৰাকী আকৰী তিৰোতা।
বিছপ লিথুপুচাৰ কৰাটো তেওঁ অমৃত। আৰু নাপাইছিল। এদিনাখন
বিছপ কুপাৰে ক্ৰমোত্তৰ পৰিভ্ৰম কৰি জীৱনত

ঐতিহ্যবাহী জংলৰ কাষৰে গিৰিয়েকৰ পঢ়া কুঠৰীত সোমাই অতিথিগৃহৰ পুৰি
ছাই কৰি পৈলালে। বিছপে আৰু বিটীয়াবৰ সেই কাম হাতত নৰ
নোৱাৰিলে। শৌক আৰু পৰিতাপত তেওঁৰ জীৱন চমু হ'ল। কোনো
জাতিৰ খং বয়ন কৰিব নোৱাৰা হ'লে হয়তো সেইদিনাই ছুৱাবো জীৱনৰ
শেষ দিন হ'লহেঁতেন।

(২)

জজ 'ৱেলেছলিয়ে আকৌ আৰহীয়া বয়সভেঁহে সংস্কৃত প্ৰবেশ কৰিছিল।
তেওঁৰ পত্নী আছিল এগৰাকী বন্দুৱী বিধবা, চাৰিটা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাক।
জুৰিৰ অৱস্থাত নিজৰ সম্পত্তি আছিল প্ৰচুৰ। ওৱেলেছলিয়ে বিয়া কৰাৰ
পিছত এই বিধবাগৰাকীয়ে ভাবিলে—তেওঁৰ বিত্তীয় স্বামী ওৱেলেছলিয়ে নিশ্চয়
দুশ্চৰিত্ৰ লোক হব। নহলে জানো তেওঁ ইমান বয়সলৈ বিয়া নকৰাকৈ
থাকে? তাকে ভাবি তেওঁ সদায় ওৱেলেছলিয়ে ফুৰি আহিলে কোনোৱো প্ৰেৰণাৰ
শুভপ্ৰণয়ৰ প্ৰেম-পত্ৰ পায় বুলি লৰালৰিকৈ তেওঁৰ জেপ খোচৰে। সদায়
কিন্তু তেওঁ হতাশ হয়। এদিন তাতো সন্ধ্যা নহৈ তেওঁ গিৰিয়েকক পানি-
শপনি পাৰি কাকো নোসোধাকৈ ঘৰৰপৰা সা-সম্পত্তি কিছু লৈ নিজৰ পূৰ্বৰ
ঘৰলৈ গুচি গ'ল আৰু তাৰপৰা দিনিয়েকৰ অন্তত বহু বাছনিৰ জৰিয়তে
খবৰ পঠিয়ালে যে গিৰিয়েকে গৈ তেওঁক পুনঃ আবৰ-নাঁহৰ কবি সন্মানে
আগবঢ়াই আনিছে যে তেওঁ উভতি আহিবলৈ বাজি হব। ওৱেলেছলিয়ে
উত্তৰ কি দিলে জানে? তেওঁ কৈ পঠিয়ালে—'যই তেওঁক সন্মানে
পঠোৱাও নাছিলো—এতিয়া সন্মানে আনিবলৈও যাব নোৱাৰো। তেওঁ
যদি মোৰ লগলৈ নাহিলে সুখী হয়, তেনেহলে ময়ো তেওঁতকৈ কম সুখী
নহঁম।' ফলত কোঁৱৰ হাবিল, কোন জিকিল তাৰ সৰ্বশেষ খৰী পোৱা
নহ'ল।

পাক/তাৰ হুকুনি বতাহত বাঢ়ি অহা নাৰী-চৰিত্ৰই সময়ত কেনে একোটা
ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল গুপ্তৰ ঘটনাবোৰে তাৰেই একোটি পটভূমি দাঙি ধৰে।
সৰু সাধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত এইবোৰ হুকুনি সৰ্বসাধাৰণে পোৱাৰ পৰিচয় পাবে। আৰু
প্ৰকৃতপক্ষে বোভিগাম আধিকাৰ কৰা পোলেণ্ডৰ বিখ্যাত ৰাইজাৰ দৰেই সুখী,
কৰ্মচাৰী বিপ্লৱৰ প্ৰধান লিখক কৰ্তা আৰু লোকসকলৰ বন্ধা জীৱন কৰিছিল।

পঢ়িলে পতি-পত্নীৰ আদৰ্শ মিলনৰ উদাহৰণো পোৱা যায়। দেৱী কুৰীয়ে নিজৰ জীৱন-চৰিত্তত কৈ গৈছে যে পতিৰ নেবানেশৰা দাহাব্য অবিহনে তেওঁৰ কাৰণে বেতিয়ায় 'আঁকিৰিখি' দাবী কৰিবলৈ আইজ লাভ কৰা নপোৱাৰ কাম হ'লহেঁতেন। পতি-পত্নী দুয়ো একে ঠাইতে অধ্যাপনা কৰিছিল।

কচোৰ আত্মপ্রকাশতো এই কথা বীজাৰ কৰি গৈছে যে তেওঁৰ পত্নী যদিও আপচু, মিথাপটী নজন। তেওঁ বিহুৰ উৰোতা আছিল—তৰাপি তেওঁ যেন কচোক লগত বহুবাৰত আপ হুইবি বিয়া জীৱন্ত শ্ৰেণীৰ বৰণে কাম কৰিছিল। দুয়োৰো দোখ দুয়ো কমা কৰি আঁকৌ মিলিব আনিছিল।

প্ৰথম অধ্যায়।

অভিভাসকলে কয় প্ৰেমৰ সিংহাসনখন হেনো বৰ ওখত থাকে আৰু তাৰে ঘোঁৰা পখটোও পিচল আৰু কাঁইটেবে শুৰা। গতিকে সেই সিংহাসনত আৰোহণ কৰিবলৈ অভিলାষ কৰা পখিকসকল সাৱধান হৈ ধীৰে-স্থিৰে আগুৱান হব লাগে। প্ৰথম দৰ্শনৰ প্ৰীতি বা Love at first sight তাৰে এটি প্ৰাদৰ্শ। এই প্ৰীতি ভোকাভুৰৰ খাতৰ প্ৰতি ওপজা প্ৰীতিৰ তুল্য। ভোকাভুৰে খাতৰ গোক পালে পোনেই সেই-সেই বস্তুকে খাই পেলাব খোজে। কথাত কয় বোলে—‘ভোকে কি জানে ডেৱা কৰকবা; শত্ৰুনে কি জানে মৰা-আধামৰা!’ প্ৰথম দৃষ্টিৰ প্ৰীতিও ওপজে যুৱক-যুৱতীৰ জিউবতহে। অভয়ৰ ভোক হয়বো। সমান, ওপৰখনঃহ বুঢ়া লুইতৰ দৰে দেখাত গঠীন গভীৰ। গতিকে হুৰিধা পালেই চকুৱে-চকুৱে বিজুলী চমকে আৰু লোৱে চুমক বা চুমকে লো-ক টনাৰ দৰে, টানি নিব খোজে। দৃষ্টি-বিনিময়ৰ প্ৰীতিও কিছু কেতিয়াবা ফুটত উঠিলেগৈ পকা প্ৰেমত পৰিণত হয়। ফুটত তুলিব পৰাটোহে তেনেই সহজ নহয়।

দৃষ্টিৰ প্ৰীতিৰ কথা এৰি বচন-প্ৰীতিৰ কথা চোৱা যাওক। বাক্যৰ প্ৰীতিয়ে পোনেই অন্তৰত প্ৰৱেশ কৰি মন-প্ৰাণ যতলোৱা কৰি তোলে। এই প্ৰীতি সহজে পাহৰা নাৰায়। কথাৰ কটা-কটি, উত্তৰা-উত্তৰিয়ে ইজনৰ মন সিজনৰ প্ৰতি ক্ৰমাৎ আকৰ্ষণ কৰে। ই যেন প্ৰেমৰ পুখুৰীত সৰু সৰু ঢৌ তোলা মলয়া বা; প্ৰেম-হস্তীক আগ বঢ়াই নিয়া অকুশৰ খোঁচ।

আহানি জীৱন-যাপন যেতিয়া সহজ আছিল, মাহুহৰ মন কমোৱা তুলাবদৰে আধীন আছিল, সেই সময়ত কথা পাতি বা সুখৰ মালিহা মাৰি সময় কটোৱা তেনেই সহজ হৈ পৰিছিল। সেই বাবেই সেই যুগৰ পল্ল আৰু কাহিনীবোৰত কথাৰ চূপতিত ওপজা প্ৰেমৰ চৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। আমাৰ দেশতেই নহয়, সকলো দেশতে সেই একে কথা আছিল। পৰ্বণ শতিকাৰ বীৰবেশী পলাতক নাইট এজনে ভেঙৰ প্ৰেমিকাৰ লগত কেনে-

ধৰণে কথা পাতিছিল আৰু সেই কথা-বতৰাৰ ফল স্বৰূপে কপহী প্ৰেমিকাই ঘৰ-বাৰী এৰি তেওঁৰ লগত কেবলকৈ হাঁহি-জ্বৰলৈ গুচি গৈছিল তাৰ কাহিনী নাট-ব্ৰাউন মেইডৰ যিয়ে লিখা ইংৰাজী কবিতাটিত পঢ়িবলৈ পোৱা যায়। ইংৰাজীত তেনে ধৰণৰ অনেক কবিতা আছে। সেইবোৰত প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ উত্তৰ। উত্তৰি ইয়াকিখন পঢ়িবলৈ বৰ আমোদ লাগে। আমাৰ বিহগীতবোৰত তেনেকুৱা ইয়াকি বা চুপতি অনেক আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে যেনে,

চেলু চাই পিৰীতি কৰিবা সাদৰী
সময় চাই লগাবা মাত;
শতক দোখিলে ককাইদেউ বুলিবা
ভিতৰি বুলিবা নাথ।
উত্তৰ— এইপিনে ফোন গ'ল মৰমৰ ধন গ'ল
মুৰত সোণোৱালা টুপী
আছে সাত শতক মাতিব নোৱাৰোঁ
চাও বেব-জলঙাই জুপি।

আকৌ প্ৰশ্ন— লুইতৰ গুৱনি বৰেন্দ্ৰ চাপৰি
সৰগৰ গুৱনি তৰা
ভিতৰি ভিতৰি লোকলৈ পিৰীতি
মুখেৰে চুপতি কৰা।
উত্তৰ— লোকলৈ চুপতি কৰা নাই লাহৰী
মনত কথাবাৰি আছে;
তামোল খোৱা হলে ফালি যেন বেথুৱাম
ভিতৰত কি কথা আছে।

প্ৰশ্ন— ধানে দাই গ'লা পিছলৈ নাচালা
এবিলা চেনেহৰ খোন্ধ;
চেনেহৰ খোন্ধেটি যেনেকৈ এবিলা
তেনেকৈ এবিলা খোন্ধ।

উত্তৰ— এৰোঁ বুলি এৰা নাই তোকে ঐ লাহৰী
 বয়্যা বুলি এৰা নাই তোক ;
 মোৰ লগত চুপতি আনৰ লগত পিৰীতি
 সেইদেখি এৰিলোঁ তোক ।

প্ৰশ্ন— চকল টেঙাটি অকলৈ নাথৰা
 আমাকো এচকল দিবা ;
 যোৰহাট জিলালৈ অকলৈ নাযাবা
 আমাকো লগতে নিবা ।

উত্তৰ— তেলৰে বাটিতে তেল মলঙিলে
 গাত মলঙিলে যাম ;
 হুছৰি মাৰিলে ওলাই তুমি আহিবা
 দুয়ো একেলগে যাম । ইত্যাদি

বিহুগীতৰ দৰে গীত অৱন্য সকলো দেশতে আছে । জাপানত পুন্দ-
 নৃত্য (Flower Dance) বুলি এবিধ নৃত্যৰ লগত গীত-বাগ চলিছে ।
 সেই গীতত অসমীয়া বিহুগীতৰ ডেকা-গাভৰুৰ চুপতিৰ দৰে চুপতি অথবা
 মিলনৰ ইঙ্গিত পোৱা যায় । তাৰ নমুনা, যেনে—

If you want to meet me, love,
 Only we twain,
 Come to the gate, love,
 Sun-shine or rain,
 And if people pry
 Say that you came, love,
 To watch who went by.

If you want to meet me, love,
 Only you and I,
 Come to the pine-tree, love
 Clouds or clear sky ;

Stand among the spikelets, love,
And if folks ask why,
Say that you came, love,
To catch a butterfly.

এনেবোৰ ইয়াৰ্কি আজকালিৰ অসমীয়া গীততো একেধাৰে নোহোৱা নহয়। বেডিঙৰ গীতত ইয়াৰ স্পষ্ট প্ৰতিধ্বনি কেতিয়াবা শুনা যায়। বেডিঙত গীত গোৱা যুৱক-যুৱতীৰ মাজত পোনতে গীতৰ ইয়াৰ্কি আৰম্ভ হয় আৰু সিয়ে গৈ কেতিয়াবা দুয়োৰো মাজত বিবাহ বন্ধনত পৰিশিষ্ট লাভ কৰে। এনে বিয়াৰ উদাহৰণ অসমীয়া সমাজতে একাধিক আছে।

গাঁৱলীয়া গীত-মাতবোৰৰ মাজতো এনে ইয়াৰ্কিৰ নিজৰা দূৰ অতীতৰ-পৰা বৈ থকা দেখা যায়। মঙ্গলদৈত নাৰ্ডেল বুলি একশ্ৰেণীৰ অগ্নীল গীত গৰখীয়াৰ মূখে মূখে সৌ সিদিনালৈকে চলি আছিল। এটা গৰখীয়াই এজোপা গছত উঠি পথাৰৰ এমূৰে এটা গীত লগাই দিয়ে আৰু পথাৰৰ সিমূৰে থকা অগ্নি এটা গৰখীয়াই তাৰ ডঙৰত আৰু আট গীত ধৰে। পথাৰত গৰু চৰি থাকে। বতাহৰ বোকাচাত গীতৰ ধ্বনি গৈ দূৰ-দূৰণিৰ গাঁও-ভূঁইত প্ৰতিধ্বনিত হয়।

নাৰ্ডেল-গীতৰ স্বৰ বিহুগীতৰদৰে মিহ নহয়। ইয়াক যুৱকেহে গায়। গতিকে ইয়াৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনি বহুত দূৰৰপৰা শুনা যায়। ম'হ-বখীয়াবোৰে ম'হৰ পিঠিত উঠিও এই গীতৰ বাগ টানে। তেনে গীতৰ নমুনা চাপক—

আলৰে ভাঁজতে মই গৰু চাৰিলোঁ

গল মেলি গজালি থায়;

আজিৰ কাঁয়া-ছালি এনেহে খটায়

জোকাতেই গোচৰক যায়।

* * *

আল বাটে বাটে ম'হৰে লেখাৰি

গোৱালটো শিহুতে ব'ল;

ঙটিয়া বটোতে পাভক জোকাইতে

ম'হ বনৰীয়া হ'ল।

* * *

কৈবাহ কুমটি খায়ে ঐ লাহরী
 কৈবাহ কুমটি খায়;
 আজিৰ কাঁয়া-ছলিৰ গাত হাত লগালেই
 পোনে গোচৰলৈ যায়।

* * *
 কঠিয়াতলীৰে বটীয়া টিঙৰা (শিঙৰা)
 জুলুকি-ঘটীয়া পুঠি;
 এতিয়াৰ ছোৱালী এনেহে ঘটীয়া
 ধুবে ৰাঙী ঘোঁৰাত উঠি।

* * *
 নদীৰে সিপাৰে মই গক চাৰিলোঁ
 গাঁত-ভৰাই মাৰিলোঁ। ইন্দুৰ;
 তোৰে ভনায়াৰে দেউল চাব যাওঁতে
 কপালত মাৰি গ'ল সিন্দুৰ।

* * *
 কিয়নো মাৰিলি ফোটে ঐ লাহৰী
 কিয়নো দি গলি ফাকি।
 নালাগে নাচাওঁ তোফ নালাগে আক মোক
 লগাম মৰমতে নাকী।

এই গীতবোৰৰ বচন দেখাত বিচ্ছিন্নতৰ দৰেই; কিন্তু শব্দ হলে বিচ্ছিন্নতাকৈ পৃথক ধবণৰ। ছোৱালা জোকোৱা অস্লীল গীত কাৰণে এইবোৰ আজিকালি লুপ্ত হৈ আহিছে। গতক ছোৱালীক উদ্দেশ্য কৰিয়েই এইবোৰ গীত মুখৰ খজুৱতি পলাবলৈ চেষ্টাৰ। গবন্ধীয়াবোৰে মুখে মুখে বচন কৰি গাইছিল।

বিয়াৰ বোৰা-নাৰদোৰতো এনেধৰণৰ চুপতিৰ ইন্দ্ৰিত পোৱা যায়। ইয়াৰ যাজেদি নামতীসকলে নিজৰ বাক-চাতুৰ্য্যৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। কল্যাণবীয়া আৰু ধৰাধৰীয়াৰ আয়তীসকলৰ মাজত যেতিয়া বিয়া-নাম

যোৰা-নাম পৰ্কৰ আবন্ত হয়, তেতিয়া ছয়ো পক্ষতে উৎলাহ-উল্কাৰ ঈশল-মাখল লাগে। কতাববীয়াৰ নামতীয়ে গায়—

আহ ধানৰ মাতে মাতে কৰৈ কাঠৰ বুৰা ;

আইটালৈ দৰা পাইছে বাপেকডটক বুঢ়া।

কোমল কইনা বুঢ়া দৰা, কৰাৰ দাপতি সাঁচ।

পকা ডাটিত লাগি আছে এৰ মিহা নাই ॥

কইনাক সাধাৰণতে যোৰা-নামত বেয়া বোলা নহয় ; দৰাকলৈয়ে যোৰা-নাম বেছিকৈ গোৱা হয়।

কেতিয়াবা কেতিয়াবা যোৰা-নামৰ প্ৰতিযোগিতা একালে ডেকা ল'ৰাৰ দল আৰু আনফালে গাভৰু বা ছোৱালীৰ দলৰ ভিতৰতো চলে। এবাৰ এটা আমোদজনক ঘটনা হৈছিল। অ'গৰপৰাই ভাব-ভাবী আৰু দৃষ্টিৰ বিনিময়ত প্ৰেম উপজি থকা এজন যুৱক-গায়ক (ওজা) আৰু একনী পাভক নামতীৰ ভিতৰত যোৰা-নাম দি থকাৰ পিছত বিয়া ভগাব লগে লগে সেই বস্তাৰ তলতে মাল্যদানৰ দ্বাৰা বিয়া হৈছিল। ঘটনাটো ঘটিছিল যোৰা-নামৰ জৰিয়তেই। আগতেও হয়তো দুয়োৰো ভিতৰত তেনেকুৱা গোপন বুজা-বুজি আছিল। সেই দিনা গাভৰুসকলৰ যোৰা-নামৰ উত্তৰত ডেকা ওজাই লগাই দিছিল—

ৰাম ৰাম—কলৰে ভিতৰত

ৰাম ৰাম—গেছাই মালতী

ৰাম ৰাম—কলৰে ভিতৰত ভীম ;

ৰাম ৰাম—আমি যোৰা নামে

ৰাম ৰাম—দিবয়ে লাগিলে

ৰাম ৰাম—নামতীক পলুৱাই নিয় ॥

এই 'পলুৱাই নিয়'তে আবন্ত হোৱা যোৰা-নামে—নামৰ কটাৰটি আৰু কৰাৰ উথনা-উথনি অতিক্ৰম কৰি ওজা আৰু নামতীৰ মাজত হোৱা গিয়াত পৰিণতি লভিছিল। কথাটো অলপ আচৰিত ধৰণৰ, কিন্তু সঁচা।

(২)

ডেকা-ডেকেৰীৰ ভিতৰত মুখৰ খুজুৱতি পলোৱা কথা-বতৰা আৰু তৰু-তৰিয়ে যে ওপু প্ৰণয়ৰ ২টি কাণ্ডে, তাৰ উদাহৰণ পূৰ্বনি সাহিত্যতো আছে।

সংস্কৃতত তেনে ধৰণৰ চিন্তা আৰু কৌতূহলৰ প্ৰকৃতি ভোলা অনেক আখ্যান আছে। সীতা নামৰ এগৰাকী মহিলা কবিয়ে এটা কবিতাত এটা অৰ্থত চক্ৰক উদ্বেগ কৰি আৰু অন্য এটা অৰ্থত তেওঁৰ ভগ্নাতৃৰ প্ৰণয়ীক উদ্বেগ কৰি এইদৰে ক্তা ক্তনাকৈ কৈছিল—

মাঠে শশাঙ্ক মম সীধুনি নাস্তি বাহঃ।

খে বোহিনী বসতি কাতৰ কিং বিভেৰি ॥

প্ৰায়ো বিদগ্ধ বনিতা-নব-সঙ্গমেযু।

পুংসাং মনঃ প্ৰচলাতি কিমত্ৰ চিত্ৰম্ ॥

“অৰ্থাৎ হে শশাঙ্ক (নাৰীগৰাকীৰ উপপতিৰ নাম আছিল শশাঙ্ক অৰ্থাৎ চক্ৰ), তুমি ভয় নাখাব। তোমাৰ এই মদৰ মাজত (অৰ্থাৎ মদমত্ততাত বা মোৰ লগত অংমোদ-প্ৰমোদ কৰোঁতে ভয় কৰিবলৈ ওচৰত) বাহ (মোৰ স্বামী) নাই। বোহিনীও (তোমাৰ পত্নীও) আকাশত বাস কৰিছে (বহুত দূৰত আছে)। হে ভগ্নাতৃৰ যুবক, তুমি কিয় ভা কৰিছা? অৱশ্যে শিক্ষিতা মহিলাসকলৰ লগত নতুনকৈ বন্ধুতা কৰোঁতে পুৰুষৰ মন ভয়-বিষ-সত্যত কাতৰ হৈ উঠে; তাৰ আচৰিত হবলগীয়া একে নাই। গল্পৰ বাকী অংশৰ আৰু প্ৰয়োজন নাই।

কালিদাসৰ নামত চলি থকা ‘শূদ্ভাৰ-তিলকম’, ‘শূদ্ভাৰ-বসন্তকম’, আদি কিছুমান কাব্যত এনেবোৰ চুপতি অনেক আছে। ‘শূদ্ভাৰ-তিলকম’ কাব্যৰ এটাইট আছে—চক্ৰলমতি কোনে যুদ্ধে হৃন্দৱী নাৰী এগৰাকীক জোকাই কৈছে—‘হে হৃন্দৱী, তুমি নো নমিত্তনা হ’লা কেনেকৈ?—উত্তৰত বমণীয়ে কলে— ‘হে বৃৰ্ণ, খান্দিগে পৰ্বতো খহি পৰে বুলি তুমি আজিলৈও নাজানানে?’ ‘কথমেতং কূচৰয়ং পতিতঃ তব হৃন্দৱী?’ ‘পত্নাৰঃ খননাং যুধ, পতন্তি শিখরোহপি চ।’

কহতে কয়, কবি চক্ৰলমতিৰে ধুনী ৰাম্বীৰ উদ্বেগে গীত ৰচনা কৰি আশচৰ্য্যই সেইবোৰ গাই গাই নিজৰ কথয়ৰ প্ৰেম-বৈবেক সেই বমণীৰ উদ্বেগেই অৰ্পণ কৰিছিল; স্বামী কোনোবা আছিল যদিও, তেওঁৰ অন্তৰ চক্ৰলমতিৰ গীতে স্পৰ্শ কৰিব পৰা নাছিল। কিন্তু এইটো সাধাৰণ অভিজ্ঞতাৰ কথা যে বক্তাৰ প্ৰতিভা। যোগেৰে ব বসন্ত আৰু শালীৰ ওপৰ কান্ধত

তাৰ সংঘৰ্ষ হয়, তেতিয়া এটা মাত্ৰ ঢৌ এঠাইত উঠিব এনে কথা হ'ব নোৱাৰে। যিখিনি ঠাইত বতাহ ববলৈ ধৰে, সেই ঠাইত একাধিক ঢৌ বা কল্লোলৰ সৃষ্টি হ'বই। প্ৰবাহ আছে যে চণ্ডীদাসৰ ঐকান্তিকতাৰ বাবে গীতৰ মাদকতাত আনকি সেই যুগৰ নবাবৰ বেগম এৰাধ্যাকীও তেওঁৰ প্ৰতি অনুরক্ত হৈ পৰিছিল আৰু তাৰেই পৰিণামত নবাবে তেওঁক হত্যা কৰিছিল। এনে স্থলত বামী যে বিচলিত হোৱা নাছিল, সি অসম্ভৱ কথা। বামীয়েও হেনো চণ্ডীদাসৰ গীতৰ উত্তৰ গীতকৈ দিছিল—। তেনে দুটা গীত তলত উল্লেখ কৰা হ'ল :—

চণ্ডীদাসৰ— পাসৰিতে কৰি মনে পাসৰা নায়ায় গো,
কি কৰিবে কি হ'বে উপায়।
কহে ভিজ চণ্ডীদাসে বুলবতীৰ বুলনাশে
আপন'ৰ যৌবন যাচায় ॥

বামীৰ— তুমি দিবা ভাগে ল'লা অন্তৰংগে
ভ্ৰম সদ বনে বনে,
তাহে ত'ও মুখ নেদেখিয়া হুখ
পাই বহু ক্ষণে ক্ষণে।
তুমিসে আমাৰ আমিহে তোমাৰ
হৃদয় কে আছে আৰ ?
খেদে বামী কয় চণ্ডীদাস বিনা
জগৎ দেখি আশাৰ।

ছয়োটা গীতেই সাক্ষ্য হ'ব মুখত চলি আছে।

(৩)

কাম্বীৰী পণ্ডিত শিল্পন মিশ্ৰৰ কথা অবেকৰে জনা আছে। তেওঁৰ ৰচিত 'শাস্তি শতক' আদি গ্ৰন্থ বিশ্ব-বিখ্যাত। 'শাস্তি-শতক' তেওঁ কেনেকৈ ৰচিবলৈ পাৰে তাৰো এটা বহুত আছে।

শিল্পন মিশ্ৰ আছিল বঙ্গাৰ সৰ্বাধিক পণ্ডিত। শিল্পনৰ পাত্ৰিত্যত যুদ্ধ হৈ বজাই তেওঁক নিজ কন্যা ৰাজকুমাৰীৰ গৃহ-বিবাহ দিহুত কৰিলে। ৰাজকুমাৰী সেই সময়ত যৌৱনৰ দুৰাধৰিত ভৰি দিছিল। পণ্ডিত শিল্পনৰ

আছিল তেতিয়া আদ্যবয়সীয়া। সেইদেখি বজাই আগপাছ গুণি এটা উপায় উলিয়ালে। গৃহ-শিক্ষাৰ পাঠাগাৰত শিক্ষক আৰু ছাত্ৰী বহিবৰ কাৰণে তেওঁ এনে অভিনৱ ব্যৱস্থা কৰি দিয়ালে যে শিক্ষক আৰু ছাত্ৰীৰ মাজত কেতিয়াও কোনো প্ৰশংসে দেখা নান্ধাতেই নহ'ব, অথচ শিক্ষাৰ আদান-প্ৰদানো অব্যাহত ৰব। পাঠাগাৰত ছয়ো এখন আবকাপোৰৰ ব্যৱধানত থাকি পাঠৰ আদান-প্ৰদান কৰিব।

সেইমতে কাম হ'ল। দিনৰ পিছত দিন যাবলৈ ধৰিলে। পতিতে আবকাপোৰৰ আঁৰৰপৰা ছাত্ৰীক প্ৰশ্ন সোধে, ছাত্ৰীয়েও আবকাপোৰৰে উত্তৰ দিয়ে। এনেকৈ থাকোঁতে দুয়োফো দুয়ো চাবৰ কাৰণে দুয়োৰো অন্তৰত প্ৰবল হাবিয়াহ চলিল। ইফালে অলক্ষৰ শাস্ত্ৰৰ অধ্যয়নো শেষ হৈ আহিল। পৰীক্ষাৰ কাল উপস্থিত হ'ল। পৰীক্ষা কেইবাদিনো চলিল। পৰীক্ষাৰ মাজতে নানা বিস্ময়ৰ বহুশূৰ্প তৰ্কৰ উদ্ভৱ হ'ল।

শিক্ষকে কয়—‘কুমুদিনী’ (ভেঁটফুল) ধুনীয়া।’

ছাত্ৰীয়ে কয় ‘চন্দ্ৰও ধুনীয়া।’

শিক্ষকে আকৌ কয় ‘চন্দ্ৰই মেঘৰ কাৰণে কুমুদক নেদেখি কান্দে আৰু সেই কান্দোনৰ চবুলে’ৰে মেঘৰ অন্তৰ ভেদ কৰি কুমুদকো ধুৱাই দিয়ে। কুমুদে সেইটো নাজানে, ক সেইবাবেই কুমুদ এনে অলব-অচৰ।’

ছাত্ৰীয়ে কয়—‘কুমুদেও যে কান্দে তাক চন্দ্ৰই বুজিব কিদৰে? কুমুদৰ নীৰৱ অশ্রুজলত পুখুৰীৰ পানী বাঢ়ে। কুমুদে এনেকৈ নিজৰ চকুলোকে আশ্ৰয় কৰি নিজে তাত উটি-ভাঁহি দিনবোৰ কটায়।’

শিক্ষক—‘তেজু দুয়োফো দুয়ো নাপাই যুগযুগান্তৰ বিবহতে কটাবনে?’

ছাত্ৰী—‘চন্দ্ৰ আকাশত থাকে। তেওঁ মুকলিতাৰে বিহৰণ কৰে। তেওঁৰ পৰিকল্পনাত কুমুদে কাম লবিলে মিলন কিয় ৰাক অসম্ভৱ হব? ভগতত অসম্ভৱ কাৰ্য্য কি আছে?’

এনে কথোপকথনৰ ফলত পণ্ডিত শিক্ষানে বাস্তৱবাদক পৰুৱাই লৈ দেখাওৱা হ'ল। বজাই অনেক অন্বেষণ কৰি পণ্ডিতক ধৰাই আনিলে আৰু কাৰাগাৰত কৰু কৰি থলে। তাতেই ষোকাভিহুত পণ্ডিত শিক্ষানে প্ৰশংসিত আদ্যবয়সীয়াৰ দৰে ‘শাস্ত্ৰী দৰ্শনৰ কাৰণে ‘শাস্ত্ৰী শতক’ বচনা কৰিছিল।’

(৪)

আৰু এটা সত্য কাহিনী। ফেৰলীয়াৰ সত্ৰখনৰ ওচৰতে বহুত বহুৱা-
হজুৱা হৈ লোকৰ ঘৰ। ফেৰলীয়াই পুৱা-গধূলি প্ৰসঙ্গ কৰে। নোদোকা
শৰীৰ আৰু কেঁচা হ'লধিৰ ধৰে চেহেৰাৰ ফেৰলীয়াৰ গাঁৱৰ ডেকা-বুঢ়া
কোনোৱে ভুলতেও কোনো একোৰে লক্ষ্য নকৰে। তেওঁ অবাধে সকলোৰে
ঘৰলৈ অহা-যোৱা কৰে আৰু কেতিয়াবা দুই একোফাকি বৰগীত গাই
গাঁৱৰ ভীয়াবী-বোৱাবীসকলক স্তম্ভায়।

ফেৰলীয়াৰ সঙ্গীসকলে সদায় জিনিঙ সজ্জা তেওঁৰ লগতে ৰাখি গাই
প্ৰসঙ্গ কৰে। ফেৰলীয়াই পৰ লগাই দিয়ে, যাকী সকলোৱে ধৰে। সঙ্গী-
সকল যিহে ঘোৰাফাকিতেই সজু থাকে। পৰত ফেৰলীয়াই কি বোলে,
কি নো'বোলে তেওঁলোকে মন নকৰে। একোটা প্ৰসঙ্গ গাই উঠি ঐখন
তামোল খাবৰ সময় সকলোৰে মন মগ্ন কৰে। ফেৰলীয়াই বিৰামৰ
এই মুহূৰ্ত্ত চোৰেকতে ওচৰৰ চেকীশালৰপৰা উঠি অহা কামিনী-কণ্ঠৰ গীত
একোফাকিলৈ কাণ পাতে আৰু অন্য য'তে সেই গীত ভালকৈ শুনিবলৈ
নাপায়, তাৰ বাবে মাছে মাছে কলয়েৰ হাঁহত লৈ দুই একোচাৰ
ৰজাই ভালবাগৰ বিষয়ে বক্তৃতা দিয়ে।

এদিনৰ কথা। ফেৰলীয়াই হঠাৎ খোৱা-নাম দি নাম-প্ৰসঙ্গ সামৰিলে।
প্ৰসঙ্গৰ এনে অভাৱনীয় ত সম্পৰ্কহীন সঙ্গীসকলৰ উৎপিচনি লাগিল।
তেওঁলোকে ফেৰলীয়া বাপৰ তেনে কাৰ্য্যৰ কাৰণ বুজিব নোৱাৰিলে।
নোৱাৰিবৰ কথাও, কাৰণ তেওঁলোকে একোমানে নামহে গাইছিল—পৰত
পাঠকে কি বুলিছিল শুনিছিল জানো? ফেৰলীয়া পাঠকে পৰত গাইছিল—

ঘোৰা—ৰাম কৃষ্ণ গোপাল,

জাতি জাতি কুপাল।

পৰ—পাছে জামৰক ৰায়;

মনে মনে ভাবি চাই।

বুলিবাক লৈলা দিটো;

কাণ দিলা শুনি দিটো।

ইটো কাম কি কৰিলোঁ;

ভুলি দেখো কাকি দিলা।

ইটো ঘোৰ পাপ হব ;
 আশা ভাঙা পাপে ছব ।
 প্ৰসঙ্গকো এৰি থৈ ;
 যাব পাৰো সিখানলৈ ।
 কোৱা তুমি এতিয়ালৈ ;
 বন্ধা কৰক ভগৱানে ।

পাঠকে দুবাৰকৈ ওপৰৰ পদখিনিৰ প্ৰত্যেক লাইকে গাই প্ৰথমে ধীৰ-
 গম্ভীৰভাৱে আৰু পিছত ধোকা নাম ধৰিলে । সঙ্গী সকলে কেৱল বোবা-
 শাৰী যাজ গাই গ'ল । প্ৰসঙ্গটো শেষ হ'লত আকৌ নানান বিষয়ৰ
 কথা ফুলাল । সেই কথা-বতৰাৰ ভিতৰত কাৰ উৰাই কেৱলীয়া পাঠকে
 বতাহত জাহি অহা বিয়া নামৰ এটা গীতকাকি শুনিবলৈ পালে—

ৰাম ৰাম আমাৰ জানো গাত
 ৰাম ৰাম কিবা শেষ আছেই
 ৰাম ৰাম সময় সুবিধাবে কাম—হে ৰাম ।
 ৰাম ৰাম এতিয়াও দেখোন
 ৰাম ৰাম সময় যোৱা নাই
 ৰাম ৰাম লাম্বিলে হয় নাম—হে ৰাম ।
 ৰাম ৰাম বেবৰে কানতে
 ৰাম ৰাম গছৰে আঁৰতে
 ৰাম ৰাম লম আমি হৰিৰ নাম হে ৰাম ।

বিয়া নাম লাম্বাত প্ৰসঙ্গৰ স্বৰূপ আকৌ জনাই গোৱা শুনা গ'ল—

অ' যদি আছে ভেনে বন ;
 প্ৰলম্বে এৰা এতিয়ালৈ ।

আমাৰ কেৱলীয়া পাঠকে এইবাৰ তৃতীয়টো প্ৰসঙ্গ নোগোৱাকৈ দ্বিতীয়
 প্ৰসঙ্গটো লগাই দি নামটো শেষ হবলৈ নৌপাতিডেই যাজ মানতে ঠেকেচা
 মাৰি 'অ' ৰাম জয় হৰি' বুলি প্ৰসঙ্গ সামৰিলে আৰু গা বৰ ডাক লগা
 নাই বুলি নন্দী তৰুতলতলক ধিৱাৰ দিলে । জাৰ পিছত ? জাৰ পিছত
 কি হ'ল কোনেও নাজানে ।

ভক্তৰ কথা কলে নো কি হ'ব ? আমাৰ কক ভগৱানে জানো বাধাৰ
 কাৰণে কম কৰিছিল ? ভক্ত কবি জয়ধ্বৰে বাধাককম আভিমান বৰ্ণনা

কৰোঁতে কুৰুই বাধাৰ কাৰণে ক'ত কিবাব অশেক। কৰিছিল, তাকে
কেনেকৈ কৈছে স্তনক—

ধীৰ-সমীৰে যমুনা-তীৰে বসতি বনে বনমালী

গীন-পয়োদৰ পবিত্ৰ মৰ্দ্দম চকল-কবচুগ লালী ॥

আকৌ বাধা অহা বাটটোলৈ চাই কুৰুই —

পতিত পত্নে বিচলতি পত্নে শঙ্কিত-ভবতুপমানম্,

বচয়তি শয়নং সচকিতনয়নং পশ্চতি তব পদানম্ ।

বাধাই সেই বাবেহে কৈছিল —

কত ম' বামিনী বভসে গোয়ায়ত্ন

না বুঝতু কৈচন কেল ।

লাখ লাখ যুগ হিয়ে হিয়ে বাধত্ন

ভবু হিয়া জুড়ন না গেল ।

এইবোৰ অৱশ্যে দেৱতাৰ লাল।। সাধাৰণৰ ঘটিলে তাক ধৰ্ম-বান্ধি
কিলা। এইবোৰে প্ৰণয়-পথৰ পদক্ষেপবোৰৰ ইঙ্গিত মাত্ৰ দিয়ে। ছেওৰ
মুৰত চাপৰি আৰু টেঙাৰ মুৰত টকালি বেলাৰ দৰে কথাৰ মুৰত কথা
ওলাই আহি ছুটা পৃথক প্ৰাণীৰ মাজত প্ৰেমৰ বে'বতী নিজৰাটোৰ
কেনেকৈ সৃষ্টি কৰেহি এই ঘটনাবোৰে তাৰে সাক্ষী দিয়ে। খেজৰ মুৰত
খোজ দি খোপনি শূতি পথিকে পিচল বাটত আগ বঢ়াৰ দৰে প্ৰেমিক
প্ৰেমিকায়ো কথাৰ মুৰত কথা কৈ মৰৰ ভাব ত্যাগ-পতা কৰি সৃষ্টিমূলক প্ৰেমৰ
প্ৰতিষ্ঠা কৰে ।

বিয়াৰ দৰা-কন্যা আৰু সংসাৰ

হিন্দুৰ বিয়াত দৰা-কন্যাৰ প্ৰথম মিলন ঘটে লগ গ্ৰন্থিৰ দ্বাৰা। এই লগ-গ্ৰন্থি বান্ধিবৰ বাবে গৰ্ভাৱস্থাৰ দ্বাৰা ওতলগ্ন বাছি লোৱা হয়, যাতে সেই গ্ৰন্থি স্থায়ী আৰু অবিচ্ছেদ্য হৈ পৰে; কিন্তু কাপোৰৰ গাঁঠিৰে বাহিৰত সাঙুৰি দিয়া দুটা বিভিন্ন মনৰ পিছৰ জীৱনত সম্পূৰ্ণ মিলন হোৱাহে লগ গ্ৰন্থিৰ সাৰ্থকতা হয়। ই মটিত দাবি বন গজাৰ দৰে তেনেই আপোনা-আপুনি হৈ উঠা বস্তু নহয়। তাৰ বাবে দাম্পত্য জীৱনত পতি-পত্নী দুয়োৰে বহিৰ লগীয়া অনেক কাম থাকে। পতি-পত্নী দুয়ো দাম্পত্য জীৱনক এটা আঁট বা সাহনাৰ সামগ্ৰী বুলি ধৰি লৈ দুয়োৰো দোষ-গুণ দুয়ো অৱশ্যকমতে এৰাবা কৰি আগ বাঢ়িলেহে তাত সাৰ্থকতা লাভ দৰা সত্ত্ব হৈ পৰে। তাকে নৰবি দুয়ো দুয়োৰে কেৱল দোষলৈহে চকু মিলে গাঁহন্য জীৱন কাৰাবাসত পৰিণত হয়। বৰি ঠা'বুৰে সেই বাবেই কৈছিল—‘বহুতে পাহৰি যায় যে দাম্পত্যটো এটা আঁট আৰু প্ৰতিদিনে ইয়াক নতুনকৈ সৃষ্টি কৰিব লাগে।’

দাম্পত্য জীৱনৰ কিছুমান সাধৰণ অন্তৰায় তেনেই আৱততাৱী; যেনে, বচা মক-বাগলৈ পুতেকৰ বিয়া পাতি দিয়াৰ পিছত ভাৰিফলৈ যবে, পুতেক-বোৱাবীয়েকে হয়তো তেওঁলোকক আধৰ-সাধৰ নকৰা হয়, হয়তো পুতেকৰ মৰম-চেনেহ সোপাকে এতিয়া বোৱাবীয়েকে লৈ লয়। তেনে আশঙ্কাৰ হেতুকে মাজে মাজে বোৱাবীয়েকক কেটেবা-জেঙেবা কৰা বা পুতেককো অলপ আত্মত্যাগ দ্বাৰে ব্যৱহাৰ কৰা বুঢ়া-বুঢ়ীৰ কাৰণে জেনেই আত্মত্যাগ কৰা হৈ পৰে। পুতেকৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ আগৰ প্ৰভুত্ব আৰু বৰ্জ্য আৱেগে নাই, তাকে পৰীক্ষা কৰিবলৈও কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁলোকে কঠোৰ আবেশ জাৰি কৰি সেই আবেশ জামিল হ'লনে নাই লক্ষ্য কৰি থাকে। যোগাৰীৰ কাৰণেহে পুত্ৰ বন বুলি বুলি ধৰি লৈ অনেক শব্দ-শব্দৰেহে বোৱাবীৰ প্ৰতি কৰ্মৰ ব্যৱহাৰ

কৰে। বহুতে প্ৰকাশ্যে কয় বোলে—আমাৰ ভাল লৰাটোক এই নাৰীদ্বাৰে খালে, আহদি কৰি বশ কৰি ললে। মনোহৰীয়াৰ মূল স্তম্ভবোৰৰ সন্তেৰ বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে নাপায়।

নাৰীয়ে কিন্তু যুগে যুগে সদ-সৰ্ব্বদা সকলো নিৰ্যাতিৰ মাজেদি পুহব সেৱা কৰি আহিছে। পুৰণে নাৰীৰ বিষয়ে অনেক কথা ক’—‘নাৰী নবকৰ দাৰ’, ‘পথি নাৰী বিবজ্জিতা’, ‘কাষিনী-কাঞ্চন কাশৰৰ কণ্টক’ ইত্যাদি; কিন্তু পুৰুষৰ জানো কিয়া কাম নৰীক বাদ দি হয়? ৰবি ঠাকুৰে ‘চিৰকুমাৰৰ সজা’ত আৰু টেনিচনে ‘শ্ৰিলেহ বা ‘ৰাজহুম’ৰা’ নামৰ বিখ্যাত কবিতাত এই কথা যুক্তিৰে প্ৰতিপন্ন কৰিছে। অক্ষয় আসক ভোগ-লিপ্সাৰ কাৰণেই নহয়, সঙ্গ-মুখ, সাহচৰ্য আৰু মধুৰ আলাপ-আলোচনাৰ কাৰণেও নাৰী-সঙ্গ পুৰুষৰ সৰ্ব্বতোভাৱে কাম। অ’নকি মহাত্মা গান্ধীৰ দৰে জিতেন্দ্ৰিয় মহাপুৰুষেও প্ৰতিদিনে নাৰী-সঙ্গত কিছু কাল কটাই আনন্দ পাইছিল। সত্ৰ বিনোয়াজ্যেও তেওঁৰ পদযাত্ৰাৰ বিৰাট অভিযানত ‘পথি নাৰী বিবজ্জিতা’ কৰা নাই। এনেকুৱা কাৰণ তেই বোধহয় বাইবেলত কোৱা হৈছে যে জীৱন-যাত্ৰাত সৰ্ব্বতোপ্ৰকাৰে সহায় কৰিবলৈ পুৰুষৰ সজিনীকপে নাৰীক পুৰুষৰে বুকুৰ কামোঁহাড ভাঙি লৈছে পোনতে সৃষ্টি কৰা হৈছিল। পুৰুষৰ মতেও সৃষ্টি বচাবৰ মনন কৰি ব্ৰহ্মাই মহৰি মনু আৰু প্ৰজাপতিসকলক সৃষ্টি কৰি উঠি যেতিয়া দেখিলে যে সৃষ্টি নাবাঢ়ে হে নাবাঢ়ে, তেতিয়া তাৰ কাৰণ বিচাৰি পাই নিজৰ শৰীৰৰ বাওঁ-কাল নাৰী আৰু সোঁ-কাল পুৰুষৰূপে লৈ বমণাৰে বমলীৰ বা নাৰীৰ পোনতে সৃষ্টি কৰিলে। তাৰ পিছৰ পৰাহে সৃষ্টি বৃদ্ধি হবলৈ ধৰিলে। আমাৰ শাস্ত্ৰত নিৰন্তৰ পুৰুষে নিজে নিজক এইদৰে কৈছে—

একেৰেৰে থাকি আমি কৰোঁ কোন কাজ।

শৰীৰৰ পৰা এৰে জীৱ হোক বাজ ॥

মায়ীৰ হাতত কৰাওঁ জগত প্ৰকাশ।

কৰোঁ সৃষ্টি লীলা এৰে বিনোদ-বিলাস ॥

পুৰুষাৰীয়ে ঘেৰতাক লক্ষ্য কৰি দেৱতাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি বা মট-মুৰ্ত্তিকে পূজা কৰি বহি থকাৰ দৰে নাৰীয়েও কেতিয়াবা পত্নীৰূপে পুৰুষৰ সান্নিধ্য

ধৰণৰা বঞ্চিত থাকিও অহৰহ পুৰুষৰে সেৱা কৰে। পুৰুষ হাবিয়ে-জবুলে, দেশে-বিদেশে যেতিয়া ঘূৰি ফুৰে, যুদ্ধ-বিগ্ৰহত লিপ্ত হৈ মাহৰ শিহুত মাহ ধৰি ঘৰলৈ আহিব নোৱাৰে, তেতিয়াও তেওঁ যৰখন বাধি পুৰুষজ্ঞাঘৰি প্ৰতিপালনত আত্মনিয়োগ কৰে। সংসাৰ আচলতে তিবোতাৰেই, পুৰুষ কেৱল সেই সংসাৰৰ বন্ধক বা গ্ৰহবীহে।

বিয়াৰ কাৰণে অন্তৰৰ ব্যগ্ৰতা বালিৰ তলৰ কল্ক নদীৰ দৰে একলো নব-নাৰীৰ অন্তৰত হুপ্ত থাকে। সেই কাৰণেই বেবৰ জলঙাইহি আনে নেদেখাকৈ স্বস্তা-চাবলৈ-অহা ন দৰাৰ কপু নিৰীক্ষণ আৰু বাক্য প্ৰৱণ কৰা গাঁৱৰ ছোৱালীৰ কাৰণে সাধাৰণ কথা। দৰাৰ বিষয়ে কোনো-বাই কিবা কথা কৈ জোকালে খং কৰি উঠা জীয়ৰী ছোৱালীৰ স্বভাৱেই। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰ মনতে আদৰ্শ পতি একোজনৰ ছবি ঝকা থাকে। বাস্তৱত হয়তো সেইটো প্ৰায় কাৰো ভাগ্যত নিমিলে।

দৰাৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা। তেওঁৰো মনত তেওঁৰ ভৱিষ্যৎ পত্নীৰ একোটি আদৰ্শ মূৰ্তি ঝকা থাকে। দেখনিয়াৰ গাভৰু দেখিলেই তেওঁ নিজৰ অন্তৰত সেই গাভৰুৰ ছবিটি বাধি নিজৰ কৰি লৈ চাব খোজে। নাটক, গল্প, উপন্যাস আদি পঢ়িলেও তেওঁ গল্পৰ নায়িকা বা নায়িকাৰ বান্ধবী-সখলৰ মাজৰপৰাই মনোমত পত্নী নিৰ্বাচন কৰি লৈ কল্পনাত বিহাৰ কৰে। অনেক সময়ত নিজক গল্প উপন্যাসৰ নায়কৰূপেও কল্পনা কৰি অমোদ পায়। সিহঁত কৰ্মময় জীৱনত আদৰ্শৰ পত্নীয়ে বাস্তৱত দেখা নিদিলে তেওঁ হৈ পৰে ঘোৰ অদৃষ্টবাধী। তেওঁৰ মুখত তেতিয়া গ্ৰাম্য পণ্ডিতৰ প্ৰবোধ বাগী ওলায়—যা কন্যা, যা বিজা।

ছোৱালী চাবলৈ পোনতে বয়লীয়া লোক যায়। চেহেৰাত লেবেলা ছোৱালী হ'লে ছোৱালীৰ মাক-বাপেকে পোনেনেই কয়—‘দেখাত অলপ লেবেলা যাওঁ, এইৰ কিন্তু আন ছোৱালীৰ দৰে একো অস্বাভাৱিক নাই। জন্মৰপৰাই এই এনেকুৱা। কাম-কাজত কিন্তু আমাৰ আন আন ছোৱালী-বোৰতকৈও এইহে পাৰ্ফেক্ট। ওচৰ-চুবুৰীয়াই জানে নহয়—ঘৰ-খন এইৰ ৭৭ৰতে।’ —আকৌ বয়সৰ কথা ওলালে কয়—‘এই পুছ লৈ মায়াত এইৰ বয়স চৈধ্য লৈ পোছৰত সোমাব।’ —ঘৰকাৰ হলে কোনো কোনোৱে এই কথাৰ সাৰ্থকতা দেখুৱাবলৈ শিলিখাৰ চিৱাহীৰে লিখা

নতুন কোঠীকে নিয়ন্ত্ৰণ সেয়েহেবলৈ দি শুকাই পুৰণিৰ তুল্য কৰি জন্য পঞ্জিকাকৰূপে দাখিল কৰে।

অন্য পিনে বুঢ়াৰ বিয়াও এফেৰাৰে উঠি যোৱা নাই। অৰ্ধ-বন্ধ থকা বুঢ়া লোকেও ছোৱালীৰ মাক-বাপেকক সৰহকৈ পা-বন দি বোড়নী যুৱতীক বিয়া কৰাই নিয়া উদাহৰণ আছিল। দুয়োপাৰ্য্য নহয়। বৰীজন্যৰে তেনে বুঢ়া লোকৰ বিয়াৰ যুক্তি কবিতাত দি গৈছে।

বুঢ়ায় কয়—‘আমাৰ পকে ৰিয়ে কৰা বিবন্ধ কঠোৰ কৰ’

কিন্তু গৃহ ধৰ্ম

জী নাহ’লে অপূৰ্ণ যে বয়

মহু হ’তে মহাভাৱত সৰল শাস্ত্ৰে কয়।’

(১)

এনে এখন বুঢ়াৰ বিয়াত এবাৰ এটা সুন্দৰ বহন্ত হৈছিল। আমাৰ জীৱন কালৰে এটি সত্য ঘটনা। পত্নী-বিয়োগ ঘটাই এজন বৰল বুঢ়া শিক্ষকে চাকৰিবপৰা অসলৈ লৈ ১৫।১৬ বছৰীয়া ছোৱালী এজনীৰ লগত বিয়া পাতিবৰ কাৰণে ছোৱালীৰ মাক-বাপেকৰ লগত গোপন কথা-বতৰা চলিছিল। ছোৱালীৰ মাক-বাপেক আছিল দুখীয়া। তেওঁ-লোকৰ ছোৱালীও কেইবাজনো। চাৰিশ টকা লৈ ডাঙৰ ছোৱালীজনীক বিয়া দিবলৈ তেওঁলোক মান্তি হ’ল। কিন্তু, বিপদ হ’ল গাঁৱৰ যুৱক সন্তৰ ডেকাবোৰক লৈ।

বুঢ়া পণ্ডিতে দেখিলে—যুৱকবোৰক বলেৰে নোৱাৰি। গভিৰে চলেবেহে কাণ্ড মিচি কৰিব লাগিল। তেওঁ যুৱক সন্তৰ যুথিয়াল যুথিয়াল কেই-জনমানক গোপনে টকা-সিকা দি হাত কৰিলে। সন্তৰ পুৰুষোত্তম দুই তিনি ৭ টকা দিলে। বলত যুৱকসকল দুই-চাৰি দিনৰ কাৰণে লীৱৰ হ’ল; কিন্তু নীৰৱ হ’ল দেখাতহে, তেওঁলোকৰ কাম কিন্তু তলে তলে চলিলে থাকিল। এদিন বুঢ়া পণ্ডিতে হুৰত যথুৰাশাগ মাৰি থুলা ডামোল জোকাই শহৰেকৰ ঘৰলৈ অহা যোথি বাটত এটা ধৈয়াল ডেকাই হাত লগালে—

‘অ’ পণ্ডিত আকৈ, দাঁত দেখোন নাই, ছোৱালী বিয়া কৰাই নি য়ে

কি কৰিবা ?’—পণ্ডিতে উত্তৰ দিলে—‘বোপাই, তই কি বুজিবি ? সিটো জানো দাঁতৰ কাম ?’

যুৱকসকলে ছোৱালীৰ বাপেকক গোপনে লগ ধৰি কলে যে ছোৱালীৰ কাৰণে উপযুক্ত দৰ। তেওঁলোকে দিব আৰু বুঢ়াকো কছা তেওঁলোকেই দিব। ছোৱালীৰ বাপেকে তেওঁলোকৰ কথাযতে কাম কৰিব লাগে মাত্ৰ।

কন্তাৰ বাপেকে দেখিলে ডেকাবোৰৰ মতি গতি বৰ ভাল নহয়। সিহঁতক বাধা দিলে বিপদহে আছে। সাত-পাছ গুণি তেওঁ ডেকাহঁতৰ প্ৰস্তাৱত মান্তি হ’ল। ডেকাহঁতৰ দিহা মতে বিয়াৰ আগ নিশাতে ছোৱালীৰ অগ্ৰ এটা যুৱকৰ লগত চাপে-চুপে মাল্য-বৰণত বিয়া হ’ল আৰু বিয়াৰ দিনা বুঢ়া পণ্ডিতৰো যথাবিধি বিয়া হৈ গ’ল। ঘৰত গৈ দেখে বুঢ়া পণ্ডিতে, ছোৱালী নহয়, ডাটিটো-গোঁফে ভোবোকাৰ মানুহ এটাহে বিয়া কৰালে।

ঘটনাটো ঘটিল এহেদৰে—। বিয়াৰ কাৰণে পণ্ডিতক যুৱক সন্মিলনে কৈছিল যে বিয়াখন বি. চাপে চুপে হব লাগিব, নহলে সন্মিলনৰ মান নাথাকে, আৰু বিয়াৰ পিছত কছাকো দত্তৰ মতে অগ্ৰ কছাক নিয়াৰ দৰে দোলাত তুলি নিব লাগিব। বিয়ালৈ মাত্ৰ ৪৫ গৰাকী মাইকী মানুহ আহিব পাৰিব। মাইকী মানুহৰ লেখত ছোৱালী অহাই ভাল; কিয়নো বয়সীয়া মাইকী মানুহ আহিলে বিয়াখন ডেকা-বিয়া নহৈ নামে কামে বুঢ়া বিয়া হব। হৈ-চৈ বৰ বেছি হব নালাগে। তেনে কৰিলে কাবো ওজৰ-আপত্তি নাথাকে, কাৰ্য্যও নিয়াবিকৈ হৈ যাব। দৰাপক্ষ মান্তি হ’ল। কাৰ্য্যতো তেনেকুৱাই হ’ল।

বিয়াৰ দিনা বিয়ালৈ অহা ছোৱালীকেইজনীক খুৱাই-বুৱাই বং-ধেমালিত হাত ৰাখি যুৱকসকলৰ এজনে গৈ চিকুণকৈ ডাটি গোঁফ খুৱাই কছা সন্মিলনে, ওমশি লৈ বিয়াত বহিল আৰু বিয়াৰ পিছত পতি-গৃহলৈ যাত্ৰা কৰিলে। তেওঁলগতে কাপোৰৰ খৰচত ডাটি-গোঁফ একোচাও লৈ গ’ল। যুৱকসকলৰো আঁঠু-বহুজন দৰাপক্ষৰ লগতে দৰাবলৈ গ’ল।

বৰাঘৰত লগলগ কাম কৰি গ’লত “অন্যাক ঘৰত প্ৰৱেশ কৰাই” কথা ক’ল। অন্যাকই জেতিয়া ছেল বুজি শৌচাটীৰ “অজুহাত” বৈবুঢ়াই, এবাৰ বাহিৰলৈ গ’ল। বাহিৰত চল চাই দ্ৰুি থকা যুৱকসকলৰ এজনে অন্যাক সোপনে নি এটা হাক-পেট আৰু এটা হাক-চাটী দিলে। তেওঁ সেই

দুটা শিক্তি লৈ, কাপোৰৰ আঁৰত লুকাই বখা ডাঙি-গোক কোচাও শিক্তি উজ্জতি আহিল সভ্য-ভব্য মতা লোক এটা হৈ। সূকুনোৱে দেখি বৰাক। 'অন্য দিনা বলিৰ দেখ' গৰ্ভ য'ব গলি আঁজিৰ কলিয়ে দেখো হালে খলখলি' হ'ল। চাৰিওফালে হুল-মুল লাগিল। সেই হুল-মুলৰ মাজতে আগতে পাণ্ডি থোৱা মতে যুৱকহঁতে কন্যাক লৈ পলায়ন কৰিলে।

ঘটনাটো চাৰিওফালে সদৰি হ'ল তল'ৰা-বুঢ়া সকলোৰে বং-বহুইচ আৰু আয়োদ আনন্দৰ পাব নাইকিয়া হ'ল। বুঢ়া পণ্ডিত সেই দিনাই নিৰুদ্দেশ হ'ল। তেওঁ এতিয়াও ওলোৱা নাই। ক'ত আছে বিধিয়েহে জানে। গাঁৱৰ তুষ্ট ডেকাবোৰে কয়, বুঢ়া পণ্ডিতে ছদ্মবেশত আকৌ কন্যা বিচাৰি ফুৰিছে। ইও একপ্ৰকাৰ প্ৰজাপতিৰে নিৰ্কঙ্ক!

পুৰুষৰ যুগ যুগ ধৰি চলি অহা প্ৰাধান্যই এনে বুঢ়া-বিয়াৰ কাৰণে দায়ী। ত্ৰিশ পঁচিশ টকাৰ পুলিচৰ চাকৰিটোৰ কাৰণেও লাগে স্বাস্থ্যৰ চাৰ্টিফিকেট, বুকৰ ছাতিৰ মাপ, ওখই কিমান, বয়স কিমান ইত্যাদি বিষয়ৰ তল তল হিচাপ, কিন্তু বাছি বিচাৰি নিৰ্বাচন কৰা ছোৱালী এজনীয়ে তেওঁৰ জীৱনৰ চিৰসঙ্গী পতি সম্পৰ্কে হলে একো নাজানিলেও হয়। ঠিকেই কথা— 'জোৱায়ে নিলেও নিধা, যমে নিলেও নিয়া!'

অন্ত ফালেদি ছোৱালীৰ বিষয়ে কিন্তু দৰাই সকলো কথা জানিব লাগিব। ছোৱালীৰ বেহ-ৰূপ, চলন-সুৰণ, গুণ-গৰিমা সকলো দৰাৰ মনঃপুত হ'ব লাগিব। কি চমৎকাৰ বিধান!

চীন দেশৰ পৰিত্ৰাজক হিউৱেন চাঙৰ বৰ্ণনাত এটা মনোহৰ কাহিনী আছে। তেওঁ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ অহা সময়ত কাব্যকুজ কপৰ্কে এটা আখ্যান মাজুহৰ মুখে মুখে চলি আছিল। আখ্যানটো এই।—মহাবুদ্ধকবি নামে এজন ধৰ্মি আছিল। তেওঁ গুৰুৰ তীৰত উপাস্তা কৰিছিল। অনেক বছৰ উলম্বাত মগ্ন থাকোঁতে তেওঁৰ মূৰ আৰু কান্ধৰ ওপৰত গছ গজিছিল। তেওঁক শৰীৰ ভেৰ কৰি গজি ডাঙৰ হোৱা এজোপা বিশাল গছে হেনো তেওঁক আঁৱৰ আৰু ছাঁ দান কৰিছিল। সেইবাবে তেওঁৰ নামেই হৈছিল মহাবুদ্ধকবি।

উপাস্তাৰ অন্তত কবিয়ে এবিন বাজকন্যা এগৰাকীক নদীৰ ঘাটত ফুৰিবলৈ অহা দেখিলে। তেওঁৰ সংসাৰ কৰিবৰ মন গ'ল। বজাক প্ৰচণ্ড

তেওঁ নিজৰ অভিলাস কৈ ৰাজকন্যা এৰা গৰাকীক বিয়া কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱ দিলে। ৰজায়ে জীয়েকহঁতৰ সন্মতি ৫৫০ কৰি ঋক্ষিক বিয়াৰ পিন্ডনাৰ বুলি কৈ বিয়া দিলে।

ৰজাৰ হুমলীয়া জীয়েকত বাহিৰে বাকী কোনোজনীয়ে জঁটাৱা মুনিৰ লগত বিয়া সোমাবলৈ সন্মত নহ'ল। তেখেতে ৰজাই গৈ মুনিৰ আগত সকলো কথা কৈ তেওঁৰ হুমলীয়া জীয়েকে বিয়া কৰাবলৈ তেওঁক অস্ব-
ৰোধ কৰিলে। ঋষি খঙত জঁল উঠি কলে—‘সেই আকৰী আজলীশনীকহে মোলৈ যাচিলা! বাকী কপহী আৰু গুণৱতী কেইজনীৰ ইমান অহংকাৰ হ'ল নে? বাক সিহঁত আজিৰ পৰাই বুজা হ'ল। বেটীহঁতৰ কপত ঘৃণাধৰক। ঋষিক অৱজ্ঞা কৰাৰ সেকা পাওক।’

ঋষিৰ বাক্য বিফলে নগ'ল। ৰজাৰ নিৰানব্বৈজনী জীয়েকেই সেই মুহূৰ্ত্তৰে পৰা বুজী হ'ল। ঋষিয়ে ৰজাৰ ধুনীয়া ছোৱালীবোৰক বিয়া কৰা-
বলৈ নাপাই শাপ দি কুজী কৰিছিল কাৰণে পিছত সেই ঠাইৰেই নাম হৈছিল কন্যাবুজ বা কান্যকুজ। এই কাহিনীৰ অন্তৰালতো আছে পুৰুষৰ দম্পণ লোলুপ্ততা!

(৩)

স্বাস্থ্য জীৱনত দৰা-কট্টাই এটা কথা বিশেষকৈ মনত ৰখা উচিত যে তেওঁলোকৰ দুয়োবোৰ কুকীয়া স্বাৰ্থ গৈ বিয়াৰ লগে লগে এক উমৈহতীয়া স্বাৰ্থত পৰিণত হব লাগে। এৰা-ধৰাৰ মাজেদি জীৱনৰ পূৰ্ণতা লাভিবলৈ দুয়ো যত্নপৰ নহ'লে বিয়াৰ সৌন্দৰ্য আৰু বৈবাহিক জীৱনৰ সুখ সন্তোষ সকলো অন্তৰ্হিত হয়।

যেতিয়ালৈকে দৰা-কট্টাৰ দুয়ো দুয়োকে সম্পূৰ্ণৰূপে চিনি নাপায়, এজনৰ শৰীৰৰ অবয়ব, অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গাদি অন্যজনৰ কাৰণে বহুতাবৃত থাকে, তেতিয়া-
লৈকে দুয়ো দুয়োবোৰ কাৰণে আকৰ্ষণৰ বস্তু হৈ থাকে আৰু দুয়োবোৰ কাৰণে দুয়ো আকৃষ্ট হয়। যেতিয়া সেই বহুত ক্ৰমে আঁতৰি যায়, দুয়োকে দুয়ো
অন্ধে অন্ধে চিনি উঠে, যৌৱনৰ স্খাই তুথিৰ মাজেদি আত্মতুষ্টি লাভ কৰে
তেতিয়া আৰু সেই অন্ধ মাধকতা নাইকিয়া হয়। তদুপৰিওপৰাই মনৰ
মিলনৰ মাজেদি বিয়াৰ মিলন স্থায়ী কৰিবলৈ দুয়ো যত্নপৰ হোৱা দৰকাৰ।

স্বামী-স্ত্ৰীৰ মিলন আৰু শ্ৰেয় সৰ্বতোভাবে পাৰম্পৰিক হোৱা প্ৰয়োজন। ই অকল এক পক্ষৰ বস্তু নহয়। পুৰুষে যতদূৰে সমৰ্থ হ'ব সিহঁতৰ দ্বাৰা নারীসকল মিল-মিছা কৰিবলৈ ভাল পায়। তাকে কৰিবলৈ বাহিৰে তুলীয় পক্ষৰ আৱিৰ্ভাৱ হলেই দুয়োৰো মাজত মজানৈক্য, স্বাক কললৰ সৃষ্টি হয়। কিয়নো দেৱী প্ৰেম-মোলাপৰ কণ্টক বহুশ। ই নারীৰ অন্তৰত অতি নম্বে উদ্ভৱ হয়।

আন কালে আকৌ জ্ঞান-বুদ্ধিমানৰ পক্ষত্বৰ বিভিন্ন নক্স কৃতি মানলৈ বহুবিধ প্ৰণয় নারী ইভেই পোনতে আগুৱাইছিল। গতিকে সাক্ষিৰ সাক্ষী-য়েও যদি কাৰ্য্যত—‘একে গছৰ পাত, সি কি হ'ব আন’—মূল দেখুৱায় তেতিয়া ঘোৰ সমস্তাৰ সৃষ্টি হ'ব। নিভৃত স্থানৰ গোপন কাৰ্য্যৰ সম্ভৱ লোৱাত ইভেৰ দিনৰপৰাই নারীয়েই আগভাগ গ্ৰহণ কৰি আহিছে। গতিকে গোপন পিৰীতিৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ যদি প্ৰতিযোগিতা চলায় তেতিয়া পৰাজয় কাৰ হ'ব ভাবিবলগীয়া। তেতিয়া ঘৰুৱা যোজনা বি হয়তো কব লাগিব, দেখা য'ওক ‘কাৰ মাকে কেই সাজ খায়, কাৰ মাক লঘোনে যায়’। এনে বিপদৰ হাত সাৰিবলৈ দুয়ো পক্ষ সঠিক হ'ব লাগে।

সন্দেহ আৰু অবিশ্বাস দাম্পত্য শ্ৰেয়ৰ ঘোৰ অন্তৰায়। এনে সন্দেহে মনৰ হুথ নাহাকৰা কৰি গৃহবাসক বনবাসত পৰিণত কৰে। তাৰ উদাহৰণ অনেক পোৱা যায়। এনে সন্দেহত বেঁচু খান্দোতে কেতিয়াবা সাপ পোৱাৰো কাহিনী শুনা যায়। তেনেকুৱা এটা কাহিনী জনক—।

এজন অধ্যাপকৰ কথা। তেওঁ জীৱনৰ আগছোৱাত পৰৰ ঘৰত জব গাবে খাই-বৈয়ে বটালে। যোতয়া বয়স প্ৰায় ভাটা দিলে, তেতিয়া তেওঁ বৰখৰকৈ এগৰাকী পুৰণি ছাত্ৰীৰে পানিগ্ৰহণ কৰি হাড় জুচি কৰিলে।

তেওঁ কাম কৰা কলেজৰপৰা থকা ঘৰ আধা মাইলো নহয়। তেওঁ ছেগ বুজি কেতিয়াবা কেতিয়াবা কলেজৰপৰা নিজ বহালৈ একোপাক আহি যায়। উদ্বেগ, পতীৰ আলখলখ লক্ষ্য কৰা; অৰ্থাৎ পতীয়ে শুই বহিয়ে কটায় নে কাৰবাৰ লগত গল্প-জুজবতে মজি থাকে, তাকে চোৱা। বন্ধৰ টালতকৈ সন্দেহৰ মাজাই তাত বেছি।

এদিনৰ কথা। অধ্যাপকে হাতত-সাৰে ভৰিত-সাৰে আহি দেখে, তেওঁৰ মনোবশ্য পতীয়ে দুৱাৰমুখত বহি ঘৰৰ ভিতৰলৈ যুখ কৰি পিঠিত

বহীয়া ৰ'খ লগাই উপন্যাস পঢ়ি আছে। অধ্যাপকে বহুত কবিতাৰ কাবশে
 মনে মনে গৈ পিছফালৰপৰা বৈদীয়েকৰ চকুত ভালকৈ ধৰিলে। আগে
 পিছে ভেঙে কেতিয়াও তেনে নকৰে। বৈদীয়েকে কবিলে কি? ভেঙে থিল
 থিলকৈ হাহি দি কলে—‘জানিছোঁ তুমি কোন! তুমি সেই দুষ্ট পুতুলহা।
 আগে যি কৰিছিলোঁ কৰিছিলোঁ, এতিয়া মই কিন্তু সেইবোৰ এৰি দিছোঁ।
 চাওঁ, এৰি দিয়া। মাতুহে ৰেখিলে তুমো মৰিয়। আগৰ কথাও ওলাই
 পৰিব।—’

প্ৰেয়সী পত্নীৰ এনে বচন শুনি অধ্যাপকৰ হাত আপোনা আপুনিৰে
 খোল খালে। তুমো তুমোনে চাই তেনেই শিলপৰ। কপতীৰ দৰে হ'ল।
 কাৰ্য্য আৰু কল্পনাৰ মানসী প্ৰিয়াক সাধনাত পায়ো যেন অধ্যাপকে আজি
 হাজতে হেৰালে।

(৪)

ৰাখী-জীৰ মাজত খুট-খাট সৰু-সুৰা কাজিয়া লাগি নাথাকিলে জীৱনৰ
 বৈচিত্ৰ্যই নাইকিয়া হয়। জলকোয়াৰ জালে খাওঁতাৰ মুখৰ তৃপ্তি বঢ়োৱাৰ
 দৰে তেনে ধৰণৰ পতি-পত্নীৰ মাজত হোৱা কন্দলবোৰেও জীৱনৰ মাধুৰ্য্য
 বঢ়ায়। মাজ তাৰ মাজা-পাৰ হৈ যাব নালাগে। মাটিৰ বাচন গঢ়া
 কুতকাৰসকলৰ ভিতৰত এটি বন্ধুত্ব বিশ্বাস এই যে বাচন পাগ দিবৰ সময়ত
 ভেঙেচোকাৰ মাজত যিমানৈ বাক্য যুদ্ধৰ কোব চৰে, সিমানৈ বাচন ভালকৈ
 পাগত উঠে। বাহিৰৰপৰা কিন্তু তিবোতাসকলৰ মাজত হোৱা এই দলখন
 শুনিলে লোকে ভাবিব, আজি এই গাঁও উছন হব। 'ইও পতি-পত্নীৰ
 কাজিয়াৰ দৰে এক প্ৰকাৰ অজা-যুদ্ধ। ভোবোলা ছাগলী দুটাই আকাশলৈ
 জাপ দি 'শিঙে শিঙে যুদ্ধ কৰিবলৈ যি আশ্বৰ্য্য ৰেখুৱায়—কাৰ্য্যত কিন্তু
 তাৰ 'লম্বু ক্ৰিয়া' হৈ দেখা যায়, : তুমো নাহেটকৈ শিং দুটা লগাই দি
 পুৰি জাপ দিয়ে। এনে ধৰণৰ কাজিয়াৰ মাজেদি পতি-পত্নীৰ সন্মানবৰ্দ্ধন
 কেতিয়াবা আঁকো অভিমানে বোলা পলৰীয়া ভাৱ এটিৰ সৃষ্টি হয় আৰু
 সেয়ে তুমোকে মাজত আকৰ্ষণ-বিকৰ্ষণ লুকাডাঙি আৰম্ভ কৰি দিয়েহি।
 সেই বাবেই অভিমানক প্ৰণয়ৰে কণাক্ষৰ বোলা যায়। 'ৰাখাৰ মান-কলস

যাজ্ঞা-ভাণ্ডা দেখিলে কৃষ্ণলৈও পুতৌ লাগে, বাখালৈও দৰ্শা হয়। প্ৰশ্নৰ এনে অভিমানক যেঘৰ গৰখীয়া-ছাঁ বুলিব পাৰি। 'গৰখীয়াবোৰে যাজ্ঞ পথাৰত গৰু চাৰি থাকোঁতে ক'তো ছাঁ অকণো নাপাই ব'ধৰ তাপত ক্লিষ্ট হৈ পৰে। এনে সময়ত ক'ববাৰ বাট হেৰুৱাই উৰি ফুৰা মেখে বেলেটো খন্তেকৰ কাৰণে ঢাকি ধৰিলে গৰখীয়াবোৰৰ মনত অপাৰ আন্দোলন হয়। এই ছাঁৰ নামেই হৈছে গৰখীয়া-ছাঁ। গৰখীয়া-ছাঁ কিন্তু খকোঁৱা বহু, ছাঁটি কৰে আহি সি চাওঁতে চাওঁতেই উৰি উঠি যায়। অতিমানো হাম্পত্যা জীৱনত গৰখীয়া-ছাঁ যাজ্ঞ।

হাম্পত্যা জীৱনত পাৰিপাট্য আৰু উৎসাহ পূৰ্বকৰ কাৰণে কিমে প্ৰয়োজনীয়, প্ৰসাধন নাৰীৰ কাৰণে সেইদৰে আৱশ্যকীয়। কাৰণ পুৰুষে পত্নীক সদায় ৰূপহী ৰূপত দেখি তৃপ্তি পায়। এনে পুৰুষ নাই যি তেওঁৰ প্ৰেয়সী পত্নীৰ মনোহৰ আৰু আকৰ্ষণীয় ৰূপটো দেখি উল্লাহ নাপায়।

সুন্দৰ সদায় সুন্দৰেই আৰু তাৰ প্ৰশংসা সকলোৰে মুখত ওলাবই। কথা হ'ল এতিয়া নিজৰ পত্নীৰ আগত পৰৰ তিবোতাৰ ৰূপ-ৰূপ বখানা উচিত নে অসুচিত। তাহানি আমাৰ অধ্যাপক পি. চি. বায়ে এটা গল্প কৈছিল। তেওঁ এদিন নিজৰ পত্নীক মটৰত তুলি লৈ সুবিৰলৈ বাওঁতে এঠাইত অস্ত্ৰ এখন মটৰ গাৰীত তেওঁৰ পুৰণি ছাত্ৰ এজনক অহা দেখিলে আৰু মটৰ বাধিলে। পুৰণি ছাত্ৰজনৰ লগত তেওঁৰ নব-বধূ আছিল। ছাত্ৰজনে তেওঁৰ পত্নীৰ লগত অধ্যাপক বাৱক চিনাকি কৰি কিলত বায়ে হেনো ছোৱালীজনীৰ ৰূপ বৰকৈ বখানিলে আৰু বিদায় লৈ গম্ভীৰ হাঁহি পালেগৈ। গধূলি ঘূৰি আহি ঘৰ পোৱাত বোলে অধ্যাপক বাৱ আৰু তেওঁৰ পত্নীৰ মাজত যোৱা ভৰ্ক-বিতৰ্ক হৈছিল—পৰৰ তিবোতাক অধ্যাপক বায়ে কেনেকৈ বখানা উচিত হৈছিল নে, তাকে জন। অধ্যাপক বায়ে পিছত আনকৈ কৈছিল—'মই আজিও বুজিব পৰা নাই, মই সিজিওঁ কি অপৰাধ কৰিছিলোঁ। ৰূপৰ প্ৰশংসা কৰাত মোৰ জায়ে মোৰ হৈছিল—মই বখানিছিলোঁ যে, মোক কৰায়ে নাছিলে'।—কথা আমাৰ অধ্যাপক আমাৰ মনত আছে। নাৰীয়ে অস্ত্ৰনাৰীৰ প্ৰশংসা শুনিব মোহনকৰ।

(৫)

শিৱ-পূজা কুমাৰী সকলৰ বৰ প্ৰিয়। কিয়নো শিৱৰ কৃপা বা বৰ লজিলেহে হেনো স্নানকৰ ভোগানাথ পতি পোৱা যায়। তেনে শিৱ পাবৰ কাৰণে পাৰ্বতীয়ে উগ্ৰ তপস্তা আৰম্ভ কৰিব লাগিছিল। তাৰ বৰ্ণনা অমৃত ঠাইত দিয়া হৈছে। আজিৰ যুগত বহুত ন'বোৱে তপস্তাৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰাণ-ধন, বাক-চাতুৰ্য্য, দৃষ্টি-বিনিময়, পত্ৰ বিনিময়, হস্ত ল'গু অদিৰ জ ন পতিও পতি ধৰিবলৈ খেদা-চিকাৰ আৰম্ভ কৰে আৰু ত'তে কেতিয়াবা কৃতকৰ্ম্য হয়, কেতিয়াবা জাল কালি চিকাৰ পল'য়। অমৃত শিনৈদি আকৌ ধুনীয়া ছোৱালী ধৰিবৰ কাৰণে চোৰ চিকা-পইচা খৰচ কৰি হতপৰ্ব্বৰ হৈ শেহান্তত বৈবাসী হোৱা পুৰুষৰ উদাহৰণো অনেক আছে। গুৱাহাটীতে তেনে-কুমাৰীক খৰচান্ত হোৱা এজন ধনী যুৱকৰ হাতত আজিও হেনো মনিৰ্ভাৰৰ বচিৰ এটোপোলা আছে। সেইবোৰ যাজে সময়ে চাই তেওঁ বোলে আজিও লোকে নেদেখাকৈ চকু লোৱা নহে।

জালকৈ বুৱাই-বুৱাই, জালকৈ আল-পৈচান ধৰি, মধুৰ-আলাপ-আলোচনাৰে মন বুৱাই লৈ পতিবৰ্ণনা মনোহৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি কৰি লব পৰাটো চতুৰী জিৰোতাৰ লক্ষণ। প্ৰেমৰ তত্ব ধৰ্ম্মৰ তত্বৰ দৰেই বহুস্তাবৃত। ইয়াৰ বিধি সকলোৰে ক্ষেত্ৰতে একে নহয়। ব্যাধি অস্থায়ী মৰুৰক্ষণৰ অস্থান বিজিৰ হোৱাৰ দৰে পাত্ৰভেদে ইয়াৰো বিধি স্থগীয়া হয়। আগৰবি কচি-জাৰ লাভ কৰি সেইমতে জীৱিতকৰ উপাদানৰ দ্বাৰা আল-পৈচান ধৰিলেহে প্ৰেমৰ পূজাত সাৰ্বকল্য লাভ কৰা যায়। এইটো জ্ঞান কৰা যে কুলেয়ে অৱলম্ব্য ৰেৱতাৰ পূজা কৰা হয় যদিও, সকলো কুল সকলো পূজাত লাগে। শৰিক'বচা কুলেয়ে পূজা কৰা যায়; লক্ষী-পূজাত আকৌ তুল পুশৰহে প্ৰয়োজন। মাহুৰ কেততো তেনেকুৱা। ভিন্ন কচিৰ লোকক ভিন্নকৈ তুল কৰা যায়। পতি-পত্নী দুয়ো গাঁহুৰ বৰ্ণ পাৰল কৰোঁতে দুয়োৰো কচি আৰু জীৱি বুজি দুয়োকে দুয়ো তুল কৰি চলিব লাগে। কেতিয়াহে গাঁহুৰ বৰ্ণ সাৰ্বক হয়।

আধৰ্ণৰ শিঙা কুকাই প্ৰেমিক প্ৰেমিকাই দিয়াৰে বৰ নাযাতক বোলে—
 প্ৰেমিকী প্ৰেম, বিৰমিত প্ৰেম, জ্ঞান-প্ৰেম, গাঁহি প্ৰেম—সকলো প্ৰেমৰ প্ৰেম।

প্ৰেম বা গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মৰ প্ৰেম সদায়ে কাম-গন্ধ বজ্জিছে হৈ থাকিব। অবাস্তৱ
প্ৰেম বা প্লেটনিক প্ৰেমৰ পূজাৰীয়ে প্ৰেমাঙ্গনৰ স্পৰ্শ দাব দি স্বৰ্গৰ দ্বাৰাত
তৃপ্ত থাকি বিবাহ-বন্ধনক কেতিয়াবা প্ৰেমৰ স্তব্ধি, বুদ্ধিৰে-বাধ্য দিব
খোজে। গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মই কিন্তু প্ৰমাণ কৰে যে প্ৰেমৰ চৰম সৰ্বকাজ মিল-
নতহে। সেয়ে নহলে সৃষ্টি বহুতো লীন গৈ বহুজন্মত হৈহে থাকিব।
বহুতা নাৰীৰ হাতে সন্মাসীয়েও ভিক, নগয়। বতাহী প্ৰেমৰ পূজাৰীৰ
হাতেও গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মৰ ভক্তসকল প্ৰসন্ন গ্ৰহণ নকৰে।

নাৰীৰ ভাৰতীয় 'আদৰ্শ'

পৃথিৱীৰ সকলো ঠাইৰ নাৰী-জীৱনৰ আদৰ্শ একে নহয়। পাশ্চাত্যৰ দেশবোৰত নাৰীয়ে জীৱনৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে পুৰুষৰ লগত সহযোগিতা কৰাৰ উপৰিও স্বৰূপৰ মতে প্ৰতিযোগিতা কৰে। অনেক ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ নেতৃত্বতে পুৰুষ পৰিচালিত হয়। বহুত ঠাইত ঘৰখন পৰিচালনা কৰাৰ ঘাই দায়িত্বও থাকে তিবোতাৰ ওপৰত। ভাৰতীয় নাৰীয়ে কিন্তু সংসাৰ যুদ্ধাত সদায় স্বামীৰ প্ৰভুত্ব মানি চলি আহিছে। অনেক সময়ত ই যেন তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত কাম নহয়, আবহমান কালৰপৰা চলি অহা ৰীতিৰ তেওঁৰ ওপৰত পৰা এটা ছবপনৈয় চাপহে। সেয়েহে কোৱা হয়—‘হাজাৰে লাউ ডাঙৰ নহওক তেও পাতৰ ওল’। মাতৃহৰ মুখত এইধৰেও শুনা যায় যে যিমানৈ ই থৈ তিবোতা নহওক, তথাপি বিয়াৰ দিনাখন তেওঁ হেনো দৰাতকৈ চাপৰ হবই হব। জনশ্ৰুতিমতে হঠাৎ হলীৰামে হেনো নাঙলেৰে ইচি কতাক বিয়াৰ দিনা দৰাতকৈ চাপৰ হবলৈ বাধ্য কৰে। তেতিয়াৰ-পৰাই পত্নী পতিৰ বশ হয়। যি কাৰণেই নহওক, পত্নীয়ে পতিৰ ওচৰত বশতা স্বীকাৰ কৰি চলে কাৰণেই ভাৰতীয় লোকৰ ঘৰত কন্দলৰ পৰিমাণ কম। পতি-পত্নীৰ মাজত অব্যাহিত পৰিস্থিতিও কমেই ঘটে। বিবাহ-বিচ্ছেদ অতিশয় বিৰল। পাশ্চাত্যত পতিৰ ওপৰত পত্নীৰ যি প্ৰভাৱ, তাক সেই অৰ্থত ভাৰতীয় জীৱনত পাবলৈ টান। ভাৰতীয় জীৱনত পত্নী সদায় পতিৰ সহচৰী আৰু সৌহাৰ্দ স্বৰূপ। ভাৰতবৰ্ষত পুৰুষৰ জীৱনত মাতৃৰ প্ৰভাৱ আৰু পত্নীৰ সাহায্যৰহে বিস্তৰ পটভূমি পোৱা যায়।

নীতিজ্ঞান, বিশেষকৈ যৌন জীৱনৰ সমাজ-নীতি সদায় পৰিবৰ্ত্তনশীল। হিন্দু আৰু কালৰ ব্যৱধানত ইয়াৰ প্ৰভূত পৰিবৰ্ত্তন ঘটে। বাইবেল ৰচিত হোৱা সময়ত ইহুদীসকলৰ সংখ্যা আছিল তেনেই তাকৰ। তাতো বিপুল অৰ্থ-সম্পত্তিৰ মালিক হোৱা কাৰণে তেওঁলোকৰ ওপৰত সৰাৰো নজৰ আছিল তীক্ষ্ণ। সেই হেতুকেই আত্মৰক্ষাৰ কাৰণে তেওঁলোকে নিজৰ জাতি,

কুটুম্ব সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিবলৈ বন্ধপৰিকল্পনা হ'ব লাগিছিল। কাজে কাজে ইছৰী সমাজত সেই কালত তেওঁলোকৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিত বাধা জন্মায় যি কোনো ব্যৱস্থা নীতি-বিকল্প, ঋণ-বিকল্প আৰু আইনবিধৰে কাম বুলি পৰিগণিত হৈছিল। বলত পৰিয়াল-পৰিকল্পনা অকল নিষিদ্ধই নাছিল, পাপপূৰ্ণ জঘন্য কাম হিচাপে স্থানীয়ত আছিল।

সেই একে কালতে আৰু পূৰ্ববেশৰা গ্ৰীচত পৰিকল্পনাহীন জনবৃদ্ধি সৰ্বতোভাবে নিষিদ্ধ ঋণ বুলি ধৰা হৈছিল। তাৰ বাবে কাৰণ এই যে গ্ৰীচৰ সৰু সৰু দ্বীপবোৰত ঠাই আছিল তেনেই ডাঙৰ। মানুহৰ সংখ্যা অস্বাভাৱে বৃদ্ধি পালে সীত্ৰেই ঠাইৰ নাটনি হ'ব আৰু তাৰেই ফলত দেশত দুৰ্ঘোৰ অভাৱ-অনটনে দেখা দিব—এয়ে আছিল তাত সকলোৰে বিশ্বাস। সেইবাবে জনসংখ্যা বৃদ্ধিত বাধা দিবলৈ সকলোৰে দেখাৰেখিকৈয়ে যত্নপৰ হৈছিল। তাৰে অৱশ্যন্তাৱী ফলস্বৰূপে গণিকা বৃদ্ধিৰ বহুল প্ৰচাৰৰ দৰে নানান ব্যাভিচাৰে সমগ্ৰ সমাজ তেনেই ছাটি পেলাইছিল।

ভাৰতবৰ্ষ কিন্তু উৰ্বৰা দেশ। পশুখামলা বিস্তীৰ্ণ সমভূমিৰে ই ভৰপূৰ। সেইবাবে জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে ইয়াত কেতিয়াবা গৈ যে এটা সুকীয়া সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিব তাক আগতে সাধাৰণতে কোনেও ভাবিব পৰা নাছিল। সেই হেতুকেই সোঁ সিদিনালৈকে ভাৰততো জনসংখ্যা বৃদ্ধিত বাধা দিবলৈ ক'বা বিকোনো প্ৰচেষ্টাকে গহিত কাম বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। 'কত জন্মৰ পুণ্যে পুত্ৰবতী নাৰী; কত জন্মৰ পুণ্যে তামোল-পাণৰ বাৰী'—এয়ে আছিল মানুহৰ বন্ধমূল ধাৰণা।

(২)

হিন্দুসকলৰ মহাকাব্য ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰতৰো অনেক আখ্যানে প্ৰমাণ কৰে যে সেই কালত সন্তানোৎপাদনেই আছিল বিবাহিত জীৱনৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। আনকি নিঃসন্তান লোকে পৰজন্মত নিজেও শাস্তি নাপায় আৰু পূৰ্বপুৰুষসকলৰো মূৰ্ত্তিৰ পথ বন্ধ কৰে বুলি সকলোৰে ধাৰণা আছিল। মহাভাৰতত আছে, জৰংকাং মুনিয়ে তপস্তাৰ অঙ্গত পৰ্বতে বহু কৰে ব্ৰহ্ম কুবোতে এদিন দেখিবলৈ পালে যে এজোপা তৃকান গছত

কিছুমান দুৰ্ভাগীয়া প্ৰাণীয়ে তলহুৰকৈ ওলমি পৰিহাৰৰ কাৰণে কাতৰভাৱে কান্দিব লাগিছে। একেই শুকান গছ, তাতে আকৌ তাৰ শিপাবোৰ শোকে ধাব লাগিছে। তাকে দেখি মহাতপা জৰংগাক হুনিৰ মনত পুতৌ উপজিল। তেওঁ সেই প্ৰাণীবোৰৰ ওচৰলৈ গৈ কলে—‘তোমালোক কোন আৰু কিয় এই অৱস্থাৰ মাজত এনেকৈ কষ্ট খাই বিনাব লাগিছা? মই জানো তোমালোকৰ কিবা ঠপকাৰ কৰিব পাৰোঁ? মই তপস্বী মাহুহ। লাগিলে মই যোৰ কঠোৰ তপস্বাৰ দ্বাৰা যিকণ পুণ্য অৰ্জন কৰিছোঁ—তাৰ এক-চতুৰ্থাংশ অথবা আধা, নাইবা লাগিলে সৰুলোখিনি পুণ্য দান কৰি হলেও তোমালোকক নিস্তাৰ কৰিবলৈ বাজি অ’ছোঁ, কোৱা, সেয়ে হ’ব নেকি?’

দুৰ্ভাগীয়া প্ৰাণী কেইটাই কাতৰভাৱে কলে—‘পুণ্যৰ আশাৰ প্ৰয়োজন নাই। আমিও প্ৰত্যেকে একোগৰাকী প্ৰখ্যাত তপস্বী আছিলোঁ। তথাপি আমি আজি এই অৱস্থা পাইছোঁ—কাৰ কাৰণে জানানে? তোমাৰ কাৰণে! তোমাৰ আমি পূৰ্বপুৰুষ। তুমি বিয়া নকৰোৱা কাৰণে তোমাৰ সতি-সন্ততি সংসাৰত নাইকিয়া হ’ল। তাৰেই ফলত লুপ্ত-পিতৃগণক হৈ আমি আজি এইদৰে ওলমিব লাগিছোঁ। বিয়া কৰ’চি, সংসাৰ কৰি তুমি সন্তানোৎপাদনৰ দ্বাৰা ইচ্ছা কৰিলে আমাক পৰিহাৰ কৰিব পাৰা।’

জৰংগাক হুনিয়ে তেতিয়া পিতৃ পিতামহসকলক উদ্ধাৰ কৰিবৰ উদ্দেশ্যে সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰিলে। তেওঁ সৰ্পকুল বাসকাৰ ভগ্ন মনস বেৱে ক বিয়া কৰালে আৰু তেওঁৰ পৰাই আন্তিক হুনিৰ জন্ম হোৱাত সৰ্পকুল বন্ধা পৰিল।

নিঃসন্তান হৈ থকা কালত পাণ্ডুৱেও এদিন এইদৰে খেদ কৰিছিল—
 বাহুহে জন্মৰ লগে লগে চাৰিটা ঋণ পৰিশোধ কৰিব লগীয়া হয়, যেনে, পিতৃ-ঋণ, দেৱ-ঋণ অবি-ঋণ আৰু জ্ঞাতি-ঋণ। বাগ-যজ্ঞৰ দ্বাৰা দেৱ-ঋণ, বেদাৰ্থি অধ্যয়নৰ দ্বাৰা অবি-ঋণ, দান-হৰ্ষিণাৰ দ্বাৰা জ্ঞাতি ঋণ আৰু পুত্ৰোৎপাদনৰ দ্বাৰা পিতৃ-ঋণ পৰিশোধ কৰা যায়। মই পুত্ৰহীন হৈ পিতৃঋণৰপৰা পৰি-
 ত্ৰাণ পাম কেনেকৈ? পিতৃত নিয়োগ প্ৰথাৰ দ্বাৰা তেওঁ অৱশ্যে সুদৃষ্টিবান্ধি পক পাণ্ডৱৰ পিতৃৰ জতি সেই ঋণৰপৰা মুক্তি লাভ কৰিলে।

বহুপুত্ৰ লাভৰ কাৰণে সেই ঋণৰ বন্ধা, মহাবলী আৰু আচাৰ্য্য লোকে কৰিছিল। মহাভাৰতত আছে—সোমক বজাৰ পত্নী আছিল এম কনাকী, কিন্তু পুত্ৰ দ্বাৰা এটা। সেইদৰে তেওঁৰ মৃত্যুৰ বৰ বেলাৰ। এদিন তেওঁক

শিও সন্তানটি সোণৰ পাণেওঁত ভৰি আছিল। এনেতে এটি পক্ষমাই শিশুটিৰ শিঠিত ক'মুৰিলে। শিঠিই পক্ষমাইৰ কাষেৰাত ঝিক্‌ ঝিক্‌ টিকি উঠিল আৰু একেবাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। ৰাজমহিলাসকল লৰি আছিল। সন্ধ্যায়ো ৰাজসভাবৰণা উঠি উঠাতু খাই শিশুৰ কাষ পালেহি। পক্ষমাইটো ভাতাই দিলত ল'ৰা শান্ত হ'ল। ৰজাই তেতিয়া উভতি গৈ পুৰোহিত বামুণক কলে—‘খম্বাৰাজ, এটা পুত্ৰ হোৱাতকৈ নোহোৱাই ভাল। জীৱ চিকিত্ত বাপেক-মাকৰ সুখ-শান্তি নাইকিয়া হয়। এনে কে'বোৰ উপায় নাই নে যাৰ দ্বাৰা বহুপুত্ৰ লাভ হয়?’

খম্বিয়ে কলে,—‘উপায় আছে মহাৰাজ। এটা বিশেষ যন্ত্ৰৰ প্ৰয়োজন হ'ব। তাত যদি আপুনি আপোনাৰ পুত্ৰটিক কটি তাৰ চৰুৰ ছল হোৱাত অ'হুতি দিয়ে আৰু সেই যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা অ'শোনৰ ভাৰ্যাদান কৰে তেন্তে তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকে সেই ল'ৰাটিৰ দৰে পুত্ৰ-সন্তান লাভ কৰিব।’

ৰজা মান্তি হ'ল আৰু তেনেকৈ যন্ত্ৰ কৰি তেওঁ এশ পুত্ৰ লাভ কৰিলে। ঠিক তেনেকৈয়ে এদিন ৰজা শ'ন্তমুখৰ এটা ম'হ পুত্ৰ খৰাত সেই একে-দৰেই খেদ কৰিছিল। অগস্তা মুনিয়ে বহু প্ৰৱন্ধে বিদৰ্ভ ৰজাৰ কন্যা লোপ-মুত্ৰাক বিয়া কৰাইছিল। ৰাজকন্যা লোপমুত্ৰাই বিয়াৰ পিছত স্বামীৰ কাৰণে লসাবৰ লকলো ভোগ-বিলাস ভাগ কৰিও পুত্ৰকামী হৈ স্বত্বদান বিচৰাত মহামুনি অগস্ত্যই কৈছিল—‘শ্বিয়ে, তুমি কোৱা, তোমাক এটি পুত্ৰ লাগিবনে এশ লাগিবনে এহেজাৰ লাগিব? যি খোজা মই তাকেই দান কৰিম।’ লোপমুত্ৰাই অৱশ্যে এটমাত্ৰ পুত্ৰ কামনা কৰিলে। অগস্ত্যয়ে তাকেই দিলে।

এইদৰে বংশবৃদ্ধিৰ কাৰণে আনকি যোগী-ঋষি সকলেও অতীভ ভাৰতত যন্ত্ৰপৰ হৈছিল। কালক্ৰমত যে এদিন জবনখ্যা বুদ্ধিয়ে গৈ এটি স্বকীয়া সমাজ হৈ পৰিব, তাকে অৱশ্যে সেই কালৰ ঋষিসকলে একেবাৰে নজনাটক নাছিল। সেইবাবে তেওঁলোকে তেতিয়াই বিধি বি গৈছিল—বোলে কলি কালত বহু-পুত্ৰী নবকী।

(৩)

পান্চাজ্য জীৱনৰ লগত ভাৰতীয় জীৱনৰ অবেশ পাৰ্থক্য। দুয়োটা জীৱনৰ আদৰ্শৰ পাৰ্থক্য কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত স্বৰ্গ-মৰ্ত্যৰ ব্যৱধানৰ দৰে।

এটাৰ বিচাৰত যিটো উত্তম, আনটোৰ বিচাৰত সেইটো তেনেই নিকট।
উদাহৰণস্বৰূপে হিন্দুমতে তেজৰ সঙ্কৰত বিয়া-বাক সম্পূৰ্ণৰূপে নিষিদ্ধ। অকল
তেজ-মাংসৰ সঙ্কৰতে নহয়, সগোত্ৰৰ ভিতৰতে বিয়া কৰা নিষেধ। তাকে
কৰিলে মানুহে সমাজৰ গৰিহণা পাব লাগে। ইংলণ্ডত বা আমেৰিকা আদি
দেশত কিন্তু ভাই-ভতিজাজীৰ মাজত থকা তেজৰ সঙ্কৰৰ দৰে সঙ্কৰৰ ভিতৰত
হোৱা বিয়া অতিশয় উত্তম বুলি পৰিগণিত হয়। তেনে সঙ্কৰৰ বিয়া তাত
ভূবি ভূবি।

পুনৰ্বিবাহ, বিধবা-বিবাহ আদি কাৰ্য্য ভাৰতত কৰবাত কাচিভহে হয়।
পাশ্চাত্যত হলে তেনে বিবাহৰো সংখ্যা অগণন। এনেকি একে গৰাকী
নাৰীয়েই জীৱনত বিবাহ-বিচ্ছেদৰ যোগেদি অনেক পুৰুষৰ ধৰ্ম্ম-পত্নী হৈ
পাশ্চাত্যত সুকলমে কাল কটাব পাৰে; ভাৰতত সি একপ্ৰকাৰ নান্দুত-
নাশ্ৰুত কথা।

ভাৰতীয় নাৰীয়ে শৰীৰৰ উন্মুক্ত অৱস্থা প্ৰচলন নকৰে। শাৰী বা বিহা-
মেখেলাৰ দেৰপাকে তেওঁলোকৰ শৰীৰৰ সকলো অৱয়ব ঢাকি ৰাখে। পাশ্চাত্যৰ
নাৰীয়ে আকৌ শৰীৰৰ লোভনীয় অংশবোৰৰ সৌন্দৰ্য্য আকৰ্ষণীয়ভাৱে উন্মুক্ত
ৰাখিহে আৰাম পায়। কলাফুলৰ ওপৰত উঠা দীঘল চোলাৰ সেইবাবেই
তাত ইমান প্ৰচলন।

পৰ-পুৰুষৰ লগত ইহা-মাতি মুকলিমূৰীয়াভাৱে ফুৰাচকা কৰা ভাৰতীয়
নাৰী সমাজত নিষিদ্ধ। পাশ্চাত্যত কিন্তু সি একো কথাৰ কথাই নহয়।
মুঠতে পাশ্চাত্যৰ নাৰী-স্বাধীনতা আভিও ভাৰতত সম্পূৰ্ণৰূপে স্বীকৃত হোৱা
নাই। ভাৰতীয় নাৰীয়ে সমাজসেৱাত বা দেশ-সেৱাত আত্ম-নিয়োগ কৰিবলৈ
আগ বাঢ়িছে যদিও, নাৰী-স্বাধীনতা সীমাবদ্ধ হৈয়ে আছে আৰু ভৱিষ্য-
তলৈও থাকিব।

ভাৰতীয় লোকৰ দৃষ্টিত নাৰী শক্তি-ৰূপিনী, মাতৃ-স্বৰূপা। আনকি স্বয়ং
ভগৱানকো ভাৰতীয় লোকে মাতৃ বুলি সম্বোধন কৰি আৰু সেই ৰূপত পূজা
সেৱা কৰিহে ভাল পায়। ভগৱানৰ শক্তিয়ে এইদৰে ভাৰতত নাৰী-ৰূপত
মাতৃ-স্বৰূপে পূজাৰ যি স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে, অন্য কোনো দেশত
তেনে কথা নাই।

ভাৰতত গৃহিণীকহে গৃহ বুলি কোৱা হয়। ‘ন গৃহং গৃহমিত্যাহ গৃহিণী গৃহমুচ্যতে।’ গৃহিণী গৃহৰ গৰাকিনী আৰু সাক্ষাৎ লক্ষীস্বৰূপা। গৃহশ.যদন সমস্ত ভাৰ তেওঁৰ ওপৰত হস্ত থাকে। ঘৰৰ ল’কা-ছোৱালী, বোৱালী-বেটা আদি সকলোৱে তেওঁৰ কৰ্মমতে চলে। ডেওঁ ঘৰখনৰ মাতৃ-স্বৰূপা। সেই বাবেই তেওঁক গৃহলক্ষ্মী বুলিও কোৱা হয়।

পাশ্চাত্যত কিন্তু এই বীতিৰ সম্পূৰ্ণ ব্যতিক্ৰম দেখা যায়। তাত আকৌ নৱ-বধূহে হৈ পৰে ঘৰৰ ঘাই মালিকনী। তেওঁই ঘৰৰ সৰ্ব্বেসৰ্ব। আনকি বুদ্ধা শাহুৱেকেও ন-বোৱালীৰ নতুন শাসনত চলিব লগীয়া হয়। অসমত চলি থকা ডাকৰ বচন—‘শ’হুৱে গৰক। বোৱালী বাবা; মাছে গৰক। পাচলি থাণা’—তাত সম্পূৰ্ণ অচল।

ভাৰতত ন-বোৱালী সন্তান জন্ম দিয়াৰ পিছতহে গৃহিণীৰ শাৰীলৈ উঠে। সতি-সন্ততি নথক। নাৰীৰ হাতে ইয়াত হেনো শস্যসীয়েও শিক্ষা গ্ৰহণ নকৰে। ইয়াৰ মূল অৰ্থ এয়ে যে মাতৃ লাভ নকৰালৈকে যুৱতী ভাৰ্য্যা হৈ অন্তৰৰ চপলতা পৰিহাৰ কৰিব নোৱাৰে। মাতৃলাভ কৰাৰ পিছতহে তেওঁ সেইদৰেই প্ৰকৃত গৃহিণীৰ শাৰীত উঠে—এয়ে ভাৰতীয় ধাৰণা।

ভাৰতীয় বীতিয়তে পতিৰ সকলো ধৰ্ম-কৰ্মৰ ভাগ ভাৰ্য্যাৰ পায়। বুদ্ধ কালত তীৰ্থ কৰিবলৈ গলেও দুয়ো বিগত জীৱনৰ পাপ বিমোচনৰ অৰ্থে হাতত ধৰাধৰিকৈহে তীৰ্থ কুণ্ডত ডুবিয়াই স্নান কৰে। সেইবাবেই ভাৰ্য্যাৰ অপৰ নাম সহধৰ্মিণী। কোনো ধৰ্ম কাম তেওঁক বাধা দি হব নোৱাৰে। গাঁও-ভূঁইৰ লোকে আজিও কয় যে সীতাক বনবাস দি উঠি বামে যেতিয়া প্ৰজাৰ হিভৰ কাৰণে যজ্ঞ আৰম্ভ কৰিছিল, তেতিয়াও তেওঁ ধৰ্ম-পত্নী সীতাৰ অবিহনে সীতাৰ স্বৰ্ণযুগি নিৰ্মাণ কৰাই সেই যুগি-কই সীতাকপে গ্ৰহণ কৰিহে যজ্ঞ সমাপন কৰিব লগীয়া হৈছিল। ই অৱশ্যে মূল বাস্তৱিক বাস্তৱৰ কথা নহয়।

পতিৰ ধৰ্ম কামৰ এনেকৈ সমভাগ পায় তেওঁৰ প্ৰথমা পত্নীয়েহে। পিছৰ পত্নীসকল পতিৰ ধৰ্ম-পত্নী নহয়, কাম-পত্নীহে। ভাৰতীয় দৃষ্টিত ভাৰ্য্যাৰ স্থান ইমান উচ্চ আছিল বাবেই বিধিভাঙা মহুৱে আৰ্য আৰু অনাৰ্যৰ অৰ্থ এইদৰে দিছিল—‘সং সন্তান কামনাৰ ফলত যাৰ জন্ম হৈছে, তেওঁ আৰ্য; আৰু, যাৰ জন্ম পিতৃ-মাতৃৰ উদ্দেশ্যহীন উদ্যোগ সঙ্গত ফল-

কল্প, তেৱেঁ অনাৰ্য্য।’ অৰ্থাৎ পিতৃ-মাতৃ দুয়ো মনে-প্ৰাণে সৰ্বভোক্তাৰে পৱিত্ৰ থাকি একান্তমনে পুত্ৰ বা কন্যা কামনা কাৰ উপগত হোৱাৰ ফলত যি সন্তানৰ জন্ম হয় তেৱেঁ আৰ্য্য। কামনাহীন কাম-সন্তোগৰ ফলত জন্মা সন্তানেই অনাৰ্য্য। অৱশ্যে ই এটা আদৰ্শহে আছিল। এই গৃহৰ দ্বাৰা কাৰো আৰ্য্য-অনাৰ্য্যত্বৰ বিচাৰ সম্ভৱ নহৈছিল।

বিবাহ-বিচ্ছেদো হিন্দুসকলৰ কাৰণে সহজ-সাধ্য কাম নহয়। অৱশ্যে ই যে তেনেই অসম্ভৱ এনেও নহয়। শাস্ত্ৰকাৰসকলে কিছুমান বিশেষ অৱস্থাত তিবোতাক অন্ন পতি গ্ৰহণ কৰিবলৈও ব্যৱস্থা দি গৈছে। সেই বাবেই বিবাহিত জীৱনত তিবোতাৰ পতি নষ্ট, মৃত, প্ৰব্ৰজিত, ক্লীৰ বা পতিত হলে (নষ্টমৃতপ্ৰব্ৰজিতে ক্লীৰে চ পতিতে পতৌ) তেওঁ অন্ন পতি গ্ৰহণ কৰাত বাধা নাই। অন্য কাৰণত বিয়াৰ পিছত পতি-পত্নীৰ বিচ্ছেদ একো-পধ্যে হব নোৱাৰে। সেই বাবেই সীতাই ৰামচন্দ্ৰৰ হাতত বাৰে বাৰে নিৰুৰভাৱে নিৰ্খ্যাতিত। হৈও কামনা কৰিছিল—জন্মে জন্মে যেন মই ৰাম-কেহে পতি পাওঁ কিন্তু পৰজন্মবোৰত যেন এই নিৰুৰ বিবহবোৰ নাধাকে।’ —‘ভূয়ো যথা মে জননান্তবেহপি ত্বমেব ভৰ্তা নচ বিপ্ৰয়োগঃ’—‘জন্ম-জন্মা-ন্তৰে পুৰুষ তুমি হৈবা পতি।’

শকত মাধবীলতাই যেবিয়াই থোৱা বুঢ়া আমগছে মাধবীলতা মৰি গ’লেও তাৰ মেৰপাকৰণৰা অব্যাহতি নাপায়; কৰবাত এডোখৰ তাৰে কাটি পেলালেও অন্য ডোখৰ অন্য ঠাইত থাকি যায়। ঠিক তেনেকৈয়ে ভাৰতীয় ৰীতি-নীতিয়ে আবহমান কালৰপৰা পকাই বান্ধি থোৱা জাৰ-তীয় জীৱনকো নতুন নতুন আইন প্ৰণয়নে তাৰ বান্ধবোৰ কাটি দিব খুজিলেও সেই জীৱন স্পষ্টৰূপে অন্য জীৱনলৈ কপাতৰ হব নোৱাৰে।

(৪)

ইংলণ্ড আদি পাশ্চাত্য দেশবোৰত দাম্পত্য জীৱনৰ বন্ধন নিম্নাংকট-কটীয়া নহয়। ইংলণ্ডত দাম্পত্য অধিকাৰৰ দাবী আইনতঃ থাকে। অৰ্থাৎ কোনো বিবাহিতা স্ত্ৰীয়ে স্বামীৰ আৰু স্বামীয়ে স্ত্ৰীৰ সহযোগৰ দাবী কৰিব পাৰে। স্বামী বা স্ত্ৰী তাত ব্যক্তি নহলে শাস্তিৰ ব্যৱস্থাও আছে। অন্ন

পিনে আঁকোঁ তেনে ৰীতি বা আইনৰ বন্ধন ব্যক্তিৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ বিবাহ-বিচ্ছেদৰ সংজ্ঞা পৰ্য্যাপ্ত আছে। ভাৰতত বিবাহ-বন্ধন বহু কাৰণত চক্ৰবেহু স্বৰূপ। তাক ভেদ কৰি তাৰণৰা এলাই অহা সংজ্ঞা কাম নহয়। অন্য কথাত, তাত প্ৰৱেশৰ পথ আছে, বহিৰাগমৰ বাট নাই।

ভাৰতীয় আদৰ্শত বিবাহিতা নাৰী পাক্ষিক পান হাঁহ ধৰে। সেইবাবেই কোৱা আছে যে লিখা কলম, পঢ়া কিতাপ আৰু বিবাহিতা পত্নী জ্ঞানী লোকে কেতিয়াও হাতৰ পৰা এৰি নিদিয়ৈ; কাৰণ পৰম্পৰাগত হলে এইবোৰ বস্তু নষ্ট হোৱাৰ আশঙ্কা থাকে।

“লেখনী পুস্তিকা জ্ঞান পৰম্পৰাগত।

যদি সা পুনৰাৱৰ্ত্তি নষ্টা ভ্ৰষ্টা চ মৰ্দ্দিতা।”

ভাৰতত বিবাহ-বিচ্ছেদৰ আইন সাধাৰণতে সামাজিক ৰীতি-নীতি আৰু চিৰাচৰিত কাৰ্য্য-ব্যৱস্থাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। কোনো কোনো ঠাইত সামাজিক প্ৰথাৰূপে পান-ছাঁৰি এৰা-এৰি হোৱাৰ ব্যৱস্থা আছে; কিন্তু সি সম্পূৰ্ণৰূপে সামাজিক ব্যৱস্থা আৰু সমাজে মানি লোৱা অৱস্থাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। এনে অবাঞ্ছনীয় আৰু অশ্ৰীতিৰ কাৰ্য্য যাতে কাৰো বিবাহিত ভীষ্মত নঘটে তাৰ কাৰণে বিয়াৰ আগতে দুয়োপক্ষৰ অভিভাৱকসকলে যিমানদূৰ সম্ভৱ অনুসন্ধান চলায়। দৰা-কন্যাৰ বাশি-যোৰা আহি চোৱাৰ পিছতহে বিয়া স্থিৰ হয়। সেইবাবে শাস্ত্ৰমতে মাতাল, যক্ষাৰোগী আৰু পগলা মানুহৰ সন্তান-সন্ততিৰ বিয়া একেবাবে নিষিদ্ধ। কাৰণ, পিতৃ-মাতৃৰ তেনে দোষে সন্তানসকলকো স্পৰ্শ কৰিব পাৰে। এইবাবে পছু, পাগল, চেৰাবলিয়া, কুঁজা আৰু মূঢ় লোকবোৰ বিয়া শাস্ত্ৰ-নিষিদ্ধ। এনেবোৰ শাস্ত্ৰীয় বিধান আজিৰ যুগবোৰ বিজ্ঞান-সময়ত উপশেষ।

ভাৰতত নিৰ্দিষ্ট পৰিসৰ ভিতৰত নাৰীয়ে স্বাধীনতা ভোগ কৰিছিল। অৱলা হেতুকে নাৰীক সাধাৰণতে শিশু কালত বন্ধা কৰিছিল পিতৃ-মাতৃয়ে, যৌৱনত পতিয়ে আৰু বৃদ্ধ কালত পুত্ৰই। তেনেকৈ ভিন্ন কালৰ কৰ্ত্তব্যও নিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়া আছিল। কন্যা কালত জীয়াবীলকলৰ এটা নিৰ্দ্ধিষ্ট কৰ্ত্তব্য আছিল ৰোহন কাৰ্য্য, অৰ্থাৎ প্লাই খীৰোৱা কাম। সেইবাবে জীয়াবীলসকলক দুহিতা নামে জনা গৈছিল (দুহ ধাতুৰপৰা দুহিতা অৰ্থাৎ ৰোহন কামিনী)। এই যৌৱন কাৰ্য্য যবন্ত ক্ৰমে নাইকিয়া হৈ আহিলত দুহিতা

শব্দৰ কৰ্মৰ্থ কৰা হ'ল। এইদৰে যে ঘৰখনৰ স-সম্পত্তি সোণাকে দোহন কৰি বিয়াৰ লগে লগে নিজে কাৰণেহে তেওঁলোকক আজিৰ বিনতো হুহিতা বোলে।

পুৰণি ৰাতিমতে গৃহিণীয়ে আছিল ৰান্ধনাও। গতিকে তেওঁ পতিৰ লগত বহি সহভোজন কৰাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰিছিল। ঘৰৰ সকলো পৰিয়াল আৰু আই-আলহীক খুওৱাৰ পিছতহে তেওঁ ভোজন কৰিব লাগিছিল। মহাতাৰতত আছে যে সূৰ্য্যদত্ত খালীত বন্ধন কাৰ্য্য কৰি জোপ-দীয়ে হেলাৰঙে হাজাৰ হাজাৰ লোকক খুৱাব পাৰিছিল; কিন্তু নিজে খোৱাৰ পিছত হলে খালীত কাৰো কাৰণে আৰু একো নৰৈছিল। আজিৰ যুগত কোনোৱে হয়তো পেংলাই কৰি কব যে জোপদীয়ে ইমান বেছিকৈ খাইছিল যে তেওঁ খোৱাৰ পিছত খালীত আৰু একো বাকী নৰৈছিল। সি যিয়ে নহওক, সেই দিন ধৰি ভাৰতীয় তিবোতাই ৰাষ্টি-বাঢ়ি অলহী-অতিথি আৰু সিবিহঁতক খুওৱাৰ পিছতহে নিজে খায়। আজিৰ তিবোতাই যেহেতু প্ৰায়ে নিজে ৰন্ধা-বঢ়া নকৰে, সেই হেতুকে তেওঁ সকলোৰে পিছত খোৱাৰ পক্ষও লুঠে। এনে অৱস্থাত আজিৰ তিবোতাৰ নো তেন্তে পতি-পুত্ৰাদিৰ লগত সহভোজন কৰাত বাশ কি?

(৫)

নানা আলোচনা সমালোচনাৰ মাজেদিও ভাৰতীয় নাৰীৰ আদৰ্শ হৈ থাকিব সীতা, সাৱিত্ৰী, খনা, বয়সন্তী আদিয়ে। আধুনিক যুগত অৱশ্যে শিক্ষিতা ৰমণীসকলৰ অনেকে সীতাক আদৰ্শ পত্নী বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ্ৰহ কৰে আৰু বস্তুতঃ সীতাক এটা কাৰ্বনিক চৰিত্ৰ বুলিহে ধৰিব খোজে। সি যিয়ে হওক, সীতা বান্ধীকিৰ মানস-কন্যা হলেও সেই কন্যাৰ চৰিত্ৰই ভাৰতীয় নাৰীসকলক যুগ যুগ ধৰি বিবৰে প্ৰভাৱান্বিত কৰি আহিছে—অন্য কোনো চৰিত্ৰই তেনে কৰিব পৰা নাই। বয়স, য়েচ, ভ্যাগ, পতিভক্তি আদিৰ আদৰ্শ হিচাপে সীতা ভাৰতীয় যুগত সদায়ে উজ্জ্বল হৈ থাকিব। ৰামচন্দ্ৰৰ হাজাৰ ঘোষ থাকিব পাৰে, কিন্তু সীতাই কমানীয়া ধৰিত্ৰীৰ দৰে সেই সকলোবোৰ সহ্য কৰিছিল কাৰণেহে তেওঁ ৰামচন্দ্ৰৰ

প্ৰেম আৰু ভক্তি জয় কৰিব পাৰিছিল। সীতাই যদি বামচন্দ্ৰৰ অনায়াস-অবিচাৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰিলেহেঁতেন, তেনেহলে বামচন্দ্ৰৰ অৱস্থা কি হলেহেঁতেন অসুমান কৰা টান। তেওঁ সেই অবিচাৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিছিল নীৰৱভাবে পতিৰ আদেশ পালনৰ বাবে। সেয়েহে জীৱন-মৃত্যুৰ অন্তত অত্যাশ কৰিব লগীয়া হৈছিল—বামচন্দ্ৰই; সীতাই নহয়। সীতা অগ্নি-পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণা হৈ সমাজৰ পুজনীয়া হৈছে ৰাখিল। পতিৰ লগত যুদ্ধঘোষণা কৰা ভাৰতীয় নাৰীৰ জীৱনৰ আদৰ্শ নহয়। তদুপৰি বুধৰো সেই একে নীতিকৈ কৈ গৈছে—‘এটা আঘাতৰ প্ৰচ্যুতবস্ত্ৰ যদি আন এটা আঘাত দিয়া যায়, তেনেহলে সেই আঘাতৰ কোনো প্ৰতিকাৰ নহয়; তাৰ ফলত জগতত মাত্ৰ পাপ এটা বাঢ়ে।’ সীতাৰ জীৱনটোৱে যেন তাৰ এটা জীৱন্ত পটন্তৰ। সীতাৰ চৰিত্ৰত ভাৰতীয় নাৰীৰ সহনশীলতা তেনেই যুষ্টিমান হৈ উঠিছে।

প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যৰ আদৰ্শৰ বৈপৰীত্য বামাগৰ আৰু এটি ষটনাত অতি স্পষ্ট হৈ উঠিছে। বামচন্দ্ৰ আছিল প্ৰজাবল্লক ৰজা। প্ৰজাৰ মনো-বজ্জনৰ্থে তেওঁ নিজৰ সকলো স্বৰ্গ আৰু স্বৰ্গ বিসৰ্জন দিবলৈ সততে সাজু আছিল; তেওঁ নিজেই এঠাইত কৈছিল—

‘স্নেহং সৌখ্যং তথা ক্লীতিং কীৰ্ত্তিক জানকীমপি ।

আবাধনায় প্ৰজানাং মুক্তো মে নাস্তি ব্যথা ।’

—বোলে স্নেহ, স্বৰ্গ, ক্লীতি, কীৰ্ত্তি আৰু আনকি প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা জানকীকো মই প্ৰজাৰ স্বৰ্গৰ অৰ্থে বিসৰ্জন দিবলৈ হেলা নকৰোঁ। —একালে প্ৰজা-বল্লক ৰজাৰ এনে মহান ত্যাগৰ আদৰ্শ আৰু আনকালে সমাগৰা পৃথিৱীৰ ভাৰী ৰজা অষ্টম এডোৱাৰ্ডৰ এগৰাকী আদ্যৱসীয়া মহিলাক পত্নীৰূপে পাবৰ কাৰণে কৰা সিংহাসন ত্যাগৰ আদৰ্শই প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যৰ মূল আদৰ্শৰ বৰ্ণন ৰাখি থৰে। বামচন্দ্ৰও আছিল ৰজা, অষ্টম এডোৱাৰ্ডো ৰজা। এজনে প্ৰজাৰ স্বৰ্গৰ কাৰণে নিজৰ প্ৰিয়তমা পত্নীক পৰিহাৰ কৰিছিল আৰু আনজনে কৰিছিল মনোমত্ত পত্নী পাবৰ কাৰণে শৈতৃক সিংহাসন পৰিভ্ৰমণ। আদৰ্শৰ পাৰ্থক্য এইখিনিতে থৰা পৰে।

সাধাৰণৰ উপাখ্যান সকলোৰে জনা আছে। সাধাৰণীয়ে প্ৰত্যহীনক মনে মনে পতিবৰণ কৰি সোৱাদ দেৱাৰি লাখৰে গৈ সাধাৰণীয়ে পিতৃব্যক কমে

যে সত্যবাদীনে আগত এবছৰৰ ভিতৰতে ইহলীলা সম্বৰণ কৰিব; গতিকে সারিজীয়ে সত্যবাদনৰ প্ৰতি ওপজা আকৰ্ষণ ত্যাগ কৰা উচিত। সেই কথা পিতাকে সাজীৱিক বুজাই ক'লত সারিজীয়ে উত্তৰ দিছিল- 'পিতা, সত্যবাদীনে এল্লাহু হওক বা আসন্নমৃত্যু হওক মোৰ তাত ক্ষতি নাই। আপোনালোকে জানে মই মোৰ অন্তৰ সত্যবাদনত অৰ্পণ কৰিছোঁ। গতিকে এতিয়া ক্ষম স্বাৰ্থৰ কাৰণে মই অগ্ৰ লোকক পতিবৰণ কৰিবলৈ গৈ দ্বিচাৰিণী হয় কেনেকৈ? কুমাৰীৰ পতি নিৰ্বাচনৰ কাৰণে জীৱনত এবাৰ মাত্ৰ অধিকাৰ। গতিকে মই যাক পতি বৰণ কৰিছোঁ, তেওঁক আৰু কোনো কাৰণতে পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰিম।'

সারিজীয়ে পিছত নিজৰ মনৰ দৃঢ়তাৰ বলেৰে স্বয়ং যমৰজাকো পৰাহত কৰি কেনেকৈ নিজ স্বামী সত্যবাদক জীয়াই আনিবলৈ সক্ষম হৈছিল সেই কাহিনী সৰ্বজনবিদিত। ভাৰতীয় নাৰীৰ সতীত্বৰ ই এটা একক উদাহৰণ।

(৬)

ভাৰতীয় নাৰীৰ সতীত্ব আৰু মংগু সম্বন্ধে মহাভাৰতত আৰু অনেক উপাখ্যান আছে। তাৰে এটা হ'ল এই। এজন ওপস্বীয়ে যৌৱনকালত বাৰ বছৰ একেবাহে ওপস্তা কৰি যোগবলত অসম্ভৱকো সম্ভৱ কৰিব পৰা হৈ উঠিছিল। এদিন তেওঁ তাৰিৰ মাজেদি গৈ থাকোঁতে ওপবস্ত এটা বন্ধ আৰু এজনী কাউৰীৰ হঠাৎ বৰ হুঁজ লাগিল। সিহঁতৰ হুঁজত গছৰ কিছুমান শুকান পাত সৰি পৰিল; তাৰে গোটাচেৰেক খৰিৰ মূৰতো পৰিলহি। ডেকা খৰিয়ে ওপবলৈ চাই সামান্য পক্ষী হুটাৰ এনে শব্দৰে ধেথি খঙত জলি উঠিল। তেওঁ চৰাই হুটাক তদুহুওঁতে লাগি শুগ কৰিলে।

তাৰে কিছুপৰ পিছত খৰি বাওক গাঁৱলৈ ভিকা কৰিবলৈ! তেওঁ গৈ কোনো এঘৰ লোকত ভিকা মাগিলত ভিতবৰপৰা ভিবোতা এজৰীয়ে কলে— 'ধাপ, অলপ অপেক্ষা কৰক। মই বৰ ব্যস্ত আছোঁ। অলপ মাত্ৰ অপেক্ষা কৰক।'

খৰিৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁ ভাবিলে, ভিবোতাজনীয়ে অৱজ্ঞা কৰিছে তেওঁক সেইবাবে কৈছে। ওপত তেলত পাৰী পৰাৰ দৰে গন্ধি উঠি তেওঁ কবলৈ ধৰিলে— 'হো, সাৱাক্য ভিবোতা এগৰাকী হৈ ভোব ইয়াৰ

‘লভা? মই কোন তই এতিয়া ক’চি গৈছা? পাবি বহু। তপো-
বলেৰে মই কি কৰিব পাৰো এতিয়াহে ক’চিবি।’

কথিৰ কথাৰ উত্তৰত ভিৰোভাগবাকীয়ে কলে—‘মই ক’বলৈ কিয় বাপ? মইনো অ’পোনাৰ তপৰ বল নাজানোনে। ক’বলৈ, পিছে জানিও মোৰ শয্যাশায়ী কণ পতিৰ পৰিচৰ্যা এৰি যাব কোৱাৱিহে এখেতক অপেকা কৰিবলৈ কৈছে। ক’মা ক’বক।’

—‘ক’মা নাহ। সন্ন্যাসীৰ তপৰ বল অ’পোনাৰ পৰিচৰ্যা হ’বলৈ। শক্তিকে মই মোৰ শক্তিৰ পৰিচয় দিবই লাগিব।’

—‘ক’বলৈ চিনাকি দিব বাপ? মই আগতেই আপোনাৰ চিনাকি পাইছো। পিছে ই হাবিৰ মাজত নিৰ্দ্দোষ চৰাইটুকি শাপি তৰ ক’বাব দৰে সংজ্ঞা ক’ম নহ’ব। ময়ো যদি সত্যী হওঁ তেনেহলে আপুনি ইমান সহজে মোৰ আনষ্ট ক’বাব নোৱাৰিব।’

কথা শুনি কথি অধাক হ’ল। তেওঁৰ যেন শৰীৰ আৰু মনৰ সকলো শক্তি কিংবাই গুহি নিলে। কোনো দুৰ্বল লোকৰ কণ্ঠত ওলোৱাৰ দৰে মুখোদ বাহিৰ হ’ল—‘তুমি নিভৃত অৰণ্যত যটা এই ঘটনাটিৰ কথা কেনেকৈ জানিলা, মাতা? ইতো বেছি সময় আগৰ কথা নহয়!’

ভিৰোভাগবাকী ওলাই আহিল আৰু কথিক সেৱা জনাই সবলভাৱে কলে—‘বাপ, মই মোৰ কণ পতিৰ সেৱাত বাহিৰে একো নাজানো। আজি কিছু কালৰপৰা তেওঁৰ ওপৰত মোৰ যোগ ব্যান হৈ পৰিছে। বিশ্বাস ক’বক—আপুনি যথা কোৱাৰ লগে লগেই মই চকুৰ আগত যেন পকী ভাৱ হোৱা এই ঘটনাটো দেখিলো আৰু মোৰ মুখৰপৰা অজ্ঞপ্তিৰেই এই কথা বাহিৰ হ’ল। মোৰ ঘোৰ ক’মা ক’বিব বাপ। মই অবলা নাৰী।’

কথি তেনেই শলপৰা কুপতিৰ দৰে হ’ল। তেওঁ ভিৰোভাগবাকীক সন্মুখৰে জনাই কিলে—‘এই কথা ক’ব উচিত। পতিসেৱা নাৰী এগৰাকীৰ কেৱল পতিসেৱাৰ মাজেদি লাভ কৰা ক’মতা দেখি তেওঁৰ বুজিবলৈ থাকে নাৰাকিল যে একান্তমানে কৰ্তব্য পালন কৰাটোও একেধাৰে ক’মতাই। এই অজ্ঞান-ভাৱে জাৰতীয়া নাৰীৰ অস্ত এটি উজ্জল আৰু লাভি বৰে।’

(৭)

আগতে কোৱা হৈছে—তেওঁৰ ওপৰত বিয়া-বাৰু ক’মা ভাৰতীয় জাতিৰ লক্ষ্য। যদি চালে দেখা যায় আনকি অনাৰ্যসকলৰ মাজতো জাতিৰ

এই প্ৰথা প্ৰচলিত নাছিল। অনাৰ্য্যসকলে লাগিলে অন্ত কৈবৰ গাভৰু ছোৱালীক বিয়াৰ কাৰণে জোৰেৰে টানি অনাটোকে পচন্দ কৰিছিল, তথাপি ওচৰ সম্পৰ্কত বিয়া নাপাতিছিল। এই বলৎকাৰ-বীতি শেষত ক্ষেত্ৰে ক্ষেত্ৰে আৰ্য্যসকলৰ মাজতো বিয়পি পৰিছিল। আজিও আখ্য আৰু অনাৰ্য্যসকলৰ অনেক জাতিৰ মাজত ইয়াৰ এটি ক্লীৰ প্ৰভাৱ বৈ আছে।

উপবোক্ত বলৎকাৰ কৰা বীতিত বাহিৰেও পৰ্ৱতীয়া লোকসকলৰ মাজত চলি থকা আন কিছুমান বীতি-নাতিয়ে পুৰনি কালৰ কিছুমান শাস্ত্ৰোক্ত বীতি-নীতিৰ সমন্বয়ৰ সাক্ষী দিয়ে। স্বামী বিবেকানন্দই সেইবাবেই কৈছিল যে দ্ৰোণদ্বীৰ পঞ্চ-পতিলাভ এটা আকস্মিক ঘটনাই নহয়; ই অতি পুৰণি কালত ঠাইবিশেষত চলি থকা এটি সামাজিক প্ৰথাৰো ইঙ্গিত দিয়ে। তিব্বতত স্বামীজীয়ে ধৰ্ম্মবিষয়ে বক্তৃতা দি বেশ পৰিভ্ৰমণ কৰি ফুৰোতে এঠাইত পাইছিল যে এই যুগতো তিব্বতৰ বহুপতি গ্ৰন্থৰ প্ৰথা অৱশ্যে চলি আছে। এটা পাৰ্ৱত্য পৰিয়ালৰ ছয়জন ভাই ককাইৰ মাজত একে-জনী মাজ বিবাহিতা তিব্বতী আছিল। তাকে দেখি স্বামীজীয়ে সেই বৃদ্ধৰো ত্যাগ কৰিবলৈ তেওঁলোকক বৃত্তান্ত দিলত তেওঁলোকে হেনো উত্তৰ দিছিল—‘তুমি আকৌ সাধু সন্ন্যাসী হৈ অ’মাক দেখোন স্বৰ্গপৰতা শিকা-বলৈহে আহিছা! এওঁক মইহে উপভোগ কৰিব লাগে আনে নালাগে—এইটো জানো স্বৰ্গপৰ ভাব নহয়?’—কোৱা বাহুল্য যে এনে উত্তৰত স্বামী বিবেকানন্দৰ দৰে জাননী পুৰণো খন্তেকৰ বাবে হতভম্ব হৈছিল।

পতিৰ দ্বাৰ আৰু অস্তিত্বৰ লগত নিজৰ সকলো দ্বাৰ আৰু অস্তিত্ব মিলাই দি ফুৰোৱা জীৱনৰ স্বীতি হ’ল এটি কৰি যোৱাই লৈ যোৱাই ক্ৰান্তীয় জীৱনত পতীৰ আৱৰ্ণ। তাকে কবিতাৰ কাৰণে বুদ্ধদেৱৰ পত্নী য়োশাই জীৱনৰ সকলো বিলাস-বিহাৰ পৰিহাৰ কৰি ভিক্ষুৰ কঠোৰ জাৱন গ্ৰহণ কৰিছিল; তাকে কবিতাৰ কাৰণে দ্ৰোণদ্বীৰে পতিনকলৰ লব্ধত বনে বনে গুৰি অশ্বৰ কটী ভোগ কৰিছিল। মাজাৱীয়ে অন্ধপতি বৃত্তব্যক্তিৰ অন্ধতাৰ বেবনা স্বৰ্গে মহন উপলব্ধি কৰিবৰ কাৰণে সৰিয় নিজে চকুত কাপোৰ বান্ধি ৰাখিছিল। বজা হৰিচন্দ্ৰৰ লগত শৈব্য পটেশ্বৰীৰ অৱশ্য-জ্ঞান, কীৰ্ত্তন বজাৰ লগত পতী চিন্তাৰ দেশে-বিদেশে আশে ক্ৰম বৰণ আৰু নৰ বজাৰ লগত পতী দৰ্শনীয় অৱস্থা কটী কৰা অৱশ্যে একোটি জীৱন পটভূমি।

বায়ুগুণত বায়ু-বনবাসৰ সময়ত বায়ুচক্ৰ আৰু সীতাধৰীৰ মাজত বি
কণোপকথন হৈছিল, চমৎকাৰিত্বৰ সৌন্দৰ্য্যেৰে কোলৰ সুকুত সি সৰ্ব্বাঙ্গ আৰু
কীয় হৈ বৰ। পিতৃ-আজ্ঞা পালন কৰি বনলৈ যাবলৈ সীতাই বায়ুচক্ৰক ই সীতাক
এবোধ বচনেৰে উপদেশ দি কৈছিল যে তেওঁ বায়ুচক্ৰক লগত বনবাসলৈ
যাব নালাগে। বনবাস খটা তিৰোতাৰ কাষ-নহয়। এতেই দুৰ্গৰ অধিপতি,
তাতে সি হিংস্ৰ জন্তুৰে পৰিপূৰ্ণ। স্নাত আছে পৰে-পৰে বিশৰ, পৰে
পৰে মৃত্যু-ভয়। - সীতাই তাৰে উত্তৰত কৈছিল-- 'আপুনি এইবোৰ কি
কয়? পিতা, মাতা, পুত্ৰ, ভ্ৰাতা- এই সকলোৰে নিজৰ সুকীয়া ভাগ্য
আছে, কিন্তু ভাৰ্যাৰ ভাগ্য ইংকাল পৰকালত কেৱল পতিয়েহে। আনকি
এজনৰ আগধৰি মৃত্যু হ'লেও পৰলোকত আন জনৰ কাৰণে তেওঁ গৈ
অপেক্ষা কৰিব লাগে। জীৱনে মৰণে দুয়োৰো ভাগ্য একেডাল বচিতে
পকোৱা আছে। গতিকে আপুনি মোক পৃথক কৰিব খোজে কিয়?
আপুনি যদি অবশ্যত ঘূৰি ফুৰিব পাবে, ময়ো পাবিম। আপোনাৰ বাটৰ
কাইট গুচাই দি মই আপোনাক সহায় কৰিম। বনৰ মাজত থাকিও
আপোনাৰ সঙ্গ পালে মই স্বৰ্গ-স্থথ পাম। তেতিয়া হাবিৰ কাইটবোৰো
মোৰ কাৰণে হ'ব নন্দনৰ পাৰিজাত। আপোনাৰ সঙ্গ ত্যাগ কৰিবলৈ
কোৱাৰ দৰে নিৰ্দ্ধাৰণ কথা আপুনি আৰু মোক নকব।'

এয়ে ভাৰতীয় নাৰীৰ আৰ্হ। গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মত থাকি অনাবিল সুখ
লভিবৰ কাৰণে নাৰী জীৱনৰ এনে আৰ্হ মানি চলা ভাৰতীয় নাৰীৰ
কাৰণেহে সম্ভৱ, পাশ্চাত্যৰ নাৰীৰ কাৰণে সম্ভৱ নহয়। পতিৰ পৰাহুসৰণত
তাৰ্হাই এনে নিৰ্দ্ধাৰণ ইতিমধ্যে বৰণ কৰাৰ দৃষ্টান্ত পাশ্চাত্যত দুৰ্ভাগ্য।

ভাৰতীয় দৃষ্টিভঙ্গিত জায়া পতিৰ কায়াৰ জায়া স্বৰূপ। গা আৰু হাঁহ
বি সম্বন্ধ, পতি-পত্নীৰ মাজতো সেয়ে সম্বন্ধ। এই ধাৰণা ভাৰতীয় নব-
নাৰীৰ মনত সৰুকালাৰপৰাই অতৰ্কিত অঙ্কিত হয়। এদিন চহৰৰ শিকিত
মুছলমান ভক্তলোক এজনৰ ঘৰলৈ নিমন্ত্ৰিত হৈ গৈ বাহিৰৰ বাৰান্দাতে
তেওঁৰ নিজৰ লাডু-আঠ বছৰীয়া ছোৱালীজনীৰ মূখত এই গীতটো জনি
ভঙিত হৈছিলমোহক-- 'হে স্বামী, নকৰা নৈবাণ; তোমাৰ লগতে স্বামী
খাটিম ধনবাস-- স্বামী নকৰা নৈবাণ।' ইত্যাদি। ছোৱালীজনীয়ে তেতিয়া

গীত গাই গাই কেঁচুৱা নিচুকাই আছিল। ঘটনাটো তেনেই সামান্য; কিন্তু বাধ-বনবানৰ সময়ৰ সীতাদেৱীৰ এই বিলাপটোৱে কেনেকৈ সৰু মুছলমান ছোৱালী এজনীৰো মনত গীত মাতৰ মাজেদি ঈশচ বহুৱাইছে, তাকে ভাৱি-
লেহে অবাক হব লাগে। নাৰী-জীৱনৰ আদৰ্শ ভাৱতঃ তিবোতাৰ অন্ত-
ৰত এইদৰেই অতীৰ্কিতে অঙ্কুৰিত হয়, তাৰ বাবে বিদ্যালয়ৰ উচ্চ শিক্ষা
নালাগে। কালক্ৰমত আকাৰ বা পৰিমাণত ইয়াৰ হ্ৰাস বৃদ্ধি ঘটিব পাৰে;
কিন্তু প্ৰকাৰৰ আয়ুৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তন হ'লে অসম্ভৱ।

নাৰীৰ প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য

‘প্ৰেমত ঘূৰিছে ভূমণ্ডল।

প্ৰেমত ফুলিছে শতদল ॥’

—কবিৰ বাণী। জী পুৰুষৰ মিলনৰ অনিৰ্ব্বৰণ আঁকাঙ্কাই যদি প্ৰেম আখ্যা পায়, তেনেহলে তেনে আঁকাঙ্ক। আদিম যুগত। আজিৰ দৰেই নাছিল জানো? মানৱ-সভ্যতাৰ আদিম যুগত কিন্তু ই নৰ-নাৰীৰ অন্তৰত যথাস্থৰূপে পৰিৱৰ্তিত হবলৈ অৱকাশ নাপাইছিল। পিৰাহত লাগ বুলিলেই পানী বা কচিমতে চাহ, চৰবত আদি পালে জীৱনত তৃষ্ণাৰ মূল্য মাহুহে বুজু। আদিম যুগৰ মাহুহেও মিলন-সন্তোগৰ কাৰণে হাবাথুৰি খাব নালাগিছিল। তেওঁলোকে মিলনৰ কাৰণে বাঞ্ছা নকৰিলেও সন্তান পাবৰ কাৰণে কিন্তু অভিলাষ কৰিছিল। কাৰণ, সন্তানে তেওঁলোকৰ অন্তৰৰ অবৰ্ণনীয় অভাৱ একোটা পূৰ কৰিছিল।

সেই কালত বহুত ক্ষেত্ৰত তিবোতাইহে ভৱিষ্যতৰ আশ্ৰয়ৰ কাৰণে পুৰুষক হাত কৰি লবলৈ ইচ্ছা আৰু চেষ্টা কৰিছিল। আজিও নিউগিনিৰ মতা মাহুহে ছোৱলী বিচাৰি বিয়া পাতিব নালাগে, বৰঞ্চ তাত মাইকী মাহুহেইহে উপহাৰ দি মন ঘূৰা পুৰুষক বিয়াৰ কাৰণে সন্মত কৰিব লাগে। নিকোবৰতো গাভৰুসকলেহে পুৰুষক আকৰ্ষণ কৰি আনি স্বামী বৰণ কৰিব লাগে। জাপানৰ য়েজু (Yezo) দ্বীপৰ আইমু লোকসকলৰ মাজতো সেই একে প্ৰথা চলি আছে। ইণ্ডোচীনৰ পুৰণি অধিবাসী ৰাডেহ (Radeh) বিলাকেও গাভৰুক দৰা ধৰিবৰ কাৰণে ঘৰৰপৰা ওলাই যাবলৈ দিগে। দক্ষিণ ভাৰতৰ কোলাবিয়ান তিবোতাবোৰেও মনখোৱা মতাৰ ঘৰলৈ গৈ বিয়া সোমায়। পাৰোসকলৰো মতাই তিবোত। বিচাৰি বিয়া পতা অপ-মানৰ কথা। এনে নীতিয়ে ক্ৰমে ক্ৰমে পৃথিৱীৰ সকলো লোকৰ মাজতে প্ৰসাৰ লাভ কৰি আহিছে।

প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত হেনো মাইকী-মাহুহে ‘মতাভটক বেছি চালাকি দেখুৱাব’ পালে; কাৰণ মাইকী-মাহুহে সহজে উত্তেজিত নহয়। তেওঁৰ মগজুক উত্তেজিত

জনাব উম্মাই শীঘ্ৰে বিভ্রান্ত কৰিবলৈ হুবিধা নাপায়। ডাকইনৰ মতে স্থান আৰু কাল নিৰ্বিশেষে সকলো জীৱ-জন্তুৰে মাইকীবোৰে প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত দীৰ্ঘকালব্যাপী অচল-অটল থাকি মতাটোক নচুৰাব পাৰে। তেওঁৰ মতে নাৰীক প্ৰকৃতিয়ে এনে উপাদানেৰে সৃষ্টি কৰিছে যে তেওঁ প্ৰেমৰ প্ৰতিযোগিতাত সদায় পুৰুষক হাৰুৱাবু হুৱাই নাকত ধৰি চাকত ঘূৰাই লৈ ফুৰিব পাৰে। থমাচ হাৰ্ডিৰ মতেও নাৰীয়ে নিজে ভাল পোৱাতকৈ নিজক পুৰুষে খেদি ভাল পোৱাটোহে বিচাৰে। জীৱ-জন্তুৰ সন্তোগৰ ক্ষেত্ৰতো মাইকীজনীৰ পলায়নকাৰী প্ৰকৃতিয়ে এই নীতি সমৰ্থন কৰে। কপৰ মোহজাল পাতি কৰা আকৰ্ষণ আৰু মূল্য বঢ়াবলৈ কৰা অভিমান সেইবাবেই নাৰীৰ দুপাত অব্যৰ্থ বাণ হৈ আহিছে।

পুৰুষ স্বভাৱতে যুদ্ধ-বিগ্ৰহপ্ৰিয় আৰু নাৰীয়ে সদায়, কবিতা আৰু লতাৰ দৰে, আনৰ আশ্ৰয় বিচাৰে। জাঁৱন যুঁজত প্ৰবৃত্ত হ'লে পিছত অৱশ্যে মনৰ হুকোয়ল গুণসমূহৰ প্ৰতিযোগিতাত কোনে কাক পৰাজয় কৰিব পাৰে সি বিচাৰ-সাপেক্ষ। সেইবাবে প্লেটোৰ মতে নৰ-নাৰী সকলোকে সমান হুবিধা দি জাঁৱন যুঁজত প্ৰতিযোগিতা কৰিবলৈ সুযোগ দিব লাগে। এৰিষ্টোটলে আৰো কয় যে নাৰীক ঈশ্বৰে মাহুহ কৰি সাজিব নোৱাৰিহে নাৰী কৰি থলে; অৰ্থাৎ অসম্পূৰ্ণ পুৰুষৰে অন্ত নাম নাৰী। সি যিহেতু, নাৰী নাৰীয়ে; পুৰুষে তেওঁৰ সাৱিধ্য-স্থৰ কামনা কৰাটো আডাম-ইভৰ যুগবেপৰা এটি ঐতিহাসিক সত্য বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। এই ধাৰণাৰ বিৰুদ্ধে অভিযান চলোৱা নিৰৰ্থক।

নাৰীয়ে সদায় পুৰুষৰ বীৰত্ব প্ৰশংসা কৰে। পূৰ্ব কালত কপৰতী আৰু গুৱৰতী যুৱতীসকলৰ পতি-নিৰ্ব্বাচন হৈছিল সয়ত্বৰ সত্যত। সেই সত্যত বল-বিক্ৰমৰ বাবা বি যুৱকে অস্ত্ৰ প্ৰাৰ্থীসকলক মুকলি যুঁজত পৰাজয় কৰিব পাৰিছিল, তেওঁহে সেই বীৰীক বিয়া কৰাব পাৰিছিল। বম্বীয়েও তেনে বাহুবলী পুৰুষকে পতিক্ৰমে দৰণ কৰিছিল। জীৱ-জন্তুবোৰৰ বাহুয়ে বীৰত্ব এনে সমাধৰ বেথা যায়। বেতিয়া হটা কিংবদন্তীৰ সত্য সিংহীলাতন কৰণে বোৰ ৰণ লাগে, তেতিয়া সিংহীজনীয়ে সেই বুলি চাই আচৰিত পায়। আচৰিত, কথা এই যে সিংহীৰ কৰণে বুলিও পুৰুষ হোৱা, সিংহ দুটাৰ যদি এটা স্ত্ৰীমানৱ হও, অৰ্থাৎ যদিও বাহু, তথাপি সিংহীয়ে আৰু

বাৰে অকণো সহানুভূতি প্ৰদৰ্শন নকৰি জয়ী সিংহটোৰ লগত ধীৰে ধীৰে
ভুটি যায়। তাৰ পিছত সিহঁতে পতি-পত্নী ৰূপে অৱশ্যত থাম কৰিবলৈ
লয়। সন্ধ্যাৰ সভাতো অনেকৰ অনেক লটি-ঘটি হয়; তালৈ কেৱে ক্ৰক্ষেণ
নকৰে।

নাৰী-স্বাধীনতা বহু পৰিমাণে জয়-নিৰ্বোধৰ লগত খোজ মিলাই উঠিব
হোৱা বস্তু। সন্তান জন্ম দিয়াৰ দুৰ্ভাগ্য বোদ্ধাৰপৰা অব্যাহতি লভিলেই
নাৰীয়ে জীৱন যুঁজত নিশ্চিন্ত হ'ব পাৰে। আজিৰ যুগত সন্তান জন্মৰ
সভাটো বেতিয়া। ক্ৰমে নাৰীৰ ইচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ হৈ আহিছে, তেতিয়া
তিবোতাই মতাৰ লগত সমানে ফেৰ মাৰিবলৈ সাহস কৰা তেনেই স্বাভাৱিক।
সেই কাৰণেই মতাই তিবোতাৰ আৰু তিবোতাই মতাৰ ৰায়ত হেতা-ওপৰা
কৰি তৃপ্তি আৰু আশ্বাস লভা আজিৰ দিনৰ এটি বৈশিষ্ট্যস্বৰূপ হৈ পৰিছে।
প্ৰগতিৰ সোঁতত তিবোতাই আজিকালি চুবত খাই খাই অফিচলৈ বোৱা
আৰু মতাৰ দৰে চুটিকৈ চুলি কাটি কোট গোল আৰু ঠোঙা মিচি
পুৰুষৰ দৰে আলিবাটত চালি এৰি ফুৰাটোও একো চকুত নলগা কথা
হৈ পৰিছে।

নাৰীৰ আকৰ্ষণ ক্ষেত্ৰৰ সৌন্দৰ্য্যত। এই সৌন্দৰ্য্য নানাভাৱে মৰত
নানান্তাৰে প্ৰতিভাত হয়। এসময়ত এই সৌন্দৰ্য্য নিৰ্ভৰ কৰিছিল—আটল
শৰীৰ আৰু সুস্থ মাতৃভাৱ। নাৰীৰ শৰীৰৰ বাহ্যিক আকৰ্ষণ আৰু উজ্জলতা
কিন্তু অংশস্থায়ী বস্তু। মাতৃভাৱৰ লগে লগে সি ক্ৰমে হ্ৰাস পাবলৈ ধৰে।
পুৰুষৰ সৌন্দৰ্য্য নিৰ্ভৰ কৰে ঘাইকৈ তেওঁৰ সাহস, শক্তি আৰু তত্ত্ববজীয়া
কৰ্মশীলতাৰ ওপৰত। সন্তোগৰ আৱিষ্কাৰই হঠাৎকৈ বাহ্যিক হানি ঘটায়।
সেইবাবে আজিকালি পুৰুষে সন্তোগ-বিবাহৰ দ্বাৰা আৰু নাৰীয়ে মাতৃৰ
প্ৰাণৰ দায়িত্বৰপৰা অব্যাহতি লভি বাহ্যিক নিশ্চিন্ততাৰ বাহিৰলৈ বহুতলৈ
হয়।

বহুত কেন্দ্ৰত সন্তান পৰিয়ালৰ 'জীৱনী-শক্তি'ৰ বাবে। সন্তানৰ বৰদৰ্ভ
বশবৰ্তী হৈয়ে ইচ্ছা কৰিলেও পিতৃ-মাতৃয়ে 'মুঠ' ত্যাগ কৰিব নোৱাৰাত
পৰে। নিচেই কলীয়া বা দুৰ্ভাগ্য পিতৃৰ এতি লেইদৰেই পিতৃ-মাতৃৰ বৰ
আৰু বেছি হয়। নিজেই সেইবোৰ লুপ্ত নোহোৱা; বহুত বা দুৰ্ভাগ্য
সন্তানক সেইবোৰে পিতৃ-মাতৃয়ে অস্বাভাৱিক পৰিমাণে বহুত কৰিবলৈ
কৰে। পিতৃ-মাতৃৰ দুৰ্ভাগ্যতাই এতিয়াকালৰ পুৰুষৰ বাবেই বেছি। সেইবোৰ

খোৱা আৰু নিশ্চক্ৰীয়া সন্ধানবোৰ সহায় তেওঁলোকৰ অধিক চেনেচক পাজ হয়। পতি-বিয়োগৰ দাক্ষ শোক সহিব নোৱাৰি মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ ওলোৱা সংসাৰ-বিবাগী মাতৃয়েও সেইবাবেই তেওঁৰ কোলাত নিজৰ কেঁচুৱাটি থিয়ত মৰিব নোৱাৰি কৈছিল—‘বাছা, তোৰ বাবেই মই বাচি থাকিলোঁ।’ এয়ে অপত্য স্নেহৰ মায়।

(২)

সৌন্দৰ্য উপভোগ কিহৰ সহায়ত হয়? একল চকুৱেহে সৌন্দৰ্য উপভোগৰ একমাত্ৰ সঁজুলি এনে নহয়। চকুৰে নেৰেখা ফুল এটাৰো সুভাণ পালে আমি তাক উপভোগ কৰি আনন্দ পাওঁ। কিছুমান জন্তুৱে ফেৱল জ্বালেজ্বিৰ সহায়তে সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰে। কুহুৰ, গধুৰ আদি জন্তুৰ বোনাচাৰত ইয়াৰ প্ৰকাশ দেখা যায়। আকৌ হেভেলক এলিচৰ মতে লাগবৰ কিছুমান জন্তুত বাহিৰে জলচৰ আৰু স্থলচৰ সকলো জন্তুৱে সঙ্গীত জাল পায়। বিশেষকৈ বীণ আৰু বাঁহীৰ গৰ হেনে জীৱ-জন্তু সকলোৰে কাৰণে সমানে প্ৰিয়। ত্ৰিফলই সেইবাবেই নেকি গো-গোপী সকলোকে বাঁহীৰ সঙ্গোহনী সূৰেৰে সমত’ৰে মোহিত কৰিব পাৰিছিল।

চৰাইবোৰেও সৌন্দৰ্য জাল পায়। কিছুমান চৰায়ে বাছকবনীয়া বং-চঙীয়া পাতেৰে আৰু কিছুমানে চিত্ৰ-বিচিত্ৰ বিতোপন পথাৰৰ মাজত বাহ সাজে। কিছুমানে আকৌ বাহুহৰ ঘৰপৰা কোনোবা টলকত আহৰণ কৰা বং-বেৰঙৰ কাপোৰৰ টুকুৰা, চিগা কিটা আদিৰে বাহ সাজে। আকৌ কিছুমান চৰাই আছে, সেইবোৰে হেনো উজ্জল পাখৰ বা আৱনাত নিজৰ ছবি চাই আনন্দ লাভিবলৈ চিচাবে। সূৰ্য্যৰ ৰশ্মিত চিকমিকাই থকা আঁৰিৰ সহায়ত তৰত পক্ষী ধৰা যায়; কাৰণ তেনে আৱনা দেখি তৰত চৰাই ব’ লাগি চাই থাকে। কাম চৰাই, খৰালী আৰু কিছুমান জলচৰ চৰাইকে বাতি জোৰ আৰু বাজনাৰ সহায়তে ধৰা যায়।

সৌন্দৰ্য উপভোগৰ অগত অত্যন্ত এটি নিগূঢ় সম্বন্ধ আছে। নানা ৰীত্যন্তে ফুললা কাৰণে বলপাৰ পুৰুষ পুৰুষই তেওঁলোকৰ অন্তৰ শীঘ্ৰে জ্বল কৰিবলৈ সক্ষম হয়। সকলোৰে অন্তৰ একে ধৰণৰ নহয় আৰু সেই-নাবেই সৌন্দৰ্য প্ৰসাঙ ভিন্ন লোকৰ ভিন্ন ধৰণৰ।

ভোকাতুৰ প্ৰাণীয়ে সৌন্দৰ্য উল্লেখগতকৈ শেটৰ ভোক নিবাৰণৰ কাৰণেহে বেছি ব্যস্ত হয়। “কাতৰে কবিতা কৃতঃ ?” খাঙও বেঁজিয়া সৌন্দৰ্য-যুক্ত হয়, ভোকাতুৰ লোকে শুদ্ধ ভেটিয়া হিয়াতঃ। তৃষ্ণাৰে গ্ৰহণ কৰে। প্ৰকাশৰ কাৰণে ব্যস্ত লেখকে নিজৰ লিখাই ছপাখানাৰ মহায়ত প্ৰচাৰ লভিলে তাক চাই অসীম আনন্দ পায়। তেওঁৰ কাৰণে সেই পুস্তকৰ সৌন্দৰ্য অপত্যৰ সৌন্দৰ্যৰ দৰে অতিশয় অতিলাষৰ সামগ্ৰী হৈ পৰে; কিন্তু শিল্পী এজনে তুলিকা লৈ নিজৰ মনঃপুত চিত্ৰ অঙ্কন কৰিবলৈ সাজু হওঁতে তেনে পুস্তক হাতত পৰিলেও তাক তুলিকা ধৰোৱা সঁজুলি হিচাপেহে তেওঁ গ্ৰহণ কৰে। গতিকে মনন প্ৰয়োজনৰ লগত সৌন্দৰ্যৰ সন্ধৰ্ষ ওভপোত। স্পাট। আৰু এথেলত একালত সৌন্দৰ্যৰ সৰ্বজনসন্মত আদৰ্শ আছিল— শক্তিশালী সাহসী যুৱক; তিৰোতা নহয়। কাৰণ, সাহসিকতা আৰু বীৰত্ব আছিল সেই যুগৰ সেই সেই ঠাইৰ ধনী-দুখী নিৰ্বিশেষে সাৰোৱা বৰ্ণীয় গুণ। তিৰোতা সৌন্দৰ্যৰ আকৰ্ষণীয় বস্তু হৈ উঠিল সিদিনাহে, সিদিনা পুৰুষে তেওঁক কামনা-বঞ্চিত দৃষ্টিৰে চাবলৈ ধৰিলে। পুৰুষৰ প্ৰেম অৰ্ণা-পিত নহলে নাৰী সৌন্দৰ্য নিৰৰ্থক হয়। এইটোও কিন্তু ঠিক যে যিমানহে আপচু নহওক, এনে তিৰোতা নাই যি জাৱনত এজন নহয় এজন পুৰুষক আকৰ্ষণ কৰা নাই। এই অৰ্থত প্ৰত্যেক তিৰোতাই সন্দৰ্ভ।

যৌৱন জাগি উঠাৰ লগে লগে নাৰীৰে অত্যন্তিকৈ জানিবলৈ ধৰে যে পুৰুষ তেওঁৰ ৰূপৰ পূজাৰী, তেওঁৰ অঙ্গ-সৌন্দৰ্য পুৰুষৰ লোলুপ কামনাৰ সামগ্ৰী। তেতিয়া তেওঁ নিজৰ সৌন্দৰ্য আৰু সৌন্দৰ্যপূৰ্ণ হ'বোৰৰ প্ৰতি সতৰ্ক আৰু সচেতন হয়। ক্ৰমে তেতিয়া পুৰুষৰ মন সেইবোৰ দ্বাৰালৈ আকৰ্ষণ কৰা তেওঁৰ এটা লক্ষ্য হৈ পৰে। পীনাৱত বন্ধনত বোজা-মান হৈ থকা গজমতী হেমহাৰৰ সাৰ্থকতাও ভাওঁতেই। যুৱতীনাৰীৰ অন্ত-কিত্তেই সঘনে বুৰৰ বসনলৈ নিজৰ আঙুলি যোৱাৰো কাৰণ সেইটোৱে। চকুত চকু পৰি অত্যন্তিকৈ তললৈ চকু যোৱাৰো মূলত আছে ভাবৰ লুকাভাৰ; নিজক লুকাবৰ এটা ব্যৰ্থ চেষ্টা।

বিজুলীৰ দৰে চকুত জলক লগোৱা ৰূপৰ চমকৰে পুৰুষৰ মন আকৰ্ষণ কৰি পুৰুষক নিজৰ ৰূপৰ স্তম্ভাসক কৰা নাৰীৰ হিয়াৰ এটি গুপ্ত আকৰ্ষক; কিন্তু পুৰুষৰ হাতত নহলে ধৰা দিবলৈ তেওঁ ইচ্ছুক নহয়। নাৰীকে পুৰুষ-

বত পাবলৈ বিচাৰে পুৰুষত, সাহস, কষ্টসহিষ্ণুতা আৰু আশ্ৰয়দানৰ ক্ষমতা।

মাহুহৰ কামনা-বঞ্চিত সৌন্দৰ্য্যৰ আৰু এটা ছলাহী গুণ এই যে সৌন্দৰ্য্য-উপাসকৰ হাতত ধৰা পৰিলে ই আগৰ মোহনীয়তা আৰু আকৰ্ষণীয়তা বহু পৰিমাণে হেৰুৱায়। সৌন্দৰ্য্যৰ পূজাৰীয়ে তেতিয়া নতুন নতুন সৌন্দৰ্য্যৰ সন্ধানত পুনঃ মন এৰি দি পুনঃ মনেগঢ়া সৌন্দৰ্য্যৰ বন্দনা আৰম্ভ কৰে। অন্ধৰ চিৰ-ছলাহী আৰু অপূৰণীয় বাসনাৰ লগত এইদৰেই সৌন্দৰ্য্যৰ এটা গুপ্ত সন্ধি আছে। এই সন্ধিৰ বহুতোই পুৰুষৰ কাৰণে কামিনী কঠৰ মধুৰ স্বৰ আৰু নাৰীৰ কাৰণে শকত সবল গোটা আৰু সুবৰ্ণীয়া বস্ত্ৰৰ প্ৰতি হোৱা প্ৰীতিৰ মূল কাৰণ আছে বুলি যৌন-বিজ্ঞানৰ পণ্ডিতসকলে মন্তব্য দিয়ে।

ফুলৰ সৌন্দৰ্য্যই সকলোকে সমভাৱে আকৰ্ষণ কৰে কিয়? ইয়াৰো এটা ঘাই কাৰণ এই যে ফুলৰ সৌন্দৰ্য্যৰ লগত গছৰ যৌৱন আৰু বংশবৃদ্ধিৰ সন্ধি নিহিত আছে। সেইবাবেই ফুল যৌন আকৰ্ষণৰ এটি উপাদান। গগন্ধৰ প্ৰতি মনৰ অভিলাস বা আকৰ্ষণৰো ঘাই কাৰণ সেই একেটাই।

প্ৰেমে প্ৰেমাস্পন্দক নতুন কণ দিয়ে। প্ৰেমাস্পন্দৰ ডিঙিটো অতি মনো-ৰম। সেই ডিঙি ৰাজহাঁহৰ ডিঙিৰ দৰে দীঘল। গতিকে উপমা দিওঁতে প্ৰেমাস্পন্দৰ ডিঙি ৰাজহাঁহৰ ডিঙিৰ লগত একে ধৰণৰ বুলি কোৱাত স্বকপতে প্ৰেমাস্পন্দৰ ডিঙিৰ সৌন্দৰ্য্যকেহে নি ৰাজহাঁহৰ ডিঙিৰ সৌন্দৰ্য্যত আৰোপ কৰা হ'ল। মাহুহে ৰাজহাঁহৰ ডিঙি চাবলৈ ভাল পায় কাৰণে প্ৰেমাস্পন্দৰ ডিঙি চাবলৈও ভাল পায় বোলাটো হাস্যকৰ কথা।

সৌন্দৰ্য্য-জ্ঞান যে সভ্যতা বিস্তাৰ আৰু সামাজিক পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে কিছু পৰিমাণে পৰিবৰ্ত্তিত হয়, তাক স্বীকাৰ কৰিব লাগিবই। তহিতি নামে ঠাইৰ অধিবাসীসকলৰ আজিও চেপেটা নাক, হেঁচাখোৱা নাকৰ বিজ্ঞা, উঠোঁতা কপাল আদি অতি আদৰৰ বস্তু। ইয়াৰ কাৰণে তাত লৰা-ছোৱালীক শিশু-কালৰপৰাই যত্নেৰে তৈয়াৰ কৰা হয়। আফ্ৰিকাৰ ক'লা নিগ্ৰোবোৰে প্ৰথমে বিচাৰ্ড বাৰ্টন চাহেবক দেখি 'সৌটো বগা বান্ধৰ, সৌটো বগা বান্ধৰ চা' বুলি তেওঁৰ মূখৰ আগতে চিঞৰি চিঞৰি হাঁহিছিল। জাপানৰ আয়ুৰ্হুসকলে তিব্বতৰ গুঠৰ গুপ্তৰত গৌৰৱ আৰীহে পতন কৰে। সেইবাবে ধং ৰ'হিও তিব্বতাই গৌৰৱ নাজি লয়। কিবা-কৰ্ম্মৰতঃপৰা ?

চকু, কঁকাল, বুকু, চুলি আদিৰ মনোহৰ আকৰ্ষণতাই যুগে যুগে নাৰীৰ সৌন্দৰ্য নিৰ্ণয় কৰি আহিছে যদিও, এটা কথাত প্ৰকাশ কৰিবলৈ গলে বকুতাই (curve) নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ মূল বস্তু। বৈকী চাৰনি, বৈকা চেলা-উৰি, তো খেলোৱা বুকু, সৰু কঁকাল, এই সকলোবোৰৰ মাজেদি যি বকুতা ফুটি উঠে, জলবাশিৰ বুকুত বকু গতিত নাচি উঠে। তৌমোৰৰ বাবে সিও নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় কৰে।

‘ধানটোৱে পতি কণটো, মাত্ৰহটোৱে পতি মনটো।’ গতিকে বিভিন্ন পুৰুষৰ চকুত বিভিন্ন অৰ্থৰ সৌন্দৰ্য সন্নিৱিষ্ট হৈ উঠে। সেয়ে নহলে সকলো পুৰুষে একে বিধৰ বা একে গৰাকী নাৰীকে ভাল পালেহেঁতেন আৰু নাৰী সৌন্দৰ্যও হ’লহেঁতেন যোঁকানৰ বস্তুৰ দৰে এটি বিশিষ্ট বা নিৰ্দিষ্ট চানেকি স্বৰূপ। বস্তুত: তাৰি আচৰিত হ’ব লাগে যে গ্ৰীচ দেশত যি কালত সৌন্দৰ্যৰ আদৰ্শৰূপে লোৱা হৈছিল পুৰুষৰ যুঁতিহে, নাৰীক সেই যুগত যৌন-সন্তোষৰ সামগ্ৰী আৰু পুৰুষৰ পতনৰ হেতু বুলিহে ধৰি লোৱা হৈছিল। আনকি প্লেটোৰ দৰে মহাজ্ঞানী লোকেও কৈছিল—‘নাৰীৰ প্ৰতি থকা প্ৰেমে জানো পুৰুষক বৈহিক আকৰ্ষণৰ পৰা আঁতৰাওঁ কেতিয়াবা ভগৱানৰ প্ৰতি আসক্ত হ’বলৈ শিকাব? নাৰী নবকৰ দৰে হৈছে থাকিব।’ আনকি ১৭৮ খৃষ্টাব্দত আহুত ওচিয়াৰ খৃষ্টান ধৰ্ম সজ্জাৱো স্থিৰ কৰিছিল যে তিবোতাৰ আত্মা নাই। পুৰুষৰ চকুত যিদৰে প্ৰতিভাত হয়, সেয়ে তিবোতাৰ ৰূপ আৰু পুৰুষৰ মনেই তেওঁৰ মন।

প্ৰকৃততে চকুত জলক লগোৱা ৰূপ যে প্ৰেমৰ মূল বস্তু নহয় তাক ন-কৈ স্বৰ নালগে। আমাৰ বিহঙ্গ কবিয়ে সেই বাবেই তেওঁৰ এজন ‘চেলাপৈ লিখিছিল—‘তোমাৰ কাৰণে সকলোৱে আঙুলিওৱা ছোৱালীজনী নিজে চাৰোঁগৈ। ৰূপ আছে সঁচা, সৌন্দৰ্য নাই। গতিকে ‘বাধ দিবা।’ —‘তেখেতে কথা-প্ৰসঙ্গত পিছত কৈছিল- ‘ৰূপ চকুৰে দেখা বস্তু, সৌন্দৰ্য অজুড়তিৰে সামগ্ৰী। ৰূপ আৰু গুণৰ সমিলমিল ঘটিলেহে সৌন্দৰ্য প্ৰকাশ পায়। এই সৌন্দৰ্যহে নাৰীৰ অমূল্য সম্পদ।’

এটা উদাহৰণ। ইৰাজ কবি ৰাইৰণ সৰুৰেশৰা ৰে দেখনিয়াৰ আছিল। ফুল-কলজত তেওঁক অনিৰ্য ৰূপৰ বাবেই বহুসকলে ছোৱালী বুলি জোকাই-ছিল। তেওঁক জেকা বয়সত এনাৰেলা মিলবেকি নামৰ অতি ৰূপহী গাভৰু

এজনী বহুত বড় কৰি জালত পেলাই বিয়া কৰাইছিল। কেচেৰা বাইৰণে
জাবিছিল দুয়োৰো কৰণে দুয়ো সোণত সূৰগাব ধৰে হব। দুয়োৰো বিলাসিত
লপোনেৰ জৰ্গাই বাস্তৱত ধৰা দিবহি; কিন্তু কোৱা বাস্তৱ্য দুয়োৰো চৰিত্ৰৰ
দোষ দুয়োৰো চকুত লীছেই স্পষ্ট হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। ফলত দুয়োৰো
প্ৰতি দুয়োৰো ঘৃণা উজিল আৰু বিবাহিত জীৱনৰ এটি বছৰ পূৰ হ'বলৈ
নোপাওঁতেই দুয়ো বীতিমতে বিবাহ বন্ধন ছিন্ন কৰিহে জীৱনত শান্তি লাভ
কৰিলে। 'জিলিকা বস্তু মাতেই সোণ নহয়' খোলা কথাৰ সাৰ্থকতা ধৰা
পৰিল। কামনাৰ অন্তৰাল ভেদ কৰি গৈ মোহমুক্ত নয়নেৰে চাব পাবিলেহে
সৌন্দৰ্য্যৰ স্বৰূপ দেখা যায়।

প্ৰেম প্ৰকৃতিত অকৰ্মণ্যতা নেকি ?

নব-নাৰীৰ অন্তৰত প্ৰেমৰ প্ৰতি প্ৰবলতাৰ যি অনিৰ্বচনীয় আকৰ্ষণ আৰু যাক সাধাৰণ কথাত প্ৰেম, প্ৰণয়, প্ৰীতি, ভালগতি, ভালপোৱা আদি নানা ভাবে অভিহিত কৰা যায়, সেই আকৰ্ষণৰ হেতু বিচাৰ কৰি সমাজ-নীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যাপক ৰবাৰ্ট উইনচ্ (Robert Winch) নামৰ পণ্ডিত এগৰাকীয়ে তেওঁৰ 'সঙ্গী-নিৰ্বাচন' (Mate Selection) নামৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থত কৈছে যে প্ৰেমিকৈ প্ৰেমিকাৰ কাৰণে নিজৰ জীৱনৰ বৰ্ণালকৰ ত্যাগ কৰিব পাৰে বোলা কথা বৰ্য্যৰ্থতে সত্য হ'ব নোৱাৰে। তেওঁৰ মতে সেই ত্যাগ, স্বাৰ্থ-জড়িত ত্যাগ, উদ্দেশ্যপূৰ্ণ ত্যাগ, আত্ম-কেন্দ্ৰী ত্যাগ। ইয়াৰ মূখ্য উদ্দেশ্য নিজৰ সন্ততি সাধন, প্ৰেমাস্পদৰ মঙ্গল কামনা নহয়। শাস্ত্ৰোক্ত বাণী 'পুত্ৰাৰ্থে ক্ৰিয়তে ভাৰ্য্যা' বোলা কথাও যৌৱনৰ উত্তমৰ অগ্নি-পৰীক্ষাত তন্ত্ৰি নোৱাৰে। সাগৰত জোৱাৰ উঠিলে তাৰ ঢৌবোৰে যি আকুলতাবে নাচিবলৈ ধৰে, সেই আকুলতাক চক্ৰ-প্ৰাপ্তিৰ সক্ৰিয় প্ৰয়াস বোলা যি কথা— 'পুত্ৰাৰ্থে ক্ৰিয়তে ভাৰ্য্যা' বোলাও সেই একে ধৰণৰ কথা। চক্ৰৰ আকৰ্ষণত অতীক্ৰমে সাগৰৰ বুকুত জোৱাৰ-ভাটাৰ সৃষ্টি হয়। তেঁৱে তাৰ বাবে একো চেষ্টা নকৰে। সৃষ্টি বন্ধাৰ অতিক্ৰম আকৰ্ষণত যুৱক-যুৱতীৰ মনতো দুৰ্বাৰ মিলনাকাজনী ওপজে। কবিৰ কথাত—

‘ৰূপ লাগি আখি বুৰে গুণে মন ভোব

প্ৰতি অঙ্গ লাগি কাঁদে প্ৰতি অঙ্গ যোৰ।’

অৱস্থা এটাক সৃষ্টি হয়। সেই আকৰ্ষণ আৰু আকাজকা দুয়োৰে অন্তৰালত আছে কিবা এক অপূৰ্ণতা, কিবা এটা অভাৱ। অভাৱ পূৰণৰ কাৰণে মিলনৰ যি প্ৰবল বাসনা জাৰেই-অন্ত নাম প্ৰেম।

নব-নাৰী উকলৈ প্ৰেমত পৰে কেনে অৱস্থাত আৰু কাৰ লগত ? প্ৰেমত পৰে পৰে এনে এটি চৰিত্ৰৰ লগত যাক ৰূপ আৰু গুণবোৰ নিজৰ সাত কৰকা ৰূপ-গুণ বিহীনৰ দৰে অনুভৱ হয়। বাস্তৱিক জগতৰে এনে বিপৰীত

পূৰ্ণতা দান কৰা নাই। এই অপূৰ্ণতাৰ হেতুকেই মানৱৰ অন্তৰত আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ ইমান প্ৰৱলতা। কবিৰ মতেও—‘অপূৰণ কৰমৰ ভাৰ বাঢ়ি লৈ, (আমি) ঘূৰি ঘূৰি আচিহেঁ উভতি।’ আশাৰ এই অপূৰ্ণতাৰ কাৰণেই আমাৰ পূৰ্ণাৰ্হ ভগৱানৰ প্ৰাতঃপ্ৰকাশ হওঁ। বীৰ-পূজাৰো সাৰ্থকতা তাতেই।

একে গুণসম্পন্ন দুজন লোকৰ ভিতৰত, তেনেহলে মিলা-প্ৰীতি কেনেকৈ সম্ভৱ হয়? তেনে ক্ষেত্ৰতো বিশ্লেষণ কৰিলে পোৱা যাব যে এজনৰ মনৰ অভাৱ কিছুমান আনজনক কথা কওঁতেই অতিক্ৰমে পূৰ কৰি যায়। মনত খুন্দিয়াই থকা কথা এটা অন্ধৰ মূখত প্ৰকাশ হলে পোনেই ‘চাবাইচ’ বুলি মনটো নাচি উঠে আৰু মুখেদি তেনে ধৰণৰ কথা অক্ষপাতে ওলাই আহে। তাতো প্ৰকৃততে অভাৱ পূৰণৰ প্ৰায় আহি পৰে। মনটোৱে কিবা এটা সৌন্দৰ্য্য বিচাৰি অস্থিৰ হৈ পৰিছে, অথচ প্ৰকাশ একোপধ্যে সম্ভৱ হোৱা নাই, তেনে স্থলত সেই সৌন্দৰ্য্যই চকুৰ আগত আহি নিজে ধৰা দিলে তাক সি ভাল পাবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। নিজৰ মনত বাজি থকা কিছুমান ভাবৰ পৰিপ্ৰকাশ আনৰ কথাত পালে সেই কথা আপোনা-আপুনিৰে মনপুত হৈ পৰে। তাতো অভাৱ পূৰণৰ কথা আহি পৰে। আমাৰ সন্নিহান মনটোৱে নিজৰ কথা আৰু কাৰ্য্যত আনৰপৰা সমৰ্থন পালে তেনে সমৰ্থনকাৰীক অতিক্ৰমেই ভাল পায়।

এইদৰে অসম্পূৰ্ণ আশা-আকাঙ্ক্ষাবোৰৰ পৰিপূৰণৰ অৰ্থে য’তে আমাৰ মনে অলপমানো প্ৰশ্ৰয় বা আশাভ্ৰম সঁহাৰি পায় সেই গিনেই সি উদ্ধাভু হ’ব চাপলি মেলে; তাৰ মাজেদিয়ে সি পূৰ্ণতা লভিবলৈ আকুল হৈ পৰে। ওবে দিন কঠোৰ কামত দেহ-মন লগি দি কাম কৰা উগ্ৰ প্ৰকৃতিৰ ঘটৰ-ড্ৰাইভাৰ এজনে সেইবাবেই খন্তেকৰ কাৰণে ২লৈও কোমল হাত এৰাৰ আৰু ভয়ানক অন্ধৰ এখনি লভিবলৈ ব্যাকুল হৈ পৰে। সাহসী লৈনিক এজনৰ মনত ভীৰু প্ৰকৃতিৰ নাৰী হেনো বেছি লোভনীয়। নাৰীৰ অন্ধৰ অন্ধৰতয় প্ৰদেপতে। এনে একোটা অপ্ৰকাশ্য অভাৱ থাকে, যিটো পূৰণৰ কাৰণে তেওঁৰ মন সন্তোষ অতিক্ৰমেই ব্যগ্ৰ হৈ উঠে। পিয়াহত পানীৰ কাৰণে আৰ্ত্ত হোৱা অন্ধৰে অতিক্ৰমেই পানী পাবলৈ আকুল হৈ পৰাৰ দৰে অৱস্থাৰ পাত্ৰ অগ্ৰেপূৰণৰ ক্ষেত্ৰতো ৰূপ আৰু গুণ

আকলুৱা মনটোৱে নিজৰ ভেঁৰে অস্তাৱ পুৰণৰ কাৰণে একে ধৰণে কাম কৰে। সেই বাবেই প্ৰকৃতিৰ অন্যান্য ক্ষেত্ৰতো সৰ্বোৎকৃষ্টৰ সন্ধানত ধাৰিত নহয়; খাল-ডোঙৰে পূৰ হৈ থকা হ'ল ঠাইবোৰেহে, নদী-নলাৰ-পানী আকৰ্ষণ কৰে অথবা গৰমত বায়ু পাৰুল হৈ, ঠাই খালি হলেহে, সেই খালি ঠাই বায়ু আকৰ্ষণ কৰে। প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কাৰণৰ খাটে। পণ্ডিতসকলৰ মতে স্বাধীনচেতা প্ৰেতাত্মীসকলৰ অনেক প্ৰেৰণাত্মিক নিয়মৰ বশবৰ্তী হৈয়ে আত্মাৰ যুগত প্ৰকৃতিৰ কৰ্মৰ নিগোৰ প্ৰতি স্বাধীন নাৰী-অধৰৰ দুৰ্বলতা প্ৰদৰ্শন কৰে।

মানৱ-চৰিত্ৰ বিশ্লেষণৰ অপ্ৰতিভাৱী কবি নাট্যাচাৰ্য শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰায়ৰে লেখে যে তেওঁৰ অথেলো নামৰ ষ্ট্ৰেঞ্জিডিত নব-নাৰীৰ অন্তৰৰ এই বিচিত্ৰ আকৰ্ষণটি স্পষ্ট কৰি অঙ্কন কৰি দেখুৱাইছে। ডেচিডিয়োনাৰ দৰে উচ্চ-কুলসত্ত্বা দেৱতাজী ৰূপৰতী নাৰী এগৰাকীয়েও সেইবাবেই কলকায় যুৱ সেনাপতি অথেলোৰ কাষে জীৱনৰ যথাসৰ্বস্ব ত্যাগ কৰিবলৈ আগবাঢ়িছিল। ৰূপে স্তম্ভে ধন্য অলেখ উচ্চাংশীয়া যুৱকক নেওচিও তেওঁ পুত্ৰিকপে গিৰীচন কৰিছিল এজন কলকায় সাহসী সেনাপতিক। ই কবি-কল্পনাৰ পৰীক্ষা-মূলক ছাঁয়া-খেল নহয়, মানৱ-চৰিত্ৰ বিশ্লেষণত পোৱা এটি বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ মোহন প্ৰকাশ হে।

অধ্যাপক উইনচৰ মতে কম-বয়সীয়া যুৱক-যুৱতীসকল সত্যতে বিশ্বৰ বিখ্যাত অভিনেতা বা অভিনেত্ৰীৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হোৱাৰ বাই কাৰণ এই যে এই বয়সত যুৱক-যুৱতীসকলৰ শৰীৰৰ বল-শক্তি, ৰূপ-যৌৱন সকলো ভৰপূৰ থাকে, কিন্তু তেওঁলোকৰ অন্তৰত এটা ডাঙৰ অন্তৰ থাকে, সেয়ে হৈছে যশস্তা, স্থখ্যাতি বা সুনামৰ অন্তৰ। নিজৰ স্তন-গৰিমা আনৰ মুখত ভনিবলৈ আৰু নিজৰ শক্তি-সামৰ্থ্য আনৰ আগত যথাবলৈ যুৱক-যুৱতীৰ অন্তৰত যি দুৰ্বাৰ আকাঙ্ক্ষা ওপজে, অন্য বয়সৰ লোকৰ মনত তেনেকৈ নোপজে। চাফুঁকাৰ বা তোৰামোৰে যুৱক-যুৱতীক বিশ্বৰ বশীভূত কৰিব পাৰে, আনক তেনেকৈ নোৱাৰে। ইও যৌৱনৰ একপ্ৰকাৰ দুৰ্বলতা। এনে এটা দুৰ্বলতাৰ হেতুকে বিশ্বাসৰ দৰে সত্যত অন্ধক নগাই দেখা যায়।

যি কোনো বিখ্যাত লোকৰ প্ৰতি যুৱক-যুৱতীৰ মন সহজে আকৃষ্ট হয়।*

এশৰৰ বিশ্লেষণৰপৰা অৱশ্যে ইয়াকে কোৱা নোৱাৰ যে সকলো ক্ষেত্ৰতে নব-নাৰীসকলে সদায় যৌৱনত নিজৰ গাত নথকা ৰূপ-গুণবোৰৰ কাৰণেহে আকৃষ্ট হয়। হৃদয়ৰ ফুলটোত সকলোৰে চকু পৰাৰ দৰে মনোহৰ ৰূপ-গুণৰ আকৰ্ষণীয় মাদকতায়ো সকলোকে সমভাৱে আকৰ্ষণ কৰে। সেই আকৰ্ষণ ৰূপজ আকৰ্ষণ। মনৰ অভাৱ পূৰণৰ লগত খাপ খাই পৰিলেহে তেনে আকৰ্ষণ দৃঢ় আৰু স্থায়ী হয়! সেইবাবে চকুৰ প্ৰেম অথবা দৃষ্টিজাত প্ৰীতি (love at first sight) বুলি এটা কথাই আছে। চকুৰ প্ৰেম আৰু আন্তৰিক প্ৰেমৰ পাৰ্থক্য যথেষ্ট আছে। কাচপূৰ্ণ অৱ-ব্যক্তনৰ সূত্ৰাণত ভোকাচুৰৰ জিভাৰ পানী পৰে; যাৰ অন্তৰত কিছু ভোক নাই তেওঁৰ জিভাৰ পানী নোলায়, তেওঁ তেনে সূত্ৰাণৰ মনোহাৰিষ্য নিলিগুণতৰে প্ৰশংসা কৰিয়ে ক্ষান্ত থাকে। হৃদয়ৰ ফুল এটা দেখি কোনোৱে তাক তুলি আনি নিজৰ কৰি লবলৈ বিচাৰে, কোনোৱে আকৌ তাৰ সৌন্দৰ্য চকুৰে চাই দূৰৰপৰা তাৰ সৌৰভ উপভোগ কৰিয়ে তৃপ্তি লভে; অন্তৰত আত্মলাং ফৰাৰ আকাঙ্ক্ষা থাকিলেও সি প্ৰবলৰূপে কাৰ্য্যত দেখা নিদিয়ৈ।

অন্তৰৰ অভাৱ পূৰণৰ মাজেদ্বিহে প্ৰকৃত আনন্দ উপভোগ কৰা যায়। চকুৰ তৃপ্তি খন্তেকীয়া আনন্দৰ সামগ্ৰী। সৌন্দৰ্য উপভোগৰ ক্ষেত্ৰতো তৃপ্তিৰ প্ৰকৃত উপাদান থাকে সৌন্দৰ্য-উপাসকৰ মনৰ মাজত। হৃদয়ৰ যুৱতী ভাৰ্যাৰ লগত সংসাৰ কৰা নিশোতল গুণৱান যুৱকৰ অন্তৰতো কেতিয়াবা আনন্দ নাইকিয়া হয়। বাহিৰৰপৰা চাই তেনে নিৰানন্দ বা অসমৰ হেতু নিৰ্ণয় কৰা অসম্ভৱ হৈ পৰে। আচলতে লিহিৰিণীয়া কাঁইটিয়া বেতৰ আঁলু বহুত দূৰৰ জোপোহাৰ মাজত থকাৰ দৰে তেনে নিৰানন্দবোৰে গুৰি কাৰণ থাকে মনৰ মাজত। মনৰ মিলন হৈ আচল মিলন। এজনৰ মনৰ মাজত থকা প্ৰকৃত অন্তৰৰো অন্যজনৰত পালেহে দুটা মন সম্পূৰ্ণকৈ মিলি যায়। সকলো লোকে সকলো কামতে অন্যৰ

* The easiest way to meet it is to fall in love with someone famous, such as a film star. thus gaining a victorious sense of fame.

সমৰ্থন পালে আনন্দ পায়। তেনে সমৰ্থন য'তে পোৱা যায়, যুবক বিসম্বল
অৱস্থা য'তে দূৰ হয়, তাতেই মিলনৰ যোগ্য হৃদয় নিৰ্মাণ হয়। বাহ্যিক
সৌন্দৰ্য বা 'হিৰণ্যবৰ্ণ'ৰ প্ৰভাৱে কেৱল মিলনৰ ক্ষেত্ৰ সজাৰে। সেই-
বাবেই হিন্দুস্তানে বিয়াত গ্ৰহ-বিচাৰৰ বাৰা-কৰ্মাৰ মনৰ মিলনৰ সজা-
ৰনা আগতে নিৰ্ণয় কৰা হয়। যুবক এনে মিলনেই প্ৰকৃত মিলন। প্ৰেমও
সাৰ্থকতা লভে এনে মিলনৰ যাজ্ঞেদিয়ে।

নাৰী সৌন্দৰ্য আৰু বিহীনতা

বিহীনতা বাইটক প্ৰেমৰ গীত। প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্যৰ মাজত ঘনিষ্ঠ
স্বৰূপ। চাক্ষুৰে চগাক আকৰ্ষণ কৰাৰ দৰে সৌন্দৰ্য্যগো প্ৰেমিকক আকৰ্ষণ
কৰে। প্ৰেমৰ অল্প উপাসকে প্ৰেমাস্পদৰ দৰ্শন লভিবলৈ নিজৰ প্ৰাণ পৰ্য্যন্ত
উৰ্গা কৰিব পাৰে। তাৰ প্ৰমাণ এণ্টনিও-ক্লিয়ণেট্টা, তাৰ প্ৰমাণ বাৰ্মী-
চতীদাস, তাৰ প্ৰমাণ নেপোলিয়ন-জোচেফাইন। তেনেকৈয়ে ৰাজপুত ৰমণী
:পদ্মিনীৰ ৰূপৰ জেউতিয়ে এদিন সমগ্ৰ ৰাজস্থানৰ ধ্বংস আহ্বান কৰিছিল।
প্ৰেমৰ এনে অনিবার আকৰ্ষণৰ কাৰণে নৃত্য গীতৰ অন্তৰ্ধানবোৰ হয় দোণত
স্থগা। নব-নাৰীৰ মাজত যি অনিৰ্বচনীয় আকৰ্ষণ, সৃষ্টি-বুদ্ধিৰ কাৰণে
যি অদম্য বাসনা, আত্ম-প্ৰকাশৰ কাৰণে যৌৱনৰ যি বিপুল আকুলতা,
সেই আটাইবোৰেই নৃত্য-গীতৰ মাজেদি প্ৰকাশ লাভ কৰে। বিহীনতা অন-
নাৰীৰ জাতীয় জীৱনৰ যৌৱন-স্থলত প্ৰেম-গাথা।

পুৰুষে যুগে যুগে সদায় নাৰীক নতুন নতুন ৰূপত সজাই আহিছে।
সংস্কাৰৰ লগতো নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ প্ৰশংসা জড়িত থাকে। কথাতেই কয়,
বোলে—কেঁচাব কেঁচী, ইন্দুৰ শচী, হৰৰ পাৰ্বতী। তাৰ মূল অৰ্থ, পৃথক
লোকে পৃথক সৌন্দৰ্যৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট হয়, আৰু সেই আকৰ্ষণ মনৰপৰা
উত্থৰ হওঁতে সি একো প্ৰকাৰ সংস্কাৰৰ বশীভূত হৈ ওলায়। নাৰী-শিক্ষা
হুন্দৰী ৰমণী অথবা আৰ্থৰ ওপৰলৈ লঠা চোলা শিদ্ধা বগী মেম এম্বাৰকায়ে
অনৰীয়া যুৱকৰ মনত যি ভাব জগাব তাতকৈ মূৰাৰ বিহা-মেখেলা শিদ্ধা
সাতক এম্বাৰকায়ে তেওঁৰ মনত অগ্ৰ ভাৱ ওপজাব। জয়গত সংস্কাৰে বয়-
অলঙ্কাৰৰ লগতো মনৰ এনে নিবিড় সম্পৰ্ক ঘটায় যে ছয়োৰো নাৰিষ্যত
ছয়োৰো ছয়ো লো। আৰু চুৰকৰ দৰে আকৰ্ষণ কৰে। ই স্বাভাৱিক। পুৰুষৰ
দৰে ওভোভাই পোন্ধ মৰা হুন্দৰী মোদোকা মহাৰাষ্ট্ৰীয় ৰমণী এম্বাৰকায়ে
অনৰীয়া যুৱকৰ মনত আকৰ্ষণৰ ঠাইত বিকৰ্ষণৰহে সৃষ্টি কৰে, লাগিলে তেনে
যুৱতীৰ অক-প্ৰত্যক্ষ বিয়াৱেই নিশোভল আৰু বৰণ বিয়াৱেই উজ্জল বহুত।

অসমীয়া যৱকে যুগে যুগে কেনে নাৰী-সৌন্দৰ্য আৰু বয়স-আত্মবোধ
 প্ৰকাশ কৰি আহিছে, তাৰ এটি ইঙ্গিত বিহীনতাত পোৱা যায়। পুৰুষৰ
 জোৰৰ দৰে নিশোভল মুখ, চম্পা ফুলৰ কলিৰ দৰে বুকু, হাঁহৰ আঙুলি
 বাহৰ কাঁকৰ দৰে ঘন ভৰিৰ আঙুলি, মুঠিতে হুকুৰা সৰু ককাল, বৈ-
 পৰা চেলাউৰি, ছীঘল চুলিটাবি, এনেদৰে বান্ধিয়ক নাৰী-সৌন্দৰ্য প্ৰকাশ
 বিহীনতাব অনেক পদত বিবিধি পৰিছে; যেনে—

তোমাৰ মুখনি পুৰুষৰ জোৰ যেন

স্বৰলা তোমাৰে মাত;

তাঁতৰে শালতে ৰেখিবৰে পৰা

পেটলৈ যোৱা নাই ভাত।

হাতৰে আঙুলি পৰালি পৰালি
 ভৰিৰে আঙুলি ঘন;

কোন কটাৰ জীয়ে জীয়াৰী তুলিলে
 চাই থাকিবৰে ঘন।

তিতাকৈ তিয়নি যুৱৰ শুৱনি
 গোহালি শুৱনি তাঁত;

লাহৰী শুৱনি চকুৰ চেলাউৰি
 জামুকাঁ বোলাৱা হাঁত।

অসমীয়া বয়সীৰ নোদোকা শৰীৰৰ অশকট প্ৰকাশ বিহীনৰ মুখতো
 মুখৰ হৈ আছে। শৰীৰৰ এনে বিতোপন অবয়ব আৰু বসন্ত-ভূষণৰ চকুত
 লগা চমৎকাৰিতাব কাৰণে নিৰপেক্ষ বিহীন বিচাৰকৰ সৈধনিত অসমীয়া
 নাৰীয়ে আজি পৃথিৱীৰ নাৰীসমাজতো জাকজ-জিলাকা বুলি হুখ্যাতি
 লভিছে। শৰীৰৰ নিশোভল মাংসপেশী হুপাই হৈ উঠে তাঁত-শাল বৰঙতে,
 বিহ নাচ বিঙতে, বাগৰিত পুখুৰীৰপৰা পানী বৈ পতীৰ পতিত বন
 বৰোতে, বাহ তুলি তুলি জাকৈ বাঙতে। নাৰীয়ে তিওৱা কাপোৰে পাত
 লিপিও ধাই ধৰি শৰীৰৰ হুহু মাংসপেশী হুপাই জাকৈ তুলিলে সৌন্দৰ্য

আধিকৃতৰ আকৰ্ষণীয় হয়। সেই বাবেই ডাকৰ বচনতো নাৰী-সৌন্দৰ্য্য সম্পৰ্কে এইদৰেই ইঙ্গিত দিয়া আছে—

আহ চাৰি গধূলি, শালি চাৰি পূৱ।

জাকৈ বাৰ্জতে ছোৱালী চাৰি, কোন কেনেকুৱা ॥

বিহুগীততো সেইবাবেই তিতা ভিন্ননিত শুৱনৌ হোৱা লাহৰীৰ সৌন্দৰ্য্য অংশংসা কৰা হৈছে। এনে গীততে প্ৰকাশ পোৱা—‘মাটি ফুটি ওলাল—তৰাৰ গজালি—হিয়া ফাটি ওলাল দুদ’, ‘মাৰৰ ঘৰতে—জাহৰী বাঢ়িলে—যেনে দাহ ফলৰ পুলি’, জাঠিৰ কড়া যেন—লাহৰীৰ কঁচালটি—ঘোৰাৰ দান যেন চুলি’, ‘ছোৱালী লেভেৰা—বিহুগী চকুৱা—মুখত মিচিকীয়া হাঁহি,’ এনেবোৰ বঁচনো প্ৰাণিধনযোগা।

পোছাক-পৰিচ্ছদে শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য ফুটাই তোলে। অসমীয়া তিৰো-ভাৰো মুগাৰ ৰিহা-মেখেলা, হাতৰ গাম-খাঁক, ডিঙিৰ পোৱাল মনি, খোপাৰ কপৌফুল আদিয়ে সদায় অসমীয়া যুবকৰ মন মতলোৱা কৰি আহিছে। বিহুগীততে আছে—

ন জোন ওলালে বৰণটি সলালে

সলায় বৰে গছে পাত ;

আমাৰ সাধৰীয়ে বৰণটি সলালে

মুগা-ৰিহা যোৰালে গাত।

• • •

জুৱাই কি হুজুৱায় সোণৰ পোৱাল মনি

বনিয়াই বনিয়াই চাঙ।

জুৱাই কি হুজুৱাই যোৰ ধন চেনাইক ঐ

পিন্ধাই আকৌ ঘূৰি চাঙ।

• • •

ক’লা চোলাই হুজুৱায় তোকৈ হেৰ’ লাহৰী

বখা চোলাই হুজুৱায় তোক।

কপুৰ, জিলগতে আছে বজা, চোলা

সেৱেহে জুৱাব তোক।

সোণৰ পোৱাল যদি আচল পোৱাল যদিৰ আকৃতিত গঢ়া হুৱীয়া যদি।
আচল পোৱাল যদি আৰু জাংকাই সাধাৰণ অলমীয়া বসনীৰ, প্ৰাচীৰ অলমীয়া।
আজিও এই দুয়ো পদ অলমীয়াৰ সমাধৰ ভিতৰত। ঠাইবোৰৰ নাৰী সন্মান
বৰ্ণেই আছে। এনেবোৰ বসন্তৰ গুণ বিজ্ঞানসন্মত জ্যোতিষৰ আধুনিক বিচা-
ৰতো প্ৰশংসিত হলে আচৰিত নহৈ নোৱাৰি।

(২)

জ্যোতিষৰ মতে পোৱাল যদি মঙ্গল গ্ৰহৰ প্ৰীতিৰ পৰ্যায়, ইয়াৰ
মঙ্গল গ্ৰহৰ প্ৰীতিৰ্থে পৰিধান কৰা সাদা-সৰ্বব। মঙ্গলকৰ। মঙ্গল গ্ৰহ
শৰীৰৰ প্ৰতিৰক্ষক গ্ৰহ। ইকালে তিবোতাৰ স্বাস্থ্য পুৰুষৰ স্বাস্থ্যতকৈ
অধিক ক্ষয়ক্ষতি; কাৰণ তেওঁলোকৰ শৰীৰৰ ভিতৰ কল-কল্যাবোৰ ঘড়ীৰ
কল-কল্যাব দৰে বৰ আলম্ৰা; সহজে বোগাক্ৰান্ত বা অচল হব পাৰে।
পতিকে তিবোতাই স্বাস্থ্য-ৰক্ষাৰ কাৰণে অধিকতৰ নিয়ম-নীতি মানি চলা
উচিত। তেনে স্থলত স্বাস্থ্য বিভাগৰ মূল গ্ৰহ মঙ্গলৰ স্তুপটি তেওঁলোকৰ
পক্ষে সৰ্বতোক্তাবে কাম্য। প্ৰবাল ধাৰণ বা পোৱাল পিন্ধা সেইবাবেই
সকলো তিবোতাৰ পক্ষে হিতকৰ। তিবোতা কিয়, বহুত ধনী-মানী
বিধান লোকেও সেই পোৱাল বাখৰ আজি-কালি জ্যোতিষীৰ নিৰ্দেশ মতে
মঙ্গল গ্ৰহৰ প্ৰীতিৰ্থে সোণৰ আঙঠিত বাখৰক প লৈ পৰিধান কৰা দেখা
যায়।

গোমেদ নামৰ আৰু এবিধ মূল্যবান পাখৰৰ পৰিবৰ্ণে হেনো জাংকাই
চলে। বাহু গ্ৰহৰ গোমেদ প্ৰীতিৰ্থৰ পাখৰ। সেইবাবে পেটৰ বেমাৰ
থকা, বাহুৰ কুপ্ৰতি পৰা লোকসকলক উক্ত গ্ৰহৰ স্তুপটি বা স্তুপীতিৰ
কাৰণে গোমেদ ধাৰণ কৰিবলৈ বিধান দিয়া হয়। গোমেদ বা প্ৰবালৰ
মাজেদি সূৰ্য্যৰ ৰশ্মি প্ৰৱেশ কৰি শৰীৰৰ বহু সঞ্চালনৰ ওপৰত প্ৰতিক্ৰিয়া
কৰে। ৰশ্মি চিকিৎসা বৈজ্ঞানিক বিচাৰ মতেও আজিৰ যুগৰ একপ্ৰকাৰ
বিশিষ্ট ধাৰণৰ চিকিৎসা হৈ পৰিছে। 'একৰে', 'ইমজা ৰে', 'আলট্ৰা-
ভায়লেট ৰে' আদি তেনে চিকিৎসাৰে পৰ্য্যায়ভুক্ত ব্যৱস্থা।

এইদৰে জ্যোতিষীৰ মতে প্ৰবাল ধাৰণ বা পোৱাল যদি পিন্ধাটো দি
কোনো তিবোতাৰ কাৰণেই হিতকৰ। এই মত অলমীয়া তিবোতাই

জানিয়ে হওক বা নাজানিয়ে হওক, বহুকাল পূর্ববপবাই মানি আহিছে।
তেনেকৈ বাখৰ পতা আঙঠিও অসমীয়া তিবোতাৰ প্ৰীতিৰ অলঙ্কাৰ—
‘ষাৰ হাতত দেখিম ঐ—বাখৰ পতা আঙঠি—সইতে তালৈকে যাম।’

মুগাৰ ফুলাম বিহা-মেখেলাও অসমীয়া তিবোতাৰ অতি আদৰৰ পৰি-
ধেয় বস্ত্ৰ। মুগাৰ লোণ-বৰগীয়া কাপোৰৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ আৰু মুগাৰ
বিহা-মেখেলাৰ গুণ বৰ্ণনা বিহগীতৰ অনেক পদত সঘনে পোৱা যায়।
মুগাৰ কাপোৰৰ লগত যেন অসমীয়া বিহবো গুতথোত সঘন। লোণ-
বৰগীয়া মুগাৰ কাপোৰে ‘তাম্ৰবৰ্ণধাৰী’ অসমীয়া নাৰীৰ যেন কপতহে বহণ
চৰায়। সেয়েহে মুগাৰ মল্কাতে আবস্ত কৰি যোৱা বিহগীতে মুগাৰ বিহা-
মেখেলাৰ উল্লেখৰে তৰপূৰ হৈ ফুলাম গামোচাৰ আলীৰ্কাষত পৰিসমাপ্তি
লভিছে। অসমীয়া যুৱতীৰ ‘মুগা বিহাৰ তলতে যৌৱন টনেটনাগ’ আৰু
সেইবাবে গোৱা হয়—

হাতী চাই কিনিবা হাতীৰে লেচেডি
খোৱা চাই কিনিবা জীন :
মুগাৰে মেখেলা ভাল চাই কিনিবা
তেহে স্মৃতিৰাক দিম।

গহনাও শৰীৰৰ শোভাবৰ্দ্ধক বস্ত্ৰ। শৰীৰৰ শোভাই যৌৱন কালত
পূৰ্ণতা লাভ কৰে। কথাত কয় ‘যৌৱনে বুকুৰী ধৰা’। বিহগীততো
সেইবাবেই কোৱা আছে—

এৰিপলু মৰিলে নালাগে এবাপাত
বেলি গলে নালাগে ভাত ;
বয়স ভাটা দিলে নালাগে গহনা
বহনা নাথাকে গাত।

সেই যৌৱন কালত অসমীয়া তিবোতাৰো হাতত, মান-খাক, ডিঙিক
পোন্ধৰ, ঘনি আৰু হাব, আঙুলিত বাখৰ পতা আঙঠি, গাত বস্ত্ৰ মোলা-
স্কাৰ কঁকালত মুগাৰ বিহা-মেখেলাৰে বচনী হবলৈ বিচৰাটো। তেনেই স্বাভাৱিক।
পুৰণি কালত অসমীয়া তিবোতাই ‘কাই’ বা ‘জুজিমা’ নামৰ একপ্ৰকাৰ
ত্ৰৈলোক্যৰে গাত মোলাইছিল। নামৰ আকিৰেপোহোতা, বস্ত্ৰ-বাহিনী

যাহকে কাণে গাঁত বোলে। বিধি-বিহিত কথা। নাকুল, কোক, গুটি-
খাক আদি অলঙ্কার ব্যৱহাৰ। অসমীয়া নাৰী-সমাজৰপৰা কহে কহে।
উঠি বাব ধৰিছে। কোক ব্যৱহাৰ কিংবা কাহনিৰ কাব্য বৈশিষ্ট্য আছিল।

বোকা-কটা নজনা অলমীয়া ভিকোভাব সৰাৰণ ক'জে নাই। বোকা-
কটাত কাজী ভিকোভাব গুণ বৰকা-বোকাৰাজ কুৰি কুৰি পোতা নাই।
আচলতে একাজী ভিকোভাব আগৰ দিনত গৰাকী বা বৰায়ে মোকাইছিল—
সেইবাবেই কোৱা হয় “আজক শিহিৰে ইকে; কয়ে একাজী, বৰকা-
একাজী, ভালেকে গৰাকী নাহে।” আকৌ ভেনেকৈয়ে—“নবৰ মন নজনা
আচুৰিয়া বিহা, হাতেও নহলো কাজী; বাবৰ মন ন'জ শিহিৰে ডেকালৈ,
কপালত নাহিলো সাধি।” বিহগীততো আছে—

তলতে গব্বা

ଓମ୍ ନାମୋ ବାହୁବି

উদ্ভব চাৰি বাতি ব :

ফেলেই বচাইচ

ଯୋଗ ପ୍ରାଣେଶ୍ଵରୀ

পেটৰ কথা ভাঙিয়ে ক।

ତା'ନ୍ତ ବାନ୍ତି କାଟିବ

নালাগে চেনাই ঐ

তোমার কুমলীয়া দেহ :

পেঁপে কঁচা

वि राम उन्निवाहे

বেহাৰি প্রেমবে বেহা ।

বাবীৰ চক্ৰে

চেমাইব তাঁতখান

ওতোভাই মাঝিছে মাঝো :

ইফানে টকাৰ যাঁত

সিফায়ে টফায মাত

স্বাভাবিক কোনে ভবি থাকে।

বহৌ তাঁজশাহজাদ

ଉତ୍କଳ ଆଦି ସାହିତ୍ୟ

যাফো গরি নরি শবে-ইজ্যাবি

এইদৰে অসমীয়া যুৱতীৰ পৰোষৰ আকৰ্ষণীয় সাধনাবোৰৰ উল্লেখ বিহীনকৈ পৰিকল্পিতভাৱে লক্ষ্য কৰা যায়। এইবোৰ অসমীয়া পাত্ৰকৰ জাতীয় বৈশিষ্ট্য। যুগ যুগ ধৰি এইবোৰৰ যোগত অসমীয়া লোকসকলে আপোন-পাহৰা হৈ জীৱন-যৌৱন ধন্য কৰি আহিছে। আজি হাজাৰ যত্ন কৰিলেও অসমীয়াই তাক মনৰপৰা বিচাৰ দিব নোৱাৰে। ঠেঙা-টুপী পিন্ধি অন্য সাজ-সম্বাৰিত মজি থাকিও বিহু-গীতৰ ধ্বনি শুনিবলৈ অসমীয়া ডেকা-ডেকে-বীৰ মনে আনন্দত কিবিলি পাৰি উঠিবই। কুটিৰ লগত সৌন্দৰ্য্যৰ সম্বন্ধ এনেকুৱাই।

চীন দেশৰ তিব্বতৰ ভৰি সৰু হ'ব লাগে। তাকে কৰিবৰ কাৰণে ডেউকাকৈ বাল্যকালত কঠিন ছোতা পিন্ধে। হস্ত ওলোৱা গাল, আয়তাকৰ মুখ, ঘোপা চকু, দৈনিক নাৰী-সৌন্দৰ্য্যৰ আৰ্হি স্বৰূপ। অসমীয়া বিহুগীত মতে আকৌ 'বুহু বহল কৰি, কঁচাল সৰু কৰি, তোমাৰ মান শুৱনী নাই' বুলিহে যুৱতীৰ সৌন্দৰ্য্য প্ৰশংসা কৰা হয়। এইদৰেই যৌৱনৰ লগত বিহু-গীত আৰু বিহু-নাচৰ সম্বন্ধ বহিঃবায়ুৰ সম্বন্ধৰ দৰে। সেয়েহে গীতত গোৱা হয়—

তোমাৰো যৌৱন কাল

আমাৰো যৌৱন কাল

যৌৱন কাল নাথাকে বৈ;

এনেহেন যৌৱন কাল

বাবলৈ ওলালে

শিৰীতি নকৰা ক'ই।

পৰকীয়া প্ৰেম

সাধাৰণ অৰ্থত স্বকীয়া মানে নিজৰ স্ত্ৰী আৰু পৰকীয়া মানে পৰম্পৰী। সহজিয়া ধৰ্ম্মাৱলম্বীসকলেও স্ত্ৰীলোক সম্পৰ্কে এনে অৰ্থতে এই শব্দ দুটা ব্যৱহাৰ কৰে। ধৰ্ম্মৰ ব্যাখ্যাত অৱশ্যে শব্দ দুটাৰ স্তৰকোৱা অৰ্থ আছে। তাত সাধাৰণতে স্বকীয়া শব্দই সন্ধান সাধন আৰু পৰকীয়া শব্দই নিকাম সাধনা নিৰ্দেশ কৰে।

ফলৰ কাৰণে বাহা বাখি কাম কৰি যোৱাকে সন্ধান সাধন আৰু ফলৰ প্ৰতি অনাসক্ত হৈ কাম কৰাকে নিকাম সাধন বোলে। সকলো কামৰেই বন্ধা-ধৰা ফল আছে। ভাল কামৰ ভাল ফল, বেয়া কামৰ বেয়া ফল। কৰ্ত্তব্যৰ লগতো তাৰ ফল সাঙোৰা থাকে। সেই বাবেই কোৱা হৈছে—

কৰ্মৰ দুগোটা ফল জানা সব্যসাচী।

দুখুজিলেও মাথৰে নিজে দিয়ে ৰাচি ॥

গীতাত যদিও নিকাম ভাবে কাম কৰিবলৈ উদ্দেশ্য দিয়া হৈছে (মাকলেৰু কথাচন), তথাপি সংসাৰী লোকৰ কাৰণে সি সহজসাধ্য নহয়। সেইবাবেই দেশভক্ত ফুকনে ‘স্তুতিমালা’ত কৈছিল

কৰ্ম সধা কৰোঁ যেন কৰ্ত্তব্য পথক চাই

ফল আশা কৰ্মৰ বন্ধন।

আকুল আত্মৰ ভৈলোঁ মায়াৰ মোহত পৰি

কৰা প্ৰভু মায়াৰ নিৰ্জ্ঞান ॥

স্বকীয়া সাধনাৰ উপাসকে সংসাৰৰ পেঠাবোৰলৈ ভয় নকৰে। পুৰুষ-কল্পাত্মক ভৈৰৱলোকে সংসাৰৰ অৱশ্যভাৱী জগত আৰু মূৰ্ত্তিপৰৰ স্ৰীতিকৰ বাধা বুজিয়ে গ্ৰহণ কৰে। সেই কাৰণে স্বকীয়া সাধনৰ মাৰ্গ কিছু পৰিমাণে পোনপটীয়া। পৰকীয়া সাধনা কিন্তু সহজসাধ্য কাম নহয়। কিছুমান ব্যক্তি বোকাতে সেটি-পেটি হৈ ৰাখিও বোকা পাত নলগাকৈ থকাৰ বাবে পৰকীয়া

প্ৰীতিৰ সাধকসকলেও দায়িত্ব-মুক্ত হৈ নিলিপ্তভাৱে উপভোগ কৰিবলৈ বিচাৰে। দাম্ভ, সখিত্ব, বাৎসল্য আদি যি নববিধ তত্ত্বৰ কথা শুনা যায়, সেই সকলো প্ৰকাৰতে ভুল আৰু ভগৱানৰ মাজত কৰ্তব্য আৰু দায়িত্বৰ বান্ধোন এটা আহি পৰে। ভগৱান যদি প্ৰভু আৰু ভক্ত যদি তেওঁৰ দাস বা ভৃত্য হয়, তেনেহলে ভৃত্যৰ প্ৰভুৰ প্ৰতি এক প্ৰকাৰ কৰ্তব্য ওপজাৰ লগে লগে প্ৰভুৰো দাসৰ প্ৰতি এটা দায়িত্ব আহি পৰে। সেই বাবেই দাস-ভক্তই ক'ব পাৰে—‘ইবাৰ কৰুণাময়, হৰি হে কমলাপতি, সত্যো সত্যো, মোক নাচাবিবা’—ইত্যাদি। বাৎসল্য, সখিত্ব আদি সকলোতে সেই একে কথা। কিন্তু পৰকীয় প্ৰীতিত সেই দায়িত্ব নাই। তাত সাধাৰণ কথাত —‘দায় লাগে মানে মই ভাঙিম, ধন লাগে মানে তই দিব,’ বোলাৰ দৰে কথা। সেই কাৰণে ধৰ্মৰ এই মার্গ অতিশয় কষ্টকাৰী। সেই পথে পথিক হ'বলৈ গৈ বৌদ্ধ ধৰ্মত নেবা-নেবী আৰু বৈষ্ণৱ ধৰ্মত অনেক ভকত-ভক্তজনীৰ স্মৃতি হৈছে। আচলতে—

সহজ সহজ সবাই কহে সহজ বুঝিবে কে

তিমিৰ অন্ধকাৰ বে হয়েচে পাৰ সহজ বুঝিবে সে।

বৈষ্ণৱ ধৰ্মত বাধা-কৃষ্ণৰ প্ৰীতিতে এই উপাসনাৰ পাতনি। পাৰমাৰ্থিক ভাৱত ভক্তসকলে বাধা আদি গোপীসকলক জীৱাত্মা আৰু কৃষ্ণক পৰমাত্মা বুলি তেওঁলোকৰ মিলন-বাসনাৰ পৰমাত্মাৰ প্ৰতি জীৱাত্মাৰ আকুল আকৰ্ষণৰূপে ব্যাখ্যা কৰে। সাধাৰণভাৱে তাকেই আকৌ পৰামৰ্শ-প্ৰীতিকপে ধৰা হয়। সাধাৰণ ক্ষেত্ৰত সি কেনেকৈ ঘটিব পাৰে তাৰো বিশ্লেষণ আয়োজনক।

ইংৰাজীতে এটা কথা আছে, বোলে—Too much familiarity breeds contempt অৰ্থাৎ অধিক হলিগলিত ঘৃণা উপজে বা বৰকৈ মিলিলে মনোমালিন্যৰ ভয় থাকে। ‘অতিপৰিচয়ঃ অৱজ্ঞা, অনাৱবোধপি’। সেই তেজুকেই নৱ দাবপৰিগ্ৰহ কৰাৰ পিছত যি নৈ অহাৰ লগে লগে নতুন পত্নীৰ প্ৰতিও আকৰ্ষণ কমি আহে, মধ্যম জীৱনৰ কৰুণা-মিলনী বোঁৱাক কমে হ্ৰাস হৈ পৰে। তেতিয়া সদনে বনলৈ আহে—হায়, জীৱন সেই দিনকাৰ আৰু উপলব্ধি নাই—‘তে হি নো দিবহাঃ সত্যঃ’। তাহাৰি জীৱনৰ এই নিখাত সত্যটি মৰ্খে মৰ্খে উপলব্ধি কৰিবলৈ হ'বলৈ আধাৰ

এৰাৰাকী শিককে আৰম্ভ কৰাৰ পৰা বয়সত আছে—বিয়াৰ পূৰ্বে যি বোম্বাক থাকে, সেই বোম্বাক বিয়াৰ লগে লগে হুৰ হয়; 'বিয়াৰ' নকৰা আহি এখন থাকে যি এৰেণ কৰাৰ লগে লগে জীৱনৰ বোম্বাক অৱশ্যে 'কাৰেবি উৰি ভটি যায়।

অভাৱ বা দাবিত্যাগ কৰাৰ আঘাতেও 'বয়স-পৰীক্ষা' নোহ'ব সজাৰাৰ উজাৰি পঠায়। ডাঃ 'বাৰ্গহাউচ' লিখে, *Love flies out of the window when poverty enters the door—(Women and Love—by Dr Bernhard A. Bauer)*. কবিৰ ক্লিয়েট্টা কল্পনাৰ সৃষ্টি থাকে। সেই ক্লিয়েট্টাৰ ওপৰত আৱদ্ধি বিদ্যালী কালৰো অধিকাৰ মাই—

Age can not wither nor customs stale

Her infinite variety

—Shakespeare

বাস্তৱত ই অসম্ভৱ। বাস্তৱে এইদৰে চলনা কৰে কাৰণেই মানৱ মানৱ ওপৰত কল্পনাৰ ইমান প্ৰভাৱ। অনিষ্টতাৰ মাজেদি ককায়াই আহুৱাস কাৰণেই পৰৱৰ্তীৰ প্ৰৱেশজন আৰু অৱশ্যে।

মাজহৰ বোন মিলনাকাল। বয়সৰ দাবী, বিশ্ববাস্তৱকৰ সৃষ্টি-কোশলৰ ছাৰি। এই দাবীৰ বশবৰ্তী হৈ জৈৱিক আকৰ্ষণৰ ওপৰতে লক্ষ্যলোখিনি শুকল আৰোপ কৰি সৃষ্টি বুদ্ধিৰ আঙিলা মাজ হৈ চলিলে কিন্তু মাজৰ আৰু জীৱনৰ জীৱনৰ পাৰ্থক্য নথকা হয়। গতিকে মাত্ৰ আৰু পুথুৰ এই হুনিবাব বাসনাৰে চিন্তা আৰু কাৰ্য্যৰ দাবী তাৰ গতি কলনি কৰি যি তাত্ত্বিক-লক্ষ্যে কৰে কাৰ্য্য-সাধনা বা বস্তু-সাধনা। বস্তুবাদ, সহজবাদ আদি বৰ্ণন সাধনাৰোপতো এনে নাবী-লক্ষ্যকেই সাধনাৰ মূল-উপকৰণ বা আহিলা কৰি লোৱা হয়। এইদৰে নাবী-পুথুৰ 'জিৱন' আকৰ্ষণটোকেই কলুন কলত নতুন শুকল দান কৰে।

বৌদ্ধ সংজ্ঞাসমূহৰ মতে শূন্যতা আৰু কল্পনাৰ মিলনত যি পৰৱৰ্তী নক ঘটে সেয়ে মহাহুত। তাৰ মানে শূন্যতা আৰু কল্পনাৰ মিলনত অৰ্থাৎ নাবী আৰু মৰব মিথুন মিলন-সংযোগত যি পৰমানন্দ উদ্ভৱ হয়, সেয়ে মহা হুত। এই মহাহুতৰেই এক সত্য। এই এক সত্যৰ কল্প উপ-লব্ধি বুদ্ধিৰে ইল্লিৰ-হুত বিলুপ্ত হয়, সংসাৰ-জ্ঞান তিৰোহিত হয়, আশোৰ 'পৰ জীৱ' নোপ' দাৰ, সংসাৰ বিনষ্ট হয়। এয়ে একেদৰেই সহজ ব্যৱস্থা।

প্ৰকৃতপক্ষে কিন্তু এই সহজ অৱস্থা কেইজনে লভিব পাৰে? তথাপি এই পথৰে পুথিক জনো সংসাৰী মানুহ মাথোঁই নহয়? এনে সাধনাৰ প্ৰসূত অগ্ৰসৰ হৈ কবি ভৱদেৱে পদ্মাবতী নামৰ নৰ্কী এজনীকো বিয়া কৰাই তেওঁক ঘেৰী ৰূপে পূজা কৰিছিল, তেওঁৰ পদ-পন্নত লভিবলৈ সখাৰ বালা-শ্লিষ্ট হৈছিল। কবি চণ্ডীদাসে বাঘী নামৰ ধুবুৰী এজনীৰ প্ৰেমেতে আত্ম সমৰ্পণ কৰি হি আত্ম-বিলোপ আত্মজ্ঞান কৰিছিল। সাধনাৰ এনে এটি সৰ্বসাধাৰণৰ কাৰণে কেতিয়াও সম্ভৱপৰ নহয়; যদিও পথ অৱলম্বন বেখাত হুচল হব পাৰে।

পৰকীয়া প্ৰীতি চোৰাং প্ৰীতি। তাৰ পথত পৰে পৰে প্ৰতিবন্ধক, পৰে পৰে বটকলৈ গুৰ। ভৱত মূৰিয়ে কাম প্ৰযুক্তিৰ প্ৰকৃত সাধকতা ক'ত, সেই সম্পৰ্ক আলচ কৰি কৈছে যে ব'ত (যেনে, পৰকীয়া প্ৰীতিৰ কেন্দ্ৰত) বাধা বহুত, ব'ত কাম-সেৱা চোৰাংভাবেহে চলে, ব'ত নায়কৰ পক্ষে নায়িকা আৰু নায়িকাৰ পক্ষে নায়ক দুৰ্লভ, তাতেহে কামৰ পৰাবাৰ্তা—

“বহু বীৰ্য্যতে যতঃ ধুলু, যজ প্ৰাৰ্হয় কামুকত্বক।

যা চ মিথো দুৰ্লভতা সা মন্থত পৰবা ৰতিঃ ॥

বহুত বাধা কেনেকুৱা? যেনে লোকসমাজৰ বাধা, ধৰ্মৰ বাধা, প্ৰিয়-পৰিজনৰ বাধা। বাধাৰ মাজেদ্বিহে সকলো শক্তিয়ে নিজক প্ৰকাশ আৰু প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰে। আত্মাৰ বাধা তেওঁ কবি আছে কাৰণেই স্মৃতি পোহৰৰ ‘মোহন শ্ৰোতৱ’। আত্ম-ইভকো নন্দন-কাননত বৈ ভগৱানে বাধা দিছিল—“তুমি এই কাননত সকলো বৃক্ষৰ ফল খাবা, ইচ্ছামতে খাবা, কিন্তু নাখাবা জ্ঞান-বৃক্ষ বোলা সৌ গছজোপাৰ ফল।” শিহে জৰজৰ আৰি পিতা-মাতাই কিন্তু সেই জ্ঞান বৃক্ষৰ ফল চুৰকৈ খাইছে এৰিলে! ফলত মৰনৰ চোৰাং গতিয়ে—তেওঁলোককো আক্ৰমণ কৰিলে। সেয়েহে সহজ প্ৰাপ্যৰ প্ৰতি হেপাহ এৰি দুস্পাপ্যৰ প্ৰতি মানৱৰ এনে দূৰত অভিলাষ।

(২)

জানল পৰা বোৱা মাহুটো নৱাই ডাঙৰ ঘেঁৰা লালে। লোকৰ দুৰ্বৃত্তত থকা ঘেঁৰা অজ্ঞান হব আৰু পৱৰ শ্লীক বোলে অধিক কপালটো ঘেঁৰা দেখা যায়। এনেবোৰ কাৰণতে পৰকীয়া প্ৰীতিয়ে নায়ক নৱত প্ৰতিষ্ঠা লাভ

কৰে। এই ‘পৰবৰ্তীয়া প্ৰেম’ৰ চমক আৰু শেষ পৰিপাক্ষিকতা অসি
এলেন (Austin Allen) নামৰ দ্ব্যতীকাৰ এলেকাৰি প্ৰেমৰ ‘প্লেজাৰ ক্ৰুইজ’
(Pleasure Cruise) নামৰ নাটকত সুন্দৰভাৱে দেখা দিয়া আছে।
নাটকৰ গল্পটো বোৰতে কলে কথাটো ক’ব হ’ব।

ওয়েননেবিচ নামৰ নিপোতল যুৱক এজন বেভেলিছ কেবল নামৰ চকলা
কণহী এজনীৰ প্ৰেমত ভালদৰে মজিল। পোহৰত দুয়োৰো হাতৰ সূৰ্য-
চুবিকৈ প্ৰেমৰ আদান-প্ৰদান চলিল। তাক শিকলি আঁকিবলৈ হ’ল।
হৈ আহিলত দুয়োৰো গাছৰ বিৰুদ্ধে হ’ল। ইয়াতলৈ আহিবলৈ হ’ল
কথা একো নাই। বিনেৰেই পাকাত্য সত্যত এনে ‘ক’ৰ সৰ্বদোষে
কাৰণে ভাঙ-হ’ল।

দুয়োৰো দুয়ো মেৰা হ’ল। বৈবাহিক জীৱন বিনোদৰ আনন্দ-উৎসৱ
মাজেদি স্বৰ্ণ-সন্তোষত কাটি যাবলৈ ধৰিলে। কিছুদিন এইদৰে অতিবাহিত
হ’লত স্বৰ্ণ-সন্তোষে দুয়োৰো ক্ৰমে আহুতাবলৈ ধৰিলে। বেভেলিছ কেবলে
দেখিলে যে তেওঁৰ পতি নেৰিচে তেওঁক যেন সন্তোষৰ মৰোঁতত ভৰ্তি
হ’ব কৰিব পৰা নাই। তেওঁ যেন কাম-উপভোগৰ চৰম স্বৰ্ণ পাখলৈ
এতিয়াও বহুত বাকী; অথচ তেওঁ মন খুলি সেই কথা ক’বও নোৱাৰে।
পাকাত্য সত্যত পৰিবৰ্ত্তিতা বাহীন দেশৰ মননা তেওঁ। গতিকে যেনে
যেন তেওঁ স্থিৰ কৰিলে যে কিছুকালৰ কৰণে হ’লেও বাৰীৰ সৰু ত্যাগ
কৰি তেওঁ ফুলিফুৰীয়া জীৱন বাগৰ কৰিব।

তেওঁ এবাৰ সেই উদ্দেশ্যে সাগৰ ভ্ৰমণত ওলায়। বাৰীৰ লগত ত্যাগ
কৰি তেওঁ বাৰীৰ অৱস্থতি বোলাবলৈকে এখৰ নবৰোণী আহাৰত হাজা
কৰিলে। সন্তোষ তেওঁৰ আহিল কত কৰণৰ তপুত বাসিন্দা; কৰিষাত
জানোচা এতিয়াও উপভোগ কৰিবলৈ নোৱাৰে। প্ৰেমৰ কিবা এক জীৱন
অভিজ্ঞতা নতিবলৈ হ’বোৰ দিলেই! আৰু যেহি ‘হৃদয়’ প্ৰেম ‘হৃদ-
ৰশ্মি’ এচৰেও জানোচা অভিজ্ঞতাৰ কোনোবা ফলটোহি অৱশ্যে প্ৰেম
কৰেহি—এনে একেবাৰ এটা কামনা।

‘ক’ৰ সৰ্বদোষে বাৰীয়ে তেওঁক ‘ক’ৰে নবাই-বুঢ়ায়ে। জলজগৎকণীয়া বিবত
কৰিব নোৱাৰিলে। ‘ক’ৰ সৰ্বদোষে অসি পৰা ‘ক’ৰ সেইবুলি ‘ক’ৰ জীৱন
‘ক’ৰ সৰ্বদোষে ‘ক’ৰ বাসিন্দা ‘ক’ৰ জীৱন ‘ক’ৰ সৰ্বদোষে ‘ক’ৰ

অবস্থায় গেল। আত্মজ্ঞান কেবলে স্বকল্পস্বীকৃতিতে লক্ষ্যে লগত
 কল্পিত কল্পিত থাকিলে। তেজকে থাকেতে জাহাজতে কাঁচ কব
 পাড়িনাৰ জাহাজ আছিল। স্বকল্প জাহাজ লগত তেজৰ জাহাজ-প্রধান
 হ'ল। খেল-খেলা, গল্প-গুজব আৰু নিবিঃ শব্দে উপভোগ্য বস্তু-
 কল্পিত হুজুৰো। সময় অতিবাহিত হ'লৈ থাকিলে। কমে হুজুৰো হুজুৰো
 আছে আছে চিনি লগলৈ উল্লীৰ হৈ উঠিল। এদিন হুজুৰো গুপ্ত আলাপ
 কৰা। ইয়াকে ছবি কবিলে যে সেইদিনা কেবলে তেজৰ শয়ন প্রকোষ্ঠ
 বাৰ উল্লীৰ অৱস্থায় থাকি পাড়িনাৰ আগমন অপেক্ষা কৰি আৰু
 পাড়িনাৰেও মাজ নিশা হাতত-সাবে ভৰিত-সাবে গৈ তেজক গুপ্ত প্রণয়
 কৰ-কাটল শোখাৰ।

অৱস্থি পতীৰ হৈ আহিল; কেবলৰ মনোবাহা পূৰ্ণ হ'ল। অৱস্থায়
 জাহাজ জাহাজ জাহাজ আহি গুপ্ত-প্রণয়ীৰ বেশত যেন তেজৰ জাহাজ লক্ষ্যে
 কল্পনা জাহাজ পূৰ্ণ কৰি দিলেহি। পিছ দিনা কল্পিত হুজুৰো উঠি তেজৰ তপ্ত
 আনন্দকল্পিত অৱস্থায় সাগৰৰ অপবিত্ৰ জলবাধিলে চাই জাহাজ
 জাহাজ কল্পিত অৱস্থায় প্রাৰ্থনা যাচিলে। তাৰ পিছত জাহাজ প্রাধান্য কৰি
 পাড়িনাৰ জাহাজ গ'ল। স্বকল্প এমোকাৰা হাঁহি, পবিত্ৰতপ্ত অৱস্থায়
 উঠিলে। প্রাধান্যৰ স্বকল্পত খোজপতি দোলাপ কল্পিলে।

পাড়িনাৰ জাহাজ গৈ কল্পিত জাহাজ বাবে কল্পিত জাহাজ। পাড়িনা-
 নাবৰ চেহেৰা নিচিনা হৈ পৰিছিল বৰ্ণনাৰ অৱস্থায়। চকু বজা, হুজু
 জাহাজ-জাহাজ। স্বকল্প বিৰাট অৱস্থায় কল্পিত। খৰীৰ অৱস্থায়। কেবলে
 জাহাজে—অৱস্থায় স্বকল্প বেচেৰা পাড়িনাৰ। তেজ তেনেভাৱে জাহাজ হৈ
 গ'ল। জাহাজ জাহাজ। অৱস্থায় তেজক পূৰ্ণ উল্লীৰিত কৰা কেবল
 কল্পিত। জাহাজ জাহাজ তেজ পাড়িনাৰ জাহাজ কৰি কলে—তেজ নোপাওঁতে
 জাহাজে এই জাহাজে ? জাহাজ জাহাজ, যি জাহাজ উল্লীৰিত জাহাজ কৰি।
 এতিয়া জাহাজ, জাহাজ নিশাৰ খেলাত কৰ কি জাহাজ জাহাজ জাহাজ
 কৰোহক।

পাড়িনাৰ জাহাজ—কেবল, জাহাজ যি জাহাজ নোপাওঁতে জাহাজে
 জাহাজে। জাহাজ জাহাজে নাই, জাহাজ জাহাজ নাই। জাহাজ জাহাজ, ই
 জাহাজে জাহাজ জাহাজে জাহাজে জাহাজে জাহাজে জাহাজে জাহাজে

কোঠালীর ছায়াব ব্যাহিবুপকা' একেবারে মৃত্যু করি পড়তে গেলেন। কয়েক মিনি
কবিও মই খুলিব বোঝাবিলে । লাজতে ফাকো হাড়িও সোঁরাখিলে ।
এবে বাসি উজাগরে লাগি ই বাসি-মুখ দেখে সে দুয়ার দ্বার-ব্যাহিব
পড়া কোনোবাই আফো হুন্টে বৈছে । কোনোবাই বোলে, কোনোবাই
শেষিলে । স্বায়াব কিনব নৃত কোনোবা । তার-দায়ব কোন, নাই, অসি,
নেহা নাপাবা ঘেই ।'

কেবল আচৰিত হ'ল। তেওঁৰ মৃত্যু জাহাজী জাহাজী, জাহাজী, জাহাজী। তেওঁ পোনতে সেই কথাৰ একো কৰিবলৈ চিন্তা কৰা নাছিল। তেওঁ কেৱলো নিশাটো কটালে, কাৰ লগত? জীৱনৰ সকলো সুখ পায়ো তেওঁ বেন ডাক আকৌ হাততে হেৰুৱালে! মলিন মূখেৰে তেওঁ উভতি গ'ল। সমুদ্ৰৰ জাহাজ তেওঁৰ কাৰণে সেই মুহূৰ্ত্তবেশৰা সুখকৰ নহৈ ঘোৰ নৰকৰ ঘোৰ কাৰাগাৰ হৈ উঠিল। পোৱা-কোঠাৰ প্ৰতিটো বন্ধৰে বেন তেওঁৰ জীৱনৰ বিৰাট ব্যৰ্থতা আৰু ফেলেকাৰিৰ সাক্ষী হিচাপে লাগিছে। তেওঁ কাৰ আগত কোনটো সত্তেবে বাক নিজৰ জীৱনৰ এই ফলকপূৰ্ণ কাহিনী ব্যক্ত কৰিব? পাৰ্জিভাৰকে বা তেওঁ কেনেকৈ এই কথা কব আৰু কলে জানো তেওঁলোকৰ চুয়োখন অন্তৰ পুনঃ নিঃসন্দেহে মিলি বাৰ? এইবাৰ চিন্তাই তেওঁক খুন্সি খাবলৈ ধৰিলে। তেওঁ উপায়কৰ বাপাই ডাব পাছৰ বন্দৰটোতেই জাহাজবৰণা নাছিল আৰু কোনেও গম নোপোৱাকৈ য-বুৱা'ই হৈ ধোজ ললে।

বাটত কেবলম্বা বাবী বেবিচে কেবলম্বা নিজৰ জিনাকি দি ডেউ কিয়
উভতিল হুৱিলে। ইমান সময় কেবলম্বা সজাকে ডেউৰ বাবী বেবিচল
কথাৰেই জাখি জাখি গৈছিল। ডেউ জাবিছিল—মই বাৰি বেবিচক
সকলো কথা বুজি কৈ কথা ভিনা কৰোঁ। ডেউজা ডেউ জাসোঁ দেখি
জাকো ডেউৰ বিবাহিতা পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিব? গ্ৰহণ নকৰিলে মোৰ
বাক কি বশা হয়? ইত্যাদি। এতিয়া সেই বেবিচক লগতে পাই
ডেউ সাৰটি বাবিলে আৰু ডেউ সজাকৈয়ে কথা কৰিবলৈ হুৱিলে। ই-
চকৰেবি কুৰাৰি চকলো বৈসৈ বাটত গবিল।

দেবিতা বিবরণ টিও "কল্যাণ-কোষ", "নিজ" পুস্তি-খানা, কলকাতা
 বিভাগ, ১১ নং পল্লী, ১১ নং পল্লী-নিবাসীতে দেবিতা-কল্যাণ-কোষ-কল্যাণ-কল্যাণ

বিব পাৰ্শ্ব তেনেহলে মই তোমাক কমা কৰি পুৰা গ্ৰহণ কৰাত কোনেও
একাডৰ আপত্তি নকৰে।'

কেবলে শোঁৱেই কলে—'বিশ্বাস কৰা, ছলাহীকৈ হঠেও ভগৱানে জীতি
নিৰ্ণায় কাৰণে যোৰ সকলো আশা পূৰ কৰিছিল। আজি মই ভাবিছো
সেই নিৰ্ণায় আলহী যদি তুমি হ'লাহেঁতেন, তেনেহলে যোৰ ইফল-সিফল
উভয় কুল বন্ধা পৰিলহেঁতেন।' ইয়াকে কৈ গাৰ্ডিনাৰৰ লগত ডেউ ফেনে-
কৈ শ্ৰেয়ৰ "বৰ্জনত বন্ধ হৈছিল, কেনেকৈ তেওঁক কোনোবাই বিশ্বাসঘাতকতা
কৰি গৈছিল—সকলো কথা অকপটে কবলৈ ধৰিলে।

নেবিচে দেখিলে আত্মপ্ৰকাশৰ মাজেদি কেবলৰ অন্তৰ্ভুক্তি বাঢ়িছে।
ডেউ তেতিয়া আত্মগোপন নকৰি কলে—'কেবল, তেনেহলে ময়ো কলে
তুমি জানো বিশ্বাস কৰিবা যে তোমাৰ এনিশাৰ অচিন আলহী মই খৰঙে
আছিলো। তুমি দৰ এৰি যেতিয়া জাহাজত জনভ্ৰমণৰ কাৰণে ওলালা,
মোৰ অল্পনয়-বিনয়ে যেতিয়া তোমাক সাগৰ-বাত্মাৰপৰা নিৰত ৰাখিব
নোৱাৰিলে, তেতিয়া মই নিবন্ধ নহৈ জাহাজৰ অধ্যক্ষৰ অনুমতিৰূপে সেই
জাহাজতে ছদ্মবেশত গৈছিলো—তুমিনো কি কৰা তাকে চাবলৈ। গাৰ্ডি-
নাৰ আৰু তোমাৰ মাজত যিবোৰ কথা-বতৰা হৈছিল, যিবোৰ বংশধাৰ্মি
চলিছিল, সেই সম্বলোবোৰ মই ছদ্মবেশত থাকি নিৰীক্ষণ কৰিছিলো।
শেষত যেতিয়া দেখিলো ঘটনা বিৰম হয়, চাওঁতে চাওঁতেই মোৰ হৃদয়-
পৰা তুমি সিঁচলি যোৱা, তেতিয়া মই গাৰ্ডিনাৰক নিজৰ প্ৰকোষ্ঠত বন্ধ
কৰি থৈ নিজেই ডেউৰ জাগত ওলাবলৈ বাধ্য হৈছিলো।'। তোমাৰ
জানো সেই নিশাৰ এনে তেনে কথাবোৰ মনত আছে—বুলি কিছুদিন
জৰুৰী কথা ডেউ প্ৰকাশ কৰিলত কেবলৰ বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল যে
যে নেগ্ৰিছেই সেই খেলা খেলিলে।

কেবলে, নেবিচক পুনঃ সাধটি ধৰি পাবোৱানে চুমা খাই কৰ-বিষায়ৰ
চকুলোৱে ডেউক জিয়াই পেৰালে। ডেউ, নেবিচক কলে, 'প্ৰিয়তম,
বিশ্বাস কৰা, মই সেই নিম্নাৰে কেনে নাৰীজীৱনৰ চৰম ল'ব পাৰোঁ।
কৰাৱানে বাক যোৰ এই কথা আশ্ৰয়ে কিয় দিয়া নাজিলো।'

তেতিয়া দুয়োকে দুয়ো কমা কৰিলে, আৰু জীৱনৰ যোৱাৰ লক্ষ-

কবীর মনেছিলই কবরপতিদ্বারা হয়; বিশেষ কবির কবর হইতো কাবীর প্রস্তুত হই নোৱাৰে। সেই প্রেমিক লোকের কাবপেহে বাস্তবিক পাবকারী বা পবকীরা গ্রহণ অব্যায় বচিও হৈছে' বাবে তাৰে কাবপে নহয়।

পবকীর কীর্তিৰ মুখ্য উপাসক কবি চণ্ডীদাসে বিজেই পবকীরা তত্ত্ব ব্যাখ্যা কবি গাইছে—

কি বসে ডোজল	বিজ পতি জনা	পবপতি সনে মেলা ।
কবীরা ডোজল	পবকীরা সনে	হইল বসেৰ খেলা ॥
কবীরা কিরুপে	বিজ পতি সনে	নাকরে বসেৰ বহু ।
পব আশ্বাসনে	বস পোষ্টা লাগি	পবকীরা কবে সজ ॥

পবকীরা বিনে	নাহি আশ্বাসন	জবণ বিহনে বাহ ।
চেনিব কাছেতে	কটু কবায়ন	সে বেন কবয়ে বাহ ।
এই সব কথা	না কব বেকত	গুপ্ত বাখিবে ইহা ।
বেকত কবিলে	সজত লাগয়ে	নাশাই মুগল বেহা ॥
একতে বাখিলে	মবমে ঢাকিবে	বসতই এই পতি ।
বেহত মায়ের	আচাৰ লুপ্ত	সজতি আনহি পতি ॥

(ইরান অর্থ, হাতাব কলক বেরেকৈ পুত্রই সর্ববিধ সাবধানভাবে গোপন বাখে—সেইবাবে ইরাকো গোপনে বাখিব)

নব নব বতি	নব নব পতি	নব নব হব মেহা ।
নব নব হুখে	নব নব কীর্তি	নব নব হব মেহা ॥
বেজল রাজানে	সেহ প্রেমবতি	সেজন আছও ভাল ।
পবের শিবীতি	বেজনা কথ্যাছে	তাছাৰ পবাৰ সেল ॥

বাদকতা আক পবকীরা-গ্রহণই 'অশোভনীয়তা' নবকে 'কবা-সবিত-সাক্ষর' এটা মনোহর কাহিনী আছে। 'বব কপরতী' হোৱালী হলে ডেউক কবাত বিব লামে হুলি বেয়াসি কবা হয়। 'ডেউক এৰবাকী' পবব কপরতী হোৱালীৰ বাবেকে সঁচাকৈয়ে জীয়েকক বজালৈ বিক্ৰমে কব মেজিছিল। 'হোৱালীক' দাৰ-উজ্জাইনী আক কবাক দাম বীকসে। 'হুয়োটা' দাবেই কবক অৰ্থ-ব্যয়ক।

বজা বীবলেনে তেনে এটা প্রকার পাই হোৱাৰীৰ উপযুক্ততা আৰু
কণ-কণ নিৰীকণ কবিবলৈ অনুবিন্দক বাত-বৈৰৱক গঠানে। কণ-কণ
সৈ হোৱাৰীৰ কণ যেনি বৈৰৱকৰ প্ৰত্যেকই বৈৰৱকৰ প্ৰতি কণ-কণ
এইদে কণৱতী তকী কাৰ্যা পাৰে বাত-কাৰিৰ প্ৰতি কণি আতৰণ
কবিব। গতিকে উভতি আহি ডেউলোকে বজাক কৰানে—‘বজাব, কণ
বজাব উপযুক্ত নহয়।’—বজাই তাৰেই বিৰাস কৰি লৈ কণ পাৰিগৰণ
কবিবলৈ অনন্তত হ’ল।

উদ্বাহিনীর লগত বজাব সেনাপতিব দ্বিগা. হ'ল। অশবাবিক কীৰ্ত্তি-
নীয়ে এদিন বজাব মন পৰীক্ষা কৰিবলৈ পাতিলে। হাতীত উঠি বজাব
বাৰ-বাৰেই হুৰিবলৈ হাওঁতে এদিন তেওঁ হুৰাবলৈ নাগৰ-কালৈ কৰি
অসামান্য কণবাণি লৈ বজাব দেখা দিলেহি। উদ্বাহিনীৰ কণে বজাবক
সঁচাকৈয়ে উদ্বাহ কৰিলে। সেই মুহূৰ্ত্তৰ পিছলেশবা বজাব মন কোঁকৰ-
বতী বমণীক পাবৰ কাৰণে উজ্জীৱ হৈ পৰিল। থা-ধৰব লৈ বজাই জাহাজে
যে সেই বমণী তেওঁৰ সেনাপতিবে বিবাহিতা পত্নী আৰু একময়ত তেওঁক-
তেওঁই বিয়া কৰাবলৈ অসম্মত হৈছিল।

চিন্তা-ভাবনাত বজা। শুকাই-খীণাই বারলৈ ধবিলে। বুঢ়া ময়ীয়ে সকলো
কথাৰ গম-গতি লৈ সেনাপতিৰ সন্নতিক্ৰমে উম্মাঘিলীক বজালৈ পঠোৱাৰ
ব্যৱস্থা কৰিলে। সেনাপতিয়ে নিজেই গৈ কুতাকাশিগুঠে বজাক কলে—
'মহাৰাজ। মই মোৰ পত্নী উম্মাঘিলীক খেছাই আশোলাক হাতত অৰ্পণ
কৰি দিছোঁ—গাপিলে কোনো মঙ্গিৰত নি। বৰিয়তে, দিবও পাবোঁ, আত্মজি
তেওঁক প্ৰেম কৰক।' বজাই কলে—নাহ, পবত্নীস্বৰ্গাতে—বই পবত্নী প্ৰেম
নকৰোঁ। বৰি-ভৰি তেওঁক পৰিত্যাগ কৰা, ভেলে জোৱাক বৰ্জনাথ হব
আৰু বই ভোবাক বও মিহিৰ।' —ক্ৰান্তি মিচৰিত সকলো বিচিৰিত হ'ল।
অন্তৰং কাহিন্যটোকে লাল কৰি বজা। প্ৰোৱাৰ প্ৰোৱাৰক কল্লুৰ কলত অৰ্ণ
বঢ়িল; 'তবানি' তেওঁ পোপালে। প্ৰোৱাৰেইক প্ৰোৱাৰ প্ৰোৱাৰে পবত্নীক
প্ৰেৰণ পাপ নকৰিলে। বজা দীৰ্ঘকাল কৰাই-মাকে বীৰ হিলে। বাসিন্দা

পৰিবৰ্ত্তনৰ সৈতে বিবাহ, সমাজ

সময়ৰ সোঁতত সকলোৰে পৰিবৰ্ত্তন হয়। কানিৰ শিশু আজিৰ বৃদ্ধ আৰু আজিৰ বৃদ্ধ ভৱিষ্যতৰ বৃদ্ধ—ই নিয়তিৰ নীতি। সমাজৰ জীৱন কুলকীৰ্ত্তো সেই একে কথা খাটে। সমাজৰ বাঁতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদিৰো সৰাৰ পৰিবৰ্ত্তন হবই লাগিছে। বৃদ্ধ-বিগ্ৰহ বেতিয়া সদৰ আছিল সেই সময়ত বহু-বিবাহ বা একেজন পুৰুষে অনেক বৰ্ম্মীক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰা এটা বিধি-বিহিত বিষয় হৈ পৰিছিল। একেধৰন বৈশেষে অনেক কৈদ আছিল আৰু সেই কৈদবোৰৰ ভিতৰত সততে বণ-বিগ্ৰহ হৈছিল। তেনে বণ-বিগ্ৰহত অলেখ মতা বাহুহ নিহিত হৈছিল, আৰু তাৰে ফলত তিবোতাৰ লগত বৰ্ভৈ বাঢ়িছিল। সেই তিবোতাবোৰক আশ্ৰয় দিবৰ কাৰণেই অন্ততঃ বহু-বিবাহ হৈ পৰিছিল এটি অতি প্ৰয়োজনীয় সমাজ ব্যৱস্থা। কুলক্ষত্ৰৰ বৰ্ণৰ আধাৰতে সেইবাবেই গীতাত মহাবীৰ অৰ্জুনে কুলক্ষয় আৰু কুলধৰ নাম হৈ তিবোতাৰে ব ব্ৰটাচাৰত লিপ্ত হোৱাৰ ভয়ত আৰু জাৰ ফলত বৰ্ণক্ষত্ৰ বা জাৰজ সন্তান জন্মৰ আশঙ্কাত বণত প্ৰযুক্ত হবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছিল। বৃদ্ধ-বিবাহিত্যে শিহুৰ কালত বহু-বিবাহৰ ওপৰত কঠোৰ আঁহাত কৰিছে। আজি জন-গণনা হতে অনেক বৈশেষত পুৰুষতকৈ নাৰীৰ লগত বহু-বিবাহ হৈ পৰিছে নীতি-বিকল কাৰ।

[illegible]

নিৰ্দিষ্ট সাধাৰণিক প্ৰথা আছিল। আজিৰ যুগত কিন্তু আঠম ওলমলৈও
খুলি ৰাখি পোছাক পিন্ধাটোহে ব্যৱহাৰিক নিয়ম হৈ পৰিছে। তাকে
এইদৰে কোৱা ৰায় যে ৰাণী ভিক্টোৰিয়াৰ যুগত ভিনোডাৰ শৰীৰৰ মুঠ
অংশ এটিৰ উল্লুত আবদ্ধই পুৰুষৰ কল্পনা বৰোচিতভাৱে জগাই তেওঁক
আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল; আজি তাতকৈ অনেক বেছি দেখিও ৰাজহ
সমূহে নহয়।

একিমোলকলব মাজত আকৌ পুভেকে বাশেখ-মাকক অকৰ্হণ্য হলে
হত্যা কৰা ধৰ্ম্ম কৰা। তাকে নকবিলেহে তেওঁলোকৰ শাপ হয়। একে
বোৰ প্রথাই দেশ-আক পাছতে নীতি-নিয়মবোৰ কেনে আকাশ-পাতাল
পাৰ্জ্য হয়, তাৰেই মাখোন ইজিত ঘিহে।

(2)

সত্যতাৰ আৰম্ভ অৱস্থাত মাহুহে চিকাৰ কৰি বন্ধুজন্তু খাই বাস কৰিছিল।
তেতিয়া মাহুহৰ খক আছিল কুকুৰ-শিয়ালৰ খকৰ দৰেই। সেইবাবে যি
ষেতিয়া পাইছিল, তেতিয়া সোপাসোপে যিমান পাবে সিয়ানে খাই লৈছিল,
কাৰণ পিছত কেতিয়া আকৌ সি ছনাই ভোক পলাই খাব পাৰিব তাৰ
নিশ্চয়তা নাছিল।

চিকাবব অরহা অভিক্রম কবি মাহুহে কবি-করত হাত দিলে। তেতিয়া
মাহুহ হৈ পবিন সম্পূর্ণে কবিজীয়া। কবি-বুপ এবি মাহুহ জন্মে হৈ পবে
শিল্প-জীয়া। এই প্রত্যেকটো পবিত্বের নগদ সত্যতা, সাংস্কৃতি আৰু
সাংস্কৃতিক নীতি-আদৰ্শ বিপুল বিপৰ্য্যয় ঘটে।

এটা অবস্থাত বি কার্যক পাপ-কায দুটি বুঝা য়া হইছিল, নিছক
 দুইভা, একভাে তাহেই পূৰ্ণ। একদীর নীতি দুটি আশ্রয় লোভা হইছিল।
 দুইয় সমস্ত নিষ্কৃতি, বুঝা যায়। বর্জ্যদীর প্রকৃতিবোধকে আশ্রয় করা হয়।
 জীবন-মুক্তিও ঐকি ধর্মিক্যব কার্যে বর্জ্যদীর এটা আশ্রয় অবস্থাত ভেদভেদ
 থাকে। নিষ্কৃতি আশ্রয় লোভা তাহেই বর্জ্যদীর ভাঃ দুটি প্রকৃতি বুঝা হইছিল।
 ফৌজাবদ্ধি আশ্রয় দুইভা পাপ ভাঃ দুটি বর্জ্য বুঝা হয়। একদীর
 আশ্রয় দুইভা পাপ কার্য দুটি বর্জ্যবোধ। তাহা আশ্রয় কায বর্জ্যব
 বর্জ্যদীর প্রকৃতিবোধ বর্জ্য-নিষ্কৃতি বর্জ্য-নিষ্কৃতি বর্জ্য-নিষ্কৃতি বুঝা হয়।

(১০)

বুগুৰাৰ বুগুৰ মুকলিহুৰীয়া বজাৰ বেতিয়া জৰুৰী কৰিব বুগুৰ বজাৰত
অৱস্থালৈ পৰিবৰ্ত্তিত হ'ল, তেতিয়া বাহনসমূহক থৈবা আৰু জয়, হিংসা
আৰু ধ্বংসভৰ্ত্তক বজা আৰু সংৰক্ষণ, মুক্তকৰণ আৰু প্ৰতি সোণকীৰ্ত্ত আৰু
লাভজনক হৈ আহিল। সমাজত বিদ্বেষভাৱ আৰু লোভ হুলাস কৰিব লাগিল।
বুগুৰাৰ বুগুৰ নাবী আছিল পুৰুষৰ খেতিয়াৰী, অৱস্থানৰ সৰ্বস্বত্ব। কৰিব
বুগুৰ তিবোতা হৈ পৰিল বুগুৰ-নাবী। বুগুৰাৰ বুগুৰ সেইবোৰকই পুৰুষ-বিবাহ
আৰু বান্ধৱী বিবাহৰ প্ৰচলন আছিল প্ৰচুৰ। পুৰুষে তিবোতাক সিন্ধ
কৰাই পত্নীৰূপে কিছুকাল বন্ধাৰ শিহুত বিনা দায়-জবাব, বিনা চিন্তাই
হেঁতায়তে এৰি গুচি গৈছিল। তাৰ উদাহৰণ—হিৰিয়া, চিন্ধাকৰ, আৰু
হতী, পুৰুষলা আদি।

কৰি-বুগুৰ তিবোতা পুৰুষৰ সন্তোষৰ কাৰণে শব্দ-সম্বন্ধীয়ে বুগুৰ,
উপাৰ্জনৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰধান সহায়িকা হ'ল। তেতিয়া নাবীক অস্ত-উপায়ে
খটোৱাভৰ্ত্তে বিয়াৰ দাবা নিজৰ কৰি লৈ খটোৱা বেছি সহজ আৰু কম
খৰচৰ কথা হৈ আহিল। বিবাহিত তিবোতা বহু পৰিমাণে হৈ পৰিল
ব্যৱসায়ত খটোৱা মূলধনৰ দৰে। তেওঁৰপৰা গৃহ-পালন, শত্ৰু-ক্ষেত্ৰত সহায়
আদি লাভ কৰাৰ উপৰিও সন্তানোৎপাদন হৈছিল, আৰু সেই সন্তানবোৰ
শত্ৰুক্ষেত্ৰৰ প্ৰধান সহায়ক হৈ পৰিছিল। শিৱবজা বিবৰণেৰা সন্তানে
মাক বাপেকক নানা উপায়ে উপাৰ্জনত সহায় কৰিছিল। শিহুতৰ নিজ-
পঢ়াৰ বাবে মাক-বাপেক ধৰচাত্ত হ'ব লাগিছিল। এনেবোৰ কাৰকত
জয়-বিবাহ সেই বুগুৰ সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰযোগ্য আছিল। অবন বিদ্বেষ-
জয়-বহন, জয়-বিদ্বেষ বা জয়-বিবাহ আদি-বিবাহী আৰু বীৰিত
বিবাহী কায় আছিল। তাৰে পৰিচালন কৰা পুৰুষভীয়া মিলি তৎপৰতা
অন্তঃকৰণে মাহেহে লভিছিল যুগি সমাজৰ পৰিণাম আছিল।

নাবীসকলৰ ওপৰত কম পৰিমাণৰ প্ৰভাৱ আৰু "বৌদ্ধ" বিদ্বেষ
কৰিছিল। সেইবাবে "ভেঁহোৰ" সমাজত "বৌদ্ধ" হৈ থাকিব লাগিছিল।
বৌদ্ধৰ ওপৰত কৰিমাৰ সমাজত প্ৰভুত পৰিমাণে কম পৰিমাণ কৰি
ছিল। কাৰণ বৌদ্ধৰী নাবীসকলৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিদ্বেষ বা বিবাহ

কালিৰ জ'বা-ছোৱালী অনেক পৰিমাণে যাক-বাপেকৰ বিদ্ৰোহৰ স্বাক্ষৰ বা খেলাৰ পুতলাৰ দৰে হৈ। পুতিবলৈ তেনে ন'ম্বা-ছোৱালী সিয়ানে কম হয়, সিয়ানে যাক-বাপেকৰ বকল, বাইছা, চকল, মাৰু কোৱা চকল। সেই বাবেই এতিয়া সমাজৰ এতিপতিলীক আৰু সত্যকৰ ডোকাৰকলৈ অতি কম সংখ্যক সন্তানৰ পিতৃৰ প্ৰশ্ন কৰি সৰু-বৰৰে, বাস্তবিকৈ লৈছে। আগৰ দিনত বি জন্ম-বিবোধ বা সন্তান-নিৰ্জন পাণৰ কাম আছিল, সি আজি সমাজৰ প্ৰতীক নীতি, বৰণীৰ ব্যৱস্থা আৰু কৰণীৰ কাম হৈ পৰিছে। সমাজ আৰু ব্যক্তিৰ জীৱনৰো নীতি-নিয়ম আজিৰ বৈজ্ঞানিক উপায়ৰ জন্ম-বিবোধ জলট-পালট কৰি দিছে। এনে বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীয়েই আজিৰ মুক্ত দুৰ্বৰ স্বতীভবনৰ। সমাজৰ প্ৰয়োজনীয় আবক্ষনী হিচাপে চলি অহা পণিকা এৰাও উৎপাটিত কৰিবলৈ লৈছে। ইফালে অবিবাহিত আৰু ভাগি বৰলত বিদ্ৰা কৰোৱা বিবাহিত লোকৰ সংখ্যাও সমাজত সেই অস্থাপিত বাঢ়িব লাগিছে। কাকৰ, সংস্কৃত শ্লোক একাকিত্ত আছে, 'অৰ্কে চেং কু সিক্তেত সিক্তৰ পৰিত্ত ক্ৰেং'—আকণৰ গহতে মৌবাহ পালে পৰিত্ত কৰাখনো কোৱে ? কলত দাৱিছহীন উপভোগে ক্ৰমে স্বীকৃতি আৰু বিকৃতি লাভ কৰিছে।

দারমিক জীৱনে বিবাহ-বন্ধন নানা উপায়ে শিথিল কৰাত ভাঙী বয়সৰ
আবতকৰা স্ত্ৰীৰ সংখ্যা দিনক দিনে বাঢ়িছে । দীৰ্ঘ কাললৈ অৰ্ব-
বৈজ্ঞানিক ব্যক্তিবৰ্গৰ কৰ্মৰ্য নোপোৱাই তাৰ বাহিৰ কাৰণ । কলত যৌক্তিক
জীৱন আৰু পান্থত্ব উভয়ে বৃদ্ধ-বৃহতীকৰণক যৌৱনিক অৱস্থাৰ বৰ্দ্ধনত
অ বাঢ়িবীৰ্দ্ধকৰে স্ত্ৰীৰ উপচক্ৰৰ কমিললৈ বাধ্য কৰিছে । বিয়াৰ পুৰণি
যৌৱন উপচক্ৰৰ কমি অৱস্থাতে অন্ততঃ পৰিকীৰ্ত্তা প্ৰদায়ক আৰু পান্থত্ব
সিদ্ধি-প্ৰদায়ক ভগ্নাৱস্থাৰ অৱশ্যে সৌখ্য-স্বাস্থ্য আৰু পান্থত্ব প্ৰদায়ক
কৰিছে । অৱ-প্ৰিয়োৱন বৈজ্ঞানিক উপায়েকেৰে প্ৰাচীন বশিৰ-বৃদ্ধি
দৰেই সন্মতৰ একে প্ৰকাৰ "হিতসাধন" কৰিব-বিহেঁও "দেই শিৱেই
চালে ইয়াৰ উপকাৰিতাও উল্লিখ কৰিব নোৱাৰি ।

[illegible]

বনৰ, কলমৰূপে হোৱা, সৰুখি, কিলিমত কলী-পৰী আৰু বাৰীও আহিব
অপ্যভ্য। নাৰীক অৰ্ধ-সম্পত্তিকৈ প্ৰাৰ্থনা কৰা হৈছিল, আৰু অৰ্ধ-সম্পত্তি
বিনিময়ত তিনি আনবোৰ ব্যৱহাৰ আছিল। এইবোৰ কলমৰ কলী আভাৰ
আছিল আৰু আনবোৰ সমাজৰ পৰা-পৰা হোৱা কলী আছিল। এইবোৰ
নব্যৰূপ প্ৰদান কৰাৰোহে, যিবিলাক নব্যৰূপ প্ৰদান কৰাৰোহে।

এনে এটা বুলি। আহিব, বেছিয়া নিৰ্ভীৰ কৰাৰ দি। ফোটা পৰিবে
অকতাহাৰ (Vaginity) কৰাৰ দি। কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা
কৰাৰ কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা কৰা
বিয়াৰ পূৰ্বে সেই বাবে নাৰীৰ মাজত প্ৰথম পৰি কৰা কৰা কৰা কৰা
অন্যকান চলোৱা হৈছিল। কোনো কোনো সৰুৰূপ, নব্যৰূপ বা নব্য-
নব্য নাৰীক আগহেৰে পৰীক্ষাৰে প্ৰথম কৰা পৰীক্ষা কৰা কৰা কৰা
পৰিছিল; কাৰণ তেনে নাৰী যে বহুত নহয়, সেই সৰুৰূপ নহয় হ'ল নাছিল।
ডিম্বত সো—সিহিলালৈকে মাক-বাপেকে নিজৰ বৃত্তী কৰাৰ, লগত
কোনো পৰিচালন বৃত্তৰ লগত ঘটাব পাৰিলে ধন্য মানিছিল। মালবাহত
বৃত্তী ছোৱালীয়ে বাটে-পথেও নতুন ডেকাৰ বয়স ডিঙা কৰা একো
আচৰিত কথা বা বীতি-বিকট প্ৰথা নাছিল; কাৰণ তাত অতুল নাৰীৰ
প্ৰভেদ বিয়া নহৈছিল।

সতীৰ নাৰীৰ পৰবৰ্তী হ'বহে শুণ। কালক্ৰমত নাৰীৰ অকত বা
অকত অৱস্থা হোৱা শুণি শুণত পৰিণত হ'ল। ব্যক্তিগত সম্পত্তিয়ে এই
শুণৰ জন্মৰাত; কাৰণ সম্পত্তি-বন্ধৰ কাৰণে সতীৰ ওপৰত শুণৰ বিয়া
হ'ল। পিতৃৰ ওপৰত জন্ম লাভ কৰা কৈ সতীৰে সম্পত্তি অধিকাৰী
হোৱাৰ ব্যৱস্থা চলিল; কিন্তু আচৰিত কথা এই যে নাৰীৰ কেতবোৰে এই
কঠোৰতা আছিল, পুৰুষ কিন্তু সেই বিষয়ত নাৰীৰ হৈয়ে থাকিল।

বন-আভাৰণো সতীৰ বা বনৰ অশেষকৰ্মজাৰে বহুত বন। হাব ভেঁহে
হাবৰ ব্যৱহাৰৰ পাৰ্থক্য হয়। সিহিলালৈ চাহাৰে বিভিন্ন পোনতে হৈ
সিহিলালৈ আহিবলৈ সেই আফ্ৰিকাদালীকলক কাপোৰ সিহিলালৈ কথা কৈ,
তেতিয়া তেওঁৰ লগত তেওঁৰ পত্নীও আছিল। তেওঁলোক দুয়োকে কাপোৰ
সিহিলালৈ কথা কৈ আৰু তেওঁলোক দুয়ো সিহিলালৈ কাপোৰ সিহিলালৈ
কথা কৈ সিহিলালৈ বাগবি বাগবি হৈছিল। আনকি যেনোতাৰ বাগবি (Quesada

০৫ (১৯১০-১১-ই) মিথিলায় কবি বি-বাসিন্দাত ইতিহাস কবো-
ভেঁও হেনো বঙ্গী সম্পদ বিবজা আছিল। উলক বঁকাটো তাত কোনে
ধোঁব কথায় নাহিল।

আজিও অনেক ঠাইত বাবীয়ে জন অনাকুঁত বঁকা 'মোক কা' নহঁয়।
অনেক ঠাই মিথিলা গাঁওকরে নিজ নিজ জন-সৌন্দর্য্য হুবহিঁও প্রকাশী
কবি আজিব যুগল আনক আক সোবর 'অকুঁত কবে'; কিন্তু 'খাচিয়া
ভিবোতাক' জিতর কবি আজিব অনেক আকৌ-কিছব বুকু বা পৰিধি
সৌন্দর্য্য প্রকাশন কবাটো নীতি-বিকল, বহু-বিকল আক সজাজনক আচৰ্য্য
বুলি ভাবে। অসবীয়া বাবীযো বিহা-মেখেলা আদি জাতীয় 'শোহাং-
পৰিবৰ্ত্তন' তাকেই সম্বল কৰে।

এনেকোঁ পৰিবৰ্ত্তন পৰ্য্যবেক্ষণ আক আলোচনা আয়োজনক অধ্যয়ন।
এইযোব 'বুজী' কথায় নহয়, নির্ঘাত সত্য বিবরণ। জীৱন্ত আক অস্ত
বীজ্যক হেঁটাচেপা দি বখা নাযায়; ইয়াক মনন, চিন্তন আক পৰ্য্যবেক্ষণ
বাৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰা যায়। কালৰ সোঁতত তেনে পৰিবৰ্ত্তন ঘটিবই লাগিছে
আক ঘটি থাকিব।

বিহুগীতৰ গুৰুত্ব আৰু প্ৰাৰম্ভ

বাৰিবা আহিলে বুঢ়া লুইয়েও নাচোন উঠে। বসন্তৰ আৰম্ভণত গুৰু-
লগত নতুন পাত-ফুল ধৰে। চৰাই কিবিকটৰ আনন্দ-মুখৰি কৰিছে হাবি
বন খলক লাগে। বোকাৰ কাল উপস্থিত হলে মূৰক-মূৰকৰ অকল্যাণ
আনন্দৰ স্ফোৰণ উঠে। মেজৰ পিছপিছিত তেওঁলোকে ভেটিয়া কল্লাত
ভাহি ফুৰিবলৈ ভাব পায়; জগতত নথকা সৌন্দৰ্য ব'তে ত'তে দেখিবলৈ
পায়; ছন্দোময় গীতৰ অপূৰ্ণ লহৰী ব'তে ত'তে শুনিবলৈ পায়। গীতৰ
লগত স্থৰ মিলাই নাচোন দিবলৈ সেই সময়ত ডেকা ডেকেৰীৰ ভবি ধাং
খাই উঠে।

বিহুগীতো তেনেকুৱা তেজ উতলা কৰা, মন-প্ৰাণ বাউল কৰা বসন্তৰ
গীত; মূক্ত-বোৱনৰ কাম-গছী গীত। উতলা বসন্তৰ অগমনত, চতৰ বিহুৰ
আৰম্ভণত তাহানি প্ৰকৃতিৰ লগত হাঁসি-গাঁসি কৰি থকা মুকলি মূৰীয়া জনজাতীয়
লোকসকলে এই কাল ভোধ্যৰতে জীৱনৰ সলী বা গছীৰা নিৰ্বাচন কৰি
লবলৈ স্বেচ্ছা লভিছিল। বৃত্ত-গীতৰ বোলত মুখৰিত হোৱা মুকলি ময়ূৰাৰ
বা পথাৰ, মুহূৰ্ত্তী গছ-লতাৰ ডল, পৰ্বতৰ নিৰ্জন তকুৰি আৰিবোৰেই
আছিল সলী নিৰ্বাচনৰ আদৰ্শ স্থল। গীতত অলীলতা বৃত্তত জৈৱিক
কামুকতা এই বাচনগান বোৱত এনে স্পষ্টভাৱে প্ৰকট হয় যে স্নান-সৌন্দৰ্য্য
কথা বাৰ দিলে সমস্ত অস্থানটোকে কেতিয়াবা সমাজত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ
টান হৈ পৰে। বসন্ত; এনে কাৰণে এসময়ত বিহুগীতৰ চৰ্চ্ছা অসম
তথাকথিত, শিকিত সমাজত পৰিবৰ্ত্তিত আছিল। সময়ৰ সৌভাগ্যবশতঃ
গীতৰ প্ৰতি শিকিত সমাজৰ মূৰী-ভৰীৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটাত আজি তেনে ভাৰ
কমে প্ৰায়শ্চিত্ত, ধৰ্ম্মিক, আৰু শিকিত আৰু বিহুগীতৰ কঠিন সত্যকে প্ৰতি
লাভ কৰি অসমত এটি পুৰণি অস্থানৰ পুনৰুদ্ধাৰ হৈছে। “বস-
ন্তৰ লগত লগত নতুনকৈ আগত কল্যাণৰ এতিয়া শিকিত সমাজৰ পুৰা
প্ৰান্তৰিক কুলি অস্থান কৰিবলৈ আহাৰ, খেতি, লাগণ আছে।” ভেটিয়া

হেতু)। বিজ্ঞানব জ্ঞানগত উন্নতিয়ে যাহুহক অধিকতৰ বিশ্লেষণ-প্রবণ
আক বৌদ্ধিভাষ্টিয় কৰি তুলিছে। তাৰেই প্ৰতিফলিত সমাজতো বাজি
উঠিছে। নয়াৰূপে তেওঁ চিন্তাৰ পিৰেবিয়ে গাঁঠি টোপুছে।

টেকা-কল ভেলত নিজি বা বজি হুৰাহু আচাৰ হোৱাৰ বাবে এই
শীত-মাজবোৰো প্ৰেয়স আশা-আকাঙ্ক্ষা, চুৰি-চুৰুবাৰি, হাঁহি-চুপতি আদিৰ
বসতি নিজি তেঁকা মনৰ হুৰাহু বস্তু হৈ পৰিছে।

প্ৰীচন আৰ্কিয়েলাচ নামে ঠাইৰ শিলৰ ভৰত পোহিত বক “... হে
পৰিষ্কাৰ! খোৱা, পিয়া আৰু প্ৰেয় কৰা; কাৰণ অন্য কোনো কাম
ইয়াৰ নিচিনা হব নোৱাৰে”—বোলা কথান বাবে বিহীনতেও পুৰী-পাতনিৰ
আদি দেহভাৰ প্ৰেয়স আৰ্শ্বকে নৃত্য-শীতত শোনতে কণাশ্লিষ্ট কৰিছে—

এখনে কৈববে পৃথিৱী অজিলে
লগতে অজিলে জীৱ।

সেইজন কৈববে শিৰীতি কৰিলে
আদি বা নকৰিব কিয়?

শীতকাকি বেন তাহানি ইভেন উজানত আডাম-ইভৰ ভিতৰত হোৱা
প্ৰেয়সজিয়কে লৈ নতুবা বুকাবনত হোৱা সোণী-ককল লীলাখেলাৰ প্ৰতি
লক্ষ্য ৰাখিহে বচনা কৰা হৈছে! তাৰে ব্যঙ্গ ৰূপ এটা লৈ আধুনিক
বিহীনত একাকি বচিত হৈছে—

গলাধৰ ডিলকে শিৰীতি কৰিছিল

গাছীয়ে কৰিছিল প্ৰেয়;

ভোমালৈ চাওঁতে তলদূৰ কৰিলা

ভোমাবহে ইয়ানটো তেহু।

বিহীনতৰ প্ৰেয়ে ভোগল পুৰ্ণতাৰ বাজেবি পৰিভ্ৰমি লাভ কৰা নাই।
আকাঙ্ক্ষা আৰু ব্যৰ্থতাৰেই ৰূপ দিহে ই গাৰ্হকৰ্তা লভিছে; কিন্তু সেই-
বুজি বান্ধীভাৰ বিবহ-আলাও ইয়াত নাই। একততে মিলন আৰম্ভ
কৰিলে বিবহৰ প্ৰায় উঠিবও সোৱাৰে। বিবহ কৰাৰ বিলম্ব-বিহীন কাৰ্য।
বান্ধীভাত কক-বিবহত সোণীককল বিহীন হৈ পৰিছিল আৰু বিবহৰ
সেই চুটিচুটি শীতৰ প্ৰতিটো পৰতে কানিত হোৱিল। বিহীনতৰ মূল
ভাব কিন্তু অহৰহাৰে, বিবহ নহয়। বি বিবহ আৰু তলত আলা চুটি

উঠিছে, সিও পবিত্ৰপ্ৰিয় অঙ্কত পুনৰ্মিলনৰ আকাঙ্ক্ষাত ওপজা গোসাঁপকলৰ
বিবহ নহয়। ই বুকুত ভয় লৈ চোৰৰ দৰে লুকাই লাজ কৰা কপণৰ
বিবহ! সমাজৰ চকুত ধূলি দি মনত সন্দেহ আৰু মিথ্যাবে ভোগ কৰা
প্ৰেমিকৰ বিবহ!!

বিহগীভৱ পিৰীতিয়ে পূৰ্ণতা লভিবলৈ উৰাও হ'ওঁতে, ঠিক পৰ্বতীয়া
বিজবাই লক্ষ্য বিচাৰি বাজা কৰোঁতে শিৰত বাধা পাই ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনিৰ
সৃষ্টি কৰাৰ দৰে, নানান ভাবৰ হেলোপনি ভুলিছে। এই পিৰীতিৰো
জন্ম পশ্চিমৰ উৰণীয়া প্ৰেমৰ জন্মৰ দৰেই প্ৰথম দৃষ্টিত ওপজা প্ৰেমত
(Love at first sight)।

ওপৰে উৰি যায় কালিন্দী ভোম্বোৰা
খিয় হৈ আছিলে" চাই;
ভোম্বোৰে আমাৰে পিৰীতি লাগিলে
চকুৱে চকুৱে চাই ॥

(২)

যৌৱনেই বিহগীভৱ মূল সমল। যৌৱনৰ বুকুতৰা আশা আৰু মিলন-
বাগনা বিহগীভৱ প্ৰাণস্বৰূপ। চিৰ-চিৰকৈ বৈ থকা জুৰি কিছুমান মিল
বা বাগিৰা প্ৰতিবন্ধকত নাইকিয়া হৈ পুনঃ বহুত দূৰত আপোনা-আপুনি
কোৱাৰাৰ দৰে ববলৈ থকাৰ নিচিনাকৈ বিহগীভৱ আশা-প্ৰতীক্ষাৰেও পোৱতে
স্বাভাৱিক গতিত প্ৰবাহিত হৈ যাত-প্ৰতিযাতন প্ৰতিবন্ধক পাই চোৰাং
পিৰীতিত পৰিপক্ব হৈছে।

ভোম্বোৰো যৌৱন কাল আশাৰো যৌৱন কাল
যৌৱন কাল নাথাকে বৈ;
এইহেন যৌৱন কাল বাবলৈ ওলালে
পিৰীতি নকৰা কই।

যন বেন দেখোঁ যই ভোম্বোৰে বহনা
প্ৰাণ বেন দেখোঁ যই ভোম্বোৰে;

কৈচ। স্মৃতিত হেৰায় যেন বেখিলোঁ
কাফ পাই তেজিল। আমাক ।

চবাইহাঙ্গী বিলতে চবাইটি পবিলহি
মাছ আহি পবিলহি জালত;
বাতিৰ ভিতৰত সপোনত দেখিলোঁ
মাখি হৈ চমা খাই গালত।

গজে পানী খালে হোঁচাড়ে দৈয়াড়ে
হোঁচাই পানী খালে বৈ ;
ধনে পানী খালে শিবীতি নিজবাত
খিয় গবাত খোপনি লৈ ।

ডায়বৰ বুকুত বিজুলী জিলিকাৰ দৰে প্ৰেমৰ পথত জন্তুৰায় ওলাই
মিলনৰ আশ্বাস কেতিয়াবা উজ্জল আৰু কেতিয়াবা মলিন কৰি তোলে।
আশা নিৰাশাৰ লুকাভাকৃত পৰি প্ৰেমিকাৰ মনে তেতিয়া ন-ন তত্ব আৰু
তথ্যৰ সৃষ্টি কৰে। তলৰ গীত কেইফাকিয়ে তাৰ সাক্ষী—

চাই থাকিলেও,
নাথালে ছুগ্ধচে ভোক ;
যেনে বালিখাটব
দলিয়াই দি বাবি মোক ।

হাবিয়্যাহ নপলায়
ভোলানো বেড়েরা

হাঁহ হৈ পশ্চিম পৈ তোমায়ে গুণসীত
পাব হৈ চরিত্র পৈ চান্দঃ
বীরা হৈ ধর্মিষে তোমায়ে শবীলত
যাখি হৈ চন্দা দিয় গান্ধার ।

তুমি প্রাণেশ্বরী প্রেমবে পূজনা
 কোলাতে বহুদাই লয় ;

বাব শুভবর্মে

ভয় নাকবিবা।

कापोत मि लुहवाई नय ।

ডোমার্টিন চাওঁতে

ভেঙা দিতে

বিজ্ঞানে অটোম্যা হলেন :

ভোয়াৰ য়নে থানে

আযাব মনে বাণে

କ୍ଷି କ୍ଷବିବ କ୍ଷମିତା କ୍ଷେ।

ক'মৈনো। গৈছিহি

হেবেই পানেসই

ঘৰভেদে কুশলনো যাও :

ক'লৈকে যোৱা নাই

যুকুবে বহনা।

বহি বৈ আছিলে'। তাঁও ।

ক'টন বা এলবী

ফ'নে বা শেনবী

যোকে গকবাটত থৈ ।

কোনোবা মূনিহে

कृत्नाई विवर्ग

কলিয়া। ভোষোবা। হৈ ॥

আলিবাট বে'লাতী

চাকিফুল শিহাডী

कथार्थेन नैव

যা'বে তো'ব আছিলে

ହେଁ କମ ଚଢ଼ୋରା

উইনো। কিয় হবি প্যান।

হেব' বগী বাই

ফলওব গৰা পাই

ବଡ଼। ଯାଉଛି ଯାବିନି କୋଇଁ।

‘अहम्’ न’का गहि

পাহাড় পোতাশি

কেইটা 'মজা'নি বোর্ড।

০ ০ ০
 বতাহৰ ছাটিতে গোন্ধাৰ মৰ্লে মলি
 কাৰ বাৰীৰ জনীয়া আয় ;
 ববাগৈ ববাগৈ পুলি ববৰ তলতে
 দুয়ো একেলগে যায়।

০ ০ ০
 শ্রব— কাঁহৰে বাটিচো টেঙেবাই তাঁইয়ে
 নেজানি বুলিলো কোন ;
 আহিব দিছিলো গধূল পৰতে
 ভটিয়াই গ'লগৈ জোন।

উত্তৰ— যেতিয়াই মাতিলা তেতিয়াই আহিলো
 তুমি থাই আছিলো ভাত ;
 ভয়কাফুলীয়া বৰষুণ দিছিলে
 যুঁত বৰকচুৰে পাত।

০ ০ ০
 জাজী নৈ সাঁতুৰি পাণ যে আনিলো
 কোৰেবে কাটিলোঁ চালি ;
 তিনি ঘৰ বিচাৰি চুপ একপ নাশালোঁ
 সেই গুণে নাছিলোঁ কালি।
 কালি যে নাছিলো ভালকে কৰিলো
 শুবলৈ নাছিলো ঠাই ;
 যোৰে যোৰে কৰি আলুহী শুইছিলে,
 যোৰ লগত শুইছিলে আই।

০ ০ ০
 ভোকে আনিবো যোৰে মন গ'ল
 ভোকে কেনে কৰি পাই ;
 যায় পানী বাটত নিবি ধৰি হাতত
 যয়ো কান্ধি-কাটি যায়।

উত্ত-প্রাণস্বৰ স্বৰ্গ-পথ সদায় কণ্টকময় । তাত আশাৰ বোজা বুকুত বাছি
 মিলনৰ লক্ষ্যস্থললৈ অগ্রসৰ হওঁতে প্ৰতিবন্ধক অনেক ওলায় । কেতিয়াবা
 এজাবত জোপাটোৱে হাতীটো হৈ ভয় খুৱায় ; কেতিয়াবা ছাঁ-টোৱে বাঘটো
 হৈ শঙ্কাতুৰ অন্তৰত আতঙ্কৰ সৃষ্টি কৰে । অমুখাগুৰ্ণ পিৰীতিয়ে কেতি-
 য়াৰা তেনে অৱস্থাত অপথেদ্বিগু গতি কৰে । সেই সময়ত মনৰ উদ্ধাৱনী
 শক্তি বাঢ়ি যায় । তেতিয়া আৰম্ভ হয়—

চেলু চাই পিৰীতি কৰিবা সাদৰী

সময় চাই লগাবা মাত ;

শতুক বেধিলে ককাইদেউ বুলিবা

ভিতৰি বুলিবা নাথ ।

. . .

এই পিনে কোন গ'ল মৰমৰ ধন গ'ল

মুৰত লোণোৱালী টুপী ;

আছে সাত শতক মাতিব নোৱাৰে ।

চাওঁ বেব-জলঙাই জুপি ।

. . .

কাঁউৰীৰ শতক মুগা চুঙীয়া

পৰিব নিখিয়ে ভালত ;

আয়ে বোপায়ে আমাৰো শতক

ফুৰিব নিখিয়ে গাঁৱত ।

. . .

হাঁচতী লাহৰে টোমিটি কাঁহৰে

কটাৰীত য়হৰে শিং ;

আঁহাৰ পহুৰিত ভাৰোঁল নাকাটীয়া

বাৰ্দ্ধলিত বৰিব চিন্ন ।

. . .

চাপৰে জেওৰা জিনি ভৰপীয়া

ভালকৈ যাবিবা ডেও ;

বুহু ডাঠে কৰি

আহিবা মইনা

ঘৰত নাঠকিয়া কেও।

(৪)

ন ন বুদ্ধি চান্দি নতুন পথ অলম্বন কৰি আগ বাঢ়ি বাওঁতেও
কেতিয়াবা নিবাশাৰ মৰুময় বতাহে প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ পক্ষিকল্পনাক বাস্তৱী-
কৃত কৰি উকুৰাই নিব খেলে। কেতিয়া চকুলোৰে বাট মেখেলা হৈ
প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাই হতাশাৰ হুমুনিয়াহ ছাৰি আওৰায়—

আহুধানৰ মৰণ

পেলাই দে লগৰী

জোকাৰি পেলাই দে থেৰ।

মূৰে জানিলে

ৰাপেৰে জানিলে

মোটলৈ মৰম-বেথা এৰ।

উত্তৰত—আয়ে জানক ঐ

বোপায়ে আনক ঐ

জানক সোদৰৰ ভাই ;

তোমাৰ চেনেহ বেথা

এৰিব লাগিলে

মৰিম ফণীবিহে খাই।

ভাৰ পিছত গতান্তৰ নেখেিলে বিহুৱতীয়ে প্ৰকৃততেই অবিধ উপায় অ-
লম্বনৰ দ্বাৰা কাৰ্য্যসিদ্ধি কৰিবলৈ বাধ্য হয়। কেতিয়া শ্লীলতাৰ মখাউৰি
ভাঙি সজীৱৰ মধুৰ চন্দত ওলাই আহে—

হাত মেলি নাপালোঁ

তুবুৰী লতা মই

ভৰি মেলি নাপালোঁ পাটী ;

অতি চেনেহেৰে

পিৰীতি কৰিলোঁ

শুবলৈ নাপালোঁ ৰাতি।

○

○

○

ঘন ঘন দেখোঁ মই

তোমাকে বহনা

প্ৰাণ ঘন ঘন দেখোঁ মই তোমাক ;

কেঁচা বুয়তিত

হেঁচায় ঘন দেখিলোঁ

কাক পাই ভেজিলোঁ আমাক ?

○

○

○

অজ্ঞাতি কুকুৰা থাক ছুৱাৰ চুকত
 ভুকুৱাই মাৰিমে তোক ;
 বাতি নো পুৱাওঁতে কিয় ডাক দিলে
 ধনে এৰি গ'লে বোন্ধ ।

চতিয়ানৰ ওপৰত বেলি মাৰে গলে
 ঘিলা মাৰে গলে ফাঁকত ;
 ভোমাৰে আমাৰে কথা মাৰে গলে
 প্ৰথম কুকুৰাৰ ডাকত ।

আকাশৰ চন্দ্ৰমা নাপাওঁ হাতে মেলি
 মাটিত মাৰি গলোঁ হেঁচা ;
 সাৰ পাই খেপিয়াওঁ মোৰ ধন কাষত নাই
 একাল চাৰি-পাটা চৈচা ।

ছাটিৰে পানীৰে চেলোং তিতি গ'ল
 ছুৱাৰ মেলি দিয়া সোমাওঁ ;
 জাৰও লাগিছে বতাহো লাগিছে
 জুই ধৰি দিয়া ফুৰাওঁ ।

পৰ্য্যাহিঙা বিপদ-গাৰী পিৰীতিয়ে তেতিয়া নীতি-নিয়মৰ ডেওনা ভেঁই
 গৈ সমাজৰ ৰাধা-নিৰ্দ্ধেয় নামানি তেনেই উপভাৱ হৈ পৰে । স্বাধীনতাৰ ভেজ
 ঠাঁতত লগা বাঘৰ সাহ-পিত চতুৰ্গুণে চৰে হেনো । পৰিত্ৰ পিৰীতিৰ নিজ-
 ৰাত পানী ধৰি বাঢ়ি অহা ঐক্যিক-ঐক্যিকাবো ভোকাভুৰ মন বিপদ-গাৰী
 হলে জৰুৰী হয় । তেতিয়া পঞ্চলা শিয়াল-কুকুৰে যাকে তাকে আজ্ঞাৰ
 কৰাৰ দৰে ঐক্যিক-ঐক্যিকাব মনেও বিপদগাৰী হৈ অলিয়া-বলিয়া বকিবলৈ
 ধৰে । কলন তেতিয়া উভয় হয় আৰু চিত্ত আৰু কাৰ্য্যই বকীৰ বীৰ্য্য
 বেধা অতিক্ৰম কৰে । তেতিয়া মুখৰ মাত্ৰ দুটো বিনোদ্য লাভকৰো
 সুখেৰি পিত সাহিব হয়—

বাইবে যবমে নাজানা তিনিহি
 ঘণবাই মাঝিলা ভুহু ;
 বাইবে সলনি যোকে লই বোঝা
 সোণেবে বজোঝা হুহু ।

০ ০ ০
 আমনি খানকে দাবলৈ পৈছিলো
 বাউলী বতাহে পাগে ;
 কাঁচি দলি মাৰি হাবিতে সোমালো
 ওঠে ববলে খালে ।

ঠাট কি ববলে খালে সেই কথাৰ ভাঙনি নিশ্চয়োজ্ঞান। এনে অৰ্বেষ
 প্ৰণয়ৰ ক্ষেত্ৰত সকলো সম্ভৱ হয়। যন্ত্ৰ, আহুতি আহুতিৰ সহায়ত অৰ্বেষ
 প্ৰেমক বিধি দিবলৈ যত্ন কৰাৰ উদাহৰণ গাঁও-ভূঁইত নতুন কথা নহয়।
 বিহগীততো নিচিনা দৰবৰ সহায়ত তেনে অসম্ভৱ কাম সম্ভৱ কৰাৰ ইংজিত
 আছে।—

কোবাই দে বগরি সবক মোব চেনেঙ ঐ
কোবাই দে বগরি সবক ;
নিচিনা দববক আনি দিম কনেঙ ঐ
খুয়াই দিখি বেইতা মবাক ।

বেইতালৈ নকৰোঁ ভয়ে মোৰ চেনেঙ এ
বেইতালৈ নকৰোঁ ভয় ;
কটাৰ পো বেইতা টকাৰহে গৰাকী
চেনেঙৰ গৰাকী মই ।

ও খাই বাকলি চান্দনে হসিয়াও
জ্বা খাই হসিয়াও জিব ;
আগুন মিষিকৈবাক এনি ঠে আশটন
খানকাই ধুবিয়া কিম ।

কপৰে বৰঙ্গী

লোণৰে আকুহি

এলেঙদৈ পুখুৰীত বাওঁ ;

বেইতা গিৰিয়েবক

মাৰিব নালাগে

তোৰেহে পৰমাণ চাওঁ ।

(৫)

এনেবোৰ কুট-কৌশলৰ মাজদ্বিও তেতিয়া মিলন সৰুৱা নহয়, তেতিয়া আৰু কৈপায় কি ? যত্ন-চেষ্টা সকলে বিফল হলে হতাশাত বুৰ যোৱা বিহঙ্গীতৰ প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাই তেতিয়া পৰজন্মৰ ওপৰত আস্থা ৰাখি আশঙ্ক হুৱা আৰু গীত একাকি গায় --

নকৰিবি ভয়ে ঐ

ন'কান্দিবি চেনেও ঐ

মনত শোক নলবি তোৰ ;

ইপুৰীয়ে ৰি ঐ

পামেগৈ সিপুৰী

দুখৰো যে পৰিব ওৰ ।

এইবোৰ দেখা যায় বিহঙ্গীতৰ পিৰীতিৰ ঘাই স্বৰ্গীতি এটিৰ উৎস হ'ল জগুত পিৰীতি । গীতৰ মাজেদি লাভ কৰা মিলনত সংসাৰ-যাত্ৰা স্থগত হৈ উঠিলে, বিহঙ্গীতৰ চোৰাং পিৰীতি গৈ বাকীয়া পিৰীতিত পৰিণত হয় আৰু নিজবাই নৈব বুকুত নিশ্চিক হৈ চিৰ-শান্তি লাভ কৰাৰ দৰে প্ৰণয়ী-প্ৰণয়িনী দুয়ো শান্তি লাভ কৰে ; তেতিয়া তেওঁলোকৰ মূখত পুনঃ মিলনৰ কামনাপূৰ্ণ গীত বাহিৰ নহয় । সন্মতি লাভ কৰা তৰুই মূখৰ কীৰ্ত্তন এবাৰ দৰে বিহঙ্গীতৰ প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাদ্বয়ে তেতিয়া মিলনত বিহঙ্গীতৰ ইননি-বিননি এৰে ।

তন্ত্ৰ-প্ৰণয়ৰ কল্প স্বৰ্গীতি এটি বিহঙ্গীতবোৰৰ জিভবত কেতিয়াবা স্পষ্ট আৰু কেতিয়াবা অস্পষ্টভাৱে বৈ থকা সফলত আৱৰ্ত্তন কৰা যায় । কাৰো কাণত সি আচৰণ্য কৰিবো কাণত অৱগত, কাৰো কাণত অনবগত ৱেন বাজিব পাৰে, কিন্তু বাকৰ কবিতাৰ দ্বাৰা যি নিঃ স্নেহিক মিলন বাৰম্বাৰে এটি কপ-মাজে প্ৰকাশ কৰিছে, শিল্পীৰা কৰোঁৱৰ বশবৰ্ত্তী হৈ

পৰব ভিৰোতাৰ লগত মন-মাংস খাই হাতত বা কঁকালত ধৰাধৰি নোচ
 যি আত্মহাৰা হোৱাত যদি অপৰাধ নাই, আৰু কেৱল মৰনৰ তেনে 'বল-
 ডেকে' যদি সত্য-সমাজত সমাদৰ লাভ কৰিব পাৰে, তেনেহলে বিহ-
 নাচেও তেনে সমাজত অল্পকণ স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ যুক্তিপূৰ্ণ দাবী
 আগ বঢ়াব পাৰে। দুয়োবিধ নাচেতে পুৰুষ-ভিৰোতাৰ যৌৱনকালত অৱস্থা
 আনন্দ আৰু নৃত্য-গীত সমৰ্থন কৰা হৈছে।' পাৰ্থক্য ইয়াদেই যে আদিম
 যুগৰ 'বল-ডেকে'ক তাৰ শিকিত সমাজে পৰিমার্জিত কৰি তাত লগিত-
 কলাই ভৰী দাব কৰিছে আৰু শিকিত সমাজত গ্ৰহণীয় কৰি ফুলিবৰ
 কাৰণে গীত-বাজন স্বৰ বাজনা যুৰি দিছে। বিহগীতত আজিও অসমীয়া
 শিকিত সমাজে যিউজিয়ায়ৰ বস্ত্ৰ উপভোগ কৰাৰ দৰে উপভোগ কৰিয়ে
 আছে, তাক নতুন ৰূপ দি লক্ষ্যত কৰি লবলৈ যত্নৰ হোৱা নাই।
 বস্ত্ৰ কিন্তু দুয়োটা একে বিধৰে একে পৰ্যায়ৰে। সহানুভূতিৰে 'লৈকে
 নিৰীক্ষণ কৰি বিহগীতৰ পৰিমার্জিত ৰূপ এটা আমাৰ জনচেয়েক ডেকে
 সন্মতজাই বাইজৰ আগত দাঙি ধৰিবলৈ আজি বছৰেবেকৰ পৰা কিছু
 যত্নপৰ হৈছে, ই উৎসাহ আৰু আনন্দৰ কথা।

দেৱতাৰ জন্ম বহুস্য

দেৱতাৰ জন্ম কথা কলে হয় বং,

মাহুহৰ জন্ম কথা কলে উঠে ৭ং।

গুণবৰ কথা আঁহাৰ যে সঁচা তাক ন-কৈ প্ৰমাণ কৰিব নালাগে। খীৰ্টিজন্তু বৰবৰাই নিজৰ জন্ম-কাহিনী ঢাকিবৰ কাৰণে কেনেকৈ বুৰঞ্জীদাহ যন্তু কুৰিছিল, তাক সকলোৱে জানে। কোনো লোকে নিজৰ মাক-বাপেকক উপলুঙা কৰা নতুবা নিজৰ পূৰ্ব বংশ-গৌৰৱ স্মৰণ হোৱা কথা শুনিবলৈ ভাল নাপায়। শাহুৱেক বোৱাৰীয়েকৰ ভিতৰত যি বন্ধ-কাছিয়া লাগে, তাৰো শুবিত থাকে শাহুৱেকৰ তেনে নিদানুচক বচন। ‘অমুকৰ জীয়েক তোৰ ইমান সাহনে’ বোলাৰ লগে লগেই কুকৰ্কেজ আৰম্ভ হয়। দেৱতাৰ ক্ষেত্ৰত কিন্তু তাৰ বিপৰীত। দেৱতাসকলে হেনো ভালৈ বেয়াই নিজৰ জন্ম-কথা সকলোবোৰ শুনিবলৈ বহু ভাল পায়। দেৱতাৰ জতি আৰু মন্ত্ৰবোৰ প্ৰকৃততে দেৱতাৰ জন্ম কথাহে। কোনো কোনো দেৱতাৰ জন্ম এনে অধ্যাত্মপূৰ্ণ যে মাহুহ হোৱা হ’লে তাক তেওঁ জনা দূৰৰ কথা, যি তেনে বৰ্ণনা দিয়ে তাৰো নিৰ্দুল সাধনৰ কাৰণে লাগি গ’লহেঁতেন। দেৱতাই জন্ম-কথা শুনিবলৈ ভাল পায় কাৰণেহে সাহ কৰি সেই বিষয়ে কিঞ্চিৎ আলচ কৰিবলৈ আগ বঢ়া হ’ল। নহলে জানো কোনোবাটো বাটৰ কিছু পাত বহি লব ?

মনত পৰিব মূল আধাৰ পৰম কাকনিক ভগৱানৰ এই বিনীতীয় পত্নী, আৰু আশি সকলোৱে তেওঁৰ পত্নীৰ বিকাশ মাজ ; এয়ে আধাৰ সহজ ধাৰণা। ভগৱানৰ অস্তিত্ব মনলৈ আহে কেতিয়া ? যেতিয়া আঁহাৰ পৰীৰ আঁক মক, কিবা জীৱন্ত অৱস্থা হৈ পৰে, বোন্ধ-পোন্ধ-কথা-ম্যাবিত যেতিয়া আশি জটন হৈ পৰে, আঁককক কোনো বিষয়ৰ বোৰ আশ্বাসক আঁহাৰ মন যেতিয়া অস্তিত্ব হৈ পৰে, যেতিয়া হুয়াৰ ভগৱানৰ বাহু হৈ, অশি কৰি আঁহাৰ, অতীতৰে ওলায়, বিদ্যমানতাবৰ জন্ম।

নো প্ৰকৃততে কি, তেওঁ জীৱ নে জন্তু, শৰীৰী নে নিৰাকাৰ, অজ্ঞমেয় নে
কল্পনাভীত নিবন্ধন—এনেকোৰ কথাৰ সন্ধান ত্ৰুৰ্বৰ্ণী জ্ঞানীসকলে সৰাৱ
অভীতত লৈছিল, বৰ্ত্তমানেও লৈছে আৰু ভৱিষ্যতলৈও লৈ থাকিব।
ভগৱানৰ অস্তিত্ব স্বৰূপতে কোনেও পোনে পোনে ইন্দ্ৰিয়গোচৰ প্ৰমাণেৰে
বৰ্ণনা পৰা নাই। সেই বাবেই ভগৱান আজি সকলোৰে কাৰণে ইমান
বহন্তৰ, ইমান আনন্দৰ, ইমান অজ্ঞসন্ধানৰ বস্তু হৈ আছে। সেই বাবেই
ভগৱান আজি আমাৰ সকলোৰে কাৰণে জন্মাত্মৰ স্বৰ্ণ-বৰ্ণন কৰণ। জন্মাত্মই
হাতীটোৰ নেগৰডাল যাক হাতেলৈ পৰ্শ কৰি হাতীটো মাৰি এডালৰ
দৰে নতুবা আকৌ ঠেং কেইখন ছুই চাই হাতী কলগছৰ দৰে ইত্যাদি
ধৰণে অজ্ঞমান কৰাৰ দৰে ভগৱানকো আমি কেতিয়াবা মতা, কেতিয়াবা
জিৰোতা, কেতিয়াবা ঘূৰ, কেতিয়াবা ঘূৰতী বুলি পূজা কৰিব লাগিছে।

ধানৰ সেব বা শ্বিহ (খোক) ওলাবৰ সময়ত পথাৰৰ মাজৰ পাছী-
পোক খেৰিবলৈ কৃষকৰ কাৰণে ভগৱান হয়গৈ লাকৰা শব্দৰ। তেওঁ তেতিয়া
ধান শিঠাওৱিব লাক আৰু তাং। শৌ শিৰিনালৈকে তেওঁ তাতেই টিকিবা
বা কানিও খাইছিল। তাৰে নাম আছিল কানীয়া-সেৱা। কানীয়া ভঙুৱা
মাহুৰকো লোকে ভোলাৱাকৰে একান্ত ভক্ত বুলি গৈ ভক্ত ভুটাই ভগৱান
ভুট বুলি ডাখি কানীয়া-সেৱা পাতিছিল। আকৌ নক লম্বা-ছোৱালীৰ
বেতিয়া লেখাকি-লিছিলা কাহ হয়, তেতিয়া জন্মাত্ম হয় ভীম-কন্দৰ খোক
খোৱা ভঙুৱা গোবাই। লম্বা-ছোৱালীৰ বখালসুত্ৰ মাক হুহুৰিহে বা
লম্বা-ছোৱালীয়ে ভালকৈ কথা কব নোৱাৰিলে তেওঁ হয় পৰীয়াকণী কল-
খোৱা ভগৱান। কল খোঁসায়ো, পৰিহ পৰীয়া-মুৱিল, পৰিহ পৰীয়া-
সকল আজিও বিহুৰ বসন্ত ভগৱানৰ প্ৰণেত্ৰৰ। পৰীয়াৰে মাৰিবাৰত
সকলোৱেই সৰ্বজ্ঞপ্ৰকাশ-সকল আৰু অজিগৰ্ভ পোৱাৱৰ, কল হ'ব মানে,
এয়ে পৰিহ পৰীয়া-ভুইৰ সোৱণৰ মাহালা। পৰিহ পৰীয়াও ভগৱান।

বৰীয়া বা মাবৰীয়া হোৱাকৈও পৰিহ, পৰিহ হৈ লাক-লাক কল
কথা কলকিলৈ ধৰে, তেতিয়া ভগৱান হয় বাঁহ বা বৃত্ত। সেই বৃত্ত
পূৰা পূৰা পৰিহ পৰিহ কল আৰু কলকিলৈ পৰিহ পৰিহ হৈ
পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ
পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ পৰিহ পৰিহ কলকিলৈ

মানুহৰ মানৱীয় ৰূপ-ৰূপে গৈ তেওঁৰ অৰূপ সত্যক বোল বা কৰা দিবলৈ বিচাৰাটো স্বাভাৱিক। কাৰণ, ভগৱানৰ বেতিয়া নিজৰ কোনো বিশিষ্ট ৰূপ নতুবা অবয়ব বা আকাৰ নাই, তেতিয়া তেওঁ—যিয়ে যি ৰূপ দিয়ে—তাতে প্ৰতিফলিত হোৱাটো স্বতঃসিদ্ধৰ দৰে। পানীৰ নিজৰ কোনো ৰূপ নোহোৱা বাবে যি পাত্ৰতে ধোৱা যায়, সি তাৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰে। ভগৱানো এই ক্ষেত্ৰত তদুৰূপ। বৰ্খাৰেতে জলকণী নাৰাৱান বুলি ক'বা এটিও আছে।

ভগৱান আন্তৰ্ভাৱ; যিয়ে যি দিয়ে বা কিবলৈ দিয়ে তাতেই তেওঁ তুষ্ট। মানুহে সেইবাবেই ভগৱানক নিজৰ ৰূপত কল্পনা কৰে। কোনোও নিজতকৈ অতক বেছি ওপত সহজতে স্থান দিব নোখোজে; অতক: নিজতকৈ আনক বেছি ভাল পাব নোৱাৰে। গতিকে মানুহে নিজৰ ৰূপতে ভগৱানকো ৰূপ দিবলৈ বিচাৰি ভাল পাবলৈ চায়। এইদৰেই নিৰাকাৰ, নিৰঞ্জন ভগৱানেও পৃথিৱীত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিলেহি।

মানুহৰ সৃষ্টি বুদ্ধিৰ কাৰণে নাবী হ'ল আৰি আহিলা। নাবী অবিহনে সংসাৰ নচলে। গতিকে ভগৱানো অকল পুৰুষ হৈ থাকিলে নচলিব, তেওঁ নাবী-ৰূপে ধাৰণ কৰিব লাগিব। সেই বাবেই আত্মশক্তি নাবীৰূপেও তেওঁ ধৰাত অৱতীৰ্ণ হ'লহি। কাৰো কাৰো মতে ভগৱানৰ নাবী মূৰ্ত্তিহে অৰ্থাৎ আত্মা শক্তিৰ ৰূপটোহে প্ৰথমে কল্পিত হৈছিল।

পিছে নাবীক আত্মশক্তি বুলি বেৰষ দান ক'বা নাইবা ভগৱানকৈ মনো-হাৰী নাবীৰ ৰূপত নমাই অনা একে কথা। নাবীক শক্তি বা আত্মশক্তি-ৰূপে বৈদিক ব্ৰাহ্মণ ধৰ্মতো কল্পনা ক'বা হৈছিল। তাত্ত্বিক আৰু বৌদ্ধ ধৰ্মৰ পাৰ্থক্য-প্ৰশাখাবোৰতো নাবীৰ মহানগৰ শক্তিৰ প্ৰভাৱ নাককৈয়ে বীৰত হৈছিল। বৌদ্ধ আৰু তাত্ত্বিকতাৰ প্ৰভাৱে ধৰ্মতো কৰে কৰে বৈদিক ব্ৰাহ্মণ ধৰ্মকো পৰোক্ষভাৱে পৰা কৰিছিল। বৌদ্ধ ব্ৰহ্মবাদ, মহাজান আৰি নবী-সুহৃদৰ শাস্ত্ৰ শাস্ত্ৰৰ মূলতে আছে নাবী। এই নাবীৰ মহানগৰ বৌদ্ধ ব্ৰহ্মবাদ, মহাজান, কালচৰ্চৰী আৰু মহাজানবুদ্ধিৰে মেহযোগ বা কাৰ্য্যশাস্ত্ৰৰ দৰে। কাৰ্য্যশাস্ত্ৰৰ মহানগৰে তেওঁলোকে কল্পাৎ চিত্তৰ আতি সাধনৰে সৰ-বৈৰাগ্য অৱস্থাত দান দহয়। মহাজানৰ মন্ত্ৰ বা ধাতিবোৰে মহাজানকো মহাজান হৈছে। মহাজানৰ দৰেই বৈৰাগ্য অৱস্থাত দান দহয়।

প্ৰতি।’ ভেঙেলোকেও নাৰী-সাধনাক ভক্তিৰ এটি আহিলা বুলি নয়। সাধনাৰ এই পদ্ধতিবোৰ বাহ্যিক দৃষ্টিত দোষণীয় যেন লাগিলেও এইবোৰ সেই সেই পৰ্বী দোকলকলৰ চিৰাচৰিত প্ৰক্ৰিয়া। ভক্তি-সাধনাৰ এটা স্তৰত গুপ্ত মন্ত্ৰ কৰিবৰ কাৰণে নাৰী-পুৰুষৰ গোপনে উলঙ্গ অৱস্থাত কৰা কথোপকথনবোৰ ব্যৱস্থা আছে। ইচ্ছিয়ৰ আশ্ৰয়ত কৰা নতুবা কোনো বিশিষ্ট পদ্ধতিত ইচ্ছিয় সংবয়ৰ দ্বাৰা কৰা এইবোৰো একো একো প্ৰকাৰ ভগৱৎ সাধনায়ে। তাৰ দ্বাৰা সেই সেই পক্ষৰ ভক্তসকলে নাৰীক প্ৰেমময়ী, শক্তিময়ী দেৱীৰ আসনত অধিষ্ঠিত কৰে।

বৈষ্ণৱ সাধনাৰ সহজিয়া পৰ্বীসকলেও নাৰীক অৰজ্ঞ নকৰে। বৰং নাৰীক দেৱীৰূপে বা ভগৱানৰ শুদ্ধ-বুদ্ধ স্বৰূপে বিকাশৰূপে লৈ সাধনা আৰম্ভ কৰে। এই বিষয়ত তাত্ত্বিক আৰু বৌদ্ধ পৰ্বীসকলৰ মাজত বহুখিনি সাহুস্ত দেখা যায়। মধ্য যুগত এই সহজিয়া ভক্তি পন্থাই চৰম উৎকৰ্ষ লাভ কৰিছিল। বৈষ্ণৱ কবি চণ্ডীদাসে বজ্জিকিনী এগৰাকীৰ মাজেদিয়ে ভগৱৎ দৰ্শন পাবলৈ বিচাৰি বজ্জিকিনীকেই ভক্ত-মন্ত্ৰ সাধনা-উপসনা-বেদমাতা-গায়-ত্ৰীৰ উৎস বুলি ভেঙতে আত্মনিবেদন কৰিছিল—

‘ও কপ মাধুৰী পামৰিতে নাৰি, কিবিয়ে কৰিব বশ।

তুমি লে ভক্ত তুমি লে মন্ত্ৰ, তুমি উপাসনা বল ॥

মুঠতে আদ্যম যুগত বি অৰূপ ভগৱানে দ্ৰুত থাকি প্ৰকৃতিৰ নানা ক্ৰিয়া-প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেদি যাহুহব মনত ভীতি আৰু বহুস্তৰ সকাৰ কৰি পূজাত্ম্য গ্ৰহণ কৰিছিল, তেৱেই ক্ৰমে ক্ৰমে সেই স্থান এৰি আহি যাহুহক শ্ৰেণ আৰু সান্নিধ্য দান কৰিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰুত ভগৱান কালক্ৰমত ওচৰলৈ আহিল। তেতিয়া বোজোলাত কোৱাৰ ধৰে হাততে পালো নাৰব পানী, পখালি নদৌ টিকাৰ কানিখ ধৰে হুগ। ভক্তসকলে তেতিয়া তাহাবি সোপীলকলে কুকৰ লৈ নানাতায়ে খেলা কৰাৰ ধৰে ভগৱানৰ সন্দভো খেলা খেলিবলৈ সাহস পালে। তেতিয়া ভগৱ হাব প্ৰেম-কীৰ্ত্তিয়ে গ্ৰহণ কৰিলে। ভগৱানেও কপৰিগিট হৈ নব-নাৰীৰ কেশত ভক্তৰ ওচৰত থকা বিনোদি—

‘ধীৰ লৰীয়ে বহুনা জীয়ে বলতি বনে বসমাণী।

পান পৰোধব পবিলৰ স্বৰ্ণৰ চক্ৰ কৰতুপ-পাণী।’ (জয়ধেৱ)

তেতিয়া আৰাধ্য আৰু আৰাধ্যকৰ মাজৰ বহুস্তৰ ব্যৱধান ক্ৰমে উঠি

ধৰিলে ধৰিলে। ভগৱানৰ লগতে অস্তিত্ব কৰিত দেৱতাসকলেও মানৱীয় আবেগ-অহুত্বিত্তি বিশিষ্ট হৈ যবতৰ লোকৰ আশত ভাওনা দেখুৱাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া উমা-মহাদেৱবোৰ বিয়া আৰু সংসাৰ হ'ল; পোলোকেৰৰ বিষ্ণু দেৱতাও ক্লক্লপে বৈৰৱীত ভৈলা অৱতাৰ। অকল সেয়ে বহু, নৰবায়া, গৃহী, শ্ৰেণিক, ফেৰা, বাজনীতি আদি নানা দেশত তেওঁ লোক লৈলি। আত্মশক্তি মহামায়া-তুৰ্গা-কালী আদিৰ আধিক্য আৰু নিষ্কৰে নবজন্ম লভিলে ভগৱতত ভগৱান বিষ্ণুই নিজে কৈছে—

যেন বেৰি মাৰায়লৈ আবেগ কৰিলা পাছে

মহামায়া বৈৰৱীত কাই।

দৈৱকীৰ গৰ্ভ হৰি দেৱকীৰ উদৰত বিলা

মহোদ্যত দুৰি উপজায়।

অগ্নিও সাক্ষতে উদয়া বৈৰৱীত উপজিবে

বহুবেৰে আনিবে সলাই।

তুৰ্গা, ভগ্না, কালী আদি হইবেক জোয়াৰ নাম

শাক্তিবা লোকৰ পূজা থাই॥—দশম।

(৩৩)

এনেবোৰ ধ্যান-ধাৰণাৰ গুৰিত আৰ্য্য-অনাৰ্য্য দুয়োৰে ভাব আৰু কাৰ্য্যৰ সংমিশ্ৰণ ঘটিছে। মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে অস্তিত্ব সত্য দেশৰ ববে ভাৰতত আৰ্য্যসকলে অনাৰ্য্যসকলক খেদি দূৰলৈ পঠোৱা নাছিল; বহুবা তেওঁলোকক নিষেধিত অৱস্থাত ৰাখিবলৈও ব্যৱস্থা হোৱা নাছিল। বহুক অনেক ক্ষেত্ৰত অনাৰ্য্যসকলৰ শক্তি, সাহাৰ্য্য আৰু কাৰ্য্যকৰণতাব দাবা আৰ্য্য-সকলো প্ৰভাৱান্বিত হৈছিল। আৰ্য্য-অনাৰ্য্যৰ অৱস্থা মিলনৰ অনেক প্ৰমাণ আছে। অহুৰে নাগ-কন্যা উলুনা, মণিগুৰুৰ নৃত্যবিজ্ঞা-বিশাৰদা বম্বী জিহা-গৰা আদিক বিয়া কৰোৱা, শ্ৰীকৃষ্ণই বালকৰূপে জায়ৱতীক পত্নীৰূপে লোৱা, তাৰে দ্বিত্বৰ পাৰ্থি-প্ৰহৰণ কৰা আদি ঘটনাবোৰ ৰাষ্ট্ৰিকৰা শিষ্টসকলেও জানে। এনেবোৰ কাৰ্য্যই ইয়াকে প্ৰমাণ কৰে যে ভাৰতীয় লোকসকলৰ বিভিন্ন জাতি-বৰ্ণৰ মাজত বিয়া-দাকৰ মাজেৰে সংমিশ্ৰণ আৰু মিলন ঘটিছিল। কামে কামেই ভাৰতবোৰ অৱাৰ-প্ৰাৱৰ চলাছিল। তাৰেই ফলত বহুক্ষেত্ৰ

নিৰাশ থাকি কাল কটাইছিল, কেতিয়াবা আকৌ জ্যোতিৰ নান্নৰ দৰে অস্ত
পৰ্ণনা চৰ্চাৰ উৎস উদ্ঘাটন কৰিছিল।

কুৰিপ্রধান ভাৰতীয় মনলৈ প্ৰকৃতিৰ বহুসংখ্য দুৰ্ব্যাসতোৰে আনিছিল
ভাগ্য আৰু অদৃষ্টৰ নিৰ্ধৰ বিধানবোৰ। পুৰুষ, পিতৃপুত্ৰ, অমাত্য, জনস্বামী,
মহামাৰী আদিৰ আকস্মিক আনিৰ্ভাৰৰ বেচাত পোহৰ লাগি ভাৰতীয় লোকৰ
মনে নানান বেৰ-বেৰী আৰু নানান প্ৰকাৰ ভাৰসাননি আনিব পৰি কৰিছিল।
সংঘাতৰ এনে দুৰ্বল মুহূৰ্ত্তবোৰত অস্বাভাৱিক হৈ আনিবলৈ হোৱা অনেক
দেৱতাই কেওঁত নাম লৈ আছিলও গাওঁৰ লোক-কোৱল যাক পুৰাণ-
পাতল খাই আছে।

(৪)

মাহুহৰ মন সদায় চকল। একপক্ষ কপ হি ন-ন-সামগ্ৰী স্ৰষ্টি কৰাত
ই যেন একপ ভগৱানৰেই স্বৰূপ নিৰ্দেশক হৈ পৰে। স্ৰষ্টিত মাহুহে যি
যি কাম কৰি আছে, সেই সকলোবোৰ মাহুহৰ মনৰ একো একোটি বিশিষ্ট
কপ। মাহুহক আৰু মাহুহৰ ভিতৰত থকা মনটো যি ভগৱানে স্ৰষ্টি কৰিছে,
সেই ভগৱানৰ বিষয়ে জানিবলৈও মাহুহৰ মন কেতিয়াবা ব্যগ্ৰ আৰু চকল
হৈ উঠে। সেই ব্যগ্ৰতা, সেই চকলতাৰ হেতুকেই ভগৱানে নানা কপত,
নানা আকৃতিত কপবিশিষ্ট হৈ কেতিয়াবা মিতুল, চতুৰ্ভুজ বহুবুজ অথবা
অনন্তবাহু, আকৌ কেতিয়াবা একানন, চতুৰানন, পঞ্চানন আদি আৰু কেতি-
য়াবা দ্বিনয়ন, ত্ৰিনয়ন, চতুৰনয়ন, সংকলোচন আদি বেপত কপ ধাৰণ কৰে।

সেই সকলোবোৰতে কিন্তু মাহুহে সদায় ভগৱানক পোনতে নিজৰ
আকৃতিতে কপ হি ক্ৰমে নিজতকৈ শক্তিসকল কপি কলিমলৈ প্ৰয়োজনমতে
ভাত যোগ-বিয়োগ কৰে। তাকে কবি ভেদে নিজৰ অন্তৰৰ পূজা সেই
দেৱতাৰ ওচৰত অৰ্পণ কৰি আশ্ৰয় লয়।

মাহুহৰ কপ আৰু শক্তি বিতৰ্ক আৰু বিকশিত হৈছে পুৰুষ আৰু স্ত্ৰী
দুয়োৰো মাজেৰে। কাৰো বাৰ হি কৰো শক্তি নষ্টৰ মন্ত্ৰ। পতিৰ
ভগৱানেও মন আৰু নাবীকণাই বিকল পতিৰ অৱস্থা প্ৰত্যাহা প্ৰদান কৰি
মাহুহৰ মনে বা কৰুণাই বিকল কপ প্ৰত্যাহা হৈ পতিৰ অৱস্থা দেখে।
ইয়াতে পতি কৰুণক প্ৰদান কোৱা বাৰ হৈ মাহুহৰ ভগৱানে পতিৰ পতি-
কৰুণক প্ৰদানে, ভগৱানকো মাহুহে আকৰ্ষণ বা কপ বিকল কৰে আৰু

কৌতুক চৰিত্ৰাৰ্ছ কবিত্বৰ কাৰণে। নব-সৃষ্টিৰ আৰ্হিতে হয়তো ভগৱানৰ
নগ্নত মাহুতৰ এই গুণ বন্দনত আছিল যে মাহুতে জন্ম লাভ কৰাৰ পিছত
তেওঁ ভগৱানক কণ বিব আৰু তেওঁকো পূজা থাব পৰাকৈ সজজন কবিত্ব
কাৰ্য্যতো সেয়ে হ'ল। ভগৱানে তন্ত্ৰক শ্ৰঞ্জিলে আৰু তন্ত্ৰয়ো অৰূপ ভগ-
ৱানক কণ-দান দিলে। মাহুতৰ ম'ছেবিষে ভগৱান ব্যক্ত হ'লহি মহাত্মা বা
অৱতাৰৰূপে। সেয়ে গীতাত ভগৱান ব্যক্ত হ'লহি মহাত্মা বা অৱতাৰৰূপে।
সেয়েহে গীতাত ভগৱানে কৈ থলে যে আৱত্ৰক হ'লেই তেওঁ ধৰাত কণ বা
আত্মা-বিশিষ্ট হৈ জন্ম গ্ৰহণ কৰে—‘তদাত্মানং স্জোম্যাহং’।

ঈশ্বৰৰ অতিশ্ৰুত সন্দেহ আৰোপ কৰা অনেক চিন্তামূলক ব্যক্তি পৃথিৱীত
আছিল আৰু অভাপিও আছে। তেওঁলোকে বিহেতু ঈশ্বৰৰ অতিশ্ৰুত
নাথানে, পণ্ডিতক বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ স্ৰষ্টাৰ অতিশ্ৰুত নামানে। ঈশ্বৰ বা সৃষ্টি-
কৰ্ত্তাৰ অতিশ্ৰুত নামানিলেও কিন্তু পৃথিৱীত ঈশ্বৰ-বিশ্বাসীৰ ঈশ্বৰজনাক যে
কোনোবা সময়ত মাহুতহেই সৃষ্টি কৰিছিল, সেইটোত তেওঁলোকৰ সন্দেহ
নাই। অৰ্থাৎ ঈশ্বৰেই চৰাচৰ ব্ৰহ্মাণ্ড সৃষ্টি কৰিছে বোলাত অনেকে আপত্তি
কৰিব পাৰে; কিন্তু ঈশ্বৰক মাহুতহে সৃষ্টি কৰিছে বোলাত হলে কাৰে
আপত্তিৰ স্থান নাই। এনেকৈয়ে বিবৰ্ত্তনকাৰী মাহুতৰ মনে বুদ্ধ-ভৈৰৱ, হৰি-
দ্বৰ আদিৰ সৃষ্টিও আৱিষ্কাৰ কৰি আহিছে। সত্যতা আৰু নৃসৃষ্টিৰ অৱত্ৰতাৰ
পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে ভগৱানেও ন ন কণ পৰিগ্ৰহ কৰিব, তাত সন্দেহ নাই।

নাৰী সম্পৰ্কেও মানৱ-মহাজে নানা সময়ত নানা প্ৰকাৰ বাৰণ্য পোষিত
কৰি আহিছে। এনে এক সময়ত আছিল যেতিয়া নাৰীৰ অঙ্গকৰণ বোলা
বস্ত্ৰ নথিলি নাই বুলিয়ে ধৰি লোৱা হৈছিল। অকল এক সময়ত আৰু
নাৰী পুত্ৰৰ একপ্ৰকাৰ সম্পত্তি বাখোন বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। যেতিয়া
নাৰী আছিল নাৰীৰূপ। অকল ঠাইত থাকিলেও তাক নি ধৰি-পৰালি ভিত্তি
বা অৱত্ৰত পিৰি লোৱাৰ দৰে ভাৱিছিল। তাৰে কৰণেবা নি ভাৱি
কৰি লোৱাৰ ব্যৱস্থা আছিল—‘বীৰক-মহামাৰী’। সেই নানানে কেতিয়া
নাৰীৰ পৰিচয় অত্যাশ্ৰিত কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ সময়ৰ পূৰ্ণ
লগে একে কৰিছিলও সময় আছিল। পৰিবৰ্ত্তনৰেই অকল নাই কণ
সেইবাবেই পৰিচয়লৈ অৱত্ৰত পৰিচয় অৱত্ৰত। তাত সন্দেহ নাই।

নবী-কথা

(মৌলানা আতাউর রহমান এম-এ ডিগ্রিধৰ্ম্মাৰ্থতঃ লিখিত)

শ্ৰীমদ্রবীৰচন্দ্ৰ বসু

'Nabi-Katha' is a cluster of stories and anecdotes of Prophets and Rasuls written dy Shri Atul Chandra Barua M. A. In it 'he has used his talents in a new field and with characteristic vigour and skill'. The writer 'has taken great pains to keep himself loyally to the Holy Quran and authentic traditions in writing the stories & anecdotes and the book is the first of its kind in Assamese Literature. Published by Shrimati Hiran Prabha Barua, Navagiri, Chandmari, Guwahati-3 Price Rs 4/- 1963.

প্রকাশিকা :

শ্রীমতী হিরণপ্রভা বরুৱা

নৱগিৰি, গুৱাহাটী

প্রথম প্রকাশ :

শোভন আগষ্ট, ১৯৬৩ ইং

মূল্য : চাৰি টকা

প্রচ্ছদাৰ্থৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্রক :

শ্রীকালীচৰণ পাল

নৱজীৱন প্রেছ

৬৬ গ্ৰে ট্ৰাট, কলিকতা-৬

FOREWORD

Shri Atul Chandra Barua has already established his reputation as a popular writer of stories and literary criticism in Assamese. In the present work—Nabi Katha—he has used his talents in a new field, and with characteristic vigour and skill.

Stories of Prophets and Rasuls exist in Urdu and Bengali; to my knowledge there is no book of this kind of real value in our own language. Shri Atul Chandra Barua is to be congratulated on the manner in which he has fulfilled this keenly felt need by the publication of Nabi Katha.

It may not be known to many that a'though Hazrat Mohammed, may peace and blessings of Allah be on him, brought Islam into the world he has taught his followers to believe in all divinely commissioned Prophets from Adam downwards. As Abraham, may peace of Allah be on him, was the first to preach unalloyed monotheism, Hazrat has been commanded in the Holy Quran to follow his faith. (the Holy Quran III : 96). This monotheism reached its highest development in the teachings of Hazrat Mohammed. I am glad to be able to say that the Chapters on these two Rasuls have been very well written within the limits permissible in a book of this size. That Shri Barua has taken great pains to keep himself loyally to the Holy Quran and authentic traditions is manifest in each and all of the Chapters that go to

make up this beautiful book. He has picked up the grains of gold, without falling into the temptation of hammering them out into thin plates.

In these days when all right-thinking men are concentrating on whatever brings about harmony and goodwill in the world, this literary effort of Shri Atul Chandra Barua is really commendable. I would welcome a similar effort from a talented Muslim young man to bring out a book giving the stories of Mahaṭurushas like Buddha, Shrikrishna, Guru Nanak, Ramkrishna Paramhansa, Sankaradeva, Ramanuja, Sankaracharyya and Chaitanya. After all, it is true knowledge that brings men and groups of men closer

'Ashiyana'

Laban, Shillong.

16 7. 1962

Ataur Rahman

উচৰ্গা

খৰ্খালোচনাৰ উদাৰভাৱ হিন্দু-মুছলমান উভয়ৰে
সববৰহী, ছিপাহীৰ হাইকুলেৰ অন্ততঃ
প্ৰতিষ্ঠাতা, জনপ্ৰিয় মহাজ-সৈন্যী আৰু
নেতা, মোৰ পৰম আৰাধ্য খুৰা-
বেউ শ্ৰীযুত অমূল্যচৰণ বৰুৱা
দেৱৰ কব-কমলত

নিবেদন

মোল বহুৰ আগৰ কথা। কলেজত অধ্যাপনা কৰি থাকোঁতে তেতিয়া
এবাৰ নিজৰ জ্ঞানৰ দৈন্য উপলক্ষি কৰিব পাৰি উপনিষদ, ভাগৱত, পুৰাণ,
হৰিবংশ, জাতক, বামাঙ্গ, মহাভাৰত আদি গ্ৰন্থবোৰ শৃঙ্খলাবদ্ধভাৱে অধ্যয়ন
কৰিবলৈ লোৱা হৈছিল। তেতিয়া এই গ্ৰন্থবোৰত থকা আধ্যাত্মবোধে মন
এনেকৈ মুহি পেলাইছিল যে সেইবোৰৰ কিছুমান তেতিয়াই গল্পাকাৰত নিখি
উলিওৱা হৈছিল। লিখকৰ 'পুৰণি পুথিৰ সাধু' আৰু শিহুত 'গল্প-ভাৰতী'
তাবেই একোটি ৰূপ।

সেই একে সময়তে ইচলামৰ পৱিত্ৰ গ্ৰন্থ 'কোৰাণ' আৰু খৃষ্টানসকলৰ
পৱিত্ৰ গ্ৰন্থ 'বাইবেল'—এই দুয়োখন গ্ৰন্থও পঢ়িবলৈ প্ৰবল আগ্ৰহ হৈছিল।
দ্বিতীয়খন গ্ৰন্থ খ্ৰীষ্টান। কলেজৰ ছাত্ৰ জীৱনৰ ক্ৰম অধ্যয়নৰে পম খেদি
আকৌ কিছু পঢ়া হ'ল; কিন্তু প্ৰথম খনৰ হলে (কোৰাণৰ) প্ৰকৃত ৰূপ-
টোও ভালকৈ দেখিবলৈ সমৰ্থ নহলোঁ। পুৰণি-উৰ্দ্ধাঙ্গবশৰা ধাৰ কৰি আনি
দুখৰোঁ তাৰ বঙলা গল্প-পুথি পঢ়িলোঁ। তাত কিছু ইমান বেছি বহন

সনা আছিল যে তাতে মুক্ত হৈ তাৰে গোটাচেৰেক গল্প চুটিকৈ অসমীয়াত লিখি থৈছিলোঁ। মোৰ তাহানিৰ পঢ়াশীয়া বন্ধু স্ককবি ইব্রাহীম আলিৰ অল্পগ্ৰন্থত তাৰে তিনি-চাৰিটামান আখ্যান 'কাঁচিজোন' কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। বন্ধুৱে কিতাপ আকাৰত উলিয়াবলৈ ইচ্ছা কৰা সত্ত্বেও উপযুক্ত লোকৰ দ্বাৰা সেইবোৰ পুনঃ এবাৰ পৰীক্ষা কৰাব নোৱাৰি পেলাই থোৱা হৈছিল।

ইতিমধ্যে মোলানা আত'উৰ বহমান চাহাবৰ লগত খিলঙত আমাৰ সাক্ষাৎ হয়। তেখেতক হাতেলিখা গল্পকেইটা এবাৰ চহু ফুৰাই দিবলৈ অল্পবোধ কৰাত তেখেতে মৰম কৰি চহু ফুৰায়েই নেৰিলে, পঢ়ি চ'হি প্ৰত্যেক অধ্যায়তে য'ত যি পৰিৱৰ্ত্তন কৰিব ল'গে তাৰো পৰামৰ্শ দিলে। তেখেতৰ উপদেশমতে আখ্যানব'ৰত যোগ-গিলেগ কৰি এইবাৰ একেবাৰে নতুনলৈ সজোৱা হ'ল। গতিকে এক কথাত কবলৈ গলে এই বিষয়ত তেখেতেই মোৰ একমাত্ৰ বন্ধু, উপদেষ্টা আৰু পথ প্ৰদৰ্শক। এইবোৰত যি দোষ-ত্রুটি বৈ গৈছে সেইবোৰ মোৰ অজ্ঞতাৰ দোষ: শুধু কিবা থাকিলে সি তেখেতৰহে দান।

আমাৰ দৰে মূল 'কোৰাণ' শাস্ত্ৰৰ ক-টাও নজনা অলেখ লোক অসমীয়া সমাজত, বিশেষকৈ অমুছলমান সমাজত আছে। তেওঁলোকে এই পুস্তকৰ পৰা মূলগ্ৰন্থ পৱিত্ৰ 'কোৰাণ'ৰ জ্ঞান লাভিবলৈ কিঞ্চিৎ আকৃষ্ট হলেও আমাৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হোৱা বুলি বিবেচনা কৰিম। শিক্ষা-বিত্তগৰণৰ আৰ্থিক পূৰ্ণপোষকতা নোপোৱা হলে নবী-কথা ইমান সোনকালে প্ৰকাশ নহ'লহেঁতেন। সেইবাবে বিতাগীয় গুৰিয়ালসকলৰ ওচৰত নিখক কৃতজ্ঞতা পালত আবদ্ধ থাকিল। বেটুপাতত দিয়া ছবিটিৰ পৰিকল্পনাত মোহাম্মদ আক্ৰম চাহাবৰ আৰু কেঁচা ছপা শুধৰোৱাত সন্তান প্ৰেমনাৰায়ণ দত্তৰ সাহায্যও সলাগ সংকাৰে স্বীকাৰ কৰা হ'ল।

ছিপাহাৰ, মকলদৈ }
১২ মে, ১৯৬৩

শ্ৰীঅবুসচছ বকরা

প্ৰস্তাৱনা।

সকলো ধৰ্ম্মৰে মূল ভেটি ঈশ্বৰ অথবা নৈতিকতা। কোন ধৰ্ম্ম কৈতী-
কড়াৰ ওপৰতে প্ৰতিষ্ঠিত। ঈশ্বৰ সৰ্বস্বীয় বিচাৰ আৰু তৰ্ক চলাওঁতে
কোনোৱে ভেওঁক সাধাৰ, কোনোৱে নিৰাধাৰ, কোনোৱে এক, কোনোৱে
বহুত, কোনোৱে স্বল্প, কোনোৱে স্থূল আদি নানা ভাৱত ভাবে আৰু
নানা নামত নাম-কৰণ কৰে। আল্লা, ঈশ্বৰ, গড, জিহোবা আদি ভেওঁ-
বেই নাম। তন্তাই যিদবেই ভাবে সেই দৰেই ভেওঁ প্ৰতিভাত হয়।
কোনো কোনো ধৰ্ম্মৰ লোকে আকৌ ভেওঁৰ অস্তিত্বকে নামানে নাইবা
নামানিবলৈ তৰ্ক-বাদ আৰম্ভ কৰে। সিও কিন্তু ঈশ্বৰবাবৰে নামাৰিব।

ইচলাম ধৰ্ম্মৰো মূলত ঈশ্বৰৰ একত্ব আৰু হজৰত মহম্মদৰ বচুলত
বিশ্বাস স্থাপন। আল্লা এক আৰু অদ্বিতীয় আৰু সকলো মানুহ পৰম্পৰ
ব্ৰাহ্ম-বৰ্ণন। যিসকলে এই বিশ্ব-ব্ৰাহ্মত্বত বিশ্বাস কৰি, হজৰত মহম্মদৰ বচুলত
মানি, এক আল্লাত আশ্ৰয় বা শৰণ লয় তেঁৱেই মুছলি বা মুছলমান।
মুঠতে আল্লাত আৰু বচুলত বিশ্বাস ইচলামৰ মূল কথা।

বহুত অজ্ঞ লোকৰ সাধাৰণ ধাৰণা এটা আছে যে ইচলামৰ পৱিত্ৰ
গ্ৰন্থ 'কোৰাণ শৰিফে' ধৰ্ম্ম-প্ৰচাৰৰ কাষত বন প্ৰয়োগ কৰিবলৈ বিজ্ঞান
আৰু হজৰত মহম্মদে তবোৱালক সহায়তহে ইচলাম প্ৰচাৰ কৰিছিল।
এই ধাৰণাটো যে সম্পূৰ্ণৰূপে ভ্ৰান্তিমূলক আৰু অজ্ঞতাসম্বৃত ভাৱ নানা
কথাই প্ৰমাণ কৰে। ইচলাম ধৰ্ম্মৰ এটা মূল শিকা এই যে অগতাত হজৰত
মহম্মদৰ পূৰ্বে যিসকল পয়গম্বৰৰ আবিৰ্ভাব হৈছিল তেওঁলোকতো বিশ্বাস
ৰখা প্ৰত্যেক মুছলমানৰে ফৰ্দ্দব্য। কোৰাণৰ মতে 'এনে এটা জাতি অজ-
তত নাই যি জাতিৰ লোকসকলৰ মাজত এজন ভৱিষ্যত্ব বা পয়গম্বৰ জন্ম
নাই।' কোৰাণ-২৩:২৪)। 'হজৰত মহম্মদৰ পূৰ্বেও' যিসকল অজ্ঞ
পয়গম্বৰৰ আবিৰ্ভাব হৈছিল; সেইসকলৰ নাম কোৰাণত উল্লিখিত হ'ব
পাৰে, নহ'ব পাৰে। (কোৰাণ ৪:৭৮; ৪:৮৪)। সীতাতো অজ্ঞতা

শ্রীকৃষ্ণই সখা অৰ্জুনক সেই একে ভাবতেই কৈছিল—‘হে ভাৰত! ধৰাত যেতিয়ই ধৰ্ম্মৰ গ্ৰামি আৰু অধৰ্ম্মৰ প্ৰাবল্য হয় তেতিয়াই মই নিজক ব্যক্ত কৰোঁ। এইদৰেই সন্তক পালন কৰাৰ দৃষ্টক দমন কৰি ধৰ্ম্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ কাৰণে মই যুগে যুগে ধৰাত অৱতীৰ্ণ হওঁ—‘সম্ভৱামি যুগে, যুগে’। (শ্রীমদ্ভগৱদ্ গীতা ৪।৭-৮)।

মুছলিমৰ পৱিত্ৰ গ্ৰন্থ কোৰাণত স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰা আছে যে ‘কোৰাণ খৰিফ’ অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ পূৰ্বেও যিসকল ধৰ্ম্মগ্ৰন্থ ধৰাত অৱতীৰ্ণ হৈছিল সেই সকলত বিশ্বাস ৰখা প্ৰত্যেক মুছলিমৰ কৰ্ত্তব্য। (কোৰাণ ২।৪)। এইবোৰৰ ভিতৰত হজৰত মুছাৰ ‘তোৰাৎ’ গ্ৰন্থ, হজৰত দাউদৰ ‘জবুৰ’ গ্ৰন্থ আৰু হজৰত ইছাৰ ‘ইঞ্জিল’ গ্ৰন্থৰ স্পষ্ট উল্লেখ কোৰাণৰ যথাস্থানত পোৱা যায়।

এই কথা সৰ্বজনসন্মত যে মহাসাগৰৰ যি ক্ৰেদ বা আবৰ্জনা সি তাৰ উপকূল বা দাঁতিতহে থাকে। যিমানে তাৰ গভীৰতৰ ভাগলৈ যোৱা যায় সিমানে তাক স্বচ্ছ আৰু স্থনিৰ্মল দেখা যায়। ধৰ্ম্মবোৰ আবৰ্জনা তাৰ বহিৰা-ৱৰণত হৈ থাকে। মূলত সকলো ধৰ্ম্মই স্বচ্ছ আৰু পৱিত্ৰ। কোৰাণত স্পষ্টকৈ কোৱা আছে যে ‘ধৰ্ম্ম বিষয়ত বাধ্য-বাধকতা বা জোৰ-জুলুমৰ ঠাই নাই। (কোঃ ২।২৫০)। যাৰে বিশ্বাস হয়, গ্ৰহণ কৰিব; যাৰে নহয় বৰ্জ্জন কৰিব। (কোঃ ১৮।২২)। সত্য আৰু ন্যায় নিজ গুণে প্ৰকাশ পায়।

হজৰত মহম্মদ আৰু তেওঁৰ অনুচৰসকলে এসময়ত বুদ্ধতঃ শিল্প ইত্যাদি ছিল সঁচা, কিন্তু সেই কুসংস্কাৰ আছিল নিজৰ প্ৰাণ আৰু ‘পৰ্ব্বতচৰক’ বা ‘বীৰত’ দ্বাৰা হজৰত মহম্মদে বাক্যবলীৰ লগত ‘হোৱা বস্তুত’ তেওঁৰ অনুশাসনিকৰূপক দৃষ্টান্তে প্ৰদৰ্শন দিছিল—‘যিসকলে, ভাৱ-শব্দ লৈ, তেওঁৰ আশ্ৰয় কৰে’ তেওঁলোকৰ লগতহে বৰ ‘কবিতা আৰু বৰ কবিতা’ লগত ‘কবিতা’ পৱিত্ৰ ‘কবিতা’ কৰি, কিন্তু ভাৱে, কবিতাকৈ ভাৱে, শব্দে পৰে, ন্যায়ত, পাকিহে বৰ কবিতা। (কোৰাণ, আয়াত-২।২৫০)। ‘কোৰাণত প্ৰত্যেককৰে লগতহে বৰ কবিতা আৰু কবিতাৰ পৰা প্ৰভাৱ পৰে। (কোৰাণ, আয়াত-২।২৫০)। ‘কোৰাণত প্ৰত্যেককৰে লগতহে বৰ কবিতা আৰু কবিতাৰ পৰা প্ৰভাৱ পৰে। (কোৰাণ, আয়াত-২।২৫০)।

ইচলাব ধর্মের পোষকে মক্কাতে আবুল হসন ও আবুল হকিম হজরত মহম্মদ আলি ডেউব অলিমদীনকলর ওপরত ধর্ম অত্যাচারে আধৃত হইল। সেই অত্যাচার অবস্থায় হোদাত ইজবতিব ভাষেয়ান আবুলহাসী আখিচিনিরাইল ঈগ বজা নিসচব আশ্রয় লইয়া বাধ্য হইল। আবুলহাসী ইজবতিব হজরত আবুলহকিমকলর লগত ঈগ হজরত আলিব সহায়ত দিয়া ত্যাগ কবি মদিনালৈ বাড়া কবিলে। আবুলহাসীকলর ইজবতিব আলি ডেউব অলিমদীনকলরকে ধর্ম মদিনাতে আক্রমণ কবিলে। আবুলহাসীকলর ইজবতিব আবুলহকিমকলর মক্কাবাসী লগত লক্ষ লক্ষত প্রবৃত্ত হবলৈ বাধ্য হইল। মক্কাতে ইজবতিব আলি ডেউব অলিমদীনকলর ইজবতিব আবুলহকিমকলর মক্কাতে একাধিক লক্ষ মক্কাবাসী লগত দুহলমানকলর হুত হৈছিল। আবুলহাসীকলর মক্কাতে ইচলাবত লীকা বিদ্যাব ঈগ ও উদাহণ পাবলৈ নাই। তুমি পক্ষ ভিত্তবত হোরা সক্তি চুক্তিও ইচলাবত সফিকতায়ে সাক্ষ্য দিবে। সেই সক্তিমেতে 'যদি মক্কাব কোনো বিশ্বাসীয়ে ইচলাব গ্রহণ কবি দুহলমান হয় ডেউব মক্কাব পূর্ব ধর্মাবলম্বী লোকব ওচরত শোখাই দিব লাগিব আক আন কালেদি কোনো দুহলমানে বিশ্বাসী ধর্ম গ্রহণ কবিলে ডেউব দুহলমানকলর হাতত শোখাই দিবিলেও হ'ব'—এয়ে আছিল বন্দনক।

ধর্মের মূল কথাবোলা কেতবোলা চিন্তন মতল ওপরত প্রতিষ্ঠিত। সেই কেতবে কর্মব অবস্থতি ঘটিলেও 'বিদ্যাশ নহয়'। সকলো ধর্মের মূল কথা আলি প্রেরিত 'আখ্যায়িকাব' ভিতরত থকা সাক্ষ্যবোলা মূলতঃ সেই সক্তি ওলাই পড়ে। সেইবধি ইচলাবত আখিচিনিবোলা ইজবতিব ওলাই আখি কবি। অনেক আখিচিনি খুন্নি শোখাই বকটো, ডেউব, বাস্তবিক, মক্কা: জোদাশ খবিক্ত ডোকা (Old-Testament), ইজবতিব (New Bible) আখি প্রব বীতিতি আলি সাক্ষ্যচনা অনেক প্রবৃত্তি পাই হৈ পবিহ। একারণত বাহি—
 * ইজবতিব (আখ্যায়িকাব) ইজবতিব আছিল, ওলাই আছিল। ডেউব সক্তি
 * মক্কাতে একমাত্র মক্কাবাসী, একমাত্র মক্কাবাসী, মক্কাবাসী, মক্কাবাসী, মক্কাবাসী
 * মক্কাবাসী (মক্কাবাসী) * মক্কাবাসী ইজবতিব (Pharisee, Sadducee)
 প্রবৃত্তি হৈছিল—প্রবৃত্তি, মক্কাবাসীকলর লগত মক্কাবাসী, মক্কাবাসী, মক্কাবাসী
 বধ, মক্কাবাসী বিদ্যা। (কো: ১২:১২)। ইজবতিব মক্কাবাসী (Moses)

প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল—‘হে শ্ৰদ্ধ, ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ আমাক শক্তি দিয়া; আমাক
তুমি ভোগাত আত্ম-সমৰ্পণকাৰী (মুছলিম) কণ্ঠেই ঘৰিবলৈ দিয়া। (কোঃ
৭।১৬)। এই ধৰ্ম-প্ৰচাৰকসকলে ইচলাম ধৰ্ম্মভো নবী হিচাপে স্বীকৃতি লাভ
কৰিছে। তেওঁলোকৰ কাহিনীবোৰো তদন্তকাৰী পণ্ডিত আধ্যাত্মিক প্ৰহীত
হৈছে। এই কাহিনীবোৰ অকল মুছলিমসকলে নহয় সকলো ধাৰ্ম্মিক
লোকৰে শ্ৰবণ, মনন আৰু আলোচনাৰ সাধ্যী।

আধ্যাত্মবোধৰ তুলনামূলক আলোচনা অতীত আমোদজনক অধ্যয়ন।
উদাহৰণ স্বৰূপে পোনতে আদম আৰু হাওৱাৰ কথাকেই কোৱা বাওক।
জগতৰ আদি মানৱ আদম-হাওৱাৰ কাহিনী বাইবেলতো আদম আৰু ইভা
জাহিনীৰূপে বৰ্ণোৱা আছে। ঘটনাটোও প্ৰায় একে, মাত্ৰ অ’ত ভ’ত
অলপ-অচৰণ পাৰ্থক্য আছে। কোৰাণৰ ইবলিচেই বাইবেলৰ চন্দ্ৰতান।
ইবলিচৰ প্ৰবোচনাত বিবি হাওৱাই আৰু তেওঁৰ জব্বৰতে শ্বেত আৰমেও
নিবিড় বৃক্ষৰ ফল ভক্ষণ কৰিলে আৰু দুয়োৰো লাজ-অপমানৰ চেতনা
জাগিল। দুয়ো নিজ নিজ মন্তব্যৰ বাবে লাজ পালে। আদম আৰু ইভা
এই পতনক বাইবেলত মানৱৰ প্ৰথম পাপ বুলিয়ে অভিহিত কৰা হৈছে।
কোৰাণত কিন্তু তাক তেনেভাৱে লোৱা নাই। কোৰাণৰ মতে ই মানৱৰ
সাধাৰণ মানবীয় দুৰ্বলতা। (কোঃ ২০।১৫)। দুই লোকৰ প্ৰবোচনাত
পৰি মহাজানীসকলৰো কেনেকৈ পৰাশ্ৰয় হয় আৰু জীৱনত মানি আৰু
অপমান আহি পৰে তাৰে ই এটি কণক বা ব্যৱনা মাত্ৰ। আকৌ ঠিক
তেমেকৈয়ে আদমক পয়ছা কৰি উঠি সন্তোষকৰ্তাই কৰাৰ কিতাবোৰক
যেতিয়া কলে—‘তোমালোক সকলোৱে এওঁক ছেজৰা (প্ৰণাম) কৰা, যি
এওঁক তোমালোকতকৈ শ্ৰেষ্ঠ কৰি যোৱা প্ৰতিমিথিকপে সন্নিবিষ্ট কৰিছো,’—
যেতিয়া ইবলিচে সন্তোষকৰ্তাৰ সেই আজ্ঞা মানি কৰা নাছিল। পৃথিবীতো
যেতিয়া প্ৰজন্মৰ বা মহাজানৰ আবিৰ্ভাৱ হয়, তেওঁক সকলোৱে মানি,
কিন্তু দুই এফোটা চন্দ্ৰতানে মানি। অকল নয়নাই নহয় তেওঁৰ জন্ম
সাময় কৰিবলৈও বহুপৰিচয় হয়। এইবোৰে কক, বৃদ্ধ, বীৰ, মহন্তৰ আদি
মহাজানসকলৰ জীৱনত চেহা এনে অপমান, দিৰ্ঘাতন ‘আদিৰ উল্লেখ উদা-
হৰণ অনেক পোৱা যায়।

জানকো সন্নাট ছাকাক বা সন্নাট নমকক বে কোবান বা বাইবেলবহে
কয়ি এনে নমক, ডেনেকলা, অহকাৰী আক ধৰ্ম-বিচক্ষী, কবন মকলা ধৰ্মা
অন্ত সন্তোষ বা সন্মাজজো অনেক আছিল। জাম উলহকক হিবথাকশিপু,
তাৰ উপহবন বক্সা ছেলত।

কোবানত উলহ কৰা হজবত ইব্রাহিম আক হজবত হুহা দুয়োকে
‘দৈৱজব’ বাণী তানি তদানীন্তন সন্নাট বধাকমে নমকক আক কোবাইনে বি
পৰিমাণে হজবত কৰিছিল, সেই একে ধৰণৰ হজবত চলিছিল তাহাবি
কক-বধৰ কাৰণে কংসৰ বীৰগতাও। ইব্রাহিম আক মুহাম্মদ বধ কৰিবৰ
কাৰণে অভিমান চলোঁতে কিমান যৈ নিশনবাৰী শিত্তক হজা কৰা হৈছিল
তাবিলেও গা কপি উঠে। কংসই জানিবা একমাত্ৰ বৈৱকীৰ পুত্ৰসকলক
বধ কৰিয়ে কান্ত আছিল—নমকক আক কোবাইনে বধ কৰিছিল সেই সম-
য়ৰ সকলো শিত্তকে, নিজৰ প্ৰাণ আক নিজৰ ৰাজ-কমতা অহুৰা ৰাখিবৰ
উদ্দেশ্যে। ইফালে হিবথাকশিপুৰ দাতত ভক্ত এহ্লাদৰ যি দুৰ্বোৰ লটিঘটি
অক নিৰ্ঘাতন হৈছিল সেই একে ধৰণৰ অত্যাচাৰ হৈছিল ভক্ত ইব্রা-
হিমৰ ওপৰত সন্নাট নমকক দাৰা। এহ্লাদৰ দৰে ইব্রাহিমকো জলা ভূইত
পেলাই দি, শিল দলিয়াই আদি নানা একাৰে নিৰ্ঘাতন দিবলৈ যত্ন কৰা
হৈছিল। কিন্তু সকলো বাৰ্থ হ’ল। আজাব নিৰ্দেশত অগ্নিও লীতল হৈ গ’ল।
(কো: ২১:৬২)।

আকো হজবত ইব্রাহিমে ভেওঁৰ পুত্ৰ ইশাইলক আজাব প্ৰত্যাহ্বান পাই
আজাব নামত কোবানি দিবলৈ ওলাইছিল—মকাব মীনা পৰ্বতৰ ওপৰত।
ভক্ত ইব্রাহিমৰ বিৰাট ত্যাগৰ এনে মহান আদৰ্শই আজিও সকলো ধৰ্মৰ
লোককে সমানে আগ্ৰত কৰে। বাইবেলৰ স্তোত্ৰে আল্লাহৰে ভেওঁৰ দ্বিতীয়
পুত্ৰ ইছহাককে এজু জিহোব’ৰ উদ্দেশ্যে বধ কৰিব বুলিছিল। ঠিক
তেমন্তেক তাহানি হুগবেলী কামল-কমক বুট কৰিবলৈ বাতা কৰিও বিজক
পুত্ৰ বৃষকেতুক ইছহাক-ইছহাক আদি বাকি দিছিল। কিন্তু আজাব আল্লাহত
অক ইব্রাহিমৰ পুত্ৰ ইশাইল বাচি বোৱাৰ দৰে ওপৰলৈ কলক কতক মহি-
মাৰ একাৰক যত্ন কৰকেতুয়েও প্ৰাণ পাইছিল। দুয়োটা ঘটনা তুল্য তুল্য
বিবৰণকৰ্ত্তা:

জুলেখাৰ নাম কোবাপত উল্লিখিত নাই; কিন্তু ঘটনাটো হলে আছে। বাইবেলতো জুলেখাৰ নাম নাই, কিন্তু ঘটনাটো কিঞ্চিৎ পৃথক বৰ্ণনে আছে। কোবাপক মতে ইউচুকৰ শিৰা গোলাটোৰ শিঠিৰ ফালে জুলেখাই আঁতুৰি ধৰি ফালি পেলাইছিল। বাইবেলৰ মতে জৌচেফে ('ইউচুকে') জুলেখাৰ হাতবশৰা এবাৰলৈ লৰি যোৱাত তেওঁৰ গাৰ বস্ত্ৰ জুলেখাৰ শয়ন-কক্ষত বৈ গৈছিল আৰু তাকেই জুলেখাই স্নান কৰি দি গৈছিল যে জৌচেফেহে দুই কৰ্মৰ কাৰণে সৈ তেনেদৰে কাৰুণ্যক পাই গৈছিল। সি যি হওক, কণৱতী জুলেখাৰ ওপৰ প্ৰেম নিৱেশনকো জুলেখাৰ লৰি নিৰ্দি-কাৰকপে থিয় দিছিল মহাত্মা ইউচুক। এই ঘটনাৰ অল্পকণ কাহিনী পুৰাণ, ভাৰত আদি ধৰ্ম-পুথিতেও একাধিক আছে।

বেৰগুৰ বৃহস্পতিৰ পুত্ৰ কচেও দৈত্যগুৰ শুভাচাৰ্য্যৰ যুৱতী কতা। বেৰ-যানীৰ প্ৰেম-নিৱেশন প্ৰত্যুত্থান কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। কুব্জ-মোহিনী অলৰা উৰ্বশীৰ প্ৰেম-নিৱেশনো এসময়ত প্ৰত্যুত্থান কৰিছিল মহাবীৰ অৰ্জুনে। দিৱ্যাস্ত্ৰ আৰু নৃত্য-গীতাদি শিকাৰ কাৰণে অৰ্জুনে সৈ ইন্দ্ৰ-লোকত বেতিয়া সংবতৱৰ্তী ছাত্ৰৰ দৰে কাল বাপন কৰিছিল, সেই সময়ত ইন্দ্ৰৰ নিৰ্দেশমতে বৰ্ণাৰ অনিন্দ্য-সুন্দৰী অলৰা উৰ্বশীয়ে এদিন অৰ্জুনৰ সন্মুখ কামনা কৰিছিল। কিন্তু উৰ্বশী কোৱৰ বংশৰ যাতা কাৰণে অৰ্জুনৰ যাতাঘৰী আছিল। সেইবাবে তেওঁ উৰ্বশীক যাত্ৰাৰ জান কৰি-ছিল। কায়াতুৰা উৰ্বশীয়ে অৰ্জুনক যুক্তি দৰ্শাই কৈছিল—‘অলৰা কোনো দিশে কোনো নিয়মৰ বশবৰ্ত্তী নহয়।’ তথাপিও অৰ্জুনে তেওঁৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰমাত ক্ৰোধপৰকণ হৈ উৰ্বশীয়ে অৰ্জুনক নপুংসক হবলৈ অভিলাপ দিছিল। আত্মসম্বাদী আৰু সেই হেতুকে যাত্ৰ-বৰ্ণনা যুৱতী জুলেখাকে হজমত ইউচুকে যাত্ৰাৰ জান কৰিছিল; আৰু সেইবাবেই তেওঁ জুলেখাৰ প্ৰেম-নিৱেশনকো প্ৰত্যুত্থান কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। দ্বাৰী-কোৱাৰ ব্যৰ-জাৰ পৰিৱেশ হজমত ইউচুকেও, অৰ্জুনৰ দৰেই, অকলকৈ হুগিৰী কৰিয়া হৈছিল। আৰু কলত তেওঁ বীৰকান্দিব্যাণী কামৰূপৰ পাতিছিল।

কোবাপক হজমত ইউচাই বাইবেলৰ জেচাচ আৰু ইলীয়াৰ বীৰত্বক বা হজমত ইউচাই হজমত কৰিয়াছিল নে বিমোহিত আছিল সেই সন্দেহ বহুতো উৰ্বৰ আছে। কুমাবী যাত্ৰা যবনমৰ পুৰুষ-বংশবৰ্ণনাতো

যটা পুত্র লাভ বিহীন হইয়া থাকিলে তেনেই সহজ, সুবল আৰু বিখ্যাতযোগ্য
যটনা। মহাবীর কৰ্ণও কুমারী কুন্তীদেৱীৰ তেনে এটি সন্তান। হজৰত
দেহাব জন্মৰ সময়ত জেৰজালেয়ৰ বজা হেৰতৰ আগত পতিত জনবিয়কে
আহি দৈৱজ্যোক্তি কবি কৈছিল—‘মহাকাজ, আকাশত এটি নতুন ভৱা
উদয় হৈছে। তাকে গণন। কবি আমি জানিব পাৰিছোঁ। আপোনাৰ
ৰাজ্যত ইহুদীসকলৰ নতুন বজা এজন জন্মিছে। তেওঁ পৃথিৱীত বৰ্ণ-
বান্ধা স্থাপন কৰিব। তেওঁক আমি প্ৰণয় কৰিবলৈ কামিছোঁ।’ কোৱান-
তা’কেও তেনেকৈ এসময়ত ভগৱানৰ সাক্ষ্য প্ৰত্যক্ষণ পাইছিল বুলি
কথিত আছে। ভগৱান কৃষ্ণৰ জন্মৰ পূৰ্বেও কংসই যৈয়োপী অনুজিল—
‘যাক লৈয়া বাস কংস শুনে অজান।

এটিৰ অষ্টম গৰ্ভে তোৰ লৈব প্ৰাণ ॥’ বশম কঙ্ক, শ্ৰীমন্ত’গৱত

খীৰাবাদিৰ জন্মৰ পূৰ্বেও যোগাত্ম্যসত বত থকা সন্ধ্যালী জৱচেবেকে
আকাশৰপৰা নামি, অষ্টম কক্ষৰ পতি লক্ষ্য কৰি খীৰাবাদিৰ জন্ম সম্পৰ্কে
ভৱিষ্যবাণী কৰিছিল বুলি প্ৰবাদ আছে। হজৰত মহামুখৰ বয়সকাল পূৰ্বে
হজৰত মুচা আৰু হজৰত ইচায়ে। সেই সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ নিজ নিজ
প্ৰহত নিৰ্দেশ দিছিল।

আলেকা বহুদেৱে কয়ক কোলাত লৈ ওখজাক পাৰতে ধূশোদাৰ বকত
লুকাই থকলৈ ৰাওঁতে ফেনে কোঠোকাৰে বৈ থকা বান-বাৰিবাৰ ‘হুন্না
নবীয়ে আকাশৰ বাট এৰি দিয়া, কাল সৰ্গে কণা তুলি দিখি শিশু কৃষ্ণক
বাটত বৃষ্টিৰপৰা বৰা কৰা আৰু হজৰত দেহাব মাফু যবয়মক শুকান
থাকুৰ গছত ফল যোগোৱা আৰু তেওঁক ‘শাদী’ যোগাবলৈ শুকান ঠাইতে
পানীৰ নিজৰা এলাই পৰা—এই লক্ষণলোকে। একে এবৰক কথ।।’ এজন-
কোঁৱ কাহিনীয়ে, স্বাক্ষৰ নিৰ্ভিত, থকা লক্ষ্যক যোহনৰাজ্যৰে, অৰণ্যৰীত কৰি
তুলিছে।

কোৱান আৰু বাইবেলে দুয়োখন পবিত্ৰ গ্ৰন্থক কাহিনীত ‘কোনা’ কয়িক,
এই আৰু ঠাইকোৰ এইদৰে: মিলাই লওক অৱশ্যেই কথিকা সোৱা কথ।

হজৰত আদাম—Adam

বিবি হাৱা—Eve

হজৰত ইৱিছ—Eve

হজৰত দানিয়েল—Daniel

হজৰত নূহ—Noah	হজৰত ইয়াহিয়াহ—Jeremiah
„ ইব্ৰাহিম—Abraham	„ ইউছা—Joshua
„ ইছমায়েল—Ishmael	„ দাউদ—David
„ এছহাক—Isaac	জালুত—Goliath
„ ইয়াকুব—Jacob	বনিয়ান—Benjamin
„ ইউচুৰ—Joseph	ফেৰাউন—Pharaoh
„ হাৰুণ—Aaron	তালুত—Saul
„ মুছা—Moses	ইহুদা—Judah
„ ছোলেইমান—Solomon	এমৰাণ—Amran
„ আয়ুব—Job	ইয়াজুজ আৰু
„ জেকেৰিয়া—Zacharia	মাজুজ } Gog & Magog
„ জীছা—Jesus	ডাওৰা—Torah
„ মৰিয়ম—Mary	নাছাৰাত—Nazarath
„ জিব্ৰাইল—Gabriel	

মহাআলফল্যৰ জীৱন সৰাৱ অলৌকিক ঘটনাৰে ভৰপূৰ হৈ থাকে। আধ্যাত্মিক জীৱনত যিবোৰ সাধাৰণ ঘটনা, সাধাৰণ জীৱনত সেইবোৰেই অলৌকিক বুলি প্ৰতীয়মান হয়। সেইবোৰেই বৈদ-বানী, প্ৰত্যাশেণ, বৰ, অভিলাপ আদি কথাবোৰ বিশ্বাস আৰু পতিয়নৰ বাৰা প্ৰেণে কৰি অনুভূতিৰ মাজেৰেহে কেৱল তাৰ মূল্য নিৰ্ণয় কৰা যায়। এই ক্ষেত্ৰত “বিশ্বাসে মিলায় হৰি, তাকে বহুদূৰ” বোলা উক্তি পূৰ্ণমাজায় প্ৰযোজ্য।

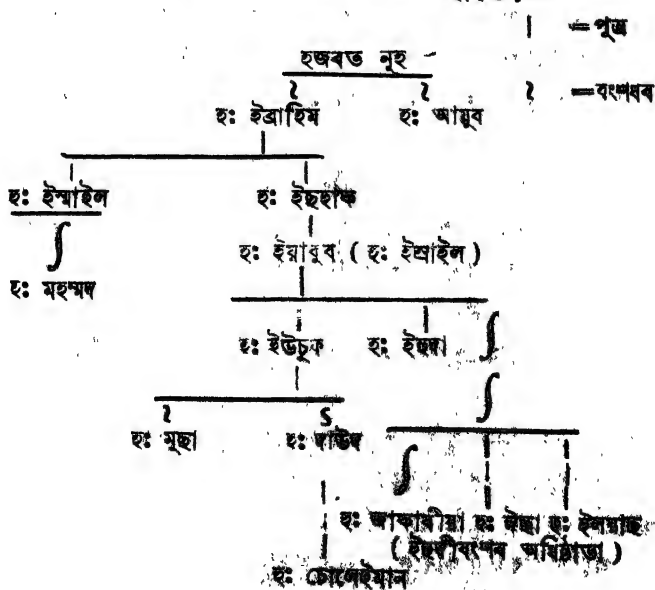
এই পুস্তকত সন্নিৱিষ্ট কৰা কাহিনীকেইটাৰ পৰাও অন্ততঃ এইটো প্ৰতিপন্ন হব যে মানৱ সমাজৰ ধৰ্মী স্বৰূপ সত্য, বিশ্বাস, নিষ্ঠা, সাধুতা, আদি গুণবোৰৰ মূল্য মাহুতক বুজাবৰ কাৰণে ভগৱানে যুগে যুগে কিছুমান যুগান্তৰ পুৰুষৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সাধাৰণতে মাহুতে সকলো কথা যুক্তি-ভৰ্ত্বৰ মাজেৰে বুজিবলৈ ব্যৱ কৰে; কিন্তু যথাক্ৰমে বা অৱতাবী পুৰুষ বা পয়গম্ব-সকলে ডেনে জ্ঞান অলৌকিকভাৱে অৱতীৰ্ণ হয়। এইবোৰে অৱতীৰ্ণ হৈছিল বোধ; এইবোৰে অৱতীৰ্ণ হৈছিল পৰিষ্কাৰ কোৰাণ। সেয়ে নহলে-নিবন্ধৰ (উম্মি) পয়গম্বৰ এজনৰ কাৰা কোৰাণ ৰচনা সন্দেহবোৰো অসম্ভৱ কাৰ্য।

দার্শনিকসকলর কাব্যে যুক্তি বি, পরস্পর বা অসম্ভাবী পুঙ্খবস্তুসকলর কাব্যে প্রত্যাদেশ (revelation) সেয়ে। যাক্কে পুঙ্খ বস্তুত সহায় কৰে বা কহিয়াই বেংহায়, কিন্তু প্রত্যাদেশে অসম্ভবতঃ প্রকাশ কৰি সিলনর সোনহুত স্থাপন কৰে। কোবাণবপরা আহরণ কৰা এই কাহিনী কেউও আকর্ষণীয় গল্প-বস্তুর সহায়ত মিলনর বোগ-দুঃখ অধেষকৰে এটি প্রকাশ দায়।

নবী, বচুল এক পরস্পর—এই তিনিওটি কব সঙ্গীতসকলর কাব্যে প্রায় একে অর্থ-সূচক। 'পরস্পর' কার্চী শব্দ, অথ বাস্তবায়ক বা ভঙ্গমানর বাজী প্রচাৰি কৰি কুৰা মহাপুঙ্খ। 'পরস্পর'—বাজী; 'বব' (derived from বুবদন—to carry) কচিঙরা। 'বচুল' আববী শব্দ, অর্থ ভঙ্গমানর প্রেবিত পুঙ্খ অথবা বাস্তবায়ক। 'নবী' শব্দই সাধারণ অর্থতঃ উপদেষ্টা দুয়োবিধ মহাপুঙ্খকে বুজায়। তবিত্তবাণী কবীভাজনকে নবী বোলা হয়। (নবী derived from নবা Arabic—prophacy)। এই পুৰি ইচ্চানিবর একাধ জন নবীৰ কাহিনীৰ লয়াহে।

'নবী-কথা'ত উল্লিখিত হজরতসকলর সংশ্লিষ্ট—

ইতিভ :-

নবী-কথা

হজরত আদাম আৰু বিবি হাওয়া

জুলিয়াত হাজ্জৰ সৃষ্টি পোনতে কেনেকৈ হৈছিল সেই বিষয়ে সকলো ধৰ্ম্ম এঘৰতে অলপ নহয়, অলপ পোহা যায়। সাম্প্ৰদায়িক নিচিনাকৈ সেই কথাবোৰ বৰ্ণোৱা আছে। ইজলাম ধৰ্ম্মৰ মূল গ্ৰন্থ কোৰাণ খবিকতে কেনেকৈ সৰ্বশক্তিমান আল্লাহতালাই পোনতে হাজ্জৰ পৰম্বা কৰিছিল সেই বিষয়ে এটা হাজ্জৰ কাহিনী আছে। সেইটো এমেকা—

বৰ্গ আৰু নবকৰ নাম আমি সকলোৱে শুনি থাকোঁহক। কোৰাণত বৰ্গক 'বৰ্গ', আৰু নবকক 'নাব' বোলা হৈছে। তাকেই ক্ৰমে 'বেহেস্ত' আৰু 'বোজোখ' নামেৰেও জনা যায়।

এদিনাখন আল্লাহতালাই ফিৰিতাসকলক (বৰ্গৰ দুতসকলক) সোধোন কৰি কলে—'হে ফিৰিতাসকল, মই ইবাৰ জুলিয়াৰ মাটিৰে এটি প্ৰাণী সৃষ্টি কৰিম। সি হ'ব জুলিয়াত যোৰ প্ৰতিনিধি। তাৰ নাম হ'ব আদাম। কেনে দেখা?'

ফিৰিতাসকলে, গিজ্জিজাই কৈ উঠিল 'আদামেনো জুলিয়াত তোমাৰ প্ৰতিনিধি হৈ কি কৰিব? আমি দেখোন তোমাৰ স্তম্ভনিত অহৰহ কৰিয়ে আছোঁ। আদমৰ বংশধৰসকলে তাত মিছাতে দন্দ-খৰিয়াল কৰি অশান্তি আৰু বক্তপাতৰহে সৃষ্টি কৰিব।'

আল্লাই কলে 'তোমালোকে মোৰ অনন্ত মহিমা আৰু অসীম জ্ঞানৰ কি আভি-ভাষি পাবা? চাই থাকা বাক।'

আল্লাই ডেউয়া নিজ সৃষ্টিমতে জুলিয়াৰ পৰা মাটি এখামোচ লৈ তাৰে এটা হাজ্জৰ সাজিলে। সেই হাজ্জৰটোত তেওঁ নিজৰ আত্মা লগুগ কৰি বিলত হাজ্জৰটো সাজি ইহা পৰিল। সেই হাজ্জৰটোক তেওঁ বেহেস্ত আৰু নবৰ প্ৰাণীৰে দান কৰিলে। এই হাজ্জৰ হজৰত আদম। আদমক

তেওঁ পৃথিৱীৰ বস্তু-বাহানি আৰু জীৱ-জন্তুবোৰ জানিবৰ কাৰণে বিশেষ জ্ঞান দিলে।

তাব পাছত আল্লাই এনে এই জীৱ-জন্তুবোৰক কিৰিয়তাসকলক সন্মুখলৈ আনি কিৰিয়তাসকলক কলে—‘বাক, তোমালোকে এইবোৰৰ বিষয়ে কোনে কি জানা মোক কোৱাচোন।’ তেওঁলোকে কলে—‘তুমি! কিয়নো তুমি পৰিৱৰ্ত্তিত জ্ঞান দিছা গিয়ে আমাৰ সকল। আমি কোনেই কৰি নোৱাৰোঁ।’

আল্লাই তেতিয়া আদমক আদেশ দিলে—‘আদম, এওঁলোকক তুমি এই জীৱ-জন্তুবোৰৰ নাম কৈ দিয়াচোন।’ আদমে আল্লাৰ আদেশত কিৰিয়তাসকলক এটা এটাকৈ সকলো জীৱ-জন্তুৰ নাম কলে। তাতেই আদমৰ জ্ঞান ‘পৰিমাৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব কিঞ্চিৎ প্ৰমাণ হ’ল।

তাব পাছত আল্লাই কিৰিয়তাসকলক কলে—‘তোমালোকে আদমক এতিয়া ‘সেজ্জা’ (অৰ্থাৎ আদমৰ বাধ্যতা স্বীকাৰ) কৰা।’ তাতে সকলো কিৰিয়তাই আদমক নমস্কাৰ কৰিলে, কিন্তু নকৰিলে—ইব্লিচ নামৰ এটাই। ইব্লিচে কলে—‘মোৰ হুম্ম অগ্নিবপৰা আছে। আদমৰ জন্ম হুনিয়াৰ লেভেৰা মাটিবপৰা। গতিকে দেখ-চুখি যেন মই আদামতকৈ শ্ৰেষ্ঠ। আদমৰ মই বজাতি স্বীকাৰ কৰিম কিয়? মই তেওঁৰ নমস্কাৰ নকৰোঁ। উত্তমে অধমক জানো নমস্কাৰ কৰিব পাৰি?’

আল্লাই কলে—‘তুমি যদি মোৰ আদেশ মান কৰিবলৈ টান শোৱা আৰু মোৰ লখামতে * দমক পলায় নকৰা, লেখে এই মুহূৰ্ত্ততে স্বৰ্গবৰ্ষা দ্বৰ হোৱা। হুষ্টিৰ অন্ত ন-বালৈকে তুমি অভিশপ্ত হৈ থাকিবা। স্বৰ্গ-ৰাজ্য তোমাৰ দৰে অস্বকাৰীৰ কাৰণে নহয়।’

অভিশাপ অভিশাপে; তাৰপৰা পৰিত্ৰাণ কৰাৰো নাই। ইব্লিচে সেইটো বুজিব পাৰি কাকতি কৰি কলে—‘হে আল্লা, তেনেহলে তুমি মোক তোমাৰ কৰ্ম্মনাশপৰা সমূলকৈ বঞ্চিত নকৰি এই এটা স্বাক্ষৰ বৰ দান কৰা—মই কেৱল মানৱক মোৰ ইচ্ছাভ্ৰমাত্মী’ বৰ্দ্ধ আৰু সত্যবপৰা ভাৱ কৰিব পাৰোঁ।’ আল্লাই কলে—‘স্বাক্ষৰ। তুমি বাক সেই পথকে গ্ৰহণ কৰাটো। কিন্তু “মদক” কামিবা, মোৰ একো জন্তুসকলক ওপকৰ্ত্ত হলে তোমাৰ কোনো প্ৰয়োজন আছে নাপাৰিব, আৰু তোমাৰ প্ৰয়োজনত পৰি শিবিলাক-ওতাম্বৰ ‘লুকবি’ আৰু শিবিলাকৰ দ্বাৰা হত-মৰুত।’

ইবলিচে তেতিয়া জাধিলে - এটা সামান্য অপৰাধৰ বাবেই কি এচও অভিলাপ! কি উগ্র শাস্তি! বাক ময়ে—

‘কবিম কবিত লগা উচিত বিধানমতে;

কবিম বিমান পাৰো, শক্তিয়ে বিমান আটে।’—জাজিৰ-পৰা তেখেত যোবো কৰ্তব্য হব—আদমৰ বংশধৰসকলক পাকে প্ৰকাৰে প্ৰলো-ভনত পেলাই ধ্বংস কৰা।

(২)

এইদৰেই ইবলিচৰ পতন হ’ল। আত্মাহুতলাই কল্পনাভীত সৌন্দৰ্য্যেৰে পৰিপূৰ্ণ এখন বিচিত্ৰ উত্তানত আদমক থাকিবলৈ দিলে। সেই উত্তানত অল্পত বসন্ত বিৰাজ কৰিছিল; ফল-ফুল মৰহি নগৈছিল; ‘ছয় ঋতু এক ফালে বসন্ত উদয়’—হৈছিল। চৰাই-চিৰিকিটিগোবৰ গীত-ধ্বনিতো বৈ বৈ বাজি উঠিছিল অনন্তশক্তি ককণাময় আত্মাহুতাল’ৰ ছন্দোময় স্তুতি গীতি।

চৌদিশে এনে মনোৰম দৃশ্য আৰু উল্লাহভৰ কোলাহলৰ মাজত থাকিও কিন্তু আদমৰ অন্তৰত যেন কিবা এটি অস্তৰ, কিবা এটি উদ্বাস ভাব সদনে উদয় হৈছিল। প্ৰাণী-জগতত সকলোৰে সদ আছে, কিন্তু তেওঁৰ হলে নাই। তেওঁহে অকলশৰীয়া। নিঃসঙ্গ জীৱনৰ অৱলাদ আৰু শূন্যবোধ তেওঁৰ কাৰণে যেন দিনে দিনে ক্ৰমে দুৰ্ব্বত হৈ আহিছিল।

অসীম জ্ঞানৰ স্বৰূপৰ আত্মাই তেতিয়া আদমৰ সেই অস্তৰ চুক ককি-ধৰ অৰ্থে আদমৰ শৰীৰৰপৰাই উপাধান লৈ এটি বিতোপন নাবী-মুষ্টি কটী কৰিলে। এইৰেই নাম বিবি হাওৱা। আত্মাই তেতিয়া আদম আৰু বিবি হাওৱাক সেই উদ্যানত স্বামী-স্ত্ৰীভাৱে থাকিবলৈ দি কলে—‘তোমা-লোক দুয়ো এতিয়া মদৰ হৃদেৰে এই উদ্যানত বাস কৰা। ইদাত থকা বিনোদ, স্বৰ্গলৈ পৰাণ্য ফলবোৰ তোমালোকৰ ক্ৰোধ্য হক। কিন্তু এটা কথা মনক জাগিবা, ফলতেও কেতিয়াও সেই গুটিলকো গছৰোপাক ওচৰলৈ মাৰাংবা জৰাজীৱিত কৰাৰোপাবাৰ খালে সৰ্বস্বান্ত হব। তৰু ওচৰলৈ গলে তোমা-লোক বোকা আবেশ অকাত্ত কৰা দোষত পৰিবা আৰু তেতিয়াই প্ৰয়োজন-কাৰী দুৰ্ভাগ্যৰ ইবলিচক তোমালোকৰ জৰিহি মাথল কৰিবলৈ মনোৱা নকৰিব।’

ইবলিচক তেওঁৰ ইবলিচৰ জাৰৰ আৰু মনোৱাৰ জাৰকৰ কৰিছিল তেতিয়া। এইদৰে তেওঁ লাই হুনিছিল। এতিয়া আদম অন্তৰত ককণাময় জাৰলৈ গৈ সেই

চয়তানে চলাহীভাৱে আহি বিবি হাৱ্বাৰ ওচৰ চাপি কলে, ‘আই, ভোমো-
লোক বাস্তৱিকৈ দৰ হুথী। তোমালোকৰ নিচিনা হুথী আৰু দুদীয়া জীৱ
আৰু ক’তো নাই। তোমালোকে চাগৈ এই উজানৰ সকলোবোৰ গছৰ ফল
খাই পাইছা! নহয় জানো?’

হাৱ্বাই কলে,—‘খোপাখোপে গুটি লাগি থকা নৌ সেইজোপা গছত-
বাহিৰে বাকী সকলোবোৰ গছৰ ফল আশি থাওঁ। সেইজোপাৰ ওচৰলৈ
যাবলৈ আৰু তাৰ ফল খাবলৈ আজাই আজাক নিষেধ কৰিছে। আমি
তাৰ ওচৰলৈও নাযাওঁ, তাৰ ফলো নাখাওঁ।’

চয়তানে কলে—‘মই ঠিক তাকেই ভাবিছিলোঁ। কাৰণ, সেইজোপায়ে
এই উজানৰ একমাত্ৰ অমৃত-বৃক্ষ। তাৰ ফল যি এবাৰ পায় তেওঁ অমৰ
হয়। তাৰ সোৱাৰ যি এবাৰ পায়, সি আৰু তাক জীৱনত পাহৰিব
নোৱাৰে। তুমি লাগিলে গোপনে মোৰ কথাৰ প্ৰমাণ চাব পাৰা। বাঃ,
ফলবোৰৰ যে কি অপূৰ্ব আশ্বাদ! ভাবিলেই জিভাৰ পানী পৰে।’

প্ৰলোভনৰ হাতসৰা সহজ নহয়। মহৎ লোকৰ জীৱনতো দুৰ্বল মুহূৰ্ত
আহি পৰে। বিবি হাৱ্বাবো সেয়ে হ’ল। চয়তানৰ চলাহী কথাত তেওঁ
প্ৰত্যয় মানি নিষিদ্ধ গছজোপাৰ ওচৰলৈ গৈ তাৰ ফল নিকে ভো খালেই,
হজৰত আদমকো ধুৱালে। সেই ফল খোৱাৰ লগে লগে দুয়োৰো বেহেজী
পৰিধান শৰীৰবশৰা সোলকি পৰিল। দুয়োৰো নৱতা দুয়োৰো চকুত
জিলিকি পৰিল। দুয়োৰো মনত লজ্জাভাৱ উপজিল আৰু ততালিকে দুয়ো
গছপাতৰে লাজ ঢাকিবলৈ যত্ন কৰিলে।

আজাৰ অজ্ঞাত এন্দো নাই। তেওঁ তেতিয়া পূৰ্বৰ মতৰ্ক বাধী সৌৱ-
বাই দি আদম আৰু বিবি হাৱ্বাক কলে—‘তোমালোকক মই এই গছৰ
ফল খাবলৈ নিষেধ কৰা নাছিলোঁ নে? তোমালোকে মোৰ ঠাক্য অমাক
কবিলে? বেতিয়া, মোৰ উদ্ভাবনৰা আজিয়ে বাহিৰ হৈ যোৱা। তোমা-
লোকে আৰু তোমালোকৰ স্তম্ভি-পত্নীভিনকলে পুৰিবাঁত কপালৰ বাঁম মাটিত
পেলাই জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব লাগিল।’

চয়তানকো আজাই কলে,—‘এই নিৰ্বোধ নৰীক, কপালৰ দি কই
ইহঁত দুয়োৰো যি দুয়োৰে অধিক কৰিলি, গালী আৰু কলতেই তই আজিলৈ-

পৰা সাপৰ আকৃতি লৈ বুৰবে চুঁচৰি বাট বুলিবি আৰু ইহঁতৰ পো-
নাতিবোৰে তোৰ সতি-সন্ততিবোৰক দেখিলেই শেদি বধ কৰিব।’

আল্লাৰ অভিশাপত পৰি আদম আৰু হাৱা দুয়ো বহু কাল পৰস্পৰ
বিচ্ছিন্ন আছিল। অনেক নিফাৰ ভুজাৰ পাছত এদিন আবাকতৰ মুকলি
পথাৰত দুয়োৰো অকস্মাৎ মিলন হ’ল। নিজ নিজ অপৰাধৰ কাৰণে
দুয়ো তেতিয়া বৰকৈ অনুতাপ কৰি দয়াময় আল্লাহতাল্লাৰ ওচৰত কমা
প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। তাতে তুটু হৈ তেওঁ আদেশ দিলে—‘তোমালোকৰ
প্ৰাৰ্থনা মই গ্ৰহণ কৰিছোঁ। তোমালোক এতিয়া ঈশ্বৰপৰা যোৱা।
তোমালোকৰ সতি-সন্ততিসকলৰ যিবোৰে মোৰ প্ৰেৰিত নবীৰ পথ অনুসৰণ
কৰে, তেওঁলোকৰ কোনো ভয় নাথাকিব। যিবোৰে তেওঁলোকৰ উপদেশ
আওহেলা কৰে সেইবোৰৰ বিনাশ হব।’

আদম আৰু হাৱাই সেই ঠাই পৰিত্যাগ কৰিলে। যথাসময়ত তেওঁ-
লোকৰ হাবিল আৰু কাবিল নামে দুটি পুত্ৰ উপজিল। পিছত, দুয়োৰো
মাতৃ মনোবান হোৱাৰ ফলত কাবিলে হালি হ’ল। বনিলে তেওঁ-
য়াৰোণা পৃথিৱীত বন-খনিবালৰ অংশীদাৰ হ’ল। তাৰ পিছত হজৰত
আদমৰ বহুত সতি সন্ততি উপজিল। পৰিৱৰ্ত্তন নব-শনিচেৰে ভৰি আহি-
বলৈ গ’লিলে। হজৰত আদমে তেওঁৰ শিহ নাহৰ পুত্ৰ এজনৰ ওপৰত
মিজিব সকলো দাসিত্ব সমপৰি কৰি ৯০০ বছৰ বয়সলৈ গুৰুৰ সন্ততি
জিৰণি ললে।

হজৰত নূহ আৰু মহাপ্ৰাৰ্থন

দুনীয়াত আদম হাউৱাৰ আদিভাৱৰ পাছত তেতিয়া প্ৰায় ডেৰ হাজাৰ বছৰ উকলি গৈছে। ইতিমধ্যে আদিম-হাউৱাৰ বংশধৰসকল চাৰিও পিনে বিয়পি পৰিছে। মানুহৰ সংখ্যা বঢ়াৰ লগে লগে সমাজত নানা প্ৰকাৰ বিশৃঙ্খলা উপস্থিত হৈছে। স্বষ্টিকৰ্ত্তা আল্লাৰ প্ৰভুত্ব মানুহে লাহে লাহে পাহৰিবলৈ ধৰিছে। ধৰ্মৰ গ্ৰানি আৰু অধৰ্মৰ অভ্যুত্থান হোৱাত মানুহবোৰ নৃশংসত মিলিত হৈ পৰিছে। পতনমুখী সমাজখন স্বৰ্গ কবিতৰ কাষে এই সময়তে হজৰত নূহৰ আবিৰ্ভাৱ হয়।

আল্লাহতালাৰ স্বৰ্গীয়া লাভ কৰি হজৰত নূহ এজন মহাপ্ৰাৰ্থী বুলি হৈ পৰিছিল। তেওঁ বিশ্ব নিচেই সাধাৰণ লোকৰ দৰে জীৱন যাপন কৰিছিল আৰু তেওঁৰ সঙ্গীসকলক প্ৰকৃত ধৰ্মজ্ঞান দিবলৈ ব্যৱস্থা হৈছিল। পোন্ধৰো অতি সাধাৰণ তৰুৰ গোটটিচেহে লোকেহে মাজ তেওঁৰ ধৰ্মোপদেশ গ্ৰহণ কৰি এক আল্লাত-বিশ্বাস কৰিছিল। বাকী লোকসকলে তেওঁক মাথোন মীনা প্ৰাক্ষাৰে অভিহিত কৰিছিল। হজৰত নূহে যেতিয়া কৈছিল—তোমালোকে এক আল্লাত-বিশ্বাস নকৰা কিয়? তেওঁত অস্বীকৃতি দিয়াৰ ব্যৱহাৰ আৰু কোন আছে? মই তেওঁৰ প্ৰতি প্ৰিয়গৰ, আল্লা মোক বৰ দৰে বিশ্বাস কৰি তোমালোকে স্বৰ্গীয় আল্লাহতালাৰ একমুখী আৰু অকল্যাণকামী মানি লোৱা আৰু সেইমতে তেওঁৰ উপাসনা কৰা।

মানুহবোৰে নূহৰ এনে কথাৰ প্ৰত্যাহ্বানত কলে—সেইটো আমি কোনকৈ বিশ্বাস কৰিম? তোমাৰ অস্থায়ী মোক সেই প্ৰতিশ্ৰুতি দিবলৈকেই লাভ। তুমি ভাবিছানেকি সেই ভিক্ষাৰুৱাৰ পৰায়ে আৰিও গ্ৰহণ কৰিম? আৰু তুমি বাকি কি সাহসত নিজৰ বচল বসি প্ৰচাৰ কৰিমলৈ ওলাইছা? তুমি যিখনো আশাৰ দৰেই সাধাৰণ মোক। পতিবে আমাক বাট দেখুৱাই দিব তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাই।

হজৰত নূহ কলে—মিচা কৰা! মই তোমালোকৰ দৰে হাউৱাৰ বংশধৰ নহওঁ। কিন্তু তুমি নূহৰ প্ৰভুত্ব মানুহে লাহে লাহে পাহৰিবলৈ ধৰিছে।

তেওঁৰ নিদৰ্শনৰ দ্বাৰা মোক গৌৰৱান্বিত কৰিছে, তেওঁৰ বিশেষ কৰুণা মোৰ ওপৰত বৰিষণ কৰিছে। গতিকে তোমালোকে মোৰ কথাত বিশ্বাস কৰা। আৰু মই প্ৰচাৰ কৰা ধৰ্ম্ম বাণী গ্ৰহণ কৰা। মই মোৰ এই কামৰ বাবে তোমালোকৰপৰা অৰ্থ-সম্পত্তি একো বিচৰা নাই। আৰু মোৰ এই দ্বিবিদ্ৰ অল্পগামীকলৰ কথা যে তোমালোকে কৈছা—মোৰ মানত তেওঁলোক পুণ্যস্থান লোৱা। আত্মাত বিশ্বাস ৰখা এই লোকসকলক মই বাক ভাগ কৰিব কেনেকৈ? তেওঁলোকক হেয়জ্ঞান কৰিলে মই নিজেই অগ্নিৰ গভৰ পৰা মুক্তি নাপায়। তোমালোকে মোৰ কথা শুনা, নহলে কাৰো পৰিত্ৰাণ নাই।’

হজৰত নূহৰ কথাত সকলোৱে আমোদ পালে। তেওঁলোকে ইতিহাস কৰি কলে, ‘বাক, তৰ্ক-বিতৰ্কৰ আৱশ্যক নাই। তোমাৰ কথা শুনিিলে আমাৰ যি শান্তি হব বুলি তুমি ভা দেখুৱাইছা। তালৈ আমি কেৰেপ কৰা নাই। আমাৰ যি হয় হও, তুমি তাৰ বাবে মূৰ ঘমাং নালগে। তোমাক কিছু এতিয়াও সাৱধান কৰি দি কৈছোঁ। যে তুমি যদি এই ইতৰ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ লগ হৈ বলিঘালিত ৰত থাকে তেনে তাৰ পৰিণাম শোচনীয় হব। আমি শিলগুটিবোৰেই তেমালোকক বথোচিত শিকনি দিম।’

হজৰত নূহে তেতিয়া আঁকৌ কলে ‘তোমালোকৰ মঙ্গলৰ কাৰণেই মই পুনঃ কৰ্ত্ত তোমালোকে সত্য পথ গ্ৰহণ কৰা। এক আত্মাত শৰণ লোৱা। নহলে উল্ল শান্তি ভূগিহাইক।’

বিশ্বোদী দেশবাসীবোৰে কলে—‘তৰ্কৰ আৱশ্যক নাই। তোমাৰ যদি শক্তি আছে, আৰু তুমি যদি সঁচাকৈয়ে আমাৰ প্ৰিয় ভক্ত, তেন্তে আমাৰ ওপৰত বাক শান্তি বিহাৰ কৰা। আমি স'জু আছোঁ। ভয় নকৰোঁ।’

‘তাৰ পাছত এই অহকাৰী লোকবোৰে কেৱল যে হজৰত নূহক ঠাট্টা-কৰিবলৈ কৰিলে এনে নহয়, তেওঁৰ ধৰ্ম্ম মানা একোৰে নিৰ্ব্যভাৱ বিশ্বাসেও কৰিলে। যিহুদৰ যুধিৰাল যুধিৰাল লোকবোৰে হজৰত নূহক ওপৰলৈ কৰি কৰিলে কৰিলে—এওঁ নূহৰ কথাবোৰেই আমাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে। যদি ইতিহাসৰ আত্মাই আমাক বিশ্বাস কৰি, যদি প্ৰচাৰ কৰিলে, তেন্তেই একমুখৰে একো বিধিৰে যদি মানবোৰেই একো বিধি প্ৰতিপালন কৰে।’

আৰি আৰাব বোপা-ককাইতৰ পৰাও তেনেবোৰ কথাকে জনি আহিছে।
এওঁৰ ভূৱাত কোনোৱে প্ৰত্যয় নানানিবাঁহক।”

এনেবোৰ কথা জনি হজৰত নূহ স্বীয় হ'ল। তেওঁ প্ৰাৰ্থনা কৰি
আজাৰ ওচৰত নিবেদন কৰিলে—‘হে বিৰপতি আজা, তেওঁলোকে মোৰ
ওপৰত যি অসত্য আৰু অবিবাস্য আৰোপ কৰিলে—‘কি কৰিবলৈ
তুমি যেনে সহায় কৰা প্ৰভু! নহলে মোৰ পক্ষে এই কাৰ্য্য অসম্ভৱ হৈহে
লাগিছে। এইবোৰ লোকক উপযুক্ত শিকা দিবলৈ সিহঁতে তোমাৰ সৈন্যক-
সকলকো কুণখলৈ নিব। ইহঁতৰ সতি-সন্ততিবোৰো বিপদ-পানী আৰু
অকৃতজ্ঞ হব।’

আকাশ-পৃথিৱী বিকম্পিত কৰি গুৰু-গভীৰ ধ্বনিত তেতিয়া নূহৰ
প্ৰতি প্ৰত্যাদেশ হ'ল—‘এই মাকহৰোৰৰ কথাত তুমি হতাশ নহবা।
তুমি ভূবন্তে এখন স্তম্ভ নৌকা নিৰ্মাণ কৰিবলৈ লোৱা। এট অকৃতজ্ঞ
কুৰ্ম্মীসকলৰ কাৰণে তুমি আৰু মোৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা নকৰিবা। সিহঁতৰ
বিবিলাকে তোমাৰ উপদেশ হুতুৱে সেইবিলাক অৱশ্যেই অধাৰ-সাগৰ
বানপানীত বুৰি যাবিব, পৰিজ্ঞান নাই।’

হজৰত নূহে নৌকা গঠন কৰিবলৈ লাগি প'ল। বৰষুণ ন'হৈ, বানপানী
নাই, আনকি আকাশত ড'ৱৰ এটাৰো ক'তে কেনিও দেখিবলৈ পোৱা
নাযায়। সন্ধ্যা হুনিওল আকাশৰপৰা টোটাৰো ব'ৰা আহি আছে। এনে
অৱস্থাত হজৰত নূহে অবিবামভাৱে সন্ধ্যা নৌকা নিৰ্মাণত লাগিছে। তেওঁৰ
ডেনে কাৰ্য্যত কিমানো কিমান প্ৰকাৰে যে ঠাট্টা-মন্তব্য কৰি তেওঁৰ কাৰ্য্য
শোভনহলেবে চাই বাবলৈ ধৰিলে তাৰ আধি-অন্ত নাই। এইদৰে দিন
বাবলৈ ধৰিলে।

হজৰত নূহৰ নাও সম্পূৰ্ণ হ'ল। যহাৱানৰব সন্ধ্যা-ওচৰ চাপিক।
নূহৰ প্ৰতি অৱশ্যকৰ পৰা আবেশ কৰিলে—‘নূহ, সিহঁতঃ নৱত প্ৰভু
পালেহি। তুমি তোমাৰ প্ৰয়োজনীয় অস্ত্ৰসম্বল আৱৰোধ কৰি
আজাৰ ওচৰত। তেওঁৰ পৰিৱালৰ অধীৰৱইটো আৰু তোমাৰ প্ৰয়োজনীয়
সিৰাণী আৰু কেইবাখনো কৰ্ণাভ, তুমি কৰাৱ।’ বোৱিব। কৰিবলৈ
অৱশ্য হ'ল। হজৰত নূহে এইবোৰ লৈ কৰিবলৈ গ'ল।

আকাশ ওপোলাই আহিল। বেনানেপেৰাকৈ বৰষুণ হৰমৈ ধৰিলে।
একেবা'হে চলিচ দিন বৰষুণ হ'ল। এলয়ৰ ধাৰালৰ বৃষ্টিত ব-বায় পানীৰে
একাফাৰ ২ল। বৰষুণৰ প্ৰক্ষেপ বাঢ়িহে মাৰ্শল ধৰিলে অটক এলয়-
গোয়ামিহলে তেমে সকলোকে প্ৰাণ কৰি আছিল। জখাই-মাগৰ পানীত
পৰি সকলো জীৱ-জন্তুৰে ককৰফাকলৈ ধৰিলে। এই হেন মহাপ্ৰলয়তো
কিছু হজৰত নূহৰ নৌকা আৰোহণকাৰীসকলক বুকুত লৈ নাচি-নাগি উঠি
কুৰিবলৈ ধৰিলে।

পানীত ওপঙি ঢকা-ডিঙৰা-লগালকলৰ ভিতৰত হজৰত নূহৰ এগৰাকী
পত্নী আৰু তেওঁৰ কেনান নামৰ পুত্ৰ এটাও আছিল। হজৰতৰ কাৰ্য্যৰ
ওপৰত তেওঁলোকৰো বিশ্বাস আৰু আস্থা নাছিল।

হজৰত নূহৰ মিৰাটকাৰ নৌকাখনৰ ওচৰতে তেওঁৰ পুতেক কেনানে
পানীত ন'চ'ৰ সাতুৰি পৰিত্ৰাণৰ কাৰণে কব-কাই আছিল। তাকে দেখি
হজৰতৰ অন্তৰত কহণা উপজিল। তওঁ কলে - 'বাছা, তই এই পাখতুবোৰৰ
'লগত ২বিহলৈ ওলটুই বিহা? এতিয়াও তই কানলৈ আহি আমাৰ নাৱত
ধৰহি। নহলে পৰিত্ৰাণৰ উপান নাই।'

কেনানে উত্তৰ দিলে - 'সাতুৰি গৈ আমি সো পৰ্বতখনত উঠিম। তোমাৰ
নাৱত চুঠো।' কথাবোৰ কোৱাৰ লগে লগেই এটা প্ৰকাণ্ড ঢৌ আহি কেনানক
কোবাই লৈ বহুত দূৰ পোৱালৈগৈ। অপত্যপ্ৰেহত অভিভূত হৈ হজৰত নূহে
নৌকাৰ মাডতেই প্ৰাৰ্থনা কৰি কলে - 'হে পৰীমতি! বিহু, এলয়ৰ 'এট
জলবান্ধিৰপৰা মোৰ পুত্ৰ কেনানক তুমি বচা কৰা।' তই হুঁদৈঙ সি মোৰ
পৰিৱৰাণৰে এজন।' তোৱাৰ জলো প্ৰতিজ্ঞা ৰাখিল যে তুমি মোৰ পৰি-
ৱালৰ সকলোটি প্ৰাণীকে বচা কৰিবা? তাৰ প্ৰাণ বচাই উলিয়াব প্ৰতিজ্ঞা
সাৰ্বক কৰা। প্ৰভু!'

হজৰত নূহক কাতৰ প্ৰাৰ্থনা একেবাৰে দিকলৈ পৰিল। একে পৰ্বতত
আকাশৰ পৰা হ'ল - 'অৰীৱ নৌকা নূহ।' পৰিচয়ত ক'ব নৱৰিবা। হজৰত
কেনানক তেওঁলোকৰ পুত্ৰ হলেও সি মোৰ আত্মা নহ'ল। তেওঁলোকৰ
পৰিৱৰাণৰে এজন।' তোৱাৰ জলো প্ৰতিজ্ঞা ৰাখিল যে তুমি মোৰ পৰি-
ৱালৰ সকলোটি প্ৰাণীকে বচা কৰিবা? তাৰ প্ৰাণ বচাই উলিয়াব প্ৰতিজ্ঞা
সাৰ্বক কৰা। প্ৰভু!'

এইবাবে বিপৎগামীসকলৰ মগতে কেনানে। পানীত বুবি মৰিল। মহা-
 প্ৰলয়ৰ জলবাশিয়ে কাম্পিয়ান সাগৰ আৰু আৰাবত পৰ্বতৰ মাজৰ মধ্য
 ভূমিও প্ৰায় ইয়াহুদি পৰ্বতীক তলত ফুৰাইছে। ইয়াৰে পাহাৰ
 এবিন জল-হল-আকাশ-নভোমণ্ডল কপাই আকাশ অংশ হ'ল - 'হে ধৰ্ম্মী,
 তোমাৰ বন্ধু এই বিপুল জলবাশি তুমি শোষণ কৰা। হে শূচক্ৰ বেবনৰ,
 তোয়ালোক অত্যাধীন হোৱা।' লগে লগে জমে জমে পানী উঠাই গ'ল;
 আকাশ নিৰ্মল হ'ল। হজৰত নূহক নৌকাত পৰি আশীৰ্বাদ কৰি পৰিত
 লগি গ'ল। সৰীসকলৰে সৈতে তেওঁ সেই পৰিতত মোকাৰিয়া অৱস্থান
 কৰিলে। কথিত আছে যে এই মহাপ্ৰলয়ত হজৰত নূহে চাৰিজন অস্থ-
 বৰ্দ্ধিত বাহিৰে বাকী সকলোৰে ধ্বংস হৈছিল। সেইবাবে হজৰত নূহক
 দ্বিতীয় আদম নামেৰেও অভিহিত কৰা হয়। তেওঁৰ 'তিমি' পুত্ৰ হাম,
 হাম আৰু ইয়াকজৰ বংশধৰসকলে এছিয়া, ইয়ৰোপ আৰু আফ্ৰিকাৰ বিভিন্ন
 দেশত বিভিন্ন লোকৰ বসতি বিস্তাৰ কৰে। হামৰ মৃত্যুতেই বহুকাল পাছত
 হজৰত ইব্ৰাহিমৰ জন্ম হৈছিল।

হুজুৰত হুদ আৰু সম্ৰাট ছাফাৰ

তাহানি আৰব দেশত এটা বৰ পৰাক্ৰমী ফৈদ আছিল, নাম আৰ। আৰ বংশৰ লোকসকল অগ্নিছিল সঁচাকৈয়ে যেন ৰাজ্য শাসন কৰিবৰ কাৰণেই— এনে নিপোতল আছিল তেওঁলোকৰ চেহেৰা, এনে ধুলুহুৰ আছিল তেওঁলোকৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ আৰু বুকুত আছিল এনে সাহ-শিঙা।

সেই আৰ বংশৰে এজন ৰাঘছাহৰ নাম আছিল ছাফাৰ। ছাফাৰৰ কিয়ৰ বাহিনীক প্ৰতিৰোধ কৰিব পৰা শক্তি সেই সময়ত পৃথিৱীত অল্প এটা নাছিল। নিজ ৰাঘৰ বলেৰে ছাফাৰ হৈ পৰিছিল এখন বিশাল ৰাজ্যৰ অধীশ্বৰ। যিকালেই যুধ হুৰায় সেই কালেই তেওঁ গুনিয়লৈ পায় তেওঁৰেহে গুণ-গান, তেওঁৰেহে গোবৰ-কীৰ্ত্তন। নিজ দৰবাৰৰ কথাটো কবই নালাগে বিবাসকলে তেওঁৰ অভিলাসৰ ক্ষুদ্ৰ ইচ্ছিত পালেই তাক তুৰন্তে কামত পৰিণত কৰিবলৈ হেতা-ওপৰা লগাইছিল! পিছে, অপৰিমিত কামতা আৰু হোষামোদকাৰীসকলৰ অলোক বন্দনা, এই দুয়োটায়ে কিন্তু অগ্নিত বায়ু সংযোগ হোৱাৰ দৰে হৈ মাহুৎক নিজৰ একত শক্তিৰ পৰিসীমা পাহৰাই দিয়ে। তেতিয়া তেওঁ সম্ৰাজৰ নীতি-নিয়ম আৰু ধৰ্মৰ উপদেশবোৰলৈ ধন্যবাদ নিদিয়া হয়! সম্ৰাট ছাফাৰৰো সেয়ে হ'ল। তেওঁৰ হুৰ কথাই আইন হবলৈ ধৰিলে। বহু-বিচাৰ তাত নাই, যুক্তি তৰ্ক তাত নাথাকে।

এইদৰে দিন গৈ আছে। তেতিয়া আৰব দেশৰ মাহুৎকবোৰে হুজিগুজা কৰিছিল আৰু বতাহ-বৰষুণ, খিজলী-ঢেবেকণি, গছ-গছনি আদিকো দেহতালুনি মানিছিল। সম্ৰাট ছাফাৰে তেতিয়া তলাই দিলে যে ৰাজ্যৰ সকলো ব্যক্তকে সম্ৰাটৰ হুজিত বাহিৰে অন্য হুজি গুজা কৰিব নোৱাৰিব। তেওঁ নিজেই যেন অৰূপকিমান আশ্ৰয় স্থান অধিকাৰ কৰি বহিল। ৰাজসুত্ৰ যেনে আজা তেনে কাম হ'ল। সেই দিন ধৰি সম্ৰাটৰ হুজিগুজা যেনে ধৰে অৰ্থেই চলিবলৈ ধৰিলে। মাহুৎক বিবিধ বিধৰ কাৰিকৰ, অৰুণাৰিক হুজিগুজা আৰু আৰু আৰু কাম কৰা কৰিছিল।

ইয়াকে দেখি হজবত্ব হ'ল নাযে আলাব পুণ্ডৰক একবে কানিকৈ, সন্মটিব
নিষ্কল মতিভব হৈছে । তেওঁক লগপালে আশি-মাহাত্মৰ মন-নিষ্কল
খোৰাভাণাৰ কালে চান খুৰাব কোৱাৰিছে, অগতঃ সৰ্বোত্তম হ'ব কোৱাৰে ।
ইয়াকে জাৰি তেওঁ আহি সন্মটিব হ'বকাল, ইশিত হ'ল আৰু কল, 'তলা
যায় সন্মটি হেনো নিয়োই খোৱাৰ আশা অধিকাৰ কৰিবলৈ, কৰা হৈছে ।
সেয়ে বৰি হয় তেওঁ এই হ-মাহাত্ম সন্মটি, কলত এই বিলাক, কাক যোৱা
জানাব একান্ত অক হওক ; বুলিলে ইহকাল, পৰকাল ক'লে যে কল নাহি ।
মই ইয়াকে কবলৈহে কল, সন্মটিৰ কল পাৰিছোঁ ।'

হজৰত হৰব এনে দুঃসাহস দেখি বিবহাসৰল জয়ত ভেদেই, তেজু
লুপিল। সকলোৰে মূৰত হাত হেৰাল। কিংকৰ্ম্মবিমুখ, হৈ, সকলোৰে
সম্মুখত মূৰলৈ চাই ব'ল। সম্মুখত হজৰত হৰব ফালে চাই কলে, 'বহিৰ
কৰীব, তোমাৰ এই অতপালিৰ ফল কি হব পাবে ইয়াৰ কাষিছানে ? এই
হাস্তিকতাৰ কাৰণে মই তোমাক এই বুদ্ধিতে খণ্ড-বিখণ্ড কৰাব পাৰোঁ;
পিছে, সেইটো নকৰোঁ। চিকা মাৰিলে নিজৰহে হাত গোন্ধায়। গতিকে
তোমাক মই প্ৰাণে নামা'ৰি এৰি দিলোঁ। তুমি যোৱা দৰবাৰৰ পৰা সন্মুখ
দু'চ যোৱা, নহলে কথা বিধম হ'ব।'

হজরত হুদে উত্তর দিলে,—‘মই গুচি যাম সঁচা মহাবাজ, কিন্তু আপোনাৰ
 দুৰ্বুদ্ধিত মোৰ দুখ লাগিছে। খোৰাতালাক অৱহেলা কৰি আপুনি নিজৰ
 মতল-পথত কাঁইট বান্ধিছে; হাতৰ কুঠাৰ কৰিত্ত মাৰিছে। আপোনাৰ
 এই বান্ধনজিৰে সুখৰ হুলৰ বেৰেৰে হাততে লাজ কৰিও, পৰিহাৰ কৰিব
 নৱাইছে। এই ধূলি-খেয়ালিৰ ফুৰ এদিন পৰিব, মহাবাজ! তেতিয়াহে
 আপুনি বুজিব কি মন্ত ভুলকে আপুনি কৰিলে।

সন্ধ্যাটো ছাফাব মনত অলপ থং উঠিছিল যুধিও, হৰু কথাবোৰ কহি
শ্ৰেষ্ঠ বসিয়ার কাকতি-মুকুতাও আমোদ পেলাব ববে আমোদো পালে।
ডেউ কলে, 'কক'ব, ডে.ব'ব খোদাৰ ধনীয়া বেহেস্তখন মোৰ এই মোখৰ
বাজখানীতকৈও বৰীণনে? যদি সি মোৰ বাজখানীৰ ববেও হয়, ডেউ
বাৰু এই অলপ খিনব কিতমতে বেহুদাৰ-কোহেও কপোদাকী জামি
মেহিদি বেহেস্ত এখন মেহেস্ত হবু-আমোদো এই ডেয়াৰ কবি উঠিয়াৰ
অলপ? বেহিয়ার কাকতি মুকি। মোহাৰাই মোহোৰে আৰু জিয়ার
কাকতি মুকি। অধিক দুখিয়ার।'

সম্ৰাট ছান্দাৰে শুভক্ষণত দৰবাৰৰ উজীৰ নাজিব, কটকী-ওমৰাও সবাকৈ লগত লৈ বেহেস্তলৈ যাত্ৰা কৰিলে। দুৰবশৰাই নৱ-নিৰ্মিত বেহেস্তৰ সৌন্দৰ্য্য দেখি আহ্লাষত তেওঁৰ মন নাচি উঠিল। আজুলিৰে বেখুৱাই লগৰীসকলক তেওঁ ঘনে ঘনে কবলৈ ধৰিলে—‘সোৱা মোৰ বেহেস্ত! চোৱা, চোৱা তাৰ সৌন্দৰ্য্যই চকু ছাটি মাৰি ধৰে। তাক গোৱা মধুৰ গীত-ধ্বনি বতাহত আহি বৈ বৈ আমাৰ কাণত বাজিব’ লাগিছে। এই বেহেস্তৰে মই হয় একছত্ৰী সম্ৰাট, সৰ্বশক্তিমান খোদা; আৰু তোমালোক হবা তাৰ কিৰিত্তা। অনিন্দ্যস্থন্দৰী পৰীসকলে যেতিয়া বিবিধ ভৰ্জিয়াত নাচি নাচি গীত গাবলৈ ধৰিব, তেতিয়া, বাঃ বাঃ কিযে আনন্দ হব!’

এনেকৈয়ে কথাই-মাতে সলৈয়ে সগন্ধৱে সম্ৰাট ছান্দাৰে গৈ বেহেস্তৰ সিংহদ্বাৰত পদাৰ্পণ কৰিলে। বাহুছাৰ বাহন আছিল এটা ধুনীয়া ঘোঁৰা। তেওঁৰ হাতত আছিল হীৰা-খটোৱা চাবুক। তেওঁ গৈ সিংহদ্বাৰতে এটা অপূৰ্ণ স্থন্দৰ থলুৱৰ যুৱকক বাট আগচি থিয় হৈ থকা দেখি ভাবিলে,—এৱেঁই নিশ্চয় বেহেস্তৰ দাবোৱান! সেই ভাবি তেওঁ গহীনকৈ স্মিলিলে—‘তেনেহলে তোমাকেই হবলা মোৰ বেহেস্তৰ দাবোৱান নিযুক্ত কৰি বখা হৈছে! বেছ বঢ়িয়া হৈছে। তোমাৰ নাম কি যুৱক?’

যুৱকে মেঘৰ গভীৰ ধ্বনিত উত্তৰ দিলে—‘নহয়! মই দালাকুল সন্ত। মই তোমাক নিবলৈ বৈ আছোঁ।’

সম্ৰাটে আচৰিত হৈ কলে—‘তাব মানে?’

যুৱকে কলে—‘মই কিৰিত্তা আজ্জৰাইল।’ তোমাৰ প্ৰাণ কাঢ়ি নিবলৈ খোদাই মোক পঢ়িয়াইছে।’

কথা শুনি সম্ৰাট খঙে-বাগে অৰ্জুনিত হ’ল। ঈশ্বৰ কামুৰি, ‘তুই পকাই তেওঁ কৈ উঠিল—‘ফাদান্য সম্ৰাট ছান্দাৰৰ লগতো’ ফোলালি কৰিবলৈ আহিচ, কটা।’ এই বুলি পোনেই ভৰোৱাল খুলি লৈ তেওঁ যুৱকক কাটিবলৈ আগ বাঢ়িল। কিন্তু কি আচৰিত কথা, তেওঁৰ তোলা হাত তোলাই থাকিল, লৰচৰ কৰিব নোৱাৰিলে। থং আৰু অপমানত একোবাই হৈ তেওঁ কৈ উঠিল—‘সৈন্যসকল, কি চাই আছে? এই চৰতানক ধৰি দাটিব তলত পুতি ধোৱাইক।’

ঘূৰকে কাঠ-হাঁহি এটা মাৰি কলে—‘পুতিব বাক! পিছে, তোমাৰ সৈন্য-গ মঙ ক’ত? তুমি গগলা ২লা নেকি? এই শক্তি লৈয়ে তুমি গৰ্জ কৰা, নহয়?’

সম্ভাটে তৎক্ষণাৎ পিছলৈ ঘূৰি চালে। তেওঁ দেখে, তেওঁৰ লগত যোৱা সৈন্য-সামন্ত, উজীৰ-নাজিব, লগুৱা-লগৰীয়া আৰু কাৰো একো চিন-মোকা-মেই নাই। হতাশ আৰু হতভম্ব হৈ তেওঁ কলে—‘তুমি নিশ্চয় কিবা মায়া জানা, খুৱক। তুমি জানো সঁচাকৈয়ে আজৰাইল?’

আজৰাইলে কলে—‘এৰা, ময়ে আজৰাইল। পিছে, তোমাৰ লগত কথা পাওলি থাকিবলৈ মোৰ অৱসৰ নাই। মই শীঘ্ৰে তোমাৰ প্ৰাণ লৈ যাবলৈ আদেশ পাইছোঁ। পলম কৰিব নোৱাৰোঁ।’

ছাফাদে চাৰিওফালে অন্ধকাৰ দেখিলে। সপোন নে সচিত একো কব নোৱাৰিলে। নিঃসহায় শিশুৰদৰে তেওঁ কান্দি কান্দি কৈ উঠিল—‘ভাই আজৰাইল, মোক অলপ সময় দিয়া ভাই! কিমান চাখিয়াহ কৰি মই এই বেহেস্তখন তৈয়াৰ কৰাইছিলোঁ—উপভোগ কৰিম বুলি। খেতকৰ কাৰণে হলেও মোক তাৰ সিংহাসনত এবাৰ বহিবলৈ দিয়া ভাই!’ এই বুলি তেওঁ ধোৱাৰপৰা নামিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

তাকে শুনি বজ্জৰ নিনাদে আজৰাইলে কৈ উঠিল—‘খবৰদাৰ পাবত, চান্দত পৰি এতিয়া সেও হৈছ। খবৰদাৰ, ‘এখোজো আগ নাবাঢ়িবি। তই কোনো অৰ্গৰে যোগ্য নহৱ।’ এই বুলি সেই অৱস্থাতে সেই বৃহৎৰ্ত্তে তেওঁ সম্ভাট ছাফাদৰ প্ৰাণ বাহিৰ কৰি ললে।

সম্ভাট ছাফাদৰ ঠুট্টাৰ লগে ‘লগে মেদিনী’ কপিবলৈ ধৰিলে। ভয়ঙ্কৰ ভূমিকম্প আছিল। মাটি ফাটি ধবাসৰ হ’ল। কৰ-জুয়াৰবোৰ হতভম্বকৈ ফাৰি পৰিবলৈ ধৰিলে। চান্দতে চান্দতেই আহৰ-হুহুৱাহে লৈয়ে ভয়পূৰ্ণ, স্তম্ভাট-ছাফাদৰ বিস্ফোৰণক বেহেস্ত বুলিব লগত ‘বিজি’ গ’ল।

হজৰত ইব্রাহিম আৰু সত্ৰাট নমকদ

হজৰত ইব্রাহিম আছিল আজাৰ প্ৰেৰিত এগৰাকী পয়গম্বৰ বা বচুস। ইচলাম ধৰ্মৰ অনেক আখ্যানৰ লগত এইজন পয়গম্বৰৰ জীৱন-কাহিনী জড়িত আছে। হজৰত মহম্মদো প্ৰায় দুহাজাৰ বছৰ পূৰ্বে ইবাক ৰাজ্যৰ বেবিলন নগৰৰ ওচৰত হজৰত ইব্রাহিমৰ জন্ম হৈছিল। এওঁক আবুল আম্বিয়া অৰ্থাৎ নবীসকলৰ পিতৃগুৰু বোলা হয়। ইহুদী, খ্ৰীষ্টীয়ান আৰু মুছলমান সকলোৱে তেওঁক শ্ৰদ্ধা কৰে। তেওঁৰ জন্ম-বৃত্তান্তও অতিশয় বহুতপূৰ্ণ।

সত্ৰাট নমকদৰ ৰাজত্বত এদিনাখন কোনো এজন অজ্ঞাত গণকে আহি সত্ৰাটৰ দৰবাৰত ভৱিষ্যদ্বাণী কৰিলে—‘আকাশত এটা নতুন নক্ষত্ৰ উপস্থিত হৈছে। গণনা কৰি তাৰপৰা বুজা যায় সত্ৰাটৰ ঘোৰ অমঙ্গলৰ কাল আসন্ন। অবিলম্বে এই ৰাজ্যৰ কোনো এটি চুফত এটি শিশু উপজিব। সেই শিশুৱে কালত ধৰ্ম-জগতত ঘোৰ বিপ্লৱ আনিব। তেৱেঁই সত্ৰাটৰো ঘোৰ অমঙ্গলৰ হেতু হৈ পৰিব। এই শিশুৰ হাত সাৰিব নোৱাৰিলে সত্ৰাটৰ সাৰণ নাই।’

কথা শুনি সত্ৰাট নমকদৰ বুকু কঁপি উঠিল। দাঁত কাষুৰি গৰ্জি উঠি গহীন গভীৰ ধ্বনিৰে তেওঁ আদেশ কৰিলে—‘আজিৰপৰা এই দেশত বিদ্ৱান সন্ধান জন্মে, সেই সকলোবোৰকৈ ধৰি দাৰি পেলাব লাগে। কাৰো একো ওজৰ-আপত্তি শুনা নাবাৰ।’—যেনে আজা তেনে কাম।

সত্ৰাটৰ আদেশত ওপচৰবোৰে দেশৰ নৱজাত শিশুবোৰ বিচাৰি বিচাৰি হত্যা কৰিবলৈ লাগি গ’ল। ইতিমধ্যে সত্ৰাটৰে ৰাজ-কৰ্মচাৰী এজনৰ ঘৰত এৰিল এটি শিশু উপজিল। পুজু কৰি হোৱাৰ পূৰ্বে সন্ধানৰ দ্বাৰা সন্ধানত খোজাভালাৰ আদেশ লাগে যে জন্ম এখন কৰাৰ পাছতে শিশুক নি ওচৰৰে পৰ্কটৰ তলা এটাৰ বাহিৰে আঁৰ বহাৰ লাগে।

ৰাজকৰ্মচাৰী জন্ম দায় আছিল আজৰ। আভৰে তেওঁৰ প্ৰিয়তমা পৰীক্ষণৰা সন্ধানৰ কৰা কৰিলে। দুয়ো সন্ধানৰে পৰীক্ষণ কৰি কৰ্মচাৰী-

মতে কাম কৰিলে। পৰ্ব্বতৰ কন্দৰ্বত সত্ৰজাত শিশুটি আলকুলকৈ থৈ সৰু ছিহ্ন এটা মাজ বাখি গধুৰ শিল এটাৰে গুহাৰ মুখখন সঘতনে ঢাকি এৰি অহা হ'ল। কোৱা বাহুল্য যে শিশুৰ মাক-বাপেকে গোপনে গৈ সদায় গুহাত শিশুটিক লালন-পালন কৰিবলৈ ধৰিলে। সম্ৰাট নমকৰ নাইবা তেওঁৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ কোনেও তাৰ স্তম্ভত্বকে নাপালে।

এইধৰে স্তম্ভীৰ সাত বছৰ কাল পাৰ হ'ল। কেঁচুৱা লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ অকলে ওলাই সোমাই ফুৰিব পৰা হ'ল। সি তেতিয়া এদিন নিজে আহি মাক-বাপেকৰ লগ লগেহি। মাক-বাপেকে শিশুটিৰ নাম ধলে ইব্ৰাহিম।

পিতাক আজৰে ইব্ৰাহিমক নি কিছুকালৰ কাৰণে শিকা লাভৰ উদ্দেশ্যে কন্দৰ্বত নুহৰ ঘৰত থৈ আহিল। তাতে হজৰত নুহ আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ ছামব তদাৱধানত তেওঁ আৱশ্যকায় সকলো শিকা লাভ কৰিলে।

শিকা সাং কৰি ইব্ৰাহিম ঘৰলৈ উভতিল সঁচা, কিন্তু তেওঁৰ মন আত্মাৰ চিন্তাত নিমগ্ন হ'ল। সন্ধিয়া কেতিয়াবা অকলে অকলে নক্স-খোৱিত আকাশলৈ চাই তেওঁ ভাবে—আল্লানে কেনে, ক'ত তেওঁ থাকে? সোঁ উজল নক্সটোৱে আত্মা নেকি? তাৰ পাছত তেওঁ দেখিবলৈ পায়—সেই নক্স আকাশত আৰু নাই; অন্ধকাৰ হৈছে। চক্সটো বেধি তেওঁ ভাবে ভেঙে এই পূৰ্ণিমাৰ চক্সটোৱেই আত্মা নেকি? নক্সৰ ধৰে ছোৱটোও কমে আকাশত যাব যায়। বাতি পুৱালত সহস্ৰ কিৰণ লৈ সূৰ্য্যোদয় হয়—জাতো তেওঁ ভাবে, ভেঙে সূৰ্য্যয়ে আত্মা নেকি। সন্ধিয়াৰ লগে লগে সূৰ্য্যও যাব যায়। তেতিয়া তেওঁ অস্বীৰ হৈ কয়, 'হে প্ৰভু, জোবাক চিনিবলৈ মোক শক্তি দিয়া।' তেতিয়া ইব্ৰাহিমৰ অন্তৰ আশোনা-আপু-নিৰে প্ৰসূত হৈ উঠে আৰু বিপশতি আত্মাৰ বিদৰ্শন তেওঁ কন্দৰ্বত উপলব্ধি কৰে। তেওঁ কন্দৰ্বত অক্সতৰ কৰে যে আত্মা ভূতকাল-মৃত্যুকালৰ প্ৰমাণ আৰু বিশ্বকাত্যব প্ৰতিপালক। তেওঁত বাহিৰে কোনো উপাস্ত হন নোৱাৰে; কোনো তেওঁৰ চৰিত বা অস্বীকাৰ হব নোৱাৰে। আত্মা এক আৰু অবি-জীৱ। তাৰ পাছত তেওঁ এই কথা কেঁওৰ সম্ৰাদায়ৰ বোদ্ধসকলৰ আগত ব্যক্ত কৰে। এই বোদ্ধসকলৰ দুই-চাৰিজনত বাহিৰে বাকী কোনোও পোৱতে তেওঁৰ কথা শক্তিয়াৰ হয়জিহিল, কাৰণ সেই সময়ত ইব্ৰাহিম

ৰাজ্যৰ ৰজা এজা সকলো লোকে যুষ্টি-পূজা কৰিছিল আৰু নানা বেদ-দেৱী মানি চলিছিল।

হজৰত ইব্রাহিমৰ পিতাক আজৰে অকল যুষ্টিহে ভৈয়্য কৰিছিল এনে নহয়, যাটিৰ দেৱ-দেৱী সাজি দাম লৈ বিক্ৰীও কৰিছিল। তেওঁ বাদছাহ নমকৰ বৰ প্ৰিয় কৰ্মচাৰী আছিল। বাহছাহে নিজেও যুষ্টিপূজা কৰিছিল।

সন্তাট নমকৰ বৰ অহংকাৰী আছিল। বলৰ ধৰ্ম তেওঁৰ ইমানেই বাঢ়ি গৈছিল যে অৱশেষত তেওঁ নিজকো সৰ্বশক্তিমান আত্মাৰ সমকক্ষ বুলি ভাবিছিল আৰু এজালকলে পূজা-সেৱা কৰক বুলি নিজৰ অলেখ যুষ্টি সজাই সন্তাট ছাদ্দাৰ দৰে বিলাই দিছিল।

হজৰত ইব্রাহিমে এদিন পিতাকক কলে, ‘আক্ষাজান, এই যুষ্টিবোৰে কাণেৰে শুন্নে, চকুৰেও নেদেখে। এইবোৰৰ নিজৰ একো শক্তিও নাই। এইবোৰক আপুনি পূজা কৰে কিয়? এই পুতলা পৰিহাৰ কৰি আপুনি বিশ্ব মঠা খোদাতালাৰ পূজা-সেৱা কৰক। খোদাতালা সৰ্বশক্তিমান, সৰ্বজ্ঞ আৰু অবিভীত। তেওঁক পূজা নকৰি আনক পূজা কৰিলে তুল পথ অহ-সৰণ কৰা হব।’

চেডেলীয়া পুতেকৰ মূখত এনে শুকতৰ কথা শুনি পিতাক আজৰৰ বিষয় খং উঠিল। তেওঁ কলে—‘ইব্রাহিম, এনে কথা আৰু যেন ভোয়্যৰ মূখত হুন্নে। তুমিৰ লাগিলে তাৰ পৰিণাম বেয়া হব।’ কিন্তু ইব্রাহিম নিজৰ ব্ৰতত অচল-অটল থাকিল।

এদিনৰ কথা। ওচৰ-চুবুৰীয়া কিছুমান লোকৰ লগত ইব্রাহিমৰ তৰ্ক-বিতৰ্ক হৈছিল। তৰ্কত যুষ্টিৰে তেওঁক কোনেও পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰিছিল। সেইদিনা তেওঁ হুসিলে—‘তোমালোকে এইবোৰ কিবৰ পূজা কৰা?’ ওচৰ-চুবুৰীয়াসকলে কলে—‘আমি প্ৰতিমা পূজা কৰোঁ। পূজাৰ সময়ত প্ৰতিমাকৈ আমি বেহতা বুলি ভাবোঁ। প্ৰতিমাই আমাৰ ঈশ্বৰ।’

—তোমালোকে যেতিয়া এইবোৰক পূজা কৰা কৰি নিজ নিজ বকল্য নিৱেদন কৰা, তেতিয়া সেইবোৰে আনো তোমালোকক ভতি-ভতি, আৱেৰক-বিৱেৰক, কৰে? এককালে সেইবোৰে তোমালোকক জিৰা উপকাৰ বা অপকাৰ কৰিব পাৰে আনো?

—পাৰক বা মোৱাৰক আমি পিতৃ-পিতামহসকলৰ ধৰ্মকে আচৰণ কৰি এইবোৰে পূজা-সেৱা কৰোঁহক। ইয়ে আমাৰ ধৰ্ম।

—তোমালোকে হুবুজি-নাভাৰি ভুল পথ অহুসৰণ কৰিছাওঁহক। প্ৰকৃত সত্যপথ বিচাৰি পোৱা নাই।

ইয়াৰ পাছত হজৰত ইব্ৰাহিম আৰু ওচৰ-চুবুৰীয়াসকলৰ ভিতৰত তুমুল তৰ্কবাদ হয় আৰু তাৰ ফলত ওচৰ-চুবুৰীয়াসকলে তেওঁক নানা প্ৰকাৰে ভীতি প্ৰদৰ্শন কৰে। তেওঁ কিন্তু সেইবোৰলৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰি ইংকে মাথো কৈছিল—
'তোমালোকে যদি নিজৰ মন্তল কামনা কৰা তেন্তে মোৰ উপদেশ লোৱা
আৰু নিজাৰ প্ৰতিমাৰ পূজা-সেৱা এৰি দি এক আত্মাৰ উপাসনা কৰা।'
এনে কৰাত ক্ৰমে ক্ৰমে ইব্ৰাহিমক সকলো লোকে বলিয়া বুজি ধৰি লৈ
তেওঁৰ কথালৈ কাণসাৰ নকৰা হ'ল।

সকলোৱে মিলিজুলি উম্মেহতয়াভাৱে পূজা-সেৱা কৰিবৰ কাৰণে ৰাজ্যৰ
বিভিন্ন ঠাইত দেৱ মন্দিৰ আছিল। সেইবোৰত দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্ত্তি আছিল।
এদিন তেনে এটা মন্দিৰত ইব্ৰাহিমে কেনে ক'তো নথকা সময়ত প্ৰৱেশ
কৰি মূৰ্ত্তিবোৰক সন্মিলে—'তোমালোকে আহাৰ-পানী নোখোৱা কিয় ?
তোমালোকে দেখোন মুখেৰে একো উওৰ নিদিয়া ? কি হৈছে ?

মূৰ্ত্তিবোৰক নিকন্তৰ পাই তেওঁ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল আৰু হাতত
কুঠাৰ এখন লৈ পুনঃ প্ৰৱেশ কৰি মূৰ্ত্তিবোৰ কুঠাৰেৰে ঘণিয়াই ভাঙি-
ছিঙি খাঙা কৰিলে। তাৰ পাছত তেওঁ ভাঙৰ মূৰ্ত্তিটোৰ হাতত কুঠাৰ-
খন লগাই থৈ ওলাই আহিল।

কিছুপৰৰ পিছত মাহুহবোৰে মন্দিৰৰ মূৰ্ত্তিবোৰ তেনেকৈ ভগা-ছিগা
অৱস্থাত ছেদেলি ভেদেলি হৈ পৰি থকা দেখি তাৰ বাবে ইব্ৰাহিমকে অগৰীয়া
বুলি সন্দেহ কৰিলে। তেওঁলোকে গৈ ইব্ৰাহিমক সন্মিলে—'মন্দিৰৰ মূৰ্ত্তি-
বোৰ কোনে ভাঙিলে—ইব্ৰাহিম ? তুমি ভাঙা নাই জানো ?'

ইব্ৰাহিমে কলে—'হাব হাতত কুঠাৰ আছে তাকেয়ে সন্দেহ কৰিব
লাগে। তাকেই সন্দেহাৰ্থক কিয় ? মিয়ে ক'ব নহয়।'

মাহুহবোৰে কলে—'তুমি পগলা হৈছা কেনি ? মূৰ্ত্তিয়ে জানো কথা
ক'ব পাৰে ?'

ইব্রাহিমে কলে—‘তেনেহলে যি কেতিয়াও কথা কব নোৱাৰে, খাব-লব নোৱাৰে, লবি-চৰি জুৰিব নোৱাৰে, তাক পূজা কৰিলে কি হব? যি নিজকে বন্ধা কৰিব নোৱাৰে সি আনক বন্ধা কৰিব কেনেকৈ? তেনেহলে এতিয়াও তোমালোকে সেই প্ৰতিশ্রুতি পৰিহাৰ কৰি যি সৃষ্টিৰ খোদা মানিক, যি সৰ্বজ্ঞ আৰু সৰ্বশক্তিমান সেই অস্বীকৃত ভগৱান আল্লাক পূজা কৰা।’

ইয়াতে মাহুহবোৰ অধৈৰ্য্য হৈ পৰিল আৰু ইব্রাহিমক ধৰি-বাঁধি নি বিচাৰৰ বাবে বাদছাহ নমকদৰ আগত শোধাই দিলেগৈ। বাদছাহে প্ৰশ্ন কৰাত ইব্রাহিমে নিৰ্ভীকভাৱে উত্তৰ দিলে—‘মোৰ খোদা, অনাধি, অনন্ত, সৰ্বজ্ঞ আৰু সৰ্বশক্তিমান। তেৱেই জীৱক জীৱদান দিয়ে আৰু অন্তকালত মাৰি লৈ ৰায়।’

সত্ৰাট নমকদে কলে—‘ময়ো তো ইচ্ছামতে প্ৰাণীক হত্যা বা বন্ধা কৰিব পাৰোঁ। মই তেন্তে তোমাৰ খোদাতকৈ কোন গুণে কম? ময়ো তেন্তে খোদায়ে।’

ইব্রাহিমে কলে—আমাৰ খোদাৰ আদেশত সদায় পূৰ্ণ সূৰ্য্য উদয় হয়, পশ্চিমত সূৰ্য্যাস্ত যায়। আপোনাৰ যদি শক্তি আছে তেন্তে আপুনি বাক পশ্চিমত এবাৰ সূৰ্য্যোদয় কৰি দেখুৱাওকচোন।’

সত্ৰাট খন্তেকৰ কাৰণে নিকন্তৰ হ’ল। তেতিয়া ইব্রাহিমে পুনঃ কলে—‘আপুনিও মোবদৰে মাহুহ। আল্লাৰ শক্তিৰ লগত আপোনাৰ শক্তিৰ তুলনা নহয়। যি আল্লাই আপোনাক, মোক আৰু বিশ্বৰ সকলোকে সৃজন কৰিছে, পালন কৰিছে আৰু সংহাৰ কৰিব তেওঁত আপুনি অটল বিশ্বাস ৰাখক। তেওঁক পূজা কৰক। তেওঁ আপোনাক মুক্তি দিব। তেৱেঁ বন্ধা কৰিব। তেওঁ অপাৰ কৰণাময়।’

সত্ৰাট নমকদ খঙত টিঙিবি-তুলা হ’ল আৰু কলে, ‘এই পাৰ্ব্বণক শীঘ্ৰে নি জলি থকা অগ্নি-কুণ্ডত পেলাই দি হত্যা কৰাহক।’ মাহুহবোৰেও বৈ উঠিল, ‘ঠিক কথা, ইয়াক জুইত পুৰি বধ কৰা উচিত হব।’

সত্ৰাটৰ আদেশত এটি প্ৰকাণ্ড অগ্নি-কুণ্ড তৈয়াৰ হ’ল। বপ্পপৰ্কে জুই জলি উঠিল। অগ্নিৰ লেলিহান জিভাই গগন স্পৰ্শ কৰিলে। হাতে-ভৰিয়ে অপটিয়াই বান্ধি ইব্রাহিমক সেই অগ্নি-কুণ্ডত দূৰবৰণ। নিক্ষেপ কৰা হ’ল। কিন্তু কি আশ্চৰ্য্য! জলা জুইৰ মাজত পৰিও ইব্রাহিমে মুখেৰে মাত্ৰ এখা-

বহু নামাভিলে। অগ্নিয়ে তেওঁৰ পৱিত্ৰ শৰীৰ স্পৰ্শ নকৰিলে। অগ্নিও বিধ-কৰ্ত্তা আল্লাহতলাৰ আদেশত শীতল হ'ল। ইব্ৰাহিম সেই অগ্নিৰ মাজত আয়মেৰে বহি পৰিল। জুইৰ বঙা শিখাবোৰ চাই থাকোঁতেই ক্ৰমে অলেখ সুন্দৰ ফুলত পৰিণত হ'ল। কাণে দেখি সকলোৱে বিস্ময় মানিলে। সত্ৰাটে চিঞৰি কলে—‘এই হতভাগাই নিশ্চয় কিবা মাহু জানে। ইয়াক শিল দলিয়াই বধ কৰাইক।’

সত্ৰাটৰ আদেশত উপস্থিত জনতাই চাৰিওফালৰপৰা ইব্ৰাহিমৰ গালৈ বিহকে তিহকে দলিয়াবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কি আচৰিত কথা—এইবাৰো ইব্ৰাহিমৰ গালৈ নিক্ষেপ কৰা সকলোবোৰ বস্তুৱে গৈ তেওঁক আঘাত কৰা দূৰৰ কথা তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰত এখন বিচিত্ৰ বাজ-ছত্ৰহে তৈয়াৰ কৰি ধৰিলে। ইব্ৰাহিম সেই ছত্ৰৰ ছাঁত বহি থাকিল।

ইব্ৰাহিমে তেতিয়া পুষ্প-পৰিবৃত্ত সেই মনোহৰ আসনৰপৰা উঠি উচ্চ কণ্ঠে কবলৈ ধৰিলে—‘দেখিলে মহাৰাজ, খোৰাই যাক বন্ধা কৰে তাক মাৰে কোনে? সেই কাৰণেই কৈছো—আপুনি এতিয়াও দৰ্প অহঙ্কাৰ সকলো ত্যাগ কৰি দয়াময় আল্লাৰ ওচৰত কমা প্ৰাৰ্থনা কৰক। তেওঁ আপোনাক কমা কৰিব। আপোনাৰ যি বিশাল সাম্ৰাজ্য তাকো তেওঁৰ কৃপাতহে আপুনি লাভ কৰিছে। ইচ্ছা কৰিলে তাকো তেওঁ খণ্ডেখণ্ডে ছাৰখাৰ কৰিব পাৰে।’

কথা শুনি নমকৰ খঙত অগ্নিশৰ্মা হ'ল। তেওঁ সিংহাসনৰপৰা নাৰ্ছি আহি কোম-মূক অসি তুলি ইব্ৰাহিমলৈ চাই কলে—‘তুন ইব্ৰাহিম, তোৰ আল্লাৰ লগত মই এইবাৰ দেখাদেখিটক বণ কৰিম। সমুখ সময়ত এইবাৰ ঠিক হৈ যাব—কাৰ শক্তি কিমান।’ এইবোৰ কৈ তেওঁ নিজৰ সৈন্য-সামন্তক সমুখ সময়ৰ কাৰণে সাজু হবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। লগতে হজৰত ইব্ৰাহিমকো কলে—‘ইব্ৰাহিম, তোৰ আল্লাক সাজু হবলৈ বিচি আক সাজু হলে—যোলৈ থবৰ পঠাৰি।’

ইব্ৰাহিমে নিভুতে খোৰাতালাক প্ৰাৰ্থনা কৰি সকলো কথা মিহেবল কৰিছে। তেতিয়া গহীন গভীৰ স্বৰত অজবীকৰপৰা বৈৰবালী হ'ল—‘তুমি কি ইচ্ছা কৰা ইব্ৰাহিম?’ ইব্ৰাহিমে কলে—‘ব্ৰহ্ম, তুমি সকলো জানা। তুমি কি তুমি এই সিংহাসনৰ অভীলাষ কৰিব মোকো তেওঁক তুমি তোহাৰ পৰিচালিত ইচ্ছা কোনো প্ৰাণীৰ হাতত এই বৰজোহী শাসীৰ প্ৰবল পৰাকৰী সৈন্য-

বাহিনীক পৰাস্ত কৰা। তাকে কবিলে, হে আজা, ভগতে তোমাৰ আতৰ্ক মহিমাৰ বহুত কিছু বুজিব পাৰিব।' পুনঃ অন্তৰীকৃত ধনিত হ'ল - 'ইব্রাহিম, তোমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হব। তুমি নিশ্চিন্ত থাক।'

হজৰত ইব্রাহিম এইবাৰ পুনঃ সন্তাট নমকদৰ দ্বাৰাবলৈ গ'ল। সন্তাটে দূৰবপৰাই ইব্রাহিমক দেখি কহিলে—'ইব্রাহিম, মোৰ সৈন্য-সামন্ত সৌ পৰ্ৱতৰ দাঁতিৰ বিশাল প্ৰান্তৰত যুদ্ধ কাৰণে চাউনি কৰি আছে। তোমাৰ আজা সাজু হ'ল নে?' ইব্রাহিয়ে কলে—'সন্তাট, সৰ্বশক্তিমান আজা সদায় সকলো সময়তে সাজু। তেওঁ সাজু হব নালাগে। বৰ ভেৰী বজাই আহ্বান জনালেই আজাৰ সৈন্যই দেখা দিবহি।'

নমকদৰ আদেশত তেওঁৰ সৈন্যসকলে যেতিয়া বৰ-বাহ্য বজাই দিগুন হৰ্ষধ্বনি কৰি সজলবলে আগবাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে, তেতিয়া ওচৰৰ পৰ্ৱতৰ-পৰা অযুতে-নিযুতে অসংখ্য মহ-বল আদি পোক-পৰা তন্ তন্ শব্দ কৰি বাহিৰ হ'ল। তাকে দেখি নমকদে হাঁহি হাঁহি কলে—'ইব্রাহিম, এয়ে নেকি তোমাৰ সৰ্বশক্তিমান আজাৰ পৰাক্ৰমী সৈন্য বাহিনী?'

কথা শেষ হবলৈ নৌপাওঁতে মহ, ডা'হ, বল, পৰা আদি পোকবোৰে সন্তাট নমকদৰ সৈন্যসকলক এনেভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে যে স্বপ্নাত তৎক্ষণাত নাপাই সিহঁতে হাতৰ গৰাৰে ইটোৱে সিটোৰ মূৰত কোব দিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে নিজৰ ভিতৰতে কোবোৱাকুণ্ঠিতক, পূৰ্বে যত্নবশত ধ্বংস হোৱাৰ দৰে—নমকদৰ সৈন্য-বাহিনী নিহত হ'লৈ ধৰিলে।

গতি বিষয় দেখি নমকদে পৃষ্ঠভঙ্গ দি ৰাজপ্ৰসাদলৈ উলটিবলৈ মনস্থ কৰিলে। তাকে দেখি এটা বৰলৈ তেওঁৰ নাকৰ বিটাইহি প্ৰৱেশ কৰি ডালুত ডালুত কামোৰ মাৰি ধৰিলেগৈ। সন্তাট লৰি গৈ -'ৰাজপ্ৰাসাদৰ লোণৰ প'লেঙত দীঘল হৈ পৰি স্বপ্নাত চৰুটাবলৈ ধৰিলে।

সন্তাটৰ এই অৱস্থা দেখি ৰাজধানীৰ বিখ্যাত ছেকিমনকদে আৰু নান্য প্ৰকাৰ চিকিৎসা আৰম্ভ কৰিলে। কিন্তু, সকলো বিফল হ'ল; কৰা নোজাল, স্বপ্নাবো উপশম নহ'ল। অৱশেষত অলঙ্ পাই সন্তাটে বিৰুদ্ধে প্ৰবীৰ কঠি এডোমৰেবে তেওঁৰ মূৰত ইহুৰ-ইহুৰকৈ আঘাত কৰিবলৈ কলে। প্ৰবীৰেই ৰাজ-সাজা উলখন কৰিব কোৱাৰি সেইদৰে কৰি কহিলে। প্ৰবীৰেই সন্তাটৰ হৃৎক-ডালুৰ ওপৰত যেতিয়া কাটেৰে কোবাবলৈ গ'ল

তেতিয়া বৰলটো চুপ কৰি ফামুৰিবলৈ এৰি নীৰয়ে থাকে। কোবাবলৈ এবিলেই পুনঃ সি ফামুৰিবলৈ ধৰে। এইদৰে দিনৰ পিছত দিন, ৰাতিৰ পিছত ৰাতিৰূপে কেইবাদিনো কাটি গ'ল। সন্ধ্যাটোৰ চকুত টোপনি নাই; পেটত আহাৰ নাই; বস্ত্ৰধাত প্ৰাণ যায় যায়।

চল্লিচ দিনৰ মূৰত এদিন ইব্ৰাহিম আহি সন্ধ্যাটোক কলে, 'মহাৰাজ, আপুনি এতিয়া কৰুণাময় আল্লাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰক। তেওঁ আপোনাক বন্ধা কৰিব। তেওঁ দয়াময়, ক্ষমাশীল।'

নমকদে উত্তৰ দিলে—'সেইটো কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে ইব্ৰাহিম! দেখিছাই নহয়, তালুত বৰলৰ কামোৰ, মূৰৰ ওপৰত প্ৰহৰীৰ কঠোৰ প্ৰহাৰ। ই নিজে বাছি লোৱা বস্ত্ৰধা, নিজে লোৱা প্ৰতিকাৰ। আজি চল্লিচ দিন এইদৰে কাটি গ'ল। চল্লিচ দিন কিয়, সমস্ত জীৱন যন্ত্ৰনাতে ভূগিম লাগিলে, তথাপি তোমাৰ খোদাৰ ওচৰত বশুতা স্বীকাৰ নকৰোঁ, প্ৰাৰ্থনা কৰা দুৰৱস্থা!'

ইব্ৰাহিমে কলে—'আপুনি প্ৰাৰ্থনা নকৰিব পাৰে; পিছে, কান পাতি জনকচোন, আপোনাৰ ঘৰৰ সকলোৱে আপোনাৰ কাৰণেই কেনেকৈ স্তুতি কৰিব লাগিছে। আল্লা সৰ্বশক্তিমান আৰু দয়ালু। আপুনিও তেওঁক স্তুতি কৰক।'

এনেতে চাৰিও কালৰপৰা প্ৰাৰ্থনাৰ ধ্বনি আহিল—'খোদা এক আৰু অদ্বিতীয়, আৰু ইব্ৰাহিম তেওঁৰ বচল।' নমকদে একোপধ্যে সহ নহ'ল বৰত চকু বজা কৰি বজ্জ-গভীৰ ধ্বনিত তেওঁ তীব্ৰস্তে আদেশ দিলে—'কোন আজ্ঞা, মোৰ এই প্ৰসাদত জুই লগাই দিয়া! জুই লগাই দিয়া!'

পৰিচৰ্যাকাৰী প্ৰহৰীয়ে পোনতে সন্ধ্যাটোৰ আজ্ঞা মানিবলৈ অলপ ইতস্ততঃ কৰিছিল। কিন্তু সন্ধ্যাটো নমকদে পুনঃ গৰ্জি উঠি ছুগুণ জোৰেৰে সেই একে আজ্ঞাকে দুনাই দিলত প্ৰহৰীসকলে গৈ ৰাজ-প্ৰাসাদত জুই লগাই দিলে। ৰাজধানীৰ ঘৰবোৰত দপদপকৈ জুই জ্বলি উঠিল। অগ্নিৰ লেলিহান জিভাই আকাশ স্পৰ্শ কৰিলে। নমকদে অলপ দূৰলৈ গৈ অনিমেঘ-মেঘে সেই অগ্নিকাণ্ডলৈ চাই থাকিল।

ইব্ৰাহিমে তেতিয়া কলে, 'সন্ধ্যাটো, বেবিলন পুৰি ভস্মীভূত হ'ল সঁচা, কিন্তু আপুনি জনেনে আপোনাৰ পৰিহিত নিজ পায়জামাটোৱে আৰু আৱৰ্জি

আপোনাৰ হাত, ভৰি আৰি অলপ্ৰত্যাহবোৰেও যে খোদাক মানে ?' নমকদে তেতিয়া শুনিবলৈ পালে—সঁচাকৈয়ে তেওঁ, পিছা বস্ত্ৰবশৰাই যেন শব্দ এটি উঠিছে—‘খোদা এক আৰু ইব্রাহিম তেওঁৰ বন্ধু।’

সত্ৰাট নমকদে এনে পৰিস্থিতিত কাণজান হেৰুৱাই তন্মূৰ্ত্ততে নিজৰ পায়জামাটো খুলি জলা জুইত পেলাই দিলে। অকল সেয়ে নহয়, তাতোকৈ আচৰিত কথা, তবোৱাল খুলি লৈ নিজৰ ভৰি দুখনো একে ঘাশে কাটি পেলালে। কিন্তু আৰু আচৰিত কথা,—কটা ভৰি দুখনবশৰাও তেওঁ যেন সেই একে প্ৰাৰ্থনা-ধ্বনিকে শুনিবলৈ পালে—‘আল্লা এক, আৰু ইব্রাহিম তেওঁৰ বন্ধু।’

ইব্রাহিমে কলে, ‘মহামানা সত্ৰাট, আপোনাৰ অন্ত-কাল উপস্থিত। এতিয়াও আপুনি দয়ালু আল্লাৰ নাম স্মৰণ কৰক; তেওঁক এবাৰ মাজ প্ৰাৰ্থনা কৰক; মৰণ-কালত তেওঁ আপোনাক শান্তি দিব।’

নমকদ কিন্তু জিহ্বা এৰা বিধৰ লোক নহয়। তেওঁ বিকৃত-কণ্ঠে কৈ উঠিল—‘সেইটো নহব, ইব্রাহিম’। এইবৰে কেঁৱাৰ লগে লগেই নমকদৰ প্ৰাণবায়ু উৰি গ’ল। দৃষ্ট-অহঙ্কাৰ সকলোবোৰ বতাহৰ লগত মিলি গ’ল।

হজৰত ইব্ৰাহিম আৰু মক্কা নগৰৰ উৎপত্তি

মুছলমানৰ পৰম পৱিত্ৰ স্থান মক্কা নগৰৰ উৎপত্তিৰ লগত হজৰত ইব্ৰাহিমৰ জীৱন-কাহিনী জড়িত আছে। সম্ৰাট নমকদৰ অশান্তাবিক মৃত্যুৰ পাছত হজৰত ইব্ৰাহিমে ধৰ্মপ্ৰচাৰকে জীৱনৰ ব্ৰতৰূপে গ্ৰহণ কৰিলে। তেওঁৰ জীৱনৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈ পৰিল মানুহৰ অন্তৰত এক আৰু অধিতীয় আল্লাত বিশ্বাস স্থাপন কৰা। বিমুগ্ধ একেশ্বৰবাদ (তৌহিদ) পোনতে তেওঁৰেই স্পষ্ট কথাত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ লয়। ইচলাম এই তৌহিদৰ ওপৰতে প্ৰতিষ্ঠিত। ক্ৰমে ক্ৰমে ইব্ৰাহিম লোকসমাজত আল্লাৰ প্ৰেৰিত ৰচুল বা নবী বুলি পৰিগণিত হবলৈ ধৰিলে।

একেশ্বৰবাদৰ পৱিত্ৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰি ফুৰোঁতে তেওঁ আহি এবাৰ এখন ধুনীয়া দেশ পালে। দেশখনৰ নাম আছিল হাৰাণ। ইব্ৰাহিম তাত বহুত দিন থাকিল। তাতেই ছাৰা বিবি নামৰ এগৰাকী গুণৱতী গাভৰুৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হয়। কিছুকাল তাতে থকাৰ পাছত সেই বৈশত যোৰ দুৰ্ভিক্ষ উপস্থিত হ'ল। হজৰত ইব্ৰাহিমে তেতিয়া প্ৰিয়তমা পত্নী ছাৰা বিবিক লগত লৈ মিছৰ দেশলৈ গতি কৰিলে।

পত্নীসহ ইব্ৰাহিম গৈ মিছৰৰ ফেৰাউনৰ দৰবাৰত উপস্থিত হ'ল। বিবি ছাৰাৰ গুণ বেনে, কপো আছিল তেনে। কথিত আছে যে অগুৰু হুন্দৰী বিবি ছাৰাৰ ৰূপ-ধোৱন দেখি মিছৰৰ ফেৰাউন তেনেই মোহ গ'ল। তেওঁ ইব্ৰাহিমক আজন্ম দিলে আৰু বিবি ছাৰাক কেনেকৈ হস্তগত কৰিব পাৰে তাৰ বাবে ফাং পাতিবলৈ ধৰিলে। তাতে শোদাৰ আবেশত তেওঁৰ চকুৰ দৃষ্টিশক্তি লোপ পালে। কামাত্মৰ ফেৰাউনে তথাপি এবিধ হিতাহিত জ্ঞান হেৰুৱাই দ্ৰুই বাহ মেলি বলিয়াৰ হৰে ছাৰা বিবিক আকোৱালি ধৰিবলৈ দেখি গ'ল। আজন্ম ইজাফত তেওঁৰ কিন্তু ফেলা হাত ফেলাই থাকিল। সম্ভ্ৰাসাৰিত দ্ৰুই বাহ জলৰ আৰু শিথিল হৈ পৰিল। তেওঁ নিকপাৰ আৰু

নিৰন্ত ৫ নিজৰ ঘোৰ ঝোকাৰ কৰি অতিশয় কাতৰতাবে হজৰত ইব্রাহিমৰ ওচৰত কমা' প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। তেতিয়া আজাহতলাৰ অনীয় অহুগ্ৰহন্ত কেবাউনে পুনঃ হেৰুৱা দৃষ্টিশক্তি ঘূৰাই পালে। সেই দিন ধৰি তেওঁ ইব্রাহিমক নিজৰ পৰম হিঠৈবী বন্ধু আৰু উপদেষ্টাকৈ গ্ৰহণ কৰিলে।

কেবাউনৰ দৰবাৰত বহুত দিন থকাৰ পাছত এদিন ইব্রাহিম তাৰপৰা বাৰলৈ ওলাল। কেবাউনে বন্ধু ইব্রাহিমক পথৰ সন্মল যথোচিত হিয়াৰ উপৰিও কৃতজ্ঞতাৰ চিন-স্বৰূপে হাজেৰা নামৰ নিজ কন্যাকো তেওঁৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিলে। বিবি হাজেৰাই হজৰত ইব্রাহিম আৰু ছাৰা বিবিৰ আল-পৈচান ধৰিবলৈ গাত ললে। তিনিও আনন্দমনেৰে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে।

বিবি হাজেৰাও ৰূপত যেনে জাকত জিলিকা, গুণতো আছিল তেনে সৰবৰহী। ইব্রাহিম, ছাৰা আৰু হাজেৰা—তিনিও গৈ পেলেটাইন দেশত উপস্থিত হ'ল। পেলেটাইনত তেওঁলোক অনেক দিন থাকিল।

হজৰত ইব্রাহিম আৰু ছাৰা বিবিৰ সোণৰ সংসাৰখন শুৱাই তুলিবলৈ তেতিয়াটলৈ সা-সম্ভতি একো নাছিল। দিন গৈ অহাৰ লগে লগে তাকে লৈ বিবি ছাৰাৰ মনত বিবাদৰ ছাঁ পৰি আহিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ নাৰী অস্তৰ সন্তানৰ কামনাত ব্যাকুল হৈ পৰিল। মনত এনে প্ৰতীতি হ'ল সন্তানবিহীন সংসাৰ ঠিক জলশূন্য সৰোবৰ অথবা কুলহীন ফুণিৰ দৰে। ইয়াৰ সৌন্দৰ্য্য নাই। ই অসাব। স্বামী হজৰত ইব্রাহিমৰো পুত্ৰহীন অস্তৰৰ অশ্ৰুকাণ্ড বেছন। তেওঁ যেন মৰ্দ্দে মৰ্দ্দে উপলক্ষি কৰিলে। ভাবি-ভাবি তেওঁ ছিৰ কৰিলে যে তেওঁলোক চুয়োৰো অস্তৰৰ সেই শূন্যভাবোধ দূৰ কৰাৰ একমাত্ৰ উপায়—ইব্রাহিম-হাজেৰাৰ ভিতৰত বৈধ মিলন সংঘটন আৰু তাৰ দ্বাৰা সন্তান লাভ।

ছাৰা বিবিৰে এদিন ছেগ বুজি মৰম কামনা স্বামীৰ আগত দাঙি ধৰিলে। পত্নীৰ প্ৰস্তাৱটো হজৰত ইব্রাহিমৰ মনত পোনতে তেনেই অলপত যেন লাগিল। তেওঁ সেইবাবে তেনে প্ৰস্তাৱত কোনোমতে মান্তি দিব নোৱাৰিলে। কিন্তু ছাৰা বিবিও সহজে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰা বিধৰ জিৰোভা নাছিল। তেওঁ স্বামীক নিজৰ মৰ্তলৈ ঘূৰাবলৈ যিনে-নিশাই কুতুবিবলৈ ধৰিলে। শেষত পত্নীৰ অহুৰোধ উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰি তেওঁ বিবি হাজেৰাক বিয়া কৰিবলৈ মান্তি হ'ল। যথাৰীতি বিয়াখন হৈ গ'লত তিনিও মনৰ স্বেচ্ছাে দ্বিত্ৰ নিয়াবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে বহুত দিন অতীত হ'ল। এদিন হজৰত ইব্রাহিমে আল্লাৰ ওচৰত—সমস্তান লাভৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা জনালে। তেওঁৰ বয়স তেতিয়া অগীৰ ওপৰ। খেদাত'ল্লাই তথাপি তেওঁৰ প্ৰাৰ্থনা গ্ৰহণ কৰিলে। তেওঁ যেন শুনিবলৈ পালে—ইব্রাহিম, আকাশৰ ভৰাৰ দৰে তোমাৰ বংশধৰো অসংখ্য হ'ব।'

তাবে কিছুদিন পাছত পত্নী হাজেৰাৰ গৰ্ভ-লক্ষণে দেখা দিলে। স্বামীৰ তেওঁ আৰু বোছ স্ত্ৰাগা হৈ পৰিল। তাতে ছাৰা বিবিৰ অন্তৰত জঁধাৰ অগ্নি জলি উঠিল। তেওঁক সেই অগ্নিয়ে বহি-পুৰি মাৰিবলৈ ধৰিলে। যি হাজেৰাৰ লগত তেওঁ এদিন নিজৰ প্ৰাণাধিক পতি হজৰত ইব্রাহিমৰ মূৰ মিলন ঘটাই সুখৰ সংসাৰ এখন ৰচিবলৈ ব্যাকুল হৈ পৰিছিল সেই হাজেৰাক তেওঁ আজি চকুৰ কোণেৰেও দেখিব নোৱাৰা হ'ল। সন্তানী হাজেৰা আজি হ'ল তেওঁৰ চকুৰ কুটা, দাঁতৰ শূল। হাজেৰা কেনেকৈ নিশ্বূল হয় এয়ে হ'ল এতিয়া তেওঁৰ দিনৰ চিন্তা, ৰাতিৰ সপোন। ছেগ চাই সকলো সময়তে তেওঁ হজৰত ইব্রাহিমৰ আগত সপত্নী হাজেৰাৰ বিৰুদ্ধে কথা লগাবলৈ ধৰিলে।

বাইঘেৰেক ছাৰা বিবিৰ কেটেৰা-জেণ্ডেৰা অসহনীয় হৈ পৰাত বিবি হাজেৰা এদিন হতাশ মনেৰে হাবিৰ মাজলৈ গুচি গ'ল আৰু তাত বহি অচল-অটলভাৱে কৰুণাময় আল্লাহতালাক চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া এজন্য কিবিতাই (অপবীৰী বৰ্গদূতে) বিবি হাজেৰাক কলে,—‘কিবি হাজেৰা, তুমি উঠা আৰু নিজৰ দৰলৈ উভতি যোৱা। তোমাৰ এটি পুত্ৰ সমস্তান উপজিব। সি তোমাবেই নহয়, সমগ্ৰ জগতৰে কৰুণাৰ সাধন কৰিব। তাৰ নাম থকা ইয়াইলা’

বিবি হাজেৰাই বতৰৰ কাৰণে মনত বিপুল বল আৰু সাধন লাভ কৰিলে। তেওঁ দৰলৈ উভতি আহিল। এইবাৰ ঘৰ পালেত কিব তেওঁৰ মনৰ অশান্তি হুঙুৰে ধাঙিল। ছাৰা বিবিৰ কটু কথা আৰু হৰ্ষাৱহাৰে তেওঁক এতিয়া পুৰ-সুখৰ পৰিবৰ্ত্তে লৰক-যাতনা দিবলৈ ধৰিলে। তথাপি সেই সকলোবোৰ তেওঁ কৰুণাময় আল্লাৰে বাৰ বার ভাবি নিৰীকণ কৰাৰ ওপৰতে জবদা কৰি ভৱিষ্যতলৈ হাত লাই থাকিল।

যথাসময়ত বিবি হাজেৰাই পুত্ৰ-মুখ দৰ্শন কৰিলে। হজৰত, হুশোভন নিপোতল সন্তানটি! যথানিৰ্দ্ধিষ্টভাৱে নাম ৰখা হ'ল ইশ্বাইল। সন্তানৰ মুখলৈ চাই মাকে নিজৰ জীৱনৰ সকলো দুখ-যয়ণা পাহৰি স্মেললে।

দিন গৈ থকাৰ লগে লগে ছাৰা বিবিৰ দুৰ্ভাগ্যৰ দৃশ্যে বাঢ়ি আহিল। দেৱাৰ অনলত অৰ্দ্ধদগ্ধ হৈ তেওঁ এদিন খায়ী হজৰত ইব্রাহিমক কলে—
'যি নাৰীয়ে খায়ীৰ সৰু ত্যাগ কৰি অৰণ্যলৈ যাব পাৰে তেওঁক খায়ীয়ে ঘৰত ঠাই দিয়া উচিত নহয়। তাকে কৰিলে তেওঁ নিজেই গৃহত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ব।'

হজৰত ইব্রাহিম ঘোৰ সময়ত পৰিল। চিন্তা-ভাৱনাৰ একো পাক-কুল নাপাই তাৰণৰা তেওঁক পৰিত্ৰাণ কৰিবলৈ তেওঁ আল্লাহতালাৰ ওচৰত আকুল প্ৰাৰ্থনা জনালে। তেতিয়া হঠাৎ বৈৰ-বাণী হ'ল—'ইব্রাহিম, তুমি সম্প্ৰতি গৃহত্যাগী হোৱা। তোমাৰ পত্নী হাজেৰা আৰু ইশ্বাইলকো লগত লৈ য'বা। মক্কাৰ মাজত তেওঁলোক দুয়োকে পৰিত্যাগ কৰিবা। মোৰ বিশাল সৃষ্টিত আৰু দুটি প্ৰাণীৰ কাৰণে ঠাইৰ নাটনি নহয়। তুমি চিন্তা নকৰিবা।'

প্ৰিয়তমা পত্নী আৰু প্ৰাণৰ পুতলী পোনাকৈ নিৰ্বাসন দিয়াৰ চিন্তাই হজৰত ইব্রাহিমক ব্যাকুল কৰিলে যদিও, তেওঁ বিব্ৰত আৰু কৰ্তব্যবশক বিব্ৰত নহ'ল। কেঁচুৱা ইশ্বাইল আৰু পত্নী হাজেৰাক লৈ তেওঁ পিছ দিবা যবৰণৰা বাহিৰ হ'ল।

উদাৰ অসীম আকাশৰ তলত অনিৰ্দ্ধিষ্ট স্থানলৈ তিনিজিঃ প্ৰাণীয়ে সাজা আনন্দ কৰিলে। সেই সেই তেওঁলোক, বৰদুৰ্ভাগ্য ওচৰৰ 'কল্যাণ' নামেৰে মক্কা-কুলক, উপনীত হ'ল। সেই ঠাইত তৰু তুল্যবিধ দেশপ্ৰাণও নাছিল। তাৰেই অনতি দূৰত আজিকালিৰ পবিত্ৰ মক্কা নগৰ অৱস্থিত। সেই কালৰ মক্কাৰ মাজত বিবি হাজেৰা আৰু পিতৃ ইশ্বাইলক একি আৱিষ্কৰণে ঘৰত কৰি হজৰত ইব্রাহিমৰ সৰু পোন্ধৰ বছৰলৈ পুৰিল। একালে 'জিহাজকা' নদী আৰু নৱজাহাজ পুৰণি প্ৰতি দেহৰ 'অফাই' টাল, 'কালকাল' বহাৰত আৱিষ্কৰণ আৰম্ভ। এই হঠাৎ বিবোৰ তাৰৰ বোম্বোকাৰ পৰি তেওঁ কৰ্তব্যভিলাষ সাজাৰ 'অফাই' এইবোৰ প্ৰাণীক আৱিষ্কৰণে—'সেই মক্কাৰ প্ৰাণীক এইবোৰ প্ৰাণীক আৱিষ্কৰণে নামেৰে নামে তুমি মোক কহিব কৰি আছা।' এইবোৰ

এই কঠিন পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হবলৈ মোক শক্তি দান কৰা, ঐহু! তোমাৰ ইচ্ছা পূৰ কৰিবলৈ আজি মই এই হেন জনমানৱশূন্য শুকান মৰুভূমিত পুত্ৰ আৰু ভাৰ্য্যাক পৰিহাৰ কৰি উলটি যাম। তুমিয়ে তেওঁলোকৰ সহায় হবা, ঐহু।’

ইব্রাহিম আহিবলৈ ওলাল। পত্নী হাজেৰাই কলে--‘এই হেন নিৰ্জন মৰুভূমিত নিৰাশ্ৰয়ভাৱে আমাক অকলে এৰি থৈ আপুনি ক’লৈ যাবলৈ জ্বলাইছে?’

ইব্রাহিমে উত্তৰ দিলে--‘এয়ে আল্লাহতাল্লাৰ নিৰ্দেশ।’ ইব্রাহিমে আৰু অধিক একো কব নোৱাৰিলে। দুগালেদি চকুলো বাগৰি গ’ল।

বিবি হাজেৰাৰো কিন্তু আল্লাহতাল্লাৰ বিধানত অটলত বিশ্বাস আছিল। তেওঁ আত্ম লম্বণ কৰি কলে--‘আপুনি আপোনাৰ পথ লওক। আল্লাই কেতিয়াও আমাক ধ্বংস নকৰে।’ ইব্রাহিম আহিল।

পত্নী হাজেৰাক হজৰত ইব্রাহিমে খাবলৈ অলপ খাজুৰ আৰু পিবলৈ এটা পাত্ৰত পানী দি থৈ আহিছিল। লাহে লাহে সেইবোৰ ঢুকাই আহিল। ওচৰত ক’তো আহাৰ-পানী পাবলৈও নাই। কোলাত কেঁচুৱা শিতাটিৰ কাডৰ কান্দোনত গগন বিৰীৰ্ণ হ’ল; কিন্তু সহায়ৰ সহাৰি হলে কাৰোপৰা পোৱা নগ’ল। যাক হাজেৰাই শিশুটিক শুকান বাগিৰ ওপৰতে জ্বাই থৈ ওচৰে-পাজৰে ঘূৰি-কিৰি হাবাধুৰি খাই পানী বিচাৰিলে। ওচৰতে থকা থকা আৰু মৰোৱা নায়ৰ পৰ্বতৰ ওপৰতো জলৰ সন্ধানিত বজ্জা-বাই কৰিলে; এবাৰ নহয়, দুবাৰ নহয়, লাভ বাৰ ঘূৰিলে, কিন্তু পানীৰ হলে ক’তো একো চিন-মোকাম নেদেখিলে। তেওঁ পাগলিনীৰ দৰে আউলী-নাউলী হৈ পুনঃ কান্দি থকা শিশুটিৰ ওচৰ পালেহি। অনাধিনী হাঁহুৰ ছয়ো চকুৱেদি চকুলো বৈ গৈ তপত বাগিৰ লগত মিহলি হ’ল। কান্দি কান্দি তেওঁ ওপৰৰ উৰাৰ আকাশখনলৈ চাই বাহ তুলি আৰ্হীনা জ্বালে--‘হজ্জামৰ আল্লা, তুমি মোক মাতৃদান কৰিছিল। কিয় ঐহু? এতিয়া এই সুবোধ লক্ষটো পোনাক্ষিক বকা কৰিবলৈ তোমাৰ অবিহবে মোক আৰু কোল আছে খোৱা?’

ইয়াকে কৈ আতুৰ অন্তৰেৰে তেওঁ কেঁচুৱাটো খাটিবপৰা তুলি লবলৈ লাভ দিলে। এনেতে বিশ্বয় সহকাৰে তেওঁ দেখিবলৈ পালে--শিশুৰ

পৰা-পৰ্যন্ত কৃত হৈছে। ঠাইত বালি তেওঁ কবি হজৰাতা নিৰ্মিত হৈছে।
 এতেকক ভিতৰতে বহুতে এটি নৃত্য জনাশয় তৈয়াৰ হ'ল। বিবি হাজেবাৰ
 আন সবহ সব বৈ নাথাকি জনে পানী কোৱাটোৰ মূৰত বিনোহি আৰু
 নিজেও কোৱাৰ পলুৱাই খালে। কালক্ৰমত সেই জনাশয়টি এটি নাবত
 পৰিণত হ'ল। সেই জাহাজ পানী সফল একে লগালে থাকিবলৈ ধৰিলে।
 এই নাব আছিল বৰ্তমান আৰু ইয়াক 'জাহাজৰ কল' নামে জনা যায়।
 এতেক বছৰে হতু কৰিবলৈ যোৱা কাজীলকলে বিবি হাজেবাৰ হতুৰ কৰণ
 শক্তি দেখিবলৈ কৰি কল আৰু যোৱা। ইহঁটি টিলাৰ মাজৰ তৈয়াৰত আছিল
 লবি অহা-যোৱা কৰে আৰু সেই জাহাজ নাবৰ পৰিণ পানী যায় আৰু
 পাজিত কৰাই লহুৱাৰে ঘৰলৈ আহে। জাহাজ নাবৰ পৰিণ জনৰ বাৰা
 আকৃষ্ট হৈ মণিকলকলে মক্কাৰ মাজৰ এই স্থানৰ মহাত্মা উপাধি কবিলে
 পাৰি জাহাজ চাৰিওফালে বৰঙিন কাৰণে গৃহ নিৰ্মাণ কৰি লগে। কমে ই
 এখন বিস্তোপন নগৰত পৰিণত হ'ল। ইয়াৰেই নাম হ'ল বকা বা মজা।

ক'ৰাণ মক্কাৰ মিত বিবি হাজেবা আৰু পুত্ৰ ইয়াইলক জননিত পোনা
 মোকাৰ ধৰে এৰি থৈ আহি হজৰত ইব্রাহিমে বিবাহ আৰু উদ্বিগ্নতাত কিম-
 মোৰ নিয়াবলৈ ধৰিলে। তেওঁ পত্নী ছাৰা বিবিৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি যাছে
 সময়ে গৈ তেওঁলোকৰ খা-ধৰ লৈ আহিবলৈ ধৰিলে। মাকৰ তৰাধাৰত
 ইয়াইল বিনে বিনে ডাঙৰ হৈ আহিল।

একদিন হজৰত ইব্রাহিমে সপোনত দেখিলে—আজাই যেন তেওঁক আবেশ
 দিচ্ছিল, তেওঁ ইয়াইলক আজাৰ নামত কোববানি দিব লাগে। 'মাব পাই
 তেওঁ আচৰিত হ'ল যদিও বিচৰিত নহ'ল। তেওঁ তাৰি-চিতি পুত্ৰক
 ইয়াইলৰ নামে পালেগৈ।

হজৰত ইব্রাহিমে সপোনৰ কথা পুত্ৰকক ক'লত পুত্ৰক ইয়াইলে
 অজানো ইচ্ছাত: মক্কাৰলৈ কৰে—'আজাৰ নামত কোববানি দিব লাগে।
 মই সৰ্বভোগকাৰে প্ৰস্তুত।' (কোৰাণ ৩৭:১০২)।

পিতাকৰ নিৰ্দেশমতে ইয়াইলে উৎকৃষ্ট সাজপাৰ পিন্ধি লগে আৰু সিঁতা-
 পুত্ৰ দুয়ো ওচৰৰ মীন পৰ্ৱতত উঠিলগৈ। পৰ্ৱতৰ নিতৃত হানত দুয়ো
 কথাবিট কোববানিৰ কাৰণে প্ৰস্তুত হ'ল। দুয়িৰ ওপৰত ভিটি পাতি বি
 ইয়াইল ক'বু হৈ পৰি থাকিল। (কোৰাণ ৩৭:১০৩)। হজৰত ইব্রাহিমে

আজ্ঞার নাম স্মরণ করি মন দৃঢ় করি ললে। চক্ৰকীয়া ক্রীশাল ছুবি তেওঁ'র
হাতত তিব্বতিবাবলৈ ধরিলে। কোববাণি সমাধা হবলৈ অন্ধ যাত্র এক
মুহূর্ত্ত বাকী, এনেতে গুণগুণীর যবত আকাশী বাণী হ'ল - 'কাত্তা হোয়া
ইব্রাহিম। পবীকাত তুমি উত্তীর্ণ হৈছ।' স্বপ্নক্ষেণ তোমার আশে আশে
পালন করা হৈছে। (কোবাবাণি ৩৭।১০৫) ইমাইলক তুমি জায়াই থাকিবলৈ
দিয়। তেওঁ'র সলনি এটি তের। কোববাণি করা।' কাব্যত সেয়ে হ'ল।

হজরত ইব্রাহিমের পুত্র-কোববাণির এই পরিচয় স্মৃতিটোকে উপলব্ধ করি
মুহলমানের জন্ত কোববাণি প্রমাণ প্রচলিত হৈছে। বহুতর মতে এই জন্ত-
কোববাণি প্রচারি নব-রুলি প্রচার সম্রাটের স্মৃতি-স্মৃত্ত।

সময়ের সৌভাগ্য অকল, হজরত ইব্রাহিমেই নয়, ইমাইলেও সেই এক
আত্মা অধিতীয় আজ্ঞার উপাসনা প্রচার করাকেই জীবনমুখ্য ব্রত হিচাপে
গ্রহণ করিছিল। পিতা-পুত্র দুয়ো লগ হৈ মকাত আজ্ঞার উপাসনার কারণে
এটা উপাসনা-গৃহ নির্মাণ করলে। এহ ঘরকেই কা'বা রা বইতুলাহ (অর্থাৎ
আজ্ঞার আবাস) বোলা হয়। এহ গৃহ নির্মাণের কালত পিতা-পুত্র দুয়ো
প্রার্থনাত গদগদরবে বৈছিল - 'হে ককণাময় আজ্ঞা, তুমি সর্বজ্ঞ, তুমি সর্ব-
দ্রষ্টা। আমায়, তুমোকে তুমি তোমাত আত্ম-সমর্পণ করা ছটি। একান্ত ভৃত্য
(মুহলিম) কুনি গ্রহণ করা। অন্ধ তোমার হৈছা পূরণ করিবলৈ আমায়
বংশধরসকলরবা এটা মহৎ জাতি গাঢ় তোমায়। তুমোয়ার অঙ্গপ্রত্যঙ্গ
য়েন। এই স্তব। এমন পুণ্য কেন্দ্রত পবিত্রত হয়, আক যেন। এই কা'বাত
আমোব বংশধরসকলে তোমায় প্রকৃত্তে চিত্তকল প্রার্থনা করিব। পাবে। হে
ককণাময়। আমাবে বংশধরসকলর মাজহীকই যেন কালত এনে একদা
বচনর আবির্ভাব হয় যিজবে তোমার বাণী প্রচার করি। তোমার বন্দপুত্রি
আমায় সন্তানর আশা সম্বলিত পবিত্র করিবা। পাবে।

। হজরত ইব্রাহিম জীবন স্তব বাক্য ইমাইলক প্রার্থনার কল। অকর্ণে আজ্ঞাই
বংশধরসকল হজরত মহম্মদক প্রার্থনা করি। প্রেরণ করিছিল।

হজৰত ইউচুফৰ কাহিনী

হজৰত ইব্রাহিম তেতিয়া এশ বছৰীয়া^১ বুঢ়া। সেই বয়সত তেওঁৰ ঔষসত সন্তান লাভ এটা 'প্ৰ'ৱ অলৌকিক ঘটনা। তথানি সিও মৰু হৈছিল তেওঁৰ কেজত। তেওঁৰ প্ৰথমা পত্নী ছাৰা বিবিৰ গৰ্ভত সেই বয়সত তেওঁৰ পুত্ৰ এটি জন্মিল, নাম, ইচহাক। ইচহাকৰ দুটি পুত্ৰ— ইয়াছা আৰু ইয়াকুব। হজৰত ইয়াকুবৰ বাৰটি পুত্ৰৰ ভিতৰত প্ৰথম বংশে-টিৰ একে মাক আৰু শেষৰ দুটিৰ মাক পৃথক। একাংশ পুত্ৰৰ নাম ইউচুফ আৰু নিচেই হুমলীয়াটিৰ নাম আছিল বিন্ ইয়ামিন।

হজৰত ইয়াকুব ডাঙৰ পয়গম্বৰ আছিল। তেওঁৰ দ্বিতীয় পত্নীৰ বিয়োগ ঘটাত ইউচুফ আৰু বিন্ ইয়ামিন মাতৃহীন হয়। এই এমাজিয়া মাউৰা ল'ৰা দুটাই য'তে মাহীমাক নাইবা বৈমাত্ৰ্যৰ আত্মসন্ধানৰ হাতত কষ্ট নাপায় ছাব কাৰণে হজৰত ইয়াকুব বিশেষভাৱে সতৰ্ক আছিল।

লাহে লাহে আটাইকেইটা ককাই-ভাই ডাঙৰ হৈ আহিল। তেতিয়া এদিন ৰাতি শিশু ইউচুফে এটা সপোন দেখিলে। সপোনত তেওঁ দেখিলে আকাশৰ চক্ৰ, 'সূৰ্য' আৰু এঘাবটা নক্ষত্ৰই তেওঁক যেন গেৰি^২ ঘৰি^৩ বুজি মান হৈ প্ৰণাম কৰিছেহি।

'তেও' শিছবিনা সপোনৰ সকলো বুজাত শিতাক হজৰত ইয়াকুবক কলে, 'বন্তেক ভাবি-ওনি চাই হজৰত ইয়াকুবে প্ৰশ্নৰ পূৰ্ণাৰ্থ বুজিলে আৰু পুতেক ইউচুফক কলে—'ভাল সপোন দেখিছা, বাছ।' 'ইয়াৰ' বয়সত 'জুৰি' গৈ এদিন 'তোমাব' শিতা-মাতা আৰু একাংশ ভাৰতাকৈও প্ৰেৰণ হ'ব। জুৰি এই সপোনৰ কথা কুলজৈও কোঁঠিয়াও ভায়েবাইতক^৪ ব'লব। 'তেও' লোকে এই সপোনৰ বুজাত শুনিলে জীৰণবৰণ হৈ তোমাব অনিষ্ট কৰিবলৈ উভত হ'ব^৫ পাৰে।' পুতেক ইউচুফৰ প্ৰতি হজৰত ইয়াকুবৰ ভাৱ সেইদৰে ঘৰি আৰু আশ্ৰিতলৈ^৬ পৰিলে। তেওঁ ইউচুফক কলকলমিমেৰ^৭ নকৰ^৮ বান্ধিব^৯ আৰু তেওঁক ঘৰৰপৰা বাহিৰ^{১০} জলাদলৈয়ে^{১১} নিবিয়াত^{১২} পৰিল।

পিতাকৰ এনে ব্যৱহাৰত ককায়েক-ভায়েকহঁতৰ ইউচুকৰ এতি ধোব দীৰ্ঘা জন্মিল। সিহঁতে কিবা উপায়ে সপোনৰ কথা জানিব পাৰিলে। তেতিয়া সিহঁতে মিলি গোপনে চক্ৰান্ত কৰিলে যে ইউচুক সিহঁতে বুধি-কোশল কৰি বধ কৰিহে এৰিব। সিহঁতৰ সকলোৱে এদিন গোট খাই পিতাক ইয়াকুবৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু কলে 'অ'ব্বাজান, ভাইটি ইউচুক আপুনি আমাৰ লগত খেলিবলৈ যাব নিৱিয়ে কিয়? আমি ইমানকৈ ইটা ককাই-ভাই থাকোঁতে আপুনি তাৰবাবে অনাৰ্হকত চিন্তা কৰিব লাগিছে ছেলুই? আমি, তাক ক'তো অকণো কষ্ট পাবলৈ নিবিওঁ নহয়। এনেকৈ যৰটোৰ প্ৰতিভাবতে বন্ধ কৰি ৰাখিলে সি ছাল্লা ছোৰা হৈ নাযাব? আমাৰ, ত্ৰেকিয়া ৰেয়া নালাগিব জানো? তাক আপুনি আমাৰ লগত এৰি, দিয়ক।' আৰু, তাৰ আৱশ্যকীয় তত্ত্বাৱধান লয়।

পুতেকহঁতৰ এনে বোহলগী কথাত হজৰত ইয়াকুবৰ অস্তৰ কুমলিল। তেওঁ ইউচুক বাকী কেইজন ককায়েক-ভায়েকৰ লগত যাবলৈ অহুমতি নিদ্রি নোৱাৰিলে। পিতাকৰ অহুমতিত সেই দিন ধৰি আটায়ে একেলগে কুৱিললৈ ধৰিলে। পিছে, এদিন ইউচুক লগত নথকাত আটায়ে এইদৰে গোপনে আলচ কৰিলে—

এজনে কলে—'তাক হাবিলৈ নি মাৰি পেলোৱা ৰাওক।'

২য় এজনে কলে—'নহয়, তাক মাৰি পেলাবা কেনেকৈ? সেইটো বৰ টোৱ কাম হ'ব। তাক কোনো এখন গভীৰ অৰণ্যলৈ নি তাতে বান্ধি থৈ আহিম। বনৰীয়া জন্তুই খাই পেলাব।'

৩য় এজনে কলে—'নহয়, তাক আমাৰ লগত লুৱলৈ নি তাতে ফুৰি-ধৰি কোনো এটা কান্ধত বা গাতত বন্ধাই দিয়বক। তাকে কৰিলে কোনো এজনক একো গল্প নাখায়। সি, সোতে মৰি থাকিব।' —বহুক আৱেগজনক অস্তৰ প্ৰেৰক যিকোনোকে, সকলোকে প্ৰেৰণ কৰিলে।

—'শিহুদিনা ইউচুক লগত কৈ-খিহঁত লুৱলৈ, কুৱিললৈ গ'ল। তাতে খেতিয়া পৰাক্ষিত, আটায়ে 'তাক, ৰাতিপৰি জীৰ সোৱাটো খুন্দি কলে 'তাক তাক এটা, প্ৰজ্ঞান, কামত পৰল্লাই বিলে। 'তাক, প্ৰজ্ঞাত সিহঁতে ইউচুকৰ গাৰুণীক কৰা প্ৰজ্ঞাটোকে তেওঁ শাকিৰো আৰু তাক এনে বৈ পালেহি।

কবি গাই 'সিইতে কাদি কাদি' শিতা^১ক^২ হিয়া^৩ক^৪ক^৫ বলে—'আবাহান
ইউচুক^৬ আনি আমা^৭র কাপো^৮রবো^৯র বরিবনে^{১০} বি আটায়ে^{১১} হাবিব^{১২} এচব^{১৩}
বং-মনে^{১৪} খেলি^{১৫} আহিলো^{১৬}। এনেতে^{১৭} তাক^{১৮} হাবিব^{১৯}কা এটা^{২০} বাধ^{২১} আই চানি^{২২}
জৈ^{২৩} গজ^{২৪} আক^{২৫} খাই^{২৬} শেলানে^{২৭}। আনি^{২৮} বো^{২৯}র^{৩০} জৈ^{৩১} জাব^{৩২} সিদ্ধা^{৩৩} চোলাটে^{৩৪}হে
মাত্র^{৩৫} ভেজেবে^{৩৬} বাঙলি^{৩৭} হৈ^{৩৮} গবি^{৩৯} থকা^{৪০} শালো^{৪১}। এয়া^{৪২} তাকে^{৪৩} আনিছে^{৪৪}।'
এই বুলি^{৪৫} সিইতে^{৪৬} লগত^{৪৭} লৈ^{৪৮} যোরা^{৪৯} চোলাটে^{৫০} দেয়া^{৫১}লৈ^{৫২}।

হজরত ইয়াকুব দেখিলে যে চোলাটো ক'তো ছাকণো, ক্লান্তি
নাই। তেঁওর মনত সন্দেহ উপজিল। তেঁওর ধারণা হ'ল যে ইটুফক
অন্ততঃ বাঘে খোরা নাই। পুতেকইতক তেঁও কলে - 'কুহয় বাছাইত, ইৎ
নিশ্চয় প্রকৃতিবে পবিহাস।' এনে সময়াত অ'ল্লব ওপৰত ভাবলু কবি
ধৈর্য ধবাই একমাত্র উপায়। তে মালোকে যি বর্ণনা দিলা, তাও য়োব
সহায় কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব। আল্লাকেই মই কুপা তিকা কৰিছোঁ।

দিনবিয়োকৰ পাছত জনঠেৰেক সন্ধ্যাগৰ সেই নান্দটোৰ ওচৰেহি যাওক,
বহুত দূৰ বাট ভুলি গৈ তেওঁলোকৰ ঘৰ পিয়াই লাগিছিল। তেওঁলোকে
ওচৰতে নান্দটো দেখি লগত থকা লুণ্ডাটোকে ডাঙৰবা পানী অনিবলৈ
পাচিলে। লুণ্ডায়ে পৈ বাটত বচি লগাই লৈ আৰু আগ-পিছ বৰদৈ
ওষি কাটাই নাহত পেলাই বিলে। সি গাৰ বগেৰে চানি কোনোয়
বাটটো পাবলৈ ভুলি আনিিলে। সেই বাটত ধৰি ইউজুক পাৰ
উঠি আহিল। পানীৰ পৰিবহণে বাটত ল'ৰা এটা উঠি অহা দেখি
লুণ্ডা অস্বস্তি হ'ল। সি ল'ৰাটোক কোনোমতে ধৰি ধৰি সন্ধ্যাগৰ
জনৰ ওচৰলৈ লৈ গ'ল। সন্ধ্যাগৰলৈও ল'ৰাক পৰিত্যাগ কৰি
অহাছিল আনিলে আৰু নাম হাবি আনিব পাৰিলে ল'ৰাৰ নাম ইউজুক।

ইউচক দেখিলে বর ঘুরিয়া আছিল। সেইদেখি ত্রোতারী
সকলে পোনেই ভাবিলে—ইউচক নি ঘুরেই বিক্রী করিলে লোক
পোতা ঘাব। তেওলোকে ভেনেকে লাড়বার হোতার ভাবাত
পোতা বিষয়ে থববটো প্রাণের ব্যথিক।

বিক্রয়বশত, ধর্মের চাহিদা পূরণের ইচ্ছা বৃদ্ধি পাবে। তবে
যেহেতু ইচ্ছাশক্তি বিপরীতমুখী, বিপরীতমুখী। বিপরীতমুখী
একনে তেওঁক বিক্রি দিলে আকর্ষণীয় হাতের শোভা বিক্রি

কলে—‘ইয়াক ভালকৈ বাখিবা। আমাৰ সন্তি-সন্ততি নাই। ইয়াকেই
‘তুলি-ভালি আমাৰ পুজ হিচাবে লমহক।’ উজীৰৰ ঘৈণীয়েকেও কলে
পুলস্তৰ চেহেৰাৰ ল’ৰা এটি পাই আনন্দত আপোনপাহৰা হ’ল। এই
উজীৰজনৰ নাম আছিল—কিংফীৰ আজিজ আৰু তেওঁৰ পত্নীৰ নাম—
জুলেখা।

জুলেখা পৰম কপৰতী বয়সী আছিল। বিয়াৰ ফেইদা বছৰ পাছলৈও
তেওঁৰ সন্তি-সন্ততি হোৱা নাছিল। নিঃসন্তান অৱস্থাৰ কাৰণে জুলেখাৰ
মনত শান্তি নাছিল। পুত্ৰৰ প্ৰতি সন্নিবিষ্ট হৈ থকা জননীৰ অন্তৰৰ
সকলোখিনি চেনেৰ তেওঁ শোনতে ইউচুৰৰ ওপৰতে ঢালি-বাৰি দিছিল।

ক্ৰমে ক্ৰমে ইউচুফে যৌৱনৰ দুৱাৰদলিত ভৰি দিলেহি। তেওঁ লহপহ
চেহেৰাৰ চফল ডেকাটো হৈ পৰিল। চকুত তেওঁৰ অসামান্য জেউতি,
মুখত সৰাৱ মনোহৰ হাঁহি। গাল-মুখত তেজ্জো ফুটি-বাওঁ, কাটি-বাওঁ কৰি
থাকে। যৌৱনৰ পূৰ্ণতা প্ৰাপ্ত হোৱাৰ লগে তেওঁ আলাৰ বিশেষ অভ্যুত্থান
লভি জ্ঞান আৰু বিজ্ঞাৰো অধিকাৰী হ’ল। তেওঁৰ সন্ত-প্ৰসূতিত যৌৱনৰ
ভূৱন-ভুলোৱা কপত জুলেখা ভিত্তি তেনেই মোহ প’ল। উত্তলা যৌৱনৰ
উকায় বাসনাই তেওঁৰ অন্তৰৰ মাতৃৰ আৱৰি পেলালে। অতঃপূৰ্ণ মনৰ
হৃদয়নীর শুণ্ডত বাসনা আৰু বেছিদিন হমাই বাখিৰ বোৱাৰি এম্বিৰ তেওঁ-
ইউচুফ নিজৰ শোৱা কোঠালিৰ ভিতৰলৈ ঘাতি নিলে আৰু ঘৰৰ দুৱাৰ
বন্ধ কৰি তেওঁৰ ওচৰত সন্ধান। চৰিতাৰ্থৰ অসং প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে।
বাৰী চাৰুধাৰ নানান প্ৰলোভনীৰ আকৰ্ষণে তেওঁৰ সমুখত ব্যক্তি ধৰা হ’ল।

জৌৱনৰ এনে এটি মুহূৰ্ত্তত স্বাভাৱান যুৱক ইউচুফ ঘোৰ সন্মত পৰিল।
সৰ্বশক্তিমান আলাৰ বিশেষ কৰুণা লাভ নকৰা হলে তেওঁ হতভম্ব। এই
সমতৰত অসংখ্য সাধাৰণ যুৱক এজনৰ দৰেই আচৰণ কৰিলেহেতেন।
আলাৰ প্ৰত্যেক নিৰ্দেশৰ তেওঁৰ অন্তৰত অক্ষৰ্য প্ৰতিভাত হ’ল। তেওঁৰ
চিন্তা-ক্ৰিষ্ট অশাঙ যেনে প্ৰশান্তি লাভ কৰিলে। তেওঁ কৰুণা, নিৰ
কাৰিতলৈ সঁহাৰি হ’ল আৰু তৎক্ষণাত কোঠালিটোৰ বন্ধ দুৱাৰখন খুলি
বাহিৰলৈ ওলাই যাবলৈ বুলি দেহীপিনে পতি কৰিলে।

জুলেখাৰ অন্তৰক কিছু সেই সময়ত কাৰখান সজা চৌৱে খেলা কৰিলে
সুখিল। তেওঁ উজীৰজনৰ ঘৰে গৈ ইউচুফৰ সন্নিবিষ্ট আপোনপাহৰা

কবি'ধরিলে। ছুরোঝো জোটাশোটা'লাগিল। চমা-আজোলাই ইউচুক শিক্ত। চেলেটোব এবধলা ফাটি'ল। ইউচুক ছুরাবত টেচা দিলে 'আঁক ছুরাব কোঁল খালে। ছুরাববুঝতে ছুরো দেখিলে'লাগিলে। জুলেখা'ব পিঠি গৃহকর্তা আজিজক হওয়ারমান। ছুরোঝো কুলিখ 'আজোলাই বাতু' উবি'ল।

প্রত্যাপন্নমতিংব মুক্ত প্রতিবোধিতাত প্রতিব আবতখিলেপা আজিকো-পতি কোনো দিনেই বোধহয় পুকে 'স্বামীক চেব' পেলাব পৰী'বাই। ইউচুক-জুলেখা'ব কেজতো দেয়ে হ'ল। 'জুলেখাই স্বামীক জেনেকৈ কহিত বেধি পোনেই গোচব দিলে 'চাওকচোন, আপুনি এই মুহূর্তত আহি নেশোয়াহলে মোব আজি কি সৰ্কনাশ ঘটকহেঁতেন। ইউচুক দু'পা'দস দেখিলেনে? ইয়াক আপুনি এতিয়াই নি কাবাখাম দিয়াব ব্যৱস্থা কবক, নহলে বোধ'বিশদ আছে।'

ইউচুক যিমোৰত পৰিল। তেওঁ জৰাবদিতি হৈ ইয়াকে মাজ কলে 'তেখেতেহে মোক অসৎ কামত প্রবৃত্ত হবলৈ পৰোচনা কৰিছিল।'

ঘটন'ৰ এই সমস্তাত পৰিয়ালবে এজন বয়সক লোকে আহি শাস্তা দিয়াব ছলেবে কলে 'যদি ইউচুক'ৰ চোলাটো'ৰ সমুখৰ ফালে চিৰিছে তেনেহলে জুলেখা'ৰ কথাই সত্য আক তেওঁ'ৰ গাত দোষ নাই। যদিহে পাঁছফালে ছিৰিছে তেনেহলে ইউচুক'ৰ কঁধাহে সঁচা হব।' (কো: ১২২৭)।

আজিজে কথাটো শুনি 'চালে' আক অৰ্ধপূৰ্ণ যেন পাই, সেইমতে পৰিক: কবি চাই দেখিলে যে ইউচুক'ৰ কুৰ্তাটো'ৰ পিঠিব ফালেহে ফাটিছে। তেওঁ তেতিয়া কলে—'ই নিশ্চয় তিবোতাৰে চাটুৰী হব। তিবোতা'ৰ বুবি কম নহয়।' তেওঁ ইউচুক'ৰ আঁতৰি বাবলৈ গি 'জুলেখাক কলে—'পিয়ে, 'তুবি নিশ্চয় অপবাব কৰিছা।' তোমাৰ 'পাপ'ৰ বাবে তুবি আজাব ওচবত কমা প্রাৰ্থনা কৰা।' (কো: ১২২৮)। 'বৰত' বটনাটো 'সিহা-নটে' 'মাই' 'সুকাই' বধা হ'ল।

'শিছে, কথা' বুজিলেই 'বড়াহ। বিশেষকৈ দুনিয় 'আঁক' অপবাব'ৰ কথা-বোধ অতি 'শিহে' 'যিয়নি' পৰে। ইউচুক-জুলেখা'ৰ ঘটনাটো'ও চহবত' বাহি হৈ' পৰিল।' বিশেষকৈ দাবী'ৰ সমাজত 'নি' 'সকলো'ৰে 'মুখে' 'মুখে' 'জটাব' 'জ' 'পৰিল।' 'তিবোতান'কলে 'জুলেখাক' বোধ' দিবলৈ 'বিলে।' (কো: ১২২৯)।

জান্নে তুমি জ্বলখাই এখিল এটা পুৰি কবিলে। তেওঁ তিৰোতাকালীন
কালত এটা ভোজক আয়োজন কৰি তাৰে লোকসকল তিৰোতাকালীন
কবিলে। তিৰোতাকালীন আৰু পালত তেওঁলোকক বহিবলৈ কি পোকাতে
কাটি খাবৰ কাৰণে একোটা কলাল ফল আৰু একোখৰকৈ দোক। কটাৰী
দিয়া হ'ল। বেতিয়া সকলোৰে ফল কাটিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে তেতিয়া
ইউচুক তেওঁ কিবা চেনু উলিয়াই দাতি পঠালে। 'ইউচুক আহিল।
সকলো তিৰোতাই ইমান দিনে শুনি থকা ইউচুকলৈ আগ্ৰহেৰে চাবলৈ
ধৰিলে। তেওঁৰ কপ আৰু বোৱনে সকলোকে স্তম্ভিত কৰিলে। অম্বো-
যোগী হৈ সকলোৰে এবাৰ ইউচুকলৈ আৰু এবাৰ হাতত কাটিবলৈ লোৱা
ফুললৈ চাই দোকা কটাৰীৰে ফল কাটি থাকোঁতে কটাৰীয়ে সৰলোৰে
হাত কাটিলে। তেওঁলোকে একমুখে কৈ উঠিল—'হে আজা, একোটা
মাজ্জা নহয়। এনে কপ-বোৱনেৰে এওঁ কলোৰা মজাৰ জিহাৰ।'
(কোঃ ১২৩১)।

জ্বলখাই এই চযোগত কলে 'তোমালোকে তেখেত মিছাতে মোক
'বোম্বা'ৰাপ কৰিছিল। এও এজন সংঘৰ্ষী লোক। অৱশ্যে মোৰ, ম দেশ
পালনক যদি তেওঁ কেতিয়াবা অৱহেলা কৰে তেন্তে ককাবাসেই তেওঁৰ
গতি হব।' তিৰোতাকালীন থানা খাই ঘৰাঘুৰি গ'ল।

ইউচুকে তেতিয়া ইয়াৰ জালাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনাই কলে 'হে
নিৰ্ভালপতি তুমি মোক নাবীৰ এনে কুহকৰণৰা বন্ধা কৰা। তেওঁ-
লোকৰ এই মায়া-জালত পৰাতকৈ কাৰাবাস মোৰ বাবে অধিকতৰ কষ্ট।
মোক লাগিলে কাৰাগাৰকেই থাকিবলৈ দিয়া, তথাপি নাবীৰ, এই যোতৰ
চাঙাৰীৰণৰা মোক বন্ধা কৰা; নহলে হাই অফুপাতে গৈ কোমৰ গুটিব
মুৰ্খলোকসকলৰ ভিতৰে এজন হুম।' (কোঃ ১২৩৩)।

ইফালে ইউচুক-জ্বলখাৰ বিষয়ে সমাজত গুৰু-জল্পনা চলিছে।
ইউচুকক বিবাহ পূৰ্ব: একাধিক লোকৰ বিচাৰাৱলত কৰা কৰ্ম হ'ল। সকলো-
বোৰকে, তেওঁৰ বিবাহিতা, প্ৰমাণ হ'ল বহিৰ: সৰী-কলালক মজাৰ
হেতুকে তেওঁৰ বিবাহিতা কলালক কাটি কৰি কৰা হ'ল।

ইউচুকে কাৰাবাস কৰিলে। সেই-কাল বিবাহ কৰা 'জ্বলখা'ক লৈ
মোকৰ কাৰণে কাটকট পঠোৱা হৈছিল। তিনিওকে একোটা বেটাৰিও

সেইইজন্যই কবি কবি 'উলিয়াই' শ্রাবণ পাথে। অজস্র কবি অজস্র বন্য বচন।' বাবচাছে অজস্র বন্যে আক সেইইতে তেওঁ সৈ বন্যবত ইটুফক ওচৰ পালে।

হজৰত ইটুফে বাবচাছৰ সপোনৰ বিবৰণ শুনি কলে—'ইয়াৰ ফল বৰণে বাজ্যত প্ৰথম সাত বছৰ খুব ভাল ফল হব। সেই সাত বছৰত সৰু-বোৰে বহুবে খেতিবাতি কৰি আই-বৈ বি বাকী থাকে তাক সম্বন্ধে সাতটি খিব লাগে। কাৰণ, তাৰ পিছৰ সাত বছৰত মহা আকাল হব। তেতিয়া এই দুডিকৰ কালহোৱাত সৰুত শস্য খাব লাগিব।' এই সাত বছৰৰো পিছৰ বছৰটোত আকোঁ এচুৰ পৰিমাণে বৰবুণ হব। সেই সময়ত মাছহে আত্মৰ বন তৈয়াৰ কৰি লব।'

বাবচাছক সপোনৰ এই ব্যাখ্যা জনোৱা হ'লত তেওঁ বৰ সন্তুষ্ট হ'ল আৰু কাৰাবাসী ইটুফক তেওঁৰ সমুখলৈ আনিবলৈ আবেশ দিলে। সুবোধক সেই হজৰত ইটুফক ওচৰ চপাত তেওঁ এইবাব কলে—'তুমি ভোয়াৰ মালিকৰ ওচৰলৈ গৈ স্মৰিবা যে বিবিলাক জিবোতাই মোক বেধি এনিবাখন ফল কাটিবলৈ লৈ নিজৰ আঙুলি কাটিছিল—তেওঁলোকৰ অজিয়ত সঁচাকৈ মোৰ সম্পৰ্কে কেনে আছিল। বই সেই কথা জনাব পিছতহে বাম।'

সেইবাবে সেইহতে বাবচাছক সোধাত বাবচাছে পুনঃ সেই সম্পৰ্কে বিচাৰ চলালে আৰু বগবৰ নাৰীসকলৰপৰা হজৰত ইটুফক নিৰ্দ্দোষিতাব প্ৰমাণ পালে। এইবাব তেওঁ কলে—'ইটুফক মোৰ ওচৰলৈ আহা। বই তেওঁক মোৰ বিকট কষ্টকাৰী পাতিম।'

হজৰত ইটুফক আছিলত বাবচাছে তেওঁৰ হাজৰ কামৰপৰা কৰি সমস্ত—কোৱাৰ বই আভিৰূপৰ সন্ধান আৰু বিয়াসেৰে পৰা কৰিছিল। কোৱাক বই মোৰ বৰবাত উল পৰত অধিষ্ঠিত কৰিম। কোৱা কুৰী বি পোৱা কামৰা কৰা ?' (কোৱা ১২১৫৪)।

হজৰত ইটুফক আছিলত বাবচাছে তেওঁৰ হাজৰ কামৰপৰা কৰি সমস্ত—কোৱাৰ বই আভিৰূপৰ সন্ধান আৰু বিয়াসেৰে পৰা কৰিছিল। কোৱাক বই মোৰ বৰবাত উল পৰত অধিষ্ঠিত কৰিম। কোৱা কুৰী বি পোৱা কামৰা কৰা ?' (কোৱা ১২১৫৪)।

ইফালে দিন গৈ অন্ধাৰ লগে লগে বাহুচান্দৰ মূৰ লৰালৈ কৰি তুলি বসি ধৰিলে। প্ৰথম সাত বছৰত বাহুচান্দৰ মূৰ লৰালৈ বসি ধৰিলে। ইউচুকৰ এই সাত বছৰত দেশৰ সকলোৰে খেতিয়াৰি কৰি সমুদ্ৰৰাশি পুত্ৰ লক্ষ্য কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। শিৱৰ সাত বছৰত খেতিয়াৰি কৰি সঁচিকৈয়ে দাঙি আকাশ উপৰিত হ'ল। খেতিয়াৰি কৰি সেই বাহুচান্দৰ ফোৰো লোকে কোনো প্ৰকাৰে অন্ধাৰ আঁক কৰি অন্ধাৰ বন্ধনিলে।

সেই সময়ত হজৰত ইয়াকৰে ডেউৰ পলুৰালৰ লগত কাননৰ দেশত বাস কৰিছিল। কাননতো ঘোৰ দ্ৰাকিক উপৰিত হ'ল। দ্ৰাকিকপীড়িত সকলো ঠাইৰ মাত্ৰহে সেই সময়ত মিছৰৰ দক্ষিত শত্ৰুৰ খবৰ পাই আছিল। ডেউলোকে বলে বলে আহি মিছৰ দেশত ভিন্ ভিন্ কৰি প্ৰাণ প্ৰবৰ্ত্তাবলৈ ধৰিলে। হজৰত ইউচুকৰ দ্বাৰাটি ককায়েকেও শত্ৰুৰ সন্ধানত আহি মিছৰৰ বাজ-বৰবাৰ পালেহি।

হজৰত ইউচুক ডেউলোকক দেখি চিনিব পাৰিলে, কিন্তু ডেউলোকে হলে বাজ-পৰিচ্ছৰ পৰিধান কৰা। ভায়েক ইউচুকক চিনিব নোৱাৰিলে। হজৰত ইউচুকে ডেউলোকক হেঁপাহ পলুৱাই শত্ৰু-সন্ধান দিলে হয়, কিন্তু ডেউলোকৰ লগত নিজ সখোৰৰ বিন্ ইয়ামিনক নেদেখি ডেউ কলে - 'তোমালোকৰ বৈমাৰেয় তাই বিন্ ইয়ামিনক ইয়াৰ পিতৃৰ বাব আহোঁতে লগত আনিবাহে। তাকে কৰিলে তোমালোকক আৰু আৰ্থিক পৰিমাণে শত্ৰু দিয়া হব; নানিলে কিন্তু নাশাবা আৰু জেৰালোকে নাহিব।'

ডেউলোকে কলে - 'এই বিষয়ে আমি বাক পিতাক বুজাই-ববাই দাঙি কবাম আৰু বিন্ ইয়ামিনক লগত আনিব।'

হজৰত ইউচুক ডেউক। জেৰালোক কলে - 'তোমালোকে ডেউলোকক শত্ৰুৰ বোনাবোৰৰ ভিতৰত ডেউলোকে দিয়া শত্ৰুৰ মূল্যবোৰ জেৰালক বাধি দিয়া। ডেউলোকে বৰালৈ গৈ খেতিয়াৰি কৰাৰ পাৰা খেতিয়াৰি আকৌ আছিলৈ বাধ্য হ'ল।' সেইদৰে বাক কৰা বাক শত্ৰুৰ সন্ধানত শত্ৰুৰে খবৰলৈ উভতিব।

বাক কৰি ডেউলোকে কলে - 'শিৱৰ, শিৱৰ ইয়ামিনক লগত আনিব। ইয়ামিনে বাহুচান্দৰ লগত বাহুচান্দৰ লগত ইয়ামিনক লগত আনিব। ইয়ামিনে বাহুচান্দৰ লগত বাহুচান্দৰ লগত ইয়ামিনক লগত আনিব।'

তেওঁলোক গৈ শিতাকৰ কলে—‘শিতা, চুবুৰীৰ অপৰাধত গৈ বৈশ্ব, মিত্ৰৰ অহুলাৰে বিন্ ইয়াৰিনক চিৰ দামত দণ্ডিত কৰা হৈছে। ককাই-বোৰে কৰ্মেৰে তেওঁৰ লগতেই আছে।’

হজৰত ইয়াকুবে ইয়াৰ আগতে তেওঁৰ প্ৰিয় পুত্ৰ ইউচুফ্ হেকুৰাইছে। এতিয়া বিন্ ইয়াৰিনৰ পৰাও এইবোৰে বঞ্চিত হৈ পৰিল। তেওঁ চকুৰে বুৰলী-বুৰলী দেখিলে। চকুলোৰে তেওঁৰ হুয়ো চকু চলচলীয়া হ’ল। কোনো-মতে তেওঁলোকৰ উজ্জ্বল বমাই স্থিৰ থাকিল। পুতেকহঁতে পুনঃ কলে—‘শিতা, আমি অহুতৰ কৰিছো—আপুনি ইউচুফৰ কাৰণে পূৰ্বে কিমান শোক পালেগৈ বিন্ ইয়াৰিনৰপৰাও বঞ্চিত হৈ এতিয়া যি গভীৰ শোক পাইছে, সি আপোনাক জীৱনৰ শেষ মুহূৰ্ত্তলৈ কষ্ট দিব, সেইটোও উপলব্ধি কৰিছো। কিন্তু এনে অৱস্থাত আমি যি কৰিব পাৰোঁ।’

হজৰত ইয়াকুবে উত্তৰত কলে—‘বোপাইত, মই মোক-মোক-দুখ সকলো বিৰ-বিধাত্মা আত্মাৰ ওচৰত নিবেদন কৰিছোঁ; আৰু তেওঁৰ অনুগ্ৰহত মই জোমালোকে নজনা কৰাৰো গম পাই। (কো: ১২।৬) জোমালোকে এতিয়া পুনৰ গৈ ইউচুফ আৰু বিন্ ইয়াৰিনৰ বিষয় পুনঃ আৰু কিছু ধাৰণাৰ লোৱাগৈ। আত্মাত-তাবল্য-ৰাখিবা। কেৱল হাবিখানো, পাৰাশৰফৰহ আত্মাৰ কৰুণা সন্দৰ্ভে হতভম্ব হয়।’ তেওঁলোক শিতাকৰ উপদেশ নিৰো-ধাৰ্য্য কৰি পুনঃ মিছৰলৈ গ’ল; আৰু হজৰত ইউচুফৰ ওচৰ চাপি তেওঁৰ অনুগ্ৰহ প্ৰাৰ্থী হ’ল। তেওঁলোকে কলে—‘হে মহাহুতৰ, দুখ-দুৰ্গতিয়ে আমাৰ পৰিয়ালক জ্বলা কৰিছে। এইদৰে শত ক্লান্তিৰে ক্ৰান্তিৰে বৰেই অৰ্থ-লক্ষ্যলো আমাৰ লগত নাই। আপুনি, কৰুণা কৰিলে, কৰোঁতা-নাই। আমাই আপোনাক তাৰবাবে পুৰস্কৃত কৰিব।’

হজৰত ইউচুফে তেতিয়া কলে—‘বাক, মোৰ আগত জোমালোলোক জ্বলি কোনো-কোনা গোপন কৰিবা। জোমালোকে জোমালোকৰ স্তাই ইউচুফ আৰু তেওঁৰ বহুবোৰক এতিয়া লগত কেনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।’

হজৰত ইউচুফে ককাই-ভাই, আৰু ককাই-বোৰে বৈশ্ব, মিত্ৰৰ অহুলাৰে বিন্ ইয়াৰিনক চিৰ দামত দণ্ডিত কৰা হৈছে। ককাই-বোৰে কৰ্মেৰে তেওঁৰ লগতেই আছে।’

‘একা যয়ে ইউচুফ আৰু বিন্দু ইয়াৰিয়ে বোৰা’ দিহেব। আজাৰ কপাত আমি কতি আছে।’ আজাই বেতিয়াত বৰ পৰীক্ষণকলক কৰিব মুখত নেপেলায়।’—হজৰত ইউচুফ কলে।

এনে পৰিস্থিতিত পৰি তেওঁলোক তেনেই ভিত্তিত হ’ল। তেওঁলোকে কলে—‘ই বিচয় আজাহতালীকেই অসীৰ কৰা।’ যুগে আমি তোমাৰ এনে অহুগ্ৰহৰ কোনোৰূতে ধোপা নহও’। আমি অপবৰী। বোৰা অপবৰী। আমাক তুমি কমা কমা।’

হজৰত ইউচুফ কলে—‘আজিব এই কত দিহাৰ পৰি অসীৰ তোমা-লোকৰ ওপৰত মোৰ কোনো প্ৰকাৰ আক্ষেপ নাই। আক্ষেপ নাই। আজাই তোমালোকক কমা কৰক। তেওঁ দয়ানন্দকলতকৈও বয়াল। (কেঃ ১২।২২)। মোৰ এই চোলাটো তোমালোকে লৈ লৈ পিতাৰ যুৱৰ ওপৰত পেলাই দিবা। বেথিবা তেওঁ পুত্ৰ-শোকত হেৰুৱা চকুৰ দৃষ্টিশক্তি পুনঃ সুবাই পাব। তাৰ পাছত তোমালোক সপৰিয়ালে সকলোটি ইয়ালৈ আহিবা।’

তেওঁলোকে উত্ততি লৈ হজৰত ইউচুফে দিয়া চোলাটো বুকু পিতাক হজৰত ইয়াকুবৰ যুৱৰ ওপৰত পেলাই দিলে। হজৰত ইয়াকুবৰ মন প্ৰসন্ন হ’ল আৰু তেওঁ চকুৰ দৃষ্টিশক্তি সুবাই পালে। তেওঁ কলে—‘মই তোমা-লোকক কোৱা নাছিলোনে যে তোমালোকে যি কথা জানিবলৈ লক্ষ্য নোহোৱা, আজাৰ অহুগ্ৰহত মই সেইটো জানিব পাৰো?’

তেওঁলোকে কলে—‘পিতা, আমি অজীৰ পাভকী। আমাৰ পাপ মোচ-নৰ কাৰণেও তুমি আজাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰা।’

পিতাকে তাকে কবিলে গাত ললে। অহুগ্ৰহত বেতিয়া পিতা-পুত্ৰ সকলোৱে সৰলবলে লৈ মিছৰত উপস্থিত হ’ল তেতিয়া হজৰত ইউচুফে তেওঁৰ পিতা-মাতাক নিজৰ কাষত আসনত বহিবলৈ বিলে। নিজৰ ভায়েক ইউচুফে মিছৰত এনে উচ্চস্বাৰ লাভ কৰা বেথি শৌৰহত তেওঁ-লোকৰ অন্তৰ ফুলি উঠিল। তাৰবাবে আত্মাৰ ওচৰত সকলোৱে সাক্ষাৎ প্ৰাপিত হ’ল। ইউচুফে তেতিয়া কলে—‘পিতা, এয়ে তাহানি মই দেখা সপোনৰ অৰ্থ। দয়ানন্দ আজাহতালীই বোৰা সপোন আজি বিঠকত পৰিহৃত কৰিলে। তেওঁ মোক কাৰাগাৰকৰণও মুক্ত কৰিছে। সেয়েই

হজৰত মুছা আৰু সম্ৰাট ফেৰাউন

মিছৰৰ বাদচাহসকলৰ উপাধি আছিল ফেৰাউন। ফেৰাউন উপাধিটো মানুহৰ ইমান চিনাকি হৈ পৰিছিল যে শেহত ফেৰাউন বুলিলেই সেই সময়ৰ বাদচাহজনক বুজা গৈছিল। এজন ফেৰাউন ঢুকালে অন্য এজন সিংহাসনত উঠে। সিংহাসন কেতিয়াও খালি পৰি নাথাকে। ফেৰাউনসকলৰ উজীৰ বা মন্ত্ৰীসকলো বৰ উপযুক্ত লোক আছিল।

হজৰত মুছাৰ সমসাময়িক যিজন ফেৰাউন আছিল তেওঁৰ মন্ত্ৰীৰ নাম আছিল হামান। মিছৰৰ আদিম অধিবাসীবিলাকে ফেৰাউনকে স্বয়ং জ্ঞান বুলি ভাবিছিল আৰু সেইমতে তেওঁক পূজা-সেৱা কৰিছিল। ফেৰাউনৰ ক্ষমতাও আছিল অসীম। ফেৰাউনৰ একান্ত বাধ্য এই অধিবাসীসকলক কপ্তী নামেৰে জনা গৈছিল।

মিছৰত আৰু এক শ্ৰেণীৰ লোক আছিল, তেওঁলোকক বোলা হৈছিল বনি ইশ্ৰাইল। হজৰত ইয়াকুব ইশ্ৰাইল নামেৰেও পৰিচিত আছিল কাৰণে তেওঁৰ বংশধৰবিলাকে বনি ইশ্ৰাইল বোলা হৈছিল। হজৰত ইউচুৰ দিনৰপৰাই হজৰত ইয়াকুবৰ সন্তি-সন্ততিবিলাকে হজৰত বসতি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। সংখ্যাত কম হলেও মিছৰত তেওঁলোকৰ প্ৰতিপত্তি যথেষ্ট আছিল। কপ্তী মিছৰবাসীসকলে তেওঁলোকক সমূহি ভাল নাপাইছিল, আৰু ভাল নেপোৱাৰ কাৰণে যথেষ্ট আছিল।

ইশ্ৰাইলবংশীসকল আছিল একতৰাণী, অৰ্থাৎ এক জাতিত নাহিবে অন্য কোনো কেতিয়াও তেওঁলোকে পূজা-সেৱা নকৰিছিল। কপ্তী জাতিবোৰে তেওঁলোকে ফেৰাউনক আজ্ঞা বুলি মানিবলৈ আৰু তেওঁৰ পূজা কৰিবলৈ বাধ্য নহৈছিল। তাৰেই ফলত তেওঁলোকে ফেৰাউনৰ বোৰ আৰু নিগ্ৰহ পৰি কঠোৰ জীয়াত বুলিব লাগিছিল। অৱশ্যে বনি ইশ্ৰাইনে দাসৰত কাল অতিবাহিত কৰিছিল। অত্যাচাৰী ফেৰাউনৰ তেওঁলোকৰ অৱেক্ষণে বৰি নি তেওঁৰ সন্তানে প্ৰাণিস্বত্ব কৰিছিল আৰু আশাকি ইয়াত

পূজা কৰিবলৈও বাধ্য কৰাইছিল। ইয়াইলবংশীসকলক কেৰাউনে কিন্তু তেওঁ লোকৰ পূৰ্ব জন্মস্থান কেনান দেশলৈও উভতি যাবলৈ দিয়া নাছিল।

মিছৰ দেশৰ এনে পৰিস্থিতিত হজৰত মুছাব জন্ম আৰ্জাবে ধৰ্ম্মৰ এটি নিদৰ্শন ৰূপ। বনি ইয়াইলৰ পৰিত্ৰাণৰ কাৰণেই যেন তেওঁ জন্মগ্ৰহণ কৰিলে। তেওঁৰ জন্ম-কাহিনীও এটি বহুস্তপূৰ্ণ ঘটনা।

এদিন কেৰাউনে এটা ভয়াৱহ সপোন দেখিলে। সপোনতে যেন আকাশত সূৰ্য্যতকৈও উজ্জ্বল এটা নক্ষত্ৰ ওলাইছে আৰু তাঁকে উজ্জ্বলতা সহিব নোৱাৰি কেৰাউন যুচকচ্ গৈছে; দেশৰ ঠায়ে ঠায়ে সেই নক্ষত্ৰবপৰা অহা জুইৰ কিৰিঙা পৰি জুই জলিছে।

ৰাজদৰবাৰৰ পণ্ডিতসকলক পিছদিনা তেওঁ সপোনৰ কথা বিবৰি কৈ ভাব অৰ্থ স্মিলে। পণ্ডিতসকলে কলে—‘অচিৰে ইয়াইল বংশত এনে এজন পুৰুষৰ জন্ম হব যিজনে প্ৰভূত কমতাশালী হৈ পাপৰ ৰাজ্য ধ্বংস কৰিব।

সপোনৰ ব্যাখ্যা শুনি কেৰাউন খঙত অৰ্ধৰ্যা হ’ল। তেওঁ পোনেই আদেশ জাৰি কৰিলে যে সেইদিনাবেপৰা আৰম্ভ কৰি তাৰ পিছৰ পাঁচ বছৰত মিছৰ দেশৰ ইয়াইলবংশীসকলৰ ঘৰত যিমান পুত্ৰ সন্তান জন্মিব, সেই সকলোবোৰকে নীল নদীত পেলাই দি বধ কৰিব লাগিব। কেৰাউনৰ এই মিছৰ আদেশৰ ফলত অলপ দিনৰ ভিতৰতে ইয়াইল বংশৰ কিমান নিৰাপৰাধী শিশুৱে নীলনদীৰ বুকুত সলিল-সমাধি লভিলে তাৰ লীক্ষা-সংখ্যা নাই।’

‘এনে বিপদসঙ্কুল অৱস্থাত, কোনো এক উভ মুহূৰ্ত্তত হজৰত মুছাব জন্ম হয়। তেওঁ এটা অখ্যাত ইয়াইল পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰে। জন্মৰ পাছতেই তেওঁৰ মাতৃৰ প্ৰতি আত্মাৰ প্ৰত্যাশ্বেন হ’ল—‘বেতিয়া তুমি এই শিশুৰ স্নান বিপদ বুলি ভাবা বেতিয়া তৎকণাৎ তাক এটা পেৰাত ভৰাই নীল নদীত উইবাই বিবা।’ জন্মবাক্যে তুমি অকণো স্তম্ভ নকৰিবা। শোক নকৰিবা। যদি তাক ৰক্ষা কৰিবা।’ (কেঃ ২০।৭)

মাকে স্মৰণতে শিশুটিক কিছুকাল সতনেৰে ৰক্ষা কৰি লুকাই ৰাখিলে। এইদৰে তিনিমাহ হৈ গ’ল। কেৰাউনৰ চোৱা-চোৱাই ইফালে ইয়াইলবংশত জন্ম কৈবদ্য ল’ৰা বিজানি দেখে চৰম্ব ৰুবি কৰিছে। চোৱা-চোৱাৰ হাতত লৰাটো হোৱাৰ জৰত এদিন তেওঁ আঠৰ পোহ এটো কৰাই কৈবদ্যটোকে

নীল নদীত উটুৱাই দিলে ! পেৰাটো নৈৰ সোঁতত উঠি গৈ কেইজনীয়াৰ
নল বনত লাগি থাকিল।

নীল নদীৰ পাৰতেই আছিল মহা প্ৰতাপী কেৰাউনৰ ৰাজপ্ৰাসাদ। পানীৰ
সোঁতেও পেৰাটো উটুৱাই নি সেই ৰাজপ্ৰাসাদৰে দাঁতিত পানী-খুঁলীত
ৰাখিছিল। মুছাৰ মাফে কেঁচুৱাটোক পানীত উটুৱাই দিবৰ সময়ত তাৰ
নো ক'ত কি হয় তাকে কিছু দূৰলৈ চাই দাখৰ কৰণে জীয়েক মৰমমৰ
নদীৰ পাৰে পাৰে গৈ থাকিবলৈ দিছিল। মৰমমেও কেঁচুৱা জীয়েক মুছাৰ
স্নেহত মানব কথামতে কাম কৰিছিল।

যৈবাম কেৰাউনৰ কোনোবা কৰ্মচাৰীয়ে সেই উঠি যোৱা পেৰাটো বেথি
পাবলৈ তুলি আনিলে আৰু তাৰ ভিতৰত কেঁচুৱাৰ কান্দোন শুনিবলৈ পাই
পেৰাটো পোনেপোনেই ৰাজপ্ৰাসাদলৈ লৈ গ'ল। কেৰাউনৰ পত্নী সেই সময়ত
নিগন্তান আছিল। তেওঁ ততালিকে ওলাই পেৰাটো ধোলালে আৰু তাৰ
ভিতৰত থকা উজ্জল শিশুটি বেথি তেনেই মুগ্ধ হ'ল। শিশুটোক লালন-
পালন কৰিবৰ কাৰণে তেওঁৰ অন্তৰ ব্যাকুল হৈ পৰিল। তেওঁ কলে—
'ইয়াক মৰিবলৈ দিব নোৱাৰি। কোনেও ইয়াক নামাবিবা। ই আমাৰ
উপকাৰত আহিব। আমি হয়তো ইয়াক পুত্ৰৰূপে তুলি-তালি লম।' এই
বুলি তেওঁ এজনী ধাই-মাকৰ কোলাত কেঁচুৱাটি দিলে। আচৰিত কথা...
কেঁচুৱাটোৱে কিওঁ কাৰো স্তন্য পান নকৰিলে আৰু কান্দিবলৈও নেবিলে।
তেতিয়া মৰমমে সাহ কৰি ওচৰ চাপি কলে যে তাইৰ দ্বাক এজনী বিচক্ষণ
ধাত্ৰী। তেতিয়া-তেতিয়াই মৰমমৰ দ্বাকক বিচাৰি অনোৱা হ'ল। সকলোৱে
বেথি আচৰিত হ'ল যে শিশুটিক তেওঁৰ কোলাত দিয়া দ্বাককতে নি
কান্দিবলৈ এৰিলে আৰু হঠাৎ-চিন্তে তেওঁৰ স্তন-দুহা পান কৰিবলৈ ধৰিলে।
মাকমেই শিশুৰ ধাত্ৰী হৈ পৰিল। আত্মাৰ তেওঁৰ প্ৰতি হোৱা প্ৰত্যাহ্বান
আঁখৰে আঁখৰে কলিল।

এইধৰে দিন দাখলৈ ধাবলৈ। মুছা কেৰাউনৰ ঘৰতে ডাঙৰ-দীঘল হ'ল।
মতি-মতি, চান-চান, জাব-জাবী আদিত কিন্তু তেওঁৰ গাত এখন প্ৰকৃত
ইজ-ইলবহে গুণ কুটি ওলাবলৈ ধৰিলে। 'কণ্ঠস্বৰ'ৰ অহংকাৰ আৰু নিৰ্দোষী
ইজ-ইলবহেৰ গুণবত তেওঁলোকে কৰা বিহুৰ ব্যৱহাৰে তেওঁক আকৃষ্ট
কৰি তুলিলে।

মুছা বয়সত এদিন মুছাই দেখিবলৈ পালে যে কপ্তী চৰ্কাৰ এজনে নিৰ্দোষী ইস্ৰাইল এটাক নিৰুপভাৱে গ্ৰহণ কৰিব লাগিছে। ঘটনাটো দেখি তেওঁৰ অস্ত্ৰ বিয়োহী হৈ উঠিল। নানা প্ৰকাৰে কৈ-মেলিও কপ্তী চৰ্কাৰজনক তেওঁ বিবৰ্ত্ত কৰিব নোৱাৰি ইস্ৰাইলটোক একৰাবলৈ নিজ হাতেৰে সেই চৰ্কাৰজনক ক্ষুদ্ৰভাৱে গ্ৰহণ পোৱালে। আচৰিত কথা, তেওঁৰ সাধাৰণ মাব এটাতে সৰ্দ্ধাৰ মাটিত মুছা গৈ পবিল আৰু ভূশতিত হোৱাই নহয়, খিভাতে মৰি থাকিল।

কপ্তী চৰ্কাৰ এইদৰে নিহত হোৱাৰ বাতৰি শেণত বিয়পি পবিল। লাহে লাহে ই গৈ ফেৰাউনৰ কাণতে পৰিবলৈ নাখাছিল। ফেৰাউনে মুছাক ধৰি লিওলৈ আদেশ দিলে।

হজৰত মুছা সেই সময়ত ৰাজ্য প্ৰাণাধৰণৰা কিছু দূৰত আছিল। কোনো এজন লোকে (ফিৰিফাই) দৌৰি আহি তেতিয়া তেওঁক কলে—‘মুছা, ঘৰবাৰৰ প্ৰধান বিষয়সকলে আৰু ফেৰাউনে বিচাৰ কৰি সিদ্ধান্ত কৰিছে যে কপ্তী চৰ্কাৰক হত্যা কৰা অপৰাধত তোমাৰ প্ৰাণ-দণ্ড দিয়া হব। তুমি তুৰন্তে এই ঠাই ত্যাগ কৰা। মই তোমাৰ হিতাকাঙ্ক্ষী আৰু সৎ-পৰামৰ্শদাতা।’ হজৰত মুছাই তৎক্ষণাত সেই ঠাই এৰিলে আৰু কেইবা দিনৰ পাছত মিডিয়া ৰাজ্য পালেগৈ। মিডিয়াত তেওঁ ভালেমান দিন থাকিল।

মিডিয়াত সেই সময়ত হজৰত থো-আইব নামে এজন পয়গম্বৰ আছিল। তেওঁৰ কেইবাগৰাকীও স্ত্ৰীয়েক আছিল। এদিন সিহঁতৰ হজৰীয়ে ভেৰাৰ কাষৰে পানী আৱিহলৈ গৈ এটালৈ গৈ নাথকগৰা জলপ দ্ৰুত বিয় হৈ আছিল, কাৰণ সেই সময়ত অনেক ভেৰাৰখীয়াই নাথকগৰা পানী তুলি আছিল। সিহঁতে ছোৱালী হজৰীক সহায় কৰা দৰৰ কথা সিহঁতক নানা প্ৰকাৰে ঠাঠা-বৰবাহে কৰিছিল। এনে সময়ত হজৰত মুছা সেই পিনেহি যোগত, ছোৱালী হজৰীক, স্ত্ৰীয়েক সৰু বাহিৰি বিয় হৈ থকা দেখি—‘তোমালোকৰ কি হেঁচ’ বুলি তেওঁ কুহিলে। ছোৱালী হজৰীয়ে তেতিয়া কলে—‘আমাৰ শিঙা আঁতৰ পুৰা য়োক। তেওঁ আমাক কেবা বৰিহলৈ বিয়। এই ভেৰা-খীয়া ল’ৰাৰে আমাক আমাৰ ভেৰাৰ কাষৰে পানী তুলিবলৈ নিদিয়। আমি সেইদৰে ইয়াতে বৈ আছোঁ।’

হজৰত মুছাৰ কোমল অন্তৰত দয়া উপাজন। তেওঁ নুহে ১২৩৩
নাচৰপৰা পানী তুলি দি সহায় কৰিলে আৰু তাৰ পাছত এজোপা গছৰ
ডললৈ গৈ গছৰ ছাঁত জিৰণিৰ কাৰণে বহিল।

ছোৱালী দুজনীয়ে তেৰাক পানী খুৱাই ববলৈ গ'ল আৰু ঘৰ পাই
হজৰত খো-আইবক সেই দয়ালু যুৱকজনৰ কথা কলে। তেওঁ ঘটনাটো তানি
ততালিকে সেই দুজনী জীয়েকৰ এজনীক যুৱকজনক মাতিবলৈ পঠালে।
ছোৱালীজনীয়েও গৈ লাজকুৰীয়াভাৱে যুৱকক কলে—‘আপুনি আমাক কষ্টেৰে
পানী তুলি দি সহায় কৰাৰ কাৰণে পিতাই আপোনাক পুৰস্কাৰ দিবলৈ
মাতিছে। আপুনি মোৰ লগতে অক্লান্ত কৰি আমাৰ ববলৈ এবাৰ আহক।’
হজৰত মুছা গ'ল।

হজৰত খো-আইব আৰু হজৰত মুছাৰ মাজত কথা-বতৰা হ'ল। হজৰত
খো-আইবে মুছাই সকলো কথা শুনি তেওঁক আশ্চৰ্য্য দি ৰাখিলে। স্থখে-
লক্সোৰে বিনবোৰ ৰাবলৈ ধৰিলে।

কিছুদিনৰ পাছত এদিন হজৰত খো-আইবে মুছাক কলে—‘মই তোমাৰ
গুপ্তত মুগ্ধ হৈছোঁ। তুমি মোৰ যি দুজনী ছোৱালীক এদিন নাচৰপৰা
পানী তুলি দি সহায় কৰিছিল। তাৰে এজনীক মই তোমালৈ বিয়া দিব
খোজোঁ। বিয়াৰ এয়ে মাজ চৰ্ত্ত হব যে তুমি আঠ বছৰ কাল মোৰ ঘৰত
থাকি আমাক ভেৰা-বখা আৰু ঘৰৰ অগ্ৰাণ্য কামত সহায় কৰিব লাগিব।
মুছাই চৰ্ত্ত মানি ললে আৰু চফুৰা বিবি নায়ৰ ছোৱালীজনীক বিয়া কৰিলে।

নিৰ্দিষ্ট কাল উকলি গ'লত মুছাই তেওঁৰ ভাৰ্য্যাৰ লগত লৈ বাত-মুখ
দৰ্শনৰ অভিপ্ৰায়ে এদিন মিছৰ দেশলৈ ৰাজ্য কৰিলে। তেওঁলোকে মিছৰৰ
পথ হেৰুৱাই অনাই-বনাই হুৰি যোৱা নামে উপত্যকাত উপস্থিত হ'ল।

তেতিয়া আছিল ঈতকাল। বাতি বৰ জ্বলি পৰিছিল। তাতে মেঘৰ
গৰ্জন, বিজুলীৰ চিকি-বিকি আৰু অলপ কিনকিনীয়া বৰহুণো আছিল।
বাটৰ দাঁতিত আশ্ৰয় লবলৈ ক'তো কাৰো ঘৰ-দুৱাৰো নাছিল। নিঃসহায়
নিঃশলভাৱে দুয়োটা এগৰি সৰুকাৰ ভেৰ কৰি বাটে বাটে গৈ আছিল।
ঈতত কাৰো হৈ দুয়ো ক্লান্তভাৱে জ্বৰ কাৰণে চাবিওকালে চাবলৈ নাছিল।
কিন্তু তেওঁলোক ক'তো একো দেখেছিল।

জুলাপ বুলত অলপ পোহৰ যেন দেখি মুছাই ভাৰ্য্যাক কলে—‘সোঁ পাহাৰত জুই দেখিবলৈ পাইছোঁ। তুমি ইয়াতে খন্তেক বোৱা। মই তাৰ-পৰা অলপ জুং আনোঁগৈ। ইয়াতে ভালকৈ একুৰা জুই ধৰি লৈ দ্ৰয়ো শীত নিৰাৰণ কৰিম। বিবি চকুৰা ভাগৰত লাগকাল হৈছিল। তেওঁ স্বামীৰ সৈতে জুই আনিবলৈ কৈ বহি পৰিল।

পাহাৰৰ ওচৰ চপাত মুছাই উপত্যকাৰ দক্ষিণ ফালৰ কোনো এটা বৃক্ষ-কূৰপৰা আৱাজ এটা বহা শুনিবলৈ পালে। তাতে যেন বাজি উঠিল—‘ময়েই তোমাৰ গ্ৰন্থ, বিশ্বৰ জৈব, আৱা। তুমি এতিয়া পৱিত্ৰ উপত্যকা ছোৱাৰ উপকণ্ঠত আছা। জোতা খুলি ধোৱা।’ মুছাই মনমুগ্ধৰ দৰে তাকে কৰিলে। তেতিয়া আৱাজে তেওঁক নবীখেৰে তুণিত কৰি আদেশ দিলে,—‘তোমাক আজিৰপৰা পয়গৰৰ নিবুন্ধ কৰা হ’ল। সত্য কৰি কৈছোঁ ময়েই আৱা আৰু মোত বাহিৰে তোমাৰ আৰু কোনো উপাস্ত নাই (কো: ২০:১৪)

মুছাই হতভম্বৰ দৰে তাৰি থাকোঁতে পুনঃ পুনঃ হ’ল—‘মুছা, তোমাৰ সোঁহাতত সেইয়া কি?’ মুছাই উত্তৰ দিলে—‘এইডাল মোৰ হাতৰ সাৰথি লাঠি। মই ইয়াৰ ওপৰত ভিৰ দি চলোঁ। আৱশ্যক হলে ইয়াৰেই গছৰ শাত পাবি আৰু ভেৰাক হিওঁ। অন্য অনেক কামত ই মোৰ সখা-স্বৰূপ।’

পুনঃ আদেশ হ’ল—‘মুছা, যাচিৰ ওপৰত তোমাৰ লাঠিডাল পেলাই ধোৱাচোন।’ মুছাই তাকে কৰিলে। হঠাৎ লাঠিডাল সাপত পৰিণত হৈ বজ্জা-বাই বাবলৈ ধৰিলে।

‘মুছা, সাপটো ধৰাচোন; তয় নকৰিবা। ই আকৌ পূৰ্বৰ অৱস্থা পাব।’ মুছাই সাপটো ধৰিলে। সি সটাকৈয়ে লাঠিত পৰিণত হ’ল।

আকৌ আদেশ হ’ল—‘তোমাৰ হাতখন কাৰুণীকৰণ কৰ। তলত ইটি ধৰা-ছোৱা। ই আপোনা-আপুনি উজ্জল জ্যোতিৰূপ গ্ৰন্থ বৰ্ণ ৰাখণ কৰিব। ই তোমাৰ নবীৰ লাভৰ অৱতৰ নিৰ্ণয় হব।’ মুছাই কাৰুণীকৰণ কৰি তলত হাতখন অলপ গমৰ বাপি উলিয়াই আৱিষ্কৃত দেখিবলৈ পালে যে তেওঁৰ হাতখনে সটাকৈয়ে জ্যোতিৰূপ গ্ৰন্থ বৰ্ণ ৰাখণ কৰিছে। তেওঁ তেতিয়া ভনিবলৈ পালে—‘ইয়াতকৈ তোমাক আৰু অধিক কি ধৰ্ম্য লাগে?’ (কো: ২০:২২-২৩)।

ইয়াৰ পাছত আদেশ হ'ল—মুছা, মিছৰীয়সকলে 'কনি—ইয়াইল'ৰ ওপৰত অকথ্য অত্যাচাৰ কৰিব লাগিছে। তুমি তেওঁলোকক প্ৰত্যাহ্বান কেনান দেশলৈ লৈ যোৱাৰ্হৈ। অত্যাচাৰী ফেৰাউনক হাতকৰী। তেওঁলোকক উদ্ধাৰ কৰাৰ তাৰ তোমাৰ ওপৰত শুভ 'কৰা হ'ল। তুমি লৈয়ে এই আদেশ পালন কৰিবা। আৰু কেনান দেশত কৰিব বৰ্ণিত প্ৰচাৰ কৰিবাৰ্হৈ।'

মুছাই কলে—'প্ৰভু, মই সেই কাম কৰিবলৈ প্ৰস্তুত।' কিন্তু, অত্যাচাৰী ফেৰাউনে জানো মোৰ কথা শুনিব? তেওঁক প্ৰত্যহ মৰাৰ পৰা ভাঙিবলৈ মোৰ নাহি। তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ তোমাৰ আবেশ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ মোক বুকুত বুল দিয়া। এই কাৰ্য্যৰ কাৰণে মোৰ অগ্ৰজ হাকৰণো মোৰ লগ লগাই দিয়া। আমি, ছয়ো তোমাৰ মহিমা প্ৰচাৰ কৰিব পাৰিম। হাকৰণ বাকশক্তিও প্ৰশংসনীয়।'

প্ৰত্যুত্তৰত আদেশ হ'ল—'মুছা, তোমাৰ প্ৰাৰ্থনা গৃহীত হৈছে। তোমালোকে অকণো ভয় নকৰিবা। উত্তৰে গৈ ফেৰাউনৰ ওচৰত নিৰ্ঘৰ্ণন গহ প্ৰচাৰ কৰিবা—তোমালোক বিধপ্ৰভুৰ প্ৰেৰিত বচল।'

এইখিনিতে কৈ ধোৱা ভাল যে মিছৰত মুছাৰ ককায়েক এজন আছিল, নাম হাকৰণ; আত্মাৰপৰা নিৰ্ঘৰ্ণন আৰু প্ৰত্যাহ্বান লাভ কৰি হজৰত মুছা পত্নীসহ পুনঃ মিছৰলৈ গাত্ৰা কৰিলে। কোৱা বাহুল্য যে আত্মাৰ আবেশ মতে হাকৰণে মুছাক বাটত মকতুবিৰ মাজতে দেখা কৰি লৈহি আৰু যি মহৎ কাৰ্য্যৰ কাৰণে আত্মাই মুছাক নিয়োগ কৰিছিল সেই বিষয়ে আত্মাৰ বাণী জনালে। হাকৰণে প্ৰত্যহ মাৰিলে।

মিছৰ পাই ছয়ো পৰামৰ্শ কৰি ফাৰাওনৰ ওচৰলৈ গ'ল। হজৰত মুছাই ফেৰাউনক সন্মোদন কৰি কলে, 'হে পৃথিবীৰ, আত্মাই মোক বচল পাতিছে। তোমাৰ প্ৰতিবিম্ব সন্মোদন কৰি আত্মাৰ দেহ-মন সমৰ্পণ কৰিবৰ কাৰণে তোমাক অল্পবোৰ কৰিবলৈ আৰু ইয়াইল-নকলক তোমাৰ নিৰ্দ্ধাৰ উৎসাহনৰপৰা বচা কৰিবলৈ আত্মাই মোক প্ৰেৰণ কৰিছে। মোৰ লক্ষ্য ওলটাই বাৰলৈ তেওঁলোকক অহুৰতি দাৰ কৰা।'

ফেৰাউনে ইয়াৰ পৰা কৰি কলে—'মোৰ আশ্চৰ্য্য আৰু ভাৱবিহীন হোৱা তুমিয়ে জানো। এই প্ৰভু মোৰোহা।' ফেৰাউন ইয়াৰ পাছত ইয়াৰ

মুছাই কলে—‘হয় কেবাউন, তুমি মোক প্রতীশালন কবিছিলি সচ। জাহান্নামে মই তোমাব ওচবত কড়জ। মই আজি তোমাকৈও বিজন কহাব তেওঁৰ আদেশতহে ইয়ালৈ আহিছো। তেওঁৰ আদেশ গ্রহণ কৰি তুমিও উপকৃত হোৱা।’

কেবাউনে কলে—‘তুমি যে আজাব ওচৰবপৰা আজাব আদেশ লৈ ইয়ালৈ আহিছা—তাৰ জানো কিবা প্রমাণ আছে?’

মুছাই প্রত্যুত্তৰত তেওঁৰ জ্যোতিপূৰ্ণ শুভ্ৰ হাতখন আৰু অলৌকিক শক্তিসম্পন্ন হাতৰ লাঠীডাল দেখুৱালে। কেবাউনে তেওঁৰ প্রথম মন্ত্ৰী হামানৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি ঠাৱৰ কৰিলে যে মুছাই নিশ্চয় কোনোবা বিচ্ছিন্ন বাহুকৰপৰা বাহুবিজা শিকি আহিছে। গতিকে দেশৰ বিখ্যাত বাহুকৰবিলাকৰ লগত যুঁজ লগাই দিলেহে তাৰ প্রমাণ ওলাব। যোগ্যক যোগ্যজনৰ লগতহে যুঁজাব লাগে।

কেবাউনে বাহ্যৰ বিখ্যাত বাহুকৰবিলাকক মতাই অনালে। মুছাই তেওঁলোকক কলে—‘তোমালোকে যোৰ বিকছে বি বাহুশক্তি প্রয়োগ কৰিব যুজিছা, কৰিব পাৰা। মই তাৰ বাবে সম্পূৰ্ণ প্রস্তুত। আৰম্ভ কৰা।’

যা কৰিবোৰে নিজৰ নিজৰ বাহুকৰা লাঠী আৰু বচি মাটিত পেলাই দিলত অসংখ্য সাপ ওলাল। মুছায়ো তেতিয়া নিজৰ লাঠীডাল মাটিত পেলাই দিলত সি এটা প্রকাণ্ড অজগৰ সাপত পৰিণত হ’ল, আৰু অষ্ট সাপবোৰ ধৰি ধৰি খাবলৈ ধৰিলে। এইদৰে বাহুকৰবোৰৰ সকলো বাহু ব্যৰ্থ হ’লত হজৰত মুছালৈ সকলোৱে তথা লাগি চাই হ’ল। হজৰত মুছাই তেতিয়া আজাব অধিকৃততা আৰু অসীম শক্তিৰ কথা প্রচাৰ কৰাত বাহুকৰকলে তেওঁৰ বাণী গ্রহণ কৰি আজাহতলাৰ উকতে প্রস্তুত হৈ কলে—‘যদি সকলোৱে মুছা আজাহকৰে আজাব কৰাঘতে জগতক প্রতিপালক সৰ্ব্বকৰ্ত্তাবান এক আজাত সঁহাৰ আগলৈও অৰ্ঘ্য বিদায় দানত কৰিলে।’ (কোঃ ২০/১২)।

কাত-কামুয়া সেমি কেবাউন কোৱত জনি উঠিব। তেওঁ কৈ উঠিল—পানক বহুতলকৈ তলত ইয়াৰ অৰম আৰু কৰাউন নে যে মোৰকা কামুয়া গোয়োককৰা মুছা আজাহকৰ অজাত মোকোই বিদায় সাপন কৰিলি। মই ইয়াৰ বাবে অসীম ইচ্ছা পাতি দিম।

মাহুৰবিলাকে কলে—‘আমুছি অম্মাৰ বৰা সন্তো; কিন্তু আমি-জন্তো
উপলব্ধি কৰিব নাপাৰিহে। যে আমোনাভাওত যেও বৰা অম্মিৰ বাহে আমি
কেহেই আজা; তেওঁৰ তলবত আমি কোনো নাই। আমি তেওঁত
বিশ্বাস স্থাপন কৰিহে।’

ফোউনে মাহুৰবিলাকক আপদত দিলে। ‘অকল’ সেয়ে মাহুৰ কথিত
আছে যে ফোউনৰ সন্তো বাগী আহিগলে মুছাই প্ৰত্যৰ কৰা হজৰত
বিশ্বাস প্ৰদৰ্শন কৰাত তেওঁকো ফোউনে প্ৰাণবন্ত দিছিল।

ইয়াৰ পাছত ইয়াইলসকলৰ ওপৰত ফোউনৰ উৎপীড়ন আৰু বাঢ়িল।
হজৰত মুছাক হত্যা কৰিবলৈও তেওঁ চেষ্টাকৰ হ’ল। যেতিয়া প্ৰত্যাচাৰ-
উৎপীড়নৰ সীমা নাইকিয়া হ’ল, তেতিয়া এবিন হজৰত মুছাৰ প্ৰতি
আজাৰ প্ৰত্যাশে হ’ল—‘মুছা, তুমি বাতিব যোৰ অন্ধকাৰত ইয়াইলসক-
লক লৈ বিছৰণৰা ওলাই লোহিত সাগৰৰ পাৰলৈ যোৱা। ফোউনে
তোমালোকৰ পদাঙ্কসৰণ কৰিব; তালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰিবা।’ (কোঃ ২০।৭৭)

সেইমতে হজৰত মুছাই ইয়াইলসকলক লৈ লোহিত সাগৰৰ অৰ্দ্ধমুখে
যাজা কৰিলে। বাতি পুৱালত ইয়াইলসকলৰ পানায়নৰ ব্যৱস্থা পাই ফো-
উনে সৈত-সামন্ত লৈ তেওঁলোকৰ পাছে পাছে খেদি গ’ল। ফোউনৰ
বৈত-বাধিনী ওচৰ চপাত ইয়াইলসকলৰ মনত ধৰ ভয় উপজিল। ‘হজ-
ৰত মুছাই তেওঁলোকক নিৰ্ভয় দিবলৈ ধৰিলে। (কোঃ ২৬।৫১-৬০)।

এনে সময়তে মুছাৰ প্ৰতি প্ৰত্যাশে হ’ল—‘মুছা, তেওঁৰ লগীৰে
সাগৰত আঘাত কৰা; সাগৰে তোমালোকক বাট এৰি দিব। সেই বাট
অহলসৰণ কৰিবা।’ তত্ত্ব নকৰিবা।

হজৰত মুছাই সাগৰত তেওঁৰ লগীৰে আঘাত কৰিলত তীব্ৰ আত-
শ্য কৰি, সাগৰ হত্যা হ’ল। দাঁতৰি আগিবাটৰ বৰে উৰান কৰি ওলাল।
হজৰত মুছাই ইয়াইলসকলক লৈ সেই বাটেৰে নিৰ্মিত লোহিত সাগৰ
পাৰ হ’ল।

‘তেওঁলোকৰ পদাঙ্কসৰণ কৰা ফোউন সৈত-বাধিনীয়ে সেই সময়ত সেই
বাটেৰে লৈ; তেওঁলৈ সাগৰৰ সোঁৱাল পাইছিল।’ ইয়াইলসকলে সাগৰ
কিনাৰা, পোতাখা, বজাৰীকৈ হজৰত মুছাক অন্ধকাৰ কৰি হুকুমকৰি
মালি ছাপি মাৰি মগ হ’ল। ফোউন, অন্ধকাৰত লৈকলকলি লগি
প্ৰাণত নিৰ্ভয় হ’ল। (কোঃ ২৬।৭৭-৮৬)।

২২ ইয়াইলসকলে লৈ, হজবত মুছা মকতুমিৰ মাজেদি আগ বঢ়িবলৈ
 গ'লিলে। জলহীন মকতুমিৰ মাজেদি অবিৰাম ভ্রমণ কৰি থাকোঁতে তেওঁকে-
 লগেয়ে লগলগে অৰ্ধ-কণ্ঠ তকাই গ'ল। হজবত মুছাই এই বিশদত পুনঃ
 আজাহডালাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনালে।

সন্ধ্যা ওচৰ চাপি আহিল। লগে লগে তেওঁলোকৰ জিৰণিৰ কাৰণে
 তত্বৰ ব্যৱস্থা হ'ল। তেতিয়া তত্বৰ আশে-পাশে জাকে জাকে এবিধ
 চৰাই উৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এই চৰাইক মকতুমিত চালৰা চৰাই নামে
 জনা যায়। ইয়াইলসকলে এই চৰাই ধৰি তাক মজ্জা হেপাহ পলুৱাই খালে।

আকৌ বাতি পূৰ্ণাত ধৰীয়া গুটিৰ দৰে এবিধ হুছাহু ফল তত্বৰ
 চাৰিওফালে ওলাল। এইবোৰবপৰা মায়া নামে স্মৃতি পিঠা তৈয়াৰ কৰি
 লগলগে তপাই খালে। এইদৰে তেওঁলোকৰ ভোক পলাল। কিন্তু পিৰাহ
 পলাই খাবলৈ তেওঁলোকে যথেষ্ট পৰিমাণে পানী নাপাই হজবত মুছাৰ
 ওচৰত পুনঃ আপত্তি কৰিলে। হজবতে প্ৰাৰ্থনাত খোৱাৰ ওচৰত এই
 বিষয়ে আৱেগন জনালে। তেওঁৰ প্ৰাৰ্থনাৰ উত্তৰত এইদৰে আকাশ-বাণী
 হ'ল—‘তোমাৰ লাঠীৰ দ্বাৰা তুমি পাহাৰত আঘাত কৰিলেই পানী ওলাব।’

হজবত মুছা ওচৰৰ পাহাৰ এখনলৈ গৈ তাকে শিল এটাৰ ওপৰত
 প্ৰহাৰ কৰিলে আৰু তাৰপৰা নিজৰা এটি বাহিৰ হ'ল। বাৰটা আঘাতত
 হৰিণ্ণ জলৰ ব্যৱষ্টি নিজৰা এইদৰে শিলৰ বুকু ভেদ কৰি ওলাল।
 হজবত মুছাৰ সঙ্গী ইয়াইলসকলে সেই নিজৰাবোৰৰ পানী পিৰাহ পলুৱাই
 খালে। (কো: ২৬০)।

বিহুৰ পৰিত্যাগৰ তিনি মাহৰ অন্তত হজবত মুছাই ৭০ জন ইয়াইলক
 লগত লৈ ফুৰ (ছিলাই) নামে পৰ্ব্বতত উঠিলে। তাকে তেওঁলোকে
 মেঘৰ পতীৰ ধনিত উজ্জ্বলিত হোৱা জনিবলৈ পালে—‘মহৰই তোমালো-
 কৰ পক্ষী। ময়ে তোমালোকৰ পক্ষী। ময়ে তোমালোকক বিহুৰপৰা
 বিৰাণদে আনিছো।’

মাহুৰবোৰে ক'লে কাকে দেখিবলৈ মায়াই হজবত মুছাক কলে—
 ‘ক'তা, যোৱাতালক দেখোন মাৰি কোনেও দেখিবলৈ পোৱা নাই।
 ক'ৰপৰা কেওঁ কেওঁক জনা কৈছে? চকুৰে লেবেকিলে তেওঁৰ অভিব্যক্তি
 আৰু বিৰাণ ক'বিলে তেওঁক।’

ভেটিয়া বজ্জৰ ধুনীৰ হুৱে শুক-গুৰীৰ গৰু-হ'ল আৰু শত্ৰুৰ-ভিতৰত পুখিৰী কঁপাই তীক্ষ্ণ ভূমিকম্প আছিল। সেই ভূমিকম্পৰ আক্ৰমণৰ আৰু জ্যোতিৰ্গণিত সকলোবোৰ সংজ্ঞাহীন হৈ পুৰি গ'ল। তাক পাহাৰ-ভূমিকম্প থমাৰ বহুত পৰৰ অন্তত সকলোৰে গাভি কেঁচনা আছিল। ইজাক সোণাৰ অপৰিসীম শক্তিৰ এটি ক্ষুদ্ৰ ইচ্ছিত মাত্ৰে সকলোৱে পালে। (কো: ২৫২-৩)।

অন্ত সময়ত এবাৰ হজৰত মুছাই তেওঁৰ অধ্যক্ষীসকলৰ আৰু কৰ্মচাৰীক হাকপৰ ওপৰত এৰি তুৰা পূৰ্বতত আৰোহণ কৰি, তথীৰ ১০০ বিক তাত বোজা ব্ৰত পালনৰ দ্বাৰা নীৰৱ সাধনাৰ লিষ্ট আছিল। ব্ৰহ্মৰ ক্ষমত তেওঁ আত্মিক এবাৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে দেখা দিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে। জাৱে উত্তৰত প্ৰত্যাহ্বান হ'ল—‘তুমি মোক দেখিবলৈ নোপোৱা, মুছা। মৌ পাহাৰখনৰ ফালে চাব। মই তাতে প্ৰকাশিত হম। পাহাৰে যদি মোৰ প্ৰকাশমান অৱস্থা বহন কৰি স্থিৰে থাকিব পাৰে, তেনেহলে তুমি মোক তাত পাবা; নহলে অসম্ভৱ।’ (কো: ১১৪২-১৪৩)।

খস্কে পাছতে কিবা এক অগূৰ্ব জ্যোতিয়ে পাহাৰখন উজানিত ফুৰা যেন দেখা গ'ল। সেই জ্যোতি কয়ে উজলতকৈও উজলতৰ হৈ আছিল। শেষত ই এনে উজলতা গ্ৰহণ কৰিলে যে তাৰ প্ৰাকোপত পাহাৰখন জৰী-ভূত হৈ সেই জ্যোতিৰ লগত মিহলি হৈ গ'ল। সেই জ্যোতি দেখি, তাৰ প্ৰথবতা সহ কৰিব নোৱাৰি মুছা জ্ঞানশূন্য হ'ল। কিছু পৰৰ পাছত জ্ঞান পাই তেওঁ প্ৰাৰ্থনা জনালে—‘হে অনন্তশক্তি আত্মা, সৃষ্টিৰ সৰ্বভো গোৱৰ তোমাৰেই। ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰে আমি তাৰ কি উমান পাম? তাকে জানি মই তোমাত আত্ম-সমৰ্পণ কৰিছোঁ। তোমুৱা একত্ব আৰু অকিঞ্চীৰ-তাত যিসকলে প্ৰত্যয় মানে, মই তেওঁলোকৰ ভিতৰত প্ৰথম।’ প্ৰকৃত-ভাৱত তেওঁ জনিবলৈ পালে—‘মুছা, তুমি ঠিক বুজিছা। তোমাক যদি জনসমাজৰপৰা নিৰ্বাচন কৰি লৈছোঁ—। তুমি যোৱা প্ৰত্যাহ্বান আৰু বাণীসমূহ বি সমাজত প্ৰচাৰ কৰিবা।’ তাৰ পাছত যোৱাই হজৰত মুছাক চমুকৈ সেই বাণীসমূহ প্ৰদান কৰিলে। হজৰত মুছাই তেওঁৰ অধ্য-পাণীসকলৰ মাজলৰ কাৰণে বাণীসমূহ শিলৰ কলিত লিখি আনিলে। এই বাণীসমূহ ‘তোবা’ বা ‘তাইবা’ নামে অভিহিত। এইবোৰ উপদেশস্বৰূপ বাণী; জাৱে, কৰ্মচাৰীক, গৰ্ভীৰ, সন্তান, সমাজ-ব্যৱস্থা তৰু আৰু নবীয়াৰ নিৰ্দেশ এইবোৰত আছিল। কেনে, কৰ্মই আত্মা, মোক সোণা কৰিবা।

কোণ্ড কাঁহিবে অতি 'বেই-বেই'ক পূজা নকৰিবা; যোৰ নাম অনাহকত
 কৰণ নকৰিবা; সপ্তাহত ছয় দিন কাম কৰি সপ্তম দিনটো জিবনি লবা;
 শিশু-মাতৃক সন্মান কৰিবা; বক্তাপাত নকৰিবা; চুব নকৰিবা; পৰৱী
 হাল নকৰিবা; তোমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ থিকে মিছা নাকী নিদিবা;
 তোমাৰ প্ৰতিবেশীৰ অৰ্থ-সম্পদলৈ লোভ নকৰিবা; তোমাৰ প্ৰতিবেশীৰ
 পতীৰ স্বৰ্গাধা বন্ধা কৰিবা, ইত্যাদি।

তুব পৰ্ৱতবৰণবা নামি আহি ককায়েক হাকৰ তহাৱধানত এৰি
 কোৱা তেওঁৰ অহুগাৱীসকলৰ অৱস্থা তেওঁ যি দেখিলেহি তাত তেওঁৰ
 অজব তেনেই ভাগি গ'ল। যি ইয়াইলসকলে এক আল্লাৰ সেৱক হবলৈ
 সৈ হাশাশতাপী ফেৰাউনৰ কোণ্ডত পৰি নিজৰ সৰুখ ত্যাগ কৰিব লগীয়া
 হৈছিল তাৰেই কিছুমানে ছামেৰি নামে এজন মুখিয়াল লোকৰ প্ৰবোচনাত
 সৈ-পূজা আৰম্ভ কৰিছিল। ফেৰাউনৰ সৈন্য-সামন্তৰ লগত বহুত সোণৰ
 অলঙ্কাৰ আছিল। লোহিত সাগৰত যেতিয়া তেওঁলোকে সলিল-সমাধি লাভ
 কৰিলে তেতিয়া ইয়াইলসকলে সেই সোণবোৰ আনিছিল আৰু তাৰ দ্বাৰা
 ছামেৰি নামে লোকজনৰ নিৰ্দেশ মানি এটি সোণৰ গৰু সাজি তাকে ঈশ্বৰ
 বুলি পূজা কৰিছিল। ছামেৰিয়ে সোণৰ গৰুটো এনেদৰে সজাইছিল যে
 শুভ বতাহ লাগিলে সি হেৰেমোৱাবদৰে এটা শব্দ কৰিছিল। তাতেই
 সাধাৰণ লোকসকলে সেই মূৰ্তিটোক ঈশ্বৰ বুলি মানি লৈ তাকে পূজা
 কৰিছিল। হজৰত মুছাই এই মূৰ্তিটো দেখি আৰু তাকেই তেওঁৰ অহুগাৱীসকলে
 পূজা-সেৱা কৰিবলৈ ধৰা দেখি ককায়েক হাকৰ তং'না কৰিলে আৰু
 সোণৰ গৰুটো জুইত পুৰি সাগৰত পেলাই দিলে। এইদৰে ইয়াইলসকলক
 পুৰঃ ন্যায়-পথলৈ ঘূৰাই আনোতে হজৰত মুছাৰ বিবৰ কট হৈছিল।
 (কোঃ ২০।৩৭)।

“ইয়াখি-পাহত আল্লাৰ নিৰ্দেশত হজৰত মুছাই বুক খিৰ্জিব নামৰ এজন
 সাধাৰণ লোকৰপৰাও বহুত জ্ঞানগৰ্ভ উপদেশ শিকি লৈছিল।

এইদৰে তেওঁ ইয়াইলসকলক দ্বাৰা যেনে মাৰ্গেৰি ভয় কৰাই নি অৱশ্য
 হৈ। বহুখ অকুণ্ড কেনা, যেনে হুখ আৰু শাখিৰে বশতি লাভ কৰিলে।
 হজৰত মুছাই সিদ্ধ পৰ্কতন উপভোগ্যকাত জুহুবি বহু বয়সকত দ্বাৰকালী।
 বৰ্ণন। বৰ্ণনত মুছাৰ জ্বাৰাৰ অৱশ্য পাহত হজৰত মুছাৰ অৱশ্য বৰ্ণন হৈছিল।

হজৰত হাজীৰ

বেংগলহামৰ এটি ক্ষুদ্ৰ পৰিৱালত হজৰত হাজীৰ জন্ম হয়। হাজীৰ পিতৃৰ নাম তোৱাইছি। সকালবেগুৱা বীণা বজাই গীত গোৱাত দাউন বৰ পাঠকত হৈ পৰিছিল। শৈশৱত এদিন হজৰত হেমুৱেল খৈ তেওঁৰ গাত হাত-বুলাই ভেল বহি দি কৈছিল—‘এসময়ত এই শিতৱে সন্মাত ভালুতৰ সিংহাসন অধিকাৰ কৰিব।’

ইয়াৰ কিছুকাল পাছত সন্মাত ভালুতৰ কিবা এক স্মৃতিৰ যোগ হ’ল। গাব পোৰণি আৰু মনৰ ব্যাকুলতাত তেওঁ ছাটি-ছুটি কৰি অস্থিৰভাৱে কাল কটাবলৈ ধৰিলে। ৰাজবৈভৱসকলে চাই-চিন্তি নিৰাকৰণ কৰিলে, বজাৰ সেই ব্যাধিৰ একমাত্ৰ প্ৰতিকাৰ বিচিহ্ন বীণ-বাদ্য প্ৰৱণ। বহুত অধ্যবসৰ অন্তত পৈণত বীণ-বাদক পোৱা হ’ল। তেওঁৰ বীণৰ বিচিহ্ন স্নৰ স্মৃতি সঁচাকৈয়ে বজাই দাউনক বাপেক-মাকৰ অহুমতিক্ৰমে নিজৰ ৰাজ-হাউলিৰ ভিতৰত যতনেৰে ৰাখিলে। তাত দাউন হুক-বিছা শিকিবলৈও সুযোগ পালে। তেওঁ বজাৰ হাউলিতে ডাঙৰ-দীঘল হ’ল।

সেই সময়ত পেনেটিনিয়ানবিলাক ইজাইলবিলাকৰ লগত লড়তে হুক-বিগ্ৰহত লিপ্ত আছিল। এবাৰ পেনেটিনিয়ানবিলাকে আহি সন্মাত ভালুতৰ ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰাৰ উদ্দেশ্যে সীমান্ত ছাউনি পাতি ব’ল আৰু ইজাইল-সকলক হুকৰ কাৰণে আহ্বান জনালে। পেনেটিনিয়ানবিলাকৰ ভিতৰত এজন বীৰ আছিল, নাম ভালুত (গলায়েণ)। ভালুত বৰ বৈজ্ঞানিক পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ সৰ্বশৰীৰ লৌহ-কবচৰদ্বাৰা সজুত আছিল আৰু হুকো তেওঁ শিকিছিল, পিতৃলৰ পিৰিয়াল। মূঠকৈ, মুখমণ্ডলত ৰাখিবে পৰীষৰ কোনো অংশ অৱাহৃত হৈ থকা নাছিল। হুক-ক্ৰমত ৰাখি, তেওঁ প্ৰৱেশ কৰাৰ ভিতৰবৰণ। যিকোনো বীৰক তেওঁৰ লগত যুজিবলৈ আহ্বান কৰিছিল আৰু হুকোৰে বন্দ-হুকৰ বাবে অৱ-হুক, সেই পক্ষই বন্দ পক্ষৰ অৱ-হুক বস্ত্ৰতা বীৰক কৰিব সক্ষম আছিল।

মহাবীৰ জালুতৰ বিপুল বিক্ৰমৰ কথা শুনি আৰু তেওঁ সাজি-কাছি বৰ্ণলৈ অহা বুলি জানি ইয়াইলসকলৰ মাজত সন্দ্ৰাস উপস্থিত হ'ল। ইয়াইলসকলৰ কোনেও বীৰ জালুতৰ সৈন্যৰ সন্নিবিষ্ট হৈ সাহ নকৰিলে। বজা তালুত মহা বিপদত পৰিল। তাকে দেখি আশ্ৰিত যুৱক ঠাউৰে বজাক কলেহি, 'মহাবাজ, এইখন বৰ্ণলৈ মোকে বাবলৈ অনুমতি দিয়ক। বয়সত কম হলেও মোৰ যুদ্ধ-বিত্তা জনা আছে। মোৰ চুট দ্বাৰা, আজাৰ কপাত মই বগত জয় লাভ কৰি আপোনাৰ ৰাজ্য ৰক্ষা কৰিব পাৰিম।' বজা মাতি হ'ল। তেওঁৰ মনলৈ আশাৰ বেণুনি এটা আহিল।

বুঢ়াই আদৰ-সাদৰ কৰি বাছকবনিয়া পিতলৰ কৰচ, শিৰস্ত্ৰাণ আদি আনি ঠাউৰক পিন্ধিবলৈ দিলে। ঠাউৰে সেইবোৰ কোনেও দিনে পিন্ধা নাছিল। তেওঁ সেইবাবে সেইবোৰ নিপিন্ধি কলে 'যে সেই আৱৰণবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁ অকণো আবাম নাপায়, বন্দু-যুদ্ধত যুক্তভাৱে যুঁজিহে তেওঁৰ ভাল লাগে।

বখাময়ত যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। দুয়ো পক্ষৰ বগ-ভেৰী বাজি উঠিল। মহাবিক্ৰমী বীৰ জালুত অৱলীলাক্ৰমে 'পেনেটিয়ানসকলৰ বেহুৰণৰ হাত-চাপৰি বজাই ওলাই আহিল। টঙালিত তেওঁৰ তৰোৱাল ওলমি থাকিল। ইয়াইলসকলৰ মাজৰপৰাও তেতিয়া ডেকা বীৰ ঠাউৰে হাতত মাজ্জ এডাল কিডা লৈ তাকে ঘূৰাই ঘূৰাই স্তম্ভৰি বজাই স্তম্ভৰিত আগবাঢ়ি আহিল। কামত থকা নিজৰা এটাৰ পাবৰপৰা পাচটা শিলঙটি তুলি 'তেওঁ' জেপত ঢকাই ললে।

'তাকে দেখি বীৰশ্ৰেষ্ঠ জালুতে ইহি ইহি কলে 'হেৰ,' মই জানো কুৰু, তই যে হাতত শিলঙটি লৈ মোৰ লগত যুঁজিবলৈ আহিছ? আহিছ বৰি' আৰু বাক। 'তোৰ' ডিঙি বুচৰি ছিঙি, মগ্ৰ হুঁকুৰা হুঁকুৰকৈ কাটি মই নুহুৰু ডিঙকতে কাটবী-শঙ্কক দিম।'

'ঠাউৰে' উত্তৰ দিলে—'বৰ বৰ কঁধা কৈ বাহুৰু ধাৰিব 'নালাগে। কোম কিমান পাতীৰ মাহ এতিয়াই ঠিক হৈ' বাৰ। 'আজাৰ কপাত তোৰ বৰিওলৈ মোক বেছি 'শব' নালাগে। চাই 'বাক' বাক। 'ইহুনি 'তেওঁ' বিস্তৃত শিলঙটি ঘূৰি 'জালুতলৈ' গ্ৰহণ কৰিলে। 'শিলঙটি' লৈ 'জালুত'ৰ কপালত এনেভাৱে পৰিল যে 'নি' বোৰ 'বন্দুক'ৰ 'ভনী' হৈ হ'ল। 'জালুত'ৰ

উচ্চ আৰু উন্নত কণাসমূহ সি প্ৰৱেশ কৰিলে, আৰু তেওঁৰ ভিতৰলৈ মহাবীৰ জালুতে চকুৰে সন্নিহন হুল ধোলাৰ টি হেৰি বাগৰি পৰিল। শেলোটিনিয়ান সৈন্যৰ মাজত হৰাহুৰা লাগিল। বাউৰে তীব্ৰবেগে সৈ জালুতৰ কাৰুণ্যৰ। তীব্ৰ তবোৱাল উলিয়াই লগে আৰু চকুৰ পৰাও তেওঁৰ শিৰছেৰে কৰিলে। হুঁজত হাবি "নেলেটিকিয়ানবিলাক" বিজনে পলাল।

বিবিজয়ী বীৰৰ দৰে বজা তালুত ৰাজ-প্ৰাসাদলৈ উভতিল। বৰবৰ লোকসকলে তেওঁক আৰু বিজয়ী বীৰ বাউৰক বিপুল সন্মান জনালে। নাৰীসকলে গীত বচনা কৰি শালে—

‘বজাই বহিলে হাজাৰ হাজাৰ, বাউৰে বহিলে লাখ।

আমাব শেষৰ মান বাচি গ’ল, আৰো আমি উজাল।’

গীতৰ অৰ্থ অনুধাবন কৰি বজাই শ্বিৰ কৰিলে যে তেওঁক অপমাৰ কৰিবলৈহে সেই গীত বচনা কৰা হৈছে; তাত বাউৰকহে প্ৰশংসা কৰা হৈছে। বাউৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ ঘোৰ ঈৰ্ষা উপজিল। বাউৰ জীয়াই থাকিব লাগিলে তেওঁ এদিন বজাৰ ৰাজসিংহাসনে, ক্ষটি লবগৈ বুলি ভাবি তেওঁ বাউৰক বধ কৰিবৰ উপায় চিন্তিবলৈ বহিলে।

ইফালে বাউৰৰ লগত সত্ৰাটৰ পুত্ৰ উনাচিনৰ পৰম বন্ধু হ’ল। দুয়ো নলে-গলে লগা বন্ধু হৈ পৰিল। দুয়োৰো দুয়ো প্ৰভুত্বৰ বাবেও লগ নেবা হ’ল।

সত্ৰাট তালুতে এদিন বাউৰক কলে যে তেওঁ যদি তেওঁৰ শত্ৰু শেলোটিনিয়ানসকলক হুঁজত পৰাস্ত কৰি দিহঁতৰ হুশজবৰ মূৰ কাটি আমি শত্ৰুটক উপহাৰ দিব পাৰে তেন্তে সত্ৰাটে তেওঁলৈ তাৰ পুৰস্কাৰ স্বৰূপে নিজৰ জীয়েক এজনীকে বিয়া দিব। যিহে, বাউৰে কণাসমূহত অক্লান্ত সাহসেৰে গৈ তাকে কৰি দেখুৱালত সত্ৰাট নিম্নোৰত পৰিল। কাৰণ তেওঁ শপোনতো কৰা নাছিল যে এনে হুঁজ কাম এটা বাউৰে কৰিব পাৰিব। তেওঁ বৰ ভাবিছিল, এই দুসাহসিক কাম কৰিবলৈ গৈ বাউৰে নিশ্চয় প্ৰাণ এৰিব। নিজৰ বাক্যত বন্দী হৈ তেওঁ অগত্যা নিজৰ জীয়েক এজনীক বাউৰলৈ বিয়া দিলে। এই পৰিস্থিতিত তেওঁৰ মনৰ ঈৰ্ষাক হুণ্ডনে পৰিল।

সত্ৰাট তালুতে এতিয়া বাউৰৰ বন্ধুৰ কাৰুণ্য দেখাৰেখিবলৈহে বন্ধুত্ব আৰম্ভ কৰিবলৈ বহিলে। উনাচিনে শিতাৰুৰ এনে পাশবিক কনোপ্তি

পৰিস্থিতি কৰাবলৈ অশেষ ব্যৱস্থা কৰিলে, কিন্তু সকলো বিফল হ'ল। উপহাস বজা ইমানে আত্মবিস্মত হ'ল যে হাউচক হত্যা কৰিবৰ কাৰণে আৱণ্টক হলে তেওঁ যেন নিজ পুত্ৰ উনাচিনকো বধ কৰিবলৈ হেলা নকৰিব। উনাচিনে এই কথাৰ লগেৰে নোপোৱাকৈ নাথাকিল।

ঘটনা বিবৰণ দেখি এদিন উনাচিনে তেওঁৰ বন্ধু হাউচক কলে—‘বন্ধু, বোৰে শপত, তুমি দীঘল এই বাজ্যবপৰা পলাই যোৱা। নহলে তোমাৰ জীৱন বিপন্ন হ'ব। যই বজা কৰিব নোৱাৰিম।’ হাউচে এই কথা গভীৰ লগত আলচ কৰিলে আৰু সেই ৰাতিতে গৃহ-তাগ কৰি নিকৰ্শন হ'ল। বজাই নিবৃত্ত কৰা গুপ্তঘাটকে গৈ হাউচক নাপাই বজাক জনালে। বজা কোঁধ আৰু হতাশাত মৃতপ্ৰায় হ'ল।

বজা তালুতে ডেডিয়া পলাতক হাউচক তেওঁৰ শত্ৰু বুলি ঘোষণা কৰিলে আৰু তেওঁৰ অধ্বেষণত সৈন্য-সামন্ত পঠিয়ালে। উৰা বাতৰিতে কেতিয়াবা তেওঁ নিজেও সৈন্য পৰিচালনা কৰি হাউচৰ সন্ধানত অব্যৰ্থত প্ৰৱেশ কৰিছিল। এনেকৈ হাবি। বনৰিয়ে শূৰি ফুৰোঁতে দুবাৰ তেওঁৰ প্ৰাণ হাউচৰ বন্ধুসকলৰ হাতত বিপন্ন হৈছিল। এই দুয়োবাবে হাউচেহে তেওঁক বচায়। বজা তালুতে হাউচৰ এনে উৰাৰতাৰ ফলাগ লৈ প্ৰত্যেকবাবে সন্মতবধনে উভতি-বলৈ বাধ্য হৈছিল।

অন্য এগৰাকী হাউচে বজাক অব্যৰ্থত মাজত তই থকা অৱস্থাত পাই তেওঁৰ বুৰ-শিকানবপৰা কাঠীপাট আৰু খোৱা পানীৰ পাজটো লৈ গৈ ফুৰপৰা বিড়িয়াই কৈছিল যে তেওঁ মহাবাজক ইচ্ছা কৰিয়ে হত্যা নকৰিলে, যদিও মহাবাজে বিনা অশৰাধতে তেওঁৰ প্ৰাণ লবলৈ তেনেকৈ স্বেচ্ছা কৰিছে। মহাবাজ তালুতে আবপাই নিজৰ অৱস্থা বুজি সেই বাৰো হাউচৰ মহাহত্বত। শত্ৰুৰূপে কথানি উভতি গৈছিল।

এনেকৈ সন্ধিৰ দ্বাৰা প্ৰণোদিত হৈ বজা তালুতে হাউচৰ অধ্বেষণত শূৰি থাকোঁতে এগৰাকী শেলেটিকানবিজ্ঞানকে ইয়াইজৰ বিকছে পুত্ৰ গৃহ-ৰাজ্য কৰিলে। বজা তালুতে পুত্ৰপঞ্চলক লগত লৈ শত্ৰুৰ বিকছে মেহেৰেই হুঁতিলে। কিন্তু সকলো বিফল হ'ল। শপত উনাচিনকো আৰি কৰি তেওঁৰ আৱিহকেইজৰ পুত্ৰক নিহত হ'ল। লাজ, অপমান, শোচ আৰু মিথ্যাত তেওঁৰ মগৰ ফাৰতে আত্মহত্যা হ'ল। ‘কৰিত আইছে’ৰে ‘ভেঁনে’ দিহৰ

পৰিস্থিতিত তেওঁ পোনতে তেওঁৰ শৰীৰ-বন্ধক লৈন্য এজনৰ হাতত। দ্বিজনৰ তৰোৱালখন তুলি দি কৈছিল—‘তোমাৰ মই আবেশ কৰিছো—তুমি এই মুহূৰ্ত্ততে মোক এই তৰোৱালেৰে খুচি বধ কৰা; নহলে শত্ৰুৰ হাতত মোৰ শোচনীয়ভাৱে মৃত্যু হব, বন্ধা নাই। তুমি মোক খুচি যাবা, যাবা।’

ৰাজ-আদেশতে। কিন্তু সেই সৈন্যটোৱে তেনে অস্বাভাৱিক কাম কৰিব নোৱাৰি থিয় হৈ থাকিল। তেতিয়া ৰজাই নিজে নিজে বুকুত তৰোৱাল বহুৱাই দি প্ৰাণ এৰিলে। তেওঁৰ শৰীৰ-বন্ধক যুঁজাটোৱে এই ঘটনা দেখি শোকত আত্ম-সম্বৰণ কৰিব নোৱাৰি নিজেও সেই তৰোৱালতে পৰি প্ৰাণ এৰিলে।

এই খবৰ যেতিয়া গৈ হজৰত দাউদৰ কাণত পৰিল, তেওঁ তেতিয়া থিৰে থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ কান্দি কান্দি শোকাহুল কণ্ঠে কলে—‘মহাৰাজ তালুত আৰু তেওঁৰ গুলী পুত্ৰ, প্ৰাণবন্ধু উনাচিনৰ মৃত্যুৰ খবৰ পোৱাৰ আগতে যদি মোৰ মৃত্যু ঘটিলহেঁতেন! হায়! উনাচিনৰদৰে বন্ধু মই আৰু কমত পাম?’ এই উপলক্ষে তেওঁ নিজে বিতোশন শোক-সঙ্গীত ৰচনা কৰি কান্দি কান্দি বীণৰ লগত সৰ মলাই গাইছিল আৰু আনকো গাবলৈ শিকাইছিল।

ইস্ৰাইলসকলে হজৰত দাউদক বিচাৰি আনি সিংহাসনত বহুৱালে। ৰজা হৈ হজৰত দাউদে দেশত যুগমীয়াভাৱে শান্তি স্থাপন কৰিবলৈ লাগি গ'ল। তেওঁ জেকজালেমত ৰাজধানী পাতিলে আৰু বহু ঠাল ৰাজত্ব কৰিলে। তেওঁৰ বাৰজন বিখ্যাত সেনাপাত আছিল আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰ অধীনতে চোব্বিশ হাজাৰকৈ সৈন্য আছিল। সেনাপতিসকলৰ সহায়ত তেওঁ সেলেটাইনৰ মোৱাব, ছিৰিয়া, হাজাৰ আদি ৰাজ্যবোৰ জয় কৰি লৈছিল। তেওঁৰ ৰাজ্য ইজিপ্তৰপৰা ইয়ুফ্ৰেটিছ নৈ পৰ্য্যন্ত বিয়পি পৰিছিল।

দেশত শান্তি স্থাপন হোৱাত হজৰত দাউদে ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰৰ কালে যন মেলিলে। তেওঁ প্ৰচাৰ কৰিলে যে আত্মা এক আৰু অৰিষ্ঠীয় আৰু তেৱেঁই একমাত্ৰ আৰাধ্য। হজৰত দাউদে চাইহন নামে পৰ্ব্বতৰ ওপৰত শান্তি-নিবিৰ এটা নিৰ্ম্মাণ কৰিছিল। সেই নিবিৰলৈ সকলোলোৱে নিৰ্দিষ্ট সময়ত বীণ বজাই ধৰ্ম্ম-সঙ্গীত গাই সদলবলে গৈছিল। হজৰত দাউদে নিজে সেই সময়লৰ আগত গাই গৈছিল। ধৰ্ম্ম-সঙ্গীত চৰ্চা কৰি বীণৰ লগত সেই সঙ্গীতবোৰ গাবলৈ তেওঁ এটা ৰাজক প্ৰেৰীৰ সৃষ্টি কৰিছিল আৰু এই ৰাজক-

সকলক শিহুত ছাৰিণ ভাগত বিভক্ত কৰি প্ৰত্যেককে বিশেষ বিশেষ কৰ্তব্য দিয়া হৈছিল। হজৰতে নিজ হাতে যুদ্ধ কৰা তৈয়াৰ কৰিছিল। কোষণত আছে যে তেওঁ সেই বিজ্ঞা স্বয়ং আত্মাহুতলাভৰপৰা প্ৰাপ্ত কৈছিল। (কোষণ ২১৮০)।

হজৰত দাউদৰ ভালেমান পুত্ৰক আছিল। তাৰে এজনৰ নাম আছিল এবছেলম। এবছেলম দেখাত যেনে সজা-ভৱনি, গুণতো তেনে আকৰ্ষণীয় আছিল। ইজ্ৰাইলসকলে তেওঁক বৰ ভাল পাইছিল। লাহে লাহে তেওঁ বৰ শক্তিশালী হৈ উঠিল। কেইবাজনো সৈন্যধ্যক্ষ তেওঁৰ বৰ অজুৰত হৈ পৰিল। বজা দাউদে গুপ্তচৰৰ মুখে শুনিবলৈ পালে যে ইজ্ৰাইলৰ লোক-সকলে এবছেলমকহে বজা বুলি মানিবলৈ ইচ্ছা কৰিছে। তেওঁ এই বাতৰি পাই মনত মৰ্ণাস্তিক বেধনা অজুত কৰিলে আৰু সেই বেজাৰতে ৰাজ্য এৰি নিকৰ্ণেশ হ'ল।

বাৰ্তত যাওঁতে হজৰত দাউদে অকস্মাৎ বজা তালুতৰ বংশৰ এজন লোকক লগ পালে। তেওঁ সেই মাহুজনৰ আশ্ৰয়প্ৰাৰ্থী হ'ল। কিন্তু আশ্ৰয় বা সাহাৰ্য্য দিয়া দূৰৰ কথা এই দুবাচাৰটোৱে হজৰত দাউদ আৰু অজুচৰসকলৰ গালৈ শিলগুটিহে হলিয়ালে আৰু তালুতৰ পুত্ৰসকলৰ মৃত্যুৰ কাৰণ তেৱেঁই বুলি তেওঁক পাৰেমানে অভিলাপ দিবলৈ ধৰিলে। হজৰত দাউদৰ সহচৰ এজনে তেতিয়া তেওঁক কৈছিল, 'এই কটা কুৰুটোৰ ইমান সাহস! আপুনি অজুমতি দিহে যদি এতিয়াই ইয়াৰ যুৰটো ফাটি পেলাওঁ।' হজৰতে তাৰ উত্তৰত কৈছিল—'কোনে জানে, তাৰ অভিলাপ আশ্ৰাব অজুগ্ৰহত মোৰ কাৰণে হয়তো আশীৰ্বাদ হবও পাৰে। মোৰ নিজৰ ঔৰলত জয় লাভ কৰা পুত্ৰই মোৰ ঠিককৈ বিদ্ৰোহ কৰিব পাৰিছে যেতিয়া, সি নো তাতকৈ বেছি কি কৰিছে? তাক থাকিব দিয়া। সি মোক হেঁপাহ পলুৱাই শাও দিয়ক।'

এবছেলমে কিছুমান সৈন্য লৈ পিতাক দাউদক জৰ্দন নদীলৈকে খেদি গ'ল। যি দাউদৰ অজুচৰসকলৰ লগত তেওঁৰ ভাতে এখন যুদ্ধ হ'ল। যুদ্ধত হাবি এবছেলম পলাব লক্ষ্যস্বত পৰিল। তেওঁ এটা খচৰ বোৰাত উঠি পলায়ন কৰিলে।

বজা এবছেলমৰ ভিৰোড্ৰৰ দৰে বীৰ্য্যল চুলি আছিল। নৈৰ পাৰৰ জোপোতা গছবোৰৰ তলেৰে বোৰাত উঠি লবি দাউদে বৈয়াং তেওঁৰ ভুলি লৈ জোপোতাত জেঁইখাই পৰিল। ইফালে হজৰত দাউদৰ অজুচৰ

খেদাত বোবাটোৱে এবহেলমক ভেনে অৱস্থাতে এবি ভৱত লবি শিলান। এবহেলম জোপোহাত ওলমি থকাৰ ববে থাকিল। হজৰত হাউৰ মৃত্যুৰ সেনাপতি এজনে খেদি গৈ তেওঁক সেই ঠাইতে থকাৰ দুটি বদ কৰিলে। তেওঁক মৈৰ পাবৰ গাঁত এটাত শিল আৰু বাগিৰে ঢাকি কবৰ দিয়া হ'ল।

এবহেলমৰ মৃত্যুৰ খবৰ গৈ হজৰত হাউৰ কবৰত পৰিলক তেওঁ ভেনেই মৰ্মাহত হ'ল। সৰু ল'ৰাৰ ববে উচুশি উচুশি কান্ধি তেওঁ কৈছিল—‘হায় মোৰ বাছা এবহেলম! মোৰ প্ৰাণৱন এবহেলম! ভই ক'লে মনি বাছা! হায় এবহেলম! মোৰ পুত্ৰ এবহেলম!’

ইয়াৰ কিছুদিনৰ অন্তত হজৰত হাউৰ জেকজালেমলৈ উভতি গ'ল। ভাত তেওঁক আফে সৰুলোৱে যিদি বজা পাতিদে। এইবাৰ তেওঁ চলিত বছৰ ৰাজত কৰিলে। ১০ বছৰ বয়সত তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। ৰাজতৰ শেষ কালত তেওঁ আজাৰ নামত এটা স্তব্ধ গৃহ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ হাতত হৈছিল। তেওঁ তাৰ বাবে শোণ, কপ, শিতল, শীহ, কাঠ, ফল্যৱান পাথৰ আদি সামগ্ৰীবোৰ নানা ঠাইৰপৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল। কিন্তু তেওঁ তাৰ নিৰ্মাণ সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ জীয়াই নাথাকিল। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁ তেওঁৰ জগদ্বিখ্যাত পুত্ৰ ছোলেইমানৰ ওপৰত ৰাজ্যতাৰ দি উক্ত মন্দিৰ নিৰ্মাণৰ বাবে তেওঁক সকলো বিহা-পৰামৰ্শ দিছিল। তেওঁ কৈছিল—‘মনত ৰাখিবা, মই এই গৃহ কোনো জীৱিত লোকৰ বাসৰ কাৰণে নিৰ্মাণ কৰিব খোজা নাছিলো। মই এই গৃহ আজাৰ নামত সমৰ্পণ কৰিব খুজিছিলো। তুমিও তাকে কৰিব লাগিব। পিতৃৰ অপূৰ্ণ কাম সমাধা কৰা উপযুক্ত পুত্ৰৰ জীৱনৰ কৰ্তব্য।’

হজৰত হাউৰ গুণৰ মন্দিৰ বৰুণ আছিল। তেওঁ বজা হৈও মিডব্যায়ী আৰু মিডাচাৰী আছিল; তেওঁৰ কৰ্তব্যৰ অতীৰ মধুৰ আৰু ফলমিত আছিল। তেওঁ জবুৰ নামে ধৰ্মগ্ৰন্থ ল'ভ কৰিছিল (কো: ১৭/৩৫) আৰু নিজে সেই গ্ৰন্থৰ গীতবোৰ গাই শুনাইছিল। এবাৰ আছে যে তেওঁ যেতিয়া নিজে বীণাৰ বজাবৰ লগত সৰু মিলাই ধৰ্মগীত গাইছিল তেতিয়া বনৰ বনৰীয়া পত-পক্ষায়েও বিমুগ্ধ হৈ সেই গীত কান পাতি শুনিছিল। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁ ছোলেইমানক এচবলৈ মাতি নি কৈছিল, ‘প্ৰাণী-জগতৰ যিটো শেষ পক্ষ, মচো আজি সেই পথেদিয়ে বাজা আবদ্ধ কৰিম। মই আশীৰ্বাদ কৰিছো—তুমি বনৰান হোৱা, পুৰুষ লাভ কৰা আৰু খোৰাৰ কণা লাভ কৰিবলৈ সৰ্ব্ব হোৱা।’

হজৰত হাউৰৰ জবুৰ গ্ৰন্থৰ মধুৰ কথাবোৰ আজিও কৰ্তৃকলমে পঢ়ীৰ জ্ঞানৰে প্ৰদৰ্শ কৰে।

হজৰত ছোলেইমান

হজৰত দাউদৰ স্ত্রী পুত্ৰ হজৰত ছোলেইমানৰ নাম চাৰিও পিনে বৈ-
বৈ পৰিছিল। বজা হৈও ভ্যাগৰ মাজেদি বিসকলে ধৰ্ম-জগতত অমৰত্ব
লাভ কৰিছিল সেই সকলৰ ভিতৰত হজৰত বজাছোলেইমান অন্যতম।
তেওঁৰ বিচাৰবুদ্ধিৰ বিচক্ষণতাৰ বিষয়ে আজিও অনেক আখ্যান শুনা যায়।
বজা বিজয়বিজয়ৰ দৰে তেওঁৰো এজন আখ্যান-প্ৰসিদ্ধ সত্ৰাট।

“ৰাজশাটত উঠাৰ পূৰ্বেই তেওঁ উচিত বিচাৰৰ কাৰণে স্ত্ৰপ্ৰসিদ্ধ হৈ
পৰিছিল। কথিত আছে যে তেওঁৰ পিতৃ হজৰত দাউদৰ ৰাজত্বত এঘাৰ
ৰাজসভাত মীমাংসাৰ কাৰণে এটা গোচৰ উত্থাপন কৰা হৈছিল। এজন
লোকৰ ভেৰাবোৰে অন্য এজন লোকৰ পথাৰৰ খেতি সোপাকে খাই উপাভ
কৰিছিল। তাতে খেতিৰ সিৰীয়ে হজৰত দাউদৰ ওচৰত গোচৰ দিলে।
হজৰতে দুয়োকে মাতি মোকদ্দমাৰ আদ্যোপান্ত শুনি এইমতে সিদ্ধান্ত দিলে
যে খেতিৰ মালিকে ক্ষতিপূৰণৰ বাবে ভেৰাবোৰ ৰাখিব আৰু সেইবোৰৰ
পোৱালি হলে সেই পোৱালি ভেৰাৰ মালিকক দিব।

বিচাৰৰ সময়ত হজৰত দাউদৰ পুত্ৰ ছোলেইমান ওচৰতে আছিল।
বিচাৰৰ মীমাংসা শুনি পিছত তেওঁ পিতাকক কলে—‘পিতা, গোচৰৰ
নিষ্পত্তি অন্য এক বকমে হোৱা হলে আৰু বেছি ভাল হ’লহেঁতেন।’
হজৰত দাউদে খোলাভাৱে তেওঁৰ মন্তব্য দিবলৈ কোৱাত ছোলেইমানে
কলে—‘ভেৰাবোৰ খেতিৰ মালিকে পোৱাত ঠিক হৈছে; কিন্তু বিমান
দিল্লৈ এই ধৰণে হোৱা শস্তবোৰ ঠন ধৰি জুঠে অৰ্থাৎ আগৰ অৱস্থালৈ
নাহে সিয়ান দিবলৈহে খেতিৰ মালিকে ভেৰাবোৰ ৰাখি সিঁহঁতৰ গাখীৰ,
নোম আদি উপভোগ কৰা উচিত। কাৰণ, শস্তবোৰ এদিন বহয় এদিন
আকৌ পূৰ্বৰ অৱস্থালৈ আহিব। তেতিয়া উভয়ৰ মিজ নিজ বস্তু উভয়ক
গ্ৰহণ কৰিবলৈ বিয়া উচিত। তেতিয়া খেতিৰ মালিক আৰু ভেৰাৰ মালিক
উভয়ে বিশেষ লোকচান নহব।’

হজৰত হাউদে এই নিষ্পত্তি অতিশয় সমীচীন বেন পালে আৰু পুনঃ বিবেচনা কৰি সেই মতে বিচাৰৰ সিদ্ধান্ত জনাই দিলে।

হজৰত ছোলেইমানৰ সাম্ৰাজ্যও বহু বিপদলুপ্ত আছিল। প্ৰবাহ কাছে যে বনৰ পত্ৰ-পকী আৰু সাগৰৰ ঢৌৰ ওপৰতো তেওঁ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পাৰিছিল। পিতাক হজৰত হাউদৰ অধিন ক্ষয়না অস্থায়ী তেওঁ স্নেহ-জালেমত এটা বিৰাট ধৰ্ম-মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছিল। এই মন্দিৰ সম্পূৰ্ণ হওঁতে হেনো পূৰ্বা ভেৰ বহুৰ লাগিছিল। স্নেহজালেমত বি অধি-কোপতি ছোলেইমানৰ মন্দিৰ নামেৰে অভিহিত হৈ আছে।

বজা ছোলেইমানৰ বিচিত্ৰ সিংহাসনৰ বিষয়েও অনেক আখ্যান বৰ্ত্তি আছে। সেই সিংহাসন হাতীৰ দাঁতেৰে তৈয়াৰী আছিল আৰু তাৰ দুয়ো কাষে দুটা একাও সিংহৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি বিৰাজ কৰিছিল। অদ্ভুত কাককাৰ্য্য খটাই নিৰ্মাণ কৰা, হীৰা-মুকুতা খচিত এই সিংহাসন সেই কালত এটা আচৰিত বস্তু হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল। এই সিংহাসনৰ নাম আছিল বক্ষ-বক্ষ আৰু জনপ্ৰবাহমতে হুদুদ নামৰ পক্ষীয়ে ইয়াক আৱৃত্তক মতে কঢ়িয়াই নিছিল।

বজা ছোলেইমানৰ কেইবাগৰাকী ৰাণী আছিল। ছিডন নগৰৰ ৰাজ-কন্যাও সেই সকলৰে এজনী আছিল। ছিডন-কুম্বাৰীয়ে বিয়াৰ পাছতো গোপনে নিজৰ ইষ্ট-ধেৱতাক পূজা কৰিলে আছিল। ইফালে বজা আছিল এক আৰু অৰিষ্ঠীয় আল্লাৰ একান্ত সেৱক। (কোঃ ২: ১১০-২)

এদিন বজা ছোলেইমানে তেওঁৰ পত্নী ছিডন-কুম্বাৰীৰ ভেতৰে কাৰ্য্যৰ কথা জানিব পাৰিলে। তেওঁ মনত বিৰম বেজাৰ পালে; কিন্তু সেই বেজাৰ আৰু বিৰক্তিৰ কথা কাৰো আগত ক'ব নকৰিলে। আনকি পত্নী ছিডন-কুম্বাৰীকো তেওঁ কোনোপ্ৰকাৰ কঠুৰা ব্যৱহাৰ নকৰিলে। বিশাল সাম্ৰাজ্য এখনৰ একমুখী বজা হৈয়ো আশোন পত্নীকেই নিজৰ মতলৈ স্বেচ্ছাৰে অলমৰ্ষ হোৱাৰ অপমানে তেওঁক ইমানে ব্যথিত কৰি তুলিলে যে তেওঁক এদিন ৰাজধানী এৰি গৃহত্যাগী হ'ল।

তেওঁ জয়ধ্বজত অনাই-বনাই সুৰিবাঁহে ধৰিলে। ভেতৰকৈ ঘূৰি-ফুৰোতে এদিন এটা ঘটনা ঘটিল। অল্প কালৰ সময়ত বজাই এবিধ তেওঁৰ হাজত, বজা মন্ত্ৰপুত আওঠিটো শুলি এটা গছৰ পাতৰ ওপৰত বৈ প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।

আৰু প্ৰাৰ্থনাৰ ভক্ত আঙঠিৰ কথা নহুনি পাহৰি গ'ল। তেওঁৰ আঙঠি হোৱাল।

সেই আঙঠিটো কোনো এজন লোকে হেৰোৱা-পাই লৈ গ'ল। তেওঁ। কিন্তু সেই আঙঠি বেছি দিন বাথিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ হাতৰশৰাও কেনেবাকৈ ই সাগৰৰ পানীত পৰিল আৰু কিবা এটা মাছে পাই তাক গিলি ধলে। বৈৰাৎ সেই আঙঠি মাহ-মবীয়াৰ হাতত ওলাল আৰু বজাৰ হাত পালেহি। আঙঠি হাতলৈ অহাত বজাৰ মন আৰু শৰীৰৰ বল হুণ্ডে বাঢ়িল। তেওঁ পুনঃ ৰাজধানীত প্ৰৱেশ কৰিলেহি। ৰাজধানীৰ লোকে তেওঁক চিনিব পাৰি পুনঃ সিংহাসনত বহুৱালে। ৰাণী ছিডন-কুমাৰীয়ে নিজৰ অজ্ঞতা স্বীকাৰ কৰি স্বামীৰ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিলে।

বজা হোলেইমানে ছন্দবেশত ভ্ৰমণ কৰোঁতে অশেষ জীয়াতু তুষ্টিৰ লগীয়া হৈছিল। কোনো কোনো সময়ত তেওঁ ভিক্ষা কৰি প্ৰাণ প্ৰবৰ্তাইছিল। এইবাৰ ৰাজসিংহাসন লাভ কৰি তেওঁ প্ৰাৰ্থনা কৰি কৈছিল—“হে যোৰ প্ৰভু, তুমি যোৰ অপৰাধ কৰা কৰিবা। যোৰ পাপ মোচন কৰি তুমি মোক এনে ৰাজত্ব প্ৰদান কৰা, যাক কেতিয়াও কোনোও আৰু নাপায়। তুমি তেওঁৰ দান মোক দিব পাৰা। কাৰণ তুমি মহাদানী, মহান উদাৰ। (কোৱাণ ৩৮:৩৫)। তেতিয়াবেশৰা নব-মনিচত বাহিৰেও হাবিৰ পত-পকী, বৈভা-দানৰ আৰু আনকি বায়ু, সাগৰ আদিৰ ওপৰতো তেওঁৰ অকৃত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ হৈছিল।

এসময়ত বজা হোলেইমানে খোদাতলাৰ উদ্দেশ্যে কোববাৰি কৰিছিল। কোববাৰিৰ অন্তত তেওঁ বয়ানৰ খোদাতলাৰ ওচৰত আত্মলব্ধ কৰি পৰিত্ৰতাৰে পৰন কৰিছিল। তাতে তেওঁ এইবাবে কৰ্মাধিষ্ট হৈছিল—“হোলেইমাল, তোমাৰ প্ৰাৰ্থিত হই হুট হৈছে। তুমি বি খোজা হই তাকে বিবটল প্ৰস্তুত আছে। কোৱা কি তুমি পান্দলৈ অজিনাৰ কৰা ? বজাই উত্তৰত কলে—“হে প্ৰভু, তুমি যোৰ অধীনত অনন্য প্ৰজা আৰু এটা বিৰাট জাতি লব্ধ কৰিছা। তেওঁলোকৰ দ্বাৰত হাতে হই স্ব-শিক্ষণ কৰিব পাৰে। তাকবাবে তুমি মোক হুগুৰি আৰু কৰিবেশা বি ৰাখিবা।” লগে “হে খোদাতলাই তেতিয়া কৈছিল—“হই তোমাক পৰনৰ বৰোদীত কৰিলো। তোমাৰ জ্ঞান-হুগুৰি অকলমীয়া হব।”

হজৰত হোসেইমানৰ হুবিচাৰ নব্বা বৰণে আজিও অসেখ গল্প
মাহুৰে কয়। তাৰ এটাত আছে যে এগৰক হুজ্বী ভিবোতাৰ কিতবত
এটা কেঁচুৰাৰ কাৰণে কাজিয়া হৈছিল। অগ্ৰজানীয়ে আহি দজাত
গোচৰ যি কলে যে কেঁচুৰাটো তাইৰহে, অগ্ৰজানীয়ে মিছাত দাবী কৰিছে।

বিচাৰৰ সময় আহিলত জানী হোসেইমানে কেঁচুৰাটো থাকিবলৈ
আবেশ দিলে। কেঁচুৰাটো অনা হ'লত তেওঁ কটোৱাক কলে—‘কটোৱাক,
এই কেঁচুৰাটো কাটি হুকাল কৰি এই ভিকোজ হুজ্বীক দিবানে জনাই
দিয়া, কাকো বেছি নিদিবা।’ কটোৱাক আগবাঢ়ি গ'ল। তেতিয়া যি
পৰাকী কেঁচুৰাটোৰ আচল মাক আছিল তেওঁ কলে—‘মহাৰাজ, মোক
কেঁচুৱা নালাগে। তাক নাকাটিব; ভয়াই থাকিবলৈ বিয়ক।’ অগ্ৰজানীয়ে
কলে—‘নহয়, মহাৰাজ, কাটি ভগাই দিয়াই ভাল হব। তাকে কৰক।’
জুয়োৰো এনে হুবকমৰ উত্তৰ জনি জানী হোসেইমানৰ গোচৰ মীমাংসা
কৰিবলৈ আক অকণো অহুৰিয়া নহ'ল। পৃথিৱীত এনে হাড় জন্মা নাই
যি নিজৰ গভানক চকুৰ আগত বলি দিয়া চাই থাকিব পাৰে।

ছেৰাৰ বাগী বিকিছে সেই সময়ত বজা হোসেইমানৰ গুণ-গৰিয়াৰ
কথা সদায় জনি থাকি তেওঁক চাবলৈ আক তেওঁৰ বিচাৰ-মুক্তিৰ পৰিচয়
ল'বলৈ বৰ হাবিয়াহ কৰি আছিল। কোৱা বাহুল্য, বাগী সেই সময়ত
অবিবাহিতা আছিল। বিচাৰত উচিত সিদ্ধান্ত দিবলৈ তেওঁ সদায়
বয়ৰ কটী নকৰিছিল আক সেই দিবন্ত তেওঁৰো হুখ্যাতি কম নাছিল।

বাগী বিকিছৰ এনে হুবাৰৰ কথাও বজা হোসেইমানৰ কৰ্মগোচৰ হ'ল।
তেওঁ ইয়াকো জনিলে যে বাগী বিকিছ ৰূপে-ৰূপে অতুলবীয়া আক উচিত
বিচাৰৰ প্ৰতিভূতি ৰূপা বৰিও কিন্তু তেওঁ আলাক উপাসনা নকৰি দুখ
বেৰতাবহে উপাসনা কৰে। বজা হোসেইমানে তেওঁলৈ এবিধ এবিধ চিঠি
লিখি পঠালে। চিঠি পাই বাগী বিকিছে আৱৰ-সাকমটক অসেখ দুলাবাই
বত বজাটলৈ উপহাৰ যি পঠালে আক বিজেও এবাৰ বাজ-বৰবাৰ কলি
কৰিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। বজাই বাগী বিকিছক নিজৰ ব্যাকসকাটো
লাবলৈ আহ্বান জনালে।

হাতিৰ আগবৰত বজা হোসেইমানে তেওঁক বখাবিহিত লখনিবাহে
অভ্যৰ্থন কৰিলে। বাজ-লভাত দুয়োয়ো হাজত জান-বিজানৰ চক্ৰ

আৰু প্ৰতিযোগিতা চলিল। কথিত আছে যে ৰজা ছোলেইমানৰ জ্ঞানৰ পৰিসৰ পৰীক্ষা কৰিবলৈ ছেবাৰ বাগীয়ে হাতত ছুধাবি বিতোপন ফুলৰ মালা লৈ গৈছিল। ছয়োভাল মালা দুখন হাতত লৈ তেওঁ ৰজা ছোলেই-মানক প্ৰশ্ন কৰিছিল—‘মহাৰাজ, আপোনাৰ জ্ঞান আৰু বিচাৰ-বুদ্ধিৰ কথা মাহুহৰ মূখে মূখে। দূৰৰপৰাই আপুনি আজি কওকচোন বাক এই দুভাল মালাৰ কোন ভাল আচল ফুলৰ, কোন-ভাল নৰ্মল ফুলৰ?’

ৰজা ছোলেইমানে খন্তেক চিন্তা কৰি কোঠালীটোৰ খিড়িকীবোৰ খোলাই দিয়াৰে। তাৰ পাছত তাৰ পৰ্দাবোৰ এনেদৰে দাঙি ধোৱালে যাতে খিড়িকীয়েদি পোহৰ আৰু মুকলি বতাহৰ চলাচল হৈ থাকিব পাৰে। তাকে কৰাৰ অলপ সময়ৰ পাছতেই ফুলৰ গৌদ্ধ পাঠ মোমাখি আহি ভৰি পৰিল। খিডাল আচল ফুলৰ মালা সেই ভালত মোমাখি পৰিল আৰু খিডাল কৃত্ৰিম ফুলৰ মালা তাত নপৰিল। ৰজাই খন্তেকৰ ভিতৰতে কোনভাল আচল ফুলৰ আৰু কোনভাল কৃত্ৰিম ফুলৰ মালা তিনি উলিয়াবাবলৈ সমৰ্থ হ’ল।

ইতিমধ্যে আকৌ ৰজা ছোলেইমানেও নানা কৌশলেৰে ছেবাৰ বাগীৰ সিংহাসনখন অনাই তেওঁৰ দৰবাৰত সজাই ৰাখিছিল। বাগী বিকিছক আঁসন গ্ৰহণ কৰিবলৈ ইন্দিত দিয়াৰ দগে লগে তেওঁ ওচৰলৈ গৈ নিজৰ সিংহাসন তিনি পেলালে—অ’ৰু তালৈ কেনেকৈ সেই সিংহাসন অনা হ’ল তাকে লৈ বিস্ময় প্ৰকাশ কৰিলে। এনেকুৱা আয়োদ আৰু ৰং-বহুইচৰ মাজত কিছুকাল গ’ল। ছয়োৰো প্ৰতি ছয়োৰো প্ৰীতিভাব পাচ হৈ আছিল। ছয়োৰো যথাৰীতি বিয়া হৈ গ’ল। ভেটিয়া কৃতজ্ঞতাপূৰ্ণ অৰ্থবেশে ছেবাৰ বাগী বিকিছে সৰ্বশক্তিমান আঁজাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনাই কৈল—‘হে প্ৰভু, মই নিজে নিজৰ প্ৰতি অশ্ৰয় আঁচৰণ কৰি আহিছোঁ। মই আজি অখিল বিশ্বৰ প্ৰতিপালক এক আঁজাৰ ওচৰত ছোলেইমান ৰজাৰে সৈতে একেলগে আত্ম-সমৰ্পন কৰিলোঁ।’ (কোৰাণ ২৭।৪৪)।

কোৰাণত আছে যে হজৰত ছোলেইমান এবাৰ সৈন্য গৈ নয়লসৰ্কাৰ উপত্যকাত উপস্থিত হৈছিল। তাতো ভয় পাই নয়লসৰ্কাৰ ৰজাই কৈছিল—‘হে নয়লবিলাক, ভোমালোকে তৰফে গৈ নিজ নিজ বাসস্থানত প্ৰবেশ

কবাহক, নহলে বজা ছোলেইমানে আক তেওঁৰ পৰাক্ৰমী সৈন্যসকলে তোমালোকক পৰাসিত কৰিব পাৰে।' (কোৰাণ ২৭।১৮)।

নমলসকল ভয়ত পলাবলৈ ধৰাত তেওঁলোকৰ ঘনৰ জাব-জাবা বুজিব পাৰি হজৰত ছোলেইমানে তেনে নিচুৰ কাৰ্য্যবপৰা বিৰত হৈ তেওঁ যাতে গুণ্য কামত নিবত থাকিব পাৰে তাৰ কাৰে তেওঁক জাব আৰু বিকেচা দিবলৈ আজ্ঞাৰ ওচৰত অন্তৰৰ আকুল প্ৰাৰ্থনা বিবেচন কৰিছিল। (নবী-কথাৰ অৰ্থ পকড়াও।)

হজৰত দাউদৰ বৰে হজৰত ছোলেইমানেও অতি সৰল আৰু সৰীৰু জীৱন যাপন কৰিছিল। তেওঁ হেনো নিজ হাতে ঘোৱা তৈয়াৰ কৰি বিক্ৰী কৰিছিল আৰু তাৰ উপৰবপৰা বয়হান কিনি আনি মজিবত দিছিল। তেওঁ সন্ততে মন্দিৰলৈ গৈ দুখীয়া-দৰিদ্ৰসকলৰ লগত বহি তেওঁলোকৰ সাধাৰণ খাদ্য খাই সুখ পাইছিল। বিজনা সৰ্বশক্তিমান আল্লাৰ কৃপাত তেওঁ ৰাজবাজেশ্বৰ বুলি খ্যাতি লাভ কৰিব পাৰিছিল আৰু বাৰ অশীৰ্ব ককণাৰ গুণত তেওঁ দৰবেশসকলৰ ভিতৰতো শ্ৰেষ্ঠ দৰবেশ বুলি পৰিগণিত হৈছিল—তেওঁৰ উদ্দেশ্যে সদায় তেওঁ প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ কেতিয়াও নাপাহৰিছিল।

হজৰত ছোলেইমানক ৰজাতকৈও এজন্য মহাজানী নবী বুলিহে আজি জগতে জানে। তেওঁৰ হিতোপদেশবোৰ প্ৰবচনৰূপে চলি আছে। এই-বোৰৰ সংখ্যা তিনি হেজাৰ বুলি জনা যায়। তেওঁ এহেজাৰতকৈও অধিক ধৰ্ম্ম-শীল বচনা কৰিছিল।

চলিত বছৰ কাল মহা প্ৰতাপেৰে ৰাজত্ব কৰি হজৰত ছোলেইমান মৃত্যুৰ মুখত পৰে। তেওঁক হজৰত দাউদৰ পুৰিত কবৰৰ ওচৰতে সমাহিত কৰা হৈছিল।

হজৰত ঈছা

বীড় খুঁটৰ অগ্ৰ নাম বীচু, বচুৱা, জেছাহ, ঈছা আৰু ইবন, মৰয়ম বা মেৰী-পুজ। অসমীয়াত তেওঁ বীড় খুঁট বা বীচু, হিব্ৰুত বচুৱা, ইংৰাজী আৰু গ্ৰীকত জেচাচ আৰু আৰাৱীত ঈছা। তেওঁকেই মেৰী-পুজ বুলিও কোৱা হয়। এৱেঁই কোৰাণৰ হজৰত ঈছা।

জন্মবেশৰা যুতালৈকে হজৰত ঈছাৰ কাৰ্যাৱলী অতিশয় বহুতপূৰ্ণ। তেওঁৰ মাক মৰয়ম আছিল হজৰত মুছা আৰু হজৰত হাকিমৰ বংশৰ জীয়ৰী। হজৰত হাকিম আৰু তেওঁৰ বংশধৰসকলক উপাসনা পৰিচালনাত সকলোৱে সন্মান পুৰোহিতৰ দৰে জান কৰিছিল। মৰয়মেও সেই একে সন্মান লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ পিতাৰ নাম আছিল ইম্বাণ।

মৰয়মৰ মাকৰ নাম হেনা বা হেনা। হেনা বহুত দিনলৈ বন্ধা হৈ আছিল। জন্মৰ বাবে তেওঁৰ মনত অসুখ হ'ল। উপাসনালৈ তেওঁৰ গাতিত এবল আছিল। সেই সময়ত পুত্ৰ সন্তান উপজিলে বৰ্ষৰ উৎসৱে ঈশ্বৰক সন্মত উৰ্গা কৰা বৰ্ণ-প্ৰাণ লোকসকলৰ কাৰণে এটা বীড়ি হৈ পৰিছিল। যোৱাৰো পৰ্য্যায় সময়ত এবিধ আত্মিক ওচৰত এইবোৰ নিবেদন জনালে— 'তু বিচাৰিছা এক, মোক সৰ্বত বচি ছুটি কৰা কবি এই পুত্ৰ সন্তানক বিয়া হৈছে তাক মই ছুটি কৰিব বোলে তোমাৰ অৰ্থে উৰ্গা কৰিম।'

ঈশ্বৰে যোৱাৰ সৰ্ব-সকলো বোলা দিলে। বচা মৰয়ম তেওঁৰ এগৰী ককাই উজিল। তেওঁ প্ৰাৰ্থনা-কাৰক কল—'হে হুতাহৰ এক, মই তোমাৰ সন্তানক মোৰ মাক-মাক সন্তানক উৰ্গা কৰিম বুলি কামিছিম।' কিন্তু হুতাহৰ সন্তান হৈ বচা বচি কলমে বচ। 'মই বি কৰিম।' ঈশ্বৰক সন্তানক সন্তান বচ—'মুচি বি কলম কৰিম।' সেইটো মোক আ-বচি কলমে। কিন্তু কলম এই কলম কলমে কলম হৈ কলমে। কলম কলম কলমে। কলম কলম কলমে। কলম কলম কলমে। কলম কলম কলমে।

পত্নী হেনাই পূৰ্বেৰ এতিয়াকিমতে স্বৰ্গমুখ আত্মাৰ হাঁহত উঠৰ্ণ কৰিলে। স্বৰ্গমে উপাসনাৰ কামত বত থাকিবৰ কাৰণে হৃৎকৃত জাকৈবিশাৰ তবু-
স্বাৰত হাবীয় উপাসনাময়ৰ লগত ল'লে বলা 'এই বক কোঠালীত থাকি-
বলৈ ললে। কথিত আছে যে আত্মাৰ একমত সেৱিকা স্বৰ্গময় কৰিলে
অলৌকিক ধৰণে সেই কোঠালীলৈ বাহি-সজাৰ আহি আছিল। তেওঁৰ
আঠ বছৰ বয়সত মাক হেনাৰ মৃত্যু হ'লত তেওঁ উপাসনাতেই অৱতৰ
যজি থাকিবলৈ ধৰিলে। এদিন হৃৎকৃত জাকৈবিশাই স্বৰ্গময় কোঠালীলৈ
গৈ তাত থোৱা বস্তবোৰ দেখি হুঁচিলে—'তুমি এইবোৰ ক'বপৰা আদিছা ?'
স্বৰ্গমে কলে, 'এইবোৰ বসায়ৰ আত্মাৰপৰা আহিছে। আত্মাৰ কক্ষণ
হলে—জীৱিকাৰ বাবে চিন্তা নাই।'

কবে যব্বয়ব ভব বোয়ন উপস্থিত হ'ল। এবিন তেওঁ উপাসনাত যব
থাকোঁতে এটা আচৰিত ঘটনা ঘটিল। বিবিষ্টা জিভাইলে তেওঁৰ সন্মুখত
উপস্থিত হৈ কলেহি—‘হে যব্বয়, আজি তোমাৰ প্রতি শ্রদ্ধা হৈছে।
সাবীনকলব বাজত তুমি সঁচাকৈয়ে বজা। তুমি ঠিককৈ জানিবা যে মই
আজি বিন-বিবাক্সা আজাৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত হৈছে ইয়াতলৈ আহিছোঁ। মই
তেওঁলগৰা তোমাৰ কাৰণে এটা স্তত বাতৰি লৈ আহিছোঁ। বাতৰিটো
হ'ল এই যে অচিৰে তোমাৰ এটি পুত্ৰ উপস্থিত—তেওঁৰ নাম হ'ব বহিহ
বা যব্বয়-পুত্ৰ। তেওঁ বিন-বাক্সা হ'ব; তোমাৰ সেই পুত্ৰই কেঁচু
কাৰকলবাই জাৰীৰ দৰে কথা ক'ব পাৰিব আৰু দুমিহাৰ বাহু-হাতকলব
জিহবত তেওঁৰে। এখন হুৰি গ'ল যব।’

[illegible]

SECRET

সম্পৰ্কে সমাজত নানা প্ৰকাৰ গল্প-গুজব বাহিৰ হ'ল। বিশেষকৈ ইজৰীবিলাকে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে নানা কু-কথা আৰু অপবাদ বঢ়ি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। যব-য়ম বিমোৰত পৰিল। তেওঁ দূৰলৈ গুচি যাবলৈ স্থিৰ কৰিলে। যবৰপৰা তেওঁ ওলাই গ'ল। ক'লৈ গ'ল তেওঁ নিজেই নাজানিলে।

অনাই-বনাই ফুৰি থাকোঁতে ভাগবত ক্লাস্ত হৈ এদিন তেওঁ ফুপৰীয়া এজোপা খাজুৰ গছৰ ছাঁত বহিল; খাজুৰজোপা আছিল শুকান আৰু ঠাই-ডোখৰো ওখ। তাৰে কিছু সময়ৰ পাছত তেওঁৰ প্ৰসৱ-বেধনা আৰম্ভ হ'ল। সহায় কৰিবলৈ ওচৰত কোনো মা-মনিচ নাছিল। নিতান্ত নিকপায় হৈ বেধনা-কাঁতৰ অন্তৰেৰে তেওঁ কৈ উঠিল—‘হায়, এইবোৰ কষ্ট খোৱাতকৈ ইয়াৰ বহুত দিন পূৰ্বে যদি মোৰ যুতু হ'লহেঁতেন! মই যদি বিশ্বতিৰ গৰ্ভত আগতেই লীন যাব পৰিলোহেঁতেন!’ পিয়াহত তেওঁৰ তেতিয়া অৰ্ধ-কৰ্ণ শুকাই গৈছিল। (কোঃ ১২।২০)।

তেতিয়া তেওঁ-বহি-বকা ঠাইডোখৰৰ দাঁতিৰ নামনিৰপৰা কোনোবাই কেনে কৈ উঠিল—‘কাঁতৰ নহবা যব-য়ম! বীনবন্ধু আল্লাহতলাই তোমাৰ পৰ-প্ৰান্তত এটা অপূৰ্ণ নিজৰাব সৃষ্টি কৰি ৰাখিছে। তোমাৰ যুৱৰ ওপৰত বকা শুকান খাজুৰেও তেওঁৰ ইচ্ছাতে তোমাক মধুৰ ফল দান কৰিব। বুক-মূলত স্পৰ্শ কৰিলেই তুমি সেই ফল তোমাৰ হাতৰ ওপৰত লৰিপৰা দেখিবলৈ পাব। নিজৰাব নিৰ্গল জল আৰু বসাল পকা খাজুৰে তোমাৰ তুৰিত আৰু কুৰাঙ অস্তৰ বীডল কৰিব। এই জনমানৱশূন্য ঠাইতো যদি কোনো লোকে অকস্মাৎ তোমাক ইয়াত এই অৱস্থাত বিচাৰি পাই কিবা প্ৰৱ কৰে ছেঁতে তুমি ইয়াকে মাথোঁ কৰা যে তুমি আল্লাৰ নায়ক উপবলে থাকি ইয়াত ব্ৰত পালিছা আৰু আজিৰ স্নিগ্ধ কাবো লগত কথা কোৱাছা।’ সেই ঠাইতেই যথা-সময়ত যব-য়মৰ এটি পুত্ৰ উপজিল। (কোঃ ১২।২১-২২)।

সেই সময়ত জেকজাকোমৰ বজা আছিল হেৰত। স্মিট্‌লিও তেওঁৰ সৈতে পেলাৰ পৰা নাছিল। তেওঁৰ যুৱৰ কাপোৰ আছিল আৱৰি আৰু সেই আইনৰ বিধান কোনোৱে কেতিয়াও লঙ্ঘন কৰিবলৈ নাজানিছিল।

এদিন পূব কালৰপৰা জনঘিৰেক জ্যোতিৰী পতিতে আহি তেওঁৰ সন্মুখত ‘মহাবাহু, ইজৰীবিলাক নতুন বজা এজোপা আল্লাৰ নায়ক উপবলে আহি আৱৰি আৱৰি নতুনকৈ উল্লংঘা কৰা এটা প্ৰকাৰৰ বজা এই বজাৰ আৱৰি

পাৰিছো। তেওঁ পৃথিৱীত ঈৰ্ষান্বিত হৃদয়ৰে কৰিব। তেওঁক আমি পূজা কৰিবলৈ আহিছো। তেওঁ ক'ত আছে আপুনি জানে নে?’

কথা শুনি বজা হেৰডৰ গা জিকাৰ খাই উঠিল। পৃথিৱীত ঈৰ্ষান্বিত হৃদয়ৰে কৰিব? তাৰ মানে, মোৰ পুত্ৰ আৰু মোৰ ৰাজ্যৰ অৱসান! সিও জ্ঞানিছে মোৰ নিজৰ ৰাজ্যতে!—ইয়াকৈ আৰি যিহুদীক কৰি তেওঁ পণ্ডিত কেইজনক শিশুৰ অৱস্থাত বাবলৈ কলে। লগতে শিশুটি বিচাৰি পালে ঘূৰি আহি তেওঁকো খবৰ দিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। পণ্ডিতকেইজন গ'ল, মৰ্য়ম আৰু মৰ্য়ম-পুত্ৰকো বিচাৰি পালে আৰু তেওঁলোকক অভিবাধন জনালে। সপোনত এটা ফিৰিস্তাই আহি তেওঁলোকক কলে—‘তোমালোকে পুনঃ হেৰডৰ ওচৰলৈ ঘূৰি নাযাব। তেওঁ এই শিশু ওপজা খবৰ পালে, শিশু আৰু বাছি নাথাকে। তেওঁ ইয়াক হত্যা কৰিব।’

পণ্ডিতকেইজন ঘূৰি নোযোৱা দেখি দিনদিয়েকৰ পাছত বজা হেৰড খঙত জলি উঠিল। তেওঁ তেতিয়া বেথেলহামত থকা দুবছৰৰ ডলৰ সকলো শিশু হত্যা কৰিবলৈ আদেশ জাৰি কৰিলে। বেথেলহামত শিশু-হত্যাৰ বীভৎস কাণ্ড আৰম্ভ হ'ল। দিন-চেবেকৰ ভিতৰতে দেশৰ অগণিত সৰল শিশু মৃত্যুৰ মুখত পৰিল।

সেই সময়ত মৰ্য়মৰ কোনো এজন লক্ষ্যীয় ভায়েক ইউছুফেও সপোনত আদেশ পালে—তেওঁ মৰ্য়ম আৰু তেওঁৰ নৱজাত শিশুটিক সেই ঠাইত লগ ধৰি—তেওঁলোকক লৈ মিছৰলৈ যাব লাগে। ইউছুফে বপ্তাৰোপনয়তে কাম কৰিলে। মৰ্য়ম আৰু শিশুটি লৈ তেওঁ মিছৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বজা হেৰডৰ অভিপ্ৰায় পূৰ্ণ নহ'ল। শিশুটিৰ নাম ৰখা হ'ল ইছা।

কিছুকাল পাছত বজা হেৰডৰ মৃত্যু হ'লত ইউছুফে পুনঃ এদিন বপ্তা-দেখ পালে—‘যোৱা, তুমি আকৌ মাক মৰ্য়ম আৰু শিশু ইছাক লৈ ইব্ৰাইলসকলৰ বাসস্থানলৈ যাত্ৰা কৰা।’ তেওঁ ৰখাদিঙতাবে কাম কৰিলে। তেওঁলোকে আহি নাহবৰ নামে ঠাইত নিজৰ ইট-কুটম-বংশ-পৰিয়ালক লগ পালেহি।

পুত্ৰবহু মৰ্য়মক দেখি ওচৰ পাছৰৰ মাহুৰবোৰে কবলৈ ধৰিলে—‘মৰ্য়ম, তুমি ঈশ্বৰকৈয়ে বৰ অশচল ঘটনা! তোমাৰ পুত্ৰকো হত্যা কৰা হ'ল। তুমি লোক নাই।’ তোমাৰ শিশু ইয়াৰলৈ কোৱা হ'ল।

নাই। তোমাৰ মাতৃকো কোনেও ব্যভিচারিণী বুলি ক'ব নোৱাৰে। কিন্তু সেই বংশৰ লোক হৈ তুমি এইখন কি কাণ্ড কৰিবা ?' (কোঃ ১১।২৭-২৮)।

মৰ্ম্ময়ে তেনে প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিছিল কেৱল ভেওঁৰ পুতেক ঈছাইয়ে আঙুলিয়াই; অৰ্থাৎ ঈছাই ক'ব বুলি ইঙ্গিত দি। মাহুহবোৰে তেতিয়া প্ৰায়ে কৈছিল—‘ওঁ চেনিলে গাখীৰ ওলোৱা এই কেঁচুৱা ম'ৰাটোৰ লগত আমি কি কথা পাতিম? সি এনে অগম-গম কথাৰ কি ভুলভটং পাব? বোলে ‘পৰন্তাইৰ কথা কয় কালিৰ ছহাল’।’ তুমি এইদৰে সাৰিব নোৱাৰিবা।’

এনেবোৰ কথাৰ সমিধানত ঈছাই টপৰ কৰে উত্তৰ দিছিল, ‘তোমা-লৈকে নিশ্চয়কৈ জানিবা, মই আল্লাৰ সেৱক। তেওঁ মোক ধৰ্ম্ম-প্ৰেম দান কৰিছে আৰু নবী পাতিছে। মই ব'ভেই নাথাকো লাগিলে, তেওঁ মোক আশীৰ্বাদ কৰিব। যিমান দিন মই জীয়াই থাকিম তেওঁৰ উপাসনা কৰিম আৰু তাকে শিক্ষা ‘দয়াই হ'ব মোৰ স্বৰ্ভৱ্য। মই মোৰ দুখুনী আইৰ প্ৰতি সদায় মোৰ স্বৰ্ভৱ্য পালন কৰিম। মোৰ ওপৰত, মোৰ জন্ম-দিন, মোৰ মৃত্যুৰ দিন আৰু মই বিদিতা পুনৰ্জীৱিত হয় সেই দিন কেইটাৰ ওপৰত পৰম প্ৰভু আল্লাই শাস্তি বৰিষণ কৰক।’ (কোৰাণ—১১.৩০০-৩৩)। মৰ্ম্ময়-পুত্ৰ ঈছাই এইদৰে সত্য কথা কলে বৰিও—কোনোও তাক সেই মহৰ্ভূত বিশ্বাস নকৰিলে! সকলোৱে হাঁহি, ঠাট্টা কৰি উকুৱাই বিলে।

(২)

ঈছা সৰবেপৰা গহীন-গভীৰ আৰু চিন্তাশীল আছিল। তেওঁ কেতিয়াবা কেতিয়াবা নিভৃত স্থানত অকলে দীৰ্ঘকাল চিন্তাত মগ্ন হৈ পৰিছিল। তেওঁ বৰ সাধু প্ৰকৃতিৰ আৰু বয়ালু আছিল কাৰণে সকলো লোকে তেওঁক বৰকৈ মৰম কৰিছিল।

যেথেনহায় জেৰজালেয়ৰ দক্ষিণফালে আৰু জুডিয়া প্ৰদেশৰ অন্তৰ্গত। তাৰ উত্তৰ কালে গেলিলি। নাছাৰাখ তাৰেই এখন সৰু চহৰ। বৰা হেৰডৰ বহুতৰ পাছত মাকৰ লগত যেতিয়া হাজৰত ঈছা বিছৰণপথা নাছা-ৰাখ পালেহি তেতিয়া ভাঁও বৰা ইহুদী পতিতবিলাকৰ লগত তেওঁৰ সন্মিলন ঘটিব-বিচৰ্ক হ'বলৈ ধৰিলে। যুগা যুগা ইহুদী পতিতবোৰে হাজৰত

সমস্ত তৰ্কত হাবি বৰকৈ অপমান বোধ কৰিছিল। তেওঁলোকে ভেতিয়া সম্ভবত্বভাৱে ডেকা পণ্ডিত হজৰত ইছাৰ বিৰুদ্ধে দিবান পাৰে কুৎসা বটীয়া কৰি কুৰিবলৈ ধৰিলে। হজৰতে কিন্তু তেওঁলোকে কৰা কৰ্মে অকণো অকণে কৰা নাছিল।

হজৰত ইছাই তেওঁক খেদি কুৰা এই পদ্ধতিৰে কৰিব লাগিব নৈ মাজে-মাজে নিৰ্জন স্থানত ঈশ্বৰ-চিন্তা কৰিছিল। অনাহাৰে-উপহাৰে থাকি ঈশ্বৰ উপাসনা কৰা তেওঁৰ এটা প্ৰিয় কৰ্ম হৈ পৰিছিল। এই-দৰে এবাৰ জেকজালেমৰ গিৰি-প্ৰান্তত তেওঁ নৈ একেবাৰে চম্ভিচ দিন অনাহাৰে-উপহাৰে থাকি ঈশ্বৰ-চিন্তাত মগ্ন আছিল আৰু ভাতেই তুট হৈ আত্মহতাল্লাই তেওঁক ধৰ্মৰ বিশেষ জ্ঞানেৰে বিভূষিত কৰিছিল।

চম্ভিচ বছৰ বয়সত ইছাই নবীৰ লাভ কৰে। আত্মাৰ অন্তৰ্গত তেওঁ ধৰ্মগ্ৰন্থ আৰু ধৰ্মৰ বিশেষ জ্ঞান লাভ কৰিলে। তাওবাৎ গ্ৰন্থ তেওঁৰ আৱৃত হ'ল আৰু আত্মাৰ কৃপাত তেওঁ ইঞ্জিল-গ্ৰন্থ লাভ কৰিলে। তাৰ পাছত তেওঁ ধৰ্ম-প্ৰচাৰ আৰম্ভ কৰে। তেওঁ জয়জয়তে জৰ্জন নবীৰ তীৰৰ গাঁওবোৰতে ধৰ্ম-প্ৰচাৰ আৰম্ভ কৰিলে।

বিশ্বাসহীন বাসিন্দা ইয়াইলবিলাকৰ মনত বিশ্বাস স্থাপন কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ আত্মাৰ কৃপা লাভ কৰি তেওঁলোকক নানা প্ৰকাৰৰ অলৌকিক কাম কৰি দেখুৱাইছিল। কথিত আছে যে তেওঁ এবিন মাটিৰে চৰাই এটা সাজি লৈ তাত প্ৰাণ দান দি উৰুৱাই দিছিল। এইদৰে পচি-গেলি থকা ছৰাবোগ্য কৃষ্টৰোগীক হাতৰ এটি মাত্ৰ স্পৰ্শৰ দ্বাৰা বোগমুক্ত কৰি, জন্মকক্ষ দৃষ্টিশক্তি দান কৰি আৰু মৃতসোকক সঞ্জীৱিত কৰি তেওঁ সৰ্বলোকে ভক্তিত কৰিছিল। (কোৰাণ ৩।৪৮)। কিন্তু ইয়াইলসকলে তেওঁৰ ওপৰত ঈমান (বিশ্বাস) নানিলে। বহুতে তেওঁক বাহুৰে ধৰি গ্ৰহণ কৰি থাকিল। তেওঁৰ সেই অলৌকিক কাৰ্য্যবোৰৰ অৰ্থও বহুতে কণক-মাত্ৰ অৰ্থাৎ চকুৱান বিয়া মানে জ্ঞান বিতৰণ কৰা, বোগমুক্ত কৰা মানে সন্দেহ তৰ্কন কৰা, সঞ্জীৱিত কৰাৰ তাৎপৰ্য্য জ্ঞানৰ আসো কলাই অৰ্থৰ দ্বাৰ কৰা ইত্যাদি বুজি কৰ খোজে। সি যি হওক, নানা অস্বাভাৱ আৰু প্ৰতিবুদ্ধ অৱস্থাৰ মাজেৰে তেওঁ যে ধৰ্ম প্ৰচাৰ আৰম্ভ কৰিব লাগিছিল, তাক অকণো সন্দেহ নাই।

সেই সময়ত জেকজালেমৰ ধৰ্ম-মন্দিৰৰ পিৰাজি আৰু প্ৰাণধৰ্মে মুক্ত-
ভাৱে পশু-পক্ষীৰ কিনা-বেচা চলিছিল। তাকে ৰেখি হজৰত ঈছাই শোনতে
বৰ বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰি সেই কাৰ্য্য বন্ধ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল; কিন্তু
কৃতকাৰ্য্য নহ'ল। তেতিয়া তেওঁ তেওঁৰ মতালম্বী লোক কিছুমানৰ সহায়ত
বলেৰে সেই কাৰ্য্য বন্ধ কৰিলে। তাকে কৰোঁতে দোকানী আৰু খৰিদ্-দাৰ
উভয় পক্ষৰ লোকৰ লগত তেওঁৰ সংঘৰ্ষ হয়। এই বিতুষ্ট লোকসকলৰ
লগত লগ হৈ ইহুদীবিলাকে হজৰত ঈছাৰ বিৰুদ্ধে এটা প্ৰবল শক্তি গঠন
কৰি তেওঁৰ প্ৰাণ-হানি কৰিবলৈ ঘোৰ ষড়যন্ত্ৰ কৰিলে।

হজৰত ঈছাই ইহুদীবিলাকৰ বাহ্যিকতাপূৰ্ণ নীৰৱ ক্ৰিয়া-কাণ্ডবোৰৰ
নিৰ্ব্বৰ্ণতা সন্মুখে দেখাৰেখিকৈ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ মানুহক
অন্তৰ পৱিত্ৰ বাখি গুণৰ মাত্ৰ পূজা কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। তেওঁ
নিজকে নবী বুলি প্ৰচাৰ কৰি ইহুদীবিলাকৰ আত্মবিশ্বাস অলুপ্তবোৰক
নিন্দা কৰিবলৈ ধৰাত ইহুদীবিলাক তেওঁৰ প্ৰাণ-বৈৰী হবলৈ ওলাল।
ৰাজক আৰু পণ্ডিত শ্ৰেণীৰ লোকসকল বিশেষকৈ তেওঁৰ দুৰ্য্যোৰ শত্ৰুৰূপে
খিয় হ'ল।

খোৰা (কাৰো কাৰো মতে কৈবৰ্ত্ত) সম্প্ৰদায়ৰ মাত্ৰ বাৰজন শিষ্যই
প্ৰথমে হজৰত ঈছাৰ ধৰ্ম্ম-বাণী সৰ্ব্বাস্তঃকৰণে গ্ৰহণ কৰিছিল। পিছত
ক্ৰমে জুডিয়া, ছামাৰিয়া আৰু গেলিলিৰ অধিবাসীসকলে হলে হলে গৈ
গৈ তেওঁৰ শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

হজৰত ঈছাই প্ৰচাৰ কৰিলে যে হজৰত মুছাৰ ধৰ্ম্ম-গ্ৰন্থ তাওৰাত
তেওঁ সমৰ্থন কৰে, কিন্তু তাত থকা কিছুমান নিষিদ্ধ বিষয় তেওঁ বৈধ
ৰূপে ঘোষণা কৰিলে। সমাজ আৰু ধৰ্ম্মৰ এনেবোৰ সংস্কাৰ হাতত
লোৱাত ইহুদীবিলাকে তেওঁক সমাজদ্বোহী আৰু ধৰ্ম্ম-বিষেবী বুলি তেওঁৰ
বিৰুদ্ধে অভিযোগ আনিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰিলে। ধৰ্ম্মৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰোঁতে
হজৰত ঈছাই প্ৰায়ে কৈছিল যে পৃথিৱীত স্বৰ্গৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা হব। ইহুদী-
কিলাকে ইয়াৰ অৰ্থ এনেভাৱে কৰিছিল যে হজৰত ঈছাই শাস্তিময় ৰাজ্য-
খনত ৰোমান শাসনৰ ঠাইত অশ্বধৰণৰ শাসন প্ৰবৰ্ত্তাবলৈও যত্ন কৰিছে।
পণ্ডিকে তেওঁ ৰাজদ্বোহা আচৰণ কৰিছে। সমাজ-দ্বোহা, ধৰ্ম্ম-দ্বোহা আৰু
ৰাজ-দ্বোহা তিনিওটা অপৰাধত তেওঁক অভিযুক্ত কৰা হ'ল। হজৰত-

ঈছাৰ স্বৰ্গৰাজ্যৰ অৰ্থ যে শান্তি আৰু ন্যায়ৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত ধৰ্মৰাজ্য সেইটো ইহুদী পণ্ডিত আৰু ধৰ্মযাজকসকলে বুজিছিল আৰু বুজায়ে নহয়, স্পষ্টকৈ বুজিছিল; কিন্তু বুজিও তাৰ ভ্ৰমাত্মক অৰ্থ প্ৰচাৰ কৰিছিল।

এইধৰে হজৰত ঈছাৰ বিৰুদ্ধে বড়বয় ঘনীভূত হৈ আহিল। শত্ৰুৰ দ্বাৰা তেওঁ পৰিবেষ্টিত হ'ল। এনে দুৰ্য্যোৰ বিপদৰ কালত তেওঁৰ সাৰথি হ'ল উপবাক্ত বাবজন শিষ্য।

বিপদ অকলে নাহে। এবিন ইহুদা নামে শিষ্য এজনো তেওঁৰ লগৰীয়া অন্য শিষ্য এজনৰ ধন চুৰ কৰিছিল। তেওঁক ধৰি হজৰতৰ ওচৰলৈ জনাত হজৰতে কলে—‘মাহুহে ধন আৰু আল্লাহ উভয়কে একেসময়তে ভাল পাব নোৱাৰে;’ তাতে ইহুদাই মৰ্যাদাতিক অপমান পাই খঙত টিঙিৰি-তুলি হৈ হজৰত ঈছাক প্ৰাণে মাৰিবলৈ ছল চাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

ইকালে স্থানীয় বে'য়ান শাসন-পাইল্টেৰ ওচৰত হজৰত ঈছাৰ বিৰুদ্ধে মোকদ্দম কজু কৰা হ'ল যে তেওঁ দেশৰ আধিপত্য দাবী কৰিছে, ধৰ্ম-গ্ৰন্থ তাওৰাতৰ বিৰুদ্ধে বিধি ব্যৱস্থা প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছে আৰু ইহুদী ধৰ্ম-প্ৰচাৰক আৰু ধৰ্ম্মাভিমানসমূহৰ দুৰ্নাম উলিয়াইছে। শাসনকৰ্ত্তা পাইল্টে হজৰত ঈছাৰ নিষ্কলুষতাৰ কথা জানিও জনপ্ৰবাদত নিৰ্ভৰ কৰি আৰু হজৰত ঈছাৰ বিৰুদ্ধে দেশত হোৱা তুমুল আন্দোলনলৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁক শূল-দণ্ডৰ আদেশ দিলে।

এইহেন বিপদৰ সময়ত হজৰত ঈছাই তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্যবৰ্গকো ওচৰত নাপাই আত্মৰত উচ্চেষ্টাৰে প্ৰাৰ্থনা কৰি কৈছিল—‘এলি এলি লামা ছবক্তানি’—অৰ্থাৎ ‘হে প্ৰভু, হে মোৰ প্ৰভু, মোক তুমি পৰিত্যাগ কৰিলা কিয়?’ ‘পূৰ্ব-শত্ৰু মনে জানি’ পাৰও ইহুদাই ইহুদীবিলাকৰ পৰা বিস্তৰ অৰ্থ ভেটী থাই তেওঁক শত্ৰুৰ হাতত ধৰাই দিলে।

সেই কালত ক্ৰুচত গজাল মাৰি শূল-দণ্ড দিয়াৰ প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। হজৰত ঈছাকো তাকে কৰিবলৈ দ্বিৰ কৰা হ'ল। যাক বুকু-দণ্ড দিয়া হৈছিল তাক তিনি দিনলৈ ক্ৰুচত গজাল মাৰি আৰি থোৱা হৈছিল। কাৰণ ক্ৰুচত দিলে কোনো লোক তিনি দিন পৰ্যন্ত নমৰাকৈ থাকিব পাৰে বুলি প্ৰমাণ পোৱা হৈছিল। আকৌ লগাহৰ ভিতৰত যদি বাৰটো পুখু দিন হোৱা কাৰণে সেইদিনা ইহুদী প্ৰথা মতে কাকো শূলত

কোৰাণৰ মতে ইহুদীবিলাকে হজৰত ঈছাৰ বিৰুদ্ধে অতিশক্তি (কৌশল) কৰিছিল; কিন্তু আল্লাৰ কৌশল কৃতিৰ কোৱে? কৌশলীসকলৰ জিভবত তেওঁ চ্ৰেষ্ঠতম কৌশলী। তেওঁ হজৰত ঈছাক কৌশলেৰে বচালে। 'সিহঁতে মৰয়ম-পুত্ৰ ঈছাক মাৰিব পৰা নাই আৰু ক্ৰুৰত দিয়াও তেওঁ মৰাও নাই, বৰং সিহঁতৰ মনত যবা বুলি এনে নকহৰ মাৰ্গ উপভোৱা হৈছিল। আল্লাই তেওঁক নিজৰ ওচৰলৈ তুলি নিলে। আল্লা বিজয় মহা শক্তিশালী আৰু মহাজ্ঞানী।' (আৱাঃ ২১:১৫৭-১৫৮, কোৰাণ) বহুজিহ্ব-সকলৰ মতে হজৰত ঈছা ক্ৰুৰত আকল নবৰাকৈহে থৈ আহিল এনে নহয়, তেওঁলোকৰ বহুতৰ মতে তেওঁ এই ঘটনাৰ বহুকাল পাছলৈ জীয়াই থাকি ছহুৰি বছৰ বয়সতহে পৰলোক প্ৰাপ্ত হৈছিল। খ্ৰীষ্টানসকলৰ মতে তেওঁ ৩৩ বছৰত ক্ৰুচ-বিদ্ধ হৈ মৰি গৈছিল, আৰু পাছত পুনৰ্জীৱিত হৈ দুশ্ৰমানভাৱে স্বৰ্গ গমন কৰি পথত অদৃত হয়।

(৩)

হজৰত ঈছাৰ জন্ম আৰু মৃত্যু উভয়ে বহুতাবৃত। পুৰুষ-সংসৰ্গ-বিহীন-ভাৱে কুমাৰী অৱস্থাতেই মৰয়মে পুত্ৰ-সন্তান প্ৰসৱ কৰাটো বহুতে সমৰ্থন নকৰে। কাৰো কাৰো মতে তেওঁৰ বৃদ্ধ পত্নিৰ নাম আছিল যোহেছ। হজৰত ঈছা তেওঁৰে পুত্ৰ। মৰয়ম ঈছাবে হজৰত ঈছা নাইবা কনকানৰ পুত্ৰ ৰূপে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু তেওঁৰ পিতৃৰ নাম আছিল যোহেছ আছিল নিমিত্তমাৰ্জ। খ্ৰীষ্টানসকলৰ অধিকাংশৰে এনে মত। ইহুদীবোৰে মৰয়মৰ নানা ওকাৰ অপবাদ ৰাখি হুৰিছিল। ওৰ্দোমতে হজৰত ঈছাকে বিয়াৰ দৰে মহান ব্যক্তিৰ মাত্ৰো এই ঘটনাত সাক্ষ্য দিলে হেনা মৰাৰিছিল। হজৰত মহম্মদে এই প্ৰসঙ্গত আট কৰাৰে সন্দিগ্ধ হৈছিল যে হজৰত ঈছাবে জন্ম প্ৰদান্য পিতৃৰ বৰেই হৈছিল। তাকে কোৱা প্ৰকাৰ অপবাদ বা ব্যক্তিচাৰিতা থাকিব নোৱাৰে।

তেওঁৰ জন্মৰ বৰে মৃত্যু সম্পৰ্কেও নানা মতামত আছে। কোনো কোনো মুছলিম পণ্ডিতৰ মতে হজৰত ঈছাক মৃত্যু দিবৰ ভাৱে গুৰি নি বেছিমান এটা মৃত্যুত কোৱালীৰ পাত্ৰ কৰি বুকা হৈছিল। তেওঁৰ আৱিহাৱকাৰী হজৰত ঈছাৰ কোৱাৰ দৰে কৰিছিল। কনকানৰ মতে হজৰত ঈছাক মৃত্যু দিবৰ ভাৱে গুৰি নি বেছিমান এটা মৃত্যুত কোৱালীৰ পাত্ৰ কৰি বুকা হৈছিল। তেওঁৰ আৱিহাৱকাৰী হজৰত ঈছাৰ কোৱাৰ দৰে কৰিছিল। কনকানৰ মতে হজৰত ঈছাক মৃত্যু দিবৰ ভাৱে গুৰি নি বেছিমান এটা মৃত্যুত কোৱালীৰ পাত্ৰ কৰি বুকা হৈছিল। তেওঁৰ আৱিহাৱকাৰী হজৰত ঈছাৰ কোৱাৰ দৰে কৰিছিল।

নাশালে। আত্মাৰ ইচ্ছাত দুৰ্ম্মতি ইহদাহে হজৰত ঈছাৰ আকাৰলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল আৰু তেওঁ জুচ-বিন্দু হৈ প্ৰাণ এৰিলে। ইহদীসকলে আত্মাৰ কোশলত ইহদাকে ঈছা-ভ্ৰম কৰি জুচত তেওঁৰ প্ৰাণ ললে।

খ্ৰীষ্টানসকলৰ কিছুমানৰ মতে যীশু-খ্ৰীষ্টক আৰু অন্য দুজন অপৰাধীৰে সৈতে জুচ-বিন্দু কৰা হৈছিল। যেতিয়া জুচৰপৰা নমাই অনা হৈছিল তেতিয়া দেখা গৈছিল যে যীশুৰ সঙ্গী দুজনৰ প্ৰাণবায়ু আগতে উৰি গৈছিল। যীশুকো মৰা বুলি ভাবি ইহদাবিলাকে খবচৰ ভয়ত তিনিওটা মৰা-শকৈ কবৰ দিবলৈ যীশুৰ এজন ধনী শিষ্যৰ হাতত শোৰাই দিলে। সেই শিষ্যজনে তিনিওকৈ কবৰ দিবলৈ নিলে আৰু হজৰত ঈছাক আহল-বহল কবৰ এটাত সমাধিস্থ কৰিলে। সেই কবৰটো এটা প্ৰকাণ্ড শিল কাটি তৈয়াৰ কৰা হৈছিল আৰু কবৰৰ মুখখনত এটা ডাঙৰ পাথৰ দি বন্ধ কৰা হৈছিল। তিনি দিনৰ পাছত কবৰটো চাবলৈ যোৱাত দেখা গ'ল, কবৰৰ মুখৰ শিলটো দূৰত উফৰি পৰি আছে আৰু কবৰত থকা মৃত যীশুৰ শৰীৰ তাৰপৰা অন্তৰ্ধান হৈছে। প্ৰবাদ মতে যীশুৱে কোনোমতে মৃত্যুৰ হাত সাৰি কবৰৰপৰা উঠি গৈ দেশে-বিদেশে ঘূৰি ফুৰিছিল। এনে প্ৰবাদো আছে যে তেওঁ সেই ভ্ৰমণত কান্দীৰ পৰ্যন্ত আহিছিল। এই আটাইবোৰ প্ৰবাদে অস্বতঃ এইটো স্মৃতি কৰে যে জুচ-বিন্দু হৈ যীশু দেখাত মৰিলেও তেওঁৰ প্ৰকৃত মৰণ ঘটা নাছিল। সমগ্ৰ পৃথিৱী আগুৰি থকা তেওঁৰ ধৰ্ম আৰু ধৰ্ম্মাৱলম্বী লোকসকলেই তাৰ সাক্ষী।

প্ৰবাদ আছে যে হজৰত ঈছাই পৰ্বতত উঠি শিষ্যসকললৈ ধৰ্ম্মবাণী প্ৰচাৰ কৰিছিল। সেইবোৰ আজিও পৃথিবী পাতত আৰু জ্ঞানী লোক-সকলৰ মূখত অমৰ হৈ আছে। তেওঁ কৈছিল—

মিসকল বিনীত আৰু মিসকলে অভিমান নকৰে তেওঁলোকেই ধন্যবাদৰ পাত্ৰ। স্বৰ্গৰাজ্য স্বৰূপতে তেওঁলোকৰ বাবেহে।

বিবিলাকে পাপৰ বাবে অমৃত্যুত পৰে, তেওঁলোকে ধন্য, কিয়নো তেওঁলোকে অমৃতত সাধনা পায়।

মিসকল ধৰ্ম্ম-সংস্থাপন আৰু ধৰ্ম্ম-ৰক্ষাৰ কাৰণে লালায়িত তেওঁলোক ধন্য, কিয়নো তেওঁলোকে অমৃতত নিৰ্ম্মল পৰিতৃষ্ণি পায়।

মিসকলৰ চিন্তা নিৰ্ম্মল তেওঁলোকে ধন্য। কিয়নো তেওঁলোকৰ

ভগৱদৰ্শন হয়। ইত্যাদি।

হজৰত দীছাই আৰু কৈ গৈছে—

বন্ধু আৰু শত্ৰু সকলোকে সমানে ভাল পাবা।

কাৰো ওপৰত খং নকৰিবা।

যি তোমাৰ অপকাৰ কৰে তেওঁৰ মজলৰ কাৰণে কামনা কৰিবা।
ইত্যাদি।

এনেবোৰ নীতিপূৰ্ণ উপদেশ আৰু ত্যাগৰ মহিমাময় আদৰ্শৰে পৰিপূৰ্ণ
খৃষ্ট ধৰ্ম্মই আজি পৃথিৱীৰ অধিকাংশ লোকৰ মন-প্ৰাণ অধিকাৰ কৰি আছে।
হজৰত দীছা আছিল সেই ধৰ্ম্মৰে প্ৰবৰ্ত্তক। ইঞ্জিল বা বাইবেল গ্ৰন্থ
বৈৰাগ্যৰ সহায়ত তেওঁৰ অক্লান্ত প্ৰকাশমান হৈছিল।

— — —

হজৰত মহম্মদ

হজৰত মহম্মদৰ আবিৰ্ভাৱ সম্পৰ্কে তেওঁৰ জন্মৰ বছৰকাল পূৰ্বে নবীসকলে ভৱিষ্যদ্বাণী কৰিছিল। হজৰত ইব্ৰাহিমে তেওঁৰ সূক্ত ইয়াইলৰ লগত মক্কাত কাবা বা বইতুল্লাহ (অৰ্থাৎ আল্লাৰ ঘৰ) নিৰ্মাণ কৰা সময়ত প্ৰাৰ্থনা কৰি কৈছিল—‘হে ঐশ্বৰ, তুমি আমাৰ অভাগামীসকলৰ মাজলৈ এনে এজন বচুল পঠোৱা যি তেওঁলোকৰ মাজত তোমাৰ আদেশ-বাণী প্ৰচাৰ কৰিব পাৰে আৰু তেওঁলোকক ধৰ্মপুথি আৰু জ্ঞান দান দি পৱিত্ৰ কৰিব পাৰে।’ (কোৰাণ—২:১২২)। খোদাতালাই ইব্ৰাহিমৰ সেই প্ৰাৰ্থনা গ্ৰহণ কৰি ইব্ৰাহিমক আশ্বাস-বাণী দিছিল।

হজৰত ঈছায়ে এদিন ভৱিষ্যদ্বাণী কৰি কৈছিল যে তেওঁৰ পিছত আহমদ নামৰ এগৰাকী নবী আহি মানুহক প্ৰকৃত ধৰ্ম-পথৰ সন্ধান দিব। তেওঁ কৈছিল—‘ইয়াৰ আগতে হজৰত মুছাৰ ওপৰত যি তাপসবাণ গ্ৰন্থ অৱতীৰ্ণ হৈছে, তাক মই সমৰ্থন কৰোঁ আৰু মোৰ পাছত যিগৰাকী বচুলৰ আবিৰ্ভাৱ হব তেওঁৰ আগমন সন্মুখে আজিয়ে স্তম্ভবাণ জনাওঁ যে তেওঁৰ নাম হব আহমদ।’ (কোৰাণ ৬১:৬)।

ইবাজী বাইবেল গ্ৰন্থতো আছে যে যীশুখ্ৰীষ্টৰ (হজৰত ঈছাৰ) পিছত আৰু এজন পাপ্তিত্বতাৰ (Comforter ৰ) আবিৰ্ভাৱ হব। গ্ৰীক বাইবেলত তাকে ‘পাৰাক্লিট’ (Paraclete) বোলা হৈছে। উভয় শব্দৰ অৰ্থ ‘আহমদ’ শব্দৰ অৰ্থৰে সৈতে একে। আহমদ আৰু মহম্মদ একে ধাতু ‘হাম্’ৰপৰা উদ্ভৱ হৈছে: অৰ্থ প্ৰশংসা। ‘মহম্মদ’ৰ অৰ্থ প্ৰশংসিত; ‘আহমদ’ৰ অৰ্থ অধিক প্ৰশংসা কৰোঁতা। হজৰত ঈছাৰ পূৰ্ব ৫৭০ বছৰৰ পাছত ৫৭১ খৃষ্টাব্দত বকী নগৰত মহম্মদৰ জন্ম হৈছিল আৰু হজৰত মহম্মদেই পূৰ্বোক্ত নবী আহমদ।

হজৰত মহম্মদৰ পিতাকৰ নাম আছিল আবুহুজ্জা আৰু মাকৰ নাম আমিনা। হজৰতৰ জন্মৰ পূৰ্বেই তেওঁৰ পিতৃ-বিয়োগ ঘটে। সেই সময়ত

সেই ঠাইত চলি থকা প্ৰথা অনুসৰি উল্লেখ্যৰ সন্তান মহম্মদ কেঁচুৰাঙে হালিমা নামে এগৰাকী ধাইমাকৰ হাতত প্ৰতিপালনৰ কাৰণে দিয়া হৈছিল। ধাই-মাক হালিমাৰ বয়স তেওঁ ভাঙৰ-বীৰল হয়। ইয়াৰ বয়সত তেওঁৰ মাক আমিনাও ঢুকালত তেওঁ ঘাট-মাউৰা হয়। তেতিয়া তেওঁ প্ৰথমে ককাক আবুল মুস্তালিফৰ লগত আক তেওঁ। তেতিয়া ইয়াক আবু-তালেবৰ লগত থাকিবলৈ লয়।

ইসাইল বংশীয় কোৰেইছ নামে দল এটাৰ হাজিৰ নামে, মুহাম্মদ হজৰত মহম্মদৰ জন্ম। আৰম্ভ কৈ সেই সময়ত শিক্ষাৰ একো কাল ব্যৱস্থা নাছিল আৰু দেশৰ লব'-ছোৱালীবোৰে শিক্ষালৈ তেনেই আগবাঢ়ি কৰি চলিছিল। ঘাট-মাউৰা হজৰত মহম্মদৰো সৰু কালত শিক্ষাৰ একো সুবিধা নহ'ল। লিখা-পঢ়া নিশিকিল যদিও খুৰাক আবু-তালেবৰ সন্দৰ্ভ তত্ত্বাবধান আৰু ভাগ্য-বিপৰ্য্যয়ৰ হৰেক বৰষুণ অভিজ্ঞতাই হজৰত মহম্মদক প্ৰকৃত জ্ঞান লাভৰ বিস্তৰ সুযোগ দ'ন কৰিলে। কালত তেওঁ এগৰাকী মন্দৰ, সুশ্ৰী, স্বস্থায়ান যুগল হৈ উঠিল। এজন্য উম্মা (নিবন্ধ) নবীৰ অন্তৰত বিশ্ব-কৰ্ত্তা আল্লাহতাল্লাই কেনেকৈ পৱিত্ৰ গ্ৰন্থ কোৰাণ উদ্ভাসিত কৰিছিল আৰু তেওঁৰ প্ৰচাৰিত বাণী আৰু পৱিত্ৰ বৰ্ম্মই আজি কেনেকৈ পৃথিৱীৰ এক পক্ষমাংশ অবিভালৰ মন-প্ৰাণ পুলকিত আৰু একত্ৰিত কৰি ৰাখিছে—ভাবিলেও প্ৰত্যাৰ্থ বিস্মাত স্তম্ভিত নহৈ নোৱাৰি।

ডেকা বয়সত হজৰত মহম্মদে খুৰাক আবু-তালেবক সহায় কৰিবৰ কাৰণে দেশ-বিদেশত বেচা বেপাৰ কৰি ফুৰিছিল। মক্কা নগৰৰ অজান্তে বণিকৰ লগত তেওঁ। চিৰিয়া, হকিণ-আবব, ইয়মন আদি দেশবোৰলৈ গৈছিল আৰু বিবিধ ধৰণৰ অভিজ্ঞতা অৰ্জন কৰিছিল। বেচা-বেপাৰত তেওঁৰ সাধুতা আৰু একনিষ্ঠতা সকলোৰে একত্ৰে স্বীকাৰ কৰিছিল।

মক্কা নগৰত সেই সময়ত খদীজা নামে এগৰাকী সম্ভ্ৰান্ত বংশৰ চহকী বিধবা আছিল। তেওঁ। ব্যৱসায়ত অৰ্থ নিয়োগ কৰিছিল। হজৰত মহম্মদৰ পূৰ্ব পৰিশ্ৰম আৰু সাধুতাৰ খ্যাতি জনি তেওঁ নিজৰপৰা বহুত অৰ্থ-লবল দি হজৰতক চিৰিয়া, ইয়মন আদি দেশবোৰলৈ বণিকৰ কাৰণে পঠাইছিল। হজৰতৰ বৃত্তত তেতিয়া সেই বেপাৰত তেওঁৰ আশাতীত লাভ হ'ল আৰু হজৰতে তাত সাধুতাৰ চৰম পৰ্য্যায় দেখুৱালে, তেতিয়া তেওঁ হজৰতৰ স্ত্ৰীত তেনেই বোহ গৰ্ভ, আৰু হজৰতৰ ওচৰত বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ

দাঙি ধৰিলে। হজৰতেও খুৰাক আবু-তালেবৰ অহুমতি পাই সেই প্ৰস্তাৱত সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে। তেওঁলোকৰ যথাৰীতি বিয়া হৈ গ'ল। বিয়াৰ সময়ত হজৰতৰ বয়স আছিল মাত্ৰ ২৫ বছৰ; কিন্তু বিবি খ্বীজাৰ বয়স আছিল ৪০ বছৰ।

সেই সময়ত আৰব দেশ পৌত্তলিকতাৰ চৰম সীমাত উপনীত হৈছিল। আৰবৰ ধৰ্ম কেন্দ্ৰ কা'বাতেই অসংখ্য দেৱ-দেৱীৰ যুষ্টি পূজা চলিছিল আৰু আৰবৰ লোকসকলৰ ঘৰে ঘৰেও নিজ নিজ ইষ্টদেৱতাৰ যুষ্টি থাপনাত বখা হৈছিল। গছ, লতা, শিল আদিৰ পূজা-সেৱা সকলো ঠাইতে চলিছিল। কুত-প্ৰেতত সকলোৰে বিশ্বাস আছিল আৰু ৰোগ নিবাৰণৰ একমাত্ৰ উপায় আছিল পূজা-পাতল। যৌন মিলনৰ কোনো প্ৰতিবন্ধক নাছিল আৰু সম্ভ্ৰান্ত লোকসকলেও নাবীক এক প্ৰকাৰ সম্পত্তি ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। জন্মস্বত্বাৱসাবেও এই সম্পত্তিৰ মালিকত্ব এজনৰপৰা আনজনলৈ যাব পাৰিছিল। গতিকে স্বত্বাৱসাবে তাৰ দান-বিক্ৰী-হস্তান্তৰো হৈছিল। দেশত শাসনৰ ব্যৱস্থা বৰ শিথিল আছিল। 'জোৰ ব'ব মুদুক তাৰ' এয়ে আছিল সকলোৰে মূল মন্ত্ৰ। একে ভাৱ, যৌ আৰু একে সম্প্ৰদায়ৰে লোক হলেও আৰবৰ লোকসকল সেই সময়ত দলদলি আৰু পৰস্পৰৰ মাজত দন্দ খৰিয়ালত ৰত আছিল। দেশৰ এই শোচনীয় অৱস্থা দেখি হজৰত মহম্মদৰ মনত বিষম উদ্বেগ উদ্ভূত হৈছিল আৰু সেনৈকৈ এনে বিশ্ৰু-জ্ঞা দূৰ কৰা যায় তাৰে চিন্তাত তেওঁ মগ্ন হৈ পৰিছিল।

দেশৰ এই পৰিস্থিতিত আৰু এটা সাধাৰণ ঘটনাই দলীয় যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ আশঙ্কা আৰু বেছি ঘনীভূত কৰি তুলিলে। সেই সময়ত আজাৰ ঘৰ কা'বা খৰীফৰ নিৰ্মাণকাৰ্য্য নতুনকৈ হাতত লোৱা হৈছিল। সেই ঘৰত হজৰত আচদ নামে এডোখৰ ক'লা পাথৰ আছিল। কথিত আছে যে কা'বা খৰীফ যেতিয়া পোনপ্ৰথমে নিৰ্মাণ কৰিবলৈ লোৱা হৈছিল তেতিয়া হজৰত ইব্ৰাহিমে এই শিলডোখৰৰ ওপৰতে থিয় হৈ কা'বাৰ দেৱাল গাঁথিছিল। সেই শুণে এই শিলডোখৰক সকলোৱে অতিশয় পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰি প্ৰজ্বাৰ চকুৰে চাইছিল। সেই শিলডোখৰ কা'বা খৰীফৰ পুনৰ্নিৰ্মাণত এতিয়া কোনে কি দেৱালত খুৱাই দি সেই সম্বন্ধৰ অধিকাৰী হব সেই বিষয়ে ভিন ভিন দলৰ ভিতৰত অবিয়াঅবি লাগিল। বিৰোধ ক্ৰমে শুক-তৰ হৈ যুদ্ধত পৰিণত হবলগীয়াত পৰিল।

এই সময়ত এজন বুঢ়া লোকে এটা বুদ্ধি সাজি কলে—‘মই এই সমস্যা সমাধানৰ এটা উজু উপায় পাইছোঁ। কালিলৈ বাতিপুৰা বোকাবোকাগিৰি কা’বা-দৰ্শনৰ কাৰণে ধিয়ে যথাবীতি সাজু হৈ তাক উপস্থিত হব নৈ, তেওঁৰ ওপৰতে এই প্ৰশ্ন মীমাংসাৰ ভাৰ দিয়া হব। তেওঁৰ বিচাৰকে আমি সকলোৱে গ্ৰহণ কৰিমহক।’ বুঢ়াৰ এই উপদেশত সকলো মান্তি হ’ল।

ঘটনাক্ৰমে হজৰত মহম্মদেই পিছ দিনা কা’বাৰ প্ৰথম দৰ্শক হ’ল। তেওঁৰ ওপৰতেই সমস্যা সমাধানৰ ভাৰ পৰিল। হজৰত মহম্মদে তেতিয়া অলপ চিন্তা কৰি এখন ডাঠ কাপোৰ অনালে। তেওঁ নিজহাতে শিল-ডোখৰ তাৰ ওপৰত থলে। তেতিয়া তেওঁ প্ৰত্যেক ফৈদৰ নেতাসকলক কাপোৰৰ ওপৰৰপৰা শিলডোখৰ নি য’ত স্থাপন কৰিবলৈ নিৰূপন কৰা হৈছিল তালৈ একেলগে নিবলৈ কলে। নিয়া হ’লত তেওঁ নিজ হাতেৰে সেই শিল নিকাৰিত ঠাইত স্তম্ভৰকৈ স্থাপন কৰিলে। বিবদমান বলবোৰৰ মাজত হজৰত মহম্মদৰ এই কাৰ্য্যই কিছু দিনলৈ শান্তি স্থাপন কৰিলে।

আৰববিলাকৰ নৈতিক অবনতি আৰু ধৰ্ম্মৰ শোচনীয় প্ৰাণি দেখি হজৰত মহম্মদে কিছু খন্তেকৰ কাৰণেও শাস্তি লভিব নোৱাৰিলে। সমাজক এনে অৱস্থাপৰা উদ্ধাৰ কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। মক্কাৰপৰা অনতিদূৰত হিৰা নামে এখন পৰ্ব্বত আছে। সেই হিৰা পৰ্ব্বতৰ দাঁতিৰ নিভৃত গুহা এটাত বহি তেওঁ সততে ঈশ্বৰ-চিন্তাত মগ্ন থাকিবলৈ ধৰিলে। তাকে কৰোঁতে কেতিয়াবা তেওঁ দিন-নিশাৰ ভেদাভেদ পাহৰি গৈছিল। এনেকৈ থাকোঁতেই এদিন ঈশ-জ্যোতি তেওঁৰ সম্মুখত উজাসিত হ’ল। চাই থাকোঁতেই কিৰিন্তা জিৱাইল তেওঁৰ সম্মুখত উপস্থিত হ’লহি আৰু কলে,—‘মহম্মদ, ‘ইক্ৰা’—পঢ়া।’ মহম্মদে উত্তৰ দিলে, তেওঁ লিখ-পঢ়া নাজানে! কিৰিন্তাই তেতিয়া তেওঁক সাবটি ধৰি আকৌ কলে—‘পঢ়া।’ এইবাবে সেই একে উত্তৰ—‘মই পঢ়িব নাজানো।’ তিনিবাব এইদৰে পঢ়িবলৈ কোৱা হ’ল—তিনিওবাবে সেই একে উত্তৰ আছিল। কিৰিন্তা জিৱাইলৈ তেতিয়া কলে—‘মহম্মদ, তোমাৰ প্ৰভুৰ মহিমা কীৰ্ত্তন কৰা। পাঠ কৰা—যি আজাই শোণিত-বিন্দুৰ টোপাল এটিৰপৰা সাজু হ’ল কৰে; যি আজাই পৰম দয়ালুৰপৰা হৈ মানুহক কলমৰ ব্যৱহাৰ শিকালে, আৰু নজনা বিষয় জানিবলৈ দিলে—সেই দয়ালু আজাৰ মহিমা পাঠ কৰা।’ (কোৰাণ ৯৬:১-৫)

বাগী স্তম্ভ হ'ল; কিৰিঙা জিতাইলো অস্তৰ্দ্ধান হ'ল। মহম্মদৰ সৰ্ব-
স্বৰ্গীৰত এটা অভূতপূৰ্ব কল্পন উঠিল। কপি-জৰ্ণি তেওঁ যব পালেহি।
যব পাই তেওঁ পত্নী খদীজাক সকলো কথা বিবৰ্ণি কলে আৰু তেওঁৰ
গাত কল এখন জাপি দিবলৈ দিলে। বিবি খদীজাই তেওঁক আশ্বাস
দি কলে, 'নিশ্চয় ই আনন্দৰে বাৰ্তা হব। আজিৰপৰা মই আপোনাক
পয়গম্বৰ বুলি মানিম। আল্লাই কেতিয়াও আপোনাক নিৰাশ নকৰে। কাৰণ
আপুনি জানো কাৰবাক কেতিয়াবা নিৰাশ কৰিছে?'-

বিবি খদীজাই তেতিয়া স্বামী হজৰত মহম্মদক লৈ তেওঁৰ ভতিজাক
ওৱাৰ্কা-বিম-নোফল নামৰ পণ্ডিতজনৰ ওচৰলৈ গ'ল। ওৱাৰ্কা আধ্যাত্মিক
বিষয়ৰ পণ্ডিত আছিল। তেওঁ সকলো কথা শুনি কলে যে তাহানি
হজৰত মুছাই পোৱা বাৰ্তাৰে সৈতে ই এক ধৰণৰ প্ৰত্যাদেশ। তেওঁ
হজৰতক কলে, 'মহম্মদ, মই তোমাৰ শব্দৰত সেই দিব্য জ্যোতি আজি
লক্ষ্য কৰিব পাৰিছোঁ। তুমি কিন্তু পোনতে নানা প্ৰকাৰৰ প্ৰতিবন্ধক পাবা।
তুমি হয়তো দেশ ত্যাগ কৰিব লগীয়াও হব পাৰে।'

তাৰ পাছত হজৰত মহম্মদ সঘনে সেই পৰ্বতৰ গুহালৈ যাবলৈ ধৰিলে।
কিছু দিনৰ অন্তত তেওঁ পুনঃ প্ৰত্যাদেশ পাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁ
ধৰ্ম-প্ৰচাৰৰ বাবে স্পষ্ট নিৰ্দেশ পালে। তেওঁৰ প্ৰতি স্পষ্ট প্ৰত্যাদেশ হ'ল
— 'আল্লা এক আৰু অদ্বিতীয়; মহম্মদ তেওঁৰ ৰচুল।'

গুহাৰপৰা আহি প্ৰথমে তেওঁ সেই ধৰ্ম-বাগীবোৰ নিজৰ প্ৰিয়তমা পত্নী
বিবি খদীজাৰ আগত ব্যক্ত কৰিছিল। বিবি খদীজাই সন্মান-কৰণে সেই-
বোৰত বিশ্বাস স্থাপন কৰিলে আৰু তেওঁৰ স্বামী হজৰত মহম্মদক সেই
বাগীবোৰ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ উৎসাহ দিবলৈ ধৰিলে। বহুতে কিন্তু তেওঁৰ
কথা বাতুলৰ বলিয়ালি বুলি উকুৱাই দিলে। বিশেষকৈ কোৰেইছবিলাকে
তেওঁৰ কথাত সন্মতি দিয়া নকৰিলে আৰু তেওঁক আৰু তেওঁৰ যত্ন-
জননীসকলক বাটে-পথে ঠাট্টা-মৰুৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। এই কাৰ্য ঘটিছিল
ইসলামী ৬১০ চনত।

হজৰত মহম্মদৰ ধৰ্ম-বাগী তেওঁৰ শত্ৰুৰ শিহুতে তেওঁৰ যবৰ পৰিয়াল-
কৰ্গই আৰু তাৰ শিহুত তেওঁৰ অন্তৰল বহুলকলে গ্ৰহণ কৰিছিল, কাৰণ,
তেওঁৰ অনাৱিল চৰিত্ৰ আৰু সাধুতাত এইসকলৰ সত্যৰ বিশ্বাস আছিল।

সং চৰিত্ৰ আৰু সাধুতাৰ গুণত হজ্জৰত মহম্মদে বহুমহলত ‘আল-আবীন্’ অৰ্থাৎ বিশ্বত পুৰুষ বুলি খ্যাতি লাভ কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰতো কিছু অতি কম সংখ্যক লোকেহে তেওঁৰ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাহা কৰিছিল। এইবোৰে প্ৰথম চাৰি বছৰত তেওঁৰ ধৰ্ম্মাৱলম্বী লোকৰ সংখ্যা মাত্ৰ চক্কিৰলৈ বাঢ়িছিল, আৰু এইসকলেও পৌত্তলিক আৰৱলোকৰ হাতত কম জীয়াতু ভুজা নাছিল। কথিত আছে যে বিলাস নাইকৈ এজনক এজনকৈ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে তেতিয়া তেওঁক ধৰি নি আৰৱলোকলৈ বিন-দুশৰীয়া উত্তৰ সূৰ্য্যৰ প্ৰথৰ তাপত ডেই-পুৰি নিয়া শিলগুটিৰ ওপৰত শুদা পাৰে শুবলৈ বাধ্য কৰিছিল। তেতিয়াও কিছু সেই বীৰ নিগ্ৰোজনে মুখেৰে এটা মাজ কথা ফুটাই কৈছিল—‘আল্লা এজনেই, এজনেই।’

সৰ্বীয় জ্যোতি লাভ কৰাৰ পাছত প্ৰথম তিনি বছৰ হজ্জৰত মহম্মদে নীৰৱে ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল। ক্ৰমে তেওঁৰ ধৰ্ম্মাৱলম্বী লোকৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিলত এদিন তেওঁ মক্কাবাসীসকলক ওচৰৰ স্বৰ্গ পৰ্বতলৈ মাতি নি কলে—‘মক্কাবাসীসকল, আমাৰ পৰম প্ৰভু আল্লাৰ দ্বাৰা আদিষ্ট হৈ মই আজি আপোনালোকক জনাওঁ যে আল্লা এক আৰু অধিতায়। তেঁৱেই একমাত্ৰ আৰাধ্য। যি প্ৰস্তৰ-মুৰ্ত্তিবোৰক আপোনালোকৰ অনেকে পূজা কৰে সেইবোৰ পূজাৰ যোগ্য নহয়। আপোনালোকে এক আল্লাৰ পূজা কৰক। আল্লাৰ এই নিৰ্দেশ পালন নকৰিলে নিশ্চয় তেওঁৰ শাস্তি আপোনা-লোকৰ ওপৰত পৰিব।’ হজ্জৰতৰ এই বাণীয়ে গিৰি-কন্দৰত প্ৰতিক্ৰমিত হৈ সমগ্ৰ আৰৱ বিকম্পিত কৰিলে। কিন্তু তাৰ অৱশ্যন্তাৱী প্ৰতিক্ৰিয়াও নোহোৱাকৈ নাথাকিল। বিভিন্ন দলৰ মুখিয়ালসকল সংঘবদ্ধভাৱে হজ্জৰত মহম্মদ আৰু তেওঁৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্মৰ বিৰুদ্ধে ধিয় হ’ল। হজ্জৰতৰ অল্পগামী-সকলৰ ওপৰত উৎপীড়নৰ প্ৰকোপ চৰিবলৈ ধৰিলে।

কাৰ্য্য-গতি বিষয় দেখি হজ্জৰত মহম্মদৰ খুৰাক আবু-তালেবে এদিন তেওঁক আহৰি-সাধৰি মাতি নি কলে—‘ভতিজা মহম্মদ, তুমি নতুন ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ গৈ গোটেই জাতিটোক আমাৰ শত্ৰু কৰি তুলিলা। ইয়াৰপৰা ডোমাৰ লাভ কি হব? আমাৰ জীৱন-ধাৰণাহে বিপন্ন হৈ পৰিব। গতিকে এনে কাৰ্য্যৰপৰা তুমি বিৰত থকাই শ্ৰেয়ঃ হব বুলি ‘মট’ জাৰো।’

এনে কথা শুনি হজৰত মহম্মদৰ চকুলো বাগৰি গ'ল। তেওঁ কলে—
 'খুৰাটি, আমাৰ জীৱন বিপন্ন হব পাৰে সঁচা, কিন্তু সেই বুলিয়ে মই
 আল্লাৰ আদেশ লঙ্ঘন কৰিম কেনেকৈ? সি মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ। ৰহি
 যোৱা জাতি ভাইসকলে আকাশৰ চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য দুটাও আনি মোৰ হাতত দিয়ে
 আৰু মোক এই পৱিত্ৰ কামৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ কয়, তথাপি মই
 তেওঁলোকৰ অহুৰোধ ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিম। মোক আপুনি ক্ষমা কৰিব।'
 হজৰতৰ এনে দৃঢ় সংকল্প আৰু মনৰ অকপটতা দেখি খুৰাকে কলে—'বাক,
 তেন্তে তোমাৰেই জয় হওক। মই তোমাক আৰু হক-বধা নকৰোঁ।'

ইফালে মকাত হজৰত মহম্মদৰ অহুগামীসকলৰ ওপৰত উংগীড়ন
 বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। নিৰপৰাধী লোকসকলৰ ওপৰত দিনে-নিশাই চলি থকা
 অন্যাচাৰবোৰ দেখি হজৰতৰ অন্তৰ ককণাত গলি গ'ল। তেওঁ তেওঁৰ
 অহুগামীসকলৰ অন্ততঃ কিছুমানক সাগৰ পাৰ হৈ আবিচিনিয়াৰ ৰজা নিগচৰ
 দৰবাৰলৈ আশ্রয় বিচাৰি যাবলৈ উপদেশ দিলে। হজৰতৰ সৎসঙ্গী ভায়েক
 জাফৰে তেতিয়া ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰৰ পঞ্চম বছৰত এযাবজন মতা মাইকী মানুহৰ
 দল এটা লৈ আবিচিনিয়ালৈ গতি কৰিলে (৬১৭ খৃঃ)।

এতিপক্ষৰ লোককে তেওঁলোকক পাছে পাছে খেদি গ'ল। ৰজা নিগচৰ
 ৭৮৮ ৰ ৯ মুছলিমসকলে আৰবসকলৰ অন্যাচাৰৰ বৰ্ণনা দিলে আৰু আশ্রয়
 প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। ৰজাৰ আদেশত জাফৰে হজৰতৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বান হোৱা
 ইচলাম ধৰ্ম্মৰ কিছুমান ধৰ্ম্মবাণীও আবৃত্তি কৰি শুনালে। আবৃত্তি শুনি
 ৰজা নিগচৰ চকুলো বৈ গ'ল। তেওঁ কৈ উঠিল—'মোৰ প্ৰভুৰ শপত,
 এই আয়াতবোৰ আৰু আমাৰ বাইবেল একেটি প্ৰতীপৰে পোহৰ।' খেদি
 ৰোৱা কোৰেইছবিলাকক তেওঁ কলে,—'তোমালোক গুচি যোৱা গৈ; মই
 কেতিয়াও এওঁলোকক তোমালোকৰ হাতত অৰ্পণ নকৰোঁ।'

শিছৰ বছৰত আৰু অনেক মুছলিম আবিচিনিয়ালৈ গ'ল আৰু তেওঁ-
 লোকৰ সংখ্যা ল'ৰা-ছোৱালীক বাদেই এশ এক হ'ল। কোৰেইছবিলাকে
 মুছলিমসকলৰ এই বহিৰ্গমন বন্ধ কৰিবলৈ নানা প্ৰকাৰে বুখা প্ৰয়াস কৰিছিল।

মুছলিমসকলক দমন কৰাৰ সকলো চেষ্টা ব্যৰ্থ হ'লত মকাত কোৰেইছ-
 বিলাকে লগ হৈ এইবাৰ আবু-তালেবৰ ওচৰ চাপিল আৰু তেওঁক নানা
 প্ৰকাৰে প্ৰলোভন দেখুৱাই হজৰত মহম্মদক পোপনে তেওঁলোকৰ হাতত

শোধাই দিবলৈ অনুবোধ কৰিলে। আবু-তালেব, মান্তি নহ'ল। তেতিয়া তেওঁলোকে গৈ প্ৰকাশে হাশিমবংশীয় লোক আৰু মক্কাত থকা অৱশিষ্ট মুছলিমসকলক হজৰত মহম্মদৰে সৈতে সূৰ্য্যৰ্শ্ব তিনি বছৰ এখন লক ঠাইত অৱবোধ কৰি ৰাখিলে। এই কাল জোখকত এওঁলোকে বহুখি এবাৰকৈ হজলৈ যোৱা সময়ত মাথোন স্বাধীনতা পাইছিল। এই তিনি বছৰ কাল মুছলিমসকল আৰু ইচলামৰ কাৰণে কঠোৰ নিৰ্যাতনৰ বিন আছিল। এই কালছোৱাত ইচলামে প্ৰচাৰ লাভ কৰাতো দুৰ্গম্য বাধা পাইছিল।

কোৰেইচাবলোকে ভাবিলে—মুছলিমসকলৰ বল পৰিল, তেওঁলোকক এৰি দিলেও ইচলাম ধৰ্ম্মই আৰু গা কৰিব নোৱাৰে। গতিকে হজৰত মহম্মদ আৰু তেওঁৰ অনুগামী মুছলিমসকলক এৰি দিয়া হ'ল।

হতাশা আৰু অৱসাদে আগুৰি ধৰিছিল যদিও হজৰত মহম্মদৰ মনৰ বল আৰু ধৰ্ম্ম-প্ৰচাৰৰ সংকল্প অটুট থাকিল। তেওঁ মক্কাৰ আশা এৰি আৰবৰে অন্ত এখন ডাঙৰ নগৰ তাংফলৈ গ'ল (খৃঃ ৬২০)। তাতো কিন্তু তেওঁ হতাশাকেই সখল কৰিবলগীয়া হ'ল। তেওঁক তাত কোনো আশ্ৰয় নিছিল আৰু তাৰ ফল স্বৰূপে দহোটি দিনো তেওঁ তাত থাকিব নোৱাৰিলে। মক্কালৈ পুনঃ উভতি আঁচি তেওঁ আল্লাৰ ওচৰত কাতৰ কৰ্ত্তে প্ৰাৰ্থনা জনাইছিল—‘হে প্ৰভু, মোৰ দুৰ্ব্বলতা আৰু নিঃস্বলতাৰ কথা তোমাত বাহিৰে আৰু কাৰু জনাম? তুমি দয়াৰ নাগৰ আৰু দুৰ্ব্বলৰ বল। মোক মোৰ পথৰ এন্ধাৰ দূৰ কৰি দি আগ বাঢ়িবলৈ আৰু কৰ্ত্তব্য কৰিবলৈ শক্তি দিয়া। তোমাত বাহিৰে শক্তি আৰু আশ্ৰয় নহ'ল, মোৰ আৰু নাই।’

আশা-নিৰাশাৰ মাজত যুঁজ কৰি হজৰতে আৰু প্ৰায় তিনি বছৰ কাল মক্কাতে কটালে। এই সময়তে হজৰতৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান সমৰ্থনকাৰী প্ৰিয় ভাৰ্য্যা খদীজা বিবি আৰু বৃদ্ধ খুবা আবু-তালেব দুয়ো পৰলোকপ্ৰাপ্ত হ'ল। কিন্তু এনে বিষম বিপদৰ মাজতো হজৰত বিচলিত নহ'ল। তেওঁ নিজৰ কৰ্ত্তব্য বেহে-কেহে কৰিয়ে থাকিল। মক্কাৰপৰা এই কালছোৱাৰ ভিতৰত অনেক মুছলিমে গৈ মদিনাত বসতি কৰিবলৈ ললে।

ধৰ্ম্ম-জ্ঞান লাভ কৰাৰ জয়োৎসৱ বছৰ ওচৰ চাপি অহাত এদিন ১৫ জনা মুছলিয়ে (তাৰে দুগৰাকী মহিলা আছিল) মদিনাৰপৰা হজ কৰিবলৈ আহি হজৰত মহম্মদক দেখা কৰিলে আৰু তেওঁৰ আত্মসত্য স্বাক্ষৰ কৰি

শপত খাই কলে যে তেওঁ মদিনালৈ গলে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ নিজৰ পুত্ৰ-পৰিবাৰক বন্ধা কৰাৰ দৰে শত্ৰুৰ হাতৰপৰা তেওঁক বন্ধা কৰিব। তেতিয়াৰপৰা অবিৰাম সোঁতত মক্কাৰপৰা মুছলিমসকল মদিনালৈ যাবলৈ ধৰিলে। হজৰত মহম্মদে তেওঁৰ অনুগামীসকলৰ নিৰাপত্তাৰ কাৰণে দিন দ্বয়েক মক্কাত থাকিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

এই কেইদিনৰ ভিতৰতে শত্ৰুসকলে ভাবিলে যে এই ছেগতে আক্ৰমণ নকৰিলে হজৰত মহম্মদক তেওঁলোকে হয়তো মক্কাত আক নাপাবও পাৰে। সকলো দলৰ নেতাসকল গোটে খাই এই সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিলে যে প্ৰত্যেক দলৰ একোজন নিৰ্দিষ্ট যুৱকে দলবদ্ধভাৱে নিৰ্দিষ্ট সময়ত পৈ হজৰত মহম্মদক একেলগে আক্ৰমণ কৰিব। তাকে কৰিলে হত্যাৰ বাবে কোনো অকলে দায়ী নহব।

এন্ধাৰৰ ছেগ লৈ এই আন্তায়ীসকলে পূৰ্ব-কল্পিত কৌশলেৰে হজৰত মহম্মদৰ বাস-ভবন অৱোধ কৰিলে। হজৰতে শত্ৰুসকলৰ এই চক্ৰান্তৰ কথা আগতে গম পাইছিল। আক্ৰমণৰ পূৰ্বে তেওঁ ঘৰৰপৰা ওলাই মক্কাৰ পৰ্য্যটন গৈ গৈ থোৰ (Thaur) নামে গুহা এটাত আশ্ৰয়-বন্ধা কৰি থাকিল। ৰাতি পুৱালত বিচাৰ-খোচাৰ কৰিও হজৰতক তেওঁৰ বাসস্থানত পোৱা নগ'ল। তেওঁক বিচাৰি গোটেই মক্কা নগৰ চলধ কৰা হ'ল। হজৰতৰ লগত তেওঁৰ প্ৰিয় বন্ধু আবু-বকৰো আছিল। দুয়ো নিকৰ্শণ হ'ল। হজৰত মহম্মদক এই কাৰ্য্যত তেওঁৰ ততিজাক হজৰত আলীয়ে নিজৰ জীৱন বিপন্ন কৰিও সহায় কৰিছিল। হজৰত আলীয়ে নিজৰ পোছাকটোকে হজৰত মহম্মদক শিকিবলৈ দি নিজে হজৰত মহম্মদৰ বিচ-নাত শুই আছিল আৰু সেই পোছাকৰ সহায়ত হজৰত মহম্মদ ছদ্মবেশত নিৰ্বিলম্ব মক্কাৰপৰা বাহিৰগমন কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। হজৰত আলী পিছত হজৰত মহম্মদৰ জোঁৱাই হয়।

হজৰতৰ অস্বৈৰণত যোৱা এটা দলে পৈ সেই গুহাৰ মুখ পৰ্য্যন্ত পাইছিল। তেতিয়া হকজা এটাৰে আবু-বকৰে সেই বন্ধ-শিপাত নব-শিপাচৰ দলটোক দুয়োৰে মুক্তি দৰি গুহাৰ ভিতৰলৈ যোৱা দেখি ভয়ত বিকল হৈ উচুপি উচুপি কান্দাবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি হজৰতে তেওঁক কৈছিল—“কান্দৰ নহবা। বেজাৰ নকৰবা। আমাৰ প্ৰাণৰ সৰাৰ আছে।”

তেৱেঁকৈ তাতে তিনি দিন থাকি হজ্জৰত মহম্মদে বহু আত্ম-ধৰ্ম্মকৰ্ম্ম লগত লৈ মদিনালৈ যাত্ৰা কৰিলে (৩২২ খৃঃ)। এই সময়বেপৰা (১৩ জুলাই, ৬২২ খৃঃ) হিব্ৰু (খ্ৰীষ্টজান) শক আৰম্ভ হয়। মদিনা যত্নাক উল্লেৰে দুশ মাইল দূৰত।

হজ্জৰত মহম্মদৰ মদিনা আগমনৰ বাৰ্দ্ধা বহিৰ্দ্ভাৱ জনগণবিশিষ্ট আকৃত বাই হৈ পৰিল। মদিনাবাসী তি নি মাইল দূৰত থকা কুয়া কায়ে গাঁৱত মাহুছে জুম বাজি আগবাঢ়ি আহি হজ্জৰতক বাগত লৈ আৱণ জনালে। মদিনাত হজ্জৰত মহম্মদ প্ৰৱেশ কৰিলত তাতে দলে দলে লোকে আহি আহি তেওঁক সন্মুখীন জনালে। তাত তেওঁ প্ৰাৰ্থনাৰ কাৰণে পোৱতে এটা খেবৰ পঁজাঘৰ তৈয়াৰ কৰি লৈছিল। হজ্জৰতৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰচাৰৰ পৰিষ্কাৰ সৌধ হিচাপে আজিও সি নৱ-নিৰ্ম্মিত হৈ মছজিদু নবী বা হজ্জৰতৰ মছজিদ নামে তাত বিৰাজ কৰিছে। মকা ভাগ কৰি যিসকল মুছলিমে গৈ হজ্জৰতৰ লগত মদিনাত বাস কৰিছিল তেওঁলোকক ‘মাহ্-জেৰে’ন’ অৰ্থাৎ ঋদেশত্যাগী আৰু মদিনাত বসবল মদিনাবাসীয়ে তেওঁলোকক আশ্ৰয় দান কৰি সহায় কৰিছিল তেওঁলোকক ‘আনুবাৰ’ অৰ্থাৎ সাহায্যকাৰী বোলা হৈছিল। মদিনাত প্ৰাৰ্থনাৰ কাৰণে মছজিদ তৈয়াৰ হ’লত হজ্জৰত মহম্মদে আদেশ দিলে যে তেতিয়াবেপৰা নমাজৰ সময়ত প্ৰাৰ্থনাকাৰীসকলে বেকভেলেমব বৈত-উল্-মুসকচৰ পিনে মুখ নকৰি মকাৰ কা’বাৰ পিনে মুখ কৰিব লাগিব। লগে লগে যম্মা-অতৰ নমাজৰ অৱ-তাৰণা আৰু আজান নিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়া হ’ল।

ক্ৰমে ক্ৰমে মদিনাত এতিয়া এখন ইচলাম বাইৰ অৱস্থান হ’ল। তাত থকা খনী ইছৰীবিলাকে এই কাৰ্য্য সন্মুখি ভাল পোৱা নাছিল; কাৰণ, ইচলামৰ মূল কথাবোৰৰ লগত সমাজতন্ত্ৰবাদৰ বীজ অৱনিহিত, আৰু ধনতন্ত্ৰবাদে তাক লহ ধৰিব মোৱাবে। ফলত ইছৰীবিলাকে ইচলামৰ বিৰুদ্ধে বহুৱৰ চলাবলৈ ধৰিলে। ইফালে মকাবাসী কোবেইছবিলাকেও ইচলাম বিদ্ৰোহৰ উদ্দেশ্যে তাৰপৰাই অস্তিত্বান চলাবলৈ ধৰিলে। মুছলিম-সকলে এই পৰিস্থিতিত আত্মৰক্ষাৰ কাৰণে যথোচিত কাৰ্য্যবিধি হাকত কৰিবলৈ ল’লে।

হজৰত মহম্মদৰ নিৰ্দেশমতে মুছলিমসকলে মদিনাত ইহুদীবিলাকৰ লগত এটা চুক্তি কৰিলে। সেই চুক্তিমতে ধৰ্ম-বিষয়ত কেৱে কাৰো ওপৰত হস্তক্ষেপ নকৰিব আৰু বহিৰাগত কোনো শত্ৰুৱে দেশ আক্ৰমণ কৰিলে সকলোৱে জাতি-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে একত্ৰ হৈ দেশ ৰক্ষাৰ কাৰণে যুঁজিব। সন্ধি বৰ কাৰ্য্যকৰী হ'ল।

মক্কাৰ কা'বা খৰাফৰ দ্বাৰ সমস্ত আবহবাসীৰ কাৰণে বন্ধ কৰি দিলে। তাৰে ফলত উভয় পক্ষৰ মাজত যুদ্ধ অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিল। মদিনাবাসী মুছলিমসকলে তাৰবাবে সাজু হবলৈ ধৰিলে।

ইফালে মক্কাৰ কোবেইছবিলাকে হিৰতৰ দ্বিতীয় বছৰত ইচলাম ধৰ্মসৰ কাৰণে মদিনা আক্ৰমণ কৰিবলৈ খেদি আহিল। হজৰত মহম্মদে এই বাতৰি পাই মাত্ৰ তিনি মণ্ডেৰজন লোকৰ মুছলিম বাহিনী এটা লৈ আগবাঢ়ি গ'ল। মদিনাবাসী তিনি দিনৰ বাট গৈ বধৰ নামে ঠাইত শত্ৰু পক্ষৰ লগত তেওঁৰ ভেটা-ভেটি হ'ল। কোবেইছবিলাকে মক্কাৰপৰা দুই দিনৰ বাট গৈ এই ঠাই পাইছিল। তেওঁলোকৰ সৈন্য আছিল সংখ্যাত প্ৰায় এহেজাৰ। দুয়ো পক্ষৰ তুমুল বণ লাগিল। মুছলিমসকলে কোবেইছবিলাকক পৰাস্ত কৰিয়ে নেৰিলে, তেওঁলোকৰ মুখ্য মুখ্য সেনা-পতিসকলকো নিহত কৰিলে। কোবেইছবিলাক পলাল।

দ্বিতীয় বছৰত কোবেইছবিলাকে আকৌ তিনি হেজাৰ সৈন্ত লগুৱাই কৰি মদিনা আক্ৰমণ কৰিবলৈ আহিল। তেওঁলোকে আহি মদিনাবাসী মাত্ৰ তিনি মাইল দূৰত উছৰ নামে পৰ্বতৰ দাঁতিত ছাউনি পাতিলে। মুছলিম-বাহিনী সংখ্যাত আছিল মাত্ৰ সাত মণ্ড। যুদ্ধত দুয়োপক্ষৰ অনেক সৈন্য নিহত হ'ল। কোবেইছবিলাকে হতাশ হৈ বণকেজ ত্যাগ কৰি উভতি গ'ল।

উছৰৰ যুদ্ধৰ দুবছৰ পাছত কোবেইছবিলাকে পুনঃ মদিনা আক্ৰমণ কৰিবলৈ যো-জা কৰিলে। এইবাৰ মক্কাৰ বিভিন্ন বলবোৰেও কোবেইছ-বিলাকৰ লগত যোগদান কিলেহি। সন্নিৱিষ্ট সৈন্ত-বাহিনীৰ সংখ্যা এইবাৰ আৰু বাঢ়িল। কাৰো কাৰো মতে দুই আৰু কাৰো কাৰো মতে পঁচিশ হেজাৰ সৈন্তই এই বাহিনীত যোগদান কৰিছিল। এই সন্নিৱিষ্ট বিৰাট বাহিনীয়ে এইবাৰ আহি মদিনা অৱৰোধ কৰিলে।

মুহাম্মদসকলকে সমুদয় সমুদয় এই বিদ্যা বাহিনীর আশ্রিত করিয়া দিয়া
 যিহ যেন- পাই। যাহা এটা নতুন কোশল উদ্বোধন করিল। নবাব চতুর্দশ
 এটা ব গনপথে থকা হ'ল, যাতে আক্রমণকারী সৈন্যসকলে হঠাৎ সমুদয়
 প্রবেশ করিব নোহাবে। তেতিয়া সন্নিহিত বাহিনীতে নবাব প্রবেশ করিব
 নোহাবি যদিয়ারাসীক এম্বাছ কাবনে অস্ত্রের কবি বাহিনী। পিছে,
 এখনি মাজ-নিশা এনে প্রচণ্ড হুহু আক শিল-বকর হ'ল যে তাব প্রফো-
 পত আক্রমণকারী সন্নিহিত বাহিনীর সন্মোহন তেমেই জারি হ'ল। বাতি
 নৌপুর্বাণ্ডেই সিবিলাকে ছাড়ল বি মকা অভিমুখে উভতিবলৈ বসিলে।
 ইমাম পাছত কোবেইহবিলাকে আক্রমণর আশা সমুদয় ত্যাগ করিলে।
 পাবসব মুহাম্মদ রাতি নামে নতুনকৈ ইচ্ছা-বর্ষ প্রবেশ কবা লোক এজনে
 এইরবে ১৫ ফুট বহল আক ১৫ ফুট বকৈ গবপথে বাসি হুজিবলৈ
 উপবেশ দিছিল।

হিজরতর বর্ষ হজরত যিনিয়াত বক্স মুহাম্মদসকলে পরিজ কা'বা স্বীকৃত
 হজ করিবলৈ ইচ্ছা করিলে। মকা ত্যাগ কবাব পাছত তেওঁলোকে মকাত
 থকা বৈতুল্য বর্ষন করি হজ করিবলৈ সুযোগ পোবা বাছিল। হজরত
 মহম্মদে আর চৈধ্য হেজার মুহাম্মদ, অহুসাধী লুত লৈ হজর কাবনে
 বাজা আশ্রিত করিলে। মুহাম্মদসকলে হজরতর নির্দেশ মতে আক্রমণকার
 কাবনে একাখন তবোতাল আক কোববানির কাবনে লুত সোটাডেকের
 উট-খরী লৈ গৈছিল। তবোতালবোর কোরত চাকি বাসিবলৈ আক হজ-
 রতর বিনা অহুযতিত, সেইবোব উল্লু মকবিবলৈ নির্দেশ দিয়া হৈছিল।
 লগত কোনেও অন্য একা, অন্য কিছু নোহাবিছিল।

সেই লুতরত মকাকারী কোবেইহবিলাকে মুহাম্মদসকলর কাবনে পরিজ
 কা'বাবকব-বাব বহু করি দিছিল। মুহাম্মদসকলক এনেকৈ লবলবতর
 ভোজ, খুশি, জবি কোবেইহবিলাকে, তেওঁলোকক আগজেরি বাসিবলৈ বেচি
 আছিল। কটেকিলা নামে, তাইহা মুহাম্মদসকলে দাফর করি আহিবর
 তাকেশবা হজরত মহম্মদে কোবেইহবিলাকর প্রচরলৈ এজন হুত পঠিলে।
 হুতর লৈ বক্স-মুহাম্মদ বাহিনীকল এইরবে বহুইক উদ্বা বা লক হজ
 করিবর, ইমামসকলে আহিবর আশা সেইরবে কোন হজরত মহম্মদসকলে

তেওঁলোকৰ বাবে কা'বাখৰীৰ বাৰ উম্মুত বাখিব লাগে। এয়ে তেওঁ-
লোকৰ সন্ধিৰ্ভ অল্লবোধ।' কোৰেইছবিলাকেও দুত পঠিয়াই প্ৰতিপক্ষৰ
লগত আলাপ-আলোচনা চলালে। হুয়োপক্ষৰ দূতৰ গমন-প্ৰত্যাপন
চলিল। পিছত মুছলিমসকলৰ দূত হজৰত উত্মানক কোৰেইছবিলাকে
বন্দী কৰি বাখি, পৰীক্ষা চাবৰ কাৰণে প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে তেওঁক হত্যা
কৰা হৈছে। এই বাতৰি পাই মুছলিমসকল খং আৰু বিৰক্তিত অধৰ্ণ
হৈ পৰিল। তেওঁলোকে হজৰত মুহম্মদৰ ওচৰত শপত গ্ৰহণ কৰি কলে
যে এই কাৰ্যত ইচলামৰ সন্মান বন্ধাৰ কাৰণে তেওঁলোকে নিজৰ জীৱন
পৰ্যন্ত আহতি দিবলৈ সাজু থাকিব।

মুছলিমসকলৰ এনে দৃঢ় সংকল্পৰ কথা শুনি কোৰেইছবিলাকৰ মনত
আতঙ্কৰ স্ফীত হ'ল। তেওঁলোকে মুছলিমসকলক যুদ্ধৰপৰা বিৰত
থাকিবলৈ উদ্দেশ্যে সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ পঠালে। উত্তৰ পক্ষই তলৰ চৰ্তবোৰ গ্ৰহণ কৰি
সন্ধিস্থলত আহক হ'ল :-

(১) সেই বছৰৰ কাৰণে মুছলিমসকল সেই ঠাইৰপৰাই যদিহালৈ
উলটি বাহ নাপাব; আৰু পিছৰ বছৰত যতালৈ আহিব পাৰিব।

(২) তেওঁলোকে হজৰত আহোতে লগত কোনোও একো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ
আনিব নোৱাৰিব। বৰ বোহি, লগত একোখন জৰোৱান আনিব পাৰিব;
যিহেঁতু সেই জৰোৱান খাপৰি উভয়তে থাকিব। তাক কোৱেই কাৰিজে
কোৱাৰ্থক কৰি বাখিব নোৱাৰিব।

(৩) মুছলিমসকল জিতি যিফালে লবহ কাল যতাত থাকিব নোৱাৰিব।

(৪) বৰি কোনো কোৰেইছ ইচলামৰ বৰ প্ৰবৰ কৰি তেওঁলোকৰ
লগত যদিহালৈ যায়, তেওঁক আকৌ হজৰত লবহ পঠিয়াব পাৰিব।
যিহেঁতু বৰি হজৰত লবহক কোৱেই জৰোৱান কৰিব সেই লবহলৈ যায়;
কিন্তু তেওঁলোকৰ লগত কোনোও অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আনিব নোৱাৰিব।

সেইদিনা তেওঁলোকৰ মাজত সন্ধি হ'ল। এই সন্ধিৰ প্ৰতিপক্ষৰ
লগত আলাপ-আলোচনা চলালে। হুয়োপক্ষৰ দূতৰ গমন-প্ৰত্যাপন
চলিল। পিছত মুছলিমসকলৰ দূত হজৰত উত্মানক কোৰেইছবিলাকে
বন্দী কৰি বাখি, পৰীক্ষা চাবৰ কাৰণে প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে তেওঁক হত্যা
কৰা হৈছে। এই বাতৰি পাই মুছলিমসকল খং আৰু বিৰক্তিত অধৰ্ণ
হৈ পৰিল। তেওঁলোকে হজৰত মুহম্মদৰ ওচৰত শপত গ্ৰহণ কৰি কলে
যে এই কাৰ্যত ইচলামৰ সন্মান বন্ধাৰ কাৰণে তেওঁলোকে নিজৰ জীৱন
পৰ্যন্ত আহতি দিবলৈ সাজু থাকিব।

মহাকাব্যে তেওঁক বন্ধা কৰি মুক্তি দিলে। এই ব্যৱহাৰত আৰু চুম্বিকাৰ
কেনেই মুক্ত হ'ল আৰু তদুপৰতে তেওঁ ইচ্ছামৰ্ধ্যৰ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিলে।

হজৰত মহম্মদে নগৈলোঁ মক্কাত প্ৰৱেশ কৰি কিলিকিয়ন তেওঁৰ মুছলিম
সৈন্যক অজ্ঞেৰে প্ৰতিবোধ নকৰে তেওঁলোকৰ লগত কোনো প্ৰকাৰে বুদ্ধ-
বিদ্ৰোহ নহ'ব বুলি ঘোষণা কৰি দিলে। হজৰতৰ বিজয়-বাহিনীক প্ৰতি-
বোধ কৰিবলৈ ডেতিয়া কাৰো সাহস বা সামৰ্থ্য নহ'ল। তেওঁ একপ্ৰকাৰ
বিলা বস্তপাতে যুদ্ধ জয় কৰিলে। মক্কাবাসী যি কোবেইছবিলাকে ইচ্ছাম
বিনাশৰ কাৰণে সৰ্ব-সৰ্বনাশ বুলি ভাবি আছিল আৰু আশঙ্কি হজৰত মহম্মদৰ
প্ৰাণ প্ৰাৰ্থ্যত সংহাৰ কৰিবলৈ বড়বড় চলাইছিল, তেওঁলোকৰ প্ৰতিও হজৰত
মহম্মদে মনত কোনো প্ৰকাৰ শক্ততা পোষণ নকৰিলে। তেওঁ মক্কাবাসী-
সকলক তেওঁৰ বিজয়ী-বাহিনীৰ সমুখত নতনিবৰে থকা দেখি কলে—‘হে
কোবেইছলোকল, হে মক্কাবাসীসকল, মোৰণৰা তোমালোকে আজি কেনে
ব্যৱহাৰ পানলৈ লাহা কৰা?’

মক্কাবাসী লোকে হজৰত মহম্মদক, তেওঁলোকৰ তাহানিৰ অল-আবীন
অৰ্থাৎ বিৰালী মহম্মদক বুজিবলৈ বাকী নাছিল। তেওঁলোকে শোনেই
উত্তৰ দিলে—‘কিয়? আপুনি আজি আমাৰ কাৰণে এজন উচ্চ-মনা
উৰাৰ স্ৰাট।’ তাৰ উত্তৰত হজৰত মহম্মদে ‘যি সন্নিধান দিলে সি তেওঁ-
লোকক ততোধিক অভিহৃত কৰিলে। তেওঁ সমবেত জনতাৰ সন্মোদন
কৰি কলে—‘তাহানি এবিন হজৰত ইউচুফে তেওঁৰ অপৰাধী স্ৰাতৃসকলক
বিধৰে কৈছিল, ময়ো আজি ঠিক সেইদৰে তোমালোকক কওঁ—তোমা-
লোকৰ বিৰুদ্ধে মোৰ মনত কোনো প্ৰকাৰ আক্ষেপ বা অভিযোগ নাই।
আজাই তোমালোকক কমা কৰক; কাৰণ তেওঁহে কমা আৰু কৰণৰ
মূলিক। যোৱা, তোমালোক সকলো আজি মুক্ত।’ কথা শুনি নতনিব
মক্কাবাসীসকলৰ বহু আনন্দ আৰু হৃৎকৃত্যত খোৰ্খি-খোৰ্খি লাগিল।
মক্কা-বাহিনী অপৰণ লোকে বুলে বুলে আহি তেওঁ প্ৰবৰ্ত্তন কৰা ইচ্ছাম
ধৰ্মত বীৰ্য্য লবলৈ ধৰিলে।

মক্কাত শান্তি স্থাপন হ'ল মীচা কিত তাৰ উত্তৰফালে থকা ইয়িৰান
শান্তি জাগি উঠিল। আনন্দ আনন্দ কৰিবৰ কাৰণে উত্তৰৰ বোদ্ধাৰ সান্না-

কাম মহা সমাধোহ চলিল। হজৰত মুহম্মদে এই আয়োজনৰ বাবে পাহাৰী
জিলা হেজাৰ সৈন্য লৈ মুক-বাৰা কবি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ যাত্ৰা কৰিলে।
তদুপৰি নৱে ঠাইত উপনীত হৈ তেওঁ কামিল শাহীক লৈ গৈছিল।
মুক-বাৰা ত্যাগ কৰিছে। হজৰত মুহম্মদে কামিল শাহীক লৈ গৈছিল।
মুক-বাৰা কবি মজায়ে লৈছিল। তেওঁ কামিল শাহীক লৈ গৈছিল।
মাজি বিবাজ কবিলে আৰু নাবা ঠাইৰ মাজেৰে গৈছিল।
ইচলামৰ ধৰ্ম-বাণী জনি ইচলাম ধৰ্ম প্ৰেৰণ কৰিবলৈ গৈছিল।
লোকসকলৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ, নীতি-নিয়ম আৰু জীৱন-ধাৰণৰ প্ৰণালীৰ আদৰ্শ
পৰিবৰ্তন ঘটিল। অন্ধ বিশ্বাস ত্যাগ কৰি জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ চৰ্চ্চাত আকৰ্ষণ
কৰিলে আত্ম-বিশ্ৰোগ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। হজৰত মুহম্মদে প্ৰায়
প্ৰায় দুবছৰতকৈও কম সময়ৰ ভিতৰতে সমস্ত আৰব দেশত ইচলাম ধৰ্ম
প্ৰসাৰ কৰিলে।

সেই সময়লৈ কা'বা শৰীফৰ ভিতৰতে মুক্তি-পূজা চলি আছিল। হজৰত
মুহম্মদে মক্কা-প্ৰৱেশৰ পাছত কা'বা শৰীফৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ তাত
থকা ৩৬০ টা মুক্তি-ভাষণৰ আত্মতাই খবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে আৰু সেইমতে
কাম হয়। এসময়ত হজৰত ইব্ৰাহিম আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ হজৰত ইশ্মাইলে
অশেষ কষ্টেৰে মক্কা কা'বা শৰীফত তেওঁ তেতিয়া অতি প্ৰকাৰে সাতবাৰ
প্ৰৱেশ কৰিছে প্ৰৱেশ কৰিছিল আৰু এক আৰু অশ্বিতীয় আজাৰ উৰ্দ্ধত
মক্কা সেই কা'বা শৰীফত মুহাম্মদৰ আজাৰ ধৰিবে চতুৰ্থক স্থানিত
কৰি-নমাজ আৰম্ভ কৰিছিল।

হিব্ৰীতৰ সময় বছৰত হজৰতে পাৰ্থিৱ সকলো কৰ্তব্য সমাধা কৰি
জীৱনত শৈৱ বাৰৰ কাৰণে হজ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। তেওঁৰ লগতে এৰ
নাথ আশীয়েজাৰ মুচলিম অম্বগাৰীয়ে সেই হজত যোগদান কৰিলে। সম্ভৱতঃ
আম্বেকোৱো বৰীৰ কাম্যত তেওঁৰ জীৱিত্যৰহাত ইমান অম্বগাৰীৰ প্ৰাৰ্থন
সমাধোহ হোৱা নাছিল। হজৰতে পাহাৰী এখনত উঠি তেওঁৰ অম্বগাৰী
সকলক তেতিয়া কৈছিল—‘এই বিশ্বাসীসকল, মক্কা শৰীফত হজ উপলক্ষে
জীৱনত ইমাই ভোমামোকৰ লগত এইবোৰে লাক্ষ্য হব পাৰিম বুলি আ
জ্ঞান আশা কৰিলে।’ গতিকে আজিৰ এই দিনটোৰ এই সম্পূৰ্ণ প্ৰৱেশ জা
মুজিছে। ইচলাম ধৰ্ম প্ৰৱৰ্তনৰ পূৰ্বে ভোমামোকৰ মাজত বিৰোধ ৰ

বীতি, হু-আজাব চণি আহিন সেইবোৰ এতিয়া তোমালোক সভালোকে
 জ্ঞাপন কৰিবা। তোমালোক সকলো ভাই ভাই। আজিৰ দিনটো, এই
 বছৰ আৰু এই ঠাইখিনি যেনে পৰিজ আৰু অলম্বনীয়া, তোমালোকৰ পৰামৰ্শৰ
 দ্বাৰা আৰু স্বৰ্গদাতাও তেনে পৰিজ আৰু অলম্বনীয়া। আজিৰ চকুত সকলো
 নবান; কিয়নো মানৱজাতি আবদৰ সভান আৰু আবদৰ সৃষ্টি হৈছিল
 ষাটিকণবা। তিবোডাৰ যন্ত্ৰ লবা। অসহায়ক সহায় কৰিবা। তোমালোকে
 নিজে বি খাও খোৱা তোমালোকৰ দান-দানীকো তাকে খাবলৈ দিবা;
 সি কাপোৰ নিজে পিন্ধা সিহঁতকো তাকে পিন্ধিবলৈ দিবা। যি আজি
 তোমালোকলৈ এটা ফুলাৱাৰ বস্ত্ৰ এৰিলো। সেই অমূল্য বস্ত্ৰটো হৈছে
 খুৰ্শী কোৰাণ। কোৰাণে এতিয়াৰ কবিতো যে আজি এক আৰু তেৱেই
 চিন সত্য।

১৯০২ খ্রীষ্টাব্দে যে' মাহত, হিন্দু-বাতব একাদশ বছরত, ৬৩ বছর বয়সত
 মজবুত সংগত মনিস্যত পবে আক জুন মাহত ৮ তারিখ মোকদদে 'তেও
 ইকীলা' সতকণ করে। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁ তিনিবাব ওচৰলৈ আঙুলিহাই
 আঙোঠক ব্যৱহাৰ কৈছিল—'তেওঁই মোৰ পৰম বন্ধু। তেওঁৰ ওচৰলৈ যাওঁ।'
 মৃত্যুৰ আগ মূহূৰ্ত্তত তেওঁ নিজ কন্যা কান্তিমাৰ ওচৰলৈ মাতি নি কক্ষিত-
 কৰ্ত্তে কৈছিল—'মৰমৰ কতিমা, নবাজৰ অহুষ্ঠান কৰিবা আৰু দানবিলানৰ
 প্রতি সদায় হবা।'

পূর্ববর্তী আখি এক-পক্ষদ্বায়ে লোক ইচ্ছানুযায়ী বর্জন উপাসক। এই
ধর্ম প্রবর্তক হজরত মহম্মদে নিজে নিষেধ হৈ যিবে আজার অত্যাচার
কাজিবেলৈ সমর্থ হৈছিল, আক নিজর কীর্তিভারহাতে রাজ্য হুবি বহুব
ভিত্তিতে, বিশাল ধর্ম-রাজ্য স্থাপন করিবেলৈ, সকল হৈছিল ভাব-পুলক
ইতিহাসেত দুখাপা।

হলুত হাৰুতৰ ভেটৰ পৰী আয়েছাৰ বিনাশৰত গদাহিত কৰা
হৈছিল। পুৰুষ হাৰুতৰ হাৰুতৰ কৰ, হাৰুতৰ বৰিণাৰ আৰু বৰু, আৰু
শিৱীত বৰিণাৰ বৰিণাৰ। ভেটৰ হাৰুতৰিণাৰ কৰু বৰি হৈছিল। কৰু
হাৰুত, এই কৰুৰ শিৱীতৰ কৰুত এই কৰুৰ বৰিণাৰ বৰি কৰুৰ শিৱী
তৰুতৰ হাৰুতৰ এই কৰুৰ কৰুৰ। কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ এই
পৰিণাৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ কৰুৰ

জিকণ্ড সংগ্ৰহৰ বৈৰন্ধৰ জীৱন সম্বন্ধে কবিতা আছিল। তেওঁ বিজে
বিক্ৰম কোঁড়িয়াও অনাধাৰণ পুৰণ পুৰি বুজোৱাৰ বাবে কোনো আনুষ্ঠানিক
কাৰ্য্যৰ বাবে অনাধাৰণক বিজয় বৰ্ত্তন আৰম্ভ কৰিছিল। আত্মাৰ এক
আৰু মহৎ প্ৰত্যবেদী তেওঁৰ জীৱনৰ কথা উল্লেখ আছিল। তেওঁ বিজ-
হাতে জীৱনৰ সকলো প্ৰয়োজনীয় কাৰ্য কৰিছিল। তেওঁ বিজে
চৰাইছিল, ছাগলী বাঁধাইছিল, কানোৰ বুজিছিল আৰু কৰা-জিৰা কানোৰ
লী লৈছিল। সকলো গৈয়ে মহা, কোৱো কোৱো সময়ত তেওঁ বিজে
থৰ কৰিছিল আৰু বিজয় জোতা চিলাই কৰি লৈছিল। বহিৰাগি প্ৰথম
মহাজিৰটো নিৰ্ধাৰণ কৰা সময়ত তেওঁ বিজে টাৰী যন্ত্ৰত লৈ দাঙি
কঢ়িয়াইছিল।

হকৰাত নুহেৰে ঘৰ বানৰ কটি পাইছিল আৰু মাকে মাকে উৰাল
খাটি বাহুৰ আৰু পানী খাইছিল। বিলাসিতা তেওঁ নহুনি ভাল লুপাই
ছিল। মৰ তেওঁ কেতিয়াও স্পৰ্শ কৰা নাছিল আৰু নিৰল নীতল জল
তেওঁৰ অতি প্ৰিয় পানীয় আছিল। স্নানবি নকলো কামতে তেওঁ মাত্ৰ
পানী ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পিয়াজ, বহক আৰু গছতুক আৰু মোকা বহু
একো খাবলৈ ভাল নাপাইছিল। তেওঁৰ বেছি স্বাগোৰ নাছিল আৰু যি
আছিল সেইখিনিও তেনেই সাধাৰণ বিষৰ আছিল। বসন্তি বহু তেওঁৰ প্ৰিয়
আছিল। তেওঁ শুধা ভৰিৰে ভ্ৰমণ কৰি আৰাম পাইছিল। লহাৰ চান
লহাড আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা পাট্টি পাবি সাজিত লুইছিল। তেওঁ
বাসকৰা ঘৰটোৰ খেৰবোৰ বাহুৰ পাৰত আছিল। নুহে কোনো একো
আভৰণ তেওঁ সন্ধান নকৰিছিল।

তখনও, বিশেষ-বিষয়ি আদিত হইবত সন্ধ্যা, বসন্তে অতিমিত ব-
 হৈছিল। বহুসংখ্যক লগত আলাপ-আলোচনা করিতে, তেওঁ তেজিয়া
 তেওঁলোকজন্ম উচ্চ আনন্দত মগ্নহিছিল। তেওঁ নিজের সময়-বিষয়ি-
 ভাব করি এতদূর বস-কামত, এতদূর নিজের অতিমিত আনন্দ-লাভ করত
 ভাব পত্রসংখ্যক বিবোধ করিছিল। প্রার্থনা করি তেওঁ অমল অতিমিত
 আনন্দ প্রেরিত্যে প্রেরিত্যে প্রার্থনা করিতে থাকি, পোকাহিছিল। বহু
 দ্বারাও তেওঁ বসন্ত-বাস-কিলা করিছিল।

হজৰত মংগৰে খোজ কাঢ়োঁতে সদায় বেগাই বোজ কঢ়িছিল। সকলো কামতে তেওঁ পৰিচাৰ-পৰিচ্ছন্ন আৰু পৰিপাটি আছিল। তেওঁ কেতিয়াও প্ৰয়োজনতকৈ বেছি কথা নকৈছিল। কাৰো মনত তেওঁ কেতিয়াও আঘাত নিবিছিল। ধৰ্ম বিষয়ত তৰ্ক তেওঁ সমুখি ভাল নাপাইছিল। অতিথি-সেৱা তেওঁৰ অতি প্ৰিয় কাম আছিল।

মহিনাও বৰা কালত এবাৰ কিছুমান মহিলা চাতিত তুলি মৰা এটা কাকতকৈ নিছিল। সেই সময়ত হজৰত বহু জনবিদ্বেষৰ লগত বহি কথা-বতৰাত ব্যস্ত আছিল। তেওঁ হঠাৎ মৰাশটো দেখি বহা ঠাইবশৰা বিস্ময়ত আকৃত্যবোধ প্ৰতি সন্মান দেখুৱালে। তাকে দেখি বহু এজনে কলে—‘ই এটা ইহুদীয়ে মৰা শ।’ হজৰত মংগৰে উত্তৰ দিলে—‘ই জানো এটা আত্মাৰ আধাৰ নাছিল? তাৰ পাছত তেওঁ কলে—‘মৰা শ বাবেই হওক, থিয় হৈ তাৰ প্ৰতি প্ৰণাম দেখুৱাও; ইহুদী, খ্ৰীষ্টান, কাৰ্টী, মুছলমানৰ ব্যৱধান তাত নাখাটে।’

এবাৰ নিতম্ব শত্ৰু কেইজনমানক অভিশাপ দিবলৈ তেওঁক অহুবোধ কৰাত হজৰতে কৈছিল—‘মোক আজাই অভিশাপ দিবলৈ পঠোৱা নাই; বৰা কবিলেহে পঠাইছে; কাৰণ তেওঁ নিজে বৰাৰ সাগৰ।’

বোছৰাৰ আৰু জাবিৱাই এবাৰ হজৰত মহেশ্বৰ ওচৰচাপি তেওঁক এটা মাজ উপদেশ দিবলৈ অহুবোধ কৰাত হজৰতে কৈছিল—‘কাৰো হু-চক্ক নকৰিবা।’

ধৰ্ম বিষয়ত তেওঁ সদায় ব্যক্তিৰ স্বাধীনতা স্বীকাৰ কৰিছিল। নিজকে সেই স্বাধীনতা লাভৰ কাৰণে আৱশ্যকমতে বহু পৰ্যন্ত কবিলৈ হোৱা নকৰিছিল। তেওঁ মৰা আৰু মহিনাও বৰা কালত অনেক ইহুদী আৰু খ্ৰীষ্টান নাবীয়ে মুছলিম পতি গ্ৰহণ কৰিও তেওঁলোকৰ নিজ নিজ ধৰ্ম আচৰণ ভাঙি আছিল।

সদয়ে হোৱা বৃহৎ বৃহৎবিচ্ছিন্ন কালত অধিবৃত সেই সময়ত হজৰত বিজ্ঞান লোক নিহত হৈছিল। অস্বাভাৱী জীৱাতত্ত্ববোধৰ সাক্ষাৎ বিবৰ কাৰণে হজৰত মংগৰে প্ৰত্যেক উপযুক্ত পুৰুষৰ কাৰণে একাধিক পত্নী গ্ৰহণ, বিশেষকৈ মিথৰা বিবাহ অসমৰ কৰিছিল। তেওঁ বিজ্ঞানত তেওঁৰ ব্যৱহাৰত উপযুক্ত হোৱাত বহুপত্নী বিবাহ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। ২০ বছৰ বয়স-

জৈকে হজরত মহম্মদে বিয়া কবোরা নাছিল। ২৫ বছর বয়সবন্দা ৫০ বছর বয়সলৈ ডেও একপত্নীক ভাবে এগবাকী পত্নীর আগুতাই বৈবাহিক জীবন অভিবাহিত কবিছিল। ৫০ বছর বয়সবন্দা ৬০ বছর বয়সলৈ ডিতকত এই সাত বছরত ডেও বহুবিবাহ করে সাক ৬০ বছরক পাছলপবা তুতু পর্যন্ত নতুনকৈ বিয়া কবোরা নাছিল। ডেকা হজরত জৈকৈক ১২ বছর ডাকর বিধবা থবীজা বিবি বিয়া কবাবলৈ ব্যক্তি হোতা, ১০ বছর পর্যন্ত এক-পত্নীকভাবে জীবন বাপন কৰা সাক তুতু বছরক বহুবিবাহ কবিছিল। এহোয়া-টোয়ে প্রমাণ কবে যে হজরত মহম্মদে ডেও প্রচাৰ কবা মতে অবাধিনী নারীক আশ্রয় দিবৰ কাৰণেহে বহু-বিবাহত লিঙ হবলগীয়াত পবিছিল। ডেও কোনো দিন ভোগ বা কামনাৰ বশবর্তী হোতা নাছিল। বিশাল সাম্রাজ্য এখনৰ অধীশ্বর হৈও চান বিছনাত শোৰা, স্নান নিশানৈ প্রাৰ্নাত বস্ত্ৰ ধকা আদি অভয়কবোবেই তাব লাকী। বিবি আয়েছাত রাহিৰে ডেওৰ বাকী পত্নীসকল আটায়ে নিবাজিয়া বিধবা আছিল। ভোগ-স্বিচ্ছানৰ ফালে ইচ্ছা কবা হলে হজরতে বিধবা বিবাহ নকৰি কশরতী গাজরবহে পাণি-গ্রহণ কবিলেহেডেন। ডেওৰ মতে নাবীর পয়িতাত বকা ডেওলোকৰ বৈহিক কামরা নিবুজিতকৈ অধিক প্রয়োজনীয়। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত ডেও বাজনৈতিক কাৰণতো বিবাহ-পাশত আবদ হবলগীয়া হৈছিল। জৈবীয়া নামে এগবাকী বিধবাক ডেও বিয়া কবাইছিল তুটা বিবধমান কৈদব মিলবৰ উদ্দেশে। ঠিক তেনেকৈ হকিরা নামৰ ইহুদী বিধবা এগ-বাকীকো ডেও ইহুদীসকলক হাত কবিবৰ কাৰণেই বিয়া কবাইছিল। অপমান-অপবনবপবা বকা কবিবলৈ ডেও নামীয়ে তালাক বিয়া পবিত্যক্তা বমীকো আশ্রয় দি পত্নীকপে গ্রহণ কবিবলৈ ইচ্ছাকত নকবিছিল। ডেওৰ পত্নী জৈনাব বিবি তাবেই এটি পটন্তব। জৈনাব জাছিল জৈব নামে তেৰে এসময়ত মুক্তিদান কবা এটা তুতু। জৈবে এবি বিয়াত জৈনাবৰ অরহা অভিগ্ন শোচনীয় হৈ পবিছিল। হজরতক আশ্রয় লাভ নকৰা হলে ডেওৰ অরহা কি হ'লহেডেন অহুদান কবা চান।

হজরত মহম্মদ বেতিয়া বাস্তব প্রকৃত অধিনায়ক হৈ পবিছিল, বেতিয়া ডেওৰ অকাল মৃত্যুবলৈ একো নাছিল, বেতিয়াহে ডেও সবল প্রকৃতিৰ লাবাধিণ জীবন বাপন কবিছিল। তাক-পাশত শোৰাশাণী এটা সাক তুতু

থকা এটা মাটিৰ ফলহ, এই দুটা বস্তুই তেওঁৰ ঘৰখনৰ সাধাৰণ অৱস্থা-
টোৰ সন্মান দাকী বি আছিল। কেতিয়াবা তেওঁ এশক নোখোৱাকৈয়ে
কটাইছিল। কেতিয়াবা পোটেই পৰিয়ালটোৱে বঁজা-বঢ়া দাব বি খাজ
আৰু ঠাণ্ডা পানী খাই কটাইছিল। অৰুচ, জনসাধাৰণৰ ধন-সম্পত্তি
তেৱেঁই আছিল তেতিয়া অপ্রতিদ্বন্দ্বী মানিক, সৰ্বস্ব কৰ্তা।

মহিনাভ থকা সময়ত মুছলিমকলৰ অৱস্থা বেপাৰ-বণিজ্যপৰা বহুত
পৰিমাণে কমল হৈ উঠিছিল। আমোৰ-আবামত থকা অত্যন্ত মুছলিম
নাৰীক দেখি এদিন হজৰত বহুদৰ পত্নীসকলেও আলচ কৰি হজৰতৰ
ওচৰলৈ গৈ তেওঁলোককো ভেনে ধৰণৰ স্তব্ধভাৱ দিবলৈ তেওঁক ধাটিলে।
তেতিয়া তেওঁ পত্নীসকলক কৈছিল—‘ভোৱালোকে যদি গাঁটক পাৰ্শ্ব
আমোৰ-আমোৰ আৰু আ-অলকাৰৰ প্ৰাচুৰ্য লভিবলৈ অভিলাষ কৰা, তেনে-
হলে মই আজিয়ে ভোৱালোকক ইচ্ছামতে আ-অলকাৰ আৰু সা-সম্পত্তি
দান কৰি সন্মান্যে ৰোৱ এই ধৰণৰা বিদায় দিব। কিন্তু তাকে নকৰি যদি
ভোৱালোকে আত্মা আৰু তেওঁৰ বচলক বিচৰা পৰলোকৰ কামনা কৰা,
তেহে আত্মাই ভোৱালোকৰ কাৰণে প্ৰচুৰ প্ৰতিদান বাখিছে।’ পত্নীসকলে
তেতিয়া পাৰ্শ্ব কটৰ মাজেদিয়ে হজৰতৰ সান্নিধ্য লাভ কৰি শান্তিত ফাল
কটাবলৈ হিব কবিলে। তেওঁলোকে হজৰতৰ ওচৰত কৰা ভিকা কবিলে।

সন্মান টান বিছনাত শয়ন কৰা হজৰতৰ বিছনাখন এদিনাখন তেওঁৰ
লভ্যাবোৰে কোৱল কৰি বাখিবৰ উদ্দেশ্যে তাত থকা কলখন চাৰি ঠাঙ
কৰি পাৰি গৈল। কোৱল বিছনাত হজৰতৰ সেই বিনা আগভকৈ ভালকৈ
টোপনি আছিল। পিছদিনা পুৱা সাৰ পাই তেওঁ লভ্যাবোৰক কলে—
‘কলখন আগলৈ দুৰ্ভাগ্যভকৈ বেছি ঠাঙ দি নাপাৰিবা; পাৰিলে বিছনা
কোৱল হয়। আজি তেৱেকুৱা কোৱল বিছনা হোৱা বাবে টোপনি অহাত
মই বাতিৰ নমাজ হেৰুৱালোঁ। বিছনাখন কেতিয়াও আবায় লগা হব
নালাগে। হলে, সি আত্ম-প্ৰাপ্তিৰ প্ৰতিবন্ধক হয়।’ হজৰত বহুদৰ শিষ্টা
কাণোৰ মাজ হুৰোৱা আছিল। তাৰে এঘোৱা শিষ্টি অন্ত ৰোৱা তেওঁ
নিজ হাতে ধুই লৈছিল।

হজৰতৰ লগৰীয়া এজন কনসৈ গৈছিল। তেওঁৰ বহুত কেৰা আছিল
আৰু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ তেওঁৰ পৰীয়ে কেৰা বঁকাৰ নাআছিল। তাতে,

হজৰতে নিজে সৈ সগৰ নেই জিবোতাগৰাকীক কেনা কিতাই বি আছিল। মৰিনাত থকা কালত শত্ৰুৱে মৰিনা আক্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱাত তেওঁ তেওঁৰ অস্থগাৰী মুছলিমসকলৰ লগত বিহা হজৰতৰ ঘৰে প্ৰবাসীৰে থকাত লাগিছিল।

প্ৰাৰ্থনাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে হজৰতে কৈছিল যে বিহা পাঁচমাহকৈ গা-ধুলে যেনেকৈ গাত বসি থাকিব যোগ্যৰে, সেইদৰে বিশে পাঁচমাহকৈ নমাজ পঢ়ি আজাক প্ৰাৰ্থনা কৰালেও কাৰুণ্যৰ সল পৰিব নহয়।

মুছলিম সমাজত হজৰত মহম্মদে তেওঁৰ ঠাটলকলক উপদেশ দি কৈছিল—
'মনত বাখিবা। আযাব উকৈত মুছ কৰাটো বহুৱ, আযাব উকৈত নকৰা আক আজাব জান-প্ৰচাৰ কৰাটোহে। শত্ৰুক লগ হবিবা। আক মুছ নকৰি পোৱা প্ৰথমে শান্তিৰ প্ৰস্তাৱ বিবা। শিবিলাকে যদি শান্তিৰ প্ৰস্তাৱ "জহা" কৰে তেন্তে তুবতে শিবিলাকৰ লগত মিলতা কৰিবা; কিন্তু যদিহে শিবিলাক হুঁজ কাঁববলৈ প্ৰস্তুত হয় তেন্তে বীৰ্যৰ দৰে মুছ কৰিবা। মুছত শিৰাস-যাতকতা নকৰিবা। ল'ৰা, ভিৰোতা, বুঢ়া, সন্তানী আক পুৰোহিতক বধ নকৰিবা। ফল, শত্ৰুদি নষ্ট নকৰিবা। কোনো দৰ ভাৰি নেশেদাৰা।'

এবাৰ এঠাইত অকলে বহি থাকোঁতে এটা ভৰোৱালবাৰী শত্ৰুৱে তেওঁৰ সন্মুখত কোব-মুত ভৰোৱাল জোকাৰি কৈছিল—'মহম্মদ, এতিয়া তোমাক বন্ধা কৰিব কোনে? তোমাৰ প্ৰাণ আজি যোব হাতত।' মহম্মদে উত্তৰ দিছিল—'আজাই।' কৰাবাৰ কৈয়ে হজৰতে কিন্তু চকুৰ পাচাবতে ডাৰ হাতৰপৰা নিজৰ হাতলৈ দেই ভৰোৱাল আনিদে আক কলে—'এতিয়া? এতিয়া তোমাক বন্ধা কৰিব কোনে?' তেওঁ উত্তৰ দিলে—'তুমি।' হজৰতে তাক কলে, 'তুমি বাক মুক্ত। এতিয়া দাব পাব।'।

হজৰতে তেওঁৰ প্ৰথম পত্নী খদীজাৰ প্ৰতি সৰাৰ প্ৰকাৰে প্ৰেম প্ৰকাশ কৰিছিল। বিবি খদীজাৰ মৃত্যুৰ পাছত তেওঁ বেতিয়া খদীজাৰ স্মৃতি মনলৈ আনি ৰাজে সঘৰে তেওঁৰ কথা প্ৰীতিপূৰ্ণ প্ৰকাৰে উল্লেখ কৰিছিল। বেতিয়া এবিন তেওঁৰ কপৰতী ভাৰ্যা আয়েছাই ইশানকাৰণা হৈ কৈছিল—
'খদীজা জানো বুঢ়া নাছিল আক আজাই জানো তেওঁৰ ঠাইত আপোনা নাক আজি তেওঁতকৈও উত্তৰ বয়সৰ প্ৰকাৰী বিয়া নাই?' হজৰতে উত্তৰ দিছিল, 'তেওঁতকৈ উত্তৰ আক কোনো দৰ বোৱাৰে: কৰিব, আক

সকলোৰে লোকে যোক যেতিয়া ইহি-ঠাটা কবি পৰিহাৰা দিছিল, তেওঁ যোক তেতিয়া সহায় আৰু সহায়ত্বভাৱে মোৰ মৰহি যোৱা মনটো সজীৱিত কৰিছিল।

হজৰত মহম্মদে এদিন বহুত পুৰুষ আৰু মহিলাক নিজ হাতেৰে খাঙ বিলাই দিছিল। এনেতে এগৰাকী চুখনী তিবোতাই তেওঁক দেখা কৰিবলৈ অভিলাস কৰি খবৰ পঠিয়ালে। খবৰ পাই তেওঁ ওলাই আহিল আৰু তিবোতাগৰাকীক ভিতৰলৈ নি আহৰ-সাহৰকৈ নিজৰ গাত লোৱা চান্দবৰ্ণনকে বহিবলৈ মাটিত পাৰি দিলে। উপস্থিত ভক্তলোক আৰু ভক্ত-মহিলাসকলে পাছত অনুসন্ধান কৰি জানিব পাবিলে যে সেই তিবোতা-গৰাকী হজৰতৰ শৈশৱৰ ঘাই-মাক।

মহিনাত থকা সময়ত হজৰত মহম্মদে যিটো মহজিৰত নমাজ পঢ়িছিল তাৰ তথ্যবহানকাৰী হিচাপে আছিল এগৰাকী বৃদ্ধা মহিলা। সদায় তেওঁ মহজিৰটো সাৰি-বচি পৰিকাৰকৈ বাখিছিল। এদিন হজৰতে নমাজৰ সময়ত তেওঁক নেহেৰি লগৰীয়াবোৰক তেওঁৰ বিষয়ে সুধিলে। লগৰীয়াবিলাকে কলে যে আগনিশা বুঢ়ীজনী চুকাৰ। হজৰতে কৈ উঠিল—‘তোমালোকে যোক খবৰ নিদিলা কিয়?’ ইয়াকে কৈ তেওঁ বুঢ়ীৰ কবৰলৈ গৈ বহু-সকলৰে সৈতে বুঢ়ীৰ আত্মাৰ মুক্তিৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।

এদিন সন্ধিয়া হজৰত মহম্মদ তেওঁৰ পত্নী হুফিয়াৰে লৈছে মহজিৰত-পৰা ঘৰলৈ উভতিছিল। বাটত কেইজনমান মানুহে তেওঁক লগ পাই এজাৰতে বখাৰীতি অভিবাধন জনালে আৰু হজৰতৰ লগত বোৱা মহিলা-গৰাকীৰ কালে নোচোৱাকৈ গুচি গ’ল। খন্তেকতে হজৰতে তেওঁলোকক বৰলৈ কৈ নিজে সত্ৰীক তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ গ’ল আৰু কলে—‘এওঁ মোৰ পত্নী হুফিয়া।’ মানুহকেইজনে তেওঁকো অভিবাধন জনাই কলে—‘আমি অস্ত্ৰ একো ভবা নাহিলোঁ।’ হজৰত মহম্মদে উত্তৰ দিলে—‘সুঁতিহে; তথাপি ধনত বাৰ নাখাছিলোঁ মনত বাৰ থাকিব পাৰে বুলি ভাবিহে সেইটো পৰিকাৰ কৰি বিলোঁ। কাৰণ চমুতানে লুকাই চুৰকৈহে মানুহৰ ধৰ্ম আৰু বিৰাটক আক্ৰমণ কৰে।’ এনেদৰে নক নক শিক্কাওৰ ঘটনা হজৰত মহম্মদৰ কৰ্মবয়ল জীৱনত অনেক পোৱা যায়।

হজৰত মহম্মদৰ জীৱন কৰ্ম-যত্ন জীৱন। উপদেশকৈ সেই বাবেই আদৰ্শৰ আধিক্য তাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। কোথাও বাগিয়েই তেওঁ

বাগী আৰু সেই বাগী তেওঁ লাক কৰিছিল প্ৰত্যাহ্বানৰ জৰিয়তে। স্বৰ্গ-জীৱনত বহুসংখ্যক উপদেশ বা পৰামৰ্শ দিয়াৰ জৰিয়তে তেওঁ যিবোৰ কথা কৈছিল সেইবোৰ অভিজ্ঞতাৰপৰা পোনে পোনে লাক কৰা একো একোটি হীৰা-মুকুতাৰ দৰে। তাৰে মাত্ৰ লাভোচা উদ্ধাৰণ নহ'ল। কৰ্মে ভৰত দিয়া হ'ল। যেনে—

- (১) পুণ্যলীলা পঢ়ী পুৰুষৰ অমূল্য ধন।
- (২) সাংসাৰিক সম্পত্তিৰ প্ৰাচুৰ্য্যই ঐশ্বৰ্য্য নহয়; ঐশ্বৰ্য্য হৈছে মনৰ সন্তুষ্টি।
- (৩) জ্ঞান অৰ্জন কৰিবা; জ্ঞানে বেহেস্তৰ পথত পোহৰ পেলায়।
- (৪) কেৱল মুখেৰে ব্ৰহ্ম, জাবত আৰু কাৰ্য্যত সত্য-পৰায়ণ হবা।
- (৫) প্ৰত্যেক শতাব্দীৰ আৰম্ভণ্ডেই মোৰ অহুগাৰীসকলৰ মাজৰপৰা এনে এজন পুৰুষ আল্লাই নিশ্চয় প্ৰেৰণ কৰিব যিজনো ধৰ্ম্মক সঞ্জীৱনী শক্তি দান দিব।
- (৬) ধৰ্ম্মৰ ক্ষেত্ৰত বলপ্ৰয়োগৰ স্থান নাই।
- (৭) মই মোৰ উপকাৰীৰহে উপকাৰ কৰিম, এনে কথা নকবা; বৰঞ্চ কবা—যদি অইনে মোৰ অপকাৰ কৰে মই তেওঁৰ উপকাৰহে কৰিম, অপকাৰ নকৰোঁ।

ডাকে বোনে—শুভা ঊপায়

অনুসন্ধান বকরা এক এক

A treatise on the aphorisms of Dak Purusha, on agricultural topics, written by Shri Atul Chandra Barua, M.A.,
A.C.S. and published by Shri Sarat Chandra Hazarika,
Mangaldai, Assam.

প্রথম ভাণ্ডবণ	১৯৬৪
দ্বিতীয় ভাণ্ডবণ	১৯৬৬
তৃতীয় ভাণ্ডবণ	১৯৬৯
চতুর্থ ভাণ্ডবণ	১৯৭২
পঞ্চম ভাণ্ডবণ	১৯৮০
ষষ্ঠ ভাণ্ডবণ	১৯৮৫
সপ্তম ভাণ্ডবণ	১৯৯০

মূল্য—তিনি টকা

গ্রন্থকাৰৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্রাকৰ

শ্রীনাথবৰণ বহাদক

শ্রীকান্ত গ্ৰেছ

৭৫নং বৈঠকখানা ৰোড,

কলিকাতা-৯

উহৰ্গা

মোৰ প্ৰাতঃস্বপ্নীয় শিক্ষাগুরু—শ্ৰীযুত ভবেন্দ্ৰনাথ দাস বেৰুৱা
কব-কমলত

বাট-চ'ৰা

ডাকৰ বচন হুণ্ডনা বা ডাকৰ বচন ব্যৱহাৰ নকৰা অসমীয়া লোক নাই। অসমীয়া মানুহৰ বৈনন্দিন জীৱনত এই বচনবোৰ পথ-প্ৰদৰ্শক কাৰ্য্য-বিধিকৰূপে ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে; এইবোৰ কিছুমান ফকৰা, যোজনা, পটন্তৰ আৰু প্ৰবাদ-বাক্যৰ সমষ্টি। ডেকা-বুঢ়া সকলোৰে মুখত ই সমানে শোভা পায়। মচলাযুক্ত ব্যঞ্জনৰ দৰে যোজনা-পটন্তৰ ব্যৱহাৰ কৰা কথাও বৰ্জিত হৈ পৰে। ডাকৰ বচনবোৰ ভোজন, বন্ধন, ৰাজনীতি, কৃষি, জ্যোতিষ, গৃহ-নিৰ্মাণ আদি অনেক বিভাগত বিভক্ত। মুঠতে গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ এনে এটা পৰ্য্যায় নোলায় য'ত ডাকৰ বচনৰ প্ৰভাৱ নাই। বিশেষকৈ গঞা বাইজৰ কথা-বতৰাত এইবোৰ সততে আঁঠে ফুটাৰ ফুটে আৰু বিশেষ মন কবিবলগীয়া কথা এই যে পুৰুষতকৈও নাৰীৰ সমাজতহে ইয়াৰ ব্যৱহাৰ অধিক প্ৰচুৰ।

ডাকৰ বচন কথাটোৱে সাধাৰণতে ডাক নামৰ কোনো এজন ব্যক্তি বিশেষৰ কথিত বচন বা বচনাৱলীৰ ইঙ্গিত দিয়ে। এই ডাক পুৰুষজনো কোনো আছিল সেই বিষয়ে পোনতে কিঞ্চিৎ আলচ কৰা অগ্ৰাসজিক নহব।

সৰ্বসাধাৰণৰ সাধাৰণ ধাৰণা এই যে ডাক নামৰ এজন মহাজানী দূৰ-দৰ্শী পুৰুষ আছিল আৰু তাহানি বেঘৰালৈ জাৰি থৈ বচনা কৰাৰ দৰে তেওঁ প্ৰয়োজনমতে বচনবোৰ মুখে মুখে বচনা কৰিছিল। সেই দেখি সাধাৰণ অসমীয়া লোকৰ কাৰণে—‘ডাকৰ বচন বেঘৰ বাগী।’

ডাক নামানিব কোন অজানী ॥’

ডাক ক'ত উপজিছিল, তেওঁৰ পিতা-মাতা কোন আছিল, জাতিকেনেই

বা কি আছিল আহি কথাব সত্ত্বে আমি ডাকৰ বচনসমূহতে পাওঁ।
বৰপেটাৰ দক্ষিণে প্ৰায় সাত মাইল দূৰত প্ৰকা আজিৰ লৌহ গাঁৱৰ নাম
তেতিয়া আছিল লেহিডঙৰা। এই লেহিডঙৰা গাঁৱতেই মহাজানী ডাক
পুৰুষৰ জন্ম হৈছিল।—‘লেহিডঙৰা ডাকৰ গাঁও;

তিনিশ ষাঠীটা পুখুৰীৰ নাও।’

জাতত ডাক আছিল কুমাৰ কুলীয়া। প্ৰবাদমতে বজা বিক্ৰমাবিভাব
বিখ্যাত সভাপণ্ডিত, উজ্জয়িনী নগৰৰ প্ৰসিদ্ধ জ্যোতিষী মিহিৰ মূনি আছিল
তেওঁৰ পিতৃ। কথিত আছে, মিহিৰ মুনিয়ে তীৰ্থ পৰ্য্যটন কৰিবলৈ আহি
একাল লেহিডঙৰাত আলহীৰূপে বৈছিল। বিঘৰ লোকৰ ঘৰত আলহী
হৈছিল তেওঁলোকৰ সাতভাই। সেইদিনা দৈৱাং সাতোটি ভাই দূৰৰ খেতি
ৰখিবলৈ গৈছিল। তেওঁলোকৰ মাক আৰু বৈণীয়েকহঁত ঘৰত আছিল।
শাহুৱেক থাকিলে অচিনাকি মানুহৰ আগত বোৱাবীয়েক ওলোৱা নিয়ম
নহয়। গতিকে বুঢ়ী শাহুৱেকে ওলাই আহি আলহী মিহিৰ মূনিৰ লগত
এইদৰে কথোপকথন আৰম্ভ কৰিলে—

শান্তৰী বোলে অতিথি বাপা।

টঙি ৰখিবা গৈছে সাতোটি আপা ॥

ঘৰত নাই মূনিহ লোক।

কেনুকে বাপা স্মিয়ম তোক?

তাৰ উত্তৰত মুনিয়ে কলে—

নালগৈ চাউল চক

নালগৈ জুই;

খেক এমুঠিকে দিয়া

তাতে থাকিম জুই।

তেতিয়া লক্ষ্মণী বোৱাবীয়েকলৈ লক্ষ্য কৰি কুটীয়ে কলে—

শান্তৰী বোলে লক্ষ্মণী আই।

তোৰ লগত একো ছাঁইনি নাই ॥

ঘৰৰ কাৰক পাছে কৰা।

অতিথি বালক আল ৰখা।

বেটাৰ কপালে নাহিকে শো

অতিথি পুজি পুজ কোৱল শো।

বেনে আবেশ ভেনে কাম। বোৱাবীয়েকেও হেৰুৱেৰে কৰিভাঙে অতিথিৰ আদৰ্শচাৰ ধৰিলে। ভাতে তুট হৈ থাকে সবুজ অতিথিয়ে ক'ব গ'ল—

তুট হুইয়া মিহিৰে দিলা বৰ।

পুজ এক হব মোৰ সম সব।।

কাৰ্য্যত সেয়ে হ'ল। বখা সময়ত বুঢ়ীৰ সক বোজাবীয়েকে এটি পুজ সন্ধান প্ৰসন্ন কৰিলে। সন্ধানো অকৃত সন্ধান হ'ল। জন্মিয়েই সি আনক উপদেশ দিব পৰা হ'ল। তাহানি পিতৃ কক্ষই জন্মিয়েই পিতৃ-মাতৃক 'বৈয়ো নিয়া মোক গোল্ডলত পলুৱাই' বুলি উপদেশ দিয়াৰ বাবে তাক পুৰুষক জন্মিয়েই উপদেশ দিবলৈ আবদ্ধ কৰিছিল। প্ৰহৃতী-বুহুত জুই থাকে, জুইৰ জুই। তাক কুৰ্মিঠ হোৱাৰ পিছত প্ৰহৃতী-বখীয়া এগৰাকী তিবোতাই কেঁচুৱা সেকিবৰ বাবে জুইৰ জুই কুকাই জুই ধৰিবলৈ বন্ধ কৰি জুই হুঠাত ভাগবি পৰিছিল। তাকে দেখি সন্তজাত পিতৃ তাকে হাত লগালে— 'বীঘলকৈ দিবা ফুক; তেহে দেখিবা জুইৰ মুখ।' কেঁচুৱা কেনেকৈ সেকিব লাগে, কেনেকৈ নাভি, ছেদৰ কথা উচিত ইত্যাদি কথাও কলে। বখীয়া, পৰীয়া, ওচবচুবুৰীয়া সকলোৱে কাণে দেখি ডাকৰ দাৰিলে। উপজিয়ে অস্ত পিতৃৰ বাবে কান্দি, মাকৰ বৈৰ্য্য হেৰুৱা হুৱৰ কথা এই অকৃত বালকে মাক-বাপেক আৱিক উপদেশহে দিবলৈ ধৰিলে। উপজিয়ে মাকক তাক দি উপদেশ দিছিল বাবে পিতৃৰ নাম বখা হ'ল ভাৱ।—

উপজিয়ে মাকক দিলে ডাক

সেহিলে কাৰণে তাৰ দ্বাৰ বৈৰ্য্য ডাক।

বিতৰি বাৰ বুজিয়ে কামখ্যা বৰ্ণন কৰিবলৈ আহি নিজ পুৰুষ, বুৰ্জ, বৰ্ণন কৰাৰ সোত লাবিব বোৱাৰিলে। এইবাৰ পিতৃ-মাক আৰু পিতৃ-ববাহৰিহিবৰ মাজত দি কৰোণকৰন আৰু ভৰ্ত্তা-বিতৰ্ত্তা কৈছিল নি কৰ আকৰ্ষিত। সেই বাৰ-বিকৰাৰত পুৰুষ মাকক পিতৃৰ পৰাকৰ ধৰিছিল। ববাহৰিহিবে উদ্বিগ্ন বকা পুতৰক দেখি দিদিৰ পাতি কৰিছিল—

কোন হোরে পিতা তোৰ কোন হোরে আই।

স্বৰূপ কৰিয়া মোক কহ বুঝাই ॥—

তাৰ উত্তৰত—

ডাকে বোলে পিতা নকৰা চিত্ত।

কুমাৰী আট মোৰ তুমি হোৱা পিতা ॥

তাতে ছল পাই মিহিৰে প্ৰস্তাৱ দিলে—‘তোৰ মুখে জানো মোৰ পুত্ৰ ডই।

মোৰ কাছে উঠ লৈ বাওঁ মই ॥’

শিশু জানো কম ? বাপকা বোটা। সি উত্তৰত কলে—

‘ডাকে বোলে পিতা স্বৰূপ কহ।

মই হওঁ শুচবীয়া তুমি হোৱা স্বৰূপ ॥

কলো মোৰ মাটিত

বগালে তোমাৰ তাঁতিত

মাটিৰ গিৰীয়ে পায় নে

তাঁতিৰ গিৰীয়ে পায় ?

স্বৰূপ কৰিয়া কহা বুঝাই।’

মুনিয়ে ঘণবাই উত্তৰ দিলে—‘মাৰে মাটি হয় সেই গিৰীয়ে পায় :

মুনি বোলে জড়ৰ চেতনা নাই।’ অৰ্থাৎ লগত

কাৰণে মাটি আৰু সন্তানৰ কাৰণে মাক, একে ‘বস্তু’। সন্তানৰ মালিক মাকহে

বাশেক নহয়। তাতে পৰাজয় মানি মিহিৰ মুনিয়ে কৈ গ’ল—

‘মাতৃৰ লগত পুত্ৰ কৰিওঁ বাস,

আজিৰ পৰা তোৰ এৰিলোঁ বাপ।’

ডাকৰ দ্ব্যুত হয় পানীত। মৌলান তুলিবলৈ লগবীয়াৰ লগত গৈ হ’ল
পানীত ডুব দি মৌলান তোলোতে মৌলানৰ আলুত কেনেকৈ দীঘল
চুলি কেঁটা লাগি ধৰাত একেবাৰে মোৱাৰি হেনো পানীৰ তলতে ডাকৰ
দ্ব্যুত হয়।

ডাকে বোলে ‘কয় নকৰিবা জাই।’

মই মোলাৰি তোমোৱা লগে থাকোঁ চাই

ডাকৰ হাতে কেনে সন্নিহিত হোৱা

তাঁতিৰ মোৱাৰি ডাকে কহে ‘ডই জাই।’

‘আক’ এটা এবাৰ মতে ব্ৰহ্মপুত্ৰত গা ধুবলৈ গলীসকলৰ লগত সেইদৰেই-
সাতুৰি ডুবুৰাই গা ধোওতে কোনোবা কঁপালকণি লগবীয়হি পানীৰ তলত
হেঁচা মাৰি ধৰি থাকি ডাকৰ মৃত্যু ঘটায়। তেতিয়া বেনৰ ডাক অত্যাধি
ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত ডকা হৈ জীয়াই আছে বুলি এবাৰ।

সি বিহওক, ডাকৰ যে অপৰাধ মৃত্যু বটে সেইটো লক্ষ্যকৈ সকলো
একমত। বচনত আছে—‘ডাক মৰে আপোনাৰ বুলি

তেবাজিত বহা-জাতি।’

জয় লগৰে ‘কুমাৰী আই মোৰ তুমি হোৱা শিতা’ বুলি ডাকৰ বচনত
ডাকে নিজে কৈছে। সিহে অস্ত্ৰ এঠাইত ‘উত্তম ব্ৰাহ্মণ মৰে জনম লভিলা
বুলিও উল্লেখ আছে। বঙলা ভাষাত প্ৰচাৰিত ডাকৰ বচনত ‘গোৱাল
পুজ’ বুলি উল্লেখ আছে। হব পাৰে ‘গোপ শিশু লগে ঘূৰা কানাই-পোৱা-
লাবে’ ই শ্লোকবাক্যক। সি বিহওক, এই কথা সৰ্বজন বিদিত যে ডাকৰ
কৰ্ম বয়সতে মৃত্যু হৈছিল। ডাকে ভূত-ভৱিষ্ঠ্য সকলো কৰ পাৰিছিল,
কিন্তু নিজৰ মৰণৰ কথাটো হলে নাজানিলে। সেই বাবেই আজিও লোকে
কয়, বোলে,

‘জনম, বিবাহ, গমন, মৰণ—

ডাক পুৰবো নহ’ল মৰণ।’

আক

জয় লগ বাজা বোবা।

ববাহবিহিৰেও নাপালে ওবা ॥

এই এবাৰ-প্ৰসিদ্ধ ডাক পুৰুষৰ জয় কেতিয়া হৈছিল সেইটোৰ আজিও
কিৰি-লিখাত হোৱা নাই। ডাকৰ বচন সমগ্ৰ পূৰ্ব ভাৰত আৰু ‘আনকি
কোলালজে’ আছে। বেনালত ডাকৰি নাকৰ এখন পুথিও জৰাইছে।

‘অলখীয়া’ বচনবোৰলৈ চাই আক ডাকৰ বচনৰ বহুল প্ৰচাৰলৈ লক্ষ্য
কৰি ডাক-পুৰুষ জ্যোতিৰী পণ্ডিত ববাহবিহিবৰ কালৰ বুলি ধৰা যায়।
সেই ‘হলে’ ‘উৰ’ ‘পতিকাৰণী’ ‘উঠ’ ‘পতিকাৰ’ ‘ভিতৰত’ ‘তেওঁ’ ‘জয়’ হৈছিল।
অলখীয়া, বঙালী, বিহাৰী, ডুবুৰা, আৰু ‘মৈথিল’—এই সকলোকে ‘ভিতৰত’
নিজ নিজ দেশৰ পণ্ডিত বুলি ধৰা পৰে। ডাকৰ বচ ভাষাত বহুবেশৰ
প্ৰকৃতি বোলা হৈছে। ডাক, অলখীয়া, বঙালী বা বহু, বিহাৰ নাইবা

বিবিলাতে ওপজক, ডাকৰ ঘটনৰ বহন আৰু ব্যাপক প্ৰভাৱৰ পৰা কিত
এই সিদ্ধান্ত হয় যে এসময়ত বন্ধ-বিহাৰ-বিবিলা-অসমৰ কুটিলত আৰু ভাৰা
এক সময়ৰ ঘটিল।

বহুতে ডাকব নামব কোনো ব্যক্তিয়েই নাছিল বুলিও কব খোজে।
 তেওঁলোকৰ মতে বহুকালৰ সঞ্চিত জ্ঞান বহন কৰি অৰ্বপূৰ্ণ প্ৰবচনবোৰ কোনো
 এখবাকী লোকৰ নামত প্ৰচাৰ কৰি দিয়া হৈছিল আৰু তেওঁৰেই আছিল
 ডাক। তেনেকৈ হুব অতীতৰ মূনি বেংব্যাল, কবি কালিহাল আৰু আনকি
 স্বৰ্গ্য মূৰৰ ষাট্যাচাৰ্য্য বেজবীয়েবকো এক শ্ৰেণীৰ পণ্ডিতে বহু পৰিমাণে তৈয়াৰ
 কৰি উলিওৱা একো একোজনো মহান ব্যক্তি বুলিহে কব খোজে, অৰ্থাৎ
 যোঁ নামৰ কৰি থাকিলেও তেওঁলোকৰ নামত প্ৰচাৰিত হোৱা সকলো
 ঘটনা তেওঁলোকৰ লেখনী-প্ৰসূত নহয়। পিছে, কথাতো কয় বোলে নাই
 বুলিলে সাপতো বিব নাই, আৰু বিশ্বাসে মিলয় হাবি, তৰ্কে বহুদূৰ। ‘বাংলাৰ
 ষোকসাহিত্য’ নামৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থৰ প্ৰণেতা অধ্যাপক আভুতোৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ
 মতেও ‘ডাক’ কোনো ব্যক্তিৰ নাম নহয়; এক শ্ৰেণীৰ বৌদ্ধ তাত্ত্বিক সাধ-
 ককে ডাক বোলা হৈছিল।’

ভাৰব বচনবোৰ কথা-বতৰাৰ ভিতৰত থকা একো একোটি বুকুতাৰ দৰে।
শব্দৰ শিখ্যায়িতা, ছন্দৰ স্বাভাৱিক মিল, বুদ্ধিৰ অখণ্ডনীয়তা আদিৰ কাৰণে
এইবোৰ উজ্জল আৰু আকৰ্ষণীয় হৈ পৰিছে; যোজনী-ককৰা-পটন্তৰ আদিৰ
ৰূপ লৈ এইবোৰ সিঁচৰতি হৈ আছে।

সাধারণতে ককৰা, বোজনা আৰু পটভৰ—এই তিনিওটা পৰস্পৰে
একে অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ মতেও হুঁহাও, পটভৰ,
উপৰা, ককৰা আৰু বোজনা সমাৰ্থক শব্দ। ভাৰ্যৰ্থত তথাপি সেইবোৰৰ
কেতিয়াবা কিবিক ভাবভ্ৰম কৰা যায়। বোজনা মানে কামোজৰ কৰ্ম বা
বোৰা বিয়া কাৰ্য। গতিকে ইটোৰ লগত নিচো মিলাই বি হুঁহাও বিনে
বোজনা হৈ : “ককৰা বাৰে বাৰে, বাজৰে বাজৰে, অহা হৈ।” ইয়াত
ককৰা শব্দৰ অৰ্থ কামোজাৰী শব্দৰ পৰ্য্যায়ত পৰ্য্যায়ত পৰ্য্যায়
ককৰাৰে ককৰা কৰা হৈছে। কেৱলকৈ ককৰা

CONFIDENTIAL

অৰ্থাৎ তেওঁ এনেই হলে খোৱাৰ নামকে শুভনে, অথচ খাবলৈ বহিলে পাটত তাত এটাও নেবে, বান্ধনীয়ে হেতা চুচি দিও ভৰি নাপায়। এই-বোৰ যোজনা। আকৌ তেনেকৈ ‘অবুজনক বুজোৱা, কেবোৰ ঠাৰি সিজোৱা’ এই একাকি প্ৰবচন। ইয়াত এটা কাৰ্যৰ লগত আনটোৰ পট বা প্ৰতি-স্থিতি বাতি ধৰি দৃষ্টান্ত দিয়া হৈছে। গতিকে ই পটচ্ছব। সেইবাবে—

‘বাব হাত জালৰ তেৰ হাত কটা,

ভাল মাৰিলি বাপেৰ বেটা।

ৰো-বৰালি সবকি গ’ল,

পুঠি-খলিহনা পাহে পাহে ব’ল।’—

ইও এটা প্ৰবচন। এইটো ফকৰ। ইয়াত বাবস্কন্ধ ভাগৱতৰ সাৰমৰ্ম লৈ প্ৰচাৰ কৰা ভাগৱতী ধৰ্মত কেনেকৈ বজা-জয়িদাৰ আৰি ৰো-বৰালিবোৰক বাধ দি সাম্ৰাজ্য লোককহে (পুঠি-খলিহনা) সামৰি লোৱা হৈছিল—তাৰ ইঙ্গিত দিয়া আছে। এনেকুৱাকৈ যোজনা, পটচ্ছব, ফকৰ আদিৰ পাৰ্থক্য উলিওৱা ৰায় যদিও ব্যৱহাৰত আটাইকেইটা কথা কিন্তু সমাৰ্থসূচক।

অসমীয়া প্ৰবচনবোৰৰ আটাইবোৰকে ডাকৰ বচনে সামৰি লোৱা নাই। বিশেষ কিছুমান বিষয় আৰু সানমিহলি কিছুমান কথাহে ডাকৰ বচনৰ অন্ত-ভুক্ত বুলি ধৰি লোৱা হয়। কিছুমান ফকৰা ডাকৰ বচনৰ ভিতৰত পৰে নে নপৰে কোনেও ঠিৰাংকৈ কব নোৱাৰে, অথচ সেইবোৰো ডাকৰ বচন বুলিয়ে পৰিগণিত, যেনে—

লগনী নহলে জুই নজলে,

টুটকীয়া নহলে গাঁও নবহে।’

ইয়াৰ প্ৰথম কথাটো বুজাত সহজ, কাৰণ, জুই ধৰিবলৈ লগনী থাৰি লাগে। কিন্তু ‘টুটকীয়া নহলে গাঁও নবহে’ কথা আৰাৰ কিকিৎ গুৰু। তাৰ অৰ্থ গাঁও এখন বুকি পাবলৈ হলে টুটকীয়া লোকৰ প্ৰয়োজন। টুট-কীয়াই কথা অনুসংগেহে যেনোৱালিঙ হৈ পৰিয়ালবোৰ পুথক হয় আৰু তেতিয়াহে গাঁওখন বাহিৰলৈ যাব। তেনেকৈ আকৌ ‘পাহে পাহে, ত্ৰিয়ে ত্ৰিয়ে’ এই ভিত্তিত কৰাৰ ‘পাহে’ আৰু ‘ত্ৰিয়ে’ হি সোৱে, (পাহা) হি পাহাৰ, ত্ৰিয়ে (ত্ৰাস, ভয় বা স্নেহ) আৰু হি কটীয়াই ত্ৰিয়ে (ভয় বাহা) কটীয়াই কটন কটন নকৰ কটনিত কটন কৰি পথৰ বাহা হওঁ।

কালক্ৰমত জীৱন নিৰ্বাহৰ উপায় আৰু অৱলম্বনৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটাত অতীত যুগৰ জীৱনৰ লগত খাপখোৱা বচন কিছুমানো আজিকালি অপ্রযোজ্য হৈ আহিছে। যেনে; ‘ঘনে ঘনে জিজ্ঞাসা পাও, যৈকে ইচ্ছা উঠে য়াও।’ ইয়াকে কবিবলৈ আলিৰ খৰা বা আলি-ভগ্যাবোৰ মানুহৰ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী হৈ পৰিছিল। যান-বাহনৰ যুগত সি এতিয়া অচল। তেনেকৈ—‘সকলকৈ সাজিবা ঘৰ, যিমান ইচ্ছা সিমানে কৰ।’ এতিয়া তাৰ ঠাইত ক্ৰমে আকাশচুম্বী পক্ষীঘৰ উঠিব লাগিছে। ভূমিৰ অভাৱ, জনবৃদ্ধি আদিয়ে তাৰ প্ৰধান কাৰণ।

ডাকৰ বচন কিন্তু আজিও বেদৰ বাণী হৈয়ে আছে এটি বিষয়ত—পেঁয়ে হৈছে কৃষি। কৃষি ক্ষয়ত অসমীয়া খেতিয়কে ডাকৰ বচন আখৰে আখৰে মানিবলৈ যত্ন কৰে। ডাকৰ বচনৰ কঠিন ফকৰাবোৰৰো অৰ্থ ভেঙলোকে সবসৰকৈ কৈ দিব পাৰে। ‘নালাগে তামোল লাগে, লাগে তামোল নালাগে’; নতুবা ‘সাতত পাতল, পাঁচত ঘন’; ছয়ত তামোল নবন-বৰন’; নাইবা ‘এক শাওণে ধান, তিনি শাওণে পান’; বা শীত সাঁবিয়হ, মীত মাহ’; শৰণত নাকাটিবা বাঁহ’ এনেবোৰ ফকৰা চহৰীয়া জীৱনত কিঞ্চিৎ দুৰ্বোধ্য বেন লাগিলেও গঞা খেতিয়কৰ বাবে এইবোৰ ভাত-মাহ।

ডাকৰ বচন বুলি জনা বচনসমূহৰপৰা উপৰোক্ত ধৰণৰ কৃষি সংক্ৰান্ত বচনবোৰ সংগ্ৰহ কৰি—হালৰ গৰুৰেপৰা বতৰৰ মদলা চোৱালৈকে—আটাইখিনি বচন যথাসম্ভৱ আলচ কৰি এই পুথি যুগত কৰা হৈছে। আৰু এটা কথা—বচনবোৰ ফহিয়াই চাওঁতে ৰজিতা খুৱাবলৈ প্ৰসঙ্গক্ৰমে অন্ত ত’ত দুই একোটি আখ্যান, প্ৰবাদ আদিবো অৱতাৰণা কৰা হৈছে, এইবোৰে আলোচ্য বিষয় আৰু আলোচনাৰ বাহিৰে বঢ়াব, এয়ে আশা। কলপাৰী পাঠক আৰু কৃষক বন্ধুসকলৰ যৎকিঞ্চিৎ উপকাৰত আহিলেও আমাৰ পৰিচয় সাৰ্থক হোৱা বুলি ভাবিব পাৰিম।

পুথিখন যুগত কৰোঁতে ডঃ মহেশ্বৰ নেওগে কৰা প্ৰকাশনত জীৱিত-বাক্যৰ শাস্ত্ৰমতে আৱশ্যকীয় বিহা-পৰামৰ্শেৰে সহায় কৰিলে। দেউশাতৰ ছবি আঁকিছে দেহাশাখ জীৱন শব্দ বকৰাই আৰু তাকে উন্নত কৰিছে বন্ধুবৰ জীৱিবোৰ সেনতপ্তই। ভেঙলোক লকলোকে দিয়াতবা শলাগ জনালো। ইতি

স্বাধীন, ভৱাহীন

অভুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

তাকে বোলে—শুনা উপায়

বাণিজ্যৰ ফল কুশিত "পায়"

চাণক্যৰ দৰে কোনোবা সংস্কৃত পণ্ডিতে কোন কাহানিবাই কৈ বৈছে বোলে,

‘বাণিজ্যে বসন্তে লক্ষী’ :

তদৰ্জে কৃষি কৰ্ম্মনি ॥

তদৰ্জে বাজসেৱায়ং ।

ভিক্ষায়ং সৈৱ নৈৱ চ ॥’

অৰ্থাৎ বেহা-বেপাৰত লক্ষী পূৰ্ণমাজাই বসন্তি কৰে । তাৰে আধা থাকে কৃষি-কৰ্ম্মত : তাৰো আধা থাকে বাজ-কৰ্ম্মত ; কিন্তু আধা বৃত্তিত হলে কদাচিত্ত কেতিয়াও নাথাকে ।—পিছে বিটোত মৰবল দি ‘নৈৱ নৈৱ চ’ বা কদাচিত্ত কেতিয়াও নাথাকে বোলা হ’ল আমি-যিহু আজি-কালি অন্ততঃ উমৈহতীয়া কামবোৰত স্তাৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰ কৰোঁহক । অৰ্থাৎ ভিক্ষা বা দান গ্ৰহণৰ জৰিয়তেহে আমি আজিকালি তাৰে শুদ্ধানবোৰ এতিয়া কৰাৰ কথা ভাবিব পাৰোঁ । অৰ্থোপাৰ্জনৰ ফলবপৰ, চাকৰ বা বাজসেৱা ভিক্ষাতকৈ অলপহে ওপৰত ; অৰ্থাৎ অকৃত্ত চাকৰিয়ালৰ মৰহা ‘বিন ভিক্ষা গ্ৰাণ বন্ধা’তকৈ কিফি মাত্ৰ ওপৰত । সেই কৃত্ত পণ্ডিত-সকলৰ মতে কৃষি বা খেতি-বিষয়টোক বাণিজ্যৰ আধা বুলিয়ে ধৰা গৈছিল ।

অসমীয়া মানুহে কিন্তু বাণিজ্যৰ নিদান শু-শুটং নাপায় । ‘পায়ে জপা, পেটে উৰাল’ অসমীয়া মানুহৰ মাজত সেইবাবেই এজনো উল্লেখযোগ্য ব্যক্তিয়ে লোক মাই কী নাছিল-বুলিব পাৰি । ‘হুই’ একোজন আছিল বৈৰী নাগিলেও তেওঁলোক আছিল গছ নাহিকিয়া ঠাইৰ ‘বৰগছ’ গছ নথকা দেশত বোলে এবাই বৰগছ আৰু তেওঁ-এবাই লাক-কাঠি ইয়া

‘বিশেষতঃ এজোপাও বৰগছ নাই ;

এৰা গছে নিৰ্দেশত বৃক্ষ নায় পায় ।’

‘সধাগৰে লক্ষীক বাঞ্ছিত’ বোলা কথা আবার অসমীয়া লোকেও মানে । কিন্তু অসমীয়া সধাগৰ বো কোৱা আৰু অসমীয়াৰ বাণিজ্য নো কি ? বণিক চান্দো সধাগৰ নতুবা ব্যৱসায়ী জোলানাথ বৰুৱাই হ’ল অসমৰ মুখ-কুটা সাউন আৰু অ’ৰ বহু ত’ত বেচি পেটে-ভাতে খাই থকাটোৱেই হ’ল সাধাৰণ অসমীয়া লোকৰ বেহা-বেপাৰ । জামছেদজী টাটা বা হেন্ৰি ফ’ৰ্ড হবলৈ কোনো অভিলাস নকৰে । বৰঞ্চ ‘আহা-বেপাৰীৰ কি জাহাজৰ খবৰ’ বুলি কাৰোবাৰ কিবা অভিলাস জন্মিলেও তাক দমাই থোৱা হয় । সেইবাবেই তাকৰ বৃগৰণবাই কবি-সমূহে সৰল অসমীয়া লোকৰ ধাৰণা আছিল—‘বাণিজ্যে বসতে লক্ষীঃ, তদৰ্থক কৃষিকৰ্ম্মনি’—নহয়, কিন্তু—

তাকে বোলে বাপু শুনা উপায় ;

বাণিজ্যৰ ফল কৃষিত পায় ।

বিজনে সধায় কৃষিক কৰে,

লম্বত সম্পদ পাইব যবে ।

সোণ-ৰূপাই কি কাজ কৰে ;

তাত নাথালে তোকতে যবে ।’

আজিও অসমীয়া লোকৰ ধাৰণা—‘যাব নাই ধান, তাৰ নাই মান’ আৰু ‘যাব নাই গৰু, সি সবাডকৈ সৰু’ ; কাৰণ—

‘নাঙল-বলঘড় সবাৰে আশ ;

যাব নাই তাৰ সকলো নাশ ।’

অসমীয়া মাহুৰ ততুৱা ; তাতৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি জীয়াই থাকে । কথাতে কয় বোলে—

‘জৰুৰী-পইতাই হুলাজ খাবা ;

সকলো-বৰে ছুহাল বাবা ।’

ধোৱাতোকে ফল-ফল, শাক-পাচলি, কৃষিকৰকাৰি জাহি বৃক্ষবোৰ অলপ ভাবভীৰ লোকে বি পৰিমাণে, খায় বা খাবলৈ ভাল পায়, অসমীয়াই নিৰাস বাখায় বা খাবলৈ ভাল নাপায় । অসমীয়াৰ মতে ‘থাকে-থোকে-তাই কৰা, সেই পুৰুষ লক্ষ্য ।’ তাত যি সোণ-ডেলেবে হলেও

অসহীয়াৰ হয়। সেই বেহুকে ধানৰ খেতিয়েই অসহীয়াৰ ঘাই খেতি। সেই খেতি-খোলা সম্পৰ্কে বুঢ়া-মুঠীৰ দিনবপৰা অসহীয়া যাহুহে বিবোৰ উত্তিম ওপৰত হুক্তি বাপি আহিছে, আজিৰ বৈজ্ঞানিক যুগতো সেইবোৰৰ হেৰ-কেৰ বা হৰণ ভগণ হোৱা নাই। সেইবোৰক লহায়ত ধানৰ খিৰিয়েই অৱজয়তে আলচ কৰা হাওক।

ধন, ধান, পাণ—

এই তিনিৱে বাখে মান।

ধনৰ আৱশ্যকতা কাকো নতুনকৈ বুজাব নালাগে। কোনোমতে হাত ফুটা কেঁচুৱাটোৱেও সিকি, আধলি বা টকাৰ মূজাটোলৈ হাত মেলে। অৱশ্যে কিয় ভেনে কৰে কোৱা টান। গাঁৱত এটা কথা শুদ্ধ বোলে ধন থাকিলে বজাৰ বাগিকো বান্ধী বাব পাৰি। তাৰ সাধাৰণ অৰ্থ, ধনৰ দ্বাৰা সৰু, মোকে বশ কৰা যায়। সেই কাৰণে মহাত্মাৰতত ভাৰ্গৱ পিতামহে ধৰ্ম্বৰাজ হুধিষ্ঠিৰক উপদেশ দি কৈছিল—‘অৰ্থৰ দাস নহলো; কিন্তু অৰ্থ কাৰো দাস নহয়। মোৰ কথাটোলৈকে চোৱ’। মই আজি অৰ্থৰ বাবেই বজা দুৰ্য্যোধনৰ ৰাজসভাত থাকি অস্তায় অকৰমবোৰো চকুৰে চাই থাকিব-লগীয়াত পৰিছো।’ সেইবাবেই কোৱা হয়—

‘ধনেই ধৰ্ম্বৰ মূল,

ধন নাথাকিলে যায় জাতকুল।’

সংস্কৃত পণ্ডিতেও কয় ‘ধনাং ধৰ্ম্মঃ ততঃ স্তব্ধ।’

ধান মহিমা অপাৰ তাৰ নামো অসংখ্য। ভগৱানৰ নামেই তৰ প্ৰমাণ। ধনবো বিবিধ ক্ষেত্ৰত বিবিধ নাম। সাধাৰণতে তাক ধন, অৰ্থ, টকা, মূজা, পয়চা আদি নামত জনা যায়। সেয়ে চাকৰিয়ালৰ ক্ষেত্ৰত বেতন বা দৰমহা, ব্যৱসায়ীৰ ‘কমিচন’, ডাক্তাৰৰ ‘ভিজিট’, মৌজাদাৰৰ খাজনা, ভকৰ কৰ বা জৰায়ী, বিয়াৰ কৌতুক, ধানে দিয়া টকাৰ হত বা মূল, অবিদ্যাকৰ টেলাৱী বা মজৰ বা মুখচাৰী, জীৱঁৰ দশনী, বেল-জাহাজ আদিৰ ভাৰা, ছাঁজৰ বাচুল; পুৰোহিতৰ বৰিশা, ‘বৰিজ-ভিখাৰীৰ ক্লিকা আৰু উন্নত ধনধৰ ভিক্ষাৰীৰ ক্ষেত্ৰত-লাহাৰ্য বা দান দান পায়। তেনে আৰু অনেক নাম আছে। এইবোৰে কৰম বৰ্জিতাবে আত্মস দিয়ে।

এতেকে কৃষিক কৰিবা সাৰ,

কৃষিতে হুজিৰে হবা নিজৰ।

আগৰ দিনত অসমীয়া সমাজত চহকী আৰু ময়ানী মাহুহ কোনজন—তাকে বিচাৰ কৰিবলৈ কিছুমান নিৰ্দিষ্ট শৃঙ্খ, লক্ষ্য বা মানদণ্ড আছিল; যেনে, পথাৰত বোৱা হালৰ সংখ্যা, হাতী, ঘোঁৰা আৰু গৰুৰ সংখ্যা, ধানৰ ভৰালৰ সংখ্যা, বন্ধা-ভেৰোৱা আদিৰ সংখ্যা ইত্যাদি। হাতী-ঘোঁৰাৰ ঠাই আজি-কালি মটৰ-গাৰীয়ে ললে; ধানৰ ভৰালৰ ঠাই পৰীঘৰে লৈছে। একাধিক ধানৰ ভৰাল বাখি তীব্ৰ ধান সাঁচি ধলে আজিকালি বিপদহে আছে: গিৰিহঁতৰ লটি-বটি আৰু সজিত ধান বাজেয়াপ্ত হোৱাৰো আশঙ্কা। গতিকে সেই শৃঙ্খ আজিকালি বৰকৈ নাখাটে। তথাপি নিজৰ ভৰালৰ পুৰণি লাহী ধানৰ চাউল ওৰে বহুৰে খাই ধকাসকলক আজি-কালিও গঞালমাজে চহকী বা ময়ানী লোক বুলি গণ্য কৰে।

আজিকালি জল-সিঞ্চনৰ অনেক বৈজ্ঞানিক প্ৰণালী ওলাইছে। ডোং, খৰ্গী পানী আনি নাইবা অস্ত্ৰ উপায়ে সিঁচি শত্ৰুৰ মাজলৈ নি পানী বান্ধি বখা নিয়ম আগৰ দিনতো আছিল; এতিয়াও আছে। ধানৰ খেতিৰ উৎপন্ন বঢ়াবলৈ আগৰ দিনতো মাহুহে কৰ্ম যত্ন কৰা নাছিল। জল-সিঞ্চন বা জল বৰ্ণনৰ প্ৰণালীত কোৱা আছে—

আহিন কাতিত বাখিবা পানীক,

যেনেকৈ বাখে বজাই বাগীক।

আলিৰ ওপৰে দিবা আলি;

খেতি হ'ল বুলি জামিবা তালি।

আলিৰ ওপৰে দিবা আলি;

খেতি নহলে ডাকৈ পাবিবা তালি ॥

অসমৰ হাল খেতি মাহীক মৰুণৰে ওপৰতে দিওৱা কৰে। পানী বান্ধি বাখিবৰ কাৰণে ঘন ঘনকৈ আলি দিব লাগে। জল ঘনকৈ আলি দিয়াৰ উপকাৰিতা আৰু অনেক ডাকৈ বচনক আজি, যেনে—

ঘন আলি দিবা আলি

পৰৱৰ্ত্তী ভদ্রা আলি।

নতুবা

যন যনকৈ ধিবা আলি,

তেহে থাৰা নানান আলি।

ইমান বতনেৰে পানী বাখি খেতি কৰি থাকোঁতেও কেতিয়াবা অতি-
বৃষ্টিৰ ফলত নৈত বানপানী আহিলে সেই পানীয়ে ৭-৮ঘ একাকাৰ কৰি
খেতিৰ বিস্তৰ অনিষ্ট সাধন কৰে। বানে মাৰা/ ধানৰ অৱস্থা ভেটিয়া বৰ
শোচনীয় হয়। ঘৰুৱা বচন একাকিত তাকে উপমাৰ চলেৰে বৰ্ণোৱা হয়—
'বাঁহ মৰ, ভিনিৰি, বানে মাৰা কিৰিবি' বুলি। বানপানীক অসমীয়া
খেতিয়কে ভালো পায়, ভয়ো কৰে। 'অলপীয়া বানপানীত খেতি ভাল
হয়, মাটিত পল পৰে। ডাঙৰ বানপানীয়ে গাঁও-ভূঁই উটাই নিয়ে, আক
খেতি ভাল নহৈ কৰে। তাকে বুঢ়া লোকে কয়—

ভাৰ বস পায় যদি কব জানে,

হাবি বস পায় যদি নাযাবে বানে;

ভাজনৰ বস পায় যদি পৰশে আই,

চৰৰ বস পায় যদি আনে নিয়ে বাই।

সেই প্ৰেক্ষাপটত বনে আকৌ কি কি বস পৰিহাৰৰ বোধ্য ভাবে এটা
তিচাপ দি কোৱা য়—

পৰিহাৰা গুৱা কৰে কপ-কল,

পৰিহাৰা বৃপতি হাব বাই গল;

পৰিহাৰা কিৰিবি নৈ-বানৰ পাৰে,

পৰিহাৰা নাৰী যিটো বড়িক বপাৰে।

কি ধানৰ বাবে মাটিত কিমান পানীৰ প্ৰয়োজন, কিমান পানী থাকিলে
ধান কিমান পাতলকৈ কব লাগে, কি ধানৰ বোজা/কিমান আতৰে আতৰে
বিন আতৰ - ইত্যাদি বিষয়বোৰ নিৰ্দেশ দিয়া আছে—

আহ কৰা খোজত বুবি,

খানি কৰা খোজত বুবি,

খোজ কৰা খোজত বুবি,

খোজ কৰা খোজত বুবি,

যেৰে বেথা নহয় শালি,
তেৱে পাৰিবা ডাকক শালি।

অৰ্থাৎ আহ্বান কৰিলে পথাৰত বেছি পানীৰ আৱণ্টক নহয়, কোনো-
বতে খোজটো বুৰ গলেই হয়। শালি ধানৰ কাৰণে ডাককৈ বেছি পানী
লাগে। ঠাঠুৱনীয়া পানীত হাতেক দুৰে দুৰে পোছ দিব লাগে।

ধান আৰু পাণ ঘাইকৈ বাৰিষাৰ খেতি ; অৰ্থাৎ দুয়োবিধ শস্ত বাৰিষা
কৰ লাগে। ধানৰ কচল বছৰটোৰ ভিতৰতে উঠে আৰু কেতিয়াবা একে
ভৰা ঠাইতে দুটাকৈও ধানৰ খেতি এৰুছৰৰ ভিতৰতে হয়। পাণ ছিঙিব
পৰা হমলৈ কিছু কম পকেও তিনি বছৰ লাগে ; অৰ্থাৎ তিনি বছৰ
হলেহে পাণ ভালকৈ ছিঙিব পৰা হয়। তাকে ডাকৰ বচনত কোৱা হয়—

এক শাওণে ধান,
তিনি শাওণে পাণ।

ধান খাঙ বস্ত ; ভোজনৰ মুখ্য সামগ্ৰী। সেইবুলি কিছু ধানৰ খেতি
কৰি অসমীয়া যাহুহে কেৱল যে কচলটোৰ কাৰণেহে বাট চাই থাকিছিল
এনে নহয় ; ধানৰ পথাৰবন্ধনোহৰাৰূপে উপভোগ কৰিবলৈও পাহৰা নাছিল।
অন্ত কথাত কবলৈ গলে সৌন্দৰ্য-জ্ঞান আৰু কসোপলক্ষিত অসমীয়া খেতি-
য়কৰ অভাবত বাককৈয়ে আছিল। সেই দেখিহে তেওঁক সেই সৌন্দৰ্য
উপভোগত সহায় কৰিবলৈ কোৱা হৈছিল—

আহ চাবি গধূলি, শালি চাবি পুৱা ;
আকৈ বাওতে ছোৱালী চাবি কোৱা কেনেকুৱা।

ইয়াকো অসমীয়া খেতিয়কৰ সৌন্দৰ্য উপলব্ধিৰ অতিক্ৰান্ত জ্ঞান বুলিব
পাৰি। ডাকৰ বচনবোৰত আকৌ সৌন্দৰ্যৰ, বিশেষকৈ নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ
তাপৰ্যপূৰ্ণ উজ্জল বালিচন্দা অ'ত-ত'ত অনেক পোৱা যায়।

কৃষকৰ বেছিভাগ কাজিয়া হয় গৰু আৰু গো-বাটৰ কাৰণে। খেতিৰ
মাজেদি বাট লৈ খেতি নষ্ট কৰিলে খেতিয়কে কাজিয়া কৰি প্ৰাণ এৰিব
পাৰে। বুঢ়া লোকে কয়—

গৰু নষ্ট হয় পৰব, কৰাত কৰে,
খেতি নষ্ট হয় বাটৰ বাট লগে।

অবশ্যে তার মাজতো 'কিন্তু হাত গজ ব ঠাং মোহোরা নবম, যেনে
'মিলিব জানিলে পকা ধানব মাজেদিও বাট পোরা দায়' বা তারেবে
থবিলে পকা ধানেও বাট দিয়ে' বোলা বচনবো প্রচলন আছে। পকা
ধানব মাজেবে বাট হলে ধান নষ্ট হোরাব নবে, অইন অইন কিছুমান ভাল
বস্তুও ব্যবহারব দোবত নষ্ট হয়, যেনে—

ভাল কুঁড়ি নষ্ট হয় মাজে লগে বাট;

ভাল নাৰী নষ্ট হয় নিতৌ বেহালে হাট।

ভাল কপোব নষ্ট হয় নিতৌ উবিলে জাপত;

ভাল ল'ব নষ্ট হয় কথা ছুতধি-বাপত।

কিন্তু মটি আক বিয়াব কইনা নির্বাচন করোতে কি কি বিষয়ত
বেচি 'দ' লাগে সেই বিষয়ে কোরা হয় -

মাটি কিনিবা মাজ খাল;

হোরালা আনিবা মাক ভাল।

পুয়াব ব'দ আবেলিব কিকিং ছাঁ পবিলে তার চেহেবা
বব হুতপট্টা হ'ত—

পুখে খেণু, পছিনে ছায়া;

সেই লতব অমব কায়া।

এই 'অমব কায়া' কথাটোকে বজতে 'অমব-কায়া' বুজিও কর। কায়া
তেনে ঠাটব দান গছ ভোমোবাৰ প্ৰাখিব দবে কিচকিটীয়া কালা হয়।

সকলো ধান সকলো ঠাইৰ উল্লেগী নহয়। লাহী ধানত কম পানী
আক বাও আক বব দ্বায়ত হেছি পানী লাগে। আছ ধানব কাৰণে লাহী
ধানকোও কম পানীৰ প্রয়োজন। যেতিয়কে সেইমতে মাটি চাইহে
খেতি কবে।

বাও ধানব খেতি ব মাটিত হয়। কিছুমান ব'ও ধান পকাব পানী
বজাব লগে লাগে বাটি আছে। পানীত ভাল গছও কিছুমান, বাওধান
আকৌ অনেক দিনলৈ নমবে। পানী ককালেই পুনঃ ইন কবি কই।
কেকোরা বাও তেনেকুৱা এবিধ ব-মাটিত হোৱা ধান। সেই ধান পানীত
ভল গলেও লহজে নমবে। সেই ধান কপকে এটা গল্প আছে। ধানব
গিবিইতে এবাব বানপানীয়ে ধানবোৰ ভল কৰা হেখি নাৱত উঠি খেতি

চাবলৈ গৈ খতিৰ অৱস্থা দেখি কান্দি কান্দি ফুৰিছিল। তাকে দেখি পানীৰ তলত থকা কেকোৱা ব ও ধানৰ ওপৰ পৰি গ'ল। পানীৰ তলৰ পৰাই সি খেনো কবলৈ ধৰিলে যে গিৰিষ্ঠতে তেনেকৈ খেদ কৰাৰ কোনো কাৰণ নাই; বানপানীৰ সন্মুখ নথাকে, সি এদিন শুকাবই। বানপানী শুকোৱাৰ লগে লগে কেকোৱাহ আকৌ মূৰ লাড়ি উঠি গা টঙাব আৰু বৰ্ষাসময়ত গিৰিষ্ঠত প্ৰচুৰ ফচলেৰে চৰকা কৰিব। তাকে বচনত এইদৰে কোৱা হয়—

পানীৰ তলৰ কেকোৱা সোণা ;
ক'লৈ যাব তেঁ গিৰিষ্ঠত সন্না ?
ধৰে ধুপৰে খাই থাক নহৈ,
তাকে মৰাণতে তুলি ধৰিম মই।

আঢ়াহক কৃষকে বচনতঃ এবছৰৰ ধান হানত বাগি তাৰ আগৰ পূৰণি ধান খায়। ভৰালত নতুন ধান যিমান থাকে পূৰণিও অন্ততঃ সিমানে থাকিব লাগে। পূৰ্ণ মাহত অলুধান আৰু জেঠ মাহত শালি খাব নোৱাৰিলে তাক ভাল কৃষক বুনি গণ্য কৰাই নহয়।

পুহত আহ জেঠত শালি,
তেবেসে জানিবা গৃহস্থালী।
ওপৰে যিমান, তলে সিমানে, তাকে বোলে ছিৰী
ন সাঁচি পূৰণি খায়, তাকে বোলে গিৰী।

আহধান কেতিয়াবা বানপানীৰ বুকুত যায়; গতিকে তাৰ ওপৰত বৰকৈ নিৰ্ভৰ কৰা টান। সেই দেখি কোৱা হয়—“আহই পৰাই সন্মানে।” ধান সম্পৰ্কে আৰু অনেক বচন মানুহৰ মুখোমুখি চলি আছে; যেনে—

ধোল চাহে মূলা, তাৰ অৰ্দ্ধেক তুলা,
তাৰ অৰ্দ্ধেক পটল, বিলা চাহে পটল।

জাত চাই পাত, বিধান চাই ভাত।

ঘনঘুৰী আহ, ডলঘুৰী পাই।

খেতি কবে বাতিব পৰা।

ভাতে নাটে কান্তিৰ পৰা।

শাওণৰ ধান বারগেও খাই অস্ত কৰিব নোৱাৰে।

কঠীয়াহে চুটি, ছেঠতে পাৰা।

চহ চিকন পৰব, পো চিকন ঘৰব।

ভাতত হীন, মাতত হীন;

তাক দেখি লাগে যিণ।

ভাল আছিলো খুজি খাই,

বেচা গলো সাত হাল বাই।

হাল মৰকীয়া, ফাল মৰকীয়া, গক মৰকীয়া পৰব;

বুঢ়ী নাঙলখন খুজি আনিছো, ডলিবাৰীটো মাত্ৰ ঘৰব।

শাওণৰ কঠীয়া নহয় ধান;

আহিব গোছ বিকল জান।

লোৱাই বোলে লোণমতী,

আমাৰ বা কি গতি?

বেয়ে জেঠ গৈলা বিলা নাঙলে;

কিবিবি কৰিবা কাহাৰ বলে?

বাৰ বাই কল

বুঢ়া গক কিল।

বুঢ়াই-ডেকাই দুহাল বাবা,
তপতে পইতাই দুসাজ খাবা।

বাবটা কঠিয়া তেবজনী বোৱনী,
হওক বা নহওক তেও, পথাৰখন ভৱনী।
হুমলীয়া ধান বানৰ,
হুমলীয়া ছলি আনৰ।

গাঁৱৰ বলহ, ওচৰৰ ভুঁই;
তাক নাছাবে জানতা হুই।

কুৰি কৰিবা ওচৰ ভাগে;
ডাকে বোলে মোৰ মনত লাগে।
আছিয়া খেতি মৰকীয়া হাল,
কৰাতকৈ খেতি নকৰাই ভাল।

তেবেসে যনী যদি বথানে আনে;
তেবেসে গৃহী যদি আটি খায় ধানে।

বাম-কৃষ্ণ বাণী;

পকা ধানৰ আগ তল গল

ভৰিয়ে মাশালে পানী। (ভক্ততীয়া ধৰণৰ বচন। স্বৰ্গ—

নিয়ন্ত পকা ধানৰ আগ জিত্তে, কিন্তু ভৰিও হলে নিয়ৰ নপৰে।)

ধান পকে মানে চুনীৰ দ্বৰণ

হালোৱাক লচ-পচ বৈত মাৰে পক;

খিগিলীন লচ-পচ বয় হুতা কক। ইত্যাদি

তিনিশ ষাঠি জোপা কৰা কল

ফলভৰা বাৰী আৰু পুত্ৰৱতা নাৰী—বহুত সাধনাৰ ফলতহে পোৱা যায়
বুলি অসমীয়া লোকৰ ধাৰণা। ভাল খেতিয়কৰ বাৰীখন নানা প্ৰকাৰ শহ
আৰু ফল-মূলেৰে ভৰি থাকে। সেইবোৰ উচিত দামত বিক্ৰী কৰি থাকিব
পাৰিলে বেহা-বেপাৰৰ বাবে দুবলৈ ঘোঁৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। ফল মূলৰ
ভিতৰতো আকৌ কল সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ। সেইবাবে কল অসমীয়াৰ মানত ফলৰ
ৰজা। কথাতে কয় বোলে—

সুফল কদলী,
সুতিৰী ফেদলী;
সুজল বৰিষণ,
সুৰবম ফিৰিষণ;
সুপুৰুৰ বামা,
সুতিৰী শ্ৰামা।

এই ‘সুৰবম ফিৰিষণ’ বুলি উপলব্ধি কৰিয়ে আগৰ দিনত ৰজা
মহাৰজাসকলৰো অনেক কুৰিত মন দি হুকুৰবাৰি কাম নিজে কৰিছিল
আৰু অৰণ্যবাসী খৰি-মুনিসকলেও আশ্ৰয়ত ফল-মূলৰ খেতি পাতিছিল।
পূৰ্বে মিথিলাৰ ৰজা বাজৰ্হি জনকে যজ্ঞভূমি চাই কৰোঁতে কেনেকৈ সীতা-
ঘেৰোক নাঙলৰ সীৰলু বা লোৰত লাগু কৰিছিল—সেই কথা অসমীয়া
লোকজায়েই জানে। ‘জনৰ ৰজাৰ জীয়াৰী বাথে জাবলী আৰু নাঙলৰ
সীৰলু’ শোনা হৈছিল। ‘কাৰকই’ তেওঁৰ নাম আছিল—সীতা। এইবোৰে
কুৰিয়েই ভাৰতীয় সভ্যতাৰ ভেটি বুলি যুগ যুগ ধৰি স্বীকৃত হৈ আহিছে।
কুৰিব ভিতৰতো খানৰ শিছতেই ‘সীতা’ কল, ‘জামোৰ’ আদি পোনতেই
ধৰা পৰে।

অসমীয়া ল’ৰা-ছোৱালীৰ বেচুৰা কলসকলক কল-কল। গাঁৱত পকা
ভীম-কল চাচি উঠে আকৌ ‘সীতা’ বা ‘জামোৰ’ পিঠাৰ দৰে লগত মানি

কেঁচুৰাক খুওৱা হয়। ই দুগুপোস্ত শিল্পৰ বাবে পৰম হিতকৰ খাও। মূঠতে অসমীয়া মাত্ৰহ সকতে কল খাই ডাঙৰ হয়। সেই বাবেই ‘কল-খোৱা ধাতু’ বাহিৰ কৰিব খোজাটো অসমীয়াৰ কাৰণে ডাঙৰ ভীতি-প্ৰবৰ্ণন বা গালি।

আগৰ দিনত লক্ষ্যক স্বৰ্ণলক্ষ্য বোলা হৈছিল আৰু তালৈ বণিজ কৰিবলৈ গলে সদাগৰসকলে তাৰপৰা নাও ভৰাই ধন-দোণ আদি আনিব পাৰিছিল বুলি আজিও জন-প্ৰবাদ আছে। পুৰণি কামৰূপৰ বণিক-শ্ৰেষ্ঠ চান্দো সদাগৰেও এসময়ত ‘চৈধ্য ডিডা’ লৈ এই স্বৰ্ণলক্ষ্যলৈ বাণিজ্যৰ কাৰণে গৈছিল। মূঠ কথা—লক্ষ্যত বণিজ কৰাৰ নিচিনা লাভজনক কাম একো নাছিল। সেই কথা ডাকৰ যুগতো চলি আছিল। সেই কাৰণেই বিবিধ কল আৰু কলৰ নধন-বধন বাৰী এখনৰ পৰাও লক্ষ্যৰ বণিজৰ লাভ ঘৰতে বহি পোৱা যায় বুলি ডাক পুৰুষে কৈ গৈছে। কিন্তু ডাকে কৰিবলৈ বাৰীত দুই-চাৰিজোপা কল কলেই নহয়, অন্ততঃ তিনিশ যাঠি জোপা কল বাৰীখনত থাকিব লাগে আৰু সেই বাৰীখনৰ তালপি কৰিবলৈ উপযুক্ত মাত্ৰহো নিযুক্ত থাকিব লাগে। কলগছৰ তল আৰু গুৰিবোৰ চিকুণাই নাখাছিলে জখল হৈ পৰে। গতিকে মাহেকে পষেকে সেইবোৰ চিকুণাই থকাটোও প্ৰয়োজনীয় কাম।—ডাকৰ মতে বাৰীখনত

তিনিশ যাঠি জোপা কবা কল,

মাহেকে পষেকে চিকুণাৰা তল;

পাত-পচলা লাভত থাৰা;

লক্ষ্যৰ বণিজ হাততে পাবা।’

বজা, কদলী, কদল আদি কলৰ নানা নাম। সংস্কৃত ‘কদল’ শব্দৰ পৰাই ‘কল’ হোৱা বুলি বুজা যায়। পিছে, লক্ষ্যৰ বাণিজ্যৰ কল হাততে দান কৰিব পৰা এই কদলীৰ জন্ম কেনেকৈ হ’ল হিন্দু জনজাতিত সেই বিষয়ে এটা আখ্যান আছে। আখ্যানটো এই—

কোনো এক বামুণৰ পাঁচ বছৰীয়া ছোৱালী এজনী আছিল। তাই সন্ধ্যা বাৰুইডৰ লগত নদীলৈ অহা-বোৱা কৰিছিল। এবিন দুপৰীয়া বাপেক-বাৰু দুয়ো ঘৰৰ ফিৰা কাষত বস্তু থকাত তাই অকলসেই পাবলৈ গ’ল। দুপৰীয়া বেজিটো ভেটিয়া মাজ আকাশত উঠি গুৰিবিব

সকলো বস্ত্ৰৰ ওপৰত পূৰ্ণ দৃষ্টি পেলাইছিল। কি কথা—সূৰ্য্য দেৱতাৰ সেইদিনা সেই পাচ বছৰীয়া ছোৱালীজনীৰ ওপৰত কিবা প্ৰকাৰে ৰেখ পৰিল। সূৰ্য্যৰ উজ্জল কিৰণত তাই আৰু বেছি দীপলি প হৈ উঠিল। অতৰ্কিতে তাই অস্তঃসজ্জা হ'ল।

বাপেক বামুণে কিছু দিনৰ পিছত জীয়েকৰ এই দুবৰস্থা দেখি নিজৰ মান-গৌৰৱ লাঘৱ হোৱাৰ কথা বৰকৈ ভাবিলে আৰু জীয়েকক কোনেও মজনাটক কোনোবা অৱণাৰ মাজত এৰি আহিবলৈ হিৰ কৰিলে। সেই-মতে তেওঁ এদিন তাইক নি হিমালয় পৰ্ব্বতৰ ওপৰৰ এখন হাবিত এৰি থৈ আহিল।

ফিলুদিন এইদৰে গ'ল। বামুণ-বামুণীৰ মনত বেয়া লাগিবলৈ ধৰিলে; হাজাৰ হওক—নিজৰ পেটৰ সন্তান! ঘৈণীয়েকৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি এদিন জীয়েকৰনো দৰ্শা কি হ'ল তাৰে খবৰ লবলৈ বুলি বামুণ হিমালয় পৰ্ব্বতৰ ওপৰ পালেগৈ। যথাস্থান পাই বামুণ দেখি অৱাক হ'ল যে তেওঁ জীয়েকক যি ঠাইত এৰি আহিছিল তাত এই দিনচৰেকৰ ভিতৰতে দুজোপা ধুনীয়া গছ গজিছে; কল গছ! এজোপাত ধোক পৰিছে, আনজোপা লহপহ কৰে বাটি আহিছে, সিজোপাৰ কাষতে। বামুণে জীয়েকৰ হলে একো চিন-মোকাম নাপালে।

ইমান দূৰ গৈ বামুণ ভোক অ'ক পিয়াহত লাভৰ হৈ পৰিছিল। জিৰণি লবলৈ তেওঁ সেই কল-গছৰ ছাঁতে বহিল। তেওঁক টোপনিয়ো জোকাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া তেওঁ নিজৰ হাতৰ ওপৰতে মূৰটো থৈ কুকুৰ ষোটোকা যি টোপনিত পৰিল। বামুণৰ যেতিয়া ভৰ টোপনি, তেতিয়া সূৰ্য্য দেৱতাই তেওঁক সপোনত কলেহি—‘বিপ্ৰ, তুমি মোক চিনিব পাৰিছানে? মই অসং সূৰ্য্য দেৱতা। তোমাৰ জীয়েকাৰ গাত একো ঘোৰ নাছিল। মই তাইৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হৈ তাইক কাম দৃষ্টিৰে চোৱাত তাই সন্তান-সন্তান হৈছিল। জোকাপবাৰৰ ভয়ত তোমালোকে তাইক নিৰ্ৰাসন দিলা। যি হওক, তাইক তোমালোকে আৰু নোপোৱা। তাইৰ এজনী ছোৱালী জন্মিছিল, মৰিছে।, আৰু-জীয়েক, দুয়ো মৰিছে, দুয়োকে মই বৰ্ণিলে আনিছোঁ। সিহঁত দুয়ো যি ঠাইত মৰিছিল তাত এতিয়া দুজোপা কল গছ গজিছে। এই ডাঙৰ কলজোপাত লাগি পকি থকা কলবোক

তুমি নিশ্চিন্তমনে খাই ভোক পলুৱাব পাৰা। গছজোপাৰণৰা দোনা এটা বা দুটা আনি চেপিলেই পানী ওলাব। দিয়ে ডোমাব শিৱাহু হুৰ কৰিব। উত্ততি যাওঁতে পুলিটো তুমি তুলি হাতত লৈ যাবা আৰু বাৰীত কৰা। পৃথিবীত ইয়াৰণৰাই কলগছ হব। অতি পৱিত্ৰ আৰু বহুৰ কল বুলি ই সকলোৰে আৰব লাভ কৰিব। দেৱতাৰ কাৰ্য্যত ইয়াৰ বৰ প্ৰয়োজন হব।

তাৰ পিছত বায়ুৰে সাব পালে। তেওঁ বয়ু-চানিতুৰ হ'বে হৈ পূৰ্ণ দেৱতাৰ নিৰ্দেশমতে কাম কৰিলে। তেতিয়াৰেণৰা পৃথিবীলৈ কলৰ গঁচ আহিল। সেই দিন ধৰি কল হিন্দুকলৰ প্ৰথম পৱিত্ৰ বস্তু হৈ পৰিল। সেই আখ্যানকে মনত ৰাখি আজিও ন কৈ বোৱা কলৰ থোক পৰিলে ডাক দেৱতালৈ উছৰ্গা কৰিহে মানুহে খায়।

ধানৰ দৰে কলৰো প্ৰকাৰ অনেক আৰু নাম অনংখ্য। জাহাজী, বৰতমণি, পুৰা, মনোহৰ, চেমিচম্পা, মালভোগ, দিগবিজয়, ভবধা, বীণ ধোৱা, সোন্দাকল আদিক যজ্ঞীয় কল বোলা যায়; কাৰণ, এইবোৰ দেৱ-দেৱীৰ পূজা-অৰ্চনাত লাগে। আঠীয়া, কেচেইলেপা, মোটুপী, বজা আদি কিছুমান কল দেৱতালৈ অগাবটোৱা নাযায়। ভিতৰত শুটি থকা বাবে আৰু দেখাতো নিম্নান শোভনায় নহয় কাৰণেই এইবোৰৰ এনে গতি। এইবোৰক যজ্ঞীয় কল নহয় বুলি ধৰা হয়। পাত-পচলা আদিৰ বাবে কিন্তু এইবোৰ কলহে অধিক প্ৰয়োজনীয়।

পুৰা কল সাধাৰণতে কেঁচাই কেঁচাই আজু বান্ধি খোৱা হয়। সেই বাবেই ইয়াৰ এটা নাম কেঁচ কল (কেঁচা কল)। কেঁচা পুৰা কলৰ আজু বৰ হুহুহু আৰু হুহুহুৰ। পুৰা কলত লোহ ধাতুৰ গুণ বা মাজা অধিক পৰিমাণে থকা হেতুকে ইয়াক হুহুহুৰ কাৰণে প্ৰথম হিতকৰ খাদ্য বুলি ডাক্তৰসকলে অভিযন্ত দিয়ে। পকিলেও পুৰাকল দেৱতাৰ নামত উছৰ্গা কৰা হয়। সেইবাবেই উপহাসৰ স্বৰূপ কোৱা হয়—

‘মালভোগ-পুৰা, ভিতৰতে ঘূৰা।

বজা-আঠীয়া, বাহিৰলৈ পঠিয়া।’

অৰ্থাৎ ভাল ভাল যজ্ঞীয় কলৰো মণিহুট আৰু তাৰ আশে-পাশে থকা ভাৰ্য্যকৰিত বৰলোকসকলৰ আজতে হিতকৰ কৰি থোৱা, আৰু অযজ্ঞীয়, অশোভন, আঠীয়া, মোটুপী আদি কলবোৰ বাহিৰত থকা ইত্যৰ কোক-সকললৈ পঠোৱাটোৱে সাধাৰণ ৰীতি।

আঠীয়া কলবেই এবিধক ভীম-কল বোলা হয়। আকাৰত ডাঙৰ কাৰণেই নাম ভীম-কল। ভীম-কল নামটো কেনেকৈ হ'ল সেই সম্পৰ্কেও এটা আখ্যান আছে। ভীম এসময়ত কৈলাসত মহাদেৱৰ গৰু-বখীয়া হৈ আছিল। ভীম-চৰিত পুথিত আছে—

‘ভীমে বোলে দ্বাৰা মই কৈলাসক যাওঁ ;

মহাদেৱৰ গৰু চাৰি পেট প্ৰবৰ্ত্তাওঁ।’

সেই সময়তে এদিন হেনো হাবিত গৰু এৰি দি ভীম আছিল ক'ববাত্ত গছৰ ছাঁত জিৰণি লৈ। তেতিয়া দৈত্য-দানৱবোৰে মানুহ-গৰু আদি খাবলৈ হাবিয়ে-বনিনিয়ে লুংলুঙাই ফুৰিছিল। তেনে এটা উৰুডীয়া দৈত্যই হাবিত ভীম থকা বুলি শুনি তেওঁক খাবলৈ বিচাৰি ফুৰি সেই ঠাইত ওলালগৈ। ভীমক পূৰ্বভাৰ্য্যক দৈত্যটোক দূৰতে দেখি কথাটো বুজিলে আৰু মনতে ভাবিলে—ই ধৰিব লাগিলে বাচি যোৱা টান হব; গতিকে এটা কুৰি কৰা যাওক। এই ভাবি ভীমে ওচৰতে থকা কলগছ কেই-জোপা দানৱ আৰম্ভ লুকাৰলগৈ। ভীমক বিচাৰি নাপাই দৈত্য উভতি গ'ল। ভীমে তেতিয়া লাহেকৈ হাতত-সাৰে ভৰিত সাৰে কলগছৰ মাজৰপৰা ওলাই আহি তাৰে কল এজোপা ভাঙি ক'বলৈ ললে আৰু অ'ৰেসৈতে পিছফালৰপৰা দৈত্যক গাৰ ভোৰেৰে মাৰ শোধলগৈ। ভীমৰ কোব খাই দৈত্য মাটিত লাংখাই পৰিল। ভীমে তেতিয়া তাৰ বুকত বহি লৈ তাক পাবেমানে ভুৰাবলৈ ধৰিলে। তাতে দৈত্য তেজে বতিয়াই মৰিল। মৰিবৰ সময়ত দৈত্যই কলগছ জোপাক শাও দিলে যে যি কলগছে কৈলাসত থাকিও ভীমক এনেকৈ অনায়াস-অকৰমত সহায় কৰিলে—সেই কলগছৰ ফল সিহিনাবৰপৰা দেৱতাৰ কোনো কামত নালাগিব। পৃথিৱীতহে সেই কল গছৰ আবাস হব। আৰু সেই কলগছৰ ওপৰত উঠি খচি-গৰকি মানুহে কোনো কোনো সময়ত তাক অকথ্য ভাৱে তত্যাচাৰ কৰিব। ভীমৰ নাম অলুসৱি তেতিয়াৰেপৰা সেই কল গছৰ নাম হ'ল ভীম-কল। সেই কলৰ পূৰ্ব নাম আঠীয়া কল আছিল। আজিকালিও ভীম কলক আঠীয়াৰে শ্ৰেণী বিশেষ বুলি জনা যায়। এই শ্ৰেণীৰ কলবোৰ সেই দিন ধৰি অলুসৱ নহ'ল।

কল কেৱলকৈ ফল লাৱে, কি কলত কি সাৰ জিৰ লাগে, কেলেটাই কি কলৰ খেতিৰ বাবে প্ৰশস্ত, ইত্যাদি বিষয়ৰ স্পষ্ট নিৰ্দেশ ডাকৰ বচনত আছে।

এহাত এমুঠন কলৰ পোত,

তেহে চাবা কলৰ গোটা।--আক--

জালুকত গোবৰ, পাত্ত মাটি.

কল-পুলি কৰা তিনিবাৰ কাটি।

অৰ্থাৎ কল বোৱা গাতবোৰ এহাত এমুঠন দিব লাগে; এই পৰিমাণৰ তাৰতম্য বা কম-বেছি হলে কলৰ চেহেৰা ভাল নহয়। আকৌ 'কল কৰা তিনিবাৰ কাটি' বোলা কথা আমাৰৰ দুই প্ৰকাৰ অৰ্থ। একে ঠাইতে একে জোপা কলৰপৰা ক্ৰমে পুলি-পোখা হৈ তাত তিনি খোক কল পৰিলে সেই ঠাইৰপৰা তাক তুলি নি আকৌ ঠাইত কৰ লাগে; কাৰণ তিনি খোক কল হোৱাৰ পিছত সেই ঠাইত সাৰ নাইকিয়া হয়। কলবোৰ তেতিয়া লাহে লাহে বেয়া হবলৈ ধৰে। ইয়াত তিনিবাৰ কাটি মানে তিনি খোক কল কাটি পাৰি আন অৰ্থ কৰা হৈছে। দ্বিতীয় অৰ্থ দ্বন্দ্বে কৰ খোজা কলৰ পুলিটো প্ৰথমে এবাৰ কাটি দিব লাগে। তাৰ পিছত পাত্ত আছি, সেই পাতবোৰ বুঢ়া হলে সেই বুঢ়া পাতবোৰ কাটি দি দিনচেৰেক বাট চাব লাগে আৰু তৃতীয় বাৰ তাৰ মূৰাটো কাটি তুলি নি কৰ লাগে। নহলে যেনো কলৰ পাতবোৰ দীঘল দীঘল হয় আৰু খোক সৰু হয়। প্ৰথম অৰ্থটোৱে বেছি বিজ্ঞ নন্দমত অৰ্থ। এনেকৈ যতনেৰে কল কলে কলৰ গোটাবোৰ ভাল হয়।

সকলো কল গছতে একে প্ৰকাৰ সাৰ ভাল নহয়। দিব লাগে—

আঠিয়াত গোবৰ, মনোহৰত জাবৰ;

পুৰাত খাই, মালভোগত ছাই।

'পুৰাত খাই' মানে—খাৰৈ বা লোৰ; অৰ্থাৎ জুলি, লোৰ বা খাৰৈ কাটি তাৰ পাতৰ পুৰা কল কৰ লাগে। বছৰৰ ভিতৰত ভাদ মাহত বান্ধিবে আটাইকেইটা মাহতে কল বোৱা যায়। ভাদ মাহত মাটি জেকা হৈ থাকে, গতিকে তেতিয়া কলে কল গছ বজা পৰি মৰি যোৱাৰ পূৰ্ণ সম্ভাৱনা। লক্ষ্যৰ বজা কাৰণৰ মৃত্যুৰ কাৰণ ভাদ মাহত কল বোৱাটোৱে আছিল বুলি উপহাসৰ স্বৰূপ ডাক্তৰ বচন জোৰাই কোৱা হয়—

ভাদত কল কৰি বোপণ,

সবংশে মৰিল লক্ষ্যৰ কাৰণ।

কল গছৰ কোনো অংশয়ে পেলনি নাযায়; সকলো অংশই মাত্ৰংব এটা নহয় এটা কামত লাগে। পাত পচনাৰ কথা এৰিও মূৰ আৰু গা-গছ ফালি, শুকাই, পুৰি স্কন্দৰ খাৰ তৈয়াৰ কৰা হয়। ইয়াক কলা-খাৰ বোলে। কাতি মাহত তৈয়াৰ কৰা কলা-খাৰ বৰ চোকা হয়। কাতিৰ কলা-খাৰ চোকাৰ চৈধ্য পুৰুষ। এই কলা-খাৰ অসমীয়াৰ বৰ প্ৰিয় বস্তু আৰু তৃপ্তিকৰ খাদ্য। এই খাৰৰ প্ৰতি অসমীয়া লোকৰ আসক্তি কেনে তাকো বুজাবলৈ অসমীয়া লোকক বোলা হয় খাৰ-খোৱা অসমীয়া। কৰাৰ মূৰত কথা নোলাই অল্প কিবা অপ্ৰাসঙ্গিক কথা মুখত ওলালে সেই বস্তাই যোজনা দি কয়—‘খাৰ খোৱা জিভা, আহে কিবা কিবা।’

কলৰ বাকলি আৰু থোকটো শুকাই পুৰিও খাৰ তৈয়াৰ কৰা হয়। তাক কল-বাকলিৰ খাৰ বোলে। কল-বাকলিৰ খাৰ আৰু মিঠাতেল পানী-লাগি-মাত-ভগা মাহুহক খাবলৈ দিয়া হয়। অত্যাগ্ৰ বোম্বোশে কল-বাকলিৰ খাৰ ঔষধ স্বৰূপে বৰকৈ ব্যৱহাৰ হয়।

কলৰ দোনা, পাত, কলাফল আদিও দেব-কাৰ্য্যত লাগে। বানপানী আহিলে ভীম কল বা আঠীয়া কলৰ ভৰ দুখীয়া খেতিয়কৰ জীৱন-সৰহু স্বৰূপ হৈ পৰে। বহুত সময়ত এনে ভূৰৰ ওপৰত বানপানী গীড়িত অঞ্চলৰ লোকসকলে গৰু-ম'হ-চাগনী আদি তুলি লৈ ঘৰৰ অত্যাগ্ৰ লাথলাকটুসহ নিৰাপদ স্থানলৈ গুচি যায়।

তক্ষনাগ্ৰীভ (মনসা কাৱাত) আছে যে পতি লখিন্দৰক জীয়াই আনিবৰ বাবে সতী বেউলাই ভূৰত উঠি ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি (লুইতেৰে) উজাই যাবলৈ ওলাই পহৰেক চান্দো সৰাগৰক ভূৰ সাজিবলৈ কল গছ তিকা কৰিছিল। বনিক চন্দ্ৰধৰে তেতিয়া ভাবি-চাই দেখিছিল যে ঘৰা মাহুহক ভূৰত তুলি দি জীয়াই আনাটো নোহোৱা-নোপজা কথা। তেঁওঁ এটি কামৰ বাবে কল গছ কাটিবলৈ দিলে লাভৰ ভিতৰত হব বাৰীৰ কলগছ কেই-কোণাৰ অকাল বিনাশ। সেইদেখি তেওঁৰ মনমৰ বোৱাৰীয়েক বেউলাক কল গছৰ মূল্য আৰু প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে নোলাথুদিভাৰে তেতিয়া—

এক ভালি কলে শক্তি বশু
কলক বেতিয়া বদ খেৰো বত কৰি।

বুদ্ধকালে সেই ধন ভাঙি চিড়ি খাইবো ;

কল হানি হলে আমি কিমতে তবিবো। ইত্যাদি

ইয়াৰ উপৰি গৰম কালি পচলাৰ খাব, পাতত দিয়া মাছ, কলকুলৰ আঞ্জা আদি অসমীয়াৰ অতি প্ৰিয় খাদ্য।

ঔষধতো কলৰ প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ। বজ্জা নাৰীৰ বজ্জাস্থ দুৰু কৰিবলৈ পকা মালভোগ কলত জোনাকী পকুৱা এটা ডৰাই খুওৱা হয়। পূজা দেৱা আদিত কলৰ ওপৰত খুঁটি দি ধূপ জ্বলাওৱা হয়। তেনেকৈ ধূপ খুঁটি দিয়া কল খুৱালে ল'ৰা-ছোৱাৰ প্ৰতিপত্তি মৃত বেঁহ দুৰ হয় বুলি লোক-বিশ্বাস। কুকুৰীকণা মাথুগৰ্কে মালভোগ বা বৰতমণি কলৰ ভিতৰত জোনাকী পকুৱা খুৱালে চকুৰে দেখা হয় বুলি গাঁও-ভূঁইত লোকলোকে কয়। কলৰ মধ্য বা মথুনা বিশেষকৈ পচা কলৰ মধ্য উত্তম তৰা আঁক পোৱা গিব জুৰি ঔষধ।

এইবোৰৰ উপৰিও ডাকৰ বচন মতে আহিন মাহত পকা কল আঁক পুহ মাহত পোৰা কল খেংবটো স্বাস্থ্যৰ বগা বিশেষ হিতকৰ। পুহমহীয়া জুলাই কাৰত ককাৰেউতাক বা আইতাইতে নাতিবোৰক কেঁচা কল পুৰি খাবলৈ দি বৰ সন্তোষ পায়। সাধাৰণতে ভীম কল বা আঠীয়া কল পোৰা হয়। অল্প কল পুৰি খাবলৈ সিয়ান ভাল নালাগে।

ডাক্তৰত ওল, আহিনত কল ;

কাতিৰ কচুত বাঢ়ে বল।

মাজলিক জৰ্য্যবোৰৰ ভিতৰতো কলৰ স্থান সবাতোকো অগণত। পূজাৰ দেৱীৰ চাৰিওফালে কলৰ পুলি পুতি তাক এৰা সূতা মেৰিয়াই তোলা হয়। কলৰ সম্পূৰ্ণ খোক বা আৰি মেৰ-মেৰীৰ নৈকেতক আঁঠুত ককাই তেওঁলোকৰ স্ত্ৰীজি কামনা কৰা হয়। বিবাহ কুণ্দি নুফলো শুভ কাৰ্য্যতে বাটৰ প্ৰবেশ দাবত, বাটঘৰৰ সমুখত বা বজ্জাৰ কলৰ প্ৰবেশ পৰত কল-পুলি পুতি তাক আঁঠু-পাত, কপাহ, মাটিৰ ময়ূ, আদি জ্বাৰি থৈ বজ্জা পুচনা কৰা হয়। বাটঘৰৰ ওচৰত প্ৰেৰণকাৰী হুণে দাঁতিত এয়েকৈ পোতা কলপুলিৰ জ্বাৰি-কলপুলি বেলে। বজ্জা, মহাবজ্জা, জমিদাৰ, বাজা-পাল আদি কমডাশালী লোকসকলক আঁঠুৰ আনিবলৈও আঁঠুৰ কলপুলি পুতি লগত হাজিৰা কৰা হয়।

কল গছৰ আৰু এটা নাম বজ্জা। কৰ্গৰ নৰ্ত্তকী এগৰাকীৰো নাম বজ্জা। জন-প্ৰবাহমতে দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই কিবা কথাত অসন্তুষ্ট হৈ নৰ্ত্তকী বজ্জাক এবাৰ উগ্ৰ শাস্তি দিব খুজিছিল। বজ্জাই দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ কোপ-দৃষ্টিৰপৰা দূৰত থাকিবলৈ সক্ষম কৰি কলগছ কিছুমানৰ মাজত লুকাই থাকিবলৈ ধৰিলে। কলগছবোৰো এনে ধুনীয়া আৰু লহণহীয়া আছিল যে সেইবোৰৰ মাজত সোমোৱাত বজ্জাও, সেইবোৰৰে এজুপি যেম হৈ পৰিছিল।

চুবুৰী আতৰেই মনবো আতৰ। ইন্দ্ৰয়ো বজ্জাক তেওঁৰ চকুৰ আগত নেদেখি তেওঁৰ বিষয়ে পাহৰি যোৱাৰ দৰে হৈছিল। পিছত ইন্দ্ৰৰ ক্ৰোধ ঈৰ্ষিণ উপশম হোৱাত বজ্জা আহি তেওঁৰ চৰণত পৰিল আৰু কমা ভিক্ষা কৰিলে। ইন্দ্ৰই তেওঁক কমা কৰিলে। তেতিয়াৰেপৰা কপ-লাভ্যৰ উপমা দিবলৈ কল গছৰ আৰু এটা নাম হ'ল বজ্জা। এতিয়াও তিব্বতৰ ধুনীয়া উকৰ তুলনা দিবলৈ বজ্জা বা ব'দকলৰ উল্লেখ কৰা হয়। উকৰ তুলনা দিয়াত বজ্জাই কবি-প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছে।

বহল জনন উকৰে যে ৰামকল।

খল কমলক্ষে গঞ্জে চৰণ কমল ॥

ৰামায়ণ (আদিকাণ্ড)

বাংলাৰিৰ ৰামায়ণত পোৱা যায় যে সীতাই ৰাৱণৰ হাতত ধৰিতা হোৱাৰ ভয় আৰু খণ্ডত বতাহত কঁপি থকা কলগছৰ দৰে কঁপি আছিল—
'ৰাতাহতা কদলীবতৰী।'

পুৰণি পুথি, বিহগীত, বৰগীত আদিতো কলগছৰ উল্লেখ ভূবি ভূবি পোজা ৰান্ধ। বিহগীতৰ—

'আটীয়া কলৰে পাতে নাকটিবা

চিটিকি পৰিৰ এঠা ;

লোকক দেখুৱাই কেটেৰাই খাতিবা

ভিতৰি নেৰিবা বেথা ।'

কেলেই কুটিল। চুমুকে পচলা

লোকে বাটি ভৰাই খাব ;

কেলেই তুলিল।

কপহী আইদেউক

লোকে বন কবা খাব। ইত্যাদি

বিয়াত জোৰা নাম গাওঁতে ল'ৰাবোৰে চুপতি মাৰিবলৈ ছোৱালী-
বোৰলৈ ইঙ্গিত দি গায়—

‘ফুলৰ ভিতৰতে পহুমে নাহবে

কলৰ ভিতৰতে ভীম ;

আমি জোৰানাং দিবহে লাগিলে

নামতোক পলুৱাই নিম। ইত্যাদি।

আকৌ মুখে মুখে চলি থকা ফকৰাত আছে—

‘আলু খালে ভোলানাথে, কল খালে জগন্নাথে

বাকলি চুহিলে যি,

ধন ভৰি মৰে সি। ইত্যাদি।

এই বচনবোৰেও জানো কলৰে জয়গীত নাগায় ?

এইবোৰৰ উপৰিও বিয়াত দৰা-কইনাক নোৱাৰ-ধুৱাব লাগে কলপুলিৰ
ভলত, বেইঘৰ সাজিৰ লাগে কল গছেৰে আৰু দৰা আৰুবিব লাগে
গাখীৰ-কলেৰে। ছোৱালী পুলিতা হলেও গা-ধুৱাই উঠি তেওঁক পোনতে
চাবলৈ দিয়া হয় ভৰা কলৰ ধোক এটা। তাৰে তাৎপৰ্য্য কল্লাক ফল-
প্ৰসূ হবলৈ মনত উৎসাহ প্ৰদান কৰা। এইদৰে কল আৰু কলগছৰ
উপকাৰিতা আৰু প্ৰয়োজন অসমীয়াৰ গঞা জীৱনত লেখ দি অন্ত ‘কবিৰ
নোৱাৰি। সেইবাবেই দুৰ্গাপূজাৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা বাৰীত অসমীয়া
খেতিয়কে অন্ততঃ এজোপা কলগছ কই হলেও ভাগ্যলক্ষীক আহ্বান কৰে।

কল আৰু বাঁহগছৰ উপকাৰিতা কৈ অন্ত ‘কবিৰ নোৱাৰি। যুঁতে
জন্মৰ দিনৰেপৰা যুত্ৰাৰ দিন পৰ্য্যন্ত কল আৰু কলগছৰ লগত গৃহীৰ সন্মত
জড়প্ৰোত। কলগছে জীয়াই থাকি তেঁা মাছৰ উপকাৰ সাধন কৰেই,
কটা গৈ বা ঝৰিঙা লাৰ আৰু খাব হৈ মাছৰ অশেষ হিত সাধন কৰে।

সাতত পাতল পাঁচত ঘন

কত জন্মৰ মূৰত পুত্ৰৱতী নাৰী,
কত জন্মৰ মূৰত তামোল-পাণৰ বাৰী;
কত জন্মৰ মূৰত পৰক পৰে বায়,
কত জন্মৰ মূৰত ভাতক ভাতে খায়।

ইয়াঁত পৰজন্ম আৰু কৰ্মফলত বিখাগ স্থাপন কৰি পুত্ৰৱতী নাৰী আৰু তামোল-পাণৰ বাৰী—এই দুয়োটা বস্তু ভাগ্য আৰু সাধনাৰ ফলতহে লাভ হয় বুলি কোৱা হৈছে। প্ৰকৃততে চাৰিওফালে চাপ দি ভালকৈ তামোল-পাণৰ বাৰী পাতি লব পাৰিলে বিস্তৰ অৰ্থোপাৰ্জন হয়। সেইবাবে বাৰীত তামোল-পাণ আদি ৰোঙতে কিমান দূৰে দূৰে কি গছ কব লাগে সেই সম্পৰ্কে ডাকৰ বচনবোৰত বিশেষ নিৰ্দেশ দিয়া আছে; যেনে,

সাতত পাতল, পাঁচত ঘন

ছয়ত তামোল নদন-বদন।

অৰ্থাৎ ছয় হাত দূৰে দূৰে তামোলৰ পুলি কলে বাৰীখন নদন-বদন হৈ উঠে। সাত হাত ফাঁকত কলে পাতল আৰু পাঁচ হাত ফাঁকত কলেও ঘন হয়।

আকৌ একাকি বচন আছে, বোলে—

‘নালাগে তামোল লাগে,

লাগে তামোল নালাগে।’

তাৰ অৰ্থ এই যে ইচ্ছাল তামোলৰ, পাতল কিডালৰ গাভ লাগি থাকিব নালাগে; লাগি থাকিলে তামোল নালাগে, আৰু কলগাঠক পাতলে পাতলে থাকিলেহে তামোল লাগে।

তামোলৰ লগতে পাণৰ কথা আছে; পাণ কেনেকৈ ৰোৱা বায় আৰু তামোল-পাণত বাহিৰে বাৰীত কপাহ, হুলা আদিৰ খেতি কেনেকৈ কৰিব লাগে সেই বিষয়েও উপদেশ দিয়া আছে।

বোল চাহত মুলা, তাৰ অৰ্ধেক তুলা ;

তাৰ অৰ্ধেক ধান, বিনা চাহত পাণ ।

অৰ্থাৎ মূল্যৰ খেতিৰ বাবে মাটি ষোল চাহ বাই পিঠাভৰিৰ দৰে ভৰভুৰীয়া আৰু নিমজ কৰিব লাগে ; কপাহৰ বাবে তাৰ আধা হলেই হয় ; ধানৰ কাৰণে চাৰি চাহেই যথেষ্ট । পাণৰ কাৰণে হলে মাটি চহো-
ৱাৰ প্ৰয়োজনই নাই ; কাৰণ পাণৰ শিপা তললৈ নাযায় । পাণ উঠা
গছ দেখিবলৈও শুৱনি হয় । কথাতে কয়—

গছৰ শোভন ডাব নাৰিকল, বাৰীৰ শোভন পাণ ;

গাঁৱৰ শোভন ভাল মাগুহ, আগত ধৰে মান ।

আগকাল শুৱনি কাকিনি তামোল, পাছকাল শুৱনি পাণ ;

বৰষৰ শুৱনি জীয়ৰী ছোৱালী, উলিয়াই দিবলৈ টান ।

তামোল-পাণৰ গুণ সম্পৰ্কেও অসমীয়া মাগুহক বোহাৰি কব নালাগে ।
কেৰালা, মাদ্ৰাজ আদি কিছুমান ঠাইৰ মাগুহে বিয়া নকৰোৱালৈকে
তামোল-পাণ নাখায় । তেওঁলোকৰ মতে ‘তামুল-ভক্ষণ’, বিবাহিতৰ লক্ষণ ।
অসমীয়া মাগুহৰ কিন্তু তামোল খোৱাত ল’ৰা তিৰোতা, ডেকা-আবহীয়াৰ
একো বাছ-বিচাৰ নাই । তামোল খোৱা কাৰো বাবে বিবিধ নহয় ।
বুঢ়াসকলে খুন্দনাত খুন্দিও তামোল খায় আৰু বন্ধুত্বে তামোল খোৱাৰ
কোব তেওঁলোকৰ ভিতৰতহে চাৰ । শোলা মুখখনত তামোল এখন থাকিলে
হেনো মুখখনত উয় লাগি থাকে । অসমীয়া নিধান মতেও তামোল-পাণে
দাঁতৰ ৰোগ, পেটৰ অসুখ আদি আৰোগ্য কৰাত সহায় কৰে । বাৰিষা
হাল বাওতে পানীত জোকে ধৰিলে তামোলৰ পিক দিলে সি তৎক্ষণাত
কামুৰিব এৰি পলায় । জোকৰ মুখত দিয়াৰ উপৰিও নকল কিছুমান
ৰোগত তামোলৰ পিক ভাল ঔষধ । তামোল বোলোতে আকৌ তামোল,
পাণ, চুপ আৰু ধপাত, হলেহে অসমীয়া তামোলখন সম্পূৰ্ণ হৈ উঠে ।
সেইবাবে কথাতে ৰেহালি কৰি ককৰা বক্তা হয়—

তামোল এখন দিয়া ভক্ত, পাণ-চুপ তাৰে লগত ;

ধপাত ভুক্ত বিদ্যাপাহে—এহেলৈ আদ্য নকলো লগতে আছে ।

জাহোনে দাব উদ্ধাৰ কৰায় । একে-বিবেচনায় ই বৈৰ অসমীয়াৰ এটা
অপৰিহাৰ্য নকল । জাহোনে অসুখ তামোল খোৱা অসমীয়াৰ আতীৰ

আচাৰ। ইয়াৰ বিধান স্থিতি শাস্ত্ৰতো পোৱা যায়। বাস্তৱ্যনৰ কাম-
শাস্ত্ৰৰ বিধান মতেও ৰাতি তেজেনৰ অন্তত দাঁত ধৰি পৰিকৰ কৰি ঘূই
তামোল খাই মুখ স্তগন্ধি কৰি লৈহে শেচলিত উঠিব লাগে। পাণ আৰু
চন্দনৰ প্ৰলেপ অতিশয় কামবৰ্দ্ধক আৰু বিবাহ পাছত ইয়াৰ যথাযথ ব্যৱহাৰ
কেৱলকৈ কৰিব লাগে তৰ ব্যৱস্থা কামশাস্ত্ৰত দিয়া আছে।

অসমীয়াৰ ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম সকলে। বিষয়ে তামোল-পাণে আগভাগ গ্ৰহণ কৰে
পূজাৰ নৈৱেদ্যত তামোল-পাণ লাগে, বৰণত তামোল-পাণ লাগে দক্ষিণাত
তামোল-পাণ লাগে, আলহী-অতিথিৰ আগত পোনতে দিয়া হয় তামোল-
পাণ, কৃত্তৱত গুৰু গোঁসাই, নামঘৰ আদিলৈ আগে আগবঢ়োৱা হয়
তামোল-পাণ। বিয়াত অল্প বস্তুতকৈ তামোল-পাণহে বেজিকৈ খৰচ হয়।
হিন্দুৰ বিয়া শেষ কৰিবলৈ সপ্তপদা অৰ্ছষ্ঠানত লাগে সাত পাত পাণ,
বিবাহ বিচ্ছেদ কৰিবলৈ হলেও একমাত্ৰ বিধি 'পাণ-হিৰি' এৰি দিয়া।
মুখত চোবোৱা তামোলো অতি মৰমৰ জনত বাহিৰে আনক দিয়া নিষেধ।

বিহুগীত, বনগীত আদিত তামোল-পাণ আৰু বিশেষকৈ কটা তামোল-
খনৰ উল্লেখ ঘনাই ঘনাই পোৱা যায়।—

কিনো তামোলখনি দিলো মোৰ মইনা

অতি চেমেহেৰে খালো।

সেই নো তামোলখনি খাৰবে পৰা এ

তোমাৰ লগলগ তিৰাকি হলো।

নাখাইও নোৱাৰি খালেও নামুৱাৰি

বুঢ়ৈৰ খুৰি তামোলখনি ;

খুৰিৰ তামোলত কি বাহু কৰিলি

দতা হাঁহে পাৰিছে কলী।

তামোলটি কাটিলো দুখনি কৰিলো

বংগুৰ বজাৰৰ পাণ ;

ৰাৰে পৰাৰে বিচাৰি কৰিলো

ক'তে দাঁত আছিল। বান।

তোমাৰ কটা তামোল নাখাই এ নাখাই

আমাৰে কৰিব কল।

এইদৰে প্ৰেমৰ আদান-প্ৰদান, দেৱ-দেৱীৰ পূজা-সেৱা, সামাজিক আদৰ্শ ব্যৱহাৰ, নিমন্ত্ৰণ, অভ্যাৰ্থনা, বিদায় আদি জীৱনৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে তামোল-পাণ অসমীয়াৰ অপৰিহাৰ্য্য সামগ্ৰী। সমাজত কেতিয়াবা ৰান্ধ-জলৰ লগে-লগে তামোল-পাণৰ বটা আগ বঢ়াইহে ক'মা পোৱা হয়। আনোম ৰজাসকলৰ দিনত সেইবাবে ৰাজসভাত তামোল-পাণ ৰোগান দিবলৈ তামূলী বিষয়া আছিল। মোমাই তামূলী বৰাকলৈ নাম এই প্ৰসংগত উল্লেখযোগ্য।

তেতিয়া আহোমৰ ৰাজপাটত আছিল চুচেংকা বা ব্ৰহ্মপসিংহ ৰজা।
এওঁৰে আৰু এটা নাম আছিল বুদ্ধিবৰ্ণ নাৰায়ণ। পান্ডু-যজ্ঞীয়াহ ৰজা এদিন
ফুৰিবলৈ যাওঁতে আলিৰ দাঁতিত আটোমটোকাবিকৈ পতা এখন বাৰী
দেখিবলৈ পালে। বাৰীখনৰ চাৰিওফালে পৰ্ব্বত যেন চাপ বা ঝাঁটীয়া।
তেনেকৈ পতা বাৰী ৰজাই আগতে দেখা নাছিল। তেওঁ খবৰ লৈ ছান্দিব
পাবিলে যে বাৰীখন এজন গনক মাহুহৰ আৰু সেইখন পাতিছে এটা দৰিত
বহুৱাই। ৰজাই বহুৱাটোক মাতি আনি ৰাজসভাত পোনতে তামূলী
লিগিৰা পতা এই বৃক্কজনেই আছিল মোমাই তামূলী। আগতে তেওঁক
মাহুহে মাতিছিল মোমাই বুলি। ৰাজসভালৈ অহাৰ পিছত তেওঁ মোমাই
গুচি মোমাই হ'ল। নিজৰ বুলি আৰু পইতাৰ ভাৱত মোমাই ভাৱলীয়ে
দোপত-দোপে উলটি কৰি গৈ লেবত ৰজাৰ মোহাত ৰক্ত হৈ মোমাই
তামূলী বৰদৰ্শনৰ খিতাপ পাইছিল। সেইবাবেই আজিও 'আৰি অসৰীয়া
নহওঁ তুমীয়া—কিহৰ তুমীয়া হয়' বুলি ভাৱ পাওঁতে কোৱা হয়—'বতন
কৰিলে বতন বৰ হয়—তামূলী মোমাইয়ে বতন'। এই কথা পতা মোমাই
তামূলীক কথা আজিও মাহুহৰ মুখে—'মহা—মাধু কপাল বতন হৈ আছে।

তামোল গোবোদা অঙ্ক গীতত পুতি দিতি ববর, এতদন্তত দেলা
অনদীরাব নিজা এবা। তামোল-পাণব নহায়ত ওণ-মত ববাব মত এতদন্ত
অনদীরা কোকে তনিহে। বিশেষকৈ নাবী বন মবা, 'আহিরী মবা' বাতি
কামত তামোল-পাণ দেবে বহমাই নহলে। কামবত তমত বামে—
'তামোল মব তামোল নাহবত কাম'। বাতিব মবাম—'কো বব মব'
মত তামোল মব তামোল বা মব তামোল মব তামোল মব মব মব
মবাম, কো ববাম।' ইত্যাদি।

বিয়াত আজিকালিও কেঁচা তামোলৰ (ডকণ) থোক আৰু গুছিগুৱা
 পুৰণৰ মুঠা অতি প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী। বিশেষকৈ তামোলৰ থোক সন্মানৰ
 লমল। তাহানি মহাৰাজ ভাস্কৰ বৰ্মাই অশ্বাশ্ব বস্ত্ৰৰ লগত অলমৰ (ভেঁড়িয়াৰ
 কামৰূপৰ) হৰিৎ বৰণীয়া কেঁচা তামোলৰ থোক এটাও মহাৰাজ হৰ্ষবৰ্দ্ধনলৈ
 উপহাৰ পঠাইছিল বুলি জনা যায়। ইফালে আকৌ গুৱাক বা গুৱা (তামোল)
 পথৰ পৰাই গুৱাহাটী নামৰ উৎপত্তি বুলিও অনেকে বিশ্বাস কৰে। পুৰণি
 তামৰ ফলিতো প্ৰাগজ্যোতিষ নগৰৰ বৰ্ণনা দিয়াত কোৱা আছে যে সেই
 নগৰৰ তামোলৰ গছবোৰক পাণে আৰু কৃষ্ণ অগক গছবোৰক ইলাচি লতাই
 মেৰাই ধৰি আছিল।

এই গ'ল তামোল-পাণৰ কথা। অসমীয়া খেতিয়কে বাৰীখনত তামোল
 পাণত বাহিৰেও হৰেক বৰষুণ খেতি কৰিবলৈ লয়। আম, কঁঠাল, টেঙ্গা,
 জৰা, সেটেকু, পনীয়া, কল, নাৰিকল আদিয়ে অসমীয়াৰ বাৰীখন নতুন-
 বন কৰি ৰাখে।

বাৰীখনৰ এমুৰত এডবা মাটিত মাহ, কপাহ, ভিল, সবিয়হ তিল্ল'হ,
 বাঙী, লাউ, কোমোৰা, আলু, কচু, শাক আদি বতৰীয়া খেতি কৰা হয়।
 সবিয়হ, মাহ, কুঁহিয়াৰ আদি বেছি পৰিমাণে খেতি কৰিবলৈ হলে তাৰ কাৰণে
 শুকান, মুকলি ঠাই বিচাৰি লৈ বেৰি-কুৰি লোৱা হয়। সেইবোৰ খেতি
 কেনেকৈ কৰিব লাগে সেই বিষয়েও ডাক পুৰুষে বিধি দি গৈছে—

ঘন সবিয়হ, পাতল মাহ;

মুগৰ তলত চক্ৰে টাই;

অহিৰণ দি কৰা কপাহ।

অৰ্থাৎ সবিয়হ সিচি দিয়াত চক্ৰকৈ সিচিব লাগে। মাহৰ গছবোৰ
 লতাৰ দৰে ৰখি দি পৰে। গজিকৈ মাহ পাতল পাতলকৈ অহি সবিয়হ
 ঘনকৈ সিচিব লাগে। মাহ বোৱা সময় সৰহকৈ কোৱা আছে—বোলে,

ভাৱৰ চাৰি, আহিবৰ চাৰি;

মাহ কৰা বিমান পাৰি।

তাৰ মানে ভাৱ মাহৰ শেষৰ চাৰি দিন আৰু আহিব মাহৰ প্ৰথমৰ
 চাৰি দিন, য'তে এই আঠ দিন মাহ খেতি কৰিবলৈ প্ৰশস্ত কৰা। এই
 কালৰ কাৰণে হাল উঠাৰ মনে মনে ভাৱৰ মাহ, মানিব পৰা মাহ হ'ব

লাগে। সেয়ে নহলে ধানব খেতি কৰোঁতে যদিহে কোব সোনকি থাকে আৰু তাক পুনঃ শালিবলৈ নান বিচাৰোঁতেই দিন যায় শুনেহলে মচলে। ধানব খেতি কৰোঁতে আলি দিওঁন বোন দিওঁন ক্ষতি প্ৰয়োজনীয় নহুনি বাহৰ খেতিৰ সময়তো মাটিৰ জলল শুচাবলৈ কোবৰ ভেঁৰে আবৃতকৰ্তা আছে। সেই প্ৰয়োজনীয়ভালৈ লক্ষ্য ৰাখি সময়ৰ পৰা হুঁহুৰা সোঁকৰ ক্ষতি বিক্ৰম কৰি কোৱা হয়—কোব শালোতেই বাহৰ বৰ্ত্তন পাৰ হোৱা হুঁহু। কোনো কোনোৱে তাকেই ফাল কাটোতেই বাহৰ বৰ্ত্তন বোৱা বুলিও কয়।

অকল ধানব কাৰণেই নহয়, অন্যান্য খেতিৰ বেলেঞ্চাও প্ৰকৃত খেতিয়কে শুভ দিন-বাৰ চাইহে খেতি আৰম্ভ কৰে। মাহ, সবহ আদি বৰ্ত্তন শুভ তিথি-বাৰ কিছুমান ধৰি দিয়া আছে; কাৰণ সকলো কেইটা বাৰ আৰু তিথি সকলো খেতিৰ বাবে উৎকৃষ্ট নহয়। তেনেকৈ—

‘শীত সবহহ, মীত মাহ ;

শৰণত নাকটিবা বাহ।

বা

শীত সবহহ, মীত মাহ ,

শৰণত নাকটিবা বেঁত বাহ।

ইয়াত ‘শীত’ মানে—একাধনী, দ্বাদশী, ত্ৰয়োদশী আৰু চতুৰ্দশী তিথিত। ‘মী’ মানে আকৌ ১মী, ৭মী, ১২মী, আৰু দশমী তিথি। এই তিথিবোৰত মাহ ক’ব নাপায়। অসমীয়া খেতিয়কৰ আৰু এটা বন্ধন ধাৰণা এই প্ৰকাৰে কৃষ্ণ পক্ষত সিঁচি দিয়া মাহ অৰ্থাৎ সবহহ সহজে পোৱাকৈ নষ্ট নকৰে। সেই হেতুকে কৃষ্ণ পক্ষ মাহ, সবহহ আদি পৰ্ব্বৰ আট সিঁচিবৰ কাৰণে উৎকৃষ্ট সময় বুলি গণ্য কৰা হয়। ‘শৰণ’ মানে জৰণাধৰণা বেহতীলৈকে নক্ষত্ৰসমূহ, যেনে-জৰণা, ধনিষ্ঠা, শতভিষা, পূৰ্বভাদ্ৰপদ, উত্তৰ ভাদ্ৰপদ আৰু কেৱলী; অৰ্থাৎ জৰণা নক্ষত্ৰৰ আৰম্ভণিৰ পৰা বেহতী নক্ষত্ৰৰ শেষ মোহোৱা-লৈকে—এই হয় মিত্ৰক পৰণ লগা বোলে। এই ছয়টি মিত্ৰক বান্ধ-বেত কটিব পাৰায়। কোনো কোনোৱে ‘শৰণত নাকটিবা বাহ, বা বৰ্ণিত নাকটিৱ গ্ৰেড-বাহ’ বুলি আৰু সোপান ‘নাকটিবা বাহ’ বুলিও কয়। সি-বিহে হওক, প্ৰত্যেক কামৰ জৰণে যে তিথি, বাৰ নক্ষত্ৰ আদি কিছুমান একি-বিলাক আছে—একি কেৱলই প্ৰজা-কৰা।

এনেকৈ দিন-বাৰ চাই অতি যতনেৰে কৰা খেতিৰ মাহ যে লহপহোৱা হৈ পৰিব তাত কাৰো সন্দেহ নাই; তেনে মাহ খেতিৰ-পথাৰত যেতিয়া গাভ-নেদেখা-কবি লাগি দৌ খাই থাকে তেতিয়া তাক তুলি আনি থাবলৈ সংঘৰ্ষী মহন্ত লোকৰে মনে লকলকাবলৈ ধৰে বুলি এটি বচনত কোৱা হয়, যেনে,

‘মহন্তৰ চিন মাহনিত;

বুঢ়া গৰুৰ চিন ধাহনিত।’

কুঁহিয়াৰৰ খেতিও অসমীয়াৰ এটি প্ৰধান খেতি। ইয়াৰপৰা পোৱা গুৰু চেনিৰ সলনি ব্যৱহাৰ হয়। জুলীয় গুৰক মজলদৈ অঞ্চলত চুৰা নামে জনা যায়। ‘চুৰা’ শব্দটো সম্ভৱ তৎকালীয়া ‘সুৰা’ শব্দৰ অপভ্ৰংশ। জল-পানৰ লগত ইয়াক প্ৰচুৰভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। মধু বা মোৰ অভাৱে দেৱকাৰ্য্যত গুৰু দিয়া যায় বুলি (‘মধুভাৱে গুৰু হুতাং’ বুলি) কথা এবাৰ মাহুৰৰ মুখে মুখে চলি আছে।

কুঁহিয়াৰৰ খেতিৰ কাৰণে যথেষ্ট ঋতু আৰু কষ্ট কৰিব লাগে। সেই বাবেই কোৱা হয়—

ছয় পো ছয় নাতি

তেহে কৰিবা কুঁহিয়াৰৰ খেতি।

ভাকেই আকৌ এইবোৰও কোৱা যায়—

লাত তায়েক যাৰ,

কুঁহিয়াৰৰ খেতি তাম্ৰ।—ইয়াৰ তাৎপৰ্য্য এই যে অকলশৰীয়া লোকৰ কাৰণে কুঁহিয়াৰৰ খেতি কৰা হুকম কাল। বহুত পৰিয়াল থকা লোকেহে ইয়াৰ খেতি কৰিব পাৰে।

এনেকৈয়ে প্ৰাণৰ তলতে মাহ, সবিন্নহ, কৰ, কুঁহিয়াৰ, নাবিকল, ভায়েল, থাথ, কলাহ, মাটিকঠাল, মধুবিজায় আদিয়েই অসমীয়াৰ ঘাই খেতি। এইবোৰ খেতি কৰাৰ ঋতুবিণ্ড, আলিব, ধুজিহ, প্ৰাৰ্থ, কঠাল, বৰ, আহত, শাকৰী, জোগ, আদি গছৰ পুজিৰ বোৱাটোকো অসমীয়া লোকে এটা গছৰীয়া বুলি কোৱাৰ ধৰ্ম পুজিৰ লোকে গছৰীয়া বুলি কোৱাৰ ধৰ্ম আদিৰ দ্বাৰা প্ৰতিটো গছ কই দি সেই গছবোৰক গছকাৰত কলিৰ বৰি কলিৰ বৰি

আক তেনেকৈ খেতিয়াবা খেতিয়াবা আলিৰ চোকত ওচৰা-উচৰিকৈ কেইবা-জোপাও গছ কই, সেই গছৰ ভিতৰতে বিয়া পাতি উৎসৱ উপভোগ কৰে। এই উপলক্ষে কিছুমান গছক স্তম্ভৰূপে মতা আৰু কিছুমানক মাইকী বুলি ধৰা হয়। যেনে, বৰ গছৰ ভাল আৰু পাতবোৰো বৰ বৰ; গতিকে তাক মতা গছ বুলি ধৰি লোৱা হয়। পাক'বীৰ পাতবোৰ লাহী আৰু বতাহতে হালি-জালি থকা। আনকি বতাহ নাধাকিলেও পাক'বীৰ পাতে গা লৰচৰ কৰি লাহতী বাঢ়ালী হৈ থাকে আৰু ভাগৰুৱা লোকৰ গা লাগত পেলায়। গতিকে পাক'বী মাইকী গছ। এনেকৈ গছৰ বিয়া পতা, তিনি বা চাৰি আলিৰ মূৰৰ চোকক সাধাৰণতে গছ-বিয়া-দিয়াৰ তল বা ধল বা স্থল নামে অভিহিত কৰা হয়।

গছ বোৱা আৰু পুখুৰী খন্দাৰ উপকাৰিতা আৰু ধৰ্ম সম্পৰ্কে ডাক পুৰুষে কয়—

যেবে স্বৰ্গৰূপ কৰিবা জানি,
পুখুৰী খান্দিয়া বাখিবা পানী।
বুক ৰোপণত অধিক ধৰ্ম,
মঠ-মণ্ডপ গুৰুৰ ধৰ্ম।
যেই দিয়ে তাক হৈ পায়,
পৰ জন্মত মুক্ত হয়।

অসমীয়া খেতিয়কে যে দিনে-নিশাই হাড়-ভঙা পৰিশ্ৰম কৰি খেতিৰ উপৰ লাভ কৰিহে সুখ লভে এনে নহয়, তাৰ কপ আৰু শ্ৰী বিপ্লবেষণ কৰিও আনন্দ পায়। ‘কৃষি চিকুণ পৰব; পো- চিকুণ ঘৰব’,—এই বাণীত অসমীয়া খেতিয়কৰ মনোবৈজ্ঞানিক বিপ্লবেষণৰ ক্ষমতাও ধৰা পৰিছে। ‘লোকৰ ঘন আৰু নিজৰ আয়ল’ সদায় বেছি দেখাৰ হৰে লোকৰ খেতি আৰু নিজৰ পুজাকে সকলোৱে বেছি ভাল দেখে।

বাৰীখন সদায় গৃহস্থৰ ঘৰৰ উত্তৰকালে হোৱা উচিড। যদিও সদায় মুকলি বাখি, পূবফালে পুখুৰী খান্দি, পছিমফালে (কিছু দূৰত) গৃহস্থৰ অতি লাগতিয়াল বস্তু বাঁহ কই ঘৰখন পাতিব লাগে। ডাকৰ মতে—

পূবে বাঁহ, পছিমে বাঁহ;
উত্তৰে জুৱা, দক্ষিণে ধুৱা।

বাঁহ গছক অকল প্রয়োজনীয় বুনিয়াদ। নহয়, পরিজ্ঞ বুনিও গণ্য করা হয়। সেই যেথিয়ে বেহ-বিচারব গীততো আছে—

বাবীবে ধোঁগবে জ্ঞাতি বাঁহ এজুপি

সেয়েহে সোদবব ভাই;

জীয়াই থাকে মানে কবে কাঠী-কামী

যবিলাে লগতে যায় ;

ସେହାବ ଭାବନା ନାହିଁ ।

বাহ গছক আগ্নব প্রতিক বুলিও ধৰা হয়। অসমীয়া মানুহৰ সাধাৰণ
বিশ্বাস এই যে বাহে-বাহে ঘাইনি খাই হাবিত জুই উঠে, আৰু জুই পোনতে
এইধৰেই আৱিকাৰ হৈছিল। পুৰাণত কোৱা মতে মূৰলা নামৰ কন্যা এজনীৰ
পৰাই বাহৰ পোনতে উৎপত্তি হয়। মূৰলা আছিল দুখীয়া বামুণৰ
ছোৱালী। তাইক জোৰ কৰি শূত্ৰত বিয়া দিয়া হৈছিল। তাই তেতিয়া
সেই কথা জনা নাছিল। পিছত যেতিয়া তাই সেই কথা জানিব পাৰিলে
তেতিয়া তাই মনৰ বেজাৰত মৰিবলৈ ওলাল। বিষ্ণু দেৱতাক আৰাধনা
কৰি তাই চিতাত উঠিল আৰু প্ৰাণ এৰিলে। তাইৰ চিতাত্মৰ পৰাই
বাহ গছৰ জন্ম হ'ল। পোনতে সেই বাহ গছ দেখিবলৈ চুলি মেলি থকা
বালিকাৰ দৰে আছিল। ছোৱালীজনীয়ে জীয়াই থকা কালত আঁঠনী,
আদি তিনি বৰকৈ মানিছিল আৰু সেই তিনি-বোৰত উপবাসে
পালিছিল। সেইবাবে পিছতো সাত্বিক হিন্দুৱে এইবোৰ তথিত আছিল
বাহ নাকাটে বা কাটিব নিদিখে। এই বাহৰ আঁঠনী পক্ষিময়াদে, বাৱীৰ
পক্ষী কিছু দ্ৰুত থাকিলে দি. গিৰিহীতৰ মৰবাবী পক্ষীয়া দ্ৰুতাহৰ পৰা বন্ধা
কৰে।

যবন পুনরায় সবার খোঁজা থাকিব, জানে। পুষ্করিণী বহুতঃ বেয়ে রহয়।
 কিছু ভেঁজেই গছ কেঁচিয়াও পুবে ছব না জানে। পুবে ভেঁজেই সাক
 পুষ্কিরে ও রোয়া নহনি নিরুধঃ। সাকসক পুবে কুহুধ কানে ভেঁজেই
 খক গাছকাণে ও রোয়া কুহুধ কানে ভেঁজেই।

পূবে কোম্পানী পড়িলে এ

सर्वे भद्राणि कुर्यात्

नाईया

আগফালে তেঁতেলী পাছফালে ও

সেইঘৰ গিৰী উঠিল নে নৌ

নাইবা

আগফালে তেঁতেলী পাছফালে ও

সেইঘৰ মানুহ মৰিল নে নৌ।

পদূলিৰ মূৰত সিঁজু, আকণ, বাহক বা বাহকা, তুলসী আদি কৰা
লাগে। আকণ থাকিলে জহনি বেমাৰ নহয় বুলি মানুহে কয়। অম-
বিখাল মতে বাৰীত থকা গছ থাকিলে ঘৰখনত হান্দ-খৰিয়াল হৈ থাকে।
বাৰীৰ ভিতৰত ওখ গছ বখা নহয়, কাৰণ ওখ গছ থাকিলে তাত শগুন
পৰে আৰু শগুন, হুহু আদি পৰা অমজল-মুচক বুলি সকলোৰে ধাৰণা।
তেনেকৈ পদূলি-মুখত মুতা গছ থাকিবলৈ দিয়া নহয়, কাৰণ ঘৰৰপৰা
ওলায়েই মুতা গছ বেখা অমজলজনক। ডাকৰ মতে—

আটয়াত কঁঠাল মাজত আম ;

তেবে জানিবা বাৰীৰ কাম।

পূবে ভাৰু, পছিয়ে ছায়া ;

উত্তৰে গুৱা, দক্ষিণে ধুৱা।

আৰু

দক্ষিণে ভুঁই, উত্তৰে বাৰী,

ফল কৰা বাৰী খাৰী।

মাছে মাছে চাৰ্ছিবা তল;

তেহে পাইবা বাৰীৰ ফল।

বাৰীত আহত কৰম কৰবা,

শগুন কাকৰ কয় জানিবা।

চালত জিকা গছত পুই,

চোতালত উৰহী ডাল দুই।

ডাকৰ বচন জানিবা সাধ,

বাৰিবা ডাক বাৰি বিচাৰ।

ঘৰ বন্ধা পৰ্ব্ব কৰ্ত্ততে বাৰীখনৰ সম্পৰ্কত একে বিধৰ উপদেশেই দঢ়াই দঢ়াই কোৱা আছে ; যেনে—

সৰু সৰুকৈ বাজিবা ঘৰ ;

এটা নালাগে দহোটা কৰ।

আৰু তাৰ—

দক্ষিণে ভূঁই উত্তৰে বাৰী ;

আটীয়া দিবা তিনি শাবী।

ভলুকা কইবা তুই কণি ; (কণি অৰ্থ কোণত)

মধ্যত তামোল কৰা জানি।

ছয় হাতে তামোল তাতেই পাণ ;

আহাৰ মাহত লুকাইবা আন।

আম-কঁঠাল কাষত কইবা,

বেত, সোকা কাষত দিবা

পছিমে তেঁতেলী পূবে বেল,

ঘৰত সোমাই নকৰা য়েল।

পূবে মন্দিৰ পছিমে গ'লি ; (গোহালি)

উত্তৰে ভাণ্ডাৰ, দক্ষিণে ধ'লি (ধুৱলি)

ঘৰ কেনেকৈ সাজিব লাগে তাৰো বিশদ বিবৰণ দিয়া আছে। মুঠতে বাৰীখনৰ লগত ঘৰৰ সহজ লগালগি। সকলোবোৰ ঘৰৰ ভিতৰত পূবা-পছিমাকৈ সজা ঘৰ বেছি স্বাস্থ্যকৰ। অন্ততঃ থকা ঘৰ সদায় পূবা-পছিমাকৈ সাজিব লাগে। অৰ্থাৎ দক্ষিণ-দূৱৰী হ'ব লাগে। সেই বিষয়ে কোৱা আছে—

পূবা-পছিমাকৈ সাজিবা ঘৰ ;

অকাল মৃত্যুক নাহিকে ভৰ।

পূবে ভঁৰাল, পছিমে গৰাল ;

উত্তৰে চক, দক্ষিণে গক।

পছিমে বাহ, পূবে বেত ;

উত্তৰে ডামোল দক্ষিণে খেত।

বেতো গিৰিহঁতৰ এৰিধ অতি আৱশ্যকীয় বস্তু; সেইবুলি কিন্তু বেডৰ
 ছত্ৰজল হবলৈ দিলে সি সম্পদ নহৈ অস্বাস্থ্য আৰু আপদৰহে কাৰণ হব।
 এইদৰে বাৰী পাতি, খেতি কৰি, বছৰৰ বাৰ মাহত কি কি বস্তু জুতি লগাই
 থোৱা যায় তাৰ নিৰ্দেশ দিয়া আছে—

জেঠত দৈ, আহাৰত থৈ (আঠৈ);

শাওণত মৰাপাট খাবা গৈ।

ভাদত ওল, আহিনত কল;

কাতিৰ কচুত বাঢ়য় বল।

আষাঢ় মাহত খাবা চৰাই,

পুহত পিঠা, মাঘত কৰাই।

ফাগুনত মধু, চৈতন্যত ওঁ, বহাগত বৰ;

ইয়াকে খালে পুৰুষৰ গুচে কৰ্ম-জড়।

ইয়াত 'কৰ্ম-জড়' মানে কৰ্মৰ বাবে ওপজা জড়তা বা এলাহ। বস্ত্ৰবোৰ
 ওপৰত উল্লেখ কৰাৰ দৰে খাবলৈ পালে শৰীৰ সুস্থ থাকে আৰু
 মাতুহৰ কৰ্ম-পটুতা বাঢ়ে। বহুতে 'কৰ্ম-জড়' নকৈ 'কৰ্ম-জব, বা কামৰ
 হেতুকে ওপজা ব্যাধি বুলিও কব খোজে। প্ৰথমৰ অৰ্থটোহে পিছে বেছি
 খাপখোৱা।

জুতিৰ হাল, জুতিৰ ফাল

‘বাৰ নাই গৰু, সি সবাতোকৈ সৰু’—এই কথা-আখাৰ কৃষ্ণকৰ মুখে মুখে। আৰ্থিক অৱস্থা বিচাৰৰ কাৰণেও ই এক প্ৰকাৰ বিচাৰৰ মাপকাঠি স্বৰূপ। আগৰ দিনত হিন্দু ভাৰতত দোষৰ দণ্ড বিহা হৈছিল প্ৰায়শ্চিত্তৰে, আৰু দোষৰ গুৰুত্ব অনুযায়ী প্ৰায়শ্চিত্ত নিকপিত হৈছিল ধেমুৰ দ্বাৰা; যেনে, “তিনি ধেমু প্ৰায়শ্চিত্ত, পাচ ধেমু প্ৰায়শ্চিত্ত ইত্যাদি। আজি-কালিও গঞা হিন্দু সমাজৰ বিচাৰত এই নিয়মৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ বিধি চলি আছে। গৰুৱে সমাজত এনে এটি গুৰুত্ব লাভ কৰাৰ ঘাই কাৰণ এই যে গঞা বাইজ খেতিৰ ধান মুঠিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি চলি থাকে, আৰু ধান জীপাখনৰ জৰিতে হাল হালখন বা গৰু। হিন্দুসকলে সেই ধেমিয়ে গৰুক ধেৱতাৰ দৰে জ্ঞান কৰে। হিন্দুৰ কাৰণে গৰুৰ বিচ, গোবৰ আৰু গো-মূত্ৰও পৱিত্ৰ বস্তু। সেইবাবে হিন্দু সমাজত গো-বধ, ব্ৰহ্ম-বধ আৰ্থিক সম-পৰ্য্যায়ৰ অপৰাধ বুলি গণ্য কৰা হৈ আহিছে। গো-মূত্ৰ চিয়াহী তৈয়াৰ কৰাত গাঁও-ছুইত আজিও ব্যৱহাৰ হয়। গৰুৰ গোবৰো খেতিৰ বাকৈ প্ৰয়োজনীয় সাৰ। হাল, গৰু আৰু হালোৱাৰ কথা, সেই হেতুকেই হবলা অসমীয়া মাঙ-কথাত সঘনে ব্যৱহাৰ হোৱা শোৱা যায়। তেনে কিছুমান ঘটনাব নমুনা যেনে,

নিপাটীয়াই আগে শোৱে;

হাল-গৰু নোহোৱাই আগে বোৱে।

আগৰ হাল যেনি যায়, পাছৰ হালো তেনি যায়।

হালত নোৱাৰি হালুৱৈক হিন্কা।

এখন হাল লুত্ৰ-পুত্ৰ, দুখন হাল জুতি,

জুতিখন হালৰ সৰায় এখন খতি।

জুতিৰ হাল, জুতিৰ ফাল;

জুতিৰে বাবা সৰ্ব্বজিৎ কাল।

বামুণৰ হাল শূদিৰে বায় ;
 তাৰ কি আগ শুবি চায় ?
 বুটাই ডেকাই দুহাল বাবা ,
 তপতে পইতাই দুসাজি খাবা ।
 হাল বায় বাতিৰপৰা
 ভাতে নাটে কাতিৰপৰা ।
 হালতকৈ কোৰত টান,
 তেনে নহয় মোৰ বাহী বনৰ মান ।
 যাৰ থাকে মৈ-গৰু,
 তাৰ কথাত হবা সৰু ,
 যদি সৰু নহৈ হোৱা ঠাকুৰ,
 লোকে বুলিব নিলাজ কুকুৰ । ইত্যাদি

গাঁৱত সাত হাল বোৱা আৰু সাত ভাই-ককাই থকা পৰিয়ালকে ডাঙৰ
 গিৰী বুলি গণ্য কৰা হয় । কথাতো কোৱা যায়—

‘সাত হাল সাত ভাখেৰী,
 তাকে বোলে ডাঙৰ গিৰী ।

ঠাট্টাৰ স্তৰত তাকেই আফৌ ঘূৰাই কোৱা হয়—

বাতি জুহালত সাত হাল বোৱা :
 পুৱা শেভেলিত দুশবলৈ শোৱা ।

অনেক বচনৰপৰা বুজা যায় যে দুখন হাল বোৱা বৰ সুখৰ কথা ।
 গাঁৱত দুখন হাল বোৱা জনকে পেটে-ভাতে খোৱা যোজ্ঞান লোক বুলি
 ধৰা হয় । তেঁৱেই গাঁৱৰ চহকী বাহুহ । তেনে দুখন হাল বোৱা জোঁৱাই
 লক্ষ্য এটাৰ বিষয়ে মেয়েলীয়া গল্প এটা আছে । বিয়াৰ কাৰণে ছোৱালী
 বিবিলৈ নিজে গৈ এটা দিতিয়া ডেকাই শহুৰেকক কৈছিল—‘মোৰ মে-ৰা-
 গোষ্ঠী ভাল । মোৰ পিতৃ-পিতামহৰ দিনৰ ঘৰৰ কল্লাবোৰ হাতীৰ দাঁতৰ ।
 আজিও বৰ পৰিলে সেইবোৰ জিলিকি উঠে । হালো মোৰ দুখনেই, কিন্তু
 যাজ ভিৰিটা গৰুৰ অভাৱত এতিয়া দুখনকৈ বোৱা নাই । এনে হলত
 আশুনি বাক বোক ছোৱালী নিদিব জানো ?’ তাকে এটি বচন হাজি
 কোৱা হয়—

‘হাতা-দাঁতৰ কৰা ;
 ব’দ জিলিকে পুৱা,
 দুহাল বাবলৈ তিনিটা লাগে,
 তাকে দেখি শহুৰ গিছে
 ছোৱালী দিয়া নে নিদিয়া ?

ইয়াত আচলতে ‘হাতা-দাঁতৰ কৰা’ মানে মৰাপাটৰ শুকান বগা ঠাৰিৰ কৰা ; তাৰ ওপৰত ব’দ পৰিলে বাহিৰখন তো জিলিকি পৰেই, ভিতৰলৈ তাৰ বেঙনি (বেৱা) যায়। গৰু দুহাল হ’বলৈ তিনিটা মাজ লাগে, অৰ্থাৎ এটা মাজ গৰু আছে। আচলতে অৱস্থা শোচনীয়, কিন্তু তাকেই শোচনীয় কৰি কোৱা হৈছে।

কুৰি কৰিবলৈ হলে প্ৰথম কথা হ’ল হালখন। হালৰ গৰু ভাল হব লাগে।

কিৰিমিত যদি কৰিবা মন ;
 হাল-গৰু ৰাখি কৰা যতন।

হালৰ গৰু কেনে হব লাগে তাৰো বিতং বিবৰণ তাকে দি গৈছে। সেই মতে হালৰ গৰু সদায় সন্মান হ’ব লাগে। এখন ভালৰ পেটত আন এখন সোমাই পৰাৰ দৰে হালৰ গৰুহাল অসন্মান হলে হাল বোতাতে জুতি পোৱা নাযায়। ডাকৰ বচন মতে—

তাল মুৰীয়াৰ বায় হাল,
 তাতে নাটে সৰ্ব্বতি কাল।
 ক’লীয়া বলধ যতনে ঘূৰি ;
 জুঘুৰিবা খোৰা চুই দামুৰী।

চুই দাঁতৰ গৰুৰ দামুৰি বুলিয়ে ধৰা হয় ; বজনাই লগেও লি বয়সৰ পিনেছি দামুৰি হৈয়ে থাকে ; হালৰ উপযোগী নহয়। কিনিয়েলৈ হ’লে চাৰি দাঁতৰ বা ছয় দাঁতৰ গৰুহে কিনা উচিত। তাকে কৰিলে ডাক শিকাই-বুজাই লব পাৰি। বন-নিশিকোৱা ‘অবাইচা’ গৰুৰে হাল বাবলৈ গলে কষ্ট মাজ লাৰ হয়। তাকে কোৱা হয়—;

অবাইচা গৰুৰ ঘূৰি বায় হাল ;
 নষ্ট কৰে লাউল-মুহুৰি, নষ্ট কৰে কাল।

বুঢ়া শালিকাই মাত নোলোৱাৰ দৰে বুঢ়া গৰুৱেও বন নিশিছে। তাৰ উপৰিও বুঢ়া গৰু কিমান দিন টিকে বুজা টান। কথাতে কয়, বোলে—

যাব নাই ঋণ,
বুঢ়া গৰু কিন।

হৰিণৰ দৰে কাণ আৰু জিভা হলে তাক ফুলকীয়া গৰু বুলি ধৰা হয়। ছয় দাঁতৰ গৰু হালৰ কাৰণে প্ৰশস্ত, কাৰণ সেই বয়সত সি হালৰ সম্পূৰ্ণ উপযোগী হয়। সিও হব লাগে টিকা-শকত বলা ধৰণৰ। সেইবাবে কোৱা আছে. বোলে—

টিক বলধা ওলাই মাটি;
মাক ভালেহে জোয়েক জাতি।

আকৌ গৰু কিনিবৰ হলে ওচৰৰপৰা কিনাই ভাল; কিয়নো ওচৰৰ গৰুৰ বিষয়ে ঋ-খবৰ কবিলে সকলো কথা জনা যায়। ওচৰৰ গৰু আৰু ওচৰৰ ভূঁই সমানে আদৰগীয়া। দুয়োকে আগ্ৰহেৰে লব লাগে। দূৰৰ গৰু কিনিবলগীয়া হলেও ভালকৈ ঋ-খবৰ কৰি ইতিবৃত্ত জানি লৈহে তাক কিনা উচিত। সাধাৰণতে ধোবা, তেলীয়া আদি লোকৰপৰা গৰুৰ বিষয়ে ঋবৰ লব লাগে। কিয়নো মানুহৰ দৰে ঘৰে ঘৰে ফুৰোঁতে তেওঁলোকে গৰুৰ প্ৰকৃতি বা লয়-লক্ষণ সম্পৰ্কে জানিবলৈ সন্যোগ পায়।

গৰু কিনিবা চিকণ ছালি,
হুই-চাৰি-ছয় দস্তীয়া ভাল।
হৰিণৰ সমান জিহ্বা কাণ,
সেই বলধিক বিচাৰি আন।

বলধ কিনিবা বল বুজিয়া;
বাছিয়া, হুথিয়া ধোবা তেলীয়া।
চাৰিয়ে ছোটা, ছয়ে মোটা,
বিচাৰি কিনিবা বলধি গোটা।

~~গৰু কিনিবা চিকণ ছালি,~~

~~হুই-চাৰি-ছয় দস্তীয়া ভাল।~~

গ্ৰামৰ বলধি নিকটৰ ভুঁই,
ইহাক নেৰিবা জানন্তা হুই।

তেনেকৈ অ'কৌ বিছা-নেজীয়া বগা বৰণৰ হুই-পুই গক সদায় সৰ্বভো-
ঞকাৰে মজলবৰ। চুটি ডিঙিৰ টকলা নেজীয়া গক বৰ হুই বুলি জনা যায়।
আকৌ নেজৰ আগটো বগা, চুট ক'লা, কপালত ফোট থকা গক সৰ্ব
মজলকীয়া বুলি গণ্য কৰা হয়। মৈত যুৰি মাছৰ উঠিলে বহি ফেঁটা নহয়
ভেনেহলেও সেই গকৰ লক্ষণ ভাল বুলি জানিব লাগে।

বিছা-নেজীয়া ক'লীয়া চুটা, (ক'লীয়া-চুটা—চুট ক'লা)

কিনিবা বিচাৰি তেনে গোটা।

টকা নেজ চুটৰা চুটি;

সেইটো জানিবা গ'বীয়াগুটি। (গ'বীয়াগুটি—বগা, হুই)

নেজ শখা, কপাল ফোটা,

কিনি আনিবা সেই গোটা।

গক কিনিবা দীঘল নেজা,

মৈত উঠিলে নহয় কুঁজা।

গাখীৰৰ বাবে গাই কিনিবলৈ হলে বিশেষকৈ মন কৰিব লাগে যাতে
গাইজনী ঘাঁহ-বছা বিধৰ নহয়, ঘাঁহ নবছা গাই, সিও হব লাগে স্কক-
মুৱা, পাছ-ভাঙৰ বিধৰ; অৰ্থাৎ যেন গাখীৰৰ ভৰত পাছ ফাল কেৱেৰু
হৈ থাকে। বাউমুৱা গাহক অলক্ষী বা কুলকীয়া বুলি ধৰা হয়।

ভুজাক বাছিয়া কিনিবা গাই;

সকমুৱা পাছ-ভাঙৰ চাই।

হুইপুই যদি হয় মূৰ;

বাউমুৱাক কৰিবা দূৰ।

সৰ কীবাৱে পিঠৈ পানী;

গোবচকৰীক ঘৰলৈ নাবি।

বৰণৰ ফালেদিও ক'লা বা কপিলী পায়ে বেছি গাখীৰ দিহে বুলি
সকলোৰে ধাৰণা। কপিলী গাইক ডাহান্দিব, কামবেহুৰ বৰণৰ বুলি ব্যাখ্যা
দিয়া হয়। সাধাৰণতে কপিলী গাইৰ গাখীৰ কম। কামবেহুৰ বৰণৰ হোৱা
বাবেই ভেনে বুলি কোৱা হয়। কপিলী গাইৰ গাখীৰ পুথিৰে ধাৰ
বাপায় বুলি বচন একোৱাৰে পৰিৱৰ্তিত হৈছে। কপিলী গাই বাহুব

শ্রান কৰা উচিত বুলি অনেকে বিধি দিয়ে। এইবোৰৰ অৱশ্যে কুৰি শতিকাত আজি বিজ্ঞানসন্মত অৰ্থ একো বিচাৰি পোৱা নাযায়। ই কোনোবা কাৰ্য-পৰ ধৰ্ত্ত লোকৰ চলাচল ব্যাখ্যা বুলি আজিকালি তালৈ কোনেও কৰ্ণপাত নকৰে। সংস্কৃত শাস্ত্ৰতো আছে—‘গবাং কৃষ্ণা বহুকীৰা’ অৰ্থাৎ গৰুৰ ডিতবত ক’লা গায়ে বেছি গাখীৰ দিয়ে। বলধৰে হওক বা গাইৰে হওক—বঙ্গা বৰণটো বিস্তৃত দুয়ো ক্ষেত্ৰতে শুভ বুলি ধৰা হয়।

গৰু কিনিয়া নিখুণ বগা,

ডাকে বোলে মই হলো লগা।

কেনে গৰুৰে হালবোৱা নিষেধ, কেনে গৰুৱে গিৰিহঁতৰ অমত্বল সূচনা কৰে, হাল বাই থাকোঁতে নাঙল ভাগি গলে কি হয়, কাল উকৰি গলে কেনে, জেঁট ছিগিলে কি কলে—এইবোৰৰ বিষয়েও ডাকে বচন বাছি দি থৈ গৈছে। নমস্তজনক প্ৰহাৰ কৰা, অৰ্ধজ্ঞ ভোজন কৰা, অগম্য গমন কৰা আদিত যিদৰে বিধি চোৱাটো সমাজ ব্যৱস্থা মানি লোৱা হয়, ঠিক সেইদৰে কৃষি কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰতো ওপৰত কোৱাৰ দৰে অৰ্ঘটন বাটিলে ডাকৰ বচনৰ সহায় লৈ ভৱিষ্যতৰ বাবে সাৱধান হোৱা যায়। ডাকে কৈছে—

শিং ভগাক হুৰুৰি হালে,

ৰঙা বৰণীয়াক জুৰিও ভালে।

ক’লা বলধক যন্তনে ঘূৰি,

বান্ধিব নেজ যন্তে সাঙুৰি।

যদি হালত হয় নাঙল ভল,

বহুবেক তাৰ নিম্বিলে বল।

হালৰ এগাৱে যদি কোষ ছিনে,

গৃহস্থক বোগে সঘনে পীড়ে।

বছৰৰ কোন তিথি-বাৰত পোন প্ৰথমে হাল জুৰিব লাগে আৰু কিদৰে আৰম্ভ কৰিব লাগে তাৰ ইচ্ছিত এইদৰে দিয়া আছে—

বিতীৰ্ণা, সপ্তমী, পঞ্চমী হয়,

জ্যৈষ্ঠাৰী কৰ্মপক্ষ মিলয়।

বিষ্ণু, বীন, নিখুন, অন্ন্যা,

পূৰ্ণ, পঞ্চম, কৰ ধৰ্ম্ম।

শোভন তিথি লগ্ন শোভন;
 ফালৰ আগত দি ফাল্গুন।
 গুৰু গুৰু চন্দ্ৰ বাৰ
 গুৰু চিহ্নি যুৰিবা হাল।
 আৰু দেখিবা যুৰলি চাই
 পঞ্চবেধা আগ কৰিব যায়।
 শুভ শুভ বুলি যুৰিব হাল,
 ৰাজা-ৰাইজৰ হইব ভাল।

আউনী, একাদশী, পূৰ্ণিমা, সংক্ৰান্তি আদি তিথি-বাৰ প্ৰায় সকলো
 অসমীয়া খেতিয়কে মানে। সংক্ৰান্তি, একাদশী নামানিলেও আউসা-পূৰ্ণিমা
 মানে আৰু হাল নাযায়। যি লোকে তিথি বাৰ নাজানে অৰ্থাৎ কোন
 দিনা কি তিথি তাৰ খবৰ নাপায় সি পথ'বলৈ ওলাই গৈ পথ'ৰত অন
 কোনোবাই হাল বাইছেনে নাং চাই লয় আৰু পথ'ৰত হাল নেদেখিলে
 নিজেও হাল নাযায়। তাকে কয়—

গছত উঠি চাবা,
 আনে বালে বাবা। কিয়নো ডাক পুৰবে কৈছে -
 অমা-পূৰ্ণিমাত বায় হাল,
 ভাতে নাটে সৰ্ব্বতি ফাল।

সাধাৰণতে গৰু প্ৰায় ২০।২৫ বছৰ জীয়াই থাকে। মানুহৰ মুখে মুখে
 চলি থকা এটা বচন মতে মানুহ-আৰু হাতী দুয়োৰে আয়ুস সমান।
 বজ্জিছ বছৰ জীয়াই থাকে ঘোঁৰা। গৰুৰ আয়ুস কম-বেছি প্ৰায় চব্বিশ
 বছৰ আৰু ছাগলীৰ যোঁগ বছৰ।

নব-গজ বিন ছয়;
 বছৰ বজ্জিছ ঘোঁৰা বয়।
 চব্বিশ বৰ্জা, যোঁগ ছাগলী;
 পচি তিনি ববাহ পাগলী।

এই 'পচি তিনি ববাহ পাগলী' বোলা কথাটো গাঁৱৰ ঘেঁৰা সকলো
 জনৰ মূৰে মূৰে আছে। বৰ্ত্ত পচি তিনি জটী পঢ়িত ববাহ বিহিবও,

ভুল কৰিছিল—এই অৰ্থত জানি শুনিও কোনোবাই ভুল কৰিব খুজিলে
এই বচন প্ৰয়োগ কৰা হয়। ‘বিশ-ছয়’ অৰ্থ ছকুৰি বছৰ।

গকৰে বাৰিষাৰ বোকা-পানী বা পোত-গেৰেকনিলৈও ভয় নকৰে।
বাৰিষাৰ ধাৰাধাৰ বৰষুণ কেতিয়াবা পঞ্চাৰত সিহঁতৰ পিঠিতে যায়; তথাপি
জ্ঞান নাই। কিন্তু, কাতি-সঁতা অৰ্থৎ কাতিমহীয়া মেখেৰি নিছিপাকৈ
দিয়া বৰষুণ বুঢ়া গকৰ কাৰণে যমৰ সদৃশ হয়। বুঢ়া গকবোৰ সেই সময়তে
বেছিকৈ মৰে। ইয়াকৈ লৈ বুঢ়া গক আৰু শগুনৰ মাজত হেনো ঠট্টা-বিজ্ঞপ
তৰ্ক-বিতৰ্ক হয়। শগুনে বুঢ়া গকৰ খবৰ লৈ থাকে—বুঢ়া বন্ধু সিপুৰালৈ
কেতিয়া যায়। কাৰণ, গলেই তাৰ ভোজ ওলাব। অকল ভাবি থাকিয়ে
নেৰে। যেতিয়া নেৰানেপেৰা কাতি-সঁতাত কাঁথিৰ কুকুৰ লৰিব নোৱৰা
হয় তেতিয়া শিমলুৰ আগৰপৰা শগুন-বন্ধুই বুঢ়া হালোৱাক হেনো বিড়িয়াই
কয়—‘হেৰা আধামৰা বুঢ়া আতা, এইবাৰ ক’লৈ যাবা? বুঢ়াব হাতত
চেঙেলী পৰিছা। এইবাৰ তোমাৰ বন্ধু নহ’ল’ উত্তৰত প্ৰমাদ গপি বুঢ়া
গকৰে নীৰৱ হৈ শুনি থাকে, চুপ কৰি সঁহি থাকে।

সহিলে আপদ যায়,

নসহিলে দুখ—ভাৰি।

আকৌ যেতিয়া মাঘৰ দিন গৈ ফাগুন পায়হি তেতিয়া মুকলি পঞ্চাৰৰ
নতুন ধাঁহ খাবলৈ পাহ গা টঙাই উঠা বুঢ়া হালোৱাই হেনো শগুনক ইতিকিং
কৰি কয়—‘থাও থাঙকৈ জিভাৰ পানী পেলাই অছিলি নহয়, বুঢ়া শগুন।

এতিয়া আৰু কি খাবি? মোৰ গোবৰ? একাকি বচনত তাকে এইবাবে
কোৱা হয়—

আহিন গৈ পৰিল কাতি,

ক’লৈ যাবি বুঢ়া আতি?

মাঘ গৈ পৰিল ফাগুন,

গোবৰ সোপা খাহি বুঢ়া শগুন।

গক আৰু ম’হ বুঢ়া হোৱাটো শিং দেখি, নাইবা দাঁত কৰি চাই বুঢ়া
হয়। ‘গকৰ’ কোৱোবাঙীয়াত দাঁতৰ অস্ত পকে। শিং, সৰ্দাৰে কোৱা
ককত কোৱা হয়—

ঘৰ বুঢ়া হয় চুকৰপৰা,
 নগা বুঢ়া হয় টিকাৰপৰা।
 নাও বুঢ়া হয় টিঙৰপৰা,
 মৰ বুঢ়া হয় শিঙৰপৰা।

থাৰত গাই লাগি থৈগৈৰ দৰে গিৰিহঁতৰ অতি মৰমৰ বস্তু। কথাত কোৱা হয় বোলে, থৈবতী গাইৰ লাঠি খেৱাতো সাৰ্থকতা আছে; কিন্তু নেজ-গুবৰীয়া গাইক হলে সকলোৱে খেদি পঠিয়ায়। তেনে গাই গোহালিৰ নেওচন আৰু গিৰিহঁতৰো আপাৰ্শ। তাকে বচন একাধিত কোৱা হয়—

ভাহৰ শত্ৰু বেলগাতি ভাঠ,
 গোহালিৰ শত্ৰু নেজ-গুবৰীয়া গাই।
 বাটৰ শত্ৰু কঁহ বাহ,
 চোতালৰ শত্ৰু পাতি-হাহ।

স্বাৰ্থপৰ দুনিয়াত সকলো কিন্তু স্বাৰ্থপৰ। মাকৰ মৰম আৰু পত্নীৰ মৰমৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাবলৈ গৈ পত্নীৰ মৰমতো কেনেকৈ স্বাৰ্থ সোমাই থাকে তাকে দেখুৱাবলৈ কোৱা হয়—বোলে, মাকে চাহ মুখলৈ, তিবোতাই চাহ হাতলৈ; অৰ্থাৎ হাতত কি আনিছে তালৈ। থৈবতী গাইৰ আদৰৰ লগতো তাইৰ গান্ধীৰ টোপাৰ স্বাৰ্থ সোমাই থাকে গায়ে পিয়ন ছাবিলে বা বখিনা হলে সেই গাইক গিৰিহঁতে আদৰ কৰিবলৈ এৰে। তেনে পিয়ন-ছাৰা আদৰ নোপোৱা গাইৰ খেদ বৰ্ণাবলৈ কোৱা হয়—

আগতে আছিলোঁ ধোৱনী-ধোৱনী
 গোৱালে বুলিছিল আই
 এতিয়া হলোঁ নেজ-গুবৰীয়া,
 আকতো নিদিবোঁ ঠাই।

কামধেনু বা স্বৰ্গতৰ কথা আজিও যাহুহে কৰ। এই কামধেনুৱে হেনো বেলে যি খোজে তাকে দিব পাৰিছিল আৰু শোৱালি নোহোৱাকৈ লহাৰ পাখীৰ দিছিল। এই কামধেনু পোনতে আছিল বশিষ্ঠ মূনিৰ আশ্ৰমত। যদি বিশ্ববিক্ৰম ভেটিয়া আছিল এজন পৰাক্ৰমী বজা। কামধেনুৰ অস্তিত্ব জানিবলৈ যেনে ভোক কৰি বশিষ্ঠৰ দস্তখতৰ কাৰণত তেওঁ যাব খুজিছিল। তাতে কামধেনুৱে ক্ৰোধেৰে তিনিটা হেৰেৰি, বাকীৰ অস্তিত্ব

সৈন্ত ওলাই বিশ্বামিত্ৰৰ সৈন্ত-সামন্ত সকলোকে কাটি নিপাত কৰিছিল।
তপোবলৰ মহিমা দেখি তেতিয়া বজা বিশ্বামিত্ৰ বিস্থিত হয় আৰু নিজেও
তপশ্ৰু কৰিবলৈ লাগি যায়। কামধেনু যেনো অম্বৰ আছিল আৰু সেই
কামধেনুৱে নেজ মাৰিলেই আজিও আকাশত থৰাং বতৰতো বিজুলী চমকে
বুলি গঞা লোকৰ দাবণা। পৰিষ্কাৰ আকাশতো নক্ষিত্ৰা দিগন্তত পিৰিক-
পাৰাক্ৰৈ বিজুলীয়ালে কামধেনু বা কপিলী গায়ে নেজ মৰা বুলি কোৱা
হয়।

গাই গৰুৰ ভিত্তৰতো মূগী গাইক বেছি ধুনীয়া বুলি ধৰা হয়। কি কি
বস্তু চিকণ আৰু কাৰ সৌন্দৰ্য ক'ত ধৰা পৰে সেই সম্পৰ্কে চিকণ পৰ্ক
মেলি বুঢ়া লোকে কয়—

গোৱালীৰ চিকণ মূগী (মোগী)

দালিৰ চিকণ মাটি,

সমুদ্ৰৰ চিকণ নৌ,

টেঙাৰ চিকণ ঐ

শাকৰ চিকণ লাই,

জলাৰ চিকণ আঁহা,

কথাৰ চিকণ বস,

ফলৰ চিকণ কল,

মুখৰ চিকণ গুৱা,

কটাৰী চিকণ লিলে,

পানীৰ চিকণ পানী পকুৱা,

বিয়াৰ চিকণ বৰ-কইনা,

গাইৰ চিকণ মূগী।

শয়নৰ চিকণ পাটী।

মাছৰ চিকণ বৌ।

বাচনৰ চিকণ টৌ।

মুদ্ৰাৰ চিকণ পাই।

চেনেহৰ চিকণ দাছা।

চাকৰৰ চিকণ বশ।

হোকাৰ চিকণ নল।

টোপনিৰ চিকণ গুৱা।

তিৰী চিকণ কিলে।

মাছৰ চিকণ মোৱা;

হোমৰ চিকণ ঘোঁৱা।

খেতি কৰোঁতে আধি খোৱা মৰকীয়া হাল বোৱা, বজা থকা আদি
কাম অসমীয়া লোকে ঘিণায় আৰু পৰাপকত নকৰে। তাকে লক্ষ্য কৰিও
এফাকি বচন মতা হয়, বোলে—

আধিয়া খেতি মৰকীয়া হাল,

কবাতকৈ খেতি নকৰাই ভাল।

এৱে কাৰ্য্যত হালোৱা আৰু গিৰিহীত দুৱোৰে বখেট কতি আছে।
মৰকীয়া হালত হালোৱাই গিৰিহীতৰ গৰলৈ মৰত-মৰত নাৰাখে। তেতিয়া

গন্ধ মবিবলগীয়া হয় পৈ। তাকে বিক্রপৰ ছন্দেৰে বৃদ্ধ লৈকে কয় -

হাল মৰকীয়া, ফাল মৰকীয়া, বিধান মৰকীয়া পৰৰ ;

বুঢ়ী নাঙলখন খুজি আনিছো—ডলিবাৰাটোহে ঘৰৰ।

গন্ধৰ বয়স নিৰ্ণয় কৰা হয় তাৰ দাঁত চাই। প্ৰথমে দুই দাঁত, তাৰ পিছত চাৰি, ছয়, এনেকৈ ২।৪।৬, বিয়াৰ, খুৰখাৰ, ভচোপাত, নামচোপাত লাউগুটীয়া আৰু শেহত কোমোবাগুটীয়া হয়। দাঁত কোমোবাগুটীয়া হলে গন্ধ আৰু জীয়াই নাথাকে। বিয়াৰ বা খুৰখাৰত গন্ধ ভৰ বয়সত উঠে। চাৰি দাঁত বা ছয় দাঁত হোৱাতেই গন্ধক বন (হাল) শিকাব লাগে। হাল বোৱাতো এচাহ বাই উঠি তাকে কটাকৈ আৰু এচাহ বালে তাক 'সমৰ' বোৱা বোলে। সমৰ বাই মৈয়ালে সাধাৰণতে মাটি খেতিৰ উপযোগী হয়।

ডাকৰ বচনত বতৰ আৰু বাৰিষা

অসমৰ খেতি বতৰৰ দান। 'বতৰ' শব্দই আকাশৰ অৱস্থা অথবা খেতি-বাতিৰ উপযুক্ত সময় বুজায়। বতৰ কৰ্মকাল বুলিলে আকাশৰ অৱস্থাকে বুজা যাব; কিন্তু 'পক্ষা আমৰ বতৰত কুঁজা মহা' বুলিলে আম পক্ষা সময়ৰ বিশেষ ঘটনা এটা বুজা যায়। অন্তৰ্ভুক্ত কুঁজাক সকলোৱে কুঁজা বুলিয়ে মাতে, আনকি চেঙেলীয়া ল'ৰাটোৱেও তেওঁক দেখি 'ঐ কুঁজা' বুলি মাতিহে আমোৰ পায়। কিন্তু কুঁজাৰ বাৰীত থকা আমবোৰ যেতিয়া সেন্দূৰীয়া হৈ পৰিবলৈ ধৰে তেওঁক তেতিয়া ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৱে 'কুঁজা মহা' বুলি সৰুৰে ধৰিহে সোধোন কৰে। তাকেই কথাত কয়—
 দিব-খব পাৰিলেই হয় ময়নামতী আৰু দিব-খব নোৱাৰিলেই হয় ময়নামতী।
 ওপৰৰ ঘটনাটোত পক্ষা আমৰ বতৰ বোলোতে আম পক্ষা বিশেষ সময় জোখৰৰ কথা বুজোৱা হৈছে। আলোচ্য শব্দত আমি আকাশৰ অৱস্থা বা ব'হ-বৰষুণ সম্পৰ্কীয় বতৰ সৰ্ব্বক্ষেত্ৰে আলোচনা কৰিম, তাকো ডাকৰ বচনৰ আলমত।

অসমৰ খেতি দাইকৈ বতৰৰ দান। বতৰ ভাল হলেই খেতিও ভাল হয় আৰু বতৰ বেয়া হলেই খেতিৰ কালেও আধা পৰে। ডাক পুৰণে কৈছে—

কি কৰিব চাহ-চালনা;
 যদি কৰে বতৰ কেঁদা।
 ব'হ বৰষুণ অমানে সৰু;
 তেবেসে কুৰিৰ লাভক পায়।

অজিহুটি আৰু অমাজুটি দুয়োটাৰেই খেতিৰ অনিষ্টকৰ। সেই বাবে খেতিৰ সময়ত 'একেবাৰে' অনেক জিলা-বৰষুণ নবলে 'কৰকে' এচকী চুৰীকৰি 'বি-সৰাবৰ' আৰু 'জল-টাই-পুতি', 'চেঙেলীয়া বিয়া পুতি', 'ওৰে বিয়া কৰি খেতি', 'উল্লাসৰে খানি', 'পানী-বৰষুণ' আৰু 'জল-টাই-পুতি' চেপা-বহা-ভিঙা-খানি

মাছধৰা সজুলিগোৰ পাতি আৰু দেশৰ দস্তৰ মতে আৰু অনেক প্ৰকাৰ অলুটান, পাতি বৰষুণ নমাবলৈ যত্ন কৰে। সেইদৰে একেবাৰে অনেক দিন বৰষুণ হ'বলৈ ধৰিলেও আকৌ 'নাম কৌৰ্ত্তন পাতি, পালনাম ধৰি, দেৱতালৈ ঘিউৰ শলা আগ বঢ়াই, কল গছত শলা মাৰি থৈ আদি নানা প্ৰকাৰে বৰষুণ বন্ধ কৰিবলৈ যত্ন কৰা দেখা যায়।

এইবোৰ আনুষ্ঠানিক কাৰ্য্য লোকাচাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নহি চলি আছে। ইবোৰৰ উপৰিও অসমীয়া খেতিয়কে প্ৰকৃতিৰে ফিচমান সাৰ্য্য আৰু পৰি-বৰ্ত্তন নিৰীক্ষণ কৰি বতৰ আৰু বৰষুণৰ অৱস্থা আৰু ফল-ফল নিৰ্ণয় কৰে। জীৱনৰ অভিজ্ঞতাই দান কৰা এই অমূল্য জ্ঞানবোৰ নীতি-চৰ্মৰ মাজেদি লম্বাভাৱত চলি আছে।

দক্ষিণে গাজে খবলৈ

বুঢ়াই বিয়া কৰায় পৰলৈ। — কথাৰাৰ শুনাতে অলপ যেন কেনেবা কেনেবা লাগে। কিন্তু গাঁও-ভূঁইত ই ডেকা-বুঢ়া সকলোৰে সুখত মনোনিবেশ চলি আছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত ৰখা ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৰে মনে যে যেদে দক্ষিণে গাজিলে বৰষুণ নহয়; উত্তৰ বা পশ্চিম গাজিলে বৰষুণ হয় আৰু উত্তৰ-পশ্চিম দিশত গাজিলে অতি শীঘ্ৰে বৰষুণ হয়। এই সিদ্ধান্ত আৰু ওপৰৰ বচন কিন্তু ছিলঙত নাথাকে। তাত আকৌ দক্ষিণৰ পৰা ওলোৱাই আহিলে বা যেদে দক্ষিণ ফালে গাজিলে বৰষুণ হয় আৰু সিও অবিলাখে হ'ব। বুঢ়াৰ বিয়াৰ বৈধৰে বৰষুণৰ একো প্ৰভাৱ নহ'ব বা সম্বন্ধ নাই যদিও, তুল্যমূল্য বৰ্ষাবৰ কাৰণে নীতি বচনত তাতকৈ তাতো লাঙুৰি ধোৱা আছে। অৰ্থাৎ যেদেব-দেবীৰে সাধাৰণতে আগন্তুক বুঢ়ী আৰু বিয়াৰ উকলিয়ে আগন্তুক উপভোগ্য হ'ব বুলি কৰে যদিও দক্ষিণৰ যেদেব গাজিয়ে বৰষুণৰ পৰিৱৰ্ত্তে বৰষুণ আহে, আৰু বুঢ়াৰ বিয়াৰ উলহ-মালাহো অতিবৈধ হ'ব বিয়াহুও পৰিৱৰ্ত্তি হোৱা স্বাভাৱিক।

দক্ষিণে গাজিলে বৰষুণ হয়, বৰষুণৰ বৈধৰে বৰষুণৰ বৈধৰে বৰষুণ হয়। জীৱনৰ অভিজ্ঞতাই দান কৰা এই অমূল্য জ্ঞানবোৰ নীতি-চৰ্মৰ মাজেদি লম্বাভাৱত চলি আছে। অৰ্থাৎ যেদেব-দেবীৰে সাধাৰণতে আগন্তুক বুঢ়ী আৰু বিয়াৰ উকলিয়ে আগন্তুক উপভোগ্য হ'ব বুলি কৰে যদিও দক্ষিণৰ যেদেব গাজিয়ে বৰষুণৰ পৰিৱৰ্ত্তে বৰষুণ আহে, আৰু বুঢ়াৰ বিয়াৰ উলহ-মালাহো অতিবৈধ হ'ব বিয়াহুও পৰিৱৰ্ত্তি হোৱা স্বাভাৱিক।

বাৰিষা বুলি গণ্য কৰা হয়, তথাপি অসমীয়া খেতিয়কৰ বাৰিষা আহে শালিধান চপোৱাৰ পিছৰপৰাই; অৰ্থাৎ মাঘ বিহুৰপৰাই। সেয়েহে মাঘ বিহুৰ দিনা দোকমোকালিতে উঠি ঘৰৰ গিৰিহঁতে বাঁহীমুখে বাৰীৰ আম-কঁঠাল, ডামোল-পাণ, টেঙা-জৰ, লেতেকু-পন'য়ল আদি কৰা গহবোৰলৈ মাটিৰ চপৰা দলিয়াই দি চিঞৰি চিঞৰি 'লাগ লাগ'কৈ সেইবোৰক জগাই সচেতন কৰি দিয়ে। তাৰ পিছত গৰুৰ গোহালিলৈ গৈ গৰুবোৰৰ অৱস্থা চাই অহা-বছৰত বানপানী কিমান হ'ব সেইটো নিৰ্ণয় কৰে। তেওঁলোকৰ মতে যদি গৰুবোৰ শুই থাকে তেন্তে সেইবাৰ বানপানী নহয়, আৰু বৰষুণো কম হয়; যদি উঠি থিয় হৈ থাকে তেন্তে ভীষণ বানপানী হয়, আৰু যদিহে কিছুমান গৰু শুই থাকে আৰু কিছুমান থিয় হৈ থাকে তেন্তে পানী মজলীয়া বা মাজা-মিহলা বিধৰ হয়।

মাঘৰ বিহুত গোৰ শয়ন

ধৰাত বিক্ষিপ্ত জল-বৰিষণ;

থিয় চৰা গোৱে পাণ্ডুলিৰ এবা,

গোৱে-গোৱে বানত একেলগে য়ে।

মাঘমহীয়া বতৰৰ পৰিবৰ্তনলৈ লক্ষ্য কৰিও বাৰিষাৰ বিষয়ে আৰু অনেক কথা ঠাৱৰ কৰি লোৱা হয়। মাঘ মাহৰ সপ্তমী তিথিৰ দিনা— শুক্লা সপ্তমীয়ে হওক বা কৃষ্ণা সপ্তমীয়ে হওক—যদি কুঁৱলী দিয়ে তেনেহলে সেই বছৰ বাৰিষা প্ৰবল বানপানী হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। অলপ বৰষুণ হলে খেতি ভাল হয় আৰু বৰি ধাৰাসাৰে বৰষুণ দিয়ে তেনেহলে বানপানীও প্ৰলয়ঙ্কৰী হয়।

মাঘী সপ্তমীতে দিয়ে কুঁৱা

হ এৰি বাঁম বোৱা।

অৰ্থাৎ হ মাটিৰ খেতি সেইবাৰ বানপানীয়ে মাৰিব।

মাঘী সপ্তমীত বৰিবে ঘৈৰ;

বেহা এৰি নাউল কৰা নৈৰ।

আকৌ

মাঘী সপ্তমী উপৰে কান্দি;

আহ এৰি ধৰিবা শালি ।
 যদি বৰিষে বিনি-জিনি ;
 শস্ত্ৰৰ ভাৰ নসহে মেদিনী ।
 যদি বৰিষে মূষল ধাৰে ;
 মাজ সাগৰত বগলী চৰে ।

মাঘৰ মাহৰ দেওবাৰ অথবা শনিবাৰ-মঙ্গলবাৰে আউনী আৰু তৃতীয়া
 তিথিত উত্তৰ দিশৰপৰা বতাহ বলা আহুধানৰ বাবে মঙ্গলকৰ নহয় ; কিন্তু
 সেই কেইদিনত বাহিৰে অন্য দিনত উত্তৰৰপৰা অহা বতাহে সেই দহুৰৰ
 আহুধানৰ মঙ্গল প্ৰচনা কৰে—

বৰি বৰিস্তত ভূমি-নন্দনে
 মাঘৰ সপ্তমী তৃতীয়া দিনে ;
 ইহাতে উত্তৰা য়েবে পায়
 অৱশ্যে জানিবা আহু হৰায় ।

কোন কোন বাৰত কি কি খেতি আৰম্ভ কৰা প্ৰশস্ত সেই বিষয়ে
 কোৱা হয় যে বুধ, বৃহস্পতি আৰু শুক্ৰবাৰ ধান আদিৰ কাৰণে উত্তম,
 কিন্তু এই কেইদিন মাহ, সৰিয়হ আৰু বাঁহৰ কাৰণে প্ৰশস্ত নহয় ।

বুধ, বৃহস্পতি, শুক্ৰবাৰ;
 মেদিনী নসহে শস্ত্ৰৰ ভাৰ ।
 মাহ, সৰিয়হ, কপাহ; বাঁহ,
 চাৰিকো থাৰ, নাহিকে আশ ।

পূহ মাহত যদি আকাশ মেঘেৰে আগুৰা থাকে অথবা আকাশত সদনে
 মেঘৰ গৰ্জন হৈ থাকে আৰু মাহৰ মাজ ভাগতো বৰষুণ নহয় তেন্তেহলে
 বছৰৰ চাৰি মাহত মাথোন অলপ-অচৰপ বৰষুণ হয়, বাকী মাহবোৰত নহয় ।

শৌৰমাগে হয় যদি মেঘৰ গৰ্জন,
 মাঘ মাসে হয় পূহ জন্মৰ শোষণ ;
 যেনেকৈয়ে বুটি পৰে জেঠত,
 চাৰিমাগ বুটি হোৱে লোকত ।

মাঘ মাহত বৰষুণ দিয়া ভাল, মেঘৰ কালে দিয়া তাতোতকৈ ভাল ।

মাঘৰ মাসত যদি বৰিষে পানী;
 তেৱে কিছু বৃষ্টি আগলৈ জানি।
 যদি বৰিষে মাঘৰ শেষ,
 ধন্য ৰাজ্য পুণ্য দেশ।

সেয়ে নহৈ যদি মাঘত ব'দ আৰু ব'হাগ মাহত শীত হয় তেনেহলে আকৌ
 বাৰিষাৰ চাৰি মাহ ভূমিত অল্ল-বৃষ্টি হয়।

মাঘত ৰোদ্ৰ, বৈশাখত শীত,
 চাৰি বাহ অল্ল-বৃষ্টি স্তমিত।

কৃষ্ণক ধাৰণামতে মাঘ মাহৰ ৰোহিণী নক্ষত্ৰৰ তিথিৰ দিনা বৰবুণ
 হবই হব; ব'দ নহয়, তেনেহলে সেই বছৰত খেতি কেতিয়াও ভাল
 নহয়—

মাঘ মাহত ৰোহিণী নক্ষত্ৰ
 যদি নাৰিষে ঘেৰ;
 হাল-স্কোৰ বেচি কৰা সৰ লোকে
 দেৱী মহাদেৱক সেৱ।

মাঘৰ বিহু কোন বাৰে পৰিলে কেনে হয় সেই বিষয়েও নানান নিৰ্দেশ
 আছে। শনি বা মঙ্গলবাৰে পৰিলে প্ৰজাৰ কিছু তথ হয় সঁচা; কিন্তু সেই
 বছৰ বানপানীৰ প্ৰকোপ হয় নহয়। মাঘী পূৰ্ণিমাৰ পৰা মেঘ, মকৰ,
 তুলা আৰু কৰ্কট—এই চাৰি ৰাশি যদি উত্তৰায়ণত মিলে, তেনেহলে সেই
 বছৰ ভয়ঙ্কৰ পানী হয়।

পৌষৰ বিহু যেই বাৰে
 ৰবিকৃত মঙ্গলবাৰে;
 স্থখ দ্বিগুণ তিনিগুণ বান
 এইবাৰ গৈল যাতিৰ মান।
 মেঘ, মকৰ আৰু তুলা কঁকৰ, (কঁকৰ=কৰ্কট)
 এই চাৰি ৰাশিৰ সাগৰ।
 এই চাৰি উত্তৰায়ণে যায়;
 বহু ব্যৰিষা, শত্ৰু-হৰায়।

ফাগুন মাহত বোহিগী নক্ষত্ৰৰ লগত কোন তিথি পৰে সেইটো জানি লব পাবিলেও কৃষিৰ ফলাফল আৰু বানপানীৰ প্ৰকোপ কিছু বুজিব পৰা যায়। যদি সপ্তমী তিথি হয় তেনেহলে ধান হয়, যদি অষ্টমী তিথি পৰে তেন্তে ঘোৰ বানপানী হয়, যদিহে নৱমী তিথি হয় তেনেহলে বজাপ্ৰজা সকলোৰে দুখ-কষ্ট কুলাই-পাচিযে নধৰা হয়। শাকীবোৰ তিথিৰ কথা কোৱা নাযায়।

কি চাহা পণ্ডিত আগম পুৰাণ,
ফাগুন বোহিগীত কি তিথি জান
সপ্তমী ধান, অষ্টমী বান;
নৱমী কৰে সন্মূলে নিৰ্জান।

ফাগুন গৈ চ'ত পৰোতে বাৰটো যদি সোমবাৰ হয় তেনেহলে বৰ-লগীয়া একো নাই। যদি দেওবাৰ হয় তেনেহলে সেই বছৰ যথেষ্ট বৰষুণ হয়; মঙ্গলবাৰ হলে খেতি ভাল হয়; শনিবাৰ হলে শস্ত হানি হোৱাৰ উপৰিও দেশত মাৰিমৰক লাগে।—

ফাগুনৰ শেষে চৈত্ৰ প্ৰৱেশ হৱে যেই বাৰ,
ৰবি শেষে বৰিষে, মঙ্গলে ধূলি অন্ধকাৰ।
বুধ, বুহম্পতি, শুক্ৰবাৰে,
ধৰা নধৰে শস্তৰ ভাৰে।
যদি হোৱে শনিবাৰ,
শস্ত হানি, প্ৰজা কয়কাৰ।

চ'তৰ চতুৰ্দশী তিথিত ইহি বস্তৰ ভাল হয়, অৰ্থাৎ ব'দ বা বৰষুণ কোনোটাৰ প্ৰভাৱ অসহনীয় নহ'ব, তেনেহলে সেই বছৰত বাৰিষা পানীক অভাৱ নহয়—

চৈত্ৰ চতুৰ্দশী ইহি সমতল,
নিমন্ত জাৰিবা বৰা বহল।

ধী'ত

চৈত্ৰ চতুৰ্দশী ইহি সমতল
ভাৰে বোৱে বৰা হোৱে বাকল্য।

ডাকে বোলে গুন উপাখ : ডাকৰ বচনত বস্তব আ'ক বাৰিষ। ৩৬৭

চ'ত মাহত বৰকৈ কেন্দ্ৰকল লাগিলে আ'ক ব'হাগ ম'হত শিলাবুট হৈ
জেঠত কিছু বৰষুণ হ'লে সেই বছৰত বাৰিষাৰ চাৰি মাহত যথেষ্ট বৰষুণ হয়।

চৈত্ৰৰ কেন্দ্ৰকল নিৰন্তৰ

বৈশাখ মাসত পৰে পাখৰ

ঋষি ঋষি জল পৰে জেঠত

চাৰি মাহ বৃষ্টি হয় লোকত।

চ'তৰ বা বহাগৰ বিহৰ দিনাৰো গণনা ডাকে এইদৰে দিছে

কি কহিবো চৈত্ৰৰ বিহুৰ কথা,

পূৰ্ণিম। অম'হন্তা জন্ময় যথা ;

গৰ্ভজে মেঘে বৰিষে ধাৰে,

পৰ্ৱত বুৰায় একেবাৰে ;

আউল-বাউল কৰি বহে বাও,

ডাকে বোলে ভৈল বিনাশৰ ভাও।

আক সেইদিনা যদিহে—

দক্ষিণে গৰ্জে, পূবে বৰিষ পশ্চিমে দিগে দেখু,

শিতাতে বহি ডাকে বোলে সাগৰ শুকাই যেনো।

কিন্তু—

উত্তৰে গৰ্জে পশ্চিমে বৰিষে পূবে দিগে দেখু ,

শিতাতে বসি ডাকে বোলে পৰ্ৱত বুৰায় যেনো।

কালকাল বহাগ বিহতে নহয়, বাৰিষা পূবে দেখু দিলে বানপানী আক
পশ্চিমে কামৰূজে দিলে খৰ হয় বুলি মাছুহৰ সাক্ষাৰণ ধাৰণা।

এইদৰে গৈ বাৰিষা নহিলেও আকৌ আহাৰ, মল্লীয়া-কল। কলমীত কলি
বৰষুণ হয় তেনেহলে তার পাছক, কেইমাহত বানপানী নিশ্চয় হ'ব বুলি
ধৰি লোৱা হয়।—

আবাৰৰ নৱমী শুক্ল পক্ষত

জল বৰিষে বৃষ্টি ডলত,

'হাল-কাৰ' এই 'চিহ্ন'ও 'সেউ',

বাৰি-সুহত 'কৰিও' 'সেউ'।

ইয়াত 'বাজগৃহত কবিও সেউ' মানে আজিব কৃষকে হয়তো চৰকাৰৰ ওচৰত আগধৰিয়ে সাহায্যৰ বাবে আবেদন কৰাৰ ক্ষণও বুজিব পাৰে। আগৰ দিনত কিন্তু তাৰ অৰ্থ বজাৰ ঘৰলৈ গৈ আলচ কৰি উঠমহতীয়া বা যৌথ দায়িত্বত কাম আৰম্ভ কৰা বুজা গৈছিল। আঘাৰৰ গুৱা নৱমীত টান বৰষুণ নহৈ কিনিকিনীয়া বৰষুণ হলে কিন্তু মাহুছে বানপানী হব বুলি নাভাবে, বৰঞ্চ খেতি ভাল হব বুলিহে মনত আনন্দ পায়—

যদি বৰষে জলৰ ক্ষণ,

বদ কৰি নাচে কৃষকজনা।

ভৰ বাৰিষা চাৰিওফালে যেতিয়া বানপানী, ক'বো মাহুহ ক'লৈকো খোজকাটু যাব নোৱাৰে তেতিয়াও কৃষকে বানপানী শুকাব নে বাঢ়িব তাৰ গণনা কৰে সেই সময়ৰ বতাহৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰি। পশ্চিমবৰষা বতাহ বলি থাকিলে পানী হুঙকাৰ বুলি মাহুহৰ ধাবণা। আকৌ একেবাৰে বতাহ বলি থাকিলে বানপানী শুকাব বুলি আশ্বস্ত হৈ সকলোৱে কোৱাকুই কৰে। সেইবাবেই এঘাৰি বচন আছে, বোলে—

ব্রাহ্মণ, বাদল বান,

দক্ষিণাতে প্রস্থান। — অৰ্থাৎ দক্ষিণা পালে বামুণে শীঘ্ৰে বিদায় লয়; বৰষুণ বহল আৰু বানপানীও সেই একেদৰে দক্ষিণা বতাহ পালেই সো-সো-কৰে বিদায় লয়।

বাৰিষা নমাৰ লগে লগে বাতিপুৱা আৰু সন্ধ্যাৰ বেহ-ৰূপ লক্ষ্য কৰিও বতৰ আৰু বাৰিষাৰ গিৰয়ে গণনা কৰা যায়। বাতিপুৱা যদি বেগি সেন্দূৰৰ দৰে বজা হৈ ওলায় আৰু চক পাতত বহাৰ সময়ত যদি পশ্চিম অক্ষোণ ওন্দোলাই থাকিবলৈ ধৰে তেন্তেই সেইবাব বাৰিষাত 'খৰেউ' পৰিমাণ বৰষুণ হ'ব। 'পুৱা বেগি ওন্দোৱাৰ শিহুতেই মেখে আকাশ চাকি কৈলাসেওঁ বৰষুণ হ'ব' আৰু সেই বতৰ বুটীৰেই হ'ব বুলিও ধৰি লোৱা হৈছে।—

উৰয়ে সিন্দূৰ, পশ্চিমে কালি

বৰা বাহুল্য জানিয়ু, কালি

নাইবা

উৰয় কালকট, সিন্দূৰ, পশ্চিমে কালি ;

সেইবাব জানা, নাইবা, উৰয় কালকট।

তাকে এনেকৈও কয়—

উদয়ে সিন্দূৰ, পশ্চিমে কালী,

তেৱে হৈব বহু বাৰিষা জানি।

প্ৰকাশিয়া ৰবি উঠিয়। নাশে,

ডাকে বোলে বৃষ্টি হৈব আকাশে।

আকৌ বাৰিষাৰ ঘাই ফল হ'ল আম আৰু কঁঠাল। আম আৰু কঁঠালক লাগনলৈ লক্ষ্য কৰিও বাৰিষা কেনে হ'ব কোৱা যায়।

আমে ধান, কঁঠালে বান।

অৰ্থাৎ আম যি বছৰত বেছিকৈ লাগে সেই বছৰ ধানৰ খেতি ভাল হয়, আৰু কঁঠাল যি বছৰত বেছিকৈ লাগে বানপানীৰ প্ৰকোপ সেই বছৰ বাঢ়ে তাকে এনেকৈও কোৱা হয়—আমে ধান, তেঁতেলীয়ে বান।

এইদৰে ডাকৰ বচনবোৰে অসমীয়া খেতিয়কক যুগ যুগ ধৰি নীতি উপদেশেৰে জীৱন-নিৰ্বাহত সহায় কৰি আহিছে। কোনো বিবয়ব সমস্ত উপস্থিত হলেই জনা লোকে ডাকৰ বচন মাতি ভাব সমাধানৰ উপায় দিয়ে। এই উপদেশবোৰ অসমীয়া লোকে, অন্ততঃ অসমীয়া খেতিয়কে উলাই কৰিবলৈ টান পায়। সেই কাৰণে কোৱা হয়—

ডাকৰ বচন বেদৰ বেথা,

সত্য-অসত্য বিচাৰি দেখা।

নাইবা

ডাকৰ বচন বেদৰ বাগী,

তাক থাকিব কোনে নামানি।

আৰু

ডাকৰ বচন বেদৰ বাগী,

পো-লগা ভিৰোক্তা ঘৰলৈ বানি ;

ভোকে, বকে, মোকে, বকে,

ভাল ভাল খিনি পুতেকলৈ লাকে।—অৰ্থাৎ ডাকৰ বচন বহুলৈ নাযায়। ডাকে কৈছে ল'ৰা-ছোৱালী বহু। ভিৰোক্তাক পুঠিলে, এহঁত কৰিব নাপায়। ডাকে কৰিলে সেই ভিৰোক্তাই ঘৰৰ লোকলৈ চৰায়, খুলি মাৰি ভাল ভাল বস্তুখিনি নিজৰ পুতেক-ভগ্নীয়েকলৈ ধৰি আৰু বিহতক

খুৱায়। পিছে ডাঙৰেও অসমৰ অনিশ্চিত বতৰৰ গণনা দিবলৈ গৈ ‘কাণী-
মুনি বাই, মোৰ গ’ল নাহি’ বুলি ঘোঁৱাৰ দৰে কিস্কিং গা এবাৰি
কৈছে—

বেত ভলধৰে বৰিষে ধাৰে;

কি বৰিব তাক গণিকাৰে?

তথাপিহে তিখি-বাবল নাহি,

ডাঙৰ বোলে শিছু লিছু বেলা যায়।

ডাঙৰ বচনৰ ‘মালমত বতৰ আৰু খেতিৰ বিষয়ে বুঢ়া-
সকলে উদ্দেশ্যস্বৰূপ উপদেশ দিয়ে। আগতে কোৱা হৈছে যে গাঁৱত সমস্ত
উপাখ্যাত হলে অনেক বুঢ়া লোৱাৰ উপদেশ বিচৰা হয়। কেতিয়াবা সেই
উপদেশ সাধৰণ দৰে কৈ দিবে সেই বিষয়ৰ এটি চুটি আখ্যান আছে;

এখন গাঁৱত এক জ্ঞানী বুঢ়া আছিল। বুঢ়াই ডাঙৰ বচন মাটি বুজো-
তে বাদেও নিজেও তেনে বচন বচনা কৰি মুখে মুখে কৈছিল। এবাৰ
গাঁৱৰ খেতিয়কসকলে সেই বুঢ়াৰ ওচৰলৈ গ’ল— বতৰৰ আগজাননী জানি
লবৰ কাৰণে। তেওঁলোকে গৈ বুঢ়াক সুধিলে—‘সৰ্বজান আটত, এইবাবনো
পিছে বতৰ কেনে হব?’ বুঢ়াই কলে—‘এইবাৰ বতৰ ‘নল-তলী, মুখে
‘ডিঙৰী’ হব।’ গাঁৱৰ মানুহবোৰে ‘ও’ বুলি বুজাৰ দৰে মূৰ দুপিয়ালে।
তেওঁলোকে উদ্ভতি আহোতে আলচ কৰি ঠিক কৰিলে—‘এইবাৰ তেজ
বৰ ডাঙৰ বানপানী হব, নলৰ আগ তল যাব আৰু ঘৰৰ মূৰতহে ডিঙৰী
(ডিঙৰা) পাতিব লাগিব। গতিকে ৪ মাটিত খেতি নকৰি ওখ বৰুৱাৰি
মাটিতহে খেতি কৰা উচিত’ হব। সকলোৱে তাঁৰে কৰিলে।

এবিধা আছিল থাক গ’ল। আহিন-কাতি পালেহি। বানপানী নহ’ল।
বৰষুণো অতি কম হ’ল। মানুহ খেতি কাৰো ভাল নহ’ল। গাঁৱত চুড়িক
চুৰ উপক্ৰম হ’ল। ইয়াৰ ভাৱিত সৰ্বজান বুঢ়ায়ে বুলি ঠিৰা কৰি সকলো
গঞা দল বান্ধি বুঢ়াৰ ওচৰ পালেগৈ। তেওঁলোকৰ এজনে কলে—‘এইবাৰ
বতৰ ‘নল-তলী, ওপৰে ‘ডিঙৰী’ হব বুলি কৈ তুমি আমাক বহিলা কি?
আমি বানপানী বোকা হব বুলি কয় কৰি কোনেও বতৰিবোৰত খেতি
নকৰিলে। এতিয়া আমাক বুজাব কোনে? আমাৰ বে গানখোত নহ’ল?’

সৰ্বজ্ঞানে কলে—‘বোপাইইহঁত, কথাতে কৈছে বোলে—‘জানি বুজি কৰিছা কাজ, হাৰিলে জিহিলে নাই লাজ।’ মই তে‘মালোকক ঠিকেই কৈছিলোঁ। তে‘মালোকেহে বোধ হয় ভুল বুজিল। ‘নল-ভলী’ মানে, পানী ইমান কম হব যে সি নলৰ তলে তলৈশে বব। ‘মুখে ডিঙিৰা’ মানে মুখত তুলি ধোৱা খিঙিৰী মুখেতে থাকিব, প না নোহোৱা বাবে তাক নমাবৰে প্ৰয়োজন নহব।’

মানুহবোৰে টা কৰি গাই বুঢ়াৰ কথা মিছা নহয় বুলি ভাবি নিজৰ খং নিজৰ গাতে মাৰ নিবাই উভতি গ’ল।

অ’গতে কোৱা হৈছে যে বতৰৰ বিষয়ে থকা প্ৰবচনবোৰ বহু যুগৰ বতৰ সম্পৰ্কীয় অভিজ্ঞতাৰ ফল। যি দেশত বতৰৰ বিশেষ পৰিবৰ্ত্তন নাই তাত বতৰৰ আগ জাননী সূচাবলৈ প্ৰবচনো নাই, যেনে, আৰব দেশ।

ইটালি, ফ্ৰান্স, গ্ৰেট ব্ৰিটেইন, ইৰান, ইৰাক, শ্ৰাম, ভাৰতবৰ্ষ আদি যিগোৰ দেশত বতৰৰ সঘনে সলনি হৈ থাকে সেইবোৰৰ ভাষায়ুহতো বজ্জৰ সম্পৰ্কীয় প্ৰবচন প্ৰচুৰ। আচৰিত কথা এই যে বচনবোৰৰ তাৎপৰ্য্য আচৰিত সাদৃশ্য আছে। শ্ৰাম দেশৰ এটা প্ৰবচনত কোৱা আছে যে ভেকুলীয়ে বাটৰ ওপৰত অগা-ডেৱাকৈ জপিয়াই থাকিলে ধুমুহা আসন্ন বুলি জানিব লাগে। সেই ধাৰণাটো গ্ৰেট ব্ৰিটেইন আৰু অসমৰ মানুহৰ মাজতো শিপাই আছে। আকৌ ফৰাচী ভাষাৰ এটা প্ৰবচনমতে ‘বতৰ, বতাহ, তিবোতা আৰু লক্ষী—আকাশৰ জোনৰ দৰেই পৰিবৰ্ত্তনশীল।’ সেই দেশৰে আৰু এটা যোজনাত কোৱা আছে যে বাত বোগ বৃদ্ধি হলে হেনো বৰফুৰ অনিবাৰ্য্য। অসমীয়াতো সংস্কৃত শ্লোককে আঙবাই কোৱা হয়—‘ত্ৰিযান্তবিক্ৰম পুৰুষস্ত ভাগ্যং যেষাং ন জানাতি, কৃতঃ মম্বতঃ ?’ জেনেকৈয়ে গমত পশ-গশনি ধৰিলে শীতে বৰফুৰ হয় বুলি অসমীয়া লোকৰ ধাৰণা।

অসমীয়াত আৰু এটা যোজনা আছে, বোলে—‘পৰ্জা কেউতাই বৰাবৰ কোৱাৰে’ অৰ্থাৎ আকাশত বেছিকৈ মেঘৰ পাজনি হ’লে বৰফুৰ নহয় নাইবা হ’লেও অধিনাসিত কম হয় অৰ্থাৎ অসমীয়া হয়। ইজিপ্ত আৰু আৰেবিয়াৰ লোকসকলৰ মাজতো এটা সৰ্বজনবিদিত ধাৰণা এই যে হঠাতে হোৱা বৰফুৰ তিনি ঘণ্টাৰ অধিক কাল নাথাকে। এই দেশবোৰৰ লোকসকলৰ মাজত ডাক ডিঙাৰ বতৰ সম্পৰ্কীয় সাধাৰণ বাবু আছে, যেনে, কোৱা

শুকান পাতবোৰ সৰি নপৰি গছত লাগি থাকিলে সেই বছৰ শীত ঋতু দীৰ্ঘকাল স্থায়ী হয়। শুকান পাত সৰি পৰে তে যি ওলোট। হৈ অৰ্থাৎ পাতটোৰ ওপৰখন তল হৈ পৰে তেনেহলে বৰষুণ শীঘ্ৰে হয়। ওক (oak) গছত বেছিকৈ ফল ধৰিলেও সেই বছৰ শীতৰ প্ৰকোপ বাঢ়ে বুলি কোৱা হয়। আমাৰো তেনেকৈ ভাছে—‘আমে বান, কঁঠালে ধান।’

আমাৰ মাজত আৰু এটা জনাজাত কথা আছে যে তেজুলীয়ে টোৰ টোৰালে বৰষুণ হয় আৰু ফৰিঙে কিট কিট কৰি থাকিলে ব'দ হয়। তেনেকৈ বৰষুণৰ পানীত বা নৈ, বিল, পুখুৰী আদিৰ পানীত বৰষুণৰ টোপাল নপৰি যদি ধোৱা বান্ধে তেনেহলে বেবানেপেৰা বৰষুণৰ ফলত বানপানী হয়। এইবোৰ সাধাৰণ ধাৰণা। তেনেকৈ ইউৰোপ আৰু আমেৰিকাৰ মানুহবোৰেও চাহ আৰু কফি পিয়লাত ঢালি দিওঁতে উঠা বুৰবুৰণিবোৰ লক্ষ্য কৰিও বতৰৰ অৱস্থা নিৰ্ণয় কৰে। হেনো—এই বুৰবুৰণিবোৰ পিয়লাৰ মাজত থুপ থলে শীঘ্ৰে ব'দ হয়, পিয়লাৰ কিনাৰত চাৰিওফালে সিঁচৰতি হৈ থাকিলেও বৰষুণ হয় আৰু যদি মাজ ভোখৰত থাকি ভিন ভিন ৰূপ লয় তেনেহলে বতৰৰ অতি শীঘ্ৰে পৰিবৰ্ত্তন ঘটে।

বৰুণ দেৱতাক তুষ্ট কৰি বৃষ্টি নমাবৰ কাৰণে আগৰ দিনত পূজাপাভল কৰা হৈছিল। বজাই দেশৰ তুষ্টিৰ দূৰত বাখিবৰ কাৰণে থৰাং বতৰ শুচাই দেশত বৰষুণ বিয়াবলৈ নিজৰ প্ৰাণন মহিবীকে জলকুৱৰীৰ নামত পুখুৰীত উছৰ্গা কৰি দিছিল বুলি প্ৰবাদ আছে। ‘কমলা কুৱৰী’ৰ গীত আৰু সাধু কথা আজিও চলি আছে। তাহানি যেন্নিকো বেশতো ঠিক ফেনেকৈয়ে বৃষ্টি নমাবলৈ পুৰোহিতসকলে পূজা কৰিছিল আৰু এগৰাকী ধুনীয়া গান্ধকক ঘূল্যবান বস্ত্ৰ-জলঙ্কাৰ শিকাই সাগৰত ফুৰি বৰুণ দেৱতাৰ হৃদয়ৰ ওচৰত প্ৰকা পতীৰ নাদ এটাত ওপৰৰপৰা পেল্লাই বিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এই উৎসৱত বৃত্ত-গীত পূৰ্ণমাজাই চলিছিল।

আকৌ পেক দেশৰ জাদিহ অৱিসাৰীসকলে লুৰ্ণা দেৱতাৰ বৰি বৰু কৰি বৰষুণ নমাবৰ উদ্দেশ্যে ওক-প্ৰহৰোৰৰ ঘৰে ঘৰে ইজোৰাকলল সিঁচোপাইল অসংখ্য সূতা বা ৰচি বান্ধি দি জাল জৈয়াৰ কৰিছিল। এনেদৰে ৰাখি ৰাখিলে বৰষুণ অনিবাৰ্য্য বুলি তেওঁলোকে ভাবিছিল।

সেইদৰে আৱিসাৰীসকলৰ ভিৰোভাবোৰে তাহানি সিঁচিয়েকৈও নাৰেবে বৰিছিল। পলৈ পাজাৰ সময়ত সিঁচিয়েকৈও তেজা বা পাত পোৱা

কাপোৰত কেইবাটাও গাঁঠি মাৰি দি পঠাইছিল। নদী বা সাগৰত বতাহ নাধাকিলে এই গাঁঠিবোৰৰ এটা ধূলি দিলেই বতাহ আহিব—এয়ে আছিল সিহঁতৰ ধাৰণা আৰু বিশ্বাস।

আফ্ৰিকাৰ নিগ্ৰোবোৰে আকৌ বৰষুণ বৰাকৈ হলে নতুবা একেবাৰে নহলে দল বান্ধি যাঠি, জোং, তৰোৱাল লৈ ডাৱৰক খেদি যোৱাৰ জগুৱা কৰাৰ ব্যৱস্থা আছিল। অষ্ট্ৰেলিয়াৰ আদিমবাসীবোৰৰ মাজত পেশা বজাই বতাহত ধূলি মাৰি দি ডাৱৰ খেদি পঠোৱাৰ নিয়ম আছিল। বাঙা দেশৰ পুৰোহিতসকলে অনাৰুটি হলে নিৰাহাৰে থাকি নিৰ্দ্ধাৰিত নিয়ম পালি জতি,নতি কৰি বৰষুণ নমাৰ লাগিছিল। এইবোৰে নানা দেশত নানা ধৰণৰ নিয়ম প্ৰচলিত আছিল। অসমত এই ধাৰণাবোৰ কেনেকৈ কিছুমান বচনত বান্ধি দিয়া আছে তাক আগতে আলচ কৰা হৈছে। খেতিয়কে বিমানেই বতৰ নকৰক বতৰ যদি ভাল নহয় তেনেহলে বতৰীয়া খেতিও ভাল হব নোৱাৰে। গতিকে বতৰ সম্পৰ্কে ডাক্তাৰ পুৰুষে কৈ যোৱা বাগী আৰাৰ-চেৰেককে পুনঃ দোনাৰি প্ৰসঙ্গ সামৰা য়াতক—

‘কি কৰিব চাহ-চালনা,
যদিহে কৰে বতৰ কেনা।
বৰষুণে সমানে যায়,
তেবেসে কৃষিৰ লাভক পায়।

আৰু

যদি বৰষুণ আঘোণ-পুহ।
ধান গুচি হয় তুঁহ ॥
যদি বৰষুণ মাঘৰ শেষ।
ধন্য বাজা, পুণ্য বেশ ॥
যদি বৰষুণ দ্বাদ-ফাগুন।
আহ ধান হয় বিপুল ॥
জ্যৈষ্ঠ শুকান আহাৰত ধাৰ।
বতৰ তাৰ নসহে ধাৰ ॥

আৰু

বেঙে, মাতে বনেঘৰ।
শীঘ্ৰে কৃষ্টি হয় জ্ঞান ॥
পশ্চিমৰ বেহু মিত্য ধাৰ।
পূবৰ বেহুই বৰিষে ধাৰ ॥

লোকদেবতা শিব

শ্রীঅমৃতলাল বসু এম. এ.

LOKA DEVATA SIVA—A treatise on the popular god Siva describing the various facets of his popularity as revealed through scriptures and common belief written by Shri Atul Chandra Barua M.A., and published by M/s New Book Stall, Guwahati, Assam.

মূল্য : পঁতিনি টকা

প্রকাশক : নিউ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী

প্রথম প্রকাশ : ডিচেম্বৰ, ১৯৬৭ চন

প্রচ্ছদাৰম্ভ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্রক :

শ্রীকান্তচৰণ পাণ্ডা

নবজীৱন প্ৰেছ

৯৯ ব্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৯

ৱিকিপিডিয়া

শ্রীযুত ব্রজীনাথ দাস এম. এছ. চি.

শহৰ দেউতাৰ কবকল্পণেৰু

জাগ-কথা

ধান বনা, পানী অনা, বাহু বনা, গৰু চৰোৱাৰেপকা হোৱাৰেপকা-বিলা-
সবাহলৈকে শিৱ-মহাদেৱৰ গীতে অসমীয়া গণক সন্মাজ তেমেই আঙৰি
আছে। একেজন দেৱতাৰ কথা আৰু গীত-মাতে কেনেকৈ অসমীয়া জাতীয়
জীৱনৰ বিভিন্ন দৰু সন্মাজৰ কৰি আছে তাৰিলে আচৰিত নহৈ মোৱাৰি।
তাতোতকৈ আৰু অধিক বিস্তৰকৰ কথা এই যে “যমেব সন্মাজ চ শিৱা চ
যমেব বহুত সন্মাজ যমেব” হোৱাৰ উপৰিও এই দেৱতাজনাই কেতিয়াবা
আকৌ যোগী, কেতিয়াবা গৃহী, কেতিয়াবা ভঙুৱা, কেতিয়াবা নটুৱা আদিনি
ভাঙ লৈ ভক্তসকলৰ প্ৰীতি সাধন কৰিছে। তেওঁ অৱশ্যে নিজে এইবোৰ
কণ পৰিগ্ৰহ কৰিছিল নে নাই জনা নাযায়। কিন্তু তেওঁৰ অৱলম্বিত কৰ-
নকলে সন্মাজ তেওঁক সেইবাবে সজাই তৃষ্ণি লভিছে আৰু তাত প্ৰায়
কেতিয়াও বিভূট হোৱা নাই। তেওঁৰ এটা নাম বাহা-কল্পণ আৰু তেনেকৈ
জানো তেওঁ সঁচাকৈয়ে ভক্ত-সাহা-কল্পণক।

মহেশ্বৰোদ্যোৰ জুপীকৃত ভগৱৎশ্ৰেয়ত পোৱা যোগবিধিৰ পত্ৰপত্ৰি পিতৃ
মৃতিকা-মোহৰে অন্ততঃ এইটো প্ৰমাণ কৰে যে শিৱ প্ৰায়-বৈদিক-দেৱতা।
কৰ পোৱাৰে দুৰ্বা, অগ্নি, বায়ু, বৰুণ আদি। একদিন “সন্মাজবিহিত” পত্ৰিকাৰ
কাহিনীৰে “ভেৰেই” আছিল সৰ্বপ্ৰথম হুঁতিকাৰ আৰু “বৈদিক”। “যেই বিজা-
ভাৱতঃ তেওঁ দেৱতাবোৰক নামৰ “কৰকল্পা” প্ৰকাশ, কল্পিতঃ “অসমজাতিকা
কল্পিতঃ ইফলৈই পৰিচিতঃ “সন্মাজী” সন্মাজীঃ “এক কল্পিতঃ “বৈদিক”
জান কৰি “ভেৰেই”ৰ পত্ৰিকাৰ কৰকল্পা আৰু “যেই”ৰ পত্ৰিকাৰ কৰকল্পা
নামত কেতিয়াবা সন্মাজ “কৰকল্পা” বা “সন্মাজী” পত্ৰিকাৰ পত্ৰিকা আৰু কৰ-
বিজাটকো বিজাট “কৰ” পত্ৰিকাৰ “কৰকল্পা” হৰ-সন্মাজীৰ পিতৃ পত্নী
কল্পিতঃ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ”
কৰকল্পাৰ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ” কৰকল্পাৰ “কৰ”

এগবাকী আৰি দেৱতা আৰু ভীম আছিল তাৰ পৰবৰ্তী ত্ৰৈতাযুগৰ
দ্বিতীয় বাৰ।

অসমীয়া লোক সমাজত হৰ-গৌৰীয়ে কেতিয়াবৰপৰা প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে সেইটো সঠিককৈ জনা নাযায়। তথাপি বুৰঞ্জীয়ে চুৰ্চি পোৱাৰ ভিতৰত কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্ম্মাৰ ৰাজত্ব কালতে হৰ-গৌৰীৰ নাম কামৰূপৰ তাত্ৰশালনাদিত উল্লিখিত হৈছিল বুলি জনা যায়। মহাকবি বাণভট্টৰ শ্ৰীহৰ্ষচৰিতত কোৱা আছে যে ভাস্কৰবৰ্ম্মাই সম্ৰাট হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ ওচৰলৈ মৈত্ৰী স্থাপনৰ অভিপ্ৰায়ে উপঢৌকনলৈ প্ৰেৰণ কৰা ৰাজদূত হংসবেগৰ আগত কৈ পঠাইছিল 'শৈশৱ কালবৰপৰা ভাস্কৰৰ স্থিৰ সংকল্প এই যে মহাদেৱৰ পদাৱলিন্দত বাহিৰে অগ্ৰক তেওঁ নমস্কাৰ নকৰে'। হৰ্ষবৰ্দ্ধনেও প্ৰত্যুত্তৰত প্ৰত্যাশঢৌকন সহ দূত পঠিয়াই মৈত্ৰী স্বীকাৰ কৰি ভাস্কৰবৰ্ম্মাক সন্মানিত কৰিছিল—ই ইংৰাজী ৬০৬ চনৰ কথা। প্ৰায় সেই একে সময়তে 'অৰ্ঘ্য সপ্তম পত্নীস্বৰ আদি ভাগতে গৌৰৱ কৰ্ণহৰ্য্যবৰপৰা আৰ্হিষ্ট ভাস্কৰ-বৰ্ম্মাৰ ঐহট্ট জিলাৰ নিধনপুৰত প্ৰাপ্ত তাত্ৰশালনৰো প্ৰথম বাক্যতেই কাম-কেশৱৰে 'ও প্ৰণম্য দেৱং শশি-শেখৰং' আদি বচনেৰে 'ভাস্কৰণবিতুৰিত ইটোৱেৰ শশিশেখৰ শিৱাক-পানি' মহাদেৱক প্ৰণাম কৰিহে তাত্ৰলিপি আৰম্ভ কৰিছে। এইধোৰবৰপৰা এইটো প্ৰমাণ হ'ব যে প্ৰায় চৈধ্য শ বছৰৰ পূৰ্বে শিৱ-বহাদেৱ কামৰূপ সম্ৰাটৰো আবাধ্য দেৱতা আছিল। ভাৰণৰা বুজিবোঁ ইয়াকো অস্বীকাৰ কৰা যায় যে অৰ্ধভাৰ্য্যভাৰ্য্য মহাকাল পূৰ্ব্বৰেপৰা এই দেৱতাজনাই অসমীয়াধৰণৰ মাজত বীৰ্য্যভি লাভ কৰি পূজা-অৰ্চনা পাই আহিছিল।

[illegible]

ইয়াত হব-গৌৰীৰ প্ৰতি প্ৰণতি জনাই আমিও তেৰাসকলৰ শাস্ত্ৰীয় আৰু লৌকিক কাহিনী অলপ-অচৰপ পাঠকলকলৈ আগ বঢ়াব খুজিছোঁ। আশা কৰোঁ যেন আমাৰ যত্ন সাৰ্থক হয়। শিছে আধ্যাত্মিক ইমান বিস্তৃত আৰু বহুমুখী যে তাক সামৰি আনি 'সংস্কৃত কবি' মজ্জোৱা এক প্ৰকাৰ হুঁসাধ্য কাম। গতিকে এই কাৰ্য্যত আমি কেৱল স্বাধীনকলে পূৰ্বে মোকোলাই থোৱা পথেৰেহে পাৰ্ধ্যমানে গতি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম - 'মণৌ বজ্জসমুৎকীৰ্ণে স্তত্ৰস্ত্ৰেবাস্তি মে গতিঃ'। আৰু এটা বিশেষ উদ্দেশ্য হ'ল যে এই যে আমাৰ 'অসম' লোকসমাজে তেওঁলোকৰ বিভিন্ন কৰ্তি অসমীয়া শিৱক নানাধৰণৰ শাস্ত্ৰীয়-অশাস্ত্ৰীয় কথাকলৰ লগত সংশ্লিষ্ট কৰি আহিছে; ময়ো তেওঁলোকৰে এজন হৈ তেওঁৰে চৰ্চ্চাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰি শিৱৰ কাৰ্য্যকলাপৰ ওপৰত দুই একোটা টিঙনা দিয়া, বোৱত বোৱী হ'ব পাৰে। তাৰ বাবে যেন স্বাধীনকলে দায়-দোষ নখৰে।

মূঠ আঠোটা প্ৰবন্ধেৰে অষ্টযুগি লোকদেৱতা শিৱৰ বিষয়ে এই পুথি বচনা কৰাত ন-পুৰণি বিবিধ গ্ৰন্থৰ জিৰণিৰ সন্মত সংগ্ৰহ কৰা হৈছে আৰু তাৰ উল্লেখ যথাস্থানত যথাসাধ্য কৰা হৈছে। সেইবোৰত বহিৰেও ড° ভক্তদাস ভট্টাচাৰ্য্যৰ 'বাংলা কাব্যে শিব', অম্বিকামণি কাব্যতীৰ্থৰ 'শিবা-চিন্তক', ড° কীৰ্ত্তিবৰ্জেন বায়ৰ 'বাঙালীৰ ইতিহাস' আদি পুথিৰ যুক্তিও কঠোৰে কঠোৰে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ সোটাখিলেক প্ৰবন্ধ ইতিমধ্যে 'অসম বাণী', 'অসম বাতৰি', 'দৈনিক অসম' আদি কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। পুথি মুদ্ৰণ কৰোঁতে অধ্যাপক নৱকান্ত বৰুৱা, বহুবল নগী ভট্টাচাৰ্য্য, ড° প্ৰবীৰ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য, অধ্যাপক কপুৰ মহন্ত, বীৰেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, শ্ৰীমতীজ্ঞান বৰুৱা আদি মহাশয়ৰ প্ৰতিজনকৰণৰে আমাৰ উৎসাহ-উদগ্ৰি পোৱা হৈছে। পুথিত উদ্ধৃতি দিয়া সকলো বীৰ-মাকৰ কাল আৰু মকলৰে প্ৰীতক মহত আৰু শ্ৰীমতৰ নাৰী জগতৰ সন্তত মহত। যেন্ত এহাটা অৱত-বিকাৰ্য্য যে ভৱাহাৰী নিত বুকু উলৰ অৱতৰ যাজক জীৱন বহুই বা পাতি হুঠা হলে আৰু 'বালিকাব' বৰুৱাৰ 'প্ৰেৰণ' বৰুৱা বিজয়ী জীৱনজীৱন-সংস্কৰ্ত্তিৰ বৰুৱা হলে 'বিহাৰ' শিৱে এই পুথি পঠিকলকলৰ সন্মতৈ কলৰ প্ৰতিজনকৰণে। সেই-সকলৰ সন্মতৈ আমাৰ নতুন পুথি হিয়া উদ্বিগ্নাই পঢ়াৱা হাতিবোঁ। ইতি -

সংস্কৃত কবি - মজ্জোৱা এক প্ৰকাৰ হুঁসাধ্য কাম। গতিকে এই কাৰ্য্যত আমি কেৱল স্বাধীনকলে পূৰ্বে মোকোলাই থোৱা পথেৰেহে পাৰ্ধ্যমানে গতি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম - 'মণৌ বজ্জসমুৎকীৰ্ণে স্তত্ৰস্ত্ৰেবাস্তি মে গতিঃ'। আৰু এটা বিশেষ উদ্দেশ্য হ'ল যে এই যে আমাৰ 'অসম' লোকসমাজে তেওঁলোকৰ বিভিন্ন কৰ্তি অসমীয়া শিৱক নানাধৰণৰ শাস্ত্ৰীয়-অশাস্ত্ৰীয় কথাকলৰ লগত সংশ্লিষ্ট কৰি আহিছে; ময়ো তেওঁলোকৰে এজন হৈ তেওঁৰে চৰ্চ্চাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰি শিৱৰ কাৰ্য্যকলাপৰ ওপৰত দুই একোটা টিঙনা দিয়া, বোৱত বোৱী হ'ব পাৰে। তাৰ বাবে যেন স্বাধীনকলে দায়-দোষ নখৰে।

মূঠ আঠোটা প্ৰবন্ধেৰে অষ্টযুগি লোকদেৱতা শিৱৰ বিষয়ে এই পুথি বচনা কৰাত ন-পুৰণি বিবিধ গ্ৰন্থৰ জিৰণিৰ সন্মত সংগ্ৰহ কৰা হৈছে আৰু তাৰ উল্লেখ যথাস্থানত যথাসাধ্য কৰা হৈছে। সেইবোৰত বহিৰেও ড° ভক্তদাস ভট্টাচাৰ্য্যৰ 'বাংলা কাব্যে শিব', অম্বিকামণি কাব্যতীৰ্থৰ 'শিবা-চিন্তক', ড° কীৰ্ত্তিবৰ্জেন বায়ৰ 'বাঙালীৰ ইতিহাস' আদি পুথিৰ যুক্তিও কঠোৰে কঠোৰে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ সোটাখিলেক প্ৰবন্ধ ইতিমধ্যে 'অসম বাণী', 'অসম বাতৰি', 'দৈনিক অসম' আদি কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। পুথি মুদ্ৰণ কৰোঁতে অধ্যাপক নৱকান্ত বৰুৱা, বহুবল নগী ভট্টাচাৰ্য্য, ড° প্ৰবীৰ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য, অধ্যাপক কপুৰ মহন্ত, বীৰেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, শ্ৰীমতীজ্ঞান বৰুৱা আদি মহাশয়ৰ প্ৰতিজনকৰণৰে আমাৰ উৎসাহ-উদগ্ৰি পোৱা হৈছে। পুথিত উদ্ধৃতি দিয়া সকলো বীৰ-মাকৰ কাল আৰু মকলৰে প্ৰীতক মহত আৰু শ্ৰীমতৰ নাৰী জগতৰ সন্তত মহত। যেন্ত এহাটা অৱত-বিকাৰ্য্য যে ভৱাহাৰী নিত বুকু উলৰ অৱতৰ যাজক জীৱন বহুই বা পাতি হুঠা হলে আৰু 'বালিকাব' বৰুৱাৰ 'প্ৰেৰণ' বৰুৱা বিজয়ী জীৱনজীৱন-সংস্কৰ্ত্তিৰ বৰুৱা হলে 'বিহাৰ' শিৱে এই পুথি পঠিকলকলৰ সন্মতৈ কলৰ প্ৰতিজনকৰণে। সেই-সকলৰ সন্মতৈ আমাৰ নতুন পুথি হিয়া উদ্বিগ্নাই পঢ়াৱা হাতিবোঁ। ইতি -

সংস্কৃত কবি - মজ্জোৱা এক প্ৰকাৰ হুঁসাধ্য কাম। গতিকে এই কাৰ্য্যত আমি কেৱল স্বাধীনকলে পূৰ্বে মোকোলাই থোৱা পথেৰেহে পাৰ্ধ্যমানে গতি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম - 'মণৌ বজ্জসমুৎকীৰ্ণে স্তত্ৰস্ত্ৰেবাস্তি মে গতিঃ'। আৰু এটা বিশেষ উদ্দেশ্য হ'ল যে এই যে আমাৰ 'অসম' লোকসমাজে তেওঁলোকৰ বিভিন্ন কৰ্তি অসমীয়া শিৱক নানাধৰণৰ শাস্ত্ৰীয়-অশাস্ত্ৰীয় কথাকলৰ লগত সংশ্লিষ্ট কৰি আহিছে; ময়ো তেওঁলোকৰে এজন হৈ তেওঁৰে চৰ্চ্চাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰি শিৱৰ কাৰ্য্যকলাপৰ ওপৰত দুই একোটা টিঙনা দিয়া, বোৱত বোৱী হ'ব পাৰে। তাৰ বাবে যেন স্বাধীনকলে দায়-দোষ নখৰে।

(অস্বতর্কনিকা)

[illegible]

আলী বহুবত—

ঐযুত অতুলচন্দ্র বকরা, ১৯৯৬

২৯।৫।৯৬

‘সপ্তসত্য’, ‘সপ্তবীৰ’, ‘যুগজয়ী
মহীয়সী’ আৰু ‘পূৰ্ণাণ-মহা-
ভাৰতৰ অমূল্য সাধু’ৰ ৰচয়িতা
ঐযুতা হিৰণ্যপ্ৰভা বকৰা :
ঐযুত অতুলচন্দ্র বকৰাৰ
সহধৰ্মিণী ।

কবিছিল। তেওঁৰ মূৰত শূন্য আছে আৰু তেওঁ যোগাসন্নত বহি থাকে, যোগী। নানা জীৱ-জন্তুৱে তেওঁক চাৰিওপিনে বেচি আকৰ্ষণ কৰি থাকে।

যোগাশনস্থ শ্রী দেবতা : (মাহেভোদ্যাবো)

মোহবত থকা এইজন্য দেৱতাৰ বেহ-ৰূপ চাই আৰু যোগালয় দেখি বহুতো
বিজ্ঞানোকে ভাবে যে এৱেঁই আমাৰ আলোচ্য জনদেৱতা। শিৱৰ পূৰ্ব-
ঐতীক আৰু সেই হেতুকেই হবলা এইজন্য দেৱতাৰ নাম-কৰণ হৈছে—
‘পদ্মপতি শিৱ’।

ই হ'ল শ্রায় পাঁচ হাজাৰ বছৰৰো আগৰ কথা। ইতিমধ্যে সাধেৰে
আৰ্য্য জাতিৰ বিভিন্ন গোত্ৰসমূহে জনবৃদ্ধিৰ হেঁচাত তত্ত্বিৰ মৌজাবি ক্ৰমে
ক্ৰমে আগৰ ঠাইৰপৰা চাৰিওপিনে বিয়পি বাবলৈ ধৰিলে। কিছুমান ন'ম
ইউৰোপৰ কালে আৰু আন কিছুমান আহিল ইৰাণ আৰু তাৰিঙৰ কালৈ।
এই আৰ্য্যসকলো বাঘাবৰ বা অঘৰী শ্ৰেণীৰ লোক আছিল। কলঙলোহো
চক্ৰে, চামে, বনে বনে অহা বিভিন্ন মৌজাৰ লোক। ভেটলমৌজাও উত্তৰ-
দক্ষিণেৰে ভাবভঙ প্ৰৱেশ কৰিছিল আৰু ভাৰতত বহু বৰী-সকলো বসিছিল
বানিত আদিৰ অধিকৃত স্থানবোৰৰ আশে-পাশে আঙ-ভঙ বসিছিল আৰু
বসিছিল। গতিকে এই মজলত আৰ্য্যসকলৰ লাহে লাহে বহুতো বৰী,
মৌজা আদি মজলবী আদিভাৰলৈ পলত কৰিছিল। বহু-বহু-বহু
কালৰ-কালৰ আগত হৈছিল।

এনেৰেৰে শিপাইছিল যে তেওঁলোকেও তেওঁকেই সৃষ্টি-সংহাৰকাৰী যদেধৰ বুলি আখ্যা দিলে। এই তিনিওজনকৈ পৰম ব্ৰহ্ম নাৰায়ণৰ অৰ্ধে বুলি ধৰা যায়। পৰম ব্ৰহ্ম সম্পৰ্কে এই তিনিও দেৱতাৰ সৰ্বাঙ্গ আৰু সতৰ্ক। তেওঁলোকে নিজ নিজ কৰ্তব্য কৰি বিধিনি আহৰি 'পায়' সেই সময়খিনিত পৰম ব্ৰহ্মৰ ধ্যানত নিৰত থাকে। ব্ৰহ্মাৰ আহৰি 'অতি' কৰ, তেওঁ সৃষ্টি-কাৰ্য্যত অবিৰাম লাগি থাকিব লাগে। বিষ্ণুৰ তেওঁতকৈ অলপ অধিক আহৰি, প্ৰজা পালনত তেওঁ ব্যস্ত থাকে। যদেধৰ বা শিৱৰ কিত কত সহস্ৰ বছৰৰ শেষতহে সৃষ্টি সংহাৰ কৰিবৰ সময় আহে। সেই হেতুকে তেওঁৰ অৱসৰ যথেষ্ট। তেনে স্ত্ৰযোগ পাই তেওঁ অনাদি কাৰণ পৰম ব্ৰহ্ম নাৰায়ণৰ ধ্যানতেই প্ৰায় মগ্ন থাকে। সেই কাৰণে তেওঁ শ্ৰেষ্ঠ ব্ৰহ্মজানী আৰু নাৰায়ণৰ সৈতে একাত্মৰূপে পৰিগণিত হবলৈ ধৰিলে। লোকনয়াজত 'হৰি-হৰ আত্মা' বোলা কথাটো সেই কাৰণে প্ৰখ্যাত।

মহাদেৱৰ এনে অৱসৰলৈ লক্ষ্য কৰিয়ে জনসমাজে তেওঁক অতি আশোজ-ভাৱে লৈ তেওঁৰ ওপৰত নানা ধৰণৰ কীৰ্ত্তি-কলাপ আৰোপ কৰি আমোদ লাভিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু বা অন্য দেৱতাক তেওঁলোকে দুৰৰ পৰাই ভয় আৰু ভক্তিৰে প্ৰণাম জনায় আৰু সমাহ কৰি চলে, মহাদেৱক কিন্তু আটো পাই লাহে লাহে নিজৰ কাবলৈ টানি আনি নিজৰে এজন হিচাপে লব বিচাৰে। তেনেকৈয়ে তেওঁ হৈ পৰিল গণদেৱতা বা লোকদেৱতা।

মহাদেৱ আৰ্য্য-অনাৰ্য্যৰ উমৈহতীয়া দেৱতা। তৰুজ্বাৰী তেওঁ আৰ্য্য-অনাৰ্য্য দুয়োবিধ গুণৰ সংমিশ্ৰণ বা সমন্বয় স্বৰূপ। সেইবাবে তেওঁ জুজুয়াণ্ডা, অশ্বিনজাৰী, কনকচূৰণ, হলাহলপায়ী, মহাকাগ, মহাকৈৱৰ, দেৱ্যাহিমেয়, স্ত্ৰী-অস্তকাৰী আদি নামেৰে বিদ্বৰ্জিত।

স্বাক্ষৰ আতিৰ আৰ্য্যৰ অৱশ্যেপৰা পৃথকৰাৱস্থাৰ প্ৰত্যেকজনৰ প্ৰতিজন কল্পে পোনি আৰু নিজ পূজা চলি আহিছে। আৰ্য্য আৰু অনাৰ্য্যকোৱে সেই পদ্ধতি আৰু প্ৰণীতৰ অনুসৰি আৰাধনা কৰিছে। আৰ্য্য সকলৰ পিতৃ হবলৈ মহাকৈৱৰ আৰু অনাৰ্য্যৰ পিতৃ হ'ল ব্ৰহ্মা আৰু দেৱতাক আৰাধনা কৰা বাবে। অস্ত্ৰ-বিষ্ণু আৰু অশ্বিন আৰু কনকচূৰণ। অশ্বিনক পূজা কৰিলে অশ্বিন আৰু কনকচূৰণ আৰু হিমাচলত ই পূজাৰ আৰাধনা। অশ্বিনক পূজা কৰিলে ইয়াৰে পূজাৰ আৰাধনা আৰু অশ্বিনক। ইয়াৰে পূজাৰ আৰাধনা আৰু অশ্বিনক।

বশবে, বিশেষতঃ তেওঁ অনাৰ্য্য-সম্বন্ধ, লাজ-ভয় একো নাই। তেওঁক যাহাই
 স্পৰ্শ নকৰে। পৃথিকে লিখি তেওঁৰ প্ৰতীক হ'ল। সেয়েহে শিৱলিঙ্গ আৰু
 ত্ৰয়োভিঙ্গ মহাবৈষ্ণৱেই প্ৰতীকৰূপে পূজিত হবলৈ ধৰিলে। শিৱলিঙ্গৰ পূজা
 আৰ্চনাত সেই দেখিহে ভক্তসকলে মনলৈ কোনো একো লৌকিক জ্ঞান
 বান্ধে আৰু তাকেই ভক্তিভাৱে স্বয়ং শিৱ বুলি সেৱা কৰে। একেজন বৈষ্ণৱেই
 কেনেকৈ ইমানবোৰ লৌকিক-অলৌকিক আৰু অতিলৌকিক জ্ঞানৰ আধাৰ
 ৰূপে থাকি লোকদেৱতাৰ আসন গ্ৰহণ কৰিছে—ভাৱিলে আচৰিত হব লাগে!

শিৱ-শঙ্কৰ-তোলানাথ

আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে সজজন, পাজন আৰু মহোদয় কাৰুণ্য হিন্দু ধৰ্মত তিনিজন পৃথক পৃথক দেৱতা আছে, তেওঁলোককই হ'ল ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু আৰু মহেশ্বৰ। তেওঁলোক তিনিওকে একেলগে ত্ৰিমূৰ্তি নামেৰে জনা যায়। এই তিনিওজন দেৱতাৰ বিষয়ে হিন্দু শাস্ত্ৰত অলেখ আখ্যান উপাখ্যান আছে। আকৌ ধৰ্মশাস্ত্ৰৰপৰা নিগৰি আহি সেইবোৰে জনগমোক্ত পুনঃ স্বয়ংসম্পূৰ্ণ স্বকীয় কাহিনীৰো সৃষ্টি কৰিছে। জনগমোক্ত বহুলভাৱে বিয়পিত থকা তেনে অসংখ্য কাহিনীৰ বজা হ'ল—মহেশ্বৰ বা শিৱ।

শিৱৰ জন্ম আৰু কুল নাই বুলি তেওঁক স্বয়ম্ভু আৰু কুলেশ্বৰ নামেৰেও জনা যায়। জন্ম নোহোৱাৰ অৰ্থ এই যে সাধাৰণ জীৱজন্তু, স্নাতক, দেৱতাৰ জন্ম হোৱাৰ দৰে তেওঁৰ জন্ম হোৱা নাছিল। তেওঁ আপোন খুচিতে জন্ম লাভ কৰিছিল। তেওঁ কাৰণৰ বা ক'ৰণৰ জন্ম লাভ কৰিছিল সেইটো নানা শাস্ত্ৰত নানাভাৱে দিয়া আছে। শূন্যপুৰাণৰমতে আৰিতে দিগ্‌বিধিক নেদেখা অন্ধকাৰত ভ্ৰাম্যমান আদি-প্ৰভুৰ ঘামৰপৰা আত্মা-শক্তিৰ জন্ম হ'ল। প্ৰথম যৌৱনৰ চাকল্যত তেওঁ এদিন 'বিষমধু' পান কৰিলে। তাৰ ফলত তেওঁৰ গৰ্ভত তিনি দেৱতাৰ স্থিতি হ'ল, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু আৰু মহেশ্বৰ বা সৰাশিৰ। তেওঁৰ মুখেৰি ব্ৰহ্মা, নাভিয়েৰি বিষ্ণু আৰু যোনিপথেৰি সৰাশিৰ নিৰ্গত হ'ল। কোনো কোনো পুৰাণৰ মতে তেওঁ ব্ৰহ্মাৰ কপালৰপৰা উদ্ভৱ হৈছিল আৰু জন্মিয়েই বোধন কৰিছিল বুলি তেওঁৰ নাম কৰ্ত্তা। তেওঁৰ নামবোৰৰ প্ৰত্যেকটোৱে একো একোটা আখ্যানৰ সৃষ্টি কৰিছে। মহামুনি ভবতে কোৱা মতে ব'ত সূৰ্য্য মৰল, বিজয়মান অৰ্ধবা যি সকলো অস্তিত্ব ধ্বংস কৰে, তেওঁ শিৱ বা ব'ত অগ্নিমাৰি আৰু ঐশ্বৰ্য্য অৱস্থিত তেৱেই শিৱ—'শিৱঃ কল্যাণং বিজয়তেন্ত্ৰ শিৱঃ ততি অস্ত-ম্ৰীতি বা শেৰতেহৰীতিষ্ঠে অগ্নিমাৰয়োহষ্টপা অগ্নিনী ইতি বা শিৱঃ' (ভবত)। শিৱৰ জন্মকাহিনী আৰু নামবোৰ সেইবোৰে আভিৰূপ বহুতলৈ।

শিৱৰ সহস্ৰ নাম, আৰু ঐভ্যেকটো নামেই বিশেষ অৰ্থব্ৰূচক। সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ হোৱা তাৰে কিছুমান, যেনে—শঙ্কু, শূলী, ঈশ, হৰ; ভৱ, ভীম, মহেশ্বৰ, কল্প, শঙ্কৰ, ঈশান, ঈশ্বৰ, ভূতেশ, গিৰিশ, শিনাকী, জটাধৰ; মুৰ্ছতি, ত্ৰ্যম্বক, বিম্বেশ্বৰ; চন্দ্ৰমৌলি, মৃত্যুঞ্জয়, গৰ্ভাধৰ; কৃত্তিবাস, নীলকণ্ঠ; মহাদেৱ, শিৱিকণ্ঠ; বামদেৱ, বিৰূপাক্ষ; জিলোচন, বিশালাক্ষ; বৃষভজ, উষাপতি; বোয়াক্ষেপ, পদ্মপতি; পঞ্চানন, দিগম্বৰ; নটৰাজ, চন্দ্ৰশেখৰ; আভ্যুত্থাৰ, বৃষভজ; শূলপাণ, বৃষভধ্বজ; ভোলাব্রাহ্ম, নন্দীশ্বৰ; ত্ৰিগুৰাৰি শূলধৰ; অষ্টমুৰ্ত্তি, ভূতনাথ; তৈবৰ, বিখনাথ; কালীনাথ, চন্দ্ৰশেখৰ; দেৱাধিবেশ, কুলেশ্বৰ; ত্ৰিগুৰাশক্ত, নন্দিবৰ্দ্ধন; শিনাকপাণি, জিনয়ন— ইত্যাদি। এইদ্ব্যেকত বাহিৰেও জনসাধৰণে তেওঁক আৰু গোটাচোৰেক প্ৰিয় নাম দিছে; যেনে, বুঢ়া-গোসাই, বলিয়া—গোসাই, ডাঙৰা, জ'টীয়া-ডাঙৰা ইত্যাদি।

শিৱৰ অৱস্থিতি বেধ, উপনিষদ আদিৰ যুগৰপৰাই আছে। বেধত বিজন কল্প, বামায়ণ, মহাভাৰত আৰু পুৰাণ আদিৰে তেৱেঁই শিৱ। ঋগ্বেদত তেওঁক মৰুৎসকলৰ পিতৃ বোলা হৈছে। এই মৰুৎসকলক ধুমুহাৰ সৃষ্টিকৰ্তা অনুৰ বুলি কল্পনা কৰা হয়। ইহঁতৰ কাৰোবা প্ৰাতীক বৃষভৰ দৰে, কাৰোবা সিংহৰ দৰে। শিলাবুটি-ধুমুহা হলে আকাশত সিংহৰ গৰ্জন বা বৃষভৰ হেৰেল-নিৰ দৰে আৱাজ হয়। সেই আৱাজৰ সৃষ্টিকৰ্তা মৰুৎসকল বুলি কল্পনা কৰা হৈছিল আৰু সেই মৰুৎসকলৰেই পিতা বা নায়ক আছিল কল্প। মুঠতে মৰুতৰ পৰাই কল্পৰ প্ৰথম কল্পনা। তেওঁ সদায় বোহন (গৰ্জন) কৰে বাবে কল্প, তেওঁ সৰ্বদা সৰ্বস্বয়ামী আৰু বৃত্যৰত, নটৰাজ। আনহাতে তেওঁ গৰ্জন বা বৃত্য কৰিয়ে কান্ধ নাথাকে বিজুলীয়ায়ো; সেইবাবে তেওঁ বিজুলগৰ্ভ। অগ্নিও বিজুলৰ দৰে ধ্বংসকাৰী আৰু ভয়ানক। অগ্নিকো সেইহেতুকে কোনো কোনো ঠাইত কল্পৰূপে আহ্বান কৰা হৈছে। অগ্নিৰ বতাহত নাটি থকা শিখাই হ'ল কল্পৰ জটা, কক্ক-নীলবৰ্ণ কাষিয়ে হ'ল (নীলকণ্ঠৰ) নীল বৰণীয়া ঐৰা আৰু শক্তিয়ে (সপ্তশিখাই) হ'ল সম্পূৰ্ণ কল্প। পণ্ডিত ব্ৰহ্মমূল্যৰ মতে আকৌ কল্পৰ অন্য নাম 'ভৱ' আৰু সেই 'ভৱ' আৰু ঐকি স্বৰ্ণমেঘজ কোবাচ (Phoebus) আছিল। প্ৰভাকৰ স্বৰ্ণাই ব্ৰহ্মা, অজ্ঞানী স্বৰ্ণাই বিষ্ণু আৰু সৰ্বব্যাপক স্বৰ্ণাই কল্প। সেয়েহে প্ৰথম স্বৰ্ণ-কল্পৰক অন্য নাম বোৱা। আৰ্য্যসমাজ আৰু প্ৰতাপাক্ষ আৰ্য্যবৰ্মনে

স্বৰ্গ্যৰূপৰাই বিভিন্ন দেৱতাৰ কল্পনা পোনতে মনলৈ আনিছিল। তাৰ পিছত ক্ৰমে শিৱত প্ৰাপ্ত হোৱাত কল্প নিজে পশুপতি হৈছিল আৰু সেই পশুপতিৰ প্ৰতীক আজিও পণ্ডিতসকলে মহেশ্বোৰাৰোৰ ধ্বংস-স্তুত বেৰিবলৈ পাইছে। মুঠতে কত্ৰয়ে বেদৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত অগ্নি, ইন্দ্ৰাদি বিভিন্ন অৰ্বত প্ৰকাশ পাইছে। পুৰাণতো উগ্ৰমূৰ্ত্তি শিৱই কত্ৰৰূপে বিৰাজ কৰিছে—‘ভক্তঃ কপালী, লোকেশ খ্যাতো কত্ৰো ভৱিষ্ঠ’ (বামন পুৰাণ)।

পুৰাণত কোৱামতে শিৱ সদীত্যাৰ্ঘ্য, তাত্ত্বিক বৰ্জক আৰু বিৰূপ (শিঙা, বাত) বাদক। তাত্ত্বিক দেৱতা অথবা তাত্ত্বিকসকলেই দেৱতা—এই অৰ্বত তেওঁক মহাদেৱ বোলা হয়—‘মহতাং দেৱতানাং দেৱঃ ইতি’। অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মাদি দেৱতাসকল আৰু ব্ৰহ্মবাদী মূনিসকলে যি দেৱ তেৱেই মহাদেৱ। সদাশিৱৰ মহাদেৱ নাম ৰূপে হ’ল তাৰে অখ্যান আছে।

‘ব্ৰহ্মাদীনাং স্বৰাণাঞ্চ মুনীনাং ব্ৰহ্মবাচিনাং

তেষাঞ্চ মহতাং দেৱো মহাদেৱো প্ৰকীৰ্ত্তিতঃ।’

মহাদেৱৰ মুখ পাঁচখন; সেইহেতুকে তেওঁৰ অস্ত্ৰ এটা নাম পঞ্চনন। ৰখিত আছে যে জন্মৰ সময়ত তেওঁৰা মুখ এখন মাত্ৰ আছিল। বিষ্ণু ভগৱানৰ কিশোৰ ৰূপ অতিশয় আকৰ্ষণীয় আছিল। তাকে চাবলৈ ব্ৰহ্ম অনন্ত আদি বহুবক্ত্ৰ দেৱতাসকলো উঠাতু খাই দৌৰি গৈছিল। তাকে দেখি মহাদেৱৰো বিষ্ণুৰ মোহনীয় ৰূপটো চাবলৈ হাবিয়াস হ’ল আৰু তেৱে। উলহ-মালহকৈ গৈ বিষ্ণুৰ কাষ চাপিল। তাত ব্ৰহ্মাদি বহুবক্ত্ৰ দেৱতাসকলক দেখি তেওঁৰ মনত ঈৰ্ষা উপজিল। তেওঁ ভাবিলে—হায়! যোৰো একাধিক মুখ আৰু চকু থকা হলে ময়ো আজি ভগৱান বিষ্ণুৰ এই অপৰূপ সৌন্দৰ্য আৰু বেছি ভালকৈ উপভোগ কৰিব পাৰিলোহেঁতেন। তেনেকৈ ভবাৰ লগে লগে তেওঁৰ মূৰৰ ওচৰতে আৰু চাবিখন মুখ চাবিও কালে ওলাহ আছিল। চাই থাকোঁতে থাকোঁতে তেওঁ একবক্ত্ৰ শিৱ ৰূপ পঞ্চনন বহাৰে হৈ পৰিল। তেওঁৰ তেতিয়া জন্মৰ মানস হ’ল। অস্বাভাৱী বিষ্ণুৱে সেইটো জানিব পাৰি ভকতৰ ঈৰ্ষিৰ বাবে নিজেই দুবক্ত্ৰৰ দ্বাৰা ৰূপ কৰি তেওঁক তেওঁৰ পিতৃ হুনি ললে আৰু চিৰাহুত বাহৰ হৈ থাকিল। সেইদিন যদি দুবক্ত্ৰ বিষ্ণু-ভগৱান জন্ম কৰি হিন্দুসকলে পূজা কৰিবলৈ দিছিল।

মহাদেৱৰ এটা নাম আন্ততোষ। যিয়ে যি দিগে তাতেই তেওঁ তৎক্ষণাৎ
ভুট হয়; কোনো কি দিগে তালৈ তেওঁৰ বিশেষ মনকাণ নাই। এবাৰ
গকড় পক্ষীৰ ভয়ত কিছুমান সাপে পলাই তৎক্ষণাৎ নাপাই মহাদেৱত আশ্ৰয়
লৈছিল। আন্ততোষ ভোলনাথেও সেই আশ্ৰিত সাপবোৰক গকড়ৰ হাতৰ-
পৰা বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে নিজেই সিহঁতক গায়ে-মূৰে মেৰিয়াই ললে।
তেতিয়াবেশৰা সেই কেইটা সাপে তেওঁক এৰা দিয়া নাছিল। সেইবাবে
মহাদেৱ সৰ্পভূষণ, সৰ্পালঙ্কাৰ। ইয়াৰ পাছত এবাৰ পিছে গকড় গৈছিল
মহাদেৱৰ ওচৰলৈ। সেই পলৰ'য়া সাপকেইটাই মহাদেৱৰ ভিত্তিত ওলমি
খাৰ্জি গকড়লৈ কেবেপ নকৰি ফেঁট তুলি ফেঁচ-ফোঁচাই উঠাত গকড়ে কৈছিল—
'হে' আপ, তোৰ প্ৰভাৱ মোৰ জনা আছে; ইয়াকেই কয়, পাত বগ
খাকিলেই বল নহয়, থলৰ বলেহে বল; কাৰণ থলৰ বলত কাপুকবো বগী
হৈ পৰে—পোতা। পৃথুৰীত বাকেই বজা—

‘জানামি বে সৰ্প তৎ প্ৰভাৱং

কণ্ঠস্থিতো গজ্জসি শব্দবন্ত

স্থলং প্ৰধানং, ন বলং প্ৰধানং,

স্থানে স্থিতো কাপুকবোহপি সিংহঃ।’

শিৱৰ অন্ত নাম কপালী। এই নামটোৰ লগতো এটা কাহিনী জড়িত আছে।
বায়ন পুৰাণত আছে—পূৰ্বে সমস্ত জগৎ জলময় আছিল। নিবজন ভগৱান
সেই অনন্ত সাগৰত তাহি শয়নময় হৈ আছিল। এবাৰ তেওঁ হঠাৎ সাৰ
পাই উঠিল। সৃষ্টি কৰিবলৈ তেতিয়া তেওঁৰ মন গ'ল। তেওঁ তেতিয়া পাঁচখন
মুখেৰে ব্ৰহ্মাক আৰু পাঁচখন মুখেৰে শিৱক সৃষ্টি কৰিলে। কিন্তু কৰিলে
কি হয়? ছয়ো হ'ল—বোৰ ব্ৰহ্মচাৰী, এজনৰ হাতত বেঁধ আৰু কমণ্ডলু,
অন্যজনৰ হাতত ত্ৰিশূল। তেতিয়া ভগৱানে ভাবিলে, ‘এওঁলোকৰ মনত
অহঙ্কাৰ জুপাইছে মমতা মনলৈ নাহে। মমতা নহলে সংসাৰ নহয়।
পাতকে ছয়োবোৰ মনত তেওঁ বাককৈয়ে অহঙ্কাৰ দিলে। কলত ছয়োবোৰ
মামুত কমল লাগিল। তাতে এবিন্ অতিপাত খং উঠাত শব্দে ব্ৰহ্মাক
আক্ৰমণ কৰিলে আৰু ছয়ো বগবাই লৈ ভীতান হৈছে তেওঁৰ এটা মূৰ
হিঁত পেলালে। ব্ৰহ্মা তেতিয়া চকুৰানন্দ হৈ ব'ল। সেই ব্ৰহ্মা ব'লি
চকুৰানন্দ।

পিছে, জৰে এৰিলেও বোলে ক্ষুণ্ণ হৈয়ে নেৰে। মাতৃবধী পৰমহাময় কঠোৰ হাতত লাগি ধৰাৰ দৰে ব্ৰহ্মাৰ ছিন্নমস্তকো হৰাৰ হাতত লগি থাকিল। তেতিয়াৰেপৰা শিৱৰ অস্ত্ৰ এটা নাম হ'ল কপালী। কপাল শব্দৰ এটা অৰ্থ মূৰৰ খোলা। ব্ৰহ্মাৰ মূৰৰ খোলা তেওঁৰ হাততে পৰি গৈছিল বুলি তেওঁৰ নাম হ'ল কপালী। পিছত বিষ্ণুৰ উপদেশমতে অনেক তীৰ্থ পৰ্যটন কৰি, তীৰ্থ-ভ্ৰমত জ্ঞান, তৰ্পণাদি কৰি ফুৰোঁতে কোনো এক তীৰ্থত তেওঁৰ হাতৰপৰা ব্ৰহ্মাৰ মূৰৰ খোলা এৰি পৰিছিল। সেই তীৰ্থৰ নাম 'কপাল মোচন' তীৰ্থ হয়। ই হিমালয়ৰ মধ্যদেশত অৱস্থিত।

মহাদেৱৰ অস্ত্ৰ এটা বিখ্যাত নাম ত্ৰিশুবাৰি। তিনিখন পৃথক নগৰত তিনিটা মুৰ্ত্তিৰ্জ হুগ জাজি বাল কৰা তিনিটা অক্ষয় অম্বৰক্স ৰূপ কৰি তেওঁ এই নাম পাইছিল। তাৰকাশ্বৰ তিনিটা পুত্ৰ আছিল, নাম, তাৰকাক্ষ, কমলাক্ষ আৰু বিদ্যামালী। তিনিও কঠোৰ তপস্তাৰ দ্বাৰা ব্ৰহ্মাক ডুষ্ট কৰি বৰ লভিছিল—যেন তিনিও পৃথক পৃথক তিনিখন নগৰ (পূব) পাতি বস কৰিব পাৰে, যেন তাত সকলো প্ৰকাৰ অতীষ্ট বস্তু সহজে পোৱা যায়, যেন সেই নগৰ তিনিখন বন্ধ, বন্ধ, দানৱ, মানৱ কোনেও ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে, যেন ব্ৰহ্মশাপতো সি নষ্ট নহয় আৰু যেন এহেজাৰ বছৰৰ অন্ততহে তিনিও ভাই লগ লগাৰ পিছত তেওঁলোক কোনোবা সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দেৱতাৰ হাতত নিহত হয় আৰু সিও হব লাগিব একেপাত অস্ত্ৰৰ দ্বাৰা। ব্ৰহ্মাৰ বৰ পাই তাৰকাশ্বৰ তিনি পুত্ৰই দৈত্যসকলৰ কাৰিকৰ ময়দানবৰ দ্বাৰা তিনিখন নগৰত তিনিটা হুগ নিৰ্মাণ কৰালে; এটা সোণৰ, এটা কপৰ, আৰু তৃতীয়টো লোহাৰ। সেই তিনিওটাত ক্ৰমে তাৰকাক্ষ, কমলাক্ষ আৰু বিদ্যামালী—এই তিনিও থাকিবলৈ ললে। তাৰকাক্ষৰ পুতেক হৰিয়ে পুনঃ ব্ৰহ্মাৰ বৰ লভি এত্যেকটো হুগতে একোটাকৈ ব্ৰত-সজীৱনী সৰোৱৰ নিৰ্মাণ কৰিলে। এই সজীৱনী সৰোৱৰত ব্ৰত-দৈত্যবোৰক জুবুৰিয়াৰে পুৰজীৱিত হয়। এই পুৰজীৱিত দৈত্যবোৰৰ উত্তপালিত দেৱতাসকল অস্থিৰ হৈ পৰিল। দেৱতাসকল অস্থিৰ হৈ পৰিল। তেওঁলোকে তেতিয়া ব্ৰহ্মাত শব্দ লগে। ব্ৰহ্মাই তেওঁলোকক শিৱৰ ওচৰ চাপিহলৈ বহু। শিৱক আৱাহন কৰাৰ লগে লগে তেওঁ হৈ দেৱতাসকলৰ প্ৰত্যেকৰে দ্বাৰা আৱা বৰ-প্ৰতি-প্ৰাৰ্থনাকে কৰি নি নিজে 'ব্ৰহ্মাৰ' হ'ল আৰু পাছত বৰ-প্ৰতি-প্ৰাৰ্থনাকে কৰি

তিনিটা চকু সহ বিকণ হৈ থকা বাবে তেৱে' বিকণ্যক; ত্ৰিসোত্ৰ বিলিষ্ট বাবেই আকৌ ত্ৰিনয়ন বা ত্ৰিলোচন; যোগবন্ধেৰে যুত্থক জয় কৰিছিল হেতুকে তেওঁ 'যুত্থাৰ্থ'; জটাজুট নেতু 'কৰ্ণবী'; সাগৰ যম্ভব বৰষত ব্ৰহ্মাৰ স্তুতিত তুষ্ট হৈ জগৎ ধ্বংসকাৰী হলাহল পান কৰি তেওঁ হৈছিল— 'নীলকণ্ঠ'; নৃত্য-কলাৰ উদ্ভাৱক বুলি তেওঁৰ নাম 'নটবাহু'।

মহাদেৱৰ তিনিটা চকু কেনেকৈ হ'ল সেই বিষয়েও একাধিক আখ্যান আছে। এবাৰ পাৰ্বতীয়ে খেমালিৰ ভলৈৰে মহাদেৱৰ দুয়োটা চকু হাতেৰে ঢাকি ধৰিছিল। তেতিয়া হেনো সমগ্ৰ জগৎ ক্ৰমাৎ তিমিৰাজন হৈ আহিছিল আৰু সেই অন্ধকাৰত জীৱ-জন্তুবোৰ ধ্বংস হবৰ উপক্ৰম কৰিছিল। তেতিয়া মহাদেৱে প্ৰাণীপুঞ্জৰ হিতৰ কাৰণে নিজৰ কপালতে তৃতীয় নয়নৰ সৃষ্টি কৰি বিশ্বক জ্যোতি দান কৰিছিল। সেই জ্যোতি পোনেই ইমান প্ৰথৰ আছিল যে সি যি বস্তুতে পৰিছিল তাকে ডেই-পুৰি নিছিল। নতুনতে দণ্ডায়মান হৈ থকা হিমালয় পৰ্বতত সেই দৃষ্টি পৰাত পৰ্বতখন একাধিক পৰা ছাই হৈ যাবলৈ ধৰিলে। পাৰ্বতীয়ে তেতিয়া ত্ৰিনয়নক কাতৰকায়ে প্ৰাৰ্থনা জনোৱাত ত্ৰিনয়নে তুষ্ট হৈ কমণ্ডলুৰ পানী ছতিয়াই পুনঃ হিমালয় পৰ্বতক সজীৱ আৰু সেউজীয়া কৰি তুলিছিল।

অন্য এবাৰ মহাদেৱে গায়ক, ভাণ্ডত ধৰা বিব, ললিয়া, হৈছিল। দেৱৰ্গি নাচৰে কৰিছিল যে তেওঁ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গায়ক। তেনে অহঙ্কাৰকৰণা কৰিলে পুৰি বাগ-বাগিনীবোৰ ক্ষণ হৈ পৰিছিল। নাবৰু সেই পৰি পৰি কৰিবলৈ কাৰণে সিহঁতে আলোচনা কৰি এখিল আখিৰ দাঁতিত বিকলান হৈ পৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। ত্ৰি বাগ-বাগিনীবোৰৰ ভেদে অৱস্থা দেখি নাবৰু মনত শোক উপস্থিল। তেওঁ বাগ-বাগিনীবোৰক তেওঁলোকৰ ভেদে অৱস্থা হোৱাৰ কাৰণ কি হ'লি। উদ্ভবত বাগ-বাগিনীবোৰে কলে যে নাবৰু তেওঁ হবত বাগ-বাগিনীবোৰ পাব নখনা বাবে নাবৰু, হাতত পুৰি হৈ লোকৰ ভেদে অৱস্থা হৈছে। লগতে ইয়াকো কলে যে নাবৰুৱে পুৰি হব-নাখনা কৰি পুৰি হবত বাগ-বাগিনীবোৰ কৰাৰ বাবে তেওঁলোক পুৰি হৈ পৰিল। নাবৰু দেখি আশ্চৰ্য কৰি কহি কহিলে আৰু বিন্দু সাবলৈ, নাবৰুৱে কহিলে, কৰাৰ বাবে পুৰি হবত বাগ-বাগিনীবোৰ কৰিছিল। তেওঁ কহিলে, কৰাৰ বাবে পুৰি হবত বাগ-বাগিনীবোৰ কৰিছিল।

বুলি কলে। তেতিয়া সকলোৱে আশ্চৰ্য কৰি ব্ৰহ্মা আৰু বিষ্ণুক শ্রোতা
ধাৰিছিল। যথাসময়ত সপ্তস্বৰত মহাদেৱৰ মধুৰ গীত আৰম্ভ হ'ল। সেই
গীত 'ইমান' স্তম্ভৰ হৈছিল যে গীতৰ অপূৰ্ণ যুচ্ছনাত স্বৰং বিষ্ণুও বিগলিত
হৈছিল। এই বিগলিত বিষ্ণুৱে গঙ্গা। ব্ৰহ্মাই বিষ্ণুৰ সেই বিগলিত জল
(চক্ষু লো?) কমণ্ডলুত ভৰাই সযতনে ৰাখিছিল। ডি. এল. ৰায়ৰ এটা
গীতত গঙ্গাতৰণৰ মধুৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়; তাত অৱশ্যে নাৰদকহে সেই
স্তম্ভৰ গীতৰ গায়ক বুলিছে। গীতটো এনে,

নাৰদ-কীৰ্ত্তন পুলকিত মধুৰ, বিগলিত ককণা ৰবিয়া;

ব্ৰহ্ম-কমণ্ডলু উচ্ছলি ধূৰ্জটি, জটিল জটাতৰ ৰবিয়া।

অধৰ হুইতে সমশত ধাবে, জ্যোতি প্ৰপাত তিমিৰে;

নামি ধৰায় হিমাচল মূলে মিলিলে সাগৰ সঙ্গ।

শীৰ্ষৰ গদাৰ দৰে মহাৰোহৰ ত্ৰিশূল তেওঁৰ প্ৰতীক স্বৰূপ। সেই হেতু-
কেই মহাদেৱৰ অন্য নাম ত্ৰিশূলী বা শূলপাণি। বেলপাতবোৰো ত্ৰিশূলৰ
দৰে ত্ৰিপদ-বিশিষ্ট। সেইবাবে বেলপাত হেনো মহাদেৱৰ অতিশয় প্ৰিয় বস্তু।
বেলপাত নহ'লে শিৱ-পূজা নহয়। এটা গল্প আছে যে ভূজবল নামে এটা
চৌৰে এদিন চুৰ কৰিবলৈ গৈ বেলৰ গছত উঠি আছিল। তেওঁৰ হাতত
লাগি অকস্মাতে গোটাচেৰেক বেলপাত মাটিত পৰি পৰিছিল। বৈৱাং সেই
মাটিতে শিৱলিঙ্গ আছিল। শিৱলিঙ্গ শিৱৰ প্ৰতীক বুলি আগতে কোৱা
হৈছে। শিৱলিঙ্গত বেলপাত পৰাত মহাদেৱ তুষ্ট হ'ল। পিছে, বৃত্তান্ত
পাছত এই ভূজবল চৌৰক শিৱৰ দূতে শিৱভক্ত বুলি স্বয়ং নিকাৰবপৰা
ৰক্ষা কৰিছিল। বিদিনা ভূজবল চৌৰে বেলৰ গছত উঠিছিল সেইদিনা
আছিল শিৱ-চতুৰ্দশী তিথি। সেই হেতুকে ভক্তসকলে আজিও শিৱ-চতুৰ্দশীৰ
বিদ্যা শিৱৰ নামত বেলপাত নিবেদন কৰে। এই ঘটনাটো শুদ্ধাপানিয়ে
এটা ভালটো গীতত এইদৰে গায়—

বিদ্যা—অধৰ-ধব-ধুৱতে

অধৰ-ধব-ধুৱতে

অধৰ-ধব-ধুৱতে

অধৰ-ধব-ধুৱতে

অধৰ-ধব-ধুৱতে

গাল-বান্ধ বেলপাত ভোল ভৈল ভোজানান্দ

পৰম যতনে নিহালয় ॥

সিংহ-ব্যাভৱ ভয় পাই বেলপাত ছুটাইল ঘাই

শিৱবাজি চতুৰ্দশী দিনে।

চোৰে ছিঙা মুক্তাব পাত বেলপাত পজিল পাত

তাক লৈলা আপুনাৰ গুণে ॥

বুদ্ধত বাহন হব হে এক বিশ্বব

মাথাই ধৰিছা অট-ভাব।

হস্তত ডক শূল জগতৰ আধিক্য

ভক্তজনক কৰিছা উদ্ধাৰ ॥

সাগৰ মন্থন কাল উঠিল বিষ হলাইল

সেই বিষ তুমি কৈলা পান।

কবি হৰিদাসে কয় একা চৰণ তলে

তোমাৰ ভৈলা নীলকণ্ঠ নামান

বৰ দান কৰাত মহাদেৱ আছিল সদা-সৰ্বদা মুক্তহস্ত। মন কবিলগীয়া
কথা এই যে এই বৰবোৰ কেতিয়াবা কেতিয়াবা অপাৰ্জত পৰি পৰি
পইয়াল ঘটাইছিল। বুদ্ধতৰ কাহিনী তাৰে এটা নমুনা। দৰ-পাৰ্ৱতীৰ
বিয়া নিতান্ত এই কাহিনীৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। অপাৰ্জত বৰ দিয়া
কথাও তেনেই কম নাছিল। হিবথাকশিপু, বাৰণ আদিৰ কাহিনীতে সেইটো
ধৰা পৰে। পিছে সৱানিৰে যে সৱান অপাৰ্জতহে বৰ দিছিল এওঁ কয়;
সংপৰ্জতহে যোগ্য ভৱ অপৰত তেনে বৰ পৰিছিল হৈছিল। তেনে এটা
উদাহৰণ হৈছে—কৃত্তিবাসৰণা অৰ্জুনক পাতপাত অস্ত্ৰ লাভ। পটনাটো
সৰ্বজনবিদিত। পাতৰে তৰিহস্তক বুদ্ধ-পাতৰ বুদ্ধ সৱতকাৰী-মুনি কানি
অস্ত্ৰ আহৰণ কৰণে বৰ কৰিছিল। অৰ্জুনতকালৰ সময়ত বৰত পাতৰ
অৰ্জুনে শিৱৰ বৃত্তি সৰ্বক তেওঁক পুত্ৰ-সোদা কৰি শৰ-শৰীৰী কৰিছিল
অৰ্জুনৰ ভণ্ডাৰ পৰীক্ষা কৰিবৰ বাবে পুত্ৰ-পাৰ্ৱতীয়ে হাতত
বুদ্ধ-শৰ লৈ আৰু বুদ্ধ-কৰীয়া কৰাই পাতৰ কৰিছিল। সেই অবসৰ
এবত বেণা কৰিছিল। বুদ্ধ-কৰীয়া এটা বৈজয় কৰাৰ কণ ধৰি অৰ্জুনক
তপতাত ব্যাঘাত কৰাবলৈ ধৰিলে। অৰ্জুনে তেতিয়া সেই বৰাইলৈ গৈ

নিম্নলিখিত মাহুহৰ মাৰ ডাই ছলি ॥
 ভোগ খাই খাই তোৰ ব্যক্তিছে লুপ্তি ॥
 আজি দাড়ি-গোঁফ তুলি জাতিবো ধুঁজিবি ॥
 জুটুলা-জুটুলি ভোবোকাৰ জাতিবো ॥
 কতকগী ভীমে কোছা কোছে উজলয় ॥

এহিমতে গদাৰে খেলিয়া বুকোৰৰ ॥
 কুবেরক লৈয়া পাইলা কৈলাস শিখৰ ॥
 দেখি মহাধেৱে চাহে বিশ্বয়ে নিবেলি ॥
 কোনে ৰবি ব্যক্তি যোৰ আনে প্ৰাণ গধি ॥
 কুবেরে বোলয় ধন নাৰাখিযো আৰ ॥
 গৰখীয়া পঠায় চিঙিলা মোৰ মাৰ ॥' ইত্যাদি

ভীম চৰিত্তত মহাবীৰ ভীমক শিৱৰ গৰখীয়া ৰূপে দেখুৱা হৈছে। আকৌ শিৱৰ বিয়াৰ সময়ত ভীম আছিল ভাবী। তাৰো বৰ্ণনা লুপ্তি নাৰায়ণদেৱে বিৰচিত লুপ্তনাৰী পুৰিত পোৱা যায়। সময় বিচাৰ কৰি তালে ঘটনাৰোব দেখাধেখিকৈয়ে অসমজ্ঞস আৰু অসজত, কাৰণ ভীম হ'ল জ্ঞেতা লুপ্তৰ বীৰ আৰু মহাধেৱে কোনোবা সত্যলুপৰ দেৱতা। লোককথাত কিন্তু এনে অসজ্ঞিয়ে কাহিনীত বিশেষ বিজুতি নথকাৰ। ইও কাহিনীৰ জন-প্ৰিয়তাৰে সাক্ষী দিয়ে। এই হেন জনপ্ৰিয় দেৱতা ভোলাৰাখৰ জ্ঞপ বৰ্ণাই জিবোতাসকলে গীতত গায়—

‘এ খুলশানি ডক ৰাখিছা হাতে—

খুলশানি, গলাক নমাইছা মাথে ॥’ ইত্যাদি

আৰু

‘এ সৰাশিৰ এ তুমি জিগুৰাশি;

জগতক বৰ দিয়া, আপুনি জিকাৰী ॥

এ সৰাশিৰ ভোমৰ শিৱে জটা;

জগতক দিয়া বৰ আপুনি নাটকী ॥

এ সৰাশিৰ এ ভোমৰ শিৱে কৰী;

লোকলৈ কৰি উঠে জৰাৰী জৰাৰী ॥ ইত্যাদি

লোকলৈ কৰি উঠে জৰাৰী জৰাৰী ॥ ইত্যাদি

ভবগত তেওঁ ধ্যানমগ্ন বসি; যোগীন্দ্র। দ্বিতীয় জন্মত তেওঁ গৃহী অথচ
 বৈবতা, স্ত্রী-পূজ-কল্যাণি তেওঁ'র আছে। তৃতীয় জন্মত তেওঁ জনসমাজের
 সকলো লোকের লগত একাকার হৈ পবিছে; তেওঁ কৃষক, তত্ত্বাব, মটুয়া
 ভিক্ষুক আক আনকি পগলাও। এনে এজন দেহতাবি কল্লনাও কম আকর্ষ-
 গীয় নহয়! সঁচাকৈ তেওঁ নামে-কামে মহাশয়ের।

স্বয়ং স্তবেশঃ স্বভবো নগেশঃ

সখা ধনেশঃ তনয়ো গণেশঃ॥

তথাপি ভিক্ষাং কুন্ততে মহেশঃ

ললাটে বহ্নিবরমেব শেষঃ॥

ସତୀ-ଗୌରୀ-ମାର୍କତୀ

কালিকা-পূৰ্ণাৰ মতে জ্যোতিৰ্গয় পৰমব্ৰহ্মৰূপৰাহে ব্ৰহ্মা, দ্বিধু আৰু
মহেশ্বৰৰ জন্ম হয়। ব্ৰহ্মা আৰু বিষ্ণুই সৃষ্টি আৰু স্থিতিৰ কাৰণে নিজ নিজ
শক্তি গ্ৰহণ কৰি কৰ্তব্যত লাগি গ'ল কিন্তু মহেশ্বৰ হলে ভেতিয়াও নিৰ্দি-
কাৰ, নিৰালম্ব ! তেওঁ যোগধ্যানত তন্ময় হৈয়ে থাকিল।

ব্রহ্মাই স্মৃতি করি উঠি এবার স্মৃতিব জীৱ-জড়বোম্বলৈ হোমায়েরে হালে।
 ডেওঁ নিজ কল্পা সন্ধ্যার অশকুণ কণ-সারণ্য মেঘি নিজেই হোহে গগন আক
 ডেওঁর প্রতি স্রষ্টাবাগ প্রদর্শন কবিলে। মহায়েরে ব্রহ্মান এই হৃকম্ভভাব কল্পা
 কেনেবাটক উমান পাইছিল। ডেওঁ ডেনে কার্য্যর বাবে ব্রহ্মাক গবিধূণ
 দিলে। তাতে ব্রহ্মা সজ্জিত হ'ল আক কেনেকৈ ডেওঁ বোগীজ হুজটিকো
 প্রকৃতির সগত নাওবি দি এখিন সটিঘটি কবিব পাৰে তাৰ বাবে ছেল
 চাই ফুৰিবলৈ ধবিলে।

ভালেমান দিনব শিহুত এদিন সাহিত্যী সহ তাকা আক, স্বামী সহ বিহু
মহাদেব ওচৰত উপস্থিত হ'ল। তেওঁলোকে মহেশ্বৰক জালেৰে তেওঁ
হাবপৰিগ্রহ নকৰিলে ক্ষোভিত ব্যাঘাত হব, গতিকে হাবপৰিগ্রহ কৰিব লাগে।
'ভেছে য়োক এনে, এজনী কথা চাই হিয়া বি মই যোগহুত হলে, বাহিনী
জাক মই কামানক হলে মোহিনী হৈ লহা-সৰ্বহা য়োব সহজনী কৈ বাহিনী,
সহীত তাকা আক বিহুৰে সেই বাহিনী য়োত লহে, জাক কৈ হুত বাহিনী
সকানত লাগি গ'ল।

[illegible]

ভিনি সহস্ৰ বছৰ তপস্বী কৰি দেৱীক তুই কৰিলে। মহামায়াই তেওঁক যেনো দি কলে—‘তোমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে মই তোমাৰ ক্ষমা-ৰূপে জন্ম গ্ৰহণ কৰিম সঁচ, কিন্তু এটা কথা, তুমি যিদিনাই মোক অনাথৰ বা অৱজ্ঞা কৰা সেই দিনাই মই তৰু ত্যাগ কৰিম।’

যথাসময়ত বন্ধ প্ৰজ্ঞাপতিৰ পত্নী বীৰিনীৰ গৰ্ভত মহামায়াই জন্মগ্ৰহণ কৰিলে, নাম হ’ল সতী। অতিশয় সৎ স্বভাৱৰ আছিল হেতুকেই সতী নাম ৰখা হ’ল। লাহে লাহে সতী শৈশৱ এৰি কৈশোৰ আৰু কৈশোৰ এৰি যৌৱনত ভৰি যিলেহি। মাকৰ উপদেশমতে তেওঁ মহাদেৱক পতি পাবলৈ সদায় পূজা-আৰাধনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তাতে আশুতোষ শত্ৰুৰ তুই হ’ল। তেওঁ সতীৰ ওচৰলৈ আহিল। সতীৰ অনিন্দ্যহৃদয় ৰূপবোৱন দেখি ভোলানাথো তেঁৱেই বিম্বিতাল হ’ল। সতীৰ বৰ-প্ৰাৰ্থনা শেষ নোহওঁতেই তেওঁ নিজে বৰ্ণনাই কবলৈ ধৰিলে—‘হে হৃদয়ী, তুমি মোৰ ভাৰ্য্যা হোৱা, তুমি মোৰ ভাৰ্য্যা হোৱা।’ আৰাধ্য দেৱতাৰ মুখৰি বেনে কথা ওলেৱা দেখি সতীয়ে জীৱন সাৰ্থক মানিলে। তেওঁ লাজুকীলতাৰ দৰে নম্ৰতাত জঁয় পৰি গ’ল; মুখেৰে এবাৰ মাত্ৰ কথা ওলাল—‘তেওঁ আপুনি মোৰ পিতা; মাতাক খোজা-বঢ়া কৰি মোক যেনে বস্ত্ৰবস্ত্ৰে বিভা কৰাই লওক।’ মহাদেৱে ‘তথাস্থ’ বুলিলে আৰু তাকে কৈ তেওঁ অস্তৰ্দ্ধান হ’ল; সতীও মাকৰ ওচৰলৈ উভতিগ।

সতীৰ বিবহত মহাদেৱ তেতিয়া ব্যাকুল হৈ পৰিল। তেওঁ গৈ ব্ৰহ্মাক নিজৰ মনৰ কথা কলে। ব্ৰহ্মাই ভাবিলে—বাক ভালেই হ’ল, মোৰ মনোৰথ আচিৰে পূৰ্ণ হব। ব্ৰহ্মাই তেতিয়া গৈ বন্ধক থিৰৰ মনোভাব জনালে। বন্ধক মনত উলাহ লাগিল। সেই সময়তে দেৱতাসকলেও গৈ বন্ধক সেই কাৰ্য্যত বিপুল উৎসাহ দিলে। বন্ধকই সকলোৰে পৰামৰ্শমতে অতি দীৰ্ঘ মহাদেৱক সতীক সম্প্ৰদান কৰিলে। প্ৰকৃতি-পুণ্ডৰিক মিলন ঘটিল। এইদৰে কিছুকাল গ’ল।

প্ৰকৃতি-পুণ্ডৰিক বন্ধকই এবাৰ এটা বজা পাতিিলে। সেই বজালৈ সকলো দেৱতা বিচক্ষিত হ’ল, বহুল মাত্ৰ মহাদেৱে। তেওঁ অৰানবাসী কপালী, নতিকে ইত্যাদি বহু, এয়ে হ’ল বন্ধক মাৰ্গ। সেইবাবে তেওঁ বোৱায়েক শিলক মন, বৰবৰ জীয়েক সতীকে বিবৰণ কৰিলে। ‘সতীয়ে’ পুৰুষীয় পিতাকক এনে অবিদ্যৰ আৰু হৃদয়হীন নক কৰিব বোৱাৰি বোৱায়েকৈ বৰাবক।

সকলো দ্বাৰ বোধ কৰি কৃত্তক কৰিলে। সেই মহাকৃত্তকত তেওঁৰ প্ৰাণবায়ু বন্ধবন্ধ ভেদ কৰি নিৰ্গত হ'ল। (ভাগৱতৰ মতে সতীয়ে বন্ধৰ বন্ধহীনভাৱে বেহ ভাগ কৰিছিল।) আইন এটা মত এই যে—মহাকৃত্তকে সতীয়ে বন্ধলৈ যাবলৈ শিৱৰ অনুমতি বিচাৰিলে। শিৱ অমৃত হোৱাত সতীয়ে 'বশ মহাবিভাৱণে' এটা এটাকৈ নিজৰ বন্ধৰ প্ৰকাশ কৰিলে। তাতে শিৱই বন্ধ কৃত্ত হৈ তেওঁক যজ্ঞলৈ যাবলৈ দিলে।

সেই সময়ত মহাদেৱ মানস সৰোবৰৰপৰা উত্থিত আছিল। বাটতে তেওঁ সতীৰ বেহ-ভাগৰ কথা শুনিলে। কৈলাশ পাই তেওঁ সতীৰ মৃতদেহ দেখি ক্ৰোধত জলি উঠিল আৰু বীৰভৱাদি অশুশ্লোকলৰ সহায়ত বন্ধ-বন্ধ লওভও কৰি সতীৰ মৰাণ কান্ধত লৈ বাতুলৰ দৰে দেশে বিদেশে ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

মহাদেৱে সেইদৰে কৰ্তব্য-ভ্ৰষ্ট হৈ ভ্ৰমি কৰিলে সৃষ্টি নবয়। পতিকে বেৰতালকলৰ ময়গাত ব্ৰজা, বিষ্ণু আৰু শনিৰে তেতিয়া যাগা কৰি সতীৰ মৃত দেহত প্ৰৱেশ কৰিলে আৰু তাক ভিতৰৰপৰা খণ্ড খণ্ডকৈ কাটি দিলে। সতীৰ অঙ্গবোৰ তেতিয়া বিভিন্ন ঠাইত পৰি ৰবলৈ ধৰিলে। মৃত বৃত্ত সেই অঙ্গবোৰ পৰিল তাতেই একো একোখন মহাপীঠ নিৰ্মাণ হ'ল। মহাদেৱৰ হাতৰপৰা সতীৰ শৰীৰ নাইকিয়া হোৱাত তেওঁ আকৌ যোগ-দ্যানত বহিল।

ইফালে হিমালয়ৰ (হেমৱন্ত মুনিৰ) ভাৰ্যা মেনকাই সেই সময়ত পুত্ৰ-কামনা কৰি ছবীৰ সাতাইচ বছৰ কাল মহামায়াৰ দ্যান কৰিছিল। তাতে দ্বাৰকাৱতী তুই হৈ তেওঁৰ সন্মুখত উপস্থিত হোৱাত মেনকাই কলে—'মোক শত পুত্ৰ আৰু এজনী কন্যা লাগে।' ভগৱতীয়ে তেতিয়া তেওঁৰ মনস্কামনা পূৰ্ণ কৰি নিজেই মেনকাৰ গৰ্ভত কন্যাকৈ জন্ম ধৰিলেহি। হিমালয়ে তেওঁৰ নাম ৰলে কালী, বহুলকলে তেওঁক বুলিলে পাৰ্বতী, অৰ্ঘ্য পৰ্কত-কন্যা অথবা পৰ্কত-বাসিনী। কালিকা-পুৰাণৰ মতে পাৰ্বতী জন্মোতে গৌৰৱৰ্ণা নাছিল; বিয়াৰ পাছত মহাদেৱে এদিন বেয়ালিৰ ছলেৰে 'ভিন্না-ভৰিতা'বিলে কালী 'বুলি' তেওঁক উকলি আহি 'অলম্বাগকলৰ আগত গধোৱা কৰাত তেওঁ মৰত মৰণাতিক বেজাৰ পাইছিল।' সেই অপমান ঘূৰি কৰিবলৈ তেওঁ 'দ্বাৰবৰ' উপদেশ মতে তপতা কৰি পুৰ: 'মহাদেৱেই' কৰ্মৰ দ্বাৰা কৰে 'আৰু' তেওঁৰ নিৰ্দেশ 'আকাশ' পদাত 'দান' কৰি 'পৰিত্যক্ত'।

কৰি সেই কাৰ্য্যত সহায় কৰিবলৈ ৰতি আৰু ৰতি-পতি কামদেৱকো আনি
ললে। দেৱতাসকলৰ আশ্ৰয়ত হিমালয়ত অকাল-বসন্ত উপস্থিত হ'ল।
চাৰিওফালে ধকা গছ-গছনি কলে-ফুলে জাতিকাৰ হৈ পৰিল আৰু বিবিধ
বিহগৰ কাৰলি-কুজনত গিৰি-গহৱৰ প্ৰতিধ্বনিত হবলৈ ধৰিলে। এনে নব-
বসন্তে এদিন পাৰ্বতীয়ে গৈ শিৱৰ চৰণত প্ৰণতি জনাইছিল। তাত্তে তেওঁৰ
শিৱত শোভা কৰি ধকা কুমুদ-গুহু সৰি শিৱৰ চৰণত পৰিল। শিৱই
তেতিয়া পাৰ্বতীক আলীৰ্কাৰ দিলে—‘তোমাৰ অনন্তভাজ পতি লাভ হওক
অৰ্থাৎ তোমাৰ এনে পতি লাভ হওক যি তোমাত বাজে কেতিয়াও কাৰো
ফালে কাম-ভাৱে নাচাব’। মহাদেৱৰ আলীৰ্কাৰ পাৰ্বতীৰ কেজতো আথৰে
আথৰে ফলিল। ভগৱানৰ কথা অলীক বা ব্যৰ্থ হয় বা হব কেনেকৈ?

অনন্তভাজ পতিমাগ্নুহীতি সা তথ্যমেবাভিহিতা ভৱেন।

ন হৌশবব্যাহতয়ঃ ক্বাচিৎ পুষ্কতি লোকে বিপৰীতমৰ্ধ্যম্ ॥

(ক: স্তঃ)

আলীৰ্কাৰ যি উঠি শিৱই অজ্ঞাতসাৰেই পাৰ্বতীৰ মূখলৈ চালে। সেই
সময়তে দূৰবপৰা কামদেৱে শঙ্কৰলৈ সন্মোহন পুপবাণ প্ৰহাৰ কৰিলে।
উমাৰ মূখ আৰু বিৰলৰ দৰে বঙা অথৰ আৰু ওঠত হবৰ চকু নিৰ্দিষ্ট ব'ল
আৰু যেনেকৈ চম্ভোদয়ৰ লগে লগে সমুদ্ৰ কিকিৎ উৰেলিত হয় তেনেকৈ
তেওঁৰো অলপ সংবম অলন হ'ল।

ইহন্ত কিকিৎ পৰিস্ফুট-ধৈৰ্য্যচম্ভোদয়াবন্ত ইবাধুবাণিঃ।

উমাসুখে বিকলপাথৰোঠে ব্যাপাৰায়মাণ বিলোচনানি।

(ক: স্তঃ)

মহাদেৱে তেওঁৰ ধৈৰ্য্য চ্যুতিৰ কাৰণ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ চাৰিওফালে চকু বুজাই
চাই দেখিলে যে দূৰত থকোঁ এটা আঠিত কিব যি তেওঁলৈ পুপবাণ নিক্ষেপ
কৰিব লাগিছে। শঙ্কৰৰ কোষানল অগ্নি উঠিল আৰু তেওঁৰ ততীয় চৰণ
পৰা আঁঠু নিৰ্গত হবলৈ ধৰিলে। আকাশত বৈ ধকা দেৱতাসকলে কয়—
‘হে প্ৰভো, কোষ নবৰণ কৰক, কোষ নবৰণ কৰক’ বুলি কবলৈ ধৰিলে।
সেই লগে লগে হকানে হকানে হকানে চকুৰ চকুৰ বাহিৰে নকৰে নকৰে

কোষ প্ৰভো! কোষ প্ৰভো! কোষ প্ৰভো! কোষ প্ৰভো! কোষ প্ৰভো!

ভাৰ্য্য ন বহিঃকৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং

কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং কৰণম্ভৱং

হৰ তেতিয়াই তাৰপৰা অন্তৰ্ধান হ'ল। পাৰ্কৰ্তী লাজে অপমানে অজি-
কৃত্য হ'ল। তেওঁ নিজৰ কপক দিকাৰ দিবলৈ ধৰিলে, কাৰণ তেওঁ জানে
যে শ্ৰীমদ্ভজনক যি ৰূপে সন্তোষ দিব নোৱাৰে সেই ৰূপেই নহয়। বৈহিক
সৌন্দৰ্য্যৰ দুৰ্ৱল শক্তিৰ ওপৰত তেওঁৰ বিতৃষ্ণা জন্মিল—‘নিৰ্ৱিন্দ কপং হৰয়েৱ
পাৰ্কৰ্তী, শ্ৰিমেবু সৌভাগ্যফলা হি চাকতা’। তেওঁ বুজিলে যে উচ্চ অজি-
লাৰ পূৰণ কৰিব লাগিলে, অসাধ্য সাধন কৰিবলৈ হলে, কঠোৰ তপস্তাৰ
প্ৰয়োজন। তেওঁ তপস্তালৈ যাবলৈ ওলাল। মাকে ‘উ-মা, (অ’ নহয়) তুমি
তপস্তালৈ যাব নালাগে’ বুলি বাধা দিছিল আৰু সেই বাবেই তেওঁৰ নাম
‘উ-মা’ (উ-মেতি মাজা তপসো নিষিদ্ধা, পশ্চাচ্ছমাখ্যাং স্মৃণী জগাম।
(কু: স:)

পাৰ্কৰ্তীয়ে তপস্তা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ কঠোৰ তপৰ প্ৰভাৱত বৰ
লোৱাৰি মহাদেৱে বহু ব্ৰহ্মচাৰীৰ কপ ধৰি আহি কিয় ভেনে তপস্তা কৰিছে
ধৰিলে। পাৰ্কৰ্তীয়ে ব্ৰহ্মচাৰীৰ ওচৰত কথা হুলুকুৱাই পৰৱৰ্ত্তক পত্তি পাবলৈ
তেনে তপ কৰিছে বুলি কলে। তাতে তপস্বীয়ে আচৰিত ভাব দেখুৱাই
পৰৱৰ্ত্তক আশানবাসী, উদ্ভূৱা, ভিক্ৰহ আদি নানাপ্ৰকাৰে ভৎসনা কৰিবলৈ
ধৰিলে। তেনে কুখ্যা শুনি থাকিব নোৱাৰি পাৰ্কৰ্তী তাৰপৰা উঠি যাবলৈ
উদ্ধত হ'ল, কাৰণ মহাপুৰুষক যি নিন্দা ৰবে তেওঁই অকল পাশত নুপৰে,
যি তেনে নিন্দা নীৰৱে শুনে তেওঁ। পাপৰ ভাগী হয়—ন কেৱলং যো
মহতোহপভাষতে শৃণোতি তস্মাদপি য: স পাপভাক্’। তেতিয়া মহাদেৱে
নিজ কপ ধৰি পাৰ্কৰ্তীৰ সন্মুখত থিয় হ'ল। পাৰ্কৰ্তী লাজে-আনন্দে কি
কৰিব থিব কৰিব নোৱাৰি আগুৱাব বা পিছুৱাব নোৱৰা হৈ—ন যযৌ
ন তহৌ অৱস্থাত ব'ল, খৰশ্ৰোতা নদীৰ পানীয়ে সন্মুখত জেটা বিয়া
শিল পালে যেনেকৈ ক্ৰমে ক্ষীত হৈ আহে, আগলৈও বাব নোৱাৰে, বৈ
ধাৰিবও নোৱাৰে, তেনেকৈ; ‘মাৰ্গাচলব্যতিকৰাকুলিতেব সিদ্ধ: শৈলাগ্নিৰাজ-
তনয়া ন যযৌ ন তহৌ’।

হৰৰ মুখৰপৰা তেতিয়া ওলাই আহিল—হে অৱনতাৰি, তুমি যোৱা
তোমাৰ তপৰ প্ৰভাৱেৰে কিনি লয়। আৰ্জিবৰা মই তোমাৰ কীৰ্ত্তমান
হলো—

অন্ত প্ৰকৃতাৱনতাৰি! কৰ্ম্মকি হাৰ
কীৰ্ত্তনপোতিবিত্তি ৰাৰিৱি জ্ঞানবোদৌ।

অহায় সা নিয়মজ্ঞ কাময়ুগসমৰ্দ্ধ

ৱেশ: ফলেন হি পুনৰ্নবতাং বিধন্তে ॥ (কুঃ ৪:)

এনেকৈ কোৱাত পাৰ্বতীৰ সকলো তপ-ক্ৰেশ দূৰ হ'ল; কাৰণ, ক্ৰেশ কম-
বতী হলে (দেহ বা মন) নতুনত প্ৰাপ্ত হয় (অৰ্থাৎ বতুন উত্থানে প্ৰাপ্ত
হয়)। তাৰ পিছত আক কি? হৰ-পাৰ্বতীৰ বিয়া হ'ল। তেওঁলোকৰ
মিলনৰ ফলত কুমাৰ (কাৰ্ত্তিক) জন্ম হ'ল। কাৰ্ত্তিকে হৰ-পুত্ৰ তাৰকা-
ত্বৰূপে নিপাত কৰিলে। দেৱতাৰ বহুদিনীয়া অতীষ্ট সিদ্ধি হ'ল।

হৰ-গৌৰীৰ বিয়াৰ কথা অসমীয়া লোক-সমাজত সুবিদিত। সেই বিষয়ে
পৃথকে আলচ কৰা হৈছে। হৰই চক্ৰক জটাত লৈ চম্পেশ্বৰ নাম কিয়
লৈছিল সেই বিষয়ে সংস্কৃতত এটা সাধব-শ্লোক আছে—বোল,

গৌৰী নথব সংক্ৰাণ্ড প্ৰক্ৰয় শশিনং যথো।

ইহাপি গোপিতঃ কৰ্ণা বুদ্ধৈৰপি ন বোধ্যতে।

ইয়াত কৰ্ণা লুকাই আছে; সেইটো হৈছে 'ইহা' অৰ্থাৎ, নদননকা কৰ্ণ।
শ্লোকৰ ভাংপৰ্য্য এই যে মদনাৰি মহাৰেৱে শলীকলাক গৌৰীৰ নথ-চক্ৰৰ
দেখি প্ৰেম আৰু প্ৰকাৰ ঐতীকৰূপে কণালত পিছি লৈছিল। ইয়াত কৰ্ণাক
(ইহাক) লুকাই ৰখা হৈছে; জ্ঞানীসকলেও তাক বুজিব। 'ই' মানে
মদন।

ইমানলৈ কালিকা-পুৰাণ আৰু কুমাৰসভাৰ পাৰ্বতীৰ জন্ম-কাহিনী
আৰু হৰ-গৌৰীৰ মিলনৰ আভাস দিয়া হ'ল। অন্তত পুৰাণত এই কাহি-
নীৰ বৰ্ণনাৰ অলপ তাৰতম্য পোৱা যায়। মহাভাৰততো কাহিনীটো
অলপ পৃথক ৰূপে বৰ্ণনা কৰা আছে। মহাভাৰতৰ মতে দক্ষ প্ৰজাপতিয়ে
শিৱক যজ্ঞৰ ভাগ নিদিয়াত শিৱই নিজে যজ্ঞ নাশ কৰে। সতীৰ উদ্ভ-ভাগৰ
কাহিনী তাত নাই। বৰাহ-পুৰাণত দক্ষযজ্ঞৰ বি বিবৰণ পোৱা যায়
সেইমতে আকৌ দক্ষই ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰীতি সাধনৰ কাৰণেহে যজ্ঞ কৰিছিল আৰু
সেই যজ্ঞলৈ সকলো দেৱতা আহিছিল, তাত নাছিল বাক্ষ মহাৰেৱ।
মহাৰেৱে সেই সময়ত জন্মগ্ৰস্ত হৈ তপস্ৰূপে নিবস আছিল। পিছত শিৱই
দক্ষযজ্ঞৰ বাস্তবি পাই প্ৰভুত অগ্নি উঠিল আৰু তৰ্কন-পৰ্কন কৰিবলৈ ধৰিলে।
শিৱই সেই তেৱৰ নাহিবৰ্থাই বেতাল আৰু শ্ৰেষ্ঠদেৱৰ ৰূপ হ'ল। শিৱই
সেইবোৰক লৈ কলকাল আৱায় কৰিবৰ কাৰণে বেদি পল। তাত তেওঁ

অহুচৰ ভূত-প্ৰেতাৰিৰ সহায়ত দেৱতাসকলক পৰাস্ত কৰি যজ্ঞৰ ভাগ আদায় কৰিলে। ব্ৰহ্মাৰ আদেশত তেতিয়াই শিৱলৈ বহু প্ৰজাপতিয়ে নিজ কণ্ঠা গোবীক দান কৰে আৰু তাতে শিৱ তুষ্ট হয়। এয়ে বৰাহ-পুৰাণৰ কাহিনী। লোকবিশ্বাস মতে সতীৰ মৃতদেহে কান্ধত লৈ মহাধেৱে বাতুল সদৃশ ঘূৰি ফুৰোঁতে স্বয়ং বিষ্ণুৱে সেই দেহ স্পৰ্শন চক্ৰেৰে একাৱল খণ্ড কৰি ফাটি পেলাইছিল আৰু সেইদৰেই সতীৰ একাৱল অঙ্গবপৰা একাৱলখন তীৰ্থৰ উৎপত্তি হৈছিল। ভাগৱতৰ মতে ব্ৰহ্মৰ যজ্ঞস্থলতহে সতীয়ে বেহেত্যাগ কৰিছিল বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে। মূঠতে সতী-কাহিনী বিবিধ পুৰাণ আৰু ভাগৱতৰ সৃষ্টি; আৰু, মহাধেৱৰ যজ্ঞাংশ গ্ৰহণৰ সৰুস চোটা স্মনাৰ্থ দেৱতাৰ আৰ্য্য স্বীকৃতি লাভৰ এটি মনোহৰ ৰূপক যাত্ৰ।

(২)

পাৰ্কতী নামৰ অৰ্থ একাধিক। পৰ্কতবাজ-হহিতা বুলি তেওঁক পাৰ্কতী বোলা হয় (পৰ্কতে হিমাচলস্তম্ভ তদধিষ্ঠাতৃদেৱতেন্দ্ৰি অশতঃ, অণু ততো ঙীশ্.)। সেই অৰ্থতে তেওঁক শৈলাবিৰাজ-তনয়া, গিৰিবিৰাজ-তনয়া, গিৰি-বাজহতা আদি নামেৰেও জনা যায়। তিনি, কল আৰু পৰ্বভেদে যি বিখ্যাত হয় তেওঁকো পাৰ্কতী বোলে। পৰ্ক বিনগোৰত যিবোৰ মহোৎসৱ নিৰ্ব্বাহ হৈছে সেইবোৰ মহোৎসৱৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱীক পাৰ্কতী। পৰ্কতবাজ হিমাচলৰ হহিতা বা পৰ্কতবাসিনী আৰু পৰ্কতৰ অধিষ্ঠাতৃদেৱী বুলিও পাৰ্কতী নামে অভিহিত হৈছে।

পৰ্কতভেদে কল্পভেদে পৰ্কত-প্ৰভেদঃ।
 ব্যাক্তো ভেদে চ বিখ্যাত পাৰ্কতী ভেদে কল্পিতা।।
 মহোৎসৱ বিবেক পৰ্কত-একাধিকম্।
 ভগবতী বা মাতৃ পাৰ্কতী পৰিকল্পিতা।।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।
 পৰ্কত-ইতি বৈদ্য-পৰিকল্পিতা।

উমা-গৌৰী-পাৰ্বতীকেই দুৰ্গা নামেও জনা যায়। দুৰ্গ নামৰ বৈভৱ্য বৰ কৰি তেওঁ দুৰ্গা নাম পাইছিল। দেৱীপুৰাণৰ মতে আকৌ শবৰ কৰা যাত্ৰাকে তেওঁ ইজাৰি দেৱতানকলক হৰ্নিবাৰ শত্ৰু-সংকটৰূপৰা উদ্ধাৰ কৰিছিল হেতুকে তেওঁৰ নাম হ'ল দুৰ্গা—

‘শবৰাৰুতৰে দুৰ্গে তাৰিঅ় ত্ৰিগুণকটৌ ।

দেৱাঃ শতাবয়ৌ বশ্যন্তেন দুৰ্গা একীভূত্বা ॥’

(দেৱীপুৰাণ, ৭৭ অঃ)

দেৱীৰ কৃত্য-ৰূপ আৰু গৃহিণী মাতৃৰূপ নানা কাব্যৰ আশোচ্য বিষয়। কিন্তু তেওঁ যেতিয়া দুৰ্গা, কালী, চামুণ্ডা আদি নাম লৈ অহংমানিনী ৰূপে দেখা দিয়ে তেতিয়া তেওঁত আৰু কাব্য-সৌন্দৰ্য্য নাপাকে; তেতিয়া তেওঁ বিমুখক্তি বা শিৱ-শক্তিৰ জাজল্যমান প্ৰতিফলিত হৈ পৰে আৰু কাব্য-ৰাজ্যৰূপৰা ধৰ্ম-ৰাজ্যলৈ বিচাৰ লয়। প্ৰকৃততে উমা-গৌৰী-পাৰ্বতীকে দুৰ্গা-ভদ্ৰা-কালীৰূপে ধাৰণা কৰি লবলৈ টান হৈ পৰে। অকল দিয়ানেই নহয়, বহুতৰ মতে বাক্যৰূপৰ সতী আৰু হৰ-গৌৰী বিগনৰ গৌৰী বা পাৰ্বতীও দুয়ো দুটা পৃথক কাহিনীৰ নাৱিক। সেই দুয়োটা কাহিনীকে পুৰাণকাৰ মূলশব্দে হৃদবটক জোৰা দি এটা কাহিনী কৰি তুলিছে। এই একত্ৰীকৰণ পুৰাণসমূহ ৰচনা হোৱাকো বহু কাল পূৰ্বে দেৱৰাজ দেৱীবিলাকি কালিদাসেই তেওঁৰ বিৰুদ্ধিত্যক্ত কাব্য কুমাৰসংহতত আৰম্ভ কৰিছিল। বৰ-হৰিত। বতীয়েই যে পিৰিবাৰ-কৃত্য, উমা-পাৰ্বতী সেই লক্ষ্মী-হৰদৰ-কৃত্যক কালিদাসে লগটকৈ লৈ গৈছে—

১০৭ ১০৮ ‘অৰাধনামেন পিতুঃ প্ৰকৃতা ১১ ১২০৮ ১০১১ ১০১২

১০১৩ ১০১৪ ১০১৫ ১০১৬ ১০১৭ ১০১৮ ১০১৯ ১০২০ ১০২১ ১০২২

১০২৩ ১০২৪ ১০২৫ ১০২৬ ১০২৭ ১০২৮ ১০২৯ ১০৩০ ১০৩১ ১০৩২

১০৩৩ ১০৩৪ ১০৩৫ ১০৩৬ ১০৩৭ ১০৩৮ ১০৩৯ ১০৪০ ১০৪১ ১০৪২

১০৪৩ ১০৪৪ ১০৪৫ ১০৪৬ ১০৪৭ ১০৪৮ ১০৪৯ ১০৫০ ১০৫১ ১০৫২

১০৫৩ ১০৫৪ ১০৫৫ ১০৫৬ ১০৫৭ ১০৫৮ ১০৫৯ ১০৬০ ১০৬১ ১০৬২

১০৬৩ ১০৬৪ ১০৬৫ ১০৬৬ ১০৬৭ ১০৬৮ ১০৬৯ ১০৭০ ১০৭১ ১০৭২

১০৭৩ ১০৭৪ ১০৭৫ ১০৭৬ ১০৭৭ ১০৭৮ ১০৭৯ ১০৮০ ১০৮১ ১০৮২

১০৮৩ ১০৮৪ ১০৮৫ ১০৮৬ ১০৮৭ ১০৮৮ ১০৮৯ ১০৯০ ১০৯১ ১০৯২

আমি তেঁর। সিংহর দ্বারা পবিত্রকৃত হৈ হাতত রাজত্ব ধরি আছে। এইখিনিতে আমি এটা মন কবিত্বগীয়া কথা এই যে মাতৃ শব্দ বেবিলনীর প্রতিশব্দ 'উম্ম' বা 'উম্ম'; দ্রাবিড়ী ~~কবিত্বগীয়া~~ 'উম্ম'। এইবোব শব্দ লগত ভারতীয় 'উমা' শব্দ কিবা সম্বন্ধ থাকিলেও তাত আচরিত হবলগীয়া একো নাই; কারণ ভারতীয় উমাও পুরুতবাসিনী মাতৃদেবীয়ে। অম্মা পিতৃ 'ওমা' 'ও-মা' কৈ কান্দিছিল হেতুকে 'উমা' নাম হ'ল, নতুবা মাক' যেনকাই 'উমা, তুমি আমি ওপস্তা 'কবি নালাগে' বোলা হেতুকেই উমা নাম হ'ল বোলা করনা কবির সৃষ্টি যেনহে লাগে। সি যিহেই নহওক, উমা-গৌরী ভারতীয় লোকের চিত্র-পরিচিত মাতৃদেবী। উমা-গৌরী তেনে মাতৃ যুক্তিবেই আমি অরক্ষা। গাঁও-ভূঁইত আজিও আঠ বছর বয়সত কন্যাধান করিলে তাক গৌরীদান বোলে। শাস্ত্রীয় গৌরী মাতৃর লগত ইয়াব সম্বন্ধ বর্তমান।

হৰ-পাৰ্বতীৰ বিয়া

আমি ইতিপূৰ্বে পাই আহিছো যে বেৰোপনিবৰৰ কন্য দেৱতাই পূৰ্বা-
ভাৰতৰ শিৱ। শিৱ বা মহাদেৱ হিন্দু সমাজৰ অতি প্ৰিয়, অতি আপোন, অভিন্ন
পূজনীয় দেৱতা। পূজনীয় দেৱতা অনেক থাকিব পাৰে, কিন্তু একাধাৰে
প্ৰিয় আৰু পূজনীয় দেৱতা একমাত্ৰ মহেশ্বৰ বুলি কলেও সত্যৰ অপলাপ
নহব। সেই হেতুকেই শিৱক লৈ যিমান কল্পনা-জল্পনা, আখ্যান আৰু উপা-
খ্যানৰ সৃষ্টি হৈছে, অন্ত কোনো দেৱতাক লৈ হোৱা নাই। এই আখ্যান-
বোৰত শিৱ দেৱতাক নানা প্ৰকাৰে সজোৱা হৈছে; দেৱতা হিচাপে তেওঁ
কাৰবাক কেতিয়াবা বৰ দিছে, কেতিয়াবা আশ্ৰয় দি অন্তৰ দান দিছে, আকৌ
কেতিয়াবা হঠাৎকাৰে বৰ দি নিজেও বিপদত নপৰি থকা নাই। বুদ্ধাশ্বৰ
কথাই ইয়াত প্ৰযোজ্য। বুদ্ধাশ্বৰে যুগ যুগ ধৰি তপস্তা কৰি মহাধেৱৰূপৰ
বৰ লাভ কৰিছিল যে বাবে যুৱত সি হাত দিব নিয়ে জন্ম হব। শিৱ
গোলাইবৰা পোৱা এই দুৰ্লভ বৰটোৰ প্ৰমাণ চাবলৈ বুলি বৰদাতা
ভোলানাথৰ যুৱতে হাত দিবলৈ সি তেওঁক খেদি গ'ল। ভয়ত শিৱ পলাল,
বৈতায়ো তেওঁক পাছে পাছে খেদি ফুৰিলে। উপায় নাপাই মহেশ্বৰে লক্ষি
গৈ বিকুৰ আশ্ৰয় ললে। বিকুই মধুৰ সোধাৰনেৰে বৈতায়ক কলে—“তুমি
বৰৰ প্ৰমাণ চাবলৈ ইমান প্ৰয় কৰি দৌৰি ফুৰিব লাগিছে কিয়? তোমাৰ
পৰীষতে বেধোন যুৱ এটা লাগি আছে। তাকে ছুই বৰৰ প্ৰমাণ নোচোৱা
কেলেই?” বৈতাই ভাবিলে—হয়তো, মোৰ গাভেই বেধোন যুৱটো লাগি
আছে। মই মিছাকৈয়ে আনৰ যুৱ বিচাৰি হাৰাপুৰি খাই ফুৰিছো। মোৰ
যুৱতেই পৰীক্ষা কৰি চাওঁ। এই ভাবি বৈতাই নিজৰ যুৱত হাত দিয়া
মাত্ৰকেই যুৱটো ভৰীকৃত হ'ল। বৈতায়ককিল আৰু শব্দৰো বন্ধা পৰিল।
বিতা-বুদ্ধিত কেতিয়াবা বৈতায়ক দেৱতা ছয়ো সন্ধান হৈ পৰে। দেৱতা
ভোলানাথে এনেকোৱাকৈ হোৱাই-নোহোৱাই বহুতকৈ বৰ দি ফুৰাৰ উপাশ্বৰ
অলেখ আছে। নিজে তেওঁ সমাজৰ প্ৰিয় দেৱতা হৈ পৰাৰ লগে লগে
দেৱতা হৈয়ে থকা নাই, কল্প সমাজলৈও ব্যৰ্থ হৈছে। সেইবোৰি তেওঁক

কেতিয়াবা গৃহী, কেতিয়াবা বৈবাহিক, কেতিয়াবা তিক্তক, কেতিয়াবা কৃৎস্নক আৰু আনকি পগলা, ভণ্ডুৱা আদি কথাত সজাবলৈও সন্মানে এয়া নাই। বহুকালী ধৰ্ম কৃৎস্ন ভগৱানকো তেওঁ এই বিঘ্নত চেৰ পেলাইছে বুলিব লাগিব।

বহিও শব্দে সৌৰীৰ 'অনন্তভাৰ' পতি পাৰ্বতীৰ 'ব' বিহীন আৰু সেই মতে তেওঁ নিজেই 'অনন্তভাৰ', তথাপিও বিবিধ ক্লান আৰু ভণ্ডুৱা-গোসাঁই-প্ৰিয় লোক-সন্মানে তেওঁক 'অনন্তভাৰ' হৈ থাকিবলৈ বিয়া নাই; তেওঁকো বহু-বিবাহত বড আৰু লুতুৰা লাগিছে এৰিলে। ইও তেওঁৰ লোক-প্ৰিয়তাবে পৰিচায়ক। অৱশ্যে শব্দে বহুবাৰ বহুত ঠাইত ক্ৰীলক অভিজ্ঞ বহিও সেই সকলোবোৰতে সেই ক্ৰীলকল সৌৰী-পাৰ্ৱতীৰে বেলেগ বেলেগ অৱতাৰ আছিল বুলিও কোৱা আছে। সেয়ে শাস্ত্ৰ আৰু শব্দ দুয়োবোৰ ধৰ্ম্যাবা বন্ধা কৰিছে।

হব-সৌৰীৰ বিয়াৰ উল্লেখ নানা পুৰিত আৰু নানা গীত-মাতত সিঁচৰতি হৈ আছে। বিয়া-নামত হব-পাৰ্ৱতী, কৃৎস্ন-কলিঙ্গী, অৰ্জুন-হস্তা আৰু উবাণ অনিচ্ছ এই চাৰি যোৰা দৰা-কন্যাৰ উল্লেখ সততে পোৱা যায়। এটা বিয়াৰ গীতত আছে—মহাধৰে বিয়া সাজি হেমৱন্তৰ ঘৰলৈ আহিছে, তেওঁৰ বাহন বৃষত, আভৰণ ব্যাজ-চৰ্ম্ম, অলঙ্কাৰ বিঘাল সৰ্প আৰু বাত ডবক। ডবক বজাই বজাই তেওঁ আহি হেমৱন্ত ঋষিক কন্যাধান মাগিছে। হেমৱন্তই হুঁহিছে—‘তোমাৰ জাত-কুল বা কি বোপাই?’ উত্তৰত শিৱই কৈছে—‘মই জগতৰ গুৰু। জাত-কুলৰ আৱণ্টক নাই। মই তোমাৰ জীয়েকক বিয়া কৰাই নি পুৰিব পাবিম, তৰ নকৰিব ঋষিৰাজ।’

বিয়াৰ সময়ত জাত-কুলক বিচাৰি আজিও কৰি শাস্ত্ৰিকাৰ নিৰ্দ্ধিষ্ট সন্মানেও, পৰিহাৰ কৰিব পৰা নাই; গতিকে বিয়া-নামত জাত-কুলৰ ভেদে উল্লেখ, বিঘ্নকৰীল সন্মানেও পৰিত্ৰ পৰা লাভ কৰি আচেন এটালৈয়ে আঙুলিয়ায়। সেই বিয়া-নামতেই মহাধৰে বিয়া সাজি, মহাত তেওঁৰ হেম-বসু, হেম-বৈহিল, জাৰে হাৰ, কৰি, এইবোৰ বিয়া হৈ—

‘অনন্তভাৰ’

‘হব’

‘হব-পাৰ্ৱতী’

ভিত্তবেৰে পৰা ওলাই আহা গৌৰী

লোৱাহি মাথা দোৱাই।

বিয়াৰ দিন পালেহি। দৰা আহিল। যথাসময়ক পাৰ্ব্বক্লীক বিয়া দিবলৈ
বজাৰ তললৈ অনা হ'ল। সেই বিয়াখনত বয়স ব্ৰাহ্মণ হ'ল পুৰোহিত—

‘শিৱলৈ গৌৰীক—অ—অন লাহৰী

সম্প্ৰদান কৰে—অ—অন লাহৰী

ব্ৰাহ্মাই বেদ বুজি আছে—অন লাহৰী

লগৰ লগৰীয়াক নাৰীক পাহৰি।’

তেতিয়া পাৰ্বতীৰ কি হ'ল? মহাদেৱৰ কাষত বহুৱাই দি দৰা-কঁইনাৰ
মাজত লাহেঁক লগৰ-গাঠি ৰাখিব খোজোঁতে কঁইনা উঠি উঠি যোৱাৰ
সাপবোৰে আচহুৱা লোকক ওচৰলৈ বোৱা দেখি গোনৈই ফোঁচফোঁচাই ফণা
তুলি উঠিল—

‘মহাদেউৰে গাভেঁ’

ল’ল’ গাভেঁ

এ বাম পাৰ্বতী বোলে মোক আঁহী হৈ ৰাখি ৰাখি

মহাদেৱে তেতিয়া বয়স্কলক আৰু পাৰ্বতীকো অত্যন্ত বিৰক্ত হৈ কৰে।
বিৰক্ত, কেনেকৈ কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে
বিৰক্ত লয়সকল মেনকাই কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

‘মেনকা বোৱৰ কৰে কোলে জগতী ;

জগতত উঠক লাহী হাত পতপতি।

কাকৈ ৰাখি লোকত কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

নয়কক অবনত কৰি কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

আলমৰ অঁৱৰ মোক কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

এই ৰূপ বিয়া-সকলক কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে
এই বিয়াৰ ৰূপ কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

(১২)

এই ৰূপ বিয়া-সকলক কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে
এই বিয়াৰ ৰূপ কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে কৈয়ে

গৈ মহাধেৱৰ ফুলনিভ সোমাইছিল। তাতেই শব্দৰে তেওঁক নিভুতে লগ পালে আৰু ধৰণ কৰিলে।

‘আনন্দ লভিলা সোমাই জে ছকপাৰ বোলে।
অৰবে চুৱিয়া বে তুলি লৈলা কোলে ॥
মনত বিধায়ে ছুৰ্গা জে বুলিল বচন।
কহে মনকৰে হৰ-গৌৰীৰ চৰণ।’

পাৰ্বতীয়ে মহাধেৱৰ ভেৰে দুৰ্ব্যৱহাৰত খেদ কৰা বেৰি মহাধেৱে তেওঁক বুজনি দি কৈছিল—

‘তোমাৰ লাগিয়া মই মালক জ্বলিলো।
উপাৰ কৰিয়া ছুৰ্গা মই তোমাক আনিলো।
তোমাৰ মৰণ ছুৰ্গা ভৈল শতাব।
তোমাৰ মুণ্ডৰ মালা মোৰ গলেৰ হাব ॥
তুমি ঘেৰী আমি ঘেৰ জিভুধনে লাৰ।
তোমাৰ লাগিয়া ভৈলো শিৱ অৱতাৰ ॥’ ইত্যাদি।

এই বিয়াৰ বৰ্ণনা বঙলা মনসা-মকল কাব্যতো পোৱা যায়। কবি জগজ্জীবনে দিয়া বৰ্ণনামতে শিৱ ছুৰ্গাৰ বিয়া সেই ফুলনিৰ মাজতে ছুৰ্গাৰ লখীয়েক পাঁচগৰাকীৰ সহায়ত সম্পন্ন হৈ যায়। এই বিয়াৰ বৰ্ণনা হুকবি নাৰায়ণদেৱে কিংগ পৃথক মৰণে দিছে। বস্তুতঃ নাৰায়ণদেৱে বিবচিত্ত গোমাইৰ বিয়া বোলা এখন পৃথক পৰ বা পুৰিয়ে আছে। ই শ্রোতাৰ বৰ প্ৰীতিভাৱক আৰু ওজাপালিবো মনোমুত। পৰকোৱত আহি আৰু হাত-বলে চৌ খেলি আছে। কবিয়ে ইয়াৰ ঘটনা পৰামৰ্শ, অনুশৰণত বহুত পৰিমাণে মহাকবি কালিদাসক দাবি চগিছে। কাশ্মিৰাসক গৌৰীৰ হয়ে ইয়াতো ‘গৌৰীয়ে’ পিৱক পতি পাবলৈ ‘আৰাধনা’ কৰিছিল।

নাৰায়ণদেৱৰ মতে মালক বা ফুলনিৰ জিভুধনত শিৱই ছুৰ্গাক ধৰণ কৰা নাই; বৰক কিশোৰী ছুৰ্গাই আনন্দৰূপে বহুতকৈ বহুত মহাধেৱক বুজনি দি ‘মাল’ কৰিবলৈহে পৰম প্ৰীতিৰ প্ৰকাশ পাবলৈ কৈছে। তেওঁক কেনেদৰে ‘খিৰ-বাৰিহাৰে’ বিয়া কৰাই পৰাকলি এখন কৰিব ‘আদিব’ জৰি বিয়া-ভাৰা তেওঁ বিহিল।

‘আমাক বিবাইতে যদি ভোলাৰ আছে চিত্ত ।

পিডক বহিরা বিয়া কৰিতে উচিত ॥’

পার্কতীৰ এনে জানমত উপদেশ গুনি কামাচুৰ মহাশয়ের আছিল নাথী আতি
জুতি লগাই কৰা কোৱাত পই। তেৱেঁ। জামোতা কুৰাৰ হাতৰপৰা এৰ
পাবলৈহে এনে লহপদেশৰ জামোতা বেনিহে, তাকে জানি তেওঁ কিছু এটা
পদত বি ধৰে—

‘যদি কপটে আতি বান্ধতা আছিলহ ।

ইজয়ে পূকৰে বিয়া নকৰিব জোৰে ॥’

পার্কতীয়ে শিৰষ তেনে কৰাত মিগিফিয়াই হাহি বৌমতাবে লমতি বি ধৰে,
কাৰণ তেৱেঁ। জামো শৰবক পতি পাবৰ বাবে বড়-উপাকৰা কৰা নাছিল ?

পার্কতীৰ কথায়তে গৈ ভোলানাথে বিয়াৰ বাবে যা-বোলাব কৰাত
আগিল। যেৱৰ্ণি নাথৰ লক্ষত মহাশয়ের আশিৰ। তেৱেঁই হ’ল হোৱালী
চোৱা আৰু হোৱালী ধৰালকলৰ ভিতৰত মুখ্য লোক। তেনেৰ তাঁৰ দী
জোৰণৰ সময় আহিলত মৰ্যম পাণ্ডৱ ভীষকেই বড়-বাহানি নিবলৈ ভাবী
পতা হ’ল। যেনেকী আৰু ‘ভাল মানুহ’ হ’ল নাথৰ। তেওঁ বাৰ ভীষৰ
লগত। কি কি বস্ত পঠোৱা হ’ল তাৰো হিচাব আছে—

‘লাডু, গুৰ, সাকহ যে যদি, কল, চেৰি।

গুৱা, পাণ, নাথিকল তাৰ বান্ধি আনি ॥

অসংখ্যাত দ্ৰব্যৰ তাৰ এক ঠাই কৰিয়া।

পঠাইলা সৰে ভীষ নাথক বিয়া ॥’

গৈ থাকোঁতে বাটত—

সান্দহ দেখিল ভীষৰ লটব-পটব মন।

মহাবদে তাৰখন মনাইল তৈখন ॥

তাৰখন নমাই বৈ ভীষে নাথৰ লগত আলচ কৰিলে। ভীষৰ প্রভাৱমতে
নাথমো মাতি হ’ল। ভীষ সেইবোৰে কুৰো-বকা পকা কলবোৰ বাই বাকলি-
বোৰ ঠোকত এৰিলে। কলকৰ জিৰা সান্দহবোৰ বাই ভাত কুই ভাৰো
ভৰবোৰ বাই তলিত ইটা মাতি বৰে। চেৰি বাই বাসি কলাই বৰে
তাৰ নাথিকল পানী বাই ভাত আতি নাথকো জোৰা দাবী কলাই বৰে
এইবোৰে কুৰো ভাৰোভাৰে গৈ কলি হোৱালক কৰ পাৰে ॥ ভাতি সোৱালক

কোনো ভীম-নাবদ্বন্দ্ব এনে ছলছলী কার্য্যরূপে রাখিলে। তেওঁলোকে ভোবণ
বি উভতি অহাৰ পিছতহে বগবত জগত লাগিল; ছুঁকিও থলক লাগিল।
ভীম-নাবদ্বন্দ্ব এনে অগমানজনক কার্য্যরূপে বাড়ে-সকলোকে স্তম্ভিত হৈয়ে বসন্ত-
বিয়া উপলক্ষে একো নাখাবলৈ হিব কবিলে। হেমবস্তাই তেতিয়া গলবস্তা
হৈ সকলোকে কাণ্ডো-কোলালি কৰাত তেওঁলোকে কলে যে তেওঁলোকৰ
জাতি গ'ল, হেমবস্তাই তেওঁলোকক ছল কৰি উচ্ছিত থূৰালে। এবাৰলৈ
এটা মাজ উপায় আছে, গলাবস্তাৰ হাতে খাণ্ড পাৰিছিল; তেওঁলোক সকলো
জাতি পুনঃ ঘূৰাই পাব। তেতিয়া কাৰ্য্যশ্রমে গলাবস্তাৰ বান্ধনী হিচাপে
বিয়াবলৈ গৈনা হ'ল। বগবদ্বন্দ্ব অহাৰোপেও লক্ষ্য নাই। বিয়াবলৈ যাবা
কৰিলেই। কেবলোকে

छाविदिने देवगङ्गा-पथे निवसन्ति ।

করে। তবে কপে লেটে অনেক বজা।।

বিদ্যা ছাত্রাল, জেডভাসকলেও বিদ্যা বিদ্য বৃহত্তর। এই ছাত্রাল বৈদ্যক ছিলেন।

॥ वाङ्मयस्य हविः ॥

ঐক্যবতে চরিত্রা অদিক লক্ষ্যকোচন ॥

बहिः बाह्यम् अहिः अहिः बहिः अहिः

ছাপল রাহনে জয়ি কবিরে পদক ॥

ନିକଟେ ପରିସ୍ରା କେତେ କ୍ଷତିକାରକ ।

बाबू मि. काशीराम, जनि. काशीराम, अर्जुनराम ।। देवदासि

মানবক বাক্য কিন্তু জীৱ-জগতৰ কি জগতৰ বাই, ডেউকা আৰু চকুসমূহ ? ডেউকা

কল্প একো। মানাই অনবীরা হেঁথী ঐক্যে বাহন করে। কল্যাই অমল।

‘हरे विष्णु’

पुला पुनिवा राक-राक-राक

一、二、三、四、五、六、七、八、九、十、十一、十二、十三、十四、十五、十六、十七、十八、十九、二十、二十一、二十二、二十三、二十四、二十五、二十六、二十七、二十八、二十九、三十、三十一、三十二、三十三、三十四、三十五、三十六、三十七、三十八、三十九、四十、四十一、四十二、四十三、四十四、四十五、四十六、四十七、四十八、四十九、五十、五十一、五十二、五十三、五十四、五十五、五十六、五十七、五十八、五十九、六十、六十一、六十二、六十三、六十四、六十五、六十六、六十七、六十八、六十九、七十、七十一、七十二、七十三、七十四、七十五、七十六、七十七、七十八、七十九、八十、八十一、八十二、八十三、八十四、八十五、八十六、八十七、八十八、八十九、九十、九十一、九十二、九十三、九十四、九十五、九十六、九十七、九十八、九十九、一百。

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

তার বাবে বিদ্যাক্ষয়্যার ঢেঁকীত বাদ দি খোড়া হয় । অর্ধশিরব বিদ্যাভো
ঢেঁকীত বাহনত উঠি সকলো কৈর-কৈরীক ঢেঁকীতলাই ডেউ গৈ আরে
হেমন্ত যুনিব ঘর-খালে অক কইনার মাক স্নেহকাষ শুচক চাপি কখার
হলেবে তেওঁব জোঁরাই-ল'বা খোলালিনখর পক্ষিত্তি আক ঘবর অরন্ত
বর্ণাবলৈ ধরিলে—

‘তোমার জীউক ইকখি অরন্ত জাগে-কৈর ।
মন-বিন্দি গুলি ভেঁদ্যাব জামাতার কখা ।
যবে নাহি তান্ত-তান্ত ছালে নাহি কৈর ;
শুইকার-শরয়া নাহি পাবিবার কালোব ॥’

‘কোঁকল’ গুলি অরন্ত

শিখর খাৰক ছিল তাতে আছে ছিবা । ৫৪

সর্বকণ্ঠে থাই কবে তাঁ-ধুঁড়া ॥ ইত্যাদি

ওজাপালিয়ে গীতব সামবণিত, স্মারকবিত্ত নতুবা, বিছিন্নভারে অগ্ন সম্যক
গেহু আক এটা বুন। গীতত শিরব এই বর্ণমাটে। স্পষ্ট জারে ফুটাই তোলে ।
তাত স্নেহকাই খবি হেমন্তক কৈছে—

দিধা—অ...আই...অ...আই...অ...আই গোবীর এইমান ঘব ।
পর—এ আরে ভাড়াবা ঘোন বিশে যায় ।

‘হাতে বটবট, যারে সৈবাব জাই

অবল, আছে পাই ।

‘হাতে বট বট, যারে সৈবাব জাই

কটিত বাহন ছাল ।

ইযাবে চাউলে, সিফালে চাউলাই

লোককল্পজ্ঞান আছে ।

কায় পাই যুনি, যারে সৈবাব জাই

কটিত বাহন ছাল ।

‘হাতে বট বট, যারে সৈবাব জাই

কটিত বাহন ছাল ।

‘হাতে বট বট, যারে সৈবাব জাই

কটিত বাহন ছাল ।

আকাশত জাগিল বায় উষকৰ ধ্বনি ।
 আৰণ টানিয়া বায় বতৰক বহী ॥
 বব নহয় বব নহয় বব বিকি-বিকি ॥
 কোনদিনা তুনি আছা বায়ৰ শিঙা ॥
 বব নহয় বব নহয় বব বহিৰলৈ অহা ।
 বব ববিব যাওঁতে যেনকাক সৰ্প কৈলা কৈল ॥
 সৰ্প বেথি বেথকা উলটি গৈলা কবে ।
 থুই থুই চিকো চিকো এইটো জেঁ'ৰাই মোৰে ॥
 চান্দো ভাদো ইহে মূল আনিলো কোচাই ।
 উষধ লৈ যেনকাই বব ববিব যায় ॥
 উষধৰ গোন্ধ পাই সৰ্প দূৰ ভৈলা ।
 ককালৰ বাঘৰ ছাল ধসিয়া পৰিলা ॥
 সৰ্পে এৰা দিলে উলকত ভৈলা হৰ ।
 থিয়ৰে থাকিলা শিৱ লিঙ্গে ধবকৰ ॥
 কহয় মাধৱ হালে বিহবেসে লীলা ।
 শিৱৰ বন্দনা গীত মাধৱে বঙিলা ॥

বিয়াৰ দৰাৰ এইবোৰ কাণ্ড বেথি হেমন্তৰ নগৰত বলক জাগিল ॥
 বিয়া চাবলৈ অহা আই-অতিথি সকলো ভৰ হ'ল । বৰ ববিবলৈ অহা
 শাহ-আই যেনকাই ববৰ অৱস্থা বেথি লক্ষা পাই উত্ততি গৈ পৌৰীক ভিত্তিত
 ধৰি হাৰো-বিহো কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে । তেতিয়া নাথমে গৈ বটমাৰ
 বিনমূল গতিৰ কথা আকাৰে ইহিত্তে ঘোঁহায়েক শিৱক জনালে । ইকালে
 পাৰ্ৱতীয়েও দাকত আখান দি কৰে বে শিৱ উলটিব লয়ব । তেওঁত
 বাহিৰে পৌৰীৰ অহা পতি হৰ গোঁহায়ে । পতিৰে তেওঁ পুনঃ বকা আৱৰি
 আৱৰিলে বাব জাতিয়া । জাতিয়া কৰি কৰি যেনকা পুনঃ বকা ॥
 এইবোৰ ভিত্তি বেথি বেথি কৰি কৰি যেনকাই মেথি যেনকাই পালে ॥
 তেতিয়া শিৱক কান্দিবলৈ অহা কৰি কৰি হৰকৈ কৰি ॥
 হৰকৈ কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি ॥
 হৰকৈ কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি ॥
 হৰকৈ কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি কৰি ॥

চকুৰে-মুখে বিবিড়ি পৰিল। তাকে ভেঁৰৰ শিৰিঙা থকা চন্দ্ৰবশৰা টোপ-টোপকৈ অমৃত নিগৰি পৰিওঁলৈ ধৰিলে। অমৃতৰ পোন্ধ পাই মহাধেৱে পাৰি বহি থকা বাঘৰ ছালৰ পৰাই বাঘ এটা জী উঠিল আৰু আয়তী-সকলক সন্মুখতে দেখি পোনেই তিনিটা হাউৰি মাৰি খাবলৈ খেদি গ'ল। বিয়া-ঘৰৰ মাহুহ জয়ত হিল্‌হল ভাঙি পলাল। দেৱতাসকলেও প্ৰমাদ পৰিলে। বিয়া-ঘৰত ঘোৰ চাকল্যৰ সৃষ্টি হ'ল। মহাধেৱে ভেতিয়া বিয় হৈ পোনেই বাওঁ ভৰিৰে বাঘৰ ভিড়িত গমক। মাৰি ধৰিলে, বাঘ-ভেনেই পেপুৰা লাগি কোট-সোট হৈ পুনঃ ছালত পৰিণত হ'ল।

‘হাম শৰ দিলা নিৰ ব্যাভ্ৰৰ কপাল।

ব্যাভ্ৰকপ চাৰি পুহু হৈয়া নৈল ছাল ॥’

বিয়া পুনঃ আগ বাঢ়িল আৰু যথাবিহিতজাৰে হৈ গ'ল। বিয়াৰ অন্তত ন দবা-কন্ডাক ভালকৈ এলাজ থুৱাবলৈ বন্ধ কৰা হ'ল। ন দবা মহাধেৱৰ লগত জোৰোণ-ভাৰী বৰ গুৰুখীয়া জীয়ে আছিল। জীয়ে মহাধেৱক সঘনে কাণে কাণে কলে যে ন জোঁৱায়ে বেছিকৈ ধোৱা উচিত নহয়, শুভি চাই এবিধ লাগে। মহাধেৱেও তাকে কবিলে আৰু জীয়ে দবাটো দিয়া ভাল ভাল বস্ত্ৰ সকলোবোৰ খালে। চকুৰ ভাত-আজ্ঞাবোৰ খুজি খুজি খাই সাং কৰা দেখি আয়তীসকল বিচুৰ্ণিত হ'ল। জীমক লৈ তেওঁ-লোকে ভালকৈয়ে বগৰ কবিলে—সকলোৱে মিলি জীমৰ মূৰত চুপ-কালি মাৰি দিলে। জীয়েও খং নকৰি আনন্দহে পালে।

‘সকল অম খাই জীয়ে পেটে দিয়া হাত।

ডাক দিয়া পুহু বোলে আনি দিয়া জাত ॥

যেনকা বোলে তোৰ উৰবেই অকল।

অম-বাজন বেটা থাইলি সকল।

অম-বাজন খায়া হাড়ী কৈলি খালি।

আয়তীয়ে মিলি ‘জীমক দিলা চুপ-খালি ॥’ ইত্যাদি।

কিন্তু এইবোৰ কবহেই হৈ যোৱাৰ পাছত আৰু একো কথাই কল-পল-হৰ ভোগ কবিলে—‘একহে, বকিলা হৰ বাহি।’ ইয়াৰেও ‘অলকীয়া’ হৰ-দেৱীৰ বিয়া খেব হয়। বঙ্গালী হৰ-দেৱীৰ বিয়াত বিহুৰ অৰুণ হোৱা পূৰ্ণা-দুৰ্গাৰ সতিনী দু'অৰুণৰ বৰ্ণনা। বিহুৰ জাৰে বিয়া আৰু পূৰ্ণা-দুৰ্গাৰ

প্ৰথম পত্নী। গতিকে দুৰ্গাক দ্বিতীয় পত্নীৰূপে শিৱই বিয়া কৰাই নিয়াত গঙ্গা-গৌৰী দুয়োৰো মাজত সত্যিনী যুঁজখন লগা তেনেই স্বাভাৱিক।

বিয়াৰ পাছত গৃহ-স্থৰ্থে আঁমুৱাত গঙ্গা-দুৰ্গাৰ কৰ্মলাভই হৈছে হিচাপে লৈ শিৱ পুষ্প-বনলৈ বিনচেৰেকৰ কাৰণে বিভূত বিজ্ঞান শক্তিৰেই গৈছিল; গঙ্গা-দুৰ্গাৰ এগৰাকীকো লগত নিয়া নাছিল। সেইটোও এটা বেলেগ পৰ্ক। সি যি হওক, বিয়াৰ পাছত হৰ-গৌৰীৰ মাজত সঘনে কাজিয়া-পেচাল হৈ আছিল যদিও দুয়োকে দুয়ো খঙেকৰ কাৰণেও এবিধ নোৱাৰিছিল, দুয়োৰো সঘনু গা আৰু হাঁৰ সঘনুৰ দৰে হৈ পৰিছিল। স্থখে দুখে, সম্পদে-বিশদে দুইকো দুয়ো এৰা নাছিল কাৰণে আজিও তেওঁলোকৰ জীৱনকে আদৰ্শ স্বাম্যতা জীৱন বুলি ধৰি বিয়াৰ পাছত হৰ-গৌৰীক "হৰ-গৌৰীৰ বসন্তি হওক" বুলি আশীৰ্বাদ দিয়া হয়। বসন্ততঃ স্বাম্যতা জীৱনৰ কিবা এনা-ভোলাৰ বাক্য নথকা হলে অন্ততঃ মহাদেৱৰ দৰে উৰঙায়া আঁমীক কোনো পত্নীয়ে কমা কৰি তেওঁৰ লগত ঘৰ-গৃহস্থালি নকৰিলেইভেন।

বুঢ়ৰা ডঙুৱা শিৱ-গোঁসাই

‘অকাৰ: শতযোতেন মলিনত্ব: ন মুক্তি’—‘একাৰ নহয় বগা ধুলে’
গাখীৰেবে।’ সাধাৰণ ফকৰা এটাতো কোৱা আছে, বোলে—

‘চোৰে নেৰে চোৰ পৰ্জ্জিতি, কুকুৰে নেৰে ছাই;

যাব যি পৰ্জ্জিতি মৰিলে লগত যায়।’

যেৱাদিহেৰে মহাদেৱে সন্ন্যাস এৰি পাৰ্ৱত্যীক বিয়া কৰাই, ঘৰখন পাতিদে
সীতা কিঙ্ক ভেওঁৱ আগব সেই টলো-টলোকে, ছুৰি ফুৰা উডঙুৱা বজাৱটো
হলে, নগ’ল। বৰং নতুন সূসোৰণ সোৱাদ পাই মল্লিচৰ ডেজ দাঁতত লৰা
মাহুহ-বদাৰ হৰে ভেওঁ আৰু বেছি উদঙহে হৈ পৰিল। তিহা কৰিগৈলৈ
গৈ ক’ববাত পাৰ্ৱত্যীৰ হৰে ফুৰতী কক্কা দেখিলে সেইসকলকো পাৰ্ৱত্যীৰ
জান কৰা হৈ পৰিল।

ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰ—হিন্দুৰ এই তিনি প্ৰধান দেৱতাৰ কোনো জনাকে
কামদেৱে কম লটিবটি কৰা নাই। তথাপি মহাদেৱক বেছিকৈ ম’হটিয়াইছে।
সেয়েহে ভেওঁ লাজত পৰি এবাৰ কামদেৱক কোপ-দৃষ্টিৰে চাই ভয় কৰি
পেলাইছিল। কামদেৱৰ প্ৰভাপত স্ফটিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মায়ো এবাৰ স্থিৰে থাকিব
নোৱাৰি নিজ কক্কা সবস্তুতী দেৱীৰ প্ৰতিয়ে অসুৰ্য্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল বুলি
আগতে কোৱা হৈছে। কৃষ্ণ-ভগৱানৰ কথা তো এই বিষয়ত কবই নালাগে।
সম্বাচুড় অসুৰৰ পত্নী তুলসীৰ সতীত্ব হৰণৰেপৰা কুঁজীৰ বাহা পূৰণলৈকে
এহেজাৰ এটা কাহিনীৰ দ্বিবিজয়ী বীৰ ভেওঁ।

এই কাহিনীবোৰৰ তুই বকৰ ব্যাখ্যা আছে। এক প্ৰকাৰ ব্যাখ্যা
সাধাৰণ লোকৰ ব্যাখ্যা; সাধাৰণ পাঠকে ঘটনাটো দেখি-ভনি যি ভাৱে
ভাকে কোৱা ব্যাখ্যা। দ্বিতীয় প্ৰকাৰ ব্যাখ্যা তৰু-জিহ্বাৰ জানীসকলৰ
ব্যাখ্যা। কীৰ্ত্তনৰ হৰমোহনৰ কাহিনীটোকে ইয়াত উল্লেখ কৰিব পাৰি।
সাধাৰণ লোকৰ কাৰণে ই তিৰোতা-সেকৰা হৰম মোহিনী দ্বাৰীৰ প্ৰতি
তপজা কাম-বুঢ়কা। অন্ত অৰ্থত ইয়াক এটা কণক দ্বিচাপে কৰা যায়।

আমি আগতে উলুৱিয়াই আহিছোঁ। যে হৰি-হৰৰ মাজত, পৰমাৰ্থৰ প্ৰাঞ্জে নাই। তথাপি হৰক পৃথক কৰি এজন স্বকীয়া আৰু দেৱ হিচাপে ধৰি লোৱা হয়। তেওঁ পৰমাৰ্থৰ ধ্যানতেই নিমগ্ন থাকি অৰ্থ পায়। পুৰাণ-সমূহে হৰি-হৰৰ আত্মাৰ একত্ব দেখুৱাবলৈ নানা আখ্যান-কীৰ্ত্তনৰ সৃষ্টি কৰিছে। হৰমোহনৰ কাহিনীটো তাৰেই এটা মনুনা। আত্মাৰ কীৰ্ত্তন পুথিত আছে—

‘শুনিলন্ত হৰে পাছে কথা বিপৰীক্স।

ত্ৰীকণ ধৰি হৰি হৰিলা ‘অমৃত ॥

দেৱক ভুজাইলা ধানৱৰ আশা ভক।

তিনি ত্ৰিনয়নৰ মনত মহা বক ॥’

দেৱতা-ধানৱ সকলোৱে এই অপূৰ্ণ নাৰী মায়া দেখিলে, মাজ বেৰেখিলে শব্দৰে। ভগৱান নাৰায়ণৰ লীলা-বসৰ আশ্বাসনত সহায় তেওঁ আগভাগ লয়, এইবাৰ কিছু ধৰ্ম্মিত হ’ল। ই কেনে কথা? তেওঁ ভাবিলে—যই এতিয়াই মাম বৈকুণ্ঠলৈ—বিকুৰে যোক নাৰী-মায়া দেখুৱাবই লাগিব—

‘নয়নে দেখিবো বিকু হৈলা ঘেন নাৰী।

এহি বুলি বৃষভত চৰি ত্ৰিপুৰাবি ॥’

লগত গোবীক্স ললে। পালেগৈ বৈকুণ্ঠ আৰু বিকুৰ সংকাৰ কৰি কলে—

‘তুনা যি কাৰণে আইলো গোচৰ ভোমাৰ।

দেখি আছোঁ ভোমাৰ অনেক অৱতাৰ ॥

মন্ত্ৰাতি ধৰিলা প্ৰভু বেন নাৰী বেশ।

তাক দেখিবাক লাগি আইলো স্বকীক্স ॥’

সেই নাৰী অৱতাৰকে চাবলৈ লভাৰ্থে আহিছোঁ—এই বুলি কলে। নাৰায়ণে মহাদেৱৰ কথা শুনি হাহি উঠিব ধিলে—‘নাৰী-মায়া লবাতোঁক কুণ্ডিৎ, সেইটো সাধু-সংঘৰীৰ কাৰণে নষ্ট হয়। কেন্দ্ৰল দেৱতাসকলৰ প্ৰেম প্ৰচাৰলৈহে যই এনে কণ লৈছিলোঁ, তুমি চোৱা অৱশিষ্ট।’ শব্দৰে কিছু বেৰে। তেওঁ কলে—‘যোৰ দৰে সংঘৰীক নাৰীক-ন কি কৰিব পাৰে? যই নাৰীকণী ভোমাকহে চান, নাৰীকতো নাচাও।’ আৰু

‘মহা যোগবলে তাক কৰি আছোঁ কাম।

ক্ৰমৱৰ্ত্তে দেখোঁ কি কৰিব পাৰে মায়া ॥’

একো অংশে। যদ্বার্থতে পঞ্চম ব্রহ্ম নান্যত্রোহে নান্যত্রোহে পঞ্চম ব্রহ্মস্থিতিঃ।

ইয়াব পিছত মাঝামাঝি শব্দবক্ সাংগি আখ্যাস দি কলমে—

'ତନା ତନା ଧୂଳପାରି କାନୋ ତୁମି ବହାଜାନୀ

তবিল। তুস্তব যাদ্বাযোব ।

তুমিগে তবক জানা বাহি আৰ তুমি বিদ্যা

আরব পৰম প্ৰিয় যোৰ ॥

শুনা শুনা জানাশালা ভোঁয়াবেলে দাক্য পানি

দেখাইলো। দুস্তর জীয়াই।

ଆତ ନକରିବା ଖେଳ କିଛିତେ ନାହିଁକେ ଡେଇ

তোমার আমার এককায়।।’

ইড্যাঁদি নানা আদৰ-আপ্যায়নেৰে নাৰায়ণে শঙ্কৰক বিদায় দিলে ।

কীৰ্ত্তন পুৰিত হবৰ চুৰ্শা এই কেন্দ্ৰত সাধাৰণ বহুতৰ হুৰ্শাৰ ববে
 দেখা হৈছে—লোক-বৰ্জনাৰ্থে। দেখাত ই আজিকালিৰ সমাজৰ গ্লানতাৰ
 বাহিৰত; কিন্তু আগৰ কালৰ মাহুচে তাক কোনো প্ৰকাৰে নিশ্চিনীয় কুৰি
 নাভাবিছিল। সেই বাবেই পুৰাণবোৰত নানা প্ৰকাৰ অশ্লীল কাহিনীও পোৱা
 যায়; সেইবোৰ আজিকালিৰ বিচাৰত অশ্লীল যেন লাগিলেও প্ৰকৃততে
 অশ্লীল নহয়, মানৱ স্বভাৱৰ এটা অৱস্থাৰ বৰ্ণনা মাত্ৰ। 'কল পুৰাণ'ত
 আছে, সসামন্ত প্ৰৱেশ কৰাৰ পাছত এবাৰ দিগম্বৰ ভোলাবোৰে বাকল
 বনত লোমাই তাক বকল আশ্ৰমবাসী ৰূপিন্দ্ৰীনকলৰ উজ্জ্বল সৌৰভ্যত মুগ্ধ
 হৈ তেওঁলোকৰ লগত ব্যক্তিগত আৱলম্বি বিনিময় উন্নত হৈছিল। পুৰাণ,
 ভাগৱত, 'খণ্ডপুৰি'। এনেবোৰ উল্লেখই কলসাধাৰণৰ বহিৰ্গত প্ৰকৃতক
 আৰু উজ্জ্বল প্ৰেমিকৰ শাৰীতলৈ লৈহৈ আহিলে।

[illegible]

আগতে শির গৌসাইব ফুলনিত তেওঁ ফুল তুলিবলৈ সোমাইছিল। তেজিয়া আছিল চ'ত বাহ। ফুল ছিড়ি ঘূৰি ফুৰোঁতে কোমলাকী পার্ৱতী ভেনেই ভাগৰি পৰিল। তেওঁ গৈ গৈ এজোপা অশোক গছৰ তলত জিবনি লবলৈ বহিল। ফুলনিত বিব্বিবকৈ বলা জুগুন্দি মলয়া যা আহি গাত লগাত পার্ৱতীৰ শৰীৰ খাঁত পৰিল, চকু ক্ৰমে জাপ গৈ আহিল। শেবত বব নোৱাৰি কোমল বনৰ ওপৰতে তেওঁ স্তম্ভ পৰিল আৰু টোপনি গ'ল। কেনেবাকৈ জঁটীয়া গৌসাই ভোলানাথে ফুলনিত ফুৰি ফুৰি গৈ ঘোড়ী পার্ৱতীক সেই অৱস্থাত দেখিলে। দেখি তেওঁ নিজক চম্ভালিব নোৱৰিলে। লাজ-কাজ কাতি কৰি থৈ তেওঁ পার্ৱতীক ধৰি ললে আৰু নানাশ্রদ্ধাৰে লটিবাটি কৰিলে।

‘হুৰ্গাক দেখি গৌসাই আকুলিত চিত।
ভেবেসে গৈল গৌসাই ভয়ানক ভিত ॥
ভাক দিয়া তুলিম, ধেৱী পাইবে ডব।
লাল কৰি হাত দিলা হৃদিৰ উপৰ ॥
চেতন পাইয়া ধেৱী বসিলন্ত উত্তি।
গৌসাই ধৰিলা বস্ত্ৰ আকলেব মৃতি ॥’

* * *

ধোপাই হাত আ দিও গৌসাই যে আউল হৈব বেশ।

আমি অল্পমতি গৌসাই অলপ যে বয়স ॥

গলাই হাত নাহিও গৌসাই যে চিত্তিবেক হাব।

আমি অল্পমতি গৌসাই নাজানো শৃঙ্গাব ॥’ ইত্যাদি (মনকব)

এইদৰে দুয়োৰো মাজত এখন বগু বুকু হৈ গ'ল। তাতে ধেৱীৰ হাতৰ খোঁখো ভালি গ'ল, কপালৰ সিন্দূৰ আৰু চকুৰ কাঁজল আৰু। বজা হ'ল, জিহ্বা হাক ছিৰিল, ভৰিব নেপুৰ গুহি গৈ কোনোবা ঠাইত পৰিল। এই সময়ত তেওঁ এতিয়া ববলৈ উঠতি মায় কেনেকৈ, শব্দৰে তেওঁক চেপিয়াই ফুৰি দি কহল, ‘তুমি কৰা, কাৰ টানি, আমি কৰ ছিটোতে গছৰ ডালক আলি হাতৰ খোঁখো আলি, কাকৰ হাতৰ খোঁখো আমি-আমি যোৱা-সিহা, কাকৰ আৰু আমি বৈব বুকু। কেতকী মল-খোঁটক আমি সিহিৰ কব সিহিৰ, আৰু, কাকৰি কৰি কৰি তেওঁতে তুমি কেবল কাকৰি গুহি

পৰিল। এইকেবা কথাও যদি তুমি সঁচাকৈয়ে সজাই পৰাই ভালকৈ বিশ্বাসৰ যোগ্য কৰি কব নোৱাৰা তেন্তে আইটা, ঘৰলৈ যাব নাগাঁনে, এই বুঢ়াৰ লগতে থাকি যোৱা, ময়ে পিছে-পৰে যি লাগে ক'ৰিয়।'

‘এই কথা তুমি গৈয়া বাপেৰ আগে কহ।

কহিতে নাপাৰ যদি মোৰ লগে বহ।।’ (মনকৰ)

ঘৰলৈ গৈ পাৰ্কতীয়ে পিতাক হেমৱন্তৰ ওচৰত অগ্নি-পৰীক্ষা, শিকুৰ পৰীক্ষা, তুলা পৰীক্ষা আদি বহুত কঠোৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছে নিজৰ নিলুপতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল।

ফুলনিৰপৰা পৌৰী গুটি ধোৱাত শিৱৰ মন বৰ উকড়া উকড়া লাগিল। তেওঁ তেনেই উদাস আৰু বলিয়াৰ বৰে হ’ল। ভাবি-চিন্তি তেওঁ পাৰ্কতীক বিয়া কৰাই আনিবলৈকে স্থিৰ কৰিলে; কিন্তু সেইটোও হ’ল সময়-সাপেক্ষ কাম। গতিকে খোজা-বঢ়া কৰি বিয়া কৰাই অনাৰ আগতে তেওঁ পাৰ্কতীক আৰু এবাৰ চাই লবলৈ মন মেলিলে। সেই উদ্দেশ্য মনত লৈ তেওঁ তিকাৰী বেষণত অগ্নি হেমৱন্তৰ ঘৰত ওলালগৈ—কান্ধত তিকাৰ থুলি, হাতত এটি বাহী।

‘হাতে লৈল লাঠি গোঁসাই কান্ধে লৈল ছাতি।

চলিল ঘেৰব ঘেৰ যথাত পাৰ্কতী।।

অগ্নিৰ দ্বাৰত গৈ বংশীৰ দিলা তান।

গুনিয়া পাৰ্কতীৰ ভৈল আকুল পৰাণ।।’

গোঁকী, দুৰ্গা, পাৰ্কতীৰ নাম সঘনে বাহীত বান্ধিবলৈ থকা পাৰ্কতীয়ে জিউজৰপৰা মহাভেদৰ কাৰ্য্য কৰুণাকৈ নাথাকিল। দেৱতাক ওলাবলৈ, নিবি থাক মেনকাই তিকাৰ হাতত লৈ নিজে তিকাৰীৰ অমূল্য-বিল হিচাপি। চতুৰ তিকুকে ভেড়িয়া কলে যে তেওঁ ব্ৰজচাৰী তিকাৰী, জীৱনত তেওঁ কতো কোনো দিন বিবাহবিজা নাবী বা কোনো পুত্ৰবৰ হাতে তিকা লোৱা বাহী আৰু নলয়; কোনোবাই জোৰ কৰি নিলেও সেই তিকাৰ তেওঁ তিকুৰ নকৰে। ‘মিকশাৰ’ হৈ মেনকা ভেড়িয়া তিকুৰে ‘গল’ আৰু তিকাৰ হাতত বি কৰে। পৰিকতাক বাহিবলৈ পাহিৰাই বিলে। পাৰ্কতীয়ে তিকাৰ বিহনে ‘কুৰি’ কৰাৰ ‘জিউজৰপৰা’ তিকাৰীৰ ‘কল’ চাই লৈ ‘মেনকা’ ‘কুৰি’

হাত' (জগজীৱন)। আচহুৱা ভিক্ৰমৰ এনে অকাৰ্য্য ঋষিৱনীসকলৰ চকুত নপৰাকৈ নাথাকিল। তেওঁলোক সকলোৱে ভিক্ৰমক বেৰি ধৰিলে। ঋষি হেমৱন্তই ভিক্ৰমৰ হুঁসাহসৰ কথা শুনি খঙত বিতৰ্জিত হ'ল আৰু হাতত ধৰি টানি নি এটা সৰু নিৰ্জ্জন কোঠাত লুকাই গৈ স্নান কৰিবলৈ গ'ল। তেওঁ সেইদিনা বহু বহু ফুল পাঁচটা সৰোবৰৰ নিৰ্জল জলত বেৰাঘিবেৰ মহাদেৱৰ নামত উছৰ্গা কৰিলে। স্নান শেষ কৰি উভতি আহি ভোজনলৈ যোৱাৰ আগতে তেওঁ বন্দী কৰি থোৱা লম্পট ভিক্ৰমটোক বিদায় দিবলৈ পাঙিলে আৰু সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ ভিক্ৰমক থোৱা কোঠাটোত সোমালগৈ। ঋষিয়ে যি দেখিলে তাত তেওঁ তেনেই হতভম্ব হ'ল। যি কেইপাহ ফুল তেওঁ নিৰ-শব্দৰ মহাদেৱৰ নামত জলত উছৰ্গা কৰিছিল, সেই আটাই কেইপাহ দেখোন ভিক্ৰমটোৰ চৰণ যুগলত সমৰ্পিত হৈ পৰি আছে। ভালকৈ চাই তেওঁ ভিক্ৰমজনকো জটীয়া মহাদেৱৰ যেনেই দেখিলে। তেওঁ অলপ লম্বা চকু যুঁজি ধ্যান কৰি চাই সকলো বুজিলে আৰু গৌৰীচৰণত সাটোৱা হওৱা জনাই অজ্ঞানকৃত দোষৰ বাবে ক্ষমা খুজিলে। যথেষ্টে এই ছেগতে সন্তুষ্ট প্ৰকাশ কৰি হেমৱন্তৰ ওচৰত কল্যাণৰ প্ৰাৰ্থনা জনালে। ঋষি তেওঁলৈ কল্যাণ কৰিবলৈ মাতি হ'ল। বিয়া কেনেকৈ সমাধা হ'ল সেই পৰ্ক আগতে কোৱা হৈছে।

বিয়াৰ পাছ নিশাই তত্ৰা শব্দৰ প্ৰকৃত চৰিত্ৰ ফুটি ওলাল। পাৰ্বতীক শেতেলিত অকলে এৰি থৈ তেওঁ শেষ নিশা গন্ধাৰেৱীৰ কাষ পালেগৈ। নিৱই বৰ ঘৈণী গন্ধাৰেৱীৰ লগত আলাপ-আলোচনা কৰি শুই থাকোঁতে তেওঁৰ সন্ধানত উমানে উমানে গৈ পাৰ্বতী ডাঙ ওলাল। গন্ধৰ লগত তেনে অৱস্থাত শিৱক পাই তেওঁ ক্ৰোধ বশত কথিব নোৱাৰিলে আৰু মূৰত যি আছিল তাকে কলকিবলৈ ধৰিলে—

‘জানিলো তোমাৰ শব্দৰ মুখে নাই লাজ।’

‘নিয়াৰ, কালিকাক সুমি কৰা ফুল তাল’ (জগজীৱন)।

লক্ষ্যই পাৰ্বতীৰ এই আচৰ্য্য সৰু ঋষি নাৱাকিল। তেওঁৰো মাজত এনে সজিনী বদল আছিল যে কোৱাৰো কোৱাৰোতে হুৱাকৈ লুকাই-বহাই থাক কৰিলে।

লক্ষ্যৰ অলক্ষ্যে পিছৰ পিছৰ কোৱাৰো হুৱাকৈ বৈয়াকৰণৰ দৰে জিৱ জিৱকৰ দৰে বিস্ময় হৈ পৰিবলৈ ধৰা কৰিলে। তেওঁ-গৰ্গা, হুৱাকৈ হুৱাকৈ থোৱাত তেওঁ উভৰি বিহিল—

‘তিবী লৈয়া পহু হাখিবাৰ নোহে যোগ।

দেৱাত্ম নৰে শুনি হাসিবেক মোক ॥ (স্বনকৰ)

মহাদেৱৰ এই পুষ্পবনখনৰ নাম আছিল পুষ্পধাৰী। সেই পুষ্পধাৰীলৈ যাওঁতে বাটত এখন নৈ পাৰ হব লাগে। ষাণ্ড-নাৰাধীক বিবাদ-মানে শিৱই বুৰভত চৰি গৈ সেই নদী নৌপাওঁতেই নাৰদ মুনিয়ে ইললে গৈ দুৰ্গাৰোৱাক লগালে—‘মামী, তোমাৰ হব লগাখিনি হ’ল। আমি মিছাই ইমান কষ্ট কৰি তোমাক মোমালৈ দিয়া কৰাই আনিলোঁ। যোমা ইমানতো লভে নহ’ল, তেওঁ আক এজনী আনিব খুজিছে। এইবাৰ কিন্তু তেওঁৰ নজৰ ভালত নপৰিল। আমি তেওঁক একো ক’ও নোৱাৰোঁ। তেওঁৰ নজৰ এইবাৰ ঘাট্টৰ হুৱতী ছোৱালীজনীৰ ওপৰতে পৰিছে। তুমি পাৰা যদি শিল্পে তাৰ কিবা এটা প্ৰতিকাৰ কৰা।’

কথা শুনি চণ্ডিকাি এক মুহূৰ্ত্তৰ বাবেও বৈ নাখাকিল। নাৰদৰ কথাত অধিষ্ঠান কৰিবলৈও তেওঁ যুক্তি নাপালে, কাৰণ আগনিয়া তেওঁ সিবিয়েক মহাদেৱৰ কাৰ্য্য নিজ চকুৰে দেখিছে। তেওঁ তেতিয়া মায়া কৰি ভুবন্তে গৈ বাটত ওলাল আৰু তাত সঁচাকৈয়ে এজনী ৰূপহী ধীৱৰ-কণ্ঠাক ঘাটত মাজুহ পাৰ কৰি থকা দেখিলে। চুটি বাটেদি পোনাই যাওঁতে তেওঁ শিৱক বাটত ক’তো লগ নাপালে। তেওঁ ঘাট্টৰ জীয়েকক শিৱৰ কথা কেনেকৈ বিত্তৰ বৰ্ণনা দি স্থবিছিল সেই বিষয়ে ওজা-পালিয়ে এটা বুনা গীতত এইদৰে গায়—

‘বিহা—অয়ে বাবা, হ’ম’ৰ শিৱ=হ’মাৰ ভোলা=অয়ে বাবা

হামাৰ ভোলা=নাথ নাৰে পদে=বাইতে দেশ’মে বে—।’

পৰ— এখনো উৰণ

খনো বুৰণ

খনো নুপুৰ পাৱে—

পৰিধান আঘৰ ছাল জড়ুৱা পাৱে ॥

কালৰ পোতে মুৰ্খমালা দিলে পোতে সঁচা।

কৰক কপায়ে পোতে জড়ুৱা কেলটা ॥

কৰক কপায়ে কৰক, নাৰা-জিহুৱাখি।

কপতক বিয়ে ধাম-কপতক জিহুৱাখি ॥

‘হুমুনীয়ে বোলে বুঢ়া হৈলি কি কাৰণে।

আপোনাৰ ভাল-মন্দ হুবুজা আপুনে ॥

বানৰৰ মুখে যেন বুনা নাৰিকল।

কাকৰ আগত যেন পকা ছিৰিকল ॥

আমি ভব যুৱতী যে তুমি বৃদ্ধ বুঢ়া।

দান্ত পৰা বাৰে যেন খাব খোজে মুখা ॥’

(স্বকবি নাৰায়ণদেৱ)

যুৱতী এজনীয়ে শিৱক বুঢ়া বুলি তেনেকৈ উপলুঙা কৰাত তেওঁ জানো
নীয়ে থাকিব পাৰে? তেওঁ সপৰাই উত্তৰ দিলে—

‘শিৱে বোলে শুনা হেৰা যাকৰা হুমুনী।

বুঢ়াৰ গাৱৰ বল পৰীক্ষিলে জানি ॥

চাৰি যুগৰ বুঢ়া আমি ধৰি আছা ভাল।

পৰীক্ষিলে বুজিবি বুঢ়াৰ ঠাকুৰাল ॥

শিৱে বোলে শুনা হেৰা নহও মই বুঢ়া।

বায়ুৰ দোষত এনে হৈছে পক্ষাযুগা ॥’

(স্বকবি নাৰায়ণদেৱ)

—বাক তেখে মানি ললোঁ—বায়ুৰ দোষতে এনে হৈছে, শিছে তুমি
ভাল-দৰিদ্ৰ হৈ হাতত ধন-বিত নহলে যুৱতী ডাৰ্ঘ্য এজনীক পুহিব পাৰিব
বুলি সাহ কৰিছা কেনেকৈ? জানাই দেখোন এই পুৰিৰীত ধনেহে বৰ্ধন
হুত; আৰু যুৱতীসকল লহাৰ ধন ঐশ্বৰ্য্য, বং-বহইচ আৰু আনোদ-ঐশ্বৰ্য্য
বহু। তুমিৰ সেইবোৰ ক’ত?

‘—শিৱে বোলে স্মৰিবো কানি কৌলৰ জাজাক।

জিৰা কৰি যত পাৰ্শ্ব আমি দিহো জোক ॥’ (স্বকবি নাৰায়ণদেৱ)

এইবোৰ শুনা হুৱাকৈ আমি থাকোৱাও লাগে সেইবোৰ লক্ষণিক। কৰাৰীয়া
এক আই কুৱৰ হাতৰ কথা একাই নলগাই থাকিলে পাৰ্শ্বৰ কাৰে দাবিৰ
কলহাৰোহে জিৰা এই বিষয়ক লোকবাইৰ ভেদেই। তেনে কলহাৰীয়া
কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া
কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া
কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া কলহাৰীয়া

‘বতি ভুঞ্জি মহাদেবে হৈল হববিত।

চতী বোলে এই কালে কৰাও লজ্জিত ॥’

ঘেরীয়ে তেতিয়া মায়া এৰি তৎক্ষণাৎ নিজ কণ ধৰাত সদাশিবে লাজ পাই অধোমুখ হ’ল আৰু তেনেই সৈমাম হৈ ‘অজ্ঞানে কৰিলোঁ পাপ কৰ্মা কৰা মোক’ বুলি চণ্ডিকাৰ হাতত ধৰি কৰ্মা ভিক্ষা কৰিলে। তেতিয়া বুঢ়া শিৱৰ কাতুৰ্গদত তুষ্ট হৈ ভৱানীয়েও তেওঁক দ্বিতীয় ঘোৰ বুলি কৰ্মা কৰি পুষ্পবনলৈ যাবলৈ অনুমতি দি ঘৰলৈ উভতিল।

পুষ্পবন পাই ভাং-ধুঁতুৰ। খাই ভোলানাথে মনত বল অহা যেন পাৰে। তাতে ঞ্চাটো ক্ৰমে বজ্জিত বজ্জিত লগত তেওঁ নাচিবলৈ ধৰিলে। নাচোঁতে নাচোঁতে গাৰ ঘাম বৈ গ’ল আৰু গৈই ঘাম নেজ-বস্ত্ৰেৰে মচি ছেপি পেলোৱাত তাৰ পৰাই এজনী দীপলিখ পাট-গাভৰু উপজিল। এৰেই নেতা ঘেরী। জন্মৰপৰাই এওঁ যুৱতী আছিল।

‘নেজক ছেপিয়া শিৱে পেলাইল। তহিত।

নেতা নামে কন্যা এক জন্মিলা ভূমিত ॥’

(স্বকবি নাৰায়ণদেৱ)

ভাঙৰ জালত মহাদেৱে পোনতে নিজ কন্যা নেতাঘেরীকো চিনিব পৰা নাছিল আৰু তেওঁৰ প্ৰতিও শুভ্ৰ। কাঙ্ক্ষৰ লোলুপ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল : শিঙিত নিজৰ চিনাকি বধাঘোণাতাৰে বিহে নেতাঘেরী কোনোমতে ৰক্ষা পৰিল।

শিৱ পুষ্পবনত ভালেকেইদিন থাকিল। তাতে থাকোঁতে এবিধ দেখিলে যে জলত যেনেকৈ মাছ আৰু জলচৰ পৰ্বীবোৰে ঘোঁৰে ঘোঁৰে, হালে হালৈ যতা-মাইকী একেলগে ফুৰিছে, পাৰতো তেনেকৈ বৰীয়া। জন্তু আৰু পৰ্বী-বোৰে কাম-কেলি কৰি ফুৰিছে। ‘দাদা কৰিবলৈ পানীত’ মাখি এইবোৰলৈ চাই বাটৰীতে ভোলানাথৰ দৃষ্টি পাবৰ বেলাগছ এৰোঁপাত পৰিল। গছৰ তলত গছৰি বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-

বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-
বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-
বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-
বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-
বসল। পৰা দেখে এৰকি কাকি কৰে তেওঁৰ বৰ-পুৰুষীত কিত-

পহুয পাতত বঁজিয়াই ছিলে । পহুয নলাইবি সি গৈ পাতালখুৰী পালে ।
পাতালৰ বজা বাসুকীনাগে ধ্যানৰ বলত সকলো জ্ঞানি, শাৰি শিল্পিনী
নিৰ্ম্মালীক মতাই আনি তেওঁৰ হতুৱাই তাৰে মহাধেৰক ভণ-ভণ ৱিশিষ্ট ।
এজনী কন্যা নিৰ্ম্মাণ কৰালে । এৰেই দেৱী পদ্মভাটী । জ্ঞানপানিয়ে
তাৰেই পদত গায়—

‘জয় জয় শ্রদ্ধাবতী শান্তানে উৎপত্তি
নির্মাণীয়ে কবিলে নির্মাণ ।

বীৰ্য্যহন্তে বক্ত ভৈল। বক্ত হন্তে মাংস ভৈল।

তাতে জীর তৈল অধিষ্ঠান ॥' (সুখনারী)

দেব-বীৰ্য্যে ওপজা কন্যা, জয় লাভ কবার পাছতেই বোড়ী হৈ শবিলু।
 তেওঁ তেতিয়া বাগ্‌দীৰ অমুমতি লৈ পিতৃ মহাদেৱৰ সন্ধানত পুষ্পবনলৈ
 আহিল। মহাদেৱে জীয়েকক চিনিব নোৱাৰিলে। তাওৰ নিচাত তেওঁৰ
 চকু ঢুলুঢুলু হৈ আছিল। কপৰতী পৰাৱৰ্তীক সন্মুখত দেখি জঁটীয়া শিৱ
 এইবাবে বিচলিত নোহোৱাকৈ নাথাকিল। নিৰ্জন পুষ্পবনত অকলে
 অকলে বিহৰি ফুৰা বোড়ীক দেখি—

‘শিব বোলে মোর বাক্য শুনহ হৃদবী ।

কোথা হতে আমি আছি কাহার কুয়াবী ॥

জোৰ মুখ দেখি মোৰ হহে ফলোৱৰ ।

ଆଲିକନ ଦିଆ ଯୋଗ ଦାମ ବଦଳା କର ॥

(सुषुप्ति नाशाय चकार)

[illegible]

বলিয়া গোসাই, জঁটীয়া ডাঙৰা

সৰুসাধাৰণে নকৰা কামবোৰ কৰি দিয়া বহিঃস্থ সমাজত বলিয়া বা পগলা বুলি গণ্য কৰা হয়। বেৰতা সকলৰ ভিতৰত বহাৰেবৰ কেৱলো সোৱে হ'ল। তেওঁকো মাহুহে বলিয়া গোসাই বুলি গণ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ কাৰণ বহুতো; প্ৰথম কাৰণ, তেওঁ পাখা-ডাঙা-ঘোটা আদি খাই বিচাৰ লগাই ফুৰে। ভীমচৰিতত ভীমে তেওঁৰ বৰ্ণনা দি পাৰ্ব্বতী আইৰ আৰ্শত কৈছিল—

‘ভাল ধঁতুৰা গুৰি জুটি হাতত ।
বাটে হোকা খাই শিৱ কুৰয় সতত ॥
ভুই কৰে। বুলি ঐৰপৰা চলি যায় ।
গছৰ তলত বসি থাকে ভাল খাই ॥
লাহে লাহে বায়ু যদি লাগিল গাৱত ।
বাঘ-ছাল পাবি শোৱে তাহাৰ তলত ॥
নিজা গৈয়া অচেতনভাৱে থাকে পৰি ।
ধোন্দা কাকে চাবিকালে খুঁটিয়াৰে বেচি ॥
গধূলি সময় ভৈলে লভয় চেতন ।
যবক আসন্ন মাৰি যাও চাবি মান ॥’ ইত্যাদি

বেৰতাৰ এনে কাৰ্য্য পোতনীৰ নহয়। ‘বেৰতা বালানে, মাহুহৰ ভিতৰে
ডঙৰা লোকক সকলোৱে পগলা বুলি ইতিহাস কৰে।’ বেৰতা হৈ নিচাত
আলক্ত হলে তেওঁকো বলিয়া গোসাই বুলি বুলিব কি।

দ্বিতীয় কাৰণ, বেৰতা হৈও মাহুহৰ বৰে তেওঁ খোজা-বঢ়া কৰি বিয়া
কৰাই সন্মান পায়নে। সঁচাৰ-বৰাভাৱে শিকি তেওঁ পাখে; কৰা
কিন্তু সন্মান হৈ নাথাকে। বিয়াৰ সময়ত তেওঁ অশ্লীল কবিতা
কয়। যদি বুলিছিল ‘ভাল ধঁতুৰা গুৰি জুটি হাতত’ তেন্তে সন্মান
হৈছিল। কিন্তু ‘ভাল ধঁতুৰা গুৰি জুটি হাতত’ বুলি কয় নাই।

উত্তৰা ডেকাৰো বিয়াৰ পাছত বভাৱৰ পৰিবৰ্তন হয়, তেওঁৰ কিন্তু নহ'ল।
বিয়াৰ পাছত হুন্দৰী যুৱতী পাৰ্ৱতীক ঘৰলৈ আনিও তেওঁ আগৰ দৰেই
টলৌ-টলৌকৈ ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। অশৰীয়া লোকগীতি এটাত জটীয়া
ভাঙৰা শিৱ গোলাইৰ এই প্ৰকৃতিটো বৰ্ণনা কৰি কোৱা হৈছে—

‘দিশা-অ’ যোব জঁটয়া, অ’ যোব জঁটয়া

যব-বাৰী এৰি থাকে আশানে পৰিয়াল

অ' য়েব অ'টীয়া ।

পদ- কীব লাডু খাই শিরে থাকে ডালা ডালা।

অ'টীয়া ভাঙব গুড়িত-সহায় পগলা ॥

জান'কি মোহন বাঁহী শিরে নকবে বাজনা ।

ঘটকটক ডাঙৰ শিৱৰ সন্মানে বাজনা ॥

বস্ত্রব সিংহাসনে শিরে নকবে বৈশনা ।

चिकित्सा व्याख्यान चर्चा महायुक्तमनः ।

ডুবুকী ধোঁৱাৰ উপৰে শিৱ নকৰে বৈশনা।

বুধশ বাহনে শিব সন্ধ্যা চলনা ॥

ଜୁଟିଆ । ଜାଣୁବ ଖୁଡ଼ି ଗାଲ ଖବିଆ ଥାଏ ।

ਭਾਂ ਨਾਪਾਏਨ ਸਕਸ ਕੁੰਚਿ ਪਾਵਾਕੁ ਯਾਤ ॥

থানে। উষণে থানে। বুষণে থানে। নুপুৰ পাৰে।

পরিধান ব্যবস্থা ছাড়া কখনো-কখনো গায়ে ॥

গলে শোভে সুশ্রমালা শিবে শোভে অটল ।

ହବର ବ୍ୟାମ୍ବେ ଖୋଦେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଚକ୍ରର ହୋଟା ।।

ভকণ জাঙন জাঙন নাম জিগুবাৰি ।

अनंतक सिद्धे हान आशुनि सिद्धादी ॥

द्वयस्यैव हि साक्षात् प्रमाणम् ।

कृष्ण कृतं नमो कृष्ण कृतं यथाह ॥

सर्वत्र सर्वत्र सर्वत्र सर्वत्र सर्वत्र

सर्वोच्च न्यायालय

ସାମାଜିକ-ସମସ୍ୟାକୁ ଉପାଦେୟ-ସମସ୍ୟାରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ସମାଜବାଦୀମାନେ ଯେଉଁ
ସର-ସାମାଜିକ ଓ ସର୍ବ ସାମାଜିକତାକୁ ଗର୍ବିତ କରନ୍ତି ତାହା ଉପର । ତେଣୁ ସେହିପରି ଉପର ଉପର

পার্কতী হয় নওকী; তেওঁ কিবাত হলে পার্কতী হয় কিবাতিনী। দুয়ো
থেতিয়াবা আনন্দমনে ভাং খুন্দাত লাগি যায়। কেনেকৈ দুয়ো ভাং খুন্দা-
ছিল তাৰ বৰ্ণনা দি আনতীসকলে গীত গায়—

‘ধুমৰ ধুমৰ ভাঙৰ গুড়ি খুন্দে

নন্দী-ভূদী উৰাল ধৰে।

পার্কতী আয়ে চালে জাবে

ডবক বাই সৰাশিৰ নাচে॥

তৃতীয়তে মহাদেৱ যদিও আধ্যাত্মিকৰ প্রধান তিনিজন। দেৱতাবোৰেই একম
তথাপি অনাৰ্য্য ভাৱ-ভঙ্গী, কাৰ্য্য-কলাপ তেওঁৰ পৰিকল্পিত আৰু সাজপাৰত
দেখ, দেখ, হৈ থাকে। তেওঁ ব্যাক্তচৰ্মপৰিহিত অৰ্দ্ধনয়, কেতিয়াবা জাঙৰ
জালত উলল হৈও পৰে আৰু সেইবাবেই তেওঁৰ অন্ত নান্য দিগম্বৰ। কল্পত
তেওঁৰ সৰ্পমালা, বাহন বলধ, থাকে পৰ্বতত। পৰ্বতত থাকে দেখিয়ে
তেওঁৰ এটা নাম গিৰি। তুত প্ৰেতবোৰ তেওঁৰ চিৰসকী আৰু চিতা-কল্প
অন্ধৰ প্ৰসাধন; ভাং আৰু সিদ্ধি তেওঁৰ অপৰিহাৰ্য্য সেৱা; জটা, ত্ৰিশূল
আৰু বাঘৰ ছালেৰে তেওঁক জখলা আৰু জড়াগুস্ত যেন অস্থান হয় যদিও
ভাং খাই উঠি তাওৰ নৃত্য নাচিবলৈ ললে নতুবা মনোমত কামিনীদল
পালে কোন ডেকা দেৱতাই তেওঁৰ লগত ফেৰ মাৰিব পাৰিব? যাব কপ
মহাজানী ক্লমিকলেও ধ্যান কৰি এবাৰ চাই লবলৈ বিচাৰে, তেৱেঁ গৈ
হাকৰ বনত খৰি-পত্নীসকলৰ সজহৰ বিচাৰি সাধাৰণ চৰিত্ৰহীন। বুদ্ধকৰ হৰে
ভেগচন কৰি ওলালে সেই দেৱতাজনাৰ বলিয়া গোসাঁই জুখুনি কি বোলা
যায়? তেওঁৰ দুৰ্জলতাবোৰ সকলোৱে জানে যদিও তেওঁক কোনেও কোনো
দিন অশ্ৰু নকৰে আৰু পূজা নকৰাকৈও নাথাকে। তাৰ কাৰণ সকলোৱে
জানে যে খং উঠিব লাগিলে তেওঁ বোৰ অঘটন ঘটাব পাৰে। তাৰ উপৰি
তেওঁ আততায়, নিচেই অলপতে তুই হয়, সত্যিকৈ হুখী-হুখী সন্তোষে তেওঁ
অতি আপোন্ন আৰু ক্লিষ্ট দেৱতাও। এনেবোৰ কাৰণতে গাঁৱৰ হাবিয়ে-
বাবিয়ে, গছৰ তলে বাহৰ-তলে বলিয়া গোসাঁই জটীয়া শিৱৰ পূজা চলি
আছে। একেদৰে আওতীয় গাঁৱৰ হোন্ধট ঠাইবোৰতো বলিয়া গোসাঁইৰ
পূজা, জটীয়া ভাঙৰাৰ পূজা, মহাৰেজৰ পূজা, জাঙৰা গোসাঁইৰ পূজা, জটা
ভাঙৰা বা জটা গোসাঁইৰ পূজা আদি নানান পূজাৰ আয়োজন

চলি থকা দেখা যায়। এই অস্থানবোৰ সাধাৰণতে গহীন হাবিৰ মাজত অৱস্থিত আৰু তেনেই অনাড়ম্বৰভাৱে ৰক্ষিত। কোনো কোনো ঠাইত আনকি মন্দিৰ বা গৌশাই-ঘৰটোও তাত নাই, কেৱল পূজাৰ থলাটো মাত্ৰ আছে। সেই অস্থান বা থলাবোৰত শক্তিপূজাৰপৰা বিষ্ণুপূজা পৰ্য্যন্ত সকলো পূজা-সেৱা কৰা যায়। এটা মন কবিলগীয়া কথা এই যে য'তে বুঢ়া-গৌশাই, মহাদেউ বা মহাভৈৰৱৰ থান বা মন্দিৰ আছে তাৰ ওচৰতে বুঢ়ী গৌশানীৰ থান বা মন্দিৰো আছে। সেই হেতুকেই উমানন্দৰ ওচৰতে কামাখ্যা আৰু মহাভৈৰৱৰ মন্দিৰৰ অনতিদূৰতে ভৈৰৱী মন্দিৰ অৱস্থিত।

নব-মনিচৰ ক্ষেত্ৰত কোনোও নিজৰ ঘোষণা কৰা আনৰ মুখে শুনিবলৈ ভাল নাপায় আৰু জয়-কথা কলে সাধাৰণতে সকলোৱে বেয়া পায়। সেই জয়-কথা যদি অলপ কথ্যাতিপূৰ্ণ হয় তেনেহলে কণ্ঠতাৰ যো প্ৰাৰ্ণলৈও ল'গ্ন হ'ব পাৰে সেইটোও অস্বীকাৰ কৰা নাযায়। এই বিষয়ত বেৰতাসকল কিন্তু মাহুহৰ বিপৰীত-ধৰ্মী বা বিপৰীত প্ৰকৃতিৰ। বেৰতাই নিজৰ জয়-কথা শুনি হেনো ৰং পায়—লাগিলে সেই জয়-কথা অকথা বা অজ্ঞাব্য কু-কথাৰেই পৰিপূৰ্ণ হওক। কথাতো কোৱা হয়, বোলে—

‘মনিচৰ জয়-কথা কলে হয় খং।

বেৰতাৰ জয়-কথা কলে হয় ৰং।’

প্ৰতিকে বেৰাঘিৰেৰে মহাদেৱকো মাহুহে জঁটীয়া, ভঙুৱা, বলিয়া, নটীয়া আদি এল এটা কবচা মাৰি বি পূজা নকৰক লাগিলে তথাপি ভোলাবাৰ সেই পুৰাত ভুই হয়। সেয়েহে তেওঁৰ প্ৰকৃতি বগাই ভক্তসকলে দীত পায়—

‘বাই ভাঙৰ ভড়ি নিতৌ তিনি ভুলি

চুপুৱা হুতুৱা ভাঙি।

ভাঙিছে ভাঙিছে মলৰ মল-বাৰী

বাইৰ বনিৰপত নিতৌ।

যেতিয়া মনিচৰ জয়-কথাৰ বাবে শিৱৰ হস্ত-ক্ৰোধেৰে এই বিকলিত
কৰাৰ প্ৰতিভাৰে অৱতাৰণা, বলিয়া, নটীয়া আদিৰে মাৰিলে সেইটোও
অস্বীকাৰ কৰা নাযায়। সেয়েহে তেওঁৰ প্ৰকৃতি বগাই ভক্তসকলে দীত পায়—
‘বাই ভাঙৰ ভড়ি নিতৌ তিনি ভুলি
চুপুৱা হুতুৱা ভাঙি।
ভাঙিছে ভাঙিছে মলৰ মল-বাৰী
বাইৰ বনিৰপত নিতৌ।’

ডলত থকা হৰিণ, চতুৰ্পাৰ্শ্বে থকা হাতী, গড়, ম'হ আৰু বাঘ ডেউৰ পত্ৰপতি নামেৰেই পৰিচায়ক—এই কথা অৱতৰণিকাতে উল্লেখ কৰা হৈছে। এই ত্ৰিবিধী দেৱতাজনাই আৰ্য্যত্ব প্ৰাপ্ত হৈ পত্ৰপতি নামত আৰ্য্য দেৱতা কংকৰ লগত এক হ'ল বুলি বহুতৰ ধাৰণা আৰু সেইটো অসম্ভৱো নহয়। পত্ৰপতি দেৱতাই মানৱ সত্যতাৰ এটা আধিম্ভৱলৈও আঙুলিগায়। কাৰো কাৰো মতে ভাঙৰ চাত মাৰি ধোঁৱা ওপৰলৈ উৰুৱাই দি বোণাৱিষ্ট হোৱা ভাঙুৰী গোসাঁইৰ ফলনা মেঘ-মণ্ডিত শুভ ৰিমালয়ৰ পৰাই আহিছে; হিমালয়ৰ তুৰাবায়ুত শুভ শূন আৰু পাতল বগা মেঘেই ডেউৰ শিৰৰ জটা, গিৰি-কন্দৰত গুল্মি থকা কৃষ্ণ মেঘেই ডেউৰ নীলকণ্ঠ, আৰু অচল-অভল হিমালয়েই ধ্যানমগ্ন আৰু আসনস্থ সম্পূৰ্ণ ভোলানাথ। সেই হেতুকে ভাঙুৰী ভোলানাথৰ পূজাস্থল ভৈয়ামৰ গাঁও-ভূঁইতেই সীমাবদ্ধ থকা নাই, গিৰি-শৃঙ্গ আৰু পৰ্বত-কন্দৰতো সিঁচৰতি হৈ আছে; বিশেষকৈ হিমালয় আৰু তাৰ নামনিও থকা পৰ্বতবোৰত সেইবোৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়; অমৰনাথ, পত্ৰপতিনাথ, বগ্নিনাথ, মহাকাশ আদি তীৰ্থস্থানবোৰেই তাৰ সাকী।

আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে ওলোটা-ওভোতা প্ৰকৃতি মহাকাশ পিৰ-গোসাঁইৰ চৰিত্ৰৰ বৈশিষ্ট্য। বিশৰীভাৱী কাৰ্য্য আৰু কৰ্ম্মৰে ডেউক বলিয়া গোসাঁইৰ স্থান আৰু স্থান দিছে। বীণা-বেণুৰ ঠাইত ডেউ বজায় শিঙা, বন বা দিৱ্য পুলাৰ মালাৰ ঠাইত ডেউ পিছে হাড়-বুৰৰ কৰ্ছ-হাৰ; পৰি-ধানতো পট্ট-বস্ত্ৰৰ ঠাইত ডেউ লৈছে বাঘৰ ছাল, উজীয়া হ'ল বিকৰ্ষণ কালদৰ্প। নাচোনতো ডেউ নাচে ভয়কৰ ভাঙৰ-মতা; চকু তিনিটাবে বিকৃত কণ পোৱা যাখে নাম পালে বিকলাক; গাৰা-ভাং-ঘোটা ডেউৰ নিত্য দেৱা লাখটী; অমৃত-মহনৰ সময়ত অৰ্ধ দেৱতাসকলে এৰাবলত, লক্ষী, শাৰিঙাত আদি ভাল ভাল বস্ত্ৰবোৰ ভৰাই লৈ, ডেউৰ ভালত কিছ এৰাৰ অপৰিণ। 'আন নালাগে' অমৃতৰো ডেউ ভাল লাগিলে, 'বেৰত' অকৃতৰ ঠাইত দেৱতাসকলেই অমৃতবোৰ মানৱ-মানৱ-দেৱতা পক্ষলোকে থকা খবৰক জানকৈ ডেউ কালকট হিঁ পান কনি বীলকট হ'ল; এই বিব পান কৰাৰ বিধৰ পৰাই ডেউক পুৰাতন কাল, পুৰাতন আদি শাস্ত্ৰসকলৰ চৰিত্ৰৰ বৰ্ণন। 'দেৱতাসকল' ডেউ কামে-কামে হৈ পৰিল। 'কটীয়া' অকৃতৰ পিৰ গোলাই অকি কামে-কামে। 'কটীয়া' অকৃতৰ পক্ষলোকে ডেউক দেৱতাসকল

বুলি পূজা কৰিবলৈ ধৰিলে। টিকিৰা খোৱা কানীয়াসকলেও পোন-প্ৰথমে ভাঙবা গোসাঁইৰ নামত ভাল ভাল জা-জলপান লজাৰ খেহে কানীৰ খোলাত বহে আৰু কানী-সেৱাৰ অন্তত গৈবোৰ জুতি লগাই থায়। ভট্টাৰাওকলে ভাঙবা চাত মাৰি নাকে মুখে খোৱা উলিয়াই চকু বজা কৰি ব'ম্ ব'ম্ ভোলানাথ বুলিবলৈ পালে হেনো। কৈলাসত থকা যেন অনুভৱ কৰে। ভট্টাৰা-কানীয়াসকলৰ কাৰণে ভোলানাথ তেওঁলোকৰ একমাজ আশংকা।

বলিয়া' গোসাঁই-গোসাঁনী হৰ-পাৰ্ৱতীৰ বৈবাহিক জাৱলৰ চিত্ৰ এটা অসমীয়া লোক-গীতি এটাতে এইদৰে থকা আছে। শঙ্কৰে পাৰ্ৱতীক বিয়া কৰাই আনি কৈলাস পূবৰ ওপৰত জুপুৰি ঘৰ এটাতে ৰাখিছিল। তেতিয়া ন-কইনা পাৰ্ৱতীৰ এদিন কাপোৰ বাটি কাটিবলৈ মন গ'ল। তেওঁ ঘৰৰ ওচৰত ক'তো সমতল ভূমি বিচাৰি নাপাই অলপ দূৰলৈ গ'ল আৰু এজোপা তেঁতেলী গছৰ তলত কাপোৰ বাটি কাটিবলৈ লাগিল। সূতা লবলৈ আৰম্ভ কৰি তেওঁ দেখে যে তাঁতৰ সকলো সা-সজুলি অনা হ'ল, বাকী ৰ'ল কেৱল কুচি। কুচি নহলে কাপোৰ বাটি কাটিব নোৱাৰি, কুচি আনিবলৈ পুনঃ ঘৰলৈ গলেও পগলা। শঙ্কৰে তেওঁক সুধাই নেৰে, ন-কইনা হৈ লুলুঙাই ঘূৰি কুৰা বুলি পিঠিত হয়তো ভালকৈয়ে এজাউৰি দিব। তেওঁ তেজিয়া মনৰ মাজতে এখন নাটক ৰচনা কৰিলে। তেওঁ জাবিলে—মই কুচি আনিবলৈ যামেই। গলে যদি মোক আজি সঁচাকৈয়ে শঙ্কৰে মাৰে তেনে-হলে মই নিশ্চয় আই-বোপাইৰ সমলৈ কুচি দাম, যাৰ নোৱাৰিলেও অন্ততঃ স্বৰ্গলৈ ওলাম; তেতিয়া তেওঁ কি কৰিব।

‘তেঁতেলী-তলতে কৰে। তাঁতে বাটি
পাৰিবি আহিলো কুচি
কুচি অনেদায়ত পপলাই বিলাব
যামে ঘৰলৈ কুচি।
যাবৰ ঘৰলৈ যাব তই পাৰ্ৱতী
বাটত যাবৰ জিহে ধৰিব
বাটত পাপ জিহে তই কৰা
হাবিলে মই কৰা বাটত
—মৰিত মোকো মই বাটত তই কৰা

‘বহুৰাশ্তে লঘুকিয়া’ বোলা কথা আৰাৰ আজিও লোকৰ স্মৃতিবাহক হিচাপে মানুহৰ মুখে মুখে বৈ আছে। হৰ-পাৰ্ৱতীৰ আৰু হৰ-পাৰ্ৱতীৰ কিয়, সকলো সত্তাবিহাৰিত দম্পতীৰে মতভেদ বা ফলন ‘বহুৰাশ্তে লঘুকিয়া’। কবিতা আছে যে বিয়াৰ পাছত এদিন হৰ-পাৰ্ৱতীয়ে কাজিয়া লগিছিল। পাৰ্ৱতীয়ে ওফোন্দ পাতি থকাত মহাধেৱে তেওঁক তুটী কৰিবৰ কাৰণে গাফা খাই উঠি নৃত্য আৰম্ভ কৰিছিল। নৃত্যও আছিল নৃত্যৰ ভিতৰতে ষোল্ল নৃত্য বা বজা-নৃত্য। শুৰুৱা নটুৱাসকলে আজিকালিও সেইবাবে কয় যে চাৰি চিলিম ভাং একেবাহে খোৱাৰ পিছত গা হিবে থাকিব নোৱাৰে, সি এনেয়ে নাচোন তোলে। তেতিয়া হি নৃত্য ৰচা যায় সি সাধাৰণ নৃত্য হব নোৱাৰে, সেয়ে আছিল হেনো সদাশিৱৰ তাণ্ডৱ নৃত্য। তেওঁলোকে কয়—

‘এক চিলিমে যেমন তেমন

তুই চিলিমে প্রজা :

তিনি চিলিমে পাত্ৰময়ী

চাৰি চিলিমে ৰাজা !

হি বিহক, সদাশিৱৰ নৃত্য ইমান ভয়ঙ্কৰ অথচ আকৰ্ষণীয় হৈছিল যে পাৰ্ৱতীয়ে চাই থাকিব নোৱাৰি মহাধেৱৰ লগতে গাভৰুৰ লয়লাসেৰে নাচিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। মহাধেৱৰ সেই ভয়ঙ্কৰ নাচৰ নামেই লাভ। লাভইহে তাণ্ডৱৰ নাম আনে।

অষ্ট এটা প্ৰবাস মতে এদিন মহাধেৱে যোপী মুনিসকলৰ গৰু থকু কৰিবৰ বাবে যোগীবেশে তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ গৈ বৰ্ষ বিঘৰৰ তৰু বৃদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। তৰুত তেওঁ মুনিসকলক পৰীক্ষা কৰি লাজত পেলালে। তাতে ক্ষোভিত হৈ মুনিসকলে বহুত কটনোৱা এটা প্ৰকাণ্ড বাঘ লগী কৰিলে। সেই বাঘে মহাধেৱক খামলৈ খেদি গ'ল। মহাধেৱে নৃত্য-ভৰীৰে গৈ কাৰক এৰি ঘাবি পেলালে আৰু বৰকৈ ডাৰ হালখন বখনিয়াই গৈ নিজে গাত দিছিলে। তাৰ পিছত বখনিখনে সেইখালমান বাঘ লগী কৰিলে। মহাধেৱে সেই বাঘৰে গল-বুলে জলজাকৰ বনে গিৰি ব্যস্তিতৈ কটিলে। অকস্মত বখনিখনে তলিহালৈ এটা পাতলকণী পিন্ধাইছিল। সেই পাতলকণীৰ পৰা বহুত বাঘ বহুত কটিলে। মহাধেৱে তাক ভৰি লৈছিল আৰু কাৰক এৰি ঘাবি পেলালে। সেইখালমান বাঘ লগী কৰিলে।

শিৱৰ এনে অদ্ভুত নৃত্য দেখি বেৰি ধৰি তেওঁক চাবলৈ ধৰিলে। এই নৃত্যৰ নামেই ভাওৰ নৃত্য আৰু ইয়াতে হেনো স্থিতি, স্থিতি আৰু প্ৰলয়ৰ বহুস্ত নিহিত আছে। এইহেন মহাধেৱেও তন্ত্ৰৰ কল্পনাত ভৱক বজাই ভিন্কা কৰি ফুৰিছিল। আজিও লোকগীতত অসমৰ গঞা সমাজে তাৰ বৰ্ণনা গুনি তবধ মানে। তেনে দুটা লোকগীতি, যেনে—

১। 'দিহা—অ' হে শঙ্কৰ জাগ দিগম্বৰ বায়—

হে শঙ্কৰ জাগ দিগম্বৰ বায়।
বহু-সিংহাসনে শঙ্কৰ ভুতি আছে
বিহানে গোৰী জগায়—
হে শঙ্কৰ জাগ দিগম্বৰ বায়।

পদ— কাৰ্ত্তিক গণপতি তোমাৰ দুই পুত্ৰ
জোকে বৰি হুখ পায়।

জগতৰ গুৰু তোমাকৈলো বোলে
ঘৰে চাউল এমুঠি নাই ॥

ফিউই দিলা জালি উঠা মৃত্যুমানী
বজনী প্ৰভাত তৈলা।

বনৰ হৰিণী বনত লুকায়ে
পক্ষী দশো দিশে গৈলা ॥

পাৰ্ৱতীৰ বাদী তিনি শূলপাৰি
পৰাগত উঠি বসিলা।

আজি কৈক ধাইবো কৈত ভিন্কা পাইয়ো
মনত গুণিবে লৈলা ॥

তাং ধৰুৱা জানায়ে পাৰ্ৱতী
তাৰে কিছুমান পাতি।

মৰী-কুৰী লৰে দুবক্তৰ হৰি
কিনা মাৰিটো নাই ॥

হাতে বেলৰ বনে মৃত্যু মৰুত
কৈত বক্তৰ হৰি।

কৈত লৈলা হৰি বায়ে কৰুণী
কৈত হৰিৰ হৰি।

কৈত লৈলা হৰি কৈত লৈলা হৰি
কৈত লৈলা হৰি।

আঠোটা ঐশ্বৰ্য্য হুবে পাছে পাছে
তথাপি ভিৰা কবয় ॥

কৈলাস শিখৰে শঙ্কৰ ভক্তি আছে
সমস্তকে ধৰণীতাই।

জগতৰ গুৰু বজায়ে ভবক
এই গীত মাথৰে গায় ॥

২। বিহা—অ' কি নন্দী হে—

অ' কি নন্দী হে—

নাথাকো মই এমন কৈলাসে—।

পদ—নিজাৰ জাগিয়া হব উঠিলন্ত খবতৰ
পাৰ্ৱতীক বুলিলন্ত বাক।

শুনা হেমবন্ত বেটা পাগ কৰা নীত্ৰগতি
আমি যাইবো ভিৰা মাগিবাঁক ॥

শঙ্কৰৰ বাগী শুনি পাৰ্ৱতী মাতিলা গুণি
শুনা শ্ৰুত্ৰ গজানন-পিতা।

ববে চাউল মুঠি নাই কিমতে বাহিম যাই
মোৰ মনে লাগিয়াছে চিন্তা ॥

পাৰ্ৱতীৰ বাগী শুনি কোৱিলন্ত শূলপাণি
নাথাকো মই এছৰা গৃহত।

নাৰী যাৰ বতন্তৰ। যিক তাৰ গৃহ কৰা
আউলাপচু তাহাৰ যুৱত ॥

এতেক বুলিয়া হব উঠিয়া বুৰজোশৰ
যাৰ শিৱ নন্দী লৰে লই।

তাৰা-খিটা তাখিটা বজায়ে শঙ্কৰে নিজা
ভিৰা মাগে ভবক বজাই ॥

কহে বায়ানন্দে বাগী হে এছ শূলপাণি
পূৰ্ব কৰা কনক বাক্যৰ।

জু পদ অৱশিষ্টে ধাৰী মেন শৰীৰক
জান বিনে মৰ্য্যাপোছে অজাৰ ॥

এইবাবে, পৰমাত্মিক শক্তিৰে নিৰ্মাণিত কৰ্ম্মৰে বহুতৰ শক্তিৰে হৈ
লোকদেৱতা শিৱ কৰে বহুতৰ কৰ্ম্মৰে।

কৃষ্ণক শিব ভোলানাথ

মাতুলহৰ কল্পনাত দেৱতাৰ সৃষ্টি। সেই হেতুকে দেৱতাও মাতুলহৰ দৰে অসংখ্য। তাৰেই এটা সীমা ৰেখুৱাবলৈ তেজ্জিৰ ফোটি দেৱতাৰ নাম লোৱা হয়। মাতুলহৰ দৰেই ভেৰাসকলৰো প্ৰকৃতি বিচিত্ৰ আৰু গতিবিধি কাৰ্য্যাদিও হৰেক ৰকমৰ। বিশেষকৈ শিৱ গোসাঁইৰ কাৰ্য্য আৰু প্ৰকৃতি অভিশয় বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ আৰু বহুস্তম্ভনক। কৃত্য-স্মৃতি, ৰণবিপ্ৰহ আদি কৰাৰ উপৰিও তেওঁ অইন দেৱ-দেৱীয়ে নকৰা অসংখ্য এটা কাম কৰিছিল। সেয়ে হৈছে কৃষিকৰ্ম। কৃষিত তেওঁ কিয় আৰু কেনেদৰে নামিবলৈ পালে তামো ইতিহাস নোহোৱা নহয়।

ভক্তব অধীন ভগৱান। ভক্তই তেওঁক যিহৰে পাবলৈ বিচাৰে তেওঁ
সেইখৰেই তেওঁক ধৰা দিয়ে, লাগিলে বৈবীভাৱেও ধৰা দিবলৈ তেওঁ
হেলা নকৰে।

‘বৈবীভারে চিন্তিবাহা যোষ ।

শিবকালে পাইবা এহি লোক ॥' (কীর্তন)

অসমৰ ভক্ত কৃষ্ণককশে উগ্ৰহান শঙ্কৰক আহ্বান কৰা বাবেই হওক
 নাইবা তেওঁৰ নিজৰ প্ৰয়োজনৰ বাবেই হওক, মহাধৰ্মে অসমত কৃষ্ণককশে
 অৱতীৰ্ণ হৈ অসমীয়া কৃষ্ণক মনোহৰ পূৰ্ণ কৰিছিল। নিজৰ খুচিতে অসম
 লৈ যি অৱস্থা নামে পৰিচিত হৈ পৰিছিল তেওঁৰ কাৰণে যেন্তাই অসমত
 কৃষ্ণক হৈ 'উপজি' কৃষ্ণকলীলসৰ আদৰ্শ আৰু 'সুজা' দেৱতা হোৱাটোও একো
 আচৰিত কথা নহয়। বটবীচকৰোঁ হৰীতো তেওঁক ডাকে কৰিবলৈ বাধ্য
 কৰিছিল।

[illegible]

বুৰভটো বাথিবৰ কাৰণে ভেটিয়া ভীমক কথা হ'ল গবখীয়া। সিও এটা বেলেগ পৰ্ক। সি যিহওক, ভীমকো গবখীয়া কথা পিছত পৰিয়ালৰ সখ্যা বচাত ঘৰখনত থোৱা মুঠিৰ কাৰণেই থুটুখাটকৈ কাৰ্জিয়া-শেছাল হৈ থাকিবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি এদিন পাৰ্কতীয়ে গিৰিয়েক মহাবেৰক ভিকা বৃত্তি এৰি কুৰিত লাগিবলৈ উপদেশ দিলে। ন গুহীৰ কথা শেলাব নোৱাৰি মহাবেৰেও পোনেই খেতি কৰিবলৈ ওলাল, কিন্তু খেতিৰ সজুনিবোৰ এতিয়া পায় ক'ত? প্ৰথম কথা, ভঙুৱা ভোলানাথে কোনো দিন হালৰ মুঠিত ধৰি পোৱা নাই : দ্বিতীয়তে নাঙল-ঘুঁৱলি, গৰু, বিধান আদি তেওঁক ক'ত পায় নাজানে। পাৰ্কতীয়ে গিৰিয়েকৰ সন্মত্যা বুজিব পাৰি তেওঁক কলে—‘চিন্তা কৰিব নালাগে। যৱৰ অসাধ্য একো নাই আৰু ইজা হলেই উপায়ো ওলায়। খৰ্গৰ বজা বাসৱক খুজিলেই মাটি দিব; কুবেৰৰ-পৰা লোৱা কঠীয়া, বলভদ্ৰ গোঁসাইৰপৰা নাঙলখন খুজি আনা, তোমাৰ হাতত থকা জিশুলডালৰ আগডোখৰেই কাল হব—এতিয়া লাগে কেঁচল গৰুহাল! তাৰ কাৰণেও ভয় নাই, যমৰপৰা তেওঁৰ ম'হটো ধাৰে আনি তোমাৰ বাহন বুৰভৰ লগত সাঙুৰিলেই লেঠা মৰিব। আৰু নো কিটো লাগে?’ সদাশিৱে পাৰ্কতীৰ কথাখিনি বৰ বুজিলকত যেন পালেহি।

অসমীয়া গীত-মাত, কাব্য আৰু জনবিশ্বাসত বিয়পি থকা এই কথাখিনি মৈথিলী কবি বিজ্ঞাপতিৰ এটা গীততো থোৱা যায়। তাত পাৰ্কতীয়ে কৈছে—‘হে শিৱ, বাৰে বাৰে তোমাক মই ক'ব লাগিছোঁ তুমি কৰি কৰা। তথাপি হে হব, তুমি নিলক ঠৈ ভিকা মাগিছোঁ দুবা—কাত আৱাৰ-কপ-মৌৰ-ককলো যায়। হুখীয়া বুজি আৱাক লকলোৱে উপহাস কৰে। কৰা-কৰ না আৱাকপা প্ৰকাশ কৰবে। হে শিৱ, তুমি আৱাক না ক'ব লাগে কৰিচপা কল পোৱাৰ দৰে জেয়া। হে হব, তুমি কৈলোৱা কৰা কতি নাঙল লাভি লোৱা, জিশুল কতি কাল কৰ। হে হব, কাল-কাল লেখ আনি হুঁটি দিয়া, তোমাৰ কঠীয়া কল পোৱা পাতী খেতি এৰি দিয়া। বিজ্ঞাপতিৰ কব-ইয়াকৈ কবি, মই তোমাক সেৱা কৰাছোঁ। ইয়াকৈ বি হব কৰে কল-প্ৰদোষত পল। বিয়া।

যেনে এটি কব কিত ক'ব কৈকে কৈকে
কিছনি কৰিব নাই।

বিহু সমবে হব তিথিএ পত্ৰ মাগিয়
 গুণ গোবর দুৰ জাই ॥
 নিবধন জন বোলি লবে উপহাঙ্গে
 নাহি আদৰ অহুচম্পা ॥
 তোহে শির পাওল আক ধুখুৰ ফুল
 হৰি পাওল ফুলচম্পা ॥
 খটগ কাটি হৰে হৰ যে বঁধাওল
 ত্ৰিশূল ভাগয় কক ফাবে ॥
 বলহা ধবন্ধৰ হৰ লএ জোতিঅ
 পাএট হুৰ সবধাবে ॥
 ভণই বিজাপতি স্ননহ মহেশ্বৰ
 ইজানি কইলি তুঅ সেবা ॥
 এতএ জেবক সে বক হোঅও
 ওতএ সবণ দেবা ॥

(বিজাপতি ঠাকুৰেৰ পদাবলী)

এইববে মহাঘেউ পাৰ্বতী কবিত লামিল। মহাঘেৰেৰ এই কবি পৰ্বব
 লগত বিহাব দৰা-কইনাক স্তনোৱা খোবা-খুবনী বা খোবা-খুবীৰ উপাখ্যান
 আহি পৰে। অসহীয়া সমাজত, বিশেষকৈ মধ্য আৰু উজনি অসমত
 বিহাব তৃতীয় দিনা আবেলি দৰা-কইনাক লক্ষ্যমতে বচুৱাই লৈ খোবা-খুবীৰ
 আখ্যান পাই স্তনোৱা নিয়ম। তাকে কবিলে হেনো দৰা-কইনাৰ সাক্ষত
 বন্দ-খবিসাল নহয়। বিহাও কলল লগায় সুনি মাৰবক ভয় কৰাব হবে
 কিয়নো পাছত দৰা-কইনাৰ সাক্ষত কলল লগায় সুনি, খোবা-খুবীক ওক
 দৰা পিঠাভৰিৰ লাহুৰে পূজা দিয়া হয়। বাঘনি অসম আৰু বৰদৈ
 লগত এই এৰা নাই।

বি. বি. বন্ধ, মহাঘেৰেৰ এই পাৰ্বতীৰ উপাখ্যান মতে অসমত বিহাব
 যে কৈলি আবেলি কবিলে। সেই লগায় কবি মাতি আহিল। কব-কব
 বত যেবি কবিলে হৰ-কব, কবিত আৰু পানীত পাহাৰিলে। কব
 এৰি লগে লগে তাৰো পাৰ্বতীৰও কবিলে কবিত অসমত পৰা হ'ল।

ইফালে অকলে অকলে যবত বহি থাকি কিছু দিনৰ যুৱত পাৰ্ৱতীয়ে
বৰ আমনি লাগিল। শঙ্কৰ গোসাঁইক যবলৈ নহা দেখি তেওঁৰ মনলৈ
নানা প্ৰকাৰৰ হুচিঙা আহিল। বিশেষকৈ শঙ্কৰৰ সুখৰা বতৰটি তেওঁৰ
ভালকৈ জনা আছে। তেওঁ তেতিয়া পৰীক্ষা চাবৰ কাৰণে শোনতে মহ-
ভাঁহ আদি পকুৱা-পতক কিছুমানক শঙ্কৰৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে। মহাসেৱে
তেতিয়া ন-ন ভূমি চহাই পথাৰত একান্তমানে হাল বাই আছিল। সেই
সময়তে মহ-ভাঁহ-সতিনীপোক চেৰেপা আহিবোখে বৈ পাৰ্ৱতী সোণাবীয়ে
শিকাই পঠোৱামতে মহাসেৱক আঙুৰি ধৰি হাতে-ভৰিয়ে-মুখে-গাই কানুৰি-
বলৈ ধৰিলে। মহাসেৱে উপায় নাপাই তেতিয়া জাবৰ-ভোহৰেৰে কানুৰি
সাজি লৈ তাৰ ভূই আৰু ধোঁৱাবে পথাৰখন তেনেই ধুৱনি-কুৱনি কৰি
পেলালে। মহ-ভাঁহৰেৰে তেনে ধোঁৱা সহিব নোৱাৰি পলাই পত্ৰ বিৰলৈ
বাধ্য হ'ল। সেইবোৰে উত্ততি আহি আই পাৰ্ৱতীৰ আগত সকলো কথা
বিবৰি কলে আৰু কমা ধুজিলে। পাৰ্ৱতীয়ে এইবাৰ এটা প্ৰকাণ্ড বাঘ
পঠালে। তেওঁ ভাবিছিল বাঘৰ ভয়ত সদাশিৱৰ গৰু লৰি পলাবি আৰু
সদাশিৱে নিজেও ভয় খাই যবলৈ উত্ততিব। বস্ততঃ সেইটো হবও ধৰি-
ছিল। হুতিৰি মাৰি খেদি অহা জয়কৰ বাঘ দেখি মহাসেৱৰ বলৰ চকুৰাই
পলাবলৈ ধৰিছিল। মহাসেৱে বেনিবা হাতেৰে ধৰি কোনোমতে তাক চকু-
লিলে। ক্ষুদ্ৰ বাঘ এটাৰ এনে সাহস দেখি শঙ্কৰৰ ভীষণ ধং উঠিল আৰু
ক্ৰোধত ত্ৰিশূল লৈ বাঘক বধ কৰিবলৈ খেদি গ'ল। প্ৰাণৰ ভয়ত বাঘ
লৰি গৈ ডাঠ হাবিত সোমাল আৰু কোনোমতে শঙ্কৰৰ হাতৰপৰা বন্ধা
শবিল।

এয়েকৈও কৃতকাৰ্য্য হব নোৱাৰি ইবাৰ পাৰ্ৱতী নিজে গ'ল। পথাৰ
পাই বতাহত হালি-জালি বকা লহপহীয়া শত দেখি পাৰ্ৱতী বিস্ময়
বিহীন হ'ল। তেওঁ আৰু ইং কৰি পতৰোৰ চাই হুচিনলৈ ধৰিলে। পাৰ্ৱতী
মূৰবশৰা ওলোৱা আৰু ইং শব্দপৰাই "এইবাং জয়কৰ ভূই" জাৰি "আৰু
শিৱ" শব্দৰেৰে একলিৰপৰা জেনেই ধৰি-মুৰি হাই কৰি লিৰলৈ ধৰিলে।
কিন্তু শব্দকৈ এতিয়া উঠা ভূই মূৰবশৰা দেখি শঙ্কৰ আচৰিত হ'ল। শঙ্কৰ
একলিৰপৰা হুচি জয়কৰ "ই বোকা দেখি তেওঁ পাই আকি" বোকা
আৰু "হুচি জয়কৰ" ত্ৰিশূল লৈ সেই জয়কৰ কৰা নোৱাৰে।

কিতে সোমাই ছয়োৰো মাজত ঘোৰ কন্দল লগাই থাকিব।।’ এয়ে হ’ল খোবা-খুবী বা খোবা-খুবীৰ মূল আখ্যান।

খোবা-খুবীৰ আখ্যানেও মহাদেৱ-পাৰ্বতীৰ কৃষিকাৰ্য্যৰ ইতিহাসলৈয়ে অঙুলিয়ায়। উজনি অসমত থকাৰ বাবে নামনিত কিছু খোবা-খুবীৰ কথা বিয়াৰ লগত জড়িত হৈ থকা নাই। নামনিত খোবা-খুবীৰ উল্লেখ মন্ত্ৰতহে পোৱা যায়। শস্ত্ৰত মুখ লাগিলে মুখভঙা মন্ত্ৰেৰে পানী জাৰি দিয়া হয়। সেই মন্ত্ৰত খোবা-খুবীয়ে তাহানি মহাদেৱৰ শস্ত্ৰৰ শ্ৰুতি কৰা অনিষ্টৰ কথা উল্লেখ কৰা আছে। বস্তুত: উজনি অসমৰ বিয়াৰ খোবা-খুবী নামনি অসমৰ মুখ-ভঙা মন্ত্ৰৰ খোবা-খুবীৰে সৈতে একে। অলপ গমি চালে এনে অল্পবাব হয় যেন ছয়োটা কাৰ্য্যৰে মূল উদ্দেশ্যও একেই, মানুহৰ বাক্য বা দৃষ্টিজাত অনিষ্টৰপৰা পৰিত্ৰাণ লাভ। বিয়াৰ দৰা-কইনাৰ ওপৰত জনসাধাৰণৰ নজৰ পৰে আক সেইবাবে খোবা-খুবীৰ অছুঠানৰ সহায়ত সেই নজৰ তোলা হয়। ইও প্ৰকৃততে তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰৰে এটি অঙ্গ স্বৰূপ।

কথিত আছে যে খোবা-খুবীৰ মুখৰ জুই মহাদেৱৰ শস্ত্ৰৰ পথাৰত এখিন দুদিন নহয়, একেৰাহে সাত দিন লাগিছিল আৰু সেই জুই ছমাবৰ কাৰণে মহাবলী ভীমেও পানী কঢ়িয়াই হাইবাণ হৈছিল। ভীমেও যেতিয়া জুই ছমাব নোৱাৰিলে তেতিয়া—

‘কয়গুলৰ জলে জুই ছমাইলা মুণ্ডমালী।

সিকাৰণে কিছু আহ কিছু ভৈলা শালি ॥’

(ভীম চৰিত)

আহ আৰু শালিধানৰ উৎপত্তিও এইবৰেই হ’ল বুলি কোৱা হয়।

হৰ-পাৰ্বতীৰ কৃষি সম্পৰ্কীয় কাহিনী নামনি অসমৰ মুখভঙা মন্ত্ৰত এই-দৰে পোৱা যায়—

‘বোলে গণেশৰ আই মনে ভোঁমাৰ লজা নাই

সদায় কুৰা ভাং টানি টানি।

গৃহে চাউল মুঠি নাই কান্দে কাৰ্ত্তিক-গণ-আই

সদায় খোৰা ভিকা মাগি আনি ॥

তুমি অসমত মূল আছে বাথো ভিক্ষু

সদায় মোৰা কান্দে ভিকাৰ বুলি।

সরে নব নাৰী হাসে গুনি গ্রাণে নগহে
 ডঙুরা ডিঙ্গাবী আহিল বুলি ॥
 আরে মোৰ বাক্য ধৰা একবার খেতি কৰা
 যুক্তি কৰি নাঙল বিধান গৰু।
 মনে তুমি ভাবি চোৱা কোন আছে খুজি খোৱা
 কোন থাকে সদায় হৈ নক ॥
 নোলভ পাৰ্শ্বভী শুনা শূলপাণি
 মোৰ বাক্য মনে ধৰা।
 খুজি মাগি আনি ঘেৰ শূলপাণি
 খেতিৰ আবস্ত কৰা ॥
 ইন্দ্রত খুজিয়া মাটি কিছু লোৱা
 বলোৰ আনি নাঙল।
 কবেৰত খুজিয়া আনানৈ কঠীয়া
 বৰণে দিবেক জল ॥
 মমত খুজিয়া মহিবহৌ আনানৈ
 ত্ৰিশূলক কৰিও ফাল।
 তোমাৰ বলধ মহিব সহিতে
 যুৰিয়া বাইবা হাল ॥
 কাৰ্শল সাপৰ জোঁট লক কৰা
 গোমৰ মাৰিও শাল।
 চৈতন ম'হত মাটি চুহাই লোৱা
 ভেৰে খেতি হব ভাল ॥
 ঘোণৰ নাঙল কপৰ ফাল।
 ত্ৰিশূলী গোঁশাই যুৰিলা হাল ॥
 হাল বাইকে উঠিল হাতি।
 জোঁট আনি গোঁশাইলা কাটি ॥
 খোৱাই খুজিয়ে কল উলুয়াস ॥
 হাই মাই চাইল কল খেতি কৈলা মাৰ ॥
 ত্ৰিশূলী গোঁশাই কলৰ নাইলা ॥

খোক কল মহাশয়ের গোলাঁইৰ ন মত আগ বঢ়াইহে খোৱাৰ ব্যৱস্থা সমাজত চলি আছে। এই সকলোবোৰে তেওঁক অবিসম্বাদী শস্ত-দেৱতাৰ স্থান দিয়ে।

শস্ত দেৱতা হিচাপে শিৱ পালনকৰ্ত্তাও হৈ পৰে। তেওঁ যে স্থিতি-পালনতো মন-কাণ দিছিল সেই বিষয়ে মানুহৰ মাজত অনেক আখ্যানৰ চলন্তি আছে। বস্তুত: তেনে আখ্যানেৰে সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষ উপটি আছে। পশ্চিমৰ এটা শিশু-নিচুকোৱা গীত ইমান মনোৰম যে ইংৰাজ কবি ৰাডিয়াৰ্ড কিপ্লিঙে তাক ইংৰাজী ভাষালৈ অনুবাদ কৰাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিছিল। তাতো এটা সৰু আখ্যান লোৱাই আছে। তাৰ সাৰাংশ এই—

মাকে কেঁচুৱাটোক সোধোন কৰি কলে—‘বুজিছা পোনাটি, এদিন মহা-বেৰে শ্বৰব ছুৱাৰভঙ্গিত বহি জগতৰ জীৱবোৰক যাৰ যি ভাগ পাব লাগে—স্থূ, ত্থ, আৰাম, শ্ৰম আৰু আহাৰ—দিব লাগিছে। আই পাৰ্কীতীয়ে ওঁচৰতে বহি চাই আছে। যাৰ যি যোগ্য—ধনৌক ঘোড়শোপচাৰ, হুন্ধিৱাক চাউল মুঠা, সাধু-সন্ন্যাসীক ভিক্ষা, স্বাপৰক জীৱ আহাৰ, কাউৰ-শস্তগক শ, শিয়াল-ঘোওক অস্থিখণ্ড, ছাল ইত্যাদি, আৰু মোৰ পোনাটিৰ কাৰণেও ‘মাকৰ কোমল বুহখন দিছে। তেওঁৰ চকুত কোনো উদ্ভয়, কোনো বিকট নহয়, সকলো সমান। পিছে তেনেকৈ দি থাকোঁতে পাৰ্কীতীৰ মনত এটা চুই বুদ্ধি খেলালে: তেওঁ টপতে এটা সৰু কৰিং নি নিজৰ বুকুৰ মাজত লুকাই ধলে। পিছত শিৱৰ জগতক আহাৰ বিলোৱা শেষ হ’লত পাৰ্কীতীয়ে হুহিলে—“শ্ৰুত, সকলোকে আহাৰ বিলোৱা হ’ল নে?” মহাশয়ে যিচিকিয়াই উত্তৰ দিলে “এৱা হ’ল, আনকি তোমাৰ বুকুৰ মাজত লুকাই থকা জীৱ-কৰিকাটিয়েও তাৰ ভাগ পাইছে।” পাৰ্কীতীয়ে লৰালবিকৈ বুকুৰ মাজৰপৰা কৰিংটি উলিয়াই চাই দেখে যে লিও এটা কুমলীয়া গছৰ পাত ছুটি ধাঁৰ লাগিছে। পাৰ্কীতী বিষয় আৰু শকাৱিত হ’ল আৰু শিৱক কতি কবিলে—‘হুহিলে। ভনিছা, পোনাটি, এইবোৰে শিৱ মহাশয়েৰে জগৎখন পালি আছে। তোমাকে পালি আছে। তোমালৈ মাকৰ কোমল বুহখনিও দেৱে অৰ্পিত।’

‘কৰিং কিপ্লিঙে নিচুকিত্তিৰ ‘জগতি ইংৰাজীতো’ স্তম্ভ আকাৰে দিছে। ‘কৰিং’ আৰু ‘কৰিকা’ কৰিছাৰ নিচুকিত্তি আৰু এটা সৰু কৰিকা অৰ্থৰ লিও বুকুৰ চলি আছে। ‘কৰিকা’ হ’ল পাৰ্কীতীয়ে কৰিং পোনাৰ লৈ চাই স্তম্ভ আকাৰে ১০ কাণ্ড কৰিকা হুহিলে ‘কৰিকা’ আৰু ‘কৰিকা’

আকাশেদি গৈ আছিল। পাৰ্কতীয়ে হৰক কলে—‘প্ৰভো, সংসাৰত কিছুমান লোকে বিনাকটে মহাহুত খায়। কিছুমানে আকৌ দিনৰ বিনটো কপালৰ ঘাম মাটিত পেলায়ো হুবেল। কুমুদী খাবলৈ নাপায়। ই কেনে নীতি?’ শিৱই কলে—‘বস্ত্ৰৰ লগতে ভাগ্যও লান্ধে, পাৰ্কতী’। পাৰ্কতীৰ খং উঠিল। এনেতে তলত বাটেদি গৈ থকা ভিকাবী এটা তেওঁৰ চকুত পৰিল। তেওঁ শিৱক কলে—‘সেইবোৰ দিছা তুয়া। তুৰি ইচ্ছা কৰিলে সকলোকে হুখ আৰু ঐশ্বৰ্য্য দিব পাৰা। বাক সৌ ভিকাবীটোকে তুৰি এটা টকাৰ টোপোলা দিয়াচোন, সি ধনী হয় যে নহয় নই জান?’

সধাশিৱে কলে—‘তাৰ কপালত একো নাই। তথাপি তোমাৰ কথা মই বাখিলো’—এই বুলি তেওঁ টকাৰ টোপোলা এটা সি ঘোঁৰা বাটতে পেলাই দিলে। ভিকাবীটোৱে তেতিয়া ভাবিলে—কণা মাহুহে বাক বাটেদি কেনেকৈ খোজ কাঢ়ি যায় চাওঁচোন। এই ভাবি সি সেইখিনি বাট চকু হুদি খেপিয়াই খেপিয়াই গ’ল। টকাৰ মোনাটো সি উজুটিয়াই গ’ল। তেতিয়া সধাশিৱ কলে—‘খেখিলা পাৰ্কতী, মই কৈছিলো নহয়, কপালত নাথাকিলে যাচি দিলেও মাহুহে হুখ-সম্পত্তি নাপায়।’

এনেকৈ হৰ-পাৰ্কতীৰ সংবাদৰ মাজেদি গঞাশকলৰ জীৱন সংক্ৰান্ত অনেক উপদেশ প্ৰচাৰিত হৈ আছে। হৰ-পাৰ্কতীয়ে কৃষি-জীৱনৰ কথা কৈয়ে এৰা নাই, বৰ ফলাফল কৰলৈও আগ বাঢ়িছে। পঞ্জিকা আৰম্ভ হয় হৰ-পাৰ্কতীৰ কথোশকবনেৰে। তাত পাৰ্কতীয়ে হৰক হুখিছে—

‘কৈলাসশিখৰাসীনাং হৰং প্ৰপূজ্য পাৰ্কতী,

অধুনা ক্ৰহি মে নাথ নৱগৰ্ভীফলাফলম্॥’

‘পঞ্জিকাৰ ফলাফল মোক কোৱা প্ৰভো।’ তেতিয়া শিৱই কৈছে—

‘শুণ দেৱি প্ৰবক্ষামি নৱপুত্ৰী ফলাফলম্।

বস্ত্ৰ ধৰণমাত্ৰেন বিৱ্যজান্য লভেৎসবঃ॥’

‘কণ্ট কুমা’ এই বুলি শিৱই আৰম্ভ কৰিছে। এনেকৈয়ে হৰ-পাৰ্কতীৰ কাৰ্য্যকলাপ আৰু কাহিনীৰ প্ৰভাৱ জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ লগত নকৰিও প্ৰকাৰে জড়িত হৈ আছে। তেওঁৰ পুজা-বিধিও সেইবোৰে ভেদেই পৰিব। পুজিৰ বৃত্তি লাভি বেলেগ লাভ আৰু কলমে তেওঁক নতুনো পুজা দিয়া হয়। বাক্যৰ একো প্ৰয়োজন নাই, কলমে কলিনাথ কলিনাই কল কল আচৰিত মনৰে, কাৰণ তাকেই তেঁওঁ কলৰ প্ৰতি নতুনো বক্তিতৰ পূৰ্ণ কৰে—

‘পুজিতা বিৰক্তনৈৰ পুজা প্ৰদায় কল্য বনক বাক্য।
বস্ত্ৰ ধৰণমাত্ৰেন বিৱ্যজান্য লভেৎসবঃ ॥’

শিৱ-শক্তিৰ সমন্বয়

পুৰুষ শক্তিৰ প্ৰাধান্য দান আৰ্য্য চিন্তাধাৰাৰ এটি লক্ষণীয় বৈশিষ্ট্য। তাৰ বিপৰীতে নাৰী শক্তিৰ প্ৰেৰণা স্বীকাৰ আৰ্য্যোত্তৰ জাতিসকলৰ চিন্তাৰ লক্ষণ। প্ৰাচীন আৰ্য্যসকলৰ মতে অকল মাতৃহৰ ক্ষেত্ৰতে নহয়, বয়ঃ ভগ-
দান বা দেৱতাসকলৰ মাজতো প্ৰথমে উদ্ভৱ হয় পুৰুষ ভগদান (পৰম পুৰুষ)
আৰু দেৱতাসকলৰ। তাৰ পাছত যুগ বা যিখুন জ্ঞানবৰণৰ প্ৰয়োজনৰ
জড়নাত নাৰী-ভগৱতী বা দেৱীসকলৰ সৃষ্টি হয়। এনে ভাৱৰ ক্ৰমবিবৰ্ত্তন
খটিবলৈ অনেক যুগৰ আৱশ্যক হৈছিল। বৈদিক যুগত নাৰী শক্তিৰ উদ্ভৱ
হৈছিল যদিও পোনতে যুগল ভাববৰণৰ উদ্ভৱ হোৱা নাছিল, বয়ঃসম্পূৰ্ণ
নাৰীৰেহে সৃষ্টি হৈছিল। যুগ বেদ-দেৱীৰ সৃষ্টি হয় উপনিষদৰ যুগত। পৰ-
বৰ্ত্তী পৌৰাণিক যুগত আকৌ বেদ-দেৱীসকল কেৱল যুগ হৈয়ে দ্বাৰাভিহীন,
ঘোৰ সংসাৰী হৈ পড়ে-পুণ্ডে সূৰ্য্যোদ্ভিত বুদ্ধৰ দৰে হবলৈ সক্তি-সত্ততি
উৎপাদন কৰাতো প্ৰযুক্ত হ'ল। বৈদিক যুগবেশৰা লোকসমাজত প্ৰাধান্য
লাভ কৰি অহা শক্তিযুক্ত দেৱতাসকলৰ তিত্তবত মহেশ্বৰ বা সৰ্বাণিৰ হ'ল
অন্ততম। বৈদিক যুগত তেওঁৰ শক্তি আছিল অসীম আৰু প্ৰকৃতি ভৱন্তৰ
উগ্ৰ। সেই হেতুকে তেওঁ কৱ নামে পৰিচিত হৈছিল। উগ্ৰ দেৱতা বৃদ্ধি
কৰ তেতিয়া ইমানে জৰাজাত হৈ পৰিছিল যে উগ্ৰ অৰ্থ বুজাবলৈ কৱ
শব্দ বিশেষণ ৰূপেও ব্যৱহাৰ হৈছিল। উপনিষদৰ যুগত তেওঁ অলপ শান্ত
প্ৰকৃতি ধাৰণ কৰিলে আৰু নাম ললে শিৱ। তেতিয়া তেওঁ পৃথী কংসাৰী
লক্ষণ পৰী প্ৰেৰণ কৰিলে আৰু একবচন ততি বিবচন হ'ল। তেওঁৰ শক্তি
পৰী হ'ল শিৱী। এইদৰে আঁক কঁত কাল, কঁত হ'ল ন'ল। পুৰাণ
হ'ল আছিল। তেতিয়া কিন্তু তেওঁলোকৰ সংসাৰ বাৰী-দ্বীৰ যিখুন সৰ্বত্ব
তিত্বতে আৱদ্ধ হ'ল, পুৰুষ-কল্পাধিৰে তেওঁলোকৰ কল্যাণ কৰি পৰিল।
তেওঁলোকৰ পুৰুষ-কল্পা কৰণ কালিক, কালিক, কালী, কালীয়া আদি বেদ-
দেৱীসকলে কৰা লাভ কৰিলেহি। এই পৰিবৰ্ত্তনটোকে এইদৰেও কোৱা যায়

যে দেৱৰ একবচনত থকা কৰ্মই উপনিষদৰ বিবচনযুক্ত শিৱ-শক্তি বা শিৱ-শক্তানী হ'ল আৰু তেওঁই পুনঃ সঙ্গতত পৌৰাণিক যুগৰ 'ই-দেৱী-কান্তিক-গণপতি-লক্ষী-সৰস্বতী'ৰে ভৰা গুৰুতালিখনৰ 'কান্তিক' গুৰুতালি' হৈ পৰিল। সংস্কৃতত একবচন, বিবচন আৰু বহুবচনৰো 'কি' হৈছিল 'এমহী'। এয়োজনৰ আড়ম্বাৰ। বিশেষ মন কবিবলগীয়া কথা এই যে আৰ্য্যসকলৰ অকল ধৰ্ম আৰু সাধনাৰ ক্ষেত্ৰতে নহয়, সাহিত্য, লক্ষীত, ভাষা, লক্ষ, শক্তি, স্পৃহিত আৰিতো মিথুন কাবলৰা উত্তৰ দেশৰ যুগতৰ বীকাৰ দৰা হৈছে।

আৰ্য্যেতৰ জ্ঞাতিসকলৰ ধাৰণাত নাবী-শক্তিৰ স্ৰষ্টি এৰমে হয় আৰু স্ৰষ্টিৰ মূৰ্ত্ততে নাবী ; নাবী শক্তিয়ে আত্মা শক্তি আৰু সেই আত্মা শক্তিৰ পৰাই বিশ্বজগৎৰ স্ৰজন। নাবীক বাধ দিলে সংসাৰ নচলে আৰু সেই-বাবে নাবীৰ অন্ত নাম প্রকৃতি। প্রকৃতিক আশ্ৰয় কৰিছে প্ৰাণী জিষ্ঠি থাকে। পিছে, পৰবৰ্তী কালত আৰ্য্য আৰু অনাৰ্য্যসকল মজত ক্ৰমে বি সংস্কাৰ, সমিপ্রণ আৰু সম্বয় ঘটিল তাৰ ফলত আৰ্য্য-অনাৰ্য্যৰ চিন্তাধাৰায়ো নতুন ৰূপ ললে। তেতিয়া আৰ্য্যসকলে মাতৃ-প্রকৃতিৰো প্ৰাধান্য বীকাৰ কবিলে বাধ্য হ'ল। ফলত শাস্ত্ৰ-বিশেষত ইয়াকে বীকাৰ কৰা হ'ল যে ব্ৰহ্ম-বিষ্ণু-মহেশ্বৰ ত্ৰিমূৰ্ত্তিৰো উত্তৰ হৈছিল আৰ্য্যশক্তিৰ পৰাই। এইবাবে ক্ৰমে ক্ৰমে পুৰুষ-প্রকৃতি দুয়ো সমান অধিকাৰ লভিবলৈ ধৰিলে।

পুৰাণসমূহৰো আকৌ বিভিন্ন পুৰাণত বিভিন্ন দেৱতাৰ প্ৰাধান্য প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ চেষ্টা চলিল। কোনো কোনো পুৰাণত ব্ৰহ্মাই শ্ৰেষ্ঠ দেৱতা বুলি থেপুৱাই তেওঁকেই আন সকলোৰে, আনকি বিষ্ণুৰো স্ৰষ্টা বুলি প্ৰতিপন্ন কৰা হ'ল। অন্ত কোনো পুৰাণত বিষ্ণু হ'ল ঘাই দেৱতা, তেওঁৰ সম্বন্ধক আন কোনো হ'ব নোৱাৰে। কোনো কোনো পুৰাণত আকৌ মহেশ্বৰকে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দেৱতা বুলি অভিহিত কৰা হ'ল। সৃষ্টতে একো একোখন পুৰাণত একো একো পৰাকী দেৱতাৰ মহত্ব আৰু শ্ৰেষ্ঠত্ব 'ভক্ত'ৰ আৰোপ কৰা হৈছে। এইবিধিতে পঞ্চাঙ্গাৰ্য্যৰ বিখ্যাত শিৱাষ্টক-মোহনটোৰ 'বিবিবিষ্ণুবিবোৰ-পাৰ্বতী' অৰ্থাৎ বাৰ পৰ্বতীল ব্ৰহ্ম আৰু বিষ্ণুৰ মূৰত লৈ আছে—যোৱা কৰালৈ—আত্মসিঁৱাই কৰ পাৰি যে 'ভক্ত'সকলেও নিজ নিজ ইষ্ট দেৱতাকে অৰ্থাৎ 'কি' দেৱতাৰ উপৰত হানি দিছিল। শিৱাষ্টকোৱৰ প্ৰথম জিষ্ঠি 'ভক্ত'ৰ 'কি' দেৱতা' 'কি' হৈ উঠিছে, এনে—

‘মাতা মে পার্বতীদেবী, পিতা দেবো মহেশ্বর: ।

বান্ধবাঃ শিবভক্তাশ্চ স্বদেশো ভুবনত্রয়ম্ ॥'

তেওঁলোকৰ বিশ্বাস, যি কোনো ভক্তই শক্তিযুক্ত হৈ নিকৰ্শিত মন্থ যপ কৰা উচিত। এই শক্তিযুক্ত হোৱা কথাটোত তেওঁলোকে অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। তেওঁলোকে কয়—আনকি সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মায়ে কোনো সাধিবিদীৰ লগত ইষ্টমন্ত্ৰ জপ-পৰাৱণ হৈহে সিদ্ধি লাভ কৰিব পাৰিছিল।

তদ্ব্যমতে পীঠাধিষ্ঠাত্রী জ্ঞাপেরতমাজ্জেই শক্তি। এই শক্তি যাব অতীত
যেবত। তেৰেই শক্তি। শক্তিয়ে শক্ত জয় কৰিবলৈ মন আৰু শৰীৰত বল
হিয়ে- শক্যতে জেতুমনয়া-শব্+ক্তি; যিহৰ বাৰা শক্তক শৰাজয় কৰা যায়।
তেনে শক্তি বিষ্ণুৰ পঞ্চাশটা আৰু শিবৰো পঞ্চাশটা। লক্ষী, সবলতী, জয়া,
ভূগা, বিৰজা আদি বিষ্ণুৰ শক্তি আৰু মহাকালী, গৌৰী, লম্বোদৰী, ভদ্ৰ-
কালী আদি মহাদেৱৰ শক্তি। একে শক্তিয়েই বিভিন্ন নামত বিৰাজ কৰিছে।
মুণ্ডমালা তদ্ব্যমতে শিবৰ অংশত জন্মা অৰ্থাৎ শিবক ইষ্ট গুৰু বুলি ভবা
লোক মাজেই শৈৱ আৰু দেৱী বা আত্মাশক্তিৰ অংশোত্তৰ মাজেই শাক্ত,
কিন্তু পাৰ্থক্য ইমানেই যে শৈৱলকলে বহুত বছৰৰ সাধনাৰ অন্ততহে শাক্ত
বল লাভে, কিন্তু যিকোনো শাক্তই ইচ্ছা কৰিলে শৈৱ হব পাৰে। "ব্রাহ্মণ ইষ্টক",
কল্পিত হওক, বৈষ্ণৱ হওক, শূদ্ৰ হওক- শাক্তলকলক তুমি ব্ৰাহ্মণ বুলি ভাবিবা।
এই শাক্তলকী ব্ৰাহ্মণলকলেই সাক্ষাৎ শিব, জিনেজ, চন্দ্ৰশেখৰ।

ପ୍ରଥମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା ଶେଷେ ନବମେ ପ୍ରହାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା :

আমরা: শ্রবণ শক্তি জিনেজিক চক্রপেখবা:ন

ଅବସ୍ଥାରେ ଉପସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

এটিবে শক্তিয়ে ব্রহ্মা, শিক্তি থাকে শিবকণা। বৈদ্য হৈ নারদ, জগত কৃষ্ণ
জাহ্নবী ব্রহ্মা, শিক্তি থাকে শিবও শক্তিয়ে আশার কণা। শক্তিকণে বিদ্যার
কণা এই শক্তি ভগবত উপাসিত করিলেই শি ব্রহ্ম হৈও নারদ।

प्रतिः प्रिः प्रिः प्रतिः प्रतिप्रतिप्रतिप्रति

शक्तिविशेषः शक्तिः शक्तिः शक्तिः शक्तिः ॥

महाराज महाराज महाराज महाराज महाराज

[illegible]

নহি হৰি হৰাৎ পৃথক্ । বিষ্ণু আৰু শিৱ অৰ্থাৎ হৰি-হৰৰ অভেদ কল্পনা
আন নালাগে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ বচনাবো। দুই-এঠাইত পোৱা যায়, যেনে,

‘পুণ্য নাম যত বিষ্ণু শিৱৰ ।

তাক ভেদ বুজি কৰে যি নৰ ॥

নামৰ সিও মহা অপৰাধী ।

নবকত পৰে দৈৱে নবাবি ॥” (নামাপৰাধ, কীৰ্ত্তন)

হৰি-হৰৰ অভেদ কল্পনা ভকত কবি বিজ্ঞাপতিৰ অনেক বন্দনাত পোৱা
যায়। তাৰে এটা স্তুতিত তেওঁ কৈছে—

‘ভল হৰি ভল হৰ ভল তুম কলা ।

খন পীত বসন খনহি বাঘছলা ॥

এক শৰীৰ লেল দুই বাস ।

খনে বৈকুণ্ঠ খনে কৈলাশ ॥

ভনই বিজ্ঞাপতি বিপৰীত বাণী ।

ও নাৰায়ণ ও জুলপানি ॥”

অসমীয়া বৈষ্ণৱ বিচাৰতো হৰি-হৰৰ সম্বন্ধ নিকটতম। গোপেশ্বৰ শিৱক
আৰাধনা কৰাৰ কালতে হেনো কৃষ্ণৰ ভূঞাই এটি পুত্ৰ লাভ কৰিছিল।
তাক তেওঁৰেই আছিল অসমীয়া বৈষ্ণৱ বৰ্ণক গুৰু শঙ্কৰদেৱ। নিজ বামা-
নন্দৰ গুৰু-চৰিত্ৰত আছে যে মহাপুৰুষ মাধৱদেৱকো শিৱ-চতুৰ্দশী তিথিত
শিৱক আৰাধনা কৰিবলৈ তেওঁৰ ককায়েক ৰূপচন্দ্ৰ দ্বিৱীয়ে উপদেশ দিছিল।
আকৌ দক্ষিণপাট সন্ন স্থাপন কৰোঁতা বনমালীদেৱৰ চৰিত্ৰত, পোৱা যায়
যে তেওঁৰো হেনো এবাৰ হলেখৰ নামৰ শিৱমূৰ্ত্তিৰ সন্মুখীন হৈছিল আৰু
সেই মূৰ্ত্তিক তেওঁ প্ৰণাম কৰিব যে ককবিৰ তাক তাকি নিজেৱাকৈ পৰি-
ছিল, কাল্প তেওঁ আছিল গুৰু বৈষ্ণৱ। সেইকৈ তেওঁ এক শৰণ প্ৰতি-
মৰ্য্যাদা কৰা কৰি, শিৱ মূৰ্ত্তিক বিষ্ণুমূৰ্ত্তি বুলি বৰি বৈ শিৱ-বিষ্ণুৰ অভেদ
জানে মূৰ্ত্তিক বোলা কলমইছিল—

হৰি, বুদ্ধি কৰি, তাক কৰিলে সোৱ ।

মো আৰু কলীপতি অৰুণ দেৱনা ।

একৰূপতা দুইৰ উক্ত আৰু দুইৰ সংযোগতে বহুতৰ জন্ম—এই ভাবৰ
ফলত এই নীতি বহি পালে। এইবোৰৰ স্মৃতিত আৰু ভাৱত স্মৃতিৰূপেই

ইউন জয়। হিন্দুৰ অৰ্ধনাৰীশ্বৰ কল্পনাও সেই একে ভাৱতে উদ্ভৱ হৈছে। ভগৱান কৃষ্ণো হেনো মনৰ মাজত বৈধুনক প্ৰৱৃতি আনি উঠাত মিথুনৰ আশ্ৰয় লৈ বুলি বহুজ্ঞানে বিধা বিতৰ্ক হৈ নিজৰ শৰীৰৰ পৰাই বাৰাক সৃষ্টি কৰিছিল। সহজীয়াসকলৰ মতেও 'বাধা-কৃষ্ণ এক বেহ কানিহ বিলয়' (আগমসাৰ)। সেই একে ভাৱে উৎস বৃহদাৰণ্যক উপনিষদতো পোতা যায়—'আত্ম-বেদমগ্ন আসীদেক এব লোহকাময়ত জায়া মে জাৎ।' ভাবেই প্ৰতিধ্বনি মজলংহিতাতো শুনা যায়—'বিধা কৃত্যামো বেহমনৰ্হে পুকৰোহ+জবৎ। অৰ্হেন নাৰী তজ্জাংশ বিৰাজমহজৎ ধ্ৰুত্।' পুৰাণৰ স্ব-পাৰ্ৱ-তীৰ কল্পনাও অৰ্ধনাৰীশ্বৰ কল্পনা। অৰ্ধনাৰীশ্বৰ কল্পনা একালে বেবেইক ধৰ্মতত্ত্বমূলক, আনফালে তেবেইক প্ৰেমতত্ত্বৰ ব্যাখ্যাগ্ৰক। সেই অৰ্ধনাৰীশ্বৰ শব্দৰ ভগৱানক ভক্ত কবি বিভূপতিয়ে এইদৰে প্ৰাৰ্থনা জনাইছে—

‘জয় জয় শব্দ জয় ত্ৰিপুবাৰি।

জয় অধ পুৰুষ জয়ন্তি অধনাৰী ॥

অধ ধবল আধা তহু গোবা।

আধ সহজ কূচ আধ কটোৰা ॥

জাধ হাড়মালা আধ গজমোড়ী।

আধ চানন শোহে আধ বিতুতি ॥

• • •

আধ চান আধ সিঁহুৰ শোভা।

আধ বিকশ আধ জগলোভা ॥

ভগ ‘কবি বজল বিয়াতা জামে।

তুই কল্প বাঁটল এক পৰাশে ॥’

আকৌ শক্তিৰ কথা উল্লেখ কৰি ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণত স্বয়ং আৱায়ণে কৈছে—
‘নাটি নহলে বেহলৈক কৃষ্ণকে আৰু সোণ নহলে বেহলৈক জোণাৰীয়ে বখা-
জমে ঘট আৰু কুণ্ডল গঠিত হোৱাকৈ, শক্তি নহলে ঘৰো আগতিৰ
কৰ্তৃকাৰ্য্যৰ একোৱাকৈ কৰিব নোৱাৰো। শক্তিকে ‘স্বতীক কুল শক্তি কুৰিয়ে
ধৰিবা।’ (ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণ, স্কন্ধ ৭৬)।

হুগা আৰু হুগা এই দুখনাকী প্ৰৱাস শক্তি-বেহলৈ। যোৱাৰো অগত
শিৱ বিবিধ পদ। হুগাৰো পুৰাত পিৰা বিশিষ্ট হান আৰু অগত

আছে। দুৰ্গাপূজা আৰু মনসা পূজাৰ ক্ষেত্ৰত ওজাপালি গীত আৰু বৃত্ত্য এটা অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ। অশ্রু নহলেও দেৱীৰ পূজাৰ সময়ত ছয়োবিধ পূজাতে মালচী গীত গোৱা এটি বিধি-বিহিত ৰীতি হৈ পৰিছে। মালচী মালৱেশীৰ অপভ্ৰংশ হব পাৰে। সি যি হওক, মালচী গীতত ওজাপালিয়ে সদায় শিৱ-দুৰ্গাৰ স্তুতি গায়। কোনো গীতত শিৱৰ স্তুতিয়ে আৰু অন্য কোনো গীতত দুৰ্গাৰ স্তুতিয়ে প্ৰাধান্য লভে। দুই-একোটা গীতত আকৌ শিৱ-দুৰ্গা দুয়োৰো গুণ-কীৰ্ত্তন একত্ৰে পোৱা যায়। সেই গীতৰ মাজেদি তেতিয়া যেন শিৱ-শক্তিৰ সমন্বয়ৰ শ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন ওলাই পৰে। অসমৰ বিখ্যাত শাস্ত্ৰ আৰ্য্যোম বৰুৱা শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ নামত চলি থকা মালচী গীত এটাৰ উদ্ধৃতি দিলে বিষয়টো সহজে বোধগম্য হব—

গীত

জয় শিৱক ভাৱিনী শিৱেৰ কামিনী

মহিষমৰ্দ্দিনী অম্বিক—

ইতিনি লোচনী সহিতে মনোহৰ

মুখ পদধৰ শোভিতে ॥

জয় চৰণে বজ্জন্ত, চৰণে বজ্জন্ত

ঐদিত্তিৰ দুখ-ভয় হাবিকে ॥

বাঁহাৰে কৰা দহা, তাহাৰ মলমায়া

ভৱভয় দুখ হাবিকে ॥

জয় নবীন যৌৱন উন্নত কুচ ধৰ

হৰ-মৰ মোহ মোহিত্তে ॥

দিব্য আভৰণ শৰীৰে হৰদ্বন্দ্ব

দুৰ্গাৰ কেশৱন মোহিত্তে ॥

জয় ত্ৰিশূল চক্ৰৱৰ্ত্তন আৰি বৰদ্বন্দ্ব

চাক দ্বন্দ্বিত্তে ॥

অম্বিক কামিনী শিৱৰ কামিনী

ভৱভয় দুখ হাবিকে ॥

জয় কৰ্ণাৱৰ্ত্তন কৰ্ণাৱৰ্ত্তন

কৰ্ণাৱৰ্ত্তন কৰ্ণাৱৰ্ত্তন

আবোহো দীনমতি

শিৱ নবপতি

চৰণ যুগ তব বলিতে ॥”

হিন্দুৰ অৰ্দ্ধনাৰীখৰ বয়নাৰ লগত আৰ্য্য-অনাৰ্য্যৰ সংঘৰ্ষ আৰু সমন্বয়ৰো ইতিহাস পৰোক্ষভাৱে জড়িত আছে। পিতৃতন্ত্ৰী আৰ্য্যসকলে বহুকাললৈ মাতৃতন্ত্ৰী অনাৰ্য্যসকলৰ ভাব-চিন্তা গ্ৰহণ কৰা নাছিল; পিছত প্ৰয়োজনৰ তাড়নাত যেতিয়া অনাৰ্য্য চিন্তাধাৰাৰ বহুত কথা তেওঁলোকে মানিবলৈ বাধ্য হ’ল—তেতিয়া শিৱানী শিৱৰ অকল স্ত্ৰী হৈয়ে নাথাকিল, ভগ্নী, স্ত্ৰী আৰু মাতা তিনিওটা ৰূপত ৰূপায়িত হ’ল। ৰুখিত আছে ‘যে শিৱই শিশুৰূপত শিৱানীৰ স্তন্য পান কৰিছিল। সেই অৰ্থত তেওঁ শিৱৰ মাতা। একে শৰীৰৰ পৰাই সম্ভৱ হোৱা বুলি শিৱ-শিৱা অৰ্দ্ধনাৰীখৰ ৰূপত ভ্ৰাতৃ-ভগ্নী। ক্ৰমে অনাৰ্য্য ভাৱৰ মাত্ৰা বৃদ্ধি পোৱাত অকল ‘কৰ্ম্ময়ে শিৱম্’ নাশালে শিৱানীৰো। ক্ৰমে বৌদ্ধভাৱ বৃদ্ধি হ’ল। তেতিয়া শিৱৰ বুকুত শ্ৰাম-কালীয়ে আবোধন কৰিলে, আৰ্য্যৰ পুৰুষ শক্তিয়ে অনাৰ্য্যৰ নাৰী শক্তিৰ ওপৰত হাৰ মানিলে, শিৱৰ শব্দ হাৰিল। ইফালে শিৱ আকৌ মৰণ-দেৱতা; কালীয়ে সেই মৰণকো জয় কৰি সাধনাত সিদ্ধি লভিলে।

শাক্তসম্প্ৰদায় সাধনাৰ প্ৰথম বা আদি উদ্দেশ্য ভক্তি-বিজয়। পতিৰূপে উগ্ৰ কালীৰ ভক্তৰূপ ৰূপ সাধকসকলৰ উপাস্ত যুক্তি। শিৱৰ দৰে আত্ম-বলিধান তেওঁলোকৰ দ্বিতীয় উদ্দেশ্য বা লক্ষ্য।

শিৱ-ভূৰ্গা বা হৰ-পাৰ্বতীৰ আৰু বাধা কৃষ্ণই যুগ যুগ ধৰি হিন্দুৰ ধৰ্ম্ম-জগৎ আৰু ধৰ্ম্ম-জগৎ ব্যাপকভাৱে দখল কৰি আহিছে। হৰ-পাৰ্বতী অকল দেৱ-দেৱীৰূপেই পূজিতা নহয়, আদৰ্শ পতি-পত্নীৰূপেও সমাদৃত। সেই হেতুকে অকল ধৰ্ম্ম-শাস্ত্ৰতে নহয়, কাব্যতো তেওঁলোকৰ বিশিষ্ট স্থান আছে। জায়া আৰু জননী বাবেই বহুবেশ আৰু কুমাৰসত্ত্বৰ হ’ল কথা। আন হাতে বাধা-কৃষ্ণৰ মিলনৰ আদৰ্শ সহজীয়া পহাৰ ভক্তসকলৰ পালনীয় নীতি। নামত সহজীয়া হলেও বস্তৱত সেই নীতি জীৱন-যাজ্ঞাত বিকটক নহয়। হৰ-গৌৰী আৰু বাধা-কৃষ্ণৰ অনৰ্ণবপৰাই বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত কৰ্ম্ম বৰীয়া আৰু পৰবৰীয়া ভাবক মিলনদৰ্শন ইচ্ছা-প্ৰেৰণে বুলিলেও ভুল নহয়। বাধা-কৃষ্ণৰ জীৱনৰ দুৰূহ মিলনদৰ্শন আশা এৰি সেই হেতুকেই হৰ-গৌৰীৰ সহজ-সৰল পতি-পত্নীৰ মিলনদৰ্শন সম্বলোৱে জীৱনত বাধা কৰে আৰু

বিয়াত 'হব-গোবীৰ মিলন হওক' বোলা আশীৰ্বচন লভিবলৈ ভাল পায়। হব-গোবীৰ জীৱন কাহিনীত কত যুগৰ সংস্কৃতি আৰু ঐতিহ্য যে পুৰীভূত হৈ আছে সেই কথা ভাবিলে বিশ্বাস্যভিত্ত নহৈ নোৱাৰি। মুঠতে হব-গোবীৰ কাহিনী ভাৰতীয় ইতিহাসৰ এটি নিৰবচ্ছিন্ন বিচিত্ৰ চিত্ৰ-ৰাশি।

ইমানতে আমাৰ আলোচনা-বিলোচনাৰ সময়নি পেলাই কোৱা যাওক — যি সৰ্বলোকোত্তৰ-চৰিত দেৱাদিদেৱ মহাদেৱ, যি প্ৰপত-পালক আন্ততোষ, যাৰ গুণ-মহিমা বৰ্ণাই লোকে অস্ত নাপায়, সেই দেৱতায়েই আমাৰ মঙ্গল বিধান কৰক।

যি দেৱতা লোকপ্ৰিয়, যাক অত্যন্ত বৰুৱা আৰু আত্মীয় বোধেৰে লোক-সমাজে আদৰি লয়, যি দেৱতাৰ আগত উচ্চ-নীচ সকলো সমান, সেই পবন ব্ৰহ্মজানী দেৱতায়েই আমাৰ মঙ্গল বিধান কৰক।

যি দেৱতাই কল্লান্তত কষ্টযুগ্মি ধাৰণ কৰি জগৎ সংহৰণ কৰি অনন্তজীৱন বিয়াব আৰু জগতৰ ক্লান্ত-জ্ঞাত প্ৰাণীপুৰুষ শেখ শান্তি দান কৰিব সেই দেৱাদিদেৱেই আমাৰ মঙ্গল বিধান কৰক।

ବାଘ୍ମୀବେତା ଦେଶଭକ୍ତ କୁକବ

ଶ୍ରୀଅଳ୍ପଲଘୁ ବକବ

**BAGMINETA DESABHAKTA PHOOKUN—Desa
bhakta Phookun, the leader as an orator—a
brochure dealing with the different aspects of
the leader, Tarunram Phookun's oratorical
genius - written by Sri Atul Chandra
Barua and published by Sri Naren
Hazrika of Mangaldai, in
commemoration of the
birth centenary of
the Desabhakta,
1977**

প্রকাশক :

শ্রীনরেন হাজৰিকা বি এ.

মকলগৈ

প্রথম সংস্কৰণ : জামুৱাৰী, ১৯৭৭

প্ৰতিটোৰ বাবে সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

বেচ :

সামান্য সংস্কৰণ..... তিনিটকা

উন্নত সংস্কৰণ..... পাঁচ টকা

ক্ৰয়কাৰ :

শ্রীনরেন হাজৰিকা বি. এচ. ১৯৭৭ চন জামুৱাৰী মাহত

প্ৰকাশিত হয়

জামুৱাৰী, জামুৱাৰী-৭৭১০০৮

উচৰ্চা

মৰমৰ জী-জোঁৰাই
মিনু আৰু গোনাব হাতত
ভেঙণোকৰ বিয়াৰ সময়তে হাঁপি উঠা
এইপাহি স্মৃতি-পুষ্প

কৈফিয়ৎ

অসম সাহিত্য সভা আৰু অসমৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰে ১৯৭৫ চনৰ ডিৱি
নবেম্বৰত কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা আৰু ১৯৭৭ চনৰ ২২ জানুৱাৰীত
বেশভক্ত ভকণবাম ফুকনৰ জন্মশতবাৰ্ষিকীৰ বিন দুটা নিষ্ঠা সহকাৰে আন্তা-
নিকভাৱে উদ্‌ঘাটন কৰিবলৈ লৈ সেই আগাহতে দুয়োগৰাকী পুণ্যলোক
বেশনেতাৰ কাৰ্য্যাবলী আলোচনাৰ বাবে দুয়োৰে শ্ৰুতি-তৰ্পণ কৰাৰ উপৰিও
ভেৰাসকলৰ ৰচিত ৰচনাৱলী আৰু সেই সম্পৰ্কীয় স্মৃতিগ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ
কৰা প্ৰচেষ্টা অসমবাসী আৰু অসমীয়া বাহিৰৰ কাৰণে কম ভাৰ্য্য, উৎসাহ
আৰু সৌৱৰণ কাৰ্য্য হোৱা নাই। বেশৰ শাসন আৰু সাহিত্যৰ ইতিহাসত
এনে বহু কাৰ্য্যৰ স্বীকৃতি যথাসম্ভাৱে লিপিবদ্ধ হৈ থাকিব।

স্মৃতিচুহুৰ বনামৰত বিখ্যাত নেতা হৈও ফুকন আৰু বৰবৰুৱা বেজবৰুৱা
অসমীয়া সাহিত্যৰ ভাৰালৈ যি কেইপৰ বাহকবৰীয়া "জাতিকটন পুণ্যলোক"
হাব যি শ্ৰম আৰু জলনা নাই। কাৰণাণেই আছিল দুয়োৰে সেই সাহিত্য-
কৰ্মৰ বাবে কৰ্মকাণ্ড।

দুয়োৰো, বিশেষকৈ ফুকনৰ অসাধাৰণ ৰাজনৈতিক-সামাজিক-সাংস্কৃতিক
জ্ঞানৰ বিস্তৃত আগ্ৰহ আৰু উৎসাহক সাধনী হৈ সেই সাহিত্যৰ অধিকাৰ

আভাস সাহিত্য সভাৰ স্মৃতিগ্ৰন্থত থুলথুলভাৱে দিবলৈ নিৰ্দিষ্ট হৈ আৰি
 বিকণ চেষ্টা কৰিবলগীয়া হৈছিলোঁ। তাতেই আমাৰ আৰাধ্য গুৰু আৰু উপ-
 বেটা শ্ৰীমুখ অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱৰ উপদেশক্ৰমে নতুন সময় সংযোগৰ
 সহায়ত ভাঙি ন-কৈ গঢ়ি 'বাগ্মীয়াতা' দেশভক্ত কৃকন' ৰূপে ৰূপায়িত কৰা
 হ'ল। বাগ্মীয়াতাৰ প্ৰসঙ্গত দেশভক্তৰ কাৰ্য্যৱলী আৰু আকস্মিক ভাষাজ্ঞানৰ
 নিৰ্ঘৰ্ণন আমাৰ সেই সময়ৰ পঢ়াশলীয়া ছাত্ৰহুলত জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰ
 হেতুকে মজলদৈ অঞ্চলতে আবদ্ধ থাকিল। অৱশ্যে সম্প্ৰসাৰণৰ আশা আৰু
 স্থল ব'ল।

আৰ্হি-কাকত চোৱাত আমাক 'শ্ৰীমান নৱকুমাৰ হাজৰিকা বোপাই
 সহায় কৰিছে। তেওঁলৈ আমাৰ আশীৰ্বাদ আৰু আদিবেপৰা। অন্তলৈ বিহা
 পৰামৰ্শ দি সহায় কৰা বাবে প্ৰক্ৰমে 'শ্ৰীমুখ' প্ৰতিবেদনৰ শৰ্মাদেৱলৈ আমাৰ
 কৃতজ্ঞতাপূৰ্ণ স্বীকৃতি থাকিল।

১২ ডিচেম্বৰ/১৯৭৬

নৱগিৰি ; চানমাৰি

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

জৱাহৰী—৭৮১০০৩

(ধোবতে জীবনীটো)

যেদন্তক ফলনব পূর্বপুত্রবনন আছিল আকিতে মনকব মাহু। তেওঁ
আজো ককাক প্রাথমিক অহাতে বাটবাটিক হৈ মাহাবত অকলত প্রবাহনি
পাইছিলি। সেই সময়ত প্রবাহজিত লম্বালাভান। প্রবাহনী বুকি প্রবাহ
কাকু সত্যনী পতিয়বনা আছিলান কবিছিল। এই সত্যনী প্রবাহবনে
এই প্রবাহিক পাই নিলি প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহিকনি প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ
প্রবাহবনি। প্রবাহ এই প্রবাহিকই প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ
প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ
প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ প্রবাহ

এওঁলোকৰ ঘৰসংসাবে পাতি বিছিল। পাতলীয়ে আছিল একঘাট কক্কাশিশু।

লক্ষ্মীনাথৰ স্নেহচাৰীৰ ভাৰ্য্যদানত ডাঙৰ-দীঘল হোৱা পৰৱৰ্ত্তমানৰ পুৰ যজ্ঞৰাম, যজ্ঞৰামৰ পুতেক বলৰাম আৰু বলৰামৰ পুত্ৰ প্ৰসিদ্ধ তৰুণৰাম ফুকন। বলৰাম ফুকনৰ তিনিজনী ভাৰ্য্যা। তাৰে তৃতীয় গৰাকীৰ গৰ্ভত তৰুণৰামৰ জন্ম হয়—ইংৰাজী ১৮৭৭ চনৰ ২২ জাছুৱাৰী, ১৭১১ শকৰ ৮ মাঘ, শনিবাৰে, গুৱাহাটীৰ ভৰলুখত।

তৰুণৰাম ফুকন কথাই-কায়ে চিৰ-তৰুণ আছিল। সকলো ঠাইতে, সকলো অৱস্থাতে তেওঁ উৎসাহ-আনন্দৰ জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্ত্তি স্বৰূপ আছিল। তেওঁ তীক্ষ্ণ-বুদ্ধিৰ হাজ আছিল আৰু তেওঁৰ হাতৰ আখৰো—ইংৰাজীয়ে হওক বা অসমীয়াই হওক—বৰ ধুৱীয়া আছিল। তেওঁৰ স্মৃতিশক্তি ইমান প্ৰখৰ আছিল যে এবাৰ পঢ়া কথাখিনি তেওঁ দুবাৰ পঢ়িব নালাগিছিল।

১৮৯৫ চনত গুৱাহাটী হাইস্কুলৰপৰা (১৯০০ চন পৰ্য্যন্ত গুৱাহাটী কলেজিয়েট হাইস্কুলৰ নাম আছিল গুৱাহাটী হাইস্কুল) তেওঁ প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ বহুটকীয়া জলপানি লৈ কলিকতাৰ প্ৰেচিডেন্সি কলেজত পঢ়িবলৈ গৈছিল। উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যে কলিকতাত ভেতিয়া অনেক অসমীয়া ছাত্ৰ বাস কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত বাৰানাথ ফুকন, নবীন চন্দ্ৰ বৰবলৈ, বিশ্বপ্ৰসাদ চুৰবা, কালিৰাম মেধি, প্ৰবোধ চন্দ্ৰ বৰবলৈ, যোগেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা (জৰ্জ), কমল চন্দ্ৰ কাকতি, লক্ষ্মীনাথ শৰ্মা, জগন্নাথ বুজবৰুৱা, চক্ৰৱৰ্ত্ত চলিহা, সূৰ্য্য বৰুৱা, বামৰেৰ গোঁস্বামী, সত্যৰাম দাস আদিসকলৰ নাম বিশেষ উল্লেখযোগ্য।

১৮৯৭ চনত তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়া এক. এ. বৰেলত উত্তীৰ্ণ হয়। তাৰ পাছত তেওঁ প্ৰেচিডেন্সি কলেজতে বি-এ পঢ়ে। সেই সময়ত বিলাতলৈ যোৱাটো অনেক ছাত্ৰৰে এটা জীৱনৰ স্বপ্নৰ দৰে হৈ পৰিছিল। তেওঁক তৰুণৰাম ফুকনেও বিলাতলৈ যোৱাৰ সপোন দেখিছিল। “সপোন দেখোঁ নহয়, সেই সপোন হেতুত কাৰণে” পৰিণত কৰিলে : “শব্দৰ সঙ্গত-কৰ্ম কৰা” লৈ “বলেও” তেওঁ বিলাতলৈ গৈছে। “এইলৈ” ই উল্লিখিত প্ৰতি-কৰ্মৰ শেষ ভাগৰ “বাক্য”। “তেওঁ পঢ়িবি নহয়” অৰ্থাৎ কাল “বিলাতত” অৰ্থাৎ “বলেও” এই কালছোৱাক ভিতৰতে দেখিছিল। “পাছ” কৰিছিল। “বিলাতত

তেওঁৰ বয়স বন্ধু আছিল স্নেহ বৰ'। বিলাতত থকা কালত দুয়ো ঘোঁৰা দুখন নতুন চাইকেল লৈ এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত লওবৰ আলিবাটত চাইকেলত উঠি টহল দিয়াটো দুয়োৰো এটা অভ্যাসৰ কাম হৈ আছিল।

অসমলৈ উভতি অহাত ১৯০৫ চনত বেৰিষ্টাৰ তৰুণবাম ফুকন ডাঙৰীয়াৰ গুৱাহাটীৰ সম্ভ্ৰান্ত শিকিত সম্প্ৰদায়ে সমুহোৱাৱাভাৱে কঠিন ক্ষেত্ৰত সৰ্ব্বদা জনাইছিল। মিষ্টাৰ এক. ডব্লিউ. ছুডম'হন চাহাব ডেকিয়া কঠিন কলেজৰ অধ্যক্ষ আছিল। বিলাতী চাহাবসকলৰ বাহিৰেও মানিক চন্দ্ৰ বৰুৱা, বায়বাহাছৰ ভুবনবাম দাস, বায়বাহাছৰ কালীচৰণ দাস আদিয়ে গুৱাহাটী চহৰৰ অনেক গণ্যমান্য লোক এই সৰ্ব্বদা সভাত উপস্থিত আছিল। ফুকনে এই সভাত প্ৰায় এঘণ্টাকাল বিলাতত লাভ কৰা ক্ষতিজতাৰ বিষয়ে শুল্কৰ ইংৰাজীত অনৰ্গল বক্তৃতা দি শ্ৰোতাসকলক মুগ্ধ আছিল।

তৰুণবাম ফুকন ডাঙৰীয়াই ১৯০৫ চনৰপৰা ১৯০৯ চনলৈ কলিকতাত ভাৰাঘৰত থাকি আইন ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰে। এই সময়তে বৰীন্দনাথ ঠাকুৰে তেওঁক নিজৰ জ্যেষ্ঠাইৰূপে পাবৰ কাৰণে বন্ধ কৰিছিল। তেওঁ কিন্তু সেই প্ৰস্তাৱত সন্মতি নিদি কৈছিল—‘তাকে কবিলে মই আৰু তৰুণবাম ফুকন হৈ নাথাকিম; মাহুহে মোক বৰি ঠাকুৰৰ জ্যেষ্ঠাই বুলিহে জানিব। মই তৰুণবাম ফুকন হৈয়ে থাকিব খোজে।’ তাৰ পিছত ১৯১০ চনত ডিব্ৰুগড় নিবাসী পৰশুৰাম খাউণ্ড হাকিমৰ তৃতীয় কন্যা বিদ্যাংগভা (ঘৰত মতা নাম বিজুলী) আইদেউৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হয়।

বৈবাহিক জীৱনত তেওঁলোকলৰ চাৰিটি সন্তান লাভ হয়; দুটি পুৰ, দুজনী কন্যা। কন্যা দুগৰাকী (প্ৰতিভাধৰী আৰু বেণু দেৱী) আজি ইহ সংসাৰত নাই। পুৰ দুজনী শ্ৰীৰামচন্দ্ৰবাম ফুকন আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰবাম ফুকন দুয়ো নিজ নিজ কৰ্মক্ষেত্ৰত সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। শ্ৰীৰামচন্দ্ৰবাম ফুকন এজন কুতী জননায়ক আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰবাম ফুকন অসম চৰকাৰৰ এজন ওখ ঠাপৰ বিষয়া।

দেশভক্ত ফুকন ডাঙৰীয়াই ওৰে জীৱন দেশৰ কামতেই কটাইছিল। কৰ্মীৰ মৰীচচক্ৰ বৰদলৈ আছিল তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ সহকৰ্মী। এই দুজনো নেতাৰ সাহস, বুদ্ধি আৰু ধৈৰ্য্যৰ জৰ্জবে ১৯২৬ চনত ইংৰাজৰ কঢ়াহুটীয়া শাসন কাৰাজে চৰকাৰী সাহায্য নুবুজি থাকক, চৰকাৰৰ লগত শিৰ পাতি গুৱা-

হাতীৰ ওচৰৰ পাণ্ডু নগৰত সৰ্বভাৰতীয় কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ মুকলি অধিবেশন পতা সত্ত্বেও হৈ পৰিছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ জীৱনৰ একো একোটি উজ্জল গুণে জীৱনৰ একো একো দিশ উদ্ভাসিত কৰি সেই দিশত উজ্জলি উঠি। ফুকনজনকে ফুকন বুলি জানিবলৈ দি বহুগুণসম্পন্ন ফুকনগৰাকীক সম্যকৰূপে জনাত আহকাল ঘটাইছিল। সেয়েহে চিকাৰী ফুকন, সভাস্তৱনি ফুকন, দেশভক্ত ফুকন, ছাত্ৰবন্ধু ফুকন, সাহিত্যিক ফুকন, বেৰিষ্টাৰ ফুকন, বসিক ফুকন, অখাৰোহী ফুকন, বৰলী বোৱা কানাই-ফুকন আদি নানাতাৰে মাহুহে তেওঁক জানিছিল আৰু বুজিছিল। সেই হেতুকে খেনোৱে তেওঁৰ মৃত্যুত পুৰণি বচন মাতি কৈছিল—

বলি বীৰ বালী বীৰ অৰ্দ্ধ হমুমান।

নহব নোলাব বীৰ কৰ্মৰ সমান ॥—

তৰুণৰায় ফুকন আছিল তেনে এজন মহাবীৰ কৰ্ম।

১৯৩৯ চনৰ ২৮ জুলাইত দেশভক্ত তৰুণৰায় ফুকন ডাঙৰীয়াৰ অকস্মাৎ পৰলোক ঘটে। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ অকালত দেশসেৱাৰ ক্ষুদ্ৰ স্বীকৃতিস্বৰূপে দেশবাসীয়ে তেওঁক জীৱদ্দশাতে দেশভক্ত আখ্যাৰে বিভূষিত কৰিছিল।
(১৫ আগষ্ট, ১৯৭৬)

বাগ্মী ফুকন

একালত তৰুণৰাম ফুকনৰ নাম হুণ্ডনা লোক অসমত নাছিল। আৰাণ-বুদ্ধ সকলোৱে তেওঁক জানিছিল। সম্পূৰ্ণ ন্যায় বৰিও আছিল তৰুণৰাম ফুকন তথাপি তেওঁ লোকসমাজত জনাজাত আছিল—তৰুণ ফুকন, ফুকন চাহাব, ফুকন ডাঙৰীয়া আৰু বিশেষকৈ দেশভক্ত ফুকন বুলিহে। সাহস, ঐতিহ্য, বাগ্মিতা, উপস্থিত বুদ্ধি আৰু ৰূপলাবণ্য—এইবোৰৰ সমাহাৰ একত্ৰে ধাৰণ কৰা তেওঁৰ সমকক লোক অসমত কিয় ভাবভূতে অতি বিৰল আছিল। ইয়াত ফুকন ডাঙৰীয়াৰ বাগ্মিতাৰ ক্ষুদ্ৰ আভাস এটি মাত্ৰ বিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

এই থিনিতে উল্লেখ কৰা উচিত যে ফুকন ডাঙৰীয়াৰ জীৱন দুতৰঙ্গীয়া আছিল। বঙ্গভাৰত আৰু লতা-সমিতিত তেওঁ আছিল এগৰাকী অগ্ৰগণ্য নেতা আৰু প্ৰথম শ্ৰেণীৰ বক্তা, আৰু মামলা-মোকদ্দমাত তেওঁ আছিল এজন আইনজ্ঞ নিপুণ বেবিষ্টাৰ। মোকদ্দমাৰ যিকোনো পক্ষ লোকেই হওক তেওঁৰ ওচৰ পালে মনত নিৰ্ভয় পাইছিল। সকলো ক্ষেত্ৰতে কিন্তু তেওঁৰ বাগ্মিতা আৰু বলিকতা আছিল প্ৰোভাৰ কাৰণে পৰম উপভোগ্য সামগ্ৰী। তেওঁৰ হৃদয় দৰ্শন চেহেৰাটি চাবলৈ আৰু কথাত যৌ-ৱৰষা বলিকতা ভাবিলে মাহুহ জাঙুল খাই পৰিছিল।

ঐতিহ্য কালৰপৰা ৰাজনৈতিক বাগ্মিতা ভাৰতীয় সাধনাৰ সামগ্ৰী বহু। বুদ্ধি, তৰ্ক, চিন্তা আৰু মননশীলতাতহে হ'ব অতীতৰ ঋকি-বুদিসকলৰ হৃদয় শব্দই ভাৰতে হুখ্যাতি লাভ কৰি আহিছে। ৰাজনৈতিক বাগ্মিতা বহু পৰিমাণে গণতন্ত্ৰৰ দান। আৰু অনেক বক্তাৰ দৰে জন্মভূত এই প্ৰকাৰ বাগ্মিতাৰ এজনৰ হ'ল শ্ৰুতিবীৰা সত্যেন্দ্ৰ বিজ্ঞানৰ লগে লগে আৰু জন্ম জন্মৰপৰা ৰাজনীতিৰে জড়িতলৈ পোৱা প্ৰথমে এই বাগ্মিতা আছিল বুলি কোৱা হয়। অতনব-বৰে গাইয়ো তেওঁ আৰুহে অতীত পৌৰণিক বিজ্ঞান কেৱলকী ভাষাত প্ৰাচীনকী বক্তব্য বি শ্ৰোতৃকলীক শিক-নিবুৰ কৰিব

শোষণতা কৰিছিল। ফুকনে তাৰে যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰি কৈছিল 'বৃটিছ শাসনৰ স্বপ্ৰতিষ্ঠিত প্ৰাচীৰ এটা চুবুৰাৰ কবিতালৈ হলে বাহিৰবৰণা তাত টুকুৰিয়াই থাকিলেই নহব, কিছুমানে বৈধভাৱে তাৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰি তাত ভিতৰবৰণাও গধুৰ হাতুৰীৰ কোব বহুৱাব লাগিব। ইয়াকে জনসাধাৰণক বুজাবৰ বাবে স্বৰাজ্য দল প্ৰতিষ্ঠা হৈছে।' বস্তুতঃ স্বৰাজ্য দলৰ নেতাসকলে সেই উদ্দেশ্য প্ৰচাৰৰ অৰ্থে নানা ঠাইত সভা-সমিতি, পাতি বক্তৃতা দি ফুৰিছিল।

এদিনৰ কথা। স্বৰাজ্য দলৰ সভা এখন মাজাজৰ ওচৰৰ ঠাই এখনত বহিছিল। তাত দেশবন্ধু চিত্তবৰ্জনে দাসে ভাষণ দিব। সভাস্থল জনসমুদ্ৰত পৰিণত হ'ল; কাৰণ সেই সময়ত দেশবন্ধু চিত্তবৰ্জনে দাসৰ চিত্তাকৰ্ষক ভাষণ জনতাৰ বিপুল আগ্ৰহ আৰু উপভোগৰ বস্তু আছিল। পিছে সেইদিনা স্বাস্থ্যময়ত দেশবন্ধুৰ হঠাৎ জ্বৰ আৰু মূৰৰ বিষ উঠিল। সভাস্থললৈ গৈ তেওঁ বক্তৃতা চৎফটাৰলৈ ধৰিলে; তথাপি পিছ হুহুহু কিল। জনতাৰ বিপুল হৰ্ষধ্বনিৰ মাজত থিয় হৈ নিজৰ অসুস্থতা আৰু অসমৰ্থতাৰ কথা কৈ বাইজৰ ওচৰত ক্ষমা খুজিলে আৰু লগতে কলে যে তেওঁৰ লগৰীয়া বন্ধু, অসমৰ নেতা তৰুণৰাম ফুকনে তেওঁৰ সলনি বক্তৃতা দিব। তেতিয়ালৈ ফুকনক সেই কথা কোৱা হোৱা নাছিল। বন্ধুৰ কথা-বতৰাত ফুকনৰ প্ৰত্যুৎপন্নমতিত্ব আৰু বাকপটুতাৰ বলিকতা তেওঁ সঘনে উপভোগ কৰি আছিল, কিন্তু বিৰাট জনতাৰ উদ্দেশ্যে থিয় তেওঁৰ ভাষণ তেতিয়ালৈ কোনো দিন ভালকৈ শুনা নাছিল। ফুকন উঠিল আৰু তেওঁৰ বক্তাবলম্বিত নৱতা আৰু বলিকতাবে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ বক্তৃতাই জনতাৰ কেতিয়াবা ইহুৱাই কেতিয়াবা আৱেগৰ চকু-লোঁটোকাই সভাত বিবিধ বস্তু ভৰলৈ তুলিবলৈ ধৰিলে। কথা সময়ত সভা শেষ হ'ল। জনতা ভাগিল, কিন্তু বক্তৃতাৰ প্ৰশংসা সকলোৰে মুখে মুখে শুনা গ'ল।

দেশবন্ধুৰ ওচৰৰ শিবিৰত চিৰিংগকৰ প্ৰতিবিধান মতে জিৰাফি গৈ সভাস্থলৰ লগে লগে শিবিৰত ফুকনক আকোৱালি ধৰি তেওঁ ক'লে—'বন্ধু তুমি যোক ইমান দিনে কাক বি আছিল, সাজি ধৰা পৰিল। বন্ধু আছিলগৰা তোমাৰ কাম এই কৰিব, যেনি কাম তুমি কৰিয়া, সভা-সমিতি এই পাতিব, বক্তৃতা তুমি বিবা; সঠক যেন, ভাষণ তোমাৰ।'

(৩)

এইবাৰ ১৯২১ চনৰ কথা। দেশবন্ধু চিত্তবৰ্জনে দাঁলে বোম্বাই চহৰত ফুকনক মহাত্মা গান্ধীৰ লগত সাক্ষাৎ কৰাই দিলে। ফুকনে মহাত্মা গান্ধীক অসমলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলে। মহাত্মা গান্ধীয়ে তেতিয়া দক্ষিণ ভাৰতৰ কাৰ্য্য-স্থচী হাতত লৈ তালৈ যাত্ৰা কৰিবলৈ ওলাইছিল। তেওঁ সেই কাৰ্য্যস্থচী ফুকনক দেখুৱাই সেই সময়ত অসমলৈ আহিবলৈ অসমৰ্থতা প্ৰকাশ কৰিলে। ফুকন কিন্তু সহজে এৰা বিধৰ মানুহ নহয়। তেওঁ তেতিয়া যুক্তি তৰ্কত নামিল। মহাত্মায়ে তেওঁৰ কাৰ্য্যস্থচী বাতিল নকৰে, ফুকনেও নেৰে, যুক্তিৰ উপৰি যুক্তি দিয়ে। ফুকনে কৈছিল—‘আপুনি অসম দেখা নাই। আপুনি ইয়াক হয়তো জঙ্ঘল আৰু ইয়াৰ বাসিন্দাসকলক জঙ্ঘলী বুলিয়ে জানে। কিন্তু আপুনি আজি যি কেবালালৈ গৈ খাদী প্ৰচলনৰ কাম আৰম্ভ কৰিব খুজিছে অসমলৈ পোনতে এবাৰ গৈ তাৰ পুৰণি আদৰ্শ নিজ চকুৰে চাই আহক। দেখিব ই আপুনি জনা জঙ্ঘলী দেশ নহয়; অসম নিপুণ শিপি-দ্বীৰ কৰ্ম্মক্ষেত্ৰ আৰু পৰিশ্ৰমী কৃষকৰ বিচিত্ৰ দেশ।’ মহাত্মা গান্ধীয়ে তেতিয়া অনি কাম ক্ৰাতি কৰি বৈ অসমলৈ আহিবলৈ বাধ্য হৈছিল আৰু অগৰীয়া জিৰোতাৰ বোৱা-কটা দেখি আনন্দত অভিভূত হৈছিল। তেওঁৰ সেই আনন্দ, সেই প্ৰশংসা ‘ইয়ং ইণ্ডিয়া’ত প্ৰাচুৰ্য আকাৰে প্ৰকাশ হৈছিল। সেই কথা-বতৰাতে ফুকনৰ ব্যক্তিত্ব, ফুকনৰ বাকপটুতা আৰু সৰ্বোপৰি ফুকনৰ নেতৃত্ব সম্পৰ্কে মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰতীতি জন্মিছিল আৰু তাক তেওঁ কোনো দিন এৰি দিয়া নাছিল।

সেইবাবেই মহাত্মা গান্ধীয়ে বিলাতী বস্ত্ৰৰ হ ব্যৱ অসমত আৰম্ভ কৰে। তেতিয়া ইংৰাজ শাসনৰ পূৰ্ণ পৰোক্ষৰূপ। ব’তে ব’তে নতুন-নতুন পতা বিয়ৰে। পতিকে বস্ত্ৰবাহ বস্ত্ৰৰ প্ৰথম বস্ত্ৰাধৰ জনহুৱুপত ফুকন-তোলৰে পতাৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হ’ল। মহাত্মা গান্ধীয়ে তাক ভাষণ দিব।

বৰাণসস্থিত নতুন বস্ত্ৰ। মহাত্মাই যিৰ এই প্ৰবন্ধে জনতাৰ প্ৰতি হাতৰোৰ কৰি অভিযানৰ আৰম্ভ কৰে আৰু কৰিলে। মহাত্মাই দ্বিতীয় দিন, ফুকনে তাক ভাষণে ভাষণে অগৰীয়ালৈ কৰি কৰিয়া কৰে। মহাত্মা কৈলে ফুকন বৰে, ফুকন উঠিলে নতুন বস্ত্ৰ বৰে। ই এটা কৰ্ম্মাধিকাৰ প্ৰতি ই পৰিছিল। জনতাৰ গান্ধীয়া আৰু ফুকনৰ দ্বাৰা কৰা এই অভিযান।

সেই বক্তৃতা প্রচাৰ কৰিবৰ কাৰণে তেতিয়া 'মাইক'ৰ ব্যৱস্থা নাছিল; তথাপি প্ৰতিজন শ্ৰোতাই ফুকন-মহাত্মা গান্ধীৰ বক্তৃতাৰ প্ৰতিটো কথা শুনিবলৈ পাইছিল। ভাষণৰ শেষত মহাত্মা গান্ধীৰ বক্তৃতা অনুবাদ কৰি ফুকনে কৈছিল—'বাইজ', মোৰ বক্তৃতা শেষ হৈ আহিল। আপোনালোকে যদি কেৱল মোক চাবলৈ আহিছে, আৰু মোৰ কথা কেৱল কানেকহে শুনিবলৈ আহিছে, আৰু সেইমতে কাম কৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হবলৈ অহা নাই, তেন্তে হলে মই কাবো কৰি কৈছো আপোনালোকে মোক ইমানতে উলুটি থাকিলে ধিয়ক।' জনতাই তেতিয়াই তুমুলভাৱে গৰ্জি উঠি কলে—'আপোনাক আমি এনেকৈ যাৰ দিব নোৱাৰোঁ; আপোনাৰ কথা আমি শুনিম, আপুনি আমাক যি কৰিবলৈ কয় তাকে কৰিম।' কি কৰিব লাগে আবেশ কৰক।'

তাৰে কলত সভা-স্থলীতে বিৰাট বিলাতী-বহুৰাহ বজৰ ভূই বপুৰপুৰৈক জলি উঠিছিল আৰু তাহানি অগ্নেজৱৰ সপ-বজত চাৰিও ফালফালৰ দাপৰেৰে আহি ভূইত পৰাৰ দৰে এই অগ্নি-বজলৈও চাৰিও ফালফালৰ দিশৰাই দিৱি বিলাতী কাপোৰবোৰ উৰি আহি ওপৰা-ওপৰিকৈ পৰিছিলহি। এই ভূই পিছৰ দিনালৈও জলি আছিল।

তাৰ পিছৰ দিনা উজ্জান বজাৰৰ নাট্য মন্দিৰত মহিলাসকলৰ বিৰাট সভা ৰহিল। সেই সভাত বেশনেতা মহম্মদ আলিয়ে উচ্চ ভাষাত এটা ভেজৰী বক্তৃতা দিছিল। তাতো ফুকন ডাঙৰীয়াই সেই একে ভেজ, একে ভেজৰীভাবে তাৰ ভাঙনি সমবেত জনতাৰ আগত অসহীয়াত দাঙি ধৰিছিল। ইয়াৰ পিছত ভেজপুৰ, নগাঁও আৰু ভিতৰলৈও বহু সভাবোৰতো একেভাৱে ফুকন ডাঙৰীয়াই মহাত্মা গান্ধীৰ ভাষণ অসহীয়াতৈ তৰ্জমা কৰি জনাইছিল। তাৰ ভূমি আৰু প্ৰভাৱজনী শ্ৰোতাই পাহৰিব পৰা নাই।

১৯২০ চনত বহু কংগ্ৰেছ মহাসভাত শেষৰ দিনা গড়মূৰ সভাপতিৰূপে কামৰী পীতাম্বৰ গোস্বামী এগৰো অসহীয়াত 'হিংস্ৰ পৰ্বৰ সাৱধান' কথাৰে এটা বক্তৃতা দিছিল আৰু সেই বক্তৃতা ফুকন ডাঙৰীয়াই ধাপে ধাপে ইংৰাজীত অনুবাদ কৰি দিছিল। এই ইংৰাজী অনুবাদ আৰু কংগ্ৰেছ সভাতো তাৰো ইংৰাজী অনুবাদই ফুকনক পৰ্যৱৰ্তীয়া সভাসকলৰ উচ্চ ভাৱে প্ৰশংসা কৰাৰ লগত মিছিল।

(৪)

১২৩৬ চনত কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ বিয়োগত কৰ্জ্জন হুলাত (আজি-কালিৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ভৱনত) স্মৃতি-তৰ্পণৰ বাবে এখন বাজহুৱা সভা বহিছিল। তাৰ পৌৰোহিত্যৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছিল ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ওপৰত। ফুকনৰ এটা স্বপ্নৰ আছিল এই যে বেজাৰ-বিবাহ বা চিন্তা-ভাৰ-নাই আঙুৰি ধৰিলে তেওঁ ততালিকে বন্দুকটো হাতত লৈ চিকানলৈ ওলাই যায়। অধ্যাপক পি. চি. ৰয়েও তাকেই কৰিছিল। অৱশ্যে ফুকনৰ প্ৰিয় চিকাৰ আছিল—হাতী। সৰুহাৰা জীৱ-জন্তুৰ চিকাৰ আৰু সৰুহাৰা মোক্ষ-দ্যাত ওতালতি কৰা তেওঁ ভাল নাপাইছিল। সেইদিনা তেওঁ বাতি পুৱাই বন্দুকটো হাতত লৈ দীপৰ বিল পালেগৈ।

আবেলি দুই বজাত বাজহুৱা সভা। সভা বহিল, ফুকন নাই। এবটা গ'ল, ফুকন নাই। দুমটা গ'ল, ফুকন নাই। অষ্টম বক্তাই বক্তৃতা দি সভা প্ৰায় সন্মিতিৰ খুজিছে, এনে সময়ত ফুকন ওলালহি। আগৰ বক্তাৰূপে শেষ কৰাৰ লগে লগে ঘণ্টাৰে তেওঁ থিয় হ'ল আৰু বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। দেশভক্ত ফুকনৰ ভাষণ জানো কোনোবাই হুতুনি থাকিব পাৰে? সকলোৰে জ্ঞান হৈ তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ ধৰিলে। পোনতে নিজৰ ক্ৰন্দী বাক্যকৈয়ে ব্যাখ্যা কৰি তেওঁ ৰাইজৰ ওচৰত কমা ভিক্ষা কৰিলে। তাৰ পাছত আহিল বসিকতা। ফুকনে নানা ধৰণৰ কথা কৈ বসিকতা কৰি সভাৰ প্ৰিয়মান জনতাৰ হৰ্ষোমুগ্ধ কৰি তুলিলে। লাহে লাহে হাঁহিৰ বোল উঠিবলৈ ধৰিলে। চৌৰ পাছত চৌ বাগ'বিল। তাকে দেখি হুতুনি এগৰাকী বিশিষ্ট সমুজ্জাই কলে—‘আজি আহি এখন হাঁহ-হেমালিৰ সভাত যোগ দিবলৈ অহা নাছিলো।’ হুই—একনে দুচ-মুঠাই কোৱাকৈ কৰিছিল—‘কৰ্মবীৰ বৰদলৈ এলয়ত ফুকনৰ প্ৰতিভাৰ আছিল—সেয়েহে হবলা আজি তেওঁৰ মুখৰপৰা শোক উৰোৱা বক্তৃতা সোলাই ক-বাইচৰ কথা কৈছিল।’ ফুকনে সেইমন্তব্য বনৰ ভাৰ স্মৃতি তৰ্পণৰ কৰ্মৰূপে কৰিলে যিহেতু—বক্তা হোৱাৰ আজি এনে এখন সভাত হাঁহ উঠি কথা কোৱা বাবে ফুকনৰ বোম্বাইলি কৰিব খুজিব পাৰে। এই কথাত সেইমন্তব্য কৰিবলৈ হৰ্ষোমুগ্ধ জনতাৰ মনত বেচ-ভাৱৰে একেই বক্তব্য আছিল। তেওঁলোকে কিন্তু শীঘ্ৰীত কৈছিল—‘ফুকনৰ ভাষণৰ লগে লগে সভাৰ সৰ্বস্বত্ব হিচাপে বৰদলৈ শোক-অৱশোচনাময় হাম কৰি, ক্ৰন্দন কৰি—

‘ন হস্ততে হস্তমানে শৰীৰে।’ আপোনালোকে জানে যে কাম ধৰা প্ৰাক্ত-
ৰাজনে দহ দিনৰ দিনা দহা কৰি একু পানীত নামি গৈ কুমৰ-চক এটা
লোহা এডোখৰে কোবাই টুকুৰা-টুকুৰাকৈ ভাঙে। ‘কিয় ভাঙে? কুমৰ চকটো
নো কি? লোহাভালেই বা কি? চকটোৰ ওপৰত আঁকী মূতকৰ নাথ
লিখা থাকিব লাগে। সিহানেই নহয়, চকটো তেনেকৈ ভাঙি উঠি আঁকী
হুব মাৰি গা ধুই পানীত নিজৰ ছাঁটো চাই ‘জয়ং হৰং’ কৰিব লাগে—
অৰ্থাৎ অঙ্গপ হাঁহিব লাগে। হাঁহিব লাগে কিয়? আঁহাৰ কলমুৱা শৰীৰ
প্ৰতি থকা মায়া-মমতা এনেকৈয়ে পৰিহাৰ কৰি আঁহাই হাঁহে। আঁহিও
হাঁহিব লাগে। আনকি বাৰ্ষিক প্ৰাক কৰোঁতেও প্ৰাক কৰোঁতাই পিও বিহাৰ
সময়ত পাওৰ পানীত নিজ মূৰ প্ৰতিবিম্ব দৰ্শন কৰি ‘জয়ং হৰং কৃতা’ অৰ্থাৎ
অঙ্গপ হাঁহি গৈছে প্ৰাকৰ কাম সমাধা কৰিব লাগে। এইবোৰ কহিয়াই
ব্যাখ্যা কৰাৰ উপৰিও চুৱা কাম বা মুমুৰু ক্ৰিয়াৰ তিলকাকন, বৈভৱী
আৰু শ্ৰেত শৰীৰ তাৎপৰ্য্য শ্লোক সহকাৰে ব্যাখ্যা কৰি তেওঁ শ্ৰোতাঙ্গক
লক্ষ তেনেই বিষয় বিমুগ্ধ কৰিছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ সিদিনাৰ যুক্তিবোৰ
জড়িত-মুক্তি-মিতা-উপনিষদ আদি শাস্ত্ৰৰ খোজে-খোপে ধোৱা উদ্ধৃতিসহ জন
শ্ৰোতাই ভৱ মাৰি ভেৰাৰ দৰে ব লাগি চাই আছিল। সেই-দিনা ফুকন
হৈ পৰিছিল হিন্দু শাস্ত্ৰৰ ক্ৰিয়া কাণ্ডত পাৰ্গত এজন বসন্ত দাৰ্শনিক পণ্ডিত।
তেওঁৰ যুক্তি ওফবাৰলৈ তেওঁৰ সমুখত থিয় হবলৈ কাকো সাহ কৰা দেখা
নগৈছিল, অথচ সেই সত্য বিহয়ওলৈয়ে পৰিপূৰ্ণ আছিল।

(৫)

১৮৩৭ চনত ডাক্তৰসকলৰ সৰ্বসাধাৰণ চিকিৎসক সন্মিলন গুৱাহাটীৰ
জজ কিল্ডত বহিছিল। তেতিয়া অসমৰ প্ৰধান বত্ৰী (মুখ্যমন্ত্ৰীক তেতিয়া
প্ৰধানবত্ৰী বোলা হৈছিল) আছিল বৰ্গীৰ গোপীনাথ বৰবলৈ আৰু বাহ্য-
বত্ৰী, বৰ্গীৰ বামনাথ বৰ। বৰবলৈ অৱস্থ আছিল। তেওঁৰ বৰলৈ পাবী
লাগিছিল। পতাকা উত্তোলনত বহুতা বিৰুদ্ধে পানীলগাত হোৱা দুৰ্ব্ব
হব হবনি আনকি ‘হাইক’তো ওলা গৈছিল। বৰ ডাঙৰীয়াৰ বহুতাব কৰ
মোকোৱাই ভাল। ‘বহুত বত্ৰী, ভাঙে কাৰণ মিছিল ইয়াত। মোক
কাৰণ। মোকহাট কল মিছিল। মোক হৰে কেতিয়াবা বহুতাব মিলি

বৈ যাব খোজে। তাৰ পিছত ভাৰতীয় প্ৰতিনিধিসকলৰ আঁঠে-কুটা ইং-
বাজী বক্তৃতাৰ অন্তত দেখা গ'ল ডাঃ ঘনশ্যাম দ্বালে ফুকন ভাণ্ডাৰীয়াৰ ওচ-
ৰলৈ গৈ কাণে কাণে ২৩ বাৰ কলে—‘ছাৰ, আপুনি আমাৰ হৈছে-আমাৰ
কব লাগে।’ ফুকনে সেইদিনা এখন বগা ধুতি, এজোৰ বগা আপোৰৰ জোতা,
বগা মুজা, বগা পাঞ্জাৰী পিছি আৰু এখন বগা চেলেং গাত লৈ নিজৰ
স্তম্ভ বৰণেৰে সৈতে সব্বতী বন্দনাৰ ‘সৰ্বগুৰু সৰ্বতী’ৰ দৰে হৈ জিলিকি
আছিল। ‘আঃ, মোক নো কিয় আমনি কৰাহে?...বাৰ্’ বুলি শেষ বাৰত
তেওঁ থিয় হবহে পালে, ভাৰতীয় নেতাসকলৰ মাজৰপৰা চাপৰিৰ বোল
উঠিল। তাৰ পিছত প্ৰায় আধা ঘণ্টামান সময় তেওঁ ক’তো অকণো
খোকোজ্জ্বলপাঠে ইংৰাজীত এনে এটা বক্তৃতা দিছিল যে তাৰ মাজে
মাজে জোতাৰপৰা কেৱল হাত-চাপৰিৰ আৱাজ আৰু হাঁহিৰ তুমুল হৰ্ষনি
বহু হুবৰপৰা শুনা গৈছিল। আনকি সামৰণিৰ পিছতো প্ৰায় এমিনিটমান
চাপৰি চলিয়ে আছিল। এনেদৰে আছিল বেগভৰ ফুকনৰ বাগ্মিত।

যম বজাৰ আদালতত তকন ফুকন

আলোচ্য বিষয়টো আকৰ্ষণীয় আৰু উপভোগ্য কৰিবৰ বাবে বাগী তকনৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াই নানা কৌশল প্ৰয়োগ কৰিছিল। খাত বুজি কল খুউৱাব দৰে জনতাৰ মন বুজি লৈহে তেওঁ বক্তৃতা কৰিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁ আদালতত উকীলে বাগী বা প্ৰতিপক্ষক জেৰা কৰাৰ দৰে জটিল প্ৰশ্ন তুলি নিজে তাৰ উত্তৰ দিছিল। বাগী ফুকনৰ বাগীজাৰ ইও আছিল এটা কটিপ বা কৌশল। যম বজাৰ মিচাবালয়ত তেওঁ কি তৰ্ক কৰিব খুজিছিল তাৰ উদাহৰণ তলৰ কথাবোৰটোত পোৱা যাব।

১১২১/২২ চনমানৰ কথা। ব'হাগ মহীয়া দিন। মঙ্গলদৈ অঞ্চলত বেউলা উৎসৱগোৰ হৈ আছে। যোগ্ৰহে বংচটীয়া কাপোৰ পিন্ধি বেউলা চাবলৈ যায়। সেই দিনা আছিল বঙাচন্দনৰ বেউলা। ইফালে তাৰ অনতিদূৰত আবেলি মিচাখোৱাৰ চৌকাত ৰাজহুৱা সভা। তকন ফুকন আৰু নবীৰ বৰদলৈয়ে তাত স্বৰাজৰ বক্তৃতা দিব। চাৰিও ফালৰ লোকে যৈ ফুকন ফল ভৰি পৰিছে। বেউলাৰ মাজুহেও বেউলা চাবলৈ এৰি সভাৰ অনুষ্ঠানত যোগ দিছেহি। লোকে লোকাৰণ্য। সভাৰ মাজত থিয় হৈ অগ্ৰৰ ভক্তবীৰ নাথৰ বটী এজৰীয়ে নাচি নাচি গীত গাই কুৰিছে—

হেবেই অসতীয়া ভাই
বিয়া কৰেই আছাই তই
কাম কৰিহে খাৱীকতা পায়।
তকন ফুকন নবীৰ বৰদলৈ
বিলম্ব কৰেই সভা জটাই
অবাগীজা স্বৰাজ পোৱা নাই।
বিজে নতুন কুটি ললে
ফুকন ফুকন বিজে নতুন
কুটিপৰা জাত নতুন গাই।

তৰুণ ফুকন নবীন ববদলে'ই
গাছৰ তলত মেল কৰেই
স্বাধীনতা তেওঁ আহা নাই;
মতা-মাইকী এক হলে
হাতে-কামে লাগি গলে
স্বাধীনতা হাতে হাতে পায় ॥

অশ্ৰুকা বাইৰ গীত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে শুনি বং পায়। স্বাধীনতাৰ কামত
ভলটিয়াৰ সাজি ঘূৰি ফুৰা বাবে তেওঁক সকলোৱে অশ্ৰুকা পাগলী বোলে।
সেইদিনা অশ্ৰুকা বাইৰ গীত শ্ৰেয় নোহওতে বহলবলে সৈ ফুকন আঁক
ববদলে সঁভাৱল পালে। 'বন্দে মাতৰম'; 'জয়, মহাত্মা গান্ধীৰ জয়'—
কানিয়ে গগন-পৰন ঝপাই তুলিলে। প্ৰথমে নবীনচন্দ্ৰ ববদলে ডাঙৰীয়াই
বিকীৰ্ত্ত জনতাক উদ্বেগ কৰি গুৰু-গম্ভীৰ ধ্বনিত ওজখিনী বক্তৃতা আৰম্ভ
কৰি দিলে। আঁৰা বঁটাৱান বক্তৃতা চলিল। উপস্থিত বাইয়ে বক্তৃতাৰ
মাজে মাজে মাৰুহে হাত চাপৰি বজালে; কিন্তু বিলাতী-বহুত্বাহ বজালে
কিবা তেওঁৰ আঁহল আহুতান বিকল হ'ল। কোনোও একো সহাবি
লিখিলে। বক্তৃতা শেষ হোৱাত বাইজৰ মাজত কথা-বতৰাৰ গুণ্ডণনিহে
জিল।

তাকে দেখি জনতাৰ কোলাহলৰ মাজতে হেপতক তৰুণবাস ফুকনে
বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। ফুকনৰ অমৃতবৰী ভাষণ শুনিবলৈ বাইজ নিভৰ
হ'ল। শোনতে ফুকনে বাবেজচন্দ্ৰ হাইউটা কথাৰে জনতাৰ মাজত হাইৰ
বলকনি তুলিলে। বহলবৈয়া মাতকৰা মাত্ৰি, বহলবৈয়া কথা কৈ জনতাক
আৰোৰ দিলে। তাৰ পিছত আৰম্ভ কৰিলে, বাইজ, আপোনালোকে
আমাৰ ববদলে ডাঙৰীয়াৰ বক্তৃতা শুনিলে। তেওঁৰ আঁহল অহুতান
কিন্তু কৰ্পাত বকৰিলে। তেওঁৰ কৰ্ম আপোনালোকৰ ইখন কাণেৰি
একোৱে লিখনেৰি একোৱে লিখনেৰি দিওঁ দেৱ দাইহো। আপোনালোকে জাতিয়ে
ফুকন আমি ছয়ো উৰিল মাৰুহ, সেয়েহে কামৰাৰ হৈ কিবা ওলাল
জাতিয়ে ইয়ালে আহিলো। পিছে বকৰাত বকৰাও কৰ। কৰিলে
কৰিলে কৰিলে বান্ধে বান্ধে, পান নাইহে। সেয়েহে বকৰা দাখিল, কৰ

হত্যাৰ গোচৰতহে যে দুজন-বৰদলৈয়ে বচাব লাগে এনে নহয়, বৰদলৈ
বিচাৰ-আলয়তো এদিন আপোনালোকে তেওঁলোকক ধৰিব লাগিব। আশা
আইনৰ জ্ঞান আমি তাতে এদিন খটাব লাগিব। আপোনালােকো আহি
বিলাতী কাপোৰৰ বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞত আহুতি দিবলৈ এতিয়াই কোনো ভেড়াই
আপবাঢ়ি অহা নাই। নাহিল নাই, ভাল কথা; আমি আপোনালোকক
জোৰ নকৰোঁ। নালাগে আহিব। পিচে, বৰদলৈ-দুকলক দিছাত আপোনা-
লােকো নোদোষিব। জানেনে—আপোনালোক সকলোৱে এইদৰে বন্ধিব।
নমৰিব জানো? বৰদলৈ-কুকুনো এদিন মৰিব। মৰাটো সকলোৰে ধৰ্ম।
আনকি ভগৱান কৃষ্ণ এদিন ঠৈফুঙা হৈছিল। সেইদৰে মহামানৱ মহাত্মা
গান্ধীও এদিন স্বৰ্গী হ'ব। আপোনালোকো ভাবেলৈ মহাত্মা গান্ধী এজন
সামাজ্য মানুহ? মানুহকপে তাহানি ভগৱান কৃষ্ণ এদিন পৃথিৱীত অৱতাৰ
হৈছিল। তেওঁ অৱতাৰ হৈ জন্মিছিল—কৃষ্ণ অৱতাৰ। তেওঁৰ কথা যিসকলে
ভুলিছিল তেওঁলোক স্বৰ্গগামী হৈছিল আৰু যিবোৰে হুণ্ডনিলে সেইবোৰক
কি হৈছিল জানে নে? শাস্ত পঢ়াসকলে জানে—সেইবোৰ সাগৰত ডুবি
মৰিছিল। বাৰকাত কৃষ্ণৰ কথা হুণ্ডনা লোকবিলাকক যমে নি সিপুৰীত
তো শক্তি দিছিলেই—ইপুৰীতো হাড়ীত থোৱা বোন্দাক পানীত কুবুৰিগছৰ
দৰে সাগৰত ডুৱাই দিয়া কাটি নিছিল। মহামানৱ মহাত্মাও চিক্ককৰ দৰে
ভগৱানৰ এটি অৱতাৰ। তেওঁৰ কথা হুণ্ডনাসকলে কি গতি হ'ব জানেনে?
মৰাৰ পাছত যমপুৰীলৈ গলে যমৰজাই সিহঁতৰ জীউ-বাবৰ বিচাৰ আৰম্ভ
কৰিব। তাত চিক্কৰাই হাতত হিচাবৰ বহী লৈ কেবাখিনিক চাই সুবিব
কৰিব, মি কম ইচ্ছা কম। মিছা কলেও মৰা পৰিব, হিচাবৰ বহী ঘেৰ
হাতকে আছে। আপোনাৰ কৰকাৰাই বে তেওঁৰ নামকৈ মহাত্মা গান্ধী যদি
এখনাৰ দৰ্শনব্যৱস্থা পাইছিল তেওঁক তহাতে দেখিছিলি নে?—জব উত্তৰ
আপোনালোকৰ বুৰজে কম, হয় দেখিছিলোঁ। "কথা নাই যদি কেৱল
কথা, তেওঁৰ অৱদৰ্শ সাধুগণকো ভনিছিলি নে?" আপোনালোকক কৰকাৰ
সকল—অকিছিলোঁ। "বহুত কষ্টতো কম—যদি কৰা নাছিলোঁ।" "কৰকাৰ
কৰকাৰ সেই কথী মানিছিলি নে?" কোনোৱাই হয় "মানিছিলোঁ"
এইদৰে এটা এটা কথাক কৰি কৰি গৈছিলি। "কথা নাই যদি কেৱল
কথা, তেওঁৰ অৱদৰ্শ সাধুগণকো ভনিছিলি নে?" আপোনালোকক কৰকাৰ

শুনা নাছিল। মহাত্মাৰ বাণী আমি ছয়ো ছিপাঝাৰলৈ গৈ তাৰ চিৰাখোৱাৰ মোকাত মিটিং কৰি এওঁলোক সকলোকে বুজাই কৈছিলোঁ ; আমাৰ কথা এওঁলোকে বুজিলে ; বিলাতী বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞত কেনেও অ'হুতি নিছিলে। তেতিয়া যমৰজাই তোমা'লোকৰ হাত-ভৰি-চকু-নাফ-কাণ আদি ইন্দ্ৰিয়বোৰক স্তম্ভিব—তোমালোকে কোৱাচোন—কোন সঁচা। ফকন-বৰদলৈ নে তোমা-লোকৰ জীউবোৰ ? —সিহঁতে তেতিয়া কব—হজুৰ, ফকন-বৰদলৈ । —তেতিয়া কিন্তু আপোনালোকক বচাওতা নোলাব। সেই বিচাৰত বন্ধা নাই। শান্তি কি হ'ব যমৰজাইহে জ্ঞাবে। আজি এইফেৰা ক্ষুদ্ৰ স্বার্থ ত্যাগ কৰিবু হুখজিলে কিন্তু আপোনালোকৰ ইহকাল-পৰকাল ছয়োটায়ে বাব। সেই দেখি শাস্ত্ৰৰ বাণী শুনাই পুনঃ আমি কওঁ—বোলে, 'আপোন বোবে মৰে চোৱা বিৰাটৰ ভাই ; ডাক দিয়া ভীয়ে কয়—ছোত দোৰ নাই।'

বকুলকল, আজি ইংৰাজৰ গোলামিকে তাল বুলি ভাবি আমি নিজৰ স্বাধীনতা বিলৰ্জন দিছোঁহঁক। কুকুৰে গিৰিহঁতৰ বোৱা-বোৱা পাটত এবা-ধিনি খায়ে কৰ্ম্মহু অজ্ঞত কৰে ; গাধাই পৰব তিবোতাৰ যথেনাৰ ভাব কঢ়িয়ায়ে আৰম্ভত থকা বুলি ভাবে। আমিও আজি তেনে কৰিব লাগিছোঁ। বিলাতী কাপোৰবোৱা কলৰ বিলাতী কৰ্ম্মচাৰী আৰু বহুৱাবোৰে আজি কাপোৰ বেচি আমাৰ পৰা লাখে লাখে টকা ঘটিব লাগিছে। আমি হাঁহি-মুখে সিবিলাকলৈ টকা পঢ়িয়াব লাগিছোঁ। আগৰ যুগত আমাৰ কোকেলো বিলাতী কাপোৰ পিন্ধিছিল ? আজিয়েই আপোনালোকক বই আপোনা-লোকৰ গাৰ সকলোবোৰ বিলাতী কাপোৰ জুইত জাপি দিবলৈ কোৱা নাই আৰু নকওঁ। তাকে কৰি আপোনালোক সেণ্টা কৰিব হৈ বৰ্খলৈ বাব লাগিলে। গত থকা জুই একোখন বিলাতী কাপোৰ জুইত জাপি দি অগ্নি লক্ষী কৰি ইয়াকে মাজ মনে মনে প্ৰতিজ্ঞা কৰক যে ভৱিষ্যতে বাই-ভনী আই-পুত্ৰাই বা বৈদীয়েকে নুজা কাটি বে বিয়া কাপোৰহে ব্যৱহাৰ কৰিব। তেওঁলোকে সোৱাদিসে নিজেই 'মুকল কাটি কাপোৰ' হৈ পৰ।' মহাত্মা গান্ধীয়ে নিজহাতে অধিবাস হাজা কাটি থকে। তেওঁৰ বস হ'ল—খুৰি নোনা বাস, হাতে ক'লা কাম। 'কাম কৰিলে আমি কামকৰা পাইই পাম। সেই বিধেই মাক আদি লোকক বিহা কৰক একাধিবা দুবাৰ। বিলাতী বস্ত্ৰলোক হাজা কৰিলে। আজিও ইংৰাজলোকৰ আকাজকে

মই মোৰ হাতত লৈ অহা এই ছাতিটোকে পুৰি বস্ত্ৰবাৎ আবদ্ধ কৰিলোঁ, চাওঁক !'

এই বুলি ফুকন ডাঙৰীয়াই নিজৰ হাতত থকা ছাতিটোত ভুই লগাই দিলে। ভুই জলি উঠিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়ায়ে ভাতে তেওঁৰ কমালখন আৰু ছাতিটো জাপি দিলে। তাৰ পিছত ৰাইজৰপৰা সেই ভুইত বহুতে নিজৰ নিজৰ ছাতিবোৰ জাপি দিলে। তাৰ পিছত কিছুবানে পাত পিছা পথৰা চোলা, গেজি আদিবোৰো দলিয়াই ভুইত পেলাই দিলে। বস্ত্ৰবাৎ যজ্ঞৰ ভুই বপ্‌বপ্‌কৈ জলি উঠিল। ফুকনে তেতিয়া—'জয় মহাত্মা গান্ধীৰ জয়; জয় ভাৰত মাতাৰ জয়; বন্দে মাতৰম' ধ্বনি লগাই দিলে। ৰাইজে তাকে ধোৱাবিলে। এইদৰে দৰ্ভাঙ্গ কৰি দুয়োজনৰেজা জৰাহালিলে উভতিল।

বাটত বৰদলৈয়ে হেনো ফুকনক কৈছিল—আপোনাৰ ওকালতিতহে আজি আমাৰ মোকদ্দমা জয় হ'ল। ফুকনে কলে—চল চাই কঠীয়া নাপাবিলে নচলে। এইবোৰ মানুহে পৰকালৰ কথা বেছিকৈ ভাবে; পৰকালত বিশেষ হ'ব বুলি গুনিলে ভয় কৰে। এওঁলোকে যমবজাৰ বিচাৰলৈ বিনাম জয় কৰে ইংৰাজ বজাৰ ফাটেককো সিয়ান ভয় নকৰে। সেই কাৰণে তেওঁ লোকক সেই আদালতলৈ নি তাত ওকালতি কৰিছে আমি মোকদ্দমাত জিকিলোঁ। নে কি কয় ?—

দুয়ো হাঁহিলে। প্ৰাণ ধূলি হাঁহিলে।

কানি বেপাৰীৰ মোকদ্দমাত বেবিষ্টাৰ ফুকন

ইমানলৈকে আমি দেশভ্ৰমৰ বাজহুৱা সভাত দিয়া বক্তৃতাত প্ৰকাশ পোৱা বাস্তৱতাৰ চানেকী দিলোঁ। তলৰ সভ্য কাহিনী ছুটাত আদালতত তেওঁৰ ওকালতিৰ বাস্তৱতাৰ এটি আভাস পোৱা যাব।

বিপক উদ্ভূত হলেই বহুতে গুণেশ দেৱতাক সঘনে স্মৰণ কৰে। ডাঙৰ মোকদ্দমাত জড়িত হোৱা পৰকীয়ালকলেও অসমত এদিন পৰিত্ৰাণৰ কাৰণে ফুকনৰ নাম স্মৰণ কৰিছিল আৰু সহায়ৰ কাৰণে তেওঁৰ ওচৰ চাপিছিল।

এবাৰ ফুকনৰে ধনী মাৰোৱাৰী এজন কানি-বেপাৰৰ মোকদ্দমাত পৰিল। মজলৈ দৰং জিলাৰ মহকুমা আৰু দৰঙৰ ডেপুটী কমিছনাৰ আছিল তেতিয়া স্বাক্ষৰ চাহাব : সম্পূৰ্ণ নাম জৰ্জ তেতিয়া স্বাক্ষৰ। তেওঁৰ বেজাজটো আছিল খিটখিটীয়া বিষৰ। কাজেই অলপতে টিঙিটকৈ থং উঠে, মজলৈ বিকলিত পায়। এই মোকদ্দমাটোৰ বিচাৰ তেওঁ নিজে ললে আৰু বিচাৰৰ দিন ধাৰ্য কৰি বিচাৰৰ বাবে স্থান দিলে ঘটনাস্থলীৰ ওচৰৰ ওতালভূমি ডাকৰঙা। 'সেইটো কৰাৰ উদ্দেশ্য হ'ল—মজলৈ আদালতত বিচাৰ হলে ধনী মাৰোৱাৰীয়ে সদায় কলহে কলহে ধন চালি তাৰ আটাইবোৰ উকীল-মুক্তিগাৰকে তেওঁৰ পক্ষত হাজিৰ কৰায়। স্বাক্ষৰ চাহাবে আকৌ মোকদ্দমাত উকীল-মুক্তিগাৰ ধৰা ভাল নাপাইছিল আৰু তেওঁলোকক ইতিফিং কৰিছিল।

মোকদ্দমাৰ বিচাৰৰ দিন আহি পোৱাৰ সন্মুখে ওতালভূমিৰ কলহত তাক বহুটা স্বাক্ষৰ চাহাবৰ কাৰণে আৱুতীয়াকৈ লক্ষ্য হ'ল। পৰকীয়াল উকীল আছিল বেবিষ্টাৰ ফুকন। ফুকনৰ কাৰণে মাৰোৱাৰীয়ে অৱজ্ঞা ধৰা নবচ কৰি চকুত লগাকৈ তেওঁলোকক চাবলৈ ধৰে। বিজিট বিকলিত পৰিল। তেওঁলোকে কমিছনাৰ চাহাবে তেওঁলোকৰ পক্ষত আৱুতীয়া কলহত লক্ষ্য হ'ল। ফুকন থাকিল তত্ক্ষণাত।

চাহাবে উত্তর দিলে—দেখিছেই দেখোন, ইয়াত বব বেছি ঠাই নাই।

ফুকন—হয়, নাথাকিবই তো! ডাকবঙলাবোৰ তো আদালত কৰিবৰ কাৰণে তৈয়াৰ হোৱা নাই! মজলদৈ এই মোকদ্দমা লোৱা হলে—কাৰো এনে দুৰ্গতি নহলহেঁতেন। যি হওক, যি পোৱা গৈছে তাৰে আৰি সদ্যবহাৰ কৰা উচিত।

ইয়াকে কৈ তেওঁ চিয়ঁৰি হুকুম দিলে—চকিবাৰ, চকী এখন ইয়াতে পাৰি দে। তৎক্ষণাৎ।

ওচৰতে থিয় হৈ থকা চকিবাৰে তুবন্তে গৈ চকী পাৰি দিলে। ফুকন বহিল আৰু তেওঁৰ লগতে যোৱা বুঢ়া উকীল এজনকো বহিবলৈ মাতিিলে। তাতে চাহাবে মাত দিলে—নহব নহব, ইয়াত আৰু আন কাৰো কাৰণে জাগা নহব।

চাহাবে লগে লগে কলে—চাও, দিয়ক আপোনাৰ ওকালতনামা দেখুৱাওক।

ফুকনে কলে—মই ইংৰাজ উকীলসকলৰ অন্তৰ্ভুক্ত নাস্ত। মোৰ ওকালতনামাৰ প্ৰয়োজন নাই।

চাহাবে কলে—ভাউৰীয়া, সেইটো মোৰ আদালতত নাথাকিব। আপুনি হক ওকালতনামা—দেখুৱাওক, নহয় ওকালতি কৰাবলৰা বিৰত থাকক। ওকালতনামা নাপালে মই আপোনাক এই মোকদ্দমাত উঠিব নিষিদ্ধ।

ফুকনে দেখিলে খেয়া পেচ লাগিল। চাহাবে কৰোঁ খুসিৰে এইখন বন্ধ-মাটি কৰিব খুজিছে। তেওঁ তেতিয়া নহীনকৈ কলে—ঠিক আছে, সেয়ে মই হয়, মই অৰু চাহাবে এই মোকদ্দমা হৰিভ বাখিবলৈ—অতিয়াই টেলিগ্ৰাম কৰিম, আপুনিও ওচৰলৈ বহু থাকক।

চাহাবে গভৈৰ টলকা মাৰি তাৰিলে—কি মাকিল! এইটো দেখোন ফুকন বৰবৰ লোকে! আপুনে তে এনে বৰবৰ লোক অস্বীকৃত কৰে তা লস পোৱা মোৰ বৰত বৰৰে। ই বৰ লোকে বৰ। তেওঁ কৈ উঠিল—দেখিছোঁ, আপুনি আৰি বাহকল কৰোঁ মালিৰে কলসকৰ হৈ আহিছে বৰদা।

লগে লগে ফুকনে উত্তৰ দিলে—কি ওলোটাটোহে নেকি!

১৮৬৭ চনৰ ১২ জানুৱাৰীত লিখিত।

বাগ্মিনীতা দেশভক্ত ফুকন : কানি বেপাৰীৰ মোকদ্দমাত বেৰিষ্টাৰ ফুকন ৭৮

চাহাব—ঠিক আছে বাক। ময়ো কিন্তু আজি মোকদ্দমা খটম কৰিছে এৰিম। মোকদ্দমা আৰু চুচৰিৰ নিদিও।

ফুকন—আমাকো তেনে বিচাৰলগে লাগে।

চাহাব—আপুনি বাক ওকালতনায়া আজি নিদিগেও হব। সেইটো মই বেহাই দিলোঁ। এতিয়া আপোনাৰ বক্তব্য কি কৈ যাওঁক।

বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। ফুকনে সাক্ষীক জেৰা কৰিব ধৰিলে চাহাবে ভয় আছে কিন্তু একো লিখা নাই। ফুকনে ভাবিলে—ইংৰাজীত নোবোৱা বাবে চাহাবে একো লিখিব পৰা নাই। তেওঁ তেতিয়া সৰ্বস্বীয়াকৈ ইংৰাজীত প্ৰত্যলিপি দিলে। তথাপি চাহাবে নিশিখে। ফুকনে কলে—এইটো লিপিবদ্ধ হব লাগে; ইয়াত আইনৰ আৱশ্যকীয় কথা লোৱাই আছে।

চাহাবে কলে—আপুনি যিহকে লাগে বোলে তাকে মই লিখিম নো? মই য'ত লিখিব লাগে লিখিম, আপুনি কৈ যাওঁক।

ফুকনে কলে—আপুনি নিশিখো বুলিলে নো মই কি কৰিব পাৰোঁ? কাৰণ, কলম আপোনাৰ হাতত হৈ আছে। কিন্তু আমি সেই মৰ্খে আপুনি নিশিখাৰ কথা কৈ এতিয়া এই মুহূৰ্ততে এখৰ আপত্তিৰ দৰখাস্ত বাখিল কৰিম, আপুনি তাক নথিত বাখিবলৈ বাধ্য। আমি সকলোৱে চহী দিম। সেইধৰণে ধৰি পিছত আমি যি কৰিব লাগে কৰিম।

চাহাব বিমোহিত পৰিল। বিবক্তিব স্বৰত তেওঁ কলে—আপুনি বাক অকৰা মৈত উঠা বিধৰ মাজ্জহ।^১ বাক কৈ যাওঁক—লিখিম। তেতিয়া ফুকনে কলে—আক এহাৰে লিখিলে। তেতিয়াহা লিখি উঠি তেওঁলৈ গুৰি ফুকনক দেখুৱাই তেওঁ কলে—এইয়া কৈছেনে? ফুকনক ইয়াৰাই কম—কম, ঠিক সেইৰূপে বঢ়িয়া হৈছে।

এতিয়া তৰ্কৰ সময় আহিল। ফুকনে কলে—বাখিয়েই যোৱা অৱশ্যে কৰিব খোজোঁ, আপুনি সলনি বৈয় বৰি, এতিয়াই কয়।

চাহাবে কলে—আকো তৰ্ক কিব? তৰ্ক কৰাৰে। আপুনি আহাৰ নাম 'লিখ' লৈ, ততি যাওঁক। তৰ্ক একো প্ৰয়োজন নাই।

I want that down, your Honor. I have no legal point here for argument.
I want that down, your Honor. I have no legal point here for argument.

কমিছনাৰ আছিল তেতিয়া বেটিক্ চাহাব। বেটিক্ চাহাবে ফুকনৰ এই কাকত পাৰ্ছী^১ বাক্যক ফুকনৰ ওচৰত কমা এইদৰে কবিতকৈ^২ কবিতকৈ^৩ দিলে। উপায় নাপাই বাক্যে ফুকনলৈ লিখিলে—‘কমিছনাৰ চাহাবে কমা খুজিবলৈ কোৱাত মই কমা খুজিলোঁ। (The Commissioner wants me to apologise to you and I, therefore, do so.)’

ফুকনে পুনঃ কমিছনাৰলৈ তাৰে নকল এটা পঠিয়াই দি—ই একো কমা চোৱা (apology) নহ’ল বুলি লিখি লগতে লিখিলে—যে তেওঁ (বাক্যে) কোৱা উচিত আছিল যে তেওঁ তেনে ব্যৱহাৰৰ কাৰণে দুঃখিত।

বাক্যৰ চাহাবে এইবাৰ ফুকনলৈ লিখিলে—আপুনি মোৰ কমা ত্ৰিভাত তুই হোৱা নাই বুলি জনিলোঁ। অজুগ্ৰহ কৰি আপোনাক কেনে ‘এশলজি’^৪ লানে তাৰে এটা বচবা মোলৈ লিখি পঠিয়াব নে? মই ফুকন কিলকোতে চহী দি পঠাম।

এইবাৰ ফুকন সৈমান হ’ল।*

* ইয়াত প্ৰত্যক্ষদৰ্শীৰ বৰ্ণনাৰ লগত ত্ৰীসত্যোক্তনাথ বৰকটকীদেৱৰ ‘হাকিমৰ টিখিলখিলনি’ লগ লাগিছে। বৰকটকীদেৱলৈ গ্ৰন্থকাৰৰ প্ৰতাপূৰ্ণ স্বীকৃতি থাকিল।

দুখৰ পণ্ডিতৰ মোকদ্দমাত ফুকন চাহাব

আঢ়ৈ কুৰিমান বছৰ আগৰ কথা। জহ কালি। বাৰিষাৰ দিন। বাতি-পুৱা বোকমোকালিতে উঠি ফুকন ডাঙৰীয়াই আঠৰ ওপৰলৈকে যোৱা বগা জাতিয়াটো পিন্ধি বঙলাৰ সন্মুখৰ ঘাহনিখনত টহল দিছে। এনেতে তেওঁ দেখিলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীৰ ঘূৰলিৰপৰা পাবলৈ এজন মাহুহ উঠি আহিব লাগিছে। মাহুহজন আটিল, আবহীয়া, নোবোকা; হুৰা, ভৰি, ঘূৰত এটা পাজৰি আৰু কাছত এখন জাব। ডেউৰ হাতত এখন বীৰলৰলীয়া বা। বাখন মাজে মাজে ধিয়কৈ চৌকনৰ দৰে লয়; মাজে মাজে হাতত ওলোমাই ধৰে। চকচকীয়া চোকা বা, দেখিলেই ভয় লাগে।—মাহুহটোৱে ট-ট কৰে ফুকনৰ হাউলীৰ ফালে টোঁৱাই অহা দেখি ফুকনে পূহীনকৈ চিঞৰি কলে, 'হেই, তই কোন? বলিয়াই নে বতীয়াই? মোৰ টোলত নোসোমাবি—জীতে থিয় হ। তোক কি লাগে? ক'ব মাহুহ?'

মাহুহটোৱে কলে—'বেউতা, মই বিপদত পৰা মাহুহ। বহুত দুখৰপৰা আহিছোঁ। বলিয়া নহও: মই আপোনাক লগ পাব লাগে। ওৰে বাতি বাট বুলি আহিছোঁ, বেউতা।'

—ক'বপৰা আহিছ?

—সিপাহীৰ দৰং বজলদেৰ বিজুলীবাৰী গাঁৱৰপৰা।

—ঠিক আছে বাক। তেওঁৰ সেই বাখন আৰু কাবখন তাতেই গোটক দুখত থ আৰু হুৰা হাতে মোৰ ওচৰলৈ সোমাই আহ। তই কাববাক কাটি আহিলি হবলা?

—বেউতা, সেইটো কৰা হলে কামেই আহিল। তেনেকৈ এবাৰ ভাবি-ছিনোৱে, কিছু এতিয়াই কাকো কটা হোৱা নাই। বেউতা বাক মাৰে-মৰুটাকৈয়ে ক'ব হ'ব বুলি ভাবি কটা নহ'ল। এতিয়া কিছু বেউতাই নিয়ন্ত্ৰণ উপবেশ দিয়ে কাকো কৰিব।

—ফুকন সেইকাৰে দেখিব লাগিব, কয়ালেহে কয়কৈ, মইকে কামো নকৰিলোঁ, এনেকৈ বাখন কাববালি সোমাবি। বেউতাকো ক'ব লাগিব কি? কটাতো কাৰি কৰিলোঁ।

—বেউজা, বাঁচত বাব-ভালুকৰ ভয়তহে দাখন আনিছোঁ। আৰু ভাণ্যৰ
কথানো কি কম? অইনৰ কচুৱে গল ধৰুৱায়—আধাৰ ধৰুৱাইছে আলুৱে?

—আলুরে নহয় অ', ওরে। 'অপদ ফাগত ওরেও গল খুঁজায়' বোলে।

—হব পাৰে দেউতা, আমি অযুৰ্দ্ধ মাহুহ, সেইবোৰ ভালকৈ নাছাকোৱা
 পিছে শুক দেউতা, যোৰ ল'ৰা এটা পাত্ৰচলা ইহুলৰ পৰিত। ছিনো
 ইহুল চোৱা বৰবাবুৰ লগত কাজিয়া কৰিব পায় নে? এই বুবে ? মো
 কেতিয়াবা কাজিয়া চলেনে ? পিছে সি ডাকে কবিলে, আক সেই লোকটি
 লগোৱা বাবে মই এই বুঢ়া বাপেকে এতিয়া কপজপাই দেউতাৰ কাঁৰ
 পাইছোঁহি ।

—ককট, নো কি লগানে? বৰবাবুৰ ঘাইল কৰিলে হবল? কুৰিছে
খৰি নিছে বেকি?

—হয়, বেউতা, তেমেকুরায়ে। সি বরবাবুহ মাঝিলে হেথো।

—এখানে, 'তেনে' হবই নাগিব। তারখনত পিছে 'কি' আমিহ

খিনো আখিবে বেউতা । আখি অনবহুঁবিয়া বহাশাপী মাহুয়া ।
 খুঁটাৰ পাখত বক মিজা পেনী মাহৰ মখা গাখিব একলহ, চুবা এটেকৈলী
 ফেৰিল ডাউল এমোনা আক মানভোগ কল চাখি আখিবে জেনেই কাৰখী
 কখি লৈ আহিছে । নেউতাৰ ববলৈ জা-হাও আখিব মাপাৰ এইককৈ
 হুঁতাৰকাৰে এলো নাবলৈও নাই, ডাকে নকখি নো কি কলো, নেউতা ।

—বা তেনেহলে ভাবনম মৈ আহ আক বাহিৰৰ বাকীভাৱ হোৱাৰিছিল
 ব' আক সৈকিঙ বহ। চাহাবী এটোপা কাই উঠি তোৰ হাতত
 তৰা বহিছিল। পূৰ্ণমাস শুক্ল পীতম কাৰো বহু বাহ। সৰু ইয়াত
 জাকী জাকী বাতি বাতি। হুকুৰ হুকুৰে দুখৰেৰে কিয়নো বহিলাই
 নিজেও জিহবামৈ মৈ এখোঁৱানব নিহত জাহাৰ জাহাৰ। ইতিমধ্যে
 বাতি বাহাৰেৰে চাহাবীয়াৰে হুকুৰে

[illegible]

গক নে মাছুহ। গকক মাছুহ কৰাটোৱেইটো আমাৰ কাৰ্য। "এনৈবোৰ
গকক বথিবলৈ আৰু কোবাই-কিলাই সিহঁতক মাহুহ ক'বিলৈ বিধাতাই আমাৰ
কপালত লিখিছে। লোকৰ গালি-খলনি খাই হহলও আৰি তাকে ক'বিল
লাগিব; কাৰণ সেইটোৱে আমাৰ ক্ষমতা।

—খোরা, খোরা, মাছহ কবিবা! জলধী সন্তান তোরা, নিছবেই
খোরা নাই। নিজে সিঁহতর শাৰীত আছে, সিঁহতর ভূমি কোন্‌কৈ মাছ
কবিবা? এইবোৰ অলগৰ্ভ শিককক সৈ আমি কুল ভাঙ্গ কৰো কেদেই?
জানোৱাৰ ক'ববাৰ!

এনেকৈ আৰু হু-আৰাবমান কৰহে পালে—পণ্ডিতে কলে- "ছাৰ" ঈশ্বৰ
এটা সীমা আছে। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণে বোলে শিক্তপাল বজ্জাৰ এশটা গানিহে
সহিছিল। যয়ো সহিলো। যোৰ নাম কুধৰ। গাঠীয়া মানব পুত্ৰেও কুধৰ
মই। পিতাই অকলে তিনিটাক পাবে, মইনো এটাকো নোৱাৰিম নে ?
ল'ৰাইত, তইত ঘৰলৈ যাঁপে বৰবাবুৱে আজি স্কুল ছুটি দিছে। বৰবাবু
আছিলে স্কুল ছুটি হয়। যাঁপে, যা, যা।

এনেকি কোঁরাব লগে লগে ছাজবোৰে উকলীকৃত হৈ ঘৰলৈ ল'ব'লিলে।
শক্তিতে সেই খেলিমেলিব স্তৰোঁপতে বৰদানুৰ টুপীটো লাঙত লৈ বহুত ঘূৰি
বাঁহিবলৈ মিলিলাই দিলে; নলৈ লগে মূখেৰে কৈল, "আকি হাই" বাঁহিব
নহয় ছাব আহক এতিয়া কাৰ বল কিমান চাওঁ, বাবুৰ সৈ গৈছিল।
এই বুলি চুইব পৰিবতে একি বৰদানুৰ শক্তিতে একেই লগলগা, ডাক-কাহন
উঠক-একম আক বেবত বৰদানুৰ লগাই কলৈ, "আক বেছি কলৈ" বৰদানু
এতিয়া। এগটো বচাই দি কৰো।" হেঁতালগৰ কল, হাজিবেই বৰদানু
লগলগা একি বৰদানু সোমলিলে।

1. 1950年10月1日，中华人民共和国成立，标志着中国历史进入了一个新的纪元。

[illegible]

পুলিচে জনতাক সবত কবি থাকিছিলগীয়া গৈছিল। জেৰাৰ কোষ থিয়ানে
বাটে, বৰবাবু সিমান্নে বঙাচঙা পৰে। ইফালে ফুকনবো বাৰুৰ আৰু এগৰ
কোষ চৰে। শেষত জেৰাৰ উত্তৰ দিশতে পৰিদৰ্শকে কি কলে, কি নকলে
নিজেই এফো কব নোৱাৰাত পৰিল। মহাকুমাৰিপতি চাহেব নিজেই আছিল
সেই মোকৰ্দ্দমাৰ বিচাৰক।

মোকৰ্দ্দমাৰ বায়ৰ দিনা শুনা গ'ল—ভূষণ পণ্ডিত খালাচ হৈছে।
কিছুদিন চাকৰি কৰি থাকি শিহুত সেই চাকৰি সললানে ইচ্ছা কৰিছিল।
ভূষণ পণ্ডিতৰ মোকৰ্দ্দমাত ফুকন চাহেবৰ ওকালতিৰ কথা আজিও মঙ্গল-
ধৈয়া পুৰণি লোকৰ মুখে মুখে। (ছিলাকাৰ, ২২ ডিচেম্বৰ ১৯৭৪)

দেশভক্ত ফুকনৰ বাগিতাত আঞ্চলিক মাত-কথাৰ যাত্ৰ

কথাশিল্পী তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়া আছিল এজন ভাষাৰ যত্নকৰ, জ্ঞান-পাতে যাত্ৰকৰ। তেওঁ বাককৈয়ে বুজিছিল যে মাতৃভাষাৰ দৰকাৰ কৰাৰে মানুহৰ আপোনজন হৈ যিমান কাষ চাপিব পাৰি, তেওঁলোকৰ সৈতে যিবুবে হলিগলি কৰিব পাৰি আন কোনো উপায়ে নোৱাৰি। হাজোলৈ গৈ হাজ-লীয়া মাত আৰু বৰপেটালৈ গৈ বৰপেটীয়া মাত মাতিলে তাৰ লোকে যেনেদৰে সেই লোকক নিজৰ বুকুৰ-বাটৈ বুলি সাবটি লব, উজনিৰ হাজাৰ তুৱলা, সুৰীয়া, লেনীয়া, মৌ-বৰষা কথা কলেও তেনেদৰে নলব। নকলেও হব যে ফুকন ডাঙৰীয়া আছিল অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ আঞ্চলিক মাত-কথা আৰু তাৰ থলুৱা ঠাচবোৰৰ এগৰাকী বিচক্ষণ ওজা। এনে ভাষাজ্ঞানে বেৰিষ্টাৰ ফুকনক ওকালতিতো কিন্তু কম সহায় কৰা নাছিল। অভিজ্ঞতাৰপৰা তাৰে দুটা-এটা উদাহৰণ দিয়া যাওক।

১৯৩৪/৩৫ চন মানৰ কথা। মজলদৈৰ উজনি অঞ্চলত এটা ডাঙৰ খুনী মোকদ্দমা হৈছিল। খুনী মানে খুনী-ডকাইতি। ৰাতি এঘৰ আচা-বস্ত লোকৰ ঘৰত ভালেফিজন ডেকা ল'ৰাই ধন-সোণ পোৱাৰ আশাত ডকাইতি কৰিবলৈ গৈছিল। তাতে আছামীয়ে ফুকনক বেৰিষ্টাৰ দৰিছিল। বিচাৰক আছিল তেতিয়াৰ মহকুমাধিপতি হাকিম কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়া। মেধি ডাঙৰীয়াৰো এটা বিশেষত্ব আছিল এই যে তেওঁ ব'লকৈ দায় ভাঙে তাৰ থলুৱা লোকৰ মাত-কথা, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ৰীতি-নীতি, ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান আৰু কাৰ্য্যাবলী আদিলৈ সহায় ল'ব কৰিছিল আৰু ল'ব কৰায়ে নহয়, নিজৰ টোকা বৃহীত সেইবোৰ লিখি ৰাখিছিল। তেওঁৰ ব্লগ 'অবৰীয়া

• মজলদৈৰ, উজনি অঞ্চলক উজনি নামে জনা যায়। মুকনাৰীৰ সাহেবৰ (সাহেব সৰাগুৰুৰ) ঘৰ এই উজনিতেই আছিল। আজিও তাত থকা বেটী-লাৰি বিয়াখলা নামৰ ঠায়ে তাৰ সাক্ষ্য দিয়ে। (সৰগীৰ বীৰেন্দ্ৰ বৰদলৈ 'মজলদৈ' চাওক)।

ব্যাৰবৰ আৰু ভাষাতত্ত্ব গ্ৰন্থৰে। খুটি হৈছিল সেইবৰেই। তেওঁ আকৌ মদলদৈৰ বৰখেলীয়া মন্ত্ৰসকলৰ (স্থান বিশেষে এওঁলোককে ৰাতিখোৱা সম্প্ৰদায় বোলে) তত্ত্বিৰ গুপ্ত তত্ত্ব আৰু অশ্বৰীয়া পদ্ধতিবোৰ জিন্দিবৰ কাৰণে নিজে মালাধৰা (মালাগুটি), টুপী আৰি সিদ্ধি হাতত টোকন লৈ ঠাী (ভকতসেৱা) থাবলৈ গৈছিল। পিছে উপবোক্ত, যোৰ্দ্ধমাটোত ফুকনে গোচৰৰ গুনাৰিৰ দিনা এটা উজনীয়া বড়ো কছাৰী লোকক জেৰা কৰোঁতে হুদিলে—হে'ৰা বৰডেকা কাকা, পুলিচে ধৰা এই চেঙেৰা 'জিন্দিবাটো' তোমাৰ কি হয় নো?

—কি বুঝো নো আৰু বেউতা, গুৰুগুৰীয়া পো হয় আৰু। ফুকনে হাকিমক যোৰ্দ্ধমাৰ জবানবন্দীৰ নঠিত কথাটো লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ কলে। 'গুৰুগুৰীয়া পো'—কথাটো ভাবি হাকিম কিঞ্চিত্ত হতভম্ব হ'ল। কলে—মই স্পষ্টকৈ বুজা নাই; পোস্তপুত্ৰ নেকি?

ফুকনে কলে—একেবাৰে ঠিক সেইটো নহয়। বৰডেকা, হাকিমক তোমাৰ 'গুৰুগুৰীয়া পো'টো নো কেনেকৈ 'লাগিল' বুজাই কোৱাচোন। তেওঁ জানিব খুজিছে।

সি কলে—এঃ সেইটোনো কি বুঝাবা লাগা কথা? হজুৰে সোঁচাকৈয়ে বুঝা নাই নেকি? শুন তেখেত। হাকিমৰ মাকক যেনবা মই মোৰ ভিৰী কৰি আনলু আৰ। হাকিম তেতিয়া চান্দা চলি। হাকিম মাকৰ লগতে মোৰ ঘৰফলৈগি আহিল। হাকিম তেতিয়াৰপে মোক বাপাই বুলি মাতেই। তেতিয়া হাকিম হ'ল মোৰ গুৰুগুৰীয়া পো আৰু। এই জিন্দিবাটোও মোৰ তেঁনে গুৰুগুৰীয়া বেটা।

বাইজে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি উঠিল। মেধি ডাঙৰীয়াই ফুকন চাহাবৰ ফালে চোৱাত ফুকনে—হয়, ঠিক সেয়ে (ইয়েচ, জাষ্ট ডেট্) বুলিলে।

আকৌ জেৰা চলিল। বৰডেকাই কলে—পিছে মোৰ এই গুৰুগুৰীয়া বেটাটো বটনাৰ দিনা হজুৰ, মোৰ ঘৰতে আছিল। শেভেলিত 'ফেলটে' বি পৰি আছিল। কেঁকে আছিল কওঁ জবক। সেদিনাখন সি আমাৰ ঘৰতে এটা ভাঙাৰ ঘটনা কৰিলে যে। 'মুখায়েৰি' পৰত আৰু কি বৰ-বৰ্ধে ধৰিলে—সি আজাকে-মুছাকে বাই আখলৰ উপৰৰ বোঁতাচাঙৰপে জৰা আকাহৰ ফলহ হুয়েই আনি কঁহীত মাকী লৈ ডাঙে ডাঙে আহেই গল।

কুৰাৰ ভৰাৰশে এসোপামান চুৰা ঢালি সোপোৰাই বাবা ধৰাতৈ বিহ খোলা। নিহ খাইতো ইতা মৰেই। যুহৰ যুহৰকে কাহি খাৰা তনি মাকে চাতিৰ্বৰ লৈ যাই তাক তেনাক মাৰট তান দেখি আখাৰুৰকে যুৰন্ত পানী ঢালি দিল। আক তাকে কৰাতহে সি বাচিল। নহলি সি নিখিৰাই মৰিলহয়। আমাৰ কাষৰে ভোখোৰা, হখৌ, বৈহু আৰু কোলাকাটাইকে আহি তাক তেনকে পৰি খাৰা দেখি খৰাখৰিকে তুলি নি খেঙেজিত কুমেই থৈ কোই-ছিল। বেটাৰ সিদিনা ভাত-পানী নাই। সি নো বাতি চোৰা-কৰবা খেল কেনকে দেউতা? আমাৰ কিবা বোলেই নহয় দেউতা, বোলে—‘বেতিয়া শিয়ালে চক মাৰা, তেতিয়া কুকন দেখোন দেশতে নাছিল।’ তাৰো সেয়ে কথা, হজুৰ।

কুকনে ইংৰাজীতে কলে—ঘটনাটো আপুনি বুজিলেই।

হাকিয়ে কলে—হয়, বুজিলো। এই কথাবোৰৰো চুৰা, চুৰাৰ ভৰা, ফেলটে—এইবোৰ বুজা হৈছে। পিছে আন্ধাৰে-মুঠাৰে মুখ-আন্ধাৰে পৰাক সি কি ‘বিহ’ খোৱা বুলিছে—সেইটো ভালকৈ বুজি নাপালো। কেতিয়া দেখোন বাৰিষা কাল। বিহৰ সময় নহয়। বিহ খোৱা বুলি কাকি দিব খুজিছে নেকি?

কুকনে কলে—নাই কাকি কিয়া নাই। ঠিকেই কৈছে। মজলদৈয়া লোকৰ কথাবতৰাত বহুত নতুন নতুন শব্দ পোৱা যায়। ‘বিহ’ মানে আমি যি বুজোঁ—মজলদৈত সেই বিহৰ আৰু এটা অৰ্থ আছে। ইয়াতো সেই অৰ্থহে হৈছে। আমাৰ বিহ, দোমাহী বা সংক্ৰান্তিও তেওঁলোকৰ একপ্ৰকাৰ বিহ, আৰু অস্ত্ৰ একপ্ৰকাৰ বিহ তেওঁলোকে মাজে সময়ে খায়—অৱন্তে আমিও খাওঁ, সেই মামত নাখাওঁ। তেওঁলোকে ‘মাছ’ বুলিয়ে খায় আমি যেনিবা ‘জিৰি’ বুলি খাওঁ। লৰালৰিকৈ বা টুখামুখাকৈ খাওঁতে গাঁঠি খোৱা বা চৰচৰি খোৱাটো হ’ল এই মজলদৈৰ দ্বিতীয় অৰ্থৰ ‘বিহ খোৱা’। প্ৰথম অৰ্থটো ভালকৈ, দ্বিতীয়টোহে কেতিয়াবা কাল হ’ব পাৰে। মজলদৈৰ এই দ্বিতীয় অৰ্থৰ চৰচৰি খোৱা বিকটো বোধহয় ‘বেছ’ বা ‘মুছ’ পুৰুষ অপভ্ৰংশ। কিয়নো চকুবেহুত গাঁঠি লাগিয়ে অভিমুখ্য, মৰিছিল। বৰভেকাৰ ল’ৰাবো পতি সেইদিনা অভিমুখ্যটোৱে হ’ব বৰিছিল—ককান তৰি মাৰুহত জুলায়া জব সানি এটা সিনটাকৈ সোপাৰোপে মিলোৱত তৰি এই কাকি হৈছিল; বোধহয় কি বিহা কোৱা কাকি।

বাসীনেতা দেশভক্ত হুসন : হুসনৰ বাস্তবতা আকস্মিক হাত-কৰাৰ বাহ ৮০৩

গুৱাহাটীত সৰু মিছাখোঁচোৰো দুৰ্বন্দৰী বাহু তুলায়। আশুপুৰ জোহাৰীকে
জাহে কৰিয়া। হুসন হ'ল বসব উঠান, ফিৰ সূৰী বহু চেপি বাহিৰ কৰিব
দানিৰ লগি। যবত দুৱৰতী গুৰু কান্দিছে হুসন—বীৰ্য্যৰ জনা মোৱালো
খুচিব বাহিৰ। গীতাত ছানো গ্ৰোৱা ৰাই—

সৰ্বোপনিষদো হাবো মোক গোলন্দাজ।

পাৰ্শ্বো বংশঃ সুখীৰ ভোক্তা হুসন গীতাত হুসন।

বায়চাহাবৰ যুক্তিৰো গভীৰতা নথি নাছিল।

(৩)

এই প্ৰসংগত হুসন ডাঙৰীয়াৰ জাৰ্জাৰন লক্ষ্যকৰী আৰু এটা বটল স্নত
পৰিল। জাহাৰিখৰবে কথা। তেতিয়া কংগ্ৰেছে বহিষ্কৰণ নে কৰে জাহে
কৈ নিজ দলৰ মাজতে থৈয়া-নথৈয়া বস-বিতৰাৰ বধ। কোন কালত
পৰিছিলো তালৈক মনত ৰাই। হুসন ডাঙৰীয়াই কংগ্ৰেছে মজিব গ্ৰহণ
কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে মুক্তি বৰ্শাই কাকতত দিয়া এটা বিবৃতিত
স্বাক্ষৰ লগতে কৈছিল যে কংগ্ৰেছী মহী হৰ লগিব-কৰণ, মনিকান, কাক-
পট, মুক্তিমাৰ আৰু ব্যক্তিগতকৈ নেজা হোৱাৰ উল্লেখ—হুৰ লগিব-কৰ-
হোৱাৰো একমুখী 'হুচক' ব্যক্তি। জাহে উক্ত বিবৃতিত লগত কংগ্ৰেছী হুচক
ত্যাগবীৰ হেয় বকৰাই—হুচক হুচকৰ মাজতে 'হুচক' এই লক্ষ্যকৰী হুচক
কৈছিল যে কংগ্ৰেছে হুচকৰোৰে হুচকৰ জাহৰ পট গুৰু কৰিছিল। জাহে
কিছুমানক এতিয়া মুক্তিমাৰ আৰু কাক হুচক-বিলাকক লোকে দেখিলে একমুখী বা
'হি' কানো কংগ্ৰেছে নহওক, মুক্তিমাৰ আৰু কৰিছিল, কংগ্ৰেছে কাক দেখিছিল।
আমৰ জাহৰ ডাঙৰীয়াৰ মাজতে কংগ্ৰেছী হুচক হুচকৰ জাহৰে হুচকিত
এজন ব্যক্তি। তেওঁৰ মতে সেই মহীজন হব লগে বাহিৰে নহওককাৰে
এজন 'হুচক' ব্যক্তি; অৰ্থাৎ জ'ব কথা তত বহাগৰাজ পৈণত অবস্থা
লগৰীয়া বিচাৰে খ্যাতি থকা লোক। —বহাগৰ এই ব্যাখ্যাটোৱে বহাগৰ
যবত বে'চ উৎসবক সৃষ্টি কৰিলে।

পিছে বহাগৰ ওৰফত কেব লগ হুচক ডাঙৰীয়াৰ পৰিতি বাহিৰ।
তেওঁ ইচ্ছা কৰিয়ে যহে বহে থাকিল। তেতিয়া হুচকৰ হুচক মোৱালো
কাকৰী বহাগৰ চহুৰ আকিৰে লিখিছিল—হুচক হুচকী হুচকৰ জাহ
হুচকৰ হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী হুচকী

নোৱাৰিলোঁ; সেয়ে হ'ল, তামি হেমবৰুৱা দেখে বেশতক ফুকনৰ আইব
বিষয়ৰ এশ এটা ঘোৰ খুচৰি খুচৰি উলিয়াওক তাত আমাৰ মাতৃ যাকি-
লগীয়া একো নাই, কিয়নো আমি বেখাত ছয়োজৰে একে গছৰ পাত, একে
কংগ্ৰেছ মহাবুকতে আশ্ৰয় লৈ থকা লতা; কিন্তু বেশতকৰ ভাবাৰ ঘোৰ
ৰবিবলৈ বোৱাটোহে ইজনাৰ পকে আমাৰ মনত কেমেবা কেনেবা লাগিল—
তাকে ধুঁত বুলিলে হয়তো অতিমাত্ৰা হব। আমি জনাত ফুকনৰ ভাবা
নিবহ-নিপানী অসমীয়া কথা আৰু আমি বুজাত 'খুচক' শব্দৰ তেওঁ একে
ভুল ব্যৱহাৰ কৰা নাই। ভুল হয়তো আইন কোনোবা কালেহে।

এইখন চিঠিৰ উত্তৰটোহে আৰু মজাৰ আছিল। তাত তামিৰীৰ হেম-
বৰুৱাই বেশতক ফুকনৰ অসাধাৰণ ব্যক্তিত্ব, বিচিত্ৰ ভাষাজ্ঞান, প্ৰত্যুৎপন্নবোধিত্ব,
তাকিকীতা আদিৰ বধাৰণ স্বীকৃতি দি সনম্ৰে লৈ কঢ়িছিল যে 'খুচক'
শব্দটোৰ প্ৰকৃত অৰ্থনো কি তাক তেওঁ নিজে নাজানিছিল। তাকে কানকৈ
জানি শব্দৰ কাৰণে তেওঁ নিজে 'হেমকোষ'খন খুলি লোৱাত তাত তেজেকৈ
লিখা অৰ্থ পাইছিল। পত্ন-লিখকৰ লগত একমত হৈ তেওঁ স্বীকাৰ কৰি-
ছিল যে জীয়া মৈয়ে নৌত সলোৱাৰ-দৰে ভাষাৰ শব্দয়ো অৰ্থভৰ প্ৰবণ
কৰে। তেওঁ কৈছিল বালিকট বাগী ফুকনৰ ভাষাজ্ঞান লগৰক প্ৰায় ভোলাৰ
ধুঁতা তেওঁৰ সচাকৈয়ে নাই। গতিকে ভাষাৰ দোষ নৰটো বহিজে যেন
ভাঙে এৰি দি ভুল কথাটোমৈহে মন-কাণ বিৰে।

অসমীয়া ভাষাসমাজৰ প্ৰাণৰ কথা আৰু দুখৰ ভাষাৰ লগত 'বেশতক'
ফুকনৰ একাধৰণ আছিল এমেরুৱাই। বহুখা পাঠীৰ ভাষাত কবিয়ে কৰে—
এইটো আছিল ফুকন ভাষাবাদৰ হাতত ক্ৰমাৎ হাতৰ কোৱাল খাটিব বৰত
তকলৈ আৰু ইচ্ছামতে তাত 'বি' ক'ট অহুৱাৰী পাত্ত কুৰিব পাইছিল।

नमो भगवते

श्रीगुरुभ्यो नमः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

NAVARATNA, a collection of nine short biographical sketches of nine noble persons of Assam written by Shri Atul Chandra Barua and published by Shri Pankaj Kumar Dutta of M/s Mani Manik Prakashan Panbazar, Guwahati-1. First Edition, December/1988. Printed by Mani Manik Press, Uzanbazar, Guwahati-1. Price Rs. 20.00

প্রকাশক :

শ্রীপঙ্কজ কুমার দত্ত

মনি-মানিক প্রকাশ

পানবজার.

গুৱাহাটী-৭৮১০০১

সহ : প্রবন্ধকার

মূল্য : ২০.০০

প্রথম প্রকাশ :

ডিসেম্বর, ১৯৮৮

দ্বিতীয় :

মনি-মানিক প্রকাশ

পানবজার

গুৱাহাটী-৭৮১০০১

ବିଚ୍ଛିନ୍ନିତାବ ସଂକ୍ଷିପ୍ତି

অধিকার মনস্বামী শব্দটির ব্যক্তিগত জীবনকাহিনীকে বৈশিষ্ট্য বৃত্ত
 হৈছে। সেইগুলি ই কিত্ত নিম্নঃ-নিশানী জীবনী 'স্মৃতি' বলি। "স্মৃতি
 ব্যক্তিকল্পব একো একোটিই বস্তু-চিত্রহে। কিন্তু সেই স্মৃতি
 ভাষেই প্রতিভাত হৈছিল সেনারীত ভেদেই ভেদেই কণা পলিগ্রহ কণি
 একাদ পাইছিল। প্রতিভা স্মৃতিবশে দেখা দিয়াত ই পাঠক্য বস্তু
 হইবে ষড়্ভুজী অর্থাৎ একাংশ উভয়বে বস্তু সৌন্দর্য হইবে।

পুৰিৰ বৰ্ণনা কৰিবলৈ অগ্ৰজ্ঞাতিৰ বন্ধু ড° বাহুবৰী দেৱৰীয়া উল্লেখ-
উল্লেখ কৰিছে উপৰি পুৰিৰ কেচা-হাশা চোৱাটোৰ পৰা পুৰীলৈ যুঁজি দেখিব
যেনি হোৱা যেনি চুৰীয়া সাহিত্যিক বন্ধু আনবেৰী বাৰী বৰা আৰু ড°
বৰীয়া চৰি উঠাৰ্থৰ যথেষ্ট সহায় পোৱা হৈছে। কৌৰা বাহুৰী বৰী
যনি-বৰীয়া বৰীয়াৰ আলিৰ বাহিৰাৱৰ্তী পৰ্যায়কৰণ কৰিছে। ইয়াৰ দৰ্শন
বৰীয়াৰ দ্বাৰা পাপাতি বৰীয়াৰ হলে পুৰিৰ ইয়াৰ বৰীয়াৰ বাহিৰা
আগত যুঁজি দেখুৱাবলৈ সৰ্ব্ব নহ'লকৈছে। এই ছেগকে দেখেই বৰ
সৰ্বোচ্চলৈকে যোৱা হৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা। কিম্বদন্তী ইতি

[The page contains several lines of extremely faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side.]

অসম-কেশৰী অম্বিকাগিৰী আৰু অসম

১২৬৭ চনৰ ৩ জাহুৱাৰী তাৰিখে কামৰূপৰ নৱগ্ৰহ আশানত অসম-কেশৰী অম্বিকাগিৰীৰ নম্বৰ বেহ চিতায়ািত বিলীন হ'ল। * আচৰিত কথা তেওঁৰ চিতায়াি নিৰ্বাণিত হবলৈ নোপাওঁতেই ৪ জাহুৱাৰী তাৰিখে সিকালে পুৰনি অসমৰ ব্ৰাহ্মক্ষেত্ৰ শিৱসাগৰৰ নিকটস্থ কদমাগৰৰ বিৰাট তেলৰ পু এটাত অকস্মাতে দম্ভপুৰ্ণে জুই জলি উঠিল আৰু কুৰীৰ তিনি সপ্তাহ ধৰি তাক জাহুৱাৰীৰ কাৰো সাধ্য নহ'ল। এই ঘটনাৰ ষোল বছৰ পূৰ্বে তেওঁকে অসমৰ এগৰাকী নেতা লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈৰ ভিৰোধানত ধৰে য'লৈ যেদিনা ইনি উঠিছিল, ধৰে ধৰে বাত-বুঠি হৈছিল। এনেবোৰ কাৰ্য্যই শোকাবহ ঘটনা একোটা আৰু মৰ্মভৱ, আৰু অস্বাভৱ কবি ভোলে। এনে কুলা বৰলোকৰ বিয়োগত কেতিয়াবা প্ৰকৃতিয়েও হেনো মহাহুতুভিৰ সঁহাৰি দিয়ে। *কলিৱাহ-বিমানৰ দৃশ্য উপলক্ষে নাট্যাচাৰ্য্য হেমচন্দ্ৰিয়েৰে কৈছিল—*

*When dragons die, there are
no comets seen ;*

*The heavens themselves blaze forth
the death of princes.*

অম্বিকাগিৰী ব্ৰাহ্মচৌধুৰীক বায়গিৰী, বায়চৌধুৰী, ডেকাগিৰী, অসম-কেশৰী আদি বিভিন্ন নামেৰে জনসোৱে আনিছিল। তেওঁ আছিল একাধাৰে অৰি, পায়ল, গীতিজ্ঞ, নাট্যকাৰ, সাংবাদিক, নেতা আৰু বিপ্লৱী। দেশখনেই আছিল তেওঁৰ পায়ল, বাৰু, পুলা, গৰ জনসো ; আৰু আভিটোৱেই আছিল জীৱন-সংগৰ। 'আতি মোৰ তেজ, আতি মোৰ মন, আতি মোৰ অৰি, আতি মোৰ কলা।' আভিন ব্যক্তি বিলাকে সেইবোৰে আতি হোৱাৰো মোৰ অৱিসাৰি কথা। (কোন-কাহিনী, চেফা, ১৯৩৬, ১২ পৃষ্ঠা; ১৯৩৬ পৃষ্ঠা)। কোন কোনে ইয়াক ক'লে, 'আৰু আভি মোৰোকে অৱিসাৰি আভিন পৰাওঁকৈ কেই পোহৰাৱাৰাৰ কৰিছিল।' সেই মতে তেওঁ অৱিসাৰি আভিন আৰু অৱিসাৰিৰ পৰাওঁকৈ

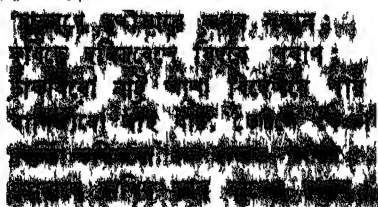
হিৰা যে বহা-ভাৰতৰ অন্য এটা অংশ; পশ্চিমক দিগব বকবন কাৰ্য্যকৰী
কৰি লোৱাটোহে প্ৰত্যেক অসমীয়াৰ প্ৰাৰ্থনা কৰ্তব্য। বৰুৱে ডেওঁৰ প্ৰেৰণা
কৰা মনোবৃত্তিক তুলকৈ বুদ্ধি সজীৱ লোকপ্ৰিয় মানৱা মিলন প্ৰসাৰ কৰা
বিছিল। কিন্তু ডেওঁ হলে ডেবেৰোৰ কথাটো অসমীয়া অসমীয়াৰ
এই সংগৰ্কে ডা. বাণীকান্ত কাকতিয়েৰ প্ৰাৰ্থনা বৰুৱা 'অসমীয়াৰ অসমীয়া'
লিখিছিল—His cry, 'Assam for Assamese' and his Samat-
hina philosophy have, at times, been described as provin-
cialism. This is misconstruction pure and simple. His phi-
losophy is one of 'Live and let live.' (Journal of the
Gauhati University).

অধিকাংশের বেশপ্রেম অগ্নি-ধ্বনি কমলাকান্ত ভট্টাচার্য্যর বেশপ্রেমের সৈতে
একে ধারণ বেশপ্রেম। বহুতে কেঁঁবায়ে দুয়োবা দামত তব-শিতক লস্ক
অছিল কুনি কর। হবও পাবে, নহনোমো তেওঁ দুহুদ বাত কিম্বিয়েক
পূৰ্বে গুতেক জীয়েকইতব আগত কথা-প্রসবত কে যায় নে বে তেওঁর পটো
নি-প্রয়তঃ শশালত মহর্ষি কমলাকান্ত ভট্টাচার্য্যক তিউদবানব প্রবত বোত
করির লামে ? কারিতো তাকে কিবা হ'ল।

[illegible]

নহ'ল। এই মহাপুরুষ জগদগুরুজন্মেই আছিল অমরীক। 'কীৰ্ত্তন' শ্লোক অনুসারে
 প্রকাশক তথ্যবিশিষ্ট। 'আমজেন জগদগুরু' বাক্যেই
 ডেভিয়ার টান অবি দি সাবট দ্বারা কবি বলে— 'জগদগুরু' শব্দটি
 নাই কি হ'ল? যোগে অমরত্বকল্পিত বস্তু। 'কৃষ্ণ' শব্দটিও
 পদ্যবোধে আৰু অমরত্বকল্পিত বস্তু নহ'ল। 'কৃষ্ণ' শব্দটি
 —এইজনই আছিল চিত্তানন্দ কবি কবি কবিতাকার জগদগুরু। এই
 নাই বায়চৌধুরী জীবনমত এটা নতুন কল্পিত দিছিল বুলি
 বীকাক কবি গৈছে।

অসমীয়া কাব্যত কবলাকান্ত অগ্নিহৰি আৰু বাহচৌধুৰীক অন্তিকবি
আখ্যা দিয়া হয়। বৰপক্ষে কবলাকান্ত আছিল চিত্ৰা-ভগৱত বিপ্লৱী আৰু
অধিকাংশীৰ্ব কৰ্মক্ষেত্ৰৰ বিপ্লৱী। ভট্টাচাৰ্য্যৰ বিদ্ৰোহানল ঘাইটোক দুটি ভাগেই
ছিল : কবিতাত : অধিকাংশীৰ্বৰ বিদ্ৰোহাশি তেওঁৰ স্ত্রী, মাতৃ, কণ্ঠ, শব্দ,
বাৰ্তা, কাৰ্য্য সকলোতে প্ৰকাশ পাইছিল। প্ৰথমজন্মৰ বিদ্ৰোহ ঘাইটোক
অসমীয়াৰ নিজস্বতা আৰু ধৰ্মাচাৰ্যৰ সংকীৰ্ণভাৱে নিৰুদ্ধ আছিল ; কাৰণ
চৌধুৰীৰ বিদ্ৰোহ অসমীয়াৰ সিদ্ধশৰা অৱস্থা, হামাহি আদি আৰু বিশেষৰ
শোষণ, নিপীড়ন আৱিত্ত জালি উঠিছিল। দুয়োবোৰ বিদ্ৰোহক ফল অনুসৰে
এটা বিশ্বস্ত কিং এখে হৈ পৰিছিল — যেনে হৈছে পূৰ্বাৰ্থ অসমৰ পোন্ধৰ
বছৰ অৱস্থা। দুয়ো অস্তিত্বৰ সৌন্দৰ্য্য স্বৰ্গনি অসমীয়াৰ নৰদমন প্ৰাকৃতিক
অৱস্থাকে কাষৰে থকা যদি দেখনী চলাইছিল। ইয়াৰে ১৯৩০ চনৰ পৰা
পিও লক্ষ্য হোৱা 'সিঙাৰুল'ৰ পাত্ৰচিত্ৰকল্পকেই তিনিখিনি — এই তিনি
খনি দেশৰ ছাঁতি বেগিন প্ৰায়শ্চিন্দি কাকি কাকি হুল পাইকে তিনিখিনি
পুথিবৰ ছাৰুলক একে কাল-যন্ত্ৰ বৰফাদ। কালক পুথিবৰে স্ত্ৰী, নৰদমন
পাত্ৰ, কাকিখিনি হুল কোৱা কালক ইয়াৰে প্ৰকা হৈছে। কালক খিলি
কবিতাক কেই কেইক

[illegible]

কাব্যও সেইসময়েই উদ্ভূত হৈছিল যদিও তেওঁ মিত্র-নাট্যধৰ্মৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত
উদ্ভূত দেশপ্ৰেমবৰ্ণনাদ্বাৰে প্ৰভাৱিত আছিল। দেশৰ ভাষাত গা কবিতা বিলাক লগে
লগে প্ৰথম যৌৱনৰ উৎসাহ প্ৰেমৰ বাগী অলপ শাস্ত্ৰ কটাত বৰশৈষ্ঠিক
অন্তৰীণ হৈ থকা কালভোখৰত বায়চৌধুৰীৰ সাহিত্য জীৱনৰ বিস্তীৰ্ণ ভৰণো
অন্তৰ্ভূত হৈছিল। সেই সময়ত বঙালী কীৰ্তনীয় হুল, বাজা-গান আদি
অসমত বৰ কচিকৰ হৈ পৰিছিল। আনকি বৰশৈষ্ঠীয়া যোদ্ধা এনে হাজাৰ
গানত যোগদান কৰি থক মানিছিল। পিচে, 'বৰশৈষ্ঠীয়া জিতাত বঙালী
ভাষাৰ উচ্চাৰণ বৰ কৰ্ণ্য তনায়' (মোৰ জীৱন ধুমধাৰ এছাতি—১৯৫০)।
গতিকৈ বায়চৌধুৰীয়ে অশেষ যত্ন কৰি অসমীয়াত কমে 'জয়ন্ত বৰ', 'ভক্ত-
গৌৰৱ' আদি নাটক লিখে আৰু অভিনয় কৰে। বঙালী সঙ্গীত উঠাব
কাৰণে তেওঁ 'সনাতন সঙ্গীত সমাজ' নাম দি বৃত্ত-গীতাৱলীৰ এটা পুঁঠি
তুলিছিল। ছাত্ৰাৱস্থাত তেওঁ 'বন্দিনী ভাৰতবাসী' নামৰ নাটক এখন লিখি
বুঢ়িছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে বিক্ষোভ ব্যক্ত কৰিছিল। কটন কলেজিয়েট
স্কুলত সবস্বতী পূজা উপলক্ষে সেই সময়ত এই নাটক অভিনীত হৈছিল,
কিন্তু তাত প্ৰবেশী সেনাৱলে বুঢ়িছ লোকসকলক বুকু কৰা ঘলৰ গীতটো
গাই আগবাঢ়ি যোৱা দৃশ্য অতঃপৰলৈ মৌখিকভেদেই পুথিচৰ্চা অভিনয় বহু
সময় ধৰি মোটামুঠ ৰাখিয়াই ৰখিছিল—

ବାଢ଼ି ଯାଏ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନ ଯାଏ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନେ ହୋଇ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନେ ହୋଇ ଧ୍ୟାନ
ବାଢ଼ି ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନ, ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନେ ଧ୍ୟାନ

第 1 章 绪论

[illegible]

ব্রজবিবি ভগ্ন, নাই ব্রজ, ব্রজ ব্রজ, ব্রজ ব্রজ

1997-1998

1990年12月12日

‘হায়! এনে ভাৰত ধাম! এনে ভাৰত ধাম;
বেৰোপনিষদ পুৰাণ ভাৰতে বথানে যাৰ নাম।’

ইত্যাদি গীত সেই সময়ত ডিব্ৰুগড়ত মানুহৰ মুখে মুখে হৈ পৰিছিল।

১৯১৮ চনত ৰায়চৌধুৰীয়ে গুৱাহাটীলৈ আহি ‘অৰুণা গ্ৰেছ’ খোলে আৰু ‘চেতনা’ নামৰ মাহেকীয়া কাকত উলিয়ায়। ‘চেতনা’ৰ বেটুপাততে লিখা আছিল ‘উদ্ভিষ্ট জাগ্ৰত প্ৰাপ্য বৰান্ নিৰোধত।’ এই সম্পৰ্কেও এটা বহুত-পূৰ্ণ ঘটনা আছে। ৰায়চৌধুৰীয়ে নিজে আলোচনীখনৰ সম্পাদক হৈও তাক ঘৰে ঘৰে বিক্ৰী কৰি ফুৰিবলৈ লাজ নকৰিছিল। এদিন তেওঁ মোনাত ‘চেতনা’লৈ এজন পুৰণি বন্ধুৰ ওচৰ চাপিল। বন্ধুজন অৱস্থাপন্ন লোক আছিল। ‘চতনা-হন্তে’ অম্বিকাগিৰীক দেখি তেওঁ সচকিত হ’ল আৰু কলে ‘তুমি অফিচলৈ (বন্ধুজন সেইসময়ত জিলাধিপতিৰ অফিচত কেৰাণী কাম কৰি আছিল) এইবোৰ বিক্ৰোহী কাকত আনি আমাৰ চাকৰিবোৰ খাব খুজিছা নেকি? ৰাজদ্রোহৰ কথা থকা কাকত-পত্ৰ চৰকাৰী চাকৰিয়ালৰ বাৰা কিনি লোৱা আৰু পঢ়া নিষিদ্ধ বুলি তুমি নাজানা হবলা?’

—‘ক’ত নো ৰাজদ্রোহ দেখিলাহে।

—‘কিয় ৰাজদ্রোহ নহয় যদি সেইয়া কি? ওপৰতে দেখোন ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে লিখা আছে—‘উদ্ভিষ্ট জাগ্ৰত প্ৰাপ্য বৰান্ নিৰোধত—উঠা, জাগা, অম্বিকাগিৰীৰ লগ লাগি ইংৰাজক টঙনিয়াই খেদাছি। ইয়াতকৈ আৰু কি লাগে? বোৱা ভাই, শীঘ্ৰে ইয়াৰপৰা যোৱা। লাগিলে এনেৱে জোৰাক টকা-পইচা দিম, তথাপি এইবোৰ আয়াৰ ওজৰলৈ নানিবা।’ এনে পৰিস্থিতিৰ মাজেদিও তেওঁ ‘চেতনা’ চলাইছিল।

১৯২২ চনত অম্বিকাগিৰী আনিবোৰ নেতাই ঘৰে কাকাক হ’ল। তেওঁৰ কৰুৰ আছিল, তেওঁ বিক্ৰোহৰ গীত বচনা কৰি যোৱা ৰাজতক প্ৰত্যেক বিক্ৰোহী আৰু বিদ্ৰোহ কৰি তুলিছে। আচৰিত কৰা কানাগাৰুত থাকি শিল্প-ভাৱ, ঠাই-ভাৱ বিদ্ৰোহ কৰি, কৰ্ম-কৰ্ম ৰাজতক তেওঁ বিদ্ৰোহ গীত মুখে মুখে বচনা কৰি লৈছিল আৰু কৰ্মী কামৰাঙ্গীলোকক দিগ্ভাইছিল। এইবোৰ পাহৰত লিখিব লৈছিল। আচৰিত কৰা হৈছিল আৰু প্ৰথম প্ৰাৰ্থনাবোৰ বোৰেৰে কৰা কৰা ৰায়চৌধুৰীয়ে—

- ১। ধৰ বাক ধৰ ভাই, আৰু চাবৰ সময় নাই;
চাই থাকোঁতে মুখত তোৰ ভৰিল কাজল চুপ ছাই।
- ২। তই ভাঙিব লাগিব শিল, তই সহিব লাগিব কিল
নোৱাৰো বুলিলে নহব যে ভাই, কিলতে পুৰিৰ চিল।
- ৩। আৰু কি দেখাবি ভয় কাৰাগাৰ, আৰু কি দেখাবি জয়;
তোৰ বঙা চকু বঙা সিমানে কৰিবি, সিমানেই মোৰ জয়
কাৰাগাৰ, সিমানেই মোৰ জয়।
- ৪। জাগ জাগ ভাৰত সন্তান হিন্দু-মুছলমান জাগ—
মুক্তি-শঙ্খ বাজে জাগে ভেদি, লক্ষ শতাব হিয়াৰ ভেজেদি
বন্ধিত হোৱা জালিয়ানৱালাবাগ—ইত্যাদি

এইবোৰৰ বাহিৰেও স্তম্ভ জনগণক জগাই তোলা অনেক সম্বল সঙ্গীত অধিকাগিৰীয়ে জেললৈ যোৱাৰ আগতে বচনা কৰিছিল। সেইবোৰৰো প্ৰথম পংক্তিবোৰৰ নমুনা, যেনে—

- (ক) ব'লা ভাই আঙুৱাই
অতি উচ্চ, অতি উন্নত, অতি সুন্দৰ ঠাই।
- (খ) এইটো নহয় হাঁহি ধেমালিৰ ভাগৰ জুৱোৱা পান;
ইয়ে জীৱন-মৰণ একাকাৰ কৰা অগ্নি-বীণাৰ তান।
- (গ) এইহে তোমাৰ বাণী ভাৰত, এইহে তোমাৰ দান
তোমাৰ হকে জীৱন মৰণ, তোমাৰ হকে ধ্বংস—ইত্যাদি।

‘সংস্কৃতি সন্তান’ কাৰ্য্যৰ লগত মুক্তি-সুন্দৰ কাৰ্য্য উত্তৰোত্তৰভাৱে জড়িত আছিল। প্ৰথমে ‘চেতনা’ই আছিল সংস্কৃতিৰ মূলধন-সঞ্চয়। সংস্কৃতি সন্তান উদ্দেশ্য সম্পৰ্কে ৭ম বছৰৰ ‘চেতনা’ত কোৱা হৈছিল—

‘চাৰিওকালৰপৰা এই মহাবিশ্ববোৰৰপৰা উদ্ধাৰ হৈ অলসীয়া’ জাতিৰ আঁতৰি বঁকাৰ বাবে এটা সংঘৰ্ষ’ চেষ্টা। ‘কাৰ্য্যৰ’ আৱশ্যকতা অহুজ কৰি ই ৪৬/২৬ ভাৰিখ মকলবাবে ‘আবেলি’ ৫৭। ইজাত ‘তৰাহীস’ ‘চেতনা’ কাৰ্য্যসূচীত চৈৱৰ হুঁহুল হক বি. এল ভাৰতীয়াৰ সঙ্গীতকৰ অসীয়া কলকলী সঙ্গীত আৰু অসমীয়া সঙ্গীত হুঁহুল হক বি. এল সঙ্গীত

অসমীয়া হিন্দু-মুছলমান খৃষ্টিয়ান সকলোৱে একতাবদ্ধ হৈ সকলোবিলাক বাহি-
ৰৰ আক্ৰমণ উৎপীড়নৰ বিৰুদ্ধে অসমীয়া আতিথ্য অতিথি বৎস কৰা।' ১৯৩৫
চনত এই সভা 'অসম জাতীয় মহাসভা'লৈ ৰূপান্তৰিত হয় আৰু সেই চনৰে
২২ জুলাইৰপৰা অধিকাংশৰীৰ সম্পাদিত 'ডেকা অসম' নামৰ পষেকীয়া
আলোচনী প্ৰকাশ হবলৈ ধৰে। যাহেৰুে দুমাহে 'উলিয়াই হলেও এই কাকত
অসম-ক্ষেত্ৰীয়ে যত্নৰ সময়লৈকে চলাই আছিল।

বায়চৌধুৰীৰ লেখনীৰ বিশেষত্ব ১৩৪৭ জাতীয়তাবাদী গদ্য বচনাৰ
বৈশিষ্ট্য ধৰা পৰিছিল তেওঁৰ ভাষা-প্ৰয়োগত। ভৰা কলহৰ পানী চেপ
ভিঙিৰে বাহিৰ হব লাগিলে যি অবস্থাৰ সৃষ্টি হয় বায়চৌধুৰীৰ ভাষা প্ৰয়োগ-
গতো ভাষাৰ তুলনাত সেয়ে হৈছিল। তেওঁ কেতিয়াবা নিজে মনঃপূত শব্দ
তৈয়াৰ কৰি লৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু কেতিয়াবা ঘৰুৱা কথা-বাৰ্তাত প্ৰয়োগ
কৰা শব্দকে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। কেতিয়াবা একোটা ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ
তেওঁ একে অৰ্থৰে যেন আটাইবোৰ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিহে ভাবমুক্ত হব
পাৰিছিল।

বায়চৌধুৰীৰ প্ৰকৃতি প্ৰায় সকলোৰে জনাজাত আছিল। তেওঁ আনৰ
বুদ্ধিৰ ওচৰি আনৰ অজ্ঞানী হোৱাতকৈ আনসকলক নেতৃত্ব দিবলৈহে সৰাৱ
আগবাঢ়িছিল। তেওঁৰ অন্তৰখন আছিল প্ৰকৃত কবিৰ অন্তৰ, আবেগ-অন্ত-
ভূতিপূৰ্ণ; বুদ্ধি-তৰ্কৰ স্থান তাত তাকৰ আছিল। সেই হেতুকে আনে তেওঁক
কোনো কোনো সময়ত স্পষ্টকৈ বুজিবলৈ টান পাইছিল আৰু তাতেই তেওঁ
অসহিষ্ণু হৈ পৰিছিল। তেওঁৰ কথাবোৰৰ বহুত তুলতহে আচল ভাবটো
আছিল আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁ যি কৈছিল আচল জাৱটো হয়তো
দেখাত তাৰ লগত সন্মতিবিহীন হৈ পৰিছিল। তেনে স্থলত তেওঁ বুজাতকৈ
তুলবুজাব লভাৱজা অধিক হৈ পৰিছিল।

বায়চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ শব্দৰে নিজৰ আৰ্হিত পঢ়িবলৈ বন্ধ কৰিছিল
জাক জাত কল্পনাৰো নাইছিল। 'ডেকা অসম'ৰ সময়ত তেওঁ নিজৰ প্ৰক-
ৰতা আৰু নিজৰ পৰীক্ষা পাইছিল। প্ৰকৃত সকলোৰে আগত সন্ম-
কৰে কথা শুনক কৰিছিল বুলি পোৱাশিছিল। অৰ্থাৎ তেওঁ সৰাৱে আছিল,
যিহে জাক জাত তেওঁ নিজৰ আৰ্হিত সন্মতিবলৈ কোনো যিহে ইচ্ছাও
নকৰিছিল। তেওঁৰ হাবত দেশৰ আৰ্হিতকৈ কোনো আৰ্হি কাকল হব নোৱাৰিছিল।

এসময়ত অসমক অন্যান্যৰূপে গ্ৰুপত বান্ধি দিবলৈ সৰ্বভাৰতীয় নেতাসকলে আয়োজন কৰাত তাৰ প্ৰতিবাদ নলৈ তেওঁ তাদত চৰকাৰ আৰু সৰ্বভাৰতীয় নেতাসকলে টেলিগ্ৰাম পঠাবলৈ পৰামৰ্শ দিবলৈ আৰু প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পৰ্যন্ত বিক্ৰী কৰি দিছিল। তেওঁৰ পতিপ্ৰাণা পত্নীয়েও অকুৰ্ণচিত্তে জাত সহায় কৰিছিল। এয়ে আছিল অসম-কেশৰী অধিকাগিৰী, আৰু এনেকুৰাই আছিল তেওঁৰ দেশপ্ৰেমৰ নমুনা।

ବେଗୁଧର ଜନ୍ମ :

গোটাচেৰেক স্মৃতিৰ ঢেঁকুৰ।

১৯৫১ চনৰ কোনোবা এদিন গুৱাহাটীৰ লয়াছ' বুক ষ্টলত তজ্জবজীয়া আৰহীয়া লোক এগৰাকীক লগ পাইছিলো, তেঁৱেই আছিল পাতাল সন্দানী কুবজীবিদ বেণুধৰ শৰ্মা। লয়াছ'ৰ মালিক বিচিত্ৰনাৰায়ণ বস্তুবৰুৱা মাহুহৰ লগত চা-চিনাকি হোৱাত আৰু ইজনৰ লগত সিজনৰ বন্ধুত্ব স্থাপন কৰি দিয়াত নামে-কামে বিচিত্ৰ আছিল। তেঁৱেই সিদিনা আমাৰ ছয়োকে চিনাকি কৰি দিছিল। আজিও মনত পৰে, শৰ্মা ডাঙৰীয়াই পোনেই কৈছিল—'কাব্যপ্ৰভা'ৰ অতুল বৰুৱা নে? মই আপোনাক বয়সীয়া মাহুহ কুলিহে জাবিছিলো। তেনেই ডেকা মাহুহ দেখোন? ব'ব, পিছে, মই হলে ভূটান পৰ্বতৰ নামনিত থকা আপোনাৰ নতুন গাঠবোৰৰ এখন আনিম বেই। হৰিগচৰা, স্ত্ৰাগপুৰ, মৈৰাবাবী—এনে ধুনীয়া ধুনীয়া নামবোৰ কোনে দিছিল বাক? আজিকালি আপুনি লেখামতে ঠাইবোৰ অটব্য অৰণ্য বহু হেনো!—এইবাবেই আৰম্ভ হৈছিল আমাৰ চিনাকি, মোহাৰ্য আৰু মধুৰ সঙ্গৰ্ক। তেওঁ মোক বন্ধুত্ব ব্যৱহাৰ কৰিছিল যদিও মই তেওঁক শুক্ল জ্ঞান কৰিছিলো। ষাঠিৰ দশকৰশৰা সেই বন্ধুত্বৰ আকৰ্ষণ ক্ৰমাৎ বাঢ়ি আহিছিল। মই তেখেতৰ বিহাৰাবী স্ত্ৰাগপুৰৰ ঘৰলৈ লবৰে অহাঘোৱা কৰিছিলো আৰু তেখেতেও আমাৰ বহাত মাজে-লময়ে পদূলি দিবলৈ হেলো নকৰিছিল। সন্ধ্যাৰী বছৰ বয়সত ১৯৮১ চনৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে শৰ্মাদেৱৰ বেহাৱলান ঘটিল। কিন্তু তেওঁৰ সান্নিধ্যৰ মধুৰ স্মৃতি মই পাহৰিব নবা নাই, নোৱাৰিমও। তেখেতে অলেখ গল্প কৈছিল। বেইবোৰত জীৱনৰ বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ ছবি জ্জ্বলন্ত। হৈ ওলাই পৰিছিল। তাজৰ পোটাচেৰেক ইয়াত সুৰবিৰ খুলিছে।

চাৰিঃ বুলিলেই বেপুৰৰ পৰাও আৰু বেপুৰৰ পৰা বুলিলেই চাৰিওফালে
জানক পৰে। চাৰিওফালে প্ৰতিটো বুলিলাই বেপুৰৰ পৰাও চাৰিওফালে

বুৰঞ্জীৰ পোহৰ পেলাই লোকদৃষ্টিত চাৰিঙক এক দিব্য উপখন কৰি ভুলি-
বঠৈ বহুত ক্ৰটি কৰা নাছিল। পণ্ডিত তীৰ্থনাথ শৰ্মাৰেবে কোৱাৰ দৰে
বেণুধৰ আছিল—চাৰিং বীপৰ বৰিফন ক্ৰূচো। কামাখ্যা, উম্মদল, বশিষ্ঠ,
অবলাস্ত আৰু শুক্লেশ্বৰ—এই পাঁচখন তীৰ্থৰ অৱস্থানে সমস্ত গুৱাহাটীকে পক
তীৰ্থ কৰি তোলাৰ দৰে পাঁচ গৰাকী মনীষীক জন্ম দি চাৰিঙো আক্ৰি
হৈ পৰিছে অন্য এক পঞ্চতীৰ্থ। বাগীৰৱ নীলমণি দুকন, কবি বতীজ
নাথ দুৱৰা, নাট্যকাৰ নতুল চন্দ্ৰ ভূঞা, সংবাদমাহিভিক পদ্মৰ চন্দ্ৰিকা
আৰু বুৰঞ্জী-সূৰ্য্য বেণুধৰ শৰ্মাৰ জন্মস্থান চাৰিং। ‘কংগ্ৰেছৰ কাঁচিৱি
ব’মতহে যে চাৰিং জাকত-জিলিকা হৈ পৰিছে এনে নহয়, বীৰপূজাৰ
শাক্ষৰবাহী শৰ্মাধেৱৰ ‘মণিৰাম দেৱানে’ও চাৰিঙক কম উজ্জল কৰি তোলা
নাই। মণিৰাম দেৱানক তেওঁ চাৰিঙত জীয়াই তুলি পদে-পদাৰ্থে কীৰ্ত্তন
দেখুৱালে।

কথাপ্ৰসঙ্গত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ (আদিতৈ মঙ্গলদৈৰ, ‘দৰংবাজবংশাৱলী’
প্ৰণেতা সূৰ্য্যখণ্ডি দৈৱজবংশধৰ) শৰ্মায় ভগীৰাম বৰুৱাৰ কথা শৰ্মাই এখিৰ
যোৰ আগত এইবকৈ কৈছিল। যে জীৱন্ত তেওঁ হেনো এইগৰাকী মোকলক
দৰে অভুত গল্পবসিক লোক বিত্তীয় এজন পোৱা নাছিল। বৰুৱাৰ স্মৃতি
গল্পই হেনো নিতে নৱকল ‘গ্ৰেইন’ কৰিছিল। আগদিনৰ গল্প বা কাহিনীটোত
কিৰিকি দিয়া অন্য এটা কপত সেই একে সমান বসান আৰু মনোমোহৰী
হৈ উলাইছিল।

ভগীৰাম বৰুৱা আৰু বেণুধৰ শৰ্মা কলিকতাত একেলগে পঢ়া বন্ধ
আছিল। এবাৰ হেনো কলিকতাৰপৰা বৰুৱাই একমাত্ৰ হুঁচৰ কলতে, কলক
কলক সলাবলৈ, বেলেত থিয়া টিকটে গুৱাহাটী পাইছিলহি। ‘কলানীতি’
টোকাৰে বৰুৱাৰ মূৰেদি ‘অনঙ্গল নাটকীয়’ জড়ীত। ‘কলানীতি’
‘কলক’ নাটকৰ বাচন ‘কল’ কৰি ‘কল’ মেলি আহিলা আৰু টিকটে থিত
কলকৈ পাই বৰুৱাছিল। ‘মৰা কলানীতি’ এই মৰাৰ বিজ্ঞ বৰুৱাৰেই
কলকি ‘কলানীতি’ আৰু কলকৈ ‘কলানীতি’ কলকৈ ‘কলানীতি’
আহি; ‘কলিক’ কলক ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’
কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’
কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’ কলকৈ ‘কলক’

বজাই হুথিলে—এইয়া কি ঠাই পালোহি?—হঠাৎ কোনেও একো নমজা দেখি তেওঁ ক'লে—মোৰ অহুমান এয়ে আমৰ মাজবাট হ'ব। ভেটিয়াৰ পৰাই সেই ঠাই মাজবাট বুলি জনাজাত হ'ল।'

সেইদৰে হাজোৰ পোৱামৰ্কা সম্পৰ্কে তেওঁ কৈছিল ডাঙৰ মৰ্কাৰ এক চতুৰ্ভাংশ বা এপোৱা থকা বোলা কথাৰ একো যুক্তি নাই। তেনে কথা বুৰঞ্জীয়েও সমৰ্থন নকৰে। তেওঁৰ মতে ঠাইভোখৰৰ ওচৰতে পাহাৰৰ দাঁতিত এটা সৰু নিজৰা আছে, নাম পোৱা জৰণা। এই নিজৰাৰ পাৰৰ পাহাৰৰ আশ্ৰয়ত নকৈ গাঁও মোকাম পাতি বাস কৰিবলৈ নবাগত মুছলমানসকলে অভিলাষ কৰিছিল। পোৱা নিজৰাৰ পাৰৰ মোকাম বা গাঁও বুলিয়েই হেনো মাহুহৰ মুখত সি হৈ পৰিছিল—পোৱামকাম বা পোৱামৰ্কা।

শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ মুখে শুৱাহাটীৰ বামুনীমৈদাম ঠাইৰ বামুনীৰ ইতিহাস বহুতে শুনিছে। খেনোৱে ইয়াক বামুনীমৈদাম বোলে। শৰ্মাৰ মতে কিন্তু ইয়াৰ আচল নাম বামুনীমৈদাম নহয়—বামুনীময়দানো নহয় বাউনীমৈদাম হে। গদাপানি কোৱৰক বজা পতা বন্দৰ বৰফুকনৰ পত্নী বাউনী ফুকননীক হেনো এই ঠাইৰ কোনোবা এচুকত ৰাজকীয় সন্মানেৰে মৈদাম বা কবৰ দিয়া হৈছিল। 'বাউনী ফুকননীৰ মৈদাম বা সন্মাণস্থল বুলি বাউনীমৈদাম আছিল। সেয়ে আজি বামুনীমৈদাম হৈছে। বামুনীমৈদামো নহয়।

উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ ঢকুৱাখনাক সাধাৰণতে ঢকুৱাখানা বোলা হয়। খুৰাই কিন্তু ঢকুৱাখানা বোলা শুনিলে অগ্নিশৰ্মা হৈ কৈছিল—ইয়াক ভাজৰখানা, উকীলখানা, মোচাম্বিখানা আদিৰ দৰে হোৱা পাইছা নেকি? সেইটো নহয় বেই। তাৰ মাহুহবোৰে ধোৱাজন হোৱাত সেই ঠাইত জীৱ এটাৰ মাটি পানি ঢকুৱাৰে পেলাইছিল বাবে ঠাইভোখৰৰ নাম হৈ পৰিছিল ঢকুৱাখানা; ঢকুৱাখানা নহয়।

জাৰ্খালি তেওঁ এবিধ জ্বালৰ কাষত 'বহুৱাই লৈ যোৱা' কৈছিল—বাক 'কঁকচটোন, ৰাম বাক হাবিৰ কোন বেছি সুবিধা'।

মুই কলপ 'আচৰিত হৈ' বেমানিতে কলা—বাম।

—কেনেকৈ?

'আচৰিত, বাৰ' অৱস্থাৰ আচল, 'হাবি' বা 'কল' অৱস্থাৰ বিকল্প।

'কল' কৈছিল—কথাটো কিন্তু হ'ল। 'আচল' কলা 'কল' কৈছিল—কলা।

হোৱাৰ আগলৈকে মাহুহে বেছিকৈ ৰাম নাম লৈছিল। পিছত হৰিয়ে প্ৰাধান্ত লভিলে। ৰাম হ'ল ঘাইকৈ আনন্দৰ, আশ্চৰ্য্যৰ ধ্বনি। 'ইন্ ৰাম, তাত যি উলাহ-উৎসৱ হৈছিল, কি কম? হৰি সাধাৰণতে দুখৰ বন্ধু, দুখৰ ভাব প্ৰকাশ কৰা মাত। 'হৰি হৰি, ! তোমাৰ নো এনেহে দশা হ'ল নে? — সেইবোৰি বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ সময়ত দুয়োৰো নাম একেলগে লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল, আগে ৰাম, পিছত হৰি। যেনে, 'জয় ৰাম বোলা, জয় হৰি বোলা। জয় ৰাম কৃষ্ণ বুলি হৰি বোল, হৰি বোল।'

খাটি অসমীয়া শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি জতুৱা ঠাঁচৰ অসমীয়া লিখাত আৰু কোৱাত শৰ্মাই সদায় শেন-চকু আৰু শহা-কাণ ৰাখিছিল আৰু কাৰবাৰ ভুল হ'লে তাক তেতিয়াই শুধৰাই দিবলৈ ইতস্ততঃ নকৰিছিল। ধোৱা-বোৱা, চাল-চলন, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, কথা-বাৰ্তা, সকলো পিনেদি তেওঁ আছিল বাগ্মীবৰ নীলমণি ফুকনৰ ভাষাত 'তালুৰপৰা তলুৱালৈকে' অসমীয়া। আনকি ব্যৱহাৰপৰা আঁতৰি যাবলৈ ধৰা শব্দবোৰো তেওঁ যিহি-পিহি ব্যৱহাৰলৈ আনি চক্ৰকীয়া কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছিল। চয়-নিচয় এটা প্ৰমাণ কৰা, উমান পোৱা, আন্ধাজ কৰা, গমগতি লোৱা, চন্দুৱা পৰা, হুটহুট, গেজেৰি, আদি শব্দৰ ব্যৱহাৰ বেপুৰুষী গন্ধৰ এটা লক্ষণ। তেওঁ এখন সত্যত কৈছিল— 'যেই সেই শব্দ য'তে-ত'তে ব্যৱহাৰ নহয়। যেনে, বিয়োগ্য, মানে ডাঙৰ। সেইবুলি বিয়োগ্য খৰি নহয়।' ক'বলৈ গ'লে অসমীয়া ভাষাৰ কালিক্তা শৰ্মাৰ হাতত পাইকৈ প্ৰকাশ পাইছিল। তেওঁ গঞা লোকৰ মুখত চলি থকা লুপ্তভাষ্য অপভ্ৰংশৰ কথাবোৰ বুটলি আনি জাতত তুলিবলৈ লেখাত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সকলো সিমানেই নহয়, বুৰঞ্জীৰ পাত্ৰত যাব যাবলৈ ধৰা শব্দকো ৰাখি-বিচাৰি আনি পুনৰ্জীৱন দিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা যিশে-বঠৈ, নাচাৰিহিহি হিচাপে বেখৰী চলোৱা সমুদ্ৰত, বেওঁ মানেৰ বজাৰ শব্দ লাগি লৈছিল। আন, হুটা-এটা, মানে, যুৰীয়া বেৰ-মেৰ (Round Table Conference), থেৰ-বোম (time bomb), সুম্মাৰিন (Submarine), মোকাধা (Whip), নৌ ককন (navy captain), ইত্যাদি। মুঠতে চাৰিজনী, সৰু-বৰকাকৰা-মুঠী হিচাপে কৰা, ককন-ককন, ককন-ককন-ককন বোকাৰী বোকাৰী কীৰ্তি লক্ষ্যকৈ যেন দেখা যোৱাছিল। সেইবোৰ প্ৰত্যক্ষকৰণৰ জন্ম-শব্দবাধিকৃত বক্তব্য হি তেওঁ কৈছিল (১৯২৭) — 'হাতী হৰিয়ে

দাঁতৰ প্ৰকৃত মাপ লোৱা যায়, কাঁধৰ ডাৰ আধা তিতৰতে থাকে। সেই-
বৰে মাহুহ মৰিলেহে তেওঁৰ গুৰ্ণবোৰ প্ৰকট হয়, অন্ততঃ অসমীয়া মাহুহে
তেতিয়াহে সেইবোৰ বিচাৰি পায়।

এই প্ৰসঙ্গতে আৰু এটা কথা কওঁ। ১৯৫৭ চনৰ ৩ জুন শুক্লবাৰে
গুৱাহাটীৰ উলুবাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ত জোমাকী মহিত্য সভাৰ জৰি-
য়তে একৈশটা প্ৰতিষ্ঠানে 'আৱাহন'ৰ সম্পাদক ডাঃ দীননাথ শৰ্মাক সন্মৰ্শনা
জনাইছিল। সেই অনুষ্ঠানত সভাপতিত্ব কৰিছিল বেণুধৰ শৰ্মাই। সভা-
পতিৰ ভাষণত তেওঁ উঠি পোনতে কয় যে এটা মণ্ডি কৈছিল—আমাৰ দেশত
সন্মৰ্শনা সম্পৰ্কে এটা বচন থাকে, বোলে, 'জীয়াই থাকোঁতে নিদিলে দাঁতনিও
কাঠি, মৰিলে সি দিয়ে ছিৰী-আঙঠি'। অসমীয়া মাহুহে মৰাৰ পিছতহে
পাত ভবাই ভবাই লেখে। পিছে শলাগনি বা আদৰনি কিবা দিব খুজিলে
জীয়াই থাকোঁতেই দিয়া ভাল। তেতিয়া হলে মাহুহজনে বুজে যে তেওঁ
কৰা কামখিনি সাৰ্থক হৈছে। ছিৰী আঙঠি মৰমৰ চিন। বিয়াতহে ইয়াক
দিয়ে। ইও মৰমৰ চিন।

ডাঃ দীননাথ শৰ্মা সম্পৰ্কে তেওঁ মো নিৰ্দিষ্ট কৈছিল কি। "—ডাঃ
দীননাথ শৰ্মা সাহিত্যিক" নহয়, সাহিত্যৰ সেৱকহে : সম্পাদক, এডাৰ্ছ প্ৰকট্ট
সম্পাদক, সাৰ্থক সম্পাদক—যাক আমি ভাল বাকনি বুলিব পাৰোঁ। জুতি-
লগা 'আৱা' 'বাকিব' পৰা নিখুণ বাকনি। 'আৱাহন' সম্পৰ্কে তেওঁ কৈছিল—
বৰ্ণাভক্তিৰ দাবিৰ ফলস্বৰূপে ভবা তেওঁৰ 'আৱাহন' নাছিল। তেওঁ মইও 'আৱা-
হন' সম্পাদক আছিল, তেওঁনি কিন্তু সম্পাদকে সন্মৰ্শনকৈ আহে নাই।"
বাকনি ভেদে জুতি বেলেগ। তেওঁৰ 'আৱাহন' আছিল 'আধুনিক শব্দভিত্তিক'
প্ৰকাশ কৰা প্ৰথম অসমীয়া আলোচনী, সেই কালৰ বাবু বাবানন্দ চক্ৰ-
পাৰায়ণৰ 'আৱাহন'ৰ দৰে। বেলেগকৰণ এইটো আছিল প্ৰকৃততে ব্যক্তিগত
আলোচনী। তেওঁৰ কামৰ ক্ষেত্ৰৰে পৰা। কলেজ পিছৰ চীটক 'আৱা-
হন'ত পাইছিল, সেমিকুলি পঢ়িছিল, 'আৱাহন'ত পঢ়িছিল। 'আৱাহন'ৰ
বাৰি অসমীয়া ভাষা।

১৯৭৭ চনৰ ৩২ নৱেম্বৰৰ কাৰ্ণিক শুক্লবাৰৰ দিনা। ১৯৭৭ চনৰ ৩২ নৱেম্বৰৰ দিনা।
গুৱাহাটী কলকাতাৰ 'আৱাহন'ৰ কেইবা কলাত পৰা 'আৱাহন'ৰ 'আৱাহন'ৰ
স্বৰ্গদূতৰ তেওঁৰ কব। স্বৰ্গদূতৰ দানে পুৰণি চলাবিলৰ দাঁতৰ দাবী।

বুজাই বুজিব। শৰ্মা ডেতিয়া লেপৰ তলতে শুই আছিল। মই যোৱা
 বুলি তিনি ধমমহৰ্কে উঠি বহিল। ওচৰতে শেতেলিৰ দাঁতিত মজিয়াৰ ওপৰত
 কেৰাহি এটাত জুই ধৰা আছিল। মোক তেওঁ চকী এখনত বহিবলৈ বি
 ক'লে 'মাঘৰ জুয়ে বুঢ়াসকলক 'লংজিতিটি' দিয়ে, আয়ুসত চাউল বঢ়ায়'
 আৰু কলে, 'আজি মোৰ মনটো বৰ প্ৰকৃত। মই এটা বহুদিনীয়া পুৰণি
 কথা শুনিছোঁ। নীলমণি ফুকনৰ কথা। তাহানি মই তেওঁক এটা 'বিহু নীল'
 দিছিলোঁ। তেওঁ হেৰুৱালে। তাকে মোক খুজি থাকে। মই দিওঁ দিওঁ
 বোলোঁ—কিছু দিয়া নহয়। আজি বি পঠালোঁ। মই শুনিছোঁ—'বিহুনীল'
 নো কি?' তেওঁ ক'লে, 'ক'ওঁ শুনক। নীলমণি ফুকন মোতকৈ ডাঙৰ।
 তেওঁ বুঢ়ীছৰ খাচ আমোলত উপজিছিল বুলি নাম পাইছিল নীল (nil),
 বানে শূন্য; মণি (money) মানে ধন। ধনৰ মোনা শূন্য। ধন নাই বাৰ
 তেওঁ ছালছিয়া ভিকহ। সেট ভিকহজন ভাৰতবাক কোন? তেওঁ হ'ল
 বিশ্বাস শিৱশৰ্মাৰ ভোলানাথ। তেওঁ দেৱাত্বৰ যুগৰ সময়ত সাগৰ মন্থনত
 ওলোৱা হলাহল পান কৰি নীলকৰ্ত্ত হৈছিল। অসমতো 'বৈদিক শতৰি'
 ওলোৱা সময়ত দেৱাত্বৰ যুগ হৈছিল। একালে কংগ্ৰেছ অগ্ৰফালে সংৰক্ষণী
 বৰ। কংগ্ৰেছৰ মতে—আমি ভাৰতৰ মাত্ৰ। সংৰক্ষণীয়ে কয়—আমি
 ভাৰতৰ হলেও পোনতে অসমবহে। সেই সময়ৰ 'বৈদিক শতৰি'ত তেওঁ
 অসমৰ বিক্ৰে ওলোৱা হলাহল বিবৰোৰ নিজে গ্ৰহণ কৰি নীলমণি নীলকৰ্ত্ত
 হৈছিল। ঈহট্ট বিচ্ছেদৰ তাৰে এটা বিব-লাড়ু আছিল। ইংৰাজৰ আমো-
 লত প্ৰশস্তি। ছুট-ৱেক্টাই-মাৰি-বগা, বিলাতী চাহাব কোলোৱা নীলমণিকৈ-
 থকৰ পৰিৱিক্ত নীলমণি শব্দক হৈ জাগি ভোলানাথ কণ লৈছিল। স্বামী,
 তাকে আকৌ দিখি পঠাওঁ'।

কথা ভাঙবলৈই কোৱা আৰু অনেক গল্প আৰু তেওঁ বিয়া ভালেখিনক
 ব্যক্তিগত জিহা আছে। সেইবোৰক লক্ষ্য কৰিওঁ ইতি কৰা নহ'ব, অতিৰিক্ত
 এই কথাবোৰ লক্ষ্য কৰিওঁ ইতি কৰা নহ'ব, অতিৰিক্ত
 ছুট ৱেক্টাই-মাৰি-বগা, বিলাতী চাহাব কোলোৱা নীলমণিকৈ-
 থকৰ পৰিৱিক্ত নীলমণি শব্দক হৈ জাগি ভোলানাথ কণ লৈছিল। স্বামী,
 তাকে আকৌ দিখি পঠাওঁ'।

এটা কথাক আৰম্ভ কৰিছোঁ। ইতি কৰা নহ'ব, অতিৰিক্ত
 ইতি কৰা নহ'ব, অতিৰিক্ত

হৈ পাত পাৰি বহিছে। বহি কুৰ্ত্তিৰে বেঞ্চত চপৰিয়াই বান্ধনিগলক কৈছে 'দিয়া এতিয়া কি আছে খাবলৈ দিয়া।'

ঠিক এনে সময়তে সেই ঠাইত কোনোবা প্ৰতিপত্তিশালী মন্ত্ৰীৰ প্ৰবেশ ঘটিল। বোগনিয়াৰ, ভলটিয়াৰলকল তেওঁক লৈ ব্যস্ত হৈ পৰিল। তেওঁক আদৰ-সাধবলৈ বহিবলৈ দি আছুতীয়াকৈ এঠাইত থুৱাবলৈ ঠিকঠাক কৰা হ'ল। এনেতে কাবোৰৰ চকু শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ ওপৰত পৰিল। স্থিৰ হ'ল যে মন্ত্ৰীৰ লগতে শৰ্মাকো দিয়া ভাল হ'ব। পিছে কথা হ'ল—এতিয়া মেকুৰীৰ ডিঙিত টিলিঙা পিন্ধায় কোনে? তেওঁক মাতিবলৈ যায় কোন? প্ৰাক্তন সভাপতি শৰ্মাৰ প্ৰকৃতি সকলোৰে জানে। শেষত বড়িয়া কলেজৰ অধ্যক্ষ বীৰেন বৰদলৈৰ ওপৰতে সেই দায়িত্ব পৰিল। বৰদলৈয়ে তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ ক'লে—'বাইজে আপোনাক মিনিষ্টাৰৰ লগতে সোঁ তাতে বহিবলৈ কৈছে।'

কথাবাবে শৰ্মাৰ যেন জলা জুইত ঘিউহে ঢালিলে। তেওঁ ক'লে—'মিনিষ্টাৰ? আজিৰ দিনত কিহৰ মিনিষ্টাৰ আছেহে? আজি অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিয়েই আটাইতকৈ ডাঙৰ মানুহ। মই নাযাওঁ, বোৱা'।—তেওঁ নৰাজ।

ইটো ঘটনা আছিল এটা পাঁচটকীয়া জেৰ। ঘটিছিল কলিকতাত। তেতিয়া শৰ্মা চফল ডেকা। কলেজৰ ছাত্ৰ। মেহত থাকে। তেতিয়া ইং-বাজৰ শালনৰ পূৰ্ণ পৰোত্তৰ। এদিন কথা-বতৰাত কোনোবা এজনে ক'লে—গ্ৰেট ইষ্টাৰ্ণ হোটেলত খুতি-চোলা পিন্ধা ইণ্ডিয়ানক সোমাবলৈকে নিদিয়ে—চাহ-জলপান খাবলৈ দিয়া দূৰৰ কথা। শৰ্মাই ক'লে—'কি? ইমান নে? বাক বাজি মাৰা, মই খাই বেথুৱালে মোক পাঁচ টকা দিব লাগিব'। সেয়ে হ'ল।

শৰ্মাই শিহুখিনা খুতি-পাকীৰী পিন্ধিয়ে ছেগ চাই হোটেলত সোমাই এখন চকীত বহি ললে। দূৰবৰণা চাহাব মেনেজাৰৰ তেওঁক চকু পৰিল। তেওঁ আহি কিবাকিবি কৈ অপমান কৰি শৰ্মাক হোটেলৰ পৰা বাহিৰ কৰি দিলে। এতিয়া পিছে উপাৰ? চাহ খোৱাজো নহ'লেই, তাৰ উপৰি অপমান।

শৰ্মা বাহিৰে বাহিৰে কলিকতাৰ ফেল্লুৰা বজাৰ পালেটেন। তাতে ভাঙাত 'ছুট' পিন্ধিবলৈ বিয়ে। তাতে ডেৰ টকা বি তেওঁ এবাৰ ছুট পিন্ধি ললে আৰু পোনছাটে গ্ৰেট ইষ্টাৰ্ণ হোটেল পালেটেন। পোৱালে নহয়, তাত এজনক কৰি খাবলৈ খুজি চকীত বহিও ললে। ইফালে 'মাত জৰা কৰা ছুট'—

কিয়ান দিনৰ পুৰণা আছিল ঠিক নাই, পেৰেট্ কবি কঁকালতে এডোখৰ ফাটি গ'লেই! কোনোমতে ঢাকি-ঢুকি লৈ চাহ-জলপান অলপ খাই যেনে-জাৰৰ ফাউণ্টেইনত পইচা দিবলৈ বিয় হ'লহি। পইচা লৈ যেনেকোঁৱে 'কেচ-মেমো' দিলে। 'কেচ-মেমো'খন হাতত লৈ তেওঁনো মেনেজাৰক কয় কি? —'হেলো! এম আই নাউ এ ডিকোৰেণ্ট যেন ডেট ইউ হেকল্ড্ জাষ্ট এন অৱাৰ এগো'?—তাকে কৈ তেওঁ ওলাই আহিল। চাহাবে হা-কবি চাই থাকিল। এনেকুৱা লোকজনেই আছিল বেণুধৰ শৰ্মা।

— —

ভিক্ষেখৰ নেওগ

(এটি জীৱনালেখ্য)

কবি আৰু সমালোচক ভিক্ষেখৰ নেওগ আজি আমাৰ মাজত নাই, কিন্তু তেওঁৰ ছবিটি হলে বহুতৰে মানস-পটত জিলিকি আছে। নেওগক আমি শ্ৰীমন্ত সাহিত্যিক, শক্তিধৰ কবি, বলিষ্ঠ সমালোচক আৰু নানা বিশেষণেৰে প্ৰতিভিত কৰিব খুজিলেও তেওঁ কিন্তু সেইবোৰৰ পৰিৱৰ্তে সাহিত্যসুৰী বা লেখক আখ্যাটোহে বেছি পছন্দ কৰিছিল। এই সম্পৰ্কে এটা কথা মনত পৰিছে; ১৯৬৬ চনৰ কুৰি ফেব্ৰুৱাৰীৰ কথা। বেণুবাৰ। গুৱাহাটীৰ উলুবাৰীত চিৰকুমাৰ কিউ. টি. বহমান চাহাবৰ ঘৰত আবেলি বহা গুৱাহাটী আলোচনা চক্ৰৰ বৈঠকত যোগ দি গৈছিলোঁ। চুবুৰীৰে ৩° যথেষ্টৰ নেওগৰ তালৈ তেওঁৰ জীয়েকৰ তাৰে দুদিন পিছত হবলগীয়া বিয়াখনৰ বা-যোগাৰত কিবা প্ৰকাৰে হাতেৰে নহলেও অন্ততঃ হাতেৰে—হাত উজান দিব পাবোঁ বুলি। তেতিয়া বতাব ভলত বহি আছিল জ্যেষ্ঠ নেওগ, ওজা সাহিত্যিক ভিক্ষেখৰ নেওগ। দুই ছবিজন অন্যান্য লোক আছিল বহিও তাত ভিক্ষেখৰ নেওগ থকা হেতুকে সকলোৱে সতৰ্কভাৱে চুপেচাপে কথা পাতিছিল। মোক বুৰণৰা দেখিছে জ্যেষ্ঠ নেওগে তেওঁৰ বাতাবিক হাঁহিটি মানি কলে—‘আহা, আহা, বৰুৱা; তোমাক আজি ইয়াত দেখিছোঁ দুই গুৱাহাটীত নাই হবলা বুলিহে ক'ৰিছিলোঁ। তোমাৰে দেশলৈ গৈছিলোঁ নিতিনা।

—নমস্কাৰ, ভাব মানে?

—নমস্কাৰ, মানে মোক কি হ'ল? এৰা বহিলা নাইবা হিণ্ডাৰাৰ।

—এই হৰোন্ধৰৰ প্ৰশ্নকো, সেই মোক কেনে বোৱালো।

—কথা নাই, শি-শিৰ সজাও, আৰু মোক বোৱালো, শি-শিৰ আৰু মোক বোৱালো, কৰ্মকেনে মোক বোৱালো, মোক আমাৰ মানুহ বিজ্ঞান কেনে।
—কথা নাই, বহি সাজাবত এই মোক লোহাৰ কথা বহিছিলোঁ মোক পাওঁ: এক ভবিনকাল আৰু এই ভিক্ষেখৰ।

—তাৰ মানে তুমি কবিতা আৰু মহিলা উভয়কে ভয় কৰা আৰু
বেয়া পোৱা ?

নহয়; হঠাৎকৈ ভাৱ পাঠ আৰু দুয়োৰে কথা শুনিব খোজোঁ,
কিন্তু তেওঁকে হলে বুজিব নোৱাৰো।

—পিছে মই হলে কবি নহওঁদেই।

—কবি নহয়, কিন্তু কবি, সমালোচক আৰু সাহিত্যিক। একাধাৰতে
তিনি, ডিমুৰ্ভিৱে নয়, আৰু বহুত।

—বৰা, বৰা, চাহ-জলপান খোৱা; তাৰ পিছত কথা পাতিম। বিয়া
ঘৰত জুখা-মুখে কথা পাতিব নাপায়। ইয়াকে কৈ তেওঁ চাহ-জলপান
দিয়ালে। বিয়াৰ বিষয়ে ড° নেওগ আৰু অন্যান্য দুই-এজন লোকৰ লগত
অলপ-অচৰপ কথা পাতিলো। তাৰ পিছত জ্যেষ্ঠ নেওগৰ লগত ভালেখিনি
সময় কথা-বতৰা পাতি, উঠি আহিব খোজাত মোক আগবঢ়াই ধবলৈ বুলি
জ্যেষ্ঠ নেওগে উঠিল। উঠিহেই নেবিল, জোৰ লগা দিলে। কথল এৰি-
লেও কথলে নেবা হ'ল। কথাৰ লাচতে আহি আহি তেওঁ ড্ৰিবিউন গ্ৰেছ
পালেহি। তাৰ পিছত মই বিয়াৰ লব খোজাত কলে—‘আহা, আহা।
আজি বাক ঘৰ পোৱাত অলপ পলম হলেও যৈগৈবাই তোমাৰ খং নকৰে,
কবিতা খুজিলে মোৰ কথা কৰা। এনেকৈনো কথা পাতিবলৈ বাক কেইদিন
অযোগ্য পাম হে?—এই বুলি তেওঁ মোক হাতত ধৰি পুনঃ বিয়া-ঘৰলৈ লৈ
গ'ল। বিয়া-ঘৰত নোসোমালোঁ কিন্তু তেখেতে কোৱা পুৰণি কাহিনীবোৰ
শুনি শুনি সেই বাটটোতে তিনি-চাৰিবাৰ টহল দিলোঁ। তাৰ বাজতে
কোৱা এটি কথা মোৰ আজিও লবনে মনত পৰে। তেওঁ কৈছিল—
‘সাহিত্যিক বা কবি বুলি মই নিজে বৰাই নকৰো; আনে বুলিলেও মোৰ
যে পা উঠে এনে নহয়। একততে বোকা কোনোবাই লেখক বা সাহিত্য-
সেৱী আখ্যা দিলেহে ভাৱ পাঠ, কাৰণ বৰাৰফে মই লৈবকহে যাত্ৰ।
সেৱকৰ কাৰণে সেৱাৰ আদৰ্শতকৈ ভাৱৰ আদৰ্শ মাই। বেৰি সেৱা হয়
মোৰ সেৱনীৰে। গতিকে মই লেখকত বাহিৰে আন একো নকৰোঁ !

মই উত্তৰ দিছিলো—‘কেনেকৈ কৈছিলোঁ কবি। একলগত কবি লগা হলে
মই এই কথা ভয় আনন্দিত হিচাপে লোৱা নাপায়।’ তৰা কিত—‘আজি
দিখিছো।

লিখিবা। তুমি কিয়? যই নিজেই কেতিয়াবা এই কথা লিখিম।

সেইদিনা কি আগেরত জানো। নেগ ৬ ৬বীয়াই তেওঁৰ অতীত জীৱনৰ
হৃদ-হৃদৰূপ। অনেক কাহিনী একে লেখাৰিয়ে দৈ গৈছিল। এইবোৰে আৰম্ভ
কৰিছিল—‘তোমাক মই আজি আমাৰ দেশৰ বিখ্যাত ছোক কিছুমানৰ
বিষয়ে তুমি নজন। কিছুমান কথা কম। তুমি জনিবা আৰু লাগিলে নিবলে
গুনিবা; কিন্তু তাৰ পিছত হজম কৰি ধৰা, ক’তো নিলিখিবা। কাৰণ,
সেই লোকসকল এতিয়া যমৰ আলহী হৈ আছেটো; ইহ জগতত নাই।
তেওঁলোকৰ দোষবোৰ তেওঁলোকৰ লগতে যাওক, গুণবোৰহে আমাৰ স্নান-
সমৰণৰ বস্তু।’

ইয়াকে কৈ তেওঁ পোনতে পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱাৰ লক্ষীমপুৰত থকা ভৈৰৱীয়া ঘৰৰ কাহিনী বৰ্ণালে। এই সন্দৰ্ভত হেনো দুয়োৰো মনোমালিন্ত ইমান পাইছিলগৈ যে সাহিত্য সভাবপৰা পুৰস্কাৰ পোৱা কবিতা সংকলন ‘কাব্য প্ৰতিভা’ত গোহাঞিবৰুৱাই তেওঁৰ কবিতা প্ৰকাশ কৰিবলৈয়ে শোনতে অতুষ্ণতা দিয়া নাছিল। পিছে শব্দত গোষ্ঠীয় ডাঙৰীয়াৰ মধ্যস্থতাত যেনিবা সেইটো হবলৈ নাপালে। সেই প্ৰসংগত আৰু অনেক লোকৰ কাৰ্য্যা-ৱলীৰ ওপৰত নেঙে উল্লেখ্য পাৰ্শ্বভ্যাতি পেলাইছিল।

তাৰ পাছত ওলাল হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ 'কামবত্ৰ' তত্ত্ব পুথিৰ ইংৰাজী অনুবাদৰ কাহিনী। সেই সম্পৰ্কেও তেওঁ ভালকৈ এবাৰলা মেজিলে। শিহুত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়ালাধৰে তেওঁক স্নেহাধিকাৰ হেতুকে কেনেদৰে পোতপুত্ৰৰ আসনো হাচিছিল তাৰ বৰ্ণনা দিছিল। ইও কম চমকৰাৰ নাছিল। নেওগে তেওঁৰ সেইদিনাৰ বক্তব্য স্মাৰণিছিল বেজবৰুৱাৰ—সাহিত্যবৰী বেজবৰুৱাৰ অনাবিল মেহৰ কথাৰে। বেজবৰুৱাৰ উপগনি আৰু স্মৃতিস্বৰূপেই যেনো আছিল নেওগৰ সাহিত্য-জীৱনৰ আঁকৰ উৎস। আগবঢ়ালা আৰু বেজবৰুৱা দুয়োকে তেওঁ পৃথ-প্ৰাৰ্থক সাহিত্য-জ্ঞান ৰূপে বীৰ্য্য কৰিছিল।

কোনও জালচটোর ব্যবহারিত হইবে না; যদি কোনও
ব্যক্তি কোনও বিষয়, উদ্ভাবন, কলা, প্রভৃতি... বিষয়...
কিন্তু...
কিন্তু...
কিন্তু...
কিন্তু...

কথা ভাবিব নোৱাৰো। যি লিখে তেওঁ লেখক; তেওঁৰ লিখাখিনি প্ৰকৃততে সাহিত্য হয় নে নহয়, সি আনৰ বিচাৰ সাপেক্ষ কথা। সেই বাবেই আনে হলেও মোক সন্তীষাভাৱে সাহিত্যিক বুলি চিনাকি দিয়াটো মই ভাল নাপাওঁ; কিয়নো মই লিখো ঘাইকৈ আত্ম বিনোদনৰ কাৰণেহে; প্ৰকাশ কৰো অনিশ্চিত, অজানিত কোনো সহানুভূতিশীল পাঠকৰ উদ্দেশ্যে; তাৰ সাহিত্যিক মূল্য কিবা আছেনে নাই তাৰ বিচাৰ 'বিপুল' পৃথিৱী আক নিবৰখি কালৰ হাতত।'

নেওগ আছিল এজন দুৰ্ঘোৰ আকোঁৰগোজ প্ৰকৃতিৰ লোক। মনত যিটো খেলায় আৰু মনে-প্ৰাণে যিটো ঠিক বুলি ভাবে তাক তেওঁ সমগ্ৰ দুনিয়াই এৰিবলৈ কলেও নেৰে, লাগিলে সিফালে বামুণেই মৰক বা লগুণেই ছিগক। তেনে ভাবৰ চিহ্ন বাটেদি বাট বুলি ধাক্কাতে যদি ক'ববাত উজুটি ধাব খোজে তেনেহলে এবাৰ নহয় দুবাৰেই তাত লাগিলে উজুটিয়াব, উজুটিয়াই আঙুলি ছিঙিব, তথাপি বেঁকা বাট নলয় বা তেওঁৰ বাট নেৰে। সেই হেতুকে ড° কাকতিৰ দৰে লোককো তেওঁ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত খুঁচিয়াই লৈ যুৎসু বেছি বুলি কেপেৰি পাতি যুতলৈ আহ্বান জনাইছিল। ড° কাকতিৰ বিচাৰত শ্ৰেষ্ঠ আখ্যা পোৱা বিহগী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰী আৰু সৌৰবধিৰ কবি ৰতীজ্ঞানাথ দুৱৰাৰ কবিতাবোৰে তেওঁ অগ্ৰ দিশ কিছুমানত ভালকৈয়ে পোহৰ পেলাই বিচাৰ-বুদ্ধিৰ তীক্ষ্ণতাৰ পৰিচয় দিছিল। এই দৃষ্টিতে তেওঁৰ কবি চৌধাৰীৰ লগত চুচু বীয়াকৈ দুই-একোখন খণ্ডখণ্ড নল-পাকৈও ৰাছিল। দুয়োৰো প্ৰতি দুয়োৰো কিছু আন্তৰিক প্ৰণাম আছিল।

আত্ম-নিৰ্ভৰশীলতা আৰু কৰ্মব্যস্ততাৰ কিছু নেওগ আছিল এটা জীৱন্ত উপাধৰণ। দিনত যোল ঘণ্টাকে কাম কৰিছিল বুলি তেওঁ নিজেই কৈ পোৱাৰ অন্তৰ্ভাৱ কৰিছিল। তাৰা জননীৰ দেৱাৰ কাৰ্য্যতেই তেওঁৰ ব্যস্ততা ঘাইকৈ নিবন্ধ আছিল। সাহিত্যৰ সমল সংগ্ৰহ কৰাত আৰু ঘাইকৈ অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নয়ন চেষ্টা কৰিবলৈ বহু কৰাত তেওঁৰ লগত সদানে কেইকোৰ পৰা সাহিত্যিক কেইজন আছে—ভাৰিমনসিং। যুৱণি অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী ৰচনাত বেবেজীনাথ বেজবৰুৱাই যি কাম কৰিছিল, আনন্দীকান্ত সগৰীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী সংকলনত তেওঁনে তাতকৈ কোনো ওপেকৈ কাম কৰিছিল। কলিকাতাত তত্ত্বাচাৰ্য, কলিকাতাৰ বেজবৰুৱা, মহানন্দৰ দৰমণে, অৰিফাৰদী

বায়চৌধুৰী প্ৰভৃতি স্বদেশহিতৈষী নেতাসকলৰ লগত অসম আৰু অসমৰ উন্নতি সম্পৰ্কীয় চিন্তাত নেগৰ আছিল একে ধৰণৰ ভাবাপন্ন সাহিত্যিক। অসম সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰিংশত অধিৱেশনৰ সভাপতিৰ অতিভাষণৰ মূল মন্তব্যে তেওঁ প্ৰচাৰ কৰিছিল—‘মৰে অসম জীয়ে কোন? জীয়ে অসম মৰে কোন?’

নেগৰ জীৱন যাপনৰ প্ৰণালী আছিল সদায় সৰল আৰু অনাড়ম্বৰ। নিজৰ আদৰ্শতে তেওঁ পত্নীকো অনুপ্ৰাণিত কৰি ঘৰখন এখন আশ্ৰমত পৰিণত কৰিছিল। তেওঁৰ পত্নী আছিল সুসাহিত্যিক বেণুধৰ ৰাজখোৱাৰ জীয়াৰী। হাকিমৰ হুহিতা হৈও তেওঁ নেগৰ উপযুক্ত গৃহিণী হব পৰাটো কম দক্ষতাৰ কথা নাছিল। নেগে নিজেই কৈছে—‘মাহিলী ৭৫০ টকীয়া উপাৰ্জনৰ ঘৰখনৰ শুল্ক এটা এৰি ৭৫ টকীয়া শিককৰ ঘৰ সোমালহি মোৰ যৈণী। ভাই-ভাগিনহঁতৰ শিকা আৰু বুঢ়া আই-বোপাইৰ ভৰণ-পোষণ মোৰ সুৰৰ ওপৰত আছেই, ইফালে কোনো ফালৰপৰা আৰ্থিক অৱলম্বন গ্ৰহণ নকৰাকৈ চলা আমাৰ যুটীয়া প্ৰতিজ্ঞা। এনে পৰিস্থিতিত আমি টনা-আছো-বাঠক কি হ'বে চলিছিলো আজি ভাবি নিজে বিস্মিত হওঁ। X X আমাৰ নীতিৰ ভিতৰত আছিল যিখিনি ঘৰুৱা কাম নিজ হাতে কৰিব পাৰি তাত আনৰ সহযোগ নিবিচৰা। অসহযোগ আন্দোলনত ফাটেক নাথালেও হাৰ-লম্বনৰূপে কোৰ-কুঠাৰ মৰাৰ উপৰি কলেজৰ জীৱনৰপৰা আজিলৈকে নিজৰ সাজ-কাপোৰ মই নিজে ধুই লওঁ।’ (মোৰ জীৱন-বহুত; নীলাচল; ৪র্থ বছৰ; দ্বিতীয় সংখ্যা)।

লক্ষ্যটোৱে টোঁৱাই আগবাঢ়ি যাওঁতে বাটৰ বিবিধবিধবোৰলৈ অনেক সময়ত নেগে ভাবিবলৈ টান পাইছিল। সেইবাবে তেওঁৰ লগত মাল্লহাৰ সঘনে ডৰ্জযুক্ত হৈছিল। আনে ভাল বোলা, বেয়া বোলালৈ তেওঁৰ আক্ৰোশ নাছিল। এটি সৰু ঘটনা উল্লেখ কৰা যাপক। ১৯৪৭ চন মান্ধৰ কথা। নেগে সৈছিল ছিলঙলৈ নিজৰ কিবা প্ৰয়োজনত। তেওঁ সৈ আলহী আছিল ভাঃ জীৱকান্ত শইকীয়াৰ ঘৰত। ভাঃ শইকীয়া জেতিয়া লাইব্ৰেৰাৰী এটা জেৰণীয়া দৰত থাকে। পিছৰিবা সূৰা নেগে ঘৰলৈ উভতিব। সেইদিনা ৰাতি দুবজাক আহি বেজন্ত ভাঃ শইকীয়াৰ লগত গু-তৰফ কৰি একে লগে আহাৰ খালে। তাৰ পিছত বেছিশৰ কথা-বতৰত নকটাই বিলাপ

কাৰণে তেওঁৰ বাবে আত্মত্যাগকে মজুত কৰি বখা কোঠালিত লোমাই স্নিগ্ধে চৌপানত পৰিলগৈ। মেলা দুৱাৰ কাণি-দুৱৰী হৈ মেলাই থাকিল, বিজুলী বাতিও জ্বলিয়ে থাকিল। কিছু সময়ৰ মূৰত ডা° শইকীয়াই নেওগৰ কোঠালিৰ কালে চাই দুৱাৰ অলপ খোলা হৈ থকা দেখি প্ৰথমে বাহিৰবৰণাই নেওগক মাতিলে। উত্তৰ নাপাই তেওঁ এখোজ-দুখোজকৈ কোঠাৰ ভিতৰলৈ লোমাই গ'ল। তাত দেখে পেণ্ট গলাই পিন্ধিবলৈ দিয়া খুতিখন চকীৰ ওপৰতে পৰি আছে। সিকালে মেজৰ ওপৰত ধোৱা গৰম পানীৰ পাত্ৰও অকণো খালী হোৱা নাই। তেওঁ তেতিয়া আঠুৰাখন অলপ হাতি, লেপখন ফিফিং গুচাই দেখে নেওগ ভৰ চৌপনিত। ভিত্তিত বন্ধা 'নে'ক-টাই' ভিত্তিতে আছে। গাৰ কোট চোলাটো মাজ খুলি আঠুৰাৰ তলত গাকৰ কাষতে থৈছে। ডা° শইকীয়াই তেওঁক তেতিয়া নজপোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰিলে। মাতি স্থমিলত নেওগে কলে—'এবা, মই অৰ্থনিয়ে আপোনালোকক কৈছিলোঁ নহয়—কাইলৈ মই বাতিপুৱাৰ মটৰতে যাম। কাপোৰ খুলিলে পুৱা পলম হবও পাবে বুলি মই এনেকৈ গুইছোঁ'।—ডা° শইকীয়া আচৰিত হ'ল। তেওঁ কলে—'আপোনাক বাক মই নিজে মোৰ গাড়ীত নি মটৰত তুলি দি আহিম। আপুনি সেই বিষয়ে চিন্তা নকৰিব। এতিয়া উঠি কাপোৰ বদলাই শোৱক'। নেওগে তাকে কবিলে। এয়ে আছিল ভিবেৰন নেওগ।

ওপৰত কোৱাৰদৰে লক্ষ্যটোত মাত্ৰ ল'ৱাৰ নজৰ বাধি নেওগে আজীৱন প্ৰায় অকলে অকলেই যুঁজিলে। নিয়তিক তেওঁ ক'তো সহজে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে জয় লাভ কৰিবলৈ এৰি দিয়া নাছিল। জীৱন-বহুত তেওঁ কৈছে 'মোৰ দুট ল'ৰাৰ ল'ৰেও জীৱনত সহায় একডীয়া বাটেই, চলিত, লাগিছোঁ, জৰ্জৰাণি নিয়তিৰ জয় মই কেতিয়াও দিবিবানে যোষণা কৰিবলৈ দিয়া নাই।' লক্ষ্যবৰণা নেওগ আছিল একাচেকা বিধৰ লোক আৰু অকলশৰীয়া প্ৰকৃতিৰ। কোনোবাই তেওঁৰ ল'ৰা ল'ৰা ৰুবি, ল'ৰা—তেওঁ হ'লে জাবো, ল'ৰা দিবিচায়ে। এই প্ৰকৃতি তেওঁৰ শেষ বয়সলৈকে আছিল। তেওঁ ভাব হুজুত হিছিল—'প্ৰভুৱক সিন্ধু ৰাও বিয়ে বাই দিব লাগিব; জাবো ৰাও সানু কোনোবাই বাই দিব তেন্তেই জাবোৰে তেন্তেই নোৱাৰে, ইয়াৰ প্ৰকৃত অৰ্থক সিহঁতে বুজিব'।

নেওগে জীৱন-সমুদ্ৰ মহন কৰি অভিজ্ঞতাৰ সঞ্জীৱনী যদি গোটাচেৰেক লাভ কৰিছিল। তাকে তেওঁ এইদৰে কৈছে—‘মোৰ প্ৰথম সিদ্ধান্ত হ’ল— গাইওটীয়া জীৱনৰ ২৫-২৫ বা উমান-৭৩নৰ প্ৰতি নিৰ্যাত্তৰ কোনো গুটি নাই; সত্য-অসত্য বা পাপ-পুণ্যও মানুহৰ নিজা কথা, খুটি বা সৃষ্টিকৰ্ত্তাৰ লগত তাৰ বিশেষ সম্বন্ধ নাই: গতিকে এই নৈব্যক্তিক পদ্ধতিৰ কাৰণে তেঁও পতা মিছা। দ্বিতীয়ত, পত্নী বা পুত্ৰ-পুত্ৰী প্ৰভৃতি সকলো সম্বন্ধ আকস্মিক; দংগাৰ সমুদ্ৰত এতেকে জাৱন-ভৰা বাই যাওঁতে কোনোবা কাৰোবাৰ কাঁচ চাপে আৰু পৰম্পৰ আদৰ-সভাষণ জনায়, ইমানেই। তৃতীয়ত, মানুহৰ একমাত্ৰ কৰ্ত্তব্য আগত পোৱা কাম কৰি যোৱা—ইত্যাদি।’

নিজে এজন খ্যাতনামা শিক্ষক আছিল যদিও আধুনিক স্কুল-কলেজীয়া শিক্ষা পদ্ধতিৰ ওপৰত তেওঁৰ আস্থা নাছিল। ক্ৰীড়াক তেওঁ সমৰ্থন কৰিছিল যদিও তিবোতাই চাকৰি কৰাটো তেওঁ সাধাৰণতে সমৰ্থন নকৰিছিল। মেঠবাৰ নিকট লামা-ছোৱালীক শিক্ষা দিবলৈ ‘জানাপ্ৰন’ বুলি ঘৰতে এখন পঢ়াপালি খুলিছিল। এনেবোৰ কাৰ্য্যৰ বাবে তেওঁক কিছু কল্পনা-বিলাসী বুলিব নোৱাৰি; কাৰণ চিন্তাৰ লগত কামৰ বজিতা খুৱাবলৈ মাথোন তেওঁ এনেবোৰ কাম কৰিছিল। অনেক বৰলোকে নিজৰ ল’ৰা-ছোৱালীক ‘পাৱিক স্কুল’ত দি বুনিয়াদী বিজ্ঞানলয়ৰ উপকাৰিতাৰ বিষয়ে বক্তৃতা দি ফুৰে। নেওগ তেনে প্ৰকৃতিৰ লোক নাছিল।

সমাজে মানুহ গঢ়ে আৰু মানুহেও সমাজ গঢ়ে—ই এটা চিৰন্তন সত্য। এটাক বাদ দি আনটো থাকিব নোৱাৰে। সমাজৰ নানা প্ৰকাৰ নিষ্পেষণৰ প্ৰভাৱত এই সত্যটো নেওগৰ জীৱনত অস্ত ৰূপেহে প্ৰতিভাত হৈছিল। তেওঁৰ মতে পৃথিৱীৰ মাধ্যাকৰ্ষণৰ দৰে সমাজৰো মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তি আছে; ই সমাজত থাকোঁ সহজে উৰাবলৈ নিদিয়, আৰু আটাইকে তললৈ টানে।’ তেওঁৰ উক্তিটিও উলমূলকৈ দলিয়াই পেলাব নোৱাৰি। মহৎ লোকসকলে জীৱন সমাজৰ প্ৰতিফল অৱস্থাৰ লগত জুৰোৱা সংগ্ৰাম কৰিহে আত্মপ্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰি আহিছে।

কৈজনাৰ দেৱদীপ্ত দ্বাৰা জিতা-কেঁচা অৰণ্য কৰি অৰণ্য আহিছিল। কিছুমান লোকে হঠকৈ যেনে অচিৰ কাল মানিয়ে অভ্যস্ত হৈ পৰিছিল। অৰণ্যত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰি দৈৱ হৈ পৰিছিল। ইয়াৰ দৰে নেওগেও কৈজনাৰ দৰে হৈছিল।

কোনো লোক বা বিষয়ৰ প্ৰতি চোকা মন্তব্য একোটা নিখিয়াই কৰা কবলৈ বা লিখিবলৈ টান পাইছিল। উদাহৰণ, যেনে, বন্ধু-বান্ধৱে কয়—
 ধৈৰ্য্য ধৰিবা। —মই কওঁ—ধৈৰ্য্যৰ বাহিৰে আন যিহকে কোৱা মই ধৰিব
 পাৰিম। × × সভাপতিৰ আসন অলঙ্কৃত কৰা বুলি অসমীয়া বাফ্যা-
 লৰ্কাৰ এটি সততে গুনিবলৈ পোৱা যায়। ‘অলঙ্কাৰ’ শব্দটোৰ মূলেই হ’ল
 ‘অলম্’ অৰ্থাৎ নিম্নয়োজন; পাছে সভাপতি হৈ কাম কৰাটোৱে ‘অলম্’
 নে সভাপতি হোৱাটোহে ‘অলম্’ এই সম্পৰ্কতো ‘বেদাঃ বিভিন্নাঃ স্মৃতিয়ো-
 বিভিন্নাঃ।’ (পৰম্পৰাৰ মৰ্যাদা—অসম বাতৰি ১৪ জুলাই, ১৯৬৫)।

সাহিত্য-সেৱাত নেওগৰ আদৰ্শ আছিল সাহিত্যবধী বেজবৰুৱা আৰু
 অগ্নিকবি (বহুতৰ মতে অগ্নিধৰ্ম্মি) কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য। ১৯৩৮ চনত
 তেওঁ ‘অসমীয়া সাহিত্যৰ জিলিঙনি’ বোলা বহুকাঠে প্ৰণয়ন কৰা পুথিখন
 নিজে ছপাবলৈ গৈ ধনৰ অভাৱত ভি.পি. মোকোলাৰ নোৱাৰি বিষয়ে
 অ’ৰপৰা তপ্পল উধাতু খাই লৰি ফুৰিবলগীয়া হৈছিল, তাৰ বিবৰণ পঢ়িলে
 তেওঁৰ মনৰ দৃঢ়তা উপলব্ধি কৰিব পাৰি। অৰ্থ-সংগ্ৰহ কৰি কোনোমতে
 ভি.পি.টো মোকলাই তেওঁ এইদৰে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাইছিল—‘কমলাকান্ত,
 লক্ষ্মীনাথ প্ৰভৃতিৰ ত্যাগৰ তুলনাত মোৰ এনেবোৰ কষ্ট অতি নগণ্য; কিন্তু
 তাৰ দ্বাৰা তেখেতসকলৰ আত্ম-দানৰ তৰ্পণ কৰা হৈছে বুলি নিজক আশ্বাস
 দিওঁ।’ (সাহিত্যত আমিৰ ভোজন, অসম বাতৰি, ১০।৪।৬৬)। এনে
 কষ্টৰ মাজতো নেওগে লিখনী এৰা নাছিল, কাৰণ তেওঁ নিলিখি নোৱাঃ
 বিছিল। বহুত অসমীয়া লেখকৰ মনৰ খেদ তেওঁৰ কাপেৰি এঠাইত ওলা-
 ইছে—‘সেইদেখি কেতিয়াবা ভাবোঁ আৰু ছই-এক বন্ধু-বান্ধৱকো কওঁ, মই
 যেন হুনাই লেখক হৈ জন্ম নলওঁ। কিন্তু কোনে জানে মোৰ কৰ্মবৰ্ত্তমানত
 কি লাগি আছে! × × বন্ধু-বান্ধৱৰ সহায়কৃতি আৰু উৎসাহ-উদ্বুদ্ধিত
 মই লিখোঁ, কিয়নো নিলিখি মই শাস্তি নাপাওঁ।’

সাহক্য ভিষেকৰ নেওগৰ জন্ম হৈছিল ১৮৯৯ চনত; তেওঁ বৰী হ’ল
 ১৯৬৬ চনত; বয়সৰ লেখত তেওঁৰ আয়ুস আছিল মাত্ৰ ৬৭ বছৰ; কিন্তু
 অসমীয়া সাহিত্যৰ পুৰুষ, বন্ধু, ইন্দিৱান, ভাষাৰ সুবৰ্ণী আদি বিভিন্ন বিভা-
 ঙ্গলৈ তেওঁৰ দান লক্ষ-বৰ্ণ অংশন-অংশন পুৰি হ’ব। যিকোনো শিবিহীন কবিতাই
 তেওঁৰ বৈশিষ্ট্য বহু পৰিহাস, বৈশিষ্ট্য যেনে বিখ্যাত কবিবৰ্গৰ বৈশিষ্ট্য।

বৈশিষ্ট্য আৰু প্ৰকাশৰ বৈশিষ্ট্য। সাহিত্য আৰু ভাষা সম্পৰ্কে তেওঁ প্ৰকাশ কৰা দুই-একোটা মন্তব্য এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখ কৰা যায়। সৰ্বাংগ সিদ্ধান্ত সাহিত্যিকসকলেও ব্যৱহাৰ কৰি থকা কিছুমান শব্দৰ ভুল ব্যৱহাৰলৈ আঙুলিয়াই তেওঁ কয়—‘অনতিপলমে’ বহুতে লিখে। তেনেকৈ লিখিবলৈ বোৱা প্ৰথম ঠাৱিত গোলাপ ফুল লগোঁৱাৰ দৰে আপুহ। (অনতি সংস্কৃত শব্দ, পলম অসমীয়া শব্দ।) তেনে আৰু কিছুমান ভুল—‘ৰাম-ধনু’ক ‘ৰামধেনু’ লিখা, ‘ৰাধা’ক ‘বেধা’ লিখা, ‘কথা-চিহ্ন’ৰ ঠাইত ‘বোল-ছবি’ লিখা ‘মন-ৰোগ’ৰ ঠাইত ‘মনোৰোগ’ লিখা-ইত্যাদি। নেওগৰ মতে ‘ৰাক্ষসী’ শব্দৰ পুংলিঙ্গ ৰাক্ষসি নহয়, কাৰণ ৰক্ষস কামৰ কৰ্ত্তাকে ৰাক্ষসী বোলে। তেনেকৈ অসমীয়াত কুৰুৰ, মেৰুৰী, কাউৰী, বগলী, চিলনী, ছাগলী আদি শব্দ উভয় লিখ। তেনেকৈ ‘শিয়ালি’ শব্দও আদৰ্শ অৰ্থত ‘ই’ যোগ হৈ হৈছে, শিয়ালৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ নহয়, যেনে, ‘শিয়ালি পালেগৈ বতনপুৰ’, ‘শিয়ালি এ নাহিবি ৰাতি’। আকৌ তেওঁ কয়—‘সংস্কৃতত বচন তিনিটা, প্ৰাকৃতত দুটা, অসমীয়াত মাত্ৰ এটা। অসমীয়াত সেই এক বচনতে দুই সংখ্যা বুজোৱা যি শব্দ লগাই বিবচন (যেনে, গৰুহাল) আৰু বহুবচন শব্দ লগাই (যেনে, গৰুসকল) বহুবচন কৰা হয়। বিভক্তিও তেনেকৈ অসমীয়াত ছয়টাহে; পঞ্চমী বিভক্তি অসমীয়াত নাই, বৰ্ত্তীৰ লগত ‘পৰা’ বোলা এটা স্ত্ৰীয়া শব্দ লগাই পঞ্চমীৰ ভাব বুজোৱা হয়।’ আৰু তেওঁ লিখে ‘অন-অসমীয়া’ (অনা-অসমীয়া নহয়), ‘অন-তাঁৰ (অনা-তাঁৰ নহয়)। এনেধৰণ কাৰ্য্যত গভাৱগতিকতাৰ-পৰা আঁতৰি গৈ তেওঁ যে যৌলিক চিন্তাৰহে পৰিচয় দিছিল এনে নহয়, লবল লেখনীৰে নিজৰ কালৰপৰা প্ৰত্যেক বক্তৃতা আৰু বক্তাইছিল। আনকি ‘অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাত তেনে ধৰণৰ আয়োজনৰ বাবে এটা বক্তৃতা আৰু ‘আবল্ল কবিবলৈও তেওঁ বিহা-পৰামৰ্শ আগ বঢ়াইছিল।

অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ আসনৰপৰা প্ৰচাৰ কৰা বক্তব্য দুই চৰকাৰী বাণীয়ে চিৰকাল চিন্ধাৰ লবল লেখনী; যেনে, ‘বৰোপৰীতৰ সন্মতি যি বক্তৃতাৰ সন্মতি তেনেকৈ পিতৃছিল।’ সেয়ে বক্তৃতাৰ বা ‘বক্তৃতা’। ‘অসম সাহিত্য সভা’ৰ সন্মতি দুটি এটা বক্তৃতা নাই, ‘নি-অসম সাহিত্য সভা’ৰ সন্মতিৰ সন্মতিৰ সন্মতি। x x একোটা বক্তৃতা-চিহ্ন যেনে ‘বক্তৃতা’ ‘অসম সাহিত্য সভা’ৰ সন্মতি বা বক্তৃতা হৈছে অবিদ্যমান নোহাব পাৰে। x x বক্তৃতা

সম্পন্ন লেখকৰ বাবে বাধাইহে প্ৰকৃত উদ্গনি। × × কেৱল বতৰ চাই
কঠিয়া পৰাটো সাহিত্যিকৰ লক্ষণ নহয় × × প্ৰকৃত সাহিত্য-প্ৰেৰণা
সাহিত্যিকৰ গাৰ স্বাভাৱিক তাপহে, পাল-জ্বৰ নহয়।' ইত্যাদি।

প্ৰকৃত সাহিত্যিকৰ লক্ষণ সম্পৰ্কে কোৱা উপবোধ শেহৰ বচনশাৰী
নেওগৰ গল্পত সম্পূৰ্ণৰূপে খাটিছিল। সেয়েহে তেওঁ মই লিখো কিয় প্ৰবন্ধত
নিজৰ অন্তৰ খুলি কৈছিল—‘মই এইটো সদায় অনুভৱ কৰোঁ—অসমীয়া
জাতিৰ ভূত-ভৱিষ্যৎ, স্তম্ভ-স্থৰ লগত মোৰ প্ৰাণ গঁথা আছে; অসমীয়া
ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নতি মোৰ হেপাহৰ ধন। সেইহে মনত পৰা কালবেপৰা
মৌলিক ৰচনাৰ বাহিৰেও ইংৰাজী প্ৰভৃতি ভাষাত হৃদয়ৰ কবিতা বা জ্ঞান-
বিজ্ঞানৰ কথা পালেই ততালিকে তাৰ ভাঙনি কৰিছিলোঁ। আৰু অসমীয়া
সাহিত্যৰো মৌলিক সৌন্দৰ্য ফুটাই দেখুৱাবলৈ যত্নত আছিলোঁ।’

সেওঁৰ আছিল প্ৰথমে এজন অসমীয়া, তাৰ পাছতহে ভাৰতীয়। দেশ-
প্ৰেম তেওঁৰ মনত পোন-প্ৰথমে জাগি উঠিছিল নিজৰ গাঁওখনকে কেন্দ্ৰ
কৰি। *charity begins at home*, বোলে, ঘৰত ওপজা প্ৰেমহে গৈ
পৰতো ৰয়পে। ‘মোৰ গাঁও’ বোলা কবিতাত (ইন্দ্ৰধনু) তেওঁ প্ৰাণতালি
প্ৰকাশ কৰিছিল—

কৰাবন্ধীয়া মোৰ—সক গাঁওখনি—ব্ৰজাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ জগতৰ;

ইয়াতে শৈশৱ লীলা—ইয়াতে এদিন মোৰ কোনোবা শৰৎ ৰাতি—

মৌৱনৰ ধীৰ আগবণ। ইত্যাদি।

সেওঁৰ কৈছিল—‘অসমৰ উন্নতি সাধনৰ ভিত্তিৰেহিহে আমি জাতিৰ
উন্নতি সাধিব লাগিব; অগতঃ ভিত্তিৰত অসমকখনে-বাৰে, মাৰ্গে-বাহে এক
আৰ্হৰ সন্নিবিষ্ট কৰি ৰাখি জোকাই। আমাৰ একমুখক ধ্যান হোৱা উচিত, আৰু
তেতিয়া হলেই ভৱিষ্যত প্ৰতি এক প্ৰেৰণা সোৱাক ভাৰ্য কৰা যাব।’ (মৌলিক
বক্তব্য, লক্ষ্যপত্ৰ অধিকাৰ)। এই বিষয়ত তেওঁ আছিল সন্নিবিষ্ট
কল্পনাত ভৱিষ্যত, অসমকেন্দ্ৰী অধিকাৰী, কৰ্মীৰ মৰ্যাদা বৰ্দ্ধন,
সাহিত্যৰ বৈজ্ঞানিকতা আদি সেৱা বাণিজ্যিকসকলৰ উদ্ভাৱন।

সেওঁৰ আচলপ্ৰতি প্ৰকাশি কৰা হৈছে ‘মৌলিক’। মৌলিককেন্দ্ৰীক পাক
লোৱাৰ লোভবিহে তেওঁ চাক্ষুণ্যত সোৱাইছিল। পিতৃ: অনুশাসক: কৰ
চাক্ষুণ্য কৰি উঠি পৰে, অসমকেন্দ্ৰীক জীৱনৰ অধিকাৰৰ পিতৃ:কেন্দ্ৰীক

চাকৰিৰ জীৱন 'নকৰব' (চাকৰব) জীৱন। শিক্ষক হিচাপে তেওঁ জীৱনত কৃতিত্ব নভিছিল, কিন্তু তথাপি তেওঁ নিজে কৈছিল যে প্ৰকৃত শিক্ষকৰ উৎসৰ্গিত জীৱন যাপন কৰা শিক্ষক শতকৰা এজনো পাবলৈ টান। নিজৰ বিষয়েই তেওঁ কৈছিল—'একুৰি বাৰ বছৰ কাল বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত শিক্ষকতা কৰিলোঁ, কিন্তু তাৰ ভিতৰত একুৰি বাৰ ঘণ্টাও মোৰ ভালৈ নগ'ল।'

অনেক কামত, বিশেষকৈ সাহিত্যৰ অনেক ক্ষেত্ৰত নেওগ আছিল বাট-কটীয়া। উদাহৰণ তেওঁৰ 'আকুল পথিক' নামৰ পুথি প্ৰকাশ। ১৯২৯ চনৰ কথা। তেওঁ তেতিয়া কলেজীয়া ছাত্ৰ। বিহু-গীত, হ'চৰি গীতৰ এই পুথি ছপোৱাৰ বাবে তেওঁক বহুতে নিলাক্ষ-সাহিত্যিক বুলি মূখৰ আগতে ইতিবাচক কৰিছিল। কিন্তু ইফালে ছয় মাহৰ ভিতৰতে 'আকুল পথিক'ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ ওলাইছিল আৰু আচৰিত কথা তেওঁক ক'ব কথাবে নিলাক্ষ সাহিত্যিক বুলি সমালোচনা কৰাসকলৰ বেছিভাগেই আগধৰি সেই পুথি কিমিছিল।

নেওগৰ শ্ৰেষ্ঠ অৱদান তেওঁৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী। অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী, অসমীয়া সাহিত্যৰ জেউতি, অসমীয়া সাহিত্যৰ জিলিঙনি, অসমীয়া সাহিত্যৰ অধ্যয়ন, আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী, অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত নতুন পোহৰ, New Light on the History of Asamiya Literature এই অতীবোৰ নামেৰে তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী বিধি একো একো বিষয়ৰ ওপৰত ভিন ভিন বিশদৰণৰ পোহৰ পেলাই ভিন ভিন কণত তাক লিখিক-বিহাৰি চাবলৈ আৰু দেখুৱায়লৈ যত্ন কৰিছিল।

আকুল পথিক, ইন্দ্ৰধনু, ভোগজৰা, বিচিত্ৰা, অসমা, মুকুতা, মালতী আদি অনেক কবিতা পুথি নেওগে বচনা কৰিছিল যদিও কবি হিচাপে তেওঁ 'ইন্দ্ৰধনু'ৰ কবি বুলিহে প্ৰখ্যাত। তেওঁৰ দেশপ্ৰেমৰ বাবে কবিতা তিনিটা—'মোৰ গাঁও', 'শশমুক' আৰু 'বুৰঞ্জী দেখক'—'ইন্দ্ৰধনু'তে সন্নিবিষ্ট হৈছে। দেশপ্ৰেমৰ সজ্ঞা ব্যাখ্যা কৰিবলৈ এই তেওঁ সাহিত্য কৰ্ত্তাৰ সজ্ঞা পতিৰ অভিব্যক্তি কৈছিল—'অসম অসমীয়াৰ নিজস্ব, কিন্তু অসমীয়া নো, কোন? ভাবতবৰ্ষৰ বেয়ে-বেয়ে এই ঠাঁইত বিবিধতে প্ৰৱেশ কৰি, বিবিধভাৱে যাক ইফাল ফালল সজ্ঞা কৰি অসমীয়া হ'ব পাৰে, জাত বাধা দাঙি ফুৰা, জিৱিতিকাল কালৰে বিবিধভাৱে তাক খুৱাবলৈ আৰু নি পাবলৈ যত্ন কৰা, জিৱিতিকাল সজ্ঞাবা, নিজৰ মাত্ৰ দেশবাসী, অসম, আইয়, ভব খান জয়ী কৰি তেওঁ ক'ব লব খোজে।' —এইখন আছিল কবি-সাহিত্যিক নেওগৰ সজ্ঞাৰ কবি-সাহিত্যিক, সমালোচক, কবি সাহিত্য সজ্ঞাৰ আকুল নকশাৰ ভিতৰত নেওগ।

উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখক : স্মৃতিৰ সুৰতি

অধ্যাপক উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখকদেৱক পোন-প্ৰথমে দূৰবৰষা দেখিছিলোঁ
অসম সাহিত্য সভাৰ এখন বাৰ্ষিক অধিবেশনত। সি এটা স্মৰণীয় ঘটনা।

১৯৩৪ চন। সেইবাৰ অসম সাহিত্য সভাৰ বাৰ্ষিক অধিবেশন বহি-
ছিল মকলদৈত। পঞ্চদশ অধিবেশন। সভাপতি আনন্দচন্দ্ৰ আগবঢ়ালা।
অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি তপেশ্বৰ শৰ্মা। মকলদৈৰ মহকুমাধিপতি আছিল
তেতিয়া কালিৰাম মেধি। বুলিব লাগিলে সেইবাৰ তাত আকৰ্ষণীয়ভাৱে
জ্যাক্‌জমকীয়াতকৈ সভা পতাৰ গুৰিতে আছিল তেওঁ। কাৰণ সেই সময়ত
বুঢ়িহৰ নিকপকণীয়া শাসন চলিছিল। চৰকাৰী বিদ্যালয়, কাৰ্য্যালয় আদিৰ
ছাত্ৰ, কৰ্মচাৰী আৰু ঘৰবোৰ নাপালে তেনে এটা মহৎ অস্থান পতা সহজ
কাম নহয়। তাতে অধিবেশন বহিছিল ম'হৰ শিং কঁপোৱা পুহ-মহীয়া
বৰদিনৰ বন্ধত। অভ্যৰ্থনা সম্পৰ্কে এটা ঘটনা মনত আছে। আৰম্ভণিৰে-
পৰা কেউদিন আহাৰৰ লগত সদায় প্ৰতি লাভতে গতানুগতিকভাবে মাহুও
পাচলিৰ উপৰি হৰিণৰ মজহ আৰু মখা-দৈ প্ৰতিনিধিসকলক হেপাই পলুৱাই
খুৱাব পৰাকৈ যোগান ধৰা হৈছিল। তাকে লৈ শেষৰ দিনা মুকলি সভাত
শলাগৰ শৰাইৰ উত্তৰ দি বাগ্মীবৰ নীলমণি হুকনে কৈছিল—আমি মকল-
দৈয়ে বিয়া শলাগৰ শৰাইখন পোনে পোনে লৈ যাম কেনেকৈ? বোলে,
টোপোলাক লৈ, টুপলি নাৱচ, বহু টুপলি তোলাই আছে।—সেইদেখি
আমিও এইখন এখন শৰাই ভেঙিলোকক ওভতাই বিধলগীয়া হৈছোঁ। ই
অসমীয়া নিয়ম। অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতিয়ে অতিভাষণত আমাক বন্ধ-
বৈ, ইতিবৃত্ত লিখৰ গাই, ওলালে-সেইখন বেথোন এতিয়া আমি আখৰে
আখৰে মানি লকলৈ উঠাৰ পাইছোঁ। মকলদৈ ৰায়চৌকৰ তেওঁ বি ইতিহাস
লিখে সি বেথোন ভেঙে নহয় কেনে লাগিল। মোৰ মনেৰে মকলদৈ যাক
বন্ধ কৰি দি। বন্ধ আৰু বৈ সি আমিয়ে মকলদৈ হৈছে। বিয়ে বিয়ে
বন্ধক, বৈ হলে ভেনেকৈয়ে কম; কাৰণ, ইমানকৈ, হুনিৰ, কৰ, লাগিল
আকৌ খাহীৰ মকল, বাছ, বৈ প্ৰতি লাভতে আমি আপুৰে কৰোঁৱা কৰিব

খোৱা নাছিলো। ইয়াৰ শলাগ নলৈ জানো পাবো? তাকে নকবিলে অজীণ পাতকী নহলেও আমি থাই পাতকী, অশলাগী নহম নে?” ইত্যাদি।

মুকলি সভাৰ দিনাৰ কথা। সভা বহিছিল তেতিয়াৰ দিনৰ ‘কবো-নেচন গ্ৰাউণ্ড’ বোলা আহল-বহল খেল-পথাৰখনত। আজি-কালি সি গান্ধী-ময়দান নাম লভিছে। সভাত ৬/৭ হাজাৰ লোকৰ সমাবেশ ঘটিছিল। ওকৈ সজোৱা সভাপতিৰ মঞ্চখনত খুপিতৰাৰ দৰে জিলিকি আছিল—সভাপতি আনন্দচন্দ্ৰ আগবৰালাৰ উপৰিও পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, বখুনাথ চৌধাৰী, নীলমণি ফুকন, পদ্মধৰ চলিহা, নগেন্দ্ৰনাথায়ণ চৌধুৰী আদি মহাবীৰসকল। গণ্যমান্য সভাসদসকলৰ আগশাৰীত আছিল—কলিনীবালা দেৱী, অধিকাণীৰী বায়চৌধুৰী, মহাদেৱ শৰ্মা, দণ্ডিনাথ কলিতা, সৰ্ব্বদৰ শৰ্মাকটকী, হৰিনাথায়ণ দত্তবৰুৱা, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখক, বিবিধিগুমাৰ বৰুৱা মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা আদি স্বনামধন্য বীৰসকল। আমি খেচ্চাসেৱক ছাত্ৰসকলৰ কিছুমানে কোঁতুলবশতঃ আমাৰ শিকাগুৰু দীননাথ চহৰীয়াৰ কুটুৰি কুটুৰি স্মৃতিছিলো—“ছাব, সভাপতি আগবৰালা, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, নীলমণি ফুকন আদি দুই-চাৰিজনক আমি চিনো; বাকী-সকলৰ কোনজন নো কোন?”—তেখেতে দূৰবপৰাই আঙুলিয়াই কৈছিল—“প্ৰশ্নবত সো লাখটি হাতত লৈ থকাজন বিহগী কবি বখুনাথ চৌধাৰী; জেউৰ সোঁহাতে বহা গৌৰধৰা জনেই পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা; শকটকৈ নৌ তেওঁ হ’ল জমিদাৰ নগেন্দ্ৰনাথায়ণ চৌধুৰী ইত্যাদি।

সভাত দুটা বিষয়ত হোৱা ভৰ্ক-মুন্ধৰ কথা আজিও মনত পৰে। প্ৰধান সম্পাদক চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা কিবা কাৰণত অধিবেশনত উপস্থিত নাছিল। জেউৰ নিৰ্দ্ধিত কাৰ্য্যবিবৰণীখন পাঠ কৰিছিল সৰুকাৰী সম্পাদক বেজবৰুৱাৰ বেজ-বৰুৱাই। প্ৰতিবেশনখন বেজবৰুৱাই সোধহয় আগতে এবাৰো পঢ়ি মোৱা নাছিল। গতিকে পঢ়াত সময়ে উলুটি থাইছিল। আৰু ষোঁতমোহাৰ লগা-ইছিল। পাঠত বিলম্বিত ঘটাব কাৰণে ব্যাকবৰণ কুলবোৰো মোতাব কাণত কেতকৈ স্মৃতিছিল। জেউয়া, সৰুকাৰসকলৰপৰা অধিকাণীৰী বায়চৌধুৰীয়ে কৈছে যে প্ৰতিবাৰ কবি কৈছিল, “জুইক পঢ়িব মোৱাৰে যদি পোহৰ পাব বত কবক, আমি সেইখন জনি সময় নই নকৰো। এইখন স্মৃতিত লগা।” জেউক মোৱাব লগে লগে পাঠক বেজবৰুৱাৰ দৃষ্টি হ’ল। জেউয়া কাৰ্য্য

শুদ্ধাক্ত লৈ বায়চৌধুৰী আৰু বেজবৰুৱাৰ মাজত যিখন তৰ্ক-যুদ্ধ হৈছিল মনত পৰিলে তাক আজিও চকুৰ আগতে ঘটি থকা যেন লাগে। সত্যপতি আগবঢ়ালা আৰু বাগ্মীবৰ নীলমণি ফুৰনৰ মধ্যস্থতাত সি যেনিবা বাক-যুদ্ধতে শাম কাটিলে।

তাৰ পাছত আহিল প্ৰস্তাৱ-গ্ৰহণ পৰ্ক। প্ৰস্তাৱ-গ্ৰহণৰ সময়ত ‘অসম’ আৰু ‘আসাম’ নামটোকে লৈ আকৌ এজাউৰি তৰ্ক-বিতৰ্ক আৰম্ভ হ’ল। এইবাৰৰ তৰ্ক প্ৰথম বিধৰ নহয়, হাত্তৰসপূৰ্ণ গ্ৰহণন বিধৰহে। ‘আশাৰ’ নামটোৰ কোনো অৰ্থ নাই, গতিকে ই ‘অসম’ হব লাগে বুলি প্ৰস্তাৱ উত্থাপন কৰাৰ লগে লগে তাৰ সপক্ষে আৰু বিপক্ষে তৰ্ক-যুক্তি আৰম্ভ হ’ল। লেখক ডাঙৰীয়া আহিল বৰুণশীল দলৰ মুখ্য নেতা। ‘আসাম’ নাম তেওঁ নেৰে। সোঁহাতৰ তক্তনী আঙুলিটো মূহুৰ্ত্তাৰে সঞ্চালন কৰি হাত্তৰসপূৰ্ণ গহীন গহীনকৈ তেওঁ কবলৈ ধৰিলে, মোৰ এই ক’লা কোটটো দেখিয়ে আপোনালোকে জানিব পাৰিছে মই উকীল। মই পিছে আৰু গুচাবলৈহে ইয়াত ক’লা কোট পিন্ধি হাজিৰ হৈছোঁ কাৰো হৈ ওকালতি কৰিবলৈ ইয়াত থিয় যোৱা নাই। মনৰ হক কথা ক’-আবাৰ কম বুলিহে থিয় হৈছোঁ। নিজৰ উদাহৰণেৰেই আৰম্ভ কৰা ভাল, আনলৈ আঙুলিয়ালে আকৌ কিবা পয়মালহে ঘটিব পাৰে। মোৰ আইৰ নামটো আহিল গেছেলী। গতিকে সেইটো সলাই গন্ধেশ্বৰী বা গন্ধমালতী দিলে কেনে হয়? নে ইংৰাজী-গন্ধী কৰি কেইলি চাহাবৰ পত্নীৰ বৰে গেট্‌লি কবিয়ে দিম? মোৰ ককায়েউতা আহিল ভকত। তেওঁ মোৰ এইবোৰ চিন্তাৰ কথা কেনেবাকৈ গম পাই এদিন মিছে কথাটো উলিয়াই মই কিবা যুক্তি দি মাত মাতিব খোজোঁ- তেই তেঁকাহি মাৰি দি মোৰ চিন্তাত টোকা পানী দািলে। আজিও মোৰ সেই তেঁকাহিটোলৈ মনত পৰে। গতিকে ককাৰ ভবতে মই কওঁ—আবাৰ অসমী আইৰ নামটো আসৰ বৰেই থাকক: ‘আসাম’ ওচৰি ‘অসম’ কৰিব লাগে। সাহিত্য সলাই সাহিত্যকে কবক, বাক-বাপেকৰ নামত সত্যপতি ৰং দালালিগেও হব। সেয়ে নহলে কিম্বা বৰ খেলি বুলিলে কোটত থিয় দািলে। —মুহুৰ্ত্তাৰ মাজত আইৰ নিজৰি আৰু হাত চাপৰি ইত্যাদি উঠিল, বাক-বিতৰ্ক চলিল কিম্বা প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ নহ’ল।

১৯৩৮ চনত লেখক ডাঙৰীয়াই কিছু দিনৰ কাৰণে কটন কলেজত অসমীয়াৰ অধ্যাপনা কৰিছিল। সেই সময়ত নিজ্ৰ লোক পাই শ্ৰেণীৰ অৰ্থাই-টং দুই-এজনে তেওঁৰ লগত পেলাই কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনা পাইছিল। কিন্তু হাজাৰ চেষ্টা কৰিও কোনেও হলে তেওঁৰ খং তুলিব নোৱাৰিছিল। বনৰ্ত্ত আছে এদিন এজন ছাত্ৰই তেওঁক কৈছিল—‘ছাৰ, আজি আপোনাক বাতি কৰ’। বাত ভাওনা চাই বাহিৰে বাহিৰে অহা যেন লাগিছে।’ অইন এজনে ওপৰতে মাত লগাই কলে—‘ছাৰে ভাওনাত পাট লৈছিল।’ —লেখক ছাৰে হাঁহি মাৰি কলে—‘এৰা ওজা-ভাঙৰীয়া শব্দবোৰেও চাইছিল। নিজেও ভাও লৈছিল। অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ সেইবোৰ মূল বস্তু। তোমা-লোকৰ মন সেইকালে বোৱাটো ভাল হৈছে। ই শুদ্ধ লক্ষণ।’ —এদৈকৈ আবন্ত কৰি তেওঁ ওজা-ভাঙৰীয়া আৰু পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতি সৰ্ব্বদে এটি চুটি ভাষণ দিছিল। ইয়াতে উপেন্দ্ৰ কৰা ভাল বে মৰ্য্যমত হাজাৰক তেওঁ সদায় বন্ধুবৎ ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

১৯৪০ চন মানৰ কথা। মই তেতিয়া কামৰূপ একাডেমীত শিক্ষকতা কৰিছিলো। থাকোঁ বিহাৰাবীত, ড° কাকতিৰ ঘৰৰ ওচৰতে। এদিন ড° কাকতিয়ে মাতি নি মোক কলে,—“অতুল, বি, এ, পাছ কৰিলা। নিজকেও হলা। এতিয়া বহুত ছাত্ৰৰ গুৰু হৈছা বৰিও আমাৰ মানত কিন্তু ছাত্ৰয়ে হৈ আছা। নহয় জানো?”

—“গিৰিকাল আপোনাৰ ছাত্ৰ হৈ থাকিবৰ মন ৰাৱ ছাৰ”—বুলিলো। তেওঁ থুৰ্কে নিজা হাঁহিটো মাৰি কলে, বাক এতিয়া গুৰু-বৰিলা বিধ লাগে নহয়? কি দিবা?”

—‘বিহকে খোজে শক্তি সাধৰ্ম্মই জ্বলিলে দিয়, ছাৰ’—বুলিলো।

—এৰা, ময়ো তোমাৰপৰা তোমাৰ শক্তিৰ বাহিৰে একো নোখোজে। মই এখন ‘খেছিহ’ লিখিছিলো—জানো নহয়? তাৰে ‘ইভেজ’টো কৰি বিব লাগে। পুৰণিখন হুশোৱাব খুজিছো।

‘তৰি মোক বুজোঁ। আচৰ্য্যই কৰা বেন লাগিল। বাপ বে,’ ড° কাকতিৰ ‘ভাঙৰীয়া’ ‘খেছিহ’ তাৰো আৰম্ভে ‘ইভেজ’। বৰ্ত্তমানকৈ কৰা নহিওঁ ডাক ‘ইভেজ’ কেইকৈ কৰিব?—মোৰ অৱস্থা তেওঁ বন্ধুত্বকৈ সন্মানকৈ জানাৰি। কিছুকৈ ‘মোহাৰ’ ‘অতুলক’ ‘বিব’ বৰাকি তে ‘ক’ বুলি পাহৰি নিজক

হবে তেওঁ কলে ‘কেনেকৈ কবিব লাগে মই দেখুৱাই দিম। উপেন লেখাৰ আৰু তুমি দুয়ো লগ হৈ কামটো কৰি দিব লাগে। তোমালোক দুয়োবে-
পৰা মই তাৰেই গুৰু-ধৰ্ম্মিণী লব খুজিছোঁ। দুই দিষ্টামান কাগজ লৈ
প্ৰথমে কামটো আৰম্ভ কৰিবা। ABCD-কৈ কামটো এইদৰে আৰম্ভ কৰিবা
বুলি অলপ বুজাই দিলে।

ড° কাকতিৰ পৰামৰ্শ লৈ লেখক ছাৰক লগ ধৰিলোঁ। তেওঁ কলে
‘এৰা, চোৱাচোনহে বাক, আমিহে তেওঁৰ ভাষাতত্ত্বৰ কি তত্ত্ব পাম? এতিয়া
আকৌ তাৰো আঁত উলিয়াবলৈ দিছে আমাক। দুয়ো চেষ্টা কৰি চাওঁ
দিয়া। তুমিয়ে সম্প্ৰতি তেওঁ দেখুৱামতে কামটো আৰম্ভ কৰাচোন। কেতি-
য়াবা মাজে মাজে মোকো সোধিবা। মোৰ পিছে এশ এটা লেঠা, জানায়ে
নহয়? তথাপি গুৰুৰ বাক্য, সি একপ্ৰকাৰ আদেশেই।’

বৰ্ণানিৰ্দ্ধিষ্ট কাম আৰম্ভ কৰি এক দিষ্টামান কাগজ শেষ কৰি এদিন
ড° কাকতিক দেখুৱাবলৈ নিলোঁ। তেখেতে কলে—‘অতুল, বেয়া নাপাবা;
‘ইণ্ডো-খম অসমীয়া বৰ্ণক্ৰম’ মতেহে কৰা ভাল হব, ইংৰাজী বৰ্ণৰ ক্ৰমত
নহয়। মই ভাবি চালোঁ।’ এই বুলি তেওঁ আকৌ অলপ বুজাই দি কলে—
‘গুৱাৰ বন ঘোৱা হ’ল, বেয়া নাপাবা দিয়া। হয় কেতিয়াবা ভেনে।’ ইয়াৰে
কৈ তেওঁ দহ টকীয়া নোট এখন জেপৰপৰা উলিয়াই দিব বোজাত মই
কৈছিলোঁ—‘গুৰুধৰ্ম্মিণীৰ কথা পাহৰিলে নেকি ছাৰ?’ তেওঁ তেতিয়া পৰি-
চিষ্ট হাঁহিটোৱেৰে বোক বিদায় দিব খুজি কৈছিল, তোমালোকৰ এই পৰি-
ক্ৰম কথা মই acknowledge কৰিম দিয়া।’ সঁচাকৈয়ে তেখেতে পাতনিও
সেইটো কৰি তুলনীৰ লগতে কল-পটুৱাকো মুক্তি দিছিল। লেখক ছাৰৰ
লগত সেই সময়তে কাম কৰিবলৈয়ে অৱসৰ লৈছিলোঁ।

। এইদৰে বুদ্ধাৱসৰত। বুদ্ধাৱসৰত পৰৱৰ্তী সময়ত লগত আছিল হৈ অধ্যাপক
লেখক প্ৰায় শোকাৰ বছৰ আছিল—১৯০৭ চনৰপৰা ১৯১৭ চনলৈ। ইয়াৰ
পৰৱৰ্তী কালতহে ১৯১০ চনত অধ্যাপক লেখকৰ মৃত্যু হয়। ইয়াৰ
অধিবাসনৰ সন্ধানত নিৰ্বাচিত হৈছিল। ১৯১০ চনত লেখকৰ মৃত্যু হৈছিল।
কল-পটুৱাৰ লগত লৈ যোৱা কালত লেখকৰ মৃত্যু হৈছিল। সেই
সময়ত লেখকৰ মৃত্যু হৈছিল। লেখক ছাৰৰ মৃত্যু হৈছিল।

বলৈ সন্মোগ লভিছিলোঁ। এদিন তেওঁ কৈছিল—‘এৰা, ভগৱানে কি ইচ্ছা
কাৰ দাবায় কেতিয়া পূৰ কৰি বং চায় কব নোৱাৰি। মোৰ কথাটোলৈ-
কেই চোৱাচোন বাক। মই অসমীয়া সাহিত্যলৈ নো বাক বিশেষ কি দিলোঁ ?
পিছে এটা কথা—এদিন মই হলে সকলোৰ দৰে সৰ্বস্বত্বকৰণে তেওঁক
প্ৰাৰ্থনা কৰোঁতে কৈছিলোঁ—ব্ৰহ্ম, মোকো জানো কোনো এদিন সাহিত্য
সভাৰ সেই আসনখনত বহিবলৈ নিদিবা ? ’ তেওঁ সঁচাকৈয়ে তুমিছিল হবলা
হে ! নহলেনো মই তাৰ ওচৰলৈ নিজে যাওঁ বুলি যাব পাৰিলোঁহেঁতেননে ?
তাতে মই আছোঁ বৃন্দাবনত। ক’ত অসম, ক’ত বৃন্দাবন !’

তেওঁ অলপ এদিন কৈছিল—‘মোৰ যে কেতিয়াবা গুৱাহাটীত নিজা ঘৰ-
বাৰী হব, মই ভবাই নাছিলোঁ। ভাৰা-ঘৰত থাকিয়ে জীৱনৰ বাকী কেইটা
দিন কটাই দিব লাগিব বুলি ভাবিছিলোঁ। ভগৱানৰ ইচ্ছাতে সিও ঘনিবা
হ’ল। মোৰ কেতিয়াবা এনেও হৈছিল যে ঘৰৰ ভাৰা দিয়াটোৱে মন্থিল
কথা হৈ পৰিছিল। ঘৰৰ ভাৰা দিবলৈ নোপাওতেই দৰমহাৰ পইচা শেষ
হয়। তেনেকৈ এবাৰ কেইবা মাহৰ ভাৰা বাকী থকাত ঘৰৰ মালিক
লগত এটা মজাৰ ঘটনা ঘটিছিল। গৰমৰ দিন। এদিন দেওবাৰে মই
চুপৰীয়া গা-পা ধুই উঠি গোসাঁই ঘৰলৈ যাব খুজিছোঁ, এনেতে তেওঁ ভাৰা
কাৰণে বাহিৰৰ কোঠালিত বহি ললেহি। ওপৰত বিজুলী ‘কেন’ আছিল।
কিন্তু মেৰামতিৰ অভাৱত সি কিহবাবে ঠেলি ঘূৰাই নিছিলে স্মৃতি হৈ
পৰিছিল। গোসাঁইৰ কাম শেষ কৰি মই বাহিৰলৈ ওলাই তেওঁক কোঠা-
লিত দেখি অমীক (মোৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীক) চিহ্নি কলোঁ,—‘তেওঁ
আহিছে, বহি আছে, লাখুটিভাল আনচোন।’ মোৰ কথা শুনি মালিক
ঘপৰাই উঠিল আৰু একো মাতবোল নকৰাকৈ তড়িৎবেগে ওলাই গ’ল।
মই কত মাতিলোঁ, কত কাৰুণী কৰিলোঁ—উত্ততি নাছিল। মই লাখুটিৰে
কেনখনহে ঘূৰাই দিব খুজিছিলোঁ, তেওঁ কিবা ভুল বুজিলে হবলা। পিছে
আবেলি কোনোমতে যোগাৰ কৰি পইচা কেইটা দি আহিলোঁ গৈ ; লাখুটি
কথাটোও বুজাই কলোঁ।’

অধ্যাপক লেখকৰ আবেলি একেলগে দুবা লগ আছিল ড° মধুসূদন
সোম্বাৰী আৰু ড° কাকতি। তেওঁ নিজে কৈছিল যে ডেকা কালত কেতিয়া
ভাৰা কেতিয়াবা তেওঁ হেনো পূজাৰ সময়ত দিছে এতিয়াও সাজিছিল।

কেতিয়াবা নাট-ভাওনাতে অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। এবাৰ বোলে নাৰদৰ জ্ঞাপ লৈছিল। ভাওনাৰ ঘাট ঘাই ভাৱৰীয়াসকলক সান্তনাৰ শিক্তাই উলিওৱা হ'ল। নাৰদলৈ কোনেও মন—কাণ নকৰিলে। ইফালে প্ৰায়েই মতে নাৰদ ওলাবৰ হ'লোঁই। লেখাকৰে বীণখন টান মাৰি আনি হাতত লৈ কয়ল এখনকৈ গাত যেকিয়াই মঞ্চত ওলাল আৰু নিৰ্বিকাকভাৱে বচন মাতি দি কাম সমাধা কৰিলে। সহ-অভিনেতাসকলে লেখাকৰ উপস্থিত বুদ্ধিক প্ৰশংসা নকৰি নোৱাৰিলে।

আৰু এটা আচৰিত কথা। লেখাকদেৱে হেনো বহুত সমস্যাৰ সমাধান সপোনতে পাইছিল। আনকি কেতিয়াবা কিবা লিখিবলৈ লৈ বাতি গভীৰ হোৱা হেতুকে শুবলৈ গলে লিখিবলৈ বাকী থকা কথা সপোনতে সমাধা কৰিছিল আৰু সাৰ পাই উঠি সেইমতে লিখি পেলাইছিল। তেওঁৰ মতে তেওঁৰ হেনো তেজতে বৈৰাগ্য আছিল। তেওঁৰ পিতৃ নন্দ লেখাক এজন সাত্বিক বৈষ্ণৱ আৰু মাতৃ পক্ষৰ ককায়েউতাক বিখ্যাত ভক্ত আছিল। সাতে-সত্বে গৃহ-সংসাৰ কৰিছিল যদিও কেতিয়াবা আনকি খোৱা-বোৱাৰ কথাকে তেওঁক গৃহীণীয়েহে সোঁৱৰাই দিবলগীয়া হৈছিল। বিখন্ত আৰু তলুপত ছাত্ৰৰ আগত তেওঁ এনেবোৰ কথা মন খুলি প্ৰকাশ কৰিছিল। আজিও আমাৰ ঘৰে বহুতৰে মনৰ গহনত তেনেবোৰ 'সৰ্বস্বত্বকৰ স্মৃতি জীৱন' স্মৃতিৰ পৰশে বিমল শান্তি দাৰ কৰে।

(জন্ম—১২০৫ চনৰ ১৩ জাহ্নৱাৰী, মাঘ বিহুৰ টেককা; উত্তৰ গুৱাহাটীৰ কল্লেশ্বৰ গাঁৱত। দেহাৱসান—১৩৭২ চনৰ ৩ জুন; গুৱাহাটী)

হেম বকরা : জীৱন দৰ্শন আৰু সাহিত্য

মাহুৰ জীৱন কামৰ সমষ্টি মাথোন। এই কৃতি বা কাম আৰু সাহিত্যৰ মাজেদি বাগ্মিনেতা হেম বকৰাৰ জীৱন দৰ্শনৰ মূল সূত্ৰ কি আছিল তাকে অলপ বিশ্লেষণ কৰি চাব খুজিছোঁ।

১৯৩৭ চনতে 'আৱাহন'ত 'হিয়াৰ মিলন' গল্প প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া সাহিত্য-ক্ষেত্ৰত প্ৰথম পদক্ষেপ দিয়া শ্ৰীমূৰ্ত হেমকান্ত শৰ্মা বকৰা বি. এ. ডাঙৰীয়ায়ে ইংৰাজীৰ এম. এ. পাছ কৰি অধ্যয়নৰ অন্তত অধ্যাপনাৰে আৰু তাৰ পিছত বক্তৃতা আৰু লেখনীৰে অসমৰ গোঁৱৰ ভাৰতৰ আৰু বিশ্বৰ পণ্ডিত-সভাত প্ৰচাৰ কৰা হেম বকৰা। বাগ্মিনেতা হেম বকৰা আজি নাই, কিন্তু তেওঁৰ কৃতিত্বৰ কাহিনী মাহুৰৰ মুখে মুখে।

হেম বকৰাৰ জীৱনৰ মূল আদৰ্শ, আমি দেখাত আছিল প্ৰধানতঃ দুটা : প্ৰথমটো ভ্যাগ আৰু দ্বিতীয়টো দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা : ইহকাল আৰু পৰকালৰ কাৰণে কাম কৰি যাবলৈ দৃঢ়-প্ৰতিজ্ঞা। তেওঁ মাজে মাজে কৈছিল আৰু লিখিছিলো, "ৰাজনীতি কৰিছোঁ ইহকালৰ কাৰণে, সাহিত্য চৰ্চা কৰিছোঁ—পৰকালৰ কাৰণে।" দৃঢ়-প্ৰতিজ্ঞাৰ ইঙ্গিত বি তেওঁৰ এজন্য অভাব নকৰে লিখিছে যে আৱাহনৰ পাতত ত্ৰিশৰ বৰ্ষকত তেতিয়াৰ হেমকান্ত শৰ্মা বকৰাই গল্প আৰু আলোচনামূলক প্ৰবন্ধেৰে খৰক-বৰককৈ খোজ পেলাইছিল মাথোন—ভৱিষ্যতৰ সন্ভাৱনাৰ সিদ্ধান্ত আশা দিব পৰা নাছিল। বক্তৃত্বৰ ক্ষেত্ৰতো যোৰহাটৰ অহুইপীয়া আয়োজনৰ সাহিত্য সভা এখনতে বক্তৃত্ব দিবলৈ উঠি তেওঁ জৱহৰলাল নেহৰুৱে প্ৰথমে বক্তৃতা দিবলৈ টুটি বঙা-চঙা পৰি বামিঃজামিঃ ঘোঁৰাৰ দৰে হৈছিল। ১৯৩৯-৪২ চনৰ জিভবত বটা বকৰাঘৰৰ জীৱনৰ পৰিৱৰ্তনলৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ বন্ধু মুনীৰ শৰ্মাকটকী-ঘৰে কৈছে, "ভাব হয় সেই কেইবছৰৰ চৰম বিপৰ্যয়ৰ কাণ্ড, পৰিৱৰ্তনৰ ক্ষয় আশাৰ ক্ষয় তেওঁৰ জীৱনলৈ নহ'ল হলে বিভূত হেম বকৰাক নৈ, অস-মীয়াই আমিও পৰি কৰে সেইজন হেম বকৰাৰ পৰাভক্তি, হৰমো, বৰুৱাৰেও নৈ।"

এইখিনিতে ধোৰতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে জীৱনৰ এনে আশা-ভৱই বহু-
তৰ জীৱনভৰীৰ গতিকে তেনেই সলনি কৰি দিয়ে, বহুতৰ আকৌ পাল
ছিগি গৈ সি ডকা-চাকনৈয়াত পৰি পানী খাবলৈ ধৰে আৰু খেনোৰ কেৱল
তাক বুৰ ঘোৱাও দেখা যায়। এনে পৰিস্থিতিত বৰুৱাৰ সাহসিকতা আৰু
ধৈৰ্য্য অসমৰ ভাগ্য আৰু গৌৰৱৰ কথা।

হেম বৰুৱাৰ জীৱনত ত্যাগ আৰু একনিষ্ঠতাৰ আদৰ্শ হিমালয়ৰ শৃংখৰ
দৰে উচ্চ হৈ থাকিব। ব্যক্তিগত জীৱনত সেই মহিমাময় ত্যাগৰ গৰিমা
আমি নিজে উপলব্ধি কৰিবলৈ কিঞ্চিৎ হুযোগ লাভিছিলোঁ। ১৯৫৬ চন
মানৰ কথা। সচৰাচৰ থকাৰ দৰে তেওঁ ক'ৰবাবপৰা আহি এদিন বাটৰ
কাষৰ তামোলৰ দোকান এখনত চুণেই-চাদাই সেলেঙি লগাই তামোল খাই
আছিল। এনে সময়তে কোনোবা ফালৰপৰা ময়ো আহি সেইখিনি পালোঁহি।
মই তেতিয়া শুৱাহাটী চক্ৰৰ মাটিৰ হাকিম। পূৰ্বি অন্তৰঙ্গ বন্ধু বহিও
বেশনেতা বাবে বৰুৱাক অলপ সমীহ কৰি চলোঁ। সববৰহী বৰুৱাই পোনোঁই
কলে—“বৰুৱাদেও, আপোনালোকে হেনো বহুত মাহুহক চৰকাৰী মাটি দিব
লাগিছে আমাকো এটুকুৰা নিৰিয়ে কিয়?” —তেতিয়া বৰুৱা ডাঙৰীয়া
চেনিকুঠিৰ এটা ভাড়াঘৰত কথা-সাহিত্যিক যোগেশ দাসৰ লগত আছিল।
—মই কথাৰ মৰ্ম সাধাৰণভাৱে বুজি লৈ কলোঁ—“সঁচা নেকি? আপুনি
জানো দৰ্খাস্ত কৰিছে? আপোনাৰ দৰ্খাস্ত দেখাতো মোৰ মনত নপৰে?
মজীৰ হাতত দিছে বহি সি এতিয়াও আমাৰ হাত পোৱাহি নাই।”—তেওঁ
কলে, “নাই বিয়া, দিম বাক। মনত ৰাখিব কিন্তু। পিছে এটা কথা
দেই, মোক চৰকাৰী মাটি নালাগে—কেইদিননো থাকিম হেৰি? ‘বৰাৰ
ঘৰত তৰাৰ গাঁথি, বৰা নো থাকিব কেই ৰাতি।’ ভাড়া-ঘৰত বা পৰৰ
ঘৰত থকাই দেখোন ভাল। আমি পৰৰ ঘৰতে ওপজোঁ আৰু পৰলৈয়ে
ঘৰ-বস্তু এৰি থৈ যোঁ; নহয় জানো?”

—তেনেহলে মাটি কিয় লাগে? কাৰ কাৰণে লাগে?

—মোক লাগে : ‘দৌৰ কলেজটোৰ বাবেহে লাগে। ভাড়া-ঘৰত কলেজ
আৰু ‘কিমান দিন ‘তলাৰ বাক’?

“মোৰ তেতিয়া মনটো পূৰ্ব লাগিছিল। ‘খুৰি আহি তাৰিছিলোঁ ভৱ্য-
পৰ্য্য নায়ক’—অবিনাশককলকো’ পাইছোঁ—শুৱাহাটীৰ ‘মাটি’ কাৰণে ‘খুৰি

কুটুম্ব আদৰি নিয়াদি নি কথা পাতে : তইহে তই মইহে মই। বোলে 'মহন্তৰ চিন মাহনিত, বুঢ়া গৰুৰ চিন বাহনিত।' কিন্তু এই লোকজনৰ কেন্দ্ৰত আদৰ্শ কি বৈপৰীত্য !

অগ্ৰ এদিনৰ কথা। ষ্টেডিয়াম এটা গুৱাহাটীত পাতিবলৈ বাইজৰ প্ৰস্তাৱ পাই তেতিয়াৰ ৰাজহ মন্ত্ৰী মতিৰাম বৰাই বাধাগোবিন্দ বৰুৱাক খিলঙলৈ মাতিলে। লগতে জিলাৰ বৰ চাহাবক নিৰ্দেশ দিলে—নথি-পত্ৰ লৈ য়ো বৰুৱাৰ লগতে আলোচনাত যোগ দিবলৈ খিলঙলৈ যাব লাগে। বৰুৱা আৰু মই দুয়ো গৈ যথাসময়ত উপস্থিত হোৱাত মন্ত্ৰীয়ে মেপ চাই ষ্টেডিয়ামৰ কাৰণে আমি দেখুৱামতে মাটি দিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। ষ্টেডিয়ামৰ মাটিৰ দক্ষিণ-পূব কোণত লগতে লগা ১০/১১ বিঘা মাটিৰ টেমুনা এটা ওলাল—ষ্টেডিয়ামক লৈ মাটি নালাগে। মই কলোঁ—ছাৰ, এই মাটিখিনিও এটা ৰাজহৰা অনুষ্ঠানক দি লেঠা মাৰি থোৱা ভাল ; নহলে ই আমাৰ সকলোৰে জীৱন দুৰ্ব্বহ কৰি তুলিব। দৰ্শাস্তৰ ওপৰত দৰ্শাস্ত পৰিব।

—কাক দিলেনো ভাল হব ? —মন্ত্ৰীগৰাকীয়ে সুধিলে। কি অনুষ্ঠানৰ বাবে ?

—প্ৰিন্সিপাল হেমবৰুৱাই বি. বৰুৱা কলেজৰ কাৰণে লগ পালেই মুখেৰে দৰ্শাস্ত দিয়ে। তেওঁক দিয়াই বেয়া নহয় নেকি ? —মই কলোঁ।

—এবাহে। এই মানুহজনৰ প্ৰতি যোৰ প্ৰকা হয়। পিছে তেওঁৰ দৰ্শাস্ত নাই। নাপায় বুলি দিবলৈ লাজ কৰে হবলা। দৰ্শাস্ত দিবলৈ কব। —এই বুলি যোৰ মেপতে মন্ত্ৰীয়ে নিজহাতে লিখি দিলে 'Site for B. Borooah College.' লিখাই নহয় সৰুকৈ স্বাক্ষৰো দি থলে আৰু প্ৰস্তাৱ দিবলৈ কলে।

গুৱাহাটী পাই কথাটো মুখে মুখে উত্থাপন কৰাত উপায়কই পোনেই দাঁত ধাই উঠি কলে—“নাই, নাই, বি. বৰুৱা কলেজক দিব নোৱাৰি। সি আৰু এটা 'ট্ৰাৰোল পণ্ট' হব।” পিছত আৰোপান্ত কৈ মন্ত্ৰীৰ চহী থকা কেপ দেখুৱাত জানিবা মন্ত্ৰী গুলা লাগে ফণা চপৰোৱাব দৰে আমৰি গ'ল আৰু দীৰৱ হ'ল। বি. বৰুৱা কলেজৰ ভেটি এইদৰেই লাভ হৈছিল—হেম বৰুৱাৰ ভাগ্যৰ মাজেদি। নিজৰ কাৰণে বৰুৱাই 'কিন্তু চৰকাৰী মাটি' কোৱো দিছে স্মিতিচাষিলে।

আজিকালি সাহিত্য সভাৰ সভাপতি পদটো মন্ত্ৰীৰ গাৰীৰ দৰে বহুতৰ কাৰণে এটা কাম্য বস্তু হৈ পৰিছে। তাৰ বাবে কিমানে কিমান ঘূৰে আৰু আনকো ঘূৰায়; কিমান জাল পাৰত, কিমানে ছাত্ৰ আৰু ছাত্ৰহীনৰ শিষ্ট-প্ৰশিষ্টসকলক খটায়—সেইটো সকলোৰে জনা কথা। পিছে পাঁচ বৎসৰ মাজে মানে এনে এটি গৌৰৱৰ কাৰণে হেম বৰুৱাৰ নামটো যেতিয়া উত্থাপিত হ'ল, তেতিয়া তেওঁ এই বুলি উত্তৰ দিলে যে সেই পদৰ বাবে তেতিয়ালৈ নিজক যোগা হোৱা বুলি তেওঁ নাভাবে, কাৰণ অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ হকে তেতিয়ালৈ তেওঁ লেখত লবলগীয়া একো বৰঙনি দিব পৰা নাই।

নকলেও হব যে সেই সমাজ সমাজবাদী নেতা আৰু বাগ্মী বক্তা হেম বৰুৱাৰ প্ৰতিভা উদীয়মান সূৰ্য্যৰ ৰশ্মিৰ দৰে উজ্জ্বল হৈ উঠিছিল আৰু বস্তুত: তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিবৰ কাৰণে মানুহে ব্যগ্ৰ হৈ খেদি ফুৰিছিল। সাহিত্য সভাৰ সেই অস্থানে কিন্তু হেম বৰুৱাক বাইজৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা আৰু তেওঁৰ স্বৰ্গীয় সম্পৰ্কে বাককৈয়ে সচেতন কৰি তুলিলে। তেতিয়াৰপৰা বৰুৱাই কমেও বছৰি দুখনকৈ গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰাত লাগি গ'ল। তেওঁ নিশ্চয়কৈ ভাবিছিল বাইজে তেওঁলৈ আগ বঢ়োৱা সন্মানৰ আসনখন তেওঁ এদিন যোগ্যতাৰে অধিকাৰ কৰিব লাগিবই, আৰু তাৰ বাবে তেওঁ প্ৰস্তুতিও চলাইছিল।

বৰুৱাৰ সঙ্গী ৰাজনীতিজ্ঞ বন্ধু দুই এগৰাকীয়ে ইতিমধ্যে লুটি-বাগৰ দি ক্ষমতা আৰু ভোগ-ঐশ্বৰ্য্যৰ শীৰ্ষস্থানত টিঘিল-টিঘলালে; তেওঁ মনৰ সংকল্প আৰু দৃঢ়তা ত্যাগ নকৰিলে; তেওঁক নিবলৈ এবাৰ গোপীনাথ বৰদলৈৰ দৰে লোকেও যত্ন নকৰাকৈ থকা নাছিল; আনকি মুখ্যমন্ত্ৰীৰ প্ৰাইভেট চেফ্ৰে-টাৰীৰ পদবাব টোপ পৰ্য্যন্ত হেনো যাচিছিল। কটন কলেজৰ অধ্যাপকৰ চৰকাৰী চাকৰিৰ প্ৰলোভনো অশ্লু এবাৰ তেওঁলৈ আহিছিল। সেই সকলো-বোৰ প্ৰলোভনো হাত-বদন বৰুৱাই বসিকতা কৰি হাঁকি-হাঁহিয়ে উকুৱাই দিছিল। এনেকুৱা ত্যাগৰ আদৰ্শ আজিৰ দিনত কেইজনৰ আছে?

বৰুৱাৰ বাগ্মিতা আৰু সাহিত্যিক প্ৰতিভাও বহু পৰিমাণে বন্ধৰ ফলত আৱৃত কৰা সমল বুলি তেওঁ নিজে স্বীকাৰ কৰিছে।

১৯৩৮ চনৰ কথা। উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি নিবহুৱা হৈ বহি থকা সময়ত

তেওঁ হেনো এদিন ‘আৱাহন’ এখন হাতত লৈ জনচেৰেক ছাত্ৰৰ আগত ‘আৱাহন’ৰ প্ৰস্তাৱটো: শব্দ, প্ৰবন্ধ, কবিতাবে খুঁজিবোঁ খুঁজি কই সমালোচনা কৰি আছিল। তেওঁৰ সাক্ষী জ্ঞান এজন বিৱৰ্ত্তিত কাল—‘ভাৰ’ পিচে লিখকসকলে হোৱাই-নোহোৱাই কিবা নহয় কিবা এটা লিখিবলৈ যত্ন কৰিছে—সি নিৰ্ভল বা স্বয়ং সম্পূৰ্ণ নহবও পাৰে, আপুনি এম, এ পাছ কৰিনো কি কৰিছে? আপুনি নিমিত্তে কিয়? —বৰুৱা শুক হ’ল। কৰলৈ নগ্নে সেয়ে তেওঁৰ দুই মুৰ্ছনি পলিল। তাৰ পাছতেই তেওঁ আৱাহনত আৰম্ভ কৰিলে পাৰ্লবাৰৰ বিষয়ে এখন বচনা। তাৰ পাছত আধুনিক নাট্য সাহিত্যত বিয়ানাম আৰু ৰোমান্স, মেটাবলিকৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা, আধুনিক সাহিত্যৰ লক্ষণ, আধুনিক সাহিত্যৰ প্ৰকাশ-ভঙ্গী আদি প্ৰবন্ধ। তাহানি ডিব্ৰুগড় মেডিকেল কলেজৰ প্ৰাক্তন অধ্যাপক ডা° হেম বৰুৱাৰ জীৱনতো ঠিক এনেকুৱা ঘটনাই ঘটিছিল। ছিলং মুকুল সত্যৰ এটি বৈঠকত পোৱতে প্ৰৱেশ কৰি ডা° হেম বৰুৱাই এদিন কৈছিল, “ময়ো সজ্যত সোমালোঁ যেতিয়া মোৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰে ময়ো সাহিত্য সৃষ্টি কৰি আপোনালোকক জ্ঞানম বুলি ভাবিছোঁ।” তাতে এজন গা-উঠা বিধৰ সৰুশই কলে—নালাগে আপুনি সাহিত্য ৰচনা কৰিব। ইমান দিনে ঔষধৰ ‘প্ৰেচ্‌ক্ৰিপ্‌চন’ লিখি থাকাক আপুনি এতিয়া সাহিত্য লিখিব নোৱাৰে। আমি আপোনাক বেহাই দিছোঁ। —ডাক্তৰ হেম বৰুৱাই অন্তৰত বৰ দুখ পালে। তেওঁ সেইদিনাই প্ৰাৰ্থনা কৰিলে—এক, মই সাহিত্য লিখিব পাৰোঁ নে নোৱাৰোঁ তোক দেখুৱাম! মই সাহিত্য লিখি তোৰপৰা বা: বা: লৈহে এৰিম।—তাৰ ফল-তেই ‘নৱগ্ৰহ’, ‘চপনীয়া’, ‘মোৰ ঘৰখন’ আদি ৰসপূৰ্ণ গ্ৰন্থ প্ৰকাশত বাহিৰেও ‘ৰামধেনু’, ‘জয়ন্তী’ আদি আলোচনী তেওঁৰ প্ৰবন্ধেৰে উপচি পৰিছিল। তেওঁ আছিল এক হেম বৰুৱা, এওঁ আছিল এক হেম বৰুৱা! দুয়োৰো সাহিত্য সৃষ্টিৰ পাতনি কিন্তু একে ধৰণৰ: মনৰ জ্বলন্ত উত্তৰ হোৱা দুটসংকল্প! ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত হেম বৰুৱাই মঞ্চ-বক্তা আৰু সংসদী-তাৰ্কিক হিচাবে দি, কীৰ্তি ৰাখিলে তাৰ তুলনা নাই, কিন্তু সি তেওঁৰ ভাষাতেই ‘ইহকালৰহে সময়’। তাৰ হৰণ-ভগ্ন হবই। কিন্তু সেই একেডোখৰ কালতে যুগপৎ তেওঁ ৰাতিৰ দিন কৰি বগলু খটাই, টোপনি বন্ধি ৰাজনৈতিক জীৱনৰ চৈধ্যটি বছৰৰ জিতবতে দি ৩১ খন কিতাপ ৰচনা কৰিলে সেয়েহে তেওঁক

অসমীয়া সাহিত্যত বহু কাললৈ নমস্য কৰি ৰাখিব। তালৈ লক্ষ্য কৰিলে ড° সৰ্ৱগম্ভী ৰাধাকৃষ্ণনৰ দৰে লোকেও তেওঁলৈ লিখিছিল “I am glad that you write. Nothing ultimately lasts except your writing.”

বৰুৱাৰ সাহিত্য অকল জ্ঞানগৰ্ভই নহয়, অভিজ্ঞতাপুৰুষ আৰু নানা দেশৰ জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ সমন্বয় সঞ্চলিতও। ৰাজনৈতিক জীৱনত তেওঁ চৰকাৰ-বিৰোধী দলত থাকিও ভাৰতৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ আমেৰিকা, ইউৰোপ, কছিয়া ইণ্ডোচীন আদি ঠাইবোৰলৈ প্ৰেৰিত হৈছিল। তেওঁৰ এইবোৰ দেশ ভ্ৰমণৰ ফলত আমি পাইছোঁ ‘সাগৰ দেখিছা,’ ‘ৰঙা কৰবীৰ ফুল,’ ‘মেকং নৈ দেখিলোঁ,’ আৰু ‘ইজৰাইল’ এই চাৰিখন আপুৰুগীয়া গ্ৰন্থ।

পুথিৰ পাতনিত সদায়ে গ্ৰন্থকাৰে ব্যক্তিগত কথা দুই একোটা এনেকৈ কৈ থয় যে সিয়ে গ্ৰন্থক’ৰে ৰচনাৰ পটভূমিৰ ইঙ্গিত দিয়ে আৰু পুথিখন অধিক উপভোগ্য কৰি তোলে। পাতনিত উল্লেখ কৰা গ্ৰন্থকাৰৰ স্বাক্ষৰ-বোক্তিবোৰ গ্ৰন্থ-গৰ্ভৰ সঁচাৰকাঠীৰ দৰে।

১৯৬৪ চনত ছপা হোৱা ‘আঁচু-ফুল’ৰ পাতনিত বৰুৱাই কৈছে—“জন্মৰ মোৰ উপলব্ধি হৈ আহিছে ৰাজনীতি আৰু সাহিত্য-চৰ্চা দুয়োটা বস্তু একেলগে চলাবলৈ টান। নেহৰুৱেও তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ কিতাপ জেলত লিখিছিল।” ‘মেকং নৈ দেখিলোঁ’ গ্ৰন্থৰ পাতনিত আছে “মন নগলে কোনো কামকে মই নকৰোঁ।” দক্ষিণ-পূব এছিয়ালৈ ৰাজনৈতিক ভ্ৰমণৰ বাবে যোৱাৰ আহ্বান ভাৰত চৰকাৰৰপৰা অহাত তেওঁৰ হেনো “মন-ময়ুৰী চালি ধৰি উঠিছিল,” কাৰণ তেওঁ জানিছিল যে “অসমৰ বুৰঞ্জী আৰু সংস্কৃতিৰ বিষয়ে ভালকৈ জানিবলৈ হলে দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ এই দেশসমূহৰ সৈতে, ঘাইকৈ টাইলেণ্ড আৰু লাওচৰ সৈতে সন্মুখ স্থাপন কৰিব পাৰিলে ভাল।”

হেঁম বৰুৱাই তেওঁৰ কিতাপবোৰৰ পাতনিখনক বেলেগ বেলেগ নামে অভিহিত কৰিছিল। ‘মেকং নৈ’ৰ পাতনি হ’ল—‘জিলিকনি,’ নতুন দিল্লী ১৯৬৩। দ্বিতীয় সংস্কৰণখন হ’ল—“আৰু একেধাৰ, গুৱাহাটী ১৯৬৮।” ‘জিলিকনি’ত গ্ৰন্থ সৃষ্টিৰ বেদনা লেখকৰ মনত কেনেকৈ জাগি উঠে তাৰ বৰ্ণনা মন কৰিবলগীয়া। —‘মেকং নৈ দেখিলোঁ’ এই কিতাপখন বৰ কঠোৰে লেখিছে। সময়ৰ নাটনি। সময়ৰ নাটনিৰ সৈতে সংগ্ৰাম কৰি, নিতৌ নিশা আটাই বজালৈকে উজাগৰে থাকি দুখিন নিশা চাৰে তিনি বজালৈকে বহি কিতাপ-

পৰন লেখিলে”। ইমান কষ্টকৈ কিতাপ লেখিব লাগে কিয় ? নেলেখিলেও দেখোন হয়। বাজনীতি কৰা মানুহৰ কাৰণে কিতাপ লেখাটো একপ্ৰকাৰ বিলাসিতা। জীৱনত যি কোনো সুযোগ-সুবিধা নাপালে, জিৰণি কি বস্তু নাজানিলে, তেনে মানুহে বিমান সোনকালে কিতাপ লেখা অভ্যাসটো বৰ্জন কৰিব পাৰে সিমান ভাল। মনতে বহুবাৰ ভাবিছে, কাৰ্য্যত কিছু আজিও পৰিণত কৰিব পৰা নাই।”

এই পুথিৰে দ্বিতীয় সংস্কৰণত “আৰু একেবাৰ” কণ্ঠতে তেওঁ কৈছে— “বাৰ বকীয় প্ৰতিভা আছে সেইসকলৰ কথা হুকীয়া। সেইবুলি প্ৰতিভা-শালীসকলৰ ক্ষেত্ৰতো যে প্ৰচেষ্টাৰ প্ৰয়োজন নাই, সেইবাৰ কথা কব খোজা নাই।” ‘মেকং নৈ দেখিলোঁ’—ভ্ৰমণ কাহিনী, সাধাৰণ এক প্ৰচেষ্টা। ইয়াত প্ৰতিভাৰ সাঁচ নাই।” —এনে স্বীকাৰোক্তি কেইজনে কৰে ? ই বৈষ্ণৱী বিনয় নহয়, গ্ৰন্থকাৰ বৰুৱাৰ অন্তৰৰ খোলা কথা।

‘কিউপিড আৰু ছাইকী’তো তেওঁ কৈছে (পাতনিত)—“সাহিত্য সৃষ্টিৰ বাবে অৱসৰৰ প্ৰয়োজন।” ‘সানমিহলি’ত তেওঁ আত্মবিশ্লেষণ কৰি চাই দৃষ্টব্য দিছে, “লেখকৰ জীৱনটোৱেই সানমিহলিৰ এটা ভগ্নস্তূপ।” ইত্যাদি।

‘এবাৰ পঢ়ি চাওঁ’ শিতানৰ—‘ব’হাগতে পাতি যাওঁ বিয়া’ বোলা গ্ৰন্থ-খনৰ পাতনিত আকৌ পাঠকে ‘গোলাই ঘৰত কোন’ বুলি প্ৰশ্ন কৰাৰ সন্দেহত নিজেই প্ৰশ্নেৰে আৰম্ভ কৰিছে—“অগ্নীল ?—‘ব’হাগতে পাতি যাওঁ বিয়া’ কিতাপখনত উচপ খাব লগীয়াকৈ অগ্নীল কথা নাই। **পৃথিৱীত অগ্নীল বোলা কিবা এটা বস্তু আছে বুলি নাভ’বোঁ! সকলোবোৰ কথা নিজৰ মানসিক সংযম আৰু দৃষ্টিভঙ্গীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। মনটো সংযত কৰিব পাৰিলে একো কথাটো চিন্তা কৰিবলগীয়া নাই। তথাপি কোনো-বাই ‘ব’হাগতে পাতি যাওঁ বিয়া’ কিতাপখনক যদি অগ্নীল বুলিব খোজে তেন্তে উপায় নাই।” দৰাচলতে এই কিতাপখন বৰুৱাৰ বিবিধ যৌন সাহিত্যৰ অধ্যয়নৰ ফল। দেশ-বিদেশৰ ন-পুৰণি তেওঁ অজ্ঞত যৌন-সাহিত্য অধ্যয়ন কৰিছিল। তেওঁ পাতনিত নিজেই কৈছে, যে সেই সময়ত যিগীৰ্ণ নবদল্লত পুথি-ভঁৰালত সেই শ্ৰেণীৰ চৌজিখন্দ কিতাপ আছিল। তাৰ উপৰি তেওঁৰ নিজাকৈয়ো একে শ্ৰেণীৰ আৰু দুই-তাবিখন কিতাপ আছিল। সেই সকলোবোৰ তেওঁ পঢ়িছিল আৰু পঢ়ি তেওঁৰ মনত ভাব

হৈছিল — এই লেখীয়া কিতাপ এখন আমাৰ ভাষাত নেলেখো কিয় ? — তাতেই ‘বহাগতে পাতি ঘাওঁ বিয়া’ৰ জন্ম। মাতৃভাষাৰ শৈল্প দূৰীকৰণৰ এনে চিন্তা আৰু প্ৰয়াস হেম বৰুৱাৰ সাহিত্য সৃষ্টিৰ এটি মূল উৎস। ক্লাসিকভাৱে কোৱা যায় যে ডঃ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞায়ো স্থানান্তৰত সেই একেধৰণৰ কথাকেই কৈছিল।

‘পছোৱাৰ বেঙনি’ (১৯৩২) হেম বৰুৱাৰ অন্য এখন বিবিধ বিষয়ৰ অম্ববাদ বচনাৰ গ্ৰন্থ। ইয়াৰ পাতনিক বোলা হৈছে ‘পছোৱাৰ এসোঁতা’। তাত পোনতে তেওঁ ১৯৪৮ চনত মাহেকীয়া ‘পছোৱা’ আলোচনী এখন কেনেকৈ সম্পাদনা কৰিবলৈ লৈছিল আৰু তাৰ সম্পাদনা কেনে অভিনৱ ধৰণৰ, অন্ততঃ অসমীয়া সাহিত্যত নোহোৱা নোপজা বিধৰ আছিল তাৰে এটি ইঙ্গিত দিছে। এবছৰ মাজ জীয়াই থকা এই মাহেকীয়া আলোচনী খনৰ সাহিত্যিক বৰঙনি উলমূল বিধৰ নাছিল। ইয়াৰ ঘাই বিশেষত্ব আছিল এয়ে যে ই আছিল এখন সম্পাদকৰ নাম স্বাক্ষৰ বহন নকৰা অভিনৱ সাহিত্যালোচনী। ইংৰাজীত এনে আলোচনী আছে। বৰুৱাৰ নিজৰ কথাত “সম্পাদকীয়ৰ আৰিয়া নোহোৱা ‘পছোৱা’ আলোচনীয়েই সম্ভৱতঃ সম্পাদকীয়হীন প্ৰথম অসমীয়া আলোচনী”। শ্ৰেষ্ঠা থাকে অন্তৰালত, সৃষ্টি হয় প্ৰকাশ—এয়ে আছিল ‘পছোৱা’ৰ বিশেষত্ব।

আলোচনী প্ৰকাশৰ পথৰ আলুকালাবোৰৰ সবল আৰু ক্ষুণ্ণ পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনাই ‘পছোৱাৰ এসোঁতা’ক সচাকৈয়ে নতুন সাহিত্যৰ এসোঁতা কৰি তুলিছে। প্ৰথম শিষ্যক গুৰুজন ডঃ কাকতিয়ে দিয়া উপদেশেৰেই মুক্ত ফল “পছোৱাৰ বেঙনি।” এই শিষ্য গ্ৰন্থকাৰজনাই কৈছে—“পছোৱা আলোচনীত প্ৰায়েই ভাঙনি বহু প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। আন বহু পালেও আলোচনী একোখনলৈ প্ৰবন্ধ পোৱাটো টান। প্ৰবন্ধ বচনাৰ কাৰণে বিশেষভাৱে অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন। প্ৰবন্ধৰ বাবে হাহাকাৰ কৰি এদিন ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়েও পৰামৰ্শ দিচাৰিলে। ‘হাব, কি কৰো? কিবা এটা পৰামৰ্শ দিয়ক।’ চাবৈ কৈছে—‘এটা কাম কৰা, ইংৰাজী কিতাপ, আলোচনী পঢ়া, নহয়? সেইবোৰৰ পৰা বাছি বাছি বহু ভাঙি আলোচনীখনত প্ৰকাশ নকৰা কিয়? শিকাগোৰ এই পৰামৰ্শটো শিৰত লৈ ইংৰাজী কিতাপ-আলোচনীখনৰ বহুতো বহু ‘পছোৱা’ আলোচনীত প্ৰকাশ কৰি দিছে। তাৰে কিছু

মানব সন্মলন হৈছে ‘পছোৱাৰ বেঠনি’ বোলা এই পুথিখন।” সঁচাকৈ অৱহৰমাল নেহৰু, মূলকৰাজ আনন্দ, বাবট্টাও বাছেল, এ, বাৰ্গছ, লক্ষ্মীনাথ শাস্ত্ৰী আদি মনীষীসকলৰ বাছকবনোৱা বচনাৰ ভাঙনিৰে ই এখন মুক্তা-মাণাৰ যুগজয়ী গ্ৰন্থ।

‘ছিন্নমূল’ হেম বৰুৱাৰ এখনি শেহতীয়া গ্ৰন্থ (১৯৭০)। ই বিভিন্ন সময়ত লিখা বাৰখন বিভিন্ন বিষয়ৰ বচনাৰ সমষ্টি। ইয়াত তেওঁ পাত্ৰনিক ‘দৃষ্টিপাত’ নাম দিছে। অৰ্থমৈত্ৰিক হোঁচায়ে, গ্ৰন্থকাৰক এই সময়ত কেনেকৈ জুলা কৰিব ধৰিছিল—আৰু সাধাৰণতে লেখকসকলৰ আৰ্থিক অৱস্থা ৰে সকলোৰে প্ৰায় এনেকুৱাই হয়, তাৰ এটি স্বয়ংস্পৰ্শী বৰ্ণনা দৃষ্টিপাতে দাঙি ধৰিছে। ইয়াত কথা কম, জাব বেছি। বচনাবোৰৰ মাজে মাজে জ্ঞান-গৰ্ভ, অভিজ্ঞতা-প্ৰসূত বাস্তৱ দুই একোটাই পাঠকক স্তব্ধ নকৰি নাধাকে, বেনে, ‘বিজ্ঞানে বিচাবে গণিত, কবিতাই সজীত’ (ভাঙনি সাহিত্যৰ); ‘সাহিত্য-সৃষ্টি উদ্দেশ্যবৰ্তী হোৱা উচিত’ (আমাৰ সাহিত্যৰ স্বৰূপ); সমাজে যেনেকৈ সাহিত্য গঢ়ে, তেনেকৈ সাহিত্যয়ো সমাজ গঢ়ে’ (আমাৰ সাহিত্যৰ স্বৰূপ); ইত্যাদি।

সাহিত্য অৱসৰ-বিনোদনৰ সামগ্ৰী, সেইটো স্বীকাৰ কৰা বাৰ; কিন্তু মানসিক প্ৰস্তুতি আৰু ঐকান্তিক আগ্ৰহ মাথাকিলে—অপক্সীম অৱসৰ থাকিলেও সাহিত্য-সৃষ্টি অসম্ভৱ। বৰুৱাই প্ৰাণান্তকাৰী পৰিশ্ৰমেৰে জননী জয়ভূমি আৰু ভাবাজননীৰ কাৰণে যিখিনি কৰি থৈ গ’ল—তেনে দ্বিতীয় ঐগৰাকী ব্যক্তিৰ নাম সম্প্ৰতি আমাৰ মনতে নপৰে।

মৃত্যুৰ অসমীয়া কবিতাৰ জয়দাতাসকলৰ ভিতৰতো হেম বৰুৱা অগ্ৰগণ্য। কমলনাৰায়ণচক্ৰৱৰ্ত্তৰ তটৰ সম্পাদনাৰ ‘জয়ন্তী’তেই নতুন অসমীয়া কবিতাই জুপতীয়া চেহেৰা দেখুৱায় আৰু সেই কবিতাৰ প্ৰথম চাম কবিসকলৰ ভিতৰত হেম বৰুৱাৰ নাম জাকত জিলিকা হৈ থাকিব।

‘হেম বৰুৱাৰ ইংৰাজী-অসমীয়া গ্ৰন্থ-সম্ভাৰসমূহৰ ঘাই ঘাই কেইখনৰ নাম দৰখ কৰা অৱশ্যিক মহত। হেম বৰুৱাই ইংৰাজীত লিখিছিল—

1. The August Revolution in Assam (1946)
2. The Red River and the Blue Hill (1954)
3. Fairs and Festivals of Assam (1956)

4. Modern Assamese Poetry (1960)

5. Idle Hours (1961)

6. Assamese Literature (1962)

7. Folksongs of India (1963).

8. Lakshminath Bezbaruua (1967)

নকলেও হব যে এই কেইখন কিতাপে অসম আৰু অসমীয়াৰ গোঁৱৰ বাহিৰত উজ্জল কৰি তুলিছে। তেখেতৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ পুথি ভঁৰাললৈ আগবঢ়োৱা অবিহণা (১) জন নেতা (১৯৪৭), (২) বিয়াল্লিছৰ গণবিপ্লৱত অসম (১৯৪৭); (৩) আধুনিক সাহিত্য (১৯৫০); (৪) সাগৰ দেখিছা (১৯৫৪); (৫) সানমিহলি (১৯৫৭); (৬) বঙা কববীৰ ফুল (১৯৫৯); (৭) বালিছন্দা (১৯৫৯); (৮) কিউপিল্ল আৰু ছাইকী (১৯৫৯); (৯) কন্নকী (১৯৬০); (১০) এই গাওঁ, এই গাঁও (১৯৬১); (১১) সাহিত্য আৰু সাহিত্য (১৯৬২); (১২) আঁচু-ফুল (১৯৬৪); (১৩) মনমধুৰী (১৯৬৫); (১৪) ইজৰাইল (১৯৬৫); (১৫) মেকু নৈ দেখিলোঁ (১৯৬৭); (১৬) ডাক-পখিলী (১৯৬৮); (১৭) বহাগতে পাতি ঘাওঁ বিয়া (১৯৬৯); (১৮) পছোৱাৰ বেঙনি (১৯৬৯); (১৯) স্মৃতিৰ, পাপৰি (১৯৭০); (২০) সত্য আৰু অহিংসা : গান্ধীজী (১৯৭১); (২১) ছিৰমূল (১৯৭৩); (২২) তলসৰা (১৯৬৬); (২৩) সাহিত্য আৰু সমস্যা (১৯৭৮) ইত্যাদি। দেখা যায় ১৯৬০-বৰ্ষৰ ১৯৭০ লৈ এই দহ বছৰ ফালত বৰুৱাৰ সাহিত্য সৃষ্টিৰ ভৰপক হৈছিল।

নতুন কবিতাত আৰু কথা-সাহিত্য সৃষ্টিত হেম বৰুৱাৰ স্থান ইতিহাসে জুড়ৰ ভৱিষ্যতত ক'ত দিব তাক আজিয়ে কোৱা টান। অহেতুক তাৰ প্ৰৱণতাৰ বাবে দি বৌদ্ধিক যুক্তিৰ প্ৰতি আগ্ৰহ প্ৰদৰ্শন কৰা আৰু জীৱনৰ প্ৰেক্ষিত ছবি। বিশেষকৈ তাৰ দুখ-দৈন্তৰ্য্যতা স্বৰূপ ফালটোৰ ছবি মূৰ্ত কৰিবলৈ যত্ন কৰা নতুন কাব্যবীতিৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। তাৰ কাৰণে কবিসকলে ন ন প্ৰতীক আৰু ন ন শব্দ সৃষ্টিৰ সহায় লয়। চিনাকি বচন আৰু শব্দ এযাত্ৰনা আৰু চিনাকি কণক-উপমা আদিৰ লগত যোৱা সদৰ সাক্ষাৎৰ লগতে পৰম্পৰাগত কাব্যবীতিত প্ৰাঠকক আচৰুৱা আচৰুৱা অমূল্য কবিতা নিদিয়ৈ। বিপৰীতে নতুন কাব্যবীতিত প্ৰতি পৰ্যবেক্ষণে নতুন আলমহীৰ লগত চিনাকি হৈ বন্ধুত্ব স্থাপন কৰি আপোনাৰ লগে, সেয়েহে সাক্ষাৎ

পাঠকৰ অধ্যয়নত গতি মন্থৰ আৰু মন সতৰ্ক হৈ থাকিব লগাত পৰে। হেম বকৰাৰ 'মন-ময়ুৰী'ৰ দুই-এটা কবিতাত তেনে অচিনাকি আলহীৰ কথা। অপেক্ষাকৃতভাৱে কম হোৱা হেতুকে সেইবোৰ সাধাৰণ পাঠকৰ কাৰণেও আপোন-আপোন যেন লাগিব খোজে। বকৰাৰ নতুন কবিতাৰ ধ্ৰাব্যিক সাকল্য আৰু জনপ্ৰিয়তাও সাধাৰণ পাঠকৰ পক্ষপৰা সিমানেই। সময়ে হয়তো জনতাক এনে কবিতাৰ আৰু ওচৰ চপাই আনিব।

হেম বকৰা আছিল ঘাইকৈ সৰবৰহী নেতা আৰু বাগ্মী সংসদী সদস্য। গদ্যৰ ভাষা তেওঁৰ অতিশয় সৰস, সৰল আৰু অবিৰাম পতিত বৈ যোৱা নিব। তেওঁৰ গদ্য বীতিৰ সেয়ে বিশেষত্ব। কিন্তু স্বীকাৰ কৰিব লাগিব তেওঁৰ বচনা কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইংৰাজী ভাষাৰ উদ্ধৃতিৰে ভাৰাক্ৰান্ত হৈ পৰে, আৰু কেতিয়া সি সাধাৰণ পাঠকৰ হাতৰপৰা পিচলি পৰি অতৰ্কিত্তে ওপ-বলৈ উৰা মাৰিব খোজে। এইটো তেওঁৰ বিপুল অধ্যয়নৰে এটা ফল। তেনে অধ্যয়নলক জ্ঞান ভঃ কাকতিৰ লেখনীতো প্ৰকট হৈছিল, কিন্তু সি তাত একোটা নতুন চিনাকি ৰূপ লৈহে দেখা দিছিল। বকৰাৰ ক্ষেত্ৰত তেনে ঘটিবলৈ যেন সময় আৰু স্ৰযোগৰ নাটনি পৰিছিল। অৱশ্যে সময়ৰ তেনে নাটনিৰ কথা তেওঁ নিজেও মুক্তকণ্ঠে আৰু বেদনাকাতৰভাৱে একা-ধিকবাৰ স্বীকাৰ কৰিছে।

বতাহে বনজুঠক সহায় কৰাৰ দৰে জনপ্ৰিয় বান্ধুপটুতাই হেম বকৰাৰ সাহিত্যৰ জনপ্ৰিয়তা বৃদ্ধিত সহায় কৰিছিল। তেওঁৰ লেখা পঢ়িলে তেওঁৰ বক্তৃতা শুনি থকা যেন লাগে, গতিকে পাঠকে তাৰ বাগ্মীত মজি নোযোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। সময়ৰ হাত বুলনিত সেই জনপ্ৰিয়তা কিছু হ্ৰাস পালেও তেওঁৰ আকৰ্ষণীয় প্ৰকাশ-ভঙ্গী, বিবয়-বস্তৱ বৈচিত্ৰ্য আৰু অধ্যয়ণুট উত্তিবোৰে পাঠকৰ মনত সদায় চিন্তা আৰু কোতুহল জগাই থাকিব।

ভাষাৰ ওপৰত হেম বকৰাৰ অসামান্য দখল আছিল। তাৰ সহায়তে তেওঁ ভ্ৰমণ কাহিনীক অসমীয়া সাহিত্যত নতুন স্থান দিলে। তেওঁৰ ভ্ৰমণ কাহিনীবোৰ বৰ্ণনা নহয়, সেইবোৰত পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে কাব্যিক সৰসতা আছে। তেওঁৰ বৰ্ণনাৰ বিশেষত্ব এয়ে যে তেওঁৰ মনত থকা অসমীয়া, ইংৰাজী, বঙলা উদ্ধৃতিবোৰে স্তব্ধতা পালেই ওলাই আহি সহধৰ্মী বৰ্ণনাৰ বন্ধত পীৰা পাবি বহি যায়। তাকে কৰোঁতে তেওঁ 'সাপৰ বেছিছা'ৰ

কলংপৰীয়া কবি দেৱকান্ত বক্রাক আৰু ইংৰাজ কবি শ্যামলী আৰু চেমি-
চনক সঘনে সোঁহৰে বুলিলে বোধকৰো ভুল নহব। তেহে বক্রাৰ বিখ্যাত
সাহিত্যটো বহু কাললৈ অসমীয়া সাহিত্যৰ দিগন্ত পোহৰ কৰি ৰাখিব, সেইটো
সহজে অহমান কৰা যায়।

(তথ্য : দেৱকান্ত বক্রাৰ উক্ত ১৯১৮ চনৰ ২২ এপ্ৰিলত; স্বাক্ষৰ :
গুৱাহাটীত ১৯১৭ চনৰ ৯ এপ্ৰিলত)।

শব্দচক্ৰ গোষ্ঠায়ো

এটা অহুষ্ঠান মানে এজন বা জনদ্বয়েক কৰ্মী—ই এটা স্বতঃসিদ্ধ সত্য। কেতিয়াবা আকৌ একোজন লোকেই হয় একোটা মহৎ অহুষ্ঠানৰ দায়কেন্দ্ৰ বা প্ৰাণককপ। ভাৰতীয় কংগ্ৰেছ মহাসভাত এসময়ত সভাপতি বা কাৰ্য্য-নিৰ্বাহকৰ (হাই কমান্ডৰ সদস্য) হৈ নথকা সত্ত্বেও মহাত্মা গান্ধী আছিল তাৰ প্ৰাণককপ। সেয়ে নহলে, নেতাজী স্বভাৱ চক্ৰ বহুৰ দৰে লোকলোকে সভাপতিৰ প্ৰণত্যাত্মিক দায়িত্বপৰা বিতাৰিত কৰিবলৈ তেওঁৰ এবাৰ বচনেই জানো যথেষ্ট হয়? ডঃ পট্টাভি সীতাৰামিয়াক পৰাস্ত কৰি যেতিয়া নেতাজী স্বভাৱ বহুৱে সভাপতিৰ সন্মান লভিবলৈ সমৰ্থ হ'ল, তেতিয়া মহাত্মা গান্ধীক সেই খবৰ দিয়াত তেওঁ মাত্ৰ এটা বাক্য কৈছিল—Defeat is more mine than Dr. Pattavi Sitaramiya's—পৰাজয় মোৰহে ডঃ পট্টাভি সীতাৰামিয়াৰ নহয়; আৰু তাৰে প্ৰতিক্ৰিয়া হৈ পৰিল—বিৰাট, বিপুল, বিশ্বব্যাপী। পৰিমাণত আৰু প্ৰতিপত্তিৰ কালোদি সন্মান নহলেও অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিষ্ঠা আৰু সংবৰ্দ্ধনৰ ক্ষেত্ৰত স্বৰ্গীয় শব্দচক্ৰ গোষ্ঠায়োৰো অবিহণ এলাপেচা বিধৰ নাছিল। সেয়েহে এগৰাকী প্ৰাক্তন সভাপতিয়ে সাহিত্য সভাৰ অৰ্দ্ধশতাব্দীৰ কাৰ্য্য শ্ৰবণ কৰিবলৈ গৈ অসম সাহিত্য সভাৰ হাঁৰক জয়ন্তী উছৰৰ গ্ৰন্থ 'হাঁৰক জ্যোতি'ত কৈছে—বিকেইজন দুবন্দী অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ প্ৰতি গভীৰ প্ৰত্যাৱান সাহিত্যিকৰ মনত এনে এটি অহুষ্ঠানৰ (অসম সাহিত্য সভা প্ৰতিষ্ঠাৰ) পৰিচয়না জন্ম হৈছিল, সেই সকলৰ জিতবত শব্দচক্ৰ গোষ্ঠায়ীৰ নাম প্ৰথমেই লব লাগিব। তেখেতৰ প্ৰেৰণাতে যোৰহাটত এটি নক গোষ্ঠীয়ে এই উদ্দেশ্য কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ গোষ্ঠায়ী বেৱৰ দেউৰা মানি ললে। (আনন্দ চক্ৰ বকৰা)। এনে এজন আছিল যেতিয়া কুল ইন্সপেক্টৰ বুলিলে বুজা গৈছিল কেৱল শব্দচক্ৰ গোষ্ঠায়ীকহে; নৱান কুল বুলিলেই বাহুবৰ মনলৈ আহিছিল শব্দচক্ৰ গোষ্ঠায়ীৰ নাম আৰু কাৰ্য্য কথা। সেয়েহে তেওঁ হৈ পৰিছিল ভালেখোৱা কাকত অহুষ্ঠানৰ তদাৰকৰ প্ৰতীক বকৰা।

শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ জন্ম হৈছিল কামৰূপ জিলাৰ নলবাৰী সত্ৰত ১৮৮৭ চনৰ ১২ মে' তাৰিখে, আৰু মৃত্যু ১৯৪৪ চনৰ ১১ ডিচেম্বৰত দিল্লী মহানগৰীত। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম ললিত চন্দ্ৰ আৰু মাতৃৰ নাম মুকুন্দ শ্ৰিয়া। পিতৃ-মাতৃৰ আঠোটা সন্তানৰ ভিতৰত তেওঁ আছিল চতুৰ্থ। পণ্ডিত প্ৰতাপ চন্দ্ৰ গোস্বামী তেওঁৰ ককায়েক। এই দুই ককাই-ভাইক বছতে সেই সময়ত বাম-লক্ষণ বুলি উল্লেখ কৰিছিল। শৰৎচন্দ্ৰৰ ঘৰত মতা নাম আছিল চানাবাপা।

শৰৎচন্দ্ৰই প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ বাবে পঢ়াশালি দেখা নাছিল। ঘৰতে তেওঁক মাটিৰাম দাস নামৰ গৃহ-শিক্ষক এজনে পঢ়ুৱাইছিল। প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ অন্তত ঘৰপৰা এমাইলমান দূৰত থকা নলবাৰী মাইনৰ স্কুলত তেওঁ পঢ়িবলৈ গৈছিল। তেতিয়া মাইনৰ স্কুলতে মজলীয়া ছাত্ৰবৃত্তি পঢ়াৰ কাৰণেও সুবিধা আছিল। ইংৰাজী পঢ়িবলৈ ইচ্ছুকসকলে মাইনৰত আৰু অসমীয়াতে ছাত্ৰবৃত্তি পঢ়িব খোজাসকলে মজলীয়া ছাত্ৰবৃত্তি শ্ৰেণীত পঢ়িছিল। গোস্বামী মজলীয়া ছাত্ৰ-বৃত্তি শ্ৰেণীত ভৰ্ত্তি হৈছিল যদিও তলতলে তেওঁ ইংৰাজী শিক্ষাও লাভ কৰিছিল। পাছত সেই স্কুলৰপৰাই ছাত্ৰবৃত্তি পৰীক্ষা দি তেওঁ অসম উপত্যকাত প্ৰথম হৈ বৃত্তি লাভ কৰে আৰু ১৯০০ ইংৰাজী চনত কটন কলেজিয়েট স্কুলত নাম লগায়। সেই বছৰতে তেওঁৰ পিতৃ-বিয়োগ ঘটে। দুগে-কষ্টে পঢ়ি-শুনি তেওঁ ১৯০৪ চনত প্ৰথম বিভাগত প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয় আৰু সোণৰ আৰু ৰূপ তিনিটি পদক লাভ কৰে। তাৰ পাছত গুৱাহাটী কটন কলেজত এফ. এ. পঢ়ি ১৯০৬ চনত অসমীয়া পৰীক্ষাৰ্থী-সকলৰ ভিতৰত প্ৰথম হৈ বৃত্তি আৰু স্বৰ্ণ-পদক লাভ কৰে। বি. এ. পঢ়িবৰ কাৰণে সেই বছৰৰ ভিতৰতে তেওঁ কলিকতালৈ যায় আৰু তেতিয়াৰ মেট্ৰো-পলিটান আৰু আজিকালিৰ বিজ্ঞানাগৰ কলেজত নাম লগায়। বি. এ. ত শৰৎ-চন্দ্ৰই দৰ্শন আৰু সংস্কৃতত 'অনাৰ্ছ' পঢ়িছিল। কিন্তু পৰীক্ষাৰ ওচৰত হোৱা আকস্মিক অসুস্থতাৰ হেতুকে ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শমতে 'অনাৰ্ছ' এৰি দি বি. এ. পৰীক্ষা দিবলৈ বাধ্য হয়। তাতো তেওঁ স্বাধ্যাত্ৰিৰে উত্তীৰ্ণ হৈ 'ইউনিভাৰ্ছিটি গ্ৰাইজ' লাভ কৰে। বি. এ. ত অনাৰ্ছ পৰীক্ষা দিব নোৱাৰি তেওঁ ক্লগ হয় আৰু এম. এ. পঢ়িবলৈ বনত সংকল্প কৰে। ঘৰৰ প্ৰৱণতা বজ্জল নাছিল বাবে তেওঁ তেতিয়া 'নগেন্স থ্ৰিষ্টিং ওৱাৰ্কছ' নামৰ কলা-শালত কাম কৰি এম. এ. পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰে। সেই সময়ত অসমৰ

শিক্ষাধিকাৰ আছিল মিঠাৰ ছাপৰ নামে এজন চাহাব। মিঠাৰ ছাপ পাছত গৈ ছাব ছাপ হৈছিল। তেওঁ ছাপ চাহাবলৈ এটা পঞ্চাঙ্গ টকীয়া দাত-কোত্তৰ বৃত্তিৰ কাৰণে দখান্ত কৰে। ছাপ চাহাবে দখান্তকাৰীৰ প্ৰতিভাৰ কথা জানিব পাৰি তেওঁক বৃত্তিৰ পৰিবৰ্ত্তে মাহে ৭৫ টকাত স্কুলশুধৰ ডেপুটি ইন্সপেক্টৰৰ চাকৰি এটা যাচিলে। গোসাই নিকপায় হ'ল আৰু তত্তালিকে তেওঁৰ ককায়েক প্ৰতাপ গোস্বামীলৈ পৰামৰ্শ বিচাৰি চিঠি লিখিলে। ককায়েকে কলে—দৰমহা যদি ৭৫ টকাৰ ঠাইত এশ টকাকৈ দিযে, তেনে-হলে গ্ৰহণ কৰা বেয়া নহব। কাৰ্য্যত সেয়ে হ'ল। এশ টকীয়া দৰমহাত ডেপুটি ইন্সপেক্টৰ হৈ তেওঁ মজলদৈত কাৰ্য্যতাৰ গ্ৰহণ কৰিলে গৈ। ই ইংৰাজী ১১১০ চনৰ কথা।

১১০৪ চনত প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষা দিয়াৰ পাছতে তেওঁ আঠঘৰীয়াৰ বিখ্যাত পণ্ডিত নাৰায়ণদেউৰ কন্যা ভূৱনেশ্বৰী দেৱীক বিয়া কৰায়। নাৰায়ণদেউ হাজোৰ প্ৰতিপত্তিলৈ দলৈ আছিল। চাকৰিত প্ৰৱেশ কৰি গোস্বামীয়ে পত্নীক নিজৰ লগত ৰাখিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। তেওঁ সেই উদ্দেশ্যে ছুটী লৈ ঘৰলৈ গ'ল, কিন্তু মাক আৰু ইষ্ট-মিত্ৰসকলৰ আবেশ-উপবেশ, বাধা-নিষেধ আদি এশ এটা প্ৰতিবন্ধকৰ কাৰণে সেইবাৰ পত্নীক মজলদৈলৈ মিৰ নোৱাৰিলে। কিছু দিনৰ পাছত দ্বিতীয়বাৰ তেওঁ কাকো খবৰ নিদিয়াকৈ গৈ মাকৰ অস্থমতি লৈ সহধৰ্ম্মীক তেওঁৰ কৰ্মস্থলী মজলদৈলৈ নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। এইবাৰ মিতিৰ-কুটুম্বসকলে গমকে নাপালে কাৰণে তেওঁলোকৰ হিতকৰ উপদেশে তেওঁক ঢুকি নাপালে।

১১০৯ চনত গুৱাহাটীলৈ বেলপথ আৰম্ভ হয়। গোস্বামীয়ে নতুন বেল-গাড়ীত তুলি গৃহীক বাইহাট। পৰ্য্যন্ত মিলে আৰু ডাবপৰা প্ৰায় এহুৰি পাঁচ মাইল বাট তেওঁলোক গৰু-গাড়ীত মজলদৈলৈ গ'ল। এইখিনি বাট বাওঁতে তেওঁৰ হেনো বাৰ ঘণ্টা সময় লাগিছিল। বাটত কইনা সেৱা বাহুহে তেওঁলোকক আমনি নকৰাকৈ নাছিল। ছিপাবাৰত তেওঁৰ গুণমুগ্ধ লোক-সকলে গাড়ী খপাই সিধা খুৱাই পঠায় খুজিছিল। গোসায়ে ইচ্ছা কৰবাত তেওঁলোকে হেনো দৰা-কইনাক মালকোপ, কল, মৈ, শুভ আৰু কোমল চাউলৰ মজলদৈ খুৱাই পঠায়। গোসায়ে তেওঁৰ ঘিৰ-সেৱাক "এই কৰাব টোকা সেৱি" ৰাখিছিল। মজলদৈত বাতিখোৱা সন্মহাৰ সুবিধা এটা ভক-

তীয়া সম্প্ৰদায় আছে। এই সম্প্ৰদায়ৰ ভকতসকলে তেওঁলোকৰ সম্প্ৰদায়ত
বিবিধতে অশুভুক্ত নোহোৱা ভকতৰ আগত তেওঁলোকৰ ভক্তি-পন্থাৰ কথা-
শেষ ব্যক্ত নকৰে। মঙ্গলদৈত প্ৰথমে গোস্বামীদেৱে মান পাছত কংসিৰাম
মেধি ডাঙৰীয়াই তেওঁলোকৰ বিশ্বাসত সোমাই লৈ এই সম্প্ৰদায়টোৰ বিষয়ে
কথা জানিবলৈ আৰু কাকতে-পত্ৰই প্ৰবন্ধ লেখি প্ৰচাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়।
পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱেও এই বিষয়ে কিছু তথ্য সংগ্ৰহ কৰি প্ৰকাশ
দিছিল।

নতুন নতুন অনুষ্ঠান গঢ়াত আৰু সংগঠনমূলক কামৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰাত
শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী সদায় অগ্ৰগণ্য আছিল। তেওঁৰ সমস্ত জীৱনটোকে
বিভিন্ন অনুষ্ঠানৰ এটা জীৱন্ত প্ৰতীক বুলি ধৰিব পাৰি। কিছুমান লোকৰ
হাতেবোৱা গছ-পুলি নমৰে : যাতে গুজি থয়, ত'তে জী গজালি দি উঠে।
অনুষ্ঠানবোৰ সম্পৰ্কে গোস্বামী আছিল তেনে এগৰাকী লখিমী হাতৰ লোক।
মঙ্গলদৈত ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ হৈ থাকোঁতে তেওঁ ১৯১১ চনত 'কেন্দ্ৰসভা'
বুলি প্ৰাইমাৰী স্কুল পণ্ডিতসকলৰ এখন সভা পাতি দিছিল। সেই সভা
প্ৰত্যেক ইংৰাজী মাহৰ শেষ তাৰিখ বা পহিলা তাৰিখে বহে। শিক্ষকসক-
লৰ মাজত সম্প্ৰীতি, সহযোগিতা আৰু চা-চিনাকি বঢ়োৱাই ইয়াৰ মুখ্য
উদ্দেশ্য আছিল। কোনো এখন স্কুলক কেন্দ্ৰ কৰি সকলোৰে সুবিধাজনক
স্কুল এখনত পূৰ্বনিৰ্দ্ধাৰিত এই সভা বহে। তাত মাহে এবাৰকৈ নিৰ্দ্ধিষ্ট
মণ্ডল একোটাৰ শিক্ষকসকল গোট খাই অসমীয়া আলোচনাৰ উপৰি শিক্ষা-
প্ৰণালী আৰু শিক্ষা-দানৰ অনুবিধাবোৰ আলচ কৰে। এজন শিক্ষকে কিছু
সময় আদৰ্শ প্ৰশিক্ষণ দিয়ে, বাকীসকলে তাত প্ৰশ্ন আৰু আলোচনাৰ মাজেদি
সহযোগিতা কৰে। খেনোৱে গল্প, কবিতা বচনা আদিও লেখি বি পাঠ কৰে।
এনে ধৰণৰ কেন্দ্ৰ-সভা তেওঁ ইন্সপেক্টৰ হোৱাৰ পাছত সদায় ক্ৰমান্বয়ে
স্থাপন কৰাইছিল। সেইবোৰ কেন্দ্ৰসভা আজিও চলি আছে। এই উদ্যম
গছৰ ওচৰ কিয় লয় কেইজন ?

১৯১১ চনৰ শেষ ভাগত গোস্বামী চাকৰিলৈ ৱি. টি. পট্টবটল বাহু আৰু
১৯১২ চনত প্ৰথম জেলীৰ জবাব দিয়া লাল কলি উৰীচ, ইয়াৰে কেইক
'কেতিয়াও সহকাৰী ইন্সপেক্টৰ পদলৈ উন্নীত কৰি ৰেজিষ্ট্ৰাৰলৈ পৰিণত কৰা হয়।
গোস্বামীদেৱে চাকৰিত প্ৰায় আঠ বছৰ কাল হোৱাৰ পাছত 'বৰুৱা' সহকাৰী

ইন্সপেক্টৰ হৈ তেওঁ অসমৰ হাইস্কুলবোৰৰ টুৰ্ণামেণ্ট খেলা সুন্দৰকৈ পৰিচালনা কৰে। এই বিষয়ত তেতিয়াৰ শিক্ষাধিকাৰ কানিংহাম চাহাব তেওঁৰ কাৰ্যশক্তি আৰু পৰিচালনাৰ দক্ষতা দেখি মুগ্ধ হয়। তেতিয়া টুৰ্ণামেণ্ট পাছ বছৰৰ ফুৰে ফুৰে হৈছিল। একাধিকবাৰ গোসাঁইদেৱে নিজে তাৰ সুবিধা বিচাৰিছিল।

সেই সময়তে নিচেই সামান্য ঘটনা এটায়ে বাচি গৈ তয়কৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিব কৰিছিল। কান্দুৰাম চকীদাৰ বুলি এজন চতুৰ্ধ শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰীক জিৰা কামৰত ৰু ডাঠ ইন্সপেক্টৰ স্মল চাহাবে গোৰ মণাৰ দিছিল। তাতে বগা চাহাবৰ দাব খোৱা বুলি খেলে তেওঁক প্ৰায়শ্চিত্তৰ ফল্য বাবদ কুৰি টকা দণ্ড বিহিছিল আৰু আদায় দিব নোৱাৰাত এঘৰীয়া কৰি ৰাখিছিল। তাকে লৈ চাৰিও ফালে ভোলপাৰ লাগিল : ফিৰিঙতিৰপৰা খাণ্ডৱ দাহ হোৱাৰ উপক্ৰম হ'ল। গোস্বামীয়ে তেতিয়া স্মল চাহাবক তেওঁৰ ভুলৰ কথা বুজালে আৰু দুয়ো পক্ষৰ ভিতৰত এটা আপোছ মীমাংসা কৰাৰ উদ্দেশ্যে দুয়োকে নিজৰ ঘৰলৈ সন্মতি দাখিলে। স্মল চাহাবে সমালকৰ ড'ৰ দিবলৈ কান্দুৰামক টকা ফুৰিটা দিলে আৰু যেয়া নাপাবলৈ হাতত ধৰি মাফ খুজিলে। উবেলিত হবলৈ ধৰা বিপদৰ চোৱে সিমানতে শয়ম কাটিলে।

১-১৫ চনত গোস্বামী যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলৰ চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট পদত নিযুক্ত হয়। এই পদতে তেওঁক একেবাহে বাৰ বছৰবোৰ অধিক কাল বখা হয়। তেওঁৰ বয়সতে যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলখন এটা বিশিষ্ট অস্থানত পৰিণত হয়। অসম সাহিত্য সভা আৰু যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলৰ বোপত বোপে উঠি অহা অৱস্থা দেখি বাগ্মীবৰ নীলমণি ফুকনে কৈছিল—“গোসাঁইদেৱৰ হাতৰ কাম কিদৰে শিপাব পাৰে, যোৰহাট নৰ্মাল স্কুল আৰু অসম সাহিত্য সভায়েই তাৰ নিদৰ্শন। এই দুয়োটা অস্থান কুমাৰৰ হাতৰ মাটিগড়াই ধুৱীয়া বাচনৰ গুৰু মোৱাৰ দৰে তেওঁৰ হাতত বিশেষ গঢ় লোৱা বস্তু। এই দুই অস্থানত শবৎ চন্দ্ৰই যি পোহৰ ঢালিছিল, তাৰ উজ্জলতা আজি সমানে প্ৰকাশ পোৱা নাই যদিও, তাৰ আভা কোনো কালে লোপ পাব নোৱাৰে।” গোস্বামীয়ে এই অস্থানবোৰ হ'চাকৰূপে পৰিচালনা কৰি কান্দুৰাৰ দৰা দিছিল। তাত তেওঁৰ বিশাল ব্যক্তিৰ একোটা মটিৰ নোৱাৰা নাটো বিছিল। তেওঁৰ আঁহ আৰু উপদেশমতে চলি যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলখন একেৰাকৈ কাম কৰিবলৈ আজন্মত পৰিণত হৈছিল। ইয়াৰ শিক্ষাৰ্থীসকলে একেৰাকৈ

উঠি ব্যায়াম কৰিব লাগিছিল, আৰু নিজে ভাত বান্ধি, পানী আনি, ৰখি ফালি, কাপোৰ ধুই, সৰ্বতোপ্ৰকাৰে স্বাৱলম্বী হৈ চলিব লাগিছিল। ‘অস্ব-বলম্ পৰম্ বলম্’ আছিল নৰ্মাল স্কুলৰ ছাত্ৰ-শিক্ষক সকলোৰে আদৰ্শ।

ছাত্ৰ কালৰপৰাই গোস্বামী আছিল মনেপ্ৰাণে সাহিত্যপ্ৰাণী। হাইস্কুলত তেওঁ চুটি গল্প লেখি প্ৰতিযোগিতাত পুৰস্কাৰ লভিছিল। কলেজিয়েট স্কুলত পঢ়া দিনত ‘স্বনীতি সঞ্চাৰিণী সভা’ নামে এখন সভা আছিল। সেই সভা প্ৰত্যেক মাহৰ শেষ সন্ধ্যাহৰ দেওবাৰে বহিছিল। তাতে তেওঁ গল্প, প্ৰবন্ধ আদি পাঠ কৰিছিল। এই সভাৰপৰা এবাৰ প্ৰতিযোগিতাত গোস্বামীয়ে চুটি গল্পত আৰু বহুনাথ চৌধাৰীদেৱে কবিতাত পুৰস্কাৰ লভিছিল। নৰ্মাল স্কুলতো তেওঁ ছাত্ৰসকলৰ সাহিত্য চৰ্চাৰ কাৰণে ‘প্ৰভাত’ নামে তিনিমহীয়া আলোচনী এখন প্ৰকাশ কৰাৰ স্থলৰ ব্যৱস্থা কৰি দিছিল।

‘প্ৰভাত’ত আলোচনীৰ নামটোৰ লগত এটা কৰণ কাহিনী জড়িত হৈ আছে। আলোচনী এখন উলিওৱাৰ উদ্দেশ্যে চলি থাকোঁতে গোঁসাইৰ দ্বিতীয় সন্তান, প্ৰথম আৰু একমাত্ৰ পুত্ৰ প্ৰভাতে সন্নিপাত জ্বৰত পৰি হঠাৎ ইহধাম ত্যাগ কৰে। তেতিয়া নৰ্মাল স্কুলৰ ছাত্ৰসকলে গোঁসাই গোঁসীৰৰ অজুৰতি লৈ তেওঁলোকৰ নৱ সাহিত্য-উদ্যম আলোচনীখনৰ নাম ৰলে ‘প্ৰভাত’। ‘প্ৰভাত’ কাকতখনৰ প্ৰতি এই বাবে গোস্বামী ডাঙৰীয়াৰ এটা বিশেষ আকৰ্ষণ আছিল।

বহু-শিক্ষা প্ৰণালী গোস্বামীদেৱৰ এটা নিজস্ব উদ্ভাৱন। প্ৰাইমাৰী স্কুল-বোৰত শিক্ষকৰ সংখ্যা কম, অথচ ভালেকেইটা শ্ৰেণীৰ অসংখ্য ছাত্ৰ সেই কম সংখ্যক শিক্ষকসকলেই চম্ভালিবলগীয়া হয়। কেনেকৈ সেই কাম নিয়াবিকৈ কৰা যায়, সেই বিষয়ে চিন্তা কৰি তেওঁ নতুন উপায় উদ্ভাৱন কৰিছিল আৰু তাত কাৰণে বহু-শিক্ষা প্ৰণালী’ বুলি পুথি পৰ্য্যন্ত হুপাই উলিয়াইছিল। পৰিৱৰ্ত্তনসকলে ইয়াৰ জুৰি জুৰি গ্ৰহণ কৰিছিল।

সৰুৱাৰ ভঁৰাল খুলি কেৱেঁকৈ সদুপায়াক্ৰমে লাভবান হৈ সদাজহিতকৰ কাৰ্যত লজ্জাংশ খটাব পাৰি, তাতো বিলাক ছাত্ৰসকলক তেওঁ হাতে-কলমে দিছিল। যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলৰ সৰুৱাৰ ভঁৰাল খোজিয়াৰ এটা আদৰ্শ অৱস্থা আছিল। বহুত দুখীয়া মেধাৱী ছাত্ৰক ইয়াৰ লাভৰ দ্বেনেৰে সজাৰ কৰা হৈছিল।

যোৰহাটতে গৌসাইদেৱে নৰ্মাল স্কুলৰ ‘ন-পুৰণি ছাত্ৰৰ সন্মিলন’ বুলি এখন প্ৰীতি সন্মিলন পাতিছিল। পাছত সেয়ে কপাস্তবিত হৈ ‘অসম শিক্ষক সন্মিলন’ নাম গ্ৰহণ কৰে। এই সন্মিলনৰ ব্যৱতেই প্ৰাথমিকী স্কুলৰ পণ্ডিতৰ দৰমহা আঠ টকাৰ পৰা বাৰ টকালৈ বাঢ়িছিল। অকল সেয়ে নহয়, গবৰ্ণমেণ্ট ছাত্ৰবৃত্তি আৰু মাইনাৰ স্কুলৰ পণ্ডিতৰ প্ৰাৰম্ভিক দৰমহা ত্ৰিশ টকা আৰু হাইস্কুলৰ অসমীয়া শিক্ষকৰ দৰমহা চল্লিছ টকা হোৱাৰ গুৰিতে আহিছিল এই সন্মিলনেই।

নৰ্মাল স্কুলত ‘জ্ঞানদায়িনী’ আৰু ‘ধৰ্মালোচনী’ নামৰ দুখন সভা আছিল। প্ৰতি শনিবাৰে আবেলি ‘জ্ঞানদায়িনী’ আৰু দেওবাৰে ৰাতিপুৱা ‘ধৰ্মালোচনী’ সভা বহিছিল। জ্ঞানদায়িনী সভায়েই ‘প্ৰভাত’ আলোচনীৰ জন্মদাতা। ‘প্ৰভাত’ নৰ্মাল স্কুলৰ ছাত্ৰৰ কাৰণে হৈ পৰিছিল গল্প, প্ৰবন্ধ, কবিতা আদিৰ কঠিনাতলী। নৰ্মাল স্কুলৰ তদানীন্তন সংস্কৃত পণ্ডিত কনক চক্ৰ শৰ্মা কাব্য-তীৰ্থই ধৰ্মালোচনী সভাৰ গুৰি ধৰিছিল। গৌসাই আছিল দুয়োখনৰে স্ৰষ্টা আৰু সৰ্বমুখ পৃষ্ঠপোষক।

এইখিনিতে গোস্বামীদেৱৰ পৰিচালনাৰ দক্ষতা আৰু কৌশল সম্পৰ্কে এটা ঘটনাৰ কথা উল্লেখ কৰা যাওক। ১৯২১ চনৰ কথা। স্বৰাজ আন্দোলনৰ সময়। মহাত্মা গান্ধী অসমলৈ আহিছিল। চাৰিওফালে দলদোপ-হেন্দোল-দোপ। সকলোৰে মুখত মহাত্মা গান্ধীৰ কথা; স্বৰাজ আন্দোলনৰ কাহিনী; বিলাতী বস্ত্ৰদাহৰ গৰম গৰম আলাপ-আলোচনা। সেইদিনা দিনৰ দহ বজাত মহাত্মা গান্ধী বেলেৰে যোৰহাট পাবগৈ। দুই বজাত ৰাজহুৱা সভা। ছাত্ৰবোৰ যে দহ বজাত বেগ-ঠেচনলৈ মহাত্মা গান্ধীক বৰ্ষন কৰিবলৈ যাব— সি নিশ্চিত। তেওঁলোকক স্কুলত বন্ধ কৰি ৰখাও টান হ'ব। গৌসানে কাকো নোসোধাকৈ ৰাতিপুৱা জাননা যি সকলোকে জনাই দিলে যে সেই-দিনা স্কুল ১১.৩০ বজাত বহিব আৰু তেওঁ বজাত ছুটী হ'ব। এনে আবেশ গুনি ছাত্ৰসকল আনন্দত উৰুলাই উঠে। বাইজৰ লগত গৈ তেওঁলোকে মহাত্মা গান্ধীক বেগ ঠেচনত আহিবলৈ আৰু আবেগি ছুটীৰ পাছত ৰাজহুৱা সভাত তেখেতৰ ভাষণো শুনিলে।

বাৰ বছৰ চুপাৰিটেণ্ডেণ্ট হৈ নৰ্মাল স্কুল চলোৱাৰ পাছত গোস্বামী শিক্ষা বিভাগৰ বিশেষজ্ঞ বিষয়া নিযুক্ত হৈছিল। এবাৰ, দুবাৰ নহয় তিনি-

যাব এৰা-দৰাকৈ তেওঁ এই পৰ্বতী গ্ৰহণ কৰি চৰকাৰক নতুন নতুন পৰি-
কল্পনাত থাপ খোৱাকৈ আঁচনি তৈয়াৰ কৰি দি সহায় কৰিবলগীয়া হৈছিল।

এছিষ্টেণ্ট ইন্সপেক্টৰ হৈ থকা কালত এদিন এটা মজাৰ ঘটনা ঘটিছিল।
মৌলবী আক্ৰুৰ বহমান ভেতিয়া আছিল ঘোৰহাটৰ ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ।
আগজাননী দি মাজুলীলৈ ছয়ো স্কুল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ যাবলৈ ওলাল।
গোসাঁই ভেতিয়া ঘোৰহাটত নতুন মাস্তুল। তেওঁৰ নাম মাজুলীৰ গোসাঁই
ভকত সকলোৰে মাজত বাহু হৈ পৰিছিল। গতিকে গোসাঁই যাব বুলি
শুনি তেওঁলোকে তাত আদৰিবৰ কাৰণে ধূপ-ধূনা জলাই, কলপুলি পুতি
আগ্ৰহেৰে বাট চাই আছিল। যথাসময়ত ছয়ো গৈ ওলাল। ভেতিয়া
গোসাঁইৰ মুখ-মণ্ডলত সুন্দৰ ডাডি-গোফ আছিল। বহমান আছিল নিমজকৈ
খুৰোৱী মুখৰ স্তম্ভৰ দৰ্শন ঘূৰক। মাজুলীৰ শুদ্ধ-সাৱিক ভকত-গোসাঁইসকলে
জালকেই জকাই বুলি তামোল-পাণ আৰু গামোচাৰ শৰাইৰে বহমানকে
আদৰিলে। পাছতহে কথাটো কাজিল হোৱাত সকলোৱে ইহ্-ইহ্, আহ্-আহ
কৰিলে। ফলত গোসাঁইৰ বকনি সহিব নোৱাৰি গোসাঁয়েও চিকুনকৈ ডাটি
গোঁক খুৱাই তুবন্তে ডাডি-গোফ বজিত চকল ডেকাটোৰ দৰে হৈ পেথুৱা-
বলৈ বাধ্য হৈছিল।

১৯২৮ চনত গোস্বামী ডাঙৰীয়া অসম উপত্যকাৰ স্কুল ইন্সপেক্টৰ নিযুক্ত
হয়। বস্তুতঃ ইন্সপেক্টৰ গোস্বামী বুলিয়ে তেওঁ ঘাইকৈ জনাজাত। গোসাঁ-
ইৰ বহুখল ধাৰণা আছিল যে অসমৰ আশে-পাশে থকা দাঁতিকাষৰীয়া
জনজাতিসমূহক বাৰ দি অসমীয়া জাতি তিষ্ঠিব নোৱাৰে আৰু অসমীয়া
মাস্তুলৰ লগত সঘন বিচ্ছিন্ন কৰি এই জাতিবোৰেও শিক্ষা, সভ্যতা আদিৰ
পোহৰ পাব নোৱাৰে। সেইবাবে তেওঁ চৰকাৰৰ ওচৰত শিক্ষাৰ মাধ্যম
সম্পৰ্কে নতুন আঁচনি দাঙি ধৰিছিল। তেওঁৰ স্পষ্ট মত আছিল—পাহাৰৰ
ওপৰত থকা মিকিব (কাৰ্বি) ছাত্ৰবোৰক প্ৰথমতে দুবছৰলৈ মিকিব (কাৰ্বি)
ভাষা শিক্ষাৰ লাগে আৰু পঞ্চম মান শ্ৰেণীৰপৰা অসমীয়াত শিক্ষাৰ লাগে।
জব পাছত কেৱল অসমীয়া আৰু ইংৰাজী শিক্ষাৰ লাগে। প্ৰাইমাৰী স্কুলৰ
শুভৰ শ্ৰেণীত দুবছৰলৈ মিকিব (কাৰ্বি) ভাষাত শিক্ষা দিয়াৰ উদ্দেশ্য—
ছাত্ৰবোৰৰ মনত স্কুলৰ প্ৰতি ধাৰ্মিকতা জগোৱা, অৰ্থাৎ ইংৰাজী School-
attached কথা। ভেতিয়াৰ কাল পাহাৰৰ শিক্ষাৰ মাধ্যম সম্পৰ্কে তেওঁ হুকীয়া

মত দাঙি ধৰিছিল আৰু সেই মত গৃহীত হৈছিল। ১৯৪৩ চনত তেওঁ ইন্সপেক্টৰ পদৰ পৰা অৱসৰ লয়।

বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন গোস্বামীৰ জীৱনৰ শেষ উত্তম আছিল। ই তেওঁৰ জীৱনৰ এটা বহুদিনীয়া সপোন আছিল। চাকৰিৰপৰা বেছাই পাই তেওঁ পোনতে 'জয়ন্তী', কাকতত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় শিতানত গোটাচেৰেক প্ৰবন্ধ লেখিছিল। অসম বিশ্ববিদ্যালয় সম্পৰ্কে তেওঁৰ নিজা মত আছিল এই যে অসম বিশ্ববিদ্যালয় অসমৰ কাৰণেই হ'ব লাগিব। সেই বুলি কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগত সন্ধৰ্ষ বিচ্ছেদ কৰা তেওঁৰ লক্ষ্য নাছিল। তেওঁৰ মতে এখন আনখনৰ পৰিপূৰক হিচাপে থাকিব; বিজ্ঞান বিষয়ত গৱেষণা কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত সুন্দৰভাৱে হৈছে আৰু তাতেই থাকক। অসমত ভাষা-বিজ্ঞান, ঐতিহাসিক অঙ্কুশঙ্কান, উদ্ভিদ বিজ্ঞান আদি চৰ্চাৰ সুন্দৰ সুবিধা আছে। গতিকে অসম বিশ্ববিদ্যালয়ত সেইবোৰ গৱেষণা চলিব। অসম বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া জাতিৰ কৃষ্টি, সভ্যতা, ভাষা আদিৰ বৈশিষ্ট্য ৰক্ষা কৰি সেইবোৰৰ সম্যক উন্নতিৰ কাৰণে যত্ন কৰা হ'ব। সেইবাবেই এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নামেই হ'ব—গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়। নহলে, অসম বিশ্ববিদ্যালয় নাম হ'লে, শ্ৰীহট্টো শ্ৰীহট্টৰ ভাষা, কৃষ্টি আদি চৰ্চাৰ কাৰণে টনা-আঁজোৰা কৰিব পাৰে, এয়ে আছিল তেওঁৰ ভয়। ১৯৪৪ চনৰ ২৯ ডিচেম্বৰত গুৱাহাটীত যি 'ইউনিভাৰ্ছিটি কন্ভেঞ্চন' বহিছিল তাৰ আহ্বায়ক-সচিব আছিল গোস্বামী ডাঙৰীয়া। বিধি-বিধানত তেওঁ কিন্তু সেই নিজে-খন্দা পুখুৰীৰ পানী খাবলৈ নাপালে। কন্ভেঞ্চনত যোগদান দিবলৈ বাচি নাথাকিল। তেওঁৰ আত্ম-প্ৰাণৰ দিন পৰিছিল সেই ঐতিহাসিক কন্ভেঞ্চনৰ নিৰ্দ্ধাৰিত দিনৰ দিনা। তাৰ কেইদিনমান আগতে অসম চৰকাৰৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত আৰু নিযুক্ত হৈ তেওঁ উন্নয়নৰ ঐতিহাসিক সন্মিলনত যোগদান দিবলৈ গৈছিল আৰু সত্ৰীক তীৰ্থ কৰি উভতি আহি দিল্লী নগৰীত জিৰণি লৈছিল। গতিকে ১৯ ডিচেম্বৰ তাৰিখে তেওঁ অকস্মাৎ সন্মিলন যোগত আক্ৰান্ত হয় আৰু সেই দিনাই ইহধাম ত্যাগ কৰে।

অসম সাহিত্য সভা গোস্বামীৰ প্ৰাণৰ পুতলি, পূজাৰ বিগ্ৰহ ৰূপ আছিল। অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ এটা বিশেষ সফটপূৰ্ণ সময়ত অসম সাহিত্য সভাৰ জন্ম। প্ৰায় (১৯০৭-৮ চনত ঘাইকৈ উজনি-নাথনিৰ ভাষা লৈ 'বাহী')

আৰু 'আসাম বান্ধৱ'ৰ আৰু প্ৰায় সমসাময়িকভাৱেই নানা বিষয়ে 'বাঁহী' আৰু 'উষা' আলোচনীৰ মাজত তৰ্কবৃদ্ধৰ যি বিৰোধ আৰু বিতণ্ডা আৰম্ভ হৈছিল, তাৰ প্ৰবণেও আজি পাঠকৰ মনত সন্মিলন, সন্ধোচ আৰু লজ্জাবোধৰ সৃষ্টি কৰিব খোজে। সেইসেৰৰ নগ্ন বীভৎসতা কিছু শাম কটাত শান্তি, সাম্য আৰু মিলনৰ অগ্ৰদূত হিচাপেই অসম সাহিত্য সভাৰ জন্ম বুলিব পাৰি। তেনে এখন সভাৰ প্ৰয়োজন তেতিয়া অসমৰ চাৰিওপিনে সৰু-লোৱে সমভাৱে অনুভৱ কৰিছিল, কিন্তু টিলিঙা আঁবে কোনে, সেয়ে আছিল প্ৰশ্ন। গুৱাহাটীত অধ্যাপক (পাছত ড°) স্বৰ্ণাকুমাৰ ভূঞা, কৰ্মবীৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, গৌৰীকান্ত তালুকদাৰ, অম্বিকাগিৰী ৰাধচৌধুৰী আদি লোকসকলে, যোৰহাটত বুলধৰ চলিহা, দেৱেন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা, শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা আদিসকলে আৰু তেনেকৈ ডিব্ৰুগড়, তেজপুৰ, নগাওঁ, মৰুলৈদৈ, বৰপেটা আদিতো দুই এজন লোকে অন্তৰত যুগপৎ সেই একে কথাৰে ভাবিছিল। আনকি পণ্ডিত অধ্যাপক দাননাথ বিশ্বাস্বিনোদৰ দৰে জ্ঞানী লোকেও সদৌ অসম সাহিত্য সভা এখন গঢ়ি তোলাৰ আৱশ্যকতা মৰ্মে মৰ্মে অনুভৱ কৰিছিল আৰু তাৰ বাবে যত্ন নকৰাকৈও থকা নাছিল। সত্যনাথ দৰাৰ দৰে শান্তপ্ৰিয় লোকে কিন্তু তেনে প্ৰস্তাৱৰ কথা শুনিলে জানোচা হিতে বিপৰীত হয় বুলি শঙ্কা দৰি তাৰ বিৰোধিতা কৰি তাক সাময়িকভাৱে গাপ দি ৰাখিবলৈ যত্নৰ ক্ৰটি নকৰিছিল। পিছে ক্ৰমবৰ ইচ্ছাত সি নোহোৱাকৈ নাথাকিল আৰু শুভ দিন-বাৰ, শুভক্ষণ লৈয়ে বুৰঞ্জী-বিখ্যাত শিৱসাগৰত সি জন্ম লাভ কৰিলে। শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী জন্ম-কণৰ পৰাই তাৰ লগত সংগঠিত আছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ জন্ম কাহিনীৰ লগত যোৰহাট সাহিত্য সভাৰ উৎপত্তিৰ কথাও সাঙোৰ খাই আছে, আৰু গোস্বামী আছিল তাৰো অন্যতম উদ্যোক্তা। গোস্বামীদেৱে নিজ হাতে লেখি থৈ যোৱা 'সাহিত্য সভাৰ কথা' পুস্তিকা 'অসম সাহিত্য সভা পঞ্জিকা'ৰ ১৮৭৪ শকৰ ২য়-৩য় সংখ্যাত প্ৰকাশ হৈছিল। তাৰ সকলো কথা সকলোৰে কাৰণে সমানে তৃপ্তকৰ আশ্বৰ্য্যকীয় নহব পাৰে; তথাপি তাত যি প্ৰয়াত সাহিত্যপ্ৰাণ মহান ব্যক্তি এগৰাকীৰ সাহিত্য সভাৰ প্ৰতি থকা প্ৰকা, আহুগতা আৰু ঐকান্তিকতা স্পষ্টভাৱে ব্যক্ত হৈছে, সেইটো অমৰী-কাৰ্য্য। সেই পুস্তিকাত যোৰহাট সাহিত্য সভা, অসম সাহিত্য সভা,

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হ'ল, চন্দ্ৰকান্ত অভিধান ৰচনা, শ্ৰীশ্ৰীনবদেৱ টাই, ফাও
প্ৰমুখ্যে সাহিত্য সভাৰ তিনিটা বিখ্যাত ট্ৰাষ্টফাণ্ড আদিৰ জন্ম কথা স্মৰণকৈ
বৰ্ণোৱা আছে। সাহিত্য সভাৰ আদি যুগৰ ই এটা বিতোপন বৰ্ণনা-চিত্ৰ।

শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী হাড়ে-হিমজুৱে প্ৰত্নতাত্ত্বিক আছিল। তেওঁৰ মতে
অসম সাহিত্য সভা, কামৰূপ অমুসন্ধান সমিতি আৰু সংস্কৃত সঞ্জীৱনী সভা—
এই তিনিওটা অমুঠান মূলতঃ প্ৰত্নতত্ত্বৰ অমুঠান। অসমীয়া সাহিত্য অৰু
সংস্কৃতিৰ সংৰক্ষণ আৰু সংবৰ্দ্ধন আটাইবোৰ মূল উদ্দেশ্য। সেয়েহে এই তিনি-
ওটা অমুঠানত গোস্বামী ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত আছিল।

শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী অসমীয়া ছুটি গল্প সাহিত্যবো পঢ়ি-কটায়াসকলৰ
অন্ততম। উচ্চ ইংৰাজী স্কুলত পঢ়া কালত তেওঁৰ ঘাই বন্ধুসকলৰ ভিত-
ৰত আছিল কালীৰাম বৰ্মন, পীতাৰৰ চক্ৰবৰ্তী, বিষ্ণুৰাম মেধি, গৌৰীকান্ত
তালুকদাৰ আদিসকল। ভেঙলোকৰ সাপ্তাহিক সাহিত্যলোচনী 'স্বনীতি
সন্ধানী' সভাত বাহিৰৰপৰা বিহগী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীয়েও যোগদান
কৰিছিল বুলি আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে। গোস্বামীদেৱে লেখি এৰা বিব-
ৰণৰপৰা বুজা যায় যে তেওঁৰ 'কচুপাত' শিতানৰ অপ্ৰকাশিত লেখাটোৱেই
আছিল চুটি গল্প ৰচনাৰ প্ৰথম প্ৰয়াস। কলিকতাত বি-এ পঢ়া সময়ত
এ-এছ-এল. ক্লাবৰ দ্বাৰা ঘোষিত সদৌ অসম গল্প আৰু কবিতাৰ প্ৰতি-
যোগিতাত গোস্বামীয়ে আগৰ বিধত আৰু কবিৰ চৌধাৰীদেৱে পিছৰ বিধত
প্ৰথম পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল। বিহগী কবিৰ মুখে শুনিছিলো—গোস্বামীৰ
খেচ-খেচনিতহে তেওঁ হেনো সেই প্ৰতিযোগিতাত যোগদান কৰিছিল।

গোস্বামীদেৱৰ অপ্ৰকাশিত চুটি গল্পৰ কিতাপ লেখত তিনিখন : 'গল্পাঞ্জলি',
'ময়না' আৰু 'বাজিকৰ'। 'ময়না' আৰু 'বাজিকৰ' দুয়োখনৰে নাম তেওঁ—
ন কইনাক মাতৃ লতাৰ পাছত প্ৰথম সন্তানটোৰ নামেৰে অমুকা বা অমু-
কীৰ দ্বাৰু বুলি মতাৰ বাবে—প্ৰথম গল্পটোৰ নামেৰে ৰাখিছিল। অন্তান্ত
অনেক লেখকৰ বাবে তেওঁৰো এই গল্পবোৰৰ এটা বুজন অংশই আলোচনীৰ
পাতত প্ৰথমে পোহৰ দেখিছিল। তাৰ পাছত তেওঁ সেইবোৰ পোটাৱৈ লৈ
তাৰ লগত দুই-চাৰিটা নতুনকৈ লেখি যোগ দি কিতাপ আকাৰত অপ্ৰকাশ
কৰিছিল। গল্পবোৰৰ গাঁথনি আৰু বৰ্ণনাৰপৰা অনুমান হয় এইবোৰৰ বেছি-
ভাগেই বাস্তৱগতী বা বাস্তৱ ঘটনাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। গোস্বামীয়ে গল্প

কব জ্ঞানে। তেওঁৰ বৰ্ণনা আকৰ্ষণীয় আৰু মোহনীয়। মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণে দুই একোটা গল্পত বাৰুকৈয়ে আছে। তেনেবোৰ সাহিত্যিক সমল নিহিঁত থকা বাবেই গল্পবোৰ পাঠকৰ হৃদয়গ্ৰাহী হৈছে।

গভীৰ আৰু জটিল তত্ত্ববোৰ বুজাবলৈ হলে গল্প এটা অল্পপম মাধ্যম। তাহানিৰ উপনিষদৰ যুগতো গল্পৰ সহায়ত ডাঙৰ ডাঙৰ তত্ত্বকথা ব্যাখ্যা কৰা হৈছিল। তেতিয়াৰ দিনত মাহুহৰ জীৱন আজিৰ মাহুহৰ জীৱনৰ দৰে জটিল আৰু সমস্তাবহুল নাছিল। সেইবাবে গল্পৰ বিষয় বস্তুবোৰো বৈচিত্ৰ্যবৰ্জিত আৰু পোনপটীয়া আছিল। গোন্ধাৰ গল্পত কিন্তু এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ ব্যক্তি আৰু সমাজ চিত্ৰৰ আভাস পোৱা যায়। তেওঁৰ ‘স’মাগ্ৰ প্ৰাণী’ গল্পত হৰিণ-হৰিণীৰ কথোপকথন, ‘অন্তৰৰ আৱৰণ’ত হৰ-পাৰ্কীৰ কথোপকথন, ‘মাহুহৰ সৃষ্টি’ত ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু আদিৰ কথা-বাৰ্তা আদিয়ে গল্পবোৰক পুৰণি সাধুকথাৰ শাৰীলৈ টানিব খোজে। এইবোৰতো কিন্তু বৰ্ণনা-চাৰুৰ্য্যৰ সহায়ত তেওঁ যেন পুৰণি সাধুকথা আৰু নতুন চুটি গল্পৰ মাজত সখি বান্ধি দি মিজতা স্থাপন কৰিব খোজে।

সাহিত্য চৰ্চাৰ কাম হাতত লৈ গোন্ধামীয়েৰে অন্তৰত মৰ্মে মৰ্মে উপলব্ধ কৰিছিল যে স্বপ্ন কণ শিশু শিক্ষাৰ্থী আৰু পঢ়াশলীয়া কিশোৰ-কিশোৰী-সকলৰ মনৰ উপযোগী কবি সাহিত্য ৰচনা কৰা অসমীয়া সাহিত্যত নিতান্ত প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে। তেওঁ সেই উদ্দেশ্যে নিজে তেনে ৰচনা হাতত লৈছিল আনকো তেনে ৰচনাত প্ৰবৃত্ত হৰলৈ উদগনি দিছিল। আগতে কৈ অহা হৈছে যে গোন্ধামী এজন ব্যক্তিয়ে নাছিল, তেওঁ আছিল এটা জীৱন্ত অস্থান। যি অস্থান যেনে তাৰ সম্পৰ্কত অহা লোভসকলে তেনে ভাৱাপন্ন হয়। ধৰ্মাৱহাণৰ লোক সাধাৰণতে ধৰ্মনিষ্ঠ হয়; কৰ্মময় জীৱন যাপন কৰা কৰ্মী-সম্ভাৰ সংসৰ্গত আহিলে মাহুহ সোবোপা হৈ বহি থাকিব নোৱাৰে, কৰ্মী হয়। শিশু-সাহিত্যিক গোন্ধামীৰ লগত পৰি অন্তৰত শিশু-সাহিত্যৰ বাপ থকাসকলে শিশু-সাহিত্যৰ ৰচনাত লাগি যাবলৈ বাধ্য হৈছিল। তেনে এজন সাহিত্যিক আছিল মহাশ্বেৰ শৰ্মা। শৰ্মা ডাঙৰীয়াই সেই কথা মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিছে। ‘সাবিত্ৰী’ নামৰ শিশু সাহিত্যখন তেওঁ গোসাঁইদেউৰ নামত উছৰ্গা কৰি কৈছে যে গোসাঁইদেৱেই তেওঁক শিশু-সাহিত্য ৰচনা কৰিবলৈ পোনতে উদগাইছিল। ‘তাবে ফলস্বৰূপে পুজক-

খনি কৃতজ্ঞতাৰে তেখেতৰ নামত উৎসৰ্গ কৰা হ'ল। 'অতুল কথামালা'— শিশু-সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ আৰু এইশ্ৰেণী পুথিগ্ৰন্থন আৰু প্ৰকাশনৰ পৰিকল্পনা তেওঁৰে চিন্তাশীল মনৰ উদ্ভাৱন।

শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে নাটক আৰু উপন্যাসতো হাত নিদিয়াই থকা নাছিল। অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্ৰত লেখা 'পৰীক্ষা' নাটকত তেওঁ মণ্ডাভাৰতৰ উৰ্ৱশী-অৰ্জুনৰ কাহিনীটোকে নাটকীয় ৰূপ দিছে। তাত চৰিত্ৰৰ অঙ্কন আৰু অমিত্ৰ চন্দ্ৰ উৎকৃষ্ট হৈ উঠা নাই; সম্ভৱ নাট্যকাৰে তাত পোনতে নিজৰ কেঁচা হাতৰ খজুৱতি মাৰিবলৈ আৰু অন্তৰৰ নাট্য-প্ৰতিভা পৰীক্ষা কৰি চাবলৈহে এই নাটক ৰচনা কৰিছিল।

গোস্বামীৰ দ্বিতীয় নাটক 'বুদ্ধদেৱ' পৌত্তম বুদ্ধৰ সন্ন্যাস গ্ৰহণৰ কাহিনী লৈ ৰচিত হৈছে। গোত্তম বুদ্ধৰ পত্নী যশোধৰাৰ প্ৰতি তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু দেৱদত্ত তলে তলে আসক্ত আছিল। সেই কথা তেওঁ বিয়াৰ দিনা আশীৰ্বাদ প্ৰাৰ্থী হৈ প্ৰিয়বন্ধু দেৱদত্তৰ ওচৰলৈ যোৱাতহে জানিব পাৰিছিল। সিদ্ধৰ্বৰ চৰিত্ৰৰ উৎকৃষ্টতা, যশোধৰাৰ মনৰ দৃঢ়তা আৰু দেৱদত্তৰ বন্ধুত্ব নাটকত স্পষ্ট হোৱাত নাটকখন আকৰ্ষণীয় হৈছে। ১৭১৬ তাৰিখে যোৰহাটত এই নাট মঞ্চস্থ হৈছিল আৰু গ্ৰন্থকাৰ গোস্বামীয়েও ভৱৰাজ আৰু চন্দ্ৰকৰ ভাও লৈছিল।

'পানিপথ' গোস্বামীদেৱৰ একমাত্ৰ উপন্যাস। ইয়াক তেওঁ এফ. এ. পৰীক্ষা দি উঠি বহি থকা সময়ত সোতৰ বছৰ বয়সতে ৰচনা কৰিছিল; 'পানিপথ' কিন্তু ঐতিহাসিক উপন্যাস নহয়। তেওঁ নিজেই কৈছে 'এই আখ্যানটি এটা প্ৰসিদ্ধ ঐতিহাসিক ঘটনা অৱলম্বন কৰি লেখা হৈছে যদিও, ইয়াত কোনোৱে যেন ইতিহাস নিবিচাৰে। ইয়াত বৰ্ণোৱা দৃশ্যও অসম্ভৱ, দিল্লী বা ৰাজপুতানাৰ নহয়।' 'পানিপথ' উপন্যাসত প্ৰধান ভূমিকা লৈছে ফিৰোজাই, আৰু ফিৰোজাৰ চৰিত্ৰই উপন্যাসখনৰ শ্ৰেষ্ঠ আকৰ্ষণ বুলিব পাৰি।

উপন্যাসখনত কেইবা ঠাইতো ঘটনা মিলাবলৈ অনৈৰ্গমিক আকস্মিকতাৰ আশ্ৰয় লোৱা হৈছে। সেই কাৰণৰ বা উপন্যাসখনক বোম্বাৰ্গগছী উপন্যাস বোলা যায়। 'কাঁচী কাঁঠত উঠি পাছ মুহূৰ্ত্ততে বৃহৎ হয়, এনে সময়ত ক'বপৰা এপাট কাঁড় আহি কাঁচী দিওতাখনৰ বৃহৎ হৈ বখাজনৰ লোকা-ৰণ্য মাজুহৰ মাজেদিও পলায়ন'—কম বোম্বাৰ্গগছীৰ ঘটনা নহয়।

মীদেৱে পাঠ্য পুথি বচনাতো মন দিছিল আৰু শিক্ষকসকলক তেনে বচনাত প্ৰবৃত্ত হবলৈ উদগাইছিল। এই বিষয়ে এজন বন্ধুৱে তেওঁক এদিন কৈছিল যে পাঠ্য পুথি বচনা নকৰি সাহিত্য বচনাত মন দিয়া হলে তেওঁ বেছি নাম কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। উত্তৰত গোঁসাঁয়ে কৈছিল—
 ‘উপযুক্ত পাঠ্য পুথিৰ অভাৱত আমাৰ স্কুল-কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আৰু শিক্ষকসকলেও কি দুৰ্ভোগ ভুগিব লাগে, তাক বাহিৰৰ লোকে কি বুজিব? আনৰ কাৰণে সি যেন বন্ধাৰ প্ৰসৰবেদনা।’ —কথাৰ মন কৰিবলগীয়া। শিক্ষক আছিল বাবে পদুনাথ গোহাঞিবৰুৱাদেৱেও প্ৰয়োজনৰ তাড়না উপলব্ধি কৰি পাঠ্য পুথি বচনাৰ গুৰু দায়িত্ব নিজে হাতত লবলৈ বাধ্য হৈছিল।

গোঁস্বামী ডাঙৰীয়াৰ ভাষা সম্পৰ্কে দুই-এটা কথা কোৱাৰ প্ৰয়োজন আছে। তেওঁৰ ছাত্ৰাৱস্থাৰ বচনাৰ ভাষা আৰু সাহিত্য ক্ষেত্ৰত প্ৰতিষ্ঠা লাভৰ পাছৰ লেখাৰ ভাষা একে নহয়। তেওঁৰ ‘পানিপথ’ৰ ভাষা ‘সাহিত্য সভাৰ ইতিবৃত্ত’ৰ ভাষাৰ সৈতে একে ধৰণৰ নহয়। পাচৰ লেখা-বোৰত নামনি অসমত ব্যৱহাৰ কৰা শব্দ, খণ্ডবাক্য, ভতুৱা ঠাট, আদিৰ প্ৰাচুৰ্য দেখা যায়। তেখেতে স্পষ্টকৈয়ে কৈছিল—‘ভাষাৰ বিশেষত্ব নিৰ্ভৰ কৰে ব্যাকৰণত, শব্দত, নহয়।’ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰকাশ-সমৃদ্ধিৰ কাৰণে আন ভাষাৰ শব্দ গ্ৰহণত তেখেত সদায় উদাৰপন্থী আছিল। আন এঠাইত তেওঁ তেওঁৰ ব্যক্তিগত অভিমত এইদৰে প্ৰকাশ কৰি গৈছে—‘অকল উজনিৰ শব্দকেইটা লৈয়ে অসমীয়া ভাষা হব নোৱাৰে। আগতেও তেনে নাছিল। প্ৰকৃত অসমীয়া ভাষা—উজনি নামনি সকলো ঠাইৰ অসমীয়া ভাষাৰ মাত-কথা গ্ৰহণ কৰি, কঠাম, হুবহু ভাষা এটা হৈ উঠিব লাগিব। পুৰণি অসমীয়া পুথিবোৰত ইয়াৰ অপৰ্যাপ্ত উদাহৰণ পোৱা যায়। যি উজনা ধৰ্মগুৰুৰ বচিত ধৰ্মপুথিৰ ওপৰত তিস্তি কৰি অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ মন্দিৰ পঢ়ি উঠিল আৰু ইমান দিনে বাহিৰৰ ধুম্‌হা-বজ্জপাতক কেৰেপ নকৰি নিতপক্ষীয়া হৈ তিস্তিৰ পাৰিলে, সেই পুণ্যলোক শব্দ-মাধৱৰ বচিত পুথিবোৰতো নামনি অসমৰ শব্দহে বেছি পৰিমাণে পোৱা যায়।’ সেই বাবেই তেওঁ অসমীয়া ভাষাৰ এখন হুবহু অভিধান লবলৈকৈ নিমিষলৈ পৰিকল্পনা হাতত লৈছিল : সি পিছে কাৰ্য্যত পৰিণত হবলৈ নাপালে।

বৰ্ণবিন্যাস আৰু বানান সম্বন্ধেও শবৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ স্বকীয় যুক্তি-পূৰ্ণ মত আছিল। তেওঁৰ মতে—“উচ্চাৰণ অনুসৰি বৰ্ণবিন্যাস হব লাগে। সম্প্ৰতি আমেৰিকাতো তেনে মতকে অৱলম্বন কৰি ইংৰাজী বানানবোৰৰ-পৰা অনাৱশ্যকীয় বহুত আখৰ বাদ দিয়া হৈছে। কিন্তু আমাৰ দুৰ্ভাগ্যৰ কথা যে পুৰণি অসমীয়া ভাষাত বৰ্ণবিন্যাসৰ এই উৎকৃষ্ট নিয়ম থকাতো তাক আগ্ৰহেলা কৰি আৰু নতুন বঙলা ভাষাৰ বৰ্ণবিন্যাস অনুসৰণ কৰি আমি বৰ্তমান অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণবিন্যাস ইমান টান কৰি তুলিছোঁ। আচলতে অন্ধ অনুকৰণ সদায় অপকাৰী। তেখেতৰ মতে—‘এঘাৰটা স্বৰ আৰু ছবিছটা ব্যঞ্জন বৰ্ণ হলে উচ্চাৰণ অনুযায়ী আমাৰ বৰ্ণবিন্যাস কৰিব পাৰি।’ সেই থকা তেওঁ ‘চেতনা’ত বহুলাই আলচ কৰিছিল। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে গোসাঁইৰ যুক্তি আজিকালি লাহে লাহে কিছুমান ক্ষেত্ৰত গৃহীত হব ধৰিছে; যেনে পৰ্বত, ডাঙ্গৰ, মইনা আদি শব্দ আজিকালি পৰ্বত, ডাঙৰ, ময়না লেখা হয়।

ব্যাকৰণ সম্পৰ্কে তেওঁ কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়াৰ লগত একমত। তেওঁ কৈছে—‘হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ব্যাকৰণেও অযথাকপে ইংৰাজী ব্যাকৰণ অনুকৰণ কৰিছে। বাকীবোৰ ব্যাকৰণ সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ অসম্পূৰ্ণ বা অকামিলা সং-কৰণ মাত্ৰ। সেইবোধি নিভাজকৈ লেখা অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ এখন অতি আৱশ্যক। কিন্তু এইটো আমি মনত ৰাখিব লাগিব যে ভাষা আগ, ব্যাকৰণ পাছ আৰু সকলো জীৱন্ত ভাষাতেই যিধৰে ব্যাকৰণক অনুকৰণ কৰি ভাষা লেখা যায়, সেইধৰে ব্যাকৰণেও আকৌ প্ৰতিভাশালী লেখকক অনুসৰণ কৰি নিজৰ সূত্ৰ আদি প্ৰবৰ্তন কৰিবলগীয়াও পৰে। আমি এই কথা পাহৰিছোঁ যেখিয়েই ভাষা আৰু বানান, বাক্য-গঠন আৰু শব্দ-গঠন বিষয়ত আমাৰ মাজত ইমান বেমেজালি।’ —এই যুক্তিবোৰ প্ৰণিধানযোগ্য।

অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য আৰু শিক্ষা-বিস্তাৰৰ ক্ষেত্ৰত শবৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াৰ দান অবিশ্বৰণীয়। অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিষ্ঠা আৰু উন্নয়নৰ কাৰণে তেওঁ কৰা কাম অনগ্রসাধাৰণ আৰু অপ্ৰমেয়।

সজ্জীতাচাৰ্য কীৰ্ত্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈ

মজলীদ মহকুমাৰ চিপাহীৰ মোল্লার কুৰুৱা এখন সৰু গাঁও। আয়তনত বহল যদিও ঘন বসতিপূৰ্ণ নহয় বাবে সৰু। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গাতে লাগি থকা উত্তৰ পাৰৰ এই গাঁওখনৰ জলবায়ু উষ্ণকষ্ট। ইয়াতেই ১৮৭৮ চনৰ সাঙ নৱেম্বৰত কীৰ্ত্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈৰ জন্ম হয়। তেওঁৰ দেউতাকৰ নাম দেহীৰাম শ্বৰদলৈ পাটগিৰি। আগৰ দিনত মৌজাধাৰক নামনি অসম আৰু দৰঙত পাটগিৰি বোলা হৈছিল। সৰু কালতে পিতৃহীন হৈ কীৰ্ত্তিনাথ বাইদেৱেক সোমেশ্বৰী দেৱীৰ অশ্ৰুঘত ডাঙৰ দৌঘল হয়। সোমেশ্বৰী দেৱী উত্তৰ গুৱাহাটীৰ বিখ্যাত হাকিম ম'ধৱ চন্দ্ৰ বৰদলৈ দেৱৰ পত্নী আছিল।

উল্লেখযোগ্য এই যে ১৮৯৯ চনত এইজন্য হাকিমই বৰপেটাত মহকুমা-ধিপতি হৈ থকা কালত স্কলৰীদিয়া সত্ৰৰপৰা সংগ্ৰহ কৰি নি মহাকবি মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া ৰামায়ণ পোন প্ৰথমে ছপা কৰি উলিয়ায়। মাধৱ চন্দ্ৰ বৰদলৈ কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ পিতৃ দেৱতা আৰু কৰ্মবীৰৰ স্নান-ধাওয়া জীয়াৰী নলিনীবালা দেৱীৰ ককাক। সেই সূত্ৰেদি কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈও নলিনীবালা দেৱীৰ মাতৃ-পক্ষীয় ককাক। সেয়েহে নলিনীবালা দেৱীয়ে এখন চিঠিত কীৰ্ত্তিনাথৰ বৰজীয়েক মাকনলৈ ২৫/৬/১২ তাৰিখে লিখিছিল + + + দেউতাৰাৰ জীৱনী লিখিবলৈ হাতত লোৱা বুলি শুনি নথৈ ৰং পাইছে। আমাৰ প্ৰতিভাশালী পোছকলৰ জাৱন-কাহিনী আমি বিজে নিলিখিলে আনে নিলিখে, কিন্তু আমি লিখি থৈ যাব পাৰিলে এদিন সেই বস্তুৰ আদৰ নিশ্চয় হ'ব। স্বৰ্গীয় ককাৰ প্ৰতিভাময় জীৱনৰ কথা যবত পৰিলে সঠাকৈয়ে আত্ম-পৰিমাণত উৎফুল্ল নহৈ নোৱাৰে। যুগৰ বিশাল বুকুত একো একোটা বিখ্যাত পৰিয়ালৰ মাজত পৰিমার্জিত সংস্কৃতিয়ে কেনেকৈ বিকাশ লাভ কৰিছে, সেইটো পৰিস্ফুট কৰিব পাৰিলেই জীৱনী লিখাৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হ'ব যেন লাগে। সৌৱৰণিত সেইটোকে লক্ষ্য ৰাখিবা। মোৰ জীৱনৰ সোণাময় শৈশৱ কালত ভেঁতভক বিষয়ে পাইছিলোঁ তাৰেই স্মৃতিলেখা ভলত কিঞ্চিৎ দি পাঠিয়ালোঁ।

“স্বৰ্গীয় কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ ককা মোৰ বুঢ়ী আই সোমেশ্বৰী দেৱীৰ বৈমাৰ্জ্যেৰ আশোন ভায়েক। তেখেতৰ দেউতাক দেহীৰাম বৰদলৈ পাটগিৰি যেতিয়া ঢুকায়ে, তেতিয়া তেওঁৰ একেটি ল’ৰা কীৰ্ত্তিনাথ ককা নিচেই সৰু। গতিকে তেখেতে কম বয়সীয়া মাহীমাক আৰু ভায়েক কীৰ্ত্তিনাথ ককাক আনি লগতে ৰাখি ডাঙৰ দীঘল কৰে। মোৰ ককাদেউতা মাধৱ চন্দ্ৰ বৰদলৈৰ তত্বাৱধানতে কীৰ্ত্তিনাথ ককাই একেটা পাছ কৰি গুৱাহাটীৰ কটন কলেজত দ্বিতীয় বাৰ্ষিকলৈ পঢ়িছিল। শিছে, সেই সময়ত তেখেতৰ এটি শক্ত নৰিয়া হৈ পঢ়া বন্ধ কৰিব লগীয়াত পৰিল। ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শ মতে তেখেতে নিজ গাওঁ কুকুৰাত কিছুদিন বিদ্রাম লয়। কিছু পৰিমাণে শৰীৰ আৰোগ্য হোৱাত তেখেতে জলবায়ু পৰিবৰ্তনৰ কাৰণে মাকক লৈ উজনি অসমৰ পিনে যাত্ৰা কৰে। যোৰহাটত ভালে দিন বসবাস কৰি তেওঁ সম্পূৰ্ণ আৰোগ্য লাভ কৰে আৰু তাতেই বিয়া-বাক কৰাই চাকৰিত সোমাই সংসাৰ পাতে! এৰা-ধৰাকৈ ভীৱনৰ ভাল এছোৱা কাল তেখেতে যোৰহাটত কটায়। কুকুৰাত থকা কালত তেওঁ হেনো ওজাপালি ভাওৱা আদি বৰকৈ চাইছিল।”

“মোৰ শৈশৱৰ কাহিনীবোৰ ভাবিবলৈ ললেই ককাৰ কথা সদায় মনত পৰে। মই তেখেতৰ চকুৰ আগতে ওপজা। বেঁচুৱাৰপৰা কোলাত লৈ মোক তেখেতে ডাঙৰ-দীঘল কৰে। নিচুকনী গীত গাই গধূলি শুওৱা, বাঁহী বজাই বজাই টোপনি নিওৱা এতিয়াও মোৰ মনত পৰে। তেখেত অ’ছিব এগৰাকী কাব্য-বসিক পণ্ডিত লোক, ধেমেলীয়া কথা আৰু মৌজলগা সাধুৰ ভৰাল। গতিকে তেখেতক ঘৰৰ জীয়ৰীবোৱাৰী, ল’ৰা-ছোৱালী সকলোৱে বৰ ভাল পাইছিল। গধূলি হ’লে প্ৰায়ে তেখেতে ল’ৰা-ছোৱালী, জীয়ৰী-বোৱাৰী সকলোকে গোটাই লৈ বাইদেৱেকৰ (বুঢ়ী আইৰ) ওচৰত এখন সভা পাতি বহে। তেখেতে তাত বঙ্গদেশৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিসকলৰ কাব্য আশুতি কবি ব্যাখ্যা কৰি বুজাই দিয়ে। মোৰ মনত আছে, বাবু নবীন সেনৰ বৈবতক, কুকুৰু আৰু প্ৰভাস এই কাব্য তিনিখন শেষ নোহোৱালৈকে সেই যথুৰ সন্ধিয়া পৰাখিনি লৈ ঘৰৰ সকলোৱে ঘেন ব্যাকুল প্ৰতীক্ষাতহে কটায় : কোঁতিয়াটো আঁকো আঁধকৰাটো এৰা কাব্য-কথা আৰম্ভ হয়, কোঁতি-য়াটো আঁখি তাক জনিবলৈ পাওঁ, তেনে উৎকণ্ঠাত ঘৰৰ বোৱাৰীসকলে

ল'বালবিকৈ গধূলিৰ কাম-বন সমাধা কৰি সেই সময়খিনিতে কাব্য-সুখ পান কৰিবলৈ আত্মহেৰে আহি বহা মোৰ আজিও মনত পৰে। যেতিয়া অভি-বহু্যৰ মৃত্যুত স্তম্ভিত হৈ শ্লীৰ্শকৰ কোৱা “দয়াময়, নাহি লোক....” আদি বচনবোৰ কৰণ হুৰত পঢ়িছিল, তেতিয়া কোনেও চকুলো নমচাকৈ থাকিব পৰা নাছিল। তেখেতৰ শুদ্ধ গুৱলা সংস্কৃত উচ্চাৰণেৰে পঢ়া বহুবংশ, কুমাৰসম্ভৱৰ শ্লোকবোৰ যেন আজিও মোৰ স্মৃতিৰ কৰ্ণ-কুহুৰতে বাজি আছে। তেখেতে মুখে মুখে কোৱা আৰব্য উপন্যাসৰ সাধুবোৰ শোণাময় ল'বালিৰ পাহৰিব নোৱাৰা স্মৃতিৰূপে আজিও মোৰ মনত পৰে। এনেবোৰ স্মৃতি মনলৈ আহিলে মই মনে মনে গৰ্ভ অস্থল কৰোঁ, নিজকে সৌভাগ্য-ৱতী বুলি ভাবোঁ শৈশৱত এনে এটি অল্পময় পৰিবেশ পোৱা বাবে। ঈশ্বৰৰ অসীম অনুগ্ৰহত আন সকলো সুখ-সুবিধাৰ বাহিৰেও কাব্য-গানে, গীতে যাতে উঠেনহী হৈ পৰিছিল মোৰ শোণালী শৈশৱ। শিশু কালত কীৰ্তি ককাৰ দৰে এনে স্নেহময় শিক্ষক-স্বৰূপ ককায়েউতা এজন লাভ কৰা কম সৌভাগ্যৰ কথা নহয়।”

“বহুদিনৰ পিছত কীৰ্তিককাক মই প্ৰথম লগ পাইছিলোঁ। যেতিয়া ১৯২৬ চনৰ কংগ্ৰেছ মহাসভালৈ তেখেত গুৱাহাটীলৈ আহিছিল, তেতিয়া। মোৰ বৈধব্য-বেশ দেখি কিমান স্নেহ আৰু বিস্ময়েৰে তেখেতে মোক কৈছিল— ‘আই মোৰ সৰ্বগুৰু সৰ্বস্বতী, মোৰ অন্তৰতৰা আশীৰ্বাদ আৰু মৰমে তোমাক বৰ্মৰ দৰে আবৃত কৰি ৰাখক। এই কথাবোৰত কিমান স্নেহ, কিমান শুভেচ্ছা প্ৰকাশ পাইছিল—মই মৰ্মে মৰ্মে অনুভৱ কৰিব পাৰিছিলোঁ। তেখেতৰ অকপট স্নেহ আৰু আশীৰ্বাদৰ নিৰ্মালি মই অপৰিসীম প্ৰকাৰে শিৰত তুলি লৈছিলোঁ।’”

এইদৰে একাধিক সভা-সমিতিত দুয়োফো দুয়ো লগ পাইছিল। যোৰ-হাটত এবাৰ শঙ্কৰদেৱ জন্মোৎসৱলৈ নলিনীবালা দেৱী সত্যেন্দ্ৰী হিচাপে আমন্ত্ৰিত হৈছিল। তেতিয়া উৎসৱৰ আটাই কেইদিন বৰষুণলৈয়েৰে তেখেতৰ ওচৰত থাকি তেখেতৰ আলপৈচাৰ খৰি পৰম তৃপ্তি লাভিছিল; হকা-কমালৈকে কাপ নকৰিছিল।

ইয়াৰ কিছুদিন পিছত এবাৰ কিম্বা সকাষত, নলিনীবালা দেৱী পুনৰ যোৰহাটলৈ গৈছিল। তেওঁ গৈ অনীয়েকৰ খবৰ আগুৱাই আহিল। দৰ-

হলৈয়ে খবৰ পাই তেওঁক নি আদৰ-সাদৰ কবি নিজৰ ঘৰত ৰাখিছিল। সেই প্ৰসঙ্গত বৰদলৈদেৱৰ ঘৰখনৰ কথা নলিনীবালা দেৱীয়ে এইদৰে কৈছে — ‘গধূলি তেখেতে (বৰদলৈয়ে) মোক তেখেতৰ ঘৰলৈ লৈ যায়। তেখেতৰ আটোমটোকাৰি সৰু পৰিয়ালটি। ল’ৰা মুক্তিনাথ, বোৱাৰীয়েক আৰু চাৰি-পাঁচোটি নাতি-নাতিনীক লৈ তেখেতৰ আদৰ্শ সংসাৰখনি। গোটেইবোৰক লৈ তেখেতে সন্ধিয়াৰ স্কোজ পাঠ কবিতা আবৃত্তি, গীত, নামঘোষা, বৰদলৈ আদি মোক শুনায়ে। দেখুৱালে তেখেতে কেনেকৈ ঘৰে-ঘৰোৱাহে পুৰা-গধূলি দৈনন্দিন উপাসনা কৰি ভাল পাইছিল।

“কীৰ্ত্তিককাই নিজৰ ঘৰখনৰে লেখক-লেখিকাবোৰক লৈ এখন হাতে-লিখা আলোচনী যুগুত কৰিছিল। কোনোবাজন নাতিয়ে তাত ছবি আঁকিছে; কোনোবাই কবিতা লিখিছে, কোনোৱে গীত ৰচনা কৰিছে; কোনোৱে বা সাধু। এনেকৈ নিজ ল’ৰা-বোৱাৰী, নাতি-নাতিনী আটাইৰে ভিন্ন ভিন্ন প্ৰবন্ধ, কবিতা, আদিৰে জৰুৰীকালত থকা আলোচনীখন দেখি মই সন্তোষিত হৈছিলো।”

‘সদানন্দ ভাবত ভোলানাথ বৰুৱা আছিল যদিও সাংসাৰিক স্তৰত ক্ষিত্ত কীৰ্ত্তিনাথ বৰুৱা স্থখী আছিল বুলিব নোৱাৰি। সৰুতে হৈছিল পিতৃ-হীন; মাজবয়সত মাতৃ, পাছত সহধৰ্মিণী সকলোৱে তেখেতক এৰি গ’ল। শেহৰ বুঢ়া বয়সতো তেখেতে আৰু কেইবাটাও আঘাত পায়। মাজু ল’ৰা হৰিনাথ ডাক্তৰী পাছ কৰি পৰ্বতীয়া অঞ্চলত চাকৰি কৰি থাকোঁতে কৰ্ম-স্থলীতে বোগাক্ৰান্ত হয়। দৈৱ-দুৰ্বিপাকত চিকিৎসা বিদ্ভাট ঘটিল আৰু হৰিনাথ মৃত্যুৰ মুখত পৰিল। তাৰ পাছত সৰু ল’ৰাটি নিকৰ্ণ হয়। ইফালে ডাঙৰ জোঁৱাই কণীয়া। এনে শোকাবহ পৰিস্থিতিতে তেখেতে শাস্তি লভিবলৈ ব্ৰত কৰিছিল তেখেতৰ পিতৃভক্ত পুত্ৰ মুক্তিনাথ আৰু আদৰ্শ বোৱাৰী বিজয়াৰ যুগুৰ সংসাৰখনিৰ হিয়া উৰুৱিয়াই দিয়া পৰিচৰ্চ্যাত। তেওঁলোকৰ সেৱা-ব্ৰত আৰু প্ৰহ্লা-ভক্তিৰে তেখেতৰ জুৰা জীৱনৰ শেষৰ দিনকেইটাত শাস্তিৰ অমিয়া ঢালিছিল। শেহত পুতেক মুক্তিনাথৰ লগতে মৈ নিজৰ ওপজা ঠাইৰপৰা বহুত দূৰৈত, তাহানিৰ ভীষক ৰজাৰ ৰাজ্য শদিয়াত অৰণ্যবাসী বানশানী আৰু কুইকপত জীয়াতু হুজি এই মহাপ্ৰাণ লোকজনে ১৯৫২ চনৰ ২৩ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে শিৱচতুৰ্দশীৰ দিনা চিৰশাস্তি লাভ কৰে।”

অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভানেত্ৰী বিখ্যাত মহিলা কবি নলিনী বালা দেৱীৰ মধুময় বৰ্ণনাত প্ৰকাশ পোৱা এইজনাই আছিল কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ; এয়ে আছিল তেওঁৰ গাহঁহ্য জীৱন-চিত্ৰ। এই মহান ব্যক্তিজনাৰ জীৱন তেওঁৰ গুণী-জ্ঞানী পুত্ৰ মুক্তিনাথ বৰদলৈৰ জীৱনৰ লগত এনেভাৱে জড়িত আছিল যে এজনক বাদ দি আনজনৰ কলা, কৃষ্টি আৰু সাহিত্য জীৱন আলোচনা কৰা প্ৰায় অসম্ভৱ। পিতা-পুত্ৰ দুয়ো বন্ধুৰ ভাৱত আলোচনাৰ মাজেদি গীত-নাটৰ ৰচনা হাতত লৈছিল, আনৰ বা স্বৰচিত গীতত স্বৰ দিছিল। তেওঁৰ কৰ্মময় জীৱনৰ কথা সমকালীন লোকৰপৰা পোৱা বৰ্ণনাৰ সহায়ত আৰু তাকে সংক্ৰিণ কোৱাৰ পাছত ভাষা আৰু সংস্কৃতিৰ সেৱালৈ আগবঢ়োৱা তেওঁৰ মূল্যবান অবিহণৰ কথা চমুকৈ আলোচনা কৰা যাওক।

সঙ্ঘীত-প্ৰাণ বৰদলৈদেৱে তেওঁৰ বৰজীয়েকক এদিন কৈছিল—“বাছা, তই মোৰ মৃত্যুৰ সময়ত ৰবি ঠাকুৰৰ ‘সমুখে শান্তি পাববাৰ’ এই গানটো শুনাই দিবি।” কিন্তু মহাকালে তেওঁৰ আশা পূৰ হবলৈ নিছিলে। তেওঁৰ মৃত্যুৰ পৰা বৰজীয়েক থাকিল বহুত দূৰৈত, প্ৰায় এশ মাইল দূৰত।

বৰদলৈ আছিল, গীতাত কোৱাৰ দৰে, এগৰাকী স্থিতপ্ৰজ্ঞ লোক: দুখতো কাভৰ নহয়, সুখেও তেওঁক উতলা কৰিব নোৱাৰে। তেওঁৰ প্ৰাণ-সম পুত্ৰ হৰিনাথ বৰদলৈৰ বিয়োগ-বতৰা হঠাৎ পাই প্ৰথমে তেওঁ মুছা গৈছিল। কিন্তু মুছা ভগাৰ পাছত চেতনা লভি হাতত গীতখন লৈ তাকে পাঠ কৰাত লাগি গৈছিল। চকুলো নাই, মুখত ব্যাকুলতাৰ চিন নাই। হৰিনাথৰ ককায়েক মুক্তিনাথ বৰদলৈয়ে ভাতৃ-বিয়োগত কাভৰ হৈ কান্দি-কাটি অধৈৰ্য হোৱা দেখি তেওঁ সান্ত্বনা দি কৈছিল—“বাছা নাকান্দিবি, কান্দিগৈও আৰু নাপাৱ, তাকে ভাবি নাকান্দিবি।” মুক্তিনাথে কান্দি কান্দি উত্তৰ দিছিল, “দেউতা, আপোনাৰ দৰে স্থিত-প্ৰজ্ঞ হ’ম কেনেকৈ? মই নোৱাৰোঁ? মই তেজ-মগ্গুৰ সাধাৰণ মানুহ।”

শেষ বাৰৰ কাৰণে বৰজী বৰজোঁৱাইৰ ঘৰ এৰি বৰপুত্ৰ মুক্তিনাথ বৰদলৈৰ লগত শৰিয়ালৈ যাবলৈ গুলোৱাত জীয়েকে বেতিয়া থাকিবলৈ ধৰিছিল তেতিয়া তেওঁ কৈছিল—“মাই মোক বাধা দিবিবি। যোৱাটো প্ৰথম কৰ্তব্য। আৰু মোৰ মন নাই। মাক খজাইছে আনো তেওঁ

ভাক এনে এখন ঠাইলৈ পঠালেহেঁতেন ? ময়ে এতিয়া তাৰ মাক-বাপেক
জ্বলোকে কাম কৰিব লাগিব।”

নোৱাৰীয়েক বিজ্ঞানক তেওঁ শাহুয়েকৰ মৰমখিনিও দিবলৈ যত্ন কৰি-
ছিল। তেখেতৰ বৰজীয়েকে এই বিষয়ে কয় : “বুঢ়ৰ বেউতাই নবৌক
শাহৰ ভাগৰ মৰম-চেনেহ আৰু তত্বাৱধানখিনিও দিবলৈ পাহৰা নাছিল।
যত্নৰ সন্মিলনে খুৱাই বুৱাই নবৌৱে দিঅনি নিজৰ খোৱালৈ আওকাণ কৰে,
সেই ভাবি ল’ৰা-ছোৱালী সকলোকে খুৱাই উঠিলে বুঢ়ৰ বেউতাই কয় :
মা ও, তোলৈ আৰু মোলৈও ভাত বাচ গৈ যা।’ এই বুলি পিতা-পুত্ৰীৰ
দৰে হুয়ো খায়।” ++

সকৰেপৰা ববদলৈ বাঁহী বজোৱাত পাৰ্কেত আছিল। সক কালতে
এবাৰ বৰজীয়েকৰ সন্নিপাত জৰ হৈছিল। জৰতো তেওঁ হেনো দেউতাকৰ
বাঁহী বজোৱা শুনিবলৈ কাউচি কাটিছিল। জীয়েকৰ তীবৰূপে জৰ উঠিছে,
পৰিয়ালৰ সকলো আগপৈচান ধৰাত ব্যস্ত, তেনে অৱস্থাত দেউতাকে বাঁহী
বজায় কেনেকৈ ? তথাপি এবাৰ নোৱাৰি তেওঁ বাঁহী বজাইছিল আৰু
যেমাৰীও তাকে শুনি নিবলে টোপনি গৈছিল।

ববদলৈ ডাঙৰীয়াৰ সঙ্গীত যেনে প্ৰিয় আছিল, চিকাৰো আছিল সমানে
প্ৰিয়। পিছে তেওঁ চবাই চিকাৰতহে পাৰ্গত আছিল ; বাঘ, হাতী বা
অস্ত্ৰ জন্তু চিকাৰত নহয়। তেওঁৰ পত্নীয়ে কিন্তু জীৱ হত্যা সমুজি ভাল
নাশাইছিল। সঙ্গীতজ্ঞ এজন হৈ নিষ্ঠুৰ চিকাৰীৰ বন্দুক হাতত লোৱা বাবে
পত্নীয়ে তেওঁক মিঠা মূখৰ ককৰ্ণনাও মাজে-সময়ে নকৰাকৈ নাছিল।

সককালত কীৰ্ত্তিনাথে দুই ল’ৰা হিচাপেও সাহস আৰু বুদ্ধিৰ চিনাকি
নিদিয়াটকৈ নাছিল। এবাৰ বিয়া-যাত্ৰীক আগচিলৈ গৈ হেডাৰ বান্ধি ৰাখিব
নোৱাৰি ছিটিকি পৰি কঁকালত আজাৰ পাইছিল, আৰু কেইবাবিধনলৈ লুকাই
লুকাই কঁকাল বেকাটকৈ কুৰিবলগীয়া হৈছিল। চাকৰিও তেওঁ এটা এটাকৈ
বহু কেইটাকৈ কৰিছিল ; কিন্তু কোনোটোতে লাগি নাশাকিল। কেবালী,
আৱকাৰী-বাবোণা, শিকক আৰু শেহত চৰকাৰৰ প্ৰচাৰ বিজ্ঞাপন কৰ্মচাৰী
হৈ জীৱন নাটক বিবিধ জাগ লৈছিল।

সঙ্গীত আৰু শিককতা ববদলৈ ডাঙৰীয়াৰ প্ৰিয় বৃত্তি আছিল। বৰজীয়েক
সেই বিষয়ে লিখিছে “সোলাঘাটত আমি চাৰিটা সন্ডামহে আছিলোঁ বাকী-

কেইটা ঢুকাইছিল—বৰদাৰা, জ্ঞানদাৰা, ভনীকণ আৰু মই। আমাৰ চাৰিও জনকে গধূলি মেজৰ চাৰিওকাষে লৈ তেওঁ পঢ়ুৱাইছিল। আমাৰ চাৰিওটিৰ কাষে বুকুৰ দেউতাই সান্ধ্য ভ্ৰমণ গধূলি ছয় বজাতে সামৰে; শনিবাৰে গধূলি সাধু কয়, ধেমোৰে গান বাজনা। আমাৰ সপ্তাহটো গৈ কাহানি শনিবাৰ ধেমোৰ বাৰ হয়, তামেহে আমি সদায় আঙুলিৰ যুৰত গণি আছিলোঁহক। x x তেওঁ আমাৰ সকলোটিকে গোলাধাটৰ গীৰ্জা আৰু যোৰহাটৰ গীৰ্জালৈ মাজে সময়ে নিছিল। আমাক গীৰ্জালৈ নিয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল গীৰ্জাৰ নিয়ম-শৃংখলাবোৰ তেওঁ বৰ ভাল পাইছিল, আৰু আমাকো সেইবোৰ শিকিবলৈ কৈছিল। গীৰ্জালৈ বৰকৈ অহ-যোৱা কৰা দেখি এটা মিছনেৰি চাহাবে ভাবিছিল, দেউতাই কিজানি খ্ৰীষ্টধৰ্ম গ্ৰহণ কৰেইবা! চাহাবে এদিন দেউতাক সেই বিষয়ে ভয়ে ভয়ে সোধা-পোছাও কৰিছিল। ‘হিন্দু ধৰ্মতে মই খ্ৰীষ্ট ধৰ্মও পাইছোঁ যেখন’ বুলি পিতাই উত্তৰ দিছিল।”

কীৰ্ত্তিনাথ অকল সঙ্গীতজ্ঞ আৰু নাট্যকাৰেই নাছিল, এজন কৃতি অস্তিত্বতো আছিল। ভ্ৰমৰক নাটকত (Comedy of Errors) তেওঁ হৈছিল কামপুৰীয়া কলিয়ন, অন্য এখনত ভিক্কাৰী। তেওঁ আকস্মিকতা বা প্রত্যুপপন্নমতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিবলগীয়া অভিনয়বোৰত বেচ দক্ষতা দৰ্শাব পাৰিছিল। তাৰপৰাই তেওঁৰ তৎকালীন বুদ্ধি-বৃত্তি সম্পৰ্কে অনুমান কৰা যায়।

সঙ্গীতত তেওঁৰ নমুনা গুৰু আছিল সঙ্গীতাচাৰ্য্য লক্ষ্মীনাথ বকরাৰ ফটো এখন তেওঁ যত্নেৰে আলফুলকৈ ৰাখি তাহানিৰ ভক্ত একলব্যৰ দৰে তাৰ আগত ভক্তি সহকাৰে সদায় ধূপ-ধূনা দিছিল। তেওঁ পৰবৰ মাতৃ-ভক্ত আছিল। ক’বলৈ ধাবলৈ হলে তেওঁ মাতৃ ঠাকুৰাগীৰ বগৰ ধূলি শিৰত নোলোৱাকৈ নোলাইছিল। নামঘৰলৈ গৈ তেওঁ খোল-মুহুৰৰ বোলবোৰৰ সম্পৰ্কে চৰ্চ্চা কৰিছিল। ইফালে জ্যোতিৰ বিছাতো তেওঁ কয় নাছিল। তেওঁৰ নিজৰ সোঁৱৰণী নিজে ৰচনা কৰাৰ বাহিৰেও নিজৰ নিজৰ ল’ৰা-ছোৱালীবোৰৰ জন্ম-পঞ্জিকা কৰি দিছিল। তেওঁ নিজৰ বিষয়ে গণন কৰি লিখি থৈছিল—১৮৫২ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰীত মোৰ বাহৰ মাৰফ দৰা। যদি সেই মাহ কেনেবাৰকৈ বাঢ়ে, তেন্তেহলে ১৯৫৪ চনলৈকে বাচিম, আৰু বক্তচাপতে মোৰ মৃত্যু দেখা যায়।’

প্ৰাচীন গোবৰ আৰু পুৰণি বস্ত্ৰৰ প্ৰতি বৰদলৈদেৱৰ অসীম শ্ৰদ্ধ আছিল। তেওঁ 'ক'মকপীয় সঙ্গীত' নামৰ পুথিত কৈছে— "এনেদৈয়ে ধোৱা চাঙত জাহ যাবলগীয়া হোৱাত 'শ্ৰীহস্তমুণ্ডা ল' নামৰ অসমীয়া গল্প জাভনি সম্বন্ধিত প্ৰাচীন ক'মকপীয় বৃত্ত্য-বিদ্যাৰ এখনি অল্পপয় সংস্কৃত গ্ৰন্থ স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে কাৰবাৰ ধোৱা চাঙৰপৰা উদ্ধাৰ কৰি নি কামৰূপ অহুসন্ধান সমিতিৰ পুথি-ভঁৰালত তন্ত্ৰপুথিৰ তালিকাভুক্ত কৰি থৈছিল। ১৯৩০ চনৰ জাহুৱাৰ মাহত মং কোনো কাৰ্য্য উপলক্ষে গুৱাহাটীলৈ যাওঁতে অহুসন্ধান সমিতিৰ পুথি-ভঁৰাল চাঙলৈ। অন্য পুথি ক্ষিপ্ততাৰ চাহ থাকোঁতে এই পুথিখনি মোৰ চকুত পৰে। দুই-এটা পাত পঢ়ি সেই পুথিৰ বিষয় বস্তুটো বুজি সমিতিৰ সম্পাদকৰ শৌজন্যত দুই-তিনি দিনলৈ সেই পুথিখনি বহালৈ নি আগৰপৰা গুৰিলৈ পঢ়ি ইয়াৰ এটা ভূমিকা আৰু চানেকি লিখি অসম প্ৰজ্ঞতত্ত্ব আৰু বুৰঞ্জী বিভাগৰ সেই সময়ৰ ডাইৰেক্টৰ অধ্যাপক ৰায়বাহাদুৰ ক্ষুদ্ৰকুমাৰ ভূঞাদেৱৰ হাতত দি থৈ আহো। তাৰ ভালেমান দিনৰ মূৰত অৰ্থাৎ ২০৫ চনৰ ১ ডিচেম্বৰ তাৰিখৰ মোৰ সম্পাদিত আৰু প্ৰকাশিত ত্ৰৈ-সাপ্তাহিক 'অসম'ত ৰায়বাহাদুৰ ভূঞাদেৱে উক্ত চিনাকীটো প্ৰকাশ কৰে।' এই পুথি ইতিমধ্যে ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশ হৈছে।

সাংবাদিকতাৰ ক্ষেত্ৰতো কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ এগৰাকী অগ্ৰগণ্য সংবাদিক আছিল। যোৰহাটত থকা কালত তেওঁ "দৈনিক বাতৰি", সাহিনীয়া বাতৰি কাকত 'অসম' 'অসম বাইজ' আদিত সম্পাদক হিচাপে কিছুকাল থাকিছিল।

চৰকাৰৰ খবৰ 'পাৰিচিটি অৰ্গেনাইজাৰ' আৰু সৰহ শত উপাদান বিষয়া (Grow more food officer) হিচাপে তেওঁ দুবাৰ চুটা পদবীত ৰায়বাহাদুৰ গ্ৰহণ কৰি চৰকাৰৰ প্ৰচাৰ বিভাগটোত নতুন গীত-মাতক প্ৰাধান্য দি তাৰ প্ৰতি সকলোৰে আগ্ৰহ আৰু সহায়কৃতিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁ এই কামত থাকোঁতে "জাগৰণী" বুলি ক্ষিপ্ততা এখন উলিয়াইছিল আৰু তাত প্ৰায় চাৰিশ মান গীত আছিল। সেইবোৰৰ আধা-সংখ্যাকমান বাণীবদ্ধ হৈছিল। এখাৰ তেওঁ সঙ্গীতৰ এটা বিশেষ মজলিছত অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। তাত হিন্দুস্থানী, মনিপুৰী আদি কেইবা ঠাইৰ কেইবাজনো বিখ্যাত ওস্তাদ আছিল। মজলিছ কেইবা দিনো চলিছিল। সেই সময়ত

তেওঁ কঠোৰে গান গাব নোৱাৰে। তেওঁৰ লগত তেওঁৰ গুণমুগ্ধ পুৰ মুক্তি বৰদলৈও আছিল। জইন জইন ঠাইৰ ওস্তাদসকলে নিজ নিজ ঠাইৰ গোবৰ ব্যাখ্যা কৰি গীত-বাণ পৰিৱেশন কৰা দেখি তেওঁৰ মনেও উচুপিচাই আছিল। শেষত নিজে নোৱাৰি পুতেক মুক্তিনাথ বৰদলৈৰ হতুৱাই কুৰাৰ নাওখেলাৰ ভাটিয়ালী—‘চৌ দেখি হালি পৰে গা—এহে গোপীনাথ, কাবৰ চুপাই দিয়া নাথ’—গীতটো গোৱাই শুনালে। ওস্তাদসকলে গীত শুনি শুক হৈ অসমতো যে এনে সুন্দৰ ভাটিয়ালী আছে, তাকে কৈ তুৰি তুৰি প্ৰশংসা কৰিছিল।

বৰদলৈঘৰৰ মৃত্যুত যোৰহাটৰ চক্ৰবৰ মহন্তই লিখিছিল—‘বৰদলৈ আছিল এজন প্ৰাচীন মতৰলধী সঙ্গীতজ্ঞ। প্ৰাচীন শাস্ত্ৰীয় মতৰ লবচৰ আৰু বাগ-বাগিনীত আধুনিকতাৰ চেকা দেখিলে তেওঁ সমূলি সহ কৰিব নোৱাৰিছিল। .. বৰদলৈঘৰ আৱিতে স্কুলৰ শিক্ষক, তাৰ পাছত আবকাৰী বিভাগৰ বিষয়া আৰু ভাটি বয়সত বাতৰি কাকতৰ সম্পাদক আছিল বুলি তেখেতে আমাক পৰিচয় দিছিল। তেখেতে যি ব্যৱসায় বা চাকৰিতে জীৱনৰ উপজীৱ্য বিচাৰিছিল, তাতে তেখেতে যে এজন সুকচিসম্পন্ন সাহিত্যিক, সুক্ৰমাৰ কলাৰ সাধক আৰু সমাজ-হিতৈষী লোক আছিল তাক সকলোৱে উপলব্ধি কৰিছিল।’

কীৰ্তিনাথ বৰদলৈৰ কৰ্মবহুল জীৱনৰ লতাজুপিয়ে গোৱালপাৰাবৰপৰা শৰিয়ালৈকে সমগ্ৰ অসমত হেভালি বগাইছে যদিও তাৰ গুৰিলিলা আছিল মঙ্গলদৈ অঞ্চলৰ হৰঙী বলা-কুটিত, আৰু তাৰে জীপ লৈহে তেওঁ সৃষ্টি কৰা সকলো গীত-মাত্ৰে ঠন ধৰি উঠিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ সঙ্গীতত পোৱা যায় ঝাইকৈ দুৰ্গাবৰী, সুফনালী, বিয়াহ, বিয়াসিত আদিৰ হৰ-সমলয়। তাকেই তেওঁ কামৰূপী বা পুৰণি অসমৰ স্বকীয় সঙ্গীতৰ স্বৰূপ বুলি ব্যাখ্যা দিছিল। তেওঁৰ কৰ্ম জীৱনৰো শুভাক্ষত মঙ্গলদৈতে বুলিব পাৰি। বেংগুৰ বাজখোৱাঘৰে তাৰানি মঙ্গলদৈত হাফিম কাম কৰোঁতে বিংশ শতিকাব প্ৰথম দশকত তেওঁৰ নিজৰ-মহাভাষ্য আৰম্ভ কৰি দিলে, ‘মঙ্গলদৈ মঙ্গলিছ’ নামৰ আলোচনা চক্ৰখনৰে। কবি-ধৰিছিল বৰদলৈ ভাঙবীয়াই। ‘যোৰ জীৱন হাপোৰ’ বোলা পুৰণি বেংগুৰ বাজখোৱা জাহাজীয়াই লিখিছে ‘মঙ্গলদৈ মঙ্গলিছ’ নামক দুই একটা গল্প ৰূপায়ণ কৰিছিলো। সেই গল্প সাৱিত্ৰী

সানিহে বহিছিল। তাত নানা প্ৰকাৰে দেশহিতকৰ বিষয়ে আলোচনা হৈছিল। সেই বান্ধী সম্পাদিত আছিল। ... মঙ্গলদৈ মঙ্গলদৈৰ পুৰিত পানী যোগাওতা আছিল মোৰ পৰম বন্ধু শ্ৰীযুত কীৰ্ত্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈ। তেতিয়া তেওঁ আছিল কাছাৰীৰ ইংৰাজী অফিচত দ্বিতীয় কেবালী। বৰদলৈ এজন পাবলী সঙ্গীতজ্ঞ বুলি প্ৰসিদ্ধ। তেওঁৰ অসামান্য সঙ্গীতৰ স্বৰে বহু গায়ক নৱ আকৰ্ষণ কৰিছিল। সেই সেই সময়ত তেওঁৰ সঙ্গীতৰ দাবী নহ'লে ফল লাভ দুকল।প্ৰেমৰ পৰকাঠা হয় সঙ্গীতত, ভক্তিৰ প্ৰসাৰ হয় সঙ্গীতত, বহুলালি মূৰ্ত্তিমন্ত হয় সঙ্গীতত, আনকি বগচণ্ডীও উন্নত হয় সঙ্গীতত। 'মঙ্গলদৈ'ৰ জন্ম তাৰিখ ১৯০৬ চনৰ ২৪ অক্টোবৰ। পোনতে বঙ্গত বকৰা সম্পাদক আৰু শ্ৰীকীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ সহকাৰী সম্পাদক আছিল।" কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈয়ে তাৰ বৈঠকবোৰত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ প্ৰথম বছৰ তখন বৈঠকত নিজে দুটা বিষয়ৰ আলোচনা মুকলি কৰিছিল : যেনে, (১) অসমৰ দৰিদ্ৰতা আৰু নিৰক্ষৰতা নিবাৰণৰ উপায় আৰু (২) পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোঁহাই।

প্ৰখ্যাত প্ৰকাশক আৰু সাহিত্যিক হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱাই স্বলিপি সম-লিত বৰদলৈৰ নাটিকা 'মেঘাৱলী' ছপাবলৈ লৈ প্ৰকাশৰ নিবেদনত কৈছিল— "যি সময়ত অসমীয়া ভাষাত গীত ৰচা আৰু গোৱা অসম্ভৱ বুলি ভবা হৈছিল, সেই সময়ৰ ১৯০৬ চনতে সঙ্গীতাচাৰ্য্য বৰদলৈয়েৰে বেণুধৰ ৰাজ-খোৱা, পদ্মধৰ চলিহা আৰু গীতিকাৰসকলৰ গীতত স্বৰ সংযোজনা কৰি অভিনয়, সঙ্গীত, বৈঠক, আদিৰ যোগেৰে অসমীয়া গীতেৰে অসম ওপচাই পেলাইছিল। বৰ্তমান শতিকাৰ আগভাগত গোৱালপাৰাত অসমীয়া গীত আৰু অভিনয়ৰ প্ৰচাৰ আৰু জনপ্ৰিয়তা কীৰ্ত্তি বৰদলৈৰ কীৰ্ত্তি।"

মঙ্গলদৈত কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ ডাঙৰীয়া বুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দশকতে ভালেখিৰছৰ আছিল। তেওঁ কিছুকাল মঙ্গলদৈ হাইস্কুলত শিক্ষকতা কৰি-ছিল, কিছুকাল কৰিছিল কাছাৰীত ইংৰাজী অফিচৰ কেবালী কাম। ১৯০৪ চন মানৰ কথা। মঙ্গলদৈৰ প্ৰতিভাশালী উকীল আৰু সাহিত্যিক ভণেশ্বৰ শৰ্মায়েৰে সেই বছৰ মঙ্গলদৈ হাইস্কুলত নাম লগায়। তেওঁ 'মোৰ জীৱনৰ দুই-ত্ৰিটা কথা' বোলা প্ৰবন্ধত লিখিছে—'হাইস্কুলত নাম লিখোঁৱা সময়ত এই তেওঁলৈ অজলা আছিলোঁ।অলপ দিনৰ পাছতে তেওঁলৈহে।"

কুকৰাৰ কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ আমাৰ মাঠৰ হৈ আহিব। তেখেতে হেৰুৱা গুৱাহাটীত থাকি এণ্ট্ৰেন্স পাছ কৰিছিল। সেই দিনত এণ্ট্ৰেন্স পাছ হোৱা ল'ৰাবিলাকৰ নাম মাৰুহৰ মুখে মুখে জ্ঞাচাৰ হৈছিল। অলপ দিন পাছতে কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ আমাৰ মাঠৰ হৈ আহি তেখেতৰ বৰ-দেউতাকৰ পুতেক বংশীধৰ বৰদলৈৰ ঘৰত থাকিল। গা-পাতল, শুৱনি মাঠৰজনক দেখি ছাত্ৰসকলৰ মনত আনন্দ হৈছিল। তেখেতে ওচৰে-পাজৰে থকা ল'ৰা বিলাকক মাতি বুলি মৰম কৰিছিল। অলপ দিনৰ ভিতৰতে তেখেতে মজলদৈৰ সমাজখনৰ বৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হৈ উঠিছিল।

“অতি, বহুন্ধৰ, মই আৰু কেইজনমান একেলগে গোলোক ভূঞাৰ (শ্ৰীল বিত্তাগৰ ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ) ঘৰতে আছোঁ। তেখেতে বদলি হৈ ঘৰটো এৰি গৈছে। কীৰ্তি বৰদলৈ বংশী বৰদলৈৰ ঘৰতে থাকি আমাৰ খবৰ-বাতৰি লৈ থাকে। বংশী বৰদলৈৰ ঘৰত পাণাৰাৰ নবীনো থাকে। অতি আৰু বহুন্ধৰ মোতকৈ ডাঙৰ, নবীন তেওঁলোকতকৈ ডাঙৰ। এদিন নবীনে কলে, ‘আমাৰ মাঠৰে (অৰ্থাৎ কীৰ্তি বৰদলৈয়ে) বাতি বাৰ বজালৈ পঢ়ি থাকে। বাৰ বজাৰ আগতে কিতাপ নজপায়।’ বহুন্ধৰ-অভিহঁতে কলে : ‘ইন্স বাৰ বজাৰ আগতে কিতাপ নজপায় ? মিছা। লেয়টো জলাই থৈ টোপনি গৈ থাকে হ’ব পায়।’ এই কথাটি লৈ ছয়ো পক্ষৰ তৰ্কাতকি হ’ল। তৰ্কৰ পাছত বাজি বখা হ’ল : টকা পইছাৰ বাজি নহয়, মুখৰ বাজি। বহুন্ধৰ-অভিয়ে কলে,—‘আজি বাতি এই নাৰিকল গছজোপাত উঠি নাৰিকল পাৰিম বাৰ বজাত। মাঠৰে যদি পঢ়ি থাকে, নিশ্চয় গছত উঠাটো গম পাব।’ নবীনে কলে—‘নাৰিকল পঢ়াবিবা ? যাবিবা।’ এনেকৈ ছয়ো দলে বাজি ম’বিলে। মই তেবাৰ লাপি কথাবোৰ শুনি লোঁ। মনতে ভাবিলোঁ—যেনালিখন যেনেতেৰে চাবই লাগিব।

আত পানী খাই উঠি হুঁৱত হুঁৱোটা বস্টাৰ কোব পৰা, কান্দিবোঁ। তেওঁলোক ভিনিজনে বহি জোপ লৈ মাঠৰ থকা ঘৰটোৰে চাই আছে ; ভিতৰত হাবিফুল লেয় জলি আছে। কৰে কৰে, পাক হৈ চাব হাজিল। কেই মিনিটমান পাছতে লেয়টো জ্বলিল। অতিৰ হাতেত এজাল বীকৰ বহী দেখিলোঁ। আৰু এটা কুৰ, অতিৰ হাতৰে বহীয়ে বহীয়ে অতিৰ হাতৰে কুৰ গাত পেলাই ললে। এটা কুৰ কুৰ কুৰ হুঁ হুঁ কৰে। মাঠৰ

শোৱা বিচনা আছিল সমুখৰ ঘৰটোত। ঘৰটোৰপৰা বহু-বাৰ হাত মাত দুৰৈত নাৰিকলজোপা। অতি লাহে লাহে গছজোপাত উঠি গ'ল। বহুদূৰ গছৰ ওচৰতে বৈ আছে। নবীন অলপ দুৰৈত। মই চৰকাৰী আঙ্গিটোত থিয় হৈ ঘৰটোৰ দুৱাৰখনলৈ চাই আছোঁ। মই আহিছোঁ চাখলৈ, তখানি কিবা এটা ভয় লাগিছে। অভিয়ে ধোকাৰপৰা এটা নাৰিকল কাটিলে, কিন্তু ওপৰতে বৰি বাথিব নোৱাৰিলে। নাৰিকলটো টান মাটিত পৰি এটা শব্দ কৰি জপিয়াই আতৰি গ'ল। বহুদূৰে নাৰিকল বিচাৰিছে। অভিয়ে বেগাই চুচৰি নামি আহি নাৰিকলটো কেনি গ'ল চাইছে। নবীনে মোৰ ওচৰলৈ আহি ভয়ত কিবা বেবেঙাইছে। মই নিৰ্ভয় মনেৰে আলিত থিয় হৈ একে ঠাইতে আছোঁ। এনেতে ঘৰটোৰ দুৱাৰখন অকণমান খেল খালে আৰু একফালমান ওখ কিবা এটা বগা বস্তু অলপ বৈ বৈ যেন ওলাই আহিল। মাঠৰে এখন বগা চুৰিয়া পিন্ধি আছিল আৰু দুৱাৰখন মেলি আহিবলৈ চাই আছিল। নিমিষৰ ভিতৰতে মাঠৰে হাঁতত এডাল ব্ৰহ্মাণ্ড ফলীয়া টোকোন লৈ দুয়োজনৰ মূৰ লক্ষ্য কৰি থৈ আহি ওচৰ চাপিল। মই চিঞৰ মাৰি দিলোঁ।—‘ছাব, আমাৰিথ, আমিহে। আমি ছাব, নীদা-বিব।’ মোৰ চিঞৰ শুনি মাঠৰ থমক খাই গ'ল। শুধিলে,—‘হা কোন ভইত?’ মই একে উলাহে কথাখিনি কৈ দিলোঁ। নবীন, ‘বহুদূৰ আৰু অভিব মাজত যিবিলাক কথা হৈছিল, লক্ষ্যসাধিনি কৈ দিলোঁ।’ মোৰ কথা শুনি মাঠৰে ক’লে—...‘মই ভাবিলোঁ বজাৰৰ কাৰোবাৰ ল’ৰাই আহি চুৰ কৰি নাৰিকল পাৰিছে হ’বলা।’ কি নবীন, ইয়াৰ ডাঙৰ ল’ৰাটো, তোমাৰ লাজ নাইনে? বহুন, অতি, মই বাতিখুৱাই শুইতক খান্ধাত গুটিই দিব, এতিয়া যা।’ ইয়াৰ পাছত মই একে লক্ষে গৈ খিটলত উঠিলোঁ। ‘মাঠৰে পাছ দিমা এই বটমাৰ বগবৰা স্তাল খুলক।’ লক্ষ্যলৈ। লক্ষ্যলৈ কৈ দিলোঁ।

ইয়াৰ মাত্ৰচেৰেক পাছত অইন এজনৰ কথা। হুঁতুৱাৰ বগলটোত বহু এজনৰ মূলদৰৈ চহৰ গছ। তেতিয়া ই আছিল ননচই লক্ষ আৰু হাবি-সুৰ্য্যলৈকে গছ। বহুদূৰ মূলদৰৈ নবীন পৰিৱেশত জিহ্বাক অলপৰ। তেতিয়াৰ লক্ষ্য নীদাৰোভেই সেইবোৰৰ বাৰ ওচৰ। বাৰ ওচৰত বহু কৈনোবাকৈ গৈ পালেই তেতিয়াৰে মাজত চিৰ বগবৰা লক্ষ্য আৰু জি বজায়।

তেতিয়াৰ মঙ্গলদৈৰ জ্বলসমূহৰ ডেপুটী ইন্সপেক্ট আছিল লক্ষ্মীনাথ শৰ্মা বুলি এজন বৰ ভীষৰ লোক। মহকুমাধিপতি আছিল ক্লিকৰ্ড চাহাব। এখিনাখন মাজনিশ বাঘৰ পোঁজৰণি শুনি বেগাব পাৰৰ মানুহবোৰে টি-শ্বাৰ্ভ-ভোৰতাল আদি বজাই চিঞৰ-বাখৰ কৰিছিল : তাতে চাং-বঙলাত থকা মহকুমাধিপতি ক্লিকৰ্ড চাহাবৰ টোপনিত ব্যাঘাত জগিল।

পিছদিনা ছপৰীয়া ডেৰমান বজাত চিপাহীয়ে পিগা-গি-গি আগ নিশা টিং কোবোৱা মানুহ বিচাৰি ফুৰিছে। কাকো ক'তো ধৰিবলৈ নাপাই সিহঁতে যথেষ্টে জুলীয়া ল'ৰা ফেইটামানক এৰি বিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। অলপ অজলা প্ৰকৃতিৰ ল'ৰা পাই তপেশ্বৰ শৰ্মাকে এজন ললে। দুৰত ডি. আই লক্ষ্মীনাথ শৰ্মাৰ চাপ্ৰাচীটোকে পাই তেওঁকো ধৰি ললে। দুয়োকে লৈ চিপাহী গৈ থাকোঁতে শিক্ক কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈয়ে কেনেবাকৈ তেওঁ লোকক দেখা পালে। তেওঁ পোনেই ওচৰলৈ গৈ তপেশ্বৰ শৰ্মাক সোধিলে, কি হৈছে অ' ? শৰ্মাই উত্তৰ দিলে—‘ছাৰ, কোনোবাই বোলে বাতি টিং কোবাইছিল; সেইবোধি আমাক চিপাহীয়ে চাহাবৰ ওচৰলৈ ধৰি নিব ওলাইছে। চাহাবৰ ওচৰলৈ আমি যাব লাগে বোলে, নেইবোধি আহিছে।

তেতিয়া মঙ্গলদৈ হাইস্কুলৰ হেড্‌মাষ্টাৰ আছিল বীৰেন মহম্মদৰ বুটি এজন চোকা মানুহ। বৰদলৈয়ে তেওঁৰ ওচৰলৈ ল'ৰা, চিপাহী সকলোৰে লৈ গ'ল। হেড্‌মাষ্টাৰ মহম্মদৰে কথাটো শুনি লৈ এখন কাকতত কিবা কিবি লিখি চিপাহীৰ হাত দিলে আৰু তপেশ্বৰ শৰ্মাক মোকলাই ৰাখি জাচলৈ পঠিয়াই দিলে। চিপাহীয়ে ডি. আই লক্ষ্মীনাথ শৰ্মাৰ চাপ্ৰাচীটোৰে ধৰি-বাছি নি চাহাবৰ ওচৰত হাজিৰ কৰিলে।

শৰ্মা তেতিয়া কিম্বা কামত বাহিৰলৈ গৈছিল। তাৰি বজাৰ পিছত বৰদলৈ আহি তেওঁৰ চাপ্ৰাচীক চিপাহীয়ে ধৰি নিয়া বুলি শুনি তেওঁ পোন ছাটে ক্লিকৰ্ড চাহাবৰ ওচৰ পালেগৈ। দুয়োয়ো মাজত হেনো ভালকৈয়ে কথাক কটাকটি লয়গিছিল। পিছত চাহাবৰ শৰ্মাৰ চাপ্ৰাচীক এৰি দিলে।

এই ঘটনাক্ৰমে কথাক কবৰ দুয়ো-কোৰে স্নান হৈ পৰিল। ক্লিকৰ্ডৰ শিক্ক বৰদলৈৰ বুটি আৰু ডি. আই. লক্ষ্মীনাথ শৰ্মাৰ মানুহৰ কথা বাকী দুয়ো-দুৰে হৈ পৰিল। ‘বচনাব’ নামত ইংকোবোৰৰ প্ৰকাশ কৰিলে বাকী বাঘৰ উৎপাত কিছু চলিয়ে থাকিল।

এইদৰে কীৰ্ত্তিনাথ ববৰলৈ যেতিয়া য'তে আছিল, তাতেই একোটা আলোড়নৰ সৃষ্টি হৈছিল। সাহিত্যত পোনপটীয়াকৈ নহলেও সাংবাদিকতাৰ জৰিয়তে কামৰূপী গীত-মাত উদ্ধাৰ আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে তেওঁ নিজৰ মত প্ৰচাৰ কৰি দেশপ্ৰেমৰ পৰিচয় দিছিল। তেওঁৰ ৰচিত আৰু প্ৰকাশিত পুথি আঠখন, যেনে, 'স্বৰ-সংগ্ৰহ', 'অসমীয়া স্বৰ পৰিচয়', 'জাগৰণী', 'কামৰূপীয়া সঙ্গীত', 'বাসন্তীৰ অভিষেক', 'লুইতকোঁৱৰ', 'স্বৰ-বিজয়' আৰু 'মেঘাবলী'। ইয়াৰ প্ৰথম তিনিখন দুস্তাপ্য হৈ পৰিছে। অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰথম অধিবেশনত তেওঁ সঙ্গীত শাখাৰ সভাপতিত্ব কৰিছিল। তেওঁৰ অভিভাষণত প্ৰকাশ পোৱা চিন্তাৰ মৌলিকত্ব সকলোৰে স্বীকাৰ কৰিছিল। পুথি কেইখন খাউকতে পোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা সম্বন্ধীয় হ'ব।

"কামৰূপীয়া সঙ্গীত" বোলা পুথিখন ১৯৩৭ চনৰ ডিচেম্বৰত প্ৰকাশ হৈছিল। ইয়াত উপস্থাপন কৰা বহুত তথ্য আৰু তথ্যই সেই সময়ৰ চিন্তা জগতত বাৰুকৈয়ে ঢো তুলিছিল। তেওঁৰ মূল বক্তব্য আছিল এই যে নানা সঙ্গীত শাস্ত্ৰত উল্লিখিত গন্ধৰ্ব-কিন্নৰ-যক্ষ-বিদ্যাধৰ অগ্নিসিঁতা বেণখন আছিল পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্য, আৰু সেই ৰাজ্যত যি বৃত্তা-গীতৰ প্ৰচলন আছিল, সি প্ৰাক্-আৰ্য-সঙ্গীত। সেই কলাবিদ্যা "ভাৰ-ভাৰা, ঠাট, লয়, বীড়-বুৰ্চনা, বাঁট, গমক আদি সকলো বিষয়েই স্বয়ংসম্পূৰ্ণ আছিল"। ভ্ৰাম, আনাম, ব্ৰহ্ম, যবৰোণ আদি প্ৰাচ্য দেশসমূহত ইয়াৰ প্ৰচলন আছিল। তেওঁ এই ঠাইবোৰৰ প্ৰাচীন গীত-মাতত এই সময়ৰ স্বৰ বিচাৰি পাইছিল। তেওঁ এঠাইত কৈছে—“ভ্ৰাম, আনাম, ব্ৰহ্ম, যবৰোণ আদি প্ৰাচ্যৰ সত্য বৈশেষ্যসমূহত প্ৰচলিত নিজৰ বাগ-স্বৰৰ ঠাটৰ লগত কামৰূপৰ বিয়াহৰ বাগ, স্বৰূপাঙ্গীৰ বাগ আৰু 'বাবেমহীয়া' গীতৰ স্বৰৰ বহুখিনি সাদৃশ্য আছে। ...বৰ্তমান কামৰূপ আৰু বৰং জিলাত যি বৰতোল আৰু মুখা-শিদ্ধা-বৃত্তা চলি আছে, ঠিক তেনেকুৱা তোল আৰু মুখা-শিদ্ধা বৃত্তাবাদ আৰু বৰী বীণত এতিয়াও প্ৰচলিত। যি কামৰূপী পুতলা নাচৰ প্ৰাচীন সৰ্বাঙ্গৰ কালৰ পৰাই কামৰূপত আছিল ঠিক তেনেকুৱা পুতলা নাচ এতিয়াও বৰী বীণত চলি আছে।”

ববৰলৈকেই য'তে এসময়ত আৰ্য সঙ্গীত আছিল সেই তেওঁৰই হিছাপ বৰিও তাৰ কিয়দাম খুলিও আছিল প্ৰাচীন কামৰূপীয়া সঙ্গীতৰ বৰণ বাকি

গ'ল। সেয়েহে আমাৰ নিজৰ বাগ-বাগিনীৰ সবখিনিয়েই বিয়াহ-জুফনাৰী, দুৰ্গাবতী, বাৰমাহীত (যেনে বাম বাৰমাহী, সীতা বাৰমাহী, শান্তি বাৰমাহী ইত্যাদিত) ৰৈ আছে।

তেওঁ আৰু কয় যে বড়ো স্বৰভাণ্ডই পুৰণি কামৰূপী গীত-মাতৰ প্ৰচৌন-তম উৎস, বড়ো ব্ৰাণ্ডই ব্ৰীগহনীয়েই আমাৰ বুঢ়া গোসাঁই বুঢ়ী গোসাঁনী বা মহ'দেউ-পাব'তী; মহাচীনেই স্বৰলোক; কালিকাপুৰাণৰ নাটশৈল আজি-কালিৰ ডফলা পৰ্ব'তৰ নামনি অঞ্চল (ঐশাণ্য নাটকশৈলে শব্দৰস্ত্ৰ মহাশ্ৰমঃ: তন্মাস্টক নাম্বাসৌ শৈলৰাজঃ প্ৰণীয়তে), ব্ৰাণ্ডই ব্ৰীগহনীক শিৱ-পাব'তীলৈ পৰিবৰ্তন কৰি লোৱাৰ দৰে একে নীতিকে মানি ভীষ্মক-বাণ নৰক আদি প্ৰবল পৰাজাস্ত তুৰাগীয় অনা-আৰ্ঘ বড়ো বজাসকলক হিন্দু সমাজৰ ক্ষত্ৰিয় কুল-সন্তৃত কৰি লোৱা হ'ল; কালি, দবা, বৰকাঁহ, মৃৎ, ফছাৰী বাঁহী, বড়ো নৃত্য-সঁজুলি; অসম বা পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্য কোনো কালে জাৰতৰ অন্তৰ্ভুক্ত নাছিল। ইত্যাদি।

কামৰূপীয়া বাগ, স্বৰ, তাল আদিৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিয়া আছে বৰদলৈৰ 'স্বৰ-সংগ্ৰহ' গ্ৰন্থত। 'অসমীয়া স্বৰ পৰিচয়' গ্ৰন্থত তেওঁ অসমীয়া তথা কামৰূপীয়া স্বৰ আৰু তাল, বাদ্য-যন্ত্ৰ গোটাডিয়েকৰ আভাস দিবলৈ যত্ন কৰিছে। এই কেইখনেই সঙ্গীত পুৰি সম্পৰ্কে বৰদলৈৰ নিজা যত্ন সৰলীক আলোচনাৰ পুৰি। 'বাসন্তীৰ অভিব্যক্তি', 'লুইত কোঁৱৰ', 'স্বৰ বিজয়' আৰু 'মেধাবলী'—এই চাৰিখন বৰদলৈ বিৰচিত নাটক। তেওঁ এইবোৰৰ ৰচনাত তেওঁৰ দুই গুণধৰ পুত্ৰ মুক্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈ আৰু হৰিনাথ শৰ্মা বৰদলৈৰ সহায় আৰু সহযোগ অকুণ্ঠভাৱে গ্ৰহণ কৰিছিল। কবলৈ গলে তিনি নিতা-পুত্ৰৰ যুটীয়া সাধনাৰ ফল এই চাৰিখন অনন্ত-সাধাৰণ অভিনয় নাটক। সেই সময়ৰ সামাজিক পৰিৱেশৰ চিত্ৰ এটি দিবলৈ 'মুখলুণা' গ্ৰন্থত অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা যেনে কৈছে সেই সময়ত তাল মাত্ৰৰ ছোৱালীয়ে বৰমুখত উঠি বুঢ়ী-সীতা কৰাটো তাল কঁহা বুলি বিবেচিত নহৈছিল। তদুপৰি 'নিৰ্ভাল অসমীয়া প্ৰাচীন পুৰণীৰ কিবা বিশেষ মূল্য আছিল বুলিও কেতিয়াও মানুহে ধৰিব কবলৈ সক্ষম নাইছিল'। এয়ে এটি পৰিস্থিতিৰ সাক্ষ্য য'ত বৰদলৈয়ে সৰী হিচাপে লৈছিল নিজৰ পুত্ৰ জুৱনকে।

বাসন্তীৰ অভিব্যক্তি; লুইত কোঁৱৰ; স্বৰ বিজয়; মেধাবলী; মুখলুণা।
চনত প্ৰকাশ হ'বলৈ পালেহেঁতেন ই 'বাসন্তীৰ অভিব্যক্তি' আখ্যা গ্ৰন্থ

কৰে। এই নাটকখনিৰ এটা ইতিহাস আছে। তেতিয়া বৰবলৈয়ে যোৰহাটত বৰ্তমান থাটুন প্ৰেছৰ ওচৰৰ এটা ভাৰা-ঘৰত লগৰিয়ালে লাল কৰিছিল। ওচৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক তেওঁ গীত-বাদ্য শিকাইছিল। তেওঁ 'নামে মন্দাকিনী স্বৰ্গৰ পৰা' নামৰ কেদাৰ বাগৰ গীতটি আধৰা কৰাইছিল। এদিন কোনো গীতৰ স্তব লহৰত মুগৰিত হৈ থকা আনন্দময় পৰিৱেশত কুলি চৰাই এটিয়েও কুউ-কুউকৈ সহযোগ কৰি বসন্তৰ পূৰ্ণ পয়োভৰত সহায় কৰিছিল। তাকে দেখি তেওঁ বৰপুতেক মুক্তিমাধক ক'লে, "বোপাই, 'নামে মন্দাকিনী'য়ে সঁচাকৈয়ে মন্দাকিনী নমাইছে। এই গীতটোকে প্ৰস্তাৱনাত লৈ এখন নাট ৰচনা কৰা যাওক। কি বোলা?" পুতেকেও হহতৰ হি দেউতাকৰ কামত হাত উজান দিয়াত 'বাসন্তীৰ অভিশেক' বোলা গীত-প্ৰধান নাটখনৰ সৃষ্টি হ'ল। কুলি, কেতেকী, সেউতী, মালতী, মলয়া আৰু পখিলী ইয়াৰ ঘাই ভাৱীয়া। সকলোৰে মিলি উলাহেৰে বাসন্তী কুঁৱৰীক প্ৰকৃতিৰ সেউজীয়া সিংহাসনত বহুৱাইছে। ডঃ অৰ্ধ্যকুমাৰ জুঞা বিৰচিত 'বসন্ত-মঙ্গল' নামৰ আৰম্ভণী গীতৰ 'আনন্দৰ বাসলীলা জীৱনৰ ধূনা পাবত' বোলা পংক্তিটোৱে নাটখনৰ মূল ভাব ব্যক্ত কৰিছে।

তাৰে দুবছৰ পাছত 'লুইত কোঁৱৰ' নাট (১৯৩১ চনত) প্ৰকাশ হয়। ইয়াতে ভাৱবীয়াসকলৰ নামেই নাটৰ বিষয়-বস্তুৰ ইঙ্গিত-দিয়ে। লুইত কোঁৱৰ, পচোৱা বতাহ, ককৰা বতাহ, মানসী কুঁৱৰী, সোৱণশিৰী, ধমশিৰী, ভবলী, কপিলী, ভবলু, চাউলখোৱা, পাগলাদিয়া, বৰটোৱাচিলা আৰু নেতাই ইয়াৰ ভাৱীয়া। মানস সৰোবৰৰ তীব্ৰত মানসী কুঁৱৰীয়ে কল্যাণ বাগেৰে আৰম্ভ কৰা নন্দীৰ অন্তত কোৱা "সো সাগৰে মাতিছে, অনন্দই আৱাহনী গীত গাই মাতিব লাগিছে—আজ্ঞা"—এই বচনতে নাট আৰম্ভ হৈছে।

'বাসন্তীৰ অভিশেক'ত বড়ো জাতিগালী, বিয়া নামৰ ল'ৰাৰ আখিৰে প্ৰাধান্য লাভিছে। 'লুইত কোঁৱৰ'ত মালতী, ব্যাধ-বৰাহী, কৰ্মাৱতী, চিয়া, নামৰ স্ত্ৰী-পুৰুষৰ অধি থলুৱা বাগ-বাগিনীয়ে জুৰি থি থিছে।

১৯৩৪ চনত প্ৰথম ভাৱৰণ ওলোৱা 'কৰ্ম-বিজয়া' বৰবলৈয়েৰে লিখিত নাটক। ভাৰ-ভাৰ, উপহাসপূৰ্ণ কৌশল-কৌশলিনেৰেই তেতিয়াৰ সময়ৰত বিশেষ আলোচনৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ইয়াৰ মূল ভাৱৰণ-কৰ্ম-বিজয়া নামৰ স্ত্ৰী-পুৰুষৰ অধি থলুৱা বাগ-বাগিনীয়ে জুৰি থি থিছে।

কামৰূপীয়া গীত-বাগবোৰৰ লগত যুদ্ধ পাতিলেহি। সংগ্ৰাম চলিল। অন্তত পুৰণি কামৰূপীয়া বাগ-বাগিনীবোৰৰ ওচৰত আক্ৰমণকাৰীসকলে হাব মানিব লগীয়া হ'ল। দুয়ো পক্ষৰ ভিত্তবত মিত্ৰতা স্থাপন হ'ল। ফলত পশ্চিমৰ বাগ-বাগিনীবোৰেও ইয়াত গৌণ স্থান লভি জিৰণি লৈ থাকিবলৈ সুবিধা পালে। এই নাটৰ ভাৱবীয়া সকল হ'ল—বাগ-সম্ৰাট নটৰাজ তৈবৰ ভাৱ, আশোৱাৰী, বাৰ্মাগাৰি, অহিৰ, ম'হৰ, বড়ো, কো, মজাৰ, ঐশ্বৰ বাগসকল আৰু ভিন্নৰ বাগসকল; আৰু নাৰী ভাৱবীয়া সকল হ'ল তৈবৰী, জয়ন্তী, দেওধনী, কিম্বৰীসকল প্রমুখ্যে বাগিনীসমূহ।

এই নাটত কামৰূপী ভটিয়ালী, সূক্তনাৰায়ণী, অহিৰ, মিত্ৰ ভটিয়ালী, বড়ো, কো, দুৰ্গাবৰী, মালত্ৰী আদি বাগবোৰ যুৰ্ত্তিমন্ত হৈ বিদেশী বাগ-বোৰৰ লগত যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হৈছে। মহাৰাজ তৈবৰক যুদ্ধ সম্পৰ্কে কটকী মাছৰে এঠাইত কৈছে—“এভু,..... বৰ্ত্তমানে কান্দীৰ, গুজৰ, মত্ৰ, কলিদ, বৃন্দাবন, হস্তিনাপুৰৰ এটা সম্মিলিত বাহিনীয়ে কবতোৱা সীমান্তৰ শিপাৰে ছাউনী পাতিছেহি আৰু কামৰূপী বাগ-বাগিনীক যুঁজিবলৈ আহ্বান কৰিছে। আমাৰ সীমান্ত-বৰীয়া বাগ সেনায়ে। কোঠ পাতি শত্ৰুৰ সন্মুখত বিয় হৈছে।”

বড়ো কোৱে বিয়া বাতৰি মতে বিদেশী বাগবোৰক কামৰূপী বাগ-বোৰে মালিন্ডা ভোল মাৰি সোপাকে বান্ধি পেলালে। যুদ্ধৰ অন্তত হোৱা সন্ধি মতে বিদেশী বাগ-বাগিনীবোৰক চৰ্ত সাপেক্ষে অগম্যত মিলি-জুলি থাকিবলৈ বিয়া হয়। এৱে ‘স্বৰ-বিজয়’। সামৰণিত দুৰ্গাবৰী মালত্ৰী মধ্যমাৰ বাগত ঐশ্বৰ বাগসকলে গাইছে—

“এহে, পাতিলা পুৰৰ পুৰী কামৰূপ মাজে।

অমৰণ বাগে-স্বৰে শোভে নৱ সাজে।”

এলম্বৰত ‘স্বৰবিজয়’ নাটকৰ অভিনয়ে সমগ্ৰ অসমত উল্লাহ-আনন্দৰ উৎসব-মাখন লগাইছিল। স্বৰ চাহাবৰ দৰে লোককো বিমোহিত এই নাটৰ প্ৰচাৰ চলাবলৈ প্ৰয়াসৰ ইচ্ছাছিল। স্বৰ বিজয় তন্ত্ৰটোৰ বিষয়ে সেই সময়ত লগকে আৰু বিলকে বঙ্গাল আলোচনা চলিছিল।

সৰীতাম্ভৰী বৰুৱাৰ দৰে অৱধান কেৱেচৰ স্বৰপুত্ৰ মুক্তিলাব বৰবটামৰে উল্লেখ কৰা ‘স্বৰবিজয়’ নাটক। ই ইং ১৯৩৬ চনত ‘বৰিচ’ আৰু

১৯৫২ চনত প্ৰকাশিত। এই নাটত জয়ন্তীয়া ৰাজ্যৰ কোঁৱৰৰ লগত সাগৰ-
ৰাজ বত্ৰাকৰৰ জীয়েকৰ বিয়া পতা হৈছে। সেই বিয়াৰ বাহিৰে সাগৰ
আৰু ঘটক মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰ নহ। অনাবুঠিত ব্লিষ্ট জয়ন্তীয়া দেশৰ ৰজা
জয়ন্তেশ্বৰে সাগৰ ককাৰ লগত নিজ কোঁৱৰৰ বিয়া পাতি দেশত মেঘাৱলী
আৰু অসুখৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ইয়াতো ভাৰতীয় সৰ্বস্বত্ব স্বাধীনতা চৰিত্ৰৰ ভিত্ত-
বত আছে—ব্ৰহ্মপুত্ৰ, জয়ন্তৰাজ, অম্বৰ, বত্ৰাকৰ, জীৱন্তবাহন, মিহিৰ, চালুকী,
বিমৰ্দ্দক আৰু সমুদ্ৰৰ প্ৰহৰীসকল; আৰু ভিতৰতো আছে—মেঘাৱলী, বাসন্তী,
নিৰাঘা, প্ৰবৃষা, শাৰদা, বাকলী আৰু বত্ৰাকৰৰ লিগিৰীসকল, জয়ন্তৰ কনিকা-
সকল আৰু মকং কনাসকল। ববৰুৱাৰ এইখন নাটতেই গীততকৈ বচন বহু।

ববৰুৱাৰ চাৰিওখন নাটৰ সমালোচনা কৰি ১/১০/৪০ তাৰিখে পৰৱৰ্ত্ত
গোআমীদেৱে কৈছিল : “ববৰুৱাৰ চাৰিওখন নাটিকাৰ সাদৃশ্য আছে, আৰু
উদ্দেশ্যও একে। নিৰ্দোষ নৃত্য-গীত-চৰ্চা আৰু তাৰ মাজেদি সোণালী অসমৰ
প্ৰতি স্নেহৰ বিকাশ—এই দুই উদ্দেশ্য নাটিকা কেইখনবপৰা ভালদৰে সিঁচ
হৈছে।”

ঐক্যলোক্যনাথ গোআমীদেৱৰ মতে—“ববৰুৱা পিতা-পুত্ৰৰ দ্বাৰা বচিত
নাটিকা কেইখন অকল কাব্যিকতাৰ অলৌকিক বাহক হৈয়েই থকা নাই,
আটাইকেইখনকে মকোশযোগী কৰি বচনা কৰা হৈছে।……… প্ৰত্যেকখন
নাটিকাৰ মাজেদিয়ে এক শাস্ত মাৰ্গৰ সূত্ৰ হৈ উঠিছে। ৰাণ-বাদিগিৰীৰ
বৈচিত্ৰ্য বিশেষভাৱে লক্ষ্যগীৰ।”

উল্লেখযোগ্য কথা এই যে গীতক প্ৰাধান্য দি গীতিনাটিকা সৃষ্টিৰ দ্বাৰা
বিয়ৰ-বন্ধ বন্ধনভাৱে উপস্থাপন কৰাই আছিল চাৰিওখন নাটৰ প্ৰধান
লক্ষ্য। চৰিত্ৰ-সৃষ্টি ইয়াত গৌণ হৈ আছে। প্ৰকৃতিৰ কাব্য কানন, সতীতাৰ
লীলা-কুৰি প্ৰাচীন কামৰূপ ৰাজ্যত প্ৰকৃতিয়ে কেবলকৈ জীৱন্ত ৰূপ লৈ
বিকল্পিত হৈছে। প্ৰকৃতিয়েইছিল, সতীতা-নাটিকা কেইখনৰ অবিচ্ছেদ্য সতীতা-
ৰ্ঘ্য ববৰুৱায়ে তাকে প্ৰকট কৰিবলৈ বহু কৰিছিল। কামৰূপীয়া সতীতাৰ
মৌলিক আৰু প্ৰাচীন প্ৰতিপাদন সতীতাৰ্ঘ্য ববৰুৱাৰ জীৱন্ত-বাদী প্ৰাচীন
আছিল। এইখন মন লোকৰ জীৱন্তজোৱা সাধনাৰ সলনি অসমীয়া সতীতা
শৈলীয়েই বৰ-জীৱন্ত সতীতাৰ চৰিত্ৰ এখন সতীতা আনৰ দৰে অসমীয়া
সতীতা হৈছিল।

“কীৰ্তিনাথ” নঃ “কীৰ্ত্তি”

ভৱানন্দ দত্ত

“জন্মিয়েই মৰি যায় কোনো কোনো জন
হু-চাৰি বছৰ থাকে কাবোবা জীৱন।”

বছৰৰ লেখেৰে ভৱানন্দ দত্তৰ জীৱনো তেনেই চুটি। বিপ্লৱী মনীষী ভৱানন্দ দত্ত জীয়াই আছিল মাত্ৰ তুৰুৰি এক বছৰ : জন্ম ১৯১৮ চন, বুঢ়া ১৯৫৯ চনৰ ৩ আগষ্ট। কিন্তু জীয়াই থকা সেই কালছোৱাৰ ভিতৰতে তেওঁ বন্ধু-বান্ধৱ, ইষ্ট-মিত্ৰ, জ্ঞাতি-স্বজন আৰু পণ্ডিত-মণ্ডলীৰ মানসত চমুক-লগোৱা সংজ্ঞাত প্ৰতিভাৰে যি আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰি গ'ল সি কাল-সমুদ্ৰত বহু দিনলৈ ঢৌ তুলি থাকিব।

ভৱানন্দ দত্ত আছিল কামৰূপ জিলাৰ বজাৰী অঞ্চলৰ বাহৰপুৰ গাঁৱৰ এটি মধ্যমিত্ত পৰিয়ালৰ ল'ৰা। তেওঁৰ পাকৰ নাম মনোমোহিনী দত্ত আৰু পিতৃৰ নাম সৰ্বানন্দ দত্ত। ছয়ো কিছু দিনৰ বাবে শিক্ষকতা কৰি যোৱা হাটত আছিল আৰু সেই সময়তে ভৱানন্দৰ জন্ম হয়। ভৱানন্দ দত্তৰ চাৰিটি ফকাই-ভাই আৰু দুজনী ভনীয়েক : ড° অক্ষয়ানন্দ দত্ত আৰু অধ্যাপক ককৰানন্দ দত্ত—এই দুই ফকায়ক; জীৱানন্দ দত্ত আৰু মহানন্দ দত্ত—এই দুই ভনীয়েক আৰু বজৰী আৰু দেৱজানী নামে দুজনী ভনীয়েক। সকলো ল'ৰা তেওঁ গাঁৱৰ পঢ়াশালিতে পঢ়ি থাক-বাসেকৰ বৃত্ততে লেখা-পঢ়া শিকিছিল। স্থানীয় চৌখুটি মধ্য ইংৰাজী স্কুলত শিক্ষা আৰম্ভ কৰি তেওঁ বজাৰী উচ্চ ইংৰাজী স্কুললৈও প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়—১৯৩৬ চনত। এই পৰীক্ষাত তেওঁ সৰ্বস্বৰ্গীয় সেনাপতিৰ সহচৰী পাইছিল। ১৯৩৮ চনত তেওঁ ভৱানন্দ কটন কলেজলৈও প্ৰৱেশ কৰিছিল আৰু অধ্যাপক কবি বি. এ. পাহৰুৰে ১৯৪৪ চনত প্ৰাইভেটকৈ পৰীক্ষা দি বসন্ত পুনঃ প্ৰৱেশ কৰিছিল আৰু সেই এম. এ. মহলাত উঠে। এম. এ. পাহৰু কবি জিহ্মকাল তেওঁ নতুনকৈ আৰম্ভ কৰা কলকাতা কলেজলৈ প্ৰৱেশ কৰে। ১৯৪৯ চনত তেতিয়াৰ চৰকাৰে তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ স্বীকৃতিৰি কিছু মনোবিজ্ঞানৰ উচ্চ-

তৰ শিক্ষা লাভৰ কাৰণে চৰকাৰী বৃত্তি দান কৰি বিলাতলৈ পৰিয়ায়। তাত তেওঁ দুবছৰ কাল থাকে আৰু এই কালছোৱাৰ ভিতৰতে নানা সভা-সমিতিত যোগদান কৰি কৃতিত্বৰে অসমৰ আৰু ভাৰতৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

দত্ত সৰু কালৰেপৰা বিপ্লৱী মনোবৃত্তিৰ লোক আছিল। জীৱনত তেওঁ মাক্সীয় দৰ্শন সমৰ্থন কৰি চলিছিল। প্ৰাগত বহু এখন সামাজ্যভিত্তিক আন্দোলন চলা চক্ৰত ভাৰত চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে নিৰ্বাচিত হব নোথাৰি তেওঁ স্বকীয় বিত্তাবৃত্তিৰ ক্ষণত গা-ভগীয়াকৈ বিলাতলৈ গৈ সেই আন্দোলন চলা চক্ৰৰ এখন মুখ্য বক্তা হৈ সৰুকোকে চমক লগাইছিল। তাৰে কম স্বৰূপে তেওঁক ভেতিয়াৰ ভাৰতৰ হাই কমিছনাৰ ভি. কে. মেননে মাক্সপন্থী লোক বুলি সন্দেহ কৰি অসমলৈ ঘূৰাই পঠায়। উক্ততি আহি তেওঁ কটন কলেজত অধ্যাপনা আৰম্ভ কৰে। তাৰে কিছুদিন পাছতে তেওঁৰ অসাধাৰণ মেধা আৰু কৰ্মশক্তিৰ উমান পাই তদানীন্তন কালৰ উপাচার্য পণ্ডিত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে তেওঁক গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত দৰ্শনৰ অধ্যাপক নিযুক্ত কৰে। মৃত্যুৰ সময়লৈকে তেওঁ এই অধ্যাপনাত নিৰত আছিল। এয়ে ভৱানন্দ বস্তুৰ শিক্ষা-জীৱনৰ এটি ধূলমূল আভাস। এতিয়া এই অসাধাৰণ, মেধা আৰু প্ৰতিভাসম্পন্ন লোকজনৰ জীৱনৰ গোটাচেৰেক বিৰিষ্ট গুণ আৰু সাহিত্যাদিলৈ তেওঁ দি যোৱা অবিহণৰ বিষয়ে কিঞ্চিৎ কহিয়াই চোৱা যাওক।

অসাধাৰণ স্মৃতি-শক্তি আৰু প্ৰতিভা

যি মূলা বাঢ়ে তাৰ দুপাততে চিন। ভৱানন্দ বস্তুকো সেই চিনে তেওঁৰ জীৱনৰ দুপতীয়াতে দেখা বিছিল। হাইস্কুলত পঢ়া কালত এবাৰ শিক্ষা বিভাগৰ ডাইৰেক্টৰ জি. এ. মল চাহাব স্কুল চাবলৈ গৈছিল। ছাত্ৰসকলৰ স্মৃতি-শক্তিৰ পৰীক্ষা চাবৰ কাৰণে সেইদিনা কিবা এটা কোতুলৈ গুপজাত তেওঁ ভেদীৰ “ওৱেই উইণ্ড”ৰ দীঘল ছটা জৰক স্কুলৰ চোকা চোকা ছাত্ৰবোৰক পঢ়ি শুনায়ে। এবাৰ নহয় তেওঁ দুবাৰ পঢ়িলে। হেজুৰাই বকো পুনৰ এবাৰ পঢ়ি শুনাবলৈ দিলে। ইজুক ছাত্ৰসকলক প্ৰত্যেককে এবাৰকৈ মন দি পঢ়ি চাবলৈও দিলে। তাৰ পাছত মুখৰ দিশিবলৈ দিয়াত ভৱানন্দ বস্তুই দুয়োটা জৰক নিতুলকৈ নিবি দেখালে। তাৰে মল চাহাব আচৰিত হ’ল আৰু বস্তুৰ শক্তিক চাবিয়াই ভেতিয়াই তেওঁ

গাই তেওঁক দহ টকা পুৰস্কাৰ দিলে আৰু পিছ দিনাখন এখন “অক্সফ’ৰ্ড ডিক্সন’ৰী” উপহাৰ দিলে।

তাৰ পাচত কলেজীয়া জীৱনৰ কথা। আঠ. এ.ত তেওঁৰ সংস্কৃত আছিল। শ্ৰেণীত অধ্যাপক লক্ষ্মীনাৰায়ণ চট্টোপাধ্যায়ে ভট্টিকাব্যৰ এটা শ্লোক মাতি তাৰ বিতৰ্পন ব্যাখ্যা-বিশ্লেষণ দি তাত থকা ব্যাকৰণ বুজাবলৈ পাণিনিৰ ব্যাকৰণৰ হুবহু আৰম্ভণিৰ এটা বা দুটা শব্দ মতাৰ লগে লগে ভৱানন্দই বাকীছোৱা গাই দিয়ে। আকৌ সমান্তৰাল বচন গাবলৈ বুলি কালিদাসৰ “ৰঘুবংশম্” কাব্যৰ ‘মাতঙ্গনকৈঃ’ বোলাৰ লগে লগে ভৱানন্দই কয় ‘সহোৎপত্তিঃ, দ্বিধাভিন্নান্ পশু সমুদ্ৰফেনান্’ ইত্যাদি। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰা যায় যে এই লেখকো দস্তৰ সহাধ্যায়ী বহু আছিল। আমি সহ-পাঠীসকলে দস্তৰ এনোবোৰ কাৰ্য্য দেখি হতবাক হৈছিলোঁ : ভাবিছিলোঁ এইবোৰ ল’ৰাইনো ক’ত পাণিনি-ৰঘুবংশম্ পঢ়িবলৈ পাইছিল? পূৰ্বজন্মৰ জ্ঞান নেকি? পিছতহে গম পাইছিলোঁ যে কামৰূপৰ কিছুমান গাঁৱৰ ল’ৰাই তলে তলে ওচৰৰ সংস্কৃত টোলতো পঢ়িছিল! দস্তৰো তাকে কৰিছিল।

ভৱানন্দৰ বিশেষত্ব আছিল এই যে তেওঁ শ্ৰেণীলৈ কাচিংহে হাতত কিতাপ নিছিল। বস্তুতঃ বহুত পাঠ্যপুথি তেওঁ কিনাই নাছিল বা কিনাৰ ব্যৱস্থা কৰিব পৰা নাছিল। সহপাঠীসকলৰপৰা নি তেওঁ এবাৰমান কিতাপ-খন পঢ়িব পাৰিলে সেয়ে যথেষ্ট আছিল। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা যায় যে সেই সময়ত দুই বিধৰ ছাত্রই “ক্লাছলৈ” কিতাপ নিনিছিল : যিসকল চোখিন আৰু ধনাঢ্য পৰিয়ালৰ ল’ৰা আৰু যিসকলৰ কিতাপ কিনিবলৈ অৱস্থাই হুজুৰিছিল—সেইসকলে।

আই. এ. শ্ৰেণীৰ তিনিমহীয়া পৰীক্ষাত এবাৰ এটা মজাৰ কথা হৈছিল। ভৱানন্দই পৰীক্ষাগাৰত সোমাই দেখে বহুত প্ৰশ্ন তেওঁৰ বাবে তেনেই আচ-হুৱা। সেইবোৰৰ মূল কিতাপৰ লগত তেওঁৰ তেতিয়াও সাক্ষাৎ হোৱা নাছিল। তেওঁ ভাবিলে নপঢ়া বিষয়ে যিছাতে মাত মাতি শুওৱা হোৱা-তকৈ বৰ্খী নিস্তক থকাই ভাল। অলপ পৰ বৈ ওলাই আহিব খুজি জানিব পাৰিলে যে এঘণ্টা পৰ নোহোৱাকৈ বাহিৰলৈ যাবলৈ দিয়া নিষেধ। সেইদিনা আছিল ইংৰাজীৰ পৰীক্ষা। তেওঁৰ Paradise Lost Book II পঢ়া আছিল। তাকেই স্মৃতিৰপৰা তেওঁ লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰি বিলে—High on a thir-

one of royal state ইত্যাদি, আৰু প্ৰায় এঘণ্টা লিখি বহী পূৰ কৰি ওলাই আহিল। পৰীক্ষাৰ ফলাফল দিবলৈ গৈ অধ্যাপক পি. চি. বায়ে ভৱানন্দক মুখস্থ গাবলৈ লগাই দিলে। ভৱানন্দই যেতিয়া অবিবাহ অনুৰ্গল গাবলৈ ধৰিলে, অধ্যাপক পি. চি. বায়ে তবধ মানিলে আৰু কুৰি কুৰি প্ৰশংসা কৰি শ্ৰেণী ছুটি দিলে। ইয়াতে প্ৰাসংগিকভাৱে উল্লেখ কৰা যায় সেই বছৰৰ ছাত্ৰসমাজত দুজন তেনে বিশ্বয়কৰ সৃষ্টিশক্তিমান ছাত্ৰ আছিল : এজন ভৱানন্দ দত্ত আৰু আনজন অমৰপ্ৰসাদ জাহিৰি। অমৰপ্ৰসাদ কবিতাকল্প উদ্ভবপৰা মুখলৈ মুখস্থ মাতি বা বুৰঞ্জীৰ পাঠ আওবাই প্ৰোতাক মুগ্ধ কৰিব পাৰিছিল। দত্তবো ববীন্দ্ৰ-কাব্যপ্ৰীতি ছাত্ৰকালৰপৰাই স্পষ্ট হৈ পৰিছিল। কবলৈ গলে প্ৰায় ববীন্দ্ৰ কাব্য সৃষ্টিৰ দখলত ৰাখিব পৰা অসমীয়া লোক ভৱানন্দ দত্তৰ বাহিৰে দ্বিতীয় এজন আজিকোপতি ওলাইছে নে নাই সন্দেহ কৰা। তেওঁৰ এই অল্পবয়সকালজীয়া জীৱনতেই ধৰা পৰিছিল।

সাহিত্য চৰ্চাৰ আৰম্ভণি

ড° প্ৰফুল্লবন্ত গোস্বামী, অধ্যক্ষ মহেশচন্দ্ৰ বেৰগোস্বামী, চক্ৰবৰ্ত্তী ভট্টাচাৰ্য, ড° কালীনাথ শৰ্মা, ড° প্ৰসন্ন গোস্বামী, ডাঃ মথুৰানাথ ভট্টাচাৰ্য, অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা, দুলাল বৰপূজাৰী, ৰমেশ চন্দ্ৰ শৰ্মা, সুৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য, ভোলানাথ হাজৰিকা, শৰৎ চন্দ্ৰ বৰা আদিসকল তেওঁৰ সহপাঠী বন্ধু আছিল। ডাঃ প্ৰসন্ন গোস্বামী, ডাঃ কালীনাথ শৰ্মা আৰু ডাঃ মথুৰানাথ ভট্টাচাৰ্য বিজ্ঞানৰ কৃতী ছাত্ৰ আছিল আৰু তেওঁলোকে সাহিত্যালোচনাৰ সভা-সমিতিত বৰকৈ ভাগ লবলৈ সন্মত নাপাইছিল। বাকীসকলৰ লগতে তেওঁলোকৰ অল্পবয়সী সন্মানীয় সহপাঠ্যৰী চৈয়দ আব্দুল হালিক, সুৰেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰী, নবীন চন্দ্ৰ গোস্বামী, উপেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া আদি কলেজীয়া বন্ধুসকলে লগ হৈ ১৯৩৮ চনতে 'প্ৰগতি সমিতি' নাম দি এটা সাহিত্য চক্ৰ গঢ়ি তাত প্ৰতি বেণুবাৰে আবেলি সাহিত্য চৰ্চা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এই চক্ৰৰ মূল আশ্ৰয় বা লাই থুঁটা আছিল বিহুগী কৰি ৰমুনাথ চৌধুৰী। 'সাত প্ৰত্যেকে একোটা' নিৰ্দিষ্ট বিষয়ে লিখিবলৈ কৰা আলোচ কবিলৈ পাত লয়। দ্বিদিনা বি বিষয়ক আলোচনা হ'ব আৰু আগতে লক্ষ্যলোকে জৰাই দিয়া হয়। এজনে বচন পঢ়ে, বাকীসকলে শুনে আৰু আলোচনাত ভাগ লয়। তেনে আলো-

চনাই ৰচনাৰ উন্নতি সাধনত যথেষ্ট সহায় কৰে। আলোচনাত নতুন নতুন ভাবৰ ন-ন তথ্য উত্থাপিত হয়। পিছত সেইমতে ৰচনা পুনঃ নকৈ লিখি উলিওৱাটোৱে নিয়ম। প্ৰগতি সমিতিয়ে তেনে এঘাৰখন ৰচনা ধূপ খুৱাই ‘চিন্তাধাৰা’ নামেৰে এখন পুৰি ছপাই উলিয়ায়। ই ১৯৩৮-৩৯ চনৰ কথা। ‘চিন্তাধাৰা’ত “ভৱানন্দ দত্তৰ বেজবৰুৱাৰ কদমকলি” শিতানৰ আলোচনা সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছিল। তাতো তেওঁ স্বাধীনত বিখ্যকবি ৰবীন্দ্ৰনাথৰ উদ্ধৃতি দি আলোচ্য বিষয় সবল কৰি তুলিছিল। দত্তৰ ছাত্ৰকালৰ ৰচনাৰ নমুনা স্বৰূপে উক্ত আলোচনাটিৰ শেষৰ দুশাৰীমান কথা তুলি দিয়া হ’ল।

‘উপসংহাৰত ইয়াকে কব পাৰি যে বেজবৰুৱাই কবিতাৰ ৰস ভালদৰে উপভুক্ৰি কৰিব পাৰিছিল। তেওঁৰ মতে কবিতা হৈছে—

‘প্ৰকৃতিৰ কামনাৰ সৌন্দৰ্য্য বঞ্চিত

কবিতা কল্পনাময়ী কবিৰ বাঞ্ছিত।’

বেজবৰুৱাৰ ‘ধনবৰ আৰু ৰতন’, ‘ৰতনীৰ বিলাপ’ আদি কেইটামান কবিতা অসমীয়াৰ গীতি সাহিত্যত লেখত লবলগীয়া দান। এই কবিতা কেইটাত অসমীয়া জাতীয় বিশিষ্টতায়ে প্ৰকাশ পালেও তাত বিখ্যজনীনতাও লোমাই আছে। মূঠতে ধৰিবলৈ গলে বেজবৰুৱাৰ কবিতাবোৰেদি তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ এটা কাল প্ৰকাশ পাইছে, আৰু সেইদেখিয়ে তাৰ আলোচনাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন আছে।’

‘চিন্তাধাৰা’ৰ প্ৰবন্ধলিখকসকল আছিল—প্ৰফুল্লবন্ত গোস্বামী (প্ৰগতি সমিতিৰ সম্পাদক), অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা (প্ৰগতি সমিতিৰ সহকাৰী সম্পাদক), মহেশ চন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী, চক্ৰবৰ্তী ভট্টাচাৰ্য্য, ছলাল বৰপূজাৰী, ভৱানন্দ দত্ত আৰু সুবেজবৰুৱাৰ ভট্টাচাৰ্য্য। সকলজনৰত ড° স্বৰ্ণকুমাৰ কুমাৰেও ‘সাহিত্যৰ মূলকথা’ বুলি এটি আলোচনামূলক প্ৰবন্ধ সন্নিৱিষ্ট কৰিবলৈ দি ছাত্ৰ-সকলক উৎসাহিত কৰিছিল। ভৱানন্দ দত্ত এই সমিতিৰ একমুখী কৰ্মকৰ্ত্তা আছিল।

বিয়া আৰু সাংসাৰিক জীৱন :

১৯৪১ চনত ৩১ বছৰ বয়সত ভৱানন্দ দত্তৰ বিয়া হয়—অধ্যাপিকা নীলিমা দত্তৰ লগত। বহুই ডেউকাটোৱাকৈ বিয়াৰ কথা ৰবাকৈ কনাই বোঁছিল, পিছে বিয়া কাৰণত তেওঁৰ মনত এটা সংঘাত উপস্থিত হৈছিল। তাহানিৰ

প্রগতি সমিতির সমস্ত ভাষ্য আভ্য বিহগী কবির সম্যকভাৱে কেউ এই বিষয়
নিজে পাতে। নীলিমা-ভৱানন্দৰ বৈবাহিক জীৱন সমুদয় আছিল, কিন্তু
মহাকাব্যৰ সেইটো সত্ত্ব নহ'ল। বিয়াৰ বহু বছৰ পূৰ্ণ হওঁতে বোলাগৈ
দুটি আমাৰিমা পুত্ৰ সন্তান এৰি ভৱানন্দ বহুই ছবাবোৰা কৰি বোপন
অপ্রত্যাশিতভাৱে ইহ সংসাৰ ত্যাগ কৰে।

এইটো স্বাক্ষৰ কবিবই লাগিব যে ভৱানন্দৰ সত্য বৈজ্ঞানিক বৃত্তি আছিল।
লক্ষ্যলব্ধ অস্থি লৈ গৈ দেৱৰ পূৰীৰপৰা তেওঁৰ জীৱনৰ আৰম্ভ কৰে অধ্যা-
পিকা নীলিমা হওঁতে তেওঁৰ প্রতিভাশালী পতি ভৱানন্দ বহুৰ পিৰি
আলোচনীৰ পাতত বিগত কুৰি-পঁচিশ বছৰে নিটমতি হৈ থকা প্রবন্ধকোষ
সোটাৰ্থি যথাযথৰূপে শৃংখলাবদ্ধ কৰি পুস্তক আকাৰত ছপোৱাই বিজ্ঞানী কুলৰ
বুকুত তেওঁৰ চিয়ম সন্তক পুং: প্রতিষ্ঠা কৰিলে। দস্তই জীৱনব্যাপ্ত গ্ৰন্থ
ৰচনা কৰে। বুলি কলম ধৰা নাছিল। তেওঁ লোকজ্ঞাত্যৰেই বোধনা কৰিছিল
যে বয়স বাঢ়িলে, হাত পুৰঠ হলে, চিন্তাৰ পৰিপক্কতা আছিলেহে মানুহে গ্ৰন্থ
ৰচনাত হাত দিব লাগে। তেওঁ নিজে তাকেই কৰি থুজিছিল। এই
প্রসংগত ক্রীমতী দস্তই লিখিছে—‘অভিজ্ঞতা পুৰঠ নহলে কম বয়সত কিতাপ
লিখা তেখেতে পচন্দ নকৰিছিল। অভিজ্ঞতা পৰিপক্ক হলে তুই এখন ভাল
কিতাপ লিখাৰ কথা তেওঁ মোক প্ৰায়েই কৈ আছিল।’ সেই যেতুকে
আলোচনীত প্রকাশ হোৱা প্রবন্ধবোৰ কবলে গলে আছিল তেওঁৰ কাৰণে
হাতৰ খজুৱতী পলোৱা বা মনৰ অতি চোৱা বিধৰহে। ডাঃ বৰেন্দ্ৰ নাথ
‘শঙ্কৰদেৱ’ প্রকাশ হোৱাৰ পাছত কিবা এটা দাৰ্শনিক ভৱ সন্দৰ্ভে তেওঁৰ
(দস্তৰ) আচার্য মনোবিজ্ঞান শাস্ত্ৰীৰ লগত লাক্ষতত উথনা-উথনি লাগিছিল।
এদিন বাটত লগ পাই সেইখন কি বুজ লাগিছে বুলি সোলাপি হলে
সোৱাত তেওঁ মোক উত্তৰ দিছিল—‘আমাকো অলপ জি: গছিছে মই
হয়কোহেঁতৰ পি: গছিলে হুতুৰাই হুবি উঠি-হালু হুবি কেতিয়াবা পান্থৰ
টান হাটতে পি: থকাই লহ, আৰিও তাকে কৰি তাইহে।’ কেনে
সেখিছে? পটি চাইকোন? পিছে কোন মতবা হেঁহে? কৰ শৰা মাত
ভাৱে নকৰিলে কে পেশাৰ জেনেই কীৰল, মানব ই: তাকেই পচন্দ।
মনস্ক পুৰিলা আৰিও বুকুত হুতুৰাই হুবি।

ভৱানন্দ বহু অপ্রত্যাশিত প্রৱণীভৱন ভৱে প্ৰতিভাৰ ভৱে
ভৱানন্দৰ জীৱন : ভৱানন্দ (১) ভৱানন্দৰ জীৱন : ভৱানন্দ (১) ভৱানন্দৰ জীৱন : ভৱানন্দ (১)

(৩) দৃষ্টি আৰু দৰ্শন আৰু (৪) অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী। আৰু এখন আছিল আৰু সেইখনেই হেনো প্ৰথম আৰু দত্তৰ জীৱিতাবস্থাতে প্ৰকাশ হোৱা পুথি আছিল, নাম—‘সাম্যবাদীৰ ঘোষণাপত্ৰ (Communist Manifesto Translated into Assamese)। পুস্তিকাখন ছত্ৰপাণ্ডা। হবৰ কথাও, কাৰণ আমি দেখাতে এনে এটা সময় আছিল যেতিয়া কমিউনিষ্টৰ লগত কথা-বতৰা পতাও এটা গুৰুতৰ অপৰাধ বুলি পৰিগণিত হৈছিল।

উপৰোক্ত চাৰিওখন পুথি দত্তৰ মৰণোত্তৰ প্ৰকাশ। অধ্যাপিকা দত্তই বহু যত্নেৰে প্ৰবন্ধবোৰ গোটাই সজাই-পৰাই উদাৰ সাহিত্যগোষ্ঠী প্ৰসিদ্ধ প্ৰকাশক বিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা আৰু তেওঁৰ দৰে দুই এগৰাকী ‘হৃদয় বিনৰ’ বন্ধুৰ হতুৱাই প্ৰকাশ কৰাইছে। পতিব্ৰতা বিদ্যুতী ভাৰ্ঘ্যৰ পক্ষে ইয়াতকৈ যিহে কৰ্তব্যসাধন আন একো হ'ব নোৱাৰে।

নিষ্ঠাৰতা, স্পষ্টবাদিতা আৰু আলোচ্য বিষয়ে গভীৰ জ্ঞান দত্তৰ বচনাৰ বৈশিষ্ট্য আছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ ভৰাললৈ অৱিহণ স্বৰূপে আগবঢ়োৱা তেওঁৰ ‘বৰীন্দ-প্ৰতিভা’, ‘দৃষ্টি আৰু দৰ্শন’ আৰু ‘নতুন কবিতাৰ কাহিনী’য়ে তাৰ সাক্ষ্য আৰু এই তিনিখন গ্ৰন্থে ভৱানন্দ দত্তক অসমীয়া সাহিত্যৰ পুৰস্কাৰক প্ৰীতি বি থাকিব। তিনিওখন পুথি পঢ়িলে এনে ভাব হয়—সময়, যত্ন আৰু সুবিধা পোৱা হলে এই লেখকজনে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভৰাললৈ আৰু কিমান বে বাহুবনীয়া ভাবসমূহ বতৰ দান কৰিব পাৰিলে—তেওঁৰ তিনিওখন পুথিৰে জিতবলৈ অলপ ভুলকিয়াই চালেই অৱিহণাবোৰ হ'ল। পাঠকৰ চকুত উজ্জল হৈ পৰিব।

‘সাম্যবাদৰ ঘোষণাপত্ৰ’ নামৰ পুস্তিকাখনৰ কথা প্ৰসংগভাৱে মাত্ৰ উল্লেখ কৰা যায়। দত্তই এইখন তেওঁৰ ছাত্ৰকালতে অধ্যয়ন কৰিছিল। আনকি আত্মত বিয়া হৈছে যে তেওঁ অনেকগৰাকী অসমীয়া কমিউনিষ্টৰ লগত সন্মিলন কৰিছিল। সেই বাতি তেওঁৰ ইমানেই মনোপূৰ্ণ হৈছিল যে তেওঁ পৰীক্ষিত সৰ্বোচ্চ মান প্ৰাপ্ত কৰাৰ বাবে তেওঁ যি পৰিশ্ৰম কৰিছিল তাৰে সৈতে প্ৰকৃতকৈ এজন নিমন্ত্ৰণে জমিওৱা প্ৰতি (অসমীয়া কমিউনিষ্ট প্ৰাৰ্থী) পুস্তিক বহু কৰিছিল। অন্য এটা প্ৰস্তাৱক তেওঁৰ অসমত থাকি প্ৰবন্ধ আঁতৰা প্ৰক্ৰিয়া বৰ্তাবলৈকৈ পিছে অসমত অসমীয়া কবি-শিল্পী-গায়ক-গায়িকা-কণ্ঠশিল্পী আৰু আনকি

উত্তিষ্ণ। সমর্থন নকৰা সত্বেও (কাষডানত্ৰসকলে বিতীৰ ঘৰাওখনৰ পৰা
বুলি ঘোষণা কৰিছিল) আকোলনত জগিৰাই গৰিছিল। জগিৰাই গৰি
ছিল যদিও তেওঁ তেওঁৰ দলটোৰ নাম দিছিল—বেডিকেলিষ্ট পাৰ্টি। বহুত
পুৰব বাইজে তেওঁৰ নেতৃত্ব দেহেৰেহে সমর্থন কৰিছিল আৰু তেওঁ বিষ্ণু
তাকে কৰিছিল। পুৰিচৰ থানা-ঘৰ জলাই যি, বেজৰ বহুতৰ তলত বোনা
পুতি, গাঁৱৰ ভিতৰতেই বিচাৰালয়, কাৰাগাৰ আৰু হাস্য কৰি ভৱাৰকই
শাসকসকলৰ কাৰণে যি সজ্জা আৰু সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল সি জটিলবীৰ।
ইয়ে দত্তৰ বহুমুখী ব্যক্তিত্ব আৰু স্বাধীন চিন্তাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। কংগ্ৰেছ
পতাকাৰ তলতে 'বেডিকেলিষ্ট' পাৰ্টি।

এতিয়া তেওঁৰ 'ববীজ-প্ৰতিভা'লৈ আহোঁ। ববীজ নাথ ভবানন্দ দত্তৰ আদৰ্শ কবি আছিল। তেওঁৰ কাব্যত বহুই ভৱন, চিন্তা আৰু বিশ্বমানৱৰ কল্যাণ-কামনাৰ সকলোখিনি আৱশ্যকীয় স্যামগ্ৰী পুঞ্জীভূত হৈ থকা পাইছিল। সেয়েহে এক কথাত ববীজ নাথ আছিল তেওঁৰ মাননদেৱতা। প্ৰতি বছৰে ববীজনাথৰ জন্ম দিৱসত সেই বাবেই তেওঁ ভক্তি-অৰ্চনা বহুলাংশ বিশ্বকবিৰ কাব্যৰ কোনো এটা দিশৰ বিষয়ে একোটা প্ৰবন্ধ লিখি প্ৰকাশ কৰিছিল। ই আছিল বেন একাড উক্তত এজনৰ ওচৰ পুণ্য পুৰিচিত্ৰ কৰা কবী বা পৰ্য্যায়। তেওঁৰ ন-খন বছৰৰ সময়তে ববীজ-প্ৰতিভা নামেৰে তেওঁৰ কবিতাৰ সন্ধ্যাৰীৰ বহুত পুথুৰূপে প্ৰকাশ পাইছে। পুণি বহুলাংশ উক্তত এই প্ৰবন্ধবোৰ লিখা হোৱা নাছিল বাবে তেওঁৰ কবিতাৰ পুৰিচিত্ৰ কৰা কোনোখন পুথিয়ে বহু-সম্পূৰ্ণ প্ৰবন্ধ নহ'ব।

“বীর্য প্রতিভা—ইহাও গতিবীর্য উদ্যমোৎসাহ প্রাণের, উদ্ভাসিত
 নিশাচরী শব্দ তেজস্বীনবতার স্রোতের মতো। সুশিক্ষিত বীর্যবাহিনী
 চাষায়ে পুষ্টিয় পুষ্করময় স্ববলবীৰ্য্যও তে দেহে। স্বাধীনময় শিল্পীপতি
 প্রবাসীয়ে গণিতময় বীর্যবাহিনী আশ্রয়ভাষ্যে যে একময় বীর্য প্রাণবাহিনী
 দেহে। দেহে দেহে—বির্য্য শিল্পিত প্রাণবাহিনী স্ববল বীর্যবাহিনী
 প্রাণবাহিনী স্ববল প্রাণবাহিনী দেহে দেহে দেহে দেহে—বির্য্য শিল্পিত
 প্রাণবাহিনী স্ববল প্রাণবাহিনী দেহে দেহে দেহে দেহে—বির্য্য শিল্পিত
 প্রাণবাহিনী স্ববল প্রাণবাহিনী দেহে দেহে দেহে দেহে—বির্য্য শিল্পিত

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

বিভাবিত হৈ বৰীজনাথ যেতিয়া ব্যাকুল হৈ পৰিছিল সেই সময়তে কৃষ্ণ
 ওপৰতে ধানহ হিচাবে তেওঁৰ ওপৰত বিধিৰ আৰু এটা নিয়ম আদ্যত
 পৰিল। নাতিবাৰ্ষ কালৰ ভিতৰতে এটাক পাছত এটাকে তেওঁ কেবাটাও
 প্ৰাণঘাতী শোক পালে। তেওঁৰ প্ৰাণ-প্ৰতিম কনিষ্ঠা কন্যা বেণুকাৰ বিয়োগ,
 দ্বিতীয় পুত্ৰ সমাজৰ মৃত্যু আৰু শেষত প্ৰিয়তমা গঙ্গী মৃগালীৰ বেয়ী
 পৰলোক প্ৰাপ্তিয়ে তেওঁক জীৱনৰ প্ৰতি মোহ সমূলি নাইকিয়া কৰি তুলিলে।
 এনে অৱস্থাত পৰি নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগতে আনৰ ল'ৰা-ছোৱালীকো
 শিক্ষা দি খণ্ডকৰ কাৰণে হলেও সিহঁতৰ লগতে থাকি মনটো পাঙলাৰ
 পাবিৰ বুলি আশা কৰি তেওঁ আবস্ত কৰিলে শান্তিনিকেতন। তাতেই
 দাৰ্শনিক চিন্তা আবস্ত কৰি উপনিষদৰ জ্ঞানমাৰ্গ আৰু নিকাম অধৰ্গত
 তেওঁৰ মনে শান্তি লভিলে। তাৰেই ফলত সাহিত্যই লাভ কৰিলে—
 'নৈবেদ্য' আৰু ভগ্নত বিখ্যাত কাব্য 'পীতাম্বলি'। 'পীতাম্বলি'ৰ বচন
 এই পটভূমি সৰুগো পাঠকে জনা উচিত। এই 'পীতাম্বলি'ৰ পূৰ্বাৰ
 বিশ্লেষণ কৰি ভৱানন্দই কৈছে—সত্যত বৈৰৱ সাহিত্যৰ বি একাক আৰু
 নিৰেধৰ আৰু আশোনপাহৰা হ'ব, সেই হ'ব পীতাম্বলিৰ নহয়। ইয়াত আছে
 নিৰ্ভৰ নাথয় অহংভাবৰ আৱৰণ কালি প্ৰাণত ওপজা বৰপুত্ৰৰ সত্যতা,
 আত্মপ্ৰত্যয় আৰু আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ তীব্ৰ আশুতি। মানৱ প্ৰেমক তেওঁকে
 ভগৱৎ প্ৰেমৰ বিকাশৰ এক ছব হিচাপে দেখা দিয়ে; বাক ভগৱৎ প্ৰেমক নিৰ্ভৰ
 অন্তৰৰ মানৱতাৰোহৰ দ্বাৰা বিকাশৰ একমাত্ৰ সৰ্বমৰ্মৰ বিকাশে দেখাওৱে।
 'বৰীজ-বৰীজ' প্ৰবন্ধত অমানৱ বৃত্ত সত্যত সন্মান প্ৰতিৰ জ্ঞান আৰু
 সত্যতা, ইন্দ্ৰিয় পোতা ধাৰ। তেওঁ তাক এটাইত মুক্তিৰ পত্ৰ বাক প্ৰতি
 নৱাভিৰ প্ৰাণক আৰু জাতীয় নৱাভিৰ অৰ্থ ব্ৰাহ্মণ কৰিলে। নৱাভি
 বিদ্যা আৰু সমাজৰ বচন। বৰা বৰীজ সাহিত্যৰ এটা একমাত্ৰ উল্লেখযোগ্য
 কাব্য।

[illegible]

অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী চাৰিটা প্ৰবন্ধত শেষ কৰি আধুনিক অসমীয়া কবিতা পিতানৰ পঞ্চম আলোচনাটোৰে পুথিখন শেষ কৰা হৈছে। অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী বৰ্ণনাত ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ প্ৰেৰ্ত কেইজনৰ কাব্য-বিশ্লেষণ বিশেষকৈ মন কৰিবলগীয়া। দেৱকান্তৰ হুস্তিৰ 'দ্বৈজৈতি', গণেশ গগৈ-যতীন 'চুৱৰাৰ অমূৰ্ত প্ৰেমৰ বিননিৰ স্বৰূপ প্ৰকাশত বাহিৰেও বিহঙ্গী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰী, অধিকাণিৰী, প্ৰসন্নলাল, বিষ্ণু বৰুৱা, উমেশ চৌধাৰী, অতুল হাজৰিকা, জ্যোতিপ্ৰসাদ আনিসকলৰ কাব্যৰ ৰূপ একো একোটি ৰেখাবেই অক্ষন কৰি তেওঁ নতুন কবিতালৈ গুছি গৈছে। নতুন কবিতাৰ অগত্য় জনক হৈ তেওঁ নিজেই তাৰ ৰূপ দেখি তাহানি বাস্তৱীকৰণ কৰিয়ে 'কিমিহং ব্যাহৃতং যদা'-বোলাৰ দৰে হৈছে। নিজেই তাৰ বিশ্লেষণ দি তেওঁ কৈছে—'সেই সময়ৰপৰা কবিতাত এটা বাস্তৱমুখী গতি আৰু পৰীক্ষা আৰম্ভ হ'ল। সেই পৰীক্ষামূলক কবিতা আজিলৈ চলি আছে। কিন্তু দেখা গৈছে, এই ধৰণৰ কবিতাবোৰৰ বৰ দুৰ্বোধ্য হৈ পৰিছে। যেন কবিতাৰ ৰাজ্যত এটা অৰাজকতা আহিছে। বহুতে আজি নানা ধৰণৰ বিকিণ্ড আৰু জীণ নোবোৱা শৃংখলাবিহীন বিদ্যাৰ লগৰ লৈ 'ইলিয়ট' ভদীত কবিতাৰ কাছট উকুৱাব ধৰিছে। সেয়ে আমাৰ জাতীয় আৰু ব্যক্তিজীৱনৰ গভীৰতম অনুভূতি আৰু অভিজ্ঞতাসমূহক ভেটি কবি এটি হুহু আৰু স্বাভাৱিক দৃষ্টি কবিসকলৰ কাৰণে প্ৰয়োজন হৈছে আৰু আমাৰ জাতীয় কাব্য-লাহিত্যৰ এটা দিগ-বৰ্ণনৰ আৱশ্যকতাও দেখা দিছে।'

দত্তই আৰম্ভ কৰা দিগবৰ্ণনৰ চেষ্টা খোৰতে গুৰ পৰিল। প্ৰতিভাৰ বিকাশ হ'বলৈ নোপাতোঁতেই তেওঁৰ জীৱনৰ যৱনিকা পৰিল। দত্তৰ লগত সকলোৱে একমত হ'ব নোৱাৰে আৰু সেইটো তেওঁ বিচৰাও নাইছিল; কিন্তু তেওঁৰ হুস্তিৰ কাৰবস্তা প্ৰতিশকয়ো নবধানি নোহাবিছিল।

ভৱানন্দ শৰ্ম্মৰ মন আছিল অতিশয় উৰাৰ আৰু লক্ষ্য আছিল বিশ্ব-মানৱৰ নিৰন্তৰ হিত চিন্তা। তেওঁ এৰাৰ নহয় চুৰাৰ নিৰ্বাচনৰ প্ৰাৰ্থী হৈছিল, কিন্তু দুয়ো বাজৰেই তেওঁক লগত কৰিব লগা নাছিল। নিৰ্বাচনৰ প্ৰাৰ্থী হৈ তেওঁ বি. বঙ্কজ সিংহলী তাতো বিশ্বদানৱত, লগত কৰিব লগা আৰু ভৱানন্দ তাক বি. বঙ্কজ সিংহলীৰ লগত নাছিল। তেওঁৰ নিৰ্বাচনী ব্যক্তিত্ব বিমৰ্ষ বিৰোধী কবি প্ৰসন্নলাল চৌধাৰীৰ দৰে নাছিল।

‘সেইদিনা তেওঁৰ লগতে যয়ো বক্তৃতা দিছিলোঁ। সাধাৰণতে এই বিধৰ বক্তৃতাত বেনে উয়া, আক্ৰমণ, মিছা আদি প্ৰচাৰ কৰা হয় তেওঁ তেনে ধৰণৰ এফো কথা নকলে। বৰকৈ তেওঁ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ বিভিন্ন সাদ-জনিক মূল আনিবলৈ কেনেবোৰ নিৰ্মল পদ্য গ্ৰহণ কৰিব লাগে তেনে কথাই কলে। মোৰ ধাৰণা হ’ল তেনে ধৰণৰ লবল উক্তিবোৰো জাহান্নাম ভোটাবসকলক মুগ্ধ কৰা সম্ভৱ হ’বনে?’

এইধৰেই জীৱনৰ শেষ মুহূৰ্ত্তলৈ জীয়াই থকাৰ আশা বৃদ্ধি কৰিছিল স্বামীজী জাহান্নাম দত্ত ছাৰীবাৰী হস্পিটেলত ১৯৪৯ চনৰ ৩ আগষ্ট তাৰিখে কুৰাৰোগ্য কৰ্কট ৰোগত পৰলোক প্ৰাপ্ত হয়। উঠি অহা ৱেলিটো জৰ-কুশল নোহওঁতে শস্ত্ৰত বিলীন হ’ল বুলি কলে পতিয়াবলৈয়ে টান হৈ পৰে। এই ক্ষেত্ৰত কিছু স্মৃতি যিটো।

চন্দ্ৰকান্ত অতিথানৰ কোহিবাম দাস

কামৰূপ জিলাৰ সৰ্বেৰাবাৰী ঘাইকৈ কাঁহ-শিল্পৰ বাবে প্ৰসিদ্ধ। এই
সুখ্যাতিৰ লগতে লোণত স্তূৰগা চৰাট ই অস্বৰ্ণীয় হৈ আছে। প্ৰযাত প্ৰান্তৰ
মুখ্য সন্নাধীশ কৰাশিল্পী হলোবাম ডেকাৰ জন্মস্থান বুলিও। মথুৰা বুলিলেই
শিল্পকৰ, স্তূৰদোৱা বুলিলেই শঙ্কৰদেৱৰ, মৰু বুলিলেই হজৰত মহেশ্বৰ নাম
মনলৈ অহাৰ দৰে সৰ্বেৰাবাৰী বুলিলে ডেকা ভাঙৰীয়াৰ স্মৃতি পোনেই মানসপটত
কাহি উঠে। সেই একেদৰে এই সৰ্বেৰাবাৰীতেই ১৮৮২ চনত এগৰাকী অধিকায়
পুৰুষে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল : তেৱেঁই তাজিল নীৰৱ সাধক কোঠিবাম দাস।

সাধক কোহিবাম হাস জীবিতাবস্থাত কোহিবাম বা কোহিমাঠৰ বুলি-
য়েই জনাজাত আছিল। কামৰ কৃতিত্বৰ দেখেৰে জুখিবলৈ গলে কোহি
বামু হয়তো শক্তিৰ বা শিকাবিধ কোহিবাম হাস কপেই থাকি দাব।
কিন্তু স্বৰূপ নন্দলতাতে সদায় জীৱনৰ চৰম কৃতিত্ব দৰ। যথাৰে : কি
উপায়েৰে সেই কৃতকাৰীতা লভিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছিল, নং উপায়েৰে
সেই হিংসা বৃত্তিৰে, সাধু-সাধিক পাথেৰে নে হুট-কৌশলদেৰে, সেইটোহে
অধিক বিচাৰ্য। মহাত্মা গান্ধীয়ে তেওঁৰ অসহযোগ আন্দোলন একাধিকবাৰ
হাততে অসহযোগিতাৰে বন্ধ কৰি 'বি আপোন চিত্তভূমিৰ বাবে জনশ্রুত
ধৰিছিল, কাৰণ তেওঁৰ সহযোগী আন্দোলনকাৰীসকলে ইলিত লক্ষ্যত
উপনীত হুব, কাৰণে নং শূন্যত্ব, কালি, কালি, কাল, কাল, কাল, কাল,
কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল,
কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল,
কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল, কাল,

[illegible]

‘পুৰণি বি. এ. পাছলগলৰ এজন হৈও কোহিবামুৱে এনে জীৱন কাটাবলৈ
স্বাৰে স্বেচ্ছাৰ সংগ্ৰাম কৰিবলগীয়া হৈছিল। তেওঁ এজন একক শিক্ষাৰ্থী
আছিল, সমাজ-সেৱী আছিল, মুক্তি যুঁজাৰু আছিল, নিজৰ গাঁৱৰ উন্নয়ন
উদ্যোগৰ উন্নয়নাকাজী আছিল, অসমীয়া সাহিত্যৰ বিস্তাৰ নীতিৰ প্ৰচাৰ
আছিল, তত্পৰি তেওঁৰ আছিল এটি দাৰ্শনিক ধৰ্মীয় অনুভৱ। কিন্তু
ধৰ্ম্মৰ মহাবীৰ কৰ্ম নিয়তিয়ে পৰে পৰে লাঞ্চিত কৰাৰ নিচিনাকৈ কোহি-
বামুকে নিয়তিয়ে অনবৰত বিজ্ঞপৰ চকুৰে চাইছিল, পৰে পৰে তেওঁ
প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ সন্মুখীন হবলগীয়া হৈছিল। সেয়ে তেওঁ হৈছে ‘কায়কৰ
বত্ৰমালা’ৰ অন্যতম বত্ৰ। (‘নীৰ সাধক কোহিবাম দাস’ গ্ৰন্থত সংযো-
জিত ‘একেবাৰ’)।

সেই যুগৰ শিক্ষা আৰু শিক্ষিতৰ সংখ্যা সম্পৰ্কে মন্তব্য দি ‘সাহিত্য
সংগ্ৰহ’ নামৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ১৯০৫ চনৰ একৈশৰ পাঠ্য এখনৰ
বিভীয়া সংস্কৰণৰ ৬।১২।০০ তাৰিখৰ ভূমিকাত” ডাঃ প্ৰফুল্লকান্ত গোস্বামীয়ে
কৈছে :—‘সত্য-আৰী বছৰ আগতে অসমীয়া উচ্চ শিক্ষিত ভাৱোক্ত
সংখ্যা সৰহ নাছিল—যেহেতুটোই আৰা ভজন আছিল যে দাৰ্শনিক
কৰ্ম। পুৰণি ‘অসম বৰি’ চালে গুৰু পোৱা যায় যে কইনলৈ যাব
পৰম কাৰণেই এওঁৰেই নোপাইছিল। বি চুই এখন কৰাইছিল তেওঁলোক
কৰ্মক্ষেপ্তি নাইবা ব্যক্তিগত গুৰু পাইছিল (‘অসম বৰি’ ৩ বছৰী, ১৯০৫)।
এনে স্থলত তেওঁ জীৱন প্ৰতিযোগিতামূলক হিচাবে যদি ১৯০৫ চনত জন্ম
ভিবে সন্তান লক্ষ্যৰে বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈও কোহিবাম দাস
কাজীয়াই গৰম জীৱনত জীৱিত অৱস্থাৰ কাৰণে সন্তোষ হাবলগীয়া
হৈছিল। ইয়াত নিশ্চয়ই পৰিচালক হুজি বি. এ. দাস, কোহিবাম
দাস কাজীয়াই হাত জীৱিত জন্মলগীয়াৰ বীৰত্ব পাইছিল ১৯০৫ চনত
কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। কিন্তু
যদি লাভ কৰি, ইয়াৰ ফলত এক-এ পৰীক্ষাত তেওঁ কেতিয়াও
কাজীয়া হোৱা নাইবা হুজি দাস কৰ্মৰ সন্মুখীন কৰিছিল
হুজিৰ ক্ষেত্ৰত জন্মলগীয়াৰ বীৰত্ব পাইছিল ১৯০৫ চনত
কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। ইয়াৰ
ফলত এক-এ পৰীক্ষাত তেওঁ কেতিয়াও কাজীয়া হোৱা নাইবা
হুজি দাস কৰ্মৰ সন্মুখীন কৰিছিল ১৯০৫ চনত কলিকতা
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। ইয়াৰ ফলত
এক-এ পৰীক্ষাত তেওঁ কেতিয়াও কাজীয়া হোৱা নাইবা হুজি দাস
কৰ্মৰ সন্মুখীন কৰিছিল ১৯০৫ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। ইয়াৰ ফলত এক-এ পৰীক্ষাত
তেওঁ কেতিয়াও কাজীয়া হোৱা নাইবা হুজি দাস কৰ্মৰ সন্মুখীন
কৰিছিল ১৯০৫ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাত
উত্তীৰ্ণ হৈছিল। ইয়াৰ ফলত এক-এ পৰীক্ষাত তেওঁ কেতিয়াও
কাজীয়া হোৱা নাইবা হুজি দাস কৰ্মৰ সন্মুখীন কৰিছিল ১৯০৫
চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল।

একমুখে স্বীকাৰ কৰিছিল। আনফি বি. এ. পাছ কৰাৰ পাছত তেওঁক চাবলৈ দুবদ্বান্তৰ গাঁও-তুঁইৰপৰাও মাহুহ আহি তেওঁৰ চোতাল ভৰি পৰিছিল।

এম. এ. আৰু বি. এল. পৰীক্ষাত তেওঁ যথাসময়ত বহিছিল; কবলৈ গলে নিসহায় নিৰাশুধ যোদ্ধাই দেখাক দেখি যুদ্ধ-ক্ষেত্ৰত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ যথেষ্টে। তাৰ কাৰণে নোহোৱা নহয়। ৰাজা ৰামমোহন ৰায়, মহৰ্ষি যেনেজনাথ ঠাকুৰ, ব্ৰহ্মানন্দ, কেশবচন্দ্ৰ সেন, ৰামকৃষ্ণ পৰমহংস, শ্যামী বিবেকানন্দ প্রভৃতি মনীষীসকলৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলী তথা কাৰ্য্যকলাপে আৰু বিবিধ ঋণশাস্ত্ৰৰ অধ্যয়নে তেওঁক সেই সময়ত বৰকৈ আকৰ্ষণ কৰিছিল। বি. এল. পঢ়োঁতে আইনৰ কিতাপতকৈও তেওঁ ল-ৰিপোর্টবোৰহে উপন্যাস পঢ়াৰি পঢ়িছিল। এই বিষয়ে পিছত তেওঁ নিজেই আক্ষেপ কৰি আত্ম-জীৱন চৰিত্ৰত লিখিছিল—‘এই ছটা পৰীক্ষা ফেল কৰাৰ কাৰণ হ’ল এয়ে যে পাঠ্য পুস্তকবিলাক এৰি বাহিৰা কিতাপ আৰু Law Report বিলাক লওঁতেই মোৰ সময় গৈছিল। বি. এল. পাছ নকৰা কথাটো মোৰ পক্ষে এটা অভিশাপক হ’ব হ’ল। চাকৰি মই কেতিয়াও ভাল পোৱা নাছিলোঁ, উকীল হবলৈহে মোৰ প্ৰবল আকাঙ্ক্ষা আছিল।’ গাইবান্ধা জীৱনৰ আদি কটাক কৰিও তেওঁ তাত কৈছে, ‘সংসাৰ কৰা মাহুহৰ বাবে মোৰ ঘৰ গঠিত হোৱা নাই, সংসাৰ কৰিবলৈ মই অল্পবয়সত, গড়িকৈ মোৰ সামগ্ৰিক জীৱনত বহুত বেমেজালি দিছিল। মই কেনা বহুদূৰ চাকৰি কৰিলোঁ, অনেক টকা দিছিলোঁ, কিন্তু এই পৰ্য্যন্ত ক’তো এটা ঘৰী বহু সাজিৰ ঘৰক তাত কটাব উপযোগী নাই একোখন কিনিব মোৱাছিলোঁ।’

শিক্ষামাত্ৰ কেনে আছিল আৰু কৰা-নকৰা, চৰিত্ৰবোৰে বা তেওঁৰ প্ৰতি কেনে প্ৰভাৱ আছিল সেই বিষয়ে অতুলচন্দ্ৰ ৰাজবিশ্বাসেৰে তেওঁৰ ‘স্মৃতি-সংগ্ৰহ’ত অনেক কথা ক’লাই এটাৰ উৰি দি দিলেই দেখা যাব। ৰাজবিশ্বাসেৰে তেওঁ কৈছে—‘মোৰ প্ৰথম চাকৰি দিছিল বেণোৱাৰ বাইলুপ ১৯০০ সনত।

সংসাৰৰ বাইলুপত মোৰ সময়কাল পাঁচ বছৰ শিক্ষাব্যয়ৰ পিছত আৰম্ভ হৈছিল। তেওঁৰো আৰম্ভণি আছিল এটাৰ উৰি দি দিলেই দেখা যাব। তেওঁ কৈছে—‘মোৰ প্ৰথম চাকৰি দিছিল বেণোৱাৰ বাইলুপ ১৯০০ সনত।

গোসাঁইব ছিলওঁৰ ঘৰত থকা সমস্ত পুৰণি নথি আৰু চিঠি-পত্ৰবি কাৰ্ড-বোৰি খুঁচৰি পাত-পাত কৰিবলগীয়া হৈছিলোঁ। তাকে কৰোঁতে 'সাহিত্য সভাৰ কথা' বোলা উক্ত টোকাটো আমাৰ হাতত পৰে। আমি তেতিয়া ছিলোঁ মুকলি সত্বেৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদক, আৰু অধ্যাপক কেশৱ নাৰায়ণ বৰুৱা সেই সত্বেৰে এগৰাকী বিশিষ্ট সদস্য। সেই সূত্ৰে বৰুৱা লগত আমাৰ মাজেৰে নাৰা বিয়য়ৰ আলাপ-আলোচনাই হৈ আহিল। কথা-প্ৰসংগত গোসাঁই-ইব সেই টোকাটোৰ কথা দত্তক এদিন বিবৰি কোৱা হৈছিল আৰু কোৱাই নহয়, সেইটো তেওঁক দেখুৱাও হৈছিল। কালক্ৰমত মুকলি সত্বেৰে প্ৰতি-নিৰ্দ্ধাৰিত গৈ অধ্যাপক দত্ত নিজৰ প্ৰতিভাৰ ওপৰত সাহিত্য সভাৰ কাৰ্যনিৰ্বাহকৰ সদস্য, পত্ৰিকা সম্পাদক আৰু আনকি প্ৰধান সম্পাদক পৰ্যন্ত হয়। সিমানেই নহয়, তেওঁ এটা অধিবেশনত বুৰঞ্জী শাখাৰ সভাপতিও হৈছিল। তেখেত পত্ৰিকা সম্পাদক হৈ থকা কালতে বঁতুৰ প্ৰকাশ, ২য়-৩য় সংখ্যা : কালি, মাস : ১৮-০৪ শক; ইং ১৯৪২ চন-কালত পত্ৰিকাৰ স্থৰীৰ ৬৪ পৃষ্ঠা জোৰা 'সাহিত্য সভাৰ কথা' বোলা টোকাটো বৰ্জন-শোধনৰ বাবেহি সম্পাদিত হৈ ওলায় হয়। স্থায়ী কোহিবাম বাস আৰু 'চক্ৰকান্ত অভিধান' ল'কেৰে কৰিলে গলে সেইটোৱে একমাত্ৰ নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰথম প্ৰকাশিত নিবন্ধ। ইয়াত তাৰেই সংশ্লিষ্ট কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰিলোঁ। তাৰে এটা-ইত নোহোৱা হৈছে— "সম্প্ৰতি 'চক্ৰকান্ত অভিধান'ৰ কথা সংক্ষেপ কৰি লোৱোঁ।

'চক্ৰকান্ত অভিধান' হৈছে— "সম্প্ৰতি 'চক্ৰকান্ত অভিধান' দেখোৱাৰ দিহা কৰা হ'ল। পোৱতে বাৰবাহাৰে দুগৰিৰ বৰকাৰীক এই কাম দিয়া হ'ল। তেখেতে অলপ দিন তেওঁ কৰি এই কাম এৰি নিলে আৰু নিজে কামটোৰ ব্যৱস্থা কৰিব সুবিধা কৰে। তেতিয়া মাজেৰে বিচাৰি নিল হ'ল, তেখেত কোৱাৰ দল বি. এ. দেৱৰ এই কামৰ কৰ্মৰে আনিব লাগে।

দুইয়ৰ কোৱাৰ দল ১৯০৭-০৮ চনত (আগষ্টত ১৯০৭ চনত) কাম কৰি বি. এ. পাঠ কৰে। তেওঁ বৰ মেধাৱান। তেওঁ নিৰ্বাচিত তেওঁ কোৱাৰ কাম কৰি নিল। তেওঁ তেতিয়া বৰুৱা বাৰু আৰু এই বৰুৱা তেতিয়া কাম কৰি নিল। তেওঁ কাম পাঠ কৰাৰে কাম। তেওঁ কামটোৰ কাম কৰে তেওঁ কাম কৰি নিল।

তেওঁক আনি এটা ভাঙৰ কাম কৰা হ'ল। অভিধান লেখাৰ বিধান কাম, তাৰ মাজত বিমান বেয়েজাঙ্গি, আৰু শব্দ এটাৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা লিখিবলৈ বিমান বৈৰ্য আৰু ভ্ৰমৰ আৱশ্যক হ'ল—আৰু সেইখি যোৰ বৃত্ত বিশ্বাস হ'ল যে কোহিবাম বাবু ব্যতিৰেকে জেতিয়া মান ভোলা এজন অসমীয়া মানুহ নাছিল যি এনে বৃহৎ কামটো ইমান ভাল কৰি কৰি পাবিলেহেঁতেন। মই মাজে মাজে ভাবোঁ যে কোহিবাম বাবুৰ দৰে জেতিয়াৰ দিনৰ কৃতবিদ্যা মানুহ এজনে এটা পৰ্য্যবেক্ষণ চাকৰি কোম্পানীটোতহে যেন বিধিৰ বিধান লুকাই আছিল যে এদিন অসমীয়া ভাষাত 'চন্দ্রকান্ত অভিধান' নামৰ অভিধান এখন ওলাব লাগিব। যি হক, যি 'চন্দ্রকান্ত অভিধান' ছপা হৈ ওলাল সি কিন্তু কোহিবাম বাবুৰে লেখা সম্পূৰ্ণ অভিধান নহয়। তেওঁ তাত নানান প্ৰকাৰৰ উদাহৰণ আৰু প্ৰয়োগ দেখুৱাই শকাৰ্থ আদি লেখিছিল, আৰু তাত শব্দও আছিল অনেক। শাহুৰ কালত অভিধান চপাবৰ সময়ত বিশেষ বিশেষ বিবেচনা নকৰা কৰি কোহিবাম বাবুৰে লেখা বহুত প্ৰয়োগ, ব্যাখ্যা, শব্দ আদি কাটি দিয়া হ'ল। 'চন্দ্রকান্ত অভিধান' লেখা লক্ষ্যৰ্কে এই কথা বৰ বেদনাৰস্কৰ।

+++ 'চন্দ্রকান্ত অভিধান'ৰ পাতনিৰ বা আন ক'ছত 'মোৰ নামক ককাই নাই, কোহিবাম বাবুৰ নাম পৰ্য্যন্তও উল্লেখ নহ'ল।' এই লক্ষ্যৰ্কে কোহিবাম বাসে তেওঁৰ আত্মজীৱনীত অভিশপ্ত নামক আশাস্ত দিছিল— 'অভিধানৰ পাতনিৰ মোৰ, মোৰ সহকাৰী আৰু সহায়।' 'অভিধান'ৰ পৰা শব্দভাৰা কোম্পানী ডাঙৰীয়াৰ কোনো উল্লেখ নাই। 'অভিধান'ৰ বিতৰণ আৰম্ভত সেই জেঠী ভগ্নোৱা হক হুগি কথা দিছিল। 'কথা কেনে দিছিল আৰু কেনেকৈ দিছিল, যুধন কখনে নে দিছিল তাইৰ কথা জানিবলৈ বিচাৰি তাহৰণ 'চন্দ্রকান্ত অভিধান'ৰ পাতনিৰ, হক সেই লক্ষ্যৰ্কে কৰা নাই, শব্দভাৰা কোম্পানী আৰু কোহিবাম বাস, এই দুয়োটা দলি আৰু কখনো কোম্পানী হক 'চন্দ্রকান্ত অভিধান'ৰেই হক হুগিৰেই নে কখনো কখনো

অভিধান লিখা কাম কৰিছিল। 'অভিধান'ৰ পাতনিৰ বা আন ক'ছত 'মোৰ নামক ককাই নাই, কোহিবাম বাবুৰ নাম পৰ্য্যন্তও উল্লেখ নহ'ল।' এই লক্ষ্যৰ্কে কোহিবাম বাসে তেওঁৰ আত্মজীৱনীত অভিশপ্ত নামক আশাস্ত দিছিল— 'অভিধানৰ পাতনিৰ মোৰ, মোৰ সহকাৰী আৰু সহায়।' 'অভিধান'ৰ পৰা শব্দভাৰা কোম্পানী ডাঙৰীয়াৰ কোনো উল্লেখ নাই। 'অভিধান'ৰ বিতৰণ আৰম্ভত সেই জেঠী ভগ্নোৱা হক হুগি কথা দিছিল। 'কথা কেনে দিছিল আৰু কেনেকৈ দিছিল, যুধন কখনে নে দিছিল তাইৰ কথা জানিবলৈ বিচাৰি তাহৰণ 'চন্দ্রকান্ত অভিধান'ৰ পাতনিৰ, হক সেই লক্ষ্যৰ্কে কৰা নাই, শব্দভাৰা কোম্পানী আৰু কোহিবাম বাস, এই দুয়োটা দলি আৰু কখনো কোম্পানী হক 'চন্দ্রকান্ত অভিধান'ৰেই হক হুগিৰেই নে কখনো কখনো

গৈ অভিধান লিখা কাম আবস্ত কবি ভাব একো উরাহিহ নাপাই বিমোহিত
পৰিলো। যি হক কেবাখনে। অভিধান চাই—যেনি কাম এক বকম আবস্ত
কৰিলো। নতুন শব্দ ব্যুৎপত্তি উলিয়াবলৈ যে মোৰ কিমান পৰিশ্রম
হৈছিল, তাক আনে সহজে বুজিব। কামৰূপী ‘তামাকাহা’ৰ দৰে নতুন
শব্দ ব্যুৎপত্তি উলিয়াবলৈ গৈ ৩/৪ খন বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ অভিধান
চোৱাৰ বাহিৰেও ১০/১২ ঘট। ভাবিব লগাত পৰিছিলো। এই কাম মই
তিনি বছৰ কৰে। বছৰি দৰমহা ১০ কি ষ্টেকাকৈ বাঢ়িছিল। শেষৰ
৩/৪টা আখৰ লিখাৰ আগতে কৰ্তৃপক্ষই মোক বিদায় দিলে। তেওঁলোকে
অভিধানখন কামৰূপী কৰা বুলি সন্দেহ কৰিলে। ‘পিছত পুনৰীক্ষণ কৰি
অভিধানখন কিছু চমুকৈ উলিওৱা হয়’। বাগবেৰে সেইবিষয়ে কৈছে—
‘অভিধানত মই ‘বিদ্যায় বহনকৈ শব্দ ব্যুৎপত্তি আৰু নানা কিতাপৰপৰা
কিছু এক বিছিন্নো তাক বখা নহ’ল।’

১৯৭৭ চনত বসুৰ কৰ্ম। এও কোম্পানীয়ে প্ৰকাশ কৰা আমাৰ বচিত
‘অসমীয়া অভিধান আৰু তয়া’ নামৰ খুৰিব ৩১ পৃষ্ঠাত ‘চন্দ্ৰকান্ত অভিধান
আৰু তাৰ পৰৱৰ্তী প্ৰচেষ্টা’ প্ৰসবত আৰি দিয়া। কোহিবাম বৰিব কথাখিনি
ইয়াতে বোকাৰিছে—‘কোত আৰু বেজাৰেবে সৈতে নকৈ নোৱাৰি যে
‘চন্দ্ৰকান্ত অভিধান’ প্ৰথম আৰু প্ৰকাশিত অসমীয়া ভাষাৰ কাৰণে হাতৰ
যি উদ্বৰতা আৰু বহুতৰতা প্ৰকাশ পাইছিল কৰ্মকৰ্তাৰকৈ তাক সম্যক-
ভাৱে কাৰ্য্যত কল্যাণিত কৰিব নোৱাৰিলে। সংগৃহীত অনেক প্ৰচলিত শব্দৰ
ভাৱপৰা বাৰ পৰিল আৰু সেয়ে অভিধানখন পূৰ্ণ কৰাত ব্যৰ্থ হ’বলৈ গ’ল।’

সেই এতিয়া সেই বিষয়ে অধিক আলোচনা কৰি লাভ নাই যদিও কৈ
সোৱা উচিত হ’ব যে অভিধানৰ পাতনিত শব্দ-প্ৰাচুৰ্য আৰু অভিধান-
লেখক কোহিবাম দান ভাৱৰূপাৰ নামটো পৰ্য্যন্ত উল্লেখ নকৰাটো বৰ
দুৰ্ভাগ্যজনক। যি নি হকক এতিয়া তাৰ আগৰকৈ ল’বপৰোৱাত উৎসাহ আৰু
ভাৱাত্মক বহন কৰিব হাই অসমীয়া ভাষা এটাৰ বখা বৰত যদি
আমু নু-বুনি, উদ্ভাৱন-বাননি নতুন হাই অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত হৈ
যকৈ অসমীয়াৰ উন্নয়নৰ প্ৰথম কৰা হ’ব বুলি নতুনোৱে ভাবি কৰে।

আমাৰ বিখ্যাত দান ভাৱৰূপা সম্পৰ্কিতকৈ সৰ্বশৰণ চন্দ্ৰকান্ত অভিধান
পাতনিত শব্দ-প্ৰাচুৰ্য আৰু ভাৱৰূপাৰ নামটো পৰ্য্যন্ত উল্লেখ নকৰাটো বৰ
দুৰ্ভাগ্যজনক। যি নি হকক এতিয়া তাৰ আগৰকৈ ল’বপৰোৱাত উৎসাহ আৰু
ভাৱাত্মক বহন কৰিব হাই অসমীয়া ভাষা এটাৰ বখা বৰত যদি

বাবে ড: বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাকে ধৰি দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ নতুন সম্পাদনা সমিতিয়ে সেই বিষয়ে পাতনিত একো উল্লেখ নকৰিলে। প্ৰসংগক্ষে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে এই লেখকে ক্ষুদ্ৰভাৱে হলেও 'চন্দ্ৰকান্ত'ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণত বিবেচনাৰ কাৰণে এহেজাৰমান নতুন শব্দ বহুতকৈ সংকলন কৰি পঠিয়াইছিল আৰু তাৰ স্বীকৃতি ড: বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাদেৱে পাতনিত দিছে। এনে-দলত দাস-গোস্বামীৰ বহুমূলীয়া সহযোগৰ স্বীকৃতি নিৰ্বিয়াৰ যুক্তিসঙ্গত কাৰণ আমি নেদেখোঁ, বিশেষকৈ নতুন কৰ্মকৰ্তাসকলে। সেয়ে হলেও সত্যক ঢাকি বখা টান আৰু নিস্বার্থ দেশহিতকৰ কামৰ স্বীকৃতি যিকোনোপ্ৰকাৰে পলমকৈ হলেও এদিন হব।

'চন্দ্ৰকান্ত অভিধান'ৰ পাতনিত নাম নাথাকিলেও কোহিবাম দাসেই যে সেই অভিধানৰ মুখ্য সংকলয়িতা আছিল আৰু আন নালাগে পণ্ডিত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ দৰে লোকেও যে এসময়ত দাস ড'ঙৰীয়াৰ সংকাৰী হৈ কাম কৰিবলৈ বিধাবোধ নকৰিছিল, সেই দুয়োটা কথা অইন কি গুণ্য সন্দিকৈ দেৱৰ জীৱনীতে পোৱা গৈছে! সুসাহিত্যিক আশু ছ ছাত্ৰাৰৰ দ্বাৰা ৰচিত আৰু সন্দিকৈদেৱৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত 'কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ' নামৰ গ্ৰন্থৰ ষষ্ঠ অধ্যায়ৰ 'কলেজীয়া ছাত্ৰকৰ্মে গুৱাহাটী আৰু কলিকতাত' প্ৰসঙ্গত (২য় ভাঙৰণৰ ৩৪ পৃষ্ঠাত) আছে পুৰণিগুদামৰ কৰ্ত্তাকান্ত গোস্বামীৰ লগতো সন্দিকৈদেৱৰ বন্ধুত্ব হৈছিল। তেওঁ তেতিয়া ঘোৰহাটত প্ৰাইভেটকৈ মেট্ৰিক দিবৰ কাৰণে এবছৰমান আছিল আৰু ধৰুৱা শিককতা কৰি তেওঁৰ থকা-খোৱা খৰচ উলিয়াইছিল। তেওঁৰপৰাও অসমীয়া সাহিত্যৰ কাৰণে সন্দিকৈয়ে উদগনি পাইছিল। ইয়াৰ বহুত দিনৰ পিছত 'চন্দ্ৰকান্ত অভিধান'ৰ প্ৰধান সংকলয়িতা (Chief Compiler) কোহিবাম দাসৰ লগতো তেওঁ কেইবা বছৰো সহকাৰী হৈ কাম কৰি আছিল।'

'বাধাকান্ত সন্দিকৈ' গ্ৰন্থত নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাদেৱেও শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ পূৰ্বোক্ত টোকাটোৰ উদ্ধৃতি দি কৈছে 'চন্দ্ৰকান্ত অভিধান' তৈয়াৰ কৰা কামত এই কেইজন মানুহে খাটিছিল: শ্ৰীযুত. কোহিবাম দাস, সৰ্বেৰাৰী, ১৮কৰকান্ত গোস্বামী, নগাওঁ আৰু শ্ৰীনকুল চন্দ্ৰ ভূঞা, ঘোৰহাট।'

এই বিষয়ে 'চন্দ্ৰকান্ত অভিধান'ৰ প্ৰথম ভাঙৰণৰ পাতনিত আছে, 'নতুন আৰু পুৰণি ভাল ভাল বুৰঞ্জী আদি পঢ়ি 'হেমকোষ'ত নথকা শব্দবিলাক

গোটাখলৈকেও তিনিজন কৰ্মচাৰী নিযুক্ত কৰা হৈছিল। তেওঁলোকে সংগ্ৰহ কৰা শকাংশক অভিধানত ভৰাই 'দয়া' হৈছে।' কিংবা কাৰণত কোন কোন তিনিজন আছিল নাম কোৱা নহ'ল যদিও তেওঁলোকক জানিবলৈ পাঠকৰ এনিয়া আৰু বাকী নাই।

আমি জনাত কোহিবাম দাস ডাঙৰীয়াই ভাষা জননীৰ পূজালৈ বুলি চাৰি পাহ গ্ৰন্থ-পুষ্পাঞ্জলি আগবঢ়াইছিল। তাৰে আত্ম-জীৱনীখন তেওঁ লিখিছিল তেওঁৰে এগৰাকী প্ৰিয় ছাত্ৰ শ্ৰীপ্ৰভাত চন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ নেৰানেপেৰা অহুৰোধ-আক্ৰান্তি নেওচিব নোৱাৰি। ১৯৭৫ চনত তেওঁৰ মৃত্যুৰ বোল বছৰ পিছত শ্ৰীশ্ৰীহৰিধৰ পুথিভঁৰালৰ সৌজত্বত সেইখন 'যেন-তেন ৰূপত' কোনোমতে প্ৰকাশ হৈছে। দাস ডাঙৰীয়াই হাতেলিখা অৱস্থাত আৰু তিনিখন পুৰি এৰি থৈ যোৱা বুলি জনা গৈছে : যেনে—(১) হজৰত মহম্মদৰ জীৱনী; (২) 'অ'স্তমান' নামৰ পৌৰাণিক নাট এখনি আৰু (৩) ভাৰতৰ আঠাইছগৰাকী ধৰ্মগুৰুৰ চমু জৱনী আৰু দৰ্শন সম্বলিত 'ভাৰতৰ ধৰ্মগুৰুসকল' বোলা এখন বৃহৎ পুথি। এনে স্থূলত অইন নংলৈও অন্ততঃ 'ভাৰতৰ ধৰ্মগুৰুসকল' বোলা শেহৰখন পুস্তক যিকোনো উপায়ে প্ৰকাশ কৰোঁৱাটো সমীচীন হ'ব বুলি প্ৰতীয়মান হয়।

১৯৮১ চনৰ মহাআ গান্ধীৰ অসংযোগ আলোচনাতো কোহিবাম দাসৰ অবিহনা উলাই কৰিব পৰা বিধৰ নাছিল। তেওঁ পোনতে টিহত জাতীয় স্কুল এখন পাতি তাৰ সহায়ত কপাহ ধুনা, বাঁতৰ ঘূৰোৱা, টাকুৰীত সূতা কটা আদি গঠনমূলক কামৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য চলাইছিল। এই কালভোখৰতে খাজনা-বন্ধ সংক্ৰান্ত কামতো জড়িত থকা বুলি চৰকাৰে তেওঁক এবাৰ নহয় দুবাৰো গ্ৰেপ্তাৰ কৰি নি কাৰাবাস দিছিল। সেই সময়তে তেওঁৰ এটি পুত্ৰ আৰু এজনী কন্যা অগা-পিছাতে দুখিনৰ ভিতৰতে ঢুকায়। ই কয় মৰ্মস্বৰ পৰিস্থিতি নহয়। তেওঁ তাক নিৰ্বিকাবভাৱে দৈৰ্ঘ্য ধৰি সহ কৰিছিল।

কাহ শিল্প উত্তোলনৰ সমবায় আলোচনৰ নেতৃত্ব দাব (১৯৩৩ চন) সমাজ-সেৱী দাস ডাঙৰীয়াৰ জীৱনৰ দ্বিতীয় মহৎ কাৰ্য। কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভ-পৰিণেৰা বেল-জাহাজৰ চলাচল অসমত বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে কেইকো-নায়েকোৱাৰী-বঙালী-বেছোৱালী আদি অসামান্যৰ সৈতে অসম জুৰি

পৰিছিল, আৰু তেতিয়াও পৰাট নহয়, সেইসকলে অসমীয়াৰ কাঁহ-পিঙলৰ বাবে ব'জা দিয়া সোণৰ মূৰ্তি নিজে লৈ গৈছে। যামত বেচি মাংস খাইছে। এটা নিজৰ জীৱিকা বিবাহ কৰিবলৈ লৈছে। এটা আমাৰ হাতত আছে। এই কাঁহ উপৰি ভগা কাঁহ তিনি লৈ (অনেক সময়ত ফাঁহৰদলৰকাঁহ) কাঁহাবলককে বেচে। কাঁহাবলকলে তাৰেই বাচনবৰ্জন গঢ়ি কান্ধেৰে কঢ়িয়াই নি মহাজনসকলক দিয়ে। তেনেকৈ কঢ়িয়াই নি গাড়ীত দিয়া বাবে মহাজনসকলে আকৌ মোনে এটাকাকৈ ফাটি লয়। ইয়াৰেই নাম গাদী-চট্কা বা মিঠাই খোৱা। এই পইচা প্রকৃততে পাৰ লাগে কোনে, আৰু পায় কোনে? তাকে আমাৰ গঞা কলবা এটাড কয়, যেনে—

তোমা'বে বাবী'র বাঁহ-গাছ

তাকে কাটি কবিছে। খবিতা :

তোমা'কে দি' ধান-দোণ সলাইছো।

কথাটো মন কবিছা ?

এনে অশমানজনক প্রথাকে মহাজনসকলে তেওঁলোকৰ বশিকুলভ শোণ-
কণ্ঠ মূখেৰে অভিহিত কৰিছিল--মিঠাইখোৱা বুলি। সেলাতে টেঙা :
কটা যাত চেঙা তেল বা কটা যাত শোণৰ ছিটনি। ইয়াৰ উপৰি 'বাণ্টি-
কাঁহ'ৰ যাহু! দি আৰু মজাৰ কথা। হাতে-গঢ়া বাচনত কেতিয়াবা নিৰ্দিষ্ট
জোখতকৈ বেছি যায়। ইয়াকে বাণ্টি-কাঁহ বোলে। বাণ্টি-কাঁহৰ গঢ়নি
মহাজনে ক'হাৰক নিৰিয়ে। সেয়ে নহয়, বেছি হোৱা ভঙা-কাঁহৰ মূল্যক্ষেপণও
নিৰিয়ে। ইয়াকে ইংৰাজী শব্দচন এটিত কোৱা হয়—Head you lose, tail
I gain, দুয়ো পিনেদি মহাজনে লাভ বা জয়।

মহাজনগলৰ এনেবোৰ চক্ৰান্ত আৰু জাল-জুৰাচুৰিয়ে সেই সময়ত কপালৰ খাম মাটিত পেলাই জীৱিকা অৰ্জা কঁহাৰ শিল্পীমণ্ডলৰ পানীত হাঁহ নচৰা অৱস্থা কৰিছিল।

‘নীৰৱ সাধক কোহিবাম হাস’ পুথিৰ ৰচয়িতা ত্ৰিলোচিত ডেকাৰ কথাকে
কবলৈ হ’লে—‘সেই সময়ৰেপৰা ক’হাৰলক্ষণৰ অৰ্থ নৈতিক জীৱনলৈ নামি
আহিছিল এক অন্ধকাৰ ভৱিষ্যৎ। ইয়াৰ বাবেই বহাৰ ক’হ-শিল্প মৰিল,

তিতাবৰ, ঢেকীয়াজুলি আদিৰ কঁহা-শিল্প নিঃশেষ হৈ গ'ল। বাকী থাকিল মাথোঁ সৰ্বেবাৰীৰ।'

এনে দুৰ্বোৰ সঙ্কটৰ সময়তে কোহিৰাম দাসদেৱে গুৱাহাটীৰ দৰে অসমীয়া-বণিকপ্ৰধান বাণিজ্য কেন্দ্ৰতে মহাজন-বৰ্জৰ অভিযানেৰে সৰ্বেবাৰীৰ অসম-পৌৰ কঁহা-শিল্পসকলক একগোট কৰি লৈ অসমীয়াৰ যুগজয়ী প্ৰতিষ্ঠান 'অসম সমবায় কঁহাৰ সংঘ লিঃ' স্থাপন কৰিছিল। তাৰ পৌৰত উৎফুল্লিত হৈ আত্ম জীৱনীত তেওঁ নিজে কৈছে—'জীৱনত যদি কিবা অলপ নিৰ্বাৰ্থ কাম কৰিছোঁ তেন্তে সেইটো কঁহাৰ সংঘৰ সম্পৰ্কে কৰা হৈছে।'

এইটোকেই তেওঁ জীৱনৰ একমাত্ৰ নিৰ্বাৰ্থ কাম বোলাৰ তাৎপৰ্য্য এই যে, বাকীবোৰ কামত তেওঁ নামমাত্ৰ হলেও পাৰিশ্ৰমিক লৈছিল, ইয়াত সেইকৈবাও নাছিল। সেয়েহে 'অসম সমবায় কঁহাৰ সংঘ' দাস ডাঙৰীয়াৰ জীৱনৰ কীৰ্ত্তিস্তম্ভ। এনে ত্যাগ স্বীকাৰৰ বাবে তেওঁ সৰ্বেবাৰীৰ সমূহ কঁহা-শিল্পী সম্প্ৰদায়ৰ তথা অসমৰ জাতীয়তাবাদী সমূহ উদীয়মান যুৱক সম্প্ৰদায়ৰে পূজাৰ পাত্ৰ।

ଗନ୍ନ ଡାକ୍ତରୀ

ଅନୁମତ ଡାକ୍ତରୀ ଏମ. ଏ.
ଦ୍ଵାରୀ

GALPA BHARATI—An Assamese book of selected stories from the Vedas, the Upanishadas, the Ramayana, the Mahabharata, the Jatakas, the Haribangsha and the Bhagawata Purana, written by Shri Atul Chandra Barua. M. A. A. C. S., Published by Shri M. K. Dutta, M. A., Mani Manik Prakash, Guwahati, Sixth Publication. February 1973.

প্ৰকাশক :

শ্ৰীমন্মোজ কুমাৰ দত্ত, এম. এ.

মণি মানিক প্ৰকাশ

গুৱাহাটী- ১

ষষ্ঠ প্ৰকাশ :

ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৭৩

ছপা কৰিছে :

শ্ৰীৰামকৃষ্ণ পাল

লক্ষ্মী-সৰস্বতী প্ৰেছ

২০২ বি, বিধান সৰণী

কলিকতা- ৬

মূল্য : ২.৬০ পইচা

সৰ্বস্বত্ব লেখকৰ দ্বাৰা সংৰক্ষিত

পাতনি

তাহানি পঢ়াশলীয়া কালত বুৰঞ্জী পঢ়োঁতে জাতক, উপনিষদ, পুৰাণ, ভাগৱত আদিৰ যেতিয়া উল্লেখ পাঠোঁতে তেতিয়া এইবোৰ সগৰতঃ ধৰ্মৰ গান তব্দেৰে ভবা কিছুমান ছৰ্বে বা পুথি, সংসাৰ-বিৰাণী, পৰলোকৰ যাত্ৰী বৃটা লোকসকলৰহে উপযোগী—চ'ত্ৰসকলৰ কাৰণে উপাদেশ বাদ্য তাত একো নাই এনে জ্ঞান হৈছিল আৰু তেতিয়াৰেপৰা এগৰোৰৰ প্ৰতি ভয় আৰু ভক্তিভবা কোঁতুলে এটা মনৰ কোনোবা এটি নিভৃত কোণত পুহি ৰাখিছিলোঁ। পিছত সময়ৰ সৈতে পৰমৰ্তী জীৱনত পঠন-পঠন ছবোটা কামত ৰত হ'লগীয়া হোৱাত এং ফোঁতুল দূৰ কৰিবলৈ কিছু সুবিধা মিলিল। তাৰেই ফলত 'গল্প ভাৰতী'ৰ জন্ম। শিশুসকলক পঢ়ুৱৈসকলক উপনিষদ, জাতক, ভাগৱত আদি পৱিত্ৰ পুথিবোৰৰ ভিতৰৰ কথাবোৰৰ এটি ক্ষুদ্ৰ আভাস দিয়া আৰু সেইবোৰৰ প্ৰতি আগ্ৰহ আৰু ফোঁতুল বঢ়োৱাই ইয়াৰ উদ্দেশ্য।

ইংৰাজ শাসনৰ তলত আমাৰ শিক্ষা ক্ৰমত বিজতৰায়া হৈ আহিছিল বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিবই। আমাৰ উচ্চশিক্ষিত লোকসকলে মিল্টন, বাইৰণ, কীটচ, টেনিচন, শ্বেলী, থেক্সপীয়েৰ আদিৰ লেখা যিদৰে জানে, মানে আৰু ব্যৱহাৰ কৰে; ভাগৱত, পুৰাণ, যশোভাৰত, ৰামায়ণ আদিৰ কথা সেইদৰে নাজানে। ইয়াৰ কাৰণ, তেওঁলোকক সেইবোৰ শিক্ষাবলৈ বিশেষ সুবিধা দিয়া নহৈছিল।

স্বাধীনতা পোৱাৰ পিছত শিক্ষা বিষয়ত আমাৰ হেৰোৱা জাত আকৌ বিচাৰি লবৰ হৈছে। আমাৰ পুৰণি শিক্ষা আৰু সংস্কৃতি কেনে আছিল তাকে জানি নতুনৰ লগত যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰিব পাৰিলেহে আমাৰ শিক্ষা পূৰ্ণাঙ্গ হব। এনেবোৰ ভাব অৱস্থাত লৈয়েই 'গল্প ভাৰতী' ৰচনা কৰা হৈছে। শিশুসকলৰ মন:পুং আৰু হিন্দুধৰ্ম হলেই পৰিশ্ৰম সার্থক হোৱা বুলি ভাবিম।

ছিপাখাৰ, মজলদৈ

১৯৫১

} শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

বৰ্ষ সংস্কৰণ

‘গল্প-ভাৰতী’ৰ (পুৰণি পুথিৰ সাধু) পঞ্চম সংস্কৰণ ছপোৱা হ’ব। আজি হুবহু হ’ল। নানা কাৰণত বৰ্ষ সংস্কৰণ উলিয়াবলৈ মন মেলা নাছিলোঁ। পিছে, যোৱা দুয়ো বছৰতে কিতাপখন দুবাৰকৈ শিক্ষা-বিভাগৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ ঘন-চালনীৰ মাজেদিও সৰ্বকি উত্তীৰ্ণ হোৱা দেখি প্ৰকাশৰ কাৰণে ঠেলি আগবঢ়াই দিয়া হ’ল। ঔপন্যাসিক বন্ধু স্বৰ্গীয় প্ৰেমনাৰায়ণৰ পুত্ৰ স্মৃতি বিজড়িত ‘মণি-মাণিক প্ৰকাশে’ প্ৰকাশৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰাত কৃতাত্ম হৈছোঁ। এতিয়া ই ছাত্ৰবন্ধুসকলৰ উপকাৰত আহিলেই আমাৰ প্ৰথম সাৰ্থক হ’ব।

নৱগিৰি, চানমাৰি

গুৱাহাটী-৩

১০/১/৭৩

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্র বৰুৱা

চট্টোবেতি চট্টোবেতি :

গৈ থাকা, গৈ থাকা

(ঋগ্বেদ; ঐতৰেয় ব্ৰাহ্মণ)

বেদৰ নাম হুন্তনা যাহুহ নাই। সেইবুলি আকৌ বেদ ভালকৈ জনা লোকো অতি কম। বেদৰ দুটা অংশ : এটা মন্ত্ৰ, আনটো ব্ৰাহ্মণ। ব্ৰাহ্মণ অংশত মন্ত্ৰবোৰৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিয়া আছে। ব্যাখ্যাৰ লগতে কোনো কোনো ঠাইত উদাহৰণ স্বৰূপে দুটা-এটা আখ্যানো ওলাই পৰিছে। তাৰে এটা ইয়াত বৰ্ণোৱা হ'ব।

ইক্ষাকু বংশৰ বজ্জা হৰিশ্চন্দ্ৰ বহু কাললৈ অপুত্ৰক হৈ আছিল। তেওঁৰ পত্নী আছিল এশ গৰাকী, কিন্তু পুত্ৰ হলে এটিও নাছিল। এই কাৰণতে বজ্জাৰ মনত বৰ দুখ।

এদিন হৰিশ্চন্দ্ৰ বজ্জাই 'পৰ্বত' আৰু 'নাৰদ' নামৰ ঋষি দুজনৰ আগত চোগ বুজি মনৰ খেদ বিবৰি কলে। ঋষি নাৰদে তেতিয়া কলে, "হে বাজন্! তুমি শুদ্ধভাৱে থাকি বৰুণ দেৱতাক স্তুতি কৰিবা। স্তুতিৰ মাজত পুত্ৰ কামনা কৰাৰ লগতে ইয়াকো কবা যে যদি পুত্ৰ-লাভ হয় তেনেহলে তুমি তাৰ দ্বাৰা যাগ-যজ্ঞ কৰিবা।" কোনো এক দেৱতাৰ নামত এটা বা অধিক বস্তু উৎসৰ্গ কৰাকে বেদত যজ্ঞ বোলে।

নাৰদৰ উপদেশ মতে বজ্জাই বৰুণক স্তুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। বৰুণ দেৱতা তুষ্ট হ'ল আৰু হৰিশ্চন্দ্ৰ বজ্জাক দেখা দি পুত্ৰলাভৰ কাৰণে বৰ দিলে। বৰ দিয়াৰ সময়ত কিন্তু তেওঁ স্পষ্টকৈ কৈ গ'ল যে বজ্জাই পুত্ৰ-লাভৰ পিছত সেই পুত্ৰেৰে যজ্ঞ কৰিব লাগিব।

যথাসময়ত বজ্জা হৰিশ্চন্দ্ৰৰ পুত্ৰ-লাভ হ'ল। ল'ৰাটিৰ নাম ৰখা হ'ল বোহিত। বোহিতৰ জন্মৰ দিনচোৰেক পিছতেই বৰুণ আহি উপস্থিত হ'ল আৰু বজ্জাক কলে, 'মহাৰাজ, তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞামতে এতিয়া যজ্ঞ আৰম্ভ কৰা।'

হৰিশ্চন্দ্র বজা বিমোহিত পবিল। এফালে অপত্যশ্বেহ, আনফালে নিজৰ প্ৰতিজ্ঞা বন্ধ। কোনটো এৰিব, কোনটো ধৰিব! খন্তেক ভাবি-চিন্তি তেওঁ স্থিৰ কৰিলে—দিন পালেই ক্ষণ পোৱা যায়। গতিকে দিন লৈয়ে চোৱা যাওক। পিছেপৰে ভাবি-চিন্তি চাই যি হয় কৰিম। এনেকৈ ভাবি তেওঁ বৰণক কলে, “কথাটো হয়। পিছে, মোৰো পুত্ৰ জন্মিছেহে মাথোন। তাৰ এতিয়াও অশৌচ যোৱা নাই। গতিকে দুহ দিন যাওক। কিয়নো দুহ দিনলৈ পশু যাগৰ যোগ্য নহয়। তাৰ পিছত এটা ব্যৱস্থা কৰা যাব।” বৰণ মান্তি হ’ল।

এদিন দুদিনকৈ দুদিন উকলিল। তেতিয়া এদিন বৰণ আকৌ ওলালহি। তেওঁ বজাক কলে, “মহাৰাজ, তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞামতে এতিয়া যজ্ঞ কৰা।”

হৰিশ্চন্দ্রই কলে, “এতিয়াও তাৰ দেখোন দাঁতেই গজা নাই। দাঁত গজিলেহে পশু যজ্ঞৰ উপযোগী হয়। উঃ! দাঁত গজিবলৈ বিয়কচোন। কিয়নো বাক ইমান খৰখৰখন লগাইছে?” বৰণ এইবাবে মান্তি হ’ল আৰু ৰাজসভাৰপৰা উঠি যাবলৈ গ’ল।

কালৰ চকুৰি ঘূৰি থাকিল। লাহে লাহে ৰোহিতৰ দাঁত গজিল। তেতিয়া আকৌ বৰণে এদিন আহি ৰজাক তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা সোঁৱৰাই দিলে। ৰজাই কলে, “হে বৰণ দেৱতা, সি এতিয়াও নিচেই সৰুই আছে। তাৰ এতিয়াও পিয়াহ খোৱা দাঁত সৰাই নাই। এই পানী-কেঁচুৱা ল’ৰাটোৰে কি যাগ হয়? তাৰ পিয়াহ-দাঁত সৰি নতুন দাঁত গজকচোন।”

বৰণ শাস্ত প্ৰকৃতিৰ দেৱতা। তেওঁ “তথাস্তু” বুলি কৈ বিদায় ললে।

চাওঁতে চাওঁতে ৰোহিতৰ পিয়াহ-দাঁতো সৰিল। নতুন দাঁত গজি আহিল। তেতিয়া, এদিন বৰণ আহি আকৌ উপস্থিত হ’ল। বৰণক দেখিয়ে হৰিশ্চন্দ্রই সকলো বুজিলে আৰু কলে, “হে বৰণ দেৱতা, পিছে এটা কথা নহয়। আমি হলো কজিয় যাহুহ। আপুনি জানেই যে কজিয়ৰ সন্তান বহুৰূপ, কৰচ আদি বহন কৰিবলৈ সক্ষম নহয় মানে কজিয় নহয়। বোহিৰুকে কৰচ ধাৰণ কৰিবলৈ বিয়কচোন। কিয়নো ইমান ভৰতাইভৰাখন লগাইছে? সিনো হেৰাই বা পলাই গৈছে?” বৰণে এইবাবে ভল্লখুৱকৈ ভাবি “হুৰ বাক” বুলি কৈ বিদায় ললে।

দিন যাৰলৈ ধৰিলে। দিন, মাহকৈ বছৰ বাগৰিল। বছৰৰ পিছত বছৰ গ'ল। লাহে লাহে ৰোহিতেও কৰচ ধাৰণ কৰি ধৰ্ম্মবিজ্ঞা শিকি ললে। এনেতে এদিন বৰুণে আহি বজাক কলে, “মহাৰাজ, তোমাৰ ৰোহিত এতিয়া পূৰ্বা ক্ষয়িয় হৈছে। এতিয়াও জানো বজা কৰাত তোমাৰ কিবা অন্তৰিখা থাকিব পাৰে?”

বজা বিপাণ্ডত পৰিল। অলপ পৰ ততক্ মাৰি বৈ থাকি তেওঁ “হৰ বাক” বুলি কলে আৰু ৰোহিতক সমুখলৈ ঘূৰি পঠিয়ালে। ৰোহিত যেতিয়া পালেহি তেতিয়া বজাট ললে, “বাছা ৰোহিত, সোণ মোৰ! বৰুণৰ ক্ৰপাত মই এদিন তোমাক লাভ কৰিছোঁ। এতিয়া আফৌ পূৰ্বৰ কথামতে মই তোমাক তেওঁৰ উদ্দেশ্যে বজাত দিবলগাত পাৰিলোঁ। হায়! হায়! মই কি হতভগা!”

পিতাকৰ কথা শুনি ৰোহিতে পোনেই কলে, “ওচো, সেইটো নহ'ব।” এই বুলি তেওঁ ধৰ্ম্মৰূপ লৈ অৰণ্যলৈ গ্ৰহণ কৰিলে। তেওঁ অৰণ্যত স্তম্ভীৰ্ঘ এবছৰ কাল ঘূৰি ফুৰিলে, কিয় ফুৰিলে তেওঁহে জানে।

ইফালে ৰোহিত তেনেকৈ গুচি যোৱাত বৰুণৰ খণ্ডে ঘূৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁ ভাবিলে—এই সকলোবোৰ বজা হৰিশ্চন্দ্ৰৰেই চক্ৰান্ত। গতিকে পুতেকক এৰি পিতাককেই ধৰিব লাগিল। এইদৰে শুনি তেওঁ হৰিশ্চন্দ্ৰক উদৰী (জলোদৰ) বোগত তুংগিলৈ অভিশাপ দিলে আৰু উভতি গুচি গ'ল।

বজাৰ উদৰী বোগ হ'ল। হাত-ভৰি শুকাই গৈ ল'ক যেন হ'ল। পেট বাঢ়ি গৈ মৰৰ হাড়ীৰ আকৃতি ললে আৰু তাত কেইবাগৰীয়ান পানী জমা হ'ল। দেখাত বজা তেনেই আপচু হৈ পৰিল; তেওঁ ঘৰবপৰা বাজিলে নোলোৱা হ'ল।

ইপিনে বাজাৰ এই দুৰ্দশাৰ বাতৰি ইকান-সিকানকৈ অৰণ্যত ভয় কুৰা ৰোহিতৰ কাণত পৰিল। পিতাকৰ এই দুৰৱস্থাৰ কথা শুনি তেওঁৰ অন্তৰে কান্দি উঠিল। তেওঁ স্নিবেৰে থাকিব নোৱাৰি অৰলৈ বুলি খোজ ললে।

তেতিয়া ইজাই ভাবিলে—ৰোহিতে নিজৰ লক্ষ্য পাহৰিলে। তাৰ ওচৰলৈ যাব লাগিল। এই ভাৰি তেওঁ এজন ধূলুন্ধৰ বায়ুৰ বেশত আহি ৰোহিতৰ আগত উপস্থিত হ'ল। তেওঁ ৰোহিতক উপদেশ দিয়াৰ ছলেনে এটি নচকৰ গীত শুনাগৈ। গীতটো ইয়ানে বৰ্ষাৰণী আছিল যে তাক শুনি ৰোহিত

পুনঃ ভ্ৰমণৰ কাৰণে অৱশ্যলৈ গ'ল। গীতটোৰ অৰ্থ—“হে বোহিত, ভ্ৰান্ত বোহোৱালৈকে যেয়ে নিবন্তৰ চলন্ত অৱস্থাত থাকে তেওঁহে সম্পদ পায়। এলেহুৱা হৈ বহি থাকিলে বৰলোককো পাপে শাসন কৰে। এই কথা-কেই আমি সদায় শুনি আৰু মানি আহিছোঁহক। যি চলে তেওঁৰ লগে লগে দেৱতা ইন্দ্ৰও তেওঁৰ পথৰ সাৰথি হৈ চলে। গতিকে হে বোহিত, চলি থাকা চলি থাকা—চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি” (১)

ইন্দ্ৰৰ উপদেশত বোহিত মুগ্ধ হ'ল। তেওঁ আকৌ এটি হুৱীৰ্ঘ বছৰ ভ্ৰমণ কৰিলে। বছৰ শেষ হোৱাত পুনঃ তেওঁৰ পিতাক হৰিশ্চন্দ্ৰলৈ বৰকৈ মনত পৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ আৰু ৰব নোৱাৰিলে। তেওঁ ঘৰলৈ উভতি খোজ-লগে।

ইকালে ইন্দ্ৰই আকৌ ভাবিলে—সকলো পণ্ড হ'ল। বোহিতৰ মন পুনঃ বিচলিত হ'ল। তেওঁ তেতিয়া আকৌ আগৰ দৰে বায়ুৰ বেশত আহি বোহিতক আগভেটি ধৰিলে আৰু পুনঃ এটি সংচৰণ গীত শুনালে। এইবাৰ তেওঁ গীতটোত কলে, “হে বোহিত, যি চলি থাকে তেওঁৰ দেহৰ শোভাও ফুলৰ দৰে প্ৰক্ষুটিত হয়। আত্মাও দিনে দিনে বিকশিত হয়। কুৰি থকাৰ কলতে পঞ্চভ্ৰমৰ দ্বাৰা তেওঁৰ মনৰ পাপবোৰ মৰিমুৰ হৈ শুই পৰে। গতিকে তুমিও চলি থাকা, চলি থাকা—“চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি”।” (২)

এইবাবে গীত শুনি বোহিতৰ মন ঘূৰিলে। তেওঁ পুনঃ বনলৈ উভতিল। বনত তেওঁ আকৌ এবছৰ কটালে। বছৰ শেষ হোৱাত, পিতাকলৈ মনত পৰাত বোহিত আকৌ ঘৰমুৱা হ'ল। ইন্দ্ৰই এইবাবে আগৰ দৰে আহি বাটতে বোহিতক লগ ধৰি কথাৰ ছলেৰে আৰু এটি গীত শুনালে। এই-বাবে গীতৰ অৰ্থই বোহিতৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰিলে। গীতত এইবাৰ কোৱা হৈছিল—“হে বোহিত, যি লোক বহি থাকে তাৰ ভাগ্যও বহি থাকে; যি উঠি যায় হয়, তাৰ ভাগ্যও যায় হয়; যি শুই থাকে তাৰ ভাগ্যও

(১) নানাভাষাৰ শ্ৰীৰক্তি ইতি বোহিত স্তব্ধম।

পাপো বৃদ্ধবৰো জন ইন্দ্ৰ ইচ্ছবতঃ সখা ॥—চৰৈৱেতি চৰৈৱেতি।

(২) পুন্পিণ্ডো চৰতো জন্মে তুৰুখাত্মা-কলগ্ৰহিঃ।

শেবেহন্ত সৰ্কে পাল্য়ান্ দান্ অয়েণ প্ৰপথে দ্বতাঃ। —চৰৈৱেতি চৰৈৱেতি।

শুই থাকে আৰু যি চলি থাকে তাৰ ভাগ্যও চলি থাকে। গতিকে প্ৰগতিশীল হোৱা; চলি থাক্, চলি থাক্—চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি।” (৩)

গীত শুনি ৰোহিতে এইবাৰো হেৰুৱা মনৰ বল ঘূৰাই পালে। তেওঁ পুনঃ বনলৈ যাত্ৰা কৰিলে, আৰু তাত স্থায়ী এটি বছৰ কটালে। বছৰ শেষ হোৱাৰ লগে লগে চতুৰ্থবাৰ তেওঁ আকৌ ঘৰলৈ বুলি উভতি খোজ ললে।

ইন্দ্ৰয়ো প্ৰগতিৰ মন্ত্ৰ ৰোহিতক সম্পূৰ্ণ কৈ শিকাইহে এৰিব। গতিকে তেওঁ আগৰদৰে বামুণৰ বেষত ইবেলিও পুনঃ ৰোহিতৰ আগত ওলালহি। তেওঁ এইবাৰো আৰু এটি মন্ত্ৰ, গীতৰ স্থৰও ৰোহিতক শুনালে। গীতৰ অৰ্থ হ’ল—“শুই থকাটোৱেই হ’ল কলি; চকু-মুখ মোহাৰি টোপনিৰপৰা জাগি উঠি বহাটোৱেই দাম্পৰ; উঠি থিয় হোৱাটোৱেই ত্ৰেতা আৰু চলন্ত অৱস্থাত থকাটোৱেই সত্য যুগ। গতিকে হে ৰোহিত, তুমিও সত্যৰ মন্ত্ৰ দাৰ। দীপ্ত হৈ চলি থাক্, চলি থাক্—চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি।” (৪)

এনে উদ্দীপনাপূৰ্ণ মধুৰ উপদেশ শুনি ৰোহিত এইবাৰো হাবিলৈ গ’ল। বনত আগৰ দৰেই এটি বছৰ পাৰ হোৱাত তেওঁৰ মন আকৌ ঘৰৰ কাৰণে আৰু পিতাকৰ কাৰণে চঞ্চল হৈ পৰিল। তেওঁ আকৌ ঘৰমুৱা হ’ল।

ৰোহিত ৰাজপুৰী পায় পায়। এনেতে পূৰ্বৰ ইন্দ্ৰ য়াহি বুঢ়া বামুণটি হৈ উপদেশৰ জোলাঙা মেলিলেহি। বামুণৰ কথা শুনিও বোৱাৰি। গতিকে ৰোহিতে কাণ পাতি শুনিলে। ব্ৰাহ্মণবেশী ইন্দ্ৰই এইবাৰো কথাৰ ছলেৰে গীত এটি গাই তাতেই ৰোহিতক কলে, “লঙ্ক লোকেহে মধু লাভ কৰে; অৰ্থাৎ চলাটোৱেই হৈছে অমৃত লাভ আৰু তাৰ স্থান (উদ্বৰ) কল লাভ। যি স্থায়ী সদা-সৰ্ব্বৰ। অবিৰাম বিচৰণ কৰিও তন্ত্ৰা বা এলাহ অজ্ঞতৰ নকৰে তেওঁৰ মাহাত্ম্য গোৱা। গতিকে হে ৰোহিত, তুমিও চলি থাক্, চলি থাক্—চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি।” (৫)

(৩) আন্তে ভগ আসীনস্তে, দ্বিভিত্তি ভিত্তিতঃ।

শেতে নিপত্যমানস্য চৰাতি চৰতো ভগঃ ॥—চৰৈৱেতি চৰৈৱেতি।

(৪) কলিঃ পৰানো ভৱতি সংজিহানন্ত দাম্পৰঃ।

উদ্ভিষ্টং ত্ৰেতা ভৱতি কৃত্য সম্পত্ততে চৰণ্ ॥—চৰৈৱেতি, চৰৈৱেতি।

(৫) চৰয়ে মধু বিলুপ্ত চৰনুস্বাহমুখম্।

স্থায়স্য পদ্য জেবাণং যোন জন্তৱে চৰণ্ ॥—চৰৈৱেতি চৰৈৱেতি।

ষষ্ঠ বছৰৰ বাবে এইবাবো বোহিত বনলৈ উভতিল। বনত গৈ তেওঁ এইবাব গৰু পুহিবলৈ ললে। গৰুৰ লগত নিচেই ঘনিষ্ঠ হৈছিল। এদিন গৰু বাধি থকোঁতে অজ গৰু নম্বৰ ঋষি এজনক পালে। অজীগৰ্ভৰ তিনি পুত্ৰ — শুনঃপুষ্ক, শুনঃশেপ আৰু শুনঃলাঙ্গুল। কি মনত খেলিলত জানো, বোহিতে ঋষিৰ ফলে, “মহৰ্ষি, আপোনাৰ তিনিটি পুতেক। তাৰে যদি মোক এটা দিয়ে তেন্তে মই মোৰ এই এশ গৰু আপোনাক দিম, আৰু সেই ল'ৰাটো দি ময়ো নিজে ঋণমুক্ত হমগৈ।”

ঋষিয়ে এতিয়া এশ গৰুৰ লোভ এৰিব নোৱাৰে, পুত্ৰৰ মমতাও এৰিব নোৱাৰে। তেওঁ তেতিয়া বৰ পুতেকৰ হাতত দি কলে “মই ইয়াক এৰি দিব নোৱাৰোঁ।” ঋষি দুয়োও লগতে আছিল। তেওঁৰো তৎক্ষণাত্ কণিষ্ঠ পুত্ৰৰ হাতত দি কলে, “ময়ো ইয়াক দিব নোৱাৰোঁ।” তেতিয়া উভয়ে মাজু পুতেক শুনঃশেপকেই এৰি দিলে। শুনঃশেপৰ সলনি ঋষিয়ে এশটা গৰু পালে। সে যুগত গৰু আছিল গিৰিহীতৰ সৰ্বাত্মোক্তৈ মূল্যবান সম্পত্তি।

বোহিতে শুনঃশেপক লগত লৈ চৰ্দীৰ্ঘ ছবছৰৰ মূৰত ঘৰলৈ উভতিল। বাটত এইবাব কোনেও ক'তো দি-পথালি নিদিলে। বজা হৰিশ্চন্দ্রই ইমান দিনৰ মূৰত দ্বিত পুত্ৰ বোহিতক দেখি হাতেতে অৰ্ঘ্য ঢুকি গোৱাদি পালে।

বোহিতে পিতৃক লৈ, “পিতা, মই এওঁকেই যজ্ঞত মোৰ পৰিবৰ্ত্তে দিবলৈ আনিছোঁ। এওঁক দি মই আপোনাক ঋণমুক্ত কৰি দিম। তেতিয়া আপোনাৰ ৰোগ ভাল হব, পুত্ৰও বৈ যাব।”

বোহিতৰ কথা শুনি বজা হৰিশ্চন্দ্রই বৰুণ দেৱতাক আৰাধনা কৰিবলৈ ধৰিলে। বৰুণ ওলালহি। হৰিশ্চন্দ্রই পোনেই বৰুণক কলে, “হে দেৱতা এই ল'ৰাটোকেই মই তোমাৰ অৰ্থে যজ্ঞত উৎসৰ্গ কৰিম, হবনে?”

বৰুণে ভাবিলে-সমূলি নোহোৱাতকৈ বাক সিও যথ তহ। এনেকৈ ভাবি তেওঁ তাকেই মান্তি হ'ল।

যথা সময়ত যজ্ঞ আৰম্ভ হ'ল। যজ্ঞত যজ্ঞন কৰিবৰ কাৰণে শুনঃশেপক মাজু কৰি বান্ধি অনা হ'ল। শুনঃশেপে দেখিলে সঁচাকৈয়ে এতিয়া তেওঁ যজ্ঞৰ বলি হয়। তেওঁ তেতিয়া ভাবিলে—ময়ো যদি ঋষিৰ ল'ৰা হওঁ তেনেহলে মোৰ বুদ্ধি এনেধৰে তেতিয়াও হব নোৱাৰে। এইবাবে ভাবি তেওঁ প্রজ্ঞাপতি, অগ্নি, সৰ্বিতা, বৰুণ, বিশ্বদেৱ, ইন্দ্ৰ, উষা আদি দেৱ-

দেৱীক প্ৰাণভিক্ষা কৰি কাতৰভাৱে পৰি না ক'বলৈ। দেৱ-দেৱীসকল গুনঃ-
 শেপৰ স্ততিত তুই বুলি ক'ব। 'ব'ৰণ ৰূপত গাবলৈ
 ধাৰাব লগে লগে, 'ব'ৰণ ৰূপত ভাৰি বন্ধন
 মুকলি হ'ল। দেৱ-দেৱীসকল 'ব'ৰণ ৰূপত দেখা দি ক'লে যে
 তেওঁলোক সকলোৰে বন্ধন শেখাৰে, 'ব'ৰণ ৰূপত পৰম সন্তোষ লাভিছে।
 বৰুণ দেৱতায়ো অতিশয় সন্তুষ্ট হৈ হৰিশ্চন্দ্ৰ ৰজাক উদৰী বোপৰণৰা মুক্তি
 দিলে। সকলো ঠাইতে শান্তি বিৰাজ কৰিলে।

— — —

সত্যকাম (ছান্দোগ্য উপনিষদ)

মাক জবালাৰ এটি মাজ পুত্ৰ আছিল, নাম—সত্যকাম। সত্যকাম তেতিয়া নিচেই সৰু ল'ৰা, বয়স ৮।৯ বছৰৰ বেছি নহয়। এদিন মনত কি এটা ইচ্ছা জাগিলত সত্যকাম দোক-মোকালিতে শুই উঠিল আৰু মাকৰ ওচৰলৈ গ'ল। মাক জবালাই তেতিয়া ঘৰৰ বাহী-বন কৰি আছিল। তেওঁ অতি চেনেহেৰে সাৰটি লৈ সত্যকামৰ হাত-মুখ ধুৱাই দিলে। সত্যকামে তেতিয়া কলে, “আই, আই, মই গুৰুৰ ওচৰলৈ গৈ ব্ৰহ্মচৰ্য্য ধৰি ব্ৰহ্মবিদ্যা শিকিব খোজঁ। মোৰ গোত্ৰ কি?”

সেই সময়ৰ শিক্ষা বেলেগ ধৰণৰ আছিল। তেতিয়া ছাত্ৰই গুৰুৰ ঘৰত থাকি ব্ৰহ্মচৰ্য্য পালন কৰি বিদ্যা শিকিব লাগিছিল। সকলোৱে তেতিয়া জানিছিল যে গোত্ৰ নোসোধাকৈ গুৰুৱে কাকো ছাত্ৰ হিচাপে গ্ৰহণ নকৰে, আৰু গুৰুৰ ওচৰলৈ প্ৰথমে যাওঁতে শুকান খৰি একোছা লৈ যাব লাগে।

জবালাই পুতেকৰ কথাৰ উত্তৰত অতি সৰলভাৱে কলে, “বাহা, তুমি কোন গোত্ৰৰ মই ক'ব নোৱাৰোঁ। যৌৱনকালত দাসীবৃত্তি ধৰি বহুত ঠাইত বহুতক পৰিচৰ্যা কৰি ফুৰোঁতে মই তোমাক লাভ কৰিছিলোঁ। সেই কাৰণে তুমি কোন গোত্ৰৰ মই নাজানিলোঁ। মই ইয়াকে মাথোঁ জানো যে মোৰ নাম জবালা আৰু তোমাৰ নাম সত্যকাম। সেইবাবে তুমি তোমাৰ বিষয়ে আনক সত্যকাম-জবালা বুলি চিনাকি দিব পাৰ।”

পুণ্য-সলিলা সৰস্বতী নৈৰ দাঁতিত সেই সময়ত হাবিক্ৰমত গৌতম নামে এজন ঋষিয়ে আত্মৰ পাত্ৰি আছিল। সেই আশ্ৰম সত্যকামৰ ঘৰৰ-পৰা বৰ বেছি দূৰত নহয়। সত্যকামে ইয়াৰ কথা যাকুলেৰে বুধত জনি আছিল আৰু ভিক্ষা কৰিবলৈ অহা আত্মৰবাসী ছাত্ৰবোৰ যাকুলে-সময়ে দেখিছিল।

গুৰু ভয়ত কোনেও হ'লে ফুটাই একো নকলে। যহাৰিয়ে নো কি কয় তাকে গুনিবলৈ সকলোৰে আগ্ৰহ জমিল।

অলপ শিহুতেই ধৰিব মুখ উজ্জল হৈ উঠিল। তেওঁ যেন হঠাৎ কিবা এক নতুন তথ্যহে আবিষ্কাৰ কৰিলে। সত্যকামৰ সুবৃত্ত ধৰি আলীৰ্কাৰ দি তেওঁ কলে, তুমি অত্যাশ্চৰ্য নোহোৱা বৎস! সত্য কথা বি ইমান স্পষ্টভাৱে ক'ব পাৰে তেৱেঁই ব্ৰাহ্মণ। সত্যকামৰা বিচলিত নোহোৱা কাৰণেই মই তোমাক শিক্ৰকণে গ্ৰহণ কৰিম।" ইয়াকে কৈ ধৰিয়ে সত্যকামক উপনয়ন দি শিহু পাতিলে।

সত্যকাম আজন্মত থাকিল।

আজন্মৰ ছাত্ৰসকলৰ ওপৰত বেলেগ বেলেগ কামৰ ভাৱ দিয়া থাকে। কোনোৱে হোমৰ কাঠ বোপাব কৰে, কোনোৱে আলহী-অতিথিৰ আদ-পৈচান ধৰে, কোনোৱে গুৰুৰ পৰিচৰ্যা কৰে, আৰু অল্প কোনোৱে বা তিকা কৰি আনে—ইত্যাদি।

এদিন যহাৰি গৌড়মে আজন্মৰ গৰবোৰৰ পৰা লেবেলা-চেপেটা ধৰণৰ চাৰি ম সৰু বাহি আনি কলে, "বৎস সত্যকাম, আজন্মৰ এই চাৰি ম সৰু উপহৃত ঝাঁহ-পানীৰ অভাৱত তুমাই-বীণাই চেবেলা হৈ গৈছে। আজিৰ পৰা মই ইহঁতৰ আপতালৰ ভাৱ তোমাৰ ওপৰত দিলোঁ। তুমি আৰু ইহঁতক আজন্মৰ বাহিৰ কৰি দিয়া। আৰু ইহঁতৰ সন্ধ্যা বাঢ়ি গৈ এইজনাৰ নকৰ মাৰে ফুটাই দাৰিবা।"

গুৰুৰ আদেশ মতে সৰু চাৰি ম খেদি গৈ সত্যকাম আজন্মৰ বাহিৰ হ'ল। তেতিয়াৰেপৰা তেওঁ নো বৰুৱা কামতেই কৰ্মৰাম গুপি বিলে। বিবত হাৰিয়ে-বসে গুৰুৰ ভয়ত তুমি কৰে আৰু বাঢ়ি হ'লে একমুহূৰ্ত্তি পৰাশিত কৰিবোৰ বাঢ়ি গৈ তাকলৈকে মই এহুবা বৰি শিহুতক পৰা দিছোঁ। শিহুতক বিহুৰাৰ পাৰী আৰু ভোকত বসৰ কল-হুল—ইয়াকে ব্যৱহাৰ তেওঁ জীৱন ধাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এদিনে বহুত বিল সৰু। বিল-বাহিৰ বাহিৰ বাহিৰ। সত্যকামৰ কিছু জমি আছে। বাহিৰ। তেওঁ কৰ্মৰাম পাৰী কৰিবলৈকে কল-হুল হৈ উপনয়ন—বহুত বিল সৰু। বাহিৰ বাহিৰ বাহিৰ বাহিৰ।

নিজক সম্পূর্ণভাবে নিবৃত্ত বাখিলে। মনমন মাক জ্বালা আক পূজবীয়
গুণ গৌতমব কথাও যেন তেওঁ নাহে নাহে পাহৰি হাবলৈ ধৰিলে।
গৰুফেইটাই হ'ল তেওঁৰ তপ-জপ-ধ্যান-উপাসনা সকলো। নিইতব বাহিৰে
যেন তেওঁৰ আক ভাবিবলৈ অহৈন একো নোহোৱন্ত পৰিল।

এনেকৈ এনিশা জুই ধৰি লৈ গৰুবোবৰ নিঠিত হাত কুলাই মনব
কৰি থাকোঁতে তাৰে এটা ব'ড় গৰুৰে যেন তেওঁক মাতি উঠিল, “সত্যকাম,
সত্যকাম!”

সত্যকামে সৰিয়ৱে উত্তৰ দিলে, “কওক তপৱন!”

ব'ড়টোৱে কলে, “হে সোম্য, আমাৰ সংখ্যা বাঢ়ি গৈ এহেজাব
হৈছে। আমাক আশ্ৰমলৈ লৈ ব'লা, বৎস।”

সত্যকামে গণনা কৰি চাই দেখে ব'ড়ৰ কথা সঁচা, গৰুব সংখ্যা
এহেজাব হৈছে। তেওঁ একো ক'বলৈ নো-পাওঁতেই ব'ড়টোৱে আকো
কলে, “সত্যকাম, মই তোমাক চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এক পদব কথা কওঁ শুনা।”

ব'ড়ৰ কথাৰ সত্যতাই ইতিপূৰ্বে সত্যকামক তবধ লগাই থৈছিল।
অযাচিত্তেই এইবাৰ পুনঃ ব'ড়টোৱে তেওঁক ব্ৰহ্মজান দিব পোজাত তেওঁৰ
অন্তৰ বিষয় আক আনন্দত নাচি উঠিল। তেওঁ অতি আগ্ৰহেৰে আক
সতৰ্কভাৱে উত্তৰ দিলে, “কওক তপৱন!”

ব'ড়টোৱে তেতিয়া ক'বলৈ ধৰিলে, “চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এক অংশ হৈছে
পূবদিশ, এক অংশই পশ্চিম, এক অংশই উত্তৰ আক এক অংশই দক্ষিণ।
এই চাৰি অংশই মিল হৈ চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এক পদ হয়। চাৰিও দিশত
প্রকাশ হৈ বিবাক্ত কৰা কাৰণে ব্ৰহ্মৰ এই পদৰ নাম হ'ল—প্রকাশমান
পদ। হে সোম্য, বি লোকে ব্ৰহ্মৰ এই প্রকাশমান পদৰ কথা জানি তাক
প্রকাশে উপাসনা কৰে, তেওঁ মহলোকত প্রয্যাত হয় আক পৰলোকে
বেৰলোকে আবি কৰি প্রকাশমান লোকলব্ধ হয় কৰে। আৱিৰ তোমাক
চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ বিত্তীয় পদব কথা ক'ব।

ইদাকে কৈ ব'ড়টো বোঁলি হ'ল।

সত্যকামে ব'ড়ৰ কথাবোৰি অৱশ্যে বিশ্বাস কৰিছিল।
চাৰিও দিশত প্ৰকাশ হৈ বিবাক্ত কৰা কাৰণে ব্ৰহ্মৰ এই পদৰ নাম হ'ল—প্রকাশমান
পদ। হে সোম্য, বি লোকে ব্ৰহ্মৰ এই প্রকাশমান পদৰ কথা জানি তাক
প্রকাশে উপাসনা কৰে, তেওঁ মহলোকত প্রয্যাত হয় আক পৰলোকে
বেৰলোকে আবি কৰি প্রকাশমান লোকলব্ধ হয় কৰে। আৱিৰ তোমাক
চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ বিত্তীয় পদব কথা ক'ব।

বেলি ওলাল। সত্যকামে আশ্ৰমৰ অভিমুখে গৰুবোৰ খেদি লৈ ধাবলৈ ধৰিলে। গৰুবোৰ তেওঁ কিছুদূৰ খেদি নিয়ে আৰু ঘাহনি দেখিলে তাতে আকৌ কিছু সময় চৰিবলৈ দিয়ে। এইদৰে গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে বেলি পৰিল। লাহে লাহে সন্ধিয়া লাগিল। সত্যকামে মুকলি পথাৰ এখনত জুই একুৰা ধৰি লৈ তাৰে চাৰিওকাষে গৰুবোৰ ৰাখিলে আৰু পূবৰ ফালে মুখ কৰি জুইৰ ওচৰত নিজেও বহিল।

এনেকৈ বহি লৈ জুইৰ ফালে এবাৰ চাওঁতে জুইৰ মাজৰপৰা কোনো-বাই যেন তেওঁক মাতি উঠিল, “সত্যকাম, সত্যকাম!

আচৰিত হৈ সত্যকামে ইবেলিও উত্তৰ দিলে, “ভগৱন!”

“মই তোমাক চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এক পদৰ কথা কওঁ শুনা।”

“কওক, ভগৱন।”

“চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এক অংশই হৈছে পৃথিৱী, এক অংশই বায়ুমণ্ডল, এক অংশই আকাশ আৰু এক অংশই সমুদ্ৰ। এই চাৰি অংশ মিলি এক পদ হয়। অনন্তহীন কাৰণে চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ এই পদৰ নাম হ’ল—অনন্তৱান পদ। হে সৌম্য যিয়ে ব্ৰহ্মৰ অনন্তৱান পদক জানি লৈ প্ৰকৃতভাৱে আৰাধনা কৰে ইহজন্মত তেওঁৰ বংশ অনন্ত কাললৈ বাঢ়ি গৈ থাকে আৰু পৰলোকতো তেওঁৰ অক্ষয় লোকসমূহ জন্ম কৰে। ৰাজহংসই তোমাক চতুশ্ৰাব ব্ৰহ্মৰ তৃতীয় পদৰ কথা ক’ব, সৌম্য।”

অগ্নিৰ কথা শেষ হ’ল। সত্যকামে এই কথাবোৰকে গুণি-গাঁথি নিশাটো কটালে।

ৰাতি পুৱালত তেওঁ আকৌ আশ্ৰমৰ অভিমুখে গৰুবোৰ খেদি নিবলৈ ধৰিলে। গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে সেই দিনাও পলুঙ্গি হ’ল। সত্যকামে হাবিৰ দাঁড়িৰ মুকলি ঠাই একোখৰত জুই একুৰা ধৰি লৈ তাৰ চাৰিওকাষে গৰুবোৰ ৰাখি সত্ৰকৃতভাৱে পূজা দি থাকিল।

ৰাতি গহীন হৈ অহাৰ লগে লগে ক’তো কাৰো সাব-জব নোহোৱা হ’ল। গৰুবোৰে মহা আয়মেৰে ঘাই পাঙলিয়াবলৈ ধৰিলে। এনেতে নিশাৰ কিছুটো নিভৰজা ভেদ কৰি ৰাজহংস এটা কোনোবা বিক্ষিপ্ততা উচি আছিল আৰু তেওঁৰ পদ একোপাত পৰি সত্যকামক হাতিলে, “সত্যকাম, সত্যকাম।”

এইবাবে সত্যকামে উত্তৰ দিলে, “ভগৱন্ !”

“মই তোমাক চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ এক পদৰ কথা কওঁ জনা, সোম্য।”

“কওক প্ৰভো !” সত্যকামে কলে।

চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ এক অংশই হৈছে অগ্নি, এক অংশই পুৰী, এক অংশই চন্দ্ৰ আৰু এক অংশই বিদ্যুৎ। এই চাৰি অংশই মিলি ব্ৰহ্মৰ এক পদ সম্পূৰ্ণ হয়। চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ এই পদৰ নাম হ’ল—জ্যোতিমান পদক যি জানে আৰু প্ৰকাৰে পূজা কৰে, তেওঁ ইহ-জগতত জ্যোতিমান হৈ বিবাহ কৰে আৰু পৰলোকতো চন্দ্ৰ-পুৰীবি জ্যোতিমান লোকসকলক জয় কৰে। মদগু নামৰ জলচৰ পক্ষীয়ে তোমাক চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ চতুৰ্ভুজ পদৰ বিষয়ে ক’ব, সোম্য।”

ইয়াকে কৈ ৰাজহাঁহটো আকৌ কোনোবা ফালে উৰি গুচি গ’ল।

ৰাতি পুৱালত আগৰ দৰেই সত্যকামে আশ্ৰমৰ অভিমুখে গৰখোৰ খেদি লৈ যাবলৈ ধৰিলে। আশ্ৰমলৈ কিছু দূৰ থাকোঁতেই সেইদিনাও বেলি পৰিল। সন্ধ্যা লগাত সত্যকামে গৰখোৰ হাবিৰ দাঁতিৰ মুকলি ঠাই এডোখৰত ৰাখি জুই ধৰি লৈ পহৰা দি থাকিল।

ৰাতি বহুত হ’লত সেই দিনাও এটা জলচৰ চৰাই উৰি আহি ওচৰৰ এজোপা গছত পৰিল। এয়ে ৰাজহংসই কোৱা মদগু পক্ষী। সত্যকামে চৰাইটোলৈ একেধৰে চাই থাকিল। অলপ পৰ বৈ চৰাইটোৱে সত্যকামক মাতি উঠিল, “সত্যকাম, সত্যকাম !”

আগৰ দৰেই সত্যকামে উত্তৰ দিলে, “ভগৱন্ !”

“মই তোমাক চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ এক পদৰ কথা কওঁ জনা, সোম্য !”

“কওক প্ৰভো !” সত্যকামে কলে।

“চতুশ্ৰী ব্ৰহ্মৰ এক অংশই হৈছে প্ৰাণ, এক অংশই চকু, এক অংশই কাণ আৰু এক অংশই মন। এই চাৰি অংশ মিলি ব্ৰহ্মৰ এক পদ হয়। আয়তন বা আশ্ৰয় থকা হেতুকে ব্ৰহ্মৰ এই পদৰ নাম হ’ল—আয়তনৱান পদ। হে সোম্য ! ইয়াক যি আয়তনৱান-বুলি জানে আৰু প্ৰকাৰে পূজা কৰে তেওঁ এই পৃথিৱীত আয়তনৱান অৰ্থাৎ উপযুক্ত আশ্ৰয়-বিশিষ্ট হয় আৰু পৰলোকতো আয়তনৱান লোকসমূহ জয় কৰে।”

ইয়াকে কৈ মদগু পক্ষীও উৰি গুচি গ’ল।

বাতি পুৱালত ইবেলি সত্যকামে গৰুবোৰ খেদি নি শুকৰ আশ্ৰয় পালেগৈ। মহৰি গৌতমে ইমান দিনৰ শিহুত তেওঁৰ প্ৰিয় শিশু সত্যকামক বেধি মনত বৰ হৰিব পালে। গৰুবোৰলৈ চাই তেওঁ দেখে যে সিহঁত আক আগৰ সেই লেবেলা-চেপেটা চাৰি খ আধামৰা গৰু হৈ থকা নাই। চালে চকু-বোৱা হুহু-সবল নিপোটল এহেজাৰ গৰু হৈ পৰিছে।

যবমতে পমি গৈ তেওঁ সত্যকামৰ কালে পুনৰ মুখ ঘূৰাই চালে; তেওঁ বেন দেখিলে—সত্যকামৰ মুখত জ্ঞানৰ দিব্য কান্তি বিৰিঙি পৰিছে। তেওঁ ততালিকে হুহিলে, “বৎস সত্যকাম, তোমাক দেখোন মোৰ ব্ৰহ্মবিদ্ ব্ৰহ্মবিদ্ বেন লাগিছে। তোমাক ব্ৰহ্মবিজ্ঞা শিকালে কোনে, সৌম্য?”

সত্যকামে অতি নম্ৰভাৱে কলে, “মাতৃহত বাহিৰে অইনে, শুকদেৱ! কিন্তু মই জানী লোকসকলে কোৱা শুনিছোঁ বোলে হেনো শুকৰপৰা শিকা বিজ্ঞাহে একুত বিজ্ঞা, আৰু সিহে কাৰ্য্যকৰী হয়। গতিকে হে ভগৱন্, আপুনি কৃপা কৰি মোক সম্পূৰ্ণ ব্ৰহ্মজ্ঞান দান কৰক।”

ইয়াকে শুনি মহৰি গৌতমৰ মন আনন্দ আৰু কোঁতুলত নাচি উঠিল। তেওঁ সত্যকামৰপৰা কেনেকৈ কাৰপৰা কি শিকিলে জানিব পাৰি কলে, “হে সৌম্য, ব্ৰহ্মৰ বিষয়ে জানিবলৈ তোমাৰ আৰু একো বাৰী নাই। তোমালৈ নিৰ্ঘল আৰু পৱিত্ৰ অন্তৰত প্ৰকৃতিৰ বেলেগ বেলেগ বস্তুৰে প্ৰিয় জ্ঞান বি প'ল—ভাতকৈ উজ্জল জ্ঞান আৰু একো নাই। তুমি সাধনাত সিদ্ধি লাভ কৰিছা, তুমিহে একুত ব্ৰহ্মবিদ্ খনি।” ইয়াকে কৈ তেওঁ সত্যকামক বিদায় দিলে।

ক-ক-ক

(ব্রহ্মাবশ্যক উপনিষদ)

স্বপ্ন-পাতনিব কথা । প্রজাপতি ব্রহ্মাই তিনি জ্ঞেয় জীৱ এবম্বে স্বপ্ন
কবিলে—সেৱতা, মানৱ আৰু অহৰ । তিনিওৰে তেওঁ হ'ল উৎসাহতীয়া পিতৃ ।
বেতিয়া সিহঁতৰ বিত্তা-শিকাব বয়স হ'ল, তেতিয়া সিহঁত গৰুসোটিয়ে দিলি
এদিন প্রজাপতিৰ তত্বসৈ গ'ল আৰু কলে, “পিতা, লাহে লাহে আমি
ভাঙব হৈ আহিছোঁ । আমাক উপযুক্ত শিকা দিয়ক ।”

পুতেকহঁতে নিজ-জামে বিত্তা শিকিবলৈ আগ্ৰহ দেখুৱা দেখি প্রজাপতিৰ
মনত বং লাগিল । তেওঁ তিনিওকে এবম্বে ব্ৰহ্মচৰ্য্য পালন কৰিবলৈ কৰ্ণে ।
ভাৰ্য্য, ব্ৰহ্মচৰ্য্য পালন নকৰিলে হাতৰ বেৰাশক্তি বাধাৰে আৰু এতিয়া
স্বপ্ন মোলায় । সেই হেতুকে সিহঁতেও পিতাক উপদেশদ্বৰে ব্ৰহ্মচৰ্য্য পালন
কৰিবলৈ ধৰিলে ।

এইমতে বছৰ দিব গ'ল । সিহঁতে তেতিয়া এবিধ ভাবিলে যে সিহঁত
ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰহ্মত কৃতকাৰ্য্য হৈছে; প্রজাপতিৰপৰা আগ্ৰহ আৰু উপদেশ
দাখোৱা প্ৰহৰ কৰিবলৈ এতিয়া বাৰী । সেইবাবে কৰ্ম্মসোৱে প্রজাপতিৰ
তত্বসৈ সৈ তেওঁৰপৰা অহাৰপৰা লবলৈ দিব কবিলে । কিন্তু কৰ্ম্মসো-
ৱেতো একে কৰ্ম্মৰ উপদেশ দাখালে । গতিকে প্ৰক্ৰমে সৈয়েয়ে
বেগেয়ে কোৱাটো দিব হ'ল ।

এমতে গ'ল কেৱলানকল । তেওঁসোৱক সৈ “অশাৰ অজাই কলে
“ভাৰ্য্য, ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰহ্মত আমি কৃতকাৰ্য্য হৈছোঁ । এতিয়া আমাক উপ-
দেশ দি কৰ্ম্মৰ দ্বিৰূপ কৰক ।”

স্বপ্নই প্ৰজাপতিয়ে এবম্বে দাখালে এটা পৰ উত্তৰণ কৰিলে—“হ’ল,
আৰু অহৰ পৰ সৈ কৰিলে, “সুখিলানে কোৱাটোকে ।”

সেইমতে কৰিলে একমুহূৰ্ত্তীয়া কৰিলে, “হ’ল, ভাৰ্য্য, সুখিলানে ।”

সেইক সুখিলানে ।

“ভগৱন, আপুনি কৈছে—‘দ’—অৰ্থাৎ দাম্যত ; তাৰ অৰ্থ দমন কৰা। আমি দেৱতাবিলাক স্বভাৱতে বিলাসণৰায়ণ, ভোগাসক্ত আৰু অজ্ঞিতেন্দ্ৰিয়। আমি নিজক সকলোতকৈ সুখী আৰু সুজ্ঞানী বুলি অভিমান কৰোঁ। কোনো কামতেই নিজক দমন কৰি চলিব নাজানো। সেই দেখি আপুনি আমাক উপদেশ দিলে—‘দ’—দাম্যত—অৰ্থাৎ দমন কৰি চলিবা।”

দেৱতাসকলৰ উত্তৰ শুনি প্ৰজাপতিয়ে বৰি সুখী হৈ কলে, “ঠিক বুজিছা। বোৱা, আজিৰপৰা এই উপদেশ মানি চলিবা। তেজোমাকৰ মঙ্গল হ’ব।”

এনেদৰে কৃতকাৰ্য্যতা লাভি দেৱতাসকলৰ অন্তৰ কামলভ পৌৰুষাৰ্য্য লাগিল। তেওঁলোকে প্ৰজাপতিক প্ৰণাম জনাই বিদায় ললে।

ইয়াৰ পিছত এদিন মানৱসকল প্ৰজাপতিৰ ওচৰলৈ গ’ল। তেওঁলোকে এই প্ৰজাপতিক প্ৰশ্ন কৰি জনাই কলে, “ভগৱন, আমিও ‘দ’ ল’ব লাগিবনে?”

এইবাৰো প্ৰজাপতিয়েই পৰীনাই ক’লে—“হ’। জ্ঞান পিছত তেওঁ মানৱসকলক সুধিলে, “বুজিলানে তোমালোকে?”

মানৱসকলে এক বাক্যত উত্তৰ দিলে, “হয়, ভগৱন বুজিলোঁ।”

“কি বুজিলা বাক?”

“আপুনি আমাক কৈছে—‘দ’—অৰ্থাৎ ‘দম’ ; তাৰ অৰ্থ—স্বিয়া, দমন কৰা। আমি মানৱসকল স্বভাৱতে ক্ৰোধণ আৰু ভোগপ্ৰসক্ত। আমি হলে-বলে-কল-কোমলে আমাক পোষণ কৰিব খোজোঁ। আমাৰ এই পাপ-দুৰ্ভিলে লক্ষ্য কৰি আপুনি আমাক কৈছে—‘দ’—দম, দমন কৰা, নিজৰ সক্তি লক্ষ্য নমাজৰ মঙ্গলৰ হেতু বিদায়, প্ৰজাপতিয়ে বিদায় দিয়া। ইয়াক আপুনি উপদেশ দিছে।”

প্ৰজাপতিয়ে মানৱসকলক কথাক স্বতঃপাটী ক’লে, “ঠিক বুজিছা; বোৱা। সেইমতে কাম কৰিবা, তোমালোকৰ কামলভ হ’ব।”

মানৱসকলে প্ৰজাপতিক আৰ্হু কৰি ক’লে, “আমালৈ আক উদ্বাসিত হৈ তেওঁলোকে ব’ব আহিল।

এইবাৰ অসুখবিলাকৰ পাত্ৰ পৰিল। সেইবোৰ লোকসকলক হৈ প্ৰজাপতি দেৱতাৰ ওচৰলৈ গ’ল, আৰু প্ৰণতি জনাই ক’লে, “ভগৱন,

অপকল্প

(কেন উপনিষদ)

সাপ আৰু বেটনৰ মাজত অসহি কালবৰণৰাই বিবোধ চলি আহিছে। সেই বিবোধৰ কাৰণে সিহঁতৰ খেপাখেপি হ'লেই যুঁজ লাগে। আশাৰ মাহুৰে মাজতো হুক-খনিয়াল চলি থাকিলে কোৱা যায়—“ইহঁতৰ তিতবত অহি-নকুল ভাব।” অহি—সাপ, নকুল—বেটন।

শিছে, অতি পুৰণি কালত বান্ধৰ আৰু বেৰতালকলৰ মাজতো অহি-নকুল ভাব আছিল। সেই কাৰণে ছয়ো পক্ষৰ মাজত সততে হুক-খনিয়াল, হাই-কাজিয়া আৰু আৱাকি যুঁজ-বাগৰ আৰ্হিও হৈ আছিল। এবাৰ কিবা এটা কাৰণত ছয়ো কলৰ কলৰ আৰম্ভ হ'ল। সেই কলল গৈ লাহে লাহে যুঁজত পৰিণত হ'ল আৰু সেই যুঁজ বেমা-মেপেবাটক অনেক দিন চলিল। ইয়াৰ কাৰণে খেপত পাতি দোহোৱা হ'ল।

তদুপৰি তেতিয়া ভাবিলে—এই বেৰতাল আৰু অহুবোৰে যুঁজ কৰি এতিয়া যোৰ বিকলীয়া সন্ধিৰ মাজত আছে। ইহঁতৰ যুঁজখন ভাঙি যিখিলে বহু। এক পক্ষৰ কলীয়া হৈ নিশ্চয়ক হকৰাবহে লাগিল।—ইয়াকে ভাবি তেওঁ বেৰতালকলৰ পাক কল মটাই দিলে। নিজে গৈ যুঁজ নকৰিলে। সেই বলতেই বলী হৈ বেৰতালকলে অহুবোৰক বণত পৰাস্ত কৰিলে।

ইকালে বণত জিকি বেৰতালকলে কিছু জল-গোসাঁই একো নমৰা হৈ উঠিল। তেওঁলোকে ভাবিলে যে নিজৰ বাহুবলেৰেহে তেওঁলোকে যুঁজত জয়লাভ কৰিলে। তেওঁলোকৰে এৰাবাকী তদুপৰি আছিল সেই কথাও তেওঁলোকে পাহৰি গ'ল। পূজা-বেলা কলকো এৰিলে।

এই জয়লাভৰ বাবে উপৰ কলীয়াৰ এৰিলে নকলোৱে এখন আহল-বহল নুফলি পৰাবত বোটা খালে। পক্ষৰ কাৰণে এটা বনভোজৰো আয়োজন হ'ল; তাত মোহনকে পাহি কৰি জয়লাভ কৰা বনৰ খেৰা-পিয়া চলিল। বাই-বৈ বনলীয়া হৈ বনৰ বণত বেৰতালকলে জয়লাভ কৰিলে।

—বাঃ বাঃ কি আনন্দ। আমাৰ মহিমাহে ঠিক মহিমা; আমাৰ বিজয়হে ঠিক বিজয়। আমাৰ গোঁবৰৰ দৰে গোঁবৰ কাৰ স্নায়ু ?

দেৱতাসকলৰ এই অহঙ্কাৰৰ কথা জনৱানে জয়ন্তিৰ প্ৰাৰ্থনাত। তেওঁ ভেতিয়া মনে মনে ভাবিলে—দেৱতাসকলৰ বৰ্প চুব কবিত্ব জয়ন্তিৰ। এনেকৈ ভাবি তেওঁ পথাৰৰ এমূৰে বেজিটোতকৈও ঠিকলৈ যুঁজি এটা হৈ থিয় হ'ল। দেৱতাসকলে যুঁজিৰ কণ দেখি ভয়ত কোঁচ-বোচ খাই ইজনে সিজনক স্তম্ভিত কৰিলে, “ভাই, এওঁ কোনহে? কি কবিত্বলৈ আহিছে?” কিন্তু উত্তৰ দিব কোনে? সকলোৰে যুঁজি দেখিহে চুঁতি হোৱাইছে। সিহঁত বহুত তৰ্ক বিতৰ্কৰ মূৰত এয়ে থিৰ হ'ল যে তেওঁমোকৰ এখন মৰণত শৰণ দি যুঁজিৰ ওচৰলৈ যাব লাগে। কিন্তু যাব নো কোন? শেহত কোনো আগবাঢ়ি নহা দেখি অগ্নি দেৱতায়ে গা-পাতি উঠিল। বাকী দেৱতাসকলে অগ্নিৰ সাহস বখানিবলৈ ধৰিলে।

অগ্নি গ'ল কিন্তু তেওঁ যিহানে সেই বিতোপন যুঁজিটোৰ ওচৰ চাপি যাবলৈ ধৰিলে সিমানে তেওঁৰ বুকখন কিবা এক নজন। ভয়ত কঁপি উঠিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ গৈ একো স্তম্ভিতলৈ নো-পাওঁতেই যুঁজিয়ে গহীনা হৈ মাত দিলে, “তুমি কোন?”

অগ্নিয়ে ভয়ে ভয়ে কলে, “মোৰ নাম অগ্নি। কোনো কোনোৱে মোক জাতৱেণা * বুলিও মাতে।”

“তুমি কি কৰা? তোমাৰ শক্তি কিমান?”

“মই সকলোকে অগ্নি বান কৰোঁ। ইচ্ছা কৰিলে মই হাবি-বন সকলো-বোৰ পুৰি ছাবখাৰ কৰিব পাৰোঁ। মোৰ আগত কেঁচা-পকা একো নাই। মোৰ শক্তি অসীম বুলি জগতে জানে।”

যুঁজিয়ে পুনৰ প্ৰশ্ন কৰিলে, “বাক, মোৰ ওচৰত থকা এই তুফান বজাৰ পুৰিব পাৰিবানে?”

অগ্নিয়ে ভাবিলে—বৰ বৰ পৰ্বত-পাহাৰ, বিশাল হাবি-বন নিৰ্বিৰতে পুৰি ছাই কৰি পেলাওঁ, এতিয়া আকোঁ এওঁ স্তম্ভিত—এই তুফান বজাৰ পুৰিব পাৰিম নে? উপলুঙাৰ এটা মিচিকিয়া হাঁহি বাৰি তেওঁ কলে, “সেইটোনে কি স্তম্ভিত? খুব খাই কিয় পেট নষ্ট কৰোঁ? তাত্তৰ কিবা পুৰিব লাগে যদি দিয়ক।”

* জাতৱেণা মানে সৰ্বজন বা সকলোকে ধাৰণ কৰোঁতা।

যুষ্টিয়ে কলে, 'জালিগে বাক ডাঙব একো পুবিব। এই বাহডাল শোবে। তেই তোমাৰ শক্তি বুজা বাব। ইয়াতকৈ শোবা।'

যুষ্টিয়ে তেনেকৈ কোৱা যাত্ৰেই জুই বপুৰপুৰৈ জলি উঠিল। শিখাই আকাশ স্পৰ্শ কৰিলে। চাৰিওফালে ডেইপুবি বাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কি আচৰিত কথা, বনডাল হ'লে শোবা নগল। শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰিও অগ্নিয়ে বাহডালকৈ পুবিব নোৱাৰিলে। অৱশেষত লাজে-অপমানে তলহুৰ কৰি অগ্নি বিয় হ'ল। যুষ্টিয়ে কলে, "দূৰ হ।" অগ্নি গ'ল।

অগ্নি শূন্য অহা বেথি বেহতাসকলে হুহিলে, "কি ভাই, থবৰ কি? তেওঁ কোন কিবা গম পালানে?" অগ্নিয়ে লাজতে চমুকৈ কলে, "মই নোৱাৰিলোঁ; তোমালোকৰ অস্ত্ৰ এজন যোৱা।"

ঐহাৰ গ'ল বায়ু বেহত। যুষ্টিয়ে এইবাবো আগব হৰেই বায়ু নাম-ধাম সকলো হুহি লৈ তেওঁৰ শক্তি পৰীক্ষা কৰিবলৈ বনডাল উকুৱাই নিবলৈ ক'লে। বায়ু বেহতায়ো অগ্নিৰ হৰেই চোৱা কৰিলে। প্ৰচণ্ড পগোৱা আহিল। কবৰ কবি গছ-বিবিধ ভাগিবলৈ ধৰিলে; কিন্তু কি আচৰিত কথা—বনডাল হ'লে অলপো লবচৰ নহ'ল। লাজে-অপমানে মৰাৰ তুল্য হৈ তেৱেঁ। উভতি আহিল। কলনামুহা হৈ তেওঁ বেহতাসকলক নিজৰ বিকলতাৰ কথা কলেহি।

বেহতাসকলৰ ভিতৰত যি দুজন আটাইতকৈ বেছি সাহসী আৰু বলী তেওঁলোকেই এইবাবে শেন যোৱাৰি গৈ কেঁচা অহাৰি শূন্য আহিবলগীয়া হোৱাত সকলো মিলিত হ'ল।

এনে নিৰাশাৰ সময়ত যি উৎসাহ দিব পাৰে তেওঁহে আচল বজা। বেহতাসকলৰ বজা ইজ। সেই কাৰণে এইবাব ইজ মিলে বাবলৈ ওলাল। বনত তেওঁৰ অলপো অহকাৰ নাই। তেওঁ ভাবিছে যে অগ্নি আৰু বায়ুৰ যুটীয়ে বেহতাই বহু হাৰ, মানিছে, তাত গৈ কৃতকাৰ্যতা লাভ কৰা তেওঁৰ কামৰূপে তেৱেঁ কামজহ। অগ্নিৰ স্পৰ্শ-অহকাৰ সকলো ভাগ্য কৰি তেওঁ যুষ্টিৰ তেওঁৰ চালি প্ৰমাণ কৰালে।

চাওঁতে চাওঁতেই সেই অপকৰ্ম নোঁকৰী যুষ্টি শূন্যত বিলীন হ'ল। ইয়াই হজমতি হৈ শূন্যতেই দুটি হাৰি জ'ল। বায়ুৰে হৰে তাই বাতৰি তেওঁলোকে চকুত চমক লগাই। শূন্যতেই এটি অগ্নিকুণ্ডীয়া মৰীচিক পাবিৰত্ব হ'ল।

এৱেঁই শিৱৰ পত্নী হৈমবতী উমা। ইন্দ্ৰই উমাদেৱীক চিনিব পাৰি নত্ন-
ভাৱে প্ৰণাম জনাই সেই বিভোপন মুৰ্তিটো কাব আছিল আৰু ক'টল প'ল
হুছিলে। দেৱীয়ে উত্তৰ দিলে, “তেৱেঁই ব্ৰহ্ম; তেৱেঁই পৰমেশ্বৰ ভগৱান।
তেওঁৰ ইচ্ছাতেই জগত চলিছে। তেওঁ তোমালোকৰ শক্তি বঢ়াই দিয়াতহে
তোমালোকে অহৰবোৰক যুঁজত হৰাব পাৰিছিল। বণত জয়লাভ কৰি
তোমালোকে মইবৰ ভাবত ওফলি ফুৰিছিল। তাকে দেখি তেওঁ তোমা-
লোকৰ গেল। গপ দূৰ কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে আজি বলৰ পৰীক্ষা ললেহি।
তেওঁ শক্তি নিদিলে কোনেও শক্তিমন্ত হ'ব নোৱাৰে। তেওঁৰ ওচৰত কাৰো
অহংকাৰ নবজে। অনন্ত শক্তিৰ মূল আধাৰ তেৱেঁই।”

উমা এই কথাখিনি কৈ দীৱৰ হ'ল। ইন্দ্ৰই অন্তৰৰ গভীৰ ভক্তিৰে
হাত ধোব কৰি শূন্যতে ভগৱানক প্ৰণাম কৰিলে। খন্তেক পিছতে উমা
অন্তৰ্জ্ঞান হ'ল। - ইন্দ্ৰ উভতি আছিল। তেওঁ ব্ৰহ্মক জ্ঞানিব পাৰিলে।

ইফালে ইন্দ্ৰক বংমানে অহা দেখি দেৱ-সমাজত হৰিষ মিলিল। ইন্দ্ৰই
কথা বিবৰি কৈ নত্নভাৱে ককণাময় ভগৱানক আবধনা কৰিবলৈ সকলোকে
উপদেশ দিলে। দেৱতাসকলেও নিজ নিজ শক্তিৰ সীমা বুজিব পাৰি
অনাধি-অনন্ত-নিৰাধাৰ ভগৱানৰ প্ৰতি সাষ্টাঙ্গে সেৱা জনালে।

অগ্নি, বায়ু আৰু ইন্দ্ৰ—এই তিনিজনী দেৱতাই প্ৰথমে সাহসেৰে ব্ৰহ্মৰ
ওচৰ চাপিব পাৰিছিল কাৰণে তেওঁলোক অন্য দেৱতাতকৈ অধিক শক্তি-
মন্ত হৈ ব'ল; আৰু ইন্দ্ৰই প্ৰথমে ব্ৰহ্মৰ বিষয়ে জনিবলৈ সক্ষম হ'ল কাৰণে
তেওঁ দেৱতাসকলৰ ভিতৰত সদায় শ্ৰেষ্ঠ স্থান লৈ থাকিল।

নটিকেতা

(কাঠোপনিষদ)

তপোবনত সেইদিনা অপাৰ আনন্দ। হোমৰ গোকৃত গোটেইখন আশ্রম ভেনেই আমোলমোল হৈ পৰিছে। বৈদিক মন্ত্ৰৰ স্তললিত স্তব বহু দূৰব-পৰাই শুনা যায়। মন্ত্ৰ গোৱাই মন্ত্ৰ গাইছে, আছতি দিয়াই আছতি দিছে। দক্ষিণা জোৱা বামুণ আৰু তিথাৰী মগনিয়াৰ সীমা সংখ্যা নাই। অহা আহিছে, যোৱা গৈছে। চাৰিওফালে কেৱল উৎপ-ঔপ, উহু-মুহু। এনে লৰা-ধপৰাৰ মাজতো এজন ঋষিক সৰাতোঁকৈ বেছি ধৰণৰ কথা ৰেখা গৈছে—ডেৱেই মহৰ্ষি উদ্ধালক। সেই তপোবন তেওঁৰেই আৰু যজ্ঞও তেওঁৰেই পাতিছে। যজ্ঞটোৰ নাম আছিল—‘বিশজিত যজ্ঞ’।

মহা ব্যক্ততাৰ মাজত যজ্ঞৰ বাহতীয়া কাম চলি আছে। তপোবনৰ ল’ৰা-ছোৱালীবোৰে লগ হৈ যজ্ঞভূমিৰ একাষত বং-ধেমালি কৰিব লাগিছে। এটা সৰু ল’ৰা কিন্তু এই বং-ভাষচাবোৰত নাই। তেওঁৰ বয়স বোধহয় ৩৭ বছৰৰ বেছি নহয়। তেওঁ যজ্ঞভূমিৰ চাৰিওফালে ঘূৰি কিবাবোৰ চাই ফুৰিছে। চকুত যেন অসামান্য জেউতি আৰু মুখত অসীম কোঁতু-হল। তেওঁ গৈ গৈ এঠাইত বহুত গৰু বান্ধি ধোৱা দেখিলে। গাই গৰু। আঠাইবোৰ ভেনেই হাড়-হাল ওলোৱা, লেবেলা-চপেটা। তেওঁৰ বুজিবলৈ বাকী নাৰাকিল যে সেইবোৰ হানৰ গৰু। হানৰ ভিতৰত গো-হানেই সৰাতোঁকৈ জেঁট। সেইদেখি ঋষিয়ে যজ্ঞৰ অন্তত পূজাৰী বামুণসকলক বান দিবৰ কাৰণে গৰুবোৰ একলীয়াতকৈ বান্ধি বৈছিল।

এই সৰু ল’ৰাটোৰেই নাম নটিকেতা। এওঁ মহৰ্ষি উদ্ধালকৰ স্তবলীয়া পুত্ৰ। নটিকেতাই গৰুবোৰ দেখি অধিবলৈ বহিলে—পিতাইনো জানি-জনি এইটো কি কাৰ্য কৰিবলৈ ওলাইছে। এই নিপকতীয়া গাইবোৰে লাৰীৰো দিব জোৱাবে, পোৱালিক আশাৰ জোৱাবে। এইবোৰ হান কৰিলে বেখোন পুণ্য নটহ পাৰহে হ’ব। দ্বিতীয়দিনাও গৰুৰে।

এদিকে জাৰি নটিকতা বেলাৰ ফালে গৈছিল। গৰি
সেই সময়ত কিবা কাৰণত ব্যত আছিল। নটিকতাই পিতাকক হুৰিমে,
“পিতা, এই আধাঘণ্টা গাইবোৰ দান কৰিলে আপোনাৰ পাণ নহ’বনে?”

গৰিয়ে শুনিছে গৰিও নটিকতাৰ কৰাৰ উত্তৰ দিয়া হাই। বক ন’বা
এটাৰ মূণত এনে ঠগলুঙাৰ কথা শুনি তেওঁ ফলত বিবক্তি আপোনাৰ
থকা নাছিল। তথাপি নিজৰ স’ৰাৰ অশৰৰ হুৰি আতৰাণ কৰি আছিল।
নটিকতাই আকো হুৰিলে, “পিতা, কলম আৰুতে আপুনি নন কৰিছিল
যে এই যজ্ঞত আপুনি সকলো বস্তু দান কৰিব। যেনে আপোনাৰ এটা
সম্পত্তি। মোক পিছে আপুনি কাটল দান দিব বুজিছে?”

গৰিয়ে এইবোৰো একো ঠিকন দিয়া নাছিল। নটিকতাই কিম্ব নেবিছে।
তেওঁ পুনঃ হুৰিবলৈ ধৰিলে, “পিতা, মোকনো কাটল দান দিব?”

ঘনাই ঘনাই এইদৰে হুৰি গৰাকত গৰিয়ে বিকৃত হৈ কলে, “বা ভোক
ঘমলৈ দিছো।”

কথা শুনি নটিকতা আতৰি গ’ল। বৰানসয়ত বজৰ কাম শেষ হ’ল।
দান-বন্ধিণী আহিব ওচ পৰিল। নটিকতাই ভেটিয়া সৈ পিতাকক কলে,
“পিতা, মোক আপুনি ঘমলৈ দান দিছিল নহয়; এতিয়া হই ঘমব ঘমলৈ
ঘ’বলৈ সাচ্ হৈছো। অহুৰাহ কৰি অহুৰতি বিকট।”

পুতেকৰ কথা শুনি গৰি অবাৰ। কাৰণ তেওঁ সেই কথা বিবক্তিত
হে কৈছিল, আচলতে তেওঁ তেওঁ তেওঁক তথা নাছিল। নটিকতাই
পিতাকক চিন্তাত পৰা কৈয়ে বোৰি কলে, “পিতা, কি কাৰণে কৰি
লাগিছে? অলপত সত্যভৈৰৱ আৰু কৰি হাই। আপুনি ব’ব লাগে পুণ্য
কাৰণে বিবক্তিত কৰি গুৰিমে! এতিয়া এই কৰি কৰাত নয়া নক
বকিলে অহুৰতে আপোনাৰ সন্তানকি পাব। নটিকতা মোক ঘমলৈ বিকট।”

একালে অশৰ-কলম, কলম-কলম, কলম-কলম। গৰি ব’ব যোৱা-কলম
পৰিল। নক-কলম-কলম, কলম-কলম, কলম-কলম, কলম-কলম। গৰি
তেওঁৰ ঘমলৈ অহুৰতাৰ আছিল। বক কলম-কলম কলম-কলম তেওঁ কলম-
কলম কৰিলে আৰু নক-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম।

নটিকতা বক-কলম কলম। নক-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম
কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম
কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম কলম-কলম।

দেৱভাসকলক বিয়েগৈ। গতিকে অগ্নিক তুট কবিব পাৰিলে দেৱভাসকলকো তুট কবিব পাৰি। কোৱা শুনিছে। অগ্নি-সাধনাৰ দ্বাৰাই বোলে মাহুছে আনকি মৃত্যুৰ হাতে। এৰাই অমৰ-লোক পাব পাৰে। সেই অগ্নি-পূজাৰ বিধি আপুনি মোক দ্বিতীয় বৰেৰে শিকাই দিয়ক।”

যমে অলপ পৰ তলমূৰ কৰি থাকি ডাকো “তথাক্ত” বুলি গ্ৰাহ কৰিলে, আৰু অগ্নি-সাধনাৰ মন্ত্ৰ শিকাই দিলে।

এতিয়া তৃতীয় বৰৰ সময় আহিল। নটিকতাই ভাবিলে—বম মৃত্যুৰ অধিপতি, সেইবাবে মৰণৰ বহন্ত তেওঁৰ হাতত। এই ছেপতে সেই বহন্ত শিকি লোৱা বাওক। এই ভাবি তেওঁ কলে, “হে ধৰ্মৰাজ, ইমান দিনে মই এটা কথা শিকোঁ শিকোঁ বুলি শিকিব পৰা নাই। সেই কথা আপুনি যিমান ভালকৈ জানে, আনে নাজানে। সেয়ে হ’ল মৰণৰ বহন্ত। কোনোৱে কয়—মৰণৰ লগে লগেই জীৱৰ সকলো শেষ। আকৌ কোনোৱে কয়—জীৱৰ বোলে আত্মা বোলা কিবা এটা বস্তু আছে, সি হেনো অমৰ; জীৱ মৰিলেও সি থাকে। এনেবোৰ ওলোটা-ওলোতা কথাৰ মেৰপাক মই হ’লে অকণো বুজিব পৰা নাই। আপুনি মোক ইয়াৰ গুঢ় ভৱ বুজাই দি মোৰ মনৰ খু-দুৱনি দূৰ কৰক।”

যমে ভাবিলে—ল’ৰা কম নহয়! সি যেখন এতিয়া আচল কথাবে মন্ত্ৰৰ বিচাৰে একা! চৰাইহে সৰু, হোলোং গছত বাহ। এনেকৈ ভাবি তেওঁ কলে, “বোপা, তুমি সৰু ল’ৰা; এইবোৰ কথা শিকি তুমি কি কৰিবা? এইবোৰ আগপকীয়া কথাৰ মেৰপাক মানুহৰ কথা দূৰতে থাকক, দেৱভাসকলেও বহুত দিনলৈ বুজি উঠিব পৰা নাছিল। তুমিও ইয়াৰ পাছ এৰা। লাগিলে হাতী-ঘোৰা, বয়বন্ধ, সোণৰ সিংহাসন অথবা দ্বান্দ্য, যৌৱন, আদুস—আদি বিহকে খোজা তাকেই মই বিম। মৃত্যু-বহন্তৰ পাছ এৰা, লোণ!”

নটিকতা কিন্তু সহজে ভোল বোৱা ল’ৰা নহয়। তেওঁ ভালকৈয়ে আকোৰগোঁজালি দি লাগিল। কলে, “মহাৰাজ, মোক আপুনি নানা প্ৰলোভনীয় কথাৰে ভুৱা দিবলৈ খোজে কিয়? ৰাজ্য, ধন, ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি আদি জানো চিৰস্থায়ী বস্তু? সেই সকলোবোৰ দেখোন দুখিনীয়া জখৰ বাহানি; আজি আছে কালিলৈ নাই। সেইবোৰৰ মোৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। যদি সঁচাকৈয়ে আপোনাৰ কথাৰ মূল্য আছে আৰু আপুনি

আপোনাৰ কথা ৰাখিব খোজে তেওঁ মোক পৰ-জন্মৰ বহুত নিকাৰই লাগিব। তাৰ বাহিৰে মই আপোনাৰ আৰু কোনো বুজনিতে সন্দেহ নহওঁ। বড়ুৱা আপুনি যদি আপোনাৰ তৃতীয় বৰ দিবলৈ অপাৰগ তেওঁ সোঁত-কালে সেইটো কৈ দিয়ক; মই যি হয় এটা ধাৰণা কৰিম।”

যমে ভাবিলে—এতিয়া কথা বিষয়। ঋষিৰ ল'ৰা কেনেবাকৈ খং কৰি গুচি যাব লাগিলে এতিয়া ভুল কৰা পাপতহে পৰিব লাগিব। এনেকৈয়ে বাধ্য হৈ তেওঁ নচিকেতাক পৰলোক-তত্ত্ব একে একে সকলোবোৰ বুজাই দিলে। পৰলোক-তত্ত্বৰেই অমৃত নাম যুত্ৱাৰ বহুত বা আত্মাৰ বিষয়ে প্ৰকৃত জ্ঞান। ইয়াক জানিলে মানুহ অমৰ হয়। নচিকেতাই সেই জ্ঞান লাভ কৰি যেতিয়া ঘূৰি আহিল তেতিয়া ঋষি উদালকৰ আশ্বিন চায় কোনে? তেওঁ নচিকেতাক সাবটি লৈ প্ৰাণভৰা আশীৰ্বাদ দিলে। নচিকেতায়ো পিতৃক্ষক সকলো কথা বিবৰি কলে।

কালত নচিকেতা এজন তত্ত্ব-দৰ্শী ঋষি হৈ উঠিল।

— — —

ৰামায়ণ কেনেকৈ হ'ল

(ৰামায়ণ)

পুণ্য-তোষা গঙ্গাৰ তীৰত ৰামীকি ঋষিৰ আশ্ৰম। আশ্ৰমত অনেক শিষ্য থাকে। পুৰা-গধূলি ঋষিয়ে শিষ্যসকলৰ মাজত বহি লৈ তেওঁলোকক নানা সজ কথা শিকায়।

এদিন বাতিপুৰাৰ কথা। বেলি নৌ-ওলাওঁতেই ঋষি প্ৰিয়শিষ্য ভৰদ্বাজক লগত লৈ গঙ্গাত স্নান কৰিবলৈ গ'ল। সেই কালত ঋষিসকলে প্ৰায়ে শিষ্যক লগে লগে লৈ ফুৰিছিল আৰু বাটে-পথে য'তে যি কথা মনত পৰে তাকে শিকাইছিল। গুৰুৰ লগত যাবলৈ পাই সেইদিনা ভৰদ্বাজবো মনত বৰ বং লাগিল।

কিছু সময় গৈ থকাৰ পিছত দুয়ো গঙ্গাৰ তীৰত উপস্থিত হ'ল। দুয়ো গাঁ ধুবলৈ পানীত নামিল—ঋষি আগত, ভৰদ্বাজ পাছত। গঙ্গাৰ পৰিষ্কাৰীতল জলে দুয়োৰে মন-প্ৰাণ শীতল কৰিলে। ঋষিয়ে মন্ত যাতি হ'লৈ নামি গৈ আছে, এনেতে তেওঁৰ চকু এবাৰ পাৰৰ গছ-গছনি কিছুমানত পৰিল। তেওঁ দেখিবলৈ পালে যে তাৰে গছ এজোপাত পৰি কৰ্কট চৰাই এহালিয়ে বংমনে কিবিলি পাৰি যুঁজ কৰিব লাগিছে। সিহঁতৰ মনত দুখ-বেজাৰ নাই। বিশ্ব-ভোলা আনন্দৰ যেন সিহঁত এক জীৱন্ত ছবিহে। সিহঁতৰ হৰিষ দেখি ঋষি তন্ময় হ'ল। তেওঁ একেথৰে সেই দৃষ্টটোৱে চাই থাকিল। সংসাৰৰ মাতৃহৰ লগত এই পখীবোৰৰ কি আকাশ-পাতাল পাৰ্ধক্য! হিংসা কুৰ্কট ইহঁতৰ মনত নাই। বংমনে খাই-লৈ স্নেহেৰে বিন নিওৱাই সিহঁতৰ লক্ষ্য! বেচাৰীহঁতৰ আকালো নাই, উৰালো নাই।

এইবধি আৰু অনেক কথা ভাবি দৃষ্টটোত চকু থৈ ঋষি পানীৰ মাজতে থিয় হৈ থাকিল। এনে সময়তে এটা অজ্ঞানীয় ঘটনা ঘটিল। ঋষিয়ে চাই থাকোঁতেই কোনোবা কালৰপৰা পাখি-লক্ষ্য ঝাঁড় এপাত আহি তাৰে এটা চৰাইক বিন্ধি পেলালে আৰু বেচেৰা চৰাইটোৱে ককণভাৱে চিঞৰি

চিঞৰি মাটিত বাগৰি পৰিল। লগৰ ইটো চৰাই পোনেই উৰা মাৰিছিল ; কিন্তু খন্তেকৰ পিছতে সিও আকৌ আহি গছৰ ডালটোত পৰি ককণভাৱে বিনাবলৈ ধৰিলে।

গছজোপাৰ তললৈ চাই পঠিয়ালত ঋষিয়ে দেখিলে এটা ব্যাধে মাটিত পৰা চৰাইটো হাতত লৈ আনন্দ মনেৰে যাব লাগিছে। বেচেৰা চৰাইটোৱে ডেতিয়াও ধপ্পপাই পাখি মাৰিয়ে আছিল। ইফালে গছৰ ওপৰত থকা আনটো চৰায়ে চিঞৰি চিঞৰি মাজে মাজে চিঞাৰীৰ ওপৰত ছোঁ-মাৰি উৰি ফুৰিছিল।

আনন্দ-বিহ্বল চৰাইহালিৰ ওপৰত নিষ্ঠুৰ ব্যাধৰ এই অভ্যাচাৰ দেখি ঋষিৰ মন ককণাত পৰি গ'ল। তেওঁ যেন খন্তেকৰ কাৰণে নিজৰ উদ্বেগ সকলো পাহৰিলে। বহুত সময় সেই দৃশ্যটো চাই তেওঁ পানীত থিয় হৈ থাকিল। শিষ্য ভৰষাজেও ঋষিক তেনেভাৱে তন্নয় হৈ থকা দেখি মুখৰ মাত ভঙা নাছিল।

চাওঁতে চাওঁতে ঋষিৰ মূখেদি কিবা সংস্কৃত কথা ঢুশাৰী বাহিৰ হ'ল।^১ কিন্তু কি কৈ পেলালে তেওঁ যেন নিজেই ক'ব নোৱাৰিলে। ভৰষাজে সেই কথা ঢুশাৰী আওবাই থলে। ঋষিৰ অন্তৰৰ শোক আৰু বিৰক্তি সেই কথাত মাজেদি বাহিৰ হৈছিল। তেওঁ যেন বেজাৰত ব্যাধক গালি পাবি কলে—

বঙত বিভোৰ কৰ্জন হালিৰ
মাৰিলি এটাক তই।
নিষ্ঠুৰ বিদ্ৰাধ নাপাবি হৃষণ
কলৌ নিষ্ট কবি মই ॥

* * * *

সন্ধ্যা স্বৰ্ণোতে পক্ষী কবিলি সংহাৰ।
চিৰকাল নবন্ধে পচিবি দুৰাচাৰ ॥
ইহলোকে হৃষণ থাকিব বৰ তোৰ।
মোহ হয় কৰ্ম্ম তই কবিলি দুৰ্বোৰ ॥

(‘ৰামায়ণ’—মাধৱ কব্বলি)

^১ মা নিবাক প্ৰতিষ্ঠাং তম গমঃ শাস্ত্ৰতীঃ সখাঃ।

৪৭ কৌকমিথুনাদেকমবধিঃ কামমোহিতম্।

ব্যাধ গ'ল। গুৰু-শিষ্য দুয়োজনে পবিত্ৰ গঙ্গাৰ পাৰীত গা ধুই ললে আৰু স্নান শেষ হ'লত দুয়ো আশ্ৰমলৈ উভতিিল।

এই দৃশ্য দেখি অহাৰপৰা ঋষিৰ যেন মনৰ কিবা এটা পৰিবৰ্ত্তন হ'ল। তেওঁৰ মুখ-মণ্ডলত বিষাদৰ বেথা। কিবা এটা চিন্তাই যেন তেওঁক অস্থিৰ কৰি তুলিলে। মনত সমূলি আনন্দ নোহোৱা হ'ল। তেওঁৰ চকুৰ আগত যেন সঘনে ভাহি উঠিবলৈ ধৰিলে চৰাই-চিকাৰী আৰু কৰ্চন চৰাইৰ নৈৰ পাৰৰ সেই দৃশ্যটো। তেওঁৰ মুখত ঘনাই ঘনাই ওলাই আহিবলৈ ধৰিলে নৈত নামি থাকোঁতে অকস্মাৎ ওলোৱা সেই কথা দৃশ্যৰী। চিন্তাত তেওঁ বিচোৰ হৈ পৰিল।

ইফালে স্বৰ্গত সেই সময়ত সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰ লগত দেৱৰ্ষি নাৰদে কথা পাতি আছিল। দুয়ো ভূত-ভৱিষ্যৎ সকলো জানে। ব্ৰহ্মাই ভাবিলে এই ছেগতেই বাল্মীকিৰ হতুৱাই এখন মহাকাব্য ৰচনা কৰোৱা যাওক। নাৰদৰ লগত তেওঁ সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিলে, আৰু দুয়ো কথাই-মাতে ঋষিৰ আশ্ৰম পালেহি। বাল্মীকিয়ে কেওলোকক দেখি পাতে-অৰ্থো পূজা কৰি বহিবলৈ আসন দিলে আৰু আগমনৰ উদ্দেশ্য স্থিলে।

ব্ৰহ্মাই তেতিয়া কলে যে কৰ্চন চৰাই আৰু ব্যাধৰ ঘটনা নাৰদ আৰু তেওঁ দুয়ো জানে। বাল্মীকিৰ মনত যি চিন্তা উপজিছে তাকো তেওঁলোকে নজনা নহয়। সেইসকলোবোৰ দেখি-শুনিয়েই হেনো তেওঁলোক তালৈ গৈছে— ঋষিক উপদেশ দিবলৈ।

কথা শুনি চিন্তাত মন উগুল-থুগুল হৈ থকা ঋষিৰ মুখত যেন পানী আহিল। নিজৰ মনৰ উদ্বেগৰ হেতু আৰু সেই উদ্বেগ দূৰ কৰাৰ উপায় তেওঁ ব্ৰহ্মা আৰু নাৰদক স্থিলে। ব্ৰহ্মাই তেতিয়া কলে যে ঋষিৰ মনত যি শোক উপজিছিল তাকেই তেওঁ নজনাফৈয়ে শ্লোকত কৈ পেলাইছিল। এই শ্লোককে লৈ মিলন-বিবহৰ কথাবে ব্ৰহ্মাই তেওঁক বাৰ্মায়ণ মহাকাব্য ৰচনা কৰিবলৈ উপদেশ দিলে।

ব্ৰহ্মাৰ কথাত বাল্মীকি গ্ৰন্থমে আচৰিত হ'ল। কাৰণ তেওঁ বাৰ্মায়ণ ৰচনা কৰিবলৈ আদেশ পালে যদিও, বাৰ্মায়ণৰ কাহিনী একো নাজানে; কিন্তুনো তেতিয়া বাম-অৱতাৰ হোৱাই নাই। ব্ৰহ্মাই ঋষিৰ মনৰ ভাব

বুজিব পাৰি বান্ধীকিব আগত ৰাম-অৱতাৰৰ সকলো কথা বিবৰি কবলৈ নাৰদক আদেশ দিলে আৰু নিজে স্বৰ্গলৈ উভতি গ'ল।

ব্ৰহ্মাৰ আদেশমতে নাৰদেও সূৰ্য্য-বংশৰ আৰম্ভৰেণৰ ৰামৰ জন্ম, বিবাহ বনবাস, ৰাৱণ-বধ আদি ৰামৰ স্বৰ্গাৰোহণলৈকে ৰামায়ণৰ সকলো কথা চমুকৈ বৰ্ণনা কৰিলে। শ্লষিয়ে ৰং আৰু কৌতূহলত বুৰ গৈ নাৰদৰ কথা সকলোবোৰ মন দি শুনিলে আৰু ৰামায়ণ ৰচনাত প্ৰবৃত্ত হ'ল। নাৰদ স্বৰ্গলৈ গুচি গ'ল।

নাৰদৰ মুখে এইদৰে সকলো কথা শুনি বান্ধীকিয়ে ৰামায়ণ ৰচনা কৰিছিল; আজন্মত থাকোঁতে লৱ-কুশক সেই ৰামায়ণ গাবলৈ শিকাইছিল। সেই কাৰণেই আজিও মাহুহে কয় বোলে—ৰাম নৌওপজোতে ৰামায়ণ উপজিছিল, অৰ্থাৎ ৰচিত হৈছিল। পণ্ডিতসকলে কয় যে এই ৰামায়ণ পুথি জগতৰ আদি কাব্য।

— — —

অগ্নিক জাতক

বৌদ্ধসকলৰ মতে জাতকবোৰ ভগৱান বুদ্ধৰ পূৰ্ব-জন্মৰ কাহিনী। তেওঁলোকে কয় যে কেৱল এক জন্মৰ সাধনাৰ বলত মানুহ মহাপুৰুষ হব নোৱাৰে। তাৰ কাৰণে পূৰ্ব-জন্মৰ সাধনাৰ আৱশ্যক। বুদ্ধদেৱেও বুদ্ধত পোৱাৰ আগতে অলেখবাৰ পৃথিৱীত জন্মিছিল, কেতিয়াবা মানুহ হৈ, কেতিয়াবা অন্ত জীৱ-জন্তু হৈ। এই সকলোবোৰ জন্মতে কিছু তেওঁ দান, পুণ্য, সজকাম আদিৰ দ্বাৰা চৰিত্ৰৰ উন্নতি সাধিছিল। সেই জন্ম-বোৰত তেওঁক বোধিসত্ত্ব বুলি জাতকবোৰে উল্লেখ কৰিছে। বুদ্ধদেৱে পূৰ্ব-জন্মৰ এইবোৰ কথা সোঁৱৰণ কৰিব পাৰিছিল আৰু এইবোৰ তেওঁ শিষ্যসকলৰ আগত গল্প বা আখ্যান হিচাপে কৈছিল। এইবোৰকেই বৌদ্ধ-সকলে জাতক বোলে।

প্ৰায়বোৰ জাতকতেই বজা ব্ৰহ্মদত্তৰ নাম পোৱা যায়। জাতকৰ ব্ৰহ্মদত্ত এটা কাল্পনিক নাম বুলিব পাৰি। আৰ্য্য উপন্যাসৰ খলিক্তা হাকুণ্ড-উল বহিৰ নাইবা সংস্কৃত গল্পৰ বিক্ৰমাদিত্য বজা বেন্ৰেকুৱা, জাতকৰ ব্ৰহ্মদত্ত বুদ্ধাও তেনেকুৱা। গল্প বা আখ্যান তথ্যৰ কাৰণে এনেবোৰ নামৰ আভাৱ নোহাইছিল।

(২)

পুৰণি কালত বাৰাণসী নগৰত ব্ৰহ্মদত্ত নামে এজন বজা আছিল। তেওঁৰ বাহুবলকালত ৰোহিণীত এই বজা এটা সোণৰ বসন্ত কল-গ্ৰহণ কৰে। তাৰে দৈৱ জ্ঞানৰ লগে লগে ৰোহিণীৰ মূৰ বাগিছাৰ কাষে দাঁতু থাই আহিল। তেওঁ জন-স্বামীৰ আশা এৰি জন-স্বামীৰ দ্বাৰা মৰু মেৰিলে আৰু সেই উদ্দেশ্যে এখন হৰ্ম্যকৈ পাহাৰৰ পৰা পৰ-পৰা সজাই লৈ বেগু দিগ্ৰেপত বোপাৰ কলি সুবিবলৈ ধৰিলে।

সেই সময়ত বাৰাণসী নগৰত আৰু এজন বণিক আছিল। তেওঁক

ধন-সম্পত্তি আছিল বহিও বুদ্ধি কিছু অলপ ভোটা আছিল। উপস্থিত বুদ্ধিৰ অভাৱত বহুত সময়ত তেওঁ বিপদত পৰিছিল।

এবাৰ বোধিসত্ত্বই বেপাৰৰ কাৰণে বহুত বস্তু গোটা লৈ কোনোবা এখন দূৰ দেশলৈ যাবলৈ ওলাইছে, এনে সময়ত শুনিবলৈ পালে যে সিজন বণিকে সেই একে ঠাইলৈকে পাঁচ খ গাড়ী লৈ যাবলৈ সাজু হৈছে। বোধিসত্ত্বই তেতিয়া মনে মনে ভাবিলে—আমি দুয়োজনে একে সময়তে যদি একে ঠাইলৈ এহেজাৰ গৰু-গাড়ী লৈ যাওঁ তেন্তে বাটত নানা অসুবিধা হ'ব পাৰে। ইমানবোৰ বোজাই গাড়ীৰ চকাৰ হেঁচাত বাট-পথ ভাগি চুবুৰা হ'ব। ইফালে হেজাৰ মানুহ আৰু দুহেজাৰ বলদৰ খাদ্য আৰু আহাৰ-পানী যোগাৰ কৰাও সহজ কাম নহ'ব। গতিকে আমাৰ দুজনৰ এজন আগে আৰু আনজন কিছুদিন পিছত যোৱাটো যুক্তিসংগত হ'ব।

ইয়াকে ভাবি তেওঁ সিজন বণিকক মতা হৈ আনি সকলো কথা বুজাই-বৰাই লৈ শেষত কলে, 'যিহেতু আমি একেলগে যোৱা উচিত নহ'ব, সেই কাৰণে তুমি আগতে যাবানে কিছুদিন পিছত যাবা সেইটো ঠিককৈ কোৱা।'

সিজন বণিকে ভাবিলে—আগে যোৱাটো ভাল। কাৰণ তাকে কৰিলে বাট-পথ ভাল পোৱা যাব। গাড়ী চলাবলৈ সচল হ'ব। আহাৰৰ কাৰণেও বাটৰ কাষত থকা গছ-গছনিৰ ফলমূল অনেক পায়। বলদবোৰেও খাবলৈ প্ৰচুৰ খাদ্য পাব। তাৰ উপৰিও ভাগে গৈ বস্তুবোৰ বেচি দামত বেচিব পাৰিম—ইয়াকে ভাবি তেওঁ কলে, 'ভদ্ৰ, মই বাক আগেই যাম। তুমি পিছত যাবা।'

বোধিসত্ত্বই কলে, 'ভাল কথা, তুমি তেনেহলে বাওনা হোৱা।' তেওঁ মনে মনে ভাবিলে—পিছত যোৱাই ভাল। এই নিৰ্বোধ বণিকৰ ইমান-বোৰ গাড়ীৰ চকাৰ হেঁচাত অসমান বাট-পথ সমান হৈ যাব। ইয়াৰ ওপৰেণেৰে খাদ্যৰ বুঢ়া পাতবোৰ খাই দিয়াৰ পিছত তাত যি নতুন পাত আছিল সেইবোৰ আমাৰ গৰুৱে খাই বৰ ভাল পাব। পানী-দুনিৰ কাৰণেও আমাৰ অসুবিধা নহ'ব; কাৰণ আগতে যোৱা মানুহবোৰে পানীৰ কাৰণে বাটত যি নাথ খান্দিব সেয়ে আমাৰ কাৰণেও চলিব। বস্তু-বাহানি

বিক্ৰী কৰাভে আমি বেছি দ্বাৰাবি কৰিব নালাগিব। আগত যি দৰ ঠিক হৈ থাকে তাতেই আমি সেইবোৰ বেচি আহিব পাৰিম। —এনেকৈ ভাবি তেওঁৰ মনত বং লাগিল।

যথা সময়ত নিৰ্বোধ বণিক ওলাল। পাঁচ শ গৰু গাড়ীত বেপাৰৰ বাহানি লৈ তেওঁ যাত্ৰা কৰিলে। গাড়ীয়ে পতি একোজনকৈ গাড়োৱান গ'ল! দেশ চোৱাৰ আশাত চাকৰ-নাকৰো অনেক ওলাল। বণিকৰ মনত কত আশা, কত কল্পনা।

গাড়ী-গাড়োৱান সকলোৱে গৈ গৈ বাটত এখন বিশাল পথাৰ পালে। তাৰ ইমূৰ-সিমূৰ মণিব নোৱাৰি। মাজত বোঁ-বোঁৱা বালি, ই অতি ভয়ানক ঠাই। সাত যোজন জুৰি এই ভোখৰ ঠাইত ক'তো এটোপা পানী পাবলৈ নাই। তাতে আকৌ ইয়াৰ মাজত হেনো যক্ষ নামৰ এবিধ বান্ধলো থাকে।

গাড়ীবোৰ গৈ গৈ এই ঠাইৰ ওচৰ পালে। বাটত কৰবাত পানীৰ অভাৱ হব পাৰে বুলি ভাবি গাড়োৱান আৰু চাকৰ নাকৰবোৰৰ হতুৱাই বণিকে অনেক ফলহত পানী ভৰাই গাড়ীবোৰত ঢুলি ললে। কিন্তু

আহি আটাইবোৰ গৈ যেতিয়া সেই পথাৰৰ মাজ-মান পালেগৈ তেতিয়া তাত থকা যক্ষ বজাই ভাবিলে—বুধিৰে এই নিৰ্বোধ বণিকক ছলিব লাগিব। এনেকৈ ভাবি মায়া ধৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

যক্ষৰাজে মায়া কৰি এখন বৰ ধুনীয়া গৰু-গাভী সাজি ললে। বৰফৰ দৰে ধক্ধক্ ফৰে বগা ছটা বলদে তাক টানিছে। ঐশ্বৰ্য্যশালী মানুহৰ বেশেৰে যক্ষৰাজ তাত বহি ললে। যুৰত আৰু ডিঙিত তেওঁৰ পহুম ফুলৰ মালা। আগত আৰু পাছত আৰু দহ-বাৰজন যক্ষও তেওঁৰ পানী-পহৰীয়াৰ বেশেৰে গ'ল। সিহঁতৰ হাতত ধনু, কাঁড়, ষাঠি, তৰোৱাল আহি অন্ত। যক্ষৰাজকে ভিতৰ কৰি সকলোৰে ঢুলি আৰু সাজপাৰ পানীত তেনেই তিত। গাড়ীৰ চক্ষাত ঢেৰ বোকা-পানী। সকলোৰে মূৰত ভেট আৰু পহুম ফুলৰ মালা। আগত আৰু পাছত ঘোৱা সকলো কেইজন লোকে পহুমৰ মোলান আৰু শেলুক চোবাই গৈছে।

এইদৰে মায়া কৰি যক্ষবোৰে বিপৰীত ফালৰপৰা আহি বণিকৰ গাড়ী-বোৰৰ লগত ভেটাভেটি হ'ল; যেন তেনেই আকস্মিক ঘটনাৰে! বণিক

তেওঁৰ গাড়ীবোৰৰ আগবখন গাড়ীত গৈছিল। যক্ষৰাজে বণিকৰ গাড়ী-বোৰক বাট দিবলৈ নিজৰ গাড়ীখন অলপ হাতি-কাৰীয়াকৈ বথালে আকবৰ মিঠা মাতেৰে বণিকক সুস্থিলে, “মহাশয় বা কৰপৰা আহিছে?”

বণিকেও যক্ষৰাজৰ গাড়ীক বাট দিবলৈ নিজৰ গাড়ী বাটৰ একাৰ্শ্বলৈ নিয়াই কলে; “ভদ্ৰ, আমি বাৰংগদীৰপৰা আহিছোঁ। পিছে আপোনাৰ দেখোন মূৰত আৰু ডিঙিত পহুমৰ মালা; আপোনাৰ লগৰীয়াবোৰেও শেলুক-মকুৰা-মোলান আদি মূখ ভৰাই থাব লাগিছে। আপোনালোক সৰু-লোটৰে পিন্ধা কাপোৰ-কানীও ভিজ। গাড়ীৰ চকাও বোকাত লেটি-পেটি কথাটোনো কি? আগৰ ফালে কৰবাত বৰষুণ-তৰষুণ হৈছে নেকি? বাটৰ দাঁতিত কৰবাত পহুমফুল থকা গুখীও আছে যেন অনুমান হয় দেখোন! হয় নেকি?”

যক্ষৰাজে উত্তৰ দিলে, “মহাশয়, কৈছেহে নে? মো য়ে বিনিষ্কি-বিনিষ্কি সেউজীয়া গছ-গছনিবোৰ দেখিছে তাৰপৰা সিকালে গোটেই পানীৰে ঝাট পথ একাক্ৰ। সন্ধ্যা বৰষুণ হৈ আছে। বাটৰ কাষে কাষে অলেখ গুখী-লক্ষ্মীবোৰে পানী ওপচি পৰিছে। জেট, পহুম আদি ফুল ফুলি গুখী-বোৰ জেটনই জকুমকাই আঁহছ।” এনেকৈ কৈ কৈ যক্ষৰাজে নিৰ্ভীৰে বণিকৰ গাড়ীবাৰটোৰ ফালে চাই সুস্থিলে, আৰু সিহঁতৰ লগত কথা-কথন কৰিবলৈ কহিলে—

“আপোনাৰো পিছে বুৰ ক’লৈ?”

“অমুক ঠাইলৈ।”

“এই গাড়ীবোৰত কি মালা আছে?”

“বেপাৰৰ কাৰণে নান্দ তৰত মালা।”

“এই বোৰ কেইখন গাড়ী বৰ বোকাই যেন যেন দৈছে। য়েইবোৰ বড় য়ে কি আছে?”

• “দাদী! আমি কাকোই কিনিছিন্ত, কৰুণ উলটাই পাবলৈ বড় কান্ধক আহিল। কিন্তু এতিয়া আৰু পাবলৈ ওলটাই কৰব। সন্ধ্যাৰ অশেষক পাবলৈ ওলট। এতিয়া পাবলৈ বোকাই কলকল আকলি বড়ক। কাকো কবিলে বোকা পাতলিৰ আৰু গাড়ীবোৰে বোকাই চলিব।”

ইয়াকে কৈ যক্ষবাজে যক্ষকাই কহে, "নিজের অপেক্ষাকৃতোন্নত স্বাক্ষর।
কথাই-মাতে পক্ষম হৈ হৈছে। স্মৃতিও স্বাক্ষর।" এই বুলি গাড়ী চলাবলৈ
লাগিল। কিছু দূৰ শৈ, বণিকৰ গাড়ীকোৱে নৈৰেখা হোৱাত যক্ষবাজে থিৰি
থকা ঠাইলৈ গ'ল।

ইফালে মূৰ্খ বণিকে কলহৰ পানী আটাইবোৰ যক্ষবাজৰ ছন্দাৱলী কৰাত
ভোল গৈ পেলাই দিয়ালে। খাবলৈ অপেক্ষা থানী নাখাছিল। এইবোৰে
বোজা কয়াই পুনৰ গাড়ী চলাবলৈ লাগিল। কিছু বজ্জ্বৰ দৈও ভেঁৰেবোৰে
ক'তো বৰষুণ হোৱা বা পানী পোৱাৰ কোনো আশঙ্কক নেৰেছিল। কমে
কমে বেছি পৰি আছিল। চকু ডুব গ'ল। সঁজু লাগিল। বণিক
আৰু গৰু-গাড়োৱান সকলোবোৰ পিয়াহত কাতৰ হৈ পৰিল। বণিকৰ
আবেশ মতে গাড়ীবোৰ বাধি বাটৰ কাষত সকলোৱে সিজাম লম্বলৈ দি
কবিলে। চাৰিওফালে গৰু আৰু গাড়ীবোৰ থৈ যক্ষবাজেৰে মাৰাত খাছিল।
কিছু গৰু, গাড়োৱান, বণিক আদি সকলোৱে পিয়াহত চটকটাবলৈ ধৰিলে।
অৱশেষত ভোকে পিত্তাহে আতুৰ হৈ সকলোৱে মাটিত শুই পৰিল। কিছু
ক্সৰো হলে টোপনি নাছিল।

লাহে লাহে স্বাক্ষৰ হৈ আহিল। যক্ষবাজে নিজে নিজে থকা ঠাইলৈ
পৰা বাহিৰ হৈ জব্বিবেকী বণিকৰ যাক্ষ-গৰু সকলোকে স্বাক্ষৰ কৰিছিল।
আৰু থন্তেৰৰ ভিতৰতে সকলোকে মাৰি সিঁহতৰ মাজে প্লাই কৰি থকা।
মূৰ্খ বণিকৰ দুৰ্ভাগ্য কক্ষণ এইদৰে সকলো প্লাই বিক্ৰী হ'ল।
হস্ত-মুৰোৰ চাৰিওফালে সিঁহত হৈ পৰি থাকিল। গাড়ীৰ সকলো
কিছু যক্ষহঁতে সমুগ্ধি হাত নিয়িলে। স্বাক্ষৰ সিঁহতৰ দুৰ-বৰষুণে
খাবলৈ মাংস পালেই হয়।

ইয়াৰ প্ৰায় ফেৰ মাহমান পিছত বোম্বাইত পাঁচ বা পছন
ৰোণাবৰ বস্ত্ৰ বোজাই দি সেই একে ঠাইলৈকে যাবলৈ ওলাল।
বস্ত্ৰ ফিল্ড-ঠাক কৰি লৈ গৈ গৈ ভেঁৰে জাগৰ বণিকৰ দৰে সেই
পথাৰখনৰ গুচৰ পালে। ভেঁৰে গাড়ীত বচুৰ পৰিয়ালে পানী
আছিল। স্বৰ্ণশাল মকছুমিৰ দৰে ইয়াৰ সিঁহৰ মণিৰ নোৱাৰা
দেখি ভেঁৰে শিখা বজাই সকলোকে গ্ৰাহ্যৰ জব্বি বিক্ৰে আৰু
ক'তো এটোপা পানীও অশ্বৰাহে লক্ষ্যকৰিলে কলে।

লপৰীয়াবোৰক সতৰ্কবাণী জনাই বোধিসত্ত্ব গাড়ীবোৰৰ আগে আগে বাট দেখুৱাই যাবলৈ লাগিল। গৈ গৈ মাজমান পোৱাত আগৰ দৰে সাজপাৰ পিন্ধি যক্ষৰাজে অহুচৰবোৰক লগত লৈ গাড়ীত উঠি বিপৰীত ফালৰপৰা বোধিসত্ত্বৰ লগত ভেটাভেটি হ'ল আৰু আগৰ দৰেই সমুখত বৰষুণ হৈ থকাৰ ধৰণ দিলেহি।

যক্ষক দেখি বোধিসত্ত্বই ভাবিলে, এই জনমানৱশূন্য বিশাল প্ৰান্তৰত এনে অসাধাৰণ সাজপাৰ পিন্ধি কোন মানুহ আহিব? ই নিশ্চয় কোনোবা মায়াবী যক্ষ। —চকুৰ ফালে চাই দেখে চকু ছুটাও ভাং-খোৱা মানুহৰ চকুৰ দৰে বঙা। ব'দত ভালকৈ লক্ষ্য কৰি দেখে মানুহজনৰ ছাঁ মাটিত পৰা নাই। তেওঁৰ আৰু বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল যে সেইটো মানুহ নহয়, যক্ষ। নিৰ্কোষ বনিক ইয়াৰ দ্বাৰা নিশ্চয় কিবা প্ৰকাৰে প্ৰবঞ্চিত হৈছে—বোধিসত্ত্বৰ তৎক্ষণাত্ সন্দেহ উপজিল।

বোধিসত্ত্বই যক্ষৰ ছলাহী কথাটো কান নকৰি উপস্থিত বুদ্ধি খটাই গহীনাই কলে, “দূৰ হ পাণিষ্ঠ। আমি সাউদৰ সন্তান, আমাক ঠগিব নোৱাৰিব। নিজ চকুৰে পানী নেৰেখিলে তোৰ দৰে হেজাৰ জনে আহি সোণৰ মুখৈদি কলেও তাক আমি নপতিয়াওঁ। যেতিয়া পানী পাম তেতিয়া নিজৰ বুদ্ধিৰেই গাড়ীৰ বোজা পাতলাব পাৰিম; তোৰ উপদেশৰ প্ৰয়োজন নাই। আমি ৰেখিলেহে লেখো।”

‘বোধিসত্ত্বৰ এনে কঠুৱা কথা শুনি যক্ষৰাজ বিফল-মনোবধ হ'ল আৰু নিজ বাটেৰে খোজ ললে। ইফালে যক্ষ গৈ চকুৰ আঁৰ হোৱাত বোধিসত্ত্বৰ অহুচৰবিলাকে কবলৈ ধৰিলে, “মহাশয়, এই মানুহজনে দেখোন কৈ গ'ল যে আমাৰপৰা অলপ দূৰতে বহুত পুখুৰী আছে। তাৰ ওচৰত বৰষুণে হৈ আছে। সেই মানুহজন আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া কেইজনৰ বেহ-কপ দেখি কথাটো সঁচা যেন লাগিল; কিয়নো সিহঁতৰ কাপোৰ-কানি ভজা, হাতত পত্ৰম ফুল, মুখত পত্ৰমৰ যোৱান আৰু ভিঙিত ভেট-পত্ৰম আদিৰ মালা। গতিকে আমিও পানীৰ তাৰ মিছাতে কঢ়িয়াই মৰোঁ কিয় ন?”

বোধিসত্ত্বই তেতিয়া গাড়ীবোৰ ৰখালে আৰু সকলোকে সূধিলে, “এই ঠাইত পানী আছে বুলি ইয়াৰ আগতে কোনোবাই তোমালোকক কৈছিল

জানো?" সকলোৱে কলে, "নাই।" বোধিসত্ত্বই কলে, "এৱা, পানী নাই বাবেই ইয়াৰ নাম নিকৰক পথাৰ।"

তাতে লগৰীয়াসকলৰ কোনোবা এজনে কলে, "আপুতি কিন্তু বৰষুণ হোৱা যেন দেখি।" বোধিসত্ত্বই কলে, "বাক, কোৱাচোন বৰষুণ হলে কিমান দূৰৰ পৰা টেচা বতাহৰ গম পোৱা যায়?"

"এক যোজনমান দূৰৰ পৰা।"

"তোমালোকে পিছে আজি টেচা বতাহ পাইছা নেকি?"

"নাই।"

"বাক, তোমালোকৰ কোনোবাই আজি আকাশত ক'ৰবাত লেশমাত্ৰ মেঘ দেখিছা জানো?"

"নাই দেখা।"

"বৰষুণ হলে কিমান দূৰৰপৰা মেঘ দেখা যায়?"

"প্ৰায় এক যোজন দূৰৰপৰা।"

"বিজুলী একা?"

"চাৰি-পাঁচ যোজন দূৰৰপৰা।"

"মেঘৰ গাজনি কিমান দূৰৰপৰা শুনা যায়?"

"প্ৰায় এক যোজন দূৰৰপৰা।"

"তোমালোকৰ কোনোবাই এইবোৰৰ চিন আজি পাইছা নেকি?"

"নাই।"

"ভেনেহলে মই তোমালোকক এতিয়া আচল কথা কওঁ শুনা। বি-
বিলাক মাহুহে আমাক পানী পেলাই দিবলৈ উপদেশ দিছিল এইবোৰ
শ্ৰুত মাহুহ নহয়, বক। সিহঁতৰ বুদ্ধি আছিল এই যে পানী পেলাই
দি আমি ভাগবত লাল-ফাল হলে সিহঁতে আমাক যাবি আমাৰ মাংস
খাব। মোৰ এতিয়া এনে আশঙ্কা হৈছে যে আমাৰ ভেৰমাহ আগন্ত
অহা বণিকক তেওঁৰ লগৰীয়াবোৰৰে সৈতে ইহঁতে জানোচা বিনাশ
কৰিলে। গতিকে সাৱধান, কোনেও যেন এটোপাও পানী নেপেলোৱা।"

বোধিসত্ত্বই এইবাবে কোৱাত গাড়ী চলাই সকলোবোৰে বেগাই বাবলৈ
ধৰিলে। পিছত, সৈ সৈ ব'ত বৃষ্ণ বণিকক তেওঁৰ গৰু আৰু অহুচৰ
বৰ্গৰে সৈতে সকলোকে বন্ধাইডে থাইছিল সেই ঠাইৰ ওচৰত ওদালৈ।

ভীত গাড়ীবোৰ চাৰিওফালে সজাই বাধি মানুহবোৰে মাজত ভাত-পানী
বাৰ্দ্ধি থাই বিত্ৰায় ললে। গৰুবোৰকো ঘাঁহ-পানী খুওৱা হ'ল। বোধি-
স্বৰ্গৰ আঁবেশইতে জনহিন্দক ধৰ্মী লোকে হাতত তৰোৱাল লৈ বাতি
পেছা দিলে। বাতি এইদৰে গ'ল।

বাতি পুৱালত সকলোৱে অলপ দূৰত পৰি থকা মূৰ্খ বণিকৰ গাড়ী-
বোৰ বেগৰ পোহৰত জিলিকি থকা দেখিবলৈ পালে। গোটেই ঘটনাটো
বুজিবলৈ তেতিয়া আৰু কাৰো একো বাকী নাথাকিল। তাৰে কিছুমান
বছা-বছা বস্তু কোনো কোনোৱে গাড়ীত ভৰাই ললে আৰু বেগি ওলোৱাৰ
পিছত গন্তব্য স্থানলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

তেওঁলোকে এইদৰে বণিজ কৰি প্রচুৰ ধন ঘটিলে আৰু যথাসময়ত
নিজৰ দেশলৈ উভতি আহিল। বোধিসত্বই লাভৰ অংশ সকলোকে ভগাই
দিলে আৰু সকলোৱে সুখে-সন্তোষে থাকিল।

— — —

তপ্তুল-নালী জাতক

আগৰ দিনত কোনো কোনো বজাৰ সজাত অৰ্ঘকাৰক বুলি একোজন বিষয়া আছিল। অৰ্ঘকাৰকৰ কাম আছিল বজাৰ ঘৰত বস্ত্ৰৰ দাম-দৰ ঠিক কৰি দিয়া। বজাৰ ঘৰলৈ বেচিবলৈ অনা বস্ত্ৰৰ দাম অৰ্ঘকাৰকেই ঠিক কৰি দিছিল। তেওঁৰ অহুগ্ৰহ হলে কেতিয়াবা কোনো বেপাৰীয়ে উচিত-তকৈও বেছি মূল্য পাইছিল আৰু কাৰোবাৰ হয়তো মূল্য গৈছিল।

তাহানি বাৰাণসী নগৰত ব্ৰহ্মবত্ত যেতিয়া বজা আছিল—সেই সময়ত বোহিসত্ত আছিল তেওঁৰ অৰ্ঘকাৰক। বোহিসত্তই হাতী, ঘোৰা, বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰ আদিৰ মূল্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি বেটোতাসকলক যাৰ যি প্ৰাপ্য তাক সেইদৰে পৰিশোধ কৰিছিল।

পিছে, বজা ব্ৰহ্মবত্ত আছিল বৰ কুপণ আৰু অৰ্থলোভী। এদিন তেওঁ ভাবিলে—এই অৰ্ঘকাৰকে যিদৰে বস্ত্ৰৰ দাম-দৰ নিৰ্ণয় কৰিব লাগিছে, ই দেখিচোঁ অচিৰে ৰাজ-ভঁৰাল উৎস কৰিব। ইয়াক কামৰপৰা বিদায় দি অন্য উৰ্জনকহে অৰ্ঘকাৰক পাতিব লাগিল।

কাক অৰ্ঘকাৰক পতা যায় তাকে ভাবি বজাই স্থিৰ কৰিলে যে খিৰিকী মেলিয়েই যাকে পোনতে দেখা যায় তাকেই এই কাম দিয়া হব। তাকে স্থিৰ কৰি তেওঁ খিৰিকী মেলি বাহিৰলৈ চাই পঠিয়ালে। দৈৱাৎ সেই সময়ত বাটেদি এটা হজুৱা মাহুহ গৈছিল। বজাই মাহুহটোক মতাই আনি জ্বলিলে, “তুমি অৰ্ঘকাৰকৰ কাম কৰিব পাৰিবা?” মাহুহটো বৰ মূৰ্খ আৰু লুজীয়া আছিল। সি উত্তৰ দিলে, “মহাৰাজৰ অহুগ্ৰহ হলে বন্দীয়ে সেই কাৰ্য্য মোৰাৰিবৰ্ধ কোনো কাৰণ নাই।” তেতিয়া বজাই সেই মুহূৰ্ত্তেই মাহুহটোক অৰ্ঘকাৰকৰ কৰ্ম্মত নিযুক্ত কৰি বোহিসত্তক বিনা দোৰতে ধৰি পেলালে। বোহিসত্তই কিছু মনত অকণো বেজাৰ নকৰি ৰাজসজাতেই থাকিল।

ইফালে হজুৱাই গৈ এদিন ভিতৰতে অৰ্ঘকাৰকৰ খিতাপ পাই নিজৰ মূৰ্খতা অৱস্থা পাইছিল। অৰ্ঘকাৰক ওকলি পৰি সি একো নভৱাইকৰে যি বস্ত্ৰৰ দাম মূৰ্ত্ত যি আছে আছে বুলি কৈ থিয়লৈ ধৰিলে। এনেকৈ

কণ্ঠতে হাতী-ঘোঁৰাৰ দামো কেতিয়াবা। হাঁহ-পাৰৰ দামৰ দৰে হৈ গ'ল। অথচ কোনোও অৰ্ধকাৰকৰ আদেশ অমান্য কৰিবলৈ সাহ নকৰিলে; কাৰণ তাকে কৰিলে আপত্তিকাৰীয়ে নিজৰ মৰণনিজে মাতি আনিব। কিয়নো অৰ্ধকাৰকে কোনো বেপাৰীৰ বিৰুদ্ধে আপত্তি কৰিলে বজাই বিনাবিচাৰে তাৰ প্ৰাণহণৰ আদেশ দিছিল।

এইদৰে কিছুদিন গ'ল। এদিন উত্তৰ ফালৰপৰা কোনো এক ৰাজ্যৰ এটা ঘোঁৰা-বেপাৰী ঘোঁৰা বেচিবলৈ আহিল। তাৰ লগত পাঁচ শ ঘোঁৰা আছিল। বজাই অৰ্ধকাৰকক দাম-খৰ ঠিক কৰি ঘোঁৰাবোৰ বাখিবলৈ কলে বজাৰ আদেশ মতে অৰ্ধকাৰকে ঘোঁৰাবোৰ চালেগৈ আৰু কলে, “এই পাঁচ শ ঘোঁৰাৰ দাম এক নালী* চাউল। তাকে কৈ অৰ্ধকাৰকে ঘোঁৰাবোৰ বজাৰ ঘোঁৰাশালত থৈ বেপাৰীক দাম দি পঠিয়াবলৈ তৃত্যক নিৰ্দেশ দিলে। কাৰ্য্য ৰেখি সকলো মানুহ আচৰিত হ'ল যদিও, কোনোও কিন্তু জয়ত মুখ ফুটাই একো কৰ নোৱাৰিলে। বেপাৰীয়েও নিকপায় হৈ ঘোঁৰাৰ দাম লৈ ধলে। এই দুৰ্বোৰ অন্যায়াৰ কাৰণে তাৰ কিন্তু অন্তৰ হহিবলৈ ধৰিলে।

সি গৈ বোধিসত্ত্বৰ ওচৰ চাপিল; কাৰণ বোধিসত্ত্বক সি আগবেপৰা ভাল মানুহ বুলি জানে। বোধিসত্ত্বৰ আগত সকলো বুদ্ধান্ত বিবৰি কৈ এতিয়া সি কি কৰা উচিত তাৰে উপদেশ ল'বলৈ।

বোধিসত্ত্বই কলে, “তুমি গৈ অৰ্ধকাৰকক কিবা কিছু ভেটি দি কবা—‘মহাশয়, আপুনিতো পাঁচ শ ঘোঁৰাৰ দাম এক নালী চাউল বুলি স্থিক কৰি দিলেই; কিন্তু এই ৰাজ্যত এক নালী চাউলৰ বা দাম কিমান—সেইটো আমাৰ জনা নাই। দয়া কৰি যদি বজাৰ ওচৰত বুজাই দিলে—হেঁতেন ভেঙে দাসে তাৰ মূল্য কেবা আধায় কৰি নিব পাৰিলোহেঁতেন।’ যদি ইয়াৰ উত্তৰত সি ‘বাক’ বুলি কয় তেন্তে তাক কাবো-কোকালি কৰি লগে লগে ৰাজসভালৈ লৈ আহিবা। ময়ো ৰাজসভাত থাকিম।”

ঘোঁৰা-বেপাৰীয়ে বোধিসত্ত্বৰ উপদেশ মতে কাম কৰিলে। ভেটি পাই দ্বিতীয় অৰ্ধকাৰক ৰাজসভালৈ এক নালী চাউলৰ দাম বুজাবলৈ আহিল। ৰাজসভাত বোধিসত্ত্ব আৰু মন্ত্ৰীসকলো আছিল। ঘোঁৰা-বেপাৰীয়ে হাত

* নালী=এটা ওজন; আমাৰ ৮ পুৰা বা ৩২ ধোণৰ সমান।

যোৰ কৰি কলে, “মহাবাজ, পাঁচ শ ঘোঁৰাৰ যে দাম এক নালী চাউল হ’ল—সেই বিষয়ে মই বাজসভালৈ আপত্তি কৰিবলৈ অহা নাই। কাৰণ মই আনো যে অৰ্ধকাৰক মহাশয়ে স্থিৰ কৰি দিয়া মূল্যত লক্ষ্য কৰিলে— তাৰ পাত্তি শিৰশ্ছেদ। মই কেৱল ইয়াকে মিনতিভাৱে স্মৰিব খুজিছো— এক নালী চাউলৰ দাম কিমান? অৰ্ধকাৰক মহাশয়ে সেইটো বুজাই দিলে দাসে প্ৰণাম জনাই এতিয়াই বিদাই লয়।”

বেপাৰীৰ বুদ্ধি বুজিব নোৱাৰি বজাই অৰ্ধকাৰকক স্মিলিলে, “অৰ্ধকাৰক, পাঁচ শ ঘোঁৰাৰ দাম কিমান?” অৰ্ধকাৰকে উত্তৰ দিলে, “মহাবাজ, পাঁচ শ ঘোঁৰাৰ দাম এক নালী চাউল।”

বজা অলপ আচৰিত হ’ল। তেওঁ আকৌ স্মিলিলে, এক নালী চাউলৰ দাম ভেতে কিমান হব?” অৰ্ধকাৰকে টপবাই উত্তৰ দিলে, “মহাবাজ, এক নালী চাউলৰ দাম বজাসহ সমস্ত বাৰাণসী নগৰ আৰু তাৰ দাঁতি-কাষৰীয়া ঠাইবোৰৰ সমান।”

এই কথা শুনি সভাসদ আৰু মন্ত্ৰীসকলে ইহিবলৈ ধৰিলে। এজন মন্ত্ৰীয়ে কলে, “ইমান দিনলৈ আমি জানিছিলোঁ বজাসহ ৰাজ্য এখনৰ মূল্য নিকপন কৰা নাযায়। আজি শিকিলোঁ যে সমস্ত বাৰাণসী নগৰ আৰু মহা-ৰাজৰ মূল্য মাত্ৰ এক নালী চাউল! আহা! অৰ্ধকাৰকৰ কি অদ্ভুত বুদ্ধি। এওঁক বা কাম দিছিলে কোনে?”

বজাই বৰ অপমান পালে, আৰু অলপ সময় তলমূৰকৈ থাকি অৱশেষত হজুৱা অৰ্ধকাৰকক কামৰপৰা বিদায় দি বোক্‌সিন্দুক পুনঃ সেই পৰত নিযুক্ত কৰিলে। বোক্‌সিন্দুই ঘোঁৰা-বেপাৰীক যথোচিত মূল্য দি বিদায় দিলে।

দেৱধৰ্ম্ম-জাতক

পূৰ্বৰ কালত বাৰাণসী ৰাজ্যত ব্ৰহ্মৰত্ন বুলি এজন ৰজা আছিল। বোক্‌সিন্দুই তেওঁৰ পুত্ৰৰূপে জন্মগ্ৰহণ কৰি মহিংসালকুমাৰ নাম পাইছিল। বোক্‌সিন্দুৰ বয়স যেতিয়া আজি-কালিকৈ তিনি বছৰ হ’ল তেতিয়া তেওঁৰ

এটা ভায়েক জন্মিল। ৰজাই ইজন পুতেকৰ নাম ৰাখিলে চন্দ্ৰকুমাৰ। চন্দ্ৰকুমাৰ লৰি-চৰি দুষ্টৰ পৰা হোৱাত এদিন হঠাৎ ৰাণীৰ মৃত্যু হ'ল।

মহিংশসকুমাৰ আৰু চন্দ্ৰকুমাৰ—তিয়হৰ জালী যেন এই মাউৰা পোনা দুটিকে বুকুত বান্ধি ৰজাই তেতিয়া দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে; আৰু ল'ৰা দুটিসে ক্ৰমান্বয়ে কটপাৰ বুলি তেওঁ পুনৰ বিয়া নকৰাবলৈয়ে স্থিৰ কৰিলে।

এওঁদেও বহু দিন গ'ল। ৰজাও তেতিয়া ৰাণীৰ শোক লাহে লাহে পাহৰি আহিল তেতিয়া তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱসকলে অধিবা পালেই তেওঁক বিয়াৰ কাৰণে উদগাবলৈ ধৰিলে। শেহত তেওঁৰো মন কুমলিল। পুতেকহঁতৰ তত্ত্বাৱধানৰ অস্থিধা দেখুৱায়ে তেওঁ বিদ্ধাত মত দিলে। বিয়া যথাবিহিত ভাৱে হৈ গ'ল।

নতুন ৰাণীয়ে প্ৰথমে ল'ৰা দুটিক বৰকৈ মৰম কৰিছিল। ল'ৰা দুটিয়ে ৰাণীক নিতৰ ম'কৰ দৰে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। কিন্তু দিন গৈ অহাৰ লগে লগে সাধাৰণতে যি ঘটে সেয়ে ঘটিল। বিমাতাৰ চেনেহৰ ক্ৰমে ক্ৰমে হীন-ডেঢ়ি ঘটিবলৈ ধৰিলে। এনে সময়তে সিহঁতৰ মাতৃমাক, নতুন মহিষীয়ে এটি পুত্ৰ সন্তান প্ৰসূ কৰিলে। ৰাজ্যময় আনন্দৰ কল্লোল উঠিল। গাণি-পটি চাই ৰাজকুমাৰৰ নাম দিয়া হ'ল—স্বৰ্গকুমাৰ। ৰজাই নতুনকৈ পুত্ৰ লাভ কৰি আনন্দত অধীৰ হৈ এদিন ৰাণীক কলে, “প্ৰিয়ে, পুত্ৰ লাভত তুমি বৰ ভাগ্যবন্তী হ'লা। তোমাক মই এতিয়া যি বৰ লাগে তাকে দিবলৈ মান্তি অ'ছো। কিন্তু এটা বৰ হে লব পাৰিবা। কোৱা প্ৰিয়ে, কি বৰ লাগে কোৱ।”

ৰাণীয়ে কলে, “মহাৰাজ মোৰ প্ৰতি ইমান দয়ালু হোৱা বাবে মই সঁচাকৈয়ে নিজকে ভাগ্যবন্তী বিবেচনা কৰিছোঁ। কিন্তু এই মুহূৰ্তত মই আজি মহাৰাজৰপৰা একো বৰ নলওঁ। কেতিয়াবা লম। মহাৰাজে অনুগ্ৰহ কৰি এই কথা মনত ৰাখিলেই হ'ব।” ৰজাই ‘বাক’ বুলি শব্দগি থলে।

ক্ৰমে ক্ৰমে স্বৰ্গকুমাৰ ডাঙৰ হৈ আহিল, আজি-কালিকৈ গৈ লাহে লাহে যৌৱনৰ চুৱাৰ-ডালিত ভৰি দিলে। ইয়াকে দেখি এ'দিন ছেগ চাই ৰাণীয়ে ৰজাক কলে, “মহাৰাজ, স্বৰ্গকুমাৰৰ শিশুকালতে আপুনি যে মোক এটা বৰ দিব খুজিছিল—বোধহয় মনত আছে।” ৰজাই ‘আছে’ বুলি কলে। ৰাণীয়ে তেতিয়া কলে, “যদি আছে তেনেহলে সেই বৰেৰে এতিয়া আপুনি আপোনাৰ প্ৰিয় পুত্ৰ স্বৰ্গকুমাৰক সিংহাসন দান কৰক।”

কথা শুনি বজা বিবুদ্ধিত পৰিল। নিজৰ অঙ্গীকাৰ বন্ধা কৰিবলৈ গৈ তেওঁৰ তেনে এটা মহৎ অন্যায় কবিব নোৱাৰে। তিব্বোতাৰ বুদ্ধি দেখি তেওঁৰ খন্তেকৰ কাৰণে সঁসাৰৰ প্ৰতি বিৰক্তি আছিল। কথা: "দেৱ্য ধৰি তেওঁ কলে, মোৰ প্ৰথম পুত্ৰও সূৰ্য্যকুমাৰৰ সৈতে দেৱ্য হ'ব। এনে স্থলত নীতি-বিকল্প কাম কৰি মই পাপ অচম বৰম এটক। সেই কথা কেতিয়াও হব নোৱাৰে। মহিংসাসকুম্ভাৰে 'সংসার-প্ৰাণ'।"

বজাই ইয়াকে কৈ কিছুপৰ নিতাল মাৰিলে। ৰাণীও কিন্তু সওকাই নিবন্ত হোৱা বিধৰ তিব্বোতা নহয়। তেওঁ হতাশ নহ'ল। প্ৰাৰ্থনা গুৰু কৰিবৰ কাৰণে শোওঁতে-বঠোতে, খাওঁতে-ছুৰোঁতে যেতিয়াই সুবিধা পায় তেতিয়াই তেওঁ বজাক খাটিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া বজাৰ আশঙ্কা হ'ল—জানোচা ৰাণীয়ে সপত্নীৰ পুত্ৰ দুটিৰ কিবা অনিষ্ট কৰে! সেই কাৰণে তেওঁ মহিংসাসকুমাৰ আৰু চন্দ্ৰকুমাৰক মাতি আনি কলে, "বোপাইত, সূৰ্য্যকুমাৰৰ শিশুকালত মই এদিন তোমালোকৰ মাহী মাৰাক এটা বৰ দিব খুজিছিলোঁ। তেওঁ তেতিয়া বৰটো নলৈ পিছত লম বুলি কৈছিল। এতিয়া সেই বৰেবে তেওঁ মোক সূৰ্য্যকুমাৰক ৰাজপাটত বহুৱাবলৈ প্ৰবৰ্ত্তে। কিন্তু তোমালোকক মই সিংহাসনৰপৰা বঞ্চিত কৰিব নে ৰোঁ।" তুমালোকক মতাৰ উদ্দেশ্য এই যে তিব্বোতাৰ আশঙ্কা পোৱা স্থানত ক'লে বুদ্ধি প্ৰলয়কৰা। মোৰ এতিয়া দুখেৰে অশঙ্ক নেও জানে চা পুত্ৰক সূৰ্য্যকুমাৰক সিংহাসন দিয়াৰ লোভত ৰাণীয়ে তোমালোকৰ সৰ্বনাশ কৰে। গতিকে মোৰ উপদেশ—তোমালোক এতিয়া ৰাজ্যৰপৰা পলাই গৈ হাবি-বননিত আশ্ৰয় লৈ থাকাইক। মোৰ মৃত্যুৰ পিছত শাস্ত্ৰৰ নীতিমতে এই ৰাজ্য তোমালোকৰেই প্ৰাপ্য। তেতিয়া তোমালোকে আহি সিংহাসন গ্ৰহণ কৰিবা।"—এইদৰে কৈ বজা পৰু হ'ল। চকুৱেদি তেওঁৰ চকুলো বৈ গ'ল। মহিংসাসকুমাৰ আৰু চন্দ্ৰকুমাৰেও বজাৰ অৱস্থা দেখি শোকত বিহ্বল হ'ল আৰু কান্দি কান্দি দুয়ো পিতাকক সেৱা জনাই বিদায় ললে।

ৰাজকুমাৰ দুজনে যেতিয়া পিতাকক সেৱা কৰি কান্দি-কান্দি বিদায় লগে—সেই সময়ত সূৰ্য্যকুমাৰে চোতালত কিবা কাম কৰি আছিল। ককায়ে-কইত বনলৈ যোৱাৰ পিছত তাৰ কাৰণ জানিব পাৰি তেওঁৰ মনত বৰ দুখ লাগিল। তেওঁ ককায়েইতৰ লগত বনলৈ যাবলৈ স্থিৰ কৰিলে আৰু

এদিন সঁচাকৈয়ে ঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল। বহুত অৱেগৰে ভেঁত ককায়েকহঁতক লগ ধৰিলেগৈ। ককায়েকহঁতে সূৰ্য্যকুমাৰক নানা প্ৰকাৰে বুজাই দিবলৈ পঠাবলৈ বন্ধ কৰিলে; কিন্তু সকলো বিফল হ'ল। তেওঁ উঠি নগ'ল। ভেতিয়া তিনিও একেলগে বনবাস খাটিবলৈকে স্থিৰ কৰিলে।

ৰাজকুমাৰসকল গৈ গৈ হিমালয় পৰ্ব্বতত উঠিল। তাত হাবিৰ মাজে মাজে ফুৰি থাকোঁতে এঠাইত তেওঁলোকে এটা বিতোপন সৰোবৰ দেখিবলৈ পালে। সৰোবৰটো প্ৰথম ফুলেৰে ঢাক খাই আছিল। তাৰেই পাৰৰ এজোপা গছৰ তলত তিনিওজন ৰাজকুমাৰ খন্তেক জিৰাবলৈ বহিল।

বহুত দূৰ ফুৰি ফুৰি পিয়াহ লগা কাৰণে সূৰ্য্যকুমাৰে ককায়েক বোধিসত্ত্বক কলে, “ককাইদেউ, মোৰ বৰ পিয়াহ লাগিছে; এই ব্ৰহ্মপৰা মই পানী খাই আহোঁনে?” বোধিসত্ত্বৰো পিয়াহ লাগিছিল। গতিকে তেওঁ কলে, “ঘোৱা ভাই, হাত-মুখ ধুই উঠি পানী খাই উঠি প্ৰথম পাততে মোৰ কাৰণেও কিছু পানী লৈ আহিবা।” সূৰ্য্যকুমাৰ গ'ল।

এই সৰোবৰ পূৰ্বে কুৰেবৰ অধিকাৰত আছিল। তেওঁ তাক এটা জল-বাৰুসক দান কৰি দি কৈছিল, “দেৱধৰ্ম বিষয়ে জ্ঞান নথকা যি মানুহেই ইয়াত নামিব তাকেই তুমি ধৰি ধৰা। কিন্তু পানীত ননমা মানুহৰ ওপৰত হলে তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাথাকিব।” সেই দিন ধৰি বাৰুসে কোনোবা মানুহ পানীত নামিলেই দেৱধৰ্ম কি সোধে আৰু তাৰ যথাযথ উত্তৰ দিব নোৱাৰিলেই তাক খাই পেলায়।

সূৰ্য্যকুমাৰে এই কথা নাজানিছিল। তেওঁ নিশ্চিন্ত মনে গৈ পানীত নামিবলৈহে পালে, জল-বাৰুসে আহি তেওঁক ধৰি লৈ প্ৰশ্ন কৰিলে, “দেৱধৰ্ম কিহক বোলে তুমি জানা?” সূৰ্য্যকুমাৰ স্তম্ভিত হ'ল। তেওঁ ভাবিলে, “উত্তৰ নিদিলে ই মোক নেৰে।” গতিকে তেওঁ কলে, “মই জনাত দেৱতাসকলৰ ভিতৰত চম্ আৰু সূৰ্য্য—এই দুজনৰ বৰ কৰ্তব্যপৰায়ণ। কৰ্তব্য পালনত তেবাসকলে যি আদৰ্শ দেখুৱাইছে—সেয়ে দেৱধৰ্ম।” বাৰুসে কলে, “ওহো, মিছা কথা। তুমি দেৱধৰ্ম কি নাজান। সেই-বোৰ টাংবাং নাখাটে।”—এই বুলি কৈ সি ৰাজকুমাৰক পানীৰ মাজলৈ টানি লৈ গ'ল আৰু সৰোবৰৰ ভিতৰত থকা এটা ধুনীয়া ঘৰত বহু কৰি বহে। এই ঘৰটোৱেই আছিল—জল-বাৰুসৰ ঘৰ।

ইফালে শূৰ্য্যকুমাৰ বহুত পৰলৈ ঘূৰি নহা দেখি বোধিসত্ত্বই চক্ৰকুমাৰক তেওঁৰ অহুসন্ধান কৰিবলৈ পঠাই দিলে। চক্ৰকুমাৰে শূৰ্য্যকুমাৰৰ গতি-পথ অহুসৰণ কৰি গৈ গৈ হ্ৰত নামিল। তেওঁকো সেই একেধৰেই বাকুল্যে ধৰি গ্ৰহণ কৰিলে, “দেৱধৰ্ম কি?” চক্ৰকুমাৰেও উপায়ান্তৰ নাপাই কয়লৈ, “পূব, পশ্চিম, উত্তৰ আৰু দক্ষিণ—এই চাৰি দিশ জুৰি দেৱতাসকলৰ প্ৰভুত্ব আছে। গতিকে এই চাৰি দিশেই দেৱধৰ্ম-বিশিষ্ট।” বাকসে কৰ্কশ হাঁহি এটা মাৰি—“ভুৱা দিবলৈ ঠাই নাপালি?”—বুলি পানীৰ মাজলৈ চক্ৰকুমাৰকো টানি লৈ গ’ল আৰু শূৰ্য্যকুমাৰৰ লগত বান্ধি থৈ আহিল।

বহুত সময়লৈ চক্ৰকুমাৰকো ঘূৰি নহা দেখি বোধিসত্ত্বই ভাবিলে—‘নিশ্চয় দুয়োবোৰ কিবা বিপদ ঘটছে; ময়ো সিহঁতক বিচাৰি যাবহে লাগিল। এনেকৈ ভাবি তেওঁ। ভায়েকহঁত যোৱা বাটেৰি গ’ল আৰু অলপ সময়ৰ ভিতৰতে সৰোবৰৰ দাঁতি পালেগৈ। পানীৰ দাঁতিত পৰি থকা খোজবোৰ দেখি তেওঁৰ মনত সন্দেহ উপজিল। তেওঁ ভাবিলে—‘এই সৰোবৰত নিশ্চয় জল-বাক্স আছে।’ গতিকে পোনেই পানীত নানামি পাৰত ধুই-কাঁড় থৈ, তৰোৱালখন হাতত লৈ বাক্সৰ কাৰণে বাট চাই থাকিল।

জল-বাক্সে যেতিয়া দূৰৰপৰা দেখিলে যে বোধিসত্ত্বই পানীত নামিব খোজা নাই তেতিয়া সি এটা বনবাসী মাহুহৰ ৰূপ ধৰিলে আৰু বোধি-সত্ত্বক কলেহি, “হেবা বাটকৰা ভাই, দেখিছোঁ তুমি বহুদূৰ বাট ভ্ৰমি-আহি তেনেই ভাগৰি পৰিছা। সৰোবৰত হাত-মুখ ধুই পানী আৰু পহু-বৰ মোলান খালে গা শীতল পৰিব; তাকে কৰা। ময়ো তাকে কৰিলোঁ।”

বোধিসত্ত্বই তাক দেখিয়েই মায়াদী বাক্স বুলি চিনিব পাৰিছিল। তেওঁ কলে, “বাক, মোৰ কাৰণে তুমি ভাবিব নালাগে। পিছে মোৰ ভাই হুতনক তুমিয়ে ধৰি বাখিছা, নহয় নে?” বাক্সে ভাবিলে—ই সকলো কথা জানে। ইয়াক ফাকি দি কোনো লাভ নাই। গতিকে পোনে পোনেই উত্তৰ দিলে, “এবা বাখিছোঁ।”

“কিয় বাখিছা?”

“বিসৰল লোক এই সৰোবৰৰ পানীত নামে তেওঁলোক মোৰ ভক্ত্য।”

“নামিলেই জগৰ লাগিল নে?”

“জগৰ নালাগে—যদি দেৱধৰ্ম কি সেইটো জনা থাকে। দেৱধৰ্ম
জানোভাসকল মোৰ ভক্ষ্য নহয়। নজনাসকলহে ভক্ষ্য।”

“তেন্তে ময়ো তোমাক দেৱধৰ্ম কি কব লাগিব নেকি?”

“হওঁতে তুমি পানীত নমা নাই সঁচা; কিন্তু যদি দেৱধৰ্মৰ কথা
জানা তেন্তে কলে বেয়া নহয়। অৱশ্যে ভুল হলেও তোমাক মই পানীত
ননমালৈকে নাথাম।”

“বাক তেন্তে শুনা! কিন্তু তুমি দেখিছাই নহয়, ভাগবত মই বৰ
ক্লান্ত বৈ পৰিছোঁ। মুখেৰে কথা নোলোৱা হৈছে। গতিকে আগেয়ে
থাবৰ কাৰণে তুমি মোক অলপ পানী আনি দিয়া।”

তেতিয়া জল-বাক্সে পানী আৰু ফল-মূল অলপ আনি বোধিসত্বক
থাবলৈ দিলে। বোধিসত্বই খাই-বৈ কবলৈ ধৰিলে—

“জিতেন্দ্ৰিয় শাস্তসাধু সত্যপৰায়ণ,
নিৰ্ম্মল মনেৰে কৰে ধৰ্ম আচৰণ;
পাপ ভাব কেতিয়াও মনলৈ নানে,
দেৱ-ধৰ্ম্মা বুজি তাক সকলোৱে মানে।”

বোধিসত্বৰ মুখে এনে সাকৰা কথা শুনি বাক্স স্তম্ভিত হ’ল। সি
কলে, “তুমি দেখোন পণ্ডিত। তোমাৰ কথা সঁচাকৈয়ে মোৰ মনত
লাগিছে। ইয়াৰ কাৰণে মই তোমাক এটা পুৰস্কাৰ দিম। তোমাৰ
ভায়েৰা দুজনৰ এজনক মই এৰি দিবলৈ বাজী আছোঁ। মাত্ৰ এজনকহে।
কোৱা কোনজনক লাগে?”

বোধিসত্বই কলে, “তেনেহলে মোৰ সক ভাই সূৰ্য্যকুমাৰকে এৰি দিয়া।”

বোধিসত্বৰ কথাত বাক্সে আকৌ কলে, “তুমি দেৱধৰ্ম্ম জানা, কিন্তু
সেই মতে কাম নকৰা হব পাৰ।”

বোধিসত্বই কলে, “নকৰিম কিয়? কৰোঁ।”

বাক্সে কলে, যদি কৰা তেন্তে তোমাৰ ভায়েৰা দুজনৰ ভিতৰত
যিজন ডাঙৰ, সেইজনকহে তুমি এৰি দিবলৈ কব লাগিছিল। কাৰণ
সকজনক এৰি দিবলৈ কোৱাত ডাঙৰজনৰ বৰ্ধ্যাৰা থাকিল ক’ত?”

বোধিসত্ত্বই উত্তৰ দিলে, “শুন। সকলজন মোৰ মাহী আইৰ পুত্ৰ। তেওঁৰ কাৰণেই আমি বনবাসী হৈছোঁ। মাহীয়ে তেওঁক ৰজা পাতিব খুজিছিল। কিন্তু পিতাই তাত সম্মতি নিবিলে আৰু গোপনে আমাক মাতি নি ক’লে যে আমি দুজন বনত লুকাই নাথাকিলে মাহীয়ে ৰাজ্যৰ লোভত কেতিয়াবা বিপদ ঘটাব পাৰে। সেই কাৰণে আমি বনলৈ আহিলোঁ। আমাক অহা দেখি সৰু ভাই সূৰ্য্যও আহিল। অনেক বুজাই-বৰায়ে তেওঁক ঘৰাই পাব নোৱাৰিলোঁ। এনেদৰে সূৰ্য্যক এৰি আমি কেনেকৈ থাকিম? অগ্ৰ মানুহে শুনিলে নকবনে যে আমি ৰাজ্যৰ লোভত সূৰ্য্যকুমাৰক ক’ববাত হত্যা কৰিলোঁ? সেই কাৰণেই মই চক্ৰৰ কথা এৰি সূৰ্য্যৰ কাৰণেহে খাটিছোঁ।”

বোধিসত্ত্বৰ এনে যুক্তিপূৰ্ণ কথা শুনি ৰাক্ষসে ‘সাধু সাধু’ বুলি তেওঁক বখানিবলৈ ধৰিলে, আৰু কলে, “তুমি অকল যে দেৱধৰ্ম্ম হৈ জানা এনে নহয়; সেইমতে কামো কৰা। মই ইমান সন্তুষ্ট হৈছোঁ যে তোমাৰ দুয়ো ভাইক মই এতিয়াই এৰি দিয়।” এই বুলি গৈ ৰাক্ষসে চক্ৰকুমাৰ আৰু সূৰ্য্যকুমাৰক আনি শোধিসত্ত্বৰ হাতত শোধাই দিলেহি।

বোধিসত্ত্বই তেতিয়া কলে, “ভয়, তুমি গ’ল জনমত যি কুৰ্ম কৰিছিল। তাৰেই ফলস্বৰূপে এই জনমত ৰাক্ষস হৈ উপজিছিল। কিন্তু ইমানতো তোমাৰ শিক্ষা নহ’ল। তুমি এতিয়াও আকৌ পাপ আচৰণ কৰিব লাগিছা। ইয়াৰ পৰিণতি আৰু ভয়াবহ। কিন্তু এতিয়াও সময় আছে। তুমি যদি নিজস্ব কল্যাণ কামনা কৰা তেনেহলে আজিৰপৰা পাপ কাম এৰি সজ পথ অনুসৰণ কৰা।”

বোধিসত্ত্বৰ কথা শুনি জল-ৰাক্ষসৰ মনত অমৃতাপ আহিল। সি সেই-দিনাৰপৰা পাপ আচৰণ কৰিবলৈ এৰিলে।

ইফালে বোধিসত্ত্বয়ো ভায়েকহঁতৰে সৈতে সেই বনতে থাকিবলৈ ললে। ৰাক্ষসেই তেওঁলোকৰ ৰক্ষা আৰু ভৰণ-পোষণৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলে। এইদৰে বহুত দিন যোৱাত বোধিসত্ত্বই এদিন নক্ষত্ৰবোৰৰ স্থান-স্থিতি পৰীক্ষা কৰি জানিব পাৰিলে যে তেওঁলোকৰ পিতৃদেৱতাই ইহলীলা সম্বৰণ কৰিছে। তেতিয়া তেওঁ দুই ভায়েক আৰু ৰাক্ষসক লগত লৈ বাৰাণসালৈ উভতি আহিল।

প্ৰজাসকলে ৰাজপুত্ৰসকলক ঘূৰি অহা দেখি মৰত বৰ আনন্দ লভিলে, আৰু সকলোৱে মিলি বোধিসত্বক সিংহাসনত বহুৱালে। বোধিসত্বই বজ্জা হৈ চন্দ্ৰকুমাৰক যুৱৰাজ আৰু সূৰ্য্যকুমাৰক সেনাপতি কামত নিযুক্ত কৰিলে। তেওঁ জল-ৰাক্ষসৰ কাৰণেও এটা বিতোপন ঘৰ সজাই দি আহাৰ-বিহাৰৰ সুব্যৱস্থা কৰি দিলে। এইদৰে বহুত দিন সুখে-সন্তোষে ৰাজত্ব কৰি থাকি এদিন পুণ্যবাবে পুণ্য তিথিত বোধিসত্বই পৰলোকলৈ গতি কৰিলে।

ব্যাধ-কপোত কথা

(মহাভাৰত, শান্তি-পৰ্ব)

তেতিয়া ভীষ্ম পিতামহ শৰ-শয্যাতে। কুকৰ্জ্জৱৰ ৰণ শেষ হৈ গৈছে। নাতিলা'ৰা যুধিষ্ঠিৰে পিতামহৰ ওচৰলৈ গৈ সদায় ৰাজনীতি, ধৰ্মনীতি, অৰ্থনীতি আদি বিষয়ৰ গল্প আৰু উপদেশ শুনে। সেইদিনা যুধিষ্ঠিৰে ভয়লক লৈ, “পিতামহ, শৰণ গতক কেনেকুৱা ভাৱে গ্ৰহণ কৰিব লাগে আৰু অতীতকৈই বা কেনেদুৱা ব্যৱহাৰ কৰা উচিত ইত্যাদি বিষয়ৰ উপদেশ আজি শুনিব খোজোঁ!”

ভীষ্মই যুধিষ্ঠিৰৰ কথা শুনি কলে, “বাছা, তুমি ভাগৱত মুনিয়ে তাহানি মুচুকুন্দ বজ্জাক কোৱা কপোত-কপোতীৰ কাহিনীটো জানানে?”

যুধিষ্ঠিৰে নাজানো বুলি ক'লত ভীষ্মই কলে, “নাজানা যদি শুনা। তাতোহঁ তোমৰ প্ৰশ্নৰো উত্তৰ পাবা।” এইবুলি ভীষ্মই কবলৈ ধৰিলে—

এসময়ত এটা ব্যাধ আছিল। পশু-পক্ষী মাৰি খোৱা আৰু বিক্ৰী কৰি ধন ঘটাই তাৰ কাম আছিল। সি দেখাতো আছিল ভয়ঙ্কৰ। শৰীৰ কৃষ্ণৱৰ্ণ, কঁকাল আৰু পেট বিশাল, আৰু ডিঙিটো তেনেই ঢুটি।

এদিন সি হাবি-বনতি ঘূৰি চিকাৰ কৰি ফুৰোঁতে হঠাৎ আকাশ বাৰিষাৰ ভাৱে আৱৰি পেলালে। দিগ্‌বিধিক অন্ধকাৰ হৈ পৰিল।

মেঘৰ গৰ্জনত কাণে ভালমানে ধৰিবলৈ ধৰিলে। বায়ুৰ হো-হোৱনি আৰু বিজুলীৰ চিকিমিকিত প্ৰলয় উপস্থিত হ'ল। বতাহে হু-হুৱকৈ গছ-বৰিখ ভাঙিবলৈ ধৰিলে। বনৰ পত্ৰ-পক্ষী সকলোৱে ভয়ত নিভাল মাৰিলে। চাই থাকোঁতেই মেঘে কলহৰ কাণেদি চলিবলৈ ধৰে বৰষুণৰ পানী ঢালিবলৈ ধৰিলে। বৃষ্টিৰ প্ৰকোপত যেন পানীৰে হ-ৰাম একাকাৰ হৈ পৰিল। ব্যাধে প্ৰকাণ্ড গছ এজোপাৰ আশ্ৰয়ত থিয় হৈ থাকি সময়-খিনি কটালে। জাৰত তাৰ হাত-ভৰি-কঁপিবলৈ ধৰিলে। সি লবচৰ কৰি আঁতৰি যাবও নোৱাৰাত পৰিল; কাৰণ চাৰিওফালে পানী। প্ৰলয়ৰ বানপানীৰ ধৰে পানী। তবু সি ভাবি কোনোমতে খোজ দিব খুজিলেও সি গৈ হিৰিসকৈ হ-ত হৈ পৰে। এইদৰে শীতত থকথককৈ কঁপি থাকোঁতে নিচেই ওচৰতে পৰি থকা কপোতী এজনী তাৰ চকুত পৰিল। কপোতী দেখি লুতীয়া ব্যাধৰ দুখ-ভাগৰ কেনিবা গ'ল। আবেবেধে সি গৈ কপোতী-জনীক ধৰি আনি পিঁজৰাত ভৰাই ধলে।

চাওঁতে চাওঁতে পশ্চিম আকাশত হেঁদুলী বেলি মাৰ গ'ল। পৰিষ্কাৰ আকাশত তৰা-নক্ষত্ৰবোৰ ওলাল। এনেকুৱা নিশাৰ আকাশ দেখি নিচুৰ ব্যাধৰ মুখত আনন্দ বিৰিঙিল। পানীৰ অৱস্থা দেখি ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱাৰ কথা কিন্তু সি ভাবিব নোৱাৰিলে। এক্কাৰ নিশাটো সেই গছ জোপাকে আশ্ৰয় কৰি কটাই দিবলৈ মনস্থ কৰি সি সৰা পাত কিছু গোটাই আনি এখন শয়্যা ৰচনা কৰিলে। গছৰ শিপাই হ'ল যুৰ-শিতান। তাকে কৰি লৈ সি গছজোপাক প্ৰণাম কৰি কলে, “হে বৃক্ষদেৱতা, মই আজি এই ঘোৰ বিপদত পৰি তোমাত শৰণ লৈছোঁ। মোক যেন ৰাতিটো নিৰাপদে ৰক্ষা কৰা।”

সেই গপজোপাতেই চিজ্জীৱীৰ নামে এটা কপোত সপৰিয়ালে বাস কৰিছিল। চিজ্জীৱীৰ আছিল পক্ষীসকলৰ ৰজা। কপোতী আৰু কণ কণ পোৱালি দুটক লৈ তাৰ সংসাৰখন। সেইদিনা ৰাতিপুৱাই আকৌ কপোতী গৈছিল পোৱালি দুটিৰ কাৰণে আহাৰ বিচাৰি। চিজ্জীৱীৰই পোৱালি দুটাৰ তত্বাৱধান লৈ বাহটো ৰখি আছিল। সাজ গঢ়ি ঘোৱা-

লৈও বৈশীয়েকক উভতি নহা দেখি চিত্তগ্রীৱৰ অন্তৰত দুখ উপজিল।

ৱাৰ গুণ বৰ্ণাই এইদৰে বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে—

“মোক যদি দেখয় ল'ঘোনে থাকিবাব।

কদাচিতো প্ৰাণেশ্বৰী হুভুঞ্জে আহাৰ ॥

মই স্নান নকৰিলে নোধোৱয় গাৱ।

মই যৈত থাকো গ্ৰিষা থাকে সেহি ঠাৱ ॥

মোৰ বদ দেখি কৃষ্ণী হোৱে পতিব্ৰতা।

যদি দুখ দেখে মোৰ হোৱয় দুখীতা ॥ •

* * *

মোৰ ক্ষুধা তৃষ্ণাক জানয় সৰ্বক্ষণ।

যিটো বাঞ্ছা কৰে”। দিয়ে মোৰ পুৰি মন ॥

মোৰ ক্ৰোধ দেখিলে নেদয় প্ৰত্যুত্তৰ।

সঙ্কচিত মনে থাকে দানী সমসৰ ॥

* * *

যাৰ মাতৃ গৃহত নভৈল কদাচিত।

ভাৰ্য্যায় অপ্ৰিয় বাক্য বোলয় সতত ॥

অবণ্য গমন তাৰ কৰিতে নালাগে।

গৃহ মহাবণ্য বুলি জানা মহাভাগে ॥ ইত্যাদি

যৈৱাং ব্যাধে পিঁজৰাত বান্ধি থোৱা কপোতীজনীয়েই আছিল চিত্ত-
গ্ৰীৱৰ পত্নী। কপোতিনীয়ে গছৰ ডালত বিলাপ কৰি থকা স্বামীৰ
সকলো কথা কাণপাতি শুনি আছিল। কথাবোৰ শুনি তাইৰ সঁচাকৈয়ে
আনন্দত অন্তৰ পুলকিত হ’ল। তাই ভাবিলে—মই বৰ ভাগ্যৱতী—
কিয়নো মোৰ স্বামীয়ে আজি মোৰ ইমানবোৰ প্ৰশংসা গাইছে। স্বামীত-
কৈ বিবাহিতা জিবোতাৰ ডাঙৰ ৰেৱতা আৰু কোনো নাই।

“স্বামীত কৰিয়া জীৱ নাথি দেৱ আন।

জানা নিষ্ট কৰি আৰ অগনি প্ৰমাণ ॥”—ইয়াকে ভাবি তা

পিঁজৰাপৰাই কৈ উঠিল—

“শুনিলোক স্বামী তুমি নকৰিবা শোক।

পিছে বান্ধিয়া ব্যাধে ৰাখি থৈছে মোক ॥”

তুমি মোৰ কাৰণে সন্তাপ এৰা ; পৰলোকৰ বাবে পুণ্য আৰ্জি লোৱা । মোক বন্দী কৰি নিহুৰ ব্যাধ আৰ্জি আমাৰ হৃদয়ত অন্ত্যগত । জাৰে-ভোকে তেওঁৰ প্ৰাণ যায় । গতিকে শৰণাগতক বন্ধা কৰি তুমি পুণ্য সঞ্চয় কৰা । মোৰ বাবে চিন্তা এৰা । তোমাৰ দেহা থাকিলে মোৰ দৰে ভাৰ্য্যা তোমাৰ আকৌ হব ; অতিথিসেৱাৰ এনে হুৰোগ কিন্তু নিমিলিবও পাৰে ।”

কথা শুনি চিত্ৰগ্ৰীৱৰ চকুৰপৰা গিৰ্গিৰকৈ চকুপানী পৰিবলৈ ধৰিলে । তথাপি সি নিজৰ কৰ্তব্য স্থিৰ কৰি গছৰ ডালবপৰা নামি আহিল আৰু কাতৰভাৱে ব্যাধক কলেহি, “ভাঙৰীয়া, আপুনি ক’বপৰা আহি এই ঘোৰ অৱণ্যৰ মাজত ক্ষুদ্ৰ বাহৰ ওচৰত আমাৰ আলহী হ’লহি ? আপোনাৰ এনে আগমনৰ উদ্দেশ্য কি আৰু আমিয়ে বা আমাৰ স্বত্ব শক্তিয়ে আপোনাৰ কি উপকাৰ কৰিব পাৰে ? আপুনি কোনো প্ৰকাৰ সংশয় মনত নাৰাখি মনৰ বাহা মোৰ আগত খুলি কওক । মই সাধ্যমুসাৰে তাক পূৰ কৰিমহে কৰিম ।”

কপোতৰ কথা শুনি ব্যাধে বিস্ময় মানিলে । সি মনতে ভাবিলে—ই কম পক্ষী নহয় । ইয়াক মোৰ মনৰ কথা কওঁৱেই চোন । জানোবা কিবা উপকাৰেই হয় । নহলেওনে সি মোৰ কি কচূপাতকেইটা ফুটাৰ ?

এইদৰে ভাবি-শুণি ব্যাধে কলে—“হেৰা পক্ষী, জাৰে মোক হাড়লৈকে সিজাইছে ; মুখৰপৰা কথা নোলোৱাত পৰিছে । গতিকে পাবিলে মোক জাৰ নিবাৰণৰ উপায় এটা দিয়া । তেতিয়াহে মোৰ শৰীবলৈ প্ৰাণ আহিব ; মুখত বচন ফুটিব ।”

চিত্ৰগ্ৰীৱ কপোতে তেতিয়া বাছি-বিচাৰি গছৰ শুকান ডালপাতবোৰ ঠোটেৰে আনি থুপুৰি কৰিবে । তাৰ পিছত সি জুই বিচাৰি উৰা মাৰিলে । উৰি উৰি ফুৰি সি গৈ অৱণ্যৰ এমুৰৰ এজোপা শুকান গছৰ তিতবত জুই দেখিবলৈ পালে । সি ঠোটেৰে ডাল এটাত জুই লগাই লৈ উৰি আহিল আৰু গছৰ শুকান ডাল-পাতবোৰত লগাই দিলেহি । খন্তেকতে বপ, বপকৈ জুই জলি উঠিল । ব্যাধে নিজৰ গা আৰু গাৰ কাপোৰ-কাৰিবোৰ লেফিলে আৰু বস্তু অসুস্থৰ কৰিলে ।

কথাতে কল্প—বোলে বহিবলৈ পালে শুবলৈ বিচাৰে । ব্যাধৰ বেজিকাও

সেয়ে হ'ল। সি কলে, “হে পক্ষীৰাজ, জাবে-শীতে ঠেবেজা লাগি পৰি আছিলোঁ, ভালহে হৈছিল। তুমি জুইতুৱা ধৰি দি লেঠাহে লগাল। মোৰ এতিয়া জোৰত প্ৰাণ যায়। যেই সেই প্ৰকাৰে মোক ধাবলৈ কিবা কিছু দিয়া। নহলে মই মৰিম।”

কপোত মহা চিন্তাত পৰিল। কাৰণ সকলো পক্ষীয়ে দিনৰ আহাৰ দিমে খায় সাঁচি নাৰাখে। ই সিহঁতৰ স্বভাৱ। এনে স্থলত সি এতিয়া অতিথি ব্যাধক কিহেৰে তোষে? অৱশেষত তাৰ মনত খেলালে—মহুয্য জাতি পক্ষীৰ মাংসৰ কাৰণে সদায় লালায়িত। তাতে কপোত সকলোৰে খাও। ব্ৰুতিকৈ নিজেই মাংস বি ব্যাধক তুই কৰা যাওক। এই ভাবি সি কলে—

“ভনিও অতিথি মোক কৰ। অনুগ্ৰহ।

অতিথি পূজাৰ অৰ্থে এৰোঁ ইটো বেহ ॥”—এই বুল চিত্ৰ-গ্ৰীষ্ম কপোতে অগ্নিক ভিনিবাৰ প্ৰদক্ষিণ কৰি ললে আৰু চাওঁতে চাওঁতে ওপৰলৈ উৰি গৈ আকাশবৰষা ধপ্ ধপে জলা জুইত পৰি গ'ল। অগ্নিয়ে কপোতৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ ধুনীয়া পাখিবোৰ খন্তেকৰ ভিতৰতে পুৰি ছাই কৰি পেলালে। শৰণাগত অতিথি শত্ৰু ব্যাধৰ প্ৰাণ বন্ধ কৰিবলৈ গৈ কপোতে নিজৰ শৰীৰ অগ্নিত বিসৰ্জন দিলে।

বাহৰ পোৱালি দুটিয়েও পিতাকৰ আদৰ্শকে লৈ জুইত জঁপ দি প্ৰাণ এৰিলে।

এই সকলোবোৰ দেখি ব্যাধে সপোন দেখা দিলে। এনে দুখোৰ শোকা-বহ ঘটনা দেখি সি খেদ কৰিবলৈ ধৰিলে—“হায়! মই আজি কি ভয়ানক অকৰ্ম কৰিলোঁ। মোৰ আশ্ৰয়-দাতাক মই নিজেই যেন অগ্নিত পুৰি মাখিলোঁ। ইয়াতকৈ আৰু কি নিদাক্ষণ পাপৰ কথা আছে? মই মানুহ হৈ আছিলোঁ কোনো দিন খুৎকণ এটাও খোজনায়া-মগনীয়াক দি পোৱা নাই। এই চৰাইটোৱে আজি মোৰ বাবে নিজৰ প্ৰাণকে দিলে। হায়! মোৰ সন্মান আৰু কোন পাপী লোক আছে? এই চৰাইটোৱে মোক আজি এটা ভাওৰ জাল দিলে। এনেবোৰ কাৰ্য্য দেখি-ভনিও যদি মোৰ ধৰ্মলৈ মজি নহয় তেন্তে মই মহুয্য হৈ জন্মাই তুল আছিল!”

এৱেঁকৈ ভাবি ভাবি ব্যাধেও জীৱহিংসা ত্যাগ কৰিবলৈ সন্মত কৰিলে।

পুত্ৰ-দ্বাৰা সকলোকে এৰি থৈ সি ধন্য-কামত নিবত হবলৈ স্থিৰ কৰিলে। আৰু—

“জাল যন্ত্ৰ প্ৰসবক দূৰ কৰি বৈলা
‘পুত্ৰ’ক হস্তে ‘কপোত’ক যুক্ত কৈলা।”

কপোতীয়ে যুক্তি পালে সঁচা, কিন্তু তাই কপোত-ব্যাধৰ সৰ্ব্বত কথা
দেখি আৰু শুনি আছিল। প্ৰিয় পতি-কপোতৰ বাবে তাইৰ শোক উৎকলি
উঠিল। উৰি গৈ গছৰ ডালত পৰি তাই বিনাই কবলৈ ধৰিলে—

“স্বামী বিনে স্ত্ৰীৰ আৰো বন্ধু নাহি আন।
স্বামীয়ে পৰম লখা স্বামী নিজ প্ৰাণ ॥
ধন-বস্তু ঐশ্বৰ্য্যক এৰিয়া নিশ্চয়।
কেৱল স্বামীক স্ত্ৰীয়ে কৰিব আশ্ৰয় ॥
নিশ্চয়ে মোহোৰ কাৰ্য্য নাই ইহ লোকে।
এৰিবো জীৱন নাথ তোমাৰ শোকে ॥”

এইদৰে বিলাপ কৰি থাকি কপোতীয়ে স্বামীৰ চৰণ চিন্তি জলি থকা
জুইত নিজেও প্ৰৱেশ কৰিলেহি।

চাই থাকোঁতেই কপোত-কপোতী সবে পুৰি ভয় হৈ গ’ল। অকল
সেয়ে নহয়—জুইৰ মাজৰপৰা উজ্জল পোহৰ এচমকা হৈ সিহঁতৰ আশ্ৰা-
বোৰো ওপৰলৈ উৰি গ’ল আৰু অন্তৰীক্ষত বৈ থকা সুশোভন তুৰ্ণবৰ্ষ বধ
এখনত উঠিলগৈ।

ব্যাধে চকুৰ আগতে এইবোৰ দেখি কিবা বাজিকৰৰ দ্বাৰাৰাজ্যত প্ৰৱেশ
কৰা বেনহে পালে। সিও চিকাৰৰ অন্ত-শত্ৰু, সাজ-সজুলি সকলো এৰি
থৈ বনত সোমাল : ভাত-পানীৰ পাছ এৰিলে।

এনে সময়ত সেই অৰণ্যখনত কেনেবাটক জুই লগাত অগ্নিয়ে খাঙ খাঙ
যুক্তি ধাৰণ কৰি বিয়পি আহিবলৈ ধৰিলে। ব্যাধে ভাবিলে, সিও কপোত
কপোতীৰ দৰে সেই বনাগ্নিতে প্ৰাণ এৰা ভাল। সেই ভাবি গৈ ইটোৱেৱতাক
স্বৰণ কৰি সি বনাগ্নিত প্ৰৱেশ কৰিলে আৰু যুহুৰ্ত্তৰ ভিতৰতে চাই হৈ
গ’ল। আচৰিত কথা এই যে কপোত-কপোতী আৰু ব্যাধ আটোয়ে একে-
খন আকাশী বানতে উঠি স্বৰ্গগামী হ’ল।

ভীষ্মই এই কাহিনীটো যুধিষ্ঠিৰক কৈ শেষত কলে—

“এতেকে শৰণাগত কৰিবা বন্ধন।
অশ্বমেধ যজ্ঞ-ফল লভিবা তেখন ॥”

পূজনীয়া পখীৰ উপাখ্যান

(হৰিবংশ)

অতি পুৰণি কালৰ কথা। তেতিয়া নগৰ-চহৰবোৰ হোৱা নাই। খৰি-মুনিসকলে অৰণ্যৰ মাজত থাকি ধৰ্ম চিন্তা কৰে; সুন্দৰ সুন্দৰ তাপানুৰূপ পাতি বঁৰণ, ম'ৰাচৰাই আদি পুহি মহা আনন্দত কাল কটায়। হাবিৰ জীৱ-জন্তুৰ লগত সকলো মানুহৰেই বৰ মিল, বৰ হলি-গলি। এনে আত্মীয়তা থকা কাৰণেই মানুহৰ কথা জীৱ-জন্তুবোৰে আৰু জীৱ-জন্তুবোৰৰো কথা মানুহে বুজিব পাৰিছিল। পূজনীয়া পখীৰ উপাখ্যানটো সেই কালৰেহ। ইয়াক পূৰ্বে পিতামহ ভাংগুই বাতি যুধিষ্ঠিৰৰ আগত কৈছিল।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ ন'মে এজন বজা আছিল। তেওঁৰ ৰাজ্যত প্ৰজা বৰ সুখত আছিল। ফ'তো চোৰ-ডকাইত নাহ, মাৰ-মৰক নাই। অভাৱ-অভিযোগৰ কথা এক নেও খেন চুবুৰীত। সমলে য়ে ভঁৰাল-ভৰা ধান, গোহালি-ভৰা গৰু-মহ, নদন-বদন শস্য। মুঠে যেনিয়েই চোৱা যায় তেনিয়েই দেখা যায় তথ সম্পদ আনন্দ-আনন্দ বং-বংইচ। প্ৰজাৰ এনে তথ দেখি বজাৰ মনত অসীম আনন্দ হৈছিল।

এইদৰে বহুত দিন গ'ল। এদিন বজাই গৰম কালি দুপৰীয়া ভাত-পানী খাই উঠি শ্ৰীম লৈছে; এনেতে তেওঁ দেখিবলৈ পালে যে তেওঁ-লোকৰ শেহৰান-ঘৰৰ ছালত ধুনীয়া চৰাই এজনীয়ে বাহ সাজি থাকিবলৈ লৈছে। তাইৰ পাখি, পিঠি আৰু বুকখন গাখীৰৰ দৰে বগা কিন্তু মূৰটো হলে জবা ফুলৰ দৰে বঙা। দেখিয়েই বজাৰ চৰাইজনীৰ প্ৰতি মৰম লাগিল। গম-গতি অলপ ভালকৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁ বুজিব পাৰিলে যে তাই এল-পেচা চৰাই নহয়; বহুত বাছক-বনীয়া গুণ তাইৰ গাত আছে।

বজাই তাইৰ লগত কথা পাতি জানিব পাৰিলে যে তাই আগতে কোনো এক ঋষিৰ আশ্ৰমত আছিল আৰু সেইবাবেই শাস্ত্ৰসম্মতৰ কথাও বহুত জানে। বজা ব্ৰহ্মদেৱে তাইৰ লগত বন্ধুত্ব কৰিলে আৰু থাকিবলৈ আশ্ৰয় দি নাম খলে—পূজনীয়া।

বজাই আজিকালি অলপ আজৰি পালেই পূজনীয়াৰ লগত পুৱা-গধূলি শাস্ত্ৰৰ কথা আলপ কৰে। পূজনীয়ায়ো দিনত নানা ঠাইত উৰি ফুৰি গধূলি হলে বাহলৈ আহে, আৰু বজাৰ আগত দিনটোত দেখা ন-ন বস্তুবোৰৰ কথা কয়। এইদৰে দিনবোৰ যাবলৈ ধৰিলে। কালক্ৰমত বজাৰ ঘৰত এটি পুত্ৰ উপজিল। তেওঁ মন্ত্ৰীসকল আৰু পূজনীয়াৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি গৰি-পঢ়ি ল'ৰাৰ নাম খলে সৰ্বসেন।

ইফালে প্ৰায় সেই একে সময়তে পূজনীয়ায়ো বাহত এটা কণী পাৰিলে। যথাসময়ত সেই কণীৰপৰা ধুনীয়া পোৱালি এটা জগিল। পূজ-লাভত বজাৰ যি আনন্দ, পোৱালি-লাভত পূজনীয়াৰো সেই একে আনন্দ হ'ল।

লাহে লাহে বজাৰ ল'ৰা আৰু চৰাইৰ পোৱালি দুয়ো ডাঙৰ হৈ আহিল। দুয়ো উমলি-জামলি ফুৰিব পৰা হ'ল। চৰাই পোৱালিটোৱে ডেও দি দি উৰি ফুৰে আৰু ৰাজকুমাৰ সৰ্বসেনে বঙত কিবিলি পাৰি তাৰ পাছে পাছে চোঁচৰি যায়।

পূজনীয়াই এতিয়া আগৰ দৰেই দিনত নানা দেশৰ নানা নতুন বস্তু চাই উৰি ফুৰে আৰু গধূলি হলে সাগৰৰ দাঁতিৰ গছৰপৰা ছয়োৰো কাৰণে দুটি ৰসাল ফল লৈ আহে। ফল খাবলৈ পাঁহ সৰ্বসেন আৰু চৰাই-পোৱালিৰ নন উল্লাহত নাচি উঠে। সাগৰৰ দাঁতিৰ মধুৰ ফলে ছয়োকো নোদোকা কৰি তুলিলে। ছয়ো সদাম এনেকৈ ভগাই-পিটাই খোৱা কাৰণে ছয়োৰো মিলা-প্ৰীতিও বৰ বাঢ়িল। বজাই সিহঁত ছয়োৰো কাৰণে এজনী বুঢ়ী ধাই নিয়োগ কৰিলে আৰু ধাইজনীয়ে সিহঁতক নিজৰ পো-জীয়াৰীৰ দৰে আদৰ আপভাল কৰিবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে বহুত দিন গ'ল। এদিনাখনৰ কথা। ধাইজনীয়ে সেইদিনা ৰাজ-কুমাৰ আৰু চৰাই-পোৱালি দুয়োকো খেলিবলৈ এৰি দি অন্য কামত মন দি আছিল। এনে সময়ত ৰাজকুমাৰ সৰ্বসেনে খেলাত আপোন-পাছৰা হৈ চৰাই-পোৱালিটোৰ টে'টুত ছয়ো হাতেৰে চেপা মাৰি ধৰিলে। চৰাই-

পোৱালিটোৱে ছুখ পাই বিমানে আতুৰভাৱে ‘চি’-‘চি’-‘চি’ক চিঞাৰিছে—সৰ্বসেনে বহুত ‘নিমানে কিৰিলি পাৰি’ তাক বেছি টানকৈ চেপি ধৰিছে। সেই চিঞৰ শুনি ইফালে ধাইজনীয়ে ভাবিলে—‘ৰাজকুমাৰইতে আগৰ দৰেই কিবা খেলা খেলিছে।’ গতিকে তায়ো ওচৰলৈ নাহিল। এনেকৈয়ে ৰাজকুমাৰ হাতত ‘চৰাই-পোৱালিৰ’ প্ৰাণবায়ু উৰি গ’ল। অলপ পিছত ধাইজনীয়ে আহি ঘটনা দেখি কান্দিবলৈ ধৰিলে। ধবৰ পাই বজাও নিজে ঘটনা-স্থললৈ ওলাই আহিল আৰু কাৰ্য্য দেখি মনত বিষয় বেজাৰ পালে।

গধূলি হ’লত, আন দিনাৰ দৰে সিদিনাও পূজনীয়াই ঠোঁটত ছটা খুনীয়া ফল লৈ বজাৰ নগৰ পালেহি। আন দিনা তাই বাহৰ ওচৰ নোপাওঁতেই পোৱালিৰ কিৰিলি শুনিবলৈ পায়। সেইদিনা সকলো নিস্তব্ধ দেখি তাই অলপ আচৰিত হ’ল। কিবা এক নজনা-বিপদৰ আশঙ্কাত তাইৰ বুকখন যেন চিৰিং কৰি উঠিল। এনেতে ৰাজকুমাৰ সৰ্বসেনে ঘৰৰপৰা ওলাই আহি বং মনেৰে ফল এটা ললেহি। তেতিয়াও নিজৰ পোৱালিটো নহা দেখি পূজনীয়া আৰু আচৰিত হ’ল। তাই বাহলৈ যাব খোজোঁতেই ধাইজনীয়ে ধৰি থকা পোৱালিটো হাতত লৈ তাইৰ ওচৰত ওলালহি। পূজনীয়া অহা বুলি শুনি বজাও ওলাই আহিল, আৰু বেজাৰ মনেৰে সকলো কথা বিবৰি কলে।

ধবৰটো শুনি পূজনীয়াৰ অন্তৰ তেনেই ভাগি গ’ল। তাই সন্তানৰ শোকত কাতৰ হৈ ইনাই-বিনাই কান্দিবলৈ ধৰিলে। পূজনীয়াৰ হিয়া-ভগা কৰণ বিননিত ৰাজপুৰীৰ সকলো লোকে চকু-লো টুকিলে।

পূজনীয়াই সেইদিনা সেইদৰেই বিলাপ কৰি কটালে। পিছ দিনা আকোঁ বজা-প্ৰজা সকলোৱে মিলি পূজনীয়াক সান্তনা দিবলৈ ধৰিলে। পূজনীয়াই কিছুপৰ টলক মাৰি থাকি বজালৈ চাই কবলৈ ধৰিলে, “মহা-ৰাজ, তুমি ধৰ্ম্মৰ কথা সকলো জানা। আশ্ৰিতৰ প্ৰতি কেনে ব্যৱহাৰ ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰই বিধান কৰিছে তাক তুমি পঢ়িছা। ভয়াতুৰ, ভোকাতুৰ আৰু অশ্ৰিত—এই তিনিফো প্ৰাণ দি হলেও ৰক্ষা কৰিব লাগে। তাকে নকৰিলে পৰ-জন্মত কুন্তীপাক নামে নবকত নিকাৰ ভুঞ্জিব লাগে। ইয়াকে কোৱাৰ লগে লগে পূজনীয়াৰ চকু চলচলীয়া হ’ল। তাই আৰু কথা কব

নোহাবিলে, বজাও নিৰ্দ্ধাৰ হৈ থাকিল। খন্তেকৰ কাৰণে সেই ঠাই নিস্তব্ধ হৈ পৰিল।

এনে নীৰৱতাৰ মাজত বিবেকশূন্য হৈ শোকাবুল পূজনীয়া চোচা মাৰি সৰ্ৱসেনৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু আকাশলৈ উৰা মাৰিলে। ৰাজকুমাৰ সৰ্ৱসেনে চিঞৰ মাৰি উঠি কান্দি-কান্দি মাটিত লুটি ধাই পৰিল। কি ঘটিল কোনোও একো পমেই নাপালে; ৰাজকুমাৰৰ চকুৰপৰা ধোঁৱানলৈ ভেজ বৰলৈ ধৰিলে। ওচৰলৈ গৈ সকলোৱে দেখে ৰাজকুমাৰৰ দুয়োটা চকুৰ মৰি পূজনীয়াই কাঢ়ি লৈ আকাশ পালেগৈ। ছবিৰ মাল্লহৰ দৰে সকলো থিৰ হৈ থাকিল। ৰাজবৈষ্ঠাই আহি ততালিকে চিকিৎসা আৰম্ভ কৰিলে। ভেজ ব'ল আৰু চকুৰ বিষো ক্ৰমে ক্ৰমে কমি আহিল।

বজাই এনেবোৰ ঘটনা চকুৰ আগতে দেখি অন্তৰত অপবিসীম শোক পালে। তেওঁ কথমপি শোক সম্বৰণ কৰি আকাশত উৰি থকা পূজনীয়া পৰীলৈ চাই কবলৈ ধৰিলে, “বান্ধৱী, তোমাৰ গাত কোনো-দোষ নাই। শোকৰ বেগত তুমি যি কৰিলে—সকলো কমাৰ যোগ্য। এই সকলোবোৰ বৈৰৱ তুৰ্দ্ধিপাক। যি হব লগা আছিল হ'ল—এতিয়া আমি আকৌ আগৰ দৰে বন্ধুভাৱে থাকোঁহক আহা।”

পূজনীয়াই আকাশৰপৰাই উত্তৰ দিলে, “মহাৰাজ, পুত্ৰশোক কি তাক মই এতিয়া বঢ়িৱাটক বুজিছোঁ। থং-বেজাৰত জানশূন্য হৈ তোমাৰ যি মহৎ অপকাৰ কৰিলোঁ, তাৰবাবে মই শুকতৰ অপৰাধত অপৰাধী। এতিয়া আকৌ মই পুনৰ তোমাৰ ঘৰত বাস কৰিবলৈ গ'লে মোৰ পক্ষে ভুল হব। তুমি জানী বজা কাৰণে সকলো নীৰৱে সহি থাকিলে, ধৈৰ্য্য ধৰিব পাৰিলে। মই কিন্তু জানহীন পথী। তুমি হু-বজা, মই তোমাৰ কু-মিজ। এনে অৱস্থাত দুয়ো একেলগে থকা অহিতকৰ। উপনা নামৰ ধৰি এজনে কি কৈ গৈছে শুনা—“কু-মিজ, কু-দেশ, কু-বজা, কু-পুত্ৰ, কু-ভাৰ্য্যা আৰু কু-বন্ধু এইবোৰ নিজৰ কল্যাণ-কামী লোকে সদায় ত্যাগ কৰা উচিত। কিয়নো কু-মিজৰ লগত আন্তৰিকতা নাথাকে; কু-দেশত পদে পদে মৃত্যু-ভয়; কু-বজাৰ কথা কেতিয়াও ঠিক নাথাকে; কু-বন্ধুত বিশ্বাস বখা টান; কু-পুত্ৰৰপৰা বংশৰ কলঙ্ক হয়; আৰু কু-ভাৰ্য্যাৰপৰা মনৰ শান্তি নোহোৱা হয়। যি লোকে অপকাৰীক বিশ্বাস কৰে সি তাৰ হাতৰ কুঠাৰ

ভৰিত মাৰে, নিজৰ মৃত্যু নিজে মাতে। অবিখ্যাসীক কেতিয়াও বিখ্যাস
কৰিব নালাগে। লতাই যেনেকৈ প্ৰথমে মৰমৰে সাবটি লৈ আৰু উঁই-
হাঁকলুৱে যেনেকৈ গাতে গা লগাই বন্ধুতা কৰি শেষত গছৰ বিনাশ সাধন
কৰে, সেইদৰে বুদ্ধিয়ক শত্ৰুৱেও মিত্ৰভাৱে থাকি ছল চাই শত্ৰুৰ শালে।
শত্ৰু, অগ্নি আৰু ঋণৰ অৱশেষ বখা কেতিয়াও উচিত নহয়। এইবোৰ
কথা জ্ঞানী উপনাই বহুকাল পূৰ্বেই কৈ গৈছে। আত্মৰক্ষাৰ কাৰণে এই-
বোৰ মূল্যবান কথা মাতুহে পাহৰা উচিত নহয়। মই আশ্ৰয়ত এইবোৰ
ভনিছিলোঁ। আজি তোমাৰ পুত্ৰক অন্ধ কৰি মই যি অপকাৰ কৰিলোঁ
তাৰো প্ৰতিকাৰ নাই। কাজেই তোমাৰ আৰু মোৰ মাজত আৰু বন্ধুত্ব
থাকিব নোৱাৰে। দুয়োৰে মঙ্গলৰ কাৰণে আমি দুয়ো দূৰত থকাই ভাল।
গতিকে হে বন্ধু, বিদায়।”

ইয়াকে কৈ পূজনীয়া পখী আকাশৰ কোনোবা দিশলৈ উৰি গুচি গ'ল।

— — —

স্যমন্তক মণিৰ কথা

(হৰিবংশ)

তাহানি সজ্জাজিত নামে এজন ৰজা আছিল। তেওঁৰ ভায়েকৰ নাম
আছিল প্ৰসেন। দুয়োৰো ভিতৰত ভ্ৰাতৃ-স্নেহ বৰ প্ৰবল আছিল। সকলো
কামতেই এজনে আনজনৰ কথা নভবাকৈ থাকিব নোৱাৰিছিল। থাবলৈ
এটি সামান্য বস্তু পালেও ইজনে সিজনলৈ ভাবে, ভাল লাগ-পাৰ পালে
এজনে আনজনলৈ ধৈ ধিয়ে। এইদৰে বহুত দিন গ'ল।

ৰজা সজ্জাজিত বৰ ঈশ্বৰপৰায়ণ আছিল। নিতৌ তেওঁ দোক-মোঃ
কালিতে উঠি সাগৰত স্নান কৰি সূৰ্য্য-স্তৱ পাঠ কৰে। বাৰিষাৰ বতাহ-
বৰষুণ নাইবা শীতৰ পুহ-মহীয়া জৰতো তেওঁ সেই কাম নেৰে। ভুল-

ক্ৰমেও তাৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। সজ্জাজিতৰ এনে ভক্তিত শূৰ্য্য-দেৱতাও ভুট্ট হ'ল। এদিন স্তুতি-আৰাধনাৰ অন্তত সজ্জাজিতে ইষ্টদেৱতা প্ৰভু দিনমণিক তেওঁৰ সন্মুখতে দেখিবলৈ পালে। তেওঁ হওৱতে প্ৰণাম জনালত ক্ষমাৰ দিবাকৰে তেওঁক নিজ হাতেৰে এটি বহুযলীয়া মণি উপহাৰ দিলে আৰু নীৰৱে আকাশলৈ গুচি গ'ল। এই মণিটোৰ নাম আছিল শ্ৰমন্তক মণি। কোনো কোনোৱে কয় যে সজ্জাজিতে বাতিপুৱা উজ্জল শূৰ্য্য-কিবণত চিক্‌মিকাই থকা এই ধুনীয়া মণিটো সাগৰৰ বালিত ছেৰা পাইছিল। সি যিয়েই নহওক, এই মণি লাভ কৰিবৰে পৰা কিন্তু সজ্জাজিতৰ ৰাজ্যবপৰা মাৰি-মৰক, অপায়-অমঙ্গল, দুঃখ-দুৰ্গতি সকলো দূৰ হ'ল। প্ৰজাৰ উলাহ-আনন্দ দেখি দুয়ো ভাইৰ আনন্দ উপচি পৰিল।

এদিন সজ্জাজিতে মৰমতে সেই মণিটো ভায়েক প্ৰসেনৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিলে। মণিৰ পোহৰত ওচৰৰ সকলো বস্তু চিক্‌মিকাই উঠিল। মণি ডিঙিত পিন্ধি প্ৰসেন এতিয়া যিকালেই যায় সেইকালেই মানুহে ব-লাগি চাই থাকে। ককায়েক সজ্জাজিতৰ এনে মৰম দেখি প্ৰসেনৰ অন্তৰ কৃতজ্ঞতাত আকুল হৈ পৰিল। ৰাজ্যৰ প্ৰজাসকলেও দুই ভায়েকৰ এনে অপাৰ্থিব মিলা-প্ৰীতি দেখি তৰফ মানিলে।

লাহে লাহে শ্ৰমন্তক মণিৰ কথা দেশ-দেশত বিয়পি পৰিল। দূৰ দেশৰপৰাও মণিৰ ৰূপ চাবলৈ মানুহ আহি ৰাজ্যত দলবোপ-হেলোবোপ লগাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত ইয়াৰ ৰূপ-গুণৰ কথা ইকান-সিকানকৈ গৈ দাবকাৰ দৈৱকীনন্দন শ্ৰীকৃষ্ণৰ কাণতো পৰিল। মণিৰ মহিমা শুনি তেওঁৰো তাক পাবলৈ লোভ লাগিল। কিন্তু পায় কেনেকৈ? কাঢ়ি আনিবলৈ গ'লে যে মানুহে তেওঁক দিন-ডকাইত বুলি নিন্দা কৰিব।

পিছে, এদিন এই মণি পিন্ধি প্ৰসেন হাবিলৈ চিকাৰ কৰিবলৈ গ'ল। অৰণ্যৰ মাজেদি প্ৰসেন যিদিনেই যায় বনৰীয়া জন্তুবোৰেও সেই পিনেই মণিৰ ৰশ্মিত মুগ্ধ হৈ চাই থাকে আৰু প্ৰসেনে সেই ছেগতে তাক অস্ত্ৰেৰে বধ কৰে। এইদৰে হাবিত তেওঁ বহুত বস্তুজন্তু বধ কৰিলে।

অৱশেষত মণিৰ ৰশ্মি গৈ এটা প্ৰকাণ্ড সিংহৰ চকুত পৰিল। কোনোবা শক্ৰে আক্ৰমণ কৰিবলৈ অহা বুলি সি আত্মৰক্ষাৰ কাৰণে সাজু হ'ল, আৰু পোনেই চকুৰ পচাৰতে প্ৰসেনক আক্ৰমণ কৰিলেহি। দুয়োৰো মাজত

এখন ভয়াৱয় ৰণ লাগিল; হাবি-বন ভাঁগি যবিয়ৰ হ'ল। চবাই-টিংকি-
কাঁটি উৰি পলাবলৈ ধৰিলে। অন্তত সিংহই প্ৰমেনক বধ কৰিলে আৰু
স্বমন্তক মণি মুখত লৈ অস্ত্ৰ এখন হাবিঙ সোমালিগৈ।

সেই হাবিখনত অসংখ্য ভালুক আছিল। জাহ্নৱন্ত নামৰ ভালুক এটা
সিহঁতৰ বজা। জাহ্নৱন্ত ইমান পৰাক্ৰমী আছিল যে ওচৰৰ বজাবিলাকেও
খুঁজত হাব মানি তেওঁৰ লগত মিতিৰ পাতিছিল।

মাহুহৰ সংস্পৰ্শত আহি জাহ্নৱন্তই মাহুহৰ দৰে থাকিবলৈ শিকিছিল।
পৰ্বতৰ প্ৰকাণ্ড গুহা এটাত তেওঁৰ নগৰ। তেওঁ তাত হুন্দৰ হুন্দৰ ঘৰ
সজাই লৈ মনৰ আনন্দেৰে বাস কৰে। ভয়তে ওচৰৰ বজাবোৰেও তেওঁক
আমোদ-প্ৰমোদৰ যোগান ধৰে। তেওঁৰ ৰাজ-হাউলি গুহাৰ ভিতৰতেই
এখন আটোমটোকাৰি স্ককীয়া নগৰ হৈ উঠিছিল। তাড়োকে আচৰিত
কথা এই যে তেওঁ দুগৰাকী ৰাজ-কন্যাও বিয়া কৰাইছিল আৰু সকলো
মিতিৰ-কুটুম্বৰ লগত সাধুভাৱে আচৰণ কৰিছিল।

শিছে, সিংহই স্বমন্তক মণি মুখত লৈ জাহ্নৱন্তৰ ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰা
মাত্ৰকে পালী-পহৰীয়াবিলাকে বজাক সন্তোষ দিলেগৈ। বজা জাহ্নৱন্তৰো
আগতে স্বমন্তক মণিৰ কথা অহকাণে-পছকাণে শুনি আছিল। সেইবাবে
তেওঁ ডেনে এটা মণিলৈ-অহা সিংহৰ খবৰ পাই তাক চাবলৈ ভভানিছে
বাহিৰ হৈ আহিল। আহি দেখে যে কথা সঁচা। তাবিলে—‘ই কবাই
কথা নহয়, লাগিবহে লাগিল।’ এই বুলি তেওঁ সিংহক আৰ্জমণ কৰিলে।
দুয়োবোৰ মাজত এখন ধৈয়া-নৈধিয়া ৰণ লাগিল। সিংহও নাহাবে, জাহ্ন-
ৱন্তও নিজিকে। বনৰ ভীৰু-জন্তু আৰু ওচৰৰ মাহুহে দূৰত বিয় হৈ ৰণ
চাবলৈ ধৰিলে। অকশেবত হুল চাই জাহ্নৱন্তই এবাৰ সিংহক এনেভাবে
মাৰ শোমালে যে সি সেই মাৰতে মৰি থাকিল। জাহ্নৱন্তই স্বমন্তক মণি
কাটি লৈ নিজৰ পো-পৰিয়ালৰ মাজত দিলেগৈ। বজাৰ পাটঘাটবোৰে
বিনবিয়ক মণিটো নিজৰ হাজাৰ বাধি শেষত কেঁচুৱা গুহলাবলৈ উলিয়াই
বিলে। হায়! যি স্বমন্তক মণিয়ে এদিন বজাৰ ভিত্তিৰ শোভা বঢ়াইছিল
আজি সি হ'ল ভালুকৰ খোৱালিৰ ওমলা বস্ত। ইয়াকে কয় বোলে—
‘কালখো কাল বিপৰীত কাল; হৰিখে ঢেলেকে থাকিব পাল।’

এইধৰে বহুত দিন গ'ল। ইফালে প্ৰসেন উত্ততি নোবোৱা দেখি
লজ্জাজিতৰ চিন্তা হ'ল। তেওঁ প্ৰসেনক বিচাৰি ঘেণ-বিদ্বেষলৈ মাহুহ
পঠিয়ালে। হাবি-জুজুযোৰতে পাণ্ড-পাত কৰি থিত্থালে; কিন্তু ক'তো
একো খোজ-খবৰ পোৱা নগ'ল। মাহুহে শেষত ঠিৰাং কৰিলে যে চিকাৰ
কৰিবলৈ যাওঁতে অৱণ্যত কোনো জন্তুৰ হাততেই প্ৰসেন মৰা পৰিল।
বজা শোকত বৰ আতৰ হ'ল।

ইকাণ-সিকাণকে এই বাতৰি লাহে লাহে দাবকা পালেগৈ। দাবকাৰ মাহুহবোৰে ফুচ-ফুচাই কোৱা-কুই কবিলে—“বোলে এই কাৰ্য্য আৰু কাৰ হব, আমাৰ যত্নমণি কৃষ্ণৰেই। তেওঁহে স্যমন্তক মণি পাবলৈ হেপাহ কৰিছিল। তেওঁৰেই নিশ্চয় শ্ৰসেনক মাৰি মণি আৱি ক'ববাত লুকাই থৈছে।” অপবাদৰ এনে ফুচ-ফুচনি গৈ কৃষ্ণ কাণতো পৰিল। তেওঁ আত্ম পালে। তাৰিলে—“অপবাদতকৈ মৃত্যুও ভাল! এই অপবাদ দূৰ নকৰিলে নহয়।” এই তাৰি তেওঁ হেৰোৱা মণিৰ বহস্য বিচাৰি দৰ্শন-পৰা বাহিৰ হ'ল। লগতে এলাল তেওঁৰ লগৰীয়া যত্নবীৰসকল।

নসৈন্তে কৃষ্ণ গৈ হাবিত প্রৱেশ কৰিলে। এখন হাবিৰ পিছত অন্ধ
 এখনত বিচাৰিলে, প্রসেন আৰু স্যামন্তক মণিৰ তথাপি কোনো স্তম্ভ-স্থল
 নাই। এইদৰে বহুত হাবি চলাথ কৰিলে। গৈ গৈ অৱশেষত চিকাৰঠাই
 নিয়া ধোঁৱাটোৰে সৈতে প্রসেনক এখন অৱণ্যত মৰি পৰি থকা লগ পালে।
 ওচৰৰ মাটিত পৰি আছিল সিংহৰ প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড খোজ। তেজিয়া
 ঘটনা কুজিবলৈ কৃষ্ণৰ আৰু একো বাকী নাথাকিল। তেজীয়া সিংহৰ খোজ
 অনুসৰণ কৰি যাবলৈ ধৰিলে। যতদূৰীৰ সন্ধান পালে পাছে পাছে গ'ল।

কেইবা দিনের পাছত কুই জাবরজব বাজ্যত প্রবেশ করিলেন। তাতে
কাজে যথেষ্ট বে এটা প্রকাণ্ড গুহর গুহর সিংহ, ঘি, নবি, আছে। গুহর
ফিরবারে এটা হুসর বাট গৈছে। তেওঁ বহুবীৰসকলক গুহর, মুরত, পৈ
বিজে ভিতরুই পোয়াই গ'ল।

সেইসব আশ্রয়স্থল নগর দুনি থেকে বহির্ভূত পানিয়ে। কৃষ্ণচর, জালি-
শক্তি, মায়-মন্দির আদি বেশি ফেটে পড়তে হ'ল। লক্ষ্য, সিন্দুরাল থেকে
কোন্ট, কলিমে, কলনী, মারে বাজারের, মঙ্গলকোট, বিহারি, কীট কোন্ট
কোন্ট, লক্ষ্যের জালিয়ে। মায়, কলি, কল, মায়, মায়, মায়, মায়

গ'ল। ধায়ে গোরা গীতটো তেওঁ কাণ পাতি শুনিলে। ধায়ে গাইছে—

“অবে বাছাধন নাকান্দিবি তই।

ছিবিমন্ত মণি আনি দিছে। মই ॥

ছিবিমন্ত মণিক প্রসেনে গিক্ছিল।

প্রসেনক মাৰি তাক সিংহই আনিল। ॥

বলবন্ত পিতা তোৰ জাম্ববন্ত বীৰ।

একে কোবে কেশবোৰে ছিঙি দিলা শিৰ ॥

নাকান্দিবি বাছাধন নাকান্দিবি তই।

সেই মণি তোৰ হাতত আনি দিছে। মই।”

বেলিৰ পোহৰে পূৱৰ কুঁৱলী দূৰ কৰাৰ দৰে গীতৰ কথাই কুঁৱৰ মনৰ সন্দেহ দূৰ কৰিলে। তেওঁ সকলো ঘটনা তেতিয়া ভালকৈ বুজি পালে। এনেতে ধাই আৰু কেঁচুৱা দুয়ো হঠাৎ কুঁৱক দেখি ভয়ত চিঞৰি উঠিল। সেই চিঞৰ-বাধৰ শুনি বজা জাম্ববন্ত ভিতৰৰপৰা ওলাই আহিল আৰু কুঁৱক দেখিলে। বিনা অলুপতিত চোৰৰ দৰে তেনেকৈ গৈ বজাৰ নগৰত সোমোৱা কাৰণে জাম্ববন্তই কুঁৱক অলপ লপা-খপা শোধাবলৈ আগবাঢ়িল। কুঁৱকও কিছু কম নহয়; তেৱেঁ ফেৰ পাতি উঠিল। “উঃ, উভতি চোৰে গিৰীকহে বান্ধে দেখোন”—বুলি জাম্ববন্তই তেতিয়া কুঁৱক ভালকৈয়ে আক্ৰমণ কৰিলে। দুয়োৰো মাজত তুমুল সংগ্ৰাম আৰম্ভ হ'ল। বুজত দৰ-দুৱাৰ ভাগি যাবলৈ ধৰিলে। ফুলনি-খাকনি খাভাং হ'ল। বশো দিশ ধুৱলি-কুঁৱলী হৈ পৰিল। এদিন নহয়, দুদিন নহয়, একৈশ দিন এইবাবে যুদ্ধ চলিল। তথাপি কাৰো জয়-পৰাজয় নহ'ল।

ইকালে জাহাৰ মৃত্যু বৈ থকা বহু-লৈলুপোৰে কুঁৱক উভতি নোবোৱা দেখি ২৫ দিন বাট চাই ভিতৰত কুঁৱ মৰিল বুলি ভাবি কান্দি-কাটি দাবকাঁলৈ উভতি গ'ল। দাবকাবাসীসকলেও এনে দুৰ্ঘটনাৰ বাতৰি পাই শোকত বিহ্বল হৈ যথাবীতি কুঁৱৰ শ্ৰেতকাৰ্য্য সমাধা কৰিলে।

একৈশ দিবীয়া কুঁৱৰ অন্তত কৰবাজ জাম্ববন্তই বুজিব পাবিলে যে কুঁৱ নাধাৰণ হুঁজাক নহয়। তেওঁক পৰাজয় কৰা অনন্তৰ। সেই ভাবি তেওঁ সিহেই পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি কুঁৱক লগত গঢ়ি কবিলে আৰু কুঁৱক বিক্ৰম বৰকৈ থকাৰি আনন্দমসেৰে বিজ-কতা আদৰ্শতকৈ তেওঁলৈ বিয়া

দিলে। জাহ্নবন্তই সেই বিয়াত অলেখ ধন-সম্পত্তি হাস-দাসী দিয়াৰ উপ-
ৰিও মহাযু্য স্যমন্তক মণি যোতুকৰূপে কৃষ্ণক উপহাৰ দিলে। তেতিয়াৰে
পৰা ঋক্ষৰাজ জাহ্নবন্ত শ্ৰীকৃষ্ণৰ আজীৱন মিত্ৰ হ'ল।

স্যমন্তক মণি আৰু জাহ্নবন্তীক লগত লৈ হাস-দাসীবোৰে ? সতে কৃষ্ণ
ঘাৰকালৈ উভতিল। বাটত আহোঁতে ৰজা সত্ৰাজিতৰ কথা তেওঁৰ মনত
পৰিল। তেওঁ ভাবিলে, সত্ৰাজিতেও নিশ্চয় আন আন বহুত মাহুহৰ
দৰে খৰি লৈছে যে প্ৰসেনক মাৰি তেৱেঁই স্যমন্তক মণি হৰণ কৰিছে।
সেই অপবাদ দূৰ কৰিবলৈ তেওঁ বাহিৰে বাহিৰে সত্ৰাজিতৰ ৰাজ্যলৈ
গ'ল।

সত্ৰাজিতে কৃষ্ণক বৰ আদৰ-সাদৰ কৰিলে। কৃষ্ণ, মহচৰী জাহ্নবন্তী
আৰু অহুচৰ হাস-দাসীবোৰেও সত্ৰাজিতৰ আদৰ অভ্যৰ্থনাত পৰম তৃপ্তি
লভিলে। তেতিয়া কৃষ্ণৰ মুখে স্যমন্তক মণিৰ সকলো বৃত্তান্ত শুনি সত্ৰা-
জিতৰ মনৰ সন্দেহ দূৰ হ'ল। তেওঁ কৃষ্ণৰ বিক্ৰম আৰু সৰলতাত ইমান
মুগ্ধ হ'ল যে তেওঁৰ নিজকল্পা সত্যভামাকো কৃষ্ণলৈ বিয়া দিলে প্ৰস্তাৱ
কৰিলে। কৃষ্ণয়ে সেই প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি জাহ্নবন্তীৰ অহুমতিৰূপে সত্য-
ভামাক বিয়া কৰালে। এইদৰে সত্ৰাজিতৰ লগতো কৃষ্ণৰ মিত্ৰতা হ'ল।
তেতিয়া কৃষ্ণই শ্ৰমন্তক মণি ডিঙিত শিঙা দুয়োকাষে জাহ্নবন্তী আৰু
সত্যভামা দুয়োফো লৈ ঘাৰকাত প্ৰৱেশ কৰিলেগৈ।

ঘাৰকা নগৰত পুনৰ আনন্দৰ ঢৌ বাগৰি গ'ল। কৃষ্ণক এইদৰে পাই
ঘাৰকাবাসীসকলে খেজুৰ কাৰণে হাততে বৰ্গ ঢুকি পালে। পদূলিয়ে-
পদূলিয়ে বলপূৰ্ণ পুতি চাকি লগাই সকলোৱে কৃষ্ণক সত্ৰাধন জনালে।
শ্ৰমন্তক মণিৰ পোহৰে সমগ্ৰ ঘাৰকা উজ্জল কৰি তুলিলে।

ভাগৱত পুথি কেনেকৈ হ'ল ?

(ভাগৱত)

দেৱৰ্ষি নাৰদৰ নাম আমি সকলোৱে জনিছোঁহক। বুঢ়া লোকে কয় তেওঁ হেনো তাহানি ঢেঁকীত উঠি স্বৰগ-মৰত সকলো ঠাইতে ঘূৰি ফুৰিছিল।" যেনে বিপদত পৰি নাৰদক মাতে, তাৰে ওচৰত তেওঁ গৈ উপস্থিত হয়। দিন নাই, ৰাতি নাই, আহাৰ নাই, পানী নাই, ফেৱল আনৰ হিতৰ কাৰণে অৱেহ ঘূৰি ফুৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা আকৌ খুচি গ'লে তেওঁ নপতা কটকীটো হৈ অ'ব খবৰটিও ত'ত দিয়ৈগৈ। এনেকৈ বাতৰি বিলোৱাত তেওঁৰ বৰ খ্যাতি, বৰ নাম।

তেতিয়াৰ দিনত চিঠি-পত্ৰৰ সিমানে চলকৰ নাছিল, মাহুহে আৰ মুখে তাৰ মুখেই বাতৰি পঠাইছিল। নাৰদে এনেকৈ অ'ব খবৰ ত'ত দিওঁতে মাজে-সময়ে যে ঋষত যোগ-বিয়োগ নকৰিছিল—সেইটো কোৱা টান, কাৰণ হাজাৰে হওক তেওঁ আছিল বুঢ়া ঋষি। কথা পাহৰা একো আচৰিত নহয়। এনে কাৰণতেই নেকি লোকে গাঁৱে-ভূঁয়ে আজিও নাৰদক টুটকীয়া বুলিয়ে ভাবে, আৰু অ'ব কথা ত'ত লগোৱা মাহুহক নাৰদীয়া বুলি গালি পাবে। বৰাচলঙে হলে নাৰদ কু-মতলবী বা টুটকীয়া নাছিল।

আজিকালিও আমাৰ সমাজত বিয়াৰ সময়ত কোনো কোনোৱে ঢেঁকী বান্ধি থয়। কাৰণ ঢেঁকী নাৰদৰ বাহন আৰু তাক বান্ধি নথলে হেনো বিয়াত নাৰদ নামে আৰু কাজিয়া লগায়। নাৰদ ঢেঁকীত উঠি ফুৰিছিল—সেইটো জানো বিশ্বাসৰ যোগ্য কথা? ঢেঁকীনো বাক উৰিব কেনেকৈ? হ'ব পাৰে ঢেঁকীৰ আকৃতিৰ কিবা একপ্ৰকাৰ উৰি-ফুৰা বাহনত নাৰদ ফুৰিছিল; আৰু তাকেই সাধাৰণ মাহুহে পাই ঢেঁকী নাম দি থলে। আজিকালিৰ এবোপেন বা আকাশী জাহাজো জানো দেখাত ঢেঁকী এটাৰ নিচিনা বেৰেখি ?

শাস্ত্ৰ লিখিলে তোমাৰ মনৰ দুখ-বেজাৰ সকলো দূৰ হ'ব। জগতৰ আধাৰ
স্বৰূপ পৰমেশ্বৰ বিষ্ণুৰ মহিমা প্ৰচাৰ কৰিলে অস্তবত কেতিয়াও দুখ-বেজাৰ
একো থাকিব নোৱাৰে। মোৰ নিজৰ জীৱনৰে এটি ঘটনা কওঁ শুনা—
—এইবুলি নাৰদে কবলৈ ধৰিলে—

পূৰ্ব-জন্মত মই এগৰাকী দাসীৰ সন্তান আছিলোঁ। মোৰ আয়ে তেতিয়া
এজন বামুণৰ ঘৰত দাসীৰ কাম কৰে। মোৰ বয়স যেতিয়া পাঁচ বছৰ
তেতিয়া এদিনাখন ভৰ বাৰিষা চাৰিজন বৈষ্ণৱ সন্ন্যাসী আহি বামুণৰ
ঘৰত আলহী চাপিল। বামুণে অতিথি সৎকাৰৰ ভাৱ আমাৰ আইৰ ওপৰত
হিলে। স্নানাই আৰু মই—আমি দুয়ো সেই সন্ন্যাসী কেইজনৰ নিতৌ আল-
পৈচান ধৰিবলৈ ধৰিলোঁ। ছপৰীয়া-গধূলি আমি তেওঁলোকৰ বোৱা-বোৱা
খাওঁ। পুৱা, ছপৰীয়া আৰু গধূলি—তিনিও সন্ধ্যাতে হৰিনাম শুনি হৰিষত
কাল কটাবলৈ। এইদৰে হৰিনামত আমাৰ মন বন্ধ হৈছিল।

বহুত দিন থকাৰ পাছত এদিন সন্ন্যাসী চাৰিজন বামুণৰ ঘৰৰপৰা গুচি
যাবলৈ ওলাল। আমাৰ মন তেতিয়া বিবাহে তেনেই ছাটি পেলালে।
নিৰাশ্ৰয়ৰ দৰে মই উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলোঁ। তাতে হৰপায় মোৰ প্ৰতি
তেওঁলোকৰ দয়া উপজিল। তেওঁলোকে মোক সাবটি ধৰি কোলাত তুলি
ললে আৰু হৰিনাম আৰাধনাৰ বহুত গুণুত বিধি শিকালে। এইদৰে ববাই-
বুজাই আমাক সন্তান দি তেওঁলোক গুচি গ'ল। আমি তেওঁলোকে শিকাই
বোৱা হৰিনামকে গাই আনন্দত কাল কটাবলৈ ধৰিলোঁ।

কিছুদিন পিছৰ কথা। এদিন গধূলি পৰত মোৰ আই গাই খীৰাবলৈ
সোহাললৈ গ'ল। সন্ধ্যায়ে তেওঁ পুৱা-গধূলি বামুণৰ গাই খীৰাই দিয়ে।
মই তেতিয়া বামুণৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগত চোতালত নাচি-বাগি কিবিলি
পাৰি আছিলোঁ। এনেতে মই সোহালিঘৰত আয়ে চিঞৰি উঠা বেন
শুনিলোঁ। অলপকৈ কাণ উনাই শুনিলো আয়ে কান্দি কান্দি কৈছে—“বাহা,
মঠ-মৰিলোঁ। তই বাকান্দিবি।” ওচৰলৈ গৈ দেখোঁ যে আইক কিবা
বিবাক্ত ৰূপে কান্দিছে। বিবাক্ত মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে আইৰ প্ৰাণ-বাহু উৰি
গ'ল। মই চাৰিওফালে খুঁজি দেখিবলৈ ধৰিলোঁ। শোকত পাবোৱানে
কান্দিবলৈ। কিন্তু কান্দিবলৈ কি হ'ব? আইকতো আৰু ৰূপাওঁ! নাপালোঁ।

তেতিয়া হৰিনাম গাই আইৰ শোক পাৰাবলৈ বন্ধ কৰিলোঁ। সঁচাকৈয়ে

মাথৰৰ নামে মোৰ অন্তৰৰ হৃৎ-শোক যেন ধুই নিলে। হিয়াৰ গধুৰতা কিছু পাতলিল।

আই ঢুকালত মোৰ আপোন বুলিবলৈ কেও নাইকিয়া হ'ল। মন তেৱেই উদাস লাগিল। খোৱা-বোৱা, বং-তামাচা আদি একো ভাল নলগা হ'ল। তেনে অৱস্থাত কেতিয়াবা মই হৰিনাম গাই গোটেই নিশা উজাগৰে কটাই দিওঁ, কেতিয়াবা গছৰ তলতে বহি হৰিনাম গাই সন্সাৰ পোটেইখন পাহৰি য়াওঁ।

তেতিয়া দয়া কৰি বামুণে মোক মাতি আনেগৈ।

এইদৰে হৰিনাম গাই গ'ই এদিন ৰাতিপুৱা মই বামুণৰ ঘৰ এৰি হাবিৰ ফালে খোজ ললোঁ। কিয় গ'লো—মই নিজেই নাজানো। ঘৰৰ কোনেও মোক ঘোৱা নেদেখিলে।

প্ৰথমে উত্তৰ-মুৱা হৈ মই যাবলৈ ধৰিলোঁ। বহুত গাওঁ-ভূঁই, হাবি-বন এৰি গলোঁ; নৈ-নলা, জুৰি-নিজৰা পাৰ হলোঁ। তেতিয়াও গৈয়ে আছোঁ; কিয় গৈছোঁ, বা ক'লৈ গৈছোঁ একো ক'ব নোৱাৰোঁ। অৱশেষত গৈ গৈ এখন অটব্য হাবি পালোঁ। ঘোৰ অৰণ্য। তাত মাই-মনিচৰ সমাগম নাই। ক'তো কাবো মাতবোল শুনা নাযায়। মাজে-সময়ে বনৰীয়া জন্তুৰ কোলাহল, আৰু ওপৰত গছৰ ডালত গোৱা পখীৰ গীতহে যাথোন শুনা যায়। তাতেই খন্তেকৰ কাৰণে বনৰ নিস্তব্ধতা ভাগি উঠে।

সেই বনৰ মাজতেই এটা বৰ বিতোপন সৰোবৰ আছিল। সৰোবৰত মোৰ চকু পৰিল। বৰ প্ৰকাণ্ড সৰোবৰ। ওচৰত বতাহ দিৱাত ডাব পানীঘোৰে বেন আনন্দত ধোঁকি-বাধোঁকি লগাইছে। মাজত বড়া, নীলা অনেক পত্ৰ ফুল ফুলি আছে। হৃৎকৃত চৌদিশ আঘোষিত। পাৰৰ গছত পৰি পোৱা হৰেক বকমৰ চৰাইৰ গীতত ঠাইভোখৰ আঘোষিত হৈ পৰিছে। হাবিৰ মাজে মাজে বাট বুলি মই তেতিয়া ভাগবত স্মৃতি হৈ পৰিছিলোঁ। ভোক আৰু পিয়াহত অৰ্ধ-কৰ্ণ শুকাই গৈছিল। পানী বেধি প্ৰাণ আছিল। গা ধুই বনৰ ফলফুল আৰু সৰোবৰৰ কটিক-জল হেপাহ পলুৱাই খাই ললোঁ। গাখন খীতল পৰিল; প্ৰাণখন হৰিয়ে বেন মোক বকা কবিলে। পখীৰ-হৃৎ-ভাগৰ বেন সকলো হৃৎ হ'ল।

মই তেজিয়া সৰোবৰৰ কাঁড়িৰ এজোপা বিশাল আঁহত গছৰ ডালত আঁহ কৰি বহি ললোঁ। কিবা এক নজনা আনন্দত যেন মোৰ মন বাঁচি উঠিল। প্ৰাণৰ তলিৰণৰা মুখ ভৰি ভৰি হৰিনাম ওলাবলৈ ধৰিলে। মই ইমান আপোন-পাহৰা হালোঁ যে মোৰ বাহ্যিক জ্ঞান নাইকিয়াৰ দৰে হ'ল। অকস্মাতে সমুখত মই যেন দেখিলোঁ মোৰ প্ৰাণধৰ্ম নাৰায়ণৰ অনিন্দ্য-স্বৰূপ চতুৰ্ভুজ যুগ্মটো। শত্ৰু, চক্ৰ, গদা, পদ্ম—চাৰি অস্ত্ৰ চাৰি হাতত। মুখত ভুবন-ভুলোৱা মনোহৰ হাঁহি। আনন্দত মোৰ চকু-লো বৈ গ'ল। আবেগত শৰীৰ শিয়"ৰি উঠিল। মই বোবাৰ দৰে ব-লাগি চাই বালোঁ। মুখেৰে কথা ফুটি নোলাল। অজ্ঞাতসাবেই আঠু ঘূৰি যুগ্মিক সেৱা কৰিলোঁ।

কি বেজাৰৰ কথা—খন্তেকৰ পিছতে মোক এৰি সেই আনন্দময় মনোহৰ যুগ্ম শূন্যত বিলীন হ'ল। মই নিঃসহায়, নিঃস্বল হৈ বেজাৰত কেঁকুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। চাৰিওফালে অন্ধকাৰ দেখিলোঁ। মোৰ এনে শোকাভূৰ অৱস্থা দেখি দয়াময় ভগৱানৰ পুতে জন্মিল। আকাশী বাণীয়ে মোক যেন কলে—
“ভূমি মোক আক ইহজনমত দেখা নোপোৱা। একান্তমনে মোৰ নাম-বশ কীৰ্ত্তন কৰি থাক, সি-জন্মত আকৌ সৰায় মোক দেখিবলৈ পাবা—

“মোৰ নাম শুণ মাত্ৰ কৰিও কীৰ্ত্তন।

পাইবা আউৰ জনমত সৰা হৰিশন॥”

কথা শুনি মোৰ জীউ আহিল। মনত নতুন বল পালোঁ। মোৰ মুখেদি আগতকৈও বেছি উলাহেৰে হৰিনাম ওলাবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে অনেক কাল কটালোঁ। অনেক যুগ পাৰ হৈ গ'ল। কত সহস্ৰ বছৰ অনন্ত কাল-সমুদ্ৰত নীন গ'ল। শেষত এদিন সন্ধ্যাৰ শেষ দিন আহি পৰিল। মহা-প্ৰলয় উপস্থিত হ'ল। ভগৱন্তৰ সৰলো বস্ত্ৰ লয়-লয় বাবলৈ ধৰিলে। মোৰ চকুৰ আগতেই বিদ্যাত্মক বিনন্দীয়া স্তম্ভ লোপ পাই আহিল। যেন কোনো বাজিকৰে জেৰে মায়া-বাজিহে লাম্বি পেলাছে। মই তেজিয়া যোপুত বহিলোঁ। যোপুৰ লগত নিচেই কম কায়া ধাৰণ কৰিলোঁ। এটি পৰম্পৰাগত পৰিণত হোৱাত ভগৱান ব্ৰহ্মই মোক উপাহব লগত নিজৰ গাত লাম্বি ললে। মই ৭টুকুৰাৰ ৭টুকুৰা নীন হ'লোঁ।

হৰি-ভক্তি। ভগব. কথা। কি কৰ? ইয়াৰ বলতেই ৭টুকুৰা নীন হ'লোঁ। মই বিনাশ নহালোঁ। আকৌ স্তম্ভ-পাতনি আৰম্ভ হোৱাত ইনেনি, মই ব্ৰহ্মৰ

মানসপুত্ৰ হৈ উপজিলে। এইবাৰ মোক সকলোৱে বেৰাৰি আখ্যা দিলে। মই নিজে হলে তেনে কোনো নাম পাবলৈ হাবিয়াহ কৰা নাই। হৰি-নামত বাহিৰে মই আৰু অলপ একো নাজানে। হৰিনামেই মোক সকলো দিছে। ইয়াতকৈ মূল্যবান বস্তু জগতত আৰু একো নাই। ইয়াৰ প্ৰভাৱতেই মই আজি সংসাৰৰ মোহ-মায়াৰ হাত সাৰিব পাৰিছো। মোৰ মনত আজি কামনা-বাগনা, দুখ-বেজাৰ আদিৰ চেকা লয়নি নাই। ভূমিও সেইদৰেই ভগৱান কৃষ্ণৰ গুণ-কীৰ্ত্তনত মন ঢালি দিয়া। তাকে কবিলে তোমাৰ মনৰ ক্লান্তি-অৱসাদ সকলো আপোনা-আপুনি আঁতৰি যাব।”

এইদৰে বেদ-ব্যাসক উপদেশ দি হাতত বীণখনি লৈ নাৰদ স্বৰ্গলোকলৈ উভতি গ'ল। বেদ-ব্যাসেও নাৰদৰ উপদেশ মতে বাৰটা গুণ বা বস্তুত ভাগৱত পুৰিখন ৰচনা কৰিলে। তেওঁ তেতিয়া মনৰ হেৰোৱা শান্তি ঘূৰাই পালে। হিন্দুৰ ভাগৱত পুৰি এইদৰেই ৰচিত হৈছিল।

শুক নিগদতি ৰাজা শুনা পৰীক্ষিত

(ভাগৱত)

পুৰি পদ-পুৰিবোৰৰ সৰহ ভাগৰেই নতুন আখ্যা আৰম্ভ হয়—“শুক নিগদতি ৰাজা শুনা পৰীক্ষিত” এই কথা শাৰীৰে। তাৰ মানে শুক কৈছে আৰু ৰাজা পৰীক্ষিতে গুনিছে। এই শুক নো কোন, পৰীক্ষিতেই বা কোন আৰু কেনেকৈ নো এজনে আনজনৰ আগত কি কৈছিল, সেই বিষয়ে ইয়াত কোৱা হ'ব।

তেতিয়া কৃষ্ণকেন্দ্ৰৰ মহাৰাণ কথমপি শেষ হৈছে। পাণ্ডৱ জিকিছে, কোঁৱৰ হাবিছে। বিজয়ৰ উৎসৱ তেতিয়াও আৰম্ভ হ'ব নো। কুৰু পক্ষৰ ছাউনিত হতাশত বীৰৰ পতি হ'ব লাগিছে। বন-ভূমিখন এখন

বিশাল আশানত পৰিণত হৈছে। মৰা-শ-খোৱা কাউৰী-শঙন, শিয়াল-কুকুৰৰ থিকিন্দালিত কাণ ভাল মাৰি ধৰে। কিম্বে এটা ভয়াবহ দৃশ্য! সময়ে-সময়ে তেতিয়াও বণ-ভূমিত পৰি থকা দুই-এটা আহত সৈন্যৰ হিয়াভঙা কাতৰ খবৰ কাণত পৰেহি।

ভীমৰ হাতত উৰু-ভঙ্গ হৈ কুকপতি দুৰ্য্যোধনো বণক্ষেত্ৰত পৰি আছিল। এনে সময়ত তেওঁক ভালৰি বোলাবৰ কাৰণে গুৰু দ্ৰোণৰ পুত্ৰ অশ্বথামাই এটা বৰ গৰ্হিত কাম কৰিলে। তেওঁ চোৰৰ দৰে হাতত-সাৰে ভৰিত-সাৰে মাজ-নিশা পাণ্ডৱ-শিবিৰত প্ৰৱেশ কৰি দ্রৌপদীৰ শুই থকা পাঁচ পুতেকৰ মূৰবোৰ তৰোৱালেৰে কাটি নি দুৰ্য্যোধনৰ হাতত দিলেগৈ। শত্ৰু পাণ্ডৱসকলৰ এনে অনিষ্টৰ খবৰ পাই মন্দ-মতি দুৰ্য্যোধনৰ মনত পোনতে অলপ ৰং লাগিছিল। কিয়নো পাণ্ডৱসকল তেওঁৰ আছিল জনম-বৈৰী। কিন্তু যেতিয়া তেওঁ এবাৰ ভাবিলে যে এই কাৰ্য্যবপৰা কোৰৱ-পাণ্ডৱ উভয় পক্ষৰেই বংশ-ছেদ হ'ল—তেতিয়া আক তেওঁ স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিলে। চকুৱেদি ধাৰাসাবে চকু-লো বৈ গ'ল। অশ্বথামাক এনে অবিবেকী কামৰ কাৰণে গালি-শপনি পাৰিবলৈ ধৰিলে।

ৰাতি পুৱাল। বেলি উঠাৰ লগে লগে চাৰিওফালে সকলো কথা সঘৰি হৈ পৰিল। পুত্ৰ-শোকত বিহ্বল হৈ দ্ৰৌপদীয়ে হিয়া-ঢাকুৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ শোকাকুল অৱস্থা দেখি বাটকৱায়ো চকুলো টুকিলে। পাণ্ডৱসকলো শোকত কাতৰ হৈ পৰিল। এনে শোকাকুল অৱস্থাতো মধ্যম-পাণ্ডৱ অৰ্জুনে স্বথমণি শোক সঘৰণ কৰি দ্ৰৌপদীক সাধনা দিলে আৰু দ্ৰৌপদীৰ মনস্তি সাধনৰ কাৰণে অশ্বথামাৰ মূৰ কাটি আনি দিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। যেনে প্ৰতিজ্ঞা তেনে কাম। তৎক্ষণাৎ তেওঁ সখা-কৃষ্ণক সাৰথি লৈ অশ্বথামাক বিচাৰি বাহিৰ হ'ল। মনোজয় বেগে বধ চলিবলৈ ধৰিলে।

কৃষ্ণাৰ্জুনক দেখি ভয়ত অশ্বথামা লৰি পলাল। কিন্তু পলালে জানো বন্ধা আছে? কৃষ্ণাৰ্জুনে তেওঁক পহু খেদাদি খেদি নিলে। তৎ-মৎ নাপাই অশ্বথামাই তেতিয়া চৌগৰপৰা ব্ৰহ্ম-শব টানি আনি ময় পঢ়ি অৰ্জুনলৈ প্ৰহাৰ কৰিলে। অব্যৰ্থ ব্ৰহ্ম-শবে কালাস্তক যুঁজি ধৰি অৰ্জুনক খেদি আছিল। ত্ৰিভুৱাই দেখে অৰ্জুন এতিয়া ধ্বংস হয়। তেওঁ ততালিকে সেই বাণ নিৰাৱণ কৰিবৰ কাৰণে অৰ্জুনক দেৱ-দত্ত ব্ৰহ্ম-শব প্ৰহাৰ কৰিবলৈ

উপবেশ দিলে। অৰ্জুনেও তাকে কৰিলে। দুয়ো ব্ৰহ্ম-শব গৈ আকাশত লগ লাগিল। অৰ্জুনের ব্ৰহ্ম-শবে শুকপুত্ৰ অশ্বখামাৰ ব্ৰহ্ম-শব কাটি পেলালে।

ব্ৰহ্ম-শব নাশ হোৱাত অশ্বখামা তেনেই হতবুদ্ধি হ'ল। নিকপায় অৱস্থাত পৰি উবাজুৰা কৰি থাকোঁতে খেদি গৈ অৰ্জুনে তেওঁক গৰা মাৰি ধৰি পেলালে আৰু বখত তুলি লৈ দ্ৰৌপদীৰ হাতত শোৱাই দিলেহি।

অশ্বখামাৰ প্ৰাণ এতিয়া দ্ৰৌপদীৰ হাতত। তেওঁ দ্ৰৌপদীৰ মহৰিৰ তলৰ মহ। দ্ৰৌপদীয়ে তেওঁক এতিয়া মাৰিলেও মাৰিব পাৰে, তাৰিলেও তাৰিব পাৰে। পিছে, হাজাৰ হওক, দ্ৰৌপদী তিবোতা মাহুহ। পুত্ৰ-শোকত অন্তৰ ভাগি গৈছে যদিও, শুক-পুত্ৰ অশ্বখামাৰ তেনে শোচনীয় অৱস্থা দেখি তেওঁৰ নাৰী-হিয়াত দয়াৰ উদ্বেক হ'ল। অশ্বখামাৰ মাক বৃদ্ধা প্ৰৌতমীলৈ তেওঁৰ মনত পৰিল। অশ্বখামাক মাৰি পেলালে গৌতমীৰ কি অৱস্থা হ'ব—এই চিন্তাই তেওঁৰ অন্তৰ তেনেই জ্বল কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ অশ্বখামাক এৰি দিবলৈয়ে ভাবিলে।

ভীমে দ্ৰৌপদীৰ মনৰ অৱস্থা লক্ষ্য কৰি আছিল। তেওঁ কিন্তু শত্ৰুক শুধাই এৰি-দিয়া-বিধৰ লোক নহয়; ভীষণ প্ৰতিশোধপৰায়ণ! তেওঁ অশ্বখামাৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰিল। তেতিয়া অশ্বখামাক লৈ আকৌ এটা সমস্তা উপস্থিত হ'ল!—এৰি দিবনে মাৰি পেলাব?

এই সমস্তাত দৈৱকীনন্দন কৃষ্ণৰ বাহিৰে উপায় দিব পৰা অস্ত্ৰ লোক নাই। তেওঁ পাণ্ডৱসকলক সদায় সকলো কামতে দিহা-পৰামৰ্শ দি সহায় কৰি আহিছে। সেই কাৰণেই পাণ্ডৱসকলে তেওঁক বিপদ-ভঞ্জন কৃষ্ণ বোলে। এইবাবে তেওঁই বুদ্ধি উলিয়ালে। অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথাও তেওঁ পহৰা নাই। সেই দেখি সকলোৰে ইচ্ছা যাতে পূৰ হৱ তাৰ বাবে তেওঁ অৰ্জুনক অশ্বখামাৰ চূড়ামণিৰ সৈতে মূৰৰ চুলি কাটি টকলা কৰিবলৈ ইন্দিত দিলে। অৰ্জুনেও সখা-কৃষ্ণৰ উপদেশ মতেই কাম কৰিলে আৰু অশ্বখামাক টকলা কৰি এৰি দিলে।

চুলি-কটা অশ্বখামা এতিয়া সাক্ষাৎ নেঙৰ-কটা বাঘ হৈ পৰিল। তেওঁ লাজতে মাহুহৰ আগত মূখ নেখেওঁৱাওঁ বুলি হাবিৰ মাজ পালেগৈ। অন্তৰত তেওঁৰ প্ৰতিশোধৰ জুই জলিবলৈ ধৰিলে। ছলে-বলে-কলে-কোণলে

পাণ্ডৱ কেনেকৈ অনিষ্ট কৰিব পাৰে এয়ে হ'ল তেওঁৰ ধ্যান। এইবাৰ তেওঁ পাণ্ডৱসকলক নিৰ্ৰুৎসাহ কৰিবলৈ সক্ষম কৰিলে। সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ চৌগৰণৰ বাছি বাছি ছয় পাত ব্ৰহ্ম-শব উলিয়াই ললে : পাঁচ পাত পাঁচ পাণ্ডৱৰ কাৰণে আৰু বৰ্ষ পাত অতিমহাৰ পত্নী উত্তৰাৰ গৰ্ভত থকা সন্তানটিৰ কাৰণে। মন্ত্ৰ পঢ়াৰ লগে লগে শব কেইপাতে ভীষণ যুঁতি ধাৰণ কৰিলে। অশ্বখামাই মন্ত্ৰ পঢ়ি সেই শব পাণ্ডৱসকলৰ কাৰণে গ্ৰহাৰ কৰিলে। শবে দশোদিশ উজ্জল কৰি সাক্ষাৎ জুই ছয়কুৰাৰ দৰে পাণ্ডৱ-শিবিবলৈ খেৰি আহিল।

শ্ৰীকৃষ্ণত বাহিৰে তেতিয়াটোক পাণ্ডৱ শিবিৰত আন কোনেও এই কাৰ্য্যৰ শুংহুজ একো পোৱা নাছিল। ইফালে কালান্তক যুঁতি ধৰি শব ওচৰ পালে-হিয়েই। শ্ৰীকৃষ্ণই ভাবিলে—চাওঁতে চাওঁতেই এতিয়া পাণ্ডৱসকল নিৰ্দ্দল হয়। তেওঁ অলপো সময় নফটোৱাকৈ হাতত স্থৰ্ণৰ্শন চক্ৰ লৈ পাণ্ডৱ-সকলৰ বন্ধাৰ কাৰণে থিয় হ'ল। কৃষ্ণৰ আবেশ পাই চক্ৰ আকাশত ঘূৰিবলৈ ধৰিলে আৰু চক্ৰত লাগি অশ্বখামাৰ ব্ৰহ্মবাণ চূৰ্ণাকৃত হ'ল। ভক্ত-যৎসল কৃষ্ণই তেতিয়া মায়া কৰি উত্তৰাৰ গৰ্ভতো প্ৰবেশ কৰিলে আৰু তেওঁৰ কপাতেই উত্তৰাৰ গৰ্ভ বন্ধা পৰিল। শিবিৰত থকা লোকসকলৰ মনত এই সমস্ত ঘটনা কিবা এক ভেজি-ভোজবাজী যেনহে লাগিল। ভগৱান কৃষ্ণই তেতিয়া সকলো কথা বিবৰি কলে আৰু সেই কাহিনী শুনি সকলোৱে বিস্ময়ত তবধ মানিলে।

সেই সময়ত পিতামহ ভীষ্ম আছিল শব-শব্যাত পৰি। শ্ৰীকৃষ্ণই পাণ্ডৱ-সকলক তেওঁৰ ওচৰলৈ লৈ গ'ল। তেওঁলোক সকলোটি একেলগে ঘোঁৰাত পিতামহৰ মনত বৰ বং লাগিল। তেওঁ পাণ্ডৱসকলক আশীৰ্বাদ দি নানা বিষয়ে উপদেশ দিলে; নানা সজ-কথা শিকালে। চাৰি-শ বছৰীয়া বুঢ়া ভীষ্মদেৱৰশৰা শুনা অমূল্য উপদেশবোৰে পাণ্ডৱসকলক পিছৰ জীৱনত বিভৱ সহায় কৰিছিল।

পিতামহ ভীষ্মই বাহুদেৱ কৃষ্ণক সমুখত পাই নানা প্ৰকাৰে ভক্তি কৰিবলৈ ধৰিলে। কৃষ্ণয়ে পিতামহৰ পাণ্ডু এবাৰ হাত ধলাই দিলে। তেওঁৰ অৱতায় পৰশত, পিতামহক পাণ্ডু, দ্ৰিষ্ট, সকলো দূৰ ক'ল। তেওঁ থাকিব এবাৰ, কিয়নো এবি ভগৱানৰ নাম লৈ নৱৰ বেহু ত্যাগ কৰিলে। ইয়াৰ পিছত সকলোদৰে বিদায় লৈ বহুদিন কৃষ্ণৰ দাবৰালি উভতি গ'ল।

ইফালে যথাসময়ত উত্তৰাৰ পুত্ৰ উপজিল। ব্যাসদেৱৰ উপদেশ মতে ধৰ্মৰাজ বৃষ্ণিষ্ঠিৰে শিশুৰ জাত-কৰ্ম সকলো সমাধা কৰিলে। ঋষিদৰ্শনে গৰ্ভ-পতি চাই শিশুৰ মহা সৌভাগ্যৰ কথা জানিব পাবিলে আৰু পাণ্ডৱ-সকলক সেই বিষয়ে জনালেগৈ। নাতি-স'ৰাৰ সৌভাগ্যৰ কথা শুনি পাণ্ডৱ-সকল আনন্দত অধীৰ হ'ল। দুখীয়া-দৰিদ্ৰ, বায়ু-সঞ্জনক ধন-সোণ হানি দিলে। শিশুৰ ছটা নাম ৰখা হ'ল : বিষ্ণুৰাত আৰু পৰীক্ষিত। গৰ্ভত বিষ্ণুৱে ৰক্ষা কৰিছিল কাৰণে বিষ্ণুৰাত; আৰু গৰ্ভত থাকোঁতেই ভগৱানৰ মূৰ্তি পৰীক্ষা কৰি চাব পাৰিছিল কাৰণে পৰীক্ষিত। শেহত পৰীক্ষিত নামেই বিদিত হৈ পৰিল।

পাণ্ডৱসকলৰ আতোল-তোল মৰম-চেনেহৰ মাজেদি পৰীক্ষিত লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিল। সকলো কামতে তেওঁৰ পটুতা ফুটি উঠিবলৈ ধৰিলে। আজি-কালিকৈ তেওঁ গৈ যেতিয়া ঘোৱনৰ চুৱাৰ-দলিত ভৰি দিলে তেতিয়া এদিন বাৰফাৰপৰা বাতৰি আহিল যে ক্ৰীকৃৎ আৰু ইহ-জগতত নাই; ব্যাধৰ শৰত তেওঁ বৈকুণ্ঠি হ'ল। এই নিদাৰ্ণ বাতৰিয়ে পাণ্ডৱসকলক বিহ্বল কৰি তুলিলে। গোটেই ৰাজ্যতে এই বাতৰি বিয়পি পৰিল। কুকৰ বিয়োগত যেন সমগ্ৰ ৰাজ্য শোক-সংগৰত বুৰ গ'ল। সতী কুন্তীদেৱীয়ে গিৰি-ধাৰী কুকৰ নাম-শুণ গাহেই শ্ৰোণ এৰিলে।

পাণ্ডৱসকলে ভাবিলে যে তেওঁলোকৰো এই পৃথিৱীত চাউল উঠিল। ৰাজ্য-ভাৰ এধিৰবহে হ'ল। লেইবাবে এদিন স্বাজ-সজা লাতি ধৰ্ম্মৰাজ বৃষ্ণিষ্ঠিৰে মহা সমাৰোহেৰে নাতি পৰীক্ষিতক সিংহাসনত বহুৱালে। এইবাবে চাওঁতে চাওঁতেই পাণ্ডৱসকলে সংসাৰৰ দ্বাৰা-ময়ত ভ্ৰাস কৰি ৰাজত্ব হেন হুখকে নেওচা 'দি এদিন সকলোটিয়ে বনলৈ ৰাৱলৈ ওলাল।

পাঁচোজনৈ ৰাজ-আভৰণ সোলোকাই গৈ পেকৰা-বনৰ শিডি ললে। ৰাণীসকলৰ সঁগতে শ্ৰৌণীও ওলালি : 'কাৰণ ৰাণীৰ 'অবিহনে সতী তিৰোতাৰ জীৱন বুধা। এইবাবে সকলোটিয়ে অৱশৰণা ৰাজ হৈ পোৱতে উত্তৰ-মুৱা হৈ হিমালয়ৰ কালে খোজ ললে। ৰাজ্যৰ লোকসকলেও কান্দি-কাটি বেজাৰ মৰেৰে তেওঁলোকক বিদায় দিলে।

বহুত দিন বোঁৱাৰ শিডি তেওঁলোকে আৰু গাঁও-কুই-নোপোৱা হ'ল। গৈ গৈ অচল্য 'অৰ্ঘ্যৰ্ত' প্ৰৱেশ কৰিলে। অৱে কলকিৰাজ 'হিমালয়

নামনি! খোজে খোজে পৰ্ব্বতত উঠি গৈ থকাৰ লগে লগে ভাগবত তেওঁলোক লালকাল হ'ল। বনৰ কলমূল আহাৰ কৰি আৰু কিমান দিন জীয়াই থাকিব? ভোকত ভাত আৰু পিয়াহত পানী নাপাই তেওঁলোকৰ শৰীৰ শুকাই-খীণাই যাবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে মথৰ মাত নোলোৱা হৈ আহিল। এনেকৈ গৈ থাকোঁতে বাটত একে একে ভয়, অজুঁন আদি চাৰি ভাই আৰু দ্রৌপদীৰ মৃত্যু হ'ল। ধৰ্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ ম'খোন অৱশেষ থাকিল; আৰু থাকিল এটা কুকুৰ। এই কুকুৰটোৱে তেওঁলোকৰ পাছ এৰা নাছিল। কুকুৰটোৱে সৈতে গৈ গৈ ধৰ্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰে অৱশেষত সোঁশৰীৰে স্বৰ্গ পালেগৈ। এই কুকুৰটো আছিল চন্দ্ৰবেণী ধৰ্ম।

(২)

দিল্লীৰ পুৰণি নাম ইলুপ্ৰস্থ। পৰীক্ষিত এতিয়া ইলুপ্ৰস্থৰ বজা। তেওঁ ইৰাৱতী নামে এগৰাকী পৰম কপৱতী কন্যা বিয়া কৰালে আৰু যথালময়ত জন্মেজয় আদি চাৰি পুত্ৰৰ জন্ম হ'ল। পৰীক্ষিত বজাৰ নাম-যশৰ কথা দেশে-বিদেশে বিয়পি পৰিল। নিজৰ আৰু বংশৰ গৌৰৱ প্ৰচাৰ কৰিবৰ কাৰণে অশ্বমেধ যজ্ঞক তেওঁ এবাৰ নহয়, দুবাৰ নহয়, তিনিবাৰ কৰিলে।

বিগ্ৰহবিজয় কৰি ফুৰোঁতে এদিন পৰীক্ষিত বজাই এটা বৰ আচৰিত কণ্ড দেখিলে। ঘটনাটো ঘটিছিল কুকুৰজৰ ওচৰত। বজাৰ সাজপাৰ শিদ্ধা এজন মাত্ৰহ। তাৰ সন্মুখত এজনী গাইগৰু আৰু এটি বাঁড়। বাঁড়টো বৰফৰ দৰে ধক্ ধক্ কৰে বগা। এই মাত্ৰহজনে বাঁড়টোক আৰু গাইজনীক নিৰুৎসাহে কোবাব লাগিছে। কোবত বেচাৰা বাঁড়টোৰ তিনিখন ঠেং ভাগিছে; এখনত ভৰ দি কথমপি সি কপি কপি বিয় হৈ আছে। গাইজনী বেখাত ডাঙৰ, কিন্তু ঘাহ-পানী খাবলৈ নাপাই তাইবো হাড়ত ছাল লাগিছে পৈ। সিহঁত দুয়োৰো মাত্ৰহজনে নিৰুৎসাহে কোবাব লাগিছে। দুয়োৰো কান্ধৰ ছেৰলনি শুনিবলৈ বাটৰ বাটকদাৰো চকুলোৱা লোৱা নাহয়।

দুশুটো বেথি বজা আৰু দুহিৰে থাকিল নোৱাৰিলে। ধক্‌ত চোকা শব্দ এশাট হুৰি লৈ থক্‌বে তেওঁ মাত্ৰহজনে টোৱাই বেথি গ'ল। বজাৰ এই শব্দে বেথি মাত্ৰহজনে ভয়ত কঁপিওঁলৈ ধৰিলে। সি তেওঁৰেই বেথুৱা লাগিল।

মুখেৰে একো মাতিবলৈ নো-পাওঁতেই বজাই তাক স্মিলিলে, “সাজপাৰত বজাটো হৈ কামত পাবগুৰ দৰে আচৰণ কৰা তই কোন?” সি উত্তৰ দিব নোৱাৰি সেপ ঢুকি থাকোঁতেই বজাই বাঁড়টোক আৰু গাইজনীক মুকলি কৰি দিলে। কি আচৰিত কথা—মুকলি হৈ বাঁড়টোৱে মাহুহৰ দৰে কবলৈ ধৰিলে—“মহাৰাজ, মোৰ নাম ধৰ্ম্ম। মোৰ তপ, শৌচ, দয়া আৰু সত্য—এই চাৰিখন ঠেং। তপ, শৌচ আৰু দয়া এই তিনিখন ঠেং মোৰ আগতে ভাগিছে। সত্য নামৰ যিখন ঠেং মোৰ ভালে আছিল, তাৰে বলতেই কোনোমতে লেকেচিয়াই লেকেচিয়াই খোজ কাটি ফুৰিছিলোঁ। এতিয়া এই পাবগুৰ হাতত সিখন ঠেঙো যাবলৈ ওলাইছে। গাইকণী এওঁ হ'ল—বহুমতী। শ্ৰীকৃষ্ণ স্বৰ্গ লৈ যোৱাৰ পিছত এৰোঁ শুকাই-বীণাই লেবেলি গৈছে। এই মাহুহটোৰেই নাম কলি। এই নৰাধমে পাই আমাক লটি-খটি কৰিছে। তোমাৰ অবিহনে আজি ইয়াৰ হাতত আমি নিগমে মৰিলোঁ। হেতেন। ইয়াক উপযুক্ত শাস্তি দি আমাৰ প্ৰাণৰক্ষা কৰক মহাৰাজ।”

ধৰ্ম্মকণী বাঁড়ৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে টেঙৰ কলিয়ে পৰীক্ষিতৰ বৰণত দীঘল হৈ পৰি সেৱা জনালে, আৰু কান্দি কান্দি কলে, “মহাৰাজ, মই আপোনাৰ অভয় চৰণত আশ্ৰয় মাগিছোঁ; মোক ৰক্ষা কৰক। আশ্ৰিতক বধ কৰা পাপ, মহাৰাজ।” দুৰ্জ্জন কলিয়ে অহুনয়ঃবিনয় কৰি আৰু অনেক কথা পৰীক্ষিতক কলে।

ছলাহী কলিৰ চাটু কথাত বজা পৰীক্ষিতৰ চিত্ত কুমলিল। তেওঁ ধৰ্ম্ম আৰু ধৰ্ম্মাত্মক ৰক্ষা কৰাৰ লগে লগে কলিকো আশ্ৰয় দিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। কলিক তেওঁ ৰাজ্যৰ এটি চুকত থাকিবলৈ দি কলে যে য'ত হৰিনাম আৰু বিষ্ণুস্তব থাকে তালৈ যেন সি নাযায়। চিৰ-সঙ্গী হিচাবে কলিয়ে কাক কাক পাব—সেই বিষয়ে বজাই আৰু কলে—

‘অধৰ্ম্মৰ বন্ধু তই পাপৰ প্ৰাবল্লভ।

ভোৰ সঙ্গী সন্ধ্যায়ে কলহ লোভ বস্ত ॥

চুট শঠ কপটী টেকোন খট চোৰ।

মিছা মোহ কুলক্ষী অসতী কলি ভোৰ ॥”

ইয়াকে কৈ বজাই কলিক বিদায় দি ধৰ্ম্ম-বাঁড়ৰ তপ, শৌচ আৰু দয়া—এই তিনিখন ঠেং ওঁধ-পাতিৰে জোৰা লগাই দিলে। তাৰ পিছত তেওঁ সঠিককৈ কবলৈ উভতিল।

(৩)

অনেক দিনৰ পিছৰ কথা। এবিন পৰীক্ষিত বজা মৃগয়ালৈ যাওক। লগত অলেখ গজ-বাজী, সৈন্ত-সামন্ত, সচিব-সচিব। গৈ গৈ সকলোৱে হাবিৰ মাজত থকা এখন ধুনীয়া আশ্রম পালে। চাৰিওফালে নিমাত-নিতাল। আশ্রমৰ জীৱজন্তুৰোৰ মুকলি-মুৰীয়াভাৱে ঘূৰি ফুৰিছে। বজাই তৎক্ষণাত্ চিকাৰ বন্ধ কৰিবলৈ আদেশ দিলে আৰু সৈন্ত-সামন্ত পাছত এৰি নিজে আশ্রমৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

সেইখন আছিল শমীক মুনিৰ আশ্রম। ঋষি তেতিয়া পদ্মাসনত বহি ধ্যানত মগ্ন হৈ আছিল। মুখৰ মাতবোল নাই, নাকৰ উশাহ নিশাহো প্ৰায় বন্ধ হোৱাৰ দৰে হৈছে। মূৰৰ চুলিবোৰ ম'থোন জঁটৰ ওপৰত থিয় হৈ বতাহত গছৰ শুকান পাতৰ দৰে লৰি আছিল।

বজা পৰীক্ষিত সেই সময়ত ভাগৰ আৰু পিণাহত বৰ কাতৰ হৈ পৰিছিল। ব'হে-বতাহে হাবিৰ মাজত মৃগয় কৰি ফুৰোঁতে তেওঁৰ অৰ্ধ-কণ্ঠ শুকাই গৈছিল। গতিকে আশ্রমত সোম'য়েই তেওঁ ঋষিক পানী খুজিলে। তপস্বীত বহি থকা ঋষি বিগু নিমাত-নৌৰৰ। বজাই বহুবাৰ মাতিও তেওঁৰ মুখৰ মাত নাপালে। নাপাই ভাবিলে ঋষিয়ে কিজানি উঠি যোৱাৰ এলাহতে ধ্যান কৰাৰ ভাও জুৰিছে। সেই ভাবি তেওঁক এবাৰ জোকাই চাবলৈ মন কৰিলে।

ইফালে সিয়ালে চাই তেওঁ ওচৰত এটা মৰা সাপ পৰি থকা দেখিলে। তেওঁ পেংলাই কৰি সেই সাপটো ধনুৰ এমুৰেদি খুঁচি আনি ঋষিৰ ডিঙিত ভালকৈ মেৰিয়াই দিলে। ঋষিৰ কিন্তু তেতিয়াও জ্ঞান নাই। বজাই তিমানতো ঋষিৰ মাত উলিয়াব বোৱাৰি তেনেকৈয়ে সাপটো এৰি গুচি গ'ল।

শমীক মুনিৰ পুতেকৰ নাম আছিল শূদী। বয়সত তেওঁ ল'ৰা মাত্ৰহ। সেই সময়ত তেওঁ আশ্রমৰপৰা অলপ দূৰতে লগৰীয়াসকলৰ লগত খেলি আছিল। বজা আশ্রম এৰি গুচি যোৱাৰ পিছত শূদী ঘৰলৈ আহিল। খেলাৰ লগৰীয়া ছুইচাৰিজেনো তেওঁৰ লগতে আছিল। সকলোৱে আহি শমীক ঋষিৰ ডিঙিত মেৰিয়াই ধোৱা মৰা সাপটো দেখি আচৰিত হ'ল। তাৰে ছই-এজন দুই লগৰীয়াই পিতাক শমীকৰ অৱস্থাৰ কথা কৈ শূদীক

বেয়াটক ঠাট্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। খং আৰু অপমানত শূদ্রী তেনেই বড়া-
চড়া পৰি উঠিল। ক্ৰোধৰ বেগত তেতিয়া তেওঁ এই বুলি শাপ দিলে—
“যি পায়ওই মোৰ পূজনীয় পিতৃৰ ডিঙিত মৰা শাপ আৰি দি ৰ-চালে
সি সাত দিনৰ ভিতৰতে কাল-সৰ্প তক্ষকৰ দংশনত প্ৰাণ এৰিব।” এনেকৈ
শাপ দি কান্দি কান্দি তেওঁ পিতাকৰ ডিঙিৰপৰা মৰা শাপটো আঁতৰাই
দিলে।

ধানবপৰা শৰ্মক মূনি চক্ৰমক খাই সাৰ পাই উঠিল। চকুমেৰি চাই
খন্তেকতে সকলো কথা জানিব পাৰি পুতেকক তেওঁ বিস্তৰ গৰিহণা দিবলৈ
ধৰিলে। কাৰণ পৰীক্ষিতৰ দৰে ৰজা অবিহনে যে সমস্ত ৰাজ্যৰ বিশাল
মকতুমিত পৰিণত হ'ব। দেশত অনেক অঘটন ঘটিব। চোৰ ডকাইতৰ
উৎপাতত সাধু-সন্তসকল কুথে থাকিব নোৱাৰিব! দুখীয়া-দৰিদ্ৰৰ কান্দোনত
গছৰ পাত সৰিব!—কিন্তু হলেও কি হ'ব? ব্ৰহ্মশাপ ব্ৰহ্মশাপেই। তাৰ
অন্তৰ্ধা নহয়! সৰু ভগৱানেও তাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰে। সি ফলিয়াবই।

ঋষয়ে গুণি-গুণি থাকি শেষত তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য এজনকে এই নিৰাকণ
খবৰটো দিবলৈ ৰজাৰ ওচৰলৈ পঠিয়াই দিলে। ইফালে ঋষিৰ ডিঙিত
মৰা শাপ মেৰিয়াই দি গৈ ৰজাৰো মনত বৰ অমুতাপ হৈছিল! তেওঁ
নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি সেই সময়ত বিষাদ মনেৰে ৰাজ-চ'ৰাত বহি
আছিল। ৰজাই ঘনে ঘনে ভাবিছিল যে তেওঁৰ সেই ধেমেলীয়া কামৰেই হয়তো
ফল ভীষণ হৈ উঠিব পাৰে। এনেকৈ ভাবি থাকোঁতেই ঋষিৰ শিষ্য গৈ
উপস্থিত হ'ল। তেওঁৰ মুখে ৰজাই সকলো খবৰ পালে। কিন্তু তাত যেন
তেওঁ অকণো আচৰিত নহ'ল। কিয়নো তাক তেওঁ নিজৰ কৃত কৰ্মৰ
অৱশ্যন্তাৰী ফল বুলি ধৰি ললে।

অলীম ধৈৰ্য্যেৰে তেওঁ তেতিয়া পুতেক জন্মেজয়ক ওচৰলৈ মাতি আনি
সকলো কথা বিবৰি কলে অ'ক অমাত্যসকলৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি দিন-
টোৰ ভিতৰতে ৰাজ্যভাৰ সকলো জন্মেজয়ক গতাই দিলে। এই নিৰাকণ
বাক্য অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বনাগ্নি বিয়পাৰ দৰে ৰাজ্যত বিয়পি পৰিল।
খন্তেকৰ ভিতৰতে ৰাজ্যৰ সকলো আমোদ-আনন্দ অন্তৰ্হিত হ'ল। প্ৰজাৰ
কান্দোনে হৃথময় ৰাজপুৰী ঘোৰ আশানত পৰিণত কৰিলে। ৰজা পৰীক্ষিত
কিন্তু তেতিয়াও অচল-অটল। তেওঁ নিৰ্দ্ধেষণ চিন্তে সকলোকে শোক সত্ৰণ

কবিবলৈ প্ৰবোধ দিলে আৰু নিজেও আনন্দ মনে সংসাৰৰ যাত্ৰা-মমতা ত্যাগ কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ ইষ্টদেৱ কৃষ্ণৰ নামহে মাথোন ঘনাই ধৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

সাত দিন; মাথো সাতোটা দিন তেওঁৰ হাতত। তাৰ পিছত সকলো শেষ। ইয়াৰ ভিতৰতেই ধৰ্ম, কৰ্ম সকলো ঘৰি ল'ব লাগে। গতিকে তেওঁ ৰাজধানী এৰি পুণ্য-তোয়া গঙ্গাৰ তীৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

পৱিত্ৰ-সলিলা গঙ্গাৰ মহাত্ম্য অসাম। সেট কাৰণেই ঋষিসকলে গঙ্গাৰ তীৰ তপ-মণৰ কাৰণে উত্তম ঠাই বুলি বিবেচনা কৰিছিল ৰজা পৰীক্ষিত গঙ্গাৰ স্তৰীৰ পাই তাৰে এডোখৰ মুকাল ঠাইত বৃশস নামি বাস কৰিলে।

ইফালে পৰীক্ষিতৰ ব্ৰহ্মশাপৰ খবৰ ঋষিসকলক বিয়া পৰিলত তেওঁ লোক সকলো পৰীক্ষিতৰ ওচৰলৈ অহিল। সৰু বয়সৰ মূৰ্খ! নাম কৈ কোনে ওৰ পাব? তাৰে ভিতৰত—

অগস্তি, অজিৰা, ভৃগু গোতম সগৰ।

বশিষ্ঠ, অৰিষ্ট, নৈমি, ৰাম, পৰাশৰ।

শিগ্ৰলাহ, ধেৱল, কৰল, কলিনাস।

বিশ্বামিত্ৰ, মৈত্ৰেয়, উত্থা, উৰু, ব্যাস ॥

অজি, ইন্দ্ৰ, প্ৰমদা, নাৰদ, ঋষিৰাজ।

গাধি, মেঘাতিথি, ইন্দ্ৰবাহু ভবদ্বাজ ॥

পুলহ, পুলষ্টী, পুণ্য, প্ৰভু ভগৱন্ত।

চাৱন, সবন, আশ্বিনেন, সবদন্ত ॥

উৎক, নিতক, শৰ্মা, দুৰ্বাশ, দুৰ্ভা ॥

কথ, কালকক, ক্ৰতু, কুশিল, কুমতি ॥

ধেৱঋষি, ৰাজঋষি, ব্ৰহ্মঋষি বত।

অৰুণ প্ৰমুখ্যে আসি সৈল উপাগত ॥

ঋষিসকলক সন্মুখত দেখি ৰজা পৰীক্ষিতৰ মন হৰ্ষিত নাচি উঠিল; কাৰণ ইমানবোৰ পুণ্যাশ্ৰম দৰ্শন-লাভ কৰ্ম সৌভাগ্যৰ কথা নহয়। ঋষি-সকলক প্ৰণাম জনাই তেওঁ কলে, 'হে পুণ্যাশ্ৰম মুনিসকল, আপোনালোকে জানে, মোৰ অন্তিম কাল ওচৰ চাপি আহিছে। আজিৰপৰা সাধিনৰ

ভিতৰত তৰুৰ বংশৰত মোৰ প্ৰাণ বাব। সেইবাবে আপোনালোকৰ ওচৰত মোৰ এয়ে অহুৰোধ আপোনালোকে মোৰ এই সাধিবৰ কৰ্তব্য তুৰন্তে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়ক।”

তাকে শুনি ঋষিসকলে বেছি সময় নিৰিয়াবলৈ চমুকৈ সকলোৱে নিজ নিজ অভিযত প্ৰকাশ কৰিলে। কোনোৱে কলে যাগ-যজ্ঞাৰি কৰিবলৈ; অন্য কোনোৱে কলে দান, তীৰ্থ-দ্বান আদি কৰিবলৈ; অন্য কোনোৱে কলে তপ-যপ আদি কৰি কটাবলৈ। কাৰো কাৰো মতে হ’লে হৰিশ্ৰাম আৰু গঙ্গানানেই যথেষ্ট। এইদৰে নানা মূনিৰ নানা মত হ’ল।

ৰজাই সকলোবোৰ শুনি কোনটো ধৰিব, কোনটো এৰিব—এশে উৱাৰিহ নাপালে। ইফালে যিমানে সময় যাবলৈ ধৰিলে সিমানে তেওঁৰ মনৰ উচ, পিচনি নাটি আহিল।

এইদৰে ৰজা পৰীক্ষিতক বেচি ধৰি ঋষিসকল সভা পাতি বহি আছে। কৰ্তব্য নিৰ্ণয় নোহোৱাত ইফালে ৰজা চিন্তাত বিবৰ্ণ। ঋষিসকলো ৰজাৰ কৰ্তব্য সম্বন্ধে একমত হব নোৱাৰি থকোঁৱৰ কাৰণে মৌন হ’ল। মুহূৰ্ত্তৰ বাবে যেন সকলো নীৰৱ-নিমাত! এনে সময়ত নতুনকৈ একজন ঋষি আহি সভাত উপস্থিত হ’ল। থুলনুৰ চেহেৰা তেওঁৰ! যদিও ডাঢ়ি-চুলি পক্ষি কদম ফুলৰ দৰে হৈছে তাৰাপি তেখেত ফুটি-যাওঁ ফুটি-যাওঁ কৰিব লাগিছে। মুখত আনন্দৰ ভাণ! সকলোৱে থিয় হৈ তেওঁক শ্ৰদ্ধা জনালে। সকলোৱে মুখ উজ্জল হৈ উঠিল। মনত যেন নতুন আশাই গজালি মেলিলে। কাৰণ এনেই মহৰ্ষি শুকদেৱ, মহামুনি বেদৰামৰ পুত্ৰ; মহাজ্ঞানী, পৰম পণ্ডিত ত্ৰৈলোক্য ঋষি। তেওঁ নন্দন! কথা নাই; তেওঁ সমাধান কৰিব নোৱাৰা সমস্যা নাই। গতিকে তেওঁৰ আগত সকলোৱে পৰীক্ষিতৰ সমস্যাৰ কথা নিবেদন কৰিলে।

মহাশ্ৰী শুকদেৱ তেতিয়া থকোঁৱৰ ভাবি চালে আৰু পৰীক্ষিতক জীৱনৰ বাকী কেইটা দিন একেবাৰে ভাগৱত শুনিবলৈ উপদেশ দিলে। কাৰণ, ভাগৱতত ভগৱান কৃষ্ণৰ লীলা বৰ্ণোৱা আছে। ভাগৱত শুনিলে ৰজাই তীৰ্থ ভ্ৰমণকে আদি কৰি যাগ-যজ্ঞ দান-দক্ষিণা, তপ-যপ, আদি সকলো পুণ্যকামৰ ফল একে ঠাইতে পাব। তাৰ বাবে পৰিশ্ৰমবো আৱশ্যক নহব।

জ্ঞানী শুকদেবের কথা সকলোবে মনত লাগিল। কাবণ, যাগ-যজ্ঞ-তীর্থ দান আদি সকলোবোব কাম সেই এক ভগবানব পূজাবেই বেলেগ বেলেগ নাম। সেই অনাদি, অনন্ত বিশ্বনিয়ন্তা ভগবানব গুণ-কীৰ্ত্তনতকৈ ইমান কম সময়ব ভিতৰত অন্য পছা নাই। গতিকে শ্লষিসকল তাতেই মাস্তি হ'ল। কিন্তু এতিয়া ইমান দিন ধৰি ভাগবত কৈ শুনাব কোনে? ব্যাসব পুত্ৰ শুকদেবত বাহিৰে সমগ্র ভাগবত অন্য কাৰো কণ্ঠস্থ নাই। গতিকে সকলোবে অল্পবোধ হ'ল শুকদেবেই পৰীক্ষিতক ভাগবত কৈ শুনাব ল'গে। শুকদেব মাস্তি হ'ল।

একবাহে সদায় ভাগবত পাঠ হবলৈ ধৰিলে। বজা পৰীক্ষিতে একান্ত মনে ছয় দিন ছয় নিশা ধৰি শুকব ওচৰত ভাগবত শুনিলে। তেওঁ সকলো পাপৰপৰা মুক্ত হ'ল। সপ্তম দিন আহিল আৰু শ্লষিব শাপ মতে সেইদিনা কেওঁক কালসৰ্প ভক্ষকে আহি দংশন কৰিলে। বজাই ইষ্টদেৱতা ভগবান কৃষ্ণক স্মৰি ইহি মুখে মৃত্যুবৰণ কৰিলে।

মুনি শুকদেৱে বজা পৰীক্ষিতক ব্যাস-বিৰচিত ভাগবতৰ কথা শুনাইছিল কাৰণে ভাগবতৰ যেই কোনো কাহিনী লিখিবলৈ হলে পুৰণি কৱিসকলে আবস্ত কৰিছিল - “শুক নিগদতি বাজা শুনা পৰীক্ষিত” বুলি, অৰ্থাৎ পূৰ্বে শুকে পৰীক্ষিতক এই কথা কৈছিল বুলি।

দোষত দণ্ড, শ্রুত পূজা

(ভাগবত)

স্বৰ্গ হল দেৱতাসকল থকা ঠাই। ইন্দ্র তাৰেই বজ্জা। এসময়ত ইন্দ্রই বৃজ্জাস্থৰ নামে দৈত্য এটাক বজ্জেৰে বধ কৰিছিল। বৃজ্জাস্থৰৰ কাহিনী জনিলে আচৰিত হ'ব লাগে। সি বৰ পৰাক্ৰমী আছিল, আৰু বলৰ দৰ্পত, দৈত্যই হওক বা দেৱতাই হওক, সকলোকে বৰ অত্যাচাৰ কৰিছিল। কিন্তু সাধাৰণতে তাৰ অত্যাচাৰ দেৱতাসকলৰ ওপৰতেই চৰিছিল। কাৰণ দেৱতাসকল অসুৰবিলাকৰ জন্ম-শত্ৰু। বিনা অপৰাধতে কেতিয়াবা সি দেৱতাসকলক ধৰি আনি উগ্ৰ শাস্তি দিছিল।

তাৰ ভয়ত দেৱতাসকলৰ চকুত টোপনি নহা হ'ল। অৱশেষত তেওঁলোকে গৈ তেওঁলোকৰ আটলৈ-আহুকাৰ কথা ভগৱান বিষ্ণুৰ ওচৰত নিবেদন কৰিলে। গোলোকেশ্বৰ বিষ্ণু তেতিয়া ধ্যানত মগ্ন আছিল। দেৱতাসকলৰ জ্ঞতি-নতিত তেওঁ সাৰ পালে আৰু ধ্যান-চকু মেলি চাই সকলো কথা জানিব পাৰি কলে—“হে অমৰবৃন্দ, বৃজ্জাস্থৰক বধ কৰিব পৰা অস্ত্ৰ আজিলৈকে নিৰ্ম্মাণ হোৱা নাই। দধীচি য়ুনিৰ অস্থি আনি বধ তাৰে যদি বজ্জ নামেৰে এবিধ অস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰিব পাৰা—তেন্তেহলে তাক কৰিব পাৰিবা, নহলে অস্ত্ৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰত তাৰ মৰণ নাই, সি অবধ্য। গতিকে আৱালোকে দধীচি খুঁবিৰ ওচৰলৈ যোৱা।

বিষ্ণুৰ আদেশ মতে দেৱতাসকল দধীচি য়ুনিৰ ওচৰলৈ গ'ল। য়ুনিৱে দেৱতাসকলক যথাবিহিত অভ্যৰ্থনা কৰিলে আৰু তেওঁলোকৰ আগমনৰ ঠিক্ৰে জানিব পাৰি তেওঁলোকৰ হিতৰ কাৰণে জীৱন উৎসৰ্গ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

দধীচিয়ে দেৱতাসকলৰ মঙ্গলৰ কাৰণে সমাধিস্থ হৈ প্ৰাণ এৰিলে। কেতিয়া দেৱতাসকলে তেওঁৰ অস্থি আনি বিশ্বকৰ্ম্মাক দিলে আৰু বিশ্বকৰ্ম্মৱে অস্ত্ৰ ৰূপে বজ্জ নিৰ্ম্মাণ কৰিলে। এই বজ্জ লৈ গৈ ইন্দ্রই এই-

বাব বুজাস্থৰ লগত যুঁজ পাতিলে আৰু সেই যুঁজত বুজাস্থৰ নিহত হ'ল।

বুজাস্থৰ যে পৰাক্ৰমীহে আছিল এনে নহয়; ধাৰ্মিক আৰু জ্ঞানীও আছিল। অকল বুজাস্থৰেই নহয়, বলিকে আহি কৰি অনেক অস্থৰ বৰ ধাৰ্মিক আৰু জ্ঞানী আছিল। জন্মবপৰাই বিৰোধ থকা হেতুকে দেৱতা-সকলক ইবিলাকে অত্যাচাৰ কৰিছিল, তাত বিশেষ আঁচৰিত হবলগীয়া একো নাই। বুজাস্থৰেও হেনো জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ চৰ্চ্চাত উত্তম ব্ৰাহ্মণকো চেৰ পেলাইছিল।

ইফালে আকৌ পূৰ্বজন্মত বুজাস্থৰ সঁচাকৈয়ে এজন উগ্রতপা ঋষিয়ে আছিল। 'তেতিয়া তেওঁ এদিন হৰৰ কৈলাসলৈ গৈছিল! কৈলাসত সেই সময়ত হৰ-পাৰ্কৰীয়ে নানা প্ৰকাৰ খেলা খেলি আছিল। পিছে, মহাদেৱ-পাৰ্কৰীকো সাধাৰণ লোকৰ দৰে খেলি থকা দেখি ঋষি অলপ আঁচৰিত হ'ল। তেওঁৰ মনত স্বভাৱতে হৰ-গৌৰীৰ প্ৰতি অলপ অৱজ্ঞৰ ভাব উপজিল। জন্মদাতা ভৱানীয়ে সেইটো বুজিব পাৰি—ঋষিক অস্থৰ হৈ জগিবলৈ অভিশাপ দিলে। সেই কাৰণেই পৰজন্মত তেওঁ আহি বুজাস্থৰ নাম লৈ বৈতথ্যৰূপে জন্মগ্ৰহণ কৰিলে।

বুজাস্থৰ-বধৰ পিছত ব্ৰহ্মবধ কৰা বুলি ইন্দ্ৰৰ মনত ভয় সোমাল। সেই ভয়ে তেওঁক দুৰ্বল কৰি তুলি ল। তেতিয়া তেওঁ স্বৰ্গৰ সিংহাসন পেলাই এৰি মানস সৰোবৰৰ মাঙা থকা পহুমনি এখনত লুকাই থাকিলগৈ।

ইফালে স্বৰ্গত দেৱতাবিকাৰৰ বজা নাইকিয়া হ'ল। অৰাজকতাত দেশৰ অৱস্থা বৰ খেলি-মেলি হৈ পৰিল। সেই দেখি সকলোৱে ইন্দ্ৰক বিচাৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। বিচাৰি বিচাৰি হাইবাণ হ'ল; গাঁও-ভূঁই, পৰ্বত-প্ৰান্তৰ, হাবি-জঙ্গল সকলো ঠাই চলাথ কৰিলে—তথাপি ইন্দ্ৰ নোলাল।

শেষত হতাশ হৈ দেৱতাবিলাকে ভাবিলে, 'এনেকৈ আৰু ক'মান দিন বিচাৰিমইক! তাতকৈ অগ্ৰ এজনকে বজা পতা যাওক।' সকলোৱে এইদৰে ভাবি থাকি শেষত সেইমতে কাম ক'বলৈ স্থিৰ কৰিলে।

কিন্তু ইন্দ্ৰৰ অবিহনে বজা হয় কোন?

সেই সময়ত পৃথিৱীত নহৰ নামেৰে এজন বৰ ধাৰ্মিক আৰু গুণৱান

ৰজা আছিল। তেওঁৰ গুণ-গৰিয়া, জ্ঞান-বুদ্ধি সাহস-পৰাক্ৰম আদিৰ কথা সেই সময়ত গোটেই বহুধাত বিয়পি পৰিছিল।

দেৱতাসকলৰ চকু ৰজা নহৰৰ ওপৰত পৰিল। তেওঁলোক পৃথিৱীলৈ নামি আহিল আৰু ৰজা হবলৈ নহৰক ধৰিলেচি। নহৰে বহুত ভাবি-চাই দেৱতাসকলৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে; কাৰণ জ্ঞানীলোকে কয় বোলে সন্মিলন হেনো বামদক্ষৰ দৰে খংকৰীয়া আৰু ই জীৱনত এবাৰহে আহে। তাক আওধেলা কৰিলে মাতুহ লক্ষ্মীছাড়া হয়। নহৰ স্বৰ্গৰ ৰজা হ'ল।

গুণৰ বলতেই মৰতৰ নৰ-মুনিচ হৈয়ো ৰজা নহৰে স্বৰ্গৰ সিংহাসন লাভ কৰিলে। মাতুহৰ কাৰণে ইয়াতকৈ আৰু মান-গৌৰৱৰ কথা একো হব নোৱাৰে। চন্দ্ৰ-দিবাকৰ থকৈ ম'নে জগতত নহৰৰ নাম অমৰ হৈ থাকিব।

কিন্তু মান-গৌৰৱ, ঐশ্বৰ্য্য সম্পত্তি, ক্ষমতা-পটুতা আদিয়ে বহুত সময়ত মাতুহৰ বিচাৰ-বুদ্ধি নাশ কৰে। নহৰো লাহে লাহে সেয়ে হৈ আহিল। তেওঁৰ নিৰ্মাল মনত অহঙ্কাৰ ব্যাধি প্ৰৱেশ কৰিলে। লাহে লাহে তেওঁ নিজৰ কৰ্তব্য-জ্ঞান আৰু সাধনা পাহৰি যাবলৈ ধৰিলে। নিজৰ নিত্য-নৈমিত্তিক কাম নকৰা হ'ল; আমোদ-প্ৰমোদত দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে। মুনি-মনোহাৰী হুৱতী অপ্সৰ-সকলৰ নাচ-গান আৰু নন্দন-কাননৰ অল্পপৰ সৌন্দৰ্য্যত তেওঁ তেনেই মোহ প'ল। ক্ৰমে ক্ৰমে তেওঁৰ হিতাহিত-জ্ঞান লোপ পাই আহিল আৰু বিচাৰ-বুদ্ধিতো কেৰোণ লাগিল।

কোনো এটা কক্ষণত তেওঁ এদিন বেতিকৈ সুৰা-পান কৰি লৈ ভাবিবলৈ ধৰিলে—তেজিচ কোটি দেৱতা আজি মোৰ আজ্ঞাবহ ভৃত্য। মই ইচ্ছা কৰিলে আজি পূব সূৰ্য্যকো পশ্চিমত উদয় কৰাব পাৰোঁ; বায়ুৰ গতি বন্ধ কৰি দি চৰাচৰ জগতত প্ৰলয় ঘটাব পাৰোঁ। ঘোৰ মনৰ গতিত আজি কোনে বাধা দিব পাৰে !

সুৰাৰ জালত তেওঁ এনেকৈ ভাবি ভাবি ইন্দ্ৰৰ পত্নী শচীৰ ওচৰ পালেগৈ। শচী সেই সময়ত ইন্দ্ৰৰ বিবহত কাতৰ হৈ ঘৰৰ এচুকত বহি চকু-লো টুকি আছিল। হঠাৎ দেৱৰাজ নহৰক দেখি তেওঁ উঠি বধাবিহিত সন্মান জনালে আৰু বহিবলৈ আসন বাচিলে। দেৱৰাজ নহৰ বহিল। তেতিয়া শচীয়ে তেওঁক আগমনৰ উদ্দেশ্য সুধিলে।

আগতে কোৱা হৈছে যে সেই সময়ত হুৰাৰ বাগীত নহব আছিল তেনেই যতলীয়া। চকু জৰাজুলৰ দৰে বঙা; মনত হিতাহিত বিবেচনা সমূহ নাই। কপহী শটীক অন্ধলে পোৱাত তেওঁৰ মুখৰ বান্ধ ছিঁগি গ'ল। তেওঁ কবলৈ ধৰিলে ‘হৃন্দৰী শটী, তোমাৰ ওচৰলৈ অহাৰ মোৰ আজি এটা বিশেষ উদ্দেশ্য আছে। তুমি জানা যে স্বৰ্গৰ সিংহাসন আজি মোৰ হাতত। কাৰ্ত্তেই ইয়াৰ সকলো মূল্যৱান বস্তুৰ গৰাকীও মই। এনেস্থলত তোমাৰ দৰে ভাটক-ধুনীয়া যুৱতী এগৰাকীক মই এনেকৈ কান্দিকাটি মৰহি যাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ। তুমি ইজ্জৰ অবিহনে মোকেই স্বামী বৰণ কৰা। মই আজি তোমাক সসন্মানে মোৰ ঘৰলৈ নিবলৈহে আহিছোঁ, তোমাৰ-কিবা আপত্তি থাকিব জানো ?

কথাখিনি কোৱা হ'লত নতম খন্তেকৰ কাৰণে স্তব্ধ হ'ল। ইফালে হুৰাৰ জালত তেওঁৰ হাত-ভৰি তেতিয়া থৰক-বৰক। তেওঁ শটীৰ মুখৰ অৱুত-বাগী শুনিবলৈ বৈ থাকিল।

পতিৰ বিৰহত কাতৰ হৈ থকা শটীয়ে নহবৰ এনে অসং প্ৰস্তাৱ শুনি থং আৰু বেজাৰত একোনাই হ'ল। তেওঁ কলে — “মহাৰাজ, আপোনাৰ কথাৰ সমিধান মই আজি দিব নোৱাৰোঁ। স্বধি-পুচি যেতিয়া দিব লাগে দিয়া।” এই বুলি কৈ চাত্ৰকৰে তেওঁ ওলাই গ'ল আৰু গুৰু বৃহস্পতিৰ ওচৰ পালেগৈ।

বৃহস্পতিয়ে দেখে—শটীৰ মুখৰ চুলি আউল-জাউল : মুখত বেজাৰৰ ক'লা বেখা; চকুত চকু-লো। তেওঁ একো কবলৈ নো পাওঁতেই শটীয়ে নহবৰ ব্যৱহাৰৰ কথা কান্দি কান্দি গুৰুৰ আগত কলে আৰু তাৰ প্ৰতিকাৰৰ উপায় বিচাৰিলে। গুৰু বৃহস্পতিয়ে ভাবি-চিন্তি কলে, “ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি পালে যাৰ এনেকৈ বিবেক নাইকিয়া হয় তাৰ উপযুক্ত শাস্তি ব্ৰহ্মশাপ। তুমি নিজে তাক শাস্তি দিব নালাগে, তাৰ নিজৰ শাসন-চিন্তা সি নিজে নিৰ্মাণ কৰিব, তুমি মাত্ৰ এটা কাম কৰিবা। পাৰও এইবাৰ যদি তোমাৰ ওচৰলৈ আকোঁ আহে তেন্তে তাক ক'বা যে শুধ বামুণে কঢ়িওৱা দোলাত উঠি আহিলেহে তুমি তাক পতি বৰিব পাৰিবা।

—সেয়েহে হল কাটিব লাগে।”

শচী বৰুৱা উভতিল আৰু চিন্তা-ভাবনা আৰু কোঁতুলনৰ মাজেৰে
বাতিটো কটািলে। বাতি পুৱালত গা-পা ধুই উঠিল। বাহিৰত বজা ব'দ
ওলাল। তেওঁ ব'দ-কাঁচলি লবলৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। পুৱাৰ
হেঙুলী কিৰণ পৰি তেওঁৰ সোণবৰণীয়া লাবণ্যময় শৰীৰ টল-বজাই উঠিল।
ফুলনি সোমাই দুবলৈ চাই পঠিয়ালত তেওঁ ৰেখিবলৈ পালে—দুৰত নহয়
আহিব লাগিছে। ছলনাৰ কোঁতুলনে তেওঁৰ মনত বিজুলীৰ দৰে ৰেলি
গ'ল। গুৰুৰ উপদেশৰ কথা ভাবি ভূপ্তিত তেওঁৰ মুখ উজ্জল হ'ল!
নহয় ওচৰ চাপি অহাত এটা চুই ছলাহী হাহিৰে তেওঁ বেয়বাজৰ
অভ্যর্থনা জনালে।

শচীৰ ওলোৱাৰ মুখত আনন্দৰ হাঁহি দেখি অ'জি বজা নহয় যেন
সুখৰ সপ্তম স্বৰ্গত উঠিল। তেওঁৰ মনত আশ'ই বিজুলিগাবলৈ ধৰিলে।
একো কবলৈ নো পাওঁতেই শচীয়ে কলে, “মহাবাজ, সকলো ঠিক হৈ
আছে। পলম নকৰি আপুনি মাত্ৰ দবাৰ দৰে সাজি-কাচি আহিলেই
হয়; কিন্তু আহোঁতে আহিব লাগিব বজা-বজা বামুণে কঢ়িওৱা স্মৃণোক্তন
চৌদোলাত আৰোহণ কৰি। কিয়নো জ্ঞানলোকসকলে কয় বোলে পুণ্য
কাম পৱিত্ৰভাৱেহে কৰিব লাগে।”

কামাক্স নহয় বজাই শচীৰ কথাৰ গুচ অৰ্থ বুজিব নোৱাৰিলে। তেওঁ
ততালিকে ধৰি গৈ শচীয়ে কোৱামতে সাজন-কাচন কৰিবলৈ খৰ-দৰ
লগালে। ইফালে তেওঁৰ আদেশ মতে অগন্ত্যকে প্ৰমুখ্য কৰি জনচেবেক
বিখ্যাত ঋষিক ততালিকে মতাই জনা হ'ল। ঋষি-সকলক দেখি বজাৰ
মুখ দুগুণে উজ্জল হৈ উঠিল। তেওঁ সাজি-কাচি গৈ অবিদৰে বোলাত
বহিল আৰু সমাগত ঋষিসকলক কলে—“হে পৱিত্ৰ ব্ৰাহ্মণসকল, হিন্দু
কৰিবলৈ মোৰ আজি এক মুহূৰ্ত্তও সময় নাই। যথেষ্ট-কণ উঠলি ব'য়!
আপোনালোকে মোক কঢ়িয়াই নি বাসৱ-পত্নী শচীৰ ঘৰত থৈ আহিব
লাগে। ইয়াত আপোনালোকৰ কোনো ওজৰ-আপত্তি মই ভুলোৱা নাই। আহক,
পলম হলে বিপদ আছে। ই মোৰ অন্তৰোধ মন—আদেশ।”

ঋষিসকলৰ কাৰণে এই আদেশ বিনামেয়ে বজাত হ'ল। কাৰণ, এই
কামৰ কাৰণে তেওঁলোক সমূলি প্ৰস্তুত ৰাছিল। বজাৰ নিয়ন্ত্ৰণ পাঁই
শোনতে তেওঁলোকে কিবা স্বাৰ্গ-যজ্ঞৰ কাৰণে মতা বুলিহে ভাবিছিল।

এতিয়া বিপৰীত আবেশ শুনি তেওঁলোকৰ ভিতৰি মিটমিট কৰে খং উঠিল। কিন্তু খং উঠিলে কি হব? কথাতে কয় বোলে—ৰজাৰ দণ্ডিত বনত বাস, তিবোতাৰ দণ্ডিত পইতাত গ্ৰাস। গতিকে অগত্যা ৰজাক কঢ়িয়াবলৈয়ে তেওঁলোক আগ বাঢ়িল।

এনেয়ে উপবাসে-অনাহাৰে শুকাই-খীণাই থকা ঋষি, তাতে কোনো কালে কেতিয়াও খোলা কঢ়িওৱা অভ্যাস নাই। গতিকে হেঁকেৰ-পেকেৰ-কৈ খোজৰ মূৰত খোজ দি যাবলৈ ধৰিলে।

ইকালে ৰজা নহুবে মত! আশ্বমেধে দোলাত বহি লৈ ভাবিছে, ‘ঋষি-সকলে বেগাই খোজ নিদিয়া কিয়?’ পাবিলে জানো তেওঁ মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে শটীৰ ওচৰ পাবগৈ, এনে ভাব। গতিকে বেগাই যাবলৈ ঋষিসকলক তেওঁ নানা কটু বচন বুলিবলৈ ধৰিলে। মাজে মাজে দাবী-দি-ও চালে। কিন্তু সকলো বিফল হ’ল। খোজৰ কোনো পৰিবৰ্ত্তন নাই! যেই আক সেই।

অৱশেষত ৰজা অধৈৰ্য্য হৈ পৰিল। গালি-শপনি, দাবী-ধমকী, একোৱে শুণ নিদিয়া দেখি তেওঁ এইবাৰ খঙেৰে দোলাৰ পৰাই বুদ্ধ ঋষি অগন্ত্যৰ গাত লাঠি মাৰি দিলে। দুৰ্ব্বল ঋষি হামুখি খাই দূৰত পহিলগৈ।

কিন্তু ই কি আচৰিত কথা! ধৰা-শায়ী ঋষিৰ চকুৱেহি ভমক্-ভমক্ কৰে জুই ওলাবলৈ ধৰিলে। খন্তেকতে তেওঁ যেন কালাস্তক যমহে হৈ উঠিল। নেগুৰত গচকা ফেটী সাপৰ দৰে পৰা ঠাইবপৰা উঠি তেওঁ কবলৈ ধৰিলে, “অবিবেকী নৰাধম, তোৰ ইমান সাহস, ইমান অহঙ্কাৰ। বামু-ণক তই ইমান অপমান কৰ! ইয়াৰ ফল-স্বৰূপ মই তোকে এতিয়াই শাপি ভগ্ন কৰিব পাৰোঁ। কিন্তু তাত তোৰ সমুচিত শাস্তি নহব। মোৰ এই অভিশাপ—তই এতিয়াই বুকুৰে চোঁচৰি ফুৰা বদাকাৰ সাপ হৈ বৰ্গবপৰা বাগৰি পৰ।

অগন্ত্যৰ অভিশাপ মুখবপৰা ওলোৱাৰ লগে লগেই ৰজা নহুৰ এটা কুন্ধচ সাপত পৰিণত হ’ল আৰু মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে দুমকেদু পৰাৰ দৰে কৰ্ণবপৰা বাগৰি পৰিল।

নহুবে, অহঙ্কাৰৰ পৰিণাম হাতে হাতে পালে। ইকালে বৰ্গৰ এজাৰ

দুখ-দুর্গতিৰ খবৰ, লাহে লাহে গৈ, লুকাই-থকা ইন্দুৰ কাণত পৰিল। তেতিয়া তেওঁ আৰু লুকাই থাকিব নোৱাৰিলে; সৰোবৰৰপৰা ওলাই আহিল তেওঁৰ বৃহস্পতিৰ উপদেশ মতে অশ্বমেধ যজ্ঞ কৰি ব্ৰহ্মহত্যা পাপৰপৰা মুক্তি লভিলে। বৰ্গৰ সিংহাসন আকৌ দেৱৰাজ ইন্দুৰ হাতলৈ আহিল আৰু দেৱতাদলকলৈও পুনৰ হেৰোৱা শাস্তি ঘূৰাই পালে। গুৰু বৃহস্পতিৰ উপদেশ মতে কাম কৰি সতী শটায়ৈ পুনঃ ইন্দুক পাই তথেষ্ট কাল কটালে। ইয়াকেই কয় — দোষত দণ্ড, গুণত পূজা।

সুকন্যা সুন্দৰী আৰু চাৰন মুনিৰ উপাখ্যান

(ভাগৱত)

তেতিয়া মহাৰাজ শৰ্ধ্যাতিৰ নাম মাহুহৰ মুখে মুখে। দান-পুণ্যত শৰ্ধ্যাতি; বল-বিক্ৰমত শৰ্ধ্যাতি; দিগ্-বিজয়ত শৰ্ধ্যাতি; বাগ্ন-যজ্ঞত শৰ্ধ্যাতি; জ্ঞান বিচাৰত শৰ্ধ্যাতি। নাই নাই বুলিও তেওঁৰ নাম মাহুহে দিনটোত পাঁচবাৰ লবই।

শৰ্ধ্যাতি বজাৰ একেজনী ছোৱালী আছিল, নাম হুঙ্কতা; হুঙ্কতা নে ঠিক হুঙ্কতায়ৈ। নামে-কামে হুঙ্কতা! নাক-মুখ, গঢ়-গতিকে কি চাবা। যেন কোনো নিপুণ চিত্ৰকৰৰ চিত্ৰশিল্পৰ খ্ৰেষ্ঠ অৱদানহে! যেন কোনোবা ধনিকৰে জীৱন পাত্ত কৰি বিনাশী কালৰ বুকুত চিন থৈ যাবলৈ গঢ়ি তোলা এখনি প্ৰতিমাহে! ৰূপত যেনে ৰূপহী গুণতো তেনে সৰবৰহী। বজাৰ ছোৱালী বুলি ধনিষ্ঠ্যমানো অহঙ্কাৰ নাই। দুখী-সুখী সৰাৰে লগত সন্ধান ব্যৱহাৰ। লগৰীয়া-সমৰীয়াৰ প্ৰতি পৰিয়োৱা মৰম, গুৰুজনৰ প্ৰতি অসীম ভক্তি।

এখিন শৰ্যাতি ৰজা মৃগয়ালৈ ওলাল; লগতে ওলাল জীয়েক সুকণ্ঠা। জীয়েকক ঘাবলৈ অহুৱতি দিবনে নিদিব তাকে লৈ ৰজা তেতিয়া বহা চিন্তাত পৰিল। ঘাবলৈ দিলে তেওঁৰ একোটি বন্ধৰ জানোচা কববাত কিবা বিধিনি হয়—এয়ে ভয়! ইফালে জীয়েকৰ মনত কষ্ট দিয়লৈও তেওঁৰ একোপধ্যে সত নাযায়। এইদৰে বহুত সময় গুণি-গুণি থকাৰ শিহুত জীয়েকেই জয় হ'ল। ৰজাই অনিচ্ছা সত্ত্বেও অহুৱতি দিলে। সাজি-কাচি শুভ মুহূৰ্ত্তত সকলোৱে যাত্ৰা কৰিলে।

হাবিৰ মাজত মৃগয়া কৰি সকলো গৈ আছে। সুকণ্ঠা আৰু তেওঁৰ সখীয়েকসকল বহিছে এখন সুসজ্জিত সৰু বথৰ ওপৰত। তাৰ চাৰিওফালে গা-বখীয়া সেনা। থোৱা-পিয়াৰ সকলো সম্ভাৰ বথৰ ওপৰতে সজাই থোৱা আছে।

হাবিত সিংহ, বাঘ, পহু আদি অনেক জন্তু বধ কৰা হ'ল। ৰাজকন্যা-ইতৰ মনত বং দিবৰ কাৰণে কোনো কোনোৱে চিকাৰত কিছুমান জন্তু জীয়াই জীয়াই ধৰি আনিলে। এইদৰে দেখি সুকণ্ঠা আৰু তেওঁৰ সখীয়েকইতৰ মনত যে কিমান আনন্দ! হাঁহি-খিকন্দালিৰ কুৰ্মৰ্শনীত একো একোবাৰ হাবি-বন তেনেই খলক লাগি যায়।

এইদৰে সময়লৈ গৈ গৈ সকলোৱে এখন আশ্ৰম পালে। তাত জীৱ-জন্তুবোৰে মুকলিমুৰীয়াভাৱে বঙেৰে চৰি ফুৰিছে। বাঘে-ছাগে একেটা ঘাটতে একেলগে পানী খাইছে, তথাপি কাকো ফেৰে একো অপঘাত কৰা নাই। কাৰো প্ৰতি কাৰো বেন লেশমাত্রও থিয়াল নাই। চাৰিওফালে যেন কিবা এক বিৰাট শান্তি বিৰাজ কৰিছে।

ৰজাই অলপ সুবি-শক্তি চাই জামিৰ পাবিলে যে সেইখন চাৱন সুবিৰ আশ্ৰম! তেওঁ তেতিয়া ততালিকে মৃগয়া বন্ধ কৰি আশ্ৰমৰপৰা বাহিৰ হ'ল। ব'ল কেৱল ৰাজ-কুমাৰী আৰু তেওঁৰ সখীয়েকসকলৰ বথখন।

ফলে-ফুলে বমক-জমক আশ্ৰমৰ ময়নাতিৰাম দুৰ্ভাই খন্তেকতে তেওঁলোকৰ মন-প্ৰাণ তেনেই মুহি শেলালে। মুহিবৰ কথায়ে; কাৰণ এৰেকুৱা বিতোৰ্পন দৃশ্য আগতে তেওঁলোকে কোনো দিন ক'তো দেখা নাছিল। কোনোজোপা গছত, পাত কুলিৰলৈ যেন এটিও বাঁহ; ফুলেই ভাল-পাত সকলো ঢাকি ৰৈছে। গোটেইখন ঠাই তেনেই জকমকাই আছে। তাৰে একো একো

জোপা গছ আকৌ ফলৰ ভৰত দোঁ-খাই আছে, অলপ বতাহ লাগিলেই সি যেন উভালি পৰিব। গছৰ ডালত হৰেকবৰকমৰ চৰায়ে বহি মনৰ উলাহত গীত গাব লাগিছে। চৰাইৰ গীত আৰু মৌমাখিৰ গুণগুণনিও আশ্ৰম বহিও মুখৰিত, তথাপি সেই কোলাহলত যেন বিশৃঙ্খলা অৰুণো নাই। শান্তিময়ভাৱে, শৃঙ্খলবদ্ধভাৱে সকলো চলিব লাগিছে। তলত ইফালে কুঞ্জবোৰৰ আবে আবে বড়িয়াল হৰিণ-পোৱালিবোৰে লৰি-চাপৰি জপিয়াই ফুৰিছে। কোনো ঠাইত ম'ৰাচৰাইবোৰে জাকেজাকে ছালি ধৰি নাচিব লাগিছে। দেখিলে এনে অসুখমান হয় যেন ময়ূৰ নহয়, সেইবোৰ মানিক মুকুতাৰে—মনৰ উলাহত জিলমিলাই নাচি ফুৰিছে। ফুলৰ কুঞ্জবোৰৰ মাজে মাজে অকাই-পকাই জিব-জিবকৈ বৈ গৈছে অলেখ নিজৰা। ঠায়ে ঠায়ে পুখুৰী। পুখুৰীবোৰত বঙা-বগা বৰণৰ অসংখ্য পত্ৰ, আৰু সেই পত্ৰবোৰৰ আৰত হাঁহ, চাৰ্কে-চকোৱা, ডাউক আদি চৰাইবোৰ সাঁতুৰি-নাহুৰি ফুৰিছে। তাকে দেখি আৰু কিছুপৰ বৈ এইবোৰ নৃশ্ব হেপাহ পলুৱাই চাবলৈ তেওঁ-লোকৰ বৰ মন প'ল। সাৰথিক বথ ৰাখিবলৈ কৈ তেওঁলোকে কুঞ্জবোৰৰ মাজে মাজে ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

ফুৰি থাকোতে তেওঁলোকে এঠাইত এটা উইৰ হাফলু দেখিলে। হৰেক বৰকমৰ গছ-লতাই তাক চাৰিওফালে আগুৰি আছে। তেওঁলোক গৈ গৈ তাৰ নিচেই ওচৰ পালেগৈ। উইৰ হাফলুটোৰফালে ডালকৈ চাই পঠোৱাত এটা আচতি বস্তু তেওঁলোকৰ চকুত পৰিল। উই-হাফলুটোৰ মাটিবোৰত কিবা জিল্মিলীয়া পদাৰ্থ এটি যেন জিলিকি আছে। সাইলাখ বিজুলী-বাতিৰ দৰে উজ্জল। ডালকৈ মনি চাই দেখে বস্তু এটা নহয়, দুটা। কিবা বহুমূলীয়া পাথৰৰ দুটা সুবগীয়া মনি! পাত ৰ'দ পৰাত মনি দুটা ভিৰ-বিৰকৈ জলি উঠিছে।

উই-হাফলুৰ বুকুৰপৰা মনি দুটা খুচৰি উলিয়াই চাবলৈ ৰাজকুমাৰীইডৰ কোতুল জয়িল। জয়িবৰ কথাও; কাৰণ উই-হাফলুত নো মূল্যবান মনি কেনেকৈ সোমাই থাকিব! হুৰুহুয়াই সেইধাৰে খুচৰি চাবলৈ গুৱাহাটীতক ই-সি কিবা এডাল আনিবলৈ ধলে। সকলোৱে ইফালে-সিফালে চাই আৰু একো নাপাই ওচৰৰ জোপোহা এটাৰপৰা দাঁতল কাঁট কেইটামান তালি আনিলে। ৰাজকুমাৰী নিজে কাঁটবোৰে মনিৰ ভৰিত খুচি দিলে। কিন্তু

কি আচৰিত কথা, খুঁচি দিয়া মাত্ৰকে মথিৰ গুৰিৰপৰা ধাৰাসাবে তেজ ওলাবলৈ ধৰিলে। ঘটনা দেখি ৰাজকুমাৰীহঁত তেনেই হতভম্ব হ'ল। সৰলোটি ঠঠমঠ খাই থিয় হৈ থাকিল; এথোজো লৰচৰ কৰিব নোৱাৰিলে। ভয়ত তেওঁলোকৰ গা কঁপি উঠিল।

এই খবৰ গৈ বজা শৰ্যাতিৰ কাণত পৰিল। তেওঁ মন্ত্ৰীসকলক লগত লৈ ঘটনাৰ থললৈ গীষ্মে আহিল। আহি দেখে যে যি গুনিছিল সৰলো সঁচা। ততালিকে তেওঁ তেজ ওলাই-থকা ঠাই-ডোখৰত নিজ হাতৰ বুঢ়া আঙুলিৰে ঠেচা মাৰি ধৰিলে। তেজ বন্ধ হ'ল। আচৰিত কথা এই যে মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে উঁইৰ হাঁফলুটোৰ ভিতৰৰপৰা মাজুহ এজন ওলাই আহিল। তেওঁৰ গোটেই গাটো মাটিৰে ঢকা। চকুৰ কোণৰ পৰা বোহা-নলে তেজ এব লাগিছে। বজাই ৰেখি চিনিব পাৰিলে যে সেইজন চাৱন মুনি। ধ্যানত মগ্ন থাকোঁতে তেওঁক কেতিয়া উঁয়ে মাটিৰে ঢাকি পেলালে তাক তেওঁ কবই নোৱাৰিলে। মাটিৰে গোটেই গা ঢাক খোৱাত চকু ছুটা মাজু অৱশেষ আছিল, আৰু সেয়ে মুকুতা জিলিকাৰ দৰে জিলিকি আছিল।

ঋষি-অভিশাপৰ ভয়ত বজা কঁপিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ তৎক্ষণাৎ মুনিৰ চৰণ-গুগলত ৰখি সেৱা কৰিলে আৰু জীয়েকৰ অপৰাধৰ কাৰণে ক্ষমা খুজিলে। বজাৰ কাকুতি-মিনতিত ঋষি সন্তুষ্ট হ'ল আৰু কলে, “মহাৰাজ, মোৰ তপ-ভঙ্গ হোৱা নাই। তুমি সেইবাবে চিন্তা নকৰিব। মোৰ যোগৰ ঠিক অস্ত্ৰ হওঁতেই তোমালোকে মোক জগাই দিলাহি। মোৰ আজি তপস্তা শেষ হৈছে। কৰুণাময়ৰ কৃপাত মই এতিয়া মৰণৰ হাত সাৰিছোঁ। ইমান দিনৰ তপস্তাৰ অন্তত কিন্তু মোৰ মনত আজি এটি মাজু পাৰ্থিব বাসনা জাগিছে। তুমি ইচ্ছা কৰিলে তাক পূৰ কৰিব পাৰা; নহলে সি পানীৰ বুৰবুৰণিৰ দৰে মনত উপজি পুনঃ মনতেই মাৰ যাব। কোৱা মহাৰাজ, মোৰ অভিশাপ পূৰ্ণ কৰিবলৈ প্রস্তুত নে?”

ঋষিৰ অভিশাপৰপৰা কোনোমতে পৰিজ্ঞাপ পোৱা যেন অসম্ভৱ কৰি বজাই টপবাই কলে, “কণক ঋষিৰাজ, কি কৰিব লাগে কণক। প্ৰাণ দি হলেও আপোনাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিম।”

ঋষিয়ে তেতিয়া কবলৈ ধৰিলে—“মই এইটো ভালকৈ উপলব্ধি কৰিছোঁ যে ভোগ নহলে ভোগৰ কোনো অৰ্থ নাই। ব্যক্তিৰ অন্ধকাৰ নাথাকিলে

দিনৰ পোহৰ নিৰবৰ্ণক। ভগৱানত মন-প্ৰাণ সঁপি দি মই ত্যাগৰ বিমল
হুখ পালোঁ। কিন্তু ভোগৰ অবিহনে যেন সেই হুখ সম্পূৰ্ণ হোৱা নাই
এনে অনুমান হৈছে। সেই হেতুকে ভোগৰ কাৰণে মোৰ মনত এটা অদম্য
বাসনা জাগি উঠিছে। সংসাৰ ভোগৰ ঠাই। গৃহস্থই ভোগী। গতিকে
সংসাৰ পাতি, গাৰ্হস্থ্য-ধৰ্ম আচৰণৰ দ্বাৰা মই ভোগৰ ছুষ্টি লভিব খুজিছোঁ।
সেইবাবে তুমি তোমাৰ মৰমৰ ছুহিতা হুঙ্কন্যাক যোত সমৰ্পণ কৰা;
তোমাৰ পুণ্য হব।”

কথা শুনি ৰজা হতভয় হ’ল। তেওঁৰ মুখৰ মাত হৰিল। ভবিষ্য-
ভলৰপৰা পৃথিবীখন যেন আঁতৰিহে গ’ল। চকুৰে ধোঁৱা-কোৱা দেখিবলৈ
ধৰিলে। কোন কুক্ষণত তেওঁ যুগ্মগালৈ ওলাইছিল তাকে ভাবি তেওঁ
নিজৰ মনতে দ্বিদ্ধাৰ দিবলৈ ধৰিলে।

ৰজাৰ এই বিবম অৱস্থা দেখি হুঙ্কাৰী নিজৰ কৰ্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিলে।
তেওঁ ৰজাৰ চৰণত দণ্ডৱতে প্ৰণাম জনাই কলে, “পিতা, আপুনি যিমো-
বত পৰিছে কিয়? ইমান জ্ঞানী আৰু ধাৰ্মিক ৰজা হৈ এই ক্ষুদ্ৰ সমস্যাটো
সমাধান কৰিবলৈ অপাৰগ হৈছে কিয়? আপুনি যেনেকৈ কৰ্ম-জগতৰ ৰজা,
ঋষিও তেনেকৈ ধৰ্ম-জগতৰ গুৰু বা ৰজা। কৰ্ম-জগতৰ ৰজালৈ নিদি
আপুনি আপোনাৰ কৰ্ম্ম-জগতৰ ৰজালৈয়ে বিলে বা, তাত আপো-
নাৰ অগোঁৱৰ অক্ষণে নহয়। প্ৰতিজ্ঞা-পালন নকৰি ধৰ্মৰপৰা বিচলিত
নহব, পিতা! ধৰ্ম্মতকৈ ডাঙৰ বস্তু জগতত নাই।”

সাদৰী জীয়েকৰ এনে জ্ঞান-গৰ্ভ কথা ৰজাৰ ঘেন জ্ঞান-চকু মেল খালে।
এনে কথাৰপৰা জীয়েকৰো মতামত কিছু বুজিব পাৰি তেওঁ যেন ৰক্ষা
পৰিল। বহুত যত্নেৰে অন্তৰৰ মোহ-মমতা জয় কৰি জীয়েক হুঙ্কাৰক
তেওঁ ঋষিৰ লগত মহা সমাৰোহেৰে বিয়া দিলে।

বিয়াৰ যৌতুকত ৰজাই ঋষি আৰু হুঙ্কাৰক ৰাজ্যৰ সমানে আধা
তেনেই দি দিলে। হাতী-ঘোঁৰা, লগুৱা-লিক্‌চৌ, বন্দী-বেটি আদিবোৰ
যেতিয়া গৈ ঋষিৰ আশ্ৰম সোমাল তেতিয়া আশ্ৰম আৰু আশ্ৰম হৈ নাথাকিল।
সি এখন ৰাজ-নগৰত পৰিণত হ’ল।

ঋষি কিন্তু আগৰ ঋষিয়েই থাকিল। সাজ-পাৰ সলাবলৈ ব্যৱ কৰিলেইবা,
গাব শোচোঁৱা পৰা ছালবোৰৰ অৱস্থা কি হ’ব? কোটিকলীয়া বুঢ়া আদ-

গছে বিতোপন মাধৱী লতাক আশ্ৰয় দিয়াৰ দৰে বুঢ়া চাৰন মূৰিয়েও তৰুণী স্নেহভাৱ আশ্ৰয় দিলে; ঋষিয়ে সংসাৰত সোমাই তৰুণী ভাৰ্য্যাৰ মন বোণোৱাত লাগি গ'ল। আগৰ তপ-যপ, যোগ-সাধনা সকলোবোৰ এতিয়া স্নেহভাৱ শ্ৰীতি-সাধনে অধিকাৰ কৰি পেলালে। এনেকৈয়ে দিনবোৰ কাটি যাবলৈ ধৰিলে।

এদিনৰ কথা। তেতিয়া গৰমৰ দিন। ঋষিয়ে আশ্ৰমৰ গছ এজোপাৰ তলত বহি জিৰণি লৈ আছিল। ওচৰত তেওঁৰ আদৰৰ জায়া স্নেহভাৱী। ঋষিয়ে পত্নীৰ মনত বং লগাবৰ কাৰণে বিবিধ খুহুতীয়। কথা কৈছিল যদিও, মনে মনে তেওঁ একোবাৰ ভাবিছিল—যদি কিবা উপায়ে ঘোৱন ঘৰাই পোৱা গ'লহেঁতেন, তেন্তে স্নেহভাৱী কিমান স্নেহী হ'লহেঁতেন।

স্বৰ্গত সেই সময়ত অশ্বিনীকুমাৰ নামে হুজন বিখ্যাত বৈদ্য আছিল। দেৱতাসকলৰ কিবা অসুখ-বিসুখ হলে, এওঁলোকে চিকিৎসা কৰে। মৰাকো জীয়াব পৰা শক্তি এওঁলোকৰ আছিল। বেজ কাৰণে দুয়োৰে কাৰণভিৰ তলত ঔষধৰ জোলাও একোখন দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। কিন্তু দেখাত হলে দুয়োজন ঠিক একে আকৃতিৰ—যেন কুৰি-পঁচিশ বছৰীয়া। তেজগোৰা ধুনীয়া যুৱক দুজনকে। এওঁলোকৰ জন্মকাহিনীও বৰ বহুজ্ঞানক। এওঁলোক সূৰ্য্যদেৱতাৰ যজ্ঞ (যমজ) পুত্ৰ। সূৰ্য্যদেৱতাৰ ভাৰ্য্যা সংজ্ঞাই যেতিয়া সূৰ্য্যদেৱতাৰ তেজ সহিত নোৱাৰি অশ্বিনী বা মাইকী খোৱাৰ কাৰণে পলাই ফুৰিছিল তেতিয়া তেওঁ সগৰ্ভা আছিল। পিছত যথাসময়ত উদ্ভব কৰা বশত এই ৰূপৱান কুমাৰ দুজনৰ জন্ম হয়। অশ্বিনীকুমাৰ মাতৃৰ গৰ্ভত জন্ম হেতুকে এওঁলোকৰ নাম হ'ল অশ্বিনীকুমাৰ। একেই সূৰ্য্যৰ কুমাৰ, তাতে নিজৰ হাতেত সকলো ঔষধ পাতি; সাতে সতৰে এওঁলোক চিৰযৌৱন-সম্পন্ন চকল ডেকা হৈ থাকিল।

দুখৰ কথা এয়ে আছিল যে দেৱতাসকলে নিজৰ দুখৰ সময়তহে অশ্বিনীকুমাৰ দুজনক বিচাৰিছিল, স্নেহৰ সময়ত হলে কোনেও এওঁলোকৰ খাণ্ডব নলৈছিল। খৰিয়াল কৰি ফুৰা দেৱতাদিলাকৰ যেতিয়া আনৰ লগত যুঁজ-বাগৰ হয় তেতিয়া বেচাৰা অশ্বিনীকুমাৰ দুজনৰ দিন, বাতিৰ ছেৰ-ভেৰ নোহোৱা হৈ পৰে। খোৱা-পিন্ধাৰ পাছ এৰি টলো-টলোকে ঘূৰি দেৱতাদিলাকক তেওঁলোকে চিকিৎসা কৰিব লাগে। অথচ কেতিয়াবা ক'ববাত

বস্ত্ৰ-ভুজ্জ হলে দেৱতাবোৰে যেতিয়া হোমৰ ঘিউ, সোমৰস আদি পেট পূৰাই খাবলৈ পায় তেতিয়া অগ্নিনীকুমাৰ দুজনৰ কথা হলে কোনেও অকণো নাভাৰে। সেইবোৰ ভাল বস্তুত অগ্নিনীকুমাৰ দুজনৰ ভাগ নাই। কোনেও ভুলতেও বেচাৰাইতক সোমৰস এটোপা পেলাই-হেলাই নিদিয়ৈ।

এই হুৰ্দ্ধগীয়া অগ্নিনীকুমাৰ দুজনে সেইদিনা ভাবিলে—‘এয়ে স্বৰ্ণ সন্মোগ। ভুজ্জৰ পুজু চাৰন মুনিক ভুট্ট কৰিব পাৰিলে নিশ্চয় যজ্ঞৰ ভাগ পোৱা যাব। বসে নোৱৰা কাম বোলে ছলেৰেহে কৰিব লাগে। জ্ঞানীসকলে কৈ থৈছে বোলে “সন্ধিৰ বাহ বুদ্ধিৰেহে কাটিব পাৰি।” ইয়াকে ভাবি দুয়ো স্বৰ্গৰপৰা সোঁ সোঁ কৰে নামি চাৰন মূনিৰ আশ্ৰম পালেহি।

বুঢ়া ঋষিৰ কাষত বহি থকাত হুৰ্দ্ধন্যাক তেতিয়া ডাৱৰীয়া আকাশৰ জোনটো যেন দেখা গৈছিল। এনে সময়তে অগ্নিনীকুমাৰ দুজনে গৈ ঋষিক প্ৰণাম জনালে। ঋষিয়ে যোগৰ বলত তৎক্ষণাৎ তেওঁলোকৰ মনৰ ভাব বুজিব পাৰি কলে—“তোমালোকক যজ্ঞৰ ভাগ দিম, তোমালোকে কিন্তু মোক তাৰ সলনি তোমালোকৰ দৰে এজন উঠি-অহা তেজী যুৱক বনাই দিব লগিব।” কোৱা বাহুল্য সেই সময়ত অগ্নিনীকুমাৰ দুজনক বহিবলৈ আসন দি হুৰ্দ্ধন্যা আঁতৰি আহিল।

অগ্নিনীকুমাৰ দুয়ো তৎক্ষণাৎ ঋষিৰ কথাত মান্তি হ’ল। তেওঁলোকে অবি-লম্বেই সেই কাম কৰি দিব বুলি গাত ললে। তেতিয়া হুৰ্দ্ধন্যাকে আদি কৰি চাৰিওজনাই নানা কথন মথন কৰি আশ্ৰমৰ এমূৰে থকা এটা সৰোবৰলৈ গ’ল। তাত দুই অগ্নিনীকুমাৰ আৰু চাৰন মুনিয়ে সৰোবৰৰ সীতল জলত স্নান কৰিলে। হুৰ্দ্ধন্যাই পাৰত থিয় হৈ চাই থাকিল।

স্নান শেষ হ’লত পানীৰপৰা তিনিও উঠি আহিল। হুৰ্দ্ধন্যাই দেখে যে তেওঁৰ স্বামী চাৰন মূনি তাত নাই; সমান কণ-লৱণ্যপূৰ্ণ তিনিজন অগ্নিনীকুমাৰেহে কথা পাতি আছে। তিনিওৰে বৰণ কেঁচা হালধিৰ গাঠিৰ দৰে উজ্জল; তিনিও ৰূপত আনিন্দ্য হুৰ্দ্ধৰ। পতি চাৰন মুনিক নেদেখি হুৰ্দ্ধন্যাই আতুৰভাবে ইফালে-সিকালে চাবলৈ ধৰিলে। দেৱতাৰ মায়া একো বুজিব নোৱাৰি ডেওঁ মহা সমস্তাত পৰিল।

তাকে দেখি এজন অগ্নিনীকুমাৰে কোঁতুহলৰ বহুতপূৰ্ণ হাঁহি এটি মাৰি মৰুৰ কথাবে হুৰ্দ্ধন্যাক কলে, হুৰ্দ্ধনী হুৰ্দ্ধন্যা, তোমাৰ স্বামী বুঢ়া চাৰন

ঋষিক তুমি আৰু নোপোৱা। তেওঁৰ আশা এৰি পেলোৱা। মাহুহে বিধৰে
জীৰ্ণ বস্ত্ৰ পৰিহাৰ কৰি নৱবস্ত্ৰ পৰিধান কৰে সেইদৰে বুঢ়ালোককো আমি
ৰং-মনে বিদায় দিব লাগে। গতিকে তেওঁৰ বিষয়ে চিন্তা এৰি পেলোৱা।
তেওঁৰ দৰে বুঢ়া ঋষি এজনৰে বাৰু কি হয়? ছাল শোটোৰা-শোটোৰ,
শৰীৰ দুৰ্বল, ইঞ্জিয় অৱশ, এনে এজন ঋষি তোমাৰ ৰূপ-যৌৱনৰ কোনো-
মতে যোগ্য নহয়। তেওঁৰ চেহেৰাৰ কথা ভাবিলেও হাঁহিহে উঠে। যুৱৰ
জটী কুঁহিয়াৰৰ শুকান পাতৰ দৰে; ডাডি গোট যেন বতাহত উৰি থকা
কছৱাৰহে ফুল। ভৱিষ্যেই বা কি চাবা! ছিৰাল ফটাৰি ফাটি থকা ভৰি
তখন, তাতো আকৌ কাঠৰ পাহুকা এযোৰ। গাত সাত পাচি গেৰা-মদি!
তাৰে ওপৰত ভষ্ম ধৰি ললে গোটেইটো সাইলাখ বাছিবলৈ ছাই সানি-
লোৱা গৰৈ মাছটো যেন হৈ পৰে। এই হেন ঋষিৰ আশা ত্যাগ কৰি
আমাৰ তিনিজনৰ য়েই সেই এজনক পতি বৰণ কৰি তোমাৰ জৌৱন-
যৌৱন ধন্য কৰা।”

কথা শুনি স্বকন্যাৰ চকু-লো ধাৰাশাৰে ওলাল। পতিনিন্দা শুনি
ক্ৰোধত তেওঁৰ হাত-ভৰি কঁপিবলৈ ধৰিল। সেই বুলি তেওঁ কিন্তু
বিতৰত নহ'ল। তেওঁ ভালকৈ জানে যে তেওঁৰ পতি চাৱন যুনিৰ কোনোও
একো অনায়াস কৰিব নোৱাৰে। গতিকে তেওঁ অলপ কান্ধ হৈ হাতযোৰ
কৰি কবলৈ ধৰিলে, “দেৱভাসকল, মৰতৰ ক্ষুদ্ৰ মনিচ হৈ মই আপোনা-
লোকৰ মায়াক কেনেকৈ বুজিম? মই জানো মোৰ স্বামী চাৱন যুনি।
তেওঁৰ বাহিৰে ইহকাল-পৰকালত মোৰ কোনো পতি হব নোৱাৰে। মোৰ
স্বামী অষ্টম-দৰিদ্ৰ হওক, তথাপি মোৰ মানত তেওঁ ৰাজ্যধিৰাজ;
মোৰ স্বামী কীৰ্ত্তি, দুৰ্বল নাইবা কদাৰ হওক— তথাপি তেওঁ মোৰ
কাৰণে ধুলুঙৰ, সবল আৰু সুন্দৰ। আপোনালোকে জানে যে সতী
তিবোতাৰ পতিৰ বাহিৰে অলপ গুৰু নাই। পতিয়েই তিবোতাৰ ৰাগ-
ৰক, তপ-বপ, দান-পুণ্য সকলো। পতি-সেৱাই সতী তিবোতাৰ ধোঁৱ
আৰু তপস্কা। গতিকে মায়াকেল ব্ৰেথেনি আপোনালোকে অহুগ্ৰহ কৰি
মোৰ স্বামীক সোনকালে ঘেঁৰুৱাই দিয়ক।”

স্বকন্যাৰ সজ আচৰণ আৰু মনোহাৰী কথাই অধিনীক্ৰমাৰ হৃদয়ৰ

অন্তৰ জয় কৰিলে। তেওঁলোকে হুৰুহু বজাই কলে যে তেওঁৰ পতি চ্যৱন মূৰি ইতিমধ্যে তেওঁলোকে ঘোৱন দান কৰিলে। সেইগুণে চ্যৱন এতিয়া আগৰ চ্যৱন নহয়; দীপ-লিপ যুৱক। ইয়াকে কৈ তেওঁলোকে মূৰিৰ লগত হুৰুহু চিনাকি কৰি দিলে। হুৰুহুহু কথা-বতৰা আৰু আচৰণত মূৰিৰ চিনিব পাৰি বৰ বং পালে। মূৰিয়ে অগ্নীকুমাৰ হুৰুহু যথা সময়ত যজ্ঞৰ ভাগ দিবলৈ গাত লৈ সেইদিনা বিদায় দিলে।

* * * *

ইয়াৰ কিছুদিন পিছৰ কথা। এদিন বজা শৰ্ঘ্যাতি জোঁৱায়ক চ্যৱন মূৰিৰ আশ্ৰমলৈ বাওক। জী-জোঁৱাইৰ বা-বাতৰি লব, আৰু ঋষিকে এটা যজ্ঞত পুৰোহিত হবলৈ মাতি আহিব—এয়ে আছিল আশা। আশ্ৰম পাই বজাই দেখে ঋষি নাই। হুৰুহুহু এজন অচিনাকি যুৱকৰ লগত হাঁহি-মাতি বং-তামাচা কৰি আছে। দেখি বজাৰ এটা বিপৰীত থং উঠিল। কিন্তু মুখেৰে তেতিয়া একো নকলে।

পিতাকক দেখি হুৰুহুহু বহিবলৈ আসন দিলে। বজা বহিল; কিন্তু তেওঁৰ চুচুৰুদি তেতিয়া যেন ক্ৰোধত জুইব আঙনিহে বাহিৰ হব লাগিছে। তেওঁ আৰু ধৈৰ্য ধৰি থাকিব বোৱাবিলে। জীয়েক হুৰুহুহু মাতি তেওঁ কবলৈ ধৰিলে, “আই, তোক মই সৰুৰেপৰা যত্নেৰে শিক্ষা দিয়াৰ কোনো ফল নঘৰিল। মই সপোনভো ভাবিব পৰা নাছিলো যে তই এনেকুৱা হবি। তই মনত কথা উচিত আছিল যে তই ৰাজকুমাৰী আৰু বুঢ়া-মেখা হলেও ঋষিহে তোৰ পতি।”

ইয়াকে কৈ বজা মৌন হ'ল। হুৰুহুহু বজাৰ মনৰ সন্দেহৰ কথা বুজিব পাৰিলে। তথাপি তেওঁ তেতিয়াই বজাক কোনো কথা নকৈ বৰৰ ভিতৰলৈ নোমাই গ'ল আৰু ভূমিৰ জলেৰে পিতাকৰ চৰণ ধুৱাই দিলেহি। ক্ৰোধত বজা কিন্তু তেতিয়াও নিমাত। তেওঁ যেন পাৰিলে তেতিয়াই জীয়েকক লাগি ভয় কৰিব। জীয়েকৰ আতিথ্যই তেওঁক যেন সন্তুষ্ট কৰক ছাবি অশেষ বিবক্তিহে দিলে। বজাই তেনেকৈ কিং-কৰ্ণব্য বিমুগ্ধ হৈ থাকোঁতে হুৰুহুহু কবলৈ ধৰিলে, “পিতা, আপোনাৰ জীয়েকৰ সৌভাগ্যৰ কথা আপুনি অলপ ধৈৰ্য ৰবি শুৱকচোন বাক!” এইবুলি তেওঁ ঋষিয়ে কেনেকৈ অগ্নীকুমাৰ হুৰুহুহু লগ পালে, কেনেকৈ সযোবন্দ জান কৰাৰ

পিছত তেওঁসকলৰ অল্পগ্ৰহণত বুঢ়া ঋষি পুনৰ যুৱক হ'ল—এই সকলো কথা একে একে বৰ্ণনা কৰিলে। শেষত স্কন্ধাই যেতিয়া কলে যে যিজন যুৱকৰ লগত তেওঁ খন্তেক আগতে কথা পাতি আছিল তেৱেঁই চ্যৱন মূনি, তেতিয়া বজাই কিবা সপোন দেখা যেনহে পালে। কোনোবা বাজিকৰৰ "মায়া-ৰাজ্যত সোমোৱা যেনহে তেওঁৰ অনুমান হ'ল। নিজৰ চকু আৰু কাণকো যেন তেওঁ আজি বিশ্বাস নকৰিব! সকলোবোৰ কথাই যেন তেওঁৰ কাৰণ আজি দুৰ্বোধ্য সাধৰ। তেওঁ তথা লাগি চাই ব'ল।

বজাই স্কন্ধাৰ লগত কথা পতা সময়খিনিত ঋষি ইচ্ছা কৰিয়েই আঁতৰি গৈছিল। স্কন্ধাৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে তেওঁ বজাৰ আগত উপস্থিত হৈ নমস্কাৰ জনালে। বজাই যেতিয়া অলপ পৰ কথা-বাৰ্তা হৈ সেই ঋষিজনেনেই যে তেওঁৰ জেঁৱায়েক ঋষি চ্যৱন সেইটো বুজিব পাৰিলে তেতিয়া তেওঁৰ অন্তৰত আনন্দ নধৰা হ'ল। তেওঁ ইহি-বই নে কান্দিবই কব নোৱাৰিলে। এফালে নিজৰ জীয়েকৰ পতি-ভক্তিয়ে যিদৰে তেওঁৰ অন্তৰ জয় কৰিলে আনফালে সেইদৰে চ্যৱন মুনিৰ সাধনাৰ কথায়ে তেওঁক তেনেই তবধ লগাগে। তেতিয়া তেওঁ জীয়েকৰ যুৱত ধৰি পাবেমানে আশীৰ্বাদ দিলে, মুনিকো অশেষ শ্ৰেংসা কৰি যজ্ঞত পুৰোহিতালি কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি ঘূৰি গ'ল।

একেই ৰজা, তাতে শহৰ! গতিকে তেওঁৰ নিমন্ত্ৰণ ৰক্ষা নকৰাৰ কোনো প্ৰশ্নই নুঠে। সেই হেতু যথাসময়ত ঋষি গৈ ৰজাৰ ঘৰত উপস্থিত হ'ল।

যজ্ঞৰ সকলো সজ্জাৰ গোট খালে। চাৰিওফালে আনন্দৰ কিৰিলি উঠিল। এই আনন্দৰ মাজত সবাতোকৈ সুখী লোক আছিল মহাৰাজ শৰ্ধ্যাপতি। সেইদিনা মহাৰাজৰ আনন্দ চাই কোনে? ঋষিৰাজ চ্যৱনৰ দৰে তেজস্বী মুনিক তেওঁ জেঁৱাই পাইছে আৰু সেই জেঁৱায়েক আকৌ যজ্ঞৰো পূজাৰী! ইয়াতকৈ আনন্দৰ কথা নাই। বিপুল সমাৰোহৰ মাজত যজ্ঞৰ কাম চলিবলৈ ধৰিলে।

যজ্ঞত বেৱতাসকলক সোমৰণ উৎসৰ্গ কৰা সৰু সৰু আছিল। যিবাট ব্যস্ততাৰ মাজতো ঋষিয়ে কিন্তু অশ্বিনীকৃষ্ণৰ দুজনৰ কথা পাছৰা নাই। বেৱতাসকলক লগতে তেওঁ অশ্বিনীকৃষ্ণৰ দুজনাকো সন্মুখে আহ্বান কৰিলে।

ইজৰুৰে প্ৰমুখ্য কবি দেৱতাসকল নামি আছিল। যজ্ঞ-ভূমিত উপস্থিত হৈ তেওঁলোকে দেখে যে তেওঁলোকৰ পিছে পিছে অগ্নিনীকুমাৰ হুজনো আহিছে। তেওঁলোকে প্ৰথমতে ভাবিছিল যে বাটৰুণা লাগিয়ে হয়তো বেচাৰাইত তালৈ গৈছে। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে সিহঁত হুজনো গৈ তেওঁলোকৰ শাৰীতেই বহিল—তেতিয়া দেৱতাসকলৰ আৰু লহ নহ'ল। তেওঁলোকে ইয়াৰ কাৰণ অনুসন্ধান কৰিবলৈ ধৰিলে।

বহুত অনুসন্ধানৰ ফলত তেওঁলোকে জানিব পাৰিলে যে এই কাম আন কাৰো নহয়—চাৰন মুনিৰ। তেতিয়া তেওঁলোক ভেনেই অধৈৰ্য হৈ পৰিল। দেৱতাসকলক অপমান কৰিবৰ কাৰণেই খবৰ এই চক্ৰান্ত বুলি তেওঁলোকে স্থিৰ কৰিলে। খঙত টিঙিৰি তুলা হৈ সকলোৱে উঠি যজ্ঞ-ভূমিত দগ্ধ হ'ব পাৰে বুলি ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। খবিয়ে অনেক ক্ষতি-নষ্ট কৰি দেৱতাসকলকেই আগে সোমৰস দিবলৈ ওলাল; তথাপি তেওঁলোক লৈমান নহ'ল। অগ্নিনীকুমাৰ হুজনক খেদি পঠিয়ালেহে দেৱতাসকলে সোম-বস গ্ৰহণ কৰিব, এয়ে হ'ল তেওঁলোকৰ প্ৰতিজ্ঞা। খবিয়ে অনেক যুক্তিৰে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু সকলো অথলৈ গ'ল। দেৱতাসকলে সেই-বোৰ নামানিলে। তেওঁলোকে জানে তেওঁলোক দেৱতা আৰু অগ্নিনী-কুমাৰ হুজন বেজ। দেৱতা আৰু বেজৰ একেশাৰীত ঠাই হ'ব নোৱাৰে। আভিজাত্যৰ গৌৰৱত তেওঁলোক ইমান মতলীয়া।

ইফালে দেৱতাসকলৰ দৰ্প দোপত-দোপে চৰি বোৱা দেখি খবিয়ে ভাবিলে—চুড়া চাই সোপা নিছিলে নচলে। তেওঁ তেতিয়া গহীনাই কলে, “তেৱেহলে হে অমৰসকল, আপোনালোকে শুনি লওক যে মন্ত্ৰত মই আজিৰপৰা অগ্নিনীকুমাৰ হুজনক আপোনালোকৰ লগত চিৰস্থায়ীভাৱে ঠাই দি থলোঁ; ইয়াৰদ্বাৰা মই আপোনালোকৰ মৰ্য্যদাৰ অৰূপে হানি কৰা নাই; তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্যস্থান মাত্ৰ মই দিছোঁ। কাৰণ তেওঁলোকে দেৱতাকেই কুমাৰ। তেওঁলোকৰ জন্মৰত আজি যোগ্যতাৰ বলত আদায় কৰি লৈছে। মন্ত্ৰত ৰাখিব তেওঁলোক দুয়ো আপোনা-লোককেই হিতাকাঙ্ক্ষী বৈয়। আৰু শুনক, মন্ত্ৰৰ কথাত আপোনালোকৰ কৰ্ম, কৰ্মসকলৰে। তাত আপোনালোকৰ আপত্তি নবজ।”

খবৰ কথ। দেৱতাসকলৰ কাৰণে যেন জলা জুইত বিউহে হ'ল।

বিবেকশূন্য হৈ তেওঁলোকে বাৰ যি অস্ত্ৰ আছিল তাকে লৈ, ঋষিক হত্যা কৰিবলৈ খেদি আছিল। ইন্দুই দেখিলে— কথা বিবম। তেওঁ আগবাঢ়ি গৈ সকলোকে ধস্তেৰ কাৰণে ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ কৈ নিজে হাতত বজ্জ লৈ চ্যৱন বধৰ কাৰণে সাজু হ'ল। ইন্দুৰ সেই ভয়ঙ্কৰ সংহাৰ যুষ্টি দেখি দানৱ, মানৱ আৰু আনকি অন্ত দেৱতাসকলো কম্পমান হ'ল। বজা শৰ্ধ্যা-তিয়ে প্ৰমাদ গণি ঘনাই ভগৱানৰ নাম লবলৈ ধৰিলে। চাৰিওফালৰ আনন্দ ধস্তেৰতে মাৰ গৈ যজ্ঞ-ভূমি তেনেই নিজম পৰিল।

চ্যৱন মূনি কিন্তু তেতিয়াও অচল-অটল। ইন্দুক বজ্জ হাতত লৈ তেনেকৈ মতলীয়াৰ দৰে খেদি অহা দেখি তেওঁ বিজ্ঞপৰ হাঁহি এটি মাৰিলে। ঋষিৰ হাঁহি দেখি ইন্দু আৰু বেছি জলি উঠিল। তেওঁ পোনেই বজ্জ প্ৰহাৰ কৰিবলৈ হাত ছাঙিলে। ঋষিয়েও ঠিক সেই সময়তে নিজৰ সোঁহাতখন তুলি কিবা একোটা কথা কবলৈহে পালে—ইন্দুৰ হাতৰ বজ্জ হাততে থাকিলে। তেওঁ আৰু হাত লৰচৰ কৰিব নোৱাৰিলে। আনকি বজ্জে মাৰিবলৈ শৈ নিজে বজ্জপৰা মাছুৱৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল। কোষত বজ্জপৰা মুখ ধস্তেৰতে লাজ আৰু অপমানত বিবৰ্ণ হ'ল।—থকা ঠাইৰপৰা তেওঁ অকণো লৰচৰ কৰিব নোৱাৰিলে। শিলৰ যুষ্টিৰ নিচিনাকৈ ধম্ব ধম্ব কৰে থিয় হৈ থাকিল আৰু মুখৰ মাত হেৰাল। দেৱতাসকলৰ বাহিৰে বজ্জহঁলৰ সকলোৰে মনত হৰিষ আৰু কোতূহল মিলিল।

দেৱতাসকলে দেখে, চাওঁতে চাওঁতেই ঋষিৰ কোষত ইন্দু এতিয়া বহি-মুখ হয়। তেওঁলোক সকলোৱে তেতিয়া লাজ-কাজ কান্দি কৰি গৈ মূনিক কাড়ৰদাৱে ছাতি কৰিবলৈ ধৰিলে। দেৱতাসকলৰ কৰণ-ছাতি-বস্ত্ৰিত ঋষি গছাই হ'ল। তেওঁ ইন্দুক কৰা কৰিলে। ঋষিয়ে কিবা বজ্জ হাতৰ লগে লগে ইন্দুই পুনৰ কেবোৱা বজ্জ বহুই পালে। তেওঁ কেতিয়াও লজা-কিন্ধা-তাৱে ঋষিক প্ৰণাম কৰিলে। ঋষিয়েও দেৱতাসকলক বহুই বহুই শান্ত কৰি সকলোকে খাঙত বোৱাবলৈ ধৰিছিল। সেইদিনাৰপৰা ঋষিৰ কুমাৰ দুজনো দেৱতা মূলি পুৰিগণিত হ'ল আৰু তেওঁলোকেও বজ্জৰ ভাণ্ড পাবলৈ ধৰিলে।

এইদৰেই দেৱতাসকলৰ পূৰ্ণচৰ কৰি বজ্জৰ শেহত চ্যৱন মূনি বাহনৰে আজমলৈ উভতিল; কৰ আৰু পুৰিৰ দুয়ো ঠাইতে সিহঁতৰ শান্তি বিৱৰ্ণ পৰিল।

সচিত্র
ওলট-পালট
(খুঁজুতীয়া গল্প)

শ্রীঅতুলচন্দ্র বসু, এম. এ. এ. ডি. এচ.
বিলং হেইট বেরী কলেজৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ
দৃঢ়পূৰ্ণ অধ্যাপক ; কলিকতা, ঢাকা
আৰু তেজগাঁও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
প্ৰাক্তন পৰীক্ষক, ইত্যাদি।

ভাৰতীয়

প্রকাশিকা :

ত্ৰিহিবণ প্ৰভা বৰুৱা

নৱগিৰি, গুৱাহাটী

প্ৰথম প্ৰকাশ :

১৯৫৭, অক্টোবৰ

দ্বিতীয় সংস্কৰণ (সচিত্ৰ)

১৯৫৮, এপ্ৰিল

তৃতীয়, ৪র্থ, ৫ম, ৬ষ্ঠ সংস্কৰণ ক্ৰমে

১৯৬০, ১৯৭০, ১৯৭৫, ১৯৮০

মূল্য : এটকা

প্ৰচ্ছকবৰ দ্বাৰা

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্ৰক :

ত্ৰীকালীচৰণ পাল

নৱদীৱন প্ৰেচ

৬৬ প্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৬

—প্ৰতীশীৰ্ষ—

ওলট-পালট-প্ৰিয় খেলিমেলিৰ ওজা
আমাৰ বৰ্ত্তমান ছুমলীয়া পো
হুহুল (ভাইটি) লৈ—

—দেউতা

আগ কথা

‘ওলট-পালট’ লিখিব-পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰাসকলৰ কাৰণে লিখা হৈছে।
সেই গুণে তাৰ আদিৰ গোটাচেৰেক গল্পত যুক্তকৰ একেবলিগ্নই নাই।
চুটি অথচ খেমেলীয়া আৰু সবল অথচ কোতুহলপূৰ্ণ গল্পই শিশু কিয় বুঢ়াবো
মুখত হাঁহি বিৰিডায়। তেনে আনন্দ দানৰ উদ্দেশ্যেই ওলট-পালটৰ কল্প।
বাইজৰ হাত পালেহে তাৰ বেহাৰু ধৰা পৰিব। ইহা! থকা সৰ্ব্বোপগম-
বোৰ এইবাব চিত্ৰিত দেখুৱাব পৰা নহ’ল। আগলৈ তাকে কবিলৈ আশা
ৰখা হ’ল। ক্ষত মুগ্ধৰ বাবে শ্ৰীউমেশ দাস (পাল) আৰু প্ৰফ-গুৰুধৰ
বাবে শ্ৰীপ্ৰেমনাৰায়ণ দুয়ো বন্ধু কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ। ওলট-পালটৰ ভালেকেটো
গল্প জনশিকা আলোচনীত ইতিপূৰ্বে ওলাইছিল।

গুৱাহাটী

বিজয়া বশৰী

৩ অক্টোবৰ, ১৯৫৭

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ কথা

ছমাহ নৌ হওঁতেই প্ৰথম সংস্কৰণৰ ওলট-পালট প্ৰায় শেৰ হবলগীয়া হ'ল। সেই বাবে দ্বিতীয় সংস্কৰণত ইয়াৰ গোটাচেৰেক গল্প বাদ দি সচিহ্ন কৰি উলিওৱা হ'ল। বাইজৰ আদৰ লভিলেই পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হব।

গুৱাহাটী

১৫ এপ্ৰিল, '৫৮

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

ষষ্ঠ সংস্কৰণৰ কথা

ওলট-পালট বজাৰত পাবলৈ নাই। তাকে দেখি আৰু একাধিক গুতা-কাজী বন্ধুৰপৰা শুনি তাৰ ষষ্ঠ সংস্কৰণৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। পাঠকৰ সন্মোখেই আমাৰ পুৰস্কাৰ।

২ অক্টোবৰ; '৮০

গুৱাহাটী-৩

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

সচিত্র ওলট-পালট বাঁড়ৰ গাখীৰ

আকবৰ বাদছাহৰ ঘাই সভাপদসকলৰ এজনৰ নাম আছিল বীৰবল। বীৰবলৰ বুধিৰ বল বৰ বেছি আছিল। বাদছাহক তেওঁ সদায় বুধিৰে অনেক আচৰিত আচৰিত কাম কৰি দি আমোদ দিছিল।

বীৰবলক ঠেকত পেলাবৰ কাৰণে এদিন বাদছাহে ক'লে, “বীৰবল, তুমি মোক বাঁড় গৰুৰ গাখীৰ আনি দিব লাগে।”

বীৰবলে ভাবিলে, ‘ই কি কথা। মাহুহে গাইৰ গাখীৰ আনিব পাৰে। বাডে নো কেতিয়াবা গাখীৰ দিয়েনে?’ ভাবি ভাবি বীৰবল মহা বিপাকত পৰিল। তথাপি মৰণত শৰণ দি তেওঁ ক'লে, “জাহাপনাই মোক এই কামৰ কাৰণে আঠোটা দিন দিয়ক।”

বাদছাহে “বাক” বুলি ক'লে।

বীৰবল সেইদিনা ঘৰলৈ গৈ মন মাৰি বহি আছে। ভাবিছে—কিহে নো বাঁড়ৰ গাখীৰ পোৱা যায়? বীৰবলৰ ঘৈণীয়েক বৰ চতুৰ ভিৰোভা আছিল। তেওঁ গিৰিয়েকক আমন-জিমনকৈ থকা দেখি স্থাছিলে, “আজি বাদছাহৰ ওচৰত কিবা জগৰ-ভগৰ লগাই আহিলে হবলা! অইন দিনা যেনো বাজসভাৰ পৰা আহিলে টপ্‌টপনিতে ঠাই নাই। আজিনো কি হ'ল?”

বীৰবলে ক'লে, “এ নকবা, হব লগাটো হৈছে! শুনা—” এই বুলি তেওঁ ঘৈণীয়েকক সকলো কথা বিবৰি ক'লে।

ঘৈণীয়েকে তেতিয়া তপতে-তপতে সমিধান দি ক'লে, “ঘৰত আমুকীৰ ওপৰতহে বৰ মজা কহলাব পাৰে; সজাত হলে শোভ-মোভ। বাক, তথাপি মই থাকোঁতে ভয় কৰিব নালাগে। মই কোৱামতে কাম কৰক। এই আঠদিন বাহিবলৈ নাযাব।”

বীৰবলে ঘৈণীয়েকৰ কথাবোৰেই কাৰ কৰিলে; আঠদিন বাহিবলৈ নগল

আঠদিনৰ দিনা পুৱা বীৰবলৰ গৃহিণীয়ে পাটবাগীৰ দৰে নিজকে সজালে। তাৰ পিছত কাপোৰ কিছুমানৰ বোজা এটা মূৰত লৈ ঘৰবপৰা বাহিৰ ওলাল। বাদছাহে সদায় যিটো পুখুৰীৰ পাৰত সভাসদসকলক লগত লৈ স্থি হুবে সেই পুখুৰীতে সেওঁ গৈ কাপোৰ ধুবলৈ ধৰিলে।

আনদিনাৰ দৰে সেইদিনাও বাদছাহ ৰাতিপুৱা ফুৰিবলৈ ওলাল। লগত সভাসদসকল আছে। তেওঁ গৈ কাপোৰ ধুই থকা মহিলাগৰাকীক দেখিলে। তেওঁ পোনতে ভাবিলে, কোনোবা মানী মানুহৰ ঘৰৰ মহিলাই কিবা অস্ব-বিধাত পৰি তেওঁৰ পুখুৰীত কাপোৰ ধুইছেহি।' কোতুহল ওচাবৰ কাৰণে তেওঁ তেতিয়া সভাসদসকলক লগত লৈ ওচৰলৈ গৈ স্থিলে; “আই, আপুনি নিজে এইদৰে কাপোৰ ধুইছে কেলেই? আপোনাক কোনোবা বৰ মানী মানুহৰ ঘৰৰ গৃহিণী যেন লাগিছে! আপোনাৰ ঘৰত জানো চাকৰ-বাকৰ নাই?”

মহিলাই কলে, “কি কব বাদছাহ, আজি আঠদিন হ'ল মোৰ পত্নিৰ ল'ৰা এটা উপজিছে। ঘৰৰ চাকৰটোও এই কেইদিনৰ ভিতৰতে পলাল। উপায় নাপাই মই নিজে এই কাম কৰি অশৌচ খেদাবলগীয়া হৈছে।

বাদছাহ আচৰিত হ'ল। তেওঁ কলে, “আপোনাৰ গিৰিয়েকৰ ল'ৰা উপজিব কিদৰে? আপুনি কিবা ভুল কৰিছে।”

মহিলাই কলে, “নহয় জাহাপনা, এই দেশত হব পাৰে। যি দেশৰ মহিমাময় বাদছাহেও বাঁড়ৰ গাখীৰ খাবলৈ বিচাৰে—তাত মতা মানুহৰ ল'ৰা উপজা একো আচৰিত নহয়।”

বাদছাহে তেতিয়া সকলো কথাৰ গম পালে। তেওঁ কলে, “বাক সকলো বুজিছোঁ। আপোনাৰ গিৰিয়েকক সোৱকালে গৈ ৰাজসভালৈ পঠিয়াই দিব।” এই বুলি তেওঁ ধন-ঈৰালীক আদেশ দিলে—“ওঁৰালী, এই মহিলাগৰাকীৰ ঘৰলৈ এতিয়াই ধন-সোণ, মণি-মুকুটা এভাৰ দি পঠোৱা।”

বীৰবল আহিলত বাদছাহে কলে—“হৈছে বীৰবল হৈছে; তুমি আক-বৈদ্যেবাৰ পাণ্ড-ৰোব হৈছে।”

টেঙৰ লগুৱা

এসময়ত এজন বজা আছিল। বজাৰ এটা লগুৱা আছিল। সি বৰ টেঙৰ আছিল। বজাই এদিন কিবা কথা বৰ আমনি পাছ কটোৱালক আদেশ দিলে—“কটোৱাল, এই আপদটোক লৈ যা। হাতৰে গচকাই মাৰি পেলা।”

বজাৰ আদেশ পাই কটোৱালে লগুৱাটোক হাতত ধৰি এখন মুকলি পথাৰলৈ লৈ গ'ল আৰু তাতে এটা গাঁত খানি লগুৱাক ডিঙিলৈকে পুতিলে। তাৰ পাছত কটোৱালে লগুৱাক সেইদৰে পুতি থৈ হাতী বিচাৰি নগৰলৈ গ'ল। লগুৱাৰ মূৰটো মাথোন মাটিৰ ওপৰত ওলাই থাকিল। মৰণ কাল ওচৰ চপা দেখি লগুৱাই ভগৱানৰ নাম লৈ আছে।

সেই সময়তে বজাৰ কুঁজা ধোবাটো সেইপিনেদি যাওঁক। তাৰ পিঠিত এটা কাপোৰৰ বোজা। সি কুঁজৰ ওপৰত তাকে তুলি লৈ বজাৰ নগৰলৈ গুজু-গুজুকৈ গৈ আছিল। বাটৰ কাষত পথাৰৰ মাজত ডিঙিলৈকে পোত গৈ থকা বজাৰ লগুৱাক দেখি ধোবাই চিনি পালে। সি উচপ খাই উঠি স্থিলে, “আই ও দেহি! এইটো অমুক লগুৱা নহয় নে? তোৰ এই দশা কিদৰে হ'ল? কোনে তোক পুতিলে?”

টেঙৰ লগুৱাটোৱে ভাবিলে—‘স্বৰোগ মিলিছে। হৰিয়ে ভাল মিলাইছে। ইয়াকেই ধৰা যাওক।’ এই ভাবি সি ক'লে, “এৰা ককাই, মোৰো তোমাৰ দশাই হব ধৰিছিল। মোৰো পিঠিত কুঁজ এটা হৈ আহিছিল। পিছত বজাৰ বেজে মোক এইদৰে দিনদিয়েক পুতি ৰাখিয়ে ভাল কৰিলে। মই এতিয়া ভাল হৈছোঁ। লাগিলে তুমি খানি উলিয়াই চাব পাৰা।”

ধোবাৰ মনত কোঁতুহল জাগিল। সি ভাবিলে—‘ময়ো কুঁজা; চাঙ-চোন বাক, জামোচা কণা বিধিয়ে মোৰো কুঁজটো জাল কৰাৰ কিবা উপায় দিয়োঁ! কুঁজটো ভাল হলে মোক পায় কোনে?’ এনেকৈ ভাবি সি ওচৰৰ গিৰিভূষণৰা এখন কোব খুজি আনি লগুৱাক খানি উলি-

য়ালে আৰু ভালকৈ চাই দেখিলে যে সঁচাকৈয়ে লগুৱাৰ শিঠিত কুঁজৰ চিন-চাব নাই। সি তেতিয়া লগুৱাক কলে, “ভাই, মোকো এইদৰে পুতিব পাৰিবা নে?” লগুৱাই পাৰিম বুলি কলে আৰু সেই গাঁতটোতেই ধোবাক পুতি থৈ ধোবাৰ অন্তৰোধত কাপোৰখিনি দিবৰ কাৰণে বজাৰ নগৰলৈ গুচি গ’ল।

বজা ৰাজ-সভাত বহি আছিল। তেওঁ দূৰৰ পৰাই লগুৱাক চিনিিলে। লগুৱাই কাপোৰৰ বোজা লৈ যোৱা দেখি বজা আচৰিত হ’ল। তেওঁ সুধিলে, “হেৰ” কটা, তোক মই হাতীৰে গচকাই মাৰিবলৈ আদেশ দিয়া নাছিলোঁ নে? তই আকৌ ক’বপৰা ওলালিহি?”

তেতিয়া লগুৱাই কাপোৰৰ বোজা নমাই থৈ বজাৰ ওচৰত আঁঠু লৈ কলে, “মহাৰাজ, আপোনাৰ কুকুৰ-খুঁলি লগুৱাই হৰিৰ কুপাত বন্ধা পালোঁ। বাখে হৰি মাৰে কোনে—মহাৰাজ?”

বজা খঙত ৰঙা হৈ উঠিল। তেওঁ ক’লে—“সেইবোৰ টাংবাং মোৰ ওচৰত নাখাটে। তই এই ভেশ ললি কেনেকৈ ততালিকে ক।” তেতিয়া লগুৱাই গুৰিৰে পৰা সৰুলো বিবৰি ক’লে।

লগুৱাৰ বুধি দেখি বজা বৰ খুচি হ’ল। তেওঁ কটোৱাল আৰু লগুৱা দুয়োকে কমা কৰিলে। ধোবাকো ৰাজ-সভালৈ নিয়াই পাৰেমানে হাঁহিলে।

কুলক্ষণীয়া তিখাৰা

এদিন আকবৰ বাৰছাহে লভাসৰ বীৰবলক ক’লে—“বীৰবল, দেশত এনে মাজুহ আছেনে যাক পুৱা দেখিলে মাহুহৰ গোটেই দিনটো বিফলে যায়?”

বীৰবলে ক’লে, “আছে জাহাণনা।”

“যাক, এদিন জাক মোৰ ওচৰলৈ আনিবা”—বাৰছাহে ক’লে।

“যিবা আবেশ; কালিলৈয়ে পঠাম, জাহাপনা” বুলি বীৰবল মনে মনে ব'ল।

পিছ দিনাই বীৰবলে কবিলে কি? বাঘছাহৰ নঙলাত বাতিপুৰা এটা ভিখাৰী বাথি থলে। বাঘছাহে ভিখাৰীক দেখি ভাবিলে, ‘ইয়ে কুলক্ষীয়া ভিখাৰী হব পায়।’ এই ভাবি তেওঁ ভিখাৰীক এটা ঘৰৰ ভিতৰত থৈ দিবলৈ ক’লে।

কাকো পৰে, তালো সৰে। দৈৱ-বশত সেইদিনা বাঘছাহে কামৰ ভিতৰ দুপৰীয়া খানা খাবলৈকে সময় উলিয়াব নোৱাৰিলে। গধূলি তেওঁ বীৰবলক মাতি নি ক’লে, “বীৰবল, সঁচাকৈয়ে একোটা একোটা মানুহ থাকে যাক পুৱা দেখিলে গোটেই দিনটো অথলে যায়। মোৰ আজি সেয়ে হ’ল। তুমি পঠোৱা ভিখাৰীটোক মই আজি পুৱা দেখিছিলোঁ। ফলত আজি দিনৰ দিনটো মই একো খাবলৈকে সময় নাপালোঁ। এই ভিখাৰীয়ে আৰু অনেক লোকক অপকাৰ কৰিব। ইয়াক ফাঁচি দি খতমু কৰাই ভাল।” ইয়াকে কৈ তেওঁ কটোৱালক মাতি ক’লে—“কটোৱাল, পুৱাৰ পৰা বাথি খোৱা সেই কুলক্ষীয়া ভিখাৰীটোক এতিয়াই ফাঁচি দি কৰ কৰ।”

যেনে আবেশ তেনে কাম। কটোৱালে ভিখাৰীক ফাঁচি-কাঠৰ ওচৰলৈ টানি লৈ গ’ল। ফাঁচি-কাঠ বেথি ভোকাতুৰ ভিখাৰীৰ চুলিয়েদি জীউ উৰি গ’ল।

বীৰবলে ভাবিলে, ‘হায়, চাই থাকোঁতেই বেচেৰা ভিখাৰীটো এতিয়া মৰে! এই ভিখাৰী ফাঁচি-কাঠত মৰিলে মোকহে পাণে ছুব, কাৰণ মইহে তাক আনিছিলোঁ।’ এই ভাবি তেওঁ মৰসাহ কৰি বাঘছাহৰ ওচৰলৈ গৈ কলে, “জাহাপনা, কাটিলেও কাটক, মাৰিলেও মাৰক, মোৰ হলে এই ভিখাৰীৰ কথাটো কিবা এটা সাঁথৰ যেনহে লাগিছে। কোন বেছি কুল-ক্ষীয়া—জাহাপনা নে ভিখাৰী? জাহাপনাই তাক পুৱা দেখিছিল। জাহাপনাই তাক দেখি আজি খানা খাবলৈকে সময় নাপালে। দিও জাহাপনাক দেখি দিনৰ দিনটো খাবলৈ খুৰ-কণ এটাও নাপালে। ইমানলৈ কুলোৱালে লয়ান। এতিয়া আকৌ জাহাপনাই আৰাম কৰি খাবলৈ পাব আৰু সি পাব ফাঁচি-কাঠত ওলমিবলৈ! এতিয়া কাক দেখি কাক বেছি

ক্ষতি হ'ল—আৰু কোন হ'ল অধিক কুলক্ষীয়া ? জাহাপনা নে এই ভিখাৰী ?”

ব'দছাহে কথাটো টং কৰি চালে। তেওঁ তেতিয়া বীৰবলৰ বৃদ্ধিৰ শলাগ লৈ ভিখাৰীক খুৱাই-বুৱাই বিদায় দিবলৈ আদেশ দিলে। অক্ষয় সেয়ে নহয় লগতে কিছু ধন-সোণ ভিখাৰীক দান দিলে।

বৰফুকনৰ বৰবহুৱা

তেতিয়া গুৱাহাটীত বদন আছিল বৰফুকন। বৰফুকনৰ ঘৰ বজাৰ ঘৰৰ দৰেই আছিল। বৰফুকনৰ এটা কামৰূপীয়া লগুৱা আছিল। সি বৰ খুহুটীয়া আছিল বাবে তাক সকলোৱে বৰবহুৱা বুলি মাতিছিল। ফুকনেও বৰবহুৱাক তাৰ ধেমেলীয়া কথাবোৰৰ কাৰণে বৰ মৰম কৰিছিল।

এদিন ফুকনে হাউলিৰ ভিতৰত বাৰণ-বধ ভাওনা পাতিিলে। ভাৰবীয়া-সকল যেতিয়া আহি পালে ফুকনে তেতিয়া ভাবিলে—‘মোৰ বহুৱাটো বৰ টেঙৰ। সি আন মাছক লগায় ঠগে। তাকো আজি ঠগিব লাগিল।’ এই ভাবি তেওঁ ভাওনালৈ সকলোকে যাবলৈ দিলে—নিহিলে কেৱল বহুৱাক। তেওঁ এখনৰ পিছত এখনকৈ থকা ছয়োখন দুৱাৰত ছুটা ছুৰী বাখিলে। ছয়ো দুৰীক তেওঁ ভালকৈ কৈ দিলে যে কেতিয়াও যেন বৰবহুৱাক ভাওনা চাবলৈ ভিতৰলৈ যাবলৈ দিয়া নহয়।

ভিতৰত ভাওনা চলিল। ভাৰবীয়ায়ো নাচি-বাগি আহি বচন মাত্ৰি-বলৈ ধৰিলে। খোলৰ মাত বাহিৰৰপৰা শুনা হ'ল। বহুৱাৰ গা নাচি-বলৈ ধৰিলে। ভিতৰলৈ যাব নোৱাৰি তাৰ মনত দুখ লাগিল। সি ভাবিলে, ‘যেই সেই উপায়ে ভিতৰলৈ যাবই লাগিব।’ এই ভাবি সি লৈ পহিলাটো দুৰীক লগ ধৰি কলে—“হেবা কাই, বই মনে মনে মৈ ভাৰবীয়াৰ লগত ভাৰবীয়া হৈ নাচিল। ফুকন খেউতাব ব্যপেক আছিলেও, ফোক চিনিব নোৱাৰিব। বই ভাৰবীয়াসকলৰে এখন হৈ পৰিব। এই-

দৰে ভাৱৰীয়া হৈ মই যি পাঠ তাৰে আধা তোমাক দিম। মোক ভিতৰলৈ যাবলৈ দিয়া, তাই।” ছৱৰীয়ে ভাবিলে—‘বৰবহুৱা সটাকৈয়ে বৰ সিয়ান লোক, তাক কোনে চিনি পাৰ? যাবলৈ দিলে ময়ো দু-পইচা পাম—ভাওনাও ভাল হব।’ ইয়াকে ভাবি ছৱৰীয়ে লাভৰ আশাত তাক যাবলৈ দিলে।

বহুৱাই গৈ আকৌ সিটো ছৱৰীক লিখন ছুৱাৰত পালে। তাকো সি সেইদৰে যি পাব তাৰ আধা দিব বুলি আশা দি হাত কৰিলে, আৰু ভিতৰ সোমাল।

ভিতৰত সেই সময়ত ভাৱৰীয়াৰ দহমুৰীয়া বাৱণে নিজৰ বাহুবলৰ কথাবোৰ বৰ বৰকৈ কৈ যুঁজিবলৈ সাজু হৈছিল। বহুৱাই ভাবিলে, ‘এই ছেগতে কাম কৰিব লাগিল।’ এই ভাবি সি ওচৰতে পৰি থকা লাঠী এডাল লৈ পোনৈ দহমুৰীয়া বাৱণৰ পিঠিত কেই কোবমান শোধাই দিলে। ভাৱৰীয়াৰ বাৱণে িওৰিবলৈ ধৰিলে। ভাৱৰীয়াসকলৰ মাজত হাহাকাৰ লাগি পৰিল। সভাচোৱা মাহুহৰ মাজতো হাই-উকমি উঠিল।

বৰহুফনে গৈ বৰবহুৱাক চিনিব পাৰি থওৰ কোবত হাতত ধৰি টানি আনি কটোৱালক কলে—“কটোৱাল, ইয়াক বাহিবলৈ নি পিঠিত লেখি লেখি কুৰি কোব শোধাই দে। তাৰ পিছত আৰু যি কৰিব লাগে মই কৰিম।” যেনে হুকুম তেনে কাম। কটোৱালে বৰবহুৱাক হাতত ধৰি বাহিবলৈ লৈ গ’ল।

বাটত বাওঁতে বৰবহুৱাই কটোৱালক কলে, “দেবা কটোৱাল ককাই, মই ভিতৰলৈ বাওঁতে দুটা মানুহক দুটা কথা দি গৈছিলোঁ। মই যি পাম তাৰে এক আধা এটা ছৱৰীক আৰু বাকী সিটো ছৱৰীক দিম বুলি কথা দি গৈছিলোঁ। এতিয়া মই তাকে দিব লাগে, নহলে মোক পাপে ছুৰ। দিম বোলা ধাৰে—বাপতীয়া ধাৰে সমান। গতিকে সিহঁত দুজনক আনিব লাগে।”

কটোৱালে কথাটো গমি চালে আৰু ঠিক যেন পাই ছয়োটো ছৱৰীকে সাক্ষি কৰি অহিলে—“দয়নে ছৱৰীহঁত, বহুৱাই যি পাব আৰু হেনো এক আধা, তোমালোকৰ এজনক আৰু বাকী আধা আনজনক দিম খুজিছিলোঁ?” সিহঁতে একমুখে হয় হয় কৰিলে। কটোৱালে তেতিয়া সিহঁতক এজনৰ

পাছত এজটৈ দুয়োকে ধিয় কৰিলে। বৰবহুৱাকো সিহঁতৰ পাছত ধিয় কৰিলে। তাৰ পিছত কুৰিকোবৰ দহকোব পহিলাটো দুৱৰীৰ পিঠিত শোধালে। বাকী দহকোব সিজন দুৱৰীৰ পিঠিত শোধালে। তাৰ পিছত বহুৱাৰ কাৰণে বাকী নাথাকিল। বৰবহুৱাক সি এৰি দিলে।

ঠিক এনে সময়তে বৰফুকন বাহিৰলৈ আহিল। তেওঁ আহি জানিব পাৰিলে যে কটোৱালে দুৱৰীছটাকহে কোবালে। তেওঁ তেতিয়া খং কৰি কলে—“কটা, তই ইহঁতক, দুৱৰীহঁতক কিয় কোৱালি? তোক যি বহুৱাকহে কোবাবলৈ দিছিলো?”

কটোৱালে আৰ্হু লৈ কলে, “দেউতা, যাৰ কপালত যি থাকে তাকেহে পায়। ইহঁতৰ পিঠিয়ে কটকটাইছিল। নহলেনো নিজে খুজি কোব খায়হি নে?” এই বুলি হাতযোৰকৈ বৰফুকনৰ আগত কটোৱালে সকলো কথা বিবৰি কলে।

বৰফুকনে কথাটো শুনি নাহাঁহি নোৱাৰিলে।

ৰজা নৰনাৰায়ণৰ বিচাৰ

ৰজা নৰনাৰায়ণৰ দিনৰ কথা। বুঢ়ী বিধবা এসবাকোয়ে পুতেকৰ বিয়া পাতিছিল। বিয়াটো হাতী এটাও ভাৰ কৰি আনিছিল। বুঢ়ীৰ এনেহে কপাল যে বিয়াৰপৰা খুৰি আহি ঘৰ পোৱাৰ লগে লগে হাতীটো মৰি থাকিল।

হাতীৰ গিৰীয়ে তেতিয়া ৰজা নৰনাৰায়ণৰ ওচৰত গোস্ব কৰিলে। গোস্বৰ বুঢ়ীয়ে নিজৰ মাটি-বাৰী, গহনা-গাঁঠৰি সকলো বেচি হাতীৰ দ্বাৰা দিবলৈ গাত ললে। পিছে হাতীৰ গিৰী আছিল বৰ একাচেকা দিবৰ দাৰুহ; কাৰো লগত নিদিলে। তেওঁ অৰ্ধটো কৰি ক’লে, “মহাৰাজ, মই টকাৰে কি কৰিম? বুঢ়ীয়ে মোৰ হাতী আনি দিব লাগিব। মই মোৰ নিজৰ হাতী লাগালে নোহে।”

বজা বিমোহিত পৰিল। তেওঁ বুজাই-বৰায়ে হাতীৰ গিৰীক সৈমান কৰিব নোৱাৰি গোচৰৰ বায় বিবলৈ বিন পিছুৱাই দিলে। বজাই ৰাজ-সজা এৰি ভিতৰলৈ গ'ল। তেওঁ বৰ পীৰাত বহি জিৰণি লৈ হাতীৰ অকৰা গিৰিটোৰ কথাৰে ভাবি আছিল। এনেতে বজাৰ টেঙৰ লগুৱাটো সোমাই আহিল আৰু ক'লে, “বেউতা, মই আজি ৰাজ-সজাত সকলো কথা শুনি আছিলোঁ। এই হাতীৰ গিৰীটোক ভালকৈ এক শিকনি দিব লাগে, বেউতা।”

বজাই ক'লে, “হেৰ, ময়ো তাকে ভাবিছোঁ। তই এতিয়া যা।”

লগুৱাই ক'লে, নহয় মহাৰাজ, মোক যদি কয়, মই হাতীৰ গিৰীক চুঙা চাই সোপা দিব পাৰিম।”

বজাই স্মিলিলে—“তই নো কি কৰিবি?”

লগুৱাই ক'লে “মহাৰাজ, কৰিম নহয়, যি কৰিব লাগে। আপুনি কেৱল দিনৰ দিনা ঘটনা দেখি যথাবিহিত বায় দিলেই চুঙা চাই সোপা হব।”

বজাই ক'লে,—“যা বাক তয়ে কি কব কৰিবি। মই দিনৰ দিনা যি হয় দেখি-শুনি বায় দিম।”

বহুত দিন গ'ল। বিচাৰৰ দিন পুনৰ আহিল। গুচৰীয়া হাতীৰ গিৰী হাজিৰ। বুঢ়ী হলে অহা নাই। বজাই বুঢ়ীক নহা দেখি হাতীৰ গিৰীক ক'লে, “ক'তা? বুঢ়ী দেখোন নাই। কিবা আপোচ কৰিলা নেকি?”

হাতীৰ গিৰীয়ে ক'লে, “মহাৰাজ, বুঢ়ীৰ লগত আপোচ-তাপোচ একো হব নোৱাৰে। তেওঁ মোক হাতী জীয়াই ৰিবই লাগিব।”

বজাই ক'লে, “বোৱা তেনেহলে তুমিয়ে বুঢ়ীক আনাগৈ। নাহিলে নেৰিবা। তাই ঘৰত লুকাই থাকিব পাৰে; ভালকৈ চাবা।” এই বুলি তেওঁ লগুৱা দুটাৰে সৈতে হাতীৰ গিৰীক বুঢ়ীৰ ঘৰলৈ পঠালে।

হাতীৰ গিৰীয়ে গৈ দেখে যে বুঢ়ীৰ ঘৰত কোনো নাই। ঘৰৰ দুৱাৰ ভিতৰৰপৰা অপোৱা আছে। লগুৱাইত বাৰীৰ ফালে বুঢ়ীক বিচাৰি গ'ল। হাতীৰ গিৰীয়ে ভালকৈ চাই-মেলি ধৰি কৰিলে বুঢ়ী ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই আছে। তেওঁ দুৱাৰখন খুলিবলৈ বুলি 'ঠেলা মাৰি দিলে। ঠেলা পাই দুৱাৰ খোলা গ'ল সঁচা, কিন্তু দুৱাৰত লগাই বোৱা ডাং এডাল পৰি লোটা কলহ-কাঁহী-বাটি আদি বহুত বাচন জাগিল। ৰাতি বোৱা হাঁহ এজনীও মৰিল।

তেতিয়া বুঢ়ী কোনোমতে শেতেলিৰণৰা কেঁকাই-গেঁথাই উঠিল আৰু মোনা এটাত ভগা বাচনবোৰ আৰু মৰা হাঁহজনী লৈ ৰাজ-সভালৈ গ'ল। তেওঁ গৈ পোনেই ৰজাক আঁঠুজুৰি সেৱা জনালে আৰু ক'লে, “মহাৰাজ, মোৰ গোচৰ শুনক; হাতীৰ গিৰীয়ে গৈ মোৰ ঘৰৰ সাজ-বাচন লোপাকে ভাঙি পেলালে। এইবোৰ মোৰ আৰু মোৰ বোৱাৰীৰ যৌতুকৰ বাচন। হাতীৰ গিৰীয়ে আমাক এইবোৰ আগৰ নিচিনাকৈ সজাই দিব লাগিব; ভাঙিব-ছিঙিব নোৱাৰে আৰু এই হাঁহজনীকো তেঁৱে চুৱাবৰ ভাং পেলাই দি মা'বছে। হাঁহজনীকো জয়াত দিব লাগিব। তেওঁ তাকে কৰিলে ময়ো তেওঁৰ মৰা হাতী জয়াই দিম।”

ৰজাই সোখাত হাত ৰ গিৰীয়ে ওপৰৰ কথাবোৰ আশৈ মাতিব নোৱাৰিলে। তেতিয়া ৰজাই গোচৰ দুয়োটা একেলগে বিচাৰ কৰি এই ৰায় শুনাই দিলে যে হাতীৰ গিৰী আৰু বুঢ়ী দুয়োৰো দাবী দুয়ো পূৰণ কৰিব নালাগে। দুয়োৰো দাবী কটা-কটি গ'ল। গতিকে কোনেও কাকো একো দিব নালাগে। ৰজা আৰু সভাসদসকলে টেঙৰ পত্ৰৰাৰ বুথিকে বখানিলে।

কাৰ বুদ্ধি কিমান

মাকাতাৰ আমোলৰ কথা। ৰজা মাকাতাৰ সভাত থকা পণ্ডিতসকলৰ ভিতৰত এদিন ওৰ্ক হ'ল—তেওঁলোকৰ ভিতৰত কোন বেছি ডাঙৰ পণ্ডিত। কোনেও নিজক কম বুলি নাতাবে। গতিকে সকলোৱে ভাকোপ দাবি নিজৰ নিজৰ গুণ বখানিবলৈ ধৰিলে।

ৰজাই তেওঁলোকৰ বাৰ-বিভাগ শুনি থাকিব নোৱাৰি বাহিৰলৈ ওলাই আহি ক'লে, “তোমালোকৰ কোন ডাঙৰ এতিয়াই ধৰা পৰিব।” এই বুলি তেওঁ মাটিত এটা বেখা টানিলে। সবল বেখা। আৰু ক'লে, “যিয়ে এই আঁচটো নমচাকৈ চুটি কৰিব পাৰা সেয়ে ডাঙৰ পণ্ডিত বুলি প্ৰমাণ হ'ব।”

পণ্ডিতসকল বিমোহিত পৰিল। সকলোৱে যত্ন কৰিলে কিন্তু কোনোও নোৱাৰিলে। ৰজাই ঘূৰি আহি কাকো সেই প্ৰশ্নৰ সমাধান দিব নোৱাৰা দেখি হাহিলে। তেওঁ ক'লে,—“বাক তোমালোকে কলাল। এতিয়া মোৰ বছৰাকৈ মতা যাওক। সিনো কোনখন ফলা আওৰায়হি, চোৱা যাওক।” এই বুলি তেওঁ বছৰাকৈ মতাই আনি ক'লে, “বছৰা, এই আচৰ্টো দেখিছ ? ই এটা সৰল বেথা। নমচাকৈ ইয়াক চুটি কৰি দেখুৱাব লাগে। পাৰিলে পুৰস্কাৰ পাবি, নোৱাৰিলে কটা যাবি।”

বছৰাই মূৰ খজুৱাই খজুৱাই এটা বুদ্ধি উলিয়ালে আৰু ক'লে, “মহা-ৰাজ, ইনো কি ডাঙৰ কথা ?” এই বুলি সি সেই আচৰ্টোৰ কাষতে আৰু এটা অধিকল তেনেকুৱা কিন্তু আগবটোতকৈ দীঘল বেথা মাটিত আঁকিলে। তাৰ পিছত সি ক'লে, “মহাৰাজ, এই ছটাৰ এতিয়া কোনটো চুটি ? আপোনাৰটো নে মোৰটো ? আগবটো নে পাছৰটো ?” ৰজাই ক'লে, “আগবটো।” বছৰাই কলে,—“তেনেহলে আপোনাৰ আচৰ্টো নমচাকৈয়ে মই চুটি নকৰিলো নে ?”

ৰজাই বছৰাৰ বুদ্ধি শলাগিলে। পণ্ডিতসকল বেবুৱা লাগিল। ৰজাই ক'লে, “ঠিকেই। তুলনাতহে ডাঙৰ-সৰু ধৰা পৰে। নহলেতো সকলোৱে ডাঙৰ অথবা সকলোৱে সৰু।” তোমালোকৰো সমলোটি একে নম্বৰৰ যেতিয়া, কাক সৰু পাতিবা ? তাকেই কয়—“কাকনো বুলিবা ককা ; বোলে সকলোৰে ডাঢ়ি-চুলি পকা।”

— — —

বেজৰ নাকত খৰে খালে

পৰব যৰত জুতি লগাই খোৱা মাহুহ আমাৰ মাজত বহুত আছে। কথাত কয় বোলে, “পৰব যৰত জৰ গাৰেও খোৱা।”

তাহানি ভৰলুমুখত ঠিক তেনে প্ৰকৃতিৰ এজন লোক আছিল। কৰাইচ

কৃপণ বুলি তেওঁক জানিবলৈ সেই অঞ্চলত কোনো বাকী নাছিল। আনৰ ঘৰলৈ গলে তেওঁ জুতি লগাই খায় আৰু নিজৰ তালৈ কোনোবা আহিলে যিমান সোনকালে পাবে সিমান সোনকালে বিদায় দিবলৈ চায়। তেওঁৰ এটা অভ্যাস আছিল যে আবেলি হলে তেওঁ কটি আৰু মৌ খায়। তাৰ বাবে খৰচ হৈছিল; তালৈ কিন্তু তেওঁ বৰকৈ মন কৰা নাছিল।

এদিনাখন আবেলি সময়ত কৃপণে এবাটি মৌ আৰু এডোখৰ কটি উলিয়াই লৈ খাবলৈ বহিছে, এনে সময়তে বাহিৰত কোনোবা মানুহৰ মাত শুনিবলৈ পালে। তেওঁ লৰালৰিকৈ কটিডোখৰ লুকালে, কিন্তু মৌৰ বাটিটো লুকাব খোজোঁতেই বাহিৰৰ মানুহজন সোমাই আহিল। কৃপণে মনে মনে ভাবিলে, ‘যি হওক কটি টুকুৰা লুকাই থলোঁ, এতিয়া কটি নহলে কোনেও অস্তুত: শুধাই মৌ নাখাব।’ এই ভাবি মূৰ দাড়ি চাই তেওঁ দেখে যে ঘৰলৈ সোমাই অহা মানুহজন তেওঁৰে এজন বন্ধু। এই বন্ধুজনে কৃপণৰ গুৱাৰ ভালকৈ জানে। কৃপণে বন্ধুজনক বহিবলৈ আসন দিলে।

দুয়ো বহিলত কৃপণে কলে, “বন্ধু, কটি থকা হলে মোৰে খাব পাবিলা-হেঁতেন।” বন্ধুজনে তেওঁক কটি লুকাই থোৱা দেখিছিল। শুধাৰি তেওঁক জৱতাব খাটিবত কটিৰ কথা নকলে। কিন্তু ভাবিলে বোলে হলেবেহে হল কাটিব লাগে। সেই কাৰণে তেওঁ কলে, “হয়নে বন্ধু, এইয়া মোহে নে? কেনেনো চাওঁচোন—কটি নোহোৱাকৈ শুধাই কেনেকুৱা লাগে! আজি-কালি মই আকৌ কটি খাবলৈ এবিছোঁয়ে।” এই বুলি তেওঁ মৌ বাটি তুলি লৈ পিবলৈ ধৰিলে।

কৃপণ নিকপায় হ’ল। তেওঁ ততালিকে কলে, “এহ বন্ধু, কি কৰিলা? নাখাবা; ইয়াক খালে বুকু পোবে। বৰকৈ বুকু পুৰিব।” বন্ধুৱে কলে, “বুকু পুৰিব কাৰ—মোৰ নে তোমাৰ? মোৰ বাক পোৱক। তোমাক ঈপ্স্বিলেই হ’ল।” এই বুলি তেওঁ মৌ-বাটি পি খাই পেলালে।

এনেকুৱা কথাকেই আমাৰ কৰ্ম বোলে, “চোৱকো মোৰে পোৱা, লো-কো মাৰবে থোৱা।”

পুতলাৰ বিচাৰ

বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ সভাত থকা পণ্ডিতসকলৰ মাজত কালিদাস আছিল সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ। সেই কালত বাহু-বলেৰে যিদৰে দেশজয় কৰা হৈছিল, বুদ্ধি-বলেৰেও সেইদৰে দিগ বিজয় কৰাৰ প্ৰথা আছিল। সেই হেতুকেই প্ৰত্যেক বজাৰ সভাত কিছুমান বিখ্যাত বিখ্যাত পণ্ডিতক ভৰণ-শোষণ দি খুৱাই-বুৱাই বুদ্ধি আৰু পাণ্ডিত্য প্ৰকাশৰ কাৰণেই বখা হৈছিল। মহাৰাজ বিক্ৰমাদিত্যৰ সভাতো তেনেকুৱা যি ন-গৰাকী বিখ্যাত পণ্ডিত আছিল তেওঁলোকক নৱ-বত্ত বুলিছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত কালিদাস আছিল জাকত-জিলিকা।

এদিন ওচৰৰে আন এজন বজাই বিক্ৰমাদিত্যৰ সভালৈ তিনিটা ধুনীয়া কাঠৰ পুতলা দি পঠালে। পুতলা কেইটা মাহুহৰ গঢ়ত সজা; এটা যেনে আনটোও ঠিক তেনে। তাৰতম্য অকণো নাই। সেই একে মূখ, একে নাক, একে ভৰি, একে হাত। বজাই প্ৰশ্ন কৰি পঠাইছে, এই তিনিটাৰ ভিতৰত কোনটো উত্তম, কোনটো উৰাসীন আৰু কোনটো অধম? অৰ্থাৎ কোনটো ভাল, কোনটো লাগবাক নথকা আৰু কোনটো বেয়া।

বজা বিক্ৰমাদিত্যই পুতলাকেইটা চালে। ঘূৰাই ঘূৰাই চালে। সুটিয়াই বগৰাই চালে। কিন্তু দেখিলে সকলোটি যেন একেটি সাঁচতে গঢ়া; পাৰ্থক্য অকণো নাই। ওখই এটা যিমান আন দুটাও সিমানে। ধুনীয়া এটা যিমান, আন দুটাও সিমানে।

সেইদিনা সভাত কিবা কাৰণত কালিদাস উপস্থিত নাছিল। বজাই সভাৰ পণ্ডিতসকলৰ হাতত পুতলাকেইটি দি প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ কলে। পণ্ডিতসকলে পুতলাকেইটা লিৰিকি বিদ্ৰোবি চাই চিন্তা কৰি থাকিল।

এইদৰে এদিন গ'ল। দুদিন গ'ল। তিনি দিন গ'ল। তথাপি প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পণ্ডিতসকলে দিব পৰা নাই। তেওঁলোকৰ মূখ শুকাই গ'ল। শেষত লাজ-কাজ কান্দি কৰি থৈ তেওঁলোক গৈ কালিদাসৰ ওচৰ চাপিল।

কালিদাসে পুতলাকেইটা এবাৰ চালে আৰু, কলে “বাক, পুতলাকেইটা আজি মোৰ হাতত থাকক। কালিলৈ সিহঁতৰ বিচাৰ হবই হ’ব। মই আজি ইহঁতৰ লগত কথা পাতিম।” পণ্ডিতসকল আচৰিত হ’ল যদিও, কিছু আশঙ্ক হ’ল। কাৰণ কালিদাসৰ ওপৰত বজা-ঐজা, জ্ঞানী-মানী, চহা-চহকী সকলোৰে সমান বিশ্বাস।

সেইদিনাৰ ভিতৰতে কথাটো ফাটিফুটি গ’ল। পিছদিনা ৰাজসভাত ৰাঙ্গৰু ভৰি পৰিল। কালিদাসে কিদৰে একে পুতলাকেই উত্তম, অধম আৰু উদাসীন বুলি নাম দিয়ে তাক চাবলৈ অকল বজা-ৰাণী, মন্ত্ৰী-পাৰিষদ আদি স্নানকলকলেই নহয়, ৰাজ্যৰ বুঢ়া-মেঠা, সাধু-ভক্ত আদি লোক সকলো আহিল আৰু সভাঘৰ ভৰি পৰিল।

বধা সময়ত হাতত পুতলা কেইটা লৈ কালিদাস সভাত উপস্থিত হ’লহি। তেওঁ পুতলা তিনিটাৰ এটাৰ গাত লিখিছে উত্তম, এটাৰ গাত লিখিছে উদাসীন আৰু আনটোৰ গাত লিখিছে অধম।

বজাই কালিদাসক প্ৰশ্ন কৰিলে—“আপুনি কিদৰে বাক পুতলাবোৰৰ বাছনি কৰিলে? উত্তম, অধম কিদৰে নিৰ্ণয় কৰিলে?”

তেতিয়া কালিদাসে অকণমান কুটা এডাল হাতত লৈ কলে, “মহাৰাজ চাওঁক, প্ৰত্যেকটো পুতলাৰ মানুহৰ কাণত থকাৰ দৰে, কাণৰ ভিতৰেহি ফুটা আছে। এই ফুটাইহি মই এতিয়া এইডাল কুটা জুৰাই দিম চাব।” এইবুলি তেওঁ কুটাডাল প্ৰথমে উত্তম বুলি লিখি থোৱা পুতলাটোৰ কাণত জ্বৰাই দিলে। সি ভিতৰলৈ নগ’ল। তেওঁ কলে, “আনৰ কথা শুনি নীৰৱে থকা এওঁৰ ব্যভাৱ। তেওঁ নিজে ভাবে আৰু কাম কৰে। সেয়ে এওঁ উত্তম লোক।

তাৰ পিছত কালিদাসে উদাসীন লেখা পুতলাটোৰ কাণত কুটাগছ জুৰাই দিলে। দেখা গ’ল কুটাডাল ইকাথেদি সোমাই সিকানেদি ওলাই গ’ল। কালিদাসে তেতিয়া কলে, “যেনিলে নহয়। এওঁ আনৰ কথা ইকাথেদি শুনি সিকানেদি উলিয়াই দিয়ে, অৰ্থাৎ কথাবোৰ পাহৰি যায়। কাৰো কথাই তেওঁৰ মনত নাথাকে। এওঁ হ’ল সিঁকিকান প্ৰকৃতিৰ লোক।”

তাৰ পিছত তৃতীয় পুতলাটো হাতত লৈ কালিদাসে ক'লে, “চাওঁক আকৌ।” এই বুলি তেওঁ কুটাডাল ইটো পুতলাৰ কাণৰ ভিতৰৰ বিছাই দি ভৰাই দিলে। কুটাডাল এইবাৰ মুখেদি ওলালহি। তেতিয়া কালিদাসে ক'লে—“এওঁ অময় প্ৰকৃতিৰ লোক। তেওঁ আনৰ কথা শুনি চাৰিওফালে কৈ হুফুৰিলে থাকিব নোৱাৰে। এওঁ প্ৰকৃতিৰ লোকে গিৰী ভাঙে, সমাজ নষ্ট কৰে। খেলৰ ভিতৰত এনে লোকক টুটকীয়া বা গিৰী-ভাঙা লোক বোলে।”

কালিদাসৰ বুদ্ধি সকলোৱে শলাগিলে। সকলোৱে উত্তৰ পাই আনন্দ পালে আৰু বিক্ৰমাদিত্যৰ সভাৰ পণ্ডিতসকলে ভূৰি ভূৰি প্ৰশংসা কৰিলে।

কলা জেঁৱাই আৰু বেমাৰী শহুৰ

কোনো এটা জেঁৱাই ল'ৰা বিয়াৰ বছৰ-চাৰেকৰ পিছত কলা হ'ল। কলাও কলা ধূম-কলা। কাষত জয়ঢোল কোবাই থাকিলেও সি কাণেৰে শুৱনে।

এদিন বৈগীয়েকে তেওঁক কলে, “শুনিলোঁ, পিতাৰ বোলে টান মৰিয়া। এবাৰ খবৰ লৈয়ে নাহেগৈ কিয়? নিজে যোৱান বৰ মৰমৰ জেঁৱাই ল'ৰা আছিল।”

কথাটো শুনি জেঁৱায়েকে ভাবিলে—“এবা, এটা উপাই উলিয়াব লাগিল। পৰীক্ষাৰ সময়ত ল'ৰাই প্ৰশ্ন বাছি পঢ়াৰ দৰে ময়ো কেইটা-মান উত্তৰ ঠিক কৰি লওঁ।”

এইবাকৈ চিন্তা কৰি তেওঁ ভাবিলে—“মই গৈ প্ৰথমে শহুৰ ঘেউতাক হুৰিম; “তেতিয়া কেনে পাইছে?” তেওঁ তেতিয়া নিশ্চয় অলপ ভাল পোৱা বুজিবই। মই তেতিয়া অলপ আনন্দ প্ৰকাশ কৰি আকৌ হুৰিম—“ঔষধ কি খাইছে?” তাৰ উত্তৰত যেতিয়া ঘেউতাই ঔষধৰ নাম কয়, মই তেতিয়া কয়—“ইয়াতকৈ আপোনাৰ কাৰণে আৰু ভাল ঔষধ নহ'ব। উপযুক্ত ঔষধ পৰিছে।” তাৰ পিছত হুৰিম, “ভাতৰ কোনে চাইছে?”

তেতিয়া তেওঁ কোনোবা ডাক্তৰৰ নাম কব। মই তেতিয়া কয়—“বৰ
বঢ়িয়া হৈছে। সেই ডাক্তৰেই আপোনাৰ কাৰণে ঠিক হব।”

মনত এইদৰে ঠিক ঠাক কৰি যথাসময়ত কলা জোঁৱাই বেমাৰী
শহৰৰ ঘৰলৈ গ’ল। তেওঁ গৈ আগতে পাণ্ডি খোৱা মতে শহৰেকক সন্মিলে,
“দেউতা, এতিয়া নো কেনে পাইছে?”

বেমাৰী এনেয়ে ৰোগত খিটখিটীয়া হৈ আছিল, তাতে আকৌ কেনে
পাইছে বুলি সোধাত বিবৰ্ত্ত হৈ কলে, “কেনেনো পাম? দিনে দিনে
দিন গণি আছে। কথা যম কেতিয়া আহে তাৰ বাবেহে বাট চাই
আছে।”

কলাই ভাবিলে ‘শহৰেকে নিশ্চয় ভাল পোৱা বুলি কৈছে।’ এই
ভাবি তেওঁ কলে, “তুনি বৰ সুখ পালোঁ; দেউতা, বৰ সুখ পালোঁ।”

কথা শুনি বেমাৰী শহৰেকৰ খণ্ডে যুৰৰ চুলি পালেগৈ। তথাপি
নিজৰেই জোঁৱায়ৈক ভাবি নামাতি তেওঁ নীৰৱে থাকিল।

তেতিয়া জোঁৱাই ল’ৰাই আকৌ সন্মিলে—“পিছে দৰব জাতিৰ বা
কি ব্যৱস্থা হৈছে?”

শহৰেকে উত্তৰ দিলে—“কিনো হব? গকই খোৱাৰ দৰে কবিৰাজে
দিয়া ঘাহ এসোপাকে সদায় হাক বুলি থাব লাগিছে। কবিৰাজো নাহে।
ল’ৰা-তিবোতাইতে মোক গক যেন পাই একেসোপা ঘাহকে হাককৈ সদায়
খুৱাব লাগিছে।”

কলাই ভাবিলে—“শহৰে নিশ্চয় কিবা ভাল ঔষধৰ নাম কৈছে।”
গতিকে তেওঁ কলে, “বৰ উত্তম ব্যৱস্থা হৈছে। বহুত দিন বেমাৰত
হুগিছে; আপোনাৰ কাৰণে সেয়ে ঠিক ঔষধ হব। খাবলৈ ভাল নানা-
মিলেও জোৰ কৰি তাকে খাই থাকিব।”

বেমাৰী অধৈৰ্য্য হ’ল। তাহানি অন্ধ ধূতৰাষ্ট্ৰ বজাই জীয়েক যুৰ বুলি
সোহাৰ জীয়েকই যুৰ হাতেৰে মুচৰি শুড়ি কৰাৰ দৰে বেমাৰী শহৰেকেও
পাৰিলে জানো, সন্মিলে জোঁৱায়ৈক যুৰটো ছিডি পেলাব এৰে অসুস্থত
কৰিলে। তেওঁ একো নামাতি দাঁত কাহুৰি বৈ থাকিল।

তেতিয়া জোঁৱায়ৈকে আকৌ সন্মিলে—“কোৱা ডাক্তৰে নো জায়েক?”

কলাই শহৰেকে কৈ পুৰি কলে—“কোৱা দাব আক, মো? কয়, ডাক্তৰে

চাই আছে। কোন দিনা নিব পাৰে তাকে ভেঙে চাই আছে।’

জোঁৱাই ল’বাই কলে—“সেয়ে ঠিক হৈছে। আগুনি বহুত দিন বেমাৰত ভুগিলেও নহয়! এতিয়া ভেৱেই নিশ্চয় সোনকালে ঠিক কৰি দিব! আমিও সেই খবৰৰ কাৰণেই আনন্দেৰে বাট চাই আছোঁহক।”

বুঢ়াই এইবাৰ সহ কৰি থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ বিছনাৰ পৰা কোনোমতে উঠি বহিল আৰু ওচৰৰ পৰা টোকানডাল আনি হাতত ললে। জোঁৱায়েকে ভাবিছিল বুঢ়াই হয়তো গা ভাল পাই জোঁৱায়েকক আহিবলৈ উঠি যাব খুজিছে হবলা। তেওঁ অন্যমনস্ক হৈ বহি থাকিল।

বুঢ়াই ইফালে টোকানডাল লৈ জোঁৱায়েকক ভালকৈয়ে কোব কেইটামান সোথালে। কোব পাই জোঁৱাই ল’বায়ো ককালত কোব খোৱা কুকুৰৰ দৰে মুখেৰে কিৰাকিৰি কৈ পলাই পৰাং দিলে।

জোঁৱাই ল’বাই যব পাই ভাবিলে—বৈয়াক্তক হলে তেওঁ এই সকলোবোৰ গুলট-পালট হ’ল। বৈয়াক্তক হলে তেওঁ এই ঘটনা কোনো দিন ককলে।

— — —

বামুণৰ বিচাৰ

পুৰণি কালৰ কথা। সকলো দেশৰে অৱস্থা তেতিয়া আছিল জয়জয়-ময়ময়। বামুণসকলৰ আনন্দ চায় কোনে? তেওঁলোকে আশীৰ্বাদ দিয়েই অজ্ঞপ্ত ধন-সম্পত্তি পাইছিল। তেনেকৈ এজন বামুণে ধন-সোণ গোটায়ে লৈ যব ধনী হৈছিল বুলি সেই সময়ত চাৰিওফালে গুজব উঠিছিল। বামুণে কিন্তু মাহুৰে চকুত ধূলি দিবলৈ যব-হুৱাববোৰ ভাল নকৰি মাৰাত্ত কাৰেই থাকিছিল।

বামুণৰ বন্ধা ঘৰটো আছিল খেৰৰ। তাৰ বেৰবোৰত ভাট্টাৰ দাঁঠি দিয়া আছিল। শিমিকীৰ দৰিদ্ৰৰ চাৰিওফালে বেৰত কৰাটোকে পিছা

বথা হৈছিল। আৰু সেই বিকাইদি মাল্লহে কথমপি যুৰটোমাজ্জ সন্মাব পাৰিছিল।

এদিন এটা চোৰে গৈ বামুণৰ ঘৰত সোমাবলৈ আলেখলেখ চাই আছিল। চোৰে ঘূৰিপৰি চাই দেখে বামুণৰ ঘৰৰ খিৰিকীয়েদি কোনো-মতে যুৰ সন্মাই দি ভিতৰৰ বস্তু-বাহানি চাব পৰা যায়।

বামুণ টোণিত পৰাৰ উম্মন লৈ সি খিৰিকীয়েদি যুৰটো লাহেহেঁক সন্মাই দি ভিতৰত ইফালে সিফালে কি আছে চাবলৈ ধৰিলে। কি দুৰ্ভাগ্যৰ কথা—খিৰিকীয়েদি যুৰ সন্মাই সেইবৰে লৰচৰ কৰোঁতে হঠাৎ উৱলি থুকা ওপৰৰ বেৰখন খহি আহি চোৰৰ ডিঙিত চেপামাৰি ধৰিলে। চোৰে নানা প্ৰকাৰে যত্ন কৰিও ইফাতি সিকাতি হব নোৱাৰিলে। ফোট ফোট শব্দ কৰি থাকি অলপ সময়ৰ ভিতৰতে সি মৰি থাকিল।

পিছদিনা বামুণে মাল্লহ ম'ৰিলে বুলি গোটেই দেশত বতৰা বিয়পি পৰিল। বজাৰ চ'ৰাত বামুণৰ বিচাৰ হ'ল। বজাৰ বিচাৰত বামুণে মাল্লহ মৰা-টোৱেই সাব্যস্ত হ'ল। বজাই বামুণৰ শিৰচ্ছেদৰ আদেশ দিলে। লগতে দুদিনৰ সময় দি সেই দুদিনৰ ভিতৰতে বামুণক ইচ্ছামতে খাই লবলৈ আৰু দান-পুণ্যাৰ্থ কৰি লবলৈ সন্মোগ দিলে।

বামুণে ভাবিলে—‘মৰণ ওচৰ চাপিল যেতিয়া তাৰ হাত সাৰিবলৈ যত্ন কৰা বিফল। স্নান-কালত ব্যয় নাই, মৰণ কালত আহুতি নাই। তথাপি কথা এটা আছে বোলে—নম্বৰে মানে চাৰি, জুবুৰে মানে বাৰি।—গতিকে চোৱা যাওকচোন। কিজানিবা বিধি তুই হয়েই।’

বামুণে বজাৰ বৈয়াক্ক মতাই আনি কলে, “দেউ, আমি সগোৱাৰ লোক। পাৰিলে মোক তুমি ৰক্ষা কৰা। শূণ নহলেও ধৰ্ম্মনো কাটলৈ যাব?”

বৈয়াক্কই কলে, “কি উপায়েনো ৰক্ষা কৰোঁ? মই যেখনে উপায়কে দেখা নাই।”

বামুণে তেতিয়া জোঁলোঙাৰ পৰা কুৰিটা সোণৰ মোহৰ উলিয়াই বৈয়াক্কৰ হাতত দি কলে,—“লৈ খোৱাচোন। বাচিব পাৰিলে আৰু কুৰিটা পিছত দিম। সস্ত্ৰাত তুমি আৰু এই কুৰিটা সোণৰ মোহৰ কটোৱাল ছটাক জগাই দি এইবৰে বুধি এটা দিবা—।” এইবুলি বামুণে আৰু কুৰিটা মোহৰ বৈয়াক্কক দি কাণে কাণে কিবা কিৰি কিলু কলে।

বাবুৰ শিবচ্ছেদৰ সময় আছিল। কটোৱালইও বাবুৰ কাৰ্য্যক্ৰমটো
লৈ গল আৰু তাতে ডেউক ধৰিৰ দৰাৰ বন্ধে বান্ধি থৈ বজাৰ স্তম্ভটো
হুয়ো ঘোঁৰা দিলে। বাবুণো হাঁহিমুখেই থাকিল। বাবুৰিলাকে বাবুৰ
হাঁহিমুখা দেখি কোঁকৰুই কবিলে—

‘আজিৰ খনিৰ দেখো নৰ্ত্তা বাৰ খেলি।

আজিৰ বলিয়ে দেখো হালে খলখলি ॥’

কটোৱালইও হুয়ো একে সময়তে হেভা-ওপৰাকৈ কৰ্ম্মক কলে—“মহাবাজ,
বাবুৰ এৰি দি আজিৰ দিনটোত মোৰহে শিবচ্ছেদ কৰাওক। মোৰহে
শিবচ্ছেদ কৰাওক।” হুয়োটা কটোৱালৰ মাজত কোনটো আগে কটা
যাব তাকে লৈ সিহঁতৰ উথলা-উথনি লাগিল।

বজাই ভাবিলে—‘কি আচৰিত কথা! যিবিটোও নো মাহুহে এইববে
হেভা-ওপৰা কৰেনে?’ তেওঁ সিহঁতক চকুৰে কৰাব কাৰণ হুছিলে। সিহঁতে
কলে—“মহাবাজ, নৈৰজৰ পৰা জানিব পাৰিছো। আজিৰ দিনত বজাৰ
বধ্যভূমিত পোনতে বাব শিবচ্ছেদ হব তেওঁ বহু বছৰৰ তিতবতে পুনৰ্জন্ম
লাভ কৰি মহাবাজৰ পিছতে বজা হবহি। বিজীৱতে বাব শিবচ্ছেদ হব,
তেওঁ বাজবিবৰা হব।”

কজাই বৈজ্ঞানিক মতাই আনি এই কথাৰ অৰ্থ কি হুছিলে। বৈজ্ঞান্যো
একে আধাবে কৈ কলে—“হয় মহাবাজ, জ্যোতিষে তাকেই কয়।”

বজাই ভাবিলে—‘তেওঁহলে বৈজ্ঞান্যো, মোৰ এই সিংহাসন লৈ হয়
বাবুৰ হাতত পৰিব, নহয়, কটোৱালৰ হাতত। সেইটো কোঁড়ীও হব
‘বিব নোৱাৰি।’ এইববে ভাবি-চিভি তেওঁ কলে, ‘তেওঁহলে যিহেই পুন-
জন্ম লাভ সিংহাসন বান্ধিব। এই পানীহঁতৰ হাতলৈ যাবলৈ কিয় বিব?’
এই বুলি তেওঁ মৰীক বাজুতাৰ দি বান্ধিবলৈ লাগু হ’ল আৰু বাবু-
ক্ৰমলৈ গ’ল।

‘বৈজ্ঞান্যো ভাবিলে,—কথা বিবৰ। এতিয়া তেওঁহো সাক্ষী বোৱা বালি
‘ওলট-পালট’, ‘উলট-পালট’ হ’বে। তেওঁ কলে, “মহাবাজ, কালপ
হব। আকৌ ভালকৈ পৰা কৰি চাওঁ, ইয়াৰ কিবা এতিয়াৰ আছে
‘কালপ’ এইবুলি তেওঁ পৰা আৰু কবিলে ‘আৰু ‘কালপ’ পৰা কৰি
‘কাল’ কলে, “মহাবাজ, ‘কাল’ হ’ল হোৱা ‘কাল’।” কিন্তু পাৰত আছে

শিৰজেদ নকৰি বধ্যচুম্বিত 'মণ্ডন' কৰিলেও হব। অৰ্থাৎ মহাবাজে যদি পবজয়তো সিংহাসন নিজৰ কাৰণে ৰাখিব খোজে তেন্তে আজিৰ ভিত্তিত বধ্যচুম্বিত যুৰ খুৱালেও হব।”

বজাই ভাকেই কৰিবলৈ মান্তি হ'ল। যথা সময়ত বধ্যচুম্বিত নাপিতে বজাক যুৰ খুৱাই দিলে। মূৰ্খ বজাৰ মূৰ্খামিৰ শাস্তি হ'ল। বায়ুণ বুদ্ধিৰ বলেৰে এইবাৰলৈ বাচিল। বজাই বায়ুণ আৰু কটোৱালহঁতক ধনবত্ৰ পূৰ-
স্কাৰ দি বিদায় দিলে।

পৰীক্ষা

ভোৰামোহকেই কোনো কোনোৱে খোচামোৰো বোলে। ভোৰামোহ ভাল নাপায় এনে লোক জগতত কোনো নাই। সকলোৱে কম-বেছি পৰি-
মাণে ভোৰামোহ বা চাই কথা ভাল পায়েই। মাহুহ নালাগে, দেৱতায়ো
হেনো চাই কথা জনিবলৈ হাবিয়াহ কৰে। পূজাৰ ভতিবোৰো চাই কথা-
বেই এটা কপ। আজি-কালি বৰলোকক দিয়া অভিনন্দন-পত্ৰবোৰো সেই
এফে জেৰীৰে বন্ধ।

বজা নবনাবায়ণৰ দিনৰ কথা। এবাৰ বজাই মনে মনে কিবা এটা
কথাৰ পৰীক্ষা চাবৰ উদ্দেশ্যে নিজৰ লগুৱাটোক আৰু পুৰোহিত বায়ুণক
হাত আনি কলে, “জোৱালোক ৰাক হুখত থকা নহিঁনে? এই হুখ
কোনে দিয়া বুলি ভাবা?”

পুৰোহিত বায়ুণে কলে, “মহাবাজ, কোৱে দিব আৰু? আমিনো
অকৃতজ্ঞ হব, পাবোৱে? মহাবাজেই দিছে। মহাবাজে দিবিবো আনে
দিব পাবোৱে?”

লগুৱাই কলে, “মহাবাজ, মোৰ মনেৰে হলে তুমিহঁতৰ কৰকৰ দিছে।
তুমিহঁতৰ ওপৰত কোন আছে? কোৱেই দিহঁতৰ কৰকৰ দিছে।”

বজাই ছয়োকো বখানিলে, আৰু ছয়োকো হুটা বঁটা বি বিছাৰিলে।
পুৰোহিতক বজাই দিলে এটা লাও আৰু লগুৱাক দিলে এটা ৰূপৰ পদক।

ছয়ো লাও আৰু পদক লৈ যবলৈ গ'ল। ৰাউল ৰাউলৈ পুৰোহিতে
ভাবিলে—‘মইনো লাওটো নি কি কৰিম? সখায় খৰাৰ-সকাৰত লাও-
কোমোৰা কত পাওঁ।’ এই ভাবি লগুৱাক কলে, “লাওটো তুমিয়ে নিয়া।
ভাব পৰিবৰ্ত্তে লাগিলে তোমাৰ ৰূপৰ পদকটোকে যোজ দিয়া। তাকেই
মই লগুণত গাঁঠি লৈ ফুৰিব পাৰিম। তুমিনো পদকটোৰে কি কৰিবা?”

লগুৱাই বামুণৰ কথা ঠিক পালে। সি ভাবিলে—বামুণে মোৰ ভালৰ
কাৰণেই কৈছে। লাওটো নিলে তেওঁ এসাজ খাবই পাৰিম। পদকটোৰে
মই কি কৰিম?—এই ভাবি সি পদকটো লাওৰ লগৰি লগালে।

যবলৈ গৈ লগুৱাই লাওটো কাটি ৰেখে তাৰ ভিতৰত সোণৰ টুকুৰা
ভৰি আছে। সি বজাৰ ওচৰলৈ অৰি আহিল আৰু বজাৰ আগত সকলো
কথা বিবৰি কলে।

বজাই তেতিয়া ভাবি চাই কলে, “সঁচাকৈয়ে মাহুৰক স্তম্ভ-স্তম্ভ সকলো
ভগৱানেই দিয়ে। নহলে সোণভৰা লাওটো মই জানো লগুৱাক দিছিলোঁ?
ভৰাপি সি গৈ তাৰহে হাতত পৰিল। গতিকে মাহুৰে ভগৱানত ভাবনা
বাধি কান কৰি গলে ভগৱানে তাক সহায় কৰে।”

— x —

কাজিৰ বিচাৰ

তেতিয়া সময়ক বদলৈ আহিল মুকলিমানসকলৰ অধীনত। বৈয়াকনিহ
জিলাৰ চাৰিজন লগাৰে বেই সময়ত একেলগে থান আৰু মহাপাত্ৰ
লৈয়াৰ কৰিছিল। তেওঁলোকে পাওঁ-ছাঁইবৰা থান আৰু মহাপাত্ৰ সংগ্ৰহ
কৰি আনি একেলগে ওলাও জৰা কৰে আৰু থান উঠিলে বিকে।

এৰাৰ উৰালবোৰত নিগনিৰ মৰ উৎপাত হ'ল। কাক পাতিবলৈও নিগনি কলিত মৰে। তেওঁলোক চাৰিজন সদাগৰে ডেউয়া উৰেহটোকে উঠা যেকুৱী পুহিলে। যেকুৱীটোৱে উৰালবোৰৰ নিগনি বাৰি উৎপাত কৰিবলৈ ধৰিলে। বি ছই-এটা নিগনি মাৰিলে গুহিহঁতে পলাই পলাই গ'ল।

সদাগৰ কেইজনে যেকুৱীটোক অতিথৈ ধৰা আৰু আঁৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। আপতাবৰ হুচলৰ কাৰণে যেকুৱীটোৰ চাৰিজন ঠে চাৰিজনে ভগাই গৈ এডোকে একোখন ঠেঙৰ বয় লবলৈ ধৰিলে। এডোকে যেকুৱী-টোৰ ঠেঙত ছীৰা-মুত্ৰাবোৰ আৰি বি তাক সজাই-পকাই ৰাখে।

এদিন কথাত জাপ দি পৰোতে কিবা একাৰে যেকুৱীটোৰ ঠে এৰাৰ ভাগিল। বিজন সদাগৰৰ ভাগত পেই ঠেখন পৰিছিল তেওঁ বয়ত বিয়ৰ বেজাৰ পালে আৰু কথ-জাতি বি ভগ। ঠেখনত কাপোৰ খেৰিয়াই মাছি ধৰে।

এইদৰে কেইদিনমান গ'ল। যেকুৱীটো খোৰাই খোৰাই ইক-সিধৰলৈ ফুৰিব পৰা হ'ল।

যেকুৱীটো সদাগৰ-বাৰ্জনি-ধৰাৰ আখাৰ মাজত শোৱে। শুকলৈ ফুলী-ভলিচা পাৰি বিলেও সি আখাৰ মাজৰ পৰা ছাইত উঠে ভাল পায়। এদিন কেনবাটোকে ফেঁ ছাইত ফুৰি ফিৰিঙতি থকাত যেকুৱীটোৰ ঠেঙত বজা কাপোৰত জুই লাগিল। সি তৎ নাপাই জপিয়াই জপিয়াই উৰাল-বোৰৰ ওপৰত ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তাতে যবাগাত আৰু ধানৰ উৰাল আটাইবোৰতে জুই লাগিল। উৰালবোৰ পুৰি ছাই হৈ গ'ল। তাহাজি হুহুৰুই লজাত জুই দিয়াৰ দৰে হ'ল।

বিজন সদাগৰৰ খোৰা ঠেখন আছিল তেওঁক বাকী তিনিজনে কতি-পূৰণ দাবী কৰিলে; কিন্তু সোঁ-সেইখন ঠেঙত জুই লগাতহে উৰালবোৰ পুৰিল। খোৰা ঠেঙৰ মালিক-সদাগৰে কতিপূৰণ দিবলৈ লগত মোহোৱাত সকলোটি কাকিৰ ওচৰলৈ বিচাৰৰ কাৰণে গ'ল।

কাকিৱে বিচাৰ আৰম্ভ কৰিলে। এডোকে বটনাৰ বিষয়ে নিজৰ বক্তব্য ক'লে। তাৰ নিহিত তিনিজন সদাগৰে একেদৰে ক'লে যে খোৰা ঠেখন দাবী জনিত আছিল তেওঁ বাকী তিনিজনক কতিপূৰণ দিব লাগিব; কিন্তু সোঁ-সেইখন কাকিৱে তেওঁৰ।

কাজিয়ে ভাবিলে—‘মজিল হ’ল। মোৰ আচলতে আনো খোৰা-ঠেঙৰ পাত্ৰ?’ ভেঁও কলে, “নহয়, বিচাৰ ভেনেকুৱা হব নোৱাৰে। খোৰা ঠেঙনতো খোৰায়ে। বাকী তিনিখন ঠেঙেহে খোৰা ঠেঙনক কঢ়িয়াই নি এইখন ছুৰ্খটনা ঘটালে। গতিকে উচিত বিচাৰ কৰিলে বাকী তিনিজন সন্মানৰেহে খোৰা ঠেঙৰ মালিকক কতিপূৰণ দিব লাগে!”

কাজিৰ বিচাৰত সভাসদ স্তব্ধ হ’ল। সদাগৰসকলে ভেঁওৰ বিচাৰ মানিবলৈ বাধ্য হ’ল। বিচাৰমতেই কাৰ হ’ল।

— — —

ଅହିମ୍ସାର ମାଧୁ

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ବରଦା

প্ৰকাশক :

ঐতিহ্যবাহু চৌধুৰী

অসমীয়া সাহিত্য বজাৰ

পোষ্টবক্স নং ১, শিৱসাগৰ

পৰিবেশক :

চণ্ডীকান্ত চৌধুৰী

শিৱসাগৰ, অসম

[১৯০-১-২-৬৩]

প্ৰকাশকৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

প্ৰথম প্ৰকাশ : অক্টোবৰ ১৯৬৩

মূল্য : ০.৫০ টকা

মুদ্ৰক :

ঐক্যলীচৰণ পাল

নবজীৱন প্ৰেছ

৬৬ প্ৰে প্ৰিট, কলিকতা-৬

শ্রীমন্তীনাথ দাস মহৰ দেউতাৰ

কব-কবিতা

আগ কথা

সাধুকথা কোৱা আৰু জনা মাহুহৰ আধিম প্ৰযুক্তি। বাল্য আৰু কৈশোৰ কালত এই প্ৰযুক্তি সন্মুখোঁৱৰি গৈছিল হয়। সাধুকথা জন সাহিত্যৰে এটা ভাগৰ পাখা। ই মাহুহৰ মুখে মুখে পৰম্পৰাভাৱে চলি আহিছে। এনেকৈ যুগপৰবা যুগলৈ, জাতিপৰবা জাতিলৈ, দেশপৰবা দেশলৈ আৰু ভাষাপৰবা ভাষালৈ মুখে মুখে বাগৰি বাওঁতে ই কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত কেতিয়াবা কলাত্মক লাভ কৰাটোও তেনেটো বাস্তৱিক। সেই কাৰণেই বৌদ্ধ জাতকৰ আখ্যান বামাৱণমহাভাৰততো কিঞ্চিৎ পৃথক ৰূপত থকা পোৱা যায়।

সন্ধিয়াৰ সাধু ভেনে আঠ-চলিচটা সাধুৰ সমষ্টি : তিনি খণ্ডত বিভক্ত। প্ৰথম খণ্ডত বোজনা-কক্ষৰাত থকাৰ দৰে একো একো শাৰী বচনত সোমাই থকা সাধুকথা তেতিয়াটো অক্ষত কৰা হৈছে। 'উপকাৰীক অজগৰে খায়, তাৰ সাকী বিৰ্ভতা নাই'; 'প্ৰহাৰেণ ধনজয়'—আদি কথাবোৰ মাহুহৰ মুখে মুখে; কিন্তু এইবোৰত সুকান্দি থকা গল্পবোৰ শিশু কিয় ডেকাসকলৰো অনেক নাজানে। এনেবোৰ গল্প বা আখ্যান শিশু-কালত নিশিকিলে শিহুত শিকা টান হৈ পৰে। প্ৰথম খণ্ড ভেনে সাধুকথাৰ সমষ্টি। দ্বিতীয় খণ্ডত কান্দিৰী সাধু, কছাৰী সাধু, আহুৰিক সাধু আদি সাতোটা সাধু সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। তৃতীয় খণ্ড 'হৰমন্তৰ লগত বাহ-চক্ৰৰ বণ'ৰ দৰে বহুতপূৰ্ণ গোটোচেৰেক সাধুকথাৰ সম্বোধনা। বৌদ্ধ জাতকৰ কথা হিতোপদেশ, পুৰাণকাহিনীতো সোমাই থকাৰ দৰে 'পুৰুষ মুক্তিকো ভৱ', 'কৃত তস্য বহুতপঃ' আদি সংক্ৰান্ত আখ্যানবোৰো গীত্ৰ-

ভূঁয়ে সোবাই কেনেকৈ খাটি অসহীয়া হৈ ধ্বিছে ভাবিলে বিশ্বয় ঘাবিধ লাগে। এইবোৰত সংকুত পণ্ডিত আৰু চৌলব প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। 'সন্ধিয়াৰ সাধু'ত এনেবোৰ সাধুকথাও সংযোগ কৰা হৈছে। সংকলনটো কেনে হৈছে পাঠকৰ বিচাৰ্য্য।

চপলা সাহিত্য সমানে তপতে তপতে প্ৰকাশৰ ভাৱ গাত লৈ আমাক কৃতাৰ্থ কৰিছে। চপলাৰ এনে অসহীয়া সাহিত্য-সেৱা স্বৰ্ণময়াজত সুবিস্তৃত।

সাধুকথাবোৰ সুন্দৰকৈ নকল কৰি দিয়া কামত শ্ৰীতিভাজন শ্ৰীমান উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ বৰা আৰু মোৰ সহধৰ্ম্মিণী শ্ৰীমতী হিৰণ বৰুৱাই সহায় কৰিছে, আৰু কেঁচা-ছপা শুধৰোৱা কামত সুহৃদ প্ৰেমনাৰায়ণ দত্তই হাত উজাৰ দিছে। তেওঁলোক সবাবোৰ ওচৰত দিয়া উৰুবিয়াই শলাগ লাগিলোঁ। ইতি

চান্দমাৰী, গুৱাহাটী

২।১০।৬৩

}

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

সন্ধিয়াৰ সাধু

অমৰা মৰে, নিজৰা জৰে,

নিধনী বুলি এটা বৰ ছখীয়া মাজুহ আছিল। কপালৰ দ্বাৰা দাঁতিত পেলাই সি কোনোমতে ছবেলা ছমুঠি খায়। এদিন এইদৰে কষ্ট কৰি থাকোঁতে তাৰ মনত খেলালে—বোলে কথা বিঘাডাই মোক ধন-মোখ, টকা-কড়ি নিছিলে নাই, নানটোও দিলে নিধনী। এনে কষ্ট খাই সংসাৰত থকাতকৈ মৰাই ভাল।

এনেকৈ মনতে বিমৰ্ষিত কৰি থাকি হাবিয়ে-বনবিয়ে ওলাই বাবলৈ মনস্থ কৰি সি বৰবৰপৰা ওলাই গ'ল। কিছুদূৰ গৈয়ে সি গাঁৱৰ গাঁও-বুঢ়াক লগ পালে। নিধনীৰ মূখখন দেখিয়ে গাঁওবুঢ়াই ভাবিলে—ইয়াৰ আজি নিশ্চয় কিবা দুখটো হৈছে। তেওঁ তেতিয়া অছিলে—‘নিধনী, তোৰ বেথোন আজি মনটো মৰা! ক'ববাত কিবা দান-ভগব লগাইছ নে কি?’

নিধনীয়ে নিজৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ কথা কলে; নিজৰ নিধনী নানটোৰ কাৰণেও খেদ কৰিলে। গাঁওবুঢ়াই নিধনীৰ লগতে কথা পাতি বাবলৈ ধৰিলে।

কিছু দূৰ গৈ য়ো এজোপা শুকান গছ দেখিলে। গাঁওবুঢ়াই অছিলে—

—‘এইডাল কি গছ নিধনী?’

—‘গাঁওবুঢ়া ককাই, এইডাল অমৰা গছ।’ নিধনীয়ে কলে।

—‘হয়নে? অমৰা বহি বেথোন ই মৰি শুকাই আছে?’ গাঁওবুঢ়াই অছিলে।

‘হয়! কথাটো বেথোন কেনে! নিধনীও কলে। য়ো আকৌ বাবলৈ ধৰিলে।

আক কিছু দূৰ গৈ য়ো এখন বাহাবৰ দাঁতিত এটা নিধীয়া দেখিলে। সৰু পৰ্বতীয়া নিধীয়া। য়ো দেখে নৈ তাৰ নিধীয়া পানীত হাত-মুখ

মুই হাতৰ চলুত পানী খালে। তাৰ পাহত গাঁওবুচাই কলে—‘এইটোৰ নাম কি নিধনী?’

—‘ইয়াৰ নাম নিজবা।’

—‘নিজবা বহি দেখোন ই সোঁ শিলটোৰ কাৰেদি জিব্জিব্ৰৈ বহি ওলাইছে। ই অকুলে নিজবাক বাক পালে কেবলকৈ?’

নিধনীয়ে কলে—‘হয়, কেনে কথা দেখোন।’ আকৌ দুয়ো কথাই-বাহে বাবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ আকৌ পঞ্চাৰু হাল বাই থকা হালোৱা এটা দেখি গাঁওবুচাই হুখিলে—‘ভাইটি, ভোমাৰ নাম কি?’

—‘বোৰ নাম মৰা।’

—‘মৰায়ে হাল বায় নে এই আকৌ?’

—‘এবা, খাই লৈ থাকিবলৈ হলে মৰায়ে হাল বাব লাগিব, তাত লাজটো কিহৰ? বোৰ নামটোহে মৰা, মই জানো মৰা মাজহ?’

কথাটো শুনি নিধনী আৰু গাঁওবুচা দুয়ো অলপ হাঁহিলে আৰু পুনৰ বাবলৈ লাগিল। অলপ দূৰ গৈয়ে এইবাৰ তেওঁলোকে এজনী জৰীয়া ছোৱালী দেখিলে। ছোৱালীজনী এতিয়াৰ বৰে খুনীয়া, কিন্তু বেচেৰীৰ পিছা আশোৰেহে ভেৰেই কটাইছিল। কি ছোৱালীৰ কি গতি বুলি দুয়োবোৰ মনত অলপ পুতৌ উপজিল। নিধনীয়ে এইবাৰ নিজেই হুখিলে—‘আই, ভোমাৰ নাম কি, ক’ত থকা?’

ছোৱালীজনীয়ে টপবাই উত্তৰ দিলে—‘মোৰ নাম লক্ষ্মী। মই এই গাঁৱতে থাকোঁ।’ গাঁওবুচাই কলে—‘নিধনী, ই দেখোন কেনে কথা? নামত লক্ষ্মী, কামতো লক্ষ্মী, পিছে কিন্তু কটাকনি। নামটো, কিন্তু কটক, কাৰেহে লাগে; নহয় জানো, নিধনী?’

নিধনীয়ে ভেঁতিয়া কলে—‘হয়, বেগুৰে। বেগুৰে বোৱা নাম ঠিকেই দৈছে। মই ধনী নায় লগে, কামহে, হয়।’

ভেঁতিয়া গাঁওবুচাই চোলাথ এটা মাতি কলে—‘শুন। নিধনী, তুমি, অকুলে আজিৰপৰা, মাজহক, কৰা—

‘অমৰা মৰে, নিজবা বৰে, মৰাই বায় হাল।

লক্ষ্মীৰ চিকান, কটাকনি, মোৰ নাম নিধনীয়ে, আৰু।

উপায় প'ল ওপক'লৈ

এক আছিল পতাইত চোখ। সি ধৰা নপৰে আক পৰিলেও কিবা বুঝি কবি ব'তে থয় তাৰপৰায়ে পলাই পজাং দিহে।

এদিন এবৰত চুব কৰিবলৈ ঘেঁৰা-কাটি সি ব'হৰ ভিতৰ লোৱান। এনেহে লেখব ইচ্ছা—সিবিহঁতে সাৰ পালে আক তাক ধৰি থকৰ কোবত নাক-কাণ কাটি এৰি দিবলৈ ওলাল। সি তেতিয়া কলে—‘বহ লামে’ ভাইহঁত, মোৰ নাক-কাণ বি’কাটা কাটা, কিন্তু এই বীষল চুলিকোছাৰ আগটো বাতে নাকটা। কাটিলে মই স্নিগ্ধে মৰিম। মোৰ আগে মৰাৰ আগতে কৈ গৈছিল যে এই চুলিকোছা মোৰ মিয়ান দিন থাকে সিয়ান দিনলৈ মই দুখত নপৰো আক মোক চুৰি বিজাত কোনেও ধৰিব নোৱাৰিব। আজি কিন্তু কিয় এনে হ’ল জীৱো? আইৰ সেই কথাৰ মোৰ কাণত হ’লে আজিও আজি আছে, বোলে—বোপাই,

‘নাক-কাণ কাটিলে ভৌৰ আহিব বাখৰা’;

এই চুলিকোছা কাটিলে কিন্তু নাচে কোনো ধৰ।

‘চোৰ’ এনে আঁকবা’ কথা ভনি এনে পোনেই পৈ বৰ পোৰাৰ ওপৰত পৰা পোৰাৰ ওপৰত উলিয়াই আনি ভাৰ চুলিকোছা কাটি এৰি দিলে। চোৰে ‘ভুলি ভুলি’ কাকি বেপুৱালে আক তেনে ক’ৰি আগলৈ নকৰো বুলি এতিয়া কবি বিহাৰ ললে।

অন্ত এদিন সি আকৌ ‘অন্ত এবৰত’ দাঁতি সিঁহি থাকি চুব কৰিবলৈ লোৱাওতে ধৰা পৰিল। ‘জাক’ হাতত ধৰি পোহৰলৈ টানি নিওতে হাত-বোৰ কবি সিনো কয় কি—বোলে ‘মোৰ অন্ত সঁকলো’ গ’হঁতে ধৰা ভাইহঁত কিন্তু নাকটোত ‘বৰখিৰা’ ঘেঁই। ‘ভীকে’ কবিলে মই বিজাতে মৰিম।’

কথা ভনি সিবিহঁতে ভাবিলে—‘ভেঙে’ ইয়াৰ নাকতে কিবা ওপৰত কথা আছে হবলা। বাক ভেঙে নাকতে ধৰা দাওকচোন।’ এইবুলি ঘেঁই গিৰি-হঁতে ভাৰ নাকত ধৰিলে—সি পোনেই উচাল দাৰি এৰাই পজাং দিলে।

তৃতীয়তে এদিন আকৌ বাতি নৌপুৱাওঁতে সি গৈ এঘৰৰ চোতালৰ কাষৰ কাকিনী তামোলৰ চুব কৰিবলৈ উঠিল। গিৰিহঁতে গম পাই চাকি জোঁৰ আহি জলাই তাক তামোলৰ আগত উঠি থকা দেখি নানা প্ৰকাৰে ভৰ্জন-গৰ্জন কৰি নাযি আহিবলৈ কলে। সি কৰিলে কি? সি পোনেই জেপৰপৰা কত্ৰাকৰ মালা উলিয়াই ডিঙিত শিকি ললে আৰু তললৈ অলপ নাযি আহি জোঁৰৰ পোহৰত মাত্ৰহে দেখাকৈ হাত বোৰ কৰি ওপৰৰ কালে চাই কবলৈ ধৰিলে—

‘উপায় গ’ল ওপৰলৈ, বুদ্ধি বল ভিতৰলৈ, কিনো প্ৰভু ভগৱন্তৰ লীলা।
বৈকুণ্ঠলৈ নিওঁ বুলি আনি প্ৰভুই দেখোন তামোলৰ গছত তুলি দিলা।’

‘গিৰিহঁতে শুনি তাক নমাই আনি ঘটনাটো নো কি হুখিলে। সি কলে
‘কাকনো কম, কোনে পতিয়াব; যাবে আগত কম সেয়ে লঠিয়াব।—
তথাপি হুখিছে যেতিয়া সঁচা কথাটো কোৱা ভাল। আজি শুই থাকোঁতে
মাজনিশা সপোনত দেখিলোঁ, স্বয়ং ভগৱানে আহি মোক দেখা দি কৈছে,
এই তামোলৰ গছত উঠিলে হেনো মই আজি বৰ্গলৈ যাব পাৰিম। তেওঁ
মোক তামোলৰ আগৰপৰা সোঁন্দৰীৰে বৰ্গলৈ নিবহি। পিছে দেখোন ই
কাৰি পথ নহয় যেন পাওঁ; হলেনো আশোনালোকে মোক আঙুৰি ধৰেহি
নে? বেৰডাৱো বিছা কয় বোপাই ঠু। সেয়েহে কংসই হব পায় কৈছিল—

‘আচোক মহন্ত, বেৰে বিছা মাতে, কি ভৈল কালৰ গতি!’

ডিঙিত মালা-খতা বেধি আৰু মুখত এনে সাধু কথা ভনি গিৰিহঁত
তাব কথাতে পতিয়ল গ’ল, আৰু তাক এৰি দিলে। সি তেতিয়া আকৌ
মুখত হৰিনাম লৈ কবলৈ গতি কৰিলে—। ঘটনাটো হলে আজিও নকবোৱে
জোক মাতি কয়—

‘উপায় গ’ল ওপৰলৈ, বুদ্ধি গ’ল ভিতৰলৈ,

কিনো প্ৰভু ভগৱন্তৰ লীলা;

বৈকুণ্ঠক নিওঁ বুলি প্ৰভুই

তামোলৰ গছত তুলি দিলা।’

প্ৰহাৰেণ ধনঞ্জয়

আমাৰ সাধুৰ ধনঞ্জয় কিন্তু মহাবীৰ ধনঞ্জয় নহয় যেই, ধনঞ্জয় বাহুও নহয়। জেঁৱাই ধনঞ্জয়হে। শহুৰৰ ঘৰত জেঁৱাই ল'ৰাৰ আদৰ অস্ত-সকলৰ বাবে জঁৰাৰ বস্তু। শাহুৱেকে বোলে নিজৰ শো-ভকৈও জেঁৱাই ল'ৰাকহে বেছি আদৰ কৰে। সেই বাবেই কোৱা হয়—‘ভাত খাবা আহৰ আৰু ভাত খাবা শাহৰ।’

এবাৰ এনেকুৱা শহুৰ-শাহুৰ আদৰ বিচৰা চাৰিজন জেঁৱায়েক ব'হাগৰ বিহত কোনো এক শহুৰৰ ঘৰলৈ বিহু খাবলৈ গ'ল। একেই জেঁৱাই ল'ৰা, তাতে আকৌ ব'হাগৰ বিহু। আদৰ-সাৱৰৰ সীমা নাইকিয়া হ'ল। শহুৰ-শাহুৰ মৰমত মজি জেঁৱাই ল'ৰাইতে ঘৰলৈকে উভতিবলৈ মন-কাণ নকৰাই হ'ল। এনেকৈ গোটেই ব'হাগ মাহ গ'ল; ছেঠো গৈ গৈ শেষ হ'ব হ'ল; তথাপি কিন্তু জেঁৱাই ল'ৰাইতে ঘৰলৈ উভতিবলৈ মন-কাণ কৰা নাই। তাকে দেখি বৰগিৰিয়েক আৰু খুলশাগিয়েকহঁতৰ চকু পিন্ধপিতাই আছে। কিন্তু থাকিলে কি হ'ব? মুখ ফুটাই ডেঙলোকে ভিনিহিয়েক-বৈনায়েকহঁতক একো কব নোৱাৰে, জানোচা যাক-বাপেকে যোৱা পায়, এই ভয়ত।

চাৰিজন জেঁৱাইৰে আকৌ ভেৰ আছিল বেলেন বেলেন ধৰণৰ। ধোৱাতো এতেকে বিচাছিল একো এটোটা পৃথক জুতি। ধোৱাৰ পৰত ঘৰ-জেঁৱায়ে বিচাৰে বিট; বিটীৰ জনক লাগে বহিবলৈ এখন ককীয়া; তৃতীয় জনক লাগে গবৰ গবৰ তাক-আজা, পইতা-কৰকাৰ তেওঁ লাহকে হুতনে; চতুৰ্থ জন আছিল কিন্তু ‘হাহেবেঙ-ভাল-হাহেবেঙ-ভাল’ কিৰা : ধোৱাৰ সময়ত ভাল মুখৰ দাত ঝু-আৰাৰ পাগেই তেওঁ জুই হয়। চাৰিযো পৰিকৃতি চাৰি ধৰণৰ।

এইবোৰে এখিৰ-হাখিৰ, এসময়ক-হুলসায়কৈ পূৰ্বা হুয়াৰ পাৰ ৱৈ ৰোৱাত গিহঁতৰ বৰগিৰিয়েক-খুলশাগিয়েক ল'ৰাই কেইজন লগ ৱৈ আলচ কৰিলে, ‘বোৰে—এই কৰাই কৰা নহয়। এইতৰ বহুলৰ ভাল নহয়। কেইজোৱাই

মাকক খুলি খুলি খাই শেষ করিহে ওলাই বোরাব হবে আবারো পৈতৃক
সম্পত্তি সোপাকে খাই থবছ কবি শেষ হলেহে ইহঁত উত্ততিব যেন পাওঁ।
গতিফে বেনে কুহু বেনে টাডোন নদীরদেহে ষ্টিক হব। এই বুলি সিইতে
এটা উপায় উলিয়ালে।

সবাতোকৈ ডাঙর জন জোঁরাইব নাম হবি। হবিরে নবায় ডাঙর
জনত বিউ বিচাবে। ভেতিয়া সিইতে হল কবি একেবাহে কেইবাখিনো
হবিক ডাঙর জনত বিউ বিবিলে। বুজিলেও বিউ আই বুলি কয়।
ডাঙে হবিরে বব অপমান পালে আক এখিন বাঁতিপুরা কাকো বহতা-
নোবোলাকৈ শহবেকব বব এবি গুটি গ'ল।

দ্বিতীয় জোঁরাইব নাম মাধব। মাধব যে মাধবেই। খোদাত এওঁবে।
বাচ-বিচার নাই, কিন্তু হলে খাওঁতে বহিবলৈ ববগীবাখর মনলে বচলে।
ববগিবিরেক-বুলশানিরেকইতে এওঁক একেবাহে কেইবাখিনো খোরাব লম্বত
বহিবলৈ ববগীবা নিবি খেবিলে।

তৃত্বীয় জোঁরাই পুণ্ডরিকাক বোলাজরব পাল পবিল। এওঁ
পইতা বা জুজ্বা ডাঙ মাখায়। এখিন হলকবি পুণ্ডরিকাক পইতাডাঙ
খায়লৈ দিয়াড এওঁ। বব অপমান পালে আক কাকো একো নোকোরাই
সময়ানে ববলৈ গুটি গ'ল।

বাকী ব'ল এতিয়া চতুর্থ জোঁরাই। এওঁব নাম বরকর। এওঁ কিন্তু
অতিমান কথা দিবর মোক বহর। বাকী শালপতিয়েক কেইজন অভিমান
করি মোরা বেধি দেওঁ কর—অভিমান করিলে কি হব? শাল-শালব
সকলক-মিলব বর বুলি নয় জানে, নবন সেইময়ে হি মোরা বার ডাকে
হেনেকৈ পোতা বার হাই হুয়েরে মালিব জানে। ববগিবিরেক-বুলশানি-
কোনইতে অসামান্যকান অসামান্য কতক এওঁক খেদিব মোয়ালিলে। তুলনক
এখিলেও কর্তব্য মোরা মিলক মোক এওঁ।

ডাকে বেধি সিইত আটায়ে মিলি আসচ কবি এখিনা খাওঁক বচসানে
বরকরক আটায়ে অতিবিলে আসিয়া সিই বিলে। কাক মোকক থাকিব
সেইখনি বরকরে ববকরা ওলাই বিলে বরক। বরকরে মিয়ানে জানে,
বুলশানিরেকইতে মিয়ানে খেয়ে। এইময়ে সবিস্তার, সবিস্তারক
বরকর

ঘৰ পালেগৈ। মাজ বাটৰপৰা খুলশালিয়েকহঁতে তেওঁক খেদিব এৰি উভতি গ'ল। ধনঞ্জয়ে গৈ ঘৰ পাঠ আজিকোপতি তাৰে—বৰগিৰিয়েক-খুলশালিয়েকহঁতে তেওঁক ইমানকৈ মাৰিলে কিয়? কিন্তু তাৰ হলে কাৰণ বিচাৰি নাপায়। 'প্ৰহাৰেণ ধনঞ্জয়ঃ' কথাৰাৰ আজিও সকলোৰে মূখে মূখে হৈ আছে। *

* 'প্ৰহাৰেণ ধনঞ্জয়ঃ' আচলতে এটা সংস্কৃত শ্লোকৰ অংশ বিশেষ। ওপৰৰ ঘটনাটো সংস্কৃতৰপৰা আহি অসমীয়াত সোমাই 'প্ৰহাৰেণ ধনঞ্জয়ঃ' কথাৰাৰ অবিকৃতভাৱে অসমীয়াত এৰিছে।

'হবিবিনা হৰিধাত বিন'পীঠেন মাধৱঃ।

কদনে পুণ্ডৰিকাক্ষঃ প্ৰহাৰেণ ধনঞ্জয়ঃ'

গগত হৰিল গজহস্তি

আহোম বজাৰ দিনৰ কথা। বজাৰ এটা হাতী আছিল—বৰ মৰমৰ হাতী। প্ৰকাণ্ড দাঁতাল হাতী আছিল যদিও প্ৰকৃততে আছিল সি বৰ শক্ত। বজাই তাক স্বাধীনভাৱে ফুৰিবলৈ এৰি দি থৈছিল। সিও মুকলি মনে চৰি থাকি ইমান উদঙীয়া হৈ পৰিছিল যে পিছলৈ কাৰো কোনো কথাটলৈ কেৰেপ নকৰা হৈ পৰিছিল।

এদিন জাৰকালি সি হাবিৰ কাৰেৰি গৈ থাকোঁতে আগত এটা ফেটী-গোম সাপ দেখিলে। সাপটো সি যোৱা বাটৰ মাজতে নিঠিত ব'ল লগাই পৰি আছিল। হাতীটোৱে ভাবিলে—মই হলো বজাৰ গজহস্তী; ই কটা বুকেৰে চুচৰি ফুৰা টোকোনা সাপ। সি মোক দেখি সেৱা জনাব লাগে। তাকে নকৰি সি দেখোন মোক বাট এৰি দিবই নোখোজে। ইয়াকে বোলে—'কালো কাল বিপৰীত কাল, হৰিধে চেলেকে বাঘৰ গাল।' বাক তাক এসেকা দিম এতিয়াই। ইয়াকে ভাবি সি আগবাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে।

ইকালে সাপটোৱে ভাবিলে—বৰ-মৰিচ, পত-পতী সকলোৱে ফেটী-গোম সাপৰ নাম শুনিলে আঁতৰি পলায়। এই লোখোমা হাতীটোৱে দেখোন গাব

ফালেহে খেদি আহিব খোজে। বহু বাক, চিনি পাবি মই বাপেৰ কেনে।
—এই ভাবি সি ফেট তুলি ফোঁচ-ফোঁচাই বাট আগুচি ধৰিলে।

হাতীয়েও গশস্ত ওফন্দি আহি সাপৰ কঁকালতে গচকা মাৰি দিলে।
তেতিয়া সাপে তাৰ ঠেঙত ভালকৈ তিনি-চাৰি খোট মাৰি তেজ উলিয়ালে।
হাতীৰ গাত গোম সাপৰ বিষ লাগিল। সি অলপ দূৰ গৈয়ে আলিৰ
কাষত পৰি মৰি থাকিল।

ইফালে হাতীৰ গচকাত সাপৰো পেটু ছিগি গৈছিল। সিও অলপ
দূৰ কোনোমতে চুঁচৰি গৈ হাতীৰ দাঁতিতে পৰি মৰি থাকিল।

মৰা হাতীটো খাবৰ কাৰণে শব্দ আছিল। শব্দে দেখে হাতীটোৰ
কোনো পিনেদি একো ক্ষতি-ক্ষণ নাই। ছালখন হুফুটালে মঙহ খোৱা নাযায়।
গতিকৈ সিহঁতে ঠোটেৰে খুঁটি খুঁটি কোনোমতে এটা বিদ্ধা কৰি লৈ সেই
পিনেদি হাতীৰ পেটৰ ভিতৰলৈ সোমাই তাৰ মঙহ খাবলৈ ধৰিলে। দুই-
তিনিদিন তেনেকৈ মঙহ খাই খাই সিহঁত ভিতৰৰপৰা ওলায়ে নাছিল।
ইফালে বিদ্ধাটোও ব'দ-বতাহত ক্ৰমে বন্ধ হৈ নাইকিয়া হ'ল। শব্দবোৰ
হাতীৰ পেটৰপৰা ওলাব নোৱাৰি ভিতৰতে মৰি থাকিল।

তাৰে কিছুমান দিন পাছতে ভোম নামে খৰিকটীয়া এটা যাওক সেই
পিনেদি। সি ব'দত হাতীটোৰ জিলিকি থকা দাঁত যোৰ দেখি পচা
গোন্ধলৈ কেৰেপ নকৰি ওচৰ চাপিল, আৰু দাঁতযোৰ কাটি উলিয়াই
নি বিক্ৰী কৰি ধন ঘটাব পাৰিব বুলি ভাবি কুঠাৰেৰে তাৰে এটাত
ঘপিয়াই লৈ টানিবলৈ ধৰিলে। বহুত পৰৰ পাছত আজুৰি থাকোঁতে
থাকোঁতে এটা দাঁত ভট্ কৰি উৰালি আহিল আৰু ভোমৰ পেটত
সোমাল। ভোম খৰিকাত দিয়া মাছৰ দৰে হৈ পৰি ব'ল, আৰু মৰিল।

এই ঘটনাবোৰ আদিৰপৰা অন্তলৈকে ওচৰৰ হালোৱা মাছবোৰে
দেখি শুনি আছিল। সিহঁতে ডেতিয়া ফকৰা এটা বঁচি কবলৈ এবিলে—

গশস্ত মৰিল গজহুতী
কোঁপাই মৰিল গোম;
ন থাকিলে নকল মৰিল;
আজুৰি মৰিল ভোম।

‘পুনৰ মুচিকো ভৱ’

লুইতৰপৰা প্ৰায় দহ মাইল দূৰত বশিষ্ঠাশ্ৰম। পূৰ্ণ কালত বশিষ্ঠ
মুনিয়ে তাত বহি তপস্বী কৰিছিল। বশিষ্ঠাশ্ৰমৰ ওচৰতে সন্ধ্যা, ললিতা
আৰু কান্তা এই তিনিওটা নিজৰা মিলি এটা হৈ বৈ গৈছে।

এদিন আশ্ৰমত মহামুনি বশিষ্ঠ ঋষি তপস্বী কৰি বহি আছিল। এনে
সময়তে ওপৰৰপৰা এটা নিগনি আহি ঋষিৰ মূৰতে পৰিল। ঋষিয়ে চকু
মেলি চালে! তেওঁ দেখিলে—এটা নিগনি মেকুৰীৰ খোৱাত তৎ নাপাই
লৰি পলাব খোজোতে, গছৰ ডাল এটাৰপৰা তেওঁৰ মূৰতে জপিয়াই
পৰিছে।

ঋষিয়ে নিগনিটো হাতত লৈ মৰমেৰে তাৰ গাত হাত বুলাই দি
ভাবিলে—বেচেৰা নিগনিটো এটা নিম্যাখিত প্ৰাণী। মেকুৰীয়ে আজি নহলেও
কালিলৈ ডাক খাই পলাব। গতিকে ডাক বন্ধা কৰিবৰ বাবে মেকুৰীলৈ
পৰিবৰ্ত্তন কৰা উচিত হব। ইয়াকে ভাবি তেওঁ কমণ্ডলুৰ পানী গাত
চতিয়াই দি নিগনিটোক মেকুৰীত পৰিণত কৰিলে।

কিছুদিনৰ পাছত ঋষিয়ে দেখে মেকুৰীটো আশ্ৰমৰ দাঁতিৰ কুকুৰ
এটাৰ ভয়ত পলাই পলাই কৰে। ইয়াকে দেখি তেওঁৰ মৰমৰ মেকুৰী-
টোলৈ পুনঃ পুতৌ জগিল। তেওঁ এইবাৰ মেকুৰীটোক এটা ধুনীয়া কুকুৰলৈ
পৰিবৰ্ত্তন কৰিলে।

দিন হাবলৈ ধৰিলে। এদিন দুপৰীয়া ঋষিয়ে গছৰ নীতল হাঁত বহি
বিজ্ঞায় লৈ থাকোঁতে দেখিবলৈ পালে যে তেওঁৰ মৰমৰ কুকুৰটোক এটা
নাহবকুটীকী বাঘে খাবলৈ খেদি লৈ কুৰিছে। প্ৰাণৰ আশত কুকুৰটো
লৰি আহি ঋষিৰ কোলাতে টটিল। বাঘ ঋষিক দেখি উভতি হাবলৈ
গ'ল। ঋষিয়ে তেতিয়া ভৱিষ্ণুভলৈ আৰু নিশ্চিত হবৰ কাৰণে কুকুৰটোক
এইবাৰ এটা নাহবকুটীকী বাঘত পৰিণত কৰি আশ্ৰমতৈ বাহিলে।

অশ্রমত নাহবফুটুকা বাঘটো এনিয়া উঠিবজা বহিবজ। হৈ পবিল ।
 কাকো সি গণাগণ নকবা হল। তাব কি আশ্রমব জীৱ জন্তুবোবে কোৱা
 কাণত পৰে যে সি ঋষিয়ে সজা বাধহে। সেই কথাটে শুনিলে তাব
 বৰ লাজ লাগে। সি এদিন ভাবিলে—এই বুঢ়া ঋষিটো জীয়াই থাকে
 মানে তাব সেই লজ্জাজনক জন্ম-কাহিনাটো সকলোৱে সদায় কৈ তাক
 ইতিকিং কৰিয়ে থাকিব। গতিকে সি তাব কণ কঠিয়া মাৰি ধোৱাটোহে
 উচিত হব।

এনেকৈ গুণা-গথা কৰি সি এদিন ছেগ বুজি খাঙ বুলি ঋষিব ওপৰতে
 জপিয়াই পৰিল। তপৰ বলত ঋষিৰ তৎক্ষণাৎ সকলো কথা বুজিব
 পাৰি—‘পুনমুচিকে ভৱ’ বুলি সেই ব্ৰহ্মটোৰ চৰ পঢ়াবলৈ পুনঃ এটি
 ক্ষুদ্ৰ নিগনিত পৰিণত হ'বিলে।

নীচ লোকৰে উন্নতি এনেকু ই। সেই দিন হ'ব ঋষিৰ সেই ‘পুনমু-
 চিকে ভা বাক্য এট প্ৰবচন হৈ বস।

তিৰোক নকবা হিত

তেতিয়া আমাৰ দেশৰ বজা আছিল আহোমসকল। গড়গাঁৱত আছিল
 তেৰাসকলৰ ৰাজধানী। ৰাজধানীৰ ওচৰৰে গাঁও এখনত এহাল ডেকা-
 ডেকেবী বাস কৰিছিল। সিহঁতৰ ভিতৰত বৰ শিল। সিহঁত বহুত দিনলৈ
 সিহঁতৰ সা-সম্পত্তি একো হোৱা নাছিল। সেইবাবে দুয়োৰো মনত বেজাৰ।
 যবখন গুৱনি কৰিবলৈ ল'ৰা-ছোৱালী দুগৰা বাবেই হওক বা অস্ত্ৰ কিবা
 ক্ৰমেণতে হওক দুয়োৰো মাজত কেতিয়াবা খুট-খাটকৈ দন্দ-কাঁজিয়াও

এদিন কেঁবা-দুগৰীয়া হালতলীৰপৰা আহি গিৰিয়েকে বৈদ্যদেবৰ হাতত

টোপোলা এটা দি কলে—‘হোৱা, সদায় মঙহ খাওঁ, মঙহ খাওঁ কৰি থাকা, আজি বান্ধি বাঁচি জিহান পাৰা খোৱা। কাকো নক্সা।’

ঘৈণীয়েকে কলে—‘কিনে, নন্দলগীয়া যথাকো ২ল ৭ কিহৰ নো মঙহ আনিলে? কোন বা দিলে?’

—‘যিহৰে ২২২ তালৈ বান্ধা। খোৱা যাক। অক মঙহ দিবলৈ নো আমাৰ কোন আছে? শত্ৰুৰ শত্ৰুবেও আভিকালি পুৰাণ জী-জোঁৱাই বুলি আমাক খবৰদে নন্দৰে। পিছে ভগব লাগিলেহে ভগে, নাল গিলেনো ক’ৰপৰা ভাগিব?’ তুমি কিং মোৰে শত্ৰু, কাৰো তাকত নক্সা। ম’ৰা চবাইৰ মঙহ। সিং বচাবৰ ম’ৰা। মোৰ হালৰ আগে আগে ফুৰিছিলহি, খেদিলেও নায’ব। খং উঠি ওচাৰিবে মোৰ মাৰি দিলোঁ, মাৰি থাৰিল। তাকে কুট-বাছি আনিছোঁ। —গিৰিয়েকে কলে।

—‘আপুনি সিংহ বান্ধৰে মোৰেবে’ কাণ খুৱাইছে। মোৰ হলে ভয়হে লাগিছে।’ ঘৈণীয়েকে কলে।

—‘তুমি তিব্বত ম’ৰা। তোমাৰ য লাগিবই। বাক যি দায় লাগে মোৰ গাত লাগিব, তুমি ভালকৈ বান্ধাগৈ।’ গিৰিয়েকে এনেকৈ কৈ ঘৈণীয়েকক বান্ধনি-ঘৰলৈ পঠাই দিলে।

হুয়ো সেই মঙহ খাই কেংদিনবান যিলা খ্ৰীতিত কাল কটালে। পিছে—পুনৰেব পাণী, পুনৰেব দৰিদ্ৰঃ। আকো হুয়োৰো ভিতৰত কাজিয়া-পেচাল হবলৈ ধৰিলে। ঘৈণীয়েকৰ এতিয়া আক ফুটনি বাটল। তাই ভাবে, তাই যেন বজা-ঘৰত খবৰ দিলেই গিৰিয়েকৰ বিনা খিচাবে কাচি-কাটেক কিবা হৈ যাব, গতিকে গিৰিয়েকে তাইক ভয় কৰি চলিব লাগে।

সিফালে হাজাৰেই ২৫ক, গিৰিয়েকো মতা মানুহ। ঘৈণীয়েকৰ ঘৰ বৰ কথা শুনে কেনেকৈ? এদিন গিৰিয়েকে হালতলীৰপৰা আহি কিবা কথাত খং উঠাত ঘৈণীয়েকৰ শিঠিত হালোৱা লক ছিঙিলে। ঘৈণীয়েকেও খঙে চাটত পোনেই গৈ বজাঘৰত উপস্থিত হৈ কলে,—‘মহাৰাজৰ যে এটা ম’ৰা চবাই হেৰাইছিল সেইটো হলে আমাৰ তেৱেই মাৰি নিছিল। মাৰি হুয়ো খাইছিলোঁ। শাপ কথা এই—চাকি বাধিব নোৱাৰি মহাৰাজৰ আনন্দ হৈ কাটিবলৈ আহিছোঁ।’

বজাই তাইব কথা শুনি পড়িয়ন গ'ল আৰু তাইব সিৰিয়েকক ধৰাই নি বন্দীশালত কেইদিনমান ৰাখিলে। তাৰ পিছত এদিন উলিয়াই আনি কলে—‘হয় নে, তোৰ ইমান সাহস? তই বজাৰ ম'ৰা-চৰাই মাৰিও ভোজ খাবলৈ সাহ কৰ? কিয় এই কাম কৰিছিলি শীঘ্ৰে ক। নহলে আজি তোৰ শিৰশ্ছেদ হব।’

ডেকাজনে কলে—‘মহাৰাজ, কাটকে বা মাৰকে, মই সঁচা কথা কয়। মহাৰাজ, মাহুহে যে কয়—তিবী, মিৰি, ভাটৌ, কোৱা, এই চাৰিও আশয় নোপোৱা—ই অৱবোৰত সঁচা নহলেও মোৰ তিবীজনী সম্পৰ্কে হলে তেনেই সঁচা। মহাৰাজ, তাইব কথা সম্পূৰ্ণ মিচা। মই তাইক খঙৰ কোবত উধেযুধে কোবাইছিলোঁ—তাৰে প্ৰতিশোধ তাই এইধৰে লৈছেহি। আচল কথাটো এই—মই এদিন হাল বাই থাকোঁতে মহাৰাজৰ ম'ৰা চৰাই এটাই হালৰ আগত বাবে বাবে লৰি-ধাপৰি মোৰ হালোৱা গৰুৰ চক খুৱাইছিল। মই তাক নি আমাৰ বাৰীৰ চুকতে মাটি থকা গাঁত এটাত থৈ দাৰ মুখখন যতনেৰে গছৰ পাতোধি ঢাকি ৰাখিছিলোঁ। খাবলৈ তাক মই সদায় আহাৰ-পানী যতনাই দিছিলোঁ। সি বিচক্ৰ আজিও মোৰ বাৰীৰ যুৰতে মই কোৱা ঠাইত আছে। লাগিলে কটকী পঠাই চোৱাব পাৰে, মহাৰাজ।’

বজাই তুৰন্তে কটকী পঠাই পৰীক্ষা কৰালে। কটকীয়ে গৈ ম'ৰাটোক ঠিক সি কোৱাৰদৰে গাঁত এটাৰ ভিতৰত ঢালি ধৰি থকা পাই বজাক কলেহি। বজাই আদেশ দিয়াত ম'ৰাটো তাৰপৰা বাঁহসভালৈ অনা হ'ল; মাহুহজনে সত্য কথা কোৱা বাবে বজাৰপৰা বহুত ধন-সোণ পুৰস্কাৰ পালে। এই ঘটনাটোক সি গৈ গাঁৱৰ সকলো লোককে ফকৰা এটা সাজি কলে—

তিবীক নকৰা (১) হিত

গাঁৱৰ জিতুৰত ম'ৰাই ঢালি ধৰে

বৰ্গদেৱৰ চকল চিত।

(১) কোনো কোনোৱে নকৰাৰ ঠাইত ‘নকৰিবা’ বুলিও কয়।

ভোৰো অৰ্দ্ধঃ মোৰো অৰ্দ্ধঃ

আগৰ দিনত কামৰূপ আৰু দৰং জিলাৰ বায়ু আৰু বৈৱৰ্ত্তনকলে উজনিৰ শিৱসাগৰ, লক্ষীমপুৰ আদি জিলালৈ গৈ প্ৰাক্ আদি কৰি বহুত ধন-সম্পত্তি আনিছিল। তাকে উজান ফুৰা বুলিছিল। তেনে উজান-ফুৰাৰ গল্প বহুত আছে।

এদিন তেনেকৈ উজান ফুৰিবলৈ গৈ কোনো এক বায়ুৰে এজন নৰীয়াল মাহুৰৰ ঘৰত পুৰোহিত হৈ শৰাধ কৰিবলৈ 'ওলাল। তেওঁ কলে—'মৃতকৰ তৃপ্তিৰ কাৰণে তেওঁৰ জীৱিত কালত তেওঁৰ যিবোৰ বস্তু ভাল পাইছিল সেইবোৰ অপৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে শৰাধত দিলে আত্মাৰ শীঘ্ৰে সদগতি হয়। লোভ থাকিলে আত্মাই মুক্তি নাপায়, গতিকে শৰাধত বস্তু এনেকৈ দিব লাগে যাতে মৃতকৰ লোভ আৰু নাইকিয়া হয়।'

এইদৰে গোটা বোঁ মাছ, পাৰ, কৰী, হাঁহ আদিত বাহিৰেও কাপোৰ-কানি, লোটা, বাটি আদি অনেক ওলাল। পঞ্চবত্ৰ নাইবা স্তাৰ সলনি তাৰ মূল্য লাগে বোলাত পঞ্চবত্ৰৰ মূল্যৰূপে এশ টকাও বাহিৰ কৰা হ'ল। এই-দৰে প্ৰাক্ চলি আছে। এনে সময়তে পুৰোহিতৰ চকুত পৰিল—ঘৰৰ এটি চুকত এটা প্ৰকাণ্ড কাছ জুলুৰিছে ঢাকি ধোৱা আছে। তেওঁ তলু-হুৰ্ত্তে গিৰিহঁতক কলে—'পঞ্চনখী একো নাপালানে? শৰাধত পঞ্চনখী দিব পাৰিলে মহাপুণ্য হয়।'

গিৰিহঁতে স্মিলিলে—'পঞ্চনখী নো কি?'

—'পঞ্চনখী হ'ল—শহা, গড়, গুঁই কাছ আদি। পিছে বনৰ জন্তু নো কেনেকৈ পাবা? পালে কাছ পাব পাবা।' —পুৰোহিতে কলে।

গিৰিহঁতে তেতিয়া পোনেই আছে বুলি ভব্য কাছটো ঘৰৰ চুকৰপৰা আনি ধিলে।

প্ৰাক্ প্ৰায় শেষ হওঁ হওঁ হৈছে—এয়েতে কৰবাবৰৰা নাপিত এটা আহি প্ৰাক্‌ত বিয়া কাছটো দেখি মূখ নেমেলাই থাকিব নোৱাৰিলে। সি পোনেই কলে—'কিনো অজুতং, কিনো অজুতং, প্ৰাক্‌ত কৰবাবৰ বটং বটং।'

পুৰোহিতে দেখে কথাৰ এতিয়া গুমৰ ফাক হয়। গতিকে বিলম্ব নকৰি তেওঁ মাত দিলে—‘নবজ্জব্যং নবজ্জব্যং; তোৰো অৰ্দ্ধং মোৰো অৰ্দ্ধং।’

নাপিতে কথাটো বুজি ভালেই পালে। —পিছে পুৰোহিতে জানোচা পিছত সেইমতে কাম নকৰে—তেতিয়া কি হব? ইয়াকে ভাবি সি সন্দেহৰ চকুৰে পুৰোহিতলৈ চালে। তাকে দেখি পুৰোহিতে কাছলৈ ফুল-তুলসীৰ পানী নতিয়াই দিয়াৰ ছলেৰে কলে পন্থে যাই কাটং কুটং; যজ্ঞাং মিথ্যা গোমাংসাং।’

কাম্যক সেয়ে ইল। তেতিয়া নি পুৰোহিত অক নাপিতে বাটতে কাটি ভগাই ললে। তেতিয়াৰেপৰা খৰা-মুৰা সংস্কৃত শ্লোক এটাৰ সৃষ্টি হৈ মন্ত্ৰ-ব মূৰ্খ মুখে চলি থকিল—বোলে—

কিনো জন্তুতং কিনো অশুভং
শ্রাঞ্জে কচ্ছপৰ ঘটং মৃদং
বামুণ বেলাব নবজ্জব্যং নবজ্জব্যং
তোৰো অৰ্দ্ধং মোৰো অৰ্দ্ধং;
পন্থে যাই কাটং কুটং
যজ্ঞাং মিথ্যা গেমাংসাং।

—

অদ্য যুদ্ধ তয়াময়া

এখন হাবিত এটা বৰ লোদোৰ-পোদোৰ বুঢ়া গাহৰি আছিল। হাবিৰ সকলো জন্তুৱে তাক বজাৰ দৰে মানি চলছিল। তেনেকৈ থাকোঁতে সি সঁচাকৈয়ে ভাবিছিল যে সি বজা, সকলোৱে তাক মানি চলিব লাগে।

এনেকৈ গপত গুফলি হাবিত ভেঁমুৰ ৰখি ফুৰি থাকোঁতে তাৰ এদিন হঠাৎ এটা ভয়ঙ্কৰ সিংহৰ লগত ভেটোভেটি হ’ল। সিংহৰ যুষ্টি দেখিয়ে, তাৰ চুষ্টি থেবল। সি ভাবিলে—আজি আক বন্ধা নাই। আজি মোক কোনো ৰাখে! তথাপি যত্ন কৰি ছোৱা জাল হব; কাৰণ সকলোৱে কয় মোলৈ—
মুৰুবে মানে ৰাৰা, নমৰে মানে চাৰা। য়ৰিৰ লগীয়া, থাকিলেভো য়ৰিমেই।

এইদৰে গুণাগুণ কৰি বুকুত নতুন বল বান্ধি মৰণত শৰণ দি সি গহীনাই কলে—‘বাক ভালেই হৈছে। তোমাক পাই ভালেই পাইছোঁ, কিয়নো এতিয়ালৈ নয়া সাতোটা সিংহ, পাঁচোটা বাঘ আৰু তিনিটা হাতী কেহে মাত্ৰ পৰাস্ত কৰিছোঁ : আৰু বেছি পাৰা নাই। আজি সিংহৰ সংখ্যা আৰু এটা বঢ়িব। আজি সেইদেখি এতিয়া তোমাৰ আৰু মোৰ মাজত যুদ্ধ হওক। দেৱতাসকলে সেই যুদ্ধ চাওক—‘অন্ত যুদ্ধ তয়াময়া’।

যুঁচা গাহৰিৰ ওকাহডাং কথা শুনি পশুৰাজ সিংহৰ খং উঠা দূৰৰ কথা হাঁহহে উঠিল। সিংহই কলে—‘নালাগে ককাই, তোমাৰ আৰু মোৰ মাজৰ যুদ্ধখন দেৱতাসকলে অগ্নি নেদেখিলেও হব। দেৱতাসকলে আমাৰ দুয়োৰো বল-বিক্ৰম জানে। তুমি এই বুধিটোনো ক’ত পালা? আগে দেখো তোমাৰ ক্ষাতি-বংশৰ কোনেও মোক এই কথা কোৱা নাছিল? তুমি এনে বুধিৰে একটা খাব পাৰিবা! ককাই, তোমাক মই বাক এই অহুমতি দিলোঁ—তুমি বাক মোক যুদ্ধত হেৰুৱাইছা। বুলি যাৰে আগত কব খোজা তাৰে আগত কবা। হবনে এতিয়া?’ সিংহ আৰু গাহৰিৰ ভিতৰত কোন কিমান বলী তাক সকলোৱে জানে। গতিকে তুৰন্তে আঁতৰি যোৱা।’

এই বুলি সিংহ গহীন-গম্ভীৰভাবে আঁতৰি গ’ল। গাহৰিৰ সেই ডায়েকোপ কৰা কথাৰ অসমীয়া কথা-বচনতো সোমাই থাকিল—অধ্য যুদ্ধ তয়াময়া।*

সম্বৃত্তত শ্লোকটো এইদৰে কোৱা হয়—

সপ্তসিংহা জিতা পূৰ্বাং পক্ষ ব্যাধ্বাং যয়ো গজাঃ ।

পশুস্ত দেৱতাঃ সৰ্বা অধ্য যুদ্ধং তয়া ময়া ॥

পক্ষ শূকৰ তত্ৰস্তে ক্ৰুহি সিংহো জিতো ময়া ।

পশুস্তি দেৱতাঃ সৰ্বা সিংহশূকরয়োৰলং ॥

হুব, হুব, বটা চৰাই

এটা চহকী খেতিয়কৰ ঘৈণীয়েক আছিল দুজনী। সকজনীক কোমল বয়সৰ ছোৱালী বুলি তেওঁ বৰ আলফুলকৈ ৰাখে, বেছিকৈ কাম-কাজ কৰিব নিদিয়ৈ। ডাঙৰজনীয়ে হলে ঘোঁতুকৰ বান্দীৰ দৰে দিনৰ দিনটো কাম কৰি ফুৰিব লাগে। ঘৰৰ বাহী-বন কৰা, সাজ-বাচন ধোৱা, চুৱা পেলোৱা, ঠাই মচা আদি সকলো কাম তেওঁৰ মূৰতে ৰায়। দুয়োৰে দুজনী ছোৱালী আছে। ডাঙৰজনীৰ জীয়েক বয়সত সকজনীৰ জীয়েকতকৈ ৩ঃ বছৰে ডাঙৰ। দুয়োজনী ছোৱালীৰে বিয়াৰ সময় হৈ আহিছে।

এলাগী ঘৈণীয়েক ডাঙৰজনীৰ জীয়েকেও মাকৰ দৰে ওৰে দিন কাম কৰে। পথাৰৰ আহধান ৰখাৰেপৰা গোহালিৰ গৰু বন্ধালৈকে বাজে কামঃ বোৰ ভাই কৰে। লাগী ঘৈণীয়েক সকজনীৰ জীয়েকে গা ধোৱা, মূৰ ফণীওৱা, গোসাঁই ঘৰত চাকি-বস্তি দিয়া আদি কামবোৰতে ব্যস্ত থাকে।

এদিন এলাগীৰ জীয়েকে পথাৰত আহ ধান ৰখি আছিল। সদায় বটা চৰাইবোৰে জাক বান্ধি আহি আহধান খায়। এলাগীৰ জীয়েকে হাতত পহৰ ছাল এখন লৈ আক কেতিয়াবা ভগা টিং বজাই বটা চৰাই খেদে। চৰাই খেদি খেদি কেতিয়াবা তাই গায়—

‘হুব, হুব, বটা চৰাই।’

আমাৰ ধান নাখাবি, তোক দিয় গোটা কৰাই।’

সেইদিনা এইদৰে গীত গাওতে পথাৰৰ দাঁতিৰ হাবিৰ পৰা কোনোবাঠি ঘেন উত্তৰত কৈ উঠিল—

‘ধানো খায়, কৰায়ো খায় ;

বিয়া কৰাই তোক লৈও ৰায়।’

কথা আৰাৰ জনি ছোৱালীজনীৰ বুকু ছিৰি কৰি উঠিল। তাই একে বুদ্ধিৰ নোৱাৰি অলপ পৰ বৈ আকোঁ গালে—

‘হুব, হুব, বটা চৰাই

আমাৰ ধান নাখাবি; তোক দিয় গোটা কৰাই—’

সাপে বিয়া কৰাব বুলি শুনি এইবাৰ তাই বাকটোৱে ভয় খালে। পোনে পোনে ঘৰলৈ গৈ তাই পিতাকক সকলো কথা কলে।

পিতাকে কলে—‘ক’ত নো তোক কিহে মাতে ? তই বতাহৰ নক্স শুনি ভয় খাইছ হবপায় ! ধান মৰখিবলৈ তই এইটো চেলু উলিয়াইছ ? ব’ল চোন ব’ল বাক, ক’ত তোক ভূতে মাতে চাওঁ।’ এই বুলি জীয়েকক লগত লৈ বাপেক আহুতলী পালেগৈ।

বাপেকে তাইক গীতটো গাবলৈ কলে। তাই গালে—

‘হৰ্, হৰ্, বটা চৰাই

আমাৰ ধান নাখাবি তোক দিম গোটা ফৰাই—’

উত্তৰত সঁচাকৈয়ে কোনোবাই হাবিৰপৰা চিয়’ৰি গালে—

‘হৰ্, হৰ্, বটা চৰাই

আঘোণতে সাপে তোক বিয়া কৰায়।’

তেতিয়া বাপেক-জীয়েক দুয়ো গৈ হাবিত জুমি জুমি চাই গচ এজোপাত এটা প্ৰকাণ্ড অজগৰ সাপ দেখিলে। সাপটোবে কপ সলাই বৃক্ষৰ মাহুৰৰ দৰে কৰি সিহঁতক কলে যে সঁচাকৈয়ে সি এলাগীৰ জীয়েকক বিয়া কৰাব। বাপেকে কলে—‘বাক আমি এতিয়া যাওঁ। পাছে-পৰে ভাবি চাম।’

বাপেকে গৈ এই কথা—চুপৰীয়া ভাত পানী খাই উঠি লাগী বৈদীয়েকক সকজনা কলে। লাগীয়ে ভাবিলে ভালৈই হ’ল। সাপত বিয়া দিলে সাপে তাইক নিশ্চয় খাই পেলাব। তেতিয়া মোৰ ছোৱালীয়ে বন্ধৰ সৰ্বেসৰ্ব হব। সেইবেধি তাই গিৰিয়েকক উদগাই দি কলে—‘সাপ নহয়, ই নিশ্চয় কোনোবা বেৰতাৰ মায়। সাপে জানো কথা কয় ? বেৰতাক অসন্তুষ্ট কৰিলে কেনেবাকৈ বোমত পৰিব লাগিলে আমি তেনেই সন্মুখে মৰিম ; গতিকে সকলোৰে ভালৰ কাৰণে এই বিয়াখন পাতিবই লাগিব।’

এলাগীক এই কথা কোৱা হ’লত তাই পোনেই হায়ে-বিঠৈকৈ কান্দোন জুৰিলে। পিছে কান্দিলে কি হব ? তাইৰ কথা জানো গিৰিয়েকে কিবা শুনিব ?

পিছদিনা খেতিয়কে আহি অজগৰক কলে—‘বিয়া দিব ঠিক কৰা হৈছে ; কিন্তু দেশৰ বন্ধৰ মতে বিয়াৰ আগতে দৰাই আহি নিজে

নিজে ছোৱালীক অলকাৰ পিন্ধাই ছোৱালীৰ লগত চা-চিনাকি হৈ যাব লাগিব। অজগৰ মান্তি হ'ল। জোৰোণৰ দিন ঠিক কৰি খেতিয়ক উভতিল।

লাগীৰ কথামতে দিনৰ দিনা অজগৰক নি এলাগীৰ জীয়েকৰ লগত একেটা খোটালীত এদিন-এৰাতি থাকিবলৈ বন্দবস্ত কৰি দিয়া হ'ল। এলাগীয়ে মনৰ দুখত সেইদিনা সেই খোটালীটোৰ দুৱাৰ মুখতে গিৰালিত পৰি থাকি ৰাতিটো কটালে।

মাজনিশা এলাগীৰ জীয়েকে ভিতৰৰ পৰা কয়—‘আই মোৰ ভৰি কুটুটায়।’ এলাগীয়ে তেতিয়া বাহিৰৰপৰা কয়—‘অ’ মোৰ আই, তোক জোঁৱায়ে নেপুৰ পিন্ধায়।’

তাৰ পিছত জীয়েকে আকৌ, ‘আই মোৰ হাতে কুটে-কুটায়।’ মাকে বাহিৰৰপৰা আকৌ উত্তৰ দিয়ে, ‘বাছা, নোক জোঁৱায়ে থাক পিন্ধায়।’ এইবাবে কৈ থাকি দূৱে নীৰৱ হ'ল। ৰাতিও পুৱাল। কথাবোৰ লাগী আৰু তেওঁৰ গিৰিয়েকে ওচৰৰে শোৱা ঘৰৰপৰা শুনি আছিল।

ৰাতিপুৱা এলাগীৰ জীয়েক দুৱাৰ মেলি ওলাই আহিলত মাকে দেখে জীয়েকৰ গা সোণৰ অলকাৰেৰে জকুমকাই আছে। মাকৰ মূঠা আনন্দ হ'ল। দুৱাৰ মেঠা শব্দ শুনি মাহীমাকো উঠা-মুঠাকৈ চকু মোহাৰি ওলাই আহিল। এলাগীৰ জীয়েকক দেখি তেওঁৰ মুখখন তেনেই কেহাজ বটা যেন হ'ল; হিয়া-আমুঠ তেনেই শুকাই গ'ল।

তাৰ পাছত লাগীয়েও গিৰিয়েকক কুটুৰিবলৈ ধৰিলে যে তেওঁৰ জীয়েককো এটা অজগৰত ৰিয়া দিব লগে। গিৰিয়েকে লাগী বৈদীয়েকৰ কথা শেলাব নোৱাৰি অজগৰ সাপ বিচাৰি হান্ধিলে গ'ল। বহুত বিচাৰি বিচাৰি সি এটা বুঢ়া অজগৰ পালে আৰু তাকে ধৰি আনিলে। সাপটো আত্মি আগবঢ়ৰে এটা খোটালীত বন্ধ কৰি থোৱা হ'ল।

পিছদিনা ৰাতি স্নান-আহাৰ কৰি উঠি লাগীৰ জীয়েক মাক-বাপেকৰ উপদেশ মতে মনৰ ভয় কাতি কৰি থৈ ৰাতিটো কটাবৰ কাৰণে অজগৰ থকা খোটালীটোত লোমাল। বুঢ়া অজগৰ তেতিয়া ভোকত মৰাৰ দৰে পৰি আছিল।

মাজ নিশা যেতিয়া লাগীৰ জীয়েকৰ চিলমিলীয়া টোপনি আহিছে তেতিয়া অজগৰে সাৰ পাই মাৰুহব গোক পাই ওৰলৈ আহিল আৰু আহাৰ বুলি ভাবি তাইক ভৰিৰ ফালৰপৰা গিলিবলৈ ধৰিলে।

লাগীৰ জীয়েকে আগতে শুনা মতে যেতিয়া কবলৈ ধৰিলে—‘আই, মোৰ ভৰিয়ে কুটে-কুটায়’, মাকে তেতিয়া উত্তৰ দিয়ে ‘বাছা, তোক জোঁৱায়ে নেপুৰ সিদ্ধায়।’ জীয়েকে যেতিয়া কয়—‘আই, মোৰ কঁকালে কুটে কুটায়’, মাকে কয়—‘আই, তোক মোৰ জোঁৱায়ে মেখেলা সিদ্ধায়।’ এনেকৈ গৈ বাতিও পুৱাল কথাও দুয়োফালৰপৰা বন্ধ হ’ল।

বাতিপুৱা লাগি দোকমোকালিতে উঠি তীয়েক উঠাৰ সহাৰি পাবলৈ আগহেৰে বাট চাই থাকিল। বেলি ভালেখিন হোৱালৈকে জীয়েকক ছুঠা দেখি মাকে দুৱাৰখন ঠেলি ভূমুখিয়াই চালে। তাই দেখিলে অজগৰ সাপটো ভীমাকৰ হৈ গৈবল। লগি পাব আছে, কিন্তু জীয়েক হলে তাত নাই। তাইৰ বুকখন ছিৰিং কৰি উঠিল। দুৱাৰখন জোবেৰে সম্পূৰ্ণ কৈ থলি বহুশুটে। বুজিবলৈ তাইৰ আৰু বেছি পৰ নালাগিল। তাই ইয়ামুৰ ধাকুৰি চৰাওৰাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে।

ঘটনা দেখি সেই কান্দোনৰ লগত এলাগি আৰু গাঁৱৰ আন আন তিৰোতায়ো যোগদান দিলে। চৰি-চালে কান্দোনৰ বোল উঠিল। হাই-উৰ্দ্ধম শব্দে অজগৰ খোটালীৰপৰা ওলাই লাহে লাহে দাঁবিলৈ গতি কৰিলে।

তাকেই কয়—‘কটাৰ পো কুটি,

লোকলৈ বুলি চল পুতি

নিজে মৰে ফুটি।

বহাৰ বহুদৈ ত্ৰিগামৰ ভাট্ট

তেতিয়া আহোম ৰাজ্যত মহা হুলস্থূল। ল'ৰা ৰজা বোলা ৰজাজন ৰাজপাটত বহি ৰাজ-বংশৰ ডেকা-ডেকা কোঁৱৰবোৰক ঘূৰিয়া কৰাত লাগি গৈছে। কাৰণ তাকে কৰিলে তেওঁ নিকটক হব পাৰে, কিয়নো, আহোম প্ৰথামতে শৰীৰৰ যি কোৰো অঙ্গতে ঘূৰ খািকিলে তেওঁ ৰজা হব নোৱাৰে।

সেই সময়তে গদাধৰ সিংহ নামৰ ৰাজকোঁৱৰ এজনে ল'ৰা ৰজাৰ হাতত ধৰা নিদি অনাই- বনাই ফুৰিছিল। তেওঁৰ পত্নী সতী জয়মতী। ল'ৰা ৰজাই গদাধৰ সিংহ ক'লৈ গ'ল একো শুংমুত্ৰ উলিয়াব নোৱাৰি তেওঁৰ পত্নী জয়মতীক মুকলি পথাৰত শান্তি দি নগুৰ-নাগাঁত কৰিবলৈ ধৰিলে।

গদাধৰ সিংহক ধৰিবৰ কাৰণে ল'ৰা ৰাজাই অনেক চোৰাংচোৱা লগাইছিল। জয়মতীক ল'ৰা ৰজাই শান্তি দিয়া বুলি শুনি গদাধৰ সিংহ এদিন জয়মতীৰ বতৰা লবলৈ পৰ্বতৰপৰা নামি আহিল। ছদ্মবেশত গৈ তেওঁ জয়মতীৰ লগত কথা পাতি আহিল। কোনোও ভাব গমকে নাপালে। উভতিবৰ সময়ত তেওঁ গৈ এখন হাটৰ অগনন মাতুহৰ মাজত সোমাল।

ৰজাৰ চোৰাংচোৱাও কিন্তু কম নহয়; সিহঁতে কেনেকৈ জানিলে যে গদাধৰ সিংহ সেই বজাৰত সোমায়ইছে। সিহঁতে গদাধৰক বিচাৰি বজাৰখন চলাথ কৰিলে।

গৰাপানীক চিনি নোপোৱা মাতুহ সেই সময়ত উজনি অসমত কেও নাছিল। ৰোকানী-পোহাৰীবোৰেও তেওঁক চিনি পাইছিল আৰু যবম কৰিছিল।

হাটত গৰাপানি বিক্ৰি না ৰজাৰ চোৰাংচোৱাৰ হাতত ধৰা পৰে। পৰে। হ'ল তেতিয়া সেই বজাৰত থকা তিনিজনী পোহাৰীয়ে গুপুতে আলচ কৰিলে— 'বেচেৰা গদাকোঁৱৰ আজি নিশ্চয় ধৰা পৰিব। ৰজাই পালে তেওঁক ভালে নেৰে। একালে বেচেৰী বৈদীয়েকজনীয়ে তেওঁৰ কাৰণে জীয়াছু তুজিব লাগিছে, আনকালে এতিয়া তেওঁৰে। ধৰা দি সকলো পণ্ড কৰে।' এনেকৈ কোৱা মেলা কৰি এখুজি-দুখুজিকৈ গৰাপানীৰ ওচৰলৈ গৈ কাণে কলে—

‘বোশায়, তুমি আমাৰ ওচৰতে ইয়াত বহি শোৱাবৰবে মাটিত পৰি বোৱা লবচৰ নকৰিবা ; আমি বুদ্ধি কৰি ভোমাক বচাম । নহলে আজি বকা নাই ।

কোঁৱৰ গদাধৰে সেইমতে কাম কৰিলে । পোহাৰী তিনিজনীয়ে নিজৰ গাতলোৱা আঙুৰাণবোৰ জাপি দি তেওঁক ঢাকি থৈ তিনিও তিনিৰ ডিঙিত ধৰি কান্দোনৰ বোল তুলিলে । হাটৰ মানুহবোৰে আঙুৰি ধৰাত সিহঁতে সিহঁতৰ লগত অহা ভায়েকটো মৰিল বুলি স্তাৰ গুণ বৰ্ণাই পুনঃ কান্দিবলৈ ধৰিলে । বজাৰ চোৰাংচোৱাকৈ আহি কৰি কাৰো এই কাৰ্য্যত সন্দেহ কৰিবলৈ কাৰণ নাথাকিল । লাহে লাহে চকা পাটত বহিল । সন্ধিয়াৰ একাৰে সকলোকে ঢাকি পেলালে । বজাৰৰ মানুহ গৈ গৈ নাইকিয়া হ’ল । এই ছেগতে পোহাৰী বাইহঁতৰ ইচ্ছিতত গদাধৰ কোঁৱৰ মাটিৰপৰা উঠি উচৰৰে ধাৰি এখনত সোমালগৈ ।

এই ঘটনাটোকে লৈ আজিও মানুহৰ মুখত বচন একাকি পৰি বল—

‘বহাৰ বহনৈ

তিপামৰ ভাৱৈ

শ’লগুৰিৰ আঘোণী বাই ;

তিনিও তিনিৰ

ডিঙিত ধৰি কান্দে

সম্বন্ধত একোটা নাই ।*

এই ধৰণৰ আৰু এটা কথা কোৱা কোৱা ঠাইত এইবৰেও কোৱা জনা যায়। বোলে—‘ৰামদিয়াৰ ধৰ্ম্মী, ডুবিৰ নিলো শোৱালকুছিৰ আঘোণী বাই ; তিনিও তিনিৰ, ডিঙিত ধৰি কান্দিছে, সম্বন্ধৰ কুটাগছ নাই ।’ এইটোৰ মতে তিনিও তিনি ঠাইৰপৰা গল্প শুন কৰিবলৈ গৈছিল । বাটতে লগালগি হ’ল । তিনিও তিনিকে ধাই বাই বুলি মাতিবলৈ ধৰিলে । প্ৰশ্নাশ্নান কৰি ছবি আহি এখাএবি হবৰ সময়ত তিনিও তিনিৰ ডিঙিত ধৰি কান্দি গছৰ পাত সৰুৱাইছিল ।

মাঘতো নহয় মেঘতো নহয়

এক বজা আছিল। বৰ ডাঙৰ বজা। তেওঁৰ কুঁৱৰী আছিল ভালেমান; ল'ৰা-ছোৱালীও - - -। ল'ৰাছে'ৱালীবোৰক পঢ়াবৰ বাবে তেওঁ এজন ডাঙৰ পণ্ডিত ৰাখিছিল। বজাৰ ৰাজ-চাউনীতে এটা ধুনীয়া আহল-বহল ঘৰত পণ্ডিতে সিংহক শিক্ষান দিছিল।

এদিন বজাৰ মনত খেল লৈ পণ্ডিতে নো মে'ব ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক সঁচা সঁচিকৈ কিবা পঢ়ায় নে মিচাতে দৰমহা খায় চাৰ্ভচোন। - হয়কে ভাবি তেওঁ পুতেকহঁতৰ পঢ়া-খোঢ়ালীৰ দুৱাৰৰ আগত থিয় দি থাকিল।

সেই সময়ত পণ্ডিত বজাৰ পুত্ৰ-কন্যাকলক কিবা এটা সংস্কৃত শ্লোকৰ অৰ্থ এইদৰে কৈ আছিল- 'বাংাইত, তোমালোকে ভালকৈ মন দি পঢ়িব'হক। পঢ়িব-শুনিব জনা লোকৰ কাণে মৰণ নাহ। বজাতো পণ্ডিতলোকৰ মান বেছি। বজাই নিভৰ দেশত হে পূজা পায়, পণ্ডিত য'হে ত'তে মন পায়। পণ্ডিতৰ চাউল গছৰ আগতো।'

পণ্ডিতৰ এনে কথা বজা অসন্তুষ্ট হ'ল। তেওঁ পোনে পোনে পণ্ডিতৰ পঢ়োৱা শোঢ়ালীলৈ নগৈ ৰাজ চ'ৰালৈ আহিল আৰু পণ্ডিতক তালৈ মাতি পঠালে। পণ্ডিত গৈ পালত কেওঁ কলে - 'হয় নে পণ্ডিত, পণ্ডিতৰ বোলে গছৰ আগতো চাউল? পণ্ডিত বোলে বজাতকৈও ডাঙৰ?'

পণ্ডিতৰ ভয় লাগিল। তথাপি তেওঁ কলে- 'মহাৰাজ, ই মোৰ মাজি কোৱা কথা নহয়। এয়া যুগ যুগ ধৰি চলি অহা জ্ঞানী লোকৰ কথন। আমি আজি ইয়াক লবচৰ দৰি নোৱাৰোঁ।'

বজাই কলে- 'ভাল কথা বাক। ইয়াৰ আজি পৰীক্ষা চোৱা যাওঁক।' - পণ্ডিত নীৰৱ হ'ল। বজাই কটোৱালহঁতক মাতি গহীনাই কলে- "ভন, কটোৱালহঁত, তইতে এই বুঢ়া পণ্ডিতক আজি সন্ধিয়া সোঁ সন্ধ্যাৰাবলৈ

* বিদ্বৎক বুপত্বক নৈব তুল্য কৰাচন।

অৱশ্যে পূজ্যতে ৰাজা, বিদ্বান্ সৰ্বজ্ঞ পূজ্যতে।'

নি তাৰ মাজৰ এজোপা গছত তুলি দি ওখ ডাল এটাত ভালকৈ বান্ধিবি আৰু তাতে কোনো নব-মনিচে নেদেখাকৈ এৰি থৈ আহিবি। কালিলৈ পুৱা মই ব'দ-বাৰ দিলে পুনঃ তাৰপৰা মাহুহ পঠাই অনাম। কিন্তু সাৱধান যাতে তেওঁ তাৰপৰা পলাব নোৱাৰে তেনেকৈ হাতে ভৰিয়ে বান্ধি এৰিবি।'

যেনে আদেশ তেনে কাম। সন্ধিয়া সিহঁতে পণ্ডিতক নি সেই জন-মানৱশুল্ক অটব্য অৰণ্যৰ প্ৰকাণ্ড আইত গছ এজোপাৰ আগৰ ডাল এটাত বান্ধি থৈ আহিল। পণ্ডিত ভয়ত পেপুৱা লাগিল। ৰাতি হৈ অহাৰ লগে লগে তেওঁ মুখৰ ভিতৰতে বটু-ভৈৰৱৰ স্তোত্ৰ গাবলৈ ধৰিলে।

ক্ৰমে ৰাতি বেছি গভীৰ হৈ আহিল। বনৰীয়া জন্তুৰ চিয়ৰে মাজে মাজে নিশাৰ নিশ্চক্ৰতাক আৰু বেছি ভয়াবহ কৰি তুলিলে। তাতে তেতিয়া আছিল মাঘ মাহ, আকাশ ডাৱৰীয়া; ফেব্ৰুৱাৰীয়া ৰতাহো আছে। জাৰত বুঢ়া পণ্ডিতৰ হাড়লৈকে কঁপনি উঠিল। হাত-ভৰিবোৰ ঠেবেঙ্গা লাগিল।

মাজনিশা পণ্ডিতে গছৰ তলত কিহবাই বৰকৈ খচ্‌মচ্‌ কৰা যেন পালে। তেওঁ তললৈ চাই পঠোৱাত চক্ষা-মক্ষা জ্ঞানৰ পোহৰত দেখিবলৈ পালে দুই বক্ষই এচক সোণ আগত লৈ ভাগ-বাটোৱা কৰিব খুজিছে। এজনে কৈছে—‘আজি বৰ জাৰ অ’; মাঘ মাহ কাৰণে এনে হৈছে হ'ল।’ অগ্ৰগ্ৰনে উত্তৰ দিছে—‘খেং, তই একো ন-জান ৰে। আকাশত মেঘ দেখা নাইনে? মেঘ আছে বাবেহে এনে জাৰ হৈছে।’ —এনেকৈয়ে মাঘ মাহৰ কাৰণে জাৰ হৈছে নে মেঘ দিয়া কাৰণে জাৰ হৈছে—এই সৰু কথাটোক লৈ ছয়োৰো বাক-বিতণ্ডা লাগিল। দবৰা-দগৰি যুঁজত পৰিণত হ'ল।

যুঁজ কৰি থকা সময়তে সিহঁতে কেনেবাকৈ মনিচৰ গোন্ধ পোৱা যেন পালে। চাৰিওপিনে চাই একো নেদেখি ওপৰলৈ চালে আৰু গছৰ ওপৰত এটা মাহুহ দেখিলে। সিহঁতে যুঁজ কৰিবলৈ এৰি আইত গছৰ আগত থকা পণ্ডিতক কলে—‘হেৰ’ যমে মিচাৰি নোশোৱা মাহুহটো, তোক কিহে পাইছে? তই ইয়াত কি কৰিছ? কিয় মৰিছহি? তই বাক কব পাৰিবিনে আজি বাক মেঘ দিয়া কাৰণে ঠাণ্ড হৈছে নে মাঘ মহোৱা কাৰণে ঠাণ্ড হৈছে? আমাৰ মনত লগাকৈ এই কথাৰ উত্তৰ দিব পাৰিলে তোক আনি এই চক সোণৰ মুদ্ৰা দিম; নোৱাৰিলে কিন্তু থিতাতে মৰিলি। গছত

দেখি আঁঘাৰ গোঁথিনিৰৈ চাই থকাৰ লেকা দিম ভালকৈ। এতিয়াই ক,
দলে নৰিবি।’

পণ্ডিতে হেঁতিয়া ভাৰি চাই মৰণত শৰণ দি কলে—‘হে যক্ষসকল, মোৰ
কথা শুনক। আজিৰ জাৰ মেঘৰ কাৰণেও নহয়, মাঘৰ কাৰণেও নহয়;
বতাহৰ কাৰণেও হৈছে। গতিকে আপোনালোকে তাকে লৈ কাজিয়া
নকৰিব।’

যুঁজ কৰিবলৈ গুলোৱা দুই ফ্ৰাই পণ্ডিতৰ কথাটো তেনেই সঁচা যেন
পালে। স্বৰণ, মাঘ মাহটো ঠাণ্ডা হোৱা নাই আৰু ডাৱৰীয়া বতৰো
সিহঁতে এজন দিন পাইছে, অথচ কোনো দিন সিমান জৰ হোৱা নাছিল।
গতিকে বতাহৰ কাৰণেই জাৰ হৈ নাটো ঠিক। —তাকে সিহঁত ঠাৱৰ
কৰিলে।

পণ্ডিতৰ কথা শুনি সৰু সৰু সন্তান সিহঁতৰ পৰা পণ্ডিতৰ মূৰত
আঁনিৰে আঁকি দি পলু বুলি গছৰ তলতে দ্বিহ্নি হৈ থকা দিলে। লগতে
তেনে বতাহৰ কাৰণেই জাৰ হৈ নাটো ঠিক। —তাকে সিহঁত ঠাৱৰ
কৰিলে।

পণ্ডিতৰ মূৰত আঁকি দি পলু বুলি গছৰ তলতে দ্বিহ্নি হৈ থকা দিলে। লগতে
তেনে বতাহৰ কাৰণেই জাৰ হৈ নাটো ঠিক। —তাকে সিহঁত ঠাৱৰ
কৰিলে।

পণ্ডিতে আগেই প্ৰণাম জনাই কলে—‘মহাৰাজ, মই কৈছিলো নহয়,
পণ্ডিতৰ গছৰ আগতো চাউল। চাওক এতিয়া। মই নিশা গছৰ আগতে
পাৰ্শ্ব খাবলৈও পালোঁ, এই সোণৰ মুদ্ৰা চকুও পালোঁ।’

বাতিপুৰাৰ বেলিৰ বশি পৰি জিলিকি উঠা মুদ্ৰাবোৰ দেখি ৰজা তেনেই
অবাক হ’ল। তেওঁ সপোনতে আছে নে সচিততে আছে একো ঠিৰাং
কৰিব নোৱাৰিলে। পণ্ডিতে তেতিয়া বাতিৰ সকলো ঘটনা ৰজাক বিবৰি
কলে। লগতে কলে, ‘মহাৰাজ, মই ক্ষুদ্ৰ পণ্ডিত। ময়ে যেতিয়া মুখৰ
একাষাৰ কথাৰে ইমান সম্পত্তি লাভিলোঁ—ডাঙৰ ডাঙৰ পণ্ডিতসকলে আক
কি কৰিব পাৰে ভাবি চাওকচোন।’

ৰজাই কলে—‘নিশ্চয় ই মূল্যবান কথাই হ’ব। আকৌ বাক বচন
ফাকি কওকচোন।’

পণ্ডিতে কলে—‘মাঘতো নহয়, মেঘতো নহয়

বায়ু বলে য’ত তাতে জাৰ হয়।

কন্দল এৰা যক্ষদ্বয়;

উচিত কথা কৈ দিলোঁ মই॥*

হাতী-দাঁতৰ কৰা

বহুত দিন অ’গৰ কথা। গাঁৱৰ ধিতিঙা-ধৈয়ালবোৰৰ ভিতৰত সিয়ে আছিল দগা। তিতিঙালি কৰি থাকোঁতেই তাৰ বয়সটো গ’ল। তাৰ লগৰ অহা ডেকাগোৰৰ সিয়া বাক হৈ গ’ল। কাৰো কাৰো লৰা-ছোৱালীও এবাহ হ’ল। তাৰ ওলৈ সিয়াৰ কাৰণে কোনো উমঘামে নাই। তাৰ ঘাই কাৰণ হ’ল, * লৈ কোৱাও ছোৱালী নদিয়ে। ছোৱালী দিলে জানো সি খুৱাব পাৰিব, *য়ে সকলোৰে সন্দেহ। বহুতে তাক বিয়া কৰাবলৈ উপদেশ দিয়ে, বহুতে আকোঁ বিয়া কৰাব নোৱাৰা কাৰণে অকামিলা ধোৰ বুলি হাঁহে। সেই সকলোবোৰ কথা নীৰৱে সহ কৰি সি জীৱনৰ দুকুৰি বছৰ কটাই দিলে।

দুকুৰিৰ দেওনা গাৰ হৈ এদিন সি বিয়াৰ উদ্দেশ্যে ছোৱালী ধৰিবলৈ অলপ দূৰলৈ ওলাল। তাৰ অৱশ্যে বংশ-গোৱৰ ভাল আছিল। সি মজি-ন্দাৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ ল’ৰা, পিছে তেল নাপাইহে ফণৰীয়া হৈছে।

কেইবাজনীও ছোৱালী থকা এঘৰ গিৰীলৈ গৈ সি ভাবী শহুৰেকজনক টপুকাৰে সেৱা এটি কৰিলে আৰু দুখৰীয়া পীৰা এডোখৰকে লৈ বহিল। যোৱাৰ কাৰণ সেধাত সি শান্তভাৱে পিতাক, ককাক, আজো-ককাক আদিৰ

* ন ম’খে ন মেগে চ, বায়ুৰ্ঘাতি যদা তদা

অহা শীতং বিজ্ঞানিগাং, মা স্বক কলহং কুক।

নাম-গুণ কৈ যাবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিছত লাজকুৰীয়াভাৱে নিজৰ বিয়াৰ
প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে।

ছোৱালীৰ বাপেকে তেতিয়ালৈ দবাৰ লয়-লক্ষণ, বস্তাৱ-চৰিত্ৰ আদি
একো নাজানে। বিয়াৰ এনে প্ৰস্তাৱ শুনি তেওঁ আচৰিত হ'ল। মনে
মনে ভাবিলে, দবাইনো ক'ববাত নিজৰ বিয়াৰ কাৰণে ছোৱালী ধৰিবলৈ
আহেনে? ল'ৰাটো নিশ্চয় বৰ শাস্ত আৰু হোজা বিধৰ হব। তেওঁ
হুখিলে—‘বোশা, তোমাৰ ঘৰৰ অৱস্থা নো কেনে?’

সি উত্তৰ দিলে—‘মোৰ ঘৰৰ অৱস্থা অতি বঢ়িয়া নহলেও, বেয়া নহয়।
পুৰণি ডাঙৰ মানুহৰ ঘৰ বুলি মোৰ ঘৰৰ কৰাবোৰ হাতী-দাঁতৰ। পুৱা
পুৰুষৰ বঙা ব'দ পৰিলে ঘৰৰ ভিতৰ-বাহিৰ তেনেই জকুমকাই থাকে।
হালো মোৰ দুখনেই; মাত্ৰ তাৰ কাৰণে আৰু তিনিটা বলধ লাগে। এনে
হুলত আপুনি যোক নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে লব বুলি ভাবি মই আপোনাক
শহৰ-দেউতা বুলিমেই। শহৰ দেউতা, পিছে মোৰ ঘৰৰ কথা শুনি আপুনি
মোঠলৈ জানো ছোৱালী নিদিব?’

শহৰেকে তাক তাতে দুদিনমান ৰাখি ভাবি-গুণি চাই আৰু নিজৰো
কেইবাগৰাকী ছোৱালী দিবলগীয়া হৈ থকাত ডাঙৰজনী ছোৱালীকে তালৈ
দিলে। দ্বিতিঙাই বুধিৰে মোমায়েকৰ ঘৰৰ পৰাই বিয়া কৰাই গৈও
মোমায়েকৰ ঘৰতে উঠিল।

পিছে সেইদৰে মোমায়েকৰ দৰত কিমান দিন থাকিব? এদিন সি
ঘেণীয়েকক লৈ নিজৰ ঘৰলৈ গ'ল।

অহুত্যাণে-পছকাণে গৈ তাৰ ঘৰৰ প্ৰকৃত অৱস্থাটোৰ কথা শহৰেকৰ
কাণত পৰিল। শহৰ-শাহ দুয়ো মনত বৰ দুখ পালে। দ্বিতিঙাবো মনত
এই কথাটো বৰলৈ লাগিল। সি দেহেকেহে খাটি ঘৰখন ভাল কৰি তুলিলে।

গাঁৱৰ মানুহবোৰ অৱাক হ'ল। তেওঁলোকে তাক সন্মান সোধে—
‘তুমিনো তোমাৰ ঘৰ-দুৱাৰৰ কথা তেওঁক কি কৈছিল?’ তেওঁলোকে সোধে।
উত্তৰত সি কয়—‘মই তেওঁক কি কৈছিলোঁ জানা? কৈছিলোঁ—

হাতী-দাঁতৰ কৰা

ব'দ জিলিকে পুৱা;

দুহাল বাবলৈ তিনিটা লাগে

ইয়াকে দেখি—শহৰ ছোৱালী বিয়া নে নিদিয়া?’

মই জানো কিবা মিছা কথা কৈছিলোঁ ? 'হাতী-দাঁতৰ কৰা' মানে মৰা-পাতৰ শুকান ঠাৰিৰ কৰা। তাৰ মাজেদি ব'দ-বতাহ আহিব পাৰে, আকাশৰ তৰাও দেখা যায়। 'দুহাল বাবলৈ তিনিটা লাগে মানে—মোৰ গৰু মাত্ৰ এটা, অৰ্থাৎ মোৰ হাল বাবলৈ গৰু নাই বুলিলেই হয়। মই জানো তুল কৈছিলোঁ ? তথাপি শহুৰে মোলৈ ছোৱালী দিছিল; মই কি কৰিম ?'

সকলোৱে তাকে শুনি হাঁহে।

ধোহোৰ-মোহোৰ লোক

হেৰা, ধোহোৰ-মোহোৰ লোক।

এতিয়াই খচিলি হয় মোক ॥

নাক-চেপেটা, খালৈ-পেটা;

ভাগ্যেহে বাথিলে তোকে।

এদিন এক বজা হাতীত উঠি ফুৰিবলৈ গৈছিল। তেতিয়া আছিল বাৰিষাৰ বতৰ। হঠাৎ আকাশ ওলোলাই আনিলে। মাউতে হাতী বেগাই চলিবলৈ ধৰিলে। এনে সময়তে লৰালৰিকৈ আলি পাৰ হবলৈ অপিয়াই অহা ডেকুলী এটা হাতীৰ ঠেঙৰ কাষতে পৰি ভয়ত বিচুৰ্ণিত হ'ল। সি কোনোমতে সাহসত ভৰ দি হাতীক ডেঙুচালি কৰি গহীনাই কলে—
‘হেৰ, লোদৰ-পোদৰ জন্তুটো, দেখাত তই দেখোন বৰলৰ টোপটোৰ দৰে, আগেগোৰে সমান। (অৰ্থাৎ হাতীৰ ঠেং কেইখন বৰলৰ টোপৰদৰে আগে-গোৰে সমান।) তই গাৰ তৎ নাপাৰ নেফি ? এতিয়াই দেখোন মোক গটাকি মাৰিব খুজিছিলি ?’

সেবেলা ডেকুলী এটাৰ এনে কিতাহি মৰা কথা শুনি হাতীয়ে কলে

‘হেব’ চেপেটা-নাকী, খালৈ-পেটা, গেবেলী! সঁচাকৈয়ে তই আজি ঘোৰ বাটত অগা-ভেৱা কৰাব সেকা পালিহেঁতেন! তোৰ আজি কোনোবাটো গ্ৰহ ভাল, সেইদেখিহে বাচিলি। আগলৈ এনে কাম নকৰিবি।’ এনেতে বতাহ-বৰষুণ আহিল। হাতী, মাউত আৰু ভেকুলী তুৰন্তে দিহা-দিহি গ’ল।

— --

কাৰ্য্যৰ বুজিয়া ভাও, ছাগৰো পখালিবা পাও

তেতিয়া বজা আছিল বিক্ৰমাদিত্য। বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ ন’ম আজি-কোপতি মাহুদৰ মুখে মুখে। তেওঁ বৰ ডাঙৰ বজায়ে নহয় ডাঙৰ পণ্ডিতো আছিল। পণ্ডিত লোকসকলকো তেওঁ বৰ ভাল পাৰিছিল আৰু সন্মান কৰিছিল। তেওঁৰ সভাত মহাপণ্ডিত কালিদাসকে আদি কৰি নজুন বিখ্যাত পণ্ডিত আছিল। এওঁলোকক সমুখীয়াকৈ নৱবত্ৰ বোলা হৈছিল।

এদিন বজাই তেলহন কৰি প্ৰজাসকলৰ দুখ-দুখ বুজিবৰ কাৰণে ৰাজ্যত অকলে ফুৰি আছিল। এনেতে এঠাইত বহুত শগুন শ এটা আগত লৈ মাটিত পৰি থকা দেখিলে। শগুণ পৰি আছে অথচ শগুনবোৰে খোৱা নাই। কোনো মৰিল আৰু কি হৈছে তাকে চাবৰ কাৰণে তেওঁ দুখোজমান আগবাঢ়ি গ’ল। গৈ তেওঁ দেখিলে তেওঁ দামুৰি এটা মৰি পৰি আছে। বজাই তাকে দেখি উভতিব খুজিলে।

বজাক দেখি শগুনবোৰ লৰি আছিল আৰু তেওঁক বাট ভেটি ধৰিলে। যিফালেদিয়ে বজা যাব খোজে, সেই ফালেদিয়ে শগুনবোৰে তেওঁক আগ-ভেটি ধৰেহি। এইধৰে সিহঁতে বজাক বুলাই নি শ-টোৰ ওচৰ পোৱালেগৈ। বজাই কথাটো অলপ তং কৰি চাই দামুৰীটো অলপ কাষৰীয়া কৰি আলি এটাৰ সিপাৰত থলে। তেতিয়া শগুনবোৰে বজাক বাট এৰি দিলে আৰু

সকলোৱে একমুখে আশীৰ্বাদ দিলে, 'দয়ালু মহাৰাজে আজিৰপৰা জীৱ-জন্তুৰ ভাষা বুজিব পৰা হওক।' ইয়াকে কৈ লিহঁতে শটো খাবলৈ ধৰিলে।

বজাই তেতিয়া শগুনৰ কথা বুজিব পৰা হ'ল। শগুনবোৰে তেওঁক তেতিয়া আগতে শ নোখোৱাৰ কাৰণটো এইদৰে কলে—'এই শটো তিনি ঘৰজীয়াৰ (ঘৰ-জোঁৱাই, ঢোকা বা চপনীয়াৰ) মাটিত পৰি আছিল। তেনে ঠাইৰ শ অন্তৰ্ভুক্ত। আমি তাক নাখাওঁ।'

বজাই কথাটো ভালকৈ বুজিব নোৱাৰা যেন দেখি লিহঁতে আকৌ কলে, 'তিনি ঘৰজীয়া মানে তিনি পুৰুষ যাৰ ঘৰ জোঁৱাই হিচাপেই গৈছে, অৰ্থাৎ যেনিবা কোনো এজন গৃহস্থৰ জায়াৰী এজনীলৈ এটা ম'লুহ চাপিল। সি হ'ল প্ৰথম ঘৰ-জোঁৱাই। তাৰ ছোৱালী এজনী হ'ল। তাই ডাঙৰ হ'লত তাইলৈও এটা ডেকা চাপিল। সেই ডেকাৰো ফালেক উপজিল। তাইলৈও আকৌ এটা ডেকা চাপিল। এনেকৈ তিনি পুৰুষ ধৰি একেখন ঘৰতে ঢোকা চপনীয়া থাকি গলে সেই গৃহস্থৰ মটি বাৰী অন্তৰ্ভুক্ত হয়। আমি সেই মাটিত শ নাখাওঁ। আৰু এটা কথা, তিনিজন ম'লুহৰ সোমা-মুৰিয়লি ঠাইতো অৰ্থাৎ তিনিজনৰ সোমা যি ঠাইত পৰিছে তেনে ঠাইতো আমি শ নাখাওঁ।' বজাই শগুনৰ এইবোৰ কথাৰপৰা এটি বিষয়ৰ নতুন জ্ঞান পালে। শগুনবোৰে বজাক কলে—'মহাৰাজ, আপুনি কিন্তু পণ্ড-পক্ষীৰ মাত-কথা বুজিব পৰা এই জ্ঞানৰ কথা ক'কো নকৰ। কলেই অপোনাৰ মৰণ হব।'

এই ঘটনাৰ সময়ত বজা আছিল চফল ডেকা। ইয়াৰে কিছু দিনৰ পিছতে তেওঁৰ বিয়া হ'ল। বিয়াৰ পিছত বজা যাওক শতৰেকৰ ঘৰলৈ আঠমঙ্গলা খাবলৈ। আঠমঙ্গলাত ন-জোঁৱাইক খুৱাবৰ কাৰণে পিঠা পৰমায়, মাছ-মঙহ উঠেনদীকৈ অনা হৈছিল। চিৰা-সান্দহ, দৈ-গাখীৰ, গুৰ, জিলাপি আদিৰ উপৰিও ঘিলা পিঠা, হাজাৰমুখী-পিঠা আদি নানা ধৰণৰ উপাধেয় বস্তু বিধে বিধে সজাই ন-জোঁৱাইৰ আগত খাবলৈ দিয়া হ'ল।

বজা বিক্ৰমাদিত্যই মহা আয়মেৰে বহি সেইবোৰ খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। এনেতে গাখীৰ-গুৰৰ গোক পাই তেওঁৰ গাত লাগি থকা পৰুৱা এটা নামি গৈ মাটিত বগাবলৈ ধৰিলে। বজাৰ খেঁৱা পাত্ৰৰ পৰা ছিটিকি পৰা মিঠাই আৰু পিঠা সি আনন্দ মনে খোৱাত লাগি গ'ল। তাকে

দেখি খেতেক'ৰ ভিতৰতে ওচৰৰ বেৰৰপৰা অসংখ্য পকুৱা নামি আহিল। সিহঁতে আহি বজাৰ পকুৱাটোক গালি পাৰি কলে—‘হেৰ খেকাৰখোৱা ধদ্ৰুৱা, তই ক’ৰপৰা আহি আমাৰ ভাগৰ মিঠাই-পিঠা খোৱাত লাগিছহি! ভালে ভালে গুচি যা; নহলে কথা বেয়া হয়!’

বজাৰ পকুৱাই কলে—‘হো কটাইঁত, মোক চিনি পোৱা নাই নে? মই বজাৰ লগৰীয়া পকুৱা। মোৰ আগত তইতে মুখ চম্ভালি কথা ক’বি। ভালে ভালে মোক সেৱা জনাই গুচি যা। নহলে অপমান পাৰি।’

এইদৰে এখন মন্ত কাজিয়া লাগিল। বিক্ৰমাদিত্য বজাই ঘটনাটো বুজি থাবলৈ এৰি হাত তুলি মিচিকি মিচিকি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ইফালে সেই সময়ত তেওঁৰ শাহুৱেকে ন-জোঁৱাইৰ বেহৰুপ বেৰৰ জলঙাইদি চাই আছিল। তেওঁ ভাবিলে—আমাৰ কিবা ভুল-চুক হ’ল হবলা, নহলেনো জোঁৱাই লবাই এনেকৈ হাঁহিবনে?—তেওঁ কথাটো কিন্তু খুলি ক’ব নোৱাৰিলে।

আঠমুৱা ভাঙি জীয়েক-জোঁৱায়েক উভতি বাবলৈ ওলাল। তেতিয়া তেওঁ জীয়েকক কলে—‘আই, ন-জোঁৱায়ে পঢ়িলা দিনা জলপান খাওঁতে কিয় হাঁহিছিল তই তাৰ উহ লবিচোন! তাৰ নিশ্চয় কিবা গুচু বহুত আছে।’

ঘৰ পাঠি ৰাতি থাই-বৈ বজা-ৰাণী দুয়ো শুবলৈ বিছনাত উঠিছে। তেতিয়া ৰাণীয়ে মৰম লগাই কলে—‘মহাৰাজ, সিদিনা আমাৰ ঘৰত জলপান খাবলৈ বহি আপুনি কিয় মিচিক-মিচিককৈ হাঁহিছিল—তাৰ অৰ্থ আপুনি মোক ক’বই লাগিব।’

বজাৰ সকলো কথা মনত পৰিল। তেওঁ তেতিয়া কথাটো লুকাবলৈ কলে, ‘নাই, নাই! সেইবোৰ বাজে কথা! মনত ভাল লাগিলে মানুহে হাঁহে। ময়ো তাকে কৰিছিলোঁ মাজ।’

ৰাণীয়ে কলে—‘নহয়, তাৰ কিবা এটা বহুত আছেই আছে। আপুনি যদি মোকে সেই বহুত নকয় তেন্তে কাক ক’ব?’

ৰজা বিমোৰত পৰিল। তেওঁ কলে—‘ৰাণী, তোমাৰপৰা লুকাবলৈ মোৰ কোনো কথা নাই। পিছে এইটো বহুত কলেই মোৰ মৰণ হয়।’

ৰাণীয়ে কলে—‘খঙক, খঙক! কথাটো কলেই আপুনি মৰিবনে? বই কওঁ—মই বাচি থাকোঁতে আপোনাৰ মৰণ হ’ব নোৱাৰে। গণকে বিয়াৰ আগতে গণি পঢ়ি মোৰ জীৱনত বিধবা হ’বলগীয়া যোগ নাই বুলি কৈছে।’

বজাই প্ৰত্যয় মানিলে। তথাপি তেওঁ কলে—‘অগত্যা ভূমি বহি নেবা তেনেহলে মই কম; কিন্তু তাকে কৰিবলৈ আমি দুয়ো গজাৰ পাবলৈ যাব লাগিব। তাত মই চন্দন কাঠৰ চিতা তৈয়াৰ কৰাই থম। যদি মৰোঁ তেনেহলে তুমি মোক সেই চিতাত তুলি সংকাৰ কৰিবা। নমৰিলে তো ভালেই।’ বাকীয়ে কলে—‘তেনে হবলগীয়া হলে দুয়ো বাক একেখন চিতাতে উঠিম।’

পিছ দিনা সেইমতে কাম হ’ল। বিক্ৰমাদিত্য বজাই চন্দন কাঠৰ চিতা তৈয়াৰ কৰাই মানুহবোৰক যাবলৈ দি বাগীৰে সৈতে তাতে ব’ল। তেওঁ ইফালে-সিফালে চাই দেখে—গজাৰ দুয়ো পাৰে দুটা ছাগলী। গজাত ভেটিয়া নিচেই অলপ মাত্ৰ পানী আছিল; কিন্তু খন্তেকৰ ভিতৰতে গজাত জোৱাৰ আহিল। তাকে দেখি মাইকী ছাগলীজনীয়ে মতা ছাগলী-টোক কৈছে—‘হেৰো তিৰী-বাৰী-হোৱা, মোক পাৰ কৰি নিনিয়হি কিয়?’

মতা ছাগলীটোৱে উত্তৰ দিছে—‘বাঘেখাইতী, মৰতী, তই দেখা নাইনে, গজাত জোৱাব উঠিছে। এই অঠাই-সাগৰ পানীত মই তোৰ আনোটগৈ কেনেকৈ? পানীত পৰি মই মৰিম নেকি?’

মাইকী ছাগলীজনীয়ে ইবাৰ কলে—‘হতুলী হোৱা, তোৰ এতিয়া মৰণটোলৈহে ভয় লাগিছে। মই যে ইয়াত অকলে আছোঁ—দেখা নাইনে? তোৰ যদি মোলৈ মৰম আছে তেন্তে মোক এতিয়াই পিঠিত ছুঁলি নেহি।’

মতা ছাগলীটোৰ খং উঠিল। সি বজা আৰু বাগীৰপৰা অলপ দূৰতে থিয় হৈ আছিল। সি বিবক্ত হৈ কলে, ‘হেৰ চুৰাখাইতী, তই মোক বাপেৰ দিনৰ গোলামটো পাইছ নেকি? মই কিবা তিৰোতাসেকৰা বিক্ৰমাদিত্য বজা নেকি, তোৰ কথাত আপোনঘাতী হম যে? সোঁ বিক্ৰমাদিত্য বজাক নেদেখিছ? তিৰোতাৰ কথা পেলাব নোৱাৰি যম বিচাৰি এইখিনি পাইছেচি। মই তেনে িধৰ তিৰোতা-সেকৰা নহওঁ।’

কথা শুনি বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ দুগালেদি ‘চকুলো বাগৰি গ’ল। তেওঁ লগত নিয়া লোটা এটাত গজাৰপৰা পানী আনি ওচৰতে থিয় হৈ থকা সেই মতা ছাগলীটোৰ পাও চাৰিখন পখালি দি কলে—‘ভাইটি, তুমি মোক আজি এটা ডাঙৰ শিকনি দিলা। নহলে হয়তো মই আজি

যৰিলোঁহেঁতেন।’ এই বুলি তেওঁ মহাজানী পুৰুষৰ দৰে গহীন হৈ ৰাণীক লৈ ঘৰলৈ উভতিল।

‘তেতিয়াৰ পৰাই ঘটনাটো এটা পটন্তৰ হিছাপে মানুহৰ মূখে মূখে ব’ল, বোলে—‘কাৰ্য্যৰ বুজিয়া ভাও

ছাগৰো পখালিবা পাও।’

অৰ্থাৎ মানুহে গৰুক পৱিত্ৰ জন্তু বুলি কেতিয়াবা তাৰ পাও ধুৱাই-পখালি ৰিষে, ছাগলীৰ পাও কোনেও কেতিয়াও নুধুৱায়। কিন্তু পাকত পৰিলে কেতিয়াবা ছাগলীয়েও সেই সন্মান লাভ কৰিব পাৰে।

— — —

দহৰ চক্ৰত ভগৱানো ভূত হয়

এসময়ত ভগৱান নামে এজন পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ পণ্ডিতালিত ৰজা-প্ৰজা সকলো মোহ গৈছিল। সেই দেশৰ ৰজাই ভগৱান পণ্ডিতক ইমান ভাল পোৱা হৈছিল যে তেওঁ দিনো তেওঁক ৰাজসভালৈ লৈ থাকিবলৈ আবেশ দিছিল। ভগৱানে সেই সুযোগতে কেতিয়াবা দিনত দুই তিনি বাৰকৈও ৰজাৰ ঘৰলৈ গৈ ৰজাক নানা ধৰণৰ হুতলগা কথা কৈ শুনাইছিল। ৰজাৰ ওচৰলৈ পোনে পোনে যাব পাৰি আৰু ৰজাৰ মৰম পাই ভগৱান পণ্ডিতে কাকো কেৰেপ নকৰা হ’ল। তাতে ৰাজসভাৰ অন্ত পণ্ডিতসকলৰ চকু ধিয় হ’ল। মন্ত্ৰীয়েও অপমান বোধ কৰিলে। তেতিয়া সকলোৱে গোপনে আলচ কৰি ঠিক কৰিলে যে ৰজা আৰু ভগৱানৰ মাজত বিচ্ছেদ ঘটাব নোৱাৰিলে কাৰো মঙ্গল নাই। সেই ৰেখি তেওঁলোকে এটা উপায় উলিয়ালে।

মন্ত্ৰীয়ে এদিন ভগৱান পণ্ডিত ৰাজসভাৰপৰা ঘোঁৰাৰ পিছত দুৱৰীক কলে—‘স্তন দুৱৰী, ভগৱান পণ্ডিতৰ ওপৰত ৰজাৰ বৰ খং উঠিছে। তেওঁক দুমাহলৈ ৰাজসভালৈ আহিবলৈ বাট এৰি নিদিব। কেনেবাকৈ আহিবলৈ দিলে তেওঁৰ মূৰটো কটা যাৱ আৰু লগতে তোৰো।’

দুৰ্ভাগ্যৱশতঃ ভগৱান পণ্ডিতেও সেইদিনাখন ৰাজসভাৰপৰা উভতি যাওঁতে খংমূৰা হৈ গৈছিল আৰু দুৱৰীহঁতে সেইটো লক্ষ্য কৰি কোৱামেলা কৰিছিল। পিছদিনা দুৱৰীয়ে ভগৱান পণ্ডিতক একোপধ্যে ৰাজসভালৈ যাবলৈ বাট এৰি নিদিলে।

ভগৱান নিকপায়ত পৰিল। তেওঁ দুৱৰীৰপৰা জানিব পাবিলে যে ৰজাই আৰু তেওঁৰ মুখ চাব নোখোজে। তাকে শুনি নিকপায় হৈ গাঁৱে-ভূঁয়ে অনাই বনাই ঘূৰি ঘূৰি কাল কটাবলৈ ধৰিলে।

ইকালে ৰজাই ভগৱান পণ্ডিতক একে লেখাৰিয়ে কেইবাহিনো সভাত নেদেখি তেওঁ ক’লৈ গৈছে, কিয় অহা নাই আদি সোধিলে। কেইবাজনো বিষয়াই একেমুখে কলে যে ভগৱান পণ্ডিত জহনিত পৰি মৰিল। ৰজাৰ বৈজ্ঞান্যে সেই কথা সন্মৰ্মন কৰিলে। ৰজাই মনত দুখ পালে।

কিছুদিনৰ পিছত এদিন ৰজা যাওক অত্ৰ কোনো এখন দেশলৈ। লগত সৈন্য-সামন্ত, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, হাতী-ঘোঁৰা আদি অলেখ। হাবিৰ মাজ পাওঁতে ভাগ্যক্ৰমে ভগৱান পণ্ডিতে দূৰৰপৰা ৰজাক দেখিলে। তেওঁ ভাবিলে ৰজাই যেতিয়া তেওঁৰ মুখ চাবলৈ ইচ্ছা নকৰে তেনেস্থলত সেই সময়ত তেওঁক দেখা দিয়া বিপদৰ কথা হব। ইকালে আকৌ মনটোৱেও নপতিয়ায়। তেওঁ ভাবিলে—সিকালে যিয়েই হওক, ৰজাৰ আগত মনৰ দুআৰাৰ কথা কমেই কম। ইয়াকে ভাবি তেওঁ এটা কাম কৰিলে। ৰজাৰ সন্মুখলৈ পোনে পোনে নগৈ হাবিৰ মাজৰ এছোপা জোপোহা গছত উঠি ললে আৰু টেটু ফালি চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে—‘মহাৰাজ, মই ভগৱান পণ্ডিত; মই ভগৱান পণ্ডিত। তাৰপৰা আহি এইখিনি পাইছোঁ। মই আপোনাক লগ ধৰিব খোজোঁ।’ মহাৰাজে অহুমতি দিয়ক।’

পাত্ৰমন্ত্ৰী আদি বিষয়াসকলে বুজিলে যে কথা বিষম। যদিহে ভগৱান কেনেবাকৈ ৰজাৰ ওচৰ পায়হি তেনেহলে সকলো কথা সৰ্বি হৈ পৰিব। তেতিয়া কাৰ ক’ত কি হয় কব নোৱাৰি। বৃঢ় মন্ত্ৰীয়ে ৰজাক তৎক্ষণাত

কলে—‘মহাৰাজ নেদেখিছে নে? ভগৱান মৰি কাহানিবাই ভূত হ’ল! সি এতিয়া ভূত হৈও আহি ৰজাক ধৰিব খোজে। আমি লগত থকাত সাহ কৰিব পৰা নাই। সি লজ্জিত লাগিলে—মহাৰাজৰ কি হয় কব নোৱাৰি ভূতৰ চকুলৈ নাচাব মহাৰাজ! তলমূৰ কৰক, তলমূৰ কৰক।’ এমেকৈ ৰজাক উপদেশ দি তেওঁ চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে—‘সাৱধান ভগৱান, ভই এখোজো আগ নাবাঢ়িব। আহিলে মৰিব।’

ৰজাই মন্ত্ৰীৰ কথামতে কাম কৰিলে। ভগৱান পণ্ডিতে তেতিয়া কথাৰ যেন অলপ গমগতি বুজিব পাৰিলে। ৰজা পাৰ হৈ যোৱাত তেওঁ সকলো কথা ঘৈণীয়েকৰ আগত কলেগৈ। ঘৈণীয়েকে কলে—‘পণ্ডিত হলেই নহয়, কথাৰ মেৰপাক বুজিব লাগে! দহৰ লগত মিলিব নোৱাৰিলে সকলোৰে বিপদ। এতিয়াও গৈ মন্ত্ৰীক গোপনে দেখা কৰি তুই কৰক। নহলে আমাৰ বন্ধা নাই। কেৱল ৰজাক জানিলেই নহয়, অন্তৰ্ভুক্তো জানিব লাগে’।

ভগৱানে কলে—‘ঠিক কথাই কৈছা। দহে চক্ৰান্ত কৰিয়ে তো আজি যোৱা এই গতি কৰিলে। হায়! দহৰ চক্ৰত পৰি আজি সশৰীৰে জীয়াই থকা এই ভগৱান পণ্ডিতো ভূত হ’ল।’ তেওঁ তেতিয়া এটা বচন মাটি কলে—‘কিনো কথা অদ্ভুত; দহৰ চক্ৰত ভগৱানো হয় ভূত।’*

* চক্ৰং সেৱ্যং নৃপং সেৱ্যো, ন সেৱ্যঃ কেৱলং নৃপঃ।

অহো চক্ৰশ্চ মাহাত্ম্যং ভগৱান ভূতত্বং গতঃ ॥

মাহ-কৰাই খাওঁ, বাটে বাটে যাওঁ

এহাল বুঢ়া-বুঢ়ী আছিল। দুয়ো মাহ খাবলৈ ভাল পায়। বাৰিষা হলে বুঢ়ায়ে চেপা পাতে, বুঢ়ীয়েও চেপা পাতে। সৰায় বুঢ়াৰ চেপাত লাগে চেং, বুঢ়ীৰ চেপাত লাগে বেং। বুঢ়ীৰ মনত বেজাৰ লাগিল। এবিন তেওঁ এটা বেং ধৰি লৈ কলে—‘বাপেৰে বেং তোকে আজি খাম।’ বুঢ়ীক ইতিকি কৰি বুঢ়াই তেওঁৰ চেপাত লগা চেং মাহ এটা ধৰি লৈ কলে—‘বাপেৰে চেং তোকে খাম।’

বুঢ়ীয়ে বেংটো ধৰি মাটিত আকাল মাৰি দিব খুজিছে এনেতে সি বুঢ়ীৰ হাতৰপৰা পিচলি গৈ পীৰাৰ তলত সোমাল। বুঢ়ীয়ে তাক খেদি ধৰিবলৈ যোৱাত সি কলে,—‘বুঢ়ী আই, বুঢ়ী আই, মোক নামাৰিবা। তোমাক মই হাল বাই খুৱাম।’

বুঢ়ীৰ উঠিল হাঁহি। ‘হেৰ’ লোধোমা বেং, তই মোক হাল বাই দি বজা কৰিব নালাগে দে’—বুলি বুঢ়ীয়ে খৰি এচটাৰে বেংটোৰ গাত মাৰ মাৰিব খোজোত বেংটোৱে আকোঁ মিনতি কৰি একে কথাকে কলে। বুঢ়ীয়ে তেতিয়া কলে—‘বাক তোকে আজিলৈ মই মাৰি নেশেলোওঁ। তই মোক একো কৰি খুৱাব নালাগে। পিৰালিৰ চুকতে বহি থাক।’

পিছদিনা ৰাতি নৌ পুৱাওঁতে বেংটোৱে উঠি পথাৰত হাল জ্বৰিলেগৈ। হালৰ মুঠিত বহি সি গৰু খেদি আছে। ওচৰেদি যোৱা মানুহ কোনেও তাক দেখা নাই। ভাগ্যক্ৰমে সেই দেশৰ বজা গ’ল সেই পিনেদি। বজাৰ ছলীয়াই বেঙে দিয়া কেঁচা আলিৰ ওপৰেদি দোলা কঢ়িয়াই গৈ থকা দেখি সি কবলৈ ধৰিলে—‘হেৰ’ মৰ—কণাইত! কেঁচা আলি দেখা নাই নে? অলপ মান ঘূৰি যাব নোৱাৰ নে? পথাৰেদি নামি গলেও হয় দেখোন!’ বজা, বজাৰ ছলীয়া, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, লগবীয়া সকলোৱে ঘূৰি ঘূৰি চাই কাকো নেদেখি পুনঃ যাবলৈ লাগিল। পুনঃ বেঙৰ সেই একে কথা! বজাই কলে ‘এই গৰুহালকে ধৰি খেদি লোৱাহক।’

বজাৰ লগুৱাই বেঙৰ হালৰ গৰু ধৰিবলৈ যোৱা দেখি বেঙে হালৰ মুঠিৰপৰা নামি ওচৰতে থিয় হৈ থাকিল। লগুৱাইতে গৰুহাল খেদি লৈ গ'ল। বেঙে আক একো নকৈ ঘৰলৈ আহি বুঢ়ীক কলে—‘বুঢ়ী আই, হব লগা হ'ল। গৰুহাল বজাই খেদি নিলে। কেঁচা আলিৰ ওপৰেদি মানুহবোৰ যোৱা দেখি মই হক কথা দুআষাৰ কণ্ঠতেই বজাই এই কাম কৰিলে। বাক ময়ো সহজে নেৰিছোঁ। মই তোমাৰ গৰু আজিয়েই মোক্ষোলাই আনিম। মোক তুমি মাহ-কবাই এমোনা দিয়া। সোনকালে দিহা।’

বুঢ়ীয়ে বেঙক মাহ-কবাই এমোনা ভাজি দিলে। তাকে লৈ বেং যাবলৈ লাগিল। বাটত যাওঁতে বেঙে কয়—‘মাহ-কবাই খাওঁ, বাটে বাটে যাওঁ; মোৰ লগত যি আছে তাকো এমুঠি দিওঁ।’ বেঙৰ কথা শুনি হাবিৰ সিংহ বাঘ, হাতী, মো, বৰল, পৰুৱা আদি অনেক জীৱ-জন্তু ওলাই অছিল আৰু মাহ-কবাই খাবলৈ পাঠ বেঙৰ লগ ললে। আটায়ে গৈ বজাৰ নগৰৰ সিংহ দুৱাৰ পালে। বেঙে হেঁচকা! কলে—‘তোমালোক ইয়াতে ববাহক। মই বজাক আগে দুআষাৰ কথা দিছি আছোঁ। তেওঁ যদি মান্তি হয় তালেই হ'ল, নহলেহে যুদ্ধ কৰিব লাগিব।’

এনেকৈ কৈ বেঙে বাঘ-মৰুৱা টোপুটি ওলগৈ। সি বজাক দুবৰপৰাই সাষ্টাঙ্গে প্ৰণাম জনালে। তাৰ পিছত সি বজাক বুঢ়া-বুঢ়ীৰ গৰুহাল খাজলে। বজাই নিদিওঁ বুলি কোৱাত বেঙে কলে—‘মহাৰাজ, তেনেহলে আপোনাৰ লগত যুদ্ধ হব।’ বেঙৰ কথা শুনি ৰাজসভাৰ সকলো লোকে হাঁহিলে। বেঙক বজাই ধৰি বান্ধি ধৰলৈ আদেশ দিলে। তাকে শুনি বেং জপিয়াই জপিয়াই উভতি গৈ বজাৰ সিংহদুৱাৰ পালে। বজাই খেদিবলৈ হাক দি হাঁহি হাঁহি আমোদ লভিলে।

বেঙে গৈ লগৰীয়াবোৰক যুদ্ধৰ আদেশ দিবহে পালে—‘সকলোৱে নিজৰ নিজৰ জাতিবৰ্গ লৈ বজাক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। ডাঁহ, বৰল, মোমাখি আদিৰ আক্ৰমণত ৰজা বিতৰ্ক হৈ পৰিল। তেওঁ তেতিয়া বেঙৰ লগত সন্ধি কৰি আধা ৰাজ্য বেঙক দিলে। বেঙে গৰুহাল খেদি লৈ আহি বুঢ়া-বুঢ়ীক সকলো কথা কলে। বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে এইবোৰ কিবা সপোন যেনহে পালে।

বেঙে তেতিয়া বুঢ়া-বুঢ়ীক নি ৰজাৰ আধা ৰাজ্যত ৰজা আৰু ৰাণী পাতিলে আৰু নিজে মন্ত্ৰী হৈ ৰাজ্য চলাই থাকিল। তেতিয়াৰেপৰা বুঢ়া

বুঢ়ীয়ে চেপা পতা কথা আৰু বেঙৰ মাহ-কৰাই খোৱা গীতটো সকলোৰে মুখে মুখে হ'ল।

মাহ-কৰাই খাওঁ, বাটে বাটে যাওঁ

মোৰ লগত যি আছে, তাকে এমুঠি দিওঁ।

কি হুম্, হুম্, কি গুম্, গুম্,

আহোম ৰজা কোনোবা এজনে এবাৰ ভাবিলে—দেখি থকা ধোদবোৰে একো কাম-কাজ নকৰে। সিহঁতক ভগৱানে সেইদৰেই শ্ৰজিছে। গতিকে সিহঁতকো পোহ-পাল দিয়া ৰজাৰ এটা কৰ্তব্য।

তেওঁ তেতিয়া ঢোল পিটি ৰাভ্যত শুনাই দিয়ালে যে ধোদবোৰক ৰজাই পুহিব; সিহঁত ৰজাৰ সভালৈ যাব লাগে।

এই খবৰ পাই নতন ধোদ আহি ৰজাৰ চাৰাৰ ওচৰত হাজিৰ হ'ল। সিহঁতক ৰজাই ওচৰৰে এখন ওখ বাকৰিয়নিত দামল-ডাঙৰ খেৰী ঘৰ কৰাই থাকিবলৈ দিলে। সিহঁতে খায় আৰু শোৱে। তাকেদেখি দিনে দিনে ধোদৰ সংখ্যা বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। ঘৰ সাজেঁতে সাজেঁতে এখন গাঁও হৈ পৰিল।

এই আটাইবোৰ ধোদ আকৌ সঁচা ধোদ নাছিল। কিছুমান আছিল আচল ধোদ, কিছুমান নকলী ধোদ। দুখ-কষ্ট নকৰাকৈ খাই থকাৰ লোভত সেইবোৰ আহি গোট খাইছিল। হিন্দু, মুছলমান, অসমীয়া, বঙালী আদি নানা জাতিৰ ধোদ আহি ভৰি পৰিছিল। কিছুমান এনে এলেহুৱা ধোদ আছিল যে সিহঁতে মুখেৰে কথাবোৰ সম্পূৰ্ণকৰি কবলৈয়ে টান পাইছিল যেনে 'পিঠি পুৰিল' হুবুলি সিহঁতে কৈছিল—'পি: পু:'।

ধোদৰ সংখ্যা দিনে দিনে বাঢ়ি যোৱা দেখি, এদিন বুঢ়া মন্ত্ৰীয়ে ৰজাক কলে, 'মহাৰাজ, গোৰ পুহি ধৰ্ম কৰোঁতে এতিয়া আপোনাৰ ৰাজ-উৰালৰ ধন-সোণ সোপাই সাং হব।' ৰাজাই তাৰি চাই দেখিলে—কথা সঁচা। তেওঁ মন্ত্ৰীক তাৰ প্ৰতিকৰ কৰিবলৈ কলে।

তেতিয়া মন্ত্ৰীয়ে এদিন বজাৰ কলে, ‘মহাবাজ, মই আজি ধোদৰ পৰীক্ষা লম। আপুনি হলে বাধা নিদিব। তাৰপৰা আপুনি আজি আচল ধোদ আৰু নকলী ধোদ চিনিব পাৰিব।’ ইয়াকে কৈ তেওঁ এটা লগুৱাক কলে—‘লগুৱা, কালিলৈ চুপৰীয়া ধোদবোৰ যেতিয়া শুই থাকে তেতিয়া সিহঁতৰ ঘৰটোত জুই লগাই দিবি আৰু লগে লগে জুই, জুই বুলি চিয়’বিবি।’

পিছদিনা মন্ত্ৰীৰ নিৰ্দ্দেশত ঘৰত জুই দিয়া হ’লত নকলী ধোদবোৰ জুইত পোৰা যোৱাৰ ভয়ত লৰি আঁতৰিল। আচল ধোদবোৰে কিন্তু কেৰেপকে নকৰিলে। ঘৰত জুই লাগোতে এটা আচল ধোদে অগ্ন এটাক কৈছিল—

‘ক্ষিঃ হুম্ হুম্?’

অগ্নটোৱে উত্তৰ দিছিল—‘কি গুম্ গুম্?’

সেই সময়তে গাত ঘৰ পোৰা জুইৰ ভয়ঙ্কৰ তাপ লগাত আকৌ অগ্ন এটাইনো কয় কি?—‘পিঃ পুঃ’ অৰ্থাৎ পিঠি পুৰিছে।

তাৰ কাষতে শুই থকা দোচোৰা এটাই উত্তৰ দিছিল—‘সি শো!’— অৰ্থাৎ সিক্কাতি হৈ শোৱা। সিহঁত জুইত পুৰি যাবিবৰ উপক্ৰম হ’ল— তথাপি কিন্তু নশলাল। চকুও নেমেলিলে।

সিহঁত দুয়োকে বজাই মাজুহ লগাই ঘৰৰপৰা বাহিৰ কৰালে। ধোদ-বোৰৰ ভিতৰত সিহঁতকে প্ৰথম শ্ৰেণীত ধৰা হ’ল।

ঘৰত জুই লগা সময়ত গাত তাপ লগাত দুটা বঙালী ধোদে এইদৰে কোৱা-কুই কৰিছিল—। এটাই কৈছিল—

‘কত বৰি জলেবে।’

অগ্নটোৱে উত্তৰ দিলে—‘কেবা আখি মেলেবে।’ অৰ্থাৎ আজি যেখোন গৰম কেনে একা? পিঠি পুৰি পেলাব খোজে। বহুত বেগি ওলাইছে হবলা। অগ্নটোৱে উত্তৰ দিছিল—‘সেইবোৰ চাবলৈ নো কোনে চকু মেলে? শুই থাক।’ এই হালকো বজাই উদ্ধাৰ কৰাইছিল।

এই কেইটাত বাহিৰে পলৰীয়া ধোদবোৰক বজাই ধৰাই আনি এটা ডাঙৰ আলি বন্ধোৱা কামত লগাই দিলে। এই আলিটোৱে ধোদৰ আলি। ধোদৰ আলি আজিও ওপৰৰ ঘটনাটোৰে সাক্ষী হৈ শিৱসাগৰ জিলাত আছে।

হৰিহৰ চক্ৰে যো বীৰ উপজল.....

হৰিহৰ চক্ৰে যো বীৰ উপজল
তাপিত কৰ্ণক বাপে ;
হতানন বক্ৰে যো বীৰ উত্তৰল
সো বীৰ পৰল কমন বিপাকে ?
সৰ্বধৰ তাধৰ তাধৰ বিপৰীত নাধে,
সীতাপতি পিতাক মিতক গমনক বাধে ;
অলি-বাহন-বাহন হামু গয়ো,
শশীবাহন-বাহন ঠেক ভয়ো।
পৰন-স্বতাত্মজ ভাঙিয়া গয়ো ;
ববিস্তত মমকৰে লাগিয়া বয়ো।

এক আছিল বুঢ়া পণ্ডিত। তেওঁ পুতেকলৈ বাছি-বিচাৰি এজনী চলক-
ভলক ধৰণৰ শিক্ষিতা ছোৱালী বিয়া কৰাইছিল। শহৰ যেনে, বোৱাৰীও
আছিল তেনে।

এদিন গধূলি সময়ত চোতালত যুঢ়া এটাত বহি পণ্ডিতে হোকা খাই
আছিল। এনেতে বোৱাৰীয়েক আছিল পুখুৰীৰপৰা উভতি। অলপ আগতে
বোৱাৰীয়েকে কাষত কলহ লৈ পানী আনিবলৈ যোৱা পণ্ডিতে দেখিছিল।
এতিয়া ঘূৰি আহোতে বোৱাৰীয়েকৰ কাষত কলহ নেদেখি আক ভাব
ঠাইত কলহৰ কাণটো মাজ দেখি বুঢ়া আচৰিত হ'ল। তেওঁ সুধিলে—
'কি হ'ল আইটি ? কলহটো ভাগিল কেনেকৈ ? ঘটনা কি ?'

বুঢ়াই তাকে শ্লোক মাতি কলে—'হৰিহৰ (কুমাৰ) চক্ৰত যি বীৰব
(মাটিৰ কলহৰ) ভয় হৈছিল আৰু যাক মহাবীৰ কৰ্ণক বাপেকে (পুৰাই)
তাপ দি টান কৰি তুলিছিল, তাৰ পাছতো আকৌ জুইৰ মুখত পণ্ডিত
যি বীৰ সাৰি আছিল (পাণ-বিয়াতো ঠিক থাকিল) সেই বীৰ (কলহ)
আজি পৰিল (ভাগিল) কেনেকৈ ?'

আগতে দৈর্ঘ্যে যোরাবীয়েকো নাজিল কম। তেরোঁ বুঢ়াৰ কথাৰ উত্তৰ শ্লোকেৰে দি কলে -‘সৰ্বধৰক (পৃথিবীক) যি ধৰি আছে (পৰুত) আকৌ তাকে যি ধৰি আছে (মেঘ), অকাশত তাৰ বিপৰীত গৰ্জন শুনিছিলোঁ। লৰালৰিকৈ মই তাকে দেখি বৰষুণ শীঘ্ৰে আহিব বুজি ভাবি পুখুৰীৰপৰা পানী একলহ আনিবলৈ গৈছিলোঁ। তাতে সীতাপতি-পিতাকৰ (বামৰ পিতাকৰ, দশৰথৰ) মিতাই (জটায়ু পখীয়ে) মোক বাটত আমনি কৰিছিল (বতাহ বৰষুণৰ ভয়ত বাটৰ ওপৰেদি অহাযোৱা কৰিছিল)। তথাপি মই অলিগাহনৰ বাহনলৈ (অলি=ভোমোৰা; তাৰ বাহন পহুম; পহুমৰ বাহন পানী বা পুখুৰী; তালৈ) গলোঁ। পুখুৰীৰ ওচৰ পাওঁতে শলীবাহনৰ বাহনৰ লগত (শলী=চন্দ্ৰ; শলীবাহন=চন্দ্ৰশেখৰ বা সদাশিৱ; সদাশিৱৰ বাহন ষাঁড় গৰু; সেই ষাঁড় গৰুৰ লগত ঠেকাঠেকি বা তেটা-ভেটি হলোঁ। তাৰে ফলত পৰন-সুতাঅজৰ (পৰনসুত=ভীম; ভীমৰ আঅজ বা পুত্ৰ=ঘটোৎকচ অৰ্থাৎ ঘট বা পাত্ৰ) ভাগি গ’ল; আৰু কেৱল বৰিহত (কৰ্ণ বা কাণ) মাত্ৰ মোৰ হাতত লাগি থাকিল।’

কথা শুনি হৃষ্টি পাই বুঢ়াই একো নামাতি যোৱাবীয়েকক মনে মনে বা: বা: দিলে।

ওলোট। বুজিলি বাম

এটা অন্ধ জিহাৰীয়ে কাপোৰাৰ মুখত শুনিছিল যে ভগৱানক খুজিব জানিলে ভগৱানে মানুহক সকলো বস্তু দিয়ে। সি ভাবিলে—মই অন্ধ মানুহ। মোকতো মানুহে যি খোজো তাকে দিয়েই। মোৰ থাবলৈ ভাত আৰু পিছিবলৈ কাপোৰ পালেই হ’ল। মোৰ কেৱল দুখ খোজ কাচি ফুৰাত; গতিকে মই যদি উঠি ফুৰিবলৈ এটা ঘোৰা পাওঁ তেন্তে মোৰ

সকলো দুখ দুৰ হব। —ইয়াকে ধিৰ কৰি সি বাটৰ কাষৰ আইত গছ এজোপাৰ তলত বহি দিনে-ৰাতিয়ে চিঃয়ৰি কৰলৈ ধৰিলে—‘বাম, মোক ধোঁৰা এটা দিয়া, বাম মোক ধোঁৰা এটা দিয়া।’

অনেক দিন এইদৰে থকাত ওচৰৰ মাহুহবোৰৰ আমনি লাগিল। দৈৱাৎ ওচৰতে থকা ধোঁৰা এটাৰ গাধধোঁৰা এটা সেই সময়ত মৰিল। মাহুহ-বোৰে যুগুতি কৰি সেই মৰা ধোঁৰাটো নি ভিখাৰীৰ কাষত থলে আৰু ভিখাৰীক সিহঁতৰ এজনে কলে—‘বামে তোমাক ধোঁৰা দিছে। সেই ধোঁৰা তোমাৰ ওচৰতে আছে, হাত দিলেই পাবা, লোৱা।’

অন্ধই হাতেৰে চুই চাই মৰা ধোঁৰাটো পাই খঙত জলি পকি ক’লে—‘আৰে, মই জানো মৰা ধোঁৰা বিচাৰিছিলো! বামেও জুবুজো!!’ সি তেতিয়া চিঞৰি চিঞৰি কৰলৈ ধৰিলে—‘ওলোটা বুজিলি বাম, ওলোটা বুজিলি বাম। এনেকৈ কৈ সি আঁতৰি গ’ল।

তেতিয়াৰেপৰা ওলোটা বুজিলি বামৰ গল্প চলি থাকিল।

অদ্য তস্য ধনুষ্ঠণঃ

এটা চিকাৰীয়ে ধনু-কাঁড় লৈ হাবিত চিকাৰ কৰি ফুৰিছিল। এদিন সি এটা গছ-পোৱালি আৰু এটা গাহৰি মাৰি কেকো-জেকোঁকৈ কান্ধত লৈ গৈ ঠাকোঁতে এটা ফেটী গোম সাপে তাক খুঁটিল। সি খঙতে মাৰ মাৰি সাপটো মাৰিলে। সাপ মৰিল সঁচা, কিন্তু তাৰ বিষত চিকাৰীও বিতাতে মৰি সাপৰ ওচৰতে পৰি থাকিল।

এটা শিয়াল যাওক সেই পিনেদি। সি গৈ দেখে তাৰ মহাজোজ উপস্থিত হৈছে। একে ঠাইতে হুটা জঙ্ঘ-পোৱালি, এটা মৰা মাহুহ আৰু এটা মৰা সাপ। ওচৰতে এখন ধনুও। ধনুৰ গুণডালো কিহবাৰ ছালৰ। ইমানবোৰ বস্তু একে ঠাইতে দেখি সি আনন্দত নাচিবলৈ ধৰিলে।

তাৰ পিছত সি ভাবিলে—মোৰ এমাহ যাব এই মৰা মানুহটোৱে; পহুটো আৰু গাহৰিটো খাম তুমাহ; সাপটোৱেও অন্ততঃ এদিন যাব। এইবোৰ ভাল বস্তু পিছে পৰে খাম। আজি বাক ধনুৰ গুণ্ডালকে খোৱা যাওক।—এইদৰে ভাবি-গুণি সি ধনুগুণ্ডত কামুৰিবলৈ ধৰিলে। গাৰ জোৰেৰে ধনুত গুণ লগোৱা আছিল। সি কামুৰি কামুৰি আজোৰ মৰাৰ লগে লগে ফট কৰে ধনুৰ জোঁৰ ছিগিল আৰু কোৰ খাই শিয়াল সেই পিনেই যুঁচা গ'ল আৰু মৰি থাকিল।

সংস্কৃতৰ এই গল্পটোৱে অলপ অলপ অৰ্থত অলপ ভক্ষা ধনুগুণ্ডঃ কথাষাৰ অসমীয়াত চলি আছে। অসমীয়াত অনাতনৰ সময়ত যথাবক্ষিৎ কিবা খাবলৈ পালে—তাকেই অলপ ভক্ষা ধনুগুণ্ডঃ বোলা হয়।*

তলৰ মাটি ওপৰ কৰা

এটা বামুণে টকাৰ ব্যৱসায় কৰিছিল, তাৰ মানে টকা ধাৰে বিহুতত মানুহ বাই চলি আছিল। এদিন তেওঁ এটা ধকৱাৰ ঘৰলৈ টকাৰ জুত সাধিবলৈ গ'ল। তেতিয়া ধকৱাটো ঘৰত নাছিল। তাৰ সৰু পুতেকটো ঘৰত আছিল। সি কোনোমতে গৰুৰ পাছত ফুৰিব পৰা হৈছিল।

বামুণে গৈ তাক অনলৈ ধকা দেখি হুখিলে—‘হেৰ’ ল’ৰা! তোৰ মাৰণ বাপেৰ ক’লৈ গৈছে?’ সিও কম নাছিল। সি কলে ‘কি ক’লৈ গৈছে? বাৰিষানো এনে সময়ত মানুহ ক’লৈ যায়?’ আই গৈছে সাতদিনীয়া মৰা জীয়াবলৈ, বোপাই গৈছে—তলৰ মাটি ওপৰ কৰিবলৈ।’

কথা শুনি বামুণৰ উঠিল খং। তেওঁ ভাবিলে—ল’ৰাই তেওঁৰ লগত লেন্গাই কৰিছে। তেওঁ কলে—‘মই আতাবেক তই চিনি শোৱা নাই

• মাসমেকং নৰো য়াতি, ঘোমাদৌ বৃগশ্চকৰৌ;

অধিবেকং বিনং য়াতি, অলপ ভক্ষা ধনুগুণ্ডঃ।

হবলা। টকাৰ স্ততত তইত আটাইকে এইবাৰ বাম ভাগলৈ, চিনি পাবি। স্তত এপইচাও এৰি নিদিওঁ।’

ল’ৰাই কথা বিষম দেখে কলে—‘দেউ খং নো কৰে কিয়? মোৰে শপত, খং নকৰিব। মই সঁচাম্ম হিৰে মিছা কোৱা নাই। আই গৈছে সাত দিন আগতে তুলি থোৱা কটাৰাখিনি কবলৈ। বোপাই গৈছে হাল বাবলৈ, হাল বাৰ্ত্তে জানো তলৰ মাটি ওপৰ নহয়? আপুনি বহক আক তামোল-ছালি খাই যাওক। নবহিলে আই-বোপায়ে শুনিলে মোক মাৰিব।’

বামুণ সৈমান হ’ল। তেওঁ বহিল। লৰাটোৱে বাকলি গুচুৱা তামোল এটা আক পাণ দুপাত আনি বটা এখনত সজাই দি কটাৰী বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। কটাৰী বিচাৰি হাবাথুৰি থোৱা ৰেখি বামুণে কলে—‘হেৰ’ বোপাই, কটাৰী বিচাৰি তই দুখ খাব নালাগে, আহ। মই দাঁতেৰেই পাৰিম।’ এই বুলি বামুণে তামোলটো দাঁতেৰে কামুৰি ফালি পেলালে। ল’ৰাটোৱে তাকে ৰেখি হাত-চাপৰি বজাই উলহত কবলৈ ধৰিলে ‘চাবাইচ, আতাৰ দাঁতহে দাঁত! এই একেটা তামোলকে আমাৰ বোপায়ে কামুৰিছিল, আয়ে কামু-ৰিছিল—ময়ো কামুৰিছিলো—আমি কিন্তু ভাঙিব পৰা নাছিলো—এতিয়া আতাইহে ভাঙিলে। মই আতাৰ এই কথা সকলোকে কম।’

ল’ৰাৰ কথা শুনি বামুণে ভাবিলে—‘তেনেহলে মোৰ আজি জাতি গ’ল। শূন্যই কামোৰা তামোল যাৰ মই কামুৰিলো তেখেত নো জাতি আক ক’ত ব’ল? যি হ’ল হ’ল; ল’ৰাক ফুলাই হাত কৰিব লাগিব। এই ভাবি তেওঁ কলে—‘হেৰ’ বোপাই, এই কথা যেন তই কাৰো আগত নকয়। মই তইতৰ এই বছৰৰ টকাৰ স্তত নলও বাক।’ সি মূৰ হুপিয়াই ‘বাক’ বুলি শলাগিলে। বামুণ গ’ল।

বাপেকে-মাক দুপৰীয়া ভাত-পানী খাবলৈ বহলৈ অহাত সি সকলো কথা কলে। বাপেকে তাক তেনে কামৰ কাৰণে কেইটামান মাৰ শোহালে। ভাততে সি কান্দি কান্দি গৈ আলি এটাৰ ওপৰত বহি থাকিল। এনেতে এটা চিপাহী সেই পিনেৰি বাৰ্ত্তে তাক তেনেকৈ বহি থকা দেখি হহিলে—‘হেৰ’ ল’ৰা, এই আলিটো ক’ত লাগিছে জীনা?’ সি কলে—‘তই কথা নেকি? ক’ত লাগিছে দেখা নাই?’ সি মোৰ টিকাত লাগিছে।’

পুলিচৰ খং উঠিল আৰু তাক ধৰি নিলে। ঘৰ পাই পুলিচে পইচা এটা দি তাক বজাৰৰপৰা আঠিয়া-কল কিনি আনিবলৈ ক'লে। সি গ'ল।

পোহাৰী এজনীয়ে কল বেচি আছিল। কলৰ দাম কি বোলাত তাই কলে—‘দাম আৰু কেনেই স্থধিব লাগিছে? পইচা এটা পেলাই দিবি আৰু বুকুত গোৰ মাৰি কল ছয়টা লৈ গুচি যাবি।’ তাকে শুনি সি পইচাটো পেলাই দি কল ছয়টা লৈ পোহাৰীৰ বুকুত গোৰ মাৰি দিলত বজাৰত হলখুল লাগি পৰিল। পোহাৰী আৰু সি দুয়ো জোটাপোটাকৈ সেই পুলিচটোৰ ওচৰলৈয়ে আহিল।

বাটতে সি ছটা কলৰ তিনিটা খালে। বাকী তিনিটা কল হাতত লৈ পোহাৰীৰ লগত পুলিচৰ ঘৰ পালেহি। পুলিচে পোনেই কলে—‘হেৰ’ কল দেখোন তিনিটাহে, বাকী তিনিটা?’

সি কলে, ‘দেউতা’ এটা জুতি চাওঁতে গ’ল; এটা কিনি উঠি ভালকৈ লব খোজোঁতে পিচলি পেটত সোমাল আৰু এটা বাটত আহোঁতে ভোক লগাত এইদৰে খালোঁ।’—এই বুলি এটা খাই দেখুৱালে।

পুলিচে কলে—‘হৰ,’ মোৰ আগতে কেথোন খাসি?’ সি টপৰাই কলে—‘হয় দেউতা, মোৰ ভুল হৈছে। মোক ক্ষমা কৰক?’ এই বুলি পুলিচৰ পিনে পিছ দি আৰু এটা খালে। তেতিয়া বাকী থকা কলটো পুলিচে থপিয়াই নি খাই থলে; আৰু পোহাৰীক ‘কলৰ সোৱাদ নাই যা’ বুলি ধমকি দি পঠালে।

পোহাৰীও কম নহয়। তাই গৈ সেই দেশৰ বজাৰ ওচৰত গোচৰ দিলেগৈ। বজাই মজীৰ বিচাৰ কৰিবলৈ কলে। মজীয়ে তাৰ মূখৰপৰা সকলো কথা শুনি কলে—‘এবা, তোৰ এইবোৰ কথা দেখোন হেজাৰ টকা মূল্যৰ! পোহাৰী, তই বাক যা। ইয়াৰ এই হেজাৰ টকাৰ কথাৰ মূল্য বাক আমিয়ে দিম, তই দিব নালাগে।

সি মজীৰ হাতৰপৰা এৰাই এইবাৰ আকৌ বজাৰ ওচৰলৈ গ’ল। বজাক সি গোচৰ দি কলেগৈ—‘মহাৰাজ, মজী ডাঙৰীয়াই মোক এহেজাৰ টকা দিব লাগে। তেওঁ এইমাজ এহেজাৰ টকা দিম বুলি পোহাৰীৰ আগতে স্বীকাৰ কৰিছে, মোক লাগিলে।’ মজীক সোধাত মজী বিমোহত পৰিল আৰু নিজৰ কথা বাখিবলৈ এহেজাৰ টকা দি তাক বিদায় দিলে।

এহেজাৰ টকাৰ মোনাটো লৈ সি বাটেদি গৈ আছিল। মন্ত্ৰীৰ ঘৰৰ ওচৰ পাই সি বাটে বাটে চিয়ঁৰি কৈ যাবলৈ ধৰিলে—‘হোক যি ভালকৈ এসাজ ভাত খুৱাব তাকেই মই হেজাৰ টকা দিম।’ তাৰ কথা শুনি মন্ত্ৰীৰ জীয়েকে ভাবিলে—কি নো বেয়া কথা! এসাজ খুৱালেই হব। তেওঁ তেতিয়া তাক মতাই নি খুৱাবলৈ গাত ললে।

সি কলে—‘এহেজাৰ টকা দিম যেতিয়া, খোৱাৰ আগে তুমি হোক বৰগীৰা পাৰি যতাই-পিটাই গা ধুৱাই দিব লাগিব আৰু খোৱাৰ অন্তত তামোল-ছালিও দিব লাগিব। খোৱাৰ সময়ত বিচিৰও লাগিব।’ মন্ত্ৰীৰ জীয়েকে আগে টকাখিনি হাতত লৈ এই সকলোবোৰ কাম কৰি দিলে।

থাই-বৈ বিজ্ঞান লৈ উঠি সি বজাৰ চ’ৰালৈ গৈ বজা আৰু মন্ত্ৰী দুয়োৰে আগতে গোচৰ দিলে—‘মহাৰাজ, যি তিবোতাই মতাক গা ধুৱাই দিয়ে, কাপোৰ-কানি যতাই-পিটাই দিয়ে, খাবৰ সময়ত বিচি থাকে আৰু খোৱাৰ পিছত তামোল-ছালিৰে আলশৈচান ধৰে তেওঁ ধৰ্ম্মমতে তাৰ বাক কি হয়?’

মন্ত্ৰীয়ে পোনেই কলে—‘ঘৈণীয়েক’।

—‘তেন্তে মহাৰাজ, মন্ত্ৰীৰ জীয়েকৰ লগত মোৰ ধৰ্ম্মমতে সেই সম্বন্ধ ঘটিছে। আপোনালোকে দয়া কৰি বিয়াখন পাতি দিব লাগে।’ এই বুলি সি সকলো কথা বিবৰি কলে।

বজা আৰু মন্ত্ৰীয়ে নিজ নিজ কথা ব’থিলে মন্ত্ৰীৰ জীয়েকৰ লগত তাৰ বিয়াখন পাতি দিলে। সিও মহানুষ্ঠে তাত থাই-বৈ থাকিল।

যাহৰ চজ্জাবলী তাহৰ কুঠীয়া

এখন ৰেশত এজন বজা আছিল। বজা আছিল বৰ কৰ্ম্মতাৰালী। তেওঁৰ ঘৰে আছিল তিনিগৰাকী। কিন্তু কি কপালৰ কথা—কোনো গৰাকীৰে সতি-সন্ততি নাছিল। তাতে বজা আৰু বাণীসকলৰ মনত লঘায় বিৰম হেজাৰ।

এদিন এক দৈৱজ্ঞই গণনা কৰি বজাক কলেহি—‘মহাৰাজ, আপুনি চিন্তা নকৰিব। আপোনাৰ এজনী পৰম ৰূপৱতী কন্যা উপজিব। আপোনাৰ সৰু গৰাকী বাণীয়ে হব সেই কন্যাৰ মাক। তাৰ কাৰণে আপুনি কিন্তু যাগ-যজ্ঞ কিছু কৰিব লাগিব।’

ৰজাই যাগ-যজ্ঞাদি অনেক ধৰ্ম্ম কাম কৰিলে। কিছু দিনৰ পিছত সঁচাসঁচিকৈয়ে স্তমল'য়া বাণীৰ গৰ্ভ লক্ষণে দেখা দিলে আৰু যথা সময়ত তেওঁ এজনী ধুনীয়া কন্যা প্ৰসৱ কৰিলে।

দৈৱজ্ঞই পুনৰ গণনা কৰি কলে—মহাৰাজ, ৰাজকন্যাৰ ভাগ্য বৰ ভাল। তেওঁৰপৰা আপুনি সকলো সুখ পাব, মাত্ৰ তেওঁৰ বিয়াখনতহে কিবা এফেৰি ফেণ লাগিব। মেনে ধৰণে নো ফেণ লাগিব বজাই জনাই সুখিল। দৈৱজ্ঞই গণি-পঢ়ি চাই কলে—‘দৰাটো আপোনাৰ মনোমত নহব; সি হুৱতো টোকাৰো বিধৰ হব।’ বজাই তাকে শুনি হাঁহিলে আৰু কলে ‘বাক, সেইটোলৈ মই ভয় কৰা নাই।’

ৰাজকুমাৰীৰ নাম ৰখা হ'ল চন্দ্ৰাৱলী। চন্দ্ৰাৱলী নে ঠিক চন্দ্ৰাৱলীয়ে। মুখখন আছিল ঠিক পুৰ্ণিমাৰ জোনটোৰ দৰে—উজ্জল আৰু হাঁহো হাঁহো। দুখীয়া দৰিদ্ৰ মানুহ যাতে চন্দ্ৰাৱলীয়ে বৰকৈ দেখিবলৈ নাপায় তাৰ বাবে ৰজাই যত্ন ললে। নানা দেশৰ ৰাজকুমাৰ আৰু ৰাজকন্যা সকলৰ লগতেই তেওঁ সদায় খেল-ে ম'লি কৰি ক'ল কটাইছিল।

বয়স হ'লত ৰাজকুমাৰীৰ স্বয়ম্বৰ পতা হ'ল। এবাৰ নহয় দুবাৰো স্বয়ম্বৰ সভা পতা হ'ল, কিন্তু ৰাজকুমাৰীয়ে স্বয়ম্বৰলৈ অহা কোনো ৰাজকুমাৰকে পছন্দ নকৰিলে। তৃতীয় বাৰ আকৌ স্বয়ম্বৰ সভা পতা হ'ল। আগতে মিলকল ৰাজকুমাৰে চন্দ্ৰাৱলীৰ স্বয়ম্বৰ সভাত শেনটোৰ দৰে আহি কেচাটো ঘোৱাদি যাব লগীয়া হৈ লাজ পাই আছিল তেওঁলোকে এইবাৰ এটা কন্দি পাতিলে। আজিৰ কাষত বহি থকা কুঠীয়া কেলেহুৱা ডেকা ভিখাৰী এটাক ধৰি আনি ৰাজকুমাৰৰ সজোৱাবৰে সজালে। তাৰ পাছত তাক স্বয়ম্বৰ সভালৈ লৈ গ'ল। তাক দেখি, কি আচৰিত কথা চন্দ্ৰাৱলীৰ মনত ভাল লাগিল। ৰজাই সেই কথা বুজিব পাৰি তাক শোনতে এটা কোমলীলৈ নি ক'ব ৰাজকুমাৰ, কি কথা হ'লিলে। সিও শোনে শোনে সঁচা সঁচাটো কৈ বিয়াত চন্দ্ৰাৱলী আৰু ৰজা দুয়োৰো মন

থং উঠিল। তেতিয়া বজাৰ আবেশত তাক অথবা-পথবাকৈ মাৰপিট কৰা হ'ল। মাৰত কুঠীয়াৰ মূৰ ফাটি গ'ল। সি কোনোমতে পলাই প্ৰাণটো বচালে। ব'জকুমাৰীয়ে এবছৰ মানৰ কাৰণে বিয়াৰ আশা এৰি দিলে।

তাৰ পাছত বুঢ়ামন্ত্ৰীয়ে বজাক যন্ত্ৰণা দি কলে—‘মহাৰাজ, এইবাৰ স্বয়ম্বৰ পাতিব নালাগে। গণকেও ৰাজকুমাৰীৰ বিয়াত কেণা লাগিব বুলি কৈছিল। গতিকে কেণা লাগিব নোৱাৰাকৈ এদিনৰ বাট দূৰত থকা বড়পুৰ ৰাজ্যৰ ৰজাৰ কোৱৰলৈ তেওঁক বিয়া দিয়া যাওক। ৰাজকোৱৰক মই নিজে দেখিছোঁ। তেওঁ কপে-গুণে চন্দ্ৰাৱলী আইটিৰ যোগ্য দৰা হ'ব।’ বজা মান্তি হ'ল। ৰাণীসকলেও সন্মতি দিলে। ৰাজকুঁৱৰী চন্দ্ৰাৱলীয়েও আপত্তি নকৰিলে।

বিয়াৰ আয়োজন চলিল। দিন ঠিক হ'ল। ইফালে আগতে নিৰাশ হৈ থকা ৰাজকোৱৰসকলে লগ হৈ কোৱামেলা কৰিলে—বোলে ‘আমাৰ কাৰণেহে কুঠীয়াই ইমান মাৰকিল খালে। গতিকে আমি যি প্ৰকাৰেই হওক, ৰাজকুমাৰী চন্দ্ৰাৱলীৰ বিয়াৰ দিনাই সেই ৰাজ্যতে কোনোবা এজনী দুখীয়া ছোৱালীৰ লগত তাৰ বিয়াখন পাতি দিমোঁই দিম।’ সকলোৱে বিচাৰি-খোচাৰি ছোৱালীও সেইমতে উলিয়ালে। বিয়াৰ আয়োজন দুয়োফালে চলিল।

বিয়াৰ দিনৰ কথা। ৰাজকুমাৰহঁতে কুঠীয়াকো এজন ৰাজকুমাৰৰ দৰেই সজালে আৰু সন্ধিয়া তাক তেওঁলোকৰ মাজত লৈ কন্তাৰ ঘৰলৈ যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। কুঠীয়া দৰাক ৰাজকোৱৰ নিয়াৰ দৰে কেটীচৈ মৰা ধোলাত নিয়া হ'ল।

ইফালে সেই একে দিনাই বড়পুৰৰ ৰাজকোৱৰো চন্দ্ৰাৱলীক বিয়া কৰাবলৈ হাতী-ঘোৰা লৈ দলদোপ হেন্দোলদোপ কৰি আহিল। তেওঁ আহিছিল আৰ-কাপোৰেৰে ঢকা কেটীচৈ মৰা ধোলাত।

ৰাতিটো আছিল এন্ধাৰ। দুয়োঘৰ বিয়া-দৰীয়া আহি ওচৰা-উচৰি জুওঁতে প্ৰবল ধুমহা আৰু শিল বৰষুণ আহিল। দুয়োঘৰ বিয়াঘৰীয়া আজন্ম বিচাৰি লৰি-ঢাপৰি এটা নামঘৰত সোমাল। বতাহ-বৰষুণৰ কোৰ ক্ৰমে চৰিবলৈহে ধৰিলে। এনেকৈ প্ৰায় এপৰমান ৰাতি থাকোঁতে বতাহ-বৰষুণ কিলু খামিল। দুয়ো দলৰ মানুহবোৰে নিজ নিজ বিয়াঘৰলৈ হাবলৈ লৰা-

লৰিকৈ বাট ললে। দৰা দুটায়ে গৈ আকৌ লৰালৰিকৈ আৰ-কাপোৰ দি চাকি ধোৱা দোলাত উঠি ধাবলৈ ধৰিলে।

দৈৱাং লৰালৰিকৈ দোলাত উঠোঁতে দুয়োজন দৰাৰ দোলাৰ অঙ্গল-বঙ্গল হ'ল। কাৰ দোলাত কোন উঠিল এজনেও নাচালে। সময় ইফালে তাকৰ। বিয়াৰ লগ পাব হবৰ হ'ল। সেই ৰেখি দৰাক দোলাৰপৰা নি লৰালৰিকৈ হোমৰ কাষত বহুৱাই বিয়া পতা হ'ল। বিয়াও লৰালৰিকৈ লাং হ'ল।

বাঁহী বিয়াৰ দিনা ৰাতিপুৱা কন্যাৰ ঘৰত দৰা-কন্যা দুয়ো দুয়োৰো মুখ চোৱা সেই দেশৰ দস্তৰ আছিল। চন্দ্ৰাৱলীয়েও দৰাৰ চৰণত সেৱা কৰি দৰাক নিজৰ কোঠালীলৈ নি মুখ দৰ্শন কৰিবলৈ এলাল। দৰাৰ মুখৰ ফালে চাই তেওঁ দেখে যে দৰা দেখোন ৰাজকুমাৰ নহয়—আগৰ সেই মাৰখোৱা কুঠীয়াহে। মূৰত মাৰখোৱা চিনবোৰ এতিয়াও আছে। ৰাজকুমাৰীৰ মূৰত আকাশী চৰগ ভাঙ্গি পৰিল। তেওঁৰ চকুৱেদি চকুলো বাগৰি গ'ল। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে এই ঘটনা ৰাজ্যত বিয়পি পৰিল। ৰজা-বাণী সকলোৱে ভাগ্যৰ ওপৰতে সকলো দোষ দি সান্ধনা লভিবলৈ যত্ন কৰিলে।

শিকালৰ বত্তুপুৰৰ ৰাজকুমাৰৰ বিয়াও দুখীয়াৰ ঘৰৰ কন্যাৰ লগত হৈ গ'ল। ৰাজকুমাৰী চন্দ্ৰাৱলীৰ এনে দৈৱ-দুৰ্ভিক্ষাকৰ কাহিনীটো যাহুহে আজিও কয়—

“বাৱং চন্দ্ৰাৱলী, তাৱং কুঠীয়া;
বিধাতাৰ লিখন নাৰায় চাবিয়া।”

উপকাৰীক অজগৰে ধায়.....

এটা বুঢ়া অজগৰ সাপে এবিন পৰ্কতৰ দাঁতিত হৰিণ-পোৱালী এটা গোটে গোটে গিলি গৈছিল। লাগি কোনোমতে চুঁচৰি ষাওঁতে বাটৰ দাঁতিৰ কেঁচা নাৰ এটাত পিচলি পৰিল। বহুত চেষ্টা কৰিও সি নাৰৰপৰা উঠিব নোৱাৰিলে। তাতে সি সেইদৰে কেইবাহিনো পৰি থাকিল।

এদিন এটা বাটকৰা সেই বাটেদি যাওক। পানীত খলখলাই উঠিবলৈ দোপ দি থকা প্ৰকাণ্ড অজগৰটো তাৰ চকুত পৰিল। অজগৰে নাৰৰ ভিতৰৰপৰা কাকৃতিভাৱে মাত লগালে ‘ভাই বাটকৰা, মোক তুমি পাবলৈ তুলি নিয়া। মই তোমাৰ নিকিনা গোলাম হম, যি কোৱা তাকে কৰিম। তোমাৰ ধৰ্ম হব।’

বাটকৰাই কলে—‘তুমি স্বভাৱতে হিংস্ৰক জীৱ। তুমি নো মোৰ কি উপকাৰভাল কৰিব? নালাগে মোক উপকাৰ কৰি দিব। তুমি তাতে থকাই ভাল।’

অজগৰে কলে—‘বান্ধে, সাধাৰণ প্ৰাণীৰপৰাও কেতিয়াবা ডাঙৰ উপকাৰ হয়। নাজানানে পত্ৰবাজ সিংহক জালত বন্দী হোৱাত নিগনিয়েই জাল কুটি মোকোলাই দিছিল? সেইদৰে সময়ত যয়ো তোমাৰ উপকাৰ কৰিম। নহলেও ধৰ্ম নো ক’লৈ যাব?’

‘বাটকৰাৰ মন কুমলিল। সি হাবিৰপৰা লতা ছুঁড়ালমান বিচাৰি আনি অজগৰৰ ডিঙিত লগালে আৰু কোনো মতে তাক টানি পাবলৈ তুলিলে।

পাব পাই অজগৰে কলে—‘তুমি মোৰ জীউটো বচাল। তুমি মোক আই-বোপাইৰ দৰে হল। পিছে, মই এতিয়া ভোকত মৰোঁ। মোক তুমি পেট ভৰাই কিবা এটা খাবলৈ দিয়া—নহলে মই তোমাক এবি নিদিম।’—এই বুলি সি বাটকৰাক বাট আগচি ধৰিলে।

বাটকৰা মহা বিপদত পৰিল। অজগৰে তেজিয়া খাটাই কৰি ঠেক দিলে—‘বন্ধু মই এতিয়া তোমাক ধাওঁ। আঁঠি হয় তুমি, নহয় মই সবিকলি লাগিব। ছয়ো বাচি থাকিব নোৱাৰোঁ।’—এই বুলি সি নৰকৈ জিভা উলিয়াই বাটকৰাক গিলিবলৈ আঁঠি-হুটি কৰি কৰিলে।

বাটৰুৱাৰ চুলিৰ আগেদি জীউ গ'ল। সি তথাপি মৰণত শৰণ দি কলে—‘বন্ধু, মোক তুমি খাব খুজিছা খোৱা, কিন্তু বুঢ়া লোকে কয়— যদিও হয় মূনিজন, তেও সোধে তিনিজন।—গতিকৈ তুমিও এই কাম কৰাৰ আগতে তিনিজনক সুবি লোৱা উচিত হব। তিনিও যদি ঠিক একে কথাকে কয় আৰু খাবলৈ দিয়ে, তেন্তে তুমি মোক খাব। নহয় জানো?’

অজগৰো তাতে মান্তি হ'ল। দুয়ো সাক্ষী বিচাৰি ওলাল। অলপ দূৰ গৈয়ে দুয়ো বাটৰ কাষত এটা ভগা জাপি পৰি থকা দেখি স্তম্ভিলে— ‘হেৰ’ ভগা জাপি, তয়ে বাক কচোন—উপকাৰীক অজগৰে খায় নে নাখায়?’ জাপিয়ে কলে—‘খায়। খাব পায়। মোৰ কথাটোকে নোচোৱা কিয়? মই তালে থকা দিনত মোক সকলোৰে যুৰব ওপৰতহে তুলি লৈছিল। আজি বুঢ়া হোৱাত মোক এইদৰে পথাৰৰ মাজত পেলাই থৈছে; ফোনেও মোৰ ফালে উভতি নাচায়। আজিৰ জগৎখন এনেকুৱাই। গতিকে উপকাৰীক অজগৰে খায়।’

অজগৰে তেতিয়া কলে—‘বাকৈ, এতিয়া পিছে?’

বাটৰুৱাই কলে—‘বৰা, তিনিটা সাক্ষীৰ এটাহে গ'ল।’

দুয়ো আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। অলপ দূৰ গৈয়ে ইবাৰ দুয়ো এজোপা এৰাও আইতগছ পালে। তাৰে ছাঁত দুয়ো অলপ পৰ জিৰালে। তাৰ পিছত দুয়ো আইতক সুধিলে—‘আঁত, বাক উপকাৰীক অজগৰে খায় নে নাখায়?’

আহত গছে কলে—‘নাখাব নো কিয়? খায়। মোলৈ চালেই হ'ল দেখোন। মই মাছহ-গৰু সকলোকে ছাঁ দি খৰি-কাঠ যোগাই সহায় কৰোঁ। এনেদৰেতো মোৰ গাত জীয়াই থাকোঁতেই মাছহে কেনেকৈ চাৰিওফালে দা-কুঠাৰ আদিৰে ঘণিয়াইছে চোৱাচোন! বোপাইহঁত, আজিৰ যুগত উপকাৰীক অজগৰে খায়, তাত সন্দেহ নাই।’

কথা শুনি অজগৰে বাটৰুৱাক কলে—‘পিছে বন্ধু?’

বাটৰুৱাই কলে—‘তিনি বাবেহে মিৰাৰ। এতিয়াও আৰু এটা সাক্ষী বাকী!’

দুয়ো আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ দুয়ো এটা শিয়াল লগ পালে। দুয়ো শিয়ালক সুধিলে—‘তুমি ঠিক কথা ক'বোঁচনি বাক, উপকাৰীক অজগৰে খায় নে নাখায়?’

শিয়ালে কলে—‘ববা, তোমালোকে এনে আলু-তালু নথকা বেবেৰিবাং কথা কলে মই একো উত্তৰ দিব নোৱাৰোঁ। ঘটনাটো কি মোক ভালকৈ কোৱা।’ তেতিয়া বাটকৱাই আতোপান্ত সকলো কথা কলে। শিয়ালে কথাটো তৎক্ষণাৎ বুজিলে। সি কলে—‘তুমি নোৱাৰা ইমান শুইব অজগৰটোক কেনেকৈ তুলিছিল। মোৰ কিন্তু বিশ্বাসেই হোৱা নাই। আকৌ কি ঘটনাটো হৈছিল মোক দেখুৱাচোন।’

অজগৰে তেতিয়া গৈ নাৰত পৰি দেখুৱালে আৰু বাটকৱাক কলে—
‘বন্ধু, শীঘ্ৰে মোক তোলা।’

শিয়ালে তেতিয়া কলে ‘মুখ বাটকৱা, আজিলৈ বাচিলি। সোনকালে প্ৰাণ লৈ পলা। মনত ৰাখিবি কিন্তু -

‘উপকাৰীক অজগৰে খায়

তাৰ সাক্ষী দিওঁতা নাই।’

তেলীয়াসাবেঙৰ সাজন-কাচনতে গ’ল...

ম’ৰা, চিলনী, টুনি, বুলবুলি, চাকৈচকোৱা, বগলী, মইনা, পাণিকা, ভাটৌ, ঘনচিৰিকা, কপৌ, পানীকাউৰী, ডাউক, কণামুচৰী, ৰাজহাঁহ, টিয়া মাছবোকা, দহিকতৰা আদি চৰাইবোৰে মিলি এদিন আলচ কৰিলে যে সিহঁতৰ ভিতৰত এটা বজা হ’ব লাগে। বজা ৰখকাৰ কাৰণে কাবো লগত কাবো মিল নাই, কোনোও কাবো কথা জুজনে। শেষত বজা-পঙনৰ প্ৰস্তাৱ আৰু পানীকাউৰীৰ লম্বৰ্ণনত সৰ্ৱসন্মতিক্ৰমে স্থিৰ হ’ল যে তেলীয়া-সাবেঙকে বজা পতা হ’ব। কিবা কাৰণত তেলীয়াসাবেং আকৌ সেইদিনা সজাত উপস্থিত নাছিল। গতিকে ডাউককে বাতৰিটি তেলীয়াসাবেঙৰ ওচৰলৈ নিবলৈ ডাৰ দিয়া হ’ল।

ডাউক ঘাবু ওলালগৈ। এনে সময়তে বগলীয়ে পুখি-পাঁজি বেছি গণনা কৰি চাই কলে যে পিছদিনাখনেই দিনবাৰ, তিথি-নক্ষত্ৰ আদি ভাল

আছে। সেইবাবে পিছদিনা কেঁবা দুপৰীয়াতে তেলীয়াসাবেঙ বজা হব লাগে। তেলীয়াসাবেঙে কিন্তু ৰাজপাটত উঠাৰ আগতে সবাবে সাক্ষাতত তপত-তেলত গা ধুই সংসাৰৰ পাপ-তাপবোৰ গুচাই শুধ হৈ লব লাগিব।

সেই মতেই কাম হ'ল। ৰাইজৰ কটকটী হৈ ডাউক তেলীয়াসাবেঙৰ ওচৰলৈ গ'ল। কাউৰীক বজা হোৱাৰ এই শুভবাৰ্তা প্ৰচাৰ কৰিবলৈ দিয়া হ'ল। ৰাতিপুৱালতে সেইমতে কাউৰীয়ে কা-কা কৰি চাৰিওফালে তেলীয়া সাবেং বজা হোৱাৰ বাতৰি জনাই দিলে। ডাউকেও গৈ তেলীয়াসাবেঙক বাতৰিটি দি বজা হবলৈ সন্মতি বিচাৰি কোৱা-কোৱাকৈ ঘিয় হৈ ব'ল।

তেলীয়াসাবেং সন্মত হ'ল আৰু ঘৈণীয়েকৰ লগত আলাপ-আলোচনা কৰি বজা হবৰ কাৰণে গাত তেল-চন্দন ঘঁহি, নখ, ঠেং চিকুনাই সাজন-কাচন কৰাত লাগি গ'ল। সাজন-কাচন এনেভাৱে চলিল যে বেলি লহি-ওৱালৈকে তেলীয়াসাবেং সাজি-কাচি যবৰ পৰাই ওলাব নোৱাৰিলে।

ইফালে ৬গু চৰাইবোৰে তপত-তেলৰ টৌ সাজু কৰি ৰাখি তেলীয়া-সাবেঙৰ আগমনৰ কাৰণে ৰাতিপুৱাৰেপৰা বাট চাই থাকিল। কেঁবা-দুপৰ হৈ গ'ল, তথাপি তেলীয়াসাবেঙৰ দেখাদেখি নাই। চৰাইবোৰ অতিষ্ঠ হৈ পৰিল। বগলীয়ে খেন গণি কলে যে আৰু এখনমান তামোল খোৱাৰ সময় মান্দ্ৰ আছে। তাৰ পিছত বেয়া খেন আহিব, ৰাজপাটত উঠাৰ কাৰণে সময় নাথাকে। সকলোৱে উৎপিচাবলৈ ধৰিলে।

ৰাজহাঁহে কলে—‘বগলীকে বজা পতা যাওক।’

ভাটোৱে উত্তৰ দিলে—‘মানুহে বগলীৰ কথা কি কয় জানানো? কয়—

‘বগলীয়ে যত পায়, মাছ ততালিকে খায়

নাপালেই থাকে শুদা পেটে;

যত পায় তত খায় অলপো সঞ্চিত নাই

দৰিদ্ৰ লক্ষণ বোলে তাকে।’

—পতিকে তেওঁ বজা হলে ঠিক নহব।

শালিকাই তেতিয়া কলে—‘তেনেহলে কাউৰীকে বজা পতা যাওক। তেওঁ হলে সাঁচি-ৰাখি ধোৱাত বেয়া নহয়।’

চিলনীয়ে শুংকণাত কৈ উঠিল—‘নহয় নহয়। কাউৰী বৰ চেলচেলান্না। পেটত কথা ৰাখিব নোৱাৰে।’ চালাখি থাকিলে কি হ'ব? বজাৰ প্ৰকৃতি

গহীন হব লাগে। কাউৰী যদি বজা হব পাবে; মইনো কিয় নোবাৰিম?

এনে সময়তে লক্ষীৰ বাহন ফেচাই উকলি দি সকলোকে নিমাত কৰি লৈ কবলৈ ধৰিলে—‘কম কথাত যোক জগতৰ আই লক্ষীয়ে বাহন কৰি লোৱা নাই। মই তুত-ভৱিগ্ৰাং জানো। আপোনালোকে যোক বজা হবৰ যোগ্য বুলি বিবেচনা নকৰে; সেইটো জানো। মই বজা নহওঁ। মোৰ সখি ফেচুকে বজা পাতক। তেওঁ বগী আৰু সাহসী; বজা হবৰ যোগ্য!’ ফেচাৰ কথাত সকলোৱে সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে। ফেচাই নিজেই উকলি লগাই দিলে। সকলোবোৰ চৰায়ে সেই উকলিত যোগদান দিলে।

ফেচুই তেতিয়া চকুৰ পচাৰতে চকুৰ তপত-তেলত জোবোৰা এটা মাৰি আহি পাখি কোটালি লৈ সিংহাসনত বহিল। আনন্দৰ কোলাহলৰ মাজত ফেচু এইদৰে বজা হ’ল। বুঢ়া লোকে আজিও কয় যে ফেচুৰ বৰণ আগতে বগা আছিল, বজা হবলৈ গৈ তপত তেলত জোবোৰা মৰাৰ পিছৰপৰাহে ক’লা হ’ল।

ফেচু বজা হৈ যোৱাৰ কিছুপৰ পিছত তেলীয়াসাৰেং সাজন-কাচন কৰি ওলালহি। ওলালে পিছে কি হব? কোনে তাক এতিয়া বজা পাতিব? ঠোঁট-মুখ চেলেকি সি সেইদৰেই উভতি গ’ল।

তাকে আজিও বুঢ়া লোকে কয়—

‘তেলীয়াসাৰেঙৰ সাজন-কাচনতে গ’ল

ইফালে কাকতে ফেচু বজা হ’ল।’

—X—

বামুণৰ গৰখীয়া

এক বামুণৰ এটা গৰখীয়া আছিল। সি আছিল কোনো এক বিধৱাৰ একমাত্ৰ ল’ৰা। অ’ত ঢেঁকা খাই, ত’ত ঢেঁকা খাই সি হৈ পৰিছিল সাত্ৰ; ঘাটৰ চেঙেলী। কথাতো কয় যেনে ‘সাত্ৰ ঘাটৰ চেঙেলী বাৰ ঘাটৰ বজীয়া; জাৰ সময় নাই খটীয়া’। সিও আছিল তেনে।

এদিন বামুণে বাতি খাই বৈ উঠি তার আগত মহাভারতৰ সাধু কৈছিল। তাতে সি স্থিলে ‘দেউ, ইমান ডাঙৰ মহাভারতখন নে’ কে’নে কেনেকৈ লেখিছিল? আপুনি জানে নে? জানে যদি মোক কওকচোন।’

বামুণে হাঁহি কলে—‘হেব’ মহা নাজানিলে জানিব কোনে হো? বাক শুন। মহাভারতখন ব্যাসদেৱ বুলি যোৰ দৰে এজন বামুণে লেখিছিল। লেখিছিল ম’নে তেওঁ নিজে লেখা নাছিল, মুখে মুখে কৈহে গৈছিল—গণেশেহে লেখিছিল। ব্যাসদেৱ তেতিয়া বৰ বুঢ়া হৈছিল। লেখিবলৈ কলম ললে তেওঁৰ হাত কঁপিছিল। সেইবাবে তেওঁ ডেকা দেৱতা গণেশক ধৰিমেলি আনি লেখা কামত লগাইছিল।’

গৰখীয়াই স্থিলে—‘দৰমহা কিমান দিছিল?’

- দৰমহাৰ কথা জুলিয়াবি বহ। তেতিয়া কাম কৰিলে কে নেও কাৰোপৰা দৰমহা নলৈছিল। তথাপি যদি তই মানিব নোখোজ তেন্তে ধৰ, গণেশে ভাতৰূপৰীয়া হিচাপেই মহাভারত লেখা কামত সোমাইছিল। পিছে লেখাৰ সময়ত তেওঁ ব্যাসৰ লগত এটা বন্দবস্ত কৰি লৈছিল। সেইমতে গণেশে কৈছিল—‘মই লেখি যাম সঁচা কিন্তু যোৰ কলম চলিলে সি আক নৰয়। আপুনি বুঢ়া মাহুহ। ভাবি ভাবি দিনত দুটা-এটা শ্লোক কলে নহব, একেৰাহে অনৰ্গল কৈ যাব লাগিব। তাকে নকৰিলে যোৰ কলম এবাৰ বংলৈ হলে মই লেখা কাম এৰি দিম।’

ব্যাসদেৱো কম নহয়। তেৱেঁ কলে—‘বাক হব; কিন্তু এটা কথা, তুমি যোৰ শ্লোকৰ অৰ্থ চুবুজাকৈ স্বৰ্ণে-মধে সাপে-বেঙে লিখি গলে নহব, যোৰ শ্লোকবোৰ বুজিহে লিখিব লাগিব।’ গণেশো মান্তি হ’ল।

কাম আৰম্ভ হ’ল। বুঢ়াৰ মুখৰ শ্লোক দেখি হোৱাৰ লগে লগে গণেশে লিখি পেলায়। ঋষিক তেওঁ ভাবিবলৈকে সময় নিৰিহে। ঋষিয়ে তেতিয়া এটা বুদ্ধি উলিয়ালে। মাজে মাজে জোঁটলগা শ্লোক দুই-একোটা বি গণেশক ভাবিবলগীয়া কৰে। গণেশে অৰ্থ ঠিক কৰি বুদ্ধি লেখিবলৈ ধৰে যানে বুঢ়া ঋষিয়ে আক তিনি চাৰিটা শ্লোক মুখে মুখে বচনা কৰে। এইবাবে কাম চলিবলৈ ধৰিলে। এই জোঁটলগা শ্লোকবোৰক মহাভারতৰ শ্লোক-কুট বোলে।’

গৰখীয়াই কলে—‘আমাৰ কৰ্ম্মত বাক এবেকুৱা কুট এটা কওকচোন।’

বামুণে কলে—‘ধৰ বাক, আমাৰ ধেনে—

পানীৰ তলত আছে কোঁকোৱা সোণা ;

ক'লৈ যায় তই গিৰিহঁত কথা ?

ধাবে-উধাবে খাই থাক তই ;

একে মৰাণতে গুজি দিম মই !

—তাৰ মানে বানপানীত খলা-বয়। একাকাৰ হৈ পৰাত কোনো এজন খেতিয়কৰ বাওধানৰ ওপৰত পানী উঠিল। গিৰিহঁতে তেতিয়া কলৰ ভূবত উঠি হুখ মনেৰে খেতি চাই ফুৰা দেখি—পানীৰ তলত থকা কোঁকোৱা-বাওধানে পানীৰ তলৰপৰাই কৈছিল—‘তুমি কথাৰ দৰে কি বিচাৰি কুৰিছা ? মই ইয়াতে পানীৰ তলত আছোঁ। তুমি এতিয়া কোনোমতে ধাৰ-খণ কৰি খাই জোয়াই থাকা। মই দিনদিনেকতে পানীৰ ওপৰত দেখা দিম আৰু ধান হলে তুমি আকৌ গা টঙাব পাৰিবা।’

গৰখীয়াটোৰ নাম আছিল ভোখন। ভোখনে তেতিয়া কলে—‘বেউ মই তেনে ধৰণৰ বহুত গাঁঠি জানো দেখোন।

বায়ুণে কলে—‘বাক তই তাৰে কেইটামান কেতিয়াব। মোক কৈ শুনাবিচোন।’

ভোখনে কলে—‘কম, কিন্তু সেইবোৰ ভাঙি-পাঙি মোক আপুনি বুজাই দিব নোৱাৰিলে ময়ো কিছু আপোনাৰ গৰু চাবিবলৈ এৰিম।’

‘বাক পিছত যি হয় হব, যা।’ বুলি বায়ুণে ভোখনক বিদায় দিলে।

— x —

হয় চক্ৰা, বাৰ আখি

অগ্নিয়ে জ্বলিলে পাখি—

পিছদিনা বাতিপুৰা ভোখনে বায়ুৰক কলে—‘বেউ, মই আজি এটা গাঁঠি থকা কথা কম, আপুনি তাৰ ভাঙনি দিব লাগিব। তাকে কৰিলেহে মই গৰু চাবিবলৈ বাম। বায়ুণে কলে—‘তেনে কথা হব নোৱাৰে। বাক কি কম গুজিছ আজি’ক। ভোখনে তেতিয়া কলে—

‘ছয় চন্দ্ৰা, বাৰ আখি,

অগ্নিয়ে মেলিয়ে পাখি ;

ভোখনে বোলে বায় !

এই কথা কৈ দিয়ক দেউ

তেহে গৰু চাৰিবলৈ যায় ।’

বামুণে কলে—‘ইয়াৰ আৰু কি অৰ্থ ভাঙিবা ? তেনেই সহজ কথা । কোনো এক ধাৰ্মিক পণ্ডিত বামুণৰ ভোখন নামেৰে এটা থকুৱা গৰখীয়া আছিল ।’

ভোখনে টপবাই মাত লগাগে—‘দেউ মই কিম্বা থকুৱা নহওঁ ; মোক থকুৱা জুহুগিৰি :

‘নহয় অ’ । মই তোৰ কথা জানো কৈছোঁ ? সাধুকথাটো শুন । সাধুকথাৰ ভোখনটোহে থকুৱা আছিল, তই নহৱ । পিছত সেই ভোখনে এঘিনাখন গৰু চাৰিবলৈ ষোৱাৰ সময়ত পইতা ভাত খাবলৈ একো দিহ নাপাই পুখুৰীলৈ গৈ পানীৰপৰা ছয়টা চন্দ্ৰা মাছকে ধৰি আনিলে । তাৰ পিছত সি ভালকৈ জুই একুৰা ধৰিবৰ কাৰণে বাৰটা বাহৰ গাঁঠি আনিলে । সেই শুকান বাহৰ আখি বাৰটাত জুই বপ্‌বপ্‌কৈ জলি উঠিল । ভোখনে তাৰ ওপৰত মাছ ছয়টা তুলি দিলত জুয়ে চন্দ্ৰামাছ ভয়ীভূত কৰিলে । ডাকৈ বেখি ভোখন বিচুৰ্ত্তি হ’ল । জুইৰ মাজৰপৰা এটিও মাছ উলিয়াব নোৱাৰি ভোখনে বায়বায় কৰিবলৈ ধৰিলে । তাৰ আৰু পইতা ভাতৰ লগত পোৱামাছ খোৱাটো নহ’ল । বিহেৰে পালে তাৰেই কেই গৰাহ মান খাই গৰু বৰিবলৈ গ’ল । এই গোটেই ঘটনাটো কোনোবা লোকে শ্লোক সাজি কলে—

‘ছয় চন্দ্ৰা বাৰ আখি

অগ্নিয়ে মেলিলে পাখি

ভোখনে বোলে বায় ।

এই কথা কৈ দিয়ক বামুণ

তেহে গৰু চাৰিবলৈ যায় ৷’

প্ৰথম প্ৰহৰত প্ৰভু ঢেঁকী অৱতাৰ.....

তৃতীয় দিনা ভোখনে আকৌ বামুণক কলে—‘দেউ, মই বাক আপোনাক
তাড়িবলৈ নিবিওঁ, নিজেই তাড়ি কৰ। আজিৰ কথাটো হ’ল—

‘প্ৰথম প্ৰহৰত প্ৰভু ঢেঁকী অৱতাৰ।

দ্বিতীয় প্ৰহৰত প্ৰভু ধনুৰ টকাৰ।

তৃতীয় প্ৰহৰত প্ৰভু কুৰুৰি-মুৰ্জাবি;

চতুৰ্থ প্ৰহৰত প্ৰভু তেনেই থুপুৰি।’

তথাপি আপুনি যদি ইচ্ছা কৰে তাঙনিটো কব পাৰে। যাহুহে কৰ—
‘বামুণৰ মুখে বেধ; মোলাৰ মুখে ছেদ।’

বামুণে কলে, ‘জানিলেও মই আজি নকওঁ। তয়ে বাক কচোক।’
ভেতিয়া ভোখনে কবলৈ ধৰিলে। ‘আগৰ দিনত গুৰু-গোসাইনকল শিষ্যৰ
ঘৰলৈ বহুত অস্ততঃ একোবাৰ গৈছিল। গোসাই গৈ পালে শিষ্যলকলে
ডেউক গাঁৱৰ কিছু দুৰবেগবা ভৰি ধুৱাই ধোলাতকৈ নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।
ডেউক তেনেকৈ ঢোল, তাল, শব্দ আদি বজাই আগ বঢ়াই নি কোনো
এজন প্ৰধান শিষ্যৰ ঘৰত বাখি সকলোৱে পৰিচৰ্যা কৰিছিল। বাতি হলে
প্ৰভুই ভয় খাব পাৰে বুলি ভাবি পাল পাতি ডেউ থকা ঘৰত পহৰা দিছিল।

তেনে আশ্চৰ্যত থকা গোসাই এজন এদিন পুহমহীয়া দিনত মৈ শিষ্যৰ
ঘৰত থাকিবলৈ লৈছিল। ডেউৰ লগত কাপোৰ আছিল কম। শিষ্য-
লকলে ডেউক বাগ, কবল আদি দিখ খোজাত ডেউ কলে—‘নালাগে,
নালাগে। কিবা গোসাইৰ তেজ দাইনে আমাৰ পাত? আদি জামো
ডেনেই সাধাৰণ যাহুহ? কাপোৰ লহলেও হব। মই তোমালোকক
ধেপুৰাবৰ কাৰণেহে এখন কবল আনিছোঁ। সিও লহলে যোব চলে।
আদি বোকা-অভাগি কৰা যাহুহ।’

ডেউৰ শিষ্ট-একমে কলে—‘এই, আদি হলে বাৰ বেধৰ দুৰিভাঙাই
কবল, কানি-কৰা অৱি সৈত্ৰ কৰি থাকোঁ। একুৰ তেজৰ বৰিবাৰ কৰা
কলেও কেবা ডকিটো—কিটো বেধা হলে দাই।’

গোঁসায়ৈ কলে, 'চাব খোজা নেকি !'

'হয়, যদি প্ৰভু ঈশ্বৰৰ কৃপা হয়, চাব পাৰোঁ—। শিষ্যই কলে।
—'বাক দেখিবা তেহে। আজিয়ে দেখিবা। মই আজি এই ছকটীয়াখন
গাত লৈয়ে নিশা কটায়। প্ৰথমে যি ধৰণে শুম, বাতিপুৱা উঠিবৰ
সময়তো সেই একেটা ভাঁজতে যোক দেখিবাহাঁক।'—বুলি গোঁসায়ৈ কলে।

কাৰ্য্যত সেয়ে হ'ল। গোঁসাই প্ৰভুই বাতি মিধা খাই উঠি শুলে।
সেই তেওঁৰ শিষ্যজনেই সেইদিনা প্ৰভুৰ ওচৰত পহৰা দিলে। তেওঁৰ নাম
আছিল নাড়ীয়া।

পিছদিনা প্ৰভুই চুপৰীয়া খাই-বৈ উঠিলত গাঁৱৰ লোকসকলে তেওঁৰ-
পৰা শাস্ত্ৰৰ কথা শুনিবৰ কাৰণে তেওঁক বেৰি ধৰিলেহি। প্ৰভুই ঈশ্বৰৰ
মহিমাৰ কথা ক'লত এজন আদহীয়া লোকে কলে—'বব, কালি বাক
আমাৰ প্ৰভু ঈশ্বৰে জাব পোৱা নাছিল নে? কালি মাজ নিশা যেনোন
অলপ কিনি-কিনীয়া বৰযুগো দিছিল। আমি হলে কানি-কথা লৈও কপি
আছিলোহাঁক।'।

প্ৰভুই কলে—'নাই, নাই। কি জাব? সেই নাড়ীয়াই দেখিছে নহয়।
তেওঁ বাতি ইয়াত পৰ দি আছিল নহয়। মই যোগ-নিজাত থাকি জাবৰ
কথা গমকে পোৱা নাছিলোঁ—।'

নাড়ীয়াই কলে, 'মই প্ৰভু ঈশ্বৰৰ অৱতাববোৰ নিজ চহুৰে চাই
আছিলোঁ। প্ৰভুৰ বৰ্ণনানো কি দিম ?

'প্ৰথম প্ৰহৰত প্ৰভু আছিল ঢেঁকী অৱতাব ;

দ্বিতীয় প্ৰহৰত প্ৰভু হৈছিল ধুৱৰ টকাৰ ;

তৃতীয় প্ৰহৰত প্ৰভু হৈছিল কুৰুবি-কুৰুবি ;

চতুৰ্থ প্ৰহৰত প্ৰভু আছিল তেৱেৰী ধুপুৰি ;—

'পুৱা অৱতে প্ৰভুই আকৌ ঢেঁকী অৱতাব পাইছিল।'।

কথা শুনি সমুদ্ৰাসকলে ইজনে ঈজনক কাকো কহিলে। প্ৰভুৰ
অৱতাববোৰক আকৌ নানানকালে নানা জাতি কৰ্ত্তা কৰে।

আবিৰ ঘূৰা, চিতলৰ গদা.....

কোনো এক গিৰিহঁতৰ দুজনী তিবোতা আছিল। সৰুজনীক গিৰিয়েকে বহি মৰম কৰে। ডাঙৰজনীয়ে গোসাই ঘৰত চাকি-বড়ি বিয়াবেপৰা গাৰু-মাটি পেলোৱালৈকে সকলো কাম কৰিব লাগে। সেইবোৰ কৰিও কিছু তেওঁ গিৰিয়েকক সুখ দিব নোৱাৰে। সৰুজনীয়ে হলে গিৰিয়েকক গল্প লগাকৈ দু-আষ'ৰ কথা কৈ মুখৰ মালিহা মাৰিয়ে কাল কটায়। মুঠতে সৰুজনী আছিল লাগী আৰু ডাঙৰজনী আছিল গিৰিয়েকৰ এলাগী বন্ধী। কথাতো কয় বোলে—

‘এলাগীয়ে ভাঙিলে কঁতৰা;

গৰগাঁও পালেগৈ বতৰা।

লাগীয়ে ভাঙিলে কাঁহী;

থলে মিচিকিয়াই হাঁহি।’

চালাকিতো সৰুজনী আছিল ডাঙৰজনীতকৈ একাঠা চৰা।

সৰুজনীৰ মাকৰ ফালৰ কোনো আলহী আহিলে মাহ-মঙহ, গাৰু-পুৰ-বিচৰাৰ দুখ চৰে। ডাঙৰজনীৰ মাক-বাপেকৰ ফালৰ কোনোবা আহিলে তে—

‘গৰগঞা মিতিবৰ ভাও;

মুখেৰে কৰে থাক থাক,

ভৰিৰে হেচুকে নাও।’

তাতে ডাঙৰজনীৰ মনত হুখ। তাই ভাবে—ময়ে বান্ধো, ময়ে বাঢ়ো, লগচ মোৰ নিজৰ মাল্লহকে মই ভালকৈ এমুঠি খুৱাব নাপাওঁ। হাল, ‘হাব কাকৰে শাক-লেন্দুৰ; তাৰে পাত্তত ভোঁকোঁকা এলুৰ।’ বাক যয়ো উচিত বুধি উলিয়ায়। এইতাবি তাই লাগীৰ মাকৰ ঘৰৰ আলহী অহাৰ লগ লৈ থাকি ঠিক সেই একে সময়তে নিজৰো মাকৰো ফালৰ লুইৰ পতীলৈ।

সুয়ো ফালৰ আলহী আহি পোৱাত এলাগী আগুৱাবৰে বাকীৰো বোৱাৰ।

তাই গৈ লচপচঠৈ আৰি, চিতল, বোঁ, গাংগল আদি মাছ কাটি দৈ নানা
প্রকাৰৰ ব্যঞ্জন বান্ধিলে। লাগীয়ে ভাবিলে—আজি কি উপায়ে এলাগীৰ
আলহীতকৈ মোৰ আলহীক ভালকৈ খুওৱা যায় ! কিছুপৰ ভাবি ভাবি
তাই এটা উপায় উলিয়ালে। তাই বান্ধনী-ঘৰৰ ভিতৰলৈ যেনে যেনে অহা
ঘোৱা কৰি এলাগীয়ে শুনা শুনাকৈ কবলৈ ধৰিলে—

‘আবিৰ যুবা চিতলৰ গৰা

নিজ বাপ হলেও যেন নিদিয়া ।’

এলাগীয়ে ভাবিলে, তেনেহলে চিতল মাছৰ যুৰ আৰু আৰি মাছৰ
গৰা খুব ভাল বস্তু হব লাগিব। আজি বাক মোৰ পিতাৰ পাততে
সেইবোৰ দিওঁচোন—লাগীয়ে লেকাটো পাওক। তাই সেইমতে কৰ কৰিলে।
এদিন, দুদিন, তিনিদিন—। তিনিওদিনে খোৱাত এনে ধৰণৰ অহৰিধা
পাই এলাগীৰ পিতাকে নীচে নিজ ঘৰলৈ খোজ ললে। নিজৰ জীয়েকৰ
এনে ব্যৱহাৰৰ অৰ্থ তেওঁ হলে একো জুৰুজিলে। লাগীয়ে বুজিবেই সদায়
ৰণ জিকি থাকিল ! তাকে আজিও কোৱা হয়—

‘আবিৰ যুবা চিতলৰ গৰা ;

নিজ বাপ হলেও যেন নিদিয়া ।’

— x —

...তিনি অতিথি লহোন পৰক

ওহা ধানৰ লেকতীয়া* বাৰা,

তিনি অতিথি আহি পাল।

ছলিখান ঐ ছলিখান, বাপেৰক মাত,

বাশে লাহি যাবেক মাৰক,

তিনি অতিথি লহোন পৰক ।

এইটো এটা হুদীয়া পৰিয়ালৰ কথা। পৰিয়ালটোত আছিল সিবিয়েক
বৈপ্লৱক আৰু কেইটামান ল’ৰা-ছোৱালী। সিবিয়েক অ’ত ত’ত কান-

* লেকতীয়া—নেবানেপেৰা। সহজে শেৰ নোহোৱা।

কাজ কৰি ধান ছই-এমোখ আনি দিয়ে। ঘৈণীয়েকে তাকেই ঢেঁকীত বানি, কাঢ়ি, চাউল উলিয়াই পেটেভাতে খায়। আলহী-অতিথি আহিবলৈ হলে মহা বিপদ।

এদিনাখন সন্ধিয়া ঘৈণীয়েকে ঢেঁকীতে আধা-স্কোৱা ধানৰ বাৰা জোৰোতেই একেলগে তিনিটা অতিথি ওলালহি। তেওঁ ভাবিলে—ল'ৰা ছোৱালী কেইটাবোৰে সৈতে নিজে খাবলৈয়ে চাউল নাই, তাতে অতিথি ওলালহি। ভুতৰ ওপৰতে দানহ।—এই ভাৰি তেওঁ ইন্ধিততে ল'ৰা-ছোৱালীহঁতক কলে যে বাপেকক মাতি পঠিয়াব লাগে : তিনিটা অতিথি আহিছে। বাপেকে কথাটো বুজিব পাৰিব আৰু তেওঁ আহি ঘৈণীয়েকক (তেওঁক) কিবা এটা কচুৰ উলিয়াই বৰকৈ মাৰিব। তাৰে ফলত অতিথি কেইটাই ভাত নাখাওঁ বুলি শুই থাকিব। তেনেকৈ এটা বিপদবগৰা হাত সৰা যাব।

কাৰ্য্যত যেনে হ'ল। গিৰিয়েকে আহি ঘৈণীয়েকক মিছায়ে লাভ কিল মাৰিলে। ঘৈণীয়েকে কান্দোনৰ বোল তুলিলে আৰু তাকে দেখি আলহী-ইতেও ভাত-পানী নাখাওঁ বুলি শুই থাকিল। তেতিয়াৰে পৰা ওপৰৰ বচন ফাকি ওলাল—।

পুৰ্বলগ্না তৱিষ্যতি

এটা পুখুৰীত বহুত টোৰা সাপ, বগলী আৰু বেং ভেকুলী আছিল। ভেকুলীবোৰে সাপ আৰু বগলীক বৰ ভয় কৰে; কাৰণ, তুলোৰে সি হ'ল আহাৰ। সেইবোধি মিহঁত সাপ আৰু বগলীবগৰা আঁতৰি ফুৰে।

বাৰিবা অলপ বৰহুণ হলেই ভেকুলীৰ অসংখ্য শোৱানি হয়। তাঁকে লালুঙী বোলে। লালুঙীৰ একোভাল নেজ থাকে। সেই নেজডাল জোকাৰি জোকাৰি সি পানী-জোকাৰ ধৰে পানীত লেউলে'হাই ফুৰে।

তাকে দেখি ডাঙৰ ভেকুলীবোৰে সিহঁতক তেনেকৈ ঘা-বেলাই ফুৰিবলৈ হাক দিয়ে। সিহঁতে কিন্তু ডাঙৰৰ কথা হুতনে; তেতিয়া বেছিকৈহে তিখিলখিলাই ফুৰে।

তাকে দেখি বুঢ়া বেংভেকুলীবোৰে সিহঁতক গালি পাৰি চিঞৰি চিঞৰি কয়—‘কটাৰপোহঁত! দীৰ্ঘল নেগুৰডাল পাই ভাবিছ তইত কিবা নতুন জীৱ হলি বুলি। সেইটো নহয়। আমাৰো সৰুতে তইতৰ দৰে নেগুৰ আছিল। সেইবোৰ ক্ৰমে নাইকিয়া হ’ল। তইতৰো সেয়ে হব। তইতো আমাৰ দৰে হবগৈ। তইতৰ মাৰ লগা, বাপেৰ লগা, সাত পুৰুষ লগা হৈয়ে মৰি গৈছে। তইতেও হুদিনমানৰ বাবেহে নেগুৰ পাইছ। সেই নেগুৰো কয় হব।— আছিলোঁ যেনে, হৈছ তেনে; হৈছোঁ যেনে, হবি তেনে।’ লালুকীবোৰে কিন্তু তেনে কথালৈ কাণযাৰ নকৰিলে।

এই কাহিনীটো এটা শ্লোকত কোৱা হয় এইদৰে—

মাতা লগা, পিতা লগা;

তন্ত্ৰ পুত্ৰ: সলাজুল।

ক্ৰমে ক্ৰমে কয়ং যাতি

পূৰ্বালগা ভৱিষ্যতি ॥

—

আমাৰ বৌ দানী.....

ঘেৰৰ আৰু বৌৰ মাজত এটা সেৱা আৰু চেনেহৰ সম্বন্ধ সদায় বৈ আহিছে। তাহানিৰ বৌয়েক সীতা আৰু ঘেৰৰেক লক্ষণৰ মাজত কেনে সম্বন্ধ আছিল সকলোৱে জানে। বৌয়েকৰ আদেশত সোণৰ হৰিণ বিচাৰি বাৰ্ততে সীতাক বাৰণে হৰি নিছিল।

ডেনেকুৱা ৬জন ঘেৰৰেক সদায় চৰাই চিকাৰ কৰি আনি বৌয়েকক দিয়ে। বৌয়েক আছিল অলপ লুভীয়া বিধৰ ডিবোতা। ডেউ যঙা খাবলৈ ভাল পাইছিল। ঘেৰৰেকে সদায় কোচা চৰাই মাৰি আনি

বোয়েকক বান্ধিবলৈ দিয়ে। বোয়েকে বেছি মঙহ থাকিলে অলপ কিছু ঘেৰবেকক দিয়ে, কম মঙহ থাকিলে নিজে সেইখিনি খাই আঙাত মঙহ সিঁজি পলি গ'ল বুলি কয়।

এদিনাখন মজহ খাবলৈ নাপাই ঘেৰবেকে একাকি বচন বচনা কৰি ঘনে ঘনে গাবলৈ ধৰিলে। বচন ফাকি হ'ল—

আমাৰ বোঁ দানী,
কোচা বান্ধিব জানি;
লাউ আছে দড়িয়া দি,
কোচা উঠিল পানী ॥
কোচা বান্ধিব জানি ॥

সেইদিনাবেপৰা বোয়েক সারথান হ'ল।

— — —

সজ্জৰ লগত সজ্জতি হ'ল, মধু কৰিলেখা পান—.....

বহুত দিন আগৰ কথা। উজ্জয়িনী নগৰত বজা তেতিয়া বিজয়াদিত্য। সেই সময়ত এবাৰ বাৰিষা এটা শুকনুৱাই নদীৰ পানীত উঠি গৈ পাৰৰ ইকৰাত ধৰি কোনোমতে প্ৰাণটো বচাইছিল। সি নদীৰ পাৰত উঠি নিজৰ জাতি-ভাই শুকনুৱাবোৰক দেখি গহীন হৈ যাবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি আনবোৰ শুকনুৱাই তাক স্মৰিলে—‘ভাঙৰীয়া, আপোনাৰ খোজটো কেখন বৰ গহীন! আপুনি আমাৰ জাতিৰে এজন নহয় জানো? ইমান গহীন হ'ল কেতিয়াবপৰা? আমাৰো আপোনাৰ দৰে হবৰ বৰ মন গৈছে। আমাকো বুধি-জবলা নিৰ্ধৰি জানো?’

শুকনুৱাই কলে—‘উপদেশতকৈ বোলে আৰ্হি ভাল। মোৰ উদাহৰণটো

• দড়িয়া দি—ঠকুৰা লাগি।

লগেই দেখোন হ'ল ।'

‘আপোনাৰ উৰাহৰণটো নো কি ?’—অক্সবোৰে স্নিগ্ধিলে ।

সি উত্তৰ দিলে—‘তোমালোক মোৰ বুকুৰ কুঁহুৰ । তোমালোকেও কৰ্ম কাক নো কম ? শুনা গিছে । এদিন এখন ফুলনিড সোমাই মটিৰ ওপৰতে ফুলি থকা ধুনীয়া ফুল এটা দেখি তাৰ ভিতৰখনত নো কি আছে তাকে চাবলৈ ভিতৰ সোমালে’ । তাতে ফুলত থকা মৌ মোৰ গাত লাগিল । মই মৌ হেপাহ পলুৱাই খালোঁ ।

‘সন্ধ্যা আহিল । ফুলটো জাপ গ’ল । মই তাৰ ভিতৰতে বন্ধ হৈ থাকিলোঁ । পিছ দিনা ৰাতিপুৱা বিজয়াদিত্য বজাৰ মালীয়ে আহি অগ্ৰ ফুলৰ লগতে সেই ফুলটোও নি বজাক দিলেগৈ । বজাই ফুলটো যুৰুত ললে । মই ফুলৰ লগতে থাকি বজাৰ যুৰুত উঠিলোঁ । পিছত বজাই গজাত স্নান কৰোঁতে ফুলটো পানীত পৰিল আৰু পানী সোমালত তাৰ পাহিবোৰ মুকলি হ’ল । যয়ো তেতিয়া মুকলিমূৰীয়াভাৱে গজাত স্নান কৰাৰ সুবিধা লভিলোঁ । এইদৰে মোৰ পাপ কম হ’ল । সেইহেতুকে মোৰ গমন গহীন । মই এতিয়া সাধু-সন্তাসীৰ দৰে হৈ পৰিছোঁ । ই সজব লগত সজতি ‘কৰাৰ ফল । তোমালোকেও তাকে কৰিৱাহক । মোৰ কথাটো মই শোনাথত কম শুনিবা—

সজব লগত সজতি হ’ল

মধুক কৰিলোঁ পান ;

বিজয়াদিত্য বজাৰ যুৰুত উঠি

গজাত কৰিলোঁ স্নান ।’

— — —

আৰু কিমান জোকাৰিব লাগিব বোপাই ?

কালিদাস মহাকবি আছিল। তেওঁৰ পিতাক আছিল এজন সাধাৰণ মানুহ। পিছে কালিদাসৰ আচৰিত কবিত্ব দেখি বহুত লোকে ভাবিছিল তেওঁৰ পিতাক চাওঁ তেওঁতকৈও ডাঙৰ কবি। সেইদেখি তেওঁলোকৰ তেওঁক চাবলৈ বৰ হাবিয়াহ হৈছিল।

ইকালে কালিদাসে কথাটোৰ সত্ত্বে পাই পিতাকক ঘৰৰপৰা বাহিৰলৈ যাব নিদিয়া হ'ল। তেওঁক চান্দ-হুকুয়েও নেদেখাত পৰিল। ভাত্তে সকলোৰে কোঁতুহল আৰু বাঢ়িল।

এদিন তেওঁলোকে কালিদাসক কলে—তেওঁলোকে কালিদাসৰ পিতাকক দেখা পাব খোজে। পিতাকে আহি তেওঁলোকৰ মাজত দু-আধাৰমান কথা কলেই হব। কালিদাসে কলে—‘পিতা এতিয়া ডাঙৰ গৱেষণাত ব্যস্ত আছে। কোনো মানুহৰ লগত কথা নাপাতে। যি কব লগা থাকে’দোক নিশা জাত ধোৱাৰ সময়ত কয়। গতিকে তেওঁৰ মুখেদি আপোনালোকে, একো কথা শুনিবলৈ নাপাব।’

সকলোৱে কলে—‘তেওঁ কথা নকয় যদি নালাগে কব। আমাৰ মাজত আহি কিছু সময় বহিলেই হব।’

কালিদাসে কলে—‘লাগিলে তেওঁৰ বক্তব্যখিনি আপুনি নিশা শুনি লৈ মই ক'ব পাৰোঁ, তেওঁ নীৰৱে বহি থাকি তেওঁৰে বক্তব্য যে হয় তাকে সমৰ্থক কৰি দিব জোকাৰি থাকিব।’ সকলোৱে সেয়ে হয় হুজি কলে।

পিছদিনা সেইমতে সভাত কালিদাসে বক্তৃতা দিবলৈ বহিলে আৰু কালিদাসৰ পিতাকে মূৰ জোকাৰি জোকাৰি সমৰ্থন কৰি থাকিল। যিবু জোকাৰোঁতে জোকাৰোঁতে তেওঁৰ যুৱৰ বিধ উঠিল। আমনি, লাগি, য়েওঁ দেৱত কৈ পেলালে—‘আৰু কিমান জোকাৰিব লাগিব, বোপাই ? যিবু বিধ উঠিল।’

সমুদ্ৰাসফলৈ একো বুজিব নোৱাৰি তেওঁলৈ চাই ক'ল। ‘বসন্তে ক'ব য়ে’ ‘এজতিয়া’ কালিদাসে কলে—‘বসন্তৰ যুৱৰ বিধ উঠিছে।’ তেওঁ-‘কোৱা আৰু একক আৰু’ ‘আজিৰ বক্তৃতা ইফালে’ ‘একিবা’।

সমুদ্ৰাসফলৈ ক'ল—‘বসন্তে ক'ব য়ে’ ‘এজতিয়া’ কালিদাসে কলে—‘বসন্তৰ যুৱৰ বিধ উঠিছে।’

দ্বিতীয় খণ্ড

মায়া! বুলবুল

(কাশ্মীৰী সাধু)

বাহাদুৰ খা তেতিয়া পাৰশ্ব দেশৰ বাৰচাহ। বাৰচাহ মানে বজা। এই বাৰচাহ বাহাদুৰ খাৰ এখন বৰ ধুনীয়া ফুলনি আছিল। ফুলনিখনলৈ বাৰচাহে মাইকী ম'হুহকহে যাবলৈ দিছিল। মতা মানুহ তালৈ বে'ৰাটো নিৰিঙ আছিল। নাজানি-মুণ্ডনি কেতিয়াবা কোনোবা গলে তাৰ উগ্ৰ শাস্তি হৈছিল।

পিছে এবিন এটা ঘটনা ঘটিল। এটা ফকীৰ বাট ভুল কৰি সেই ফুলনিত সোমালগৈ। মালীয়ে ফকীৰক ধৰি তাতে বন্ধ কৰি থলে আৰু দুতে গৈ বাৰচাহক অচিন ফকীৰৰ বাতৰি দিলে। ফকীৰক চাবৰ কাৰণে বাৰচাহ উজীৰক লগত লৈ বাগিচা পালেহি।

ফকীৰক দেখি বাৰচাহে চকু পকাই থং কৰি সুমিলে—‘হেৰ’ ফকীৰ, তই ক’ব মানুহ? কি লাগে? কিয় ইয়াত সোমাইছিলিহি?’

ফকীৰে কলে—‘মই ফকীৰ বাবাজী ম'হুহ। ফুৰি ফুৰি ইয়াত তুলতে প্ৰৱেশ কৰিলোঁহি। ফুৰাই মোৰ কাম। তোৰালোকৰ নো মই, কি অনিষ্ট কৰিলোঁ, এনেকৈ যে মোক ধৰিছাহি?’

বাৰচাহে ফকীৰৰ কথা শুনি বাগানৰ ফুলবোৰলৈ এবাৰ চাই পঠিয়ালত দেখিবলৈ পালে যে বাৰচাহৰ নিচেই ওচৰতে এজোপা ধুনীয়া গোলাপ ফুল আছে। গোলাপজোপাৰ গুৰিত এটা মৰা বুলবুল পখী। বাৰচাহে থং কৰি কথা কৈ উঠাৰ লগে লগে ফকীৰ মাটিত ঢলি পৰিল আৰু খেঁড়কৰ ভিতৰতে সেই বুলবুল পখীটো জী উঠিল। বাৰচাহ কোৱা অলপ উপশৰ হোৱাত আঙো চৰাইটো মৰি পৰিল আৰু ফকীৰ জী উঠিল। ফকীৰ উঠি এই-বাব গহীৰ-গভীৰভাৱে দুই এখোজকৈ ফুলনিৰপৰা বাহিৰ হ'ল।

বাৰচাহ তেওঁৰ পাছে পাছে গ'ল। হুখোজমান গৈ তেওঁ পুনঃ ফকীৰক কলে—‘ফকীৰজী, তুমি নিশ্চয় কিবা মায়ী-দিয়া জানা। তুমি মোৰ বাজ-ধানীত থাকিব লাগিব। মই তোমাক তোমাৰ ইচ্ছামতে হৃন্দৰ হৃন্দৰ হৃন্দৰ বস্ত্ৰ সহায় থাবলৈ দিম। চাকৰ-বাকৰ যি লাগে তাকো পাবা। মোৰ লগত থাকিলে তোমাৰ একো দুখ নহব। তেনেকৈ থাকি তুমি যোক তোমাৰ মায়ী-দিয়া অলপ শিকায় দিবা। হ’বনে বাক?’

ফকীৰ থাকিবলৈ মান্তি নহ’ল। তেওঁ কিন্তু ব্ৰহ্মাৰবাধণ হৈ বাৰচাহক অকলে মাতি নি মায়ীধৰা মন্ত্ৰটো শিকাই দিলে। বাৰচাহে আকৌ সেই মন্ত্ৰ তেওঁৰ উজীৰক শিকালে। এইদৰে বাৰচাহে আৰু উজীৰ দুয়ো মায়ী বিত্তাত পটু হৈ পৰিল।

ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিছত এদিন বাৰচাহ সসৈতে মৃগয়ালৈ গ’ল। লগত উজীৰো আছে। এনেকৈ গৈ গৈ হাবিৰ মাজত তেওঁলোকে এটা ধুনীয়া ভাটো চৰাই মৰি পৰি থকা দেখিলে। তাকে দেখি বাৰচাহে কলে—‘উজীৰ’ কেনে ধুনীয়া ভাটোটে। চোৱাচোন! তাক উৰি ফুৰা চাবলৈ মোৰ বৰ মন গৈছে! তুমি তাৰ ভিতৰত সোমোৱাচোন! আহা! কি হৃন্দৰ পাৰিবোৰ! বেচেৰা কি হৈ মৰিল?’

উজীৰে কলে—‘বাৰচাহ, কেনে গেলা গেলা গোন্ধাইছে! আপুনি গোন্ধ পোৱা নাইনে? সি কেতিয়াবাই মৰি গেলি পচি ভিঙাৰ হৈ আছে। তাত সোমোৱা সম্ভৱ নে?’

বাৰচাহে উজীৰৰ দ্বাৰা সেই সম্ভৱ নহব যেন পাই নিজেই গৈ মন্ত্ৰৰ বলত মৰা ভাটোটেৰ শটোত সোমাল আৰু উৰা মাৰিলে।

চলাহী উজীৰে ইয়াৰেই ছেলু চাই আছিল। বাৰচাহ ভাটো হৈ উৰা মৰাৰ লগে লগে উজীৰে মন্ত্ৰৰ বলত তৎক্ষণাত নিজৰ শৰীৰটো মাটিত থৈ বাৰচাহৰ শৰীৰত সোমাল আৰু ভৱিষ্যতে বাতে বজাই আহি তেওঁৰ লগত কোনো প্ৰকাৰে হেতাওপৰা কৰিব নোৱাৰে তাৰ বাবে নিজৰ শৰীৰটো টুকুৰা-টুকুৰাকৈ কাটিলে। এইদৰে বাৰচাহৰ জঁকাটোত সোমাই উজীৰে নিজে বাৰচাহ হ’ল। ইয়াৰ পাছত তৰোৱাল ফুৰুৱা লৈ বজাৰ ধোৱাত উঠি গৈ তেওঁ সৈৱসৈৱসক কলে—‘উজীৰ ধোৱাৰপৰা পৰি মৰিল! কল্যা-বোৰেও তাকে পতিয়ালে।

ভাটৌকপী বাহচাহ যাতে আকৌ কেতিয়াও হুৰি আহিব নোৱাৰে তাৰ-
 বাবে নিৰ্ভক হবলৈ উজীৰ-বজাই সৈন্যবোৰক আদেশ দিলে—‘যিয়ে সো-
 ভাটৌটো মাৰি আনি দিব পাৰিব তাকে মই বহুত ধন-সোণ পুৰস্কাৰ
 দিম।’ এনে নিৰ্ভৰ আদেশ শুনা মাজলৈ ভাটৌ আকাশলৈ উৰা মাৰিলে।
 সৈন্যবোৰে ধু-কাড় লৈ পাছে পাছে কিছুদূৰ খেদিলে, কিন্তু সিহঁতৰ
 চেষ্টা ব্যৰ্থ হ’ল।

ভাটৌকপী বাহচাহে আকাশত উৰি উৰি থাকোঁতে হঠাৎ তেওঁৰ ফকীৰলৈ
 মনত পৰিল। তেওঁ উৰি উৰি গৈ ফকীৰক বিচাৰি উলিয়ালে আৰু কান্দি
 কান্দি তেওঁৰ আগত সকলো কথা বিবৰি কলে। ফকীৰে ভাটৌ-বাহচাহক
 নিৰ্ভয় দি নিজৰ আশ্ৰয়ত দিনদ্বয়েক ৰাখিলে।

শুগয়াৰ অন্তত বাহচাহকপী উজীৰ ৰাজধানীলৈ উভতিল আৰু বাহচাহৰ
 হেৰেমৰ সকলো স্ত্ৰ মনৰ খুৰুৰি পলুৱাই উপভোগ কৰিবলৈ ধৰিলে।
 উপভোগে আম্ৰাবলৈ ধৰাত তেওঁ এদিন পুনঃ শূগয়ালৈ ওলাল। সৈন্য-
 সামন্তবোৰো লগত ললে। সকলোৱে গৈ অৱশ্যত প্ৰৱেশ কৰিলে।

হাবিত হুৰি থাকোঁতে তেওঁলোকে এটা ধুনীয়া হৰিণ পোৱালি দেখিবলৈ
 পালে। বাহচাহৰ আদেশত সকলোৱে হৰিণ পোৱালিটো আঙুৰি জীয়াই
 জীয়াই ধৰিবলৈ যত্ন কৰিলে। বাহচাহে কঠোৰ আদেশ জাৰি কৰিলে যে
 যাব শিনেই পছ-পোৱালি লৰাকি খাব তাৰে মূৰ কটা যাব। কাজে কাজে
 সকলোৱে বেহে-কেহে লাগি প’ল।

এইদৰে থাকোঁতে, কি দুৰ্ভাগ্য, বাহচাহৰ মূৰৰ ওপৰেদিহে হৰিণ পোৱালি
 অগ্নিৰাই পাৰ হ’ল। সি বায়ুবেগে লৰি পলাল। সকলোৱে হাহাকাৰ
 কৰি পছৰ পাছে পাছে খেঁচি প’ল।

ইকালে ফকীৰে মন্ত্ৰৰ বলত সকলো কথা জামি আছিল। তেওঁ সেই-
 বিনা ভাটৌকপী বাহচাহক কলে—‘চাহেব, আজি ‘হুমি’ ভোৱাৰ নিজৰ
 শৰীকত সোৱাৰি পাবিবা। শূগয়ালৈ বহুত বাহচাহ সৈন্যৰো সৈছে। সেই
 ফলটোৰ ওচৰে ওচৰে লুকাই উৰি ‘হুমিলৈ’ সে, ৰাজী’ হুৰোৱে ভোৱাক
 হাততে থৰা’ দিয়াহি। তাকে ‘ফকীৰ’ ভাটৌ প’ল।’

হৰিণটো ‘ইতিমধ্যে’ সৈন্যবোৰক বহুত পাহৰত এৰি ‘আলবাচি’ গৈছিল।
 তেওঁ সেই উজীৰ-বাহচাহে হাবিৰ ‘দাজক’ এটা থৰা ভাটুক পাৰি থকা দেখিলে।

তেওঁ এক মুহূৰ্ত্তও পলম নকৰি ততালিকে নিজৰ বেহ এৰি যন্তৰ বনেৰে ভালুকৰ শটোত সোমাল আৰু হৰিণৰ পাছে পাছে লৰ দিলে।

ভাটৌবেলী বাহচাহে সেই সময়ত গছৰ ওপৰত থাকি সকলো লক্ষ্য কৰি আছিল। তেওঁ তৎক্ষণাতঃ মটীলৈ গামি আহিল আৰু উজীৰ-বাহচাহে এৰি থৈ যোৱা নিজৰ পূৰ্বৰ শৰীৰত প্ৰৱেশ কৰিলে।

বাহচাহে নিজৰ ৰূপ পালে; কিন্তু উজীৰ হলে এতিয়াও ভালুক হৈ হৰিণৰ পাছে পাছে লৰিয়ে আছে। বাহচাহে ধোবাত উঠিলে এইবাৰ সৈন্তসকলক আদেশ দিলে—‘হৰিণৰ আশা এৰাইক! সোঁ লৰি যোৱা ভালুকটোকে বধ কৰা! বধ কৰা!’

বাহচাহৰ হুকুম শুনাৰ লগে লগেই কোনোবা সৈন্যৰ কাঁড় সৈ ভালুকৰ পাছ-ঠেঙত লাগিলে আৰু সি বাগৰি পৰিল। সৈন্যসকলে তাক জীয়াই জীয়াই বান্ধি আনি বাহচাহৰ হাতত শোধাই দিলে।

ভালুকৰ ফালে চাই তেতিয়া বাহচাহে কবলৈ ধৰিলে—‘তই মোক বিশ্বাসঘাতকতা কৰিছিলি। তোক এতিয়া মই মাৰি পেলালেহে ভাল হব। নহলে যাহুহে কব—এই বাহচাহৰ উজীৰ এটা বুঢ়া ভালুক। ভাল যাহুহ এটাকো সি উজীৰ পাতি লব পৰা নাই।—তই নিজৰ শৰীৰ নিজে কাটি বঠ কৰিছ। গতিকে তোক এতিয়া মই তুৰন্তে হত্যা কৰোৱাত বাহিৰে আৰু কি কৰিম?’

ইয়াকে কৈ বাহচাহে ভালুকটোক চাবিও ঠেঙত বান্ধি চিভাত ভূমি পুৰি মাৰিবলৈ আদেশ দিলে। পত্ৰকৰ ভিতৰতে চিভাৰ ভূমি ভালুক পুৰি ভৰ হৈ গ’ল। বিশ্বাসঘাতক উজীৰে কৰ্মকল ভূমিলে।

ইয়াৰ পাছত প্ৰায় এশ বছৰ বাহচাহ কৰি বাহচাহৰ বাহচাহে ইহলীলা সম্বৰণ কৰিছিল।

বামুণৰ বহুৱা

(কছাৰী সাধু)

(১)

এক বামুণৰ এটা লগুৱা আছিল। লগুৱাটো গাঁৱৰে কছাৰীৰ ল'ৰা। নিচেই সৰুকালৰেপৰা মাক-বাপেকে তাক বামুণৰ ঘৰত বন্ধা থৈছিল। সি আছিল অলপ টেঙৰ বিধৰ লোক। খুঁহতীয়া কথা কৈ সি মানুহক ইহুৱাব পাৰিছিল। কাম-কাজতো সি বৰ ধেমেলীয়া আছিল। মানুহে তাক বহুৱা বুলি মাতিছিল।

এদিন বহুৱাৰ কান্ধত পকা কল, বৈ, গুৰ, চিৰা, কাঠৈ-মাগুৰ মাহ, জহা চাউল আদিৰ মেটমৰা ভাৰ এখন দি বামুণ শহুৰ-শাহুৱেকৰ ঘৰলৈ যিতিৰ খাবলৈ গ'ল। বাটত বহুৱাই পকা কল খায় বুলি বামুণে কলে—‘হেৰ বহুৱা, তই মোৰ ঠিক পাছে পাছে আহিবি। কল-চল হলে একো নাখাবি একা। খালেও ধৰা পৰিবি। মই আগলৈ আৰু পাছলৈ দুয়ো সিনে দেখোঁ। তোক চাই আহিম।’ এইবুলি কৈ দুয়ো যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে।

লাহে লাহে বেছি উঠি আছিল। বহুৱাৰ পেটে আন্দু-কচু খানিবলৈ ধৰিলে। ভোকত ডংমং নাপাই সি লাহেকৈ ভাববপৰা পকা কল এটাকৈ ছিঙি আনি বাকলি গুচাই ললে আৰু বামুণৰ পিঠিৰ ফালে দেখুৱাই টপক্‌বে গিলি ধলে। বামুণে একো নোকোৱা বেধি আকৌ আৰু এটা কল আনি আগৰ দৰে খালে। এনেটক এটা এটাকৈ খাওঁতে কলবোৰ ঢুকাই থাকিল। তাৰ কান্ধৰ ভাৰো অলপ পাতল হ'ল।

বামুণে এবাৰ বহুৱালৈ ঘূৰি চাই দেখে, ভাৰত কল এটাও বাকী। শুধা জাখিটোহে আছে। বামুণে উচপ খাই চিন্ন'বি উঠি কলে—‘হেৰ বাদে খোৱা, কলবোৰ তই কেতিয়া খালি?’

—‘মই যেখন বেউক দেখুৱায়ে খাইছোঁ। বেৰে পাহৰিলে হবলা!’ বহুৱাই কলে।

—হেৰ' কেতিয়া দেখুৱালি ? তই কল ধোৱা যই কেতিয়া দেখিবো ?

—কিয় ? বেৰে দেখোন কৈছিল, তেওঁ বোলে পিঠিৰ কালেও দেখে।

—তই খালি মোক, তই খালি—বুলি বামুণে এইবাৰ বহুৱাক আগে আগে যাবলৈ দি পাছে পাছে তেওঁ গৈ থাকিল।

গৈ গৈ দুপৰীয়া হুয়ো এখন নৈৰ পাৰত তাত বাহিৰি খাবলৈ চৌ-খুটিয়া মাৰিলে। বামুণে কলহৰপৰা ৫/৬ টা জীয়া কাঠেৰেয়াছ উলিয়াই বহুৱাক বাহিৰলৈ দিলে। বামুণে সেইকেইটা ভাজিলে। তাৰ পাছত তাত হ'লত দুখন কল-পাতত বামুণে তুম্বোৰে কাৰণে বাঢ়ি থৈ নদীলৈ হাত-মুখ ধুবলৈ গ'ল। বহুৱাই তাতৰ পাত কথি থাকিল।

বহুৱাই দেখিলে যে তাৰ পাতত বামুণে মাজ এটা কাঠেৰে মাছ দি ৰাকী আটাইকেইটা নিজৰ পাতত লৈছে। বামুণ আচি পাতত বহি বহুৱাক কলে—‘বহুৱা তুমি খাবলৈ ধৰ।’

পাতত বহি বহুৱাই বামুণক সুবিলে—‘বেউ, কাঠেৰে মাছ বাক জাকৰে উজায় নে অকলে উজায় ?’

বামুণে আগ-পাছ নতবাকৈ পোন পোনে কলে—‘জাকৰে উজায়।’

বহুৱাই তেতিয়া কলে—‘এবা, ময়ো ভনিছিলো তেনেকৈ। আজি দেখোন পিছে গতি অন্য বকমহে দেখিছো। ইও জাকলৈয়ে বাওক—বুলি সি তাৰ পাতৰ তজ্জা মাছটো বামুণৰ পাতলৈ বুলি মাৰি দি কলে—‘জাকৰ কাঠেৰে জাকলৈ বাওক।’

বামুণৰ বহুৱাই শুনা তাত থাকে ॥’

বহুৱাই ডুবুৰেকৈ তজ্জা মাছ নিজ হাতেৰে বামুণৰ পাতলৈ বুলিয়াই দিহাত বামুণৰ তাত চুৰা গ'ল। বামুণে—‘তই খালি হেৰ বাবে ধোৱা। তই মোক খালি। তোৰ বুকতে বাওক এইবোৰো ; যই নাখাও—’ বুলি হাত-মুখ ধুলে।

বহুৱাই কলে—‘তেতিয়া বেটু, মোৰ তো মহাপাপ হ'লেই। যই এতিয়া কি কৰো ? ময়ো লম্বোণেই থকা ভাল হব।’

—মালাগে তই লম্বোণে থাকিব। বি হ'ল হ'ল। তজ্জা মাছ কেইটা মোৰ চুৰিহেৰে গ'ল। তুমি দি থা। —বামুণে কলে।

বামুণৰ আবেশ পাই টেঙৰ বছৰাই সোপাকে উদৰ পুৰাই খালে।
তেতিয়াৰ পৰাই আজিও মাহুহে কয়—

‘জাকৰ কাঠৈ জাকলৈ যায়
বামুণৰ বছৰাই ওদা ভাত খায়।’

(২)

নৈৰ পাৰও ভাত খাই উঠি বামুণ আৰু বছৰা দুয়ো পুনঃ যাবলৈ
যত্নিলে। বামুণ আগত, বছৰা পাছত। কান্ধত মেটমৰা ভাৰ আছে যদিও
বছৰাই তালৈ কেবেপ লৰা নাই; কাৰণ বামুণৰ ভাগৰো ভাত-মাছ খাই
লি লুপ্ত-পুট হৈ আছে। ইফালে ভোকে-লম্বোণে বাটকুৰি বোৱা কষ্টত
বামুণৰ গাত তৎ নাইকিয়া হৈছে।

গৈ গৈ দুয়ো আজিৰ দাঁতিত কিছুমান শিমলু গছ দেখিলে। কথা
কবলৈ মন যোৱাত বছৰাই তেতিয়া হুথিলে—‘বেউ, এই গছবোৰক বাক
আপোনালালোকে কি গছ বোলে?’

বামুণ শিক্ষিত লোক। গতিকে তেওঁ কলে—‘হেৰ যুৰুৰু, তই ইয়াকো
নাজাননে? ইয়াৰ নাম শিমলু।’ বছৰাই তেতিয়াই কলে—‘নহয় বেউ,
নহয়! আপোনাৰ নিশ্চয় ভুল হৈছে। ইয়াক মাহুহে বোলে ‘হিমলু।’

বামুণে তেফাতি মাৰি কলে—‘মাহু যুৰু। —তই যথা যুৰু একো
নাজান। মনে মনে থাক।’

বছৰাও কিছু সহজে এৰা বিধৰ মাহুহ নহয়। সি কলে—‘বেউ,
য়েহে কথা, বাকলু; কোন হাবে, কোন জিকে ডাকেই বাক চোৱা
হাওক।’

বামুণে কলে—‘বাক ব’ল। যাকে আগতে লগ পাওঁ, তাকে হুথিয়।
ডোৰ ভুল হলে কিন্তু লেখি লেখি পাঁচ কিল শোধায়।’

—আক বেউৰ ভুল হলে?—বছৰাই হুথিলে।

—বাক, যোৰ ভুল হলেও একে কথা।

—ভাব মানে?

—ভাব মানে যোৰ ভুল হলেও সেই একে ধৰেই তই শোধাব পাৰিব।

এইবাবে ঘোৱান-বাখানকৈ গৈ থাকি ছয়ো কিছুমান গৰখীয়া লগ পালে। বামুণৰ বহুৱাই সিহঁতক সোধিলে—‘হেৰ’ গৰখীয়া ককাইহঁত! সোবোৰনো বাক কি গছ?’

গৰখীয়াহঁত গাঁৱলীয়া ল’ৰা। সিহঁতে হোজা কথাত পোনেই কলে—
‘হিমলু গছ আক।’ বহুৱাবে জয় হ’ল। বামুণ হাবিল। বহুৱাই তেতিয়া শোধপোছ নোহোৱাকৈ বামুণৰ পিঠিত লেখিলেখি পাঁচ কিল শোধালে। তাৰ পিছত ছয়ো আকৌ যাবলৈ লাগিল।

কিছুদূৰ ঘোৱাব পিছত বাটৰ কাষত চৰি থকা কিছুমান ছাগলী দেখি বহুৱাই আকৌ সোধিলে, ‘দেউ, এইবোৰক বাক কি বোলে?’

বামুণে এইবাবে। পণ্ডিতীয়া কথাত পোনেই কলে—‘ছাগ’।

বহুৱাই কলে—‘নহয়, নহয়। দেউতাই ভুল কৰিছে। এইবোৰক ‘ছাগলী’হে বোলে। নহয় যদি বাক কথা বান্ধক।’

ছয়ো আকৌ আগবঢ়বে কথা বান্ধিলে : বামুণ হাবিলে বামুণে পাঁচ কিল খায়, বহুৱা হাবিলে বহুৱাই পাঁচ কিল খায়।

ওচৰতে মন্থৰ এজনে হাল বহি আছিল। ছয়ো তেওঁক সোধিলে
‘হেৰা ককাই, এই জন্তুবোৰক তোমালোকে বাক কি বোলা?’

হালোৱাটোৱে কলে—‘কি বুলিম আক? ছাগলী বোলে।’ এইবাবে বামুণ হাবিল, বহুৱা জিকিল। বামুণৰ পিঠিত পাঁচ কিল পৰিল।

আকৌ ছয়ো যাবলৈ ধৰিলে। গৈ গৈ এইবাৰ পথাৰত কিছুমান চৰাই দেখি বহুৱাই কলে—‘দেউ, বাক তিনিবাবে নিবাৰ। এইবাৰ কোন জিকে চাওঁ। এই চৰাইবোৰক আপোনালোকে বাক কি বোলে?’

বামুণে কলে—‘বগ’।

বহুৱাই কলে—‘ওহোঁ। বোৰ মতে এইবোৰ বগ-ভগ নহয়, বঙলাহে।’ এইবাবে আগবঢ়বে কথা বন্ধা হ’ল।

এইবাবে বাটকৰা বান্ধহ এজনক সোধাত এইবাবে উত্তৰ আছিল—
‘বঙলা’। এইবাবে বামুণে পাঁচটা ঠ-কিল পালে।

বামুণে তেতিয়া ভাবিলে—সূৰ্যৰ লগত সন্নিবিষ্ট কৰিলে সকলোৰে পতি এনেকুৱাই হয়। তেওঁ তেতিয়া গোটেই ঘটনাটোৰে এটা চোলোখত বচনা কৰি কলে—

‘ছাগ শিৰ্গলু বগ বকাৰণ;

তিনি-পাঁচ পোন্ধৰ কিল শোধা অকাৰণ।’

(৩)

পণ্ডিত বামুণ আৰু বহুৱা লগুৱা হুয়ো এইদৰে গৈ গৈ সজিয়া গন্তব্য স্থান পালে। বামুণৰ তেতিয়া বৰ ভোক লাগিছিল। নঙলাৰ পুখুৰীতে হাত-ভৰি ধুই যাওঁ বুলি বৈ তেওঁ বহুৱাক কলে—‘বহুৱা, মই হাত-ভৰি ধুই শুক হৈ যাব লাগিছোঁ। তই গৈ শাহু-আইক কৰি—মোৰ বৰ ভোক লাগিছে। সোনকালে শুধাই-নিকাই এমুঠি তাত লাগে। জা-জলপান নহলেও হব।’

বহুৱা গ'ল। সি গৈ তাৰখন নমাই থৈ কলে—‘আই, আমাৰ বেউতা আহিব লাগিছে। জা-জলপান নাথায় বোলে। সোনকালে হাঁহ এটা মালি পচলা আৰু কলা-খাবেৰে বান্ধি তাত দিবলৈ কৈছে।’ বহুৱাই ভালকৈ জানিছিল যে বামুণে ঈদুহেৰে সৈতে কলা-খাব দি বন্ধা পচলাৰ আঁজা একেবাৰে ভাল নাপায়। ই বহুৱাবহে জুতিব আঁজা।

শাহুজায়ে জোঁৱায়েকৰ কচি যতেই পচলাৰে হাঁহ বান্ধি থলে। খাবৰ সময়ত আঁজা বেথি বামুণ নিকপায় হ'ল। কাৰণ, তেৱে আঁজা বামুণে খাব নোৱাৰে। ইকালে নাথালেও নহয়, পেটত বম্ববীয়া ভোক। অগত্যা কেইগৰাহমান খাই বামুণে খোৱা বন্ধ কৰিলে। বামুণে বহুৱাক টেঙালি হুঁহুৱাকৈ নাথাকিল।

পিছদিনা বামুণে জাবিলে—বহুৱাক লগত থকাৰ আৰু কোনো প্ৰয়োজন নাই। বৰং বহুৱা লগত থাকিলে বামুণক সি আৰু অনেক লগীৰীয়ে ক্লিৰিব পাৰে। সেইবাবে এখন চিঠি লিখি বহুৱাক হাতত দি তেওঁ কলে—‘তুমি বহুৱা, তই এই চিঠি লিখোৱা নক কৰাই জয়বামক লিখি। জটিল কাকো নেদেখুৱাবি।’ কথাযতে বহুৱাই চিঠি লৈ গাভাৰ কৰিলে।

‘বামুণেনো চিঠিত কি লিখিছে তাকে জানিবলৈ বাটত বহুৱাৰ বৰ ইচ্ছা হ'ল। সি বাটত এজন মানুহৰ হুঁহুৱাই চিঠিখন পঢ়ালে। বামুণে চিঠিত লিখিছিল—‘জয়বাম, এই চিঠি পাই তুমি হলে-চকাতই বহুৱাক লোপনে মাৰি পেলাব। সি মোক জীৱণ অপমান দিছে। আইয়ে বেন চিঠিখন নাপায়। মাৰাফল কাৰুটো কৰিয়া।’

চিঠিৰ কথা শুনি বহুৱাৰ চুলিৰ আগেদি ধাড়ু উৰি গ'ল। ‘সি’লৈ হাহুহজনক হ'তে-ভৰিয়ে ধৰি এইদৰে চিঠি এখন লিখালে—এই চিঠি পাই

অতি শীঘ্ৰে এওঁলৈ আমাৰ ভতিজা-ছোৱালীজনীক বিয়া দিবা। জাতিৰ কথা নাভাবিবা। তাৰ ভৱিষ্যত বৰ উজ্জল। বিশেষ কাৰণত মই বিয়াখনত থাকিব নোৱাৰিম। বিয়াত বেছি ধুমধাম কৰিব নালাগে। ময়েৰে কোনোমতে কামফেৰা সমাধা কৰিবা। মই গলে সকলো কথা শুনিবা। আমি বহুত ধন-সম্পত্তি পাম। জৰুৰী।' আগবখন চিঠি ফালি পেলাই এইখন সঘতনে লৈ বহুৱা বামুণৰ ঘৰ পালেগৈ। চিঠি পঢ়ি চাই অৱস্থানে তিনি দিনৰ ভিতৰতে নিভৰ জীয়েকক বহুৱালৈ বিয়া দিলে।

যদি আহি ঘৰত কথাগোৱা শুনি বামুণ খঙত অস্থিৰ হ'ল। পিছত ঘৰৰ সকলোৱে মিলি ৰাতি শুই থাকোঁতে বহুৱাক মাৰি পেলাবলৈ ফন্দি পাতিলে। বহুৱাৰ ঘৈণীয়েকে কিছু সকলো কথা শুনি আছিল। ঘৰৰ কোনেও তেওঁক সন্দেহ নকৰিলে। আনকি তেওঁ থকা কথাও অজ্ঞান নকৰিলে।

পিছে, হাজাৰে হওক, বহুৱা তেওঁৰ নিজৰে পতি। গতিকে ৰাতি তেওঁ গোপনে সকলো কথা বহুৱাৰ আগত কলে। তেওঁলোক দুয়োৰে ভেটিয়া পৰামৰ্শ কৰি বামুণৰ গোহালিৰণবা অকণমান হামুখি 'এটা আনি বিচনাত কাপোৰ জাপি শুৱাই ধলে।

ৰাতি বামুণ হাতত-সাৰে ভৰিত সাৰে বহুৱা শোৱা ঘৰত সোৱালহি। তেওঁ কাপোৰৰ আঁৰত শুৱাই থোৱা হামুখিটোকে বহুৱা বুকুতাবি আঁহাৰত মুচৰি মুচৰি ফিলাই-ভুকুৱাই মাৰি পেলালে আৰু আগবখনে চোৰ ঘোৱাৰ ধৰে গোপনে ওলাই গ'ল।

ৰাতি পুৱালত বামুণে জানিলে যে তেওঁ গো-হত্যা কৰিলে। তেওঁ ভতিজা-জীয়েকক কৈ-মেলি বহুৱাৰ ওচৰত ক'য়া খুজি বহুৱাৰ হতুৱাৰে হামুখিটো বাৰীত গোপনে লাওৰ চাঙৰ তলত পুতি থোৱালে। বহুৱায়ে চিন বাখিবৰ কাৰণে বুদ্ধি কৰি হামুখীৰ নেজ অকণমান মাটিৰ ওপৰত উলিয়াই ৰাখিলে।

ইকালে গো-হত্যা পাপৰণবা মুক্তি পাবলৈ বামুণে ভোজ পাতিলে। আগে-পিছে বামুণে কেতিয়াও ভেনে আয়োজনেৰে ভোজ পতা নাছিল। এইবাবে বিনা কাৰণে ভোজৰ ভোজ পতা দেখি সকলোৰে মনত অসন্তোষ বোধ হৈছিল। ভোজৰ বিনা হামুখীয়ে জাই বাবৰ সৰুত ক'ব

ভোজ পতা হৈছে বায়ুশূন্য হুথিলে। বায়ুশূন্য—একো কাৰণ ন'হৈ, এনেদে
পতা হৈছে' বুলি কলে। কবয়ে বা কি? কলেই যে লেঠা। পচা ডিঙিত
লৈ ঘৰে ঘৰে হেঁষে'লিয়াই ঝিন্কা মাগি ফুৰিব লাগিব।

বহুৰাই ছেগ চাই আছিল। যেতিয়া ম'হুহবোৰ খাবলৈ বুলি ভোজৰ
পাতৰ ওচৰে ওচৰে বহিল তেতিয়া দৌৰ ম'ৰি বহুনা লাওৰ চাওৰ তললৈ
গ'ল আৰু ম'টিৰ ওপৰত ওলাই থকা দা'বুৰৰ নেজত ধৰি চিঞৰি চিঞৰি
কবলৈ ধৰিলে—

‘বায়ুশূন্য গৰু ম'ৰা মিছা ঠা।

লাওৰ চাওৰ তলত পুতি ধোৱাও মিছা ঠা।

নেজ এৰবে ওলাই থকাটোও মিছা ঠা।

তাৰ বাবে ভোজ দিয়াও মিছা ঠা।’

কথা শুনি ম'হুহবোৰ হতভয় হ'ল। সকলে ৰে উঠি পোনেই লাওৰ
চাওৰ তললৈ চোঁচা ললে। গৈ দেখে কথা বিয়ম। বুজিব পাৰি সকলোৱে
বাম-হৰি স্ম'ৰবি বিহা-বিহি গুচি গ'ল।

বায়ুশূন্য ভোজ খেবত কাউৰী-কুকুৰেহে খালে। এতিয়া বাক কোৱাইক,
বায়ুশূন্য সিয়ান নে বহুৰায়ে সিয়ান? আমৰ

কথাবো পৰিল ওৰ;

কোঁকিয়াই মেলিলে ধোৰ।

ভোকাভোকা হেলিলে ভাবি;

কোন ক'ক ঘাবি।*

মৈবোৰ কেনেকৈ হ'ল

(কছাৰী সাধু)

এহ'ল বুঢ়া-বুঢ়ী আছিল। গিহঁতৰ এপাল ল'ৰা-ছোৱালী আছিল।
এদিন বুঢ়ীয়ে ক'লে—'বুঢ়া, বুঢ়া! আমি মৰিলে বাক আমাৰ ইমান
বোৰ ল'ৰা-ছোৱালায়ে কি কৰি থাকে? আমাৰ ধন-পইচা নাই। সেই
কাৰণে তই কুবেৰৰ তালৈ যা। তেওঁক খুজি ধনসম্পত্তি কিছু আনিবি।
পিছে আকৌ কুবেৰ দেৱতা বোলে বৰ কিৰ্পণ। কাকে ধন-সম্পত্তি দিব
নোথোজে। তেওঁ যদি অগত্যা ধন-সম্পত্তি নিৰিয়ে তেনেহলে তেওঁৰপৰা
অন্ততঃ ধান-মাহ-সৰিয়হ আদিৰ ভাল ভাল সঁচকে কিছু আনিবি। তাকে
পালেও আমাৰ হব। শুধা হাতে সুবি নাহিবি আকৌ।'

বুঢ়ীৰ কথা শুনি বুঢ়া যাবলৈ ওল'ল। বাট বহুত দূৰ শুধে বুঢ়ীয়ে
বুঢ়াৰ কাৰণে টোপোলা এটাত এটোপোলা পিঠাওঁৰি বান্ধি দিলে। লগতে
আঠায়া কল হুটামানো দিলে। এইদৰে বুঢ়া কুবেৰৰ ঘৰলৈ গ'ল।

বহুত দিন গৈ গৈ বুঢ়াই কুবেৰৰ ঘৰ পালে। পাই, নিজৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ
কথা বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে। কুবেৰ দেৱতাৰ কাণ দুখন অলপ কলা। অলপ
কথা শুনি কুবেৰে ক'লে—'বুঢ়াই যেখিলে, কুবেৰে তেওঁৰ ভুতি-ভূতি
ক'তি-ক'তাই কৰা নাই তেওঁ তেতিয়া চিহ্ন-বিচিহ্ন কামিওঁলৈ ধৰিলে।
ভায়ে কুবেৰৰ ঘন কমলিন। বুঢ়াৰ কালে সুবি চাটী কুবেৰ দেৱতাই
ক'লে—'দেব' বুঢ়া, দেব' তাত ঘন আছে যদি তোক কোৱেনো কমে ?
মই জিণাবীৰ বিনেই ঘনৰ জবাব দাঙি থোৱা নাই। আক অহা তিমা
লাগে বহি ক'—' বুঢ়াই ক'লে—'লাগুনি দেৱতা, মই, ময়ো। মৰাণি-মৰা
মৰাণি। দেৱতাৰ ওচৰলৈ যিহঁত বিচাৰি আহি মই যদি ক'ব পাৰোঁ তেন্তে
যদু-কলকী কেমে মৰাণি—এক কি দুখিওঁ। আত্মজানক বা কি দুখিওঁ
সেই জনে সুবি ঘন সোণ নিদিব তেন্তে ধান-মাহ-সৰিয়হ আদিৰ পৰকে
দিব বিচাৰ। দেৱতাৰ ঘন কলকীৰ নিচৰ বৰ দাঙি বৰ বৰ। কুবেৰ
দেৱতা বান্ধি ধন-মাহ-মাহ দাঙি দাঙি দাঙি দাঙি দাঙি দাঙি দাঙি দাঙি

লাওৰ সঁচ এসোপা বুঢ়াক দিলে। বুঢ়াই সেইবোৰ যতনেৰে টোপোলাত বান্ধি ললে আৰু পুনঃ ঘৰমুৱা হৈ খোজ ললে।

আহি আহি আঠ দিনৰ যুৱত বুঢ়াই ঘৰ পালেহি। বুঢ়ীয়ে বুঢ়াৰপৰা সকলো কথা শুনি মনত বৰ হৰিষ পালে। দিনচেৰেক জিৰণি লৈ এদিন শুভ দিন, শুভ ক্ষণ চাই এটা খেতি কৰিবলৈ যাবলৈ ওলাল। বুঢ়ীয়ে বুঢ়াক আগবঢ়ৰে টোপোলাত ৰল অংক পিঠাশুৰি বান্ধি দিলে। বুঢ়া এইবাৰ বহুত দিনলৈ বাৰিৰ ওলোৱা দেখি বুঢ়ীয়ে হুৰ-সনা শুকান পিঠা-শুৰিও এটোপোলা দিলে। এই আটাইবোৰ ভাৰ বান্ধি লৈ বুঢ়া খেতি কৰিবলৈ গল।

তিন দিনৰ বাট গৈ বুঢ়াই এঘৰা মনোমত মাটি দেখিলে। সাকৰা মাটি দেখি বুঢ়াৰ মনটো উজলি উঠিল। বাটৰ দুখ-কষ্ট বুঢ়াই যেন সকলো পাহৰিলে। মাটি দেখি বুঢ়াৰ মনটো নাচি উঠিল। বাটৰ দুখ-কষ্ট বুঢ়াই যেন সকলো পাহৰিলে। মাটি ডোখৰৰ চাৰিওফালে এবাৰ বুঢ়া ঘূৰিলে আৰু চৌহদত চাট মাৰিলে। তাৰ পিছত বুঢ়াৰ বুঢ়ীলৈ মনত পৰিল। মাটি ভাঙিবলৈ দা-কুঠাৰো লগত নাছিল। গতিকে বুঢ়া উত্ততিল।

ঘৰ পাই বুঢ়াই বুঢ়ীক মাটিৰ কথা কলে আৰু দুদিনমান ঘৰত জিৰণি লৈ পুনঃ আগবঢ়ৰে খেতিৰ পামলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বুঢ়াই এইবাৰ লগত দা, কুঠাৰ, কোদাল, খন্তি সকলো ললে। খেতিৰ ঠাই পাই মাটিৰ চাৰিও সীমাত পোনতে বুঢ়াই ভূতক পূজা দিলে। তাকে নকৰিলে হয়তো অশিষ্ট ভূতবোৰে বুঢ়াৰ খেতি নষ্ট কৰি পেলাব—সেয়ে বুঢ়াৰ ভয়। পূজা কৰাৰ পিছত মাটি ভাঙি চহ কৰি বুঢ়াই তাত শস্যৰ বীজ সিঁচিলে। শস্যই যেতিয়া গজালি মেলিলে বুঢ়াৰ মনত তেতিয়া অপাৰ আনন্দ লাগিল। বুঢ়ীক এই শুভ সংবাদ দিবলৈ বুলি বুঢ়া তেতিয়া আকৌ ঘৰলৈ আহিল।

ঘৰ পাই এইবাৰ বুঢ়া-বুঢ়ী দুয়ো 'আনন্দ' আৱেগান-পাহৰা হ'ল। বুঢ়ীয়ে 'কেইদিনমান' ঘৰত থাকি পুনঃ খেতিৰ পামলৈ ওলাল। এইবাৰ বুঢ়ীয়ে কলে—'ময়ো বাওঁ'। বুঢ়াই উত্তৰ দিলে—'কই বাৰি কেইকে ? বৰুৱা বুঢ়াৰ বাৰি বাৰি আদিব'। তেতিয়া বুঢ়ীয়ে এটোপোলা প্ৰদান কৰিবলৈ ল'লে। বৰুৱা বুঢ়ীয়ে পিঠাৰ লাগিৰে বৰি দি ক'বিলে, বুঢ়ীয়ে কলে—'বুঢ়াৰ বৰি বৰি দি বৈ থাকিম। পিঠাৰ লাগিৰে। বৰুৱা এক সেউজা পানী বৰি লয়।' কই হোক কেইবা আনে আনে বাটতো বৰুৱাই বাৰি, এইবোৰ

কবিব নালাগে।' বুঢ়ীৰ কথা এবাৰ নোৱাৰি বুঢ়া মাতি হ'ল। ছয়ো কল
পিঠাঙৰি সকলো যোগাব কৰি ললে।

এইদৰে ছয়ো বাবলৈ ধৰিলে। গৈ আছে, গৈ আছে, গৈ গৈ 'ছয়ো
খেতি পথাৰৰ ওচৰ পাওঁ পাওঁ হ'লগৈ। বুঢ়ীৰ ডেতিয়া লাগিল শিয়াহ।
বুঢ়ীয়ে বুঢ়াক কলে—'বুঢ়া, অ' বুঢ়া! মোৰ বৰ শিয়াহ লাগিছে। মুখ
ভেনেই ভাললৈকে শুকাই গৈছে। মাত নোলোৱা হৈছে। পানী খাবলৈ
নালাগে মই এতিয়া বাটতে মৰি থাকিম একা।' বুঢ়াই কলে—'খুণ্ডলী
বুঢ়ী, মই আগে নকৈছিলোনে—বাটত শিয়াহ লাগিলেই লেঠা লাগিব বুলি ?
এতিয়া মই ক'বপৰা পানী আনি দিম?' বুঢ়ীয়ে কলে—ভেনে মই 'বাক
জ্বাৰেদে। তয়ে কৃষি খাটগৈ।' বুঢ়াই কলে 'নালাগে বহ মৰিব। ইয়াতে
অলপ বহ। মই পানী বিচাৰি যাওঁ।' এই বুলি বুঢ়া গ'ল পানী বিচাৰি—
বুঢ়ী থাকিল বহি।

বুঢ়াই বাটৰ কাষৰ হাবিয়ে, খালে-ডোঙে নিৰীখি নিৰীখি চালে ;
কতো কিছু পানী এটোপাও নেদেখিলে। সকলো শুকাই ভেনেই খৰ্খৰীয়া
হৈ আছে। বিচাৰি বিচাৰি অৱশেষত বুঢ়াই এটা ধুনীয়া পুখুৰী দেখিলে।
বৰ ডাঙৰ পুখুৰী। পুখুৰীটোত বহুত পদুম ফুল ফুলি আছিল। হাঁহ,
ভাউক, পানীবগ, কোৱা, বগলী, শৰালি আদি অনেক চৰায়ে পানীত নাহুৰি
সাঁতুৰি গোটেইখন ঠাই কিৰিলিত খলক লগাইছিল। বুঢ়াই পুখুৰীটো চালে
আৰু বুঢ়ীক আনিবলৈ উভতি খোজ ললে। বাটত বুঢ়াই ভাবিলে—যদি
লাখিনী বুঢ়ীক আকৌ পুখুৰীৰ পদুম ফুল লগা হ'ল ডেতিয়া মই কৰিম
কি? গভিৰে বুঢ়াই গৈ এটা বুজি কৰিলে। বুঢ়ীৰ চকুত সাত তৰল
কাপোৰ বাহিঁ দি ক'লে, 'বুঢ়ী, পানী বিচাৰি পাইছো। কিন্তু সিটো
ঘোঁলে বেণু লগী পুখুৰী। তিবোতা মাছহ তালৈ গলে কণা হুৰা।' গভিৰে
চকুত কাঁপোৰ বাহিঁ দিলো। তই তাত পানী খাই উঠি উভতি ইয়ালৈ
নহালৈকে চকুৰ কাঁপোৰ ছুটুনিবি।' খুলিলে 'হুঁয়াবৌ বৰা বিপৰী' হ'ব।
সেইদৰে বুঢ়ী গৈ পুখুৰীত হাতৰ আজলিৰে পানী খাবলৈ ধৰিলে।

শিয়াহ পলোৱাত পুখুৰীটোত বো 'কি আছে চাবলৈ বুঢ়ীৰ বৰ মন
বহ'। তাকে হুঁয়াবৌৰ কিৰিলি আৰু পদুম ফুলৰ মোৰে বুঢ়ীৰ কোঁচ
কল আৰু বঢ়াইছিল। বুঢ়াই কাৰতে বিহ হৈ বাকি আকৌ কলে—'হুৰা

তেও কিছু পৃথুৱীৰ মাজলৈ নাচাবি, চালে দুয়ো বন্দী হয়। মহা বিপদ হ'ব।' বুঢ়ীয়ে ভাবিলে—বুঢ়া থাকোতেনো মোৰ কি বিপদভাল হ'ব? দুয়ো যদি বন্দী হওঁ, সিও ভালহে। একে লগে থাকিম। —এই ভাবি পানী খোৱাৰ ছলেৰে চকুৰ কাপোৰখন অলপ শুচাই পানীলৈ চাই পঠিয়ালত বুঢ়ীয়ে দেখে চৰাইবোৰে পৃথুৱীৰ পানীত খেলিব লাগিছে। পৃথুৱীত অলপ পহুৰ ফুল ফুলি আছে। পহুৰৰ গোন্ধত ওচৰৰ ঠাই তেনেই আমোলমোল। বুঢ়ীয়ে হেপাহ পলুৱাই পানী খ'লে আৰু উঠি আহি পাৰত বুঢ়াক কলে—'বুঢ়া, বুঢ়া! ইয়াতে দিনচেৰেক থাকিবলৈ মোৰ বৰ মন গৈছে ঐ। চ'ওঁ, কাপোৰখন শুচাই দিচোন, ঠাইডেখৰকে এবাৰ চাই লওঁ।' এই বুজি নিজেই চকুৰ কাপোৰখন খুলি পেলালে আৰু কলে—'অঃ কি সন্দৰ্ভ ঠাই চাচোন বাঘেখোৱা বুঢ়া! এইখন চালে বোলে আমি দুয়ো বন্দী হয়। বন্দী দেখোন নহলোঁ। বন্দী নহলেও বাক আমি ইয়াত দিনচেৰেক থাকোঁ দে।'

বুঢ়া বিমোহিত পৰিল। অগত্যা বুঢ়ীৰ কথা পেলাব নোৱাৰি দুয়ো তাতে কিছুদিন থাকিল। বুঢ়াই যি ভয় কৰিছিল সেয়ে হ'ল। বুঢ়ীয়ে সেই ঠাই নেৰাই হ'ল। বুঢ়াক কৈ-মেলি এটা পজা ঘৰ সাজি ললে আৰু তাতে দুয়ো অনেক দিন থাকিল। সিহঁতৰ ল'ৰা-ছোৱালীও তাত আৰু এমুখা হ'ল। বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে তাৰপৰাই খেতিৰ পথাৰলৈ গৈ খেতিৰ লত আনিবলৈ ধৰিলে। বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে আগৰ ঘৰলৈ গৈ নিজৰ ল'ৰাছোৱালীবোৰকো খেতিৰ ঞ্চালী শিকাই দিলে। সিহঁতেও আহি বুঢ়া-বুঢ়ীৰ খেতিৰপৰা সঁচা নি খেতি আৰম্ভ কৰিলে আৰু স্তৰেৰে থাকিবলৈ ললে। তাৰিওকালে খেতি তেনেই বৰন-বৰন হ'ল।

তেতিয়া এদিন বুঢ়াই আকোঁ ভাবিলে—আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে কেৱল খেতি কৰিয়ে থাক বে? সিহঁতৰ কৰমে অভ দিবা। কিবি উপায় কৰা যাক। এইখুলি ভাবি-চিহ্নি বুঢ়া এইবাৰ হিমালয় পৰ্ব্বতত উঠিল। সত্য কৈ বুঢ়াই এঠাইত এটা পৃথুৱী দেখিলে। পৃথুৱীটো অলপ পানী আছিল। তাকে দেখি, বুঢ়াৰ মনত খেলানে বোলে, এই পৃথুৱীটোক কটী-কুঠি কৈ ডাঙৰ বাহু কৰিয়া লাগিল। ল'ৰা-লুৰিবোৰে ইয়াৰ পাত্ৰকে ছেতিয়াৰা থাকি ইয়াৰ বাহু আৰু পানী খ'ই ল'ব পাৰে। এই ভাবি, বুঢ়াই পৃথুৱীটো ডাঙৰকৈ ৰাখিলে আৰু ডাঙৰ নান্দাৰকাৰ বাহু কৰিলে।

পিছে এদিন ভাগ্য-দেৱতা ত্ৰি চিকাৰ কৰি কৰি সেই দিনে যাওক। লগত গৈছিল তেওঁৰ বগা কুকুৰটো। ত্ৰিদেৱতাই আকৌ তিনিটা বস্ত্ৰ চিকাৰ কৰে : খটীয়া পহ, শহা পহ আৰু কাছ। সেই দিনা পিছে চিকাৰ বিচাৰি গৈ থাকোঁতে তেওঁ সেইখিনি ঠাই পালেগৈ। তাতে তেওঁৰ বৰ পিয়াহ লাগিল। তেওঁ পানী খাবলৈ পুখুৰীলৈ গ'ল। হাতৰ আঙ্গুলিত খাবলৈ বুলি পানী তুলি লৈছেহে মাখোন, এনেতে পুখুৰীৰ মাছবোৰে আহি তেওঁক কলে—‘পানী খাওক, কিন্তু তাৰ সলনি আমাক হলে এটা বৰ দ্বিৰ লাগিব।’

ত্ৰিদেৱতা মান্তি হ'ল, আৰু হেপাহ পলুৱাট পানী খাবলৈ ললে। তেতিয়া মাছবোৰে কলে—‘আমি শুনিছোঁ লুইত নামে এখন পৱিত্ৰ নৈ আছে। আপুনি আমাক সেই নৈখনলৈ নিব লাগে। ইয়াত চাৰি সোমাব ভিতৰত থাকি থাকি আমাৰ সঁচাকৈয়ে বৰ আমনি লাগিছে।’

ত্ৰিদেৱতাই ভাবিলে—আগে কথা হিলোঁ যেতিয়া নিবই লাগিব। এই বুলি ভাবি তেওঁ বচিৰে মাছবোৰ টোকনৰ এমূৰে বন্ধিলে। তাৰ পিছত কিন্তু তেওঁ ভাবিলে—সেইবৰে টোকনত আৰি টানি নিবলৈ হলে মাছবোৰ মৰি পোপাত হব। গতিকে সিহঁতৰ হিতৰ কাৰণে তেওঁ ভাবি ভাবি দ্বিৰ কৰিলে যে পুখুৰীৰপৰা লোৰ কাটি সেই লোৰেদি পানীৰ লগতে মাছবোৰ নিব পাবিলেহে বঢ়িয়া হব। তেওঁ সেইমতে কাম কৰিলে। পানীৰ লগতে মাছবোৰো গ'ল। সিহঁতে মুক্তি পালে। এই লোৰটোৱে প্ৰথম নদী হ'ল। এই নদীকে যেদি সৰু সৰু অলেখ নদী হ'ল।

পিছে উপকাৰৰ পলাগ লবলৈ বুলি মাছবোৰে বুঢ়া বুঢ়ীৰপৰা আৰি ত্ৰিদেৱতাক এটা লাউ আৰু এটা কোমোৰা উপহাৰ দিলে। লাউ আৰু কোমোৰা বুঢ়া লৈ ত্ৰিদেৱতা ঘাবলৈ ধৰিলে। গৈ থাকোঁতে সন্ধিয়া লাৰি অহাত তেওঁ গৈ এজন বন্ধুৰ ঘৰত থাকিবলৈ ললে। বন্ধুৱেও তেওঁক বৰ আদৰ-লাদৰ কৰিলে আৰু গাহৰি বাৰি ভাত পুৱালে।

বন্ধুৰ অতিথি সংকাৰত দুই ত্ৰিদেৱতাই তেওঁক পিছদিনা কোমোৰাটোকে উপহাৰ দিলে। কিন্তু যেতিয়া তেওঁৰ বন্ধুৱে কোমোৰাটো কাটিলে তেতিয়া তেওঁ দেখে যে ভাব ভিতৰখন ভেনেই জিন্দীয়া। কপোৰে ভবপুৰ। বন্ধু-

শ্বেতক মনত বৰ বং লাগিল। তেওঁ তেতিয়া শ্ৰীদেৱতাক আৰু এদিন থাকি যাবলৈ হাতে ভৰিয়ে ধৰিলে। শ্ৰীদেৱতায়ে বন্ধুৰ কথা পেলাব নোৱাৰি আৰু এদিন বেছিকৈ থাকিল। যাবৰ সময়ত তেওঁ এইবাৰ বন্ধুৱেকক লাউটো উপহাৰ দিলে।

লাউটো পাই বন্ধুৱেকে এইখাৰো আতৌ-পুতৌকৈ কাটিলে। সঁচাকৈয়ে তেওঁ দেখিলে লাউটোৰ ভিতৰখন সোণেৰে ভৰা। তেওঁৰ মনত যে কিমান আনন্দ হ'ল!

“ইফালে শ্ৰীদেৱতাই ঘৰলৈ উভতি আহি দেখে তেওঁৰ ছুমলীয়া জীয়েকৰ বৰ টান জ্বৰ। জ্বৰ নেবেহে নেৰে। দৈৱজ্ঞই গণি-পঢ়ি কলে—মাছবোৰে উপহাৰ দিয়া বস্তু ছুটা তেনেকৈ আঙহেলা কৰি আনক দি অহা বাবে মাছৰ শাওত তেওঁৰ জীয়েকৰ জ্বৰ হৈছে। মাছবোৰ তুষ্ট হলেই জ্বৰ এৰিব। মাছক তুষ্ট কৰাৰো উপায় লগতে দিলে। কলে যে নৈৰ পাৰত পূজা কৰিলে মাছবোৰ তুষ্ট হব আৰু জ্বৰ-নৰিয়া গুচিব। শ্ৰীদেৱতাই দৈৱজ্ঞৰ উপদেশমতে নদীৰ পাৰত পূজা কৰিলে। আচৰিত কথা, সেই পূজাৰ লগে লগে শ্ৰীদেৱতাৰ কন্তা নিপোটল, নিকজ হৈ পৰিল আৰু তাই পূজাৰ উপ-কাৰিতা ব্যাখ্যা কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই দিন ধৰি নৈৰ পাৰত মাছ আৰু কুন্তৰ পূজা হৈ আহিছে।

নৈৰ জন্ম এইকৰেই হৈছিল আৰু খেতিও পৃথিৱীলৈ এইকৰেই নাগি আহিছিল।

কটাইনাহেবী পুখুৰীৰ গানী (কছাৰী সাধু)

এখন বেশত এজন বজা আছিল। বজাৰ এটা ল'ৰা আছিল। ল'ৰা-টোৰ বয়স যেতিয়া আঠ বছৰ হ'ল, তেতিয়া এদিন বজা বৰ্গী হ'ল। বাগী সেই সময়ত গৰ্ভৱতী আছিল। যথাসময়ত তেওঁৰ কন্যা এটি উপজিল। পিছে এনে কপালৰ ফেৰ, ছোৱালীজনীৰ বছৰেক নো-হওতে বাগীও এবিধ মৰি থাকিল। বাগীয়ে মৰিবৰ সময়ত পুতেকক ওচৰলৈ ঘাতি আনি কৈছিল—‘বাছা, ভাই-ভনী দুয়ো মিজি থাকিবি আৰু তোক যই আজি এটা মাত্ৰ উপদেশ দিওঁ—মনত বাৰিবি। ‘ক’ববাত কাববাক প্ৰহাৰ কৰিব লাগিলে ভালকৈ জোবেৰে প্ৰহাৰ কৰিবি; এবাৰতকৈ ‘কিছু দুবাৰ কাটক প্ৰহাৰ নকৰিবি।’ ইয়াকে কৈ বাগী মৰিল। বাজকোঁৱৰে মাকৰ উপদেশৰ একো অৰ্থ বুজিলে, কিন্তু সি তাক বেদৰ বাগীৰ দৰে মনত বাৰিলে।

বজা-বাগী দুকুৰাৰ পিছত ৰাজ্যভাৰ মজীৰ হাতলৈ গ'ল। ৰাজকুমাৰ আৰু ৰাজকুমাৰী দুয়োবোৰ দিনবোৰ সুখে-সুখে বাবলৈ থকিলে। ছোৱালী-জনী ভাতৰ হৈ অহাত কৰ্মৱেক-ভনীৱেক দুয়ো দেই ৰাজ্য এৰি অন্ত এখন ৰাজ্যলৈ গুচি গ'ল। সেই ৰাজ্যৰ বজা যব মৰবিয়াল আছিল। তেওঁ ইহঁতক চিনি পাই নিজৰ সন্তানৰ দৰে মৰম কৰি ৰাখিলে।

পিছে সেই বেশত লাভোটা সজাইকোচোৰ আছিল। সিহঁতক কোনোও বৰিব নোৱাৰিছিল। সিহঁতে বৰফ ভাগ-মৰাও কৰিছিল। সিহঁতৰ ঠিকপাতত ভংগ নাপাই বজাই সিহঁতৰ লগত সন্ধি কৰিছিল। সেই সন্ধিৰতে বজাই মৰাৰ সিহঁতলৈ পঠা-পাব, পাহৰি-কুৰা আদিৰে সিহঁত পঠাই আছিল। যেতিয়া আশ্বিন লৈ বজা বজকোঁৱৰে এই কথা জনিলে, তেতিয়া তেওঁ চোৰ মাৰিবলৈ ওলাল আৰু বজাক অক্লমজি খুজিলে। বজাই পোনতে অক্লমজি বিয়া কৰিলে; কিন্তু ৰাজকোঁৱৰৰ অক্লমজি-বিনয়, এবাৰ নোৱাৰি, শেষত তেওঁ বাবলৈ বিবলৈ মান্তি হ'ল।

ৰাজকুমাৰে বজাৰপৰা এখন তৰোৱাল আৰু এটা ঘোঁৰা খুজি ললে। ঘোঁৰাত উঠি তেওঁ চোবৰোৰৰ বাসস্থান বিচাৰি গ'ল। বহুত বিচাৰি বিচাৰি সিহঁতৰ বাসস্থান উলিয়াই তেওঁ তাৰ ওচৰতে ঘোঁৰাটো বান্ধি থলে। তেতিয়া সন্ধিয়া লাগিল। ৰাজকুমাৰে সন্ধিয়াৰ আন্ধাৰৰ ছেগ লৈ ঠাতত-সাৰে ভৰিত-সাৰে গৈ চৰাইত থকা গুহাটোৰ সন্মুখত তৰোৱাল লৈ চুপি থাকিল।

ৰাতি বাই-বৈ উঠি যেতিয়া ডাঙৰটো চোৰ প্ৰথমে বাহিৰলৈ ওলাল, ৰাজকুমাৰে তাক একে ঘৰে কাটিলে। তাৰ পিছত দ্বিতীয়টোক কাটিলে। এইদৰে একে একে ছদ্মটা চোৰ কটা গ'ল। আটাইতকৈ সৰুটোৱে তেতিয়া ভাবিলে—ককাইদেউহঁত আজি নো গ'ল কোন ফালে? কোনেও দেখোন মাতবোলকে নকৰিলে। এই ভাবি সি অলপ সতৰ্কভাৱে ইফালে সিকালে চাই ওলাই আহিল। ৰাজকুমাৰে—জৰোৱালেৰে তাক ঘৰিয়ালে, কিন্তু দুখও কৰিব নোৱাৰিলে। আকৌ তৰোৱাল তুলি লৈ হঠাৎ তেওঁৰ মনত পৰিল—তাহানি মাকে কোৱা কথা আযাবলৈ—বোলে, টানকৈ প্ৰহাৰ কৰিবা, কিন্তু ছবাব প্ৰহাৰ নকৰিবা। সেয়েহে দ্বিতীয়বাৰ নমুগিয়ালে। চোৰটোও চুইবি চুইবি গৈ গুহাৰ সন্মুখত সোমাল।

তেতিয়া ৰাজকুমাৰে চোৰ থকা ঘৰটোত কাহিৰপৰা তলা লগাই বৈ বজাৰ আগত লক্ষণে কৰ্মা ফলেগৈ। বজাই শুৱি বৰ সন্তোষ পালে আৰু ৰাজকুমাৰক তাৰে পুৰস্কাৰ হিচাপে চোৰহঁতৰ লেই ডাঁড়ৰ গাঁওখনকৈ দি দিলে। ৰাজকুমাৰে লেই বিন ধৰি হুসই পাহৰত ভৰীয়েকেৰে লৈতে অহা-হুখে সৰু বজা এজন থকাৰ দৰে থাকিবলৈ ললে।

এদিন বজাৰ ল'ৰাই ভনীয়েকক কলে—‘ভনীটি, মই আজি চিকাৰলৈ যাব। মই নৰ্থকাত ভূমি ইয়াত থকা সৰুদোৰেৰে ঘৰ চাব পাৰা; কিন্তু গুহাৰ ঘিটো ঘৰত বাহিৰৰ পৰা তলা লগোৱা আছে সেইটো বুজাবা আৰু তাৰ ভিতৰলৈ নাযাবা। ঘৰবোৰ চোৰাৰ আগতে কিছু ভূমি দাঁইল আৰু মাহ মিহলি কৰি ধোৱা এই দাঁড়টোৰ দাঁইলবোৰ বাছি উলিওৱা।’ এই বুলি কৈ তেওঁ চিকাৰলৈ গ'ল। বালি বাহোঁতে ভনীয়েকৰ পুৰা এদিন লাগিল। তাৰ পিছদিনাখন ৰাজকুমাৰীয়ে ঘৰবোৰ চাবলৈ ল'গি গ'ল।

ৰাজকুমাৰীয়ে ঘৰবোৰ এটা এটাকৈ চাই গ'ল। কোনোটো ঘৰত ভাল ভাল খোৱা বস্তু আছিল, কোনোটোত কুৰুৱা, কোনোটোত গাহৰি, কোনোটোত গৰু-ছাগলী, কোনোটোত ধান-চাউল ইত্যাদি। এইবোৰ দেখি তেওঁৰ মন আনন্দত নাচি উঠিল। শেহত তেওঁ ভাবিলে—ভলা লগোৱা ঘৰটোও চাব পাবিলে ভাল আছিল। এই ভাবি তেওঁ সেই ঘৰটো খুলিলে। খুলি দেখে তাত এজন আহত হোৱা মানুহে কেঁকাৰ লাগিছে। তেওঁৰ সেই মানুহটো দেখি মনত দয়া আৰু কোতুলক উপজিল। ওচৰলৈ গৈ তাক কি হৈছে সোধিলে। সি অন্য একে নকৈ কিবা-কিবি গছৰ পাত, খিপা আদি আনি তাক দিবলৈ ফাৰ্হাত কৰিলে। ৰাজকুমাৰীয়ে সি কোৱা মতে দাক দিচাৰি আনি দিলে। সি সেত ঐগধ ব্যৱহাৰ কৰি ক্ৰমে ক্ৰমে ভাল হৈ আহিল। ইকালে ৰাজকুমাৰীয়ে শুৱালৈ গৈ তাৰ ঘা মৰায় খুই-পখাল দি তাক আকৌ ঘৰৰ ভিতৰত তলা বন্ধ কৰি থৈ অহিবলৈ ধৰিলে। এনেকৈ থাকোঁতে থাকোঁতে দুয়োকে মাজত মৰম-প্ৰীতি স্থাপন হ'ল। তেতিয়া দুয়ো দুয়োকে বিয়া কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। ৰাজকুমাৰ কিন্তু তেতিয়াও চিকাৰৰপৰা ঘূৰি অহা নাই।

ধূত চোৰটোৱে তেতিয়া কলে—তোমাৰ ককায়েকক তুমি বধ নকৰিলে কিন্তু আমি একোপ্ৰকাৰে স্তম্ভী হ'ব নোৱাৰিম। গতিকে তুমি এটা কাম কৰিবা। যেতিয়া ককায়েক চিকাৰৰপৰা ঘূৰি আহে তেতিয়া তুমি বেমাৰ হোৱা ভাঙ জুৰি বিচনাত পৰি থাকিবা আৰু ক'বা বেজোৰো মতে তুমি বাৰৰ পাখীৰ নাথালে ভাল নোহোৱা। ককায়েক আহিলত তুমিকৈ টিক সেইমতে কাম কৰিলে। ককায়েকে তেতিয়া বেছি পৰ নথৈ হাতত উৰোতাল লৈ ঘোৰাত উঠি পূৰ্বঃ 'বাৰৰ পাখীৰ বিচাৰি আহিব হ'ল।

গৈ গৈ তেওঁ ভাগ্যক্ৰমে হাবি এখনৰ মাজত 'এজনী নাহৰুটুকী' বাবক এজোপা গছৰ ছাঁত বহি থকা দেখিলে। ৰাজকুমাৰীয়ে ওচৰলৈ গৈ কোৱাভে বাৰিণী আভৰি নল'ল। তেতিয়া তেওঁ বাৰিণীক সুধিলে—'তুমি কি হৈছে?' 'ডোক 'মই এতিয়া কাটিছ নহয়।' বাৰিণীয়ে কলে—'কাটিলেও কাটি।' 'তেনেকৈ তোমাৰ হাতত মৰিব পাবিলে ময়ো ভালেই লাগি। নহলে আৰু এই কিবা 'কিমান দখি?' ইয়াকে কৈ তাই মূৰমেলি বিলে। ৰাজকুমাৰে দেখে যে বাৰিণীৰ ভিত্তিত 'এডাল দাক পৰাৰি' হৈ লাগিবিবি

আছে। হাড়ভাল ইমান টানটক লাগিছে যে বাঘিনীৰ ডিঙিৰ ছাল ফুটাই বাহিৰ হব খুজিছে। তেতিয়া তেওঁ কলে—‘তোক মই ভাল কৰি দিব পাৰোঁ, কিন্তু তই মোক তোৰ গাখীৰ এচুঙা দিব লাগিব।’ বাঘিনী ছটমনে মান্তি হ’ল।

বজ্জাৰ ল’বাই বাঘিনীৰ ডিঙিৰ হাড় গুটাই দিলে। বাঘিনীয়ে গাখীৰ এচুঙা দিয়াৰ উপৰিও নিজৰ পোৱালি এটা দি তেওঁৰ লগত বন্ধুত্ব পাতিলে। তেওঁ ঘোঁৰাৰ ওপৰত গাখীৰ আৰু বাঘৰ পোৱালি লৈ আহিল।

জনীয়েকে ককায়েকৰ এনে উগ্ৰ সাহসৰ কথা শুনি আচৰিত হ’ল। পিছ দিনা ককায়েকে নেদেখাকৈ বাজকুমাৰী চোবৰ ঘৰলৈ গ’ল। চোবে স্বধিৰ্ণে—‘ককায়েকে বাঘৰ গাখীৰ আনিলেনে?’ তেওঁ কলে—‘ককায়েক গাখীৰেই মহুৱা, বাঘৰ পোৱালি এটাও আনিছে।’ চোবে ভনি বব ভৱ পালে। সি অলপ পৰ বৈ কলে—‘কটাইনাহেৰী পুখুৰীৰ পানী আনিবলৈ গলে মাজুহ মৰে। তুমি ককায়েকক এইবাব কটানাহেৰী পুখুৰীৰ পানী আনি দিবলৈ কৰা।’

চোবে কোৱা মতে এইবাব জনীয়েকে গৈ ককায়েকক কটানাহেৰী পুখুৰীৰ পানী আনি দিবলৈ ধৰিলে। জনীয়েকৰ মৰম এবাৰ সোৱাৰি ককায়েক এইবাবো গ’ল। তেওঁ হাতত তবোৱাল লৈ ঘোঁৰাৰ ওপৰত উঠি লগে আৰু লগতে লগে বাঘৰ পোৱালিটো।

গৈ গৈ তেওঁ কটাইনাহেৰী পুখুৰীৰ ওচৰ পালে। তাতে একোপাৰ আহতলহৰ ফলত তেওঁ ঘোঁৰাটো বাছি বৈ জিৰাবলৈ ললে। তেতিয়া বৰ ভাগৰ লাগিছিল। গছৰ ঠোত জ্বৰ জ্বৰ পাত-লগ্নাত তেওঁৰ অলপ সজাৰ ভাব হ’ল। এনে সময়তে এটা ককায়েক সাপ আহি বহু-ভালত উঠি বহলৈ ধৰিলে। বজ্জাৰ ল’বাই চকুৰেই লাব গাই সাপটো বেছি চকু পচায়তে আৰু অৰোহণলৈকে ছটকা কৰিলে। তাৰ অলপ দ্ৰিষ্টত আৰু এটা সাপ আহিল। ককায়েক তেওঁ কটাইল। তাৰে আৰু কিছুপৰ পিছত সেই গছত বহু লৈ থকা চকুই একেদৰে পোৱালিটোৰ কাষলৈ লুপত কিংবা এটা কৌণ লৈ থকা জ্বৰ পালেহি। পোৱালিটোৰে কিয়নো পাৰি নাকক কলে—‘তুমি ককায়েকৰ ককায়েক ককায়েকৰ পৰি থকা

সোঁ মাহুহটোৰ কি হৈছে নোসোণা আৰু তাক বহুৱা বহুৱা ভেঙে আহি আহাৰ নাখাওঁ। আমাক খাবলৈ অহা সাপ হুঁটা সি কলি পেলাই আমাক বন্ধা কৰিছে।' মাহুহটোক যি লাগে তাকে যি কুই কৰিব খুলি বাকে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলত পোৱালিবোৰে আহাৰ খালে।

মাক চৰাইজনীয়ে তেতিয়া গৈ বাজকুমাৰক কি লাগে সুধিলে। কোঁৱৰে কলে—'কটাইনাহেবী পুখুৰীৰ পানী নিবলৈ মই আহিছোঁ।' চৰাইজনীয়ে কলে—'সেইটো অসম্ভৱ কথা। তোমাক কে'নোবাই মাৰিবলৈ বহুৱন কৰিছে। তথাপি তোমাৰ বন্ধি সাহেপিটে কুলায় ডেনেহলে সোঁ ঘৰটোলৈ ঘোঁৱা। তাতে এগৰাকী জলকুঁৱৰী থাকে। তেওঁৰ অহমতি নহলে কে'নো মাহুহ কটাইনাহেবী পুখুৰীৰ ওচৰলৈকে যাব নোৱাৰে। তেওঁক তুমি তুই কৰাটো। তেওঁ তুই হলে তোমাৰ কাৰ্য্য-সিদ্ধি হব; নহলে নহয়।'

বাজকুমাৰ গ'ল আৰু জলকুঁৱৰীক প্ৰণাম জনাই লকলো কথা কলে। জলকুঁৱৰীয়ে বজাৰ ল'বাব বীৰত্বৰ কাহিনী শুনি আনন্দ পালে। কোঁৱৰৰ খুলন্তৰ চেখেৰা দেখি তেওঁৰ মৰম লাগিল। তেওঁ কলে—'মই বুজিছোঁ—তোমাৰ ভনীয়েবাই তুমি নধকাত চোৰৰ ঘৰ খুলি চোৰৰ ওপুতে থিয়া সোমাইছে। সিহঁতে ছয়ো তোমাক মাৰিবলৈ এইবোৰ ফলি পাতিছে। কটাইনাহেবী পুখুৰীৰ পানী নিবলৈ অহা মাহুহ ঘূৰি যাব নোৱাৰে। তুমি বাক বাঘৰ পোৱালিটো মোক থিয়া আৰু ইয়াতে মোৰ ঘৰত কেইদিনমান থাক। মই তোমাক বুধি দিম। নিছে তুমি জানো মই কোৱামতে কাম কৰিব পাৰিবা?'

বাজকুমাৰে কলে—'তুমি মোৰ হিতৰ কাৰণেহে কবা। গতিকে যি কোৱা তাকে কৰিম বাক।'

বাজকুমাৰ জলকুঁৱৰীৰ ঘৰত থাকিল। ছয়ো ছয়োকো ঘৰলৈ ভাল পাবলৈ ধৰিলে আৰু ছয়োকো মাজত গৰুৰ ল'বাহ হ'ল। জলকুঁৱৰীয়ে কলে—'তুমি কটাইনাহেবী পুখুৰীৰ পানী বিচাৰি যাব নাপালে। আহি এতিয়া গোপনে গৈ তোমাৰ ভনীয়েবাই কি কৰিছে তাকে চাওঁগৈ কল।' এই খুলি ছয়ো চোৰৰ গাঁৱলৈ উভতি গ'ল।

ছয়ো চোৰৰ জঘাট সোমাই ঘৰৰ বেকৰ অলুইহি সেই বেকৰ বে কোঁৱৰৰ ভনীয়েকে চোৰৰ লগত গিৰিয়েক—দৈৱীয়েক বন্ধাৰি আছে। ছয়ো

তাকে দেখি গুহাৰপৰা গোপনে ওলাই আহিল। জলকুঁৱৰীয়ে তেতিয়া কৌৱৰক উপদেশ দি ক'ল—‘যি লোকে তোমাৰ প্ৰাণ লবলৈ এবাৰ নহয় হুঁবাবো এনেকৈ ফাং পাতে তাক হত্যা কৰাত দোষ নাই। ইহঁত দুয়োবো ভূমি যোৰ ভাঙিব নোৱাৰা। কেনেবাকৈ ভাঙিলেও যিটোৱে জীয়াই থাকে সিটোৱে তোমাৰ প্ৰাণ লবলৈ সন্ধ্যা বন্ধ কৰিব। গতিকে ভূমি মোৰ উপদেশ শুনা। মই তোমাক কেতিয়াও অহিংসক উপদেশ দিমিও, কাৰণ এতিয়া তোমাৰ যি হিত মোৰো লগে হিত। ভূমি মনটো ডাঠ কৰিলে দুয়োফো কাটি পেলোৱা। নহলে কিছু আঘাত সৰ্বনাশ হব।’ ৰাজ-কুমাৰে কুঁৱৰীৰ কথা ঠিক যেন পালে। তেওঁ তৰোৱালেৰে দুয়োফো কাটি শেলালে। জলকুঁৱৰী আৰু ৰাজকৌৱৰ দুয়ো তাৰ পিছত স্থখেৰে দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।

— — —

সাঁউদৰ পুতেকৰ সাধু

এজনী বাঁৰী তিৰোতাৰ এটা ল'ৰা আছিল। ল'ৰাটো যেতিয়া ডাঙৰ হ'ল, তেতিয়া এদিন সি মাকক স্থখিলে—‘আই, মোৰনো পিতাই কি কাম কৰিছিল?’ মাকে হুমুনিয়াহ কাঢ়ি কলে—‘বাহা, তইনো সেইটো কথা স্থখিলি কিয়? তোৰ পিতাবে পকা হলে আজি আমাৰ এই দশা হয় নে? তেওঁ নাৱেৰে বেপাৰ-বণিজ কৰি বহুত ধন ঘটিছিল। তাৰেই আজি-লৈকে আমি থাই আহোঁহক।’

কথা-আৰাৰ কোৱাৰ লগে লগে মাকে কান্দি পেলালে। তেতিয়া পুতেকে কলে, ‘তইনো কিয় কান্দিছ, আই? মই জানো এতিয়া পিতাৰ ব্যৱসায় লব নোৱাৰিম? যেনো বণিজলৈ যাম আৰু পিতাৰ দৰে যেনো ধন ঘটিব। তই নাকান্দিবি। টকা-সিকা যি আছে তই মোক উলিয়াই দা’

পুতেকৰ কথাত থাকে কলে—‘নহয় বয়না, তোক মই চকুৰ আঁতৰ
কৰলৈ নিদিওঁ। মই জীয়াই থাকোঁমানে তোক মই খুজি-মাগি পুহিম।
নহলে, তোৰো কিবা হব লাগিলে মোৰ পতি কি হব? তই যাক লাগালে,
কাছ।’

পুতেকে কিন্তু নেবিলে। মাকক কুতূৰিবলৈ ধৰিলে। মাকেও ল'ৰাৰ
কাউটি এবাৰ নোৱাৰি হাতত যি অলপ টকা-পইচা আছিল, তাকে ঠাক-
য়াই দিলেহি। পুতেকে তাৰেই বেপাৰৰ কাৰণে নানা ডবহৰ বস্ত্ৰ জিন্সি
আনিলে।

বস্ত্ৰবোৰ যেতিয়া গোট খ'লে তেতিয়া সি মাকক নেৱা-লংকাৰ কৰি
নৈত নাও মেলিবলৈ গ'ল। সি তাৰ লগত গাঁৱৰে আৰু দুজন মানুহ
সহায়কাৰী হিচাপে ললে।

নৈৰে ভটিয়াই গৈ গৈ সিহঁতে এটা ঘাটত নাও বান্ধিলে আৰু তাতে
ভাত পানী থাই ললে। বিধবাৰ পুতেকে তেতিয়া লগত দিয়া মানুহ
দুজনক গাঁৱলৈ বস্ত্ৰ বেচিবলৈ পঠিয়ালে। নিজে নাওৰদীয়া হৈ থাকিল।
এইদৰে এদিন, দুদিনকৈ অনেক দিন সিহঁতে নৈৰ ওচৰৰ গাঁওবোৰত বস্ত্ৰ
বিক্ৰী কৰিলে। মাজে সময়ে বিধবাৰ ল'ৰাও গাঁৱলৈ যায়, কিন্তু সবহাৰিনি
সময় সি নাৱতে থাকে আৰু কিনা-বেচা বস্ত্ৰবোৰৰ হিচাব লয়।

পিছে, সেই ঘাটৰ ওচৰতে এহাল বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে এটি জুখুৰি পঁজা সাজি
বাস কৰি আছিল। সিহঁতৰ এটা ঢকঢকৰে বগা ধুনীয়া বাজ-হাঁহ
আছিল। হাঁহটোৱে সহায় আহি নৈৰ পানীত সাঁতুৰি ফুৰা দেখি বাৰীৰ
পুতেকে তাৰে—আহা, কি ধুনীয়া হাঁহটো! ইয়াক কি নিব পাবিলে
বৰ বঢ়িয়া হব।

একিলাখন সি এটা আচৰিত কাণ্ড দেখিলে। দুপৰীয়া যেতিয়া মানুহ-
দুহুহ লকলোৱে ভাত-পানী খাই জিৰণি লৈছে, সেই সময়ত হাঁহটোৱে
আহি নিজৰ পাখিখকা ছালখন সোলোকাই খলে আৰু মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে
এজনী দীপ্লিপ ছোৱালী হৈ নৈত গা ধুবলৈ লাগিল।

বিধবাৰ ল'ৰাই ডাবিলে—এই হয়তো মানুহে দেখিলে চকু খাব পাৰে।
এনেকৈ ভাবি সি নাৱৰ কুন্ধিৰ মাজত বহি লুকাই লুকাই ছোৱালীজনীৰ
বেহ-কণ চাবলৈ ধৰিলে। সি দিহাৰে চালে সন্ধ্যাৰে তাৰ মনটো উলাহত

যেন নাচি উঠিল। তেনেকৈ তথা লাগি চাই থাকোঁতে থাকোঁতে কেতিয়া যে সাউৎকৰে আহি ছোৱালীজনী পুনৰ হাঁহ হৈ পৰিল সি কবই নোৱাৰিলে।

ছোৱালীজনীয়ে হাঁহৰ মোট পিছ লৈ বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ঘৰ পালেহে। বিধৱাৰ ল'ৰাই এইবোৰ দেখি কিবা সপোন দেখা যেনহে পালে। সি কিত্ত মনে মনে সজ্জ কৰিলে—এই হাঁহ যেই সেই প্ৰকাৰে হাত কৰিবই লাগিব।

সেই দিনাৰেপৰা সি বুঢ়া-বুঢ়ীৰ পঁজালৈ ঘনাই অহা-যোৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। যাওঁতে বুঢ়া বুঢ়ীলৈও হাততে লোণকণ, চেনিকণ বা লাউটো, বেঙেনাটো লৈ যায়। এনে আপডালত বুঢ়া-বুঢ়ীৰো তালৈ মৰম উপজিল। নিহঁতে বাৰীৰ ল'ৰাক নিজৰ পুতেকৰ দৰে দিখাল কৰিবলৈ ধৰিলে।

পিছত যেতিয়া ৰণিজৰ কাৰণে নিয়া বেহানি শেষ হ'ল তেতিয়া এদিন বিধৱাৰ ল'ৰা বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ওচৰলৈ বিদায় মাগিবলৈ গ'ল। বুঢ়া-বুঢ়ীৰ বাবে তাৰ-ভেটীও যথেষ্ট নিলে। বিধৱাৰ ল'ৰা গুচি আহিবলৈ ওলোৱাত বুঢ়া-বুঢ়ীৰ মনত বৰ বেজাৰ লাগিল। কি দিম, কি ধমকৈ ভাবি থাকোঁতে বিধৱাৰ ল'ৰাই কলে—‘মোৰহলে তোমালোকৰ হাঁহজনীলৈ বৰ মৰম লাগিছে। এইজনী মোকে নিদিয়া কিয় ?’ বুঢ়া-বুঢ়ী তৎক্ষণাত সজ্জ হ'ল, আৰু হাঁহজনী বিধৱাৰ ল'ৰাক দিলে। বিধৱাৰ ল'ৰায়ে বুঢ়া-বুঢ়ীক বহুত ধন-সোণ দি সেৱা-সৎকাৰ কৰি আহিল।

হাঁহ লৈ বন্ধু হুজুৰবে লৈতে নাৱত আহি বিধৱাৰ ল'ৰা বখা সমুদ্ৰত ঘৰ পালেহি। বহুত দিনৰ মৃত পুতেকক পাই বিধৱাৰ যে সেইবিধ মনত কিমান আনন্দ! পুতেকৰ মনতো সেই একে ধৰণৰ আনন্দৰ বন্ধ উঠিল। সেই উলাহতে হুয়ো ওচৰ চুবুৰীয়াসকলক এদিন ভালকৈ ভোজ-ভাত খুৱাই দিলে।

পিচে, কথাতে কয় বোলে, দাঁতাই হিলেও বিধাতাই নিদিয়ৈ। বিধৱা আৰু পুতেকৰ মনৰ আনন্দ সবহে দিন দ্বাৰী নহ'ল। বিধৱাৰ ল'ৰাৰ কিবা হ'ল। লাহে লাহে সি কৰ্মা-মতৰা নপজা হ'ল। ভুতে বৰা ৰাহু-ছৰা হৰে সি অকলে অকলে জিন্মা-জিবিবোৰ কৈ সুবি সুবিধলৈ ধৰিলে। সি নিজৰ নখ-চুলি আদিৰ ময় লবলৈ এৰিলে। নখ-চুলি বাঢ়ি গৈ সেই-

বোৰে তাক তেনেই আপচু কৰি তুলিলে। তাৰ অৱস্থা দেখি দুখ আৰু চিন্তাত মাৰুৰ পেটলৈ ভাত নোমোৱা হ'ল।

সেই পাৰ্বতে এজনী বুঢ়ী মানুহ আছিল। তাইক সকলোৱে 'জানী বুঢ়ী' বুলি মাতিছিল; কাৰণ তাই বহুত কথা জানিছিল। বিধবা গৈ বুঢ়ীৰ ওচৰ চাপিল।

জানী বুঢ়ীয়ে সকলো কথাৰ আঁতি-গুৰি লৈ বিধবাক কলে—'তুমি চিন্তা নকৰিবা। তোমাৰ ল'ৰাৰ কি বেমাৰ হৈছে মই তাক বন্ধ কৰি বাহিৰ কৰিম।' এই বুলি কৈ গাঁৱৰে এজনী লচপচীয়া গাভৰুক মতাৰ্থে আনি জানী বুঢ়ীয়ে ফুচুচাই কিবা শিকাই দিলে আৰু বিধবাৰ ল'ৰাৰ সন্ধ্যা গাত হাত বুলাই মৰম কৰি মূৰ ফ'গিয়াই দিবলৈ কলে। গাভৰুৱেও বুঢ়ীৰ উপদেশ মতে কাম কৰিলে।

এদিনৰ কথা। গাভৰুৱেও বিধবাৰ ল'ৰাৰ মূৰত হাত বুলাই থাকি উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে। সেই কান্দোনত তাইৰ চকুলো আহি বিধবাৰ পুতেকৰ মূৰত পৰিল। সি সপোন দেখাৰ দৰে উচপ খাই উঠিল আৰু গাভৰুক মৰমেৰে কহিলে—'তোমাৰ কি হৈছে?'

গাভৰুৱে পোনতে একো উত্তৰ দিয়া নাছিল; কিন্তু বিধবাৰ পুতেকে নেবানেশেৰাকৈ ধৰাত কলে—'তোমাক এনেকৈ ধৰিণাই যোৱা দেখি মোৰ মনটোৱে কিয় জানো কান্দি উঠিছে! তোমাৰ কি হৈছে মোক কব লাগে, নহলে মই কান্দি কান্দিয়ে মৰিম।'।

কথা শুনি বিধবাৰ পুতেকে ভাবিলে—আঠৈ দেখি। মোৰ কাৰণে বেচেৰীৰ ইমান মৰম! এই ভাবি সি কলে—'বৰিজনকৈ বাৰ্ততে মই এজনী হাঁহ আনিলো। তাই এদিন মায়া ধৰি ছোৱালী এজনী হৈছিল; জাৰ পাছত আকো হাঁহ হৈছিল। মই ভাবিছিলো কেতিয়াবা আকো ছোৱালী হলে মই তাইক বিয়া কৰিম। পিছে, তাই এতিয়া মায়া ৰখা হ'ল। যি ৰাজহাঁহ সেই ৰাজহাঁহেই হৈ আছে। সেই বাবেই মোৰ মনত দুখ।'।

ইয়াকে শুনি গাভৰুই সেইদিনা সিমানতে সাউদৰ পুতেকৰ লগ এৰি বৰিজন গ'ল আৰু জানী বুঢ়ীৰ আগত সকলো কথা বিবৰি কলেগৈ। জানী বুঢ়ীয়ে তেতিয়া সাউদৰ পুতেকৰ ওচৰলৈ আহি কলে—'মোপাই, তুমি চিন্তা নকৰিবা। মানুহ-কথাৰ মই আনি দিম। তুমি, মাক এটা

কাম কবিবা। 'আজি নিশা টোপনি ঘোঁরা ভাও জুবি বিচনাত পৰি থাকিবা। হাঁহজনীকো ভোমার কোঠালীতে রাখিবা। ওচৰতে একুবা তুঁহৰ জুই থাকিবা। মাজ নিশা হাঁহজনীয়ে নিশ্চয় নিজৰ কপ এৰি গাভৰু হৈ তাইৰ হাঁহৰ ছালখন এৰি গাভৰু হৈ তাইৰ নিজৰ ইট-দেৱতাক পূজা কৰিব। তেতিয়া তুমি হাতত-সাবে ভৰিত সাবে লৈ তাইৰ হাঁহৰ ছালখন তুঁহৰ জুইত পুৰি পেলাবা। তাকে ক'লিল তাই পুনঃ হাঁহ হ'ব নোৱাৰে। তেতিয়া তুমি তাইক বিয়া কৰাব পাৰিবা।'

বিধবাব ল'ৰাই সেইদিনা ৰাতি জ্ঞানী বুঢ়ীৰ কথা মতে কাম কৰিলে। টোপনি ঘোঁরা ভাও ধৰি সি বিচনাত শুই থাকিল। হাঁহজনীকো নিজৰ কোঠালীতে ৰাখিলে। তুঁহৰ জুয়ো পৰি থলে।

ৰাতি যেতিয়া গভীৰ হৈ আহিল বাৰীৰ পুতেকে তেতিয়া ঘোঁৰ টোপনি অহাৰ ভাও জুৰি নাকেৰে শব্দ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই ভেগতে হাঁহজনীয়ে নিজৰ মোটটো সোলোকাই থলে আৰু ধুনীয়া গাভৰু এজনী হৈ কোঠালিটোৰ এটা চুকত বহি একাধমানে পূজা কৰিলে ধৰিলে।

সাউন্দ্ৰৰ পুতেকে তেতিয়া জ্ঞানী বুঢ়ীৰ উপদেশমতে চোৰ ঘোঁৰাৰ বৰে গৈ লাহেকৈ হাঁহৰ মোটটো তুঁহৰ জুইত পেলাই দিলে। যেতিয়া হাঁহৰ পাখি পোৰা বাচ ওলাল তেতিয়া মায়ী ককাই পূজা এৰি ঘোঁৰা দিলে। ইফালে লিকালে চাই তাই দেখিলে যে তাইৰ হাঁহৰ ছাল পুৰি জ্বলিয়াই হ'ল। তাই চিঞৰি কৈ উঠিল—'হায় তুমি মো'ৰ সৰ্বনাশ কৰিলা। মই সন্মলকে ৰবিলে'।' —এই বুলি তাই কপ লত ভুৰুৱাই কান্দি ৰাতিত বাগৰি পৰিল।

বিধবাব ল'ৰাই তেতিয়া গাভৰুক বিচনাত শুৱাই লৈ মৰত তেলপানী দি বিচিবলৈ ধৰিলে। কিছুপৰ এইদৰে থকাৰ পাছত গাভৰুৰ গাভ চেতনা আহিল। ইফালে ৰাতিও পুৱাই আহিল। তাই চকু মেৰি চাই সাউন্দ্ৰৰ পুতেকক দেখিলে। তাইক তেনেকৈ মৰম কৰা দেখি তাৰ প্ৰতিও তাইৰ মৰম লাগিল। তেতিয়া তাই অন্য গতি বেবেধি সাউন্দ্ৰৰ পুতেকৰ হাতত ধৰি জুয়োবো বিয়া পাতিবলৈয়ে কলে। জুয়ো হাতত বহা-ধৰিকৈয়ে বিয়া পাতিলে। ৰাতিৰ ভিতৰতে বিয়া হৈ ল'ল।

শিহুদিনা গাঁৱত প্ৰচাৰ হ'ল যে বিধবাৰ ল'ৰাই অলুৱা বিয়া কৰাই আনিলে। খবৰটো বিয়পি পৰাৰ লগে লগে কইনা চাবলৈ অহা মাহুংৰ ভিৰত বাট-পথ, আলি-পদ্মি, ঘৰ-দুৱাৰ তেনেই হলঘোণ, হেলোঁলঘোণ, লাগিল।

সেইদিনা বিধবাৰ আনন্দ চায় কোনে।

বিধাতাৰ লিখন

সত্য যুগৰ কথা। এখন ৰাজ্যত এজনী বিধবা আছিল। তেওঁৰ এটা ম'ত্ৰ পুতেক আছিল। বিয়াৰ এগছৰ পিছতে গৰ্ভত এটা সন্তানটো এৰি তেওঁৰ স্বামীয়ে ইহলোক ত্যাগ কৰিছিল। গিৰণেক ঢুকুৱাত বিধবাজনীৰ আলৈ-আলুকাৰ সীমা নাইকিয়া হ'ল।

সত্য কালত আকৌ মাহুংৰ অন্তৰত দয়া-ময়া বেছি আছিল। সেই কাৰণে গাঁৱৰ মাহুংখিলাকে বিধবাক ইটো-সিটোৰে সহায় কৰি গাঁৱতে ৰাখিছিল। বিধবাৰ ল'ৰা লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিল। মাকে তাক খুজি-মাগি খুৱাই ডাঙৰ-দীঘল কৰিলে। সি এবছৰ দুবছৰকৈ দহ বছৰত ভৰি বিলে। আচৰিত কথা এই যে বয়সত দহ বছৰ হ'ল যদিও বিধবাৰ ল'ৰা কিন্তু বাওনা হৈয়ে থাকিল। গাঁৱৰ মাহুংহৰোৰে তাৰ নাম থলে ক'টীয়া। ক'টীয়াৰ নাকটো আছিল চেপেটা, দৰণটো কেটকেট কৰে ক'লা। সেইবাবে ক'টীয়াক গাঁও ভুঁইৰ কোনেও বৰ বেছি অ'তো পুত্ৰী নকৰিছিল। মাকৰ মানত কিন্তু সিয়ে আছিল এটা অমূল্য বতন। কোনো মাহুংহে ক'টীয়াক মৰমৰ মাত একাধাৰে নিবিয়া দেখি তাক দৰম্ভে অকলে এৰি তিকা কৰিবলৈ অকলে যায়। ক'টীয়াই বেজাৰ মনেৰে দৰম্ভে আক মাকৰ কাৰণে কেতিয়াবা কেতিয়াবা বজা-বঢ়া কৰে। এইদৰে দুখে-দুখে দিনবোৰ অতিবাহিত হবলৈ ধৰিলে।

এদিন মাক গৈছিল ভিক্ষা কৰিবলৈ, কঁটীয়া আছিল ঘৰত। সকলো কঁটীয়া অতি চকল প্ৰকৃতিৰ আছিল। সি এথেকো স্থিতিৰে বহি থাকিব নোৱাৰিছিল। সি সেইদিনা গৈ বাটৰ কাষত থাৰ খাই চৰি থকা ধোৰা এটা দেখি তাৰ নেজকোচাতে থামোচ মাৰি ধৰিলে। ধোৰাই চক খাই পোনেই লাঠি মাৰি দিলে আৰু তাৰে বলত কঁটীয়াৰ ওপৰৰ পাৰি দাঁতৰ আধা-আধি ভাগি তাক শোলা-মুৱা কৰিলে। একেই কুকপ কঁটীয়া, এতিয়া আগদাঁত ভগাত সি আৰু বেছি কুন্ধুচ দেখা হ'ল। মাকত বাহবে কাৰো এতিয়া সি আকৰ্ষণৰ বস্তু নহৈ বিকৰ্ষণৰহে বস্তু হৈ পৰিল।

কঁটীয়াৰ বয়ল তেতিয়া ফোল বহু। এদিন মাকে আগে-পিছেৰে ধৰে কঁটীয়াক ঘৰত এৰি এখন দূৰৰ গাঁৱলৈ ভিক্ষা মাগিবলৈ গৈছিল। যাবৰ সময়ত তেওঁ পুতেকক ভাত-পানী ৰান্ধি থবলৈ দিহা দি গৈছিল। কঁটীয়া কুন্ধুচ আছিল যদিও কিন্তু বৰ সৎ চৰিত্ৰৰ আছিল। মাকৰ বাক্য সি কোত্তিয়াও নেপেলাইছিল। বহুত দিন আগৰপৰা তাৰ মনটোত মাছ খাবলৈ বৰ ডাঙৰ হেপাহ হৈ আছিল। সেই-দিনা মাক গাঁৱলৈ যাবৰ সময়ত সি স্থিতিৰে - 'আই, মোৰ মাছ খাবলৈ বৰ মন গৈছে। আজি পোহাৰী আহিলে মাছ ৰাখিম বেই।'

কথা শুনি মাকে চকু পানী মচি কলে—'বাছা, 'গাঁঠিত নাই ধনটো, বৰ সবাহলৈ মনটো' কৰিলে কি হব? আজি আমাৰ চকুত বহাবলৈকে চাউল এমুঠি নাই; মাগি আনিলেহে পেটত ভাত পৰিব, তই কিহেৰে মাছ কিনিবি? তোক এই দুখুৰীৰ গৰ্ভতে এৰি বেতিয়া তোৰ পিতাবে বগী হ'ল, তেতিয়াই তোৰ কপাল পুৰিছে। হুথ-ভোগলৈ আশা কৰিলে—বিধাতাই আমাক জানো দিও? সেই দেখিয়ে কয় বোলে—মনে খোজে বজা হব, বিধাতাই নিৰিয়ে গুজি থাব। আমাৰ ভাগ্যত সেয়ে হৈছে। গতিকে আশা এৰ বাছা।'

মাকৰ কথা শুনি কঁটীয়াই পুনৰ কলে—'আই, তুমি মোক বেয়া নাপাৰা। মই এটা কথা বওঁ—শুনা। আজি আমি মাগি অন্য চাউলৰ আধাৰে এসোজ ভাত থাব আৰু বাকী আধাৰে মাছ কিনিব। এসোজ উপহাসে থাকিলেই হব। এসোজ নাথালে আমি জানো মৰিম?'

পুতেকৰ ইচ্ছাত বাধা নিদি বিধবাই 'বাক বোণাই, যি ভাল বেখা কৰ'—বুলি কৈ ভিকালৈ গ'ল। এনেতে এজনী পোহাৰীয়ে এটা পাচিত মাছ লৈ আহিল। কঁটীয়াই পোহাৰীক মাতি আনিলে আৰু বৰ যোলা-য়াম কথাৰে কলে, 'মাহীদেউ, মাহীদেউ, আমাৰ আজি মাছ খাবলৈ বৰ মন গৈছে। ইফালে, তোমাক কৈছোঁ, হাতত হলে এটা ফুটা কড়িও নাই। চাউল দিবলৈও সস্ত্ৰতি চাউলো নাই। তুমি আমাৰ কথা জানাই। আই চাউল মাগিবলৈ গৈছে। তেওঁ আহিলে তে'ম'ক চাউল দিম; তুমি এতিয়া মোক কেই গুণমান খ'লিহনা মাছ দিয়া।'

পোহাৰীয়ে কলে—'বোণাই বিয়াটো একো টান নাছিল; পিছে আজি-কালি আমি বাকীৰ বেপাৰ এৰি দিছোঁ। আজি তুমি মাছ বাথিব নালাগে; কালিলৈ নগদ দাম দি মাছ বাথিবি, লাগিলে তোক মই চাৰিটা মাছ এনেয়ে দি যাম।' কঁটীয়াই চকুপানী টুকি পোহাৰীক মাছৰ বাবে পুৰ: পুতুৰিবলৈ ধৰিলে। অগত্যা এবাৰ নোৱাৰি পোহাৰীয়ে তেতিয়া কঁটীয়াক তিনি গুণা খলিহা মাছ দি কলে—'বোণা, ল এই মাছ। কিন্তু এটা কথা। মই গাঁৱৰ সিয়ুৰৰ পৰা ঘূৰি আহোঁতে তই মোৰ পাৱনিখিনি দিব লাগিব।' পোহাৰী ইয়াকে কৈ গুচি গ'ল। কঁটীয়াই মাছকেইটা বাছি ধুই উলিয়ালে।

কঁটীয়াই এতিয়া মাছ ভাজিবলৈ তেল পায় ক'ত? গতিকে সি মাছ-কেইটা পুৰনি শোকোতাৰে সৈতে খাবত জাল দিলে। তেতিয়া বেলি ঘায় ভাঙি দিলে। ভাত বান্ধিবলৈ চাউল এটিও নাই। ইফালে কঁটীয়াৰ মাকো এন্তেবেলি ভিকা কৰি যবলৈ ওভতা নাই। চাওঁতে চাওঁতে কঁটীয়াই মাকলৈ বাট চাওঁতে পোহাৰী ঘূৰি আহি পালেই। পোহাৰীক দেখি কঁটীয়াৰ ভয়ঙ্কৰ চিন্তা হ'ল। পোহাৰীয়ে আহি চাউল নাপাই মাছ কেইটাকৈ ওস্তোতাই দিবলৈ কঁটীয়াক কলে। কথা শুনি কঁটীয়াই কান্দি কান্দি কলে, 'মাহীদেউ, মাছ তোমাক বুৰাই দিম কেনেকৈ? মই সেই মাছ কেইটা শোকোতাৰে বান্ধিয়ে পেলালোঁ। আৰু খন্তেক অপেক্ষা কৰা—আই এতিয়াই চাউল লৈ পাবছি।' পোহাৰীয়ে কথা শুনি কিছুপৰ অপেক্ষা কৰিলে। কিন্তু তেতিয়াও বিধবাক নহা দেখি বন্ধা মাছকে বুৰাই নিবলৈ ওলাল।

- এনেতে আঁউলি-বাউলি চুলিৰে লৰি-ঢাপৰি বিধবা ঘৰ লে'মালহি। সেই-বিদ্যা আকোঁ এনেহে কপালৰ কেৰ—বিধবাই ক'তো এটা ধূ-কণ্ঠে নাপালে!

চাউল নাপাই পোহাৰীয়ে বন্ধা মাছকে খুৰাই দিবলৈ কলে। উপায় নাপাই কঁটীয়া আৰু মাছে বিধবাক বন্ধা মাছকে খুৰাই দিবলৈ বাধ্য হ'ল। দুয়ো সেইদিনা উপবাস কৰিলে। শুধা পেটে থাকি দুয়ো কপালত তুকুৰাই পাবেমানে কান্দিিলে। ৰাতিও দুয়ো ভোকে-লগোনে দাঁতত দাঁতৰি পৰি থাকিল।

পিছদিনা পুৱাই কঁটীয়াই উঠি মাকক সেৱা এটি কৰি কলে, 'আই, তুমি খুজি-মাগি থাই থাক; মই আজি বিধাতাৰ ওচৰলৈ ৰাওঁ। যোৱা নো কপালত বিধাতাই কি লেখিছে শুনি আহোঁ। পুতেকৰ কথা শুনি বিধবা আচৰিত হ'ল আৰু কলে 'বাছা, তই বিধাতাক ক'ত চিচাৰি পাবি? তেওঁৰ স্বৰ্ণ, মৰ্য্য, পাত'ল—তিনিও ভৱনতে গতি। মিছা আশা এৰি পেলা বাছা।' কঁটীয়া মাকৰ কথাত মান্তি নহ'ল। তাক এৰি দিবলৈ সি বাৰে বাৰে মাকক খাটিবলৈ ধৰিলে। মাকেও এৰি নিদিয়, কঁটীয়ায়ো নেৰে। অগত্যা এবাৰ নোহাবি অৱশেষত বিধবা'ই বটীয়াক চুমা খাই বিদায় দিলে। কঁটীয়াই মাকক তিনিবাৰ সেৱা কৰি শুভ দিনত দ্বৰৰপৰা যাত্ৰা কৰিলে। নানা প্ৰকাৰৰ চিন্তাত ব্যকুল হৈ কঁটীয়া তিনি দিন জিৰি নিলোৱাকৈ গৈ থাকিল। হাবিৰ কল মূলেই হ'ল তাৰ আহাৰ।

এইদৰে গৈ গৈ কঁটীয়াই এখন অটব্য অৰণ্য পালে। তাত সে'ম'কোঁতাৰ কিন্তু ভয় নালাগিল। সি ভাবিলে, বহুত খাব নাপাই মৰাতকৈ হাবিৰ জন্তুৰ আহাৰ হোৱাও ভাল। সি যেনে যেনে ঈশ্বৰৰ ওচৰত নিজৰ কপালৰ দুখৰ কথা নিবেদন কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ঈশ্বৰ তাৰ প্ৰাৰ্থনা শুনিবলৈ জানো নাথি আহিব? গৈ গৈ এঠাইত কঁটীয়াই দুটা বনৰীয়া ম'হে বুল কৰি থকা দেখিলে। সিহঁত কিমান দিমৰপৰা আহাৰ-পানীৰ আশা এৰি বৃক্ষত লাগি আছে ঠিকনা নাই। আৰু যে কিমান দিন সেই-দৰে ক্লান্ত কৰি থাকিব তাৰোঁ কোৱা নাযায়। কঁটীয়া গৈ ম'হ দুটাৰ ওচৰ পালত সিহঁতে খুঁজিব এৰি কঁটীয়াক শুৱিলে—'হব মাহুহটো! ভোবাক কি লাগে? কিয় মৰিবলৈ আহিছা? কঁটীয়াই নম্ৰভাৱে তাৰ দুখৰ 'বৰজো' কথা কলে আৰু অগতে কলে যে সি 'বিধাতাৰ ওচৰলৈ যাব।' কথা শুনি ম'হ দুটাই কঁটীয়াক সিহঁতৰ ভাণ্ডাত নো কি লেখা আছে আৰু কেতিয়াও খুঁজিব সিহঁতৰ আশ্বিন বিধাতাক শুনি আহিবলৈ কলে। তাকে শুনি

কটীয়া আপোন বাটেদি গ'ল, ম'হ দুটায়ে পুনঃ যুঁজ আৰম্ভ কৰিলে।

কটীয়া গৈ এইবাৰ এডাল আচৰিত আমগছৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল। গছডালত নিতৌ পাত ডাল নেখেদা হৈ শোখায় আৰু দিনটোতে পৰি সৰি যায়। তাকে দেখি গছডালৰ মনত বৰ অশান্তি। সেই চিন্তাতে গছডাল যেন অক'লতে বুঢ়া হৈ গৈছে। কটীয়া গৈ দুপৰীয়া ব'ৰত সৰি তলত বহিলত গছজোপাই কটীয়া ক'লৈ যায় শুধিলে। কটীয়াই সৰুজৰ কথা ভাঙি-পাতি ক'লত গছজোপাই তাৰো কপালত বিধাতাই নো কি লেখিছে শুধি আহিবলৈ কলে। কটীয়াই 'বাক' বুলি কৈ পুনৰ খোজ ললে।

এইবাৰ গৈ গৈ সি এখন শ্মশান পালে। শ্মশানখনত এটা মৰা মানুহৰ মূৰে অহৰহ খিল খিলকৈ হাঁহি আছিল। কটীয়া'ক দেখি মূৰটোৱে মাত লগালে, 'দেবা বোপা, তুমি কি বিচাৰি আহিছা? ক'লৈ যাবা? চাওঁ—ইফালে আহাচেন! ভয় নকৰিবা। ময়ো তোমাৰ দৰেই জীয়া মানুহ আছিলোঁ। কিন্তু কিবা দুৰ্ভাগ্যৰ হেতুকে মৃত্যুৰ পিছতো মই মৃত্যু লাভ কৰিব পৰা নাই। মই, বোপাই, সৰুজ আছিলোঁ। সেইবাবে গতি চাই মই এতিয়া জানিব পাৰিছোঁ—তুমি বিধাতাৰ ওচৰলৈ যাব ওলাইছা—নহয়নে? যোৱা বাক, তুমি তেওঁক বহুত কষ্টৰ মূৰত পাৰা। পালে কিন্তু মোৰ কপালত নো আৰু কি লিখা আছে আৰু মোৰ নো এই দুখৰ ওৰ পৰিব কেতিয়া তাকে শুধি আহিবা। মই সৰুজান হৈও মোৰ কপালৰ লিখনটো হলে পঢ়িব নোৱাৰো। বিধাতাই সেই নিত্ৰাটো কাকো শিকোৱা নাই।' কটীয়াই নৰ-মুণ্ডটোৰ কথাবোৰ শুনি লৈ তাক হাত-বোৰ কৰি প্ৰণাম জনাই 'ডাল বাক' বুলি বিদায় ললে।

কটীয়া গৈয়ে থাকিল। ইবাৰ সি এখন ডাঙৰ নৈ পালে। বৈখৰ বৰ বহল। বৰ ব। শিহ-বৰিয়াল ত'ত অলেখ আছে। পাৰ হকৈ কোনো উপায় নাই। সি ভাবি চিন্তি নৈৰ পাৰতে বহিল। এনেতে কৈ-খনৰপৰা এটা বিৰাটকাৰ কুস্তীৰ উঠি আহি কটীয়াক কলে—'দেবা বাক, তুমি ক'লৈ যাবা? নৈ পাৰ হবলৈ হলে কিন্তু মোৰ সহায় নকলে নোৱা-বিবা।' কটীয়াই নিজৰ জীৱনৰ দুখৰ সকলো কথা একে একে কুস্তীৰক কলে। লগতে সি নিজৰ পতন্য হুঁদৰ কথাও কৈ গ'ল। কুস্তীৰটোৱে কলে—'তাই মই কোনো দিলে পানীৰ ডাললৈ যাব নোৱাৰোঁ',—কয়কি

খাফিব লাগে। যোৰ কপালখনো বিধাতাই কি লেখিছে ভূমি বাক হুহি আহিবাচোন।' ইয়াকে কৈ কুস্তীৰটোৱে কটীয়াক নৈখন পাৰ কৰি দিলে।

কটীয়া পুনৰ যাবলৈ লাগিল। গৈ গৈ সি বিধাতাৰ ওচৰ পালে। দেখে যে বিধাতাই যুৰ-গাই এখন কাপোৰ মেৰিয়াই ওচৰত পঁজি। শ্বুধিৰ টোপোলা আৰু দোৱাত-কলমযোৰা লৈ বহি আছে ; সি গৈ বিধাতাৰ ঠেঙত দীঘল দি পৰি নিজৰ বিলাই-বিপত্তিৰ কথা বিধাতাক ভাঙি কলে। তাৰ বন্ধা মাছ কেনেকৈ পোহাৰীয়ে কাঢ়ি নিলে তাকো কলে। কৈ কৈ সি কান্দিবলৈ ধৰিলে—কপালৰ লিখনৰ কথা শ্বুধিবলৈয়ে পাহৰিলে। তেতিয়া বিধাতাই কটীয়াৰ যুৰত হাত দি কলে—‘বোপা, তই নাকান্দিবি। তোৰ দুখৰ ওৰ পৰিল। ইম'ন দিনলৈ তোৰ কপালত বহি দুখ লেখিছিলোঁ। ইয়াৰ পিছত তই বহুত ধন, সোণ, ৰাজকন্যা; ৰাজ্য আদি লাভ কৰিবি। ৰাজকন্যাও এজনী নহয়, দুজনী বিয়া কৰিবা পাৰিবি। ৰাজ্যও দুখন পাৰিবি।’

পিছত কটীয়াই এটা এটাকৈ বাটৰ ঘটনাবোৰ বৰ্ণালে আৰু কাৰ কপালত বিধাতাই কি লেখিছে হুহিলে। বিধাতাই তেতিয়া কলে—‘কুস্তীৰটোৱে একালত এটা ৰাজকন্যাক গ্ৰাস কৰিছিল। সেই কন্যা তাৰ একাত্ত পেটটোৰ এটা মেন'ত এতিয়াও আছে। সি যদি ৰাজকন্যাক এতিয়াও বতিয়াই উলিয়াই দিহে তেনেহলে সি পানীৰ তললৈ যাব পাৰিব। আৰু সেই মৰা মাজুহৰ যুৰটো এটা বেজৰ যুৰ। তেওঁ বহুত গুণ-ময় আদি জানিছিল। মৰিবৰ সময়লৈকে সেইবোৰ সি কাকো নিশিকালে। সেই বাবে তাৰ তেনে দশা হৈছে। সি এতিয়াও সেইবোৰ জানে আৰু আনক শিকালে যুক্তি পাব’ আৰু, যি আম-গছজোপাৰ কথা কলা—তাৰ দক্ষিণ দিশৰ শিপাৰ তলতে এখালী বেণ-লগা টকা আছে। সেইবোৰ খান্দি নিলেহে আনজোপা ভাল হব। আকৌ সেই ম'হ টুটা যে বেৰিছিলো—সিহঁতে এজোপা গছৰ ওচৰত সেইদৰে যুঁজ কৰি থাকে। সেই জোপা গছৰ তলতো এখালী বেণ-লগা সোণ আছে। সেইবোৰ উলিয়াই দূৰ কৰিলেহে সিহঁতৰ যুঁজখন ভাগিব।’ ইয়াকে কৈ বিধাতাক কবন্ধা কৰি কটীয়া তেতিয়া ঘৰলৈ উভতিল।

কঁটায়াই উভতি আহি বাটত প্ৰথমে কুতীৰটোক পালে। কুতীৰক নি সকলো খবৰ দিলত কুতীৰে তাৰ চকুৰ আগতে শেটবপৰা বড়িয়াই বাজ-কন্যাক উলিয়াই দিলে। তাৰ পিছত কুতীৰ পানীৰ গুললৈ দাব পৰা হ'ল।

কঁটায়াই বাজকন্যাৰ পৰিচয় ললে আৰু তেওঁক পিতাকৰ ঘৰলৈ লৈ গ'ল। বজাই নিজৰ হেৰোৱা কন্যাক সেইদৰে পাই হাজতে বৰ্ণ চুকি পোৱা দিলে? বিশেষকৈ অ'কো সেই বজাৰ সেই কন্যা'জনীত বাহিৰে আৰু অন্য একো সন্ধান নাছিল। বজাই কঁটায়াৰ ব্যৱহাৰত ইমান ভাল পালে যে তেওঁ জীয়েকক তেওঁলৈ তেতিয়াই বিয়া দি দিলে। বিয়াত বজাই বহুত লগুৱা লিক্‌চৌ, ধন-সোণ, হাতী-খোৰা আদিও যোতুক দিলে। বিয়াৰ পিছত মহাঅ'ডৰৰে কঁটাৱাক নিজৰ ঘৰলৈ পঠোৱা হ'ল। বজাই এইটোও কৈ পঠালে যে মাকক লগত লৈ কঁটাৱা পুনঃ তেওঁৰ বাজায়ে উভতি আহিব লাগিব আৰু তেতিয়া বজাই তেওঁকে বাজাভাৰ দিব। জীয়েক বজাৰ লগতে থাকিল।

সদলবলে আহি কঁটায়াই এইবাৰ সেই শুলানত থকা মাহুতৰ হাঁহি-বৰ্ণা মূৰটো লগ পালে। তেওঁ তাক বিধাতাৰ বাতৰি দিলে। মূৰটোৱে তেতিয়া সি জনা গুণ-ময় আৰু সোপাকে কঁটাৱাক শিকাই দিলে আৰু মুক্তি লাভ কৰিলে।

তাৰ পিছত কঁটাৱা গৈ আমগছ জোপাৰ ওচৰ পালে। আমগছকো বিধাতাৰ লিখন সম্পৰ্কে কোৱা হ'ল। আমগছে তেতিয়া বৰকৈ অহুৰোধ কৰাত কঁটাৱাৰ লগুৱা-লিক্‌চৌবোৰে আমগছৰ শিপাৰ তলত থকা টকাবোৰ উলিয়ালে আৰু কঁটাৱাৰ আদেশত সেইবোৰ তাৰ বান্ধি ললে। এইদৰে গৈ ম'হৰ যুঁজ লগা গছজোপাৰ তলৰ পৰাও সোণৰ ধালীটো উলিওৱা হ'ল। কঁটাৱাই সেইবোৰ লগুৱাবোৰৰ কান্ধত তাৰ বান্ধি দি লগে লগে লৈ গ'ল।

কঁটাৱা এতিয়াও গৈ ঘৰ পোৱা নাই। এদিনমানৰ বাট বাকী আছে। পিছে সেই দিনা সেই বৈশ্বৰ বজাৰ-জীয়েক চম্ভাৱলীৰ বিয়া। বজাৰ নাম আছিল শ্ৰেধৰ। বৈৰজসকলে গণনা কৰি বজাক কৈছিল যে চম্ভা-ৱলীৰ বিয়া হব এজনী বিধবাৰ পুতেকৰ লগত। বজাই সেই কথা

বৰ্ষাহত হৈ দৈৱজ্ঞসকলক বিয়াৰ দিনটো মাজ চাই দিবলৈ কলে। দৈৱজ্ঞ সকলে দিন ঠিক কৰি বিয়া মতে বিয়াৰ ঠিক কৰা হ'ল। দৈৱজ্ঞসকলে এক মুখে কলে যে সেইদিনা যদি ব'জকন্যা চন্দ্ৰাৱলীৰ বিয়া নহয় তেনে- হলে তেওঁ চিৰকুমাৰী হৈ থাকিব। বজাই অন্য এখন দেশৰ ৰাজকৈৱৰ লগত সেই দিনতে বিয়াৰ ঠিক কৰিলে। বিয়াৰ দিন বাতি এনে ধুমুহা- বজাহ-ববৰুণ হ'ল যে দৰাশবৰণৰ দৰা ওলাই আহি বাট হেৰুৱাই অন্য কোনোৱা দেশ পালেগৈ। ইফালে বাতি প্ৰায় পূৰ্বাণ্ড পূৰ্বাণ্ড হ'ল। বজাই পুনঃ দৈৱজ্ঞ গণনা কৰিবলৈ কলে। দৈৱজ্ঞই কলে যে ৰাজকন্যাৰ দৰা ওচৰতে আছে। পুৰতিনিশ তেওঁ বাটে বাটে সৰলবলে আহিব লাগিছে। তেওঁক আনি বিয়াত নবহৱালে ৰাজকন্যাই আক অন্য দৰা পাব নোৱাৰে।

দৈৱজ্ঞই আগতে যিবোৰ কথা কৈছিল সেইবোৰ আখৰে আখৰে ফলি- ছিল। বজাই সেইবাবে দৈৱজ্ঞৰ কথামতেই কাম কৰিবলৈ আলিবাটলৈ দৰা চাবলৈ মাজুহ পঠালে। বজাৰ মাজুহে গৈ ৰাজকন্যাক বিয়া কৰাই এৰি অহা কঁটাগাক সৰলবলে যোৱা দেখিবলৈ পালে। সিহঁতে কঁটাগাক জোৰ-জবৰ কৰি আনি বজাৰ আগত দিলেহি। বজায়ে কঁটাগাৰ কোনো জ্ঞানলৈকে কাণ নকৰি তেওঁৰ জীয়কক তেওঁলৈ বিয়া দিলে।

বজা চন্দ্ৰবৰো পুৰ নাছিল। ৰাজকন্যা চন্দ্ৰাৱলীয়ে তেওঁৰ একমাত্ৰ বন্ধান। ফলত কঁটাগাৰ ওপৰতে ৰাজ্যভাৰ পৰিল। কঁটাগাই মাকক নিজৰ লগলৈ আনিলে আৰু দুয়োখন ৰাজ্যৰে বজা হৈ দুয়োগৰাকী ৰাজ- কন্যাকে নিজৰ পাটবাণী পাতি ৰাজ্য চলাবলৈ ধৰিলে।

ৰাজকন্যা চন্দ্ৰাৱলীৰ কণৰ কথা মাজুহৰ মুখেমুখে হৈ পৰিছিল। চন্দ্ৰা- ৱলীয়েও কুৰূপ লোকলৈ দুহিপাত কৰিবলৈয়ে বেয়া পাইছিল। পিছত জাগ্যৰ পৰিহালত যেতিয়া কঁটাগাৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হ'ল তেতিয়া ৰাজ্যৰ তিবোতাবোৰে কৈছিল—

‘যেনে চন্দ্ৰাৱলী তেনে কঁটাগা

বিধাতাৰ লেখন নাথায় ছাবিয়া।’

এই স'ধু অন্য এটা ৰূপ বচনাৱলী প্ৰথম খণ্ডত আছে।

বুদ্ধিৱাক দৰ্জি

এখন দেশত এটা দৰ্জি আছিল। অতি কম বানচতে সি ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ সাজপাৰ চিলাই কৰি দিছিল। সেই কাৰণে ওচৰ-চুবুৰীয়া ম'জুৰ-বিলাকে তাক বৰ মৰম কৰিছিল। পুৰা-গধূলি সি তাৰ বাহিৰৰ বহা-ঘৰত বহি মুকলি মনে চিলাই কৰি থাকে। এইদৰে থাকোঁতে এদিন আবেলি তাৰ ঘৰৰ সন্মুখৰ আলিবাটেৰি কোনোবাই চিঞৰি গ'ল—'গৰম জিলাপি, গৰম জিলাপি; সজা ঘামৰ গৰম জিলাপি।' মূৰ দাঙি চাই সি জিলাপিবেচা মাজুজুক দেখিলে। তাৰ জিলাপি খাবলৈ বৰ মন গল। জিলাপিস্বাদাক বাতি নি সি আধাসেৰ জিলাপি কিনি বাথিলে।

চিলাই কাম তাৰ তেতিয়াও বহুত বাকী আছিল। সেই কাৰণে অলপ পিছত খাবলৈ বুলি জিলাপিখিনি কামতে থৈ সি খৰখৰকৈ চিলাই কৰাত লাগি গ'ল। জিলাপিৰ গোন্ধ পাই বহুত মাথি আছিল। চিলাই শেষ কৰি সি দেখে যে এবাৰ মাথি আহি তাৰ গোটেইখিনি জিলাপি আঙুৰি ধৰিছে। সি তৎক্ষণাৎ এখন কাপোৰ হাতত লৈ মাথিবোৰৰ ওপৰত কোব মাৰি দিলে। একে কোবতে শ্ৰায় ৩৭ টামান মাথি মৰিল। সি ভাবিলে—বাঃ বাঃ মইতো কম বীৰ নহওঁ। একে কোবতে সাতোটা মাৰিলোঁ। এনেকৈ ভাবি ভাবি সি মিঠাইখিনি হেপাহ পলুৱাই খালে। এনেতে তাৰ মনত এটা বুথি খেলালে। সি ভাবিলে, মোৰ এই বীৰত্বৰ কথা নো বাক সকলোকে শুনাই নিদিওঁ কিয়? বহুত মাজুহে যোথোন ইয়াতকৈও সৰু কাম কৰিয়ে চাৰিওফালে বহাই ফুৰে। —ইয়াকে ভাবি সি এখন বঙা কাপোৰৰ ওপৰত টুকুৰা-টুকুৰকৈ কাটি পেলোৱা বগা কাপোৰৰে ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰত লিখিলে—'এটা কোবতে সাতোটা মৰিছোঁ'।

সি এই কাপোৰখন পিঠিত বান্ধি পিছৰিনা পুৰা ফুৰিবলৈ ওলাল। ভোক্তা খাবলৈ সি জেপত ভালকৈ বান্ধি ললে এডোখৰ পানী।

বাটেৰি গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে এখন পথাৰত গৰখীয়া কিছুমান লগ পালে। গৰখীয়াইহঁতে অকণমানি চৰাই এটা ধৰি ভাবে সৈতে খেলি আছিল। সি গৰখীয়াহঁতক দূৰৈ পইচা দি চৰাইটো কিনি জেপত ভৰাই ললে। ভেনেটক সি আকৌ হাবলৈ ধৰিলে। বাটৰ মাহুৰবোৰে ডাক কিবা বলিয়া বটীয়া মাহুৰ বুলি ভাবি কোনেও একো নকলে। সি ভাবিলে—মাহুৰবোৰে মোৰ আদৰ বুজা নাই। বাক বিহওক, মই এই পৰ্ব্বতীয়া বাটেৰিয়ে গৈ থাকোঁচোন। —এই ভাবি সি হাবলৈ ধৰিলে।

কিছুদূৰ গৈ সি এটা কিছুতকিয়াকাব মাহুৰ প্ৰকাণ্ড শিল এটাৰ ওপৰত বহি থকা দেখিলে। দেখিয়েই সি বুজিব পাৰিলে যে সি কোনোবা মায়াবী বান্ধস। তথাপিও সি কিছু ভয় নাখালে। বান্ধসে দৰ্জিৰ পিঠিৰ আখৰবোৰ পঢ়ি হাঁহিলে। সি ভাবিলে—ই নো কি সাতোটা বহিলে? স্থৰিয়ে চোৱা যাওকচোন। এই বুলি সি দৰ্জিৰ ওচৰ চাপি কলে—‘হেৰ মণীয়া মাহুৰটো, তোৰ পিঠিত এইবোৰ কি লিখি লৈছ? ভেনেই দেখোন অশ্বমেধ যজ্ঞৰ ঘোৰীটো হৈ পৰিছ!’

দৰ্জিয়ে উত্তৰ দিলে—‘ই মোৰ বলৰ সাক্ষীস্বৰূপ। এটা কোবতে মই সাতোটা মাহুৰ মাৰিছিলোঁ। তেতিয়াৰেপৰা বজাই মোক এই উপাধি দিছে।’ বান্ধসে কলে—‘আহ বাক ওচৰ চাপি। তোৰ বলৰ পৰীক্ষা চাওঁ। এই বুলি বান্ধসে ইফালে সিকালে চাই ছটা গছৰ ডাল ভাঙি আনি কলে—‘ইয়াৰে এটা চেপি মই পানী উলিয়াব চাবি। তয়ো আনটো চেপি ঠিক ভেনেদেই পানী উলিয়াব লাগিব।’ ইয়াকে কৈ বান্ধসে এটা ডাল পাতেৰে সৈতে ধৰি চেপি তাৰপৰা বস বাহিৰ কৰি দেখুৱালে।

এতিয়া দৰ্জিৰ পাল পৰিল। দৰ্জিয়ে পোনেই কলে—‘গছৰ ডাল চেপি পানী উলিওৱা সামান্য কথা; কাৰণ কেঁচা গছৰ ডাল পাতবোৰত পানী আছে। শুকান শিল মোহাৰি পানী উলিয়াব পাৰিলেহে তোমাক বলী বুলিলোহেভেন। মোক চাবা বাক।’ এই বুলি কৈ সি কিল এডোখৰ হাতত লৈ বল দিয়াৰ ছলেৰে জেপৰ পনীৰডোখৰ উলিয়াই চেপি হাতত বস উলিয়াই দেখুৱালে। কাৰ্য্য দেখি বান্ধসে বিস্ময় মানিলে।

এইবাৰ আকৌ বান্ধসে এডোখৰ লিন গছৰ আগলৈ বুলিয়াই দি কলে—‘বাক ভই এইবাৰ এটা বলি দা’ব। তোৰ বলি কিমান ওপৰলৈ যায় চাওঁ।’ দৰ্জিয়ে উশলুঙাৰ স্তবত হাঁহি মাৰি কলে—‘তোৰ’ৰ বলি কিমান ওপৰলৈকে নাযাওক, সি পুনঃ ঘূৰি মাটিত পৰিবহি। মই এনে জোৰেৰে বলি মাৰি পঠিয়াম যে সি আৰু কেতিয়াও পৃথিৱীলৈয়ে ঘূৰি নাহিব।’ এই বুলি সি জেপৰপৰা চৰাইৰ পোৱালিটো উলিয়াই লৈ শিল এডোখৰ বলিওৱা ভাও জুৰি—চৰাই পোৱালিটো আকাশলৈ উৰুৱাই দিলে। বান্ধসে তাৰ ততকে ধৰিব নোৱাৰিলে। দৰ্জিৰ কাৰ্য্য দেখি সি বিস্ময় মানিলে।

এইবাৰ বান্ধসে ওচৰতে উঘালি পৰি থকা প্ৰকাণ্ড গছ এজোপালৈ আঙুলিয়াই কলে—‘হেৰ’ মাত্ৰহ! এইবাৰ তোৰ বলৰ আচল পৰীক্ষা হ’ব। ধৰ বাক এই গছজোপা—দুয়ো সাঙি কৰি লৈ যাওঁ।’ দৰ্জিয়ে কলে—‘কোনো কথা নাই, ব’লা বাক। গছজোপা অৱশ্যে কিছু গধুৰ হ’ব। ইয়াৰ পাতবোৰ কেঁচাই আছে। পাতবোৰৰে সৈতে ডালবোৰ যথেষ্ট গধুৰ হ’ব। হলেও বাক ময়ে আগৰ ফ’লে ধৰোঁ, তুমি গুৰিৰ ফ’লেই ধৰ। তুমি আগত হোৱা, মই পাছত হওঁ।’ বান্ধদ সন্মত হ’ল আৰু গছজোপা গুৰিৰে সৈতে দাঁড়ি কান্ধত লৈ আৰু ধাবলৈ লাগিল। দৰ্জি গছৰ পাতৰ আঁৰৰ ডাল এটাত বহি লৈ স্তম্ভবিয়াই স্তম্ভবিয়াই ধাবলৈ ধৰিলে। মূৰ্খ বান্ধসে যে কেৱল গছজোপাহে কঢ়িয়ালে এনে নহয়, দৰ্জিকো কান্ধত লৈ যোৱাৰদৰে কৰিলে। কিছুদূৰ গৈ গৈ ভাগৰ লগাত গছজোপা লাহেঁকৈ নমাই থৈ সি স্তম্ভবিয়াহ কঢ়িলে। দৰ্জিয়ে ফটুকৰে ডালৰপৰা মাটিত নামি ডাল এটাত ধৰি লৈ পুনৰ স্তম্ভবিয়াবলৈ ধৰিলে, যেন সি ভাগৰ অকণো অহুভৱ কৰা নাই। বান্ধসে ভাবিলে, ই কম মাত্ৰহ নহয়।

আকৌ দুয়ো ধাবলৈ লাগিল। কিছুদূৰ গৈ এজোপা জামু গছত বহুত পকা জামু লাগি থকা দেখি বান্ধসে হাতেৰে জামৰ ডাল কেইটামান ধৰি টানি মাটিৰ ওচৰলৈ নমাই আনি দৰ্জিক হেপাহ পলুৱাই জামু ধাবলৈ কলে আৰু নিজেও খালে। দৰ্জি যেতিয়া একান্তমনে জামু খাই আছে—

বাক্সে ভেতিয়া খেমালি চাব' মনেবে গছৰ ডালটো এৰি দিলে। দৰ্জিক ডালটোৱে ছাটু কৰে গছৰ আগলৈ তুলি লৈ গ'ল। বাক্সে হাত-চাপৰি বজাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। দৰ্জিয়ে তৎক্ষণাৎ বুদ্ধি এটা উলিয়াই—‘এ নাহাঁহিবা তেনেকৈ! মৰিবা এতিয়া গুলী খাই। সোৱা গছৰ আঁৰৰপৰা চিকাৰীয়ে বন্দুক টোৱাইছে। মই সেইবাবেই গছৰ ওপৰলৈ জাপ মাৰিলোঁ। তুমি এতিয়া মৰিবা। মাটিত উৰুৰি হৈ পৰা, নহলে বন্ধা নাই।’ বাক্সে আগ-পাছ জুঙনি তৎক্ষণাৎ দৰ্জিৰ উপদেশ মতে কাম কৰিলে। অলপ সময়ৰ পিছত চিকাৰী বাক্সক নেদেখি উভতি গ'ল বুলি কৈ দৰ্জি নামি আহিল আৰু বাক্সৰ লগত লগ হৈ পুনঃ দুয়ো কথা পাতি বাটে বাটে যাবলৈ ধৰিলে।

বাক্সে দৰ্জিক বাতিটোৰ বাবে তাৰ ঘৰতেই আলহী ধবলৈ কলে। দৰ্জিও মান্তি হ'ল। বাতি আন আন বাক্সেৰে সৈতে দৰ্জিয়ে তাৰ বন্ধু বাক্সৰ ঘৰত মাছে-মজহে উদৰ পূৰাই খালে। তাৰ পিছত বাক্সে দৰ্জিক বাতি শুবৰ কাৰণে এখন গুল্মবৰ্গৈ সজোৱা পালেং দিলে। পালে-উত তৰপে তৰপে তুলী-তলিচা পাৰা আছিল। দৰ্জি তাত আবাম কৰি শুলে।

ইফালে বাক্সবোৰে মন্তৰণা কৰিলে যে সিহঁতৰ এজনে মাজনিশা দৰ্জিৰ পোৱা কোঠালীত সোমাই দৰ্জিক টাঙোনেৰে কোবাই বিছনাতে বধ কৰি থব। দৰ্জিয়ে তাৰ একো গমগতি নাপালে। ভাগ্যে দৰ্জিৰ সেই নিশা বহুত সময়লৈকে টোপনি অহা নাছিল, কাৰণ তেনেকুৱা আবামজনক বিছনাত সি কোনো দিন শুই পোৱা নাছিল। কিছু সময় ক্ৰিষ্টাত বাগৰা-বাগৰিকৈ থাকি সি বিছনাত কাপোৰবোৰ ভালকৈ থৈ এজাৰে-মুধাবে গৈ চুকত পৰি থকা ভেৰাৰ ছাৰ এখনত কুকুৰ-মোটোকা দি শুলে। তাৰ ভাতে টোপনিও আহিল। মাজনিশা মন্তৰণা কৰা মতে এটা বাক্সে আহি দৰ্জিৰ বিছনাৰ কাপোৰত ডাঙৰ টাঙোন এডালেৰে উৰে-মুৰে কোবাবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিছত দৰ্জি মকিল বুলি ভাবি সি এজাৰে-মুধাবে পুনঃ ওলাই উজ্জ্বলি গ'ল।

পিছদিনা বাতি পুৱালত দৰ্জি উঠি চকু মুখ মোহাবি হামি এটা মাৰি ঘৰৰ দুৱাৰ-মুখত দিয় হ'ল। গৃহস্থ বাক্সে দৰ্জিক জীৱিতাৱস্থাত দেখি

ভয়ত বিচুৰ্তি থাকে। সি কলে—‘বন্ধু, বাতি ভাল চৌপনি আহিছিল নে ?

দৰ্জিয়ে উত্তৰ দিলে—‘চৌপনি আহিছিল; পিছে গাভ ‘হুই-চাৰিটা মহ পৰিছিল যেন পাওঁ। তেতিয়াই উঠি সিহঁতক ধৰি সেকা দিওঁ বুনি ভাবিছিলোঁ, পিছত আকৌ মনত খেলালে দিনে-সোহৰে চাই-চিহ্নি ব্যৱস্থা কৰাই ভাল হব।’

দৰ্জিৰ কথা শুনি ভয়ত বান্ধসৰ পেটতে হাত-ভৰি লুকাইল। সি তাৰ জ্ঞাপ্তি কুটুংসকলক সকলো কথা গোপনে কৈ দৰ্জিৰ ভয়ত সকলোটি পলাই পতং দিলে। দৰ্জিয়ে তাত কাকো নেদেখি ভাবপৰা ওলাই বজাৰ নগৰৰ কালে ধোজ ললে।

শিঠিত জাননী মাৰি লোৱা আচৰিত ধৰণৰ এই মাছুহজনক বেছি নগৰৰ গ্ৰহৰীৰ মনত সন্দেহ উপজিল। সি দৰ্জিক নি বজাৰ ওচৰত ভেটাই দিলে। বজাৰ প্ৰান্তৰ উত্তৰত দৰ্জিয়ে মৰণত শব্দ দি ‘একে কোবতে সাতোটা বধিছোঁ’ বোলা কথাৰ অৰ্থ এইদৰে কলে যে সি এৰৰ বণত এই কাম কৰিছিল আৰু তাৰ বীৰত্বৰ কথা বাতে আনে সহজে পাহৰিব নোৱাৰে তাৰ বাবে বাইজে তাক এনে ধৰণৰ পোচাক দিছে। বজাই তাৰ কথাও ইমানে পতিয়ন গ’ল যে তেতিয়া তেওঁ তাক সেনাপতি পৰত নিযুক্ত কৰিলে।

বজাৰ নগৰৰপৰা প্ৰায় এদিনৰ বাট দূৰত এখন অটব্য অৰণ্য আছিল। তাত দুটা দুৰ্দ্ধান্ত বান্ধস বাস কৰিছিল। সিহঁতে বজাৰ বাজ্যত বাজে-সময়ে বৰকৈ উৎপাত আৰম্ভ কৰিছিল। বজাই ভাবিলে যে নতুন সেনাপতিক এই বান্ধস দুটা বধ কৰিবলৈ পঠালে সি তাতেই মৰিব। ইয়াকে ভাবি লগত কিছুমান সৈন্য দি বজাই দৰ্জি সেনাপতিক সেই কাৰ্যৰ কাৰণে পঠালে।

দৰ্জি সেনাপতিয়ে বাজ-আদেশ পাই সৈন্যে বান্ধস বধ কৰিবে যাজ্ঞ কৰিলে। অৰণ্যৰ ওচৰ পাই সেনাপতিয়ে সৈন্যবোৰক ছাউনী পাতি নীৰৱে থাকিবলৈ কৈ হাতত ডবোৱাল লৈ নিজে অকলে হাবিত লোৱাল। সি গৈ যেখে যে দুয়োটা বান্ধসে দূপৰীয়াৰ গৰমত এজোপা ডাঙৰ বৰ-গছৰ নীতল ছাঁত অতি আয়ত্বে গুহী আছে। দুয়োৰো ভাল চৌপনি আহিছে। সেনাপতিয়ে ওচৰতে থকা কিছুমান শিলগুটি জেপত ভৰাই লৈ

গছত উঠিল আক পাতৰ আঁৰৰ পৰা অতি সাৱধানে এটা এটাকৈ কেবাটাও শিলগুটি প্ৰথম বাক্সৰ গালৈ মাৰি পঠালে। বাক্সে চক্ৰম্ব খাই সাৰ পাই ডাবি দি দ্বিতীয় বাক্সক হুছিলে—‘হেৰ’ মোৰ গাত তই শিলগুটি মাৰিছিলি কিয়?’ দ্বিতীয় বাক্সে কলে—‘তই নিশ্চয় সপোৰ দেখিছিলি। শুই থাক। শুই থাক।’

সেনাপতিয়ে গছৰ ওপৰৰপৰা এইবাৰ আকৌ দ্বিতীয় বাক্সৰ গাত শিলগুটি মাৰিলে। দ্বিতীয় বাক্সে আগৰ দৰে প্ৰথম বাক্সক ধোঁৱ দি খং কৰি আকৌ ছয়ো শুলে। ছয়োৰো আকৌ টোপনি আছিল। এইবাৰ সেনাপতিয়ে অলপ ডাঙৰ চাই এটা শিলগুটি জোৰেৰে প্ৰথম বাক্সৰ গাত মাৰি দিলে। বাক্সে সাৰ পাই একে কোবেই দ্বিতীয় বাক্সৰ ডিঙিত টিগা মাৰি ধৰিলে। ছয়োৰো ভিতৰত ভয়ৰ স্বৰ আৰম্ভ হল, আৰু শেষত ছয়ো হুঁজি হুঁজি মৰাৰ তুল্য হৈ অচেতনভাৱে মাটিত পৰিল। তেতিয়া স্বৰ্জি সেনাপতিয়ে লাহেকৈ নামি আহি তৰোৱালৰে ছয়োৰো মূৰ দুটা কাটি লৈ সৈন্য-সামন্তৰে বজাৰ নগৰলৈ উভতিল।

বজাই যেতিয়া গুলিবলৈ পালে যে নতুন সেনাপতিয়ে অকলে বাক্স ছয়োটা বহিলে—তেতিয়া তেওঁ বিম্বয় মানিলে। তেওঁ অন্য এটা উপায় উলিয়ালে; সকলোৰে আগত কলে যদি নতুন সেনাপতিয়ে পুণ্ডশালাত থকা আটাইতকৈ ডাঙৰ ভালুকটোৰ লগত এবাতি একেলগে থাকিব পাৰে তেনেহলে তেওঁ সেনাপতিক নিজ বাক্সৰ আঁধা হান কৰাৰ উপৰিও বাক্সক হত-হস্তী, বান্ধী-বেটীৰে লৈতে সেনাপতিলৈ বিয়া দিব। সেনাপতিয়ে মান্তি হ’ল। বজাই ভাবিলে—এইবাৰ সেনাপতিৰ নিস্তাৰ নাই।

বজাৰ আদেশত পুণ্ডশালাৰ প্ৰকাণ্ড ভালুকটোৰ গৰালত সেনাপতিয়ে হুমাই দিয়া হ’ল; ভালুকে মাহুহ দেখি পোনেই খেদি আহিল। সেনাপতিয়ে জেপৰপৰা ভজা বাদাম উলিয়াই পটপট কৰি বাক্সলৈ গুচাই থাবলৈ ধৰিলে। ভালুকটোৰো বৰ লোভ লাগিল। সি সেনাপতিক বাঁহাৰ খুজিলে। সেনাপতিয়ে বাদাম দিয়াৰ ছলেৰে কিছুমান শিলগুটি ধিলে। ভালুকে শিলগুটি চোবাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু অনেক চোবায়ো ভৰি কৰি জোঁৱাবিলে। তাৰ হুঁখেৰে ভেঁজু ওলাবলৈ ধৰিলে। সেনাপতিয়ে কলে—‘জোঁৱা নো। বাদামকেইটা ক’ৰিবলৈও বল নাইনে?’ যোঁৱাৰে হুই বাক্সি

গুচাই দিওঁ।’—এই বুলি ভালুকবৰা শিলঙটি গোটাচেৰেক আনি হাতৰ পাকতে তাক জেপত থৈ বাৰাম কেইটামান বাকলি গুচাই ভালুকৰ হাতত দিলে। ভালুকে খাই বৰ তৃপ্তি পালে। সি সেনাপতিৰ বল দেখি বিস্ময় মানিলে।

এইবাৰ সেনাপতিয়ে চোলাৰ তলবৰা বাহী এটা উলিয়াই লৈ বজা-বলৈ ধৰিলে। বাহীৰ জ্বৰ ভালুকৰ কাণত অপূৰ্ব যেন লাগিল। সি ভেৰা লাগি চাই থাকি কলে—‘যোকো বাহী বজাবলৈ শিকোৱা, জাই! সেনাপতিয়ে কলে—‘শিকাৰ পাবোঁ, কিন্তু তোৰ নথবোৰ বাহীৰ বিজ্ঞাত সোমাই যাব। সেইবাবে আগে অলপ কাটিব লাগিব। মাস্তি হ’ব জানো?’

ভালুকে টপৰাই উত্তৰ দিলে—‘আঃ, মাস্তি নহয় আকৌ কিয়? কাটা এয়া’ বুলি সেনাপতিলৈ খেদি গ’ল। সেনাপতিয়ে কলে—‘ব’বা, ব’বা। এনেকৈ কাটিলে ছপ পাবা। সো খুঁটাটোত নলবাটক বান্ধি লওঁ। তাকে কৰিলে দুখ নাপাবা।’ ভালুকে বাহী বজাবলৈ শিকাৰ আশাত বান্ধিবলৈ দিলে। সেনাপতিয়েও তাক খুঁটাত আটি আটি বান্ধিলে; নানা প্ৰকাৰে কাহুতি কৰাটো এৰি নিদিলে।

পিছদিনা পুৱা বজাই গৈ দেখে যে সেনাপতিয়ে যশ আয়মেৰে বহি বাহিবলৈ চাই আছে আৰু ভালুকটো খুঁটা এটাত বান্ধ খাই মৰাবমৰে পৰি আছে। বজাই সেনাপতিক উলিয়াই আনি বাজ-চ’ৰাত তাৰ বল-বিজ্ঞৰ কথা প্ৰশংসা কৰিলে আৰু নিজৰ প্ৰতিজ্ঞামতে বালকনাক তালৈ বিয়া দি বৌতুক দিচাপে নিজ বাজ্যৰ আধা দান কৰিলে। বজিয়ে নিজৰ এনে পৰিবৰ্ত্তনৰ প্ৰকৃত অৰ্থ নিজেই জুবুজিলে?*

তৃতীয় খণ্ড

হনুমন্তৰ লগত বামচক্ৰৰ যুদ্ধ

বশিষ্ঠ মুনিয়ে এবাৰ এটা ডাঙৰ যজ্ঞ পাতিছিল। তালৈ নানা ঠাইৰ-পৰ্বা বাসুণ-সজ্জন আৰু বজা-মহাবজাসকল নিমন্ত্ৰিত হৈছিল। ঘেহুৰি নাৰদ; মহৰি বিশ্বামিত্ৰ আৰু কাশীদেশৰ অধিপতি বজা শকুন্তও তাত উপস্থিত আছিল। যজ্ঞ শেষ হ'লত নিমন্ত্ৰিত আলহী-সকল ঘৰাঘৰি গুচি গ'ল। বজা শকুন্তও গ'ল। তেওঁ যোৱাৰ সময়ত প্ৰথমে বশিষ্ঠ ঋষিক প্ৰণাম কৰিলে আৰু তাৰ পিছত বিশ্বামিত্ৰাদি আন আন ঋষিসকলকো প্ৰণাম কৰি বিদায় ললে।

এই যজ্ঞ নিৰ্ব্বিয়ে হৈ যোৱাৰ কিছুদিন পিছত এদিন মহামুনি নাৰদৰ মনত খেলালে, বোলে বজা শকুন্তই যে সিদিন যজ্ঞৰপৰা বিদায় লবৰ সময়ত প্ৰথমে বশিষ্ঠক প্ৰণাম কৰিলে—বিশ্বামিত্ৰক প্ৰণাম নকৰিলে—তাকে কৈ খঙাল ঋষি বিশ্বামিত্ৰৰ হতুৱাই এখন কন্দলবে সৃষ্টি কৰা যাক। ইয়াকে জাৰি তেওঁ বিশ্বামিত্ৰৰ ওচৰ পালেগৈ আৰু কলে, ঋষিৰাজ, এটা সামান্য কথাত আজি কেইদিনমানৰপৰা মোৰ মনটো বৰকে খু-দুৱাই আছে। সিদিনা বশিষ্ঠ মুনিৰ বজাত বজা শকুন্তই বিদায়ৰ সময়ত তোমাক আগে প্ৰণাম নকৰি বশিষ্ঠকেহে প্ৰণাম কৰিলে। তুমি জানায়ে নহয়—ববলোকে বি কৰে, ইতৰলকলে তাকেই মানি চলে। পিছে, মই এতিয়া বৰলৈকে বাওঁ তাতেই বশিষ্ঠৰহে মান গোৱৰ, ধ্যান-তপোবল আদিৰ কথা কোৱা শুনো; তোমাৰ কুশুনো। তোমাৰ মান-বশ যেন দিনে দিনে লান হৈ আহিছে। ইয়াৰ জৰিতে হ'ল বজা শকুন্ত। নহয় জানো? বজা শকুন্তই সিদিনা ইচ্ছা কৰা হলে তোমাকেই আগে প্ৰণাম কৰিব পৰিলে-হৈতেন। অহঙ্কাৰৰ বশ হৈহে নকৰিলে। কথাটো জাৰি মোৰ মনটোত কৰ বেজাৰ লাগি আছে।"

কথা শুনি বিশ্বামিত্ৰৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁ চকু বগা কৰি চাই কলে—‘ও সেয়েহে নে? তেন্তে মই বজা শকুন্তক এই মুহূৰ্ত্ততে শাসি ভষ্ম কৰিম। জগতে তেতিয়াহে বুজিব বিশ্বামিত্ৰৰ শক্তি কিমান!’

কথা বিষম বেথি নাৰদে কলে—‘নহয় শ্বশিৰাজ, খঙত অধৈৰ্য্য হৈ কাম নকৰিবা। মোৰ বুদ্ধি শুনা। শাপ দি ভয় কথাতকৈ তুমি তোমাৰ ভক্ত বামচন্দ্ৰৰ হতুৱাই বজা শকুন্তক শাস্তি দিওৱা। সমানে সমাবেহে বুজা ভাল। বুঢ়া লোকেও কয়—‘সম’নে সমানে কৰিবা কাজ; হাবিলে জিকিলে ন’ই লাজ।’

বুধিটো বিশ্বামিত্ৰৰ মনত লাগিল। তেওঁ অযোধ্যালৈ গৈ বামচন্দ্ৰক কলে—‘বোপা বাম, তুমি মোৰ মান-গৌৰৱ ৰক্ষাৰ কাৰণে এটা কাম কৰিবানে?’

বামে কলে—‘কওক গুৰুদেৱ, প্ৰাণ দি হলেও আপোনাৰ গৌৰৱ ৰক্ষা কৰিম।’

বিশ্বামিত্ৰই কলে—‘শুনা তেনেহলে। কাশীৰাজ শকুন্তই মোক অপমান কৰিছে। তুমি কালি সন্ধ্যান্ত যোৱাৰ পূৰ্বে বজা শকুন্তক বধ কৰিব লাগে।’

বামচন্দ্ৰ মান্তি হ’ল। তেওঁ ভালকৈয়ে জানে যে বজা শকুন্ত তেওঁৰ পৰম ভক্ত আৰু বিশ্বাসী বন্ধু। তথাপি তেওঁ তেওঁক বধ কৰিবলৈ মান্তি হ’ল। কাৰণ নিজৰ প্ৰতিজ্ঞা আৰু গুৰুৰ মান দুয়োটা তাৰ দ্বাৰা ৰক্ষা কৰা হব। বিগমিত্ৰয়ো আশ্বাস পাই সন্তোষ মনেৰে আশ্ৰমলৈ উভতি গ’ল।

ইফালে নাৰদে কবিলে কি? তেওঁ পোনে পোনে কাশীৰাজ শকুন্তৰ ওচৰ পালেগৈ আৰু তেওঁক কলে—‘মহাৰাজ, তোমাৰ হব লগীয়া হ’ল। দাশৰথী বামচন্দ্ৰৰ তুমি ডাঙৰ ভক্ত আৰু বন্ধু হোৱা সত্ত্বেও তেওঁ তে’মাক কালিলৈ সন্ধ্যান্ত যোৱাৰ আগতে বিনা অপৰাধে বধ কৰিবহি’

বজা শকুন্ত অলপ আচৰিত হ’ল; কাৰণ বামচন্দ্ৰৰ ওচৰত তেওঁ সজ্ঞানে কোনো অপৰাধ কৰা নাই। তেওঁ নাৰদক সুৱিলে—‘দেৱৰ্ষি, মই আপোনাৰ কথা একো বুজিব পৰা নাই। দয়া কৰি অধমক সকলো কথা কিনিব কওক।’ নাৰদে সকলো কথা ভাঙি-পাতি কৈ উপদেশ দিলে যে

এই অৱস্থাত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ লগত বণ কৰাত তেওঁৰ একো অপৰাধ নাই; বৰং সেই টোঁহে সৰ্ব্বতোপ্ৰকাৰে সমীচীন কাম হ'ব।

কাশীৰাজে কলে—‘নহয় দেৱৰ্ষি, মই কেতিয়াও প্ৰভু ৰামচন্দ্ৰৰ লগত বিবোধ নকৰোঁ। বৰং তেওঁৰ হাতত মৰিব পাৰিলে মই নিজকে পৰম সৌভাগ্যৱান বুলি ভাবিম।’ নাৰদে তেতিয়া শাস্ত্ৰৰ নানা প্ৰকাৰ বচন মাতি যুক্তি দেখুৱাই কলে যে বিপদত ধৈৰ্য ধৰি বুধিৰে কাম কৰা জ্ঞানী লোকে বৰ্তব্য আৰু বুদ্ধক ভয় কৰা কৃত্তিৰ পক্ষে মহাপাপ। লাগিলে উচিত পথত থাকি বণ কৰিবলৈ অন্তৰো সहाয় লব লাগে।

বজাই কলে—‘কোনে মোক সহায় কৰিব? প্ৰভু ৰামচন্দ্ৰৰ লগত বিবোধ কৰিবলৈ কোন পাৰওই সাহ কৰিব? জলা জুইলৈ ভয় নাই কাৰ।

শ্লথিয়ে কলে—‘উপায় হৈছে শুনা। তুমি ফালিলৈ বাতিপুৱা দোক-মো কালিতে নিৰ্জন অৰণ্যলৈ গৈ অশ্বৰ কাৰণে আতুৰভাৱে চিঞৰিবা। তোমাৰ সহায় নিশ্চয় ওলাব। তুমি ভয় নকৰিবা।’ ইয়াকে কৈ দেৱৰ্ষি নাৰদ কৰ্ণলৈ গ'ল।

পিছ দিনা বাতিপুৱা বজাই অৰণ্যৰ মাজত সোমাই চিঞৰি চিঞৰি কৰলৈ ধৰিলে—‘কোন আছা এই অৰণ্যৰ মাজত, এই বিপদীয়াক বন্ধা কৰা; বন্ধা কৰা। নহলে মোৰ আজিয়ে মৰণ।

ভাগ্যক্ৰমে সেই অৰণ্যত সেই সময়ত হুম্বানৰ মাক অঞ্জনা গুহাৰপৰা ওলাই ইফালে দিকালে ঘূৰিছিল। বজাব এনে আতুৰ চিঞৰ কাণত পৰিল। তেওঁ ততাতৈয়াকৈ :জাৰ ওচৰলৈ গৈ কলে—‘দেবা মাছুহটো, তোমাৰ কি হৈছে? কি হৈছে শীত্ৰে কোৱা। মই বন্ধা কৰিম। প্ৰতিজ্ঞা কৰি কৈছোঁ, তোমাক বন্ধা কৰিম। ভয় নকৰিবা; কোৱা।

কথা শুনি বজা কিঞ্চিত আশঙ্ক হ'ল। তেওঁ কান্দি কান্দি কলে—‘আজিৰ ভিতৰতে মোৰ বাহৰ হাতত মৰণ হ'ব। মোক বন্ধা কৰিব লাগে।’

অঞ্জনাই ভাবিলে—তাৰ মানে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ লগত বণ! কি বিপদ! কি ডাঙৰ ভুলেই কৰিলে!। যি হওক, প্ৰতিজ্ঞা কৰিছোঁ। যেতিয়া, তাক বাধিবই লাগিব। ইয়াকে ভাবি তেওঁ হুম্বানক সৌৱৰণ কৰিলে। নৰণ

কৰা। মাত্ৰই পৱন-কুমাৰ হুমুস আৰু মাকৰ ওচৰত উপস্থিত হৈ সেৱা জনাই কলে—‘আদেশ দিয়ক আই! আপোনাৰ বিৰুদ্ধে পুত্ৰই কি কৰিব লাগে আদেশ দিয়ক।’

অজ্ঞানাই হুমুমানক সকলো কথা কৈ ৰজা শকুন্তক ৰামচন্দ্ৰৰ হাতৰগৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ আদেশ দিলে।

হুমুমান ঘোৰ সমস্তাৰ পৰিল। একালে মাতৃ-আজ্ঞা লজ্জানৰ পাপ, আনফালে নিজৰ উপাশ্ব দেৱতা শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ লগত ৰণ। পিছত ভাবি ভাবি তেওঁ এটা উপায় উলিয়ালে। বোলে—মৰিব লাগিলে ৰাম-মন্ত্ৰ জপিয়ে মৰা ভাল। ইয়াকে ভাবি তেওঁ নিজৰ নেগৰভাল যোগৰলেৰে দীঘলকৈ বঢ়াই দিলে আৰু তাৰে মৈতে কোথাৰি পকাই ৰজা শকুন্তক জৰ ভিতৰ স্তমাই বেঢ়ি ৰাখিলে; লগে লগে মূখেৰে অনবৰত ৰাম নাম জপিবলৈ ধৰিলে।

ইফালে ৰাতি পুৱালত ৰামে ভাতৃ শকুন্তক পঠালে—ৰজা শকুন্তক ধৰি আনিবলৈ। শকুন্ত গৈ বাৰাংগীত খবৰ পালে যে ৰজা অৰণ্যলৈ গৈছে। শকুন্তও অৰণ্যলৈ গ’ল। তেওঁ গৈ এটা টিলাৰ ওপৰত হুমুমানক ৰাম-মন্ত্ৰ জপি বহি থকা দেখিলে। তেওঁ হুমুমানক ৰজা শকুন্তৰ বিষয়ে সোধিলে। হুমুमानে মাৰৰ আজ্ঞাৰ কথা বিবৰি কৈ কলে—‘যদি ইচ্ছা তেন্তে তুমি মোক বধ কৰি ৰজা শকুন্তক মোৰ হাতৰগৰা লৈ যাব পাৰা।’

শকুন্ত বিমোহিত পৰিল। তেওঁ কলে—‘হুমুমান, তুমি মোৰ ভাতৃৰ ভুল্য। তাতে বৌ সীতদেৱীৰ বৰত তুমি চিৰঞ্জীৱ হৈছা। তিনিও লোকত তুমি অবধ্য; চাৰিও যুগত তুমি অবধ্য। ইফালে হাৰা ৰামচন্দ্ৰৰ তোমাককৈ ডাঙৰ তন্ত্ৰ দ্বিতীয় এজন নাই। এবে স্তলত তোমাৰ লগত মই কাজিয়া কৰিম কোন সতে? নাই, মই নোহাৰোঁ।’ ইয়াকে কৈ শকুন্ত উভতি গ’ল আৰু হাৰাক ৰামচন্দ্ৰৰ আগত সকলো কথা বিবৰি কলেগৈ।

ৰামে সেই কামৰ কাৰণে ইবাৰ লক্ষণক পাচিলে। লক্ষণ গ’ল আৰু সুধি আহি ডেহেঁ। নেই একে কথাৰে কলেহি।

এইবাৰ অগত্যা ৰামচন্দ্ৰ নিজে যাব লগীয়াত পৰিল। তেওঁ গৈ ধ্যানস্থ হুমুমানক দেখি কলে—‘বঙল হুমুমান, মই মোৰ স্তম্ভৰ আজ্ঞা পালন

কবিবলৈ আজি বজা শকুন্তক বধ কবিব লাগিবই। তুমি বজা শকুন্তক নিৰ্বিবাদে মোৰ হাতত সমৰ্পণ কৰা।’

হুহুয়ানে প্ৰণাম কৰি কলে,—‘প্ৰভু, তোমাক যেনেকৈ শকুন্তক বধ কবিবলৈ গুৰুৰে আদেশ দিছে, মোকো তেনেকৈয়ে শকুন্তক বধ কবিবলৈ মাতৃয়ে আদেশ দিছে। গতিকে তুমি মোক হত্যা কৰি বজা শকুন্তক বধ কৰা; তেতিয়াই সমস্তাৰ সমাধান হব।’

ইকালে তৰ্ক কবিবলৈও বামৰ সময় নাই। বেলি পৰি আহিছে। গতিকে তেওঁ হুহুয়ানক সাজু হবলৈ কৈ তেওঁৰ গালৈ এপাট এপাটকৈ শব্দ মাৰিবলৈ ধৰিলে। হুহুয়ানে সেই শব্দলৈ আক্ৰোশ নকৰি চকু মুদি অবিৰাম বাম-নাম জপিবলৈ লাগিল।

কি আচৰিত কথা—বামৰ শব্দবোৰ গৈ বীৰ হুহুয়ানৰ কণ্ঠত এধাৰি ধুনীয়া মালাৰূপে জিক্‌মিকাবলৈ ধৰিলে।

ইয়াকে দেখি নিকপায় হৈ বামে টোণবপৰা অব্যৰ্থ নাৰায়ণ অস্ত্ৰ উলিয়াই ললে আৰু প্ৰহাৰ কৰিবলৈ বুলি মন্ত্ৰ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। নাৰায়ণ অস্ত্ৰৰ প্ৰক্ষেপত সমগ্ৰ বিশ্বত এক অভাৱনীয়, অসহনীয় তাপ উৎপন্ন হ’ল। ঋষি আৰু দেৱতাসকলে ভয়তে গৈ ব্ৰহ্মাত শৰণ ললে।

ব্ৰহ্মাই দেখে, বাম-হুহুয়ানৰ যুঁজত এতিয়া সৃষ্টি চাৰখাৰ হয়। তেওঁ তেতিয়া সকলোকে লগত লৈ ঘটনাস্থলত উপস্থিত হ’লগৈ, আৰু চকু মুদি বামনাম জপি থকা হুহুয়ানৰ ফালে চাই তেওঁ কলে—‘তৰ্ক হুহুয়ান, চকু মেলি চোৱাচোন, তোমালোকৰ ওচৰলৈ কোন কোন আহিছে।’

হুহুয়ানে চকু মেলি চাই সন্তুষ্ট সৃষ্টিকৰ ব্ৰহ্মাক দেখি সাটোকে প্ৰশংসা জনালে। ব্ৰহ্মাই তেতিয়া হুহুয়ানক কলে—‘বৎস, ঋষিসকলো আহিছে; তেওঁলোকলৈও চোৱাচোন।’

হুহুয়ানে অলপকৈ মুখ ঘূৰাই চাই বিখ্যাত প্ৰমথ্য ঋষিসকলকো দেখি আচৰিত হ’ল। তেওঁ পোনেকৈ ঋষি বিখ্যাতৰ ভৰণতে ‘বীৰবাহু হৈ পৰি প্ৰণাম জনালে। তেওঁ হৈ ঋষিয়ে—‘কল্যাণ হওক’ বুলি আশীৰ্বাদ দিলে। হুহুয়ান যেতিয়া সেয়া কৰি মাটিবলৰা উঠিল তেতিয়া ঋষি ‘বিখ্যাত’ ব্ৰহ্মাই দেখে, যে কৰা শকুন্তক হুহুয়ানক লগতে প্ৰণাম কৰি আহে।

তেওঁ বৰ সঙ্কট হ'ল আৰু বামৰ কালে চাই কলে—‘প্ৰিয় বামচন্দ্ৰ, তুমি অল্পগ্ৰহ কৰি তোমাৰ নাৰায়ণ অস্ত্ৰ সঞ্চৰণ কৰা। শত্ৰুতক নাশাবিবা। চোৱা, সোৱা তেওঁ মোৰ শৰণ লৈছে। আত্মিক দাবাখিলে মই পাপত পৰিম। মই ইতিপূৰ্বে তেওঁক কল্যাণ হওক বুলি অনীৰ্বাৰ দিলোয়ে। গতিকে তেওঁৰ মৃত্যু অসম্ভৱ। সেই হেতু, বোপা, তুমি তোমাৰ নাৰায়ণ অস্ত্ৰ সঞ্চৰণ কৰা। ই মোৰ আৰেণ।’

শ্ৰীৰামে তেতিয়া নিজৰ অস্ত্ৰ সঞ্চৰণ কৰিলে। ভক্ত-ভগৱানৰ বুজৰ অৱলান ইমানতে ঘটিল। হুম্মানে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ চৰণত সেৱা জমাই কমা খুজিলে। ৰামে কলে—‘হুম্মান, তোমাতকৈ ডাঙৰ ভক্ত মোৰ আৰু কেও নাই। আজিৰ এই কাৰ্য্যৰ মাজেদিও তুমি ৰাম-নামৰেই মাহাত্ম্য জগতত ঘোষণা কৰিলা। তোমাৰ জয় হওক।’

নাৰেণেও ৰামক প্ৰণাম জনালে। ৰামে তেতিয়া কলে—‘দেৱৰ্ষি, তুমি যে কেনেকুৱা কন্দলবোৰ লগাই দি তাৰ সহায়ত জগতক অমূল্য শিক্ষা প্ৰদান কৰা, ভাবিলে মই স্তব্ধ হওঁ। তোমালোকৰ মঙ্গল হওক।’

তেতিয়া হুম্মানৰ মাক অজনায়ে আহি বামচন্দ্ৰক প্ৰণাম কৰি ভেয়েই সকলো ঘোষৰ মূল বুলি কমা খুজিলে। ৰামে তেওঁকো কলে—‘এনেকৈয়ে ভক্তই সহায় দোষৰ মাজেদিও নিজৰ আৰু আনৰ কল্যাণহে সাধে।’ পটিকতা ব্ৰজায়ে, তাৰ পাছত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰক স্বয়ং ভগৱানৰেই অৱতাৰ বুলি ঘোষণা কৰি ৰাম-নামৰ মাহাত্ম্য সকলোকে বুজাই দিলে।

এনে আনন্দ কোলাহলৰ মাজত হঠাৎকৈ সকলোৱে স্ব-স্ব স্থানলৈ প্ৰস্থান কৰিলে।

নাৰদৰ দৰ্শ-চূৰ্ণ

আমি সকলোৰে নাৰদৰ নাম শুনিছোঁহক। গাঁৱত পৰম্পৰা মাজত যেতিয়া অনবৰত হাই-কাজিয়া হবলৈ ধৰে তেতিয়া মাহুহে কয়—গাঁৱত নাৰদ সোমাইছে। কোনো মাহুহে যেতিয়া অ'ৰ কথা নি ত'ত লগায়; তেতিয়াও কোৱা হয়—ই নাৰদ। টুটকীয়া স্বভাৱে লোকক গালি শোবোৱা হয়—নাৰদীয়া বুলি।

আচলতে নাৰদ কিন্তু সিমান বেয়া নাছিল। অৱশ্যে ভালে হওক, যেয়াই হওক, অ'ৰ খবৰটো নি ত'ত লগোৱা স্বভাৱটি হলে তেওঁৰ আছিল। অসমীয়া মাহুহৰ মতে নাৰদৰ বাহন আছিল এটা ঢেঁকী। ঢেঁকীনো পিছে উৰিব কেনেকৈ? হয়তো দেখাত ঢেঁকীৰ নিচিনা কিবা বাহনত উঠি তেওঁ বিশ্ব-দ্ৰষ্টাও ভূমি ফুৰিছিল। আজিকালিৰ আকাশী যান বা উৰাজাহাজো পিছে দুৰৱশ্যে ঢেঁকীৰ নিচিনায়ে দেখি। গাঁৱত বিয়া হলে ঢেঁকীত বান্ধ দি ধোৱাৰ নিয়ম আছে। ঢেঁকীত বান্ধিলে বিয়াত নাৰদ নামিব নোৱাৰে; গতিকে হন্দ-কাজিয়াৰ ভয় নাথাকে, এয়ে সকলোৰে ধাৰণা।

পিছে নাৰদৰ অস্ত্ৰ দোৰ-স্ত্ৰণ যিয়ে নাথাকক, বীণা বজোৱাত যে তেওঁ সিহঁত আছিল সেইটো কোনেও অস্বীকাৰ নকৰে। হাতত বীণখনি লৈ অনবৰত ঢেঁকীৰ বাহনত ফুৰা পক্ষা ডাঢ়ি-চুলিৰে সৈতে সেই বুঢ়া জনেই আমাৰ কল্পনাৰ নাৰদ ?

নাৰদৰ বীণ অহৰ্নিশে বাজিয়ে থাকে। দিনে ৰাতি যাব হাতৰপৰা বীণা মুক্তচে, মুখে-মুখে যাব সেই বীণখনেই লগৰী, তেওঁ ৰে বীণা বজোৱাত পাৰ্শ্বকৈ হব, তাত আচৰিত হব লগীয়া একে নাই। বীণা বজোৱাত কেব মাৰিব পৰা প্ৰাণী ত্ৰিভুগতত ওপজা নাই বুলি মনে মনে তেওঁৰ এটা অহংকাৰ হৈছিল।

ভগৱান কৃষ্ণই সকলোৰে মনৰ ভাব বুজিব পাৰে; সেই কাৰণে তেওঁক

অন্তৰ্ঘাষী বোলে। নাৰদৰ মনৰ এই অহঙ্কাৰ বুজিব পাৰি তেওঁ এবিধ নাৰদক কলে—‘দেৱৰ্ষি, তুমি বীণা বজোৱাত ওজা। এবিন আঘাৰ ভোমাৰ সকলোখিনি পাৰ্গভালি দেৱ-সমাজত দেখুৱাব লাগে।’

নাৰদ সময়ত হ'ল। দেৱতাসকলৰ সমাজ বহিল। বন্ধ, বন্ধ, পৰ্জ্বল, ক্লিষ্ট, দানৱ, মানৱ সকলোৱে নাৰদৰ বীণ বজোৱা ওজাৰি চাবলৈ আহি দেৱপুৰী বেৰি ধৰিলে। সভাত উদ্ধৱ, হনুমান আৰি ভক্তসকলো উপস্থিত আছিল।

যথা সময়ত ভগৱান কৃষ্ণৰ আদেশ পাই নাৰদে বীণ বজাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বীণাৰ সুললিত স্বৰত গোটেই সমাজ কাঁহ পৰি জীণ গ'ল। লাহে লাহে স্বৰৰ স্বৰ্কাৰ ইমান বাঢ়িল যে তাত কৃষ্ণত বাহিৰে সকলো সমজুৱাই মূৰ নচুৱাই তাল ধৰিবলৈ ধৰিলে। কিছু পৰৰ পিছত; ক্ৰমে ক্ৰমে স্বৰ আকৌ নিস্তক হ'ল। কৃষ্ণই ভক্ত হনুমানৰ ফালে চাই গহীনাই স্থিলে—‘কপিনায়ক, কেনে পালা? স্বৰ ঠিক হৈছে নে?’

বান্দৰ এটাক তেনেকৈ নাৰদৰ বীণাৰ স্বৰ শব্দে মত দিবলৈ কোৱাত আনে যিয়েই নাভাবক, নাৰদে নিজে হলে অন্তৰত ঘোৰ অপমান বোধ কৰিলে। তেওঁ জগদীশ্বৰ কৃষ্ণৰ তেনে কথা শুনি বিতৃষ্ণা আৰু বেজাৰত মুখ ঘূৰাই নত-মন্তক হৈ ব'ল। শ্ৰীকৃষ্ণে নাৰদৰ মনৰ ভাব বুজিব পাৰি স্থিলে—‘দেৱৰ্ষি, তুমি দেখোন বিয়ল হ'ল।? ভোমাৰ কি হ'ল। হনুমানক সঙ্গীতৰ পৰীক্ষক পতাত স্কল হ'ল। হ'ল।?’

নাৰদে কলে—‘হয় ঐভূৰ সভাত ইমানঘোৰ সঙ্গীতজ লোক থকা নহেও মোৰ সঙ্গীতৰ বিষয়ে মন্তব্য স্থিলে আপুনি এটা বনচৰ ডলুৱা বান্দৰক। বান্দৰ জানো কেতিয়াবা সঙ্গীত বুজে? ইয়াৰ বাবা আপুনি অক্ষল মোকেহে যে লাজ দিছে এনে নহয়, সঙ্গীতজ স্থবীসকলকো অপমান কৰিছে। ঐভূ, ই ভোমাৰ কেনে কাৰ্য্য বুজিব নোৱাৰিলো।’

কৃষ্ণই তেতিয়া কলে—‘ভক্ত নাৰদ, তুমি ভাবিছা মই ভোমাৰ অপমান কৰিবলৈহে কপিশ্ৰেষ্ঠক ভোমাৰ গীতবান্ধৰ বিষয়ে মন্তব্য স্থিহো। কিন্তু সেইটো ভুল। দৰাচলতে তেওঁ উত্তম সঙ্গীত জানে। বাক, তুমি ভোমাৰ বীণখনকে এবাৰ তেওঁক দিয়াচোন, তেওঁ যজাই দেখুৱাওক।’

নাৰৰ এইবাৰ অৰ্থে নাই নোৱাৰিলে। তেওঁ বিবক্ষিত কৈ উঠিল—
‘বীণা বৰ আলম্বা বৰ, প্ৰভু! সেইবাবে বেয়া হোৱাৰ ভয়ত কোনেও
কাৰো বীণা আনক বজাবলৈ নিদিয়ে। তাতে এইখন মোৰ কিমান প্ৰিয়
তাক তুমি জানা। মই ইয়াক মোৰ প্ৰাণটোতকৈও বেছি ভাল পোঁ।
বান্ধবে পালে জানোচা তাক নথিৰে আকুছি-বাকুছি, তেনেই নষ্ট কৰি
পেলায়—এয়ে মোৰ ভয়। গতিকে মোক এনে নিষ্ঠুৰ আদেশ দিয়ে
কিয়, প্ৰভু?’

‘বেয়া হলে মোৰ গাত বাক’—এই বুলি শ্ৰীকৃষ্ণে নিজেই সকলো দায়িত্ব
গ্ৰহণ কৰি বীণখন আনি হস্তমানৰ হাতত তুলি দিলে, আৰু এটা গং
বজাবলৈ কলে।

হস্তমানে ধীৰ-স্থিৰ-নিকৰেগভাৱে বীণখনি লৈ ‘বম্পতি বাঘৰ’ গীতৰ
মধুৰ স্বৰ এনে স্বৰূপে বজাবলৈ ধৰিলে যে নাৰদকে আদি কৰি সমুদ্ৰা-
সকলে একেযুখে সকলোৱে চাবাইচ, চাবাইচ কৰি উঠিল। হস্তমানৰ
বীণৰ স্বৰৰ লহৰীয়ে খন্তেকৰ কাৰণে দেৱ-সমাজত বপ্লৰ আৱেশ আনি
ছিল। বীণ বজোৱাৰ পাৰ্গতালিত হস্তমানে এইবাৰ নাৰদকো হেলাবঙে
ছেৰ পেলালে।

স্বৰ শেষ হ’লত হস্তমানে লাহেকৈ বীণখন শিল এচটাৰ ওপৰত থলে,
আৰু সকলোকে প্ৰণাম কৰি থিয় হ’ল। নিজৰ অজ্ঞতাৰ কাৰণে লাজ
পাই নাৰদে তেতিয়া ভগৱান কৃষ্ণক কমা খুজিলে। শ্ৰীকৃষ্ণে মিচিকিয়াই
হাঁহি কলে—‘দেৱৰ্ষি, যি হ’ল হ’ল বাক; এতিয়া তুমি তোমাৰ বীণা
হাতত তুলি লোৱা।’

কৃষ্ণৰ আদেশ পাই নাৰদে বীণখনি তুলি লবলৈ চাই দেখে; ই যেন
ভীষণ গধুৰ হৈ পৰিছে। গাব বলেৰেও তুলিব নোৱাৰি তেওঁ কৃষ্ণক
কলে—‘প্ৰভু, বান্ধবে মোৰ বীণত নিশ্চয় কিবা তত্ত্ব-বন্ধ কৰিছে। বীণখন
মাটিত লাগি ধৰিছে, এৰাব নোৱাৰি। সেই কাৰণেই মই বীণখন তাক দিব
নোখোজা নাছিকোঁ—ইন্দুকে কি সিন্দুৰৰ ঘোল পাৰ?’

শ্ৰীকৃষ্ণে তেতিয়া সমুদ্ৰানন্দলব কলে চাই কলে—‘স্বৰীসকল, আগোনা-
লোকৰ কোনে পাবে বীণখন তুলি কেৱৰ্ণিৰ হাতত দিয়কহি। বান্ধক্যৰ
বেতুকে হয়তো তেওঁ তুলিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই।’

কথা শুনি একে একে সকলোৱে চোটা কবিলে—হুহুমানত বাহিৰে।
‘কিন্তু তাহানি হবৰ ধৰু তুলিব নোৱাৰাৰ দৰে কোনেও হলে তুলিব
নোৱাৰিলে।

.. ভগৱান কৃষ্ণ আকোঁ ভেতিয়া বহুশূৰ্ণ হাঁহি এটা মাৰি কলে—
‘আশোনালোকে জানেনে কি গুণত শিলচটাৰপৰা বীণখন হুঁঠা হৈ পৰিছে?’
ভেতিয়া এজন সঙ্গীত-বিজ্ঞাবিশাৰদ গন্ধৰ্বই উঠি কবলৈ ধৰিলে—‘গন্ধু,
মোৰ বিশ্বাস, হুহুমাৰে যেতিয়া অপূৰ্ণ স্বৰত বীণ বজাইছিল, ভেতিয়া
পাথৰো কোমল হৈছিল। তেনেকুৱা কোমল শিলৰ ওপৰত বীণখন ধোঁৱাত
বীণ শিলৰ বুকুত সোমাই পৰিল। গীতৰ স্বৰ মাৰ যোৱাত শিল এতিয়া
চান হ’ল। বীণখন সেইবাবে তাত লাগি ধৰিছে।’

কথা শুনি শ্রীকৃষ্ণে সাধু সাধু বুলি প্ৰশংসা কৰিলে আৰু নাবহৰ ফালে
চাই কলে—‘ভক্ত, তুমি এতিয়া গীতৰ স্বৰত শিল গলাই লৈ তোমাৰ
বীণ তুলি লোৱা।’ কৃষ্ণৰ আদেশত নাবহে নো কিমান গীতকে নাগালে,
কিন্তু সকলো মিছা হ’ল। শিল নগলিল। লাজ আৰু অপমানত নাবহ
নীৰৱ হ’ল।

কৃষ্ণই হুহুমানক ইঙ্গিত দিলে—পুনৰ গীত গাবলৈ। হুহুমাৰে এইবাব
হাতৰ তালি দিয়েই অতীৰ মধুৰ স্বৰত বাম দাম গাবলৈ ধৰিলে। গীতৰ
ককণ স্বৰত সমজুৱালকলৰ চকুলো অড়কিতে বাগৰি গ’ল। শিল গলিল।
হুহুমাৰে গীতৰ স্বৰৰ লগতেই নাচ দিয়াৰ চলেৰে মাটিৰপৰা বীণখন তুলি
ললে আৰু সনম্ৰে নাবহক দিলে।

গীত শেষ হ’ল। নাবহে পুনৰ নিজৰ বীণ হাতত লৈ আগন্তক বহি
পৰিল। সমজুৱালকলে এই সকলোবোৰ কাৰ্য্য কিবা এক অপূৰ্ণ ভেঁকি-
ভোজবাজী উপভোগ কৰাৰ দৰে উপভোগ কৰিলে।

নাবহে ভেতিয়া ভক্ত হুহুমানক ভালকৈ চিনিব পাৰি মৰমত আকো-
ৱালি ধৰিলে, আৰু নিজৰ অশিষ্টাচাৰৰ কাৰণে অহুতাপ কৰি তেওঁক
ক্ষমা কৰিবলৈ কলে।

সেইদিনা ইমানতে লভা ভক্ত হ’ল।

(২)

আৰু এদিনৰ কথা। নাৰদে কৃষ্ণৰ আগত আপত্তি কৰিলেহি—‘ব্ৰহ্ম-
আপুনি হেনো সিদিনা সকলোৰে আগত কৈছে যে আপোনাৰ ভক্ত-
সকলৰ ভিতৰত ধৰ্মৰ এচুকে থকা সেই গাঁওখনৰ বুঢ়া খেতিয়কজনহে
হেনো সবাতেই শ্ৰেষ্ঠ। কথাটো শুনি মই তাক নিজে এবাৰ চাই
আহিলোঁগৈ। সি দেখোন বাতিপুৰা এবাৰ আৰু সন্ধ্যা এবাৰ যাবো
তোমাৰ নাম লয়। বাকী সময়ত সি খেতিৰ কামতে মগ্ন থাকে। আহি
ইমানবোৰ ভক্তই দিনে-ৰাতিয়ে তোমাৰ নাম এনেয়ে লওঁ হবলা?’

শ্ৰীকৃষ্ণে ইহি এটি মাৰি কলে—‘তোমাক তো মই ক্ষুদ্ৰ বোলা নাই।
তুমিও মোৰ পৰম ভক্ত। পিছে কোন বেছি ডাঙৰ সেইটো কোৱা টান।
বাক পৰীক্ষাকে চোৱা যাওক। তুমি এটা বাটিত এবাটি পানী আনা।’
নাৰদে আনিলে। উগ্ৰহান কৃষ্ণই তাত আৰু অলপ পানী ঢালি দি কাপৰ
সমান কৰি দিলে। বাটিটো ছিপ্-ছিপীয়া হৈ ভৰিল। তেতিয়া ভেঙ
নাৰদক কলে, ‘তুমি এতিয়া এই পানী-বাটি লৈ নন্দন কাননৰ চৰিওকালে
এপাক ঘূৰি আহ। চাবা যাতে পানী এটোপাও নপৰে।’ নাৰদ সেই-
মতে গ’ল।

ঘূৰি আহি নাৰদ যেতিয়া সভাস্থল পালেহি তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই সুধিলে—
‘বাক নাৰদ, তুমি ডাঠি কব পাৰিবা নে যে বাটিৰ পানী এটোপাও
পৰা নাই?’

নাৰদে কলে ‘নাই এভূ, এটোপা কিয়, এক বিন্দু পানীও পৰা
নাই। মই সেই বিষয়ে ডাঠি কব পাবো।’

শ্ৰীকৃষ্ণ—তুমি পানী-বাটি নিওতে কি চিন্তা কৰি গৈছিল? অৰ্থাৎ
ক’ত তুমি মনোনিৱেশ কৰিছিল?

নাৰদ—ব্ৰহ্ম, মই পানী-বাটিত নজৰ ৰাখি পানী যাতে নপৰে তাৰ
বাবেই সাৱধানে গৈছিলোঁ। ক্ষুদ্ৰ চিন্তা মোৰ একো নাছিল।

শ্ৰীকৃষ্ণ—তুমি মোৰ কথাও ভবা নাছিল নে?

নাৰদ—ব্ৰহ্ম, সঁচাকৈ কবলৈ হলে—মই সেই সময়ত আপোনাৰ কথাও
পাহৰি গৈছিলোঁ।

শ্রীকৃষ্ণে তেতিয়া গহীন হৈ উত্তৰ দিলে—'ভেঙে নাৰদ, জাৰি চোৱাচোন, এই ক্ষুদ্ৰ কৰ্তব্যক্ষেপ। কৰোঁতেই তুমি যোক পাহৰি গৈছিল। সেই খেতিয়কজনৰ নিজৰ সংসৰ এখন আছে। তাৰে চিন্তাত সি জুৰলা। তথাপি সি পুৱা-পধূলি মোৰ নাম লবলৈ নাপাহাৰে। তাৰ কৰ্তব্য দিনে-নিশাই লাগিয়ে আছে। তাৰ মাজতো সি সময় উলিয়াই মোৰ নাম সদায় লৈ আছে। এনেস্থলত তাক মোৰ খেষ্ঠ ভক্ত বোলাত তুমি অপমান বোধ কৰিছা কিয়?

নাৰদ নীৰৱ হ'ল। সমভ্ৰাসকলে কথাৰ গুৰুত্ব বুজি যুৰ ছপিয়াই শলাগিলে।

ডাঙৰ কোন

এখন দেশত এজন বজা আছিল, নাম বিশ্বধৰ। তেওঁ বৰ ধাৰ্মিক বজা আছিল। গৃহস্থীত থাকি ৰাজকাৰ্য্য পৰিচালনা কৰি যিকণ আহৰি পাইছিল সেই সময়খিনিত তেওঁ বেদ, উপনিষদ, ভাগৱত, পুৰাণ আদি অধ্যয়ন কৰিছিল। গাহ'ন্য ধৰ্মত থাকি শাস্ত্ৰাদি অধ্যয়ন কৰি তেওঁ অন্তৰত উপলব্ধি কৰিছিল যে সংসাৰভ্যাগী হৈ সন্ন্যাসী হোৱাতকৈ গৃহস্থীত থাকি ঐকৃত গাহ'ন্য ধৰ্ম পালন কৰা বেছি ডাঙৰ কাম; আৰু সেইবাবে সন্ন্যাসীতকৈও গৃহী ডাঙৰ। তথাপি বিষয়টো খৰচিমাৰি বুজিবৰ কাৰণে তেওঁৰ মনত সদায় বৰ খু-তুৱনি।

বজাৰ সভালৈ বান্ধা দেশবশৰা পতিত আৰু সন্ন্যাসীসকল আছে। বজাই তেওঁলোকক বধাবিহিত আদৰ অভ্যাৰ্থনা কৰে আৰু ছেগ বুজি তেওঁলোকৰ আগত প্ৰশ্ন তোলে—'গৃহী ডাঙৰ নে সন্ন্যাসী ডাঙৰ'? বিসৰল সন্ন্যাসীয়ে শাস্ত্ৰৰ বুদ্ধিৰে সন্ন্যাসী ভাঙৰ বুলি বিশ্বাসযোগ্য প্ৰমাণ দিব নোৱাৰে তেওঁলোকক বজাই গৃহী হবলৈ উপদেশ দি বিদায় দিয়ে।

বহুত দিনৰ পিছত এদিন এজন পণ্ডিত সন্ন্যাসী ৰাজ সজালৈ আহিল। তেওঁৰ নাম আছিল কল্যাণক। ৰজাই তেওঁক আদৰ অভ্যৰ্থনা কৰি থুৱাই-বুৱাই উঠি আগবঢ়ৰে প্ৰশ্ন কৰিলে—‘গৃহী ডাঙৰ নে সন্ন্যাসী ডাঙৰ? সন্ন্যাসীয়ে গম্ভীৰভাৱে উত্তৰ দিলে—‘হুয়ো ডাঙৰ।’

কথা শুনি ৰজা অলপ আচৰিত হ’ল। তেওঁ আগতে এনে উত্তৰ কাৰোপৰা পোৱা নাছিল। সাধৰণতে সন্ন্যাসীসকলে পোনে পোনেই সন্ন্যাসী ডাঙৰ বুলি উত্তৰ দিছিল। ৰজাই সন্ন্যাসী কল্যাণকক সুধিলে—‘গৃহী আৰু সন্ন্যাসী দুয়ো কেনেকৈ ডাঙৰ হব? হুয়োৰো ভিতৰত কোনোবা এজন নিশ্চয় বেছি ডাঙৰ হব লাগিব। আপুনি ভালকৈ ভাবি-গুণি চাই উত্তৰ দিয়ক। কিন্তু মনত ৰাখিব, আপোনাৰ কথা যুক্তিৰে প্ৰমাণ কৰিব নোৱাৰিলে আপুনি সন্ন্যাস ত্যাগ কৰি গৃহী হব লাগিল।’

কল্যাণকে অলপকৈ হাঁহি পুনঃ সেই একে উত্তৰকে দিলে—‘হুয়ো ডাঙৰ।’ ৰজাই প্ৰমাণ দিবলৈ কলে। ৰজাৰ কথাত কল্যাণকে কলে—‘মহাৰাজ, প্ৰমাণ দিয়া মোৰ কাৰণে উজু কাম। কিন্তু সেই প্ৰমাণ লোৱাহে আপোনাৰ কাৰণে কিছু কষ্টকৰ হব। কাৰণ, কোনোদিন চেনি নোখোৱা মাহুতক চেনিব সোৱাৰ যুক্তিৰে বুজোৱা কঠিন। চাকি চালেহে তাৰ সোৱাৰ কেনে বুজিব পাৰি। আপুনিও সন্ন্যাস ধৰ্মৰ সোৱাৰ নিজে নাপালে আনৰ যুক্তিত তাক বুজিব নোৱাৰিব। যদি অগত্যা তাক বুজিব খোজে তেনেহলে দুখে-কষ্টই হাবিয়ে-জজ্বলে ফুৰিবলৈ মন বাঞ্ছা লওক আৰু আজিয়ে মোৰ লগত ওলাওক।’

ৰজাই ভাবি-চিন্তি চাই ৰাজ্যভাৰ মন্ত্ৰীৰ ওপৰত দি সন্ন্যাসী, হোৱা-টোকেই স্থিৰ কৰিলে। তেওঁ ৰাজ্যৰ মুখিয়াল মুখিয়াল লোকসকলক মাতি ৰাজসভা পাতি সকলোৰে আগত নিজৰ অভিলাসৰ কথা বুজাই কলে আৰু মন্ত্ৰীৰ মূৰত ৰাজ-মুকুট নিজহাতে পিন্ধাই দি নিজে সন্ন্যাস গ্ৰহণ কৰিবলৈ ল'ল। তেওঁ কৌপিন পিন্ধি সন্ন্যাসী নাছিলে।

বিতোপন ৰাজপুৰী এৰি ৰজা বিশ্বধৰ আৰু সন্ন্যাসী কল্যাণক দুয়ো গৈ গৈ এখন অটব্য অৰণ্য পালে। বাটত কল্যাণকে ৰজাক অনেক ধেম-বিধেমৰ গল্প, তীৰ্থ-ভ্ৰমণৰ অনেক আচৰিত আচৰিত কাহিনী, শাস্ত্ৰ-ভাগৱতৰ নানা প্ৰকাৰ আখ্যান আদি কৈ শ্ৰৱণৰ দুখ-ভাগৰ পাহৰাই

নিছিল। বজায়ে এইবোৰ শুনি গৈ থাকোঁতে ভোক-পিয়াহ সকলো পাহৰি গৈছিল। কল্যাণকৰণৰ এইবোৰ কথা শুনি তেওঁ মনতে ভাবিছিল—গৃহী হৈ ল'ৰা-তিবোতা, ধন-বত্ৰাৰিৰ কথা চিন্তা কৰি জ্ঞানলত কাল কটোৱাতকৈ ভগৱৎ চিন্তা কৰি, হৰিনাম গাই মুকলিযুৰীয়াভাৱে সুবিবলৈ পোৱাটো বেছি সুখকৰ।

এইদৰে গৈ গৈ নানা নৈ নলা পাৰ হৈ, নানা ঠাই এৰি দুয়ো এখন নতুন ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰিলে। তেতিয়া তেওঁলোকে দেখিলে কিছু দূৰত এদল মানুহ ঢোল-খোল-পেপা-শিঙা বজাই আনন্দত উকলীকৃত হৈ গীত গাই আহিব লাগিছে। ৰজাই সুধিলে—‘এই আনন্দ-আহ্লাদ, চিয়ঁ-বাখৰ কিহৰ নিমিত্তে? কল্যাণকে কলে—‘হয়্যৰ ৰাজকুমাৰী আকণিকাৰ অহা পুৰ্ণিমাৰ দিনা স্বয়ম্বৰ হব। তাৰবাবে এই মহোৎসৱ আৰম্ভ হৈছে।’

পুৰ্ণিমাৰ দিনা সন্ধ্যাসন্ধ্যৈ বজাক কলে—‘মহাৰাজ, আমিও আজি স্বয়ম্বৰ চাবলৈ যাওঁ ব'লক। তালৈ নিশ্চয় নানা দেশৰ ৰজা-মহাৰজা, পাণ্ডিত-যুৱৰাজ আদি আহিব আৰু সেই উপলক্ষে তাত নানা ধৰণৰ বৎ-ধেমালিও হব। বহুত যোগী-সন্ন্যাসীও এইবোৰ চাবলৈ তালৈ আহিব।’ ৰজা মান্তি হ'ল আৰু দুয়ো গৈ স্বয়ম্বৰ সভা-মণ্ডপত উপস্থিত হ'ল।

স্বয়ম্বৰ সভা অতি বিভোপনভাৱে সজোৱা হৈছিল। তাত শাৰী শাৰী যুৱৰাজসকল বহিছে। চাৰিওফালে নানা মাজলিক অলুঠান চলি আছে। সকলো লোক কাজে-কামে ব্যস্ত। এনে সময়ত ঢোল-তাল-শঙ্খ-ঘণ্টা বাজি উঠিল আৰু ৰাজকন্তা আকণিকা হাতত স্বয়ম্বৰৰ দীঘল মালা লৈ সৰী-সকলৰ উকলি-জোকাৰৰ মাজত ৰাজসভালৈ ওলাই আহিল। শাৰী শাৰী বহি থকা যুৱৰাজসকলৰ মাজেদি আকণিকা এবাৰ ঘূৰি গ'ল। ৰজাসকলৰ মাজেদিও ঘূৰিল। তথাপি কাৰো ভিড়িত এতিয়ালৈ মালা নগৰিল। সকলো লোক ব্যগ্ৰভাত উৎকণ্ঠিত হৈ পৰিল। ৰাজকন্তাৰ মালা কোন, ভাগ্যৱানৰ যুৱত পৰে তাকে চাবলৈ সকলোৱে উল্খীৰ হৈ ব'ল।

আচৰিত কথা এই যে ৰাজকন্তা আকণিকাই কাৰো যুৱত মালাঘাৰ নকৰি দুই-এথোজকৈ সত্ৰামণ্ডপৰপৰা বাহিৰৰ পলিহাৰৰ ফালে যাবলৈ ধৰিলে। কোনেও তেওঁৰ অভিপ্ৰায় বুজিব নোৱাৰিলে আৰু সকলোৱে জেদা লাগি চাই থাকিল। এনে সময়ত ৰাজকন্তাই লৈ প্ৰৱেশঘাৰত বহি

থকা ধূলকুণ্ডৰ যুৱক সন্ন্যাসী এজনৰ ডিঙিত মালাদান কৰিলে। কাৰ্য্য দেখি আকণিকাৰ নিশ্চয় মতিভ্ৰম হৈছে বুলি সকলোৱে হায় হায় কৰিবলৈ ধৰিলে।

আকণিকাই আছিল বজাৰ একমাত্র ছোৱালী। সেই কাৰণে বজাই সন্ন্যাসীৰ ওচৰলৈ গৈ কলে—‘হে তপস্বী যুৱক! মোৰ কন্যা আকণিকাই যেতিয়া তোমাৰ্কেই পতি বৰণ কৰিছে, তুমি এই মুহূৰ্ত্তৰপৰা মোৰ জেঁৱাট হ’ল। মোৰ বক্তব্য এই যে মই অপুত্ৰক বজা। আকণিকাই মোৰ একমাত্র সন্তান। গতিকে তোমাৰ প্ৰতি মোৰ এগে অমুৰোৰ ভূমি সন্ন্যাস ত্যাগ কৰি মোৰ ৰাজ্যত থাক। মই আজিয়ে যোঁতুকৰূপে মোৰ ৰাজ্যৰ আধা তোমাক দান দিম।’

যুৱক সন্ন্যাসীয়ে কিন্তু বজাৰ কথাৰ্লে ভ্ৰক্ষেপ নকৰিলে। তেওঁ ইহি এটা মাৰি ডিঙিৰ মালা টুকুৰাটুকুৰ কৰি ছিঙি মোহাৰি পেলালে আৰু ৰাজপুৰী এৰি বনৰ ফালে বেগাই খোজ ললে। আকণিকাও পাছে পাছে গ’ল। বজাই তেওঁক বলৈৰে ধৰি ৰাখক বুলি সন্ন্যাসীয়ে পাছলৈ নাচাই তৰা-নৰা ছিঙি বেগ দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ শীঘ্ৰে গৈ এখন হাবিত সোমাল আৰু লুকাল। ৰাজ-সভাত হাহাকাৰ লাগিল।

ইফালে আকণিকায়ো সন্ন্যাসীৰ পিছত দৌৰি দৌৰি ভাগৰি পৰিল। বজাই বিবৰ্দ্ধিত তেওঁৰ আশা এৰি দিলে। আকণিকাই সন্ন্যাসীক হাবিৰ মাজত বিচাৰি নাপালে। সুখৰ কোমল কোলাত ডাঙৰ হোৱা ৰাজ-কন্যাৰ ভৰি কাঁইটৰ আঁচোৰত তেজ্জৰে বাঙলী হৈ পৰিল। ভাগৰতি তেওঁ এজোপা গছৰ তলত থক্কেৰ কাৰণে বহিল।

এনে সময়ত কল্যাণক আৰু বিশ্বৰো গৈ সেই ঠাইত উপস্থিত হ’ল। কল্যাণকে ৰাজকন্যাৰ নামা প্ৰকাৰে প্ৰবোধ দি সন্ন্যাসী এজনক পতি বৰণ কৰি তেওঁ কিমান ডাঙৰ ভুল এটা কৰিছে—বুজাই দিলে। সেই সময়ত বেলি স্বাৰ শব্দ। এজাৰে পুৰিয়া আগুৰি পেলালে। কল্যাণকে ৰাজকন্যাৰ ৰাতিটোৰ কাৰণে তেওঁলোকৰ আলয়তে থাকিবলৈ কৈ পিছ-দিনা পুৱা বজাৰ নগৰত থৈ আহিবলৈ বুলি পাত্ৰ ললে।

শোকে হুধে কাতৰ হৈ ৰাজকন্যায়ো কল্যাণকৰ উপদেশকে নিবোধিত কৰি গছৰ ওৰিহেঁতৈ ৰাতিটো কটাবলৈ দ্বিৰ কৰিলে। ৰাতি হ’লত

কল্যাণকে হুললিত হুৰত ধৰ্মগীত গাবলৈ ধৰিলে। অলপ সময় গীত গাই থাকি গছৰ পাতৰ আঁৰত চৰাইৰ মাত শুনিবলৈ পাই তেওঁ গীত বন্ধ কৰিলে।

অলপ সময়ৰ পিছতেই চৰাইৰ ডেউকাৰ শব্দ শুনা গ'ল। কল্যাণকে বিশ্বধৰৰ আগত কবলৈ ধৰিলে—‘সকলোৰো মই চৰাই বৰ ভাল পাওঁ। চৰাইৰ লগত সদায় উমলি-জামলি থাকি মই সিহঁতৰ মাত বুজিব পৰা হৈছে। এই গছজোপাত ছুটা চৰাইৰ কথাবতৰা শুনি ইমান সময় মই নীৰৱে আছিলোঁ। এই গছজোপাত এহাল কণো আছে। পাতৰ আঁৰত সিহঁতে বাহ সাজি লৈছে। সিহঁতৰ ছুটা পোৱালিও হৈছে। পিছে, জাবত আমি কষ্ট পোৱা দেখি মতা কণোটোৱে কৈছে—‘গছৰ গুৰিত তিনিজন আনহী আছে। জাবত বেচেৰিহঁতে চাঙে বৰ কষ্ট পাইছে। গাঁহন্য ধৰ্মমতে অতিথি সৎকাৰ আৰু আতুৰক সহায় কৰা সকলোৰে প্ৰধান কৰ্তব্য। সেই কাৰণে তেওঁলোকৰ বাবে মই একুৰা জুই আনিবলৈ যাওঁ। কল্যাণকে ইয়াকে কোৱাৰ লগে লগে চৰাইৰ পাখিৰ শব্দ শুনা গ'ল। আৰু পিছ মুহূৰ্ততে এমুৰে জুই লাগি থকা শুকান কাঠ এডোখৰ তেওঁলোকৰ আগতে পৰিলহি। কল্যাণকে ওচৰৰপৰা কাঠ গোটাি আনি ভালকৈ জুই একুৰা ধৰিলে আৰু জাবত কপি থকা বাজকন্যাকো ওচৰতে বহিবলৈ কলে।

ধপ্‌ধপকৈ জুই জলি আছে। এনেতে ওপৰৰপৰা চৰাই এটা আহি সেই জুইৰ মাজতে ধপচকৈ পৰিল। বিশ্বধৰ আৰু কল্যাণকে কঠেৰে চৰাইটো জুইৰপৰা উলিয়াই আনিলে, কিন্তু সি নাবাচিল। মুহূৰ্তচেষ্টাৰ জিহ্বাভে এটা এটাকৈ বাকী তিনিটা চৰায়ে জুইত পৰি পুৰি যুথিল।

ঘটনাটো বিশ্বধৰৰ মনত সপোন যেন লাগিল। তেওঁ সেই ঘটনাৰ বহুত ভাঙিপাতি কবলৈ কল্যাণকক খাটিলে। কল্যাণকে কবলৈ ধৰিলে—‘বহাধাজ, ই বাস্তৱিকৈ এটা শোকাবহ ঘটনা। এই মৰা কণোটোৱে টোঁট লৈ জুই আনি আমাক দিয়াৰ পিছত সিহঁতৰ মতা-মাইকীহালৰ মাজত অতিথি সৎকাৰ কি উপায়ে কৰা যায় সেই বিষয়ে আলোচনা ক'ল। অৱশেষত মতা কণোটোৱে কলে—‘প্ৰাণ দি হলেও অতিথি সৎকাৰ কৰা গৃহীৰ ধৰ্ম। সেই কাৰণে বাস্তৱ এই ভোকাখুৰ অতিথি তিনিজনৰ

কাৰণে মই জুইত জাপ দি য়োঁ। তেওঁলোকে মোৰ মন্থৰ খাই পেটৰ ভোক অলপ শুচাওক। তুমি পোৱালিহাললৈ চাব।' এই বুলি কৈয়েই সি জুইত পৰিলহি।

ইয়াৰ পিছত মাইকী কপৌজনীয়ে ভাবিলে—এটা চৰাইৰ মন্থহেৰে তিনিটা অতিথিৰ কি হব? ময়ো সেই কাৰণে অতিথি সৎকাৰৰ কাৰণে পতিয়ে দেখুৱাই দিয়া বাটকেই অনুসৰণ কৰা উচিত। এই কথা স্মাই পোৱালি দুটাক বুজাই দি নিজে জুইত জাপ দিলে।

এইদৰে মাক-বাপেক দুয়ো গাৰ্হস্থ্যধৰ্ম পালন কৰিবলৈ গৈ অতিথিৰ কাৰণে প্ৰাণ বিসৰ্জন দিয়া দেখি চৰাই পোৱালি দুটাৰ মাজত পুনৰ কথা-বতৰা হবলৈ ধৰিলে যে—দুটা কণ কণ চৰায়ে তিনিটা ভোকাহুৰ লোকৰ কিনো ভোক পলাব? আমিও পিতৃ-মাতৃয়ে দেখুৱাই বোৱা আৰ্হৰ লৈ জুইত পুৰি মৰা উচিত। তাকে কৰিলে অতিথি কেই-গৰাকীয়ে আমাৰ চাবিবো মন্থহেৰে পেটৰ ভোক কিছু কমাব পাৰিব। ইয়াকে আলচ কৰি দুয়ো জুইত জাপ দিলে।

কথা শুনি বজাই হুমুনিয়াহ কাটিলে। এই ঘটনাৰ পিছত বজা আৰু সন্ন্যাসী দুয়ো কথাই-মাতে বাতিটো কটালে। ৰ'তি পুৱালত আশুতে কোৱামতে দুয়ো ৰাজকন্যাক তেওঁৰ পিতৃগৃহলৈ লৈ যাবলৈ ওৱাল। ৰাজকন্যাই আগ নিৰাৰ ঘটনাটো শুনি কুললৈ টুকিলে আৰু নিজেও পতিৰ অবিহনে আত্মহত্যা কৰিবলৈ কল্যাণকৰ আদেশ খুজিলে।

কল্যাণকে কলে—'সন্ন্যাসী এজনক পতি বৰণ কৰি তুমি যি ভুল কৰিছা আত্মহত্যা কৰিলে সেই ভুলৰ দোষ আৰু বাঢ়িব। তাৰ উপৰিও ভগৱানৰ ওচৰত আত্মহত্যাৰ বাবে কমা নাই। সেই কাৰণে তোৱাৰ এতিয়া একান্ত কৰ্ত্তব্য হৈছে পতিৰ মঙ্গল কাৰনা কৰা। তুমি পিতৃগৃহলৈ গৈ তাত সাদিকৃতভাৱে থাকি সদায় তোমাৰ পতিৰ মঙ্গলৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰিবা।' ৰাজকন্যায়ো তাকে কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। বিশ্বধৰ আৰু কল্যাণকে তেওঁক নি পিতাকৰ হাতত শোধাই দি বনলৈ বুলি আহিলে।

ইয়াৰ পিছত নানা ঠাই ভ্ৰমণ কৰোঁতে কল্যাণকে বজাক কলে—'বেথিলে মহাৰাজ, গাৰ্হস্থ্যধৰ্ম কিমান কঠোৰ। তাত আত্মদান বিও পৰৱ উপকাৰ কৰিব লাগে। আনকালে আকো চাওক; বেড়ী পতী আৰু

হয়-হুতী বন্দী-বেটীৰে সৈতে ৰাজ্যলাভ কৰিও সন্ন্যাসীয়ে কেনেকৈ সেইবোৰ পৰিত্যাগ কৰে। ছয়োৰো কৰ্তব্য প্ৰকৃততে কিমান কঠোৰ ভাৱি চাওক। গতিকে গৃহী আৰু সন্ন্যাসী সমান। ছয়ো নিজ কৰ্তব্যৰ দ্বাৰা ভৱন্ত আৰাধনা কৰিব লাগে। ভগৱৎ প্ৰাপ্তিৰ এই ছয়োটা হুতা হুতীৰ দৰে নথ মাথোন।’

ইয়াকে কৈ কল্যাণকে সঙ্গী বিশ্বধৰক নিজৰ ৰাজ্যলৈ উভতি যাবলৈ উপদেশ দিলে। বিশ্বধৰো মান্তি হ’ল, কিন্তু তেওঁ কল্যাণকক নিজৰ ৰাজ্যত থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। কল্যাণকে পুনৰ উপদেশ দি কলে— ‘মহাৰাজ, সন্ন্যাসী আৰু গৃহী ছয়োৰো কৰ্তব্য সম্পূৰ্ণ পৃথক ধৰণৰ। এই কথা মই আপোনাক আগতে কৈছোঁ। গতিকে আমাৰ মাজত চেনেহৰ যি মোহ উপজিব ধৰিছিল—তাক ইয়াতেই ছেদ কৰা উচিত।’ ইয়াকে কৈ ৰজাক কল্যাণকে নি নিজ ৰাজ্যত থৈ বনলৈ গুচি গ’ল।

কৰ্তব্যকে গীতাত কৰ্মযোগ বোলা হৈছে। স্বামী বিবেকানন্দই আত্ম-বিকাশ কৰ্মযোগ সম্বন্ধে বক্তৃতা দিওঁতে ওপৰৰ আখ্যানটো উদাহৰণস্বৰূপে বৰ্ণনা কৰিছিল।

মদামসা

অস্তি পুৰণি কালত শত্ৰুজিৎ নামেৰে এজন ৰজা আছিল। নামত যেনে শত্ৰুজিৎ কামতো তেওঁ ঠিক শত্ৰুজিতেই আছিল। ওচৰৰ ৰজাসকলে তেওঁৰ পৰাক্ৰমৰ প্ৰশংসা কৰি তেওঁৰ লগত বন্ধুতা কৰিছিল।

তেওঁৰ ৰাজ্যৰ ওচৰতেই এখন অৰণ্যত বহুত ঋষিয়ে আশ্ৰয় পান্টি তপস্তা কৰিছিল। গালৱমুনি সেই ঋষিসকলেৰে এজন। এবাৰ তেওঁ তপস্তা কৰি থাকোঁতে সান্ন্যাসী অনুৰবোৰে আহি নানা উৎপাত আৰম্ভ কৰিলে। তেতিয়া আশ্ৰমৰ অন্যান্য ঋষিসকলে লগ হৈ ৰজা শত্ৰুজিতৰ আগত আপত্তি জনালেগৈ। ৰজাই ভাৱি-চিন্তি চাই তেওঁৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ

ঋতধ্বজকেই বাক্স দমনৰ কাৰণে পঠালে। ৰজা শত্ৰুজিৎ যেনে পৰাক্ৰমী আছিল, তেওঁৰ পুতেকো আছিল তেনে সাহসী।

বাক্সবোৰৰ ভিতৰত পাতালকেতু আছিল অতি দুৰ্দান্ত। সি ইচ্ছা-মতে মায়া ধৰিব পাৰিছিল। ঋতধ্বজ যেতিয়া শব-ধনু হাতত লৈ বাক্স দমনৰ কাৰণে আশ্ৰমত থাপ লৈ আছিল ঠিক সেই সময়তে এদিন পাতাল-কেতুৱে এটা প্ৰকাণ্ড বৰাহৰ ৰূপ ধৰি আহি আশ্ৰমত উৎপাত আৰম্ভ কৰিলে। খবৰ পাই ঋতধ্বজে ধনু-শৰ লৈ ততালিকে খেদি গ'ল আৰু গাহৰিটোলৈ টোঁৱাই এপাট তীখাল শৰ নিক্ষেপ কৰিলে। শৰৰ চোট পাই গাহৰিয়ে তৰা-নৰা ছিটি ৰ-ব দিলে। ঋতধ্বজেও ঘোৰাত উঠি পাছে পাছে খেদি গ'ল।

অনেক দূৰ গৈ গাহৰিটো হাবিৰ মাজতে কৰবাত লুকাল। গাহৰিৰ অন্বেষণত গৈ ঋতধ্বজ পৰ্বতৰ এটা প্ৰকাণ্ড গুহাত সোমাল। গুহাৰ ভিতৰলৈ গৈ তেওঁ দেখে যে প্ৰকৃততে সেইটো একাৰ গুহা নহয়; এখন বিতোপন ৰাল্পুৰীৰ সি যেন এখন সিংহদ্বাৰহে। তাৰ ভিতৰত ফুলনি, পুখুৰী, আলি-পদূলি আদি অনেক আছে। এইবোৰ দেখি ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজ তেনেই অবাক হ'ল। তেওঁ কিন্তু তেতিয়াও ঘোৰাৰ পিঠিৰ পৰা নমা নাছিল। বুকুত বল বান্ধি তেওঁ ঘোৰাত উঠিয়ে সেই নগৰৰ চাৰিওফালে এপাক ঘূৰিলে। তাত তেওঁ ক'তো নব-মনিচৰ মাত এবাৰকে শুনিবলৈ নাপালে। তেওঁ মনতে এবাৰ ভাবিলে—যোৰ আগ আগে লবি অহা গাহৰিটো এই পিনেই লুকাইছিলহি; ই হয়তো ইয়াতেই কৰবাত লুকাই আছে। তাকে ভাবি তেওঁ ঘোৰাটো গছ এজোপাত বান্ধি থৈ ইকালে-সিফালে ভূমুকিয়াই চাবলৈ ধৰিলে।

গাহৰি বিচাৰি ভূমুকিয়াই চাই ফুৰোঁতে অকস্মাৎ এটা দৰু ঘৰৰ ভিতৰত এজনী পৰম ৰূপৱতী গাভৰু ছোৱালী তেওঁৰ চকুত পৰিল। গাভৰু-জনী ঘৰটোৰ ভিতৰত বান্ধি থোৱা আছে আৰু তেওঁৰ চকুৱেদি চুৰাবি চকু-লো বৈ গৈছে। ৰাজকুমাৰে ভাৱিলে—এওঁ নিশ্চয় কোনোবা ৰাজ-কুমাৰী নতুবা অপেশ্বৰী; কোনোবা দুষ্ট লোকে ধৰি আনি বান্ধি থৈছে।

এনেতে ৰাজকুমাৰীয়ে মূৰ ৰাঙি চাই ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজক দেখিবলৈ পালে। জীয়া মাহুহ এজন তাত তেনেকৈ থিয় হৈ থকা দেখি তেওঁ

আচৰিত হ'ল। শোক সত্বেণ কৰি তেওঁ ৰাজকুমাৰক কলে—‘আপুনি কোন? কোনোবা মায়াবী ৰাক্ষস নে সঁচা মাজুহেই? আপোনাৰ চেহেৰা দেখি যোৰ কিন্তু সন্দেহ হৈছে আপুনি জানোচা কোনোবা পখিক; বাট ভুল কৰি ইয়ালৈ আহিছে। যদি সেয়ে হয় তেন্তে তুবন্তে প্ৰাণ লৈ পলাওক। আপুনি যমপুৰীলৈ আহিছে। ই দুৰন্ত অস্ত্ৰৰ পাতালক্ষেত্ৰৰ ৰাজপুৰী। আপোনাক কেনেকৈ দেখিলে সি আহি মাৰি পেলাব আৰু ধাব।’

গাভৰুৰ কথাবোৰ শুনি ৰাজকুমাৰৰ মনত কোতুহল উপজিল। তেওঁ কিন্তু অকণো ভয় নাখালে। অলপ ওচৰ চাপি গৈ তেওঁ গাভৰুৰ লগত অন্তৰঙ্গভাৱে আলাপ পাতিলে। দুয়োৰো কথা দুয়ো ভালকৈ জাছিল।

এই গাভৰুৰেই নাম মদালসা। গন্ধৰ্বৰাজ বিভাবস্বৰ এওঁ চেনেহৰ জীয়াবী। পাতালক্ষেত্ৰ দানৱে ময়া ধৰি গৈ এওঁক স্বৰ্গৰপৰা হৰণ কৰি আনিছে আৰু দানৱৰ লগত বিয়া সোমাবলৈ অমান্তি হোৱাত তেওঁক সেই-ধৰে ঘৰৰ ভিতৰত বন্দী কৰি থৈছে।

মদালসাৰ জীৱনৰ কৰুণ কাহিনী শুনি কুমাৰ ঋতধ্বজৰ অন্তৰ সহানু-ভূতিত গলি গ'ল। তেওঁ মদালসাক সুৱিলে—‘তোমাক মই এতিয়াই ধোৱাৰ ওপৰত তুলি ইয়াৰপৰা পলুৱাই নিব খুজিলে যাবানে?’

মদালসাই আনন্দেৰে সন্মতি দিলে। ৰাজকুমাৰে মদালসাক আলফুলকৈ মোকোলালে আৰু ধোৱাৰ পিঠিত তুলি লৈ বায়ুবেগে চেকুৰ মেলিলে। বাটত পাতালক্ষেত্ৰৰ অহুচৰবৰ্গই ৰাজকুমাৰক দেখি শেনে খেদাখি খেদি নিলে। ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজে কিন্তু সিহঁতৰ সকলোকে শৰেৰে বিদ্ধি পেলাই বৈ পিতৃগৃহত উপস্থিত হ'লগৈ।

অপৰূপ ধুনীয়া ৰাজকুমাৰী এজনীৰে সৈতে ৰাজকুমাৰক তেনে অৱস্থাত দেখি ৰাণী আনন্দ আৰু কোতুহলত তেনেই বিহ্বল হ'ল। ৰাজ্যৰ বুঢ়া-দেখা, ডেকা-গাভৰু, ল'ৰা-ছোৱালী সকলোৱে ৰাজকুমাৰক চাবলৈ লৰি আহিল। ঋতধ্বজৰ ভিতৰতে ৰাজ-হাউলি লোকে লোকাৰণ্য হ'ল।

ৰাজকুমাৰে আতোপান্ত সকলো কথা বিবৰি কলে, আৰু যথাসময়ত মদালসাৰ লগত ৰাজকুমাৰৰ বিয়া হৈ গ'ল। ৰাজ্যৰ মানুহবোৰে তেতিয়া কমলৈ ধৰিলে—‘সোণৰ লগত স্বৰ্গৰ মিলন হ'ল; ৰূপত ৰহণ চৰিল।’

বজা-বাণীৰ এতিয়া আনন্দ চায় কোনে? পুতেক-বোৱাৰীয়েকৰ আনন্দ বেধি তেওঁলোকে পৃথিৱীতেই স্বৰ্গৰ স্থখ অকুতৰ কৰিলে। বজা-প্ৰজা সকলোৰে কাৰণে সপোন-স্থখৰ মায়াপুৰী দিঠকত উপস্থিত হ'ল।

এইবাবে বহুত দিন কাটি গ'ল। এনেতে এদিন ঋষিসকলৰ আশ্ৰমৰপৰা আকৌ ধবৰ আহিল—আশ্ৰমত পুনৰ দৈত্য-দানৱৰ উৎপীড়ন আৰম্ভ হৈছে। এই খবৰত মহাৰাজৰ নিৰ্মল মন চিন্তা ডাৱৰে আৱৰি পেলালে। ধবৰ গৈ বেতিয়া ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজৰ কাণত পৰিল তেওঁ ততালিকে প্ৰমোদ-কাননৰপৰা লৰি আহিল আৰু পিতৃ-মাতৃক নমস্কাৰ কৰি তেওঁ পুনঃ বৈত্যা হমনৰ কাৰণে ঋষিসকলৰ আশ্ৰমলৈ বাবলৈ ওলাল। বজা-বাণীয়ে ৰাজ-কুমাৰৰ মঙ্গলৰ কাৰণে ভগৱানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰি সজল নৱনে ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজক বিদায় দিলে। মদালসায়ো আকুল অন্তৰেৰে ভগৱানক পাটিলে—
'প্ৰভু, মোৰ স্বামীৰ যেন কোনো বিপদ-আপদ নহয়। বিদায়ৰ সময়ত মদালস'ৰ চকুৱেদি দুধাৰি অশ্ৰু বাগৰি গ'ল। ৰাজকুমাৰ ঘেঁৰাত উঠি দূৰত অদৃষ্ট হোৱালৈকে তেওঁ সেইপিনে একেধৰে চাই থাকিল। চাওঁতে চাওঁতেই তেওঁৰ মনৰ নন্দনকাননক বিৰহৰ নিঠুন তাপে ডেইপুৰি মকতুয়িত পৰিণত কৰিলে।

ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজ গ'ল; কিন্তু তেওঁ যোৱাৰেপৰা মদালস'ৰ সোঁ-চকু আৰু আৰু সোঁ-বাহ নাচিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ মন তেনেই অস্থিৰ হৈ পৰিল। বিনা কাৰণতেই চকুৱেদি চকুলো বৰলৈ ধৰিলে। এনেবোৰ অন্তত লক্ষণত তেওঁৰ অন্তৰে প্ৰমাদ গণিলে। তেওঁ স্বামীৰ কল্যাণৰ অৰ্থে ভগৱানৰ ওচৰত সদায় পুৱা-পধূলি আকুলভাৱে প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ ধৰিলে।

গালবন্ধবিৰ আশ্ৰমত বাণ-বিদ্ধ হৈ ম'ৱাবী ৰাক্ষস পাতাল-কেতুৱে প্ৰাণ এৰিলে। পাতালকেতুৰ এজন ভায়েক আছিল—নাম তালকেতু। পূৰ্বে হিবণ্যকক বৰাহকণী বিকুৱে বধ কৰাত তেওঁৰ ভায়েক হিবণ্যকপিপু বিৰবে বিকুৱেবী হৈ উঠিছিল পাতালকেতু স্বৰাত ভায়েক তালকেতুও সেইবাবে ঋতধ্বজৰ শত্ৰু হৈ উঠিল। ঋতধ্বজক বধিবৰ কাৰণে তেওঁ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। কিন্তু বলৰে সেইটো সম্ভৱ নহয়। গতিকে মায়া কৰি তেওঁ মূৰিৰ ভেল ৰবি আহি যমুনাৰ তীৰত আশ্ৰম পাতি বহিল। এইবাৰ দিগ্ভিন হৈ পতুক শালিবলৈ যনতে পাতি এদিন তেওঁ ঋষিৰ বেশত ৰাজনগৰলৈ গ'ল

আৰু তেওঁৰ আশ্ৰমত পুনৰ বান্ধসৰ উৎপাত আৰম্ভ হোৱা বুলি কৈ বজাৰ ওচৰত সহায় ভিক্ষা কৰিলে গৈ। মায়াবী দানৱৰ ছলনা বুজিব নোৱাৰি ৰাজকুমাৰ ঋতুৰজে প্ৰাণৰ প্ৰিয়তমাকো এৰি আশ্ৰম বন্ধাৰ হেতুকে এইফাৰ আকৌ লৰি আহিল।

ঋষিৰ লগত আহি তেওঁ দেখে যে আশ্ৰমত ক'তো একো উৎপাত হোৱা নাই। মূনিবেশী তালকেতুৱে ভালৰি বোলাই কলে —‘ৰাজকুমাৰৰ আগমনৰ বাৰ্তা পাইয়েই বান্ধসবোৰ পলাইছে; আৰু তেওঁ উভতি গলেই পুনৰ সিহঁত আহি আশ্ৰম লগতও কৰিব।’ ৰাজকুমাৰে সেই কথা বিশ্বাস কৰিলে আৰু কিছুদিনৰ কাৰণে আশ্ৰমতে থাকিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

এইদৰে দিনচেকে পাব হৈ গ'ল। এদিন তালকেতুৱে ৰাজকুমাৰক কলে—‘ৰাজকুমাৰ, বহুদিনৰপৰা মোৰ এটা যজ্ঞ কৰিবলৈ বৰ মন আছিল। বান্ধসৰ উৎপাতৰ ভয়ত আশ্ৰম এৰি যাব নোৱাৰা কাৰণে অৰ্ধ-সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নাছিলোঁ।। দক্ষিণা নহলে যজ্ঞ পাতো কেনেকৈ। আপুনি যদি সদয় হৈ আপোনাৰ ভিত্তিৰ মুক্তাহাৰডাল এই ভিখাৰী মূনিক দান কৰে তেনেহলে মোৰ এইফাৰ অভিলাস পূৰ হ'ব পাৰে : নহলে নাই। শাস্ত্ৰমতে এনে দানৰ কাৰণে আপোনাৰ অৰ্থমেধ যজ্ঞ কৰাৰ সমান পুণ্য হ'ব।’

ৰাজকুমাৰে তালকেতুৰ কথাত প্ৰত্যয় মানিলে আৰু নিজৰ ভিত্তিৰ মুক্তাহাৰডাল ঋষিকণী দানৱক দান কৰিলে। হাৰডাল পাই ঋষিয়ে ৰাজকুমাৰৰ হাতত আশ্ৰম বন্ধাৰ ভাৱ দি বজাৰ সজাৰ গোটাৰলৈ তেওঁ বাহিৰ হ'ল। ৰাজকুমাৰেও আশ্ৰমৰ চাৰিওফালে সতৰ্কতাৰে পহৰা দিবলৈ ধৰিলে।

পিছে, মায়াবী বান্ধসে ক'ত হুঁজ কৰিব? তেওঁ ৰাজকুমাৰৰ ভিত্তিৰ মুক্তাহাৰডাল পাই পোনেই বজাৰ বন্ধৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। তেওঁ গৈ তাত কান্দি কান্দি বজাৰ আগত কলে, য়াহাজ, অতি অসহনীয় বাৰ্তা, তাকিছোঁই বুকু ফাটিব খোজে। দানৱসকলৰ লগত হুঁজ কৰোঁতে ৰাজকুমাৰ ঋতুৰজৰ নিধন হ'ল।’ বাতৰিটো শব্দেকতে ৰাজপুৰীত সঘৰি হৈ পৰিল আৰু ৰাজপুৰীত কান্দোৱাৰ বোল উঠিল। ঋষিৰ মুখৰপৰা নিজ কাণে সৰুসৰু ধবৰ শুনিবৰ অভিজ্ঞায়ে মহালসাও কান্দি কান্দি ওলাই আহিল। ঋষিৰ সজল নয়নে সজলো ধবৰ পুনঃ মহালসাৰ আগত বিবৰি কলে আৰু ৰাজ-

কুমাৰৰ ডিঙিৰ হাৰডালকে চিন-স্বৰূপে তেওঁৰ হাতত দি বেজাৰ মনেৰে তেওঁ উভতিল।

স্বামী-বিয়োগৰ নিষ্ঠুৰ বাতৰি পাই মহালসা আৰু হিৰে থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ কিছুপৰ হিয়াধুনি কান্দিলে আৰু তাৰ পিছত স্বামীৰ সহগামিনী হোৱাই পতিব্ৰতা নাৰীৰ স্বৰ্গব্য বুলি তাৰি এগুৰা প্ৰকাণ্ড জুই ধৰি লৈ তাতে নিজৰ বেহ বিসৰ্জন দিলে। ৰাজপুৰী শোকসাগৰত তেনেই বুৰ গ'ল।

যমুনাৰ পাৰলৈ উভতি আহি তালকেতুই দেখে যে ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজে তেতিয়াও লঘতনে মূৰিৰ আশ্ৰয় বন্ধা কৰি আছে। সি ঋষিৰ বেষণত প্ৰথমে আশ্ৰমৰ কুশল-মঙ্গল শুনিলে আৰু তাৰ পিছত কলে—‘আপোনাৰ অল্পগ্ৰহত এতিয়া আশ্ৰম দৈত্য-দানৱৰ উৎপীড়নৰ পৰা বন্ধা পৰিছে। এই অৱস্থাত মই নিশ্চিত মনে বজা কৰিব পাৰিম। মোৰ আৰু ভয় নাই। আপুনি বহুতদিন আশ্ৰমতে থাকিল। এতিয়া আপোন ৰাজ্যলৈ উলটি যাককগৈ। আকোঁ কেতিয়াবা যদি কিবা বিপদ-বিঘিনি হয়—তেনেহলে আপোনাক শীঘ্ৰে খবৰ দিম গৈ।’

ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজে তেতিয়া ঋষিক প্ৰণাম জনালে আৰু বিদায় লৈ তেওঁ ঘৰলৈ উভতিল। ঘৰ পাই যি দেখিলে, যি শুনিলে তাত তেওঁ মৰ্মাহত হ'ল। শ্ৰিয়তমা পত্নী মহালসাৰ বিয়োগ বাতৰিত তেওঁ ধৈৰ্য্য ধৰি থাকিব নোৱাৰিলে, মুৰ্ছা গ'ল।

ৰজাঘৰীয়া বেজ-কবিৰাজসকলৰ অশেষ যত্নত ৰাজকুমাৰে সংজ্ঞা লাভ কৰিলে স'চা, কিন্তু তেওঁ তেনেই বলিষ্ঠাৰ নিচিনা হ'ল। খোন্ধু-বোৱাত তেওঁৰ একো কচি নোহোৱা হ'ল; শ্বিষ্টা-উৰাৰ তেওঁ লাক-পাক এৰিলে; বাং-ধেমালিৰ নামকেই শুভুনাত পৰিল। হাংহুনিয়াছেই তেওঁৰ সৰী আৰু সকল হৈ পৰিল। বিবাহ বেজাৰতে দিনবোৰ যাবলৈ ধৰিলে।

সেই সময়ত অস্ত্ৰ এখন দেশত নাগৰাজ নায়েৰে এজন ৰজা আছিল। ৰাজকুমাৰ ঋতধ্বজৰ পিতৃৰ লগত তেওঁৰ বৰ বন্ধুত্ব। সেই বন্ধুত্বৰ কাৰণেই ঋতধ্বজক তেওঁ নিজৰ পুত্ৰৰ দৰে জ্ঞান কৰিছিল।

শাগৰাঙে ৰাজকুমাৰৰ এনে হৃদ্যৰ কথা শুনি মৰ্মাস্তিক বেজাৰ পালে। তেওঁ ষ্টনত ইমানেই শোক পালে যে ৰাজ্যভাৰ মন্ত্ৰীৰ ওপৰত দি তেওঁ

অৰণ্যলৈ গৈ কঠোৰ তপস্বী আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ তপস্বীত তুই হৈ
এদিন স্বয়ং মহালসাৰ আহি তেওঁৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল।

শিৱই তেওঁক বৰ দিবলৈ ওলাল। তেতিয়া বজাই কলে, 'ব্ৰহ্ম, ব'ল-
কৈয়ে যদি আপুনি মোক বৰ দিব খুজিছে তেনেহলে এনে বৰ দিব্বক
যাতে মই মহালসাক মোৰ জীয়াবীৰূপে পাওঁ। আৰু অকল সেয়ে নহয়;
বৃত্ত্যৰ ঠিক আগতে তেওঁ যি ৰূপযৌৱনত আছিল—ঠিক সেই অৱস্থাতে
পাওঁ।'

মহাৰেবে কলে—'মহালসাৰ প্ৰাণৰ বিনা তুমি মৃতকৰ কাৰণে বিয়া পিত্ত
এটা খাই পেলাবা। তেতিয়া তোমাৰ সোঁ-কাণেদি মহালসাৰ জন্ম হ'ব।
এবাৰ মৰা কাৰণে তেওঁ আগৰ ৰূপ-যৌৱন লৈ নাবীৰ গৰ্ভত জন্ম লাভ
কৰিব নোৱাৰে।'

যথাসময়ত বজা নাগৰাজে শিৱগোসায়ে কোৱামতে পিত্ত খালে আৰু তেওঁৰ
সোঁ-কাণেদি ৰূপমাকৰিব হৰে অকণমান মহালসাৰ জন্ম হ'ল। মাটিত পৰি
মুহুৰ্ত্তে মুহুৰ্ত্তে মহালসা বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে আৰু চাই থাকোঁতেই তেওঁ
আগৰ ৰূপ-যৌৱনত ভৰি দিলে। বজাই তেওঁক আলফুলকৈ নিজৰ ৰাজ্যলৈ
নি কোনেও নজনা কৈ এটা সৰু ঘৰত ধলে। বজাৰ এই কাৰ্য্যৰ কথা
আনকি তেওঁৰ ঘৰৰ ল'ৰা-ত্ৰিৰোতায়ো একো গম নাপালে।

মহাৰাজ নাগৰাজে এদিনাখন কুমাৰ প্ৰতাপজক তেওঁৰ ৰাজ্যলৈ যাতি
পঠিয়ালে। কুমাৰৰ মাক-বাপেকে ভাবিলে—হ'ব দেশত ফুৰি-চাকি আহিলে
ল'ৰাৰ মনৰ গতি পৰিবৰ্ত্তন হ'ব পাৰে। সেই কাৰণেই তেওঁলোকে ৰাজকুমাৰক
বন্ধু-বান্ধৱৰ লগত তেওঁলোকৰ পুৰণি বন্ধু নাগৰাজৰ ৰাজ্যলৈ যাবলৈ বৰকৈ
কলে। পিত্ত-মাতৃৰ কথা মানি ৰাজকুমাৰৰ গ'ল—কিছ তেওঁৰ মন ছলে
তেতিয়াও উদাস, সংসাৰৰ কাজ-কামলৈ তেতিয়াও তেওঁৰ সন্মিলি মন-কাথ
নাই।

নাগৰাজে ৰাজকুমাৰক বৰ আদৰ-লাহৰকৈ ৰাখিলে। এদিন ছপৰীয়া
ৰাজকুমাৰৰ খোৱা-বোৱা শেষ হ'লত নাগৰাজে তেওঁক কলে—'বোণা ৰক্ত-
ধ্বজ, তুমি মোৰ বন্ধুৰ পুত্ৰ। সেই কাৰণেই তুমি মোৰো পুত্ৰৰ হৰে।
তোমাৰ এনে উদাসীন দেখিলে আমাৰ অন্তৰ ভাগি যাব খোজে। কোৱা
তুমি থাক কি পালে স্বৰী হবা?'

ৰাজকুমাৰে কলে—‘মহাৰাজ, আপোনাৰ সহায়ভূতিৰ বাবে মই আপোনাৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ। কিন্তু জগতত এনে একো বস্তু নাই যি আৰু মোৰ অভাব হেৰোৱা স্তৰ ঘূৰাই আনিব পাৰিব।’

ৰাজকুমাৰৰ বন্ধু এজনে কলে—‘মহাৰাজ, মহালসাক নাপালে ৰাজকুমাৰ কোনো প্ৰকাৰেই সম্পূৰ্ণ স্থখী নহয়। গতিকে আপুনি সেই আশা এৰি দিয়ক। ওপৰানে তেওঁক সহায় নকৰিলে কোনে সহায় কৰিব?’

বজাই কলে—‘যি মৰিছে তেওঁক কেনেকৈ পোৱা যাব? অৱশ্যে যাদুৰ বলত তেওঁক কোনোবাই দেখিব পাৰে, কিন্তু পাব কেনেকৈ?’ ৰাজকুমাৰে টপৰ কৰি কলে—‘মহালসাক খন্তেকৰ কাৰণে বেথা পালেও মোৰ শোক কিছু পাতালিব। যাদু বিজ্ঞাৰ দ্বাৰা যদি কোনোবাই তাকে কৰিব পাৰে তেন্তে মোৰ প্ৰাণে কিছু শান্তি পাব।’

বজাই কলে—‘যাদুবিজ্ঞা চাব খুজিছা যদি বাক দুমি মোৰ লগত আহ।’ এইবুলি বজাই কুমাৰক নি মহালসা থকা ঘৰৰ দুৱাৰখন মুকলি কৰি দিলে। ৰাজকুমাৰে মহালসাক দেখি কাৰো একো হকাবধালৈ কাণ নকৰি পোনে পোনে তেওঁক সাৰটি ধৰিলে গৈ। তাৰ পিছত তেওঁ বজাৰপৰা সকলো কথা শুনি বজাক সাটোৱা প্ৰণাম জনালে আৰু তেওঁৰপৰা বিদায় লৈ নিজৰ ৰাজ্যলৈ উলটিল।

ৰাজকুমাৰৰ মাক-বাপেকে ৰাজকুমাৰক মহালসাৰ লগত তেনেকৈ ঘৰলৈ উভতি অহা দেখি সপোন দেখাৰ দৰে হ’ল। পিছত বজা ৰাজকুমাৰৰপৰা সকলো কথা শুনি বজাই তেওঁৰ বন্ধু নাগৰাজৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতাত চকু লোৱা দিলে।

ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিছত বজা বৰ্গী হ’ল। প্লুতধ্বজে পিতৃদেৱতাৰ শ্ৰেষ্ঠ-কাৰ্য্য সমাধা কৰি স্তূথেৰে ৰাজ্য চলাবলৈ ধৰিলে।

জন্ম-মৃত্যুৰ যৱনিকা ভেদ কৰিব পাৰিলে জীৱনৰ মাধুৰ্য্যও বহুখিনি হ্ৰাস পায়। মহালসাই শিৱৰ দৰত পুৰুষৰ লভিছিল যদিও জন্ম-মৃত্যুৰ ইপাৰ বিশাৰদ কথা তেওঁৰ মনত বৈ গ’ল। পুৰুষজন্মৰ কথা বাব মনত থাকে তেওঁক শাস্ত্ৰত জ্ঞাতিদৰ ধোলে। পুৰুষ জন্মৰতে এইপ্ৰকাৰ জ্ঞাতিদৰতা জ্ঞান কৰিছিল। সেই কাৰণেই তেওঁ সংসাৰত থাকিও সংসাৰৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণভাৱে উৰাগীন হব পাৰিছিল।

মৰালসাবো সেয়ে হ'ল। জন্ম-মৃত্যুৰ বহুত ভেদ কৰি তেওঁ প্ৰকৃত জ্ঞান লাভ কৰিলে। তেওঁৰ বক্তাব গাভীৰ্য্য বাঢ়িল। সকলোৱে ভাবিলে বয়সৰ সন্মিলনে তেওঁৰ এই পৰিবৰ্ত্তন ঘটিলে।

মৰালসাই এতিয়া সকলোকে সংসাৰৰ অস্থিৰতাৰ কথা উপদেশ দিয়ে। সংসাৰৰ প্ৰতি বিবাগ ভাব তেওঁৰ কাৰ্য্যত ফুটি উঠিবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে বহুত দিন যোৱাত মৰালসাৰ এটা ল'ৰা উপজিল। বজাই ল'ৰাৰ নাম ৰাখিলে বিক্ৰান্ত। ৰাণীয়ে ল'ৰাৰ নাম শুনি কিন্তু অলপ হাঁহিলে। সেই হাঁহিব অৰ্থ হলে কোনেও বুজিব নোৱাৰিলে।

বিক্ৰান্ত লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিল। বজাৰ মনত তেতিয়া অপাৰ আনন্দ। এদিন বিক্ৰান্তই কিকা কাৰণত কান্দি আছিল। ৰাণীয়ে পুতেকক সান্ধনা দিবৰ কাৰণে কলে—‘বাহা, তুমি কিয় কান্দিছা? তোমাৰ ভয় কিহৰ? তোমাক কোনেও একো কৰিব নোৱাৰে। তোমাৰ এই শৰীৰটো আচলতে তোমাৰ নহয়। তোমাৰ নিজৰ বস্তু আত্মাটোহে। আত্মাৰ জন্ম নাই, মৰণ নাই, গতিকৈ তাৰ দুখ সুখো নাই। তোমাৰ ভেতৰে দুখ কিহৰ বাবে? তুমি আনন্দময়, তুমি চিৰন্তন।’

বিক্ৰান্তই কান্দিবলৈ এবিলে। ডাঙৰ হ'লত তেওঁ মাকৰ ওচৰত আত্মাৰ অবিদ্যমানতাৰ বিষয়ে উপদেশ লবলৈ ধৰিলে। মাকৰ উপদেশ শুনি শুনি বিক্ৰান্তৰ সংসাৰৰ প্ৰতি বিবাগ ভাব আহিল আৰু চাওতে চাওতে এদিন তেওঁ ৰাজপুৰী এৰি ব'ৰাগী হৈ বনলৈ গুচি গ'ল।

ইয়াৰ পিছত এজন এজনকৈ বজাৰ আৰু দুজন পুত্ৰ উপজিল। বজাই সিহঁতৰ নাম ৰাখিছিল—ক্ৰমে সুবাহ আৰু অৰিন্দয়। কিন্তু কি কপালৰ ফল, ৰাণী মৰালসাৰপৰা ভাগ্যৰ বিষয়ে উপদেশ লভি ৰাজাৰ ই দুজন পুত্ৰও এজন এজনকৈ য'ব এৰি গুচি গ'ল।

তেতিয়াটো বজাই ৰাণীৰ কাৰ্য্যত একো হকা-বধা কৰা নাছিল। ৰাণীৰ সেই সময়ত আৰু এটি পুত্ৰ উপজিল। এইবাৰ ৰাণীয়ে নিজে পুত্ৰৰ নাম ৰালে অলৰ্ক। অলৰ্ক শব্দৰ এটা অৰ্থ পগলা-কুকুৰ।

বজাই ভাবিলে ৰাণীয়ে এইবাৰ পুত্ৰৰ নাম নিজে দিলে! তাত আশঙ্কিত কবিলগীয়া একো নাই। কিন্তু আগৰ দৰে তেওঁ শিশুক শিকা দিবলৈ ধৰিলে হয়তো ইয়োটো পুত্ৰ হেৰুৱাব লাগিব। সেই ভাবি তেওঁ ৰাণীক অজ্ঞবোধ

কৰি কলে—এইবাৰ যেন তেওঁ পুতেকক কোনোপ্ৰকাৰ উপদেশ নিৰ্ধাৰে।

বাণীও মাস্তি হ'ল। বজাই পুতেকক উপযুক্ত শ্ৰুত্ব হাতত সঁপি দি পাৰ্থিব মান-গৌৰৱ, ধন-বস্তু, ৰাজ্য-শাসন আদিৰ বিষয় শিকা দিয়ালে। অলৰ্ক ডাঙৰ হৈ আঠি ঘোৱনত ভৰি দিলত বজাই তেওঁক বিয়া কৰাই দিলে আৰু এদিন অভিষেক পাতি ৰাজকাৰ্য্য পুতেকৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিলে। বৃদ্ধ বয়স উপস্থিত হ'লত এদিন মহাৰাজ শ্মশানভূমি আৰু তেওঁৰ বৃদ্ধা পত্নী মৰালসা দুয়ো পুতেক-বোৱাৰীয়েকৰপৰা বিদায় লৈ বানপ্ৰস্থ গ্ৰহণ কৰি হাবিলৈ গুচি গ'ল।

বিদায়ৰ সময়ত মৰালসাই পুতেক অলৰ্কক মাতি নি আঙঠি এটা দি কলে—'বোপা, সংসাৰত আঁলৈ-আহকাল, বিপদ-বিঘিনি বহুত আছে। যেতিয়া তুমি সংসাৰৰ জালা-যন্ত্ৰণাত জলাফল হোৱা, তেতিয়া এই আঙঠি-টোলৈ মন দি চাবা। তাত তোমাৰ কাৰণে সঞ্জীৱনী মন্ত্ৰ দিয়া আছে।'

বহুত দিন বোৱাৰ পিছত বজা অলৰ্কৰ পুত্ৰ-পৌত্ৰাদি হ'ল। শৰীৰত বাৰ্দ্ধক্যই দেখা দিলে। সংসাৰ তেওঁৰ কাৰণে দুখৰ কাৰাগাৰ যেন বোধ হবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া তেওঁৰ মাকৰ উপদেশলৈ এদিন হঠাৎ মনত পৰিল। তেওঁ মাকে দি বোৱা আঙঠিটো ঘূৰাই-পকাই মন দি চাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ চকুত পৰিল কিছুমান সৰু সৰু আখৰত লিখা কথা। তেওঁ যত্নেৰে সেইবোৰ পঢ়িলে। তেওঁৰ তেতিয়া জ্ঞান-চকু মেল খালে। তেওঁৰ আত্মাৰ বিষয়ে জ্ঞান উপজিল। গতিকে সংসাৰৰ য়েৰ-পাকত আৰু বেছি দিন সোমাই থকা অল্পচিত্ত বিবেচনা কৰি ৰাজ্যতাৰ পুতেকৰ হাতত পোহাই দি শিড়্-মাতৃৰ পথ অনুসৰণ কৰিলে।

বাণী মৰালসাৰ সংস্পৰ্শত বিয়েই আছিল তেৱেঁই আত্মাৰ বিষয় অমূল্য জ্ঞান লাভ কৰিব পাবিছিল। জ্ঞানৰ মহিমা এনেকুৱাই। বাণী মৰালসাই যি জ্ঞান-উপদেশ দি গৈছিল তাকে লৈ হিন্দুৰ পণ্ডিত শাস্ত্ৰ পুৰাণৰ এছোৱা বচিত হৈছে।

মৰালসাৰ কাহিনী মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণত আছে। দ্বায়ী বিবেকানন্দই আমেৰিকাত বিবোৰ ধৰ্ম্মবাণী প্ৰচাৰ কৰিছিল তাৰ মাজতে মৰালসাৰ কাহিনীও কাণ্ডকণাৰ ছলেৰে বৰ্ণনা কৰিছিল।

ফেটী-সাপৰ জহিংসা ধৰ্ম

এখন হাবিৰ এটা ফেটী-সাপ বাস কৰিছিল। সাপটো বিনত চৰি ফুৰে আৰু বাতি হলে গাঁতত সোমাই আৰাধ কৰি পোহে। তাৰ ইমান বিষ আছিল যে খোটমৰা যাজ্ঞে ৰাজহ-গৰু সকলো চলি পৰিছিল। তাৰ ভয়ত সেই হাবিৰ দাঁতিলৈকে কোনো ৰাৱলৈ সাহ নকৰিছিল। গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে তাক বেথি দূৰতে বিদূৰ হৈ পলাই প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিছিল।

এদিন এটা সন্ন্যাসী সেই নিম্নেদি গৈ আছিল। গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে সন্ন্যাসীক বেথি কলে—‘সাদুবাৰা, সেইনিমে দাৰাৰ। হাবিৰ দাঁতিলৈ এটা ভয়ঙ্কৰ ফেটী-সাপ আছে। সি ৰাজহ-গৰু তাৰ ওচৰলৈ গলে শোনেই দ্বাইল কৰে।’ সন্ন্যাসীয়ে কলে—‘আমি সন্ন্যাসী ৰাজহ। হাবিয়ে বনে ঘূৰি ফুৰে। কাৰো অগ্ৰা-অপকাৰ নকৰে। আমাক নো কিয় সাপে ক'মুৰিব? কামু-বিব খুজিলেও আমাৰ যন্ত আছে নহয়।’ ইয়াকে কৈ হাঁহিমুখে সন্ন্যাসী আগুৱাই গ'ল।

সন্ন্যাসী গৈ হাবিৰ ওচৰ পোৱাৰ লগে লগে ফেটী-সাপে ফেট তুলি সন্ন্যাসীলৈ চোচা ললে। সন্ন্যাসীয়ে ওপৰলৈ হাত তোলোৱা লগে লগে সি ধমকি ববলৈ বাধ্য হ'ল। গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে দূৰবৰণা এই ঘটনা চাই আছিল। সন্ন্যাসীয়ে সাপৰ লগত কিবা কথা পাতিলে আৰু তাৰ পিছত হাবিৰ মাজেৰে তেওঁ নিজৰ গন্তব্য স্থানলৈ গুচি গ'ল। ফেটী-সাপটোৱে ফেট নমাই অহা বাটেৰে চোচৰি গৈ পুনঃ গাঁতত সোমাল।

সেই দিন ৰবি সাপটো তেনেই মিৰ্জু হৈ পৰিল। গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে আজি এথোজ, কান্দিবলৈ দুখোজকৈ হাবিৰ ওচৰলৈ সাহ কৰি ল'ৰালৈ ধৰিলে। শেহত সিহঁতে সাপটোক লুপুৰি ভয় বকবা হ'ল। অকল পেৰে বহু, সাপটোক বেঙৰত ধৰি টানি, তাৰ গাললৈ শিলপুটি বুলিয়াই আদি-বান্ধা-প্ৰকাৰে তাক অভ্যাচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। বেজেবা-সাপটোৱে গৰখীয়া ল'ৰাহঁতৰ ভয়ত পলাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে। শেহত এনে হ'লগৈ যে সি আহাৰ বিচাৰি খাব নোৱাৰাত পৰিল। গৰখীয়া ল'ৰাৰ ভয়ত গাঁতত

ভিত্তবতে পৰি থাকি শুকাই-শীণাই গ'ল।

অন্ত এদিন সেই সন্ন্যাসীজন সেই পিনেদি যাওক। তেওঁ সাপটোক বাহিৰত নেদেখি মাতিবলৈ ধৰিলে। সন্ন্যাসীৰ মাত শুনি সাপ ওলাই আহিল। সন্ন্যাসীয়ে তাৰ অৱস্থা দেখি হুথিলে—‘বৎস, তোমাৰ ভাল নে? এনেকৈ লেবেলি গ'ল। কিয়? মই শিকোৱা মতে তুমি কাম কৰিছিলানে?’ সাপে কলে—‘হয় শুকদেৱ; আপুনি কোৱামতে মই অহিংস-মন্ত্ৰ যদি সেই দিন ধৰি জীৱ হিংসা কৰা নাই। গছৰ পাত খাই আছে। মাছ-পৰুৱা কাকো খুঁটিওৱা নাই। তাতে ছল পাই এই গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে মোক মাৰি-ধৰি নগুৰ-নাগতি কৰিব লাগিছে। সিহঁতৰ ভয়ত মই দিনে-নিশাই এতিয়া গাঁততে সোমাই থাকোঁ।’

সন্ন্যাসীয়ে কলে—‘মই তো তোমাক আহাৰ খাবলৈ হাক দিয়া নাছিলোঁ। মই কেৱল অনাহকত জীৱ-হিংসা নকৰিবলৈ শিকাইছিলোঁ। মাছ-পৰুৱা তোমাৰ আহাৰ নহয়। তথাপি তুমি আগতে মাছ-পৰুৱা অলপ বধ কৰিছিল। মই তোমাক তেনে ধৰণৰ জীৱ-হিংসা কৰিবলৈহে বাধা দিছিলোঁ। আক এই ছুট গৰখীয়া ল'ৰাবোৰক নো তুমি ভয় খুৱাবও নোৱাৰানে? তুমি জানো ফণা তুলি দিহঁতক খুঁটিব খুজি ফোঁচফোঁচাই ভয় খুৱাইছিল।’ সাপে কলে—‘নাই।’

সন্ন্যাসী—‘কিয়? মই জানো তোমাক ফোঁচ-ফোঁচ কৰিবলৈও বাধা দিছিলোঁ? এতিয়াৰপৰা তুমি ফোঁচ-ফোঁচ কৰি সিহঁতক ভয় খুৱাবা আৰু সৰু সৰু প্ৰাণী ধৰি ভক্ষণ কৰিবা।’

সেইদিন ধৰি সাপে তাকে কৰিবলৈ ধৰিলে। গৰখীয়া ল'ৰাহঁতে দেখিলে যে কেটা সাপ আকো পূৰ্বৰ কেটা সাপ হ'ল। মাছ-পৰুৱা গুলেই ফেট তুলি ফোঁচ-ফোঁচাই উঠে। ভয়ত সিহঁত ভাৰ ওচৰলৈ নোযোৱা হ'ল।

সন্ন্যাসীয়ে আকো এদিন সেইদিনেদি বাৰ্ঙতে সাপৰ থবৰ লবলৈ ইচ্ছা কৰি ভাক মাতিলে। সাপটো ওচৰলৈ অহাত তেওঁ হুথিলে—‘ভয়, পিছে মই শিকোৱামতে কাম কৰিছিলানে? এতিয়া কেনে পাইছা?’ সাপে কলে—‘হয়, শুকদেৱ। আপোনাৰ অহিংস-মন্ত্ৰৰ দ্বাৰা মই এতিয়াহে পাইছোঁ। গৰখীয়াবোৰে মোক এতিয়া আগবঢ়বে ভয় কৰে। মই কাৰো একো অশুভকো কৰা নাই। মোৰ শৰীৰে এতিয়া জ্বলি।’

সন্ধ্যাসীয়ে ক'লে—‘এৰা, ফেট-ফেট কৰিবা কিন্তু হুখুঁটিবা। নিজৰ জীৱন বন্ধা প্ৰথম কৰ্তব্য; জীৱ-হিংসা নকৰাটো দ্বিতীয় কৰ্তব্য বুলি ধৰি লৈ চলিবা।’

ইয়াকে কৈ সন্ধ্যাসীয়ে নিজৰ বাট ললে।

—০—

কাৰ্ত্তিক-গণপতিৰ অধিষ্টাত্ৰি

গণেশ আৰু কাৰ্ত্তিক দুয়ো ককাই-ভাই। দুয়োৰো পিতাক সদাশিৱ আৰু মাক পাৰ্বতী। পাৰ্বতীৰ অনেক নাম। তেওঁকে উমা, অন্নপূৰ্ণা, জগদ্ধাত্ৰী, আত্মশক্তি, ভগৱতী আদি নামত জনা যায়।

কৈলাসত এদিন ভগৱতীয়ে হুই গুতেকক কাষত লৈ আনন্দ মনেৰে গল্প-গুজব কৰি বহি আছিল। তেওঁৰ ডিঙিত এডাল হুলৰ মালা ওলমি আছিল। তাকে দেখি গণেশে কলে—‘আই, মালাডাল তুমি মোক পিন্ধাই দিয়াচোন। এইডাল পিন্ধি মই এবাৰ নন্দন-কাননত এপাক ঘূৰি আহোঁনৈ।’

কাৰ্ত্তিকে মাত লগালে—‘বাৰা তুমি কেনে অশোভন কথা কৈছা। মাৰাৰে তুমি কি কৰিবা? এই মালা তোমাৰ মূৰত ভাল নেদেখিব। ইয়াক পিন্ধি যদি মই মোৰ ধুনীয়া ময়ূৰটোত উঠি ব্ৰহ্মাণ্ডখনত এপাক ঘূৰি আহোঁ তেন্তেহলে সকলোৱে মোলৈ চাই বা: বা: দিব। গতিকে মা, তুমি মালাডাল মোকহে দিয়া।’

দুয়োৰো এনে উত্থান-উত্থান লগা দেখি ভগৱতীয়ে কলে—‘বাক তোমা-লোক দুয়ো একে সময়তে ৰাজ্য কৰি বিশ্বজ্ঞাও ঘূৰি আহা। বিয়ে আৰ্হি আগে মোৰ আগত উপস্থিত হবাহি, সিহঁতই মালা পাবা।’ কোৱা বাজে কাৰ্ত্তিকে তেওঁৰ বাহন ময়ূৰক ইন্দ্ৰিত বিনে আৰু ময়ূৰ আৰ্হি তেওঁৰ ময়ূৰত আঠুইল দিয় হ'ল। গণেশও তেওঁৰ বাহন এন্দুৰটোকে আনি

মাকৰ ওচৰত হাজিৰ কৰিলে। মাকে 'তোমা'লোকে এতিয়া যাত্ৰা কৰা' বুলি কবহে পালে—কাৰ্ত্তিকে পোনেই ময়ূৰত লাফমাৰি উঠিল আৰু হো-হোকৰে গুচি গ'ল।

গণেশে ভাবিলে—কথা বিষয়। মোৰ ইন্দুৰে ময়ূৰক কেনেকৈ চেৰ পেলাব? বাক এটা উপায় উলিওৱা যাওক। ইয়াকে ভাবি তেওঁ মাকৰ চৰণত ভক্তিভাৱে সেৱা জনালে। মাকেও তেওঁক আশীৰ্বাদ দিলে। তাৰ শিহৃত গণেশে এন্দুৰটোত লাফমাৰি উঠি লৈ গহীন-গভীৰভাৱে মাক ভগৱতীৰ চাৰওফালে এবাৰ ঘূৰি আহি পুনঃ আগৰ ঠাইত হাতযোৰ কৰি থিয় হৈ ব'ল। মাকে নে'যোৱা কিয় বুলি কোৱাত তেওঁ কলে—'বাতা, মোৰ বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড পবিত্ৰত্বশেষ হ'ল।' মাকে কলে—'তুমি যেখন নগ্নলায়ে।' গণেশে তেতিয়া কবলৈ ধৰিলে—'আই, তোমাক জানো জগতে আত্মশক্তি ভগৱতী বুলি পূজা নকৰে? তোমাৰপৰাই এই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সৃষ্টি। সেইবাবে তোমাক সাৱিত্ৰী নামেৰেও জনা যায়। আকৌ তুমি সংসাৰধন ধৰি আছা কাৰণে তোমাক লোকে বোলে—আই ধৰিত্ৰী। তুমিয়ে সমস্তৰে দুখ-শোক, জালা-যজ্ঞণ আদি হৰণ কৰা বাবে তোমাক সকলোৱে প্ৰায়জীও বোলে। তুমিয়ে সৃষ্টিৰ আদি আৰু তোমাতেই এই সৃষ্টি লয় হব। এতেকে তোমাক প্ৰদক্ষিণ কৰিলে—বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড 'প্ৰদক্ষিণ' কৰা নহব জানো?' মাক ভগৱতীয়ে পুতেকৰ এনে মৰমলগা অৰ্থত যুক্তিপূৰ্ণ কথা শুনি মনত বৰ আনন্দ পালে।

এনে সময়তে বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড ভ্ৰমণ কৰি কাৰ্ত্তিক মাকৰ ওচৰত ওলালহি। তেওঁ দাবাক গণেশক তাতে দেখি কলে—'কি হ'ল দাৰা, তুমি যেখন ব'লত পৃষ্ঠভঙ্গ দিলা? মাতা তোমাক নালাগে নেকি?'

গণেশে কলে—গণেশৰ পৰাজয় ক'ত আছে? নহলে লোকে তেওঁক বিৱিৰিণাশন, সিদ্ধিহাতা আদি নামত পূজা কৰিবনে? যই ব্ৰহ্মাণ্ড ভ্ৰমণ শেষ কৰিলোৱে।' কাৰ্ত্তিকে জানে যে গণেশে কেতিয়াও মিছা কথা নকয়। তেওঁ তেতিয়া বিমোহিত পৰিল। হতভয় হৈ তেওঁ মাকক কলে—'আই, যই একো বুজা নাই। তুমি তেন্তে মাতা দাবাকৈ দিবা যেকি?'

মাক ভগৱতীয়ে গণেশৰ যুক্তি কাৰ্ত্তিকক বুজাই কলে। কাৰ্ত্তিকে 'কথাটো ভাবি চাই দাবাক' গণেশৰ যুক্তি নশৰণি নোৱাৰিলে। জয়-হাজ্ঞ গণেশৰ মৰতেই পৰিল।

শ্রোপদীৰ দৰ্শচূৰ্ণ

পঞ্চ পাণ্ডৱৰ একে গৰাকী পত্নী আছিল, নাম শ্রোপদী । শ্রোপদীৰ মনত এটা অহঙ্কাৰ আছিল - তেওঁ বৰ ডাঙৰ সতী । জগদীশ্বৰ কৃষ্ণও তেওঁৰ বশ । তেওঁৰ সমান ভাগৱতী কোনো নাই ।

ইফালে অভৰ্থাৰী ভগৱান কৃষ্ণই এই অহঙ্কাৰৰ কথা নজনাই নাছিল । সেই কাৰণে তেওঁ শ্রোপদীৰ দৰ্শচূৰ্ণ কৰিবলৈ এদিন মনতে পাঙিলে ।

তেতিয়া পাণ্ডৱসকল পাশাত হাবি বনে বনে ঘূৰি ফুৰিছিল । এদিনা-খন পাণ্ডৱসকল আৰু শ্রোপদীয়ে হাবিৰ মাজত ফুৰি ফুৰি গৈ এখন বৰ বিতোপনৰ আশ্ৰম দেখিলে । আশ্ৰমত নানা প্ৰকাৰ গছ আছিল, কিন্তু আচৰিত কথা এই যে এজোপা ভামত বাহিৰে অইন গছবোৰত হলে ফ'তো এটাও ফল নাছিল । সেই আমজোপাতো আম লাগিছিল মাত্ৰ এটা । ডাঙৰ, ধুনীয়া আম, কিন্তু মাজ এটা ।

আশ্ৰমৰ ওচৰ পোৱাত পোনেই শ্রোপদীৰ চকু গৈ আমত পৰিল । তেওঁ আমটো পাৰি আনি দিবলৈ অজুৰনক কুটুৰিবলৈ ধৰিলে । মহাবীৰ অজুৰনে প্ৰিয়তমা পত্নী শ্রোপদীৰ অহুন্নয়-বিনয় এবাব নোৱাৰি এপাট লৰেৰে আমটো পাৰি আনি শ্রোপদীৰ হাতত দিলেহি । শ্রোপদীয়ে তেতিয়া আমটো নাথাই মৰমতে ৰাখি ধলে । শ্রোপদীৰ সৈতে পাণ্ডৱসকল বনৰ বাৰিডে জিৰণিলৈ বহিল ।

এনেসময়তে বহুমনি কৃষ্ণ তেওঁলোকৰ মাজত ওলালহি । বনত থাকোঁতে ভক্ত পাণ্ডৱসকলক তেওঁ মাজেসময়ে এইদৰে দেখা দি নানা উৎসাহ বাগিৰে তেওঁলোকৰ বনবাসৰ কষ্ট লাঘৱ কৰিছিল । সেইদিনা তেওঁ শ্রোপদীৰ হাতত আমটো ৰেখি ধলে - 'হায় হায়, কি অকাৰ্য্য কৰিলি ? খবৰ আশ্ৰমৰপৰা আমটো কিয় পাৰি আনিলি ?' এইখন মহামুনি সন্দেহানিৰ আশ্ৰয় । শ্লথিক তপস্ব প্ৰভাৱত এই আশ্ৰম সৰাৱ জামবৰীয়া হৈ থাকে, আৰু এজোপা আমক নিতৌ এটাকৈ মাজ জাম লাগে । শ্লথিয়ে ব্যক্তি-পুৰা তই উঠি আন তৰ্ণ কৰি হুত তপস্বা কৰিবলৈ যায় আৰু গধুনি

হলে আশ্ৰমলৈ উভতি আহে। গছত সৰায় বাতিপুৰা এটামাজ আৰ
লাগে আৰু দিনটোৰ ভিতৰত বাঢ়ি গৈ সন্ধ্যা লগাৰ লগে লগে সি পকে।
ঋষিয়ে তাকে মাথো আঁহাৰ কৰে; তাকে ঋষিয়ে তেওঁ জীৱন ধাৰণ কৰে।
আজি ঋষি আহি আম নেদেখিলে নিশ্চয় তোমালোকক শাপি ভয় কৰিব।’

কথা শুনি পাণ্ডৱসকলৰ মুখ শুকাই আমঠু যেন হ’ল। ভয়ত বিবৰ্ণ
হৈ যুধিষ্ঠিৰে কৃষ্ণক কলে—‘হে বিপদভঞ্জন কৃষ্ণ! রাবে বাবে বিপদত তুমি
তোমাৰ ভৃত্য পাণ্ডৱসকলক বন্ধা কৰি আছা। এই মহাশঙ্কটতো তোমাত
বিনে পাণ্ডৱসকলৰ সহায় আৰু কোনো নাই। হে পতিতপাৰম, তুমি তোমাৰ
দীসাহুদাস পঞ্চপাণ্ডৱ আৰু বাজসেনীক আজি এই ঘোৰ বিপদত পৰিভ্ৰম
কৰা প্রভু!’

যুধিষ্ঠিৰৰ কথাত শ্ৰীকৃষ্ণ অলপ গহীন হৈ পৰিল। তেওঁ তেতিয়া কবলৈ
ধৰিলে—‘ধৰ্মৰাজ, গছৰপৰা পাবি অনা আম পুনঃ গছত লগাই পোৱা এক-
প্রকাৰ অসম্ভৱ কাম; কিন্তু অসম্ভৱ হলেও তাক সম্ভৱ কৰিব লাগিব।
পিছে এটা কথা, তাকে কৰিবলৈ হলে তোমালোক সকলোটিয়ে আজি
এই মুহূৰ্তত মোৰ আগত তোমালোকৰ মনৰ প্ৰধান গুপ্ত অভিলাষবোৰ
খুলি কব লাগিব। কোৱাচোন—মই যি সোধো তাকে সকলোৱে স্পষ্টকৰ্তে
প্ৰকাশ কৰিবানে?’

সকলোটিয়ে একমুখে কলে—‘হে বান্ধৱ কৃষ্ণ! তুমি দেখে ন অন্তৰ্ভাষী,
আমাৰ অন্তৰৰ সকলো ভাব তোমাৰ জনা আছেই। এনেদৰেতো কব
লাগে যদি আমি সকলো কাম; তোমাৰ আগত আমাৰ সন্মোচ কিব?’

তেতিয়া কৃষ্ণই কলে—‘কোৱা বাক, তোমালোকৰ কাৰ, মনত, কি ভাব
অহবহ, যেন যেন জাগি থাকে?’

যুধিষ্ঠিৰে কলে—‘হে অচ্যুত, মোৰ এই ভাব—মই কেন পুনঃ বান্ধৱ
পালে দুৰ্বীৰা-বৰিষক ভৰণপোষণ কৰি বাগবজ্জাৰি ধৰ্ম্মাহুতানত সৰায় বিলাক
নিৰত ৰাখিব পাৰোঁ।’ যুধিষ্ঠিৰে কথা কৈ থকাৰ লগে লগে বান্ধৱ বনত
উঠাৰ ববে দাঁতিত থকা আমটো বহুত ওপৰলৈ আপোনাআপুনি উঠিল।

তেতিয়া ভীমে কলে—‘হে কেশৱ, মোৰ হলে সঁচাকৈ তেতিয়া মোঁ
পালী দুৰ্বাধ্যক্ষ উকল কৰিব পাৰোঁ, তেতিয়া হুশাসনৰ বুকু খিৰীক
বত-পান কৰিব পাৰোঁ, তেতিয়া আকৌ দ্ৰৌপদীৰ মৃতদেহ ৰাতি বি

পাৰোঁ—তাকেহে পাতি থাকোঁ। বিবাস কৰা, সশোনতো মই কেতিয়াবা তাকে দেখোঁ।’ ভীমৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে আমটো আক কিলু ওপৰলৈ উঠিল।

অৰ্জুনৰ পাল পৰিলত তেওঁ কলে—‘হে জনাৰ্দ্দন, মোৰ মনত সদায় এনে ভাব আহি থাকে, মই যেন পানী ক্ষত্ৰিয়সকলক কাটিমাৰি পৃথিৱীত ধৰ্মবাত্য প্ৰতিষ্ঠা কৰোঁ, যুত-পুত্ৰ কৰ্ম আৰু পানী কোৱয়সকলক যেন কুৰ-ক্ষেত্ৰৰ বণত নগুৰ-নাগতি কৰিব পাৰোঁ—ইয়াকে মই সদায় ভাবি থাকোঁ। এইবোৰো আম আলগত বহুখিনি ওপৰলৈ উঠি গ’ল।

তেতিয়া নকুলে কলে—‘হে চিন্তামণি, মোৰ অন্য ভাব নাই। কেতিয়া বাৰা ধৰ্মবাজে পুৰ: ৰাজ্য লাভ কৰে, কেতিয়া আকোঁ মই আগৰ দৰে যুৱৰাজ হৈ মহা স্ত্ৰে কাল কটাব পাৰোঁ, তাকেই ভাবি থাকোঁ।’ নকুলৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগেও আম আৰু এদোপ ওপৰলৈ গ’ল।

নকুলৰ পিছত সহধৰে কবলৈ ধৰিলে—‘হে কৰুণাময়, মোৰো ধনৰ ভাৱ প্ৰায় নকুলদাৰাৰ দৰেই। ময়ো বাৰা যুধিষ্ঠিৰক সিংহাসনত বহুৱাই তেওঁৰ আগত টোৱৰ বোলাই থাকি ভুত-ভৱিষ্যত গণনাত কেতিয়া আকোঁ কাল কটাব পাৰোঁ—তাকেই ভাবি থাকোঁ। মোৰ আৰু অন্য ভাব নাই।’ এইবোৰ আম গৈ গছৰ ডালৰ ওচৰ পালে।

সকলো তেতিয়া নীৰৱ। মৌপদীক নমতা দেখি ককো ইন্দ্ৰিত হি কলে—‘পিছে যাক্সেনী যে নীৰৱ?’

মৌপদীয়ে তেতিয়া কবলৈ ধৰিলে—‘হে নাৰায়ণ, মোৰ মনৰ ভাব ভেদেহে ভৱনক। মই সদায় ভাবোঁ—ভীম-অৰ্জুনৰ হাতত পাপাৰু কোৱয়সকল কেতিয়া হাল লয়; কেতিয়া মই এই কুৰাণাৰাইকী জীকুলক কান্দি কান্দি আতুৰ হোৱা দেখিবলৈ পাওঁ, আৰু কেতিয়া মই আকোঁ পুৰুষবৰে বজাৰি বৰ্ষাৰ্জ্জুনমৰোণত বৰ্ষাৰজ্জু সদায় কৰ্মিব পৰে। মোৰ আৰু অন্য চিন্তা নাই, এতু।’ মৌপদীয়ে কৰা কোৱা সদৰত আমটো আকলত আকলিত ধৰণে লগি আহিল। কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে সি দামি আহি তেমেই মটিৰ ওপৰত ব’লহি, জালবপান সৰুৰা লগি পৰাৰ কৰ।

ভগৱান কৃষ্ণই তেতিয়া বিবৰ বিৰজিব সুৰত কলে—‘ধৰ্ম্মৰাজ, সকলো বিফল হ’ল।’ দ্ৰৌপদীৰ কপটতাৰ কাৰণে সকলো পণ্ড হ’ল। তেওঁ মনৰ কথা খুলি নকৈ কপট আচৰণ কৰিলে। হায়, মই এনে অৱস্থাত আক কি কৰিব পাৰোঁ?’ কৃষ্ণে এইদৰে কোৱাত মহাবীৰ অৰ্জুন খঙত জ্বলি উঠিল। তেওঁ তৎক্ষণাত দুৰ্জয় গাভীৰ ধনু হাতত তুলি লৈ দ্ৰৌপদীক কাটিবলৈ বুলি টোণৰপৰা এপাট শৰ আনি গুণত যুঁৰিলে। তাকে দেখি সখা কৃষ্ণে অৰ্জুনক খন্তেক বৰলৈ কৈ দ্ৰৌপদীক কলে—‘যাজ্ঞসেনী, এতিয়াও সময় আছে, কপট নকৰি মনৰ প্ৰকৃত ভাব খুলি কলে—এতিয়াও উপায় পোৱা যাব।’

দ্ৰৌপদীয়ে তেতিয়া লাজ-অপমানত বঙা-চঙা পৰি কবলৈ ধৰিলে—‘হে হৰীশেখ, মোৰ স্বয়ম্বৰ-সভাত মই যেতিয়া মহাবীৰ কৰ্ণক ধনু তুলি লোৱা দেখিছিলোঁ, তেতিয়া মোৰ মনত আশা হৈছিল তেওঁক মই পত্নিকৰূপে পাম। পিছত মই যেতিয়া পাণ্ডৱসকলৰ পত্নী হলোঁহি, তেতিয়াও কেতিয়াবা কেতিয়াবা মোৰ মনত এনে প্ৰবল আকাংক্ষা এটা মাজে মাজে উদয় হয়হি-কৰ্ণৰে সৈতে মোৰ পতি ছদ্মন হলেও যেন বেয়া নহ’লহেঁতেন।’

দ্ৰৌপদীৰ কথা শুনি পাণ্ডৱসকল বজ্জাহত হোৱাৰ দৰে হল। কিন্তু কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে আয়টো গৈ পূৰ্ববদৰে গছত লাগি থাকিল। এনে অসম্ভৱ কাণ্ড দেখি ভীমে উঠি হাতত গদাডাল লৈ খঙেৰে গৰ্জি কবলৈ ধৰিলে—‘ইমানদিনে কৃষ্ণৰ এই কুৎসিত অভিলাষৰ কথা জানিব-পৰা নাছিলোঁ। পক্ষপতি লাভ কৰিও পাৰুলীৰ বাহা পূৰ হোৱা নাই। এওঁ বোলে আকৌ পতিব্ৰতা সত্যী! তিবোতাৰ চৰিত্ৰ যদি এনেকুৱাই হয়, তেন্তে জীসকল সমূলি ত্যাগ কৰাই শ্ৰেয়ঃ। এবে কলকিনী দ্ৰৌপদীৰো চিন পৃথিৱীৰপৰা এই মুহূৰ্ত্ততে লোপ কৰাটোহে উত্তম কাৰ্য হব।’ এই বুলি তেওঁ দ্ৰৌপদীৰ কালে চৌচা ললেই।

কথা বিবৰ দেখি বৃদ্ধিলাগৰ কৃষ্ণই তেতিয়া ভীষ্মৰ হাত ক্ৰমবশত ধৰি ধাঁহি ধাঁহি কবলৈ ধৰিলে—‘দাদা ভীষ্ম, দ্ৰৌপদীক মোৰ মিৰিবা। মোৰ কথা শুনা। ভূত-ভৱিষ্যত, বাহিৰ-ভিত্তৰ সকলো মোৰ জ্ঞাত। এনে সন্মত মই এতিয়াও কষ্ট শুনা। দ্ৰৌপদী আৰ্জিৰ সঁজটেকৰে পতিব্ৰতা সত্যী। কলক-কালিয়া ওওৰ গাত লেপ মাজও নাই। পৃথিৱীত তেওঁৰ সন্মান পুৰ্ণ।

বত্ৰা নাৰী আৰু আছে নে নাই সেইটো কোৱা টান। ই তেওঁৰ নাৰী অন্তৰৰ দুৰ্বলতা। সেই দুৰ্বলতা কি কাৰণে তেওঁৰ অন্তৰত উপজিবলৈ পালে—সেই বিষয়ে মই আকৌ কেতিয়াবা কম। মুঠতে, তেওঁ নিৰলস, তেওঁ সাধী সতী। তেওঁৰ গাত্ৰ ঘোৰ নাই।’

পঞ্চ পাণ্ডৱে কৃষ্ণৰ কথাত প্ৰভাৱ মানিলে। সকলোৱে গৈ সেইদিনা সন্দীপনি মুনিৰ আশ্ৰমত বাতিটো ফটাই পিছদিনা অস্ত্ৰ হানলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

— — —

বিশ্বামিত্ৰৰ ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ

বশিষ্ঠ ঋষিৰ পৱিত্ৰ আশ্ৰম। নানা তৰংগৰ গছ-গছনিৰে সেউজীয়া, নানা ধৰণৰ ফুল-ফলেৰে জ্যোতিৰ্কাৰ। গছৰ ডালত কুলি, কেতেকী, ভাটৌ, ময়না আদি বিবিধ বিহগৰ স্নিগ্ধ। আশ্ৰমৰ সোঁ-মাজেদি বৈ গৈছে তিনিটি পৰ্ব্বতীয়া নিজৰা সন্ধ্যা, ললিতা আৰু কান্তা। পুৱা-গধূলি পৱিত্ৰ বেদ-ধ্বনিৰে আশ্ৰম যুথৰিত হৈ উঠে। হাজাৰ হাজাৰ শিষ্যই ঋষিৰ পাৱত প্ৰণতি জনাই তপ-অধ্যয়ন অভ্যাস কৰে। প্ৰকৃতিৰ এনে বিতোপন দৃশ্য-বাজিৰ মাজত শিষ্যসকলৰ বাৰা পৰিবেষ্টিত হৈ মহাতপা বশিষ্ঠ ঋষিয়ে মনৰ আনন্দত কাল কটাইছে। ভগৱৎ-চিন্তাত বাহিৰে অন্তৰত কাৰো অস্ত্ৰ চিন্তা এম্বো নাই।

এইদৰে বহুত দিন গ’ল। বহু শতাব্দী পাৰ হ’ল। এমতে এদিন মহাবাজ বিশ্বামিত্ৰ সৈন্যে গৈ আশ্ৰমত উপস্থিত। ঋষিবাজ বশিষ্ঠই আগ-বাঢ়ি আহি মহাবাজৰ বখাযোগ্য অভ্যৰ্থনা আৰম্ভ কৰিলে। ঋষিবাজ বশিষ্ঠৰ এজনী দীৱন্তী-গাভী আছিল—নাম নন্দিনী। ঋষিবাজে এই গাইজনীৰ তপত্ৰাৰ বলত লাভ কৰিছিল আৰু গাইজনীয়ে ঋষিৰ আৱশ্যকমতে কল্পতৰু ফলক দৰে ৰেঙিয়াই দি লাগে তাকে বোপায় পাৰিছিল।

মহাবাজ বিশ্বামিত্ৰৰ আগদহত ঋষিৰ আবেশ অহুৱায়ী নন্দিনীয়ে বাজ-অভ্যৰ্থনায় উপযোগী সকলো সন্তান খণ্ডকৰ তিতবতে বোপায় কৰিলে।

বজাই ঋষিৰ এনে অপূৰ্ণ আদৰ-অত্যাৰ্থনাভ পৰম পৰিতোষ লভিলে। কিন্তু সেই নন্দিনী নাথৰ গাইজনী লাভ কৰিবৰ কাৰণে তেওঁৰ লোভ লাগিল। ঋষি বশিষ্ঠক মাতি তেওঁ নিজৰ মনৰ অভিপ্ৰায় ব্যক্ত কৰিলে আৰু গাইজনীক তেওঁৰ হাতত শুদ্ধচিত্তে শোধাই দিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। ঋষি বজাৰ এনে অসুস্থিস্থত অনুৰোধ বন্ধা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব নোৱাৰিলে।

বিশ্বামিত্ৰ বাহুবলী বজা। সামান্য ঋষি এজনৰ তেনে প্ৰত্যাখ্যানত তেওঁ অপমান বোধ কৰিলে। তেওঁ আশ্ৰমৰপৰা গাইজনী বলেৰে ধৰি নিবলৈ স্থিৰ হ'বলৈ। সেইমতে তেওঁ অনুচৰবোৰক ইচ্ছিত দিলে আৰু বজাৰ সৈন্ত-সামন্তই আহি নন্দিনীক বান্ধি ললে। নন্দিনীয়ে কাতবভাৱে তাইৰ মালিক ঋষিৰ ফালে চাই ব'ল। ঋষিয়ে তাইৰ মনৰ গতি বুজিব পাৰি কলে—‘আই নন্দিনী, তোক মই নিজ ইচ্ছাত কালৈকো দান কৰা নাই। বজা বিশ্বামিত্ৰই বলেৰে তোক আজি ধৰি নিব খুজিছে। মহাবাজৰ অতিথি-অত্যাৰ্থনাৰ প্ৰতিধান এয়ে হ'ব বুলি জনা হলে মই কেতিয়াও অত্যাৰ্থনাৰ ভাৰ তোৰ ওপৰত নিদিবলোঁতেম। এনে অৱস্থাত তই অৱস্থা বুজি ব্যৱস্থা কৰ, আই।’ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে বজাৰ সৈন্তসকলে নন্দিনীক আশ্ৰমৰ পৰা টানি লৈ গ'ল।

ঋষি চৰণপৰা মাহুৰৰ দৰে ৰিয় হৈ থাকিল। তপোবনৰ গছলতী-বোৰো নন্দিনীৰ বিবহত নিঃস্প, নিবানন্দভাৱে থিৰ হৈ থাকিল। বিবিধ বিহতৰ বিনন্দীয়া গীতৰ ধ্বনিত থলক লাগি থকা ঋষিৰ আশ্ৰমত থকোৱা বাবে লফলো স্তব্ধ হ'ল। এনে সময়তে বাটত নন্দিনীয়ে ডিবিট। কিছু হেৰেলনি মাৰিলে আৰু চাই থাকোঁতেই সন্মুখত অলেখ সৈন্ত-সামন্তৰ উল্লস হ'ল আৰু বজাৰ সৈন্তবোৰক চকুৰ পতাকতে কাটি-মাৰি কুমাৰ্য্য কৰিলে। বহুবাৰ বিশ্বামিত্ৰ যাতোন অৱশিষ্ট ক'ললৈ; আনকি তেওঁৰ লগত বোকা স্ত্ৰেওঁৰ আপোন পুত্ৰ এও তেনেইক বিহত হ'ল। বজাই থঙত এওঁৰ মাই হৈ হাতততা লাগব দৰে ধৰিছিল ওপৰত প্ৰতিশোধ লবলৈ সক্ষম হ'বলৈ আকস্মিক বাজমানীলৈ উভতিল।

বাজমানী পোৱাৰ কিছুদূৰ আগতে বজা বিশ্বামিত্ৰই কন্যাপৰাৰ বাস্তব এটা বৈজ্ঞানিক লগ পালে। কথা-বতৰাৰ দ্বাৰাই অসংখ্য সময়ৰ ভিতৰতে হুন্দোৱা হাজত বহু গতি উঠিল। এই কন্যাপৰাৰ বৈজ্ঞানিক পূৰ্ণ বিশ্বাসিক

দেখি এজন পৰাক্ৰমী বজা আছিল। কোনো এটা শুকতৰ অপৰাধত বশিষ্ঠ ঋষিয়ে তেওঁক ব্ৰহ্মশাপ দি দৈত্যত পৰিণত কৰিছিল। বিশ্বমিত্ৰৰ লগত এতিয়া দুয়ো পৰামৰ্শ কৰি ইয়াকে স্থিৰ কৰিলে যে বিশ্বমিত্ৰৰ নিহত হোৱা এশ পুত্ৰৰ পৰিবৰ্ত্তে বন্ধু কন্দৰ্বপাদে এতিয়া গৈ বশিষ্ঠমুনিৰ শত পুত্ৰক খাই পেলাব। সেইমতেই কাম হ'ল আৰু কন্দৰ্বপাদে বৈতাই ছেগ বুজি বশিষ্ঠ ঋষিৰ শতপুত্ৰক খাই পেলালে। তাতো কিছু বিশ্বমিত্ৰ বজাৰ মনত লাগি নাছিল। প্ৰতিশোধৰ বহিৰে তেওঁক পুৰি যাবলৈ ধৰিলে। বাহুবলৰ ওপৰত তপস্বীৰ বলৰ প্ৰভাৱ দেখি তেওঁৰো মন তপস্বীৰ ফালে ঢাল খালে। ৰাজধানীলৈ আহি বজা হৈ তেওঁ আৰু বেছি শিৱ নাথাকিল। তেওঁৰ মনত দৃঢ়ভাৱে প্ৰতীয়মান হ'ল যে কজ্জিৱৰ বাহুগলতকৈও ব্ৰাহ্মণৰ তপোবল বহুগুণে শ্ৰেয়ঃ। সেই কাৰণে বজা বিশ্বমিত্ৰই ব্ৰাহ্মণত লভিবৰ অভিপ্ৰায়ে হিমালয় পৰ্ব্বতলৈ গৈ কঠোৰ তপস্বী আৰম্ভ কৰিলে।

অনেক ৰাধা-বিধিনি অতিক্ৰম কৰি শ-শ বছৰ তপস্যা কৰাৰ ফলত তেওঁৰ ভগৱৎ দৰ্শন লাভ হ'ল। সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাই নিজে আহি তেওঁক ব্ৰাহ্মণত দান কৰিলে। তেওঁ এতিয়া এজন ঋষি হৈ উঠিল।

ব্ৰহ্মজ্ঞ লাভ কৰাৰ পিছত বশিষ্ঠ ঋষিৰ আশ্ৰমৰ ওচৰতে তেওঁ আশ্ৰম পাতি বহিলহি। বেদাধ্যয়ন, তপস্যা আদিত তেওঁ লাগি প'ল। হাজাৰে হওক কিছু বজাৰ ৰাজসিক মনোবৃত্তিয়ে তেওঁক সম্পূৰ্ণকৈ এৰা-বিয়া নাছিল। এতিয়া এবিন বশিষ্ঠমুনিৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁক। তেওঁক ব্ৰহ্মবিম্বি বোকাৰ কৰিবলৈ বাজী হয় নে নহয় তাকে চাবলৈ তেওঁৰ মন প'ল। তেওঁকো উদ্দেশ্যে এবিন সঁচাঁচিটক বশিষ্ঠাশ্ৰমলৈ গৈ মুনিৰ লগত কৰা পাতিবলৈ বশিষ্ঠ মুনিৰে কিছু তেতিয়াও বিশ্বমিত্ৰক ব্ৰহ্মবিম্বি বোকাৰ নকৰিলে।

লাভ-লক্ষ্যমানে মুৰি আহি বিশ্বমিত্ৰই আকৌ হওন মনোবলমেৰে বেদাধ্যয়ন, তপ-ৰূপ আদি কাৰ্য্যত নিজক নিয়োগ কৰিলে। তেতিয়াও কিছু তেওঁক বশিষ্ঠৰ ওচৰত পোৱা অপমানে পুনঃ পুনঃ আৰাও দিবলৈ ধৰিলে। তপ-ৰূপ শেষ কৰি তেওঁ এবিন দ্বাতত ভৰোৱাল গৈ আত্মযতনৰ বাহিৰ হ'ল—মন্ত্ৰত এই কাকৰ যে সেই মিনাও যদি বশিষ্ঠই তেওঁক ব্ৰহ্মবিম্বি বোকাৰ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে তেনেহলে ভৰোৱালৰ দ্বাৰা তেওঁ তেওঁক শিৱশ্বেদ কৰি প্ৰতিশোধ লব।

সেইদিনা হৃদয়ৰ জোনাক ৰাতি। জোনক পোহৰ পৰি গছ-গছনিৰ পাতবোৰ চিকমিকাব লাগিছে। ইফালে সন্ধ্যা, ললিতা, কান্তাৰ কুলুকুলু শব্দ। তপোবনৰ বিতোপন সৌন্দৰ্য্যই মৰতত স্বৰ্গ ৰচনা কৰিছে। ঋষিৰাজ বশিষ্ঠৰ সন্ধ্যা-গায়ত্ৰী শেষ হৈছে। তেওঁ পত্নী অকল্মষীক মাতি বিশ্বামিত্ৰৰ আশ্ৰয়ৰপৰা অলপ লোণ ভিৰা কৰি আনিবলৈ কলে। বিশ্বামিত্ৰৰ নাম শুনিয়েই অকল্মষী খঙত জলি উঠিল। জলি উঠিবৰ কথাও; কিয়নো বিশ্বামিত্ৰই জানো বহুদূৰত পৰিত্যক্ত হৈছে তেওঁৰ শত পুত্ৰক বধ কৰোৱা নাই? ‘স্নান নাপাহৰে পুত্ৰৰ শোক; সাপে নাপাহৰে কঁকালৰ কোব।’ তেওঁ কৈ উঠিল—‘আৰ্য্য! যি বিশ্বামিত্ৰই আপোনাৰ শত পুত্ৰৰ বিনাশ সাধিছে, আপুনি তেওঁক ব্ৰহ্মৰি বুলি স্বীকাৰ নকৰা কাৰণে যি আজিও আপোনাৰ ওপৰত কষ্ট হৈ আছে, তেওঁৰে ওচৰলৈয়ে আপুনি আকৌ মোক পাচিছে ভিৰাৰ কাৰণে! মই হলে এইবোৰ একো বুজিব পৰা নাই। মোৰ মতেৰে তাতোকৈ তেওঁক আপুনি ব্ৰহ্মৰি বুলি স্বীকাৰ কৰিলেই দেখোন সকলো বিবোধৰ ওষ পৰে।’

বশিষ্ঠই মিচিকিয়াই হাঁহি কলে—‘তুমি বুজা নাই, অকল্মষী। মই যে অকল্মষৰপৰা বিশ্বামিত্ৰক ভাল পাওঁ। ভাল পাওঁ কাৰণেই ব্ৰহ্মৰি বুলিও স্বীকাৰ বৰা নাই; আৰু স্বীকাৰ কৰা নাই কাৰণেই তেওঁৰ ব্ৰহ্মত লাভৰ ক্ষমতা আশা আছে।’

বিশ্বামিত্ৰই এইবোৰ কথা গছৰ আঁৰৰ পৰা শুনি আহিল। তেওঁৰ হৃদয়ৰপৰা তৰোৱাল আপোনা-আপুনি খহি পৰিল। বশিষ্ঠৰ এনে উদ্বাসত বোধি, নিজৰ অস্বৰৰ সংকীৰ্ত্তনলৈ ভাবি, তেওঁ বৰ লাজ পালে। লবি আহি তেওঁ সকলো কথা কৈ বশিষ্ঠৰ চৰণত হওহতে প্ৰণাম জনাই কৰ্মা বুজিলে। বশিষ্ঠই কলে—‘উঠা বিশ্বামিত্ৰ, আজিৰপৰা তুমি সগঠকৈয়ে ব্ৰহ্মৰি হওঁ!’ কৃতজ্ঞতাত পৰিপূৰ্ণ অস্তৰেৰে বিশ্বামিত্ৰই তেতিয়া বশিষ্ঠক কলে—‘কিন্তু মোক এই আজিৰপৰা অশৈলীক শুক জ্ঞান কৰিব। কিন্তু আপুনি মোক এমেকৈ স্বীকাৰ কৰিলেই মহত, প্ৰকৃত ব্ৰহ্মজ্ঞানো দিব লাগিব। ব্ৰহ্মৰি ব্ৰহ্মজ্ঞানো মোক সিহিলা ব্ৰহ্মত পোৱা বুলি কৈ পাল; কিন্তু ক’ত? মই দেখোন এতিয়াও যাজে যাজে অজ্ঞত কৰোঁ মই’ বোব ‘আমিৰ সেই জোনক-বোহ-পৰায়ণ বিশ্বামিত্ৰ বজা! নহলে মোৰ অজ্ঞত এতিয়াৰো

ধাবানল কেতিয়াও জলি উঠিলহেঁতেন। সেয়ে নহলে আজিৰ দি পাশবিক মনোবৃত্তি লৈ মই আপোনাৰ আশ্ৰমত প্ৰৱেশ কৰিছিলোঁ—সেইটো কেতিয়াও নকৰিলোঁহেঁতেন। আপুনি জিকালজ্ঞ ঋষি; আপুনি বোক ব্ৰহ্মজ্ঞান দি কৃতাৰ্থ কৰক।’

বশিষ্ঠ খন্তেকৰ কাৰণে শুক হ’ল। তাৰ পিছত তেওঁ গহীন স্বৰত কলে—‘ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভৰ কাৰণে উপযুক্ত গুণৰ প্ৰয়োজন। তুমি সেই উদ্দেশ্যে অনন্তৰ ওচৰলৈ যোৱা। অনন্তৰ ওপৰতে তব দি বহিষ্ঠা বৈ আছে। তেওঁ নিশ্চয় তোমাক ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভৰ প্ৰকৃত পৰা দেখুৱাই দিব।’

ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভৰ দুবস্ত কৃপা অনন্তৰ লৈ বিশ্বমিত্ৰই কেতিয়া অনন্তৰ ওচৰলৈ ঢাপলি মেলিলে। তেওঁ লৈ বেখে শিৰত পৃথিৱীৰ ভাব বহন কৰি অনন্ত স্থিৰভাৱে বৈ আছে। বিশ্বমিত্ৰই অনন্তক নমস্কাৰ জনালে; অনন্তয়ো উত্তৰত প্ৰতিনমস্কাৰ জনাই আসন গ্ৰহণ কৰিবলৈ কলে আৰু আগমনৰ কাৰণ স্থিলে। বিশ্বমিত্ৰই নন্তভাৱে সকলো কথা বিবৰি কলে।

কথা শুনি অনন্তৰ অন্তৰত পুতৌ আৰু ককণা জাগিল। লগে লগে তেওঁ বিশ্বমিত্ৰৰ মূঢ়তাত বহন্তও উপলব্ধি কৰিলে। তেওঁ কলে—মই তোমাক ব্ৰহ্মজ্ঞান দিব পাবিম; কিন্তু তুমি মোৰ এই পৃথিৱীৰ ভাব বহন কৰিব লাগিব।’ বিশ্বমিত্ৰ সন্মত হ’ল। তেওঁ গৰ্জিত-কণ্ঠে কৈ উঠিল—‘মোৰ তপস্তাৰ সকলো সাধনা প্ৰয়োগ কৰিছোঁ, মোৰ আবেশ, বসন্তৰা, তুমি আগে থকাৰ দৰে শূন্যতেই স্থিৰ হৈ থাক।’ অনন্তই কলে—‘তেনে হলে, এয়া মই পৃথিৱীৰ ভাব ত্যাগ কৰিলোঁ।’ এইবুলি তেওঁ লাহেকৈ আঁতৰিব খুজিলে। পৃথিৱী শূন্যত অস্থিৰভাৱে স্থিৰলৈ ধৰিলে। জগতত প্ৰলয়ৰ সূচনা হ’ল। অনন্তই কেতিয়া কলে—‘চোৱা, তোমাৰ তপস্তাৰ বলত তুমি পৃথিৱী ধাৰণ কৰিব নোৱাৰিলা। বাক, তুমি কেতিয়াও সাধু-সদ লভিছিলি নে? যদি লভিছিলি তেনেহলে এতিয়া তাৰ পুণ্যবশ প্ৰয়োগ কৰা; পৃথিৱী স্থিৰে বৰ।’

বিশ্বমিত্ৰই ভাবি পালে যে তেওঁ বশিষ্ঠৰ লগত কেই মুহূৰ্তমান কথা পাতিছিল। তেওঁ কৈ উঠিল—‘মহামুনি বশিষ্ঠৰ লগত মই খন্তেকৰ কাৰণে কথা পাতিছিলোঁ আৰু সেই মুহূৰ্ততে মই বৰ্ণলাভ কৰাৰ দৰে পাইছিলোঁ। সেয়ে আজি মোৰ একমাত্ৰ সাধু-সদ দ্বাৰা।’ অনন্তই কলে—‘তেনেহলে,

ভাকে প্ৰয়োগ কৰাচোন।’ বিশ্বামিত্ৰই পুনঃ গুৰু-গম্ভীৰ স্বৰত কলে—
‘বশিষ্ঠৰ ধন্তেকীয়া সজলাভত মোৰ যি পুণ্য অৰ্জন হৈছে, তাৰ বলত
বৰুৱা, তুমি স্থিৰ হৈ থাক। অনন্তই মোক ব্ৰহ্মজ্ঞান দিয়ক।’

অনন্তই কান্ধ এৰি দিলে। পৃথিৱী স্থিৰেৰে থাকিল। বিশ্বামিত্ৰই বেধি
ভবৰ মানিলে। কিন্তু তেওঁ তাতে কান্ধ নাথাকি পুনঃ অবোধৰ দৰে
প্ৰশ্ন কৰিলে—‘পিছে ব্ৰহ্মজ্ঞান?’ অনন্তই কলে—‘বিশ্বামিত্ৰ, তুমি ইমান
তপস্বী কৰি ব্ৰহ্ম-বৰ্ণনৰ দ্বাৰাও ব্ৰহ্মজ্ঞান-লাভৰ এই ক্ষুদ্ৰ কথাটো বুজিব
নোৱাৰিল। নে? যি বশিষ্ঠৰ মুহূৰ্ত্তমাত্ৰ সজলাভৰ পুণ্যই বহুক্ষমা ধৰি
বাখিবলৈ সন্মৰ্থ হয়—তেওঁতকৈ আৰু কোন ডাঙৰ গুৰু আছে? তেনেহেন
এজন ব্ৰহ্মবৰ্ণী, ব্ৰহ্মবিদ্ জ্ঞানগুৰু থাকোঁতেও তুমি আহিছা মোৰ ওচৰলৈ
গুৰু বিচাৰি! অমৃতময় জলৰ স্নানৰ সৰোবৰত নাহুৰি-সাঁতুৰি থাকিও
তুমি আহিছা ক্ষুদ্ৰ নাথলৈ পানী বিচাৰি। তুমি এতিয়াই গৈ বশিষ্ঠত
শৰণ লোৱ। তেওঁ তোমাক ব্ৰহ্মজ্ঞান দিব।’

পিয়াহত কাতৰ হোৱা মানুহৰ দৰে বিশ্বামিত্ৰ পুনঃ বশিষ্ঠৰ ওচৰলৈ
উধাতু খাই গ'ল আৰু কলে—‘গুৰুদেৱ, তুমি মোক এনে প্ৰবঞ্চনা কৰিলা
কিয়? তোমাৰ শিষ্যলৈ লভিলৈ মোৰ অধিকাৰ নাই—এই চিন্তাই মোক
ঈচ্ছাকৈয়ে ভীত যত্না দিছে।’ বশিষ্ঠই মিচিকিয়াই হাঁহি কলে—‘তুনা
বিশ্বামিত্ৰ, প্ৰথমতই মই তোমাক ব্ৰহ্মজ্ঞান শিকোৱা হলে মোৰ উপদেশত
তোমাৰ গভীৰ আস্থা নহ'লহেঁতেন। সেইবাবে মই তোমাৰ পৰীক্ষা
ললো। তুমি পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হল। মই তোমাক এতিয়া ব্ৰহ্মজ্ঞান
দিম। তুমি মোৰ উপহৃত শিষ্য।’ এই বুলি তেওঁ বিশ্বামিত্ৰক ব্ৰহ্মজ্ঞান
দিবলৈ ধৰিলে।

এই শাস্ত্ৰীয় কাহিনীটো এনে মনোৰম যে স্বৰ্গি অৱলিঙ্গো উৎসাহ
হলেৰে ইয়াক প্ৰচাৰ কৰিছিল।

পৰিচিষ্ট

বচনাবলীৰ খনচোৰেক পুথি সম্বন্ধে গোটাচোৰেক মন্তব্য

১। প্রজাপতিৰ নিৰ্বন্ধ (মূল্য ৩)

“পুথিখন আদ্যোপান্ত অধ্যয়ন কৰি আমি কব পৰা হৈছে। যে লিখকে বিভিন্ন সময়ত নানাভাৱে বৈ অহা সৃষ্টিতত্ত্বৰ চিন্তাধাৰাক একত্ৰিত কৰি যি এটি গভীৰ প্ৰবাহিনীৰ ৰূপ দিলে তাৰ দ্বাৰা সাহিত্যৰ এটি সম্পদ বৃদ্ধি হ’ল।”

আজিকালি বহুতে যৌন-বিচাৰ সম্পৰ্কীয় সাহিত্যক অশ্লীল-মৰ্গী বুলি অভিহিত কৰিব খোজে; কিন্তু আমাৰ সমাজত এতিয়াও এযাৰি কথা প্ৰচলিত আছে যে, “হব জানিলে মাক-পুতেকও কথা হব পাৰে।” কথা-বাৰিয়ে যে মাক-পুতেকৰ ভিতৰত যৌন সম্বন্ধীয় আলোচনা কৰাৰ কথাৰে বুজাইছে তাত সন্দেহ নাই। সেইদৰে ‘প্ৰজাপতিৰ নিৰ্বন্ধ’ লিখকে এই পুথিখনিত যিদৰে প্ৰসঙ্গ তুলিছে তাত অশ্লীলতাৰ কদৰ্য ৰূপ নাই বুলি আমাৰ বিশ্বাস। ইয়াৰ ভাষা সংযত আৰু স্বধ-পাঠ্য। আমি ইয়াৰ বহুদ প্ৰচাৰ কামনা কৰোঁ।”

—সম্পাদক, অসমীয়া; ২২ মাৰ্চ; ১৯৫৮ চন।

PRAJAPATIR NIRBANDHA :

This book of essays is divided into two parts. The first part is all about women, their ways and charms, love, marriage and morals. All the eight essays illustrated profusely from classics of the world, are refreshing and thought-provoking, thus making happy reading. The second part contains four stories with an amusing background. Those who are listening to the call of *Projapati* would find this a balm to the irritated minds.

—*The Assam Tribune*, dated 4.3.58.

সমাজৰ মনত ইন্স ইন্স আস আস লগা কথাবোৰ এনে মাৰ্জিত অথচ অৰ্ঘব্যৱহাৰ আৰু বসাল কৰি লিখিব পৰাটো কম কৃতিত্বৰ পৰিচায়ক নহয়।

“প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ’ আমাৰ সাহিত্যলৈ নিশ্চয় এক অভিন্ন অৱদান । ১০০ যৌন-তত্ত্বৰ সম্পূৰ্ণ সংজ্ঞা নাথাকিলেও ‘প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ’ত সন্নিৱিষ্ট অল্পবাপ্ৰেয়-প্ৰীতি বিষয়ক প্ৰবন্ধ কেইটা সেইবোৰৰ অন্তৰ্নিহিত সাহিত্যিক যাদুৰীৰ উপৰিও সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰা যি কোনো লোকৰ বাবে বিশেষ উপকাৰী হব ।”

—শ্ৰীৰাগ চলিহা এম, এ, ; অধ্যক্ষ, শিৱসাগৰ কলেজ ; ১৮।১২।৫৭

“লেখকৰ বিষয় সন্নিৱেশ, প্ৰকাশ-ভঙ্গী আৰু সৰ্বতোপ্ৰকাৰ নিপুণতাই স্বৰ্গীয় ডাঃ বাণীকান্ত কাকতিদেৱৰ ‘সাহিত্য আৰু প্ৰেম’ৰ আলোচনাবোৰলৈ আমাক ঘনাই সোঁৱৰাই দিয়ে ।

—নতুন অসমীয়া ; ৫ জাহ্নৱাৰী, ১৯৮৮

“পুথিখন সমাচাৰ-বহুল কিন্তু বম্বা বচনাৰ দৰে অভিশয় সুখপাঠ্য । আজিৰ সময়ত একাধাৰে সাহিত্যৰ সোৱাদ আৰু যৌন-জীৱনৰ ঐতিহাসিক অভিব্যক্তিৰ আভাস লাভ কৰাত পুথিখনে পাঠকক প্ৰভুতভাৱে সহায় কৰিব বুলি আমাৰ বিশ্বাস ।

দ্বিতীয় খণ্ডৰ গল্প চাৰিটা প্ৰথম খণ্ডৰ পৰিপূৰক স্বৰূপ ; প্ৰথম খণ্ডত কৰা মন্তব্যৰ যেন প্ৰকৃত উদাহৰণ বা দৃষ্টান্তহে ।”

—ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, এম-এ ডি-ফিল ;

সম্পাদক, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা
(বোদ্ধপ বহুৰ, ৩য় সংখ্যা) ।

—“প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ’ দৰাচলতে উপভাস নহয় যদিও বিষয়-বস্তুৰ প্ৰকাশভঙ্গী উপন্যাসৰ নিচিনাই হৈছে । বিষয়-বস্তুৰ বনোজ্জ্বলতাৰ উপৰিও পুথিখনত নিজস্ব বিশেষত্ব আছে । অসমীয়া ভাষাত এনে ধৰণৰ পুথি নিচেই জোৰত ।”

—জগদ্ব দাসী ; ৮।১১।৫৩

২। সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা (মূল্য ৩.)

“সাধাৰণ সাহিত্যমোহীৰ বাহিৰেও অসমীয়াক বিশেষ বিষয় কবি পঢ়া ছাত্ৰৰ কাৰণে (for students of Second Language) এই কিতাপ বৰ লাগতিয়াল হ'ব। আমাৰ প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ কলেজৰ ছাত্ৰক পঢ়িবলৈ কবলৈ যি অসমীয়া অধ্যাপকক অনুৰোধ কৰিম।”

—শ্ৰীতীৰ্থনাথ শৰ্মা, এম-এ
প্ৰিন্সিপাল, প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ কলেজ,
ডুবাহাটী, ২৩/৭/৫৭।

—“আপোনাৰ ‘সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা’ৰ ইঙ্গিতত ইংৰাজী গল্প পঢ়িবলৈ এটা প্ৰেৰণা লাভিছোঁ। ইমান কঠিন বিষয়বোৰ আপুনি ইমান প্ৰাঞ্জলভাৱে আলোচনা কৰিব পাৰিছে যে পঢ়িবলৈ ললে এৰা টান।”

—শ্ৰীভগ্নশোবিন্দু দত্ত, এম-এ, বি-এল ;
প্ৰিন্সিপাল, যোৰহাট কলেজ ; ৩০/৫/৭।

“অসমীয়া ভাষাত এনে লাগতিয়াল কিতাপ পঢ়া হ'ব নগৰে।” কুল-
কলেজৰ ছাত্ৰ আৰু সাহিত্য-শিকাকৰণলৈ, আপোনাৰ সুবিধাৰ্থে।
শ্ৰীকেশৱ শৰ্মা, এম-এ, প্ৰিন্সিপাল, ব্ৰহ্মপুৰ কলেজ ২০/১১/৫২।

“জীৱকথাৰ এই পুথিখনে আমাৰ বিশেষকৈ সাহিত্যৰ ছাত্ৰৰ, এই ভাষাৰ
অকাঙ্ক্ষিত পুথি বুলিবলৈ। পুথিখন কলেজীয়া ছাত্ৰৰ পৰাও বিশেষ লাভবান হ'ব।

—ডাঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, এম-এ, ডি-লিট
অধ্যাপক, অসম সাহিত্য সভা পঞ্জিকা,
যোৰহাট বহৰ ; ১৪ সংখ্যা।

“এই পুথিখন অসমীয়া সাহিত্য-ভঁৰালে এটি উৎকৃষ্ট সম্পদ লাভ কৰিলে।”

—অসমীয়া ১৯৮৫৭

—“গোটেইখন পুথিতে লিখকৰ হচিন্তা আৰু সংযত প্ৰকাশ-ভাৱীৰ নিৰ্ধৰ্মন আছে। দেশ-বিদেশৰ মনীষীসকলৰ মত পাতে পাতে আছে হয়, কিন্তু লিখকে নিজ চকুৰে বিষয়-বস্তুৰ ওপৰত নিৰীক্ষণ কৰিছে। ‘সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা’ হঠাৎ চমকি উঠা চিক্মিকনি নহয়, ই ৰীৰ, শ্বিৰ বস্তিৰ জেউতি।”

—অসম বাণী ; ২০৮৫৭।

●●—“এনেকুৱা উপায়েৰে চিন্তাৰ আৰু প্ৰকাশৰ উন্মেষ কিতাপখনত বহুত আছে, আৰু সেটাবিলাক আমাৰ ন-পুৰণি ছয়োবিধ সাহিত্যিকৰ আৰু সমাজৰ উপকাৰত আহিব বুলি আমি আশা কৰোঁ।”

—নতুন অসমীয়া ; ১২০৫৭।

This is a neatly written volume of essays in criticism. The subjects covered are : literature and its significance, poetry, drama, novel, short story and style in literature. The writer relies for his views and judgment on such widely accredited authorities as Nicholl, Hudson, Keith, Dr. S. N. Dasgupta, Dr. S. B. Dasgupta etc. The purpose of the book is to acquaint the reader with the widest principles of literary taste and criticism and the author is successful in this respect to a considerable extent. The language and manner of putting things are simple and effective. The students of literature will, we hope, find the book very useful.

—*The Assam Tribune*, dated, 15.9.57.

৩। সমালোচনা সাহিত্য (মূল্য ৩.)

"This is a book of essays in criticism by the author of 'Sahityar Ruprekha.' The initial essay goes into the meaning of literary criticism and its different modes. Both the Indian as well as the Western views are here taken into consideration. In the few other essays, each one of value, the writer has taken for evaluation Sankardeva's *Ballehala* and *Rukminiharan-nat*, Madhavdeva's *Rajasuya*, Rama Saraswati's *Kulachala vadha* and Gopaldeva's *Janmayatra* among the classics of Assam's medieval Vaishnava literature, as also such modern publications as Bholanath Das's *Sitoharan-kavya*, Rajanikanta's *Miri-Jiyari*, Indreswar Barthakur's *Srivatsa-Chinta*. All these papers would go a long way to acquaint the reader with the beauties of these works, and would also give the pleasure of the writer's good style of presentation. The reading public in general and the students of Assamese literature particularly would, we are sure, consider this sheaf of essays a great benefit done to them.

—*The Assam Tribune*, dated 4.5.58.

“লিখকৰ ভাষা শ্ৰাৱণ, বক্তব্য বিষয়ক সহজকৈ প্ৰকাশ কৰিব পৰা কয়তা আছে আলোচনাখিনি পঢ়ি বাওঁতে পাঠকৰ অৱসাদ নাহে। লিখকে আলোচ্যমান গ্ৰন্থ কেইখনৰ ভিতৰলৈ প্ৰৱেশ কৰি তাৰ মৌলিক পাঠকসকলক দিবলৈ সক্ষম হৈছে।”

—অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা; ১৬শ বছৰ; ৩য় সংখ্যা।

“আমি পুথিখন লিখাৰী আৰু সাহিত্যাত্মবাদীসকলৰ কাৰণে বিশেষ মূল্যবান বুলি অনুভৱ কৰিছো।”

—নতুন অসমীয়া; জুলাই. ৫৮।

—“প্রস্তাবনাত লিখকে কৈছে যে ‘সাহিত্যত বসান্ধন, বসোপদতি আৰু বস-বিচাৰৰ কাৰণে পাঠকৰ অন্তৰত আগ্ৰহ আৰু প্ৰেৰণা যোগোৱাই ‘সমালোচনা সাহিত্য’ৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। আমাৰ বোধেৰে সেই উদ্দেশ্য যথার্থতে সাৰ্থক হৈছে।” —

অসম বাণী ; ২০ মাৰ্চ, ৫৮।

৪। গুলট-পালট (মূল্য ১ টকা)

“গুলট-পালট”ত ব’ড়ৰ গাঁথীৰ, পুতলাৰ বিচাৰ, টেণ্ডৰ লগুৱা, বেজৰ নাকত ঞ্বেৰে খালে, বলা জোঁৱাই আৰু বেমাৰী শহৰ, কাজিৰ বিচাৰ আদি বাৰটা খুহুতীয়া গল্প সন্নিবিষ্ট আছে। চুটি আৰু সবল, অৰুচ বহুতপূৰ্ণ হোৱা কাষে গল্পবোৰ শিশু, ভেকা আৰু বুঢ়া সকলোৰে কাৰণে সমভাৱে মনোৰঞ্জক হৈছে।”

—অসম বাণী ; ১৪ ফেব্ৰুৱাৰী, ৫৮।

* * *

“কিতাপখন পঢ়ি অকলে অকলে দিলখুলি বহুত সময় হাঁহিছিলোঁ। আৰু তাকে দেখি ঘৰৰ মানুহ আঁচৰিত হৈছিল। কেনে পাইছোঁ তাতেই বুজিব।” শ্ৰীহৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, বি,এ, হেডমাষ্টাৰ, পাটাচাবকুছি হাইস্কুল।

৭/২/৫৮

“This is a laughing bundle of sketches and stories for the tiny tots, written easily, but written with much wit. It makes us enjoy a happy smile, and would go to provide the tiny tots with hearty laughter.”

—The Assam Tribune, 4.5.58

* * *

৫। সল-ভাৰতা (মূল্য ১ টকা)

“পুথিখন সংজ সবল ভাৱাত লিখা বাবে আৰু বিদগ্ধকথাবিশি বসান আৰু উপায়েৰে চোৱা হৈছে যে পুথিখন যেনোৱাৰী আৰু অধ্যাপক হৈ উঠিব।”

ই গল্পৰ মাজেৰে প্ৰতিভাত হোৱা ভাৰতৰ অতীত শিলাৰ প্ৰতীক বন্ধন।”

শ্রীধীননাথ চহবীয়া, বি, এ, বি, টি, হেড মাস্টার, মঙ্গলদৈ হাইস্কুল ।

“বেধ, উপনিষদ, বায়য়ণ, জাতক, মহাত্মাবত, হবিবংশ আৰু ভাগৱত—এই সকলোবেশৰা উপাধেয় গল্প আহৰণ কৰি সন্নিৱিষ্ট কৰাত পুথিখন বিতৰণ আৰু মনোৱাহী হৈছে। স্বাধীন জাতকক শিক্ষাৰ্থীৰ এনেবোৰ বিষয় বিশেষভাৱে শিক্ষা দিয়াৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে। পুথিখনৰ ভাষাও প্ৰাক্তন আৰু বৰাল। এনেবোৰ পুথি শিক্ষাবিভাগৰ তত্ত্বাবধানসকলৰো চকুত পৰা উচিত।

—ଶ୍ରୀବତ୍ସନାଥ ଚୌଧୁରୀ, ଗୁରାହାଟି ।

৬। কাব্য-প্রভা (৫য় সংস্করণ, ১:৫০)

— 'ন-পূৰণি ছয়োবিধ কবিতাৰ সংগ্ৰহ হিচাপে 'কাব্য-শ্ৰেষ্ঠা' অসমীয়া সাহিত্যত অপূৰ্ণ আৰু অধিতীৰ বৰ্জি নিঃসন্দেহে কব পাৰি।'

—ଶ୍ରୀବତ୍ସନାଥ ଚୌଧୁରୀ (ବିହାଗୀ କବି) ; ଗୁରାହାଟି ।

“কবিতাবোৰ সাহিত্য-বুৰঞ্জীৰ যুগ হিচাপে দিয়া হৈছে আৰু সেই সেই যুগৰ ৰচনা আৰু ভাব-ধাৰাৰ প্ৰকাশক হৈ পৰিছে।”

— ৬ গোপীনাথ বসুদে ; ওয়াহানি ।

“এই পুণ্ডিত ন-পুণ্ডিত হুয়ো চাখব লিখকব কবিতাটো প্রায় নয়ানো চকু দিয়া
 দেখক।”

৭। ছাত্র "স্বাক্ষর" কার্য (মূল্য ৫ টকা)

— ଶେଷାବସାନ ।

“যাৰ বান্ধব সেয়েহে নচুৰাব পাৰে। দৰ্শকে উপভোগ কৰি মত্তব্য দিহে :
তোমাৰ ‘ভূমি আৰু জীৱন’ পঢ়িও বৰ বঢ়িয়া লাগিল বুলি মন্তব্য দিলো।”

—শ্ৰীৰঘুনাথ চৌধাৰী।

. . .

“এইখন কিতাপ সঁচাকৈয়ে এটা বস্তু হৈছে।”

—শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী।

. . .

“‘ভূমি আৰু জীৱন’ পঢ়ি শেষ কৰিলোঁ, কিতাপখন সেই বিষয়ৰ নজনা
কথাৰ ভঁৰালৰ দৰে হৈছে। আমাৰ সাহিত্যলৈ ই নিশ্চয় এটা বিশিষ্ট দান।”

—ডঃ প্ৰফুল্লবন্ত গোস্বামী।

o o o

“এৰা, এইখন কিতাপহে মোৰ মনত লাগিল।”

—শ্ৰীবেণুধৰ শৰ্মা।

o o o

“কিতাপখন পঢ়ি বৰ ভাল লাগিল আৰু বহুত নজনা কথাও জানিলোঁ।”

—শ্ৰীৰাধানাথ ফুকন।

o o o

‘Bhoomi Aru Jivan’ (Land and Life), is a well-written book on land, land-policy and agrarian subjects. The author has very ably treated his subject matter from the historical point of view and has besides put into it the warmth of his personal experience as an officer connected with land and revenue administration. In the historical aspect which the author starts from the very olden times the publication offers a connected account based upon reliable authorities.

Government records and reports and the writings of eminent scholars and historians.

Very conveniently the book is divided into three parts, the first part dealing with land and its historical classifications, the second going into the matters of land ownership and various land reforms and the third part which makes very interesting reading, discussing the duties of Land Officers, their difficulties and handicaps supported with incidents of experience. This would greatly serve as a useful manual to the public in general and officers in particular as it discourses on such important matters of typical interest as Tenancy, Partition, Fragmentation of holding with its attendant baneful effects, Co-operative farming, Bhudan, Settlement Operation, Ceiling Act, Adhairs Act and the like.

—*The Assam Tribune*, dated, 23.11.58.

৮। সাহিত্য-দৃষ্টি (মূল্য ৩. টকা)

“সাহিত্য-দৃষ্টি” শ্রীকবীর এখনি প্রকাশনীয় গ্রন্থ। ইয়াত লিখকে বিভিন্ন ধৰণৰ অসমীয়া সাহিত্য আৰু অসমীয়া সাহিত্যিকৰ অন্তৰ্নিহিত সৌন্দৰ্য আৰু বিশেষত্ব বিশ্লেষণ কৰিছে সাহিত্যিক দৃষ্টি-ভঙ্গী লৈ। সাহিত্যিকৰ প্ৰতিভা বিশ্লেষণ লিখকে নিজা দৃষ্টিত কৰিছে। পুথিখন স্কুল-কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহায়ক হ'ব।”

—নতুন অসমীয়া, ৩৭।৬০

“মুঠে ‘সাহিত্য-দৃষ্টি’ সাহিত্যমোহী আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিস্তৰ সহায়ত আছিল।”

—অসম-বাণী, ৬০

“কিতাপখনত অধ্যয়ন আৰু চিন্তাশীলতাৰ পৰিচয় আছে। বিভিন্ন ভাষাৰ আলোচনাকেইটা বিশেষভাৱে আকৰ্ষকীয় পাইছো।”

—ডঃ প্ৰহ্লাদকান্ত গোস্বামী, এম, এ, ডি, ফিল, ২৭।৫।৬০

“বিষয়বস্তুর ফালসু পৰা বা সাহিত্যিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফালসু পৰাও প্ৰবন্ধ-কেইটাৰ যথেষ্ট মূল্য আছে। পুথিখনৰ দ্বাৰা অসমীয়া ছাত্র-সমাজক উপকৃত আন পাঠক-পাঠিকাও উপকৃত হব।”

—পূৰ্বাকাশ; ১ম বছৰ, ৫৮-৬৪ সংখ্যা, ১৯৬০।

৯। মৰ্দ্দন আৰু বসন্ত (মূল্য ৩ টকা)

পুথিখনৰ জীৱনৰ বাবে অধ্যয়নৰ পৰিচয় ফুটি উঠিছে। অনাভব অথচ নিবন্ধ-নিপাতী, সেয়ে শুৱলা ভাষাৰে তেওঁৰ বক্তব্যখিনি লিখিছে।

—অসম বাণী, ২৭।১০।৬১

The book bears a good testimony to your vast learning of the literature both old and new and to your discerning eye of a scientist of the day to day affairs of life. This book certainly fulfils a lacuna in our Assamese Literature.

Dr. M.M. Bhattacharyya F.R.C.P. F.C.C.P 21-10-61

○

●

○

পুথিখন মনোবশ অধ্যয়ন সাধনী হৈ পৰিছে। ইয়াক বাধীন চিন্তা আৰু হৃদ অধ্যয়নৰ আৰ্হিকপে গুণগ্ৰাহীয়ে ধুকপ অহুশীলন কৰিব। অৱশ্যেই লিখনিবোৰি তোলা মহাৰ্থ পুথি ‘প্ৰজাপতিৰ নিৰ্দ্ধ’ৰে পৰিপূৰক।

—জীৱজিৱাণ বৰদলৈ, ২১।১০।৬১

○

●

○

জীৱত বন্ধাৰ বচনাত পাণ্ডিত্য আছে, পণ্ডিত-অৱতা নাহি; সবলতা আছে, দুৰ্বলতাৰ আবদ্ধাৰ নাহি; সচেতনতা আছে, গা ঘেৰুওঁ বা-জ নাহি। এক কথা কব পাৰি যে এই গ্ৰন্থই অসমীয়া সাহিত্যৰ উমান লকলোপিনৰ পৰাই চহকী কৰিছে।

কৰ্ণাটম বোত

বামুনীসৱান

কুৱাহাটী-২১

ডাঃ বীৰেশ্বৰ বৰুৱা

আই. এ. এছ. (অৱশ্যপ্ৰাপ্ত)

১৪ জুন, ১৯৬০

পৰিচিষ্ট

১। সীমতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ৰচিত পুথি

- ১। শব্দচন্দ্ৰ গোঁস্বামীৰ চমু জীৱনী—১২৪৬
- ২। পুৰণি পুথিৰ সাধু (শিত্ত সাহিত্য)—১২৫১
- ৩। সমাধৰ্তাৰ অজ্ঞাকাহিনী : ১২৫৪
- ৪। সাহিত্যৰ কণ্ঠধ্বনি : ১২৫৭
- ৫। প্ৰজ্ঞাপতিৰ নিৰ্বন্ধ : ১২৫৭
- ৬। ওলট-পালট (শিত্ত সা) : ১২৫৭
- ৭। সমালোচনা সাহিত্য : ১২৫৭
- ৮। ভূমি আৰু জীৱন : ১২৫৮
- ৯। সাহিত্য দৃষ্টি : ১:৬০
- ১০। মদন আৰু বসন্ত : ১২৬১
- ১১। নবী-কথা : ১:৬৩
- ১২। সজ্জিয়াৰ সাধু (শিত্ত সা) : ১২৬৩
- ১৩। ডাকে বোলে শুনা উপায় : ১২৬৪
- ১৪। সাহিত্য-জীৱন : ১২৬৫
- ১৫। লোকবোধতা শিৰ : ১২৬৭
- ১৬। গল্পভাৰতী : ১২৬৯
- ১৭। অসমীয়া কাব্যত প্ৰেমৰ বোৱতী স্থিতি : ১২৭০
- ১৮। মাজ নিশাৰ সাধু : ১২৭২
- ১৯। স্বৰ্গৰ ৰঙিয়া : ১২৭৩
- ২০। মনসা কাব্য আৰু ওজাপালি : ১২৭৪
- ২১। বাগ্মিনেতা বৈশম্যত ফুৰন : ১২৭৭
- ২২। অসমীয়া অভিধান আৰু ভাষা : ১২৭৭
- ২৩। চন্দ্ৰশিখী ভোলানাথ দাস : ১২৭৭
- ২৪। খেলিখেলি (শিত্ত সা) : ১২৭৮
- ২৫। অসমীয়া লোক-সাহিত্য : ১২৮১
- ২৬। Ojapali, Its Different Types and Functions : ১২৮২
- ২৭। সানসিহনি (শিত্ত সা) : ১২৮৬
- ২৮। শব্দচন্দ্ৰ গোঁস্বামী (মৃত্যু জীৱনী) : ১২৮৭
- ২৯। নৱবন্ধ (ন-জনা কৃতী পুথিৰ জীৱন আলোচনা) : ১২৮৮

ভাৰতী পুথি

- ৩০। মহাপুৰুষ শব্দবোধ (প্ৰকাশিত) : ১২৭৫

সম্পাদনা

- ৩১। কাব্য-প্রভা : ১২৪১
 ৩২। অতীত আৰু বৰ্তমান : ১২৫২
 ৩৩। মুকুল-প্রকাশ : ১২৬১
 ৩৪। হিমালয়ৰ আহ্বান : ১২৬২
 ৩৫। মধ্যবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সাহিত্য : ১২৭৪
 ৩৬। ভাষা জননীৰ সেৱাত দীননাথ চহৰীয়া : ১২৭৪
 ৩৭। চক্ৰ-চয়ন : ১২৭৬
 ৩৮। ভোলানাথ দাস বচনাৱলী : ১২৭৭
 ৩৯। বসুনাথ চৌধাৰী বচনাৱলী : ১২৮০
 ৪০। কোৰ জীৱন যাত্ৰাৰ কথা (কবি ধনাই বৰাৰ আত্মজীৱনী) : ১২৮০
 ৪১। গুৱাহাটী আলোচনা চক্ৰৰ ৰূপৰেখা : ১২৮৩
 ৪২। দ্বৰঙী শৰৎকোষ (সঙ্কলন আৰু সম্পাদনা) : ১২৮৮
 ৪৩। অসমীয়া চলন্ত অভিধান (সহকাৰী সম্পাদক) : ১২৮৮

স্বৰচিত আৰু সম্পাদিত পুথি সমূহৰ উপৰিও যোৱা পাঁচোটা দশক ধৰি বচনা কৰা অলেখ গল্প, প্ৰবন্ধ, সমালোচনা আদি বিভিন্ন সংবাদপত্ৰ, আলোচনী, স্মৃতিগ্ৰন্থ, অভিনন্দন গ্ৰন্থ, পুথিৰ পাতনি আদিত প্ৰকাশ পাইছে।

কেইটামান বিশেষ বিশেষ অনুষ্ঠানৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদক/সভাপতি আদি :

- (১) ১২৪৫ চন, ১৪ আছৰাৰী ছিলং মুকুল সংঘ (প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদক)
- (২) ১২৫০ চন জিবনি মেল (প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদক)
- (৩) ১২৫১-৫৩=বন্ধিয়া আলোচনী সভা (সংস্থাপক সভাপতি)
- (৪) ১২৫৫/২৭ ফেব্ৰুৱাৰী-গুৱাহাটী আলোচনী চক্ৰ (প্ৰতিষ্ঠাতা সম্পাদক)
- (৫) ১২৭৪-৮৭ দ্বৰঙী কলাকুঠি উন্নয়ন সংঘ : প্ৰতিষ্ঠাপক সভাপতি
- (৬) সৱিতা সভা : সম্পাদক/কাৰ্য্যকৰী সভাপতি
- (৭) দৰং জিলা সাহিত্য সভাৰ সভাপতি (১২৭৭-৭৯)
- (৮) স্মৃতি সাহিত্য সমাজ-২০ ডিচেম্বৰ, ১২৭২, প্ৰতিষ্ঠা দিবস সভাপতি
- (৯) কামৰূপ একাডেমী পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতি ১২৮৫-১২৮৬
- (১০) চৰকাৰী ভাষা-প্ৰয়োগ মূল্যায়ন আৰু পৰামৰ্শ সমিতিৰ, সদস্য-১২৮৭
- (১১) উক্ত সমিতিৰ অধ্যয়ন সংকল্প প্ৰয়োগ সভাপতি-১২৮৭
- (১২) দ্বৰঙী শৰৎকোষ প্ৰস্তুতপন সমিতিৰ সভাপতি-১২৮২
- (১৩) (চৰকাৰী) অসমীয়া চলন্ত অভিধান সহকাৰী সম্পাদক-১২৮৮
- (১৪) গুৱাহাটী মেইনলিটান ইন্টাৰ্ণেট উপাধ্যক্ষ-১২৭৭
- (১৫) কলিকতা আৰু ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সভাপতি-১২৪৬-৪৮)
- (১৬) কামৰূপ অহসভান সমিতিৰ/আজীৱক সভাপতি

২। শ্রীমদ্রত্ন বৰুৱাৰ সংক্ষিপ্ত জীৱন-গল্প

- জন্ম—১৯১৬, ২২ মে' সোমবাৰ, ১৬ জেঠ; কৃষ্ণা জমোদলী
জন্মস্থান—মাইৰে গাঁও (ডুৱাহাটী), জিলা—দৰং
শিক্ষিত : ৮জোগৰাম বৰুৱা
মাতৃ : ৮শ্ৰমিলা বৰুৱা
প্ৰাইমাৰী—১৯২৮ মাইৰে প্ৰাইমাৰী স্কুল : মঙ্গলদৈ মজুমদাৰ ভিতৰত দ্বিতীয় স্থান
এম. ই—১৯৩২—পাৰ্শ্ববিঘাট এম, ই, স্কুল : অসমৰ ভিতৰত প্ৰথম স্থান আৰু
খগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ শ্বৰ্মা পদক লাভ
মেট্ৰিক—১৯৩৬ মঙ্গলদৈ চৰকাৰী হাইস্কুল, প্ৰথম বিভাগ, দুটা লেটাৰ সহ বৃত্তি-
লাভ, বি. এ—১৯৪০—কটন কলেজ গুৱাহাটী
১৯৪৪—এম. এ. কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়, দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰথম স্থান
চাকৰি জীৱন : শিক্ষকতা :
১৯৩৭—৪০—সময়ে সময়ে—ছিপাৱাৰ হাইস্কুল, পাৰ্শ্ববিঘাট এম. ই. স্কুল,
মঙ্গলদৈ হাইস্কুল
১৯৪০—৪২—কামৰূপ একাডেমী হাইস্কুল (বৰ্তমান হায়াৰ চেকেণ্ডাৰী স্কুল)
১৯৪৩—৪২—হিলং—অসম সচিবালয়
১৯৪৭—শ্ৰীমতী হিৰণপ্ৰভা বৰুৱাৰ সৈতে বিবাহ : ২ মে', ১৮ ব'হাগ
১৯৪৪—১৯৪২—অংশকালীন প্ৰবক্তা (ক) ছেটে মেৰীজ কলেজ, হিলং
(খ) এণ্ডমাণ্ডছ কলেজ, হিলং
১৯৪২—১৯৭৪—এ. চি এছত ১৯৪২ চনত স্বাক্ষৰোত্তৰ অসমৰ প্ৰথম এ.
চি. এছ. পৰীক্ষাত দ্বিতীয় স্থান লাভ কৰি এছ. ডি. চি. নিযুক্ত হয়।
লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ মন্ত্ৰীসভাই নতুন চৰকাৰী নীতি কান্দি বি. ই.
এ. চি. পোনে পোনে নিযুক্ত কৰা পূৰ্বৰ নীতি বন্ধ কৰি সেই বছৰত
পৰীক্ষা লৈ ১৬ জন এছ. ডি. চি. নিযুক্ত কৰিছিল।
১৯৫০—১৯৫৩ বড়িয়া : এছ. ডি. চি.
১৯৫৩—১৯৫৮—গুৱাহাটী : এছ, ডি, চি আৰু (এছিষ্টেণ্ট ছেটেলমেণ্ট অফিচাৰ)
১৯৫৮—হিলং, পি. এ টু কমিচনাৰ
১৯৬৩—১৯৭৮—ডেপুটি, লৰা এছ, ডি ও
১৯৭১—১৯৭২—মেনেজিং ডিৰেক্টৰ, এণ্ডাৰ্নাৰ্ক মাৰ্কেটিং ছোচাইটি
১৯৭২—১৯৭৪—কামৰূপ জিলা : এ, ডি, চি,
১৯৭৪—কামৰূপ জিলাৰ অভিযুক্ত উপায়ুক্ত হিচাপে অৱসৰ গ্ৰহণ
১৯৭২—অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি : ৪৬ সংখ্যক গুৱালকুছি অধিবেশন।
১৯৮৮—১৯৯৩—অসমীয়া চলচ্চিত্ৰ অভিযান প্ৰৱৰ্ত্তন (সহকাৰী সম্পাদক)